

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS

LIBRARY

506

SAIH

Ser. 8

V. 11





Digitized by the Internet Archive
in 2016

<https://archive.org/details/zapiskiimperator11impe>

ЗАПИСКИ
ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ
ПО
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНІЮ.

ТОМЪ XI.

VIII СЕРІЯ.

(СЪ 4 ТАБЛИЦАМИ И 1 КАРТОЙ).

MÉMOIRES
DE
L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES
DE
ST.-PÉTERSBOURG.

CLASSE DES SCIENCES HISTORICO-PHILOLOGIQUES.

TOME XI.

VIII^e SÉRIE.

(AVEC 4 PLANCHES ET 1 CARTE).

С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Ноябрь 1912 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

Типографія Императорской Академіи Наукъ.
(Вас. Остр., 9 лин., № 12).

СОДЕРЖАНИЕ XI ТОМА. — TABLE DES MATIÈRES DU TOME XI.

- | | |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>№ 1. *В. Ернштедтъ. Мих. Андреопуло. Книга Синтипы. Съ 1 табл. 1912. I + XVI + I + 200 стр.</p> <p>№ 2. Н. И. Карѣвъ. Неизданные документы по исторіи Парижскихъ секцій 1790—1795 гг. Съ 1 картой. 1912. I + 121 стр.</p> <p>№ 3. Отчетъ о пятьдесятъ второмъ присужденіи наградъ графа Уварова. 1912. II + 200 стр.</p> <p>№ 4. *О. Леммъ. Мелкія коптскія замѣтки. LVI—LVIII. Съ 3 табл. 1912. I + 146 + I стр.</p> <p>№ 5. Отчетъ о пятьдесятъ третьемъ присужденіи наградъ графа Уварова. 1912. I + 190 стр.</p> | <p>№ 1. V. Jernstedt. Mich. Andreopuli Liber Syntipae. Accedit exemplum codicis mosquensis phototypicum. 1912. I + XVI + I + 200 pages.</p> <p>№ 2. *N. Karëev. Documents inédits concernant les sections de Paris en 1790 — 1795. Avec 1 carte. 1912. I + 121 pages.</p> <p>№ 3. *Compte-rendu du LII^e concours pour les prix du comte Ouvarov (Uvarov) 1912. II + 200. pages.</p> <p>№ 4. Oscar von Lemm. Kleine koptische Studien. LVI — LVIII. Mit drei Tafeln. 1912. I + 146 + I pages.</p> <p>№ 5. *Compte-rendu du LIII^e concours pour les prix du comte Ouvarov (Uvarov). 1912. I + 190 pages.</p> |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

ЗАПИСКИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

VIII^e SÉRIE.

ПО ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНІЮ. } CLASSE HISTORICO-PHILOLOGIQUE.

Томъ XI. № 1.

Volume XI. № 1.

MICH. ANDREOPULI

LIBER SYNTIPAE.

EDIDIT

VICTOR JERNSTEDT.

ACCEDIT EXEMPLUM CODICIS MOSQUENSIS PHOTOTYPICUM.

*(Доложено отъ засѣданіяхъ Историко-Филологическаго Отдѣленія 10 апрѣля 1896 г. и
18 сентября 1902 г.).*

С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Январь 1912 года. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Олденбургъ*.

PRAEFATIO.

Primo valetudine gravi et longa, tum morte praematura impeditus est Victor Jernstedt, collega desideratissimus, quo minus hanc editionem ad finem perduceret. Itaque cum paginas 1—56 sic, ut nunc se habent, typis exscriptas, paginarum autem 57—80 specimina bis terve correcta reliquisset, cetera ego illo defuncto pro viribus meis administravi. Ut in aliis operis partibus uti copiis ab illo paratis secundum leges, quas ipse sibi statuerat, diligenter studui, ita summam eorum, quae de editionis consilio subsidiis rationibusque disseram, adversariis debeo, quibus ille de eisdem rebus nullo certo tractandi ordine aut tenore servato, sermone modo latino adhibito, modo rossico, modo germanico egerat, in iustae praefationis formam hanc materiem aliquando redacturus.

Librum Syntipae philosophi ¹⁾ a Michaele Andreopulo homine grammatico e syriaco graece conversum esse constat, ex quo Matthaei in praefatione Syntipae quae feruntur fabularum ²⁾ Lipsiae a. 1781 editarum versiculos illos publici iuris fecit, qui in codice Mosquensi libro Syntipae praemissi (p. 2 nostrae editionis) leguntur. Hinc profectus Boissonade etiam illam «De Syntipa et Cyri filio narrationem», quam e duobus codicibus Parisinis a. 1828 edidit, Andreopulo adscripsit, tametsi horum codicum neuter metricum illum prologum habet. Non defuerunt quidem, qui de syriaca graeci libri origine dubitarent, sed postquam syriacum libri exemplar a Roedigero inventum a Baethgeno editum est, haec dubitatio conticuisse videtur. Cf. Fr. Baethgen, Sindban oder die sieben weisen Meister syrisch und deutsch, p. 5 sq., et Th. Nöldeke, Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesellschaft, XXXIII (a. 1879), p. 513.

1) Nam libri titulum fuisse Βίβλος Συντίπα τοῦ φιλοσόφου apparet ex p. 3, 2 nostrae editionis. Factum esse titulum ad similitudinem eorum titulorum Veteris Testamenti librorum, in quibus genitivo casu non ii indicantur, a quibus libri scripti esse feruntur, sed ii, quorum res gestas narrant, putavit Jernstedt.

2) Quas fabulas suspicabatur Jernstedt, eodem fortasse iure et simili ratione ad Syntipam relatas, qua adagiorum parvam syllogen ad Aesopum, ansam dedisse ad lectionem μυθογράφου in metrico libri prologo (p. 2, 2 sq.) in μυθογράφου depravandam falsoque loco collocandam, quamquam sane fieri potuisse, ut ideo fabulae Syntipae tribuerentur, quod hic propter illum librarii errorem mythographus habitus esset, neminem enim nescire μυθογράφου appellatos esse et aliarum narrationum auctores et earum, quas nos fabulas appellare solemus.

* Зап. Ист.-Фил. Отд.

Cum vero iam Alfredus Eberhard graeci libri recensionem in codice Monacensi a se inventam antiquiorem esse ea, quam Boissonade primus vulgaverat, censisset, Jernstedt praeter codicem ab Eberhardo usurpatum duobus aliis eiusdem recensionis codicibus exploratis prorsus verum esse id perspexit, quod D. Comparetti¹⁾ divinando erat assecutus, hanc recensionem tam prope ad operis Andreopuli formam genuinam accedere, ut prototypum haberi posset, unde recensio Boissonadiana manavisset, quae ipsa fons et caput esset recensionum neograecarum. Itaque eo potissimum consilio hanc editionem suscepit, ut quam recensionem Eberhard unius codicis ope in Fabularum Romanensium vol. I pp. 136—196 a. 1872 mutilam ediderat, eam integram atque latiore codicum memoriae fundamento firmiter stabilitam exhiberet.

Quo in consilio exsequendo ab Jernstedto et me sunt adhibiti:

- A 1. Codex Mosquensis bibliothecae Synodalis 298, partim bombycinus, partim chartaceus, in Vladimiri catalogo sub numero 436 descriptus. Idem est, ex quo Jernstedt proverbia, quae Aesopi cosmicae comoediae dicuntur (vide nunc Victoris Jernstedt Opuscula, pp. 179 sqq.), et Cecaumeni strategicon a Vasilievskio reperiuntur edidit. Prior pars codicis usque ad folium 350 scripta esse videbatur Jernstedto manu saeculi XIV, posterior manu saeculi XV. Librum Syntipae continent folia 251^v—302. Foliorum ordo aliquotiens turbatus est. Nam id, quod primitus post f. 283 collocatum erat, nunc post f. 302 insertum et numero 303 notatum est, quinque autem folia, quae hoc sequi debebant, notata nunc illa primum numero 284, secundum et quartum numero utrumque 285, tertium et quintum numero 286, hoc ordine sunt legendi: primum quartum tertium secundum quintum. Post f. 276 duo quaterniones perierunt. Partem codicis, quae librum Syntipae continet, exscripsit Jernstedt. Ego librum totum iam impressum contuli cum codice, cum hic alius cuiusdam opusculi edendi causa Petropolin missus bibliothecae Academiae hospitio uteretur. Quae Jernstedti sagacem diligentiam fugisse animadverti in addendorum tabulam rettuli. Scatet hic codex ut vix ullus alius turpissimis peccatis orthographicis. Qua de re ut lectores iudicare possent, simulacrum phototypicum paginarum, in quibus libri Syntipae prologi et principium scripta sunt, editioni addendum Jernstedt curavit; omnibus scripturae illiteratae quisquiliis adferendis adnotationem onerare noluit.
- B 2. Codex Vaticanus 335 chartaceus saeculi XIV vel XV. Folia 58^r—116^v, quibus liber Syntipae continetur, postquam aliquam eorum partem a Rostovzevo exscriptam acceperat Jernstedt, omnia fere Hans Graeven ab hoc rogatus partim contulit partim exscripsit²⁾. Paginas 3—48 editionis nostrae, cum iam typis excusae essent, cum hoc codice contulit Krašeninnikov Jernstedti in usum.

1) *Researches respecting the Book of Sindibād* (Publications of the Folk-Lore Society, IX), p. 61*.

2) Quae idem de aliis codicis partibus cum Jernstedto communicavit non inutile fortasse erit hic referre:

«Der Cod. besteht aus drei Teilen, die man des gleichen Formats wegen in zwei Bänden zusammengebunden hat. Vorgeheftet sind bei dieser Gelegenheit einige Blätter mit einer Inhaltsangabe. Die alten Teile lassen sich nach den Quaternionenzahlen deutlich scheiden.

«Teil I fol. 1—116; letzte Quaternionenzahl $\overline{1\bar{E}}$ (auf fol. 111), vom ersten und letzten Quaternio fehlen je zwei Blätter. Am Schluss nach f. 116 sind deshalb ebenfalls 2 Seiten angeheftet,

3. Codex Monacensis 525 saeculi XIV, ab Eberhardo primo ascitus, ab C Jernstedto denuo collatus. Librum Syntipae continet foliis 51—66 ita mutilatum, ut a verbis p. 56, 2 nostrae editionis λέγει οὖν ordiatur.

Quorum trimm codicum scripturis vel leviter perlustratis facile quivis videbit in duas classes eos ita discedere, ut alteram A et B efficiant, alteram C. Quarum illam huic praefendam duximus. Nam in C est ubi interpolatoris manum deprehendere liceat, cum ansa interpolationis ex A et B codicum scriptura pateat.

Velut p. 58, 12 sq. habet C: προφασισαμένη ἐξ ἀνυπόπτου, τὸν τοῦ συνζύνου κίνδυνον ὑπέξέφυγεν ἐαυτὴν περιποιησαμένη, quae commentus est interpolator, quia nec quid τὸ ἀνυπόπτον — παρὰ τῷ συνζύνῳ περιποιήσατο significaret intellexit nec verba ἐφ' οἷς περιπεπόνθει ad 57,7 esse referenda vidit. Idem, ut 72,1 ταχέως et 78,2 εἴρηται ex ταχέως et λέγεται, quae pro ταχαιώς et λέγετε vitiose scripta erant, fecit, ita 90,2 κάρην ex κάρη et 111,7 monstruosum illud σὺνπερίτρεχοντ(α) ex συμπερίερχοντ(α) procreavit. Idem 86,13 ἰδόντες δὲ ὡς κτένιον οὐκ ἐπεφέροντο prae-propere ἰν καὶ εἰσελθόντες ἐπεὶ κτένιον ἔχουν οὐκ εἶδον mutavit opinatus tum deum pectinem a mercatoribus desideratum esse, cum balineum intrassent, id quod ut primo aspectu probabilissimum videri potest, ita non esse verum arguunt quae 87,4 leguntur. Eiusdem improbam mutandi temeritatem cum orationis conformandae imperitia coniunctam produnt 95,2 sq. οὐκ ἔστι τις τῶν ὧδε ἡκόντων μὴ παρὰ τῶν πολιτῶν αὐτῆς — ὀλέθρῳ παρυφίστασθαι et 86, 9—12 ἐνετείλαντο αὐτῇ φυλάττειν αὐτὰ παρ' ἐαυτῆς—ἄχρισ ὅτου τοὺς τρεῖς ὁμοῦ πρὸς σὲ γεγονότας θεάσασιο, quo loco apparet interpolatorem orationem rectam in obliquam transformare voluisse, sed ipsum sui artificii laqueis implicitum turpiter haesisse — et 98,8 sq. δὸς αὐτῷ ὃ συμπεφώνηκα ἤτοι πίνακα, quae cum narrationis decursu quam maxime pugnant.

Neque tamen negamus codicem C aliquot locis scripturas veras vel earum vestigia solum servasse atque in primis utilem esse ad prioris classis codicum, qui etiam ipsi plurimis inquinati sunt vitiis, dissensiones disceptandas. Nam in eis libri partibus, quae tribus codicibus sunt servatae, sicubi A et B inter se dissentiunt, is codex, qui lectionem aut manifesto veram aut verae propiorem praebet, semper fere codicem C habet sibi adstipulantem. Unde sequitur ut etiam, ubi scripturae inter se discrepantes nihil habere videantur cur altera alteri anteponatur, ea sit praefenda, quae codicis C consensu confirmetur, cum vero C multo saepius cum A quam cum B consentiat, maior fides in ea libri parte, qua caret C, tribuenda

die indess leer geblieben sind. Der. Teil enthält: — f. 1^a Ἐσθῆρ ἀναρχον. — 11^a Τῶβίτ. — 21^b Ιουδιθ. — 50^b Δάνιηλ, expl. 57^b mit den Worten βῆ εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμειγμένον. Da die Worte bis zum Schluss der Seite gehen, auch nichts ausgefallen ist zwischen diesem und dem folgenden Blatte, ist anzunehmen, dass der Schreiber hier absichtlich mit dem Buch Daniel abgebrochen habe. — f. 58^a—116^b das collationierte Stück. Inc.: Πρόλογος τοῦ πρωτοτύπου . . βίβλου τῆς λεγομένης συντίπα.

«II Teil f. 117—260, Quaternionen α—ιη. f. 117^a Ερωτήσεις. . . δωροθέου πρὸς τὸν μέγαν βαρσανούφιον καὶ τοῦ αὐτοῦ μαθητῆν ἰω τὸν ἐπικληθέντα προφήτην. — 122^a τοῦ. . . ἀββᾶ δωροθέου διδασκαλίαι διάφοραι πρὸς τοὺς ἐαυτοῦ μαθητάς.

«III Teil f. 261 ff., Quaternionen α—ε. — f. 261^a ἰω τοῦ χρ. ὁμιλία περὶ τοῦ ἁγίου. . . πνεύματος. — f. 281^b Μαξίμου τοῦ πλανούδη λόγος εἰς τὴν. . . ταφήν τοῦ κυ ἡμῶν».

sit codici A quam codici B. De cuius eo scripturarum genere, quo ab aliis eiusdem recensiois codicibus differt, commodius infra dici poterit, postquam de alterius recensiois indole ac fide accuratius erit disputatum.

Nam nunc, cum eam libri Syntipae recensioem, quae codicibus ABC tradita est, integram legere licet, nullo modo iam id defendi potest, quod praeter alios etiam Th. Nöldeke (l. s. s. p. 514₁) et K. Krumbacher (Gesch. der Byzant. Litter., ed. 2, p. 893) opinabantur, minus fidam eam esse geminae operis Andreopuli formae testem quam recensioem a Boissonadio editam.

Prorsus contrariam re vera esse duarum recensioem rationem omnium primum exemplaris syriaci a Baethgeno editi testimonio comprobatur. Verum sane est Andreopulo praesto fuisse exemplar syriacum et plenius et stilo uberiore conscriptum¹⁾, plurima tamen etiam hoc, quod nobis servatum est, habet quae satis fideliter in recensioe codicum ABC reddita in Boissonadiana retractando esse depravata nemo non concedat. Aliquot hoc genus exempla, quae notabilia esse videntur, eis addituri, quae in editionis adnotatione sunt allata, diversas libri S recensioes ita significabimus, ut S sit exemplar syriacum a Baethgeno germanice II R conversum, II — recensio codicum ABC, R — recensio Boissonadiana, quae medias partes paginarum nostrae editionis occupat; cuius paginarum et versuum numeros indicantes, eos qui ad recensioem R pertinent cancellis saepiemus. Ordinem a duobus locis, quibus liber Syntipae graecus, quamdiu de eo iudicium ex recensioe R pendeat, longissime a syriaco discedere videbatur²⁾.

S p. 20, 12—19: *Der Kaufmann aber hatte ein Wiesel, das sah eine Biene aus dem Honig hervorkommen und wollte sie fangen. Der Hund sah es, packte das Wiesel und erwürgte es. Da hob der Krämer einen Stock auf und schlug den Hund todt; der Herr des Hundes trat nun auch hinzu und schlug den Kaufmann, und es entstand ein grosser Kampf; denn beide Dörfer versammelten sich und tödteten sich gegenseitig, bis kein Mensch mehr übrig war.*—

II p. 29, 3—11: ἦν δὲ γε μία γαλῆ τῶ ἔμπόρω ἐκείνω, ἣτις θεασαμένη τὴν μέλισσαν ἀρπάσαι αὐτὴν ὤρμησεν. ἰδὼν δὲ τὴν γαλῆν ὁ τοῦ θηρευτοῦ κύων ἐπιδραμῶν κατέσχε ταύτην καὶ ἀπέπνιξεν ὁ δὲ ἔμπορος εὐθύς τὸν κύνα σφοδρῶς πλήξας ἀπέκτεινε. παραχρῆμα γοῦν ὁ θηρευτὴς τὸν ἔμπορον ῥάβδῳ ἔτυψεν καὶ γέγονε μεταξύ τούτων ἰσχυρά διαμάχη. οἱ δὲ γε κάτοικοι τῶν δύο χωρίων ἐκείνων ἀκούσαντες τὰ γενόμενα καὶ μεγάλως διαταραχθέντες, ὅτιπερ ὁ μὲν θηρευτὴς ἐκ τοῦ ἐνὸς ὠρμητο χωρίου, ὁ δὲ ἔμπορος ἐκ τοῦ ἐτέρου, ἐπαναστάντες ἀλλήλοις μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο.—

R [p. 29, 16—28]: ἦν δὲ τις γυνή ἐκ τοῦ ἐκείνου χωρίου, οὗ ὁ ἀγοράζων τότε κακῆνος ἐτύγχανεν, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἣτις καλῶς θεασαμένη ἔδραμεν ἐπ' αὐτὸ καὶ ἔλεγεν ἐγνωκέναι τὸ μέλι καὶ τὸ βαράδιον ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν ἐστίν. καὶ δραμῶν ὁ κυνηγὸς ἐκείνος βίβη κατέσχε βουλομένην ἀρπάσαι τὸ μέλι. καὶ πολλῆς φιλονεικίας γενομένης ὁ κυνηγετικὸς ἐκείνος κύων, ἰδὼν τὴν τοῦ κυρίου αὐτοῦ μάχην, πρὸς τε τὴν γυναικα καὶ τὸν ἀγοραστὴν ἠρῶατο ὑλακτεῖν. ὅθεν ὁ κυνηγὸς σπασάμενος καλὴν μάχαιραν ἐβούλετο τὸν ἀγοραστὴν ἀνελεῖν, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν λέγοντα κλέψειν αὐτό. καὶ γέγονε μεταξύ τῶν δύο τούτων μάχη μεγίστη, τοῦ μὲν λέγοντος κεκλοφέναι, τοῦ δὲ εὐρεῖν ἦσαν γὰρ καὶ οἱ δύο κάτοικοι τῶν δύο χωρίων

1) Cf. Baethgen, p. 7. Nöldeke, p. 527. Comparetti, p. 61 sq.

2) Vid. Paulus Cassel, Mischle Sindbad, p. 374 sqq. Baethgen, p. 6. Nöldeke, p. 514.

ἐκείνων τῶν περιφανῶν. καὶ μεγάλως ἑκάτεροι παρακινήθεντες θυμοῦ ἐπλήσθησαν, ὡς ἐκ τούτου καὶ τοὺς ὁμοχώρους παρακινήθηαι, ὅτι ὁ μὲν θηρευτῆς ἐκ τοῦ ἐνὸς ὑπῆρχε χωρίου, ὁ δὲ ἀγοράζων τὸ μέλι ἐκ τοῦ ἑτέρου. ἐπαναστάντες δὲ ἀλλήλοις μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο. Vides et quam prope H ad S accedat et quam impudenti audacia quam misera componendi inscitia quam inani loquendi profluentia recensionis R auctor, cum in sno operis Andreopuli exemplo γυνή et γυνήν pro γαλῆ et γαλῆν scripta vel vidisset vel vidisse sibi visus esset, traditam narrationis formam depravaverit.

S 33,29 — 34,3: «Die Schuld trägt vielmehr der, welcher die Hinrichtung des Knaben angeordnet hatte». Der dritte Rath sprach: «So steht die Sache nicht, der König hat keine Schuld. Es gibt auf Erden nichts Kälteres als Kämpferbaum und Sandelholz; und doch wenn Jemand es an einander reibt, so kömmt Feuer heraus; so ist es auch mit dem Manne, der vollkommen und ausgezeichnet ist an Einsicht und Verstand, wenn er mit einer Frau streitet, besonders mit Jemandem, der ihm lieb ist. Die Schuld trägt vielmehr das Weib, weil sie vom Prinzen die Unwahrheit ausgesagt hat und versucht, ihm um's Leben zu bringen». — H 77, 6—78, 1: τοιγαροῦν ἢ αἰτία τῶ τὴν παιδὸς ἀναίρεισιν ἐπιτάξαντι πρόσ-εστιν. ἀποκριθεὶς δὲ καὶ ὁ τρίτος φιλόσοφος ἔφησεν· οὐχ οὕτως ἐστὶ ὡς σὺ λέγεις· οὐ γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ πράγματος αἴτιος· ἀλλ' ὡσπερ οὐδὲν ψυχρότερον τῆς τε καφυύρας καὶ τοῦ ξύλου ὅπερ καὶ σάνταλον ἢ συνήθεια οἶδε καλεῖν, ἀμφοτέρα δὲ ἀλλήλοις παρὰ τινος συγκατατριβόμενα σπινθήρας πυρὸς μᾶλλον ἀποτελοῦσιν, οὕτω καὶ ἄπας ἄνθρωπος, κἂν ἄγαν εἴη συνετὸς καὶ ἀγχίνους, ἅμα τῶ αὐτὸν γυναικὶ προσομιλῆσαι, καὶ μᾶλλον τῇ παρ' ἑαυτοῦ ποθουμένῃ, εὐθύς ὑπ' αὐτῆς τοῦ ἰδίου σκοποῦ πρὸς τὸ ἐκείνης μεθέλκεται θέλημα. ἢ γυνὴ τοίνυν τούτου ἐστὶν αἰτία τοῦ πράγματος, ὅτιπερ ψευδῶς τοῦ παιδὸς κατειποῦσα πρὸς ἀπώλειαν αὐτοῦ τὸν βασιλέα παρώτρυνε. — R [77,8—29]: ἀλλὰ μᾶλλον, ὅσον μοι δοκεῖ, τοῦ βασιλέως ἐστὶν ἢ αἰτία τοῦ τὸν φόνον ὀρίσαντος φονευθῆναι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ τρίτος ἔφη· οὐχ οὕτω μοι δοκεῖ, τὸν βασιλέα αἴτιον εἶναι τοῦ φόνου· οὐδὲ γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ πράγματος αἴτιος· ἀλλ' ὡσπερ οὐκ ἐστὶ λίθου ψυχρότερον ἀλλ' οὐδ' ἐλαφρότερον ἴσχασι τῆς ἐκ ξύλου γενομένης, πυρεκβολούμενα δὲ τοῦ λίθου μετὰ σιδήρου καὶ ἴσχασι φλόγα γεννώσιν, οὕτω καὶ ἄνθρωπος μετὰ γυναικὸς πεσῶν, κἂν πολλὰ ἐστί νοῶν κἂν πολλὰ φρόνιμος, ἅμα τοῦ συμμιγῆναι ὁ τοιοῦτος ἢ τῇ γυναικὶ ἢ τῇ ἐρωμένῃ ἔλκεται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς γυναικὸς καὶ τὸ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἢ γυνὴ ἐστὶν ἢ αἰτία τοῦ φόνου· ψευδῶς γὰρ κατηγοροῦσα τοῦ παιδὸς ὡς μὴ αὐτῆς ἀκούσαντος, παρεκίνει τὸν βασιλέα πρὸς φόνον διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὴν καὶ διὰ τὸ μὴ φθάσαι τὸν υἱὸν συντυχεῖν τῶ πατρὶ καὶ εἰπεῖν τὴν τῆς γυναικὸς ἀναισχυντίαν καὶ τᾶλλα. Hic conatus est operis Andreopulei metaphrastes, qui recensionem R confecit, pro similitudine ab Andreopulo fideliter servata aliam excogitare, quam facilius scilicet lectores Byzantini essent intellecturi, sed ipse non intellexit fomitis levitatis mentionem in tali sententia plane esse inutilem. Cum vero pro verbo προσομιλῆσαι substituit συμμιγῆναι et pro formula dicendi quae est καὶ μᾶλλον ¹⁾ particula ἢ ita usus est, ut τῇ γυναικὶ intempestive τὴν ἐρωμένην opponeret, totum locum pessime corrupit. Neque in his retractandi conatibus infelicissimis acquievit;

1) Etiam alibi cum hac formula satis negotii habuit. Velut [78,18] pro καὶ μᾶλλον εἰ dedit καὶ μάλιστα γίνεται τοῦτο ὅταν et [65,21—24] pro καὶ μᾶλλον ὅταν ἢ διαβάλλουσα δεινὴ λίαν καὶ κακότροπος ἢ longissima eademque insulsissima usus est circumlocutione.

sed interpretamentis supervacaneis τοῦ βασιλέως et τὸν βασιλέα — φόνου insertis, cum alia etiam his verbosiora neque minus inutilia in exitu loci addere aggressus esset, tum demum tamquam sua ipse loquacitate fatigatus ad ridiculum istud καὶ τ᾿ ἄλλα confugit.

S 11,6: *dann sollst du mir geben, was ich von dir erbitte.* — Π 5,8 sq.: χρὴ καὶ τὴν σὴν βασιλείαν, εἴ τι δὴ καὶ παρ' αὐτῆς ἐπιζητήσω, φιλοτίμως μοι παρασχῆν. — R [5,25]: καὶ τὴν σὴν βασιλείαν ἐπάναγκας φιλοτιμήσασθαι ἐπ' ἐμὲ φιλοτίμως καὶ βασιλικῶς.

S 11,8 sq.: *Was du nicht willst, dass man dir thut, das füg' auch keinem andern zu.* — Π 5,13 sq.: ὅπερ σοὶ παρά τινος οὐ χαίρη (οὐ χαίρη A, οὐχεύρη B, οὐχ αἰρή?) προσγενέσθαι, μηδὲ σὺ ἐτέρῳ τοῦτο πεποιμέναι θελήσης. — R [5,29 sq.]: ὅπερ σὺ παρά τινος οὐ ῥαδίως ἔχεις λαβεῖν, μηδ' αὖ πάλιν σὺ ἐτέρῳ δοῦναι θελήσεις.

S 11,16: *tünchte und weisste es.* — Π 6,9 sq.: εὐκόσμως περιχρίσας καὶ λευκότητι καταλαμπρύνας. — R [6,24]: καταλαμπρύνας.

S 11,19: *im Hause selbst assen und tranken sie.* — Π 6,15: ἢ τε βρωσικὸν αὐτῶν καὶ πόσις παρὰ τοῦ βασιλέως ἐστέλλετο. — R [6,29]: ἔχων πᾶσαν χρείαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐκ τοῦ βασιλέως.

S 11,21: *Nach sechs Monaten.* — Π 6,16: μέχρι τῆς τῶν ἕξ μηνῶν καὶ μόνων συμπληρώσεως. — R [6,30]: ἐντὸς τῆς διωρίας.

S 16,38—17,2: *So rufe das Mädchen hierher, sie soll uns lehren, wie sie das Brot gemacht hat; wir machen's dann ebenso und brauchen nicht mehr auf dem Markt zu kaufen.* — Π 21,3: κάλεσόν μοι λοιπὸν ἐκείνην τὴν νεάνίδα, ὅπως ἡμῖν διασφήσει, πῶς τὸν ἄρτον ἐκεῖνον μέχρι τοῦ νῦν παρεσκευάζεν, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡμεῖς τοῦτον καθιστῶντες τοιόνδε ἐσόμεθα καὶ οὐκέτι τοῦ ὠνεῖσθαι προσδεηθῶμεν. — R [21,21 sq.]: λάλησόν μοι τὸ λοιπὸν ἐκείνην τὴν νεάνίδα, ὅπως ἡμῖν εἶπη πῶς τὸν τοιοῦτον καλὸν ἄρτον οὕτως ἡδύτατον κατεσκευάζεν.

S 17,17: *aber wie soll ich meinen Magen waschen!* — Π 22,4: πῶς δὲ καὶ τὴν κοιλίαν ἔσωθεν (B: ἐνδοθεν) ἐκκαθάρω; — R [22,20]: τὴν δὲ κοιλίαν ἔνδοθεν ἐκκαθάραι οὐκ ἔχω.

S 17,25: *um nachzusehen, ob ihr Mann zu Hause wäre.* — Π 22,13 sq.: τοῦ θεάσασθαι εἰ ὁ ἐκείνης σύνευνος ἐν τῇ οἰκίᾳ πάρεστιν. — R [22,28 sq.]: πυθέσθαι αὐτῇ ἥτοι ἐρωτῆσαι εἰ καιρὸς ἀρμόδιός ἐστι ἀπόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὸν κύριον τούτου παραγενέσθαι.

S 17,29 sq.: *Als nun die Frau bemerkte, dass ihr Liebhaber zu ihr käme, um wie gewöhnlich mit ihr zu buhlen.* — Π 23,1: γνοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ὡς ταύτης ἐραστῆς τὰ ἐκεῖσε κατέλαβεν. — R [23,18]: ἡ δὲ γυνὴ αἰσθημένη τοῦτο.

S 17,37 sq.: *Der Liebhaber that wie ihm aufgetragen war.* — Π 23,10: ὁ δὲ πεποίηκε καθάπερ αὐτῷ ἡ γυνὴ ἐπετείλατο. — R [23,26]: καὶ ὁ μοιχὸς αὐτίκα τοῦτο ἐποίησε.

S 18,9—11: *und als er ihn niht mehr sah, kam er zurück, rief den Selaven aus seinem Versteck hervor und sagte.* — Π 24,3—5: καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆδε κάκεισε περιστρέφων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν. στραφεὶς οὖν καλεῖ τὸν δοῦλον καὶ φησὶν αὐτῷ. — R [24,20 sq.]: καὶ ἄνω καὶ κάτω συστρέψας οὐκ εἶδεν αὐτόν. τότε στραφεὶς βλέπει τὸν δοῦλον καὶ λέγει αὐτῷ.

S 19,29—20,1: *sie wollen nicht dein Bestes; und wenn du mir nicht Recht gegen deinen Sohn verschaffst, so tödte ich mich mit eigener Hand.* — II 27, 10—13: σε αὐτὸν φενακίζοντες λόγοις τὸ συμφέρον τῷ κράτει σου οὐδόλως ἐθέλουσιν. ὄθεν καὶ γὰρ διὰ τὸ τὴν ἐπ' ἐμοὶ καὶ σοὶ τοῦ υἱοῦ σου ἀτοπίαν ἐᾶσαι σε ἀνεκδίκητον γνωρίζω τῇ σκηπτουχίᾳ σου ὡς ἐξ ἅπαντος τρόπου ἐμαυτὴν διαχειρίσομαι. — R [27,23—26]: αὐτὸν σὲ φενακίζοντες καὶ ἀπατῶντες λέγουσι ταῦτα τῷ κράτει σου. ὄθεν καὶ γὰρ διὰ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην ἀτοπίαν παρὰ τοῦ υἱοῦ σου γνωρίζω τῇ σκηπτουχίᾳ σου· οἱ σύμβουλοι ψεύδονται, καὶ μὲν μέγας φυλάττειν τὸν υἱὸν προσποιῶνται.

S 23,34—24,5: *Die junge Frau machte sich nun daran, sich zu schmücken, das Polster herzurichten und ein Mahl zu bereiten, während die Alte den Mann aufsuchte. Sie fand ihn aber nicht. Da dachte sie bei sich: die junge Frau hat mir ein Geschenk versprochen; ich werde einen andern Mann suchen und den zu ihr führen. Sie ging also fort und streifte nach einem andern Jüngling umher. Unterwegs fand sie den Mann jener Frau, der von seiner Reise zurückkehrte; als sie den erblickte, sagte sie zu ihm: «Komm getrost, komm, du sollst in einem sauberen Hause wohnen, in dem Alles ist, was du wünschen kannst».* — II 40,13—41,3: ἡ δὲ γε κόρη εὐθύς ἐγερωθεῖσα ἑαυτὴν τε ἀγλαομόρφου στολῆ κατελάμπρυνε καὶ τὴν οἰκίαν περιεκάθηρέ τε καὶ κατεκάλυψε καὶ τὰς ἐν αὐτῇ στρωμνάς κοσμίως κατέταξεν, εἶτα καὶ δεῖπνον πολυτελῆ προητοίμασεν. ἡ δὲ γε προαγωγὸς ἐξελθοῦσα εἰς τὴν τοῦ ἐραστοῦ ἀναζήτησιν ἐκείνον μὲν ἐφευρεῖν οὐκ ἠδυνήθη, συλλογισαμένη δὲ καθ' ἑαυτὴν ἔφησεν ὡς ἡ νεανίς ἐκείνη δωρεαῖς φιλοτίμοις ὑπέσχετό με δεξιῶσασθαι· λοιπὸν οὖν ἕτερόν τινα νεανίσκον εὐρήσω καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπάξω. περιερχομένη δὲ ἐντυγχάνει τῷ τῆς γυναικὸς ἀνδρὶ, καὶ πρὸς αὐτὸν, ἀκολουθεῖ μοι, ἔφη μὴ εἰδυῖα πάντως ὡς ὁ ἀνὴρ ἐκείνης ἐστὶ, καὶ ἀποφέρω σε, φησὶν, εἰς οἰκίσκον λίαν εὐκοσμώτατον, ἐν ᾧ τις γυνὴ προσκάθηται περικαλλῆς σφόδρα καὶ ὠραιοτάτη καὶ σοὶ τῷ ὄντι εἰς συνουσίαν εὐαρμότουςα. — R [40,31—41,20]: καὶ ἡ κόρη ἀναστᾶσα ἐν τῇ ἑαυτῆς στρωμνῇ κοσμίως διετέθη, καὶ δεῖπνον πολυτελῆ προητοίμασεν. ἡ δὲ γε μαστροπὸς τὸν νέον ἐκείνον ζητήσασα οὐκ εὗρεν, ἕτερον δὲ νέον ἀντ' ἐκείνου εὐροῦσα, ἀκολουθεῖ μοι, ἔφη. τούτου δὲ ἐρωτήσαντος· ποῦ ἀπάγεις με; ἡ γραῦς ἔφη· φέρω σε, ᾧ νεανία, εἰς οἶκον κοσμιώτατον πάνυ, ἐν ᾧ καὶ ὠραιοτάτη καὶ περικαλλῆς κάθηται, δρόσον ἀποστάζουσα τῇ ὀσμῇ καὶ κατὰ ἀληθειάν σοι ἀρμυρία πρὸς συνουσίαν.

S 24,19: *Sie sprach: «Heute hörte ich, dass du von der Reise zurückkämst».* — II 42,1 sq.: ἡ δὲ, σήμερον, φησὶν, ἠκηκόειν τῆς ὁδοῦ σε καταλαμβάνειν. — R [41,32—42,19]: αὕτη ἀπεκρίνατο· ἐγὼ σήμερον ἠκηκόειν καταλαβεῖν σε τὰς θύρας τοῦ κάστρου.

S 27,15—19: *Zugleich gab sie ihm ein Erkennungszeichen. Sobald er auf dem Markt angekommen, erblickte er den Mann, welcher das Zeichen hatte, das ihm die Alte gegeben. Da er also wusste, dass es der Mann jener Frau sei, trat er zu ihm und sprach: «O Mann, verkaufe mir einen Mantel».* — II 47,18—48,5: ὁ δὲ καθάπερ αὐτῷ ἡ γραῦς διεστείλατο πορεύεσθαι πρὸς τὴν ἀγοράν, διδαχθεὶς παρ' ἐκείνης καὶ τὰ τοῦ ἀνδρὸς σύστημα. περιερχόμενος δὲ τοῖς ἐκείσε προσεῖχε ὡς δεδίδακτο ἐργαστηρίοις τὸν ἀνδρα ὀψόμενος· ἰδὼν δὲ τινα τὰ τῇ γραίδι λεχθέντα κεκτημένον σήμανδρα, ἐπέγνω εὐθύς ἐκείνον τε τυγχάνειν τὸν τῆς γυναικὸς σύνευνον καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος, πώλησόν μοι, ἔφησεν,

τόδε σου τὸ ὕψασμα. — R [47,35—48,22]: ὁ δὲ νέος ἄμα τῷ λόγῳ πορεύεται εἰς τὴν ἀγοράν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀνδρὸς μαθὼν παρ' αὐτῆς καὶ τὸ ἐργαστήριον ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει· πώλησόν μοι τόδε σου τὸ ἱμάτιον.

S 29,12—14: *auch ein Dieb kam, um zu stehlen. Es war aber Nacht und dunkel. Der Dieb betastete, weil es dunkel war, die Thiere, um ein recht fettes zum Stehlen auszusuchen.* — II 52,13—16: μετὰ μικρὸν δὲ παραγίνεται τις τῶν κλεπτῶν συλῆσαι ἐκ τῶν ὑποζυγίων. καὶ δὴ σκοτίας οὔσης ἀναψηλαφῶν αὐτῶν ἕκαστον τῇ χειρὶ διετέλει, ὅπως τὸ πολυσάρκως ἔχον τῶν ἄλλων συλήσειε. — R [52,30—32]: μετὰ δὲ τινα ὥραν εἰσηλθὲ τις κλέπτης εἰς τὸ πανδοχεῖον κλέψαι ἐκ τῶν μουλαρίων. καὶ δὴ σκοτίας οὔσης μὴ βλέπων ἐψηλάφη τὸ πατερόν τῶν ὑποζυγίων.

S 30,35—31,8: *Als es Essenszeit war, brachte ihm seine Frau einen gebrauchten Hahn und einen Kuchen auf's Feld, die sie in einen Korb gelegt hatte. Auf dem Wege nach dem Felde kam sie bei einer Ruine vorbei, aus der plötzlich ein Räuber herausstürzte, sie ergriff und in die Ruine schleppte. Alles was sie hatte, ass er auf, nur von dem Kuchen liess er ein Bischen übrig, machte daraus einen Elephanten, legte ihn in den Korb, wie es vorher gewesen war, und trieb mit der Frau Schande.* — II 57,2—9: περὶ δέ γε τὴν ὥραν τοῦ ἀρίστου ἢ τοῦ γεωργοῦ σύζυγος ὅσα αὐτῷ παρητοίμασεν ὄρνιθός τε καὶ μελίπικτου ἐδέσματος, ἃ καὶ σπυρίδι ἐνθεῖσα πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκόμιζεν. συνέβη δὲ πορευομένην αὐτὴν διὰ τινος καταλύματος διελθεῖν. εὐθύς δὲ τινες ἐκείθεν ὁδοστάται ἐξορμήσαντες κατέσχον τὴν γυναῖκα καὶ ἐν ἐκείνῳ εἰσαγαγόντες τῷ καταλύματι βιάως αὐτῇ συνεγένοντο καὶ ἃ διεκόμιζεν ὅσα ἀφελόμενοι κατέδοντο. μικρὸν δέ τι τοῦ μελίπικτου ἐδέσματος ἐσύστερον λιπόντες καὶ εἰς μόρφωσιν ἐλέφαντος τὸ καταλειφθὲν ἐπισκευάσαντες τῇ σπυρίδι ἐναπέδεντο. — R [57,16—22]: ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἐτοιμάσασα ἐψητὰ μαγειρέματα, καὶ ὄρνιθα καὶ μελίπικτον ἐδεσμα, ἐν σπυρίδι ἐνθεῖσα πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκόμιζε. συνέβη δὲ αὐτὴν πορευομένην διαβῆναι ἀπὸ τινος ξενοδοχείου, ἐν ᾧ ἦσαν ἄνθρωποι ὁδοιπόροι ἀναπαυόμενοι. καὶ ὡς εἶδον τὴν γυναῖκα, ἐκράτησαν αὐτὴν καὶ ἔσω τοῦ ξενοδοχείου εἰσάξαντες ἅπαντες συνεμίγησαν καὶ τὰ βρώματα ἅπαντα ἔφαγον. ὀλίγον δὲ ἀπὸ τοῦ μελίπικτου, ἤγουν τὴν μουστύπιτα, ἀφέντες κατεσκεύασαν αὐτὸ εἰς εἶδος καὶ μορφήν ἐλέφαντος, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν τῇ σπυρίδι.

S 35,20 sq.: *Jeder der keine vollkommene Einsicht hat, der vergilt seinem Wohlthäter nicht.* — II 82, 13—15: εἴ τις τῶν ἀνθρώπων μὴ τελείαν σχοίῃ σύνεσιν, οὐκ ἀποδίδωσι ἀγαθὰ τοῖς εὐεργετήσασιν αὐτόν. — R [82,29 sq.]: ἐάν τις τῶν ἀνθρώπων οὐ τελείαν λάβῃ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν μάθησιν, οὐκ ἀποδίδωσιν ἀγαθὰ τοῖς εὐεργέταις αὐτοῦ καὶ διδασκάλοις.

S 36,6 sq.: *Setze dich ein wenig, damit wir meinem Sohn erst zu essen geben.* — II 84,2 sq.: μικρὸν με ἀνάμεινον, ἄνθρωπε, ἄχρις οὐ τῷ ἐμῷ παιδί βρώσιμόν τι παρασκευάσω. — R [84,17 sq.]: ὀλίγον μοι ἀκαρτέρησον, ἄνθρωπε, ἕως οὐ τῷ παιδαρίῳ ἀναπαύσω.

S 36,32 sq.: *Sie kamen in eine Stadt und kehrten bei einer alten Frau ein.* — II 86,2—4: τῆς δέ γε ὁδοιπορίας ἐχόμενοι εἰς τινα κώμην καταλαμβάνουσιν, ἐν ἣ καὶ παρά τινι γραιδί τὴν κατάλυσιν ἔθεντο. — R [86,16 sq.]: τῆς ὁδοιπορίας οὖν ἀρξάμενοι κατῆλθον εἰς χωρίον, ὥστε ἐν αὐτῷ μείναι, εὐρόντες οἰκίαν γραιδος τινός.

S 37,26—29: *Herr, du mögest wissen, dass wir drei Gesellen waren, und wir trugen ihr auf, das Geld nicht aus den Händen zu geben, als wenn wir alle*

drei zusammen zu ihr kämen.—II 88,12—89,4: ἡμεῖς, ὧ δικαστὰ, τρεῖς τυγχάνοντες κοινωνοί, ὅτε ταύτῃ τῇ γραδίῃ τὰ ἡμέτερα χρήματα παρεθέμεθα, εὐθύς σὺν ἀκριβείᾳ ἐνεργειλάμεθα εἰπόντες ὡς· μηδαμῶς τῶν σῶν χειρῶν, ὧ γύναι, ἢ τοιαύτη ἡμῶν ἐκβληθεῖη παρκαταθήκη, εἰ μὴ τι γε ἡμᾶς τοὺς τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ θεάσῃ ταύτην ἀπὸ σοῦ ἐπιζητοῦντας. — R 88,25—89,15: ἡμεῖς, ὧ κύριε, οἱ τρεῖς ὑπάρχοντες, ὅτε τὸν θεσαυρον ἐνεθέμεθα, τοιαύτην αὐτῇ παραγγελίαν δεδώκαμεν, ὡς μηδένα ἀφ' ἡμῶν διδόναι ποτέ, εἰ μὴ καὶ τοὺς τρεῖς ἡμᾶς αὐτοψεῖ θεάσῃται τὴν παρκαταθήκην ζητοῦντας.

Haec, opinor, sufficiunt, ut agnoscamus multo digniorem esse, cui in libro Andreopuli restituendo fidem habeamus, recensionem II quam R.

Quid quod ex illa hanc esse derivatam multae huius scripturae perspicue falsae sunt argumento, quarum origo ex illius scripturis facillime explicatur. Unum huius generis exemplum, satis illud, ut opinor, luculentum, supra p. IV sq. tractavimus; nonnulla in adnotatione editionis ad p. 17,26 sqq. 28,19. 29,24 sqq. 43,17. 55,20. 31. 58,23 sq. 80,28—81,15 indicata sunt; de aliis paulo post (p. XIII sq.) dicemus.

Non sane praeterit nos aliquanto plura recensionem R quam recensionem II inesse, quibus virorum doctorum, qui multiformibus linguae graecae commutationibus cognoscendis operam navant, curiositas alliciat atque delectetur¹⁾. Nam multo maior pars eorum, quae ex media quae dicitur Graecitate in libri Syntipae sermonem adsumpta esse Gustavus Meyer²⁾ docuit, Boissonadiana praebet recensio. Itaque non miramur quidem recensionem Monacensem, quae est nobis II, a Paulo Cassel³⁾ ideo recentiorem esse pronuntiatam, quod pro omnibus Boissonadianae vocabulis difficilioribus alia, quae videlicet faciliora essent, substituta haberet. Nullo tamen modo viro eruditissimo adsentiri possumus; neque enim eadem aut facilia aut difficilia hominibus Byzantinis fuerunt, quae sunt nobis, qui antiquo sermone Graeco multo magis simus adsuefacti quam eo, quo illi in vita cotidiana utebantur.

Accuratius autem duabus recensionibus inter se comparatis necessario patebit eum, a quo Boissonadiana recensio est confecta, id ipsum in primis egisse, ut librum Andreopuli, eo illum sermone artificioso obsoletoque atque a populari loquendi ratione remoto, quo Byzantini scriptores paulo doctiores uti soliti sunt, conscriptum, lectorum aequalium vulgo faciliorem intellectu redderet. Hoc studio ductus adeo genuinam libri speciem immutavit, ut non tam eius recensionem quam μεταφρασιν sive retractationem dedisse iure dici possit.

Quod metaphrastae studium nusquam clarius cernitur, quam ubi ille prototypi vocabulis, quae aut re vera subobscura minusve usitata sunt aut talia sibi esse visa erant, alia vocabula interpretandi causa addidit. Huius generis sunt additamenta 57,8. [21]⁴⁾: τὸ μελίπικτον ἤγουν τὴν μουστόπιτα. — 31,10. [24]: συνίατρον ἤτοι κόσκινον. — 111,7 [14]: κήρυκες ἤτοι πλατζάριοι. — 128,6. [16]: ἄφρονας ἤτοι κακούς. — 119,12. [25]: μετὰ λευκοῦ, ἀσβέστου δηλονότι. — 19,1. [18,34]: πεποιθὼς καὶ θαρρῶν. — 20,3. [20]: αἰτιάζη καὶ μέμψη. — 21,12.

1) Cf. W. Wagner, The Academy, vol. III (a. 1872), p. 438.

2) Zeitschr. f. die österr. Gymnas., XXVI, 331—345.

3) Mischle-Sindbad, p. 406.

4) Quo commodius Retractatio cum recensione prototypa comparari possit, utriusque locos iudico huius paginarum versuumque numeris ante illius numeros positis.

[28]: φύρουσα καὶ μίγνύουσα. — 27,11 [23]: φενακίζοντες καὶ ἀπατῶντες. — 28,5. [16]: ἐπὶ μέγα αἴρουσι καὶ ὑψοῦσι. — 38,4 [21]: συνθήκας καὶ ὑποσχέσεις. — 54,18. [34]: κληρονόμον καὶ διάδοχον. — 58,2. [57,27]: διαμνηχανῶται καὶ ψευδοτοπεῖ (?). — 61,15 [31]: ἐξάσιον-καὶ ἐξω φύσεως. — 75,10. [26]: ὄχλον καὶ λαόν. — 75,15. [30]: μεγιστάνους καὶ ἄρχοντας. — 95,1. [15]: πανούργοι-καὶ δόλιοι. — 97,4. [17]: καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον. — 129,5. [22]: τῆς βασκανίας καὶ τοῦ φθόνου. — 129,8. [24]: βασκαίνων καὶ φθονῶν. — 71,4. [17]: οὐθενότητος καὶ εὐτελείας. — 83,3. [18]: σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας. — 89,10. [22]: πενίαν καὶ συμφορὰν. — 91,7. [20]: ἄριστον καὶ πιθανώτατον. — 95,8. [21]: στροφῆ καὶ πιθανότητι. — 126,4. [17]: μωρὸς καὶ ἄφρων. — 5,15. [30]: μεγάλας-καὶ χρισταῖς. — 90,4. [18]: τὸν ἄρχοντα τὸν ἡγεμόνα. — 108,5. [20]: τῆς φλοιᾶς τοῦ κατοφλίου. — 55,12. [29]: καὶ αἱ δύο ἀμφοτέρω. Non dissimilis est ratio interpretamentorum: 32,6. [22] τῶν φιλοσόφων. — 61,2. [17] τοῦ πυρρός. — 77,7. [19] τοῦ βασιλιέως. Quam vero parum aptus fuerit interpres ad recte ea intellegenda, quae interpretabatur, hoc prae aliis additamentum ineptissimum ostendet, 78,14. [29]: οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐστὶ τι μείζον ἢ ἀληθέστερον.

Ex indice verborum a me editioni adiuncto videre licet nonnullorum vocabulorum in recensione prototypa adhibitorum usum tanta constantia a metaphrasta esse repudiatum, ut ubique pro iis alia substitueret, quae aut intellectu faciliora aut magis usu trita aut, si dis placet, elegantiora sibi esse viderentur. Quod cum faceret, saepius proprietatem significantiamque sermonis Andreopuli haud mediocriter imminuit, velut invectis 84,6. [20] γυνῶσιν pro ἀγχινοῖαν, — 53,18. [34]. 60,5. [17]. 116,4. [13] ἀγωνιζόμενος et ἡγωνίζετο pro formis verbi ἀγωνιᾶν, — 39,15. [31] ἤκουσε pro ἠέσχετο, — 20,17. [33] ἔχουσαν pro ἀπεμπολοῦσαν, — 56,8. [24] κεκρυμμένος pro ἀποτεθεῖς, — 10,14. [31] καλόν et 75,4 [21] ἀπερηγάπα pro ἀρεστόν et ἀρεστά, — 104,6. [21] ἀλαζονεύσασθαι pro ἀφηνιάσαι, — 14,8. [25] ἦλθε et 31,4. [19] ἀπήρχετο pro ἐπανάκαμψεν, — 53,5. [23] ἐπικαθέζεσθαι et 58,4. [57,28] καθῆσθαι ἐπάνω et 111,5. [13 sq.] ἐπάνω καθίσει pro formis verbi ἐποχεῖσθαι, — 66,14. [29] ὁ ἔχων τὴν τράπεζαν et 67,3. [19] οἰκοδεσπότης pro ἐστιάτωρ, — 13,9. [26] βουλόμενος pro μηχανώμενος, — 122,5. [16] πλεονεξίας pro μοχθηρίας, — 124,5. [18] ὑπὸ πειρασμῶν τοῦ κοσμοῦ pro βιωτικαῖς περιπετεῖαις, — 24,13. [29] μωροί pro σκαιότατοι, — 58,10. [20] λόγους et 62,2. [17] ὑπόσχεσιν pro ὑποθήκας et ὑποθήκην, — 91,8. [19] εἶπε et 90,13. [25] ῥήματα pro ὑπέθετο et ὑποτεθέντα, — 83,11 [26] πανούργος pro φιλήδονος, — 50,16. [33] λάλησόν με pro φώνησόν με.

Cum metaphrastes summa festinatione atque incuria neque minore audacia inter describendum librum retractaret, non semel factum est ut, pro vocabulo, quod displiceret, aliud substituens, etiam vicinas sententiae partes temere immutaret. Ita, cum verbo ἐπίστασθαι, quod undeciens in recensione prototypa occurrit, ne semel quidem ille uti voluisset, 116,9. [17] pro ἐπίσταμαι-τί με δεῖ πεποιηκέναι dedit πρέπει ποιῆσαι με τοῦτο, quae aut intolerabilem tautologiam efficiunt, si ad ea referuntur, de quibus modo dictum est πρέπει με προσαγαγεῖν, aut iis, quae sequuntur, adversantur, si τοῦτο idem esse statuas, quod τὸ ζητῆσαι ταῦτα τῷ πατρί. Ex eodem genere est, quod, verba composita προπορεύεσθαι et συμπαραμαρτεῖν respiciens, 33,1. [32,31 sq.] τοῦ συμπαραμαρτουῦντος ὄχλου ἦσαν προπορεύόμενοι mutavit in ὁ ἀκολουθῶν αὐτοῖς ὄχλος ἦν ἔμπροσθεν πορευόμενος, ea non curans, quae ipse

34, [19] erat descripturus¹⁾. Neque adverbio ἐντεῦθεν, duodeciens ab Andreopulo usurpato, nec verbo λυμαινέσθαι uti voluit, ideoque 121,3. [16] pro τοὺς δὲ γε διαφθουμένους κατ' οὐδένα τρόπον ἐντεῦθεν λυμαινεται summo cum damno sententiae scripsit διότι μᾶλλον οὐ δύναται βλάψαι αὐτούς. Praeferebat verbum παρ-κινεῖν verbo παρορμᾶν et verbum κατειπεῖν verbo καταψεύσασθαι, itaque 106,6. [20] παρορμηθεῖσα κατεψεύσῃ in παρκινηθεῖσα κατειπὼν mutavit; sed dum hanc mutationem molitur, ita totam periodum eius partes transponendo et circumlocutionibus explicando depravavit, ut et apodosi eam et sensu orbaverit. Cum obscurum illi visum esset verbum ἀπονίνασθαι, ter ab Andreopulo usu notissimo cum genitivo casu coniunctum, 46,12 [26—28], ubi de homine agitur, qui falsa opinione inductus canem summi meliora meritum occiderit, pro his sex verbis οὐδὲν δὲ πάντως τῆς μεταμελείας ἀπώνατο talia nugatus est: οὐδὲν δὲ ὁ κύων ἐκ τῆς τοῦ αὐθεν-τὸς αὐτοῦ μεταμελείας ὠφελήθηνα ἠδυνήθη, οὐδὲ ὁ στρατιώτης ἠδυνήθη ἀπὸ τῆς λύπης καὶ τῆς μεταμελείας ἐγεῖραι τὸν κύνα.

Interdum totas prototypi sententias vel earum membra, saepius singula vocabula omisit; sed non minus saepe ita Andreopuli orationem immutavit, ut multo verbosiozem reddiderit, non solum eo quod sua interpretamenta ei inseruit, sed etiam eo quod pro singulis prototypi vocabulis, a se eiectis, non singula sed bina vel adeo plura subiecit, ut 8,19. [34] ἐκπληττόμενος - καὶ θαυμάζων pro καταπληττόμενος, — 13,6. [22] ἡγάπημενότερον ἢ γλυκύτερον pro ποθεινότερον, — 42,2. [20] ἀγάπης καὶ ὑποσχέσεως pro διαθέσεως, — 49,3. [21] χολὴν καὶ-λύπην pro ὀδύνην, — 51,12. [25] ἴνα-διαλλαγὴν καὶ ἀγάπην ποιῆσῃ pro διαλλαγῆναι, — 57,8. [21] εἶδος καὶ μορφήν pro μόρφωσιν, — 82,14. [29] τὴν φρόνησιν καὶ τὴν μάθησιν pro σύνεσιν, — 104,2. [17] βαρέως καὶ ἀναγκα-στῶς pro ἐμβριθῶς, — 105,3. [19] δοξάζων καὶ ἐπαινῶν pro ἐκθειάζων et τῷ φιλοσόφῳ καὶ διδασκάλῳ pro τῷ Συντιπᾶ, — 105,8. [24] κατασκευῆς καὶ μανίας pro σκεωρίας, — 105,15. [31] πράεις - καὶ ἡγάπημένους pro μελιχίοις, — 113,5. [16] γινώσκων καὶ μετερχόμενος pro ἐξησκημένος, — 128,1. [127,26] βότανα καὶ-ζουλάπια pro φάρμακα, — 46,16. [33] τῇ γνώμῃ σαθρὸς, ἀκό-λαστος τῇ φύσει καὶ πορνοκόπος pro τὸν τρόπον ἀκόλαστος, — 54,17. [33] μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ θερμῆς καρδίας καὶ ἐπιμόνου παρακλήσεως pro διαπύρως — 61,4. [20] ἀναισχύντου καὶ ἀπανθρώπου καὶ ὠμοτάτης καὶ θηριώδους pro ἰταμωτάτης, — 47,16. [33 sq.] μετὰ ρούχου ἢ σινδόνην ἢ ἐφάπλωμα pro ἐπιβλήματι τῶν εἰς στρωμνὴν χρηματιζόντων, — 78,14. [30 sq.] σοφιστὴν ἢ ῥήτορα ἢ διδάσκαλον - ἢ φιλόσοφον pro σοφιστικόν. Etiam longius ista orationis luxuries processit 122, 10—123,3. [122,21—123,12], ubi neque intellegi potest, cur, cum τιμῆς παρὰ πάντων ἀξιούμενος in τιμῶσιν αὐτὸν πάντες πλούσιοι καὶ μέσοι mutatum sit, non sint πένητες commemorati, et in locum verbi προσανέχουσι substituta προσέρχονται καὶ θαρροῦσι καὶ ἀκούουσι καὶ τιμῶσι cum praegresso τιμῶσιν tautologiam efficiunt molestissimam, et tota periodi compositio turpissime claudicat.

1) Veri simillum igitur est 41,4 sq. [21], ubi ex αὐτῆς δὲ τούτου προπορευομένης κίχαινου συνεπομένου factum est κίχαινης ἔμπροσθεν καὶ τούτου ὀπισθεν, non a librariis, qui Retractationem describebant, sententiam esse mutilatam, sed ab ipso metaphrasta, qui pro vocabulis a se vitatis alia substituere oblitus esset; nam etiam συνέπεσθαι ex eorum est numero, quae fastidiebat.

Cum exemplis adhuc a nobis allatis satis sit demonstratum metaphrastam maxima licentia libri Syntipae orationem mutavisse atque, ut ipsi videbatur, amplificasse, mirum non debet putari eundem etiam imagines similitudines sententias addidisse, quae a recensione prototypa alienae fuissent. Nemo nunc, opinor, dubitabit illius loquacitati tribuere aut 82,9. [26—28] haec: οὐδεις, ὃ βασιλεῦ, ὡς ὁ υἱός σου ἐστίν, ὁ ὑπερέχων τῇ τῶν μαθημάτων καὶ τῶν λόγων ἐπιστήμη, ῥητορικῇ τε φαρμὲν καὶ τῇ ἄλλῃ σοφίᾳ, quibus in II non respondent nisi quattuor voculae: καὶ μάλα, ὃ δέσποτα, aut 127,2 sq. [15 sq.] haec: ὅστις ἐστίν ἀχόρταστος ἐν πᾶσι πράγμασιν, εἴτε τροφᾶς εἴτε ἱματίου, εἴτε χρίμασιν εἴτε δόξῃ εἴτε κτήμασιν εἴτε θειραπέειχ δούλων, pro verbis ὅς ἐστίν ἀχόρταστος ἐν πᾶσι καὶ λίαν φιλόργυρος substituta. Neque quicquam est, cur ab illo commentum non tam doctum illud quam intempestivum¹⁾ abiudicemus, quo 5,5. [22] Syntipas fingitur Cyrum regem Persarum adhortari, ut Alexandri Magni exemplum imitetur. Non defuisse metaphrastae studium ornatus scribendi, defuisse artem argumento est similitudo ὡς ἀγδῶν λαλεῖν ἤρξατο, quae 73,7 sq. [22] de regis filio post diuturnam taciturnitatem loqui incipiente usurpata augere potius patris sollicitudinem debebat quam laetitia eum afficere.

Studuisse etiam videtur librum, quem retractabat, hominibus Christianis acceptiorem bonisque moribus magis congruentem reddere. Itaque, cum in II, praefatione metrica excepta, nusquam Χριστός aut Χριστιανοί nominentur, 27,2. [16] δέσποτα θεέ in δέσποτα Χριστέ mutavit et 69,14 in narratione a se addita appellatione ἄρχοντες Χριστιανοί usus est. Astrologorum de fato doctrinam ut Christianus aspernatus, eius expositionem 118,11—119,5 [118,23—119,19], correctione ἐγνωσμένη, οὐχ ὀρισμένη ἡμῖν introducta aliisque mutationibus admissis, ita deformavit, ut et narrationi, qua illustrari debebat, et sibi ipsa repugnet. Vix dubitari potest, quin 125,2. [15] non a librariis recensione II eiectus sit diabolus, sed advocatus a metaphrasta, qui ex eorum Christianorum fuerit numero innumero, qui non minus diaboli sint memores quam dei et Christi. Sapientiae virtutisque rationibus consulere frustra conatur et 31,17 sq. [30 sq.], cum vim vulgatissimae illius sententiae, τῶν γυναικείων μηχανημάτων καὶ τῶν ποικίλων αὐτῶν βουλευμάτων οὐδεις περιγίνεται, addita exceptione ἂν μὴ γνώσει καὶ ἀρετῇ ἐμπεπραγμένος ὑπάρχη debilitat, et 51,14 sq. [26—32], ubi fatuam suam de malarum et bonarum feminarum differentia atque earundem homonymia commentatiunculam tam imperite orationi inserit, ut, bona femina cum lapide pretioso comparata, statim pergat: ὅθεν καὶ ἀπὸ τῆς πονηρίας αὐτῶν πολλοὶ ἀδίκως ἐφθάρησαν, et 104,15. [30 sq.], ubi, verbis ὅσον δυνατόν ἐστίν ἀνθρώποις ἡμῖν οὖσι καὶ ἐξ ἀνθρώπων orationi regis filii assutis, tanta eum modestia eruditionem a Syntipa acceptam praedicare facit, quanta nusquam alibi, ubi de eadem re agitur, observatur.

Mirum quantum differunt a genere dicendi in libro Syntipae adhibito tria illa sesquipedalia verba, quae in narratione amatoria [39,28 sq.] praeter omnem lectoris exspectationem usurpantur. Non possumus adduci, ut ex antiquiore aliquo libri exemplari metaphrastam ea recepisse, non ipsum eroticorum scriptorum exempla²⁾ imitatum finxisse credamus. Etenim non abhorruisse eius pietatis morumque probitatis ostentationem ab rerum amatoriarum libidiosa cogitatione

1) Cf. Nöldeke, p. 514.

2) Cf. G. Meyer, p. 339. P. Cassel, p. 410.

docet p. 37,5. [21], ubi satis sobria recensiois II verba τελείαν συνάφειαν ἐν τῇ ἐαυτοῦ γυναικὶ κατὰ τοὺς ἄνδρας πράττοντα sic amplificavit: γαυριῶντα μεγάλως καὶ ὄσπερ ἵππον μετὰ χρεμετισμοῦ τῇ γυναικὶ μιγνύμενον.

Vix quisquam explicaverit, quo ille captus mentis errore [7,22—25] futile illud regis cum filio somniaverit colloquium, quod neque in ulla alia libri Syntipae versione legitur neque legi debet¹⁾. Nam narrationis, cui a metaphrasta est interpositum, ea est ratio, ut nullus tali colloquio locus sit.

Carent ceterae libri versiones etiam illa narratiuncula, quae per se quidem non admodum infaceta est, sed [68,5—69,21] incommode alius narrationis cursum interrumpit. Non eo utique metaphrastes ingenio videtur fuisse, ut vel tale quid ex se procreare posset; utrum ex aliqua narrationum popularium collectione nobis ignota sumpserit, an ex populi ore exceperit, non nostrum est diiudicare²⁾.

Metaphrastae malis artibus, quibus in libro Andreopuleo retractando usus est, satis cognitis certius potest fieri iudicium de libri codice, quem in retractatione conficienda adhibuit. Similem cum codice B fuisse scripturae declarant, a codicibus A et C dissentientes eaque paene omnes aperte vitiosae, quae Retractationi cum codice B sunt communes. Quarum notabiliores adferemus cum codice A atque etiam, ubi fieri potuerit, codice C et versionis Syriacae scripturis compositas: 7,11. [28] ὁ φιλόσοφος ποιησάμενος A, ποιησάμενος ὁ φιλόσοφος BR. — 11,12. [29] διὰσπαράξει - καὶ - κατὰτραυματίσαι A, ἐσπάρξει - καὶ - κατὰτραυματίσαι B, ἐσπάρξεν - καὶ - κατετραυματίσεν R. — 14,10. [26] ὑπὸ A, ἐπὶ BR. — 19,7. [24] θάττων A, θανάτω BR. — 19,14. [30] πρόσυπῆρχον A, προῦπῆρχον BR. — 20,14. [30] τοῦτου - τοῦ ἄρτου AS, τούτων - τῶν ἄρτων BR. — 22,4. [20] ἔσωθεν A, ἔνδοθεν BR. — 32,3. [19] τετάρτην AS, τρίτην BR. — 41,17. [31] ἀνάδειξα A, διανοία BR. — 81,7 sq. [24] σφάλονται - φάσκουσι AC, σφάλονται - σφάλονται B, σφάλουσιν - σφάλονται R. — 103,17. [31] μὴ C, μὶ A, μοι BR. Idem testantur loci, quorum lectio, corrupta in B, etiam gravius sive correctionibus infelicibus introductis sive interpretationis corrupta est in R. Talis est ratio cum aliarum Retractationis scripturarum, tum earum, quas cum ceterorum testium testimoniis collatas hic proponemus: — 9,11. [25] παγωθῆναι AS, περαιωθῆναι B, διαβῆναι R. — 42,1. [41,32] αἰτίαμα A, αἴτημα B, ζήτημα R. — 90,11. [23] κοινός AC, κοινωνός B, συντροφικόν R. — 100,12. [22] ἀναρρύση C, ἀναρρήσει A, ἀναρρώσης B, ἱατρύσης R. — 112,12. [24] ἔπειτα δὲ C, ἔπιτα δὲ A, ἐπὶ δὲ B, ἐπειδὴ R. — 118,8 sq. [20] κλέπτῃς καὶ τολμηρῶς C, κλέπτῃς καὶ τολμηρὸς A, καὶ κλέπτῃς τολμηρὸς B, καὶ ὡς τολμηρὸς κλέπτῃς R. Huc pertinent etiam 126,14 sq. [25 sq.], ubi metaphrastes pro verbis μήτε ἄνθρωπον αἰσχύνεσθαι, cum ea eodem loco in suo codice legisset, quo in B leguntur, id est non post φοβεῖσθαι, ubi A et C ea habent, sed post ἀμαρτάνει,

1) Vid. Comparetti, p. 15.

2) Similes orientalium populorum narrationes rettulit W. A. Clouston, The Book of Sindibād, p. 262 sq. Partim eandem partim alias eiusdem generis indicari a Victore Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes, t. VI, p. 125 sq., sed longe omnium simillimam esse narrationem Russorum meridionalium, ab Iohanne Рудченко, Народныя южнорусскія сказки, fascic. I, p. 165 sq., publicatam, a Felice Liebrecht, Germania, t. XXI (a. 1876), p. 386 sq. 397 et ab Iosepho Bédier, Les Fabliaux, p. 164 tractatam, monuit me Oldenburg.

scripsit οὐκ ἐντρέπεται, eodem verbo pro αἰσχύνεσθαι substituto, quo alibi ter usus est, ut verbum αἰδέεσθαι in recensione II usurpatum vitaret, atque infinitivo, cuius rationem non intellexerat, in modum indicativum mutato.

Cum omnia haec eo ducant, ut cognatione aliqua Retractationem cum codice B esse coniunctam concedamus, non desunt tamen loci, ubi R ita contra B cum A et C conspiret, ut maioris horum duorum fidei testimonium adferat haud spernendum. Nam nonnullis codicis B mendis, quibus A et C carent, etiam codicem a metaphrasta adhibitum vacuum fuisse, his scripturis inter se comparatis perspicuum erit: 28,1. [27,28] κατ' αὐτήν AR, κατὰ ταύτην B.—33,12. [28] σύμβουλον AR, σύμβουλον ἀπολέσας B.—34,7. [24] ἐκτελέσεις A, ἐκτελέσης R, ἐκτελέσω B.—41,2. [19] περικαλλῆς A, περικαλλῆς R, προσκαλῆς B.—41,7 [23] ἑαυτὸν AR, ἑαυτήν B.—41,10. [25] ὁ αὐτῆς A, ὁ-αὐτῆς R, ὁ αὐτὸς B.—9,17. [30] αἰτίαν AR, omittit B.—87,1. [13] δι' ἐμοῦ ACR, om. B.—89,5. [16] τὸ χρυσίον ACR, om. B.—100,12 [23] ὁ δὲ καθηγητῆς ACR, om. B.—105,14. [30] οὐ ACR, om. B.—Est ubi R, cum B dissentiens, aut leviter immutatas codicum A et C scripturas praebet aut earum interpretamenta, ut 10,11. [28] ἀπόσχωμαι A, χωρισθήσομαι R, οὐ πρόσχωμαι B.—26,12. [27] κατακοιμίζης A, καταπραῦνεις R, κατακοιμίζεις B.—37,12. [29] ὁ βαλανεύς A, ὁ ἀνὴρ R, ὁ βαλανεύς ἀκούσας B.—40,8 [26] ἀπεσσηάμην A, οὐκ ἤκουσα R, ἀποσιράμην B.—42,5 [22] ὥστε A, ἵνα R, ὡς εἶτε B.—87,4. [15] ἐστήκασιν C, ἐστήκασιν A, ἴστανται R, ἐστείλασιν B.—124,11 sq. [25 sq.] περιγίνεται-περιγίνεται AC, νικᾷ-τὸ νίκος ἔχει R, παραγίνεται-παραγίνεται B.—126,4. [17] ὄντως AC, κατὰ ἀλήθειαν R, οὕτως B.—19,4. [20] τὰ ὕδατα A, ὁ ποταμὸς R, om. B.—81,1. [17] ὡς ἄπαν AC, ὅτι πᾶν R, om. B.—125,12. [27] θεῶ CA, θεὸν R, om. B.—125,13. [28] ὁ δὲ παῖς ἔφη CA, ὁ υἱὸς ἔφη R, om. B.—127,3. [13] τίνα ὀρεῖλ(ει) CA, τίνα πρέπει R, om. B.—128,8. [19] ὁ παῖς ἀπεκρίνατο AC, ὁ νέος εἶπεν R, om. B. Sed nescio, an ad rationem, quae codici B cum codice a metaphrasta adhibito intercedat, illustrandam ii loci omnium maxime idonei sint, quos appareat eiusdem in hoc atque in illo vitii contagione fuisse infectos, sed ita ut ea in hoc minus late serperet. Talis locus est 42,17—43,1 [42,33], ubi verba λέγουσα—χρησάμενος et in R et in B praetermissa sunt, sed, cum in B etiam οὐκέτι σου τοῖς eadem hausta sint lacuna, R οὐκέτι τοῖς servata habet.

Cum omnes tres codices, quibus recensio II nobis tradita est, et lacunis, saepius propter eandem vocem parvo intervallo positam admissis, interdum ne hanc quidem excusationem habentibus, et aliis vitiis sint foedati, fieri sane potuit, ut R aliquotiens veram lectionem servaverit, quam non solum B, sed etiam et C et A vel omissione vel additione vel mutatione corruptam habeant. Consentire R cum S de ἀληθῶς 54,5. [22] servando, cum II, cuius in ea libri parte B solum testem habemus, dissentiat, in editionis adnotatione est iam indicatum. Nec vero desunt alii loci, ubi R et S verba teneant, quae in II errore omissa esse putari possint, ut 48,7. [24] τῷ ἐμῷ, 61,7, [23] ὁμοῦ, 77,7. [19] μᾶλλον. Nonne igitur 13,8 [26], ubi R habet τὴν καρδίαν αὐτοῦ et S (p. 14,9 Baethg.) *in seinem Herzen*, proclive est conicere genuinam scripturam non αὐτῷ fuisse, quod in II legitur, sed τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ? In illo vero loco 91,1. [15], ubi II habet παραστήσατε, R autem ἔλθετε, cum S (p. 38,10) *geht, holt* praebet, vix dubitandum est, quin ab Andreopulo ἔλθετε παραστήσατε scriptum fuerit. Multo minus mihi quidem de 123,5 sq. [18—20] certum

est, cum tamen in II legatur τίνα ἄρα τὸ βασιλεύειν προσήκει; ὁ δὲ παῖς, τῷ συνετῷ, φησὶ, καὶ ἐχέφρονι, in R autem ποῖα ἄρα τὸν βασιλέα προσήκει ποιεῖν; ὁ δὲ υἱὸς λέγει τὸ εἶναι συνετὸν καὶ φρόνιμον καὶ ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἔχοντα καὶ ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ καὶ δίκαιος εἶναι, non omnes probabilitatis fines excedere videtur suspicio primitus scriptum fuisse: τίνα ἄρα τὸ βασιλεύειν προσήκει; ὁ δὲ παῖς, τῷ συνετῷ, φησὶ, καὶ ἐχέφρονι καὶ ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἔχοντι. Nam ut responsionis forma male in R ad interrogationem accomodata indicio est interrogationis formam depravatam esse a metaphrasta, cui fortasse cautius modestiusque visum est, quid regem agere, quam quem regnare oporteret, quaerere, ita verba ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἔχοντα multo minus sensu inania sunt, quam metaphrastae additamenta esse solent. Vix casu factum est, quod et R et S ignorant 7,10. [27] supervacaneum illud αὔριον et 10,2. [19] τοῦ πατρὸς, in A et B manifesto interpolatum, et 16,13. [28] προσκαλεῖται, quod quomodo ferri possit, cum 16,7 psittacum in cavea collocatum fuisse dictum sit, non video. Itaque non nimis improbable est 53,16. [33] quod in II legitur τί ἐκείνος παρὰ τῷ ἀνδρὶ δράσαιτο interpolatione esse depravatam ex τί ἄρα δράσαιτο; nam praepositionis παρὰ iste usus non caret dubitatione, R autem non habet nisi haec: τί ἄρα γένηται et S (p. 29,32): *was der Affe thun würde*.

Sed quoquo modo haec aliaque his similia se habent, rectissime profecto egit Jernstedt, quod noluit ex duabus recensitionibus tertiam conflare, ne talis haec fieret, veritus, qualis numquam exstitisset.

Quam enim fallax sit Retractationis fides, etiam ubi vera praebere videatur, hoc unum exemplum abunde docebit. Vocabula τρυπα et ὀπή, quae [55,25. 27. 32] habet R, cum rei, de qua agitur, magis esse apta quam recensitionis II 55,7. 8. 9. 16. 56,1 vocabulum θυρίς, tum a Syro, qui (p. 30,16. 18. 21. 29) usus est vocabulo, quod per *Loch* Baethgen reddidit, confirmari videntur. Frustra tamen conicias aut τρυπα aut ὀπή aut utrumque esse genuinum; cum enim [56,25] in eadem narratione de eadem ipsa re θυρίς vocabulo etiam metaphrastam usum esse animadverteris, intelleges eum non Andreopuli verba fidelius quam II servasse, sed solito suo mutandi variandique studio ductum forte fortuna hic feliciter quam alibi retractandi negotio functum esse.

Cur tamen Jernstedt Retractationem a sua editione abesse noluisset qualemque eam, Boissonadii et Eberhardi copiis contentus, exhibere in animo habuisset, ipse loco quodam adversariorum suorum dilucide significavit. «Retractationem» inquit «a Boissonadio editam subieci, non quo eam emendatiorem proponerem, sed primum ut legentibus comparationem eius cum prototypo faciliorem redderem, deinde vero quoniam etiam in Retractatione testimonium ad recensendam Michaelis Andreopuli versionem non prorsus inutile continetur. Testimonia autem, quod dicitur, aut sint ut sunt, aut ne sint, eius rei immemores sunt, quibus acta et diplomata emendatiora edenda videntur. Nonnullas Boissonadii, plures Eberhardi coniecturas tacui, quia vel me tacente ex comparatione cum prototypo facta apparet nihil emendandum esse».

In exitu praefationis, quae multo sane et rectius et disertius scripta esset, si ipsi eam scribere per fata licuisset, acturus erat vir recti et iusti amantissimus debitas gratias viris doctis, a quibus in editione instruenda erat adiutus, Carolo Krumbacher et Iohanni Graeven, quorum uterque iam eodem quo ille abierunt,

Michaeli Rostovzev, Basilio Barthold, Sergio Oldenburg Petropolitano, Romano Loeper nunc Sebastopolitano, Michaeli Krašeninnikov Juriensi.

Ex quibus Oldenburg, collega carissimus officiorumque communione mihi coniunctissimus, pro sua benignitate atque abundanti omnium rerum, quae ad narrationes populares pertinent, scientia meam quoque operis partem consiliis utilissimis exinie sublevavit. Et illi magnam gratiam me habere et Georgio Pasquali ac Nicolao Popov, viris humanissimis, qui de aliquot locis codicum, alter Vaticani, alter Mosquensis, a me rogati certiore me perquam benevole fecerunt, libentissime profiteor.

Petrus Nikitin.

COMPENDIA :

H = recensio prototypa.

Eius codices:

A = Mosquensis 298,

B = Vaticanus 335,

C = Monacensis 525.

S = exemplar Syriacum a Baethgeno editum et germanice conversum.

R = Retractatio.

Eius codices:

D = Parisinus Bibl. Nat., supplementi graeci 105 (qui Boissonadio et Eberhardo fuit A),

E = Parisinus Bibl. Nat. 2912. (B Boiss. et Eberh.),

F = Vindobonensis hist. Gr. 120. (V Eberh.).

ΒΙΒΛΟΣ
ΣΥΝΤΙΠΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

Ἡ ἀρχὴ τῆς βίβλου ἔνε οὕτως·

- Τοῦ μυθογράφου Συντίπα κατὰ Σύρους,
 μᾶλλον δὲ Περσῶν τοὺς σοφοὺς λογογράφους,
 αὕτη πέφυκεν ἦν βλέπεις δέλτος, φίλε.
 5 ἦν καὶ συρικαῖς τοῖς λόγοις γεγραμμένην
 εἰς τὴν παροῦσαν αὐτὸς ἐλλάδα φράσιν
 μετήγαγόν τε καὶ γέγραφα τὴν βίβλον,
 τῶν γραμματικῶν ἔσχατός γε τυγχάνων,
 Ἀνδρέοπῶλος Μιχαῆλ, Χριστοῦ λάτρης,
 10 ἔργον τεθεικῶς προστεταγμένον τόδε
 παρὰ Γαβριήλ τοῦ μεγιστάνων κλέους,
 δουκὸς σεβαστοῦ πόλεως μελωνύμου,
 ὅς ἐστι Χριστοῦ θερμὸς ὄντως οἰκέτης.
 ὅς καὶ διωρίσατο γραφῆναι τάδε,
 15 ὅτι γε μὴ πρόσεστι Ῥωμαίων βίβλοις.
 ἡ συγγραφὴ γὰρ ἦδε τοὺς κακεργάτας
 διασύρει μάλιστα καὶ πρὸς τῷ τέλει
 πράξεις ἐπαινεῖ τὰς καλῶς εἰργασμένας.

Hoc principium libri e codice Mosquensi, qui solus id servasse videtur, edidit Matthaei Lipsiae a. 1781, Syntipae fab. p. VIII. Cf. simulacrum codicis infra adnexum.

1 οἱ ἀρ^χ ib. οὗτος 2 immo Τοῦ φιλοσόφου 3 μᾶλλον ib. τοῦς σοφοῦς (Matthaei ei. τοῦ σοφοῦ λογογράφου, ego praetulerim τοὺς σοφοὺς μυθογράφους usus varia lectione quae in versum superiorem male irrepsit) 5 Ἦν ib. συρικῆς 6 Εἰς τὴν παρούσαν ib. ἐλλάδα 7 τὴν 8 Τογραμματικόν ib. γέ 9 Ἀνδρέοπῶλος μῆχαῆλ ib. λάτρης 10 τεθεικῶς πρόστεταγμένον 11 Παραγαβριήλ ib. μεγιστάνων Coraes] μεγιστάνου 13 Ὡς ἐστίν ib. θερμῶς ib. οἰκέτης (οἰκέτης quominus scribamus obstat θερμὸς) 14 Ὡς καὶ διωρίσατο 15 πρόσεστι ρωμαίων 16 συγγραφὴ ib. ἦδε τοῦς 17 Διάσυρι 18 τᾶς

Πρόλογος τοῦ πρωτοτύπου ἤτοι τοῦ ἀντιβολαίου, τῆς συριακῆς βίβλου τῆς λεγομένης Συντίπα τοῦ φιλοσόφου, ἔχων αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

Διήγησις ἐμφιλόσοφος, συγγραφεῖσα παρ' ἡμῶν περὶ τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως Κύρου καὶ τοῦ γνησίου τούτου παιδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου Συντίπα, ἐτι δὲ καὶ περὶ τῶν τοῦ βασιλέως ἐπτὰ φιλοσόφων καὶ τῆς μιᾶς αὐτοῦ τῶν ἄλλων πονηρᾶς καὶ ἀναιδοῦς γυναικὸς καὶ ἧς τῷ βασιλεῖ κατὰ τοῦ υἱοῦ προέδετο διαβολῆς καὶ σκεωρίας οἶα τούτου μητρικῆς τυγχάνουσα. ἦντινα διήγησιν προϊστόρησε Μοῦσος ὁ Πέρσης πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὠφέλειαν.

10 Βασιλεύς τις ἦν Κύρος ὀνόματι, ᾧ καὶ ὑπῆρχον γυναῖκες ἐπτὰ. ἦν δὲ ὁ τοιοῦτος ἄπαις καὶ τέκνων ἔρημος· ὄθεν καὶ παιδοποιίας ἐφιέμενος θερμότατα τὸ θεῖον ἐξελιπάρει τοῦ τῆς ἀτεκνίας λυθῆναι δεσμοῦ. ἐπὶ πολὺ γοῦν περὶ τούτου

RETRACTATIO.

Πρόλογος τοῦ λεγομένου Συντίπα τοῦ φιλοσόφου, μεταβληθεὶς ἐκ τῆς συριακῆς βίβλου ὡς εἶχεν αὐταῖς λέξεσιν εἰς τὴν ἐλλάδα γλωτταν.

15 Διήγησις ἐμφιλόσοφος, συγγραφεῖσα παρ' ἡμῶν περὶ τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως Κύρου καὶ τοῦ γνησίου τούτου παιδὸς καὶ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Συντίπα καὶ περὶ τῶν τοῦ βασιλέως ἐπτὰ φιλοσόφων καὶ τῆς μιᾶς αὐτοῦ πονηρᾶς καὶ ἀναιδοῦς γυναικὸς, καὶ πῶς τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως διαβολὴν κατεσκεύασεν ἡ μητρικὴ αὐτοῦ. ταύτην οὖν τὴν διήγησιν προϊστόρησε Μοῦσος ὁ Πέρσης πρὸς τὴν τῶν ἀναγιγνωσκόντων ὠφέλειαν.

Βασιλεύς τις ἦν Κύρος ὀνόματι, ᾧ καὶ ἦσαν γυναῖκες ἐπτὰ. ἦν δὲ ἄπαις· ὄθεν καὶ παίδων ὀρεγόμενος θερμότητος παρεκάλει τὸ θεῖον τοῦ τῆς ἀπαιδείας λυθῆναι δεσμοῦ. ἐπὶ πολὺ γοῦν περὶ τούτου δεόμενος ἔτυχε τῆς ἐφέσεως, καὶ γενεᾷ οὗτος

P. 4
Boiss.

4 Διήγησις et infra 8 διήγησιν A, qui saepe habet in mediis vocibus spiritum modo asperum modo lenem 5 κήρου A 5 sq. συντήπα A, σίντύπα B 6 μίας A 7 ἧς] εἰς τῶ A, εἰς τὸ B 8 σκεωρίας A prope constanter (σκεωρία nunquam legitur in ABC) ib. μητρικῆ B, μιτρικῆ A 10 κύρος ὀνόματι AB 11 τοιοῦτος] τοιοῦ A 11 sq. ἐφιέμενος θερμότατα τὸ θεῖον A, ἐφεύμενος θερμότητος τὸ αγαθὸν θεῖον paenultima voce erasa B 13 F titulum praemittit «non eadem quidem sed antiqua manu» scriptum: Ἱστορικὸν Συντίπα τοῦ φιλοσόφου ὠραιότατον πάνυ 15 Διήγησις φιλοσόφου EF 21 κύρος F

δεόμενος ἔτυχεν τῆς ἐφέσεως, καὶ τούτῳ υἱὸς γεννᾶται, ὅς καὶ ἀνατρεφόμενος
 ἠϋξάνε τε καλῶς καὶ ὡς δένδρον εὐθαλὲς ἐπεδίδου τῇ ἡλικίᾳ. τοῦτον τοίνυν τῆς
 πρώτης ἤδη ἡβης τοῦ τέλους ἀψάμενον διδασκαλείῳ παραδέδωκεν ὁ πατήρ πρὸς τὸ
 τοῖς σοφιστικοῖς ἐκπαιδεύεσθαι μαθήμασι. τριετῆ δὲ διατρίψας ἐν τούτοις χρόνον
 οὐδὲν τούτων ὄλως ἐκαρπώσατο. εἶτα διαπορούμενος ἐπὶ τούτῳ ὁ βασιλεὺς ἔλε- 5
 γεν ὡς· εἰ ἐπὶ μακροῦς, τὸ τοῦ λόγου, ἐνιαυτοὺς παρὰ τῶδε τῶ διδασκάλῳ ὁ παῖς
 μου προσμείνειεν, οὐδὲν τὸ παράπαν ἐξ αὐτοῦ μαθήσεται· ἀλλ' ἐκδώσω αὐτὸν
 Συντίπα τῷ φιλοσόφῳ, ὅτιπερ ἀκήκοα ὡς μάλα σοφιστικός ὁ ἀνὴρ καὶ τῶν
 ἄλλων ἀπάντων τοῖς λόγοις ὑπερτερῶν. καὶ ταῦτα εἰπὼν εὐθύς τὸν Συντίπα
 μετεκαλέσατο. καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· πῶς δοκεῖ σοι καὶ μέχρι πόσου τὸν ἐμόν 10
 παῖδα ἐκπαιδεῦσαι, φιλόσοφε; ὁ δὲ ἔφη τῷ βασιλεῖ ὡς· τὸν παῖδά σου ἐτοίμως
 ἔχω ἐπὶ μῆνας ἕξ καὶ μὴ περαιτέρω τὸ σύνολον ἐκδιδάξαι καὶ ἐκπαιδεῦσαι καὶ
 τοσαύτης ἐμπλήσαι φιλοσοφίας ὡς μὴ τινα ἕτερον εὐρίσκεσθαι τοῦ σοῦ υἱοῦ
 φιλοσοφώτερον. εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντα τοῦτον ἐντὸς τῆς διορίας παραστήσω
 σοι, ἀπολέσθω μου τὸ ζῆν, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἡ πᾶσα | μου ὑπαρξὶς τῷ σῷ κράτει 15
 προσγενέσθω· ἄτοπον γὰρ τηλικαύτην εὐθαλῆ ἐπαρχίαν καὶ τοιοῦτον βασιλέα

RETRACTATIO.

υἱὸν, ὃν καὶ ἀνατρέφων βασιλικῶς ἐξεπαίδευε· καὶ ὡς δένδρον ἄριστον ἠϋξηνε τῇ
 ἡλικίᾳ. τοῦτον τοίνυν τὸν υἱὸν ὁ βασιλεὺς ἤδη τῆς πρώτης ἡλικίας καὶ τῷ τέλει
 ἀψάμενον τῷ διδασκαλείῳ παρέδωκε, ἵνα τοῖς σοφιστικοῖς μαθήμασιν ἄριστος γένηται
 διατρίψας. τρία δὲ ἔτη διανύσας ἐν τοῖς μαθήμασιν οὐδὲν ἐκαρπώσατο. καὶ ὁ βασι- 20
 λεὺς· εἰ καὶ πολλοὺς χρόνους παρὰ τῷ διδασκάλῳ ὁ υἱός μου ἐσχόλασε, καὶ τὸ παρά-
 παν οὐδὲν ἐπαίδευσθ'· ἀλλ' οὖν ἐπανάγκης δοῦναι αὐτόν Συντίπα τῷ φιλοσόφῳ, ὃν
 ἀκήκοα μάλα σοφὸν ἀνδρα ὑπάρχειν. καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ βασιλεὺς εὐθύς Συντίπαν
 μετεκαλέσατο. καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· πῶς δοκεῖ σοι τὸν ἐμόν υἱὸν ἐκπαιδεῦσαι, φιλό-
 25 σοφε, φιλοσόφως; ὁ δὲ Συντίπας ἔφη ὡς· ἐτοίμως ἔχω, βασιλεῦ· ἐπὶ μῆσιν | ἐξ τοῦτον
 ἐκπαιδεύσας πάσης ἐμπλήσω φιλοσοφίας, ὡς μὴ τοῦ παιδὸς εὐρεθῆναι τινα φιλοσο-
 φώτερον. εἰ δὲ ἐντὸς τοῦ τοιοῦτου χρόνου τὸν σὸν υἱὸν οὐ φιλόσοφον ἄριστον παρα-
 δώσω σοι, σὺ, βασιλεῦ, χάρει κατὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς, καὶ πᾶς ὁ βίος μου τῷ ταμείῳ
 σου προσκληρούσθω. ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη τοιοῦτον εὐτυχῆ βασιλέα καὶ τοιαύτην

1 ἔτυχε B 2 δένδρω B ib. τῆς om. B 3 πρώτης A, πῶτον B ib. διδασκαλίῳ
 AB 4 τοῖς] τῆς B 5 τούτων] pro priore syllaba το παράπαν B pr. ib. ἐπὶ] ἐν B 5
 sq. ἔλεγεν om. B 6 εὐεπιμακροῦς B 7 προσμήνοιεν A 8 συντίπα A ib. ὅτιπερ] ὅπερ
 B ib. μαλλα A 9 ὑπέρτερων A. Vv. καὶ τῶν ἄλλων — ὑπερτερῶν confirmat Syr. («und
 ausgezeichnet vor allen Philosophen» Baethgen) ib. συντίπα A 11 ἐκπαιδεύσαι A ib.
 φιλοσόφως B. Syrus neque φιλοσόφως habet neque φιλόσοφε, retractator utrumque 12 συνό-
 λον fortasse A 13 τοσαύτην A pr. ib. ἐκπλήξαι B 13 sq. τοῦτου υἱοῦ φιλοσοφώτερον A,
 τούτου φιλοσοφότε(ε)ρ(ον) B 14 δὲ post ἐντὸς addit B 15 ὦ βασιλεῦς A 16 vv. τοιοῦτον
 βασιλέα a πλουτοῦσαν suspensa 17 ἠϋξηνε D 19 διδασκαλίῳ F 20 ἐνδιατρίψας Eber-
 hard, sed videtur διατρίψας potius fuisse varia lectio ad διανύσας in margine adscripta 21
 ἐσχόλασε ὁ υἱός μου D 22 ἐπανάγκης D, idem post (p. 5,25) ἐπανάγκαις ib. τοῦ φιλοσόφου
 D 23 μᾶλλον σοφῶν D 25 ἔχων D 26 sq. φιλοσοφώτερον F 28 ταμείῳ E corr., πα-
 λαταμείῳ D

πλουτοῦσαν, πάσης συνέσεως καὶ ἀγχινοίας ἀνάπλεων, μὴ φιλόσοφον ἄνδρα
 κεκτηῖσθαι καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἰατρῶν τέχνην ἄκρως ἐξησηκμένον· εἰ γὰρ μὴ τοι-
 οῦτος ἀνὴρ ἐν ἐπαρχίᾳ τοιαύτῃ ἐπιχωριάζοι, οὐ γρῆ τινα τὸ παράπαν ἐνδι|ατρί- B f. 59
 βειν αὐτῇ· μεμύημαι γὰρ ὡς οἱ βασιλεῖς οὐδὲν τοῦ καυστικοῦ πυρὸς τῷ θυμῷ
 5 διαφέρουσι καὶ δεῖ τούτοις καὶ φιλοσόφους ἄνδρας προσομιλεῖν, ἵνα μὴ τῷ ζέοντι
 τῆς ὀργῆς παρὰ τὸ δέον τινὰ τῶν ὑπήκων ἀναλίσκωσιν. εἰ τοίνυν, ὦ βασιλεῦ,
 καθάπερ σοι ἐπαγγέλλομαι τέλειον ἐν φιλοσόφοις τὸν υἱόν σου ἀποκαταστήσω
 σοι, γρῆ καὶ τὴν σὴν βασιλείαν, εἴ τι δὴ καὶ παρ' αὐτῆς ἐπιζητήσω, φιλοτί-
 μως μοι παρασχεῖν. ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ φιλοσόφῳ ἔφη· τί ἂν εἴῃ τὸ ἐπιζητούμενον;
 10 λέγε μοι, καὶ εἴπερ μοι πρόσσεστιν εὐθέως σοι τοῦτο καθυπόσχωμαι· εἰ δὲ τῶν
 ἀδυνάτων μοι ἔσται, οὐκ ὀφειλέτης σοι περὶ πράγματος ἀνυπάρκτου γενήσομαι.
 ὁ δὲ Συντίπας εὐήκοον καὶ καταπειθῆ τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ ὡς ἐν παραδείγματι
 τὸν βασιλέα καθιστῶν, ὦ βασιλεῦ, ἔφη, ὅπερ σοὶ παρὰ τινος οὐ χαίρῃ προσ-
 γενέσθαι, μηδὲ σὺ ἐτέρῳ τοῦτο πεποιηκέναι θελήσης. αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τῷ
 15 τοιοῦτῳ λόγῳ λοιπὸν συγκατανεύων καὶ χρησταῖς ταῖς ἐλπίσι τὸν φιλόσοφον
 ἐπερείδων, πᾶν εἴ τι, φησὶν, αἰτήσῃ παρ' ἐμοῦ, ἐτόίμως καὶ σοὶ δοθήσεται. καὶ

RETRACTATIO.

ἐπ' αὐτῷ ἐπαρχίαν, πάσης συνέσεως γέμουσαν καὶ νοημάτων, μὴ φιλόσοφον βασιλέα
 κεκτηῖσθαι, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην μὴ εἰδότα. εἰ γὰρ μὴ τοιοῦτου
 βασιλέως ἐπιστατοῦντος τοῖς πράγμασιν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, οὐ δεῖ τινα τῶν ἀπάν-
 20 των διατρίβειν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ. ἔμαθον γὰρ, ἔμαθον ὡς οὐδὲν οἱ βασιλεύοντες τῷ
 θυμῷ τοῦ καυστικοῦ πυρὸς διαφέρουσι καὶ δεῖ γε τούτους καὶ φιλοσόφους εἶναι, ὅσον
 δυνατὸν, καὶ φιλοσόφους ἄνδρας προσομιλεῖν καὶ τούτων ἀκούειν, ὥσπερ Ἀλέξανδρος,
 ἵνα μὴ τινων ὑποβολαῖς περὶ τὸ ὑπήκοον ὀμότεροι τῶν ἰδιωτῶν ἀναδειχθῶσιν. εἰ τοί-
 νυν, ὦ βασιλεῦ, καθὼς σοὶ ἐπαγγέλλομαι, τέλειον τὸν υἱόν σου ἀποκαταστήσω φιλό- p. 6
 25 σοφον, καὶ τὴν σὴν βασιλείαν ἐπάναγκες φιλοτιμησασθαι ἐπ' ἐμὲ φιλοτίμως καὶ βασι-
 λικῶς. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη πρὸς ταῦτα· τί ἂν ἦ σοὶ τὸ ποθούμενον; καὶ εἴπερ ὑπάρχει
 μοι ῥᾶδιον, τοῦτό σοι δώσω· εἰ δὲ ἀδύνατόν ἐστι τὸ ζητούμενον, οὐκ ἔχω σοὶ δοῦναι.
 ὁ δὲ Συντίπας ἀκούσας ἀπεκρίνατο τῷ βασιλεῖ ὡς ἐν παραδείγματι· ἀκουσον, ὦ βα-
 σιλεῦ· ὅπερ σὺ παρὰ τινος οὐ ῥᾶδιως ἔχεις λαβεῖν, μηδ' αὖ πάλιν σὺ ἐτέρῳ δοῦναι
 30 θελήσεις. τότε ὁ βασιλεὺς τῷ λόγῳ τούτῳ συγκαταβάς ἦν καὶ μεγάλαις ἐλπίσι καὶ
 χρησταῖς τὸν φιλόσοφον ἐπληροφόρει· ὅ τι ἂν, φησὶν, αἰτήσης παρ' ἐμοῦ, ἔξεις δοθησό-
 μενον. καὶ τούτων οὕτως παρ' ἀμφοτέρων λεχθέντων, συμβόλαιον βεβαιώσεως ὁ φιλό-

3 ἐν ἐπαρχίᾳ] ἐναπαρχία B ib. ἐπιχωρηάζοι A, ἐπιχωριάζει B 5 τὸ ζέον B, τὸ ζέων
 A 6 ἀναλίσκωσι B 7 καθάπερ A ib. ἐπαγγέλλομαι AB 8 ἢ τι δὴ A, εἴ τι δὲ B
 9 μοι om. B ib. εἴῃ] ἦ B 10 πρόσσεστι B ib. εὐθέως ut vid. A 11 ἔσταί A 12
 σιντήσας A, συντύπας B ib. εὐήκοόν A ib. καὶ καταπειθῆ A, καταπειθεῖ B 13 σοι A,
 σὺ B ib. οὐχαίρῃ A, οὐχευρεῖ B 14 μηδὲ (hoc etiam B) σοὶ ἐστέρῳ A ib. θελήσεις B

15 συγκατανεύων A, qui saepius utitur β (u) littera pro u in diphthongis 16 ἐτοίμῳ σωσ
 σοι καὶ δοθήσεται B 18 sq. τοιοῦτον ἔτη βασιλεῦς D 26 ἦ om. D 29 μὴ δ' F saepe

τούτων οὕτως παρ' ἀμφοτέρων πρὸς ἀλλήλους λεχθέντων, συμβόλαιον ὁ φιλόσοφος τῷ Κύρῳ ἐξέθετο, ἐν ᾧ δὴ καὶ ἀνατέτακτο ὡς μετὰ μῆνας ἕξ καὶ ὥρας δύο εἰς τέλος δεδιδαγμένος ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ παρ' αὐτοῦ ἀποδοθήσεται· εἰ δὲ πλέον τοῦ ἐμπροθέσμου τούτου καιροῦ τὰ τῆς συνθήκης παραταθήσεται, κεφαλικῇ ἔκτομῃ τὸν Συντίπαν ὑποβληθῆναι.

Ἐπὶ τούτοις τοιγαροῦν ὁ βασιλεὺς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν εἰς χεῖρας τοῦ φιλοσόφου παρακατέθετο. παραλαβὼν δὲ ὁ Συντίπας τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἀπήγαγεν. εἶτα ἐν πρώτοις οἰκίσκον εὐρυχωρότατον νεωστὶ αὐτῷ ἐδείματο, καὶ τοῦτον ἔσωθεν εὐκόσμως περιχρίσας καὶ λευκότητι καταλαμπρύνας πᾶν εἴ τι τὸν νέον ἐκδιδάξαι ἐμελλεν ἐν τοῖς τοῦ οἰκίσκου τοίχοις 10 εὐθύς ἀνιστόρησε. μετὰ δὲ ταῦτα φησὶ πρὸς αὐτόν· πᾶσά σου ἡ διαγωγὴ καὶ ἡ δίαιτα, ὧ νεανία, ἐν τούτῳ ἔστω τῷ οἰκήματι, ἄχρῖς ἂν καλῶς ἐκμάθῃς ὅσαπερ ἐν τοῖς αὐτοῦ τοίχοις παρ' ἐμοῦ ἀνιστόρηται. ἔκτοτε γοῦν ὁ φιλόσοφος τῷ παιδί παρεκάθητο, ἀκείεισε αὐτῷ διόλου συνδιαιτώμενος ἐξεδίδασκεν αὐτὸν τὰ ἱστορηθέντα (ἢ τε βρωσὶς αὐτῶν καὶ πόσις παρὰ τοῦ βασιλέως ἐστέλλετο), καὶ τούτου μεγάλως 15 ἐπιμελησάμενος μέχρι τῆς τῶν ἕξ μηνῶν καὶ μόνων συμπληρώσεως τὰ τῆς διδασκαλίας ἀπήρτισεν, ὡς μηδεμίαν ὥραν περαιτέρω ταύτης τῆς διορίας τὸ πέ-

RETRACTATIO.

σοφος τῷ Κύρῳ ἐξέθετο, ἐν ᾧ δὴ καὶ ἐγγράπτο ὡς μετὰ μῆνας ἕξ καὶ ὥρας ἕξ εἰς τέλος δεδιδαγμένος ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ παρ' αὐτοῦ ἀποδοθήσεται· εἰ δὲ πλέον τοῦ συμφωνημένου καιροῦ οὐ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως ἀποδώσει φιλόσοφον, κεφαλικῇ τιμωρίᾳ ὁ 20 Συντίπας ἔσται ὑπεύθυνος.

Ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν εἰς χεῖρας τοῦ φιλοσόφου παρέθετο. καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν εἰσήγαγεν. ἀνοικοδόμησε δὲ τῷ παιδί τοῦ βασιλέως νέον οἶκον εὐρύχωρον, καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ οἴκου καταλαμπρύνας ἰστόρησεν ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ οἴκου ὅσα διδάξαι τὸν παῖδα ἐμελλε. καὶ ἐντὸς τοῦ οἴκου τὸν νέον καθίσας, φησὶν ὁ διδάσκαλος τῷ νέῳ βασιλεῖ· πᾶσά σου ἡ ἀναστροφή καὶ ἡ δίαιτα ἐν τούτῳ ἔστω σοι τῷ οἰκήματι, ἕως ἂν καλῶς ἐκμάθῃς ὅσα ἰστόρηται ἐν τοῖς τοίχοις. ἔκτοτε γοῦν ὁ φιλόσοφος τῷ παιδί παρεκάθητο, καὶ δι' ὅλου μετ' αὐτοῦ συναναστρεφόμενος ἐδίδασκεν αὐτῷ τὰ ἱστορηθέντα, ἔχων πᾶσαν χρεῖαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐκ τοῦ βασιλέως. ἐπιμεληθεὶς οὖν τοῦ νέου μετὰ μεγάλης σπουδῆς ὁ φιλόσοφος ἐντὸς τῆς διορίας τὰ 30 τῆς διδασκαλίας ἀπήρτισε. καὶ δὴ μεμάθηκεν ὁ παῖς ἅπερ οὐδεὶς τῶν παίδων ἕτερος

2 sq. «post sex menses et tres horas» (non «post tres annos et sex menses») Syrus teste Bartholdo 4 ἐμπροσθέσμου A ib. τὰ] καὶ τὰ B, κατὰ A 6 χεῖρα A 7 cruci ante παραλαβὼν manu rec. positae respondent in margine haec verba eadem rec. manu scripta: εἶτα παραλαβὼν ὁ συντίπας τοῦ βασιλέως τὸν υἱόν· A 8 ἐπήγαγεν B ib. οἰκίσκος A 9

λευκό (= λευκότατα?) καταλμπρύνας B 10 τοίχοις om. B 12 τῷ om. B ib. ἂν post ὅσαπερ (ὅσαπερ A) iteratum B 13 τεῖχοις B, τύχεις A ib. γοῦν] οὖν B 14 αὐτῷ om. B 15 ἐστέλετο B, ἔστελετο A 16 μέχρις τοῖς τῶν ἕξ καὶ μόνον μηνῶν B ib. τὰ τῆς] τα A 17 ἀπήρτησεν A, ἀπήρτησε B ib. περαιτέρω ταύτης τῆς διορίας τὸ (ita A) om. B 18 γέγραπτο D 19 δεδιδασκώμενος D 19 sq. συμφ. — τοῦ om. D 23 ante καὶ quaedam intercidisse videntur 24 τοῖς om. DE 28 διόλου F plerumque 30 διορίας D

ρας αὐτῶν παρατεῖναι. καὶ δὴ μεμάθηκεν ὁ παῖς ἅπερ οὐδεὶς ἕτερος | μνηθῆναι B f. 60
 δύναται. πρὸ γοῦν μιᾶς ἡμέρας τοῦ ἐμπροθέσμου καιροῦ ἐμνηθῆ τῷ φιλο-
 σόφῳ παρὰ τοῦ βασιλέως λέγοντος· τί ἄρα τῶν ὑποσχεθέντων παρὰ σοί ἐστιν;
 ὁ δὲ ἀντιμνηθῆναι τῷ βασιλεῖ ὡς· εἴ τί σοι ποθητὸν καὶ θυμῆρες καθέστηκεν, ὧ
 5 κράτιστε βασιλεῦ· αὔριον γὰρ τὸν παῖδα ἐνέγκω σοι ὥρα τῆς ἡμέρας δευτέρᾳ
 καὶ ὄψει αὐτὸν ὡς ἐθέλει καὶ ἰμείρεται τὸ κράτος σου. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ ἀγ-
 γελίᾳ εὐθυμος λίαν καὶ περιχαρῆς καὶ εὐελπὶς γίνεται. λέγει οὖν πρὸς τὸν νέον
 ὁ φιλόσοφος· ἔδοξέ μοι ταύτῃ τῇ νυκτὶ συζήτησιν ποιῆσαι τῆς ἀποκειμένης τῇ
 γενέσει σου τύχης καὶ περὶ ταύτης ἀκριβῶς ἀστρολογῆσαι, ὡς ἂν εἴ ἐστιν σοι
 10 συμφέρον, οὕτως τῷ πατρί σου παρ' ἐμοῦ προσαχθήσῃ αὔριον. τὴν οὖν τοιαύ-
 την ἀστρολογικὴν συζήτησιν ὁ φιλόσοφος ποιησάμενος ἔγνω ἐσύστερον ὅτι
 οὐκ ἔστιν συμφέρον προσαχθῆναι τῷ βασιλεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἄλλαι ἐπτὰ
 ἡμέραι μετὰ τὸν ὀρισθέντα παρ' αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου καιρὸν τῷ παιδί ἀναλω-
 θῶσιν· εἰ γὰρ μὴ κάκεῖναι παρέλθωσι, κίνδυνος περὶ τὸ ζῆν τῷ παιδίῳ προσγε-
 15 νήσεται. ταῦτα γοῦν τῇ νυκτὶ μετὰ τὴν ἀστρολογικὴν συζήτησιν ὁ φιλόσοφος κα-
 τανόησας συνεχύθη τῇ λύπῃ. ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς οὕτω δεινῶς
 ἀθυμοῦντα ἐπηρώτα λέγων· ἴνα τί οὕτω στυγνὸς καὶ κατηφής, ὧ διδάσκαλε,
 κατέστης; ὁ δὲ Συντίπας τὴν αἰτίαν δεδήλωκε τῷ παιδί. καὶ φησὶν ὁ παῖς πρὸς

RETRACTATIO.

ἠδυνήθη μαθεῖν. πρὸ γοῦν μιᾶς ἡμέρας τῆς | προθεσμίας ὁ φιλόσοφος ἐμνηθῆ παρὰ p. 8
 20 βασιλέως ὡς· τὰ τῆς ὑποσχέσεως ἐτέλεσας; ὁ δὲ ἀντέφησε τῷ βασιλεῖ ὡς· εἴ τί σοι
 ποθητὸν, ὧ βασιλεῦ κράτιστε, γέγονεν· αὔριον γὰρ ὁ σὸς υἱὸς ἔρχεται σοι ἐν ὥρᾳ τρίτῃ
 τῆς ἡμέρας, καὶ ὄψει αὐτὸν καὶ χαρίσει. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ γενόμενος πε-
 ριχαρῆς καὶ ἰδὼν τὸν υἱὸν λέγει αὐτῷ ἦκεις, ὧ παῖ, γεγονὼς καθὼς ὁ διδάσκαλος
 εἶπεν; ὅτε καὶ ὁ νέος ἀπεκρίνατο· ἅμα τῷ διδασκάλῳ προσελθόντες τῷ κράτει σου
 25 ἀναγγελοῦμεν. ὅτε καὶ ὁ φιλόσοφος ἰδίᾳ λέγει τῷ νέῳ· ἔδοξέ μοι ταύτῃ τῇ νυκτὶ
 ποιῆσαι ζήτησιν περὶ τῆς ἀποκειμένης τῇ γεννήσει σου τύχης καὶ περὶ ταύτης ἀκρι-
 βῶς ἀστρολογῆσαι, ὡς ἂν εἴ ἐστι σοι συμφέρον, οὕτω πέμψω σε τῷ πατρί σου. τὴν
 γοῦν τοιαύτην ἀστρολογικὴν συζήτησιν ποιησάμενος ὁ φιλόσοφος εὗρεν ὅτι οὐκ ἔστι
 συμφέρον προσαχθῆναι τῷ βασιλεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἄλλαι ἐπτὰ ἡμέραι μετὰ
 30 τὸν ὀρισθέντα καιρὸν παρὰ τοῦ φιλοσόφου διέλθωσι· εἰ γὰρ μὴ οὕτω γένηται, κίνδυ- p. 9
 νος τῇ ζωῇ τοῦ παιδίου γενήσεται. ταῦτα τοῖνον ὁ φιλόσοφος καταμαθὼν ἀπὸ τῆς
 ἀστρολογικῆς μεθόδου, διατεράχθη. καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς δεινῶς λυπού-
 μενον ἐπηρώτα λέγων· διδάσκαλε, τί οὕτω σκυθρωπὸς ἐγένου καὶ κατηφής; ὁ δὲ
 φιλόσοφος τὴν αἰτίαν δεδήλωκε τῷ παιδί. καὶ ὁ παῖς πρὸς αὐτὸν· εἰ ἄρα τοῦτο ἀρέ-

1 αὐτὸν B ib. μνηθῆναι] μνηθῆναι A pr., corr. δηνηθῆναι 2 τοῦ ἐαυτοῦ προθέσμου A
 4 ἀντιμνηθῆναι A, ἀντιμνηθῆσας B ib. ἢ τί A, εἴ τις B 5 δευτέρᾳ A 9 εἴ ἐστίν A, εἴ
 ἐστὶ B 10 πρόσαχθήσει A 11 ὁ φιλ. ποιησ. A, ποιησ. ὁ φιλ. B ib. ὅτι inserui 12 οὐ-
 κέστιν A, οὐκ ἔστι B 13 ἡμέρας A ib. παραύτοῦ τοῦ φιλοσόφου καιρὸν A, καιρὸν παρὰ τοῦ
 αὐτοῦ φιλοσόφου B 13 sq. ἀναλωθῶσι B 14 παρέλθωσιν B 14 sq. προσγεννήσεται A
 18 συντήπας A, συντίπας B 22 χαρήση Boissonade 25 ἔδειξε E 27 ἔσται et ἔστι E

αὐτόν· εἰ ἄρα σοι ἀρεστόν ἐστι καὶ προστάτεις μοι, οὐδὲ παρ' ὄλον ἕτερον
μῆνα τῷ βασιλεῖ ὁπωσοῦν προσφθέξομαι, ἀλλ' ἐφ' ὅσον βούλη καιρὸν σιωπῶν
ἔσομαι. ὁ δὲ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τῷ πατρί σου, ἔφη, συνθήκας ἐποιο-
σάμην, ἃς ἀδύνατόν ἐστι παραβῆναι με τὸ σύνολον· συνεθέμην γὰρ αὐτῷ τῇ
αὔριον ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ παραστήσαι σε καθ' ὥραν τῆς ἡμέρας δευτέραν καὶ οὐ
f. 255 ^A βούλομαι αὐτῷ τὸ παράπαν διαψεύσασθαι. | πλὴν ἐγὼ μὲν τοῦ λοιποῦ κατακρύψω
ἑμαυτὸν καὶ διάγων ἐν τῷ λεληθότι ἔσομαι, σὺ δὲ ὥρα δευτέρᾳ τῆς αὔριον ἄπιθι
πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πατέρα σου, καὶ παράστηθι μὲν αὐτῷ κατὰ τὰς ἡμετέρας
συνθήκας, μένε δὲ σιωπῶν ὑπὸ τὴν ἐκείνου ὄψιν καὶ παντελῶς ἄφωνος ἄχρι
τῆς ἐτέρων ἑπτὰ ἡμερῶν παρελεύσεως.

Ἔωθεν οὖν πρὸς τὸν πατέρα ὁ παῖς κατ' αὐτὴν που τὴν δευτέραν ὥραν
παραγίνεται καὶ τοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς προσκυνεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγγυτέρω τὸν υἱὸν
πρὸς ἑαυτὸν καλέσας ποθεινότατα τοῦτον ἠσπάσατο καὶ προσφθέγγεσθαι αὐτῷ
χαριέντως ἀπήρξατο· ὁ δὲ υἱὸς οὐδὲν ἐλάλει τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ἴστατο σιωπῶν καὶ
B f. 61 ἀφθόγγως τῷ πατρί ἐνατενίζων. καὶ ὁ μὲν πατήρ πάλιν τὸν παῖδα | ἀποκρίσεως 15
χάριν ἐπηρώτα, ὁ δὲ παῖς ἄφωνος ὡσαύτως ἰστάμενος οὐδὲν τὸ παράπαν ἀπε-
κρίνετο, καίγε τοῦ βασιλέως ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῷ υἱῷ περιχαρείας φαιδρὸν ἄγοντος
σελέντιον καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος κεκαδικότος καὶ πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτόν
σύγκλητον εἰς ἀκρόασιν ὧν ἐδιδάχθη ὁ παῖς ἑαυτῷ παραστησαμένου. καταπλητ-

RETRACTATIO.

σκεῖ σοι, ὦ διδάσκαλε, οὐδ' εἰς ὀλόκληρον μῆνα τῷ ἐμῷ πατρί τε καὶ βασιλεῖ ἀπολογία- 20
σομαι ὅλως, ἀλλ' εἰς ὅσον θέλεις καιρὸν ἔσομαι σιωπῶν. ὁ δὲ φιλόσοφος εἶπεν· ἀλλ'
ὑπεσχέθην τῷ πατρί σου καὶ οὐ δύναμαι παραβῆναι τὰς ὑποσχέσεις· καὶ γὰρ τῇ
αὔριον ἐπηγγειλάμην εἰς ὄψιν αὐτοῦ παραστήσαι σε περὶ ὥραν δευτέραν τῆς ἡμέρας,
καὶ οὐ δύναμαι ψεύσασθαι τούτῳ. διὸ καὶ ἀπὸ τὴν αὔριον ἐγὼ κατακρύψω ἑμαυτὸν
ἐν τινι τόπῳ, καὶ σὺ κατὰ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς αὔριον ἄπιθι πρὸς τὸν πατέρα σου 25
τὸν βασιλέα, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ στηθὶ καὶ ἔσο σιωπῶν καὶ παντελῶς ἄφωνος, ἕως
οὐ ἄλλαι ἑπτὰ ἡμέραι παρέλθωσιν.

p. 10 | Ὄθεν καὶ πρωίας ὁ παῖς κατὰ δευτέραν ὥραν παραγίνεται καὶ ἐπὶ γῆς αὐτῷ
προσκυνεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς πλησιέστερον καλέσας αὐτόν ἀσμένως ἠσπάζετο καὶ μετὰ
χαρᾶς ἤρξατο προσλαλεῖν. ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἐλάλει τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ἴστατο σιωπῶν, ἀτε- 30
νίζων μόνον εἰς τὸν πατέρα. καὶ ὁ μὲν πατήρ πάλιν ἠρώτα τὸν παῖδα, ὁ δὲ παῖς
πάλιν ἄφωνος ἴστατο. τότε ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ περιχαρείας ἐφ' ὑψηλοῦ καθίσας τοῦ βή-
ματος καὶ πᾶσαν τὴν σύγκλητον πρὸς ἀκρόασιν τῶν μαθημάτων τοῦ παιδὸς συγκα-
λέσας, ἐκπληττόμενος ἦν καὶ θαυμάζων ἐπὶ τῇ τοῦ παιδὸς ἀφωνίᾳ καὶ σιωπῇ, καὶ

1 ἀρεστόνεστι A, ἀρεστόν ἐστίν B ib. οὐδε A 2 ὁποσοῦν B ib. πρόσφθέξομαι
A 4 ἀδύνατον ἐστί A, ἀδύνατον ἐστι B ib. σύνολον ut vid. A 5 σε| σοι B 9 ἄχρις
B 11 κατὰ τὴν ποῦ A, κατὰ αὐτὴν B 12 τούτῳ B 13 ποθεινότατα A, ποθεινότ(ε)ρ(ον) B
15 ἀφθόγγως A, ἀφθόγγος B 16 sq. ἀπεκρίνατο B 17 περιχαρείας B 18 καί|καδικό-
τος A, κεκαδικῶς B ib. ὑπαυτὸν A, ὑπαυτοῦ B 19 παραστησαμένω B 23 ἐπηγγειλάμην
scripturae genus frequentissimum in DE ib. αὐτῷ F 28 ὁ παῖς post ὥραν iterat D

τόμενος τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τοῦ υἱοῦ σιωπῇ καὶ ἀφωνίᾳ ἔφη τοῖς
 μεγιστάσι αὐτοῦ· κἀν γοῦν ὑμεῖς τῷ υἱῷ μου προσφθέγγασθε· οὗτος γὰρ ἐμὲ
 δεδιώς, ὡς ἔοικε, σιωπᾷ. τῶν δὲ εὐθύς τῷ νέῳ προσφθεγγαμένων ἐπάγωγά τινα
 καὶ προσηνῆ ῥήματα καὶ ἀποκρίνασθαι αὐτοῖς λεγόντων αὐτῷ ἐκείνος πάλιν ὡς
 5 τὸ πρότερον ἐσιώπα. ὅθεν καὶ στρατιώτας ὁ βασιλεὺς καὶ δραστικοὺς αὐτοῦ
 ὑπὲρτας εἰς τὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἀναζήτησιν ἐκπέμπει. οἱ δὲ τοῦτον ἐπι-
 μελῶς ἀναζήτησαντες οὐχ εὔρον. πάλιν γοῦν ὁ βασιλεὺς λέγει τοῖς αὐτοῦ μεγα-
 στασι· τί ἄρα ὑμῖν εἶναι δοκεῖ τὸ τῆς σιγῆς ταύτης παραίτιον; εἰς δὲ τούτων
 ἀποκρίνεται τῷ βασιλεῖ λέγων· ἔοικεν, ὦ βασιλεῦ, ὡς τῷ υἱῷ σου πόματός τι-
 10 νος μετέδωκεν ὁ αὐτοῦ διδάσκαλος, ὥστε δι' αὐτοῦ κραταιότερον τὴν διδασκαλίαν
 ἐν αὐτῷ παγιωθῆναι, καὶ στοχαζόμεθα ὡς ὑπ' ἐκείνου τοῦ πόματος ἢ αὐτοῦ
 γλῶττα πεπέδηται, ἢ καὶ ἐκ σφοδρᾶς καὶ ἰταμωτάτης τοῦ μυσταγωγοῦ αὐτοῦ
 ἀπειλῆς τε καὶ ἐκφοβήσεως.

Ἐπὶ τούτοις οὖν τοῦ βασιλέως χαλεπῶς ἀνωμένου μία τῶν αὐτοῦ γυναικῶν
 15 οὕτω δυσχερῶς ἔχοντα [τὸν παῖδα] θεασαμένη φησὶ πρὸς τὸν βασιλέα· ἐπίτρεψον,
 ὦ βασιλεῦ, καταμόνας ἐμὲ καὶ τὸν υἱόν σου γενέσθαι, εἴ πως ἐμοὶ τὴν ἐνδομου-
 χοῦσαν αὐτῷ αἰτίαν ἀνακαλύψειεν, ἐπεὶ καὶ πρὸ τούτου εἰώθει ἀνακοινοῦν μοι τὰ ^Af. 256

RETRACTATIO.

φησὶ πρὸς τοὺς μεγιστάνους αὐτοῦ· κἀν ὑμεῖς τὸν υἱόν μου λαλήσατε· αὐτὸς γὰρ
 ὡς ἔοικε, φοβούμενος ἐμὲ σιωπᾷ. τῶν δὲ ἀρχόντων λόγους λαλήσαντων τῷ νέῳ
 20 γλυκεῖς καὶ τούτον πρὸς ἀπόκρισιν ἔλκοντες, ἐκείνος ὡς τὸ πρότερον σιωπῶν ἦν.
 ὅθεν ὁ βασιλεὺς περιαλγῆς γενόμενος στρατιώτας κελεύει εἰς τὴν τοῦ διδασκάλου
 ἀναζήτησιν. οἱ δὲ ἐπιμελῶς αὐτὸν ἀναζήτησαντες οὐχ εὔρον. πάλιν οὖν ὁ βασιλεὺς p. 11
 λέγει τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ· τί ἄρα ὑμῖν φαίνεται τὸ αἴτιον τῆς σιωπῆς ταύτης;
 εἰς δὲ τούτων ἀπεκρίθη τῷ βασιλεῖ λέγων· δοκεῖ μοι, ὦ βασιλεῦ, ὡς τῷ υἱῷ σου
 25 βότανόν τι δέδωκεν ὁ διδάσκαλος, ὥστε διὰ τοῦ βοτάνου στερεώτερον διαβῆναι
 τὴν διδασκαλίαν ἐν αὐτῷ, καὶ στοχαζόμεθα ὅτι ἀπὸ τοῦ βοτάνου ἐκείνου ἐδεδεσμεύθη,
 ἢ καὶ ἀπὸ πολλῆς καὶ σκληρᾶς παιδείσεως τοῦ διδασκάλου τοῦτο ἐγένετο.

Ἐπὶ τούτοις οὖν τοῦ βασιλέως ἀθυμοῦντος καὶ λυπούμενου μία τῶν αὐτοῦ γυ-
 ναικῶν οὕτω λυπούμενον τὸν βασιλέα ἰδοῦσα φησὶ πρὸς αὐτόν· ὦ βασιλεῦ, ἐπίτρεψον
 30 ἐμὲ καὶ τὸν υἱόν σου κατὰ μόνας γενέσθαι, καὶ ἐμοὶ τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς ἀναγγελεῖ,
 ὅτι καὶ πρὸ ταύτης τῆς αἰτίας συνήθειαν εἶχεν ἀνακαλύπτειν ἐμοὶ πάντα ὅσα εἶχεν

1 τῇ om. B 2 et 7 sq. μεγιστάσι A, μεγιστάσιν B 3 ἐπάγωγα τινὰ A, ἐπαγωγὰ τινὰ B
 6 ἐκζήτησιν ἐκπέμπει B 10 sq. τὴν διδασκαλίαν ἐν αὐτῷ παγιωθῆναι A, cui favet Syr.
 («damit seine Unterweisung besser hafte» Balthgen), ἐν αὐτῷ τὴν διδασκαλίαν περαιωθῆναι B
 11 πόματος] π ex σ factum B 12 γλῶσσα B 14 in marg. m. rec. ἢ δὲ γυνῆ λα(βοῦσα)
 τ(ὸν) παιδ(α) ἐπανηλθ(ε) A 15 vv. τὸν παῖδα neque Syrus agnoscit («Als nun eine der Frauen
 des Königs sah, wie sehr ihn der Zustand des Knaben betrübe» Balthgen) neque metaphrasta
 legisse videtur 16 sq. ἐνδομυχούσαν AB 17 αἰτίαν om. B ib. ἀνακαλύψειεν B 20 ἐλ-
 κόντων Ebh. ib. πρότερον] πρώτως D 26 ἐν om. EF 29 ἐπίστρεψον D 30 ἀναγ-
 γελοῖ F 31 τῆς om. D

ἑαυτοῦ ἐγκάρδια, ἅπερ οὐδ' αὐτῇ ἐφανέρου τῇ μητρί. ἡ μέντοι μήτηρ τοῦ παιδὸς καὶ αὐτῇ σφοδρότερον [τοῦ πατρὸς] τὴν καρδίαν ἐπὶ τῷ υἱῷ ἐτιτρώσκειτο. φησὶν οὖν ὁ βασιλεὺς τῇ αὐτοῦ μητρειᾷ· λάβε λοιπὸν σὺ τὸν υἱόν μου πρὸς ἑαυτὴν καὶ ὡς δυνατὸν θωπευτικῶς αὐτῷ προσομίλησον, εἴ πως διὰ σοῦ, ὡς ἔφησας, πρὸς τὸ λαλῆσαι κινηθεῖη καὶ γυνῶς κἄν αὐτῇ τί τὸ τῆς σιγῆς αὐτοῦ καθέστηκεν αἴτιον. 5 ἡ δὲ τῆς χειρὸς τὸν παῖδα κρατήσασα πρὸς τὴν ἑαυτῆς οἰκίαν ἀπήγαγεν καὶ προσομιλεῖν αὐτῷ ὁμαλῶς ἀπήρξατο. ὁ δὲ παῖς αὐθις τῇ ὁμοίᾳ καὶ πρὸς αὐτὴν σιωπῇ ἐκέχρητο, μηδὲ ὡς τοῖς μειλιχίοις αὐτῆς λόγοις ἐκμαλαττόμενος. εἶτα λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή· πέπεισμαι ὡς ὑπό τινα αἰτίαν οὐχ ὑπάρχεις, φίλτατε· ἵνα τί λοιπὸν ἐπὶ τοσοῦτον σιγᾶς; ὁμοῦ, εἶπερ τι τῶν ἀδοκίτων ἐπισυμβῆναί σοι 10 δέδοικας, πρᾶγμα λυσιτελὲς συμβουλεύσω σοι, καὶ οὐ πρότερόν σου ἀπόσχωμαι, ἄχρις ἂν τὸ λεγόμενον ἐπ' ὠφελείᾳ τῇ σῇ ἐκπληρώσης. ὁ δὲ φημί, τοῦτό ἐστιν· οἶδας ὅτι ὁ σὸς πατὴρ ἤδη τῷ γήρᾳ τετρύχεται καὶ ὅλως ἡ αὐτοῦ καταπέπτωκε

B f. 62 δύναιμι, σὺ δὲ σφριγᾶς | τῇ ῥώμῃ καὶ ἀκμάζεις τῇ νεότητι· εἰ οὖν ἔστι σοι ἀρε-
στον, ἐπιβουλήν τινα κατὰ τοῦ πατρὸς σου ἐκμελετήσω, κάκεινον μὲν διαχειρί- 15
σομαι, σὺ δὲ ἀντ' ἐκείνου τῆς βασιλείας ἐπιβήσῃ κάμῃ εἰς γυναῖκα σεαυτῷ
λάβῃς. ταῦτα τῆς πονηρᾶς τῷ παιδί προσφθεγξαμένης σφόδρα ἐκείνος ἐπὶ τού-

RETRACTATIO.

αὐτὸς, ἅπερ οὐδὲ τῇ αὐτοῦ μητρὶ ἐδήλου. ἡ μέντοι μήτηρ τοῦ παιδὸς καὶ αὐτῇ σφο-
δρότερον ἐτιτρώσκειτο τὴν καρδίαν. λέγει οὖν ὁ βασιλεὺς τῇ παμπονήρῃ τοῦ υἱοῦ μη-
p. 12 τρειᾷ· λάβε οὖν σὺ τὸν υἱόν | μου πρὸς ἑαυτὴν καὶ ὡς δύναιμι κολακευτικῶς αὐτῷ προσ- 20
ομίλησον, ἵνα κἄν διὰ σοῦ, ὡς εἶπας, κινηθεῖη πρὸς τὸ λαλῆσαι, καὶ τότε νήσεις αὐτῇ
σὺ τί τὸ τῆς σιωπῆς ταύτης αἴτιον. ἡ δὲ γυνή τὸν παῖδα τῆς χειρὸς λαβοῦσα πρὸς τὴν
ἑαυτῆς οἰκίαν ἀπήγαγε καὶ συνομιλεῖν αὐτῷ λόγους πρᾶξις καὶ ἡμέρους ἀπήρξατο. ὁ δὲ
παῖς ὡς καὶ πρότερον ὁμοίως ἐκράτει τὴν σιωπὴν, μηδὲ ὡς τοῖς γλυκεῖσι λόγοις τῆς γυ-
ναϊκῆς ὑποχανούμενος καὶ ἀκούων. εἶτα λέγει πάλιν πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή· ὦ φίλτατε, 25
νῦν ἀληθῶς ἔγνω ὡς ὑπὸ αἰτίαν τινα ὑπάρχεις· ἵνα τί λοιπὸν ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν
σιωπᾶς; ὁμοῦ, εἰ φόβον ἔχεις εἰς ἑαυτὸν μή τι τῶν ἀδοκίτων ἐπέλθοι σοι, συμβουλεύω
σοὶ τι πρᾶγμα ὠφέλιμον, καὶ οὐ χωρισθήσομαί σου πρότερον, ἕως οὐ τὸ ἔργον ὃ λέξω
σοι ἐπ' ὠφελείᾳ τῇ σῇ ἐκπληρώσεις. ὁ δὲ σοι λέγω, τοῦτό ἐστι· γινώσκεις καλῶς ὅτι ὁ
σὸς πατὴρ ἤδη γέρων ἐστὶ καὶ ἀδύνατος, σὺ δὲ ἰσχυεῖς τῇ δυνάμει καὶ αὐξάνεις τῇ 30
p. 13 νεότητι. ἐὰν φαίνηταί σοι οὖν καλὸν, | ἐπιβουλήν τινα κατὰ τοῦ πατρὸς σου μελετήσω,
καὶ ἐκείνον μὲν εἰς φόνον ἐκδώσω, σὺ δὲ λαβὼν τὴν βασιλείαν λήψῃ κάμῃ εἰς γυναῖκα.
ταῦτα τῆς πονηρᾶς γυναικῆς τῷ παιδί λαλησάσης σφόδρα ὁ παῖς ἐπὶ τούτοις ὠργί-

1 ἑαυτοῦ om. B ib. ἐφανέρου B 2 νν. τοῦ πατρὸς propter superlativum vel potius
elativum σφοδρότερον («sehr» Bähgen) non intellectum irreperunt 3 μητρεῖα A 6 ἡ] ἡ
A, εἰ B ib. ἐπήγαγεν A 8 μηδὲ ὡς A, μηδ' ὅλως B ib. μιλιχίους αὐτοῖς AB 10 post
λοιπὸν ins. καὶ B ib. εἴπερ A ib. ἀδοκίτων A, ἀδοκίτων B 11 πρᾶγμα A, πρᾶγματί
(h. e. πρᾶγμα τι) B ib. ἀπόσχωμαι] οὐπρόσχωμαι B 15 μελετήσω B 15 sq. διὰχυρίσο-
μαι A, διαχειρίσομαι B 16 ἐπιβήσει B 23 συνομιλῶν D 24 μὴ δ' ὅλως F 25 πάλιν
om. D 27 εἰς αὐτὸν D

τοὺς ἐχαλέπηνε καὶ τοσοῦτον τῷ θυμῷ καθ' ἑαυτὸν διαταράχθη, ὡς καὶ αὐτῆς
 τῆς τοῦ διδασκάλου ἐπιλαθέσθαι ἐντολῆς, ἣν αὐτῷ περὶ τοῦ μέχρι ἐτέρων ἑπτὰ
 ἡμερῶν σιγᾶν διεστείλατο. καὶ φησὶν τῇ γυναικί· γίνωσκε, ὦ γύναι, ὡς τό γε
 νῦν ἔχον μέχρι συμπληρώσεως ἡμερῶν ἑπτὰ οὐδέν σοι περὶ ὧν εἶπας ἀποκριθῆ-
 5 σομαι. καὶ τοῦτο τοῦ παιδὸς εἰρηκότος ἐκείνη περιδεῆς καταστᾶσα καὶ πολλῶ
 συσχεθεῖσα τῷ φόβῳ βουλὴν πονηρὰν καὶ σκεωρίαν ἐπώλεθρον κατὰ τοῦ νέου
 ἐπινοεῖται, καὶ ἀθρόως διέρορξεν ἑαυτῆς τὰ ἱμάτια καὶ τὴν ὄψιν τύψασα μεγα-
 λοφώνως ἐκραύγασεν. ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς βοῆς ἀκηκοὺς καὶ ἐπ' αὐτῇ διαταρα-
 χθεὶς εὐθύς προσκαλεῖται τὴν γυναῖκα καὶ φησί· τίς ὁ τρόπος, ὦ γύναι, τῆς
 10 τοσαύτης σου κραυγῆς; ἢ δὲ ἔφη τῷ βασιλεῖ· ἐγὼ, βασιλεῦ, τῷ υἱῷ σου ἐμπό-
 νως προσομιλοῦσα παρεσκευάζον αὐτὸν τοῦ λαλῆσαι μοι, ἐκεῖνος δὲ αἰφνιδίως
 ἐπιπεσὼν μοι ἐνουβρίσαι μου τῷ σώματι ἐπειρᾶτο, ὡς καὶ τὴν στολὴν μου δια-
 σπαράξαι τῇ πολλῇ βίᾳ, ὡς ὄρᾳς, καὶ τὴν ὄψιν μου τοῖς ἰδίοις κατατραυματίσαι
 ὄνουξι· καὶ γὰρ μὲν ἤδειν ὡς ἐτέροις τισὶν ἐλαττώμασιν ὁ παῖς σου κατείχετο,
 15 τοιοῦτον δὲ αὐτὸν νενοσηκέναι ἀτόπημα οὐδόλως ὑπετόπαζον. ὁ δὲ βασιλεὺς
 τούτων τῶν ῥημάτων παρ' ἐλπίδα πᾶσαν καὶ προσδοκίαν ἀκούσας καὶ κατα-
 πλαγεῖς ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ἀγγελίας χαλεπῶς τὴν ψυχὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ
 διετέθη καὶ παντελῶς αὐτὸν ἀπέπειπατο καὶ τῆς ὑότητος ἀπεκέρυξεν. ἐπὶ πολὺ

A
f. 257

RETRACTATIO.

ζετο καὶ τοσοῦτον καθ' ἑαυτὸν τῷ θυμῷ ἐταράχθη, ὡς καὶ τῆς τοῦ διδασκάλου αὐ-
 20 τῆς ἐντολῆς ἐπιλαθέσθαι καὶ πρὸ συμπληρώσεως τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν λαλῆσαι. καὶ φησὶ
 πρὸς αὐτήν· γίνωσκε, ὦ γύναι, ὡς τὸ νῦν λαληθὲν παρὰ σοῦ οὐχ ἔξει ἀπόκρισιν παρ'
 ἐμοῦ ἕως συμπληρώσεως ἑπτὰ ἡμερῶν. οὕτω τοῦ παιδὸς εἰπόντος ἡ γυνὴ περίφοβος
 γενομένη καὶ ἔντρομος βουλὴν κακίστην καὶ ὀλεθρίαν κατὰ τοῦ νέου ἐσκέψατο, καὶ
 ἅμα διέρορξε τὰ ἱμάτια αὐτῆς καὶ τὸ πρόσωπον τύπτουσα μεγάλως ἐβόησεν. ὁ δὲ
 25 βασιλεὺς ἀκούσας τῆς φωνῆς καὶ ταραχθεὶς τὴν γυναῖκα προσκαλεῖται καὶ λέγει· τίς
 ἡ αἰτία τῆς τοσαύτης σου ἀτάκτου βοῆς; καὶ ἡ γυνὴ ἀπεκρίθη· ἐγὼ, βασιλεῦ, μετὰ p. 14
 ἀγάπης πολλῆς κοπιῶσα καὶ προσομιλοῦσα τὸν σὸν υἱὸν παρεκίνουν αὐτὸν τοῦ λαλῆ-
 σαι σοι· οὗτος δὲ αἰφνιδίως ἐπιπεσὼν μοι ἐνουβρίσαι μου τῷ σώματι ἐπειρᾶτο, ὥστε
 τῇ πολλῇ βίᾳ τὴν στολὴν μου ἐσπάραξεν, ὡς ὄρᾳς, καὶ τὸ πρόσωπον τοῖς ἰδίοις κατε-
 30 τραυμάτισεν ὄνουξι. καὶ ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον ὡς ἄλλοις τισὶν ἐλαττώμασι νεωτερικοῖς ὁ
 σὸς παῖς ἐκρατεῖτο, τοσαύτην δὲ ἀναίδειαν μυσαρὰν ἔχειν αὐτὸν οὐδόλως ἐστοχαζό-
 μην. ὁ δὲ βασιλεὺς τούτων τῶν λόγων ἀνεπίστως καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν
 ἀκούσας καὶ καταπλαγεῖς ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς διηγήσεως κακῶς κατὰ τοῦ υἱοῦ
 διετέθη καὶ καθόλου αὐτὸν τῆς υἰότητος ἀπεξένωσεν. ἐπιπολὺ δὲ τῇ καρδίᾳ νυττόμε-

4 συμπληρώσεως A 6 σκεωρίαν ἐπώλεθρον A 7 διέρορξεν A 8 ἐκραύγασε B 9
 τὴν] τῆ A ib. ὁ τρόπος om. B 10 τῷ υἱῷ σου om. B 11 μοι] ita etiam Syrus («mit mir»
 Bāthgen) ib. αἰφνιδίως A, ἐφνιδίως B 12 ἐνουβρίσαι A 12 sq. διάσπαράξε A, ἐσπάραξε B
 14 τισὶ B 15 οὐδ' ὄλως B nonnunquam ib. ἀπετόπαζον A ib. βασι|βασιλεὺς A 18
 καὶ (tum rasura 4—5 litterarum) |παντελῶς αὐτοῦ B ib. ἀπεκέρυξε B ib. πολλὸν A, πολλῇ B
 19 sq. αὐτῆς om. D 21 τὸν υἱὸν λαληθὲν D 27 σὸν add. F 28 αἰφνιδίως F ib.
 ἐνουβρίσαι F 30 ὄνουξιν (DE) Boiss. 34 sq. νυττόμενος πολυτρώπως reliquis omissis D

δὲ τὴν καρδίαν νυττόμενος καὶ πικρῶς τῇ ἀθυμίᾳ βαλλόμενος ποικίλους τε καὶ ἄλλοκότους λογισμοὺς ἀνακινῶν ἐν ἑαυτῷ κατὰ τοῦ υἱοῦ, τέλος τῇ ἀνία καταποθεὶς θάνατον καταψηφίζεται τοῦ παιδός.

Ἰππῆρχον οὖν τότε τῷ βασιλεῖ σύμβουλοι φιλοσοφώτατοι ἑπτὰ, οὓς καὶ εἰώθει ἐπὶ πᾶσι τοῖς παρ' αὐτοῦ πραττομένοις συνίστορας παραλαμβάνειν. οὗτοι τοίνυν 5 ἐνωπισθέντες τὴν ἐξενεχθεῖσαν παρ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ υἱοῦ ἀπόφασιν καὶ ὅτι δίχα τῆς αὐτῶν συμβουλῆς θάνατον ἐκείνου κατεψηφίσαστο, συλλογισάμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἔγνωσαν ὡς τῷ σφοδρῷ καὶ ὑπερβάλλοντι τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύπης ὁ βα-
B f. 63 σιλεύς ἠττηθεὶς, ἐφ' ᾧ τὴν τῆς γυναικὸς κατηγορίαν ἀληθῆ ἔλογίσαστο, τεθνήσκει τὸν υἱὸν ἀνεξερευνητῶς κατεδίκασε καὶ ὡς οὐ δίκαιόν ἐστιν οὕτως ἀνεξετάστως 10 τὸν βασιλέα διαχειρίσασθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐσύτερον πικρῶς μεταμεληθεὶς ἡμᾶς, ἔλεγον, αἰτιάσεται καὶ ὡς ἐχθροὺς μᾶλλον ἀποστραφήσεται, ὅτι μὴ τοῦ ἐγγχειρήματος αὐτὸν διεκωλύσαμεν. φέρε δὴ λοιπὸν μέθοδόν τινα πρὸς τὸν βασιλέα ὡς δέον ἐπινοησώμεθα, πῶς ἄρα τὸν αὐτοῦ υἱὸν τῆς τοῦ θανάτου τομῆς ἐξαρπάσωμεν. εἶτα ἐβουλεύσαντο ἕκαστον αὐτῶν ἐφ' ἑκάστη ἡμέρᾳ 15 περὶ τοῦ υἱοῦ προσομιλῆσαι τῷ βασιλεῖ. καὶ δὴ θάτερος τῶν ἑπτὰ φιλοσόφων ὁ καὶ πρῶτος ἴφησιν ὡς· τὴν σήμερον ἡμέραν ἔγωγε τῷ βασιλεῖ παραστάς

RETRACTATIO.

νος καὶ πικρῶς τῇ λύπῃ βαλλόμενος πολυτρόπους καὶ ξένους λογισμοὺς καθ' ἑαυτὸν ἀνεπόλει κατὰ τοῦ υἱοῦ. τέλος τῇ πολλῇ λύπῃ καταποθεὶς θάνατον κατὰ τοῦ παιδὸς ἀπεφάναστο.

20

p. 15 Ἰππῆρχον οὖν τότε τῷ βασιλεῖ σύμβουλοι φιλόσοφοι ἑπτὰ, οὓς καὶ συνήθειαν εἶχεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συμβούλους καὶ συμπράκτορας ἔχειν. τοιγαροῦν καὶ οὗτοι ἀκούσαντες τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν βασιλικὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ χωρὶς τῆς αὐτῶν συμβουλῆς, συνελογίσαντο καθ' ἑαυτοὺς, καταλαβόντες ὡς τὸ πολὺ τῆς ὀργῆς καὶ ὑπερβάλλον τῆς πράξεως ἠττηθεὶς ὁ βασιλεύς, τὴν τῆς γυναικὸς 25 κατηγορίαν πιστεύσας εἶναι ἀληθῆ, τὸν υἱὸν ἀνεξετάστως ἀποθανεῖν ἐκέλευσε· διὸ οὐ δεῖ γέ ἡμᾶς σιωπῆσαι τὸ τοιοῦτον δράμα οὐδὲ τὸν βασιλέα εἶσαι σφάξαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνεξετάστως καὶ ἀπλῶς. διὰ τοῦτο, ἐὰν μὴ σπουδάσωμεν ἐμποδίσαι αὐτὸν, ὕστερον μεταμεληθεὶς ἡμᾶς αἰτιάσεται καὶ εἰκότως καὶ ὡς ἐχθροῦ ἀποστραφήσεται, ὅτι οὐκ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου φόνου. ἄγε δὴ τινα πράξιν ἀρμόζουσαν 30 πρὸς τὸν βασιλέα ἐπινοήσωμεν, ἵνα τὸν υἱὸν αὐτοῦ τῆς τοῦ ἀδίκου θανάτου καταδί-
p. 16 κης ἐλευθερώσωμεν. εἶτα ἐβουλεύσαντο εἰς ἕκαστος αὐτῶν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας μέχρι καὶ τῶν ἑπτὰ περὶ τοῦ υἱοῦ προσομιλεῖν τῷ βασιλεῖ. καὶ δῆτα εἰς τῶν ἑπτὰ ὁ καὶ πρῶτος τῶν ἄλλων φησὶν· ἐγὼ σήμερον τῷ βασιλεῖ παραστάς τοῦ θανάτου ἐλευθε-

2 πρὸς ἑαυτῷ B pr., corr. πρὸς ἑαυτὸν 2 sq. ἀνοία καταποθεῖς A, ἀνία συγκαταποθεῖς B 5 πᾶσιν B ib. παραλαμβάνειν A 7 τῆς αὐτῷ A 8 τῷ] τὸ B 10 ἐστὶ B

12 ἐχθρὸς A 14 ἐπινοησώμεθα B 14 sq. θανάτῳ τῆς ἐξαρπάσωμεν B 16 θάτερον B 17 ἐγῶγε A 19 ἀνεπήλει E ib. καταποθεῖς F 22 γενομένοις Ebh. 24 ὡς διὰ τὸ? Ebh. 29 ἐχθρὸν EF, ἐχθροὺς Boissonade

τὸν υἱὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς σφαγῆς ἀπαλλάξω. εὐθύς γοῦν ἐκεῖνος παραγίνεται πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ἐπὶ τῆς γῆς προσκυνήσας ἔφη·
 5 |Βασιλεῦ, ἔφη, οὐ δίκαιόν ἐστιν τοὺς βασιλεῖς πρὸ τῆς ἀληθείας τι πράττειν. f. 258
 εἶτα καὶ τινος ἀπαρξάμενος διηγήματος ἔφη ἦν γάρ τις βασιλεὺς, ὃς το-
 5 σοῦτον ὑπῆρχεν θηλυμανῆς καὶ φιλογύναιος, ὡς μηδὲν ἕτερόν τι τῶν γυναικῶν
 ἠγεῖσθαι ποθεινότερον. οὗτος οὖν προκύψας τῶν βασιλικῶν ἀκουβίτων ὄρα γυ-
 ναϊκά τινα σφόδρα περικαλλῆ τε καὶ ὠραίαν, καὶ ταύτης ἦλω τῷ κάλλει καὶ
 σφοδρὸς αὐτῷ πρὸς αὐτὴν ἐντέτηκεν ὁ ἔρωσ. ὅθεν καὶ τὴν ἰδίαν ἔφεσιν ἐκπληρῶ-
 10 σαι μηχανώμενος τὸν αὐτῆς ἄνδρα μεταστέλλεται καὶ ἐπὶ τινα βασιλικὴν ὑπη-
 10 ρεσίαν ἐκπέμπει, αὐτὸς δὲ νυκτὸς πρὸς τὴν γυναῖκα παραγενόμενος εἰς συνουσίαν
 ταύτην ἠρέθιζεν. ἐκείνη δὲ συνέσεως καὶ ἀγχινοίας πλήρης τυγχάνουσα καὶ τῇ
 σωφροσύνῃ μᾶλλον σεμνυνομένη, δούλη μὲν ἐγὼ τοῦ κράτους σου, ἔφη, ὦ δέ-
 σποτα βασιλεῦ, καὶ πρὸς τὴν τῶν σῶν προσταγμάτων ἐκπλήρωσιν ἐτοιμοτάτη,
 15 καὶ τοῦτο εἰποῦσα δείκνυσιν αὐτῷ βίβλον τινὰ τοῦ ἰδίου ἀνδρός, ἐν ἣ περι σω-
 φροσύνης διείληπτο καὶ τῆς τῶν αἰσχρῶν καὶ ἀλόγων ὀρέξεων ἀποτροπῆς, καὶ

RETRACTATIO.

ρῶσω τὸν υἱὸν αὐτοῦ. εὐθύς οὖν ὁ ἀνὴρ ἀπέρχεται πρὸς τὸν βασιλέα καὶ μέχρις ἐδά-
 φους προσκυνήσας εἶπεν·

20 |³Ω βασιλεῦ, οὐ δίκαιόν ἐστι τοὺς βασιλέας πρὸ ἐξετάσεως τῆς ἀληθείας ποιεῖν
 20 τι. ἤρξατο δὲ καὶ τοιοῦτόν τι διήγημα πρὸς τὸν βασιλέα λέγων ἦν τις βασιλεὺς,
 ὃς ἐπὶ τοσοῦτον ἠγάπα τὰς γυναῖκας, ὡς οὐδεὶς ἕτερος τῶν πάντων ἀνθρώπων·
 δαιμονιώδης γὰρ ἦν εἰς αὐτάς, ὥστε μὴ νομίζειν ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ ἠγαπη-
 μενώτερον ἢ γλυκύτερον. οὗτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἔτυχε μιᾶ τῶν ἡμερῶν παρα-
 κύψαι ἐκ τῶν τοῦ παλατίου καγκέλων, ἀφ' ὧν ὄρα γυναῖκα μίαν σφόδρα ὠραίαν
 25 καὶ περικαλλῆ, καὶ ταύτης ἦλω τῷ κάλλει καὶ πολὺς ἔρωσ |κατεδαπάνα καὶ ἔθλιβε p. 17
 τὴν καρδίαν αὐτοῦ. ὅθεν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐκπληρῶσαι βουλόμενος, τὸν αὐτῆς
 ἄνδρα καλέσας ἐπὶ τινα βασιλικὴν ὑπηρεσίαν ἐκπέμπει, αὐτὸς δὲ νυκτὸς πρὸς τὴν
 γυναῖκα παραγενόμενος πρὸς συνουσίαν ταύτην ἠρέθιζεν. καὶ γυνὴ φρονήσεως καὶ
 30 νοῦ ὀξύτατου πλήρης τυγχάνουσα καὶ τῇ σωφροσύνῃ μᾶλλον σεμνυνομένη, δούλη μὲν
 30 ἐγὼ τοῦ κράτους σου, ἔφη, ὦ βασιλεῦ, καὶ πρὸς τὸ σὸν πρόσταγμα ἐκπληρῶσαι ἐτοι-
 μοτάτη, ἀλλ' ἐν πρώτοις δέομαι μίαν κάμου τῆς δούλης σου γενέσθαι παρὰ τοῦ
 κράτους σου αἴτησιν. καὶ τοῦτο εἰποῦσα δείκνυσιν τῷ βασιλεῖ βίβλον τινὰ τοῦ ἀνδρός
 αὐτῆς, ἐν ἣ περι σωφροσύνης ἐγέγραπτο καὶ τῆς τῶν αἰσχρῶν καὶ ἀλόγων ὀρέξεων

1 τῆσφαγῆς A 3 m. rec. in marg.: πρῶτος φιλόσοφος τοιαυτ(α) λέ(γει) A ib. ἔφη
 om. B ib. πρὸ ἐξετάσεως τῆς ἀληθείας? 5 ὑπῆρχε B ib. m. rec. in marg.: πε(ρι) ὁ φίλογ
 ὄν ἰδὼν ὁ βασι(λεὺς) ἀπὸ (?). A ib. μὴ δὴ B 6 ἀκουβήτων A 7 περικαλλῆ A, περικαλλή B
 ib. ὠραισιτάτην B ib. ταύτην pr. A 8 ἐτέτηκεν B ib. ὁ] 1—2 litt. erasae A 11
 ἐρέθιζεν B ib. τυγχάνωντα A 12 κράτουςσου A 19 lemmata: πρώτου (D σοῦ, «i. e. αῶ»
 Ehb.) φιλοσόφου δημηγορία πρὸς τὸν βασιλέα DF, πρώτη δημηγορία τοῦ πρώτου φιλοσόφου E
 20 τι nescio utrum om. F 24 καγκέλλων Ehb., qua correctione non magis opus est quam
 supra (6) in ἀκουβίτων addito x 25 περικαλλῆ F 28 ἡ δὲ γυνή F, quod Ehb. recepit
 certe articulum addi debuisse ratus. nunc veri similis καὶ γυνὴ ex κάκεινη ortum esse

ταύτην προτειναμένη, ἀνάγνωθι, βασιλεῦ, ἔφη, ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ μικρὸν καὶ ἐξ αὐτῆς κατανόησον πῶς χρῆ τούς κατὰ σέ βασιλεύειν καὶ κρατεῖν ὡς δέον τῶν ἡδονῶν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀφόμενος τὰ ἐν τῇ βίβλῳ ἐκείνῃ κατανοῆσαι προσπαίξειν ἀσχημόνως ἐπεχειρεῖ τῇ γυναικὶ καὶ ἀτάκτως αὐτῆς περιάπτεσθαι, οὐδὲν δὲ τῆς οἰκείας ἀναιδείας ἀπώνατο, ἀλλ' ἐσῦστερον ἐκεῖθεν ὑπανεχώρησε 5 μὴδὲν ὅλως ἐπ' αὐτῇ διαπραξάμενος ἄτοπον. τὸ δὲ γε τούτου βασιλικὸν δακτύλιον τῆς χειρὸς ἐξολισθῆσαν, ὅτε ἀτάκτως τῆς γυναικὸς περιήρπητο, ὑπὸ τὴν ἐκεῖσε κλίνην ἀποπέπτωκεν, μὴ εἰδυίας τῆς γυναικὸς. ὅτε δὲ ὁ αὐτῆς ἐπανέκαμψεν ἀνὴρ καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ εἰσελήλυθεν οἶκον, καθεσθεῖς συνήθως ἐπὶ τῆς κλίνης

B f. 64 | ὄρα τὸ βασιλικὸν δακτύλιον ὑπὸ τὴν κλίνην κείμενον, καὶ τούτῳ τοὺς ὀφθαλ- 10 μούς περιεργότερον ἐπιβαλὼν βασιλέως ὄντως τυγχάνειν παραχρῆμα ἐπέγνω. καὶ τοῖς λογισμοῖς ταραττόμενος ἔφη ὡς· ὁ βασιλεὺς ἐλθὼν τῆς γυναικὸς μου κατεξάνεστη καὶ αὐτῇ πάντως συνεφθάρη. ἔκτοτε γοῦν δέος αὐτὸν τοῦ βασιλέως

f. 259 ^A εἰσέδου καὶ τῇ γυναικὶ συγκοιτάζεσθαι | οὐκέτι τὸ παράπαν ἐτόλμα, ἀλλ' οὔτε τι πρὸς αὐτὴν περὶ τούτου λελαληκέναι. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτοῦ ταύτης ἀφισταμένου 15 πέμπει πρὸς τὸν ἑαυτῆς πατέρα ἢ γυνὴ καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ὁμοίμονας καὶ δεδήλωκεν αὐτοῖς ὡς· ὁ σύνευνός μου παντελῶς ἀπεστράφη με. ὁ δὲ πατὴρ

RETRACTATIO.

ἀποφυγῆς· καὶ ταύτην ἀνοίξασα, ἀνάγνωθι, δέομαι, βασιλεῦ, ἔφη, καὶ ἐξ αὐτῆς κατανόησον πῶς δεῖ τοὺς κατὰ σέ βασιλέας κρατεῖν τῶν ἡδονῶν· οὕτω γὰρ δικαίως ἂν

p. 18 βασιλεῖς εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι | ἔχοιεν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀφείς τὰ ἐν τῇ βίβλῳ, παίξειν 20 ἀσχημόνως ἐπεχειρεῖ τῇ γυναικὶ καὶ ταύτης ἄπτεσθαι ἀτάκτως. οὐδὲν τῆς τοιαύτης ἀναισχυντίας ἀπέλαυεν, ἀλλὰ πολλὰ καμῶν ἐκεῖσε καὶ κεκοπιακῶς ἀνεχώρησε, μὴδὲν τῇ γυναικὶ διαπραξάμενος ἄτοπον. τὸ δὲ τούτου βασιλικὸν δακτύλιον τῆς χειρὸς ὀλισθῆσαν, ὅτε τῇ γυναικὶ ἐρωτικῶς περιήρπητο, μὴ εἰδυίας ὅλως αὐτῆς ὑπὸ τὴν κλίνην ἐκείνης λαθὼν ἀποπέπτωκεν. ὅτε δὲ ὁ αὐτῆς ἀνὴρ ἦλθε, καὶ καθεσθεῖς ὡς ἔθος 25 ἐπὶ τῆς κλίνης ὄρα τὸν βασιλικὸν δακτύλιον ἐπὶ τῇ κλίνῃ κείμενον, καὶ περιεργότερον τούτῳ τοὺς ὀφθαλμούς βαλὼν ἔγνω γε ἅμα τοῦτον ὄντα βασιλικόν. τοῖς λογισμοῖς οὖν ταραττόμενος ὁ ἀνὴρ καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν ὡς· ὁ βασιλεὺς τῆς γυναικὸς μου κατεξάνεστη καὶ αὐτῇ συνεφθάρη. καὶ ἀπὸ τότε φόβος εἰς αὐτὸν τοῦ βασιλέως εἰσηῆθε, καὶ οὐκ ἔτι συγκοιμηθῆναι τῇ γυναικὶ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' οὐδέ τινα λόγον περὶ τούτου 30

p. 19 τῇ γυναικὶ λελάληκεν. | ἐπὶ πολὺ δὲ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς μὴ ἀψάμενος ἔγνω δεῖν σιγῇ φέρειν τὸ πρᾶγμα. τῆς δὲ γυναικὸς πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς ἐξειπούσης τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστροφήν, ὁ πατὴρ καὶ οἱ αὐτάδελφοι παρευθὺς πρὸς τὸν βασιλέα πα-

2 ὡς δέων A, om. B 4 αὐτῇ B 5 ἀναιδείας A ib. ἐσῦστερον A, ἐσῦστερον B, uterque ita saepius 6 ἐν αὐτῇ B 8 ἀποπέπτωκε B ib. εἰδυίας] ἡδυείας A, ἰδίας B 8 sq. ἐπανέκαψεν B 10 ὑπὸ] ἐπὶ B ib. τοῦτω A, τοῦτο B 14 οὐκ ἔτι παράπαν B 15 λελακέναι B ib. ἀφισταμένου B 16 δὲ] δι' A, δὴ B 21 οὐδὲν δὲ τῆς Ebh. 22 ἀπέλαβεν F «ea litterae β forma quae proxime abest a I. u Latinorum» (Ebh.) ib. post μὴδὲν sive a metaphrasta omissum est sive intercidit ἐν 25 καὶ quamvis incommodum sit delendum non esse apparet, neque magis 26 βασιλικόν 29 αὐτῇ] αὐτῇ EF 32 πρὸς] περὶ D 33 ἀναστροφῇ EF

αὐτῆς καὶ οἱ αὐτάδελφοι ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ πορεύονται πρὸς τὸν βασιλέα
 ἐκεῖνον καὶ καταβοῶσι τοῦ ἀνδρὸς λέγοντες οὕτως· ἀγρὸν ἡμῶν, ὃ βασιλεῦ,
 τῷδε τῷ ἀνδρὶ ἐκδεδώκαμεν, ὃν καὶ ἐπὶ πολὺν ἐργαζόμενος καιρὸν νυνὶ τοῦτον
 καταλέλοιπε καὶ τούτου καταμελήσας ἀποχερσωθῆναι πάλιν ὡς τὸ πρότερον
 5 πεποίηκε. διὸ καὶ δεόμεθα τοῦ κράτους σου, εἴτε τὸν ἀγρὸν ἐργάζεσθω εἴτε
 ἡμῖν τοῦτον ἀποκαταστήσῃ. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖνος ταύτης ἀχροασάμενος
 τῆς ἐγκλήσεως, τί οὗτοι λέγουσι; πρὸς τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς ἔφησεν. ὁ δὲ
 ἀποκριθεὶς, ἀληθῶς, εἶπεν, ὃ βασιλεῦ, ταῦτα καὶ εὐλόγως φάσκουσιν· ἀγρὸν
 γὰρ ἡμῖν ἐκδεδώκασιν, ὃνπερ καὶ καλλιεργεῖν ὅση δύναμις οὐδόλως παρημέλουν·
 10 ἀλλ' ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐν αὐτῷ με ἐργαζόμενον ἔχνησιν λέοντος ἐντυχεῖν συμ-
 βέβηκεν, ἃ καὶ θεασάμενος οὐκέτι τὸ ἀπ' ἐκείνου προσπελάσαι τῷ ἀγρῷ τετόλ-
 μηκα. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἀκούσας τῶν τοιούτων ῥημάτων ἔφη τῷ ἀνδρὶ τῆς
 γυναικὸς· ἀληθῶς ταῦτα λέγεις, ὃ ἄνθρωπε· ὁ γὰρ λέων ἐν τῷ ἀγρῷ πάντως
 εἰσελήλυθεν· ἀλλ' οὐ κατὰ τι τοῦτον ἐλυμήνατο, οὐδ' οὐκέτι ἐκεῖσε εἰσελθεῖν ἐπι-
 15 χειρήσει. τὸ λοιπὸν οὖν ὡς τὸ πρότερον κάτεχε τὸν ἐκδοθέντα σοι ἀγρὸν καὶ
 ἀφόβως ἐργάζου.

Ταύτην οὖν ὁ θάτερος τῶν φιλοσόφων τὴν διήγησιν τῷ βασιλεῖ ἀνενεγ-
 κῶν λέγει· ταύτην τὴν διήγησιν, ὃ βασιλεῦ, τῷ σῷ κράτει παρεισήγαγον, ἵνα

RETRACTATIO.

ραγενόμενοι τοῦ γαμβροῦ αὐτῶν κατεβῶων οὕτως λέγοντες· ὃ βασιλεῦ, ἀγρὸν ἡμέτερον
 20 τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ἐκδεδώκαμεν, ὃν καὶ ἐπὶ πολὺν ἐργασάμενος καιρὸν νυνὶ τοῦτον κατ-
 ἔλειπεν, ὥστε ὑπὸ τῆς αὐτοῦ ἀμελείας ἀποχερσωθῆναι πάλιν τὸν ἀγρὸν πεποίηκεν
 ὡς τὸ πρότερον. διὸ καὶ τοῦ σοῦ κράτους δεόμεθα ἵνα ἢ τὸν ἀγρὸν ἐργάζηται ὡς τὸ
 πρότερον, ἢ ἀποκαταστήσῃ τοῦτον εἰς ἡμᾶς. ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἐγκλησιν ταύτην
 ἀκηκοῶς, τί οὗτοι λέγουσι; πρὸς τὸν ἄνδρα ἔφησεν τῆς γυναικὸς. ὁ δὲ ἀνὴρ τῷ βασιλεῖ
 25 ἀπεκρίνατο· ὅσα τῷ κράτει σου παρ' αὐτῶν ἀνηνέχθη, ἀληθῆ εἰσι· τὸν γὰρ ἀγρὸν, ὃν
 μοι δεδώκασιν, ὅση μοι δύναμις καλλιέργου καὶ οὐδόλως παρημέλουν· ἀλλ' ἐν μιᾷ p. 20
 τῶν ἡμερῶν ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενος ἔχνη λέοντος ἐντυχεῖν με συμβέβηκεν, ἃ καὶ θεασά-
 μενος οὐκ ἔτι τὸ ἀπ' ἐκείνου πλησιάσαι τετόλμηκα τῷ ἀγρῷ. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖνος
 τῶν τοιούτων ῥημάτων ἀκούσας τῷ ἀνδρὶ τῆς γυναικὸς ἔφη· ἀληθῶς λέγεις, ὃ ἄν-
 30 θρωπε· ὁ γὰρ λέων ἐν τῷ ἀγρῷ πάντως εἰσελήλυθεν· ἀλλ' οὐ κατὰ τι τὸν ἀγρὸν ἐλυ-
 μήνατο· ἀλλ' οὐδὲ πάλιν ἐκεῖσε εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει. λοιπὸν ὡς τὸ πρότερον τὸν ἐκδο-
 θέντα σοι ἀγρὸν κράτει καὶ ἀφόβως ἐργάζου.

Ταύτην τὴν διήγησιν ὁ πρῶτος φιλόσοφος ἀνενεγκῶν τῷ βασιλεῖ λέγει· ταῦτα
 διηγησάμην, ὃ βασιλεῦ, ἵνα γνῶς ἐξ αὐτῆς τῆς διηγήσεως πῶς οὐ πάντα δεῖ τὰ

1 οἱ addidi 1b. αὐταδελφοὶ A 2 in marg. m. rec. πε(ρι) τοῦ ἀγροῦ A 3 ἐργασά-
 μενος B 5 κράτους· εἴτε A 1b. ἐργάζεσθαι B 6 τοῦτο AB 1b. ἀποκαταστήσῃ A
 7 ἔφησεν B 9 γὰρ ἡμῖν A, γὰρ μοι B 1b. ὅση A, ὡς ἢ B 10 sq. συμβέβηκεν A
 11 οὐκ ἔτι B, qui ita solet 14 τοῦτον] τοῦ A 17 sq. τῷ βασιλεῖ — τὴν διήγησιν In-
 serui 20 sq. κατέλειπεν Boiss. 23 ἀποκαταστήσῃ? Ebb. 26 οὐδόλως aliquotiens etiam F
 27 ἐντυχεῖν D 31 ἐλθεῖν F

γνώσῃ ἐξ αὐτῆς ὡς οὐ πάντα δὴ τὰ ἐκάστω κατηγορούμενα καὶ ὑποπτευόμενα τῆς ἀληθείας ἔχονται οὔτε χρήσινα διαβολαῖς εὐχερῶς πείθεσθαι καὶ ἀνεξετάστως καταδικάζειν. καὶ ἄλλην δὲ διήγησιν ἀκουσθεῖσάν μοι παρίστημι.

Ἄνῆρ γάρ τις ἦν φυλῆς ὑπάρχων τῆς Ἀγαρηνῶν. οὗτος περιέργως
B f. 65 τὰ ἐν τῇ αὐτοῦ οἰκίᾳ καὶ ποικίλως ἀκριβολογῶν | ὄρνεόν τι θαυμαστότατον 5
ὠνήσατο ἐνάρθρως φθειγόμενον, ὅπερ ψιττακὸν οἶδεν ἢ συνήθεια καλεῖν. καὶ
τοῦτο βαλὼν ἐν κλωβίῳ ἐν τῷ αὐτοῦ οἰκήματι ἔθετο καὶ παρήγγειλε τῷ ὄρνέῳ
προσεκτικῶς αὐτοῦ τῇ γυναικὶ ἐνορᾶν καὶ εἴ τι δᾶν, φησὶ, μέχρι τῆς ἐμῆς ὑπο-
στροφῆς ἢ σύζυγος διαπράξῃται, παρατῆρει τοῦ ἀπαγγεῖλαι μοι. οὕτως οὖν τῷ
f. 260 ψιττακῷ παραγγείλας ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τινα ὁδοιπορίαν τῆς οἰκίας | ὑπανεχώρησεν. ἔκ- 10
τοτε δὲ ξένος τις ἐκεῖσε παραγενόμενος τὴν τοῦ ἀνδρὸς γυναῖκα μοιχεύων διετέλει,
συνειδυίας αὐτῇ καὶ τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ δούλης. ὅτε δὲ τῆς ὁδοιπορίας ὁ ἀνὴρ ἐπαν-
ῆκε, προσκαλεῖται τὸν ψιττακὸν καὶ ἐπερωτᾷ αὐτόν, τί ἄρα τὴν γυναῖκα θεά-
σαιτο πράξασαν. ὁ δὲ πάντα τὰ τῇ γυναικὶ ἀκολάστωςπραχθέντα τῷ κυρίῳ
αὐτοῦ ἐξεφώνησεν. ὁ δὲ ἀνὴρ δεινοπαθήσας ἐπὶ τοῖς ἀγγελθείσιν αὐτῷ περὶ τῆς 15
ἰδίας συζύγου οὐκέτι αὐτῇ εἰς κοίτην συνήρχετο. ἡ μέντοι γυνὴ ὑπέλαβεν ὡς ἡ
αὐτῆς δούλη τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ τὰ γεγονότα ἀπήγγειλεν, καὶ ταύτην προσκαλεσα-

RETRACTATIO.

κατηγορούμενα κατὰ τινος ἢ ὑποπτευόμενα πιστεύειν ὡς ἀληθῆ, ἀλλ' οὐδὲ τὰς δια-
βολαῖς εὐκόλως ἀκούειν καὶ ἀνεξετάστως δικάζειν καὶ ἀποφύνασθαι. καὶ ἄλλην πρὸς
p. 21 τοῦτοις, ὧ βασιλεῦ, διήγησιν ἀκουσθεῖσάν | μοι διηγήσομαι τῷ σῷ κράτει. 20

Ἄνῆρ τις φυλῆς ὦν τῶν Ἀγαρηνῶν, οὗτος περιέργως τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦτου καὶ ποικί-
λως ἀκριβολογῶν ὄρνεόν τι ὠνήσατο ἐνάρθρως φθειγόμενον, ὅπερ ἡ κοινὴ συνήθεια ψιτ-
τακὸν οἶδε καλεῖν. καὶ τὸ ὄρνεον ἐν κλωβῷ βαλὼν, ἐν τῷ οἰκήματι φέρων ἐφύλαττε, καὶ
παρήγγειλε τῷ ὄρνέῳ προσεκτικῶς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα ὄρᾶν καὶ εἴ τι δ' ἂν ἀπόντος
μου τῆς οἰκίας ἢ γυνὴ διαπράξῃται, παρατῆρει τοῦ ἀπαγγεῖλαι μοι. οὕτως οὖν ὁ 25
ἀνὴρ τῷ ψιττακῷ παραγγείλας ἐπὶ τινα ὁδοιπορίαν ἀπῆλθε. τότε τοῖνον τις ἀνθρω-
πος εἰσερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν μοιχεύων ἦν τὴν γυναῖκα, συνειδυίας τοῦτου καὶ τῆς
δούλης. ὅτε δὲ ὁ ἀνὴρ ἦκεν ἐκ τοῦ ταξιδίου, ἠρώτα τὸν ψιττακὸν, τί ἄρα τὴν γυ-
ναῖκα ποιούσαν ἐθέασατο. ὁ δὲ ψιττακὸς πάντα τὰ τῇ γυναικὶ ἀκολάστωςπραχθέντα
τῷ κυρίῳ ἐξεφώνησε. καὶ ὁ ἀνὴρ δεινῶς τὴν καρδίαν δηχθεὶς οὐκ ἔτι αὐτὴν συνεμί- 30
γνυτο. καὶ ἡ γυνὴ τὴν ἑαυτῆς δούλην ἔλεγε τῷ ἀνδρὶ ἀναγγεῖλαι τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ
p. 22 προσκαλεσαμένη αὐτὴν | ὀργίλως καὶ πικρῶς ἔλεγεν' εἰ ἀληθῶς σὺ τῷ ἀνδρὶ μου τὰ

1 ἐκάστω B, ἐκάστου A. illi lectioni favet Syrus («dass nicht alles, was im Herzen des Menschen aufkeimt, wahr ist» Baethgen) 4 in marg. m. rec.: πε(ρὶ) τοῦ ψιττακοῦ A 6

ψιττακὸν AB, quorum hic sibi constat, cum A plerumque τ geminato utatur ib. οἶδα^{EV} A 7
τοῦτο] τοῦ τῷ B ib. κλωβίῳ A ib. αὐτοῦ] αὐτῷ B 8 μέχρι om. B 8 sq. ἐπιστροφῆς B
11 τοῦ om. A 12 σὺν ἡδέας αὐτῇ B 14 τὰ om. B 15 ἐξεφώνησε B 16 μέντη A
17 ἀπήγγειλε καὶ αὐτὴν B 21 lemma codicum: καὶ ἕτερον (D καὶ ἐτέρω, F δεύτερον)
διήγημα τοῦ πρώτου φιλοσόφου ib. φυλῆς ἦν Ebb. 22 φθειγόμενον et infra (p. 17,25) σπύγ-
κον F 23 κλωβῷ DF 28 ταξιδίου D 30 κυρίῳ] ἀνδρὶ et in marg. κυρίῳ D 31 ἔλεγε]
ὑπέλαβε Eberhard

μένη ὀργίλως αὐτῇ καὶ πικρῶς ἔλεγεν ὅτι· ὄντως σὺ τὰ πραχθέντα μοι τῷ ἀνδρὶ μου δεδήλωκας. ἡ δὲ δούλη τὴν ἔφορον ὤμνυε δίκην ὡς οὐδὲν αὐτῷ περὶ τῆς κυρίας ὅπως οὖν λελάληκεν· ἀλλ' ὁ ψιττακός, φησί, μᾶλλον τὰ περὶ σοῦ τῷ ἀνδρὶ σου διετράνωσεν. ἡ δὲ γυνὴ τούτου ἀκούσασα τοῦ ῥήματος καὶ συνεῖσα παρὰ
 5 τοῦ ὀρνέου μᾶλλον ἑαυτὴν κατηγορηθῆναι ἐμηχανήσατο ψευδῆ τὸν ψιττακὸν τῷ ἀνδρὶ ἀποδείξει. αὐτίκα γοῦν πρὸς ἑαυτὴν τοῦτον λαβοῦσα παρ' ὅλην τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἐντὸς τοῦ ἰδίου κλωβίου τοῦτον παρακατεῖχεν ἔνθα δὴ καὶ συνήθως ἡ γυνὴ ἐκοιτάζετο, καὶ δὴ τὰ τῆς μηχανῆς ἐπ' αὐτῷ οὕτω πως διεπράξατο· χειρόμυλον γάρ τινα πλησίον τοῦ ψιττακοῦ διετέλει συστρέφουσα, ἐξ οὗ καὶ
 10 ἤχος βροντώδης εὐθὺς ἀπετελεῖτο· πρὸς δὲ καὶ κάτοπτρον ἀπέναντι τῶν τοῦ ὀρνέου ὀφθαλμῶν περιέστρεφεν, ὅπερ δὴ ἀποστίλβον ἀστραπηβόλοις αὐγαῖς ἀφομοιοῦτο. σὺν τούτοις καὶ σταλαγμοὺς ὕδατος τοῦ ψιττακοῦ μακρόθεν κατέσταζεν. ὁ δὲ ψιττακός τούτων οὕτω τελοῦμένων ἐδόκει ὡς ἀληθῶς δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐκείνης ὑετὸν καταφέρεισθαι καὶ βροντὰς ἀπηχεῖσθαι καὶ ἀστραπὰς ἀπαυγάζεσθαι.
 15 ἔωθεν οὖν ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς ἐπιστάς τῷ ψιττακῷ φησί πρὸς αὐτόν· τί δήποτε ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἐώρακας; ὁ δὲ τῷ αὐτοῦ κυρίῳ ἀντέφησεν· τῆς νυκτὸς ταύτης ὁ ὑετὸς καὶ αἱ συνεχεῖς βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ οὐκ εἶασάν με τὸ παράπαν ἔωρα-

RETRACTATIO.

πραχθέντα μοι πάντα ἀπήγγειλας; ἡ δὲ δούλη μεγάλως ὤμνυεν ὡς οὐδ' ὅπως οὖν περὶ αὐτῆς τῷ κυρίῳ λελάληκεν· ἀλλ' ὁ ψιττακός, ἴσθι, κυρία, τὰ περὶ σοῦ ἅπαντα
 20 τῷ κυρίῳ ἐλάλησεν. ἡ δὲ γυνὴ τοῦτο ἀκούσασα, τὴν παρὰ τοῦ ὀρνέου κατηγορίαν, ἐτεχνάσατο πῶς ψευδῆ τὸν ψιττακὸν ἀποδείξει τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. καὶ τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ λαβοῦσα τὸν ψιττακὸν μετὰ τοῦ κλωβοῦ ἔνθα κοιμωμένη ἐτύγχανε, χειρόμυλον πλησίον τοῦ ψιττακοῦ θῆσα συνέστρεφε, ἐξ οὗ κτύπος ἠκούετο ὡς βροντῆ· ἔμπροσθεν δὲ τούτου καθρέπτῃν περιεκύκλου τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ ὀρνέου, ὡς δοκεῖν ἀστραπὰς
 25 ἀποπέμπειν. σὺν τούτοις καὶ σπόγγον βεβρεγμένον ἄνωθεν τοῦ ψιττακοῦ κρεμάσασα σταλαγμοὺς ὕδατος ἐπάνω τούτου ῥεῖν πεποίηκεν. ὁ δὲ ψιττακός τούτων οὕτω γινόμενων, αὐτῷ τῷ ὀρνέῳ ἐδόκει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐκείνης βρέχειν καὶ, τῇ γωνίᾳ τοῦ κλωβοῦ ὑπεκρύπτετο, ἀστραπὰς καὶ βροντὰς ἀπηχεῖσθαι καὶ ἀπαυγάζεσθαι. πρῶτας οὖν ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς τῷ ψιττακῷ προσελθὼν φησί πρὸς αὐτόν· τί δή ποτε τῇ
 30 νυκτὶ ταύτῃ ἐώρακας; ὁ δὲ ψιττακός ἀντέφησε· τῆς νυκτὸς ἡ βροχὴ καὶ αἱ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ οὐκ ἀφήκασί με τὸ καθόλου ἰδεῖν τί ἄρα ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἐγεγόνει.

2 cf. Aeliani fr. 160 Herch. (Suid. s. v. νέμεις): Νεμέσεως ἐφόρου ib. αὐτῇ B 4 διετράνωσε B ib. τοῦτο A 5 μάλλον A 7 νύκταν A ib. δῆ A, om. B 8 πῶς A 9 συστρέφόμενος B 11 sq. ἀφομοιοῦτω A, ἀφομοιοῦτω B 12 τοῦ] οὐ A. fuitne οὐ olim ad μακρόθεν adscriptum? 13 τοῦτον et τελοῦμενον A 16 ἀντέφησε B 17 αἱ om. B 21 ἀποδείξει Ehb. vix recte, neque ἐτεχνάσατό πως scribendum; cf. infra p. 151 Boiss. et Hatzidakis Einleitung in die neugr. Gr. p. 215 24 sq. καθρέπτῃν σὺν τούτοις ceteris omis-sis D 26 sqq. haec eo turbata sunt quod metaphrasta postquam de suo addidit αὐτῷ τῷ ὀρνέῳ, sive oblitus est sive noluit inducere vv. ὁ δὲ ψιττακός. nam anacoluthia offensus aliquis ad illa scilicet supplenda adscriptis in margine: τῇ γωνίᾳ τοῦ κλωβοῦ ὑπεκρύπτετο (ἀπεκρύπτετο D), quod supplementum, ne forte de origine eius dubitares, alienissimo loco orationi insertum est 31 ἀφήκασι aoristus?

B f. 66 κέναι τί ἄρα τῆ | νυκτί ταύτῃ γηγόνει. ὁ δὲ ἀνὴρ τούτων παρὰ τοῦ ὄρνέου ἀκού-
 σας καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν· ὄντως οὐδὲν τῶν τοῦ ὄρνέου τούτου ἀγγελίων ἀλη-
 θές ἐστίν τὸ σύνολον, ἀλλὰ πάντα δὴ τὰ παρ' αὐτοῦ μοι φθειγόμενα ψευδῆ καὶ
 ἀπατηλὰ πεφύκασιν, ὁ καὶ δῆλον ἐξ ὧν μοι τανῦν ἀπορθέγγεται, ὅτιπερ οὐδὲν
 f. 261^A τούτων τῆ νυκτί ταύτῃ συμβέβηκεν· οὔτε γὰρ ὑπέτος κατηνέχθη οὔτε βρονταὶ 5
 ἀπηχῆθησαν οὔτε ἀστραπαὶ ἀπηύγασαν. ὅθεν, φησί, καὶ ὅσα μοι περὶ τῆς συζύ-
 γου παρὰ τοῦ ψιττακοῦ ἠγγέλη ψεῦδος τε καὶ ἀπάτη τῶ ὄντι ἐτύγχανον. ταῦτα
 οὖν ἢ πονηρὰ ἐκείνη γυνὴ πανούργως μηχανησαμένη, ἤδη, βασιλεῦ, ὡς ἀκούεις
 τὸν ἄνδρα ἠπάτησεν καὶ τὴν ἐκείνου φρόνησιν κατὰ κράτος νενίκηκε τὸν τε ψιτ-
 τακὸν ψευδῆ ἀπέδειξεν, καὶ οὕτως αὐτῇ ὁ ἀνὴρ διηλλάγη. γινῶθι τοιγαροῦν, ὦ 10
 βασιλεῦ, ὡς οὐδεὶς δεδύνηται κατὰ τι τῶν πονηρῶν γυναικῶν τὸ σύνολον περιγι-
 νεσθαι. τούτων ὁ βασιλεὺς Κῦρος παρὰ τοῦ θατέρου συνβούλου τε καὶ φιλοσόφου
 ἀκηκῶς εὐθύς ἀναβάλλεται τὴν ἀπόφασιν, μᾶλλον δὲ αὐτὴν ἀνατρέπει καὶ κε-
 λεύει μὴ ἀναιρεθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Ἡ μέντοι τοῦ βασιλέως πονηροτάτη παλλακὴ τῆ ἐπαύριον πάλιν πρὸς 15
 αὐτὸν παραγεναμένη καὶ παραστᾶσα τούτῳ σὺν δάκρυσιν ἢ κατάρατος ἔλεγεν·
 οὐ πρόπον ἐστίν, ὦ βασιλεῦ, τὸν ἅπαξ γεγονότα κατὰδικον καὶ τοῦ θανάτου ἔνο-
 χον μὴ εὐθύς ἀπολέσθαι· εἰ γὰρ μὴ τὸν τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι προστάτεις, οὐ-

RETRACTATIO.

ὁ δὲ ἀνὴρ τούτους τοὺς λόγους τοῦ ὄρνέου ἀκούσας καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν· ὄντως οὐδὲν
 ἐστίν ἀληθές ὅσα ἀνήγγειλέ μοι τὸ ὄρνεον, ἀλλὰ πάντα ὅσα μοι ἐλάλησε ψευδῆ πεφύ- 20
 κασι καὶ ἀπατηλὰ, καθὼς ἐστίν φανερόν ἐξ ὧν τὰ νῦν μοι ἀποφθέγγεται· οὐδὲν γὰρ
 τῆ νυκτί ταύτῃ συμβέβηκεν· οὔτε ὑπέτος κατηνέχθη οὔτε βρονταὶ ἀπηχῆθησαν οὔτε
 ἀστραπαὶ ἀπηύγασαν. ὅθεν, φησί, καὶ ὅσα μοι περὶ τῆς συζύγου ὁ ψιττακὸς εἶρηκε
 ψεῦδος ἦσαν ἀληθῶς καὶ ἀπάτη. ταῦτα ἢ πονηρὰ ἐκείνη γυνὴ πονηρῶς τεχνησαμένη,
 ἤδη, βασιλεῦ, ἀκούεις πῶς τὸν ἄνδρα ἠπάτησε καὶ τὴν ἐκείνου φρόνησιν ἐνίκησε τελείως 25
 καὶ τὸ ὄρνεον ψευδῆ ἀπέδειξε, καὶ οὕτως αὐτῇ ὁ ἀνὴρ διηλλάγη καὶ ὡς τὸ πρότερον
 p. 24 ἐφίλει. γίνωσκε γὰρ, ὦ βασιλεῦ, ὡς οὐδεὶς δεδύνηται κατὰ | τι τῶν πονηρῶν γυναικῶν
 περιγενέσθαι τὸ σύνολον καὶ ταύτας νικῆσαι. τούτων ὁ βασιλεὺς Κῦρος παρὰ τοῦ ἐνός
 φιλοσόφου ἀκούσας εὐθύς ἀνεβάλλετο τὴν ἀπόφασιν, μᾶλλον δὲ αὐτὴν ἀνατρέπει καὶ
 κελεύει μὴ ἀναιρεῖν τὸν υἱὸν αὐτοῦ. 30

Ἡ μέντοι τοῦ βασιλέως πονηροτάτη παλλακὴ τῆ ἐπαύριον πάλιν πρὸς αὐτὸν παρα-
 γενομένη καὶ παραστᾶσα τούτῳ σὺν δάκρυσιν ἢ κατάρατος ἔλεγεν· οὐ δίκαιον ἐστίν, ὦ
 βασιλεῦ, τὸν ἅπαξ γεγονότα κατὰδικον καὶ τοῦ θανάτου ἔνοχον μὴ εὐθύς ἀπολέσαι·
 εἰ γὰρ μὴ τὸν τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι προστάτεις, οὐδεὶς ἔσται πεποιδῶς καὶ θαρρῶν

1 ταύτῃ τῆ | νυκτί ἐγγόνει B ib. τοῦτον παρα A 2 τῶν τοῦ ὄρνέου ἀκούσας ἀγγε-
 λίων A, τοῦ ὄρνέου τούτου ἄγγελον B 3 ἐστὶ B ib. μοι om. B. 5 τοῦτον A, om. B
 ib. ὑπέτος A 7 ἠγγέλη A 9 ἠπάτησε B ib. κατακράτως B 10 ἐναπέδειξε B
 ib. οὔτος αὐτῆς A ib. διηλλάττετο B 12 τοῦτον A ib. κύρος A 14 ἀναιρεῖν B
 15 παλλακὴ A 16 ἐαυτὸν B 17 ὁ βασιλεῦς A 18 προστάτης A, προστάττει B 24
 τεχνησαμένη? Ebb. 27 ὦ βασιλεῦ add. F ib. δύννηται EF 29 ἀνεβάλλετο? Ebb. ib.
 αὐτῇ] τὴν D 31 παλλακὴ F

δεις ἔσται πεποιθῶς ἐπὶ τὴν τοῦ κράτους σου δικαιοσύνην. ἦν γάρ τις γναφεὺς ἀνὴρ, ὃς ἐν τινι πλύνων ποταμῷ εἶχεν σὺν αὐτῷ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. ὁ δὲ γε τούτου υἱὸς ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ ποταμοῦ παίζων καὶ νηρόμενος διετέλει, εὐθύς δὲ αὐτὸν τὰ ὕδατα κατακλύζοντα ἀπέπνιγον. εἰσελθὼν δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ τὸν παῖδα
 5 ἐξελέσθαι ἐκείθεν ἠπέιγετο, σφοδρὸς δὲ τῷ ρέυματι φερόμενος ὁ ποταμὸς ἀμφοτέρους κατακλύσας εὐθύς ἐναπέπνιξεν. οὕτως καὶ σὺ ἀπολῆ, βασιλεῦ, εἰ μὴ προαπολέσεις θάπτον τὸν υἱὸν σου. εἰ γὰρ ὑπέρβη τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν μικρὸν ὅσον, τραχηλιάσας σου πάντως κατεξαναστήσεται καὶ μετὰ γε τῆς βασιλείας καὶ αὐτῆς σε τῆς ζωῆς ἀπορρήξει; τούτων ἀκούσας τῶν ὀλεθρίων ῥημάτων
 10 παρὰ τῆς γυναικὸς ὁ Κῦρος πάλιν τὸν υἱὸν ἀποκτανθῆναι διακελεύεται.

Ἐτερος δὲ τῶν ἐπτά σοφωτάτων τοῦ βασιλέως συμβούλων ὁ δεύτερος παραστάς αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνήθως προσκυνήσας ἔφη· βασιλεῦ, εἰς τὸν αἰῶνα ζῆθι. ἡκηκόειν αὐθὶς σε κατὰ τοῦ σοῦ υἱοῦ θάνατον ἀποφῆνασθαι. διὸ καὶ δουλικῶς ἀναφέρω τῷ κράτει σου ὡς εἰ ἑκατὸν σχεδὸν προσυπῆρχόν σοι ^A f. 262
 15 παῖδες, οὐκ ἔδει σε πάντως ἕνα τούτων καὶ μόνον θανάτῳ ὑποβαλεῖν· πόσῳ γε μᾶλλον ἕνα ἔχοντα | παῖδα φιλοστόργως χρῆ τῆς αὐτοῦ ζωῆς περιέχεσθαι; σὺ δὲ, B f. 97
 βασιλεῦ, τούναντίον κελεύεις αὐτὸν ἀνααιρεθῆναι, ὅπου γε δεῖ μᾶλλον συζητῆσαι

RETRACTATIO.

εἰς τὴν τοῦ κράτους σου δικαιοσύνην. ἦν γάρ τις ἀνὴρ, ὃ βασιλεῦ, πλύνων δέρματα, ὃς ἐν τινι ποταμῷ πλύνων εἶχε σὺν αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. ὁ δὲ τούτου υἱὸς ἐν τοῖς
 20 ὕδασι παίζων τοῦ ποταμοῦ καὶ κολυμβῶν, εὐθύς τὸν παῖδα ὁ ποταμὸς κατέκλυζε καὶ ἀπέπνιγεν. εἰσελθὼν δὲ ὁ πατὴρ ὥστε τὸν παῖδα τοῦ κινδύνου ἐλευθερῶσαι, σπουδῆν p. 25
 εἶχε τὴν πρὸς αὐτόν. σφοδρῶς δὲ τῷ ρέυματι φερόμενος ὁ ποταμὸς ἀμφοτέρους κατακλύσας ἀπέπνιξεν. οὕτω καὶ σὺ, βασιλεῦ, ἀπολῆ, εἰ μὴ προαπολέσεις τὸν υἱὸν σου θανάτῳ. εἰ γὰρ ὑπερτίθῃς τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν μικρὸν ὅσον, κατεπαρθεῖς σου πάν-
 25 τως ἐξαναστήσεται καὶ μετὰ γε τῆς βασιλείας καὶ τῆς ζωῆς ἀποστερήσει. τούτων ἀκούσας τῶν λόγων ὁ Κῦρος πάλιν τὸν υἱὸν ἀποκτανθῆναι διακελεύεται.

Ὁ δὲ δεύτερος φιλόσοφος παραστάς τῷ βασιλεῖ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνήθως προσκυνήσας ἔφη· βασιλεῦ, εἰς τὸν αἰῶνα ζῆθι. ἀκήκοα πάλιν σὲ κατὰ τοῦ σοῦ υἱοῦ θάνατον ἀποφῆνασθαι. διὸ καὶ δουλικῶς ἀναφέρω τῷ κράτει σου ὡς εἰ καὶ ἑκατὸν, εἰ
 30 δυνατὸν, προὔπῆρχόν σοι παῖδες, οὐκ ἔδει σε ἕνα τούτων θανάτῳ ὑποβαλεῖν, καὶ τὸ μείζον ἀναιτιῶς· πολλῶ μᾶλλον ἕνα ἔχοντά σε παῖδα, πῶς σε χρῆ φιλοστόργως τῆς ζωῆς αὐτοῦ περιέχεσθαι; σὺ δὲ τούναντίον ἅπαν, ὃ βασιλεῦ, κελεύεις ἀνααιρεθῆναι αὐτόν, ὅπου γε | μᾶλλον πρέπει ἐρευνηθῆσαι πρότερον εἰ ἀληθῆς ἄρα καὶ οὐ ψευδῆς καὶ p. 26

1 κράτους A ib. in marg. m. rec.: [πε(ρ)] τοῦ ποταμοῦ A 4 τὰ ὕδατα A, om. B
 5 ἐκείθεν ἠπήγετο A, ἐκεῖ ὑπέιγετο B ib. σφοδρῶς B fortasse vere 6 ἐναπέπνιξε B
 7 προῖπολέσης θανάτῳ B 8 τραχιλιάσας οὐ A 9 ἀπορρήξη A, ἀπορίζε B 10 κύ-
 ρος AB ib. διακελεβετέ: — ea β litterae forma quam supra ad p. 5, 16 significavimus 11
 in marg. m. rec.: ὁ δεύτερος φιλόσοφος A 13 ἡχόν B ib. αὐθὶς σὲ A 14 ὡσεὶ B ib.
 πρὸς ὑπῆρχον A, προὔπῆρχον B 15 θάνατῳ A 17 δεῖ] δὴ supra versum B 18 lemma
 codicum: διήγησις τῆς πονηρᾶς γυναικὸς 20 αὐτὸν παῖδα D 24 κατεπαρθεῖς σοῦ F 25
 ζωῆς σε? Ebb. 27 lemma codicum: δευτέρου φιλοσόφου δημηγορία ib. ὁ δ' ἄτερος et e corr.
 ὁ δεύτερος D 33 πρότερον E

πρότερον εἰ ἀληθῆς ἄρα καὶ οὐ δολερὰ ἢ κατ' αὐτοῦ προτεθεῖσα διαβολὴ πέφυκε. σκέψαι τοιγαροῦν, ὧ δέσποτα, μήπως ἀδίκως τὸν υἱὸν σου ἀνέλης καὶ πικρῶς ἐσύστερον μεταμεληθεῖς σεαυτὸν ἀνωφελῶς αἰτιάσῃ, καὶ ζητήσεις πάλιν τὸν υἱὸν σου μάλα ἐμπόνως καὶ οὐχ εὐρήσεις αὐτόν. συμβήσεται γάρ σοι ὡσπερ τινὶ ἐμπόρῳ συμβεβηκέναι λέγεται. φασὶ γάρ περὶ ἐκείνου ὡς ἐάν τι ῥυπῶδες ἐώρα, 5 εἴτε τῶν ἐσθιομένων εἴτε δὴ τῶν πινομένων εἰδῶν, οὐδόλως αὐτοῦ μετελάμβανε. μιᾶ γοῦν τῶν ἡμερῶν ἐπ' ἐμπορίαν ἐστέλλετο, καὶ τινα πόλιν καταλαβὼν ἐν αὐτῇ κατέλυσε. εἶτα τὸν αὐτῷ ὑπηρετοῦντα νεανίσκον ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἐκπέμπει ὄψα αὐτῷ ὠνησόμενον. ὁ δὲ ἀπελθὼν ἐντυγχάνει τινὶ νεάνιδι δύο καθαρούς ἄρτους ἐπιφερομένη καὶ τούτους εἰς ὠνησιν τῷ βουλομένῳ προτεινούσῃ. τῇ γοῦν 10 αὐτῶν καθαρότητι καὶ τῷ τῆς θείας ἐπαγωγῷ ἤσθεις ὁ ὑπρέτης εὐθύς τοὺς ἄρτους ὠνήσατο καὶ τῷ αὐτοῦ κυρίῳ ἀποκεκόμικεν. ὁ δὲ ἔμπορος τούτους φαγῶν ἐνηδύνη μάλλον τῇ αὐτῶν μεταλήψει, καὶ φησὶ τῷ νεανίσκῳ· καθεκάστην ἀπὸ τούτου ἐξωνοῦ μοι τοῦ ἄρτου καὶ ἄγε μοι τοῦ φαγεῖν. ὁ δὲ νέος οὕτω κατὰ τὸ διαταχθὲν αὐτῷ ἐποίει καὶ διόλου τοὺς ἄρτους ἀπ' ἐκείνης ἐξωνεῖτο τῆς νεάνιδος καὶ τῷ 15 αὐτοῦ κυρίῳ ἀπεκόμιζεν. ἐν μιᾷ δὲ πρὸς τὴν ἀγορὰν ἀπελθὼν εὐρίσκει τὴν νεάνίδα ἐκείνην μηδὲν συνήθως ἀπεμπολοῦσαν, καὶ πρὸς τὸν ἔμπορον ἐπανακάμψας

RETRACTATIO.

πανοῦργος ὑπάρχει ἢ κατ' αὐτοῦ προτεθεῖσα διαβολὴ. σκέψαι τοιγαροῦν, ὧ δέσποτα, μή πως ἀδίκως τὸν υἱὸν σου φονεύσεις, καὶ πικρῶς ἐς ὕστερον μεταμεληθεῖς σεαυτὸν ἀνωφελῶς αἰτιάσῃ καὶ μέμψῃ, καὶ πολλὰ ζητήσας τὸν υἱὸν μετὰ δακρύων καὶ πόνου 20 οὐχ εὐρήσεις, καὶ συμβήσεται σοι ὡσπερ τινὶ ἐμπόρῳ συμβεβηκέναι λέγεται τοῦτο. φασὶ γάρ περὶ ἐκείνου ὡς ἐάν τι ῥυπῶδες ἐώρα εἰς τι τῶν ἐσθιομένων ἢ εἰς τι τῶν πινομένων εἰδῶν, οὐδόλως αὐτοῦ μετελάμβανε. ἐν μιᾷ γοῦν τῶν ἡμερῶν ἐπὶ πραγματείαν ἐξεπορεύετο καὶ εἰς τινα πόλιν καταλαβὼν ἐν αὐτῇ κατέλυσε. εἶτα τὸν αὐτῷ ὑπηρετοῦντα νεανίσκον ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἐκπέμπει τὰ πρὸς τροφήν αὐτοῦ 25 ἐξωνήσασθαι. ὁ δὲ ἐντυγχάνει τινὶ νεάνιδι ἐν χερσὶ φερούση δύο καθαρούς ἄρτους καὶ τούτους εἰς ἀγορὰν προκαλουμένη τῷ βουλομένῳ παντί. τῇ γοῦν τῶν ἄρτων καθαρότητι καὶ τῷ τῆς θεωρίας κάλλει εὐφρανθεῖς ὁ ὑπρέτης τοὺς ἄρτους ἠγόρασε καὶ τῷ κυρίῳ προσήνεγκε. ὁ δὲ ἔμπορος τοὺς ἄρτους φαγῶν ὑψράνη πολλὰ τῇ αὐτῶν τροφῇ καὶ λέγει τῷ νεανίσκῳ· καθ' ἡμέραν ἀπὸ τούτων ἀγοράζέ μοι τῶν ἄρτων εἰς 30 ἡμετέραν τροφήν. ὁ δὲ ὑπρέτης οὕτως ἐποίει καθὼς παρηγγέλη, ἀγοράζων ἀπὸ τῆς γυναικὸς ἐκείνης καὶ κομίζων τῷ κυρίῳ αὐτοῦ. μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπελθὼν ὁ ὑπρέτης εἰς τὴν ἀγορὰν εὐρίσκει τὴν νεάνίδα μὴ ἔχουσαν τοὺς συνήθεις ἄρτους. ἐπανα-

1 οὐ om. A 2 μηπῶς A 3 πάλιν] μιᾶ B 4 μάλα A, om. B ib. ὡσπερ A
 5 φησι B 7 ἐμπορίαν] ἐμπερίαν B 8 κατέλυσε B ib. αὐτῷ] αὐτῷ B (sicut v. seq.), αὐτοῦ A ib. ὑπηρετοῦντα A 10 βουλομένῳ προτεινούσῃ A 11 τῆς θείας B 13 μάλλον A, μάλα B ib. καθ' ἐκάστην B 14 τούτων et τῶν ἄρτων B (abnuitt Syrus) 15 δι' ὄλου B, διόλου A ib. ἀπ' ἐκείνης add. B 16 αὐτῷ B 19 ἀδίκως ἐσύστερον D mediis omissis ib. ἐσύστερον F (aut saepe) (Ebh.) 21 ὡσπερ F 22 lemma codicum: παράδειγμα τοῦ δευτέρου φιλοσόφου ib. γάρ om. F 27 προβαλομένη (voluit fortasse προβαλλομένη)? Ebh. 33 sq. ἀναστρέψας EF, καὶ ἐπαναστρέψας Ebh.

λέγει αὐτῷ· γνωστὸν ἔστω σοι, κύριέ μου, ὡς οὐκέτι ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρτου ἡδυνήθην σοι ἐφευρεῖν· νεᾶνις γάρ τις τοῦτόν μοι ἐπίπρασκεν καὶ νῦν οὐδὲν οὐκέτι τοῦ διαπωλεῖν κέκτηται. ὁ δὲ ἔμπορος τῷ ὑπηρέτῃ φησί· κάλεσόν μοι λοιπὸν ἐκείνην τὴν νεάνίδα, ὅπως ἡμῖν διασαφήσει πῶς τὸν ἄρτον ἐκείνον μέχρι τοῦ
 5 νῦν παρεσκευάζεν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡμεῖς τοῦτον καθιστῶντες τοιόνδε ἐσόμεθα καὶ οὐκέτι τοῦ ὠνεῖσθαι προσδεηθῶμεν. ἄγει οὖν παρὰ τὸν ἔμπορον τὴν κόρην ὁ ὑπηρέτης, | καὶ φησὶν αὐτῇ ἐκείνος· λέγε μοι, ὦ νεᾶνις, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ^A f. 263 πῶς τὸν ἄρτον ὃν ἐπώλεις τῷ ἐμῷ ὑπηρέτῃ οὕτως ἡδὺν παρεσκευάζεις; γλιγό-
 10 σει ἡμῖν ἀπεκατεφάνη. ἡ δὲ πρὸς αὐτόν, τραῦμά τι, φησὶν, ἐνεφύη τοῖς νώτοις τῆς κυρίας μου, περὶ οὗ δὴ πρὸς αὐτὴν ὁ ἱητρός ἔφησεν· ἄλευρον, ὦ γυναῖκα, καθαρώτατον ἄγουσα καὶ τοῦτο βουτύρω τε | καὶ μέλιτι φύρουσα ἐπιτίθει σου τῷ B f.68
 15 τραύματι, μέχρις ἂν αὐτῷ παντελής ἡ ῥῶσις προσγένηται. ἡ δὲ γε κυρία μου λοιπὸν κατὰ τὴν τοῦ ἱητροῦ ἐποίει διάταξιν. ὁσάκις δὲ παρ' ἡμῶν ἐξήρητο τῆς
 20 πληγῆς ἐκεῖνο τὸ φύραμα, αὐτίκα ἀπέριπτο. ἐγὼ δὲ τοῦτο μετὰ ταῦτα τῆς γῆς ἐξαίρουσα εἰς ἄρτους παρεσκευάζον, καὶ ἐρχόμενος ὁ σὸς ὑπηρέτης ἐξ αὐτῶν ὠνεῖτό σοι. νυνὶ δὲ τοῦ τῆς δεσποίνης μου τραύματος τέλειον ὑγιάναντος οὐκέτι μοι χρεῖα ἐστὶν ἐκείνόν γε τὸν ἄρτον παρασκευάζειν. τούτων οὕτω παρὰ τῆς

RETRACTATIO.

στρέψας πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ λέγει αὐτῷ· γνωστὸν ἔστω σοι, κύριέ μου, ὡς ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρτου οὐκ ἡδυνήθην εὐρεῖν· μία γὰρ νεᾶνις ἐπώλει καὶ νῦν οὐκ ἔχει πωλη-
 20 σαι. ὁ δὲ ἔμπορος φησὶ τῷ ὑπηρέτῃ· λάλησόν μοι τὸ λοιπὸν ἐκείνην τὴν νεάνίδα, ὅπως ἡμῖν εἶπη πῶς τὸν τοιοῦτον καλὸν ἄρτον οὕτως ἡδύτατον κατεσκευάζεν. ὅθεν καὶ ὁ ὑπηρέτης φέρει τὴν κόρην πρὸς τὸν ἔμπορον. ὅτε καὶ λέγει πρὸς τὴν κόρην ὁ ἄρχων·
 25 λέγε, ὦ νεᾶνις, μετὰ ἀληθείας πῶς τὸν ἄρτον ὃν ἐπώλεις τῷ ἐμῷ ὑπηρέτῃ οὕτως ἡδὺν κατεσκευάζεις· ἐπιθυμοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ὅμοιον ἄρτον ποιῆσαι καθὼς σὺ ἐποί-
 30 εις. ἡ δὲ γυνὴ πρὸς αὐτόν ἔλεγεν ὡς· ἐν τοῖς ὅμοις τῆς κυρίας μου τραῦμά τι ἀνεφάνη, καὶ περὶ τοῦ τραύματος ἐκείνης ὁ ἱατρός εἶπέ μοι· καθαρώτατον ἄλευρον, ὦ γυναῖκα, φέρουσα καὶ τοῦτο βουτύρω καὶ μέλιτι φύρουσα καὶ μιγνύουσα ἐπιτίθει τῷ τραύ-
 30 ματι, μέχρις ἂν αὐτῷ τῷ τραύματι ἡ παντελής ὑγεία προσγένηται. ἡ δὲ γε κυρία μου λοιπὸν κατὰ τὴν τοῦ ἱατροῦ ἐποίει διάταξιν. ὁσάκις δὲ τὸ ζυμαρίον τῆς πληγῆς ἀφηρεῖτο, αὐτίκα ἔρριπτεν αὐτὸ, καὶ γὰρ ὕστερον τοῦτο ἐκ τῆς γῆς λαμβάνουσα εἰς ἄρτους μετεσκευάζον, καὶ ὁ σὸς ὑπηρέτης τούτους εὐρίσκων ἠγόραζε. νῦν δὲ τοῦ τραύματος τῆς κυρίας μου παντελῶς ὑγιάναντος, οὐκ ἔτι χρεῖα ἐστὶν ἐκείνον τὸν ἄρτον

2 γὰρ τίς τοῦτον A, γὰρ τοῦτο B 5 ἡμεῖς τοῦτον καθιστῶντες A, τοῦτον ἡμῖν καθιστῶν-
 6 οὖν om. B 8 ἡδὺν] εἰσδὺν A, ἰδεῖν B 10 ἀπεφάνη B ib. νώτοις confirmatur
 a Syro («auf dem Rücken» Bätbgen) 11 αὐτόν B 12 τοῦτον AB ib. φουροῦσα B 14
 ἱητροῦ A ib. ἐξαίρε. α B pr. 15 ἀπέριπτο B. fort. leg. ἀπερρίπτετο 17 δεσποίνης A ib.
 τέλειον B 20 γὰρ] δὲ EF 21 τοιοῦτον F saepe 26 τραύματι F 28 τούτῳ F ib.
 μέλιτι φέρουσα D 29 τῷ τραύματι seclisit Ebh. ib. γε om. EF

κόρης ῥηθέντων πρὸς τὸν ἔμπορον εὐθύς ἐκεῖνος πικρότατα μυσχαθίεις τὸν θάνατον αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ ἐκαλεῖτο, καὶ διαπορούμενος θεραπείαν ἐπιθεῖναι τῷ πράγματι καθ' ἑαυτὸν ἔλεγε· τὸ μὲν στόμα καὶ τὰς χεῖράς μου ἤδη εὐχερῶς ἀπονήψασθαι ἔχω, πῶς δὲ καὶ τὴν κοιλίαν ἔσωθεν ἐκκαθάρω; οὕτως οὖν, ὦ βασιλεῦ, δέδοικα μήπως καὶ τῷ σῶ κράτει ὡς τῷ ἐμπόρῳ ἐκείνῳ συμβήσεται, καὶ 5 ζητήσεις ὡς προεῖπόν σοι τὸν σὸν υἱὸν καὶ οὐκέτι εὐρήσεις.

Ταῦτα ὁ δεύτερος φιλοσοφώτατος σύμβουλος τῷ βασιλεῖ εἰρηκῶς προσέθετο τοῖς αὐτοῦ λόγοις καὶ τοῦτο ὡς· τῶν γυναικῶν τοὺς δόλους πολλοὺς τε καὶ ποικίλους, ὦ βασιλεῦ, τυγχάνειν ἀκήκοα. ἐξ ὧν περ νῦν μίαν σοι παρατίθην διήγησιν. 10

Γυνὴ γάρ τις ἦν ἐραστὴν τινα κεκτημένη, ὅς καὶ τῶν τοῦ βασιλέως εἰς ἐτύγχανε δορυφόρων. καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τὸν ἐραστὴν ἐκεῖνον πρὸς τὴν ἐρωμένην ἀπεσταλκέναι τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην τοῦ θεάσασθαι εἰ ὁ ἐκείνης σύνευνος ἐν τῇ οἰκίᾳ πάρεστιν. ἡ δὲ γυνὴ θεασαμένη τὸν τοῦ ἐραστοῦ δοῦλον κατέσχε τοῦτον καὶ πρὸς συνουσίαν αὐτῆς ἐβιάσατο. ὁ δὲ εὐθύς αὐτῇ συγγινόμενος ἐχρό- 15 νιζεν πρὸς τὴν ἐπάνοδον. εἶτα ὁ αὐτοῦ κύριος εἰς ζήτησιν τοῦ δούλου ἐκεῖσε πα-

RETRACTATIO.

κατασκευάζειν. τούτων ἀκούσας τῶν λόγων ὁ ἔμπορος πικρότατα βδελυζόμενος ἀπο-
p. 29 θανεῖν παρεκάλει καὶ καθ' ἑαυτὸν διαπορούμενος τίνα θεραπείαν ἐπιθήσει | τῷ πράγματι, ἔλεγε πρὸς ἑαυτὸν· τὸ μὲν στόμα καὶ τὰς χεῖρας εὐκόλως ἀπονήψασθαι ἔχω, τὴν δὲ κοιλίαν ἐνδοθεν ἐκκαθαῖραι οὐκ ἔχω. οὕτως οὖν, ὦ βασιλεῦ, πεφόβημαι μή πως 20 ὁμοίον τι τῷ ἐμπόρῳ τὸ σὸν πάθη κράτος, καὶ ζητήσεις τὸν υἱόν σου ὡς ἐκεῖνος τοὺς ἄρτους καὶ οὐχ εὐρήσεις.

Ταῦτα ὁ δεύτερος σύμβουλος τῷ βασιλεῖ γε εἰπὼν προσέθηκε τοῖς αὐτοῦ λόγοις καὶ τοῦτο ὡς· τῶν γυναικῶν τοὺς δόλους, ὦ βασιλεῦ, πολλοὺς καὶ ποικίλους εἶναι ἀκήκοα, ἐξ ὧν ἓνα τρόπον κακίας γυναικὸς παρατίθημι εἰς διήγησιν. 25

Γυνὴ τις ἦν ἔχουσα φίλον κατ' ἔρωτα, ὅς καὶ ὑπῆρχεν εἰς τῶν τοῦ βασιλέως στρατιωτῶν. ἔτυχε γοῦν τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸν στρατιώτην πέμψαι τὸν δοῦλον αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐρωμένην καὶ πυθέσθαι αὐτῇ ἥτοι ἐρωτῆσαι εἰ καιρὸς ἀρμόδιος ἐστὶ
p. 30 ἀπόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὸν κύριον τούτου παραγενέσθαι. ὅτε καὶ ἡ ἀσελγὴς γυνὴ ἐρασθεῖσα τοῦ δούλου εἰς μίξιν τούτου ἐλθεῖν κατηνάγκασε. τούτου οὖν γενομένου καὶ 30 τοῦ δούλου χρονίζοντος ἀπελθεῖν πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ καὶ ἀπαγγεῖλαι τί γέγονεν, ὁ

1 πρὸς om. B 2 αὐτὸν καθεαυτοῦ A, αὐτῷ καθ' ἑαυτῷ B 4 καὶ om. B ib. ἐνδοθεν B
5 ἐκεῖνο A 6 ζητήσης A ib. τὸν υἱόν σου B ib. εὐρήσει A casu hand dubie omissis,
quia ne punctum quidem additum est in fine paragraphi 7 φιλόσοφος B 8 καὶ etiam post
προσέθετο inserit A ib. τούτω B 9 τε om. B 11 m. rec. in marg.: πε(ρι) τοῦ ἐραστοῦ καὶ
οἰκέτου A ib. τῆς ἡν A, τίς ἐστίν B 12 εἰς (εἰς) A) ἐτύγχανε B ib. δορυφόρων A 13
ἀποσταλκέναι B ib. οἰκέτην A ib. ὁ om. B 14 δὲ om. B 15 αὐτῇ συγγινόμενος] ἀν-
τισυγγινόμενος AB 15 sq. ἐχρόνιζε B 16 εἶτα] εἰ B ib. ἐκεῖσε om. B 16 sq. παρα-
γέγονε B 17 κατὰ ἡκάξειν D γ super x scripto 18 καθ' ἑαυτὸν] ἦλθε αὐτὸν D 28 ἥτοι
ἐρωτῆσαι delenda censet Boiss. 30 ἐρασθεῖσα F ib. τοῦτον ἐλθεῖν malebat Boiss.

ραγέγονεν. γνοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ὡς ὁ ταύτης ἐραστῆς τὰ ἐκεῖσε κατέλαβεν, λέγει ^A f. 264
 τῷ αὐτοῦ οἰκέτῃ· εἴσελθε σὺ λοιπὸν πρὸς τὸν ἐνδότερον οἰκίσκον. καὶ τούτου
 γενομένου εἰσέρχεται πρὸς αὐτὴν ὁ ἐκείνου κύριος καὶ αὐτίκα ἐπ' αὐτῇ ἀκολα-
 σταίνειν ἀπήρξατο. ἐκείνων γοῦν ἀλλήλοις οὕτως συμφθειρομένων καὶ τοῦ δού-
 5 λου ἐνδότερον προσκαρτεροῦντος ἀθρόον ὁ τῆς γυναικὸς ἀνὴρ παραγίνεται. ἡ δὲ
 μοιχαλὶς ἐδέδεικε τῷ ἐραστῇ ἐξεῖπειν ἐνδότερον αὐτὸν εἰσεῖναι, μήπως ἐκεῖνος
 τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην ἐκεῖσε θεάσαιτο· ὅθεν ἄλλως τὰ καθ' ἑαυτὴν διαδέσθαι ἐπι-
 νοησαμένη λέγει πρὸς τὸν μοιχόν· ἀπογύμνωσόν σου τὴν σπάθην καὶ τῶν ὧδε
 φάνηθι μετὰ θυμοῦ ἐξερχόμενος καὶ προσποιητῶς καθυβρίζων με, μὴ μὲν-
 10 τοι γε | τῷ ἀνδρὶ μου προσφθέγγῃ. ὁ δὲ πεποίηκε καθάπερ αὐτῷ ἡ γυνὴ ἐπετεί- B 69
 λατο καὶ ξιφηφόρος τῆς οἰκίας ἐξερχόμενος τὴν γυναῖκα θρασέως καθυβρίζεν. ὁ
 τοῖνον τῆς γυναικὸς ἀνὴρ εἰσελθὼν ἔνθα ἡ γυνὴ ἐτύγχανεν, ἐπηρώτα αὐτὴν
 λέγων· τίς ὁ τρόπος τῆς ἐνταῦθα τοῦ ξένου τούτου παρουσίας, ὦ γύναι, καὶ τῆς
 μετὰ ξίφους πρὸς σὲ αὐτοῦ ὕβρεως; ἡ δὲ τῷ ἀνδρὶ ἔφη· τούτου τοῦ ξένου ὁ
 15 δούλος, ἄνερ, ἀποδιδράσκων αὐτὸν σύντρομος ἐνταῦθα κατέφυγεν, καὶ παρ' ἐμοῦ
 ἔνδον κατακρυβέντος ἐκείνου οὗτος ὁ αὐτοῦ κύριος βιαίᾳ χειρὶ πειράται αὐτὸν ἐν-
 τεῦθεν ἐκβαλεῖν τε καὶ ἀπολέσαι· ἐμοῦ δὲ αὐτῷ ἀποτεριζούσης τὴν εἴσοδον

RETRACTATIO.

κύριος παρεγένετο πρὸς ζήτησιν τοῦ δούλου. ἡ δὲ γυνὴ αἰσθημένη τοῦτο λέγει τῷ δούλῳ·
 εἴσελθε σὺ εἰς τὸ ἐσώτερον οἴκημα. καὶ τούτου γενομένου ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐλθὼν
 20 πρὸς αὐτὴν συνεμίγνυτο. οὕτως οὖν ἐκείνων συμφθειρομένων καὶ τοῦ δούλου ἔσω προσ-
 καρτεροῦντος ἐξήφνης ὁ τῆς γυναικὸς ἀνὴρ παρεγένετο. ἡ δὲ μοιχαλὶς φοβουμένη τὸν
 μοιχόν εἰσάξει εἰς τὸ ἐνδότερον καὶ αὐτὸν, μή πως θεάσαιτο τὸν ἑαυτοῦ δούλον, ἀλ-
 λοτρόπως ἐνόησε τὰ καθ' ἑαυτὴν ἐξοικονομῆσαι, καὶ λέγει πρὸς τὸν μοιχόν· γύμνωσόν
 σου τὴν σπάθην καὶ μετὰ θυμοῦ, φέρων ἐν χειρὶ τὴν μάχαιραν γυμνήν, προσποιητῶς
 25 ὕβριζε καὶ μετὰ τοῦ οἰκήματος ἐξέρχου, τὸν δὲ ἄνδρα μου μηδὲν τι ὅλως λαλήσας.
 | καὶ ὁ μοιχὸς αὐτίκα τοῦτο ἐποίησε καὶ ξιφηφόρος τῆς οἰκίας ἐξερχόμενος τὴν γυναῖκα p. 31
 καθυβρίζεν. ὁ δὲ κύριος τοῦ οἴκου εἰσελθὼν ἔνθα καὶ ἡ γυνὴ διέτριβε, ἐπηρώτα αὐτὴν
 λέγων· τίς ἡ τοῦ ξένου τούτου ἔλευσις πρὸς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, ὦ γύναι, καὶ αἱ ὕβρεις
 πρὸς σὲ αἱ μετὰ ξίφους; ὅτε καὶ ἡ γυνὴ, τούτου τοῦ ξένου ὁ δούλος, ἔφη, φεύγων κατ-
 30 ἔφυγεν εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν σύντρομος, φονευθεὶς δειλιῶν· καὶ παρ' ἐμοῦ τοῦ δούλου
 κρυφθέντος ὁ κύριος τούτου χειρὶ βιαίᾳ ἐπειράτο τοῦτον λαβεῖν καὶ φονεῦσαι· ἐμοῦ
 δὲ τοῦτον ἐμποδιζούσης ἐνδότερον εἰσελθεῖν ἵστατο, ὡς οἶδας, μετὰ θράσους καθυβρί-

2 λοιπὸν om. B 3 αὐτίκα] αὐτῇ B 4 συμφθειρομένων B 5 ἀθρόων B 6 αὐτῷ B

7 θεάσαιτο A 9 προσποιητὸς B ib. καθυβρίζων με] καθυβρίζων A. praestiterit καθυ-
 βρίζε με sive mavis καθυβρίσόν με 10 γε] δὲ AB ib. post ὁ δὲ B addit αὐτῇ 10 sq. ἐπί-
 λατο pr., corr. ἐπίλατο A, διεστείλατο B 12 ἐτύγχανε B 13 τίς ὁ τρόπος om. B 14 τοῦ
 om. A 15 δούλος A, οἰκέτης B ib. αὐτῶν· σύντρομος ἐνταῦθα κατέφυγεν A, αὐτῷ κατέ-
 φυγε σύντρομος B 16 ὁ om. A ib. πειράσαι B 17 ἀποτυχιζούσης B, ἀπότυχειζούσης A
 18 λέγει om. D 22 θεάσαιτο Ehb. 25 λαλήσης Ehb. 30 «forsan φονευθῆναι vel μὴ
 φονευθῆναι» Boiss. idem etiam «barbare φονευθῆναι scribendum» coniecit ib. τὸν δούλον τοῦ
 δούλου D 32 ὡς εἶδες?

ἴσταται μετὰ θράσους, ὡς ὄρῳ, καθυβρίζων με. ὁ δὲ ἀνὴρ πρὸς αὐτήν· ποῦ
 ἔστιν ὁ οἰκέτης; ἡ δὲ, ἐν τῷ ἐνδοτέρῳ οἰκίσκῳ τυγχάνει, φησίν. ἐξῆλθεν οὖν ὁ
 ἀνὴρ θεάσασθαι εἰ ὁ τοῦ δούλου δεσπότης ὑπανεχώρησεν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
 τῆδε κάκεισε περιστρέφων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν. στραφεὶς οὖν καλεῖ τὸν δούλον
 καὶ φησίν αὐτῷ· ἄπιθι λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ· ὁ γὰρ κύριός σου τῶν ἐνταῦθα μακρὰν 5
 γέγονεν. τότε λέγει πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον· μεγίστην, αἶμαι, ὦ γύναι, τῷδε
 τῷ δούλῳ τὴν εὐποιίαν εἰργάσω. ἰδοὺ τοιγαροῦν, ὦ βασιλεῦ, ἀποδεδείκται τῷ
 κράτει σου ὡς οὐ χρὴ τὸ παράπαν τοῖς τῶν γυναικῶν ἀπατηλοῖς ὑποσύρεσθαι
 λόγοις. τούτων πάλιν ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ δευτέρου συμβούλου ἠδέως ἀκροασά-
 μενος μηδαμῶς αὔθις κελεύει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναίρεθῆναι. 10

f. 265^A

Ἦνίκα δὲ τοῦ προστάγματος ἡ πονηρὰ τοῦ βασιλέως ἦσθετο παλλκκῆ,
 παρέστη εὐθύς αὐτῷ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, καὶ φησίν πρὸς αὐτόν· οἱ σοφώ-
 τατοὶ σου δῆθεν σύμβουλοι, ὦ βασιλεῦ, σκαιότατοι μᾶλλον καὶ κακότροποι πε-
 φύκασι καὶ πολλήν σοι τὴν βλάβην ἐμποιῆσαι πειρῶνται. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη τῇ
 γυναικί· καὶ πῶς, ὦ γύναι; ἡ δὲ, ἦν γάρ τις, φησίν, βασιλεῦς, ὅς ἐκέκτητο υἱόν, 15
 καὶ τοῖς κυνηγεσίοις ἐκεῖνος σφόδρα ἐτέρπετο. καὶ ἐν μιᾷ φησίν ὁ υἱὸς τῷ τοῦ
 βασιλέως καὶ πατρὸς αὐτοῦ σοφωτάτῳ συμβούλῳ· αἴτησαι τὸν πατέρα μου καὶ

RETRACTATIO.

ζων με, ἀννηρημένος τὴν σπάθην. ὁ δὲ ἀνὴρ λέγει· ποῦ ἔστιν ὁ δοῦλος; ἡ δὲ γυνή, ἔσω,
 ἔφη, τοῦ ἐνδοτέρου οἰκῆματος. τοῦ δὲ οἰκοδεσπότης ἐξελθόντος θεάσασθαι εἰ ὁ δεσπό-
 τῆς τοῦ δούλου ὑπανεχώρησε, καὶ ἄνω καὶ κάτω συστρέψας οὐκ εἶδεν αὐτόν. τότε 20
 p. 32 στραφεὶς βλέπει τὸν δούλον καὶ λέγει αὐτῷ· ἄπελθε τὸ λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ· ὁ γὰρ κύριός
 σου μακρὰν ἀπὸ τῶν ὧδε ἐγένετο. καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα λέγει· μεγάλην
 εὐεργεσίαν ὑπολαμβάνω τῷ δούλῳ ποιῆσαι σε. καὶ ἰδοὺ, ὦ βασιλεῦ, ἀπεδείχθη τῷ
 κράτει σου ὡς οὐ πρέπει καθόλου τοῖς τῶν γυναικῶν ἀπατηλοῖς λόγοις ἀκολουθεῖν.
 τούτων πάλιν ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ δευτέρου ἀκούσας λόγων κελεύει τὸν υἱὸν αὐτοῦ 25
 μὴ ἀναίρεθῆναι.

Ἡ δὲ πονηρὰ γυνὴ πάλιν τὴν ἀναβολὴν μαθοῦσα τῆς ἀναίρεσεως παρέστη
 αὔθις τῷ βασιλεῖ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, καὶ λέγει αὐτῷ· ὦ βασιλεῦ, οἱ σοφώτατοί
 σου σύμβουλοι μᾶλλον εἰσὶ μωροὶ καὶ κακότροποι καὶ πολλήν σοι τὴν βλάβην ποιῆσαι
 δοκιμάζουσιν. καὶ ὁ βασιλεὺς ἔφη πρὸς αὐτήν· πῶς, ὦ γύναι; ἡ δὲ ἔφη· ἦν γάρ τις, ὡς 30
 λέγεται, βασιλεὺς, ὃς ἔχων υἱὸν κατὰ πολὺ τὰ κυνηγέσια ὀρεγόμενον. καὶ μιᾷ τῶν
 p. 33 ἡμερῶν ἔφη ὁ υἱὸς τὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σοφώτατον σύμβουλον· ζήτησον τὸν βασι-
 λέα τὸν πατέρα μου, ἵνα μοι ὀρίση ἐξελθεῖν εἰς κυνήγιον. ὁ δὲ σύμβουλος ζητεῖ τοῦτο

1 ante πρὸς B inserit λέγει 2 ἔκτερος A ib. τυγχάνουσι B pr. ib. φησί B 3
 ὑπανεχώρησε B 4 τῆδὲ A 6 γέγονε B 11 τοῦ πράγματος B ib. παλλκκῆ A, παλακῆ B
 12 m. rec. in marg.: ἡ γηνή A ib. φησί B 13 σκαιότατοι] σκαιότροποι B 15 m. rec.
 in marg.: πε(ρι) τοῦ υἱοῦ τοῦ βασι(λέως) ὃς ἐξῆλθεν εἰς τ(ὸ) κυνήγι(ον) ib. φησί B 16 καὶ
 om. B ib. ἐπετέρπετο B ib. ante τῷ τοῦ B inserit αὐτοῦ 17 σοφωτάτῳ B, σοφωτάτου A
 ib. αἴτησε B 24 ὡς] καὶ F 25 post ἀκούσας Ehb. inseruit φιλοσόφου τῶν, «nam sive
 hoc sive συμβούλου (immo συμβούλου) utique excidit» 30 lemma codicum: διήγησις γυναικίου
 31 ὃς deleri volunt Boiss. et Ehb., praestat ὃς εἶχεν 33 μου om. D

βασιλέα ἵνα μοι ἐπιτρέψῃ πρὸς θήραν ἐξιέναι. ὁ δὲ βασιλέως σύμβουλος αἰτεῖται
 τοῦτο παρὰ τοῦ βασιλέως. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔφησε τῷ συμβούλῳ· εἰ ἄρα
 συνεξέλιθῃς αὐτῷ καὶ σὺ, γενέσθω τὸ αἶτημα. ἐξέρχεται οὖν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ
 βασιλέως ὁ τοῦ πατρὸς σύμβουλος, καὶ ἀμφοτέροι ἐπὶ τὴν θήραν πορευόμενοι
 5 ὄρωσί τινα ὄναγρον. εἶτα φησὶν ὁ σύμβουλος τῷ παιδί· | καταδίωξον ὀπίσω τοῦ- B f. 70
 του τοῦ ὄναγρου καὶ μόνος σὺ τοῦτον θήρευσον. ὁ δὲ εὐθύς κατεδίωκε τὸν ὄνα-
 γρον. ἐσύστερον δὲ μονωθεὶς τῶν ἄλλων συνθηρευτῶν καὶ μὴ εἰδὼς ὅποι τὸν
 ἑαυτοῦ ποιεῖται δρόμον εὕρισκει ὁδὸν τινα καὶ ταύτην πορεύεται. εἶτα καὶ τινη
 νεάνιδι θρηνούσῃ κατ' ἐκείνην τὴν ὁδὸν ἐντυγχάνει, καὶ φησὶν αὐτῇ· τί, ὦ νεᾶ-
 10 νις, ὀδύρη; καὶ πόθεν ἄρα τυγχάνεις; ἡ δὲ λέγει πρὸς αὐτόν· ἐγὼ βασιλέως εἰμι
 θυγάτηρ, καὶ τινη ἐλέφαντι ἐπωχούμην καὶ τούτου ἐξολισθήσασα οὐκ ἤσθόμην τὸ
 σύνολον, καὶ ἀναβλέψασα θεάσασθαι τινα τῶν ἐμῶν οἰκετῶν οὐδαμῶς τινα τού-
 των εἴωρακα. μετὰ δὲ ταῦτα πλανηθεῖσα οὐκ ἤδειν ὅποι πορεύομαι, ἀλλ' ἔτρεχον
 σφοδρῶς, ἄχρις ὅτου τανῦν ἰλιγγίασα. ταῦτα οὖν, φησὶν, τῆς κόρης εἰπούσης ὁ
 15 τοῦ βασιλέως ἐκεῖνου υἱὸς κατοικτεῖρας αὐτὴν εὐθύς ταύτην ἐπεβίβασεν ὀπισθεν.
 ἡ δὲ κόρη τοῖς τιοιούτοις λόγοις ἤδη αὐτὸν ἀπατήσασα παρεσκεύασεν πλανη-
 θέντα διὰ τινος καταλύματος διελθεῖν, καὶ λέγει τῷ νεανίσκῳ· χρεῖα μοί ἐστι
 τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τούτῳ τῷ καταλύματι. τοῦ δὲ καταγαγόντος αὐτὴν τοῦ ἵππου

RETRACTATIO.

παρὰ τοῦ βασιλέως. καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίνατο· ἐὰν καὶ σὺ μετὰ τοῦ υἱοῦ μου ἐξέλ-
 20 θῃς, γενέσθω τὸ αἶτημά σου. ἐξέρχεται οὖν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως ὁ τοῦ πατρὸς
 σύμβουλος, καὶ ἀμφοτέροι ἐπορεύοντο καὶ ὄρωσί τινα ὄναγρον ἐν τῷ ὄρει, καὶ λέγει ὁ
 σύμβουλος τῷ παιδί· καταδίωξον ὀπίσω τοῦ ὄναγρου καὶ σὺ μόνος αὐτὸν κυνήγησον.
 ὁ δὲ παῖς ἐδίωκε τὸν ὄναγρον. καὶ οὗτος δρόμαίως διώκων μόνος ἐγένετο τῶν συντρό-
 φων καὶ μὴ εἰδὼς τὴν ὁδὸν ἐν ἣ πορεύεται, μίαν ὁδὸν εὐρών, ταύτην ἐβάδιζεν. εἶτα
 25 εὕρισκει κατὰ τὴν ὁδὸν γυναικὰ θρηνοῦσαν νεάνίδα, καὶ φησὶ πρὸς αὐτήν· ὦ γύναι, τί
 κλαίεις; πόθεν εἶ σὺ; ἡ δὲ νεᾶνις λέγει αὐτῷ· βασιλέως εἰμι θυγάτηρ, καὶ ἐπὶ ἐλέφαντος
 ἐκαθήμην καὶ τούτου ἐξολισθήσασα ἔπεσον, μηδαμῶς ἐννοήσασα πῶς ἔπεσον. καὶ μό-
 λισ τοῦ πτώμα[τος ἀνένευσα, καὶ ἀναβλέψασα ἰδεῖν τινα τῶν ἐμῶν οἰκετῶν οὐδένα p. 34
 εἴωρακα. ἔκτοτε πλανηθεῖσα οὐκ οἶδα ποῦ καὶ πόθεν πορεύομαι, καὶ ἔτρεχόν γε σφοδρῶς,
 30 ἕως οὗ τὰ νῦν ἠγανάκτησα. ταῦτα τῆς κόρης εἰπούσης ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς ἐλέησας
 αὐτὴν ὀπισθεν τοῦ ἑαυτοῦ ἀνεβίβασεν ἵππου. ἡ δὲ κόρη τούτοις τοῖς λόγοις αὐτὸν
 ἀπατήσασα παρεσκεύασε διαφθεῖραι αὐτὴν ἐπὶ τινὶ ἀοίκῳ καταλύματι, καὶ λέγει τῷ
 νεανίσκῳ· χρεῖα μοί ἐστὶν ἐν τῷδε εἰσελθεῖν. καὶ καταγαγόντος αὐτὴν τοῦ ἵππου καὶ

1 ἐπιτρέψει B ib. βασιλέως om. B 3 καὶ συγγενέσθω A ib. ἐξέρχεται] ἐχέρται A

6 τοῦτο θήρευ A 9 sq. νεάνις AB constanter ut videtur 11 ἐποχοῦμην A 12 τῶν ἐμῶν
 — τινα om. A 14 ὅτου] ὅτου A ib. ἰλιγγίασα A ib. φησὶ B 15 κατοικτήρας A, κατ-
 οικτετήρας B ib. ὀπισθεν A 17 καταλύματος A, καταλύματος B. qua in scriptura
 hic et infra suspicari possis καταλείμματος latere («Ruine» Syrus Bāthgeni), quoniam vocabulo
 κατάλυμα diversa significatio propria erat ib. μοί ἐστὶ A, μοί ἐστὶν B 18 κατάλυματι A,
 καλύμματι B 23 οὕτως Ebh. 27 ἐννοῆσα E, ἐννόησα F 28 ἀνάβλεψα D 32 αὐτήν]
 αὐτόν Ebh.

κάκεινης εἰσελθούσης ἐκεῖσε ἀκούει ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς θορύβου τινὸς καὶ ἀλα-
 λαγμοῦ ἐν τῷ καταλύματι γινομένου. καὶ ἀπελθὼν προκύψαι καὶ κατιδεῖν τί τὰ
 f. 266^A ἀκουόμενα, ὄρᾳ τὴν κόρην ἐκείνην ὡς | λάμια μᾶλλον ἐτύγγανεν καὶ ὅτι ἐτέραις
 δυσὶ λαμίαις προσομιλοῦσα ἔλεγεν αὐταῖς ὡς· ἰδοὺ ἤγαγον ὑμῖν νεανίσκον τινὰ
 ἔφιππον. αἱ δὲ πρὸς ἐκείνην ἀντέλεγον· ἀπάγαγε λοιπὸν τοῦτον ἐπὶ τὸ ἕτερον 5
 δεῖνα κατάλυμα. ὁ νέος ταῖνον τούτων οὕτω λεγομένων ἀκούων ἐπαναστρέφει
 εὐθύς ἐπ' αὐτὸν δὴ τὸν τόπον, ἔνθα τὴν δῆθεν κόρην τοῦ ἵππου κατήγαγεν.
 ἐκείνη δὲ πρὸς αὐτὸν τὸ τάχος ἐπανῆκε καὶ ἐπέβη τούτου ὄπιθεν ὡς τὸ πρότερον.
 ὁ δὲ αὐτὴν σφόδρα ἐδεδίει καὶ ὑπέτρεμε. καὶ λέγει αὐτῷ ἐκείνη· τί οὕτως, ὦ
 νεανίσκε, ὑποτρέμεις καὶ δέδοικας; ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς πρὸς αὐτὴν ἀντέφη- 10
 σεν· τινὸς τῶν ὀμηλικῶν ἐπιμνησθεὶς τανῦν ἐκείνον πτοούμενος ὑποτρέμω. ἡ δὲ,
 ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ἵνα τί μὴ δωρεαῖς τὸ ἐκείνου θράσος κατακοιμίζεις; βασιλέως
 γὰρ υἱὸς εἶναι λέγεις καὶ χρυσίου δαψιλοῦς εὐπορεῖν. ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν λέγει·
 ἀλλ' οὐ διὰ δώρων ἐκεῖνός μοι σπένδεται. αὐτίς δὲ ἡ λάμια πρὸς αὐτὸν, δεή- 15
 θητι τοῦ πατρός σου κατ' αὐτοῦ, ἔφη, κάκεινός σε τῆς αὐτοῦ κακίας λυτρώσε-
 ται. ὁ δὲ νέος, ἀλλ' οὐδ' ὁ πατήρ μου περιγενέσθαι αὐτοῦ δεδύνηται. ἡ δὲ, λοι-
 πὸν τοῦ θεοῦ, φησί, κατ' αὐτοῦ δεήθητι καὶ ἀπαλλαγῆσθαι τῆς τούτου σκαιότη-

RETRACTATIO.

εἰσελθούσης ἐκείνης ἀκούει ὁ πῆξ θόρυβον ἐντὸς καὶ ἀλαλαγμόν. καὶ ἀπελθὼν παρέ-
 κυψε τοῦ ἰδεῖν τίς ὁ θόρυβος, καὶ ὄρᾳ τὴν κόρην ἐκείνην ὡς λάμια προσομιλοῦσαν
 ταῖς ἐτέραις λαμίαις καὶ λέγουσαν· ἰδοὺ ἤγαγον ὑμῖν νεανίσκον ἔφιππον. αἱ δὲ λάμια 20
 αὐτῇ ἔλεγον· ἀπάγαγε τοῦτον εἰς τὸ ἄλλο κατάλυμα. καὶ ὁ νέος τούτων οὕτω λεγο-
 p. 35 μένων στραφεὶς ἅμα ἐπὶ τὸν τόπον, ἔνθα τὴν κόρην ἐκ τοῦ ἵππου κατήγαγεν, ὤρμη-
 σεν ἀπελθεῖν. καὶ ἐκείνη ταχέως πρὸς αὐτὸν ἦλθε καὶ ἐπέβη τοῦ ἵππου ὡς τὸ πρό-
 τερον. ὁ δὲ νέος σφόδρα ἐδεδίει καὶ ἔτρεμε ταύτην. καὶ λέγει αὐτῷ ἐκείνη· τί οὕτως,
 ὦ νεανία, τρέμεις καὶ δέδοικας; ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς πρὸς αὐτὴν ἀντέφησεν· ἐνθυ- 25
 μηθεὶς τινὸς τῶν ὀμηλικῶν καὶ ἐκείνον φοβούμενος ὑποτρέμω. ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν· διὰ τί
 σὺ μὴ δωρεαῖς καὶ χαρίσασαι τὸν ἐκείνου θυμὸν καταπραύνεις; λέγεις γὰρ εἶναι σε
 βασιλέως υἱὸν καὶ πολλοῦ χρυσίου εὐπορεῖς. καὶ ὁ νέος πάλιν φησὶν· ἀλλ' οὐ διὰ χα-
 ρισμάτων ἐκεῖνός μοι φιλίαν ποιεῖ. καὶ ἡ λάμια πρὸς αὐτὸν· παρακάλεσον τὸν πατέρα
 σου, καὶ αὐτός σε τῆς κακίας ἐλευθερώσει. καὶ ὁ νέος· οὐδὲ ὁ πατήρ μου, νομίζω, 30
 δύναται· ὅμως καλῶς εἶπας καὶ πρεπόντως ἔφησας. καὶ εὐθύς εἰς οὐρανὸν ὁ νέος τοὺς

2 κατάλύματι A, καταλύματι B. post κατάλύματι in A iterantur vv. τοῦ δὲ κατάγα-
 γόντος ib. ἰδεῖν τι B 3 ἀκουόμενα A, ἀκουσόμενα B ib. ἔτυγγανεν A, ἐτύγγανε B
 ib. ἕτεραις A 4 δυσὶ] ἐστὶ B («zwei Genossinnen» Syrus Balthgeni) ib. λαμιαῖς A
 ib. ἡμῖν B («euch» Syrus Balthgeni) 5 ἀπάγε B 6 κατάλυμα B 7 τῶν δῆθεν κό-
 ρην τοῦ ἵππου A, δῆθεν τὴν κόρην B 9 ὑπέτρεμε A, ἔτρεμε B 10 νεανία B 10 sq. ἀντ-
 ἔφησε B 11 ἐκείνων B 12 σύ φησιν· ἵνα τι A ib. ἐκείνων et κατακοιμίζεις B 13
 χρυσί B 14 σπένδεται A ib. ἔφη post πρὸς αὐτὸν addit, v. seq. post κατ' αὐτοῦ omittit B
 16 ἡ δὲ om. B 16 sqq. «So rufe Gott gegen ihn an, wie du zum König gesprochen hast, der
 wird dich von seiner Hand erretten» Syrus Balthgeni 17 ἀλλαγῆσθαι A pr. 17 sq. σκαιότητος A
 21 ἀπαγάγετε E ib. ἄλλον F 21 sq. ὁ νέος τούτων οὕτω λεγομένων νέος στραφεὶς D,
 τούτων οὕτω λεγομένων ὁ νέος στραφεὶς E, ὁ νέος στραφεὶς F 22 τύπον D 26 ὀμηλικῶν
 corr. Boiss. 28 ἀπορεῖς D, εὐπορεῖν ci. Ebb. 30 οὐδὲν D 31 πρεπόντως, ἔφησε καὶ?

τος. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱός, καλῶς εἶπας καὶ προσηκόντως, ἀπεκρίνατο καὶ εὐθύς εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἅμα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατείνας, δέσποτα θεέ, ἐδυσώπει λέγων, δός μοι τῷ οἰκέτῃ σου κατισχύσαι τούτου τοῦ πο|νηροῦ δαιμο- B f. 71
 νίου καὶ τῶν αὐτοῦ με μηχανημάτων ἐξάρπασον. καὶ ταῦτα αὐτοῦ εὐξαμένου
 5 ῥίπτει ἐκείνη ἑαυτὴν κατὰ τοῦ ἐδάφους καὶ τῷ χοί ἐνεκυλίετο, καὶ πειρωμένη
 αὐθις ἀναστῆναι οὐδόλως ἠδύνατο. ὁ δὲ νέος παραχρῆμα χαλινὰ πάντα
 χαλάσας ἀκρατῶς ἐκείθεν τὸν ἵππον ἐξήλαυε καὶ τὸ κάκιστον διαδράς δαιμόνιον
 μέχρι τῆς πατρῴας διασώζεται οἰκίας, ἔτι σύντρομος ἀπὸ τῆς λαμίας τυγχά-
 νων. ἐκ ταύτης τοίνυν τῆς προτεθείσης σοι παρ' ἐμοῦ, ὦ βασιλεῦ, διηγῆσεως
 10 γινῶθι ἀκριβῶς τὸ σκαῖόν τε καὶ ἀπατηλὸν τῶν συμβούλων σου καὶ ὅτι σε αὐτὸν
 φενακίζοντες λόγοις τὸ συμφέρον τῷ κράτει σου οὐδόλως ἐθέλουσιν. ὄθεν καγὼ
 διὰ τὸ τὴν ἐπ' ἐμοὶ καὶ σοὶ τοῦ υἱοῦ σου ἀτοπίαν ἐᾶσαι σε ἀνεκδίκητον γνωρίζω
 τῇ σκηπτουχίᾳ σου ὡς ἐξ ἅπαντος τρόπου ἑμαυτὴν διαχειρίσομαι. | τούτων πά- A
 λιν ἀκούσας ὁ βασιλεὺς Κῦρος παρὰ τῆς γυναικὸς ἀναιρεθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ
 f. 267
 15 κελεύει.

RETRACTATIO.

ὀφθαλμοὺς ἀνατείνας καὶ τὰς χεῖρας, δέσποτα Χριστέ, παρεκάλει λέγων, δός μοι τῷ
 δούλῳ σου κατισχύσαι | τοῦ δαιμονίου τούτου καὶ τῶν αὐτοῦ με μηχανημάτων p. 36
 ἐξάρπασον. καὶ ταῦτα τούτου εὐξαμένου ἐκείνη ἑαυτὴν κάτω ῥίπτει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους
 καὶ τῷ χοί ἐνεκυλίετο, καὶ δοκιμάζουσα ἀναστῆναι οὐδόλως ἴσχυεν. ὁ δὲ νέος ἅπαντα
 20 χαλινὸν χαλάσας ἀκρατῶς ἐκείθεν τὸν ἵππον ἤλαυε, καὶ τὸ κάκιστον δαιμόνιον δια-
 δράς μέχρι τῆς πατρῴας οἰκίας διασώζεται, ἔτι σύντρομος τυγχάνων ἀπὸ τῆς λαμίας.
 ἐκ ταύτης τῆς προτεθείσης σοι παρ' ἐμοῦ διηγῆσεως γινῶθι ἀκριβῶς οἷον ἐστὶ τὸ τῶν
 συμβούλων ἀπατηλὸν καὶ ψευδὲς ἔργον, καὶ αὐτὸν σὲ φενακίζοντες καὶ ἀπατῶντες
 λέγουσι ταῦτα τῷ κράτει σου. ὄθεν καγὼ διὰ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην ἀτοπίαν παρὰ
 25 τοῦ υἱοῦ σου γνωρίζω τῇ σκηπτουχίᾳ σου οἱ σύμβουλοι ψεύδονται, καὶ μὲν μέγαν φυ-
 λάττειν τὸν υἱὸν προσποιῶνται. τούτων πάλιν τῶν λόγων τῆς μαινάδος ἀκούσας ὁ
 βασιλεὺς κελεύει πάλιν τὸν υἱὸν σφαγῆναι.

[Κατ' αὐτὴν οὖν τὴν ἡμέραν καὶ ὁ τρίτος σύμβουλος τῷ βασιλεῖ παραστάς p. 37
 προσεκύνησε κατὰ τὸ ἔθος, αἰτῶν τουτὶ τῷ παραδείγματι προσέχειν καὶ ἀκούειν προσ-

2 ἀνάτεινας A 5 τοῦ] τὴν τοῦ A ib. πειρωμένης B 6 ἠδύνατο A, ἴσχυε B ib.
 παραχρῆμα om. B ib. χαλινὰ πάντα A, χαλινὸν ἅπαντα B 9 ἐκ] x in B periit una cum
 margine abscissum. quae causa etiam alia haud pauca in eodem folio abstulit, a nobis infra un-
 cis inclusa ib. τοίνυν om. B ib. προτεθήσιν A ib. [ὦ βα]σιλεῦ B 10 ἀκριβῶς τὸ
 σκα|ιόν B ib. συμβούλω[ν σου καὶ ἔτι] B 11 φενακίζοντες λ[όγοις τὸ συμφέ]ρον τοῦ κρά-
 τος σου οὐδ' ἔ[λως ἐθέ]λουσιν B 12 ἐ[π' ἐμοὶ καὶ σοὶ τοῦ] B ib. ἐ[ᾶσαι σε ἀνεκδίκητον] B
 13 τὴν σκηπτ[ουχίαν σου ὡς ἐξ ἅπαν]τως τρόπον B ib. ἐξαπάντος A ib. ἑμαυ[τὴν
 διαχειρί]σομαι. τού[των] B 14 [ὁ βασιλεὺς Κῦρος παρὰ τῆς] γυναικὸς ἀναι[ρεθῆναι τὸν υἱὸν αὐ-
 τοῦ κελεύει.] B 20 χαλινὸν F 22 προστεθείσης F 23 ἀψευδὲς EF ib. καὶ ὅτι αὐτὸν ?
 26 τὸν σὸν υἱὸν Ehb. ib. μονάδος D 28 lemma: τρίτος σύμβουλος ib. τὴν τρίτην
 ἡμέραν? Ehb. 29 προσεκύνησα F ib. τοῦτον Ehb. 29 sq. ἀκούειν προσηκῶς, «πισί vn. καὶ
 ἀκ. pr. omnino sunt delenda» Ehb.

Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν παραστὰς τῷ βασιλεῖ ὁ τρίτος τῶν αὐτοῦ σοφωτάτων συμβούλων προσεκύνησε συνήθως ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ φησὶν πρὸς αὐτόν· βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα. γινώσκεις ἀξιῶ σου τὸ κράτος ὡς συμβαίνειν ^B _{f. 71v.} τι τῶν ἐλαχίστων πράξεων ἐν τῷ βίῳ εἴωθεν, ὅπερ οἱ ἄνθρωποι μηδαμινὸν τυγχάνον ἐπὶ μέγα πολλάκις αἴρουσι καὶ ὡς ἐξάισιον διατρανοῦσιν. καὶ ἄκουσον 5 διηγήσεως τῷ λόγῳ μου συμμαρτυρούσης. δύο γάρ τινα περιφανῆ χωρία ὑπῆρχον, ἃ καὶ διὰ μόνον μελίσσιον κηρίον ἀλλήλα διώλεσαν. ὁ δὲ βασιλεύς· πῶς; καὶ τίνοι τρόπῳ; καὶ ὁ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν· ἦν γάρ τις θηρευτὴς ἀνὴρ, καὶ ἐγένετο αὐτὸν ἐν τινὶ ὄρει μελίσσιον ἐφευρεῖν βοράδιον, ὅπερ ἐκεῖθεν ὁ ἀνὴρ ἄρας πρὸς διάπρασιν διεκόμιζεν. ἔτυχε δὲ ἓνα τῶν αὐτοῦ θηρατικῶν κυνῶν συμπορεύεσθαι αὐτῷ. 10 μετὰ δέ γε τὸ διακομισθῆναι παρ' αὐτοῦ τὸ μελίσσιον ἐκεῖνο βοράδιον ἐντυγχάνει τινὶ τῶν ἐν τοῖς ἐδωδίμοις εἰωθότων ἐμπορεύεσθαι καὶ δείκνυσιν αὐτῷ τὸ τοιοῦ-

RETRACTATIO.

εχῶς. ὅτε καὶ φησὶν ὃ βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα. ἐν αἰτῷ, προσέχειν τοῖς ἐμοῖς λόγοις καὶ τούτων μὴ καταφρονεῖν ὡς ἐλαχίστων· οὕτω γὰρ ἐμάθομεν πολλάκις παρ' ἀνθρώποις γίνεσθαι· οἱ γὰρ ἄνθρωποι ὅπερ οὐδαμινὸν τυγχάνει πολλάκις ἐπὶ μέγα 15 αἴρουσι καὶ ὑψοῦσι καὶ ὡς ἐξάισιον διατρανοῦσιν. ἄκουσον οὖν διηγήσεως συμμαρτυρούσης τῷ λόγῳ μου. δύο χωρία ὑπῆρχον περιφανῆ, ἅτινα διὰ μόνου μελισίου κηρίου ἀλλήλων διώλοντο. τοῦ δὲ βασιλέως, πῶς; καὶ τίνοι, φήσαντος, τρόπῳ; ὁ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν· ἦν τις ἀνὴρ κυνηγός, καὶ ἐγένετο αὐτὸν εὑρεῖν μελίσσιον ἐφευρεῖν μετὰ κορίνου. ὅπερ λα- _{p. 38} βῶν ὁ ἀνὴρ ἔφερε τοῦ πωλῆσαι αὐτό. ἔτυχε δὲ ἓνα τῶν αὐτοῦ κυνηγετικῶν κυνῶν 20 συμπορεύεσθαι αὐτῷ. μετὰ δὲ τὸ διακομισθῆναι παρὰ τοῦ κυνηγοῦ τὸ μελίσσιον ἐκεῖνο βοράδιον ἐντυχῶν τινὶ τῶν ἐν τοῖς τροφίμοις κατὰ τὴν ἀγορὰν συνήθειαν ἐχόντων καθῆσθαι. καὶ ἰδὼν τοῦτο ὀρεκτικὸς ἐγένετο τοῦ ἀγοράσαι τὸ μελίσσιον σὺν κηρίῳ,

1 in infimo fol. 71 r. haec supersunt:

		κατὰ ταύτην		
		ραστὰς, παρα		
		τῶν σοφοτα		
		σε συνήθῳ		
		αὐτόν. βασ		
		κειν ἀξιῶ		
		τῶν ἐλαχισ	B, unde colligas παραστὰς in hoc codice bis	
deinceps exstitisse	4 εἰώθημεν B	5 αἰροῦσι A	ib. διατρανοῦσι: B	6 συμμαρτυρούσης B
		ib. χωρία περιφανῆ B	7 διώλεσαν A	8 sq. in marg. m. rec.: πε(ρι) τὸ μελί· και τον κύνα
		καὶ τὴν γαλ(ῆν) A	8 θηρευτῆς om. A	9 ἐν τινὶ ὄρει] «auf dem Berge» Syr. Bāthgeni. ex quo
		in hac narr. nihil amplius affero, ne totam fere exscribam	ib. μελίσσιον B	9 sq. διάπρα[σιν
		δι]ἐκόμιζεν B (διεκόμιζεν etiam A)	10 [κυνῶν] B	11 δέ γε] δέ ^γ B
		ib. διακομισ[θῆναι		
		παρ'] B	11 sq. [ἐντυγχάνει τινὶ] B	12 εἰωθό[των ἐμπορεύεσθ]αι B
		13 καὶ om. D	ib.	
		ἐνῶταιτῷ D, ἐν τῷ E «sic cum lacunula» (Boiss.), ἐν .. τῷ F «trium fere litterarum spatio vacuo» (Ebh.), ἐν αἰτῷ Boiss., ἐν σε αἰτῷ Ebh.	15 in F, 17 in DE lemma ἀρχὴ τῆς διηγήσεως	
		16 αἴρουσι F	18 μόνον F	ib. μελισίου] «in hoc nomine variant hic et infra libri (DE), exhibentes μελλίσσιον, μελίσσιον, μελήσιον, μελλήσιον» (Boiss.)
		ib. ὑπ' ἀλλήλων Ebh.	19	
		εὑρεῖν in F «punctis infra positis deletum», eiecit Ebh. Nunc patet latuisse ἐν ὄρει τινὶ	ib.,	
		item 21 et 23 μελήσιον F	19 ἐφορεῖν D, ἐφευρεῖν eiecit Boiss.	22 ἐκεῖνος EF
		ib. immo ἐν- τυ(γ)χάνει	23 ὅς καὶ ἰδὼν?	

τον. αὐτίκα γοῦν ἐκεῖνος ἐντός αὐτοῦ τὴν χεῖρα ἐμβαλὼν ἐβάλλει μικρὸν τι τοῦ μέλιτος· εὐθύς δέ τι ἐξ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεστάλαξε. καὶ τις μέλισσα ἐλθοῦσα ἔστη ὡς ἔθος ἐπ' ἐκείνου τοῦ μελισσίου στάγματος. ἦν δέ γε μία γαλῆ τῷ ἐμπόρῳ ἐκείνῳ, ἣτις θεασαμένη τὴν μέλισσαν ἀρπάσαι αὐτὴν ὄρμησεν. 5 ἰδὼν δὲ τὴν γαλῆν ὁ τοῦ θηρευτοῦ κύων ἐπιδραμὼν κατέσχε ταύτην καὶ ἀπέπνιξεν· ὁ δὲ ἔμπορος εὐθύς τὸν κύνα σφοδρῶς πλήξας ἀπέκτεινε. παραχρῆμα γοῦν ὁ θηρευτὴς τὸν ἔμπορον ῥάβδῳ ἔτυψεν. καὶ γέγονεν μεταξύ τούτων ἰσχυρὰ διαμάχη. οἱ δὲ γε κάτοικοι τῶν δύο χωρίων ἐκείνων ἀκούσαντες τὰ γενόμενα καὶ 10 μεγάλως κατ' ἀλλήλων διαταραχθέντες, ὅτιπερ ὁ μὲν θηρευτὴς ἐκ τοῦ ἐνός ὤρ- B f. 72
μητο χωρίου, ὁ δὲ ἔμπορος ἐκ τοῦ ἐτέρου, ἐπαναστάντες ἀλλήλοις μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο. ἶδε οὖν, ὦ βασιλεῦ, ἐκ μηδαμινῆς ἀφορμῆς πηλίκᾳ δὴ τὰ δεινὰ ἀπετελέσθησαν. καὶ νῦν ἐπάκουσόν μου, παρακαλῶ, καὶ μὴ ἐκ φιλῆς καὶ ἀπατηλῆς σκεωρίας καὶ διαβολῆς τὸν υἱόν σου ἀσυζητήτως ἀνέλῃς, ἄχρις ἂν τὸ

RETRACTATIO.

καὶ ἐντός τοῦ μέλιτος τὴν χεῖρα βαλὼν ἕνεκα θεωρίας καὶ γεύσεως, τὶ ἔμπειρόν ἐκ 15 τῆς χειρὸς τοῦ κατέχοντος, εὐθύς μέλισσά τις ἐλθοῦσα καὶ τοῦ μελισσίου σταλάγματος ἐπικαθίσασα ἤσθιε. ἦν δέ τις γυνὴ ἐκ τοῦ ἐκείνου χωρίου, οὗ ὁ ἀγοράζων τότε κἀκεῖνος ἐτύγχανεν, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἣτις καλῶς θεασαμένη ἔδραμεν ἐπ' αὐτὸ καὶ ἔλεγεν ἐγνωκέναι τὸ μέλι καὶ τὸ βαράδιον ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν ἐστὶ. καὶ δραμὼν ὁ κυνηγὸς ἐκεῖνος βίᾳ κατέσχε βουλομένην ἀρπάσαι τὸ μέλι. καὶ πολλῆς φιλονεικίας γε- 20 νομένης ὁ κυνηγετικὸς ἐκεῖνος κύων, ἰδὼν τὴν τοῦ κυρίου αὐτοῦ μάχην, πρὸς τε τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ἀγοραστὴν ἤρξατο ὑλακτεῖν. ὅθεν ὁ κυνηγὸς σπασάμενος καλὴν μά- p. 39
χαίραν ἐβούλετο τὸν ἀγοραστὴν ἀνελεῖν ὡς ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν λέγοντα κλέψειν αὐτό. καὶ γέγονε μεταξύ τῶν δύο τούτων μάχη μεγίστη, τοῦ μὲν λέγοντος κεκλοφέναι, τοῦ δὲ εὐρεῖν. ἦσαν γὰρ καὶ οἱ δύο κάτοικοι τῶν δύο χωρίων ἐκείνων τῶν περι- 25 φανῶν. καὶ μεγάλως ἐκάτεροι παρακινηθέντες θυμοῦ ἐπλήσθησαν, ὡς ἐκ τούτου καὶ τοὺς ὁμοχώρους παρακινηθῆναι, ὅτι ὁ μὲν θηρευτὴς ἐκ τοῦ ἐνός ὑπῆρχε χωρίου, ὁ δὲ ἀγοράζων τὸ μέλι ἐκ τοῦ ἐτέρου. ἐπαναστάντες δὲ ἀλλήλοις μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο. θέασαι γοῦν, ὦ βασιλεῦ, ἐκ ποταπῆς ἀφορμῆς ἡλίκᾳ δεινὰ ἐτελέσθησαν. καὶ νῦν ἐπάκουσόν μου, παρακαλῶ, καὶ μὴ ἀπὸ φιλῆς καὶ ἀπατηλῆς συσκευῆς τὸν σὸν

1 [αὐτίκα γοῦν ἐκείν]ος B ib. βαλὼν B 1 sq. [ἐκβάλλει μικρὸν τι τοῦ] B 2 [ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεστάλα]ξε B 3 [ἔστη ὡς ἔθος ἐπ' ἐκείνου τοῦ] B ib. σταλάγματος B 3 sq. [δέ γε μία γαλῆ τῷ ἐμπόρῳ ἐκ]είνῳ B 4 [τὴν μέλισσαν ἀρπάσαι αὐτὴν] B 5 γαλίην A ib. [γαλῆν ὁ τοῦ θηρευτοῦ κύων ἐπι]δραμὼν B 5 sq. ταύ[την καὶ ἀπέπνιξεν· ὁ δὲ ἔμπορος] 6 σφοδρὸς A ib. σφοδρῶς πλήξας ἀπέκτεινε. παρα]χρῆμα B 7 θηρευ[τῆς τὸν ἔμπορον ῥάβδῳ ἔτυψεν] B 7 sq. [τούτων ἰσχυρὰ διαμάχη. οἱ δὲ γ]ε B 8 [χωρίων ἐκείνων ἀκούσαντες τὰ γενό]μενα B 9 [κατ' ἀλλήλων διαταραχθέντες, ὅ]τιπερ B ib. διαταραχθέντα A 9 sq. ὄρμητο B 11 γοῦν B ib. μημηγῆς B ib. πηλίκᾳ δε B, τηλίκᾳ δι B 13 σκέωρῆας A ib. υἱόν σου] ὕισου A 14 ἐκπέσόν Ehb. 16 ἐπικαθίσασα F ib. τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου Ehb. 18 ῥάδιον D ib. post βαράδιον Boiss. inserbat ὅτι, Ehb. praelitit ὡς 21 καλὴν] καὶ τὴν Ehb. 22 de κλέψειν aoristo cf. Hatzidakis Einleitung p. 190 sq. 24 sqq. huius loci perversitates videntur inde ortae esse quod metaphrasta οἱ δύο κάτοικοι legerat pro eo quod est οἱ δὲ γε κάτοικοι

f. 268^A ἀληθῆς περὶ αὐτοῦ| σοὶ βεβαιωθείη. καὶ ἄλλην δέ σοι διήγησιν ἀκουτισθεϊσάν μοι παρατίθημι.

Λήνῃ γάρ τις τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἔστειλε τοῦ δὴ ἐνός ἀργύρου ἐλειόγενες ὠνήσασθαι, ὅπερ σύνηθες καλεῖσθαι ὀρύζιον. ἡ δὲ πορευθεῖσα ἐφίσταται τινι τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐμπόρων καὶ δοῦσα αὐτῷ τὸν 5 ἄργυρον ἐξωνεῖται τὸ ὀρύζιον. ἐκεῖνος δὲ ἔφη πρὸς αὐτὴν· οὐδαμῶς, ὦ γύναι, τουτί τὸ ὀρύζιον ἠδύσματος δίχα τοῦ καλουμένου σάχαρος ἐσθίεσθαι εἴωθε· τί σοι ὄφελος λοιπὸν τοῦτο μόνον ὠνησαμένη; ἡ δὲ πρὸς τὸν ἔμπορον ἔφη· οὐκ ἔστι παρ' ἡμῖν τὸ τοιοῦτον ἠδυσμα. ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν, ἀλλ' εἶπερ, φησὶν, εἰς τὸ ἐνδότερον συνεισέλθῃς μοι ἐργαστήριον, καὶ ἐξ ἐκείνου παράσχω σοι. ἡ δὲ ἀντέφη- 10 σεν· δός μοι πρότερον καὶ εἰδούτως συνεισελεύσομαί σοι· ἐπίσταμαι γὰρ καγὼ τὴν τῶν ἀνδρῶν πανουργίαν. ὁ δὲ εὐθύς σταθμῆσας δέδωκεν αὐτῇ ἐκ τοῦ σάχαρος. ἐκεῖνη δὲ αὐτό τε καὶ τὸ ὀρύζιον ἐν ἡ καὶ περικεκάλυπτο ὀθόνη ἐνθίεσα κατέδησε καὶ τὴν ὀθόνην παρέθετο τῷ εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἐμπόρου ἐκεῖσε προσκαθιμένῳ παιδί, καὶ αὐτίκα συνεισηλθεν τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἐνδότερον ἐργαστήριον τοῦ 15 ἐκπληρῶσαι χάριν τὰ τοῦ ἀνδρός καταθύμια. ὁ δὲ ἐκείνου ὑπηρέτης λύσας εὐ-

RETRACTATIO.

υῖὸν καὶ διάδοχον ἀνεξετάτως ἀποκτεῖναι θελήσης, ἀλλ' ἐπίσχες, ἕως οὐ τὸ ἀληθῆς περὶ αὐτοῦ σοὶ βεβαιωθείη. ὅμως καὶ ἄλλην διήγησιν ἀκουτισθεϊσάν μοι παρατίθημι.

p. 40 | Ἀνὴρ γάρ τις τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἔπεμψεν ἀγοράσαι ἐνός ἀργυρίου ὀρύζιον. ἡ δὲ ἀπῆλθεν ἐν τινι τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐργαστηρίων καὶ δοῦσα 20 τὸ ἀργύριον ἐξωνεῖτο τὸ ὀρύζιον χωρὶς τοῦ καλουμένου σαχάρεως, μεθ' οὐ ἐσθίειν τοῦτο συνήθειαν ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι. ὁ γὰρ πωλῶν τὸ ὀρύζιον ἔφη πρὸς τὴν γυναῖκα· οὐδαμῶς, ὦ γύναι, τὸ ὀρύζιον ἄνευ σαχάρεως ἐσθίεται· τί σοι γοῦν ὄφελος ἀγοράσαι τοῦτο μόνον; ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· ἡμεῖς τοῦτον ἄρτυμα οὐκ ἔχομεν. ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν· ἐὰν εἰς τὸ ἐνδότερον ἐργαστήριον συνεισέλθῃς μοι, καὶ ἐκ τῆς σαχάρεως δώσω σοι. ἡ 25 δὲ ἀντέφησε· δός μοι πρῶτον καὶ τότε συνεισελεύσομαί σοι· γινώσκω γὰρ καὶ ἐγὼ τὰς τῶν ἀνδρῶν πανουργίας. ὁ δὲ σταθμῆσας δέδωκεν αὐτῇ ἐκ τῆς σαχάρεως. ἐκεῖνη δὲ τό τε σάχαρ καὶ τὸ ὀρύζιον ἐν τῷ μανδυλίῳ κατέδησε καὶ τὸ μανδύλιον παρέθετο p. 41 πρὸς τὸ παιδίον τῷ ὑπηρετοῦντι τὸ ἐργαστήριον, καὶ αὐτίκα συνεισηλθε τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἐνδότερον οἴκημα τοῦ πληρῶσαι τὸ ποδούμενον τοῦ ἐργαστηριακοῦ. ὁ δὲ παῖς λύ- 30 σας ἀπὸ τοῦ μανδυλίου τὸ ὀρύζιον καὶ τὸ σάχαρ χροῦν ἀντ' αὐτῶν εἰσβαλὼν εἰς τὸ

1 sq. in marg. m. rec.: πε(ρὶ) τῆς ὀρυζίου καὶ τοῦ χύμα(τος) A 3 sq. δι ἐνός A, δὲ ἐνός B 4 ἐλιόγενες B, ἐλιόγενες A. cf. Hesych. ἐλειογενές (codex ἐλειογενές) ὄρυζα. ib. et 13 ὀρύζιον A, idem 7 ὀρύζιον, 31,6 ὀρίζου, 31,8 ὀρίζιον 5 αὐτῷ τὸ B, αὐτόν A 7 τοῦτέ AB 9 φησί B 10 sq. ἀντέφησε B 11 πρότερον] ου pro ot A pr., πρῶτον B 13 καὶ om. B ib. περικέλυπτο A ib. ὀθόνη A prope constanter 14 τοῦ addidi («neben den Burschen des Krämers» Syrus Balthg.) 15 συνεισηλθε B 18 lemma codicum: τοῦ αὐτοῦ τρίτου φιλοσόφου διήγησις 20 ὀρίζιον Boiss., h. l. fort. ex DE 21 ῥύζιον D, ὀρίζιον E (?) «statim DE ὀρύζιον, et sic deinceps, sed cum varietate in spiritu» (Boiss.) 22 ὁ δὲ malebant Boiss. et Ebb. ib. πολλῶν F 23 ἀγοράσασα F 24 τοῦτον] τούτον D, τοῦτο F ib. ἄρτυμαν F 29 τῷ παιδίῳ Boiss. ib. ὑπηρετοῦν τι F ib. τῷ ἐργαστηριακῷ? Ebb.

θὺς τοὺς τῆς ὀθόνης συνδέσμους ἀποκενοῖ μὲν ἐξ αὐτῆς ἀμφότερα τὰ εἶδη, χροῦν δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀγαγῶν τῇ ὀθόνη ἐναπέδησεν. εἶτα ἡ γυνὴ θάπτων ἐκεῖθεν ἐξελθοῦσα, σύντρομός τε ὑπὸ τῆς αἰδοῦς καὶ καταφόβος τυγγάνουσα, εὐθύς ἄρασα τὴν ἑαυτῆς ὀθόνην ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐπανέκαμψεν. εἰσελθοῦσα δὲ παρά τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐγγὺς τούτου τὴν ὀθόνην τίθησι καὶ εἰσέδου ἐνδότερον τοῦ ἀγαγεῖν χύτραν εἰς ἐψησιν τοῦ ὀρυζίου. ὁ μέντοι ταύτης ἀνὴρ λύσας ἐν τῷ μεταξὺ τοὺς καταδέσμους τῆς ὀθόνης ὀρᾷ αὐτίκα τὸν χροῦν, καὶ φησὶ τῇ γυναικί· τί ἐστὶν τοῦτο, ὦ γύναι; χροῦν ἡμῖν ἀπεκόμισας ἢ μᾶλλον ὀρυζιον; γνοῦσα δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ γυνὴ ὡς ὁ τῷ ἐμπόρῳ ἐξυπηρετῶν παῖς τὸ δρᾶμα εἰργάσατο, τὴν χύτραν ἔασασα σινιατήριον τῶν ψιλῶν ἀντ' αὐτῆς κεκόμικεν, ὅπερ ἡ συνήθεια καθαρῶτατον κόσκινον ὀνομάζειν εἴωθεν, καὶ λέγει πρὸς τὸν ἄνδρα· ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὦ ἄνερ, πορευομένης μου ὑπὸ τινος ἵππου λάξ πληγεῖσα πέπτωκα καὶ εὐθύς τὸν ἄργυρον ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ἀπόλεσα· διὸ ἐκεῖθεν τουτονὶ τὸν χροῦν συλλέξασα ἤγαγον, ὅπως αὐτὸν σινιάσασα τὸν ἄργυρον ἴσως εὔρομι. ταῦτα αὐτῆς τῷ ἀνδρὶ προβαλλομένης ἐκεῖνος εὐθύς τοῖς λαληθεῖσι πεπίστευκε καὶ αὐτὸς τὸν χροῦν αὐτοχείρως ἐσινιάζειν, ὡς καὶ τὴν αὐτοῦ γενειάδα ὑπὸ τούτου κονιορτοῦσθαι. γνῶθι τοιγαροῦν ἐντεῦθεν, ὦ βασιλεῦ, ὡς τῶν γυναικείων μηχανημάτων καὶ

f. 269
B f. 73

RETRACTATIO.

μανδύλιον ἐνέδησεν. ἡ δὲ γυνὴ θάπτων ἐκεῖθεν ἐξελθοῦσα σύντρομος καὶ φοβουμένη ὑπὸ τῆς ἐντροπῆς, ἄρασα τὸ μανδύλιον εἰς τὴν ἑαυτῆς οἰκίαν ἀπήρχετο. εἰσελθοῦσα παρά τὸν ἄνδρα ἐγγιστα τούτου τὸ μανδύλιον ἔθηκε καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ οἰκήματος τοῦ ἀγαγεῖν χύτραν. ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς λύσας τὸ μανδύλιον ὀρᾷ χροῦν ἐντὸς, καὶ φησὶ πρὸς αὐτήν· ὦ γύναι, τί ἐστὶ τοῦτο; χροῦν μοι ἐκόμισας μᾶλλον ἢ ὀρυζιον; γνοῦσα δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ γυνὴ ὡς ὁ παῖς τοῦ μυρεψοῦ τοῦτο εἰργάσατο, σινιατρον, ἤτοι κόσκινον, ἀντὶ τζουκαλίου ἐκόμισε, καὶ λέγει τῷ ἀνδρὶ· ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὦ ἄνερ, πορευομένης μου ἵππος μοι ἐλάκτισε, καὶ τὸ ἀργύριον ἀπόλεσα; διὸπερ τὸν χροῦν τουτονὶ ἐκλεξαμένη ἤγαγον, ὅπως αὐτὸν κοσκινίσω καὶ ἴσως τὸ ἀργύριον εὔρομι. ταῦτα αὐτῆς τῷ ἀνδρὶ λαλησάσης ἐκεῖνος πεπίστευκε καὶ αὐτοχείρως τὸν χροῦν ἐκοσκίνιζεν, ὡς καὶ τὸ γένειον κονιορτοῦσθαι. ταῦτα τοῦ μιανοῦ γυναικίου τὰ κατορθώματα, καὶ ἀπὸ τούτου γνῶθι, βασιλεῦ, ὡς τῶν γυναικείων μηχανημάτων καὶ τῶν οἰκείων αὐτῶν βουλευμάτων οὐδεὶς περιγενέσθαι δύναται, ἂν μὴ γνώσει καὶ ἀρετῇ ἐμπεπραγμένος

p. 42

1 τῆς om. A ib. δεσμούς B 2 ἐναπέδησε B 6 χύτραν B hic et infra ib. post ἀνὴρ rasura 4 vel 5 litterarum B 7 τί ἐστὶν A 8 ἡμῖν bis A ib. δὲ om. B 8 sq. καθ' αὐτή A 9 ἐξεπηρετῶν A 10 συνιᾶτήριον A, σινιάτων B. cf. Hesych. σινιατήριον κόσκινον ib. ἀνταυτῆς κεκόσμηκεν A, αὐταυτῆς κεκόμικεν B 10 sq. καθαρῶ B 11 εἴωθε B 12 εὐθύς τὸ A 13 ἀπόλεσα B ib. τουτονὶ ἴτον A, τουτωνὶ τόν B 14 εὔρομοι B 16 ἐσινίειν B 17 ὦ βασιλεῦ ἐντεῦθεν B 18 ἐνέδυσεν F 19 καὶ εἰσελθοῦσα Ebh., potius εἰσελθοῦσα δὲ 24 ἤτοι κόσκινον (sic Boiss. pro κόσκινον) seclisit Ebh. 25 μοί] με? Ebh. 26 κοσκινίσω F corr. m. pr. 27 ἐκοσκύνειν F, ἐκοσκύνισεν E 28 τὸ om. D 29 καὶ τῶν om. D 30 ἐμπεπραγμένον F

τῶν ποικίλων αὐτῶν βουλευμάτων οὐδεὶς περιγίνεται. τούτοις τοῖς λόγοις ἠδέως προσσχῶν ὁ βασιλεὺς κελεύει αὖθις σχολάσαι τὴν ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

ἼΙ δὲ γε πονηρὰ γυνὴ κατ' αὖ τὴν τετάρτην ἡμέραν πάλιν παρέστη τῷ βασιλεῖ μάχαιραν κατέχουσα τῇ χειρὶ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· βασιλεῦ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ παιδός σου θᾶπτόν με διεκδικήσεις, ταύτη δὴ τῇ μαχαίρᾳ ἐμαυτὴν ἀνελῶ. 5 πέποιθα δὲ ἐπὶ θεὸν ὅτι κατὰ τῶνδε τῶν ἐχθρῶν σου μᾶλλον καὶ οὐ συμβούλων νίκην τοιάνδε δῶν μοι, ὅποιαν δὴ καὶ τι βασιλέως υἱῷ κατὰ τοῦ φιλοσόφου συμβούλου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βραβευθῆναι λέγεται. ὁ δὲ βασιλεὺς λέγει τῇ γυναικί· καὶ τίς ἦν ἡ ἐκείνου ὑπόθεσις; ἡ δὲ, ἦν γάρ τις, φησὶ, βασιλεὺς καὶ ἐκέκτητο υἱόν, ᾧ τιμι θυγατέρα βασιλέως ἑτέρου περικαλλῆ ἐμνηστεύσατο. ἧς 10 ὁ πατήρ δεδήλωκε τῷ τοῦ παιδός φυτοσπόρῳ λέγων· στείλον πρὸς με τὸν ἐμὸν γαμβρόν, ὡς ἂν ἐνταῦθα ἐκτελέσω ἀμφοτέρων τῶν μνηστήρων τοὺς γάμους, καὶ εἰθούτως ὅποτε καὶ βουληθῆ ὁ υἱός σου ἀράτῳ τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον καὶ πρὸς σὲ ἀμφοτέροι ἐπανελθῆτωσαν. ὁ δὲ τοῦ γαμβροῦ πατὴρ κελεύει αὐτῷ εὐθύς πρὸς τὸν πενθερὸν ἀπιέναι. εἶχεν δὲ τινα σοφώτατον σύμβουλον ὁ βασιλεὺς ἐκεῖ- 15 νος καὶ ἐπέτρεψε κάκεινῳ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἀπελθεῖν. καὶ δὴ ἀμφοτέροι τῆς ὁδοῦ

RETRACTATIO.

ὑπάρχη. τούτοις τοῖς λόγοις μαλακισθεὶς ὁ βασιλεὺς τὴν ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διεκώλυσε.

ἼΙ δὲ γε πονηρὰ γυνὴ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν παρέστη τῷ βασιλεῖ μάχαιραν κατέχουσα τῇ χειρὶ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ παιδός σου θᾶπτόν με 20 ἐκδικήσεις, ὦ βασιλεῦ, ταύτη τῇ μαχαίρᾳ φονεύσω ἐμαυτὴν. πέποιθα δὲ ἐπὶ τὸν θεὸν ὅτι κατὰ τῶνδε τῶν ἐχθρῶν σου μᾶλλον ἢ συμβούλων σου, τῶν φιλοσόφων, νίκην τοιάνδε δῶν μοι, ὅποιαν δὴ καὶ τι βασιλέως υἱῷ κατὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ συμβούλου p. 43 λέγεται τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγενῆσθαι. ὁ δὲ βασιλεὺς λέγει τῇ γυναικί· καὶ τίς ἦν ἐκείνου τοῦ σοφοῦ συμβούλου ὑπόθεσις; ἡ δὲ φησὶν· ἦν τις βασιλεὺς ἔχων υἱόν, καὶ 25 ἐμνηστεύετο αὐτῷ θυγατέρα βασιλέως ἑτέρου, ἧς ὁ πατήρ ἐμήνισε τῷ τοῦ γαμβροῦ πατρὶ εἰπὼν· πέμψον πρὸς με τὸν ἐμὸν γαμβρόν, ὡς ἂν ἐνταῦθα ἐκτελέσω τοὺς γάμους, καὶ μετὰ ταῦτα ὅτε θελήσει ὁ υἱός σου μετὰ τῆς ὁμοζύγου αὐτοῦ αὐτόθι ἐπανήξει. ὁ δὲ πατήρ τοῦ γαμβροῦ ἄμα τὸν υἱόν κελεύει πρὸς τὸν πενθερὸν ἀπιέναι. εἶχε δὲ τινα σοφώτατον σύμβουλον ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ 30 ἀπελθεῖν ἐκέλευσε. καὶ δὴ ἀμφοτέρων τῆς ὁδοῦ ἐχομένων ὁ ἀκολουθῶν αὐτοῖς ὄχλος

1 αὐτοῦ A 2 προσχῶν A ib. καὶ ante αὖθις inserit B 3 in marg. m. rec.: ἡ δὲ γυνή A ib. καταύτην δὲ τὴν τετάρτην ἡμέραν πάλιν A, κατ' αὐτὴν δὲ τὴν τρίτην πάλιν ἡμέραν (Syrus Balthgeni: «Erwiderung des bösen Weibes. Am vierten Tage kam das böse Weib zum König» cet.) 4 κατέχουσαν AB 5 διεκδικήσεις A, ἐκδικήσεις B ib. δὴ om. B ib. μάχαιρα B 6 συνβόλων A, συμβούλων σου B 8 τοῦ om. B 9 τίς ἦν ἡ B, τίσ' ἡ A ib. ἀπόθεσις A ib. in marg. m. rec.: πε(ρὶ) τοῦ ἀνδρός, εἰς (log. ὅς) ἔπιεν τὸ ὕ (= ὑγρόν?) καὶ ἐγεγον(εἰ) νεάνις A 10 θυγατέραν B 12 μνηστήρων B. fortasse neutrum verum est, sed scribendum τὸ μνηστρῶν (quod non solum sponsalia significat) deleto interpretamento τοὺς γάμους 13 καὶ βουλ. A, βουλ. καὶ B 19 lemmata: τῆς μιαρᾶς γυναικὸς γ' E, τῆς μιαρᾶς γυναικίου D, lemmate caret F 23 δῶν F 25 ἡ υπόθεσις Ebh. 26 ἐμήνυσε Boiss. 30 σύμβουλον om. F ib. αὐτῷ? 30 ἐρχομένων D corr.

ἐχόμενοι παντός τοῦ συμπαρομαρτοῦντος ὄχλου ἦσαν προπορευόμενοι. καὶ οὕτω
 τὴν ὁδὸν ἀνύοντες ὑπὸ δίψης ὕδατος προσεδείθησαν, καὶ περιερχόμενοι πηγὴν
 ἐφευρεῖν μὴ μόνῃ πηγῇ ἐντυγχάνουσιν, ἥς ἡ φύσις τοιῶσδε ἦν ἔχουσα· εἴ τις γὰρ
 ἀνὴρ ἐξ αὐτῆς ἐπεπώκει, εὐθύς εἰς γυναικείαν ὄψιν μετεμορφουτο. ὁ μέντοι τοῦ
 5 βασιλέως ἐκείνου φιλοσοφώτατος σύμβουλος | ἠπίστατο πρὸ τούτου τὴν τῆς ^A f.270
 πηγῆς ἐκείνης συνήθειαν, οὐδὲν δὲ περὶ ταύτης τῷ παιδί διεσάφησε· τούναντίον
 δὲ λέγει πρὸς αὐτόν· μεῖνόν με παρὰ τῆδε τῇ πηγῇ, ἄχρῃς ἂν ἐγὼ μόνος περαι-
 τέρω μικρὸν προελθὼν γινώσομαι εἴπερ ἄρα τὴν ὁδοιπορίαν ἡμῶν ἐπευθείας
 πορευόμεθα. καὶ καταλιπὼν ἐκεῖσε τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν πρὸς τὸν αὐτοῦ πα-
 10 τέρα ἐπανάκαμψεν καὶ τινα λυπηρὰν ἀγγελίαν περὶ τοῦ υἱοῦ πλασάμενος ἀπήγ-
 γειλεν αὐτῷ λέγων· βασιλεῦ, ὁ υἱός σου, οἴμοι, ὑπὸ λέοντος κατεβρώθη. | ὁ μὲν- B f.74
 τοι παῖς τὸν τοῦ πατρὸς πονηρότατον σύμβουλον παρὰ τῇ πηγῇ προσμένων διε-
 τέλει. εἶπα ἐν τῷ μεταξύ τῆς δίψης αὐτὸν σφοδρότερον φλεγούσης ἐγερθεὶς αὐ-
 τικά ἐξ ἐκείνης τῆς πηγῆς ἔπαιε καὶ ἅμα τῇ πόσει εἰς γυναικείαν ὄψιν νεάνιδος
 15 μετεμορφώθη, καὶ διηπόρει τί ἄρα καὶ δράσαιτο. φυτηκόμος δὲ τις ἀνὴρ ἐκεῖσε
 παραγενόμενος ἐπηρώτησε τὸν παῖδα λέγων· πόθεν εἶ σὺ, καὶ τίνος υἱός; καὶ τίς
 ἐνταῦθά σε ἤγαγεν; ὁ δὲ παῖς τῷ ἀνδρὶ ἀπεκρίνατο· ἐγὼ βασιλέως τοῦ δαῖνος
 τυγχάνω υἱός καὶ ἀπερχόμενην κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐμοῦ πατρὸς πρὸς βασιλέα

RETRACTATIO.

ἦν ἔμπροσθεν πορευόμενος. καὶ ὁδοιποροῦντες δίψῃ μεγίστῃ ἐκρατήθησαν ὁ φιλόσοφος
 20 ἅμα τῷ γαμβρῷ· καὶ δὴ ὧδε ἀκείσε διερχόμενοι ἐντυγχάνουσι τινὶ πηγῇ, ἣτις εἶχε
 τοιαύτην φύσιν, ὅτι ὅποῖος ἀνὴρ ἐξ αὐτῆς ἔπαιε, εἰς γυναικείαν εὐθύς ὄψιν μετεμορ-
 φοῦτο. ὁ μέντοι σοφώτατος ἐκεῖνος τοῦ βασιλέως σύμβουλος ἐγίνωσκε πρὸ τούτου τῆς p. 44
 πηγῆς ἐκείνης τὴν συνήθειαν καὶ οὐδὲν περὶ τούτου τῷ νέῳ βασιλεῖ διεσάφησε· τού-
 ναντίον δὲ λέγει αὐτῷ· καρτέρησον παρὰ τῆδε τῇ πηγῇ, ἄχρῃς ἐγὼ μόνος μακρότερον
 25 προελθὼν γινώσομαι εἴπερ ἄρα τὴν ὁρθὴν ὁδὸν πορευόμεθα. καὶ καταλιπὼν ἐκεῖσε τὸν
 τοῦ βασιλέως υἱὸν πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα ὑπέστρεψε καὶ τινα ἀγγελίαν πλασάμε-
 νος λυπηρὰν ἀπήγγειλε τῷ πατρὶ λέγων· βασιλεῦ, οἴμοι, ὁ υἱός σου ὑπὸ λέοντος κατε-
 βρώθη. ὁ μέντοι παῖς παρὰ τῇ πηγῇ καρτερῶν ὑπῆρχε τὸν σύμβουλον· τῇ δὲ δίψῃ
 καταφλεχθεὶς αὐτὴν ἐξ ἐκείνης τῆς πηγῆς ἔπαιε καὶ ἅμα τὸ πιεῖν εἰς γυναικείαν ὄψιν
 30 μετεποιήθη, καὶ διηπορεῖτο τί ἄρα ποιήσειε. κηπωρὸς δὲ τις ἀνὴρ ἐκεῖσε παραγενόμε-
 νος ἐπηρώτησε τὸν παῖδα λέγων· πόθεν εἶ σὺ, καὶ τίνος υἱός; καὶ τίς ἐν-
 ταῦθά σε ἤγαγεν; ὁ δὲ παῖς ἀπεκρίνατο· ἐγὼ βασιλέως τοῦ δαῖνος τυγχάνω υἱός καὶ
 ἀπερχόμενην | κατ' ὀρισμὸν τοῦ πατρὸς μου πρὸς βασιλέα ἕτερον τὸν δαῖνα χάριν τοῦ p. 45

1 ἔχομενοι A 3 ἐλευρῆν A ib. μὴ μὲ πηγῇ ἐντυγχάνουσι B 5 ἐπίστατο B 6
 διεσάφησεν B 9 καταλοιπὸν A, καταλοιπὸν B pr., corr. καταλειπὼν 10 ἀγγελίαν λυπηρὰν B

11 κατεβρώ B, κατεβρώθη A 12 post σύμβουλον B inserit ἀπολέσας 13 σφο B 14
 νεάνιδος om. B neque agnoscit Syrus 15 διηπό B, διηπόρη A ib. φυτικὸμος B, φυτοκό-
 μος A 16 παραγενόμενος A 18 ἀπερχόμενη B 29 ἅμα τῷ Boiss. 31 ἐπηρώτησε Boiss.

ἕτερον τὸν δεῖνα χάριν τοῦ γάμους παρ' αὐτῷ ἐκτελέσαι, καὶ προπορευόμενος τοῦ συνεπομένου μοι ὄχλου μακρὰν ἐκείνου γέγονα, εἶτα μονωθεὶς ἀπεπλανήθην, δίψῃ δὲ σφόδρα κατεχόμενος τῆδε τῇ πηγῇ ἐνέτυχον, καὶ ἐξ αὐτῆς πῶν εὐθύς, ὡς ὄρξ, εἰς γυναικείαν μετεποιήθην ὄψιν. ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκείνος τῶν ῥημάτων τοῦ νέου ἀκούσας κατόικτειρε τοῦτον τῆς κατεχούσης συμφορᾶς, καὶ φησὶ πρὸς 5 αὐτόν· ἐγὼ ἀντὶ σοῦ εἰς γύναιον μεταμειφθήσομαι καὶ ἐπὶ μῆνας τέσσαρας τῇ γυναικείᾳ μορφῇ ἐπιμένω, ἄχρις ἂν σὺ τοὺς γάμους σου ὡς αἰρετόν σοι ἐκτελέσεις· πλὴν ὁμοσόν μοι ὡς μετὰ τὸ πέρασ τῶν τεσσάρων μηνῶν πάλιν ἐλεύσῃ πρὸς με. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς ὅμοσε τῷ φυτηκόμῳ ἐκείνῳ ὡς ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται. ὁ δὲ ἀνὴρ παραχρῆμα εἰς γυναῖκα μετεμορφώθη 10 καὶ ὑπέδειξεν αὐτῷ καὶ τὴν πρὸς τὸ ζητούμενον κατευθύνουσαν ὁδόν. μετὰ δὲ ταῦτα τῶν τεσσάρων μηνῶν περαιωθέντων ἐμνήσθη ὁ τοῦ βασιλέως | υἱὸς τῶν ἔν ὄρκῳ συνθηκῶν καὶ πρὸς τὸν φυτηκόμον εὐθύς παραγίνεται τὴν γυναικείαν ἔτι μεταμόρφωσιν ἔχοντα. εὐρίσκει δὲ αὐτόν καὶ κατὰ τὴν φύσιν τῶν γυναικῶν ἐν γαστρὶ συλλαβόντα, οἷα τῆς αὐτοῦ γαστρὸς ἡρμένης οὔσης πρὸς ὄγκον. καὶ 15 φησὶν αὐτῷ ἐξ εὐλόγου τῆς προφάσεως· πῶς ἄρα γε τὰ νῦν ἀντὶ σοῦ εἰς γυναῖκα μεταμειφθήσομαι; καὶ γὰρ ὅτε με πλησίον τῆς πηγῆς ἐν τῇ γυναικείᾳ μορφῇ εὗρηκας παρθένος ἐγὼ τὸ σῶμα ἐτύγχανον, καὶ σὺ νῦν κατὰ γαστρὸς

RETRACTATIO.

τελέσαι με τοὺς γάμους, καὶ ἔμπροσθεν πορευόμενος τοῦ ἀκολουθοῦντός μοι ὄχλου μακρὰν γεγονώς ἀπεπλανήθην, καὶ δίψῃ μεγάλη συνεχόμενος τῇ πηγῇ τῆδε προσπε- 20 λάσας ἔπιον ἀπ' αὐτῆς καὶ ἅμα εἰς γυναικείαν ὄψιν μετεβλήθην. ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκείνος τῶν ῥημάτων τοῦ νέου ἀκούσας κατόικτειρε τοῦτον τῆς συμφορᾶς, καὶ λέγει αὐτῷ· ἐγὼ ἀντὶ σοῦ εἰς γύναιον μεταμορφωθήσομαι καὶ ἐπὶ μῆνας τέσσαρας τῇ γυναικείᾳ μορφῇ καρτερήσω, ἄχρις ἂν σὺ τοὺς σοὺς γάμους ἐκτελέσῃς· πλὴν ὁμοσόν μοι ὡς μετὰ τὴν τελείωσιν τῶν τεσσάρων μηνῶν πάλιν ἐλεύσῃ πρὸς με. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς 25 ὅμοσε τῷ κηπωρῷ ἐκείνῳ ὡς ἐκ παντρόπου πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται. ὁ δὲ κηπωρὸς παραχρῆμα εἰς γυναῖκα μετεβλήθη καὶ ὑπέδειξεν αὐτῷ καὶ τὴν πρὸς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν. μετὰ δὲ ταῦτα τῶν τεσσάρων μηνῶν περαιωθέντων ἐμνήσθη 30 ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς τῶν|μεθ' ὄρκου αὐτοῦ ὑποσχέσεων ὧν ὑπέσχετο τῷ κηπωρῷ, καὶ πρὸς αὐτόν εὐθύς παραγίνεται τὴν γυναικείαν ἔτι μορφὴν περιεκείμενον. εὐρίσκει δὲ αὐτόν καὶ κατὰ τὴν φύσιν τῶν γυναικῶν ἐν γαστρὶ ἔχοντα. καὶ τῆς γαστρὸς αὐτοῦ ἐξογκουμένης οὔσης φησὶ πρὸς αὐτόν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς ἐξ εὐλόγου προφάσεως· πῶς ἄρα γε νῦν ἀντὶ σοῦ εἰς γυναῖκα μεταβληθῶ; καὶ γὰρ ὅτε με πλησίον τῆς πηγῆς ἐν γυναικείᾳ μορφῇ εὗρηκας παρθένος ἐγὼ τὸ σῶμα ἐτύγχανον, καὶ σὺ γοῦν ἄρτι ἐν γα-

1 γάμου B ib. παραυτῶν A 2 ἐκείνου post εἶτα transponendum? 3 τῆδε A ib. καὶ om. B 4 sq. τῶν ῥημάτων τοῦ νέου B, ἀκῆός τῶν ρημάτων A 5 κατόικτειρε A ib. τούτου B corr. 6 μεταμορφωθήσωμαι B 7 σου om. B 7 sq. ἐκτελέσω B 8 ὁμοσον B

ib. τεσσάρων A ib. ἐλεύσει B 9 ὅμοσε AB ib. φυτηκόμῳ B, φυτοκόμῳ A 11 αὐ B, αὐτόν A 13 ἐνὸρκῳ B, ἐνορκῳ A. ἐνόρκων? ib. φυτηκόμαν A 16 φησὶ πρὸς αὐτόν νῦν τὸ ἐξ B ib. τὰ om. B 17 πηγῆς A 18 ἐτύγχανον A 24 ὁμοσον F 26 ἐκ παντὸς τρόπου Boiss.

ἔχεις· πῶς οὖν λοιπὸν κατὰ σέ γενήσομαι; οὕτως οὖν αὐτῶν ἀλλήλοις διαλεγο-
 μένων ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς ἐκείνον τὸν ἄνδρα τῆ τοῦ λόγου πιθανότητι νενίκηκε,
 καὶ πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα καὶ βασιλέα σὺν τῇ συζύγῳ ἄσμενος ἀνεκαμίψεν καὶ
 δεδήλωκε τῷ βασιλεῖ ὅσα παρὰ τοῦ σοφοῦ τὴν κακίαν μᾶλλον συμβούλου αὐτοῦ
 5 ἐν τῇ ὁδῷ πέπονθεν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκείνος δεινοπαθήσας ἐπὶ τῆ τοῦ πονηροῦ
 καὶ σχολιοῦ συμβούλου | δολιότητι εὐθύς αὐτὸν ἀνααιρεθῆναι προσέταξεν. οὕτως B f. 75
 οὖν κάγῳ, βασιλεῦ, ἐπὶ τῇ θείᾳ πέποιθα δίκη ὅτι δόγη μοι ἐκδικηθῆναι ἀπὸ τού-
 των τῶν σκαιῶν σου καὶ σοφῶν | τῇ κακίᾳ συμβούλων. εἰ δ' οὖν, ἐμαυτὴν δια-
 χειρίσομαι καὶ ἔσται τὸ τοῦ κρίματός μου αἴτιον ἐπὶ σέ, ὅτι γε μὴ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ
 10 σου ὡς ἔδει με ἐξεδίκησας, ὃς εἰς τοσοῦτον ἀπηνείας κατ' ἐμοῦ ἐτρέπετο ὡς καὶ
 τῷ σώματί μου ὕβριν πειρᾶσθαι ἐπενεγκεῖν. αὐθις δὲ ὁ βασιλεὺς τούτοις τοῖς
 λόγοις συναρπαγείς κελύει τὸν αὐτοῦ παῖδα ξίφει ὑποβληθῆναι.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἐτέραν ἀπόφασιν εἰσέρχεται κατὰ τὴν τετάρτην
 ἡμέραν πρὸς τὸν βασιλέα ὁ τῶν φιλοσόφων αὐτοῦ καὶ συμβούλων τέταρτος,
 15 καὶ συνήθως αὐτῷ προσκυνήσας, βασιλεῦ, ἔφη, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα. γνωρίζω
 τῷ κράτει σου ὡς οὐ χρὴ τίνα τῶν κατὰ σέ βασιλέων κατὰ συναρπαγὴν τι τὸ
 σύνολον διαπράττεσθαι, ἄχρῃς ἂν ἐμπόνως τὸ προπεθὲν συζητήσας οὕτως ἐσ-
 ὕστερον τῇ ἀληθείᾳ ἐπισταίῃ· ὃς γὰρ ἂν μὴ πρότερον μέχρι τῆς ἀληθείας τὸ

RETRACTATIO.

στρὶ ἔχεις· πῶς ἐγὼ ἐγγαστρωμένος γενήσομαι; οὕτως οὖν διαλεχθεῖς ὁ τοῦ βασιλέως
 20 υἱὸς νενίκηκεν ἅμα τὸν κηπωρὸν τῆ τοῦ λόγου πιθανότητι καὶ πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα
 καὶ βασιλέα μετὰ χαρᾶς ὑπέστρεψε καὶ τῷ πατρὶ διηγήσατο ὅσα παρὰ τοῦ κακοῦ
 συμβούλου τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου ἐν τῇ ὁδῷ πέπονθε. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκείνος μεγάλως
 ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ συμβουλῇ καὶ πονηρίᾳ τοῦ κακοῦ συμβούλου ἐκείνου ἀνααιρεθῆναι
 προσέταξε τὸν φιλόσοφον. | οὕτως οὖν κάγῳ, βασιλεῦ, ἐπὶ τῇ θείᾳ θαρρῶ κρίσει ὅτι p. 47
 25 δόγη μοι ἐκδικηθῆναι ἀπὸ τούτων τῶν ἀνασχύντων καὶ σοφῶν σου τῇ κακίᾳ συμβού-
 λων. εἰ δ' οὖν, ὡς προεῖπόν σοι, ἐμαυτὴν διαχειρίσομαι καὶ ἔσται ἢ τοῦ ἀμαρτημάτων
 μου αἰτία ἐπὶ σέ, ὅτι με ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου οὐκ ἐδίκησας ὡς ἔδει κατὰ τὸ δίκαιον
 καὶ ἀληθές, ὅστις κατ' ἐμοῦ ἐχώρησεν εἰς τοσοῦτον μωρίας καὶ ἀνασχυντίας καὶ πα-
 ρανομίας. τότε ὁ βασιλεὺς τοῖς τῆς γυναικὸς λόγοις ὑπαχθεὶς κελύει τὸν υἱὸν αὐ-
 30 τοῦ ἀνααιρεθῆναι.

Μετὰ δὲ τὴν ἀπόφασιν πάλιν κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν ὁ τῶν φιλοσόφων
 αὐτοῦ καὶ συμβούλων τέταρτος ἔρχεται, καὶ συνήθως αὐτὸν προσκυνήσας, ζῆθι,
 βασιλεῦ, εἶπεν, εἰς τὸν αἰῶνα. γνωρίζω τῷ κράτει σου ὡς οὐ χρὴ τίνα τῶν κατὰ σέ
 βασιλέων κατὰ συναρπαγὴν τι τὸ σύνολον διαπράττεσθαι, ἕως οὐ καθαρῶς ἐρευνήσης
 35 καὶ τὴν ἀλήθειαν στήσης, καὶ ὅπερ ἀκούσης ἀκριβῶς ἐξετάσης, ὅπως μὴ συμβήσεται

3 ἀσμένως B 4 δεδήλωκαὶ A 5 τῆ posterius om. B 8 συμβούλων A ib. ἐμαυτῆ B
 8 sq. διαχειρήσωμαι B 10 ἀπινύας A, ἀπονοίας B 11 πειράσθαι A, πειρασθῆναι B

15 αὐ A, αὐτόν B 16 συνάρπαγῆς A pr., corr. συνάρπαγῆν 17 σύνολον A 18 γάρ] γ A
 28 ὅστις F 29 τοῖς om. D 32 ἔρχεται om. D 32 sq. προσκυνήσας γνωρίζω me-
 diis omissis D 33 lemma: ὁ (om. F) τέταρτος σύμβουλος 35 ἀκούσεις DE ib. μὴ om. F

ἀκουτισθὲν ἐξετάζοιε, συμβήσεται αὐτῷ ὡσπερ τινὶ τῶν βαλανέων προσγενέσθαι λέγεται. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· καὶ πῶς γε; σαφήνισόν μοι. ὁ δὲ σοφώτατος σύμ-
 f. 272 ^Aβουλος τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο· ἦν γὰρ τις υἱὸς | βασιλέως, καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ
 πορευθῆναι αὐτὸν ἐπὶ τι βαλανεῖον τοῦ περιχρῖσθαι ἅμα καὶ ἀπολοῦσαι τὴν σάρκα.
 ἦν δὲ ὁ αὐτὸς εὐμεγέθης καὶ πολὺσαρκος τῷ σώματι, ὡς ἐντεῦθεν μὴ καθορᾶ- 5
 σθαι τὸ παράπαν τὰ τοῦ νέου αἰδοῖα. τοῦτον οὖν ἑωρακῶς ὁ βαλανεὺς περιπα-
 θῶς ἀπωδύρετο. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς ἔφη πρὸς αὐτόν· ἵνα τί οὕτως οἰκτρό-
 τατα δακρύεις; ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· ὅτιπερ υἱὸς μὲν βασιλέως πέφυκας, υἱὸν δὲ
 σεαυτῷ οὐ δυνήσῃ κτήσασθαι· ὁρῶ γάρ σε μὴ τὰ ἀνδρῶν τὸ σύνολον ἔχοντα,
 καὶ πῶς γυναικὶ συγγενέσθαι σοι γένηται; ὁ δὲ νέος τὰ ῥήματα τοῦ βαλανέως 10
 ἠδέως δεξάμενος δέδωκεν αὐτῷ χρυσὸν ἕνα φήσας πρὸς αὐτόν· γινώσκεις σε
 λοιπὸν βούλομαι ὡς ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου γυναικῶν με ἀγαγέσθαι βούλεται,
 καὶ τοῦτο ὅπερ ἔφησεν καὶ ἐπιστάμενος διηπόρημαι τὰ μέγιστα, πῶς ἔσται μοι
 τῇ γυναικὶ ἐκείνῃ κατὰ τοὺς ἀνδρας συναφθῆναι· ἀλλὰ μοι λάβε τουτονὶ τὸν
 χρυσὸν καὶ ἀπελθὼν ἐνεγκέ μοι περικαλλῆ τινὰ γυναικῶν, ὡς ἂν ἐπ' αὐτῇ τὰ 15
 τῆς συνουσίας διαπράξασθαι πειράσομαι. ὁ δὲ βαλανεὺς κομισάμενος τὸν χρυ-
 σὸν ἐν ἑαυτῷ ἔλεγεν· ἐνέγκω λοιπὸν τῷδε τῷ νεανίσκῳ τὴν ἐμὴν ὁμόζυγον,
 ἐπειδὴ, ὡς ὁρῶ, οὐδὲν τῶν ἀνδρῶν ὁ τοιοῦτος πρὸς συνουσίαν κέκτηται. καὶ

RETRACTATIO.

- p. 48 ὡς ἐν τινὶ τῶν βασιλέων λέγεται προγενέσθαι. | ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· καὶ πῶς γε, σαφή-
 νισόν μοι. ἦν γὰρ τις υἱὸς βασιλέως, καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦτον ἀπελθεῖν εἰς τὸ 20
 λουτρὸν τοῦ ἀπολοῦσαι τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. ἦν δὲ αὐτὸς ἅμα καὶ εὐμεγέθης, ὡς ἐκ τοῦ
 πάχους μὴ καθορᾶσθαι τὰ τούτου αἰδοῖα. τοῦτον θεασάμενος ὁ λουτράρης ὡς κακοῦ
 ὄντος τοῦ πάθους ἔκλαιεν. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς πρὸς αὐτόν εἶπεν· ἵνα τί οὕτως δα-
 κρύεις ἐλεεινῶς; ὁ δὲ ἀντέφησεν ὅτι· κλαίω διότι ὁρῶ σε, βασιλέως ὄντα σε υἱόν, σὺ δὲ
 υἱὸν οὐ δυνήσῃ κτήσασθαι· ὁρῶ γάρ σε μὴ ἔχοντα τὰ τῶν ἀνδρῶν αἰδοῖα, καὶ πῶς 25
 δυνήσῃ γυναικὶ συγγενέσθαι; ὁ δὲ νέος τὰ ῥήματα τοῦ λουτραρίου εὐφροσύνως δεξά-
 μενος δέδωκεν αὐτῷ χρυσίον λέξας πρὸς αὐτόν· θέλω γινώσκεις σε ὡς ὁ βασιλεὺς ὁ
 πατήρ μου γυναικῶν με ἀγαγέσθαι βούλεται· καὶ τοῦτο ὅπερ μοι εἶπας καὶ ἐγὼ γινώ-
 p. 49 σκων ἀπορῶ τὰ μέγιστα, πῶς ἔσται μοι ἐκείνῃ τῇ γυναικὶ κατὰ τὴν | τάξιν τῶν ἀν-
 δρῶν συναφθῆναι· ἀλλὰ νῦν λάβε τουτονὶ τὸν χρυσὸν καὶ ἀπελθὼν φέρε μοί τινὰ γυ- 30
 ναῖκα περικαλλῆ, ὡς ἂν ἐπ' αὐτῇ δοκιμάσω ἑμαυτόν. ὁ δὲ λουτράριος τὸν χρυσὸν λα-
 βὼν ἔλεγεν ἐν ἑαυτῷ· ἐνέγκω τάδε τῷ νέῳ βασιλεῖ τὴν ἐμὴν γυναικῶν, ἐπεὶ, ὡς ὁρῶ,
 οὐκ ἔχει μόνον πρὸς συνουσίαν. καὶ ταῦτα συλλογισάμενος, ἀπελθὼν ὁ μάταιος ἠνεγ-

1 ἐξετάζοιεν B, ἐξεστάζοιεν A ib. ὡσπερ A ib. βασιλέων AB 2 σαφήνησον AB 4
 τι] τινὰ B 7 ἀποδύρετο B 7 sq. οἰκτρότατα AB 9 κτίσασθαι AB ib. σύνολον A

10 γεννηται A ib. βανέως A 12 ὁ πατήρ] καὶ πατήρ B ib. με] μοι AB ib. ἀγάγε-
 σθαι B 13 μέγιστα] A 14 τοῦτον] A 15 ἐνεγκέ A ib. περικαλλῆ τινὰ AB 16 διά-
 πράξασθαι A ib. πειράσομαι A 18 ὁρῶν B, ὁρᾶς A 19 ἐν τινὶ] καὶ τινὶ? ἐνί? Ebh. ib.
 παραγενέσθαι E. apparet neque βασιλέων neque προγενέσθαι sollicitandum esse in metaphrasi
 20 ὁ δὲ ἔφη ante ἦν inseruit Ebh. ib. lemmata: διήγησις τετάρτου τοῦ τετάρτου φιλοσό-
 φου D, τοῦ τετάρτου φιλοσόφου F ib. ἦν] ὦν E 32 τῷδε, non ἐνθάδε scribendum esse vides

ταῦτα συλλογισάμενος, ἀπελθὼν ὁ μάταιος ἤνεγκεν αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς πρὸς ἑαυτὸν τὴν γυναῖκα λαβὼν εἰσήγαγεν αὐτὴν ἔνθα ἡ αὐτοῦ στρωμνὴ παρὰ τῷ βαλανείῳ ἐρήπλωτο καὶ παρ' ὄλην τὴν νύκτα ὡς ἀν- B f.76
δράσι εἰδίσται ταύτῃ συνεγίνετο. εἶτα περὶ τὴν πρωΐαν προκύψας ὁ βαλανεύς ὄρᾳ
5 τὸν νεανίσκον τελείαν συνάφειαν ἐν τῇ αὐτοῦ γυναικί κατὰ τοὺς ἄνδρας πράττοντα,
καὶ πικρᾶ τῇ μεταμελείᾳ πληγείς, δειλαιὸς ὄντως ἐγὼ, καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν, ὅτι-
περ τούτου τοῦ δράματος αὐτὸς αὐτόχειρ γεγένημαι. οὕτως οὖν τοῦ ἀνδρὸς τῇ
ἀθυμίᾳ τιτρωσκομένου μετὰ μικρὸν ἢ γυνὴ ἐκεῖθεν ἐξέρχεται· καὶ φησὶν πρὸς
αὐτὴν ὁ ματαιόφρων ἀνὴρ· ἅπιθι τοῦ λοιποῦ, γύναι, πρὸς τὴν οἰκίαν ἡμῶν. ἢ
10 δὲ πρὸς αὐτὸν ἀντέφησεν· πῶς ἄρα προθύμως ἐπὶ τὴν οἰκίαν πορεύσομαι οὐ-
τως παρὰ σοῦ ὑβρισθεῖσα ἐφ' ὀλόκληρον νύκτα, ὅς με | τὴν σὴν γυναῖκα τῷ^A
τοῦ βασιλέως υἱῷ συγκοιτάσαι οὐκ ἐρυθρίασας; τούτοις τοῖς λόγοις ὁ βαλανεύς f.273
σφοδρότερον τὴν καρδίαν νυγείς καὶ τῇ ἀνία καταποθείς ἀγχρόνη τὸν ἑαυτοῦ
βίον κατέστρεψε. καὶ σὺ τοιγαροῦν, ὦ βασιλεῦ, μακροθύμησον καὶ μὴ σπεύσης
15 οὕτως ἀσυζητήτως ἀπολέσαι σου τὸν υἱόν, μήπως καὶ αὐτὸς κατ' ἐκεῖνον πι-
κρότατα μεταμεληθεὶς οὐδὲν σεαυτὸν ὀνῆσαι δυνήσῃ. πῶς γὰρ ἓνα σε παιδὶα καὶ
μόνον κεκτημένον οὕτως συναρπάζεσθαι χρεῶν εἰς τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν, καὶ

RETRACTATIO.

κεν αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον. ὁ δὲ τοῦ βασιλέως υἱὸς εἰσήγαγε τὴν γυναῖκα ἔνθα ἡ
στρωμνὴ ἐν τῷ λοστρῷ ἠτοίμασται καὶ ὄλην τὴν νύκτα ὡς συνήθεια τοῖς ἀνδράσι τῇ
20 γυναικί συνεμίγνυτο. εἶτα περὶ τὴν αὐγὴν παρακύψας ὁ λουτράριος ἀπὸ τινος ὀπῆς
ὄρᾳ τοῦτον γαυριῶντα μεγάλως καὶ ὡσπερ ἵππον μετὰ χρεμετισμοῦ τῇ γυναικί μιγνύ-
μενον καὶ πικρῶς ὁ βαλανεύς ἀνομώξας ὠδύρετο λέγων· οἴμοι, τίς γένωμαι; τί πέ-
πονθα ὁ τάλας; τί εἶπω τῇ γυναικί μου, ἢ αὐτὴ τί εἶπη πρὸς με; ἄρα θελήσει ἐμοὶ
συνοικεῖν, ἢ τὸν νέον ἀγαπήσασα ἐμὲ καταλίψει; οὕτως οὖν τοῦ ἀνδρὸς τῇ ἀθυμίᾳ
25 τρυχομένου, | ὡς ὁ νέος ἐπάύσατο, ὄρᾳ τὴν γυναῖκα ἐκεῖθεν ἐξερχομένην· καὶ φησὶ πρὸς p. 50
αὐτὴν ὁ ματαιόφρων ἀνὴρ· ἅπιθι τὸ λοιπὸν, γύναι, πρὸς τὴν οἰκίαν ἡμῶν. ἢ δὲ πρὸς
αὐτὸν ἀντέφησε· πῶς ἄρα προθύμως ἐπὶ τὴν οἰκίαν πορεύσομαι οὕτως παρὰ σοῦ
ὑβρισθεῖσα ὀλόκληρον νύκτα, ὅς με τὴν σὴν γυναῖκα οὐκ ἐνετράπησ τῷ τοῦ βασιλέως
υἱῷ συγκοιτάσαι; τούτοις τοῖς λόγοις ὁ ἀνὴρ τρωθείς, τῇ λύπῃ καὶ τῇ πολλῇ ἀθυμίᾳ
30 λιποψυχήσας τὴν ζωὴν κατέστρεψε. διὸ καὶ σὺ, βασιλεῦ, μακροθύμησον καὶ μὴ σπεύ-
σης οὕτως ἀνερευνήτως ἀπολέσαι σου τὸν υἱόν, μή πως καὶ σὺ κατ' ἐκεῖνον τὸν μὴ
ἐξετάσαντα βαλανέα πικρότατα μεταμεληθεὶς τὸ ζῆν ἐκμετρήσεις. πῶς γὰρ ἓνα σε
παιδὶα καὶ μόνον κεκτημένον οὕτω συναρπάζεσθαι πρέπον εἰς τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν,

3 παρόλην νύκταν A, γὰρ ὄλην τὴν νύκτα B 5 πράττοντας B 6 sq. τῇ μεταμελείᾳ
— αὐτόχειρ om. B 7 γεγέννημαι A, καὶ γεγέννημαι B 8 φησὶ B 9 τὸ λοιπὸν B ib.
ἢ] ὁ A 10 πορεύσομαι A 11 ὅς] ὡς A 12 συγκοιτάσαι B, συγκιτάσαι A ib. post βα-
λανεύς B inserit ἀκούσας 13 νυγείς A, ὑγείς B ib. ἀνία A 14 σπεύσεις B 15 ἀπο-
λέσεις B 16 δηνηθῆ σοι (= δυνήθησῃ) B 17 οὕτω B 19 ἠτοίμαστο? Ebb. 22 ἀνοιγ-
κώσας D 23 ἢ αὐτὴ F, ἢ αὐτὴ D 24 κατὰ λίσπει D, καταλείψει Boiss. 25 τρυχομένου F
26 τοιοῦτον F saepius 27 πορεύσομαι D 29 τοῖς om. D 31 ἀνερευνήτως EF 32
μεληθείς D ib. ἐκμετρήσης Ebb.

ταῦτα μήπω εἰδότα κἄν ἀληθῆς κἄν ψευδῆς ἢ κατ' ἐκείνου προτεθεῖσα διαβολὴ πέφυκε;

Γυνὴ γάρ τις ἦν ἀνδρὶ νομίμῳ συζῶσα, ὅς δὴ καὶ ἐπὶ τινα ἐξεδήμει ὄδοι-
πορίαν καὶ μέλλων τῆς ἑαυτοῦ ἐξίεναι οἰκίας συνθήκας ἐνόρκους τὴν γυναῖκα
ἀπήτησεν, ᾧ καθ' ὁμοίότητα καὶ αὐτὸς αὐτῇ συνετάξατο ὡς τὴν πρὸς ἀλλή- 5
λους ὁμόψυχον πρόθεσιν ἀπαράτρωτον τηρήσουσιν καὶ σωφρονοῦντες ἔσονται
ἄχρι δὴ τῆς τοῦ ἀνδρός πρὸς αὐτὴν ἀνακάμψεως. εἶτα καὶ δεδήλωκε τῇ γυναικί
ὡς· μετὰ τόσας ἡμέρας πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανελεύσομαι. μετὰ δέ τινα καιρὸν
τῆς διορίας τῶν ἡμερῶν περαιωθείσης προέκυπτεν ἡ γυνὴ τῇ ὁδῷ προσέχουσα,
εἴπερ ἄρα ὁ ἀνὴρ αὐτῆς καθοραῖται ἐρχόμενος. νέος δέ τις αὐτὴν θεασάμενος καὶ 10
ταύτης ἐρασθεὶς ἤρξατο αὐτῇ περὶ συνουσίας διαλέγεσθαι· ἡ δὲ οὐδόλως ἠνέ-
σχετο. ὁ δὲ τὴν καρδίαν δεινῶς τῷ ἐκείνης ἔρωτι τιτρωσκόμενος πορεύεται πρὸς
τινα γραῖδα γυναῖκα ἐγγύς που τῆς ἐρωμένης γυναικὸς ἐκείνης τὴν οἰκῆσιν ἔχου-
σαν, καὶ φησὶν πρὸς αὐτὴν ὡς· τήνδε τὴν γειτινωσάν σοι κόρην ἀθρόον προκύ-
πτουσιν ἰδὼν καὶ σφοδρῶς αὐτῆς ἐρασθεὶς πρὸς συνουσίαν ἐβιασάμην, οὐδαμῶς 15
δέ μοι τὸ παράπαν πειδομένην ἐφεῦρον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἐνεγκοῦσαν τὸ εἰρη-
μένον. εἰ οὖν σὺ ταύτην πεισθῆναί μοι παρασκευάσεις, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ θελήσης

RETRACTATIO.

καὶ ταῦτα μὴ γινώσκοντά σε καθαρῶς εἴτε ἀληθῆς εἴτε ψευδῆς τὸ κατ' ἐκείνου λα-
λούμενος; καὶ δὴ πρὸς τούτοις ἕτερόν τί σε βούλομαι διηγῆσασθαι.

- p. 51 | Γυνὴ τις ἀνδρὶ νομίμῳ συζῶσα, ἄνδρα τὸν ἑαυτῆς εἰς τινα ὄδοιπορίαν βουλόμε- 20
νον ἀπελθεῖν καὶ τῆς αὐτοῦ ἐξίεναι οἰκίας συνθήκας καὶ ὑποσχέσεις τοῦτον ἐζήτησεν,
ὁμοίως δὲ καὶ αὐτὸς αὐτὴν. καὶ ἄμφω συνετάξαντο πρὸς ἀλλήλους ὡς τὴν κοίτην
αὐτῶν ἀμίαντον διαφυλάξωσι καὶ σωφρονοῦντες ἔσονται ἄχρι τῆς τοῦ ἀνδρός ἐπανα-
στροφῆς. εἶτα καὶ ἀριθμὸν ἡμερῶν δέδωκεν ὁ ἀνὴρ τῇ γυναικί ὅτι μετὰ τὰς ἡμέρας
ταύτας εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελεύσομαι. διὸ καὶ τῆς διορίας τῶν ἡμερῶν τελεσθείσης ἡ 25
γυνὴ τῇ ὁδῷ ἐπλησίαζε. ὁρῶσα εἴπερ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς καθοραῖται ἐρχόμενος, οὐχ ἑώρα.
ὅτε καὶ νέος τις αὐτὴν θεασάμενος ἦλθε τῷ ταύτης ἔρωτι καὶ ἤρξατο περὶ τούτου
αὐτῇ διαλέγεσθαι· ἡ δὲ οὐδαμῶς οὐδαμῶς τοὺς περὶ ἔρωτος λόγους ἐδέχετο. ὁ δὲ νεα-
νίας τῷ τῆς γυναικὸς ἔρωτι μάλα δηχθεὶς πρὸς τινα γραῦν ἀπήει πλησίον τῆς ἐρωμέ-
νης οἰκοῦσαν, καὶ λέγει τῇ γραίδι ὡς· ἐξαιφνης ἰδὼν τὴν σὴν γειτόνισαν ἠράσθην | αὐ- 30
τὴν καὶ πρὸς ὁμιλίαν ἐβιασάμην, ἡ δὲ οὐδαμῶς εἰς τὸ παντελὲς ὑπακούει μου, ἀλλὰ
καὶ βαρέως τοὺς ἐμοὺς δέχεται λόγους. εἰ οὖν σὺ, ὦ μῆτερ, ταύτην καταπέσεις τοῖς

1 εἰδῶται A ib. ψ⁵ A (= ψεῦστις?) ib. διατεθεῖσα διαβολὴ B 2 significavi la-
cunam 3 in marg. m. rec.: πε(ρὶ) τοῦ ἐξίεν(αι) τῆς οἰκίας αὐτοῦ A ib. γάρ τις ἦν A, τίς B
ib. νομίμως A 4 ἑαυτοῦ A, αὐτοῦ B ib. τῆν A, τῇ B 5 φ] ὦ A, ὁ B 6 τηρήσουσι B 7
ἄχρις ἢ B 8 τοσαύτας B 9 προσέκυπτεν B 11 περισυνουσίας A, περιουσίας B 13 ἐγ-
γύς ποῦ A ib. ἐκείνης om. B 13 sq. ἔχουσα A 14 φησὶ B ib. γειτινωσάν σοι A, γειτι-
νωσάν B ib. ἀθρόον B 16 εῦρον B 17 σὺ] σοῖ A ib. παρασκευάσεις A ib. θελή-
σης om. B 20 lemma codicum: διήγησις τοῦ τετάρτου φιλοσόφου ib. [ἄνδρα τὸν ἑαυτῆς]?
Ebh. 24 δεδήλωκεν? 25 ἐπανελεύσομαι D 26 καὶ ὁρῶσα Ebh. Si quid mutandum, vv.
οὐχ ἑώρα eicienda sunt 30 γειτόνισσαν Boiss., cf. p. 92 B.

ζήτησον καὶ δώσω σοι. ἡ δὲ γραῦς τῶν τοιούτων ῥημάτων ἀκούσασα, ἐγὼ, φησὶν, τὴν κόρην εὐήκοον καταστήσω σοι. καὶ τοῦτο εἰπούσα ἐγείρεται εὐθύς καὶ μηχανικῶς τὰ τοῦ | πράγματος συσκευάζει· ἄλευρον γὰρ ἀγαγοῦσα καὶ τοῦτο B f. 77 ζύμη δι' ὕδατος | φύρασα πιπέρεως ὕστερον ἐμπιπλᾷ τὸ φύραμα καὶ οὕτως αὐτὸ f. 274
 5 εἰς ἄρτον παρασκευάζει, εἶτα τὸν τε παρασκευασθέντα ἄρτον καὶ ἦν ἔτυχε κελκῆσθαι κύνα μεθ' ἑαυτῆς λαβοῦσα πρὸς τὴν κόρην ἐκείνην πορεύεται. ἦν δὲ ἡ κύων κατόπιν τῆς γραίδος ἀκολουθοῦσα καὶ αὐτῇ τότε πρὸς ἐκείνην συνερχομένη. ὅτε δὲ ἡ γραῦς τῇ οἰκίᾳ τῆς κόρης ἤδη προσεπέλασε, ρίπτει τῇ κυνὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ ἄρτου ἐκείνου, ἡ δὲ κύων φαγοῦσα τοὺς ὀφθαλμοὺς εὐθύς δακρῦων ὑπὸ τοῦ
 10 πιπέρεως ἐμπίπλαται καὶ σφοδρῶς δακρυρροοῦσα τῇ γραίδι συνείπετο. ἐκείνης δὲ εἰσελθούσης πρὸς τὴν ἐρωμένην νεάνιδα ὄρᾳ ἡ κόρη τὴν κύνα δακρῦων ὄχετους τῶν ἑαυτῆς προχέουσαν ὀφθαλμῶν καὶ φησὶν πρὸς τὴν γραίδα· τίς ἡ αἰτία τῶν τῆς κυνὸς ταύτης δακρῦων; ἡ δὲ γραῦς αὐτῇ σὺν δάκρυσιν ἀπεκρίνατο· αὐτῇ ἡ κύων θυγάτηρ μου, φεῦ, ἐτύγχανέν ποτε· καὶ τινος νεανίσκου ἐρασθέντος αὐτῆς
 15 καὶ ποικίλως αὐτὴν πρὸς συνουσίαν ἐκβιάζοντος αὐτῇ οὐδόλως ἠνέσχετο, ὁ δὲ γε νέος ἐκείνος ὑπὸ τῆς σφοδρᾶς ἀθυμίας κατηράσατο ταύτην ἐκ κατωδύνου καρ-

RETRACTATIO.

ἐμοῖς εἶξα λόγους, ὃ ἂν αἰτήσης μοι δώσω σοι. ἡ δὲ γραῦς τῶν λόγων ἀκούσασα λέγει τῷ νέῳ ὡς· ἐγὼ τὴν κόρην εἰς θέλημα σὸν καταστήσω. καὶ τοῦτο εἰπούσα εὐθύς ἐγείρεται καὶ τεχνικῶς τὰ τοῦ πράγματος κατορθοῖ· ἄλευρον γὰρ ἀγαγοῦσα καὶ
 20 τοῦτο μεθ' ὕδατος ὡς ζύμην σμιζασα πεπέρεως ὕστερον πολλοῦ γεμίζει τὸ ζυμᾶριον καὶ οὕτως αὐτὸ εἰς ψωμὸν κατασκευάζει. εἶτα ἐψήσασα καὶ τὸν ἄρτον λαβοῦσα, ἔτι δὲ καὶ ἦν εἶχε σκύλαν μεθ' ἑαυτῆς, πρὸς τὴν κόρην πορεύεται. ἦν δὲ ἡ κύων ὀπισθεν τῆς γραῖδος ἀκολουθοῦσα. ὅτε δὲ τῷ οἰκίῳματι τῆς ἐρωμένης ἐπλησίασε, ρίπτει τῷ κυναρίῳ ἐκ τοῦ ἄρτου ἐκείνου, ἡ δὲ κύων φαγοῦσα τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς δακρῦων ἔγε-
 25 μίσθη ἐκ τοῦ πεπέρεως καὶ σφοδρῶς δακρῦοῦσα ἠκολούθει τῇ | γραίδι. ταύτης εἰσελ- p. 53 θούσης πρὸς τὴν ἐρωμένην ὄρᾳ αὐτῇ ἡ γυνὴ τὴν κύνα κλαίουσαν καὶ δάκρυα ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφιείσαν· λέγει τῇ γραίδι· τίς ἡ αἰτία τῶν δακρῦων τῆς κυνὸς; ἡ δὲ γραῦς τῇ ἐρωτομωραιωπλοκοσυνθέτῳ καὶ ποθαγαπημενωπλουμισμένη κόρῃ ἀπεκρίνατο μετὰ δακρῦων· αὐτῇ ἡ κύων, ἦν ὄρᾳς, γλαυκοφθαλμοφρυδοβαπτόχειλε, θυγάτηρ μου, φεῦ,
 30 ἐτύγχανέν ποτε· καὶ τινος νεανίας ἀγαπήσας αὐτὴν πρὸς συνουσίαν ἠνάγκασε, αὐτῇ δὲ οὐδόλως ἐκείνη ἤκουσε. καὶ ὁ νέος ὑπὸ τῆς πολλῆς ἀθυμίας κατηράσατο ταύτην ἐκ

2 φησὶ B 4 πιπέρεως A, πεπέρεως B 5 ης ἄρτο A ib. τε om. B 7 ἀκολουθούσα A ib. συνεισερχομένη B 8 πρόσεπέλασε A, ἐπέλασε B ib. αὐτοῦ B 10 δακρυρροοῦσα B 12 προχέουσα B ib. φησὶ B 15 αὐτῇ A 16 τῆσφοδρᾶς A ib. κατωδύνου AB 20 πεπέρεως EF, hic etiam 25 23 δὲ] καὶ E 26 αὐτῇ Val. Schmidt ad P. Alfonsi Disc. Cleric. p. 129 27 καὶ λέγει? Ehb. 28 ἐρωτομωραίῳ πλοκοσυνθέτῳ legere sibi visus est sive correxit Du Cange Gloss. s. v. πλοῦμος, Val. Schmidt ἐρωτομωριοπλοκοσυνθέτῳ, Boiss. ἐρωτομωραιοπλοκοσυνθέτῳ, Paulus Cassel (Mischle Sindbad, Secundus-Syntipas, p. 410) ἐρωτομωρία πλοκοσυνθέτῳ ib. καθαγαπημένῳ, πλουμισμένη Du Cange, ποθαγαπημενωπλουμισμένη Boiss. 29 γλαυκοφθαλμοβαπτόχειλε EF, Eberhardo «ante φρυδο nomen adiectivum videtur excidisse» 30 καὶ τις Val. Schmidt 31 ἐκείνη F

διάς, καὶ εὐθύς ἡ θυγάτηρ μου εἰς κύνα, οἴμοι, μετεμορφώθη, ἣτις αὕτη ἡ
 δακρύνουσα κύων ἐστίν, ὡς ὄρεξ' ὁσάκις γὰρ τῆς οἰκίας ἐξέρχομαι, οὕτω πικρῶς
 ὀλοφυρομένη κατόπιν μου βαδίζει. ταῦτα τῆς γραίδος ἐκείνης μετὰ δακρύνων
 πρὸς τὴν κόρην εἰπούσης ἐκείνη καταπλαγεῖσα ἐφ' οἷς ἤκηκός τε καὶ ἐωράκει
 παλλομένην ἔσχε τῷ φόβῳ καὶ ἄπτουσαν τὴν καρδίαν, καὶ τῇ γραίδι ἔφη· δέος 5
 λοιπὸν, ὦ γύναι, κάμοι ἐπεισέρχεται· νέος γὰρ τις με προκύπτουσαν θεασάμενος
 ἔάλω μου τῇ θέα, καὶ πρὸς συνουσίαν με τοῦ τοιοῦτου βιασαμένου ἔγωγε τοῦ-
 τον μετὰ θυμοῦ ἀπεσεισάμην· καὶ νῦν ταῦτά σου ὀμιλησάσης μοι δέδοικα μὴ 10
 χρισ ἔμοῦ ἄγαγε, καὶ σοι φιλότιμον τὴν δεξιῶσιν ποιήσωμαι. ἡ δὲ μηχανικωτάτη
 ἐκείνη γραῦς, ἐγὼ, φησίν, ἀπελθοῦσα τὸν νεανίσκον ἐκείνον τὸ τάχος ἀγάγω
 σοι· πλὴν σὺ ἐν τῷ μεταξύ σαυτὴν κατακόσμησον. ἡ δὲ γε κόρη εὐθύς ἐγερωθεῖσα
^A
 f. 275 ἐαυτὴν τε ἀγλαομόρφῳ στολῇ κατελάμπρυνε καὶ τὴν οἰκίαν περιεκάθηρέ τε
 καὶ κατεκάλλυε καὶ τὰς ἐν αὐτῇ στρωμνάς κοσμίως κατέταξεν, εἶτα καὶ δεῖ- 15
 πνον πολυτελεῖ παρητοίμασεν. ἡ δὲ γε προαγωγὸς ἐξελθοῦσα εἰς τὴν τοῦ ἔραστοῦ
 ἀναζήτησιν ἐκείνον μὲν ἐφευρεῖν οὐκ ἠδυνήθη, συλλογισαμένη δὲ καθ' ἐαυτὴν
 B f. 78 ἔφησεν ὡς· ἡ νεᾶνις ἐκείνη δωρεαῖς φιλοτίμοις ὑπέσχετό με δεξιώσασθαι· λοιπὸν
 οὖν ἕτερόν τινα νεανίσκον εὐρήσω καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπάξω. περιερχομένη δὲ ἐν-
 τυγχάνει τῷ τῆς γυναικὸς ἀνδρὶ, καὶ πρὸς αὐτὸν, ἀκολούθει μοι, ἔφη μὴ εἰδυῖα 20

RETRACTATIO.

πολυπόνου καρδίας, καὶ εὐθύς εἰς κύνα, οἴμοι, μετεβλήθη. καὶ ὁσάκις βουληθῶ ἐξελ-
 θεῖν τῆς οἰκίας, οὕτω πικρῶς κλαίουσα ὀπίσω μου ἀκολουθεῖ. ταῦτα τῆς μαστροποῦ
 μετὰ δακρύνων εἰπούσης ἡ κόρη καταπλαγεῖσα ἐφ' οἷς ἤκουσε καὶ ἐώρακε, φόβῳ συλ-
 ληφθεῖσα τὴν καρδίαν εἶχε πηδῶσαν καὶ πρὸς τὴν γραῦν ἔλεγε· φόβος μοι πολὺς προσ-
 p. 54 ἐγένετο ἀπὸ τῆς σῆς διηγήσεως· νεανίας | γὰρ τις ἰδὼν με παρακύψασαν ἐκ τοῦ πα- 25
 ραθυρίου ἐκρατήθη τῷ ἐμῷ ἔρωτι, καὶ πρὸς συνουσίαν ἀναγκασθεῖσα οὐκ ἤκουσα· διὸ
 φοβοῦμαι μὴ ποτε πάθω καθὼς πέπονθεν ἡ θυγάτηρ σου ἀπὸ κατάρας ἐκείνου. καὶ
 τὸ λοιπὸν ἀναστᾶσα πορεύου καὶ εὐροῦσα τοῦτον ὡς ἐμὲ ὀδήγησον, καὶ ἐγὼ σε φιλο-
 τίμως ἀμείψομαι. ἡ δὲ γραῦς ἀπεκρίνατο· ἐγὼ κατὰ τὸ σὸν θέλημα τοῦτον εὐροῦσα
 πρὸς σὲ φέρω, σὺ δ' ἀναστᾶσα κατακόσμησον τὴν οἰκίαν σου καὶ τὸ πρόσωπόν σου 30
 ἅμα τῷ σώματι μύροις νίψον. καὶ ἡ κόρη ἀναστᾶσα ἐν τῇ ἑαυτῆς στρωμνῇ κοσμίως
 διετέθη καὶ δεῖπνον πολυτελεῖ προητοίμασεν. ἡ δὲ γε μαστροπὸς τὸν νέον ἐκείνον ζη-
 τήσασα οὐχ εὗρεν, ἕτερον δὲ νέον ἀντ' ἐκείνου εὐροῦσα, ἀκολούθει μοι, ἔφη. τούτου δὲ

1 οἴμοι A 3 ἐκείνος A 4 ἀκηχόετό τε B 6 εἰσέρχεται B 7 τῇ] τὴν καρδίαν
 B pr. ib. τοιοῦτου βιάσάμενος A, τοιοῦτου βιασάμενος B 8 ἀπεσσησάμην A, ἀποσιράμην B
 ib. μοι] με B ib. δέδοικά μοι A 9 αὐτῇ A, αὕτη B ib. ἐπαρρασαμένου A 10
 ἀναστᾶς A 11 μηχανικωτάτη A 14 κατελάμπρυνε A ib. περιεκάθηρέν τε B 15 κατε-
 κάλυψε A, κατελάμπρυνε B 17 ἠδυνήθη B 19 ἕτερόν τι A, τινα B 20 εἰδυῖα A
 23 sq. συληφθεῖσα F, ληφθησα D 32 παρητοίμασεν? Ebh. ib. μαστροπὸς DF

πάντως ὡς ὁ ἀνὴρ ἐκείνης ἐστὶ, καὶ ἀποφέρω σε, φησὶν, εἰς οἰκίσκον λίαν εὐ-
 κοσμότατον, ἐν ᾧ τις γυνὴ προσκάθηται περικαλλῆς σφόδρα καὶ ὠραισιότατη καὶ
 σοὶ τῷ ὄντι εἰς συνουσίαν ἐφαρμόττουσα. ὁ δὲ ἀνὴρ τούτοις τοῖς λόγοις τῆς
 προαγωγῆς καταθελχθεὶς, πορεύου μου ἔμπροσθεν, ἔφη. αὐτῆς δὲ τούτου προπο-
 5 ρευομένης κάκεινου συνεπομένου αὐτῇ παραγίνονται πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρός οἰκίαν.
 ὁ δὲ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἐωρακῶς καὶ ὅτι πρὸς ἐκεῖνον ἢ γραῦς αὐτὸν ἐκάλει συν-
 εχύθη τῇ λύπῃ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν· ἔοικεν ὄντως ὅτι τοιαῦτα ἢ σύζυγός
 μου διεπράττετο ἐξότου αὐτῆς ἀπεδήμησα. εἰσαγαγοῦσα δὲ αὐτὸν ἢ προαγω-
 γός καθεσθῆναι ἐπὶ τῆς αὐτοῦ συνήθους κλίνης πεποίηκε. θεασαμένη δὲ ἢ γυνὴ
 10 ὡς ὁ αὐτῆς γε ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐτύγχανεν εὐμηχάνῳ τινὶ πρὸς αὐτὸν τῇ πανουργίᾳ
 ἐχρήσατο, καὶ εὐθύς ἀναστᾶσα χεῖρας τῷ ἀνδρὶ ἐπέβαλεν καὶ τῆς αὐτοῦ γε-
 νειάδος ἀναιδῶς ἐφαφαμένη πλήττει αὐτοῦ τὴν ὄψιν καὶ σὺν δάκρυσιν ἐβόησε
 λέγουσα· ὦ ἀκόλαστε καὶ διεφθαρμένε, αὐταὶ ἡμῶν αἰ πρὸς ἀλλήλους συνθῆκαι
 τυγχάνουσιν, οὗτοι οἱ ἔνορκοι δεσμοί; οὐ σωφρονεῖν ἐπηγγείλω μοι μέχρι τῆς
 15 οἴκαδε ἀνακάμψεως; ἵνα καὶ τί λοιπὸν παρ' οὐδὲν πάντα θέμενος εἰς ζήτησιν
 μᾶλλον ἐξῆλθες τῆς προαγωγῆς ταύτης; ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκθαμβος λίαν γεγωνῶς ἐπὶ
 τῇ τοῦ γυναικίου τοσαύτῃ ἀναιδείᾳ καὶ ἀθρόᾳ ἰταμότητι, καὶ τί τὸ συμβεβηκός

RETRACTATIO.

ἔρωτήσαντος· ποῦ ἀπάγεις με; ἢ γραῦς ἔφη· φέρω σε, ὦ νεανία, εἰς οἶκον κοσμιώτατον
 πάνυ, ἐν ᾧ καὶ ὠραισιότατη καὶ περικαλλῆς κάθηται, δρόσον ἀποστάζουσα τῇ ὀσμῇ
 20 καὶ|κατὰ ἀλήθειάν σοι ἀρμόδια πρὸς συνουσίαν. ὁ δὲ ἀνὴρ τοῖς λόγοις τῆς γραῖς καθ- p. 55
 ελχθεὶς· πορεύου ἔμπροσθέν μου. κάκεινης ἔμπροσθεν καὶ τούτου ὀπισθεν, εἰσῆλθον
 εἰς τὴν οἰκίαν. ὁ δὲ ἀνὴρ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἐωρακῶς συνεταράχθη τῇ λύπῃ καὶ καθ'
 ἑαυτὸν ἔλεγεν ὡς· ἔοικε κατὰ ἀλήθειαν ὅτι αὐτὰ διέπραττεν ἢ σύζυγός μου ἀφ' οὗ
 ἐγὼ τῶν ὠδῶ ἐξῆλθον. εἰσαγαγοῦσα δὲ αὐτὸν ἢ προαγωγός ἐπὶ τῆς συνήθους κλίνης
 25 καθεσθῆναι πεποίηκεν. θεασαμένη δὲ ἢ γυνὴ ὅτι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐστίν, εὐτέχνῳ τινὶ
 πανουργίᾳ ἐνήργησε, καὶ εὐθύς ἀναστᾶσα χεῖρας ἐπέβαλε τῷ ἀνδρὶ καὶ τῆς αὐτοῦ
 γενειάδος ἀναιδῶς ἀφαμένη πλήττει αὐτοῦ τὴν ὄψιν καὶ σὺν δάκρυσιν ἐβόησε λέγουσα·
 ὦ ἀκόλαστε καὶ διεφθαρμένε, αὐταὶ ἡμῶν αἰ πρὸς ἀλλήλους συνθῆκαι τυγχάνουσι,
 οὗτοι οἱ μεθ' ὅρκου δεσμοί; οὐ σωφρονεῖν ἐπηγγείλω μοι μέχρι τοῦ ἐπαναστρέψαι σε
 30 εἰς τὸν οἶκον; ἵνα τί λοιπὸν εἰς οὐδὲν ταῦτα θέμενος εἰς θέλημα|καὶ λόγους ἦλθες τῆς p. 56
 γραῖς ταύτης; ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκπλαγείς σφόδρα ἐπὶ τῇ τοῦ γυναικίου τοσαύτῃ διανοίᾳ καὶ
 ἀφηνιδίῳ ἀναισχυντίᾳ, καὶ τί ἦν τὸ ζήτημα ὃ σήμερον συνέβη σοι, ἔφη, γύναι; αὕτη

1 ὡς ἐκείνης ἀνὴρ ἐστίν B 2 περικαλλῆς A, προσκαλλίς B 3 ἐφαρμόττουσα A 4 προα-
 γώγου A 6 τὸν αὐτοῦ B 1b. γράϊς (= γραῖς?) A 7 ἑαυτὴν ἔλεγε B 7 sq. τοιαῦτα ἢ σ.
 μ. A, ἢ σ. μ. τοιαῦτα B 8 ἐξότου A, ἐξ οὗ τοῦ B 1b. αὐτῆς] αὐτός? 10 ὁ αὐτός (o ex η)
 γε ὁ ἀνὴρ B 1b. ἐκεῖ A 1b. ἐτύγχανε B 1b. εὐμοχάνῳ A 11 sq. γενειάδος A, γενεά-
 dos B 14 τωγχάνουσιν A 15 καὶ om. B 17 ἀναιδεία A, διανοία B 19 καὶ ὠραισιότατη]
 «videtur desse γυνή τις» Boiss. 1b. περικαλλίς F 20 sq. καταθελχθεὶς Val. Schmidt 21
 post πορεύου inserendum esse ἔφη ci. Ehh., idem post ἔμπροσθεν inseruit πορευομένης 23
 ἔλεγε DF 1b. αὐτᾶ D, τοιαῦτα ci. Boiss. 26 ἐπέβαλλε F corr. ead. m. 32 ὃ] τὸ D
 3*

αἰτίαμα πέφυκε; πρὸς τὴν σύζυγον ἀπεκρίνατο. ἡ δὲ, σήμερον, φησὶν, ἠκηκόειν τῆς ὁδοῦ σε καταλαμβάνειν καὶ σοῦ τῆς πρὸς με διαθέσεως ἐποισάμην ἀπόπειραν, εἰ ἄρα τετήρηκας τὰς συνθήκας ἀπαραβάτους, καὶ τὴν οἰκίαν σαρώσασα
 f. 276^A καὶ | ἑμαυτὴν κοσμίως στολίσασα προσποιητῶς ταυτηνὴ τὴν γραῖδα πρὸς σε ἔστειλα, ὥστε δι' αὐτῆς δοκιμάσαι τὴν τῆς γνώμης σου ἔκβασιν καὶ εἴπερ πρὸς 5
 με σωφροσύνην συνετήρησας ἢ τούναντίον δι' ἀκολάστου πράξεως τὴν ἐμὴν κοίτην διέφθεις, καὶ ἰδοῦ σε δολιόφρονα καὶ ἀκόλαστον εὔρηκα καὶ τῶν ἐνόρκων συνθηκῶν ἀναμφίλεκτον ὑπερόπτην. λοιπὸν γοῦν οὐκέτι σοι φιλιάζουσαν ἔξεις ἐμὲ τὴν ὁμόζυγον, οὐδεπώποτε, δόλιε, διαλλαγῆσομαί σοι. ὁ δὲ ἀνὴρ ἔφη πρὸς αὐτήν· ἐγὼ μᾶλλον, ὦ γύναι, τάναντία δὴ ταῦτα κατὰ σοῦ ὑπόπτειον καὶ 10
 ὅτι μεθ' ἐτέρων τοιαῦτα εἰ ἀκόλασταίνουσα· ἐπεὶ δὲ οὕτως, ὡς ἔφη, ἔχειν σε δισχυρίζει, δὴλά σοι καὶ τὰ κατ' ἐμὲ παριστῶ, ὡς τῇ γραῖδι ταύτῃ τούτου χά-
 B f. 79 ριν ἠκολούθηκα, | ἐφ' ᾧ πρὸς τὴν ἐμὴν με προσεκαλεῖτο οἰκίαν· εἰ γὰρ πρὸς ἑτερόν τι μέρος ἀπάγειν με ἐπεχείρησεν, οὐδὲ προσεσχηνέαι τῷ λόγῳ αὐτῆς ἠνεσχόμεν ἂν τὸ σύνολον. ἡ δὲ γυνὴ ὡσπερ τοῖς ῥηθείσι διαπιστοῦσα καὶ σφο- 15
 δροτέρῳ δῆθεν τῷ θυμῷ κατ' αὐτοῦ φερομένη καὶ ἑαυτῆς πλήττει τὴν ὄψιν τὴν τε στολὴν διαρρήξασα πάλιν αὐτοῦ κατεκραύγαζε λέγουσα· ὦ δολίων ἀνδρῶν δολιώτερε καὶ σχολίων σχολιώτερε, ὁ κατ' ἐμοῦ δολεῖ τῇ γνώμῃ χρη-

RETRACTATIO.

ἀπεκρίνατο· ἐγὼ σήμερον ἠκηκόειν καταλαβεῖν σε τὰς θύρας τοῦ κάστρου, καὶ δοκίμην βουληθεῖσα ποιήσασθαι τῆς πρὸς ἐμέ σου ἀγάπης καὶ ὑποσχέσεως, τὴν οἰκίαν 20
 σκοπίσασα καὶ ἑμαυτὴν κοσμήσασα προσποιητῶς ταύτην τὴν γραῦν πρὸς σέ ἔπεμψα, ἵνα δι' αὐτῆς δοκιμάσω σου τὴν τῆς γνώμης σου βούλησιν καὶ ἕανπερ σωφροσύνην ἐτήρησας, καὶ ἰδοῦ ἐν γνώσει κακὰ ἔχοντα εἰδὼν σε καὶ τῶν ἐνόρκων συνθηκῶν καταφρονητήν. λοιπὸν οὐκ ἔτι ἔσομαι μετὰ σοῦ εἰς γυναῖκα, ἀλλ' οὐδέποτε φίλιν ἢ ἀγά-
 πην ἔξω πρὸς σέ καθαρὰν. ὁ δὲ ἀνὴρ ὁ μάταιος ἔφη πρὸς αὐτήν· ὦ γύναι, ἐγὼ μᾶλ- 25
 λον κατὰ σοῦ ὑποψίαν εἶχον καὶ τὰ ἐναντία ὑπενόουν, καὶ ὡς εἰδὼν σε οὕτως κεκαλ-
 p. 57 λωπισμένην καὶ πρὸς μίξιν ἔτοιμον, τοιαῦτα ἐνόμισα καὶ μετὰ ἐτέρων ἀνδρῶν ἐνεργεῖν σε· ἐπεὶ δὲ, ὡς λέγεις, χάριν δοκιμῆς ἐπ' ἐμὲ ταῦτα ἐποίησας, φανεράν σοι ποιήσω καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην· ἐγὼ τούτου χάριν ἠκολούθησα τῇ γραῖδι, τοῦ ἰδεῖν εἰ πρὸς τὴν ἐμὴν προσκαλεῖται οἰκίαν· εἰ γὰρ εἰς ἄλλην τινὰ οἰκίαν ἢ γυναῖκα ἔλεγέ μοι ἀπιέναι, 30
 οὐκ ἂν ὑπέμενον κἄν ἀκοῆ τὸν λόγον ἀκοῦσαι. ἡ δὲ γυνὴ σχηματοποιήσασα ὡς μὴ τοῖς λεγομένοις δῆθεν πιστεύουσα καὶ ἰσχυροτέρως τῇ λύπῃ καταφερομένη, ἤρξατο τύπτειν τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἱμάτια σχίζειν καὶ βοᾷ ὡς οὐκ ἔτι τοῖς ὄρκοις πιστεύσω, ἐπεὶ μηδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια. ταῦτα πρὸς τὸν ἄνδρα ποιήσασα ἀρκετὸν και-

1 αἰτίαμα A, αἴτημα B 4 ταύτην τὴν γραῖδα προσὲ A 5 ὡς εἴτε δι' A 6 συνετήρησας A, τετήρηκας B 7 δολιόφρονα A 8 συνθήκων B ib. ἀναφύλεκτον A, ἀνεφύλακτον B ib. λοιπὸν A 9 οὐδεπώποτε A, οὐδέποτε B 10 ἔγωγε B ib. τούναντίον? 11 sq. ὡς ἔφη ἔχειν σε δισχυρίζειν B, ὡς ἔχεις ἔφην σε διῆσχυρίζειν A 12 κατὰ με A 13 ἐμὴν με A, ἐμὴν B ib. πρὸς om. B 14 ἐπαγαγεῖν με ἐπέχρησεν B ib. οὐδε προσεσχηνέαι A 15 τῇ | ριθῆσει A 15 sq. σφοτέρῳ B. metaphrasta nescio an σφοδροτέρως legerit 16 πλήττει] τύπτει B 17—43,1 λέγουσα— τοῖς om. B 22 σου alterutrum delendum censebat et priusclusit Ebh. 23 ἐνόρκω D 27 ἐνομίσασα F 34 μὴ δὲ μία F

σάμενος, οὐκέτι σου τοῖς ὄρκοις πεποιδῶσα ἔσομαι, ὅτιπερ αὐτοῖς οὐδεμία πρόσ-
 5 εστιν ἀλήθεια. ταῦτα πρὸς τὸν ἄνδρα διαπραξαμένη ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν αὐτῷ
 δῆθεν ἀπεχθάνετο καὶ οὐ πρότερον αὐτῷ διηλλάγη, ἄχρις ὅτου ἐκεῖνος πολυτελεῖ
 αὐτῇ κόσμον κατεσκεύασεν χρυσοῦ ἅμα καὶ ὑφάσματος. καὶ νῦν, ὧ δέσποτα
 βασιλεῦ, ἀπὸ ταύτης δὴ γινῶθι τῆς διηγήσεως ὡς οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ταῖς
 τῶν γυναικῶν μηχανουργίαις ἀντικαθίστασθαι δύναται. τούτων παρὰ τοῦ τε-
 τάρτου καὶ σοφωτάτου συμβούλου ὁ βασιλεὺς ἀκροασάμενος κελεύει τὸν υἱὸν
 αὐτοῦ μηδαμῶς ἀποκτανθῆναι.

Ἡ δέ γε αὐτοῦ μιαιρωτάτη παλλακὴ τῆς ἐπὶ τῷ υἱῷ ἀναβολῆς τοῦ βασι-
 10 λέως αἰσθημένη παρέστη αὐτῷ κατὰ τὴν προρρηθεῖσαν τετάρτην ἡμέραν ἀπό-
 δεσμόν τινα τῇ χειρὶ κατέχουσα, καὶ φησὶν πρὸς αὐτόν· ἰδοῦ, βασιλεῦ, φάρμακον
 δηλητηρίον, ὡς ὄραξ, ἐπιφέρομαι, καὶ σοι τὸν ζῶντα θεὸν ἐπόμνυμι ὡς εἰ μὴ
 ἀπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς θάπττον ἐκδικήσεις με καὶ ξίφει αὐτὸν ἀναλώσεις, ὅτι ἐνυ-
 βρίσαι μοι ἀναιδῶς ἐπειράτο σῶφρονί τε οὔσῃ καὶ σωφρόνων τῶν γεννητόρων,
 15 ἔξ αὐτοῦ δὴ τοῦ δηλητηρίου ἀνυπερθέτως πίομαι καὶ βιαίως τῆς ζωῆς ἀποραγή-
 σομαι καὶ ἔσται σοι θεόθεν τῆς ἀπωλείας μου ἕνεκεν ἀσύγνωστος ἢ κατάκρισις.
 οὐδὲν δὲ τὸ παράπαν οἱ σοφοὶ οὗτοι σύμβουλοί σε ὠφελήσουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον

RETRACTATIO.

ρὸν προσποιητῶς τοῦτον ἐμνησικάκει μὴ λαλῆσαι αὐτὸν καὶ οὐ πρότερον ἀγάπη
 τούτῳ πεποίηκεν, ἄχρις οὐ ἐκεῖνος πολλὴν ἐξοδὸν καλλωπισμοῦ ἐκ χρυσοῦ ταύτῃ ἔχα-
 20 ρίσατο, ἅμα δὲ καὶ ἱμάτια. καὶ νῦν, ὧ βασιλεῦ, ἀπὸ ταύτης γινῶθι τῆς διηγήσεως ὡς p. 58
 οὐδὲν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς τῶν γυναικῶν μηχανουργίας δύναται μαχέσασθαι.
 οὕτω παρὰ τοῦ τετάρτου συμβούλου ὁ βασιλεὺς ἀκροασάμενος κελεύει τὸν υἱὸν αὐ-
 τοῦ μὴ ἀποκτανθῆναι.

Ἡ δὲ μαινὰς ἐκείνη τοῦ βασιλέως παλλακὴ νόησασα τὴν τοῦ βασιλέως ἀνα-
 25 βολὴν, ἣν περὶ τὸν ἄδικον φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἀναβάλλεται, κατὰ τὴν τετάρτην
 ἡμέραν παρέστη τῷ βασιλεῖ κρατοῦσα ἐν ταῖν χερσὶν δεσμόν τινα βοτανῶν, καὶ λέγει
 αὐτῷ· ἰδοῦ, βασιλεῦ, φάρμακον δηλητηρίον ἐπιφέρομαι, καὶ σοι ζῶντα θεὸν ἐπόμνυμι
 ὡς μὴ ἀπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς ἐκδικήσεις με καὶ ξίφει αὐτὸν ἀναλώσεις, ὅτι με ὑβρίσεν ἀναι-
 σχύντως σῶφρονι οὔσῃ καὶ σωφρόνων γονέων, ἔξ αὐτοῦ τοῦ βλαπτικοῦ καὶ θανατη-
 30 φόρου φαρμάκου πίομαι καὶ βιαίως τῆς ψυχῆς ἀποχωρισθῆσομαι καὶ ἔσται σοι θεόθεν
 τῆς ἀπωλείας μου ἕνεκα ἀσυγχώρητος ἢ κατάκρισις. πόθεν δὲ οὗτοι οἱ σοφοὶ σου
 σύμβουλοι ὠφελῆσαι σε δυνήσονται; ἀλλὰ μᾶλλον, νομίζω, συμβήσεται σοι ὑπ' αὐτῶν p. 59

1 ἑαυτοῖς οὐδὲ μία B 4 αὐτὴν B ib. κατεσκεύασε χρυσοῦν B 6 μηχανουργίας A

ib. ἀντικαθίσταται B 9 in marg. m. rec.: ἡ γυνή A ib. μιαιρωτάτη παλακὴ A, μιαιρῶ^τ πα-
 λακίς B 10 προρρηθεῖσαν B. apud Syrum dici nulla significatio 12 v. καὶ in A finitur fol.
 276, proximi duo quaterniones perierunt. quam ob rem ea quae sequuntur usque ad priorem
 sexti philosophi narrationem mediam, unde orditur cod. C, unius B codicis fide nituntur 13
 θάπττον] θάνατον (cf. p. 19,7. 32,5) 15 sq. ἀποραγήσωμαι 16 ἀσύγνωστος 17 οὐδὲν] ὄθεν,
 quod aliter correxit metaphrasta 18 λαλήσασα Ebh. 21 οὐδὲν] «expectabam οὐδεὶς» Boiss.

22 οὕτω ex τούτων ortum videtur propter rubricatoris alicuius negligentiam, quemadmodum
 24 in F ex Ἡ δὲ factum est δὲ 24 παλακὴ F 28 post ὡς Boiss. inseruit εἰ ib. ὅτι ὑβρί-
 σεν EF, ὅτι μοι ὑβρίσεν ci. Boiss., ὅτι ἐνύβρισεν Ebh.

συμβήσεται σοι ὑπ' αὐτῶν ὡσπερ καὶ τινι τῶν χοίρων ἐπισυμβέβηκεν. ἔθος γὰρ ἦν ἐκείνῳ ἐπὶ τινα συκῆν παραγίνεσθαι καὶ τὰ τοῦ δένδρου ἀποπίπτοντα σῦκα ἐκάστοτε ἐσθίειν. μιᾶ γοῦν τῶν ἡμερῶν παρ' αὐτὴν ἀφίκετο κατὰ τὸ αὐτοῦ σύνθηδες καὶ τινα ὄρᾳ πίδακα τῆ συκῆ ἐπαναβάντα καὶ ἐκ τῶν σύκων ἐσθίοντα. ὁ δὲ γε πίδαξ τὸν χοῖρον ἐωρακῶς ῥίπτει αὐτῷ ἐν σῦκον ἄνωθεν, ὅπερ ὁ χοῖρος τῶν 5 πιπτόντων ἡδύτερον τυγχάνον ἠδέως καὶ ἤσθιε. καὶ τούτου χάριν ἕτερον σῦκον ῥιφθῆναι παρὰ τοῦ πίδακος ἐξεδέχετο. ἐκείνου δὲ οὐδὲν ἔτι τῷ χοίρῳ προσρίπτοντος ἴστατο οὗτος κάτωθεν ἐκτεταμένος κεκτημένος τὸν τράχηλον καὶ πρὸς τὸν πίδακα ἀδιακόπως ἠτένιζεν. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτοῦ ἄνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατείνοντος αἱ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ φλέβες ἀπεψύγησαν, καὶ παραχρῆμα ὁ χοῖρος τῆς 10 ζωῆς ἀπερράγη. τούτων ὁ Κῦρος παρὰ τῆς γυναικὸς ἀκούσας καὶ δεδιὼς μήπως ἑαυτὴν τῷ δηλητηριῷ κτείνῃ φαρμάκῳ καὶ αὐτὸς ἀποδειχθῆ τοῦ θανάτου αὐτῆς αἴτιος, κελεύει αὐθις τὸν υἱὸν ξίφει ἀναλωθῆναι.

B f. 80 Τῆς | τοιαύτης οὖν ἀποφάσεως αὐθις ἐξενεγθείσης εἰσέρχεται πρὸς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν ὁ πέμπτος αὐτοῦ φιλοσοφώτατος σύμβουλος 15 καὶ τὴν συνήθη αὐτῷ ἀπονείμας προσκύνησιν, δέσποτα, φησὶν, βασιλεῦ, ζῶης εἰς τὸν αἰῶνα. ἐπίσταμαι σὺν ἀκριβείᾳ ὡς ἀνάπλευς σοφίας καὶ συνέσεως πέφυ-

RETRACTATIO.

ὡσπερ καὶ τινι τῶν χοίρων ἐγένετο. συνήθως γὰρ εἶχεν ἐκεῖνος ὁ χοῖρος ἐπὶ τινα συκῆν δένδρον πορεύεσθαι καὶ τὰ ἀποπίπτοντα ἐκ τοῦ δένδρου σῦκα ἐσθίειν. καὶ μιᾶ τῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ εἰδισμένον πορευθεὶς πρὸς τὴν συκῆν ὄρᾳ τινα πίδακα κατὰ 20 τῆς συκῆς ἐπαναβάντα καὶ τὰ σῦκα ἐσθίοντα. ὁ δὲ γε πίδαξ τὸν χοῖρον θεασάμενος ῥίπτει αὐτὸν κάτωθεν σῦκον, ὅπερ φαγὼν ὁ χοῖρος γλυκύτερον τῶν ἄλλων τῶν κάτω πιπτόντων σύκων κατέφαγε, καὶ πάλιν ἄλλον σῦκον ἐκ τοῦ πίδακος καταλαβεῖν ἤλαπιζεν. ὡς δ' ὁ πίδαξ ἄλλο σῦκον οὐκ ἔριψεν, ἴσατο κάτωθεν ὁ χοῖρος ἐκτεταμένον ἔχων ἄνω τὸν τράχηλον καὶ βλέπων ἀδιαλείπτως τὸν πίδακα. ἐπὶ πολὺ δὲ τοῦ χοί- 25 ρου ἄνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντας αἱ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ φλέβες ἀπεψύγησαν, καὶ p. 60 παρευθὺς ὁ χοῖρος τῆς ζωῆς ἀπερράγη. τούτων ὁ Κῦρος παρὰ τῆς γυναικὸς ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς μή πως ἑαυτὴν τῷ βλαβερῷ ἐκείνῳ κτείνῃ φαρμάκῳ καὶ αὐτὸς αἰτία φανήσεται τοῦ θανάτου αὐτῆς, κελεύει πάλιν τὸν υἱὸν ἀνααιρεθῆναι.

Τότε ὁ πέμπτος σύμβουλος καὶ φιλόσοφος κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν εἴσεισι 30 πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ συνήθως αὐτὸν προσκυνήσας φησὶ ζῶις εἰς τὸν αἰῶνα, βασιλεῦ. ἀκριβῶς γινώσκω σε, βασιλεῦ, ὡς ἄκρως τῆ γνώσει καὶ τῆ σοφίᾳ καὶ τῆ παιδείᾳ γεγέννησαι· ἵνα τί τοῖνυν ὁ οὕτω συνέσεως ἔχων ἀσυλλόγιστον ἀποφαίνῃ τὴν καταδίκην,

1 συμβήσεται 2 καὶ τὰ] κατὰ 5 αὐτῷ ἐν] αὐτόν 7 δὲ addidi 9 ἀδιακόπτως
10 ἀπεψύγησαν 11 κύρος 18 lemma: πέμπτον (πᾶ i. e. πάλιν F) παράδειγμα τῆς γυναι-
κός ib. συνήθειαν F 18 sq. et 20 συκῆν, 19 et 21 σῦκα F (neque differt B, qui etiam 6 σύ-
κον habet) 19 δένδρον seclusit Ehb., item 20 alterum κατὰ 22 κάτωθεν] κάτω ἐν Ehb.
23 κατέφαγε] κατεφάνη Ehb. ib. λαβεῖν D 24 ἄλλον F ib. ἴσα τό D, ἴσα τό F,
ἴσατό E, ἴστατο Boiss., εἴσατο Bursian 26 ἀπεψύγησαν F 28 αἴτιος? Ehb. 30 lemma:
πέμπτος φιλόσοφος DE 31 ζῶης Ehb. 32 ἀκριβῶς — βασιλεῦ om. F ib. ἄκρος Boiss.

κας· ἵνα τί τοίνυν ὁ ἀγχινοῖα κατάκομος οὕτως ἀσυλλόγιστον ἀποφαίνῃ τὴν κα-
 ταδίκην καὶ μὴ πρότερον συζητεῖς καὶ ἐρευνᾷς τὸ προκειμένον; ἀλλ' ὅμως ἄκου-
 σόν μου τῆς παρούσης διηγήσεως. ἦν γάρ τις στρατιώτης ἀνὴρ, ὃς τῷ βασιλεῖ
 καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῷ μεγιστᾶσι τῆς οἰκείας ἔνεκεν ὤκειώτο γενναιότητος. κύνα δέ
 5 τινὰ ὁ τοιοῦτος ἐκέκτητο ἀπ' αὐτῆς τε τῆς γεννήσεως παρ' αὐτοῦ ἀνατραφέντα
 καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ τούτῳ ἐπιταττόμενα ὡσπερ τις τῶν λογικῶν πράττοντα· ὅθεν
 καὶ προσπαθῶς ὁ στρατιώτης περιεῖπε τὸ κυνάριον. ἐν μιᾷ γοῦν ἡ τοῦ ἀνδρὸς
 σύζυγος πρὸς τοὺς ἑαυτῆς ἀπῆι γεννήτορας, καὶ τὸν ἑαυτῆς νηπιᾶζοντα παῖδα
 παρὰ τῷ πατρὶ λιποῦσα ἀκριβῶς αὐτῷ προσέχειν τῷ ἀνδρὶ παρήγγειλεν· ἐγώ
 10 γάρ, φησὶν, οὐ χρονίσω τοῦ ἐπανελθεῖν. καὶ ταῦτα εἰποῦσα κεκοίμηκεν τὸ παι-
 δίον πρότερον καὶ εἰδούτως ἐκεῖθεν ὑπανεχώρησεν. τοῦ δέ γε ἀνδρὸς τῇ οἰκίᾳ
 προσκαρτεροῦντος καὶ τοῦ παιδίου ὑπνώσαντος ἀθρόον τις τῶν τοῦ βασιλέως
 παρεγένετο δορυφόρων. καὶ τὴν θύραν τοῦ τοιοῦτου κρούσαντος ἐξῆλθεν ὁ στρα-
 τιώτης θεασόμενος τὸν κρούσαντα. ἑωρακῶς δὲ αὐτὸν ἐκεῖνος, ὁ βασιλεὺς καλεῖ
 15 σε, πρὸς αὐτὸν εἶρηκεν. ὁ δὲ στρατιώτης ἅμα τῷ λόγῳ τὰ ἑαυτοῦ στρατιωτικὰ
 περιβάλλεται ἄμφια, καὶ τὴν σπάθην ἀράμενος καὶ τῷ δορυφόρῳ μέλλων ἀκο-
 λουθῆσαι προσκαλεῖται τὸν κύνα καὶ παραγγέλλει αὐτῷ τὰ τε ἐκεῖσε καὶ τὸ
 παιδίον τηρεῖν, τοῦ μηδένα, φησὶν, τὸ παράπαν προσπελάσαι τῷ οἰκήματι. ὁ
 μὲν οὖν στρατιώτης τῷ κυνὶ ταύτη παραγγείλας πρὸς τὸ τοῦ βασιλέως ἀπῆι

RETRACTATIO.

20 εἰ μὴ πρότερον συζητεῖς καὶ ἐρευνᾷς τὴν ἀλήθειαν; ὅθεν καὶ ἄκουσόν μου τῆς διη-
 γήσεως. ἦν γάρ τις στρατιώτης ἀνὴρ, ὅστις τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἄρχουσιν
 ὤκειώτο καὶ ἠγαπάτο γενναιότητος καὶ ἀνδρείας. ὁ δὲ τοιοῦτος στρατιώτης σκύλον
 ἀνέθρεψε μικρόθεν, καὶ ὅσα ἐνετείλετο τῷ σκυλακίῳ, ἐποίει ὡς λόγον ἔχων· ὅθεν καὶ
 μετὰ πολλῆς ἀγάπης ἔτρεφεν ὁ στρατιώτης τὸν κύνα. ἐν μιᾷ γοῦν | τῶν ἡμερῶν ἡ τοῦ p. 61
 25 ἀνδρὸς σύζυγος πρὸς τοὺς ἑαυτῆς ἀπῆλθε γονεῖς, καὶ τὸ αὐτῆς νηπιᾶζον παιδίον
 ἀφῆκε τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγείλας αὐτῷ περὶ τοῦ παιδίου ὥστε βλέπειν καὶ προσ-
 ἔχειν αὐτό· εἶπε γάρ τῷ ἀνδρὶ ὅτι· οὐκ ἀργήσω, ἀλλὰ συντόμως ἐλεύσομαι. καὶ
 οὕτως εἰποῦσα τὸ παιδίον ἐκοίμησε καὶ ἀπῆλθε. τοῦ δὲ ἀνδρὸς τῇ οἰκίᾳ καθημένου
 καὶ τοῦ παιδίου κοιμωμένου ἐξαίφνης τις τῶν τοῦ βασιλέως εἰσῆλθε στρατιωτῶν. καὶ
 30 τὴν θύραν κρούσαντος ἐξῆλθὼν ὁ ἀνὴρ, ἰδὼν τὸν παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθέντα λέ-
 γει αὐτῷ· τί σὺ θέλεις; ὁ δὲ λέγει· ὁ βασιλεὺς καλεῖ σε. καὶ ὁ στρατιώτης ἅμα τῷ
 λόγῳ τὰ στρατιωτικὰ ἐνεδύσατο ἄρματα, καὶ τὴν σπάθην ἀράμενος προσκαλεῖται τὸν
 σκύλον καὶ παραγγέλλει αὐτῷ φυλάσσειν τὸν οἶκον καὶ τὸ παιδίον, μηδένα ἐάσας
 εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον. ὁ μὲν οὖν στρατιώτης τὸν κύνα παραγγείλας ἀπῆλθε πρὸς τὸ
 35 παλάτιον. τοῦ δὲ σκύλου τῷ παιδί παρακαθημένου καὶ τοῦ παιδὸς κοιμωμένου ὁρᾷ p. 62

1 κῆκομος 5 τε] δέ. au delendum? 6 τοῦτο ib. ὡσπερ τινὰ 7 προσπαθῶς 10
 χρονίσω 11 εἶθ' οὕτως 12 ἀθρόον τίς 14 θεασόμενος 18 προσπελάσαι 19 ταῦτα?
 20 εἰ] immo καὶ 21 lemma: διήγησις πέμπτου φιλοσόφου 22 vides non solum articulum
 (τῆς γενν. Ebh.) intercidisse 23 ἐνέτυλε τὸ σκυλακίῳ D, ἐνέτειλε, τὸ σκυλακίον Boiss. ib.
 ἔχον Boiss. 26 παραγγείλας D, παραγγείλασα Boiss. ib. αὐτῷ πολλὰ περὶ F 27 αὐτῷ?
 Ebh. 29 ἦλθε? Ebh.

παλάτιον. τοῦ δὲ γε κυνὸς τῷ παιδί παρακαθημένου κάκεινου ὕπνῳ κατεχο-
 μένου ὄρᾳ ὁ κύων ὄφιν τινὰ παμμεγέθη κατὰ τοῦ παιδὸς ἔρποντα καὶ αὐτῷ
 ἐκφυλάξαι σχεδὸν ἐπειγόμενον. αὐτίκα γοῦν ἐγερθεὶς πόλεμον πρὸς τὸν ὄφιν συν-
 ἔστησεν καὶ καταδακῶν αὐτὸν παραχρῆμα νεκρὸν ἀπηγάσατο. κατ' αὐτὴν δὲ
 τὴν ὥραν ἐπανῆκεν ὁ στρατιώτης, καὶ τούτου εἰσερχομένου ὁ κύων αὐτῷ χαρι- 5
 ἔντως προσάπληντησεν. θεασάμενος δὲ ἐκεῖνος αἵματι τὸ τοῦ κυνὸς στόμα λελυ-
 θρωμένον ἐδόκει περὶ αὐτοῦ ὡς τὸν παῖδα βέβρωκε, καὶ θυμωθεὶς κατ' αὐτοῦ
 τῷ ξίφει τύψας τὸν κύνα ἀπέκτεινεν. εἶτα ἐντὸς τῆς οἰκίας γενόμενος ὄρᾳ τὸν
 παῖδα καθέδοντα καὶ μὴ κατὰ τι τὸ σύνολον παραβλαβέντα, ἐωράκει δὲ καὶ
 τὸν ὄφιν ἀποκτανθέντα καὶ πρὸς τῇ κεφαλῇ τοῦ παιδίου κείμενον, καὶ εὐθύς 10
 ἔγνω ὡς ὁ κύων τὸν ὄφιν ἀπέκτεινεν. εἶτα πικρῶς μετεμέλετο ὅτιπερ ἀναιτίως
 τὸν κύνα ἀνήρηκεν, οὐδὲν δὲ πάντως τῆς μεταμελείας ἀπόνωτο. καὶ σὺ οὖν,
 ὦ βασιλεῦ, μὴ οὕτως ἀκόπως τὸν υἱόν σου ἀνέλης, μήπως καὶ τῷ σῷ κράτει
 ὡς ἐκείνῳ δὴ τῷ στρατιώτῃ συμβήσεται καὶ μεταμελόμενος ἐπευχαῖς οὐδὲν
 B f. 81 σεαυτὸν ὄνησαι δυνηθήσῃ. καὶ ἄλλης δὲ μου διηγήσεως ἄκουσον. 15

Ἄνῃρ γάρ τις ἦν τὸν τρόπον ἀκόλαστος, ὃς ἡνίκα περὶ τινος εὐειδοῦς ἡκη-
 κόει γυναικὸς πάντα λίθον ἐκίνει, τὸ τοῦ λόγου, ἄχρις ἂν αὐτῇ ἐκ παντὸς τρό-

RETRACTATIO.

ὁ κύων ὄφιν τινὰ παμμεγέθη ἐρχόμενον κατὰ τοῦ παιδὸς καὶ αὐτοῦ ἐκροφῆσαι τὸ
 αἶμα σπουδάζοντος. καὶ παρευθὺς ὁ κύων ἐγερθεὶς πόλεμον πρὸς τὸν ὄφιν ἐποίησε καὶ
 καταδακῶν αὐτὸν νεκρὸν αὐτὸν ἀπειργάσατο. κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ὥραν ἦλθε καὶ ὁ 20
 στρατιώτης, καὶ ὁ κύων μετὰ χαρᾶς τούτῳ ἀπήντισεν. ἰδὼν δὲ ὁ στρατιώτης τὸ
 στόμα τοῦ σκύλου ἡμαγμένον, ἔδοξεν αὐτῷ ὡς ὁ κύων τὸ παιδίον ἔφαγε, καὶ κρούσας
 αὐτὸν τῷ ξίφει ἀπέκτεινεν. εἶτα ἐντὸς τοῦ οἴκου γενόμενος ὄρᾳ τὸν παῖδα κοιμώμε-
 νον ἀβλαβῆ, θεωρεῖ δὲ καὶ τὸν ὄφιν σκοτομένον καὶ πρὸς τῇ κεφαλῇ τοῦ παιδίου κεί-
 μενον, καὶ ἅμα ἔγνω ὡς ὁ κύων τὸν ὄφιν ἐφόνευσε. καὶ πικρῶς ὀλοφύρετο ὅτι χωρὶς 25
 ἀφορμῆς τὸ τοιοῦτον ἀπέκτεινε κυνάριον, οὐδὲν δὲ ὁ κύων ἐκ τῆς τοῦ αὐθεντὸς αὐ-
 τοῦ μεταμελείας ἀφελήθη ἡδυνήθη, οὐδὲ ὁ στρατιώτης ἡδυνήθη ἀπὸ τῆς λύπης
 p. 63 καὶ τῆς μεταμελείας ἐγεῖραι τὸν κύνα. διὸ καὶ σὺ, βασιλεῦ, μὴ οὕτως ἀσκέπτως | τὸν
 υἱόν σου φονεύσης, μή πως καὶ τῷ σῷ κράτει μετὰ μέλος γενήσεται ὕστερον ὡς τῷ
 στρατιώτῃ. καὶ ἴσως ἐκεῖνος περὶ τινος ζῴου, καὶ ταῦτα κυνὸς ὄντος φιλοδεσπότου· σὺ 30
 δὲ περὶ υἱοῦ τίνα ἔξεις ἀπολογία, ἀδίκως καὶ ἐξ ἀκοῆς μόνης τοιαῦτα ἐπιχειρήσας;
 ὅμως μέντοι γε, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἄλλης διηγήσεως ἐπισχῶν ἄκουσον, παρακαλῶ.

Ἄνῃρ τις ἦν τῇ γνώμῃ σαθρὸς, ἀκόλαστος τῇ φύσει καὶ πορνοκόπος, ὡς ὁπότεν
 περὶ τινος ὠραίας γυναικὸς τι ἤκουε, πᾶν πρᾶγμα δευτέρου λόγου ἐποιεῖτο καὶ ἐν

1 sq. κατεχομένω 2 sq. αὐτὸν ἀμφιελίξει? metaphrasta de ἐκθηλάξει (= ἐκθηλάσαι) co-
 gitavisse videtur 12 πάντα 13 ἀσκόπως? 14 sq. ἐπευχάτω οὐδὲν σε αὐτῶν ὄνη δυνηθεῖσι
 16 ἀκόλαστον ὡς 17 παντὸς] πᾶν 19 σπουδάζοντα Boiss. 21 μετὰ χαρᾶς pro χα-
 ριέντως etiam p. 8, 29 sq. ib. ἀπήντησεν Boiss. ib. ἰδὼν post στρατιώτης iteratum F 24
 ἀβλαβῶς D ib. σκοτωμένον Ebh. 27 οὐδὲ — ἡδυνήθη om. D 29 μή πω (DE) Boiss. 32
 γε add. F ib. παρακλῶ om. D 33 lemma: ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ E

που συνεμίγη. τῷ γοῦν τοιούτῳ ἀνδρὶ περὶ τινος ἐδηλώθη γυναικὸς σφόδρα
 ὠραιοτάτης, ἣτις ἐν τινὶ χωρίῳ τὴν κατοίκησιν ἐκέκτητο. καὶ μαθὼν τὰ κατ'
 αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἀπέστειλεν βιαζόμενος ταύτην εἰς συνουσίαν αὐτῷ συνελθεῖν· ἡ
 δὲ σωφρόνως καὶ σεμνῶς βιοτεύουσα ὡς ἀπηχῆς τι καὶ ἄτοπον τὴν τοῦ ἀνδρὸς
 5 βίαν ἀπεσεύσατο. ὁ δὲ γε θηλυμανὴς ἐκεῖνος μὴδ' οὕτως παυόμενος ἐπ' ἐκεῖνο
 παρεγένετο τὸ χωρίον καὶ καταλύει ἀναιδῶς παρ' ἐκείνη τῇ γυναικί, εἶτα ὡς τὸ
 πρότερον βιάζειν αὐτὴν ἐπεχειρεῖ· ἡ δὲ οὐ τὸ παράπαν ἠνέσχετο. σφοδρῶς δὲ
 ἐκεῖνος τῷ ἔρωτι σφαδάζων ἀπέρχεται πρὸς τινὰ γραιῖδα γυναῖκα καὶ αὐτῇ ἀνα-
 10 τήν, φησί, κάμνεις, ὦ ἀνθρῶπε· ἦν γὰρ ζητεῖς γυναῖκα τῶν πάνυ σωφρόνων καὶ
 κοσμίῳ καθέστηκεν, οὐ μέντοι μᾶλλον τῶν ἀκολάστων ὡς ὑπετόπασας. ὁ δὲ γε
 ἀνὴρ αὐθις, ἀλλ' εἶπερ, φησὶν, ἀπελεύση πρὸς αὐτὴν καὶ τῷ θελήματί μου στοι-
 χῆσαι ταύτην παρασκευάσεις, εὐθύς εἴ τι δὴ καὶ παρ' ἐμοῦ ἐπιζητήσεις ἐτοίμως
 15 καταθύμιά σοι διαπράξωμαι, σὺ δὲ λοιπὸν ἄπιθι πρὸς τὸν ἐκείνης ἄνδρα, καὶ εὐ-
 ρήσεις αὐτὸν καλυψάμενον ἐπιβλήματι τῶν εἰς στρωμνὴν χρηματιζόντων· ζή-
 τησον γοῦν ἐκεῖνο τοῦ παρ' αὐτοῦ ἀπεμποληθῆναί σοι, καὶ λαβὼν μέχρις ἐμοῦ
 διακόμισον. ὁ δὲ καθάπερ αὐτῷ ἡ γραιῖς διεστειλάτο πορεύεται πρὸς τὴν ἀγορὰν

RETRACTATIO.

πρώτοις ὅσον ἠδύνετο ἐσπουδάξεν, ἕως οὐ αὐτὴν ἐκ παντὸς τρόπου συμμαγῆ. τούτω
 20 γοῦν τοιούτῳ τὴν φύσιν ὄντι περὶ τινος ἤκουσται γυναικὸς λίαν ὠραιοτάτης, ἣτις καὶ
 ἐν τινὶ χώρῳ τὴν οἴκησιν ἐποιεῖτο. ἐν τῷ χωρίῳ ἀπέστειλεν ὁ ἐραστής ἐκεῖνος καὶ παρα-
 καλῶν καὶ βιαζόμενος πρὸς συνάφειαν· ἡ δὲ γυνὴ σωφρονεστάτη οὕσα οὐ προσεδέ-
 ξατο τὴν τοῦ ἀνδρὸς παράκλησιν ἢ ἀπειλήν. ὁ δὲ γε θηλυμανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ μὴ οὐ-
 25 τως ἀποδιωχθεὶς παρὰ γυναικὸς παρητήσατο, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ παραγενόμε- p. 64
 νος, ἀνασχύντως ὡς εἰς ξενοδοχεῖον καταλύει ἐν τῷ οἰκήματι τῆς ἐρωμένης, εἶτα ὡς
 τὸ πρότερον ἐπεχειρεῖ ταύτην βιάζεσθαι· ἡ δὲ οὐδαμῶς εἶξε τοῖς λόγοις αὐτοῦ. οὗτος
 οὖν ὁ ἀνὴρ τῷ ἔρωτι τῆς γυναικὸς τρωθεὶς ἀπέρχεται πρὸς τινὰ γραιῖαν καὶ διηγεῖται
 τὰ περὶ τοῦ πράγματος. καὶ ἡ γραιῖς οὕτως ἀπελογήσατο εἰποῦσα· ὦ ἀνθρῶπε, ἀκαί-
 30 ρως ζητεῖς καὶ κοπιᾷς εἰς μάτην περὶ αὐτῆς· αὐτὴ γὰρ τῶν πάνυ σωφρόνων ἐστὶ καὶ
 οὐ τῶν πορνῶν ὡς σὺ ἐνόμισας. καὶ ὁ ἀνὴρ· ὦ μῆτερ, ἐὰν καταπέσις αὐτὴν τῷ ἐμῷ
 θελήματι, εὐθύς εἴ τι ζητήσεις παρ' ἐμοῦ εὐκόλως σοι ἀποδώσω. ἡ δὲ γραιῖς τὴν δό-
 35 σιν τοῦ χρυσοῦ ἀκούσασα, ἐγὼ, φησὶ τῷ ἀνδρὶ, τὴν ἐπιθυμίαν σου ἐκτελέσω· τὸ λοιπὸν
 ἄπελθε πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκείνης, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν σκεπασμένον μετὰ ρούχου, ἢ σιν-
 δόνην ἢ ἐφάπλωμα· ζήτησον οὖν τοῦ πωληθῆσαι σοι αὐτὸ, καὶ λαβὼν τὸ ρούχον φέρε
 35 μοι ἐδώ. ὁ δὲ νέος ἄμα τῷ λόγῳ πορεύεται εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀνδρὸς p. 65

3 αὐτὴν] αὐτῆς ib. συνεσελθεῖν 5 ἀπεσεύσατο ib. ἐπ' ἐκείνω 7 βιάζεσθαι?
 8 sq. ἀνακινεῖ 9 sq. μάτην] μά 12 ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν 17 ἐκείνω 18 ὁ δὲ | ὁ δὲ
 20 ἤκουστο? Ehb. 21 ἐν τινὶ Boiss. 26 οὕτως? Ehb. 28 οὕτως] τούτω F 33
 ἐκείνης] αὐτῆς F ib. αὐτόν] ἐκεῖνον F 33 sq. ἡ σινδόνην (σινδόνιν F) ἢ ἐφάπλωμα del.
 Boiss.

ἰδουχθεις παρ' ἐκείνης καὶ τὰ τοῦ ἀνδρός σύστημα. περιερχόμενος δὲ τοῖς ἐκεῖσε
 προσεῖχε ὡς δεδίδακτο ἐργαστηρίοις τὸν ἄνδρα ὀψόμενος, ἰδὼν δὲ τινα τὰ τῆ
 γραίδι λεχθέντα κεκτημένον σήμανδρα ἐπέγνω εὐθύς ἐκεῖνόν τε τυγχάνειν τὸν
 τῆς γυναικὸς σύνευνον, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος, πώλησόν μοι, ἔφησεν, τόδε
 σου τὸ ὕφασμα. ὁ δὲ τοῦτο τῷ ἀνδρὶ διέπρασεν. ὁ καὶ λαβὼν ἐκεῖνος τῆ γραίδι 5
 ἀπεκόμισε. ἡ δὲ τούτου ἀσμένως δεξαμένη αὐτίκα τινὰ τούτου τρία μέρη τῷ
 πυρὶ κατέκαυσεν καὶ τῷ ἔραστῇ ἔφησεν· καθέσθητι τοῦ λοιποῦ ἐν τῷδε τῷ οἰ-
 κήματι, καὶ μηδεὶς τὸ παράπαν τῶν ἔξω κατίδη σε. εἶτα τὸ ἐπιπλον ἐκεῖνο μεθ'
 ἑαυτῆς λαβοῦσα ἐπὶ τὴν τῆς γυναικὸς οἰκίαν ἐπορεύθη, καὶ εἰσελθοῦσα ἀδρόως
 μηχανικῶς ἐκείνης τὴν ὄρασιν διαλανθάνει καὶ ὑπὸ τὸ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς προσκε- 10
 φάλαιον τὸ ἐπιπλον τίθησι, καὶ μικρὸν τῆ γυναικὶ μετὰ ταῦτα ὀμιλήσασα ἐξέρ-
 χεται ἐκεῖθεν. ἡ μέντοι γυνὴ μὴ εἰδοῦσα τὸ δράμα οὐδὲν ὅλως περὶ τῆς γραίδος
 B f. 82 ὑπετόπασεν. περὶ δὲ τὴν τοῦ ἀρίστου ὄραν ὁ τῆς γυναικὸς ἀνὴρ | παρεγένετο, καὶ
 εἰσελθὼν κατεκλίθη ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ. τοῦ δὲ προσκεφαλαίου μετεώρου τυγ-
 χάνοντος, διάρας τοῦτο τοῦ καλῶς διαδέσθαι, ὄρᾳ ὑπ' αὐτῷ τὸ ἐπιπλον ἐκεῖνο ὃ 15
 πέπρακε κείμενον. καὶ πρὸς μὲν τὴν σύζυγον οὐδὲν ὅλως περὶ τούτου ἀπεφθέγ-
 ξατο, ἐγεργεῖς δὲ ἀδρόως χειρὰς αὐτῇ θρασέως ἐπέβαλεν καὶ σφοδροτάταις ταύ-
 την πληγαῖς περιέβαλεν. ἡ δὲ δεινοπαθήσασα τὴν καρδίαν αὐτίκα τῆς οἰκίας
 μετ' οἰμωγῆς ἐκπορεύεται καὶ πρὸς τοὺς αὐτῆς παραγίνεται γεννήτορας. διηπό-
 ρει δὲ καθ' ἑαυτὴν ἐξότου χάριν ἠκίσθη. ταῦτα δὲ ἡ γραῦς παρά τινων ἐνωπι- 20

RETRACTATIO.

μαθὼν παρ' αὐτῆς καὶ τὸ ἐργαστήριον ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει· πώλησόν μοι τόδε
 σου τὸ ἱμάτιον. ὁ δὲ διεπώλησεν αὐτό. καὶ λαβὼν ὁ νέος τὸ ἐπιπλον διεκόμισε τῆ
 γραίδι. ἡ δὲ γραῦς μετὰ χαρᾶς τοῦτο δεξαμένη εὐθύς τρία μέρη τοῦ σκεπάσματος
 ἐκείνου κατέκαυσε καὶ τῷ ἔραστῇ ἔφησε· κάθου ὧδε ἐν τῷ ἐμῷ ὀσπητίῳ, καὶ μηδεὶς
 ἔξω ἀνθρωπος ἴδῃ σε. τὸ δὲ ἐπιπλον λαβοῦσα ἐπορεύθη ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς γυναικὸς, 25
 καὶ ἐξαίφνης εἰς τὴν οἰκίαν εἰσελθοῦσα καὶ τὸ βλέμμα ὑποκλέψασα τῆς κόρης ἔθηκεν
 ὑποκάτω τοῦ προσκεφαλαίου τῆς κλίνης τοῦ ἀνδρός, καὶ ὀλίγην ὄραν τῆ γυναικὶ ὀμι-
 λήσασα ἀπῆλθε, τῆς γυναικὸς μηδὲ ὅλως γινωσκούσης τὸ πραχθὲν παρὰ τῆς γραῖς.
 περὶ δὲ τὴν ὄραν τῆς τροφῆς ὁ ἀνὴρ ἐλθὼν ὁ τῆς γυναικὸς ἀνέπεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης
 αὐτοῦ. τοῦ δὲ προσκεφαλαίου ὑψηλοῦ ὄντος, ἀνασικώσας τοῦ τιθέναι καλῶς, βλέπει 30
 ἐπ' αὐτῷ κείμενον τὸ ρούχον, ὅπερ ἐπώλησε τὸν νεανίσκον. καὶ πρὸς μὲν τὴν ὀμόζυ-
 γον οὐδὲν περὶ τοῦ ρούχου ἐφθέγγετο, ἀλλ' εὐθύς ἐγεργεῖς τὰς χειρὰς ἐπέβαλε τῆ
 γυναικὶ καὶ πολλὰς πληγὰς αὐτῇ περιέθηκεν. ἡ δὲ γυνὴ δεινοπαθήσασα τὴν καρδίαν
 τῆς οἰκίας ἐξῆλθε καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῆς γονεῖς παραγίνεται. καὶ διηπόρει καθ' ἑαυτὴν
 καὶ ἐστέναζε δι' ἣν αἰτίαν ἔδειρεν αὐτὴν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. ταῦτα δὲ μαθοῦσα ἡ γραῦς 35

1 κατὰ τοῦ ἀνδρός σύστημα 2 δεδείκτω 3 σήμαντρα? 4 ἀφικόμενον 8 κατί-
 δειν σοι 10 διαλανθάνειν 13 ἐπετόπασεν 15 ἐπ' αὐτῷ 17 θρασέας 20 ὄτου χά-
 ριν? 24 ὀσπητίῳ D, ὀσπιτίῳ Boiss. 28 ἀπῆλθεν F 30 ἀνασικώσας F, ἀνασικώσας Boiss.

σαμένη πορεύεται καὶ αὐτὴ ἔνθα οἱ τῆς γυναικὸς διῆγον γεννήτορες, καὶ πρὸς
 ἐκείνην εἰσελθοῦσα περιπαθῶς αὐτῇ ἔλεγεν· ἠκηκόειν ὅπως σε ὁ ἀνὴρ σφοδρῶς
 κατήκισε καὶ τὴν σὴν ὀδύνην οἰκίαν, ἴσθι, ἐλογισάμην. ἡ δὲ τῇ γραίδι ἀντέφη-
 σεν· ἐκείνος μὲν ἤδη χαλεπῶς ἡμᾶς ἔτυψεν, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπίσταμαι διὰ ποίαν γε
 5 αἰτίαν. ἡ δὲ γραῦς, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ἀπεκρίνατο, ὡς ἐκ γοητείας τινῶν χαιρεκάκων
 ταῦτα συμβέβηκε· πλὴν εἶπερ σοὶ δοκεῖ ἐλθῆ ἐπὶ τὴν ἐμὴν οἰκίαν· ὑπάρχει γὰρ
 ἐκεῖσε ἰατρός τις ἀνὴρ, οὐπερ οὐδεὶς ἰατρῶν δοκιμώτερος καθέστηκε, καὶ ἐκεῖνος δὴ
 παντοῖαν εὖ ποιήσει θεραπείαν, καὶ μᾶλλον τὰ τῆς πείρας καὶ αὐτὴ διδαχθῆς.
 ἡ δὲ τοῖς λόγοις τῆς γραίδος συγκατέθετο καὶ ὡς περ ἔνθους ὑπ' αὐτῶν γενο-
 10 μένη, ἐγὼ μὲν, ἔφη, ἐτοίμως ἀκολουθήσω σοι, σὺ δὲ εἶπερ μοι ἐκείνου τοιαύτην
 ἐμποιήσεις ἀσφάλειαν, καὶ γὰρ φιλοτίμως σε καὶ δεόντως δεξιῶσω. εἶτα ὀφίως γε-
 νομένης λαβοῦσα αὐτὴν ἡ γραῦς ἐπὶ τὴν ἑαυτῆς οἰκίαν ἀπήγαγεν, καὶ τῷ
 ἔραστῇ ἔφησεν ὡς· ἰδοὺ ἐντός ἀρκύων τὸ δῆραμα καὶ ἤχθη σοὶ ἡ γυνή. ὁ δὲ
 εὐθύς ἀναστάς κατέσχε τὴν γυναῖκα καὶ βιαίως αὐτῇ συνεγένετο. ἐκείνη δὲ
 15 οὕτως ἐνυβριζομένη καὶ πικρῶς ἄγαν τὴν ἀσχημοσύνην φέρουσα ἐκινεῖτο μὲν
 εἰς τὸ κραυγᾶσαι, ἐσιώπα δὲ διὰ τὴν αἰσχύνην. ἐσύτερον δὲ σύντρομος ἐξελ-
 θοῦσα πρὸς τοὺς γεννήτορας τὸ τάχος ἐπανῆκε. πρωίας δὲ γενομένης ὁ ἔραστῆς
 τῇ γραίδι ἐκείνη, τοῦ μὲν ἤδη γεγονότος ἕνεκα μεγάλας σοι, ὦ γύναι, ὀφείλω

RETRACTATIO.

παρά τινων πορεύεται καὶ αὐτὴ ὅπου ἦν ἡ κόρη, πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῆς. καὶ εἰσελ-
 20 θοῦσα πρὸς τὴν κόρην περιπαθῶς λυπομένη ἔλεγε πρὸς αὐτήν· ἤκουσα πῶς ἀνὴρ σου
 σφοδρῶς σε ἔδειρε, καὶ γίνωσκε ὅτι τὴν σὴν χολὴν καὶ τὴν λύπην ἐμὴν ἐλογισάμην. ἡ
 δὲ γυνὴ τῇ γραίδι ἀντέφησεν· ὁ μὲν ἀνὴρ μου χαλεπῶς με ἔτυψεν, ἐγὼ δὲ οὐ γινώσκω
 διὰ ποίαν αἰτίαν τοῦτο πεποίηκε. καὶ ἡ γραῦς ἀπεκρίνατο· γίνωσκε καλῶς ὡς ἐκ μά-
 25 γων τινῶν καὶ χαιρεκάκων ἀνδρῶν ταῦτα συμβέβηκε· πλὴν ἐάν σοι καλὸν φαίνεται,
 ἐλθῆ ἐπὶ τὴν ἐμὴν οἰκίαν· ὑπάρχει γὰρ ἐν ἡμῖν ἰατρός τις ἀνὴρ, καὶ καλλίων ἰατρός
 τούτου οὐκ ἔστι, καὶ ἐκεῖνος παντοῖαν θεραπείαν ποιήσει σε, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπὸ τῆς
 δοκιμῆς καὶ σὺ νοήσεις τὸν ἀνθρωπὸν ὅποῖος | ὑπάρχει εἰς τὴν τέχνην ἣν ζητήσεις p. 67
 αὐτόν. ἡ δὲ γυνὴ τοῖς τῆς γραδὸς στέρξασα λόγοις, ἐγὼ μὲν, ἔφη, ἐτοίμως ἀκολουθήσω
 σοι. σὺ δὲ ἐάν μοι ποιήσης τρόπον εἰρήνης μετὰ τοῦ ἀνδρός μου διὰ τούτου δὴ τοῦ
 30 ἰατροῦ, φιλοτίμως ἀμείψομαί σοι. ἐσπέρας δὲ γενομένης λαβοῦσα ἡ γραῦς ἐπὶ τὴν
 οἰκίαν αὐτῆς, καὶ τῷ ἔραστῇ λέγει· ἰδοὺ τὸ κυνήγιον ἐν τοῖς δικτύοις. καὶ τῆς γυναικὸς
 εἰσελθούσης ὁ δῆθεν ἰατρός ἐκράτησε τὴν γυναῖκα καὶ συνεμίγη. ἐκείνη δὲ ὑβριζομένη
 ἠνιάτο καὶ ἤσχαλλεν, ὅμως δὲ λαλῆσαι ἐδειλία. ὕστερον δὲ μετὰ τὴν συνουσίαν ἐξελ-
 35 θοῦσα συντόμως ἀπῆε πρὸς τοὺς γεννήτορας ἐπανῆκε. πρωίας δὲ γενομένης ὁ ἀνὴρ
 πορευθεὶς πρὸς τὴν γραῦν εἶπε· διὰ μὲν τοῦ ἔργου οὐ μοι ἐποίησας πολλὰς σοι χρεω-

4 ἤδη] δὴ? 6 δοκῆ 8 post εὖ ποιήσει intercidisse videtur σε ib. αὐτῇ διδαχθεῖς

9 συγκατέθετο 9 sq. γενομένη 13 γυναῖ 16 κραυγᾶσαι et p. 51,5 ἐπισκευᾶσαι 17 ἐξά-
 νῆκε 20 ἀνὴρ Ebh., immo ὁ ἀνὴρ 30 sq. λαβοῦσα κτλ.] intercidierintne an a metaphrasta omis-
 sac sint vv. αὐτῆν et ἀπήγαγεν, haud facile dicas, quamvis claudicet syntaxis. Ebh. 31 post αὐτῆς
 inseruit ἀπῆε, «quod in margine fortasse adscriptum, infra l. 34 loco non opportuno in verba
 scriptoris irrepsit», coniectura non improbabili, modo ἀπῆε ab interpolatore adscriptum fuisse
 sumas. cf. supra ad p. 17,26 sqq. 32 συνεμίγη et 33 ἤσχαλλεν F 34 ἀπῆε καὶ πρὸς Boiss.

35 πολλά EF

Зам. Нер.-Фил. Отд.

τάς χάριτας, ἐπὶ δὲ γε τοῖς τῆ γυναικί συμβεβηκόσι παρὰ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς οὐ μικρῶς λελύπημαι, ὅτιπερ ἐγὼ πάντως αὐτῶν αἴτιος γεγένημαι. ἡ δὲ γραῦς, μὴ λυποῦ, φησὶν· ἐγὼ γάρ διὰ τινος εὐμεθέδου μηχανῆς παρασκευάσω ἐκείνους ἀλλήλοις διαλλαγῆναι. σὺ δὲ μοι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἄπιθι πρὸς τὸν τῆς γυναικὸς σύνευνον καὶ ἐπὶ μικρὸν ἐκεῖσε παράμεινον· κάκεινος εὐθύς περὶ οὐ σοὶ 5 ἐπώλησεν ἐπίπλου ἐμμελῶς πρὸς σε ἀνεξέτασει· εἶτα αὐτὸς τοῦτο ἀποκρίθητι, ὡς· τῷ πέπλω σου καλυψάμενος ἐπὶ τινος ἐκαθέσθην κλιβάνου καὶ κατὰ λήθην ἐμοῦ τῷ πυρὶ προσεγγίσαντος ἐν τρισὶν ἐξεκαύθη μέρεσι. ἐγὼ δὲ ἀνιαθεὶς ἐπὶ τῷ γεγονότι παρέσχον τὸ ἐπιπλον πρὸς γραῖδα τινὰ γνωστήν μοι, ὅπως τοῦτο ἀπαγαγοῦσα πρὸς τινὰ τῶν ὕφαντῶν τὰ ἐκκαυθέντα τούτου μέρη ἀνυφανθῆναι 10 παρασκευάσει. ἐξότου δὲ τὸ τοιοῦτον ἡ γραῦς ἐκείνη παρέλαβεν, οὐκέτι αὐτὴν ὅπως οὖν ἐωράκειν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπίσταμαι τί ἄρα καὶ γένοιτο. ταῦτα οὖν, φησὶ, τῷ τῆς γυναικὸς ἀνδρὶ λάλησον· καὶ εἰθούτως ἔγωγε ἐμαυτὴν ἐμφανίσω καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν διερχομένη ἔσομαι· καὶ ἅμα τῷ θεαθῆναι με σήμανον εὐθύς τῷ ἀνδρὶ ὡς· ἰδοὺ ἐκείνη ἦν σοὶ ἔφην γραῖδα, πρὸς ἣν καὶ 15 τὸ ἐπιπλον ἐνεχείρησα. καὶ σὺν τῷ λόγῳ φώνησόν με εὐθύς καὶ ἐπερώτησον τί τὸ ἐπιπλον γένοιτο. ἐγὼ δὲ ἐξ ἐτοίμου ἐπ' ἀκροάσει τοῦ ἀνδρός εὐλογοφανῶς μάλα περὶ τούτου ἀποκριθῆσομαι. ἀναστὰς οὖν ἐκεῖνος μετὰ ταύτας τὰς τῆς γραίδος ὑποθήκας πορεύεται καὶ ποιεῖ ὅσαπερ καὶ δεδίδακτο, καὶ τῷ συνεύνω τῆς γυναικὸς διομίλησεν ἅπαντα. ἐσύστερον δὲ καὶ ἡ γραῦς κατ' ὄψιν αὐτῶν 20

RETRACTATIO.

στῶ, ἐπὶ δὲ τῆ γενομένη ταραχῇ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ ἀνδρός μεγάλως λελύπημαι, ὅτι αἴτιος ἐγὼ ὑπάρχω τῆς ὀχλήσεως. ἡ δὲ γραῦς λέγει· μὴ λυποῦ, νεανία· ἐγὼ γάρ διὰ τινος τεχνικῆς μηχανουργίας ποιήσω ἐκείνους φιλιωθῆναι. σὺ δὲ λοιπὸν
 p. 68 ἄπελθε | εἰς τὴν ἀγορὰν πρὸς τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς καὶ μικρὸν ἐκεῖ ἀκαρτέρησον. καὶ ἐκεῖνος ἅμα ἐξετάσει σε περὶ τοῦ ρούχου ὅπερ σοὶ ἐπώλησε· σὺ δὲ εἶπε αὐτῷ ὅτι· τὸ 25 ρούχόν σου φορέσας ἐκάθισα ἐπάνω κλιβάνου καὶ ἐμοῦ μὴ εἰδότης εἰς τρία μέρη ἐκαύθη· ἐγὼ δὲ πολλὰ λυπηθεὶς ἐπὶ τῷ γεγονότι δέδωκα τὸ ρούχον πρὸς τινὰ γραῦν ἣν ἐγνώριζον, ὅπως δώσω αὐτό τινὰ ὕφαντῆν, καὶ τὰ καυθέντα μέρη ποιήσει ὑγιῆ. ἐξότου γοῦν ἡ γραῦς ἐκείνη τὸ ρούχον ἔλαβεν, οὐκ ἔτι αὐτὴν εἶδον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ρούχον ἐκεῖνο τί γέγονεν. ταῦτα τῷ ἀνδρὶ τῆς γυναικὸς εἶπέ· καὶ μετὰ ταῦτα, εἶπεν ἡ 30 γραῦς, ἐγὼ ἐμαυτὴν φανερῶσω ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ ποιήσομαι διὰ δουλείαν μου πορεύεσθαι· καὶ εὐθύς ὡς ἂν ἴδῃς με, φανέρωσον τῷ ἀνδρὶ εἰπὼν ὅτι· ἰδοὺ ἡ γραῦς ἦν εἰπόν σοι· αὕτη ἐστὶν ἥτις καὶ τὸ ρούχον ἔλαβε. καὶ ἅμα λάλησόν με καὶ ἐρώτησον· ὦ γύναι, τί τὸ ρούχον ἐκεῖνο γέγονε; ἐγὼ δὲ τότε ἅμ' εὐθύς καλῶς μάλα
 p. 69 ἀπολογησομαι καὶ | ὡς δεῖ. ἀναστὰς οὖν ὁ ἄνθρωπος ἐποίησε καθὼς ἐδιδάχθη παρ' 35 αὐτῆς, καὶ ἐντυχὼν τῷ ἀνδρὶ εἶπεν ἅπαντα. καὶ τῆς γραὸς ἐνώπιον αὐτῶν διερχομένης ὁ τῆς μοιχείας ἐργάτης αὐτὴν ἐκάλεσε καὶ περὶ τοῦ ρούχου ἀνηρώτα. ἡ δὲ γραῦς

4 ἀλλήλους 6 ἐμμελῶς corruptum? ib. τούτῳ? 7 ἐκαθέστην 8 προσεγγίσαν, 14 τῶν ὀφθ. ὑμῶν] τῶν ἡμῶν (pr. ἐμῶν) ὀφθαλμῶν 28 δώσει Boiss. 29 sq. αἶδα deesse putabat Boiss., post οὐδὲ inseruit Ehb. 31 προσποιήσομαι vel σχηματοποιήσομαι Boiss. 32 post ἀνδρὶ F addit σου 36 δεχομένης EF

διήρχετο· καὶ καλέσας αὐτὴν ὁ τῆς μοιχείας ἐργάτης ἀνηρώτα περὶ τοῦ πέπλου.
 ἡ δὲ γραῦς τῷ τῆς γυναικὸς ἀνδρὶ ἐνατενίσασα πρὸς ἐκεῖνον ἐποιεῖτο τὸν ἀπό-
 λογὸν καὶ ἔλεγεν· ἀπάλλαξόν με τῶν τοῦ ἀνδρός τοῦδε ἀδίκων ὀχλήσεων· καὶ
 γὰρ μοι πέπλον ἐνεχείρησεν, ἀπαγαγεῖν τοῦτό τινα τῶν ὑφαινόντων εἰς τὰ τού-
 5 του διαφθαρέντα μέρη ὡς δυνατόν ἐπισκευάσαι. ἔγωγε κατὰ τινα τύχην παρὰ
 τὴν σὴν εἰσῆλθον ὁμόζυγον, καὶ με παντελῶς λέληθε κἄν ἐν τῷ σῶ οἰκίσκῳ
 κἄν ἐν ἐτέρῳ τόπῳ παρ' ἐμοῦ κατελείφθῃ, ὡς μὴ δύνασθαι μνησθῆναι με τί
 ἄρα καὶ γένοιτο. τούτων οὕτω ῥηθέντων τῷ τῆς γυναικὸς ἀνδρὶ ἐκεῖνος τῇ
 γραιδί ἀντέφησεν· ἀλλὰ σοὶ γνωστὸν ἔστω, ὦ γύναι, ὡς ἐκείνου τοῦ ἐπίπλου
 10 ἔνεκεν οὐ μικρὸς χόλος καὶ θόρυβος ἐν τῷ οἴκῳ μου γέγονεν. καὶ ἐκβαλὼν αὐ-
 τίκα ἐπιδέδωκεν ἀμφοτέροις τὸ τοιοῦτον ἐπιπλον, εἶτα πορευθεὶς οἴκαδε τῇ ὁμο-
 ζύγῳ ἐσπέισατο καὶ δωρεαῖς αὐτὴν φιλοτίμως ἐδεξιούτο, ἀξίῳν αὐτῇ διαλλαγή-
 ναι· ἡ δὲ μόλις τῷ ἀνδρὶ διηλλάγη. καὶ νῦν γίνωσκε λοιπὸν, ὦ βασιλεῦ, ὡς
 ἀπέραντος ἢ τῶν γυναικῶν μοχθηρία καὶ δι' αὐτῆς οὐκ ὀλίγοι ἀδίκως ἀπόλ-

RETRACTATIO.

15 ἀπιδούσα πρὸς τὸν ἀνδρα τῆς γυναικὸς ἐποιεῖτο τοὺς λόγους λέγουσα αὐτῷ· ἐλευθέ-
 ρωσόν με ἀπὸ τὰς ἀδίκους ὀχλήσεις τοῦ ἀνδρός τοῦδε· καὶ γὰρ σκεπάσματι ρούχον μοι
 ἔδωκε, ἵνα φέρω τοῦτο πρὸς τινα τῶν τεχνιτῶν, ἵνα τὰ διακαυθέντα τοῦ ρούχου μέρη
 ὡς δυνατόν ὑγῆ κατασκευάσῃ· ἐγὼ δὲ οὐκ οἶδα καὶ παρὰ τὴν σὴν εἰσῆλθον ὁμόζυγον,
 καὶ παντελῶς ἐπελαθόμην ἢ ταλαίπωρος ποῦ τὸ ρούχον ἐκεῖνο ἀφῆκα, ἢ ἐν τῷ σῶ
 20 οἴκῳ ἢ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ· οὐδαμῶς γὰρ δύναμαι ἐνθυμηθῆναι τί γε ἄρα γέγονεν. οὕτως
 τῆς γραδὸς εἰπούσης τῷ ἀνδρὶ τῆς γυναικὸς ἐκεῖνος ἀντέφησε πρὸς αὐτὴν· ἀλλὰ σοὶ γνω-
 στὸν ἔστω ὅτι δι' ἐκεῖνο τὸ ἐπιπλον μεγάλη ταραχὴ ἐν τῷ οἴκῳ μου γέγονε. καὶ ἄμα
 δέδωκε καὶ τοὺς δύο τὸ ἐπιπλον ἐκεῖνο, | καὶ ἀπελθὼν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετὰ τῆς p. 70
 γυναικὸς φιλίαν ἐποίησε. καὶ ὁ τάλας χαρίσασασι καὶ δωρεαῖς μεγάλως αὐτὴν ἐτίμησε,
 25 δεόμενος ἵνα μετ' αὐτοῦ διαλλαγῇ καὶ ἀγάπην ποιήσῃ· ἡ δὲ μόλις ἐποίησεν ἀγάπην
 μετ' αὐτοῦ. καὶ νῦν γίνωσκε λοιπὸν, ὦ βασιλεῦ, ὅτι οὐκ ἔχει τέλος ἡ τῶν αἰσχυρῶν καὶ
 φαύλων γυναικῶν πονηρία, ἀλλ' οὐδὲ χεῖρον κακὸν γυναικὸς πονηρῆς ἐστίν, ὡσπερ οὐδὲ
 καλῆς καὶ ἀνδρείας γυναικὸς οὐδὲν τι κρεῖττον ἐστὶ· κατὰ διάμετρον γὰρ καλῆς γυ-
 ναικὸς καὶ χείρονος μέγα χάσμα ἐστὶ, κἄν καὶ ἴσην ἔχουσι τὴν ὁμωνυμίαν· ἀμφοτέρα
 30 γὰρ γυναῖκες καλοῦνται καὶ εἰσὶν, ἀλλ' ἡ μὲν θηρίῳ ἔοικε πολυμόρφῳ καὶ πολυκε-
 φάλῳ, οἷον εἰπεῖν τῷ τῆς ὕδρας, ἡ δὲ λίθῳ πολυτελεῖ καὶ ἀσυγκρίτῳ. ὅθεν καὶ ἀπὸ
 τῆς πονηρίας αὐτῶν πολλοὶ ἀδίκως ἐφθάρησαν. ὡσπερ δὴ συνέβη γενέσθαι καὶ εἰς τὴν

4 εἰς τὸ τὰ? 6 λέλυθα καὶ 7 κατελήφθῃ 8 γένοιτο τοῦτω· οὕτω 12 ἐπέισατο
 ib. φιλοτίμοις? cf. p. 40, 18 14 sq. ἀπώληνται 16 σκέπασμά τι ρούχου Boiss., qui addit:
 «forsan ρούχον tantum servandum et σκεπάσματι ut glossema rejiciendum». σκεπάσματι· ρούχου
 EF 17 τοῦτο add. F 19 εἰ ἐν? Ehb. 22 μεγάλη καὶ ταραχὴ D. «Deest forsan nomen:
 μεγάλη σύγχυσις, vel ὀχλήσις, καὶ ταραχὴ» Boiss. 23 καὶ prius neque delendum (Boiss.) neque
 «arcte cum v. δέδωκε coniungendum» (Ehb.), sed καὶ τοὺς δύο ex usu recentiorum scriptum est
 pro ἀμφοτέροις. copulantur ut fit haec duo infra p. 55, 29 24 μεγάλας EF 25 ποιήσῃ
 om. D 27 οὐδὲν χεῖρον? videtur metaphrastes versuum Sophocleorum nobis a Stobaeo Flor.
 69,14 servatorum (fr. 621 N.: οὕτω γυναικὸς οὐδὲν ἂν μεῖζον κακὸν κακῆς ἀνῆρ κτήσαιτ' ἂν οὐδὲ
 σῶφρονος κρεῖσσον) aliquam notitiam habuisse. nam aliorum poetarum loci, quibus eadem sen-
 tentia continetur, verbis minus sunt similes ib. ὡσπερ] ἤσπερ D 29 μέγα χάσμα] «Ev. Luc.
 16, 26» Ehb. ib. ἐπωνυμίαν Ehb. 30 πολυμόρφου F 31 ὑέρῃς D

λυνται, ὡσπερ δὴ καὶ τὴν τοῦ ἀνδρός ὁμόζυγον συνέβαινε τῇ τῆς γραιδος μηχανουργία. τούτοις αὖτις προσσχών ὁ Κύρος τὴν ἀναίρεισιν τοῦ παιδὸς ἀναβάλλεται.

Ἡ δὲ γε τοῦ βασιλέως παλλακὴ ταῦτα ἐνωτισθεῖσα εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν αὐτὴν πέμπτην ἡμέραν καὶ μετὰ οἴκτου αὐτῷ ἔφη· ἐπὶ τῷ θεῷ πέποιθα, 5 ὦ βασιλεῦ, ὡς τοιαύτην μοι δίκην κατὰ τῶνδὲ σου τῶν φιλοσόφων δῆθεν συμβούλων βραβεύσειεν, ὅποιαν δὴ καὶ τινι κατὰ λέοντος καὶ πίθηκος βραβευθῆναι λέγεται. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· καὶ πῶς τὰ κατ' ἐκεῖνα συμβέβηκε τὰ ζῶα; ἡ δὲ ἀπεκρίνατο· ἦν γάρ τις ὄχλος ἐμπόρων, οἱ καὶ ἐπὶ τινα ἐμπορίαν συνήθως ἐστέλλοντο. B f. 84 ἐτύγχανον δὲ ἐκεῖνοις οὐκ ὀλίγα ὑπόζυγια. καὶ ὀφίας γενομένης | ἐπὶ τι κατέλα- 10 βον πανδοχεῖον, ἐν ᾧ κατέλυσαν· τὸν δὲ γε τοῦ πανδοχείου πυλῶνα κατασφαλίσει ἐπελάθοντο. εἶτα λέων εἰσελθὼν εἰσέδου τὸ οἶκημα καὶ ἑαυτὸν ἀταράχως τοῖς ὑπόζυγίσις ἐγκατέμιξε, μὴ τινος περὶ αὐτοῦ αἰσθημένου τὸ σύνολον. μετὰ μικρὸν δὲ παραγίνεται τις τῶν κλεπτῶν συλῆσαι ἐκ τῶν ὑπόζυγιων. καὶ δὴ σκοτίας οὔσης ἀναψηλαφῶν αὐτῶν ἕκαστον τῇ χειρὶ διετέλει, ὅπως τὸ πολυσάρκως 15 ἔχον τῶν ἄλλων συλήσειε. τὴν δὲ γε ψηλάφησιν ἀπαρχόμενος ποιήσασθαι, ἐκτείνας αὐτοῦ τὴν χεῖρα τοῦ λέοντος ἀνεπαισθήτως ἤψατο. καὶ τῶν μὲν κτηνῶν εὐτραφέστερον αὐτὸν εἶναι κατενόησεν, ἕνα δὲ τοῦτον τυγχάνειν τῶν ὑπόζυγιων

RETRACTATIO.

τοῦ ἀνδρός ἐκείνου γυναῖκα διὰ τὴν τῆς γραδὸς πονηρίαν. πρόσεχε οὖν σεαυτῷ, ὦ βασιλεῦ. τούτων ἀκούσας ὁ Κύρος διεκώλυσε τὸν τοῦ παιδὸς φόνον. 20

p. 71 | Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως ἐκείνη παλλακὴ ταῦτα μαθούσα πάλιν εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν καὶ μετὰ δακρύων πολλῶν αὐτῷ ἔλεγεν ὅτι· θαρρῶ, ὦ βασιλεῦ, ὡς τοιαύτην μοι δίκην κατὰ τῶνδὲ σου τῶν φιλοσόφων καὶ τάχα συμβούλων ὡς ὁ θεὸς ποιήσειεν, ὡσπερ κατὰ τινος λέοντος καὶ πίθηκος πεποιθέναι λέγεται. καὶ ὁ βασιλεὺς· καὶ πῶς ἐγένετο κατ' ἐκεῖνα τὰ ζῶα; ἡ δὲ ἀπεκρίνατο· ἦν τις λαὸς 25 καὶ πλῆθος πραγματευτῶν ἀπερχόμενον ἐπὶ τινα πραγματείαν. ἦσαν δὲ ἐν ἐκείνοις καὶ μουλάρια πολλά. νυκτὸς δὲ καταλαβούσης ἔφθασαν εἰς ξενοδοχεῖον κάκει ἀνέπεσον κοιμηθῆναι· καὶ τὴν θύραν τοῦ οἴκου ἐπελάθοντο σφαλίσει. καὶ κατὰ τὴν νύκτα εἰσῆλθε λέων εἰς τὸ πανδοχεῖον καὶ μέσον τῶν μουλαρίων ἀνέπεσε, μηδεμίαν ταραχὴν ποιησάμενος. καὶ οὐδεὶς τῶν πραγματευτῶν κατενόησε. μετὰ 30 δὲ τινα ὥραν εἰσῆλθε τις κλέπτης εἰς τὸ πανδοχεῖον κλέψαι ἐκ τῶν μουλαρίων. καὶ p. 72 δὴ σκοτείας οὔσης μὴ βλέπων ἐψηλάφη τὸ πατερόν τῶν ὑπόζυγιων καὶ λεληθότως τοῦ λέοντος ἤψατο. καὶ παχὺν τοῦτον κατανόησας ὡς μουλάριον, ἐκάθισεν ἐπάνω

2 προσχών ὁ κύρος 4 παλακὴ 7 καὶ posterius addidi ib. (βε)βραβευκέναι? Syrus Bāthgeni: «gleichwie er einem Manne über einen Löwen und Affen zum Siege verbolfen hat»

9 οἱ καὶ addidi 10 ἐτύχανον ib. ἐπὶ τῖνα 11 sq. κατασφαλῆσαι 12 ἐλθὼν? 15 αὐτὸν 16 συλήσει^ε 21 παλακὴ F 24 ὡς seclusit Ehb. 26 ἐν ἐκείνοις cf. p. 49, 25 25 lemma: διήγησις γυναικίος 28 σφαλῆσαι F 32 σκοτίας Ehb. ib. πάτερον F

ὑπετόπασεν. καὶ αὐτίκα τούτου ἐπιβάς ἐξήει τοῦ πανδοχείου. αὐτοῦ δὲ ἐξερχο-
 μένου καθ' ἑαυτὸν ὁ λέων ἐφθέγγετο· οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὃν τῆς νυκτός φύ-
 λακα λέγουσιν καὶ αὐτός μου ἐπιβέβηκεν. καὶ ταῦτα λέγων ἐδεδίει μᾶλλον τὸν
 κλέπτην καὶ παρ' ὄλην τὴν νύκτα τοῦτον διαβαστάζων δρομαίος ἐπορεύετο.
 5 καὶ ὁ ἀνὴρ δὲ λέοντι ἐποχεῖσθαι διαγνοῦς τοῦτον ἐπτοήθη τὰ μέγιστα μήπως
 αὐτοῦ κατάβρωμα γένηται. πρωΐας δὲ γενομένης ἔτυχε τὸν λέοντα ὑπὸ τι δέν-
 δρον διέρχεσθαι· καὶ δὴ τὸ τάχος ὁ ἀνὴρ τὴν δεξιὰν ἐκτείνας τοῖς τοῦ δένδρου
 κλάδοις ἑαυτὸν ἀπηώρησεν, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ δένδρου ἐπαναβάς τὸν τοῦ λέοντος
 διέφυγε κίνδυνον. καὶ ὁ λέων τὸν τοιοῦτον ὑποδειλιῶν φυγὰς εὐθύς ὤχετο. τού-
 10 του πορευομένου πύθηξ αὐτῷ συναντᾷ, καὶ ἐπηρώτα τὸν λέοντα· τί οὕτω περι-
 δεῆς καὶ ἔμφοβος τυγχάνεις; ὁ δὲ λέων ἀπεκρίνατο· ὁ τῆς νυκτός φύλαξ λεγό-
 μενος κατασχών με καὶ ἐπιβάς μου παρ' ὄλην διήλαυεν τὴν νύκτα. ὁ δὲ πύθηξ,
 καὶ ποῦ ἐστιν, ἔφη, ἐκεῖνος; ὁ δὲ λέων, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐπ' ἐκεί-
 νου, φησί, τοῦ δένδρου κεκάθικεν. ὁ δὲ πύθηξ εὐθύς ἐπ' ἐκεῖνο ἐπορεύθη τὸ δέν-
 15 δρον τὸν ἄνδρα ὀφόμενος. ὁ δὲ λέων μακρόθεν ἐστῶς ἐνητένιζεν τῷ πύθηκι, τοῦ
 ἰδεῖν τί ἐκεῖνος παρὰ τῷ ἀνδρὶ δράσαιοτο. τοῦ μέντοι πύθηκος τῷ δένδρῳ ἐπανα-
 βάντος ὁ ἀνὴρ ἀμφοτέρα ἐπτοήθη τὰ ζῶα καὶ ὑπὸ τοῦ συνέχοντος αὐτὸν δέους
 ἀγωνιῶν τὴν τοῦ δένδρου σχισμάδα παραχρῆμα εἰσέδου. ὁ δὲ πύθηξ τῇ χειρὶ τῷ
 λέοντι ὑπεσήμανε, τοῦ αὐτὸν παραγενέσθαι καὶ ἀποκτεῖναι τὸν ἄνδρα. καταλα-

RETRACTATIO.

20 αὐτοῦ. ἐξερχομένου δὲ τοῦ κλέπτου ἐπάνω τοῦ λέοντος ὁ λέων καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν·
 ἀληθῶς οὗτος ἐστὶν ὁ δάκιμων, ὃν λέγουσι τῆς νυκτός εἶναι φύλακα· διὸ καὶ ἐπάνω
 μου καθέσθη. καὶ ταῦτα λέγων ὁ λέων καθ' ἑαυτὸν ἐφοβείτο τὸν κλέπτην καὶ δι'
 ὄλης τῆς νυκτός τὸν κλέπτην βαστάζων ἐπορεύετο. ὁ δὲ κλέπτης ἐπιγνοῦς ἐπικαθέ-
 ζεσθαι λέοντι ἐφοβήθη μή πως αὐτὸν διασχίσει καὶ τροφὴν ἰδίαν ποιήσεται. πρωΐας
 25 δὲ γενομένης ἔτυχε ὁ λέων ὑποκάτω δένδρου διέρχεσθαι καὶ διὰ συντόμως ὁ κλέπτης
 ἐκτείνας τὴν δεξιὰν τοῖς τοῦ δένδρου κλάδοις ἑαυτὸν ἐκρέμασε καὶ ἀναβάς εἰς τὸ
 δένδρον τὸν τοῦ λέοντος κίνδυνον διέφυγε. καὶ ὁ λέων πάλιν ὡς φύλακα τῆς νυκτός
 φοβούμενος συναπῆλθε σπουδῆ. ὅπου καὶ ὁ πύθηξ αὐτῷ συναντᾷ, καὶ ἠρώτησε τὸν
 λέοντα· τί οὕτως ὑπάρχεις φοβούμενος καὶ τρέμων; ὁ δὲ | λέων ἀπεκρίνατο· ὁ τῆς νυ- p. 73
 30 κτός φύλαξ λεγόμενος ἐμὲ πιάσας ὄλην τὴν νύκτα ἐπάνω μου φερόμενος ἔσυρέ με
 καὶ ὁ πύθηξ, ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; ἔφη, καὶ ὁ λέων ἐπάνω τοῦ δένδρου ἐκάθισεν τοῦ
 ἡμῶν ἔμπροσθεν ὄντος. ὁ δὲ πύθηξ εὐθύς ἐπ' ἐκεῖνο τὸ δένδρον ἀπῆλθε. καὶ ὁ λέων
 μακρὰν ἴστατο βλέπων τί ἄρα γένηται. τοῦ μέντοι πύθηκος τοῦ δένδρου ἐπαναβάντος
 ὁ κλέπτης ὁμοῦ ἐφοβήθη τοὺς δύο καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν δύο ζῶων ἀγωνιζόμενος
 35 εἰς τὴν σχισμάδα τοῦ δένδρου εἰσῆλθε. ὁ δὲ πύθηξ τῇ χειρὶ τὸν λέοντα ἔνευε, τοῦ ἐλθεῖν
 καὶ ἀποκτεῖναι τὸν ἄνδρα. ἐλθὼν τοῖνον ὁ λέων ἐκείσε ἴστατο κάτω τοῦ δένδρου. ὁ

4 νύκταν 5 δὲ] τεδε 10 et 12 et 14 πύθηξ, quod huic codici soli credere nolui 20
 αὐτοῦ] [num excidit καὶ ἐξήλασεν?] Ehb. Facilius excidere poterat καὶ ἐξήλασεν (sive ἐξήει) τοῦ
 πανδοχείου 22 sq. καὶ δι' ὄλης τῆς νυκτός in F' bis scripta 24 διασχίσει Boiss. 25 συντό-
 μων Boiss.; cf. p. 81 B. 27 ὡς] ὡς ὁ D, ὡς τὸν Ehb. 28 ὁ delendum

βῶν δὲ τὰ ἐκεῖσε ὁ λέων ἔστη κάτωθεν τοῦ δένδρου. ὑπῆρχεν δὲ ὁ πίδηξ τοὺς τῶν ἀναγκαίων διδύμους εὐμεγέθεις ἔχων, οὓς καὶ ἰδὼν ὁ ἀνὴρ μικρὸν ἀνεθάρσθη, καὶ ἄφνω τούτους περισχῶν δεσμοῖς περιέσφιγγεν. καὶ αὐτίκα ὁ πίδηξ τῆς ζωῆς ἀπερράγη καὶ τοῦ δένδρου ἀποπέπτωκεν. ὁ δὲ λέων ἰδὼν αὐτὸν πικρῶς ἀπολωλότα καθ' ἑαυτὸν ἔλεγε ὡς· ἀληθῶς ὁ τῆ νυκτὶ ἐλάσας με. 5 ὀξύτατα ἀπέδρα. καὶ οὕτως ἀμφοτέρων ζώων ὁ ἀνὴρ περιεγένετο. καὶ κατ' αὐτὸν γοῦν τὸν τρόπον κάγω, βασιλεῦ, πέποιθα ἐπὶ τὴν θείαν δύναμιν ὡς δόφῃ ἡμῖν κατὰ τῶν φιλοσόφων περιγενέσθαι, ὅτιπερ σοῦ καὶ ἐμοῦ τσαύτην μέσον τιθέασι σύγχυσιν. τοῦτο δὲ μοι θεόθεν εὐχομαι, εἰ μὴ τι γε, βασιλεῦ, σὺ με διεκδικήσεις ἐφ' οἷς ἐνυβρισθῆναι παρὰ τοῦ υἱοῦ σου ἐβιαζόμεν. 10

B f. 85 | τούτοις τὴν καρδίαν ἀλγήσας ὁ βασιλεὺς κελεύει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ξίφει ὑποβληθῆναι.

Ὁ δὲ τοῦ βασιλέως ἕκτος φιλόσοφος σύμβουλος τὴν τοιαύτην κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐξενεχθῆναι ἀπόφασιν μαθὼν εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν ὄρα ἕκτη, καὶ προσκυνήσας φησί· βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἐπὶ μακροὺς χρόνους ἢ 15 ἐξουσία σου διαμείνει. γινῶναι δὲ σου τὸ κράτος δουλοπρεπῶς ἀξιῶ ὡς εἰ μὴ τὸ παράπαν υἱός σοι ἐτύγχανεν, ἔδει σε διαπύρως ἐτι δυσωπῆσαι τὸ θεῖον τοῦ παιδίου γεννηθῆναί σοι ὥστε τοῦτον κληρονόμον τῆς βασιλείας καταλιπεῖν· νυνὶ

RETRACTATIO.

δὲ πίδηξ ὑπῆρχεν ἔχων ὄρχεις λίαν μεγάλους· καὶ ὁ ἀνὴρ ὡς εἶδεν αὐτοὺς ὀλίγον θάρσος ἀνέλαβε, καὶ ἐξαίρνης σφικτῶς πιάσας τοὺς ὄρχεις τοῦ πίδηκος ἔδησε, καὶ ἄμα 20 ὁ πίδηξ ἀπέθανε πεσὼν κάτω. καὶ ὁ λέων ἰδὼν αὐτὸν πεσόντα νεκρὸν ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν· ἀληθῶς ὡς ὁ τῆ νυκτὶ ἐμὲ σύρων φύλαξ αὐτὸς καὶ τοῦτον ἀπέκτεινε. καὶ

p. 74 συντόμως ἔφω|γεν. οὕτως ὁ ἀνὴρ τὰ δύο ζῶα νικήσας ἠλευθερώθη. κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον θαρρῶ κάγω, βασιλεῦ, εἰς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, ὅτι δώσει κάμοι νικῆσαι τοὺς φιλοσόφους, ὅτι περ μέσον σοῦ καὶ ἐμοῦ τσαύτην ἔθηκαν σύγχυσιν. τοῦτο δὲ ἐγὼ 25 ἀπὸ θεοῦ δέομαι δοθῆναί μοι, ἐὰν μὴ σύγε, ὦ βασιλεῦ, ἐκδικήσης ἐφ' οἷς ἔργοις ἠναγκάσθην ὑβρισθῆναι παρὰ τοῦ υἱοῦ σου. τούτοις πάλιν ταῖς λόγοις ὁ βασιλεὺς τραυθεῖς τὴν καρδίαν ὠρῖσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀποκτανθῆναι πάλιν.

Καὶ ὁ τοῦ βασιλέως ἕκτος σύμβουλος καὶ φιλόσοφος τὴν τοιαύτην μαθὼν ἀπόφασιν πρὸς τὸν βασιλέα εἰσέρχεται ὄρα ἕκτη, καὶ προσκυνήσας, ζῆθι, βασιλεῦ, 30 ἔφη, εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἐπὶ μακροὺς χρόνους ἢ ἐξουσία σου διαμείνει. γινώσκων δὲ σου τὸ κράτος δουλοπρεπῶς ἀξιῶ ὅτι ἐὰν μηδὲ ἄλλως ἔτυχεν υἱὸν ἔχειν σε, ἔδει μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ θερμῆς καρδίας καὶ ἐπιμόνου παρακλήσεως παρα-

p. 75 καλεῖν τὸν θεὸν τοῦ δοῦναί σοι παιδίον, ὡς ἔχειν | τοῦτο κληρονόμον καὶ διάδοχον τοῦ

4 ἀπεράγη 5 ἀληθῶς inserui auctoribus Syro («Wahrhaftig, der den Affen getödtet hat, das ist der, der mich die ganze Nacht hat laufen lassen») Bähgen) et metaphrasta ib. ὁ τῆ] ὅτι ib. significavi lacunam 6 sq. ὁ ἀνὴρ, ἢ περιέγενετο 14 ὄρα ἕκτη pro ἡμέρῃ ἕκτη vel κατὰ τὴν ἕκτην ἡμέραν scriptum nescio an ipsius scriptoris errori debeatur 17 διαπύρως 20 σφικτῶς] σφικτῶς EF 22 immo ἑαυτὸν ὡς ἀληθῶς (Boiss. ἑαυτὸν ἀληθῶς ὡς) 26 μὴ] μοι F 27 ταῖς om. D 28 πάλιν cum eis quae sequuntur coniungere malim 29 lemma: ἕκτου φιλοσόφου λόγοι συμβουλῆς

δὲ παῖδα ἔχων πειρᾶσαι τοῦτον ἀνελεῖν σκαιοτρόπου γυναικὸς διαβολῇ, καὶ ταῦτα μὴπω εἰδὼς κἂν θανάτου ὁ παῖς ἔνοχος κἂν ἀδῆρος πέφυκε· καὶ ὅτιπερ εἰ τοῦτον ἀσυζητήτως ὀλέσεις, καιρίαν ἐσύστηρον ἐπισπάσῃ τὴν λύπην, καί· σοι προσγενήσεται ὡσπερ δὴ τινι ἐπισυνέβη περιστερᾷ. λέγεται γὰρ περὶ ἐκείνης
 5 ὅτι τοῖς γηδίοις παρεδρεύουσα καθ' ὃν καιρὸν ἐθερίζοντο διετέλει κατόπιν τῶν θειριστῶν τὸν ἀποπίπτοντα σῖτον συλλέγουσα καὶ ἐσθίουσα, ἡνίκα δὲ ἐκορέν-
 νυτο, τὸ περιπεύον τῆς συλλογῆς ἐπὶ τινὰ θυρίδα μετακομίζουσα. μιᾷ γοῦν
 κατὰ τὸ αὐτῆς σύνηθες μετεκόμιζε τὸν αὐτῇ περιπεύσαντα σῖτον καὶ τῇ θυρίδι
 τοῦτον ἐναπετιθεῖ, ἕως οὐ πλήρης ἡ θυρίς ἐγεγόνει· εἶτα φησὶ πρὸς τὴν ἰδίαν
 10 ὁμόζυγον ὡς· μῆδεὶς ἡμῶν προσεγγίσῃ τῷδε τῷ ἀποτεθέντι παρ' ἐμοῦ σίτῳ
 ἄχρις ἂν ὁ τοῦ χειμῶνος ἐπισταίῃ καιρὸς, ὅτε μὴ ἔσται τὸ παράπαν ὁ σῖτος
 ἐφειρισκόμενος καὶ ἐκ τούτου τοῦ ἀποτεθέντος ἀμφότεροι διατραφῶμεν. ἡ δὲ γε
 ὁμόζυγος πρὸς τὸν ἄρρενα ἔφη· καλῶς τοῦτο καὶ συμφερόντως μεταξὺ ἡμῶν
 διεστέλλω καὶ οὕτως ὡς ἔφησας γενέσθω. ἔκτοτε γοῦν ἀμφότεραι αἱ περιστεραι
 15 ἐν τοῖς ἔξω διόλου περιήρχοντό τε καὶ ἐνέμοντο. τοῦ δὲ ἡλίου διηνεκῶς ἐκείνη
 τῇ θυρίδι ἐπιλάμποντος ἀπέξηράνθη ὁ ἐν αὐτῇ ἀποτιθέμενος σῖτος, καθότι ἐν
 τῷ θειρισμῷ ποσῶς ὑπῆρχεν ὑπογλοάζων. καὶ δὴ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἡ ταῦτα

RETRACTATIO.

κράτους σου· νῦν δὲ παῖδα ἔχων πειρᾶσαι τοῦτον φονεῦσαι συμβουλή κακογνώμου
 γυναικὸς, καὶ ταῦτα μὴ γινώσκων εἴτε αἰτιὸς ἔστιν ὁ παῖς θανάτου εἴτε καὶ μὴ. καὶ
 20 ἐὰν τοῦτο ὃ λέγεις ἀνεξετάστως γένηται, ἐς ὕστερον σὺ θανατηφόρον ἐπιλήψῃ τὴν
 λύπην, ὥστε σχεδὸν ὑπὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν διαχειρίσης· ἀλλὰ καὶ γενήσεται σοι ὡσπερ
 δὴ τινι συνέβη περιστερᾷ. λέγεται γὰρ περὶ ἐκείνης ὅτιπερ κατόπιν τῶν χω-
 ραφίων· καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θέρους ἐκείνων τῶν χωραφίων ὑπῆρχεν ἡ περιστερᾷ
 ἀκολουθοῦσα ὀπισθεν τῶν θειριστῶν, συνάγουσα τὸν σῖτον καὶ ἐσθίουσα. ὡς δὲ ἐχώρ-
 25 τανε, τὸ περισσὸν σιτάριον ἐσύναξεν εἰς τινὰ τρύπαν τοῦ τοίχου. μιᾷ γοῦν τῶν ἡμε-
 ρῶν φέρουσα ἡ περιστερᾷ κατὰ τὴν συνήθειαν σιτάριον, ἵνα θήσῃ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν
 ὀπήν ἐκείνην τοῦ τοίχου, ἐγένετο γεμίσει τὴν τρύπαν· καὶ λέγει τὸ ἀρσενικὸν περιστέ-
 ριν πρὸς τὸ θηλυκόν· πρόσεξον· μῆδεὶς ἀφ' ἡμῶν προσεγγίσῃ | τῷδε τῷ σίτῳ, ἕως ὃ τοῦ p. 76
 χειμῶνος ἔλθῃ καιρὸς, ὅταν οὐκ ἔστι ποσῶς σιτάρην εὑρεῖν. τότε καὶ αἱ δύο ἀμφότεραι
 30 διατραφῶμεν ἐκ τοῦδε τοῦ σιταρίου. ἡ δὲ θήλεια πρὸς τὸ ἀρσενικὸν εἶπε· καλῶς τοῦτο
 καὶ συμφερόντως μέσον ἡμῶν ἐφύλαξας τοῦτο, καὶ οὕτω ποιήσομεν ὡς εἶπας. καὶ
 ἔκτοτε αἱ περιστεραι ἔξω ἐβόσκοντο. τοῦ δὲ ἡλίου λάμποντος τῇ ὀπῇ ἐκείνη ἐξηράνθη
 σφοδρῶς ὁ σῖτος, διότι χλωρὸς ἦν ὅτε συνήγετο. καὶ δὴ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐλθούσα ἡ

3 ὃ λέγεις, καιρίαν 4 παρ' ἐκείνης 5 ὅτι addidi ib. καιρὸν 8 μετεκόμιζε τὸν] μετεκόμιζεν 9 ἐναπετέθη 10 προσεγγίσει 13 ἄρρενα m. pr. 14 διέστειλας m. pr. 16 ἀπο-
 τεθειμένος? an ἀποτεθείς? 17 ἡμερῶν] ὡς pro ὧν m. pr. 19 καὶ secundum add. F 20 in
 ὃ λέγεις metaphrastes cum non intellexisset latere ὀλέσεις, propagavit mendum refictis ceteris
 ib. ἐσύστηρον F «ut saepe» (Ebh.) 22 lemma: διήγησις ib. τῶν] τινῶν Ebh. 25 σι-
 τᾶρι D 26 σι^τ EF, σιτᾶρι D 28 τῷ om. D 29 de καὶ αἱ δύο ἀμφότεραι cf. quae supra ad
 p. 51, 23 monui 30 σίτου D 31 ἐφύλαξας] φυλάξαι ἔταξας Ebh. ib. τοῦτο] τοῦτος D, de-
 lebat Boiss., ὧ οὗτος Ebh. Nunc apparet alterum potius τοῦτο (31) delendum esse 32 ἐπιλάμ-
 ποντος? Ebh.

κομίσασα περιστέρα τῇ θυρίδι ἐφίσταται τοὺς ἐκεῖσε κόκκους θεασομένη καὶ εὐ-
ρίσκει τούτους ἐλλιπεῖς κατὰ πολὺ γεγονότας ὑπὸ τῆς ξηρότητος. λέγει οὖν
πρὸς τὴν ὁμόζυγον· τί ἐστι τοῦτο ὅπερ νῦν τεθέαμαι; οὐ διενετειλάμην σε μη-
δόλως τούτοις ἡμῶν προσψαύειν τοῖς σιτίαις; ἢ δ' ὁμόζυγος, καὶ οὐχ ἠψάμην
αὐτῶν, ἀπεκρίνατο. ἢ δὲ οὐδαμῶς τῇ ὁμοζύγῳ πεπίστευκεν, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' 5
αὐτῆς ἀγριάνασα πλήττει θρασέως ταύτην καὶ τῆς ζωῆς ἀπορρήγνυσι, καὶ μο-
νωπάτῃ καταλιμπάνεται. ἐπιστάντος δὲ τοῦ χειμῶνος καὶ πολλῶν ὑετῶν τε καὶ
νιφετῶν καταφερομένων πάλιν ὁ ἀποτεθείς σῖτος ἐκεῖνος τῇ τοῦ ἀέρος ὑγρότητι
νοτισθεὶς ὅλην ἐκείνην ὡς τὸ πρότερον τὴν θυρίδα πεπλήρωκεν. ὅπερ θεασαμένη
ἢ περιστέρα τὴν αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως καὶ τῆς ὡς πρόην ὑστέρας ἀναπληρώ- 10
σεως καθ' ἑαυτὴν ἐπέγνω, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου πικρῶς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ὁμο-
B f. 86 ζύγου μετεμέλετο, οὐδὲν δὲ τῆς μεταμελείας ἀπόνατο. οὕτως οὖν ἐπίσταμαι,
ὦ βασιλεῦ, ὡς εἴπερ καὶ σὺ τὸν υἱόν σου διαχειρίσῃ ἐκ ψιλῆς διαβολῆς τοῦ κα-
ταράτου τοῦδε γυναιίου, καὶ ταῦτα μὴ εἰδῶς εἰ ἐκεῖνος κατάκριτος ταῖς ἀληθείαις
πέφυκεν, συμβήσεται καὶ τῷ σῷ κράτει ὡς ἐκείνη τῇ περιστερᾷ συμβέβηκεν, 15
καὶ τοῖς κέντροις τῆς μεταμελείας χαλεπῶς ἔση νυττόμενος καὶ οὐδὲν σοι ἐντεῦ-
θεν γενήσεται ὄφελος. καὶ ἄλλης δέ μου διηγῆσεως ἄκουσον, ὦ βασιλεῦ, περὶ
τῶν γυναικείων δηλούσης σοι πανουργιῶν.

RETRACTATIO.

περιστέρα, ἥτις ἔθηκε τὸν σῖτον, βλέπει τοὺς κόκκους ὀλίγους ὑπὸ τῆς ξηρότητος καὶ
λέγει πρὸς τὴν θήλειαν· τί ἐνὶ τούτῳ ὁ θεωρῶ; οὐκ εἶπόν σοι ἵνα μηδεὶς ἡμῶν ἄψηται 20
τούτου τοῦ σίτου; καὶ ἡ ὁμόζυγος ἔφη· οὐχ ἠψάμην αὐτῶν οὐδόλως. ὁ δὲ ἄρρηνη μη-
δαμῶς πιστεύσας τὴν θήλειαν περισσοτέρως ἄγριος ἦν, καὶ ἰσχυρῶς κρούει ταύτην
καὶ τῆς ζωῆς διακόπτει. καὶ ἀπέμεινε μοναχὸς ὁ ἀρσενικός. τοῦ δὲ χειμῶνος ἐλθόντος
p. 77 καὶ πολλῶν βροχῶν γενομένων καὶ χιόνος κατενεχθείσης πάλιν ὁ κεκρυμμένος σῖτος
τῇ τοῦ ἀέρος ὑγρότητι διανοτισθεὶς ὅλην ἐκείνην τὴν θυρίδα ἐγέμωσεν ὡς τὸ πρότε- 25
ρον. καὶ τοῦτο ἰδοῦσα ἢ περιστέρα ἐνόησε τὴν αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως καὶ τῆς ὑστερον
τοῦ σίτου ἀναπληρώσεως, καὶ πικρῶς ἔκλαιε μεταμελόμενος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς ὁμο-
ζύγου, οὐδὲν δὲ ἀπὸ τῆς μεταμελείας ὠφελήθηκεν. τὸν ἴσον τρόπον οὖν οἶδα, ὦ βασι-
λεῦ, ὅτι καὶ σὺ ἐὰν τὸν υἱόν σου φρονεύσης ἐκ μόνης διαβολῆς τοῦ καταράτου γυ-
ναίου, καὶ ταῦτα μὴ γινώσκοντός σου εἰ ἐκεῖνος ταῖς ἀληθείαις κατάκριτος ὑπάρχει 30
καὶ ἔνοχος θανάτου ἐστὶ, συμβήσεται καὶ τῷ σῷ κράτει ὡς ἐκείνη τῇ περιστερᾷ συμ-
βέβηκε, καὶ τοῖς κέντροις τῆς μεταμελείας χαλεπῶς ἔση κεντούμενος καὶ οὐδεμίᾳ σοι
ἀπὸ τούτου ὠφέλεια προσγενήσεται, ἀλλὰ μᾶλλον βλάβη πρὸς θάνατον. καὶ ἄλλης
δέ μου διηγῆσεως ἄκουσον, ὦ βασιλεῦ, δημοποιούσης σαφέστατα περὶ τῶν γυναικείων
πραγμάτων, ἡγουν τῶν πανουργιῶν.

1 κόκκους 2 a vv. λέγει οὖν orditur cod. C 3 διενετειλάμην (τ supra versum) σοι C
5 αὐτῶ C 6 θρασέως B 9 ὅθεν pro ὁ B pr. 10 ὑστερᾶς B, ὑστερον Ehb. 11
ἑαυτὸν (sic) C ib. ἐπέγνω] ἐπάνω B pr. 12 μετεμέλετο B 13 σου om. B 14 sqq.
καὶ ταῦτα τι τοιοῦτο μὴ εἰδὸς ἐκείνου, καὶ τῷ σῷ κράτει ὡσαύτως συμβήσεται ὡς τῇ εἰρημένη
περιστερᾷ καὶ τοῖς C 16 sq. ἀλλ' οὐδὲν σοι ὄφελος ἔσται C 18 σοι δηλούσης πανουργιῶν C
19 sq. ξηρότητος ὁ θεωρῶ D mediis omissis 24 κεκρυμμένος F 25 ἀγρότητι F ib.
ἐγέμωσεν Ehb.

Ἄνῆρ γάρ τις ἦν γεωργικὴν μετερχόμενος ἐπιστήμην. οὗτος οὖν ἐν μιᾷ ἐξέρχεται ἐπὶ τὸν αὐτοῦ ἀγρὸν κατασπεῖραι αὐτόν. περὶ δέ γε τὴν ὥραν τοῦ ἀρίστου ἢ τοῦ γεωργοῦ σύζυγος ὄψα αὐτῷ παρητοίμασεν ὄρνιθός τε καὶ μελιπῆκτου ἐδέσματος, ἃ καὶ σπυρίδι ἐνθεῖσα πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκόμιζεν. συνέβη δὲ πορευομένην αὐτὴν διὰ τινος καταλύματος διελθεῖν. εὐθύς δὲ τινες ἐκεῖθεν ὄδοστατάι ἐξορμήσαντες κατέσχον τὴν γυναῖκα καὶ ἐν ἐκείνῳ εἰσαγαγόντες τῷ καταλύματι βιαίως αὐτῇ συνεγένοντο καὶ ἃ διεκόμιζεν ὄψα ἀφελόμενοι κατέδοντο. μικρὸν δὲ τι τοῦ μελιπῆκτου ἐδέσματος ἐσύστερον λιπόντες καὶ εἰς μὸρφωσιν ἐλέφαντος τὸ καταλειφθὲν ἐπισκευάσαντες τῇ σπυρίδι ἐναπέθεντο, μηδὲν τι περὶ τοῦδε εἰδυίας τῆς γυναικός, καὶ τὴν σπυρίδα κατεκάλυψαν. ἢ δὲ γυνὴ ταύτην ἀνελομένη κεκαλυμμένην ὡς τὸ πρότερον τυγχάνουσαν καὶ ἀγνωοῦσα ὡς τὰ ἐν αὐτῇ ὄψα παρ' ἐκείνων ἐβρώθησαν πρὸς τὸν ἄνδρα ἀπεκόμισε. καὶ τὴν σπυρίδα πρὸ τῶν ἐκείνου ὀφθαλμῶν αὐτῆς καταθεμένης ἐκεῖνος αὐτὴν εὐθύς ἀνακαλύπτει, καὶ ὄρᾳ μηδὲν ἕτερον ἔχουσαν ἢ μόνον τὸ μελίπηκτον ἐδεσμα τὸ τὴν μορφήν

RETRACTATIO.

15 Ἄνῆρ τις ἦν γεωργός. οὗτος οὖν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐξῆλθε τοῦ σπεῖραι τὸ χωράφιον αὐτοῦ. ἢ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἐτοιμάσασα ἐψητὰ μαγειρεύματα, καὶ ὄρνιθα καὶ μελίπυκτον ἐδεσμα, ἐν σπυρίδι ἐνθεῖσα πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκόμιζε. συνέβη δὲ αὐτὴν πορευομένην διαβῆναι ἀπὸ τινος ξενοδοχείου, ἐν ᾧ ἦσαν ἄνθρωποι· ὀδοιπόροι ἀναπυρόμενοι. καὶ ὡς εἶδον τὴν γυναῖκα, ἐκράτησαν αὐτὴν καὶ ἔσω τοῦ ξενοδοχείου εἰσάξαντες 20 ἅπαντες συνεμίγησαν καὶ τὰ βρώματα ἅπαντα ἔφαγον. ὀλίγον δὲ ἀπὸ τοῦ μελίπυκτον ἤγουν τὴν μουστόπιτα, ἀφέντες κατεσκεύασαν αὐτὸ εἰς εἶδος καὶ μορφήν ἐλέφαντος, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν τῇ σπυρίδι, μὴ εἰδυίας ὅπως τῆς γυναικός περὶ τούτου, καὶ τὴν σπυρίδα σκεπάσαντες ἀφῆκον αὐτὴν ἀπελθεῖν. ἢ δὲ λαβοῦσα τὴν σπυρίδα ὡς τὸ πρότερον σκεπασμένην, μὴ εἰδυῖα ὅτι κατέφαγον ἅπαντα, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἄνδρα φέρουσα ταῦτα. ὁ δὲ ἀποσκεπάσας τὴν σπυρίδα οὐδὲν ἄλλο ἐν αὐτῇ βλέπει ἢ τὴν μουστόπιτα καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα φησίν· ὦ γύναι, τί τοῦτο; ἢ δὲ θεασαμένη τοῦτο, 70 εὐθύς τὸ ἐπ' αὐτῇ γεγονός πανούργως διαμηχανᾶται καὶ ψευδοποιεῖ, καὶ φησὶ πρὸς τὸν ἄνδρα· ἔδοξέ μοι ἐν ὑπνοῖς καθῆσθαι με ἐπάνω ἐλέφαντος, καὶ πεσοῦσα ἐκ τοῦ

1 Ἄνῆρ τις C ib. μετιῶν C 2 εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ τοῦ κατασπεῖραι αὐτόν C 3 ὄψα ἠτοίμασεν C 3 sq. μελιπῆκτου B sibi constans 4 καὶ] δὴ C ib. ἐκόμιζε C ib. συνέσει B 5 καταλύματος B. cf. quae supra ad p. 25,17 dixi («Ruine» hic quoque Syrus Bathgeni) 5 sq. ἐλθοῦσαν δὲ ὄδοστατάι ποθὲν τινες ἐξορμήσαντες κατέσχον αὐτὴν C ib. ὄδοστατάι B 6 sq. καταλύματι B 7 κατέδοντο ἀφελόμενοι C 8 ἐς ὕστερον λιπόντες B, ὕστερον καταλιπόντες C 9 τῷ] τουτὶ τὸ C ib. μηδὲ τι B 10 εἰδυίας B ib. ἐναπεκάλυψαν C 11 ὡς — τυγχάνουσαν] οὐσαν ὡς πρότερον C 12 ὄψα ἀπ' ἐκείνων ἐβρώθησαν B, παρ' ἐκείνων ὄψα ἐβρώθη C, qui ita pergit: τὴν σπυρίδα πρὸ τῶν αὐτοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἀποθεῖσα ὀμμάτων διέστη βραχύ. ὁ δ' ἄνῆρ αὐτῆς ἐκκαλύπτει καὶ ὄρᾳ 14 post ἔχουσαν C add. τὴν σπυρίδα ib. τὸ posterius om. B 15 DE (F iam supra p. 56, 34) habent lemma: ἐτέρᾳ διήγησις τοῦ αὐτοῦ ἔκτου φιλόσοφου 16 sq. μελίπηκτον Boiss. hic et infra v. 20 Ducangium (s. v. μουστόπιττα) secutus 20 πάντα D ib. μελίπυκτον D 23 sq. τὸ πρῶτως D ut p. 9, 20 27 ψευδοποιεῖ Ebh., cui facile concedimus ψευδοποιεῖ ex duabus scripturis ψευδοποιεῖ et ψευτοποιεῖ confusis ortum videri, quamquam etiam de ψευδοτοπιῷ cogitari potest 28 sq. ἐπάνω ἐλέφαντος συμπατηθῆναι mediis omissis D

φέρων τοῦ ἐλέφαντος. ὅπερ ἰδὼν, τί τοῦτο, γύναι; πρὸς τὴν σύζυγον ἔφησεν. ἡ δὲ ὄψεις τῷ ὀρωμένῳ ἐπιβαλοῦσα εὐθύς τὸ αὐτῇ συμβεβηκὸς δρᾶμα διαμηχανᾶται καὶ φησὶ πρὸς τὸν ἄνδρα ὡς· τῇ νυκτὶ ταύτῃ καθευδούσης μου ἔδοξα κατ' ὄναρ ἐλέφαντι ἐποχεῖσθαι με καὶ τούτου ἐξολισθήσασαν τοῖς αὐτοῦ ποσὶν συμπατηθῆναι. ἔξυπνος δὲ γενομένη πολλῶ τῷ φόβῳ συνειχόμεν καὶ αὐτίκα 5 πρὸς τὸν ὄνειροκρίτην τὸ τάχος ἐπορεύθη καὶ αὐτῷ τὰ ὀραθέντα διηγησάμην· ὁ δὲ εὐθύς τὸ ὄναρ διέλυσε καὶ μοι ἐνετείλατο εἰπών· ὡς ἐλέφαντος μορφὴν χρῆ σε, ὦ γύναι, ἐκ μελιπήκτου παρασκευάσαι ἐδέσματος καὶ τῷ ἀνδρὶ σου εἰς βρωσὶν ἀποκομίσαι, ὅπως τὸ ὄναρ τοῦτο ἀκινδύνως σοι διαλυθῆι. καὶ ἰδοὺ κατὰ τὰς ὑποθήκας ἐκείνου, ὡς ὄραξ, πεποίηκα, σὺ δὲ λοιπόν, ὦ ἄνερ, προθυμότεα 10 φάγε, ὡς ἂν μηδεὶς μοι προσγενήσεται κίνδυνος. ἐκείνος δὲ αὐτίκα τὸ μελίπηκτον ἐδεδόκει. καὶ οὕτως ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα προφασισαμένη τὸ ἀνύποπτον ἑαυτῇ ἐφ' οἷς προεπεπόνθει παρὰ τῷ συνεύῳ περιποιήσατο· πᾶσι γὰρ οἷς λε-
B f. 87 λάληκεν ἀναμφιλέκτως ἐκείνος πεπίστευκε. | λοιπόν οὖν, ὦ βασιλεῦ, καὶ αὐτὸς ἐπίγνωδι τὸ ποικίλον τῶν γυναικείων μηχανημάτων καὶ ὅτι γε ὅπως ἂν καὶ 15

RETRACTATIO.

ἐλέφαντος συμπατηθῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. ἔξυπνίσασα δὲ πολλῶ τῷ φόβῳ συνεκρατούμην, καὶ αὐτίκα ἀπῆλθον πρὸς ὄνειροκρίτην καὶ τὰ ὀραθέντα διηγησάμην. καὶ ἐκείνος εὐθύς τὸ ὄναρ διέλυσε καὶ παρήγγειλέ μοι εἰπών· πρέπει σε ποιῆσαι ὡς ἐλέφαντος μορφὴν ἐκ μέλιτος ἐξυμωμένην, καὶ τῷ ἀνδρὶ σου ἀπόδος φαγεῖν, ἵνα τὸ ὄναρ ἀκινδύνως διαλυθῆι. καὶ ἰδοὺ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ὄνειροκρίτου, ὡς βλέπεις, τοῦτο 20 πεποίηκα. σὺ δὲ, ὦ ἄνερ, λοιπόν προθυμότεα λάβε καὶ φάγε, ὡς ἂν μηδεὶς ἐμοὶ γενήσεται κίνδυνος. ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτίκα τὴν μουστόπιταν ἔφαγε. καὶ οὕτως ἡ γυνὴ τοιαύ-
f. 80 τὴν πρόφασιν ποιησαμένη, τὸ ἀνύποπτον ἑαυτῇ ὅσα ἔπαθε τῷ ἀνδρὶ κατασκευάσασα περιποιήσατο· ὅλα γὰρ ὅσα ἔλεγεν ἡ γυνὴ χωρὶς τινος ἀντιλογίας ἐπίστευεν ὁ ἄνθρωπος. λοιπόν οὖν, ὦ βασιλεῦ, καὶ αὐτὸς γίνωσκε τὸ ποικίλον τῶν πανουργιῶν τῶν φαύλων 25 καὶ πονηρῶν γυναικῶν καὶ ὅτι γε, εἴ τι ἂν βουληθῶσιν, ἐτόίμως ἔχουσι πονηρεύεσθαι

1 φέρων B, ἔχον C 2 δὲ τὰς ὄψεις C 2 sq. διαμηχανᾶται] κρύπτειν ἐκμηχανᾶται C
 vix vere, quamquam intercidisse aliqua probabile est. cf. Syrum («Die Frau, welche sofort erkannte, dass der Dieb das gethan, ersann eine List und sagte zu ihrem Manne» Balthgen)
 3 ὡς — ταύτῃ] ταύτῃ τῇ νυκτὶ C 3 sq. ἔδοξα κατ' ὄναρ] ὄναρ ἐφάνη μοι ξένον· ἔδοξα γὰρ C
 4 ἐποχεῖσθαι με B, ἐποχεῖσθαι καθ' ὕπνον C ib. ὀλισθήσασάν με τοῖς ποσὶν αὐτοῦ C 5 τῷ φόβῳ συνειχόμεν B, συνειχόμεν φόβῳ C 6 τὸ — αὐτῷ] ἔσπευσα πορευθῆναι σὺν τάχει, φ' καὶ C
 7 ὁ δὲ — ὡς] καὶ ὅς τὸν ὄνειρον διαλύσας ἐνετείλατό μοι οὕτως εἰπών C 8 χρῆσαι B, σε χρῆ C
 ib. ἐκ] ὡς ἐκ C ib. παρασκευάσαι B, κατασκευάσαι C 9 ἀποκόμισε B ib. ὡς ἂν ὄνειρος οὕτως C 9 sq. καὶ νῦν κατὰ ταύτας τὰς C 10 ὑποθήκας] post ὑπο rasura 3 fere litterarum B
 ib. ἐκείνου om. C ib. πεποίηκα] σοι πεποίηκα μὲν ἐγὼ C 11 προσγένειτο C 11 sq. καὶ ὅς τὸ μελίπηκτον εὐθύς ἐδεδόκει C, tum idem: ἡ δὲ γυνὴ τοιούτως πρὸς αὐτὸν προφασισαμένη ἐξ ἀνυπόπτου, τὸν τοῦ συνεύου κίνδυνον ὑπεξέφυγεν, ἑαυτὴν περιποιησαμένη τὰ μάλιστα. ὁ γὰρ ἄνθρωπος αὐτῆς πᾶσιν οἷς αὐτῷ περὶ τούτου λελάληκεν ἀναμφιλέκτως πεπίστευκε. τοίνυν, ὦ 15 καὶ ὁ τι περ ἂν καὶ C 16 ἔξυπνήσασα F 18 παρήγγειλέν μοι D 23 sq. τὸ ἀνύποπτον ἑαυτῇ, ὅσα ἔπαθε τῷ ἀνδρὶ κατασκευάσασα, περιποιήσατο Ehb., sed veri similis metaphrastam ὅσα ἔπαθε pro ἐφ' οἷς ἔπαθε posuisse et τὸ ἀνύποπτον ἑαυτῇ pro τὸ μὴ ὑποπτέειν ἑαυτὴν accepisse 24 ὅσα om. F ib. ἐπίστευεν ὁ ἄνθρωπος] ἐπίστευεν ἡ γυνὴ D

βουληθεῖεν δυνατῶς πονηρεύεσθαι καὶ κατασκευάζειν ἔχουσιν. τούτων πάλιν ὁ Κῦρος ἀκηκοῦς μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ προσέταξεν.

Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἕκτην ἡμέραν σφόδρα ἡ γυνὴ ἐπὶ τῷδε τῷ προστάγματι τοῦ βασιλέως δεινοπαθήσασα, καθ' ἑαυτὴν ἔλεγε ὡς· εἰ μὴ τὴν σήμερον
 5 τοῦ βασιλέως ὁ υἱὸς ἀποκτανθῆι, τῇ αὔριον πάντως τῷ αὐτοῦ πατρὶ προσφθέγ-
 ζεται καὶ εὐθέως διὰ τῆς ἐκείνου πρὸς τὸν βασιλέα ὀμιλίας τὰ τῆς ἐμῆς σκεω-
 ρίας ἐλεγχθήσεται καὶ τῷ θανάτῳ παραδοθήσομαι. γρὴ οὖν λοιπὸν ἑμαυτὴν
 διαχειρίσασθαι· οὐδαμῶς γάρ τι ἕτερον τῷ βασιλεῖ εἰρηκέναι τολμήσω. ταῦτα
 10 ἐν ἑαυτῇ ἢ κακότροπος προσυλλογισαμένη καὶ τῷ φόβῳ δεινῶς ταραττομένη
 πρῶτα μὲν συνέλεξεν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ καὶ τοῖς γνωστοῖς καὶ τοῖς γείτοσι
 διεμέτρησεν, εἶτα αὐτοὺς ἀξιοῖ ὕλην καυστικὴν αὐτῇ συναγαγεῖν. οἱ δὲ αὐτίκα
 δαφιλῆ συναγείρουσι. κάκεινη διὰ ταύτης σφοδρὰν ἀνῆψε πυρκαϊάν· ἥς δὴ καὶ

RETRACTATIO.

καὶ κατασκευάζειν ἄπερ θελήσουσι. τούτων πάλιν τῶν λόγων ἀκηκοῦς ὁ Κῦρος προσ-
 ἔταξε μὴ φονευθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἕκτην ἡμέραν σφόδρα καὶ μεγάλως ἡ γυνὴ ὡς πολὺ κακὸν
 παθοῦσα λελύπηται ἐπὶ τῷ τοῦ βασιλέως προστάγματι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἔλεγεν ὡς·
 εἰ μὴ τὴν σήμερον ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς φονευθῆι, τῇ αὔριον πάντως τῷ αὐτοῦ πατρὶ
 λαλήσει, καὶ εὐθέως διὰ τῆς πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ συντυχίας τὰ τῆς ἐμῆς κατα-
 20 σκευῆς πονηρὰ ἔργα φανερωθήσονται καὶ τῷ θανάτῳ παραδοθήσομαι. πρέπει λοιπὸν
 ἐμαυτὴν αὐτοχείρως φονεῦσαι· οὐδὲ γάρ τι ἄλλον τολμήσω εἰπεῖν τῷ βασιλεῖ. p. 81
 ταῦτα ἐν ἑαυτῇ ἢ πονηρὰ γυνὴ βουλευσαμένη καὶ τῷ φόβῳ δεινῶς ταραττομένη
 πρῶτα μὲν συνέλεξε πάντα τὰ πράγματα αὐτῆς καὶ τοῖς συγγενέσι καὶ γείτοσι διε-
 μοίρασεν, εἶτα παρακαλεῖ αὐτοὺς συνάξαι ξύλα ξηρὰ καὶ φρύγανα. οἱ δὲ γε συγγενεῖς
 καὶ γείτονες διὰ συντόμως ἐσώρευσαν τὴν ὕλην καὶ μεγάλην ἀνῆψαν πυρκαϊάν. ταύ-

1 δυνατῶς] εὐφυῶς τὸ C ib. συσκευάζειν ἔχουσι C ib. τοῦτον B 1 sq. Τούτων δ' ὁ Κῦρος καὶ πάλιν ἀκηκοῦς τῶν ῥημάτων μὴ C 2 αὐτοῦ προσέταξεν] ἐγκελεύει C 3 Κατὰ δὲ τὴν ἕκτην C 4 χαλεπήσασα καὶ ante δεινοπαθήσασα add. C ib. ἔλεγε ὡσεὶ B, οὕτως ἔλεγεν ὡς· εἰ C 5 ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς C ib. τὴν αὔριον C 5 sq. τῷ — προσφθέγεται] προσφθέγεται τῷ ἰδίῳ πατρὶ C 6 ἐκείνου — βασιλέα] αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν C 6 sq. σκεωρίας B σκαιωρίας C 7 ἐλεγχθήσεται B, ἔσται κατάδηλα C ib. τῷ et λοιπὸν om. C 8 διαχειρήσασθαι C ib. εἰρηκέναι] ἀναγγεῖλαι C. «Und wenn ich mir nicht selbst den Tod gebe, so habe ich keine Entschuldigung» Syrus Balthgeni 9 καθ' ἑαυτὴν ἢ κακότροπος ἐκείνη γυνὴ C ib. προσυλλογισαμένη B, συλλογισαμένη C, qui ita pergit: καὶ δέει συσχεθεῖσα πολλῶν πρῶτα μὲν τὰ ἐαυτῆς συνέλεξατο πράγματα τῆς οὐσίας καὶ ἢ γε τοῖς γνωστοῖς καὶ τοῖς γείτοσιν ἐμερίσαστο, εἶτα καὶ ἀξιοῖ 10 γνωστικοῖς et γείτοσι B 11 καυστικὴν — συναγαγεῖν] αὐτοὺς καυστικὴν συναγαγεῖν αὐτῇ C ib. οἱ] ἢ B et post συναγείρουσα ib. αὐτίκα om. C 12 κάκεινη confirmat Syrus: «das (Holz) zündete sie an» (Balthgen) ib. διὰ ταύτοις B, δι' αὐτῆς C ib. ἀνῆψαι πυρκαϊάν B, ἀνῆψε πυρὰν C ib. καὶ om. C 13 θελήσουσιν F 20 ἄλλο Boiss. 24 διὰ συντόμως DE teste Eberhardo, διὰ τὸ συντόμως F, διὰ συντόμων Boiss., cf. p. 53,25.

ἀναφθείσης ὤρμησεν ἡ γυνὴ τῇ καμίνῳ ἑαυτὴν ἐπεμβαλεῖν, ὅτιπερ ὑφωράτο τῇ ἐπαύριον οὐ μικρὰν τὴν αἰσχύνην καὶ τὸν κατάγελων ἐπισπάσασθαι.

Καὶ ἐπεὶπερ ἤδη ἡ ἐβδόμη ἡμέρα ἐφίστατο, καθ' ἣν ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ προσφθέγγασθαι ἔμελλεν, ὡς γε κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου παρήγγελτο, διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ λίαν ὡς εἰκὸς ἠγωνία καὶ ἐφρόντιζε καὶ μερίμναις καὶ ἀλγη- 5 δόσι τὴν καρδίαν ἐβάλλετο. ἤδει γὰρ ὡς ἠνίκα τῷ βασιλεῖ ὁ παῖς φθέγγεται, οὐ μόνον αὐτὴ καταισχυνηθήσεται, ἀλλὰ καὶ ὀλέθρῳ μετὰ τῆς αἰσχύνης παραδοθήσεται ἐφ' οἷς πάντως τῷ παιδίῳ ἀτόπως λελάληκε. τοῦ γοῦν τοιοῦτου τῆς γυναικὸς χαλεποῦ βουλευμάτος πολλαχοῦ γε τῇ φήμῃ θρυλλουμένου καὶ διαθέον- 10 τος ἐφθασεν καὶ εἰς τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοάς. καὶ δὴ τὸ τάχος τὴν γυναῖκα πρὸφθάνει καὶ φησὶν αὐτῇ· τίνας χάριν, ὦ γύναι, πυρὶ σεαυτὴν παραδίδω; ἡ δὲ, μὴ ὡς ἔδει με ἀπὸ τοῦ παιδός σου, ἔφη, ἐξεδίκησας οὔτε αὐτὸν καθὰ προσῆκεν ἀπέκτεινας. ὁ δὲ βασιλεὺς ἅμα τῷ λόγῳ πίστευς αὐτῇ ἐνόρκους καὶ ἀσφαλεῖς

RETRACTATIO.

της δὲ καιομένης ὤρμησεν ἡ γυνὴ ἑαυτὴν ἐμβαλεῖν τῇ καμίνῳ, ὅτι ὑπόπτειε τῇ ἐπαύριον ὃ μέλλει πείσεσθαι.

15

Καὶ ἐπειδήπερ ἡ ἐβδόμη ἦλθεν ἡμέρα, ἐν ἣ ὁ παῖς λαλῆσαι τῷ βασιλεῖ ἔμελλε, διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ ἠγωνίζετο καὶ πολλαῖς μερίμναις τὴν καρδίαν ἐβάλλετο· ἐγίνωσκε γὰρ ἀκριβῶς ἡ καμπόνηρος ὅτι ὁπότε ὁ παῖς λαλήσει τῷ πατρὶ, οὐ μόνον ἐντροπὴν λάβη, ἀλλὰ καὶ θανάτῳ παραδοθήσεται διὰ τοὺς λόγους οὓς εἶπε πρὸς τὸν παῖδα αἰσχύνης γέμοντας καὶ ἐπιβουλῆς. τοῦ γοῦν τοιοῦτου παραδόξου τῆς γυναικὸς κακοῦ 20 p. 82 βουλευμάτος εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ἀστροῦ λεγομένου καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀνθρώπων|βω- μένου φθάνει ποτὲ καὶ εἰς τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοάς. καὶ συντόμως διαμηνύσας τὴν γυναῖκα φησὶ πρὸς αὐτὴν· διὰ ποῖαν ἀφορμὴν, ὦ γύναι, παραδίδεις σεαυτὴν τῷ πυρὶ; ἡ δὲ εἶπεν ὅτι· οὐκ ἤκουσάς μου, μὴ ἐκδικήσας με ἀπὸ τοῦ παιδός σου, καὶ οὐκ ἐφόνευσας αὐτὸν ὡς ἔπρεπεν. καὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς λόγοις ὑπαχθεις ὄρκους στερεοὺς αὐτῇ 25

1 ἐμβαλεῖν C ib. ἠφωράτο B 2 sq. ἐπαύριον κτλ.] ἔωθεν οὐ μετρίαν αὐτὴν ἐπισπάσεσθαι τὴν αἰσχύνην καὶ τὸν κατάγελων (κατάγελον etiam B) C ib. in margine ιε C, in quo deinceps sequuntur ις (p. 64,9), ιζ cet. intervallis non nimis inter se differentibus 3—8 vv. Καὶ ἐπεὶπερ — λελάληκε etsi post addita esse apparet (nam quae sequuntur: τοῦ γοῦν τοιοῦτου τῆς γυναικὸς χαλεποῦ βουλευμάτος κτλ. cum 1—2 arte coherens), tamen ad alium auctorem ea referenda esse nego, quia ne haec quidem sine syriaco exemplari concepta videntur, in quo verborum ad p. 59,12—60,2 pertinentium haec est sententia: «das (zusammengebrachte Holz) zündete sie an, um sich in das Feuer zu stürzen bevor der siebente Tag vorbeigegangen; (dies alles that sie) aus Furcht, der Knabe möchte sprechen und wegen dessen, was sie ihm gesagt hatte» (Bäthgen) 3 Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἐβδόμη ὡς ἐν τοσοῦτῳ ἡμέρα ἐφέστηκε C ib. ὁ — βασιλεῖ] καὶ ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ C 4 ἔμελλεν C 5 διὰ — γυνὴ] ἡ γυνὴ αὐτῆ C 6 φθέγγεται C 7 αὐτῇ B, αὐτῆ C, corr. Ebh. 8 πάντως ἐφ' οἷς? ib. ἀτίπως C 8 sq. τῆς γυναικὸς] αὐτῆς C 9 πολλαχῇ C 10 ἐφθασε C ib. post βασιλέως C add. αὐτο (αὐτοῦ corr. Ebh.) ib. δὴ τοῦ τάχους τῇ γυναῖκα (α posterius ex ἰ) B, μὲν (μὴν Ebh.) σὺν τάχει τὴν γυναῖκα C 12 οὔτε τὸν καθὰ πρὸς ἦκεν ἀπέκτεινας B, οὔτε αὐτὸν ἀπέκτεινας καθὰπερ προσῆκεν C 13 πισθεῖς, B (πεισθεῖς videtur legisse metaphrastes) 13 sq. καὶ — δέδωκεν] δέδωκεν ἀσφαλεῖς C 16 ἡμέρα om. Boiss. (cum DE?) 17 ἐβάλλετο F 19 post θανάτῳ F addit κακῶ 20 κακοῦ seclisit Ebh., nunc potius παραδόξου suspicioni obnoxium 21 sq. καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀνθρώπων βωμέου om. EF 25 ἔπερε F

δέδωκεν ὡς ἀναμφιλέκτως τὸν παῖδα διαχειρίζεται. ἡ δὲ μιὰ παλλακὴ τὸν λόγον ἀποδεξαμένη ἐπέσχεεν ἑαυτὴν τοῦ τοιοῦτου ἐγχειρήματος. καὶ αὐτίκα ὁ βασιλεὺς μετ' ὀργῆς ἀπεφήνατο ἀνυπερθέτως τὸν υἱὸν αὐτοῦ ξίφει ὑποβληθῆναι.

Τῆς οὖν τοιαύτης ἰταμωτάτης ἐξενεχθείσης ἀποφάσεως ὁ τοῦ βασιλέως
 5 ἑβδομος φιλοσοφώτατος σύμβουλος περὶ αὐτῆς ἐνωτισάμενος καὶ σὺν αὐτῷ οἱ ἕτεροι ἐξ τούτου συμφιλόσοφοι σφόδρα ἐπὶ τῷ γόνῳ τῆς πορφύρας ἤλγησαν, ὀρῶντες τὸν ἄκακον ὡς κακοῦργον κινδυνεύοντα, καὶ πορευθέντες ἐφίσταντο τῷ τοῦ βασιλέως σπεκουλάτῳ ἤδη τὸ ξίφος πρὸς τὴν | σφαγὴν τοῦ παιδίου B f. 88 ἀνατείνοντι. τούτῳ γοῦν ἐπιστάντες ἐπιμόνως αὐτὸν ἠξίουσαν ἐπ' ὀλίγον ὑπερθέ-
 10 σθαι τὴν τοῦ παιδὸς ἀναίρεσιν, ἄχρις ἂν ὁ τῶν φιλοσόφων ἑβδομος πρὸς τὸν βασιλέα εἰσέλθῃ ἅμα καὶ ἐξέλθῃ. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δῶροις τὸν ἄνδρα ἐδεξιώσαντο. ὁ δὲ τοὺς φιλοσόφους αἰδεσθεὶς συγκατανεύει τῇ αὐτῶν ἀξιώσει.

Εἶτα ὁ αὐτὸς τῶν φιλοσόφων ἑβδομος σύμβουλος πρὸς τὸν βασιλέα ἐκεῖθεν πορεύεται, καὶ εἰσελθὼν προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ φησί· βασιλεῦ, εἰς
 15 τὸν αἰῶνα ζῆθι. γινώσκεις σου τὸ κράτος ἐκδυσωπῶ, ὡς ἐξάισιον ἅμα καὶ ἀνό-

RETRACTATIO.

δέδωκεν ὅτι χωρὶς τινος ἀμφιβολίας τὸν υἱὸν φονεύσειεν. ἡ δὲ μιὰ παλλακὴ καὶ πόρνη ἀποδεξαμένη τὸν λόγον ἐκράτησεν ἑαυτὴν τοῦ τοιοῦτου ἐγχειρήματος, τοῦ πυρός. καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτίκα δέδωκε τὴν ἀπόφασιν μετ' ὀργῆς φονευθῆναι ἀνυπερθέτως τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Τῆς οὖν ἀνασχύντου καὶ ἀπανθρώπου καὶ ὠμοτάτης καὶ θηριώδους ἀποφάσεως ἐξελθούσης ὁ τοῦ βασιλέως ἑβδομος καὶ φιλοσοφώτατος σύμβουλος ἀκούσας καὶ οἱ λοιποὶ ἕτεροι ἐξ σφόδρα ἠγανάκτησαν ἀνιαιθέντες ἐπὶ τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ, ὀρῶντες ἀναίτιον καὶ ὡς κακοῦργον κινδυνεύοντα, καὶ ὁμοῦ ἐφίστανται | τῷ τοῦ βασιλέως σπε- p. 83
 20 κουλᾶτῳ ἤδη τὴν σπάθην πρὸς τὴν σφαγὴν τοῦ παιδὸς ἐτοιμῶν φέροντι, παρακα-
 25 λῶντες ὀλίγον ἀκαρτερῆσαι τὸν τοῦ παιδὸς φόνον, ἕως ἂν ὁ τῶν συμβούλων καὶ φιλοσόφων ἑβδομος πρὸς τὸν βασιλέα εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ. οὐ μόνον δὲ τὸν σπεκουλάτορα παρεκάλουν, ἀλλὰ καὶ δῶρα δεδώκασιν. ὅστις καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐντραπείας ἄνδρας ἤκουσε τὴν αὐτῶν παράκλησιν καὶ ἀνέμεινε.

Ὁ δὲ τῶν συμβούλων καὶ φιλοσόφων ἑβδομος πρὸς τὸν βασιλέα ἐλθὼν καὶ κατὰ
 30 τὸ ἔθος προσκυνήσας, ζῆθι, ἔφη, ὦ βασιλεῦ, εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ φησί· γινώσκεις σου τὸ κράτος παρακλῶ ὅτι ἐξάισιον πρᾶγμα καὶ ἕξω φύσεως καὶ ἀδικώτατον δοκιμάζεις

1 sq. μιὰ παλλακὴ τὸν λόγον ἀποδεξαμένη B, ἀποδεξαμένη τὸν λόγον C 2 αὐτὴν B ib. τοῦ τοιοῦτοῦ C 3 τὸν υἱὸν ὑποβληθῆναι τῷ ξίφει C 4 ἰταμοτάτης BC pr. 5 φιλοσοφώτατος ἑβδομος C ib. περὶ ταύτης C 6 τούτου om. C ib. σφόδρα — ἤλγησαν] ἐπὶ τῷ γόνῳ τῆς πορφύρας σφόδρα λελύπηται καὶ ἤλγησαν τὰς ψυχὰς C 7 ἄκακον] ἀνεύθυνον C ib. ἐφίστανται C 8 παιδὸς C 9 τούτῳ γοῦν ἐπιστάντες om. C 9 sq. ἠξίουσαν — παιδὸς] ἀξιοῦντες βραχὺ τι τὴν τοῦ παιδὸς ὑπερθέσθαι C 11 εἰσελθὼν ἅμα τε καὶ ἐξέλθῃ C 12 τῇ αὐτῶν συγκατανεύει αἰτήσῃ C 13 αὐτὸς om. C, in margine idem: εἰσελεύσεις τοῦ ζ' φιλοσόφου ὑπὲρ τοῦ παιδὸς 14 sq. εἰς τὸν αἰῶνα om. C 15 sq. ἀνήσιον B 16 φονεύσει Ebh. ib. παλλακὴ F 17 sq. τοῦ πυρός secl. Ebh. 22 ἕτεροι variam lectionem om. EF, secl. Ebh. 23 καὶ prius secl. Ebh. 23 sq. σπεκουλάτῳ Du Cange 29 lemma ἑβδομος φιλόσοφος 31 ἀδικώτατα D «noto compendio, quod extat in F quoque, deceptus» (Ebh.)

σιον ὄραμα πειρᾶσαι πεποικέναι, ὅτιπερ τὸν υἱὸν μαχαίρας ἔργον γενέσθαι προσέταξας ψιλῆ γυναικὸς ὑποθήκη οὕτως ἀνεξετάστως συναρπαγείς, καὶ ταῦτα μήπω ἐγνωκὼς κἂν ἀληθῆ σοι κἂν ψευδῆ λελάληκεν. ἤκουσαι δέ μοι καὶ τοῦτο, ὡς διὰ πολλῶν εὐχῶν, νηστειῶν τε καὶ εὐποιῶν θεόθεν τοῦτον τὸν παῖδα σύ τε καὶ ἡ μήτηρ ἐξητήσασθε· καὶ διὰ γυναικὸς ῥῆμα ὀλέθρῳ αὐτὸν παραδίδω; 5 ἀλλ' ὅμως μου τῶν ῥημάτων ἄκουσον. ἀνὴρ γάρ τις ἦν πύθωνος πνεῦμα ἔχων καὶ τοῖς βουλομένοις τὰ μέλλοντα δῆθεν μαντευόμενος καὶ δαψιλῆ ἐντεῦθεν κέρδη ποριζόμενος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἰατρικῆς τέχνης ὑπὸ τῆς μαντείας ἔμπειρος ἐτύγγανεν· ὅθεν καὶ πᾶσι τοῖς παρ' αὐτοῦ περὶ τινῶν ἀδῆλων πυνθανομένοις ἐτοίμους ἐποιεῖτο τὰς λύσεις. οὕτως οὖν ὁ ἀνὴρ ἐπιστημόνως ἔχων οὐκ ὀλίγον 10 ἑαυτῷ πλοῦτον ἐθησαύρισε. μιᾷ γοῦν τῶν ἡμερῶν τὸ ἐνοικοῦν αὐτῷ μαντικὸν πνεῦμα πρὸς τὸν ἄνδρα εἰρήκει ὡς· ἔγωγε τοῦ λοιποῦ ὑπαναχωρήσαι σου βούλομαι καὶ οὐκέτι ἔξεις με. πλὴν πρὸ τῆς ἐκδημίας μου λόγους τρεῖς διαστελῶ σοι, καὶ δι' ἐκάστου τούτων ὃ ἂν θεόθεν ἐξαίτησῃ, αὐτίκα σοι παρασχεθήσεται, καὶ ταῦτα αὐτῷ λέξαν τὸ τοῦ πύθωνος πνεῦμα καὶ τὰς τρεῖς ῥήσεις τῷ ἀνδρὶ δεδή- 15

RETRACTATIO.

ποιῆσαι, ὅτι σου τὸν υἱὸν μαχαίρας ἔργον γενέσθαι προσέταξας διὰ μικρὰν γυναικὸς ὑπόσχεσιν καὶ ὄρκον οὕτως ἀνεξετάστως κρατηθεὶς καὶ ἀκούσας τῶν λόγων αὐτῆς, καὶ ταῦτα μὴ γινώσκοντός σου κἂν ἀληθῆ κἂν ψευδῆ τὰ λεγόμενα κατ' αὐτοῦ. ἤκουσα p. 84 δὲ καὶ | τοῦτο, ὡς διὰ πολλῶν εὐχῶν καὶ νηστειῶν, ἔτι γε μὴν καὶ ἐλεημοσυνῶν ἀπὸ θεοῦ ἢ τούτου μήτηρ τὸν παῖδα ἐξαίτησατο· ὃν γοῦν ὁ θεὸς διπλῶς σοι δίδωκε, 20 κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὰς τῆς δεσποίνης ἰκεσίας, διὰ ῥῆμα γυναικὸς ἀνεξέταστον θανάτῳ αὐτὸν παραδίδως; ἀλλ' ὅμως μου ἰκετεύω ἀκούσαι μου τῶν ῥημάτων τουτωνί. ἀνὴρ τις δαιμόνιον εἶχε, μαντευόμενος καὶ λέγων ὅσα ἐρωτοῦσαν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι· ὅστις δαίμων ἐκαλεῖτο πνεῦμα πύθωνος. τάχα δὲ λέγων οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ δαίμονος συνῆγε κέρδη πολλά. οὐ μόνον δὲ προέλεγεν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μαντείας 25 καὶ ἰατρικῆν ἐγνώριζε. λοιπὸν εἴ τις ἄνθρωπος ἠρώτα αὐτὸν περὶ ἀφανῶν πραγμάτων, τὰς ἀπολογίας ἐτοίμως ἀπέδιδε. οὗτος οὖν ὁ ἀνὴρ ἀπὸ τῆς τιοαύτης μεταχειρίσεως ἐπεσώρευε χρήματα πολλά. μιᾷ γοῦν τῶν ἡμερῶν τὸ κατοικοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ p. 85 πνεῦμα εἶπεν ὡς· ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπέρχομαι ἀπὸ σοῦ, καὶ πλέον οὐκ ἔχεις με. | πλὴν πρὸ τοῦ ἐξέλθειν με ἀπὸ σοῦ λόγους τρεῖς παραγγέλλω σοι, καὶ οἷον ἂν τῶν τριῶν 30

1 πειρᾶσαι ποιήσασθαι C ib. γενήσεσθαι B 2 ἐξετάστως B 5 σύ καὶ ἡ μήτηρ B.
 in syriaco matris mentio nulla ib. ἐξητήσασθε C, ἐξητήσασθαι B 6 πύθωνος πνεῦμα] cf
 Act. Ap. 16,16, ubi nunc ex melioribus libris legitur: παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνα
 7 δῆθεν] δῆ C 7 sq. ἐντεῦθεν — ποριζόμενος] ποριζόμενος κέρδη C 8 sq. ὑπὸ — ἐτύ-
 γγανεν] τῆ μαντεία ἔμπειρος ἦν C 9 πυνθανομένοις περὶ τινῶν ἀδῆλων C 10 τὰς ἀπολύ-
 σεως C 11 ἑαυτῷ B, αὐτῷ C 12 ὡς om. C ib. σου om. B 13 ἔξεις B 14 καὶ δὴ μὲν
 (ἐν ci. Ehb.) ἐκάστῳ C ib. αἰτήσῃ, παραχρημά σοι C 15 αὐτῷ — τὰς] λέξαν τὸ πνεῦμα τὰς C
 ib. τῷ ἀνδρὶ] τάνδρῳ C 17 sq. καὶ ταύτη D 19 εὐχῶν om. D 22 pro μου priore νῦν
 Ehb. 23 lemma διήγησις τοῦ ἐβδόμου φιλοσόφου καὶ τελευταίου (ἢ τελευταία D, om. καὶ τελ. F)
 27 οὕτως? 30 σοι] σοῦ F ib. ante τῶν τριῶν Ehb. ins. διὰ

λωκεν, εἶτα καὶ πόρρω αὐτοῦ παντελῶς ἐγεγόνει. ὁ δὲ τοῦ μαντικοῦ πνεύματος
 ἐξ αὐτοῦ ἀνακεχωρηκός σὺν ἀθυμῖα πολλῇ οἴκαδε ἀφίκετο. θεασαμένη δὲ αὐ-
 τὸν ἢ τούτου σύζυγος, τί οὕτως, ἔφη, στυγνός καὶ ὠχρῶν γέγονας; ὁ δὲ αὐτῇ
 ἀπεκρίνατο· ὅτιπερ, ὦ γύναι, τὸ τοῦ πύθωνος ἐκεῖνο πνεῦμα, ὃ δὴ ἐγκατῶκει
 5 μοι, δι' οὗ ἐμαντευόμην καὶ αὐτὰς δὴ τὰς νόσους ἐθεράπευον, νῦν ἀπ' ἐμοῦ ἐξελ-
 θὼν τέλειον ὑπανεχώρησεν, καὶ τούτου ἐρημωθείς αὐτὴν, γίνωσκε, τὴν ζωὴν μου
 ἀπολέγομαι· ὑπ' αὐτοῦ γὰρ ἅπαντα τὰ ἀπόρρητα ἐδιδασκόμην καὶ θαυσιπλήθια διὰ
 τούτου κέρδη ἐπορίζομην. ἡ δὲ γυνὴ τὰ τοιαῦτα ῥήματα παρὰ τοῦ ἀνδρός ἀκού-
 σασα σφόδρα κάκεινῃ ἐπὶ τῶ συμβάντι ἤλγησεν. ὁρῶν δὲ αὐτὴν πικρῶς ἀνωμέ-
 10 νην παρηγορεῖν ὡς ἐνὸν τῇ γυναικὶ ἐπεχείρησε, καὶ πρὸς αὐτὴν αὖθις εἴρηκεν·
 θάρσει, ὦ γύναι, καὶ μὴ λυποῦ· τὸ γὰρ πνεῦμα ἐκεῖνο τρεῖς ῥήσεις μοι διεστει-
 λατο, ὥστε δι' ἐκάστου τῶν τριῶν πᾶν εἴ τι θυμῆρές μοι | θεόθεν ἐξαιτήσασθαι, B f. 89
 καὶ δεδήλωκέ μοι ὡς εἴ τι δ' ἄν καὶ αἰτήσωμαι, εὐθέως μοι προσγενήσεται. τού-
 τοις τοῖς λόγοις ἡ γυνὴ ἐπὶ τὸ εὐθυμότερον μετενεχθεῖσα, αὐτάρκη σοι τὸ λοιπὸν,
 15 τῶ ἀνδρὶ ἀντέφησεν, ἐκεῖνα δὲ ἔστωσαν τὰ τρία ῥησεῖδια. ὁ δὲ ἀνὴρ αὖθις τῇ
 ὁμοζύγῳ λέγει· τί οὖν συμβουλευεῖς μοι ἐκ θεοῦ αἰτήσασθαι; ἡ δὲ γυνὴ ἐκείνη

RETRACTATIO.

λόγων ζητήσεις παρὰ θεοῦ, εὐθὺς δοθήσεται. ταῦτα εἰπὼν ὁ δαίμων τῶ ἀνδρὶ ἐφανε-
 ρωσε καὶ τοὺς τρεῖς λόγους, εἶτα μακρὰν διέβη τοῦ ἀνδρός. καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ μαν-
 τικοῦ δαίμονος ἀπ' αὐτοῦ ἐξελθόντος μετὰ λύπης ἦλθεν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ
 20 εἰσέδου. ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν ἡ γυνὴ, τί οὕτως, ἔφησε, σκυθρωπός καὶ ὠχρότατος γέγονας;
 καὶ ὁ ἀνὴρ ἀπεκρίνατο· ὦ γύναι, τὸ τοῦ πύθωνος ἐκεῖνο πνεῦμα, δι' οὗ ἐμαντευόμην
 καὶ τὰς ἰατρείας ἐποίουν, ἐξῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ τελείως· καὶ διὰ τοῦτο πῶς δύναμαι ζῆν;
 παρ' ἐκείνου γὰρ τοὺς λόγους ἐδιδασκόμην καὶ προέλεγον καὶ εἶχον τὰ κέρδη. ἡ δὲ
 γυνὴ τῶν λόγων ἀκούσασα κάκεινῃ ἐλυπήθη. ὁρῶν δὲ αὐτὴν ὁ ἀνὴρ πικρῶς κλαίου-
 25 σαν ἐπεχείρει παραμυθεῖσθαι αὐτὴν καὶ λέγει πρὸς αὐτὴν· μὴ λυποῦ, ὦ γύναι· τὸ γὰρ
 πνεῦμα ἐκεῖνο τρεῖς λόγους με παρήγγειλε, ὥστε δι' ἐκείνων τῶν τριῶν λόγων ὅπερ ἂν p. 86
 ἀπὸ τοῦ θεοῦ ζητήσω, ἔξω ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐφανερώσεται μοι ὅτι ἅμα τοῦ ζητήσα
 ἐμὲ γενήσεται. τούτοις τοῖς λόγοις ἡ γυνὴ καλοκαρδίσασα, ὦ ἄνερ, ἀρκετά σοι, ἔφη, τὰ
 τρία λόγια εἰς τὸ ἔμπροσθεν. ὁ δὲ ἀνὴρ πάλιν λέγει· τί οὖν συμβουλευεῖς μοι αἰτήσα-
 30 σθαι ἐκ θεοῦ; ἡ δὲ γυνὴ πονηροτάτη ὑπάρχουσα καὶ πρὸς ἀπρεπείας ὀρέξεις καὶ παρα-

1 sq. καὶ — ἀνακεχωρηκός] πόρρω μὲν αὐτὸ γέγονεν, ὁ δ' ἀνὴρ ἐκεῖνος ἀνακεχωρηκός
 τοῦ πνεύματος οἴκαδε C 2 οἴκαδε ἀφίκετο B, ἀφίκετο C, tum idem: καὶ τοῦτον ἢ σύζυγος οὕτως
 ἔχοντα θεασαμένη 3 ἔφησε C ib. παραγέγονας C 4 ἐγκατῶκει C 5 αὐτὰς δὲ om. C

6 τέλειον B, τελείως C ib. ἀνεχώρησεν C ib. γίνωσκε] ἴσθι C 7 ἅπαν ἀπόρρητον ἐμου-
 μην C 7 sq. διὰ τούτου om. C 8 τὰ τ. ῥ.] ταῦτα C 9 τὸ συμβάν C 9 sq. ταύτην ἐκεῖ-
 νος ἀνωμένην πικρότερον C 10 τὴν γυναῖκα C ib. καὶ εἴρηκε πρὸς αὐτὴν C 11 sq. ῥήσεις
 μοι διεστειλάτο τρεῖς C 12 τῶν τριῶν] αὐτῶν C ib. θυμῆρες B ib. μοι post θεόθεν
 iteratum B 13 δεδήλωκέ μοι C ib. δ' ἄν BC ib. αἰτήσομαι B ib. εὐθέως μ. πρ.] θεόθεν
 γενέσθαι μοι C 14 ἡ γυνὴ — μετενεχθεῖσα] ἐπὶ τὸ εὐθυμότερον ἢ γυνὴ γενομένη C 15 τῶ
 ἀνδρὶ — ἔστωσαν] ἔφησε τῷ ἀνδρὶ, ταῦτα C 15 sq. ὁ δ' ἀνὴρ πρὸς τὴν σύζυγον αὖθις ἀντέφησε C

16 συμβουλευεῖς — θεοῦ] πρὸς θεοῦ συμβουλευεῖς μοι ἤδη C ib. γυνὴ ἐκείνη om. C 17
 ζητήσης Boiss. ib. σοι post εὐθὺς inserebat Ehb. 19 ἀπῆλθεν? Ehb. 26 μέ' F alia ut vi-
 debatur Eberhardo manu correctus ib. παρῆγγει F

λίαν οὔσα πονηροτάτη καὶ πρὸς ἀτάκτους ὄρμας καὶ παραλόγους ὀρέξεις ἐνδούσι-
 μός τε καὶ φιλοσώματος, οἶδας, φησί, ὦ ἄνερ, καθὰ καὶ αὐτὴ ἐπίσταμαι, ὡς
 οὐδὲν συνουσίας τοῖς ἀνθρώποις προσφιλέστερον· αἰτῆσαι τὸ θεῖον πολλοὺς τῶ
 σώματί σου ἰθυφάλλους ἐπιφυῆναι. ὁ δὲ γε ματαιόφρων ἐκεῖνος τὴν τοιαύτην
 αὐτίκα δέησιν προέθετο καὶ ἅμα τὸ τούτου σῶμα ἰθυφάλλοις κατάκομον γέγο- 5
 νεν. οὐς ἑωρακῶς ὁ δεῖλαιος ἑαυτὸν πικρῶς ἐμυσάπτετο καὶ τὴν γυναῖκα θρασέως
 πλήττει καὶ καθυβρίζει, καὶ τοσοῦτον τῷ θυμῷ κατ' ἐκείνης ἀγριαίνεται, ὡς καὶ
 ἀνελεῖν αὐτὴν ἀνηλεῶς βουλεύεσθαι. καὶ ἔλεγε πρὸς αὐτήν· αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπω-
 φελῆς σου συμβουλία, ὦ κατάρατε; οὐκ ἠδέσθης τοιαύτης μοι ἀσχημοσύνης
 βουλήν πονηρὰν ὑποδέσθαι; ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀντέφησεν· τί τοσοῦτον ἔχαλέπη- 10
 νας; μὴδὲν διαταραχθῆς περὶ τούτου τοῦ πράγματος· ἕτεροι γὰρ δύο ὑπελείφθη-
 σαν λόγοι. αἰτῆσαι τοῖνυν τὸ θεῖον διὰ τοῦ ἐνὸς ῥήματος τοὺς ἰθυφάλλους τούσδε
 ἀπὸ σοῦ ἀφανισθῆναι. ὁ δὲ τῇ συζύγῳ πεισθεὶς αἰτεῖται τοῦτο παρὰ θεοῦ, καὶ
 εὐθύς ἐκείνων μὲν ἀπηλλάγη τῶν ἰθυφάλλων, ἀπώλεσε δὲ τῇ τοιαύτῃ αἰτίᾳ καὶ
 ὅπερ δὴ γεννητὸν αἰδοῖον ἐκέκτητο. αὐθις οὖν ἐπὶ πλεόν τῆς γυναικὸς καταθρα- 15
 σύνεται καὶ αὐτὴν ἀποκτεῖναι ἐκ παντὸς τρόπου πειρᾶται. ἡ δὲ γυνή, ἴνα τί,

RETRACTATIO.

λόγους δεδουλωμένη καὶ τὴν συνουσίαν ἀγαπῶσα φησί· οἶδα, ὦ ἄνερ, ὡς καὶ σὺ
 τοῦτο γνωρίζεις· οὐδὲν ἄλλο ἀγαπιτηκότερον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ ἢ μόνον τὸ κοι-
 μᾶσθαι ἄνδρα μετὰ γυναικός· ζήτησον οὖν τὸν θεόν πολλοὺς ὄρχεις γενέσθαι ἐν τῷ
 σώματί σου. ὁ δὲ ἄφρων ἐκεῖνος ἀνὴρ τὴν τοιαύτην ἅμα δέησιν ἐποιεῖτο καὶ ἅμα τῇ 20
 εὐχῇ αὐτοῦ ὅλον τὸ σῶμα γέγονε μεστὸν καὶ νεφρῶν καὶ ὄρχεων. ἅπερ ἰδὼν ὁ ἄθλιος
 ἑαυτὸν ἐβδελύττετο καὶ τὴν γυναῖκα ἰσχυρῶς τύπτει καὶ καθυβρίζει, καὶ τοσοῦτον
 p. 87 ἠγριώθη | κατ' ἐκείνης, ὡς βουληθῆναι καὶ αὐτὴν ἀποκτεῖναι, λέγων πρὸς αὐτήν· αὕτη
 σου ἐστὶν ἡ καλὴ συμβουλή, ὦ κατάρατον γύναιον, ἡ φέρουσα ἡμῖν κέρδος; οὐκ ἐνε-
 τράπης αὐτὴν τὴν πονηρὰν βουλήν καὶ αἰσχύνης γέμουσαν βουλεύεσθαι με; ἡ δὲ 25
 πρὸς αὐτὸν ἀντέφησε· τί τοσοῦτον ὀργίζεσαι, ἄνθρωπε; μὴδὲν ταραχθῆς ἢ λυπηθῆς
 περὶ τούτου· ἕτεροι γὰρ δύο λόγοι ἀπεμείναι, καὶ παρακάλεσον τὸν θεόν διὰ τοῦ ἐνὸς
 ῥήματος τοὺς ἰθυφάλλους τούσδε ἀπὸ σοῦ διαβῆναι. καὶ ἅμα τῇ συζύγῳ πεισθεὶς
 αἰτεῖται παρὰ θεοῦ καὶ ἐλευθερώθῃ τῶν ὄρχεων, ἔχασε δὲ μετὰ τούτων καὶ ἅπερ εἶ-
 χεν ἀπὸ γενέσεως. εὐθύς οὖν ὁ ἀνὴρ πάλιν ἀπὸ τῆς λύπης ἐπὶ πλεόν κατὰ τῆς γυναι- 30
 κὸς ἀγριοῦται καὶ δοκιμὴν ποιεῖται τοῦ θανατῶσαι αὐτήν. ἡ δὲ φησί· διὰ τί ὄρμας

1 sq. ἐνδούσιμος B 2 οἶδα B ib. φησὶν C 4 γε om. C 5 sq. το ἑαυτοῦ σῶμα γέ-
 γονε κατάκομον (om. ἰθυφάλλοις) C 5 ἰθυφάλλοις et 12 ἰθυφάλλοις B 7 κατ' ὑβρίζει (om. καὶ) B
 ib. κατ' αὐτῆς ἠγριαίνεται C 8 ἀνιλεῶς B ib. βεβουλεύεσθαι (βεβουληθῆσαι? Ebh.). καὶ
 ἔλεγεν αὐτῇ C. praestat βουληθῆναι (cum metaphr.) sive βούλεσθαι 8 sq. ἐπωφελῆ B 9 μοι
 om. B ib. ις in marg. C 10 ἀντέφησε C 11 μὴδὲν διαταραχθεὶς περὶ τούτου τοῦ πράγμα-
 τος· B, μὴδὲν σοι ἔσται περὶ τούτου φροντίς· περὶ τούτου μὴ διαταραχθήσῃ· C ib. γὰρ] γὰρ σοι C
 13 ἀπὸ σοῦ ἀφανισθῆναι B, ἀφανισθῆναι ἀπὸ σοῦ C 14 ἐκείνω B ib. ἀπέλεσαι δὲ τῇ
 τοιαύτῃ αἰτίᾳ B, ἀπώλεσε δὲ σὺν αὐτοῖς C 15 ὅπερ — αἰδοῖον] ἂ δὴ γεννητὰ αἰδοῖα C 16 ἐκ
 παντὸς τρόπου ἀποκτεῖναι ordine inverso C ib. ἴνα in margine B 17 τὴν οὐσίαν F 18 ἀλλ'
 D ib. ἀγαπητικότερον corr. Boiss. 21 et 29 ὄρχεων corr. Boiss. 27 ἀπεμείναι σοι Ebh.
 perperam 28 ἰθυφάλλοις F 29 ἠλευθερώθῃ F ib. ἐχάσε F ib. ἅσπερ Ebh.

φησίν, ἀνελεῖν με σφαδάζεις; μηδ' ἐπὶ τούτῳ τῷ συμβάντι ἀσχάλλου· ἐν γάρ σοι
 ῥῆμα ὑπολέλειπται· λοιπὸν αἶτησαι τὸ θεῖον τὰ γεννητὰ σου ἀπολαβεῖν αἰδοῖτα.
 ὁ δὲ τοῦτο ποιήσας μόλις τοῦ αἰτηθέντος ἐπέτυχεν. ἶδε οὖν, ὦ βασιλεῦ, οἷα ἐκείνῳ
 τῷ ἀνδρὶ συμβέβηκεν, ὅτιπερ ἀσυλλογίστως τῇ τῆς γυναικὸς πονηρᾷ βουλῇ ὁ μά-
 5 ταιος συγκατέθετο. καὶ νῦν λοιπὸν μακροθύμησον, παρακαλῶ, καὶ μὴ κατεπεί-
 γου πρὸς τὴν ἄδικον τοῦ υἱοῦ σου ἀναίρεισιν μηδὲ οὕτως ἀνεξετάστως συναρπα-
 γῆς τῇ τῆς γυναικὸς τῆς μοχθηρᾶς σκεωρία, καὶ μᾶλλον ὅταν ἡ διαβάλλουσα
 δεινὴ λίαν καὶ κακότροπος ᾖ. καὶ ἄλλης δέ μου διηγῆσεως ἄκουσον.

Ἄνῃρ γάρ τις ἦν, ὃς ἔνορκον ἑαυτῷ ὄρον ἔθετο μὴ ὅλως ἡρεμῆσαι ἢ αὐτῷ
 10 δοῦναι ἄνεσιν μήτε μὴν ἀγαγέσθαι γυναικᾶ, ἕως ἂν πᾶσι τοῖς τῶν γυναικῶν
 ἐπισταίῃ μηχανήμασι. καὶ εὐθύς τῆς πατρίδος ἐξελθὼν περιήρηχετο τὰς χώρας
 πληρώσων τὸ σπουδαζόμενον. ἕτερός δέ τις αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδοιορίαν συνήν-
 τησεν, καὶ μαθὼν παρ' αὐτοῦ τὴν κατεπείγουσαν χρεῖαν ἔφη τῷ ἀνδρὶ· οὐ δυ-
 νήσῃ, ὦ ἄνθρωπε, τοὺς τῶν γυναικῶν τρόπους κατανοῆσαι οὐδὲ τὸ πέρασ αὐτῶν |
 15 ἐφευρεῖν, ἕως ἂν σποδιᾶν ἀγαγῶν καὶ τινα τόπον δι' αὐτῆς καταπάσας τεσσα- B f. 90

RETRACTATIO.

θανατῶσαί με; μηδὲ γὰρ ἐπὶ τῷ γενομένῳ νῦν λυποῦ· εἰς γὰρ ἔτι λόγος σοι ἀπέμεινε·
 καὶ ζήτησον τὸν θεὸν τοὺς ἀπὸ γεννήσεώς σου ὄρχεις λαβεῖν. ὁ δὲ τοῦτο ζητήσας μό-
 λις ἔτυχε τοῦ ζητήματος. | βλέπε οὖν, ὦ βασιλεῦ, ὅποια ἔργα τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ συμβέ- p. 88
 βηκε, διότι ἀσυλλογίστως τῇ πονηρᾷ βουλῇ τῆς γυναικὸς ὁ μάταιος ἐπίστευε. καὶ νῦν
 20 λοιπὸν μακροθύμησον, παρακαλῶ, καὶ μὴ σπούδαζε πρὸς τὸν ἄδικον τοῦ υἱοῦ σου φό-
 νον, μηδὲ συναρπαγῆς τῇ τῆς γυναικὸς πονηρᾷ καὶ ἀναισχύντῳ συμβουλή· μᾶλλον
 γὰρ ὅταν ὑπάρχη ἡ διαβάλλουσα γυνὴ καταπολὺ κακότροπος καὶ πρὸς φόνον ἐρεθί-
 ζουσα, φαίνεται ὅτι οὐ διὰ δίκαιόν τι συμβουλεύει καὶ ἐπαινετὸν, ἀλλὰ δι' ὄρεξιν
 καὶ μανίαν. καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς οὐδαμῇ πρέπει πιστεύειν αὐτήν. ὅμως καὶ ἄλλης
 25 διηγῆσεώς μου ἀκοῦσαι παρακαλῶ.

Ἄνῃρ τις ὑπῆρχεν, ὃς ἄμοσεν εἰς ἑαυτὸν τοῦ μὴ καθίσει εἰς ἕνα τόπον ἢ εἰς
 παραδιαβασμούς ὡς νέος περιπατῆσαι μηδὲ γυναικᾶ λαβεῖν, ἕως ὅτου νὰ μάθῃ τὰς
 πονηρίας ὅλας καὶ τὰ τεχνάσματα τῶν κακῶν γυναικῶν. καὶ τὸν λογισμὸν τοῦτον
 ἔχων ἐν ἑαυτῷ ἐξῆλθε τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ περιεπάτει | κατὰ πόλιν καὶ χώραν, p. 89
 30 μαθεῖν σπουδάζων ἅπερ ἠβούλετο. ἄλλος δέ τις ἄνθρωπος ἐν τῇ ὁδοιορίᾳ συναντή-

1 τοῦτω τῷ συμβάντι B, τῷδε C ib. ἀσχαλησον habere videtur B 2 λοιπὸν αἶτησαι] αἶτησαι γοῦν C ib. γεννητᾶ σου ἀπολαβεῖς B 3 μόλις C 4 τᾶνδρὶ B ib. ἀσυλλογίστως B
 ib. πονηρᾶ B, κακίστη C 5 παρακαλῶ B, ἀξιώ C ib. μὴ om. B 6 sq. συναρπαγῆς B
 7 γυναικὸς — σκεωρία] μοχθηρᾶς γυναικὸς σκαιωρία C 8 καὶ κακότροπος εἶη B, ἡ καὶ κα-
 κότροπος C ib. καὶ ἄλλης δέ μου] ἀλλὰ καὶ ἄλλης C 9 Ἄνῃρ τις (om. γάρ) C ib. αὐτῷ]
 ἑαυτῷ C 11 ἐξιῶν περιήρει C 12 αὐτῷ C 12 sq. συνήντησεν B, συνήντηκεν C 13 καὶ]
 ὃς καὶ C ib. πρὸς αὐτοῦ C ib. ἔφη] φησὶ C 13 sq. δυνήσῃ, ὦ] συνήσει B 14 τρόπ. κα-
 ταν.] καταν. τρόπ. C 15 καταπάσας B, καταπάσας C 16 μηδὲ F, μηδὲν (E) Boiss. 19
 ἀσυλλογίστως F 20 σπουδάζης F 22 ὑπάρχ F, ὑπάρχει D 24 διατοῦτο F ut saepe 26
 lemma διήγησις τοῦ αὐτοῦ ἐβδόμου φιλοσόφου 27 να F

ράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας ἐπ' αὐτῆς διατελέσης καθήμενος καὶ μετρίας τροφῆς καὶ πόσεως μεταλαμβάνων· καὶ εἰδούτως δυνήσῃ ἀπαριθμη-
σαι καὶ σημῆνασθαι τὰς τῶν γυναικῶν πανουργίας. ὁ δὲ τούτων τῶν ῥημάτων ἀκούσας παρὰ τοῦ αὐτῷ συναντήσαντος ἐποίησε καθὼς ἐκεῖνος αὐτῷ ἐνετεί-
λατο, καὶ διετέλει ἐπὶ σποδιᾶς καθήμενος καὶ εὐτελεῖ τῇ διαίτῃ χρώμενος καὶ 5
παρ' ὅλας τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τὰς τεσσαράκοντα νύκτας ἀπογραφό-
μενος τὰς τῶν γυναικῶν μηχανουργίας. ἃς δὴ καὶ περαιώσασθαι ἐδόκει ἐσῦστε-
ρον καὶ μηδὲν τούτων καταλιπεῖν ἄγραφον. λαβὼν οὖν ἃς πεποιήκει ἀπογραφὰς
πρὸς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἐπανάρχετο· πορευόμενος δὲ ἐπὶ τι χωρίον παρεγένετο,
ἐν ᾧ καὶ κατέλυσε. ἦν δὲ τις ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ, ὃς καὶ παρασκευασάμενος 10
ἐστίασιν τινα τοὺς τοῦ χωρίου οἰκήτορας κέκληκεν, μεθ' ὧν κάκεινον τὸν ἀπο-
γραφέα εἰς δεξιῶσιν μετεκαλέσατο. ὁ δὲ ἐλθὼν καὶ ἀναπεσὼν μετὰ τῶν ἄλλων
δαιτυμόνων οὐ παρομοίως ἐκείνοις ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἤσθιεν, ἀλλ' ἄσιτος
ἐκαθέζετο. φησὶ οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ ἐστίατωρ· πόθεν καὶ τίς εἶ, ὦ ἑταῖρε; ὁ δὲ

RETRACTATIO.

σας ἠρώτησεν αὐτόν· καὶ ὡς ἤκουσεν αὐτόν ὅτι διὰ τῶν πονηριῶν τῶν γυναικῶν πε- 15
ριπατεῖ, μαθεῖν βουλόμενος τὰς πονηρίας, ὦ ἄνθρωπε, μάτην κοπιᾷς, φησὶν· οὐ γὰρ
δυνήσῃ τὰς τῶν γυναικῶν γνώμας καὶ πονηρίας εὐρεῖν ἢ μαθεῖν. εἰ δὲ θέλεις μαθεῖν
ὀλίγα τινα ὡς ἀμετρήτων οὐσῶν, εὔρε τόπον τινα μοναξὸν καὶ σύναξε στάκτην ἢ
κονιορτὸν τῆς γῆς πολὺν καὶ κάθισον ἐπάνω αὐτοῦ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας
ὁμοίως, ἐσθίων καὶ πίνων ὀλίγον· καὶ τότε θέλεις δυνηθεῖν εὐρεῖν τὰς πανουργίας τῶν 20
γυναικῶν. ὁ δὲ νέος τῶν λόγων τούτων ἀκούσας ἐποίησε καθὼς ἐκεῖνος ἐδίδαξε, καὶ
ἦν καθήμενος ἐπὶ σποδοῦ τρώγων ὀλίγα· καὶ ἐφ' ὅλαις τεσσαράκοντα ἡμέραις καὶ τεσ-
σαράκοντα νύκταις ἀπεγράφετο τὰς τῶν γυναικῶν πανουργίας. καὶ ὡς ἐτελέσθησαν
p. 90 αἱ ἡμέραι καὶ νύκται, | ὡς ὕστερον ἐφάνη αὐτῷ ὅτι οὐδεμίαν πονηρίαν τῶν γυναικῶν
ἀφῆκεν ἄγραφον, ἔλαβε τὰς πονηρίας ἃς ἔγραψε καὶ ἐστράφη εἰς τὸ ὀσπήτιον αὐτοῦ. 25
καὶ ἐπανερχόμενος εὐρῶν χωρίον ἔμεινε ἐκεῖ ἀναπαυθεῖναι μικρόν. ἐν τῷ χωρίῳ γοῦν
ἐποίησέ τις τραπέζην μέγα καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς, μετὰ πάντων δὲ ἐκάλεσε καὶ τὸν
ξένον. ὃς καὶ ἐλθὼν ἐκαθέσθη μετὰ τῶν λοιπῶν, μὴ ἐσθίων ὁμοίως ἐκείνοις τὰ ἐν τῇ
τραπέζῃ. ὅτε καὶ λέγει πρὸς αὐτόν ὁ ἔχων τὴν τραπέζαν· πόθεν εἶσαι καὶ τίς εἶσαι,

2 καὶ εἰδούτως B, οὕτω γὰρ C 3 ἡμῆνασθαι B ib. τῶν ῥημάτων τούτων C 4 συ-
ναντείσαντος B ib. ἐκεῖνος] αὐτός C, οὗτος Ebh. 5 εὐτελεῖ B 6 τὰς posterius om. C 7
περαιωθῆναι C 8 καταλιπὼν B ib. ἐπεποιήκει C 9 ἐπανάγει C ib. δὲ om. C 10 ἐν
τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ] ἀνήρ ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ C 11 κέκληκε C 13 οὐ παρ' ὁμοίως ἐκείνοις ἐκ B,
οὐχ ὁμοίως αὐτοῖς C 14 λέγει οὖν ὁ ἐστίατωρ αὐτῷ C 15 ἠρώτησεν F ib. αὐτόν om. F,
αὐτοῦ Ebh. 18 οὐσῶν] αὐτῶν D, αὐτῶν οὐσῶν Boiss. ib. εὔρε τόπον τινα μοναξὸν, καὶ
σύναξε στάκτιν, καὶ κονιορτὸν τῆς γῆς πολὺν citat Ducange s. v. στάκτη 20 ὁμοίως (DE)
Boiss. ib. «forsan δυνηθῆν» Boiss. 24 αἱ ἡμέραι καὶ αἱ νύκται citat Ducange s. v. νύκτα
25 ὀσπήτιον EF teste Eberhardo. quid D habeat, ambiguum est, cum Boiss. legat ὀσπίτιον,
Ebh. ὀσπήτιον 26 ἔμεινε F 28 ἐλθὼν] ἦλθε D 29 ἦσαι utrobique D

ἀπεκρίνατο· ὀδίτης εἰμί, ὡς ὄρας, καὶ ἐκ μακρᾶς παραγίνομαι χώρας. καὶ γὰρ
 τῆς ἐνεγκαμένης ἐξῆλθον τοῦ σοφίαν ἐκμαθεῖν καὶ τὰ τῶν πονηρῶν γυναικῶν
 κατανοῆσαι μηχανήματα. ταῦτα ἐκείνου εἰρηκότος φησὶν ὁ ἐστιάτωρ πρὸς τὴν
 ἑαυτοῦ σύζυγον ὡς· ὁ ἀνὴρ οὗτος ξένος τούτου πέφυκε χωρίου καὶ οὐδὲν ὄλως
 5 ἔφαγεν, ἐξελθὼν δὲ τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ περιελθὼν τὰς χώρας ὅλας τῶν γυ-
 ναικῶν πάσας ἐκμεμάθηκε μηχανουργίας καὶ ταύτας γραφῆ παραδέδωκεν· ἀλλ'
 ἀναστᾶσα, γυναί, παρασκευάσον αὐτῷ τὰ πρὸς βρῶσιν αὐτοῦ καὶ πόσιν ἀρμό-
 ζοντα, ὡς ἂν παρ' ἡμῶν δεόντως φιλοφρονηθεῖη καὶ ἀναπαύσῃται. ἡ δὲ γυνὴ
 ἀναστᾶσα πεποίηκεν καθὼς ὁ ἀνὴρ αὐτῇ διετάξατο. εἶτα τὸν ὀδοιπόρον
 10 ἐπηρώτα· τί ἄρα πεποίηκας, ἄνθρωπε; γέγραφας πᾶσαν τὴν τῶν γυναικῶν
 πονηρίαν; ὁ δὲ, ναί, φησὶ, πάσας αὐτῶν τὰς πανουργίας ἀπεγραψάμην καὶ
 τοὺς αὐτῶν δόλους καὶ τὰς σκεωρίας διελαβόμην, μηδὲν τι τούτων τὸ πα-
 ράπαν ἔασας ἀσήμαντον. ἐκείνη δὲ τούτων παρ' αὐτοῦ ἐνωτισαμένη ἔγνω ὡς
 ματαιόφρων ὁ ὀδοιπόρος καὶ ἀσύνητος καθέστηκεν, καὶ πρὸς αὐτὸν κατ' εἰρω-
 15 νεῖαν ἀπεφθέγγετο· καὶ ἐπεῖπερ, ὡς φάσκεις, πάντα τὰ γυναικεῖα | μηχανήματα B f. 91
 γέγραφας, ἀδύνατόν ἐστιν γυναικὶ εἶτε καὶ ἐμοὶ αὐτῇ τεχνάσασθαι τι πρὸς σὲ ἢ

RETRACTATIO.

ὦ φίλε; ὁ δὲ εἶπε· στρατοκόπος ὑπάρχω, καθὼς ὄρας, καὶ ἀπὸ μακροῦ τόπου ἦλθον
 ἐνταῦθα. καὶ γὰρ ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν πατρίδα μου, ὅπως νὰ μάθω φρόνησιν καὶ νὰ
 ἐγνωρίσω τὰ τῶν πονηρῶν γυναικῶν πονηρεύματα. τότε λέγει ὁ οἰκοδεσπότης πρὸς
 20 τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ὁ ἀνθρωπος οὗτος ξένος ἐστὶ τοῦ χωρίου ἡμῶν καὶ οὐδόλως
 ἤκουσε φαγεῖν εἰς τὴν τράπεζαν ἡμῶν· ἐξέβη γὰρ ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ ὅλας
 τὰς χώρας | περιεπάτησε καὶ πάσας τὰς πονηρίας τῶν γυναικῶν ἔμαθε καὶ ἔγραψεν. p. 91
 ἀλλ' ἀναστᾶσα, γυναί, ὠκονόμησον αὐτῷ ἰδίως τὰ πρὸς τροφήν αὐτοῦ, ὡς ἂν παρ'
 ἡμῶν οὗτος ὁ ξένος μετὰ καλῆς φιλίας τραφῆ. ἡ δὲ γυνὴ πάντα ἐποίησε καθὼς ὁ ἀνὴρ
 25 ἐνετείλατο καὶ τὸν ξένον εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἐνδότερον οἶκημα καὶ παρέθηκεν τράπεζαν
 μεστὴν τροφῶν. εἶτα ἐπηρώτησεν αὐτὸν λέγουσα· τί ἐποίησας, ὦ ἀνθρωπε; γέγραφας
 πάσας τὰς τῶν γυναικῶν πονηρίας; ὁ δὲ, ναί, φησὶν, οὐδεμίαν πονηρίαν τῶν γυναικῶν
 ἢ ἐπιβουλήν ἢ κατασκευὴν κακὴν ἄγραφον ἀφῆκα. ἡ δὲ γυνὴ τῶν λόγων τούτων
 ἀκούσασα κατέλαβεν αὐτὸν εἶναι ἄγνωστον καὶ ματαιόφρονα καὶ πρὸς αὐτὸν εἰρω-
 30 νευομένη ἔλεγεν· ἐπειδὴ, ὡς λέγεις, ὦ ξένε, πάντα τὰ πονηρεύματα ἔγραψες, ἀδύνατόν

1 καὶ ἐκ] κἀκ C ib. ἐκ γὰρ C 2 μαθεῖν C 2 sq. γυν. κατ.] κατ. γυν. C 3 ἐκεί-
 νου] αὐτοῦ C ib. φησὶ B 4 ὡς om. C ib. τούτου — χωρίον] τοῦδε τοῦ χωρίου πεφύκει C
 5 περιελθὼν — ὅλας] τὰς χώρας περιὼν τὰς C 6 πᾶσας ἐκμεμάθηκε] ἀπάσας, ὡς φησὶν.
 ἐκμεμαθήκει C 7 αὐτοῦ om. C 8 sqq. καὶ — ἐπηρώτα] ὁ μέντοι ἀνὴρ ἐξείπων ἔξεισιν, ἡ δὲ
 γυνὴ τὸν ὀδοιπόρον C 9 πρὸς βρῶσιν in B ante αὐτῇ ex 7 iterata eieci 10 ἄρα om. C, qui post
 τί πεποίηκας addit φησὶν ib. τὴν τῶν γυν.] τῶν γυν. τὴν C 11 τὰς πανουργίας ἀπεγρ.] ἀπεγρ.
 τὰς μηχανουργίας C 12 τὰς σκαωρίας B, σκαωρίας C ib. μὴ ἀντὶ τούτων B 13 ἔασης B
 ib. ταῦτα παρ' αὐτοῦ ἐνωτισθεῖσα ἔγνωκεν C 14 καθέστηκεν C 14 sq. κατερωνίαν B et i
 pro ei etiam C pr. ut videtur 15 ἐφθέγγετο C ib. πάντα om. C 16 ἐστὶ C ib. εἶτε
 κάμοι αὐτῇ C, ἦ ὦ καὶ ἐμοὶ αὐτῇ B 18 νυμάθω F 23 ὠκονόμισον D 26 ἐπηρώτισεν F

διά λόγου ἢ διά τινος πράξεως· πλὴν ἄκουσον τῶν ἐμῶν ῥημάτων· ἰδοῦ, καθορᾶς

RETRACTATIO.

ἔστι γυναικίκα, ἐάν και ἐγὼ εἶμι, τεχνάσασθαι τι πρὸς σέ πονηρὸν ἢ διά λόγου ἢ ἔργου·

p. 92 πλὴν, ὡς ἐάν λέγω σοι μιᾶς γυναικὸς ἔργον, | ἄκουσον ἐάν ἔχῃς γραμμέμον τοῦτο. ὁ δὲ εἶπεν· εἰπέ. ἢ δὲ γυνὴ ἔφη·

Ἦν τις ἀνὴρ ἔχων γυναῖκα τιμίαν και φρόνιμον, ὅστις αἰετ περισύρων τὰς γυναῖ- 5

κας ὅλας ἐτύγγχανεν. ἢ δὲ γυνὴ ἀντέλεγε τῷ ἀνδρὶ· μὴ ὕβριζε πάσας, ἀλλὰ τὰς κα-
κὰς. ὁ δὲ ἀντέφησεν· ὅλας. ἢ δὲ, μὴ οὕτως λέγε, φησίν, ἐπαίτοι γε οὐκ ἔτυγχεν ἐμπλα-
κῆναι ἐν μιᾷ τούτων. ὁ δὲ λέγει· εἰ ἐτύγγχανον ἐν μιᾷ τούτων κακῆ, ἔμελλον αὐτὴν

ῥινοτομηῆσαι. πλῆσιον γὰρ τῷ οἰκήματι αὐτοῦ φιλονεικοῦσαι ἐτύγγχανον αἰ γειτόνισαι,
και οὗτος καθ' ἐαυτὸν ὕβριζεν αὐτάς. ἢ δὲ γυνὴ λέγει τῷ ἀνδρὶ· σήμερον τί ποιεῖς; ὁ 10

δὲ λέγει· ἀπέρχομαι εἰς τὸ χωράφιον· και σὺ ἀργὰ μαγεῖρευσόν τι και φέρε μοι ἔξω
νὰ φάγω. ἢ δὲ ἀπελθοῦσα εὔρε ὀψάρια κατὰ τὴν ὁδὸν και ἠγόρασε. και τὸ μὲν μα-
γέρευμα μετὰ τοῦ τζουκαλίου ἐκόμισε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς φαγεῖν. αὕτη στρεφομένη πρὸς

p. 93 τὸ ὀσπήτιον ῥίπτει κατὰ τὴν τοῦ ἀρότρου σκαφὴν ἐν γυλλάριον, ἀλλαχοῦ δὲ δύο, | ἔως
ὅτου ἔρριψεν ὅλα. και ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς διαβάσης, ἐρχόμενος μετὰ τῶν βοῶν ἀρο- 15

τριᾶν, εὐρίσκει τὰ ὀψάρια ἐρριμμένα, ποῦ μὲν δύο, ποῦ δὲ τρία, και ἐσύναξεν αὐτά.
και ἀργὰ σχολάσας ἄπεισιν εἰς τὴν οἰκίαν, και λέγει τῇ γυναικί· οὐκ ἐποίησάς τι,

ὥστε φαγεῖν ἡμᾶς ὀφέ; ἢ δὲ, μὴ ἔχουσά τι, εἶπεν, ἢ κρέας ἢ ὀψάρια ἢ ἄλλο τι, οὐκ
ἐμαγεῖρευσα. και δε φησίν· ἰδοῦ ὀψάρια ἃ εὔρον ἐν τῷ χωραφίῳ, και ἐψησον αὐτά. ἢ

δὲ ἀκούσασα, τὰ μὲν ὀψάρια λαβοῦσα ἔκρουσε· τράπεζαν δὲ θείσα, λέγει ὁ ἀνὴρ· τὰ 20

ὀψάρια ποῦ; ἢ δὲ, ποῖα ὀψάρια; φησί. ὁ δὲ λέγει· μωρῆ, οὐκ ἔφερά σοι ἀρτίως ὀψάρια
ἃ εὔρον εἰς τὸ χωράφιν; ἢ δὲ ἅμα ταῖς ὄνουξι σπαράξασα τὰς παρειὰς ἐβόησε· ἀκού-

σατε, γείτονες. και τῶν γειτόνων συναχθέντων λέγει ἢ γυνὴ· ἀκούσατε, ἄρχοντες·
ὀψάρια γυλλάρια λέγει μοι ἐψησαι ἃ ἔφερον ἀπὸ τὸ χωράφιον. και οἱ ἀνδρωποι συνα-

p. 94 χθέντες λέγουσι τῷ ἀνδρῶπι· τί λέγεις; ἐν τῷ ἀργῷ ὀψάρια | εὐρίσκονται; ὁ δὲ λέγει· αὐ- 25

θέντες και ἀδελφοί, ἐγὼ εὔρον αὐτὰ ἐκεῖσε· πῶς δὲ εὐρέθησαν οὐκ οἶδα. τότε τῆς γυναι-
κὸς βοώσης ὅτι· δαιμόνιον ἔχει οὗτος, οἱ δὲ γείτονες ἐν ποσὶ και χερσὶ πέδαις σιδεραῖς

ἔβαλον· και ὅλην τὴν νύκταν ὁ δειλαῖος ἔλεγε· και οὐχ εὔρον τὰ γυλλάρια και κομίσας
δέδωκα τῇ κυνὶ ταύτῃ, εἰπὼν· ἐψησον αὐτά; κατὰ τί δὲ ἐσιδέρωσάν με; τῆς δὲ πάλιν

βοώσης και ἡμέρας ἐπιγενομένης παραγίνονται οἱ γείτονες ἐρωτῶντες· τί γέγονας; ὁ 30

δὲ και αὐθις τὴν ἀλήθειαν ὁ ἄτυχος ἔλεγε. τῆς δὲ γυναικὸς βοώσης ὅτι· δαιμόνιον
ἔχει, οἱ ἀνδρωποι ῥαδίως ἐπίστευον τὴν γυναῖκα, και ἔλεγον· ἀληθῶς ὁ ἀνδρωπος

ἔπαθέ τι. μετὰ δὲ τρίτην ἡμέραν λέγει ἢ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ· πενᾶς; ἵνα σοι δώσω τι φα-
γεῖν. ὁ δὲ λέγει· ναί· και τί ἔχεις δοῦναί μοι φαγεῖν; ἢ δὲ ὀψάρια τηγάνου. ὁ δὲ κα-

1 ἐμῶν om. B ib. ἰδοῦ ὡς ὀρᾶς C 2 λόγον et λόγου D 3 ὡς ἐάν] ὡς ἄν Ehb.
4 εἶπε F (an pro εἶπεν?) 7 ἔτυγχε Ehb. 8 κακῆ delendum? 9 γειτόνησαι D. cf. p. 38, 30
13 ἐκόμιζε legit Du Cange s. v. μαγερεύειν ib. αὕτη] αὕτη citat Du Cange Append. p. 52,
εἶτα? Ehb. 14 ὀσπήτιον Ehb. (quo teste EF ὀσπήτιον habent), ὀσπίτιον Du Cange (ibid.) Boiss.
ib. τὴν τοῦ Du Cange ibid., τὴν τῶν D, τοῦ EF ib. γυλλάριον] ita E (et F?), «in A est com-
pendium quod ad γυλλάρι fere ducit» (Boiss.), γυλάρι citat Du Cange l. I. 16 ἐρριμμένα F
18 εἶπεν D ib. ὀψάριον EF 24 γυλλάρια seclisit Ehb. 27 δὲ om. F ib. ἐν τῇ («forsan
ἐν τοῖς» Boiss.) ποσὶ D ib. πέδαις σιδεραῖς casus accusativus est 28 νύκτα F ib. δειλαῖος
Ehb. 31 πάλιν βοώσης? Ehb., qua coniectura recepta supra (29 sq.) deliverim vv. τῆς δὲ πάλιν
βοώσης

τόν ἐμόν ἄνδρα ὡς εἰς βαθὺ γῆρας ἐλήλακεν, ἐγὼ δὲ νεᾶνις ἔτι, ὡς βλέπεις, καθέστηκα καὶ τῶν ἀνδρῶν συνουσίας πάνυ ἐφίεμαι, σὺ δ', ὡς ὀρῶ, νέος πέφυκας· καὶ ἰδοὺ ἔτυχες κατακόρως φαγῶν καὶ πίων, ἔτυχε δὲ καὶ ὁ ἐμός σύνευνος ἐν τοῖς ἔξω τανῦν τυγχάνων· ἐγερθεὶς οὖν τὴν ἔφεσίν μου αὐτός μοι ἐκπλήρωσον. ταῦτα εἰπούσης τῆς γυναικὸς πρὸς ἀπάτην τοῦ ὀδοιπόρου πείθεται τοῖς λόγοις αὐτῆς ὁ ἠλίθιος ἐκεῖνος καὶ ἀναστὰς τὴν ζώνην τοῦ ἰδίου φιμιναλίου ἔλυε τοῦ τῆ κλίνης ἐπαναβῆναι. ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ τὸ τούτου πρὸς ἐπιμιξίαν ταχυρρεπές τε καὶ περισπούδαστον τὰς χεῖρας τῆ ἑαυτῆς κεφαλῇ ἐπιθεῖσα μεγαλοφύως ἐκραύγασεν. εὐθύς δὲ οἱ τοῦ χωρίου κάτοιχοι ἐπὶ τῆ αὐτῆς κραυγῇ πρὸς τὴν οἰκίαν συνέδραμον, ὁ δὲ γε ὀδοιπόρος ἐκείνης οὕτω βοώσης κάκεινων πρὸς αὐτὴν συντρεχόντων καὶ τῆς τραπέζης ἔτι πρὸ αὐτοῦ κειμένης ἐκάθητο πάλιν σφόδρα δεδιώς καὶ ἐρυθριῶν καὶ ἐν ἀμηχανίᾳ τυγχάνων. εἰσελθόντες δὲ οἱ ἀγρῶ-

RETRACTATIO.

λῶς εἶπας, ὦ γύναι· ἃ σοι ἐκόμισα ὀψάρια ἀπὸ τοῦ χωράφιν, ταῦτά εἰσι; καὶ ἅμα ἡ γυνὴ ἄρχοντες χριστιανοὶ, ἀκόμη τὸ δαιμόνιον κατέχει τοῦτον, καὶ πάλιν ὀψάρια λέγει. τοῦ δὲ εἰπόντος· οὐκ ἔτι τὸν λόγον εἶπω τοῦτον, ἡ γυνὴ ἔδωκεν αὐτῷ καὶ ἔφαγεν ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ἐκείνων, μὴ εἰπόντι λόγον περὶ τούτου. ὕστερον δὲ λέγει τῇ γυναικί· λῦσον με. ἡ δὲ λέγει· μὴ ὀψαρίων μέμνησαι; ὁ δὲ λέγει· οὐκ οἶδα τί λέγεις. τότε ἔλυσε αὐτόν, καὶ λέγει· ὦ ἄνερ, ὅσα εἶπας, καλῶς εἶπας· ἀλλὰ διότι ὕβριζες οὐκ ἴσως κακὰς γυναικίαις μόνον ἀλλὰ καὶ τὰς καλὰς, κάγώ σοι εἶπον· σιώπα, σὺ δὲ εἶπας· ἂν εἶχον ἐγὼ τοιαύτην πονηρὰν γυναῖκα, ἔμελλον αὐτὴν ἀνελεῖν, διὰ τοῦτό σοι ἐποίησα ὅσα εἶδες· καὶ μηκέτι καυχᾶσαι περιγενέσθαι τῶν γυναικῶν. τούτοις οὖν τοῖς λόγοις προσέθηκε τῷ ξένῳ καὶ λέγει αὐτῷ· τὸν ἐμόν ἄνδρα βλέπεις, ὦ ξέने, κατὰ πολὺ γηραιὸν ὄντα κάμει πάλιν νέαν καὶ εὐμορφον, καὶ τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀμιλίαν ἀγαπῶ πολλά, σὲ δὲ νέον ὄντα καὶ δυνάμενον τὴν ἐπιθυμίαν μου χορτάσαι. ὁ ἀνὴρ | μου ἐστίν ἔξω p. 96
25 μετὰ τῶν φίλων, καὶ σὺ ἀναστὰς πλήρωσον τὴν ἐπιθυμίαν μου. ὁ δὲ ξένος ἐκεῖνος ἀπατηθεὶς ἔλυε τὴν ζώνην τοῦ βραχίου τοῦ ἀναβῆναι τῆ κλίνης. ὡς γοῦν εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ πρὸς συνουσίαν σύντομον τοῦ ξένου, ἅμα βαλοῦσα τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν, τὴν κόμην ἐσπάρατε βοῶσα· βαβαί! ὅττοτί! καὶ τότε οἱ ἐν τῷ χωρίῳ οἰκοῦντες προσέδραμον καὶ οἱ καλεσμένοι. ὁ δὲ ξένος αὐτὴν βοῶσαν εἰδὼς καὶ τὸ πλῆθος 30 εἰσρέον εἰς τὸν οἶκον, πάλιν ἐκάθισεν ἔμπροσθεν τῆς κειμένης αὐτῷ τραπέζης, φόβῳ συνεχόμενος πολλῶ καὶ μὴ ἔχων τί διαπράξασθαι. οἱ δὲ γεωργοὶ εἰσελθόντες λέγουσι

1 εἰς om. B ib. ἐληλάκει γῆρας C 1 sq. ἐγὼ δὲ νεᾶνις ἔτι ὡς βλέπεις καθέστηκα B, νεᾶνις δ' ἐγὼ C 2 ante τῶν Ebh. inserit τῆς ib. σὺ δ'] καὶ σὺ δ' C 2 sq. πέφυκας — ἔτυχες] εἶ, ἔτυχες δὲ καὶ C 3 sq. δὲ — τυγχάνων] δ' ὁσαύτως καὶ ὁ σύνευνος ὁ ἐμός ἀποδημῶν C 4 sq. μου — ἐκπλήρωσον] μοι ἐκπλήρου C 6 αὐτοῖς καὶ λίθιος ἐκεῖνος καὶ ἀναστὰς B, αὐτός (αὐτῆς corr. Ebh.) καὶ ἀναστὰς ὡς εὐήθιος καὶ ὄντως ἠλίθιος C ib. ἔλυε τοῦ ἰδίου φιμιναλίου C 7 τῷ τὴν κλίνην C 7 sq. τὸ πρὸς ἐπιμιξίαν αὐτοῦ ταχυρρεπές (ταχυρρεπές B) τε καὶ ῥάδιον C 8 ἑαυτῇ C pr. ib. ἐπιθεῖσα κεφαλῇ C 9 εὐθέως C 10 συνέδραμον] ἐπέθεον ἰδεῖν τί τοῦτ' ἦν C ib. in margine ιζ C 10 sq. κάκεινων — συντρεχόντων] τῶν ἐγγωρίων πρὸς αὐτὴν ἐρχομένων C 11 πρὸς αὐτὸν B 11 sq. κειμένης — δεδιώς καὶ] ἰσταμένης ἢ δεδιώς ἰσταμάλιτα C 12 ἐναμηχανία τυγχάνων B, ἀμηχανῶν ἐπὶ τῷδε C 12 sq. οἱ ἀγροῖκοι λέγουσι C 14 ἀκόμη D 16 ἐκείνων om. (DE) Boiss. ib. εἶπεν τι D, εἰπὼν ἔτι Ebh. ib. δὲ om. F 22 καταπολὺ F «ut saepe» (Ebh.) 23 ἀγαπῶσα F, ἀγαπῶσαν Ebh. 24 ὁ δ' ἀνὴρ? Ebh. 29 ἰδὼν Ebh. 30 εἰς ῥέον F 31, item 71, 14 τι (DE) Boiss. Ebh.

ται λέγουσιν τῇ γυναικί· τίνας ἔνεκεν, ὦ γύναι, ἐπὶ τοσοῦτον ἐβόας; ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀντέφησεν· οὗτος ὁ ξένος παρ' ἡμῶν φιλοφρονούμενος καὶ ἀπὸ τῆσδε τῆς τραπέζης ἐσθίων ὑπὸ τινος θρύμματος τὸν φάρυγγα χαλεπῶς ἐπεσχέθη καὶ μικρὸν ὅσον ἐκινδύνευεν ἀπαγχονισθῆναι. ἐγὼ δὲ αὐτίκα ἐπὶ τῷ συμβάντι τούτῳ ἀδρόον καιρίως ἀλγήσασα καὶ τὸν ἄνδρα παντελῶς ἐκλείπειν ὑποτοπάσασα οὐ- 5 τως ὡς ἠκούσατε ἐκραύγασα. νυνὶ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ ἀρωγῆς προφθασάσης ἀπηλλάγη ἐκείνης τῆς συνοχῆς καὶ τῆς προτέρας εὐεξίας ἐν καταστάσει γέγονεν. ταῦτα εἰπούσης ἐκείνης ἐξῆλθον τῆς οἰκίας οἱ ἐκεῖσε δραμόντες ἅπαντες. ἡ δὲ γυνὴ ἐγγίσασα τῷ ὀδοιπόρῳ λέγει πρὸς αὐτόν· ἄρα γε τοῦτο ὅπερ εἰς σὲ διεπραξάμην ἔχεις ἀπογεγραμμένον; ὁ δὲ ξένος, οὐδαμῶς, ἔφη. ἡ δὲ, μάτην λοι- 10 πόν, ὦ ἄνθρωπε, τοὺς κόπους σου καὶ τὴν δαπάνην ἀνήλωσας· πολλὰ γὰρ ἀγωνισάμενος ἀνηύτοις ἐπεχείρησας καὶ τὰς τῶν γυναικῶν μηχανουργίας οὐπω κατενόησας. ὁ δὲ ἅμα τῷ λόγῳ ἐκείνῳ ἐγερθεὶς καὶ τὰ γραφέντα ἐνεγκῶν τῷ πυρὶ ἐνέβαλεν καὶ θαυμάζων ἔλεγε ὡς· οὐδεὶς ἀνθρώπων διαγνῶναι δύναται τὰ

RETRACTATIO.

τῇ γυναικί· πῶς ἔπαυεις; καὶ τίς ἡ αἰτία τῆς τοσαύτης σου βοῆς; ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς 15 εἶπεν· οὗτος ὁ ξένος ὁ παρ' ἡμῶν φιλοφρονούμενος ἀπὸ τῆς τραπέζης ἐσθίων ὑπὸ τινος θρύμματος ψίχας τὸν λαιμὸν ἐκρατήθη κακῶς, καὶ παρὰ μικρὸν ἐκινδύνευε πνιγῆναι. ἐγὼ δὲ ἐξαίφνης ἰδοῦσα τὸ συμβάν καὶ δειλιάσασα τὸν θάνατον τοῦ ξένου, π. 97 οὕτως ὡς ἠκούσατέ | μου ἐβόησα. νῦν δὲ ἡ τοῦ θεοῦ βοήθεια προφθάσασα ἠλευθέρωσεν αὐτόν τῆς ἀνάγκης τοῦ πνιγμοῦ, αὐτὴν τὴν ὑγίαν χαρισάμενη. ταῦτα τῆς γυναικὸς 20 εἰπούσης ἅπαντες διέβησαν. ἡ δὲ γυνὴ ἐκείνη πλησιάσασα τῷ ξένῳ λέγει πρὸς αὐτόν· ἄρα ὅσον σοι διηγησάμην καὶ ὅσον ἄρτι ἐποίησα ἔχεις γεγραμμένον; ὁ δὲ ξένος, οὐδαμῶς, ἔφη. ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· μάτην λοιπόν, ὦ ἄνθρωπε, τοὺς τοσοῦτους κόπους καὶ τὰς ἐξόδους ἐποίησας· πολλὰ γὰρ σπουδάσας οὐδὲν ἐποίησας, καὶ τὰς τῶν γυναικῶν μηχανουργίας οὐπω κατενόησας. ὁ δὲ ἅμα τῷ λόγῳ ἐκείνης ἀναστὰς καὶ τὰ γεγραμ- 25 μένα παρ' αὐτοῦ τῶν γυναικῶν λαβὼν τῷ πυρὶ ἐνέβαλε καὶ θαυμάζων ἔλεγεν ὡς· οὐδεὶς ἀνθρώπων γνωρίσαι δύναται τὰ τῶν γυναικῶν πανουργήματα. μετὰ δὲ ταῦτα

1 ἐπὶ τοσοῦτον, ὦ γύναι, ἀνεβόησας C 1 sq. ἡ δὲ φησὶ πρὸς αὐτοὺς C 3 τὸν, non τὴν, etiam C 4 ἐκινδύνευε ἀπαγχονισθῆναι B ib. ἐγὼ — τούτῳ] ἐγὼ δ' αὐτίκα ἐπὶ τῷδε τῷ συμβάντι C 5 ἀδρόον καὶ καιρίως B ib. τελῶς ἐκλιπεῖν C 6 ὡς ἠκούσατε om. C ib. ἀρωγῆς BC 7 ἐκείνης] ταύτης C ib. γέγονε C 8 εἰπούσης αὐτῆς ἐξίσασιν οἱ δραμόντες (ἐπιδραμόντες corr. Ebh.) ἅπαντες C 9 ἐγγίσασα. — ἄρα] προσπελάσασα τῷ ὀδοιπόρῳ ἔφησεν οὕτως. ἄρα C 9 sq. ὅπερ ἦδη διεπραξάμην εἰς σὲ, τοῖς λοιποῖς ἀπεγράψω (προσαπεγράψω Ebh.) C 10 οὐδαμῶς, ἔφη] οὐ, φησίν, οὐδαμῶς C 10 sq. λοιπόν] τοίνυν C 11 σου om. C ib. ἀνάλωσας C 12 ἐπεχείρησας. καὶ τὰς B, ἐπεχειρήσω, τὰς δὲ C 13 ἐκείνῳ ἐγερθεὶς] διεγερθεὶς C ib. διενεγκῶν C 14 πυρὶ ἐπετέφρωσεν (ἀπετέφρωσεν Ebh.). εἶτα καὶ θεικζόμενος ἔλεγεν οὐδεὶς βροτῶν διαγνῶναι δύναται ἂν τὰ C 17 θρύμματος Ebh. ex C ib. ψύχας D, ψύχας et ψίχας E, ψυχὸς malebat Boiss., seclussit Ebh. 20 αὐτῷ τὴν ὑγίαν D. immo αὐτῆ τ. ὑ. (cf. προφθάσασα) 22 ἄρα F' aut saepius» (Ebh.) ib. σοι om. F 26 «Forsan περὶ vel κατὰ τῶν γ. Et sic Ven[eta editio]: ὅσα πράγματα ἔγραψε κατὰ τῶν γυναικῶν» Boiss., delenda censet τῶν γυναικῶν Ebh.

τῶν γυναικῶν πανουργεύματα. μετὰ δὲ ταῦτα διαπορούμενος καὶ μηκέτι προσθεῖς τὰ γυναικεῖα συζητεῖν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπανῆκεν πατρίδα | καὶ ἀπερι- A f. 277
 ἔργῳ τῇ γνώμῃ νόμιμον αὐτῷ γυναῖκα ἠγάγετο. ἐκ τούτων τοιγαροῦν, | ὧ B f. 92
 βασιλεῦ, τῶν τῷ κράτει σου ἐξηγηθέντων παρὰ τῆς ἐμῆς εὐτελείας γυνῶδι
 5 ἀκριβῶς ὡς ἀπέραντος ἢ τῶν γυναικῶν μοχθηρία, καὶ μὴ οὕτως ἀσυλλογίστως
 πρὸς τὴν τοῦ υἱοῦ σου συναρπαγῆς διαχείρισιν διὰ ψιλὴν γυναικὸς ὑποθήκην·
 εἰ γὰρ τὸν παῖδά σου θανάτῳ ὑποβαλεῖς, τίς ἄρα ἔσται τὸ ἀπ' ἐκείνου ἐπὶ τῇ σῇ
 πεποιθῶς προσπαθεία; τούτων ὁ Κῦρος παρὰ τοῦ ἐβδόμου σοφωτάτου συμβούλου
 ἀκροασάμενος εὐθύς ἕνα τὸν αὐτοῦ οἰκειότατον δορυφόρον προσεκαλέσατο καὶ
 10 τοῦτον πρὸς τὸν σπεκουλάτορα ἔστειλε κελεύων αὐτῷ μηδαμῶς ἀποκτεῖναι τὸν
 ἑαυτοῦ υἱόν.

Εἶτα τῆς ὀγδόης ἐπιστάσης ἡμέρας λύεται μὲν τοῦ τῆς σιωπῆς δεσμοῦ ἢ
 τοῦ παιδὸς γλωττα, ἀρξάμενος δὲ φθέγγεσθαι λέγει πρὸς τινὰ κόρην πρὸ τῶν

RETRACTATIO.

διαπορήσας καὶ μὴ ἔχων τί διαπράξασθαι, οὐ προσέθηκε ζητῆσαι πλέον τὰ γυναικεῖα
 15 κακὰ. καὶ οὕτως εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ὑπέστρεψε καὶ ἀπλῶς γυναῖκα ἔγημεν. |
 ἀπὸ τούτων γοῦν, ὧ βασιλεῦ, τῶν ἐξηγηθέντων τῷ κράτει σου παρὰ τῆς ἐμῆς p. 98
 οὐθενότητος καὶ εὐτελείας γυνῶδι ἀκριβῶς ὡς ἀτελείωτός ἐστιν ἢ τῶν γυναικῶν πονη-
 ρία, καὶ μὴ οὕτως ἀπλῶς καὶ ἀνεξετάστως ὑπακούσης πρὸς τὸν τοῦ υἱοῦ σου φόνον
 διὰ μόνην ἄκαιρον καὶ μανιώδη γυναικὸς κατηγορίαν. εἰ γὰρ τὸν σὸν παῖδα φονεύσεις,
 20 τίς ἄρα ἐστὶν ὁ τῆς σῆς βασιλείας διάδοχος καὶ κληρονόμος τοῦ γένους σου καὶ τῆς
 ἀρχῆς; μὴ ἢ κακὴ σύμβουλος γυνὴ τὴν σὴν ἀρχὴν καὶ βασιλείαν διαδέξεται; καὶ τίς
 ἐστὶν ὁ θαρρήσας ἐπὶ τὸ σὸν κράτος ὥστε δουλεῦσαί σοι; καὶ εἰ οὐ φθάσει ἀμοιβὰς
 παρὰ σοῦ λαβεῖν ἕνεκα ὧν σοι δεδούλευκε, παρὰ τίνος ἕξει τὰς ἀμοιβὰς, τοῦ υἱοῦ σου
 25 ἀδίκως παρὰ σοῦ φονευθέντος; ὅπερ καὶ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ὄνειδος ἔσται σοι
 αἰώνιον. τούτων ὁ Κῦρος τῶν λόγων καὶ παραδειγματῶν καὶ διηγήσεων παρὰ τοῦ ἐβδό-
 μου συμβούλου καὶ φιλοσόφου ἀκροασάμενος, τὰ σπλάγχνα μελιχθεῖς, ἕνα τῶν αὐτοῦ
 δορυφόρων οἰκειότατον | δορυφόρον προσκαλεσάμενος, πρὸς τὸν σπεκουλάτορα ἔπεμψε, p. 99
 κελεύων μηδαμῶς ἀποκτεῖναι τὸν ἑαυτοῦ υἱόν.

Εἶτα τῆς ὀγδόης ἐπιστάσης ἡμέρας λύεται μὲν τῆς τοῦ δεσμοῦ σιωπῆς ἢ τοῦ
 30 παιδὸς γλωττα. καὶ ἀρξάμενος λαλεῖν, λέγει πρὸς τινὰ γυναῖκα ἰσταμένην ἔμπροσθεν

1 sq. πρόσθεῖς B 2 ζητεῖν C ib. πατρίδα ἐπάνεισι C 2 sq. a γν. καὶ ἀπεριέργῳ
 denuo incipit codex A 3 ἑαυτῷ C ib. τοιγαροῦν] γοῦν τοί γὰρ οὖν A, τοίνυν C 4 σου νῦν
 ἐξηγηθέντων πρὸς C ib. γνῶθι A, γνῶσθι B, ἴσθι C 5 ἀκριβῶς] ἀσφαλῶς C 6 υἱοῦ] παιδὸς C
 ib. διαχείρισιν BC, διαχέρησιν A, corr. Ehb. ib. διὰ — ὑποθήκην] ψιλῆς ὑποθήκῃς οὕτω
 γυναικὸς C 7 παῖδά σου] υἱόν C ib. ὑποβάλῃς C ib. τοιγαροῦν] C 8 Τοῦτον A ib.
 Κῦρος A, Κῦρος C ib. πρὸς τοῦ C ib. σοφωτάτου συμβούλου] συμβούλου τοῦ σοφωτάτου C
 9 εὐθέως C ib. τὸν αὐτοῦ οἰκειότατον, δορυφόρων A, τῶν αὐτοῦ οἰκειοτάτων δορυφόρων B,
 τῶν δορυφόρων αὐτοῦ C 9 sq. καὶ — ἔστειλε] στείλας τῷ σπεκουλάτῳ C 10 σπεκουλά-
 τωρα B ib. αὐτῷ om. C 11 υἱόν αὐτοῦ C 12 ἐπιστάσης] ἐπισταμένης C 13 ἀρξάμενος
 δὲ] καὶ ἀρξάμενος C 14 τὰ] τὰ τῶν D, «ex linea scilicet 70, 27» Ehb. 20 et 22 «requiras
 ἔσται» Ehb. 21 κακοσύμβουλος Ehb. ib. ἀρχὴν] ταραχὴν D 27 δορυφόρον] δορυφόρων D
 pr., seclisit Ehb. praeunte Boissonadio ib. σπεκουλά F, σπεκουλάτωρα Ehb. 29 τοῦ τῆς
 σιωπῆς δεσμοῦ Boiss.

αὐτοῦ ὀφθαλμῶν ἰσταμένην τυχαίως· ἀπελθοῦσα, νεᾶνις, κάλεσόν μοι τὸν τῶν φιλοσόφων τοῦ ἐμοῦ πατρός καὶ βασιλέως πρωτεύοντα. ἡ δὲ τῆς φθογγῆς τοῦ νεανίσκου ἀσμένως ἀκούσασα πορεύεται πρὸς τὸν φιλόσοφον ἐκεῖνον τὸν καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτατον καὶ ἀπαγγέλλει αὐτῷ λέγουσα ὡς· ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς φθέγγεσθαι ἀπήρξατο καὶ προσκαλεῖται σε ὡς αὐτὸν παραγενέσθαι. ὁ δὲ 5 αὐτίκα δρομαῖος πρὸς τὸν παῖδα παραγίνεται καὶ τοῦτον χαριέστατα περιλαβῶν ποθεινότατα ἠσπάσατο. εἶτα ὁ παῖς προσφθεγγόμενος τῷ φιλοσόφῳ ἀνακαλύπτει αὐτῷ ὅτου χάριν παρ' ὅλας τὰς ἑπτὰ ἡμέρας σιωπῶν διετέλει, ἀλλὰ μὴν καὶ ὅσα πρὸς αὐτὸν ἢ πονηρὰ τοῦ βασιλέως παλλακῆ ἀφρόνως λελάληκε δῆλα τῷ φιλοσόφῳ πεποιήκει καὶ προσέθετο λέγων· μεγάλας τὰς εὐχαριστίας 10 ὑπέχω τῷ θεῷ τε καὶ ὑμῖν, ὅτι με βιαίου καὶ ἀδίκου θανάτου τὸν ἀναίτιον ἐλυτρώσασθε καὶ τοῦ [κινδύνου τῶν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πατέρα μου σκεωριῶν τῆς μοχθηρᾶς γυναικὸς ἐξηρπάσατε. ἀλλὰ μοι, κύριέ μου, πορεύθητι πρὸς τὸν βασιλέα καὶ γνώρισον αὐτῷ ὅσα σοι δεδήλωκα καὶ διωμίλησα, πρὶν ἢ ἢ κακώτροπος γυνὴ πρὸς αὐτὸν εἰσελθεῖν καὶ τὰς τούτου διαφθεῖρη ἀκοᾶς ὡς τὸ 15 πρότερον. ὁ δὲ φιλόσοφος τῷ παιδί ἀπεκρίνατο· γίνωσκε, ὦ νεανία, ὡς καὶ ὁ σὸς

RETRACTATIO.

αὐτοῦ· συντόμως ἀπελθοῦσα, ὦ γύναι, κάλεσόν μοι τὸν πρῶτον τοῦ πατρός μου σύμβουλον καὶ φιλόσοφον. ἡ δὲ πρὸς τὸν φιλόσοφον ἄνδρα τῶν ἄλλων διαφορώτατον ἀπελθοῦσα, λέγει τῷ ἀνδρὶ ὡς· ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς μνηύει σε πρὸς αὐτὸν παραγενέσθαι. ὁ δὲ φιλόσοφος δρομαίως πρὸς αὐτὸν παραγίνεται καὶ τοῦτον ἀσμένως ἐναγκαλισάμενος 20 ἠσπάσατο. καὶ ὁ παῖς ἄμα τῷ φιλοσόφῳ ἐφάνέρωσε τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὰς ἑπτὰ ἡμέρας ἦν σιωπῶν, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἢ παλλακῆ τοῦ βασιλέως εἶπε πρὸς αὐτὸν, καὶ προσέθηκε λέγων καὶ τοῦτο ὅτι· μεγάλας καὶ πολλὰς χάριτας τῷ θεῷ καὶ ὑμῖν, ὅτι με ἀδίκου θανάτου τὸν ἀναίτιον ἐλυτρώσασθε καὶ τῶν κατασκευῶν | τῆς μιαρᾶς γυναικὸς 25 ἅς ἐποιεῖτο πρὸς τὸν πατέρα μου, ἐξηρπάσατε. ἀλλὰ νῦν, φίλων πιστῶν ἀληθέστατε, 25 πορεύθητι πρὸς τὸν πατέρα μου τὸν βασιλέα, καὶ ὅσα σοι εἶπον φανέρωσον πρὸ τοῦ τὸ μιαρὸν γύναιον εἰσελθεῖν καὶ τὰς ἀκοᾶς τούτου διαφθεῖραι. καὶ ὁ φιλόσοφος· γίνωσκε, ὦ δέσποτα καὶ νεανία, ὡς καὶ ὁ σὸς διδάσκαλος εὐθύς τὸ ἀκοῦσαι σε φθέγγεσθαι πρὸς τὸν βασιλέα πορεύσεται. ἄμα τοῖνον τῷ λόγῳ μετὰ σπουδῆς ὁ φιλόσοφος

1 αὐτοῦ ὀφθαλμῶν B, ὀφθαλμῶν αὐτοῦ C ib. τυχέως B, ταχέως C ad ἀπελθοῦσα relatum 2 φθογγῆς] φωνῆς ἀσμένως C 3 ἀσμένως om. B (?) C 3 sq. ἐκεῖνον — ἄλλων] τὸν ἑτέροις C 5 εἰς αὐτὸν παραγενέσθαι C 6 δρομαῖος A, δρομαῖως B, δρομαίως C. cf. Gelzer Leontios v. Neap. p. 168. practulimus adiectivum propter p. 53, 4 ib. τὸν παῖδα] αὐτὸν C ib. τούτου B ib. περιπτουζόμενος C 7 ποθεινότατα A, om. C 8 ὅτῳ A, ἐξότῳ B ut p. 48, 20 9 παλακῆ A, παλακῆ B 10 πεποιήκει C 10 sq. τὰς ἐβεργεσίας καὶ εὐχαριστίας A 11 ἀδίκου καὶ βιαίου B 12 ἐλυτρώσασθαι AB ib. τοῦ κινδύνου τὸν B, τὸν κινδύνου τὸν A. in C pro τοῦ κινδύνου — γυναικὸς legitur: τὸν πατέρα μου καὶ βασιλέα, τῶν τῆς μοχθηρᾶς σκαιωριῶν, γυναικὸς, 13 σκαιωριῶν A 14 διωμίλησα A, διομιλήσασα B, διομιλήκα C ib. πρὶν BC 15 διαφθεῖροι (διαφθεῖραι legit Ebb.) ἀκοᾶς C, ἀκοᾶς διαφθεῖρει B 16 ὁ δὲ — ἀπεκρίνατο om. B ib. ὁ om. B 18 ἄνδρα seclisit Ebb. 20 ἐναγκαλισάμενος F 22 παλλακῆ F 23 post πολλὰς adiecit ἔχω Ebb. 28 εὐθύς τῷ dubitanter ci. Boiss., μετὰ τὸ Ebb. 28 sq. φθέγγεσθαι F

διδάσκαλος ἄμα τῷ τὰ τῆς σῆς' λαλιᾶς ἀκουτισθῆναι αὐτῷ πρὸς τὸν βασιλέα πα- A f. 278
 ραγένηται. ὁ δὲ παῖς, ἀληθῶς, εἶπε, τοῦτο φῆς, κύριέ μου· τὴν σήμερον γὰρ
 κάκεινος πρὸς τὸν βασιλέα ἐλεύσεται. τούτων οὕτω παρ' ἀμφοτέρων πρὸς ἀλλή-
 λους λεχθέντων ἐγείρεται ὁ φιλόσοφος μετὰ σπουδῆς καὶ πρὸς τὸν βασιλέα πο-
 5 ρεύεται, καὶ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν συνήθη τούτῳ ἀποδοῦς προσκύνησιν
 λέγει αὐτῷ· βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα, χαρᾶς σοι κομίζω εὐαγγέλια· σήμερον
 γὰρ ὁ υἱός σου τῶν τῆς σιωπῆς δεσμῶν λέλυται καὶ φθέγγεσθαι ἀδιακόπως B f. 93
 ἤρξατο, καὶ με πρὸς τὸ σὸν ἔστειλε κράτος τοῦ δηλῶσαι τῇ σκηπτουχίᾳ σου τὰ
 περὶ αὐτοῦ ἅπαντα. ταῦτα εἰπὼν διεσάφησε τῷ βασιλεῖ ὅσα παρὰ τοῦ παιδὸς
 10 ἤκηκόει. ὁ δὲ βασιλεὺς χαρᾶς ὅτι πλείστης ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ φιλοσόφου πλη-
 ρωθείς καὶ ὡσπερ ἄλλος ἐξ ἄλλου ὑπ' ἡδονῆς καταστάς πρῶτα μὲν δώροις τὸν
 ἄνδρα τῶν ἀγαθῶν ἔνεκεν ἀγγελιῶν ἐδεξιόωσατο, εἶτα καὶ τινὰς τῶν αὐτοῦ δορυ-
 φόρων ἀπέστειλε μετακαλούμενος τὸν παῖδα σὺν πολλῇ ταχυτῆτι.

Εὐθύς δὲ παραγίνεται πρὸς τὸν βασιλέα ὁ παῖς καὶ εἰσελθὼν προσεκύνησεν
 15 αὐτόν. ἀνέστη δὲ τοῦ θρόνου ὁ βασιλεὺς ἐκ περιχαρείας καὶ τῷ υἱῷ χαριέντως
 προσυπῆντησεν καὶ τοῦτον περιλαβόμενος ποθεινότατα ἤσπάσατο. ὁ δὲ παῖς
 ἀνοιξας τὸ στόμα χαίρειν προσφθέγγεται τῷ βασιλεῖ. ὁ δὲ τῆς χειρὸς τοῦτον
 κρατήσας συνεδριάζειν αὐτῷ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς καθέδρας ἐκέλευσεν, εἶτα φησὶν
 πρὸς τὸν φίλτατον υἱόν· τίς ἄρα ἡ αἰτία ἐτύγχανεν, ὃ τέκνον ποθεινότατον, τῆς ἐπὶ

RETRACTATIO.

20 ἦκε πρὸς βασιλέα καὶ συνήθως προσκυνήσας, ζῆθι, βασιλεῦ, ἔφη, εἰς τὸν αἰῶνα μετὰ
 τοῦ διαδόχου σου. χαρᾶς ἦκω εὐαγγέλια κομίζων σοι σήμερον· ὁ γὰρ υἱός σου, τῶν
 σιωπῆς δεσμῶν λυθείς, ἄρτι ὡς ἀηδῶν λαλεῖν ἤρξατο καὶ με πρὸς τὸ σὸν κράτος
 διέπεμψε ταῦτα διασαφῆσαι. ὁ δὲ βασιλεὺς τούτων ἀκούσας τῶν λόγων, χαρᾶς ἀπεί-
 25 ἐδεξιόωσατο τὸν φιλόσοφον, εἶτα καὶ δορυφόρους στείλας μετεκαλεῖτο τὸν παῖδα. | ὁ δὲ p. 101
 παῖς παραγενόμενος τῷ πατρὶ προσεκύνησεν. ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ πατὴρ τοῦ θρόνου
 ἀναστάς ὑπὸ περιχαρείας, τῷ υἱῷ χαριέντως προσυπῆντησε καὶ τοῦτον ἀγκαλισάμενος
 ποθεινότατα ἤσπάζετο. ὁ δὲ παῖς ἀνοιξας τὸ στόμα χαίρειν τῷ πατρὶ τε καὶ βασιλεῖ
 30 προσεφθέγγετο. ὁ δὲ πατὴρ τῆς χειρὸς κρατήσας, συνεδριάζειν αὐτῷ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς
 καθέδρας ἐκέλευσεν. εἶτά φησι πρὸς τὸν φίλτατον υἱόν· τίς ἐτύγχανεν, ὃ παιδίον ἐρα-
 σμιώτατον, αἰτία τῆς τοσαύτης σου σιωπῆς καὶ ἀρωνίας ἐπὶ ταῖς παρελθούσαις ἑπτά

1 τὰ] κατὰ B, om. A ib. ἀκούτισθῆναι A 1 sq. παραγενήσεται C, παραγίνεται B

2 εἶπεν τοῦτο φησὶ B, φησι τοῦτο εἶπας C 3 ἐλεύσεται] παραγίνεται B 4 διαλεχθέν-
 των C 5 πρὸς αὐτόν BC ib. ἀποδοῦς C 6 χαρᾶς A, sed idem etiam 10 χαρᾶς 7 τὸν
 et δεσμῶν B ib. ἀδιακόπως om. C 8 ἐστείλατο C, διέστειλεν B ib. τοῦ om. C 9 ante
 ταῦτα C ins. καὶ ib. διεσάφησεν αὐτῷ ὅσα C 12 ἔνεκεν ἀγγελιῶν A, ἀγγελιῶν ἔνεκα B,
 εἶνεκεν ἀγγελιῶν C ib. εἶτα τινὰς A 14 Εὐθύς δὲ] ὅς C ib. παραγ. — ὁ παῖς] πρ. τ. β.
 ὁ παῖς παρ. B πρ. τ. β. ταχὺ παρ. C 15 αὐτῷ C ib. περιχαρίας BC (in C i posteriorius corr.
 ex ei?). πεπεριχάριας A 16 προσυπῆντησε C ib. τοῦτον περιλαβόμενος] αὐτόν περιπτύξά-
 μενος C ib. ποθεινότατα hic et ποθεινότατον 19 A 17 τούτου B 19 τῆς ἐπὶ om. A
 22 ante σιωπῆς ins. Ehb. τῆς ex C 25 μετακαλεῖται D 27 προσυπῆντησε F 31 ante
 αἰτία ins. ἡ Ehb.

ταῖς προλαβούσαις ἑπτὰ ἡμέραις τσσαύτης σου σιωπῆς καὶ ἀφωνίας καὶ ὅτου χάριν οὐδόλως μοι ἐν αὐταῖς λελάληκας, ὡς καὶ ἐμὲ διὰ τῆς σῆς σιγῆς ὑπὸ τῶν τῆς γυναικὸς ῥημάτων πρὸς ὀλεθρόν σου συναρπάζεσθαι καὶ πειραῖσθαι σε ἀνελεῖν. ὁ δὲ νέος τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ ἀπεκρίνατο· ὁ θεὸς, ὦ βασιλεῦ, ὅς ἐστιν ἀρωγὸς τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὗτός με τῆς σφαγῆς διεφύλαττεν. ὅτι δὲ μὴ ἐφθεγγόμην 5 τῷ κράτει σου ἐφ' ὅλαις ταῖς προλαβούσαις ἑπτὰ ἡμέραις, γίνωσκε, ὦ δέσποτα, ὡς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μου Συντίπα ἐντεταλμένος ἐτύγγανον τοῦ μὴ τὸ παράπαν ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν λόγον τινὰ ἀποφθέγγεσθαι. ὅτι δὲ καὶ ἡ γυνὴ

A f. 279 αὕτη πρὸς τὴν σφαγὴν μου τὸ κράτος σου παρώρμα, | γνωρίζω σοι, βασιλεῦ, καὶ περὶ ταύτης, ὡς ὅτε πρὸς σὲ μετὰ τὸ πέρασ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐμοῦ μυ- 10 σταγωγοῦ παραγέγονα καὶ με μετ' ὀλίγον τῇ γυναικὶ ταύτῃ παραδέδωκας κάκεινῃ με πρὸς τὴν αὐτῆς οἰκίαν ἀπήγαγεν, εὐθύς ἡ γυνὴ ἀκόλαστος, ὡς ἐώκει, τυγχάνουσα πρὸς συνουσίαν ἑαυτῆς με διηρέθιζε καὶ ἤρειτο συγγενέσθαι με αὐτῇ. ἐγὼ δὲ σφοδρῶς ἐπὶ τῷ ἀτόπῳ τοῦ πράγματος, ὡς ἔδει, χαλεπήνας καὶ κατ' αὐτῆς ὀξύτατα θυμωθεὶς ὑπὸ τῆς κατεχούσης με τότε τοῦ θυμοῦ συγχύσεως 15 καὶ ταραχῆς ἐπελαθόμην καὶ τῆς τοῦ διδασκάλου μου ἐντολῆς, ἣν μοι περὶ τῆς ἐν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις σιγῆς διεστείλατο, καὶ ἀποκριθεὶς ἔφην τῇ γυναικὶ ὡς οὐδὲν τό γε νῦν ἔχον περὶ ὧν μοι φῆς, ὦ γύναι, πρὸς σὲ ἀντιφθέγγομαι, ἄχρις ἂν

RETRACTATIO.

ἡμέραις; καὶ διὰ τί οὐδόλως ἐν αὐταῖς μοι λελάληκας, ὡς καὶ ἐμὲ ὑπὸ τῶν τῆς γυναικὸς ῥημάτων διὰ τὴν σιωπὴν ὑπαχθῆναι σε ἀνελεῖν; ὁ δὲ νέος τῷ βασιλεῖ καὶ πα- 20 τρὶ ἀπεκρίνατο· ὁ θεὸς, ὦ βασιλεῦ, ὅστις ἐστὶ βοηθὸς ἀεὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὗτός με τῆς ἀδίκου σφαγῆς διεφύλαξεν. ὅτι δὲ οὐκ ἐφθεγγόμην τῷ κράτει σου ἐπὶ ταῖς ῥηθείσαις ἡμέραις, γίνωσκε, δέσποτα, ὡς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μου Συντίπα παρηγγελ- p. 102 μένος ἤμην τοῦ | μηδὲλως ἐντὸς ἑπτὰ ἡμερῶν λόγον λαλῆσαι τινὰ. ὅτι δὲ καὶ ἡ γυνὴ αὕτη πρὸς τὴν σφαγὴν μου τὸ κράτος σου παρεκίνει, γνωρίζω σοι, βασιλεῦ, καὶ περὶ 25 τούτου ὡς ὅταν ὁ καιρὸς τοῦ μαθήματός μου ἐπλήρωσε καὶ ὁ διδάσκαλος ἔπεμψε με πρὸς σὲ καὶ ἐλθὼν οὐκ ἐλάλουν σοι, παρέδωκάς με δὲ αὐτῇ· ἡ καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῆς καὶ ἀρξάμενη λαλεῖν με, ἐφάνη ἀκόλαστος καὶ πόρνη, πρὸς συνουσίαν καὶ μίξιν ἑαυτῆς παρακινουῖσα· προηρεῖτο γὰρ συγγενέσθαι μοι αὐτῇ. ἐγὼ γοῦν τὸ ἀναιδέες ἰδὼν τῆς γυναικὸς καὶ τὸ ἄπρεπον τοῦ λόγου ἀκούσας, καὶ κατ' αὐτῆς 30 μεγάλως θυμωθεὶς, ἐπελαθόμην καὶ τῆς τοῦ διδασκάλου μου παραγγελίας διὰ τὴν ἄτακτον ὄρμην αὐτῆς, καὶ λύσας τὴν σιωπὴν εἶπον πρὸς αὐτὴν ἡμέρωσ καὶ προσηνῶς ὅτι οὐκ ἀπολογήσομαι ὅσα μοι λέγεις, ὦ γύναι, πρὸς σὲ, ἕως οὐ ἑπτὰ ἡμέραι παρελθωσιν ἀπὸ τῆς σήμερον, καὶ τῶν ἡμερῶν παρελθουσῶν ἀπολογήσομαί σοι τότε καθῶς

2 αὐτοῖς B 4 ὦ om. C ib. ἀρωγὸς C 5 ἀνθρωπείῳ et διεφύλαξεν C 5 sq. φθεγγόμην τὸ κράτος σου B 7 σίντίπα A, συντύπα B ib. τοῦ μὴ τὸ] τοῦ μὴ B, μὴ το C 8 λόγῳ A ib. φθέγγεσθαι C 9 παρώρμα B ib. in marg. ιη C 10 πρὸ σὲ A 11 καὶ μετ' ὀλίγον A. an leg. καὶ με ὀλίγον? ib. παρέδωκας C παρέδοκας B 12 sq. ἀκόλαστος ἔχειν τυγχάνουσα C 13 διηρέθιζε A, διερέθιζεν B, ἠρέθιζε C ib. ἤρειτο συγγενέσθαι με A, ἤρειτο μοι συγγενέσθαι B, ἤρειτο με συγγενέσθαι C 15 κατασχούσης C 16 καὶ posteriorius et μου om. C ib. τοῦ om. B ib. περὶ τῆς om. C 17 σιγῆν C ib. ὡς om. C 18 φῆς B, ἔφης C ib. πρὸ σὲ A 19 διατὶ F 29 «Forsan με αὐτῇ» Boiss.

ἑπτὰ ἡμέραι τὸ ἀπὸ τοῦδε παρέλθωσι, καὶ τούτων περαιουμένων καθὼς σοι B f 94
 προσήκει περὶ ὧν μοι λελάληκας ἀπολογήσομαι. ταῦτα οὖν, ὦ βασιλεῦ, μόνον τῇ
 γυναικὶ τῷ τότε ἀντεφθεγξάμην μηδὲν ἕτερον μηκέτι προσθεῖς ἢ ἄλλοτέ τι φθει-
 5 ξάμενος ἄχρι τῆσδε τῆς σήμερον ἡμέρας. καθὼ δέ γε τὰ τῇ γυναικὶ ἀρεστὰ οὐ-
 δαμῶς ἐγὼ τότε διεπραξάμην, εὐθύς ἐκείνη πολλῶ τῷ φόβῳ ληφθεῖσα κἀντεῦ-
 θεν κινδυνεῦσαι δι' ἐμοῦ ὑφοριωμένη ἔσπευδεν ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἀπωλείας
 με θέσθαι παρανάλωμα, καὶ σέ, ὦ βασιλεῦ, πρὸς τὴν σφαγὴν μου παρεκίνει ἢ
 κακότροπος. ἀλλὰ τὸ μὲν τῆς ἐμῆς γε σιωπῆς αἴτιον ἤδη σου τῇ σκηπτουχίᾳ
 δεδήλωται· τοῦ λοιποῦ δέ, εἴπερ εὐδοκεῖ καὶ ἐθέλοι τὸ κράτος σου, προσπαζάτω
 10 ἰκανὸν ὄχλον συνελθεῖν καὶ πάντας τοὺς φιλοσόφους, ὅπως ἐπ' ἀκροάσει αὐτῶν
 ἀνακαλύψω ἐπὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ σου βήματος ἢν με διδασκαλίαν ὁ φιλόσοφος
 Συντίπας ἐξεδίδαξεν.

Τούτων ἀκούσας τῶν ῥημάτων παρὰ τοῦ υἱοῦ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ πλεῖον ἔχαιρε
 καὶ σφόδρα ἠγάλλετο, καὶ κελεύει πάντας τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰδήμονας συν-
 15 αθροισθῆναι, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοὺς τοὺς μεγιστᾶνας αὐτοῦ· καὶ δὴ πάντες ἐπὶ
 τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν βασιλέα συνῆλθον. παραγίνεται δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ τοῦ
 παιδὸς διδάσκαλος, καὶ εἰσελθὼν προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς. ὁ δὲ βασι-
 λεὺς ὑπολαβὼν ἔφη πρὸς αὐτόν· ποῦ ἦσθα μέχρι τοῦ νῦν, σοφώτατε Συντίπαι; A f. 280

RETRACTATIO.

πρέπει σοι περὶ ὧν ἐλάλησας πρὸς ἐμέ. ταῦτα οὖν, ὦ βασιλεῦ, τῇ γυναικὶ ἀπεκρίθηκα, p. 103
 20 μηδὲν ἕτερον πρὸς αὐτὴν εἰπὼν ἢ λαλήσας· ἀλλ' οὐδὲ ἄλλω τινὶ λελάληκα ἕως τῆς
 παρούσης ἡμέρας. διότι γοῦν ἔγωγε οὐκ ἐποίησα ἄπερ ἡ γυνὴ ἠγάπα, ἐκείνη φοβηθεῖσα
 καὶ ὑπολαβοῦσα ὅτι δι' ἃ μοι εἶπεν, ἐὰν ἄρξωμαι λαλεῖν, κινδυνεῦσαι μέλλει, ἠγωνί-
 ζετο ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἀπολέσει με, καὶ τὸ σὸν κράτος πρὸς τὴν σφαγὴν μου
 ἢ κακὴ καὶ δολίκα γυνὴ παρεκίνει. αὕτη ἢ αἰτία τῆς σιωπῆς, δέσποτα, ἢν ἐδήλωσα τῇ
 25 σκηπτουχίᾳ σου. τὸ λοιπὸν, ὦ βασιλεῦ, εἰ θέλει τὸ κράτος σου, ὀρίσάτω ἐλθεῖν ἀρκε-
 τὸν ὄχλον καὶ λαὸν καὶ πάντας τοὺς φιλοσόφους, ὅπως ἀκούονταν αὐτῶν ἐγὼ φανε-
 ράσω ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ βήματος ὅσα διδασκαλικῶς ὁ φιλόσοφος Συντίπας ἐδίδαξέ με.

Τούτων τῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ λόγων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐπὶ πολὺ ἔχαιρε καὶ ἠγαλλιᾶτο.
 καὶ προστάττει πάντας τοὺς φιλοσόφους καὶ ἀπλῶς τοὺς λόγου μετέχοντας καὶ τοὺς
 30 αὐτοῦ μεγιστάνους καὶ ἄρχοντας παραγενέσθαι. | καὶ δὴ πάντων συνελθόντων καθὼς p. 104
 ὁ βασιλεὺς διωρίσατο, ἦλθε καὶ ὁ τοῦ παιδὸς διδάσκαλος καὶ μέχρις ἐδάφους προσκυ-
 νήσας ἐκάθισεν. ὅτε καὶ ὁ βασιλεὺς ἔφη αὐτῷ· ποῦ ἦσον μέχρι τοῦ νῦν, ὦ σοφώτατε
 Συντίπαι; ὅτι καὶ διὰ τὸ σέ μὴ φαίνεσθαι παρὰ μικρὸν ἀπέκτεινον ἂν τὸν υἱὸν μου. ὁ

1 τοῦδε τοῦδε παρέλθωσι C ib. παρέλθωσιν B ib. Καὶ τούτων παραιομένων A, καὶ
 τούτων περαιομένων B, παραρρησιῶν δὲ τούτων C 2 μόνον C 3 τὸ τότε B ib. ἄλλοτε
 τι A, ἄλλο τι C 4 ἄχρισ B ib. καθ' ὅ B 5 πολλῶ δέει C 6 ὑφοριωμένη (sed ou ex o) C
 7 παρεκίνει A, ἐκίνει B, παρῶτρυνεν C 9 εὐδοκίη C ib. ἐθέλοι] εἰθέλει B 10 προσελ-
 θεῖν B ib. ἐπακροάσει B, ἐπακροάσει A 11 διδασκαλίως B 12 συντίπας A, σίντύπας B
 ib. ἐξεδίδαξε C 13 ἀκούσας ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ υἱοῦ τῶν ῥημάτων C ib. ἔχερεν B, ἔχαιρε
 μᾶλλον C 14 ἠγάλλετο A, ἠγάλλητο B, ἠγαλλιᾶτο· ὅς C 15 αὐτοὺς om. C ib. μεγιστᾶνας A,
 μεγιστάνους B ib. καὶ μὲν δὴ C 16 δὲ om. B, πρὸς αὐτόν om. C 17 προσεκύνησε τὸν
 βασιλέα C 18 ἦσθα] ἦθα A ib. συντοῖπα A, σίντύπα B 21 παρελθούσης F 22 διὰ μοι F

ὅτι γε διὰ τῆς σῆς ἀποδημίας μικροῦ δεῖν τὸν υἱόν μου ἀπέκτενον. ὁ δὲ Συντίπας τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο· ἐγὼ, βασιλεῦ, τῷ υἱῷ σου ἐφ' ἡμέραις ἑπτὰ σιγᾶν ἐνετειλάμην, καθότι τὰ περὶ τῆς αὐτοῦ τύχης δι' ἀστρολογικῆς συζητήσεως ἐξερευνήσας ἔγνων ὡς εἰ ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν φθέγγεται, εὐθὺς θανάτῳ ὑποβληθεῖ· ὅθεν καὶ τοῦ σοῦ κράτους ἐμαυτὸν πόρρω πεποίηκα, ἕως ἂν ἢ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν περαιωθεῖ διωρία. καὶ καλῶς ὁ υἱός σου πεποίηκε μηδὲ μῶς σοι ἐν αὐταῖς φθειγξάμενος. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· χάρις μεγίστη λοιπὸν τῷ θεῷ, ὅτι μου τὸν υἱὸν τῆς σφαγῆς διεφύλαξεν· εἰ γὰρ ἐκεῖνον παρ' ἐμοῦ ἀναιρεθῆναι συνέβη, ἐξαρθῆναι ἂν τῆς γῆς τὸ ἐμὸν ἐκινδύνευεν ὄνομα.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ βασιλεὺς προσκαλεῖται τοὺς φιλοσόφους, καὶ τούτους ἐγγυτέρω 10 μετὰ καὶ τοῦ Συντίπα παραστησάμενος, τοῦ παιδὸς ἐκ δεξιῶν συνεδρίου τῷ βασιλεῖ καθεστηκότος, ἐπηρώτα τοὺς φιλοσόφους λέγων· γνωρίζατέ μοι τανῦν, εἴπερ ἄρα τὸν ἐμὸν υἱὸν ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἀνηρηχέναι εἶχον, τί τὸ αἴτιον τῆς ἐκείνου σφαγῆς ἐπεγράφετο, ἐμοί, τῷ υἱῷ μου ἢ τῇ γυναικί; ἐγγίζουσι δὲ τῷ βασιλεῖ 15 τέσσαρες τῶν φιλοσόφων, καὶ ἀποκριθεὶς θάτερος αὐτῶν ἔφη· ἡ αἰτία αὕτη, ὦ βασιλεῦ, τοῦ Συντίπα ἐτύγχανεν· ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγίνωσκεν ὡς ἢ ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τοῦ σοῦ παιδὸς λαλιά κίνδυνον αὐτῷ ἐπάγει, ἵνα τί μὴ παρ' ἐαυ-

RETRACTATIO.

δὲ Συντίπας τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο· ἐγὼ βασιλεῦ, τῷ υἱῷ σοῦ παρήγγειλα ἐν ἡμέραις ἑπτὰ σιωπᾶν, διότι τὰ τῆς αὐτοῦ τύχης δι' ἀστρολογικῆς ἐρευνησας μεθόδου ἐγνώρισα εὐρὼν ὡς εἰ ἐντὸς ἑπτὰ ἡμερῶν λαλήσει, θανάτῳ ὑποβληθεῖ. διὰ τοῦτο καὶ γὰρ 20 μακρὰν ἀπὸ τῆς βασιλείας σου ἐκρύβην, ἕως οὗ παρέλθη ἡ διωρία αὕτη. ὅθεν καὶ καλῶς πεποίηκε μηδὲ μῶς σοι ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· χάρις μεγίστη λοιπὸν τῷ θεῷ, ὅτι μου τὸν υἱὸν ἐκ τῆς ἀδίκου σφαγῆς διεφύλαξεν· εἰ γὰρ ὁ υἱός μου ἐφρονέυετο παρ' ἐμοῦ, ἐκινδύνευεν ἐξαλειφθῆναι ἐκ γῆς τὸ ἐμὸν ὄνομα.

105 Ταῦτα εἰπὼν ὁ βασιλεὺς προσκαλεῖται τοὺς φιλοσόφους αὐτοῦ καὶ πλησιέστερον 25 αὐτοῦ μετὰ τοῦ Συντίπα παραστησάμενος, τοῦ παιδὸς ἐκ δεξιῶν συγκαθέδρου ὑπάρχοντος, ἠρώτα τοὺς φιλοσόφους λέγων· εἴπατέ μοι νῦν, ὦ ἄνδρες· ἐὰν τὸν υἱὸν μου ἐφρονέυσεν ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, τί τὸ αἴτιον τοῦ φόνου ἐπεγράφητο, ἐμοί, τῷ υἱῷ μου, ἢ τῇ γυναικί; τότε οἱ τῶν φιλοσόφων τέσσαρες ἐγγίζουσι πλησίον τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ εἰς ἀπ' αὐτῶν εἶπεν· ὦ βασιλεῦ, ὡς νομίζω ὅτι ἡ αἰτία τοῦ φόνου τοῦ Συντίπα ἦν· ἐπειδὴ γὰρ 30 ἐκεῖνος ἐγίνωσκεν ὡς ἐὰν λαλήσῃ ὁ παῖς ἐντὸς τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, θανάτῳ ὑποπεσεῖται, διὰ τί οὐκ ἐκράτει μετ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν σου, ἀλλ' ἔπεμψε σε αὐτόν; καὶ ὁ δευτέρως ἀπε-

1 τῆς σῆς A ib. δεῖν] δῆν A, δῆ B ib. ἀπέκτεινα C 1 sq. σιντήπας A, σιντύπας B
 2 τῷ βασιλεῖ] αὐτῷ C ib. ἐν ἡμέραις ἑπτὰ B, ἐφ' ὅλαις ἡμέραις C 4 φθέγγετο, εὐθὺς A, φθέγγετο, εὐθὺς B, φθέγγετο, παραχρημα C 6 διωρία CB 7 φθειγξάμενος ἐν αὐταῖς C
 ib. λοιπὸν τῷ] τοίνυν τῷ ἀθανάτῳ C 8 εἰ γὰρ τοῦτον C 9 συνέβαινε C ib. τῆς — ἐκινδύνευεν] ἐκινδύνευε τὸ ἐμὸν τῆς γῆς C 10 τοὺς αὐτοῦ φιλοσόφους B ib. καὶ τούτους] οὐς C
 ib. ἐγγύτερον B 11 μετὰ τοῦ B, σὺν τῷ C ib. σιντίπα A, σιντύπα B ib. συνέδρου Ebh.
 12 τὰ νῦν B, νῦν C 13 sq. τῆς σφαγῆς ἐκείνου ὑπεγράφητο B 15 καὶ — αὐτῶν] ὧν θάτερος ἀποκριθεὶς C 16 σιντίπα A, σιντύπα B ib. ἐγίνωσκεν addidi. C infra (17) post αὐτῷ inserit ἥδει ὅτι, quae vv. olim ad ὡς in margine apscripta alieno loco in textum irrepsisse videntur 17 sq. παρ' ἐαυτῷ C 20 ὡς εἰπὸς D, ὡς ἐντὸς EF, corr. Boiss. ib. καὶ γὰρ F, ἐγὼ DE
 29 οἱ] δῆ Ebh. 32 σεαυτὸν F, σοι αὐτὸν scripsit Ebh. «ut sententia perspicua esset»

τὸν τοῦτον ἐτήρει, ἀλλὰ πρὸς τὸ σὸν κράτος ἀπέστειλεν; οὕτω τοῦ ἐνὸς φιλο-
 σόφου εἰπόντος ὁ δεύτερος ἀπεκρίνατο· οὐ τοῦτό γε ὁ φάσκεις εὐάρμοστον· οὐ
 γάρ τις αἰτία τῇ Συντίπα πρόσεστι, καθότι οὐκ ἠδύνατο τὸν παρ' αὐτοῦ πρὸς
 τὸν βασιλέα ὑποσχεθέντα ὄρον ἐλλείψαι ἢ πλεονάσαι οὔτε τῷ βασιλεῖ τὸ παρά-
 5 παν διαφεύσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον πόρρω τῶν αὐτοῦ ἀπομακρύνας ὀφθαλ-
 μῶν ἑαυτὸν κατέκρυψε, τὸν δὲ παῖδα πρὸς τὸν βασιλέα ἐξαπέστειλε. τοιγαροῦν
 ἢ αἰτία τῇ τὴν τοῦ παιδὸς ἀναίρεσιν ἐπιτάξαντι πρόσεστιν. ἀποκριθεὶς δὲ καὶ ὁ
 τρίτος φιλόσοφος ἔφησεν· οὐχ οὕτως ἐστὶ ὡς σὺ λέγεις· οὐ γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ
 πράγματος αἴτιος, ἀλλ' ὡσπερ οὐδὲν ψυχρότερον τῆς τε καφούρας καὶ τοῦ
 10 ξύλου ὅπερ καὶ σάνταλον ἢ συνθήεια οἶδε καλεῖν, ἀμφοτέρα δὲ ἀλλήλοισι | παρά A f. 281
 τινος συγκατατριβόμενα σπινθηήρας πυρὸς μᾶλλον ἀποτελοῦσιν, οὕτω καὶ ἅπας
 ἀνὴρ, κἄν ἄγαν εἴη συνετός καὶ ἀγγίνους, ἅμα τῷ αὐτὸν γυναικί προσομιλή-
 σαι, καὶ μᾶλλον τῇ παρ' ἑαυτοῦ ποθομένη, εὐθύς ὑπ' αὐτῆς τοῦ ἰδίου σκοποῦ
 πρὸς τὸ ἐκείνης μεθέλκεται θέλημα. ἢ γυνὴ τοίνυν τούτου ἐστὶν αἰτία τοῦ
 15 πράγματος, ὅτιπερ ψευδῶς τοῦ παιδὸς κατειποῦσα πρὸς ἀπόλειαν αὐτοῦ τὸν

RETRACTATIO.

κρίνατο· οὐκ ἐστὶ τοῦτο εὐάρμοστον· διότι οὐκ ἠδύνατο ὀλιγωσαὶ ἢ πλεονάσαι τὸν
 κριτὸν ὃν συνεφώνησε τῷ βασιλεῖ καὶ διὸ οὐκ ἦν δυνατὸν ψεύσασθαι αὐτόν, ἔπεμψε p. 106
 τὸν παῖδα πρὸς τὸν πατέρα κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἑαυτὸν δὲ μακρὰν πού ἀπέκρυψε.
 λοιπὸν ἢ αἰτία οὐκ ἐστὶ τοῦ Συντίπα, ἀλλὰ μᾶλλον, ὅσον μοι δοκεῖ, τοῦ βασιλέως
 20 ἐστὶν ἢ αἰτία τοῦ τὸν φόνον ὀρίσαντος φρονεθῆναι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ τρίτος ἔφη· οὐχ
 οὕτω μοι δοκεῖ, τὸν βασιλέα αἴτιον εἶναι τοῦ φόνου· οὐδὲ γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ πρά-
 γματος αἴτιος· ἀλλ' ὡσπερ οὐκ ἐστὶ λίθου ψυχρότερον ἀλλ' οὐδ' ἐλαφρότερον ἴσχας
 τῆς ἐκ ξύλου γενομένης, πυρεκβολούμενα δὲ τοῦ λίθου μετὰ σιδήρου καὶ ἴσχας φλόγα
 γεννῶσιν, οὕτω καὶ ἄνθρωπος μετὰ γυναικὸς πεσῶν, κἄν πολλὰ ἐστὶ νοσῶν κἄν πολλὰ
 25 φρόνιμος, ἅμα τοῦ συμμιγῆναι ὁ τοιοῦτος ἢ τῇ γυναικί ἢ τῇ ἐρωμένη ἐλκεται πρὸς
 τὸν σκοπὸν τῆς γυναικὸς καὶ τὸ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἢ γυνὴ ἐστὶν ἢ αἰτία
 τοῦ φόνου· ψευδῶς γὰρ κατηγοροῦσα τοῦ παιδὸς, ὡς μὴ αὐτῆς ἀκούσαντος παρεκίνει
 τὸν βασιλέα πρὸς φόνον διὰ τὸ | ἀγαπᾶν αὐτήν καὶ διὰ τὸ μὴ φθάσαι τὸν υἱὸν συντυ- p. 107
 χεῖν τῷ πατρὶ καὶ εἰπεῖν τὴν τῆς γυναικὸς ἀναίρεσιν καὶ τᾶλλα. τότε ὁ τέταρτος
 30 ἐλθὼν εἰς τὸ μέσον, ἔφη· οὐδ' οὕτως μοι δοκεῖ ἔχειν ὡς λέγετε· οὐδὲ γὰρ ἡ γυνὴ αἰτία

1 post κράτος B iterat τοῦτον ib. ἀπέστειλεν A 3 συντίπα A, συντύπα B ib. πρόσ-
 εστιν B ib. οὐκ ἠδύνατο] οὐχ οἶός τε ἦν C 4 πλεονᾶσαι B ib. τῷ βασιλεῖ om. B
 5 sq. μᾶλλον — ὀφθαλμῶν] πόρρω τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀπομακρύνας C 6 ἀπέκρυψε C
 ἀπέκρυψεν B ib. δὲ] δέ γε C ib. τῷ βασιλεῖ (om. πρὸς) C ib. ἐξαπέστειλεν CB ib. τοι-
 γαρὸν] ὅθεν C 8 λέγεις A, φῆς C 9 sqq. «Es giebt auf Erden nichts kälteres als Kam-
 pherbaum und Sandelholz; und doch wenn Jemand es an einander reibt, so kömmt Feuer
 heraus» Syrus Bähgeni 9 καφούρας AB, καφουράς C. cf. Ducangii Append. ad Gloss.
 10 ὅπερ καὶ] ὁ C 10 sq. παρά τινος om. B 11 συντριβόμενα CB ib. ἀποτελοῦσι B
 12 αὐτοῦ B 14 τὸ ταύτης C 15 ἀπόλειαν αὐτοῦ B 20 φόνον] υἱόν? Ehb. ib. ὀρί-
 σαντος καὶ ὀρίσαντος D 22 ἐστὶ τι ci. Boiss., Ehb. praetulit ἄλλο οὐδ' 23 πῦρ ἐκβαλοῦ-
 μενον Du Cange App. p. 86, πυρεκβολουμένου Ehb. 26 ἢ seclisit Ehb. 30 λέγεται D

βασιλέα παρώτρυνε. παρελθὼν δὲ καὶ ὁ τέταρτος φιλόσοφος ἔφη· οὐδ' οὕτως ἔχει ὡς λέγετε· οὐδὲ γὰρ ἡ γυνὴ αἰτία καθέστηκεν, ἐπεὶ καὶ εἴωθεν ὡς τὰ πολλὰ ὄφισ εὐειδοῦς νεανίσκου θέλγειν τὴν φύσιν τῆς γυναικὸς καὶ ὡς ἀπαλωτέραν θηρᾶσθαι, καὶ μᾶλλον εἰ τύχοιεν ὡς τὰ πολλὰ ἀλλήλοισ αὐτοὺς καταμόνας ὡς φιλεῖ προσομιλεῖν· τότε γὰρ ἡ γυνὴ ἐπὶ πλέον πρὸς τὴν τοῦ νέου ⁵ γαργαλίσκεται συνουσίαν καὶ διερεθίζει αὐτὸν εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἰδίας ἐφέσεως, ὅθεν καὶ αὕτη ἡ γυνὴ τῷ αὐτῷ συνεσχέθη ἔρωτι. ἐπεὶ δὲ οὐδαμῶς αὐτῇ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς συγκατέθετο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διαπειλεῖν αὐτῇ ἐδόκει, ἐδεδίει πάντως αὐτὸν ἡ γυνὴ καὶ ἑαυτὴν ἔσπευδεν ὑφορωμένου κινδύνου διατηρῆσαι, κάντεῦθεν τὴν τοῦ νέου ἀναίρεσιν ὡς αὐτῇ συμφέρουσαν ἐπετηδέυετο. λοιπὸν ¹⁰

B f. 96 οὖν ἡ αἰτία | τῷ νεανίσκῳ πρόσεστιν, ὅτι μὴ τὴν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου τετήρηκεν, ἀλλ' ἐφθέγγατο τῇ γυναικὶ δειμαλέον καὶ ἀπότομον λόγον. ὑπολαβὼν δὲ καὶ ὁ Συντίπας λέγει· οὐκ ἔστιν οὕτως, ὡς ὑμεῖς φατέ, οὐδὲ ὁ παῖς αἴτιος καθέστηκε· καὶ γὰρ οὐδὲν τῆς ἀληθείας μεῖζον, καὶ πᾶς ὃς φάσκει σοφιστικὸν ἑαυτὸν τυγχάνειν, διαψεύδεται δὲ μάλιστα, ἐξουδένωταί τε ὄντως πᾶσα ἡ αὐτοῦ ¹⁵

RETRACTATIO.

ἐγένετο, ἐπεὶ συνήθειά ἐστιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κινεῖσθαι τὰς γυναικῆς καὶ κομπόνεσθαι ὁπόταν ἴδωσι νεανίσκον εὐπρεπῆ· ἡ γὰρ ὠραιότης τοῦ νέου ἀγρεύει τὴν φύσιν τῶν γυναικῶν ὡς ἀσθενεστέραν· καὶ μάλιστα γίνεται τοῦτο, ὅταν τύχωσιν οἱ δύο μόνοι λαλεῖν· τότε γὰρ πλέον ἐν μοναξίᾳ γαργαλίσκεται ἡ γυνὴ πρὸς συνουσίαν καὶ παρακινεῖ τὸν νέον εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς. λοιπὸν καὶ ἡ πονηρὰ αὕτη ²⁰ γυνὴ τοιαύτη ἀγάπη ἐκρατήθη τῷ κάλλει τοῦ νέου. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἤκουσεν αὐτὴν ὁ τοῦ βασιλέως υἱός, ἀλλὰ μᾶλλον ἐφάνη αὐτὴν ἀπειλῶν καὶ φοβερίζων, περισσοτέρως ἐφοβεῖτο καὶ ἔτρεμεν αὐτὸν ἡ γυνὴ, καὶ ἐσπούδαζεν ἐλευθερῶσαι αὐτὴν καὶ φυλάξει

p. 108 ἀπὸ φόβου καὶ κινδύνου ὃν προσεδόκα παθεῖν διὰ | τοὺς λόγους αὐτῆς τοὺς κακοὺς, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας ἠναγκάζετο μετὰ τέχνης θανατῶσαι τὸν παῖδα. τὸ λοι- ²⁵ πὸν ἡ αἰτία τοῦ νέου ἐστίν, ὅτι μὴ τὴν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου ἐτήρησεν ἵνα σιωπήσῃ, ἀλλ' ἐλάλησε πρὸς τὴν γυναῖκα λόγον σκληρὸν καὶ φόβου γέμοντα. τότε ἀποκριθεὶς καὶ ὁ Συντίπας λέγει· οὐκ ἔστι, καθὼς νομίζω, οὕτως ὡς ὑμεῖς λέγετε· οὐδὲ γὰρ ὁ παῖς αἰτία ἐγένετο. ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐστὶ τι μεῖζον ἢ ἀληθέστερον· καὶ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, ὅστις λέγει ἑαυτὸν σοφιστὴν ἢ ῥήτορα ἢ διδάσκαλον εἶναι ἢ φιλό- ³⁰ σοφον, εἴτα ψεύδεται πλεῖστα, κατὰ ἀλήθειαν ὁ τοιοῦτος ἔξω γίνεται τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως ἀπάσης, καὶ οὔτε σοφός ἐστιν οὔτε ῥήτωρ ἢ σοφιστής, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ μέρους

1 καὶ om. B 2 λέγεται AB, εἴρηται C. cf. Syrum: «Es steht nicht so, wie ihr meint» (Bathingen) 4 θηρᾶσθαι μᾶλλον, εἰ ἐτύγχανε καὶ ἀλλήλοισ C ib. εἰ τίχιεν ὡς τὰ πολὰ ἀλλήλοισ, αὐτοὺς καταμήνας. ὡς φηλεῖ A ib. ἀλλήλοισ B 5 ὡς φιλεῖ om. C. fortasse legendum ὡς φίλους sive ὡς φίλοι. 7 καὶ αὕτη A ib. τῷ αὐτοῦ? Ehbh. 7 sq. ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς αὐτῆ C 8 ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διαπειλεῖν C ib. αὐτῷ ἐδόκει B ἐδόκει αὐτῆ C 9 καὶ ἑαυτὸν ἔσπευδεν A ib. in marg. τῷ C 10 αὐτὴν B ib. ἐπιτηδέυετο. λοιπὸν B ἐπετηδέυεν. ὅθεν C. ἐπετηδέυε.

τὸ λοιπὸν? cf. metaphr. 11 οὖν om. CB 12 δειμαλαί B 13 συντίπας A, σνττύπας B 15 διαψεύδεται καὶ ἐσταμάλιστα ἐξουδένωται C 15 ταιόντος A, δὲ ὄντως B, om. C

16—20 ἐπεὶ — αὐτῆς affert Du Cange App. p. 108 negligenter exscripta 26 ἐτήρησε F

σύνεσις καὶ οὐκ ἔστιν σοφὸς ὁ τοιοῦτος οὔτε μοῖρα σοφῶν συνηρίθηται, ἀλλὰ τῆς τῶν ψευδολόγων καὶ ὑποκριτῶν ὁμηγύρευσις καθέστηκεν.

Ἵπολαβῶν δὲ καὶ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς λέγει τῷ πατρί· δέσποτα βασιλεῦ, ἐπιτρέψον καί μοι ἀπόλογόν τινα πρὸς ταῦτα εἰρηκέναι. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκέλευσεν 5 καὶ τὸν υἱὸν ἀποκριθῆναι. κακείνος εὐθύς τοῖς φιλοσόφοις φησὶν· ἡ ἐμὴ γνῶσις πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὡς μῦα πρὸς δράκοντα πέφυκεν, ἀλλ' ὅμως μου τῶν ῥημάτων ἀκούσατε. Ἦν γάρ τις ἀνὴρ ὃς ἐστίασιν τινα πολυτελῆ παρετοιμασάμενος | πολλοὺς δαιτυμόνας εἰς δεξιῶσιν κέκληκεν, εἶτα αὐτῶν ἀναπεσόντων καὶ A f. 282 ἐσθιόντων γάλα τούτους πεπωκέναι παρεσκεύαζεν. ἔστειλεν οὖν πρὸς τὴν ἀγο- 10 ράν τὴν ἑαυτοῦ δούλην τοῦ ὠνήσασθαι γάλα τοῖς κληθεῖσιν ἀνδράσιν, ἡ δὲ λαβοῦσα τὴν χύτραν ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἐπορεύθη καὶ ὠνήσατο γάλα· καὶ ἐπιθεῖσα τὴν χύτραν τῇ ἑαυτῆς κεφαλῇ πρὸς τὴν τοῦ κυρίου αὐτῆς οἰκίαν ἐπανήρχετο, αὐτῆς δὲ πορευομένης λούπος ἄνωθεν καταπτὰς καὶ τινα ὄφιν ἐπιφερόμενος ἐπὶ τὴν χύτραν κατέπαυσεν. σφοδρῶς δὲ συνεχόμενος ὑπὸ τῶν τοῦ λούπου ὀνύ- 15 χων ὁ ὄφισ ἀπὸ τῆς πολλῆς βίας τὸν ἰὸν ἐξήμεσε παρὰ τὸ τῆς χύτρας στόμιον.

RETRACTATIO.

τῶν λογίων ἀριθμεῖται, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς τῶν ψευδολόγων καὶ ὑποκριτῶν συνοδίης καὶ ξυναυλίας.

Ἵπολαβῶν δὲ τὸν λόγον καὶ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς λέγει τῷ πατρί· δέσποτα, ὅρι- p. 109 σον καί μοι ἀπολογίαν τινα πρὸς ταῦτα δοῦναι καὶ ὑμῖν ἐμφανίσαι. ὅτε καὶ ὁ βασιλεὺς προέτρεψε τοῦτο. κακείνος εὐθύς τοῖς φιλοσόφοις φησὶν· ἡ ἐμὴ γνῶσις πρὸς τὴν ὑμετέ- 20 ραν σοφίαν ὡς μῦα πρὸς ἐλέφαντα παραβάλλεται· ἀλλ' ὅμως τῶν ῥημάτων μου ἀκούσατε. ἄνθρωπός τις τράπεζαν πολυτελῆ οἰκονομήσας, πολλοὺς διὰ φιλίαν φαγεῖν προκαλέσατο. εἶτα τῶν κεκλημένων καθισθέντων καὶ ἐσθιόντων, ὠκονομήσεν αὐτοῖς πιεῖν γάλα. καὶ πέμψας εἰς τὸν φόρον τοῦ ἀγοράσαι γάλα τοῖς κεκλημένοις, ἀνέμενεν 25 αὐτήν. αὐτὴ δὲ ἀγοράσασα τὸ γάλα καὶ ἐπιθήσασα τὸ γάλα ἐπὶ τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν, ὡς ἔθος τισὶ γυναιξὶ ποιεῖν, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεσπότου αὐτῆς ἐπανήρχετο. ταύτης δὲ ἐρχομένης ἄνωθεν λούπος καταβὰς ὄφιν τινα ἤρπασε κρατῶν αὐτὸν ἐν τοῖς αὐτοῦ ὀνύξῃ. πετόμενος δὲ ἴσα κατέπητ τοῦ τζουκαλίου· | καὶ ὁ ὄφισ σφιγγόμενος σφοδρὰ ὑπὸ p. 110 τῶν ὀνύχων τοῦ λούπου, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐξήμεσε τὸ φάρμακον· κακείνο χυθὲν κατ- 30 ἔβη ἴσα εἰς τὸ στόμα τοῦ τζουκαλίου. καὶ οὕτω γενομένου οὐδ' ὄλωσ ἐνόησε τοῦτο

1 ἔστι C 2 καὶ om. B 4 ἐκέλευσε C 5 φησὶ B 6 μία A 7 ἀκούσατέ A ib. ἐστίαν B, ἐτοίαν A ib. πωλυταιλῆ A, πολὺ B 8 εἶτα τοῦτων C 9 παρεσκεύαζεν C. «Es war jedoch einmal ein Mann, der gab ein Gastmahl, auf welchem er seinen Gästen Milch vorsetzte. Als nun die Milch zu Ende war, schickte er seine Magd auf den Markt, um mehr zu kaufen» Syrus Balthgeni ib. τὴν om. B 10 αὐτοῦ B ib. τοῦ om. C ib. ὠνήσασθαι A ib. ἀν-δρασιν AB 11 γάλα ὠνήσατο C 12 τὸν τοῦ A 13 καὶ τινεσ ὄφιν] ὄφιν δὲ τινεσ C 14 sq. κατέπαυσεν — ὁ ὄφισ] κατέρριψε τὸν ἰὸν τοῦ ὄφεωσ· οὗτος γὰρ σφοδρὰ ὑπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ λούπου συνεχόμενος C. «da setzte ein Wind die Schlange in Bewegung und diese spritzte ihr Gift in den Milchtopf» Syrus Balthgeni 15 παρὰ τὸ τῆς χύτρας ἐξήμεσε στόμιον C 18 sq. ὄρισον F 22 lemma τοῦ νέου βασιλέωσ νόημα 24 post πέμψας Boiss. ins. τὴν δούλην. forsitan post τὸν φόρον interciderit τὴν ἑαυτοῦ δούλην 25 τὸ γάλα posterius seclisit Ebh., τὸ τζουκάλι certe voluit scribere metaphrastes 26 ταῖσ γυναιξὶ ci. Ebh. ib. πιεῖν F, et versa vice 80,18 D ποιεῖν 28 πετόμενοσ F 30 ἐνόησε F

τοῦ δὲ γε ἰοῦ λοιπὸν ἐν τῷ γάλακτι ἐμεθέντος οὐκ ἤσθητο περὶ τούτου τὸ παράπαν ἢ δούλη. ἀχθέντος οὖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ τσιούτου γάλακτος ἐπεπώκεισαν αὐτὸ οἱ δαιτυμόνες καὶ εὐθύς πάντες τεθνήκασιν. εἶπατε οὖν μοι, φιλόσοφοι, τίς τοῦ πράγματος ἐγεγόνει αἴτιος; εἰς δὲ τῶν φιλοσόφων ὑπολαβὼν ἔφη· ὁ ἐστιάτωρ· ἔδει γὰρ αὐτὸν πρὸ τοῦ τοὺς δαιτυμόνας πεπωκέναι ἐκ τοῦ γάλακτος, ἐπιτρέψαι 5 τῇ δούλῃ τοῦ ἐκείνην πρότερον τούτου ἀπογεύσασθαι καὶ εἰδούτως τοῖς φίλοις αὐτοῦ μεταδοῦναι. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος τῶν αὐτῶν φιλοσόφων ἔφη· οὐχ οὕτως ἔχει τὰ τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ ὁ ἐστιάτωρ κατὰ τι παραίτιος, ἀλλὰ τῷ ὄφει ἢ αἰτία πρόσσεστιν. ὑπολαβὼν δὲ ὁ ἕτερος φησὶν· οὐδὲ οὕτως ἔχει, ὡς φατέ· οὐ γὰρ ὁ ὄφεις μέμφεως ἐπάξιος, ἐπειδήπερ τῇ βία τῆς πιεζούσης αὐτὸν 10 συνοχῆς, ὑφ' ἧς καὶ ἀπαγχονισθῆναι ἠναγκάζετο, τὸν ἰὸν ἐξήμεσεν. εἶτα καὶ ἄλλος τῶν φιλοσόφων ἀνταπεκρίνατο· ἢ αἰτία αὕτη τῷ λούπῳ μᾶλλον πρόσσεστιν, ὅτιπερ ἐκείνου κραταιῶς τὸν ὄφιν συνέχοντός τε καὶ ἄγχοντος εἰς τὸ ἐμέσαι ὁ ὄφεις συνηλάθη. παρελθὼν δὲ καὶ ὁ Συντίπας φησὶ· γνωστὸν ὑμῖν, ὦ ἄν-

RETRACTATIO.

ἢ δούλη, φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸ τζουκάλιον. εἰσελθοῦσα δὲ εἰς τὸν οἶκον καὶ τὸ 15 γάλα κομίσασα τοῖς ἐσθίουσιν, ἅπαντες ἔπιον ἐξ αὐτοῦ καὶ εὐθύς ἀπέθανον. εἶπατε οὖν μοι, φιλόσοφοι, τίς τούτου τοῦ θανάτου γέγονεν αἴτιος. εἰς δὲ τις τῶν φιλοσόφων ἀποκριθεὶς ἔφη· ὁ τὴν τράπεζαν ποιήσας· ἔπρεπε γὰρ αὐτὸν, πρὸ τοῦ πιεῖν τοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ καθημένους ἐκ τοῦ γάλακτος ἐκείνου, πρότερον εἰπεῖν τῇ δούλῃ 20 γεύσασθαι ἐξ αὐτοῦ, εἶτα μεταδοῦναι τοῖς φίλοις. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄλλος φιλόσοφος 20 ἔφη· οὐχ οὕτως ἔχει τὰ τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ ὁ ποιήσας τὴν τράπεζαν ἐγένετο αἴτιος, ἀλλὰ τοῦ ὄφεως ἦν ἡ αἰτία. ὑπολαβὼν δὲ ὁ ἕτερος ἔφη· οὐδὲ οὕτως ἔχει, ὡς ὑμεῖς λέγετε· οὐδὲ γὰρ ὁ ὄφεις τῆς μέμφεως ἄξιος, ἐπειδήπερ τῇ ἀνάγκῃ τιμωρούμενος καὶ βιαζόμενος σφόδρα, μέλλων φουρκισθῆναι, τὸ φάρμακον αὐτοῦ ἐξέμεσε. εἶτα καὶ ὁ ἄλλος τῶν φιλοσόφων ἀπεκρίνατο· ἢ ἀφορμὴ αὕτη τοῦ θανάτου 25 τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον τῶν ἄλλων τῷ λούπῳ ἀρμόζει, διόπερ ἐκείνου τὸν ὄφιν ἰσχυρῶς κρατοῦντος καὶ πνίγοντος ἐπὶ τοσοῦτον ἠναγκάσθη ὁ ὄφεις, ὥστε τὸ φάρμακον ἐκβαλεῖν. εἰσελθὼν δὲ ὁ Συντίπας εἶπε· γνωστὸν πάντως ἔστω τῷ κράτει σου, βασιλεῦ, ὡς οὐδὲν τῆς σοφιστικῆς τέχνης καὶ λογιότητος τὸ καθόλου ἀφῆκα, ὅπερ μὴ

1 λοιπὸν om C. ib. περὶ τοῦ|το παράπαν A, περὶ τοῦδε τοπαράπαν C 2 sq. τοῦδε τοῦ γάλακτος ἐπεπώκεισαν (non ἐκπεπώκεισαν) οἱ δαιτυμόνες αὐτό καὶ εὐθύς τεθνήκασιν ἅπαντες C 3 sq. τοῦ φόνου γέγονεν C 5 sq. αὐτὸν — τούτου] αὐτοῦ (αὐτὸν Ebh.) τοὺς δαιτυμόνας μὴ πρὶν πιεῖν παραδοῦναι τοῦ γάλακτος, ἄχρις ἂν ἐπιτρέψαι τὴν δούλην τήνδε (τούδε Ebh.) τοῦ γάλακτος C 5 ἐκ om. B (?) 6 ἐκείνου πρότερον (om. τούτου) B 6 sq. καὶ — μεταδοῦναι] εἶθ' οὕτω μεταδοῦναι τοῖς φίλοις C 7 ὁ ἕτερος (ita etiam A) φιλόσοφος ἔφη B, ὁ ἕτερος τῶν αὐτῶν ἔφησε φιλοσόφων C 8 ἔχει τὸ πρᾶγμα C ib. κατὰ τι κατέ|τη A, κατέστι B, om. C. minus placet κατέστη 9 οὐδὲ] οὐδὲ A 10 οὐδὲ γὰρ C ib. ἄξιος C 11 κατηναγκάζετο C ib. ἐξέμεσεν B 11—14 interciderunt in Syriaco ea quae ad vv. εἶτα — συνηλάθη respondebant 12 ἀπεκρίνατο τῶν φιλοσόφων C 13 ἐτι|πεπερ A 14 καὶ om. B ib. σιντίπας A, σίντύπας B 20 φίλοις] δούλοις E 26 μάλα D 28—p. 81, 15 γνωστὸν — καθεστάναι intrusit metaphrastes a (80,14) ad (82,4) aberrans, quamobrem etiam 81,15 sq. ὁ δὲ βασιλεῦς — ἀπεκρίνατο ὅτι addita sunt et infra (82,18) ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου σοι ἐδήλωσα. nihil horum habet Syrus 28 πάντῃ EF

δρες, ἔστω ὡς ἅπαν θεοδημιούργητον | ζῶον δύναμιν ἔχον ζωτικὴν οὐδὲν ἕτερον B f. 97
 ἔσθῃει, ἀλλ' ὅπερ αὐτοῦ τῆ φύσει ὁ θεὸς ἀπέταξεν· τοιγαροῦν καὶ ὁ λούπος ἀπὸ
 τῶν τῆς γῆς ἐρπετῶν διατρέφεσθαι ταχθεὶς ἀναίτιος ἐπὶ τῷ συμβάντι καθέστη-
 κεν. ὁ δὲ βασιλεὺς ταῦτα εἰπόντων τῶν φιλοσόφων ἐνατενίσας τῷ υἱῷ λέγει
 5 πρὸς αὐτόν· οἶμαι, ὦ υἱέ, ὡς οἱ παρόντες φιλόσοφοι οὐκ ἐπίστανται τίνι τόδε |
 προσυπῆρχε τὸ αἴτιον. πλὴν ἀλλὰ σὺ φράσον μοι· τίς ὁ γεγωνὸς αἴτιος; ὁ δὲ A f. 288
 παῖς τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο· οὐ κατὰ τι, ὦ δέσποτα βασιλεῦ, οἱ φιλόσοφοι σφάλ-
 λονται οὐδ' ὡς τῆ ἀληθείᾳ προσκρούοντες ἀλληγάλλως φάσκουσι· πλὴν ὁ τοῖς
 τὸ γάλα πεπωκόσι συμβεβηκῶς κίνδυνος ἀπέκειτο τῆ εἰμαρμένῃ αὐτῶν καὶ
 10 ἔμελλον ἐκεῖνοι τῷ τοιῷδε τρόπῳ τοῦ βίου ὑπεξελλθεῖν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν λόγον ὡς πάνυ δῆθεν εὐάρμοστον ἀποδεξάμενος ἤσθη
 λίαν ἐπὶ τῆ τοῦ υἱοῦ συνέσει καὶ τῆ αὐτοῦ συλλογιστικῆ τάχα καὶ σοφιστικῆ

RETRACTATIO.

ὄλον τῷ υἱῷ σοῦ ἐδίδαξα, καὶ τοιοῦτον ἀπὸ τῆς ἐμῆς ἐπιμελείας καὶ προαιρέσεως θεοῦ
 χάριτι τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν σου φιλοσόφων εἰ μὴ πρῶτον ἀλλ' οὐδὲ δεύτερον αὐτόν
 15 καθεστάναι. ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπολαβὼν τὸν λόγον τοῦ Συντίπα, πρὸς τοὺς μεγαστάνους
 ἔφη ὅτι· | πάλιν ἀκούσωμεν τοῦ Συντίπα. καὶ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι· γνωστὸν καὶ ὑμῖν p. 112
 ἔστω ὅτι πᾶν ζῶον ἐκ θεοῦ δημιουργηθὲν καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχον δύναμιν ζωτικὴν οὐδὲν
 ἄλλο τρώγει, εἰ μὴ ὅπερ προσέταξεν αὐτῷ ὁ θεός. λοιπὸν καὶ ὁ λούπος ἐκ τῶν τῆς
 γῆς ζῴων τρέφεσθαι ταχθεὶς ἀναίτιός ἐστιν ἐπὶ τῷ συμβάντι. καὶ ὁ βασιλεὺς ταῦτα
 20 εἰπόντων τῶν φιλοσόφων καὶ ὕστερον τοῦ Συντίπα ἐνατενίσας τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἔφη.
 ὑπολαμβάνω, υἱέ, ὡς οἱ παρόντες οὗτοι φιλόσοφοι οὐ γινώσκουσι τίνι πάντων ἀρμόζει
 ἢ τοῦ συμβάντος αἰτία. πλὴν εἶπέ μοι σύ, τίς ὁ αἴτιος τοῦ τοιοῦτου θανάτου τῶν
 ἀναίτιων. ὁ δὲ παῖς τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο· εἰς οὐδὲν, ὦ δέσποτα βασιλεῦ, οἱ φιλόσο-
 φοι σφάλλουσιν οὐδὲ ὡς τῆ ἀληθείᾳ προσκρούονται, ἄλλος ἄλλο τι σφάλλονται· πλὴν
 25 ὁ τοῖς τὸ γάλα πεπωκόσι κίνδυνος ἐπέκειτο αὐτοῖς γενέσθαι ὑπὸ τῆς τύχης αὐτῶν
 καὶ ἔμελλον ἐκεῖνοι τοιῷδε τρόπῳ τῆς ζωῆς ἐξελλθεῖν. |

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν λόγον τοῦ παιδὸς ὡς πολλὰ εὐάρμοστον ἀποδεξάμενος λίαν p. 113
 ἠυφράνθη ἐπὶ τῆ τοῦ υἱοῦ συννοίᾳ καὶ φρονήσει καὶ τάχα ἐπὶ τῆ συλλογιστικῆ καὶ
 σοφιστικῆ αὐτοῦ φρονήσει καὶ ἀποκρίσει. φησὶ πρὸς τὸν Συντίπαν· ζήτησον ὅπερ ἄν

1 ὡς ἅπαν om. B ib. ἔχων AB ib. ἕτερον A (in quo τ ex πτ) et B 2 ἔσθῃει A
 ib. ὁ θεὸς ἀπέταξε C, ὀπέταξε B 3 ταχθεὶς] ὀρισθεὶς C 4 ἐνατενήσας AB 5 αὐτῷ B
 ib. τόδε A, τῷδε B, τῶνδε ci. Ehb. 6 πρόσυπῆρχε A, πρόσυπῆρχεν B 8 ἀλληγάλλως A,
 ἀλληγάλλως C ib. φάσκουσι] σφάλλονται B 9 τοῦ γάλακτος C, γάλα B ib. πεπωκόσι B
 ib. συμβεβηκόσι C ib. τῆ εἰμαρμένῃ τούτων ἀπέκειτο C 10 ἔμελλον οὗτοι C 11 πάνυ
 δῆθεν] λίαν C, qui post ἤσθη omittit λίαν et addit πάνυ ante συνέσει 12 αὐτοῦ] τούτου C
 ib. τάχα om. CB

13 post τοιοῦτον Ehb. add. ἀπέδειξα ὡς 14 οὐδὲ δεύτερον] «Glossator in E (et F): ἐκ
 τοῦ εἰπεῖν δεύτερον (β^{ου} F), τὰ πρῶτα δέδωκε: scrib. οὐδὲ δεύτερον» Boiss. 16 sq. γνωστὸν
 ἔστω καὶ ὑμῖν ἔστω D 17 ἐν αὐτῷ D 19 ταχθεὶς EF 20 ἐνατενήσας F 23 εἰς om. E
 24 σφάλλουσιν F ib. προσκρούοντες ex C Ehb. ib. σφάλονται F 25 πεπωκόσι F, πεποιη-
 κόσι E. post πεπωκόσι Ehb. inseruit συμβεβηκῶς ex C a se correcto 28 συνοίᾳ F 28 sq. καὶ
 ἀποκρίσει
 σοφιστικῆ om. F 29 sq. φρονήσει καὶ ἀποκρίσει φησὶ vix dubium quin ex φρονήσει. καὶ φησὶ
 vel simili scriptura provenierit

ἀποκρίσει. καὶ φησὶν πρὸς τὸν Συντίπαν· αἴτησαι ὁ ἄν θελήσῃς, καὶ σοὶ παρὰ τῆς ἐμῆς βασιλείας βραβευθήσεται· ἀλλὰ καὶ εἴ τις περισσοτέρα σοὶ πρόσσεστι διδασκαλία, κάκεινῃ τῷ υἱῷ μου ἐκδίδαξον. ὁ δὲ Συντίπας τῷ βασιλεῖ ἔφη· γνωστὸν ἔστω σοὶ τῷ κράτει, ὦ βασιλεῦ, ὡς οὐδὲν τῆς σοφιστικῆς τέχνης καὶ λογιότητος τὸ παράπαν ἐνέλιπον, ὅπερ μὴ τὸν υἱόν σου τὸ καθόλου ἐξεδίδαξα, 5 ὡς καὶ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν σου φιλοσόφων ὑπέρτερον αὐτὸν καταστήναι. ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπολαβὼν πρὸς τοὺς μεγιστάνους αὐτοῦ καὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς ὑπ' αὐτὸν φιλοσόφους ἔφη· ἄρα γε ταῦτα φιλαλήθως ἡμῖν ὁ Συντίπας φθέγγεται; οἱ δὲ ἀπεκρίναντο· καὶ μάλα, ὦ δέσποτα. ὁ δὲ τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐμβλέψας λέγει· σὺ δὲ τί φῆς, ὦ τέκνον; ἐν ἀληθείᾳ ταῦτα περὶ σοῦ ὁ σὸς φάσκει 10 διδάσκαλος; οἱ δὲ φιλόσοφοι ἀντὶ τοῦ παιδὸς ἀποκριθέντες εἶπον· οὐδεὶς ὡς ὁ υἱός σου ἐν τῇ τῶν λόγων διαπρέπει κομψότητι.

Λέγει οὖν καὶ ὁ παῖς τῷ βασιλεῖ· γνωρίζω σοὶ τῷ κράτει, ὦ δέσποτα, ὡς εἴ τις τῶν ἀνθρώπων μὴ τελείαν σχοίῃ σύνεσιν, οὐκ ἀποδίδωσι ἀγαθὰ τοῖς εὐεργετήσασιν αὐτὸν, τὸν μέντοι τοιοῦτον διάστροφον μᾶλλον καὶ ἀσύνητον χρή 15 ὀνομάζεσθαι, μηδαμῶς δὲ ἀγγίχουσι καὶ συνετόν. ὁ οὖν διδάσκαλός μου

RETRACTATIO.

ἐθέλης παρὰ τῆς ἐμῆς βασιλείας, καὶ δοθήσεται σοὶ. ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἑτέρα διδασκαλία τινῶν πρόσσεστι μαθημάτων, ἐκδίδαξον. γνωστὸν σοὶ ἔστω, ὦ βασιλεῦ, ὁ Συντίπας ἔφη, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου σοὶ ἐδήλωσα, ὡς οὐδὲν τῆς σοφιστικῆς τέχνης καὶ λογιότητος ἀφήκα καθόλου ὅπερ οὐκ ἐδίδαξα τὸν υἱέα σου, ὡς καὶ πάντων, θαρρῶ λέγειν, τῶν 20 ὑπὸ τὴν βασιλείαν σου φιλοσόφων εἰ μὴ πρῶτον ἀλλ' οὐδὲ δεύτερον καταστήσαι. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν λόγον ὑπολαβὼν τοῖς μεγιστᾶσιν ἔφη καὶ φιλοσόφοις· ἄρα γε ταῦτα ἡμῖν φιλαλήθως ὁ Συντίπας λαλεῖ; οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν ὅτι· καὶ μάλα πολλὰ ἀληθεύει, 114 p. ὦ δέσποτα. καὶ ὁ βασιλεὺς ἀναβλέψας | πρὸς τὸν υἱόν αὐτοῦ λέγει· σὺ δὲ, ὦ υἱέ, τί λέγεις; ἐν ἀληθείᾳ περὶ σοῦ ὁ σὸς διδάσκαλος καλῶς φθέγγεται; καὶ οἱ φιλόσοφοι ἅμα 25 εἶπον ἀποκριθέντες ἀντὶ τοῦ παιδός· οὐδεὶς, ὦ βασιλεῦ, ὡς ὁ υἱός σου ἐστίν, ὁ ὑπὲρ ἑρχων τῇ τῶν μαθημάτων καὶ τῶν λόγων ἐπιστήμη, ῥητορικῇ τε φαρμὴν καὶ τῇ ἄλλῃ σοφίᾳ. τότε καὶ ὁ παῖς λέγει τῷ πατρί τε καὶ βασιλεῖ· γνωρίζω σοὶ τῷ κράτει, ὦ δέσποτα, ὡς ἐάν τις τῶν ἀνθρώπων οὐ τελείαν λάβῃ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν μάθησιν, οὐκ ἀποδίδωσιν ἀγαθὰ τοῖς εὐεργέταις αὐτοῦ καὶ διδασκάλοις· τὸν δὲ ἀμαθῆ καὶ 30 ἀπαιδευτὸν ἀνθρώπον ἄγνωστον καὶ ἄφρονα παντελῶς ὀνομάζειν πρέπει, ἀλλ' οὐδα-

1 φησὶ CB' ib. σιντίπαν A, σίντύπα B ib. θελείση A, ἐθέλεις B, ἐθέλεις C ib. παρὰ] πρὸς C 2 εἴ τῆς A, ἢ τις B 3 καὶ τῆνδε τὸν υἱόν μου C ib. σιντίπας A, σίντύπας B ib. ἔφη τῷ βασιλεῖ C 4 τῷ κράτει σου C ib. βασιλεῦ ut sacre A, βασιλεὺς B 5 σοὶ τὸ καθόλου] γε τὸν σὸν C 7 μεγιστᾶνας B, μεγιστᾶνας C ib. αὐτοῦ om. C ib. αὐτοὺς δὴ om. C 8 ὑπ' αὐτῶν AB ib. σιντύπας B 9 sq. ἐμβλέψας αὐτοῦ C 10 ἐν om. C ib. γε addit post σοῦ C 12 υἱόσου A ib. διαπρέπων (propter λόγων) B 13 sq. εἴ τι B 14 ἀποδίδωσιν BC 14 sq. τοῖς αὐτὸν εὐεργετήσασιν C 15 sq. τὸν—συνετόν ignorat Syrus ib. χρή—συνετόν om. A 15 sq. καὶ ἀσύνητον — ἀκριβῶς] εἶναι γινώσκωμεν· οὗτος δὲ ἀκριβῶς C

20 τὸν υἱόν σου υἱέα D, τὸν σου υἱέα EF, τὸν σου υἱέα σου Ehb. 21 οὐ δεύτερον D 25 καλῶς Ehb. seclussit «quippe e postremis syllabis v. antecedentibus ortum» 28 φιλοσοφία D 30 τὸν δὲ τοιοῦτον ἀμαθῆ? Ehb.

Συντίπας ἐπιμόνως μου καὶ ἀκριβῶς ἐπιμελησάμενος δοκιμώτατόν με τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ γνῶσει κατέστησε, καὶ χρῆ τοῦτον παρὰ τῆς σῆς βασιλείας ἀξίαν τῆς ἐπιμελείας καὶ τὴν ἀμοιβὴν κομίσασθαι. ἐπεὶ δὲ, ὦ βασιλεῦ, καὶ οὗτοί σου οἱ φιλόσοφοι ἐπιμαρτυροῦσί μοι ὡς καὶ αὐτῶν δὴ τοῖς λόγοις
 5 ὑπερτερῶ, ἄκουσόν μου τῆς παροῦσης διηγήσεως. Δύο γάρ τινα παιδία ἐτύγγα-
 νον, τὸ μὲν χρόνων πέντε, τὸ δὲ τριῶν. ἦν δὲ καὶ τις ἀνὴρ γηραιὸς καὶ ἀνάπη-
 ρος ἅμα | καὶ παράλυτος, ὃς συνέσει καὶ ἀγγινοῖα σὺν ἐκείνοις ὑπῆρχε κατὰκο- Α f. 303
 μος. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν εἰρμὸν ἀνακόπτων τοῦ διηγήματος | λέγει τῷ υἱῷ· καὶ τίς Β f. 98
 ἦν, τέκνον, ἢ ἐκείνων ὑπόθεσις; ἀναλαβὼν δὲ ὁ παῖς τὸν λόγον ἄνωθεν διηγείτο
 10 λέγων.

Ἄνῃρ τις ἦν κίναϊδος καὶ φιλήδονος λίαν, ὃς ἠνίκα περὶ γυναικὸς εὐειδοῦς ἠκηκόει, πρὸς ἐκείνην ἀκολασίας χάριν εὐθύς ἐπορεύετο. ἐδηλώθη γοῦν αὐτῷ ἐν μῦθῳ περὶ τινος ὠραιοτάτης γυναικὸς, καὶ αὐτίκα πρὸς αὐτὴν ἀπελήλυθε συνου-
 σίας ἕνεκεν. εἶχε δὲ παῖδα ἢ γυνὴ ἐκείνη τριῶν ἐτῶν τῇ ἡλικίᾳ τυγχάνοντα, ὃς
 15 τῷ τότε τῇ μητρὶ ἔτυχε λέγειν· παρασκευάσόν μοι, ὦ μήτηρ, ἕδεσμά τι τοῦ φα-

RETRACTATIO.

μῶς καλόνουν καὶ γνωστικόν. ὁ δὲ διδάσκαλός μου Συντίπας σπουδαίως καὶ ἀκριβῶς ἐπιμελησάμενός μου, δοκιμώτατόν με τῇ φιλοσοφίᾳ, δυνάμει θεοῦ, καὶ τῇ γνῶσει κατέστησε· καὶ πρέπει τοῦτον παρὰ τοῦ σοῦ κράτους ἀξίαν τῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμε-
 λείας λαβεῖν καὶ τὴν ἀμοιβὴν. ἐπειδὴ δὲ, ὦ βασιλεῦ, καὶ οὗτοί σου οἱ φιλόσοφοι | συμ- p. 115
 20 μαρτυροῦσί μοι ὅτι ὑπερβάλλω τούτους τοῖς λόγοις, δέομαί σου ἀκροάσασθαι τῆς διηγήσεως ταύτης· Δύο παιδία ἦσαν ἐν τινὶ τόπῳ, τὸ μὲν ἐν χρόνων πέντε, τὸ δὲ ἕτερον τριῶν. ἦν δὲ καὶ τις ἀνὴρ γηραιὸς καὶ ἀμαθῆς ἅμα δὲ καὶ παράλυτος, ὅστις ἦτον γεμάτος τῇ φρονήσει καὶ νοήμασι, σὺν τοῖς παισὶν ἐκείνοις. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνα-
 κόψας τὸν λόγον τῆς διηγήσεως λέγει τῷ υἱῷ· καὶ τίς ἦν, τέκνον, ἢ ἐκείνων ὑπόθεσις;
 25 ἀναλαβὼν δὲ πάλιν ὁ παῖς ἀρχῆθεν τὸν λόγον λέγει.

Ἄνῃρ τις ἦν πανοῦργος λίαν καὶ πόρνος· ὅταν δὲ ἤκουε περὶ γυναικὸς εὐμόρφου, πρὸς ἐκείνην εὐθύς ἐπορεύετο ἕνεκεν ὀμιλίας. ἐδηλώθη οὖν αὐτῷ μῦθῷ τῶν ἡμερῶν περὶ τινος γυναικὸς κατὰ πολὺ ὠραίας· καὶ ἅμα πρὸς ἐκείνην ἀπῆλθε τοῦ συμμιγῆναι
 αὐτῇ. εἶχε δὲ ἢ γυνὴ παῖδα τριετῆ ὄντα. ἔτυχε δὲ τῇ ὄρᾳ ἐκείνη λέγειν τὸν παῖδα
 30 τῇ μητρὶ· ποίησόν μοι μαγέρευμά τι φαγεῖν. ἢ δὲ γυνὴ ὀρώσα τὸν | ἄνδρα σπουδάζοντα p. 116

1 συντίπας A, συντύπας B ib. ἐπιμόνος A, ἐπεὶ μόνως B 3 δ' C 5 ὑπερτερῶ B (?) et confirmant Syrus et metaphrasta, ὑπερτέρω A, ὑπερτερῶν compendio C cf. 4,9 ib. in marg. x C 7 σὺν ἐκείνοις] pro σὺν ἐκ primum scriba dederat σὺνέσις (propter praegressum συνέσει), hinc

fecit σὺνέξ, tum adiecit εἰνοῖς C 9 ἢ ἐκείνων B, ἢ τούτων C, om. A 11 κύναιδος C ib. καὶ φιλήδονος λίαν om. C 13 ἀπελήλυθεν B 14 ἕνεκεν AB, εἵνεκεν C ib. εἶχεν B ib. ἐτῶν τριῶν C 14 sq. ὃς τνηκαῦτα ἔτυχε λέγειν τῇ (μητρὶ) C 15 ἕδεσματι A

19 ἐπεὶ δὲ DF 20 ὑπερβάλλω F ib. aute ἀκροάσασθαι D add. ἀκριβῶς 21 lemma in D: Ἴδιον νόημα τοῦ υἱοῦ βασιλέως, in EF: διον («omissa littera initiali» Ehb.) νόημα τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως. «Pro δίον puto esse legendum non ἴδιον, sed δεύτερον, nam p. 109 vidimus primum reguli νόημα. Voluisse videtur codicis (E) emendator rescribere διανόημα» Boiss. An leg. δύο νοήματα? 22 ἀμαθῆς] καμπόρης (i. e. κυρτός, vide Corais Isocr. p. 161 extr.) Ehb. 23 [τῇ]? Ehb. 29 lemma: περὶ τοῦ τριετοῦς παιδός 30 μαγερέυματι F

γειν. ἡ δὲ ὄρωσα τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον πρὸς τὴν μετ' αὐτῆς κατεπειγόμενον ἀκόλα-
σίαν λέγει πρὸς αὐτόν· μικρόν με ἀνάμεινον, ἄνθρωπε, ἄχρις οὐ τῷ ἐμῷ παιδί
βρώσιμόν τι παρασκευάσω. ὁ δὲ ὑπολαβὼν ἔφη τῇ γυναικί· ἄφες τό γε νῦν ἔχον
τὴν τοῦ παιδὸς φροντίδα καὶ τοῦτο δὴ τὸ ἡμέτερον ἐκπλήρωσον ἔργον, μήπως
γένηται μοι χρονίαι ἐνταῦθα. ἡ δὲ ἀντέφησε τῷ ἀνδρὶ· εἰ ἦδεις, ὦ ἄνθρωπε, 5
ὅποιαν οὗτος ὁ παῖς μου τὴν ἀγγινοῖαν κέκτηται, οὐκ ἂν τοιαῦτά μοι ἔλεγες.
καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐγείρεται εὐθύς, καὶ ὅπερ ἦν ἐψήσασα ἔδεσμα ὀρύζιον τυγγά-
νον τῷ παιδί παρέθηκεν. ὁ δὲ παῖς εἰ καὶ μὴ πάντη νήπιος ἦν τῷ χρόνῳ, ἀλλ'
οὖν ὀδυρόμενος διετέλει καὶ τὴν μητέρα ἠνάγκαζε περισσότερον αὐτῷ παρατε-
θεικέναι ὀρύζιον· οὐ γὰρ κεχόρεσμα ἔτι, φησὶν, ἀλλὰ πλείονος ὀρέγομαι. ἡ δὲ 10
μήτηρ ἐποίησε κατὰ τὸ τοῦ παιδὸς θέλημα. ὁ δὲ αὖθις καὶ ἐτέρας παραθήκης
ἐφιέμενος ἐπὶ πλεον πρὸς τὴν μητέρα ὠλοφύρετο. ὁ μέντοι ἀκόλαστος ἐκεῖνος
ἀνὴρ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ τοῦ παιδὸς καὶ τῷ τούτου ἀδιακόπῳ κλαυθμῷ
λέγει πρὸς αὐτόν· λίαν τῷ ὄντι ἀναιδῆς καὶ ἀκόρεστος πέφυκας καὶ οὐκ ἔνεστί
σοι φρόνησις, ὡς ὀρῶ, τὸ παράπαν· εἰ γὰρ τὸ τοιοῦτον ἔδεσμα πέντε ἀνδράσι 15
παρετέθη, δαφιλῶς ἂν αὐτοῖς εἰς κόρον διήρκεσεν. ὁ δὲ παῖς ὑπολαβὼν λέγει τῷ

RETRACTATIO.

πρὸς μίξιν λέγει αὐτῷ· ὀλίγον μοι ἀκαρτέρησον, ἄνθρωπε, ἕως οὐ τῷ παιδαρίῳ ἀνα-
παύσω. ὁ δὲ λέγει τῇ γυναικί· κατὰ τὸ παρὸν τὴν τοῦ παιδὸς σου φροντίδα ἕασον καὶ
τὰ τῆς ἐπιθυμίας μου πλήρωσον, μήπως ἀργήσω. ἡ δὲ ἀντέφησεν· ἐὰν ἐγίνωσκες, ὦ
ἄνθρωπε, τὴν γνῶσιν τούτου μου τοῦ παιδὸς, οὐκ ἂν μοι τοιαῦτα ἔλεγες ῥήματα. καὶ 20
ταῦτα εἰποῦσα, διὰ συντόμως ἐγείρεται καὶ ὀρύζιον ἐψήσασα τῷ παιδί παρέθηκεν. ὁ
δὲ παῖς εἰ καὶ πολλὰ μικρὸς οὐκ ἦτον, ἀλλ' οὖν ὑπῆρχε κλαίων καὶ τὴν μητέρα
ἠνάγκαζε παραθεῖναι αὐτῷ πλεῖον ὀρύζιον. ἔλεγε γὰρ ὅτι· ἀκμὴν οὐκ ἐχόρτασα, ἀλλ'
ὀρέγομαι περισσότερον. καὶ ἡ μήτηρ ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ παιδίου. ὁ δὲ παῖς πάλιν
θέλων καὶ ἕτερον παράθεμα πρὸς τὴν μητέρα ἐθρήνει. ὁ μέντοι ἀκόλαστος ἐκεῖνος 25
λυπούμενος ἐπὶ τῇ τοῦ παιδὸς ἀνάγκῃ καὶ τῷ κλαυθμῷ, λέγει πρὸς αὐτόν· πολλὰ
p. 117 ἦσαι, ὦ παῖ, ἀναισχυντος καὶ ἀχόρ|ταστος καί, ὡς ὀρῶ, γνῶσιν ὅλως οὐκ ἔχεις· εἰ γὰρ
τὸ τοιοῦτον ἔψηξαν παρετίθετο πέντε ἀνδράσι, καὶ ἀρκετὸν ἦν αὐτοῖς ὥστε κορέσαι.
ὁ δὲ παῖς αὐτῷ εἶπεν· ἐκεῖνος μᾶλλον ἐστέρηται φρονήσεως, ὅστις ἑαυτῷ ἐπιζητεῖ, κα-

4 δὴ] δὲ B 5 γένοιτό με χρονίαι ὡς C ib. χρόνησις B ib. ἦδεις A, ἴδη B
6 ἀγγινοῖαν B ib. ἐλάγιες A 7 εὐθέως ἐγείρεται C ib. ὀρήζιον A, infra 10 ὀρίζιον
8 παρέθηκε τῷ παιδί C ib. παῖς om. C ib. ἦν om. B 9 ἠνάγκαζεν B ib. περισσότερον
A, περισσότερον B ib. φησὶ B 11 ἐποίησεν B 12 ἀφιέμενος B ib. ὀλοφύρετο B
13 ἀσελγείᾳ] σιβῆα A βία B ib. ἀδιακόπῳ CB 14 οὐκένετι A 15 ἀνδράσι B
16 sq. λέγει τῷ ἀνδρὶ· Ἐκεῖνος μᾶλλον A, λέγει τῷ ἀνδρὶ ἐκεῖνος μᾶλλον B, ἔφη | σύ μᾶλλον C.
«Der Knabe erwiederte ihm: Du bist der unverständige, denn du bist ausgegangen, zu nehmen,
was nicht dein ist und hast eine That erwählt, die Gott nicht wohlgefällig ist» Syrus Bathgeni
17 τὸ παιδάριον Ebb., addens: «sed factum esse poterat etiam ut exciderit τὴν ἄρεσιν, τὴν
πεῖναν, τὸν λιμόν» 21 συντόμων Boiss., cf. p. 59,24 ib. et 23 ὀρύζιον D 23 ἐχόρ-
τανα Ebb.

ἀνδρί· ἐκεῖνος μᾶλλον πάσης ἀπεστέρηται φρονήσεως, ὅς τὸ παρά σοῦ νυνὶ ζη-
τούμενον καὶ ἐμῇ μητρὶ ἀπρεπῶς λεγόμενον ἑαυτῷ ἐπιζητεῖ καὶ πράξιν μετα-
διώκει θεῶ μεμισσημένην· ἐν ἐμοὶ δὲ τί ὄρας φρονήσεως ἐστερημένον; ἀλλὰ καὶ
ἀπὸ τοῦδέ μου τοῦ κλαυθμοῦ, | ὅπερ ἀναιδείαν ἀποκαλεῖς, τίνα ὄλως ζημίαν ὑφί- Λ f. 284
5 σταμαι; μᾶλλον μὲν οὖν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου τοῖς δάκρυσι καθαρθέντες ἐπὶ
πλεῖον διεφωτίσθησαν, καὶ οἱ μυκτῆρές μου τῆς ἐν αὐτοῖς ἀκαθαρσίας ἀπεσμή-
χρησαν, καὶ τὸ παρατεθέν μοι ἔδεσμα προστετέθη μοι, καὶ διὰ τούτου τοῦ κλαυθ-
μοῦ, εἴ τι δὴ καὶ ἤθελον, ῥαδίως μοι προσεγένετο. τούτων ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος τῶν
συνετῶν ῥημάτων παρά τοῦ παιδὸς ἀκηκῶς συνῆκεν ὡς ὁ παῖς ὑπέρκειται μᾶλ-
10 λον αὐτοῦ τῇ ἰδίᾳ φρονήσει, καὶ αὐτίκα ἀναστάς καὶ σχηματίσας τὰς χεῖρας
προσεκίνησε τὸν παῖδα καὶ φησὶν πρὸς αὐτόν· μὴ μέμψη μοι, ἀξιῶ, περὶ ὧν | σοι B f. 99
τανῶν ἀπεφθεγξάμην· οὐ γὰρ ἤδειν ὡς τοιαύτην ἐκέκτησο φρόνησιν. καὶ τοῦτο
εἰπὼν εὐθύς ἐκεῖθεν ὑπανεχώρησε μηδὲν ἄτοπον ἐπὶ τῇ αὐτοῦ μητρὶ ἐργασά-
μενος.

15 "Ἀκουσον οὖν, ὦ δέσποτα βασιλεῦ, καὶ τῆς περὶ τοῦ πενταετοῦς παιδὸς

RETRACTATIO.

θάπερ σὺ νῦν τῇ ἐμῇ μητρὶ λέγεις γὰρ ἀπρεπῶς καὶ ἐπιζητεῖς καὶ πράξιν μεταδιώκεις
ἦν ὁ θεὸς μεμισσημένην ἔχει καὶ βδελύττεται. ἐν ἐμοὶ δὲ τί ὄρας φρονήσεως ἐστερημέ-
νον; ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦδέ μου τοῦ κλαυθμοῦ, ὅπερ ἀναισχυντίαν καλεῖς, τίνα ὄλως
νομίζεις ζημίαν πανθάνει με; μᾶλλον μὲν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ τῶν δακρύων κα-
20 θαρθέντες ἐπὶ πλεῖον διεφωτίσθησαν, καὶ οἱ μυκτῆρές μου τῆς ἐν αὐτοῖς ἀκαθαρσίας
ἐκαθαρίσθησαν, καὶ τὸ παρατιθέν μοι ἐψητὸν πρὸς τροφήν διὰ τοῦ κλαυθμοῦ μου, εἴ
τι καὶ ἤθελον, εὐκόλως μοι ἤλθει. τούτων τῶν λόγων τοῦ παιδὸς ἀκούσας ὁ ἀνὴρ
ἐνόησεν ὡς τὸ παιδίον μείζον ἐστὶ τῇ γνώσει ἢ αὐτός, καὶ ἀναστάς αὐτίκα | προσεκύ- p. 118
νησεν αὐτὸ εἰπὼν πρὸς αὐτό· ἀξιῶ, μὴ κατηγορήσης με περὶ ὧν ἐλάλησα πρὸς σέ· οὐ
25 γὰρ ἐγίνωσκον ὅτι τοιαύτην ἔχεις τὴν φρόνησιν. καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπῆλθε μηδὲν
ἀπρεπὲς ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἐργασάμενος.

"Ἀκουσον, ὦ βασιλεῦ, καὶ περὶ τοῦ πενταετοῦς παιδὸς τῆς διηγήσεως. Ἄνδρες

1 ἀπεστέρηται B, ἀπέστηται A, ἀπεστέρησαι C ib. ὅς A, ὡς C ib. σου A, σοὶ B
ib. νῦν C 2 ἐμοὶ A, τῇ ἐμῇ B ib. σεαυτὸν C ib. ἐπιζητεῖ A, ἐπιζητεῖ B ib. πράξιν A,
πράξεσιν B 3 τί καθ' ὄρας CB 4 κλαυμοῦ B ib. ἀποκαλεῖς] σὺ καλεῖς C ib. ζημίαν
ὄλως C 5 οὖν om. B 6 sq. ἀπεσμήχθησαν? Ehb. 7 παρατιθέν B ib. πρόστέθη A, πρό-
σῆσθη B ib. διὰ τούτου τοῦ B δι' αὐτοῦ τοῦ A, δι' αὐτοῦ τοῦ C 8 δὴ] ἄρα C 9 παρά τοῦ
παιδὸς post ἀκηκῶς collocat B, om. C 9 sq. ὁ παῖς οὗτος αὐτοῦ μᾶλλον ὑπέρκειται τῇ φρο-
νήσει C 10 αὐτίκα] ὅς C 10 sq. ἄμφω τὸ χεῖρε, τῷ παιδί προσεκύννησε καὶ φησί (om. πρὸς
αὐτόν) C 11 μέμψη μοι] μέμψοι A 12 τανῶν om. C 13 ὑπανεχώρησεν μηδένα B 15 οὖν]
τοίνυν C ib. καὶ om. B ib. πεταέτους A pr., corr. πεταέτους

16 γὰρ et καὶ ἐπιζητεῖς deleri volebat Ehb. sublata post μητρὶ distinctione 19 post
μὲν Ehb. ex C add. οὖν 20 αὐτῆς F 21 παρατεθέν Ehb. perperam 23 ἐνόησεν F
27 lemma: περὶ τοῦ πενταετοῦς παιδὸς ib. post Ἄκουσον Ehb. ins. δέ

διηγῆσεως. Ἄνδρες τινές ὑπῆρχον ἔμποροι τὸν ἀριθμὸν τρεῖς, οἱ καὶ ἀλλήλων κοινωνοὶ ἐτύγγανον, καὶ ἐπὶ τινα μακρὰν χώραν δι' ἐμπορίαν ἐστέλλοντο. τῆς δὲ γε ὁδοιπορίας ἐχόμενοι εἰς τινα κώμην καταλαμβάνουσιν, ἐν ἣ καὶ παρά τινι γραιδί τὴν κατάλυσιν ἔθεντο. μετὰ δὲ ταῦτα ἔδοξεν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ βαλανεῖον ἀπελθεῖν καὶ ἀπολούσασθαι, καὶ λέγουσι πρὸς τὴν γραιίδα· ἐτοίμασον ἡμῖν, ὦ 5 γύναι, τὰ πρὸς τὸ βαλανεῖον χρειώδη σκεύη καὶ ἐπιβλήματα. ἡ δὲ πάντα αὐτοῖς παρητοίμασε, μόνου δὲ τοῦ κτενός ἐπελάθετο. εἶτα ἐκεῖνοι ἐκβαλόντες ἄπερ ἐφέροντο χρυσοῦ τρία βαλάντια, ὧν ἔνδοθεν τὸν ἑαυτῶν κοινὸν θησαυρὸν ἐκέκτηντο, τῇ γραιδί παραδεδώκασιν, καὶ διενετείλαντο αὐτῇ λέγοντες· λαβοῦσα, ὦ γύναι, ταυτὶ τὰ τρία τοῦ χρυσοῦ βαλάντια παρὰ σεαυτῇ φύλαττε, καὶ μὴ πρὸς 10 τινα ἡμῶν ἐπίδωσῃς τι τούτων, ἄχρις ὅτου ἡμᾶς γε τοὺς τρεῖς ὁμοθυμαδὸν πρὸς σὲ παραγεγονότας θεάσῃ. ταῦτα τῇ γραιδί παραγγείλαντες ἐπὶ τὸ βαλανεῖον ἐπορεύθησαν. ἰδόντες δὲ ὡς κτένιον οὐκ ἐπέφεροντο, στέλλουσι θάτερον αὐτῶν πρὸς τὴν γραιίδα ἐκείνην τοῦ ἀγαγεῖν κτένιον. ὁ δὲ γε σταλαίς ἐλθὼν πρὸς αὐ-

RETRACTATIO.

πραγματευταὶ ὑπῆρχον τρεῖς, οἵτινες καὶ πρὸς ἀλλήλους εἶχον συντροφίαν, καὶ ἀπῆλ- 15 θον εἰς χώραν τινὰ διὰ πραγματεῖαν. τῆς ὁδοιπορίας οὖν ἀρξάμενοι κατήλθον εἰς χωρίον, ὥστε ἐν αὐτῷ μεῖναι, εὐρόντες οἰκίαν γραιίδος τινός. μετὰ δὲ τὸ ἀναπαύσασθαι αὐτούς, ἔδοξεν ἀπελθεῖν εἰς βαλανεῖον καὶ λουθῆναι, καὶ λέγουσι τῇ γραιδί· ἐτοίμασον ἡμῖν, ὦ γύναι, τὰ πρὸς τὸ λοετρὸν χρειώδη σκεύη τε καὶ ἱμάτια. μόνου δὲ τοῦ κτενός ἐπελάθετο. εἶτα οἱ πραγματευταὶ βαλόντες ἄπερ εἶχον χρυσῶν καὶ ἄργυρον εἰς 20 p. 119 βαλάντια τρία, δεδώκασιν τῇ γραιδί εἰπόντες | αὐτῇ· ὦ γύναι, λάβε ταῦτα τὰ τρία βαλάντια τοῦ χρυσοῦ καὶ φύλαττε καλῶς ἐν ἑαυτῇ, καὶ μηδὲν ἀπὸ τούτων δώσῃς τινὶ ἀπ' ἡμῶν, εἰ μὴ νὰ ἴδῃς καὶ τοὺς τρεῖς ἡμᾶς. ταῦτα εἰπόντες ἀπῆλθον εἰς τὸ βαλανεῖον. καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἰδόντες ὅτι κτένιον οὐ κρατοῦσι, στέλλουσιν ἕνα ἀπ' αὐτούς πρὸς τὴν γραιίδα τοῦ λαβεῖν τὸ κτένιον. ὁ δὲ πεμφθεὶς εἰς τὴν γραιίδα λέγει αὐτῇ· οἱ 25

1 ὑπῆρχόν τινες C ib. ἔμποροι τὸν ἀριθμῶν A, ἔμποροι τῶν ἀριθμῶν B, om. C
 1 sq. ἀλλήλοις ἐτύγγανον κοινωνοί· ἐπὶ τινα δὲ δι' ἐμπορείαν χώραν μακρὰν ἐστάλησαν C 2 διεμπορήαν ἐτέλλοντο A 3 καταλαμβάνουσι B, εἰσέρχονται C qui deinde omittit ἐν ἣ 5 λέγουσιν B ib. τῇ γραιδί (om. πρὸς) C 6 πρὸς τὸ βαλανεῖον om. C ib. χρηώδη A, χρῶδες B 7 παρητοίμασεν B, ἠτοιμάσατο C, ita pergens: μόνου τοῦ κτενός δ' ἐπελάθετο· ἐκεῖνοι δὲ ἐκβαλόντες ἄτινα ib. ἐκβαλοντες A, ἐκβαλόντες B 8 ἐπέφεροντο CB ib. τὸν ἑαυτῶν A, τὸν ἑαυτον B, αὐτῶν τὸν C 8 sq. ἐκέκτητο A, εἶχον C 9 διενετείλαντο B, διενετείλατο A, ἐνετείλαντο C 9—11 λέγοντες—τι] φυλάττειν αὐτὰ παρ' ἑαυτῇ. καὶ μὴ δώσειν πρὸς τινα τί C 10 ταυτὶ τὰ A, ταῦτα τὰ B 11 ἡμᾶς γε om. C ib. ὁμοθυμαδῶν AB, ὁμοῦ C 12 γεγονότας CB ib. θεάσῃ A, θεάσει B, θεάσατο C 12 διπαρραγγείλαντες B 13 ἐπορεύθησαν—ἐπέφεροντο] ἀπῆσαν· καὶ εἰσελθόντες ἐπεὶ κτένιον ἔχειν οὐκ εἶδον C 14 πρὸς τὴν—ἀγαγεῖν] τῇ γραιδί τοῦ κομίσει τὸ C ib. ἐκείνη B, ἐκεῖνη A 14 sq. ὁ δὲ σταλαίς εἶπεν αὐτῇ C
 17 ἐν αὐτῷ om. D 19 μόνον E 20 ἐπελάθοντο EF, sed probabiliter iam Ehb. suspicatus est «ante μόνου enuntiatum quale est in C (ἡ δὲ πάντα αὐτοῖς ἠτοιμάσατο) praetermissum esse», nisi quod veri similis est metaphrastam παρητοίμασεν posuisse cum B 20 χρυσῶν F. Ehb. pro χρυσῶ καὶ ἄργυρον scripsit χρυσοῦν καὶ ἀργύριον 23 ἵνα ἴδῃς D 24 κτένιον D

τὴν ἔφη· οἱ κοινωνοὶ μου δι' ἐμοῦ δηλοῦσι, ὦ γυναῖ, λέγοντες· στείλον ἡμῖν τὸ
 παρατεθέν σοι χρυσίον παρ' ἡμῶν. ἡ δὲ λέγει τῷ ἀνδρί· οὐδαμῶς σοί τι ἐπι- A f. 285
 δώσω, ἄχρις ἂν οἱ τρεῖς πρὸς με ἐπὶ τὸ αὐτὸ παραγένησθε. ὁ δὲ λέγει τῇ γυ-
 ναικί· ἰδοὺ κατ' ὄψιν τὴν σὴν οἱ κοινωνοὶ μου, ὡς ὄραξ, ἐστήχασιν, εἰ καὶ πρὸς
 5 μακράν σου ἀπέχουσι· κακεῖνοί σοι λέγουσι τὸ χρυσίον δεδωκέναι μοι. ταῦτα εἰ-
 πῶν φωνεῖ πρὸς ἐκείνους περὶ τοῦ κτενός αὐτοῖς ἀνωλύτως καὶ ἀδήλως οὕτως
 λέγων· οὐδὲν μοι ἡ γραῦς παρέχει, εἰ μὴ ὑμεῖς αὐτοὶ ἐπιτρέψοιτε. οἱ δὲ ἐφώνη-
 σαν πρὸς αὐτὴν λέγοντες· πάρασχε, γυναῖ, αὐτῷ. ἡ δὲ εὐθύς ἐκβαλοῦσα τὸ πα-
 10 ρατεθέν αὐτῇ χρυσίον ἐπιδέδωκεν αὐτῷ. ἐκεῖνος δὲ τοῦτο εἰληφώς εὐθύς ἐκεῖθεν
 φωνοῦσι πρὸς τὴν γραῖδα· ποῦ ἐστὶν ὁ πρὸς σέ σταλείς κοινωνός ἡμῶν, ὅτι μὴ
 ὄλως ἡμῖν ἀναφαίνεται; ἡ δὲ γραῦς ἔφησε τοῖς ἀνδράσιν ὡς· τὸν θησαυρόν ὑμῶν

RETRACTATIO.

σύντροφοί μου μνηοῦσι σε δι' ἐμοῦ πέμψον ἡμῖν τὸ χρυσίον τό σε ἐδώκαμεν. ἡ δὲ γυνὴ
 λέγει τῷ ἀνδρί· οὐδαμῶς δώσω σοι, ἕως οὐ ἔλθετε καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ. καὶ ὁ ἀνὴρ, ἰδοὺ,
 15 λέγει, οἱ σύντροφοί μου μακρόθεν κατ' ὄψιν σου ἴστανται· καὶ ἐκεῖνοι λέγουσί σοι δοῦ-
 ναί μοι τὸ χρυσίον. καὶ ταῦτα εἰπῶν τῇ γραίδι στρέφεται πρὸς τοὺς συντρόφους αὐ-
 τοῦ καὶ λέγει αὐτοῖς ἀνωλύτως· οὐ δίδει μοι ἡ γραῦς, μήτε κτένιον εἰπῶν μήτε χρυ-
 σίον. ἐκεῖνοι δὲ νομίσαντες τὸ κτένιον ζητεῖν αὐτὸν λέγουσι τῇ γραίδι μετὰ νεύμα-
 20 τος· δός, γυναῖ, αὐτό. | ἡ δὲ ἐκβαλοῦσα τὸ χρυσίον δέδωκεν αὐτῷ. ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν p. 120
 εὐθέως ἀπ' ἐκεῖσε ἔφυγεν. οἱ δὲ σύντροφοι αὐτοῦ περιμένοντες αὐτὸν, οὐκ ἦλθε· καὶ
 μεγάλη φωνὴ λέγουσι τῇ γραίδι· ποῦ ἐστὶν ὁ σύντροφος ἡμῶν, ὃν ἀπεστείλαμεν εἰς
 σέ, καὶ οὐδ' ὄλως εἰς ἡμᾶς ἀνεφάνη; ἡ δὲ γραῦς εἶπε τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις ὡς· τὸν

1 δι' ἐμοῦ om. B ib. δηλοῦσιν B, σ'δηλοῦσιν C, σοι δηλοῦσιν Ehb. ib. λέγοντες om. C
 2 παρ' ἡμῶν σοι παρατεθέν χρυσίον C. B cum A consentit nisi quod σοι omittit ib. τῷ ἀνδρί]
 αὐτῷ C 2 sq. σοι δώσω τί· ἄχρις ἂν οἱ τρεῖς ὁμοῦ γένοισθε C 3 τῷ αὐτῷ A, τῷ
 αὐτῷ B ib. παραγένεσθαι B 3—5 τῇ γυναικί — μοι] αὐτῇ· κατ' ὄψιν ἰδοὺ σοι ἐστήχασιν
 ὡς ὄραξ οἱ κοινωνοὶ μου καὶ φωνοῦσι σοι πόρρωθεν δοῦναι μοι τὸ τοιοῦτον χρυσίον C 4 ἐστεί-
 λασιν B 5 ἀπέχουσιν B 7 αὐτῇ CB ib. ἐπιτρέψοιτε (=ἐπιτρέψητε?) A, ἐπιτρέψοιτε C, ἐπι-
 τρέφεται B, qua in scriptura aut ἐπιτρέψατε latet (Eberhardi coniectura), aut ἐπιτρέψετε
 8 πάραχε A ib. ὦ γυναῖ C ib. εὐθύς om. C 9 ἐπέδωκεν C ib. εὐθέως C 10—88,2 οἱ—
 αὐτῷ] «Seine Genossen warteten nun, dass er kommen sollte; aber er kam nicht. Die Alte
 jedoch kam zu ihnen und sprach: «Euer Freund ist gekommen, und ich habe ihm das Geld
 gegeben, denn ihr habt mir ja selbst gesagt: giebs ihm» Syrus Balthgeni 10 οἱ δὲ κοινωνοὶ
 11 φωνοῦσιν B ib. κοινωνός] ἐκεῖνος κοινωνός C 11 sq. μηδ' ὄλως? Ehb. 12 ἀναφέρεται B
 ἀνεφάνη C ib. ἔφησεν B ἔφη C ib. ἀνδράσι B ib. ἡμῶν B

13 «variant codices (etiam F teste Ehb.) in accentus sede, σύντροφοι et συντρόφοι
 exhibentes» Boiss. ib. μνηοῦσι coniecit Boiss. 14 ἔλθητε? Ehb. 18 μὴ κτένιον F
 19 αὐτό] «malim αὐτῷ, quod est in C. cf. 88,15. sed fortasse dixisse illi finguntur αὐτό, intel-
 lexisse illa αὐτῷ, i. e. illi etiam soli» Ehb. ib. αὐτῷ] αὐτό EF 22 ib. ἐφάνη EF

παρ' ἐμοῦ ἐπέζητησε, καὶ κατὰ τὴν ὑμῶν προσφώνησίν τε καὶ προτροπὴν παρα-
 δέδωκα τοῦτον αὐτῷ, καὶ λαβῶν ὑπεχώρησε τῆς οἰκίας μου. οἱ δὲ ἀντεῖπον
 τῇ γυναικί· ἡμεῖς κτένιον αὐτὸν ἀγαγεῖν ἡμῖν πρὸς σὲ ἀπεστάλακαμεν. ἢ δὲ
 B f. 100 γραῦς, ἀλλ' ἐκεῖνος, | φησί, τὸ χρυσίον ὑμῶν ἐξ ἐμοῦ ἐπέζητησεν ὡς ἀφ' ὑμετέ-
 ρας προτροπῆς, κἀγὼ δὴ ἐσύστερον δοῦναι αὐτῷ ὑμῶν προτρεψάντων με ἐκβα- 5
 λούσα τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἐπιδέδωκα. ταῦτα οἱ ἔμποροι παρὰ τῆς γυναικὸς ἀπροσ-
 δοκῆτως ἐνωτισθέντες καὶ πικρᾷ τῇ ἀθυμίᾳ συσχεδέντες, λαβόντες εὐθύς τὴν
 γραίδα ἀνάρπαστον πρὸς τὸν τῆς χώρας πορεύονται ἄρχοντα καὶ αὐτῷ τὰ τοῦ
 πράγματος περιπαθῶς ἐκτραγωδοῦσιν. ὁ δὲ ἄρχων ἔφη τῇ γυναικί· ἀπόδος τοῖς
 ἀνδράσι τὸ παρατεθέν σοι παρ' αὐτῶν χρυσίον. ἢ δὲ γραῦς τῷ ἄρχοντι ἀπεκρί- 10
 νατο· ἐγὼ, κύριέ μου, ἀποδέδωκα αὐτοῖς τὸν θησαυρὸν αὐτῶν. οἱ δὲ ἔμποροι
 πρὸς τὸν τοιοῦτον αὐτῆς ἀπόλογον ἀνθυπέφερον· ἡμεῖς, ὦ δικαστά, τρεῖς τυγγά-

RETRACTATIO.

θησαυρὸν παρ' ἐμοῦ λαβὼν κατὰ τὴν ἰδικὴν σας φωνὴν καὶ τὸν λόγον, διέβην ἀπὸ τὸ
 ὄσπίτι μου· ἐμοῦ γὰρ τὸ χρυσίον αὐτῷ μὴ διδούσης ὑμεῖς προσεφωνήσατέ μοι· δὸς
 αὐτῷ τὸ ζητούμενον παρ' αὐτοῦ. καὶ ἐγὼ κατὰ τὸν λόγον ὑμῶν δέδωκα τὸ βάλαν- 15
 τιον. οἱ δὲ ἀντεῖπον τῇ γυναικί· ἡμεῖς τοῦ λαβεῖν ἀπὸ σοῦ κτένιον ἐπέμψαμεν. ἢ δὲ
 γραῦς, οὐ κτένιον ἐζήτηι, φησίν, ἀλλὰ τὸ χρυσίον ὑμῶν ἀπ' ἐμοῦ ἐζήτησεν ὡς ἀπὸ
 ἰδικοῦ σας θελήματος· ἐμοῦ δὲ μὴ πιστευσάσης ἐκεῖνον ἀληθῆ λέγειν, ὑμεῖς διὰ νεύ-
 p. 121 ματος προετρέψασθέ με ὕστερον δοῦναι αὐτῷ, κἀγὼ ἐκβαλούσα δέδωκα. ταῦτα | οἱ
 πραγματευταὶ παρὰ τῆς γυναικὸς ἀνεπίστως ἀκούσαντες καὶ πικρῶς τῇ λύπῃ κρα- 20
 τηθέντες, λαβόντες εὐθύς ἀνάρπαστον τὴν γραίδα πορεύονται πρὸς τὸν τῆς χώρας
 ἐκείνης ἄρχοντα καὶ αὐτῷ τὰ τοῦ πράγματος διηγούνται μετὰ λύπης. ὁ δὲ ἄρχων
 ἔφη τῇ γυναικί· δὸς τοῖς ἀνθρώποις τὸ χρυσίον, ὅπερ σοι ἐναπέθεντο. ἢ δὲ γυνή·
 αὐθέντη, ἐγὼ τὸ χρυσίον αὐτοῖς δέδωκα. οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀντέλεγον πάντη πρὸς τὸν
 λόγον τῆς γυναικὸς ἀληθῆ εἶναι δοκοῦντα. οἱ δὲ λέγουσι τῷ ἄρχοντι· ἡμεῖς, ὦ κύριε, 25
 οἱ τρεῖς ὑπάρχοντες, ὅτε τὸν θησαυρὸν ἐνεθέμεθα, τιαύτην αὐτῇ παραγγελίαν δεδώ-

1 ὑμῶν A, ἡμῶν B, ὑμετέραν C 2 καὶ| ὄν καὶ C ib. καὶ—μου om. Syrus ib. ἀντεῖ-
 πον B 3 ἡμεῖς — ἀπεστάλακαμεν] «Wir haben gesagt, er sollte den Kamm bringen.»
 ib. κτένιον Jernstedt, κατεναντίον ACB ib. ἀγαγεῖν — ἀπεστάλακαμεν] ἡμῶν ἀπεστάλακαμεν
 πρὸς σὲ ζητήσαι τὸ κτένιον C 4—6 ἀλλ' ἐκεῖνος — ἐπιδέδωκα] «Er hat aber das Geld
 von mir verlangt» erwiderte die Alte» reliquis omissis Syrus 5 δὲ CB ib. ἐσύστε-
 ρον—με] παρ' ὑμῶν ὡς ἐφώνησε προτραπέῖσα δοῦναι αὐτῷ καθὼς ἔφητε C 6 τοῦτο om. B
 ib. ἐπιδέδωκα πρὸς αὐτὸν C 6 sq. παρὰ—ἀπροσδοκῆτως] ἀπροσδοκῆτως παρὰ τῆς γυναικὸς C
 7 πικρᾷ τῇ] πικρῶς C ib. ἀθυμία] ἀ... θ 3 vel 4 erasis litteris, quarum prior ρ sive μ
 sive ν fuit A 7 sq. συσχεδέντες — ἀνάρπαστον] βαρεῖα κατασχεδέντες ταύτην ἀνάρπαστον
 ἀναλαβόντες C 8 ἀνάρπαστον B ib. τὸν etiam C 9 ἐκτραγωδοῦσι περιπαθῶς C 9 sq. τοῖς
 ἀνδράσι] αὐτοῖς C 10 sq. τῷ ἄρχοντι ἀπεκρίνατο] ἀπεκρίνατο αὐτῷ C 11 ἀπέδωκα C
 δέδωκα B ib. δ' ἔμποροι CB 11 sq. οἱ δὲ — ἀνθυπέφερον] «Darauf huben jene Beide an»
 Syrus 12 τοιοῦτον—ἀπόλογον] ἀντίλογον αὐτῆς C

14 ὡσπίτη] F, l. η, ut videtur, mutata in ω Eblh. ὄσπίτι (DE) Boiss. 23 ἔφη] φησί (DE)
 24 αὐθέντη] ἦνατι D

νοντες κοινωνοί, ὅτε ταύτη τῇ γραίδι τὰ ἡμέτερα χρήματα παρεθέμεθα, εὐθύς
 σὺν ἀκριβείᾳ ἐνετειλάμεθα εἰπόντες ὡς· μηδαμῶς τῶν σῶν χειρῶν, ᾧ γύναι, ἢ
 τοιαύτη ἡμῶν ἐκβληθεῖη παρακαταθήκη, εἰ μὴ τι γε ἡμᾶς | τοὺς τρεῖς ἐπὶ τὸ A f. 286
 αὐτὸ θεάσῃ ταύτην ἀπὸ σοῦ ἐπιζητοῦντας. ὁ δὲ ἄρχων πάλιν πρὸς τὴν γραίδα
 5 φησὶν· ἀπόδος τὸ χρυσίον τοῖς ἐμπόροις, ᾧ γύναι, καὶ μηδὲν μηκέτι πρὸς ταῦτα
 ἀμφίβαλλε. ἢ δὲ γραῦς ἐξῆλθεν ἐκ προσώπου τοῦ ἄρχοντος πικρῶς ὄδυρομένη καὶ
 γοερὸν ἀλαλάζουσα. μετὰ μικρὸν δὲ παῖς τις ἐτῶν πέντε τυγχάνων τῇ γυναικί
 θρηνηφδούση συναντᾷ, καὶ ταύτην κατοικτεῖρας τῆς πικροτάτης οἰμωγῆς λέγει
 πρὸς αὐτήν· τί οὕτως οἰκτρῶς, ᾧ γύναι, ὀλοφύρη; ἢ δὲ τῷ παιδί ἔφησεν· ἔασόν
 10 με, παῖ, τὴν τάλαιναν ἀποδύρεσθαί μου τὴν συμφορὰν. ὁ δὲ παῖς ἐνέκειτο ἐκβιά-
 ζων αὐτήν καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ ὄδυροῦ πυθανόμενος, καὶ οὐ πρότερον αὐτῆς
 ἀπέστη, ἄχρις οὐ πάντα ἐκείνη αὐτῷ ὡς ἔχει τὰ τοῦ πάθους διεσάφησεν. ὁ δὲ
 εὐθύς ὑπολαβὼν τῇ γραίδι ἔφησεν· ἔγωγε τῆσδε τῆς κατεχούσης σε συμφορᾶς

RETRACTATIO.

καμεν, ὡς μηδένα ἀφ' ἡμῶν διδόναι ποτέ, εἰ μὴ καὶ τοὺς τρεῖς ἡμᾶς αὐτοφει θεάσῃ-
 15 ται τὴν παρακαταθήκην ζητοῦντας. ὁ δὲ ἄρχων πάλιν τῇ γυναικί φησὶν· ἀπόδος
 τοῖς ἀνθρώποις τὸ χρυσίον, ᾧ γύναι, καὶ μηδαμῶς ἔχεις ἄλλον τινὰ λογισμόν περὶ
 τούτου. τότε ἡ γραῦς μετὰ δακρῶν ἀπῆλθεν ἐκ προσώπου τοῦ ἄρχοντος | μετὰ p. 122
 κλαυθμοῦ πικρῶς ἀλαλάζουσα. ταύτης οὖν ἀπερχομένης καὶ ὄδυρομένης, συναντᾷ
 ταύτη παιδίον χρόνων πέντε ὑπάρχον. καὶ τὸ παιδίον αὐτὴν ὄρων κλαίουσαν μετ'
 20 ὀδύνης πολλῆς, ἠλέησε τῆς πικροτάτης οἰμωγῆς. καὶ λέγει πρὸς τὴν γυναῖκα τὸ παι-
 διον· τί οὕτως, ᾧ γύναι, κλαίεις ἐλεεινῶς; ἢ δὲ εἶπεν· ἄφες μοι, τέκνον, τὴν ἀθλίαν,
 τοῦ κλαίειν με ἀθλίως τὴν ἐμὴν πενίαν καὶ συμφορὰν. τὸ δὲ παιδίον ἐπὶ πλεόν ἴστατο
 ἀναγκάζον αὐτήν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς λύπης αὐτῆς ἠρώτα ἐπιμόνωσ, καὶ οὐ πρότερον
 ἀφῆκεν αὐτήν ὁ παῖς, ἄχρις οὐ τὰ τοῦ πράγματος ὡς ἐγένοντο κατὰ μέρος ἢ γυνὴ
 25 τῷ παιδαρίῳ διεσάφησεν. ὁ δὲ παῖς ἀκούσας κατὰ μέρος, τῇ γραίᾳ διτηρμήνευσεν
 εἰπὼν· ἐγὼ τῆς κρατούσης σε συμφορᾶς ἐλευθερώσω. καὶ ἐὰν θέλῃς ἵνα σοι ποιήσω

1 ταύτη om. C 1b. εἰμέτερα A 1 sq. εὐθύς σὺν ἀκριβείᾳ] σὺν ἀσφάλειᾳ εὐθύς
 αὐτῇ C 2 μηδαμῶς γε C 1b. χειρῶν] in C pro χει prius fuit ω scriptum, quod ita correctum
 est ut nunc χωρῶν legi videatur 3 ἐκβληθήτω παραθήκη C 1b. τοὺς om. B 3 sq. μὴ τι—
 θεάσῃ (θεάσαι A)] μήτοι γε τοὺς τρεῖς ἡμᾶς ὁμοῦ θεάσαι C 4 ἀπὸ σοῦ ἐπιζητοῦντας] ἐπιζητοῦντας
 λαβεῖν ἀπὸ σοῦ C 4 sq. πρὸς—φησὶν (φησί B)] ἔφη πρὸς τὴν γραίδα C 5 τὸ χρυσίον om. B
 1b. μηδεν A 6 ἀμφίβαλλε A, ἀμφίβαλλε B 1b. ἐξῆλθεν ἐκ προσώπου] ἀπὸ προσώπου ἔξεισι C
 1b. πικρῶς ὄδυρομένη (ὄδυρωμένη B) AB, ὄδυρωμένη πικρῶς C 7 γοερῶς B 1b. ἀλλα-
 λαζουσα A 7—9 τῇ—αὐτήν] ἔφη τῇ γυναικί, συναντήσας αὐτῇ θρηνηφδούση ἢ καὶ κατῳκτερε
 τῆς πικρᾶς οἰμωγῆς C 9 ὀλοφύρη ᾧ γύναι C 1b. ἔφησε τῷ παιδί C 10 sq. ὁ δὲ παῖς,
 ἐνέκειτο ἐκβιάζον A, ὁ δὲ, ἐπέκειτο βιάζων C 11 sq. ἀπέστη αὐτῆς C 12 ἐκείνη αὐτῷ ὡς
 ἔχει (ἔχι A, ἔχει B) τὰ τοῦ πάθους] αὐτῷ ἢ γυνὴ C 12 sq. ὁ δὲ εὐθύς ὑπολαβὼν τῇ γραίδι
 ἔφησεν B, om. A, ὁ δὲ. ἀντεφη αὐτῇ C, «Dann sagte er» Syrus 13 ἔγωγε] ἐγὼ σε C
 1b. τῆσδε om. CB 1b. κατεχούσησε A, κατεχούσης (σε omisso) CB 13 sq. συμφορᾶς ἀπαλλάξω]
 ἀπαλλάξω νυνὶ συμφορᾶς C

16 ἔχης Boiss. 21 in marg. ὅρα τὴν τοῦ παιδὸς ἀγγίνοιαν (ἀγγίνιαν F) DEF 1b. μοι]
 με Boiss. 22 ἀθλίαν D 23 ἀναγκάζων F, ἀναγκάζων D 25 γραίδι ἠρμήνευσεν D
 26 σε om. D

ἀπαλλάξω. ἀλλ' εἰ βούλει τοῦτό σοι ποιῆσαι με, δός μοι πρότερον ἄργυρον
 ἓνα, ἵνα δι' αὐτοῦ κάρᾳ μοι ἐξωνήσωμαι. ἡ δὲ γυνή, εἶπερ με, φησί, τῆς
 χαλεπῆς ταύτης συνοχῆς ἀπαλλάξεις, δώσω σοι τὸν ἄργυρον. ὁ δὲ παῖς
 ἀποκριθεὶς λέγει πρὸς αὐτήν· ὑπόστρεψον λοιπὸν πρὸς τὸν ἄρχοντα καὶ
 λέξον αὐτῷ οὕτως· γνωρίζω σοι, ὦ κύριέ μου, ὡς τρεῖς κοινωνοὶ ἐτύγγανον 5
 οἱ τὸ χρυσίον μοι παραθέμενοι, καθὰ δὴ καὶ προεδηλώθη σου τῇ ὑπεροχῇ,
 οἱ καὶ ἐνετείλαντό μοι λέγοντες· ὅρα μὴ δώσης τινὶ ἐξ ἡμῶν τὰ παρα-
 τεθέντα σοι χρήματα, εἰ μὴ οἱ τρεῖς ὁμοθυμαδὸν πρὸς σὲ παραγενώμεθα. νῦν
 δὲ, κύριέ μου, ἰδοὺ τὸ χρυσίον παρ' ἐμοῦ ἐστίν· πρόσταξον τὸ λοιπὸν τοὺς τρεῖς
 κοινωνοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ παραστῆναι μοι, καθὰ δὴ κάκεινοι σὺν ἀκριβείᾳ παρηγ- 10
 γύησαντο, καὶ εἰδούτως αὐτοῖς ὁ κοινὸς αὐτῶν θησαυρὸς παρ' ἐμοῦ ἀποδοθήσεται.
 ἐπὶ ταύταις τοίνυν ταῖς τοῦ παιδὸς ἐκείνου πιδαναῖς ὑποθήκαις σφόδρα ἠσθεῖσα

B f. 101 ἡ γυνὴ εὐθύς | ὑποστρέφει πρὸς τὸν ἡγεμόνα, καὶ τὰ παρ' ἐκείνου ὑποτεθέντα
 αὐτῇ ὡς εὐσύνοπτα καὶ συνετὰ πρὸς αὐτὸν ἀπεφθέγγετο. ὁ δὲ ἡγεμὼν εὐλογο-
 φανῶς λέγειν διαγνοὺς τὴν γυναῖκα, μεταστέλλεται τοὺς ἐμπόρους καὶ φησί 15

RETRACTATIO.

ὅπερ λέγω, δός μοι ἄργύριον, ὅπως ἀγοράσω κάρυα. ἡ δὲ γυνὴ ἔφη· ἐὰν ταύτης ἔλευ-
 p. 123 θερῶσῃς με τῆς συμφορᾶς καὶ ἀνελπίστου ζημίας, δώσω σοι τὸ ἄργύριον. | τότε λέγει ὁ
 παῖς τῇ γραίδι· ὑπόστρεψον εἰς τὸν ἄρχοντα, τὸν ἡγεμόνα, καὶ εἰπέ αὐτῷ οὕτως·
 γνωρίζω σοι, κύριέ μου, ὡς τρεῖς σύντροφοι ἦσαν οἱ δεδωκότες μοι τὸ ἄργύριον καὶ
 τὸ χρυσίον, παραγγείλαντές μοι μηδενὶ ἀπὸ τούτων τῶν τριῶν συντρόφων δοῦναι 20
 τὸ χρυσίον, εἰ μὴ καὶ οἱ τρεῖς παρῶσι. καὶ νῦν τὸ χρυσίον ἐστὶ παρ' ἐμοῦ· καὶ
 τὴν ἐνδοξότητά σου ἰκετεύω ἵνα ὀρίσης καὶ παραγίνωνται καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ, καὶ
 οὕτως ἐγὼ αὐτοῖς τὸν συντροφικὸν θησαυρὸν, ὃν ἔθηναι εἰς ἐμὲ, ἀποδώσω. λοιπὸν
 ἡ γυνὴ ἐπὶ ταύταις ταῖς τοῦ παιδὸς παραγγελίαις πολλὰ εὐφρανθεῖσα εὐθύς εἰς
 τὸν ἡγεμόνα ὑπέστρεψε καὶ τὰ τοῦ παιδὸς ῥήματα ὀλίγα καὶ φρόνιμα ὄντα εἶπε 25
 τῷ ἡγεμόνι. ὁ δὲ ἰδὼν αὐτὴν εὐλόγως λέγουσαν καὶ δικαίως, διαμηνύσας τοὺς
 ἐμπόρους λέγει· δικαίως νῦν ἔγνωκα ὅτι ἡ γραῦς ὑμῖν ἀνθίσταται καὶ τὸν θησαυ-

1 βούλει—με] βούλοιο ποιῆσαι με τοῦτο C ib. πρότε A 2 κάρᾳ A, κάραν C, κάρυά B,
 «Nüsse» Syrus ib. ἐξωνήσομε A ib. εἶπερ μοι φησί B, φησιν. εἶπερ με C 3 ἀπαλλάξης AB
 4 ἀποκρηθῆς, λέγει πρὸς αὐτήν A, ἀποκριθεὶς λέγει B, λέγει αὐτῇ C ib. λοιπὸν AB, τοίνυν C
 5 sq. κοινωνοὶ — προεδηλώθη] ἦσαν τυγχάνοντες οἱ κοινωνοὶ οἱ τὸ χρυσίον μοι τοῦτο παρέθεντο·
 ὥσπερ δῆτα καὶ πρίν, ἐδηλώθη C 6 παρεθέμενοι B ib. καθὰ ex καθὸ factum A
 ib. ὑπερόχη A, μεγιστότητι C 7 δόσης AB, δώσ(ειν) ut vid. C pr., corr. δώσ(εις) ib. τινὶ
 om. B 8 εἰ μὴ] ἐὰν μήτοι γε C ib. ὁμοθυμαδὼν B, «zusammen» Syrus ib. παραγε-
 νοίμεθα πρὸς σέ C ib. νῆν A, νυνὶ CB 9 ἐστὶ CB ib. τὸ λοιπὸν A, λοιπὸν B, τοίνυν C
 10 καθὰ δὴ] καθὰπερ ὡς ἔφη C 10 sq. παρηγγυήσαντο A, μοι κατηγγυήσαντο C 11 εἰδούτως
 αὐτοῖς] οὕτως C ib. κοινός] κοινωνός B ib. ἐμοῦ] ἐμοῦ αὐτοῖς C 12 τοίνυν] τοιγα-
 ροῦν C ib. ὑπόθηκαι littera c sive foramine hausta sive propter foramen non scripta A
 12 sq. σφόδρα ἠσθεῖσα (ἠσθήσθη B) ἡ γυνὴ (γηνή A) εὐθύς AB, ἡ γυνὴ σφόδρα ἠσθεῖσα, ταχέως C
 13 sq. παρ' ἐκείνου — αὐτῇ] πρὸς τοῦ παιδὸς παρατεθέντα πρὸς αὐτήν (sic) C 14 ἀπεμ[φθέγγ-
 ξατο A 14 sq. εὐλογοφανῶς—καὶ] om. Syrus 15 λέγειν διαγνοὺς τὴν γυναῖκα C, λέγειν
 τὴν γυναῖκα διαγνοὺς B, λέγει τῇ γυναικὶ A ib. μεταστέλλεται A

16 μοι F, με (DE) Boiss. 17 με Ehh., μοι DEF 18 τὸν ἡγεμόνα seclusit Ehh.

22 ἐνδοξότητα F

πρὸς αὐτοῦς· δικαίως τανῦν ὑμῖν ἡ γραῦς ἀντιτίθεται. λοιπὸν οὖν παραστήσατε μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν ἕτερον ὑμῶν κοινωνόν, καθὰ δὴ καὶ ὑμεῖς αὐτῇ ἐνετείλασθε, A f. 285^a καὶ εἰδούτως οἱ τρεῖς ὁμοθυμαδὸν τὸ χρυσίον ἀπολήψεσθε. τῆς οὖν τοιαύτης ἀποφάσεως παρὰ τοῦ δικαστοῦ ἐκείνου ἐσύστερον ἐξενεχθεῖσθαι καὶ τῆς γυναικὸς 5 μηκέτι παρὰ τῶν δύο ἀνδρῶν ἐκείνων καθελκομένης, συνῆκεν ὁ ἄρχων ὡς παρ' ἑτέρου τινὸς ἢ ἐγκαλουμένη γραῦς τὸν ἐσχατον ἐκείνον ἀπόλογον ἐξεδίδακτο· καὶ ταύτην προσκαλεσάμενος ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῆς τίς ἄρα αὐτῇ τὴν πιθανὴν ἀντίθεσιν ἐκείνην ὑπέθετο. ἡ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι· παῖς μοι πενταετῆς ἐντυχῶν καὶ ὄδυρομένην με ἐωρακῶς ἐκεῖνός μοι ταύτην τὴν ἀντίθεσιν ὑπεσήμανεν. ὁ δὲ 10 ἡγεμῶν αὐτίκα τὸν παῖδα πρὸς ἑαυτὸν μετεστείλατο, καὶ τοῦτον ἐπηρώτα λέγων· σὺ, ὦ παῖ, τόνδε τὸν λόγον τῇ γραιδί ὑπέθου; ὁ δὲ, ναί, φησὶν, ὦ κύριέ μου. ὁ δὲ δικαστὴς ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ τοῦ παιδὸς συνέσει καὶ ἀγχινοίᾳ εὐθύς αὐτὸν καθηγητὴν ῥητόρων καὶ φιλοσόφων προβάλλεται.

Ἄκουσον δὲ, ὦ δέσποτα καὶ βασιλεῦ, καὶ τῆς περὶ τοῦ γηραιοῦ ἀνδρὸς

RETRACTATIO.

15 ρὸν οὐκ ἀποδίδει. λοιπὸν ἔλθετε καὶ οἱ τρεῖς, καθὼς εἶπατε τὸ καταρχάς, καὶ οὕτως ὁμοῦ καὶ οἱ τρεῖς τὸ | χρυσίον λήψεσθε. τῆς γοῦν τοιαύτης ἀποφάσεως παρὰ τοῦ p. 124 δικαστοῦ ἐξελαθούσης δικαίας ὁμοῦ καὶ ἀναμφιβόλου καὶ τῆς γυναικὸς μηκέτι παρὰ τῶν δύο συρομένης, ἐνόησεν ὁ δικάζων ὅτι ἡ γυνὴ παρὰ τινος φρονίμου τὴν τοιαύτην ἤκουσεν ἀπολογίαν· καὶ πρὸς ἑαυτὸν λαλήσας τὴν γυναῖκα ἠρώτα· ὦ γυναῖ, τίς εἶπέ 20 σοι τὸν τοιοῦτον ἄριστον καὶ πιθανώτατον λόγον; ἡ δὲ ἀπεκρίνατο· παιδίον πενταετὲς συνήντισέ με καὶ κλαίουσάν με ἰδὼν καὶ ἀκούσας παρ' ἐμοῦ τὴν αἰτίαν, ταύτην εἶπέ μοι τὴν ἀπολογίαν ἀποκριθῆναι εἰς τὸ βῆμά σου. ὁ δὲ ἡγεμῶν αὐτίκα πρὸς ἑαυτὸν τὸν παῖδα ἐκάλεσε, καὶ αὐτὸν ἐπηρώτα λέγων· σὺ, ὦ παιδάριον, τῇ γραιδί τὸν λόγον τοῦτον παρήγγειλας; ναί, φησὶν ὁ παῖς, κύριέ μου. καὶ ὁ δικαστὴς ἐκπλαγεὶς 25 ἐπὶ τῇ τοῦ παιδὸς φρονήσει καὶ ὀξύτητι τοῦ νοὸς εὐθύς αὐτὸν διδάσκαλον προεβέβαλετο ῥητόρων καὶ φιλοσόφων.

Ἄκουσον δὲ, ὦ θειότατε βασιλεῦ, καὶ περὶ τῆς τοῦ γηραιοῦ ἀνδρὸς διηγήσεως.

1 δικαίως — παραστήσατε] εὐλόγως ἡμῖν ἡ γυνὴ ἤδε νυνὶ λέγει· ὅθεν αὐτῇ παραστήσατε ὑμεῖς C ib. ἡμῖν A ib. ἀντίθεται AB 1 sq. παραστήσατε—κοινωνόν] «Geht, holt euren Freund» Syrus 2 καθὰ δὴ] καθὼς ἄρα C 3 καὶ om. C ib. ἀπολήψεσθαι A, ἀπολήψασθαι B 4 ἐκείνου ἐσύστερον om. C 6 ἐκείνον A, τόνδε C 7 τᾶβτην προσκαλεσάμενος A, προσκαλεσάμενος αὐτήν C ib. αὐτῇ] αὐτήν B, ταύτη C 8 ἀντίθεσιν ἐκείνην A, ἐκείνην ἀντίθεσιν B, ἀντίθεσιν ταύτην C ib. ἐπέθετο B ib. ὅτι om. C ib. πενταετῆς C ib. ἐντηχῶν A 9 ὄδυρομένην BC, ὄδυρωμένην A ib. με om. C ib. ἐκεῖνος μοι ταύτην A, ὤκτειρέ με καὶ τήνδε C ib. ὑπεσήμανε B 10 αὐτίκα A, om. C ib. μετεστείλατο] εὐθύς μετεστείλατο C 10 sq. τοῦτον — λέγων] ἤξαντα ἐπερώτησε λέγων αὐτῷ C ll'
11 ὦ παι A, ὦ παῖ ἀληθῶς C ib. διέθου B 12 εὐθέως C 13 προβαται A 14 sq. Ἄκουσον — διηγήσεως] «Und folgendes ist die Geschichte von dem Blinden» Syrus 14 prius καὶ om. CB ib. τῆς περὶ A, περὶ τῆς B 18 ἐνόησεν F 19 ἑαυτήν F ib. καλέσας Ehb. 20 ὦ κυριέ μου post ἀπεκρίνατο add. F 21 ἰδὼν F ib. ἀκούσαν? Boiss. 24 παρήγγειλες F 27 τῆς περὶ ex C Ehb.

διηγήσεως. Ἄνθρω γάρ τις ἦν ὃς εἰωθὼς ἐμπορεύεσθαι, ἀρωματικά ξύλα εἰς ἐμπορίαν ὠνήσατο· καὶ δὴ μεμαθηκῶς περὶ τίνος πόλεως ὡς σπανίως ἐν αὐτῇ τὰ τοιαῦτα ἐφευρίσκονται, εὐθύς ἄρας τὰ ὠνηθέντα πρὸς ἐκείνην ἐπορεύθη τὴν πόλιν. καταλαβὼν δὲ τὰ ἐκεῖσε, ἔξω τῆς πόλεως τὴν κατάλυσιν ἔθετο ὥστε μαθεῖν πρότερον πῶς ἐν αὐτῇ πιπράσκειται τὸ τοιόνδε ἀρωματικὸν ξύλον. ἐν δὲ 5 τῷ μεταξὺ γυνή τις δούλη τῶν ἐν τῇ πόλει τινὸς τυγγάνουσα τὸν ἔμπορον θεασαμένη, πόθεν, ὦ ἑταῖρε; πρὸς αὐτὸν ἔφη, καὶ τίνα εἰσὶν ἃ ἐπιφέρῃ; ὁ δὲ, ἔμπορος ἐγώ, ἀπεκρίνατο, καὶ ἃ ἐπιφέρομαι ξύλα εἰσὶν ἀρωματικά. ἢ δὲ εἰσελθούσα πρὸς τὸν αὐτῆς κύριον, πάντα δὴ τὰ κατ' ἐκείνον τὸν ἔμπορον αὐτῷ διεσάφησεν. ὁ δὲ ποικίλος ὢν καὶ πανοῦργος τὸν τρόπον, αὐτίκα συναγαγὼν ἃ 10 παρ' ἑαυτῷ ἀρωματικά ξύλα ἐκέκτητο τῷ πυρὶ ἔβαλεν. καὶ τοῦτο αὐτοῦ ἐμφυσήσαντος πολλή τις ἐκεῖθεν εὐωδία ἐξεπέμπετο. ἦς καὶ ὄσφρανθεὶς ὁ ἔξωθεν ἔμπορος λέγει τοῖς περὶ αὐτόν· εὐωδίας πλήρης ἀρωματικῆς ὄσφραίνομαι· ἴδετε οὖν τὸ τάχος σὺν ἀκριβείᾳ πολλῇ μήπως τινὶ τῶν ἡμετέρων γόμων πυρκαϊά

RETRACTATIO.

- p. 125 Ἄνθρωπός τις ἦν ὃς εἶχε συνήθειαν πραγματεύεσθαι ξύλα μυριστικά· ὃς καὶ ἤκουσε 15 παρὰ ἀνθρώπων ὅτι τὰ μυριστικά ξύλα εἰς τόδε τὸ ἀάστρον ἀκριβῶς εὐρίσκονται. καὶ εὐθύς ὁ ἔμπορος ἅπερ εἶχεν ἀρωματικά ξύλα ἀγορασμένα λαβὼν ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην. ὡς δὲ ἐπισώθη ἐκεῖ, κατεσκήνωσεν ἔξω τῆς πόλεως ἐκείνης, ἵνα μάθῃ πῶς ἢ τιμὴ τῶν ξύλων ἐκείνων ἐν τῇ πόλει ἐστὶ. διὰ μέσου δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἰδοῦσα αὐτὸν μία δούλη τινὸς τῶν ἀρχόντων τῶν ἐγγχωρίων ἠρώτησεν αὐτόν· 20 σὺ τίς εἶ; καὶ τί τὰ ἐπιφερόμενα πράγματα; ὁ δὲ ἔφη· ἔμπορός εἰμι, καὶ ταῦτα τὰ ξύλα μυριστικά. ἢ δὲ δούλη ἐκείνη τῷ ἰδίῳ δεσπότη ὅσα λελάληκεν αὐτῇ ὁ ἔμπορος ἐφανέρωσεν. ὁ δὲ κύριός τῆς δούλης πολύξευρος ὢν εὐθὺς συνῆξεν ὅσα ἀρωματικά εἶχε ξύλα καὶ εἰς τὸ πῦρ ἔβαλε. καὶ ἀνάψαντος τοῦ πυρὸς πολλή εὐθύς ἐξῆλθεν εὐωδία ἐκεῖθεν. ἐκεῖ γοῦν πλησίον ὁ ἔμπορος ὑπάρχων καὶ τῆς ὄσμῆς ἐκείνης πλησθεὶς 25
- p. 126 εἶπε τοῖς ἐκεῖ οὖσιν ἀνθρώποις· πολλῆς εὐωδίας ξύλων μυριστικῶν ἐμπίπλαμαι, καὶ παρακαλῶ, θεάσασθε μήπως τις εἰς τὰ ἐμὰ ξύλα πυρκαϊάν ἀνῆψε, καὶ καίονται τὰ

1 γάρ om. C ib. ὡς C 1 sq. ἀρωματικά — μεμαθηκῶς] in his («wohlriechendes Holz, das man Aloe nennt. Da hörte») desinit Syrus Bactgeni 2 ἐμπορίαν C ib. ὠνήσαντο B ib. καὶ δὴ] ὃς καὶ C ib. ὡς σπάνιος A, ὡς σπάνιος C 2—5 ἐν αὐτῇ — ξύλον] αὐτῇ τῶν τοιούτων, τάχος τὰ ἐωνημένα παραλαβὼν, εἰς ταύτην ἤλαυε τὴν πόλιν· ἢ πλησίον γενόμενος, ἔξωθεν τὴν κατάλυσιν ἐποίησατο· μαθεῖν ἐντεῦθεν πρότερον ἠρημένως, πῶς ἄρα ἐν ταύτῃ τῇ πόλει περὶ τούτων ἔχει τῶν ξύλων ἢ ὠνησις C 3 εὐθεῖς A 5 πρότερον A, πρῶτον B ib. το τοιόνδε A, τὸ τοιοῦτον δὲ B 6 τινὸς om. B 7 ὦ om. B ib. ἕτερε A ib. in marg. κβ C ib. δ' C 8 ἔγωγε C ib. καὶ om. C 9 ἑαυτῆς CB ib. δὴ om. C 9 sq. διεσάφησεν B

10 ποικίλος B 11 ἑαυτόν C ib. τῷ πυρὶ ἔβαλεν A, ἐνέβαλε τῷ πυρὶ ὀλίγῳ ὑπάρχοντα C ib. τοῦτο αὐτοῦ om. C 11 sq. ἐμφυσήσαντος AB 12 καὶ om. C 13 τῆς A ib. πλήρης] πλείστης Ebh., «πληρες? cf. Digenis <Cryptoferratis I 35. III 99. IV 185.» Jernstedt 14 πολλῇ ἀκριβείᾳ, μήπω τινὶ C

16 ἀνθρώπων τινῶν ὅτι? Ebh. 26 τῆς F ib. ἐμπίπλαμα F

τις προσήγγισεν, καὶ ἡμέτερα ἀρώματα ὑποκαίονται. οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἰρή-
 κασιν· οὐδαμῶς πυρκαϊά τις ἢ σπινθῆρ τὸ παράπαν τινὸς τῶν | ἡμετέρων A f. 286^b
 ἦψατο γόμων. πρῶί|ας δὲ γενομένης εἰσέδου ἐκείνην τὴν πόλιν ὁ ἔμπορος. καὶ B f. 102
 εὐθύς συναντᾷ αὐτῷ εἰσερχομένῳ ὁ τῆς δούλης ἐκείνης δεσπότης· εἶτα καὶ πυν-
 5 θάνεται παρ' αὐτοῦ τί ἄρα εἶεν ἄπερ ἐν τῷ ἰδίῳ φόρτῳ ἐπιφέροίτο. ὁ δὲ ἔμπορος,
 ἀρωματικά, φησί, κομίζω ξύλα εἰς ὠνησιν τῶν βουλομένων ἀπὸ τῶν τῆς πόλεως
 ταύτης κατοίκων. αὐθις δὲ ἐκείνος· τίς σε, ὦ ἄνθρωπε, κατηνάγκασε ταῦτα
 πρὸς ταύτην διακομίσειαι τὴν πόλιν καὶ τᾶλλα δὴ τὰ ἐπικερδῆ σοι εἶδη καταλι-
 10 πεῖν; ἴσθι γὰρ ἐν ἀκριβείᾳ ὡς τοῖς τοιούτοις οἶα καυσίμῳ ὕλῃ οἱ ἐνταῦθα
 προσανέχουσι καὶ πρὸς τὴν τῶν καμίνων ταῦτα καταχρῶνται ἔκκαυσιν. ἀλλ'
 ἐγὼ, φησὶν ὁ ἔμπορος, ἠνώτισμαι μᾶλλον ὡς ὑπὲρ πάσας τὰς πόλεις αὕτη ἐνδεῆς
 τῶν τοιούτων καὶ σπανίζουσα πέφυκεν. ἀπεκρίνατο δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀνὴρ· οἱ
 ταῦτα εἰρηκότες σοι μεγάλως σε ἐξηπάτησαν. τούτοις τοῖς λόγοις ὁ ἔμπορος
 τὴν καρδίαν πληγείς συνεσχέθη τῇ λύτῃ. ὁ δὲ γε ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἀνία συσχεθέντα

RETRACTATIO.

15 ἡμέτερα. οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον· οὐδαμῶς ἐν τῷ σῶ φόρτῳ ἀνῆψέ τις πυρκαϊάν ἢ
 σπινθῆρα. καὶ πρῶί|ας γενομένης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ὁ ἔμπορος. καὶ
 συναντᾷ αὐτῷ ὁ τῆς δούλης ἐκείνης δεσπότης καὶ ἐρωτᾷ αὐτόν· τί ἄρα εἰσι τὰ ἐν
 τῷ φόρτῳ φερόμενα; ὁ δὲ ἔμπορος ἔφη· ἀρωματικά ξύλα ἔφερον. ὁ δὲ ἐγχώριος πρὸς
 20 τὸν ἔμπορον εἶπε· τίς σε, ὦ ἄνθρωπε, κατηνάγκασε τὰ τοιαῦτα ξύλα πρὸς ταύτην
 τὴν πόλιν κομίσειαι, παραιτησάμενος ἄλλα εἶδη ἀφ' ὧν ἔμελλες κερδάναι; γίνωσκε γὰρ
 ὅτι ταῦτα τὰ ξύλα ἐνθάδε χρεῖαν οὐκ ἔχουσιν· οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἄνθρωποι ὠδε
 ὡς καύσιμα ἔχουσι καὶ τούτοις χρῶνται εἰς κλίβανον καὶ φούρνον. καὶ ὁ ἔμπορος·
 καὶ πῶς ἔστι τοῦτο, ὅτι ἐγὼ ἤκουσα ὅτι πλέον ἢ πόλις αὕτη χρῆζει τῶν τοιούτων
 25 ξύλων ἢ ἄλλαι πόλεις; ὅτε καὶ πρὸς τὸν ἔμπορον ἀπεκρίνατο· οἱ ταῦτα εἰπόντες σε p. 127
 μεγάλως σε ἠπάτησαν. τούτοις τοῖς λόγοις ὁ ἔμπορος τὴν καρδίαν πληγείς, ἔμενε
 λυπούμενος. ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἰδὼν τὸν ἔμπορον σφόδρα λελυπημένον λέγει πρὸς

1 προσύγγυσεν A, προσήγγισε B, προσήγγισε C ib. ὑμέτερα A ib. καίεται ἀρώ-
 ματα C 1 sq. πρὸς αὐτὸν εἰρήκασιν] φασιν C 2 πύρκαϊά A ib. ὑμετέρων A
 3 γενομένης A ib. εἰσέδου ἐκείνην τὴν πόλιν A, τὴν πόλιν εἰσέρχεται C 3 sq. καὶ—
 εἰσερχομένῳ] ᾧ καὶ εἰσελαύνοντι, συναντᾷ C 4 καὶ om. C 5 ἄπερ A, ἄ C ib. ἐν CB,
 om. A ib. ἐπιφέροίτο A, αὐτοῦ κέχρηται C ib. δ' C 6 κομίζω] κεκομισμαι C ib. ὄνησιν A,
 ἐξώνησιν CB ib. τοῖς; βουλομένοις C ib. ἀπὸ om. C 7 ταύτης] τῆσδε C ib. δ' CB
 8 sq. καὶ—ἀκριβείᾳ] τὰ δ' ἄλλ' ἃ σοι ἐπικερδῆ ἐτύγγανεν εἶδη παραλιπεῖν; ἐν ἀκριβείᾳ γὰρ ἴσθι C
 9 sq. οἶα—ἔκκαυσιν (ἔκαυσιν A)] οἱ ἐνταῦθα ἄνθρωποι ξύλοις, οἶα καυσίμῳ ὕλῃ τινὶ προσανέχουσι,
 καὶ πρὸς ἔκκαυσιν καμίνου αὐτοῖς χρῶνται C ib. ἐνταῦθα προσανέχουσι. καὶ πρὸς τὴν τῶν B,
 om. A 11 ἐγὼγέ C ib. μᾶλλον om. C 11 sq. ἐνδεῆς—ἀπεκρίνατο δὲ] μάλιστα ἐνδεῆς
 καὶ σπανίζουσα τῶν τοιούτων. ὁ δὲ C 12 ὁ ἀνὴρ om. C 13 ταῦτα] τοῦτ' C ib. μεγάλως A,
 πολύ C ib. ἠπάτησαν C 13 sq. τὴν καρδίαν πληγείς ὁ ἔμπορος C 14 συνεχέθη A
 ib. ὁ ἀνὴρ AB, ἀνὴρ C 14 sq. τοῦτον συσχεθέντα C
 20 παραιτησάμενος? Ehb. 22 καὶ φούρνον delenda censebat Ehb. 24 καὶ] καὶ
 ἐκεῖνος? Ehb. 25 ἔμεινε D

τοῦτον ἑωρακῶς λέγει πρὸς αὐτόν· ὀρῶ σε δεινῶς, ἑταῖρε, γεγονότα περίλυπον καὶ σε κατοικτεῖρω, ἴσθι, τῆς σφοδρᾶς ἀθυμίας. ἄγε δὴ λοιπὸν διάπρασον μοι τὸν φόρτον σου ἅπαντα· καὶ εἴ τι βούλει παράσχω σοι ἐν πλήρει πίνακι. ὁ δὲ ἔμπορος συλλογισάμενος καθ' ἑαυτὸν ἔλεγε· βέλτιόν μοι τοιγαροῦν, ὡς στοχάζομαι, πέφυκεν εἴ τι δὴ μοι δόξη ὁ ἀνὴρ οὗτος εἰληφέναι ἐξ αὐτοῦ ἢ περὶ τὴν ἐμπο- 5 ρίαν μου παντελῶς ἐαθῆναι ἀδιάπρατον. καὶ ταῦτα διανοησάμενος, αὐτίκα δι- πώλησεν ἐκείνῳ τῷ ἀνδρὶ τὸν ἑαυτοῦ φόρτον ἅπαντα, συναρυσθεὶς ὑπὲρ τῆς τιμῆς ἐξ αὐτοῦ εἰληφέναι, εἴ τι δὴ καὶ παρ' αὐτοῦ ἐπιζητήσκειεν, ἐν πίνακι πεπληρωμένῳ. λαβὼν οὖν ὁ ἀνὴρ τὰ ὠνηθέντα παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν διεκόμισεν οἰκίαν, μήτινος περὶ τούτου αἰσθομένου τὸ σύνολον. ὁ μέντοι ἔμπορος τὴν πό- 10 λιν περιερχόμενος κατέλυσε ἅμα τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς παρά τινι γραίδι γυναικί. εἶτα αὐτὴν ἐπερωτᾷ λέγων· πῶς ἄρα, ὦ γυναῖ, τὰ ἀρωματικὰ ξύλα ἐν ταύτῃ ἀπεμπολοῦνται τῇ πόλει; ἢ δὲ ἔφη πρὸς αὐτόν· ἰσοστάθμω αὐτοῖς χρυσῷ τὰ τοιαῦτα πιπράσκονται. πλὴν, ὦ ἔμπορε, ἰδοὺ λέγω σοι· προσεκτικῶς ἔχε ἀπὸ τῶν

RETRACTATIO.

αὐτόν· βλέπω σε, φίλε, σφόδρα γεγονότα περίλυπον καὶ ἐλεῶ σε πολλὰ διὰ τὴν λύπην 15 σου ταύτην. διὰ τοῦτο τοῖνον, ἂν χρήζης, ἔλθε καὶ πώλησόν με τὴν πραγματείαν σου ὅλην· καὶ εἴ τι θέλεις δώσω σοι εἰς πινάκιν γεμάτον. ὁ δὲ ἔμπορος ἀνελογίζετο καθ' ἑαυτὸν λέγων στοχάζομαι ὅτι κάλλιον ἐστὶ τοῦ δοῦναι τὴν πραγματείαν μου ὅλην τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ἢ ἀπομεῖναι τὰ πράγματα ἀπούλητα καὶ ὅσα βούλεται δοῦναί μοι λήψομαι· τοῦτο γὰρ κρεῖττόν ἐστιν ἢ ἀπομεῖναι τὰ πράγματα ἀπώλητα. καὶ 20 τοῦτο ἐν τῷ νοί βουλευσάμενος, ἐπώλησε τὴν πραγματείαν πᾶσαν αὐτοῦ ὁ ἔμπορος πρὸς τὸν ἐγχώριον, συμβιβασθεὶς λαβεῖν, εἴ τι ἄρα καὶ ζητήσκει, ἕνα πίνακα γεμισμέ- p. 128 νον. λαβὼν οὖν ὁ ἀγοράσας τὴν πραγ|ματείαν τοῦ ἐμπόρου ἤγαγεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μηδενὸς τὸ καθ' ὅλου γινώσκοντος περὶ τούτου. ὁ μὲν οὖν ἔμπορος ἐκεῖνος περιπατῶν ἐν τῇ πόλει, εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν γραίδος τινὸς μετὰ τῶν συντρόφων αὐτοῦ 25 τοῦ κατακλιθῆναι ἐκεῖ. καὶ ἐπηρώτα τὴν γραῦν ὁ ἔμπορος λέγων· πῶς ἄρα, ὦ γυναῖ, τὰ ἀρωματικὰ ξύλα ὡδε πωλῶνται; ἢ δὲ ἔφη· ἰσοστάθμα τῷ χρυσῷ ταῦτα πωλῶνται. πλὴν λέγω σοι, ἔμπορε· πρόσεχε καλῶς ἀπὸ τῶν πολιτῶν τῆσδε τῆς πόλεως· παν-

1 ἔφη αὐτῷ C	ib. ὦ ἑταῖρε C	2 κατοικατέικτεῖρω A	ib. ἴσθι A, om. C
ib. λυπὸν A	2 sq. μοι πάντα τὸν φόρτον σου C	3 βούλλει A	ib. πλήρη AB
ib. δ' C	4 ἀναλογισάμενος B	ib. ἔλεγεν B	ib. τοί γὰρ οὖν A, οὖν C
καὶ δῶοι ὁ ἀνθρωπος C	ib. ἐξ αὐτοῦ om. C	ib. εἶπερ B, εἶπερ A, ἢ C	5 sq. ἐμπορείαν C
6 παντελῶς εἰσθῆναι B, ὅλην ἐαθῆναι C	ib. ἀδιάπραττον B, ἀδιᾶπραττον A	ib. αὐτίκα A, om. C	7 ἐκείνῳ τὸ ἀνδρὶ A, αὐτῷ C
ἦτοι C	ib. δὴ—ἐπιζητήσκειεν om. C	ib. ἐν om. B	8 sq. πεπληρωμένον B
9 sq. ἐκόμισεν οἰκίαν B, οἰκίαν ἐκομίσατο C	10 μήτινος—	11 περιερχόμενος A, διερχόμενος C	ib. αὐτοῦ C
12 εἶτα αὐτὴν A, καὶ αὐτῇ C	ib. ἐπερωτᾷ A, ἐπηρώτα B, ἐπηρώτησε C	ib. ἀρωματικᾷ A, τῶν ἀρωμάτων C	ib. ἐν ταύτῃ om. C
13 sq. τὰ τοιαῦτα πιπράσκονται A, om. C	13 ἢ δὲ] ὁ δὲ A	ib. ἰσοστάθμω B	
18 τοῦ eiciendum vel in τὸ mutandum putabat Ehb.			

τῆσδε τῆς πόλεως κατοίκων· πανοῦργοι γὰρ ἅπαντες καὶ ποικίλοι πεφύκασιν, καὶ οὐκ ἔστι τὸν ἐνταῦθα παραγεγόμενον μὴ παρὰ τῶν πολιτῶν αὐτῆς ὄλεθρον αὐτὸν σχεδὸν ὑφίστασθαι. ταῦτα εἰπούσης τῆς γραίδος ἐκείνης γυναικός, ἐξῆλει τοῦ|οικίσκου αὐτῆς μετ' ὀλίγον ὁ ἔμπορος τὰ κατὰ τὴν πόλιν ὀψόμενος. καὶ A f. 287
 5 ὄρᾳ τρεῖς ἄνδρας τινὰς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καθεζομένους, οἷσπερ καὶ θαμινὰ ἐνατενίζων εἰστήκει. κακείνων δὲ τὸν ἔμπορον ἐωρακότων, θάτερος αὐτῶν πρὸς τοῦτον εἰρήκει· δεῦρο, ὦ πάτερ, σύ τε κάγῳ πρὸς ἀλλήλους διαλεχθῶμεν· | καὶ ὅς ἂν B f. 103
 τοῦ ἐτέρου τῆ τῶν λόγων περιγένοιτο πιθανότητι, ἐπιταξάτω τῷ ἡττηθέντι πεποικέναι ὅπερ ἂν ὁ νενικηκὼς βούλοιο. ὁ δὲ ἔμπορος ἀπλοϊκῆ τῆ γνώμη
 10 καὶ ἀπεριέργῳ στοιχῶν, ναί, φησὶν, καὶ γενέσθω καθὼς ἐκέλευσας. εἴτα ἐκαθέσθησαν πρὸς ἀλλήλους διαλεγόμενοι· καὶ νενίκηκε τὸν ἔμπορον ὁ μῆμος ἐκεῖνος καὶ πανοῦργος ἀνὴρ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη· ἰδοῦ, ὡς ὄρᾳς, τοῖς λόγοις περιεγεγόμενῃ σου· λοιπὸν οὖν ἐπιτρέπω σοι καταπιεῖν ἅπαντα τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα. ἐπὶ τούτοις οὖν ὁ ἔμπορος ἐν ἀθυμίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ γέγονε, μὴ δυνάμενός

RETRACTATIO.

15 οὔργοι γὰρ καὶ δόλιοί εἰσιν ἅπαντες καὶ ποικίλοι ταῖς πράξεσι, καὶ οὐκ ἔστι δυνατόν τὸν ἐνταῦθα ἐλθόντα ξένον μὴ παρὰ τούτων φθορὰν, εἰ δυνατόν, τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ὑπομῆναι. ταῦτα εἰπούσης τῆς γραίδος ἐκείνης, ἐξῆλθε τῆς οἰκίας αὐτῆς ὁ ἔμπορος θεάσασθαι τὰ ἐν τῇ πόλει. καὶ ὄρᾳ τρεῖς ἄνδρας ὁμοῦ ἐπὶ τὸ ἔργον καθεζομένους, καὶ ἰστάμενος συχνῶς ἐνατενίζων ἔβλεπε τούτους. ἐκεῖνοι δὲ πάλιν ἐωρακότες τὸν ἔμπορον,
 20 εἰς ἀπὸ τούτων τῶν τριῶν λέγει πρὸς αὐτόν· ἐλθέ, ὦ|πάτερ, καὶ διαλεχθῶμεν ἐγὼ καὶ p. 129
 σὺ πρὸς ἀλλήλους· καὶ ὅστις ἀφ' ἡμῶν νικήσει ἐπὶ τῆ τῶν λόγων στροφῇ καὶ πιθανότητι, ἐπιταξάτω τῷ νενικημένῳ ποιῆσαι ὅ τι καὶ βούλεται ὁ νενικηκὼς. ὁ δὲ ἔμπορος ἀπεριέργῳ τῆ γνώμη καὶ ἀπλοϊκῆ τῆ ψυχῇ, ναί, φησὶ, στέργω, καὶ γενέσθω ὡς ἐκέλευσας. εἴτα ἐκάθισαν πρὸς ἀλλήλους διαλεγόμενοι· καὶ νενίκηκε τὸν ἔμπορον ὁ μῆμος
 25 ἐκεῖνος καὶ πανοῦργος ἀνὴρ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ἰδοῦ, ὡς ὄρᾳς, ἐνίκησά σε τοῖς λόγοις μου· καὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν ἐπιτρέπω σε πιεῖν πάντα τὰ τῆς θαλάττης ὕδατα. ἐπὶ τούτοις οὖν ὁ ἔμπορος ἐν ἀπορίᾳ γέγονε, μὴ δυνάμενός τινα μηχανὴν

1 τῆσδε B, τῆδε (sic) C, τοῖδε A ib. πεφύκασι CB 2 τὸν ἐνταῦθα παραγεγόμενον B, τίς τῶν ὡδε ἡκόντων C ib. αὐτοῖς A ib. ὄλεθρω C 3 αὐτὸν σχεδὸν A, αὐτοσχεδόν? Jernstedt, μικροῦ C ib. παρυφίστασθαι C ib. γραίδος A ib. ἐκείνης τῆς γυναικός B, om. C 4 οἴκου C ib. μετόλίγων A ib. ὁ ἔμπορος om. C 5 τινὰς om. C ib. ἐπὶ τὸ αὐτῶ A, ἄμα C ib. οἷσπερ καὶ A, οἷς C ib. θαμινᾶ A 6 ἐωρακότων—τοῦτον] τοῦτον ἐωρακότων (sic) θατέρω τούτων C 7 διάλλαχθῶμεν A 8 τῆ — πιθανότητι] ὑπερτηρήσοι C 9 ποιῆσαι C ib. δ' C ib. ἀπλοϊκῆ τῆ γνώμη A 10 ἀπεριέργῳ B, ἀπεριέργῳ τῆ γνώμη A, ἀπεριέργῳ τῆ γνώσει C ib. στηχῶν A ib. φησὶ CB 12 καὶ posterius om. A ib. ἔφη αὐτῷ C 13 οὖν] ὅ C ib. ἐπιτρέπω σοι A, ἐπιτρέπω σοι ποίει C ib. ἅπαντα] σε βούλομαι C 14 τούτοις] τοῖσδε C ib. οὖν om. CB ib. γεγόνε A, γενόμενος C 14 sq. μὴ δυνάμενός] οὐκ ἠδύνατο C

20 «in αὐτόν desinit in F f. 80r; pergitur f. 80v ἰδοῦ (25), mediis (20—25) propter vv. πρὸς αὐτόν repetita omissis» Ehb. 26 θαλάττης (DE)

τινα εὐλογοφανῆ ἀντίθεσιν τῷ μίμῳ ἀντιπροβάλλεσθαι καὶ τοὺς αὐτοῦ βρό-
 χους διαφυγεῖν. ἦν δὲ ὁ ἔμπορος γλαυκόφθαλμος τὴν ὄρασιν· ἔτυχε δὲ καὶ ὁ
 ἕτερος τῶν τριῶν μίμων ἐκείνων μονόφθαλμος μὲν ὑπάρχων, γλαυκὸν δὲ τὸν
 ἕνα αὐτοῦ κεκτημένος ὀφθαλμόν. κάκεινος δὲ ἀναστάς ἐπελάβετο ἰσχυρῶς τοῦ
 ἐμποροῦ λέγων· σύ μου τὸν ἕτερον ἐσύλησας ὀφθαλμόν· ἄγωμεν τοίνυν ἀμφό- 5
 τεροι πρὸς τὸν τῆς πόλεως ἄρχοντα, ὅπως δι' αὐτοῦ ἀποδώσεις μοι τὸν παρα σοῦ
 συληθέντα μου ὀφθαλμόν. ἠκηκεί δὲ ταῦτα καὶ ἡ τὸν ἔμπορον ὑποδεξαμένη
 γραῦς καὶ ὅτι πρὸς τὸν τῆς χώρας ἄρχοντα ὁ μίμος ἐκείνος τὸν ἔμπορον
 εἶλκε· καὶ τούτοις ἀπερχομένοις συναντήσασα ἔφησε πρὸς τὸν μίμον· ἔασον,
 ἀξιῶ, τὴν σήμερον ἐγγυητικῶς παρ' ἐμοὶ τὸν ἔμπορον· καγὼ αὐτὸν κατὰ τὴν 10
 αὔριον πρωίαν, εἴπερ παρά σοῦ ζητηθῆ, αὔθις παραστήσω σοι. ὁ δὲ εἶξας τῆ
 τῆς γυναικὸς ἀξιῶσει κατέλιπε παρ' ἑαυτῆ τὸν ἔμπορον. καὶ λαβοῦσα αὐτὸν
 ἐκείνη πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπανήγαγεν οἰκίαν· εἶτα λέγει πρὸς τὸν ἔμπορον· πάν-
 τως σοι προκατήγγειλα προσεκτικῶς ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα πολιτῶν, ὅτιπερ
 μῖμοι καὶ πονηροὶ τὴν φύσιν καὶ ποικίλοι καθεστήχασιν· μηκέτι οὖν εἰς τοῦμ- 15

RETRACTATIO.

εὐρηκέναι εὐλογοφανῆ καὶ προβαλέσθαι τῷ μίμῳ εἰς ἀντίθεσιν καὶ τοὺς αὐτοῦ βρό-
 χους διαφυγεῖν. ἦν δὲ ὁ ἔμπορος τὴν ὄρασιν γλαυκόφθαλμος· ἔτυχε δὲ εἶναι καὶ τὸν
 ἕνα ἀπὸ τῶν τριῶν μίμων ἐκείνων μονόφθαλμον, γλαυκὸν δὲ τὸν ἕνα αὐτοῦ κεκτη-
 p. 130 μένον ὀφθαλμόν. κάκεινος δὲ ἀναστάς ἐπελάβετο ἰσχυρῶς τοῦ ἐμποροῦ λέγων· σύ τὸν
 ἕνα μου ἔκλεψας ὀφθαλμόν· διὸ ἀπέλωμεν πρὸς τὸν κριτὴν τῆς πόλεως, ὅπως αὐτὸς 20
 ὀρίσῃ καὶ ἀποδώσῃ μοι τὸν ὀφθαλμόν ὃν ἔκλεψας. ἤκουσεν ἡ γραῦς ἡ ὑποδεξαμένη
 τὸν ἔμπορον ὅτι πρὸς τὸν τῆς χώρας ἄρχοντα ἔσυρεν ὁ μίμος τὸν ἔμπορον. καὶ συν-
 αντήσασα τούτοις, εἶπε πρὸς τὸν μίμον ἡ γραῦς· ἄφες, ἀξιῶ, σήμερον ἐγγυητικῶς
 τὸν ἔμπορον· καὶ ἐγὼ αὐτὸν αὔριον πρωί, ἐὰν ζητήσῃς, παραστήσω σοι. ὁ δὲ μίμος
 ὑπακούσας τῆ αἰτήσει κατέλιπε τὸν ἔμπορον. καὶ μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν ἴδιον οἶκον 25
 ἦλθε, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· ἐγὼ πάντως πρότερον παρήγγειλά σοι προσέχειν ἀπὸ τῶν
 ἀνθρώπων τῆς πόλεως, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ξένοις κακοὶ λίαν φαίνονται καὶ ἄγαν
 πονηροὶ, καὶ μηδαμῶς φανερώς ἐξέλθης ποτέ. σύ δὲ ἐπεὶ οὐκ ἤκουσάς μου τῆς συμ-

1 εὐλογοφανῆ τινα τῷ μίμῳ ἀντίθεσιν προβαλέσθαι C 2 διεκφυγεῖν C ib. τὴν ὄρασιν
 om. C ib. καὶ] καὶ ὁ μίμος C 3 μίμων ἐκείνων om. C 3 sq. τὸν ἑνα τοῦ κεκτημένος
 ὀφθαλμῶν A, καὶ αὐτὸν ἔχων C 4 sq. ἀναστάς—ἐμποροῦ] τὸν ἐν αὐτῷ ἐμπόρῳ (eadem ut vid.
 manu inductum) A 5 ὀφθαλμοῦ· ἐγῶ]μεν A 5 sq. ἀμφότεροι om. B 6 ὅπως] ὡς ἂν C
 ib. δι' αὐτοῦ] διὰ τοῦτο B 6 sq. τὸν—συληθέντα] ὃν σεσύλησας C 7 μοι CB ib. ἡκόη A
 ib. καὶ om. B ib. ὑποδεδεγμένη C 9 ἀπερχομένοις AB, ἀπιούσι C 10 τὸν AB, τὸν
 ἄνδρα τοῦτον τὸν C 10 sq. κατὰ — πρωίαν] ἑῷθεν πρωί C 11 εἴπερ — αὔθις om. C
 11—14 τῆ—προκατήγγειλα] αὐτῆς τῆ αἰτήσει, δέδωκεν αὐτῆ τὸν ἄνθρωπον. ὃν καὶ λαβοῦσα ἡ
 γραῦς οἴκαδε ἀνεχώρησε. καὶ ἤρξατο κατηγορεῖν αὐτοῦ λέγουσα οὐδὲν σοι προπαρήγγειλα C
 12 κατέλειπε AB 14 ἀπὸ CB, ὑπὸ A ib. ἐν ταύτῃ C ib. ὅτιπερ A, ἔτι γε C
 15 φύσιν] γνῶμην C ib. καθεστήχασιν AB, πάντη πεφύχασι C ib. μηκέτι A, καὶ μηκέτ' C
 16 εὐλογοφανῆ D ib. προβαλέσθω F 20 ὀφθαλμῶν D 21 ἤκουσε δ' ἢ? Ebh.
 23 ἐγγυητικῶς F 26 πρότερον] πρώτως D

φανές αὐτῶν ἐξέληθης τὸ σύνολον. καὶ ἐπεὶ τὸ πρότερον οὐκ ἐπέισθης μου τῇ
 παραινέσει κἀντεῦθεν εὗρες τὰ τῆς παρακοῆς σου ἐπίχειρα, κἀν γοῦν τανῦν
 πείσθητί μοι περὶ οὐ σοι συναινέσαι βεβούλημαι. γνωρίζω γάρ σοι ὡς οἱ A f. 288
 τοιοῦτοι μῆμοι ἔχουσί τινα καθηγητὴν γηραιόν, ὅς καὶ τοῖς τῆς πονηρίας πλεο-
 5 νεκτήμασι μάλα τῶν ἄλλων διαφέρει καὶ ὑπερτερεῖ. ὅθεν καὶ πάντες οἱ μῆμοι
 καθ' ἐκάστην ἐσπέραν παρ' αὐτόν ὡς καθηγητὴν προσφοιτῶσιν καὶ αὐτῷ τὰ
 ἐκάστῳ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰρημένα καὶ πεπραγμένα λεπτομερῶς ἀπαγγέλλ-
 λουσι. νῦν οὖν ἄκουσόν μου τῆς λυσιτελοῦς συμβουλίας, καὶ ἀναστάς ἄμειψόν
 σου τὸ σχῆμα καὶ σαυτὸν ὡς ἓνα τῶν μίμων ἐκείνων ἀμφίασον καὶ σχημά-
 10 τισον. εἶτα ἀπελθὼν λάθρα ἐγκαταμίγηθι τῇ αὐτῶν ὁμηγύρει· πλὴν ὅρα μὴ
 φωραθῆς ὑπ' αὐτῶν· συμπορεύθητι τε αὐτοῖς πρὸς τὸν αὐτῶν καθηγητὴν, καὶ
 πλησίον στάς ἐκείνου, ἐν τῷ λεληθότι ὡσπερ τις τῶν τυχόντων καὶ κοινῶν B f. 104
 τῆς πόλεως ἀνδρῶν ἄκουσον ὧν περ αὐτῷ ἀναγγελοῦσιν οἱ ὀμιληκότες σοι
 καὶ ὧν ἐκεῖνος πρὸς αὐτοὺς ἀποκριθήσεται. καὶ πᾶν εἴ τι αὐτοῖς παρὰ τοῦ κα-

RETRACTATIO.

15 βουλῆς, εὗρες καὶ τῆς παρακοῆς τὰς ἀντιμισθίας. καὶ νῦν ἄκουσόν μου ἀρτίως περὶ
 ὧν συμβουλευσαί σοι θέλω, ἐπεὶ τὰ πρῶτα ἐσφάλης. |γνωρίζω γάρ σοι ὡς οἱ τοιοῦτοι p. 131
 μῆμοι ἔχουσί τινα καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον, ὅστις τῇ πονηρίᾳ τῶν ἄλλων πάντων
 ὑπερέχει καὶ νικᾷ ἅπαντας. πρὸς αὐτόν γοῦν ὡς διδάσκαλον πάντες οἱ μῆμοι καθ'
 ἐκάστην ἐσπέραν πορεύονται καὶ ἀπαγγέλλουσιν ἅπερ ἕκαστος δι' ὅλης τῆς ἡμέρας
 20 εἶπε καὶ ἔπραξε. νῦν οὖν ἕσασα πάντα, ἐπάκουσόν μου τῆς ὠφελήμου ταύτης συμ-
 βουλῆς· ἐγερθεὶς ἀλλαξόν σου τὸ σχῆμα καὶ τὸν ἑαυτὸν σου ποίησον ὡς ἓνα τῶν
 μίμων, φορέσας καὶ ἰμάτια ὅμοια. εἶτα κρυφίως ἀπελθὼν σμίξον σαυτὸν τῇ ἐκείνων
 συντροφίᾳ· πλὴν πρόσσεχε ἵνα μὴ γνωσθῆς ὑπ' αὐτῶν· συμπορεύθητι γοῦν πρὸς τὸν
 διδάσκαλον αὐτῶν καὶ στῆθι ἐκεῖ πλησίον που ὡς εἰς τῶν τυχόντων καὶ κοινῶν τῆς
 25 πόλεως καὶ ἄκουσον ὅσα ἀπαγγελοῦσιν αὐτῷ οἱ μετὰ σοῦ ὀμιλήσαντες καὶ ὅσα ἐκεῖ-
 νος πάλιν αὐτοῖς ἀποκριθήσεται. καὶ πᾶν ὅτι αὐτοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου λαληθῆ-

1 αὐτῶν ἐξέλθεις B, αὐτὸν ἐξέλθεις A, αὐτοῖς διεξέλθεις C ib. τὸ σύνολον C ib. καὶ ἐπεὶ] ἐπεὶ δὲ C ib. ἐπίσθη A, ἐπίστης B 1 sq. τῇ παραινέσει μου C 2 εὗρης B ib. κἀν γοῦν τανῦν A, ἦδη γε νῦν C 3 πείσθητί μοι AB, μοι πείσθητι C ib. συναινέσαι] συνδέσθαι C ib. βεβούλομαι B, μεβούλημαι A 5 μᾶλλα A 6 in marg. κγ C ib. πρόσφοιτῶσιν A, προσφῦ- τῶσι B, προσφοιτῶσι C 7 διόλης C ib. ἡρημένα A 7 sq. ἀπαγγελοῦσι A 9 ἑαυτὸν C 10 εἶται A ib. ἀπελθὼν λάθρα (ex λαθρᾷ factum) ἐγκαταμίγηθι A, λάθρα διελθὼν ἐγκατά- μιξον σεαυτὸν C 11 φωραθῆς A, φωραθείς B ib. συμπορευθήτι A, συμπορεύθητι B ib. αὐτοῖς om. B ib. πρὸς τῶν αὐτῶν καθηγητὴν A, πρὸς τὸν ἑαυτοῖς καθηγητὴν B, ἕως τοῦ καθηγητοῦ C 12 πλησίον αὐτῷ στάς C, παραστάς ἐκείνου B ib. ἐν τῷ λελυθότι ὡσπερ B, λεληθότως οἶά C 13 ὧν περ A, περὶ ὧν C ib. ἀπαγγελοῦσιν C ib. ὀμιληκότες B, ὀμιληκότες C ib. σοι om. B 14 πρὸς αὐτοὺς AB, αὐτοῖς C ib. πᾶν εἴ τι] εἴ τι ἄρα C 14 sq. αὐτοῖς παρὰ τοῦ καθηγητοῦ B, παρ' αὐτοῦ αὐτοῖς C

16 «post oī in F τοῦ ab eadem manu deletum» Ehb. 17 in marg. ἐνταῦθα ὅρα F 18 πρὸς om. EF 20 ἔπραξεν D ib. ἄκουσόν D ib. ὠφελήμου EF, φελήμου D, ὠφε- λήμου Boiss.

θηγητοῦ λαληθήσεται σημείωσον ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ὡς ἂν τὰς πρὸς ἐκείνους αὐτοῦ ἀποκρίσεις τοῖς πολεμοῦσί σε ἀντιπροθέμενος, κατὰ κράτος αὐτῶν τῆς πανουργίας περιγένοιο. καὶ σοὶ ἐντεῦθεν μέγιστον προσγενήσεται κέρδος. ὁ δὲ ἔμπορος ἐποίησεν ὡς παρὰ τῆς γραδὸς ἐξεδίδακτο. καὶ μετὰ τὸ ἀμεῖψαι τὸ αὐτοῦ σχῆμα στὰς ἔγγιστα τοῦ γηραιοῦ ἐκείνου, πρῶτα μὲν ἐωράκει πρὸς 5 αὐτὸν παραγεγονότα τὸν τὰ ἀρωματικά ξύλα ὠνησάμενον, ὃς καὶ ἀπήγγειλε τῷ καθηγητῇ λέγων ὡς· ἔγωγε συναντήσας τινὶ ἐμπόρῳ ξύλα εἰς διάπρασιν ἀρωματικά διακομίζοντι, πάντα τὸν αὐτοῦ φόρτον ἐξωνησάμην· πλὴν περὶ τῆς τῶν ὠνηθέντων τιμῆς συμπεφώνηκα δοῦναι αὐτῷ πίνακα πεπληρωμένον ὧν ἂν δόξῃ αὐτῷ ἐπιζητῆσαι παρ' ἐμοῦ εἰδῶν. ὁ δὲ καθηγητῆς ἀπεκρίνατο πρὸς 10 αὐτὸν λέγων· καὶ τίνα ἐστὶν τὰ παρὰ σοῦ συμφωνηθέντα; ἄρα γε χρυσὸς ἢ ἄργυρος; ὁ δὲ μῖμος ἐκεῖνος, οὐχί, φησί, κύριε μου, ἀλλ' εἶδη ἀνόνημα, ἅπερ ἐκεῖνος βουληθεῖ ἐπιζητῆσαι, πίνακα πεπληρωμένον. ἔφη δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κα-

RETRACTATIO.

- p. 132 σεται ἐν τῇ διανοίᾳ σου σημείωσον, [τίνα ἔχῃς ὅσα ἐκεῖνος ἀποκριθῆ πρὸς αὐτοὺς εἰς ἀντίθεσιν τῶν ἐχθρῶν τῶν πολεμούντων σε, καὶ μετὰ δυνάμει πολλῆς νικήσης τὴν 15 πονηρίαν αὐτῶν. καὶ σοὶ ἀπὸ τούτου τοῦ τρόπου μέγα σοὶ προσγενήσεται κέρδος. ὁ δὲ ἔμπορος ἐποίησεν ὡς παρὰ τῆς γραδὸς ἐδιδάχθηκεν. ὅθεν καὶ μετήλλαξε τὸ ἑαυτοῦ σχῆμα καὶ ἀπελθὼν ἔστη ἔγγιστα τοῦ γηραιοῦ ἐκείνου. καὶ πρῶτα μὲν ἐωράκει ἐλθόντα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἀγοράσαντα τὰ ξύλα τῶν ἀρωμάτων, ὅστις ἀπήγγειλε τῷ καθηγητῇ λέγων· ἐγὼ συνήντησά τινα ἐμπόρῳ ξύλα πωλοῦντι τῶν ἀρωμάτων, 20 καὶ τὸν φόρτον αὐτοῦ ἅπαντα ἠγόρασα, συμφωνήσας δοῦναι αὐτῷ διὰ τὴν τιμὴν τῶν ξύλων πίνακα γεμάτον ἐκ τῶν εἰδῶν τῶν παρ' ἡμῖν, ὧν ἂν ἐπιζητήσῃ. ὁ δὲ διδάσκαλος ἠρώτησε· τίνα γέ εἰσι τὰ παρὰ σοῦ συμφωνηθέντα; ἄρα γε χρυσὸς ἢ ἄργυρος; ὁ δὲ μῖμος, οὐχί, φησί, κύριε μου, ἀλλὰ εἶδη ἀνόνημα, ἅπερ ἐκεῖνος ἐθελήσει
- p. 133 ζητῆσαι, πίνακα πεπληρωμένον. ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ διδάσκαλος· μεγάλως ἔσφαλες τὸν 25

2 σε] σοὶ C ib. κατακράτος C, κατα κράτος A 3 περιγέ' B, γένοιο C ib. μέγιστον ἐντεῦθεν προσγενήσαιο C ib. δ' C 4 ὡς παρὰ] ὅσα πρὸς C ib. καὶ supra versum A ib. μετὰ τὸ ἀμεῖψαι] μετ' ἀμεῖψε B 6 παραγεγόμενον C ib. τὰ—ξύλα] τὰ αὐτοῦ ξύλα τοῦ ἀρώματος C ib. ἀπήγγειλε A pr., ἀνήγγειλε B, ἀνήγγειλε C 7 λέγων ὡς ἔγωγε] ἐκέλευε λέγων ἐγὼ C 7 sq. ἐμπόρῳ τινὶ ξύλα ἀρωματικά τίνα διακομίζοντι εἰς διάπρασιν C 8 φόρτον αὐτοῦ C 8 sq. πλὴν—πίνακα] δούς αὐτῷ ὃ συμπεφώνηκα, ἦτοι πίνακα C 9 συνεφωνήκα A ib. πεπληρωμένων A ib. ὧν A, ὧν B 10 δόξει B, δόξοιεν C ib. εἰδῶν] πραγμάτων C ib. ἀπεκρίθη B 10 sq. πρὸς αὐτῶν A, πρὸς ἑαυτὸν B, αὐτῷ C 11 τίνα] τίνα γε ἄρα C ib. τὰ—συμφωνηθέντα (sic A)] ἃ συνεφώνησας αὐτῷ δοῦναι C ib. ἄρα γε B, om. C ib. ἦ A, om. C 12 ἐκεῖνος om. C ib. τούτων οὐδὲν post μου inserit C ib. ἀλλ' ἴδει ἀνόνημα A 13 ἐκεῖνος] αὐτός C ib. ἐπιζητήσῃ A, om. C ib. πίνακος πεπληρωμένου C ib. δὲ om. B

16 καὶ σοὶ Boiss., καὶ σὺ DEF 18 in marg. ὁ ἔμπορος μετεσχηματίσθη (μετεσχιμ. F) ὡς ξένος· καὶ ἀκούει τὰς πράξεις ἅς ποιοῦσιν οἱ κακοὶ διαβολεῖς καὶ ἄδικοι καὶ (καὶ om. D)

πλάνοι καὶ πολύτροποι DEF ib. ἔγγιστα F, ἔγιστα DE 20 συνήντησα secundo η mutato in ι F, συνήντησα DE ib. τῷ ἐμπόρῳ τινὶ D 23 ἠρώτησε F ib. ἄρα «F fere ubique» Ebb.

θηγητής· μεγάλως σεαυτῷ ἐσφάλης. ἔστω γάρ τυχόν ὅτιπερ δόξει τῷ ἐμπόρῳ
 φύλλους ἀπό σοῦ ζητῆσαι καθ' ὅσον ὁ πίναξ χωρήσειεν, ὦν τὸ μὲν ἡμισυ συμῆνος
 θῆλυ τυγχάνειν, ἄρσεν δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ, ἀλλὰ μὴν ἴσως καὶ γλαυκοειδεῖς
 τούτους ὑπάρχειν προσαπαιτήσειεν ἀπὸ σοῦ· ἄρά γε σὺ δυνήσῃ τοιαύτην | δόσιν A f. 289
 5 αὐτῷ παρασχεῖν; πῶς ἔσται σοι τοίνυν τῆς αὐτοῦ ὀχλήσεως ἀπαλλαγῆναι; ὁ δὲ
 μῆμος ὑπολαβὼν λέγει τῷ καθηγητῇ· οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον, κύριέ μου, ὁ ἔμπορος
 ἐκεῖνος σεσόφισται οὐδὲ τοιαῦτα πανουργεύεσθαι ὁ αὐτοῦ νοῦς ἰκανός ἐστιν,
 ἀλλ', ὡς οἶμαι, εἴτε χρυσὸν εἴτε ἄργυρον ἐξ ἐμοῦ ἐπιζητήσειεν. προσελθὼν δὲ
 καὶ ὁ τῆ διαλέξει νενικηκῶς τὸν ἔμπορον ἀπήγγειλεν τῷ καθηγητῇ λέγων·
 10 κἀγὼ, περὶ ὀμιλίας καὶ πλοκῆς λόγων τῷ ἐμπόρῳ ἐκείνῳ συναμιλληθεὶς ἐπὶ
 αἰρέσει τοῦ τὸν ἡττηθησόμενον παρὰ τοῦ ἐτέρου ἐκπληρῶσαι εἴ τι δὴ καὶ παρὰ
 τοῦ νενικηκότος ἐπιταχθεῖη, περιεγενομένη αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ διαλέξει καὶ εὐθύς
 ἐπέτρεψα αὐτῷ καταπιεῖν ἅπαντα τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα. ὁ δὲ καθηγητής
 ἀπεκρίνατο καὶ πρὸς ἐκεῖνον· οὐδὲ σὺ καλῶς ἐποίησας. ἔστω γὰρ ἴσως ὅτιπερ

RETRACTATIO.

15 ἑαυτόν σου. ἔστω γάρ τυχόν· ἐὰν δόξῃ τῷ ἐμπόρῳ ζητῆσαι ἀπὸ σοῦ φύλλας ὅσας
 ἂν ὁ πίναξ χωρῆ, εἴτα τὸ μὲν ἡμισυ πληθὸς τῶν φύλλων ἔστω θῆλυ, τὸ δὲ ἕτερον
 ἡμισυ ἄρσεν, καὶ μὴ μόνον ξανθοὺς εἶναι τοὺς φύλλους καὶ ὑπομαύρους, ἀλλὰ καὶ
 γλαυκοειδεῖς, ἄρα δύνασαι τοιαύτην δόσιν δοῦναι αὐτῷ; πῶς γενήσεται σοι ἐλευθερω-
 20 φῆναι τῆς ὀχλήσεως αὐτοῦ; καὶ ὁ μῆμος· οὐ τοσοῦτον, ὦ κύριέ μου, ὁ ἔμπορος σεσό-
 φισται οὐδὲ τοιαῦτα πονηρεύεσθαι ὁ αὐτοῦ νοῦς ἰκανός ἐστιν, ἀλλ', ὡς ὑπολαμβάνω,
 χρυσὸν ἢ ἄργυρον ὁ τοιοῦτος ζητήσῃ παρ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἄλλο. προσελθὼν οὖν καὶ ὁ
 ἐν τῇ διαλέξει νενικηκῶς μῆμος τὸν ἔμπορον ἀπήγγειλε τῷ καθηγητῇ ὡς· ἐγὼ τῷ
 ἐμπόρῳ τούτῳ συναγωνισάμενος εἰς πόλεμον λόγων, ὅτι οἶος τὸν ἕτερον νικήσει, ἐκ-
 25 πληρεῖν ἅπαντα τὰ ἐπιταχθέντα παρὰ τοῦ νενικηκότος αὐτῷ, λοιπὸν | ἐγὼ νικήσας p. 134
 ἐν πάσῃ τῇ διαλέξει, εὐθύς ἐπέτρεψα αὐτῷ πιεῖν τὰ τῆς θαλάττης ὕδατα. ὅτε καὶ ὁ
 καθηγητής πρὸς ἐκεῖνον ἀπεκρίνατο· οὐδὲ σὺ καλῶς ἐποίησας. ἔσται γὰρ ἴσως

1 ἑαυτῷ B, om. C 1—3 ἔστω — ἡμισυ] εἰ γὰρ τετυχῆκε τῷ ἐμπόρῳ ἀπὸ σοῦ ζητῆσαι
 φύλλους, πίνακα πεπληρωμένον, ὦν τὸ ἡμισυ θηλείας, τὸ δ' ἕτερον ἡμισυ ἄρρενας ἔχειν C 2 ψιλ-
 λας B ib. ζητήσε A. ζητήσκειν B 3 θύλη τυγχάνων A ib. μὴ B ib. ἴσως om. C
 4 τούτους A, om. C ib. πρόσάπαιτήσειεν (προσαπαιτήσκειν B) ἀπὸ σοῦ AB, om. C ib. σοι δυ-
 νήσῃ A, σοῦ δυνήσῃ B, δυνάμεως σὺ εἶχες C 5 ἔσται—ἀπαλλαγῆναι] εἶχες αὐτόν διαδράναι C
 ib. σοι om. B 6 ὑπολαβὼν om. C ib. τῷ καθηγητῇ AB, αὐτῷ C 7 ἐκεῖνος] οὗτος C
 ib. ὁ νοῦς αὐτοῦ ἰκανός ἐστι B, ἰκανός ἦν ὁ νοῦς αὐτοῦ C 8 ἐπιζητήσκειν B, μέλλει ζητήσασθαι C
 9 τὸν ἔμπορον νενικηκῶς C ib. ἀπήγγειλε CB ib. τῷ καθηγητῇ om. C 10 ἐκείνῳ om. CB
 10—13 ἐπι—ὑδατα] καὶ νικήσας αὐτόν, τέταχα πιεῖν τὰ θαλάττια ὕδατα ἅπαντα. οὕτω γὰρ
 παρ' ἡμῶν συμπεφώνητο, ὡς ἐπὶ λόγοις τὸν νικηθησόμενον, εἴ τι ἄρα καὶ ἐπιτραπιεῖ πρὸς
 τοῦ νικήσαντος, δέξασθαι καὶ ποιήσασθαι C 11 τοῦ τόν] τοῦτον AB ib. τι B, τη A
 12 αὐτόν B ib. τῇ om. B 13 ἐπέτρεψα B, ὑπέστρεψα A ib. πάντα B 14 ἀπεκρίνατο
 πρὸς ἐκεῖνον B καὶ omisso, πρὸς αὐτόν ἀπεκρίνατο C ib. σὺ AB, σύ γε C ib. ἐποίησας AB,
 πέπραχας C ib. ὅτιπερ] ὅτι C

16 χωρεῖ F 17 ὑπόμαυρους EF, ὑπὸ μαύρους D 18 λαυκοειδεῖς F 19 ὦ om. DE
 23 νικήσῃ D 26 ἔστω ex C Ehb.

ἐκεῖνος ἀντίπει σοι ὡς· ἀπιθι πρότερον καὶ ἀνάστειλον τοὺς τῆς θαλάσσης ἐπιρρέοντας ποταμούς, καὶ εἰθούτως καταπίομαι τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἅπερ δὴ καὶ μόνα πεπωκέναι συνεθέμην σοι. εἰ οὖν ταῦτα ὁ ἔμπορος ἀντιλέξει σοι, ἄρα γε σὺ εὐχερῶς ἔξεις τοὺς ποταμούς ἀναχαιτίσαι τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπιρροῆς; ὁ δὲ μῆμος, ἀλλ' ἴσθι, φησὶν, ὦ κύριέ μου, ὡς οὐκ ἐξικανοῖ ἢ τοῦ ἐμπόρου φρόνησις τὸν τοιοῦτόν μοι ἀντιφράσαι ἀπόλογον. εἶτα προσελθὼν τῷ καθηγητῇ καὶ ὁ μονόφθαλμος μῆμος φησὶ καὶ οὗτος αὐτῷ· σήμερον, κύριέ μου, ἐώρακα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἄνδρα τινὰ ἔμπορον ξένον, ὃς ἦν γλαυκοειδεὶς τοὺς αὐτοῦ κεκτημένος ὀφθαλμούς. καὶ τοῦτον κατασχὼν εἰρήκειν αὐτῷ ὡς· σὺ τε καὶ γῶ γλαυκοὶ τυγχάνομεν, καὶ σὺ μου τὸν ἓνα ἐσύλησας ὀφθαλμόν· λοιπὸν οὖν οὐδαμῶς σου ἀπόσχωμαι, ἕως ἂν εἴτε τὸν ἓνα σου ἐξεγκύσω ὀφθαλμόν εἴτε αὐτὸν διὰ πάσης σου ἀναρρῦση τῆς περιουσίας. ὁ δὲ καθηγητῆς, οὐδὲ σὺ τι κατῶρθω-

RETRACTATIO.

ἐκεῖνον εἰπεῖν πρὸς σέ· ἀπελθὼν πρότερον κράτησον τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ ῥέοντας ποταμούς καὶ τὰς πηγάς, εἶτα ἐγὼ τὰ τῆς θαλάττης ἐκροφήσω ὕδατα, ἅπερ καὶ μόνα ὑπεσχέθην σοι πεπωκέναι. εἰ οὖν ταῦτα ὁ ἔμπορος ἀντιλέξει σοι, δύναμις ἔστι σοι τοῦ εὐκόλως ἐμποδίσαι τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ εἰσρέοντας ποταμούς καὶ πηγάς; ὁ δὲ μῆμος ἔφη· γίνωσκε, κύριέ μου, ὡς οὐκ ἔστι δυνατὴ ἢ τοῦ ἐμποροῦ φρόνησις τὴν τοιαύτην ἀπολογίαν δοῦναι. εἶτα προσελθὼν καὶ ὁ μονόφθαλμος μῆμος φησὶ τῷ καθηγητῇ· σήμερον, κύριέ μου, ἐώρακα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἄνδρα τινὰ ἔμπορον ξένον γλαυκοειδεὶς ἔχοντα ὀφθαλμούς. καὶ τοῦτον ἐκράτησα ἰσχυρῶς λέγων· σὺ τε καὶ γῶ γλαυκοὶ ὑπάρχομεν, καὶ σὺ μου τὸν ἓνα ἐκλεψας ὀφθαλμόν· λοιπὸν οὖν οὐδαμῶς ἀφήσω σε, εἰ μὴ τὸν ἓνα σου ἐκβάλω ὀφθαλμόν ἢ σὺ τὸν ἐμὸν ὀφθαλμόν ἰατρεύσης, καὶ πάντα σου τὸν πλοῦτον ἐξοδιάσης. τότε εἶπεν αὐτῷ ὁ καθηγητῆς· οὐδὲ σὺ τι κατ-

1 ἀντίπει C ib. ὡς om. C ib. ἀπιθι B, ἀπηθη A ib. τῆς θαλάσσης C 2 ἐπιρρέοντας A ib. καὶ εἰθούτως A, εἰθ' οὕτω C ib. καταπίομαι τὰ AB, πίομαι τὸ C ib. θαλάττης C ib. ὕδωρ C ib. ἅπερ] ὃ ft. ex ᾧ correctum C 3 μόνον C ib. πεποκέναι B, πεπωκέναι A ib. ταῦτα—σοι] οὗτος οὕτω σοι λέξει C 4 ἀναχαιτίσαι AB ib. ἐν τῇ θαλάσῃ] ἀπὸ τῆς θαλάττης C 4 sq. ἐπιρρῶς A 5 ἀλλίσιθα A ib. φησὶν compendium A, φησὶ B ib. ὦ κύριέ μου A, om. C ib. οὐκ ἐξικανοῖ σὶ A, οὐκ ἐξικανῆ ἢ B, οὐκ ἱκανοῖ ἢ C 6 μοι ἀντιφράσαι A, μοι ἀντιφράσαι μοι C, ἀντιφράσαι B 6—8 προσελθὼν—ἔμπορον] καὶ ὁ μονόφθαλμος μῆμος προσελθὼν ἔφη τῷ γηραιῷ· καὶ γῶ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐώρακα, κύριέ μου, ἔμπορόν τινα C 7 οὕτως A 8 γλαυκοειδεὶς A, γλαυκοειδῆς C 8 sq. αὐτοῦ κεκτημένους A, om. C 9 ὡς om. C 10 τυγχάνομεν AB, ἐσμεν ἄμφω C ib. οὖν om. C 11 prius σου om. B ib. ἀπόσχωμαι C ib. εἴτε τὸν A, τὸν C ib. ἐξεγκύσω B, ἐξελὼν C ib. ὀφθαλμῶν A, ὀφθαλμόν περιάψω μου τῷ μετώπῳ C ib. εἴτε αὐτὸν A, ἢ C 12 διάπασσῃ σου A, διὰ πάσης B ib. ἀναρρῆσαι A, ἀναρρῦση C, ἀναρρῶσῃ σου B ib. ὁ δὲ καθηγητῆς A, om. B ib. οὐδὲ A ib. σὺ τί B, σὺ τῆ A, σὺ γέ τι C 12 sq. κατῶρθωκας A, κατῶρθωκας C

13 τῆ F, om. (DE) Boiss. 14 ἐκροφήσω F 15 πεποκέναι F ib. ἔσται? Ebh. 16 εἰσρέοντας F 20 τοὺς ὀφθαλμούς? Ebh. 22 ἰατρεύσεις EF' 23 sq. κατῶρθωκας DEF, κατῶρθωκας Boiss.

5 κας, ἀπεκρίνατο. εἰ γὰρ δοῦναι τῷ ἐμπόρῳ ἀντιφράσαι σοι ὅτι πρότερον εἰς σύστα-
 σιν τῆς τοιαύτης σου προτάσεως ἐκβαλόν σου τὸν ἕνα τοῦτον ὃν ἔχεις ὀφθαλ-
 μόν, καὶ γὰρ ἐκβαλῶ θάτερον τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἀμφοτέρους σταθμίσω-
 μεν· καὶ εἰ μὲν ἰσόσταθμοι ἀλλήλοις εὐρεθῆεν, εὐδελον ὅτι σός ἐστιν ὁ ἐμός εἰς
 10 ὀφθαλμός, εἰ δὲ τις τῶν σταθμιζομένων δύο ὀφθαλμῶν βαρύτερος τοῦ ἐτέρου
 ἐν τῇ τοῦ ζυγοῦ φανείη πλάστιγγι, οὐχ ὑπάρχει σός ὁ θάτερός μου ὀφθαλμός,
 ἀλλὰ μάλλον καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐκβολῆς ἀξίως εὐθυνηθήσῃ· εἰ οὖν ταῦτά σοι A f. 290
 ἀντιλέξει ὁ ἔμπορος, οὐχὶ πάντως ἐξ εὐλόγου ἀποπέσει σε τῆς ἀντιθέσεως;
 καὶ τὸ δὴ χεῖριστον, ὅτι γε τούτου ἐπὶ σοὶ γενομένου, σὺ μὲν τέλεον ἀποστε-
 15 ρηθήσῃ τῆς ὀράσεως καὶ πάντη γενήσῃ ἀόμματος, ἐκεῖνος δὲ ἕνα τῶν ἑαυτοῦ
 ὀφθαλμῶν ἐσύστερον ἔχων, πάλιν τὸ φῶς καθορῶν ἔσται. πρὸς ταῦτα ὁ μονόφ-
 θαλμος μῆμος ὑπολαβὼν λέγει τῷ καθηγητῇ· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον πανοῦρ-
 γος ὁ ἔμπορος ἐκεῖνος, ὡς τοιαύτην μοι πιθανὴν ἀντιπροθέσθαι ἀπολογίαν.
 τούτων οὕτω παρὰ τε τῶν μίμων καὶ τοῦ αὐτῶν καθηγητοῦ λαλουμένων τε
 15 καὶ ἀντιφθεγγομένων, ἤκροατο λάθρα παρ' ὅλην νύκτα ὁ ἔμπορος καὶ τῇ ἰδίᾳ

RETRACTATIO.

ὀρθώσας. ἂν γὰρ φανῇ τῷ ἐμπόρῳ εἰπεῖν σοι ὅτι· τοῦτο πρῶτον σημεῖον ἐστὶ τῆς προ-
 τάσεώς σου, ἵνα καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ὃν ἔχεις ἐκβάλῃς καὶ γὰρ τὸν ἕνα μου ὀφθαλμὸν, καὶ
 ἐν ζυγίῳ σταθμίσωμεν, καὶ οὕτως ἡ ἀλήθεια εὐρεθήσεται· εἰ μὲν ἴσος εὐρεθῆ ὁ ἐμός
 ὀφθαλμός τῷ σῷ, ἔχε αὐτὸν, εἰ δὲ κατὰ τι ἀνίσος, ἢ βαρὺς ἢ ἑλαφρὸς, τότε ὡς ψευδῆ
 20 μου κατηγορήσας καὶ τὸν ἐμὸν ὀφθαλμὸν ἐκβαλὼν εὐθύνας καὶ τιμωρίας καὶ ζημίαν
 ζητῶν. τί ποιήσεις τότε, ἂν οὕτως ὁ ἔμπορος ἀπολογηθήσεται; καὶ τὸ δὴ χεῖρον,
 ὅτι εἰ τοῦτο ἐπὶ σοὶ γένηται, σὺ μὲν τελείως ἔση τυφλὸς καὶ πάντη ἀόμματος, ἐκεῖ-
 νος δὲ τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν ἔχων, πάλιν τὸ φῶς βλέπων ἔσται. πρὸς ταῦτα ὁ μονόφ-
 25 θαλμος μῆμος ἀπεκρίθη τῷ καθηγητῇ· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστιν ὁ ἔμπορος πο- p. 136
 νηρὸς, ὥστε τοιαῦτα λόγια ἀντιπαραθεῖναι. ταῦτα οὕτω παρὰ τοῦ καθηγητοῦ καὶ
 τῶν μίμων λαληθέντων, ὁ ἔμπορος ἤκροατο παρ' ὅλην τὴν νύκτα, φυλάττων αὐτὰ

1 ἀπεκρίνατο AB, ἔφη C ib. δόξῃ τὸ ἐμπόρῳ A, δόξοι αὐτῷ C ib. ὅτι AB, ὡς C
 1 sq. εἰσύστασιν A 2 ἐκβαλόν A, ἔξελέ C 3 καὶ γὰρ—ἐμῶν] καὶ γὰρ δ' ὡσαύτως θάτερον τῶν
 ἐμῶν ἐκβαλῶ C 3 sq. ἀμφοτέρους σταθμίσωμεν AB, ἄμφω σταθμίσωμεν αὐτούς C 4 εὐρη-
 θεῖεν C ib. ὅτι A, ὅτι γε C 6 φανείη A, καταφανῆ B ib. οὐχὶ ὑπάρχει σός A, οὐκ οὖν
 σός ἐστιν C 7 ἀλλὰ A ib. εὐθυνηθήσοι B, εὐθυνηθήσοι A 7 sq. σοὶ ἀντιλέξει A, σοὶ ἀντι-
 λέξειεν C, ἀντιλέξει σοὶ B 8 πάντως ἐξευλόγου A, πάντη σε C ib. ἀποπέσει σε A, ἀπήσθησε B,
 ἀποπέσει C, ἀπόσει σε? Jernst. 9 γινόμενου A 9 sq. ἀποστέρηθήσεται A, ἀποστέρηθήσεται B
 10 γενήσεται A ib. ἐκεῖνος A, οὗτος C 11 ἐσύστερον AB, ὕστερον C 12 τῷ] του A
 13 ἐκεῖνος AB, οὗτος C ib. τοιαύτην A, τοιάνδε C ib. πιθανὴν A 14 αὐτὸν A, αὐτοῦ B
 15 λάθρα AB, μάλα καλῶς καὶ λαθραίως C ib. ὅλην νύκτα A, ὅλην ἐκεῖνην τὴν νύκτα C
 16 ἔστω? ἔσται? Ehb. 17 ein v. ἵνα desinit in F f. 83, pergitur f. 84 βαλῶν (20): media
 desunt» Ehb. ib. ἐκβάλῃς E 19 βαρύτερος ἢ ἑλαφρότερος Ehb. 20 βαλῶν F in folii
 initio 20 sq. ζημίαν ζητῶ Boiss., ζημίαν μεγίστην ὀφλήσεις Ehb. 21 τότε Boiss., τοῦτο D,
 τότε EF, τούτῳ? Ehb. 26 αὐτὰ] ταῦτα F

ταῦτα συνετήρει καρδίᾳ. πρωΐας δὲ γενομένης παραγίνεται πρὸς τὸν ἔμπορον ὁ τὰ ἀρωματικά ξύλα ὠνησάμενος. εἶτα φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ ἔμπορος· ἀπόδος μοι, ἑταῖρε, εἴ τί μοι συνεφώνησας παρασχεῖν ὑπὲρ τοῦ διαπραθέντος σοι φόρτου. ὁ δὲ μῆμος ἔφη πρὸς αὐτόν· ζήτησον εἴ τι καὶ βούλει, καὶ γὰρ ἐτοίμως παράσχω σοι. ὁ δὲ ἔμπορος ἀπεκρίνατο· θέλω ἵνα μοι δῶς ἐν τῷδε τῷ πίνακι ψύλ- 5 λους καθ' ὅσον χωρήσειεν, ὧν τὸ μὲν ἡμισυ στίφος ἄρσεν, θῆλυ δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ, καὶ πάντας γλαυκοειδεῖς κατὰ πᾶσαν τὴν αὐτῶν ιδέαν. οὕτως εἰπὼν τῷ μίμῳ ὁ ἔμπορος ἰσχυρῶς αὐτὸν διετέλει ἀπαναγκάζων καὶ πολλῇ τῇ βίᾳ πρὸς αὐτόν κεχρημένος, ἄχρις ἂν ὁ μῆμος καὶ ἄκων ἐδεδώκει αὐτῷ πλείονα ποσότητα τῆς δικαίας τιμῆς τῶν ἀρωματικῶν αὐτοῦ ξύλων, καὶ εἰδούτως μόγις 10 τῶν τούτου ἀπηλλάγη ὀχλήσεων. ἐντυχὼν δὲ καὶ τοῖς ἑτέροις δυσὶ μίμοις, τῷ B f. 106 τε περὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ | διαμαχομένῳ καὶ τῷ τὴν θάλασσαν καταπιεῖν αὐτῷ ἐπιτρέψαντι, ἀπήττει κάκείνους πεποιηκέναι ἄπερ λάθρα παρὰ τοῦ αὐτῶν καθηγητοῦ ἠκηκόει· καὶ διετέλει ἄγχων κάκείνους, ἕως ἂν δι' ὅσων δομάτων ὁ ἔμπορος ἐξ αὐτῶν ἠθέλησεν ἀπηλλάγησαν τῶν αὐτοῦ ὀχλήσεων. καὶ νῦν, ὧ δέ- 15

RETRACTATIO.

ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. πρωΐας δὲ γενομένης παραγίνεται ὁ ἔμπορος πρὸς τὸν ἀγοράσαντα τὰ ξύλα τῶν ἀρωμάτων καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ἀπόδος μοι, φίλε, εἴ τι συνεβιβάσθημεν περὶ τοῦ φόρτου, οὐ σε ἐπώλησα. ὁ δὲ μῆμος ἔφη· ζήτησον εἴ τι βούλει, καὶ γὰρ ἐτοίμως ἀποδώσω σοι. ὁ δὲ ἔμπορος ἀποκριθεὶς λέγει· θέλω ἵνα μοι δώσης ἐν τῷδε τῷ πίνακι ψύλλας ὅσας χωρεῖ, ἀπ' αὐτῶν δὲ τῶν ψύλλων τὸ ἡμισυ ἄρσεν, τὸ 20 δὲ λοιπὸν ἡμισυ θῆλυ, καὶ μὴ μόνον καὶ ὑπομαύρους εἶναι τὰς ψύλλας, ἀλλὰ καὶ γλαυκοειδεῖς. οὕτως εἰπὼν ὁ ἔμπορος τῷ μίμῳ ἰσχυρῶς ὑπῆρχεν ἀναγκάζων αὐτόν καὶ βιάζομενος κατὰ πολὺ, ἕως οὐ ὁ μῆμος ἔδωκε τῷ ἔμπόρῳ πλείονα τιμὴν τῆς p. 137 δικαίας τιμῆς τῶν ἀρωματικῶν ξύλων· καὶ τότε μόλις ἀφῆκεν | αὐτόν τῆς ὀχλήσεως. εὐρῶν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους δύο μίμους, τῷ τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ζητοῦντι καὶ τῷ τὴν 25 θάλασσαν ἐκπιεῖν ἐπιτρέψαντι αὐτῷ, ἔπνιγε γοῦν αὐτοὺς ἀναγκάζων ποιῆσαι ὅσα κρυφίως τοῦ διδασκάλου αὐτῶν λέγοντος αὐτοῖς· καὶ τοσοῦτον αὐτοὺς ἔσυρε βιβαίως, ἕως οὐ ἔλαβεν ἀπὸ τούτων ὡς νικήσας ὅσα ἠθέλησεν ὁ ἔμπορος· καὶ τότε ἀφῆκεν αὐτούς. καὶ νῦν, ὧ δέσποτα βασιλεῦ, ἐξ ὧν σοι διηγησάμην γίνωσκε ὡς ἐκεῖνοι οἱ

1 γενομένης (priore e ex i aut ex o facto) A, γενομένοις B 2 ὠνησάμενος ξύλα C
ib. εἶτα AB, καὶ C ib. φησὶν BC ib. πρὸς αὐτόν om. C 3 ὧ ἑταῖρε C ib. συνεφώνησας
μοι B 4 πρὸς αὐτόν AB, αὐτῷ C ib. βούλλει A, βούλοιο C ib. ἐτοιμῶς A 5 δ' CB
ib. ἀπεκρίνατο AB, om. C ib. δῶς AC, δός B ib. τῷδε AB, om. C 5 sq. ψύλλας B
6 στίφος AC 7 καταπάσαν A, om. C ib. τὴν ἀβτῶν ειδέαν A, αὐτὴν τὴν ιδέαν B, τὴν
ιδέαν αὐτῶν C ib. in marg. κδ C 8 ἀπαναγκάζων A, ὑπαναγκάζων B, ἐπαναγκάζων? Ebh.
10 εἰδ' οὕτως B, οὕτως C ib. μόγις om. C 11 τῶν τοῦτου (τοιούτων B) ἀπηλλάγη AB, ἀπηλλάγη
τῶν τοῦδε C 12 τε om. B 13 ἀπήττει A ib. ἄπερ A, ἄ C 14 ἕως ἂν A 15 ἐξ αὐτῶν A,
ἐπιζητεῖν? ἐξαιτεῖν? ζητεῖν? Jernst. ib. ἀπολαβεῖν καὶ οὕτως post ἠθέλησεν inserit C ib. ἀπη-
λλάγησαν A ib. τῶν αὐτοῦ A, τῶν C, om. B

16 πρῶι F 21 ὑπόμαυρους EF 23 τιμῇ F 27 ἠκηκόει post αὐτοῖς ex C
inserir Ebh.

σποτα βασιλεῦ, ἐξ ὧν σοὶ διηγησάμην γίνωσκε ὡς οἱ τε δύο παῖδες ἐκεῖνοι, ὁ τριετής, φημί, καὶ ὁ πενταετής, περὶ ὧν προειρήκειν σοι, καὶ οὗτος ὁ γηραιὸς καθηγητῆς πολλῇ τῇ γνώσει καὶ τῇ συνέσει κεκόσμηντο· καὶ κατ' ἐκείνους κάμῃ ὁ ἐμὸς ἀπετέλεσεν διδάσκαλος.

5 Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπολαβὼν ἔφη τῷ υἱῷ· γνῶρισόν μοι, τέκνον, τοιγαροῦν πῶς| ἐν μὲν τοῖς προλαβοῦσι τρισὶν ἔτεσιν οὐ μεμάθηκας τὴν νῦν προσγε- A f. 291
νομένην σοι λογιότητα, νυνὶ δὲ ἐν μόνοις τοῖς παρελθοῦσιν ἐξ μηνῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἐσοφίσθης; ὁ δὲ παῖς τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο ὡς· τῷ τότε, βασιλεῦ, ἔτι μου νηπιόζοντος, οὐ συνήργουν ἀλλήλαις αἱ προσοῦσαι μοι τοῦ σώματος
10 καὶ τῆς ψυχῆς αἰσθήσεις· οὔτε γὰρ μου τὸ σῶμα ἀφήλικος πάντη τυγχάνοντος οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ οὔτε ἡ γλῶττα οὔτε ἡ καρδία ἀλλήλοις συνεχρότουσιν πρὸς τὴν τῆς διδασκαλίας μάθησιν· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν ἐστὶ νηπιόφρονα πεφυκότα εὐχερῶς γινῶσιν ἐκδιδάσκεσθαι, καθότι ἅπαν παιδίον ταῖς παιδιαῖς καὶ τῇ ἀργίᾳ ἐνηδόμενον οὐ προσεκτικῶς τὸν νοῦν περὶ τὴν διδασκαλίαν
15 διατίθεται. καγὼ δὲ, ὦ βασιλεῦ, τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ τότε τῇ ἡλικίᾳ τε καὶ τῇ διανοίᾳ διακειμένος, οὐδὲν ἄλλως τῶν διδασκομένων ἡδυνάμην καρπώσασθαι, ἅτε μὴ τούτοις τὸ παράπαν τὸν ἑαυτοῦ νοῦν προσερείδων, ἀλλ' ὡς

RETRACTATIO.

δύο παῖδες, ὁ τριετής, φημί, καὶ ὁ πενταετής, περὶ ὧν πρόην εἶπον τῷ κράτει σου, καὶ οὗτος ὁ γηραιὸς καθηγητῆς πολλῇ τῇ γνώσει καὶ τῇ συνέσει κεκόσμηντο· καὶ
20 ἐμῆ, ὡς νομίζω, κατ' ἐκείνους ὁ ἐμὸς διδάσκαλος ἀπετέλεσεν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη πρὸς τὸν υἱόν· γνῶρισόν μοι λοιπὸν, ὦ υἱέ, πῶς ἐν τοῖς προλαβοῦσι τρισὶν ἔτεσιν οὐ μεμάθηκας τὴν νῦν προσγινομένην σοι λογιότητα, νῦν δὲ ἐν μόνοις τοῖς ἐξ μηνῶν ἐπὶ τοσοῦτον σοφίας ἤρθης;| καὶ ὁ παῖς ἀπεκρίνατο· τότε, p. 138
ὦ βασιλεῦ, νηπιίου ὄντος μου, οὐ συνήργουν ἀλλήλαις αἱ ὑπάρχουσαι μοι τῆς ψυχῆς
25 καὶ τοῦ σώματος αἰσθήσεις· ἐν ἡλικίᾳ γὰρ παιδὸς ὄντος μου τότε οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ ἢ ἡ γλῶττα οὔτε ὁ νοῦς ἢ ἡ καρδία ἀλλήλοις ἡδύναντο βοηθῆσαι πρὸς τὴν τῶν μαθημάτων διδασκαλίαν· οὐδὲ δυνατὸν ἐστὶν ἔτι νηπιόφρονα ὄντα εὐκόλως γινῶσιν ἐκδιδάσκεσθαι, καθότι ἅπαν παιδίον τοῖς παιγνίοις καὶ τῇ ἀργίᾳ εὐφραϊνόμενον οὐ προσέχει τὸν νοῦν ἐν τοῖς μαθήμασι. καγὼ, ὦ βασιλεῦ, τὸν ὅμοιον τρόπον τότε τῇ
30 ἡλικίᾳ καὶ τῇ γνώσει τυγχάνων, οὐδὲν ἄλλως τῶν διδασκομένων ἡδυνάμην καρπώσασθαι, ἅτε μοι τούτοις τοῖς παιγνίοις τὸν νοῦν μου στερεοῦσιν, ἀλλ' ὡς νηπιώδης

1 ὡς] ὅτι C 2 φημί AB, om. C ib. προεῖρήκειν σοι A 3 καὶ τῇ — ἐκείνους om. A
ib. κεκόσμηνται C 4 ὁ ἐμὸς — διδάσκαλος] ὁ διδάσκαλος ὁ ἐμὸς ἀπετέλεσε διδάσκαλος C
ib. ἀπετέλεσε etiam B 5 τοιγαροῦ A, om. C 6 ταῖς B ib. τῇ B 6 sq. προσγενομένη B
7 λογί|οτητα A 8 τῷ τότε A, τότε B ib. ὦ βασιλεῦ C 9 νηπιόζοντος A ib. συνήργουν C
ib. προσοῦσαι μοι B 10 πάνυ B 12 οὐδὲ] οὐ B ib. δυνατὸν ABC ib. ἐστὶ νηπιόφρονα A,
ἐστὶν πιόφρονα B, ἔτι νηπιόφρονα C 13 γινῶσιν εὐχερῶς C 15 δὴ] δὲ C ib. τῇ τε ἡλικίᾳ C
17 μὲ A, μοι B ib. προσερείδων B

19 καθηγητῆς om. F

22 προσγενομένην ex C Ehb.

28 ἀργείᾳ F

νηπιώδης διεσπαρμένον αὐτὸν ἔχων. νυνὶ δὲ ὁ διδάσκαλός μου Συντίπας τὸ νεάζον τῆς ἡλικίας μου περισκοπῶν, οὐκ ἐμβριδῶς με ἐξεδίδασκεν οὐδὲ τοῖς δυσχερεσί κατ' ἀρχὰς λόγοις πρὸς με ἐχρήσατο, ἵνα μὴ τῶ τῶν δυσχερῶν καὶ δυσλήπτων βάρει ἐξ ἀρχῆς καταπονηθεὶς πάντα τῆς ἐμῆς διανοίας ἀπορρίψω τὰ διδασκόμενα—καὶ γὰρ ἤδει μου ὁ διδάσκαλος ὅτιπερ, εἰ ἀμέτρως ἐξ ἀρχῆς 5 με ἐκδιδάξειεν, εὐχερῶς εἶχον αὐτοῦ ἀφηνιάσαι καὶ ἀποστῆναι, ἅτε βασιλέως τυγχάνων υἱός—ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τοῖς λόγοις με διαρρυθμίζων, οὕτω με δεξιῶς εἰς τὸ τέλειον τῆς φιλοσοφίας ἀνήγαγε. κἀγὼ δὲ τελεωτέρας ἐφαπτόμενος φρονήσεως συνετήρουν ἐν τῇ καρδίᾳ πάντα δὴ τὰ παρ' αὐτοῦ μοι ἐκδιδασκόμενα, καὶ συναγαγὼν τὸν πρῶην μου διασπαρέντ' αὐτὸν λογισμὸν τὰ τε ὧτα συντείνας 10 πρὸς ἀκοήν καὶ τὴν γλῶτταν πρὸς λόγων μελέτην τε καὶ πλοκὴν καὶ τὰς χεῖρας πρὸς διάστιξιν συλλαβῶν, οὕτως ἐπὶ καιρὸν τῶν ἐξ καὶ μόνων μηνῶν πάντα δὴ τὰ διδασκόμενα μοι ἀκριβέστατα κατέλαβον καὶ ἐν μεθέξει πάσης φιλοσοφίας καὶ συνέσεως γέγονα, συναραμένης πάντως καὶ τῆς θείας δυνάμεως ἐμοὶ τε καὶ τῇ περὶ ἐμὲ τοῦ μυσταγωγοῦ σπουδῇ.

15

RETRACTATIO.

τὸν νοῦν εἶχον διακεχωρισμένον. νῦν δὲ ὁ διδάσκαλός μου Συντίπας θεωρῶν τὸ νέον τῆς ἡλικίας μου, οὐ βαρέως καὶ ἀναγκαστῶς με ἐδίδασκεν οὐδὲ τοῖς βαρυτέροις ἐξ ἀρχῆς ἤρξατο πρὸς με μαθήμασιν, ἵνα μὴ νέος ὢν ἐγὼ ἀγανακτῆσω καὶ βαρυνθῶ 139 διὰ τὸ μὴ κατανοεῖν με τὰ λεγόμενα καὶ ἅπαντα τὰ διδασκόμενα πόρρω τῆς ἐμῆς ἀπορρίψω διανοίας, καὶ ὅτι ἐγίνωσκεν ὁ διδάσκαλός μου ὡς ἐὰν ἐξ ἀρχῆς εἰς μεγάλα 20 καὶ μικρὰ μαθήματα βάλῃ με, εὐκόλως εἶχον ἀλαζονεύεσθαι καὶ ἐκφυγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, ἅτε βασιλέως ὑπάρχων υἱός· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν προοδοποιῶν ἐν τοῖς λόγοις, οὕτω με πρὸς τὸ τέλειον τῆς ἐπιστήμης τῶν λόγων ἀνέφερε. καὶ ἐγὼ πάλιν τελεωτέρας γεγωνῶς τῆς φρονήσεως ἐφύλαττον ἐν τῇ καρδίᾳ πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ διδασκόμενα, καὶ συνάξας τὸν πρῶην διεσπαρμένον μου νοῦν καὶ ἀνοίξας πρὸς τὸ 25 ἀκούειν καὶ τὴν γλῶτταν εὐστροφον καταστήσας πρὸς τὴν τῶν λόγων πλοκὴν τῶν μεμελετημένων καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν λογισμὸν τῶν λέξεων μεμαθηκῶς ἐξυπηρετεῖν, οὕτως οὖν, ὡς βασιλεὺς θεϊότατε πάτερ, ἐπὶ τῶν ἐξ μηνῶν τὸν καιρὸν πάντα τὰ διδασκόμενα κατέλαβον ἀκριβέστατα, συμμαχούσης καὶ τῆς θείας δυνάμεως ἡμῖν, μετέλαβον τὴν εἰδῆσιν ἀπάσης φιλοσοφίας, ὅσον δυνατόν ἐστιν ἀνθρώποις ἡμῖν οὕσι 30 καὶ ἐξ ἀνθρώπων.

1 αὐτὸν] αὐτῶνον A ib. νυνὶ] ἤδη C ib. συντίπας A, σίντύπας B 2 τῆς οὐλικίας μου A, τῆς ἐμῆς ἡλικίας C ib. μου om. C 3 καταρχὰς AC 4 et 5 ἐξαρχῆς AC
4 ἀπορίψω B 6 εὐχερῶς] εὐχερῶς ἄν C ib. αὐτοῦ] ἀπ' αὐτοῦ C ib. ἀφηνιάσαι A, ἀφηνιάσαι B, ἀφηνιάσαι C 7 ἅλα καταμικρὸν A ib. διάρρυθμίζων A, διάρρυθμίζων (ἕ ex ἰ facta) C, καταρρυθμίζων B 8 τελεωτέρας B 10 τότε ὧτα C ib. συντείνας] συντήναντες A
11 primum καὶ om. B 12 συλλαβ(ῶν) cum ultimae syllabae compendio C, συλλαβῶν AB
ib. καιρῶν A, τὸν καιρὸν B ib. τὸν ἐξ A ib. δὴ om. B 13 μοι τὰ διδασκόμενα B 14 συναραμένης] καὶ συναραμένης B
15 ἐμὲ B, ἐμοῦ A, τοῦ ἐμὲ C ib. τοῦ μυσταγωγοῦ σοῦ B, μυσταγωγούντος C
16 τὸνοῦν F 20 ἐγίνωσκεν] ἐδίδασκεν E 21 μικρὰ] μακρὰ Boiss. 25 διεσπαρμένον F ib. νοῦν] νῦν F ib. τῶ ὡτε ante ἀνοίξας adiecit Ehb. ex C 26 prius τῶν om. D
27 μελετημένων EF ib. τῶν λογισμῶν F 30 καὶ ante μετέλαβον adiecit Ehb.

Τούτοις ὁ βασιλεὺς τοῖς τοῦ παιδὸς ῥήμασι σφόδρα τὴν καρδίαν ἠσθεῖς
 εὐχαριστήριους τῷ θεῷ λόγους | ανέπεμπε, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς σύνεσιν καὶ A f. 202
 φιλοσοφίαν ἐκδιάζων διετέλει τὰ μέγιστα, καὶ τῷ Συντίπα μεγάλας ὁμολογεῖ
 τὰς χάριτας. εἶτα κελεύει παραστῆναι αὐτῷ τὴν πονηρὰν ἐκείνην γυναῖκα,
 5 ἣτις τὸν αὐτοῦ υἱὸν ἀπολέσαι ἐμηχανᾶτο. καὶ ταύτης παραστάσης λέγει πρὸς
 αὐτὴν ὁ βασιλεὺς· ἀνακάλυψόν μοι, ὦ γύναι, μηδὲν κατὰ φόβον ὑποστειλα-
 μένη, τίνος χάριν τὸν ἐμὸν υἱὸν ἀπολέσαι ἔσπευδες καὶ τίς ἦν ὁ τρόπος
 τῆς τοιαύτης σου σκωρίας; ὑπολαβοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ἔφη· οἶδας, ὦ κράτιστε
 βασιλεῦ, ὡς οὐδὲν τι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἰδίας ζωῆς καθέστηκεν προσφι-
 10 λώστερον· κἂν γάρ τις πενία εἴη συζῶν ἢ καὶ τι βιωτικῇ περιπετεία
 πιέζοιτο, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος τῆς οἰκείας ζωῆς περιέχεται. ἐγὼ τοίνυν τὸν
 παῖδά σου τούτου χάριν τῷ σῷ προστάγματι πρὸς ἐμαυτὴν ἔλαβον, ὡς διὰ τὴν
 τοῦ κράτους σου θεραπείαν καταμόνας παρ' αὐτοῦ διαγινῶναι, ὑπὸ ποίας τῆς
 αἰτίας ἐπεχόμενος οὐ φθέγγεται. καὶ διετέλουν παντοιοτρόποις πεύσεσι καὶ θω-
 15 πείαις τοῦτον ὑπερχομένη καὶ τὸ τῆς σιγῆς αὐτοῦ σκληρὸν μελιχίους τοῖς
 λόγοις διαλαίνοσα, ἄχρις ὅτου παρεσκεύασα τοῦτον ἓνα λόγον μοι ἀποκρι-

RETRACTATIO.

Τούτοις τοῖς λόγοις τοῦ παιδὸς ὁ βασιλεὺς πολλὰ τὴν καρδίαν εὐφρανθεῖς
 εὐχαριστήριους λόγους ανέπεμπε τῷ θεῷ, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς σύνεσιν καὶ φιλοσοφίαν
 δοξάζων καὶ ἐπαινῶν ὑπῆρχε τὰ μέγιστα, καὶ τῷ φιλοσόφῳ καὶ διδασκάλῳ μεγάλως
 20 εὐχαριστῶν ἦν. μετὰ δὲ ταῦτα πάντα κελεύει τὴν πονηρὰν ἐκείνην παραστῆναι
 γυναῖκα, ἣτις τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τοιοῦτον ὄντα, ἐτεχνεύετο φονευθῆναι. ἥς καὶ πα-
 ραστάσης ὁ βασιλεὺς λέγει αὐτῇ· φανέρωσόν μοι, ὦ γύναι, καὶ μηδὲν διὰ φόβον ὑπο-
 κρύψης, διὰ ποίαν αἰτίαν τὸν υἱὸν μου ἐσπούδαζες φονευθῆναι καὶ τίς ἦν ἡ ἀφορμὴ
 τῆς τοιαύτης σου κατασκευῆς καὶ μανίας; ἡ δὲ ἀποκριθεῖσα ἔφη· γινώσκεις, ὦ κρά-
 25 τιστε βασιλεῦ, ὡς οὐδὲν ἐστὶ τῶν ἐν κόσμῳ βιούντων ἀγαπητικώτερον ὡς ἡ ζωὴ τοῦ
 ἀνθρώπου· κἂν γάρ τις ἐστὶ πένης ἐπὶ χρόνοις πολλοῖς | ἢ δι' ἀνάγκην τινὰ ἔχασε p. 141
 τὰ πράγματα αὐτοῦ ἢ καὶ ἀδίκως ἀναγκάζεται παρὰ τινος, ἀλλ' ὅμως τῆς ἰδίας
 ζωῆς φροντίζει. καὶ ἐγὼ λοιπὸν τὸν παῖδά σου διὰ τοῦτο ἔλαβον αὐτὸν κατὰ μόνας
 μετ' ἐμοῦ, διὰ τὴν τοῦ κράτους σου θεραπείαν, ὅπως κατὰ μόνας δυναθῶ ἐγνωρίσαι,
 30 διὰ ποίαν αἰτίαν οὐ λαλεῖ. καὶ μετὰ ἐρωτήσεων καὶ κολακειῶν ἤμην συντυγχάνουσα
 αὐτῷ, καὶ λόγους πραεῖς τούτῳ προέτεινα καὶ ἠγαπημένους, ἐμαλάκισα δὲ τὸ στερ-
 ρὸν αὐτοῦ τῆς σιωπῆς μετὰ τοιούτων λόγων, ἕως οὐ οἰκονόμησα αὐτὸν ἀποκριθῆναι

2 ἀνέπεμπε C, ἀνέπεμψε B 3 ἐκδιάζων A, ἐκδιάζων B ib. σύντίπα A, σύντίπα B
 ib. μεγάλας om. C ib. ὁμολόγει C pr., corr. ὁμολόγει 5 τὸν υἱὸν αὐτοῦ B ib. ἀπολέσαι C
 pr., corr. m. sec. ib. παραστησάσης C 8 σκωρίας BC 9 καθέστηκε BC 10 περιπέτεια B
 11 ἰκίας A, ἰδίας C, sed «in marg. γρ. οἰκείας» (Ebh.) 12 ἐαυτῆν A 13 κράτουςου A
 ib. τῆς om. C 14 οὐ om. B ib. παντοιοτρόπως B 14 sq. θωπείαις AB 15 μελιχίους A,
 μεγαλίους B 16 ὅτου παρεσκεύασα A ib. λόγων A

17 in marg. ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος μάλα τὸν Συντίπαν φιλόσοφον τὸν τοῦ υἱοῦ διδάσκαλον,
 ἐπευφραίνεται (ἐπευφραῖ^v F, ἐπευφραίνετο (DE) Boiss.) λίαν ταῖς τοῦ παιδὸς εὐχαίροις ἀπολογίαις
 DEF 25 ἀγαπητικώτερον F, ἀγαπητικώτως D 26 ἔχασε F 31 ἐμαλάκισα F

νασθαι. ὃν δὴ καὶ ὀργίλως καὶ ἀποτόμως φθεγξάμενος εἰρήκει πρὸς με ὡς·
 οὐδέν σοι, γύναι, τό γε νῦν ἔχον ἀποκριθῆσμαι, ἄχρις ὅτου ἑπτὰ ἡμέραι τὸ ἀπὸ
 τοῦδε παρέλθωσιν, καὶ εἰθούτως κατ' ἄξιαν σοι ἀπολογήσομαι. ἐγὼ δὲ τούτῳ τῷ
 λόγῳ σφόδρα ἐκδροηθεῖσα καὶ περιδεῆς λίαν καταστάσα καὶ κινδύνῳ παρὰ τοῦ
 παιδὸς ὑποβληθῆναι ὑφορωμένη, συνεῖδον μηχανικῶς τὸν ἐξ αὐτοῦ διαφυγεῖν 5
 ὄλεθρον, ἀντεῦθεν ὑπὸ σατανικῆς ἐνεργείας παρορμηθεῖσα κατεψευσάμην τοῦ
 παιδὸς σου καὶ δολερῶς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κράτους σου κατηγόρησα. καὶ τὸ ἁμαρ-
 τηθὲν μοι ἐπίσταμαι καὶ φανερῶς τοῦτο καθομολογῶ μὴ κατὰ τι τόδε ἀπαρ-
 νουμένη. τὸ λοιπὸν, ὦ μέγιστε βασιλεῦ, τὰ δοκοῦντά σοι πράξον ἐπ' ἐμοί, καθὼς
 ἂν εὐδοκήσειε τὸ θεοκυβέρνητον κράτος σου. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐμβλέψας τοῖς παρ- 10
 ισταμένοις μεγιστᾶσιν αὐτοῦ, λέγει πρὸς αὐτούς· ὅποιαν ὑμεῖς παρέχετε βουλὴν
 B f. 108 τῇ βασιλείᾳ μου|περὶ τοῦ τοιούτου πράγματος, καὶ ὁποίας ἡ γυνὴ αὕτη τῆς τιμω-
 ρίας ἀξία πέφυκεν; εἰς δὲ τῶν μεγιστάνων ὑπολαβὼν λέγει τῷ βασιλεῖ· δίκαιόν
 ἐστίν, ὦ βασιλεῦ, χεῖρας καὶ πόδας τῆς γυναικὸς ταύτης ἀποτμηθῆναι. ἕτερος
 A f. 293 δὲ|ἀπεκρίνατο λέγων· οὐχ οὕτως ἔχει τὸ δίκαιον ὡς σύ λέγεις, ἀλλὰ προσήκει 15

RETRACTATIO.

μοι κἄν ἓνα λόγον. καὶ ἀπεκρίθην εἰπὼν μοι· νῦν οὐκ ἀποκρίνομαι, ἕως οὐ ἀπὸ
 τῆς σήμερον ἑπτὰ ἡμέραι παρέλθωσι, καὶ ὕστερον ὡς ἐνὶ δίκαιον ἀπολογήσομαι.
 ἐγὼ τοίνυν τῷ λόγῳ τούτῳ διαταραχθεῖσα καὶ περίφοβος λίαν ὅτι μάλιστα γενομένη,
 ὅτι εἰ ὁ παῖς λαλήσει, ἀπαγγελεῖ σου τῷ κράτει ὅσα ὑπὸ σατανικῆς ἐνεργείας παρα-
 p. 142 κινήσεια κατεῖπον καὶ παρεκίνησα τοῦτον, καὶ πανούργως ἐπὶ τοῦ|κράτους σου κατ-
 ηγόρησα. καὶ τὸ σφάλμα μου γινώσκω καὶ φανερῶς τὸ πταίσμά μου καθομολογῶ
 καὶ εἰς οὐδένα λόγον ἀρνούμαι τοῦτο. λοιπὸν, ὦ μέγιστε βασιλεῦ, ὁ σοι φαίνεται
 ποίησον εἰς ἐμέ, ὡς ἂν ὀρίση τὸ εὐσπλαγχνον καὶ θεοπρόβλητον κράτος σου. ἐπὶ
 τούτοις ὁ βασιλεὺς ἀναβλέψας καὶ ἰδὼν τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ καὶ χιλιάρχους, εἶπεν
 αὐτοῖς· τίνα βουλὴν δίδετε ὑμεῖς ἐμοί περὶ τῆς γυναικὸς ταύτης, ὅπερ ἐποίησε πονη- 25
 ρὸν ἔργον, καὶ ποίαν τιμωρίαν ἐστὶν ἄξιον αὐτῆ διδόναι; εἰς δὲ τις τῶν μεγιστάνων
 λέγει αὐτῷ· δίκαιόν ἐστίν, ὦ βασιλεῦ, χεῖρας καὶ πόδας τῆς γυναικὸς ἀποτμηθῆναι.
 ἕτερος δὲ ἀπεκρίνατο· οὐχ οὕτως ἔχει τὸ δίκαιον, ἀλλὰ ζώσης αὐτῆς ἐξορυχθῆναι

1 ὡς om. B 2 δέν A, οὐδέν BC 2 sq. τοαποτοῦδε C 3 παρέλθωσι B, παρέλθοιεν C
 ib. καὶ om. C ib. καταξίαν AB ib. τοῦτο A 4 περιδεῆς AB ib. κινδύνῳ A, κίνδυνον B
 5 ὑπόβληθῆναι A, ἐκβληθῆναι B ib. ὑφορωμένη C pr., mutata l. o in ω m. sec. 6 παρορμη-
 θῆσα AB ib. κετεψευσάμην B 7 τοῦ κράτουςσου A, τῷ κράτει σου B 7 sq. ἁμαρτέν B
 8 τοῦτω B ib. μὴ om. AB, οὐ? Jernst. ib. τῶδε B, om. C 9 in marg. κε C ib. τὸ λοιπὸν AB,
 σὺ δ' C ib. τὰ δοκοῦντασοι πράξον εἶπε μοι A, ἐπ' ἐμοί τὰ δοκοῦντά σοι πράξον C 10 εὐδο-
 κήση A, εὐδοκῆεν B 11 παρέχεται AB 12 τοῦ om. A ib. αὕτη A, ἄτη B 13 ἀξία
 πέφυκεν A, ἐπαξία πέφυκεν B, εἴη ἀξία C 14 τῆς γυναικὸς ταύτης A, om. C qui post ἀποτμη-
 θῆναι inserit αὐτῆς 15 ἀπεκρίνατο λέγων om. C ib. ἔχη B, εὐ ἔχει C, ἔσται A ib. τὸ
 δίκαιον (τῷ δικαίῳ B) ὡς σύ λέγεις AB, φησί μοι τὸ δίκαιον C

ζώσης αὐτῆς ἐξωρυχθῆναι τὴν καρδίαν. ἕτερος δὲ πάλιν τῶν μεγιστάνων ἔφη· τὴν γλῶτταν αὐτῆς ἐκκοπῆναι χρεῶν ἔστιν. ἡ δὲ γυνὴ τῶν τοιούτων ἀκρωμένη ἀποφάσεων καὶ οἴας περὶ αὐτῆς τῷ βασιλεῖ τὰς τιμωρίας ὑποτιθέασιν, τοιοῦτόν τινα μῦθον πρὸς ἐκείνους ἀπεφθέγγατο·

- 6 "Ἔοικεν, ὦ μεγιστᾶνες, λέγουσα, τὰ τε παρ' ὑμῶν ἀποφαινόμενα κατ' ἐμὲ παράδειγμά τινος ἀλώπεκος, ἣτις νυκτὸς εἰς τινα πόλιν εἰσῆρχετο. ἦν δὲ ἡ αὐτῆς εἰσέλευσις διὰ θυρίδος οἰκίσκου γινομένη ἀνδρὸς τινος σκυτέως· ὁσάκις δὲ δι' αὐτῆς τὴν ἐκείνου οἰκίαν εἰσῆρχετο, τὰ τούτου καθήσθιεν δέρματα. εἶτα ὁ σκυτεὺς ἐκεῖνος ἔωρακῶς τὰ γεγονότα ἐν τοῖς αὐτοῦ δέρμασι σπαράγματα,
- 10 εὐθύς αὐτῇ παγίδα ἰσχυροτάτην ἴστησιν. ἡ δὲ ἀλώπηξ μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ αὐτῆς σὺνήθες εἰσερχομένη δι' ἐκείνης πάλιν τῆς θυρίδος, παραχρῆμα τῇ παγίδι συλλαμβάνεται. πονηρὰ δὲ ἡ κερδῶ καὶ ποικιλότροπος τυγχάνουσα, διὰ τινος εὐμεθόδου μηχανῆς τὴν περιέχουσιν αὐτὴν παγίδα διέφυγε, καὶ περιήρχετο πᾶσαν ἐκείνην τὴν πόλιν τοῦ ἐντυχεῖν τινὶ ἑτέρᾳ θυρίδι, δι' ἧς δυνηθεῖν ἐξελεθεῖν
- 15 τῆς πόλεως. . πανταχόθεν περιτετεῖχιστο, καὶ παρ' ὄλην τὴν νύκτα κοπιᾷ-

RETRACTATIO.

τὴν καρδίαν. ἄλλος δὲ τῶν μεγιστάνων ἔφη· τὴν γλῶτταν αὐτῆς ἐκκοπῆναι πρέπον ἔστί. καὶ ἡ γυνὴ τῶν τοιούτων ἀκούσασα ἀποφάσεων καὶ οἴας τιμωρίας ἀξίαν ἀποφαινεται ταύτην, τοιοῦτόν τινα μῦθον πρὸς ἐκείνους ἀπεφθέγγατο· |

- 7 Ὡ μεγιστᾶνες, φαίνονται τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα κατ' ἐμοῦ πρὸς παράδειγμά p. 143
 20 τινος ἀλώπεκος, ἣτις διὰ πάσης νυκτὸς εἰς τινα πόλιν εἰσῆρχετο. καὶ ἦν ἡ ταύτης εἰσέλευσις διὰ θυρίδος τινὸς ἀνδρώπου δέρματα ἐργαζομένου· καὶ ὅσας φορὰς εἰσῆρχετο εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ἔτρωγε τὰ ἐκείνου δέρματα. εἶτα ὁ ἐργαστὴς ἐκεῖνος ἰδὼν ὅσα σχίσματα ἐποίει, ὁ ἐργαστὴς ἐκεῖνος ἐξετάσας διὰ τῆς ἀλώπεκος, εὐθύς κατ' αὐτῆς παγίδα στερεὰν ἔστησε. καὶ ἡ ἀλώπηξ κατὰ τὴν συνήθειαν βουλη-
- 25 θεῖσα εἰσελθεῖν διὰ τῆς θυρίδος, ἐκρατήθη εἰς τὴν παγίδα. πονηρὰ δὲ οὕσα ἡ ἀλώπηξ καὶ πολύτροπος, διὰ τινος εὐτέχνου μηχανῆς τὴν κρατήσασαν αὐτὴν παγίδα διέφυγε, καὶ περιεπάτει κύκλῳ ἐκείνην τὴν πόλιν τοῦ εὐρεῖν ἄλλην τινὰ θυρίδα, ὅπως δυνηθεῖ ἐξελεθεῖν τῆς πόλεως. ὡς δὲ δι' ὄλης τῆς νυκτὸς περιπατοῦσα οὐχ εὐρε τόπον τοῦ

1 ἐξωρυχθῆναι A, ἐξωρυχθῆναι B ib. ἕτερος A, ἄλλος C ib. τῶν μεγιστάνων ἔφη AB, αὐτῶν ἀντέφη C 2 χρεῶν ἔστιν om. C 2 sq. ἀκροσούμενη A, ἀκρουομένη B 3 ὑποτιθέασιν BC 4 τοιοῦτόν τινα μῦθον] τοιόνδε μῦθον τινὰ C ib. ἀπόφθέγγατο A pr., corr. ἀπεφθέγγατο, ἀποφθέγγατο B, ἐφθέγγατο C 5 Ἔοικεν A, Ἔοικεν C ib. μεγιστᾶνες AB ib. τατε A, τὰ τε CB ib. ἡμῶν AB ib. κατεμὲ A, καθ' ἐμὲ B, κατ' ἐμοῦ C 6 παράδειγμά τινος (τῖνός A) ἀλώπεκος AB, παραδείγματι ἀλωπεκός τινος C ib. ἣτις] ἧς τῆς B 7 γενομένη B ib. τῖνός κυτέως A 8 τούτου AB, τοῦδε C ib. καθήσθιεν A, καθήσθιεν BC 10 ἴστησι B 11 αὐτῇ C ib. πάλιν δι' ἐκείνης B 12 ποικιλότηρως B ib. τυγχάνουσα AB, οὕσα C 13 διέφυγεν B 14 πᾶσαν ἐκείνην AB, ἀνά πᾶσαν C ib. τινα ἑτέρα θυρίδα B ib. ἐξελεθεῖν AB, ἐξείναι C 15 ἡ δὲ post πόλεως inserit C ib. περιτετεχίστο A, τετεῖχιστο CB ib. νύκταν A 19 lemma codicum: μῦθος τῆς πονηρᾶς γυναικὸς 22 ἐραστῆς E 23 verbis ὁ ἐργαστὴς ἐκεῖνος seclusis γίνεσθαι post ἐξετάσας inseruit Ehb.

σασα οὐδόλως τινὰ ἔξοδον εὐρηκέναι ἴσχυσε. τῆς δὲ γε ἡμέρας διαυγαζούσης διελογίσατο καθ' ἑαυτὴν καὶ εἶπεν ὡς· εἴπερ ἡ ἡμέρα ἐπιστῆ, πάντως ὑπὸ τῶν κυνῶν θεαθήσομαι, καὶ οὐ πρότερόν μου ἀπόσχονται, μέχρις ἂν μου τὰς σάρκας διαμερίσονται. ἀλλ' ἔγωγε οἶδα τί με δεῖ πεποιηκέναι. καὶ ταῦτα εἰποῦσα πορεύεται ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεως, καὶ αὐτὴν ἐγγὺς τῆς φλιᾶς ἔσωθεν 5 ἔκτανύσασα προσεποιεῖτο νεκρὰ καὶ ἄπνους τυγχάνειν· τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ ἐχρήσατο, προσμένουσα διανοιγῆναι τὴν πύλην καὶ εὐθὺς ἑαυτὴν ἀθρόον δι' αὐτῆς φυγάδα ἔξαγαγεῖν καὶ τοῦ ὑφορωμένου ἀπαλλαγῆναι κινδύνου. οὕτω δὲ αὐτῆς ὡς νεκρᾶς ἀναπεσοῦσης καὶ τῆς πύλης ὑπὸ τὴν ἔω συνήθως διανοιγομένης, ἐωράκει τις ταύτην καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰρήκει· ὄντως ἡ κέρκος τῆς 10 ἀλώπεκος ταύτης λίαν ἐστὶν χρησιμεύουσα εἰς ἔτοιμον σπόγγον μυλικοῦ ἐργαστηρίου. καὶ τοῦτο εἰπὼν, εὐθὺς τὴν ἑαυτοῦ σπασάμενος μάχαιραν, ἀπέτεμεν A f. 294 αὐτὴν. ἡ δὲ ἀλώπηξ τῆς οὐρᾶς|αὐτῆς ἀποτμηθείσης σιωπῶσα γενναίως ὑπή- B f. 109 νεγκεν. εἰτά τις ἕτερος παρερχόμενος καὶ ταύτην ἐωρακῶς ἔλεγεν καὶ οὗτος· ἀκοῆ ἀκήκχα ὡς εἴπερ τις τῶν νηπιαζόντων παιδῶν ἐπὶ πολὺ διατελοῖη κλαυθμου· 15

RETRACTATIO.

ἐκβῆναι, ἐπεὶ κύκλω τετειχισμένη ἡ πόλις ἦν, καὶ τῆς ἡμέρας ἐγγιζούσης ἔλεγεν ἐν p. 144 ἑαυτῇ· ἐὰν|ἡμέρα γένηται, πάντως ὑπὸ τῶν σκύλων κρατηθήσομαι, καὶ οὐκ ἔασουσί με πρότερον, εἰ μὴ τὰς σάρκας μου διαρρήξουσιν. ἀλλ' ἔγὼ γινώσκω τί με δεῖ ποιῆσαι. καὶ δὴ πορεύεται ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεως καὶ ἑαυτὴν πλησίον που τῆς φλιᾶς, τοῦ κατοφλίου, κατέκλινεν, προσποιουμένη νεκρὰν καὶ ἄπνουν ἑαυτὴν εἶναι. 20 οὕτω δὲ αὐτῆς κειμένης ὡς νεκρᾶς καὶ τῆς πύλης τὸ πρῶτ' ἀνοιχθείσης ὡς ἔθος παρὰ τοῦ πορταρίου, εἶδε τις αὐτὴν κειμένην καὶ λέγει πρὸς τὸν πορτάρην· κατὰ ἀλήθειαν ἡ οὐρὰ τῆς ἀλεπούς ταύτης πολλὰ ἐστὶ καλὴ εἰς τὸ σπογγίζειν τὸν μύλωνα. καὶ εὐθὺς ὁ τοῦτο εἰπὼν λαβόμενος μάχαιραν ἔκοψε τὴν οὐρὰν αὐτῆς. ἡ δὲ ἀλώπηξ ἀνδρείως ὑπέμεινε τὸν πόνον τῆς οὐρᾶς. εἰτά τις ἕτερος αὐτὴν ἰδὼν ἔφη· ἐὰν ἔχη 25 τις παιδίον μικρὸν κλαῖον πολλὰ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰς θεραπείαν καλόν, εἰ μὴ τὰ

1 ἔξοδόν τινα C ib. εὐρισκέναι B 2 διελογίετο B ib. ἐπιστάη C ib. πάντως A, πάντων B, om. C 3 κῖν(ων) A ib. θεαθήσομαι B ib. ἀπόσχονται ABC ib. μέχρις] ἄχρις C 4 διαμερίσονται C ib. ὑπούσα A 5 ἐπὶ τὴν πύλην πορεύεται C ib. ἑαυτὴν C 6 πρόσποιήτωνεκρὰ A, προσεποιεῖτο εἶναι νεκρὰ τε C ib. τυγχάνειν om. C 7 τὴν] τῆς πόλεως C ib. καὶ ABC, ὡς Ebh., τοῦ? Jernst. ib. ἀθρόως B 8 ἔξαγαγεῖν A, ἀπαγαγεῖν B, ποιῆσαι C ib. ὑφορωμένου C pr., littera o in ω mutata m. sec. 9 ἀναπεσοῦσης A, ἔκταθείσης C ib. συνήθως om. C 9 sq. διανοιχθείσης C 10 ἑαυτὸν A, αὐτὸν B 11 ἀλλ' ὡπεκος A ib. ταύτης AB, τῆσδε C ib. ἐστὶ C, ἔτι B ib. ἔτοιμον AB 12 καὶ τοῦτο A, ὅς τοῦτ' C ib. εὐθὺς om. C ib. σπασάμενος B, σπασάμενος εὐθέως C, om. A 13 ἀλλώπηξ A ib. ἀποτμηθείσης A, ἐκκοπέσης C ib. γενναίως A 13 sq. υπήνεγκεν A, in ultima syllaba e ex o ut vid. facta 14 παρερχόμενος] παριῶν C ib. καὶ οὗτος] οὕτως C 15 ἀκοῆ om. C ib. εἴπερ A, εἴ C ib. παιδῶν A, om. C 15 sq. κλαυθμηρίζων C, κλαυθμὸν B 16 ἐγκιζούσης F 17 πάντων F 20 φλιᾶς τοῦ κατοφλίου Boiss., seclisuit τοῦ κατοφλίου Ebh. 22 sq. λέγει πρὸς τὸν πορτάρην κατ' ἀλήθειας—μύλωνα affert Du Cange Gloss. s. v. πορτάρης 23 σπογγίζειν D ib. μυλῶνα Ebh.

ρίζων, οὐδὲν ἕτερον αὐτῷ εἰς θεραπείαν καὶ ἀπόπausιν τοῦ πολλοῦ αὐτοῦ
 κλαυθμοῦ ὄνησιφόρον καθίσταται ὡς ὤτα ἀλώπεκος, ἅπερ εἶ γε παρὰ τοῦ παιδίου
 διηνεκῶς ἐπιφέρεται, οὐκέτι ἐπὶ πλείστον ὁ κλαυθμὸς αὐτῷ παραγίνεται. καὶ
 ταῦτα εἰπὼν, εὐθύς τὰ τῆς ἀλώπεκος ἐκείνης ὤτα μαχαίρᾳ ἀπέκοψεν. ὁ καὶ
 5 τοῦτο γενναίως ἢ ἀλώπηξ ἤνεγκεν διὰ τὴν τῆς νεκρότητος αὐτῆς ὑπόκρισιν καὶ
 προσποίησιν. ἕτερος δὲ τις ἐκέισε τὴν διέλευσιν ποιούμενος, καὶ γὰρ, φησὶν, ὧ
 ἄνδρες, ἠνώτισμαι ὡς εἶπερ τις τοὺς ὀδόντας ἀλγῶν ἔσται καὶ ὀδυνώμενος,
 ὀφείλει ἀλώπεκος ἄγειν ὀδόντα καὶ τῷ πάσχοντι ἐπιτιθέναι ὀδόντι· καὶ εὐθύς
 τῆς τοῦ πάθους θεραπείας τεύξεται. οὕτως οὖν κακέϊνος ὁ ἀνὴρ εἰρηκῶς, αὐτίκα
 10 λίθον ἀράμενος, πάντας τοὺς ἐκείνης ὀδόντας συνέτριψεν· κακέϊνη δὲ καὶ ταύτην
 γενναίως ὑπήνεγκε τὴν τιμωρίαν. καὶ οὕτω διετέλει τὰ ἀλγεῖνά ὑπομένουσα,

RETRACTATIO.

ὤτα τῆς ἀλεπούς, τοῦ κρατεῖν αὐτὰ πάντοτε ἐπάνω τοῦ παιδός. καὶ εὐθύς ἔκοψε
 καὶ αὐτὸς τὰ ὤτα αὐτῆς. καὶ ἢ ἀλώπηξ καὶ τοῦτον τὸν πόνον γενναίως ὑπέμεινεν. p. 145
 ἄλλος τις πάλιν παρερχόμενος τὴν ὁδὸν ἐκείνην καὶ ταύτην ἰδὼν ὡς νεκρὰν, εἶπεν·
 15 ἀκήκοά τινος λέγοντος ὡς ἐάν τις τοὺς ὀδόντας πονῇ, καὶ θῆσῃ ἐπάνω ὀδόντα ἀλε-
 πούς, εὐθύς τοῦ πόνου ἐλευθεροῦται. καὶ ἅμα τῷ λόγῳ λίθον λαβὼν, ἅπαντας τοὺς
 ὀδόντας ἐκείνης συνέτριψε. καὶ ἢ ἀλώπηξ πάντα τὰ δεινὰ ταῦτα ὑπέμεινεν ἀνδρικῶς,

1 ἕτερον A, ἄτερον C ib. πολλοῦ om. C 1 sq. κλαυθμοῦ αὐτοῦ C 2 ὄνησιφόρον
 καθίσταται om. C ib. ἅπερ εἶγε A, ἄτινα εἰ C ib. παρὰ τοῦ A, διὰ τοῦ B 3 διηνεκῶς ἐπιφέ-
 ρεται A, τοῦδε φέροιο C ib. οὐκέτι A, οὐκ C ib. ἐπὶ πλείον B, ἐπίπολύ C ib. παρα-
 γίνεται] παρατείνει C 4 εὐθύς om. C 4 sq. ἀπέκοψεν — ἤνεγκεν] ἀπέτεμεν. ἤνεγκε δὲ
 γενναίως καὶ τοῦτο ἢ ἀλώπηξ C 5 in C «inde a pr. διὰ in versu extremo posita (cod. f. 62^r m.)
 usque ad v. εἰσέρχεται p. 116,11 (cod. 63^b in margine superiore) ab alio homine postea exarata
 sunt, ut lacuna quam prior librarius reliquerat expleretur. hic autem pergīt p. 116,11 (f. 63^v) vv.
 πρὸς τὸ usque ad f. 64 versum 5 ab imo margine; inde usque ad libri finem omnia exarata sunt a
 librario altero. post ἐπιεμένοις 129,13 3³/₄ vel 4³/₄ versuum spatium est vacuum» Ehb. «deinde
 incipiunt Theodori Prodromi ad Manuelem Comnenum versus politici, ut nescio qua manus latine
 adscripsit» Jernst. 5 sq. αὐτῆς ὑπόκρισιν καὶ πρόσποίησιν A, αὐτῆς ὑπόκρισιν (καὶ πρόσποίησιν
 omissis) B, ὑποφύγη θάνατον C 6 ἕτερός τῆσδὲ A ib. διέλευσιν ABC ib. ἔφη πρὸς τοὺς
 ἑτέρους post ποιούμενος inserit C ib. καγῶ AC 7 ἠνώτισμαι A, ἠνώτισμε BC ib. ὡς εἶπερ
 τις A, ὡσεὶ πέρις B, ὡς ὑπέρτης C ib. ἀλγῶν BC ib. ἔσται AC, ἔστιν B ib. ὀδυνώμενος A,
 ὀδυνόμενος C, ὀδυνάμενος B 8 ἄλω^{πκ} C, cf. n. ad 110,12 ib. ἄγειν A, ἀγαγεῖν B, ἐκβάλλειν C pr.,
 corr. ἐκβαλλεῖν ib. ὀδόντα A, ὀδον C ib. ἐπιτιθέσθαι C, ἀποτιθέσθαι B 9 πα' C ib. ἐπι-
 τεύξεται B ib. οὕτως A, οὕτος C ib. κακέϊνος ex ἐκεῖνος factum B ib. εἰρηκῶς A, εἰρηκός
 littera ὁ corr. m. sec. in ὧ C 10 ἐκείνης AB, τῆς ἀλώπεκ(ος) C ib. ἀκήνη C ib. δὲ καὶ
 om. B 11 γενναίως C ib. ὑπήνεγκεν B, ὑπέμεινεν C ib. τὴν om. A ib. οὕτω A, οὕτω C
 ib. ἀλγεῖνά A, ἀλγεῖνά C

14 ἄλλός F 15 ὀδόντα], ὀδόντας D 16 τὸν πονον D 17 ὑπέμεινεν D

ἄγρις ὅτου ἕτερός τις ἀνὴρ παρεργόμενος ἔφη ὡς· καὶ γὰρ ἀκήκοα ὅτιπερ εἰς πᾶν ὅτι οὖν ἀκεσώδυνον φάρμακον ἢ τῆς ἀλώπεκος χρησιμεύει καρδία, καὶ ὅτι πάσαις ταῖς νόσοις θεραπευτικὴ ἔστιν. οὕτως οὖν κακεῖνος εἰπὼν, εὐθύς μάχαιραν σπασάμενος ἐξορύξαι τὴν αὐτῆς ἐπειράτο καρδίαν. κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ὥραν ἔτυγεν καὶ τὴν πύλην τοῦ τείχους διηνοιγμένην ὑπάρχειν· καὶ αὐτίκα ἢ ἀλώπηξ ἀθρόον 5 ἐκπηδήσασα, πολλῶ τῷ τάχει διὰ τῆς πύλης ἐξέδραμε καὶ τὸν ἐπηρτημένον διέφυγε κίνδυνον. καὶ γὰρ ὃν τανῦν, ἢ τάλαινα, ὦ βασιλεῦ, πάντα μὲν τᾶλλα ἄπερ οἱ τοῦ κράτους σου μεγιστᾶνες συμβουλευούσι τῇ σκηπτουχίᾳ σου ἐτοιμίως ἔχω ὑπομεῖναι, τὸ δὲ τὴν καρδίαν μου ἐξορυχθῆναι ὑπηνεγκεῖν οὐ δεδύνημαι· θανάτου γὰρ βιαίου τοῦτο παραίτιον πέφυκε.

10

Ἐπὶ τούτοις οὖν ἀποκριθεὶς ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς λέγει τῷ πατρὶ καὶ τοῖς παρεστηκόσι μεγιστάσιν· ἀληθῶς ἢ γυνὴ καὶ πρεπόντως φησὶν· οὐ χρὴ γὰρ τοὺς

RETRACTATIO.

ἕως οὐ ἄλλος ἄνθρωπος περιπατῶν εἶπεν· ἐγὼ ἀκήκοα εἰς πᾶσαν ὀδύνην ὠφελῆν τῆς ἀλώπεκος τὴν καρδίαν, καὶ εἰς ἅπαν νόσημά ἐστιν θεραπευτικὴ. οὕτως εἰπόντος τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου καὶ μάχαιραν λαβόντος πρὸς τὸ τὴν καρδίαν αὐτῆς ἐκβαλεῖν, ἢ 15 ἀλώπηξ εὐθέως πηδήσασα σπουδαίως διὰ τῆς θύρας τοῦ κάστρου ἐξέφυγεν — ἔτυχε γὰρ τὴν πύλην τότε ἠνεωγμένην εὐρεθῆναι — καὶ τοῦ φόνου οὐ ἔμελλε παθεῖν ἡλευ-
p. 146 θερῶθη. καὶ ἐγὼ νῦν, ἢ ἀθλία, ὦ βασιλεῦ, πάντα ὅσα οἱ ἄρχοντές σου συμβουλευού-
ταί σοι ἐτοιμῆ εἰμι ὑπομεῖναι, τὴν δὲ καρδίαν μου ἐκβαλεῖν βιαίως οὐ δύναμαι ὑπο-
μεῖναι· θάνατος γὰρ ἐστὶ τοῦτο πικρὸς καὶ ὀδυνηρὸς.

20

Ἐπὶ τούτοις ἀποκριθεὶς ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς λέγει τῷ πατρὶ καὶ τοῖς παρεστῶσιν ἄρχουσιν· ἀληθῶς ἢ γυνὴ λέγει καὶ πρεπόντως· οὐδὲ γὰρ πρέπει τοὺς φρονίμους καὶ συνε-

1 τις om. B ib. ἔφη· ὡς AC, ἔφησεν· ὡς B 1 sq. ὅτιπερ εἰς πᾶν ὅτι οὖν B, ὅτι περισπᾶν οὖν A, ὅτιπερ οὖν C 2 ἢ τῆς C, ἢ τις A ib. χρησιμέβη AC 3 νόσαις θεραπευτικὸν C ib. ἐστὶ B ib. οὕτως A, οὕτος C ib. οὖν om. B 4 ἐξορύξαι C ib. εἰ αὐτῆς A ib. ἐπειράτο A, ἐπειρα C ib. κατεκείνην AC ib. ἔτυχε B 5 τοῦ τείχους A, τῆς πόλεως C ib. διηνοιγμένην ὑπάρχειν] δ᾽ ἀνοιγθῆναι C ib. ἀθρόως B, om. C 6 τάχος C pr., εἰ supra scripto m. sec. ib. ἐξέδραμε AB, ἀπέδρα: C 7 διέφυγεν κιν C ib. τάλαινα A, ἀθλία C 8 κρά-
τουσου A, κρά|τοῦ σου C ib. μεγιστᾶνες ABC ib. συμβουλευούσῃ A, συμβουλευούσιν B, συνεβουλευούσαντο C ib. τῆς σκηπτουχίαςσου ἐτοιμίως A, τῆ βασιλείᾳ σου, ἐτόμιμος C 9 ὑπομεῖ-
ναι A, ὑπόμειναι (litteris ei eadem ft. m. mutatis in ai) C ib. τὸ δὲ τὴν A, τὴν δὲ B ib. ὑπηνεγκεῖν AB, ὑπενεκεῖν C ib. οὐδύνημαι A, οὐ δύναμαι B 10 τοῦτο om. C ib. πα-
ρέτιον A, παραίτιον C ib. πέφηκε A, πέφυ C, πέφυκεν B 11 ἀποκρι C 12 παρεστικῶσι A, παρεστηκῶσι B, παρεστικῶσι C ib. μεγιστάσιν A, μεγιστάσι B, μεγιστάνοις C ib. ἀληθῶς B, ἀλη C
ib. ἢ om. AB ib. πρεπόντως AB, πρεπόν C «et sic fere ubique syllaba extrema supplenda: supplevi autem, tum demum monito lectore ubi aliquid eius interesse vel dubitari posse videbatur» Ehb. ib. φησὶ B ib. οὐ χρὴ γὰρ BC, οὐ γὰρ χρὴ A

τῶν ἀνδρῶν συνετοὺς καὶ φρενήρεις τὰ παρὰ τῶν γυναικῶν σφαλλόμενα ὑπὸ
 μέμψιν πολλὴν καὶ αἰτίασιν τιθέναι. λοιπὸν αὖν οὐδὲ ταύτῃ τῇ γυναικί τιμωρίας
 καὶ ποινῆς προσήκει ἀπόφασις· ἀλλὰ τοῦτο μόνον θέον ἐπ' αὐτῇ γενέσθαι, ἵνα ἡ A f. 295
 αὐτῆς κεφαλὴ ἀποξυρισθῇ καὶ ἡ ὄψις αὐτῆς ἀσβόλῃ περιχρισθῇ κώδωνά τε
 5 τοῦ αὐτῆς τραχήλου ἐξαρτήσωσιν, εἶτα καὶ ὄνω ἀντιστρόφως αὐτὴν ἐποχεῖσθαι
 παρασκευάσαντες, ἀνά πᾶσαν θριαμβεύσωσι τὴν πόλιν ἔμπροσθέν τε αὐτῇ δύο
 συνπεριέρχονται κήρυκες, ὁ μὲν εἰς αὐτῶν προπορευόμενος ὁ δὲ ἕτερος ὀπιθεν
 ἐπακολουθῶν, οἱ καὶ ὀφείλουσιν βοᾶν εἰς ἐπήκοον πάντων ὅπερ ἡ γυνὴ ἐξηργά-
 σατο ἀτόπημα. οὕτως εἰπόντος τοῦ παιδός, ἦσθη ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῖς λαληθεῖσι, B f. 110

RETRACTATIO.

10 τοὺς τῶν ἀνδρώπων τὰ τῶν γυναικῶν σφάλματα εἰς ἀφορμὴν καὶ μέμψιν καὶ κατα-
 γορίαν μεγάλην ἔχειν. καὶ οὐδὲ αὐτὴν τὴν γυναῖκα πρέπει μεγάλης τιμωρίας καὶ
 παιδείσεως ἀπόφασις· ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐστὶ δίκαιον αὐτῇ γενέσθαι, ἵνα ἡ κεφαλὴ
 αὐτῆς ξυρισθῇ καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς μουτζωθῆναι, καὶ ἐπάνω ὄνου ἐξόπισθεν
 καθίσει καὶ εἰς πᾶσαν ἐκπομπεφθῆναι τὴν πόλιν, δύο δὲ κήρυκες ἦτοι πλατζάριοι
 15 πορεύονται μετ' αὐτῆς ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπισθεν, καὶ λέγειν αὐτοὺς φωνῇ μεγάλῃ
 ὥστε πάντας ἀκούειν, εἴ τι ἄρα κακὸν αὐτῇ εἴργασται. οὕτως εἰπόντος τοῦ υἱοῦ τοῦ

1 prius τῶν om. B ib. φρενήρης A, φρανήροις C pr., supra scripto m. sec. aut
 φρονίμους aut φρονίμοι ib. σφαλλόμενα ABC 1 sq. ὑπὸ μεμψίν πολλὴν καὶ A, ὑπομέμψιν
 πολλὴν καὶ B, ὑπομέμψιν πο^{λλ'} καὶ C, ubi m. sec. litteras ιν πο^{λλ'} καὶ lineola subscripta notavit et
 in marg. ἴν καὶ iteravit 2 ἐτίάσιν C ib. γυναι A, γυνῆ C 3 ποινῆς A, πεινῆς B, ποι C
 ib. προσήκει A, προσεῖ C^{κ'} ib. ἀπόφα C pr., in marg. m. al. ἀποφάναι 3 sq. ἡ αὐτῆς B
 4 ἀπόξυρισθῇ A, ἀποξυρισθ' C^τ ib. in marg. κς C 5 τοῦ C pr., τῆς m. sec. ib. ἐξαρτή-
 σουσιν C ib. αὐ (et in marg. m. sec. αὐτὴν) ἀντιστρόφως C ib. ἐποχεῖσθαι A, ἐποχεῖσθαι B,
 ἐποχίσθαι C 6 παρασκευάσαν C^τ ib. θριαμβεύσοι A, θριαμβεύσωσι B, θριαμβεύσωσιν C
 ib. ἔνπροσθέν A pr., corr. (littera ι erasa) ἔν προσθέν, ἔμπροσθεν C 6 sq. τε—προπορευό-
 μενος] om. A 6 τε αὐτῇ B, δὲ αὐ C, δὲ αὐτῆς Ebh. 7 συνπεριέρχονται B, σὺν περιτρέχον C^τ
 ib. κήρυκε C ib. αὐτῶν B, αὐτῆς C ib. δ' B ib. ὀπιθεν (ἔ ex ἔ facto A) AB, ὀπισθεν C
 8 οἱ A, εἴ (lineola a m. sec. subscripta notatum) C ib. ὀφῆλουσιν A, ὀφείλουσιν C, ὀφείλωσιν B
 ib. βοᾶν A, βοᾶν C, om. B ib. ἐπήκοον A, ἐπήκων B 8 sq. ἐξηργάσα(τ)ο ἀτόπημα(α) ἡ γυνῆ C
 9 οὗτος AC ib. ἦσθη A, ἴσθη C ib. τῆς λαληθεῖσι A, τῆς λαληθη C pr., ita mutatum m. sec.
 ut sit της λαληθεῖ^{σ'}
 13 καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ μουτζωθῆναι Du Cange s. v. μουτζοῦν 14 ἐκπομπευθῆναι
 Boiss. 14 sq. δύο—πορεύονται μετ' αὐτοῦ citat Du Cange s. v. πλατζάριοι 15 ὀπισθεν F
 ib. φωνῇ μεγάλῃ F 16 αὐτῇ κακὸν F

συνεμαρτύρουν δὲ καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἀποδεχόμενοι τὴν γνώμην. καὶ φησὶ πρὸς τὸν παῖδα ὁ βασιλεὺς· ἄριστα, ὦ τέκνον, λελάληκας καὶ συνετώς τῷ ὄντι ἡμῖν συμβεβούλευκας. γενέσθω λοιπὸν ἐπὶ τῇ γυναικὶ ὅπερ ὁ ἐμὸς υἱὸς ἡμῖν συνεβούλευσε. καὶ διεπράχθη ἐπὶ τῇ πονηρᾷ καὶ σχολιᾷ γυναικὶ ὅπερ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς τῷ πατρὶ περὶ αὐτῆς συνήνεσεν. 5

Εἶτα φησὶν ὁ βασιλεὺς τῷ φιλοσόφῳ Συντίπᾳ· ἀνακάλυψόν μοι, ὦ φιλόσοφε, καὶ ἀριδῆλως παράστησον, πόθεν ἢ τοσαύτη σύνεσις καὶ φιλοσοφία τῷ υἱῷ μου προσεγένετο; μὴ τοι ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως φυσικὴν ἔσχε τὴν λογιότητα; ἢ μᾶλλον διὰ τῆς σῆς ἐπιμελείας σεσόφισται; ὑπολαβὼν δὲ ὁ Συντίπας λέγει τῷ βασιλεῖ· ἢ τοῦ υἱοῦ σου σύνεσις ἅμα καὶ γνώσις, ὦ βασιλεῦ, ἄνωθεν αὐτῷ 10 ἐν πρώτοις κεχορήγηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τύχη τὸ τῆς γνώσεως προτέρημα, ὡς οἶμαι, πεπλούτηκεν· ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ἐμῆς πάντως ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς τὸ ἐν γνώσει ἀπαράμιλλον ἔσχηκεν· πλὴν περὶ τούτου

RETRACTATIO.

p. 147 βασιλέως, ἠὲ φράνθη ὁ βασιλεὺς καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες ἐστερέωσαν τὰ λαληθέντα, ἀποδεξάμενοι τὴν τοιαύτην βουλὴν. ὁ δὲ βασιλεὺς φησὶ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ· ὦ τέκνον, 15 καλῶς λελάληκας καὶ φρονίμως ἡμῖν συνεβούλευσας. λοιπὸν γενέσθω ἐπὶ αὐτῇ καθὼς ὁ υἱὸς μου ἡμῖν συνεβουλεύσατο. καὶ ἅμα πάντα ἐγένετο ἐπὶ ἐκείνῃ τῇ πονηρᾷ γυναικὶ ὅσα ὁ νέος τοῦ βασιλέως υἱὸς συνεβουλεύσατο.

Εἶτα φησὶν ὁ βασιλεὺς τῷ φιλοσόφῳ Συντίπᾳ· φανέρωσόν μοι, ὦ φιλόσοφε, καὶ ἀληθῶς ἀπόδειξον, πόθεν ἢ τοσαύτη γνώσις καὶ φιλοσοφία προσεγένετο τῷ υἱῷ μου; 20 μὴ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως φυσικὴν ἔλαβε τὴν λογιότητα; ἢ μᾶλλον διὰ τῆς σῆς ἐπιμελείας σεσόφισται; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Συντίπας λέγει τῷ βασιλεῖ· ἢ τοῦ υἱοῦ σου, δέσποτα, σύνεσις ἅμα καὶ γνώσις ἐκ θεοῦ ἐν πρώτοις κεχώρισται· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὸ τῆς γνώσεως προτέρημα ἔχει· ἐπειδὴ καὶ ἢ ἐμὴ ἐπι-
p. 148 μέλεια καὶ σπουδὴ ἐσμίχθη τούτοις ταῖς δύο, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβεν ὁ υἱὸς σου τὸ 25

1 συνέπιμαρτύρουν A ib. τὴν γνώμην om. C 2 τὸ ὄντι C, om. B 3 σημβεβούλευ-
 κας A, συν^x βεβούλευ C ib. γινέσθ(ω) C ib. ὑμῖν A 3 sq. συνεβούλευσ(ε) C, συμβεβού-
 λευκε B 4 πονηρᾷ γυναικ(ι) καὶ σχολιᾷ C 5 τῷ] τὸ C 6 φησι B ib. σιντίπα A,
 σίντύπα B ib. μοι et 7 μου] μ C 8 προσεγένετο C ib. μὴ τῆ A, μὴ τι B, μὴ C
 εν σί
 ib. γεννήσεως φυσικὴν AB, γν φυ C 9 σίντίπας A, σίντύπας B 10 σύνεσις || ἅμα καὶ σύνεσις
 ἅμα καὶ γνώσις A 11 πρώτοις κεχωρήγηται B, πρῶ κεχωρήγ(η)τ(αι) C ib. ἄλλα A ib. αὐτῆ A,
 αὐτῆ B, αὐτῆ C ib. γν C 12 οἶμαι AB, σοὶ μὲν ἔφης C ib. πεπλούτηκεν A, πεπλου C,
 πεπλούτικεν B «ft. recte, quamvis casu» Jernst. ib. ἔπιτα A, ἐπεὶ B 13 ἀπαράμηλον A,
 ἀπαράμει C λ
 ib. ἔσχηκε C τκ'
 23 κεχάριστα Ehh.

καί τινός μου διηγήσεως, ὦ βασιλεῦ, ἄκουσον. ὁ δὲ βασιλεὺς, φράσον ὁ βούλει, φησί, σοφώτατε Συντίπα. ὁ δὲ τοιαύτης πρὸς αὐτὸν ἐξηγήσεως ἀπήρξατο·

Βασιλεὺς τις ἦν ἐν τοῖς ἔκπαλαι χρόνοις, ὅς δὴ καὶ πλείστους ὑφ' ἑαυτὸν φιλοσόφους ἐπλούτει, ὧν ὁ εἷς ἐτύγγανε τῶν ἄλλων μάλα διαφορώτατος. ἦν δὲ
5 ἐκεῖνῳ τῷ βασιλεῖ καὶ τις ἕτερος ἀνὴρ τὴν ἀστροθεάμονα τέχνην ἄκρως ἐξησκη-
μένος. τῷ γοῦν πρωτεύοντι ἐκεῖνῳ τοῦ βασιλέως φιλοσόφῳ υἱὸς τότε γεννᾶται,
περὶ οὗ δὴ καὶ τῷ βασιλεῖ ἀνηγγέλη. ὁ δὲ εὐθύς τὸν ἀστρολόγον ἐκεῖνον προσε-
καλέσατο καὶ τοῦτον περὶ τοῦ τεχθέντος τῷ φιλοσόφῳ παιδός... πρότερον με-
μαθηκῶς, ἐξήτασε περὶ τῆς αὐτοῦ τύχης· καὶ τῷ βασιλεῖ δεδήλωκεν ὡς ὁ παῖς
10 οὗτος, ὦ δέσποτα, ἐξ ὧν με οἱ τῶν ἀστέρων δρόμοι διδάσκουσι, τὴν τῶν ληστῶν

RETRACTATIO.

ὑπερβάλλειν πάντας ἐν γνώσει. πλὴν περὶ τούτου καὶ τινός μου διηγήσεως ἄκουσον. ὁ βασιλεὺς ἔφη· εἰπέ ὁ βούλει, Συντίπα, τῇ ἀληθείᾳ φιλοσοφώτατε. ὁ δὲ τοιαύτης πρὸς αὐτὸν ἐξηγήσεως ἀπήρξατο·

Βασιλεὺς τις ἦν ἐν τοῖς ἄνωθεν χρόνοις, ὅστις εἶχε μετ' αὐτοῦ πολλοὺς φιλοσό-
15 φους, ἐξ ὧν εἷς ὑπῆρχε τῶν ἄλλων μειζότερος λίαν. ἦν δὲ παρ' ἐκεῖνῳ τῷ βασιλεῖ
ἄνθρωπός τις τὴν ἀστρολογικὴν τέχνην μεγάλως γινώσκων καὶ μετερχόμενος. τῷ
γοῦν πρώτῳ φιλοσόφῳ ἐκεῖνῳ τοῦ βασιλέως γεννᾶται τότε υἱός. καὶ εἶπον τοῦτο τῷ
βασιλεῖ ὡς ὁ δεῖνα φιλόσοφος ἐγέννησεν υἱὸν σήμερον. ὁ δὲ βασιλεὺς εὐθύς τὸν ἀστρο-
λόγον προσεκαλέσατο. καὶ ὁ ἀστρολόγος, πρότερον τὴν γέννησιν τοῦ παιδός ἀκούσας,
20 ἐξέτασεν ἐν τοῖς ἀστροῖς περὶ τῆς τύχης τοῦ παιδός· καὶ ὡς ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἐλά-
λησε τοῦ ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ παιδός, αὐτὸς ἅμα λέγει τῷ βασιλεῖ· ὁ παῖς
οὗτος, ὦ δέσποτα, ὁ νῦν γεννηθεὶς, ἐξ ὧν με διδάσκουσιν οἱ τῶν ἀστέρων δρόμοι, τὴν p. 149

1 βασιλεὺς] βασιλεῦ A 1 sq. δ (ὦ B) βούλει (βοῦλη A) φησί AB, φησ(ιν) ὦ βου C 2 σοφό-
τατε A, σοφο(α)τ(ε) C ib. σιντάπα A pr., corr. σιντίπα, σίντύπα B, σίντη C ib. τοιαύτης A, τιαῦ-
της C 3 δὴ] δὲ compendium C ib. πλῆστους C ib. ὑφέαυτὸν A, ἐφέαυτὸν C 4 ἐπλούτει AB,
ἐπλου C ib. ἐτύγγανεν BC ib. μάλα B, μάλον C ib. διαφορώτατος A, διάφορο C 5 ἀστρο-
θέμονα A 5 sq. ἄκρος ἐξίσκημένος C 6 τότε om. C ib. γεννᾶται AC 7 δὴ om. C
ib. τὸ C ib. ἀνηγγέλη B, ἀνηγγέλθη C ib. βασ(ι)λ(εύς) ante εὐθύς inserit C ib. τὸν]
τον τ(ὸν) A ib. ἐκεῖνον om. C 8 του C ib. lacunam significavit Jernst. 8 sq. μεμαθ(η)-
κ(ώς) C 9 ἐξήτασε A, ἐξήτασεν C ib. τὸ C ib. δεδήλωκε B, δεδήλωκ(ε) C

11 lemma codicum: διήγησις τοῦ φιλοσόφου Συντίπα 17 «in v. υἱός. καὶ desinit cod. F f. 91; f. 92 incipit a v. ἀκούσας (19); media praetermissa sunt» Ebb. 19 ὁ om. D 20 sq. καὶ—παιδός «om. F ab altero v. παιδός ad alterum transiliens» Ebb.

- A f. 296 και κακούργων | πονηράν τύχην κέκτηται, και ἐπί μακροὺς βιοτεύσει χρόνους,
 ἀλλὰ και κατ' αὐτήν τὴν τρισκαιδεκαετίαν τῆς αὐτοῦ ζωῆς μεγίστην κακουρ-
 γίαν και κλοπὴν διαπράττειται. τούτων δὲ οὕτως παρὰ τοῦ ἀστρολόγου ἐκείνου
 ῥηθέντων, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ τοῦ τεχθέντος πατῆρ' πάντως ἤδη φιλαλήθως
 δῆθεν τῷ βασιλεῖ τὰ τῆς τύχης τοῦ τεχθέντος μοι παιδὸς ἐγνώρισας; ὁ δὲ, ναί, 5
 φησιν, ὦ φιλόσοφε· ἀκριβῶς γὰρ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐξετάσας και συζητήσας, εὔρον
 ὅτιπερ ληστής γενήσεται και ληστῶν ὁ χαλεπώτατός τε και ὀλεθριώτατος.
 ὑπολαβὼν δὲ ὁ φιλόσοφος λέγει ἐκείνῳ τῷ βασιλεῖ· ἐγώ γε λοιπὸν τὸν ἐμὸν
 B f. 111 παῖδα ῥυθμίσω τε | και ἐκπαιδεύσω τοῦ μὴ τινα τοιαύτην αὐτὸν πράξιν νενοση-
 κέναι, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἀπηγορευμένων αὐτὸν πρακτέων ἀπέχεσθαι. ὁ μὲντοι 10
 γεννηθεὶς παῖς ὀκτώ μηνας τῆς ἡλικίας ἀνύσας, τῆς μὲν τοῦ μητρώου μαζοῦ

RETRACTATIO.

τῶν ληστῶν και κακούργων κακὴν τύχην ἔχει, και πολλοὺς ἐπιζήσει χρόνους, και τῷ
 τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ μέγα κακὸν και κλεψίαν ποιήσει. τούτων οὕτως
 λαληθέντων παρὰ τοῦ ἀστρολόγου, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ πατῆρ τοῦ τεχθέντος παιδός·
 νῦν λοιπὸν ὅλα κατὰ ἀλήθειαν ἐφανέρωσας τῷ βασιλεῖ τὰ περὶ τοῦ γεννηθέντος μοι 15
 παιδός; ὁ δὲ, ναί, φησιν, ὦ φιλόσοφε· και γὰρ ἀκριβῶς ἐξετάσας τὰ περὶ τῆς τύχης
 τοῦ παιδός, και εὔρον ὅτιπερ ληστής γενήσεται και ληστῶν ὁ χαλεπώτατος. ἀποκρι-
 θεὶς δὲ ὁ φιλόσοφος λέγει ἐκείνῳ τῷ βασιλεῖ· ἐγὼ λοιπὸν τὸν ἐμὸν παῖδα παιδεύσω
 οὕτως ἐν τάξει τοιαύτη, τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν τοιαύτην ποτὲ πράξιν, ἀλλὰ μᾶλλον
 ποιήσω αὐτὸν φεύγειν ἐκ τῶν ἀπηγορευμένων κακῶν πράξεων. ὁ μὲν οὖν γεννηθεὶς 20
 παῖς ὀκτώ μηνῶν γεγονώς, διέκοψεν αὐτὸν τοῦ βυζάνειν τὸ γάλα τῆς μητρός. ὕστερον|

- 1 πονηράν τύχην B, πονηράν γὰρ τύχην A, πονηρίαν C ib. βιώτευσαι A, βιωτέυ τους C
 2 κατ' αὐτήν τὴν B, κατὰ τὴν A, κατὰ τὴν C ib. τρισκαιδεκαετίαν A, τρισκαιδεκαετίαν B, τρεῖς
 και δεκαετίαι C 3 κλοπὴν διαπράττειται C ib. δὲ om. B ib. οὔτος A, οὔτω B, οὔτος C
 3 sq. ἐκείνην τεχθέντων (litteris ερ ex ων ut vid. correctis) A, ἐκείνου om. C 4 πάντα C
 5 δῆθεν om. C ib. τοῦ τεχθέντος] τοῦχθέντος A ib. μοι om. C ib. ἠγνώρισας B 6 φησι B
 ib. γὰρ. om. C ib. αὐτοῦ AB, τοῦ παιδ(ός) C ib. ἐξετάσας BC, ἐξετάσον A 7 ὅτιπερ A
 ib. χαλεπώτατός τε AB, χαλεπώ(α)τ(ος) C ib. ὀλεθριώτατος A, ὀλεθριώτατος B, ὀλεθριό(α)τ(ος) C
 8 ἐκείνῳ om. C ib. ἐγὼ γε A, ἐγὼ σε C 9 ρυθμίσω A, ῥυθμίσω B, ριθμί C ib. τε om. C
 ib. αὐτὸν τιαύτην C, αὐτὸν om. B 10 ἄλλα A ib. μᾶλλον A, μᾶλλον αὐτὸν B ib. τὸν
 ἀπηγορευμένον C ib. αὐτῶν A, om. B ib. πρακταῖον A, πρακταίως aut πρακταίων C
 ib. ἀπαίχεσθαι A, ἀπέχεσθ(αι), τῶν δὲ ἀγαθῶν και ἀξίεπαίων ἀντέχεσθ(αι) C ib. μέντ' C
 11 ὀκτώ μηνας A, ὀκτάμηνος B, ὀκτώ μῆ C ib. ἀνύσας τῆς μὲν] ἀμείψας C
 13 μέγα κακὸν και κλεψίαν ποιουσι Du Cange Append. p. 103 16 ἐξετάσας F
 19 πράξιν ποτὲ D 20 κακῶν] και κακῶν D 21 διέκοψαν D

θηλῆς εὐθύς ἀποτέμενεται. τοῦτον δὲ μετὰ ταῦτα ὁ πατὴρ ἐντὸς οἰκίσκου τινὸς ἐγκατακλείει, καὶ ἤρξατο αὐτὸν διὰ τινων ἀπαλῶν καὶ λυσιτελῶν ἐδεσμάτων ἐκτρέφειν τε καὶ ἀνατρέφειν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτὸν ἀρετὴν ἐκδιδάσκειν καὶ σεμνότητα. καὶ οὕτω σὺν ἀκριβείᾳ τὸν υἱὸν ἀνατρέφων, οὐκ εἶα τινὰ τὸ
 5 παράπαν πρὸς αὐτὸν εἰσέρχασθαι οὔτε ἔξωθεν τοῦ οἰκίσκου τὸν παῖδα προέρχασθαι, ἀλλ' οὐδὲ τῶν πονηρῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πράξεων γινώριμόν τι τούτῳ καθίστα τὸ σύνολον. καὶ οὕτως ὁ παῖς ἀνατρεφόμενος καὶ τοῖς χρόνοις προβαίνων τῆς πεντεκαίδεκαετοῦς ἡλικίας ἤψατο. εἶτα φησὶν πρὸς αὐτὸν ὁ φιλοσοφώτατος τούτου πατήρ· αὔριον, ὦ τέκνον, πρὸς τὸν βασιλέα πορεύσομαι
 10 καὶ σέ μεθ' ἑαυτοῦ ἀπαγαγεῖν πρὸς αὐτὸν βεβούλημαι, ὡς ἂν χαίρειν αὐτῷ προσφθέγῃ καὶ ὡς δεόντως τούτῳ προσομιλήσῃς μετὰ γε τὴν συνήθη καὶ

RETRACTATIO.

δὲ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐγκατακλείει αὐτὸν ἐν ὄσπητίῳ τινί, καὶ τρέφει αὐτὸν μὲ τρυφερᾷ p. 150 καὶ μαλακᾷ βρώσῃ καὶ πᾶσαν παιδείου αὐτὸν ἐκδιδάσκει καὶ ἐντιμότητα. καὶ οὕτως τὸν υἱὸν μετὰ πάσης ἀκριβείας παιδεύων, οὐκ ἀφῆκεν ὅπως τινὰ ποτε τοῦ
 15 ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν οὐδὲ τὸ παιδίον ἔξω τοῦ ὄσπητιοῦ περιπατεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τι κακὸν τῶν τοῦ κόσμου ἀφῆκε τὸν παῖδα μαθεῖν ἢ ἀκοῦσαι. καὶ οὕτως ἀνατρεφόμενος ἤρξατο τὸν πεντεκαίδεκατον χρόνον. καὶ λέγει ὁ πατήρ πρὸς τὸν παῖδα· αὔριον, ὦ παῖ, βουλόμενος ἀπελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα, βούλομαι καὶ σέ γε λαβεῖν· καὶ γίνωσκε πῶς μετὰ τὴν συνήθη προσκύνῃσιν χαιρετήσεις τὸν βασιλέα καὶ ὡς πρέπει χαιρετή-

1 θηλῆς om. C	ib. τοῦτων A, του C	1 sq. τι(νὸς evanuit) εν κατακλί'ει C
2 τινον A, τινα B, τινῶν C	ib. ἀπα C	3 ἐκτρέφειν τε καὶ ἀνατρέφην A, ἐκτρέφην καὶ ἀνατρέφην C
ib. ἀνατρέφον A, ἀνέτρεφεν C	ib. οὐκ' εἶα A, οὐ κεῖα C	5 οὔτε A, οὔτε B, οὐδὲ C
ib. οἰκίσκου A, οἴκου C	6 ἀλλ' οὐδε A	7 τοῦτω A, τοῦτον B, του C
καθίστατο AC	ib. συνόλ(ως) C	ib. οὕτως A, οὐτός C
8 τῆς B, τοῖς A, τὴν C	ib. πέντεκαίδεκαέτους A, πεντεκαίδεκαέτους B, πεντεκαίδε τοῦ ετοῦς C	ib. εἶτα A, εἶτα C «semper» Ehh.
ib. εἶτα A, εἶτα C «semper» Ehh.	ib. φησι B	ib. πρὸς αὐτῶν A, om. B
10 πρὸς ἑαυτὸν βεβούλημαι B, πρὸς αὐτὸν βούλομ(αι) C	ib. αὐτὸ C, om. B	11 προσφθέγξει B
ib. δέωντως A, δέοντος B, δέον C	ib. τοῦτο A, τοῦ C	ib. προσομιλήσεις AB, προσομιλή C
12 ὄσπητίῳ F	ib. μετρυφερᾷ F	15 ὄσπητιοῦ F
		16 τὸν om. F

δουλοπρεπῆ προσκύνησιν. οὕτω μὲν ὁ φιλόσοφος τῷ ἑαυτοῦ ἔλεγεν υἱῷ· καὶ ἦν τοῦτον ἄκρω τῆ διδασκαλίᾳ ἐκπαιδεύσας, ἅτε σπεύδων ψευδῆ ἐναποδείξει τὸν ἀστρολόγον ἐν τῇ ἐκείνου περὶ τούτου προρρήσει. ὁ δὲ γε νεανίας ἀκηκῶς ὅτι-
 περ αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα εἰσαγαγεῖν ὁ πατὴρ ἐβούλετο, ἠγωνία μᾶλλον ἐπὶ τῷ ἀκούσματι, καὶ λογισμοῖς συνεστρέφετο λέγων ὡς· οὐδέποτε ἄλλοτε βασιλέα 5
 τεθέαμαι. καὶ νῦν ἐπεὶ περ ὁ ἐμὸς πατὴρ εἰς τόνδε με τὸν βασιλέα εἰσαγαγεῖν βούλεται, γρῆ καμὲ μυρεψικά καὶ ἀρωματικά εἶδη αὐτῷ προσενεγκεῖν καὶ τῇ
 A f. 297 αὐτῶν προσ|αγωγῇ τὸ κράτος αὐτοῦ ὡς τὸ εἶδος ἐγκωμιᾶσαι· πλὴν ἀλλ' ἐρυθριῶ τοιαῦτά τινα εἶδη ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς ἐπιζητῆσαι. ἐπίσταμαι δ' οὖν ὅμως τί με δεῖ πεποιθέναι. καὶ ταῦτα εἰπὼν τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐξέρχεται λάθρα 10
 τῆς πατρῴας οἰκίας καὶ πορεύεται πρὸς τὸ τοῦ βασιλέως παλάτιον· εἶτα διο-

RETRACTATIO.

σεις αὐτόν. οὕτω μὲν οὖν ὁ φιλόσοφος ἔλεγε τῷ υἱῷ. ὁ δὲ νέος ἀκούσας τὴν πρὸς τὸν βασιλέα παρουσίαν αὐτοῦ, ἠγωνίζετο μᾶλλον ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ πατρὸς καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν ὅτι· ἐγὼ οὐδέποτε βασιλέα τινα εἶδον. καὶ ἐπειδὴ ὁ πατὴρ μου ἀρτίως
 p. 151 λέγει μοι προσκυνῆσαι τούτῳ, πρέπει με ἀρωματικά εἶδη προσαγαγεῖν τῷ βασιλεῖ, 15
 ὅπως διὰ τῆς ὀσμῆς τούτων καὶ εὐωδίας ἐγκωμιᾶσαι τὸν βασιλέα· ἀλλὰ ἐντρέπομαι ζητῆσαι ταῦτα τῷ πατρί μου, ἀλλ' ὅμως πρέπει ποιῆσαί με τοῦτο. ὅτε καὶ τῇ ἐπελθούσῃ νυκτὶ ἐξέρχεται κρυφίως ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἀπέρχεται εἰς τὸ

1 οὕτω A 1—5 in C «bibliopegae culpa folii 63^r versus ultimus paucis apicibus exceptis totus, paenultimi pars inferior, folii 63^r versus primi pars superior interciderunt. quae e vestigiis cognosci possunt litterae, eas adscripsi integras, quae perierunt, uncis inclusi. notandum tamen in priore versu praeterea accentuum partem esse servatam» Ebh., cuius relatione cum codice comparata haec fere sibi visus est in eo legisse Jernstedt: (οὐ)τ(ο) (μ)έν (ὁ) φιλόσοφος (τῷ

ἑαυτοῦ υἱῷ) ἔλεγε(ε) καὶ ἦν τοῦ(τον) ἄκρος τῆ διδασκαλείας ἐκπαιδεύ ἅτε σπεύ ψευδ(ῆ) | . . . | ὁ π(α-
 τ)ήρ εἰς τὸν βασιλ(έα) εἰσαγαγεῖν βουλέ ἠγ(ον)ι μαλλ(ον) ἐπιτιακ(ου)σ. καὶ λογ(ι)σ συνεστρέφε λέγ(ων)
 cf. n. ad. 116, 11 2 σπεῦδ(ον) B ib. ψευδῆ A, δῆ B 3 ἀστρολόγ(ων) A, ἀστρολόγ(ον) B ib. προ-
 ρήσει B ib. δέ γε A, δέ B 4 εἰσαγαγεῖν A, ἀγαγεῖν B ib. ἠγωνία A ib. τὸ A 5 οὐδέποτε

ἄλλοτε A, οὐδέποτε ἄλλον B, οὐδὲ ἄλλο τὸν C 6 ἐπεὶ περ om. C ib. εἰς τόνδε με τὸν βασιλέα
 εἰσαγαγῆν A, εἰς τόνδε τὸν βασιλέα ἀγαγεῖν B, εἰς αὐτ(όν) εἰσαγαγεῖν μ(ε) C 7 καμὲ A,
 καμ C ib. εἶδη A ib. αὐτ(όν) προσενεγκ C 7 sq. καὶ τῇ αὐτῶν προσαγωγῇ] καὶ τι ἐτ(ε)ρ(ον)

καὶ C 8 ὡς] ὅς C ib. ἐγκωμιᾶσαι A, ἐγκωμιᾶσαι B, ἐγκωμιᾶσαι C 8 sq. ἀλλεῖθριῶ
 ταῖβ(α) A, ἀλλεῖθριῶ τοῖ αὐτά C 9 εἶδη C «ut saepe» Ebh., ἦδει B ib. δ' om. C 10 ὅμος C
 ib. δεῖ πεποιθέναι A, δῆ πεποιθέν(αι) C ib. καὶ ταῦτα εἰπὼν om. C ib. ἐπὶ οὔση C

11 οἰκίας A, οἰκίας C ib. πορεύεται] εἰσέρχ C ib. in C «a verbo πρὸς manus prima loco consueto paginam incipit: quae leguntur inde a vv. ὁ πατὴρ εἰς τὸν (116, 4) ab manu altera in superiore margine litteris minutis postea adscripta sunt» Ebh.

16 ἐγκωμιά D 18 ἀπέρχεται] πέρχεται D

ρυγὴν τινα κατὰ τοὺς κλέπτας ἐν τῷ τούτου τείχει ποιησάμενος, εἰσέδου τὰ βασιλεία ἕως αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος. καὶ αὐτίκα ὁ βασιλεὺς ἔξυπνος γενόμενος ἀθρόον αὐτὸν ἐωράκει, καὶ τῇ αὐτοῦ θέα δειλία συνεσχέθη. καὶ θροοῦμενος τὰ μέγιστα, καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν ὡς· εἰ μὴ πλεῖστον οὗτος ἐφ' ἑαυτῷ τὸ
 5 θάρσος ἐκέκτητο, οὐκ ἂν οὕτως ἄωρι τῶν νυκτῶν τῆς ἐνθάδε κατετόλμησεν B f. 112
 εἰσελεύσεως· καὶ εἶπερ αὐτῷ ἀντικαταστήναι πειράσομαι, ἴσως ἀνελεῖν ἐπιχειρήσει με. ταῦτα οὖν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος συλλογισάμενος καὶ ἡσυχάσας μᾶλλον, παραχωρεῖ τὸν νέον ἐκεῖθεν εἰληφέναι εἴ τι δὴ καὶ βουλευθείη. καὶ δὴ ἐκτείνας ἐκεῖνος τὰς χεῖρας, τῶν ἐκεῖσε κειμένων βασιλικῶν ἤψατο ὑφασμάτων,
 10 καὶ τινα τούτων σινδόνα ἐξείλκυσε πολλοῦ γε τιμωμένην. ἦν δὴ καὶ μόνην λαβῶν καὶ τοῦ παλατίου ἐξελθὼν, εὐθύς ταύτην ἀπεμπόλησε, καὶ ἐκ τῆς τιμῆς μυρσίνης ἀρώματα καὶ ἕτερα μυρεψικά εἶδη δαψιλῶς ὠνήσατο. ὁ μέντοι βασιλεὺς οὐδένα τὴν τοῦ νέου νυκτερινὴν ἐπιστασίαν τὸ παράπαν ἐγνώρισεν. ἔωθεν οὖν ὁ φιλόσοφος τὸν ἑαυτοῦ παῖδα παραλαβὼν, πρὸς τὸν βασιλέα πορεύεται· καὶ
 15 εἰσελθόντες, ἐπὶ τῆς γῆς αὐτὸν προσεκύνησαν. καὶ εὐθύς ὁ παῖς τὰ ὠνηθέντα ἐκεῖνα εὐώδη καὶ τερπνότατα εἶδη τῷ ἀνάκτορι προσήνεγκεν, καὶ δι' αὐτῶν

RETRACTATIO.

παλάτιον· καὶ τρυπήσας τὸν τοῖχον τοῦ παλατίου, εἰσῆλθεν ἐντὸς εἰς τὸ βασιλικὸν κραβάτιον. καὶ ὁ βασιλεὺς, ἄμα γενόμενος ἔξυπνος, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐταράχθη. καὶ δειλιάσας καὶ πολλὰ φοβηθεὶς ἔλεγε πρὸς ἑαυτὸν ὅτι· ἐὰν μὴ οὗτος ὁ κλέπτης εἶχε
 20 πολλὴν δύναμιν, οὐκ ἂν οὕτως περὶ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἐτόλμησεν εἰσελθεῖν· καὶ ἐὰν ἀντιπαραστῶ αὐτῷ, ἐπιχειρήσει ἀνελεῖν με. ταῦτα καθ' ἑαυτὸν βουλευσάμενος καὶ σιωπήσας, ἀφῆκεν ἄδειαν τῷ κλέπτῃ. τότε ὁ νέος ἀδείας ἐπιλαβόμενος, ἀπλώσας εἰς τὰ ροῦχα τοῦ βασιλέως, ἔλαβε μίαν σινδόνα πολλῆς τιμῆς ἀξίαν. ἐκείνην γοῦν
 μόνην τὴν σινδόνα λαβὼν, ἐξῆλθε τοῦ παλατίου. καὶ εὐθύς ταύτην διαπωλήσας, ἀπὸ
 25 τῆς τιμῆς τῆς σινδόνης μυρσίνας καὶ ἄλλα μυριστικὰ ἡγόρασε πολλά. ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς οὐκ ἐγνώρισε τὸν κλέπτην τῇ νυκτὶ ἐκεῖνη. τῇ δ' ἐπαύριον λαβὼν ὁ πατήρ τὸν παῖδα πρὸς τὸν βασιλέα ἐπορεύετο· καὶ εἰσελθόντες προσεκύνησαν αὐτὸν μέχρις ἐδάφους. καὶ ὁ παῖς ἄμα τὰ εἶδη ἅπερ ἡγόρασε μυριστικὰ καὶ λίαν εὐμορφα τῷ βασιλεῖ προσήνεγκε, καὶ χάριν τῶν μυριστικῶν ἐκείνων ἤρξατο ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπα-

1 τοὺς om. C ib. τούτου] τοῦ A ib. τείχει] τοίχω C 3 ἀθρόως ἑαυτὸν B 4 καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν A, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν οὕτως C ib. πλεῖστον] ἐπιπλεῖστον C ib. ἐαυτῷ τῷ A, litteris wt ex om correctis 5 θάρσος B ib. τῆς] τὰ B 6 sq. ἐπιχειρήσει A, ἐπιχειρήσει B 7 ταῦτ' C 7 sq. μᾶλλον ἡσυχάσας C 8 τὸν—εἰληφέναι] τῷ νέῳ τῆς ἐκεῖθεν ἀπολήψεως τοῦ εἰληφέναι τῶν εἰδῶν C ib. εἴ τι δὴ A, εἴ τι C ib. βούλοιο C ib. καὶ δεῖ B, ὅς καὶ C 9 ἐκεῖνος om. C ib. ἐκεῖσε] ταύτη C 10 τιμωμένην] τιμίαν C 11 λαβῶν καὶ τοῦ παλατίου] ἀναλαβῶν τῶν ἀνακτόρων τε C ib. ἀπὴι πόρωθεν. τὴν μέντοι σινδόνα post ἐξελθὼν inserit C ib. ταύτην om. C ib. ἀπημπόλησε B ib. κάκ C 12 μυρσίνης C ib. ἀρωμάτων B ib. δαψιλῶς εἶδη C 13 οὐδὲν BC ib. τοπαράπαν ἐπιστασίαν C 14 ἐπορεύετο B 15 τὴν γῆν C ib. ὠνηθέντα A, ὠνημένα C 16 ἐκεῖνα—εἶδη] ἤδη ἐκεῖνα εὐώδη καὶ τερπνότατα B, εὐώδη ἐκεῖνα καὶ τερπνότατα εἶδη C ib. ἀνακτι C ib. προσήνεγκε C

18 κραβάτιον (DE) Boiss.

21 ἐὰν τι παραστῶ F

22 ἀδείας] τῆς ἀδείας? Ebh.

24 μόνην om. EF

τῆς προσαγωγῆς τοῦτον ἐγκωμιάζειν ἀπήρξατο. ἔφη δὲ καὶ ὁ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν· βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα. ἰδοῦ, ὡς ὄρας, τῷ κράτει σου τουτονί μου τὸν παῖδα παρέστησα, ὃν ὁ σὸς ἀστρολόγος περὶ αὐτὴν τὴν τρισκαιδεκαετίαν τῆς αὐτοῦ ζωῆς ληστρικῆς ἐργασίας μέλλειν κατάρξασθαι προηγόρευσε. καὶ ἰδοῦ νῦν πεντεκαιδεκαετῆς γέγονεν, καὶ οὐδαμῶς κλοπὴν ἐξηργάσατο· λοιπὸν 5 οὖν ψευδῆς ὁ ἀστρολόγος ἤδη πεφώραται, καὶ αἱ τούτου προρρήσεις ληρώδεις ἀπεδείχθησαν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖνος περιέργως τῇ ὄψει τοῦ νεανίσκου ἐνατενίσας, ἐπέγνω ὡς ἐκεῖνος ἦν ὁ τὴν διορυγὴν τῇ νυκτὶ ἐργασάμενος κλέπτης καὶ τολμηρῶς εἰσὺς τὰ βασίλεια καὶ τὴν ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ κλοπὴν ποιησάμενος. καὶ ὑπολαβὼν, οὗτός ἐστιν, ἔφη, ὁ κατὰ τῆς βασιλείας μου εἰσεληλυθὼς 10 κλέπτης. καὶ ἐπιστώθη μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ ἢ τοῦ ἀστρολόγου προαγόρευσις. Ἐκ ταύτης μου τῆς διηγήσεως, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, γινῶθι ὅτι ἐκάστου τῇ γεννήσει

RETRACTATIO.

νεῖν τὸν βασιλέα. εἶπε δὲ ὁ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν· ὦ βασιλεῦ, ζῆθι εἰς τὸν αἰῶνα. ἰδοῦ, καθὼς ὄρας, τῇ βασιλείᾳ σου προσέφερον τὸν παῖδά μου, ὑπὲρ οὗ ὁ ἀστρολόγος σου εἶπεν· ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς ἡλικίας αὐτοῦ μέλλει ἄρξασθαι τοῦ γε- 15 νέσθαι ληστής· καὶ νῦν ἰδοῦ πεντεκαίδεκα ἐτῶν γεγονώς οὐδὲ κἄν κλεψίαν ἐποίησε· καὶ λοιπὸν ὁ ἀστρολόγος σου ψευδῆς φαίνεται, καὶ ἀπὸ τούτου ὅσα φαίνεται προ- p. 158 λέγων φλυαρίαι ἀπεδείχθησαν νῦν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ τούτοις τοῖς λόγοις ἀκριβῶς καὶ μετὰ περιεργείας ἀτενίσας τῷ προσώπῳ τοῦ παιδὸς καὶ τὸ σχῆμα, ἐγνώρισεν ὡς αὐτός ἐστιν ὁ τὸν τοῖχον τρυπήσας καὶ ὡς τολμηρὸς κλέπτης καὶ ἀνάσχυντος τὴν ἐν τῇ 20 στρωμνῇ τοῦ βασιλέως σινδόνα οὗτος ἐκλεψε. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς εἶπε τῷ φιλοσόφῳ· οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τῆς βασιλείας εἰσελθὼν κλέπτης. καὶ ἀπὸ τούτου μᾶλλον ἐπιστεύθη ἢ τοῦ ἀστρολόγου πρόγνωσις ἀληθῆς εἶναι. Ἀπὸ ταύτης οὖν τῆς διηγήσεως λοιπὸν γίνωσκε, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, ὅτι ἐκάστου ἀνθρώπου τῇ γεννήσει χωρισμένη τις ἀπὸ θεοῦ κεῖται τελείωσις ἐγνωσμένη, οὐχ ὀρισμένη ἡμῖν, ἢ εὐτυχίας 25 ἢ ἀτυχίας, ἀλλ' οὐδὲ προτρεπομένη παρὰ θεοῦ· καθὼς καὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ σοῦ

1 προαγωγῆς B ib. ἔφησεν B 2 τουτονί] τουτονί δὴ B 3 τρισκαιδεκαετίαν A, τρισκαιδεκαετή B, τρισκαιδεκαετίαν C 4 προηγόρευσεν B 5 πέντεκαιδεκαετῆς A, πεντεκαιδεκαετής C ib. γέγονεν B, ἐγεγόνει A, γέγονε C ib. ἐξεργάσατο C 5 sq. λοιπόνου A, τοίνυν C 6 ψευδῆς A ib. καὶ ἀβτοῦ τοῦ προρίσεις A 7 ἀπεφάνθησαν C ib. ἐκεῖνος om. C ib. νεανίσκου A, νέου B 8 ἐπέγνω] ἐπεγνωίκε αὐτόν C ib. ἐκεῖνος ἦν A, οὗτός ἐστιν C ib. ὁ τὴν A, ὁ τὴν ὁ τὴν B 8 sq. κλέπτης καὶ τολμηρὸς A, καὶ κλέπτης τολμηρὸς B 9 κίτόνι A 10 ἐστιν om. B ib. κατὰ τῆς βασιλείας μου εἰσεληλυθὼς om. A 11 ἐπιστώθη] ἐπίτῃ A 12 ὦ—θτι] γινῶθι, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, ὡς C

16 οὐδὲ—ἐποίησε citat Du Cange Append. p. 103 17 ψεύστης D 19 τῷ σχήματι Ebb. 25 τοῦ θεοῦ (DE) Boiss. 26 παρατρεπομένη vel ἀποτρεπομένη conit. Ebb. 26 sq. τοῦ υἱοῦ σου (DE) Boiss.

ἰδία τις ἀπόκειται παρὰ θεοῦ ἔκβασις εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας· ὡσπερ ἐν μὲν τῇ τοῦ σοῦ υἱοῦ γεννήσει ἀπέβη αὐτῷ ἐσύστερον τὰ εὐχρηστα καὶ ἐπαινετὰ καὶ εὐτυχίας ἀνάμεστα, ἐν δὲ τῇ γεννήσει τοῦ τεχθέντος παιδὸς τῷ φιλοσόφῳ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, περὶ οὗ προεδιελαβόμεν σοι, ἀπέβη τὰ ἄχρηστα καὶ φευκτέα
5 καὶ ἀπόβλητα καὶ ἀτυχίας πεπληρωμένα.

Ταῦτα τῷ βασιλεῖ Κύρῳ τοῦ Συντίπα διηγησαμένου, φησὶν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα· φράσον μοι, περιπόδητον|τέκνον, πῶς ἄρα καὶ ποίῳ τρόπῳ B f. 118 ὁ σὸς μυσταγωγὸς Συντίπας τὴν τοσαύτην σε φιλοσοφίαν ἐξεδίδαξεν; ὁ δὲ παῖς τῷ πατρὶ ἀπεκρίνατο· ἐπειδήπερ εἰσέτι, ὧ δέσποτα, περὶ τούτου μαθεῖν συζητεῖς, 10 γνωρίζω αὐθις τῷ κράτει σου ὡς παραλαβὼν με ἀπὸ σοῦ ὁ ἐμὸς διδάσκαλος καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ οἶκον ἀπαγαγὼν, εὐθύς οἰκίσκον νεωστί μοι ἐδέειματο· καὶ τοῦτον ἔσθωθεν κοσμίως περιχρίσας καὶ λευκότητι καταγλαίσας, πάντα ὅσα ἐμελλεν ἐκδιδάξαι με ἐν τοῖς τοῦ οἰκίσκου τοίχοις ἀνιστόρησε καὶ γράμμασιν διεστίξατό τε καὶ ἀκριβῶς ἀνετάξατο, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σε- 15 λήνην καὶ τοὺς ἀστέρας ἐν τούτοις ἀνεζωγράφησεν. ἐνεχάραξε δὲ τοῖς αὐ-

RETRACTATIO.

υἱοῦ γέγονεν, ὅτι οὐκ ἐν ἀρχῇ τῆς ἡλικίας παιδίον ἔμαθην, ἀλλ' ὕστερον εἰς ἀνδρὸς ἡλικίαν ἔλθὼν· συνῆλθον οὖν αὐτῷ τὰ καλὰ καὶ ἐπαινετὰ καὶ εὐτυχίας γέμοντα ἔργα· ἐν δὲ τῇ γεννήσει τοῦ παιδὸς τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου, οὐ|εἶχεν ἐκεῖνος ὁ βασι- P. 154
λεὺς, συνῆλθε τῇ τύχῃ αὐτοῦ τὰ μισαρά καὶ ἀτυχίας μεστά.

20 Ταῦτα τῷ βασιλεῖ Κύρῳ τοῦ Συντίπα διηγησαμένου, φησὶν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα· εἰπέ μοι, περιπόδητόν μου παιδίον, πῶς ἄρα καὶ ποίῳ τρόπῳ ὁ διδάσκαλός σου Συντίπας τὴν τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐδίδαξεν; ὁ δὲ παῖς τῷ πατρὶ ἀπεκρίνατο· ἐπειδήπερ νῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ζητεῖς μαθεῖν, ὧ βασιλεῦ, γνωρίζω πάλιν τῷ κράτει σου ὡς παραλαβὼν με ἀπὸ σοῦ ὁ διδάσκαλος καὶ ἀγαγὼν με εἰς τὴν οἰκίαν 25 αὐτοῦ, εὐθύς ἔκτισε νέον οἶκον· καὶ χρίσας αὐτὸν μετὰ λευκοῦ, ἀσβέστου δηλονότι, κατελάμπρυνε τοῦτον. εἶτα ὅσα ἐμελλε τοῦ διδάξαι με, ἰστόρησεν αὐτὰ ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ οἴκου καὶ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἐχώρισε διὰ γραμμάτων καὶ μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα συνετάξατο, καὶ τὸν ἥλιον δὲ καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας ἐκεῖ ἐζωγρά-

1 ἀπόκειται] ἀπίκει τὰς B ib. καὶ ἀτυχίας om. C ib. ὡσπερ ἐν μὲν] ὥστε B
2 ἐσύστερον ἀπέβη αὐτῷ C 4 περιού A, om. B ib. προελαβόμεν B, προδιελαβόμεν C
ib. φευκτεία B 6 συντίπα A, σίντύπα B, συντύπα C ib. φησί B 7 φράσαι A ib. ὁποῖω C
8 συντίπας A, σίντύπας B ib. ἐξεδίδαξε B 9 εἰσέτι A, εἰς ἐστιν B, εἰ σέ τι C ib. συζητεῖς
etiam C 11 νεωστί μοι] νεωστίμω A 12 κοσμίος A, κοσμίσας B ib. περιχρώσας A
13 ἐμμελεν A, om. C inserto ἔδει post με ib. οἴκου C ib. ἀνιστόρησε AB ib. γράμμασι C
14 τε] με B 14 sq. καὶ τὴν σελήνην om. A 15 τοῦτοις A, τοῖσδε C

16 παιδίον (DE), παιδί ὄν F, παιδίον ὄν Ebh. 17 συνῆλθεν? Ebh. 19 μισαρά F
22 σου om. (DE) Boiss. ib. σε post τοσαύτην adiecit Ebh. ib. πατρὶ] παιδί F 25 ἀσβέστου
δηλονότι secluisit Ebh.

τοῖς τοῦ οἰκήματος τοίχοις καὶ τὰ δέκα κεφάλαια τῆς τε σοφίας τῆς γνώσεως καὶ τῆς διδασκαλίας. ὦν τὸ πρῶτον κεφάλαιον περὶ σκαιοῦ τε καὶ λοιδοροῦ παρειαγῆ ἀνδρὸς, ὃς ὦν μεταξύ δύο τινῶν εἴτε ὁμαιμόνων εἴτε προσφιλῶν διενέξεις τε καὶ διαμάχας ἀναρριπίζει. τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ φιλοσόφου παρίστησιν ἀνδρὸς, ὃς πολλήν τῷ ἑαυτοῦ προσφιλεῖ ἐμποιεῖ τὴν ὠφέλειαν. τὸ τρίτον κεφάλαιον περὶ δολιόφρονος ἀνδρὸς εἰσηγεῖται, ὃς οὐκ ἐπινοστάζει τῷ κακῷ πῶποτε δόλους καὶ σκεωρίας κατὰ τοῦ ἐτέρου συρράπτων, ἐκείνου μὴ εἰδότος. τὸ τέταρτον κεφάλαιον περὶ ἀνδρὸς ἐστὶν ἀπρεπῶς ἐτέρῳ προσονειδίζοντος τὴν ἐκείνου τῷ σώματι ἐνουπάρχουσαν ἐκ λέπρας ἴσως ἀσχημοσύνην. τὸ πέμπτον κεφάλαιον περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀποφαίνεσθαι τινα περὶ τινος πράγματος ἢ κατηγορίας, πρὶν ἢ τὴν ταύτης διαβεβαιωθείη ἀλήθειαν. τὸ ἕκτον κεφάλαιον περὶ τοῦ μὴ δεῖν τινὰ ἐπὶ ἄφρονι ἀνδρὶ καὶ ἰδιωτικῶς ἔχοντι πεποιθέναί. τὸ ἑβδομον κεφάλαιον περὶ φθονεροῦ ἀνδρὸς ἐκδιδάσκει ζηλοτύπως πρὸς ἐτέρους ἀνδρας ἔχοντος διὰ

RETRACTATIO.

ψησε. ἔγραψε δὲ καὶ τὰ δέκα κεφάλαια τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς διδασκαλίας. ὦν πρῶτον κεφάλαιον περὶ ἀπαιδευτοῦ καὶ ὑβριστοῦ ἀνδρὸς· ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀνθρωπος μέσον ἀδελφῶν καὶ φίλων φιλονεικίας καὶ μάχας ἐγείρει. τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ φιλοσόφου ἐδίδαξεν ἀνδρὸς· ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀνθρωπος μεγάλην ὠφέλειαν ποιεῖ τῷ φίλῳ αὐτοῦ. τὸ τρίτον κεφάλαιον περὶ δολιόφρονος ἀνδρὸς καὶ πονηροῦ, καὶ ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀνθρωπος οὐδέποτε ἀγανακτεῖ δόλους κατασκευάζει καὶ κακοῖς κακὰ συρράπτει κατὰ τοῦ πλησίον, ἐκείνου μὴ γινώσκοντος. τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἦν περὶ ἀνθρώπου ὀνειδίζοντος ἀπρεπῶς ἐτέρῳ ἀνθρώπῳ πῶς ἢ ἀπὸ ἀρρωστίας ἢ ἀπὸ ἀσθενείας ἐπισυμβάσης λεπρὸς γέγονεν ἢ ἀφ' ἐτέρου συμβάματος ἀνθρωπίνου ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι περιφέρει ἀσχημοσύνην. τὸ πέμπτον, ὡς οὐ πρέπει τινὰ κριτὴν ἢ ἄρχοντα ἢ βασιλέα ἀπόφασιν ποιεῖν περὶ παντὸς πράγματος, πρὶν καλῶς ἀκούσει καὶ ἐξετάσει τὴν τοῦ πράγματος ἀλήθειαν. τὸ ἕκτον κεφάλαιον, ὅτι οὐ πρέπει τινὰ ἐλπίζειν εἰς ἄνθρωπον ἄφρονα καὶ παντελῶς ἰδιώτην. τὸ ἑβδομον ἐρμήνευε περὶ ἀνδρὸς φθονεροῦ, ζη-

1 τοῦ οἰκήματος A, om. C inserto ἐν καλλωπίσμασι post τοίχοις 2 prius καὶ om. B
 ib. ὦν A, ὦ B 3 ὃς ὦν] ὅσον A, ὡς B, ὃς C ib. δύο A 4 ἀναρριπίζει AB ib. κεφάλαιον om. C 4 sq. ἀνδρὸς παρίστησιν C 5 ὃς A, ὡς B ib. τῷ] τὸ AB ib. προσφιλεῖεν ποιεῖ B 6 κεφάλαιον om. C ib. ὃς A, om. B ib. οὐ|κεπινοστάζει A, οὐκ ἐπὶ τινὶ στάζει B, οὐκ ἐπινοστάζειν οἶδε C 6 sq. τῷ κακῷ πῶποτε A, πῶποτε τοῖς κακοῖς C 7 σκαιορίας BC ib. συρράπτων A 8 κεφάλαιον om. C ib. ἐστὶ B 9 ἀσχημοσύνην] ἀσχημοσύνην τινα ἢ ἐτερόν τι τοιόνδε C 10 κεφάλαιον om. C ib. μὴ δεῖν AC ib. τιναποφαίνεσθαι τινα A ib. in C in v. πράγματος desinit m. pr. in fine versus; a vv. ἢ κατηγορίας versum incipit m. alt.
 11 πρὶν ἢ τὴν] πρὶν ἢ τὴν C, πρὶν ἢ? Jernst. ib. βεβαιωθείη B, βεβαιωθείη C ib. ἀλήθ, C, ἀλήθεια? Jernst. 11 sq. μὴ τινὰ C, δεῖν τινὰ (om. μὴ) B 12 ἰδιωτικῶς A, ἰδίῳ C ib. εὐδομον A, εὐδομον C 13 ζηλοτύπος A, ζηλοτύπως C ib. ἐτέρους AC ib. ἔχοντα B, ἔχοντα C 14 δέκα] ιβ' E ib. τῆς ter om. D, τῆς ante διδασκαλίας om. etiam F 15 τὸ ante πρῶτον adiecit Ebb. 19 ἀγανακτεῖ] ἀγαπᾷ, ἀεὶ? Jernst., coll. 121,4 ib. κατασκευάζειν? Bursian 20 συρράπτειν? Bursian 22 συμβάματος] συμβάντος F 23 [τ]ὸ εἰς F, τὸ εἰς εἰς D

- τὸ ἐκείνους χρηστοῦ τινὸς ἐπαπολαύειν ἢ ἀξιεπαίνου τινὸς προτερήματος ἐν μετουσίᾳ τυγχάνειν· ὅς δὴ καὶ βασκαίνων ἐκείνοις ἀνιᾶται μὲν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῷ φθόνῳ τήκεται, τοὺς δέ γε διαφθονομένους κατ' οὐδένα τρόπον ἐντεῦθεν λυμαίνεται. τὸ ὄγδοον κεφάλαιον πέφυκεν περὶ τοῦ δεῖν τινὰ πάντας ἀγαπᾶν
 5 καὶ μηδαμῶς τῷ κακοποιήσαντι ἀποδιδόναι τὰ ὅμοια. τὸ ἕνατον κεφάλαιον παρίστησιν ὅτι χρῆ καθὼς τις θέλει ἵνα ποιῇ αὐτῷ ἕτερος, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ ποιεῖν ὁμοίως. τὸ δέκατον κεφάλαιον δηλοῖ περὶ τοῦ μὴ δεῖν τινὰ φιλιούσθαι | καὶ B f. 114 ἀδελφὰ φρονεῖν τοῖς ἀσεβῶς τῶν πράξεων καὶ τυραννικῶς ἔχουσι καὶ ἀδικίας καὶ πλεονεξίας χρωμένοις.
- 10 Ταῦτα οὕτως ὁ βασιλεὺς ταῖς ἀκοαῖς παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐνηχηθεὶς, εὐχαριστηρίου τῷ θεῷ λόγους ἀνέπεμπεν καὶ τὸν Συντίπαν διετέλει ἐγκωμιάζων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δώροις τὸν ἄνδρα φιλοτίμοις ἐδεξιοῦτο.

RETRACTATIO.

- λοτυποῦντος ἄλλους ἀνθρώπους καλῶς πράττοντας καὶ εὐτυχοῦντας, ἢ διότι ἔχουσι προτέρημα ἀξιεπαίνων καὶ διὰ τοῦτο πλουτοῦσιν ἢ διότι ἀγωνίζονται περὶ τὸν βίον ἢ
 15 διότι ἀπὸ πατέρων ἐκληρονόμησαν· καὶ ὁ ἄνθρωπος ὄρων αὐτοὺς φθονεῖ καὶ λυπεῖται καὶ μαραίνεται, διότι μᾶλλον οὐ δύναται βλάψαι αὐτούς. τὸ ὄγδοον κεφάλαιον διδάσκον ἔλεγε· δίκαιόν ἐστι καὶ πρέπον πάντας ἀνθρώπους ἀγαπᾶν καὶ μὴ τῷ κακῶς ποιήσαντι ἀνταποδοῦναι κακόν. τὸ ἕνατον, ὅτι πρέπει ὡς θέλει τις ἵνα ποιῇ ἄνθρωπος εἰς αὐτόν, καὶ αὐτὸς ποιῇ ἄλλους ὁμοίως. τὸ δέκατον κεφάλαιον συνεβούλευε καὶ
 20 μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὰ ἀσεβῆ ἔργα καὶ πράξεις κακὰς καὶ δυναστεύοντας τοὺς πτωχοὺς μὴ φιλίαν ὅλως ποιεῖν μηδὲ τὰ ἴσα πράττειν τοῖς ἀδίκους καὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγαῖς χρωμένοις καὶ χαίρουσι.

- Ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκούσας παρὰ τοῦ υἱοῦ, εὐχαριστηρίου λόγους ἀνέπεμπε τῷ θεῷ καὶ | τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον ἐκάθητο ἐγκωμιάζων καὶ δώροις πολυτελέσει καὶ φιλο- p. 157
 25 τίμοις ἐδεξιοῦτο τὸν ἄνδρα.

1	χρίστοῦ τινᾶ C	ib. ἐπαπολάβειν A, ἐπάπολαβεῖν B	ib. ἀξιεπαίνου AC	2	ὅς A αι τ'
ὡς C	3 τῷ om. C	ib. τίκεται AC	ib. φθονομένους C	4	λημένεται A, λυμενε C τ' π'
ib. πέφυκε C	ib. τινὰς πάντας ἀγαπᾶν A, τινὰς παν ἀγα C			5	τὸ κακοποιήσαντι A, τὸ ποιήσαν κακόν (τὸ correcto ab altera manu in τόν) C
ib. καθεῶ C	ib. καθὼς AC	ib. ποιεῖ A, ποιεῖ B	7	ποιήση ut vid. C	ib. εἶνα C 6 χρῆ A, χρεῖ C
ib. δηλοῖ A, δεῖ C	ib. τοῦ μὴ δεῖν τινὰ A, τοῦ μὴ τινὰ C		8	ἀδελφῶ φρονεῖν B, ἀδελφοποιεῖν C	ib. τὸ δὲ δέκατ(ον) C
ib. τυραννικῶς A, τυραννι C	10 οὕτως A, οὕτω B, οὕτος C	pr., corr. οὕτως		ib. ταῖς ἀκοαῖς A, om. C	ib. ἐνηχυθεῖς A, ἐνηχυθεις B, ἐνήχη C
ib. τὸν συντίπαν A, τὸν συντύπαν B, τὸ σίντίπ(α) C		ib. ἐγκωμιάζων C	12	ἀλλὰ A, om. B	10 sq. εὐχαριστήριους τὸ C
14 περὶ τόν] περιττόν Ebh.	16 βλαίψαι suprascripto βλέψαι D	18 in marg. τοῦτο ἔοικε τῷ εὐαγγελικῷ ῥήτῳ DEF	19 ἵνα post αὐτόν adiecit Ebh.	20 δυναστεύόντων Ebh.	21 φιλίαν] λίαν F

Εἶτα λέγει πρὸς τὸν παῖδα οὕτως· γνώρισόν μοι, τέκνον ποθεινότατον· ἄρα γε τὰ συμβαίνοντά τινα ἐξ εἰμαρμένης καὶ τύχης συμβαίνειν εἰώθασιν; ὁ δὲ παῖς ἔφη τῷ βασιλεῖ· τοῦτο μὲν οὕτως ἔχειν, ὧ δέσποτα, πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οἴονται· πλὴν τὸ αἴτιον τῶν συμβαινόντων λυπηρῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων γίνε- 5 ται μοχθηρίας. οὐ γὰρ δικαίως χρωῖνται ταῖς πράξεσιν, ἀλλὰ σκολιῶς καὶ ἀδίκως. ἔθος γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς, ὅταν τινὶ τῶν φιλοσόφων ἀνδρῶν ἐντυγχάνωσι, τῷ τὰ χρηστὰ καὶ δέοντα καὶ λυσιτελῆ συμβουλευόντι, εἰ μὴ καὶ πλούτῳ κομῶν καὶ τιμῇ διαπρέπων ὁ τοιοῦτος ὑπάρχει, περιφρονεῖν μᾶλλον αὐτὸν καὶ ὡς ἰδιωτικὸν παρορᾶν καὶ μὴ ἓνα τοῦτον ἠγεῖσθαι τῶν φιλοσόφων· διὸ οὐδὲ τὸ οὖς τοῖς ἐκείνου λόγοις τὸ παράπαν ὑποκλίνουσιν. εἰ δὲ τις κατὰ τὸν βίον εὐπραγῶν εἴη 10

RETRACTATIO.

Εἶτα λέγει ὁ βασιλεὺς τῷ παιδί οὕτως· γνώρισόν μοι, ἐρασιμώτατόν μου παιδίον· ἄρα γε τὰ συμβαίνοντά τινα ἐξ εἰμαρμένης καὶ τύχης τινὸς συμβαίνειν εἰώθεν; ὁ δὲ παῖς ἔφη τῷ βασιλεῖ· πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὧ δέσποτα, ὑπολαμβάνουσιν οὕτως ἔχειν· πλὴν πλανώμενοί εἰσιν οἱ οὕτω δοξάζοντες. ἀλλ' ἐμοί γε δοκεῖ ὡς ἡ ἀφορμὴ τῶν λυπηρῶν τῶν ἐπερχομένων τοῖς ἀνθρώποις γίνεται ἐκ τῆς 15 τῶν ἀνθρώπων πλεονεξίας· οὐδὲ γὰρ δικαίως ποιοῦσι τὰς πράξεις αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀδίκως καὶ πονηρῶς. συνήθεια γὰρ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις, ὅταν τινὰ τῶν φιλοσόφων καὶ δικαίων ἀνδρῶν εὕρωσι, κἂν τὰ χρηστὰ καὶ ὠφέλιμα συμβουλευῇ αὐτοῖς, ἔστι δὲ πτωχὸς καὶ οὐ τιμῶσιν αὐτὸν οἱ πλούσιοι, οὐδὲ ὁ κοινὸς λαὸς δοξάζει ἢ ἀκούει ἢ τιμᾷ αὐτὸν, οὐδὲ ὡς φιλόσοφον λέγουσι καὶ τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς ἰδιώτην παραβλέ- 20
p. 158 πουσιν, ὡς πτωχόν· ἐὰν δὲ τις ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ εὐτυχῆς ἦν, τιμῶσιν

1 οὕτως A ib. γνώρισ" μοι A, om. C 2 σὺν βένοντ(α) τινὶ ἐξ ἡμαρμένης τύχ(η)ς C, om. A ib. συμβαίνειν εἰώθασιν A, συμβέβηεν εἰ εἰώθασιν C 3 τῷ βασιλεῖ A, in C τὸ (mutatum a m. alt. in τῷ) βασιλ': «hoc autem modo fere omnes v. βασιλεύς casus exprimuntur» Ehb. ib. οὕτως A, οὕτως C ib. ἔχει A 4 οἴονται C ib. συμβαινόντων A 5 σκολιῶς A 6 ἐστὶν A, ἐστὶν C ib. τῷ delendum? Jernst. 6 sq. τα χρηστὰ A, τα χρῆστὰ C 7 λησυτελῆ A, λυσιτελεῖ C ib. εἰ μὴ A, εἰ μὴ C ib. πλοῦτῳ κομῶν A, πλουτοκομῶν B, πλου κομ(ῶν) C 8 τιμῇ A, μὴ B, τιμῆς C ib. διάπρέπων AC ib. τοιοῦτως AB, τοῦτος C ib. αὐτῶν A 9 ἓνα AC ib. ἡγήσθ C ib. φιλοσόφον C pr., ab eadem manu corr. ib. οὐδε A ib. οὖς A, οὖς C 10 ἔχει C 13 in marg. εὕγε ὧ κατ' βασιλεύς DEF 17 in marg. πάθος ἀναμφίβολον (ἀναφίβ. F) τοῦ καφᾶ, ἦτοι τῶν ἐγχωρίων DF, σημειῶσαι E 18 κἂν τὰ χρηστὰ καὶ ὠφέλιμα om. EF ib. συμβουλευέει D, συμβουλευῇ E corr. 19 οὐ τιμαῖς διαπρέπων post καὶ adiecit Ehb. 20 ante λέγουσι codicis F librarius scripturus erat αὐτόν, sed deleuit ipse inceptum αὐ 21 ὡς πτωχόν seclussit Ehb. ib. ἦν EF, καὶ D, ἢ Boisson. 21 sq. τιμῶσιν—μέσοι seclussit Ehb.

καὶ εὐθηνούμενος καὶ τιμῆς παρὰ πάντων ἀξιούμενος, σοφίας δὲ καὶ συνέσεως παντελῶς ἀπεστέρηται, ἐκείνῳ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι προσανέχουσι, καὶ ἰδιωτικῶς τοῦ νοός ἔχει. οὐ καλῶς τοίνυν τοῦτο δρῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ μάλα κακοτρόπως.

5 Λύθις οὖν ὁ βασιλεὺς τὸν υἱὸν ἐπηρώτα· τίς ἄρα τὸ βασιλεύειν προσήκει; ὁ δὲ παῖς, τῷ συνετῷ, φησί, καὶ ἐχέφρονι, ὡς ἂν ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὑπήκοον καλῶς διακυβερνᾶται, καὶ μηδέν τι ἄδικον ὑπό τινος συγχωρῆται γίνεσθαι, μηδ' αὖ ὁ βασιλεύων πρὸ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐνόμως βεβαιοῦσθαι καταδίκη τινὰ καθυποβάλλῃ, καὶ ὅπως τοῖς μὲν εὐθέσι καὶ ἀγαθοῖς ἀγαθὰ ἀποδίδωσι, | τοῖς δὲ A f. 300

RETRACTATIO.

10 αὐτὸν πάντες πλούσιοι καὶ μέσοι, ἐν ἑσπερημένους πάσης σοφίας καὶ γνώσεως καὶ παιδείσεως παντελῶς, ἐκείνῳ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι προσέρχονται καὶ θαρροῦσι, καὶ ἀκούουσι καὶ τιμῶσι, καὶ μέγαν ἄνθρωπον καλοῦσι σοφὸν διὰ τὸν πλοῦτον. πλανώμενοι γοῦν ὄντες καὶ ἀπαίδευτοι καὶ μωροὶ, οὐ ποιοῦσι τοῦτο καλῶς, ἀλλὰ κακοτρόπως καὶ ἀπατηλῶς, καὶ μετὰ φανακισμοῦ καὶ ἀναισθησίας. ἀφ' οὐ συμβαίνει τὰς
15 πολλὰς πόλεις ἀσθενεῖν καὶ κινδυνεύειν· οὐδὲ γὰρ συνιστῶσιν οἱ πλούσιοι ἀπαίδευτοι καὶ ἄλογοι καὶ μωροὶ διὰ τοῦ πλοῦτου, ἀλλ' οἱ σοφοὶ καὶ φρόνιμοι ἀπὸ τῆς διαταγῆς αὐτῶν.

Ὁ οὖν βασιλεὺς ἐπηρώτα τῷ υἱῷ· ποῖα ἄρα τὸν βασιλέα προσήκει ποιεῖν; ὁ δὲ υἱὸς λέγει· τὸ εἶναι συνετὸν καὶ φρόνιμον καὶ ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγμασιν
20 ἔχοντα καὶ ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ καὶ δίκαιος εἶναι· ἀφ' ὧν καὶ ὁ λαὸς ὁ ὑπ' αὐτὸν κυβερνώμενος ἐλεεῖται καὶ οὐκ ἀδικεῖται, οὐχ ὡς ἄρχοντα ἔχων | τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἐν p. 159 τᾶξει πατρός, ὃς καὶ οὐ προσάξει ἀδίκως καὶ ἀνεξετάστως τινὶ τιμωρίαν, ἀλλὰ τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθὰ δώσει, τοῖς δὲ κακοῖς μετ' ἐξετάσεως κακὰ, καὶ πρὸ πάντων τὸν τοῦ

1 εὐθηνούμενος B, εὐθηνούμ(εν)ος C ib. τιμῆς A, τι C^μ ib. ἀξιούμενος A, ἀξιούμ(εν)ος C ib. δὲ om. B 2 sq. οἱ ἄνθρωποι—μάλα om. A 3 τοίνυν om. C ib. μᾶλλα B, μᾶλλ(ον) C 5 ἐπερω C ib. τίνα B, τίνῃ C ib. τῷ B 6 φησίν B ib. ἐντεῦθεν A, ἐντευ C, om. B 7 διακυβερνάται A, διακυβερνα C ib. μηδένα τι A, μηδέ... να τί cum rasura 3 litterarum in qua νῶς scriptum fuisse videtur B, μη τί C ib. ὑπό τινος συγχωρεῖσθαι B, ὑπό τινος συγχωρῆ(ται) C ib. μῆδ' ἂν A, μῆδ' αὖ C 8 ἐνόμως A, εὐνόμ(ως) C ib. καταδίκη τίνα A, καταδίκην τινὰ B, x(α)τάδι τι C 8 sq. καθύποβάλλει B, καθυποβα C 9 ἀπό δίδω A, ἀποδιδῶ vel ἀποδώσει Ehb., ἀποδιδῶνται? Jernst.

10 ἐνι . . . στερημένος duarum litterarum spatio relicto F, ἐνι ἑσπερημένος cum lacunula E, ἐνιστερημένος D, δ' post ἐνι adiecit Ehb. 11 παντελῶν ἐκείνων F 12 καὶ ante σοφὸν adiecit Boiss. ib. in marg. τοῦτο ὅλως (ὅλον D) ἀρμόδιον τοῖς ἐγχωρίοις καφᾶ DF 13 γοῦν ὄντες] γοῦντες D 15 συνιστῶσιν αὐτὰς? Ehb. 16 ἀπὸ τῆς] ἀπό τε EF 18 «hic et in sequen tibus sunt in D lemmata ἐρώτησις, ἀπόκρισις» Boiss. 20 τῷ Boiss. 21 κυβερνώμενος F ib. ἄρχον ἔχον EF 22 προσέξει EF

σκαιοῖς καὶ καχοτρόποις τὰ ἀναλογοῦντα λυπηρὰ, τὸν τε τοῦ θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειε καὶ μηδὲν τοῦ δικαίου λογιζέται προτιμότερον. Ἐφη δὲ πάλιν ὁ βασιλεὺς τῶν υἱῶν· ποία βασιλεία, ὦ τέκνον, ἀσφαλεστέρα καθέστηκεν; καὶ φησὶν ὁ παῖς· ἢ τὸν θεὸν εὐλαβουμένη καὶ τὸ δίκαιον μεταδιώκουσα, ἣτις καὶ τοὺς πένητας οἰκτερεῖ καὶ τοὺς κακῶς ἔχοντας τῶν ὑπηκόων καὶ βιωτικαῖς περιπε- 5 τείαις πιεζομένους ἀνακτᾶται καὶ εὐεργετεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· καὶ ὁποία δὴ τῇ βασιλείᾳ οἱ ἄνθρωποι ἐπιτέρπονται; ὁ δὲ παῖς, τῇ ἐκ θείας προνοίας γεγεννημένη, φησὶ, καὶ τῇ δικαίως πολιτευομένη καὶ πάσης ἀγαθοεργίας πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὴν ἀντεχομένη.

B f. 115 Αὐθις δὲ ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐπυνθάνετο· ἄρα γε, ὦ τέκνον, 10 ἢ σοφιστεία τῶν φιλοσόφων τῆς τῶν ἐτέρων περιγίνεται πανουργίας; ὁ δὲ υἱὸς ἔφη τῶν βασιλέων· σφόδρα τῆς πανουργίας ἢ γνῶσις περιγίνεται καὶ ἐφ' ἅπασιν αὐτῆς ὑπερτερεῖν δύναται, ἅτε τὰς τῶν πράξεων διαφορὰς ἀσφαλῶς διακρίνουσα καὶ τὰ φύσει καλὰ τῶν ἐναντίων διαιροῦσα· ἢ γὰρ ἐνυπάρχουσα

RETRACTATIO.

θεοῦ φόβον ἔχει διὰ παντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ μηδὲν ἄλλο τι τούτου τιμιώτερον 15 ἠγεῖται. Ἐπεὶ δὲ αὐτῶν πάλιν ὁ βασιλεὺς· ποία βασιλεία ἀσφαλεστέρα ἐγένετο; ὁ παῖς εἶπεν· ἢ τὸ δίκαιον καὶ φιλόανθρωπον ζητοῦσα. καὶ τοὺς πένητας ἐλεεῖ καὶ τοὺς δουλεύοντας καὶ ὑποτασσομένους αὐτῶν, καὶ ὑπὸ πειρασμῶν τοῦ κόσμου στενοχωρούμενοι εὐρίσκουσι βοήθειαν καὶ κουφισμὸν δι' εὐεργεσιῶν αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ κατὰ τι ἄλλο διαφέρει παντὸς ἀνθρώπου ἢ μόνου διὰ τὸ ἐλεεῖν τοὺς δεομένους. Ὁ βασι- 20 λεὺς· ἐν ποία βασιλείᾳ οἱ ἄνθρωποι χαίρουσι; καὶ ὁ παῖς· τῇ ἐκ θείας προνοίας πρῶτον γενομένη καὶ τῇ δικαίως πολιτευομένη καὶ τοὺς ἐχθροὺς, ὅση δύναμις, ἀμυνομένη καὶ τοὺς ἀγαθοὺς προνοουμένη. |

p. 160 Αὐθις ὁ βασιλεὺς ἠρώτησε τὸν υἱόν· ἄρα, ὦ παῖ, ἢ σοφία τῶν φιλοσόφων καὶ ἢ γνῶσις σφόδρα τῆς πανουργίας νικᾷ; ὁ υἱὸς ἔφη· καὶ εἰς ὅλα αὕτη ἢ σοφία τὸ νίκος 25 ἔχει, διότι γινώσκει καλῶς τὰς τῶν πράξεων διαφορὰς καὶ χωρίζει τὰ φύσει καλὰ ἀπὸ τῶν ἐναντίων· ἢ δὲ πανουργία καὶ πονηρία, ἣν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐ φρονήσεως

1 κατρόποις A	ib. ἀναλιγοῦντα λοιπηρᾶ. τόν C	2 ἔχουσι B, ἔχειν C	ib. λογίζη C
ib. προτιμότερον AC	3 ποῖα C	ib. ἀσφαλε C	ib. κα καθέστηκεν B, καθέστη(ε) C
3 sq. καὶ φη(σὶν) ὁ παῖς· ἢ τὸν θεὸν εὐλαβομένη C, om. B		4 ἣτις AC	5 οἰκτεῖρη A,
οἰκτερεῖ B, οἰκτῆρας C	ib. κακοὺς B	ib. ὑποκόων C	ib. βιώτικαῖς A, βιοτι C
παντοίαις πιεζόμενος A, περὶ πεταῖαις πιεζο(μέν)οις C		6 ἀνακτᾶται A, ἀνακτᾶτε B, ἀνακτᾶτε C	5 sq. περι- x
ib. ἐβεργετέι A, εὐερ C	ib. δὲ om. C	ib. ποία B	6 sq. τὴν βασι C
ib. γεγεννημένη A	8 ἀγαθοεργίας C	9 ἀντεχομένη Ebh., ἀντεχομένους AB,	7 θεία προνοία C
12 sq. ἐπάπασιν αὐτοῖς AC	13 δύνατ(αι) C, γίνεται B	14 τα φύσει καλλᾶ A, τραφεῖσα καλῶς C	οις' littera o in ultima syllaba ex η ut vid. facta) C
15 διαπαντὸς F' «ut saepe» Ebh.	ib. ἄλλοτι F'	17 ἢ (DE) Boiss.	20 μόνον Boiss.
24 ἠρώτισε F'	25 αὐτῇ E, αὐτῇ accentu acuto mutato in gravem F	27 οἱ πολλοί? Ebh.	

τισι πανουργία οὐ συνέσειωσ καὶ σοφίας καθέστηκεν, ἀλλὰ ψιλῆς διανοίας τε καὶ προθέσεως καὶ φρονήσεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς πάλιν ἐπηρώτα· τίνος χάριν οὐκ αἰδοῦνται τινα τὸ παράπαν οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἴταμῶσ τὴν αὐτῶν διδασκαλίαν τοῖσ πᾶσι προτείνονται; ὁ δὲ παῖς ὑπολαβὼν ἔφησεν· τούτου χάριν, βασι-
 5 λεῦ, τὸ ἀναιδὲς ἔχουσιν, ἐφ' ᾧ διδάσκειν πάντας ἐπιποθοῦσι καὶ μάλιστα τοὺς συνετωτέρους καὶ τῆσ σοφίας ἐφιεμένους. Τίνεσ οὖν, φησὶν ὁ βασιλεὺς, ὑπάρχουσιν οἱ παρὰ τῶν φιλοσόφων μισούμενοι; ὁ παῖς ἀπεκρίνατο· πάντεσ ὅσοι μὴ γνώμησ εὐθύτητι τὴν τούτων διδασκαλίαν προσίενται, ἀλλὰ τοὺσ αὐτῶν ἐλέγχουσ πικρῶσ ὑποφέρουσιν, ὡσ τῆ ἀληθείᾳ προσκρούοντεσ.

10 Καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν ἔφη· ποῖοσ θησαυρόσ τῶν ἄλλων ἐστὶν κρείσσων; ὑπολαβὼν ὁ υἱὸσ αὐτοῦ εἶπεν· ὁ τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Ὁ βασιλεὺς λέγει· τίνοσ τισ χρῆζει κατὰ τῶν ἀντιπάλων; ὁ δὲ παῖσ, τῆσ ἐπὶ τῷ θεῷ, φησὶ, πεποιδήσεωσ. Ὁ βασιλεὺσ λέγει· τίσ τῷ ὄντι πλουσιώτατοσ τέφυκεν; ὁ δὲ παῖσ ἔφη· ὅσ πέποιθειν

RETRACTATIO.

καὶ σοφίασ ἐστὶν, ἀλλὰ ψιλῆσ διανοίασ καὶ λογισμοῦ κακοῦ καὶ κακῆσ προαιρέσεωσ
 15 ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐροχόμενη. Καὶ ὁ βασιλεὺσ ἔφη· τίνεσ ἔνεκεν οἱ γραμματικοὶ οὐκ ἐντρέπονται τινα, ἀλλὰ μέσοσ πάντων ἀπλῶνουσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ ἀφόβωσ παρρησιάζονται; καὶ ὁ παῖσ· τούτου ἔνεκα, ὃ βασιλεῦ, τὸ πεπαρρησιασμένον ἔχουσιν, ὅπερ τινὲσ ἰδιῶται ἀναίσχυντον εἰδῶσαι καλεῖν, διότι ἀγαποῦσι διδάσκειν πάντασ καὶ μάλιστα τοὺσ φρονιμωτέρουσ καὶ τοὺσ τὴν σοφίαν ἀγαπῶντασ· εἰ γὰρ ἐφθονοῦσαν,
 20 οὐκ ἂν ἐδίδασκόν τινα. | Καὶ ὁ βασιλεὺσ· τίνεσ εἰσὶν οἱ παρὰ τῶν φιλοσόφων μισού- p. 161
 μενοι; καὶ ὁ υἱὸσ ἀπεκρίνατο· ὅσοουσ ὀρῶσι μὴ μετὰ ἀγαθῆσ καὶ καθαρῆσ γνώμησ προσερχομένουσ τῆ διδασκαλίᾳ αὐτῶν, ἐπιθυμητῆ οὔσῃ τοῖσ νοῦν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοὺσ τῶν γραμματικῶν ἐλέγχουσ βαρέωσ ὑπομένουσι· καὶ ὡσ τῆ ἀληθείᾳ ἐναντιούμενοι δικαίωσ μισοῦνται παρὰ τῶν σοφῶν.

25 Καὶ ὁ βασιλεὺσ πάλιν ἔφη· ποῖοσ θησαυρόσ τῶν ἄλλων ἐστὶ μεγαλώτεροσ; ὁ υἱὸσ ἀπεκρίνατο· ὁ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ πράξεων. Ὁ βασιλεὺσ ἔφη· τίνα χρεῖαν ἔχει τισ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ; καὶ ὁ παῖσ εἶπε· τοῦ θαρρεῖν ἐπὶ τὸν θεόν. Ὁ βασιλεὺσ ἔφη· τίσ κατὰ ἀλήθειαν ἐγένετο πλούσιοσ; ὁ υἱὸσ ἔφη· ὁ τῶν καλῶν ἔργων ἐπιμελούμενοσ καὶ ἐπὶ τὸν θεόν ἠλπικόσ. Ὁ βασιλεὺσ ἔφη· τίσ ἐστὶν ὁ τὴν

1 τε om. C 2 προθέσεώσ τε καὶ A ib. ἐπερω C 3 ἀλλ' ἴταμῶσ A, ἀλλ' ἴτα ἐπὶ B, ἀλλ' ἴταμῶσ C 4 ἔφησε B, ἔφη C 5 ἔχουσα A ib. ἐπὶ ποδοῦσι A, ἐπεῖ ποδοῦσ(ι) C
 ib. μάλιστα C 6 συνετωτέρουσ BC 8 γνώμησ εὐθύτητι A, γνώμ(η) εὐδυτ(ά)τ(η) C ib. τοῦ-
 του A, τούτων BC 9 in marg. manu sec. κη C ib. πικρ C ib. ὑποφέρουσ B
 ib. προσκρούον C 10 ἔστιν A ib. κρείσσων A, κρεῖσσον B, κρεῖ C 11 αὐτ(ῷ) C ib. εἶπε B,
 λ(έ)γ(ει) C 12 τίσ AB, om. C ib. θῶ A, om. B ib. πεποιδήσεωσ C 13 τὸ C
 ib. πλουσιο C ib. ὁ δὲ παῖσ ἔφη A, om. B
 15 ὑπὸ DEF, ἀπὸ conl. Boiss. 17 παρρησιάζεται D ib. τό, τε παρρησιασμένον F
 18 ἰῶθασ F 19 φρονιμωτέρουσ F ib. ἀγαπῶντασ corr. ex ἀγαποῦντασ D 22 ἔχουσιν corr.
 ex ἔχεσσιν F 26 τίνα] τίνοσ Ebb.

ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ ἀγαθοεργίαν κέκτηται. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· ποῖός ἐστιν ὁ τὴν
 A f. 301 κρείττονα κεκτημένος ἀνάπαυσιν; ὁ δὲ παῖς ἔφη· ὁ μὴ βασκαίνων τινί, καὶ
 ἑαυτῷ μὲν ἐπιμεφόμενος, ἕτερον δὲ μὴ κατακρίνων. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· τίς
 ἄφρων ὄντως τυγχάνει; ὁ δὲ παῖς λέγει· ὁ μὴ συνιεὶς τὸ ἑαυτοῦ πα-
 ράπτωμα καὶ μὴ πειθόμενος τῷ τὰ χρηστὰ αὐτῷ συμβουλευόντι. Ὁ βασι- 5
 λεὺς ἔφη· τίς τῶν ἀνθρώπων ἀρίστην ἔχει καὶ φιλικὴν τὴν διάθεσιν; ὁ δὲ
 παῖς φησὶν· ὁ μὴ τινα τὸ παράπαν ἀνίων μὴδὲ ζηλοτύπως πρὸς τινα διακεί-
 μενος. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· ποῖος λογισμὸς τῷ θεῷ καθέστηκε βδελυκτός; ὁ δὲ
 υἱὸς αὐτοῦ ἔφη· ὅς ἐστιν ὑπερήφανος καὶ ἀλάζων. ἀλλὰ μὴν μεμίσηται αὐτῷ
 καὶ ἀφροσύνη καὶ λόγων ἀπρεπῶν ἀδολεσχία. Ὁ βασιλεὺς λέγει· ποία 10
 τῶν αἰσχρῶν πράξεων πλέوني τῇ ἀμαρτίᾳ περιβάλλει τὸν χρώμενον; ὁ νέος
 ἔφη· φθόνος καὶ ψευδομαρτυρία, ἀπληστία τε καὶ πλεονεξία, καὶ τὸ πο-
 ρεύεσθαι τινα ὀπίσω τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων διὰ τὸ μήτε τὸν θεὸν φο-
 βεῖσθαι μήτε ἄνθρωπον αἰσχύνεσθαι ἐφ' οἷς ἀλόγοις πλημμελεῖ τε καὶ ἀμαρ-

RETRACTATIO.

- p. 162 καλλιωτέραν ἔχων ἀνάπαυσιν; ὁ παῖς εἶπεν· ὁ μὴ φθονῶν τινα, καὶ ἑαυτὸν μὲν 15
 κατακρίνων, ἕτερον δὲ μήτε μέμφεται μὴδὲ κρίνει τί πράττει. Ὁ βασιλεὺς εἶπε·
 τίς κατὰ ἀλήθειαν μωρός καὶ ἄφρων ὑπάρχει; ὁ παῖς ἔφη· ὁ μὴ γινώσκων τὸ
 ἑαυτοῦ πταῖσμα καὶ μὴ ἀκούων τοῦ συμβουλευόντος αὐτῷ ἀγαθὰ. Ὁ βασιλεὺς
 ἠρώτησε· τίς τῶν ἀνθρώπων ἔχει καλὴν καὶ φιλικὴν τὴν διάθεσιν τῆς ἀγάπης; ὁ παῖς
 ἀπεκρίνατο· ὁ μὴ τινα ποσῶς λυπήσας μὴδὲ εἰς τινα ἔχων ζηλοτυπίαν. Ὁ βασι- 20
 λεὺς ἔφη· ποῖος λογισμὸς ὑπάρχει τῷ θεῷ μεμιασμένος; ὁ υἱὸς ἔφη· ὅστις ἔχει ἔργα
 μισαρὰ καὶ πράξεις, πρὸς τούτοις δὲ ὡς μέγα τι δεινὸν ἔχει καὶ τὴν ὑπερηφανίαν καὶ
 ἀλαζονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἔφη· ποία τῶν αἰσχρῶν πράξεων πλέον εἰς ἀμαρτίαν βάλλει
 τὸν πράττοντα; ὁ δὲ υἱὸς ἔφη· ὁ φθόνος καὶ ἡ ψευδομαρτυρία, ἡ πλεονεξία καὶ τὸ
 p. 163 πορεύεσθαι εἰς τὸ ἴδιον θέλημα διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι θεὸν εἰς ὅσα παραλόγως ὡς ἄλο- 25

1 κέκτηι C^τ ib. εἶπεν C ib. ποῖός ἐστιν AC 2 κρείττονα A, κρεῖτονα C ib. δὲ om. C
 ib. βασκένον A, βασκαίνον C 3 ἑαυτὸν C ib. εἶπε B 4 ἄφρων AC ib. ὄντος C, οὕτως B
 ib. συνιεῖς A, συνίων BC 5 αὐτὸ συμβουλέβον C 6 ἔφη AB, λ(έ)γ(ει) C ib. ἀρίστην ἔχη C,
 ἔχει ἀρίστην B 7 φησὶν A, ἔφη B, om. C ib. ἀνίων C ib. μῆδε A, μὴδὲ C 8 εἶπε B
 ib. καθέστηκεν B, καθέστηκ(ε) C 9 ἀλάζων AB, ἀλαζῶν C ib. ἀλλαμῆν A ib. μεμίσηται A,
 μεμῆσι C^τ ib. αὐτὸ C 10 ποῖα B 11 πλέονι Jernst., πλέων A, πλέον B, πλέα C ib. τὸν]
 τὸ B ib. χρώμενον AC 12 ἀπληστία τε A, ἀπληστία C 13 ὀπίσω AC ib. αὐτοῦ C
 14 μήτε ἄνθρωπον αἰσχύνεσθαι hic om., sed 127,1 post ἀμαρτάνει habet B ib. πλημμελεῖ
 τε A, πλημμελεῖ τε B, πλημμελεῖ C 14 sq. ἀμαρτάνη C
 16 μὴδὲ κρίνει F 17 ἠρώτησε F 20 ἀπεκρίθη F ib. μὴδὲ F 22 μισαρὰ Boiss.
 ib. in v. μέγα τι desinit F (fol. 99) 23 ἀλαζονείαν Ebh. 24 ὁ δὲ—ὁ om. D 25 sq. ἄλλοσον D

τάνει. αὐται δὴ αἱ πράξεις τοῦ ἐφαμάρτου βίου πεφύκασιν. Ὁ βασιλεὺς λέγει· καὶ
 τίς ἐστίν ὁ μὴ ταῦτα συνειῖς; ὁ νέος ἔφη· ὅς ἐστιν ἀκόρεστος ἐν πᾶσι καὶ λίαν B f. 116
 φιλάργυρος. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· τίνα ὀφείλει τις δεδοικέναι καὶ ὑποτρέμειν; ὁ δὲ
 παῖς λέγει· τὸν μὴ φοβούμενον τὸ θεῖον μήτε ὑπερέχουσιν ἐξουσίαν εὐλαβοῦ-
 5 μενον μηδὲ δικαίως κρίνοντα. ἀλλὰ μὴν πτοεῖσθαι δεῖ καὶ φίλον δολιόφρονα
 καὶ ὑποκριτὴν, ὅς ἄλλα μὲν τῷ στόματι φθέγγεται, ἄλλα δὲ τῇ καρδίᾳ πονηρῶς
 συλλογίζεται. Ὁ βασιλεὺς ἔφη· πῶς ἄρα οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ πλέον ἀλλήλοις ἐχθραί-
 νονται ἢ περὶ τὴν φιλίαν ἀσπάζονται; ὁ δὲ παῖς λέγει· ἐφ' ᾧ ἢ μὲν τῆς ζημίας
 πράξις εὐχερῆς τῷ πράττοντι καθίσταται, ἢ δὲ τῆς εὐποιίας δυσχερῆς ἐς τὰ
 10 μάλιστα. Λῦθις δὲ ὁ βασιλεὺς· πῶς ὁ μὲν νοσῶν ἠδέως τὰς τῶν ἰατρῶν ἐντολὰς
 προσίεται, καὶ ἐπαχθεῖς εἶναι δοκῶσιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὅταν αὐτοῖς ἢ ἀλήθεια
 φθέγγηται, βαρέως ταύτην φέρουσιν; ὁ δὲ υἱὸς ἔφη τῷ βασιλεῖ· ὅτι περὶ ὁ μὲν

RETRACTATIO.

γον ζῶν ἀμαρτάνει καὶ οὐκ ἐντρέπεται. αὐται οὖν αἱ πράξεις τοῦ τέλειαν ἀνθρώ-
 που τοῦ ζῶντος ἐν ἀμαρτίαις. Ὁ βασιλεὺς ἔφη· καὶ τίς ἐστίν ὁ μὴ γινώσκων ταῦτα
 15 καὶ φοβούμενος τὸν θεόν; ὁ υἱὸς· ὅστις ἐστίν ἀχόρταστος ἐν πᾶσι πράγμασιν, εἴτε
 τροφαῖς εἴτε ἱματίοις εἴτε χρήμασιν εἴτε δόξῃ εἴτε κτήμασιν εἴτε θεραπέαια δούλων.
 Ὁ βασιλεὺς εἶπε· τίνα πρέπει φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν; ὁ νέος εἶπε· τὸν μὴ φοβούμενον
 τὸν θεόν μηδὲ τὴν μεγαλωτέραν ἀρχὴν μηδὲ χωρίζοντα τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου.
 ἀλλὰ λέγω σοι, βασιλεῦ, οὐ πρέπει ποιεῖν φίλον ἄνθρωπον δολιόφρονα, πονηρὸν καὶ
 20 ὑποκριτὴν, ὅστις ἄλλα μὲν τῷ στόματι λέγει, ἄλλα δὲ τῇ καρδίᾳ πονηρῶς συλλο-
 γίζεται. Ὁ βασιλεὺς ἔφη· πῶς ἄρα οἱ ἄνθρωποι τὴν φιλίαν ἀγαπῶντες, ἐν καιρῷ
 πολὺ ἐπὶ πλέον τὴν ἐχθρὰν ποιοῦσιν; ὁ νέος εἶπε· διὰ τοῦτο· τὸ ζημιῶσαι τινα p. 164
 εὐκόλον ἐστίν, τὸ δὲ ποιῆσαι τινα καλὸν δύσκολον. Καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς· πῶς οἱ
 ἄρρωστοὶ τοὺς λόγους τῶν ἰατρῶν δέχονται καὶ ὑπομένουσι, καὶ βαρέοι εἰσιν, οἱ δὲ
 25 ἄνθρωποι, ὅταν ἀκούωσι τὴν ἀλήθειαν, βαροῦνται ἐπ' αὐτῇ καὶ δυσχεραίνουσιν; ὁ δὲ
 υἱὸς ἔφη· ὅτι ὁ ἄρρωστος τὰ βότανα καὶ τὰ ζουλάπια τὰ φερόμενα πρὸς αὐτὸν ὑπο-

1 ἄβται δὴ A, αὐτὰ δὲ C ib. αἱ πράξεις] ἐπράξεις C ib. βίου om. A ib. ὁ] ὁ δὲ B

2 ταβτα A, ταυ C ib. συνειῖς ABC ib. ἐστίν AC ib. λίαν om. B 3 τίνα
 ὀφείλῃ A, om. B 4 sq. τὸ—εὐλαβουμένον (sic A) om. C 5 μῆδε A, μῆδε C ib. πτοῆσθαι A,

πτοιεῖσθαι B 6 ὑποκριτὴν ὅς A, ὑποκριτ(ὴν) δύσον C ib. τὸ στο C ib. τὴν καρδίαν A,
 τῇ καρδίᾳ C 6 sq. πονήρως συλλογίζεται C 7 ἄρα C ib. ἐπὶ πλέον A, ἐπιπλεῖον C

ib. ἀλλῃ C 8 εἴπερ (sic B, εἶπερ C)—ἀσπάζονται om. A 9 πράξις AB, πράξεις C ib. οἱ δὲ B
 ib. εὐποιῆας A, εὐποιῆας C pr., corr. εὐποιῆας 9 sq. ἔσται μάλιστα A, ἐστίν μάλιστα C
 10 μὴν C ib. ιδέως C ib. ἡτῶν B 11 ἐπαχθεῖς B, ἐπαχθῆς C ib. δοκοῦσι C

12 φθέγγεται B, φθέγγεται C ib. ταυ C ib. ὅτι περ A, ὅτι B
 13 καὶ] καὶ D 15 καὶ—θεόν seclussit Ehb. 23 καλῶς Ehb. 24 δὲ om. E 26 ὅτι ὁ E,
 ὅστις D Boiss.

νοσῶν τὰ τούτῳ προσφερόμενα φάρμακα, κἄν ἀηδῆ πως καὶ πικρότατα πέφυκεν, ἀλλ' ὡς υγείας καὶ χαροποιοῦ εὐεξίας πρόξενα ἠδέως προσδέχεται· ὁ δὲ ἄφρων ἀνὴρ καὶ ἀσύνετος, ὅταν αὐτῷ ἀληθῆ τε καὶ δέοντα λέγωνται, βαρέως ταῦτα φέρει καὶ δυσχεραίνει ἐπ' αὐτοῖς, καθότι οὐχ ὑπό τινος βίας εἶτε ὀδύνης ὡσπερ ὁ νοσῶν συνωθεῖται πρὸς τὰ ἀρμόζοντα. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ γέγραπται· ἔλεγγε⁵ σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε, καὶ μὴ ἔλεγγε ἄφρονα, ἵνα μὴ σε μισησῇ. Ἐφη πάλιν ὁ βασιλεὺς τῷ υἱῷ· πῶς ἄρα ὁ μὲν δαφυλῶς ἐσθίων εὐθύς καὶ κορέννυται, ὁ δὲ ἀφρομάτων ἐρών ἀκόρεστον ἔχει|τὴν περι ταῦτα ἔφεισιν; ὁ παῖς ἀπεκρίνατο· ἢ μὲν τὰ ὄψα δεχομένη τοῦ ἀνδρὸς γαστήρ μετὰ τὴν τούτων δαφυλῆ μεταλήψιν πάντως καὶ κόρον αὐτῶν, κἄν μὴ βούλοιο, λαμβάνει· ὀφθαλμὸς δὲ λίχνος¹⁰

RETRACTATIO.

μένει καὶ δέχεται, κἄν δριμάια κἄν πικρα ὑπάρχωσι, διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐλπίζει διὰ τῶν βοτανῶν υγείαν, καὶ τὰς φωνὰς τῶν ἱατρῶν ὑπομένει νομίζων ὅτι δι' υγείαν φασι ταῦτα πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ ἄφρων ἀνὴρ καὶ ἀσύνετος, ὅταν ἀκούῃ τῆς ἀληθῆ καὶ τὰ πρόποντα, βαρεῖται καὶ δυσχεραίνει πρὸς τὰ λόγια, ὅτι οὐκ ἀναγκάζεται ὑπό τινος, ὡς ὁ ἄρρωστος ὑπὸ τῆς νόσου. διὰ τοῦτο καὶ γέγραπται·¹⁵ ἔλεγγε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε, καὶ μὴ ἔλεγγε ἄφρονα, ἦτοι κακοῦς, ἵνα μὴ μισησῶσι
p. 165 σε. | Πάλιν ὁ βασιλεὺς ἔφη τῷ υἱῷ· πῶς ἄρα ὁ μὲν πλούσιος ἐν τροφαῖς εὐθύς τρώγων εὐκόλως χορταίνει, ὁ δὲ ἀχόρταστος τῶν βρωμάτων καὶ ἀγαπῶν αὐτὰ ἀχόρταστον ἔχει τὴν ὀρεξιν αὐτῶν; ὁ νέος εἶπεν· ἢ μὲν τῶν πλουσίων γαστήρ, ἢ δεχομένη τὰς τροφὰς, μετὰ τὸ λαβεῖν τὰς πολλὰς ἐκείνας τροφὰς χορταίνει, κἄν οὐ θέλει· ὁ δὲ²⁰ ὀφθαλμὸς, λαίμαργος ὑπάρχων καὶ ἀχόρταστος, καθ' ὅσον ὀρεῖ τὰ χρήματα, ἐπι

^{τδ}
1 τὰ τῶν A, τὰ τούτων B, τὰ τούτ(ω) C ib. πρόσφερόμενα AC ib. κἄν ἀηδῆ πῶς A, κἄν ἀηδῆ πως B, κἄν ἀηδῆ πῶς C ib. πικρότητι B ib. πέφηκεν A, πεφύκασι C 2 ἄλλως A, ἄλλῶς C ib. υγείας C ib. ἐβεξίας C ib. ιδέως C ib. προσδέχεται A, προσδέχοντ(αι) C 3 ὅταν A
ib. αὐτῷ om. B ^δ ib. ἀλη τε καὶ δέον C ^τ ib. τὰ ἀληθῆ? Ehb. 3 sq. λ' βαρέως ταυ φέρει καὶ C, om. A 4 ^{γτ} δυσχερένει A, ^{τ'} δυσχερένει ut vid. C pr., corr. δυσχαίρενει ib. εἶτε C
5 νοσῶν A ib. συνωθεῖ ὡς B, συνοθεῖ^τ C 6 ἀγαπήσει C ib. post σε C inserit: δίδου σοφῷ ἀφορμ(ήν) καὶ σοφὸ εσται cf. Prov. 9,9 ^{τρ} ib. μισησῆσει A, μισησίη l. finali facta m. pr. ex ei C, qui tum addit: καὶ εἰς ἄφρονος ὦτα μὴ λ(έ)γ(ε) τοὺς λόγους σου, ἵνα μὴ μηκτιρίση αὐτὰ 6 sq. Ἐφη— βασιλεὺς] καὶ ὁ βασιλ(εύς) ἔφη πάλ(ιν) C 7 ἄρα C ib. κορέννυται A, κορέννυτ(αι) C 8 περι in marg. habet B ^{τ'} ib. ταῦτα A, ταύτην B, ταυ C ^τ ib. ὁ παῖς ἀπεκρίνατ(ο) C, om. B 9 ἢ C, ο A pr., corr. m. rec. ὁ, ὁ et B, ἔτι ἢ? Jernst. 10 πάν C ^μ ib. αὐτόν B, αὐ C ^τ ib. βούλη- τ(αι) C ^μ ib. λαμβάνειν B, λαμβάν(ει) C ^μ ib. ὀφθαλμὸς A, ὀφθαλ C 10 λίχνος AC
11 δριμέα Boiss. 16 ἦτοι κακοῦς seclusit Ehb. 17 τροφαῖς E 18 βρωμάτων] χρημάτων Ehb. 19 ἢ μὲν] ἡμῶν E 20 θέλη D 21 sq. ἐπὶ τοσοῦτον] «in his vocibus desinit codex D, cuius scilicet folium ultimum fuit avulsum» Boiss.

καὶ ὅσον ὄρᾳ τὰ χρήματα, κατὰ τοσοῦτον καὶ αὐτῶν ἐφέται καὶ ἀκορέστως
 πρὸς ταῦτα ἔχει, μέχρις ἂν διὰ θανάτου ὑπὸ τὸν χοῦν ἢ αὐτοῦ ὄψις, ὡς ἔθος,
 καλυφθῆι. Φησὶν οὖν αὐδὶς ὁ βασιλεύς· ὁποῖος ἀποβαίνει ἄρα ὁ τοῦ πονηροῦ
 ἀνδρὸς καὶ βασκάνου θάνατος; καὶ ὁ υἱὸς ἀπεκρίνατο· θάνατος ἀνδρὸς τοιοῦτου
 5 κέρδος τοῖς ἑτέροις γίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθέσμων πράξεων χεῖρον τῆς βασκα-
 νίας καθέστηκεν. καὶ γρηῃ πάντα ἄνθρωπον θερμῶς αἰτεῖσθαι τὸ θεῖον, ὅπως
 ὁ φθόνος τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐξαρθῆι τέλεον. γινῶθι δὲ, ὦ βασιλεῦ, ὡς ἅπας
 μὴ βασκαίνων ἄνθρωπος ἠδέως πάνυ ἐσθίει ἠδέως τε πίνει καὶ ἠδέως ὑπνώτ-
 τει· ἢ γὰρ αὐτοῦ διαγωγὴ φροντίδος ἀπήλλακται, ὁ βίος αὐτοῦ ἀνώδυνος τέ-
 10 τακται, ἢ καθέδρα ἀμέριμνος καὶ ἢ στάσις ἄπρονος. Ταῦτα οὖν, ὦ κράτιστε βασι-
 λεῦ, ἅπερ παρ' ἐμοῦ ἀκήκοας, αὐτάρκη πεφύκασιν εἰς διαγωγὴν ἀρίστην καὶ
 βίον ἀκατάγνωστον τοῖς ἐχέφροσι κατὰ σὲ καὶ συνετοῖς ἀνδράσι καὶ φιλοσο-
 φίας ἐφιεμένοις.

Ἔλεος σὺν θεῷ τῆς περὶ τοῦ βασιλέως Περσῶν Κύρου καὶ τῆς αὐτοῦ
 15 πονηρᾶς τῶν ἄλλων καὶ κακοτρόπου γυναικὸς καὶ τοῦ γνησίου τούτου παιδὸς
 καὶ τῶν αὐτοῦ ἑπτὰ φιλοσόφων καὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃ ὄνομα
 Συντίπας, λεπτομεροῦς διηγήσεως. ἥς αἱ παραβολικαὶ ὁμιλίαι ἰδ', τῆς γυναικὸς

RETRACTATIO.

τοσοῦτον ὀρέγεται αὐτὰ, καὶ θεὸν οὐκ ἐνθυμεῖται, ἕως ὅτου διὰ θανάτου καλύψει ἢ
 γῆ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Πάλιν ἐρωτᾷ ὁ βασιλεύς· ποῖος ἄρα γίνεται ὁ θάνατος
 20 τοῦ βασκάνου ἀνδρὸς; ὁ υἱὸς ἀπεκρίνατο· ὁ θάνατος τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου χαρὰ
 τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις γίνεται· οὐδὲ γὰρ ἐνὶ ἄλλο χεῖρον τῶν βαρυτέρων ἀμαρτιῶν,
 ὡς ἢ τῆς βασκανίας καὶ τοῦ φθόνου ἀμαρτία. καὶ πρέπει πάντα ἄνθρωπον θερμῶς
 παρακαλεῖν τὸν θεόν, ὅπως ἐκ τῶν τοιούτων τελείως ἐξέλθῃ ὁ φθόνος ἐκ τῆς καρδίας
 αὐτοῦ. γίνωσκε οὖν, ὦ πάτερ καὶ βασιλεῦ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ὁ μὴ βασκαίνων καὶ p. 166
 25 φθονῶν γλυκαίως ἐσθίει, γλυκαίως πίνει, ἠδέως κοιμᾶται· αἱ πράξεις αὐτοῦ φροντίδα
 οὐκ ἔχουσιν· εὐκόλως γὰρ ὁ βούλεται πράττει, καὶ ἢ ζωὴ αὐτοῦ χωρὶς ἀνάγκης
 γίνεται· καθήμενός ἐστιν ἀμέριμνος, ἰστάμενος οὐ κοιπᾷ. Ταύτας οὖν, κράτιστε
 βασιλεῦ, ἅπερ παρ' ἐμοῦ ἀκήκοας ἀποκρίσεις ἀρεκτάς εἶναι νόμιζε περὶ πάντων.

1 τὸ σοῦτον A, τὸ σοῦ C 3 καλυφθῆι C ib. φησί B ib. ὁποῖος A, ὁ ποῖος C

ib. ἀποβαί ἄρα C ib. πονηροῦ etiam C 4 υἱὸς] παῖς C ib. ἀπεκρίνατο· θάνατος om. C
 ib. τῆς αὐτοῦ C 5 οὐδὲν A, οὐδεμίαν Ebh. ib. χεῖρων AC, χεῖρον B 6 καθέστη(ε) C
 7 ἐξαρθῆι C ib. δὲ om. B 8 ἠδέως et bis ἠδέως C ib. τε etiam C 9 ἀπήλλακται AC
 ib. ἀνώδυνος AC 10 ἢ prius om. C ib. ταῦτα A, ταῦτας B ib. ὦ om. B 11 ἅπερ B
 ib. πεφύκασιν C, post primam huius verbi syllabam desinit B 12 ἀκατάγνωστον C

i τ(οὺς)
 ib. συνε C 13 post ἐφιεμένους desinit C, cf. n. ad 109,5 17 συντίπας A
 18 καλύψῃ? Ebh. 25 γλυκαίως bis Boiss.

σὺν τῷ μύθῳ τῆς ἀλώπεκος ζ', τοῦ παιδὸς σὺν τῇ ἐξηγήσει τῶν δέκα κεφαλαίων,
ὧν ἐδιδάχθη, καὶ ταῖς βιωφελέσι πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ ἀποκρίσεσιν ὁμιλίαι ζ',
καὶ τοῦ Συντίπα μία· πάντων ἐξηγήσεις κζ'.

3 σιντίπα Α



Index verborum.

Numeri paginarum et versuum cancellis quadratis [—] inclusi ad Retractationem spectant. — Numeri a praecedentibus puncti geminati (:) signo separati locos indicant quibus formae locutionesve leguntur non prorsus eadem quae ante hoc signum allatae sunt vel indicatae sed earum proxime affines, velut eiusdem nominis alii casus, eiusdem temporis verbi aliae personae, eiusdem constructionis alia exempla. — Stellula (*) notata sunt vocabula quibus lexica carent.

ἀβλαβῆ: ὄρξ̄ τὸν παῖδα - ἄ. [46, 24].

ἀγαθοεργία: 124, 8. 126, 1.

ἀγαθός: 73, 12. 82, 14. [30]. 123, 9. 9. [23. 23. 124, 23]. 125, 11. [21. 26. 126, 18].

ἀγάλλεσθαι: ἠγάλλετο 75, 14. — ἠγαλλιᾶτο [75, 28].

ἄγαν 49, 15. 77, 12. [96, 27].

ἀγανακτεῖ (?) [120, 19]. ἠγανάκτησα [25, 30]: [61, 22]. ἀγανακτήσω [104, 18].

ἀγαπᾶν [77, 28]. 121, 4. [17] ἀγαπῶ [69, 23]. ἀγαπῶν 128, 18: 127, 21: 125, 19: 64, 17].

ἠγάπα [13, 21. 75, 21]. ἀγαπήσει 128, 6. [16]. ἀγαπήσας [39, 30]: [37, 24]. ἀγαποῦσι διδάσκειν [125, 18]. ἠγαπᾶτο [45, 22]. λογους πραεῖς - καὶ ἠγαπημένους [105, 31]. ἠγαπημενώτερον ἢ γλυκύτερον [13, 22].

ἀγάπη: μετὰ πολλῆς ἀγάπης [11, 27. 45, 24. 54, 33. 126, 19]. τῆς πρὸς ἐμέ σου ἀγάπης [42, 20]. ἀγάπην ἔξω πρὸς σὲ κηδάρην [42, 24]. ἵνα μετ' αὐτοῦ - ἄ. ποιήσῃ - ἠ δὲ μόλις ἐποίησεν ἄ. μετ' αὐτοῦ [51, 25]. ἄ. τούτῳ πεποίηκεν [43, 18].

τοιαύτη ἀγάπη ἐκρατήθη τῷ κάλλει τοῦ νέου [78, 21].

ἀγαπητικώτερον [64, 18. 105, 25]. Ἀγαρηῶν 16, 4. [21].

ἀγγελία: 7, 6. [22]. 11, 17. 15, 1. 18, 2. 33, 10. [26]. 73, 10. 12.

ἀγγέλλειν: ἠγγέλη 18, 7. ἀγγελθεῖσιν 16, 15. ἄγειν 109, 8. ἄγει 21, 6. ἄγε 20, 14. ἄγουσα 21, 12. ἠγαγον 26, 4. [20]. 31, 14. [26]: 33, 17. [32. 94, 23]. ἄγαγε 40, 11. ἀγάγω 40, 12. ἀγαγεῖν 31, 5. [21]. 86, 14. 88, 3. ἀγαγῶν 31, 2. 65, 15. [119, 24]: 39, 3. [19]. ἠγάγετο 71, 3, ἀγαγέσθαι 36, 12. [28]. 65, 10. ἠχθη 49, 13. ἀχθέντος 80, 2. — ἄγε δὴ-διάπρασον 94, 2. ἄ. δὴ-ἐπινοήσωμεν [12, 30]. — ἄγωμεν-πρὸς τὸν-ἄρχοντα 96, 5. — ἀγαγεῖν χύτραν 31, 5. [21]: 20, 14. 21, 12. 31, 2. 14. [26]. 39, 3. [19]. 65, 15. 80, 2. 86, 14. 88, 3.

109, 8. ἄγοντος σελέντιον 8, 17. — γυναῖκα-ἀγαγέσθαι 36, 12: 65, 10. 71, 3. ὁ πατήρ-γυναϊκά μοι ἀγ. βούλεται [36, 28].

ἀγλαομόρφῳ στολῆ 40, 14.

ἀγνοοῦσα ὡς τὰ - ὄψα-ἐβρώθησαν 57, 11.

ἄγνωστον καὶ ματαιόφρονα [67, 29]. ἄ. καὶ ἄφρονα [82, 31].

ἀγορά: 20, 8. 16. [25. 27. 33. 28, 22]. 29, 17. 30, 8. 5. [19. 20]. 31, 11. [24]. 47, 18. [35]. 50, 4. [24]. 79, 9. 11. 100, 8. [19] — ἄρτους- εἰς ἀγορὰν

προκαλουμένη τῷ βουλομένῳ [20, 27]. ἀγόραζε [20, 30]. ἀγοράζων [20, 31. 29, 16. 27]. ἠγόραζε [21, 32]. ἠγόρασα [98, 21]: [20, 28. 68, 12. 117, 25. 28]. ἀγοράσω [90, 16]. ἀγοράσας [94, 23: 79, 25: 98, 19. 102, 16]. ἀγοράσαι [28, 23. 30, 19. 23. 79, 24]. ἀγορασμένα [92, 17].

ἀγοραστήν [29, 21. 22]. ἄγραφον 66, 8. [25. 67, 28]. ἀγρεύει [78, 17].

ἀγριάνασα [= ἄγριος ἦν] 56, 6. 64, 7. ἄγριος [56, 22].

ἀγριούται [64, 31]. ἠγριώθη [64, 23]. ἀγρός: 15, 2. 5. 8. 11. 13. 15. [19. 21. 22. 25. 28. 30. 32]. 57, 2. [68, 25].

ἀγρῶται 69, 12. ἄγχειν: ἄγχων 102, 14. ἄγχοντος 80, 13.

ἀγχίνοιαν 84, 6. ἀγχινόα κατάκομος 45, 1. 83, 7. συνέσεως καὶ ἀγχινόας 5, 1. 13, 11: 91, 12.

ἀγχίνους: συνετός καὶ ἄ. 77, 12: 82, 16. ἀγχόνῃ 37, 13.

ἀγωνιᾶν: ἀγωνιῶν 53, 18. ἠγωνία 60, 5. 116, 4. ἀγωνίζονται περὶ τὸν βίον [121, 14]. ὑπὸ τοῦ φόβου ἀγωνιζόμενος [53, 34]. ἠγωνίζετο [60, 17]. ἠγ. - ἐπὶ τῷ λογῳ [116, 13]. ἠγ. - ἀπολέσαι με [75, 22]. ἀγωνισάμενος 70, 11.

ἄδειαν [117, 22]. ἀδείας [22]. ἀδελφοί [68, 26]. ἀδελφῶν [120, 16]. — ἀδελφὰ φρονεῖν 121, 8.

ἀδῆλων 62, 9. — ἀδῆλως 87, 6.
 ἀδιακόπως 84, 13. — ἀδιακόπως 44, 9. 73, 7.
 ἀδιαλείπτως [44, 25].
 ἀδιάπρατον: τὴν ἐμπορίαν - ἐαθῆναι ἄ. 94, 6.
 ἀδικεῖται [123, 21].
 ἀδικίαις 121, 8.
 ἄδικος: [12, 31. 43, 25]. 51, 3. [16]. 65, 6. [20].
 72, 11. [23. 74, 22. 76, 23. 121, 21]. 123, 7. [127,
 18]. ἀδικώτατον [61, 31]. — ἀδίκως 20, 2. [19.
 46, 31]. 51, 14. [32. 71, 24. 105, 27]. 122, 5. [17.
 123, 22].
 ἀδοκῆτων 10, 10. [27].
 ἀδολεσχία 126, 10.
 ἀδύνατος: 5, 11. [27]. 8, 4. 67, 16. [30]. γέρων-
 καὶ ἀδύνατος [10, 30].
 ἀεὶ [68, 5. 74, 21].
 ἀηδῆ 128, 1.
 ἀηδών [73, 22].
 ἀήρ: ἀέρος 56, 8. [25].
 ἀθέσμων: τῶν ἀ. πράξεων 129, 5.
 ἄθλιος: [64, 21. 89, 21. 110, 18]. — ἄθλίως:
 κλαίειν - ἀθλίως [89, 22].
 ἀθρόα 41, 17. ἀθρόον 23, 5. 38, 14. 45, 12.
 70, 5. 108, 7. 110, 5. 117, 3. — ἀθρόως 11, 7. 48,
 9. 17.
 ἀθυμεῖν: ἀθυμοῦντα 7, 17: [9, 28].
 ἀθυμία: 12, 1. 37, 8. [24. 29]. 39, 16. [31].
 63, 2. 88, 7. 94, 2. 95, 14.
 ἀθῆος 55, 2.
 αἰδεῖσθαι 125, 3. ἡδέσθης 64, 9. αἰδεσθεῖς
 61, 12.
 αἰδοῦν 64, 15. αἰδοῦντα 36, 6. [22. 25]. 65, 2.
 αἰδοῦς 31, 3.
 αἰκίζειν: ἡκίσθη 48, 20.
 αἶμα 46, [19]. αἶματι 6.
 αἰμάσσειν: ἡμαχμένον [46, 22].
 αἶρειν: αἶρουσι 28, 5. [16]. ἀράτω 32, 13. ἄρας
 28, 9. 92, 3. ἄρασα 31, 4. [19]. ἀράμενος 45,
 16. [32]. 109, 10. ἄραθης [103, 23]. ἡμένης
 34, 15.
 αἰρεῖσθαι: ἡρεῖτο 74, 13.
 αἶρεσις: αἶρέσει 99, 11.
 αἶρετόν 34, 7.
 αἰσθάνεσθαι: ἡσθόμην 25, 11. ἡσθετο 24, 11.
 80, 1. αἰσθομένη [23, 18], 43, 10. αἰσθομένου 52,
 13: 94, 10.
 αἰσθήσεις 103, 10. [25].
 αἰσχρῶν 13, 16. [33. 51, 26]. 126, 11. [23].
 αἰσχύνεσθαι 126, 14.
 αἰσχύνη: 49, 16. 60, 2. 7. [19. 64, 25].
 αἰτεῖν: αἰτῶ [28, 13]. αἰτῶν [27, 29]. αἰτήσης
 [5, 31. 39, 17]. αἰτεῖσθαι 129, 6. αἰτεῖται 25, 1.
 64, 13. [29]. αἰτήσει 5, 16. αἰτήσαι 24, 17. 64, 3.
 12. 65, 2. 82, 1. αἰτήσωμαι 63, 13. αἰτήσασθαι
 63, 16. [29]. αἰτηθέντος 65, 3.
 αἰτημα 25, 3. [20].

αἵτησις: 13, 14. [32. 96, 25].
 αἰτία: 7, 18. [34]. 9, 17. [30. 31]. 10, 9. [26. 11,
 26. 35, 27]. 39, 12. [27. 44, 28. 48, 35]. 49, 5.
 [23]. 56, 10. [26]. 64, 14. [70, 15. 72, 21]. 73, 19.
 [31. 75, 24]. 76, 15. [30]. 77, 3. 7. [19. 20]. 78,
 11. [25. 26. 29]. 80, 9. 12. [22. 81, 22]. 89, 11.
 [23. 91, 21]. 105, 14. [23. 30].
 αἰτίμα 42, 1.
 αἰτιάζεται 12, 12. [29]. αἰτιάση 20, 3. [20].
 αἰτίσιν 111, 2.
 αἵτιος: 44, 13. 50, 2. [22. 55, 19]. 77, 9. [21. 22].
 78, 13. 80, 4. [17. 22]. 81, 6. [22]. 77, 14. [26. 30].
 78, 2. τὸ αἵτιον [9, 23]. 10, 5. [22]. 35, 9. 75, 8.
 76, 13. [28]. 81, 6. 122, 4.
 αἰφνίδιος [41, 32]. — αἰφνιδίως 11, 11. [28].
 αἰῶνα: ζῆθι εἰς τὸν αἰ. 28, 3. [13]. 35, 15. [33].
 54, 15. [31. 61, 30]. 73, 6. [20]. 118, 2. [13]:
 44, 17. [31]. 19, 13. [28]. 61, 15.
 αἰώνιον [71, 25].
 ἀκαθαρσίας 85, 6. [20].
 ἄκαιρον [71, 19]. — ἀκαίρωσ [47, 28].
 ἄκακον 61, 7.
 ἀκαρτερήσαι: ὀλίγον ἄ. τὸν - φόνον, ἕως ἂν ὁ -
 ἐβδομος - εἰσέλθῃ [61, 25]. ὀλίγον μοι ἀκαρτέρη-
 σον - ἕως οὗ - ἀναπαύσω [84, 17]. μικρόν ἐκεῖ
 ἄ. [50, 24].
 ἀκατάγνωστον 129, 12.
 ἀκεσώδυνον 110, 2.
 ἀκινδύνως 58, 9. [20].
 ἀκμάζεις 10, 14.
 ἀκμήν οὐκ ἐχόρτασα 84, 23.
 ἀκοή: [46, 31]. 104, 11. ἀκοῆ ἀκήκοα 108, 15:
 [42, 31] ἀκοαί: 60, 10. [22]. 72, 15 [27]. 121, 10.
 ἀκολασίαις 83, 12. ἀκολασίαν 84, 1.
 ἀκολασταίνουσα 23, 3. ἀκολασταίνουσα 42, 11.
 ἀκόλαστος: 41, 13. [28]. 42, 6. 7. 46, 16 [33].
 47, 11. 74, 12. [28]. 84, 12. [25]. — ἀκολάστος
 16, 14. [29].
 ἀκολουθεῖν [24, 24]. ἀκολουθεῖ [40, 22]. ἀκο-
 λούθει 40, 20. [33]. ἀκολουθῶν [32, 31]: [34, 19]:
 39, 7. [23. 55, 24]. ἡκολουθεῖ [39, 25]. ἡκολού-
 θησα [42, 29]. ἀκολουθήσαι 45, 16. ἀκολουθήσω
 49, 10. [28]. ἡκολούθηκα 42, 13.
 ἀκόμη [69, 14].
 ἀκόπως 46, 13.
 ἀκόρεστος: 84, 14. 127, 2. 128, 8. — ἀκορέστος
 129, 1.
 ἀκουβίτων: τῶν βασιλικῶν ἄ. 13, 6.
 ἀκούειν [5, 22. 16. 19. 27, 29. 104, 26. 111, 16].
 ἀκούεις 18, 8. [25]: 26, 1. [18. 122, 19]: [123, 12].
 ἀκούη [128, 14]: [127, 25]. ἀκούων [10, 25].
 26, 6. [126. 18]: [75, 26]. ἤκουε [46, 34. 83, 26].
 ἀκούσει [120. 24]. ἤκουσα [40, 26. 49, 20. 62,
 18. 93, 23]: [60, 24. 96, 28]: [39, 31]. 40, 23. [61,
 28. 66, 15. 67, 21. 78, 21. 91, 19. 92, 15. 96, 21]:
 70, 6. [19]. ἤκουσον 28, 5. [16]. 45, 2. [20]. 46,

15. [32]. 56, 17. [34]. 62, 6. 65, 8. 68, 1. [3]. 83, 5. 85, 15. [27]. 91, 14. [27]. 97, 8. 13. [15. 25]. 113, 1. [11]: 68, 22. 23. 79, 7. [22]. ἀκούσης [35, 35]: [81, 16]. ἀκούσαι [42, 31. 62, 22. 65, 25. 72, 28. 115, 16]. ἀκούσας [5, 28]. 11, 16. [25-33]. 15, 12. [29]. 18, 1. [19. 29]. 19, 9. [26. 22. 17. 24, 25]. 27, 14. [26]. 34, 5. [22]. 44, 11. [27. 52, 20. 62, 17]. 66, 4. [21. 73, 23. 74, 30]. 75, 13. [28. 85, 22. 89, 25. 91, 21. 113, 19. 116, 12. 121, 23]. ἀκούσχα 17, 4. [20]. 39, 1. [17]. 47, 9. [32]. 63, 8. [24. 67, 29. 68, 20]. 72, 3. [107, 17]. ἀκούσαντες [12, 23]. 29, 8. [88. 20]. ἀκήκχα 4, 8. [23. 19, 28]. 22, 9. [25]. 108, 15. [109, 15]. 110, 1. [13]: 129, 11. 28. ἀκηκόως 11, 8. [15. 24]. 18, 13. 59, 2. [13]. 85, 9. 116, 3. ἡκηκόειν 19, 13. 42, 1. [19]. 49, 2: 40, 4. 46, 16. 73, 10. 83, 12. 96, 7. 102, 14. ἀκούμενα 26, 3. ἡκούετο [17, 23]. ἀκουσθεῖσαν [16, 20]. ἤκουσαι [47, 20]. 62, 3. — ἀκούει-θούρου 26, 1: 11, 8. [25. 15, 29. 34, 22]. 72, 3. 79, 7. [22]. 97, 13. [107, 17]. ἀ. θούρου [26, 18]: [128, 14]. ἡκούσατέ μου [70, 19]. ἀκήκοά τινος λέγοντος [109, 15]. ἤκουσεν αὐτὸν ὅτι περιπατεῖ [66, 15]. ἡκηκόειν - σε ἀποφήνασθαι 19, 13. [28]: [4, 23]. 22, 9. [25]. 42, 1. [19. 72, 28. 110, 13]. — ἀναγκασθεῖσα οὐκ ἤκουσα [40, 26]. ἀκουσόν μου τῆς-συμβουλίας [97, 8: [96, 28]. φιλοσόφους ἄνδρας προσομιλεῖν καὶ τούτων ἀκούειν [5, 22]: [60, 24. 77, 27. 97, 15. 126, 18]. οὐδῶλως ἐκείνω ἤκουσε [39, 31]: [10, 25]. ἤκουσεν - τὴν παράκλησιν [61, 28]. οὐκ ἤ. αὐτήν [78, 21]: [122, 19. 123, 12]. οὐδῶλως ἢ. φαγεῖν [67, 21]. ἀκούσματι 116, 5. ἀκουτισθῆναι 73, 1. ἀκουτισθεῖσαν 16, 3. 30, 1. [18]. 36, 1. ἀκριβῶς - τὸν ἵππον ἐξήλαυσε 27, 7: [20]. ἀκριβεῖς: σὺν ἀ. 44, 17. 89, 2. 90, 10. 92, 14. 115, 4. ἐν ἀ. 93, 9. μετὰ ἀκριβείας [119, 27]: [115, 14]. ἀκριβολογῶν 16, 5. [22]. ἀκριβῶς 7, 9. [26]. 27, 10. [22. 35, 35. 44, 32]. 45, 9. [60, 18]. 71, 5. [17]. 83, 1. [16]. 114, 6. [16. 118, 18]. 119, 14. — ἀ. (=σπανίως) εὐρίσκονται [92, 16]. — ἀκριβέστατα 104, 13. [29]. ἀκροάσασθαι [83, 20]. ἀκροάμενος 15, 6. 24, 9. 43, 7. [22]. 71, 9. [26]. ἀκρωμένη 107, 2. ἡκροῶτο 101, 15. [26]. ἀκρόασις: 8, 19. [33]. 50, 17. 75, 10. ἄκρωσ 5, 2. 113, 5. 116, 2. ἄ. (ἄκρος Boiss.) τῆ γωῦσει-γεγένησαι [44, 32]. ἄκων 102, 9. ἀλαζονεύσασθαι [104, 21]. ἀλαζονίαν [126, 23]. ἀλάζων 126, 9. ἀλαλαγμοῦ 26, 1. ἀλάλαγμόν [18]. ἀλαλάζουσα 89, 7. [18].

ἀλαγεῖν: ἀλαγῶν 109, 7. ἤλαγην 63, 9: 61, 6. ἀλαγήσας 54, 11. ἀλαγήσασα 70, 5. ἀλαγεῖν ἀ. 109, 11. ἀλαγηδῶσι 60, 5. Ἄλέξανδρος [5, 22]. ἀλεπούς: τῆς ἀ. [108, 23. 109, 12: 15]. cf. ἀλώπηξ. ἄλευρον 21, 11 [27]. 39, 3. [19]. ἀλήθεια 43, 2. [42, 34]. ἐν ἀληθείᾳ 82, 10. [25]. κατὰ ἀλήθειαν [41, 20. 23. 78, 31. 108, 22. 114, 15. 125, 28. 126, 17]. μετὰ ἀληθείας [21, 24]. — ἡ ἀλήθεια: 13, 3. [19]. 16, 2. 21, 7. 35, 18. [35. 45, 20. 68, 31]. 78, 14. [29]. 81, 8. [24. 101, 18]. 123, 8. 125, 9. [23]. 127, 11. [25]. τῆ ἀληθείᾳ φιλοσοφώτατε [113, 12]. κατὰκρίτος ταῖς ἀληθείαις πέφυκεν 56, 14: [30]. ἀληθεύει [82, 23]. ἀληθῆς: 12, 9. [26. 15, 25. 16, 18]. 18, 2. [20]. [20, 1. [19. 33. 35. 28]. 38, 1. [18]. 62, 3. [18. 88, 18. 25. 118, 23]. 128, 3. τὸ ἀληθές 30, 1. [17]. τῆ ἀληθῆ [128, 14]. ἀληθέστερον [78, 29]. φίλων πιστῶν ἀληθέστατε [72, 25]. — ἀληθῶς [10, 26]. 15, 8. 13. [29. 16. 32. 18, 24]. 53, 2. [21]. 54, 5. [68, 32]. 73, 2. 110, 12. [22. 112, 20]. ὡς ἀληθῶς 17, 13. ἀληθῶς ὡς [54, 22]. ἀλίσκεσθαι: ἦλω 13, 7. [25. 38, 27]. ἐάλω 40, 7. ἀλλά et ἀλλ' passim. — ἀλλά γε 40, 9. — ἀλλὰ μᾶλλον: v. μάλα. — ἀλλὰ μὴν καὶ 72, 8. 75, 15: 99, 3. 126, 9. 127, 5. — ἀλλ' ὅμως 45, 2. 62, 6. [22]. 79, 6. [21]. 105, 11. [27. 116, 17]. ἀλλ' οὐδέ [5, 18. 14, 30. 15, 31. 16, 18]. 50, 12. [29. 51, 27. 75, 20. 77, 22. 78, 29. 32. 81, 14. 82, 21]. 115, 6. [15]. — ἀλλ' οὖν [4, 22]. 84, 8. [22]. — ἀν-ἀλλά: v. κῆν — οὐ μὴν ἀλλὰ καί: v. οὐ. — πλὴν ἀλλά: v. πλὴν. ἄλλαξον [97, 21]. ἀλλαχοῦ [68, 14]. ἀλλήλων: 23, 4. 28, 7. [17]. 29, 9. 10. [27]. 35, 1. 38, 5. [22]. 41, 13. [28]. 50, 4. 77, 10. 78, 4. 86, 1. [15]. 95, 7. 11. [21. 24]. 101, 4. 103, 9. 11. [24. 26]. 127, 7. τούτων οὕτω παρ' ἀμφοτέρων πρὸς ἀλλήλους λεχθέντων 6, 1. 73, 3. ἀλλήν ἀλλῶς φάσκουσι 81, 8. ἀλλοκότους 12, 2. ἄλλος: passim. ἄλλον σῦκον [44, 23]: [59, 20]. — ἀλλαι ἐπτά 7, 12. [29. 8, 27]. — ἄλλος ἄλλο [81, 24]. ἄλλος ἐς ἄλλο - καταστάς 73, 11: [24]. — ἄλλα μὲν - ἄλλα δέ 127, 6. [20]. — οὐθὲν ἄλλο - εἰ μὴ [81, 18. 108, 26]. οὐδὲν ἄ. - ἢ [57, 25]: [124, 20]. — ὁ ἄλλος: passim. τῆ ἄλλα 93, 8. 110, 7. ὁ ἄλλος φιλόσοφος [80, 20]. ὁ ἄ. τῶν φιλοσόφων [80, 25]. τὸ ἄλλο κατὰλυμα [26, 21]. — τῶν ἄλλων διαφορώτατον 72, 4: [18]. 113, 4. ὁ καὶ πρῶτος τῶν ἄ. [12. 34]. τῶν ἄ. πονηρᾶς 3, 7: 129, 15. τὸ πολυσάρκως ἔχον τῶν ἄ. 52, 16.

ἄλλοτε 75, 3. 116, 5.
 ἄλλοτρόπως [23, 22].
 ἄλλως 23, 7.
 ἄλογος: 13, 16. [33. 123, 16]. 126, 14. [25].
 ἄλώπηξ: 107, 6. 10. [20. 23. 24. 25]. 108, 11.
 13, [24]. 109, 2. 4. 5. 8. [13. 17]. 110, 2. 5. [14.
 16]. 130, 1. cf. ἄλεπούς.
 ἄμα: τῶς χειρᾶς ἄ. καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατίνας 27, 2. 36, 4. 43, 4. 61, 15. 83, 7. 112, 10. [23]. εἰσέλθῃ ἄ. καὶ ἐξέλθῃ 61, 11. ἔξοδον καλλωπισμοῦ - ἄ. δὲ καὶ ἱμάτια [43, 20]: [83, 22]. ἡν δὲ - ἄ. καὶ εὐμεγέθης [36, 21]. — ὁ δὲ ἄ. τὸν υἱὸν κελεύει - ἀπιέναι [32, 29]: [35, 20]. τότε ἄμ' εὐθύς ἀπολογίσσομαι [50, 34]. ὡς ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἐλάλησε - αὐτὸς ἄμα λέγει τῷ βασιλεῖ [113, 21]. τούτῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς βυλῶν ἔγνω γε ἄ. τοῦτον ὄντα βασιλικόν [14, 27]. τούτῳ λεγομένων στραφείς ἄ. - ὥρμησεν ἀπελθεῖν [26, 22]: [68, 22. 69, 27. 117, 18]. καὶ ὁ παῖς ἄ. ἐφ' ἀνέρωσε [72, 21]: [50, 25. 82, 25. 117, 28]. βουλὴν κακίστην - ἐσκέψατο, καὶ ἄ. διέρρηξε τὰ ἱμάτια [11, 24]: [34, 21. 46, 25. 50, 33. 51, 22]. ἐκεῖνος τὴν - δέησιν προέειπε, καὶ ἄ. τὸ - σῶμα - κατὰκομον γέγονεν 64, 5: [28. 69, 13. 83, 28. 112, 17. 54, 20]. — ἄ. τῷ διδασκάλῳ [7, 24]: [33, 20. 40, 31. 94, 11]. — ἔπει, καὶ ἄ. τῇ πόσει - 33, 14. ἄ. τῇ ἀγγελίᾳ 15, 1. ἄ. τῷ λόγῳ 45, 15. [31. 47, 35]. 60, 13. 70, 13. [25. 72, 29. 109, 16]. ἄ. δέησιν ἐποιεῖτο καὶ ἄ. τῇ εὐχῇ - τὸ σῶμα γέγονε μεστόν [64, 20]. — ἄ. τῷ θεοθῆναί με 50, 14: [33, 29]. 73, 1. 77, 12. ἄ. τοῦ ζητήσαι [63, 27]: [77, 25].
 ἀμαθής [83, 22]. ἀμαθῆ [82, 30].
 ἀμαρτάνει 126, 14. [127, 13]. ἀμαρτηθὲν 106, 7.
 ἀμαρτήματος [35, 26].
 ἀμαρτία: 126, 11. [23. 127, 14. 129, 21. 22].
 ἀμεῖψαι τὸ - σχῆμα 98, 4: 97, 8. ἐγὼ σε φιλοτίμως ἀμείψομαι [40, 29]. φιλοτίμως ἀμείψομαί σοι [49, 30].
 ἀμελείας [15, 21].
 ἀμέριμνος 129, 10. [27].
 ἀμετρήτων [66, 18].
 ἀμέτρως 104, 5.
 ἀμηχανία 69, 12. 95, 14.
 ἀμίαντον [38, 23].
 ἀμοιβή: [71, 22. 23]. 83, 3. [19].
 ἀμυνομένη [124, 23].
 ἀμφίασον 97, 9.
 ἀμφίβαλλε: μηδὲν-πρὸς ταῦτα ἄ. 89, 6.
 ἀμφιβολίας [61, 16].
 (ἀμφιελίξαι: cf. ἐκφυλάξαι).
 ἀμφίον: ἀμφια 45, 16.
 ἀμφοτέρω: [5, 32]. 6, 1. 19, 5. [22]. 25, 4. [21]. 32, 14. 16. [31]. 51, 11. [29]. 55, 12. 73, 3. 77, 10. 96, 5. 101, 3. ἀμφοτέρων (τῶν?) ζῶων 54, 6. ἀμφοτέρα τὰ εἶδη 31, 1: 32, 12. 53, 17. 55, 14. αἱ δύο ἀμφοτέροι (55, 29).

ἄμφω [38, 22].

ἄν: παρὰ μικρὸν ἀπέχτεινον ἄν [75, 33]. εἰ-
 συνέβη, ἐξαρθῆναι ἄν - ἐκινδύνευεν 76, 9: 84, 6.
 16. [20]. 117, 5. [20]. 42, 15. [31. 125, 20]. ἄτο-
 πον-ἄν εἶν [4, 29]: 5, 9. [14, 19]. τί ἄν ἦ - τὸ
 ποθούμενον [5, 26]. — v. ἄχρις, εἰ, ἕως, καθῶς,
 καὶ, μέχρις, οἷος, ὅπως, ὅς, ὅσος, ὅστις, ὡς.
 ἄν: οὐδεὶς - δύναται, ἄν μὴ - ἐμπεραγαμένους
 ὑπάρχῃ [31, 30]: [94, 16]. ἄν εἶχον-τοιαύτην-
 ἔμελλον-ἀνελεῖν [69, 19]. — v. καὶ.
 ἄν ἄ-τὴν πολιν 111, 6.
 ἀναβαίνειν: ἀναβάς [53, 26]. ἀναβῆναι τῇ
 κλίτῃ [69, 26].
 ἀναβάλλεται 18, 13. [43, 25]. 52, 2. ἀνεβάλ-
 λετο [18, 29].
 ἀναβιβάζειν: ἀνεβίβασεν [25, 31].
 ἀναβλέψαι [82, 24. 106, 24]. ἀναβλέψασα θεά-
 σασθαι 25, 12: [28].
 ἀναβολή: [24, 27]. 43, 9. [24].
 ἀναγγελεῖ [9, 30]: [7, 25]. 97, 13. ἀνήγγειλε
 18, 20: [16, 31].
 ἀνάγειν: ἀνήγαγε 104, 8.
 ἀναγιγνωσκόντων [3, 19]. ἀνίγνωθι [14, 18].
 ἀνίγνωθι - ἐν - τῇ βίβλῳ 14, 1.
 ἀναγκάζων [102, 22. 26]: [89, 23]. ἡνάγκασε
 84, 9. [23]. ἡνάγκασε [39, 30]. ἀναγκάζεται [105,
 27. 128, 15]. ἡναγκάζετο [78, 25]. 80, 11. ἡναγ-
 κάσθη [54, 26]: [80, 27]. ἀναγκασθεῖσα [40, 26].
 ἀναγκαῖον: τοὺς τῶν ἄ. διδύμους 54, 2.
 ἀναγκαστῶς [104, 17].
 ἀνάγκη: [70, 20. 79, 29. 80, 23. 105, 26. 128,
 11. 129, 26].
 ἀναδειχθῶσιν [5, 23].
 ἀναζητεῖν: ἀναζήτησον 40, 10. ἀναζητήσαντες
 9, 7. [22].
 ἀναζήτησις: 9, 6. 22. 40, 17.
 ἀναζωγραφεῖν: ἀνεζωγράφησεν 119, 15.
 ἀναθαρσεῖν: ἀνεθάρσησε 54, 2.
 ἀναίδεια: [11, 31]. 14, 5. 41, 17. 85, 4.
 ἀναιδής: 3, 7. [17. 74, 30]. 84, 14. 125, 5. —
 ἀναιδῶς 41, 12. [27]. 43, 14. 47, 6.
 ἀναίρειν [18, 30]. ἀνελῶ 32, 5. ἀνέλης 20, 2.
 29, 13. 46, 13. ἀνελεῖν [29, 22]. 55, 1. 64, 8. 65,
 1. [69, 20]. 74, 3. [20]. 117, 6. [21]. ἀνήρηκεν 46,
 12. ἀνήρηκεναι 76, 13. ἀναίρεισθαι 18, 18. [34].
 ἀναίρεισθαι 18, 14. 19, 17. [32]. 24, 10. [26]. 27,
 14. 35, 6. [23. 30. 44, 29]. 76, 8. — σπυρίδα-ἀνε-
 λομένη 57, 11. ἀνήρημένος τὴν σπάθην [24, 18].
 ἀναίρεισις: 19, 7. [24. 24, 27]. 32, 2. [17]. 37,
 17. [33]. 52, 2. 61, 10. 65, 6. 77, 7. 78, 10.
 ἀναισθησίας [123, 14].
 ἀναισχυντία: [14, 22. 35, 28. 41, 32. 77, 29.
 85, 18].
 ἀναίσχυντος: [35, 25. 61, 20. 65, 21. 84, 27.
 118, 20. 125, 18]. — ἀναισχύντως [43, 28.
 47, 25].

ἀναίτιος: [61, 23]. 72, 11. [24]. 81, 3. [19, 23]. — ἀναίτιως [19, 31]. 46, 11.
 ἀνακαλύπτειν [9, 31]. ἀνακαλύπτει 57, 13.
 72, 7. ἀνακαλύψω 75, 11. ἀνακάλυψον 105, 6.
 112, 6. ἀνακαλύψειεν 9, 17.
 ἀνακάμπτειν: πρὸς τὸν -πατέρα ἀνεκάμψεν 35, 3.
 ἀνακάμψεως: πρὸς αὐτὴν ἄ. 38, 7. 41, 15.
 ἀνακινῶν: ποικίλους λογισμούς ἄ. 12, 2.
 ἀνακοινοῦν 9, 17. ἀνακοινοῖ 47, 8.
 ἀνακόπτων: τὸν εἰρμόν ἄ. τοῦ διηγρήματος 83, 8.
 ἀνακοῦσας [23].
 ἀνακτᾶται 124, 6.
 ἀνακτορικοῦ - βήματος 75, 11.
 ἀνάκτωρ: ἀνάκτορι 117, 16.
 ἀναλαβῶν - τὸν λόγον 83, 9. [25]. θῆρος ἀνελαβε [54, 20].
 ἀναλίσκωσιν: τινὰ τῶν ὑπηκόων ἄ. 5, 6. ξίφει αὐτὸν ἀναλώσει 43, 13. [28]. διαπάνην ἀνήλωσας 70, 11. ἐπτὰ ἡμέραι ἀναλωθῶσιν 7, 13. ξίφει ἀναλωθῆναι 44, 13.
 ἀναλογεῖν: ἀναλογοῦντα 124, 1.
 ἀναλογίζεσθαι: ἀνελογίζετο [94, 17].
 ἀνάμεινον 84, 2. ἀνέμεινε [61, 28]. ἀνέμεινε [79, 24].
 ἀνάμεσα 119, 3.
 ἀναμφιβόλου [91, 17].
 ἀναμφίλεκτον 42, 8. — ἀναμφιλέκτως 58, 14. 61, 1.
 ἀνανεύειν: τοῦ πτώματος ἀνένευσα [25, 28].
 ἀναπαύειν: ἀναπαύσω [84, 17]. ἀναπαυόμενοι [57, 18]. ἀναπαύσεται 67, 8. ἀναπαύσασθαι [86, 17]. ἀναπαυθῆναι [66, 26].
 ἀνάπαυσιν 126, 2. [15].
 ἀναπέμπειν: εὐχαριστηρίους τῷ θεῷ λόγους ἀνέπεμπεν 105, 2. [18]. 121, 11. [23].
 ἀνάπηρος 83, 6.
 ἀναπίπτειν: ἀνέπεσεν [48, 29. 52, 29]. ἀνέπεσον κοιμηθῆναι [28]. ἀναπεσῶν 66, 12: 79, 8. ἀναπεσούσης 108, 9.
 ἀνάπλευς 44, 17. ἀνάπλευον 5, 1.
 ἀναπλήρωσεως 56, 10. [27].
 ἀναπολεῖν: ξένους λογισμούς καθ' ἑαυτὸν ἀνεπολεῖ καθὰ τοῦ υἱοῦ [12, 19].
 ἀνάπτειν: ἀνήψε πυρκαϊάν 59, 12. 92, 27. 93, 15]: [59, 24]. ἀναφθείσης 60, 1. ἀνάψαντος τοῦ πυρός [92, 24].
 ἀνάρπαστον 88, 8. [21].
 ἀναρριπίζει 120, 4.
 ἀναρρύση 100, 12.
 ἀνασικώσας [48, 30].
 ἀνάστειλον 100, 1.
 ἀναστροφή [6, 26].
 ἀνατάσσεσθαι: ὅσα ἔμμελλον ἐκδιδοῦμαι-ἐν τοῖς-τοίχοις-γράμμασιν-ἀνετάξατο 119, 14: ἀνατάξατο 6, 2.

ἀνατείνοντος 44, 9: 61, 9. ἀνατείνεις 27, 2. [16].
 ἀνατρέπει 18, 13. [29].
 ἀνατρέφειν 115, 3. ἀνατρέφων 4. [4, 17]. ἀνέθρεψε [45, 23]. ἀνατρεφόμενος 4, 1. 115, 7. [16].
 ἀνατραφέντα 45, 5.
 ἀναφαίνεται 87, 12. ἀνεφάνη [21, 26. 87, 22].
 ἀναφέρω τῷ κράτει σου ὡς 19, 14. [29]. ἀνηνεγκῶν 15, 17. [33]. ἀνηνέχθη [25]. — οὕτω με πρὸς τὸ τέλειον τῆς ἐπιστήμης ἀνέφερε [104, 23].
 ἀναχαιτίσαι 100, 4.
 ἀναχωρεῖν: ἀνεχώρησε [14, 22]. ἀνακχωρηκότος 63, 2.
 ἀναψηλαφῶν 52, 15.
 ἀνδρείας [45, 22].
 ἀνδρεῖος: [51, 28].—ἀνδρείως [108, 25].
 Ἀνδρέοπωλος Μιχαήλ 2, 9.
 ἀνδρικῶς [109, 17].
 ἀνεκδίκητον 27, 12.
 ἀνεπίστου [90, 17].—ἀνεπίστως [11, 32. 88, 20].
 ἀνεξερευνήτως 12, 10.
 * ἀνεξετάσει: περὶ -ἐπίπλου ἐμμελῶς πρὸς σε ἄ. 50, 6.
 ἀνεξέταστον [62, 21].—ἀνεξετάστως 12, 10. [26. 28]. 16, 2. [19. 30. 17. 55, 20]. 62, 2. [17]. 65, 6. [71, 18. 123, 22].
 ἀνεπαισθήτως 52, 17.
 * ἀνερευνήτως ἀπολέσαι [37, 31].
 ἀνερωτᾶν: ἀνηρώτα 51, 1. [50, 37].
 ἀνεσιν 65, 10.
 ἄνευ [30, 23].
 ἀνέχεσθαι: ἠνεσχόμην 42, 15: 38, 11. 39, 15. 47, 7.
 ἀνηλεῶς 64, 8.
 ἀνηνύτοις 70, 12.
 ἀνήρ: passim. ἀνήρ σου [49, 20].— ἦν γὰρ τις γναφεὺς ἄ. 19, 2: 28, 8. 45, [21. 49, 25]. ἦν τις ἄ. κυνηγός [28, 19]: [85, 27]. φυτηκόμος δέ τις ἄ. 33, 15: [30]. ἀνδρα τινὰ ἔμπορον 100, 8. [19]. τὸν φιλόσοφον ἄ. [72, 18]: 122, 6. φιλοσόφου-ἀνδρος 120, 5. [17]: 5, 5.
 ἀνθίσταται [90, 27].
 ἀνθρώπινος: 74, 5. [21]. 115, 6. [120, 22].
 ἄνθρωπος: passim.
 ἀνθυπέφερον 88, 12.
 ἀνία 12, 2. 37, 13. 93, 14.
 ἀνιᾶν: ἀνιῶν 126, 7. ἀνιᾶται 121, 2. ἀνιωμένου 9, 14: 63, 9. ἠνιᾶτο [49, 33]. ἀνιαθεῖς 50, 8: 61, 22].
 ἄνισος [101, 19].
 ἀνίστασθαι: ἀνέστη - τοῦ θρόνου 73, 15. ἀναστήνηαι 27, 6. [19]. ἀναστάς 49, 14. 50, 18. [35]. 69, 6. [25. 70, 25. 73, 27]. 85, 10. [23]. 96, 4. [19]. 97, 8. τοῦ θρόνου ἄ. [73, 27]. ἀναστᾶσα 40, 10. 28. 30. 31]. 41, 11. [26]. 67, 7. 9. [23].

- ἀνιστόρησε: εἴ τι - ἐκδιδάξαι ἔμελλον, ἐν τοῖς -
 τοίχοις - ἄ. 6, 11: 119, 13. ἀνιστόρηται 6, 13.
 ἀνοιγνύναι: ἀνοίξας 73, 17. [28. 104, 25]. βί-
 βλον - ἀνοίξασα [14, 18]. ἀνοιχθείτης [108, 21].
 ἠνευργμένην [110, 17].
 ἀνοικοδόμησε [6, 23].
 ἀνοιμώξας [37, 22].
 ἀνόσιον 61, 15.
 ἀνταποδοῦναι [121, 18].
 ἀνταποκρίνεσθαι: ἀνταπεκρίνατο 80, 12.
 ἀντεῖπον 88, 2. [16]. ἀντίπη σοι ὡς 100, 1.
 ἀντεχομένη: πάσης ἀγαθοεργίας - ἄ. 124, 9.
 ἀντί 10, 16. [30, 31]. 31, 2. 10. [24]. 34, 6. 16.
 23. 33. 40, 33]. 82, 11. [26].
 * ἀντιβολαίου: τοῦ πρωτοτύπου ἦτοι τοῦ ἄ.
 3, 1.
 ἀντίθεσιν 91, 8. 9. 96, 1. 101, 8. [98, 15.
 96, 16].
 ἀντικαθίστασθαι 43, 6. ἀντικαταστήναι 117, 6.
 ἀντιλέξει 100, 3. [15]. 101, 8. ἀντέλεγον 26, 5.
 [88, 24]: [68, 6].
 ἀντισοφίας [58, 24].
 ἀντιμηνύει 7, 4.
 ἀντιμισθίας [97, 15].
 ἀντιπάλων 125, 12.
 ἀντιπαραθεῖναι [101, 25].
 ἀντιπαρίστασθαι: ἀντιπαραστῶ [117, 21].
 ἀντιπροβάλλεσθαι 96, 1.
 ἀντιπροθέσθαι 101, 13. ἀντιπροθέμενος 98, 2.
 ἀντιστρόφως 111, 5.
 ἀντιτίθεται 91, 1.
 ἀντιφάναι: ἀντέφηνεν [7, 20]. 17, 16. [30]. 26,
 10. 30, 10. [26. 36, 24]. 37, 10. [27]. 49, 3. [22].
 51, 9. [21]. 63, 15. 64, 10. [26. 68, 7]. 70, 2. 84,
 5. [19].
 ἀντιφθέγξομαι 74, 18. ἀντεφθεγξάμην 75, 3,
 τούτων - παρὰ - τοῦ - καθηγητοῦ - ἀντιφθεγγομένου
 101, 15.
 ἀντιφράσαι 100, 6. 101, 1.
 ἀνύοντες 33, 2. ἀνύσας 114, 11.
 ἀνυπάρκτου 5, 11.
 ἀνυπερθέτως 43, 15. 61, 3. [18].
 ἀνυποπτον 58, 12. [23].
 ἀνυφανθῆναι 50, 10.
 ἄνω [24, 20]. 44, 9. [25. 26].
 ἀνώδυνος 129, 9.
 ἄνωθεν 44, 5. 79, 13. [27]. γυνῶσις - ἄ. αὐτῶ -
 κεχορήγηται 112, 10. σπόγγον - ἄ. τοῦ ψιττακοῦ
 κρεμάσασα [17, 25]. ἐν τοῖς ἄ. χρόνοις [113, 14].
 ἀναλαβῶν - τὸν λόγον ἄ. 83, 9.
 ἀνώνυμα 98, 12. [24]. — ἀνωνώμως καὶ ἀδή-
 λως 87, 6: [17].
 ἀνωφελῶς 20, 3. [20].
 ἄξια: κατ' ἄξιαν - ἀπολογήσομαι 106, 3.
 ἄξιεπαίνου 121, 1. ἄξιεπαῖνον [14].
 ἄξιος: μέμφεως ἄ. [80, 23]: 83, 3. [18]. 106, 13.

- [107, 17]: [117, 23]. ποίαν τιμωρίαν ἐστὶν ἄξιον
 αὐτῇ δίδοναι [106, 26].
 ἄξιῶ: μὴ μέμξη μοι, ἄ. 85, 11: [24]. 96, 10.
 [23]. γινώσκων ἄ. σου τὸ κράτος 28, 3: 54, 16.
 [32]: ἄξιοι 59, 11: ἄξιῶν 51, 12. ἠξίουσιν 61, 9.
 τιμῆς - ἄξιούμενος 123, 1.
 ἄξίως 101, 7.
 ἄξιώσει 61, 12. 96, 12.
 ἀοίκω καταλύματι [25, 32].
 ἀόμματος 101, 10. [22].
 ἀπαγγέλλει 72, 4: 97, 7. [19]. ἀπαγγελεῖ [106,
 19]: [97, 25]. ἀπήγγειλας [17, 18]. ἀπήγγειλεν
 16, 17. 33, 10. [27]. 98, 6. [19]. 99, 9. [22].
 ἀπαγγεῖλαι 16, 9. [25. 22, 31].
 ἀπάγειν 42, 14. ἀπάγεις [41, 18]. ἀπήγαγεν 6,
 8. 10, 6. [23]. 49, 12. 74, 12. [27]. ἀπάγεις 26, 5.
 [21]. ἀπαγαγεῖν 51, 4. 115, 10. ἀπαγωγῶν 119,
 11. τὸ ἔπιπλον - ἀπαγαγοῦσα πρὸς τινὰ τῶν
 ὕφαντων 50, 10: 51, 4.
 ἀπαγορεύειν: ἀπηγορευμένων 114, 10. [20].
 ἀπαγορονισθῆναι 70, 4. 80, 11.
 ἀπαιδείας (ἀπαιδίας? = ἀτεκνίας) [3, 22].
 ἀπαίδευτος: [82, 31. 120, 15. 123, 13. 15].
 (ἀπαιδίας: v. ἀπαιδείας).
 ἄπαις 3, 11. [21].
 ἀπαιτεῖν: ἀπῆται 102, 13. ἀπῆτησεν 38, 5.
 ἀπαιωρεῖν: τοῖς-κλάδοις ἐκυτόν ἀπῆώρησεν 53, 8.
 ἀπαλλάξω 13, 1. 90, 1: 3. ἀπάλλαξον 51, 3.
 ἀπηλλάγη 70, 6. 64, 14. 102, 11: 15. ἀπαλλαγῆσθαι
 26, 17. ἀπαλλαγῆναι 99, 5. 108, 8. ἀπῆλακται
 129, 9.
 ἀπαλῶν 115, 2. ἀπαλωτέρην 78, 3.
 ἀπαναγκάζων 102, 8.
 ἀπανθρώπου [61, 20].
 ἀπαντᾶν: ἀπῆντισεν [46, 21].
 ἄπαξ: οὐ πρόπον ἐστὶν - τὸν ἄπαξ γεγονότα
 κατὰδικον - μὴ - ἀπολέσθαι 18, 17: [33].
 ἀπαραβάτους 42, 3.
 ἀπαράμιλλον 112, 13.
 ἀπαράπτωτον: τὴν - πρόθεσιν ἄ. τηρήσουσιν
 38, 6.
 ἀπαριθμήσαι 66, 2.
 ἀπαρνούμενη 106, 8.
 ἀπαρτίζειν: ἀπῆρτισεν 6, 17. [31].
 ἀπαρχόμενος: ψηλάφηναι ἄ. ποιήσασθαι 52,
 16. ἐξηγήσεως ἀπῆρξατο 113, 2. [13]. προσφθέγ-
 γεσθαι - ἄ. 8, 14: 10, 7. [23]. 23, 4. 72, 5. 118, 1.
 ἀπαρξάμενος 13, 4.
 ἄπας: διομίλησεν ἅπαντα 50, 20: [36. 57, 24.
 119, 28]. 124, 13. ἅπαντες [57, 20. 70, 21. 80,
 16]. 95, 1. [15. 97, 18]. — ἅπαντα χαλιόν [27, 19].
 ἀπάσης φιλοσοφίας [104, 30]. ἐξ ἅπαντος τρόπου
 27, 13. ἄπας ἀνὴρ 77, 11: 81, 1. 103, 13. [28.
 110, 14]. 129, 7. — τὰ βρώματα ἅπαντα [57, 20]:
 4, 9. [17, 19]. 63, 7. 70, 8. 73, 9. 95, 13. 99, 13.
 [24. 104, 19. 109, 16]. τὸν φόρτον ἅπαντα 94, 3.

7. [98, 21]: [78, 32]. τούναντιόν ἔπαν [19, 32].—
 τῶν ἀπάντων [5, 19].
 ἀπατηῶν: ἀπατηῶντες [27, 23]. ἠπάτησεν 18, 9.
 [25: 93, 25]. ἀπατήσασα 25, 16. [32]. ἀπατηθεῖς
 [69, 26].
 ἀπάτη: 18, 7. [24]. 69, 5.
 ἀπατηλός: 18, 4. [21]. 24, 8. [24]. 27, 10. [23].
 29, 12. [29]. — ἀπατηλῶς [123, 14].
 ἀπαυγάξεσθαι: ἀστραπάς ἀ. 17, 14. [28].
 ἀστραπαὶ ἀπηύγασαν 18, 6. [23].
 ἀπειλεῖν: ἀπειλῶν [78, 22].
 ἀπειλή: 9, 13. [47, 23].
 ἀπεῖναι: ἀπόντος [22, 29]. ἀ. μου τῆς οἰκίας
 [16, 24].
 ἀπειπάτο 11, 18.
 ἄπειρος: χρᾶς ἀπείρου [73, 23].
 ἀπεμπολοῦσαν 20, 17. ἀπεμπολήσε (ἀημπό-
 λησε cod. B) 117, 11. πῶς-τὰ-ξόλα-ἀπεμπολοῦν-
 ται 94, 13. ἀπεμπολήθη 47, 17.
 ἀπέναντι τῶν - ὀφθαλμῶν 17, 10. 53, 13.
 ἀπέραντος ἢ τῶν γυναικῶν μοχθηρία 51, 14.
 71, 5.
 ἀπεργάζεσθαι: ἀπεργάσατο 41, 4. [25].
 ἀπεριέργῳ τῇ γνώμῃ 71, 2. 95, [23]: 10.
 ἀπέρχομαι [62, 29. 68, 11]: [13, 17]. 47, 8.
 [27. 116, 18]. ἀπερχόμεν (cod. B: ἀπερχόμεν) 33.
 18. ἀπερχόμεν [33]. ἀπέρχεται [31, 19]. ἀπερχό-
 μενον [52, 26]: [89, 18]. 96, 9. ἀπελεύση 47, 12.
 ἀπῆλθον [58, 17]: [16, 26. 30, 20. 45, 25. 28, 34.
 48, 28. 53, 32. 57, 24. 83, 28. 85, 25. 89, 17. 92,
 17]: [86, 15, 23]. ἄπελθε [24, 21, 47, 33. 50, 24].
 ἀπέλωμεν [96, 20]. ἀπελθεῖν [22, 31. 26, 23].
 32, 16. [31. 36, 20. 38, 21. 57, 23]. 86, 5. [18.
 115, 18]. ἀπελθῶν 20, 9. 16. [32]. 26, 2. [18].
 36, 15. [30, 33]. 37, 1. [51, 23]. 97, 10. [22, 98,
 18. 100, 13]. ἀπελθοῦσα 40, 12. [68, 12]. 72, 1.
 [17, 18]. ἀπελήλυθε 83, 13. — ἀπελθῶν ἐν τῷ
 οἴκῳ [51, 23]: [30, 20]. ἀ. προκύψαι 26, 2. ἀπελ-
 θεῖν εἰς τὸ λουτρόν τοῦ ἀπολοῦσαι τὸ - σῶμα [36,
 20]: [83, 28].
 ἀπέχειν: πρὸς μακράν σου ἀπέχουσι 87, 5.—
 τῶν ἀπηγορευμένων-ἀπέχεσθαι 114, 10. οὐ πρό-
 τερόν σου ἀπόσχωμαι 10, 11: 108, 3. 100, 11.
 ἀπεχθάνετο 43, 3.
 ἀπηνεῖας 35, 10.
 ἀπηχεῖσθαι: βροντὰς ἀ. 17, 14. [28]. βρονταὶ
 ἀπηχθήσαν 18, 6. [22].
 ἀπηχέει 47, 4.
 ἀπιεῖναι 32, 15. [29. 42, 30]. ἄπεισιν-καὶ λέγει
 [68, 17]. ἄπει 8, 7. [25]. 24, 5. 37, 9. [26]. 40,
 10. 47, 15. 50, 4. 100, 1. ἀπῆει [38, 29]. 45, 8.
 19. [49, 34].
 ἀπληστία 126, 12.
 ἀπλοῖκῃ τῇ γνώμῃ 95, 9: [23].
 ἀπλώνουσι: μέσον πάντων ἀ. τὴν διδασκαλίαν
 [125, 16].—ἀπλώσας εἰς τὰ ῥοῦχα [117, 22].

ἀπλῶς [71, 18]. ἀνεξετάτως καὶ ἀ. [12, 28].
 [71, 15]. πάντα τοὺς φιλοσόφους καὶ ἀ. τοὺς
 λόγου μετέχοντας [75, 29].
 ἄπνους 108, 6. ἄπνουν [20].
 ἀπό passim. ἀπό μακροῦ τοποῦ ἦλθον [67, 17].
 διαβῆναι ἀπό (=διὰ) τινος ξενοδοχείου [57, 18],
 οὐδεμία ἀπό τούτου ὠφέλεια προσγενήσεται [56.
 33]: [28. 93, 20. 62, 27]. ἀπό τούτου τοῦ τρόπου
 μέγα σοι προσγενήσεται κέρδος [98, 16]. ἀπό τῆς
 τιμῆς-μυριστικῆ ἡγόρασε [117, 24]. σύντρομοι
 ἀπό τῆς λαμίας τυγχάνων 27, 8. [21]. φόβος μοι-
 προσεγένετο ἀπό τῆς-διηγήσεως [40, 25]: [27. 9,
 27. 64, 30. 120, 21 bis. 22]. ἀπό τοῦ βοτάνου-
 ἐδεσμεύθη [9, 26]: [51, 31. 78, 25]. 79, 15. 85, 4.
 [18. 123, 14]. οὐδὲ-συσσιτώσιν οἱ πλοῦσοι- διὰ
 τοῦ πλούτου, ἀλλ οἱ σοφοὶ - ἀπό τῆς διαταγῆς
 [123, 16]: [46, 27]. τὸ χρυσίον-ἐπεζήτησεν ὡς
 ἀφ' ὑμετέρας προτροπῆς 88, 4: [17]. μὴ ἀπό
 ψιλλῆς-συσκευῆς τὸν-οἶόν-ἀποκτεῖναι [29, 29]: [81,
 13]. ἀφ' ὧν [123, 20]. λύσας ἀπό τοῦ μανδουλίου
 τὸ ὀρύζιον [30, 31]. ἐκωλύσαμεν-ἀπό τοῦ-φόνου
 [12, 30]. ἐκδικηθῆναι ἀπό-τῶν-συμβούλων 35, 7:
 9. [25. 27]. 43, 13. [28]. 60, 12. [24]. 32, 4. [20].
 προσεκτικῶς ἔχε ἀπό τῶν-κατοίκων 94, 14: [28].
 96, 14. [26]. ἀπό τούτου ἐξωνοῦ μοι τοῦ ἄρτου
 20, 13: [30. 69, 16]. μηδεὶς ἀφ' ἡμῶν [55, 28]:
 [86, 22. 89, 14. 90, 20. 76, 29. 96, 18. 95, 20.
 21. 86, 23]. 93, 6. [102, 20]. ἀφ' οὗ [41, 23]. τὸ
 ἀπ' ἐκείνου 15, 11. [28]. 56, 11. 71, 7. τὸ ἀπό
 τοῦδε 75, 1. 106, 2.—ἐξῆλθον ἀπό τὴν πατρίδα
 [67, 18]: [68, 24. 69, 13. 88, 13. 51, 16. 78, 24.
 119, 23. 57, 20. 86, 24. 8, 24].—ἀπ' ἐκεῖσε [87,
 20]. ἀπό τότε [14, 29].
 ἀποβαίνει 129, 3. ἀπέβη 119, 2. 4.
 ἀπόβληττα 119, 5.
 ἀπογεύσασθαι 80, 6.
 ἀπογράφεσθαι: ἀπογραφόμενος 66, 6. ἀπεγρά-
 φετο [23]. ἀπεγραψάμην 67, 11. ἀπογεγραμμένον
 70, 10.
 ἀπογραφεύς: ἀπογραφέα 66, 11.
 ἀπογραφῆ: ἀπογραφάς 66, 8.
 ἀπογύμνωσον - τὴν σπάδην 23, 8.
 ἀποδειξέ 17, 6. [21]. ἀπέδειξεν 18, 10. [26].
 ἀποδειξόν [112, 20]. ἀπεδείχθη [24, 23]: 118, 7.
 [18]. ἀποδειχθῆ 44, 12. ἀποδέδεικται 24, 7.
 ἀποδεσμον 43, 10.
 ἀποδεχόμενοι 112, 1. ἀποδεξάμεναι [15].
 ἀποδεξαμένη 61, 2. [17]. ἀποδεξάμενος 81,
 11. [27].
 ἀποδημεῖν: τοιαῦτα ἢ σύζυγος - διεπράττετο,
 ἐξότου αὐτῆς ἀπεδήμησα 41, 8.
 ἀποδημίας 76, 1.
 ἀποδιδόναι 121, 5. ἀποδίδωσι 82, 14. [30]. 123,
 9. ἀποδίδει [91, 15]. ἀπέδιδε [62, 27]. ἀποδώσω
 [47, 31]. 90, 23. [102, 19]: [6, 20]. 96, 6. ἀποδος
 [58, 19]. 88, 9. 89, 5. [15]. 102, 2. [17]. ἀποδώ-
 9*

σης [96, 21]. ἀποδούς 73, 5. ἀποδέδωκα 88, 11. ἀποδοθήσεται 6, 3. [19]. 90, 11. ἀποδιδράσκων 23, 15. ἀπέδρα 54, 6. 87, 10. ἀποδιωχθεῖς [47, 24]. ἀποδύρεσθαι 89, 10. ἀποδύρετο 36, 7. ἀποθανεῖν [12, 26. 22, 17]. ἀπέθανε [54, 21]: [80, 16]. ἀποκαθιστάναι: ἡμῖν-ἀποκαταστησάτω 15, 6. ἀποκαταστήσεται-εἰς ἡμᾶς [23]. ἀποκαταστήσω σοι 5, 7. [24]. ἀποκαλεῖς 85, 4. ἀποκαταφαίνεσθαι: ἡδὺς τῆ γέυσει ἡμῖν ἀποκατεφάνη 21, 10. ἀποκειμένης τῆ γενέσει σου τύχης 7, 8: [26]. ἀπόκειται 119, 1. ἀπέκειτο 81, 9. ἀποκενοῦ- ἐξ αὐτῆς - τὰ εἶδη 31, 1. ἀποκηρύσσειν: αὐτὸν-τῆς ὑστέρως ἀπεκήρυξεν 11, 18. ἀποκομίσει 58, 9. ἀπεκόμισας 31, 8: 48, 6. 57, 12. ἀπεκόμιζεν 20, 16. ἀποκεκόμικεν 20, 12. ἀποκόπτειν: ἀπέκοψεν 109, 4. ἀποκρίνομαι [106, 16]. ἀποκρίνεται-λέγων 9, 9. ἀπεκρίνετο 8, 16. ἀπεκρίνατο [5, 28. 7, 24. 25, 19. 33, 32]. 36, 8. [40, 29. 42, 19. 49, 23]. 52, 8. [25]. 53, 11. [29. 63, 21]. 67, 1, 72, 16. [76, 32]. 77, 2. [80, 25. 91, 20]. 102, 5. [103, 23. 106, 28]. 125, 7. [21. 26. 126, 20]. 128, 8. 129, 4. [20. 15, 25]. 33, 17. 36, 3. 39, 13. [28]. 63, 4. 74, 4. [21]. 76, 2. [18]. 81, 7. [23]. 88, 10. 119, 9. [22]. 93, 12. [24]. 99, 14. [26]. 49, 5. 92, 8. 101, 1. [81, 16]. 91, 8. 103, 8. 56, 5. 27, 1. 42, 1. ἀ. λέγων 106, 15. ἀπεκρίναντο 82, 9. ἀποκρίνασθαι 9, 4. 105, 16. ἀπεκρίθη [11, 26. 101, 24]. ἀ. λέγων [9, 24]. 98, 10. ἀπεκρίθην (=ἀπεκρίθη) εἰπὼν [106, 16]. ἀπεκρίθησαν [82, 23]. ἀποκριθῆ [98, 14]. ἀποκριθεὶς-λέγει [78, 27]: [102, 19]. 110, 11. [21. 112, 22. 114, 17]. 90, 4. ἀ. ἔφη 74, 17: 76, 15. [77, 20]. 80, 7. [18. 20]: ἀ-ἔφησεν 77, 7. ἀ-εἶπεν 15, 8. [118, 21]. ἀποκριθεῖσα ἔφη [105, 24]. ἀποκριθέντες εἶπον 82, 11: [26]. ἀποκρίθητι 50, 6. ἀποκριθῆναι 79, 5. [105, 32]. τὴν ἀπολογία ἄ. [91, 22]. ἀποκριθήσομαι 11, 4. 50, 18. 106, 2: 97, 14. [26]. ἀπεκρίθηκα [75, 19]. ἀπόκρισις: 8, 15. [9, 20. 11, 21. 81, 29]. 82, 1. 98, 2. [129, 28]. 130, 2. ἀποκρύπτειν: ἀπέκρυψε [77, 18]. ἀποκτεῖναι [30, 17]. 53, 19. [36]. 64, 16. [23]. 71, 10 [28]. ἀπέκτεινας 60, 13. ἀπέκτεινεν 29, 6. 46, 8. 11. [23. 26]. 54, 22. μικροῦ δεῖν-ἀπέκτεινον 76, 1. παρὰ μικρὸν ἀπέκτεινον ἄν [75, 33]. ἀποκτανθῆναι 59, 5. ἀποκτανθῆναι 19, 10. [26]. 43, 8. [23. 54, 28]. 59, 2. ἀποκτανθέντα 46, 10. ἀπολαβεῖν 65, 2. ἀπολήψεσθε 91, 3. ἀπολαύειν: ἀπέλαυεν [14, 22]. ἀπολέγομαι: τὴν ζωὴν μου ἄ. 63, 7. ἀπολέσει [18, 33]. 23, 17. 37, 15. [31. 75, 23].

105, 5. 7. ἀπόλεσα 31, 13. [25]: 64, 14. ἀπολύονται 51, 14. ἀπολή 19, 6. [23]. ἀπολέσθω 4, 15. ἀπολέσθαι 18, 18. ἀπολωλότα 54, 5. ἀπολογήσομαι: [8. 20. 50. 35. 74. 33. 34]. 75, 2. 106, 3. [17]. ἀπολογηθήσεται [101, 21]. ἀπολογήσατο [47, 25]. ἀπολογία: [46. 31. 62, 27. 79, 19. 91, 19. 22. 100, 18]. 101, 13. ἀπόλογον: πρὸς ἐκεῖνον ἐποιεῖτο τὸν ἄ. 51, 2: 79, 4. 88, 12. 91, 6. 100, 6. ἀπολοῦσα: 36, 4. [21]. ἀπολούσασθαι 86, 5. ἀπομακρύναι: πόρρω τῶν αὐτοῦ ἀ. ὀφθαλμῶν ἐαυτὸν κατέκρυψε 77, 5. ἀπομεῖναι [94, 19. 20]. ἀπέμεινε [56, 23. 65, 16]. ἀπεμείνασι [64, 27]. ἀπονείμας προσκύνησιν 44, 16. ἀπονίzzειν: v. ἀπονίψασθαι. ἀπονίψασθαι: ἀπόνωτο 14, 5. 46, 12. 56, 12. ἀπονίψασθαι 22, 3. [19]. ἄπνοος 129, 10. ἀποξενούειν: αὐτὸν τῆς υἰότητος ἀπεξένωσεν [11, 34]. ἀποξηραίνειν: ἀπεξηράνη 55, 16. * ἀποξυρισθῆναι ἢ κεφαλὴ ἄ. 111, 4. ἀπόπαυσιν 109, 1. ἀποπέθειν: ἀποπέσει <ἀπόσει?> σε 101, 8. ἀπόπειραν 42, 2. ἀποπέμειν [17, 25]. ἀποπίπτοντα 44, 2. [19]. 55, 6. ἀποπέτωκεν 14, 8. [25]. 54, 4. ἀποπλανᾶσθαι: ἀπεπλανήθην 34, 2. [20]. ἀποπνίγειν: ἀπέπνιγον 19, 4: [21]. ἀπέπνιζεν [23]. 29, 5. ἀπορεῖν: ἀπορῶ [36, 29]. ἀπορίξ [95, 27]. ἀπορρήγνουσι: ταύτην-τῆς ζωῆς ἄ. 56, 6: ἀπορρήξει 19, 9. τῆς ζωῆς ἀπερράγη 44, 11. [27]. 54, 4: ἀποραγήσομαι 43, 15. ἀπόρρητα 63, 7. ἀπορρήψω 104, 4. [20]. ἀπέρριπτο 21, 15. ἀποσεῖειν: ἀπεσεισάμην 40, 8: 47, 5. ἀποσκεπάσαι [57, 25]. ἀποσμήχειν: οἱ μυκτῆρες - τῆς - ἀκαθαρσίας ἀπεσμήχησαν 85, 6. ἀποστάζουσα: δρόσον ἄ. τῆ ὄσμῃ [41, 19]. ἀποσταλάζω: ἀπεστάλαξε 29, 2. ἀποστέλλειν: ἀπέστειλεν 47, 3. 73, 13. 77, 1. ἐν ᾧ χωρῖο ἄ. [47, 21]. ὃν ἀπεστάλαμεν εἰς σέ [87, 21]. πρὸς σέ ἀπεστάλαμεν 88, 3. ἀπεσταλέναι 22, 13. ἀποστερήσει [19, 25]. ἀποστερηθήσῃ 101, 9. ἀπέστερηται 85, 1. 123, 2. ἀποστίλβον 17, 11. ἀποστραφήσεται: ὡς ἐχθροῦς - ἄ. 12, 12. ὡς ἐχθροῦ (v. l.: ἐχθρόν) ἄ. [29]. ἀπεστράφη με 14, 17.

ἀποστροφὴν [14, 33].
 ἀποτάσσειν: ἀπέταξεν 81, 2.
 ἀποτειχιζούσης 23, 17.
 ἀποτελοῦσιν 77, 11. ἀπετέλεσεν 103, 4. [20].
 ἀπετελεῖτο 17, 10. ἀπετελέσθησαν 29, 12.
 ἀποτέμενεται: τῆς-μαζου θηλῆς-ἄ. 115, 1.
 ἀποτμηθῆναι 106, 14. [27]. ἀποτμηθείσης 108,
 13. ἀπέτεμεν 108, 12.
 ἀποτιθέμενος σίτος 55, 16: ἀποτεθείς 56, 8:
 55, 10. 12.
 ἀπότομον λόγον 78, 12.—ἀποτόμως φθεγγά-
 μενος 106, 1.
 ἀποτροπῆς 13, 16.
 * ἀπούλητα: (=ἀπόλητα) [94, 19].
 ἀποφαίνεσθαι 120, 10. ἀποφαίνῃ 45, 1. [44,
 33]. ἀπεφάνητο 61, 3. θάνατον κατὰ τοῦ παιδὸς
 ἄ. [12, 20]. ἀποφῆνασθαι [16, 19]. κατὰ τοῦ-υἱοῦ
 θάνατον ἄ. 19, 13. [29]. τὰ-ἀποφαινόμενα κατ'
 ἐμέ 107, 5.
 ἀπόφασις 111, 3. [12]: 12, 6. [23]. 18, 13. [29].
 35, 13. [31]. 44, 14. 54, 14. [30]. 61, 4. [18. 20].
 91, 4. [16]. 107, 3. [17].
 ἀποφέρω σε - εἰς οἰκίαν 41, 1.
 ἀποφθέγγεται 18, 4. [21]. ἀποφθεγγάμην 85,
 12: 48, 16. 67, 15. 90, 14. 107, 4. [18]. ἀποφθέγγ-
 ασθαι 74, 8.
 ἀποφυγῆς [14, 18].
 ἀποχερσωθῆναι 15, 4. [21].
 ἀποχωρισθῆσομαι: τῆς ψυχῆς ἄ. [43, 30].
 ἀποψύχειν: ἐπὶ πολὺ-αὐτοῦ ἄνω τοὺς ὀφθαλ-
 μούς ἀνατείνοντος αἰ τοῦ τραχήλου-φλέβες ἀπε-
 ψύγησαν 44, 10. [26].
 ἀπρεπής: [63, 30. 85, 26]. 126, 10.
 * ἀπρεπον: τὸ ἄ. τοῦ λόγου [74, 30].
 ἀπρεπῶς 85, 2. [16]. 120, 8. [21].
 ἀπροσδοκῆτως 88, 6.
 ἀπτεσθαι [14, 21]. ἠψάμην 56, 4. [21]. ἠψατο
 52, 17. [33]. 93, 3. 115, 8. ἠψηται [56, 20].
 ἀψάμενος [14, 31]. ἀψαμένη [41, 27].
 (ἀπωθεῖν: v. ἀποπέθειν).
 ἀπώλεια: 43, 16. [31]. 56, 11. 75, 6. 77, 15.
 * ἀπόλητος [94, 20]. cf. ἀπούλητα.
 ἄρα: τίς ἄ. 71, 7. [20]. 73, 19. 91, 7: 7, 3. 9, 8.
 23]. 16, 13. [28. 17, 31]. 18, 1. 33, 15. [30]. 50,
 12. 51, 8. [53, 33]. 67, 10. 93, 5. [17]. 123, 5.
 τί γε ἄ. [51, 20]. πῶς ἄ. 12, 14. 37, 10. 94, 12.
 [26]. 119, 7. [21]. 127, 7. [21]. 128, 7. [17]. πῶς
 ἄ. γε 34, 16. [33]. τί-καὶ ποθεν ἄ. 25, 10. ποῖος ἄ.
 [129, 19]: [123, 18]. ὅποῖος - ἄ. 129, 3. εἰ ἄ. 42, 3.
 8, 1. [7, 34]. 25, 2. 20, 1. [19, 33. 94, 22. 111, 16].
 εἴπερ ἄ. 33, 8. [25]. 38, 10. 76, 12.
 ἄρα [37, 23. 70, 22. 99, 18. 124, 24]. ἄρά γε 70,
 9. 82, 8. [22]. 98, 11. [23]. 99, 4. 100, 4. 122, 1.
 [12]. 124, 10.
 ἄργά μαγείρευσόν τι [68, 11]. ἄ. σχολάσας
 [17].

ἀργήσω [45, 27]. μήπως ἄ. (=γένηται μοι χρο-
 νίσαι) [84, 19].
 ἀργία 103, 14. [28].
 ἀργύριον [30, 21. 31, 25. 26. 90, 16. 17. 19].
 ἐνὸς ἀργυρίου [30, 19].
 ἄργυρος: 30, 6. 31, 13. 14. [86, 20]. 90, 3. 98,
 12. [24]. 99, 8. [21]. ἐνὸς ἀργύρου 30, 4. ἄργυρον
 ἓνα 90, 1.
 ἀρέσκει σοι [7, 34].
 ἀρεστόν 8, 1. 10, 14. ἀρεστά 75, 4.
 ἀρετῆ [31, 30]. ἀρετήν 115, 3.
 ἀριδῆλως 112, 7.
 ἀριθμεῖται [79, 16].
 ἀριθμόν [38, 24]. 86, 1.
 ἄριστον: ἀρίστου 48, 13. 57, 3.
 ἄριστος: [4, 17. 19. 27. 91, 20]. 126, 6. 129,
 11.—ἄριστα 112, 2.
 ἀρκετός: [42, 34. 63, 28. 75, 25. 84, 28. 129, 28].
 ἀρκύων: ἐντὸς ἀρκύων τὸ θῆραμα 49, 13.
 ἄρματα: στρατιωτικὰ ἐνεδύσαστο ἄ. [45, 32].
 ἀρμόδιος [22, 28]. ἀρμοδία]41, 20].
 ἀρμόζει [80, 26. 81, 21]. ἀρμόζοντα 67, 7. 128, 5:
 [12, 30].
 ἀρνοῦμαι [106, 22].
 ἀροτριᾶν [68, 15].
 ἀρότρου [68, 14].
 ἀρπαγαῖς [121, 22].
 ἀρπάσαι 29, 4. [19]. ἤραπαι [79, 27].
 ἄρρην [56, 21]. ἄρρηνα 55, 13.
 ἄρρωστίας [120, 21].
 ἄρρωστος: [127, 24, 26. 128, 15].
 ἀρσενικός: [55, 27. 30. 56, 23].
 ἄρσην: ἄρσεν 99, 3. [17]. 102, 6. [20].
 ἄρτι [34, 34. 70, 22. 73, 22].
 ἀρτίως [68, 21. 97, 15. 116, 14].
 ἄρτος: 20, 10. 11, 14. 15. [26. 27. 28. 29. 30.
 33]. 21, 1. 4. 8. 16. 18. [20. 22. 24. 25. 33. 22.
 22]. 39, 5. 9. [21. 24].
 ἄρτυμα [30, 24].
 ἄρχεσθαι: τῆς ὁδοπορίας ἀρξάμενοι [86, 16].
 τοῖς βαρυτέροις-ἤρξατο πρὸς με μαθήμασιν [104,
 18]. ἦ. - διήγημα - λέγων [13, 20]. ἦ. τὸν πεντε-
 καιδέκατον χρόνον [115, 17]. ἦ. προσλαλεῖν [8,
 30]: [29, 21]. 38, 11. [27. 42, 32]. 73, 8. [22]. 115,
 2. [117, 29]. ἀρξάμενος - φθέγγεσθαι 71, 13: [30].
 [74, 28]. ἄρξωμαι λαλεῖν [75, 22]. ἄρξασθαι τοῦ
 γενέσθαι [118, 15].
 ἀρχή 2, 1: [71, 21. 21. 119, 16. 127, 18]. ἐξ
 ἀρχῆς 104, 4. 5. [18. 20]. ἀπὸ τῆν ἀρχῆν [119,
 23]. κατ' ἀρχάς 60, 4. 104, 3. τὸ καταρχάς
 [91, 15].
 ἀρχῆθεν [83, 25].
 ἀρχων: [9, 19. 21, 23. 45, 21. 68, 23. 69, 14
 75, 30]. 88, 8. 9. 10. [22. 25]. 89, 4. 6. [15. 17].
 90, 4. [18]. 91, 5. [92, 20]. 96, 6. 8. 22. [110, 18].
 22. 112, 14. 120, 23, 123, 21].

ἄρωγῆς 70, 6.
 ἄρωγός 74, 4.
 ἄρώματα: 93, 1. [98, 19, 20, 102, 17]. 117, 12.
 ἄρωματικός: 92, 1, 5, 8, 11, 13. [17, 23]. 93, 6.
 [18]. 94, 12. [27]. 98, 6, 8, 102, 2, 10. [24]. 116, 7. [15].
 ἀσβέστου [119, 25].
 ἀσβόλη 111, 4.
 ἀσεβῆ [121, 20]. — ἀσεβῶς 121, 8.
 ἀσελγεία 84, 13.
 ἀσελγής [22, 29].
 ἀσήμαντον 67, 13.
 ἀσθeneίας [120, 21].
 ἀσθeneϊν [123, 15].
 ἀσθeneστεραν [78, 18].
 ἄσιτος 66, 13.
 ἀσκέπτως [46, 28].
 ἄσμενος 35, 3. — ἀσμένως [8, 29]. 48, 6, 72, 3. [20].
 ἀσπάζονται 127, 8. ἠσπάζετο [8, 29, 73, 28].
 ἠσπάσατο 8, 13, 72, 7. [21]. 73, 16.
 ἀστέρων 113, 10. [22]. ἀστέρας 119, 15. [28].
 ἀστραπαί: 17, 14, 17. [24, 28, 31]. 18, 6. [23].
 ἀστραπηβόλοις αὐγαῖς 17, 11.
 ἀστροθεάμονα: τὴν ἄ. τέχνην 113, 5.
 ἀστρολογῆσαι 7, 9. [27].
 ἀστρολογικός: 7, 11, 15. [28, 32]. 76, 3. [19, 113, 16].
 ἀστρολόγος: 113, 7. [18, 19]. 114, 3. [14]. 116, 3, 118, 3, 6, 11. [14, 17, 23].
 ἄστρον: ἄστροις [113, 20].
 ἀσύγνωστος 43, 16.
 ἀσύγκριτος [41, 31].
 ἀσυγχώρητος [43, 31].
 * ἀσυζήτητος: μὴ - τὸν υἱόν σου ἄ. ἀνέλης 29, 13: 37, 15, 55, 3.
 ἀσυλλογιστον 45, 1. [44, 33]. — ἀσυλλογιστως 65, 4. [19]. 71, 5.
 ἀσύνετος 67, 14, 128, 3. [13]: 82, 15.
 ἀσφάλειαν 49, 11.
 ἀσφαλεῖς 60, 13. ἀσφαλεστέρη 124, 3. [16]. — ἀσφαλῶς 124, 13.
 ἀσφάλλου 65, 1. ἠσχαλλεν [49, 33].
 ἀσχημόνως 14, 4. [21].
 ἀσχημοσύνη: 49, 15, 64, 9, 120, 9. [23].
 ἄτακτος: [11, 26]. 64, 1. [74, 32]. — ἀτάκτως 14, 4, 7. [21].
 ἀταράχως 52, 12.
 ἄτε 103, 17. [31]. 104, 6. [22]. 116, 2, 124, 13.
 ἀτεκνίας 3, 12.
 ἀτελείωτος [71, 17].
 ἀτενίζων - εἰς τὸν πατέρα [8, 30]. πρὸς τὸν πῖθηχα - ἠτένιζεν 44, 9. ἀτενίσας τῷ προσωποῦ καὶ τὸ σχῆμα [118, 19].
 ἀτόπημα 11, 15, 111, 9.
 ἀτοπίαν 27, 12. [24].

ἄτοπος: 4, 16. [29]. 14, 6. [23]. 47, 4, 74, 14, 85, 13. — ἀτόπως 60, 8.
 ἄττουσαν τὴν καρδίαν 40, 5.
 ἀτυχίας [118, 26]. 119, 1, 5. [19].
 * ἄτυχος [68, 31].
 αὐ: μὴδ' αὐ [5, 29]. 123, 7. κατ' αὐ (ζυτήν?) τὴν τετάρτην ἡμέραν 32, 3.
 αὐγαῖς 17, 11. αὐγῆν [37, 20].
 αὐθέντη [88, 24]. τοῦ αὐθεντός [46, 26]. αὐθέντες [68, 25].
 αὐθις 10, 7, 19, 13, 24, 10. [28]. 27, 6, 32, 2, 44, 13, 14, 47, 12, 52, 2, 63, 10, 15. [68, 31]. 84, 11, 96, 11, 119, 10. [124, 24]. 129, 3, α. δέ 5, 14, 26, 14, 35, 11, 93, 7, 124, 10, 127, 10, α. οὖν 64, 15, 123, 5.
 αὐξάνεις (= ἀκμάσεις) τῇ νεότητι [10, 30]: ἠύξανε 4, 2: ἠύξηνε [17].
 αὐριον 7, 5, 10. [21, 96, 24]. 115, 9. [17]. τῆς α. 8, 7. [25]. τῆ α. 8, 5. [23]. 59, 5. [17]. τὴν α. [8, 24]. τὴν α. προῖαν 96, 11.
 αὐτῶδελφοι 15, 1. [14, 33].
 αὐτάρκη 63, 14, 129, 11.
 αὐτίκα 21, 15. [31, 23, 26, 30, 29]. 31, 7, 33, 13. [29]. 48, 6, 18, 51, 10, 58, 11. [22]. 59, 11. [61, 18]. 62, 14, 64, 5, 70, 4, 72, 6. [85, 23]. 91, 10. [22]. 92, 10, 94, 6, 109, 9, καὶ α. 23, 3, 30, 15, 53, 1, 54, 3, 58, 5. [17]. 61, 2, 83, 13, 85, 10, 110, 5, 117, 2, α. γοῦν 17, 6, 29, 1, 46, 3.
 αὐτόθι ἐπανήσει [32, 28].
 αὐτός: passim. — αὐταῖς λέξεσιν 3, 3. [14]. φιλόσοφον ἄνδρα - καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἱατρῶν τέχνην - ἐξησχημένον 5, 2. ἐμαντευομένη καὶ αὐτὴς δὴ τὰς νόσους ἐθέραπευον 63, 5. πρὸς τὸν ἑαυτῆς πατέρα καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ὁμαίμονας 14, 16. τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰδήμονας - ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοὺς τοὺς μεγιστᾶνας 75, 15. τοὺς μεγιστάνους - καὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς φιλοσόφους 82, 7. — κατ' αὐτὴν που τὴν δευτέραν ὥραν 8, 11: 28, 1, 46, 4. [20]. 59, 3. [15]. 114, 2. (cf. αὐ). — αὐτὴν τὴν γυναῖκα (= ταύτη τῇ γυναϊκί) [111, 11]: [17, 27]. 54, 7. [15, 34, 64, 25, 102, 20. αὐτῆς [= ταύτης] - πορευομένης 79, 13: [9, 18, 26, 30]. 53, 1. [36, 21]. ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ δηλητηρίου 43, 15: [29]. — ἡ αὐτοῦ γλώττα 9, 11: 3, 5, 6, 13, 9, 10, 14, 10, 3, 13, 12, 14, 13, 9. [26]. 14, 9. [25]. 16, 5, 7, 17, 19, 16, 20, 11, 12, 13, 16. [29]. 22, 16. [23]. 23, 2, 16, 26, 15, 28, 1, 10. [20]. 33, 9. [26]. 34, 15, 37, 5. [38, 21]. 41, 9, 10, 11. [26]. 43, 9, 55, 8, 57, 2, 58, 4. [61, 28]. 67, 12, 69, 9, 71, 9, 72, 1, 74, 12. [75, 30]. 76, 3. [19]. 77, 5, 78, 15, 92, 9, 96, 1. [16]. 97, 10, 11. 98, 8, 99, 5, 7, [20]. 101, 14, 102, 13. 107, 7, 111, 4, 5, 113, 9, 116, 8, 117, 3. [121, 24]. 125, 8, 129, 2, 9, 14, 16. — ἐπὶ τὸ αὐτὸ - συνῆλθον 75, 16: 87, 3, 90, 10, 95, 5. τοὺς τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιζητούντας 89, 4. ἦν γάρ τις υἱὸς βασιλέως - ἦν δὲ ὁ αὐτὸς εὐμεγέθης 36, 5: 61, 13, 80, 7, 119, 15.

αὐτόχειρ 37, 7.
αὐτοχείρωσ 31, 16. [27. 59, 20].
αὐτοψεί [89, 14].
ἀφαιρεῖν: ἀφελόμενοι 57, 7. ἀφηρεῖτο [21, 31].
ἀφανής: ἀφανῶν [62, 26].
ἀφανισθῆναι 64, 13.
ἀφῆλιξ: ἀφήλικος 103, 10.
ἀφηνιάσαι 104, 6.
* ἀφθόγγως 8, 15.
ἀφιεῖσαν [39, 27]. ἀφήσω [100, 21]. ἀφήκx [51, 19, 67, 28, 80, 29, 82, 20]: [45, 26, 66, 25, 89, 24, 102, 24, 28, 115, 14, 16, 117, 22]. ἀφήκxv [57, 23]. ἀφήκxσι [17, 31]. ἄφες 84, 3. [96, 23]. ἄ. μοι, - τὴν ἀθλίαν, του κλαίειν με [89, 21]. ἄφεις [14, 20]. ἀφέντες [57, 21]. ἀφέμενος - κατνοήσαι 14, 3.
ἀφίκετο 44, 3. 63, 2. ἀφικόμενος 48, 4.
ἀφισταμένου 14, 15. ἀπέστη 89, 12. ἀποστῆναι 104, 6.
ἄφνω 54, 3.
ἀφόβως 15, 16. [32, 125, 16].
ἀφομοιοῦτο 17, 11.
ἀφορᾶν: ἀπιδοῦσα [51, 15].
ἀφορμή: 29, 11. [28, 46, 26, 60, 23, 80, 25, 105, 23, 111, 10, 122, 15].
ἀφροσύνη 126, 10.
ἄφρων [64, 20]: [82, 31]. 120, 12. [26]. 126, 4. [17]. 128, 2, 6. [13, 16].—ἀφρόνως 72, 9.
ἀφωνία: 9, 1. [8, 34]. 74, 1. [73, 31].
ἄφωνος 8, 9, 16. [26, 32].
ἀχόρταστος [84, 27, 127, 15, 128, 18: 18, 21].
ἄχρηστα 119, 4.
ἄχρι τῆς - παρελεύσεως 8, 9: 38, 7. [23]. 75, 4.—
ἄχρις ὅτου 25, 14, 43, 3, 86, 11, 105, 16, 110, 1, οὐδὲν - ἀποκρίθῃσμαι, ἄ. ὅτου - παρελθωσιν 106, 2, ἄ. οὐ [43, 19]. 84, 2, 89, 12. [24]. — ἐν τούτῳ ἔστω, - ἄ. ἂν - ἐκμάθῃς 6, 12: 10, 12. [34, 24]. 74, 18, 87, 3. ἠξίουσιν - ὑπερθεῖσθαι - ἄ. ἂν - εἰσέλθῃ 61, 10. μὴ - ἀνέλῃς, ἄ. ἂν - βεβαιωθείη 29, 13: 35, 17, 55, 11. ἐκίνοι, - ἄ. ἂν - συνεμίγη 46, 17: 102, 9. μεῖνον -, ἄ. ἂν γνῶσμαι 33, 7: 34, 7. καρτέρησον - ἄ. - γνῶσμαι [33, 24].
ἄωρι τῶν νυκτῶν 117, 5.

βαβαί! ὅττοι [69, 28].
βαδίξει 40, 3. ἐβάδιζεν [25, 24].
βαθὺ γῆρας 69, 1.
βαλανεῖον 36, 4, 86, 4, 6, 12. [18, 23]: 37, 3.
βαλανεύς: 36, 1, 6, 10, 16, 37, 4, 12. [22, 32].
βαλάντια 86, 8, 10. [21 bis, 88, 15].
βάλλει: εἰς ἀμαρτίαν β. τὸν πρῶτοντα [126, 23].
ζύλα - τῷ πυρὶ ἐβαλεν 92, 11: εἰς τὸ πῦρ ἔ. [24].
ἐν ποσὶ - πέδιλοις - ἐβαλον [68, 28]. εἰς - μαθήματα
βάλλῃ με [104, 21]. ὄρνεον - βαλῶν ἐν κλωβίῳ 16, 7: [23]. τούτῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς β. [14, 27]. ἐν-
τός τοῦ μέλιτος τὴν χεῖρα β. [29, 14]: [69, 27].

βαλόντες - ἄργυρον εἰς βαλάντια [86, 20]. τῆ
ἀθυμία βαλλόμενος 12, 1: [18]. μερίμναις - τὴν
καρδίαν ἐβάλλετο 60, 6. [17].
βαράδιον 29, 18. [28, 22]. cf. βοράδιον.
βαρεῖται [128, 14]. βαροῦνται [127, 25].
βαρέοι (= ἐπαχθεῖς) [127, 24].—βαρέως 38, 16.
[32, 125, 23, 127, 12, 128, 3]. β. καὶ ἀναγκαστῶς
με ἐδίδασκεν [104, 17].
βάρος: βᾶρει 104, 4.
βαρυνθῶ [104, 18].
βαρύς 101, 19. cf. βαρέοι. — βαρύτερος 101, 5.
[104, 17]. βαρυτέρων [129, 21].
βασιλεία: 10, 16. [32]. 19, 8. [25]. 54, 18. [71,
20, 21]. 124, 3, 7. [16, 21]. τῆ βασιλεία μου
[= ἐμοί] 106, 12: 5, 8. [25]. 13, 14, 76, 21, 81,
14]. 82, 2. [17, 21]. 83, 2, 118, 10. [14, 22].
βασιλείων: βασιλεία 117, 2, 118, 9.
βασιλεύειν 14, 2, 123, 5. βασιλεύω 8: [5, 20].
βασιλεύς: passim. τοὺς βασιλεῖς 13, 3. βασιλέας
[19]. τῷ νέῳ βασιλεῖ [6, 26, 33, 23, 36, 32].
βασιλικός: [12, 23]. 13, 6, 9. [27]. 14, 6, 10.
[23, 26, 27]. 73, 18. [29, 75, 27]. 117, 2, 9.
[17].—βασιλικῶς [4, 17, 5, 25].
βασκαίνων 121, 2, 126, 2, 129, 8, 24.
βασκανίας 129, 5. [22].
βασκάνων 129, 4. [20].
βαστάζων [53, 23].
βδελυκτός 126, 8.
βδελύττεται [85, 17]. ἐβδελύττετο [64, 22].
βδελυξάμενος [22, 17].
βεβαιοῦσθαι 123, 8. βεβαιωθείη 30, 1, 18.
βεβαιώσεως [5, 32].
βέλτιον 94, 4.
βῆμα: 8, 18. [32]. 75, 11. [27, 91, 22].
βία: 11, 13. [29, 19]. 47, 5, 79, 15, 80, 10, 102, 8,
128, 4.
βιάζειν αὐτήν 47, 7. ἐπεχειρεῖ ταύτην βιάζεσθαι
[47, 26]. βιαζόμενος 3. [102, 23] ἐβιασάμην 38,
15. [31]: 22, 15. βιασαμένου 40, 7.—παρὰ τοῦ
υἱοῦ - ἐβιαζόμεν 54, 10. τῆ ἀνάγκη βιαζόμενος
[80, 24].
βιαίου - θανάτου 72, 11: 110, 10. βιάξ χειρὶ 23,
16. [31]. — βιαιῶς 43, 15. [30]. 49, 14, 57, 7.
[110, 19, 102, 27].
βίβλος: 2, 1, 7, 15, 3, 2, 14, 13, 15. [32]. 14, 1,
3. [20].
βιβρώσκειν: βέβρωκε 46, 7. ἐβρώθησαν 57, 12.
βίος: 28, 4, 37, 14, 81, 10, 115, 6. [121, 14]. 122,
10, 127, 1, 129, 9, 12. — βίος (= ὑπαρξίς) [4, 28].
βιοτεύουσα 47, 4. βιοτεύσει 114, 1.
βιούντων [105, 25].
βιωτικῆ περιπετεία 105, 10: 124, 5.
βιωφελές 130, 2.
βλαβερῶ [44, 28].
βλάβη [56, 33]. βλάβην 24, 14. [29].
βλάπτειν: βλάβῃ [121, 16].

βλαπτικοῦ [43, 29].
 βλέμμα [48, 26].
 βλέπων [52, 32]. τὸ φῶς βλ. [101, 23]. ὡς βλέ-
 πεις [58, 20]. 69, 1. ἦν βλ. 2, 4: [24, 21. 56, 19.
 57, 25]. βλ.-κείμενον τὸ ῥοῦχον [48, 30]: [69, 22.
 94, 15]. — βλέπων ἀδιαλείπτως τὸν πύθηκα [44,
 25]: [95, 19]. βλ. τί - γένηται [53, 33]: [65, 18].
 βοᾶν [42, 33]. 111, 8. βοώσης [68, 27. 30. 31].
 69, 10. [28, 29]. ἐβόας 70, 1. ἐβόησα [19]. ἐβόησε
 [11, 24. 68, 22]. ἐ. λέγουσα 41, 12. [27]. λεγο-
 μένου καὶ -βοωμένου [60, 21].
 βοή: βοῆς 11, 8. [26. 70, 15].
 βοήθεια [70, 19]. βοήθειαν [124, 19].
 βοηθεῖν: βοηθῆσαι [103, 26].
 βοηθός [74, 21].
 βοράδιον 28, 9. 11. cf. βραδῖον.
 βόσκασθαι: ἐβόσκοντο [55, 32].
 βοτάνη: βοτανῶν (βοτάνων?) [43, 26. 128, 12]. —
 βότανον [9, 25: 25. 26. 127, 26].
 βούλει 90, 1. 94, 3. 102, 4. [18]. 113, 1. [12].
 βούλη 8, 2. βούλομαι 8, 6. 36, 12. [38, 19]. 62,
 12. [115, 18]. βούλεται 36, 12. [28. 94, 19. 95, 22].
 116, 7. [129, 26]. βουλόμενος [13. 26. 66, 16. 115,
 18]: 20, 10. [27. 38, 20]. 62, 7. 93, 6. βουλοίτο
 95, 9. 128, 10. ἐβούλετο [29, 22]. 116, 4. ἡβού-
 λετο [65, 30]. βουληθῶ [40, 21]: 32, 13. [58, 26].
 βουληθεῖσα 98, 13. 117, 8. βουληθεῖεν 59, 1. βου-
 ληθεῖσα [42, 20. 107, 24]. βουληθῆναι [64, 23].
 βεβούλημαι 97, 3. 115, 10.
 βουλευέσθαι 64, 8. βουλευάσθαι [25]. ἐβου-
 λεύσαντο 12, 15. [32]. βουλευτάμενος [94, 21.
 117, 21]: [59, 21].
 βούλευμα: 32, 1. [31, 30]. 60, 9. [21].
 βουλή: 11, 6. [23]. 64, 10. [25]. 65, 4. [19]. 106,
 11. [25. 112, 15].
 βούλησιν [42, 22].
 βοῦς: βοῶν [68, 15].
 βουτύρω 21, 12. [28].
 βραβευθῆναι 32, 8. ἐπὶ τῷ θεῷ πέποιθα - ὡς
 ταιαύτην μοι δίκην κατὰ - τῶν - συμβούλων βρα-
 βεύσοιεν, ὅποιαν δὴ καὶ τινι κατὰ λέοντος —
 βραβευθῆναι λέγεται 52, 7. βραβευθήσεται
 82, 2.
 βραχίου [69, 26].
 βρέχειν [17, 27]. βεβρεγμένον [25].
 βροντή [17, 23]. βροντή: 17, 14. 17. [28. 30].
 18, 5. [22].
 βροντώδης 17, 10.
 βροχή [17, 30]. βροχῶν [56, 24].
 βρόχος 96, 1. [16].
 βρώματι [57, 20]. βρωμάτων [128, 18].
 βρώσιμόν τι 84; 3. μαλακὰ βρώσιμα [115, 13].
 βρωῖσις 6, 15. βρωῖσιν 58, 9. 67, 7.
 βυζάνειν τὸ γάλα τῆς μητρὸς [114, 21].

Γαβριήλ - δουκός - πόλεως μελωνύμου 2, 11.

γάλα 79, 9. 10. 11. [24 bis. 25 bis]: 80, 1. 2. 5.
 [16. 19]. 81, 9. [25. 114, 21].
 γαλή 29, 3. γαλήν 5.
 γαμβρός: [15, 19]. 32, 12. 14. [26. 27. 29.
 33, 20].
 γαμεῖν: ἔγημεν [71, 15].
 γάμους 32, 12. [27]. 34, 1. 7. [19. 24].
 γάρ passim. ἡ συγγραφή γάρ 2, 16: 73, 2. κατὰ
 διάμετρον γ. [51, 28]: [63, 23]. εἴ τις γ. 33, 3. οὐ
 χρὴ γ. 110, 12. — καὶ γ. 34, 17. [33]. 51, 4. [16].
 67, 1. [18]. 78, 14. [30]. 104, 5. [114, 16]. μηδὲ
 γ. - λυτοῦ [65, 16].
 γαργαλίζεται: ἡ γυνὴ πρὸς τὴν τοῦ νέου γ.
 σουουσίαν 78, 6: [19].
 γαστήρ: 34, 15. [31. 128, 9. [19]. κατὰ γαστρός
 ἔχεις 34, 18. ἐν γαστρὶ ἔχοντα [31. 34].
 γαυριῶντα [37, 21].
 γε: ἔσχατός γε τυγχάνων 2, 8. πολλαχοῦ γε -
 θρυλλουμένου 60, 9. πολλοῦ γε τιμωμένην 117,
 10. τὸ γε νῦν ἔχον 11, 3. 74, 18. 84, 3. 106, 2.
 τῷ βασιλεῖ γε εἰπών [22, 23]. ἔγω γε [14, 27].
 οὐ δεῖ γε [12, 27]. — v. ἔγω γε. — ἀλλ' ἐμοί γε
 [122, 14]. ἡμῶς γε 86, 11. σύ γε. [54, 26]. καὶ σέ γε
 [115, 18]. ἐκεῖνόν γε 21, 18. τοῦτό γε 77, 2. ὁ
 αὐτῆς γε ἀνὴρ 41, 10. τῆς ἐμῆς γε 75, 8. τί γε
 ἄρα [51, 20]. τίνα γε [98, 23]. πόσω γε 19, 15.
 διὰ ποίαν γε 49, 4. καὶ πῶς γε 36, 2 [19]. — v. ἄρα
 et ἄρα. — ὅπου γε 19, 17. [33]. ὡς γε 60, 4. ὅτι
 γε 2, 15. 35, 9. 58, 15. [26]. 76, 1, 101, 9. ἐπεῖτοι
 γε [68, 7]. εἴ γε 109, 2. εἰ μὴ τι γε 54, 9. 89, 3.
 καί γε 8, 17. καὶ - γε [5, 21]. 19, 8. [25. 25, 29].
 εἴτι γε μὴν καὶ [62, 19]. — ἀλλά γε 40, 10. — δέ
 γε: v. δέ. — μέντοι γε 23, 10. [46, 32]. — μετὰ γε
 115, 11.
 γεινιῶσαν 38, 14.
 * γειτόνισαν [38, 30]. γειτόνισαι [68, 9].
 γείτων: 59, 10. [22. 24. 68, 23. 23. 27. 30].
 γεμάτος: ἦτον γ. τῇ φρονήσει [83, 23]. πινάκιον
 γεμάτων [94, 17]: [98, 22].
 γέμειν: γέμοντα [78, 27]: [119, 17. 5, 17. 64,
 25. 60, 20].
 γεμίζει [39, 20]. γεμίσει [55, 27]. ἐγεμίσθη
 [39, 24]. γεμισμένον [94, 22].
 γεμώνειν: ἐγέμοσεν (=πεπλήρωκεν) [56, 25].
 γενειάδα 31, 16. γενειάδος 41, 11. [27].
 γένειον [31, 28].
 γενέσει 7, 9. γενέσεως [64, 30].
 γενναιότητος 45, 4. [22].
 γενναίως 108, 13. 109, 5. 11. [13].
 γεννᾶν: γεννᾶ [3, 23]: 77, 24]. ἐγέννησεν [113,
 18]. γεννᾶται 4, 1. 113, 6. [17]. γεννηθῆναι 54,
 18. γεννηθεῖς: [113, 22]. 114, 11. [15. 20].
 γέννησις: [7, 26]. 45, 5. [65, 17]. 112, 8. 11.
 [21. 24. 113, 19]. 118, 12. [24. 26]. 119, 2. 3. [18].
 γεννητον: ἀπόλεσε - καὶ ὄπερ - γ. αἰδοῦν ἐκέ-
 κτητο 64, 15: 65, 2.

- γεννήτωρ 43, 14. 45, 8. 48, 19. 49, 1. 17. [34].
γένους [71, 20]. γένει 74, 5. [21].
γέρων [10, 30].
γεύσασθαι ἐξ αὐτοῦ [80, 20].
γεύσει 21, 9. γεύσεως [29, 14].
γεωργικὴν - ἐπιστήμην 57, 1.
γεωργος 57, 3. [15. 69, 31].
γῆ [129, 19]: 21, 16. [31. 66, 19]. 76, 9. [24].
81, 8. [19]. ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεστάλαξε 29, 2. ἐπὶ τῆς
γῆς προσκυνεῖ 8, 12: 13, 2. 19, 12. [27]. 28, 2.
61, 14. 75, 17. 117, 15. ἐπὶ γῆς-προσκυνεῖ [8, 28].
γῆδίοις 55, 5.
γηραιός: [69, 22]. 83, 6. [22]. 91, 14. [27]. 97,
4. 98, 5. [18]. 103, 2. [19].
γῆρας 69, 1. γῆρα 10, 13.
γίνεσθαι [28, 15]. 123, 7. γίνεται 7, 7. [78, 18].
31. 122, 4. [15]. 129, 5. [19. 21. 27]. γινομένη
107, 7: 26, 2. [17, 26]. γενήσομαι 5, 11. 35, 1.
[19]: [7, 31. 46, 29. 55, 21]. 56, 17. [58, 21. 63,
28. 99, 18]. ἐγένου [7, 33]. ἐγένετο [9, 27. 24, 22.
25, 23. 28, 23. 44, 18. 52, 25. 78, 16. 29. 80, 21.
112, 17. 124, 16. 125, 28]. ἐγ. παρευθῆναι αὐτον
36, 3. [20]: 22, 12. 28, 8. [19. 55, 27]. ἐγένοντο
29, 11. [27. 89, 24]. γενέσθω 25, 3. [20]. 55, 14.
95, 10. [23]. 112, 3. [16]. γένομαι 40, 9. οἶμοι,
τίς γ.; [37, 22] γένηται [4, 19. 7, 30]. 53, 6. [55,
20. 101, 22. 108, 17]. μήπως γένηταί μοι χρονίσαι
84, 5: 36, 10. βλέπων τί ἔρα γ. [53, 33]. τί τὸ
ἐπιπλον γένοιτο 50, 17. 12: 51, 8. γενέσθαι 9, 16.
[30]. 13, 14. [31. 51, 32]. 62, 1. [16. 64, 19. 81,
25]. 111, 3. [12. 118, 15]. γενόμενος [7, 22. 9,
21]. 46, 8. [23. 73, 24]. 117, 3. [18]: [11, 23].
49, 9. 58, 5. [106, 18]. [124, 22. 22, 30]. 23, 3.
[19. 79, 30]. 101, 9. [29, 19]. 49, 11. 17. [30.
34]. 52, 10. 53, 6. [25. 77, 23]. 93, 3. [16]. 102,
1. [16. 50, 21. 124, 22. 65, 16. 27, 24]. 29, 8. [56,
24. 12, 22]. γέγονα 34, 2. 104, 14. γέγονας 63, 3.
[20]. τί γ.; [68, 30]. γέγονεν [7, 21. 22, 31]. 24,
6. 29, 7. [23]. 51, 10. [22]. 64, 5. [21]. 70, 7. [80,
17]. 95, 14. [27]. 118, 5. [119, 16. 120, 22]. τὸ
ροῦχον - τί γ. [50, 30. 34]: [51, 20]. γεγονώς [7, 23.
34, 20]. 41, 16. 81, 6. [104, 24. 114, 21. 118, 16]:
[57, 27]. 49, 18: 50, 9. [27]. 18, 17. [33]. 94, 1.
[15]. 16, 17. 107, 9: 56, 2. ἐγεγόνει [17, 31]. 55,
9. 63, 1. 80, 4. γεγόνει 18, 1. γεγένημαι 37, 7.
50, 2: [44, 32]. γεγενῆσθαι [32, 24]. γεγενημένη
124, 7.
γινώσκειν - ὡς 28, 3. 36, 11. [27]. 61, 15. γ. -
ὅτι [54, 31. 61, 30]. γινώσκω [30, 26. 106, 21]. γ.
σε - ὡς - γεγένησαι [44, 32]. γ. τί- δε - ποιῆσαι
[108, 18]: [49, 22]. γινώσκεις - ὡς [105, 24]. γ. -
ὅτι [10, 29]. γινώσκει [124, 26]. γινώσκουσι τίνι-
ἀρμόζει [81, 21]. γίνωσκε 63, 6. γ. - ὡς 11, 3.
[21. 18, 27. 49, 23]. 51, 13. 72, 16. [27]. 74, 6.
[23. 100, 17. 102, 29]. 103, 1. γ. ὅτι [49, 21. 51,
26. 58, 25. 93, 20. 118, 24. 129, 24]. γινώσκων
[36, 28. 113, 16. 126, 17. 127, 14]: [94, 24. 120,
20]: [48, 28]: [38, 18]. μὴ γ. εἴτε - εἴτε [55, 19].
μὴ γινώσκοντος - εἰ [56, 30]. μὴ γ. κἄν - κἄν [62,
18]. ἐγίνωσκον ὅτι [85, 25]. ἐγίνωσκες [84, 19].
ἐγίνωσκε [33, 22]. ἐγίνωσκεν ὡς 76, 16. [31. 104,
20]. ἐ. - ὅτι [60, 17]. γινώσκουσι εἴπερ 33, 8. [25].
ἐγνων ὡς [10, 26]. 76, 4. ἐγνο ὡς 46, 11. [25].
67, 13. εἰ. - ὅτι 7, 11. εἰ. δεῖν [14, 31]. εἰ. - τούτον
ὄντα βασιλικόν [14, 27]. ἐγνοισαν ὡς 12, 8. γνῶθι
[27, 22]. γν. - ὡς 18, 10. 31, 17. [29]. 43, 5. 71,
4. [17]. 129, 7. γν. - ὅτι 27, 10. 118, 12. γνῶς
10, 5. γν. - ὡς 16, 1. γν. - πῶς [15, 34]. γνῶναι -
ὡς 54, 16. γνοῦσα - ὡς 23, 1. 31, 8. [23]. ἔγνωκα
ὅτι [90, 27]. ἐγνωκέναι [29, 18]. μὴ ἐγνωκῶς
κἄν - κἄν 62, 3. γνωσθῆς [97, 23]. ἐγνωσμένη
[118, 25].
γλαυκοειδεῖς 99, 3. [18]. 100, 8. [19]. 102, 7.
[22].
γλαυκόν 96, 3. [18]. γλαυκοί 100, 10. [20].
γλαυκοφθαλμος 96, 2. [17].
γλαυκοφθαλμοφροδοβαπτόχῳ εἶλε [39, 29].
γλιχόμεθα 21, 8.
γλυκαίως (Boiss: γλυκῶς) 129, 25. 25.
γλυκεῖς [9, 20]. γλυκέσι [10, 24]. γλυκύτερον
[13, 23. 44, 22].
γλώσσα [71, 30]. γλῶττα 9, 12. 71, 13. 103,
11. [26]: [3, 14]. 104, 11. [26. 107, 2. [16].
γναφεύς 19, 1.
γνησίου 3, 5. [16]. 129, 15.
γνώμη: 42, 5. 18. [22. 29. 46. 33. 66, 17]. 71, 3.
95, 9. [23]. 112, 1. 125, 8. [21].
γνωρίζω τῆ σκηπτουχίᾳ σου [27, 25]. γν. τῆ σκ.
σ. ὡς 12: 35, 15. [33]. 82, 13. [28]. 119, 10. [23].
74, 9. [25]. 90, 5. [19]. 97, 3. [16]. πῶ βασιλεῖ-
ἐγνώρισας 114, 5. οὐδένα τὴν ἐπιστασίαν ἐγνώ-
ρισεν 117, 13. γνώρισον αὐτῷ 72, 14: 103, 5. [21].
122, 1. [11].—τοῦτο γνωρίζεις (= οἶδας) [64, 18].
γρῦν - ἐγνώριζον [50, 28]. ἱατρικὴν ἐγνώριζε [62,
26]. ἐγνώρισα - ὡς [76, 19]. ἐγνώρισε τὸν κλέπτην
[117, 26]. νὰ ἐγνώρισω τὰ - πονηρέματα [67, 19]:
γνώρισαι [70, 27]. ἐγνώρισαι [105, 29].
γνώριμον 115, 6.
γνώσις: [31, 30. 44, 32]. 79, 5. [20]. 83, 2. [17.
84, 20. 27. 85, 23]. 103, 3. 13. [19. 27. 30]. 112,
10. 12. 13. [20. 23. 24. 113, 11]. 120, 1. [14. 123,
10]. 124, 12. [25]. ἐν γνώσει κακὰ ἔχοντα [42,
23]. ἔξω γίνεται τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως ἀπάσης
[78, 32].
γνωστικόν: καλόνουν καὶ γν. [83, 16].
γνωστός: 50, 9. 59, 10. γνωστὸν ἔστω - ὡς 21,
1. [19]. 51, 9. 80, 14. [28]. 82, 4. [18]. γν. ἔστω
ὅτι [51, 21. 81, 16].
γοερὸν ἀλαλάζουσα 89, 7.
γοητείας 49, 5.
γόμων 92, 14. 93, 3.
γονέων [43, 29]. γονεῖς [45, 25. 48, 34. 49, 19].

γόνφ 61, 6.

γούν 6, 13. [28]. 7, 2. 15. [19. 28]. 9, 7. 13, 1. 14, 13. 17, 6. 20, 7. 10. [27. 22, 27]. 23, 4. 29, 1. 6. [28]. 42, 8. 44, 3. 46, 3. 47, 1. 17. [20. 50, 29]. 55, 7. 14. [25]. 60, 8. [20]. 61, 9. 62, 11. [20. 28. 69, 26. 74, 29. 75, 21]. 83, 12. [91, 16. 92, 25. 97, 23. 102, 26]. 113, 6. [17. 117, 23. 123, 13]. ἐπὶ πολὺ γούν 3, 12. [20, 23]. 45, 7. [24. 71, 16. 97, 18. 30, 23]. ἐν τῷ χωρίῳ γούν [66, 26]. — καὶ γούν 9, 2. 97, 2. — καὶ σὺ γούν [34. 34]. καὶ κατ' αὐτὸν γούν 54, 7.

γραΐα [89, 25]. γραΐαν [47, 27. 86, 25].

γραΐδος 39, 7. 40, 3. 48, 12. 49, 9. 50, 19. 52, 1. [86, 17. 94, 25. 95, 17]. τῆς γραΐδος ἐκείνης γυναικος 95, 3. γραΐδι [38, 30]. 39, 10. [25. 27]. 40, 5. 42, 12. [29]. 48, 3. 5. [23]. 49, 3. 18. [22]. 51, 9. 86, 4. 9. 12. [18. 21. 87, 16. 18. 21]. 89, 1. 13. [90, 18]. 91, 11. [23]. γραΐδι γυναικί 94, 11. γραΐδα 39, 12. 42, 4. 50, 9. 15. 86, 5. 14. 87, 11. 88, 8. [21]. 89, 4. γραΐδα γυναικα 38, 13. 47, 8.

γράμματα: 119, 13. [27].

γραμματικοί: 2, 8. [125, 15. 23].

γραῦς 39, 1. 8. 13. [27]. 40, 12. [29]. 41, 6. [18]. 47, 9. 14. 18. [28. 31]. 48, 20. [23. 35]. 49, 5. 12. [23. 30]. 50, 2. 11. 20. [22. 29. 31. 33. 37]. 51, 2. 87, 7. 12. [17. 22]. 88, 4. 10. [17]. 89, 6. [17. 90, 27]. 91, 1. 6. 96, 8. [21. 23]. γραός [39, 23. 41, 20. 31. 48, 28. 49, 28. 50, 36. 51, 21. 52, 19]. 98, 4. [17]. γραῦν [38, 29. 40, 24. 42, 21. 49, 35. 50, 27. 86, 25. 94, 26].

γράφειν: ἔγραψες [67, 30]. ἔγραψεν [66, 25. 67, 22. 120, 14]. γέγραφα 2, 7. 67, 10. 16. [26]. γραφῆναι 2, 14. γραφέντα 70, 13. γέγραπται 128, 5. [15]. ἐγγράπτο [6, 18. 13, 33]. γεγραμμένην 2, 5: [70, 22. 25]. γραμμένον 68, 3].

γραφεῖ 67, 6.

γυλλάριον [68, 14]. γυλλάρια [24. 28].

γυμνήν: μάχιραν γ. [23, 24].

γύμνωσον - τὴν σπάθην [23, 23].

γυναικίος: 31, 17. [29]. 33, 4. 14. [21. 29]. 34, 4. 7. 13. 17. [21. 23. 30. 34]. 56, 18. [34]. 58, 15. 67, 15. 71, 2. [14].

γύναιον: [31, 28]. 34, 6. [23]. 41, 17. [31]. 56, 14. [29. 64, 24. 72, 27].

γυνή: passim. cf. γραΐδος.

γωνία [17, 27].

δαιμόνιον: 27, 3. 7. [17. 20]. ἀνὴρ - δ. εἶχε [62, 23]: [68, 27. 31]. δ. κατέχει τοῦτον [69, 14].

δαιμονιώδης - ἦν εἰς αὐτάς [13, 22].

δαίμων [53, 21. 62, 24: 25. 63, 17. 19].

δαιτυμόνες: 66, 13. 79, 8. 80, 3. 5.

δάκνειν: δηχθεῖς [16, 30. 38, 29].

δακρύεις 36, 8. [23]. δακρύουσα [39, 25]. 40, 2.

δάκρυον: δάκρυα: 39, 9. 11. 13. [24. 26. 27. 85,

19]. μετὰ δακρύον [20, 20. 39, 29]. 40, 3. [23. 52. 22. 89, 17]. δάκρυσι 85, 5. σὺν δ. 18, 16. [32]. 39, 13. 41, 12. [27].

δακρυρροοῦσα 39, 10.

δακτύλιον: τὸ δ. 14, 6. 10. [23]. τὸν - δακτύλιον [26].

δαπάνην 70, 11.

δαψιλῆς 26, 13: 59, 12. 62, 7. 63, 7. 128, 9. — δαψιλῶς 84, 16. 117, 12. 128, 7.

δέ passim. — ἐν ἐμῷ δέ 85, 3. [17]: 89, 7: [126, 22]. παρέδοχάς με δέ [74, 27]. — δέ γε 29, 3. 28, 11. 50, 1. 57, 2. 75, 4. ὁ δέ γε 21, 13. 14, 6. 19, 2. 29, 8. 32, 3. 39, 15. 40, 13. 16. 43, 9. 44, 5. [21]. 45, 11. 46, 1. 47, 5. 11. [23]. 52, 4. 11. 16. 55, 12. 64, 4. 69, 10. 80, 1. 86, 2. 14. 87, 10. 93, 14. 108, 1. 116, 3. 121, 3. — δ' οὖν 116, 9. εἰ δ' οὖν 35, 8. [26] — καὶ - δέ 16, 3. 30, 1. 65, 8.

δεδιώς 9, 3. 44, 11. 69, 12. ἐδεδίει 23, 6. 26, 9. [24]. 53, 3. 78, 8.

δέδοικα 22, 5. 40, 8: 26, 10. εἴπερ τι - ἐπισυμβῆναι σοι δέδοικας 10, 11. δεδοικέναι 127, 3.

δέησιν 64, 5. [20].

δείκνυσιν 13, 15. [32]. 28, 12.

δείλιαιος 37, 6. 64, 6. [68, 28].

δειλία 117, 3.

δειλιῶν: φρονεθεῖς (?) δ. [23, 30]. λαλῆσαι ἐδειλία [49, 33]. δειλιόσας [117, 19]: [70, 18].

δειμαλέον 78, 12.

δεῖν [14, 31]. 120, 10. 12. 121, 4. 7. μικροῦ δ.

76, 1. δεῖ 5, 5. [19. 21. 12, 27. 14, 19. 15, 34]. 19,

17. 127, 5. τί με δεῖ πεπονημέναι 108, 4. 116, 10.

τί με δ. ποιῆσαι [108, 18]. ὡς δεῖ [50, 35]. ἔδει

19, 15. [30]. 54, 17. [33]. 80, 5. ὡς εἰ. 35, 10.

[27]. 60, 12. 74, 14. δέον 111, 3. τὸ δ. 5, 6. ὡς δ.

12, 14. 14, 2. δέοντα 122, 7. 128, 3. — cf.

δεῖσθαι

δεῖν: ἔδῃσε [54, 20].

δεῖνα: ὁ δ. φιλόσοφος [113, 18]. τὸ ἕτερον δ.

κατάλυμα 26, 6. βασιλέα ἕτερον τὸν δ. 34, 1. [33,

33]. βασιλέως τοῦ δεῖνος 33, 17.

δεινοπαθήσας 16, 15. 35, 5: 48, 18. [33]. 59, 4.

δεινός: 29, 11. [28. 109, 17]. 65, 8. [126, 22]. —

δεινῶς 7, 16. [32. 16, 30]. 38, 12. 59, 9. [21].

94, 1.

δεῖπνον πολυτελεῖ 40, 15. [32].

δεῖσθαι: δέομαι 13, 14 [31. 14, 18. 54, 26. 83,

20]. δεόμεθα 15, 5. δ. ἵνα [22]. δεόμενος 4, 1. [3,

23]: [124, 20]. δ. ἵνα [51, 25]. δεήθητι 26, 14.

17. — cf. δεῖν.

δέκα 120, 1. [14]. 130, 1. — δέκατον 121,

7. [19].

δέλτος 2, 4.

δέμειν: ἐδείματο 6, 9. 119, 11.

δένδρον: 4, 2. [17]. 44, 2. [19. 19]. 53, 6. 7. 8.

14. 14. 16. 18. [25. 26. 27. 31. 32. 33. 35. 36].

54, 1. 4. ἐπὶ τινα συκὴν δένδρον [44, 19].

δεξιός: τὴν δεξιάν 53, 7. [26]. ἐκ δεξιῶν 76, 11. [26].

δεξιούν: φιλοτίμως σε - δεξιώσω 49, 11. δωρεαῖς αὐτὴν φιλοτίμως ἐδεξιούτο 51, 12: 121, 12. [25]. δῶροις τὸν ἄνδρα - ἐδεξιώσασο 73, 12: [25]. 61, 11. δωρεαῖς φιλοτίμως - δεξιώτασθαι 40, 18.

δεξιῶς 104, 7.

δεξίωσιν: καὶ σοι φιλότιμον τὴν δ. ποιήσωμαι 40, 11. εἰς δ. μετεκαλέσατο 66, 12. πολλοὺς διαιτυμονας εἰς δ. κέκληκεν 79, 8.

δεόντως 49, 11. 67, 8. 115, 11.

δέος 14, 13. 40, 5. δέους 53, 17.

δέρειν: ἔδειρεν [48, 35. 49, 21].

δέρματα: [19, 18]. 107, 8. 9. [21, 22].

δεσμεύειν: ἀπὸ τοῦ βοτάνου-ἐδεσμεύθη [9, 26].

δεσμοῖς 54, 3. δεσμόν βοτανῶν [43, 26]. τοῦ τῆς ἀτεκνίας - δεσμοῦ 3, 12. [23]. τοῦ τῆς σιωπῆς δ. 71, 12: [29]. τῶν τῆς σιωπῆς δεσμῶν 73, 7: [22]. οἱ ἔνορκοι δεσμοί 41, 14: [29].

δεσποίνης 21, 17. [62, 21].

δεσπότης: 24, 3. [19]. [79, 26. 92, 22]. 93, 4. [17]. δέσποτα [74, 23. 75, 24. 79, 18. 112, 23].

ὦ δ. 20, 2. [18]. 74, 6. 82, 9. 13. [24, 29]. 113, 10. [22]. 119, 9. 122, 3. [13]. δ. βασιλεῦ 79, 3: 44, 16. δ. θεῆ 27, 2. δ. Χριστέ [16]. ὦ δ. βασιλεῦ 13, 12. 43, 4. 81, 7. [23]. 85, 15. 102, 15. [29]. ὦ δ. καὶ βασιλεῦ 91, 14. ὦ δ. καὶ νεανία [72, 28].

δεῦρο, ὦ πάτερ - διχλεχθῶμεν 95, 7.

δεύτερος: 7, 5. 8, 5. 7. 11. [23. 25. 28]. 19, 11. [27]. 22, 7. [23]. 24, 9. [25. 76, 32]. 77, 2. 120, 4. [16]. εἰ μὴ πρῶτον ἀλλ' οὐδὲ δεύτερον - καθεστάναι [81, 14]: [82, 21]. δευτέρου λόγου ἐποιεῖτο [46, 34].

δέχεται [38, 32. 128, 11]: [127, 24]. δεχομένη 128, 9. [19]. ἐδέχετο [38, 28]. δεξάμενος 36, 11. [26]: 48, 6. [23].

δῆ: ἄγε δῆ [12, 30]. 94, 2. φέρε δῆ 12, 13. καὶ τὸ δῆ χεῖριστον 101, 9. καὶ τὸ δῆ χεῖρον [21]. κἀγὼ δῆ 88, 5. 103, 15. 110, 7. αὐτὸν δῆ 26, 7: 43, 15. 63, 5. 82, 7. 83, 4. ἐκείνω δῆ 46, 14: 49, 7. 63, 15. ταύτῃ δῆ 32, 5: 43, 5. [49, 29]. 84, 4. 127, 1. τὴναντία δῆ ταῦτα 42, 10. πάντα δῆ 16, 1. 18, 3. 92, 9. 104, 9. 12. καὶ τᾶλλα δῆ 93, 8. ὁποῖαν δῆ καὶ 32, 7. 52, 7. οὐ δῆ 21, 11. 63, 4. ὦ δῆ καὶ 6, 2: [18]. 38, 3. 59, 12. 66, 7. 106, 1. 113, 3. 7. 117, 10. 121, 2. ὅπερ δῆ 17, 11: 64, 15. ἅπερ δῆ καὶ 100, 3. πηλίκα δῆ 29, 11. ὁποῖα δῆ-; 124, 6.—εἴ τι δῆ, εἴ τι δ᾿ἄν: v. εἰ.—καθὰ δῆ καὶ 90, 6. 10. 91, 2. ὥσπερ δῆ 55, 4. [22]. ὥσπερ δῆ καὶ 52, 1: [51, 32]. ἔνθα δῆ καὶ 17, 7. καὶ δῆ 7, 1. 12, 16. 17, 8. 32, 16. [31] [33, 20. 38, 19]. 32, 14. [32]. 53, 7. 55, 17. [33]. 60, 10. 75, 15. [30]. 92, 2. [108, 19]. 117, 8. εἴτε - εἴτε δῆ 20, 6. ἄχρι δῆ 38, 7.—ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἔστειλε τοῦ δῆ ἐλείργενες ὠνήσασθαι 30, 3.—cf. δῆποτε.

δῆθεν 24, 13. 42, 16. [32]. 43, 3. 52, 6. 62, 7. 81, 11. 114, 5 τὴν δ. κόρην 26, 7: [49, 32].

δηλητήριον: φάρμακον δ. 43, 12. [27]: 44, 12.—τοῦ δηλητηρίου 43, 15.

δηλονότι [119, 25].

δηλοποιούσης [56, 34].

δῆλος: 18, 4. 42, 12. 72, 10.—v. δηλονότι.

δηλοῦσι 87, 1. δηλοῖ 121, 7. δηλούσης 56, 18.

ἐδήλου [10, 18], ἐδήλωτα [75, 24]. εἰ ὡς [82, 19].

δηλωσαι 73, 8. δεδήλωκα 72, 14: 17, 2. δεδήλωκε 7, 18. [34]. 32, 11. 35, 4. 62, 15. δ. ὡς 14, 17. 38, 7. 63, 13. 113, 9. δεδήλωται 75, 9. ἐδηλώθη 47, 1. 83, 12. [27].

δημιουργηθῆέν [81, 17].

δῆποτε: τί δ. 17, 15. [29].

δῆτα: καὶ δ. [12, 33].

διά I) cum gen. passim. διὰ - καταλύματος διεληθεῖν 25, 17. [57, 5]. διὰ μέσου-τῆς ἡμέρας [92, 19] σποδιὰν ἀγαθῶν καὶ τινα τόπον δι' αὐτῆς καταπάτας 65, 15. ἄγωμεν - πρὸς τὸν - ἄρχοντα, ὅπως δι' αὐτοῦ ἀποδώσεις μοι τὸν-ἄφθιμὸν 96, 6.

διὰ θανάτου ὑπὸ τὸν χοῦν ἢ αὐτοῦ ὄψις - καλυφθεῖη 129, 2: [18]. διὰ δώρων - σπένδεται 26, 14: [28]. διὰ - κηρίου - διώλοντο [28, 17]: 51, 14. διὰ-τοῦ ἔργου-πολλὰς σοι χρεωστῶ [49, 35]. διὰ τῶν πονηριῶν - περιπατεῖ [66, 15]. διὰ τῆς σῆς σιγῆς ὑπὸ τῶν τῆς γυναικὸς ῥημάτων- συναρπάζεσθαι 74, 2. διὰ τῆς σῆς ἀποδημίας - τὸν υἱὸν-ἀπέκτενον 76, 1.—διὰ παντός [124, 15].—δι' ἔλου [6, 28].

cf. διόλου.—διὰ συντόμως (συντόμων?) [53, 25. 59, 24. 84, 21].—II) cum acc. passim. δοῦναι αὐτῷ διὰ τὴν τιμὴν τῶν ξύλων πίνακα [98, 21].

οὐδὲ - κατὰ τι ἄλλο διαφέρει - ἢ μόνου διὰ τὸ ἐλεεῖν [124, 20]. δι' ὑγείαν φασὶ ταῦτα [128, 13].—cf. διό, διόπερ, διότι.

διαβαίνειν: στερεώτερον διαβῆναι τὴν διδασκαλίαν ἐν αὐτῷ [9, 25]. δ. ἀπὸ τίνος ξενοδοχείου [57, 18]. τοὺς ἰθυφάλλους - ἀπὸ σοῦ δ. (=ἀφανισθῆναι) [64, 28]. τῆς γυναικὸς διαβάσης [68, 15].

διέβησαν (=ἐξῆλθον) [70, 21]. μακρὰν διέβη (=πάρρω ἐγεγόνει) τοῦ ἀνδρὸς [63, 18]. διέβην (=ὑπεχώρησεν) ἀπὸ τὸ ὄσπιτι μου [88, 13].

διαβάλλουσα 65, 7. [22].

διαβαστάζων 53, 4.

διαβεβαιωθείη: πρηνὴ τὴν ταύτης δ. ἀλήθειαν 120, 11.

διαβολή: 3, 8. [18]. 16, 2. [18]. 20, 1. [18]. 29, 13. 38, 1. 55, 1. 56, 13. [29].

διαβόλου [125, 15].

διάγειν: διάγων 8, 7. διήγον 49, 1.

διαγνώσθαι 70, 14. 105, 13. λέοντι ἐποχεῖσθαι διαγνώσθαι 53, 5. εὐλογοφανῶς λέγειν δ. τὴν γυναικὰ 90, 15.

διαγωγὴ 6, 11. 129, 9: 11.

διαδέξεται: τὴν - βασιλείαν δ. [71, 21].

διαδιδράσκειν: διαδράξ 27, 7.

διάδοχος: [30, 17. 54, 34. 71, 20. 73, 21].
 διαθέοντος 60, 9.
 διαθέσεως 42, 2. διαθέσιν 126, 6. [19].
 διαίρειν: τὸ - καλὰ τῶν ἐναντίων διαιρούσθαι 124, 14.
 διαίρειν: διάρως 48, 15.
 δίαϊτα 6, 11. [26]. διαίτη 66, 5.
 διακαυθέντα [51, 17].
 διακείμενος 103, 16. 126, 7.
 διακελεύεται 19, 10. [26].
 διακομίζονται 98, 8. διεκόμεν 28, 10. 57, 7.
 διεκόμεσιν [48, 22]. 94, 9. διακόμεσον 47, 18.
 διακομίσει 93, 8. διακομισθῆναι 28, 11. [21].
 διακόπτει: τούτην - τῆς ζωῆς δ. [56, 23]. διέκοψεν αὐτὸν τοῦ βυζάνειν [114, 21].
 διακρίνουσα 124, 14.
 διακυβερνᾶται 123, 7.
 διακωλύειν: τοῦ ἐγγειρήματος αὐτὸν διεκωλύσαμεν 12, 13. τὴν ἀνάγειν διεκώλυσε [32, 17]: [52, 20].
 διαλαμβάνειν: βίβλον - τοῦ - ἀνδρὸς ἐν ἧ περισφροσύνῃ διείληπτο 13, 16. τοὺς αὐτῶν δόλους - διελαβόμεν 67, 12.
 διαλανθάνει 48, 10.
 διαλαίνουσα 105, 16.
 διαλέγεσθαι 38, 11. [28]. διαλεγόμενοι 95, 11. [24]: 35, 1. διαλεχθεῖς [35, 19]. διαλεχθῶμεν 95, 7. [20].
 διαλέξει 99, 9. 12. [22. 27].
 διαλλαγὴν 51, 25.
 διαλλαγῆναι 50, 4. 51, 12. διηλλάγη 18, 10. [26]. 43, 3. 51, 13. διαλλαγῆσθαι 42, 9.
 διαλογίζεσθαι: διελογίσασθαι 108, 2.
 διαλυθεῖν: τὸ ὄναρ ἀκινδύνως σοι δ. 58, 9: [20]. τὸ ὄναρ διέλυσε 58, 7. [18].
 διαμάχεσθαι: διαμαχομένω 102, 12.
 διαμάχη 29, 7. διαμάχας 120, 4.
 διαμείνοιε 54, 16. διαμείνοιε [31].
 διαμερίσονται 108, 4.
 διαμετρεῖν: διεμέτρησεν 59, 11.
 διάμετρον: κατὰ δ. - καλῆς γυναικὸς καὶ χείρονος μέγα χάσμα ἐστὶ [51, 28].
 διαμηνύσας (=προφθάνει) τὴν γυναῖκα [60, 22]. δ. (=μεταστέλλεται) τοὺς ἐμπόρους [90, 26].
 διαμηχανᾶται 58, 2. [57, 27].
 διαμοιρᾶν: διεμοίρασεν [59, 22].
 διανοεῖσθαι: διανοησάμενος 94, 6.
 διάνοια: [41, 31]. 98, 1. [14]. 103, 16. 104, 4. [20]. 125, 1. [14].
 διανοιγομένης 108, 9. διανοιγμένην 110, 5.
 διανοιγῆναι 108, 7.
 διανοτισθεῖς [56, 25].
 διανύσας [4, 20].
 διαπειλεῖν αὐτὴν 78, 8.
 διαπέμπειν: διέπεμψε [73, 23].

διαπιπράσκειν: διέπρασεν 48, 5. διάπρασον 94, 2. διαπραθέντος 102, 3.
 διαπιστοῦσα 42, 15.
 διαπορήσας [71, 14]. διηπόρει 33, 15. 48, 19. [34]. διαπορούμενος 4, 5. 22; 2. [18]. 71, 1. διηπορεῖτο [33, 30]. διηπόρησαι 36, 13.
 διάπρασιν 28, 9. 98, 7.
 διαπράττειν: διέπραττεν [41, 23]. διαπράττεσθαι 35, 17. διεπραττετο 41, 8. διαπράζεται 114, 3. διεπραξάμεν 70, 9. 75, 5: 17, 8. διαπράξωμαι 47, 15: 16, 9. [25]. διαπράξασθαι [35, 34]. 36, 16. [69, 31. 71, 14]. διαπραξάμενος 14, 6: διαπραξάμενη 43, 2. διεπράχθη 112, 4.
 διαπρέπει 82, 12. διαπρέπων 122, 8.
 διαπύρωσ 54, 17.
 διαπωλεῖν 21, 3. διεπώλησεν [48, 22]. 94, 6. διαπωλήσας [117, 24].
 διαρκεῖν: αὐτοῖς εἰς κόρον διήρκεσεν 84, 16.
 διαρρήξουσιν [108, 18]. διέρρηξεν 11, 7. [24].
 διαρρήξασα 42, 17.
 διαρρυθμίζω: τοῖς λόγοις με δ. 104, 7.
 διασαφήσει 21, 4. διεσάφησε 33, 6. [23]. 73, 9. 89, 12. [25]. 92, 9. διασαφήσαι [73, 23].
 διασπαράξαι 11, 12.
 διασπαρέντα λογιζόμεν 104, 10. νοῦν - διεσπαρμένον 104, 1: [25].
 διαστελῶ: λόγους τρεῖς δ. σοι 62, 13. διεστείλατο 23, 10. 47, 18. τρεῖς ῥήσεις μοι δ. 63, 11. ἐντολῆς, ἣν αὐτῷ - δ. 11, 3: 74, 17. διεστείλω 55, 14.
 διαστίζειν: ὅσα ἔμελλον ἐκδιδάξαι με ἐν τοῖς τοίχοις ἀνιστόρησε καὶ γράμμασιν διεστίξατο 119, 14.
 διάστιξις: συντείνας - τὰς χεῖρας πρὸς διάστιξιν συλλαβῶν 104, 12.
 διάστροφον - καὶ ἀσύνετον 82, 15.
 διασύρει 2, 17.
 διασχίση [53, 24].
 διασφύζεται 27, 8. [21].
 διαταγῆς: [123, 16].
 διάταξιν 21, 14. [30].
 διαταραχθῆς 64, 11. διαταράχθη [7, 32]. 11, 1.
 διαταραχθεῖς 8. διαταραχθεῖσα [106, 18]. διαταραχθέντες 29, 9.
 διαταχθέν 20, 14. διετάξατο 67, 9.
 διατελοῖη 108, 15. διετέλουν 105, 14: 16, 11. 17, 9. 19, 3. 33, 12. 52, 15. 55, 5. 66, 5. 72, 8. 84, 9. 102, 8. 14. 105, 3. 109, 11. 121, 11: 87, 10.
 διατελέσας 66, 1.
 διατηρήσαι 78, 9.
 διατίθεται 103, 15. διαθέσθαι 23, 7. 48, 15.
 διετέθη 11, 18. [34. 40, 32].
 διατρανοῦσιν 28, 5. [16]. διετράνωσεν 17, 4.
 διατρέφεσθαι 81, 3. διατραφόμεν 55, 12. [30].
 διατρίβειν [5, 20]. διέτριβε [23, 27]. διτρίψας 4, 4. [20].

- διαυγαζούσης **108**, 1.
 διαφέρει **97**, 5. ουδὲ - κατὰ τι ἄλλο δ. παντός
 ἀνθρώπου ἢ μόνου (?) διὰ τὸ ἔλεεῖν [124, 20].
 διαφέρουσι **5**, 5. [21].
 διαφεύγειν: διέφυγε **53**, 9. [27]. **107**, 13. [26].
110, 7. διαφυγεῖν **96**, 2. [17]. **106**, 5.
 διαφθεῖρη **72**, 15. διέφθειρας **42**, 7. διαφθεῖραι
 [25, 32. **72**, 27]. διαφθαρέντα **51**, 5. διεφθαμένε
41, 13. [28].
 διαφθονομένους **121**, 3.
 διαφορὰς **124**, 13. [26].
 διαφορώτατος **113**, 4: **72**, 4. [18].
 διαφυλάξωσι [38, 23]. οὕτως με τῆς σφαγῆς
 διεφύλαττεν **74**, 5: διεφύλαξεν [22]: **76**, 8. τὸν
 υἱὸν ἐκ τῆς - σφαγῆς δ. [23].
 διαφωτίζειν: διαφωτισθήσαν **85**, 6. [20].
 διαχειρίσασθαι τὸν υἱὸν **12**, 11. ἐμκυτὴν δ.
59, 8. εἶπερ - σὺ τὸν υἱὸν - διαχειρίσῃ **56**, 13. ἐαυ-
 τὸν διαχειρίσῃς [55, 21]. διαχειρίσομαι **10**, 15. **27**,
13. **35**, 8. [26]: **61**, 1.
 διαχειρίσιν [= φόνον] **71**, 6.
 διαχωρίζειν: νοῦν - διαχωρισμένον [104, 16].
 διαψεύδεται **78**, 15. αὐτῷ - διαψεύσασθαι **8**, 6:
77, 5.
 διδασκαλείω **4**, 3. [19].
 διδασκαλία: **6**, 17. [31]. **9**, 10. [26]. **75**, 11.
82, 3. [17]. **103**, 14. **116**, 2. **120**, 2. [14]. **125**, 3.
8. [16. 22]. τὴν τῆς διδασκαλίας μάθησιν **103**, 12.
 τὴν τῶν μαθημάτων διδασκαλίαν [27].
 διδασκαλικῶς - ἐδίδαξε [75, 27].
 διδάσκαλος: **3**, 5. [16]. **4**, 6. [21. 6, 26]. **7**, 17.
 [23. 24. **33**, 8, 20]. **9**, 6. 10. [21. 25. 27]. **11**, 2.
 [19]. **60**, 4. **73**, 1. [72, 28]. **74**, 7. 16. [23. 26. 31].
75, 17. [31]. **78**, 11. [26. 30]. **82**, 11. 16. [25. 30].
83, 16. **91**, 25. **97**, 17. 18. 24. 26. **98**, 23. 25. **102**,
27. **103**, 4. [20]. **104**, 1. 5. [16. 20. **105**, 19].
119, 10. [21. 24. **121**, 24]. **129**, 16.
 διδάσκειν **125**, 5. [18]. διδάσκουσι **113**, 10. [22].
 διδάσκον [121, 16]. ἐδίδασκεν [104, 17]. ἐ. αὐτῷ
 τὰ ἱστορηθέντα [6, 29]. ἐδίδασκόν τινα [125, 20].
 ἐδίδαξα [82, 20]. ἅπερ - τῷ υἱῷ - ἐ. [81, 13].
 ἐδίδαξε [66, 21. **75**, 27. **119**, 22. **120**, 17]. διδάξαι
 [6, 25. **119**, 26]. ἐδιδασκόμην **63**, 7. [23]. τὰ -
 διδασκόμενα **104**, 5. [19. 24]: **103**, 16. [30]. δεδι-
 दाγμένος **6**, 3. [19]. δεδίδακτο **48**, 2. **50**, 19. ἐδι-
 δάχθη **8**, 19. [50, 35. **130**, 2]. κἀκείνος - εὐ ποιήσει -
 καὶ αὐτὴ διδάχθῃς **49**, 8. διδάχθεις **48**, 1. τὰ
 διδάχθέντα **104**, 13. [29]. παρὰ τῆς γραφῆς ἐδιδάχ-
 θηκεν [98, 17].
 διδόναι [89, 14. **106**, 26]. μηδένα - δ. [89, 14].
 δίδει [87, 17]. δίδετε [106, 25]. διδούσης [88, 14].
 δῶσω [5, 27. **30**, 25]. **39**, 1 [17. **87**, 14]. **90**, 3.
 [17. **94**, 17]: [54, 24. **123**, 23]. ἔδωκε [51, 17. **69**,
15. **102**, 23]. τὸ χρυσίον - σε ἔδωκαμεν [87, 13].
 δός **27**, 3. [16]. **30**, 11. [26. **87**, 19. **88**, 14. 23].
90, 1. [16]. δῶς **102**, 5. ἵνα σοι δώσω τι [68, 33].
 μηδὲν - δώσης τινί [86, 22]: **90**, 7. ἵνα μοι δ. [102,
19]. ὅπως δώση αὐτό τινα [50, 28]. δῶη **32**, 7.
 [23]. **35**, 7. [25]. **54**, 8. **94**, 5. δοῦναι [4, 22. **5**, 27.
29. **54**, 34]. **65**, 10. [68, 34. **79**, 19. **87**, 15]. **88**, 5.
 [19. **90**, 20. **94**, 18. 19]. **98**, 9. [21. **99**, 18. **100**,
18]. δοῦσα **30**, 5. [20]. δέδωκα [68, 29. **88**, 15. 19.
24]. δ. τὸ ῥούχον πρὸς τινα [50, 27]. δέδωκεν [9,
25]. **30**, 12. [27]. **36**, 11. [27. **38**, 24]. **61**, 1. [16.
18. **62**, 20. **87**, 19]. δ. - τοὺς δύο τὸ ἐπιπλον [51,
23]. δεδώκαμεν [88, 26]. δεδώκασιν [15, 26. **61**,
27. **86**, 21]. δεδωκέναι **87**, 5. δεδωκότες [90, 19].
 ἐδεδώκει **102**, 9. δοθήσεται **5**, 16. [63, 17. **82**, 17].
 δοθησόμενον [5, 31]. δοθῆναι **54**, 26.
 διδύμοι: τοὺς τῶν ἀναγκαίων δ. **54**, 2.
 διεκδικήσεις **54**, 10. ἀπὸ τοῦ παιδός - με δ.
32, 5.
 διελάνειν: διήλανεν **53**, 12.
 διέλευσιν **109**, 6.
 διενέξεις τε καὶ διαμάχας **120**, 3.
 διενετειλάμην σε μηδὲλος - προσψάσειν **56**, 3.
 διενετείλαντο αὐτῇ **86**, 9.
 διερεθίζει **78**, 6. διερεθίζε **74**, 13.
 διερμηνεύειν: διερμήνευσεν [89, 25].
 διέρχεσθαι **53**, 7. [25]. διερχόμενοι [33, 20].
 διερχομένη **50**, 14: [36]. διήρχετο **51**, 1. διέλθωσι
 [7, 30]. διελθῆν **25**, 17. **57**, 5.
 διηγεῖται [47, 27]: [88, 22]. διηγεῖτο **83**, 9.
 διηγῆσομαι [16, 20]. διηγῆσάμην [15, 34]. **58**, 6.
 [17. **70**, 22. **102**, 29]. **103**, 1: [35, 21]. διηγῆσα-
 σθαι [38, 19]. διηγῆσαμένου **119**, 6. [20].
 διήγημα: **13**, 4. [20]. **83**, 8.
 διήγησις **3**, 4: 8. [15. 19. **11**, 33]. **15**, 17. 18.
 [33. 34]. **16**, 3. [20]. **22**, 10. 25. **27**, 9. [22]. **28**,
6. [16]. **30**, 1. [18. **40**, 25]. **43**, 5. **45**, 3. [20]. **46**,
15. [32]. **56**, 17. [34]. **65**, 8. [25. **71**, 25]. **83**, 5.
 [21. 24. **85**, 27]. **86**, 1. [91, 27]. **92**, 1. **113**, 1.
 [11]. **118**, 12. [24]. **129**, 17.
 διηνεκῶς **55**, 15. **109**, 3.
 δισχυρίζει **42**, 12.
 δικάζειν [16, 19]. δικάζων [91, 18].
 δίκαιος: **12**, 10. **13**, 3. [19. **18**, 32. **35**, 27. **65**,
23. **91**, 17]. **102**, 10. [24]. **106**, 13. 15. [17. 27.
28. **111**, 12. **121**, 17. **122**, 18. **123**, 20]. **124**, 2. 4.
 [17. **127**, 18].
 δικαιοσύνην **19**, 1. [18].
 δικαίως [14, 19. **90**, 26. 27]. **91**, 1. **122**, 5. [16].
124, 8. [22. **125**, 24]. **127**, 5.
 δικαστής: **88**, 12. **91**, 4. 12. [17. 24].
 δίκην **52**, 6. [23]. τὴν ἔφορον ὤμνυε δ. **17**, 2. τῇ
 εἰρή - δίκη **35**, 7.
 δικτύοις: ἰδοὺ τὸ κυνήγιον ἐν τοῖς δ. [49, 31].
 διό [8, 24. **12**, 26]. **15**, 5. [22]. **19**, 13. **31**, 13.
 [37. **30**. **38**, 25. **40**, 26. **46**, 28. **53**, 21. **96**, 20].
 διὸ καὶ [19, 29]. **122**, 9. διότι - καὶ διὸ [77, 17].
 διολλύναι: διώλεσαν **28**, 7. διώλοντο [17].
 διόλου **6**, 14. **20**, 15. **55**, 15.

- διομίλησεν 50, 20. διωμίλησα 72, 14.
 διόπερ [31, 25. 80, 26].
 διορία: 4, 14. 6, 17. 38, 9. 76, 6. v. διορία.
 διορίζεσθαι: διορίσατο 2, 14. [75, 31],
 διορυγήν 116, 11. 118, 8.
 διοτι [36, 24. 55, 33. 65, 19. 76, 19. 121, 13. 14. 15. 16. 124, 26. 125, 18. δ. ὑβριζες -, διὰ τοῦτο σοι ἐποίησα [69, 18]. δ. - ουκ ἐποίησα ἄπερ- ἡγώνιζετο - ἀπολέσαι με [75, 21]. — cf. διό et ὅτι.
 διπλῶς [62, 20].
 δίχα τῆς - συμβουλῆς 12, 6: 30, 7.
 δίψης 33, 2. 13. δίψη [19, 28]. 34, 3. 20.
 διώκων [25, 23]. ἐδίωκε [23].
 διορία: [6, 30. 38, 25. 76, 21]. — cf. διορία.
 δοκεῖν [17, 24]. δοκεῖ 4, 10. [24]. 9, 8. [24]. 49, 6. [77, 19. 21. 30. 122, 15]. δοκῶσιν 127, 11. δοκοῦντα [88, 25]. τὰ δ. 106, 9. ἐδόκει 17, 13. [27]. 46, 7. 66, 7. 78, 8. δόξει 99, 1, 101, 1. ἔδοξα 58, 3: 7, 8. [25. 46, 22. 57, 28]. 86, 4. [18]. δόξη 98, 10. [99, 15]. — ὁ φητακός - ἐδοκει - ὑετόν καταφέρεσθαι 17, 13. ἄς δὴ καὶ περαιώσασθαι ἐδ. ἐσύστερον 66, 7. ἐδ. περὶ αὐτοῦ ὡς τὸν παῖδα βέβρωκε 46, 7: [22]. δοκεῖ μοι - ὡς βότανον δέδωκεν ὁ διδάσκαλος [9, 24]: [122, 15]. ἔδοξα κατ' ὄναρ ἐλέφαντι ἐποχεῖσθαί με 58, 3. ἐδοξέ μοι ἐν ὕπναις καθῆσθαι με [57, 28].
 δοκιμάσαι 42, 5. δοκιμάσω [22. 36, 31]. ἐξάσιον πράγμα-δοκιμάξεις (=πειράσαι) ποιῆσαι [61, 31]. ποιῆσαι δοκιμάζουσιν (=πειρῶνται) [24, 30]. δοκιμάζουσα (=πειρωμένη) [27, 19].
 δοκιμή: [42, 19. 28. 49, 27. 64, 31].
 δοκιμώτερος 49, 7. δοκιμώτατον 83, 1. [17].
 δολερός: 20, 1. 42, 18. — δολερῶς 106, 7.
 δόλιος: 42, 9. [75, 24. 95, 15]. ὁ δολίων ἀνδρῶν δολιώτερε 42, 17 sq.
 δολιότητι 35, 6.
 δολιόφρων: 42, 7. 120, 6. [18]. 127, 5. [19].
 δόλους 22, 8. [24]. 67, 12. 120, 7. [19].
 δομάτων 102, 14.
 δόξα: δόξη [127, 16].
 δοξάζων καὶ ἐπαιῶν [105, 19]. δοξάζει [122, 19]. — πλανώμενοί εἰσιν οἱ οὕτω δοξάζοντες [14].
 δορυφόρος: 22, 12. 45, 13. 16. 71, 9. [27. 27]. 73, 12. [25].
 δόσιν [47, 31]. 99, 4. [18].
 δουλείαν [50, 31].
 δουλεύοντας [124, 18]. δουλεύσαι [71, 22]. δεδούλευκε [23].
 δούλη: 13, 12. [29: 31]. 16, 12. 17. [28. 31]. 17, 2. [18]. 79, 10. 80, 2. 6. [15. 19]. 92, 6. [20. 22. 23]. 93, 4. [17].
 δουλικῶς [19, 14. 29].
 δουλοπρεπῆ 116, 1. — δουλοπρεπῶς 54, 16. [32].
 δούλος: 22, 14. 16. [27. 30. 31]. 23, 4. 15. [18. 19. 20. 22. 29. 30]. 24, 3. 4. 7. [18. 20. 21. 23. 27, 17. 127, 16].
 δουλοῦν: δεδουλωμένη [64, 17].
 δούξ: δουκός σεβαστοῦ πόλεως μελωνύμου 2, 12.
 δράκων: ὡς μυῖα πρὸς δράκοντα 79, 6.
 δρᾶμα: [12, 27]. 31, 9: 37, 7. 48, 12. 58, 2. 62, 1.
 δρᾶν: δρῶσιν 123, 3. δράσαιτο 33, 15. 53, 16.
 δραστηκούς 9, 5.
 δριμαῖα (δριμέα?) [128, 11].
 δρομαῖος 53, 4. 72, 6. — δρομαίως [25, 23. 72, 20].
 δρόμον 25, 8. οἱ τῶν ἀστέρων δρόμοι 113, 10. [22].
 δρόσον ἀποστάζουσα τῇ ὁσμῇ [41, 19].
 δύναμις 10, 14: [30]. 15, 9. [26]. 54, 7. [24]. 81, 1. [17. 83, 17. 98, 15]. 100, 15. 104, 14. [29. 117, 20. 124, 22].
 δύνασθαι 51, 7. δύναμαι [8, 22. 24. 51, 20. 63, 22. 110, 19]. δύνασαι [10, 20. 99, 18]. δύναται 7, 2. [26, 31. 31, 30]. 43, 6. [21]. 70, 14. [27. 121, 16. 124, 13]. δυνάμενος 95, 14. [27: 69, 24]. ἡδυνάμην 103, 16. [30]. ἡδύνατο 27, 6. 77, 3. [16]. ἡδύνετο [47, 19]. ἡδύνατο [103, 26]. δυνήση 36, 9. [25. 26]. 37, 16. 65, 13. 66, 2. [17]. 99, 4. δυνήσονται [43, 32]. δυνηθήση 46, 15. δεδύνημαι 110, 9: 18, 11. [27]. 26, 16. ἡδυνήθην 21, 1. [20]: [7, 19]. 40, 17. [46, 27 bis]. δυνηθῶ [105, 29: 107, 27]. δυνηθείη 107, 14. δυνηθεῖν [66, 20].
 δυναστεύοντας [121, 20].
 δυνατον [5, 22]. 10, 4. [19, 30]. 51, 5. [18. 77, 17. 95, 15. 16]. 103, 12. [27. 104, 30]. οὐκ ἔστι δυνατὴ - ἀπολογίαν δοῦναι [100, 17]. — δυνατῶς πονηρέεσθαι - ἔχουσιν 59, 1.
 δύο 6, 3. 20, 9. [26]. 28, 6. [17]. 64, 11. [27. 68, 14. 16]. 83, 5. [21. 102, 25]. 111, 6. [14]. — δύο ὁφθαλμῶν 101, 5: 120, 3. δὺς 26, 4. 102, 11. οἱ δύο [29, 24. 78, 18]. 103, 1. [18]. αἱ δ. [55, 29]. τοὺς δ. [51, 23. 53, 34]. τὰ δ. [54, 23]. τῶν δ. 29, 8. [23. 24. 53, 34]. 91, 5. [18]. τοῖς δ. [112, 25].
 δύσκολον [127, 23].
 δυσλήπτων 104, 4.
 δυσχεραίνει ἐπ' αὐτοῖς 128, 4: δυσχεραίνουσιν [127, 25]: δυσχεραίνων 84, 13. δυσχεραίνει πρὸς τὰ λόγια [128, 14].
 δυσχερής: 104, 3. 3. 127, 9. — δυσχερῶς 9, 15. δυσωπήσαι 54, 17. ἐδυσώπει 27, 3.
 δωρεαῖς 26, 12. [27]. 40, 18. 51, 12. 24.
 δῶρον: 26, 14. 61, 11. 27. 73, 11. [24]. 121, 12. [24].
 ἐὰν φαίνηται [10, 31. 49, 24.]: [89, 26. 108, 25. 109, 15]. - ἐ. σπουδάσωμεν [12, 28: 25, 19. 30, 25. 47, 30. 49, 29. 54, 26. 55, 20. 56, 29. 75, 22. 76,

31. 82, 29. 90, 16. 96, 21. 99, 15. 101, 16. 104, 20. 108, 17. 117, 21]. — ἄκουσον ἐὰν ἔχῃς [68, 3]. — ἐ. ἀπολογηθήσεται [101, 21]. ἐ. - εἶμι [68, 2]. ἐ. - ἔωρα 20, 5. [22]: [76, 27. 84, 19. 117, 19. 122, 21]. ἐ. - ἔτυχεν [54, 32]. — ὡς ἐὰν λέγω [68, 3]. — cf. κἄν.
 ἔαν: εἶα 115, 4. ἔασουσι [108, 17]. εἶασαν 17, 17. ἔασον [84, 18]. 89, 9. ἔ. - παρ' ἐμοὶ τὸν ἔμπορον 96, 9. εἶσαι [12, 27]. 27, 12. ἔασας 45, 93. [67, 13. 97, 20]. τὴν χύτραν ἔασασα 31, 10. εἰαθῆναι 94, 6.
 ἐάνπερ: δοκιμάσω - ἐάνπερ - ἐτήρησας [42, 22].
 ἑαυτοῦ: passim. — καθ' ἑαυτόν: v. κατά II. — ἑαυτῶν 86, 8. 91, 2. ἑαυτούς 12, 7. [24] — σὲ μεθ' ἑαυτοῦ ἀπαγαγεῖν - βεβούλημαι 115, 10. — φόβον ἔχεις εἰς ἑαυτόν [10, 27]: [86, 22]. παραστήσατε μεθ' ἑαυτῶν 91, 2. — ὁ Κύρος-πρὸς τὸν σπεκουλάτορα ἔστειλε κελύων - μηδαμῶς ἀποκτεῖναι τὸν ἑαυτοῦ υἱόν 71, 11. [28]. — ἑαυτῆς τὰ ἱμάτια 11, 7: 42, 16. τὸν πατέρα ἑαυτοῦ 130, 2. — τὸν ἑαυτόν σου [97, 21. 99, 15].
 ἔβδομος: 60, 3. [16]. 61, 5. 10. 13. [21. 26. 29]. 71, 8. [25]. 120, 12. [26].
 ἐγγαστρομένας [35, 19].
 ἐγγίζουσι 76, 14. ἐ. πλησίον τῷ βασιλεῖ [29].
 ἐγγιζούσας [108, 16] ἐγγίσασα 70, 9.
 ἐγγυητικῶς: ἔασον - ἐ. παρ' ἐμοὶ τὸν ἔμπορον 96, 10: [23].
 ἐγγύς 31, 5. 38, 13. 108, 5. ἐγγυτέρω 8, 12. 76, 10. ἔγγιστα [31, 20]. 98, 5. [18].
 ἐγεῖρει [120, 16]. ἐγεῖραι [46, 28]. ἐγεῖρεται 39, 2. [19]. 73, 4. 84, 7. [21]. ἐγερωθεῖς 33, 13. 46, 3. [19]. 48, 17. [32]. 69, 4. 70, 13. [97, 21]: ἐγερωθεῖσα 40, 13.
 ἐγκαλουμένη 91, 6.
 ἐγκάρδιος: τὰ ἑαυτοῦ ἐγκάρδια 10, 1.
 ἐγκατακλείει 115, 2. [12].
 ἐγκαταμίγηθι 97, 10. ἐγκατέμιξε 52, 13.
 ἐγκατῶκει 63, 4.
 ἐγκεῖσθαι: ἐνεκέτο 89, 10.
 ἔγκλησις: 15, 7. [23].
 ἐγκυλίεσθαι: τῷ χοῖ ἐνεκυλίετο 27, 5. [19].
 ἐγκωμιάζων 121, 11. [24]. ἀρωματικά εἶδη αὐτῷ πρόσενεγκεῖν καὶ τῇ αὐτῶν προσαγωγῇ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐγκωμιάσαι 116, 8: [16]: ἐγκωμιάζειν 118, 1. [117, 29].
 ἐγχαράσσειν: ἐνεχάραξε 119, 15.
 ἐγχειρεῖν: πρὸς ἣν - τὸ ἔπιπλον ἐνεχειρήσα (ἐνεχειρίσα?) 50, 16: 51, 4.
 ἐγχειρήματος 12, 13. 61, 2. [17].
 ἐγχώριος: [92, 20. 93, 18. 94, 22].
 ἐγώ: passim. — πορεύου μου ἔμπροσθεν 41, 4. μου τῷ σώματι 11, 12. [28]. μου τῶν ῥημάτων 62, 6. [22]. μου ὁ διδάσκαλος 104, 5. — πρὸς με 42, 2. 6. 87, 3. ἀλλά μοι - πορεύθητι 72, 13. — κἀγώ: v. καί. — ἔγωγε 12, 17. 40, 7. 50, 13. 51,

5. 62, 12. [75, 21]. 89, 13. 98, 7. 108, 4. 114, 8. ἐμοὶ γε [122, 14]. cf. γε.
 ἐδάφους: ῥίπτει ἑαυτὴν κατὰ τοῦ ἐ. 27, 5: ἐπὶ τοῦ ἐ. [18]. μέχρις ἐ. προσκυνήσας [13, 17. 75, 31]: [117, 28].
 ἔδεσμα: 57, 4. 8. 14 [17]. 58, 8. 83, 15. 84, 7. 15. 85, 7. 115, 2.
 ἐδώ: τὸ βούχρον φέρε μοι ἐδώ [47, 35].
 ἐδωδίμοις 28, 12.
 ἐθέλει 7, 6: 27, 11. ἐθέλης [82, 17]. ἐθέλοι 75, 9. ἤθειλον 85, 8. [22]. ἐθέλησει [98, 24]. ἠθέλησεν 102, 15. [28].
 ἐθίζειν: ὡς ἀνδράσι εἰθίσται 37, 4. κατὰ τὸ εἰθισμένον [44, 20]. cf. εἴωθεν.
 ἔθος [14, 25. 27, 29]. 29, 3. 44, 1. [61, 30. 79, 26. 108, 21]. 122, 6. 129, 2.
 εἰ passim. — θεάσασθαι εἰ ὁ - σύννευος - πάρεστιν 22, 13: 24, 3. [19. 42, 29]. 56, 14. [30]. εἰ ἄρα 42, 3: 20, 1. ἔλεγεν εἰ - ἀπήγγειλας: [16, 32]. — ἐπίτρεψον - καταμόνας - γενέσθαι, εἰ πως - τὴν αἰτίαν ἀνακαλύψειεν 9, 16. προσομίλησον, εἰ πως - κινήθει καὶ γυνῆς 10, 4. — εἰ - παρὰ τῶδε - προσμένειν, οὐδὲν μαθήσεται 4, 6: 5, 2. 59, 4. 76, 4. 78, 4. 82, 13. 101, 4. 5. 104, 5. 122, 10. οὐδὲν - παρέχει, εἰ μὴ - ἐπιτρέψετε 87, 7. — οὐκ ἔστι συμφέρον -, εἰ μὴ - ἑπτὰ ἡμέραι - ἀναλωθῶσιν 7, 12: 14. [30]. 19, 7. 25, 2. [59, 17]. 89, 3. [14]. 90, 8. [21. 100, 22. 101, 18. 22]. μηδὲν - δώσης -, εἰ μὴ νὰ ἴδῃς [86, 23]. — εἴ γε 109, 2. — εἰ καὶ [4, 21. 19, 29]. 84, 8. [22]. 87, 4. — πᾶν εἴ τι - αἰτήσεται - δοθήσεται 5, 16: 6, 10. 63, 12. 97, 14. — εἴ τι βούλει παράσχω 94, 3: [17]. 7, 4. [47. 31]. 102, 3. [17. 18]. λαβεῖν εἴ τι ἄρα καὶ ζητήσεται [94, 22. 111, 16]. εἴ τι καὶ ἤθειλον εὐκόλως μοι ἦλθε [85, 21]: 102, 4. — εἴ τι ἂν βουληθῶσιν ἐτόίμως ἔχουσι πονηρέεσθαι [58, 26]. — βέλτιον - πέφυκεν εἴ τι δὴ μοι δῶη - εἰληφέναι 94, 5. — εἴ τι δὴ καὶ - ἐπιζητήσω - παρασχεῖν 5, 8: 47, 13. 85, 8. — εἰληφέναι εἴ τι δὴ καὶ - ἐπιζητήσεται 94, 8: 99, 11. 117, 8. — εἴ τι δὲν διαπράξῃται, παρατήρη 16, 8: [24]. εἴ τι δὲν καὶ αἰτήσωμαι - προσγενήσεται 63, 13. — εἰ γὰρ μὴ τοιοῦτου βασιλέως ἐπιστατοῦντος - οὐ δεῖ τινα - διατρέβειν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ [5, 18]. εἰ μὴ πρῶτον ἀλλ' οὐδὲ δεῦτερον - κἀθεστάναι [81, 14]: [82, 21]. — οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ: v. ἄλλος. — εἰ δ' οὖν 35, 8. [26]. — cf. εἶπερ.
 εἰδέναι: οἶδα [25, 29. 51, 18. 56, 28. 64, 17. 68, 26. 69, 17]. 108, 4. οἶδας 10, 13. [23, 32]. 64, 2. 105, 8. οἶδεν 16, 6. [23]. 77, 10. ἤδειν 11, 14. 25, 13. 85, 12. ἤδεις 84, 5. ἤδει 60, 6. 104, 5. ἴσθ: [17, 19]. 49, 3. 5. 93, 9. 94, 2. 100, 5. εἰδώς 25, 7. [24]. 55, 2. 56, 14. [69, 29]: [5, 18]. 38, 1: [50, 26]. 120, 7. εἰδῶτα 40, 20. 48, 12. [57, 24]: 14, 8. [24]. 57, 10. [22]. — ὅπερ ψιττακὸν οἶδεν ἡ συνήθεια καλεῖν 16, 6. [23]: 77, 10. οἶδας ὅτι 10,

13. [56, 28. 57, 24]. ἤθει - ἄτιπερ 104, 5. ἤθειν ὡς 11, 14: 40, 20. 49, 5. 60, 6. 64, 2. [17]. 85, 12. 93, 9. 100, 5. 105, 8. εἰδῶς - τὸ πληθὸς εἰσρέον [69, 29].

εἰδήμονας: τοῦς φιλοσόφους καὶ ε. 75, 14.

εἶδησιν [104, 30].

εἶδος [57, 21]. τῶν πινομένων εἰδῶν 20, 6. [23].

μυρεψικά εἶδη 117, 12: 31, 1. 93, 8. [20]. 98, 10.

12: [22, 24]. 116, 7. 9. [15]. 117, 16. [28].

εἰθούτως: καὶ εἶδ. 30, 11. 32, 13. 45, 11. 50, 13.

66, 2. 80, 6. 90, 11. 91, 3. 100, 2. 102, 10. 106, 3.

εἵκειν: εἶξε [47, 26] εἶξαι [39, 17]. εἶξας 96, 11.

εἰκόσ: ὡς εἰκόσ 60, 5. ὡς τὸ εἰκόσ 116, 8.

εἰκότως [12, 29].

εἰμαρμένη: 81, 9. 122, 2. [12].

εἶναι passim. εἶ [25, 26]. 33, 16. [31]. 42,

11. 66, 14. εἶσαι [29 bis]. ἦσαι [84, 27]. — ἐστὶ

passim. ἔνε 2, 1. ἐν [49, 26. 56, 20]. 106, 17. 123,

10. 129, 21].—ἐσο [8, 26].—ἤμην [74, 24. 105,

30].—ἦσθα 75, 18. ἦσων [32].—ἦν passim. ἦτον

[83, 23. 84, 22]. — εἶ ἀλολασταίνουσα 42, 11:

[122, 14]. ἐνὶ ἐστερημένος [123, 10]. ἐκπληττό-

μενος ἦν [8, 34]: [9, 20. 16, 27. 22, 26]. 33, 1. 3.

[19]. 38, 3. [39, 22. 52, 25. 57, 18]. 62, 6. 66,

22. 68, 5. 72, 22. 105, 20. 30]. 107, 6. ἦν - κεκτη-

μένη 22, 11. συγκαταβάς ἦν [5, 30]: 84, 7. 116, 1.

πλανώμενοι - ὄντες [123, 13]: [34, 32]. ἡμένης

οὔσης 34, 15: [74, 24]. 100, 8. [108, 16]. σιωπῶν

ἔσομαι 8, 3: 7. [21]. 21, 5. 38, 6. [23]. 50, 14.

101, 11. [23]. 109, 7. ἔσται πεποιδώς 19, 1. [18,

34]. 71, 7. 43, 1. ἔ. - ἐφειρισκόμενος 55, 11: 56,

16. [32]. ἔσο σιωπῶν [8, 26]. εἶη συζῶν 105, 10:

122, 10. — πῶς ἔσται μοι - συναφθῆναι 36, 13.

ἔσται - ἴσως ἐκείνον εἰπεῖν [99, 26]. — τῶ ὄντι 18,

7. 41, 3. 84, 14. 112, 2. 125, 13.

εἰπεῖν [59, 20. 77, 29. 80, 19. 100, 13. 101, 16].

οἶον εἰπεῖν [51, 31]. — εἶπον [50, 33. 56, 20. 69, 19.

72, 26. 74, 32. 103, 18]. εἶπας 11, 4. 27, 1. [10,

21. 26, 31. 36, 28. 55, 31. 69, 13. 18 bis. 19].

εἶπεν [7, 24. 8, 21. 13, 18]. 15, 8. [21, 27. 35, 33.

36, 23. 45, 27. 49, 35. 50, 30. 36. 55, 30. 60, 19.

24. 62, 29. 67, 17. 68, 4, 18. 70, 16. 72, 22]. 73,

2. [75, 22. 76, 30. 80, 28. 84, 29. 87, 22. 89, 21.

90, 25. 91, 19. 22. 92, 26. 93, 19. 96, 23. 97, 20.

100, 23. 106, 24]. 108, 2. [109, 14. 110, 13. 118,

13. 15. 21. 124, 16. 17]. 125, 11. [27]. 126, 1. 3. 8.

[15. 16]. 127, 3. [17. 22. 128, 19]. — εἶπατε [91,

15]. — εἶπον 82, 11. [26. 93, 15. 113, 17]. — εἶπέ

[50, 25. 30. 68, 4. 81, 22. 90, 18. 113, 17. 12. 119,

21]. — εἶπατε [76, 27]. 80, 3. [16]. — τί εἶπω - ἢ

αὐτὴ τί εἶπη [37, 23]. οὐκ ἔτι - εἶπω [69, 15].

εἶπη [21, 22]. — εἰπών 4, 9. [23. 22, 23. 32, 27.

50, 32]. 58, 7. [18. 63, 17. 68, 29]. 73, 9. 76, 10.

[25]. 85, 13. [24. 25]. 87, 5. [16. 17. 89, 26]. 102,

7. [22. 106, 16]. 108, 12. [24]. 109, 4. 110, 3.

116, 10. εἰπών ἢ λαλήσας [75, 20]. εἰπούσα 13,

15. [32]. 39, 2. [18]. 45, 10. [28. 47, 28]. 84, 7.

[21]. 108, 4. εἰπόντες [86, 21. 23]. 89, 2. ταῦτα

εἰπόντες σε [93, 24]. εἰπόντος [11, 22. 69, 15].

77, 2. 110, 14. 111, 9. [16]. εἰπούσης 25, 14. [30].

40, 4. [23. 55, 21]. 69, 5. 70, 8. [21]. 95, 3. [17].

εἰπόντων 81, 4. [20]. εἰπόντι [69, 16].

εἶπερ 5, 10. [26]. 10, 10. 49, 6. 10. 90, 2. 109, 7.

117, 6. 76, 12. εἶπερ εὐδοκεῖ καὶ ἐθέλοι 75, 9.

εἶπερ - διατελοῖη 108, 15. εἶπερ συνεισέλθης 30, 9:

47, 12. 56, 13. 96, 11. 108, 2. — γινώσμαι εἶπερ

ἄρα - ἐπευθέας πορευόμεθα 33, 8: [25]. 38, 10.

[26]. 42, 5.

εἰρηκέναι 59, 8. 79, 4. εἶρηκε [18, 23]. 45, 15.

63, 10. εἰρηκασιν 93, 1. εἰρήκειν 100, 9: 62, 12.

95, 7. 106, 1. 108, 10. εἰρηκώς 22, 7. 109, 9: 11,

5. 67, 3. εἰρηκότες 93, 13. εἰρημένον 38, 16: 97,

7. — cf. ῥηθέντων.

εἰρήνης [49, 29]. ἀπελθε - ἐν εἰρήνῃ 24, 5. [21].

εἰρμός: τὸν εἰρμόν - τοῦ διηγρήματος 83, 8.

εἰρωνεία: κατ' εἰρωνείαν 67, 14.

εἰρωνευομένη [67, 29].

εἰς passim.—εἰς ἀλλην-οἰκίαν ἢ γυναῖκα-ἀπιέναι

[42, 30]. πρὸς τὸν βασιλέα πορεύεται, καὶ εἰσελ-

θῶν εἰς αὐτόν - 73, 5: 116, 4. 6. [90, 18. 24. 86, 25.

87, 21. 22]. θησαυρόν ὄν ἔδηκάν εἰς ἐμέ [90, 23].

τὸν ἄγρον - ἀποκαταστήσαι—εἰς ἡμᾶς [15, 23].—

εἰς τὸν αἰῶνα ζῆθι: cf. αἰῶνα.—καμὲ εἰς γυναῖκα -

λάβης 10, 16: [32]. ἔσομαι - εἰς γυναῖκα [42, 24].—

παρατίθημι εἰς διήγησιν [22, 25].—ἄ εὔρον εἰς τὸ

χωράφιν [68, 22]: [92, 16. 60, 21. 20, 22 bis. 67,

21]. τὴν ἀπολογία ἀποκριθῆναι εἰς τὸ βῆμά σου

[91, 22]. φοβόν ἔχεις εἰς ἐαυτόν [10, 27]. οὐδὲν

ἄλλο ἀγαπητικώτερον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ

[64, 18]. — εἰς τέλος [6, 18].—θαρρῶν - εἰς τὴν -

δικαιοσύνην [19, 18]: [54, 24]. — ὡς - ποιῆ - εἰς

αὐτόν [121, 19]. — cf. εἰς, ἐσῦστερον.

εἰς: 7, 2. [19]. 13, 14. [31]. 19, 16. [31. 21, 20. 22,

25. 28, 13]. 29, 3. [30, 19]. 36, 11. 44, 5. 65, 1.

[16. 68, 14]. 90, 2. [94, 22]. 105, 16. [106, 16. 117,

23]. 130, 3.—ἐνα τούτων [19, 30]: [68, 8 bis. 101,

10]. ἐξ ὄνπερ - μίαν 22, 9: [113, 15]. εἰς τῶν ἐπτά

[12, 33]. εἰς ἀπὸ - τῶν τριῶν 95, 20. ἐνα ἀπ'

αὐτοῦς [86, 24].—μιᾶ μόνῃ 33, 3. ἐνα - καὶ μόνον

37, 16. [32]. ἐνα τούτων - καὶ μόνον 19, 15. — εἰς

ἐκαστος [12, 32]. — τοῦ μὴ καθίσει εἰς ἐνα τόπον

[65, 26]. — γυναῖκα μίαν (=τινα) [13, 24]: [25,

24]. 68, 3. [92, 20]. εἰς (=τις) τῶν τυχόντων [97,

24]: 9, 8. 14. [24. 28]. 22, 12. [26]. 28, 10. 103,

52, 18. 71, 9. [26]. 80, 4. 97, 9. [21]. 106, 13.

122, 9. — εἰς - τις [80, 17]. [106, 26]. — ἐν μιᾷ

ἡμέρᾳ, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, μιᾷ τῶν ἡμερῶν: v.

ἡμέρα. — ἐν μιᾷ [=μιᾷ τῶν ἡμερῶν] 20, 16. 22,

12. 24, 16. 36, 3. 45, 7. 57, 1. 83, 13. μιᾶ 55, 7.—

ὁ εἰς: 3, 6. [17]. 30, 4. 64, 12. [27]. 96, 4. [18.

20]. 100, 10. 11. [21. 22]. 101, 2. 4. [17. 23]. 113,

4: [18, 28]. 77, 1. ὁ εἰς ἀπ' αὐτῶν [76, 29]: [96,

18]. ὁ μὲν - ἐκ τοῦ ἐνός ὄρμητο χωρίου, ὁ δὲ ἐκ τοῦ ἑτέρου 29, 9. [26]: [83, 21]. 111, 7.
 εἰσάγειν: εἰσήγαγεν [6, 23]. 37, 2. [18. 67, 25].
 εἰσαγαγοῦσα 41, 8. [24]. ἐν ἐκείνῳ εἰσαγαγόντες τῷ καταλύματι 57, 6. εἰς τὸν βασιλέα εἰσαγαγεῖν 116, 4. 6. εἰσάζει [23, 22]. εἰσάζαντες [57, 19].
 εἰσβαλῶν [30, 31].
 εἰσδύει τὰ βασίλεια 118, 9. εἰσέδου 31, 5. ε. τὰ βασίλεια 117, 1: 52, 12. 53, 18. 93, 3. εἰς τὴν οἰκίαν ε. [63, 20]. δέος αὐτὸν ε. 14, 14.
 εἰσέλευσις 107, 7. [21]: 117, 6.
 εἰσέρχεσθαι 115, 5. εἰσέρχεται 23, 3. 35, 13. 44, 14. 52, 4. [21]. 54, 14. [30]. εἰσήρχετο 107, 6. 8. [20. 21]. εἰσερχόμενος [16, 27]: 46, 5. 93, 4. εἰσερχομένη 107, 11. εἰσηλθὼν 51, 6. [18]: [14, 29. 31, 20. 45, 29. 52, 29. 31. 53, 35. 93, 16. 94, 25. 117, 17. 41, 21]. εἰσελθε 23, 2. [19]. εἰσελθὼν ἅμα καὶ ἐξέλθη 61, 11. [26]. εἰσελθῶν 72, 15. εἰσελθῶν 52, 12. 61, 14. 73, 5. 14. 75, 17. [80, 28. 118, 22].
 εἰσελθοῦσα 31, 4. [19]. 48, 9. [26]. 49, 2. [19. 80, 15]. 92, 8. εἰσελθόντες 69, 12. [31]. 117, 15. [27]. εἰσελθούσης 26, 1. [18]. 39, 11. [25. 49, 32].
 εἰσελθεῖν 15, 14. [31. 23, 32]. 25, 18. [33. 45, 34. 72, 27. 107, 25. 117, 20]. εἰσελήλυθεν 14, 9. 15, 14. [30]. εἰσεληλυθῶς 118, 10. — εἰσελθεῖν ἐν καταλύματι 25, 18: [33]. 15, 14. [30]. εἰσελθεπρὸς τὸν - οἰκίσκον 23, 2. πρὸς τὸν βασιλέα πορεύεται, καὶ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν - 73, 5.
 εἰσέτι 119, 9.
 εἰσηγεῖται 120, 6.
 εἰσιέναι 23, 6. εἴσεισι - καὶ - φησί [44, 30].
 εἰσιμιγνύνασι: cf. σιμίζον.
 εἴσοδον 23, 17.
 εἰσρέον [69, 30]. ἐν τῇ θαλάσῃ εἰσρέοντας [100, 16].
 εἶτα passim. cf. εἰδοῦτας.
 εἶτε - εἶτε 15, 5. 20, 6. 99, 8. 100, 11. 120, 3: [127, 16 sq.]. — μὴ γινώσκοντα - εἶτε ἀληθὲς εἶτε ψευδὲς τὸ - λαλούμενον [38, 18]. εἶτε - εἶτε καὶ μὴ [55, 19]. γυναῖκα εἶτε καὶ ἐμοὶ αὐτῇ 67, 16. βίας εἶτε ὀδύνης 128, 4.
 εἴωθεν 28, 4. 30, 7. 31, 11. 78, 2. [122, 13].
 εἰώθασιν 2. [125, 18]. εἰώθει 9, 17. 12, 4. εἰωθῶς 92, 1: 28, 12.
 ἐκ passim. τὴν κόρην ἐκ τοῦ ἵππου κατήγαγεν [26, 22]: [57, 28]. τὸ ζυμάριον - ἐκ τῆς γῆς λαμβάνουσα [21, 31]. φεύγειν ἐκ τῶν κακῶν πράξεων [114, 20]. τῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ λόγων ἀκούσας [75, 28]. — ἐξῆλθεν ἐκ πρῶτου τοῦ ἄρχοντος 89, 6. [17]. — σῦκον ἐκ τοῦ πίθηκος καταλαβεῖν [44, 23]: 94, 5. 8. δομάτων - ἐξ αὐτῶν 102, 15 — καλλωπισμοῦ ἐκ χρυσοῦ [43, 19]. — λέγων - ἐκ τοῦ δαίμονος [62, 24]. — ἐκ τῆς τιμῆς - ἀρώματα - ὠνήσατο 117, 11. — τινὲς ἐξ ἡμῶν 90, 7: 22, 9. [25. 113, 15]. συλῆσαι ἐκ τῶν ὑποζυγίων 52, 14: [31]. ἐκ τῶν σύκων ἐσθίνοντα 44, 4: 66, 13. τοῦτο - εἰς

ἄρτους παρεσκευάζον, καὶ - ὁ - ὑπὸν ἑστὸς ἐξ αὐτῶν ὠνεῖτο 21, 16. ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρτου - ἐφευρεῖν 1: [19]. 39, 8. [24]. 29, 2. 30, 10. 12. [25. 27].
 δοῦναι - πίνακα γεμίτον ἐκ τῶν εἰδῶν [98, 22].
 ἐξ αὐτοῦ - τοῦ δηλητηρίου - πίσμα 43, 15. [29]: 80, 5. [16. 19. 20]. — ἐξ εὐλόγου προφάσεως [34, 32]. ἐξ εὐλόγου ἀποπείσει σε τῆς ἀντιθέσεως 101, 8. ἐξ ἐτοίμου 50, 17. ἐξ ἅπαντος τρόπου 27, 13. ἐκ παντὸς τρόπου 34, 9. 46, 17. [47, 19]. 64, 16. ἐκ παντὸς (2) [34, 26]. — κἀκ: v. καὶ. — cf. ἐξότου.
 ἕκαστος: 12, 15. [32]. 16, 1. 52, 15. 62, 14. 63, 12. 97, 6. 7. [19. 19]. 118, 12. [24]. v. καθέκαστην. — εἰς ἕκαστος [12, 32].
 ἕκαστοτε 44, 3.
 ἕκατεροι [29, 25].
 ἕκατόν 19, 14. [29].
 ἐκβαίνειν: ἐξέβη [67, 21]. ἐκβῆναι [108, 16].
 ἐκβάλλει 29, 1. ἐκβαλῶ 101, 3. ἐκβαλον 2. ἐκβάλω [100, 22]: [101, 17]. ἐκβαλῶν [20]. 51, 10. ἐκβαλοῦσα 87, 8. [19]. 88, 5. [19]. ἐκβαλόντες 86, 7. ἐκβαλεῖν 23, 17. [80, 28. 110, 15. 19]. ἐκβληθεῖν 89, 3.
 ἐκβασίς 119, 1. ἐκβασιν 42, 5.
 ἐκβιάζων 89, 10. ἐκβιάζοντος 39, 15.
 ἐκβολῆς 101, 7.
 ἐκδέχεσθαι: σῦκον ῥιφθῆναι - ἐξεδέχετο 44, 7.
 ἐκδημεῖν: ἐξεδήμει 38, 3.
 ἐκδημίας 62, 13.
 ἐκδιδάσκειν 115, 3. ἐκδιδάσκει [13]. 120, 13.
 ἐξεδίδασκειν 6, 14. 104, 2. ἐξεδίδαξε 82, 5. ἐξεδίδαξεν 75, 12. 119, 8. ἐκδιδάσκον [82, 18]. κακείνην τῷ υἱῷ ἐ. 3. ἐκδιδάξαι 104, 6. ἐκδιδάξει 4, 12. 6, 10. 119, 13. ἐκδιδάσκειν 103, 13. [28]. τὰ παρ' αὐτοῦ μοι ἐκδιδάσκόμενα 104, 9. ἐξεδίδακτο 91, 6. 98, 4.
 ἐκδιδόναι: ἐκδώσω 4, 7. [10, 32]. ἐκδεδώκαμεν 15, 3. [20]. ἐκδεδώκασιν 9. ἐκδοθέντα 15. [31].
 ἐκδικήσεις: ἀπὸ τοῦ - παιδός - ἐ. με 43, 13: [28. 32, 21]. ἐξεδίκησας 35, 10. 60, 12. ἐκδικήσας [35, 27]. ἐκδικήσας [60, 24]. ἐκδικηθῆναι 35, 7. [25]. ἐκδικήσης 54, 26.
 ἐκδυσωπῶ 61, 15.
 ἐκεῖ [50, 24]. [66. 26. 92, 18, 25. 26. 94, 26. 97, 24. 119, 28]. κακεῖ [52, 27].
 ἐκεῖθεν 14, 5. 19, 5. 27, 7. [20]. 28, 9. 31, 2. 13. [18]. 37, 8. [25]. 45, 11. 48, 12. 57, 5. 61, 13. 85, 13. 87, 9. 92, 12. [25]. 117, 8.
 ἐκεῖνος: passim. ἦν - γυνὴ ἐκ τοῦ ἐκείνου (?) χωρίου, οὗ ὁ ἀγοράζων - κάκεινος ἐτύγχανεν [29, 16 sq.]. ἡ δὲ γυνὴ - ἀκούσασα κάκεινη ἐλυπήθη [63, 24]. — cf. καί. — ἐκείνης τὴν ὄρασιν 48, 10. τοῦ τραύματος ἐκείνης [21, 27]: [47, 33]. [109, 17]. 120, 9. — τὸ ἀπ' ἐκείνου 15, 11. 56, 11. 71, 7. τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ [22, 27].
 ἐκεῖσε 15, 14. [31]. 16, 11. 22, 16. 26, 1. 33, 15.

- [30, 53, 36]. 70, 8. — ὑπάρχει - ἐκεῖσε ἰητρός 49, 7: 6, 14. 14, 8. [22]. 23, 1. 7. 30, 14. 33, 9. 45, 17. 48, 1. 50, 5. 54, 1. 56, 1. [68, 26]. 92, 4. 109, 6. 117, 9. — κλέϊσε 6, 14. 24, 4. [33, 20]. — ἀπ' ἐκεῖσε [87, 20].
 ἐκθάμβος 41, 16.
 ἐκθειάζων 105, 3.
 ἐκθροηθεῖσα 106, 4.
 ἐκκαθάραι [22, 20]. ἐκκαθάρω 4.
 ἐκκαυθέντα 50, 10. ἐξεκαύθη 8.
 ἐκκαυσιν 93, 10.
 ἐκκοπῆναι 107, 2. [16].
 ἐκλέγειν: ἐκλεξαμένη [31, 26].
 ἐκλείπειν 70, 5.
 ἐκλιπαρεῖν: ἐξελιπάρει 3, 12.
 ἐκμαλαττόμενος 10, 8.
 ἐκμανθάνειν: ἐκμάθη 6, 12. [27]. ἐκμαθεῖν 67, 2. ἐκμεμάθηκε 6.
 ἐκμελετήσω 10, 15.
 ἐκμετρεῖν: τὸ ζῆν ἐκμετρήσεις [37, 32].
 ἐκπαιδεύσω 114, 9. ἐξεπαίδευε [4, 17]. ἐκπαιδεύσαι 11. 12. [24]. ἐκπαιδευτῆς [26]. 116, 2. ἐκπαιδευέσθαι 4, 4.
 ἐκπαλαί 113, 3.
 ἐκπέμπει 9, 6. 13, 10. [27]. 20, 8. [25]. ἐξέπεμπετο 92, 12.
 ἐκπηδήσασα 110, 6.
 ἐκπιεῖν [102, 26].
 ἐκπληρεῖν [99, 23]. ἐκπληρώσεως 10, 12.
 ἐκπληρώσεις [29]. ἐκπλήρωσον 69, 4. 84, 4. ἐκπληρώσαι 13, 8. [26. 30]. 30, 16. 99, 11.
 ἐκπλήρωσιν 13, 13. 78, 6. [20].
 ἐκπληττόμενος [8, 34]. ἐκπλαγείς [41, 31]. 91, 12. [24].
 ἐκπομπευθῆναι [111, 14].
 ἐκπορεύεται 48, 19. ἐξεπορεύετο [20, 24].
 ἐκροφήσω [100, 14]. ἐκροφήσαι [46, 18].
 ἐκτανύσασα 108, 6.
 ἐκτείνας 52, 16. 53, 7. [26]. 117, 9. ἐκτεταμένον 44, 8. [24].
 ἐκτελέσω [47, 32]. ἄχρις ἂν ἐκτελέσεις 34, 7.
 ἐκτελέσης [24]. ὡς ἂν - ἐκτελέσω 32, 12: [27].
 ἐκτελέσαι 34, 1.
 ἐκτιθέναι: ἐξέθετο 6, 2. [18].
 ἐκτομή: κεφαλικῆ ἐκτομῆ 6, 5.
 ἔκτος: 54, 13. 14. [29. 30]. 59, 3. [15]. 120, 11. [25].
 ἔκτοτε 6, 13. [27]. 14, 13. 16, 10. [25, 29]. 55, 14. [32].
 ἐκτραγυδοῦσιν 88, 9.
 ἐκτρέφειν τε καὶ ἀνατρέφειν 115, 3.
 ἐκτρέχειν: ἐξέδραμε 110, 6.
 ἐκφέρειν: ἐξενεχθῆναι 54, 14. ἐξενεχθείσης 44, 14. 61, 4. 91, 4: 12, 6. [23].
 ἐκφεύγειν: ἐξέφυγεν [110, 16]. ἐκφυγεῖν [104, 21].
 ἐκφοβήσεως 9, 13.
 ἐκφυλάξαι (ἀμφιελεῖται? Jernst.) 46, 3.
 ἐκφωνεῖν: ἐξεφωνήσεν 16, 15. [30].
 ἐλαττώμασιν 11, 14. [30].
 ἐλαύνειν: ἤλαυσε [27, 20]. ἐλάσας 54, 5. εἰς - γῆρας ἐλήλακεν 69, 1.
 ἐλαφρός [101, 19]. ἐλαφρότερον [77, 22].
 ἐλαχίστων 28, 4. [14].
 ἐλεγγε 128, 5. 6. [16. 16]. ἐλεγχθήσεται 59, 7.
 ἐλέγχουσι 125, 9. [23].
 ἐλεεῖν [124, 20]. ἐλεῶ [94, 15]. ἐλεεῖ [124, 17].
 ἤλεήσε τῆς - οἰμωγῆς [89, 20]. ἐλεήσας [25, 30].
 ἐλεεῖται [123, 21].
 ἐλεεινῶς [36, 24. 89, 21].
 ἐλεημοσύνη: [62, 19. 123, 20].
 ἐλειόγενες - ὅπερ σύνηθες καλεῖσθαι ὀρύζιον 30, 4.
 ἐλευθερώσω [12, 34. 89, 26]: [26, 30]. ἠλευθέρωσεν [70, 19]. ἐλευθέρωσόν με ἀπὸ τῆς - ὀγλήσεως [51, 15]. ἐλευθερώσεως [90, 16: 12, 32]. ἐλευθερώσαι [19, 21. 78, 23]. ἐλευθεροῦται [109, 16]. ἠλευθερώθη [54, 23. 110, 17]. ἐλευθερώθη (cod. F: ἠλευθερώθη) [64, 29]. ἐλευθερωθῆναι [99, 18].
 ἔλευσις [23, 28].
 ἐλέφας: 25, 11. [26]. 57, 9. [21. 28]. 58, 1. 4. 7. [16. 18] ὡς μυῖα πρὸς ἐλέφαντα [79, 21].
 ἔλκοντες [9, 20], εἴλεκε 96, 9. ἔλκεται [77, 25].
 Ἐλλάδα φράσιν 2, 6. Ἐλλάδα γλωτταν [3, 14].
 ἐλλεῖψαι 77, 4. ἐνέλιπον 82, 5.
 ἐλλείψεως 56, 10. [26].
 ἐλλιπεῖς 56, 2.
 ἐλπίζει διὰ τῶν βοτανῶν ὑγείαν [128, 12]. καταλαβεῖν ἠλπίζεν [44, 23]. ἐλπίζειν εἰς ἄνθρωπον [120, 25]. ἐπὶ τὸν θεὸν ἠλπικῶς [125, 29].
 ἐλπῖς: 5, 15. [30]. 11, 16.
 ἐμαυτοῦ 103, 17. ἐμαυτόν 8, 7. [24. 36, 31]. 76, 5. ἐμαυτήν 27, 13. 32, 5. [21]. 35, 8. [26]. 42, 4. [21]. 50, 13. [31]. 59, 7. [20]. 105, 12.
 ἐμβλεῖν [60, 14]. ἐνέβλακεν 70, 14. [26]. ἐμβολῶν 29, 1.
 ἐμβλέψας 82, 9. 106, 10.
 ἐμβριθῶς 104, 2.
 ἐμέσαι 80, 13. ἐμεθέντος 1.
 ἐμμελῶς 50, 6.
 ἐμός: passim. ἐμῆ (cod. B: τῆ ἐμῆ) μητρὶ 85, 2.
 ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἔχοντα [123, 19].
 ἔμπειρος 62, 8.
 ἐμπιπλᾶ 39, 4. ἐμπλήσω [4, 26]. ἐμπλήσαι 13.
 ἐμπίπλαμαι [92, 26]: 39, 10.
 ἐμπίπτειν: ἐμπεσόν [29, 14].
 ἐμπλακῆναι [68, 7].
 ἐμποδιζούσης [23, 32]. ἐμποδίσαι [12, 28. 100, 16].
 ἐμποιεῖ 120, 5. ἐμποίσεις 49, 11. ἐμποίησαι 24, 14.

ἐμπόνως 11, 10. 20, 4. 35, 17.
 ἐμπορεύεσθαι 92, 1. ἐν τοῖς ἔδωδιμοις - ἐ.
 28, 12.
 ἐμπορίαν 20, 7. 52, 9. 86, 2. 92, 2. ἐ. - ἐαθῆναι
 ἀδιάπρατον 94, 5.
 ἔμπορος: 20, 5. 12. 17. [21. 29]. 21, 3. 6. [21.
 23]. 22, 1. 5. [17. 21]. 29, 4. 6. 7. 10. 30, 5. 8. 14.
 31, 9. 52, 9. 86, 1. 88, 6. 11. 89, 5. 90, 15. [27].
 92, 6. 8. 9. 13. [17. 21. 22. 25]. 93, 3. 5. 11. 13.
 [16. 18. 19. 22. 24. 25. 26]. 94, 4. 10. 14. [17. 21.
 23. 24. 26. 28]. 95, 4. 6. 9. 11. 14. [17. 19. 22.
 24. 27]. 96, 2. 5. 7. 8. 10. 12. 13. [17. 19. 22 bis.
 24. 25]. 98, 4. 7. [17. 20]. 99, 1. 6. 9. 10. [15. 19.
 22. 23]. 100, 3. 5. 8. [15. 17. 19]. 101, 1. 8. 13.
 15. [16. 21. 24. 26]. 102, 1. 2. 5. 8. 14. [16. 19.
 22. 23. 28].
 ἐμπροθέσμου - καιροῦ 6, 4. 7, 2.
 ἔμπροσθεν [8, 26. 17, 23. 33, 19. 34, 19]. 41,
 4. [21 bis. 53, 32. 69, 30. 71, 30]. 111, 6. [15].
 ἀρχετα σοι - τὰ - λόγια εἰς τὸ ἔ. [63, 29].
 ἐμφανές: εἰς τοῦμφανές αὐτῶν ἐξέλθης 96, 15.
 ἐμφανίσω 50, 13. ἐμφανίσαι [79, 19].
 ἐμφιλόσοφος: διήγησις ἐ. 3, 4. [15].
 ἔμφοβος 53, 11.
 ἐμφράττειν: ἀρετῇ ἐμπεφραγμένος [31, 30].
 ἐμφύεσθαι: ἐνεφύη 21, 10.
 ἐμφυσησαντος 92, 11.
 ἐν passim. — ὄρνεον - βαλῶν ἐν κλωβίῳ 16, 7.
 [23]. ἐν - χωρίῳ ἀπέστειλεν [47, 21]. ἐν ἐκείνῳ
 εἰσαγαγόντες τῷ καταλύματι 57, 6. εἰσελθεῖν ἐν -
 καταλύματι 25, 18: [33]. [30, 20]. ἰοῦ - ἐν τῷ
 γάλακτι ἐμεθέντος 80, 1. τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ
 ῥέοντας ποταμούς [100, 13]: [16]. 4. — τοὺς ἐν τῇ
 τραπέζῃ καθημένους [80, 19]. ἐν τοῖς ἔδωδιμοις -
 ἐμπορεύεσθαι 28, 12: [22]. — ἐν τρισὶν ἔξεκαύθη
 μέρεσι 50, 8. — ἐν μιᾷ - τῶν ἡμερῶν: ν. εἰς. — ὑπάρ-
 χει - ἐν ἡμῖν ἰατρός [49, 25]. τὰ - βαλάντια -
 φύλαττε ἐν (=παρὰ) ἑαυτῇ [86, 22]. ἦν - πληθος
 πραγματευτῶν ἀπερχόμενον - ἦσαν δὲ ἐν ἐκείνοις
 καὶ μουλάρια [52, 26]. ὡς ἔν τινι: τῶν βασιλείων
 λέγεται προγενέσθαι [36, 19]. εἰ ἐτύγγανον ἐν
 μιᾷ τούτων κακῇ [68, 8]. προτερήματος ἐν
 μετουσίᾳ τυγχάνειν 121, 1. ἐν μεθέξει - φιλοσο-
 φίας - γέγονα 104, 13. — προσέχει τὸν νοῦν ἐν τοῖς
 μαθήμασι [103, 29]. — ἐμπειρίαν ἐν τοῖς πράγ-
 μασι ἔχοντα [123, 19]. πλούσιος ἐν τροφαῖς
 [128, 17]. — ἐν ποίᾳ βασιλείᾳ - χάρουσι [124,
 21]. — τῶν ἐν ὄρκῳ συνθηκῶν 34, 13. — ἐν ἀληθείᾳ
 82, 10. [25]. ἴσθι - ἐν ἀκριβείᾳ 93, 9.
 ἐναγκαλισάμενος [72, 20].
 ἐναντίος: 124, 14. [27]. τάναντία 42, 10. τὰ
 ἐναντία [26]. τούναντίον 19, 17. [32]. 33, 6. [23].
 42, 6.
 ἐναντιοῦμενοι [125, 23].
 ἐναποδεικνύειν: ἐναποδείξει 116, 2.
 ἐναποδεῖν: τῇ ὀδῶν ἐναπέδησεν 31, 2.

ἐναποπνίγειν: ὁ ποταμὸς ἀμφοτέρους - ἐναπέ-
 πνιξεν 19, 6.
 ἐναποτιθέναί: ἐναπετίθει 55, 9. μικρὸν - τι τοῦ
 ἐδέσματος - τῇ σπυρίδι ἐναπέθεντο 57, 9. τὸ χρυ-
 σίον - σοι ἐν. [88, 23].
 ἐν ἄρθρῳ φθειγόμενον 16, 6. [22].
 ἐνατενίζων 8, 15. 95, 5. [19]. ἐνητένιζεν 53, 15.
 ἐνατενίσας 81, 4. [20]. 118, 7. ἐνατενίσασα 51, 2.
 ἔνατον 121, 5. ἔνατον [18].
 ἐνδεής 93, 11.
 ἐνδεῖν: ἐνέδησεν [31, 18].
 ἐνδιατρίβειν 5, 3.
 ἔνδοθεν [22, 20]. 86, 8.
 ἐνδομυχοῦσαν 9, 16.
 ἔνδον 23, 16. — cf. ἐνδότερον.
 ἐνδοξότης: τὴν ἐνδοξότητά σου ἰκετεύω [90, 22].
 ἐνδόσιμος 64, 1.
 ἐνδότερον 23, 5. 6. [32]. 31, 5. τὸ ἐ. [23, 22.
 31, 20]. τῷ ἐνδοτέρῳ οἰκίσκῳ 24, 2: [19]. 23, 2.
 30, 9. 15. [25. 30. 67, 25].
 ἐνδύεσθαι: ἐνδύσατο ἄρματα [45, 32].
 ἐνεῖναι: ἐνεστι 84, 14. ἐνόν 63, 10. — cf. εἶναι.
 ἔνεκα θεωρίας [29, 14]: [71, 23]. — τούτου ἔ.
 [125, 17]. τῆς ἀπωλείας - ἔ. [43, 31]. — ἔνεκεν
 ὀμιλίας [83, 27]. — τῆς ἀπωλείας - ἔ. 43, 16: 45, 4.
 51, 10. 70, 1. 73, 12. 83, 14. [125, 15].
 ἐνεργείας 106, 6. [19].
 ἐνεργεῖν [42, 27]. πανουργία ἐνήργησε [41, 26].
 ἐνηδόμενον: ἀργία ἐ. 103, 14.
 ἐνηδύνθη - τῇ - μεταλήψει 20, 13.
 ἐνηχηθεῖς: ταῦτα - ταῖς ἀκοαῖς παρὰ τοῦ υἱοῦ
 ἐ. 121, 10.
 ἐνθα [17, 22]. 23, 12. 26, 7. [22]. 37, 2. [18].
 49, 1. ἔ. δη καὶ 17, 7. ἔ. καὶ [23, 27].
 ἐνθάδε: τῆς ἐ. - εἰσελεύσεως 117, 5. τὰ ζῦλα ἐ.
 χρεῖαν οὐκ ἔχουσιν [93, 21].
 ἐνθους 49, 9.
 ἐνθυμεῖται: θεὸν οὐκ ἐ. [129, 18]. ἐνθυμηθεῖς
 τινος [26, 25]. ἐνθυμηθῆναι τί - γέγονεν [51, 20].
 ἔνι: ν. εἶναι et cf. ἐνεῖναι.
 ἐνιαυτούς: ἐπὶ μακροῦς, τὸ τοῦ λόγου, ἐ. 4, 6.
 ἔννατον: ν. ἔνατον.
 ἐννοήσασα [25, 27].
 ἐννόμως 123, 8.
 ἐνοικοῦν 62, 11.
 ἐνορᾶν 16, 8.
 ἐνορκος: 38, 4. 41, 14. 42, 7. [23]. 60, 13. 65, 9.
 ἐνοχος: θανάτου - ἔ. 55, 2: [56, 31]. 18, 17.
 [33].
 ἐνταῦθα 24, 5. 32, 12. [27]. 84, 5. 93, 9. 96,
 14. — ἐ. κατέφυγεν 23, 15: 13. 33, 17. [32. 67,
 18]. 95, 2. [16].
 ἐντέλλεσθαι: ἐνετελάμην 76, 3. ἐνετέλατο
 58, 7. 66, 4. [67, 25]: 89, 2. 90, 7. 91, 2. ἐνετεί-
 λετο [45, 23]. ὡς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου - ἐνετεταλ-
 μένος ἐτύγγανον 74, 7.

- ἐντεῦθεν 23, 16. 31, 17. 36, 5. 56, 16. 62, 7. 98, 3. 121, 3. 123, 6. κἀντεῦθεν 75, 5. 78, 10. 97, 2. 106, 6.
ἐντήκεσθαι: ἐνέτηκεν 13, 8.
ἐντιθέναί: ἐνθεῖσα 30, 13. 57, 4. [17]. ἐνεθέμεθα [88, 26].
ἐντιμότητα [115, 13].
ἐντολή: 11, 2. [20]. 33, 18. 74, 16. 78, 11. [26]. 127, 10.
ἐντός [6, 24. 25]. 17, 7. [26, 18. 31, 22]. 46, 8. [23]. 49, 13. 115, 1. ἐντός τῆς διορίας 4, 14. [6, 30]: [4, 27]. 74, 8. [24]. 75, 6. [23]. 76, 4. 13. 16. [20. 28. 31].—εἰσῆλθεν ἐντός [117, 17]: 29, 1. [14].
ἐντρέποντά τινα [125, 16]: [127, 13]. ὅς με οὐκ ἐνετρέπεις [37, 28]: [64, 24]. τοὺς τοιούτους ἐντραπεῖς [61, 27]. ἐντρέπομαι ζητῆσαι ταῦτα [116, 16].
ἐντρομος [11, 23].
ἐντροπή: [31, 19. 60, 18].
ἐντυγχάνει τινί 20, 9. [26]: 25, 9. 28, 11. 40, 19. πηγῇ ἐντυγχάνουσιν 33, 3. [20]. τινὶ - ἐντυγχάνουσιν 122, 6. τῶν ἐντυγχανόντων 3, 9. τῇ πηγῇ ἐνέτυχον 34, 3. ἴχνεσιν λέοντος ἐντυχεῖν 15, 10: 107, 14. ἴχνη λέοντος ἐντυχεῖν με συμβέβηκεν [15, 27]. ἐντυχὼν τινι [28, 22]: [50, 36. 91, 8. 102, 11].
ἐνουβρίσαι 11, 12. [28]. 43, 13. ἐνουβριζομένη 49, 15. ἐνουβρισιθῆναι 54, 10.
ἐνουπάρχουσα 124, 14: 120, 9.
ἐνώπιον [50, 31. 36].
ἐνωτιστάμενος 61, 5. ταῦτα - παρὰ τινων ἐνωτισταμένη 48, 20. τούτων παρ' αὐτοῦ ἐ. 67, 13. ταῦτα ἐνωτισθεῖσα 52, 4. ἐνωτισθέντες τὴν - ἀπόφασιν 12, 6. ταῦτα - παρὰ τῆς γυναικὸς ἐνωτισθέντες 88, 7. ἠνώτισμαι - ὡς 93, 11. 109, 7.
ἔξ 4, 12. [25]. 6, 2. 16. [18 bis]. 61, 6. [22]. 103, 7. [23]. 104, 12. [28].
ἔξαγαγεῖν 108, 8.
ἔξαιρετεῖν: ἐξελέσθαι 19, 5.
ἔξ αίρουσα: τῆς γῆς ἐ. 21, 16. ἐξήρετο τῆς πληγῆς - τὸ φύραμα 14. ἐξαρθῆναι - τῆς γῆς 76, 9. τῆς - καρδίας ἐξαρθείη 129, 7.
ἔξ αίσιον 28, 5. [16]. 61, 15. [31].
ἔξαιτήσασθαι 63, 12. ἐξητήσασθε 62, 5. ἐξαιτήσατο [20]. ἐξαιτήση 14.
ἔξ αίφνης [23, 21. 38, 30. 45, 29. 48, 26. 54, 20. 70, 18].
ἔξ αλειφθῆναι [76, 24].
ἔξ αναστήσεται [19, 25].
ἔξ ανπατᾶν: ἐξηπάτησαν 93, 13.
ἔξ απέστειλε 77, 6.
ἔξ αρπάσωμεν 12, 15. ἐξάρπασον 27, 4. [18].
ἔξ αρπάσατε 72, 13. [25].
ἔξ αρτήσωσιν 111, 5.
ἔξ ασχεῖν: τὴν - τέχνην ἄκρω ἐξησκημένους 113, 5: 5, 2.
ἔξειπεῖν 23, 6. ἐξειπούσης [14, 32].
ἔξελαύνειν: ἐξήλαυσε 27, 7.
ἔξελεύσω 100, 11. ἐξείλκυσε 117, 10.
ἔξέμεσε [80, 24]. ἐξήμεσεν 11. 79, 15. [29].
ἔξεργάζεσθαι: ἐξηργάσατο 111, 8. 118, 5.
ἔξερευνήσας 76, 4.
ἔξέρχομαι 40, 2: 25, 3. [20]. 37, 8. 48, 11. 57, 2. 116, 10. [18]. ἐξέρχου [23, 25]. ἐξερχόμενος 9. 11. [26]: [37, 25]. 53, 1. [20]. ἐξῆλθον [41, 24]. 67, 2. [18]: 41, 16: 24, 2. 45, 13. [48, 34. 57, 15. 63, 22. 65, 29]. 89, 6. [92, 24. 95, 17. 117, 24]: 70, 8. ἐξῆλθης [25, 19. 96, 28]. 97, 1. ἐξῆλθη [129, 23]. εἰσῆλθη ἅμα καὶ ἐ. 61, 11. [26]. ἐξελεθεῖν [24, 33. 40, 21. 62, 30. 81, 26]. 107, 14. [28]. ἐξελθὼν [45, 30]. 65, 11. 67, 5. 117, 11. ἐξελεθούσα 31, 3. [18]. 40, 16. 49, 16. [33]. ἐξελθόν 63, 5. ἐξελθόντος [24, 19. 63, 19]. ἐξελθούσης [61, 21. 91, 17].
ἔξετάζοιε 36, 1. ἐξετάσει [50, 25. 120, 24].
ἐξήτασε 113, 9. ἐξέτασεν [113, 20]. ἐξέτασα [114, 16]. ἐξετάσης [35, 35]. ἐξετάσας [107, 23]. 114, 6. ἐξετάσαντα [37, 32].
ἔξετάσεως [13, 19. 123, 23].
ἐξηγηθέντων 71, 4. [16].
ἐξήγησις: 113, 2. [13]. 130, 1. 3.
ἐξῆς: εἰς τὸ ἐξῆς 21, 5.
ἐξίεναι 25, 1. 38, 4. [21]. ἐξῆι 53, 1. 95, 3.
ἐξικανοῖ 100, 5.
ἐξογκουμένης: τῆς γαστροῦ - ἐ. οὔσης [34, 32].
ἐξοδιάσης [100, 23].
ἐξοδος: 70, 24. 108, 1.—πολλὴν ἐξοδὸν καλλωπισμοῦ [43, 19].
ἐξοικονομήσαι [23, 23].
ἐξολισθησαν 14, 7. ἐξολισθήσασα 25, 11. [27]: 58, 4.
ἐξόπισθεν [111, 13].
ἐξορμήσαντες 57, 6.
ἐξορούσαι 110, 4. ἐξορχθῆναι 9. 107, 1. [106, 28].
ἐξότου 41, 8. 50, 11. [29]. ἐξότου [ἴτου?] χάριν ἠκίσθη 48, 20.
ἐξουδένωται 78, 15.
ἐξουσία 54, 16. [31]: 127, 4.
ἐξυπηρετεῖν [104, 27]. ἐξυπηρετῶν 31, 9.
ἐξυπνίσασα (cod. F: ἐξυπνήσασα) [58, 16].
ἐξυπνος 58, 5. 117, 2. [18].
ἔξω 48, 8. [25. 55, 32. 68, 11. 69, 24. 78, 31]. 92, 4. [18. 115, 15]. ἐν τοῖς ἔξω 55, 15. 69, 4.
ἔξω φύσεως [61, 31].
ἔξωθεν 92, 12. 115, 5.
ἔξωνεῖται: 30, 6. [21]. ἐξωνεῖτο 20, 15. ἀπὸ τούτου ἐξωνοῦ μοι τοῦ ἄρτου 20, 14. ἐξωνησάμην 98, 8. ἐξωνήσασθαι [20, 26]. δός μοι - ἄργυρον, ἵνα δι' αὐτοῦ κάρα - ἐξωνήσωμαι 90, 2.
ἔοικε: ὡς ἔ. 9, 3. [19]. θηρίω ἔ. [51, 30]. ἔ. - τά τε (?) - ἀποφαινόμενα - παράδειγμά (?) τινος ἄλω-

πεκος 107, 5. — ἔ. - ὡς 9, 9. ἔ. - ὅτι 41, 7. [23]. ὡς ἔφκει 74, 12.
 ἐπαγγέλλομαι 5, 7. [24]. σωφρονεῖν ἐπηγγείλω 41, 14. [29]. ἐπηγγειλάμενη - παραστῆσαι [8, 23].
 ἐπάγει 76, 17.
 ἐπαγωγῶ 20, 11. ἐπαγωγά 9, 3.
 ἐπαινεῖν [117, 29]. ἐπαινεῖ 2, 18. ἐπαινῶν [105, 19].
 ἐπαινετόν [65, 23]: 119, 2. [17].
 ἐπακολουθῶν 111, 8.
 ἐπάκουσον 29, 12. [29. 97, 20].
 ἐπαναβῆναι: τῆ κλίνη ἔ. 69, 7. τῆ συκῆ [=κατὰ τῆς συκῆς] ἐπαναβάντα 44, 4. [21]. τῷ δένδρῳ [=τοῦ δένδρου] ἐπαναβάντος 53, 16. [33]. τοῦ δένδρου ἐπαναβίας 8.
 ἐπανάγειν: ἐπανήγαγεν 96, 13.
 ἐπάναγκες [4, 22. 5, 25].
 ἐπανακάμψας 20, 17. ἐπανάκαμψεν 14, 8. 31, 4. 33, 10.
 ἐπαναστρέφει 26, [6]. ἐπαναστρέψαι [41, 29]. ἐπαναστρέψας [20, 33].
 ἐπαναστροφῆς [38, 23].
 ἐπανερχόμενος [66, 26]. ἐπανήρχετο 9. 79, 12. [26]. ἐπανελύσομαι 38, 8. [25]. ἐπανελθέωσαν 32, 14. ἐπανελθεῖν 45, 10.
 ἐπανῆκε 26, 8. 46, 5. 49, 17. [34]. 71, 2. τῆς ὁδοιπορίας - ἔ. 16, 12. ἐπανήξει [32, 29].
 ἐπανίστασθαι: ἐπαναστάντες 29, 10. [27].
 ἐπάνοδον 22, 16.
 ἐπάνω [109, 15]. σταλαγμοὺς - ἐπάνω τούτου ῥέειν [17, 26]. ἐκάθισα ἔ. κλιβάνου [50, 26]: [52, 33. 53, 20. 21. 30. 31. 57, 28. 66, 19. 109, 12. 111, 13].
 ἐπάξιος 80, 10.
 ἐπαπολαύειν 121, 1.
 ἐπαρσαμένον 40, 9.
 ἐπαρτᾶν: ἐπηρτημένον 110, 6.
 ἐπαρχία: 4, 16. 5, 3. [17].
 ἐπαύριον: τῆ ἔ. 18, 15. [31]. 60, 2. [15. 117, 26].
 ἐπαχθεῖς 127, 11.
 ἐπέι 9, 17. [36, 32]. 42, 11. [28. 34]. 78, 2. 7. [16. 21]. 83, 3. [96, 28]. 97, 1. [16. 108, 16].
 ἐπειγόμενον 46, 3. ἠπέιγετο 19, 5.
 ἐπειδὴ 36, 18. [67, 30]. 76, 16. [30. 83, 19. 112, 24. 116, 14].
 ἐπειδὴ περ [60, 16]. 80, 10. [23]. 119, 9. [23].
 ἐπεΐπερ 60, 3. 67, 15. 116, 6.
 ἐπεισεργεταί 40, 6.
 ἔπειτα 53, 8. 112, 12.
 ἐπέιτοι [68, 7].
 ἐπεμβαλεῖν 60, 1.
 ἐπερείδων 5, 16.
 ἐπερχομένων [122, 15]. ἐπέλθοι [10, 27]. ἐπελθούση [116, 18].

ἐπερωτᾶ 16, 13. ἔ. λέγων 94, 12. ἐπηρώτα 8, 16. 53, 10. 67, 10. 123, 5. 125, 2. ἔ. λέγων 7, 17. [33]. 23, 12. [27]. 76, 12. 91, 10. [23]: [94, 26]. ἔ. τῷ υἱῷ [123, 18]. ἐπηρώτησε - λέγων 33, 16. [31. 67, 26]. ἐπερώτησον 50, 16.
 ἐπευθείας πορευόμεθα 33, 8.
 ἐπευχαῖς 46, 14.
 ἐπεχόμενος 105, 14. ἐπέσχεν ἐαυτήν 61, 2. ἐπισχών [46, 32]. ἐπίσχες [30, 17]. ἐπεσχέθη 70, 3.
 ἐπήκοος: εἰς ἐπήκοον πάντων 111, 8.
 ἐπί I.) cum gen. καθέσθεις - ἐπὶ τῆς κλίνης 14, 9. [26]: 8, 18. [32. 25, 26]. 29, 3. 41, 9. [24]. 48, 14. [29]. 50, 7. 53, 13. 66, 1. 5. [22]. 73, 18. [29. 80, 15]. ῥίπτει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους [27, 18]: 29, 2. — ἐπὶ τῆς γῆς προσκυνεῖ 8, 12. [28]. 13, 2. 19, 12. [27]. 28, 2. 61, 14. 75, 17. 117, 15. — ἀνακαλύψω ἐπὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ σου βήματος 75, 11. [27]. αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κράτους σου κατηγόρησα 106, 7. [20]. — ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας [12, 32]. — cf. ἐπευθείας. — II.) cum dat. ἐπὶ τῆ κλίνῃ κείμενον [14, 26]: [48, 31]. ἐπ' ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ παραγενόμενος [47, 24]: [25, 32]. — ἐφ' ἡμέραις ἐπτά σιγᾶν 76, 2. 73, 19. [31]. 74, 6. [22]. [4, 25. 66, 22. 105, 26]. ἐφ' ἐκάστη ἡμέρα 12, 15. — ἐπ' ἀκροάσει τοῦ ἀνδρός - ἀποκριθῆσομαι 50, 17. 75, 10. τοιοῦτον - βασιλέα καὶ τοιαύτην ἐπ' αὐτῷ ἐπαρχίαν [5, 17]. — ἐπὶ πᾶσι τοῖς -πραττομένοις συνίστορας παραλαμβάνειν 12, 5. [22]. καθὼς - ἐπὶ τῆ γεννήσει τοῦ - υἱοῦ γέγονεν [118, 26]. — ἐπὶ τούτοις τοῖς λόγοις - ἀτενίσας τῷ προσώπῳ τοῦ παιδός [118, 18]. [106, 23]: 110, 11. [21]. εὐθύς - ἐπὶ τῆ - κραυγῆ - συνέδραμον 69, 9. — καταπληττόμενος - ἐπὶ τῆ - σωπῆ 9, 1: 14. [28]. 4. 5. 7, 6. [22. 8, 34]. 10, 17. [33]. 11, 8. 17. [33]. 16, 15. 35, 5. [23]. 40, 4. [23]. 41, 16. [31]. 50, 1. 8. [21. 27]. 56, 11. [27]. 59, 3. [16]. 65, 1. [16]. 70, 4. 73, 10. 74, 14. 81, 12. [28]. 84, 13. [26] 90, 12. [24]. 91, 12. [25]. 95, 14. [27]. 111, 9. 116, 4. [13]. 126, 14. [127, 25]. 128, 4. τὴν καρδίαν ἐπὶ τῷ υἱῷ ἐπιτρώσκειτο 10, 2. 61, 6. [22]. τῆς ἐπὶ τῷ υἱῷ περιχαρείας 8, 17. — τὸ ἀνύποπτον - ἐφ' οἷς προπεπῶνθαι 58, 13. ἀνάιτιος ἐπὶ τῷ συμβάντι καθέστηκεν 81, 3. [19]. σύ με διεκδικήσεις ἐφ' οἷς - ἐβιαζόμεν 54, 10. [26]. ὀλέθρῳ - παραδοθήσεται ἐφ' οἷς - λελάληκε 60, 8. — νικήσει ἐπὶ τῆ τῶν λόγων στροφῆ [95, 21]. ἐφ' ἅσιν - ὑπερτερεῖν 124, 12. — ἐπὶ τῷ θεῷ πέποιθα 52, 5: 71, 7. 35, 7. [24]. 120, 12. 125, 12. 117, 4. — μηδὲν ἄτοπον ἐπὶ τῆ - μητρὶ ἐργασάμενος 85, 13. [26]. 14, 6. 17, 8: 23, 3. 27, 12. 36, 15. [31]. 106, 9. 112, 4. τοῦτο - δέον ἐπ' αὐτῇ γενέσθαι 111, 3: [57, 27]. 101, 9. [22]. 112, 3. [16. 17]. ἐπὶ - τοῖς ξένοις κακοί - φαίνονται [96, 27]. — τῆς ἐπὶ τῷ υἱῷ ἀναβολῆς 43, 9. ἐπιστώθη - ἐπ' αὐτῷ ἡ - προαγόμενος 118, 11. τὸ λεγόμενον ἐπ' ὡφε-

λεία τῆ σῆ ἐκπληρώσης 10, 12. [29]. — συναμιλληθεῖς ἐπὶ αἰρέσει τοῦ τόν ἡττηθῆσόμενον - ἐκπληρῶσαι εἴ τι δὴ καὶ - ἐπιταχθεῖν 99, 10: 6, 6. [22]. — τῷ σφοδρῷ - τῆς λύπης - ἡττηθεῖς ἐφ' ᾧ τὴν - κατηγορίαν ἀληθῆ ἐλογίσαστο 12, 9: 127, 8. τοῦτου χάριν - ἐφ' ᾧ 42, 13. 125, 5. — III. βαλοῦσα τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν - κεφαλὴν [69, 27]: 79, 14. [25]. — ἐπὶ τινι συκῆν παραγίνεσθαι 44, 2: [18]. 53, 14. [32, 29, 17]. — ἐπὶ τὴν - οἰκίαν ἀπήγαγεν 6, 8: 31, 4. 37, 10. [27]. 48, 9. [25]. 49, 6. 12. [25. 30]. 36, 4. 86, 4. 12. 26, 5. 52, 10. 30, 15. [29]. 55, 7. 108, 5. [19]. ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἐκπέμπει 20, 8. [25]: 30, 3. [19]. 50, 4. 79, 11. ἔξερχεται ἐπὶ τὸν - ἀγρόν 57, 2. ἐπ' ἐκεῖνον παρεγένετο τὸ χωρίον 47, 5. 66, 9: 26, 7. [22]. 86, 2. ἐπὶ τὸ αὐτὸ - συνήλθον 75, 15. 87, 3. 90, 10. ἐπὶ τὸ αὐτὸ καθεζομένουσ 95, 5: 89, 3. — ἐπὶ τινι ὁδοπορίαν - ὑπανεχώρησεν 16, 10. [26]: 38, 3. 25, 4. 13, 9. ἐπ' ἐμπορίαν ἐστέλλετο 20, 7: [23]. 52, 9. [26]. — ἐπὶ τὸ εὐθυμότερον μετενεχθεῖσα 63, 14. ἐπὶ μέγα - αἵρουσι 28, 5. [15]. ἐπὶ τοσοῦτον σοφίας ἤρθῃς [103, 23]. — τὸν παῖδα - ἐπὶ μῆνας ἕξ - ἐκδιδάξαι 4, 12: 34, 6. [23]. 104, 12. [28]. ἐπὶ μακροῦς - ἐνιαυτοὺς παρὰ τῷδε - προσμαίνοιον 4, 6: 54, 15. [31]. 114, 1. 37, 11. ἐπὶ πολὺν ἐργαζόμενος καιρόν 15, 3. [20]: 43, 2. 8, 2. ἐπὶ πολὺ αὐτὸν προσμένοντες 87, 10: 3, 12. [23] 11, 18. [34]. 14, 15. [31]. 44, 9. [25]. 108, 15. οὐκέτι ἐπὶ πλείστον - παραγίνεται 109, 3. ἐπὶ τοσοῦτον σιγῆς 10, 10. ἐπὶ μικρόν - παράμεινον 50, 5. ἐπ' ὀλίγον ὑπερδέσθαι 61, 9. — πέποιθα - ἐπὶ θεόν 32, 6. [21]: 19, 1. 54, 7. 126, 1. ἐπὶ τὸν θεόν ἡλικιωσῶς [125, 29]. θαρρεῖν ἐπὶ τὸν θεόν [27]: [71, 22]. — ἔσται τὸ - αἴτιον ἐπὶ σέ 35, 9. [27]. — ἐπ' ἐμὲ ταῦτα ἐποίησας [42, 28]. φιλοτιμήσασθαι ἐπ' ἐμέ [5, 25]. — ἐπὶ τοσοῦτον ἡγάπα [13, 21]: 70, 1. [80, 27]. 99, 6. 101, 12. [24]. 103, 7. [128, 21]. ἐπὶ πολὺ ἔχαιρε [75, 28] ἐπὶ πλεόν - καταθρασύνεται 64, 15: [30]. 75, 13. 78, 5. 84, 12. 85, 5. [20. 89, 22]. 127, 7. [22]. — ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον [78, 16]. ἐπιβαίνειν: ἐπιβῆσθαι 10, 16. ἐπέβη 26, 8. [23]. ἐπιβάς 53, 1. 12. ἐπιβέβηκεν 3. ἐπιβαλὼν 14, 11. ἐπιβαλοῦσα 58, 2. ἐπέβαλεν 41, 11. [26]. 48, 17. [32]. ἐπιβιβάζειν: ἐπεβίβασεν 25, 15. ἐπιβλήματι 47, 16. ἐπιβλήματα 86, 6. ἐπιβουλή: 10, 15. [31. 60, 20. 67, 28]. ἐπιγίνεσθαι: ἐπιγενομένης [68, 30]. ἐπίγνωθι 58, 15. ἐπέγνω 56, 11. ἐ. ὡς 118, 8. ἐ. - ἐκεῖνον - τυγχάνειν τὸν - σύνευνον 48, 3: 14, 11. ἐπιγνοῦς ἐπικαθέξειαι λέοντι [53, 23]. ἐπιγράφειν: ἐπεγράφετο 76, 14. ἐπεγέγραπτο [28]. ἐπιδώσω: οὐδαμῶς σοί τι ἐ. 87, 2. ἐπιδέδωκεν 9, 51, 11. τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἐπιδέδωκα 88, 6. μὴ

πρὸς τινι - ἐπιδώσης τι 86, 11. ὡς δένδρον - ἐπεδίδου τῆ ἡλικία 4, 2. ἐπιέναι: ἐπιούσαν 17, 6: [21]. 116, 10. ἐπιζήσει: ὁ παῖς - πολλοὺς ἐ. χρόνους [114, 12] ἐπιζητεῖς [85, 16]: 2. [84, 29]. ἐπιζητούντας 4. ἐπιζητήσω 5, 8: 47, 13. ἐπεζήτησε 88, 1. 4. ἐπιζητήσῃ [98, 22]. ἐπιζητήσῃσιν 94, 8. 99, 8. ἐπιζητήσαι 98, 10. 13. 116, 9. τὸ ἐπιζητούμενον 5, 9. ἐπιθυμεῖν: ἐπιθυμοῦμεν [21, 25]. ἐπιθυμητῆ οὔσῃ [125, 22]. ἐπιθυμία: [13, 26. 47, 32. 69, 24. 25. 78, 20. 84, 19]. ἐπικαθέξειαι λέοντι [53, 23]. — ἐπικαθέσασα: μέλισσα - τοῦ - σταλάγματος ἐ. [29, 16]. ἐπικεῖσθαι: κίνδυνος ἐπέκειτο [81, 25]. ἐπικερδῆ 93, 8. ἐπιλαβόμενος: ἀδείας ἐ. [117, 22]. ἐπελάβετο - τοῦ ἐμπόρου 96, 4. [19]. ἐπιλήψῃ τὴν λύπην [55, 20]. ἐπιλάμποντος 55, 16. ἐπιλανθάνεσθαι: ἐπελανθόμην [51, 19]. 74, 16. [31]: 86, 7. [20]: 52, 12. [28]. ἐπιλανθέσθαι 11, 2. [20]. ἐπιμαρτυροῦσι 83, 4. ἐπιμέλεια [112, 24]: [6, 29. 81, 13]. 83, 3. [18]. 112, 9. 13. [22]. ἐπιμελούμενος [125, 29]. ἐπιμελησόμενος 6, 16. 83, 1. [17]. ἐπιμεληθεῖς [6, 30]. ἐπιμελῶς 9, 6. [22]. ἐπιμεμφόμενος 126, 3. ἐπιμένω 34, 7. ἐπιμιμνήσκεσθαι: ἐπιμνησθεῖς 26, 11. ἐπιμιξίαν 69, 7. ἐπιμόνου παρακλήσεως [54, 33]. — ἐπιμόνος 61, 9. 83, 1. [89, 23]. ἐπινοήσωμεν: πρᾶξιν - ἐ. [12, 31]. βουλήν πονηρὰν - ἐπινοεῖται 11, 7: ἐπινοησώμεθα 12, 14. ἐπινοησαμένη 23, 7. ἐπινυστάζει τῷ κακῷ 120, 6. ἐπιπεσών 11, 12. [28]. ἔπιπλον: 48, 8. 11. 15. [22. 25]. 50, 6. 9. 16. 17. 51, 9. 11. [22. 23]. ἐπιποθοῦσι 125, 5. ἐπιρρεῖν: τοὺς τῆς θαλάσσης ἐπιρρέοντας ποταμούς 100, 2. ἐπιρροῆς: τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἐ. 100, 4. ἐπισκεύασαι 51, 5. ἐπισκευάσαντες 57, 9. ἐπισπάσασθαι 60, 2. ἐπισπάσῃ 55, 3. ἐπίσταμαι 30, 11. 49, 4. 50, 12. 64, 2. 106, 8. 116, 9. ἐ. - ὡς 44, 17. 56, 12. ἐπίστανται 81, 5. ἐπιστάμενος 36, 13. — ἡπίστατο 33, 5. ἐπιστασίαν 117, 13. ἐπιστατοῦντος [5, 19]. ἐπιστήμη: [5, 18]. 57, 1. [82, 27. 104, 23]. ἐπιστημόνως 62, 10.

ἐπισυμβῆναι 10, 10. ἐπισυνέβη 55, 4. ἐπισυμβάσῃς [120, 22]. ἐπισυμβέβηκεν 44, 1.
 ἐπισώζεσθαι: ἐπεσώθη ἐκεῖ [92, 18].
 ἐπισωρεύειν: ἐπεσώρευε χρήματα [62, 28].
 ἐπιταξάτω 95, 8. [22]. ἐπιτάξαντι 77, 7. ἐπιταπτόμενα 45, 6. ἐπιταχθεῖν 99, 12. ἐπιταχθέντα [24].
 ἐπιτέλλεσθαι: ἐπετείλατο 23, 10.
 ἐπιτέρπονται 124, 7.
 ἐπιτηδεύειν: τὴν - ἀναίρεσιν - ἐπετηδεύετο (?) 78, 10.
 ἐπιτιθέναι 109, 8. ἐπιτίθει 21, 12. [28]. ἐπιθήσει [22, 18]. ἐπιθεῖναι 2. τῆ - κεφαλῇ ἐπιθεῖσα 69, 8: 79, 11. ἐπιθήσασα - ἐπὶ τὴν - κεφαλὴν [25].
 ἐπιτρέπω σοι καταπιεῖν - τὰ - ὕδατα 95, 13. ἐσεπιεῖν - τὰ - ὕδατα 26. ἐπιτρέψοιτε 87, 7. ἐπέτρεψα αὐτῷ καταπιεῖν - τὰ - ὕδατα 99, 13: [25].
 32, 16. ἐπίτρεψον κάμοι - εἰρηκέναι 79, 4. ἐκαταμόνας ἐμὲ καὶ τὸν υἱὸν - γενέσθαι 9, 15. [29]. ἵνα μοι ἐπιτρέψῃ - ἐξιέναι 25, 1: ἐπιτρέψαι 80, 5: ἐπιτρέψαντι 102, 13. [26].
 ἐπιτρέχειν: ἐπιδραμών 29, 5.
 ἐπιτυγχάνειν: ἐπέτυχεν 65, 3.
 ἐπιφέρειν: ἐπενεγεῖν 35, 11. φάρμακον - ἐπιφέρειομαι 43, 12. [27]: 92, 8: ἐπιφέρει 7: ἐπιφέρειοτο 93, 5: ἐπεφέροντο 86, 13: ἐπιφερόμενος 79, 13: ἐπιφερομένη 20, 10. — ἄπερ - παρὰ τοῦ παιδίου - ἐπιφέρεται 109, 3. ἐπιφερόμενα [92, 21].
 ἐπιφυῆναι 64, 4.
 ἐπιχειρήσει 15, 14. [31]. 117, 6. [21]. ἐπεχειρεί 14, 4. [21]. 47, 7. [26. 63, 25]. ἐπεχειρήσεν [14, 30]. 42, 14. 63, 10. ἐπιχειρήσας [46, 31]. 70, 12.
 ἐπίχειρον: ἐπίχειρα 97, 2.
 ἐπιχωριάζειν: τοιοῦτος ἀνὴρ ἐν ἐπαρχίᾳ - ἐπιχωριάξει 5, 3.
 ἐπόμυμι 43, 12. [27].
 ἐποχεῖσθαι 53, 5. 58, 4. 111, 5. ἐπωχούμην 25, 11.
 ἐπτά 3, 10. [17. 21]. 7, 12. [29]. 8, 10. [27]. 11, 2. 4. [22]. 12, 4. [21. 33. 74, 24. 33]. 75, 1. 76, 2. [19. 20]. 106, 2. [17]. οἱ - ἐπτά: 3, 6. [11, 20]. 12, 16. [33]. 19, 11. 72, 8. [21. 73, 31]. 74, 1. 6. 8. 17. 75, 6. [23]. 76, 4. 6. 13. 17. [28. 31]. 129, 16.
 ἐπώλεθρον: σκεωρίαν ἐ. 11, 6.
 ἐπωφελής 64, 8.
 ἐρᾶν: χρημάτων ἐρῶν 128, 8. τὴν ἐρωμένην 22, 12. [28]: [38, 29. 39, 23. 26. 47, 25. 77, 25]. — τῆς ἐρωμένης γυναικός 38, 13: 39, 11. — ἐρασθεῖς 38, 11. 15: 39, 14. ἐρασθεῖσα [22, 30]. ἡράσθην αὐτήν [38, 30].
 ἐρασιμώτατον [73, 30. 122, 11].
 ἐραστής 23, 1. [47, 21]. 49, 17: 22, 11. 12. 14. 23, 6. 40, 16. 48, 7. [24]. 49, 13. [31].
 ἐργάζου 15, 16. [32]. ἐργάζεσθαι 5. ἐργάζηται [22]. ἐργαζόμενος 3. [27]: 10. [121, 20]. δέρματα

ἐργαζομένου [107, 21]. εἰργάσω 24, 7. εἰργάσαστο 31, 9. [23]. ἐργασάμενος 85, 13. [26]. 118, 8. κακὸν αὐτῆ εἰργασται [111, 16]. πράξεις - τὰς καλῶς εἰργασμένης 2, 18.
 ἐργασίας: ληστρικῆς ἐ. 118, 4.
 ἐργαστηριακοῦ [30, 30].
 ἐργαστήριον 30, 10. 15. [25. 29. 48, 21]: 2. [30, 20]. 108, 12.
 ἐργαστής [107, 22. 23].
 ἐργάτης 51, 1. [50, 37].
 ἔργον 2, 10. [10, 28. 27, 23. 68, 3]. 84, 4. [95, 18. 106, 26]: [49, 35. 54, 26. 59, 19. 65, 18. 68, 2. 119, 18. 121, 20]. 125, 11. [26. 29. 126, 21]. — μαχαίρας ἔ. ἐγένοντο 29, 10. [27]: 62. 1. [16].
 ἐρεθίζουσα: πρὸς φόνον ἐ. [65, 22]. πρὸς συνουσίαν - ἠρέθιζεν [13, 28]. εἰς συνουσίαν - ἡ. 11.
 ἐρευνηῶν 45, 2. [20]. ἐρευνησῆς [35, 34]. ἐρευνησαι [19, 33]. ἐρευνήσας [76, 19].
 ἔρημος: τέκνων ἔ. 3, 11.
 ἐρημωθεῖς 63, 6.
 ἐρμήνευε: τὸ ἔβδομον (κεφάλαιον) ἔ. περὶ ἀνδρὸς φθονεροῦ [120, 26].
 ἔρπειν: ἔρποντα 46, 2.
 ἐρπετῶν: τῶν τῆς γῆς ἐ. 81, 3.
 ἐρυθριῶ 116, 9. ἐρυθριῶν 69, 12. ἐρυθρίας 37, 12.
 ἔρχεται [35, 32]. αὔριον - ὁ - υἱὸς ἔρχεται σοι [7, 21]. ἐρχόμενος 21, 16. 38, 10. [26. 68, 15]: [46, 18]. ἐρχομένη [125, 15]: [79, 27]. ἐλεύσομαι [45, 27]: 34, 8. 10. [25. 26]. 73, 3. ἦλθον [67, 17]. ἦλθες [41, 30]. ἦλθε [14, 25. 26. 23. 46, 20. 48, 21. 60, 16. 63, 19. 75, 31. 87, 20. 96, 26]. εὐκόλως μοι ἦ. [85, 22]. ἐλθὲ 49, 6. [25. 94, 16. 95, 20]. ἔλθετε [91, 15]. ἔλθη [55, 29]. ἔλθετε (ἔλθητε?) [87, 14]. ἐλθεῖν [22, 30. 53, 35. 75, 25. 115, 15]. ἐλθῶν 14, 12. [23, 19. 48, 29. 53, 36. 61, 29]. 66, 12. [28. 74, 27. 77, 30]. 86, 14. [119, 17]: [56, 23. 95, 16. 98, 19]. ἐλθούσα 29, 2. [15. 55, 33].
 ἐρωμένη: v. ἐρᾶν.
 ἔρωσ 13, 8. [25]: [22, 26]. 38, 12. [27. 28. 29. 40, 26]. 47, 8. [27]. 78, 7.
 ἐρωτᾶ [93, 17. 129, 19]. ἐρωτῶντες [68, 30]. ἠρώτα [8, 31. 16, 28. 62, 26. 76, 27. 89, 23. 91, 19]. ἐρωτοῦσαν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι [62, 23]. ἠρώτησε [53, 28. 66, 15. 92, 20. 98, 23. 124, 24. 126, 19]. ἐρώτησον [50, 34]. ἐρωτήσαι [22, 28. 113, 21]. ἐρωτήσαντος [41, 18].
 ἐρωτήσεων [105, 30].
 ἐρωτικῶς [14, 24].
 ἐρωτομοραιωπλοκοσυνθεῖτω (?) [39, 28].
 ἐς τὰ μάλιστα 127, 9. ἐς ὕστερον [20, 19. 55, 20]. v. ἐσύστερον.
 ἐσθίειν [30, 21]. 44, 3. [19]. ἐσθίει 81, 2. 129, 8. [25]. ἐσθίων [66, 20. 28]. 70, 3. [16]. 128, 7: 44, 4. [21]. 79, 9. [23. 80, 16]. ἐσθίουσα 55, 6.

[24]. ἡσθίε [29, 16]. 44, 6. 66, 13. ἐσθίεται [30, 23]. ἐσθίεσθαι 7. ἐσθιομένον 20, 6. [22]. ἐδη-
δόκει 58, 12. ἔφαγεν [22. 46, 22]. 67, 5. ἔ. ἀπό
τῶν ὄψαριον [69, 15]. ἔφαγον [57, 20]. φάγε
58, 11. [21]. νά φάγω [68, 12]. φαγεῖν 20, 14.
[58, 19. 67, 21. 68, 13. 18. 33. 34. 79, 22]. 83,
15. [30]. φαγῶν 20, 12. [29. 44, 22]. 69, 3.
φαγοῦσα 39, 9. [24].
ἐσμίχθη: v. σμίζον.
ἐσπέρας [49, 30]. ἐσπέραν 97, 6. [19].
ἐστίασιν 66, 11. 79, 7.
ἐστιάτωρ 66, 14. 67, 3. 80, 4. 8.
ἐσύστερον 7, 11. 12, 11. 14, 5. 20, 3. 25, 7. 35,
17. 49, 16. 50, 20. 55, 3. 57, 8. 66, 7. 88. 5. 91,
4. 101, 11. 119, 2. — v. ἐς.
ἔσχατος 2, 8. ἔσχατον 91, 6.
ἔσω [23, 20. 24, 18. 57, 19]. — v. ἐσώτερον.
ἔσωθεν 6, 9. 22, 4. 108, 5. 119, 12.
ἐσώτερον: τὸ ἐ. οἴκημα [23, 19].
ἐταῖρε 94, 1. 102, 3. ὦ ἐ. 66, 14. 92, 7.
ἔτερος 121, 6: 5, 14. [29]. 32, 10. [26. 33, 33].
34, 1. 35, 13. [40, 33]. 44, 6. 51, 7. [20]. 84,
11. [25]. 120, 8. [21. 22]. 126, 3. [16]. ἔτεροι: 42,
11. [27]. 117, 12. 120, 13. — ἔτερον μῆνα 8, 1.
ἐτέρας δυσὶ λαμίαις 26, 3: 64, 11. [27]. ἐτέρων
ἐπτά ἡμερῶν 8, 10. 11, 2. — μῆδὲν ἔτερον 57,
14. 75, 3. [20]. μῆδὲν ἔτερόν τι 13, 5. μῆ τινα
ἔ. 4, 13. οὐδεὶς ἔτερος 7, 1: [6, 31. 13, 21]. 81, 1.
109, 1. ἔτερος - τις 65, 12: 113, 5. [38, 19]. 40,
19. 42, 13. 59, 8. [82, 17]. 91, 6. 107, 14. ἐτέροις
τισίν 11, 14. — ἔτερος - τῶν ἐπτά - συμβούλων ὁ
δεύτερος 19, 11. εἰς - ἔ. δὲ - ἔ. δὲ 106, 14—107, 1.
τις - τις ἔ. - ἔ. δὲ τις - ἔτερός τις 108, 14—109, 6—
110, 1. εἰς - τις — ἔτερος δὲ - ἄλλος δὲ [106, 28—
107, 16]. τις - τις ἔ. - ἄλλος τις - ἄλλος [108, 25—
109, 14—110, 18]. — ὁ μὲν εἰς - ὁ δὲ ἔτερος 111,
7: 29, 10. [27. 83, 22]. τὸ μὲν ἡμισυ - ἡλίω τυγ-
χάνειν, ἄρσεν δὲ τὸ ἔτερον ἡμισυ 99, 3: [16].
102, 6. — τὸν ἔτερον - ὀφθαλμόν 96, 5: 101, 5.
95, 8. 99, 11. [28]. — σκωρίας κατὰ τοῦ ἐτέρου
συρράπτων 120, 7: 26, 5. ἡ σοφιστεία τῶν φιλο-
σόφων τῆς τῶν ἐτέρων περιγίνεται πανουργίας
124, 11: 129, 5. [26, 20]. τοῖς ἐτέροις δυσὶ μίμοις
102, 11. οἱ ἔτεροι ἔξ - συμφιλόσοφοι 61, 6. οἱ λοι-
ποὶ ἔ. ἔξ [22]. — ὁ ἔτερος τῶν τριῶν μίμων 96, 3:
91, 2. 80, 7. 9. [22].
ἔτι 27, 8. [21]. 34, 14. [30]. 54, 17. 69, 1. 11.
103, 9. [27]. [65, 16]. ἔτι δὲ καὶ 3, 6. [39, 21].
ἔτι γε μὴν καὶ [62, 19]. οὐδὲν ἔτι 44, 7. οὐ γὰρ
κεχώρησμαι ἔτι 84, 10. οὐκ ἔτι [14, 30. 15, 28. 16,
30. 21, 33. 42, 24. 33. 50, 29. 69, 15]. cf. οὐκέτι.
ἐτοίμασον 86, 5. [18]. ἐτοιμάσασα [57, 16].
ἠτοίμασται [37, 19].
ἔτοιμον: χρησιμεύουσα εἰς ἔ.(?) σπόγγον - ἐργα-
στηρίου 108, 11. ἐτοίμους ἐποιεῖτο τὰς λύσεις 62,
10. κεκαλλωπισμένην καὶ πρὸς μίζιν ἔτοιμον [42,

27]. ἐτοίμη [110, 19]: [61, 24]. ἐξ ἐτοίμου 50, 17.
ἐτοιμοστάτη 13, 13. [30].
ἐτοίμως ἔχω 4, 11. [25]. 110, 8: [58, 26]. ἐ.
ἀκολουθήσω 49, 10. [28]. ἐ. - δοθήσεται 5, 16:
[62, 27. 102, 19]. ἐ. παράσχω 47, 13. 102, 4.
ἔτος: ἔτη [4, 20]. τριῶν ἐτῶν - τυγχάνοντα 83,
14: 89, 7. [118, 16]. ἐν - τοῖς προλαβοῦσι τρισὶν
ἔτεσιν 103, 6. [22]. ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει
[118, 15]. τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει [114, 13].
εὖ ἴσθι 49, 5. εὖ ποιήσει 8.
εὐαγγέλια: χαρᾶς - κομίζω εὖ. 73, 6: [21].
εὐάρμοστον 77, 2. [16]. 81, 11. [27].
εὐδηλον ὅτι 101, 4.
εὐδοκεῖ 75, 9. εὐδοκῆσει 106, 10.
εὐεἰδοῦς 46, 16. 78, 3. 83, 11.
εὐέλπις 7, 7.
εὐεξίας 70, 7. 128, 2.
εὐεργεσίαν [24, 23]. εὐεργεσιῶν [124, 19].
εὐεργετεῖ 124, 6. εὐεργετήσασι [82, 14].
εὐεργέτης: εὐεργέταις [82, 30].
εὐήκοον 5, 12. 39, 2.
εὐθαλές 4, 2. εὐθαλῆ 16.
εὐθείως 5, 10. 59, 6. 63, 13. [80, 16. 87, 20. 92,
23. 110, 16].
εὐθηνούμενος 123, 1.
εὐθυμος 7, 7. εὐθυμότερον 63, 14.
εὐθύνας [101, 20].
εὐθυνηθήσῃ 101, 7.
εὐθύς: ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν [34, 28]. τοῖς - εὐθέσι
καὶ ἀγαθοῖς 123, 9. — cf. ἐπευθείας.
εὐθύς passim. εὐθύς δὲ 19, 3. 29, 2. 57, 5. 69, 9.
73, 14. εὐθύς γοῦν 13, 1. εὐθύς οὖν [17. 64, 30].
καὶ εὐθύς 27, 2. 31, 12. 40, 1. [21]. 41, 11. [26].
46, 10. [50, 32. 59, 18]. 64, 14. 65, 11. 80, 3.
[92, 17]. 93, 4. 99, 12. [108, 24]. 109, 8. [12].
117, 15. [24].
εὐθύτητι 125, 8.
εὐχολον [127, 23]. — εὐχόλως [16, 19. 22, 19.
47, 31. 85, 22. 100, 16. 103, 27. 104, 21. 128, 18.
129, 26].
εὐχοσμότατον 41, 1. — εὐχόσμως 6, 9.
εὐλαβουμένη 124, 4. εὐλαβούμενον 127, 4.
εὐλόγου 34, 16. [32]. 101, 8.
εὐλογοφανῆ 96, 1. [16]. — εὐλογοφανῶς 50,
17. 90, 14.
εὐλόγως 15, 8. [90, 26].
εὐμεγέθης 36, 5. [21]. εὐμεγέθεις 54, 2.
εὐμεθόδου μηχανῆς 50, 3. 107, 13.
εὐμηχάνω - πανουργία 41, 10.
εὐμορφος: [69, 23. 83, 26]. μυριστικά καὶ λίαν
εὐμορφα [117, 28].
εὐποιία: 24, 7. 62. 4. 127, 9.
εὐπορεῖν 26, 13. εὐπορεῖς [28].
εὐπραγῶν εἴη 122, 10.
εὐπρεπῆ: νεανίσκων ε. [78, 17].
εὐρίσκει 20, 16. [33]. 25, 8. [25]. 34, 14. [30].

56, 1: [68, 16]: [124, 19]. ερίσκων [21, 32].
 εύρησω 40, 19: 20, 4. [21]. 22, 6. 47, 15. [83].
 εύρηκα 42, 7. εύρηκας 34, 18. εύρηκέναι [96, 16].
 108, 1. εύρον [68, 19. 22. 26. 28]. 114, 6. [17]:
 97, 2. [15]: [40, 33. 66, 18. 68, 12. 107, 28]:
 9, 7. εύρωσι [122, 18]. εύροιμι 31, 14. [26].
 εύρεῖν [21, 20. 28. 19. 29. 24. 55. 29. 66, 17. 20.
 107, 27]. εύρών [25, 24. 66, 26. 76, 20. 102, 25].
 εύρούσα 40, 10. [28. 29. 33]. εύρόντες [86, 17].
 εύρίσκονται [68, 25. 92, 16]. εύρίσκεσθαι 4, 13.
 εύρέθησαν [68, 26]. εύρεθῆ [101, 18]. εύρεθεῖν
 101, 4. εύρεθῆναι [110, 17]. εύρεθήσεται [101,
 18].
 εύρύχωρον [6, 24]. εύρυχωρότατον S.
 εὔσπλαγχνον - κράτος [106, 23].
 εὔστροφον: γλωτταν ε. [104, 26].
 εὔστυπα 90, 14.
 εὔτελεία: τῆς ἐμῆς ε. 71, 4. [17].
 εὔτελής: εὔτελει 66, 5.
 εὔτέχνω [41, 25]. εὔτέχνου [107, 26].
 εὔτραφέστερον 52, 18.
 εὔτυχεῖν: εὔτυχοῦντας [121, 13].
 εὔτυχής [122, 21]. εὔτυχη [4, 29].
 εὔτυχίας [118, 25]. 119, 1. 3. [17].
 εύφραινόμενον [103, 28]. ηὔφρανθη [20, 29].
 81, 28. 112, 14]. εύφρανθείς [20, 28. 105, 17].
 εύφρανθεῖσα [90, 24].
 εύφροσύνας [36, 26].
 εύχαριστεῖν: εύχαριστῶν ἦν [105, 20].
 εύχαριστηρίου 105, 2. [18]. 121, 10. [23].
 εύχαριστίας 72, 10.
 εύχερης 127, 9. — εύχερῶς 22, 3. 16, 2. 100,
 4. 103, 13. 104, 6.
 εύχεσθαι: τοῦτο - μοι θεόθεν εύχομαι 54, 9.
 εύξαμένου 27, 4. [18].
 εύχή: 62, 4. [19. 64, 21].
 εύχρηστα 119, 2.
 εύώδη 117, 16.
 εύωδία 92, 12. [25]: 13. [26. 116, 16].
 εύφάρμου: τοῦ ἐ. βίου 127, 1.
 εύφλωῦν: στρωμνῆ - εύφλωτο 37, 3.
 εύφλωμα [47, 34].
 εύφαπτόμενος 104, 8. εύφαψαμένη 41, 12.
 εύφαρμόττουσα 41, 3.
 εύφεις: 4, 1. [3, 23]. 13, 8. 69, 4. 78, 6. 128, 8.
 εύφυρον 38, 16. εύφυρεῖν 21, 2. 28, 9. [19]. 33,
 3. 40, 17. 65, 15. εύφυρίσκονται 92, 3. εύφυρι-
 σκόμενος 55, 12.
 εύφίμαι 69, 2. εύφεται 129, 1. εύφίμενος 3, 11.
 84, 12: 125, 6. 129, 13.
 εύριππον 26, 5. [20].
 εύρίσταται τινι τῶν - εμπόρων 30, 5. τῆ θυρίδι
 ἐ. 56, 1: εύρίσαντο 61, 7: εύρίσανται [23]: επιστάς
 17, 15: επιστάντες 61, 9. — ἡ ἐβδόμη ἡμέρα
 εύρίστατο 60, 3: επιστῆ 108, 2: επιστάσης 71, 12:
 [29]. επιστάντος - τοῦ χειμῶνος 56, 7: επισταίη

55, 11. — τῆ ἀληθείῃ ἐ. 35, 18. τοῖς τῶν γυναικῶν
 ἐ. μηχανήμασι 65, 11.
 εύφορον: τὴν εύφορον δίκην 17, 2.
 εύχειν: passim. — εύχοι 89, 12. εύχεις 124, 2. —
 εύχοιεν [14, 20]. — εύξω: [5, 31. 11, 21. 42, 8. 25.
 46, 31]. 62, 13. [63, 27. 71, 23]. 100, 4. — εύσχηκεν
 112, 13. — εύσχε 40, 5. 112, 8. εύσχη 82, 14. —
 εκτεταμένον εύχων ἄνω τὸν τράχηλον [44, 25]. ἄνω
 τοὺς ὀφθαλμοὺς εύχοντος [26]. — κατὰ γαστρός εύχεις
 35, 1. ἐν γαστρὶ ἐ. [35, 19]: [34, 31]. — εύχης γραμ-
 μένον τοῦτο [68, 3]. ἦν - μεμισημένην εύχει [85,
 17]. διεσπαρμένον αὐτὸν εύχων 104, 1. τὸν νοῦν
 εἶχον διακεχωρισμένον [16]. — τί εύχεις δοῦνά μοι
 [68, 34]. οὐκ εύχει πωλήσαι [21, 20]: [5, 27]. τήν-
 κοιλίαν - εκκαθάραι οὐκ εύχω [22, 20]. μή εύχων τι
 διαπράξασθαι [69, 31. 71, 14]. — εύπερ - τὸν - υἱὸν-
 ἀνηρηκέναι εἶχον 76, 13. — ἀκορῆτως πρὸς ταῦτα
 εύχει 129, 2. εύπιστημόνας εύχων 62, 10. δυσχερῶς
 εύχοντα 9, 15. ζηλοτύπως πρὸς ἐτέρους ἀνδρας
 εύχοντος 120, 13. ιδιωτικῶς εύχοντι 12. τοὺς κακῶς
 εύχοντας 124, 5. πολυσάρκως εύχον 52, 16. οὕτως -
 εύχειν 42, 11. [77, 30]: 4, 14. 78, 2. 80, 8. 9. [21.
 22]. 106, 15. [28]. 122, 3. [14]. ὡς εἶχεν [3, 14].
 τοῖσδε ἦν εύχουσα 33, 3. προσεκτικῶς εύχειν ἀπὸ
 τῶν - πολιτῶν 96, 14. τοῖς ἀσεβῶς τῶν πράξεων
 καὶ τυραννικῶς εύχουσι 121, 8. ιδιωτικῶς τοῦ
 νοῦς εύχει 123, 3. ὁ οὕτω συνέσεως εύχων [44, 33].
 δυνατῶς πονηρεύεσθαι - εύχουσι 59, 1. τὸν παῖδα -
 ετοίμως εύχω - εκδιδάξαι: 4, 12. [25]: [58, 26]. 110,
 9. εύκόλως ἀπονίψασθαι ἐ. [22, 19]: [104, 21].
 εύχερῶς ἀπονίψασθαι ἐ. 22, 4: 100, 4. 104, 6.
 οὐ ῥηδίως εύχεις λαβεῖν [5, 29]. συνήθως - εἶχεν -
 πορεύεσθαι [44, 18]. — τό γε νῦν εύχον 11, 4. 74,
 18. 84, 3. 106, 2. — τῆς ἀληθείας εύχονται 16, 2.
 τῆς ὁδοῦ ἐχόμενοι 33, 1: 86, 3.
 εύέφρονοι 123, 6. εύέφροσι 129, 12.
 εύθρα: εύθραν [127, 22].
 εύθραίνονται: ἀλλήλοις ἐ. 127, 7.
 εύθρός: 12, 12. [29]. 32, 6. [22. 98, 15. 124, 22.
 125, 27].
 εύψειν: εύψησον [68, 19. 29]. εύψῆσαι [24]. εύψήσασα
 [39, 21]. 84, 7. [21].
 εύψημα [84, 28].
 εύψησιν 31, 6.
 εύψητά [57, 16]. τὸ παρατιθέν μοι εύψητόν [85,
 21].
 εύωθεν 8, 11. 17, 15. 117, 13.
 εύω: ὑπὸ τῆν εύω 108, 9.
 εύωσ - τοῦ - κοιτῶνος 117, 2. ἐ. συμπληρώσεως
 ἐπὶ τῆμερῶν [11, 22]: [75, 20]. — ἐν τούτῳ εύτω -,
 ἐ. ἂν - εκμάθης [6, 27]: [61, 25]. 65, 15. 100, 11.
 ὄρον εύτετο μή - ἡρεμῆσαι -, ἐ. ἂν - επισταίη 65,
 10: 76, 5. διετέλει άχγων -, ἐ. ἂν ἀπηλλάγησαν
 102, 14. ῥίπτει -, ἐ. ὅτου ἔρριψεν ὄλα [68, 14].
 οὐκ ἐνθυμεῖται, ἐ. ὅτου - καλύψει [129, 18]. ὄμο-
 σεν - τοῦ μή καδίσει -, ἐ. ὅτου νὰ μάθῃ [65, 27].

ἐναπετίθει, ἔ. οὐ πλήρης - ἐγεγόνει 55, 9. ἔτρεχον-, ἔ. οὐ - ἠγανάκτησα [25, 30]: [102, 23. 28. 105, 32. 110, 13]. οὐ χωρισθίσομαι σου πρότερον, ἔ. οὐ - ἐκπληρώσεις [10, 28]. ἀκαρτέρησον-, ἔ. οὐ - ἀναπαύσω [84, 17]. ἔσο σιωπῶν-, ἔ. οὐ - ἐπτά ἡμέραι παρέλθωσιν [8, 26]. οὐκ ἀπολογήσομαι-, ἔ. οὐ - παρέλθωσιν [74, 33]: [106, 16. 35, 34]. οὐδαμῶς δώσω-, ἔ- οὐ ἔλθετε (ἔλθῃτε Ebh.) [87, 14]. ἐκρύβην, ἔ. οὐ παρέλθῃ ἡ διωρία [76, 21]: [47, 19]. ἐπίσχεσ, ἔ. οὐ βεβαιωθεῖη [30, 17].

ζέονται: τῷ ζ. τῆς ὀργῆς [5, 5].

ζηλοτυπεῖν: ζηλοτυποῦντος [120, 26].

ζηλοτυπία [126, 20].

ζηλοτύπως 120, 13. 126, 7.

ζημία: 85, 4. [19. 90, 17. 101, 20]. 127, 8.

ζημιῶσαι [127, 22].

ζῆν [63, 22]. τὸ ζ. 4, 15. 7, 14. [37, 32]. ζώσης 107, 1. [106, 28]. ζῶντος [127, 14]. τὸν ζῶντα θεόν 43, 12. [27]. εἰς τὸν αἰῶνα ζῆθι 19, 13. [28]. 61, 15. ζ. εἰς τὸν αἰῶνα 28, 3. 35, 15. [32]. 54, 15. [30. 61, 30, 73, 20]. 118, 2. [13]: 73, 6. ζῶης [ζῳίος] εἰς τὸν αἰῶνα 44, 16. [31].

ζητεῖν [87, 18]. ζητεῖς 47, 10. [29. 119, 23]: [24, 33]. ζητῶν [101, 21]: [102, 25]. [89, 15]. ζητοῦσα [124, 17]. ἐζήτει [88, 17]. ζητήσεις 20, 3. 22, 6. [21. 47, 31. 63, 17]. τὴν τέχνην - ζ. αὐτόν [49, 27]. ζητήσει [94, 22. 99, 21]. τὸ χρυσίον - ἀπ' ἐμοῦ ἐζήτησεν [88, 17]. ὑποσχέσεις τοῦτον ἐζήτησεν [38, 21]. ζήτησον 39, 1. [81, 29]. 102, 4. [18]. ζ. τὸν βασιλέα ἕνα - ὀρίση [24, 32]. ζ. - τὸν θεὸν - ὄρχεις γενέσθαι [64, 19]: [65, 17]. ζ. - ἐκεῖνο τοῦ - ἀπεμποληθῆναί σοι 47, 16: [34]. ζητήσω [63, 27]. ζητήσης [96, 24]. ζητήσαι [63, 27. 71, 14. 98, 25]. 99, 2. [15]. ζ. ταῦτα πᾶ πατρί [116, 17]. ζητήσας [20, 20. 65, 17]. ζητήσασα [40. 32]. ζητούμενον [5, 27]. 34, 11. 85, 1. [88, 15]. ζητηθῆ 96, 11.

ζήτημα [41, 32]. ζητήματος [65, 18].

ζήτησιν [7, 26]. 22, 16. [23, 18]. 41, 15.

ζουλάπια [127, 26].

ζυγίω [101, 18]. — ζυγοῦ 101, 6.

ζυμάριον [21, 30. 39, 20]. — ζύμη: 39, 4. [20].

ζυμοῦν: ἐλέφαντος μορφήν ἐκ μέλιτος ἐζυμωμένην [58, 19].

ζωγραφεῖν: ἐζωγράφησε [119, 28].

ζωή: [4, 28. 7, 31]. 19, 9. 16. [25. 32. 37, 30]. 43, 15. 44, 11. [27]. 54, 4. 56, 6. [23]. 63, 6. [81, 26. 95, 16]. 105, 9. 11. [25. 28]. 114, 2. [13]. 118, 4. [122, 21. 129, 26].

ζώνην [69, 6]. [26].

ζῶον: [46, 30]. 52, 8. [25]. 53, 17. [34]. 54, 6. [23]. 81, 1. [17. 19. 127, 13].

ζωτικὴν: δύναμιν - ζ. 81, 1. [17].

ἡ passim. ἡ καί 9, 12. [27]. 105, 10. ἡ - ἡ 67, 16 sq. [68, 2. 77, 25. 101, 19. 118, 25 sq.]. ἡ

τὸν ἀγρὸν ἐργάζεται - ἡ ἀποκαταστήσαι τοῦτον [15, 22 sq.]. σκεπασμένον μετὰ ρούχου ἢ σινδόνην ἢ ἐφάπλωμα [74, 33 sq.]. κἄν - ἡ - ἡ [105, 26 sq.]. ἡ - ἡ - ἡ [78, 30. 120, 21 sq. 121, 13 sq.]. οὐδεμίαν πονηρίαν - ἡ ἐπιβουλὴν - ἡ κατασκευὴν [67, 28]: [120, 23. 122, 19 sq.]. μὴ ἔχουσα - ἡ κρέας ἢ ὀψάρια ἢ ἄλλο τι [68, 18]. οὔτε - οὔτε - ἡ [78, 32]. ἄρα - ἡ [37, 24]. 98, 11. [23]. εἴπερ - ἡ τούναντιον 42, 6. χοῦν - ἀπεκόμισας ἡ μᾶλλον ὀρύζιον 31, 8: 112, 9. [21]. — χοῦν - ἐκόμισας μᾶλλον ἡ ὀρύζιον [31, 22]: [32, 22]. μεῖζον - ἡ [85, 23]: [93, 24. 94, 19. 20]. οὐδὲν ἄλλο ἀγαπητικώτερον - ἡ [64, 18]. οὐδὲν ἄλλο - ἡ [57, 25]: [124, 20]. μῆδὲν ἕτερον - ἡ 57, 14. — cf ἡπερ. — πρὶν ἢ: v. πρηνή.

ἡ βης 4, 3.

ἡ γαπημεινότερον ἡ γλυκύτερον [13, 22].

ἡ γείσθαι 13, 6. 122, 9. ἡ γεῖται [124, 16].

ἡ γεμῶν: 90, 13. 14. [18. 25. 26]. 91, 10. [22].

ἡ γουιν [56, 35. 57, 21].

ἡ δεσθαι: ἡ σθῆ 81, 11. 111, 9. ἡ σθεις 20, 11.

105, 1. ἡ σθεισα 90, 12.

ἡ δέως 24, 9. 32, 1. 36, 11. 44, 6. 127, 10. 128, 2. 129, 8 ter. [25].

ἡ δη 4, 3. [18]. 10, 13. [30]. 49, 18. 60, 3. 61, 8.

[24]. 75, 8. 114, 4. 118, 6. ταῦτα - μηχανησάμενη, ἡ δη, βασιλεῦ, ὡς ἀκούεις, τὸν ἄνδρα ἡπάτησεν 18, 8: [25]. 22, 3. 25, 16. 39, 8. 49, 4.

ἡ δονῆ: 14, 3. [19]. 73, 11. [24].

ἡ δύς: 21, 8. 9. [25]. — ἡ δύτερον 44, 6. ἡ δύτατον [21, 22].

ἡ δυσμα 30, 9: 7.

ἡ κω [73, 21], ἡ κεις [7, 23]. ἡ κεν [16, 28. 73, 20]. ἡ λίδιος 69, 6.

ἡ λικία: 4, 2. [18. 18]. 83, 14. 103, 15. [25. 30]. 104, 2. [17]. 114, 11. 115, 8. [118, 15. 119, 16. 17].

ἡ λίκος: ἡ λικα [29, 28].

ἡ λιος: 55, 15. [32]. 119, 14. [28].

ἡ μέρα: passim. — τῆσδε τῆς σήμερον ἡμέρας 75, 4. τὴν σήμερον ἡμέραν - τῷ βασιλεῖ παραστάς 12, 17. — μιᾶ τῶν ἡμερῶν [13, 23]. 20, 7. [32. 24, 32]. 44, 3. [20. 55, 25. 57, 15]. 62, 11. [28. 83, 27]. ἐν μιᾶ τῶν ἡ. 15, 10. [20, 23. 45, 24]. 55, 17. [33]. ἐν μιᾶ ἡμέρᾳ [36, 20]. — ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις [76, 22]: 74, 17. διὰ μέσου - τῆς ἡμέρας [92, 19]. ἐφ' ἐκάστης ἡ. [12, 32]. ἐφ' ἐκάστη ἡμέρᾳ 15. ἐφ' ὅλαις τεσσαράκοντα ἡμέραις [66, 22]: 74, 1. 6. [19. 23]. 76, 2. κατὰ πάσας τεσσαράκοντα ἡμέρας 66, 1. παρ' ὅλας τὰς τεσσαράκοντα ἡ. 66, 6: 72, 8. καθ' ἡμέραν [20, 30].

κατὰ τὴν ἡ. ταύτην 13, 1. κατὰ τὴν τρίτην ἡ. 24, 12. [28]. 32, 19: 35, 14. [31]. 43, 10. [26]. 44, 15. [30. 52, 22]. κατ' αὐτὴν τὴν τρίτην ἡ. 28, 1: [27, 28]. 59, 3. [15]. κατὰ τὴν αὐτὴν πέμπτην ἡ. 52, 5. κατ' αὐ (αὐτὴν?) τὴν τετάρτην ἡ. 32, 3.

ἡμέρους [10, 23]. — ἡμέρωσ [74, 32].
 ἡμέτερος: [15, 19]. 93, 1. ὁ ἡμέτερος: 8, 8. 20, 31. 84, 4. 89, 1. 92, 14. 93, 2. [15].
 ἡμισυ 99, 2. 3. [16, 17]. 102, 6. 7. [20, 21].
 ἡνίκα 24, 11. 46, 16. 55, 6. 60, 6. 83, 11.
 ἡπερ 94, 5. 127, 8.
 ἡρεμῆσαι 65, 9.
 (ἦσκα: v. ἴσχα).
 ἡσυχάσας 117, 7.
 ἦτοι 3, 1. [22, 28. 31, 24. 111, 14. 128, 16].
 ἦττηθεῖς 12, 9. [25]: 95, 8. ἦττηθῆσόμενον 99, 11.
 ἦχος 17, 10.
 Ἰάλασσα: 95, 13. 99, 13. 100, 1. 2. 4. [13, 16]. 102, 12. [26]. Ἰαλάττης [95, 26. 99, 25. 100, 14].
 Ἰαμινά 95, 5.
 Ἰανατηφόρος: [43, 20. 55, 20].
 Ἰάνατος: 12, 3. 7. 14. [19, 31. 34]. 13, 17. [33]. 19, 13. 15. [24, 28. 30]. 22, 1. 44, 12. [29]. 55, 2. [19, 56. 27. 31. 33]. 59, 7. [19, 60, 19. 62, 21. 70, 18]. 71, 7. 72, 11. [24]. 76, 4. [20, 31. 80, 17. 25. 81, 22]. 110, 10. [20]. 129, 2. 4 bis. [18, 19. 20].
 Ἰανατῶσαι [64, 31. 65, 16. 78, 25].
 Ἰαρρεῖν ἐπὶ τὸν θεόν [125, 27]. Ἰαρρῶ λέγειν [82, 20]. Ἰ. ὡς [52, 22]. Ἰ. - εἰς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ ὅτι [54, 24]. ἐπὶ τῇ θείᾳ Ἰ. κρίσει ὅτι [35, 24]. Ἰαρροῦσι [123, 11]. Ἰαρρῶν εἰς τὴν - δικαιοσύνην [18, 34]. Ἰαρρήσας ἐπὶ - κράτος [71, 22].
 Ἰάρσει 63, 11.
 Ἰάρσος [54, 20]. 117, 5.
 Ἰάτερος: ὁ Ἰάτερός μου ὀφθαλμός 101, 6. Ἰάτερον τῶν - ὀφθαλμῶν 3. Ἰάτερος τῶν ἐπτὰ φιλοσόφων ὁ καὶ πρῶτος 12, 16: 76, 15. 86, 13. 95, 6. ὁ Ἰ. τῶν φιλοσόφων 15, 17: 13, 12.
 Ἰαυμάζων [8, 34]. 70, 14. [26].
 Ἰαυμαστότατον 16, 5.
 Ἰέα: 20, 11. 40, 7. 117, 3.
 Ἰεάση 86, 12. 89, 4. Ἰεάσαιτο [23, 22]. Ἰεασόμενος 45, 14. Ἰεασμένη 56, 1. Ἰεάσασθαι 22, 13. 24, 3. [19]. 25, 12. [95, 18]. Ἰεάσατο [16, 29]. Ἰεάσαι [29, 28]. Ἰεάσαιθε [92, 27]. Ἰεάσηται [89, 14]. Ἰεάσαιτο 16, 13. 23, 7. Ἰεασόμενος 15, 11. [27. 36, 22]. 38, 10. [27]. 40, 6. [44, 21]. 46, 6. Ἰεασαμένη 9, 15. 22, 14. 29, 4. [17]. 41, 9. [25]. 56, 9. [57, 26]. 63, 2. 92, 7. τεθέαμαι 56, 3. 116, 6. θεαθῆναι 50, 14. θεαθῆσθαι 108, 3.
 Ἰεῖος: 35, 7. [24]. 54, 7. 104, 14. [29]. 124, 7. [21]. ὁ Ἰεῖοτατε βασιλεῦ [91, 27]: [104, 28]. — τὸ θεῖον 3, 12. [22]. 54, 17. 64, 3. 12. 65, 2. 126, 1. 127, 4. 129, 6.
 Ἰέλγειν 78, 3.
 Ἰέλεις [8, 21. 45, 31. 66, 17. 84, 17]. Ἰ. δυνῆσαι (= δυνήσῃ) [66, 20]. Ἰέλω [36, 27. 97, 16]. Ἰ. ἴνα 102, 5. [19]. Ἰέλει [75, 25. 128, 20]. Ἰ. ἴνα

121, 6. [18]. Ἰέλεις ἴνα [89, 26]. Ἰέλων [84, 25]. Ἰελήσεις [5, 30]: [32, 28. 37, 23]: [59, 13]. Ἰελήσης 5, 14. [30, 17]. 33, 17. 82, 1.
 Ἰέλημα: [39, 18. 40, 29]. 47, 12. [31]. 77, 14. [26]. 84, 11. [24. 88, 18]. πορεύεσθαι ὀπίσω τῶν ἑαυτοῦ Ἰελημάτων 126, 13. πορεύεσθαι εἰς τὸ ἴδιον Ἰέλημα [126, 25]. εἰς Ἰέλημα — ἦλθες τῆς γράσας [41, 30].
 Ἰεοδημιούργητον ζῶον 81, 1.
 Ἰεοθεν 43, 16. [30]. 54, 9. 62, 4. 14. 63, 12.
 Ἰεοκυβέρνητον: τὸ Ἰ. κράτος σου 106, 10.
 Ἰεοπρόβλητον [106, 23].
 Ἰεός: 85, 3. [43, 27. 81, 13. 83, 17. 126, 25. 129, 18]. θεῖ 27, 2. ἀπὸ θεοῦ [54, 26. 62, 20. 118, 25]. ἐκ Ἰ. 63, 16. [30. 81, 17. 112, 23]. ἐπὶ θεόν 32, 6. παρὰ θεοῦ [63, 17]. 64, 13. [29]. 119, 1. [118, 26]. σὺν θεῷ 129, 14. — ὁ θεός: 26, 17. 43, 12. [52, 24. 54, 24. 34. 62, 20. 64, 19. 27. 65, 17]. 70, 6. [19]. 72, 11. [23]. 74, 4. [21]. 76, 8. [23]. 81, 2. [18. 85, 17]. 105, 2. [13]. 121, 11. [24]. 124, 1. 4. [15]. 126, 8. 13. [21. 127, 15. 18. 129, 23]. ἀπὸ τοῦ θεοῦ [63, 27]. ἐπὶ τῷ θεῷ 52, 5. 125, 12. ἐπὶ τὸν θεόν [32, 21. 125, 27. 29].
 Ἰεραπεῖαν 22, 2. [18]. 49, 8. [26]. 105, 13. [29. 108, 26]. 109, 1: 9. [127, 16].
 Ἰεραπεύειν: Ἰεραπέυον 63, 5.
 Ἰεραπειυτική 110, 3. [14].
 Ἰερίζειν: Ἰερίζοντο 55, 5.
 Ἰερισμῷ 55, 17.
 Ἰεριστής: Ἰεριστῶν 55, 6. [24].
 Ἰερμός 2, 13: [54, 33]. — Ἰερμῶς 129, 6. [22].
 Ἰερμότητα 3, 11. Ἰερμοτάτως [22].
 Ἰέρος: Ἰέρος [55, 23].
 Ἰεωρεῖ [46, 24]: [56, 20]: [104, 16].
 Ἰεωρία: Ἰεωρίας [20, 28. 29, 14].
 Ἰηλῆς: τῆς - τοῦ - μαζοῦ Ἰ. 115, 1.
 Ἰηλυκός: τὸ Ἰηλυκόν [55, 28].
 Ἰηλυμανής 13, 5. 47, 5. [23].
 Ἰῆλυσ: Ἰῆλυ 99, 3. [16]. 102, 6. [21]. ἡ Ἰῆλυσ [55, 30: 56, 20. 22].
 Ἰήρα: Ἰήραν 25, 1. 4.
 Ἰήραμα 49, 13.
 Ἰηραῖσθαι 78, 4.
 Ἰηρατικῶν κυνῶν 28, 10.
 Ἰηρεύειν: Ἰηρευσον 25, 6.
 Ἰηρευτής 28, 8: 29, 5. 7. 9. [26].
 Ἰηρίον: Ἰηρίω [51, 30].
 Ἰηριώδους ἀποφάσεις [61, 20].
 Ἰησαυρίζειν: Ἰησαύρισε 62, 11.
 Ἰησαυρός: 86, 8. 87, 12. 88, 11. [13, 26]. 90, 11. [23. 27]. 125, 10. [25].
 Ἰλίβειν: Ἰλίβε [13, 25].
 Ἰνήσκειν: τεθνήκασιν 80, 3. τεθνήκω 12, 9.
 Ἰόρυβος: 26, 1. [18. 19]. 51, 10.
 Ἰρασέως 23, 11. 48, 17. 56, 6. 64, 6.
 Ἰράσος: 24, 1. [23, 32]. 26, 12.

θρηνοῦσα 25, 9. [25]. ἐθρήνει [84, 25].
 θρηνοδοῦσα 89, 8.
 θριαμβεύσῳσι 111, 6.
 θροεῖσθαι: θροούμενος 117, 3.
 θρόνος: θρόνου 73, 15. [26].
 θρυλλομένου 60, 9.
 θρύμματος 70, 3. θρύματος [17].
 θυγάτηρ 25, 11. [26]. 39, 14. [29]. 40, 1. [27].
 θυγάτερ 32, 10. [26].
 θυμηρες 7, 4. 63, 12.
 θυμός: 5, 4. [21]. 11, 1. [19]. 23, 9. [24. 26. 27. 29. 25]. 40, 8. 42, 16. 64, 7. 74, 15.
 θυμωθεῖς 46, 7. 74, 15. [31].
 θύραν: τὴν θ. τοῦ οἴκου [52, 28]: 45, 13. [30].
 τὰς θύρας τοῦ κάστρου [42, 19]: τῆς θύρας [110, 16].
 θυρίς: 55, 7. 8. 9. 16. 56, 1. 9. [25]. 107, 7. 11. 14. [21. 25. 27].
 θωπεῖαις 105, 14.
 θωπευτικῶς 10, 4.

ἰατρείας: τὰς ἰ. ἐποίουν [63, 22].
 ἰατρύσης [100, 22].
 ἰατρικῆς τέχνης 62, 8. τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην [5, 18]. ἰατρικὴν ἐγνώριζε [62, 26].
 ἰατρός: 5, 2. [21, 27. 30. 49, 25 bis. 30. 32]. 127, 10. [24. 128, 12]. — cf. ἰητρός.
 ἴδε: v. ὄρᾶν.
 ἰδέαν: γλαυκοειδεῖς κατὰ - τὴν αὐτῶν ἰ. 102, 7.
 ἰδεῖν: v. ὄρᾶν.
 ἰδίχ λέγει [7, 25].
 ἰδικήν: τὴν ἰ. σας φωνήν [88, 13]. ἰδικοῦ σα θελήματος [18].
 ἴδιος: 11, 13. [29]. 13, 8. 15. [14, 32]. 16, 16. 17. 17, 7. 31, 5. 35, 3. [20. 53, 24]. 55, 9. [65, 29]. 67, 5. 69, 6. 71, 2. 77, 13. 78, 6. 85, 10. [92, 22]. 93, 5. 94, 9. [96, 25]. 101, 15. 105, 9. [27]. 119, 1. [120, 22. 126, 25]. — ἰδίως [67, 23].
 ἰδιώτης: [5, 23. 120, 26. 122, 20. 125, 18].
 ἰδιωτικόν 122, 8. — ἰδιωτικῶς 120, 12. 123, 2.
 ἰδοῦ 24, 7. 26, 4. [43, 27]. 49, 13. [31]. 50, 15. [32. 68, 19]. 87, 4. [14]. 90, 9. 94, 14. — ἰδοῦ, ὡς ὄρᾶς 95, 12. [25]. 118, 2: [14]. 43, 11. 68, 1. — καὶ ἰδοῦ [24, 23]. 42, 7. [23]. 58, 9. [20]. 69, 3. 118, 5: [16].
 ἰητρός 21, 11: 14. 49, 7. 7. — cf. ἰατρός.
 ἰθύφαλλος: 64, 4. 5. 12. 14. [28].
 ἰκανός: 43, 2. 75, 10. 99, 7. [20].
 ἰεσείας: δέδωκε κατὰ - τὰς - ἰ. [62, 21].
 ἰκετεύω [62, 22]. ἰ. ἴνα [90, 22].
 ἰκέτης: Χριστοῦ θερμός - ἰ. 2, 13.
 ἰλιγγίασα 25, 14.
 ἰμάτιον [48, 22]. ἰμάτια 11, 7. [24. 42, 33. 43, 20. 86, 19. 97, 22: 127, 16].
 ἰμείρεται: θέλει καὶ ἰ. 7, 6.
 ἴνα: δεῖ προσμιλεῖν, ἴνα μὴ - ἀνγλίσκωσιν 5, 5:

[23. 12, 31. 51, 17]. 90, 2. [98, 14]. 128, 6. [16]. — παρέδωκεν, ἴνα - γένηται [4, 19]: 15, 18. [34. 42, 22. 51, 17. 55, 26. 92, 18]. 104, 3. [18]. — ἀπόδος - ἴνα - διαλυθεῖν [58, 19]: [10, 21]. — πεινᾶς; ἴνα σοι δώσω τι φαγεῖν [68, 33]. — αἵτησαι - ἴνα - ἐπιτρέψῃ 25, 1. — δεόμεθα ἴνα [15, 22]: [51, 25]. ζήτησον - ἴνα [24, 33]. ἰκετεύω ἴνα [90, 22]. — θέλῃς ἴνα [89, 26]: 102, 5. [19]. 121, 6. [18]. εἶπον - ἴνα [56, 20]. πρόσεχε ἴνα [97, 23]. τοῦτο - δέον - γενέσθαι ἴνα 111, 3: [12]. τὴν ἐντολήν - ἴνα [78, 26]. τοῦτο - σημεῖόν ἐστι - ἴνα [101, 17]. — ἴνα τί 7, 17. 26, 12. 36, 7. [23]. 64, 16. 76, 17. ἴνα τί λοιπόν 10, 10. [26. 41, 30]. ἴνα καὶ τί λοιπόν 41, 15. ἴνα τί τοίνυν 45, 1. [44, 33].
 ἴός: 79, 15. 80, 1. 11.
 ἴπος: 25, 18. [31. 33]. 26, 7. [22. 23]. 27, 7. [20]. 31, 12. [25. 37, 21].
 ἴσος: [51, 29. 56, 28. 101, 18. 121, 21]. ἴσα κατέπτη τοῦ τζουκαλίου [79, 28]. κατέβη ἴσα εἰς τὸ στόμα τοῦ τζουκαλίου [30].
 ἰσόσταθμος: 94, 13. [27]. 101, 4.
 ἴστησιν 107, 10. ἔστησε [24]. τὴν ἀλήθειαν στήσης [35, 35]. — ἴστανται (= ἐστήκασιν) [87, 15]: ἴσταται 24, 1. — ἴστατο βλέπων (= ἐστῶς ἐνητένιζεν) [53, 33]: 8, 14. [30. 32]. 44, 8. [24]. ἐπὶ πλέον ἴστατο ἀναγκάζον (= ἐνέκειτο ἐκβιάζων) [89, 22]: [23, 32]. — ἴστατο (= ἔστη) [53, 36].
 ἰστάμενος - ἔβλεπε (= ἐνατενίζων εἰστήκει) [95, 19]: 8, 16. 72, 1. [71, 30. 129, 27]. — ἔστη 29, 3. 54, 1. [98, 18]. στήθι [8, 26. 97, 24]. στάς 97, 12. 98, 5. ἐστήκασιν 87, 4. εἰστήκει 95, 6. ἐστῶς 53, 15.
 ἰστόρησεν ἐν τοῖς τοίχοις - ὅσα διδάξαι - ἔμελλε [6, 24]: [119, 26]. ἰστόρηται [6, 27]. ἰστορηθέντα 6, 14. [29]. — ἰστορίαν [119, 27].
 ἴσχας (ἦσκαας?) τῆς ἐκ ξύλου γενομένης [77, 22. 23]. (v. Ducangii Gloss. s. ὕσκα et John Schmitt, Üb. phonetische u. graphische Erscheinungen im Vulgargriechischen, p. 26).
 ἰσχύεις [10, 30]. ἴσχυεν [27, 19]. ἴσχυσε 108, 1.
 ἰσχυρά 29, 7. ἰσχυροτάτην 107, 10. — ἰσχυρῶς [56, 22. 64, 22. 80, 27]. 96, 4. [19. 100, 20]. 102, 8. [22]. ἰσχυροτέρως [42, 32].
 ἴσως 31, 14. [26. 46, 30]. 99, 3. 14. [26]. 117, 6. 120, 9.
 ἴταμός: ἰταμοπάτης 9, 12. 61, 4.
 ἰταμότητι: ἀναδεία καὶ - ἰ. 41, 17.
 ἴταμῶς 125, 3.
 ἴχνησιν 15, 10. ἴχνη [27].
 καγκέλων: τῶν τοῦ παλατίου κ. [13, 24].
 καθά 60, 12. καθὰ δὴ καὶ 90, 6. καθὰ καὶ 64, 2. 10. 91, 2.
 καθάριρειν: καθαρθέντες 85, 5. [19].
 καθάπερ 5, 7. 23, 10. 47, 18. [84, 29].
 καθαρίζειν: ἐκαθαρίσθησαν [85, 21].

καθαρός: καθαρούς ἄρτους 20, 9. [26]. ἀγάπην - καθαρὰν [42, 25]. καθαρῶς γνώμης [125, 21]. ἄλευρον - καθαρώτατον 21, 11. [27]. κ. κόσκινον 31, 10.

καθαρότητι 20, 11. [27].

καθαρῶς [35, 34. 38, 18].

καθέδρας: ἐπὶ τῆς βυβαλικῆς κ. 73, 18. [30]. ἢ κ. ἀμέριμος 129, 10.

καθεζομένους 95, 5. [18]. ἄσιτος ἐκαθέζετο 66, 14. ἐκαθέσθη 50, 7. ἐκαθέσθη [66, 28]. καθέσθη [53, 22]. ἐκαθέσθησαν 95, 11. καθέσθητι 48, 7. καθεσθῆναι 41, 9. [25]. καθεσθίεις 14, 9. [25: 79, 23].

καθεκάστην 20, 13.

καθελοκομένης 91, 5. — καθελεχθείς (κατα-ελεχθείς) [41, 20].

καθεύδοντα 46, 9. καθευδούσης 58, 3.

καθηγητής: 91, 13. 97, 4. 6. 11. 14. [17]. 98, 7. 10. 13. [20]. 99, 6. 9. 13. [22. 26]. 100, 6. 12. [18. 23]. 101, 12. 14. [24. 25]. 102, 13. 103, 3. [19].

καθησθαι [28, 23. 57, 28]. κάθηται [41, 19]. κάθου [48, 24]. ἐκαθήμην [25, 27]. ἐκάθητο 69, 11. [121, 24]. καθήμενος 66, 1. 5. [129, 27]. ἦν κ. [66, 22]. τοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ καθημένους [80, 19]. τῇ οἰκίᾳ καθημένους [45, 28].

καθίσαι [65, 26. 111, 14]. ἐκάθισα [50, 26]: [52, 33. 53, 31. 69, 30. 75, 32]: [95, 24]. κάθισον [66, 19]. καθίσας [6, 25. 8, 32]. κεκάθικεν 53, 14. κεκαθικότες 8, 18.

καθιστᾶν 21, 9. καθίστα 115, 7. καθιστῶν 5, 13. καθιστῶντες 21, 5. καταστήσω 39, 2. [18]. κατέστησε 83, 2. [18]. καταστήσαι [82, 21]. καταστήσας [104, 26]. καθίσταται 109, 2. 127, 9. καθέστηκα 69, 2: 7, 4. 10, 5. 47, 11. 49, 7. 67, 14. 78, 2. 14. 79, 2. 81, 3. 105, 9. 124, 3. 125, 1. 126, 8. 129, 6: 96, 15. καθεστάναι [81, 15]. καθεστηκότες 76, 12. κατέστης 7, 18. καταστάς 73, 11. καταστᾶσα 11, 5. 106, 4. καταστήναι 82, 6.

καθό 75, 4.

καθόλου [11, 34. 24, 24. 82, 20]. τὸ κ.: [17, 31. 80, 29]. 82, 5.

καθομολογῶ 106, 8. [21].

καθορᾶς 68, 1. καθορῶν 101, 11. κατίδη 48, 8. κατιδεῖν 26, 2. καθορᾶσθαι 36, 5. [22]. καθορᾶται 38, 10. [26].

καθότι 55, 16. 76, 3. 77, 3. 103, 13. [28]. 128, 4. καθρέπτῃν (= κάτοπτρον) [17, 24].

καθυβρίζει 64, 7. [22]. καθυβρίζων 23, 9. [32]. 24, 1. καθύβριζεν 23, 11. [27].

καθυποισχνεῖσθαι: καθυπόσχωμαι 5, 10.

καθυποβάλλῃ: καταδίκη τινὰ κ. 123, 8.

καθώς [5, 24. 7, 23. 18, 21. 20, 31. 21, 25. 40, 27. 50, 35]. 66, 4. [21]. 67, 9. [17. 24. 74, 34]. 75, 1. [30. 78, 28. 91, 15]. 95, 10. [112, 16. 118, 14. 26]. 121, 6. πρᾶξον - καθὼς ἂν εὐδοκήσεις 106, 9.

καί passim. — ν. κἄν. — καὶ ἐγώ [36, 28. 68, 2. 88, 15. 104, 23. 105, 28. 110, 18]. κἀγώ 11, 14. [21, 31]. 27, 11. [24]. 30, 11. 35, 7. 36, 13. 49, 11. 54, 7. [24. 69, 19. 76, 20]. 88, 5. [19]. 95, 7. 96, 10. 99, 10. 100, 9. [20]. 101, 3. [17]. 102, 4. [19]. 103, 15. [29]. 104, 8. 109, 6. 110, 1. 7. καὶ ἐμοῦ [50, 26]. κἀμοῦ 13, 14. [31]. καὶ ἐμοί [9, 30]. 67, 16. κἀμοί 40, 6. [54, 24]. 79, 4. καὶ ἐμέ [103, 19]. κἀμέ 10, 16. [32. 23, 25. 69, 23. 73, 22]. 74, 2. [79, 19]. 103, 4. 116, 7. καὶ ἐκ [30, 25. 55, 12. 104, 31]. κἄκ [43, 29]. κἄκεῖ [52, 27]. καὶ ἐκεῖνος: [10, 32. 58, 17. 87, 15]. κἀκεῖνος: 7, 14. 10, 15. 26, 1. 15. [29, 17]. 32, 16. 41, 5. [21]. 46, 1. 49, 7. 50, 5. 59, 12. 63, 9. [24]. 66, 11. 69, 10. 73, 3. 74, 11. 79, 5. [20. 29]. 82, 3. 87, 5. 90, 10. 95, 6. 96, 4. [19]. 102, 13. 14. 109, 9. 10. 110, 3. κἄκεῖσε 6, 14. — κἀντεῦθεν: ν. ἐντεῦθεν. — θάτερος τῶν - φιλοσόφων ὁ καὶ πρῶτος 12, 17: [33]. τούτους - μετὰ καὶ τοῦ Συντίπα παραστησάμενος 76, 11. — καὶ πῶς 52, 8. [25. 93, 23]: 36, 2. [19]. καὶ τίς: [28, 18. 32, 24. 68, 34]. 83, 8. [24. 127, 14]. — ὁ μὴ συνιείς - καὶ μὴ πειθόμενος 126, 5. — cf. ἀλλά, ἅμα, αὐτίκα, γάρ, γε, δῆ, διό, εἰ, εἴτε, εἰθούτως, ἔνθα, ἰδοῦ, ἴνα, καθά, μάλα, μὴ, μόνος, θῆεν, ὅποτε, ὅς, ὅστις, ὅτε, οὗτος, τάχα, τε, ὡσπερ.

καίονται [92, 27]. καιομένης [60, 14]. ἐκαύθη [50, 27]. καυθέντα [28].

καιρίαν - τὴν λύπην 55, 3. — καιρίως 70, 5.

καιρός: 6, 4. [20]. 7, 2. 13. [30]. 8, 2. [21, 10, 26]. 15, 3. [20. 22, 28]. 38, 8. [42, 34]. 55, 5. 11. [23. 29. 74, 26. 77, 17]. 104, 12. [28]. τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ [22, 27]. ἐν καιρῷ [127, 21].

κακεργάτας: τοὺς κ. διασύρει 2, 16.

κακία: [22, 25]. 26, 15. [30]. 35, 4. 8. [25].

κακογνώμου γυναικός [55, 18].

κακοποιήσαντι 121, 5.

κακός: [35, 21. 23. 36, 22. 60, 20. 65, 28. 67, 28. 68, 6. 8. 69, 19. 71, 21. 75, 24. 78, 24. 96, 27. 114, 12. 20. 120, 19. 121, 20. 123, 23. 125, 14. 14. 128, 16]. κάκιστος: [11, 23]. 27, 7. [20]. κακόν [42, 23. 51, 27. 59, 15. 71, 15. 111, 16. 114, 13. 115, 15]. 120, 6. [19. 121, 18. 123, 23].

κακότροπος: 59, 9. 65, 8. [22]. 72, 15. 75, 8: 24, 13. [29]. 124, 1. 129, 15. — κακοτρόπως 123, 3. [13].

κακουργίαν - διαπράξεται 114, 2.

κακοῦργος: 61, 7. [23]. 114, 1. [12].

κακῶς [11, 33. 70, 17. 121, 17]. 124, 5.

καλεῖν 16, 6. [23]. 77, 10. [125, 18]. καλεῖς [85, 18]: 24, 4. 45, 14. [31]: [123, 12]. ἐκάλει 41, 6. ἐκάλεσε [50, 37. 66, 27 bis. 91, 23]. κάλεσον 21, 3. 72, 1. [17]. καλέσας 8, 13. [29. 13, 27]. 51, 1.

κέκληκεν 66, 11. 79, 8. κκλησθαι 30, 4. καλοῦνται [51, 30]. τὸν θάνατον - καθ' ἑαυτοῦ ἐκαλεῖτο 22, 2. — ὅστις δαίμων - ἐκαλεῖτο πνεῦμα πύθωνος

[62, 24]: καλουμένου 30, 7. [21] κληθείσιν 79, 10. κεκλημένων [23, 24]. καλεσμένοι [69, 29].
καλλιεργείν: ἀγρόν - κ. 15, 9: καλλιέργου [26].
καλλιῶν [49, 25]. κάλλιον [94, 18]. καλλιωτέραν [126, 15].
κάλλος: κάλλει 13, 7. [25, 20, 28, 78, 21].
καλλοπίζειν: κεκαλλωπισμένην [42, 26].
καλλοπισμού [43, 19].
καλοκαρδία: τοῖς λόγοις - κ. [63, 28].
καλόφουν καὶ γνωστικόν [83, 16].
καλός: [10, 31, 21, 22, 29, 21, 49, 24, 51, 28 bis, 64, 24], 67, 24. [69, 19, 108, 23, 26, 119, 17], 124, 14. [26, 125, 28, 126, 19, 127, 23].—v. καλλιῶν.
καλύψει [129, 18]. καλυψάμενος 50, 7: 47, 16. καλυφθεῖη 129, 3. κεκαλυμμένην 57, 11.
καλῶς 2, 18, 4, 2, 6, 12. [27, 10, 29, 26, 31], 27, 1. [29, 17], 48, 15. [30, 49, 23, 50, 34], 55, 13. [30, 68, 34, 69, 18], 76, 6. [21, 82, 25, 86, 22, 94, 28], 99, 14. [26, 120, 24, 121, 13], 123, 3, 6. [13, 124, 26].
κάμινος: 60, 1. [14], 93, 10.
κάμινεις 47, 10. καμών [14, 22].
κᾶν: ψεύδονται, κᾶν - προσποιῶνται [27, 25]: [100, 22, 122, 18], 127, 11. [128, 11 bis]. — κᾶν - εἴη συνετός - μεθέλεται 77, 12: 128, 10, 105, 10. — ἐκείνω - προσανέχουσι, κᾶν ιδιωτικῶς - ἔχει 123, 2: [105, 26, 127, 24, 128, 1, 20], [77, 24 bis]. μέγα χάσμα ἐστὶ, κᾶν καὶ ἴσην ἔχουσι τὴν ὁμοιουμίαν [51, 29]. μήπω εἰδὼς κᾶν θανάτου ὁ παῖς ἔνοχος κᾶν ἀθῶος πέφυκε 55, 2: 62, 3. [18], 38, 1, 51, 6 sq. — εἴπως - κινήθει καὶ γνῶς κᾶν αὐτὴ 10, 5: [21]. — κᾶν ὑμεῖς - λαλήσατε [9, 18]: [4, 18, 106, 16]. — κᾶν γουὺν ὑμεῖς - προσφθέξασθε 9, 2: 97, 2. — οὐδὲ κᾶν κλεψίαν ἐποίησε [118, 16]. οὐκ ἂν ὑπέμενον κᾶν ἀκοῆ - ἀκούσαι [42, 31].
κάρια [= κάρυα] 90, 2.
καρδία: 10, 2. [19], 12, 1. [11, 34, 13, 26, 16, 30], 37, 13, 38, 12, 39, 16, 40, 5. [21, 24], 48, 18. [33], 54, 11. [28, 33], 60, 6. [17], 93, 14. [25], 102, 1. [16], 103, 11. [26], 104, 9. [24], 105, 1. [17], 107, 1. [16], 110, 2, 4, 9. [14, 15, 19], 127, 6. [20], 129, 7. [23].
καρπώσασθαι 103, 16. [30]. ἐκαρπώσατο 4, 5. [20].
καρτέρησον - ἄχρισ - γινώσμαι [33, 24]: καρτέρησω [34, 24]. καρτερῶν - τὸν σύμβουλον [33, 28].
κάρυα [90, 16]. — v. κάρια.
κάστρον [92, 16: 42, 19, 60, 21, 110, 16].
κατά I) cum gen. ῥίπτει - ἐαυτὴν κ. τοῦ ἐδάφους 27, 5, κ. γαστρός ἔχεις 34, 18. κ. τῆς συκῆς ἐπαναβάντα [44, 20]. — ὄφιν - κ. τοῦ παιδὸς ἔρποντα 46, 2: [18]. — χώρει κ. τῆς ἐμῆς ζωῆς [4, 28]:

[35, 28]. — ἐπιβουλήν - κ. τοῦ πατρὸς - ἐκμελετήσω 10, 15. [31]: 3, 7, 11, 6, 17. [23, 33], 12, 2, 6. [19, 23, 16, 18], 19, 13. [28], 20, 1. [18], 29, 9, 35, 10, 38, 1. [18], 42, 10, 16, 18. [26], 46, 7, 54, 13, 56, 5. [62, 18], 64, 7. [23, 30], 74, 14. [30, 107, 19, 24], 118, 10. [22], 120, 7. [20], 125, 12. [27]. τὸν θάνατον - κατ' ἐαυτοῦ ἐκαλεῖτο 22, 2. δεήθητι τοῦ πατρὸς σου κατ' αὐτοῦ 26, 15: 17. κατὰ - τῶν ἐχθρῶν - νίκην - δόψη 32, 6: [22, 23]. κ. τῶν φιλοσόφων περιγενέσθαι 54, 8. τοιαύτην μοι δίκην κατὰ τῶνδε - βραβεύσεις 52, 6: 7. [23, 24], 32, 7. — μηδενὸς τὸ κατ' ὄλου γινώσκοντος [94, 24]. cf. καθόλου. — II) cum acc. passim. κατ' ὅσιν αὐτῶν διήρχετο 50, 20: 87, 4. [15]. κατὰ διήμετρον - καλῆς γυναικὸς καὶ χείρονος μέγα χάσμα ἐστὶ [51, 28]. κ. τὸ παρὸν [84, 18]. κατ' ἀρχάς 60, 4. κατὰ μόνας [9, 30, 105, 28, 29]. v. καταμόνας. — γλαυκοειδεῖς κ. - τὴν - ἰδέαν 102, 7, κ. τὸν βίον εὐπραγῶν 122, 10. κατὰ τι ἄνισος [101, 19]. οὐ κ. τι τοῦτον ἐλυμήνατο 15, 14. [30]: 80, 8, 81, 7, 18, 11. [27, 124, 19], 46, 9, 106, 8, κ. τοῦτον τὸν τρόπον [54, 23]: 6, 121, 3. κατ' εἰρωνεῖαν 67, 14. κατὰ συναρπαγὴν 35, 16. [34]. ἔχουσα φίλον κατ' ἔρωτα [22, 26]. κατὰ τινα τύχην 51, 5. κατὰ κράτος 18, 9, 98, 2, κ. τοὺς ἄνδρας συναφθῆναι 36, 14: 37, 5, 103, 3. [20], 117, 1. τοῖς ἐχέφροσι κ. σέ 129, 12: 35, 1, 16. [33], 37, 15. [31], 14, 2. [19]. Συντίπα κ. Σύρους - αὐτὴ πέφυκεν - δέλιος 2, 2. τὰ κατ' αὐτὴν [16, 31]: 23, 7. [23], 42, 12, 47, 2, 52, 8. [25], 92, 9. κατὰ φόβον ὑποστειλαμένη 105, 6, κ. λήθην 50, 7. κατὰ τί ἐσιδέρωσάν με; [68, 29]. τὰ - ἀποραινόμενα κατ' ἐμέ 107, 5.
καταβάς [79, 27]. κατέβη [29].
καταβιβρώσκειν: κατεβρώθη 33, 11. [27].
καταβοῶσι 15, 2. κατεβῶων [19].
κατάβρωμα 53, 6.
καταγαγόντος αὐτὴν τοῦ ἵππου 25, 18. [33]: κατήγαγεν 26, 7. τὴν κόρην ἐκ τοῦ ἵππου κ. [22].
κατάγελων: τὸν κ. ἐπισπάσασθαι 60, 2.
καταγλαΐσας 119, 12.
καταδακῶν 46, 4. [20].
καταδαπανᾶν: κατεδαπάνα [13, 25].
καταδεῖν: κατέδησε 30, 14. [28].
καταδέσμους 31, 7.
καταδικάζειν 16, 3. κατέδικασε 12, 10.
καταδίκη: [12, 31, 44, 33], 45, 1, 123, 8.
κατάδικον: τὸν ἄπιστ' γεγονότα κ. 18, 17. [33].
καταδίωξον ὅπισω - τοῦ ὀνάγρου 25, 5. [22].
κατεδίωκε τὸν ὄναγρον 6.
καταθελχθεῖς 41, 4. [20?].
καταθρασύνεται: τῆς γυναικὸς κ. 64, 15.
καταθύμια: τὰ κ. σοι διαπράξωμαι 47, 15. ἐκπληρῶσαι - τὰ τοῦ ἀνδρὸς κ. 30, 16.
καταικίζειν: κατήκισε 49, 3.
καταισχυνθήσεται: 60, 7.

κατακαίειν: κατέκαυεν 48, 7. [24].
κατακαλλύνειν: κατεκάλυψε 40, 15.
κατακαλύπτειν: κατεκάλυψαν 57, 10.
κατακλιθῆναι [94, 26]. κατεκλίθη 48, 14.
ἐαυτήν - κατέκλιεν [108, 20].
κατακλύζοντα 19, 4. κατέκλυζε [20]. κατακλύσας 6. [22].
κατακοιμίζεις 26, 13.
κατάκομον: τὸ -σῶμα ἰθυράλλοις κ. γέγονεν 64, 5. ἀγχινοῖα κατάκομος 45, 1. 83, 7.
κατακόρωσ 69, 3.
κατακόσμησον 40, 13. [30].
κατακραυγάζειν: αὐτοῦ κατακραύγαζε 42, 17.
κατακρίνων 126, 3. [16].
κατάκρισις 43, 16. [31].
κατάκριτος 56, 14. [30].
κατακρύψω 8, 6. [24]. κατέκρυψε 77, 6. κατακρυβέντος 23, 16.
καταλαμβάνειν: τῆς ὁδοῦ - κ. 42, 2. εἰς τινα κώμην καταλαμβάνουσιν 86, 3. τὰ διδαχθέντα - κατέλαβον 104, 13. [29]. τὰ ἐκεῖσε κατέλαβεν 23, 1. κ. αὐτὸν εἶναι ἄγνωστον [67, 29]. ἐπὶ τι κατέλαβον πανδοχεῖον 52, 10. σύκον ἐκ τοῦ πίδακος καταλαβεῖν [44, 23]. κ. - τὰς θύρας [42, 19]. καταλαβὼν - τὰ ἐκεῖσε 53, 19. 92, 4. καὶ τινα πόλιν κ. 20, 7. εἰς τινα πόλιν κ. [24]. καταλαβόντες ὡς [12, 24]. νυκτός - καταλαβούσης [52, 27].
καταλαμπρύνας 6, 10. [24]. κατελάμπρυνε 40, 14. [119, 26].
καταλείπειν: κατέλειπεν [15, 20]. κατέλιπε 96, 12. [25]. καταλιπὼν 33, 9. [25]. καταλιπεῖν 54, 18. 66, 8. 93, 8. καταλείψει [37, 24]. καταλέλοιπε 15, 4. κατελείφθη 51, 7. καταλειφθὲν 57, 9.
καταλιμπάνεται 56, 7.
καταλύει - παρ' ἐκείνη 47, 6. ὡς εἰς ξενοδοχεῖον κ. ἐν τῷ οἰκήματι [25]. κατέλυσε παρά τινι - γυναικί 94, 11. χωρίον - ἐν ᾧ - κατέλυσε 66, 10: 20, 8. [24]: κατέλυσαν 52, 11.
κατάλυμα: 25, 17. 18. [32]. 26, 2. 6. [21]. 57, 5. 6.
κατάλυσιν: ἔξω τῆς πόλεως τὴν κ. ἔθετο 92, 4: 86, 4.
καταμαθὼν [7, 31].
καταμελήσας 15, 4.
καταμόνας 9, 16. 78, 4. 105, 13. — cf. μόνος.
καταναγκάζειν: κατηνάγκασε [22, 30]. 93, 7. [19].
κατανοεῖν [104, 19]. κατενόησας 70, 13. [25]: 52, 18. [30]. κατανόησον 14, 2. [18]. κατανόησαι 14, 3. 65, 14. 67, 8. κατανόησας 7, 15. [52, 33].
καταπαύειν: καταπάτας καὶ - ὄφιν ἐπιφερόμενος ἐπὶ τὴν χύτραν κατέπαυσε 79, 14.
καταπεΐθειν: καταπέσεις [38, 32]. καταπέσις [47, 30].
καταπειθῆ: εὐήκοον καὶ κ. 5, 12.

καταπέτεσθαι: κατέπη [79, 28]. καταπτῆς 13.
καταπιεῖν 95, 13. 99, 13. 102, 12. καταπίομαι 100, 2. τῇ ἀνίᾳ καταποθείς 12, 2: [19]. 37, 13.
καταπίπτειν: καταπέπτωκε 10, 13.
καταπληττόμενος 8, 19. καταπλαγαίς 11, 16.
καταπλαγεῖσα 40, 4. [23].
καταπολύ [65, 22]. — cf. πολύς.
καταπονηθεῖς 104, 4.
καταπραύνεις [26, 27].
κατάρα: κατάρας [40, 27].
καταρᾶσθαι: κατηράσατο ταύτην 39, 16. [31].
κατάρρατος 18, 16. [32]: 56, 13. [29]. 64, 9. [24].
καταρχάς: v. ἀρχή et κατά II.
κατάρχεσθαι: κατάρχασθαι 118, 4.
κατασκευάζειν [22, 17]. 59, 1. [13]. κατασκευάζει [39, 21. 120, 19]. κατεσκεύαζεν [21, 22: 25]. κατεσκεύασεν [3, 18]. 43, 4. κατεσκεύασαν αὐτὸ εἰς εἶδος - ἐλέφαντος [57, 21]. κατασκευάση [51, 18]. κατασκευάσασα [58, 23].
κατασκευή: [59, 18. 67, 28. 72, 24. 105, 24].
κατασκηνοῦν: κατεσκήνωσεν [92, 18].
κατασπεῖραι: ἀγρόν κ. 57, 2.
καταστάζειν: κατέσταζεν 17, 12.
καταστάσει 70, 7.
καταστρέφειν: τὸν - βίον κατέστρεψε 37, 14: [30].
κατασφαλίσαι 52, 11.
κατατάσσειν: κατέταξεν 40, 15.
κατατιθέναι: καταθεμένης 57, 13.
κατατολμᾶν: τῆς ἐνθάδε κατετόλμησεν εἰσελεύσεως 117, 5.
κατατραυματίσαι 11, 13. κατετραύματισεν [29].
καταφαγεῖν: v. κατεσθίειν.
καταφέρεισθαι: ὑπετόν κ. 17, 14. νιφετῶν καταφερομένων 56, 8. κατηνέχθη 18, 5. [22]. κατενεχθείσης [56, 24]. — τῇ λύπῃ καταφερομένη [42, 32].
καταφεύγειν: κατέφυγεν 23, 15. [29].
καταφλεχθεῖς [33, 29].
κατάφοβος 31, 3.
καταφρονεῖν [28, 14].
καταφρονητής: [42, 23].
καταχρῶνται 93, 10.
καταψεύδεσθαι: κατεψευσάμην 106, 6.
καταψηφίζεται 12, 3. κατεψηφίσατο 7.
κατέδοντο: ὄφα ἀφελόμενοι κ. 57, 7. — cf. κατεσθίειν.
κατεῖπον [106, 20]. κατεποῦσα 77, 15.
κατεξανέστη: τῆς γυναικός κ. 14, 13. [28].
σου - κατεξαναστήσεται 19, 8.
κατεπαρθεῖς [19, 24].
κατεπέγουσαν 65, 13. κατεπέγου 5. κατεπειγόμενον 84, 1.

κατέρχεσθαι: κατήλθον [86, 16].
κατεσθίειν: κατήσθιεν 107, 8. κατέφαγε [44, 23: 57, 24]. — cf. κατέδοντο.
κατευθύνουσαν 34, 11.
κατέχει [69, 14]. κάτεχε 15, 15. κατέχουσα 32, 4. [20]. 43, 11: 34, 5. 74, 15. 89, 13: [29, 15].
κατέσχε 22, 14. 29, 5. [19]. 49, 14: 57, 6. κατασχών 53, 12. 100, 9. κατεχόμενος 34, 3: 46, 1. κατείχετο 11, 14.
κατηγόρησα [106, 20]. αὐτοῦ - κ. 7: κατηγοροῦσα [77, 27]: κατηγορήσας [101, 20]. — μὴ κατηγορήσῃς με [85, 24]. τὴν ἐκάστῃ κατηγορούμενα 16, 1. τὰ κ. κατὰ τινος [18]. ἐαυτὴν κατηγορηθῆναι 17, 5.
κατηγορία: 12, 9. [26. 17, 20. 71, 19. 111, 10]. 120, 10.
κατηφής 7, 17. [33].
κατισχύσει 27, 3. [17].
κατοικεῖν: κατοικούν [62, 28]. κατοικούντες [93, 21]. κατώκει [55, 22].
κατοίκησιν 47, 2.
κάτοικοι 29, 8. [24]. 69, 9: 93, 7. 95, 1.
κατοικτείρω 94, 2. κατώκτειρε 34, 5. κατοικτεϊρε 22. κατοικτεϊρας 25, 15. 89, 8.
κατόπιν 39, 7. 40, 3. 55, 5.
κάτοπτρον 17, 10.
κατορθοῦ [39, 19]. κατόρθωκας 100, 12. κατόρθωσας [23].
κατορθώματα [31, 28].
κατοφλίου: τῆς φλοιῆς τοῦ κ. [108, 20].
κάτω [24, 20. 27, 18. 44, 22. 53, 36. 54, 21].
κατωδύνου καρδίας 39, 16.
κάτωθεν 44, 8. [22. 24]. 54, 1.
καύσιμος: 93, 9. [22].
καυστικός: 5, 4. [21]. 59, 11.
καυῶσαι: μηκέτι κ. περιγενέσθαι [69, 21].
καφούρας: οὐδὲν ψυχρότερον τῆς κ. 77, 9.
κεῖται [118, 25]. κείμενον 14, 10. [26]. 46, 10. [24]. 48, 16. [31]: 69, 11. [30. 108, 21. 22]: 117, 9.
κελευεις 19, 17. [32]. κελεύει 18, 13. [30]. 24, 10. [25]. 27, 15. [27]. 32, 2. [29]. 35, 12. [29]. 43, 7. [22]. 44, 13. [29]. 54, 11. 75, 14. 105, 4. [20]. στρατιώτας κ. εἰς τὴν - ἀναζήτησιν [9, 21]. κ. αὐτῶ - ἀπίενα 32, 14. κελεύων [71, 28]. κ. αὐτῶ μηδαμῶς ἀποκτεῖναι 10. ἐκέλευσας 95, 10. [23]: [12, 26. 32, 31]. 73, 18. [30]. 79, 4.
κεντούμενος [56, 32].
κέντροις: τοῖς κ. τῆς μεταμελείας 56, 16. [32].
κερδάναι [93, 20].
κέρδος [64, 24]. 98, 3. [16]. 129, 5. κέρδη 62, 8. [25]. 63, 8. [23].
κερδῶ [= ἀλώπηξ] 107, 12.
κέρκος 108, 10.
κεφάλαιον: 120, 1. 2. 4. 6. 8. 10. 11. 12. [14. 15. 16. 18. 20. 25]. 121, 4. 5. 7. [16. 19]. 130, 1.

κεφαλή: 111, 4. [12]: 46, 10. [24]. 69, 8. [27]. 79, 12. [25. 80, 15].
κεφαλικῆ ἔκτομη 6, 4: [20].
κηπορός [33, 30. 34, 26: 29. 35, 20].
κηρίον 28, 7: [17. 23].
κήρυκες 111, 7. [14].
κίναϊδος καὶ φιλήδονος 83, 11.
κινδυνεύειν [123, 15]. κινδυνεύοντα 61, 7. [23]. ἐκινδύνευσεν 70, 4. [17]. 76, 9. [24]. κινδυνεύσαι 75, 6. [22].
κίνδυνος: 7, 14. [30. 19, 21]. 58, 11. [22]. 72, 12. 76, 17. 78, 9. [24]. 81, 9. [25]. 106, 4. 108, 8. 110, 7. τὸν τοῦ λέοντος διέφυγε κίνδυνον 53, 9: [27].
κινεῖσθαι [78, 16]. ἐκινεῖτο 49, 15. κινηθεῖη 10, 5. [21]. πάντα λίθον ἐκίνει 46, 17.
κλάδους: τοῖς τοῦ δένδρου κλ. 53, 8. [26].
κλαίειν 89, 22. κλαίω [36, 24]: [25, 26. 89, 21].
κλαίων [84, 22]. κλαίουςα [40, 22]: [39, 26. 63, 24. 89, 19. 91, 21]: [108, 26] ἔκλαιεν [36, 23. 56, 27].
κλαυθμός: 84, 13. [26]. 85, 4. 7. [18. 21. 89, 18]. 109, 2. 3.
κλαυθμυρίζων 108, 15.
κλέους: παρὰ Γαβριὴλ τοῦ μεγιστάνων κλ. 2, 11.
κλέπτειν: κλέψαι [29, 22]. κεκλοφέναι [23]. ἔκλεψας [96, 20. 21. 100, 21]: [118, 21]. κλέψαι [52, 31].
κλέπτῃς: 52, 14. [31]. 53, 4. [20. 22. 23. 23. 25. 34]. 117, 1. [19. 22. 26]. 118, 8. 11. [20. 22].
κλεψίαν πῶσει [114, 13]: [118, 16].
κληρονομεῖν: ἐκκληρονόμησαν [121, 15].
κληρονόμος: 54, 18. [34. 71, 20].
κλίβανος: 50, 7. [26. 93, 22].
κλίνη: 14, 8. 9. 10. [24. 26]. 41, 9. [24]. 48, 14. [27. 29]. 69, 7. [26].
κλοπήν 114, 3, 118, 5. 9.
κλωβίον: 16, 7. 17, 7.
κλωβός: [16, 23. 17, 22. 28].
κοιλίαν 22, 4. [20].
κοιμᾶσθαι [64, 18]. κοιμᾶται [129, 25]. κοιμωμένη [17, 22]: [45, 29. 35. 46, 23]. κοιμηθῆναι [52, 28]. — κεκοίμησεν 45, 10. ἐκοίμησε [28].
κοινός: 86, 8. 90, 11. ὁ κ. λαός [122, 19]. τῶν τυχόντων καὶ κοινῶν τῆς πόλεως ἀνδρῶν 97, 12. [24]. ἡ κοινὴ συνήθεια [16, 22].
κεινωνός: 86, 2. 87, 1. 4. 10. 11. 89, 1. 90, 5. 10. 91, 2. 94, 11.
κοιτάζεσθαι: ἐκοιτάζετο 17, 8.
κοίτη: 16, 16. [38, 22]. 42, 6.
κοιτών: 117, 2. 118, 9.
κολακειῶν [105, 30].
κολακευτικῶς [10, 20].
κολυμβῶν [19, 20].
κομᾶν: πλοῦτῳ κομῶν 122, 7.
κόμην [69, 28].

κομίζω 73, 6. 93, 6. κομίζων [20, 32. 73, 21].
 ἐκόμιζεν 57, 4. [17]. ἐκόμισα [69, 13]: [31, 22: 24.
 68, 13]. κομίσαι [93, 20]. κομίσας [68, 28]. κομί-
 σασα 56, 1. 80, 16. κεκόμικεν 31, 10. κομίσασθαι
 83, 3. κομισάμενος 36, 16.
 κομπόνεσθαι: κινεῖσθαι τὰς γυναῖκας καὶ κ.
 [78, 16].
 κομψότητι 82, 12.
 κονιορτόν [66, 19].
 κονιορτοῦσθαι 31, 16. [28].
 κοπιᾶς [47, 29. 66, 16: 129, 27]. κοπιῶσα [11,
 27]. κοπιᾶσασα 107, 15. κεκοπιακώς [14, 22].
 κόπους 70, 11. [23].
 κόπτειν: ἔκοψε [108, 24. 109, 12].
 κορέσαι [84, 28]. κορέννυται 128, 7. ἐκορέννυτο
 55, 6. κεκόρεσμαι 84, 10.
 κόρη: 21, 6. [23]. 22, 1. 25, 14. 16. [30. 31]. 26,
 3. 7. [19. 22]. 38, 14. 39, 2. 6. 8. 11. [18. 22. 28].
 40, 4. 13. [23. 31. 48, 26. 49, 19. 20]. 71, 13.
 κόρον 84, 16. 128, 10.
 κοσκινίσω [31, 26]. ἐκοσκίνιζεν [27].
 κόσκινον 31, 11. [24].
 κοσμήσασα [42, 21]. κεκόσμηστο 103, 3. [19].
 κόσμιος: 47, 11. κοσμιώτατον [41, 18]. —
 κοσμίως 40, 15. [31]. 42, 4. 119, 12.
 κόσμον κατεσκεύασεν χρυσοῦ 45, 4. — ἄλλοι τι
 τῶν ἐν κόσμῳ [13, 22]: [105, 25. 115, 16. 124,
 18].
 κουφισμόν [124, 19].
 κοφίνου [28, 19].
 κραββάτιον: εἰσῆλθεν - εἰς τὸ βασιλικόν κρ.
 [117, 18].
 κραταιῶς 80, 13. κραταιότερον 9, 10.
 κρατεῖν 14, 2. [19. 109, 12]. κρατοῦσι [86, 24].
 κράτει [15, 32]. κρατῶν [79, 27]: [80, 27]. κρα-
 τοῦσα [43, 26]: [89, 26]. ἐκράτει [10, 24. 76, 32].
 ἐκράτησα [100, 20]: [49, 32. 61, 17]: [57, 19].
 κράτησον [100, 13]. κρατήσας [73, 18. 29]. κρατή-
 σασα [10, 6]: [107, 26]. ἐκρατεῖτο [11, 31]. ἐκρα-
 τήθη [40, 26. 70, 17. 78, 21. 107, 25]: [33, 19].
 κρατηθεῖς [62, 17]: [88, 20]. κρατηθήσομαι [108,
 17].
 κράτιστε βασιλεῦ [129, 27]. ὦ κ. βασιλεῦ 7, 5.
 105, 8. [24]. 118, 12. [24]. 129, 10: [7, 21]. — cf.
 κρείστων.
 κράτος: πρὸς τὸ σὸν ἔστειλε κρ. 73, 8: 4, 15. 15,
 18. [16, 20]. 22, 5. [21]. 46, 13. [29]. 56, 15. [31.
 71, 22. 73, 22. 75, 23]. 76, 5. 77, 1. [83, 18].
 γινώσκειν ἀξιῶ σου τὸ κρ. 28, 3: 54, 16. [32]. 61,
 15. [31]. 82, 4. 13. [28. 106, 19]. ὡς ἐθέλει - τὸ
 κρ. σου 7, 6: [24]. 13, 12. [30. 32]. 15, 5. [25].
 19, 1. 14. [18]. 24, 8. [24]. 27, 11. [24]. 35, 16.
 [33. 55, 18]. 71, 4. [16]. 74, 6. 9. [22. 25]. 75, 9.
 [25. 80, 28. 103, 18]. 105, 13. [29]. 106, 7. 10.
 [20. 23]. 110, 8. 118, 2. 119, 10. [24]. τὸ κρ.
 αὐτοῦ 116, 8. κατὰ κρ. 18, 9. 98, 2.

κραυγάσαι 49, 16. ἐκραύγασα 70, 6: 11, 8.
 69, 9.
 κραυγῆς 11, 10. κραυγῆ 69, 9.
 κρέας [68, 18].
 κρείστων 125, 10. κρεῖττον [51, 28. 94, 20].
 κρεῖττονα 126, 2. — cf. κράτιστε.
 κρεμάσασα [17, 25]. ἐκρέμασε [53, 26].
 κρίματος 35, 9.
 κρίνει [126, 16]. κρίνοντα 127, 5.
 κρίσει: τῇ θεῖα κρ. [35, 24].
 κριτήν [96, 20. 120, 23].
 κρούει [56, 22]. κρούσας [46, 22]: 45, 13. 14.
 [30].
 κρύπτειν: ἔκρυψε [68, 20]. κεκρυμμένος [56,
 24]. ἐκρύβην [76, 21]. κρυφθέντος [23, 31].
 κρυφίως [97, 22. 102, 27. 116, 18].
 κτᾶσθαι: κτήσασθαι 36, 9. [25]. κέκτηται 21, 3.
 36, 18. 84, 6. 114, 1. 126, 1. ἐκέκτησο 85, 12.
 ἐκέκτητο 24, 15. 32, 10. 45, 5. 47, 2. 64, 15. 92,
 11. 117, 5. ἐκέκτηστο 86, 8. κεκτήσθαι 5, 2. [18].
 39, 5. κεκτημένος 44, 8. 96, 4. 100, 9. 126, 2: 37,
 17. [33]. 48, 3. [96, 18]. κεκτημένη 22, 11.
 κτείνῃ 44, 12. [28].
 κτεῖς: κτενός 86, 7. [19]. 87, 6.
 κτένιον 86, 13. 14. [24. 25. 87, 17. 18]. 88, 3.
 [16. 17].
 κτήμασιν [127, 16].
 κτηνῶν 52, 17.
 κτίζειν: ἔκτισε [119, 25].
 κτύπος [17, 23].
 κυβερνώμενος: ὁ λαός - κ. [123, 21].
 κύκλω [107, 27. 108, 16].
 κυνάριον 45, 7. [46, 26]: [39, 23].
 κυνηγεῖν: κυνήγησον [25, 22].
 κυνηγέσια 24, [31]: 16.
 κυνηγετικός - κύων [29, 20]: [28, 20].
 κυνήγιον (=θήραν) [24, 33]. (=θήραμα) [49,
 31].
 κυνηγός: [28, 19. 21. 29, 19. 21].
 κυρία: 17, 3. [19]. 21, 11. 13. [26. 29. 33].
 κύριος: 16, 14. [30]. 17, 16. [19. 20]. 20, 12. 16.
 [29. 32. 21, 19]. 22, 16. [29. 31]. 23, 3. 16. 18.
 [19. 27. 31]. 24, 5. [21. 29, 20]. 79, 12. 92, 9.
 [23]. κύριέ μου 21, 1. [19]. 72, 13. 73, 2. 88, 11.
 90, 9. [19. 91, 24]. 98, 12. [24]. 99, 6. 100, 7. [17.
 19]. ὦ κ. μου 90, 5. 91, 11. [99, 19]. 100, 5. ὦ
 κύριε [88, 25].
 Κύρος 3, 10. [21]. ὁ Κ.: 6, 2. [18]. 19, 10. [26].
 44, 11. [27]. 52, 2. [20]. 59, 2. [13]. 71, 8. [25].
 ὁ βασιλεὺς Κ.: 3, 5. [16]. 18, 12. [28]. 27, 14.
 119, 6. [20]. 129, 14.
 κύων: ὁ κ.: 28, 10. [20]. 29, 5. 6. [20]. 45, 4. 17.
 19. [24. 34]. 46, 1. 2. 5. 6. 8. 11. 12. [18. 19. 21.
 22. 25. 26. 28. 30]. 108, 3. — ἡ κ.: 39, 6. 7. 8. 9.
 11. 13. 14. [22. 24. 26. 27. 29]. 40, 1. 2. [21.
 68, 29].

- κώδων: κώδων. 111, 4.
κωλύειν: ἐκωλύσαμεν [12, 30].
κώμη: κώμην 86, 3.
- λάθρα 97, 10. 101, 15. 102, 13. 116, 10.
λαίμαργος [128, 21].
λαϊμός: λαϊμόν [70, 17].
λακτίζειν: ἵππος μοι ἐλάκτισε [31, 25].
λαλεῖν [71, 30. 73, 22. 75, 22. 78, 19]. ἀρξάμενη
λ. με [74, 28]. λαλεῖ [82, 23. 105, 30]. ἐλάλουν
[74, 27]: 8, 14. [30]. λαλήσει [59, 18. 60, 18. 76,
20. 106, 19]. ἐλάλησα [85, 24]: [75, 19]. ἐλάλη-
σεν [17, 20. 18, 20. 78, 27]. ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἐ.
[113, 20]. λαλήσῃ [76, 31]. λάλησον 50, 13.
λάλησόν μοι - τὴν νεάνιδα [21, 21]: [50, 33]:
λαλήσατε [9, 18]. — λαλήσαι 10, 5. [21]. 11, 11.
[20. 27. 49, 33. 60, 16. 74, 24]. λ. αὐτόν [43, 18].
λαλήσας [76, 22. 91, 19]. εἰπὼν ἢ λ. [75, 20].
τόν - ἄνδρα λ. [23, 25]. λαλησάσας [10, 33. 31,
27]. λαλησάντων [9, 19]. λελάληκα [75, 20]: 74,
2. [19]. 75, 2. 112, 2. [16]: [14, 31]. 17, 3. [19].
58, 13. 60, 8. 62, 3. 72, 9. [92, 22]. λελαχηκένοι
14, 15. λαλούμενον [38, 18]: [101, 14]. λαληθέν
[11, 21]: [101, 26. 114, 14]: 31, 15. 111, 9: [112,
14]. λαληθήσεται 98, 1. [97, 26].
λαλιά 76, 17. λαλιάς [3, 1].
λαμβάνει 128, 10. λαμβάνουσα [21, 31]. ἔλαβον
105, 12. [28]: [50, 29. 33. 66, 25. 102, 28. 117,
23]. κἀμὲ εἰς γυναῖκα σεαυτῶ λάβης 10, 17. λάβῃ
[60, 19. 82, 29]. λάβε 10, 3. [20]. [36, 30. 58, 21.
86, 21]. ἀλλὰ μοι λ. - τὸν χρυσόν 36, 14. λαβεῖν
[5, 29. 23, 31. 65, 17. 27. 71, 23. 83, 19. 86, 25.
88, 16. 94, 22. 115, 18. 128, 20]. λαβών [10, 32.
28, 19. 36, 31]. 37, 2. 47, 17. [34]. 48, 5. [22].
66, 8. [70, 26. 87, 19]. 88, 2. [13. 92, 17]. 94, 9.
[23. 109, 16]. 117, 11. [24. 26]. λαβοῦσα [19, 22].
17, 6. [22]. 39, 6. [21]. 48, 9. [25]. 49, 12. [30.
57, 23. 68, 20]. 79, 10. 86, 9. 96, 12. λαβόντες
88, 7. [21]. λαβόντος [110, 15]. εἰληφέναι 94, 5.
8. 117, 8. εἰληφώς 87, 9. λήψομαι [94, 20]: [91,
16]. λήψῃ κἀμὲ εἰς γυναῖκα [10, 32]. — λαβόμενος
μάχαιραν [108, 24]. — ληφθεῖσα 75, 5.
λάμια: 26, 3. 4. 14. [19. 20. 29]. 27, 8. [21].
λάμποντος: τοῦ - ἡλίου λ. τῆ ὀπῆ [55, 32].
λανθάνειν: λαθόν [14, 25]. λέληθε 51, 6. ἐν τῷ
λεληθῶτι 8, 7. 97, 12.
λάξ 31, 12.
λαός [123, 20]. ὁ κοινός λ. [122, 19]. λ. καὶ πλη-
θος πραγματοευτῶν [52, 25]. ἔχλον καὶ λαόν [75,
26].
λάτρις: Χριστοῦ λ. 2, 9.
λέγειν: passim. λέξω [10, 28]. λέξον 90, 5. λέξας
[36, 27]. λέξαν 62, 15. λεγόμενος: 26, 6. [21. 42,
32. 60, 21]. 85, 2. ὁ - φύλαξ λ. 53, 11. [30]. τῆς -
βίβλου τῆς λεγομένης Συντίπα 3, 2. τοῦ λεγομέ-
νου Συντίπα [13]. λεχθέντων 6, 1. [5, 32]. 73, 4:
48, 3. — πεμφθεὶς εἰς τὴν γραῦν λέγει αὐτήν [86,
25]. βασιλέω - υἱός εἶναι λέγεις 26, 13: [27]. λέγει
ἑαυτὸν σοφιστὴν - εἶναι [78, 30]. ὡς φιλοσοφον
λέγουσι [122, 20]. ἔλεγέ μοι ἄπιέναι [42, 30].
ἀποκρίνασθαι αὐτοῖς λεγόντων αὐτῶ 9, 4: [68, 24.
87, 15. 116, 15]. κἀκεῖνός σοι λέγουσι τὸ χρυσίον
δεδοκέναι μοι 87, 5.
λείπειν: λιποῦσα 45, 9. λιπόντες 57, 8.
λεληθῶτος [52, 32].
λέξις: 3, 3. [14. 104, 27].
λέπρα: λέπρας 120, 9.
λεπρός [120, 22].
λεπτομεροῦς διηγήσεως 129, 17. — λεπτο-
μερῶς 97, 7.
λευκόν: μετὰ λευκοῦ, ἀσβέστου δηλονότι [119,
25].
λευκότητι: οἰκίσκον - λ. καταλαμπρόνας 6, 9:
119, 12.
λέων: 15, 10. 13. [27. 30]. 33, 11. [27]. 52, 7.
12, 17. [24. 29. 33]. 53, 2. 5. 6. 8. 9. 10. 11. 13.
15. 19. [20. 20. 22. 24. 25. 27. 27. 29. 29. 31.
32. 35. 36]. 54, 1. 4. [21].
λήθη: κατὰ λήθην 50, 7.
ληρώδεις: προρρήσεις λ. 118, 6.
ληστῆς: 113, 10. 114, 7. [12. 17. 17. 118, 16].
ληστρικῆς ἐργασίας 118, 4.
λίαν 7, 7. 41, 16. [54, 19]. 65, 8. 83, 11. [26].
84, 14. [96, 27]. 106, 4. [117, 28]. 127, 2. περί-
φοβος λ. ὅτι μάλιστα [106, 18]. — μειζότερος λ.
[113, 15]. — λ. εὐκοσμάτατον 41, 1: [47, 20]. 64,
1. — λ. ἡγωνία 60, 5: 81, 12. [27]. 108, 11.
λίθος: [51, 31. 77, 22. 23]. 109, 10. [16]. πάντα
λίθον ἐκίνει, τὸ τοῦ λόγου 46, 17.
λιποφυχησας [37, 30].
λίχνος 128, 10.
λογίζεται 124, 2. ἐλογιάμην 49, 3. [21]: 12, 9.
λογικῶν: ὅσπερ τις τῶν λ. 45, 6.
λόγιον: λόγια [63, 29. 101, 25. 128, 14].
λόγιος: τῶν λογίων [79, 16].
λογιότης: [80, 29]. 82, 5. [19]. 103, 7. [22].
112, 8. [21].
λογισμός: 12, 2. [18]. 14, 12. [27. 65, 28. 89,
16]. 104, 10. [27]. 116, 5. [125, 14]. 126, 8.
[21].
λογογράφος: Περσῶν τοὺς λ. 2, 3.
λόγος: passim. — ἤμα τῷ λόγῳ: v. s. ἤμα. — καὶ
σὺν τῷ λόγῳ 50, 16. — εἰς θέλημα καὶ λόγους
ἤλθες τῆς γραφῆς [41, 30]. — Συριακῆς τοῖς λόγοις
γεγραμμένην 2, 5. — τὸ τοῦ λόγου 4, 6. 46, 17. —
εἰς οὐδένα λόγον ἀρνοῦμαι τοῦτο [106, 22]. — πᾶν
πρᾶγμα δευτέρου λόγου ἐποιεῖτο [46, 34].
λοετρόν: [37, 19. 86, 19].
λοιδόρου - ἄνδρός 120, 2.
λοιπός: [66, 28. 102, 21]. οἱ λοιποὶ ἕτεροι ἐξ
[61, 22]. — λοιπόν 5, 15. 10, 3. 10. [26]. 12, 13.
[15, 31]. 21, 3. 14. [30]. 23, 2. 24, 5. 26, 5. 16.

30, 8. 36, 12. 17. 40, 6. 10. 18. 41, 15. [30. 42, 24]. 47, 15. 50, 4. [23]. 51, 13. [26]. 58, 10. [21]. 59, 19. [62, 26]. 65, 2. 5. [20]. 70, 10. [23]. 76, 7. [23. 77, 19. 78, 20]. 80, 1. [81, 18]. 90, 4. [23. 91, 15]. 94, 2. [99, 24. 103, 21. 105, 28. 106, 22]. 112, 3. [16]. 114, 8. [15. 18. 118, 17. 24]. λ. γούν 42, 8. λ. ούν 40, 18. 58, 14. [25]. 78, 10. 91, 1. 95, 13. 100, 10. [21]. 111, 2. 118, 5. πῶς οὖν λ. 35, 1: 59, 7. — τὸ λ. [21, 21. 24, 21. 37, 26. 40, 28. 47, 32]. 63, 14. [75, 25. 78, 25]. 90, 9. 106, 9. τὸ λ. οὖν 15, 15. — τοῦ λοιποῦ 8, 6. 37, 9. 48, 7. 62, 12. 75, 9.
λουθῆναι [86, 18].
* λούπος 79, 13. [27]. 81, 2. [18]: 79, 14. [29. 80, 26].
λουτράρης [36, 22]. λουτράριος [36, 31. 37, 20]. λουτραρίου [36, 26].
λουτρόν [36, 21].
λύειν: ἔλυε 69, 6. [26]. ἔλυεν [17]. λῦσον [17]. λύσας 30, 16. [30]. 31, 6. [21. 74, 32]. λύεται 71, 12. [29]. λυθῆναι 3, 12. [22]. λυθείς [73, 22]. λέλυται 7.
λυθροῦν: αἶματι τὸ - στόμα λελυθρωμένον 46, 6. λυμαίνεται 121, 4. ἔλυμνατο 15, 14. [30].
λυπεῖν: λυπήσας [126, 20] λυπεῖται [121, 15]. λυποῦ 50, 3. [22]. 63, 11. [25. 65, 16]. λυπούμενος [84, 26. 93, 26]: [7, 32. 9, 28. 29]. λυπούμενη [49, 20]. λελύπημαι 50, 2. [21. 59, 16]. λελυπημένον [93, 26]. ἐλυπηθῆ [63, 24]. λυπηθῆς [64, 26]. λυπηθείς [50, 27].
λύπη: 7, 16. 12, 8. [18. 19. 37, 29]. 41, 7. [22. 42, 32. 46, 27. 49, 21]. 55, 3. [21. 21. 63, 19. 64, 30. 88, 20. 22. 89, 23]. 93, 14. [94, 15].
λυπηρός: 33, 10. [27]. 122, 4. [15]. 124, 1.
λύσις: τὰς λύσεις 62, 10.
λυσιτελής: 10, 11. 97, 8. 115, 2. 122, 7.
λυτρώσεται 26, 15. ἐλυτρώσασθε 72, 12. [24].

μαγειρεύειν: ἐμαγεύρουσα [68, 19]. μαγεύρουσον [11].
μαγειρεύματα [57, 16].
μαγέρευμα [68, 12. 83, 30].
μάγων - καὶ χαιρεκάκων ἀνδρῶν [49, 23].
μαζοῦ: τῆς - τοῦ μητρώου μ. θηλῆς 114, 11.
μάθημα: [74, 26]. μαθήματα: 4, 4. [19. 20. 8, 33. 82, 18. 27. 103, 27. 29. 104, 18. 21].
μάθησιν [82, 29]. 103, 12.
μαϊνάς [43, 24: 27, 26].
μακράν ἴστατο [53, 33]: [77, 18]. — τῶν ἐν - ταῦθα μ. γέγονεν 24, 5: 34, 2. [20. 63, 18]. — μ. ἀπὸ τῶν ὧδε ἐγένετο [24, 22]: [76, 21]. — πρὸς μακράν σου ἀπέχουσι 87, 5. — cf. μακρός. μακρόθεν 17, 12. 53, 15. [87, 15].
μακροθύμησον 37, 14. [30]. 65, 5. [20].
μακρός: ἐπὶ μακροῦς χρόνους 54, 15. [31]. 114, 1. ἐπὶ μ., τὸ τοῦ λόγου, ἐνιαυτούς 4, 6. — ἐκ

μακρῆς παραγίνομαι χώρας 67, 1: [17]. ἐπὶ τινὰ μακράν χώραν - ἐστέλλοντο 86, 2. — μακρότερον προσελθὼν [33, 24].
μάλα σοφιστικός 4, 8: [23]. 21, 9. [82, 23]. μ. ἐμπόνως 20, 4: 50, 18. [34]. 123, 3. — μ. δηλθείς [38, 29]: 97, 5. — μ. διαφορώτατος 113, 4. — καὶ μ. 82, 9. καὶ μ. πολλὰ ἀληθεύει [23]. — μ. ἄλλον ἀποστραφήσεται 12, 12: 13, 12. [29]. 20, 13. 53, 3. 56, 5. 116, 4. [13]. 117, 7. 118, 11. [23. 121, 16]. 123, 2. ἡ ἀφορμῆ - μ. τῶν ἄλλων τῶ λούπῳ ἀρμόζει [80, 26]. — ὄρχ' τὴν κόρην - ὡς λάμια μ. ἐτύγγανεν 26, 3: 17, 5. 19, 17. [33]. 24, 13. [29]. 32, 6. [22]. 35, 4. 41, 16. 42, 10. [25]. 47, 11. [65, 21]. 77, 5. 11. 80, 12. 82, 15. [84, 29]. 85, 1. 5. 9. [19]. 122, 8. χοῦν - ἐκόμισας μ. ἡ ὀρύζιον; 31, [22]. χοῦν - ἀπεκόμισας ἢ μ. ὀρύζιον; 8: 112, 9. [21]. πόσῳ γε μ. 19, 16. πολλῶ μ. [31]. ἀλλὰ μ. 43, 17. [32. 56, 33. 77, 19]. 78, 8. [22. 79, 16]. 101, 7. 114, 10. [19]. 17, 3. 93, 11. μ. δὲ 2, 3. 18, 13. [29. 49, 26]. καὶ μ. 49, 8. 65, 7. 77, 13. 78, 4. — τοὺς κακεργάτας διασύρει μάλιστα 2, 17: 78, 15. [18. 123, 11]. 125, 5. [19]. περίφοβος λίαν ὅτι μ. γενομένη [106, 18]. — δυσχερῆς ἐς τὰ μ. 127, 10.
μαλακισθείς [32, 17]. ἐμαλάκισα [105, 31].
μαλακός: μαλακὰ βρώσιμα [115, 13].
μανδύλιον: [30, 28. 31. 31, 18. 19. 20. 21].
μανθάνειν: ἔμαθον γὰρ ἔμαθον ὡς [5, 20]. ἔμαθεν [67, 22. 119, 16]. οὕτω - ἐμάθομεν - γίνεσθαι [28, 14]. νὰ μάθω [67, 18]. μάθη [92, 19]. νὰ μ. [65, 27]. μαθεῖν [7, 19. 65, 30. 66, 16. 17 bis.]. 92, 5. [115, 16]. 119, 9. [23]. μαθῶν 47, 2. [48, 21. 54, 29]. 65, 13. ἐξενεχθῆναι ἀπόφασιν μ. 54, 14. μαθοῦσα [24, 27. 48, 35. 52, 21]. μεμάθηκας 103, 6. [22]. μεμάθηκην 7, 1. [6, 31]. μεμαθηκώς 92, 2. 113, 8. μ. ἐξυπηρετεῖν [104, 27]. μαθήσεται 4, 7.
μανίαν [65, 24]. μανίας [105, 24].
μανιώδη κατηγορίαν [71, 19].
μαντείας 62, 8. [25].
μαντευόμενος 62, 7. [23]. ἐμαντευόμην 63, 5. [21].
μαντικός: 62, 11. 63, 1. [18].
μαραίνεται: λυπεῖται καὶ μ. [121, 16].
μαστροπός: ἡ - μ. [40, 32: 22].
μάταιος: ὁ μ. 37, 1. [36, 33. 42, 25]. 65, 4. [19].
ματαιόφρων 37, 9. [26]. 64, 4. 67, 14: [29].
μάτην 47, 9. [66, 16]. 70, 10. [23]. εἰς μ. [47, 29].
μάχαιρα: [23, 24. 29, 21]. 32, 4. 5. [19. 21]. 108, 12. [24]. 109, 4. 110, 3. [15]. μαχίρας ἔργον ἐγένοντο 29, 10. [27]: 62, 1. [16].
μαχέσασθαι [43, 21].
μάχη [29, 23: 20. 120, 16].
μέ: τρέφει αὐτὸν μετ' τρυφερά - βρώσιμα [115, 12].
μεγολοφῶνως 11, 7. 69, 8.

μεγάλως 6, 15. [11, 24, 17, 18, 27, 25]. 29, 9. [25, 35, 22, 37, 21, 50, 21, 51, 24, 59, 15, 74, 31]. 93, 13. [25, 98, 25]. 99, 1. [105, 19, 113, 16]. μέγας: [5, 30, 6, 30, 24, 22]. 28, 5. [15, 34, 20]. 49, 18. [51, 22, 29, 54, 19, 59, 21, 66, 27]. 72, 10. [23, 87, 21, 98, 16, 104, 20]. 105, 3. [111, 11, 15, 114, 13, 120, 17, 123, 12, 126, 22].—μεῖζον 78, 14. [29, 85, 23]. οὐκ ἔδει σε ἕνα - θανάτω ὑποβαλεῖν, καὶ τὸ μ. ἀναιτίως [19, 31]. μειζότερος [113, 15].—μέγιστος: 24, 6. [29, 23, 33, 19]. 76, 7. [23]. 98, 3. 114, 2. ὦ μέγιστε βασιλεῦ 106, 9. [22]. διηπόρημαι τὰ μέγιστα 36, 13: [29]. 53, 5. 105, 3. [19]. 117, 4. μεγαλώτερος [125, 25: 127, 18].

μεγιστᾶνες 107, 5. [19]. 110, 8. 112, 1. μεγιστάνων 2, 11. 106, 13. [26]. 107, 1. [16]. μεγιστᾶσι 9, 2. 7. [23]. 45, 4. [82, 22]. 106, 11. [24]. 110, 12. μεγιστᾶνας 75, 15. μεγιστάνους [9, 18, 75, 30, 81, 15, 82, 7].

μεθέλεκεται 77, 14.

μεθ᾽ ἕξει: ἐν μ. - φιλοσοφίας - γέγονα 104, 13.

μεθ᾽ οδοῦ: [7, 32]. 12, 13. [76, 19].

μελιχθεῖς [71, 26].

μελιχθίσις 10, 8. 105, 15.

μελετᾶν: μελετήσω [10, 31]. μεμελετημένον [104, 27].

μελέτην: πρὸς λόγων μ. 104, 11.

μέλι: 21, 12. [28]. 29, 2. [14, 18, 19, 27, 58, 19]. μελίπηκτον ἔδισμα: 57, 3. 8. 14. [μελίπυκτον ἔ. 16]. 58, 8. τὸ μ. 11. τὸ μ. ἤγουν τὴν μουστίπιτα [57, 20].

μελίσιος v. μελίσιον.

μελίσις 29, 2. 4. [15].

μελίσιον [μελίσιον] - βοράδιον 28, 9. 11. [21] μ. κηρίον 28, 7: μελισίου [17]. μελισίου στάγματος 29, 3: μελισίου [15].—τὸ μελίσιον [28, 23: 19].

μέλλειν κατάρξασθαι 118, 4. κινδυνεῦσαι μέλλει [75, 22]: [118, 15]. μ. πείσεσθαι [60, 15]. μέλλων ἐξίεναι 38, 4. μ. ἀκολοθησαί 45, 16: [80, 24]. τὰ μέλλοντα 62, 7. ἔμελλον - ῥινοτομησαί 68, 8: [69, 20]: [93, 20]: 6, 10. [25]. 60, 4. [16, 110, 17]. 119, 13. ὅσα ἔ. τοῦ διδάξει με [26].

μελωνύμου: πόλεως μ. 2, 12.

μέμφεται: ἕτερον - μ. [126, 16]: μέμψη [20, 20].

μη μέμψη μοι 85, 11.

μέμψις: 80, 10. [23]. 111, 2. [10].

μέν [68, 12, 85, 19].—μέν - δὲ passim. ὁ μὲν - ὁ δέ: v. ὁ.—πρῶτα μὲν - εἶτα 59, 10. 73, 11. [24].—μὲν - ἀλλά [13, 29, 48, 31]. μὲν - πλὴν 122, 3.—μὲν οὖν 45, 19. 85, 5. [94, 24, 114, 20, 116, 12, 117, 25].

μένε 8, 9. ἔμενε [93, 25]. ἔμενε - ἀναπαυθῆναι [66, 26]. μεῖνόν με 33, 7. μεῖναι [86, 17].

μέντοι: 10, 1. [18]. 16, 16. 18, 15. [31]. 31, 6. 33, 4. 11. [22, 28]. 48, 12. 53, 16. [33]. 82, 15.

84, 12. [25]. 94, 10. 114, 10. 117, 12. — τῶν - σωφρόνων - καθέστηκεν, οὐ μέντοι μάλλον τῶν ἀκολάστων 47, 11. μὴ μ. γε 23, 9. ὅμως μ. γε [46, 32].

μερίμναις - τὴν καρδίαν ἐβάλλετο 60, 5. [17]. μέρος: 50, 10. [28]. 51, 5. [17, 60, 21]. τινὰ τούτου τρία μέρη 48, 6: [23]. 50, 8. [26]. ἡκολούθηκα ἐφ' ὧ πρὸς τὴν ἐμὴν με προσεκαλεῖτο οἰκίαν· εἰ γὰρ πρὸς ἕτερον τι μέρος ἀπάγειν με ἐπεχείρησεν, οὐδὲ προσεσχηκέναι τῷ λόγῳ - ἦνεσχόμην ἄν 42, 14. οὐδὲ τοῦ μέρους τῶν λογίων ἀριθμεῖται [78, 32]. κατὰ μέρος [89, 24, 25].

μέσοι: πλούσιοι καὶ μ. [123, 10]. περὶ τὸ μέσον τῆς νυκτός [117, 20]. διὰ μέσου - τῆς ἡμέρας [92, 19]. ἐλθὼν εἰς τὸ μέσον [77, 30]. μ. τῶν μουλαρίων ἀνέπεσε [52, 29]. μ. πάντων ἀπλῶνουςι τὴν διδασκαλίαν [125, 16]. κελῶς τοῦτο - μ. ἡμῶν ἐφύλαξας [55, 31]. τῆς γενομένης παραχῆ μ. τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ ἀνδρός [50, 21]: 54, 9. [25, 120, 16].

μεστός: [64, 21, 67, 26, 119, 19].

μετὰ I) cum gen. μετ' αὐτοῦ συναναστροφόμενος [6, 28]: [69, 25, 42, 24, 97, 25]. 25, 3. [19, 20]. 32, 16. [28, 30, 68, 15, 73, 20, 94, 25, 96, 25, 111, 15]. 115, 10. 39, 6. [22]. 48, 8. [76, 32]. 91, 2. [105, 29, 113, 14]. 66, 11. [27]. 76, 11. [26]. 66, 12. [28, 64, 19]. 42, 11. [27, 77, 24]. 84, 1.—ἐάν μοι ποιήσης τρόπον εἰρήνης μετὰ τοῦ ἀνδρός [49, 29]: [51, 23, 25, 26, 121, 20].—σαχάρως μεθ' οὐ ἐσθίειν τοῦτο [30, 21]: [39, 20, 17, 22, 28, 19, 68, 13, 64, 29]. 19, 8. [25, 37, 21, 87, 18, 34, 29, 41, 29, 123, 23]. 48, 19. 52, 5. [20, 20, 39, 28]. 40, 3. [23, 52, 22, 89, 17, 63, 19, 88, 22, 89, 19, 8, 29, 35, 21, 46, 21, 48, 23]. 23, 9. [24]. 40, 8. 61, 3. [18, 11, 26, 45, 24, 54, 33, 67, 24]. 24, 1. [23, 32]. 60, 7. [105, 30, 123, 14, 6, 30]. 73, 4. [72, 29, 21, 24, 115, 14, 119, 27, 118, 19, 125, 21, 78, 25].—μετὰ δυνάμειος πολλῆς νικήσης [98, 15]. τῆς μ. ζήφους - ὕβρεως 23, 14: [29]. χρίσας αὐτὸν μ. λευκοῦ [119, 25]: [77, 23]. ἐμαλχίσα - τὸ σπερρόν αὐτοῦ τῆς σιωπῆς μ. τοιοῦτων λόγων [105, 32].—II) cum acc. 7, 15. 35, 13. [49, 33]. 50, 18. 115, 11. [19]. 128, 9. 7, 13. [29]. 38, 8. [24, 52, 30, 68, 33]. 6, 2. [18]. 34, 8. 74, 10. [34, 24]. μ. μικρόν 37, 8. 52, 13. 89, 7. μετ' ὀλίγον 74, 11. 95, 4. μετὰ - ταῦτα 6, 11. 21, 15. 25, 13. [32, 28]. 34, 11. 48, 11. [50, 30, 70, 27]. 71, 1. 86, 4. [105, 20]. 107, 10. 115, 1. μ. - τὸ διακομισθῆναι 28, 11. [21]: [86, 17]. 98, 4. [128, 20].—cf. μέ.

μεταβληθεῖς [3, 13]. μετεβλήθη [34, 21: 27, 40, 21]. μεταβληθῶ 34, [33].

μετάγειν: εἰς τὴν - Ἐλλάδα φράσιν μετήγαγον τὴν βίβλον 2, 7.

μεταδιδόναι: μετέδωκεν 9, 10. μεταδοῦναι 80, 7. [20].

μεταδιώκει 85, 2: [16]. μεταδιώκουσα 124, 4.
 μετακαλούμενος 73, 13. μετεκαλεῖτο [25].
 μετεκαλέσατο 4, 10. [24]. 66, 12.
 μετακομίζουσα 55, 7. μετεκομίζε 8.
 μεταλαμβάνων: πόσεως μ. 66, 2. μετελάμβανε
 20, 6. [23]. μετέλαβον τὴν εἰδῆσιν [104, 30].
 μετάληψις: 20, 13. 128, 9.
 μεταλλάττειν: μετήλλαξε [98, 17].
 μεταμειφθήσομαι 34, 6. 17.
 μεταμέλεια: 37, 6. 46, 12. [27. 28]. 56, 12. 16.
 [28. 32].
 μεταμελόμενος 46, 14. [56, 27]. μετεμέλετο
 46, 11. 56, 12. μεταμεληθεῖς 12, 11. [29]. 20, 3.
 [19]. 37, 16. [32].
 μεταμέλος [46, 29].
 μεταμορφωθήσομαι [34, 23]. μετεμορφούτο
 33, 4. [21]. μετεμορφώθη 15. 34, 10. 40, 1.
 μεταμόρφωσιν 34, 14.
 μεταξύ 29, 7. [23]. 55, 13. 120, 3. ἐν τῷ μεταξύ
 31, 6. 33, 13. 40, 13. 92, 6.
 μεταποιεῖσθαι: μετεποιήθη 34, 4: [33, 30].
 μετασκευάζειν: μετεσκεύαζον [21, 32].
 μεταστέλλεται 13, 9. 90, 15. μετστείλατο
 91, 10.
 μεταφέρειν: μετενεχθεῖσα 63, 14.
 μεταχειρίσεως [62, 27].
 μετερχόμενος 57, 1. [113, 16].
 μετέχοντας: τοὺς λόγου μ. [75, 29].
 μετεώρου 48, 14.
 μετουσία 121, 2.
 μετρίας τροφῆς 66, 2.
 μέχρι τῆς - οἰκίας 27, 8. [21]. μ. τῆς ἐμῆς ἰπο-
 στροφῆς 16, 8: 41, 14. 6, 16. 11, 4. μ. ἐτέρων ἐπτὰ
 ἡμερῶν 11, 2: [12, 32]. μ. τοῦ νῦν 21, 4. 75, 18.
 [32]. μ. πόσου 4, 10. μ. τοῦ ἐπαναστρέψει σε [41,
 29]. μ. τῆς ἀληθείας τὸ ἀκουτισθὲν ἐξετάζετε
 35, 18. — μέχρις ἐμοῦ ἄγαγε 40, 10: 47, 17.
 μ. ἐδάφους προσκυνήσας [13, 17. 75, 31].
 [117, 27]. — ἐπιτίθει - μ. ἂν - προσγένηται 21, 13.
 [29]. οὐ πρότερον - ἀπόσχονται, μ. ἂν - διαμερί-
 σονται 108, 3. ἀκρόστως - ἔχει, μ. ἂν - καλυφθεῖη
 129, 2.
 μή passim. — μή ὡς ἔδει με - ἐξεδίχσας οὔτε
 αὐτὸν ἀπέκτεινας 60, 12. μή οὕτως ἀποδιωχθεῖς -
 παρητήσατο [47, 23]. — οὐδὲν - ἐνέλιπον, ὅπερ μή -
 ἐξεδίδαξα 82, 5: [80, 29]. ἄχρις ἂν ὁ τοῦ χειμῶνος
 ἐπιστάη καιρὸς, ὅτε μή ἔσται - ὁ σπτος ἐφευρισκό-
 μενος 55, 11. — διωρίσατο γραφήναι τάδε, ὅτι γε
 μή πρόσεστι Ῥωμαίων βίβλοις 2, 15: 12, 13.
 35, 9. 78, 11. [26]. ποῦ ἐστίν -, ὅτι μή ὄλως -
 ἀναφαίνεται; 87, 11. ὅτι δὲ μή ἐφθεγγόμην -,
 γίνωσκε ὡς - ἐντεταλμένος ἐτύγγανον 74, 5. —
 ἵνα τί μή - κατακοιμίξεις; 26, 12: [27]. 76, 17. — μή
 γινώσκων εἴτε αἰτίος ἐστίν - εἴτε καὶ μή [55, 19]. —
 οὐ πρότερον ἐστίν - τὸν - ἔνοχον μή - ἀπολέσθαι
 18, 18: [33. 121, 17]. 5, 1. [17. 18]. οὐκ ἔστι -

μή - ὄλεθρον - ὑφίστασθαι 95, 2: [16]. — ἡ - γυνή
 μή εἰδυῖα τὸ δρᾶμα οὐδὲν - ὑπετόπασεν 48, 12:
 25, 7. [24]. 40, 20. [57, 21. 52, 32. 68, 18]. 95,
 14. [27. 60, 24]. 106, 8. [14, 31. 66, 28. 69, 31.
 71, 14]. εὐρίσκει τὴν νεάνιδα μή ἔχουσαν τοὺς -
 ἄρτους [20, 33]: 36, 9. [25]. 46, 9. τὸ - δακτύλιον -
 ἀπέπτωκεν, μή εἰδυῖας τῆς γυναικὸς 14, 8: [24.
 50, 26]. 52, 13. [57, 22. 88, 14. 18]. 120, 7. [20].
 ἄτε μή - προσερείδων 103, 17. ὡς μή - πιστεύουσα
 [42, 31]. ὡς μή - ἀκούσαντος [77, 27]. καὶ ταῦτα
 μή γινώσκων [55, 19]: 56, 14. [62, 18]. ὁ μή
 βασκαίνων 126, 2: 3. 4. 5. 7. [15. 17. 20]. 127, 2.
 [14. 129, 24. 37, 31]. 127, 4. [17]. — μή ὄψαριον
 μέμνησαι; [69, 17]: [71, 21. 112, 21]. μή τοι -
 φυσικὴν ἔσχε τὴν λογίτητα; ἡ μάλλον - 112, 8.
 μηδαμινός: 28, 4. 29, 11.
 μηδαμῶς 89, 2. [16. 96, 28]. 24, 10. 43, 8. 71,
 10. [28]. 82, 16. 121, 5. — ἔπεσον, μ. ἐννοήσατα
 [25, 27]: [56, 21]. 76, 6.
 μηδέ 5, 14. 65, 1. [16]. μηδ' οὕτως 47, 5. μηδ'
 αὖ [5, 29]. 123, 7. μή - μηδέ 65, 6. [21. 27. 121,
 21]. 126, 7. [20]. μήτε - μηδέ [16]. μή - μήτε -
 μηδέ 127, 5. μή - μηδέ - μηδέ [18].
 μηδεῖς: [23, 25]. 45, 18. [33]. 48, 8. [24]. 55,
 10. [28. 56, 20]. 58, 11. [21]. 64, 11. [26]. 66, 8.
 [86, 22]. [89, 14. 90, 20]. 105, 6. [22]. 123, 7.
 124, 2. [15]. 89, 5. 13, 5. 6, 17. — ὑπανχώρησε
 μηδὲν - διαπραξάμενος 14, 6: [22. 52, 30]. 67,
 12. 75, 3. [20]. 85, 13. [25]. 20, 17. 57, 14. μη-
 δενός - γινώσκοντος [94, 24]. — οὐκ ἔτι - πιστεύσω,
 ἐπεὶ μηδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια [42, 34].
 μηδ' ὄλως [54, 32]. 56, 3. [74, 24]. σιωπῇ ἐκέ-
 χρητο, μ. - ἐκμαλαττόμενος 10, 8: [24. 76, 22].
 μ. γινωσκούσης [48, 28].
 μηκέτι 96, 15. 89, 5. [69, 21]. — ταῦτα - ἀντε-
 φθεγγάμην μηδὲν ἕτερον μ. προσθεῖς 75, 3: 71,
 1. μ. - καθελομένης 91, 5. [17].
 μὴν: μήτε μ. 65, 10. ἔτι γε μ. καί [62, 19]. —
 ἀλλὰ μ. καί: v. ἀλλά. — οὐ μ. ἀλλά: v. οὐ.
 μὴν: 4, 12. [25]. 6, 16. 8, 2. [20]. 34, 6. 8. 12.
 [23. 25. 28]. 103, 7. [23]. 104, 12. [28]. 114, 11.
 [21].
 μηνύει [72, 19]. μηνύσει (μηνύουσι?) σε δι' ἐμοῦ
 [87, 13]. ἐμήνυσε [32, 26]. ἐμηνύθη 7, 2. ὁ φιλό-
 σοφος ἐ. παρὰ βασιλείως ὡς [19].
 μήπω 38, 1. πειράσαι τοῦτον ἀνελεῖν - καὶ ταῦτα
 μ. εἰδὼς καὶ θανάτου - ἔνοχος - πέφυκε 55, 2:
 62, 3.
 μήπως 20, 2. 23, 6. 44, 11. 53, 5. 84, 4. [19].
 δέδοικα μ. - συμβήσεται 22, 5: 37, 15. 46, 13.
 ἴδετε - μ. πυρκαϊὰ - προσήγγισεν 92, 14: [27].
 μήτε - μήτε 126, 13 sq. λέγει - ἀνωμόμως - μ.
 κτένιον εἰπὼν μ. χρυσίον [87, 17]. μή - μήτε μὴν
 65, 10. μήτε - μηδέ [126, 16]. μή - μήτε - μηδέ
 127, 4.
 μήτηρ: 10, 1. 1. [18. 18. 38, 32. 47, 30]. 62, 5.

[20]. 83, 15. [30]. 84, 9. 11. 12. [22. 24. 25]. 85, 2. 13. [16. 26. 114, 21].
 μήτις: 4, 13. τὰ ὠνήθεντα - διεκόμεσεν - μήτινος-αἰσθημένου 94, 10.
 μητρυία: 3, 8. [18]. 10, 3. [19].
 μητρύου μαζού 114, 11.
 μηχανάσθαι: μηχανώμενος 13, 9. ἐμηχανᾶτο 105, 5. ἐμηχανήσατο 17, 5. μηχανησαμένη 18, 8.
 μηχανή: 17, 8. 50, 3. [95, 27]. 107, 13. [26].
 μηχανήματα: 27, 4. [17]. 31, 17. [29]. 58, 15. 65, 11. 67, 3. 15.
 μηχανικωτάτη 40, 11. — μηχανικῶς 39, 3. 48, 10. 106, 5.
 μηχανουργία: 43, 6. [21. 50, 23]. 52, 1. 66, 7. 67, 6. 70, 12. [24].
 μιαινέειν: μεμιασμένος [126, 21].
 μιάρός: [31, 28]. 61, 1. [16. 72, 24. 27]. μιαρω-τάτη 43, 9.
 μιγύουσα [21, 28]. μιγύμενον [37, 21].
 μικρόθεν: σκύλον ἀνέθρεψε μ. [45, 23].
 μικρός: 29, 1. 51, 10. 57, 8. 60, 2. [62, 16. 84, 22. 104, 21. 108, 26]. μικρόν 14, 1. 33, 8. 48, 11. [50, 24]. 54, 2. [66, 26]. 84, 2. μ. ὄσον 19, 7. 70, 4. ἐπὶ μ. 50, 5. κατὰ μ. 104, 7. [22]. μετὰ μ. 37, 8. 52, 13. 89, 7. παρὰ μ. [70, 17. 75, 33]. μικροῦ δεῖν 76, 1. — μικρῶς 50, 2.
 μιμνήσκεισθαι: ἐμνήσθαι [69, 17]. ἐμνήσθη 34, 12. [28]. μνησθῆναι 51, 7.
 μῦμος: 95, 11. [24]. 96, 1. 3. 8. 9. 15. [16. 18. 22. 23. 24]. 97, 4. 5. 9. [17. 18. 22]. 98, 12. [24]. 99, 6. [19. 22]. 100, 5. 7. [17. 18]. 101, 12. 14. [24. 26]. 102, 4. 8. 9. 11. [18. 22. 23. 25].
 μῆξιν [22, 30. 42, 27. 74, 29. 84, 17].
 μισαρά (Boiss.: μισαρά) [126, 22].
 μισήση 128, 6: [16]. μισοῦνται [125, 24]. μισούμενοι 125, 7. [20]. μεμίσθηται 126, 9. μεμισθημένην 85, 3. [17].
 Μιχαήλ: Ἀνδρέωπος Μ. 2, 9.
 μνησικακεῖν: τοῦτον ἐμνησικάκει μὴ λαλήσαι αὐτόν [43, 18].
 μνηστεύεσθαι: ὃ τινι θυγατέρα βασιλέως - ἐμνηστεύσατο 32, 10: ἐμνηστεύετο [26].
 μνηστήρων: ἀμφοτέρων τῶν μν. 32, 12.
 μόγις 102, 10.
 μοῖρα σοφῶν συνηρίθμηται 79, 1.
 μοιχαλῖς 23, 6. [21].
 μοιχείας: ὁ τῆς μ. ἐργάτης 51, 1. [50, 37].
 μοιχεύων 16, 11. [27].
 μοιχός: 23, 8. [22. 35. 26].
 μόλις [25, 27]. 51, 13. [25]. 65, 3. [17. 102, 24].
 μοναξία: ἐν μ. [78, 19]. — μοναξίον: τόπον - μ. [66, 18].
 μοναχός (= μονωτάτη) [56, 23].
 μόνος: 25, 6. [22]. 28, 7. [17]. 33, 7. [46, 31. 56, 29]. 57, 14. [71, 19. 78, 19]. 86, 7. [19]. 111, 3. [12. 117, 24]. ἐν μόνοις τοῖς - ἐξ μῆσιν 103, 7.

[23]. μιᾷ μόνῃ 33, 3. ἕνα καὶ μόνον 19, 15. 37, 17. [33]. τῶν ἐξ μηνῶν καὶ μόνων 6, 16: 104, 12. — ἄπερ καὶ μόνον 100, 3. [14]: 117, 10. — μονωτάτη 56, 6. μόνος ἐγένετο τῶν συντρόφων [25, 23]. κατὰ μόνον [9, 30. 105, 28. 29]. cf. καταμόνας. — μόνον 30, 8. [24]. 111, 3. [12]. 57, 14. [8, 31]. 75, 2. [124, 20?]. οὐδὲν ἄλλο - ἤ μ. τὸ κοιμᾶσθαι [64, 18]. μὴ μ. [99, 17. 102, 21]. οὐ μ. 60, 7. [18. 61, 26. 62, 25]: οὐχί - μ. [69, 19].
 μονοῦν: μονωθεῖς 25, 7. 34, 2.
 μονόφθαλμος: 96, 3. [18]. 100, 7. [18. 101, 11. 23].
 μόριον [36, 33].
 μορφή: 34, 7. 13. [24. 30. 34]. 57, 14. [21]. 58, 7. [19].
 μόρφωσιν 57, 8.
 μουλάρια: [52, 27. 29. 31. 33].
 Μοῦσος ὁ Πέρσης 3, 9. [19].
 μουστόπιτα: τὴν μ. [57, 21. 25]. τὴν μουστόπιταν [58, 22].
 μουτζωθῆναι [111, 13].
 μοχθηρία 51, 14. 71, 5: 122, 5.
 μοχθηρός: μοχθηρῶς 65, 7. 72, 13.
 μνηθῆναι 7, 1. μεμύημαι ὡς οἱ βασιλεῖς οὐδὲν τοῦ - πυρός - διαφέρουσι 5, 4.
 μυθογράφου: τοῦ μ. Σύντιπα 2, 2.
 μῦθος: 107, 4. [18]. 130, 1.
 μυῖα: ὡς μ. πρὸς δράκοντα 79, 6. ὡς μ. πρὸς ἐλέφαντα [21].
 μυκτῆρες 85, 6. [20].
 μυλικοῦ ἐργαστηρίου 108, 11.
 μύλωνα (Ebh.: μύλωνα) [108, 23].
 μυρψικὰ - εἶδη 116, 7. 117, 12.
 μυρψοῦ [31, 23].
 μυριστικός: [92, 15. 16. 22. 26. 117, 25. 28. 29].
 μύροις: τὸ πρόσωπον - μ. νίψον [40, 31].
 μυρσίνη: 117, 12. [25].
 μυσαρός [11, 31. 119, 19]. — v. μισαρά.
 μυσαχθεῖς 22, 1. ἐμυσάττετο 64, 6.
 μυσταγωγός: 9, 12. 74, 10. 104, 15. 119, 8.
 μωρίας καὶ ἀνασχυντίας [35, 28].
 μωρός: [24, 29. 123, 13. 16. 126, 17]. μωρή [68, 21].
 νά: μαγείρευσόν τι - νὰ φάγω [68, 12]. ἐξῆλθον - ὅπως νὰ μάθω - καὶ νὰ ἐγνωρίσω [67, 18]. ὡμο-σεν - τοῦ μὴ καθίσει ἕως ὅτου νὰ μάθῃ [65, 27].
 μῆδεν - δώσης - εἰ μὴ νὰ ἴδῃς [86, 23].
 νά 67, 11. [27. 68, 34]. 91, 11. [24. 95, 23]. 114, 5. [16].
 νεάζον: τὸ v. τῆς ἡλικίας 104, 2.
 νεανίας: 6, 12. [26, 25. 38, 28. 39, 30. 40, 25. 41, 18. 50, 22. 72, 16. 28]. 116, 3.
 νεᾶνις: 20, 9. 15. [26]. 21, 2. [20. 24]. 25, 9. [26]. 33, 14. 40, 18. 69, 1. νεάνιδα 20, 16. [33].

21, 4, [21. 25, 25]. 39, 11. ὦ νεᾶνις 21, 7, 25, 9; 72, 1.
 νεανίσκος 20, 8. 13. [25. 30]. 25, 17. [33]. 26, 4. 10. [20]. 36, 17. 37, 5. 39, 14. 40, 10. 12. 19. [48, 31]. 72, 3. 78, 3. 11. [17]. 118, 7.
 νεκρός: 46, 4. [20. 54, 21]. 108, 6. 9. [20. 21. 109, 14].
 νεκρότης: τὴν τῆς ν. - ὑπόκρισιν 109, 5.
 νέμεσθαι: ἐνέμεντο 55, 15.
 νέος: 6, 10. [23. 25. 26. 30]. 7, 7. [24. 25]. 9, 3. [19]. 11, 6. [23]. 20, 14. 26, 6. 16. [21. 24. 28. 30. 31]. 27, 6. [19. 33, 23]. 34, 5. 36, 6. 10. [26. 32. 37. 24. 25]. 38, 10. [27]. 39, 16. [18. 31]. 40, 6. [32. 33. 47. 35. 48. 22. 65. 27. 66, 21]. 69, 2. [23. 24]. 74, 4. [20]. 78, 5. 10. [17. 20. 21. 26. 104. 16. 18. 112. 18. 116. 12]. 117, 8. 13. [22. 119, 25]. 126, 11. 127, 2. [17. 22. 128, 19].
 νεότητι: ἀκμάζεις τῆ ν. 10, 14: [31].
 νεύειν: τῆ χειρὶ τὸν λέοντα ἔνευε, τοῦ ἐλθεῖν [53, 35].
 νεύματος: μετὰ ν. [87, 18]. διὰ ν. [88, 18].
 νεφρῶν καὶ ὄρχεων [64, 21].
 νεωστί - ἐδείμκτο 6, 9. 119, 11.
 νεωτεριστοῖς: ἐλαττώμασι ν. [11, 30].
 νηπιόζων: 45, 8. [25]. 103, 9. 108, 15.
 νήπιος 84, 8: [103, 24].
 νηπιόφρονα 103, 12. [27].
 νηπιώδης [103, 31]. 104, 1.
 νηστεῶν: διὰ - ν. - ἐξήτησασθε 62, 4: [19].
 νηχόμενος 19, 3.
 νίξειν: νίψον [40, 31].
 νικᾶ [97, 18]. ἡ γνῶσις - τῆς πανουργίας ν. [124, 25].
 νικήσει [95, 21. 99, 23]. ἐνίκησα [95, 25]: [18, 25]. νικήσης [98, 15]. νικήσαι [18, 28. 54, 24]. νικήσας [23. 99, 24. 102, 28]. νενίκηκε 18, 9. 35, 2. [20]. 95, 11. [24]. νενικηκώς 9. [22]. 99, 9. [22]. νενικηκότης 12. [24]. νενικημένω [95, 22].
 νίκη: κατὰ τῶνδε - ν. - δῶμή μοι 32, 7. [22].
 νίκος: ἡ σοφία τὸ ν. ἔχει [124, 25].
 νίπτειν: ν. νίξειν.
 νιφετῶν καταφερομένων 56, 8.
 νοεῖν: νοῶν [77, 24]. νοήσεις - τί τὸ - αἶτιον [10, 21]. ν. τὸν ἄνθρωπον ὁποῖος ὑπάρχει [49, 27]. ἐνόησε [79, 30. 56, 26]. ἐν. - ὅτι [91, 18]. ἐν. ὡς [85, 23]. ἐν. - ἐξοικονομησαι [23, 23]. νοήσασα [43, 24].
 νοήματα: [5, 17. 83, 23].
 νομίζειν [13, 22]. νομίζω [78, 28. 103, 20]. ὡς ν. ὅτι ἡ αἰτία - τοῦ Συντίπα ἦν [76, 30]. οὐδὲ ὁ πατήρ μου, ν., δύναται [26, 30]: [43, 32]. — νομίζεις [85, 19]. νόμιζε [129, 28]. νομίζων ὅτι [128, 13]. ἐνόμιζον ὡς [11, 30]. ἐνόμισα [42, 27]: [47, 30]. νομίσαντες [87, 18].
 νομίμω: ἀνδρὶ ν. 38, 3. [20]. νόμιμον - γυναικᾶ 71, 3.

νοσεῖν: νοσῶν 127, 10. 128, 1. 5. νενοσχηκέναι ἀτόπημα 11, 15. τοιαύτην - πράξιν ν. 114, 9.
 νόσημα [110, 14].
 νόσος: 63, 5. 110, 3. [128, 15].
 νοτισθεῖς 56, 9.
 νοῦς 99, 7. [20. 103, 26]. νοῦν 103, 14. [17. 29. 31. 104, 16. 25. 125, 22]. νοῦ [13, 29]. νόος [91, 25]. 123, 3. νοί [94, 21].
 νυκτερινὴν ἐπιστάσιαν 117, 13.
 νῦν passim. τό γε ν. ἔχον 11, 4. 74, 18. 84, 3. 106, 2. ἀπὸ τοῦ ν. [62, 19]. μέχρι τοῦ ν. 21, 5. 75, 18. [32]. τὰ νῦν et τανῦν 18, 4. [21]. 25, 14. [30]. 26, 11. 34, 16. 69, 4. 76, 12. 85, 12. 91, 1. 97, 2. 110, 7.
 νυνί 15, 3. [20]. 21, 17. 54, 18. 70, 6. 85, 1. 103, 7. 104, 1.
 νύξ: ὄλην τὴν νύκτα [37, 19. 53, 30]. ὀλόκληρον ν. [37, 28]. ἐφ' ὀλόκληρον ν. 11. κατὰ τὴν ν. [52, 29]. παρ' ὄλην τὴν ν. 17, 7. 37, 3. 53, 4. 12. 101, 15. [26]. 107, 15. — ὄλην τὴν νύκταν [68, 28]. — νυκτός [52, 27. 117, 20]. ὁ τῆς ν. φύλαξ: 53, 2. 11. [21. 27. 29]. ν. - παραγευόμενος 13, 10: 107, 6. τῆς ν. [17, 30]. τῆς ν. ταύτης 16. δι' ὄλης τῆς ν. [53, 23. 107, 28]. δι' ὄλης τῆς ν. ἐκείνης 17, 13. διὰ πάσης ν. [107, 20]. τῆ νυκτί 7, 15. 54, 5. [22]. 118, 8. ταύτη τῆ ν. 7, 8. [25]. 17, 16. [30. 31]. 18, 1. 5. [22]. 58, 3. τῆ ν. ἐκείνη [117, 26]. τῆ ἐπιούση ν. [17, 22]. 116, 10. τῆ ἐπελευθούση ν. [18]. — νύκται [66, 24]. — κάθισον - τεσσαράκοντα - νύκτας [19]: 1. παρ' ὄλας - τὰς τεσσαράκοντα ν. 6. ἄρρι τῶν νυκτῶν 117, 5. ἐφ' ὄλας - τεσσαράκοντα νύκται [66, 23].
 νυττόμενος [11, 34]. 12, 1. 56, 16. νυγείς 37, 13.
 νότοις: τραῦμα - ἐνεφύη τοῖς ν. 21, 10.
 ξανθοὺς - ψύλλους [99, 17].
 ξενοδοχεῖον: [47, 25. 52, 27. 57, 18. 19].
 ξένος: 16, 11. 23, 13. 14. [28. 29. 66, 28. 67, 24. 25. 30. 69, 22. 25. 27. 29]. 70, 2. 10. [16. 18. 21. 22. 95, 16. 96, 27]. 100, 8. [19]. ξ. τούτου πέφυκε χωρίου 67, 4: [20]. πολυτρόπους καὶ ξένους λογισμούς [12, 18].
 ξηραίνειν: ἐξηράνθη [55, 32].
 ξηρός: ξύλα ξηρά [59, 23].
 ξηρότης: ὑπὸ τῆς ξ. 56, 2. [19].
 ξιφηφόρος 23, 11. [26].
 ξίφος: 23, 14. [29]. 35, 12. 43, 13. 44, 13. 46, 8. [23]. 54, 11. 61, 3. 8.
 ξύλον: [59, 23]. 77, 10. [23. 92, 19. 27. 93, 19. 21. 24. 98, 22]. — τὰ ξύλα τῶν ἀρωμάτων [98, 19. 20. 102, 17]. ἀρωματικὸν ξύλον 92, 5: 1. 8. 11. [17. 21]. 93, 6. [18]. 94, 12. [27]. 98, 6. 7. 102, 2. 10. [24]. ξύλα μυριστικά [92, 15. 16. 22: 26].
 ξυναυλίας: συνοδείας καὶ ξ. [79, 17].
 ξυρισθῆ: ἵνα ἡ κεφαλὴ - ξ. [111, 13].

ὁ: passim. — τῆς ἀλήθειας [128, 14]. — τίς ἡ αἰτία [11, 26]. 39, 12. [70, 15]: 10, 5. [22]. 41, 17. [32]. 81, 6. [22. 105, 23. 23, 28. 26, 19]. 11, 9. 23, 13. 105, 7. 32, 9. 83, 9. [24]. — τὰ τῆς ὑποσχέσεως [7, 20]. — διὰ τὸ σὲ μὴ φαίνεσθαι [75, 33]: 121, 1. — πρὸς τὸ ἀκούειν [104, 25]. — ἅμα τοῦ συμμιγῆναι [77, 25]. μέγρι τοῦ ἐπαναστρέφει σε [41, 29]. περὶ τοῦ -σιγᾶν 11, 2: 120, 11. 121, 4. 7. πρὸ τοῦ -πεπωκέναι 80, 5: [18]. 123, 8. — πρὸ τοῦ τὸ -γύναιον εἰσελθεῖν [72, 26]. χάριν τοῦ τελέσαι [33, 33]: [42, 29]. χρεία μοί ἐστι τοῦ εἰσελθεῖν 25, 18. δύναμις ἔστι σοι τοῦ -ἐμποδίσαι [100, 16]. οὐχ εὔρε τόπον τοῦ ἐκβῆναι [107, 28]. ὀρεκτικὸς ἐγένετο τοῦ ἀγοράσαι [28, 23]. τοῦ ὠνεῖσθαι προσδεηθῶμεν 21, 6. ἄρξασθαι τοῦ γενέσθαι ληστής [118, 15]. διέκοψεν αὐτὸν τοῦ βυζᾶναι [114, 21]. καί με -ἔστειλε - τοῦ δηλωσαι 73, 8: 79, 10. [24]. 86, 14. [25. 88, 16]. εἰσέδου - τοῦ ἀγαγεῖν χύτραν 31, 5: [21. 30, 30]. 36, 4. [42, 29. 57, 15. 83, 28. 94, 26. 107, 27]. παρέκλυσε τοῦ ἰδεῖν 26, 19. ἐξωνοῦ μοι τοῦ ἄρτου καί ἄγε μοι τοῦ φαγεῖν 20, 14. ὅπερ ἔφερε τοῦ πωλήσαι αὐτό [28, 20]. παρασκευάσόν μοι -ἔδεσμά τι τοῦ φαγεῖν 83, 15. οὐδὲν - τοῦ διαπωλεῖν κέκτηται 21, 3. ἐλλάγησε τοῦ ἐρωτῆσαι αὐτόν [113, 21]. παρατῆρει τοῦ ἐπαγγεῖλαι μοι 16, 9. τὸ παιδίον τηρεῖν, τοῦ μηδένα - προσπελάσαι τῷ οἴκῳ 45, 18. διάφρας τοῦτο τοῦ καλῶς διαθέσθαι 48, 15. ἐνητένιζεν τῷ πίσθηκι, τοῦ ἰδεῖν τί - δράσαιτο 53, 15. τὴν ζώνην - ἔλυσε τοῦ τῆ κλίνῃ ἐπαναβῆναι 69, 7: [26]. παρεσκευάζον αὐτόν τοῦ λαλῆσαι μοι 11, 11: [27]. ἐντεταλμένος ἐτύγγανον τοῦ μὴ - ἀποφθέγγεσθαι 74, 7: [24]. ὑπεσήμανε τοῦ αὐτὸν παραγενέσθαι 53, 19: [35]. παρακαλεῖν τὸν θεὸν τοῦ δοῦναί σοι παιδίον [54, 34]: [3, 22]. ζήτησον - ἐκεῖνο τοῦ πρὶ αὐτοῦ ἀπεμποληθῆναι σοι 47, 17: [34]. τὸν - παῖδα - ἐκπαιδεύσω τοῦ μή τινα - αὐτὸν πρᾶξιν νενοσχημένα 114, 9: [19]. οὐ χρονίσω τοῦ ἐπανελθεῖν 45, 10. ἄφες μοι - τοῦ κλαίειν με [89, 22]. οὐκ ἀφῆκεν - τοῦ ἐλθεῖν [115, 14]. οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰς θεραπεῖαν καλὸν, εἰ μὴ τὰ ὄτα τῆς ἀλεπούς, τοῦ κρατεῖν αὐτὰ - ἐπάνω τοῦ παιδός [109, 12]. ὤμοσεν - τοῦ μὴ καθίσαι [65, 26]. ὅσα ἔμελλε τοῦ διδάξαι με [119, 26]. κάλλιον ἐστὶ τοῦ δοῦναι τὴν πραγματεῖαν - ἢ ἀπομείναι τὰ πράγματα ἀπούλητα [94, 18]. — ὁ δέ: passim. ἡ δέ μάτην - ἀνήλωσας 70, 10: [68, 34. 34]. — ἡ δὲ πρὸς αὐτόν - ἡμεῖς - οὐκ ἔχομεν [30, 24. 24]: 70, 23. — ὁ μὲν - ὁ δέ: [29, 23 sq. 51, 30 sq.]. 83, 6. [21]. — χρυσίον τό σε ἐδώκαμεν [87, 13]. ὄγδοος: 71, 12. [29]. 121, 4. [16]. ὄγκον: ἡρμένης - πρὸς ὁ. 34, 15. ὄδε: 2, 14. 16, 4. 6, 15, 3. 24, 6. [25, 33]. 32, 6. [22]. 33, 7. [24]. 34, 3. [20]. 36, 17. 38, 14. 48, 4. 7. [21]. 51, 3. [16]. 52, 6. [23]. 55, 10. [28].

30]. 56, 14. 59, 3. 64, 12. [28]. 70, 2. 75, 4. 81, 5. 85, 4. [18]. 89, 13. 91, 11. [92, 16. 94, 28]. 95, 1. 102, 5. [20]. 116, 6. φανερώς τοῦτο καθομολογῶ μὴ κατὰ τι τόδε ἀπαρνούμενη 106, 8. — ἔργον - τόδε 2, 10. — τὸ ἀπὸ τοῦδε 75, 1. 106, 3. ὀδήγησον [40, 28]. ὀδίτης 67, 1. ὀδοιπορεῖν: ὀδοιποροῦντες [33, 19]. ὀδοιπορία: 16, 10. 12. [26]. 33, 8. 38, 3. [20]. 65, 12. [30]. 86, 3. [16]. ὀδοιπόρος: [57, 16]. 67, 9. 14. 69, 5. 10. 70, 9. ὀδός: 25, 8. 9. [24. 25]. 32, 16. 33, 2. [25]. 34, 11. [28]. 35, 5. [22]. 38, 9. [26]. 42, 2. [68, 12. 86, 24. 109, 14]. ὀδοστάται 57, 5. ὀδοῦς: 109, 7. 8. 10. [15. 15. 17]. ὀδυνᾶσθαι: ὀδυνώμενος 109, 7. ὀδύνη: 49, 3. [89, 20. 110, 13]. 128, 4. ὀδυνηρός [110, 20]. ὀδύρη 25, 10. ὀδυρόμενος 84, 9: 89, 6. [18]. 91, 9. ὠδύρετο [37, 22]. ὀδυροῦ: τὴν αἰτίαν τοῦ ὁ. 89, 11. ὄθεν [9, 21]. 23, 7. [29, 21]. ὄ. καί 3, 11. [21. 8, 28]. 9, 5. 13, 8. [26]. 18, 6. [23. 21, 22]. 27, 11. [24]. 45, 6. [20. 23. 51, 31]. 62, 9. 76, 5. [21]. 78, 7. 97, 5. [98, 17]. ὄθόνη: 30, 13. 14. 31, 1. 2. 4. 5. 7. οἶδα: v. εἶδέναι. οἶεσθαι: οἶμαι 24, 6. 99, 8. 112, 12. οἶμα: - ὡς 81, 5. οἶονται 122, 4. οἶκαδε 41, 15. 51, 11. 63, 2. οἶκεῖν: οἰκοῦσαν [38, 50]. οἰκοῦντες [69, 28]. οἶκεῖος: 14, 5. [31, 29]. 45, 4. 49, 3. 105, 11. οἰκειότατον 71, 9. [27]. οἰκειοῦν: ὠκείωτο 45, 4. [22]. οἰκέτης: 22, 13. 23, 2. 7. 24, 2. 25, 12. [28]. 27, 3. οἰκῆμα: 6, 12. [27]. 16, 7. [23. 23, 19. 25. 24, 19. 30, 30. 31, 21. 39, 23]. 45, 18. [47, 25]. 48, 7. 52, 12. [67, 25. 68, 9]. 120, 1. οἰκῆσιν: τὴν οἶ. ἔχουσαν 38, 13. τὴν οἶ. ἐποιεῖτο [47, 21]. οἰκῆτορας: τοὺς τοῦ χωρίου οἶ. 66, 11. οἰκία: 6, 8. [23]. 10, 6. [23]. 16, 5. 10. 12. [21. 25. 27]. 22, 14. 23, 11. [26. 28. 30]. 27, 8. [21]. 31, 4. [19]. 37, 9. 10. [26. 27]. 38, 4. 8. [21. 25]. 39, 8. 40, 2. 14. [22. 30]. 41, 5. [22]. 42, 3. 13. [20. 30 bis]. 45, 11. [28]. 46, 8. 48, 9. 18. [25. 26. 34]. 49, 6. 12. [25. 31. 63, 19]. 66, 9. [68, 17]. 69, 10. 70, 8. 74, 12. [28]. 79, 12. [26. 86, 17]. 88, 2. 94, 10. [23. 25. 95, 17]. 96, 13. 107, 8. 116, 11. [119, 24]. οἰκίσκος: 6, 8. 10. 23, 2. 24, 2. 41, 1. 51, 6. 95, 4. 107, 7. 115, 1. 5. 119, 11. 13. οἰκοδεσπότης: [24, 19. 67, 19]. οἰκονόμησα αὐτὸν ἀποκριθῆναι [105, 32]. τρά-

πεζαν - οἰκονομήσας [79, 22]. ὠκονομήσεν αὐτοῖς
πιεῖν γάλα [23]. ὠκονομήσον αὐτῶ - τὰ πρὸς
τροφὴν [67, 23].

οἶκος: [6, 24. 24. 25. 25]. 14, 9. [23, 27]. 41, 6.
[18. 22. 35. 40. 33. 34. 46, 23]. 51, 10. [20. 22.
28. 52, 28. 69, 30]. 80, 2. [15. 96, 25. 107, 22].
119, 11. [25. 27].

οἰκουμένην: εἰς ἄλλην τὴν οἶκ [71, 24].

οἰκτεῖρει 124, 5.

οἴκτου: μετὰ οἴκτου ἔφην 52, 5.

οἰκτρῶς 89, 9. οἰκτρότατα 36, 7.

οἴμαι: v. οἴσθαι.

οἴμαι 33, 11. [27. 37, 22]. 40, 1. [21].

οἴμωγῆ: οἴμωγῆς 48, 19. 89, 8. [20].

οἴος: [27, 22]. 65, 3. 107, 3. [17]. οἴον ἄν - ζητή-
σεις - δεθῆσεται [62, 30]. οἴος τὸν ἕτερον νικῆσει
[99, 23]. — οἴον εἰπεῖν [51, 31]. — οἴα 93, 9. —

οἴα - μητρυαί τυγχάνουσα 3, 8: 34, 15.

οἴχεσθαι: φυγὰς - ὄχητο 53, 9.

ὀκτώ 114, 11. [21].

ὀλέθριος: [11, 23]. 19, 9. ὀλεθριώτατος 114, 7.

ὀλεθρος: 60, 7. 62, 5. 74, 3. 95, 2. 106, 6.

ὀλίγος: [48, 27]. 51, 14. 52, 10. [54, 19. 56, 19.
57, 20]. 62, 10. [66, 18. 20. 22. 90, 25]. — ὀλίγον

ἄχαρτερῆσαι [61, 25]: [84, 17]. — ἐπ' ὁ ὑπερθέ-
σθαι 61, 9. μετ' ὁ 74, 11. 95, 4. πρὸ ὀλίγου
[82, 19].

ὀλιγῶσαι ἢ πλεονάσαι [77, 16].

ὀλισθῆσαν: τῆς χειρὸς ὁ [14, 24].

ὀλλύναι: ὀλέσεις 55, 3.

ὀλόκληρον νύκτα 37, 11. [28]. ὁ μῆνα [8, 20].

ὀλας: [81, 13]. — ὄλην τὴν θυρίδα 56, 9. [25]:

[64, 21. 71, 24. 94, 17. 19]. — ὄλην τὴν νύκτα: 17,

6. [13. 27]. 37, 3. [19]. 53, 4. 12. [23. 80. 68, 28].

97, 7. [19. 101, 26]. 107, 15. [28]. ὄλην νύκτα 101,

15. ὄλον - μῆνα 8, 1. — ὄλας τὰς ἐπτὰ ἡμέρας

72, 8: 66, 6. 74, 6. ὄλαις τεσσαράκοντα ἡμέραις

[66, 22]. — τὰς γυναίκαίς ὄλας [68, 6. 7]: [65, 28].

67, 5. [21]. — ὄλα - ὄσα ἔλεγεν [58, 24]: [68, 15.

114, 15]. εἰς ὄλα [124, 25]. — cf. διόλου. — τὸ

καθ' ὄλου [94, 24]. cf. καθ' ὄλου.

ὀλοφύρη 89, 9. ὀλοφυρομένη 40, 3. ὀλοφύρετο

84, 12. ὀλοφύρετο ὅτι [46, 25].

ὄλωσ 10, 13. 85, 4. [18]. γινῶσιν ὁ οὐκ ἔχεις [84,

27]. μὴ εἰδυίας ὁ [14, 24. 57, 22]: [121, 21]. 65,

9. 87, 12. οὐκ ἀφῆκεν ὁ [115, 14]. μηδὲν ὁ. 14, 6.

μηδὲν τι ὁ. [23, 25]. οὐδὲν ὁ. 48, 12. 16. 67, 4.

103, 16. [30]: 4, 5. cf. μηδὲλωσ. — οὐδ' εἰς -

μῆνα - ἀπολογίσομαι ὁ. [8, 21]. οὐδ' ὄλωσ [79,

30. 87, 22]. cf. οὐδὲλωσ.

ὀμαίμονες: 14, 16. 120, 3.

ὀμαλῶς 10, 7.

ὀμήγυρις: 79, 2. 97, 10.

ὀμηλικῶν 26, 11. [26].

ὀμιλήσασα 48, 11. [27]: 40, 8. ὀμιλήσαντες [97,

25]. ὀμιληκότες 13.

ὀμιλία: 59, 6. [83, 27]. 99, 10. 130, 2. παραβο-
λικαὶ ὀμιλίαι 129, 17. — τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀμιλίαν
[69, 23]: [38, 31].

ὀμνύειν: τὴν ἔφορον ὤμνευε δίκην ὡς οὐδὲν -

λεδάληκεν 17, 2: [18]. — ὤμωσε τῶ φυτηκόμω -

ὡς 34, 9: [26] — ὤ. εἰς ἑαυτὸν τοῦ μὴ καθίσει

[65, 26]. ὄμοσόν μοι ὡς 34, 8. [24].

ὀμόζυγος (ῆ): [32, 28]. 36, 17. 42, 9. [48, 31].

51, 6. 11. [18]. 52, 1. 55, 10. 13. 56, 3. 4. 5. 11.

[21. 27. 63, 16].

ὀμοθυμαδόν 86, 11. 90, 8. 91, 3.

ὀμοιος: 10, 7. [21, 25. 22, 21. 97, 22. 103, 29].

121, 5. τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας ὀμοίας

[66, 20].

ὀμοιότητα: καθ' ὁ. 38, 5.

ὀμοίως [10, 24. 38, 22. 66, 28]. 121, 7. [19].

ὀμολογεῖ: μεγάλας ὁ τὰς χάριτας 105, 3.

ὀμοῦ 53, 34. [61, 23. 87, 14. 90, 22. 91, 16. 17.

95, 18].

ὀμοχώρους [29, 26].

ὀμόψυχον πρόθεσιν 38, 6.

ὀμωνυμίαν: ἴσην ἔχουσι τὴν ὁ. [51, 29].

ὀμως 10, 10. [27. 26, 31. 30, 18. 65, 24]. 116,

10. ὁ. δέ [49, 33]. ὁ. μέντοι γε [46, 32]. cf. ἀλλά.

ὄναγρος: 25, 5. 6. 6. [21. 22. 23].

ὄναρ 58, 7. 9. [18. 19]. κατ' ὁ. 58, 4.

ὄνειδίζοντος [120, 21].

ὄνειδος [71, 24].

ὄνειροκρίτης: 58, 6. [17. 20].

ὄνησιφόρον 109, 2.

ὄνιάναι: ὄνησαι 37, 16. 46, 15.

ὄνομα: 3, 10. [21]. 76, 9. [24]. 129, 16.

ὄνομάζειν: 31, 11. [82, 31]. ὄνομάζεσθαι [14,

20]. 82, 16.

ὄνος: 111, 5. [13].

ὄντως 2, 13. 14, 11. 17, 1. 18, 2. [19]. 37, 6. 41,

7. 78, 15. 108, 10. 126, 4.

ὄνουχες: 11, 14. [30. 68, 22]. 79, 14. [28. 29].

ὄξέως: ὄξύτατα 54, 6. 74, 15.

ὄξυτάτου: νοῦ ὁ. [13, 29].

ὄξύτητι τοῦ νοός [91, 25].

ὄπη: [37, 20. 55, 27. 32].

ὄπιθεν 26, 8. 111, 7. ὄπισθεν 25, 15. [31. 39,

22. 41, 21. 55, 24. 111, 15].

ὄπίσω 25, 5. [22. 40, 22]. πορεύεσθαι ὁ. τῶν

ἑαυτοῦ θελημάτων 126, 13.

ὄποι 25, 7. 13.

ὄποῖος: [65, 18]. 84, 6. νήσεις τὸν ἄνθρωπον

ὑπάρχει [49, 27]. — ὀποιάν - παρέχετε βουλήν -

106, 11 sq.: 129, 3. — καὶ ὀποιρ δὴ τῇ βασιλείᾳ -

ἐπιτέρπονται; 124, 6. — ταίνδε - ὀποιάν δὴ καὶ

32, 7. [23]: 52, 7. ὀποῖος ἀνὴρ - ἔπιε, - μετεμορ-

φοῦτο [33, 21].

ὀπόταν ἴδωσι [78, 17]. ὁ. - ἤκουε [46, 33].

ὀπότε - λαλήσει [60, 18]. ὁ. καὶ βουληθῆ

32, 13.

ὄπου [49, 19]. ὄ. καί [53, 28]. ὄ. γε 19, 17. [33].
 ὄπως: ἡκηκόειν ὄ. - σφοδρῶς κατήκισε 49, 2. ὄ.
 ἄν καὶ βουλήθειεν - πονηρεύσθαι - ἔχουσιν 58,
 15. — κάλεσον - ὄ. - διασαφήσει 21, 4: [35, 35].
 96, 6. — παρέσχον - ὄ. - παρσκαυάσει 50, 9. —
 ὄ. - ἀποδίδωσι - τόν τε - φόβον - ἔχειε καὶ - λογίζε-
 ται 123, 9. — λάληστον - ὄ. - εἶπη [21, 21]: 75, 10.
 [26, 90, 16. 96, 20. 129, 23]. ἔλαβον - ὄ. - δυνηθῶ
 [105, 29]: [107, 27]. ἐξῆλθον - ὄ. νὰ μάθω [67,
 18]. δέδωκα - ὄ. δώση - καὶ - παίησει [50, 28].
 ἦγαγον, ὄ. - κοσκινίσω καὶ - εὐροίμι [31, 26].
 ἦγαγον, ὄ. - εὐροίμι 14: 52, 15. χρῆ - ἀποκομίσαι,
 ὄ. - διαλυθείη 58, 9: 129, 6. πρέπει με - εἶδη προ-
 σαγαγεῖν - ὅπως - ἐγκωμιάσαι [116, 16].
 ὅπως οὖν 8, 2, 17, 3. [18]. 50, 12.
 ὄραν: passim. ἑώρα 20, 5. [22, 38, 26]. ἑώρακα
 25, 13. [29]. 103, 8. [19]: 17, 16. [30]: 24, 4. [40,
 23]. ἑωράκειν. 50, 12. 40, 4. 46, 9. 98, 5. [18].
 108, 10. 117, 3. ἑωρακέναι 17, 17. ἑωρακῶς 36, 6.
 41, 6. [22]. 44, 5. 45, 14. 64, 6. 91, 9. 94, 1. 107,
 9. 108, 14. ἑωρακότες [95, 19]: 95, 6. εἶδον [42,
 23. 26. 50, 29. 116, 14]: [69, 21]: [24, 20. 54, 19.
 69, 26. 108, 22. 117, 18]. [57, 19]. ἴδης [50, 32.
 86, 23]: [48, 25]: [78, 17]. ἴδε 29, 11. 65, 3. ἴδετε
 92, 13. ἴδειν [17, 31. 25, 28. 26, 19. 42, 29. 53,
 16]. ἴδών 7, 16. [23. 32. 28, 23]. 29, 5. [20]. 38,
 15. [30. 40, 25. 45, 30. 46, 21]. 48, 2. 54, 2. 4.
 [21]. 58, 1. [64, 21. 74, 30. 90, 26. 106, 24. 107,
 23, 108, 25. 109, 14]. ἴδουσα [9, 29. 56, 26. 63,
 20]. 69, 7. [70, 18. 92, 20]. ἴδόν [91, 21]. ἴδόντες
 86, 13. [24]. ὄψει 7, 6. [22]. ὄψόμενος 48, 2. 53,
 15. 95, 4. ὀρωμένω 58, 2. ὀραθέντα 6. [17]. —
 τὸν οἶκον ἑωρακῶς καὶ ὅτι πρὸς ἐκεῖνον ἡ γραυῶς-
 ἐκάλει 41, 6. ἰδόντες ὅτι [88, 24]. ἰδ. ὡς 86, 13.
 ὄρχ τὴν κόρην - ὡς λάμια - ἐτύγχανεν καὶ ὅτι
 26, 3. ταύτην ἰδὼν ὡς νεκράν [109, 14]. παρήγγ-
 ειλε πῶ ὀρνεῶ προσεκτικῶς - τὴν γυναῖκα ὄραν
 [16, 24]. ὀρώσα εἶπερ ὁ ἀνὴρ - καθορᾶται ἐρχό-
 μενος, οὐχ ἑώρα [38, 26].
 ὄρασις: 48, 10. 96, 2. [17]. 101, 10.
 ὄρηγῆς 5, 6. 12, 8. [25]. 61, 3. [18].
 ὄρηγίσεαι [64, 26]. ὀρηγίετο [10, 33]. ὀρησιθεῖς
 [35, 23].
 ὄρηγίλω 17, 1. [16, 32]. 106, 1.
 ὀρέγομαι [84, 24]. πλείονος ὄ. 10. ὀρέγεται
 αὐτά [129, 18]. παίδων ὀρεγόμενος [3, 22]. τὰ
 κινηγήσια ὀρεγόμενον [24, 31].
 ὀρεκτικὸς [28, 23].
 ὄρεσις: 13, 16. [33. 63, 30]. 64, 1. [65, 23. 128,
 19].
 ὀρῶ ἢν ἑδόν [33, 25].
 ὀρίζειν: ὠρισε [54, 28]. ὀρίσης [90, 22]. ὀρίση
 [96, 21. 106, 23]. ἵνα μοι ὄ. ἐξελθεῖν [24, 33].
 ὀρισον [79, 18]: [75, 25]. ὀρίσαντος [77, 20]. ὀρι-
 σθέντα 7, 13. [30]. ὀρισμένη [118, 25].
 ὀρισμόν: καθ' ὄ. [33, 33].

ὄρκος: 34, 13. [29. 41, 29. 42, 33]. 43, 1. [60,
 25. 62, 17].
 ὄρμηξ [64, 31]. ὄρμησεν [26, 22]. 29, 4. 60, 1.
 [14]. ὄρμητο 29, 9.
 ὄρμηγῆν: ἄτκτον ὄ. [74, 32]. ἀτάκτους ὄρμάς
 64, 1.
 ὄρνεον: 16, 5. 7. [22. 23. 28. 24]. 17, 5. 11. [20. 24.
 27]. 18, 1. 2. [19. 20. 26].
 ὄρνεθος 57, 3. ὄρνεθα [16].
 ὄρος: ὄρει [25, 21]. 28, 9.
 ὄρον 77, 4. ἔνορκον ἑαυτῷ ὄ. ἔθετο μὴ - ἡρεμήσαι
 65, 9.
 ὄρούζιον 30, 4. 6. 7. 13. [20. 21. 22. 23. 28. 31].
 31, 8. [22]. 84, 7. 10. [21. 23]. ὄρουζίου 31, 6.
 ὄρχεις: [54, 19. 20. 64, 19. 21. 29. 65, 17].
 ὄς: passim. — καὶ ὄς φησὶν [68, 19]: [81, 16]. —
 ὁ ἄν θελήσης ζήτησον 38, 17: [39, 17]. 62, 14.
 98, 9. 82, 1. ἡγόρασα, συμφωνήσας δοῦναι - ἐκ τῶν
 εἰδῶν - ὧν ἄν ἐπιζητήσῃ [98, 22]. ὄς - ἄν μὴ - ἐξ-
 ετάζοι, συμβήσεται αὐτῷ 35, 18: 95, 7. — διηπό-
 ρει - δι' ἣν αἰτίαν ἔδειρεν αὐτὴν [48, 35]. ἦν ἔτυχε
 κεκτήσθαι κύνα - λα' οὔσα 39, 5: 50, 15. 66, 8.
 [69, 13]. 92, 8. 101, 2. ἦν - ζητεῖς γυναῖκα
 τῶν - σωφρόνων - καθέστηκεν 47, 10. ἐν ᾧ χωρίῳ
 ἀπέστειλεν [21]. ἐκδικήσης ἐφ' οἷς ἔργοις ἠναγ-
 κάσθην ὑβρισθῆναι [54, 26]. αἰσχύνεσθαι ἐφ'
 οἷς ἀλόγοις πλημμελεῖ 125, 14. περὶ - ἧς - προέ-
 θετο διαβολῆς 3, 7: 50, 5. 98, 9. πᾶσι - οἷς λελά-
 ληκεν - πεπίστευκε 58, 13. διὰ - τοῦ ἔργου οὐ -
 ἐποίησας [49, 35]: [98, 22]. περὶ τοῦ φόρου, οὐ -
 ἐπώλησα [102, 18]. τοῦ φόρου οὐ ἔμελλε παθεῖν
 [110, 17]: [34, 29]. τῶν - κεφαλαίων. ὧν ἐδιδάχθη
 130, 2. τοῦ φιλοσόφου ἐκέλευ, οὐ εἶχεν - ὁ βασι-
 λεύς [119, 18]. ἀκουσον - ὧν ἀποκριθῆσεται 97,
 14. δῆλον ἐξ ὧν - ἀποφθέγγεται 18, 4: [21]. 103,
 1. [102, 29]. 113, 10. [22]. ἔνεκα ὧν σοι δεδού-
 λευκε [71, 23]. περὶ ὧν εἶπας ἀποκριθῆσομαι 11,
 4: 74, 18. 75, 2. [19]. 85, 11. [24]. 97, 3. [16].
 καταπλαγεῖσα ἐφ' οἷς ἡκηκόει 40, 4. [23]: 54, 10.
 58, 13. 60, 8. — ἀφ' οὐ [41, 23]. — ἐφ' ᾧ 12, 9.
 42, 13. 125, 5. 127, 8. — ὅς δῆ: 21, 11. 63, 4. ὅς
 δῆ καί: 6, 2. 38, 3. 59, 12. 66, 7. 106, 1. 113, 3.
 7. 117, 10. 121, 2.
 ὄσάκις 21, 14. [30]. 40, 2. [21]. 107, 7.
 ὄσμή: [41, 19. 92, 25. 116, 16].
 ὄσος: passim. ὄση δύναμις 15, 9. [26. 124, 22].
 μικρὸν ὄσον 19, 8. [24]. 70, 4. δόξῃ - ζητήσαι -
 ὄσας ἄν ὁ πίναξ χωρῆ [99, 15].
 ὄσοσπερ: ὄσαπερ 6, 12. 50, 19.
 ὄσπερ: passim. — ὄπερ ἦν ἐψήσασα ἔδεσμα 84, 7:
 36, 13. 64, 15. 86, 7. [20. 92, 17. 106, 25]. 111, 8.
 [117, 28. 129, 28]. ἀκουσον ὧνπερ - ἀναγγελοῦσιν
 97, 13. ὄπερ ἄν - ζητήσω, ἔξω [63, 26]: [81, 29].
 ἐπιταξάτω - πεποιηκέναι ὄπερ ἄν - βούλοιο 95, 9.
 ὄσπερ δῆ: 17, 11. 64, 15. ἄπερ δῆ καί 100, 2.
 ὄσπερ καί: 77, 10. 95, 5. [100, 14].

ὁσπήτιον [66, 25. 68, 14]: [48, 24. 115, 12. 15]. — ὁσπίτι [88, 14].
 ὅστις: passim. — ὅτι ἄν - αἰτήσης - ἕξεις [5, 31].
 ὅστις καί: [47, 20. 50, 33. 61, 27. 86, 15. 95, 22].
 124, 4. πᾶν ὅτι οὖν 110, 2. ὅτου χάριν 72, 8. 74, 1. ἄχρις ὅτου 25, 14. 43, 3. 86, 11. 105, 16. 106, 2. 110, 1. ἕως ὅτου [65, 27. 68, 15. 129, 18]. λίαν ὅτι μάλιστα [106, 18]. χαρᾶς ὅτι πλείστης 73, 10. — ὁσφραίνομαι 92, 13. ὁσφρανεῖς 12.
 ὅταν - ἢ 65, 7: [22. 78, 18]. 122, 6. [17]. 127, 11. [25]. 128, 3. [13]. — ὅταν οὐκ ἔστι [55, 29]. — ὅταν - ἐπλήρωσε [74, 26]: [83, 26].
 ὅτε 14, 7. 8. [24. 25]. 16, 12. [28. 32, 28]. 34, 17. [33]. 39, 8. [23]. 55, 11. [33]. 74, 10. [88, 26]. 89, 1. ὅτε καί [7, 24. 25. 21, 23. 22, 29. 23, 29. 28, 13. 38, 27. 66, 29. 75, 32. 79, 19. 93, 24. 99, 25. 116, 17].
 ὅτι passim. — τὸ τρίτον κεφάλαιον περὶ δολιόφρονος ἀνδρός - καὶ ὅτι [120, 19]. τὸ ἕκτον κεφάλαιον ὅτι [25]: [121, 18]. — ἔφη ὅτι: v. φάναι. — ὄρκους δέδωκεν ὅτι [61, 16]. ἀριθμὸν ἡμερῶν δέδωκεν - ὅτι [38, 24]. συναγωνισάμενος εἰς πόλεμον λόγων, ὅτι - ἐκπληρεῖν ἅπαντα [99, 23]. ἔοικε - ὅτι [41, 23]. φαίνεται ὅτι [65, 23]: [66, 24]. ὅτι δὲ μὴ ἐφθεγγόμην - γίνωσκε - ὡς - ἐντεταλμένος ἐτύγχανον 74, 5: 8. [22. 24]. καὶ τὸ δὴ χεῖριστον, ὅτι γε 101, 9. καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι [22]. ἐξαισίον πράγμα - δοκιμάξεις ποιῆσαι, ὅτι - τὸν υἱὸν μαχαίρας ἔργον γενέσθαι προσέταξας [62, 16]. περίφοβος - γενομένη ὅτι - ὁ παῖς - ἀπαγγελεῖ [106, 19]. ποῦ ἦσθα - ; ὅτι γε διὰ τῆς σῆς ἀποδημίας μικροῦ δεῖν τὸν υἱὸν μου ἀπέκτενον 76, 1: [75, 33]. ποῦ ἔστιν - ὅτι μὴ ὄλωσ ἡμῖν ἀναφαίνεται; 87, 11. — ἡμᾶς - ἀποστραφῆσεται, ὅτι οὐκ ἐκωλύσαμεν [12, 30]: [9, 31. 29, 26. 35, 27]. 43, 13. [28. 60, 14]. 78, 11. [26. 96, 27. 104, 20. 127, 26. 128, 12. 14]. διωρίσατο γραφῆναι τάδε, ὅτι γε μὴ πρόσεστι Ῥωμαίων βίβλοις 2, 15: 35, 9. — εἶχε ταυατὴν φύσιν ὅτι [33, 21]. γέγονεν ὅτι [119, 16].
 ὅτι περὶ γυνῶναι - ἀξιῶ ὡς - - καὶ ὅτι περ 55, 2. ἦδει - ὅ. 104, 5: 110, 1. 116, 3. 114, 7. [17]. λέγεται - ὅ. [55, 22]. ἔστω γὰρ τυχὸν ὅ. δόξει 99, 1. ἔστω γὰρ ἴσως ὅ. - ἀντεῖπη 14. — ἐξαισίον - δρᾶμα πειρᾶσαι πεποιθέναι, ὅ. - προσέταξας 62, 1. — μετεμέλετο ὅ. 46, 11. δειλίαιος - ἐγὼ - ὅ. 37, 6. λελύπημαι, ὅ. 50, 2. — ἐκδώσω αὐτὸν Συντίπαρ, ὅ. ἀκήκοα ὡς - σοφιστικὸς ὁ ἀνὴρ 4, 8: 18, 4. 21, 9. 36, 8. 43, 1. 54, 8. [25]. 60, 1. 63, 4. 65, 4. 77, 15. 80, 13. 96, 14. 127, 12.
 ὅτ ποσὶ: βαβαί! ὅτ ποσὶ! [69, 28].
 οὐ, οὐκ, οὐχ passim. — εἰ - οὐ [4, 27. 71, 22]. ἐάν - οὐ [82, 29]. κἂν οὐ [128, 20]. — οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ 61, 11. 62, 8. 115, 3. 119, 14. 121, 12. — οὐκ ἐποίησας - ; [68, 17: 21].
 οὐδαμῆ οὐδαμῶς [38, 28]. οὐδαμῶς οὐ. [65, 24].

οὐδαμινόν [28, 15].
 οὐδαμῶς 25, 12. 30, 6. [23]. 38, 15. [31. 47, 26. 51, 20]. 56, 5. 59, 8. 70, 10. [22]. 75, 4. 78, 7. [82, 31]. 87, 2. [14]. 93, 2. [15]. 100, 10. [21]. 118, 5. — cf. οὐδαμῆ.
 οὐδέ passim. — ἀλλ' οὐδέ: v. ἀλλά. — οὐδέ γάρ [110, 22. 122, 16. 123, 15. 129, 21]. — οὐδ' ὄλωσ; v. ὄλωσ et οὐδ' ὄλωσ. — οὐδ' ὀπωσοῦν [17, 18].
 οὐδεῖς: passim. — οὐδὲν ἄλλο: v. ἄλλοσ. — οὐδὲν οὐκέτι 21, 2. — οὐδὲν τι 105, 9. — οὐδὲ καλῆς - γυναικὸς οὐδὲν τι κρεῖττόν ἐστι [51, 28].
 οὐδέποτε - δόλους κατασκευάζει καὶ - κακὰ συρράπτει [120, 19]. οὐδ. - ἔξω [42, 24]. οὐδ. - τινὰ εἶδον [116, 14]. οὐδ. ἄλλοτε - τεθιάμαι 116, 5.
 οὐδεπώποτε: οὐκέτι - ἕξεις - οὐδ. 42, 9.
 οὐδ' ὄλωσ 11, 15. [31]. 15, 9. [26]. 20, 6. [23]. 27, 6. 11. [19]. 38, 11. 39, 15. [31. 67, 20]. 74, 2. [19]. οὐδ. - τι ἄλλον τολμήσω εἰπεῖν [59, 20]: 108, 1. οὐχ ἠψάμην - οὐδ. [56, 21]. — cf. ὄλωσ.
 οὐθενότητος: τῶν ἐξηγηθέντων - παρὰ τῆς ἐμῆς οὐθ. καὶ εὐτελείας [71, 17].
 οὐκέτι 14, 14. 15, 11. 16, 16. 21, 1. 6. 17. 22, 6. 42, 8. 43, 1. 50, 11. 62, 13. 109, 3. οὐδ' οὐκ. 15, 14. οὐδὲν οὐκ. 21, 2. — cf. ἔτι.
 οὖν passim. τοῖς λογισμοῖς οὖν [14, 28]: 44, 14. [86, 16]. — ἐὰν φαίνηται σοι οὖν [10, 31]: [56, 28]. — ἀλλ' οὖν: v. ἀλλά. — λοιπὸν οὖν: v. λοιπός. — μὲν οὖν: v. μὲν. — πᾶν ὅτι οὖν 110, 2.
 οὐπω 70, 12. [25].
 οὐρά: 108, 13. [23. 24. 25].
 οὐρανός: οὐρανόν 27, 2. [26, 31].
 οὖς 122, 9. ὄτχ 104, 10. 109, 2. 4. [12. 13].
 οὕτε - οὔτε 18, 5 sq. [22. 78, 32]. 103, 10 sq. [25 sq.]. — οὐκ ἔστιν σφοδρὸς οὔτε μοῖρα σοφῶν συνηρίθμηται 79, 1: 16, 2. 77, 4. 115, 5.
 οὗτος: passim. — τοῦτον ἄρτυμα [30, 24]. — τῆς τούτου σκαιότητος 26, 17: [36, 22]. 51, 4. 61, 6. [62, 20]. 63, 3. 64, 5. 84, 13. 115, 9. 117, 1. 128, 9. τὸν κύριον τούτου [22, 29]: [72, 27. 16, 21]. — Ἄνῆρ τις φυλῆς ὧν τῶν Ἀγαρηνῶν, οὗτος - ὄρνεν τὴν ὠνήσατο [16, 21]. — καὶ ταῦτα 38, 1. [18. 46, 30]. 55, 2. [19]. 56, 14. [30]. 62, 2. 18.
 οὕτοσί: τουτὶ (?) τῷ παραδείγματι [27, 29]. τουτὶ τὸ ὀρύζιον 30, 7. τουτονί 31, 13. 36, 14. 118, 2. ταυτηνί 42, 4. τουτωνί [62, 22]. ταυτί 86, 10.
 οὕτω et οὕτως passim. — ἡ ἀρχὴ - ἔνε οὕτως 2, 1. οὐχ οὐ. ἐστὶ 77, 8: 78, 13. [28]. οὐ. ἠδύτατον [21, 22]. οὐ. οἰκτρότατα 36, 7. — cf. εἰδούτως.
 οὕτωσί [15, 19]. 87, 6. 122, 1. [11].
 οὐχί [69, 18]. 101, 8. οὐχί, φησί 98, 12. [24].
 ὀφείλειν: ὀφείλω 49, 18: 109, 8. 127, 3: 111, 8. ὀφειλέτης 5, 11.
 ὀφελος 30, 8. [23]. 56, 17.
 ὀφθαλμός: 14, 10, [27]. 17, 11. [24]. 24, 3. 27, 2. 39, 9. 12. [24. 27]. 44, 9. [26]. 50, 14. [31]. 53, 13. 57, 13. 72, 1. 77, 5. 85, 5 [19]. 96, 4. 5. 7.

[19. 20. 21]. 100, 9. 10. 11. [20. 21. 22 bis]. 101, 2. 3. 5. 5. 6. 11. [17 bis. 19. 20. 23]. 102, 12. [25]. 103, 11. [25]. 124, 2. [15]. 128, 10. [21. 129, 19].
 ὄφις: 46, 2. 3. 10. 11. [18. 19. 24. 25]. 79, 13. 15. [27. 28]. 80, 9. 10. 13. 14. [22. 23. 26. 27].
 ὄχετος: δακρύων ὁ 39, 11.
 ὄχλησις: [50, 22]. 51, 3. [16]. 99, 5. [19]. 102, 11. 15. [24].
 ὄχλησις: 33, 1. [32, 31]. 34, 2. [19]. 52, 9. 75, 10. [26].
 ὄψαρια [68, 12. 16. 18. 19. 20. 21 ter. 24. 25. 69, 13. 14. 16. 17]. ὁ τηγάνου [68, 34].
 ὄψέ [68, 18].
 ὄψιας γενομένης 49, 11. 52, 10.
 ὄψις: κατ' ὄψιν αὐτῶν διήρχετο 50, 20: 87, 4. [15]. ὑπ' ὄ. αὐτοῦ παραστήσαι σε 8, 5: 9. εἰς ὄ. [23]. μέχρις ἂν - ὑπὸ τὸν χοῦν ἢ αὐτοῦ ὄψις - καλυφθεῖη 129, 2. — ὄψις - ἐπιβαλοῦσα 58, 2. — τὴν ὄψιν τύψασα 11, 7: 13. 41, 12. [27]. 42, 16. 111, 4. 118, 7. 78, 3. εἰς γυναικεῖαν ὄ. μετεμορφούτο 33, 4: 14. [21. 29]. 34, 4. [21].
 ὄψον: ὄψα 20, 9. 57, 3. 7. 12. 128, 9.
 παγιοῦν: τὴν διδασκαλίαν - παγιοῦσθαι 9, 11.
 παγίς: 107, 10. 11. 13. [24. 25. 26].
 πάθος: [36, 23]. 40, 9. 89, 12. 109, 9.
 παϊγνίσις [103, 28. 31].
 παιδάριον: [84, 17. 89, 25. 91, 23].
 παιδεύειν: παιδεύων [115, 14]. παιδεύσω [114, 18]. ἐπαιδεύθη [4, 22].
 παιδεύσις: [9, 27. 44, 32. 111, 12. 115, 13. 123, 11].
 παιδιαῖς 103, 13.
 παιδίον: 7, 14. [31. 30, 29]. 45, 10. 12. 18. [25. 26. 28. 29. 33]. 46, 10. [22. 24]. 54, 18. [34]. 60, 8. 61, 8. [73, 30]. 83, 5. [21. 84, 24. 85, 23. 89, 19 bis. 20. 22. 91, 20]. 103, 13. [28. 108, 26]. 109, 2. [115, 15. 119, 16. 21. 122, 12].
 παιδοποιίας ἐφέμενος 3, 11.
 παίζειν [14, 20]. παίζων 19, 3. [20].
 παῖς: passim.
 παλάτιον: [13, 24]. 46, 1. [45, 35]. 116, 11. 117, 11. [17. 24].
 πάλιν passim. αὖ πάλιν [5, 29].
 παλλακή 18, 15. [31]. 24, 11. 43, 9. [24]. 52, 4. [21]. 61, 1. [16]. 72, 9. [22].
 παλλομένην - τῶ φάβω - τὴν καρδίαν 40, 5.
 παμμεγέθη: ὄφιν - π. 46, 2. [18].
 παμπόνηρος [60, 18]: [10, 19].
 πανδοχεῖον: 52, 11. 11. [29. 31]. 53, 1.
 πανθάνειν: ζημίαν π. [85, 19].
 πανουργεῦσθαι 99, 7.
 πτηνουργεῦματα: 56, 18. [70, 27]. 71, 1.
 πανουργία: 30, 12. [27]. 41, 10. [26. 56, 35. 58, 25]. 66, 3. [20. 23]. 67, 11. 98, 3. 124, 11. 12. [25. 27]. 125, 1.

πανοῦργος: [20, 18. 83, 26]. 92, 10. [94, 28]. 95, 1. 12. [25]. 101, 12. — πανοῦργως 18, 8. [57, 27. 106, 20].
 πανταχόθεν 107, 15.
 παντελής 21, 13. [29]. εἰς τὸ παντελές [38, 31]. — παντελῶς 8, 9. [26]. 11, 18. 14, 17. [21, 33]. 51, 6. [19]. 63, 1. 70, 5. [82, 31]. 94, 6. [120, 26]. 123, 2. 11.
 πάντη 84, 8. [88, 24]. 101, 10. [22]. 103, 10.
 παντοῖαν - θεραπείαν 49, 8. [26].
 παντοιοτρόποις πεύσσει 105, 14.
 πάντοτε [109, 12].
 παντρόπου: ἐκ παντρόπου [34, 26].
 πάντως 14, 13. 15, 13. [30]. 19, 8. 15. [24]. 41, 1. 46, 12. 50, 2. 59, 5. [17]. 60, 8. 78, 9. [80, 28]. 96, 13. [26]. 101, 8. 104, 14. 108, 2. [17]. 112, 12. 114, 4. 128, 10.
 πάνυ 47, 10. [29]. 69, 2. 81, 11. 129, 8. κοσμιώτατον πάνυ [41, 19].
 παρά I) cum gen. passim. — παρά τοῦ υἱοῦ ἐνηγηθεῖς 121, 10: 48, 20. 67, 13. 88, 6. τὸ - λαληθὲν π. σοῦ [11, 21]: 101, 14. [25. 114, 14]. 6, 1. 73, 3. 107, 19]. 21, 18. 114, 3. 18, 3. 7. 107, 5. 7, 3. [19]. 12, 6. 91, 4. [15, 25]. 27, 9. 71, 4. [16]. 77, 3. 90, 13. 98, 11. [23]. 2, 11. 45, 6. 99, 11. [24]. συγγραφείσα παρ' ἡμῶν 3, 4: [70, 26]. τοῖς παρ' αὐτοῦ πραττομένοις 12, 5: [48, 28. 27, 24]. 13, 14. [31]. 50, 1. 111, 1. 6, 13. 23, 15. [30]. 28, 11. [21]. 82, 1. 90, 11. 35, 4. [21]. 95, 2. [16]. 106, 4. 37, 11. [27]. 54, 10. [27]. 67, 8. 70, 2. [16]. 123, 1. 125, 7. [20. 24]. 77, 13. 99, 11. [105, 27. 118, 26]. 7, 10. 85, 1. 21, 14. 44, 7. 45, 5. [47, 24]. 51, 7. 55, 10. 88, 10. [15]. 119, 1. 57, 12. [71, 24]. 76, 8. [24]. 77, 10. 91, 5. [17]. 94, 9. 47, 17. 96, 6. [108, 21]. 109, 2. τὴν παρὰ τοῦ ὀρνέου κατηγορίαν [17, 20]. — II) cum dat. τί - π. σοί ἐστιν 7, 3: 30, 9. 90, 9. [21. 113, 15. 28, 14. 45, 9. 96, 10. 12. 86, 10. 92, 11. 34, 1. 53, 16. 58, 13. [67, 23]. καταλύει - παρ' ἐκείνη 47, 6: 86, 3. 94, 11. παρὰ - τῶ διδασκάλῳ προσμείνειν 4, 6: [21]. τῶν παρ' ἡμῶν [98, 22]. μείνον - παρὰ - τῆ - πηγῆ 33, 7: 12. [24. 28]. 37, 3. — III) cum acc. ἄγει - παρὰ τὸν ἔμπορον 21, 6: 31, 4. [20]. 44, 3. 51, 5. [18]. 97, 6. παρ' εαυτὸν - ἐτήρει 76, 17. — τὸν ἰὸν ἐξήμεσε παρὰ τὸ στόμιον 79, 15. — παρ' ἄλλην τὴν νύκτα 17, 6. 37, 3. 53, 4. 12. 101, 15. [26]. 107, 15: 8, 1. 66, 6. 72, 8. παρὰ μικρόν [70, 17. 75, 33]. παρ' οὐδὲν - θέμενος 41, 15. παρ' ἐλπίδα 11, 16: [32]. παρὰ τὸ δέον 5, 6.
 παραβάνειν: συνθήκας - παραβῆναι 8, 4: [22]. παραβάλλεται: ἢ ἐμὴ γνώσις πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν - π. [79, 21].
 παραβλαβέντα 46, 9.
 παραβλέπουσιν [122, 20].
 παραβολικαί: αἰ π. ὁμιλίαι 129, 17.
 παραγγελία: [74, 31. 88, 26. 90, 24].

παραγγέλλω [62, 30]: 45, 17. [33]. παρήγγειλα
 [76, 18. 96, 26]: [91, 24]. παρήγγειλε 16, 7. [24].
 45, 9. 58, 18. λόγους με π. [63, 26]. παραγγείλας
 16, 10. [26]. 45, 19. [26]. τὸν κύνα π. [34].
 παραγγείλαντες 86, 12. [90, 20]. παρηγγέλη
 [20, 31]. παρήγγελο 60, 4. παρηγγελέμενος ἤμην
 [74, 23].
 παραγίνεσθαι 44, 2. παραγίνομαι 67, 1: 8, 12.
 [28]. 13, 2. 23, 5. 34, 13. [30]. 48, 19. [34]. 52,
 14. 72, 6. [20]. 73, 14. 75, 16. 102, 1. [16]. 109,
 3: 41, 5. [68, 30]: [90, 22]. παρεγένετο [23, 18.
 21]. 45, 13. 47, 6. 48, 13. 66, 9. παραγένηται 73,
 1: 90, 8: 87, 3. παραγενέσθαι [22, 29]. 53, 19.
 72, 5. [19. 75, 30]. παραγενομένος 13, 10. [28].
 16, 11. 33, 16. [30. 47, 24. 73, 26]. 95, 2. παρα-
 γεναμένη 18, 16. παραγενομένη [31]. παραγενό-
 μενοι [14, 33]. παραγέγονα 74, 11: 22, 16. παρα-
 γεγονότα 98, 6. παραγεγονότας 86, 12.
 παράδειγμα: 5, 12. [28. 27, 29. 71, 25]. 107, 6.
 [19].
 * παραδίαβασμούς [65, 27].
 παραδίδω 60, 11. 62, 5. [22]. παραδίδεις [60,
 23]. παραδώσω [4, 27]. παρέδωκας [74, 27]: [4,
 19]. παραδέδωκα 88, 1: 74, 11: 4, 3. 67, 6: 86, 9.
 παραδοθήσομαι 59, 7. [19]: 60, 7. [19].
 παράδοξος: [60, 20]. τὸ παράδοξον: 11, 17. [33].
 παράθεμα [84, 25].
 παραθήκη: παραθήκης 84, 11.
 παραθυρίου: παρακύψασαν ἐκ τοῦ π. [40, 25].
 παραίνεσις: παραινέσει 97, 2.
 παραιτησάμενος [93, 20]. παρητήσατο [47,
 24].
 παραίτιος: 9, 8. 80, 8. 110, 10.
 παρακαθήμενος 46, 1. [45, 35]. παρεκάθητο
 6, 13. [28].
 παρακαλεῖν [54, 33. 129, 23]. παρακαλῶ 29,
 12. [29. 46, 32. 61, 31]. 65, 5. [20. 25. 92, 27]:
 [59, 23]. παρακαλῶν [47, 21]. παρακαλοῦντες
 [61, 24]: παρεκάλει [22, 18. 27, 16]. π. τὸ θεῖον
 τοῦ -λυθῆναι δεσμοῦ [3, 22]. παρεκάλουν [61,
 27]. παρακάλεσον [26, 29. 64, 27].
 παρακαταθήκη: 89, 3. [15].
 παρακατατίθεσθαι: παρακατέθετο 6, 7.
 παρακατεῖχεν 17, 7.
 παρακινεῖ [78, 20]. παρακινούσα [74, 29]. πα-
 ρεκίνουν [11, 27]: [74, 25]. 75, 7. [24. 77, 27].
 παρεκίνησα [106, 20]. παρακινήθητι [29, 26].
 παρακινήθεις [25]. παρακινήθεισα [106, 19].
 παράκλησις: [47, 23. 54, 33. 61, 28].
 παρακοῆς: τὰ τῆς π. σου ἐπίχειρα 97, 2: [15].
 παρακύψαι [13, 23]. παρέκυψε [26, 18]. 'παρα-
 κύψας [37, 20]: [40, 25].
 παραλαμβάνειν 12, 5. παρέλαβεν 50, 11. παρα-
 λαβῶν 6, 7. 117, 14. 119, 10. [24].
 παραλόγους ὀρέξεις 64, 1: [63, 30]. — παρα-
 λόγως [126, 25].

παράλυτος 83, 7. [22].
 παράμεινον 50, 5.
 παραμελεῖν: παρημέλου 15, 9. [26].
 παραμυθεῖσθαι [63, 25].
 παρανάλωμα 75, 7.
 παρανομίας [35, 28].
 παράπαν: τὸ π. 4, 7. [21]. 5, 3. 8, 6. 16. 14, 14.
 17, 17. 24, 8. 36, 6. 38, 16. 43, 17. 45, 18. 47, 7.
 48, 8. 50, 12. 54, 17. 55, 11. 67, 12. 74, 7. 77, 4.
 80, 1. 82, 5. 84, 15. 93, 2. 103, 17. 115, 5. 117,
 13. 122, 10. 125, 3. 126, 7.
 παράπτωμα 126, 4.
 παρασκευάζειν 21, 18. αὐτὸ εἰς ἄρτον παρα-
 σκευάζει 39, 5. τοῦτο - εἰς ἄρτους παρεσκευάζον
 21, 16. παρεσκευάζεις 8: 5. 79, 9. παρεσκευάσω
 50, 3: 38, 17. 47, 13: 50, 11. παρεσκευάσα 105,
 16: 25, 16. [32]. παρεσκευάσον 67, 7: 83, 15.
 παρεσκευάσω 84, 3. παρεσκευάσαι 58, 8. παρα-
 σκευάσαντες 111, 6. παρεσκευασάμενος 66, 10.
 παρεσκευασθέντα 39, 5.
 παρατεῖναι 7, 1. παραταθήσεται 6, 4.
 παρατῆρει 16, 9. [25].
 παρατίθημι 22, 9. [25]. 30, 2. [18]. παρέθηκε
 [67, 25]. 84, 8. [21]. παρατεῖναι [23]. παρατεει-
 κέναι 9. παρετίθετο [28]. παρέθετο [6, 22]. 30,
 14. [28]: 89, 1. παραθέμενοι 90, 6. παρατιθειμένων
 66, 13. παρετέθη 84, 16. παρατεθέν 85, 7. 87, 2.
 8. 88, 10: 90, 7. παρατιθέν (?) [85, 21].
 παραχρήμα 14, 11. 27, 6. 29, 6. 34, 10. [26].
 44, 10. 46, 4. 53, 18. 107, 11.
 παραχωρεῖ 117, 8.
 παρεγγυᾶν: παρηγγύησαντο 90, 10.
 παρεδρεύουσα 55, 5.
 παρείας: σπαράζασα τὰς π. [68, 22].
 παρεῖναι: πάρεστιν 22, 14. παρῶσι [90, 21]. πα-
 ρούσης 45, 3. [75, 21]. 83, 5: 81, 5. [21]. κατὰ τὸ
 παρόν [84, 18].
 παρειαίγει 120, 2. παρειαίγαγον 15, 18.
 παρελεύσεως 8, 10.
 παρερχόμενος 108, 14. [109, 14]. 110, 1. πα-
 ρέλθη [76, 21]: 7, 14. [8, 27. 74, 33]. 75, 1. 106,
 3. [17]. παρελθῶν 78, 1. 80, 14: [74, 34]. 103, 7.
 [73, 31].
 παρετοιμασάμενος 79, 7. παρητοίμασεν 40,
 16. 57, 3. 86, 7.
 παρευθύς [14, 33. 44, 27. 46, 19].
 παρέχει 87, 7: 106, 11. παρασχέιν 5, 9. 99, 5.
 102, 3: 50, 9. παράσχω 30, 10. 47, 14. εἴ τι βούλει
 π. 94, 3: 102, 4. πάρασχε 87, 8. παρασχεθήσεται
 62, 14.
 παρηγορεῖν 63, 10.
 παρθένος 34, 18. [34].
 παρίστημι 16, 3. παριστῶ 42, 12. παρίστησιν
 120, 4. 121, 6. παραστήσω 4, 14. 96, 11. [24].
 παρήστησα 118, 3. παράστησον 112, 7: 91, 1. πα-
 ραστήσαι 8, 5. [23]. παρισταμένοις 106, 10. πα-

- ρέστη 24, 12. [27]. 32, 3. [19]. 43, 10. [26].
 πράστηθι 8, 8. παραστήναι 90, 10. 105, 4. [20].
 παραστάς 12, 17. [34]. 19, 11. [27. 27, 28]. 28, 1.
 παραστᾶσα 18, 16: [32]. 105, 5. [21]. παρεστηκόσι
 110, 12. παρεστῶσιν [21]. παραστησάμενος 76, 11.
 [26]: 8, 19.
 παρομοίως 21, 9. 66, 13.
 παρορῶν 122, 9.
 παρορμηθῆ εἶσα 106, 6. παρώρμα 74, 9.
 παροτρύνειν: παρώτρυνε 78, 1.
 παρουσία: 23, 13. [116, 13].
 παρρησιάζονται [125, 17]. τὸ πεπαρρησιασμέ-
 νον [17].
 πᾶς: [9, 31. 18, 20. 41, 15]. 58, 13. [66, 27. 67,
 24. 68, 6]. 75, 15. [30]. 78, 14. 80, 3. [81, 21].
 86, 6. [97, 20. 26]. 102, 7. [105, 20]. 110, 1. [18].
 111, 8. [16. 112, 17. 113, 11]. 119, 12. 121, 4.
 123, 1. [23. 124, 15]. 125, 5. 7. [16. 18]. 127, 2.
 [129, 28]. 130, 3. πᾶν εἶ τι 5, 16. 6, 10. 63, 12.
 [129, 28]. 130, 3. πᾶν εἶ τι 5, 16. 6, 10. 63, 12.
 97, 14.—πάσης συνέσεως 5, 1 [17]: [4, 26. 6, 29].
 11, 16. 27, 6. 34, 9. 46, 17. [34]. 64, 16. 67, 6.
 [78, 30. 81, 17]. 85, 1. 104, 13. [107, 20. 110, 13].
 115, 3. [13. 14. 120, 24. 121, 17. 123, 10]. 124, 8.
 [20. 127, 15]. 129, 6. [24]. — πᾶς ὁ βίος [4, 28]:
 6, 11. [26]. 8, 18. [33]. 12, 5. [22. 15, 34]. 16, 1.
 14. [29. 17, 18. 20, 27]. 33, 1. [59, 22]. 62, 9.
 65, 10. 67, 10. 11. 15. [22. 27. 30]. 75, 10. 14.
 [26. 29]. 78, 15. 82, 6. [20]. 89, 12. 92, 9. [94,
 21. 95, 26. 96, 27]. 97, 5. [17. 18]. 98, 8. 99, 12.
 [25]. 100, 12. [23]. 102, 7. 104, 4. 9. 12. [24.
 28]. 107, 14. 109, 10. [17]. 110, 2. 7. 111, 6.
 [14. 112, 14. 119, 27]. — τοῖς πᾶσι 125, 4. τῶν
 πάντων ἀνθρώπων [13, 21]. ἡ πᾶσά μου ὑπαρξίς
 4, 15.
 πᾶσχοι 109, 8. πείσεσθαι [60, 15]. ἔπαδες [70,
 15]: [58, 23. 68, 33]. πάθω [40, 27]: [22, 21].
 παθεῖν [78, 24. 110, 17]. παθοῦσα [59, 16].
 πέπονθα [37, 22]: 35, 5. [22. 40, 27].
 * πατερόν: ἐψηλάφα τὸ π. τῶν ὑποζυγίων [52,
 32].
 πατήρ: passim.
 πατρίς: 65, 11. [29]. 67, 5. [18. 21]. 71, 2. [15].
 πατρώας: τῆς π. - οἰκίας 27, 8. [21]. 116, 11.
 παυόμενος 47, 5. ἐπαύσατο [37, 25].
 πάχους [36, 22].
 παχύν [52, 33].
 πεδᾶν: πεπέδηται 9, 12.
 πέδη: πέδαις [68, 27].
 πείθεσθαι 16, 2. πείθεται 69, 5. πειθόμενος
 126, 5: 38, 16. πέποιθα 32, 6. [21]. 35, 7. 52, 5.
 54, 7: 125, 13. πεποιδέναι 120, 12. ἔσται πεποιδώς
 19, 1. [18, 34]. 71, 8. πεποιδῶσα ἔσομαι ὅτιπερ
 43, 1. ἐπέιθης 97, 1. πείσθητι 3. πεισθῆναι 38,
 17. πεισθείς 64, 13. [28]. πέπεισμαι 10, 9. — ἐπὶ
 τῇ σῆ πεποιδῶς προσπαθεῖα 71, 8: 35, 7. 52, 5.
 πέποιθεν ἐπὶ τὸ θεῖον 125, 13: 19, 1. 32, 6. [21].
 54, 7. πέποιθα - ἐπὶ θεὸν ὅτι 32, 6. [21]: 35, 7.
 πέπεισμαι ὡς 10, 9: 52, 5. 54, 7.
 πεινᾶς [68, 33].
 πεῖρα: πείρας 49, 8.
 πειρᾶσθαι 35, 11. 74, 3. πειρᾶσαι 55, 1. [18].
 62, 1. πειρᾶται 23, 16. 64, 16: 24, 14. πειρωμένη
 27, 5. ἐπειρᾶτο 11, 12. [28. 23, 31]. 43, 14. 110, 4.
 πειράσομαι 36, 16. 117, 6.
 πειρασμῶν [124, 18].
 πέμπει 14, 16. ἔπεμψα [42, 21]: [30, 19. 71, 27.
 74, 26. 76, 32. 77, 17]: [88, 16]. πέμψον [32, 27.
 87, 13]. πέμψω [7, 27]. πέμψαι [22, 27]. πέμψας
 [79, 24]. πεμφθεῖς [86, 25]: [45, 30].
 πέμπτος: 44, 15. 15. [30. 30]. 52, 5. [22]. 120,
 9. [23].
 πένης [105, 26]. πένητας 124, 5. [17].
 πενθέρως: πενθέρων 32, 15. [29. 34, 27].
 πενίαν [89, 22]. πενία 105, 10.
 πενταετής: 85, 15. [27]. 91, 8. [20]. 103, 2.
 [18].
 πέντε 83, 6. [21]. 84, 15. [28]. 89, 7. [19].
 πεντεκαίδεκα [118, 16].
 πεντεκαίδεκαετής: 115, 8. 118, 5.
 πεντεκαίδεκατος: [115, 17].
 πεπέρως [39, 20. 25]. — cf. πιπέρως.
 πέπλον 51, 4: 1. 50, 7.
 πεποιθήσεως: τῆς ἐπὶ τῷ θεῷ - π. 125, 12.
 περαιουμένων 75, 1. περαιώσασθαι 66, 7.
 περαιωθείη 76, 6. περαιωθείσης 38, 9: 34, 12.
 [28].
 περαιτέρω 4, 12. 6, 17. 33, 7.
 πέρας 6, 17. 34, 8. 65, 14. 74, 10.
 περί I) cum genit. passim. — τὸ - κεφάλαιον π.
 δολιόφρονος ἀνδρὸς εἰσηγείται 120, 6: 8. 10. 11. 13.
 [15. 17. 18. 20]. τὸ - κεφάλαιον πέφυκεν π. τοῦ
 δεῖν - ἀγαπᾶν 121, 4. δηλώσαι τὰ π. αὐτοῦ 73, 9:
 17, 3. [19. 47, 28. 114, 15]. τὰ π. τῆς - τύχης -
 ἐξερευνήσας 76, 3: 114, 6. [16]. ὅποιαν - παρέχετε
 βουλὴν - π. τοῦ - πράγματος 106, 12: [25]. π.
 αὐτῆς - τὰς τιμωρίας ὑποτιθέασιν 107, 3. ἐντολῆς,
 ἦν - π. τοῦ - σιγᾶν διεστέλατο 11, 2: 74, 16. π.
 τούτου δεόμενος 3, 12. π. τοῦ ὀφθαλμοῦ διαμαχο-
 μένω 102, 12. π. ὁμιλίας σοναμιλληθεῖς 99, 10.
 διαταραχῆς π. τοῦ πράγματος 64, 11. κοπιᾶς - π.
 αὐτῆς [47, 29]. λυπηθῆς π. τούτου [64, 27]. ὀφει-
 λέτης - π. πράγματος γενήσομαι 5, 11. — II) cum
 accusativo passim. — π. τὴν πρωίαν 37, 4: [20.
 117, 20]. 118, 3. [8, 23]. 48, 13. [29]. 57, 2.
 ἀγωνίζονται π. τὸν βίον [121, 14]. ἀναβολὴν ἦν
 π. τὸν φόνον - ἀναβάλλεται [43, 25]. προσεκτικῶς -
 π. τὴν διδασκαλίαν διατίθεται 103, 14. π. τὸ
 ὑπήκοον ὠμότεροι - ἀναδειχθῶσιν [5, 23]. κίνδυνος
 π. τὸ ζῆν - προσγενήσεται 7, 14. τῇ π. ἐμὲ - σπουδῇ
 104, 15. ἔχει τὴν π. ταῦτα ἔφειν 128, 8. τοῖς π.
 αὐτόν 92, 13.
 περιαλγῆς [9, 21].

περιάπτεσθαι: ἀτάκτως αὐτῆς π. 14, 4. ἀτάκτως τῆς γυναικὸς περιήπτετο 7.
 περιβάλλει: ἀμαρτία π. τὸν γρώμενον 126, 11. ταύτην πληγαῖς περιέβαλεν 48, 18. περιβάλλεται ἄμφω 45, 16.
 περιγίνεσθαι 18, 11. περιγίνεται 32, 1. 124, 11. 12. περιγενομένην 95, 13. 99, 12: 54, 6. περιγένετο 98, 3: 95, 8. περιγενέσθαι [18, 28]. 26, 16. [31, 30]. 54, 8. [69, 21].
 περιδεής 11, 5. 53, 10. 106, 4.
 περιεῖπε: προσπαθῶς - π. τὸ κυνάριον 45, 7.
 περιεργείας: μετὰ π. ἀτενίσας [118, 19].
 περιέργωγος 16, 4. [21]. 118, 7. περιεργότερον 14, 11. [26].
 περιερχόμενος 48, 1. 94, 11. περιερχομένη 40, 19. περιερχόμενοι 33, 2. περιήρχετο 65, 11. 107, 13: 55, 15. περιελθὼν 67, 5.
 περιέχουσιν αὐτὴν παγίδα 107, 13. τούτους περισχῶν δεσμοῖς 54, 3. τῆς - ζωῆς περιέχεται 105, 11. τῆς - ζωῆς περιέχεσθαι 19, 16. [32].
 περιήπτατο (?): τῇ γυναικὶ ἐρωτικῶς π. [14, 24].
 v. περιάπτεσθαι.
 περικαθαίρειν: περιεκάθηρε 40, 14.
 περικαλλής: 13, 7. [25]. 32, 10. 36, 15. [31]. 41, 2. [19].
 περικαλύπτειν: περιεκάλυπτο 30, 13.
 περικείμενον: τὴν γυναικείαν - μορφήν π. [34, 30].
 περικυκλοῦν: περιεκύκλω 17, 24].
 περιλαβών: τοῦτον - π. 72, 6. τ. περιλαβόμενος 73, 16.
 περίλυπον 94, 1. [15].
 περιμένοντες [87, 20].
 περιουσίας: τῆς π. 100, 12.
 περιπαθῶς 36, 6. 49, 2. [20]. 88, 9.
 περιπατεῖν [115, 15]. περιπατεῖ [66, 15]. περιπατῶν [94, 25. 110, 13]. περιπατοῦσα [107, 28].
 περιεπάτει [65, 29. 107, 27]. περιεπάτησε [67, 22].
 περιπατήσαι [65, 27].
 περιπετεῖα: βιωτικῇ π. 105, 10: 124, 5.
 περιπετής 40, 9.
 περιπόθητον τέκνον 119, 7: [21].
 περιποιεῖσθαι: περιποιήσατο 58, 13. [24].
 περισκοπῶν 104, 2.
 περισπούδαστον 69, 8.
 περισσόν 55, 25. περισσοτέρα 82, 2. περισσότερον - παραθετικῶν ὀρύζιον 84, 9. ὀρέγομαι π. [24].—
 περισσοτέρως [56, 22. 78, 22].
 περιστέρα: 55, 4. 14. [22. 23. 26. 32]. 56, 1. 10. 15. [19. 26. 31].—περιστέρην [55, 27].
 περιστρέφων 24, 4. περιέστρεφεν 17, 11.
 περισύρων [68, 5].
 περισφίγγειν: περιεσφίγγεν 54, 3.
 περιτετεύχιστο 107, 15.
 περιτιθέσθαι: πληγὰς αὐτῇ περιέθηκεν [48, 33].
 περιττεύον 55, 7. περιττεύσαντα 8.

περιφανής: 28, 6. [17. 29, 24].
 περιφέρει [120, 23].
 περιφοβος [11, 22. 106, 18].
 περιφρονεῖν - αὐτόν 122, 8.
 περιχαρείας 8, 17. [32]. 73, 15. [27].
 περιχαρής 7, 7. [22].
 περιχρῆσαι 36, 4. περιχρίσας 6, 9. 119, 12. περιχρισθῆ 111, 4.
 Πέρσης: Μούσος ὁ Πέρσης 3, 9. [19]. Περσῶν 2, 3. 129, 14. τῶν Π. 3, 4. [15].
 πετόμενος [79, 28].
 πεύσει: παντοιοτρόποις π. 105, 14.
 πηγῆ: 33, 2. 3. 6. 7. 12. 14. [20. 23. 24. 28. 29]. 34, 3. 17. [20. 33. 100, 14. 16].
 πηδῶσαν [40, 24]. πηδήσασα [110, 16].
 πηλίκια 29, 11.
 πιάσας [53, 30. 54, 20].
 πιεζούσης 80, 10. πιέζοτο 105, 11. πιεζομένους 124, 6.
 πιθανός: 90, 12. 91, 7. 101, 13. πιθανώτατον [91, 20].
 πιθανότητι 35, 2. [20]. 95, 8. [21].
 πίθηξ: 44, 4. 5. 7. 9. [20. 21. 23. 24. 25]. 52, 7. [24]. 53, 10. 12. 14. 15. 16. 18. [28. 31. 32. 33. 35]. 54, 1. 3. [19. 20. 21].
 πικρός: 37, 6. 88, 7. [110, 20. 128, 11]. πικρότατης 89, 8. [20]. — πικρῶς 12, 1. 11. [18]. 17, 1. [16, 32]. 20, 3. [19. 37, 22]. 40, 2. [22]. 46, 11. [25]. 49, 15. 54, 4. 56, 11. [27]. 63, 9. [24]. 64, 6. [88, 20]. 89, 6. [18]. 125, 9. πικρότατα 22, 1. [17]. 37, 15. [32]. 128, 1.
 πιμπλάναι: θυμοῦ ἐπλήσθησαν [29, 25]. χαρᾶς - πλησθεῖς [73, 24]. τῆς ὀσμῆς - πλ. [92, 25].
 πινάκιν [94, 17]. — πίναι: 94, 3. 8. [22. 98, 9. 13. [22. 25]. 99, 2. [16]. 102, 5. [20].
 πίνει 129, 8. [25]. πίνων [66, 20]. πίωμα 43, 15. [30]. ἔπιον [34, 21]: 33, 14. [21. 29]: [80, 16].
 πιεῖν [33, 29. 79, 24. 80, 18. 95, 26. 99, 25]. πιών 34, 3. 69, 3. πεπωκέναι 79, 9. 80, 5. 100, 3. [15].
 πεπωκός 81, 9. [25]. ἐπεπώκει 33, 4. ἐπεπώκεισαν 80, 2. πινομένον 20, 6. [23].
 πιπέρεως 39, 4. 10. — cf. πεπέρεως.
 πιπράσκειται: πῶς - π. 92, 5. ἰσοστάθμω - χρυσῶ - πιπράσκονται 94, 14. ἐπίπρασκεν 21, 2. πέπρακε 48, 16.
 πιπτόντων 44, 6. [23]. ἔπεσον [25, 27 bis].
 πεσών [54, 21. 77, 24]: [54, 21]. πεσοῦσα [57, 28]. πέπτωκα 31, 12.
 πιστεύειν: πιστεύουσα [42, 32]. ἐπίστευεν [65, 19]: [68, 32]. πιστεύσω [42, 33]. πιστεύσας [56, 22]: [88, 18]. ἐπίστευε [31, 27]. 58, 14. ἐπιστεύθη [118, 23]. — τῇ ὁμοζύγῳ ἐπίστευκεν 56, 5. πιστεύειν αὐτὴν [65, 24]: [68, 32]. [56, 22]. τοῖς ἀληθείαι ἐπίστευε 31, 15: 58, 14. [42, 32]. [65, 19]. [42, 33]. τὴν - κατηγορίαν πιστεύσας εἶναι ἀληθῆ [12, 26]: [88, 18]. τὰ κατηγορούμενα-

πιστεύειν ὡς ἀληθῆ [16, 18]. ὅλα - ὅσα ἔλεγεν ἡ γυνὴ - ἐπίστευεν ὁ ἀνὴρ [58, 24].

πίστις: πίστεις - ἐνόρκους - δέδωκεν 60, 13.

πιστός: [72, 25].

πιστοῦν: ἐπιστώθη 118, 11.

πλανάμενοι εἰσιν [122, 14]: [123, 12]. πλανηθεῖσα 25, 13. [29]. πλατηθέντα 16.

πλασάμενος 33, 10. [26].

πλάστιγγι: τῆ τοῦ ζυγοῦ - πλ. 101, 6.

πλατῆρες: κήρυκες ἦτοι πλ. [111, 14].

πλάττειν: v. πλασάμενος.

πλεονάσαι 77, 4. [16].

πλεονεκτήμασι 97, 4.

πλεονεξία: 121, 9. [21. 122, 16]. 126, 12. [24].

πληγῆ: 21, 15. [30]. 48, 18. [33].

πληθους [52, 26. 69, 29. 99, 16].

πλημμελεῖ 126, 14.

πλήν 62, 13. [29]. 8, 6. 81, 8. [24]. 94, 14. [28].

98, 8. 122, 4. [14]. — πλ. ὁμοσον 34, 8. [24]: 40, 13. 49, 6. [24]. 68, 1. [3. 81, 22]. 97, 10. [23. 113, 11]. — πλ. ἀλλά 81, 6. 116, 8.

πλήρης: 13, 11. [29]. 55, 9. 94, 3. εὐωδίας πλ. ὀσφραίνομαι 92, 13.

πληροῦν: πληρώσω τὸ σπουδαζόμενον 65, 12. ὁ καιρὸς - ἐπλήρωσε [74, 26]. πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν [69, 25: 84, 19]. πληρῶσαι τὸ ποθούμενον [30, 30]. τὴν θυρίδα πεπληρωκεν 56, 9. γαρῶς - πληρωθεῖς 73, 10. πίνακι πεπληρωμένῳ 94, 8: 98, 9. 13. [25]. ἀτυχίας πεπληρωμένα 119, 5.

πληροφορεῖν: ἐλπῖσι - τὸν φιλόσοφον ἐπληροφῶρει [5, 31].

πλησιάζει [15, 28]. ἐπλησίασε [39, 23]. πλησιάζουσα [70, 21]. ἐπλησίαζε [38, 26].

πλησίον [92, 25. 97, 24]. κακὰ συρράπτει κατὰ τοῦ πλ. [120, 20]. πλ. τοῦ ψιτακοῦ 17, 9. [23]: 34, 17. [33. 38, 29. 55, 22]. 97, 12. [108, 19].

πλ. - τῷ οἰκίματι [68, 9]. ἐγγίζουσι πλ. τῷ βασιλεῖ [76, 29]. πλησιέστερον [8, 29]. πλ. αὐτοῦ [76, 25].

πλήττει 41, 12. [27]. 42, 16. 56, 6. 64, 7. πλήξας 29, 6. πληγείς 37, 6. 93, 14. [25]. πληγεῖσα 31, 12.

πλοκῆς λόγων 99, 10: 104, 11. [26].

πλούσιος: [122, 19. 123, 10. 15. 125, 28. 128, 17. 19]. πλουσιώτατος 125, 13.

πλουτεῖν: πλουτοῦσιν [121, 14]. πλουτοῦσαν 5, 1. ἐπλούτει 113, 4. πεπλούτηκεν 112, 12.

πλοῦτος: 62, 11. [100, 23]. 122, 7. [123, 12. 16].

πλύων: 19, 2. [18. 19].

πνεῦμα: πύθωνος πν. 62, 6: 12. 15. [24. 29].

63, 1. 4. 11. [21. 26].

πνίγειν: πνίγοντος [80, 27]. ἔπνιγε [102, 26].

πνιγῆναι [70, 17].

πνιγμοῦ [70, 20].

* ποθῶγαπημενω πλουμισμένη κόρη [39, 28].

ποθεῖν: τὸ ποθούμενον [5, 26. 30, 30]. ποθούμενη 77, 13.

ποθεινότερον 13, 6. ποθεινότατον 73, 19. 122.

1. — ποθεινότατα - ἠσπάσατο 8, 13. 72, 7. 73, 16: [28].

πόθεν 25, 10. [26]. 33, 16. [31]. 66, 14. [29]. 92, 7. 112, 7. [20]. π. - ὠφελῆσάι σε δυνήσονται; [43, 31]. ποῦ καὶ π. πορεύομαι [25, 29].

ποθητόν 7, 4. [21].

ποιεῖν: rassim. — ποιήσεις [33, 30. 52, 24]. πεποίηκα 58, 10. [21]. 76, 5: 67, 10: 15, 5. [21. 17, 26].

23, 10. 41, 9. [25. 43, 19. 49, 23]. 67, 9. 76, 6. [22]. πεποιηκέμαι 5, 14. [52, 24]. 62, 1. 95, 9. 102,

13. 108, 4. 116, 10. πεποιήκει 66, 8. 72, 10. — ποιεῖν φίλον ἄνθρωπον δολιόφρονα [127, 19]. φα-

νεράν σοι ποιήσω - τὴν ἐμὴν γνώμην [42, 28]. ἀπόφασιν ποιεῖν [120, 24]. τὰς ἰατρείας ἐποίουν [63, 22]. τὰς ἐξόδους ἐποίησας [70, 24]. κλεψίαν ποιήσαι [114, 13]: [118, 16]. συζήτησιν ποιήσαι 7, 8: [26]. φιλίαν - ποιεῖν [121, 21]: [26, 29].

[51, 24. 25. 25]. ἐπὶ πλέον τὴν ἔχθραν ποιτοῦσιν [127, 22]. πόλεμον - ἐποίησε [46, 19]. ὠφέλειαν ποιεῖ τῷ φίλῳ [120, 18]. ἐάν μοι ποιήσης τρόπον εἰρήνης [49, 29]. πολλὴν σοι τὴν βλάβην ποιήσαι [24, 29]. μεγάλην εὐεργεσίαν - τῷ δούλῳ ποιήσαι [23]. ἐκεῖνω ποιεῖν ὁμοίως 121, 7. καθὼς τις θέλει ἵνα ποιῆ αὐτῷ ἕτερος 121, 6. σοι ἐποίησα ὅσα εἶδες [69, 20]. διὰ - τοῦ ἔργου οὐ μοι ἐποίησας [49, 35]. ἵνα σοι ποιήσω ὅπερ λέγω [89, 26]. τοῦτό σοι ποιήσαι 90, 1: 5, 14. παντοῖαν θεραπείαν ποιήσαι σε [49, 26]. ποιήσαι τινα καλόν [127, 23].

πρέπει ὡς θέλει τις ἵνα ποιῆ ἄνθρωπος εἰς αὐτόν, καὶ αὐτὸς ποιῆ ἄλλους ὁμοίως [121, 18 sq.]. ὁ σοι φαίνεται ποιήσων εἰς ἐμέ [106, 23]. ταῦτα πρὸς τὸν ἄνδρα ποιήσασα [42, 34]. ἐπ' ἐμέ ταῦτα ἐποίησας [28]. — αὐτόν - τροφήν ἰδίαν ποιήσεται [53, 24]. πᾶν πρᾶγμα δευτέρου λόγου ἐποιεῖτο [46, 34]. ἐπ. τὸν ἀπόλογον 51, 2. ἐπ. τοὺς λόγους [15]. ἐπ. τὰς λύσεις 62, 10. τὴν-δέησιν ἐπ. [64, 20]. τῶν κατασκευῶν - ἄς ἐπ. [72, 25]. τὴν οἶκην ἐπ. [47, 21]. τὸν ἑαυτοῦ ποιεῖται δρόμον 25, 8. δοκιμὴν π. [64, 31]: [42, 20]. τὴν διέλευσιν ποιούμενος 109, 6. συνδήχας ἐποίησάμην 8, 3. ἐπ. ἀπόπειραν 42, 2. τὴν δεξιῶσιν ποιήσωμαι 40, 11. τὴν - ψηλάφην - ποιήσασθαι 52, 16. τὴν-συζήτησιν - ποιησάμενος 7, 11. [28]. ταραχὴν π. [52, 30]. τὴν - κλοπὴν π. 118, 9. διουρηγὴν - π. 117, 1. πρόφασιν ποιησαμένη [58, 23]. ποιήσομαι (Boiss.: προσποιησομαι?) διὰ δουλείαν μου πορεύεσθαι [50, 31].

ποικίλος: 12, 1. 22, 9. [24]. 32, 1. 58, 15 [25]. 92, 10. 95, 1. [15]. 96, 15.

ποικιλότροπος 107, 12.

ποικίλω 16, 5. [21]. 39, 15.

ποινής: τιμωρίας καὶ π. 111, 3.

πότος: 49, 4. [23. 60, 23. 68, 21]. 105, 13. [23.

30. 106, 26]. 119, 7. [21. 123, 18]. 124, 3. [16. 21]. 125, 10. [25]. 126, 1. 8. 10. [21. 23. 129, 19].
 πολεμεῖν: τοῖς πολεμοῦσι [98, 2: 15].
 πόλεμον 46, 3. [19]. π. λόγων [99, 23].
 πόλις: 2, 12. 20, 7. [24. 65, 29]. 92, 2. 4. 4. 6. [18. 18. 19]. 93, 3. 6. 8. 11. [16. 20. 23. 24]. 94, 10. 13. [25. 28]. 95, 1. 4. [18]. 96, 6. [20. 27]. 97, 13. [25]. 107, 6. 14. 15. [20. 27. 28]. 108, 5. [16. 19]. 111, 6. [14. 123, 15].
 πολιτευομένη: τῆ βασιλείᾳ - δικαίως π. 124, 8. [22].
 πολιτῶν [94, 28]. 95, 2. 96, 14.
 πολλαχίς 28, 5. [14. 15].
 πολλαχού 60, 9.
 πολυκεφάλω: θηρίω - π. [51, 30].
 πολυμόρφω [51, 30].
 πολύξυρος [92, 23].
 πολυπόνου καρδιάς [40, 21].
 πολύς: passim. — πολὺς ἔρωσ [13, 25]. φόβος - π. [40, 24: 69, 31]. πολὺ κακόν [59, 15]. πολλή τις - εὐωδία 92, 12. πολλή - εὐωδία [24: 26]. ἀγάπης πολλῆς [11, 27: 45, 24. 54, 33]. δυνάμεως π. [98, 15: 117, 20]. ὀδύνης π. [89, 20]. π. - παιδείσεως [9, 27]. π. τιμῆς [117, 23]. π. φιλονεικίας [29, 19]. ἀθυμία πολλῆ 63, 2. ἀκριβεία π. 92, 14. π. ταχυτήτι 73, 13. μέμφιν πολλήν 111, 2. πολλὰς σοι χρεωστῶ [49, 35]. τοὺς δόλους πολλοὺς τε καὶ παικίλους - τυγχάνειν 22, 8. πολλῶ τῷ τάχει 110, 6. π. - τῷ φόβῳ 11, 5. 58, 5. [16]. 75, 5. πολλῆ τῆ βία 102, 8. π. τῆ γνώσει 103, 3. [19]. πολλήν - τὴν βλάβην 24, 14. [29]. π. - τὴν ὑφέλειαν 120, 5. — τὰς πολλὰς πλείεις [123, 15]. τὰς π. ἐκείνας τροφὰς [128, 20]. τοῦ πολλοῦ - κλαυθμοῦ 109, 1. τῆς πολλῆς ἀθυμίας [39, 31: 37, 29]. τῆς π. βίας 79, 15: 11, 13. τῆ πολλῆ λύπη [12, 19] — πλεόν 6, 4. [19]. πλείονος ὀρέγομαι 84, 10. πλείονα ποσότητα τῆς δικαίας τιμῆς 102, 9: [23]. πλείον ὀρύζιον [84, 23]. πλεόνι τῆ ἀμαρτία 126, 11. — πλείστοις 113, 3. πλείστον - τὸ θάρσος ἐκέκτητο 117, 4. χαρᾶς ὅτι πλείστους 73, 10. πλείστα [78, 31]. τὸ πολὺ τῆς ὀργῆς [12, 25]. — πολὺ ἐπὶ πλεόν τὴν ἔχθραν ποιούσιν [127, 22]. πολλῶ μᾶλλον [19, 31]. πολλοῦ γε - τιμωμένην 117, 10. ἐπὶ πολὺ 3, 12. 11, 18. [34]. 14, 15. [31]. 44, 9. [25. 75, 28]. 87, 10. 108, 15. κατὰ πολὺ [24, 31]. 56, 2. [69, 22. 83, 28. 65, 22. 102, 23]. τὴν - ὀμίλιαν ἀγαπῶ πολλά [69, 23]: 70, 11. [94, 15. 20, 29. 90, 24. 105, 17. 20, 20. 14, 22. 108, 26. 50, 27. 70, 24. 117, 19]. π. ἦσαι ἀνίσχυτος [84, 26]: [81, 27. 108, 23. 84, 22. 77, 24]. ὡς τὰ πολλά 78, 3. 4. — πλεόν οὐκ ἔχεις με [62, 29]. οὐ προσέθηκε ζητῆσαι πλ. [71, 14]. πλ. - γαργαλί- ζεται [78, 19]. πλ. - χρῆζει [93, 23]. πλ. εἰς ἀμαρ- τίαν βάλλει [126, 23]. ἐπὶ πλείον 75, 13. 85, 6. [20]. ἐπὶ πλεόν [64, 30. 89, 22. 78, 5. 127, 7.

[22]. 64, 15. 84, 12. — οὐκέτι ἐπὶ πλείστον - παρα- γίνεται 109, 3. ὡς ἐπὶ τὸ πλ. [78, 16].
 πολύσαρκος 36, 5. — * πολυσάρκως 52, 15.
 πολυτελής: 40, 16. [32]. 43, 3. [51, 31]. 79, 7. [22. 121, 24].
 πολύτροπος [107, 26: 12, 18].
 πόμα: πόματος 9, 9. 11.
 πονεῖν: τοὺς ὀδόντας πονῆ [109, 15].
 πονηρεύεσθαι 59, 1. [58, 26. 99, 20].
 πονηρέματα [67, 19. 30].
 πονηρία: [35, 23. 51, 27. 32. 52, 19. 65, 28. 66, 15. 16. 17. 24. 25]. 67, 11. [22. 27. 27. 71, 17]. 97, 4. [17. 98, 16. 124, 27].
 πονηρός: 3, 7. [17]. 10, 17. [33]. 11, 6. 18, 8. 11. [24. 27]. 24, 11. [27]. 27, 3. 32, 3. [19]. 35, 5. [51, 27. 58, 26. 59, 19. 21]. 64, 10. [25]. 65, 4. [19. 21]. 67, 2. [19. 68, 2. 69, 20]. 72, 9. [78, 20]. 96, 15. [28. 101, 24]. 105, 4. [20. 106, 25]. 107, 12. [25]. 112, 4. [17]. 114, 1. 115, 6. [120, 18. 127, 19. 129, 3. 15. πονηρότατος: 18, 15. [31]. 33, 12. 64, 1. [63, 30]. — πονηρῶς [18, 24. 122, 17]. 127, 6. [20].
 πόνος: [20, 20. 108, 25. 109, 13. 16].
 πορεύεσθαι [44, 19. 50, 32]. 126, 12. [25]. πορεύομαι 25, 13. [29]: 8. [24]. 38, 12. 39, 6. [22]. 47, 18. [35]. 49, 1. [19]. 50, 19. 61, 14. 72, 3. 73, 4. 108, 5. [19]. 116, 11. 117, 14: 33, 9. [25]: 15, 1. 88, 8. [21. 97, 19. 111, 15]. πορεύου [40, 28]. 41, 4. [21]. πορεύομενος [33, 19. 34, 19]. 66, 9: 53, 10. 31, 12. [25]. 79, 13. 57, 5. [17]. πορεύο- μενοι 25, 4. ἐπορεύετο 53, 4. [23]. 83, 12. [27. 117, 27]: [25, 21]. πορεύομαι 37, 10. [27]. 115, 9: [72, 29]. ἐπορεύθη 58, 6: 48, 9. [25]. 53, 14. 79, 11. 92, 3: 86, 13. πορεύηται 72, 13. [26]. πορευθῆναι 36, 4. πορευθεῖς [44, 20. 49, 35]. 51, 11. πορευθεῖσα 30, 5. πορευθέντες 61, 7.
 ποριζόμενος 62, 8. ἐποριζόμεν 63, 8.
 πόρνη [61, 17. 74, 28]: [47, 30].
 πορνοκόπος [46, 33].
 πόρνος [83, 26].
 πόρρω 63, 1. 76, 5. 77, 5. [104, 19].
 πορτάρην: τὸν π. [108, 22]. τοῦ πορταρίου [22].
 πορφύρας: τῷ γόνφ τῆς π. 61, 6.
 πόσις: 6, 15. 33, 14. 66, 2. 67, 7.
 πόσος: μέχρι πόσου 4, 10. πόσῳ γε μᾶλλον 19, 15.
 ποσότητα 102, 10.
 ποσῶς 55, 17. [29. 126, 20].
 ποταμός: 19, 2. 3. 5. [19. 20. 20. 22]. 100, 2. 4. [14. 16].
 ποταπῆς: ἐκ. π. ἀφορμῆς [29, 28].
 ποτέ 39, 14. [30. 40, 27. 60, 22. 89, 14. 96, 28. 114, 19. 115, 14].
 ποῦ 24, 1. [18. 51, 19]. 53, 13. [31. 68, 21]. 75, 18. [32]. 87, 11. [21]. ποῦ ἀπάγεις με [41, 18]: [25, 29]. ποῦ μὲν - ποῦ δέ [68, 16].

πού 38, 13. [77, 18, 97, 24, 108, 19]. κατ' αὐτήν που τὴν δευτέραν ὥραν 8, 11.

πούς: 58, 4. [16, 68, 27]. 106, 14. [27].

πρᾶγμα: 5, 11. [19]. 10, 11. [28, 14, 32]. 22, 2. [18]. 39, 3. [19, 46, 34]. 47, 9. [28, 56, 35, 59, 22, 61, 31, 62, 26]. 64, 11. 74, 14. 77, 9, 15. [21]. 80, 4, 8. [21]. 88, 9. [22, 89, 24, 92, 21, 94, 19, 20, 105, 27]. 106, 12. 120, 10. [24, 25, 123, 19, 127, 15].

πραγματεῖαν [20, 24, 52, 26, 86, 16]. πώλησον- τὴν πρ. [94, 16]: [18, 21, 23].

πραγματεύεσθαι ζύλα [92, 15].

πραγματευταί: [52, 26, 30, 86, 15, 20, 88, 20].

πρακτέων: τῶν ἀπηγορευμένων πρ. 114, 10.

πρᾶξις: 2, 18. [12, 25, 30]. 28, 4. 42, 6. 68, 1, 85, 2. [16, 95, 15]. 114, 9. [19, 20]. 115, 6. 121, 8. [20]. 122, 5. [16]. 124, 13. [26, 125, 26]. 126, 11. [22, 23]. 127, 1, 9. [13]. 129, 5. [25].

πρᾶος: λόγους πραεῖς [10, 23, 105, 31].

πράττειν 13, 3. [121, 21]. πράττει [126, 16].

[129, 26]. πράττοντι 127, 9: 37, 5, 45, 6. [126, 24].

[121, 13]. ἐπραξε [97, 20]. πρᾶξον 106, 9. πρᾶξασα

16, 14. πραττομένους 12, 5. παρὰ 48, 28: 16,

14. [29]. 17, 1. [18]. πεπραγμένα 97, 7.

πραύς: v. πρᾶος.

πρέπει [19, 33, 24, 24, 58, 18, 59, 19, 65, 24,

75, 19, 82, 31, 83, 18, 110, 22, 111, 11, 115, 19,

116, 15, 17, 120, 23, 25, 127, 17, 19, 129, 22]. πρ.

ὡς θέλει τις ἵνα ποιῇ ἄνθρωπος εἰς αὐτόν, καὶ

αὐτὸς ποιῇ ἄλλους ὁμοίως [121, 18]. ἐπρεπεν [60,

25, 80, 18]. πρέπον [37, 33]. πρ. ἐστί [107, 16,

121, 17]. οὐ πρ. ἐστίν 18, 17. τὰ πρέποντα [128,

14]. — πρεπόντως [26, 31]. 110, 12. [22].

πρίν [120, 24]. πρὶν 11, 72, 14.

πρό: τῆς τραπέζης - πρὸ αὐτοῦ καιμένης 69, 11.

πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν διερχομένη 50, 14: 57,

13, 71, 13. τὸν - τοῦ θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν

ἔχει 124, 1: [15]. — πρὸ τούτου 9, 17, 33, 5: [22,

9, 31, 11, 20]. 13, 3. [19]. 62, 13. πρὸ-μιαῖς ἡμέ-

ρας τοῦ ἐμπροθέσμου καιροῦ 7, 2: [19]. πρὸ ὀλίγου

[82, 19]. πρὸ πάντων [123, 23] πρὸ τοῦ ἐξελεθεῖν

με [62, 30]: [72, 26]. 80, 5. [18]. 123, 8.

προαγορεύειν: προηγόρευσε 118, 4.

προαγόρευσις 118, 11.

προαγωγός: ἢ πρ. 40, 16, 41, 8. [24]: 4, 16.

προαιρεῖσθαι: προηρέτω [74, 29].

προαιρέσεως [81, 13, 125, 14].

προαπολέσεις 19, 7. [23].

προβαίνων: ὁ παῖς - τοῖς χρόνοις πρ. 115, 8.

προβάλλεσθαι: ταῦτα - τῷ ἀνδρὶ προβαλλο-

μένης 31, 15. μηχανὴν - προβαλέσθαι τῷ μίμῳ

εἰς ἀντίθεσιν [96, 16]. αὐτὸν καθηγητὴν - προβάλ-

λεται 91, 13: προεβάλετο [25].

προγενέσθαι [36, 19].

πρόγνωσις [118, 23].

προδηλοῦν: προεδηλώθη 90, 6.

προδιαλαμβάνεσθαι: περὶ οὗ προεδιαλαβόμεν-
σαι 119, 4.

προεῖπον 22, 6. [35, 26].

προειρήκειν 103, 2. cf. προρηθεῖσαν.

προέρχεσθαι 115, 5. προελθὼν 33, 8. [25].

προητοίμασεν [40, 32].

πρόθεσιν: τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόψυχον πρ. 38,
6. διανοίας τε καὶ προθέσεως καὶ φρονήσεως
125, 2.

προθεσμίας [7, 19].

προθύμως 37, 10. [27]. προθυμότητα 58, 10.
[21].

προϋστόρησε 3, 9. [19].

προκαλουμένη: ἄρτους - εἰς ἀγορὰν πρ. τῷ

βουλομένῳ [20, 27]. προκαλέσατο [79, 23].

προκατήγγειλα 96, 14.

προκείμενον 45, 2.

προκύπτουσα 38, 14: 40, 6. προέκυπτεν 38, 9.

προκύψει 26, 2. προκύψας 37, 4. πρ. τῶν - ἀκου-

βίτων 13, 6.

πραλαβούσαις: ταῖς πρ. - ἡμέρας 74, 1, 6. τοῖς

προλαβοῦσι - ἔτεσιν 103, 6. [21].

προλέγων [118, 17]. προέλεγον [63, 23]: [62,

25].

πρόλογος 3, 1. [13].

προνοεῖσθαι: τοὺς ἀγαθοὺς προνοουμένη [124,
23].

προνοίας: θείας πρ. 124, 7. [21].

πρόξενα 128, 2.

προοδοποιῶν [104, 22].

προπάσχειν: προπεπόνθει 58, 13.

προπορευόμενος 34, 1. 111, 7: 41, 4. προπο-

ρευόμενοι 33, 1.

προρηθεῖσαν 43, 10. cf. προειρήκειν.

πρόρησις: 116, 3. 118, 6.

πρός I) cum gen. πρ. αὐτῆς τῆς ἀληθείας 21, 7.—

II) cum dat. πρ. τῇ κεφαλῇ - κείμενον 46, 10. πρ.

τῷ τέλει 2, 17. πρ. τούτοις [16, 19, 38, 19, 126,

22]. πρ. τὸ (τῷ?) καὶ δίκαιος εἶναι [123, 20].—

III) cum accus. passim. ἀπίθι πρ. τὴν οἰκίαν 37,

9. [26]. 38, 8: 10, 6. [22]. 74, 12, 96, 13. [25,

23, 28]. εἴσελθε πρ. τὸν - οἰκίσκον 23, 2. πορεύεται

πρ. τὴν ἀγορὰν 47, 18: 79, 9. πρ. τὴν ἰδίαν ἐπα-

νῆκε πατρίδα 71, 2: 93, 8. [19] πρ. μακρὰν σου

ἀπέχουσι 87, 4.—δέδωκα - πρὸς τινα [50, 27]: 86,

10, 88, 6, 50, 9, 15. παρέθετο πρ. τὸ παιδίον [30,

29]. ἐπώλησε - πρ. τὸν ἐγγυριον [94, 22]. — πρ. -

ὀρμῆς - ἐνδόσιμος 64, 1. πρ. ὀρέξεις - δεδουλωμένη

[63, 30]. — ταῦτα εἰπούσης - πρ. ἀπάτην 69, 5.—

καὶ ὁ φιλόσοφος πρὸς αὐτόν 28, 8. [18]: [7, 34,

26, 26, 29, 30, 24, 24]. πρὸς σε ἀνεξέτασι 50, 6.

πρὸς τὴν μητέρα ὠλοφύρετο 84, 12: [25]. πρ. τὴν

γυναῖκα - ὑλακτεῖν [29, 20]. — πρὸς με σωφρο-

σύνην συνετήρησας 42, 5. ἡ ἐμὴ γυνῶσις πρὸς τὴν

ὑμετέραν σοφίαν ὡς μυῖα πρ. δράκοντα πέφυκεν

79, 6: [20 sq.]. φαίνονται τὰ - λεγόμενα κατ' ἔμοῦ

πρ. παράδειγμά τινος ἀλώπεκος (?) [107, 19]. τὰς χεῖρας πρ. τὸν λογισμὸν τῶν λέξεων - ἐξυπηρετεῖν [104, 27]. ἐχρόνιζεν πρ. τὴν ἐπάνοδον 22, 16. τῆς - γατρὸς ἡρμένης οὔσης πρ. ὄγκον 34, 15. οὐδεμία σοι - ὠφέλεια προσγενήσεται, ἀλλὰ - βλάβη πρ. θάνατον [56, 33]. — IV) πρὸς δὲ καὶ 17, 10. προσάγειν: προσάξει - τινὶ τιμωρίαν [123, 22]. ἀρωματικὰ εἶδη προσαγαγεῖν τῷ βασιλεῖ [116, 15]. προσαχθῆναι 7, 12. [29]. προσαχθήσῃ 10. προσαγωγῆ: ἀρωματικὰ εἶδη αὐτῷ προσεγεγεῖν καὶ τῇ αὐτῶν πρ. - ἐγκωμιάσαι 116, 8: 118, 1. προσανέχουσι: τοῖς τοιοῦτοις ὅσα καυσίμῳ ὕλῃ πρ. 93, 10. ἐκείνῳ - πρ., κὰν ἰδιωτικῶς τοῦ νόου ἔχει 123, 2. προσαπαιτήσειεν 99, 4. προσαπῆντησεν 46, 6. προσγινομένην [103, 22]. προσεγένετο [40, 24]. 85, 8. 112, 8. [20]: 4, 16. προσγένηται 21, 13. [29]. προσγενέσθαι 5, 13. 36, 1. προσγενομένην 103, 6. προσγενήσεται 7, 14. 55, 4. [56, 33]. 58, 11. 63, 13. 98, 3. [16]. προσδεηθῶμεν 21, 6. προσεδεήθησαν 33, 2. προσδέχεται 128, 2. προσεδέξατο [47, 22]. προσδοκᾶν: κίνδυνον - προσεδόκα παθεῖν [78, 24]. προσδοκίαν 11, 16. προσεγγίση 55, 10. [28]. προσήγγισεν 93, 1. προσεγγίσαντος 50, 8. προσεῖναι: διωρίσατο γραφῆναι τάδε, ὅτι γε μὴ πρόσπει Ῥωμαίων βίβλιος 2, 15. τὸ ζητούμενον - εἴπερ μοι πρ. 5, 10. αὐτοῖς οὐδεμία πρόσστιν ἀλήθεια 43, 1. εἴ τις περισσοτέρα σοι πρ. διδασκαλία 82, 2: [18]. οὐ γὰρ τίς αἰτία τῷ Συντίπῃ πρ. 77, 3: 7. 78, 11. 80, 9. 12. προσῶσαι 103, 9. προσεκτικῶς 16, 8. [24]. 103, 14. πρ. ἔχε ἀπὸ τῶν - κατοίκων 94, 14: 96, 14. προσερέιδων: τούτοις - τὸν - νοῦν πρ. 103, 17. προσέρχονται [123, 11]. προσερχομένους [125, 22]. προσελθῶν [17, 29]. 99, 8. [21]. 100, 6. [18]. προσελθόντες [7, 24]. προσέχειν [27, 29. 28, 13]. 45, 9. πρ. αὐτό(?) [26]. πρ. ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων [96, 26]. προσέχει τὸν νοῦν ἐν τοῖς μαθήμασι [103, 29]. προσέχε σεαυτῷ [52, 19]. πρ. ἀπὸ τῶν πολιτῶν [94, 28]. πρ. ἴνα [97, 23]. προσεῖχε 48, 2. προσέχουσα 38, 9. προσσχῶν 32, 2. 52, 2. πρόσεξον [55, 28]. προσεσχηκέναι 42, 14. προσεχῶς: προσέχειν καὶ ἀκούειν πρ. [27, 29]. προσήκει 75, 2. 106, 15. ποῖα - τὸν βασιλέα πρ. ποιεῖν [123, 18]. τίτιν - τὸ βασιλεύειν πρ. 5. οὐδὲ ταύτη - ποιηῆς πρ. ἀπόφασις 111, 3. προσήκεν 60, 12. — προσηκόντως 27, 1. προσηνῆ 9, 4. — προσηνῶς [74, 32]. προσίεται 127, 11. προσίεται 125, 8. προσκάθηται 41, 2. προσκαθημένῳ 30, 14.

προσκαλεῖται 11, 9. [25]. 16, 13. 45, 17. [32]. 72, 5. 76, 10. [25. 42, 30]. προσκαλεῖτο 13. προσκαλέσατο 113, 7. [19]. 71, 9. προσκαλεσάμενος [27]. 91, 7. προσκαλεταμένη 16, 17. [32]. προσκαρτεροῦντος 23, 5. [20]. τῇ οἰκίᾳ πρ. 45, 12. προσκεφάλαιον 48, 10: 14. [27. 30]. προσκληρούσθω [4, 29]. προσκρούοντες: τῇ ἀληθείᾳ πρ. 125, 9. 81, 8. τῇ ἀληθείᾳ προσκρούονται [24]. προσκυνεῖ: τοῦτον πρ. 8, 12. αὐτῷ πρ. [29]. προσκύνησε 28, 2. [27, 29. 73, 26]. πρ. αὐτὸν 61, 14. 73, 14. 75, 17: 85, 11. [23]. αὐτὸν προσκύνησαν 117, 15: [27]. προσκύνῃσαι τούτῳ [116, 15]. προσκυνήσας 13, 2. [18]. 19, 12. [27]. 54, 15. [30. 61, 30. 73, 20. 75, 31]. αὐτῷ πρ. 35, 15. αὐτὸν πρ. [32. 44, 31]. — cf. γῆ. προσκύνῃσιν 44, 16. 73, 5. 116, 1. [115, 19]. προσκλεῖν [8, 30]. προσμένον: τὸν - σύμβουλον - πρ. 33, 12: προσμένοντες 87, 10. προσμένοντα διανογιῆναι τὴν πύλην 108, 7. παρὰ - τῷ διδασκάλῳ ὁ παῖς προσμείνειεν 4, 7. προσομιλεῖν 10, 7. [12, 33]. 78, 5. τούτοις - πρ. 5, 5. φιλοσόφους ἄνδρας πρ. [22]. προσομιλοῦσα 11, 11. [27]. 26, 4: [19]. προσομίλησον 10, 4. [20]. προσομιλήσας 115, 11. προσομιλήσαι 12, 16. 77, 12. προσονειδίζοντος 120, 8. προσπαθεῖν 71, 8. — προσπαθῶς 45, 7. προσπαίζειν 14, 3. προσπελάσαι 15, 11. 45, 18. προσπέλασε 39, 8. προσπελάσας [34, 20]. προσποιεῖσθαι: προσποιῶνται [27, 26]. προσποιεῖτο νεκρὰ - τυγχάνειν 108, 6. προσποιουμένη νεκρὰν - ἐαυτὴν εἶναι [20]. προσποίησιν 109, 6. προσπο:ητῶς 23, 9. [24]. 42, 4. [21. 43, 18]. προσρίπτοντος 44, 7. πρόσταγμα: 13, 13. [30]. 24, 11. 59, 3. [16]. 105, 12. προστάτεις 8, 1. τὸν τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι πρ. 18, 18. [34]. προστάττει [75, 29]. τὸν υἱὸν μαχαίρας ἔργον γενέσθαι προστάξας 62, 1. [16]. προσέταξεν [81, 18]. αὐτὸν ἀναιρεθῆναι πρ. 35, 6: [24]. μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν υἱὸν πρ. 59, 2. [13]. πρόσταξον 90, 9: 75, 9. ἔργον - προστεταγμένον 2, 10. προστιθέναι: προσέθηκε τοῖς - λόγοις καὶ τοῦτο ὡς [22, 23]. τούτοις - τοῖς λόγοις πρ. τῷ ξένῳ [69, 22]. πρ. λέγων καὶ τοῦτο [72, 22]. οὐ πρ. ζητήσαι πλέον [71, 14]. προσθεις 75, 3. μηκέτι πρ. - συζητεῖν 71, 1. προσέθετο τοῖς - λόγοις καὶ τοῦτο ὡς 22, 7. πρ. λέγων 72, 10. τὸ παρατεθέν μοι ἔδωκα προσετέθη μοι 85, 7. προστρέχειν: προσέδραμον [69, 29].

προσυλλογισαμένη 59, 9.
 προσυπνήτησεν 73, 16. [27].
 προσυπῆρχε: τίνι - πρ. τὸ αἷτιον 81, 6. ἑκατόν-
 προσυπῆρχόν σοι παῖδες 19, 14.
 προσφερόμενα: τὰ τούτω πρ. φάρμακα 128, 1.
 τῇ βασιλείᾳ σου προσέφερον τὸν παῖδα [118, 14].
 προσήνεγκε [20, 29]. 117, 16. [29]. προσνεγκεῖν
 116, 7.
 προσφθέγγεσθαι 8, 13. προσφθέγγεται 73, 17.
 προσφθέγγομαι 8, 2: 59, 5. προσφθέγγατο [73,
 29]. προσφθέγγασθε 9, 2. προσφθέγγη 23, 10. 115,
 11. προσφθέγγασθαι 60, 4. προσφθεγγόμενος 72,
 7: 10, 17. 9, 3.
 προσφιλής: 120, 3. 5. προσφιλέστερον 64, 3.
 105, 9.
 προσφοιτῶσιν: παρ' αὐτὸν - πρ. 97, 6.
 προσφωνεῖν: προσφωνήσατέ μοι [88, 14].
 προσφώνησιν 88, 1.
 προσψάθειν τοῖς σιτίοις 56, 4.
 πρόσωπον [11, 24. 29. 40, 30. 42, 33. 111, 13.
 118, 19]. ἢ - γρυῖς ἐξήλθεν ἐκ προσώπου τοῦ
 ἄρχοντος 89, 6: [17].
 προτάσεως 101, 2. [16].
 προτεινούση: ἄρτους - εἰς ὄνησιν τῶν βουλομένων
 πρ. 20, 10. λόγους πραιῖς τούτω προέτεινα [105,
 31]. τὴν αὐτῶν διδασκαλίαν τοῖς πᾶσι προτείνον-
 ται 125, 4. βίβλον - προτειναμένη 14, 1.
 προτέρημα: 112, 12. [24]. 121, 1. [14].
 πρότερος: 70, 7. — πρότερον [10, 21]. 20, 1.
 [19, 33]. 30, 11. 35, 18. 45, 2. 11. [20]. 80, 6.
 [19]. 90, 1. 92, 5. [96, 26]. 100, 1. [13]. 101, 1.
 113, 8. [19]. οὐ πρ. - ἄχρις ἂν 10, 11. οὐ πρ. ἄχρις
 οὐ [43, 18]. 89, 11. [23]. οὐ πρ. - ἄχρις οὗτου
 43, 3. οὐ - πρ. ἕως οὗ [10, 28]. οὐ πρ. - μέχρις ἂν
 108, 3. οὐ - πρ. εἰ μὴ [18]. τὸ πρ. 97, 1. ὡς τὸ πρ.
 9, 5. [20]. 15, 4. 15. [22. 23. 31. 18, 26]. 26, 8.
 [23]. 47, 7. [26]. 56, 9. [25]. 57, 11. [23]. 72,
 16.
 προτιθέναί: ἦς τῶν βασιλεῖ κατὰ τοῦ υἱοῦ προέ-
 θετο διαβολῆς 3, 8. δέησιν πρ. 64, 5. ἢ κατ' αὐτοῦ
 προτεθεῖτα διαβολῆ 20, 1. [18]: 38, 1. τὸ προτε-
 θεῖν συζητήσας 35, 17. τῆς προτεθείσης σοι-
 διηγήσεως 27, 9. [22].
 προτιμότερον 124, 2.
 προτρεψάντων: δοῦναι αὐτῶν ὑμῶν πρ. με 88,
 5. προτρέψασθέ με - δοῦναι αὐτῶν [19]. προτρέψε
 τοῦτο [79, 20]. τελείωσις - οὐχ ὀρισμένη - ἀλλ'
 οὐδὲ προτρεπομένη παρὰ θεοῦ [118, 26].
 προτροπή: 88, 1. 5.
 προὑπῆρχον [19, 30].
 προφασίζεσθαι: προφασισαμένη 58, 12.
 πρόφασις: 34, 16. [32. 58, 23].
 προφθάνει: 60, 11. προφθάσασα 70, [19]: 6.
 προχέουσιν 39, 12.
 πρώην 56, 10. [103, 18]. 104, 10. [25].
 πρώϊ [96, 24]. τὸ πρ. [108, 21].

πρωΐας [8, 28. 17, 28]. πρ. - γενομένης 49, 17.
 [34]. 53, 6. [24]. 93, 3. [16]. 102, 1. [16]. περὶ
 τὴν πρωΐαν 37, 4. κατὰ τὴν αὔριον πρ. 96, 11.
 πρωτεύοντι 113, 6. πρωτεύοντα 72, 2.
 πρώτος: 4, 3. [18]. 12, 17. [34. 72, 17. 81, 14.
 82, 21. 101, 16. 113, 17]. 120, 2. [15]. πρώτον
 [30, 26. 124, 22. πρώτα μὲν 59, 10. [22]. 73, 11.
 [24]. 98, 5. [18]. τὰ πρ. [97, 16]. ἐν πρώτοις 6, 8.
 13, 14. [31. 47, 19]. 112, 11. [23].
 πρωτοτύπου: τοῦ πρ. ἦται τοῦ ἀντιβολαίου 3, 1.
 πταῖσμα [106, 21. 126, 18].
 πτοεῖσθαι - φίλον δολιόφρονα 127, 5. ἐκείνον
 πτοούμενος 26, 11. τοῦτον ἐπτοήθη 53, 5: 17.
 πτώματος: τοῦ πτ. ἀνένευσα [25, 28].
 πτωχός: [121, 21. 122, 19. 21].
 πύθωνος πνεῦμα 62, 6: [24]. τὸ τοῦ π. πνεῦμα
 15. 63, 4. [21].
 πύλη: 108, 5. 7. 9. [19. 21]. 110, 5. 6. [17].
 πυλῶνα: τὸν - τοῦ πανδοχείου π. 52, 11.
 πυνθάνεται 93, 4. πυνθανόμενος 89, 11: 62, 9.
 ἐπυνθάνετο 91, 7. 124, 10. πυθέσθαι αὐτῇ ἦται
 ἐρωτῆσαι [22, 28].
 πῦρ: 5, 4. [21]. 48, 7. 50, 8. 69, 11. [23. 61, 17].
 70, 14. [26]. 77, 11. 92, 11. [24. 24].
 πυρεκαβολουμένα [77, 23].
 πυρκαϊά: 59, 12. [24]. 92, 14. [27]. 93, 2. [15].
 πωλῶν [30, 22]: [98, 20] ἐπόλεις 21, 8. [24:
 20]. ἐπόλησα [102, 18]: 50, 6. [25. 48, 31].
 πώλησον 48, 4. [21]. πωλήσαι [21, 20. 28, 20. 47,
 34]. πωλώνται [94, 27 bis]. — πώλησόν με τὴν
 πραγματείαν [94, 16]: [48, 31. 102, 18]. ἐπόλησε-
 πρὸς τὸν ἐγγχώριον [94, 21].
 πώποτε: οὐκ ἐπινυστάζει - π. 120, 7.
 πῶς passim. π. - πιπράσκειται τὸ - ξύλον 92, 5:
 [94, 26]. π. ἢ τιμὴ τῶν ξύλων - ἐστὶ [92, 19].
 ἐτεχνάσαστο π. ψευδῆ - ἀποδείξει [17, 21]. π. ἄρα
 12, 14. 37, 10. [27]. π. ἄρα γε 34, 16. [32].
 πως: ἀηδῆ π. 128, 1. οὕτω π. 17, 8. εἴ π. 9, 16.
 10, 4. μὴ π. [20, 19. 22, 20. 23, 22. 37, 31. 44,
 28. 46, 29. 53, 24].
 ῥάβδος 29, 7.
 ῥάδιον [5, 27]. — ῥαδίως [5, 29. 68, 32]. 85, 8.
 ῥέειν [17, 26]. ῥέοντα [100, 13].
 ῥεύματι 19, 5. [22].
 ῥηθέντων 22, 1. 51, 8. 114, 4: 42, 15. [74,
 23]. — cf. εἰρηκέναι.
 ῥῆμα: 9, 4, 11, 16. 15, 12. 17, 4. 19, 9. 34, 4.
 36, 10. [26]. 39, 1. 47, 9. 14. 62, 5. 6. [21. 22].
 63, 8. 64, 12. [28]. [1. 65, 3. 68, 1. 74, 3. [20].
 75, 13. 79, 7. [21. 84, 20]. 86, 9. [90, 25]. 105, 1.
 ῥησείδια 63, 15.
 ῥήσεις 62, 15. 63, 11.
 ῥητορικῇ [82, 27].
 ῥήτωρ: [78, 30. 32]. 91, 13. [26].
 ῥινοτομῆσαι [68, 9].

ρίπτει 27, 5. [18]. 39, 8. [23]. 44, 5. [22. 69. 14]. ἔρριπεν [21, 31]. ἔρριψεν [44, 24. 68, 15].
 ῥιφθῆναι 44, 7. ἔρριμμένα [68, 16].
 ῥοῦχον: [47, 33. 34. 48, 31. 32. 50, 25. 26. 27. 29 bis. 33. 34. 37. 51, 16. 17. 19. 117, 23].
 ῥυθμίσω 114, 9.
 ῥυπῶδες 20, 5. [22].
 Ῥωμαίων βίβλοις 2, 15.
 ῥώμη: σφριγῆς τῆ ῥ. 10, 14.
 ῥῶσις 21, 13.

σαθρός [46, 33].
 σάνταλον 77, 10.
 σάρξ: 36, 4. 108, 3. [18].
 σαρώσασα: τὴν οἰκίαν σ. 42, 3.
 σατανικῆς: ὑπὸ σ. ἐνεργείας 106, 6. [19].
 σαυτόν 97, 9. [22]. σαυτήν 40, 13.—cf. σεαυτόν.
 σαφήνισον 36, 2. [19].
 σαφῶς: σαφέστατα [56, 34].
 σάχαρ: τὸ σ. [30, 28. 31]. τοῦ - σάχαρος 7. 12.
 σαχάρως [23]. τοῦ - σ. [21]. τῆς σ. [25. 27].
 σεαυτόν 20, 3. [19]. 37, 16. 46, 15. σεαυτήν 60, 11. [23]. σεαυτῶ 10, 16. 36, 9. [52, 19]. 99, 1. σεαυτῆ 86, 10.—cf. σαυτόν.
 σεβαστοῦ: δουκός σ. 2, 12.
 σελέντιον 8, 18.
 σελήνην: τὴν σ. 119, 14. [28].
 σεμνότητα 115, 4.
 σεμνουμένη: τῆ σωφροσύνη - σ. 13, 12. [29].
 σεμνῶς 47, 4.
 σημαίνειν: σήμανον 50, 15. σημήνασθαι 66, 3.
 σήμανδρα (σήμαντρα?) 48, 3.
 σημεῖον [101, 16].
 σημείωσον 98, 1. [14].
 σήμερον [12, 34. 41, 32]. 42, 1. [19. 68, 10]. 73, 6. [21. 96, 23]. 100, 7. [19. 113, 18]. τὴν σ. 59, 4. [17]. 73, 2. 96, 10. ἀπὸ τῆς σ. [74, 34. 106, 17]. τὴν σ. ἡμέραν 12, 17. ἄχρι τῆσδε τῆς σ. ἡμέρας 75, 4.
 σιγᾶν 11, 3. 76, 2. σιγῆς 10, 10.
 σιγή: 9, 8. 10, 5. [14, 31]. 74, 2. 17. 105, 15.
 σιδεραῖς: πέδιλα σ. [68, 27].
 σιδεροῦν: ἐσιδέρωσαν [68, 29].
 σιδήρου [77, 23].
 σινδόνην [47, 33]. — σινδών: 117, 10. [23. 24. 25. 118, 21].
 σινιάσασα 31, 14. ἐσινιάζεν 16.
 σινιατήριον 31, 10. — σινιάτρον [23].
 σιτάριν [55, 29]. σιτάριον [25. 26]. σιταρίου [30].
 σιτίοις 56, 4.
 σῆτος: 55, 6. 8. 10. 11. 16. [24. 28. 33]. 56, 8. 19. 21. 24. 27].
 σιωπᾶν [76, 19]. σιωπᾶς [10, 27]: 9, 3. [19].
 σιώπα [69, 19]. σιωπῶν 8, 9. 14. [30]. 72, 8. σ. ἔσομαι 8, 2: [21]. ἔσο σ. [26]. σ. ἦν [9, 20]: [72, 22]. σιωπῶσα 108, 13. ἐσιώπα 9, 5. 49, 16.

σιωπήση [78, 26]. σιωπήσαι [12, 27]. σιωπήσας [117, 22].
 σιωπή: 9, 1. [23. 30]. 10, 8. [22. 24]. 71, 12. [29]. 73, 7. [22. 31]. 74, 1. [20. 32]. 75, 8. [24. 105, 32].
 σκαιός: 27, 10. 35, 8. 120, 2. 124, 1. σκaiότατοι 24, 13.
 σκαιότητος 26, 17.
 σκαιοτρόπου γυναικός 55, 1.
 σκαφήν: τὴν τοῦ ἀρότρου σκ. [68, 14].
 σκεπάσαντες [57, 23]. σκεπασμένον [47, 33]: [57, 24].
 σκέπασμα: [48, 23. 51, 16].
 σκέπτεσθαι: σκέψαι 20, 2. [18]. ἐσκέψατο [11, 23].
 σκεύη 86, 6. [19].
 σκωρία: 3, 8. 11, 6. 29, 13. 59, 6. 65, 7. 67, 12. 72, 13. 105, 8. 120, 7.
 σκηπτουχία: τῆ σκ. σου 27, 13. [25]. 73, 8. [75, 25]. 110, 8. 75, 8.
 σκληρός: [9, 27. 78, 27]. 105, 15.
 σκολιός: 35, 6. 112, 4. σκολιῶν σκολιώτερος 42, 18. — σκολιῶς 122, 5.
 *σκοπίσασα: τὴν οἰκίαν σκ. (= σαρώσασα) [42, 21].
 σκοπός: 77, 13. [26].
 σκοτείας [52, 32]. σκοτίας 14.
 σκοτωμένον [46, 24].
 σκυθρωπός [7, 33. 63, 20].
 σκύλα: σκύλαν (= κύνα) [39, 22].
 σκυλακίω [45, 23].
 σκύλη: v. σκύλα.
 σκύλος (= κύων): [45, 22. 33. 35. 46, 22. 108, 17].
 σκυτεύς: 107, 7. 9.
 σμῆνος 99, 2.
 σμίξον σαυτόν (= ἐγκαταμίγηθι) [97, 22]. σμίξασα (= φύρασα) [39, 20]. ἐσμίχθη [112, 25].
 σός: passim.
 σοφία 44, 17. [32]. 67, 2. 79, 6. [21. 82, 28. 103, 23]. 120, 1. [14]. 123, 1. [10. 124, 21. 25. 125, 1. 6. [14. 19].
 σοφίζεῖν: ἐσοφίσθης 103, 8. σεσοφίζεται 99, 7. [19]. 112, 9. [22].
 σοφιστεία 124, 11.
 σοφιστής: [78, 30. 32].
 σοφιστικός: 4, 4. 8. [19]. 78, 14. [80, 29]. 81, 12. [29]. 82, 4. [19].
 σοφός: 2, 3. [4, 23. 32, 25]. 35, 4. 8. [25]. 43, 17. [31. 78, 32]. 79, 1. 1. [123, 12. 16. 125, 24]. 128, 6. [16]. σφώτατος: 19, 11. 24, 12. 17. [28. 32]. 28, 2. 32, 15. [30]. [33, 22. 35, 22]. 36, 2. 43, 7. 71, 8. 75, 18. [32]. 113, 2.
 σπάθη 23, 8. [24. 24, 18]. 45, 16. [32. 61, 24].
 σπᾶν: σπασάμενος [29, 21]. 108, 12. 110, 3.
 σπανίζουσα 93, 12.

- σπανίως 92, 2.
 σπαράγματα 107, 9.
 σπαράξασα [68, 22]. ἐσπάρξεν [11, 29]. ἐσπάρατε [69, 28].
 σπεῖραι τὸ χωράφιον [57, 15].
 σπεκουλάτωρ: 61, 8. [23, 26]. 71, 10. [27].
 σπένδεται 26, 14. ἐσπέισατο 51, 12.
 σπεύδων 116, 2. ἔσπευδες 105, 7: 75, 6. 78, 9.
 σπεύσης 37, 14. [30].
 σπινθήρ: 77, 11. 93, 2. [16].
 σπλάγγχνα [71, 26].
 σπογγίζειν [108, 23].
 σπόγγον [17, 25]. 108, 11.
 σποδιά: 65, 15. 66, 5.
 σποδοῦ [66, 22].
 σπούδαζε [65, 20]. σπουδάζων [30]: [46, 19]. [83, 30]. ἐσπούδαζες [105, 23]: [47, 19. 78, 23].
 σπουδάσωμεν [12, 28]. σπουδάσας [70, 24]. τὸ σπουδαζόμενον 65, 12.
 σπουδαίως [83, 16. 110, 16].
 σπουδή: [6, 30]. 19, 21. 53, 28]. 73, 4. [72, 29. 83, 18]. 104, 15. 112, 13. [25].
 σπυρίς: 57, 4. 9. 10. 12. [17. 22. 23. bis. 25].
 στάγματα: τοῦ μελισσίου στ. 29, 3.
 σταθμίσας 30, 12. [27]. σταθμίσωμεν 101, 3. [18]. σταθμιζόμενων 5.
 στάκτην ἢ κονιακτόν [66, 18].
 σταλάγματα: τοῦ μελισσίου στ. [29, 15].
 σταλαγμοὺς ὕδατος 17, 12. [26].
 στάσις: ἡ καθέδρα ἀμέριμνος καὶ ἡ στ. ἄπνος 129, 10.
 στέλλουσι 86, 13. [24]. ἔστειλα 42, 5: 30, 3. 71, 10. 73, 8. 79, 9. στείλον 32, 11. 87, 1. στείλας [73, 25]. ἐστέλλετο 6, 15. 20, 7: 52, 9. 86, 2. σταλείς 14. 87, 11.
 στενάζειν: ἐστένας [48, 35].
 στενοχωρούμενοι [124, 18].
 στέργω [95, 23]. στέρξασα [49, 28].
 στερεός: [60, 25. 107, 24]. — στερεώτερον διαβῆναι [9, 25].
 στερεοῦσιν: τοῖς παιγνίοις τὸν νοῦν - στ. [103, 31]. ἐστερέωσαν τὰ λαληθέντα [112, 14].
 στερίσκειν: ἐστέρηται [84, 29]. ἐστερημένους [123, 10]: 85, 3. [17].
 στερρόν [105, 31].
 στίφος 102, 6.
 στοιχῶν: ἀπλοῖκῃ τῇ γνώμῃ - στ. 95, 10. τῷ θελήματί μου στοιχῆσαι 47, 12.
 στολή: 11, 12. [29]. 40, 14. 42, 17.
 στολίσασα 42, 4.
 στόμα 22, 3. [19]. 46, 6. [22]. 73, 17. [28. 79, 30]: 127, 6. [20].
 στόμιον: τὸ τῆς χύτρας στ. 79, 15.
 στοχάζομαι 94, 4. στ. ὅτι [18]. στοχαζόμεθα ὡς 9, 11. στ. ὅτι [26]. τοσαύτην - ἀναίδειαν - ἔχειν αὐτὸν οὐδέως ἐστοχαζόμεν [11, 31].
 στρατιωτής: 9, 5. [21. 22, 27. 27]. 45, 3. 7. 13. 15. 19. [21. 22. 24. 29. 31. 34]. 46, 5. 14. [21 bis. 27. 30].
 στρατιωτικός: 45, 15. [32].
 στρατοκόπος (= ὀδίτης) [67, 17].
 στρέφεται [87, 16]. σπρεφομένη [68, 13]. ἐστρέφη [66, 25]. στραφεῖς 24, 4. [21. 22. 26, 22].
 στροφή: τῆ τῶν λόγων στρ. [95, 21].
 στρωμένη 37, 3. [19]: 40, 15. [31]. 47, 16. [118, 21].
 στυγνός 7, 17. 63, 3.
 σύ: passim. — τας [88, 13. 18]. — σύγε [54, 26].
 συγγενεῖς [59, 23]. συγγενέσι 23.
 συγγινόμενος 22, 15. συνεγίνετο 37, 4. συνεγένετο 49, 14: 57, 7. συγγενέσθαι 36, 10. [26]. 74, 13. [29].
 συγγραφεῖσα 3, 4. [15].
 συγγραφή 2, 16.
 συγκαθ' ἑδρου [76, 26].
 συγκαλέσας [8, 33].
 συγκαταβάς: τῷ λόγῳ - σ. ἦν [5, 30].
 συγκατανεύει 61, 12. συγκατανεύων 5, 15.
 συγκατατίθεσθαι: συγκατέθετο 49, 9. 65, 5. 78, 8.
 συγκατατριβόμενα 77, 11.
 συκινηθεῖσα 47, 14.
 σύγκλητον: τὴν σ. 8, 19. [33].
 συκοιμηθῆναι [14, 30].
 συκοιτάσαι 37, 12. [29]. συκοιτάζεσθαι 14, 14.
 συκρατεῖν: συνεκρατούμεν [58, 16].
 συκροτεῖν: συνεκρότουμ 103, 11.
 συχεῖν: συνεχύθη τῇ λύπῃ 7, 16. 41, 6.
 σύγχυσις: 54, 9. [25]. 74, 15.
 συγχωρῆται 123, 7.
 συζῆν: συζῶν 105, 10. συζῶσα 38, 3. [20].
 συζητεῖν 71, 2. συζητεῖς 45, 2. [20]. 119, 9.
 συζητήσαι 19, 17. συζητήσας 35, 17. 114, 6.
 συζήτησις: 7, 8. 11, 15. [28]. 76, 3.
 σύζυγος: ἡ σ.: 16, 9. 16, 18, 6. [23]. 24, 6. 30, 3. [19]. 32, 13. 35, 3. 37, 1. [18]. 41, 7. [23]. 42, 1. 45, 8. [25]. 48, 16. 57, 3. 58, 1. 63, 3. 64, 13. [28]. 67, 4.
 συκῆ: 44, 2. 4. [18. 20. 21].
 σύκον: 44, 2. 4. 5. 6. [19. 21. 22. 23. 23. 24].
 συλᾶν: ἐσύλησας 96, 5. 100, 10. συλῆσαι 52, 14.
 συλήσειε 16. συληθέντα 96, 7.
 συλλαβῶν: διάστιξιν σ. 104, 12.
 συλλαμβάνεται 107, 12. συλλαβόντα 34, 15.
 συλληφθεῖσα [40, 23].
 συλλέγουσα 55, 6. συνέλεξεν 59, 10. [22]. συλλέξασα 31, 13.
 συλλογῆς 55, 7.
 συλλογίζεται 127, 7. [20]. συνελογίσαντο [12, 24]. συλλογισάμενος 37, 1. [36, 33]. 94, 4. 117, 7.
 συλλογισαμένη 40, 17. συλλογισάμενοι 12, 7.

- συλλογιστικῆ **81**, 12. [28].
 συμβαίνειν **28**, 3. **122**, 2. [12]. συμβαίνει [123, 14]. συμβαίνοντα **122**, 2. [12]: 4. συμβήσεται [20, 21]. **22**, 5. **35**, 35. **36**, 1. **44**, 1. [43, 32]. **46**, 14. **56**, 15: [31]. συνέβαινεν **52**, 1. συνέβη [41, 32. 51, 32. 55, 22]. **57**, 4. [17]. **76**, 9. συμβάν [70, 18]: [81, 22]. **63**, 9. **65**, 1. **70**, 4. **81**, 3. [19]. συμβέβηκεν **15**, 10. [27]. **18**, 5. [22]. **49**, 6. [24]. **52**, 8. **56**, 15. [31]. **65**, 4. [18]. συμβεβηκέναι **20**, 5. [21]. συμβεβηκώς **81**, 9. συμβεβηκώς **41**, 17. **58**, 2.
 συμβάματος ἀνδρωπίου [120, 22].
 συμβιβασθεῖς [94, 22]. συνεβιβάσθημε [102, 17].
 συμβόλαιον **6**, 1. [5, 32].
 συμβουλευώ [10, 27]: **63**, 16. [29]: [65, 23]: **110**, 8. συμβουλεύη [122, 18]. συμβουλεύοντος [126, 18]: 5. **122**, 7. συνεβούλευε [121, 19]. συμβουλεύσω **10**, 11. συνεβούλευσας [112, 16]: 3. συμβουλεύσαι [97, 16]. συμβεβούλευκας **112**, 3. ὅσα οἱ ἄρχοντες - συμβουλεύονται σοι [110, 18]. ὁ υἱός μου ἡμῖν συνεβουλεύσατο [112, 17: 18].
 συμβουλή: **12**, 7. [24. 35, 23. 55, 18. 64, 24. 65, 21. 96, 28. 97, 20].
 συμβουλίαι: **64**, 9. **97**, 8.
 σύμβουλος: **12**, 4. [21. 22]. **18**, 12. **19**, 11. **22**, 7. [23]. **24**, 9. **13**. **17**. [29. 32. 33]. **25**, 1. 2. 4. 5. [21. 22]. **27**, 10. [23. 25. 28]. **28**, 2. **32**, 6. 8. 15. [22. 23. 25. 30]. **33**, 5. 12. [22. 28]. **35**, 4. 6. 8. 14. [22. 23. 25]. **36**, 2. **43**, 7. **17**. [22. 32]. **44**, 15. [30]. **52**, 6. [23]. **54**, 13. [29]. **61**, 5. 13. [21. 25. 29]. **71**, 8. [21. 26. 72, 17].
 συμμαρτυροῦσι [83, 19]. συμμαρτυρούσης **28**, 6. [16]. συνεμαρτύρουν **112**, 1.
 συμμαχούσης [104, 29].
 συμμιγῆναι [77, 25. 83, 28]. συνεμίγη **47**, 1. [49, 32]: [57, 20]. ἕως οὗ αὐτήν - συμμιγῆ [47, 19]. γυναικί συνεμίγνυτο [23, 20. 37, 20]. αὐτήν σ. [16, 30].
 συμπαρομαρτοῦντος **33**, 1.
 συμπατηθῆναι **58**, 5. [16].
 συμπεριέρχονται **111**, 7.
 συμπληρώσεως **6**, 16. **11**, 4. [20. 22].
 συμπορεύεσθαι **28**, 10. [21]. συμπορεύθητι **97**, 11. [23].
 συμπράκτορας [12, 22].
 συμφέρον **7**, 10. 12. [27. 29]. **27**, 11. συμφέρουσαν **78**, 10. — συμφερόντως **55**, 13. [31].
 συμφθειρομένων **23**, 4. [20]. συμφθάρη **14**, 13. [29].
 συμφιλόσοφοι **61**, 6.
 συμφορά: **34**, 5. [22]. **89**, 10. **13**. [22. 26. 90, 17].
 συμφωνήσας [98, 21]. συνεφώνησας **102**, 3: [77, 17]. συμπεφώνηκα **98**, 9. συμφωνηθέντα **11**. [23]. συμφωνημένου [6, 19].
 συμφωνίαν [77, 18. 95, 26].
 σὺν τῇ συζύγῳ **35**, 3: **19**, 2. [19]. **61**, 5. **83**, 7. [23]. σὺν θεῷ **129**, 14. σὺν ἀδούμῳ **63**, 2. σὺν ἀκριβείᾳ **44**, 17. **89**, 2. **90**, 10. **92**, 14. **115**, 4. σὺν - ταχυτῆτι **73**, 13. σὺν δάκρυτιν **18**, 16. [32]. **39**, 13. **41**, 12. [27]. σὺν κηρίῳ [28, 23]. σὺν τούτοις **17**, 12. [25]. σὺν τῷ λόγῳ **50**, 16. σὺν τῷ μύθῳ - σὺν τῇ ἐξηγήσει **130**, 1.
 συναγεῖν: συναγούσα [55, 24]. συνῆγε [62, 25]. συναγαγεῖν **59**, 11. συναγαγών **92**, 10. **104**, 10. συνῆξεν [92, 23]. ἐτύναξεν [55, 25. 68, 16]. σύναζε - καὶ χάθισον [66, 18]. συνάξει [59, 23]. συνάξας [104, 25]. συνήγετο [55, 33]. συναχθέντες [68, 24: 23].
 συναγείρουσι **59**, 12.
 συναγωνισάμενος [99, 23].
 συναθροισθῆναι **75**, 14.
 συναίνεσαι **97**, 3. συνῆγεσεν **112**, 5.
 συναίρεσθαι: συναραμένης **104**, 14.
 συναμιλληθεῖς **99**, 10.
 συναναστροφόμενος: μετ' αὐτοῦ σ. [6, 28].
 συναντῆ **53**, 10. [28]. **89**, 8. [18]. **93**, 4. [17].
 συνήντησα [98, 20]: **65**, 12. [91, 21]. συναντήσας [65, 30]. **98**, 7: **66**, 4. συναντήσατα **96**, 9. [22].
 συναπῆλθε [53, 28].
 συναφθῆναι **36**, 14. [30].
 συναρεσθεῖς **94**, 7.
 συναριθμεῖν: συνηρίθμηται **79**, 1.
 συναρπαγῆν: κατὰ σ. - διαπράττεσθαι **35**, 16: [34].
 συναρπάζεσθαι **37**, 17. [33]. **74**, 3. συναρπαγῆς **65**, 6. [21]. **71**, 6. συναρπαγείς **35**, 12. **62**, 2. συνάφειαν **37**, 5. [47, 22].
 συνδέσμους **31**, 1.
 συνδαϊτώμενος **6**, 14.
 συνεδριάζειν **73**, 18. [29].
 συνεδρίου **76**, 11.
 συνειδυίας **16**, 12. [27].
 συνεισελεύσομαι **30**, 11. [26]. συνεισῆλθεν **15**. [29]. συνεισέλθης **10**. [25].
 συνελάνειν: συνηλάθη **80**, 14.
 συνεξέλθης **25**, 3.
 συνεπομένου **34**, 2. **41**, 5. συνείπετο **39**, 10.
 συνεργεῖν: σηνήργουν **103**, 9. [24].
 συνεργομένη **39**, 7. συνήρχετο **16**, 16. συνῆλθε [119, 19]: [17]. **75**, 16. συνελθεῖν **47**, 3. **75**, 10. συνελθόντων [30].
 σύνεσις: **5**, 1. [17]. **13**, 11. **44**, 17. [33]. **79**, 1. **81**, 12. **82**, 14. **83**, 7. **91**, 12. **103**, 3. [19]. **104**, 14. **105**, 2. [18]. **112**, 7. **10**. [23]. **123**, 1. **125**, 1.
 συνετός: **77**, 12. **82**, 16. **85**, 9. **90**, 14. **111**, 1. [110, 22]. **123**, 6. [19]. **129**, 12. συνετωτέρους **125**, 6. — συνετῶς **112**, 2.
 σύννευος: **14**, 17. **22**, 13. **48**, 4. **50**, 5. **19**. **58**, 13. **69**, 3.
 συνέχειν: συνέχοντος **53**, 17. **80**, 13. συνεχό-

μενος [34, 20. 69, 31]. 79, 14. συνειχόμεν 58, 5.
 συνεσθέθη 78, 7. 93, 14. 117, 3. συσχεθεῖσα 11,
 6. συσχεθέντες 88, 7: 93, 14.
 συνεχεῖς: αἱ σ. βρονταί 17, 17.
 συνήθεια: [9, 31. 12, 21]. 16, 6. [22. 28, 22.
 30, 22]. 31, 10. 33, 6. [23. 37, 19. 55, 26]. 77, 10.
 [78, 16. 92, 15. 107, 24. 122, 17].
 συνήθης: [20, 33]. 30, 4. 41, 9. [24]. 44, 3. 16.
 55, 8. 73, 5. 107, 11. 115, 11. [19]. —
 συνήθως 14, 9. 17, 7. 19, 12. [27]. 20, 17. 28, 2.
 35, 15. [32. 44, 18. 31]. 52, 9. [73, 20]. 108, 9.
 συνήθη: 6, 4. 8, 3. 9. 34, 13. 38, 4. [21]. 41,
 13. [28]. 42, 3. 8. [23].
 συνήθρευτων 25, 7.
 συνιείς 126, 4. 127, 2. συνήκεν 85, 9. 91, 5.
 συνεῖσα 17, 4.
 συνιστάναι: συνιστῶσιν [123, 15]. συνέστησεν
 46, 3.
 συνίστορας 12, 5.
 συννοία καὶ φρονήσῃ [81, 28].
 συνοδία: τῆς τῶν ψευδολόγων - σ. [79, 16].
 συνοικεῖν [37, 24].
 σύνολον: τὸ σ. 4, 12. 8, 4. 18, 3. 11. [28]. 25,
 12. 35, 17. [34]. 36, 9. 42, 15. 46, 9. 52, 13. 94,
 10. 97, 1. 115, 7.
 συνομιλεῖν αὐτῷ λόγους πραεῖς [10, 23].
 συνορᾶν: συνεῖδον - διαφυγεῖν 106, 5.
 συνουσία: 13, 10. [28]. 22, 15. 36, 16. 18. [33].
 38, 11. 15. 39, 15. [30]. 40, 7. [26]. 41, 3. [20],
 47, 3. [49, 33]. 64, 3. [17]. 69, 2. [27]. 74, 13.
 [28]. 78, 6. [19]. 83, 13.
 συνοχῆς 70, 7. 80, 11. 90, 3.
 συνταράσσειν: συνεταράχθη [41, 22].
 συντάσσειν: συνετάξατο 38, 5. [119, 28]:
 [38, 22].
 συντείνας: τὰ - ὄτα σ. πρὸς ἀκοήν 104, 10.
 συντηρεῖν: συνετήρουν 104, 9: 102, 1. συνετή-
 ρησας 42, 6.
 συντίθεσθαι: συνεθέμην 8, 4. 100, 3.
 Συντίπας 129, 17. ὁ Σ. [4, 25]. 5, 12. [28]. 6, 7.
 [21]. 7, 18. 75, 12. [27]. 76, 1. [15]. 78, 13. [28].
 80, 14. [28]. 82, 3. 8. [18. 23]. 83, 1. [16]. 104, 1.
 [16]. 112, 9. [22]. 119, 8. [22]. Συντίπα 3, 2. τοῦ
 Σ. 2, 2. 3, 5. [13. 16]. 74, 7. [23]. 76, 11. 16. [26].
 30. 77, 19. 81, 15. 16. 20]. 119, 6. [20]. 130, 3.
 Συντίπα 4, 8. [22]. τῷ Σ. 77, 3. 105, 3. 112, 6.
 [19]. Συντίπαν [4, 23]. τὸν Σ. 6, 5. [81, 29]. 82,
 1. 121, 11. τὸν Συντίπα (?) 4, 9. ὦ - Συντίπα [75,
 33]: 18. 113, 2. [12].
 σύντομον [69, 27]. διὰ συντόμως (συντόμων?)
 [53, 25. 59, 24. 84, 21]. — συντόμως [45, 27.
 49, 34. 54, 23. 60, 22. 72, 17]
 συντρεχόντων 69, 11. συνέδραμον 10.
 συντρίβειν: συνέτριψεν 109, 10. [17].
 σύντρομος 23, 15. [30]. 27, 8. [21]. 31, 3. [18].
 49, 16.

συντροφία: [86, 15. 97, 23].
 συντροφικόν: τὸν σ. θησαυρόν [90, 23].
 σύντροφος: [25, 23. 87, 13. 15. 16. 20. 21. 90,
 19. 20. 94, 25].
 συντυγχάνουσα: ἤμην σ. αὐτῷ [105, 30]. συν-
 τυχεῖν [77, 28].
 συντυχίας [59, 18].
 συνωθεῖται 128, 5.
 σύρειν: ἔσυρεν [53, 30. 96, 22. 102, 27]. σύρων
 [54, 22]. συρομένης [91, 18].
 Συριακῆς [3, 14]. — Συρικῆς 3, 1. Συρικαῖς
 2, 5.
 Σύρους 2, 2.
 συρράπτει [120, 20]. συρράπτων 7.
 συσκευάζει 39, 3.
 συσκευῆς: ἀπὸ - ἀπατηλῆς σ. [29, 29].
 σύσσημα: τὰ τοῦ ἀνδρός σ. 48, 1.
 σύστασιν 101, 1.
 συστρέφουσα 17, 9. συνέστρεφε [23]. συστρέψας
 [24, 20]. συνεστρέφετο 116, 5.
 συχνῶς [95, 19].
 σφαγή: 13, 1. 61, 8. [24]. 74, 5. 9. [22. 25]. 75,
 7. [23]. 76, 8. 14. [23].
 σφαδάζεις 65, 1. σφαδάζων 47, 8.
 σφαλίσαι: τὴν θύραν - σφ. [52, 28].
 σφάλλουσιν [81, 24]. ἔσφαλες τὸν ἑαυτὸν σου
 [98, 25]. σφάλλονται 81, 7. [24]. σφαλλόμενα
 111, 1. ἐσφάλης [97, 16]. σεσυτῶ ἐ. 99, 1.
 σφάλμα: [106, 21. 111, 10].
 σφάττειν: σφάζει [12, 27]. σφαγήναι [27, 27].
 σφιγγόμενος [79, 28].
 σφικτῶς [54, 20].
 σφόδρα 10, 17. [33]. 13, 7. [24]. 24, 16. 26, 9.
 [24]. 34, 3. 41, 2. [31]. 47, 1. 59, 3. [15]. 61, 6.
 [22]. 63, 9. 69, 12. 75, 14. [79, 28. 80, 24]. 90,
 12. [93, 26. 94, 15]. 105, 1. 106, 4. 124, 12. [25].
 σφοδρός: 9, 12. 12, 8. 13, 8. 19, 5. 39, 16. 59,
 12. 94, 2. σφοδρτέρω 42, 15. σφοδρτάταις 48,
 17. — σφοδρῶς [19, 22]. 25, 14. [29]. 29, 6. 38,
 15. 39, 10. [25]. 47, 7. 49, 2. [21. 55, 33]. 74, 14.
 79, 14. σφοδρότερον 10, 2. [18]. 33, 13. 37, 13.
 σφριγᾶς τῆ ῥώμῃ 10, 14.
 σχεδόν 19, 14. 46, 3. [55, 21]. 95, 3.
 σχῆμα [47, 35]. 97, 9. [21]. 98, 5. [18. 118,
 19].
 σχηματίσον 97, 9. σχηματίσας 85, 10.
 σχηματοποιήσασα [42, 31].
 σχίζειν [42, 33].
 σχίσμα: σχίσματα (= σπυράγματα) [107, 23].
 σχισμάδα 53, 18. [35].
 σχολάσαι 32, 2. ἐσχόλασε [4, 21]. σχολάσας [68,
 17].
 σῶμα: 11, 12. [28]. 34, 18. [34]. 35, 11. 36, 5.
 [21. 40, 31]. 64, 4. 5. [20. 21]. 103, 9. 10. [25].
 120, 9. [22. 128. 11].
 σωρεύειν: ἐσώρευσαν [59, 24].

σωφρονεῖν 41, 14. [29]. σωφρονοῦντες ἔσονται 38, 6. [23].

σωφρόνως 47, 4.

σωφροσύνη: 13, 12. 15. [29. 33]. 42, 6. [22].

σώφρων: 43, 14. 14. [29. 29]. 47, 10. [29]. σωφρονεστάτη [22].

ταλαίπωρος [51, 19].

τάλας: [37, 23. 51, 24]. 89, 10. 110, 7. [127, 13].

ταμείω [4, 28].

τανῦν: v. νῦν.

ταξειδίου (= ὁδοιπορίας) [16, 28].

τάξις: [36, 29. 114, 19. 123, 22].

ταραττόμενος 14, 12. [28]. ταραττομένη 59, 9. [21]. ἐταράχθη [11, 19. 117, 18]. ταραχθῆς [64, 26]. παραχθείς [11, 25].

ταραχή: [50, 21. 51, 22. 52, 30]. 74, 16.

τάττειν: ταχθείς 81, 3. [19]. τέτακται 129, 9.

τάχα [62, 24]. καὶ τ. [52, 23]. 81, [23]: 12.

ταχέως [26, 23]. θάττον 19, 7. 31, 2. [18]. 32, 5. [20]. 43, 13.

τάχος: 110, 6. ἐκείνη - τὸ τάχος ἐπανῆκε 26, 8. 49, 17: 40, 12. 53, 7. 58, 6. 60, 10. 92, 14.

ταχυρεπές 69, 7.

ταχυτῆτι 73, 13.

τε 18, 9. 42, 17. 111, 4. 6. 124, 1. — τε - καὶ passim. ἐπέγνω - ἐκεῖνόν τε τυγχάνειν τὸν - σῦνευον, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος - ἔφησεν 48, 3.

τειγίζειν: τετειγισμένη [108, 16].

τεῖχος: 110, 5. 117, 1.

τέκνον: 3, 11. 73, 19. 82, 10. 83, 9. [24. 89, 21]. 103, 5. 112, 2. [15]. 115, 9. 119, 7. 122, 1. 124, 3. 10.

τελεῖν: ἐτελέσας [7, 20]. τελέσαι [34, 19]. τελουμένων 17, 13. ἐτελέσθησαν [29, 28. 66, 23].

τελεσθείσης [38, 25].

τέλειος: 5, 7. [24]. 37, 5. 82, 14. [29]. 104, 8. [23]. cf. τέλειον - τελείως [18, 25. 63, 22. 101, 22. 129, 23].

τελείωσις: [34, 25. 118, 25].

τέλειον 21, 17. 63, 6. 101, 9. 129, 7. τελωτέρας 104, 8. [23].

τέλος: 4, 3. [18. 51, 26]. 129, 14. εἰς τ. 6, 3. [19]. πρὸς τῷ τέλει 2, 17. τέλος - θάνατον καταψηφίζεται 12, 2: [19].

τέρπεσθαι: ἐτέρπετο 24, 16.

τερπνότατα εἶδη 117, 16.

τεσσαράκοντα 65, 15. 66, 1. 6 bis. [19. 22 bis].

τέσσαρες 76, 15. [29]: 34, 6. 8. 12. [23. 25. 28].

τέταρτος: 32, 3. 35, 13. 14. [31. 32]. 43, 6. 10. [22. 25. 77, 29]. 78, 1. 120, 8. [20].

τεχνάσασθαι 67, 16. [68, 2]. ἐτεχνάσαστο [17, 21].

τεχνάσματα [65, 28].

τεχνουσαμένη [18, 24]. ἐτεχνεύετο [105, 21].

τέχνη: 5, 2. [49, 27]. 62, 8. [78, 25. 80, 29]. 82, 4. [19]. 113, 5. [16].

τεχνικῆς [50, 23]. — τεχνικῶς [39, 19].

τεχνιτῶν [51, 17].

τζουκάλιον: [31, 24. 68, 13. 79, 28. 30. 80, 15].

τηγάνου: ὀψάριον τ. [68, 34].

τῆδε χάκεῖτε 24, 4.

τήκεται: τῷ φθόνῳ τ. 121, 3.

τηλικαύτην εὐδαλῆ ἐπαρχίαν 4, 16.

τηρεῖν 45, 18. ἐτήρει 77, 1. τηρήσουσιν 38, 6.

ἐτήρησας [42, 23]: [78, 26]. τετήρηκας 42, 3: 78, 11.

τιθέναι [48, 30]. 111, 2. τίθησι 31, 5. 48, 11.

τιθέσαι 54, 9. ἔθηκε [31, 20. 48, 26. 56, 19].

ἔθηκον [54, 25. 57, 22. 90, 23]. ἵνα θέσῃ [55, 26]. ἐν - θ. [109, 15]. θῆσα [17, 23. 68, 20].

θεδικῶς 2, 10. ἔθετο 16, 7. 65, 9. 92, 4. ἔθετο

86, 4. θέσθαι 75, 7. θέμενος 41, 15. [30].

τίκτειν: τεχθέντος 113, 8. 114, 4. 5. [14]. 119, 3.

τιμῶ [122, 20]: [19. 20. 21. 123, 12]. ἐτίμησε

[51, 24]. τιμωμένην 117, 10.

τιμῆ: [92, 19]. 94, 8. 98, 9. [21]. 102, 10. [23.

24]. 117, 11. [23. 25]. 122, 8. 123, 1.

τιμίαν [68, 5]. τιμιώτερον [124, 15].

τιμωρεῖσθαι: τιμωρούμενος [80, 23].

τιμωρία: [6, 20. 101, 20]. 106, 12. [26]. 107, 3:

[17]. 109, 11. 111, 2. [11. 123, 22].

τίς: passim. — τίς ἡ αἰτία: v. ὁ. — τίς ἡ τοῦ

ξένου - ἔλευσις [23, 28]. κατιδεῖν τί τὰ ἀκού-

μενα 26, 2. — τίς γένωμαί: v. γίνεσθαι. — μὴ

ἔχων τί διαπράξασθαι [69, 31. 71, 14]. — κατὰ

τί - ἐσιδέρωσάν με [68, 29]. — τίς ἄρα: v. ἄρα. —

ἵνα τί: v. ἵνα.

τίς: passim. — εἰς - τις [106, 26]. — μικρόν - τι

57, 8. τοιοῦτόν τι [13, 20]: 107, 4. [18]. 116, 9. —

δεῖν τινα πάντας ἀγαπᾶν [121, 4]. — εἴ τις: v.

εἰ. — εἰ μὴ τι γε 54, 9. — μὴ τινα τοιαύτην -

πρᾶξιν νενουσηκέναι 114, 9. μὴ τινας αἰσθημένου

τὸ σύνολον 52, 13. ὁ μὴ τινα τὸ παράπαν ἀνιῶν

126, 7: [20]. οὐ γὰρ τις αἰτία - πρόσεστι 77, 3:

[35, 33]. μὴ πρὸς τινα - ἐπιδωσῆς τι 86, 11. —

μηδὲν τι τούτων τὸ παράπαν ἔσας ἀσήμαντον

67, 12. μηδὲν τι ἄδικον - συγχωρήται γενέσθαι

123, 7. μηδὲν ἄλλο τι - τιμιώτερον ἡγεῖται [124,

15]. — οὐ κατὰ τι τοῦτον ἐλυμῆναι 15, 14. [30].

cf. κατὰ II).

τιτρωσκόμενος 38, 12: 37, 8. ἐπιτρώσαστο 10,

2. [19]. τρωθεῖς [37, 29. 47, 27. 54, 27].

τοί: μὴ τοί 112, 8. — cf. ἐπείτοι.

τοιγαροῦν: γνώθι τ. 18, 10. 31, 17: 20, 2. [18].

24, 7. ἐπὶ τούτοις τ. 6, 6: 37, 14. 71, 3. 94, 4.

γνώρισόν μοι, τέκνον, τ. 103, 5. — τ. καὶ οὗτοι-

συνελογίσαντο [12, 22]: 77, 6. 81, 2.

τοῖνον 4, 2. [18]. 5, 6. [23. 7, 31]. 9, 1. 12, 5.

[13, 23. 16, 26]. 23, 12. [53, 36]. 64, 12. [72, 29].

96, 5. 99, 5. 105, 11. [106, 18]. ὁ - νέος τ. 26, 6:

- 27, 9. 45, 1. [44, 33]. 77, 14. 90, 12. [94, 16]. 123, 3. πῶς ἔσται σοι τ. 99, 5.
 τοιόσδε: 21, 5. 32, 7. [22]. τοιῶδε τρόπῳ [81, 26]. τῷ τ. τρόπῳ 10. τὸ τοιόνδε ἀρωματικὸν ζύλον 92, 5.
 τοιοῦτος: 4, 16. [29]. 5, 2. 3. [18]. 11, 15. [13, 20. 33, 21]. 41, 7. 42, 11. [46, 31. 47, 20]. 49, 10. 52, 6. [23. 58, 22]. 64, 9. [78, 21. 81, 13]. 84, 6. [20]. 85, 12. [88, 26]. 99, 4. 7. [18. 20]. 101, 13. [25. 105, 21. 32]. 107, 2. [18]. 113, 2. [12]. 114, 9. [19]. 116, 9. 129, 4. τοιοῦτον εὐτυχη βασιλέα [4, 29]: [69, 20]. τοιαύτην - τήν [85, 25]. — τοῦ τοιοῦτου χρόνου [4, 27]: 5, 15. 7, 10. [28. 12, 27. 30. 14, 21]. 15, 12. 25, 16. 30, 9. 35, 13. 39, 1. 44, 14. [45, 22. 46, 26]. 47, 1. 14. 51, 11. 54, 13. [29]. 61, 2. [17. 62, 27]. 63, 8. 64, 4. 14. [20]. 80, 2. [81, 22]. 84, 15. [28]. 88, 12. 89, 3. 91, 3. [16. 18. 93, 19. 23]. 97, 4. [16]. 100, 6. [18]. 101, 2. 105, 8. [24]. 106, 12. 107, 2. [17. 112, 15. 120, 15. 17. 19. 129, 20]. — τὸν τοιοῦτον καλὸν ἄρτον [21, 22]: 60, 8. [20]. 61, 4. [27. 91, 20]. — οὐδὲν - ὁ τοιοῦτος κέκτηται 36, 18: 3, 11. 18, 18. [34]. 28, 12. 40, 7. 45, 5. 13. 50, 11. 53, 9. [77, 25, 78, 31]. 79, 1. 82, 15. 92, 3. 93, 9. 12. 94, 14. [99, 21]. 122, 8. [129, 23].
 τοῖχος: 6, 10. 13. [24. 27. 55, 25. 27. 117, 17. 118, 20]. 119, 13. [26]. 120, 1.
 τοιῶσδε ἦν ἔχουσα 33, 3.
 τολμᾶν: ἐτολμα 14, 14. τολμήσω 59, 8. [20]. ἐτόλμησεν [117, 20]. τετόλμηκα 15, 11. [28].
 τολμηρός [118, 20]. — τολμηρῶς 118, 9.
 τομῆς: τῆς τοῦ θανάτου τ. 12, 15.
 τόπος: [5, 19. 20. 8, 25]. 26, 7. [22]. 31, 13. 51, 7. [20]. 65, 15. [26. 66, 18. 67, 17. 83, 21. 107, 28].
 τόσας ἡμέρας 38, 8.
 τοσοῦτος: 4, 13. [10, 26. 11, 31]. 54, 9. [25]. 74, 1. — τοσοῦτον 11, 1. [19]. 13, 4. 64, 7. 10. [22. 26. 99, 19. 102, 27]. εἰς τ. ἀπηνείας - ἐτρέπετο 35, 10: [28]. ἐπὶ τ. 10, 10. [13, 21]. 70, 1. [80, 27]. 99, 6. 101, 12. [24]. 103, 8. [129, 18]. ἐπὶ τ. σοφίας ἤρθης [103, 23]. κατὰ τ. 129, 1. — τῇ τοσαύτῃ - σιωπῇ 9, 1: 11, 10. [26]. 41, 17. [31. 70, 15. 23. 73, 31]. 112, 7. [20]. 119, 8. [22].
 τότε passim. — τῷ τ. 75, 3. 83, 15. 103, 8. 15. — ἀπὸ τ. [14, 29].
 τράπεζα: [66, 29. 29. 67, 21. 25. 68, 20]. 69, 11. [30]. 70, 3. [16. 79, 22. 80, 18. 21]. τοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ καθήμενους [19].
 τραπέζιν: ἐποίησέ τις τρ. μέγα [66, 27].
 τραῦμα: 21, 10. 13. 17. [26. 27. 28. 29. 32].
 τραχηλιάσας 19, 8.
 τράχηλος: 44, 8. 10. [25. 26]. 111, 5.
 τρεῖς: [4, 20]. 48, 6. [23]. 50, 8. [26]. 62, 13. 15. [30]. 63, 11. 12. 15. [18. 26. 26. 29. 68, 16]. 83, 6. 14. [22]. 86, 1. 8. 10. 11. [15. 21 bis. 23]. 87, 3. [14]. 88, 12. [26]. 89, 3. [14]. 90, 5. 8. 9. [19. 20. 21. 22]. 91, 3. [15. 16]. 95, 5. [18. 20]. 96, 3. [18]. 103, 6. [22].
 τρεισκαίδεκαετίαν 114, 2. 118, 3.
 τρεισκαιδέκατος: v. τρισκαιδεκάτω.
 τρέμειν [127, 17]. τρέμεις [26, 25]. ἔτρεμε [26, 24. 78, 23]. τρέμων [53, 29].
 τρέπειν: ἐτρέπετο 35, 10.
 τρέφει [115, 12]. ἔτρεφε [45, 24]. τρέφεσθαι [81, 19]. τραφῆ [67, 24].
 τρέχειν: ἔτρεχον 25, 13. [29]. ἔδραμεν [29, 17]. δραμῶν [18]. δραμόντες 70, 8.
 τριετής: 4, 4. [83, 29]. 103, 2. [18].
 τρισκαιδεκάτω [114, 13. 118, 15].
 τρίτος: [7, 21]. 24, 12. [28]. 28, 1. 1. [27, 28. 32, 19. 68, 33]. 77, 8. [20]. 120, 5. [18].
 τρόπος: [22, 25]. 46, 16. 65, 14. 92, 10. τούτω - τῷ τρόπῳ 108, 6. τοιῶδε τρ. [81, 26]. τίνι τρ. 28, 8. [18]. ποίῳ τρ. 119, 7. [21]. τὸν αὐτὸν τρόπον 103, 15. τὸν ὅμοιον τρ. [29]. τὸν ἴσον τρ. [56, 28]. κατ' αὐτὸν - τὸν τρ. 54, 7. κατὰ τοῦτον τὸν τρ. [24]. κατ' οὐδένα τρ. 121, 3. ἀπὸ τούτου τοῦ τρόπου [98, 16]. ἐξ ἅπαντος τρ. 27, 13. ἐκ παντός τρ. 34, 10. 46, 17. [47, 19]. 64, 16. — τρόπον εἰρήνης [49, 29]. τίς ὁ τρόπος - τῆς τοσαύτης - κραυγῆς; 11, 9: 23, 13. 105, 7.
 τροφή: [20, 25. 30. 31. 48, 29. 53, 24]. 66, 2. [67, 23. 26. 85, 21. 127, 16. 128, 17. 20 bis].
 τροφίμος: τροφίμοις (= ἐδωδίμοις) [28, 22].
 τρύπα: τρύπαν [55, 25. 27].
 τρυπᾶν: τρυπήσας [117, 17. 118, 20].
 τρυφερὰ - βρώσιμα [115, 12].
 τρυχομένου [37, 25]. τετρώχεται 10, 13.
 τρώγει: [81, 18]. τρώγων [66, 22. 128, 17]. ἔτρωγε [107, 22].
 τυγχάνειν 14, 11. 22, 9. 48, 3. 52, 18. 78, 15. 99, 3. 108, 6. 121, 2. τυγχάνω 33, 18: 25, 10. [33, 31]. 53, 11: 24, 2. [28, 15]. 126, 4: 100, 10: 41, 14. τυγχάνω 2, 8. 27, 8. [21]. 69, 4. 12. 89, 7. [103, 30]. 104, 7: 83, 14. 103, 10. τυγχάνουσα 3, 8. 13, 11. [29]. 31, 3. 74, 12. 92, 6. 107, 12: 57, 11. τυγχάνω 28, 4. 44, 6. 84, 7: 48, 14. τυγγάνοντες 88, 12. ἐτύγγανον 34, 18. [34]. 74, 7: 22, 12. 23, 12. 26, 3. [29, 17]. 39, 14. [30]. 41, 10. 54, 17. 62, 9. [68, 6]. 73, 19. [30]. 76, 16. 113, 4: 18, 7. [68, 9]. 83, 5. 86, 2. 90, 5. ἔτυγεν [3, 23. 22, 27]. 39, 5. 53, 6. [25. 54, 32. 65, 18. 68, 7]. 69, 3. 83, 15. [29]. 96, 2. [17]. 110, 4. [16]. τύχῳσι [78, 18]. τυχόν 99, 1. [15]. τυχόντων 97, 12. [24]. τεύζεται 109, 9. — κοιμωμένη ἐτύγγανε [17, 22]: 57, 11. [68, 6. 9]. 74, 7. ἔτυχε - φαγών 69, 3: 96, 2. ἔτυχε - τυγγάνων 69, 3. ὁ βασιλεὺς ἔτυχε - παρακύψαι [13, 23]: 39, 5. [53, 25]. [78, 18]. 83, 15. ἔτυχε - ἐν τῶν - κινῶν συμπορεύεσθαι αὐτῷ 28, 10: [22, 27]. 53, 6. [54, 32. 68, 7. 83, 29. 96, 17]. 110, 4. [16]. εἰ τύχοιεν - ἀλλήλοισ

αὐτοὺς - προσομιλεῖν 78, 4. — ἐτύγγανον - ἐκείνοις - ὑποζύγια 52, 10: 54, 17. — ἔτυχεν τῆς ἐφέσεως 4, 1: [65, 18]. 109, 9. — εἰ ἐτύγγανον ἐν μιᾷ τούτων κακῇ [68, 8].
 τύπτειν [42, 33]. τύπτει: [64, 22]. τύπτουσα [11, 24]. ἔτυψεν 29, 7. 49, 4. [22]. τύψας 46, 8. τύψασα 11, 7.
 τυραννικῶς ἔχουσι 121, 8.
 τυφλός [101, 22].
 τυχαίως 72, 1.
 τύχη 112, 11. [24]: 51, 5. 114, 1. [12]. 7, 9. [26]. 76, 3. [19. 81, 25]. 113, 9. [20]. 114, 5. [16]. 122, 2. [12. 119, 19].
 ὕβριζε [68, 6]. ὕβριζες [69, 18]: [23, 25. 68, 10]. ὕβρισεν 43, 28. ὕβριζομένη [49, 32]. ὕβρισθῆναι [54, 27]. ὕβρισθεῖσα 37, 11. [28].
 ὕβρις: 35, 11. 23, 14. [28].
 ὕβριστοῦ ἀνδρός [120, 15].
 ὑγεία [21, 29]: [70, 20]. 128, 2. [12. 13].
 ὑγιάναντος: τοῦ - τραύματος - ὑγ. 21, 17. [33].
 ὑγιᾶ [50, 28]. ὑγιᾶ [51, 18].
 ὑγρότητι 56, 8. [25].
 ὕδρας [51, 31].
 ὕδωρ: 17, 12. [26]. 33, 2. 39, 4. [20]. 19, 3. 4. [20]. 95, 14. [27]. 99, 13. [25]. 100, 2. [14].
 ὑετός: 17, 14. 17, 18, 5. [22]. 56, 7.
 υἱός, υἱέ, υἱόν, υἱοῦ, υἱῶ passim. υἱέα [82, 20].
 υἱότητος [11, 34]. — v. υἱότητος.
 ὑλακτεῖν: πρὸς - τὴν γυναῖκα - ὑλ. [29, 21].
 ὕλη: 59, 11. [24]. 93, 9.
 ὑμέτερος: 79, 6. [20]. 88, 4.
 ὕότητος 11, 18. — v. υἱότητος.
 ὑπάγειν: ὑπαχθῆναι [74, 20]. ὑπαχθεῖς [35, 29. 60, 25].
 ὑπακούει μου [38, 31]. ὑπακούσας τῇ αἰτήσει [96, 25]. ὑπακούσης [71, 18].
 ὑπαναχωρήσαι 62, 12. ὑπανεχώρησε 14, 5. 16, 10. 24, 3. [20]. 45, 11. 63, 6. 85, 13.
 ὑπαρξίς 4, 15.
 ὑπάρχειν [4, 23]. 99, 4. 110, 5. ὑπάρχω [50, 22. 67, 17]: 10, 9. [26. 53, 29]: [5, 26. 20, 18]. 49, 6. [25. 27. 56, 30]. 101, 6. 122, 8. [126, 17. 21]: [100, 21]: 125, 6. ὑπάρχη [65, 22]: [128, 11]. ὑπάρχων 16, 4. [92, 25]. 96, 3. [104, 22. 128, 21]: 59, 10. [76, 26]. ὑπάρχουσα [63, 30]. ὑπάρχον [89, 19]. ὑπάρχοντες [88, 26]. ὑπάρχουσαι [103, 24]. ὑπῆρχεν 13, 5. [22, 26. 29, 26]. 54, 1. [19]. 55, 17. [23. 65, 26]. 83, 7. [84, 22. 102, 22. 105, 19. 113, 15]: 3, 10. 12, 4. [21]. 28, 6. [17]. 86, 1. [15]. — καρτερῶν ὑπῆρχε [33, 28]: [53, 29]. 54, 1. [19]. 55, 17. [23: 65, 22. 84, 22. 102, 22. 105, 19]. 122, 8. 125, 6. ἐμπεφραγμένος ὑπάρχη [32, 17]: 110, 5. [126, 21].
 ὑπεξελθεῖν: τοῦ βίου ὑπ. 81, 10.

ὑπέρ I) cum gen. 94, 7. 101, 7. 102, 3. [118, 14]. — II) cum acc. 93, 11.
 ὑπερβάλλειν [113, 11]. ὑπερβάλλω [83, 20]. ὑπερβάλλοντι 12, 8: [25].
 ὑπερέχει [97, 18]. ὑπερέχων [82, 26]: 127, 4.
 ὑπερηφανίαν [126, 22].
 ὑπερήφανος 126, 9.
 ὑπέρχεται 85, 9.
 ὑπερόπτην: τῶν - συνθηκῶν - ὑπ. 42, 8.
 ὑπεροχῇ 90, 6.
 ὑπερτερεῖν 124, 13. ὑπερτερῶ 83, 5: 97, 5. ὑπερτερῶν 4, 9.
 ὑπέρτερον 82, 6.
 ὑπερτίθεσθαι τὴν - ἀνάίρεσιν [19, 24]: ὑπέρθη 7: ὑπερθέσθαι 61, 9.
 ὑπερχομένη: θωπεΐαις τοῦτον ὑπ. 105, 15.
 ὑπεύθυνος: τιμωρίᾳ - ἔσται ὑπ. [6, 21].
 ὑπέχω: μεγάλας τὰς εὐχαριστίας ὑπ. τῷ θεῷ 72, 11.
 ὑπήκοος: 5, 6. [23]. 123, 6. 124, 5.
 ὑπηρεσίαν 13, 9. [27]. 30, 14.
 ὑπηρετεῖν: ὑπηρετοῦντα 20, 8. [25]: [30, 29].
 ὑπηρετής: 9, 6. 20, 11. [28. 31. 32]. 21, 3. 7. 8. 16. [21. 23. 24. 32]. 30, 16.
 ὑπισχνεῖσθαι: ὑπέσχετο [34, 29]. ὑπ. - δεξιῶσασθαι 40, 18. ὑπεσχέθην [8, 22]. ἄπερ ὑπ. σοι πεπωκέναι [100, 15]. τὸν - πρὸς τὸν βασιλέα ὑποσχεθέντα ὄρον 77, 4. τῶν ὑποσχεθέντων 7, 3.
 ὕπνος: 46, 1. ἐν ὕπνοις [57, 28].
 ὕπνου: τοῦ παιδίου ὑπνώσαντος 45, 12.
 ὑπνώττει 129, 8.
 ὑπό I) cum gen. passim. — πανουργία - ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐρχομένη [125, 15]. — συνεχόμενος ὑπὸ τῶν τοῦ λούπου ὀνύχων 79, 14: [28]. συνοχῆς, ὑπ' ἧς - ἀπαγχονισθῆναι ἠναγκάζετο 80, 11. ὑπ' ἐκείνου τοῦ πόματος ἢ - γλῶττα πεπεδῆται 9, 11.
 ὑπὸ τῶν - ῥημάτων - συναρπάζεσθαι 74, 2: [19]. 49, 9. ὑπὸ πειρασμῶν - στενοχωρούμενοι [124, 18].
 ὑπὸ τίνος θρύμματος τὸν φάρυγγα - ἐπεσχέθη 70, 3: [16]. ὑπὸ ποίας τῆς αἰτίας ἐπεχόμενος 105, 13.
 ὑπὸ σατανικῆς ἐνεργείας παρορμηθεῖσα 106, 6: [19]. ὑπὸ τίνος βίας εἴτε ὀδύνης - συνωθεῖται 128, 4. τὸν χοῦν - ἐσινιάξεν, ὡς καὶ τὴν - γενεαῖα ὑπὸ τούτου κονιορτοῦσθαι 31, 16: 39, 9. ὑπὸ τῆς - ἀμελείας ἀποχερωθῆναι - τὸν ἀγρόν [15, 21]. ἐλλιπεῖς - γεγονότας ὑπὸ τῆς ξηρότητος 56, 2: [19]. φοβουμένη ὑπὸ τῆς ἐντροπῆς [31, 19]. ὑπὸ τῆς ἐμῆς - σπουδῆς τὸ ἐν γνώσει ἀπαράμιλλον ἐσχηκεν 112, 12. ἱατρικῆς τέχνης ὑπὸ τῆς μαντείας ἔμπειρος ἐτύγγανεν 62, 8. ὑπὸ τῆς μαντείας - ἱατρικῆν ἐγνώριξε [25]. ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐξήμεσε τὸ φάρμακον [79, 29]. ὑπὸ δίψης ὕδατος προσεδέθησαν 33, 2 ὑπὸ τῆς αἰδοῦς - καταφόβος τυγχάνουσα 31, 3: 73, 11. [24]. ὑπὸ τῆς - ἀθυμίας κατηράσατο 39, 16: [31]. ὑπὸ τῆς - ταραχῆς ἐπελαθόμην 74, 15. ὑπὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν διαχειρί-

σης [55, 21]. ὑπὸ τοῦ - δέους ἀγωνιῶν 53, 17: [34].
 ὑπὸ τῆς - περιχαρείας φαῖδρὸν ἄγοντος σελέντιον
 8, 17: [32, 73, 27]. — II) cum dat. ὄρᾳ ὑπ' αὐτῶν
 τὸ ἐπιπλον 48, 15. τῶ βασιλεῖ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν
 μεγιστάσι 45, 4. — III) cum accus. ὑπὸ τὴν - κλί-
 νην ἀποπέπτωκεν 14, 7. [24]. ὑπὸ τὸ - προσκεφάλ-
 λαιον - τίθησι 48, 10. ὑπὸ τι δένδρον διέρχεσθαι
 53, 6. ὑπὸ τὴν κλίνην κείμενον 14, 10. διὰ θανά-
 του ὑπὸ τὸν χοῦν ἢ αὐτοῦ ὄψις - καλυφθεῖη 129,
 2. ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ παραστήσαι σε 8, 5. μένε - ὑπὸ
 τὴν ἐκείνου ὄψιν 9. τῆς πύλης ὑπὸ τὴν ἔω-
 δαινοιομένης 108, 9. τὰ - σαλλόμενα ὑπὸ μέμ-
 ψιν - καὶ αἰτίαν τιθέναι 111, 1. ὑπὸ τινα αἰτίαν
 οὐχ ὑπάρχεις 10, 9: [26]. τὴν ὑπ' αὐτὸν σύγκλη-
 τον 8, 18: [45, 21, 81, 14]. 82, 6. 8. [21, 123, 20].
 124, 8. πλείστους ὑφ' ἑαυτὸν φιλοσόφους ἐπλούτει
 113, 3.
 ὑποβαλεῖν: θανάτω ὑπ. 19, 15. [30]: ὑποβαλεῖς
 71, 7: ὑποβληθεῖη 76, 5. [20]: ὑποβληθῆναι 6, 5:
 106, 5. ξίφει ὑπ. 35, 12. 54, 11. 61, 3.
 ὑποβολαῖς [5, 23].
 ὑποδεικνύναι: ὑπέδειξε 34, 11. [27].
 ὑποδειλιῶν 53, 9.
 ὑποδεξάμενη 96, 7. [21].
 ὑποζύγια: 52, 10. 13. 14. 18. [32].
 ὑπόθεσις 32, 9. [25]. 83, 9. [24].
 ὑποθήκη: 50, 19. 58, 10. 62, 2. 71, 6. 90, 12.
 ὑποκαίνονται 93, 1.
 ὑποκάτω [48, 27. 53, 25].
 ὑποκλέψασα [48, 26].
 ὑποκλίνουσιν: τὸ οὖς τοῖς - λόγοις - ὑπ. 122,
 10.
 ὑπόκρισιν 109, 5.
 ὑποκριτῶν: τῶν ψευδολόγων καὶ ὑπ 79, 2. [16].
 δολίφρονα καὶ ὑποκριτήν 127, 6. [20].
 ὑποκρύψης [105, 22]. ὑπεκρύπτω [17, 28].
 ὑπολαμβάνω: ὡς ὑπ. [99, 20]. εὐεργεσίαν ὑπ.-
 ποιῆσαι σε [24, 23]: [122, 13]. ὑπ. - ὡς [81, 21].
 ὑπέλαβεν ὡς 16, 16. ὑπολαβοῦσα ὅτι [75, 22].
 ὑπολαβὼν τὸν λόγον - ἔφη [81, 15. 82, 22]: [79,
 18]. ὑπ. ἔφη 75, 18. 80, 4. [22]. 82, 7. 84, 3.
 103, 5. 118, 10: 89, 13. 125, 4: 11: 80, 9: 78, 12.
 79, 3. 84, 16. 99, 6. 101. 12. 106, 13. 112, 9.
 114, 8. ὑπολαβοῦσα - ἔφη 105, 8.
 ὑπολέλειπται 65, 2. ὑπελείφθησαν 64, 11,
 ὑπομαύρους sive ὑπόμαυρους [99, 17. 102,
 21].
 ὑπομένει [127, 26. 128, 12]: [125, 23. 127, 24].
 ὑπομένουσα 109, 11. ὑπέμενον [42, 31]. ὑπέμεινε
 [108, 25. 109, 13. 17]. ὑπομείναι [95, 17]. 110, 9.
 [19 bis].
 ὑπονοεῖν: ὑπενόουν [42, 26].
 ὑποπεσεῖται: θανάτω ὑπ. [76, 31].
 ὑπόπτειον 42, 10: [60, 14]. ὑποπτειόμενα 16,
 1. [18].
 ὑποσημαίνειν: ὑπεσήμανε 53, 19. 91, 9.

ὑποστειλαμένη 105, 6.
 ὑποστρέφει 90, 13. ὑπέστρεψε [33, 26. 35, 21.
 71, 15. 90, 25]. ὑπόστρεψον 90, 4. [18].
 ὑποστροφῆ: 16, 8.
 ὑποσύρεσθαι λόγοις 24, 8.
 ὑπόσχεσις: [7, 20. 8, 22. 34, 29. 38, 21. 42, 20.
 62, 17].
 ὑποτασσομένους [124, 18].
 ὑποτιθέασιν 107, 3. ὑπέθου 91, 11. ὑπέθετο 8.
 ὑποθέσθαι 64, 10. ὑποτεθέντα 90, 13.
 ὑποτοπάσασα 70, 5. ὑπετόπασας 47, 11: 48,
 13. 53, 1. ὑπετόπαζον 11, 15.
 ὑποτρέμειν 127, 3. ὑποτρέμων 26, 11. [26]: 10.
 ὑπέτρεμε 9.
 ὑποφέρουσιν 125, 9. ὑπήνεγκεν 108, 13. 109,
 11. ὑπήνεγκεῖν 110, 9.
 ὑποχαυνούμενος [10, 25].
 ὑποχλοάζων: σῖτος - ὑ. 55, 17.
 ὑποχωρεῖν: ὑπεχώρησε 88, 2.
 ὑποψίαν [42, 26].
 ὕστερος: 56, 10. ὕστερον [12, 29. 21, 31]. 39, 4.
 [20. 46, 29. 49, 33. 56, 26. 66, 24. 69, 16. 81, 20.
 88, 19. 106, 17. 114, 21. 119, 16]. ἐς ὑ. [20, 19.
 55, 20]. — cf. ἐσῦστερον.
 ὑφάνοντων 51, 4.
 ὑφάντης: ὑφαντῶν 50, 10. ὑφαντήν [28].
 ὕφασμα: 43, 4. 48, 5. 117, 9.
 ὑφίστασθαι 95, 3. ὑφίσταμαι 85, 4.
 ὑφωρωμένη: κινδυνεῦσαι - ὑφ. 75, 6: 106, 5.
 ὑφωρᾶτο - κατάγειλον ἐπισπάσασθαι 60, 1. ὑφωρ-
 ωμένον κινδύνου 78, 9. 108, 8.
 ὑψηλός: 8, 18. [32. 48, 30].
 ὑψοῦσι [28, 16].
 φαγεῖν: v. ἐσθίειν.
 φαῖδρὸν ἄγοντος σελέντιον 8, 17.
 φαίνεσθαι [75, 33]. φαίνεται [9, 23. 106, 22.
 118, 17]: [96, 27. 107, 19]. φ. ὅτι [65, 23]. φαίνη-
 ται [10, 31. 49, 24]. φανήσεται [44, 29]. ἐφάνη
 [74, 28. 78, 22]. ἐφ. ὅτι [66, 24]. φάνηθι 23, 9.
 φανείη 101, 6. ἐὰν - φανῆ τῶ ἐμπόρω εἰπεῖν σοι
 [101, 16].
 φάναι: φημί 10, 12. 103, 2. [18]. φῆς 73, 2. 74,
 18. 82, 10. φησί passim. φαμέν [82, 27]. φατέ 78,
 13. 80, 10. φασί 20, 5. [22. 128, 13]. ἔφην 50, 15.
 74, 17. ἔφης 36, 13. 42, 11. ἔφη passim. ἔφησας
 10, 4. [26, 31]. 55, 14. ἔφησεν 15, 7. [24]. 21, 11.
 25, 2. 40, 18. 48, 4. 7. [24]. 49, 13. 58, 1. [63,
 20]. 77, 8. 87, 12. 89, 9. 13. 96, 9. 125, 4. φήσας
 36, 11. φήσαντος [28, 18]. — ἔφη ὅτι [81, 16].
 ἔφη - ὡς 4, 11: 12, 17. 14, 12. 20, 5. [22]. 38, 14.
 40, 18. 49, 13. 55, 9. 58, 3. 74, 17. 87, 12. 110,
 1. — cf. ὑπολαμβάνω.
 φανερόν [18, 21. 42, 28].
 φανεροῦν: ἐφανέρου 10, 1. φανέρωσω [50, 31.
 75, 26]. ἐφανέρωσας [114, 15]: [63, 17. 27. 72,

21. 92, 23]. φανέρωσαν [50, 32. 72, 26. 105, 22. 112, 19]. φανερωθήσονται [59, 19].
 φανερωῶς [96, 28]. 106, 8. [21].
 φάρμακον: 43, 11. [27. 30]. 44, 12. [28. 79, 29. 80, 24. 27]. 110, 2. 128, 1.
 φάρυγγα: τὸν φ. 70, 3.
 φάσκεις 67, 15. 77, 2. φάσκει 78, 14. 82, 10. φάσκουσιν 15, 8. 81, 8.
 φαύλων: τῶν - φ. γυναικῶν [51, 27. 58, 25].
 φενακίζοντες 27, 11. [23].
 φενακισμοῦ [123, 14].
 φέρειν [14, 32]. φέρω [40, 30. 41, 18]: [21, 23]. 128, 4: 127, 12. φέρε [36, 30. 47, 34. 68, 11]. φ. δὴ - ἐπινησώμεθα 12, 13. φέρω [51, 17]. φέρων [16, 23. 23, 24]: [61, 24]: 58, 1. φέρουσα [21, 28]. 49, 15. [55, 26. 57, 24. 64, 24. 80, 15]: [20, 26]. ἔφερον [93, 18]: [28, 20. 68, 24]. ἔφερα [68, 21]. ἤνεγκεν 37, 1. [36, 33]. 109, 5. ἔνεγκε 36, 15. ἔνεγκω 7, 5. 36, 17. [32]. ἐνεγκῶν 70, 13: 38, 16. — φέρει τὴν κόρην [21, 23]: 7, 5. 36, 15. 17. [30. 32. 33]. 37, 1. [40, 30. 41, 18]. — ἐκβαλόντες ἄπερ ἐφέροντο - βαλάντια 86, 8. τῆς ἐνεγκαμένης 67, 2. φερόμενος 19, 5. [22. 53, 30]. φερομένη [42, 16]. φερόμενα [93, 18. 127, 26].
 φεῦ 39, 14.
 φεύγειν [114, 20]. φεύγων [23, 29]. ἔφυγεν [54, 23. 87, 20].
 φευκτέα 119, 4.
 φήμη: τῆ φ. θρυλλομένου 60, 9.
 φθάνει [60, 22]. ἔφθασαν εἰς ξενοδοχεῖον [52, 27]. φθάσαι [77, 28]. — ἔφθασεν - εἰς τὰς - ἀκοάς 60, 10: [22]. φθάσει - λαβεῖν [71, 22]: [77, 28].
 φθέγγεσθαι 71, 13. 72, 5. 73, 7. φθέγγεται 82, 9. [25]. 105, 14. 127, 6. φθεγγόμενον [16, 22]: 18, 3. φθέγγηται 127, 12. ἐφθεγγόμην 74, 5. [22]: 53, 2. ἐφθέγγατο [48, 32]. 78, 12. φθέγγεται 60, 6. φθέγγατο 76, 4. φθέγγασθαι [72, 28].
 φθειζόμενος 75, 3. 76, 7. 106, 1.
 φθείρειν: ἐφθάρησαν [51, 32].
 φθογγῆς 72, 2.
 φθονεῖ [121, 15]. φθονῶν [129, 25]. φθ. τινα [126, 15]. ἐφθονοῦσαν [125, 19].
 φθονερός: 120, 13. [26].
 φθόνος: 121, 3. 126, 12. [24]. 129, 7. [22. 23].
 φθορὰν - τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς [95, 16].
 φιλαλήθως 82, 8. [23]. 114, 4.
 φιλόανθρωπον: τὸ δίκαιον καὶ φ. [124, 17].
 φιλάργυρος 127, 3.
 φίλει: ὡς φ. 78, 5. ἐφίλει [18, 27].
 φιλόδοξος 83, 11.
 φίλια: [26, 29. 42, 24. 51, 24. 67, 24. 79, 22. 121, 21]. 127, 8. [21].
 φιλιάζουσιν 42, 8.
 φιλικὴν - διδάσειν 126, 6. [19].
 φιλιωθῆναι 121, 7. φιλιωθῆναι [50, 23].
 φιλογύναιος 13, 5.

φιλοδεσπότης [46, 30].
 φιλονεικεῖν: φιλονεικοῦσαι [68, 9].
 φιλονεικίας [29, 19. 120, 16].
 φίλος: [22, 26. 69, 25. 72, 25]. 80, 7. [20. 120, 16. 18]. 127, 5. [19]. φίλε 2, 4. [94, 15. 102, 17]. ὁ φ. [67, 17]. — cf. φίλτατος.
 φιλοσοφία: 4, 13. [26]. 83, 2. [17]. 104, 8. 13. [30]. 105, 3. [18]. 112, 7. [20]. 119, 8. [22]. 129, 12.
 φιλόσοφος passim. — φιλόσοφον ἄνδρα 5, 1: 5. [22. 120, 17]. τὸν φ. ἄ. [72, 18]: 122, 6. σύμβουλοι φιλόσοφοι [12, 21]: 54, 13. τῶν φιλοσόφων-συμβούλων 52, 6. — φιλοσοφώτερον 4, 14. [26]. φιλοσοφώτατος 22, 7. 33, 5. 61, 5. [21]. 44, 15. 115, 8: 12, 4. [113, 12].
 φιλοσόφως [4, 25].
 φιλοστόργως 19, 16. [31].
 φιλοσώματος 64, 2.
 φιλοτιμῆσασθαι ἐπ' ἐμὲ φιλοτίμως [5, 25].
 φιλότιμος: 40, 11. 18. 121, 12. [24]. — φιλοτίμως 5, 8. [25. 40, 28]. 49, 11. [30]. 51, 12.
 φιλοφρονούμενος: παρ' ἡμῶν φ. 70, 2. [16]. παρ' ἡμῶν - φιλοφρονηθεῖν 67, 8.
 φίλτατος: 10, 9. [25]. 73, 19. [30]. — cf. φίλος.
 φιμιναλίου: τὴν ζώνην τοῦ - φ. 69, 6.
 φλεγούσης: τῆς δίψης - φλ. 33, 13.
 φλέψ: φλέβες 44, 10. [26].
 φλιά: φλιάς 108, 5. φλοιᾶς [20].
 φλόξ: φλόγα [77, 23].
 φλυαρία [118, 18].
 φοβεῖσθαι 126, 13. [25. 127, 17]. φοβοῦμαι [40, 27]. φοβούμενος [9, 19. 26, 26. 53, 28. 29. 127, 15]: 127, 4. [17]. φοβουμένη [23, 21. 31, 18]. ἐφοβεῖτο [53, 22. 78, 23]. ἐφοβήθη [53, 24. 34]. φοβηθεῖς [44, 28. 117, 19]. φοβηθεῖσα [75, 21].
 πεφοβήμαι [22, 20].
 φοβερῶν [78, 22].
 φόβος: [10, 27]. 11, 6. [14, 29]. 40, 5. [23. 24. 53, 34]. 58, 5. [16]. 59, 9. [21. 69, 30]. 75, 5. [78, 24. 27]. 105, 6. [22]. 124, 1. [15].
 φονεύσω [32, 21]: [20, 19. 71, 19]. ἐφόνεον [76, 27]. ἐφόνευσας [60, 24]: [46, 25]. φονεύσει [46, 29. 56, 29]. φονεύσετεν [61, 16]. φονεῦσαι [23, 31. 55, 18. 59, 20]. ἐφονεύετο [76, 24]. φονευθῆ [59, 17]. φονευθῆναι [59, 14. 61, 18. 77, 20. 105, 21. 23]. φονευθεῖς [23, 30]: [71, 24].
 φόνος: [10, 32. 12, 30. 43, 25. 52, 20. 61, 25. 65, 20. 22. 71, 18. 76, 28. 30. 77, 20. 21. 27. 28. 110, 17].
 φορὰ: ὅσας φορὰς εἰσῆρχετο [107, 21].
 φορέσας [50, 26. 97, 22].
 φόρον (= ἄγοράν) [79, 24].
 φόρτος 93, 5. [15. 18]. 94, 3. 7. 98, 8. [21]. 102, 3. [18].
 φουρκισθῆναι [80, 24].
 φοῦρνον: εἰς κλίβανον καὶ φ. [93, 22].

φράζειν: φράσον 81, 6. 113, 1. 119, 7.
 φράσιν: Ἑλλάδα φρ. 2, 6.
 φρενήρεις: συνετοὺς καὶ φρ. 111, 1.
 φρονεῖν: ἀδελφὰ φρ. 121, 8.
 φρόνησις: [13, 28]. 18, 9. [25. 67, 18. 81, 28. 29. 82, 29. 83, 23]. 84, 15. [29]. 85, 1. 3. 10. 12. [17. 25. 91, 25]. 100, 6. [17]. 104, 8. [24]. 125, 2. [124, 27].
 φρόνιμος: [77, 25. 90, 25. 91, 18. 110, 22. 123, 16. 19]. τιμὴν καὶ φρόνιμον [68, 5]. φρονιμωτέρους [125, 19]. — φρονίμως [112, 16].
 φροντίζει [105, 28]. ἐφρόντιζε 60, 5.
 φροντίς: 84, 4. [18]. 129, 9. [25].
 φρύγανα [59, 23].
 φυγάς 53, 9. φυγάδα 108, 8.
 φύειν: πέφυκας 36, 8. 44, 17. 69, 2. 84, 14. πέφυκεν 2, 4. 20, 1. 38, 2. 42, 1. 55, 2. 56, 15. 67, 4. 79, 6. 93, 12. 94, 5. 106, 13. 110, 10. 121, 4. 125, 13. 128, 1. πεφύκασιν 18, 4. [20]. 24, 13. 95, 1. 127, 1. 129, 11. πεφυκότα 103, 13.
 φύλαξ: ὁ τῆς νυκτός φ. 53, 11. [30]: 2. [21. 27. 54, 22].
 φυλάσσειν [45, 33]. φυλάττειν [27, 25]. φύλαττε 86, 10. [22]. φυλάττων [101, 26]. ἐφύλαττον [104, 24]: [16, 23]. ἐφύλαξας [55, 31]. φυλάξαι [78, 23].
 φυλλῆς - τῆς Ἀγαρηῶν 16, 4: [21].
 φύραμα 21, 15. 39, 4.
 φύρουσα 21, 12. [28]. φύρασα 39, 4.
 φυσικός: 112, 8. [21].
 φύσις 33, 3: [21]. 34, 14. [31. 46, 33. 47, 20. 61, 31. 62, 21]. 78, 3. [17]. 81, 2. 96, 15. 124, 14. [26].
 φυτηκόμος: 33, 15. 34, 9. 13.
 φυτοσπόρω: τῷ τοῦ παιδός φ. 32, 11.
 φωνεῖ: 87, 6: 11. ἐφώνησαν 7. φώνησον 50, 16.
 φωνή: [11, 25. 87, 21. 88, 13. 111, 15. 128, 12].
 φωραθῆς 97, 11. πεφώραται 118, 6.
 φῶς 101, 11. [23].

χαίρειν προσφδέγγεται 73, 17. [28]: 115, 10.
 χαίρουσι [121, 22]. ἐν - βασιλεία - χ. [124, 21].
 ἔχαιρε 75, 13. [28]. — ὅπερ σοὶ - οὐ χάρις (οὐχ αἰρή? Nikitin) προσγενέσθαι 5, 13. χαρήτη [7, 22].
 χαιρεκάκων: 49, 5. [24].
 χαιρετήσεις (χαιρετίσεις?) 115, 19 bis.
 χαλάσας 27, 7. [20].
 χαλεπήνας 74, 14. ἐχαλέπηνας 64, 10: 11, 1.
 χαλεπός: 60, 9. 90, 3. χαλεπώτατος 114, 7. [17]. — χαλεπῶς 9, 14. 11, 17. 49, 4. [22]. 56, 16. [32]. 70, 3.
 χαλινόν [27, 20]. χαλινά 6.
 χάνειν: ἔχασε [64, 29. 105, 26].
 χαρά: [8, 30. 35, 21. 48, 23]. 73, 6. 10. [21. 23. 129, 20].

χαριέντως 8, 14. 46, 5. 73, 15. [27]. — χαριέστατα 72, 6.
 χαρίζεσθαι: ἐχαρίσατο [43, 19]. χαρισαμένη [70, 20]. — cf. χωρίζειν.
 χάριν τοῦ γάμου - ἐκτελέσαι 34, 1: [33, 33]. χ. δοκιμῆς [42, 28]. χ. τῶν μυριστικῶν (=δὲ αὐτῶν τῆς προσαγωγῆς) [117, 29]. ἀποκρίσεως χ. 8, 16: 83, 12. τοῦ ἐκπληρῶσαι χ. τὰ - καταθύμια 30, 16. ὅτου χ. 72, 8. 74, 1. ἐξότου (?) χ. 48, 20. τίνας χ. 60, 11. 105, 7. 125, 2. τούτου χ. 42, 12. [29]. 44, 6. 105, 12. 125, 4.
 χάρις: 50, 1. [72, 23]. 76, 7. [22. 81, 14]. 105, 4.
 χαρίσματα: [26, 27. 28. 51, 24].
 χαροποιεῖ εὐεξίας 128, 2.
 χάσμα [51, 29].
 χεϊμών: 55, 11. [29]. 56, 7. [23].
 χεῖν: χυθῆν [79, 29].
 χεῖρ: χεῖρα 29, 1. [14]. 52, 17. χεῖρός 10, 6. [22]. 14, 7. [23. 29, 15]. 73, 17. [29]. χεῖρὶ 23, 16. [31]. 32, 4. [20]. 43, 11. 52, 15. 53, 18. [35]. χεῖρας 6, 6. [22]. 22, 3. [19]. 27, 2. 41, 11. [26]. 48, 17. [32]. 69, 8. [27]. 85, 10. 104, 11. [27]. 106, 14. [27]. 117, 9. χεῖρῶν 6, 7. 89, 2. χερσὶ [20, 26. 23, 24. 68, 27]. χερσῶν [43, 26].
 χεῖρομυλον 17, 9. [22].
 χείρων: [51, 27. 29. 101, 21]. 129, 5. [21]. — χείριστον 101, 9.
 χιλιάρχοις [106, 24].
 χιόνος κατενεχθείσης [56, 24].
 χλωρός [55, 33].
 χοῖρος: 44, 1. 5. 5. 7. 10. [18. 18. 21. 22. 24. 25].
 χολὴν καὶ - λύπην [49, 21]. — χόλος καὶ θόρυβος 51, 10.
 χορηγεῖν: κεχορήγηται 112, 11.
 χορτάζειν: τὴν ἐπιθυμίαν - χορτάσαι [69, 24]. οὐκ ἐχόρτασα ἀλλ' ὀρέγομαι [84, 23]. — χορταίνει [128, 18]. τροφὰς χ. [20]. ἐχόρτανε [55, 24].
 χοῦν [30, 31]. 31, 2. 7. 8. 13. 15. [21. 22. 25. 27]. 129, 2. χόϊ 27, 5. [19].
 χρεῖα: [6, 29]. 21, 18. [33]. 25, 17. [33]. 65, 13. [93, 21. 125, 27].
 χρειώδη 86, 6. [19].
 χρεμετισμός: [37, 21].
 χρεῶν 37, 17. 107, 2.
 χρεωστῶ [49, 35].
 χρῆ 5, 3. 8. 14, 2. 16, 2. 19, 16. [31]. 24, 8. 35, 16. 33. 58, 8. 59, 7. 82, 15. 83, 2. 110, 12. 116, 7. 121, 6. 129, 6. — cf. χρεῶν.
 χρῆζει [93, 23]. 125, 12. χρῆζης [94, 16].
 χρῆματα [62, 28]. 89, 1. 90, 8: [127, 16]. 128, 8. [21]. 129, 1.
 χρηματιζόντων: ἐπιβλήματι τῶν εἰς στρωμνὴν χρ. 47, 16.
 χρῆσθαι: χρῶνται [93, 22]. 122, 5. χρώμενος 66, 5: 121, 9. [22]. 126, 11. ἐχρήσατο 41, 11. 104,

3. 108, 7. χρησάμενος 42, 18. ἐκέχρητο 10, 8. κειρημένους 102, 9.

χρησιμεύει: εἰς - φάρμακον χρ. 110, 2. λίαν ἔστιν χρυσιμεύουσα εἰς - σπόγγον 108, 11.

χρηστός: 5, 15. [31]. 121, 1. 122, 7. [18]. 126, 5. χρίσας: οἶκον - χρ. μετὰ λευκοῦ [119, 25].

χριστιανοί: ἄρχοντες χρ. [69, 14].

Χριστός: 2, 9. 13. [27, 16].

χρονίζοντος [22, 31]. ἐχρόνιζεν 15. χρονίσαι 84, 5. χρονίσω 45, 10.

χρόνος: 4, 4. [27]. 43, 2. 84, 8. [115, 17]. χρόνοι: [4, 21]. 54, 15. [31]. 83, 6. [21. 89, 19. 105, 26]. 113, 3. [14]. 114, 1. [12]. 115, 7.

χρυσίον: 26, 13. [28. 36, 27. 47, 32]. 86, 8. 10. 87, 2. 5. 9. [13. 16. 17. 19]. 88, 4. 10. [14. 17. 23. 24]. 89, 5. [16]. 90, 6. 9. [20. 21 bis]. 91, 3. [16].

χρυσός: 36, 11. 15. 16. [30. 31]. 43, 4. [19. 86, 22]. 94, 13. [27]. 98, 11. [23]. 99, 8. [21].

χρυσοῦς: χρυσᾶ καὶ ἄργυρον [86, 20].

χύτρα: 31, 6. 9. [21]. 79, 11. 12. 14. 15.

χώρα: [47, 21]. 65, 11. [29]. 67, 1. 5. [22]. 86, 2. [16]. 88, 8. [21]. 96, 8. [22].

χωράφιον [57, 15. 68, 11. 24]. χωράφιν [22. 69, 13]. χωραφίω [68, 19]. χωραφίων [55, 22. 23].

χωρῆ: ὅσας ἂν ὁ πῖναξ χ. [99, 16]: χωρεῖ [102, 20]: χωρήσειεν 99, 2. 102, 6. — χώρει κατὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς [4, 28]. κατ' ἐμοῦ ἐχώρησεν εἰς τοσοῦτον μωρίας [35, 28].

χωρίζει [124, 26]. χωρίζοντα [127, 18]. χωρισθήσομαι [10, 28]. ἐν τοῖς τοίχοις - τὴν ἱστορίαν ἐχώρισε διὰ γραμμμάτων [119, 27]. γυνῶσις ἐκ θεοῦ - κεχώριστα (Ebh.: κεχάριστα) [112, 23].

ἐκάστου ἀνθρώπου τῆ γεννήσει χωρισμένη - ἀπὸ θεοῦ - τελείωσις [118, 25].

χωρίων: 28, 6. [17]. 29, 8. 10. [16. 18. 22. 24. 26]. 47, 2. 6. [21. 24]. 66, 9. 10. 11. [26. 26]. 67, 4. [20]. 69, 9. [28. 86, 16].

χωρίς [12, 24. 30, 21. 46, 25. 58, 24. 61, 16. 129, 26].

ψεύδεται [78, 31]: 27, 25. ψεύσασθαι [8, 24. 77, 17].

ψευδής: 17, 5. [21]. 18, 3. 10. [20. 26. 19, 33. 27, 23]. 38, 1. [18]. 62, 3. [18. 101, 19]. 116, 2. 118, 6. [17].

ψευδολόγων καὶ ὑποκριτῶν 79, 2. [16].

ψευδομαρτυρία 126, 12. [24].

ψευδοποιεῖ: v. ψευδοτοποιεῖ.

ψευδος 18, 7. [24].

ψευδοτοποιεῖ (ψευδοποιεῖ Ebh., ψευδοτυποῖ Jernst.) [57, 27].

ψευδῶς 77, 15. [27].

ψηλαφᾶν: ἐψηλάφα [52, 32].

ψηλάφησιν 52, 16.

ψιλός: 29, 12. [29]. 31, 10. 56, 13. 62, 2. 71, 6. 125, 1. [14].

ψίξ: v. ψίχας.

ψιττακός: 16, 6. 10. 13. [22. 26. 28. 29]. 17, 3. 5. 9. 12. 13. 15. [19. 21. 22. 23. 25. 26. 29. 30].

18, 7. 9. [23].

ψίχας [70, 17].

ψύλλας [99, 15. 102, 20. 21].—ψύλλους 99, 2. [17]. 102, 5. ψύλλον [99, 16. 102, 20].

ψυχή: 11, 17. [43, 30. 95, 23]. 103, 10. [24].

ψυχρότερος: 77, 9. [22].

ψωμόν [39, 21].

ὦ passim. — cf. δεσπότης, κράτιστε, κύριος, φίλος.

ὦδε [48, 24. 93, 21. 94, 27]. τῶν ὦδε - ἐξερχόμενος 23, 8: [41, 24]. μακρὰν ἀπὸ τῶν ὦδε ἐγένετο [24, 22]. ὦδε κάκεισε [33, 20].

ὦμοις [21, 26].

ὠμότεροι [5, 23]. ὠμοτάτης [61, 20].

ὠνεῖσθαι: 21, 6. ὠνεῖτο 17. ὠνησόμενον 20, 9. ὠνήσατο 16, 6. [22]. 20, 12. 79, 11. 92, 2. 117, 12. ὠνήσασθαι 30, 4. 79, 10. ὠνησάμενος 102, 2:

30, 8. 98, 6. ὠνηθέντα 92, 3. 94, 9. 117, 15: 98, 9.

ὠνησιν 20, 10. 93, 6.

ὠρα: 6, 2. 17. [18]. 7, 5. [21]. 8, 5. 7. 11. [23. 25. 28]. 46, 5, [20]. 48, 13. [29]. 54, 14. [30].

57, 2. [83, 29]. 110, 4. ὀλίγην ὠραν [48, 27]. μετὰ δέ τινα ὦ. [52, 31].

ὠραία: 13, 7. [24. 46, 34. 83, 28]. ὠραιοτάτης: 41, 2. [19]. 47, 2. [20]. 83, 13.

ὠραιότης [78, 17].

ὡς passim.—οὐδὲ ὡς φιλόσοφον λέγουσι καὶ τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς ἰδιώτην παραβλέπουσιν, ὡς πτωχόν [122, 20 sq.] τῷ σῶ κράτει ὡς τῷ ἐμπόρῳ - συμβήσεται 22, 5: [21]. 46, 14. 56, 15. [31. 36, 19].

ἐπὶ τοσοῦτον ἡγάπα τὰς γυναῖκας, ὡς οὐδεὶς ἕτερος [13, 21]. οὐδεὶς — ὡς ὁ υἱός σου ἐστίν [82, 26]. οὐδὲν ἕτερον - ὀνησιαόρον καθίσταται, ὡς ὦτα ἀλώπεκος 109, 2. οὐδὲν ἐστὶ - ἀγαπητικώτερον ὡς ἡ ζωὴ [105, 25]: [129, 22]. — ὡς ἂν εἰ ἔστιν - συμφέρον, οὕτως - προσαχθήσῃ 7, 9: [27]. ποίησον- ὡς ἂν ὀρίση [106, 23]. — ὡς νομίζω [103, 20]: [47, 30]. ὡς νομίζω ὅτι [76, 30]. — ὡς ἔχοι τὰ τοῦ πάθους διεσάφηνεν 89, 12: [24].—ἔφη - ὡς: v. s. φάνη. — εἶπον τοῦτο - ὡς [113, 18]. προσέθετο τοῖς - λόγοις καὶ τοῦτο ὡς 22, 8. τὸ πέμπτον (κεφάλαιον) ὡς [120, 23]. ὦμοσε - ὡς 34, 9: [24. 26].

43, 12. πίστεις - δέδωκεν ὡς 61, 1. ἐπιμαρτυροῦσί μοι ὡς 83, 4. συνετάξατο ὡς 38, 5: [22]. θεασαμένη - ὡς 41, 10. καθορᾶς τὸν - ἄνδρα ὡς 69, 1. μεμύημαι - ὡς 5, 4. στοχαζόμεθα ὡς 9, 11. δοκεῖ - ὡς [9, 24]: 46, 7. [22. 122, 15]. ἔοικεν - ὡς 9, 9. πέπεισμαι ὡς 10, 9: 52, 6. 54, 8. θαρρῶ - ὡς [52, 23]. — στεῖλον - ὡς ἂν - ἐκτελέσω - τοὺς γάμους 32, 12: [27. 36, 31. 67, 23]. 115, 10. 11. 123, 6.

φάγε, ὡς ἂν μηδεὶς μοι προσγενήσεται κίνδυνος 58, 11: [21]. 36, 15. παρασκευάσον - βρωσιν - ὡς

ἄν - φιλοφρονηθείη καὶ ἀναπαύσῃται 67, 8. σημείω-
 ωσον - ὡς ἄν - περιγένοιο 98, 1. ἔδοξέ μοι - ἀστρο-
 λογήσαι, ὡς ἄν - προσαχθήσῃ 7, 9. — τὸν παῖδα-
 τούτου χάριν - ἔλαβον, ὡς - διαγνώωναι 105, 12:
 [17, 24. 54, 34]. τσαύτης ἐμπλήσαι φιλοσοφίας
 ὡς μή τινα - εὐρίσκεισθαι - φιλοσοφώτερον 4, 13.
 [26]: 11, 1. 13, 5. 35, 10. 64, 7. [23]. 101, 13.
 [89, 14]. 11, 12. 6, 17. [29, 25]. 31, 16. [28]. 36,
 5, [21]. 51, 7. 74, 2. [19]. ἦν - ἀκόλαστος - ὡς -
 ἐποιεῖτο [46, 33]. — ὡς ὁ νέος ἐπαύσατο, ὅρᾳ τὴν
 γυναῖκα [37, 25]: [42, 26. 44, 24. 54, 19. 55, 24.
 57, 19. 66, 15. 23. 24. 92, 18. 107, 28. 113, 20].
 εὐθύς ὡς ἄν ἴδῃς με, φανέρωσον [50, 32]. ὡς ἐὰν
 λέγω - ἄκουσον [68, 3].
 ὡς αὐτὸν παραγενέσθαι 72, 5. τοῦτον ὡς ἐμὲ
 ὀδήγησον [40, 28].
 ὡσαύτως 8, 16.
 ὥσπερ [5, 22]. 20, 4. [21]. 36, 1. [37, 21]. 45, 6.
 49, 9. [51, 27. 52, 24]. 55, 4. [21]. 73, 11. [24].
 77, 9. [22]. 97, 12. 119, 1. 128, 4. ὥσπερ καὶ 44,
 1. [18. 51, 32]. 52, 1. — cf. δὴ — ὥσπερ - διαπι-
 στοῦσα 42, 15.

ὥστε: ἐπὶ τοσοῦτον ἠναγκάσθη - ὥστε ἐκβαλεῖν
 [80, 27]: [101, 25]. δαιμονιώδης - ἦν εἰς αὐτὰς,
 ὥστε μὴ νομίζειν ἄλλο τι - γλυκύτερον [13, 22]:
 [71, 22. 84, 28]. πόματος - μετέδωκεν -, ὥστε δι'
 αὐτοῦ κραταιότερον τὴν διδασκαλίαν - παγιοθῆ-
 ναι 9, 10: [25. 19, 21]. 42, 5. [45, 26]. 54, 18. 63,
 12. [68, 18. 86, 17]. 92, 4. [111, 16]. ἐνουβρίσαι -
 ἐπειρᾶτο, ὥστε - τὴν στολὴν - ἐσπάραξεν [11, 28]:
 [15, 21]. θανατηφόρον ἐπιλήψῃ τὴν λύπην, ὥστε -
 ἐαυτὸν διαχειρίσῃς [55, 21]. τρεῖς λόγους - παρήγγ-
 γειλε, ὥστε δι' ἐκείνων - ὅπερ ἄν - ζητήσω ἐξω
 [63, 26].
 ὠφέλεια: 3, 9. [20] 10, 12. [29. 56, 33]. 120, 5
 [17].
 ὠφέλειν: εἰς πᾶσαν ὀδύνην ὠφ. [110, 13]. ὠφε-
 λήσουσιν 43, 17. ὠφελῆσαι [32]. ὠφελῆθῆναι [46,
 27]. ὠφελήθηκεν [56, 28].
 ὠφέλιμος: [10, 28. 97, 20. 122, 18].
 ὠχρίων 63, 3.
 ὠχρότατος [63, 20].

Addenda et corrigenda.

Compendio Jernst. insignita sunt quae Jernstedt in suis paginarum 1—56 exemplaribus adscripserat.

In libri Syntipae verbis lege:

p. 4,3 ἡβης ἦδη (nam hic est ordo verborum in AB) 4,9 ἄλλων σοφῶν ἀπάντων Jernst. (sero operarum errore amimadverso, nam habet σοφῶν et A et B) 5,16 δοθήσεται. καὶ 9,15 τὸν παῖδα cancellis deletis 14,16 ὁμαίμονας 19,8 σοῦ Jernst. 19,9 ἀπορρήξει. Jernst. 23,10 sq. διεστείλατο (pro ἐπετείλατο) 24,1 ὁ δὲ ἀνὴρ λέγει πρὸς αὐτήν Jernst. (habet enim λέγει etiam A) 24,16 ὁ υἱὸς αὐτοῦ τῷ τοῦ 30,12 σταθμίσας 48,2 προσῆχεν 48,6 ἀπεκόμισεν. 53,30 ἔσυρέ με. 58,7 εἰπὼν ὡς 63,20 γέγονας; 63,27 ἄμα τοῦ ζητῆσαι 71,9 τῶν αὐτοῦ οικειοτάτων δορυφόρων 77,27 ἀκούσαντος, 79,9 παρεσκευάζεν... ἔστειλεν 81,20 ἔφη 83,17 γινώσκει 85,11 προσεκύνησε 86,8 ἐπεφέροντο 98,10 ἀπεκρίθη 105,20 παραστῆναι 109,3 παρατείνεται (pro παραγίνεται) 126,14 ἀλόγως

In notis haec habemus quae addamus:

ad 3,1 sq. συριακῆς B 4,3 παρέδωκεν B 8,5 παραστῆναι B 9,16 υἱόσου A 11,10 sq. ἐμπόνως] ἐπιμόνωσ; Jernst. 17,2 (post ἐφόρου) [Demosth.] Aristog. 11. Fab. Aesop. 298 Halm. Theod. Prodr. de Rod. et Doss. III 226 Herch. Jernst. 17,31 cf. ἀπεμείνασι 64,27 Jernst. 20,5 in marg. m. rec.: π(ε)ρὶ τοῦ ἐμπορ(ου) διὰ τ(ὸν) ἄρτον A 25,9 θρηνούσης A 27,10 αὐτόν] αὐτοῖ; Jernst. 28,1 in marg. m. rec.: ὁ τρίτος φιλόσοφος A 28,6 μου] μου γὰρ A 30,12 σταθμίσας A, σταθμήσας (?) B ib. αὐτήν A 34,3 σφοδρῶ; Jernst. 36,3 in marg. m. rec.: πε(ρὶ) τοῦ βλαυνέως A 36,11 δέδωκεν] δέδω | A 42,9 οὐδὲ πώποτε? Jernst. 46,4 αὐτόν] αὐτῷ B 48,6 τούτου ἀσμένως] τοῦτο ἀσμένως? Jernst. 54,6 ζῶων] τῶν ζῶων? Jernst. 73,5 τῆ συνήθει A 73,13 ταχύτητι AB 79,15 ἰόν] υἱόν A 82,15 μέντοι] μὲν A 86,6 ἐπεβλήματα A 86,8 (post CB), ἐφέροντο A 87,1 γυνᾶ A, ut et 89,5. 87,8 γυναι sine accentu A 88,3 (post bringen») Syrus Bāthgeni 111,8 ἐπακολουθῶν A, cf. Nicephori praecepta militaria ed. J. Kulakovskij, p. VIII sq. et p. 49 s. v. ἐπακολουθεῖν 120,11 πρὶν ἢ τὸν A 121,4 ὄγδον A, cf. Nicephori praec milit., p. 53 s. v. ὄγδοος 121,8 ἀδικίας A 121,9 πλεονεξίας A.

Corrigenda in notis sunt haec:

2,13 (pro οἰκέτης — θερμός) lege an οἰκέτης? cf. Phot. ep. 51 p. 353 Val.: θερμός ἦν (ἦν add. Oecon.) ὑπέρτης Jernst. 8,19 l. παραστημένου A, παραστησαμένω B 9,15 (pro vv.— videtur) l. διὰ τὸν παῖδα? (Syrus Bāthgeni: «Als nun eine der Frauen des Königs sah, wie sehr ihn der Zustand des Knaben betrübete») Jernst. 13,5 (pro ἀπό (?).) l. ἀπό (?) τὴν θρηνη^δ (h. e. τὴν θυρίδα) 20,15 (pro add. B) l. om. A 23,10 sq. l. διεπίλατο pr., corr. διεπίλατο A

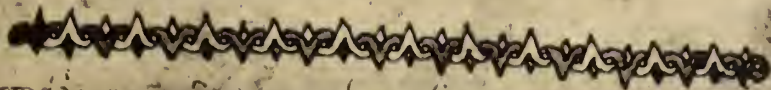
24,16 (pro ante—αὐτοῦ) l. τῷ om. A 29,11 l. πηλίκα δι Α, πιλίκα δε Β 32,3 post ἡμέραν
 insere B 32,30 l. αὐτῷ? αὐτὸν? Jernst. 34,9 l. φυτωκόμω Α 36,16 l. πῖράσομαι Α
 38,26 post sunt insere et ante ὀρθῶς commate distinguendum Jernst. 41,14 l. τουγκάνουσιν Α
 42,5 (pro Α) l. Β 42,7 l. δολόφρονα Α ft. recte Jernst. 44,1 dele συμβήσηταί 47,5 dele
 ἀπεστείσατο 54,28 (pro πάλιν—malim) l. de πάλιν cf. p. 27,27 Jernst. 67,4 (pro χωρίον) l.
 χωρίου 71,9 (pro τὸν αὐτοῦ) l. τῶν αὐτοῦ 85,1 l. ἀπέστρηται Α 88,7 (pro ἄ... θ)
 l. ἄ... θυμία 98,9 l. συνπεφῶνηκα Α 98,10 l. ἀπεκρίθη ΑΒ, ἀπεκρίνατο C
 105,11 l. οἰκίας Α 109,3 l. παρατίνετα Α, παραγίνετα Β, παρατείνει C 111,8 l. ὀφή-
 λουσιν Α 115,7 l. καθίστα τὸ ΑΒ, καθίστατο C 119,7 dele φράσαι Α 127,2 l. ταῦ C
 ib. συνιεῖς ΑΒC

In verborum indice haec sive addenda esse sive mutanda visa sunt:

- 134^a sub ἄλογος pro 126, 14. [25] l. [126, 25] — ἄλογος 126, 14.
 134^b s. ἀναζήτησις pro 22 l. [22].
 137^b versu 14 ab ultimo versu l. ἀποδειξίαι
 141^b s. βασκαίνων pro 24 l. [24].
 144^b l. δαψιλής:
 144^b s. δέδοικα post 26, 10. adde [25].
 147^b s. διόλου adde — cf. διά I).
 153^a v. 1 l. ἐμπόνως 20, 4. 35, 17. (ἐπιμόνος? Jernst.) 11, 10.
 156^b s. ἐπιμόνος adde — cf. ἐμπόνως.
 157^a s. ἐπιφέρειν v. 3 l. ἐπεφέροντο 86, 8. 13.
 162^a s. ἰκέτης post θερμός — i. insere (οἰκέτης cod., οἰκέτης?).
 162^b s. καθά v. 1 post 6 adde 10 et v. 2 dele 10.
 166^a s. κατοικτείρω v. 2 pro 22 l. [22].
 166^b v. 10 ab ult. l. κοινωνός:
 169^b v. ult. l. μεγαλοφώνως
 174^b s. οἰκέτης v. 2 post 3. adde — cf. ἰκέτης.
 178^a v. 4 ab ult. l. πανουργέματα:
 179^b s. παρατεῖναι adde παρατίνετα 109, 3.
 181^b s. πίθηξ adde — de forma πίθαξ v. not. ad. 53, 10.
 187^b s. σοφός pro [4, 23 l. 4, 9. [23].

50
οὐκ ἔστιν ἐπιμελίου τῆς οὐσίας

Ποῦ μὴ θορυβῶν ὡς πᾶσι κατὰ σῦρον·
* μάλλον δὲ περὶ σῶμα τοῦ σοφοῦ λογιζομένου·
αὕτη περὶ φύκην ἠμύλη πεισδὲλτος φίλε·
ἦ καὶ συρρικτὸς τοῖς λόγοις γραμμῶν
εἶς τῆν παροῦσαν αὐτοῖς ἐλαδωφρασίμ·
μετὰ γὰρ τε καὶ ἐν γραφῆσιν ἐπιμελῶν·
τοῦ γραμμάτιον ἐσχατοῦ νότον ἀγαθῶν·
ἄνδρῶν πωλοῦ μετὰ χυλαῖσιν·
ἐν τῷ περὶ κῶς προσεταμῆσιν τοῦ δι·
παραμεικτὸν μὴ γὰρ οὐκ ἐστὶν·
λουκὸς σεβαστοῦ πόλεως μελῶν μὴ·
ὡς ἐστὶν χυλῶν φερμῶσιν ὡς οἴκεται·
ὡς καὶ διωριστοῦ γραφῆσαι ταδε·
ὅτι γὰρ προσεταμῆσιν ἐπιμελῶσιν·
ἦ ὡς γραφῆσιν ἠδὲ τῶν κακῶν γὰρ·
Διὰ οὐρανὸν ἐπιμελῶσιν καὶ προσεταμῆσιν·
Πεῖσαι εἰς ἐπιμελῶσιν ταδε καλῶς φερασμῶν·



πρόλογο πάντοτε το πού και το ποιο τισυ αμ υιο λαί φη
συρλησ με λου πσ λει γρ μ (ω τι πια του φίλο
πό φου έχων αι σιαε σιμουπει

ΙΙη σισε φιλόσοφος (ω γραφ κσ φηρη
μεδμ περι του σπομ περι σωγ μα φιλώ σ κηρ
και σπύγκσι ον του τυ παιδωσ και του αι του
διδασ καλου (ω τι πια έπι δε και περι τ
του μασι λωσ έπι αι φιλοσοφου και πσ με
ασ αι του πω γ αχ μ πομη ρασ και αφ αιδωσ
νμ αι κωσ και εις πω πω μασι λει καπα του
λι ου προ έθε ποδια μο κωσ και σε ω ριασ δια
του του με περι αι πη χα πο σα ημ τι μασι δι η η σμ
πρι σο ρισε μοδωσ ο περι σκσ προς σ η μ σ ω μ
εμ πη χα πο σμ πω μ ω φελει αμ

ασιασ πο λιω κύρρο σμό μαπι ω και υ
πρε χον νμ αι κωσ έπι αι ημ δε ο τοι δυ α πιασ
και τε κω μ ε ρη μοσ σθε ρ και παιδο ποι ιασ
εφιε μμοσ θε μα τα τα πο θη ομ ε ε ε λι πα ρ ρ
του τωσ ατε κησ ασ λω θη μαιδεσ μοσ ε π σ ο λυ
ρωι περι του τωδε ο μμοσ ε τυ χη μ πωσ ε
φε σε ωσ και του πω λι οσ γω γ ατε οσ και
αμα πρε φο με μοσ η υ σ α με τε καλωσ και
ωσ δε μ ρη σ τα λωσ ε πε ο ιδου τη ι λι κωσ

ЗАПИСКИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

VIII^e SÉRIE.

ПО ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНЮ. CLASSE HISTORICO-PHILOLOGIQUE.

Томъ XI. № 2.

Volume XI. № 2.

Н. И. Карѣевъ.

НЕИЗДАННЫЕ ДОКУМЕНТЫ

ПО

ИСТОРИИ ПАРИЖСКИХЪ СЕКЦІЙ

1790—1795 ГГ.

—————
(Съ 1 картой).
—————

(Доложено въ засѣданіи Историко-Филологическаго Отдѣленія 25 января 1912 г.).

—————
❦
—————

С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Августъ 1912 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Олденбургъ*.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.

Вступительная замѣтка о документахъ парижскихъ секцій.



Во время великой революціи, точнѣе говоря, въ 1790—1795 гг. городъ Парижъ дѣлился на сорокъ восемь секцій, бывшихъ какъ бы сорока восьмью общинами, изъ которыхъ каждая имѣла свои особыя учрежденія въ видѣ первичныхъ собраній для политическихъ и муниципальных выборовъ и собраній общинъ для обсужденія разнаго рода дѣлъ, а также въ видѣ разныхъ комите-

товъ, носившихъ названія гражданскихъ, революціонныхъ, благотворительныхъ, военныхъ и т. п. Извѣстно, далѣе, что эти секціи играли очень крупную роль въ разныхъ событіяхъ французской революціи, особенно въ 1792—1795 годахъ, въ такихъ, напримѣръ, какъ возстаніе 10 августа 1792 г., приведшее къ низверженію монархіи, или какъ движеніе 13 вандемьера III года (5 октября 1795 г.), которое было подавлено военною силою при близкомъ участіи въ этомъ дѣлѣ генерала Наполеона Бонапарта, будущаго владыки Франціи. Понятно, что историки французской революціи въ своихъ общихъ трудахъ постоянно упоминаютъ объ этихъ политическихъ выступленияхъ парижскихъ секцій, и что сами секціи должны были сдѣлаться предметомъ специальныхъ изслѣдованій.

Общее понятіе объ этомъ своеобразномъ явленіи революціонной эпохи я далъ въ небольшой работѣ «Парижскія секціи временъ французской рево-

люціи»¹⁾, которой, впрочемъ, придавъ преимущественно исторіографическій характеръ и въ которой, вмѣстѣ съ тѣмъ, обнаружовалъ кое-какой архивный матеріалъ — въ видѣ образцовъ того, что даютъ секціонные документы.

Послѣ почти пяти десятковъ секцій, имѣвшихъ довольно частыя собранія и, по крайней мѣрѣ, по четыре комитета, долженъ былъ, разумѣется, остаться громадный матеріалъ большой важности для историка французской революціи, и часть этого матеріала, дѣйствительно, сохранилась, но во всякомъ случаѣ далеко не бóльшая его часть. Прежде всего, къ сожалѣнію, секціонные документы, которые могли бы составить одну большую коллекцію, были почему-то размѣщены по разнымъ архивамъ, гдѣ хранились не всегда надлежащимъ образомъ²⁾. При этомъ распределеніи бумагъ по тѣмъ или другимъ хранилищамъ царилъ, повидимому, слѣпой случай, такъ какъ нельзя понять, почему такіе, а не иные картоны съ отдѣльными бумагами и регистры, переплетенные томы *in folio*, попали въ этотъ, а не въ тотъ архивъ, почему документы одной и той же категоріи не были отданы въ одно мѣсто, и почему въ нумераціи, напримѣръ, отдѣльной серіи регистровъ не считали нужнымъ держаться какого-либо порядка.

Нельзя, далѣе, быть увѣреннымъ въ томъ, что всѣ секціонные документы попали на храненіе въ какіе-либо архивы. Вотъ очень хорошій примѣръ. Въ регистрѣ революціоннаго комитета секціи Пантеона, хранящемся въ парижскомъ Национальномъ Архивѣ подъ шифромъ F^{7*} 2521, я нашелъ актъ передачи старымъ составомъ комитета новому всего имущества секціи и въ томъ числѣ ея архива. Въ списокѣ передаваемыхъ вещей значились картоны или ящики, папки и регистры, заключавшіе въ себѣ массу матеріала. Разныхъ отдѣльныхъ документовъ названо въ описи тридцать категорій, лежавшихъ, должно быть, въ особыхъ сорочкахъ, причемъ въ каждой изъ послѣднихъ было нерѣдко по ста съ лишнимъ, по полутора и даже болѣе двухсотъ «рієсес». Однихъ регистровъ значится въ описи 19³⁾, что указываетъ на то, какую массою документовъ обладала каждая секція: если только въ одной осенью 1794 г. было около двухъ десятковъ регистровъ,

1) Напечатана въ XVI т. «Историческаго Обзорнія», издаваемого Историческимъ Обществомъ при С.-Петербургскомъ Университетѣ, и вышла отдѣльной книгой (1911).

2) Примѣры безпорядочнаго размѣщенія документовъ и ихъ исчезновенія приведены въ книгѣ А. М. Ону «Выборы 1789 г. во Франціи и наказы третьяго сословія», стр. 441. Они замѣтованы авторомъ изъ статьи Mathiez'a (Note sur le classement et l'inventaire des archives départementales въ «Rév. Française», 1907, déc.), введенія Boissonnade къ изд. «Cahiers... d'Angoulême» (стр. 13) и такого же введенія Laurent къ «Cahiers de Châlons-sur-Marne» (стр. 25). Специально о «mauvaise tenue des registres de sections» говоритъ издатель протоколовъ секціи des Postes, F. Braesch (стр. VI), подкрѣпляющій себя свидѣтельствомъ архивиста Labat, автора статьи объ истребленіи одного архива пожаромъ 1871 г. (см. ниже).

3) Извлеченія изъ акта передачи и списка передаваемыхъ вещей я напечаталъ въ «Парижскихъ секціяхъ», стр. 74—76.

то въ сорока восьми ихъ могла быть безъ малаго цѣлая тысяча. Куда дѣвался весь архивъ секціи Пантеона, который въ 1795 г. долженъ былъ быть еще бѣльшимъ, я не знаю, но отъ 19 регистровъ въ Национальномъ Архивѣ сохранилось только три подъ шифрами F^{7*} 2519, 2520 и 2521; № 19 и стоитъ на этомъ послѣднемъ регистрѣ. Сохранилось ли что-либо изъ отдѣльныхъ «*pièces*», мнѣ неизвѣстно.

Наибольшее количество регистровъ съ протоколами секціонныхъ собраній пошло въ архивъ Префектуры полиціи, гдѣ ими пользовались Мишле и Мортимеръ-Терно. Послѣдній указываетъ¹⁾, что въ этомъ собраніи не было регистровъ только трехъ секцій и, между ними, секціи des Postes, который, какъ мы увидимъ, сохранился въ копіи въ другомъ мѣстѣ. Впрочемъ, и отъ остальныхъ секцій имѣлось далеко не все, какъ это тоже было отмѣчено названнымъ историкомъ и какъ это явствуетъ и изъ того, что нѣкоторые регистры трехъ секцій (но не тѣхъ, о которыхъ шла рѣчь выше) попали въ Национальный Архивъ. Мало того: Мортимеръ-Терно говоритъ о цѣлыхъ листахъ, вырванныхъ изъ нѣсколькихъ регистровъ. Всѣ эти фоліанты погибли въ пламени пожара 1871 г. (во время Коммуны), но какія это были сокровища, можно видѣть изъ того, что въ 1897 г. Люсиенъ Лазаръ (Lazard) нашелъ въ Сенской Префектурѣ рукописный перечень документовъ, хранившихся въ Префектурѣ полиціи: оказывается, что тамъ было 340 регистровъ²⁾. Кое-что, правда уцѣлѣло, но очень-очень мало, къ великому огорченію историковъ³⁾.

Э. Меллье въ своей книгѣ «*Les sections de Paris pendant la révolution française*» перечисляетъ отрывки или обрывки уцѣлѣвшихъ отъ пожара регистровъ, но сохранилось такимъ образомъ кое-что лишь для 31 секціи⁴⁾.

У того же Меллье имѣется и перечень секціонныхъ регистровъ и картоновъ, хранящихся въ Национальномъ Архивѣ⁵⁾. Здѣсь находится 55 №№ (отъ F^{7*} 2471 до F^{7*} 2526). Всѣхъ секцій, отъ которыхъ остались хранящіяся здѣсь бумаги, я насчиталъ только двадцать одну, причемъ отъ

1) Mortimer-Ternaux. Histoire de la terreur d'après des documents authentiques et inédits (1862). II, 417—439.

2) F. Braesch. Procès-verbaux de l'assemblée générale de la section des Postes. 1911. Стр. II. Свѣдѣнія объ этихъ регистрахъ имѣются еще въ статьѣ бывшаго архивиста Префектуры полиціи Labat «*Les archives de la préfecture de Police et l'incendie de 1871*» (въ «*Gazette des Tribunaux*» отъ 6 и 11 июня 1882), но онъ говоритъ только о 300 регистрахъ и притомъ ошибается, называя ихъ регистрами революціонныхъ комитетовъ, а не общихъ собраній.

3) См. у E. Mellié (*Les sections de Paris pendant la révolution française*. 1898, стр. 307) слѣд. строки: «*nous qui avons passé près de deux ans à feuilleter tant de pages stériles, et ramassé pieusement, grain à grain, ce qui a échappé aux flammes, nous regrettons*» etc.

4) *Ibid.*, стр. 313—314.

5) *Ibid.*, стр. 308—313.

отдѣльныхъ секцій сохранилось по одному, по два, по три регистра и отъ одной лишь четыре, въ общей сложности тридцать девять регистровъ¹⁾, потому, что недостающіе до цифры 55 шестнадцать регистровъ представляютъ собою уже документы не самихъ секцій, а округовъ (arrondissements), образовавшихся изъ соединенія въ каждомъ изъ нихъ по четыре секціи²⁾. Большею частью это — регистры комитетовъ (революціонныхъ и другихъ), а регистровъ общихъ собраній имѣется только три (F^{7*} 2499, 2509 и 2510³⁾), одинъ первичныхъ собраній (F^{7*} 2505) и одинъ съ протоколами société populaire (F^{7*} 2495). Кроме того, въ Национальномъ Архивѣ есть картонъ подъ шифромъ F^{7*} 4432 съ отчетами о поведеніи 24 секцій 9 термидора и нѣкоторыя другія бумаги.

Наиболѣе я самъ работалъ какъ-разъ надъ секціонными документами Национальнаго Архива, но, кромѣ того, ознакомился и съ частью секціонныхъ бумагъ, брошюръ, плакатовъ и т. п., хранящихся въ рукописномъ отдѣленіи Национальной Библіотеки.

Въ этомъ хранилищѣ находится 82 картонна, которые обозначаются, какъ «acquisitions nouvelles», и носятъ №№ 2638—2718 и 8606—8607. Содержаніе бумагъ отдѣльныхъ картоновъ названо въ рукописномъ «Catalogue sommaire des ouvrages et documents relatifs à la période contemporaine», составленномъ въ 1891 г. М. Сеие⁴⁾. Въ рукописномъ отдѣленіи имѣются, сверхъ того, «автентичныя кошіи» разныхъ протоколовъ центральныхъ органовъ Парижа подъ №№ 11698—11707.

Есть еще и четвертое мѣсто, гдѣ хранятся секціонные документы. Это — архивъ Сенскаго департамента, который имѣетъ свой каталогъ⁵⁾, нѣсколько теперь устарѣлый. Здѣсь находится очень интересный регистръ (D. 1001) секціи des Postes, о которомъ рѣчь будетъ еще дальше.

Кромѣ регистровъ и картоновъ, въ архивахъ Парижа есть, наконецъ, масса отдѣльныхъ секціонныхъ документовъ, напримѣръ, выписокъ изъ протоколовъ собраній или комитетовъ, циркуляровъ и т. п., которые перемѣшаны со всякими другими документами. Пока они остаются неприведенными въ извѣстность⁶⁾. Очевидно, такими разсыянными повсюду бумагами секцій,

1) Указаны въ спискѣ секцій въ моей книгѣ, на стр. 87—88.

2) Есть регистры округовъ I, VI, VII, VIII, IX, XI и XII.

3) Ваесч ошибочно считаетъ два. См. указанные выше «Procès-verbaux», стр. II.

4) Marius Seret. О характерѣ этого каталога можно судить по выпискамъ, слѣдующимъ изъ него мною на стр. 12—13 «Парижскихъ секцій».

5) Marius Barroux. Inventaire sommaire des archives de la Seine, partie municipale, période révolutionnaire, 1789— an VIII. 1892.

6) Ваесч (op. cit., p. II) говоритъ объ этихъ «feuilles volantes, dispersées dans toutes les directions, un peu partout», какъ о «confondues avec d'autres documents révolutionnaires», и называетъ все это настоящимъ хаосомъ: «il faudrait tout un ouvrage pour guider les chercheurs parmi ce chaos»

содержащими въ себѣ отдѣльные акты, пользовался проф. Е. В. Тарле въ своемъ трудѣ «Рабочій классъ во Франціи въ эпоху революціи»¹⁾.

Обозрѣвъ, въ какомъ положеніи находится въ настоящее время главный секціонный матеріалъ, перехожу къ вопросу, какъ до сихъ поръ имъ пользовались и что изъ него было издано.

Первый, кто извлекъ цѣлый рядъ фактовъ изъ секціонныхъ бумагъ и сдѣлалъ изъ нихъ выдержки въ печати, былъ Бюшезъ, который вмѣстѣ съ Ру, въ средніе тридцатыхъ годовъ XIX в., издалъ въ сорока томахъ большой сборникъ матеріаловъ по исторіи французской революціи, извѣстный подъ названіемъ ея «Парламентской исторіи»²⁾. Между другими документами, цѣлкомъ, большею же частью въ отрывкахъ вошедшихъ въ это изданіе, имѣются и секціонные. Въ своихъ «Парижскихъ секціяхъ» я указалъ, въ какихъ мѣстахъ «Парламентской исторіи», главнымъ образомъ, можно пайти интересующій насъ матеріалъ³⁾. Къ сожалѣнію, составители этого собранія документовъ нигдѣ не указываютъ, изъ какого архива они взяли тотъ или другой неизданный документъ, но, во всякомъ случаѣ, благодаря Бюшезу и Ру, сохранились кое-какія извѣстія изъ бумагъ, погибшихъ въ пожарѣ 1871 г. Слѣдуетъ, однако, прибавить, что въ этомъ изданіи мы находимъ секціоннаго матеріала не особенно много сравнительно съ тѣмъ, что могло бы быть⁴⁾.

Кромѣ Бюшеза и Ру, въ тридцатыхъ годахъ сдѣлалъ много выписокъ изъ регистровъ общихъ собраній секціи Бартеlemi-Сентъ-Илеръ, но онѣ стали извѣстными, какъ увидимъ, гораздо позже. Мишле, равнымъ образомъ, имѣлъ доступъ къ секціоннымъ документамъ, но почти невозможно опредѣлить болѣе точно, чѣмъ и какъ онъ воспользовался изъ нихъ, когда рассказывалъ о событіяхъ французской революціи.

Наибольшее количество данныхъ изъ сгорѣвшихъ въ 1871 г. протоколовъ секцій спасъ Мортимеръ-Терно, авторъ извѣстной «Исторіи террора», вышедшей въ восьми томахъ въ 1862—1881 гг.⁵⁾. Онъ работалъ въ архивѣ, хранившемъ протоколы, еще въ шестидесятыхъ годахъ, слѣдовательно, когда регистры были еще цѣлы, и седьмой, предпоследній, томъ его

1) Въ «Парижскихъ секціяхъ» (стр. 13, примѣч. 2) я отмѣтилъ всѣ его ссылки на секціонныя бумаги (иногда и перепечатанныя имъ), но всѣ онѣ оказываются не подъ тѣми шифрами регистровъ и картоновъ, которые приведены выше.

2) Buchez et Roux. Histoire parlementaire de la révolution française ou Journal des Assemblées nationales depuis 1789 jusqu' en 1815. Paris. 1834—1838.

3) Парижскія секціи, стр. 28—30, 36, 42, 56, 95, 96—97 и 97—98.

4) Въ заголовкѣ «Histoire parlementaire» перечислены категоріи документовъ, въ ней содержащихся, и между ними названы «des discussions des principales Sociétés populaires et particulièrement de la Société des Jacobins», но упоминанія о секціяхъ нѣтъ.

5) Mortimer-Ternaux. Histoire de la terreur.

труда вышелъ въ свѣтъ еще въ 1869 году, восьмой же появился уже по смерти автора. Въ «Парижскихъ секціяхъ» мною указано довольно подробно, гдѣ въ отдѣльныхъ томахъ «Исторіи террора» мы имѣемъ дѣло съ извѣстіями, извлеченными ея авторомъ изъ секціонныхъ регистровъ¹⁾. Къ сожалѣнію, Мортимеръ-Терно успѣлъ довести свой трудъ только до осени 1793 г. и, слѣдовательно, не воспользовался регистрами секцій за цѣлые два года. Какъ бы то ни было, теперь историки Французской революціи вынуждены во многихъ случаяхъ довольствоваться только тѣмъ, что сохранилось для науки въ «Исторіи террора».

Авторы новѣйшихъ общихъ исторій революціи очень мало обращались непосредственно къ секціоннымъ источникамъ, какъ это мною показано въ «Парижскихъ секціяхъ»²⁾. Вообще заслуживаетъ вниманія тотъ фактъ, что историки революціи обыкновенно интересовались только политическими высту-
 ступленіями секцій, совсѣмъ не касаясь ихъ внутренней жизни.

Послѣдній пробѣлъ былъ впервые восполненъ молодымъ, нынѣ покойнымъ историкомъ Э. Меллье, издавшимъ въ 1898 г. книгу «Парижскія секціи во время Французской революціи»³⁾. Въ свое время трудъ этотъ остался мало замѣченнымъ, но его очень цѣнятъ современные историки, и я далъ подробное его изложеніе въ своей работѣ о секціяхъ⁴⁾. Меллье написалъ эту книгу на основаніи архивнаго матеріала, который онъ, однако, по собственному признанію, далеко не использовалъ,—и въ этой книгѣ впервые кое-что обнародовалъ изъ изученнаго имъ матеріала⁵⁾. Новѣйшіе историки революціи отзываются о трудѣ Меллье съ вполне заслуженной имъ похвалою⁶⁾.

Въ самое послѣднее время наиболѣе для изученія исторіи секцій сдѣлано Ф. Брэшемъ.

Въ 1906 г. этотъ историкъ помѣстилъ въ журналѣ Олара «La Révolution Française» (въ декабрьскомъ выпускѣ) подъ заглавіемъ «Nouveaux documents sur les sections et le club des Cordeliers», въ которой сообщилъ о находкѣ бібліотекаремъ Парижскаго университета Жамбономъ цѣлаго ряда секціонныхъ документовъ, частью подлинниковъ, частью копій. Они

1) Парижскія секціи, стр. 7—8, 35—36, 36—37, 40, 48, 51, 87, 90, 92, 93 и 98.

2) Парижскія секціи, стр. 14 и слѣд. Рѣчь здѣсь идетъ объ Оларѣ, Жоресѣ, Саньякѣ. Въ другомъ мѣстѣ (стр. 45, прим. 1) я указывалъ на то, что и Тэнъ очень поверхностно пользовался секціонными регистрами и ссылался на нихъ довольно источно.

3) E. Mellié. Les sections de Paris pendant la révolution française.

4) Парижскія секціи, стр. 22 и слѣд.

5) Наиболѣе важное перечислено въ моей книгѣ, стр. 10—11.

6) Поэтому они часто прямо отсылаютъ по тѣмъ или другимъ вопросамъ къ книгѣ Меллье, которую и лестно аттестуютъ, о чемъ, напр., мною указано въ «Парижскихъ секціяхъ» на стр. 15, 17, 21, 60, 83, 84.

сохранились въ такъ называемой библіотекѣ Виктора Кузена и входили въ составъ фонда Бартеlemi-Сентъ-Илера, который работалъ надъ секціонными документами, сгорѣвшими въ 1871 г., еще въ серединѣ тридцатыхъ годовъ, снималъ съ нихъ копіи, излагалъ ихъ содержаніе и даже позволялъ себѣ вырывать изъ регистровъ компрометирующіе листы. За этимъ новымъ матеріаломъ признано не однимъ Брэшемъ большое значеніе, но Брэшъ не сомнѣвается въ возможности и новыхъ находокъ.

Главныя работы самого Брэша вышли въ 1911 г., и я едва успѣлъ ихъ отмѣтить въ «Парижскихъ секціяхъ». Одна изъ нихъ — громадный (1236 стр.) томъ подъ заглавіемъ «Коммуна десятаго августа 1792 года»¹⁾, охватывающій исторію Парижа между 20 іюня и 2 декабря указаннаго года, солидный ученый трудъ, основанный на массѣ матеріала, въ значительной мѣрѣ секціоннаго. Другую работу того же историка мы имѣемъ въ изданіи имъ, съ введеніемъ и примѣчаніями, «Протоколовъ общихъ собраній секціи Почты»²⁾.

Протоколы общихъ собраній одной изъ парижскихъ секцій, изданные Брэшемъ, являются въ своемъ родѣ единственнымъ историческимъ памятникомъ, такъ какъ другихъ регистровъ за это время мы не имѣемъ. Мортимеръ-Терно его не зналъ, такъ какъ среди регистровъ въ архивѣ Префектуры полиціи его не имѣлось (онъ сохранился въ мэрии II округа Парижа, откуда былъ переданъ въ архивъ департамента Сены), но этими протоколами уже пользовался Меллье, а кое-какіе отрывки изъ него были напечатаны Лакруа въ его «Actes de la Commune de Paris». Текстъ въ изданіи Брэша занимаетъ около 250 страницъ: онъ напечаталъ содержимое регистра *in extenso*, такъ что это самый обширный секціонный документъ, увидѣвшій свѣтъ въ печати. На двухъ съ половиною сотняхъ страницъ мы здѣсь имѣемъ протоколы восьмидесяти восьми засѣданій, изъ коихъ первое было 4 декабря 1790 г., а послѣднее 5 сентября 1792 г., причемъ въ числѣ этихъ собраній имѣются тѣ, которыя происходили въ эпоху крушенія монархіи. О чемъ шла рѣчь въ каждомъ изъ нихъ, издатель говоритъ въ «table de matières avec le sommaire de chaque séance».

Печатаемые мною документы относятся къ той же категоріи, что и эти протоколы. Значеніе ихъ было официальнымъ, и каждый протоколъ, прочитывавшійся въ слѣдующемъ засѣданіи, утверждался присутствующими и подписывался предсѣдателемъ и секретаремъ. (Регистръ Брэша, впрочемъ, дошелъ до насъ не въ подлинникѣ, а въ копіи и съ кое-какими пропусками).

1) F. Braesch. La commune du dix août 1792. Étude sur l'histoire de Paris du 20 Juin au 2 Décembre 1792. Paris. 1911.

2) Procès-verbaux de l'assemblée générale de la section des Postes (4 Décembre 1790 — 5 Septembre 1792), publiés et annotés par F. Braesch. Paris. 1911.

Изъ краткихъ записей происходившаго въ общихъ собраніяхъ мы узнаёмъ не только то, что дѣлалось въ данной секціи, но и то, что происходило въ другихъ, потому что секціи пересылались депутаціями, сообщавшими одинъ другимъ о принятыхъ рѣшеніяхъ. Независимо отъ этого Брѣшъ въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ далъ цѣлый рядъ справокъ о другихъ секціяхъ на основаніи и другихъ документовъ¹⁾. Въ дополненіе къ этому укажу еще, что въ своемъ громадномъ томѣ о «Коммунѣ десятаго августа» Брѣшъ далъ весьма обстоятельные списки рѣшеній, принимавшихся отдѣльными секціями лѣтомъ 1792 г.²⁾

Вообще о томъ, что дѣлалось въ отдѣльныхъ секціяхъ, мы узнаёмъ не только изъ ихъ протоколовъ, но и изъ полицейскихъ донесеній обо всемъ, что происходило въ Парижѣ. Часто историки отдѣльныхъ событій революціонной эпохи пользовались именно такимъ матеріаломъ изъ вторыхъ, такъ сказать, рукъ. Такъ поступилъ д'Эрико, изслѣдователь термидорской революціи³⁾. «Renseignements de police» играютъ видную роль среди источниковъ и въ изслѣдованіи Зиви о «13 вандемьера IV года»⁴⁾. Цѣлый рядъ такихъ документовъ полицейскаго происхожденія напечатанъ въ изданіи Олара, заключающемъ въ себѣ матеріалы для исторіи Парижа послѣ 9 термидора⁵⁾.

Въ такомъ положеніи находятся въ настоящее время документы парижскихъ секцій. Многіе изъ нихъ, повидному, не попали въ архивы, изъ попавшихъ бѣльшая часть сторѣла, а кое-что, можетъ быть, еще и не отыскано. Къ счастью, изъ погибшихъ регистровъ сдѣланы были и въ свое время обнародованы болѣе или менѣе значительныя выдержки въ «Histoire parlementaire de la révolution française» Бюшеза и Ру, особенно

1) См. въ алфавитномъ указателѣ Брѣша ссылки на стр., на которыхъ говорится о другихъ секціяхъ (стр. 264—265).

2) Liste chronologique des arrêtés et des adresses de sections... du 14 juillet au 10 août 1792 (стр. 148—158). — Tableau des arrêtés politiques pris par chacune de 48 sections, entre le 20 juin et 9 août au soir (стр. 166—169). — Résumé des délibérations de 48 sections pendant la nuit du 9 au 10 août (стр. 207—214) и др.

3) Ch. d'Héricault. La révolution de thermidor. Robespierre et le comité du salut public d'après les sources originales et les documents inédits. 1876 (втор. изд. 1878). Авторъ пользовался въ Национальномъ Архивѣ изъ серіи F⁷ картами за №№ 4432, 4433, 4435, 4436, 4437, 4438 и 4439. О первомъ изъ этихъ картоновъ см. ниже. Аналогичный матеріалъ имѣли также А. Savine et F. Bournaud въ книгѣ «Le 9 thermidor d'après les documents d'archives» etc. 1907.

4) H. Zivy. Le treize vendémiaire an IV. 1898. О многочисленныхъ полицейскихъ донесеніяхъ комитету общей безопасности авторъ говоритъ: «ils donnent des renseignements précis et généralement dus à l'observation personnelle des auteurs sur ce qui se passa dans diverses sections aux 11, 12 et 13 vendémiaire», стр. 2.

5) Paris pendant la révolution thermidorienne et sous le directoire. Recueil de documents pour l'histoire de l'esprit public à Paris par A. Aulard. Первый томъ этого изданія вышелъ въ свѣтъ въ 1898 г.

же въ «Histoire de la terreur» Мортимеръ-Терно, не говоря объ оставшихся въ рукописномъ видѣ выпискахъ Бартеlemi-Сентъ-Илера. Въ полицейскихъ донесеніяхъ тоже сохранилось много извѣстій о секціяхъ (иногда даже съ извлеченіями изъ регистровъ). Наконецъ, за послѣдніи 15 лѣтъ исторію секцій спеціально разрабатывали такіе солидные историки, какъ Мелле и Брэшъ, извлекашіе изъ архивовъ множество цѣнныхъ данныхъ.

Занимаясь вообще исторіей эпохи и въ частности заинтересовавшись исторіей секцій, я обратился къ изученію относящагося къ нимъ матеріала, главнымъ образомъ, въ Национальномъ архивѣ, гдѣ, въ три послѣдовательныя поѣздки въ Парижъ, ознакомился съ частью матеріала серіи F7* и сдѣлалъ изъ него большое количество выписокъ, отчасти нашедшихъ помѣщеніе въ моей работѣ «Парижскія секціи время Французской революціи», отчасти остающихся пока неиспользованными, отчасти же печатаемыхъ въ настоящемъ изданіи.

Вотъ общій перечень обследованныхъ мною матеріаловъ.

I. F7* 2471. Секція Тюйлери, революціонный комитетъ, сент. 1793—мартъ 1794; кое-что изъ этого регистра было использовано мною въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ «Парижскихъ секцій».

II. F7* 2472. Продолженіе предыдущаго (до сент. 1794 г.); равнымъ образомъ, кое-что было мною взято и изъ этого регистра. Въ обоихъ имѣется около двухсотъ (140+52) листовъ, написанныхъ съ обѣихъ сторонъ («au recto et au verso»), какъ и во всѣхъ вообще регистрахъ.

III. F7* 2482. Секція Монмартра, arrêtés du Comité de salut. Документовъ подъ этимъ шифромъ двѣнадцать тетрадей, большею частью въ нѣсколько десятковъ страницъ каждая (въ общемъ отъ 11—15—17 до 97—98 и даже 182). Документы относятся ко времени отъ 5 апрѣля 1793 г. до 18 сентября 1794 г. съ перерывами, свидѣтельствующими, что сохранилось не все. Изъ этого матеріала мною сдѣланы нѣкоторые выписки, которыя будутъ использованы въ другомъ мѣстѣ. Исключеніе дѣлаю лишь для выдержки, касающейся 9 термидора. Въ орфографіи бумагъ есть такіе курьезы, какъ saité (c'était), il faizet (faisait), otorize (autorise) и т. п.

IV. F7* 2495. Секція Réunion, протоколы народнаго собранія, съ 28 іюня 1792 по 2 декабря 1793. См. ниже.

V. F7* 2499. Секція Арси, протоколы общихъ собраній съ 19 апр. по 7 окт. 1795. Главнымъ образомъ, изъ этого регистра и приводятся выдержки въ настоящемъ сборникѣ.

VI. F7* 2505. Секція Арсенала, первичныя собранія, отъ 1 іюля 1790 г. по 11 сентября 1795 г. Выдержки см. ниже.

VII. F7* 2509. Секція Гренель, общія собранія, съ 18 мая 1794 по 26 сентября 1795 г. Выдержки см. ниже.

VIII. F7* 2510. Секція Инвалидовъ, общія собранія, отъ 22 января 1794 г. по 1 сентября 1795 г. Выдержки см. ниже.

IX. F7* 2519. Секція Финистеръ, революціонный комитетъ, съ іюня по сентябрь 1794 г.; нѣкоторыя мѣста изъ этого регистра приведены въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ въ «Парижскихъ секціяхъ».

X. F7* 2520. Секція Пантеона, революціонный комитетъ, съ апрѣля по сентябрь 1793 г.; изъ этого регистра, кромѣ краткихъ выдержекъ въ примѣчаніяхъ, нѣкоторыя мѣста приведены въ приложеніяхъ къ «Парижскимъ секціямъ» (стр. 76—78).

XI. F7* 2521. Продолженіе предыдущаго (до сентября 1794 г.); отсюда наибольшее количество выдержекъ въ приложеніяхъ къ «Парижскимъ секціямъ» (стр. 65—76).

XII. F7* 2522. Тоже секція Пантеона, регистръ «порядка дня», январь — сентябрь 1794 г.; выдержки на стр. 78—80 «Парижскихъ секцій».

XIII. F7* 2523. Двѣнадцатый округъ, центральный комитетъ (III и IV гг.); выдержки тамъ же, стр. 80—82.

XIV. F7* 4432. Подъ этимъ шифромъ, не входящимъ въ серію регистровъ подъ №№ 2471—2526, значится картонъ со связкою бумагъ полицейскаго происхожденія, и общій его заголовокъ такой: «Police générale. Comité de sureté générale. Affaire du 9 thermidor. (Chute de Robespierre)». Всѣ бумаги распределены между 14 отдѣлами съ особыми сорочками, изъ которыхъ каждая, кромѣ первыхъ двухъ, содержитъ въ себѣ бумаги, касающіяся отдѣльныхъ секцій (донесенія о томъ, что дѣлалось въ секціяхъ, копии протоколовъ ихъ собраній, изложеніе принимавшихся ими рѣшеній). Привожу перечень этихъ секцій въ порядкѣ сорочекъ и съ обозначеніемъ числа бумагъ (въ скобкахъ).

III. Première Municipalité. Sections des Champs-Elysés (3) et de Tuileries (4).

IV. 2 M-té. S-ons Butte (13) et Montblanc (11).

V. 3 M-té. S-ons Brutus (8), Mail (16) et Poissonnière (7).

VI. 4 M-té. S-ons Marché (10) et Muséum (6).

VII. 5 M-té. Bondy (8) et Nord (7).

VIII. 6 M-té. Gravilliers (20), Lombards (14), Temple (9).

IX. 7 M-té. Comité révolutionnaire de la section Réunion (6).

X. 8 M-té. Comité révolutionnaire de la section de l'Indivisibilité (19).

XI. 9 M-té. S-ons de Cité (10) et Fraternité (11).

XII. 10 M-té. S-ons Bonnet Rouge (31) et Invalides (6).

XIII. 11 M-té. S-ons Luxembourg (9), Marat (6) et Pont-Neuf (12).

XIV. 12 M-té. S-ons Finistère (20) et Panthéon (10).

Такимъ образомъ, въ этомъ картонѣ имѣются документы, касающіеся 25 секціи, т. е. цѣлой половины общаго ихъ числа¹⁾. Изъ этихъ бумагъ сдѣланы мною разныя выписки болѣе или менѣе отрывочнаго характера (въ родѣ часто встрѣчающейся полицейской характеристики: «l'assemblée s'est bien conduite»), но съ одного большого документа, попавшаго въ этотъ картонъ случайно, я озабочился снять копию in extenso: это — протоколы засѣданій 31 мая и 1 и 2 іюня 1793 г. одной секціи²⁾, представляющіе большой интересъ, такъ какъ ни одного регистра съ протоколами общихъ собраній изъ этой эпохи не сохранилось. Кромѣ того, изъ этого картона печатается одинъ документъ секціи Монблана.

Въ дальнѣйшемъ я располагаю свои выдержки изъ документовъ въ алфавитномъ порядкѣ названій секціи — Arcis, Arsenal, Fontaine-de-Grenelle, Invalides, Molière et Lafontaine Mont-Blanc и Réunion. Каждой группѣ выписокъ предпосылаю краткія свѣдѣнія о соответственной секціи и указанія на событія соответственнаго періода времени. Гдѣ нужно, дѣлаются объяснительныя примѣчанія.

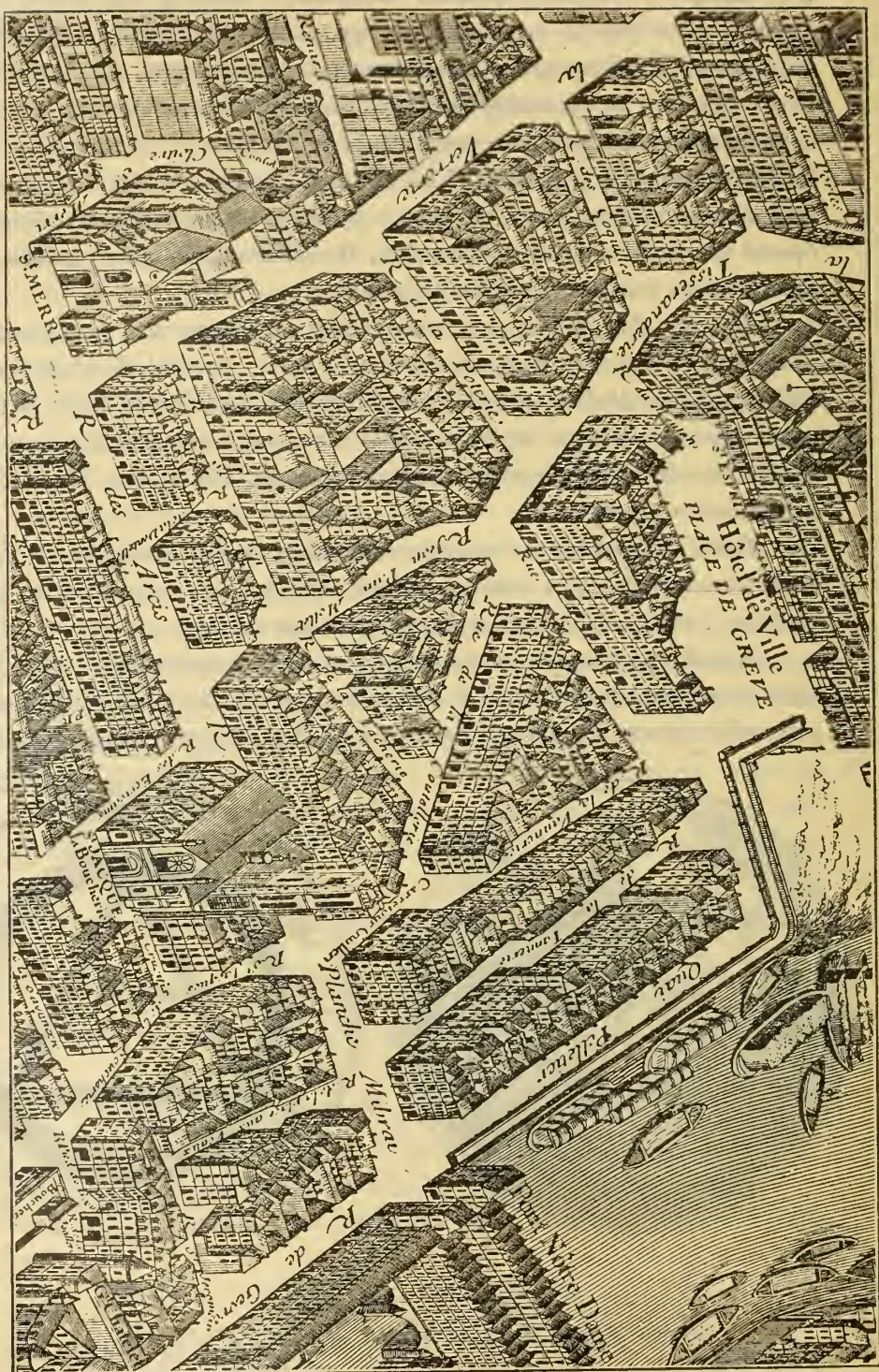
Сами документы печатаются съ сохраненіемъ орѳографіи подлинниковъ, какъ это дѣлалось мною, равнымъ образомъ, въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ и въ приложеніяхъ книги «Парижскія секціи».

Кромѣ указанныхъ документовъ, въ составъ настоящаго изданія входитъ еще небольшая статья о населенности отдѣльныхъ секціи Парижа на основаніи архивныхъ источниковъ и планъ Парижа, раздѣленнаго на секціи.



1) У Mellié ошибочно показано 24 (стр. 312). Бумагами этого картона пользовался D'Héricault.

2) Сначала она называлась Fontaine-Monmorency, потомъ Molière et Lafontaine и одно время Brutus.



Секція des Arceis. En premier lieu, Centre, Province nommée, y compris de la Tisseranderie, du Coo, de la Verreterie, des Arceis, Saint-Jacques de la Boucherie et de la Joaillerie.

I.

Изъ протоколовъ общихъ собраній секціи des Arcis.

Секція des Arcis въ общемъ списокѣ секцій занимала девятнадцатое мѣсто. Это былъ одинъ изъ центральныхъ кварталовъ на правомъ берегу Сены, отдѣлявшей его отъ Ситѣ. Территорія секціи была одна изъ самыхъ небольшихъ. Называя улицы и площади теперешняго Парижа, можно сказать, что съ запада на востокъ она занимала пространство, заключенное между Place du Châtelet и началомъ Севастопольскаго бульвара, съ одной стороны, и Place de l'Hôtel de Ville (знаменитою Гревскою площадью), съ другой, на сѣверѣ же граница ея шла отчасти по нынѣ еще существующей rue de la Verrerie. Название свое секція получила отъ бывшей на ея территоріи rue des Arcis. Сосѣднею съ нею съ запада была секція Лувра, съ востока — секція Ратуши и (на очень небольшомъ протяженіи) Правъ человѣка (первоначально Сицилійскаго короля), а на сѣверѣ она граничила съ секціями des Lombards (западнѣе) и Réunion (первоначально Beaubourg, восточнѣе). Съ Ситѣ секція Арси соединялась и теперь существующими мостами au Change и Notre Dame¹⁾. Общія собранія секціи происходили въ церкви Saint-Jean-en Grève, давшей свое имя приходу, изъ котораго образовалась секція.

Вся эта мѣстность принадлежала къ числу торговыхъ и промышленныхъ съ населеніемъ, въ которомъ преобладали буржуазные элементы. Въ былыя времена территорія секціи съ частями двухъ сосѣднихъ (Лувра и Ломбардовъ) составляла кварталъ могущественнаго цеха мясниковъ, слѣды чего въ эпоху революціи сохранились еще въ названіяхъ нѣкоторыхъ мѣстныхъ улицъ, каковы de Saint-Jacques-la Boucherie, de la Tuerie, de la Vieille-Place-aux-Veaux, de la Tannerie и т. п., и въ кое-какихъ остаткахъ въ секціи прежнихъ профессій, связанныхъ съ убоемъ скота²⁾. Около секціи des Arcis находилась и церковь Saint-Jacques-la-Boucherie, отъ которой сохранилась лишь одна башня, составляющая одно изъ архитектурныхъ укра-

1) Границы секціи по плану Парижа конца XVIII в. въ книгѣ E. Mellié «Les sections de Paris pendant la révolution française», стр. 30. Планъ секціи выше, на стран. 12, взятъ изъ большаго плана Парижа тридцатыхъ годовъ XVIII в., такъ называемаго Тюрго.

2) Бойни, кожевенные заводы и т. п., были перенесены преимущественно въ С. Марсельское предмѣстье.

шеній теперешняго Парижа. Кромѣ того, на территоріи секціи встрѣчалось много другихъ торговыхъ заведеній (шапочныя и швейныя товары). Къ сѣверу отъ секціи располагалась мѣстность, гдѣ жило множество всякихъ ремесленниковъ и отчасти рабочихъ¹⁾.

Отдѣльныя парижскія секціи играли въ событіяхъ революціи далеко не одинаковую роль (и не всегда вполне одну и ту же на всемъ протяженіи своего существованія). Секція des Arcis была одною изъ тѣхъ, которыя приняли знаменитый arrêté секціи Mauconseil о низложеніи Людовика XVI и послали 10 августа 1792 г. своихъ делегатовъ въ Ратушу, гдѣ организовалась революціонная коммуна, но Брэшь въ своей книгѣ зачисляетъ ее въ умѣренно-демократическія. Слѣдовъ участія ея въ культѣ Разума, сколько мнѣ извѣстно, не имѣется, хотя во всѣхъ сосѣднихъ секціяхъ, кромѣ одной (Lombards), этотъ культъ въ тѣхъ или другихъ формахъ проявлялся. Въ исторіи 9 термидора секція des Arcis принадлежала къ числу тѣхъ, которыя по требованію Коммуны принесли присягу передъ нею на вѣрность свободѣ²⁾, что, впрочемъ, дѣлали и другія секціи, становившіяся потомъ, когда дѣло выяснилось, на сторону Конвента противъ Коммуны.

Регистръ секціи des Arcis, изъ котораго извлечены печатаемые ниже отрывки, значится въ Національномъ Архивѣ подъ шифромъ F^{7*} 2499 и содержитъ въ себѣ протоколы общихъ собраній отъ 30 жерминаля III года до 15 вандемьера IV года, т. е. отъ 19 апрѣля до 7 октября 1795 г., слѣдовательно, приблизительно за полгода. Начало его приходится на время между жерминальскимъ и преріальскимъ возстаніями (1 апрѣля и 20 мая 1795 г.), а конецъ почти совпадаетъ съ возстаніемъ вандемьерскимъ (5 октября того же года). Во всемъ регистрѣ имѣется около 120 напечатанныхъ страницъ. Отъ той же секціи въ Національномъ Архивѣ хранятся еще подъ шифрами F^{7*} 2502 и 2503 списки des gens sans aveu ou mal intentionnés.

Протоколы, содержащіеся въ этомъ регистрѣ, отличаются большою полнотою и даютъ хорошее представленіе о настроеніи населенія секціи за періодъ времени послѣ подавленія демократическихъ возстаній весны 1795 г. и передъ пораженіемъ осенняго возстанія того же года, которому приписывается роялистическій характеръ (для чего протоколы секціи не даютъ ни малѣйшаго основанія)³⁾. Благодаря тому, что въ засѣданія членовъ секціи, то и дѣло, являлись депутаціи отъ другихъ секцій со своими заявленіями и предложеніями, наши протоколы являются важнымъ источникомъ и для исторіи вообще Парижа въ эту эпоху.

1) См. F. Braesch. La Commune du dix août 1792, стр. 22.

2) См. въ моихъ «Парижскихъ секціяхъ» карты II, III, IV, V и VI.

3) Рѣчь объ этомъ будетъ идти въ готовящейся мною работѣ.

Въ первомъ протоколѣ (30 *germinal*) отмѣчены, между прочимъ, присутствіе 198 votants¹⁾ и появленіе депутацій отъ другихъ секцій.

La section de la République fait part d'un arrêté qu'elle a pris relativement à son cidevant Comité révolutionnaire et autres delapidateurs de lad. section.

Une députation de la section du Pont Neuf est venue faire part d'un arrêté qu'elle a pris contre la gestion de son cydevant comité révolutionnaire.

Въ собраніи 10 *floréal'*я было 107 votants.

Le cinq *prairial* dix heures du matin la séance s'est ouverte extraordinairement en vertu de la loi du 1 du courant²⁾.

le president a donné lecture des différentes loix rendues depuis plusieurs jours, notamment de celle qui donne lieu à la séance et dont l'objet est de prendre des mesures de sureté contre les terroristes les buveurs de sang et les voleurs les agens de la tirannie de les désarmer et de les mettre même en arrestation s'il y a lieu, en les faisant conduire au Comité de sureté generale avec le procès verbaux contenant les motifs de leur arrestation.

le president après avoir fait sentir l'importance de cette assemblée, et invité ses concitoyens au nom du bien public a denoncer les provocateurs au meurtre et au pillage, les agents du crime dont l'intention perfide avoit été de perdre la liberté tous ceux qui avoient des denonciations graves à faire a monter a la tribune, persuadé, at-il dit, qu'aucun des membres de l'assemblée n'étoit capable d'écouter les sentiments de haine ou de vengeance.

Le citoyen *desneux* ayant obtenu la parole, a dit que le nommé *grenier* exmunicipal . . . lui avoit tenu en presence de temoins primidi dernier etant sous les armes au Carousel differents propos qui laissoient appercevoir combien ses principes etoient opposés a ceux d'un vrai patriote, entr'autres ceux ci, que si les aristocrates avoient eu le dessus le 12 *germinal*, les patriotes l'emporteroient aujourd'huy. le déclarant observe qu'a ce moment les buveurs de sang promenoient au bout d'une pique la tête de l'estimable et malheureux representant du peuple *ferau*³⁾, que ce même particulier ajouta qu'il falloit absolument une commune, et tint d'autres propos dans le même sens absolument opposés au voeu de la Convention.

le citoyen *hersant* declare qu'il a été temoin des propos tenus par le citoyen *grenier* et qu'ils sont tels et qu'annonce le citoyen *deneux*.

1) Между тѣмъ, въ секцій гражданъ, имѣвшихъ право голоса, было, еще во время цензовой системы (т. е. до лѣта 1792 г.) въ девять разъ больше, а въ 1795 г. — 2729.

2) Протоколъ 5 преріала интересенъ, какъ документъ, характеризующій реакцію противъ возстанія 1 преріала, когда стали принимать строгія мѣры противъ «террористовъ, кровопійць, воровъ и агентовъ тираніи, предшествовавшей девятому термидора».

3) *Féraud* или *Ferraud*, членъ конвента, убитый 1 преріала.

alors l'assemblée arrête à l'unanimité que le citoyen desneux écrira lui-même et signera sa dénonciation, qu'elle sera déposée au Comité civil de la section, et qu'expédition en sera envoyée au comité de surveillance de l'arrondissement qui statuera ce qu'il jugera convenable.

un membre dénonce l'assemblée qui a eu lieu duodi dernier dans le lieu ordinaire des séances. il dit qu'au moment où on battoit la générale pour rallier les bons citoyens autour de la convention et la préserver des insultes des malveillants et des scélérats, — plusieurs citoyens malintentionnés se répandirent dans les rues et provoquèrent une assemblée pour soutenir, disoient-ils les droits du peuple violés par ses représentants; qu'un jeune homme, la sonette à la main qu'il avoit été prendre au comité civil, et deux fusiliers, publièrent dans l'arrondissement de la section qu'il falloit que tous les bons citoyens se rendissent à l'assemblée pour délibérer sur les moyens de sauver le peuple de la tyrannie. il demande que l'assemblée délibère dans cette séance et prenne des mesures pour connaître les auteurs et les provocateurs des troubles.

le Citoyen Cinot capitaine de la 1^{ère} compagnie qu'étant chez lui avec sa compagnie ci-prest à se rendre sur le terrain, il accourut à la porte de la rue au bruit de la sonette. qu'il reconnut le citoyen *Vacheret* qui lui dit devoir s'assembler. il ajoute que ses représentations furent inutiles, qu'en vain il observa que tout bon citoyen au moment où on battoit la générale devoit être sous les armes, qu'il ne fut point écouté et que *Vacheret* ainsi que ceux qui l'accompagnoient paroissoient bien disposés à tenir cette assemblée quoique contraire à la loi. il dit encore qu'en se trouvant dans la rue Bon, un autre particulier lui observa que s'il étoit bon citoyen il devoit se rendre à l'assemblée mais qu'il ne pouvoit le considérer comme tel, et qu'il sauroit bien le retrouver.

un autre membre rend compte d'un fait important. il a aperçu un attroupement de 40 personnes environ rue Bon près le lieu des séances. il s'agissoit de savoir comment on auroit un président, un individu a répondu — le plus scélérat d'entre nous sera président. Saisi d'indignation le déclarant s'est retourné mais n'a pu reconnaître celui qui avoit tenu un propos aussi infame. il atteste n'avoir vu dans cet attroupement personne de sa connaissance.

on annonce que le citoyen girouart qui a passé par la rue Bon, — au moment où l'attroupement existoit, — pourra peut-être donner quelques renseignements, il est entendu mais peut rien dire, si ce n'est qu'il a reconnu trois particuliers *Mounier*, *Cinturonier*, *Picard* et *Rimbert*.

fremi commissaire de police qui par son courage est parvenu à dissoudre cette assemblée illégale est invité à monter à la tribune. il atteste en son âme et conscience qu'il n'a reconnu que *Vacheret* qui présidoit l'assem-

blée, et le citoyen Thezard. que pénétré au milieu de la salle il a été assailli par beaucoup de citoyens qui lui ont paru très agités, que ces citoyens étoient apeuprès au nombre de soixante qu'il leur a dit que son devoir étoit de leur représenter combien leur conduite étoit reprehensible, que dans un moment assez critique tout bon citoyen devoit être reuni sous le drapeau, que la loi ne permettoit pas que les citoyens s'assemblassent, et que malgré leur résistance il les sommoit de se retirer. il ajoute que s'il a reconnu *Thezard*, c'est que ce particulier s'est permis de l'injurier, en soutenant que le peuple avoit le droit de délibérer quand il le jug(e)oit a propos mais que malgré les efforts des malveillans il a tenu ferme, et renouvelé a plusieurs reprises la sommation a les rebelles de se retirer. (Дальше зачеркнуто: qu' alors il étoit midi et qu'une demie heure après il n'y avoit plus personne dans la salle, ce qui prouve qu'on s'étoit rendus à ces instances).

Après que plusieurs membres ont successivement parlé et donné des renseignements sur ce qui s'étoit passé, il a été reconnu qu'entrautres personnes qui avoient assisté à cette assemblée, plusieurs étoient compris dans la liste des citoyens, précédemment desarmés tels que *Vacheret*, *Thezard*, *Rimbert*, *Meunier*, *Ceinturonier*, et *Picard* plusieurs membres déclarent que *Thezard* animoient les citoyens a la revolte, qu'il est d'autant plus coupable que quoique désarmé il a osé paroître au bataillon en armes duody dernier, que dans l'atroupement qui avoit eu lieu à la porte de l'assemblée on avoit proposé d'aller a force ouverte au comité pour y prendre les clefs de la salle et le registre des séances.

un citoyen de la 5 compagnie plein de zele, et voulant éclairer des citoyens qu'il ne croioit qu' égarés eut le courage de se rendre au milieu d'eux dans la salle. il leur representa qu'inutilement demanderoient-ils le registre, que jamais le comité ne consentiroit a le remettre, que le president de l'assemblée generale connoissoit trop bien ses devoirs, et qu'il les exhortoit en freres en amis de se retirer,

un membre du comité declare que Roussel est celui qui est venu demander les clefs de la salle, mais que sur la representation qui lui fut faite de cette fausse demarche il se retira.

Enfin le citoyen fremi invité de nouveau a expliquer sur ce dont il avoit été témoin a renouvelé sa précédente declaration, attestant qu'il n'avoit pu reconoitre que *Vacheret* et *Thezard* et que ce qui prouvoit qu'il avoit convaincu les membres de cette assemblée que leur conduite ne pouvoit se tolerer, étoit qu'au bout d'une demie heure, il en restoit personne dans la salle.

l'assemblée après une mure deliberation considerant que *Vacheret* et *Picard* lui étoient plus que suspects comme ayant été précédemment desarmés, considerant, qu'on ne pouvoit supposer a pareils hommes de bonnes

intentions, en se trouvant a une assemblée contraire a toutes les loix, que la pluspart d'entre eux ne pouvoient ignorer que les loix s'opposoient a ce qu' une pareille assemblée eu lieu, surtout dans un moment ou chaque citoyen devoit être sous le drapeau et ou il s'agissoit de secourir promptement la Convention nationale, arrete a l'unanimité que tous les surnommés déposeront surlechamps leur carte de sureté sur le bureau, qu'ils seront mis a l'instant même en arrestation, et mis en depot dans une des salles du comité civil pour être ensuite conduits au comité de sureté generale conformement a la loi, avec extrait du present procès-verbal en ce qui les concerne.

un membre observe qu'en punissant les coupables, on doit aussi rendre hommage à la conduite de ceux qui par leur enegrie avoient su dejouer le complot des factieux et dissoudre une assemblée qui ne tendoit rien moins qu'a troubler l'ordre public et à faire nommer une commune contre le voeu de la Convention. Il cite le citoyen fremi commissaire de police alors chacun s'empresse de rendre au citoyen fremi la justice qu'il merite, on reconoit en lui le sentiment d'un vrai patriote, et l'assemblée arrete a l'unanimité la mention honorable au procès verbal de la conduite louable et vigoureuse qu'il a tenu dans cette circonstance.

Rimbert, Poignon, deynate et monnier sont successivement entendus. ils disent tous qu'ils n'avoient aucune mauvaise intention en se trouvant a l'assemblée de duodi et qu'ils se sont retirés aussitot que le commissaire de police a eu fait la lecture de la loi. ils demandent meme que le commissaire de police s'explique a cet egard, et celui-ci en convenant que beaucoup de personnes l'on accompagné lorsqu'il sortoit, declare qu'il ne peut les designer.

Rimbert ajoute qu'il etoit au Comité civil, qu'il a été temoin du refus des clefs de la salle, et qu'il ne s'est rendu a l'assemblée que pour eclairer ses concitoyens, et les inviter au nom de la loi de se retirer.

un membre observe que *Rimbert* comme ayant été membre du comité civil, est-plus coupable qu'un autre et qu'il suffisoit qu'on eut reffusé en sa présence les clefs de la salle pour ne pas se rendre au milieu des rebelles. il ajoute qu'un des jours du pillage *Rimbert* a passé devant sa porte tenant a sa main 2 pains de sucre.

l'assemblée maintient son arrêté.

le citoyen Laval j^o monte a la tribune; il denonce le citoyen *Leclerc* compris dans la liste des desarmé. Cet individu, dit il, etait a la porte de l'assemblée, criant a tout le monde-nous allons a la commune pour former une municipalité. il etoit armé d'une canne a epée il disoit hautement qu'il sauroit bien en faire usage. le meme membre denonce aussi le citoyen *fontaine* canonier egalement desarmé qui a dit avec arrogance, c'est aujourdhuy

qu'il faut nous venger des muscadines (duodi dernier) j'espere que nous ferons un bon coup.

plusieurs autres citoyens declarent connoitre les deux individus comme terroristes et l'assemblée ordonne leur arrestation avec les memes formalités que celles employées contre les citoyens cy dessus désignés

ou denonce egalement le nommé foin, et le nommé moreau tous deux désarmés comme ayant été a l'assemblée illegale de duodi, mais l'incertitude de la veracité de cette denonciation fait qu'elle n'a pas de suite.

un membre fait une notion d'ordre. il demande que le nom de tous ceux qui avoient des denonciations à faire fut inséré au procès verbal pour qu'ils puissent renouveler leurs denonciations au comité de sureté generale et afin que les accusé ayent de se pourvoir contre eux, s'il le jugeoit a propos, adopté.

un autre membre observe qu'il est 2 heures et que l'assemblée doit se dissoudre. on lui repond que cette assemblée extraordinaire et differente des autres et qu'elle ne doit finir que lorsqu'il n'y aura plus de denonciation a faire. adopté a l'unanimité.

Bientôt après le president reçoit une lettre du comité de salut public il en donne la lecture, elle porte l'ordre de tenir l'assemblée jusqu'a ce qu'il en soit autrement ordonné. alors chacun de membre se leve spontanément, les cris de vive la convention se repetent dans tous les coins de la salle, et tous protestent de suivre scrupuleusement les ordres qui seront donnés.

Le citoyen Tellier denonce le nommé *abraham*. il l'a vu exciter les femmes à la revolte et les engageant adésarmer la garde nationale. il a entendu dire que cet individu avoit contribuer a l'assassinat de foulon et qu'il en etoit convenu.

Le citoyen labares declare qu'il est de son devoir de dire a l'assemblée qu'*abraham* lui avoit avoué avoir tué le citoyen foulon, qu'il avoit egalement voulu assassiner lepelletier mais qu'avoit pu y parvenir.

David (слѣдуютъ имена цѣлаго ряда лицъ съ ихъ адресами) parlent tous contre un autre individu, le nommé bordelet caporal des canoniers. il a dit que la section etoit composé de scelerats qu'on devoit demander une commune qu'il n'y avoit quant a present pas de loi et qu'il falloit marcher contre la convention.

le capitaine des canoniers observe qu'il etoit pris de vin. l'assemblée arrete le desarmement provisoire de *Bordelet* et ordonne la mise en arrestation d'*abraham*.

Oriot capitaine (и другія лица) parlent successivement contre un particulier qui n'est pas present a l'assemblée mais qui s'est venté de s'etre

rendu a la convention, d'avoir mis le couteau dans la gorge du président et d'avoir dit que tous les representans etoient des coquins.

L'assemblée sans vouloir qu'on donne le nom de ce scelerat invite le citoyen oriot a l'aller trouver et a prendre toutes les mesures convenables pour l'obliger a se rendre dans le sein de l'assemblée.

Le même oriot denonce en même tems le citoyen *Mocquet* (слѣдуетъ его адресъ¹⁾). Ce particulier, dit il, a tenu des propos tellement incendiaires qu'on peut en conclure qu'il etoit du nombre de ceux qui ont participé a l'assassinat du representant du peuple feraud. le citoyen Tellier ajoute qu'il a remarqué du sang sur ses vetemens, et qu' après ses propos il pourroit effectivement bien etre un des infames assassins de feraud.

a l'unanimité l'assemblée arrete que *mocquet* sera sur le champs mis en arrestation.

un membre donne lecture du passage d'un journal dans lequel le journaliste paroît douter des sentimens d'amour et de reconnoissance de la section envers la convention le journaliste dit qu'il en a été même mention a la convention nationale.

le citoyen Goix sous commandant est entendu. il dit qu'il se rappelle que son bataillon étant au Caronsel, plusieurs têtes echauffés se se permirent quelques propos qui vraisemblablement ont donné lieu a la remarque du journaliste, mais qu'il avoit assuré un des representans du peuple en fonction que la masse de la section etoit composé de bons citoyens et qu'il repondoit de son bataillon.

l'assemblée arrete a l'unanimité qu'il sera rédigé une adresse a la convention pour la convaincre du devouement parfait de la section des arcs et la feliciter en mêmetems sur ses glorieux travaux. elle nomme pour la redaction les citoyens (такихъ-то) et son president.

le citoyen dequate mis en arrestation demande a être entendu de nouveau. il reclame la justice de l'assemblée a son egard, protestant qu'il n'avoit aucune mauvoise intention en se rendant a l'assemblée de duodi.

plusieurs membres parlent en faveur de dequate, on reconnoit qu'il a pu être egaré et l'assemblée rapportant son arrêté pour ce qui le concerna lui rend la liberté.

joignaux également mis en arrestation cherche à se disculper. il pretend a ne s'être rendu a l'assemblée que sur l'invitation du commissaire de police et en sa qualité de garçon de bureau, pour lui rendre compte de ce qui se passoit.

le commissaire atteste la sincerité de ce que dit joignaux. il ajoute qu'il

1) Въ дальнѣйшемъ пропуски адресовъ замѣняются многоточіями.

la toujours reconnu pour un bon patriote beaucoup de citoyens en disent autant, et l'assemblée rapporte son arrêté a l'égard de joignaux, motivé sur ce qu'il ne s'est rendu a l'assemblée que d'après l'invitation du commissaire de police.

Le citoyen Mercier et beaucoup d'autres citoyens denoncent le nommé Bruyère maçon, . . . qui a été desarmé. Cet individu a tenu les propos les plus incendiaires. il a dit que le faux bourg auroit surement le dessus et il paroisoit furieux toutes les fois qu'il entendoit crier vive la convention.

L'assemblée ordonne aussi qu'il sera mis en arrestation.

Le c. *Chevaller* se présente a la tribune pour reclamer l'indulgence de l'assemblée tant pour lui que pour sa famille, mais l'assemblée convaincu qu'elle n'a dû qu'a trop d'indulgences la prolongation des maux qui ont depuis longtemps pesés sur les bon citoyens passe a l'ordre du jour et maintient son arrêté.

Le Cⁿ Oriot . . . chargé d'aller chercher le n-^e Jean Baptiste *Darche* pour que celui — (не разобрано) a rendre compte de la conduite dans les journées du premier et du deux prairial se présente a la tribune avec cet homme. il s'est dit marchands d'oiseaux et demeurer depuis vingt ans dans le quartier, domicilié dans la section des arcis depuis 6 mois et ayant habité auparavant celle des Lombards.

Le d. *Darche* a déclaré sur les interpellations qui lui ont été faites qu'il avoit dans cette journée porté a son coté un long couteau qu'il avoit acheté il y a un mois ou six semaines et qu'il etoit entré à la convention, quoique sa faction n'y eût pas été, interpellé de se déclarer s'il ne s'étoit approché du president, adit qu'oui et qu'il s'étoit arrêté avant sa tribune pour entendre les petitionnaires.

Le citoyen Cheminal m^d de vin quai de Gesvres a déclaré avoir vu ce même jour led. *Darche* debout pendant longtems devant le président et les secrétaires de la convention, leurs avoir fait des gestes menaçants et les avoir accablé d'invectives. le dénoncé a déclaré ensuite avoir marché avec une section qu'il croit du fauxbour marceau et qu'il avoit pris pour la sienne, ajoutant que cette erreur pouvoit se commetre dans un moment ou il y avoit autant de troubles et de desordre. alui demandé pourquoi il portoit à son coté led. couteau, a répondu que n'ayant ni pique ni fusil, il avoit pris cette arme pour s'en servir en cas qu'il lui arrivat quelque chose. interpelle s'il a sa carte de citoyen, a dit qu'oui et a exhibé un certificat signé frépat et Provissu lequel atteste que le d. *Darche* fait bon service d^s le bataillon et qu'ayant perdu son portefeuille il a perdu également la carte de citoyen. Ce certificat etoit biffé dans son entier.

L'assemblée sur la motion d'un membre a arrêté que le d. *Darche* seroit renvoyé de suite au comité de surcté générale avec toutes les pieces qui

le concernant expedition d. procès verbal et les noms des citoyens qui ont et auront des renseignements à donner sur son compte.

Le citoyens Guerins (слѣдуетъ рядъ именъ) se sont presentés pr. se faire inscrire a cet effet.

Le citoyen Cinot neg^t . . . a déclaré que le n^e Decatte lui a dit dans l'assemblée illegale qui s'est tenu a S. Bon le 2 prairial il a entendu le Citⁿ *Champon* ci-dev^t membre du com^e révolutionnaire avant le 9 thermidor provoque l'insurrection en disant qu'il n'y avoit plus de loi a observer, qu'il faut nécessairement une commune. il demande que le d. Decatte soit entendu. mais ce citoyen ne se trouvant plus à l'assemblée n'a pu en faire la déclaration.

Le Cⁿ Guyot neg^t denonce le n^e *Michel* peintre comme ayant paru a la tete de sa compagnie en armes dans la journée du 2 prairial, quoique ayant été desarmé. il a ajouté de plus qu'il connoit led. Michel pr. avoir cherché a faire périr d'honnêtes citoyens par des dénonciations vagues et sans preuves dans un tems ou le soupçon seul suffisoit pour faire périr une famille entiere. le d. michel a déclaré qu'il ne s'etoit armé que par le voeu unamine de sa compagnie qu'il ne l'avoit commandé qu' avec une épée qu'il avoit déposé après le retour de la force armée dans sa section. d'autres citoyens ayant déclaré qu'ils lui avoient entendu de très mauvais propos adiverses reprises et en différents tems, a arrêté a l'unanimité que led michel seroit mis provisoirement en arrestation et conduit au comité de sureté générale.

Le citoyen Balin denonce le nommé *Briard* pour avoir dit le 2 prairial que ¹⁾ [l'état major du bataillon des arcis ne valoit rien et qu'il falloit le changer et notamment le Cⁿ Goix. a dit le soir a 7 heures pour-quoi sommes nous icy, c'est la faute de ces sept cens scelerats qui sont a la convention, nous sommes des couillons, je n'aurai jamais de plus grand plaisir que lorsquej' en aurai egorgé un, je lui couperai la tête et la porterai au bout d'une pique.

cette déclaration est absolument conforme a celle signée par le cit. Balin] que n^s etions des couillons de defendre la convention, qu'il faudrit mieux de se porter sur elle, que pour lui il n'auroit pas de plus grand plaisir que de leur couper la tête et de la porter au bout d'une pique. le d. Briard a été en ce moment etoit accompagné du Cⁿ Debilly orfèvre et du Cⁿ Lehoux qui deux ont attesté la vérité de cette declaration.

L'assemblée se trouvant suffisamment éclairée apres l'avoir entendu a arrêté que led. Briard sera mis sur lechamp en etat d'arrestation.

1) Заключение въ скобки приписано на поляхъ.

Le citoyen Emerard tabletier . . . et capit^{aino} de la 2 compagnie a déclaré que le cⁿ *Duval* fondateur et membre de la Co^{io} lui avoit dit le 2 du courant que le comité civil étoit des f. . . gueux de f. . . scélérats qui n'avoient pas voulu lui remettre les registres de l'assemblée générale pour tenir la leur. mais, lui dit le déclarant, si les commissaires vous les eussent remis, il auroient été des révoltés.

Sais-toi, repliqua Duval, tu es un coquin comme eux, et si nous avons le dessus tu nous le payeras.

Le citoyen hua a déclaré qu'ayant été un instant à cette assemblée il s'en retira bientôt en voyant comment elle étoit composée. tu as raison, lui dit Duval, nous n'avons icy besoin d'honnêtes gens, il nous ne faut que des coquins.

L'assemblée d'après ces déclarations arrête que led. *Duval* sera mis provisoirement en état d'arrestation.

Le citoyen jagnotot se présente a la tribune pour donner lecture de l'adresse de la section a la convention nationale. après de legers changements elle est adopté a l'unanimité ainsi qu'il suit:

Représentans du Peuple.

L'assemblée générale de la section des Arcis s'épurant enfin d'après la loi justement severe a entendu avec la plus vive douleur qu'il avoit été dit a la tribune de la convention, qu'une partie du bataillon de la section des arcis vouloit le deux prairial se porter contre la convention et qu'il n'a pu exécuté ce projet que parce que ses chefs s'y sont vigoureusement opposés.

L'assemblée générale est forcée malheureusement d'avouer qu'il existoit dans son sein des individus que l'habitude du crime avoit conduit le même jour 2 prairial dans le lieu de ses séances pour y lever l'étendart de la révolte en se constituant en assemblée générale présidée par un des rebelles, mais les autorités constitués de la section, fideles aux principes, firent bientôt disparaître ce rassemblement composé d'une partie des anciens membres des comités révolutionnaires et d'une partie des individus désarmés.

Led. jour 2 prairial la proposition n'a point été faite au bataillon de se porter contre la représentation nationale. Si quelques agens du crime horrible qui s'étoient glissés dans les rangs eussent osé le faire le bataillon se seroit empressé de les livrer à la justice nationale.

L'assemblée croit profiter de sa convocation pour porter a la convention nationale l'expression de ses sentiments de douleur et d'indignation du crime horrible qui s'est commis contre la souveraineté nationale et dans la personne du trop infortuné représentant du peuple ferrau.

tous les citoyens qui la composent en votant unanimement cette adresse reïterent le serment de deffendre de tous leurs pouvoirs les droits sacrés du peuple français et la Représentation nationale.

Paris le 5 prairial de l'an 3.

L'assemblée après avoir entendu cette adresse arrête qu'elle seroit portée le lendemain a la convention nationale par le président et les redacteurs de cette adresse.

Le citoyen Laval déclare que le deux prairial sur les 10 heures du matin, vers le milieu de la rue Jean-Pain mollet, un individu qu'il a su depuis s'appeller courtois, cordonnier . . . et commissaire-distributeur au Pain, avoit frappé son attention par des propos violents contre la convention, en disant entr' autres choses, qu'il avoit assisté à l'invasion de la convention le 1^{er} prairial, qu'il avoit le poing sous le nez de plusieurs députés, qu'il leur avoit commandé les décrêts qui ont été arrachés par violence entr' autres celui de la mise en liberté des patriotes opprimés depuis le 9 thermidor, qu'il se proposoit aussitôt que la commune provisoire seroit nommée de se porter a la convention, d'avoir vengeance des décrêts rapportés et de massacrer tous ceux qui s'y opposeroient.

La section a ordonné son desarmement et la suspension de ses fonctions jusqu'à ce qu'il ait été entendu pour statuer ensuite définitivement sur son sort.

Le Cⁿ Lamarre porteur des billets de garde de la section est accusé par le Cⁿ De Bierne d'avoir dit que les 700 députés étoient des scélérats et qu'ils auroient leur fête aujourd'hui (3 prairial) le c. Cousin juge de paix a déclaré avoir entendu le même Lamarre dire que la convention les avoient mis hors la loi, mais qu'à son tour elle y seroit bientôt elle même.

Lamarre a nié ses propos et a proposé a l'assemblée d'entendre le Cⁿ Marchand balayeur du comité.

L'assemblée d'après la proposition de led. membre a arrêté que le désarmement seul auroit lieu pour l'instant sauf a prononcer sur l'arrestation après avoir entendu led. Marchand.

Le citoyen Gressin prend la parole et dit: sans doute vous rangerez dans la classe des terroristes ceux qui ont pris part aux massacres de septembre je vous dénonce icy le n^o *chantreau* qui dans les tems malheureux a fait a la maison de la force la fonction de juge. je tiens ce fait de lui même et je vous remets icy un mémoire écrit de sa main dans lequel il déclare formellement qu'étant de faction à cette prison le n^o — (не пазобрано) officier municipal le somma de venir lire les ecrous a quoi il obéit et qu'il remit ensuite son fusil au C. huette de faction avec luy.

Led. Chantreau a déclaré etre resté ala force l'espace d'un jour et demi et avoir quitté parce qu'il étoit las. il a ajouté qu'après avoir quitté

ses fonctions ala force il ne les a pas repris. Sur l'observation par lui faite qu'il avoit contribué a sauver la vie de 300 — 400 individus qui avoient été transportés a la maison — (перазобрано) Le Cⁿ Georges et un autre membre ont assuré que ceux qui avoient été ainsi sauvées etoient de gens déjà flétris et plusieurs d'iceux condamnés antérieurement a la mort.

L'assemblée saisie d'indignation se leva spontanément et ordonna le désarmement et l'arrestation du d. Chantreau.

il est sept heures, le président leva la séance.

Слѣдующій протоколъ, помѣченный 6 prairial представляет собою какъ бы продолженіе предыдущаго, такъ какъ комитеты общественнаго спасенія и общей безопасности предписали продолжать дѣло, которое не могло быть окончено въ одномъ засѣданіи. Въ началѣ засѣданія предсѣдатель распорядился поставить à la porte de l'assemblée deux sentinelles pour le maintien de l'ordre. Между прочимъ, въ этотъ день былъ прочитанъ un arrêté des comités de gouvernement qui ordonne que dans les vingt quatre heures de sa publication tous les citoyens armés de piques en feront le depot au comité civil a la charge par les commissaires de leur en donner un reçu qui deffend egallement la fabrication de dittes piques et autres armes prohibées подъ угрозою строгаго наказанія. Протоколъ наполненъ вообщемъ обвиненіями (новыми и повтореніями старыхъ), допросами и передопросами. Засѣданіе продолжалось шесть часовъ, и окончаніе дѣла было отложено до слѣдующаго дня, какъ то было предписано обоими правительственными комитетами на тотъ конецъ, если одного 6 преріаля будетъ мало. Оказалось, однако, что и 7 преріаля, послѣ шестичасоваго засѣданія, дѣло не было закончено, и ему пришлось посвятить цѣлый рядъ засѣданій въ слѣдующіе дни. Въ виду того, что дѣло затянулось, секціямъ было предписано окончить его 10 преріаля. За полною невозможностью исполнить это требованіе правительства рѣшено было передать его дальнѣйшее веденіе специальной комиссіи: un membre observe que vu l'urgence de désarmement dans la journée et reconnoissant qu'il est de toute impossibilité de finir les travaux propose qu'il soit nommée une commission ou que celle déjà nommé soit recrée pour recevoir les différentes denonciations qui pouroient etre a faire. sur l'observation du citoyen desnoeuds tandante a conserver l'ancienne commission sans en nommer une nouvelle la proposition etant mise au voix l'assemblée l'adopte et conserve l'ancienne commission. Послѣ этого рѣшенія обвиненія и допросы продолжались тѣмъ же не менѣ своимъ чередомъ, причемъ дѣлались и постановленія объ арестахъ лицъ, которымъ не удавалось оправдаться передъ собраніемъ. Въ концѣ засѣданія 10 преріаля были прочитаны и утверждены протоколы засѣданій 6, 7, 8 и 9 преріаля.

Засѣданіе 11 преріаля началось чтеніемъ d'un arrêté du comité de salut

public portant que les sections s'assemblerent et se prolongerent (sic) pour l'épuremeut des citoyen jusqu'au treize prochain.

Le citoyen cinot demande la parolle et annonce que la convention vient de rendre un decret qui confirme ce qui a été fait dans toutes les sections jusqu'a ce jour, mais qu'attendu que la prolongation jusqu'a tridy prochain pourroit servir les vengeances particulieres elle raporte son arrêté sur cette prolongation.

Sur cette observation l'assemblée arrête quelle attendroit la nouvelle officielle de ce decret et qu'en attendant elle vat continuer son épurement.

Въ этомъ новомъ продолженіи очистки обращаетъ на себя вниманіе обвиненіе противъ Сантерра:

Le citoyen Gressin denonce, *Santerre*, ancien commandant de la garde nationale parisienne, qui a l'epoque du deux septembre ne donna aucuns ordres pour empecher les massacres. il developpe sur ledit Santerre toutes les suspissions qu'un bon citoyen doit avoir contre luy sur les massacres de cette journées et jours suivants en le regardant comme un de ceux qui etoit môteur et complice de ces massacres il conclut, pour que l'assemblée prenne un parti à son sujet en le denonçant a la convention nationale.

Plusieurs membres appuyent ce discours.

Le citoyen Debeauvais demande la parolle pour combattre cet oppinion, il fait a ce sujet plusieurs observations pour que l'assemblée ne se jette trop en avant sur le compte de *Santerre*, il reconnoit bien que ledit Santerre peut être tres coupable sur les differens meurtres commis dans cette journée et jours suivans, mais ne pouvant deduire sur *Santerre* aucuns faits matériels, il croit que l'assemblée doit passer sur le tout a l'ordre du jour.

Le président fait aussi quelques observations pour appuyer cequa dit le Cⁿ Debeauvais, et apres plusieurs discussions, on reclame l'ordre du jour qui est appuyée. L'assemblée passe a l'ordre du jour.

Встрѣчаются обвиненія противъ отдѣльныхъ лицъ, какъ agents de pittes et Cobours (sic!).

Въ протоколь отъ 20 преріаля, между прочимъ, было занесено слѣдующее:

ont fait ensuite lecture d'une lettre des representants Dupeuple chargée de la direction de la force armée de paris portant invittation aux sections de paris de remettre les canons qui sont en leur possessions

apres plusieurs observations faittes a ce sujet l'assemblée générale penetré des principes qui animent tous bons republicains considerant combien lavis dont le président vient de faire lecture est important pour la sureté et la tranquillité publique arrête que les canons actuellement en possession de la section seront rendus dans les vingt quatre heures, a la convention nation-

nale et charge pour son Execution le citoyen Goix com^{dt} debataillon deladitte section qui prendra a cet effets les mesures convenables.

Слѣдующее собраніе было **30 преріаля**. Были случаи возвращенія къ чисткѣ; l'assemblée a temoigné sa surprise sur ce que ce C^{on} Désarmé se trouvoit membre du comité civil.

Новый протоколъ уже помѣченъ только **30 мессидора** (здѣсь обращаетъ на себя вниманіе случай de réarmement, каковыхъ потомъ было нѣсколько), а слѣдующій за нимъ **10 термидора**.

20 thermidor. Продолженіе обсужденія вопроса о réarmements.

Le Cⁿ auzoux fait des observations enfaveur du Cⁿ Blezy fils et après qu'elles ont été mises en discussion L'ass^{léo} g^{alo} arrête, que malgré que le Cⁿ Blezy fils n'ait presenté aucun fait justificatif, cepend^t prenant en consid^{on} les reclam^{ons} Du Cⁿ auzoux, Desirant au Cⁿ Blezy pere une preve d'Estime, pour la conduite et ses vertus civiques, Esperant que Lebon exemple paternel et les leçons domestiques Rameneront à la verité ala justice ala patrie un jeune homme qu'elle aime a croire plus Egaré que coupable et qu'elle veut traiter avec l'indulgence, le Cⁿ Blezy fils sera invité a se Rendre al'ass^{éo} g^{alo} pour y être instruit des consider^{ons} cy dessus, inviter par lepresident a meriter l'Indulgence Dont ses concitoyens veulent user envers luy et qu'ensuite Elle s'interessera auprès du Comité de sureté G^{alo} pour obtenir le Réarmement Duc^{on} Blezy fils.

30 thermidor. Le Cⁿ D'avesne Desarmé Reclame de la section son réarmement et s'Etaye de certificats qu'il a obtenu attestans son civisme et sa bonne conduite, plusieurs temoignages favorables s'Etant joints à ceux par luy produits, la section ordonne son réarmement.

Подъ этимъ же числомъ записъ, аналогичныя которой встрѣчаются и въ другихъ мѣстахъ:

On fait un rapport sur le cⁿ Beauquesne prevenu d'avoir deux cartes et deux Domiciles, l'un sur la section Del'homme armé, pour le nom de sa femme, l'autre sous son nom en cette section, au moyen de quoy il recevoit deux distribution de subsist^{cos} surepicure au nombre des bouches effectives de la famille.

10 fructidor. On fait ensuite lecture d'une adresse de la section de la Butte des moulins aux autre 47 sections de la commune de Paris pour engager tous les citoyens à accorder paix et fraternité aux hommes égarés et a declarer une guerre éternelle aux voleurs aux inquisiteurs aux assassins et a garantir a tous les citoyen la liberté des opinions et des cultes enfin a se devouer a la defense des propriétés et des personnes.

Уже въ этомъ засѣданіи заходитъ рѣчь о новой конституціи и, между прочимъ, о высказанномъ въ конвентѣ мнѣніи sur la réligibilité des mem-

bres de la convention au prochain corps législatif, cette rééligibilité considérée comme portion essentielle de la constitution. За этимъ протоколомъ слѣдуетъ такой:

Assemblée primaire¹⁾.

L'an troisième de la Republique française une et indivisible le vingt fructidor onze heures du matin, les citoyens de la section des arcs réunis au nombre de plus de quatre cents и т. д. Въ этомъ засѣданіи были произведены только выборы въ бюро. Въ слѣдующемъ засѣданіи, бывшемъ на другой день, отмѣчено присутствіе только plus de deux cents citoyens. Между прочимъ, въ протоколѣ 21 фрюктидора мы читаемъ:

Le silence le plus profond se manifeste dans le sein de l'assemblée et annonce le recueillement de chacun de ses membres pour le devoir de citoyen qu'il va remplir.

Un membre rompt ce silence en invitant l'assemblée à se livrer à la plus grande securité, à reconnoître ses droits qui fondus dans la masse constituent bien la souveraineté du Peuple, à ne pas craindre d'être jamais inquietés pour ses opinions dans le sein de l'assemblée, il a en consequence proposé a l'assemblée de se prononcer en declarant l'inviolabilité de chacun de ses membres.

L'assemblée considérant que l'inviolabilité des Representants du peuple n'existe réellement que parceque agissant pour le Représenté inviolable lui-même, ce dernier ne peut être inquieté sur les opinions qu'il peut émettre dans le sein de son opinion primaire.

Arrête qu'elle prend sous sa sauve Garde tous et chacun de ses membres qui la composent se reservant — (не пазобрано) du droit de police à l'égard de ceux qui l'oubleroient; arrête aussi que si contre les droits de la souveraineté du peuple l'un de ses membres etoient inquieté, même arrêtés pour motifs de ses opinions, elle ne desemparera pas sans que la souveraineté du peuple bien reconnue n'ait rendu à la Liberté le citoyen qui contre ses droits en auroit été privé [L'assemblée arrête le present arrêté soit envoyé à la convention et au Departement] arrête en outre l'envoi du présent au 47 autres sections de Paris.

L'assemblée considérant que les circonstances actuelles sont d'une nature telle à ne confier à personne la surveillance qu'elle veut exercer elle même, prevoyant les inconvenients qui pourroient resulter de sa trop prochaine dissolution, regardant les assemblées primaires comme autant de centre d'ou la Lumiere doit jaillir pour éclairer des citoyens faibles et que

1) Въ протоколѣ этого собранія уже поднимается вопросъ о декретѣ 5 фрюктидора, изъ-за котораго потомъ разыгралось событіе 13 вандемьера.

la malveillance pourroit égarer, arrête a l'unanimité qu'elle se declare en permanence jusqu'à l'organisation parfaite du Corps Legislatif, et que cet arrête, ainsi que le précédent sera porté aux 47 sections avec invitation de le prendre dans la plus serieuse consideration comme un des moyens de dejeuner tout complot qui pourroit naitre contre la souveraineté du peuple, violée soit en masse, soit dans la personne d'un de ses membres. [Слова, поставленные выше въ скобкахъ, какъ приписанныя на поляхъ, могутъ отпостыться п къ этому мѣсту].

.....

On a agité la question de savoir si le projet d'acte constitutionnel¹⁾ seroit lu ou si la loi du 5 fructidor²⁾ le seroit auparavant, la Discussion après avoir éclairé l'assemblée, en lui faisant sentir combien il étoit interessant de s'occuper d'abord de la loi du 5 fructidor, alors une trouble s'est manifesté dans un coin de la salle de l'assemblée, et il a été reconnu que les auteurs de ce trouble étoient des citoyens incarcérés et jouissant aujourd'hui d'une liberté provisoire.

Это обстоятельство вызвало въ собраніи длинныя дебаты, во время которыхъ по адресу шумѣвшихъ было высказано слѣдующее: граждане, бывшіе арестованными за участіе въ смутахъ жерминаля и преріаля, ont été mis seulement en liberté provisoire, притомъ sous la surveillance des autorité-constituées, между тѣмъ un individu ne peut être à la fois actif et passif, surveillant et surveillé; первичнымъ собраніямъ, далѣе, принадлежить le droit de juger les difficultés qui pourroient s'élever dans leur sein sur l'admission des citoyens et leur exclusion, подобно тому, какъ и самъ конвентъ a exclu de son sein et même à la réélection au Corps Legislatif ceux de ses membres qui ont été mis en arestation quoique quelques uns soient élargis provisoirement п т. п. На основаніи этого собраніе arrête que tous les citoyens incarcérés en raison des troubles qui ont eu lieu en germinal et prairial, mis en liberté provisoire sans être réarmés et qui sont sous la surveillance des autorités constitués ne pouvant jouir de leur droit de citoyen par la prévention sous laquelle ces citoyens existent, ne seront point admis dans le sein de l'assemblée; et pour executer le présent arrête l'assemblée decide que le Comité Civil donnera aux citoyens chargés de vérifier à la porte les cartes, la Liste des surveillés à l'effet de leur interdire l'entrée de l'assemblée. Слѣдуетъ на поляхъ длинная приписка о передачѣ собраніемъ предсѣдателю широкихъ полномочій по поддержанію порядка въ засѣданіяхъ.

1) Т. е. конституціи III года.

2) Декретъ, предписывавшій переизбраніе членовъ конвента въ количествѣ двухъ третей общаго числа членовъ будущаго законодательнаго корпуса.

Послѣ этого инцидента собраніе приступило къ рѣшенію вопроса, давшаго поводъ къ нарушенію порядка. L'assemblée, après avoir entendu plusieurs de ses membres, considérant qu'elle est convoquée pour un motif qui doit décider du sort de la République française, que La liberté est le premier élément constitutive de sa formation, qu'il ne peut être arguée d'aucune loi qui tende à fixer ou gêner par des règles ou des formes de sa délibération, l'assemblée arrête qu'elle ne Suivra pour l'ordre de ses délibérations d'autres règles que son propre vœu exprimée par la majorité des membres composant l'assemblée.

En conséquence et d'après l'arrêté cydessus qui servira de réponse à ceux des citoyens qui invoqueroit une Loi, l'assemblée arrête qu'elle va s'occuper de la Loi du 5 fructidor.

Une députation de la Section de Pelletier¹⁾ annoncée est admise dans le sein de l'assemblée; après vérification des pouvoirs des Députés, l'un d'eux fait lecture d'un arrêté tendant à proclamer la permanence de la section de Le Pelletier et l'inviolabilité de chacun de ses membres, le Président répond au nom de l'assemblée à la Députation que déjà l'assemblée a senti ces deux mesures indispensables en prenant les mêmes arrêtés.

On procède à la Lecture de la Loi du 5 fructidor, de l'adresse aux français qui y est jointe, aussi que d'une autre adresse aux français, toutes deux de la Convention Nationale.

Une Députation de la section de la fidélité annoncée est admise, et après vérification des pouvoirs, l'un de députés fait lecture d'un arrêté de son assemblée primaire par laquelle cette assemblée rejette l'article de la loi du 5 fructidor concernant la réélection de deux tiers de la Convention pour composé le prochain corps législatif.

Le président répond que cet objet est actuellement à la discussion de l'assemblée qui fera connaître aux 47 sections la décision qu'elle prendra.

La Discussion est reprise.

Des membres déclarent d'abord combien ils sont convaincus qu'il existe dans la Convention N^o des hommes probes et du plus grand mérite, que ces hommes point faits pour les Cabales n'ont été comme la nation française, victime de l'oppression et de la tyrannie que parce que malheureusement la vertu s'isole trop et ne connoit pour guide que franchise et pour but que la Loyauté, mais ne pouvant se dissimuler aussi que si la grande majorité de la Convention a été opprimée et conséquemment forcée de recevoir la loi d'une

1) Въ 37 томѣ «Histoire parlementaire de la révolution française» par Buchez et Roux (стр. 20 и слѣд.) приведены заявленія секціи Лепеллетье и нѣкоторыхъ другихъ, имѣющихъ отношеніе къ предмету.

minorité coupable de tous les crimes qui ne tendoient pas à moins que faire de la France entière qu'un vaste Cimetière, il n'est aussi que trop vrai que cette majorité renferme dans son sein des hommes faibles soit par caractère, soit par un âge trop avancé, qu'en conséquence la justice veut comme la reconnaissance, la sûreté des personnes l'exige aussi bien que les Electeurs ayant la plus grande latitude dans le choix qu'ils doivent faire des Citoyens pour composer le prochain corps législatif et comme la Convention nationale offrira aux Electeurs des Deputés dignes encore de la confiance Nationale, c'est blesser la Nation jusques dans ce qui lui doit être le plus cher la justice et la reconnaissance que de craindre en lui dictant son choix, que ses Electeurs n'aillent pas chercher le Deputé probe, vertueux, aimant son pays pour lui continuer de pouvoirs dont il n'a point abusé. En conséquence et par ses considérations ils votent la rejection de l'article de la Loi du 5 fructidor relatif à la reelection des deux tiers de la Convention N^o pour former le prochain corps législatif.

D'autres membres representent, après avoir cependant rendu hommage aux principes qui auroient dû déterminer la convention n^o à une invitation seulement, au lieu de rendre une Loi, il seroit à craindre que si le Corps législatif étoit composé en grande majorité de citoyens autres que les Deputés actuels, le Corps législatif n'eut pas le même intérêt à maintenir une Constitution dont il ne seroit pas créateur, qu'il seroit possible que nous retombions dans les mêmes inconvénients auxquels l'assemblée Constituante a donné involontairement lieu en se déclarant inéligible, en conséquence ils votent pour l'admission de l'article de la Loi sur la réélection des deux tiers de la Convention pour composer le prochain Corps Législatif.

L'assemblée après une longue et paisible discussion Considérant 1^o le seul exercice du Droit de Souveraineté qui laisse au Peuple une Constitution representative, est la Liberté entière, absolue et illimitée du choix de ses mandataires et des fonctionnaires publics de toutes les classes.

2^o. que tout acte ou Loi qui restreint, limite ou modifie ce droit porte atteinte à la souveraineté du Peuple.

3^o. que la Convention Nationale investie du pouvoir de faire une constitution, avoit le droit et le devoir d'organiser tous les pouvoirs nécessaires au maintien et au Gouvernement de la Société, mais n'avoit pas la faculté de se déclarer en totalité ou en partie portion nécessaire de la nouvelle représentation nationale.

4^o. qu'en faisant une Loi violatrice de ces principes éternels de l'ordre social et de la liberté publique, la Convention pourroit mettre les Electeurs dans le cas de donner contre le cri de leur conscience, la conviction de la vérité et l'intérêt public, leur suffrage à des Representans qu'ils croiroient

indignes de ce nom de la confiance du Peuple et de titre auguste de mandataires de la France Libre et republicaine.

5°. que pour mettre les Electeurs dans ce cas il suffiroit que parmi les cinq cent Representans actuels appellés nécessairement au Corps Legislatif par le decret du 5 fructidor il s'en trouvat un seul accusé par l'opinion publique d'avoir coopéré aux atrocités, aux crimes aux Dilapidations, aux malfaitteurs qui ont couvert le sol de la Republique, annéanti partie de sa Richesse et conduit à L'echaffaut les plus courageux, les plus estimables Republicains.

6°. qu'en rendant justice au courage qu'a developpé la Convention aux journées mémorables de Thermidor et de prairial, il est impossible de confondre dans l'estime publique tous les membres qui la composent et de ne pas y remarquer encore au milieu d'eclatantes vertus, et de grands talents que le Malheur et L'oppression ont fait briller d'un nouvel éclat, plusieurs hommes que la voix publique designe comme complices criminels, temoins laches ou dissimulateurs coupables des forfaits et des atrocités du Decemvirat Robespierrien.

7°. que le voeu des françois (sic) exprimé par la majorité des assemblées primaires sera incontestablement pour le maintien de la republique, L'organisation d'un Gouvernement qui l'a protégé mais que cet objet peut-être également rempli sans la reelection de deux tiers des Membres de la convention.

8°. que si l'assemblée constituante a fait une faute c'est non pas de s'eloigner, de se Dissoudre trop vite, mais de declarés ses Membres ineligibles au corps Legislatif et aux places du pouvoir executif.

9°. que L'on ne court pas le Risque de voir les principes du Gouvernement intervertis, les correspondances politiques interrompues, par le renouvellement total de la Convention, parceque les electeurs en faisant leurs choix designeront surement pour le corps legislatif les membres actuels de la convention qui sont dignes de la confiance du peuple n'ont trouvé pour faire le bien que les obstacles suscités autour d'eux par Leurs collègues eux-mêmes et par les debris de cette Montagne execréé (sic) ou le crime siegeoit sur les cadavres amoncelés des françois republicains.

10°. qu'il seroit impossible de détruire les Elemens de Discorde que renfermeroient dans leurs sein deux assemblée, composées, pour une partie, de citoyens qui semblables aux Decemvir de rome aux Appius, se seroient maintenus dans leurs places et pour l'autre partie d'individus portés au corps Législatif par le voeu libre et souverain des Delegués du peuple.

11°. Qu'il est prouvé combien la Décision sur la reelection des Deux tiers est contraire à tous les principes par l'embarras même ou la convention s'est trouvée pour le mode de son execution et que ses décrets, de 5 et

13 fructidor¹⁾ attribuant en apparence le choix aux assemblées electorales en reserve cependant une partie pour elle même en s'arrogant le Droit de compléter les 500 que les corps electoraux n'auroient pas élus en entier, en rémissant ainsi par un assemblage Monstreu (sic) le pouvoir constituant, le pouvoir législatif, le pouvoir executif et le pouvoir électoral.

Arrête que les electeurs quelle nommera choisiront les Representans au corps legislatif suivant leurs conscience et leurs lumières, sans avoir égard à aucune loi contraire, Rejettant en consequence les loix des 5 et 13 fructidor quelle n'adopte pas quant au mode de formation du nouveau corps législatif.

Arrête en outre que le présent sera porté par une deputation aux 47 section et à L'armée de l'interieur, envoyé aux Départemens et aux armées, imprimée aux frais de la Section, jusqu'à concurrence de deux mille Exemplaires.

Въ концѣ протокола занесено о приѣмѣ депутаціи отъ секціи Fidéлитѣ, которая тоже высказалась противъ закона 5 Фрюктидора.

Въ тотъ же день, послѣ перерыва, происходило новое засѣданіе, въ которомъ участвовало болѣе 400 гражданъ. Въ началѣ его были выслушаны депутаціи секцій Arsenal, Mail и Butte des Moulins, которыя сообщили свои постановленія о личной неприкосновенности членовъ секціонныхъ собраній. Затѣмъ было начато чтеніе конституціоннаго акта, прерванное, однако, по просьбѣ одного члена pour l'entendre ayant quelque chose du plus grand intérêt à lui (т. е. собранію) communiquer . . . Ce citoyen dit qu'il arrive de la convention Nationale, que les assemblées des sections y sont représentés comme conduites par des intriguants qui voulant l'anarchie et le desordre s'emparent des hommes faibles pour les égarer par des beaux discours qui tendent à tout bouleverser en renversant le Gouvernement actuel, il demande en consequence qu'il soit fait à l'instant une adresse à la Convention Nationale pour lui exprimer ses sentimens de respect et de soumission comme étant la seule représentation de la souveraineté du peuple, que toujours la section des arcis se fera un devoir d'entourer de toute la force la representation Nationale et qu'il est bon que la Convention connoisse ses sentimens pour ne pas croire aux calomnies qu'on ne cessera de lui repeter pour presenter les Citoyens de Paris sous un aspect defavorable.

Cette proposition mise à la discussion, un membre s'oppose à l'adresse fondé sur ce que les assemblées primaires faisant partie du Souverain n'avoient aucune démarche à faire auprès de leurs mandataires, un autre membre

1) Декретъ, предписывавшій начать выборы въ новый законодательный корпусъ съ переизбранія обязательныхъ двухъ третей.

demande l'ordre du jour. Un membre prend la parole et represente à l'assemblée que dans les circonstances ou nous sommes il est a craindre que des malveillants, des agitateurs veulent opérer un mouvement pour desorganiser le Gouvernement, nous faire tomber dans une anarchie telle que la sureté de nos personnes et des nos propriétés seroit dans le plus grand danger, qu'il faut au contraire entretenir le courage de ceux Representant du Peuple qui se sont montrés dignes de leur mission, et que voyant la masse des bons citoyens de Paris derriere eux ils soutiendront avec courage et energie le caractere auguste de Representans du Peuple.

Un autre membre represente qu'il n'y peut d'opposant à cette adresse que ceux qui voudroient une Guerre Civile.

L'assemblée éclairée par cette discussion se prononce arrête a l'unanimité cette adresse, qu'elle sera redigée à l'instant.

Едва было возобновлено чтение конституціоннаго акта, какъ въ собраніе опять явились делегаціи отъ другихъ секцій. Изъ нихъ одна (секція le Pelletier) предложила послать войскамъ республики une adresse au nom des quarante huit sections de Paris, для чего потребовалось бы собраніе выборныхъ коммиссаровъ отъ всѣхъ секцій, по одному отъ каждой. Un membre . . . s'oppose à la nomination de ce commissaire, il s'appuye sur les craintes qu'il auroit que cette assemblée Centrale ne vint à vouloir se constituer en assemblée representative de la Commune de Paris et le souvenir douloureux de la dernière Commune Conspiratrice lui fait l'ordre du jour que l'assemblée adopte à l'unanimité. Послѣ приема депутацій былъ прочитанъ проектъ адреса, изготовленный между тѣмъ членами, которымъ это было поручено. Въ немъ секція проситъ конвентъ не вѣрить клеветамъ злонамѣренныхъ лицъ и увѣряетъ въ своемъ уваженіи и преданности. En vain le terrorisme ou le royalisme¹⁾ voudroit separer le Peuple et ses Representants. Ils seront unis malgré les efforts de leurs communs Ennemis. D'accord avec vous de coeur lors même que nous differons d'opinion; D'accord avec nos freres des armées d'interieur et des frontieres, nous protegerons la paix publique contre l'anarchiste desorganisateur ou le Contrerévolutionnaire audacieux, et aux cris repetés de Vive la République et la Liberté nous éteindrons les torches de la discorde que l'ambition désespérée et le crime poursuivi par le remord voudroit allumer parmi nous. Адресъ былъ припять и немедленно отправленъ.

Въ концѣ засѣданія были приняты депутація отъ секція Французскаго театра съ заявленіемъ о состоявшемся въ немъ постановленіи противъ закона 5 Фрюктидора и депутація отъ секція Pont Neuf, прочитавшей un discours

1) Отмѣчаемъ это антироялистическое заявленіе. Ср. то же на стр. 35 и 37.

prononcé dans son assemblée primaire tendant à exprimer ses sentimens d'indulgence pour les citoyens égarés qui reconnoissent leurs erreurs, Guerre ouverte aux terroristes aux anarchistes, aux royalistes¹⁾, aux malveillants, union, concorde et amitiés entre tous les bons français. Послѣ приѣма этихъ депутацій былъ дочитанъ и конституціонный актъ.

22 фрюктидора въ утреннемъ собраніи участвовало болѣе 200 гражданъ. Въ началѣ засѣданія было выслушано нѣсколько депутацій отъ другихъ секцій въ пользу личной неприкосновенности или противъ закона 5 фрюктидора.

Il se manifeste du trouble dans une partie de l'assemblée et un cri général est de chasser Maire ancien juge du tribunal revolutionnaire et acquité par la question intentionnel (sic) qui s'est rendu dans l'assemblée.

Un membre demande que Maire soit renvoyé de l'assemblée et il s'appuye sur ce qu'il est impossible de pouvoir croire qu'un citoyen n'ait point à gémir de se trouver place à côté d'un individu couvert de crimes, et dont les vetemens sont encore teint du sang des innocens qu'il a envoyé à la mort et qu'il est également impossible de considerer comme Citoyen un homme plus feroce encore que le tigre qui ne devore pas ses semblables. . . . За рѣчью одного члена въ такомъ родѣ послѣдовала рѣчь другого члена, который, заявивъ, что онъ самъ былъ подвергнутъ со стороны Мэра преслѣдованію, — высказался противъ его удаленія, хотя и предложилъ вмѣстѣ съ тѣмъ, чтобы рядомъ съ Мэромъ никто не садился. Собрание соглашается съ этимъ предложеніемъ и arrête pour manifester sa juste orreur pour les crimes dont Maire s'est rendu coupable, son président fera à haute voix une invitation solennelle aux citoyens de laisser autour du Bourreau de leur freres une Espace assé etendu pour qu'ils ne soient pas marqué du sang innocent qu'il a versé et dont il degoute encore.

Въ концѣ засѣданія опять появленіе цѣлаго ряда депутацій отъ другихъ секцій со своими аггѣтѣс касательно личной неприкосновенности или закона 5 фрюктидора. Эти депутаціи мѣшали чтенію конституціоннаго акта, что повторилось и въ вечернемъ засѣданіи того же 22 преріаля, какъ то было прямо отмѣчено въ протоколѣ этого послѣдняго: la lecture de l'acte Constitutionnelle (sic) a été reprise et interrompue par des Deputations des sections (слѣдуетъ перечисленіе), qui font par des arrêtés de leurs assemblées primaires consacrant la sauve-garde qu'elles accordent et promettent à tous les citoyens déliberants dans leurs assemblées primaire, et qui manifestent encore le voeu qu'elles ont exprimé assés unanimement, chacune dans leur assemblée respective, de rejeter la Loi du cinq fructidor présent mois. . .

1) Ср. прим. на стр. 34.

Un membre ayant obtenu la parole a dit que l'assemblée devoit se féliciter de voir que la conduite qu'elle avoit tenue lors de la proposition qui lui a été faite par l'assemblée primaire de Le Pelletier, étoit consacré par un décret de la Convention Nationale et que contre le voeu de la malveillance qui voudroient persuader que les assemblées primaires conduites par des intrigants, étoient autant de foyers ou des meneurs vouloient organiser l'anarchie par la cessation du Gouvernement actuel et des autorités qui en dépendent, l'assemblée primaire de la section de Le Pelletier plus éclairée sur les dangers de sa proposition n'auroit que des sentimens de reconnaissance à exprimer à ses frères des autres assemblées primaires de cette Cité d'avoir apperçu les inconveniens dans l'établissement d'un Comité Central; mais en même tems il a représenté que ce rapport fait au nom des comités de salut public et de sûreté générale, et le décret de la Convention Nationale auquel il a donné lieu presentoit une disposition qui ne tendoit pas à moins qu'à isoler les Communes; il a observé, que lorsqu'un Peuple étoit convoqué pour émettre sa volonté souveraine sur des objets qui lui étoient soumis, il ne croyoit pas qu'il étoit possible de joindre encore à la difficulté de réunir en masse un peuple épars sur un sol immense, l'interdiction des communications de ce Peuple assemblée par fraction et suivant les Localités. Ces reflexions généralement senties.

L'assemblée considérant que l'impossibilité phisique de réunir le Peuple françois dans une seule assemblée est la seule raison qui ait déterminé la convocation en plusieurs fractions d'assemblées primaires.

que la Communication à la quelle s'oppose la nature doit être retablie autant que possible par l'ordre social,

que la communauté de pensées, de lumieres doit être facilitée autant qu'il est possible,

que le moyen le plus sur de l'établir paroît être l'envoi des arrêtés d'une assemblée primaire à l'autre, pourvu que les porteurs de ces arrêtés ne puissent se réunir à d'autres pour delibérer ou exercer un pouvoir qui n'appartient qu'aux assemblées primaires, et qu'elles ne peuvent déléguer;

que la Convention Nationale ayant reconnu aux armées le droit de voter, Elles deviennent autant d'assemblées primaires librement délibérantes auxquelles il importe de faire connoître les voeux des autres.

que l'assemblée primaire de la section des arcis est d'autant plus empressée d'assurer avec tous les françois et avec les armées les moyens de communication, que pressée par le desir d'exprimer à ses frères d'armes sa reconnaissance, son respect et son attachement elle a voté pour eux une adresse qui manifeste ses sentimens et dont elle a ordonné l'envoi à ses camarades de toutes les armées et par ses commissaires a celle de l'intérieur.

que cependant desirant temoigner son respect pour la representation nationale, Elle ne vent pas ramener à exécution ses arrêtés sans en faire part préalablement aux comités de gouvernement pour qu'ils disent si la Loi rendue hier au soir leur paroît applicable aux arrêtés de la Section des arcis.

Arrête que son Président communiquera aux comités de gouvernement les arrêtés pris hier par l'assemblée primaire de la section des arcis dont l'envoi a été ordonné par elle aux armées, aux Départements et aux assemblées primaires de cette Commune, et leur annoncera que desirant réunir le respect à la Représentation Nati^o a l'exercice libre de ses droits, voulant fermement éviter de donner prise aux Calomnies, aux accusations d'anarchie, de royalisme¹⁾ et autres inculpations que le crime fait retentir autour de la vertu, Elle invite les comités de gouvernement de faire savoir à l'assemblée primaire de la section des arcis si la Loi rendue hier doit suspendre ou mettre obstacle à l'exécution des arrêtés qu'elle a pris et qu'elle adresse aux comités de gouvernement.

Затѣмъ въ протоколѣ отмѣченъ приемъ первичнымъ собраніемъ секціи ряда депутацій отъ другихъ секціи, сдѣлавшихъ также свои заключенія о гарантіи личной неприкосновенности и о неприемлемости закона 5 Фрюктидора. Далѣе былъ поставленъ вопросъ о новой конституціи.

Un membre ayant obtenu la parole a dit que la Constitution ayant été déjà lue deux fois, il étoit tems que l'assemblée s'occupa du mode de son acceptation. Ira t-on au scrutin secrèt ou chaque membre appellé exprimerat-il hautement son voeu. [Ce dernier mode quoique le seul qui convient à des hommes libres a eu des contradicteurs²⁾] on a représenté qu'il seroit a craindre que les Citoyens de la section qui depuis l'ouverture des assemblées primaires s'étoient fait un devoir de s'y rendre en masse éprouvassent une certaine gêne à exprimer hautement leur voeu; on a aussi observé qu'assés habituellement dans les scrutins à voix haute, ce sont toujours les premiers appellés qui font le voeu général d'une grande assemblée, attendu que nombre de citoyens timides craindroient de se particulariser en exprimant un voeu différent de celui qui paroît avoir quelque majorité et qui ne la doit souvent qu'au scrutin à haute voix; il a en consequence voté pour le scrutin secrèt avec cet amendement de laisser la faculté à ceux des citoyens qui voudroient exprimer hautement leur voeu.

Собрание единогласно приняло тайное голосованіе во имя осуществленія гражданами полной свободы мнѣнія.

Un membre a demandé que l'assemblée prit des mesures pour déter-

1) Ср. прим. на стр. 34.

2) Слова, поставленные въ скобкахъ, зачеркнуты.

miner les insoucians à se rendre dans son sein à l'effet d'exprimer leur voeu sur l'acte Constitutionnel; il a observé que quoique l'assemblée soit très nombreuse, elle se trouvoit être tout au plus demoiitié de ce qu'elle devoit être, si tous les citoyens qui y ont droit s'y trouvoient. Il a fait remarquer que l'acceptation d'une Constitution étoit un acte d'autant plus saint que cette Constitution acceptée par le Peuple devoit un pacte social auquel tout françois devoit se soumettre.

Un membre appuyant ces reflexions a demandé que le Comité Civil deposa sur le Bureau la liste des Citoyens composant la population de la section des arcis, qu'à datter du jour indiquée par l'assemblée pour l'ouverture du scrutin jusqu'au jour également fixé par l'assemblée pour la fermeture de ce scrutin il se fait un appel des citoyens qui se font inscrire avant d'entrer dans le sein de l'assemblée, que ces listes comparées à celle qui forme la population de la section, on voye les citoyens qui n'ont pas rempli leur devoir, et qu'au bout de leur nom on inscrive en gros caractères ce môт *absent* et qu'après la cloture du scrutin la liste nominative des citoyens composant la section des arcis, soit imprimée, affichée afin que d'un côté on puisse connoître les citoyens qui se sont rendus dans le sein de l'assemblée pour émettre leur voeu sur l'acte Constitutionnel et de l'autre ces insoucians designé par ce môт *absent* qui ne se sont pas presenté.

Эго предложеніе вызвало обмѣнъ мнѣній и рядъ новыхъ предложеній, но собраніе отвергло какія бы то ни было принудительныя мѣры по отношенію къ тѣмъ гражданамъ, которые по тѣмъ или инымъ причинамъ не явятся: принято было прямо предложеніе que ces listes soient brulées en présence de l'assemblée pour éteindre tout sentiment de discorde que pourroit craindre le veillard, le valétudinaire, que sa santé n'auroit permis de se rendre au milieu de ses frères.

Въ утреннемъ собраніи 23 фрюктидора присутствовало около трехсотъ членовъ и происходило третье чтеніе конституціоннаго акта. Оно было тоже прервано появленіемъ депутаціи отъ секціи Unité, прочитавшей свой arrêté relativement a la loi du 21 fructidor concernant les communications de commune à commune. Само собраніе тоже постановило que les comités de Gouvernement seroient denouveau (приписано сверху) consultés pour savoir si ce Decret pourroit s'appliquer des sections de paris au champs de paris. Были приняты еще депутаціи отъ нѣкоторыхъ секціи съ заявленіями по поводу декретовъ 5 и 10 фрюктидора, равно какъ декрета qui defend toute communication de pensée de commune a commune.

Въ вечернемъ засѣданіи того же дня при «достаточномъ» числѣ гражданъ опять заслушано было заявленіе одной депутаціи (отъ секціи des Droits de l'homme) о томъ же, что волновало и другія секціи, т. е. между

прочимъ, à l'égard des decrets de 5 et 13 fructidor qu'elle (секція) regarde comme attentoire à la Liberté et qu'elle rejette. За этимъ являлась депутація отъ секціи Thermes de Julien, которая a rendu compte à l'assemblée de la maniere fraternelle avec laquelle des membres deputés par cette section avoient été reçus du — (не разобрано) d'enfer par nos freres d'armes qui y sejournerent lors qu'ils y sont arrivés pour leur faire part des veritables intentions des Republicains de paris, qu'il ny avoit pas de soins ni d'égards qu'on ne leur ait prodigués; que le général — (имя написано неразборчиво) a seulement fait observer que s'ils etoient venus en habit d'uniforme ils auroient éprouvé des difficultés. Это сообщеніе было принято въ собраніи горячими рукоплесканіями. Затѣмъ послѣдовательно было выслушано еще нѣсколько секціонныхъ депутацій по поводу декретовъ 5 и 13 фрюктидора et la garantie des citoyens de Paris, и при этомъ секція du Pont Neuf прибавила que les deputés au camp sous paris ont été reçus par Le general qui leur a promis De Remettre leurs adresses au Representant du peuple près cette armée.

Les differens commissaires envoyés dans les 47 autres sections de cette commune rendent compte de la manière dont ils y sont reçus tous n'ont qu'à se feliciter de L'accueil distingué et fraternel que chacune des ces section s'est empressée de leur prodiguer.

on arrête ensuite après une Mure Deliberation que demain 24 du courant depuis 7 heures du matin jusqu'à 10 heures du soir tous les citoyens de la section des arcs seront admis à Deposer Leurs leurs scrutins secret sur l'acte Constitutionnel.

Въ протоколѣ 24 фрюктидора говорится о совершившейся въ этотъ день подачѣ голосовъ, не помѣшавшей, однако, принять депутаціи отъ ряда секцій, которыя toutes sont venus assurer a la section des Arcis quelles adheroient entierement a leurs arrêtés des jours derniers.

Въ протоколѣ 25 фрюктидора говорится о снятіи печатей, наложенныхъ наканунѣ на урну, въ которую были опущены бюллетени вотировавшихъ гражданъ. Ихъ подсчетъ, произведенный немедленно, далъ такіе результаты:

treize cent un vôtant ont accepté la Constitution en rejet-	
tant Les decrets de 5 et 15 fructidor cy	1301
trente votans ont accepté la Constitution et les Decrets	
des 5 et 13 fructidor-cy	30
vingt cinq votans on Rejetté La constitution cy	25
douze votans ont exprimé un veu dont le Resultat a été	
juge insignifiant cy	12
	<hr/>
Total	1368

Въ этотъ же день вечеромъ было засѣданіе. Il a été fait lecture du procès verbal de la séance de ce matin relativement au Depouillement du scrutin, l'assemblée a temoigné par ses applaudissements combien elle a été satisfaite de savoir que la Constitution avoit été acceptée à la presque unanimité, ainsi que la rejection des loix des cinq et treize fructidor. Въ это собраніе явилось также нѣсколько депутацій отъ другихъ секцій, чтобы сообщить que leurs assemblées primaires avoient accepté la constitution et rejettés les loix des cinq et treize fructidor. Съ своей стороны собраніе постановило разослать свой протоколъ о принятіи конституціи остальнымъ 47 секціямъ.

L'assemblée a aussi nommé des Commissaires pour porter au Camp sous Paris les différens arrêtés de l'assemblée, aussi que l'adresse aux armées.

.....

Un membre a fait la motion qu'avant de passer à la nominations des Electeurs on mit en discussion s'il leur sera donné des instructions. Cette motion a été ajournée.

Протоколъ вечерняго засѣданія 26 фрюктидора начинается заявленіемъ о не состоявшемся утреннемъ засѣданіи, въ которое прибыло лишь малое количество членовъ. Въ виду этого однимъ изъ присутствующихъ было указано на обременительность двухъ засѣданій въ одинъ и тотъ же день. Предложеніе его о томъ, чтобы впредь было только одно засѣданіе въ 4 ч. дня, было принято; объ этомъ было рѣшено оповѣстить другія секціи. И на сей разъ было выслушано нѣсколько секціонныхъ депутацій объ отверженіи ихъ собраніями законовъ 5 и 13 фрюктидора, а затѣмъ дали отчетъ о своей миссіи лица, отправлявшіяся въ другія секціи. Однимъ изъ посланцевъ a rendu compte d'un fait dont sa mission l'a rendu temoin. A l'assemblée primaire de la Section de l'Arcenal se sont présenté des vétérans qui ont dit que conformément aux ordres qu'ils en avoient reçus ils s'étoient réunis à leur frères les vétérans de Paris; que leur Commandant après leurs avoir lu l'acte Constitutionnel avoit reçu leur voeu sur cet acte seulement; et sans leur parler des loix des cinq et treize fructidor, que cependant leur commandant abusoit de la maniere insidieuse avec laquelle il leur avoit fait exprimer leur voeu, en avoit redigé le procès verbal de façon à faire croire qu'ils acceptoient aussi les decrets de cinq et treize fructidor lorsqu'ils n'en avoient point été (sic) question. Le commissaire a ajouté que l'assemblée primaire de la section de l'Arcenal a reçu par écrit cette declaration des vétérans en a ordonné l'impression et l'envoi aux quarante sept autres sections [дальше зачеркнуто: à l'effet de prouver la confiance qu'on pouvoit mettre dans les assemblées presidées par des chefs de la force armée]. Депутація отъ самой секціи Арсенала подтвердила это сообщеніе.

Далѣ на очередь былъ поставленъ вопросъ si l'assemblée donneroit des instructions à ses Electeurs. Un membre a observé que l'assemblée seroit toujours a temps de traiter cette question, il a demandé qu'elle s'occupa du mode d'élection de ses Electeurs. Собраніе нашло, что въ этомъ вопросѣ конституція, говорящая лишь о числѣ выборщиковъ, предоставляетъ первичнымъ собраніямъ наибольшую свободу.

Une Députation de la section de l'Ouest a été admise. Elle a dit que son assemblée primaire desirant faire parvenir au Camp sous Paris son adresse aux armées, un citoyen membre de cette section chargé de l'habillement et sous ce rapport ayant communication avec les militaires s'est offert de remettre à ceux qui viendroient chez lui cette adresse; il a ajouté que deux citoyens de la dite section de l'Ouest ayant temoigné le desir de remplir le voeu de l'assemblée se sont transporté au Camps où étant rendus (venus?), ils se sont adressés au Commandant qui après leur avoir demandé s'ils conoissoient la loi qui interdisoit toute communication avec les sections de Paris, les a cependant assuré qu'en faveur de leur jeunesse il alloit les conduire chez le Representant du Peuple, il leur avoit demandé s'ils avoient des pouvoirs, que sur la negative, il leur avoit repondu qu'ils etoient heureux de n'en point avoir parcequ'il auroit faire exécuter la loi à leur égard.

Послѣ этого перешли къ вопросу о выборахъ, причемъ оказалось, что въ секціи было 2729 гражданъ съ правомъ голоса¹⁾, а это давало право на избраніе 14 выборщиковъ. Вопросъ о способѣ выборовъ вызвалъ довольно продолжительныя пренія.

Въ засѣданіи 27 фронтидора участвовало при открытіи лишь сто гражданъ. Въ этотъ день происходили выборы.

A Dix heures du soir, aucun citoyen ne se presentant au Bureau pour faire son Bulletin, et le Président ayant demandé s'il se trouvoit des Citoyens qui n'eussent pas voté, aucun citoyen n'ayant pas repondu le Président a consulté l'assemblée, qui a arrêté que le scrutin étoit fermé. Всѣхъ вотпировавшихъ оказалось только 335 (что, заключаетъ, по отношенію къ цифрѣ 2729 гражданъ секціи составляетъ немного болѣе 12%), а потому 168 голосовъ были признаны большинствомъ, дающимъ право считаться избраннымъ. Такого количества голосовъ, однако, никто не получилъ, вслѣдствіе чего на слѣдующій день былъ назначенъ un second scrutin.

28 фронтидора засѣданіе было открыто при ста членахъ.

Въ этомъ собраніи тоже были выслушаны заявленія нѣсколькихъ секціонныхъ депутацій.

1) Слѣдовательно, въ вотпированіи конституціи участвовало лишь около половины: 2729 — 1368 = 1361.

La Deputation de l'Arcenal a communiqué une déclaration faite dans le sein de son assemblée primaire par plusieurs Gendarmes qui se sont plains que leurs chefs les avoient trompé en disant dans le procès verbal d'acceptation de la Constitution qu'ils avoient aussi accepté les decrets des 5 et 13 fructidor lorsque l'assemblée militaire dont ces gendarmes faisoient partie avoient refusé l'acceptation à ces deux decrets.

На этотъ разъ голосовъ было подано 397, и выборы опять не состоялись.

29 фрюктидора опять дается цифра ста собравшихся. Снова были депутации отъ другихъ секцій. Число подавшихъ бюллетени понизилось до 345, но на этотъ разъ былъ выбранъ Jacquotot. Медленность процедуры выборовъ заставила нѣкоторыхъ членовъ пересмотрѣть вопросъ о способахъ производства выборовъ, что вызвало длинные дебаты.

Дальнѣйшіе протоколы довольно однообразны. Выборы, произведенные въ собраніи **30 фрюктидора**, при 324 вотировавшихъ, не дали опять никому большинства. Поэтому на слѣдующій день (первый дополнительный III года) было назначено обсужденіе вопроса о порядкѣ производства выборовъ.

Продолженію выборовъ были посвящены засѣданія 6 дополнительныхъ дней и первые дни вандемьера, въ которыхъ попрежнему выслушивались заявленія, присылавшіяся другими секціями довольно разнообразнаго содержанія¹⁾.

Le deuxième jour complémentaire de l'an troisième:

Une Deputation de l'assemblée primaire de la section Montreuil est admise. Elle fait lecture de trois arrêtés, le premier pour chaque assemblée primaire envoie aux quarante sept autres les noms et prénoms de ses Electeurs afin que si quelques assemblées primaires s'étoient trompés dans leur choix, ces assemblées plus éclairées puissent retirer leur confiance à ceux de ses Electeurs qui ne la meritoient pas.

Le second arrêté pour bruler les Listes des citoyens qui étant sous le couteau ont signé la Constitution de 1793.

Et le troisième arrêté que conformément à l'art^o. 361 de l'acte constitutionnel qu'aucune assemblée de Citoyen ne peut se qualifier de société populaire, que tout depositaire de registres, Listes, cadres, medailles et généralement tout ce qui composent les archives de la société populaire de la section de Montreuil, les depose dans les vingt quatre heures pour être de suite brulés et ne plus laisser aucune trace de l'existence de cette société²⁾.

1) Между прочимъ, съ проспектами адресовъ (например, подъ заглавіемъ «Les Citoyens de Paris réunis en assemblées primaires à toutes les assemblées primaires de la République française, aux Departemens, aux armées et à la Convention nationale»); появлялись депутации и не изъ Парижа.

2) Здѣсь заключается объясненіе того, почему многія секціонныя бумаги не попали въ архивы.

(Въ этомъ собраніи были выбраны только второй выборщикъ, а въ собраніи въ третій дополнительный день некого и т. д.).

Отголоски первого изъ постановленій секціи Montreuil встрѣчаются во многихъ мѣстахъ протоколовъ секціи des Arcis.

Le premeir vendemiaire an quatrieme:

On passe ensuite à la lecture d'un arrêté de la section de Brutus qui invite les sections de Montreuil et des amis de la patrie a retirer leurs arrêtés relatifs aux scrutins épuratoire à faire subir dans toutes les sections aux electeurs nommés par chacune d'elles.

.....
 Une Deputation de la section de l'arsenal est admise et fait part de son voeu exprimé par un Passé a Lordre du jour sur l'arrêté de la section du Montreuil.

L'assemblée consultée sur cet arrêté de la section du Montreuil passe à l'ordre du jour motivé sur ce que l'assemblée primaire de la section des Arcis après avoir pris lecture des arrêtés de la section de Montreuil et des Gravilliers qui porte que le choix de leurs electeurs sera soumis à la Censure des assemblées primaires de paris.

Considérant 1° que les citoyens de chaque section connoissent bien mieux les electeurs qu'ils prennent dans leur sein, que les habitans d'une autre section à la quelle ils sont étrangers que par consequent eux seuls peuvent juger s'ils ont fait — (не разобрано) par l'exercice des vertus Domestiques et privés.

2°. que pour excercer la censure sur les electeurs nommés il faudroit que les citoyens proclamassent dans chaque section les reproches qu'ils auroient à leur faire et qu'il y auroit alors de l'injustice a accuser un homme absent qui ne pourroit ni se deffendre ni se justifier.

3° que la calomnie salariée par l'ambition et le crime pourroit user de ce moyen pour rependre ses poisons sur les citoyen dont ils craignent les lumieres et l'Energie.

4° qu'il seroit difficile que dans les quarante huit assemblées primaires déjà assez occupées de leurs propres elections et de Deliberations importante, il s'ouvrit une Discussion utile sur les elections faites dans 47 autres assemblées et que la Malveillance et l'intrigue profiteront de cette Mesure sans que la chose publique y gagnat rien.

Arrête qu'en rendant justice aux sentiments de Delicatesse de fraternité qui ont animé les section de Montreuil et des Gravilliers dans leurs arrêtés et touché comme elle doit l'etre de la confiance qu'elles ont montré à leurs freres des assemblées primaires de paris elle passe a l'ordre du jour motivé sur les considerations precedemment enoncées et que son arrêté sera porté aux 47 autres sections.

Изъ протокола 2 вандемьера приводимъ:

Le président fait lecture des loix rendus hier par la Convention Nationale concernant l'acceptation de la Constitution et des décrét des cinq et treize fructidor par la majorité des citoyens dans les assemblées primaires de la Republique; Loix que le comité civil a proclamées aujourd'hui dans l'arrondissement de la section.

Une Deputation de l'assemblée du Pont Neuf est admise et communique un arrêté par lequel ladite assemblée primaire s'oppose au rearmement par le comité de sureté générale d'un de ses terroristes.

.....

Une Deputation de la section de l'Unité est admise et communique un arrêté tendant à declarer comme revolutionnaire le décret dernièrement rendu par la Convention contre les Parens des Emigrés.

La même Deputation instruit l'assemblée que l'assemblée primaire de L'unité a pris cejour'hui un arrêté tendant à prouver les erreurs qui existent dans le résultat par le Comité des Décrets de la Convention relativement aux décrets des cinq et treize fructidor.

La Députation retirée. Un membre demande et obtient la parole et le journal des debats à la main il cherche à prouver que les décrets des cinq et treize n'ont été acceptés que par une minorité des Votans dans les assemblées primaires, puisque les assemblées primaires qui ont rejeté par assis et levé les décrets des cinq et treize fructidor, n'ont point été comptés dans la masse des votans d'après cequ'a dit même le Rapporteur de la Convention.

Un membre représente qu'il existe deux erreurs dans le resultat des deux votes présentés a la Convention.

Première erreur, en rapprochant le total des votes pour la Constitution et celui des votes qui l'ont rejetée ces deux totaux particuliers different de trois mille votes en moins que le total général présenté par le Rapporteur de la Convention.

Deuxieme Erreur qu'il existe aussi en rapprochant le total des acceptans les décrets des cinq et treize fructidor, et celui des votans qui l'ont réjettés sept milles votant en moins que le total général, et il fait remarquer que dans le journal des debats rien n'indique si ces sept mille votans ont accepté ou rejeté les décrets des cinq et treize fructidor.

L'heure de neuf heures étant sonnée — L'assemblée arrête à l'unanimité que demain à sept heures du soir il lui sera présenté un arrêté tendant à faire connoître a la Convention combien sont peu certains les calculs d'après lesquels ces (= ses) Comités ont établi une majorité qui accepte les décrets des cinq et treize fructidor, et combien aussi est a croire que les

assemblées primaires qui n'ont point encore émis leurs vœux sur ces deux décrets, feront connoître leurs volontés à l'égard de ces deux décrets.

Изъ протокола 3 вандемьера приводимъ слѣдующіе факты:

Депутация секціи Fontaine de Grenelle постановила просить объ отмене повсего декрета противъ родственниковъ эмигрантовъ, qui occupent des fonctions administratives, municipales ou judiciaires.

Предсѣдатель прочиталъ принятое наканунѣ въ собраніи секціи Lepelletier заявление que c'est contre son vœu formel que le Comité Civil de cette section a proclamé hier le décret de la Convention concernant la prétendue acceptation des décrets des 5 et treize fructidor, acceptation qui ne lui paroît pas prouvée, pourquoi Elle arrête aussi que sa déclaration sera proclamée dans l'étendue de sa section.

Отъ другихъ секцій поступаютъ аналогичныя заявленія. Изъ нихъ секція Французскаго Театра черезъ особую депутацию communique un arrêté par lequel elle invite les sections de nommer deux de ses membres pour se trouver demain au chef lieu de l'assemblée primaire de la section du Théâtre f^{ois} pour de là se rendre aux comités de la Convention à L'effet de ces persuader si le vœu de Paris a été compté dans la masse de votans pour et contre l'acceptation des cinq et treize fructidor.

Депутация отъ секціи Лепелеттье donne des détails sur le rassemblements qui ont lieu au Palais Egalité¹⁾ et sur les inquiétudes que donnent les nombreux patrouilles de ligne qui circulent dans Paris. О томъ же сообщаетъ депутация секціи Butte des Moulins: elle donne connoissance de ce qui se passe au Palais Egalité que la tranquillité se rétablit, que les troupes de ligne se comportent en freres et qu'il paroît que les troubles qui ont eu lieu, ont été excités par les Gendarmes de la Convention.

Въ засѣданіи 4 вандемьера продолжалась заявленія цѣлаго ряда другихъ секцій противъ l'acceptation évidemment mensongère des décrets des 5 et 13 fructidor. Далѣе болѣе важны слѣдующіе мѣста:

Le président donne ensuite lecture à l'assemblée de la proclamation de la Convention nationale et de la loi contenant des mesures pour la sureté de la Convention nationale en date du trois du present mois.

un membre demande la parole il fait connoître a l'assemblée quels sentimens le dirige dans la guerre qu'il a déclaré a toute espece de terreur que l'on cherche a faire renaitre sous pretexte de mesures de sureté il proclame que dut il etre replongé de nouveau dans les chachots (sic) quil a deja

1) Такъ назывался въ эту эпоху Palais-Royal. Въ докладѣ обоихъ правительственныхъ Комитетовъ Конвенту отъ 3 вандемьера онъ названъ главнымъ очагомъ интриги. Vichez et Roux, XXXVII, 25.

habité dix mois et dou il a vu les citoyens les plus vertueux les republicains les plus purs sortir amoncelés dans des charettes comme des betes destinées à la boucherie pour aller alimenter et a — (не разобрано) les vautours qui nous dominoient, il soutiendra de toute son energie les droits sacrés et imprescriptibles que lon veut nous ravir aujourd'hui, on parle, dit il, de mesures qui dirigent les assemblées primaires. oui certes il en existent ce sont la haine du crime et l'executions des criminels oui cesont ceux la qui seuls ont dirigés l'assemblée lorsquau nombre de pres de quatorze cent citoyens a rejette a l'unanimité ses decrets des 5 et 13 fructidor cesonteux encore qui ont ramené dans cette enceinte Les citoyens qui s'eneloignoient depuis le commencement des elections pour l'assemblée electorale, qui les y ont ramenés pour prendre connoissance de la proclamation De la convention sur l'acceptation de ces mêmes décrets et qui seuls ont fait prendre le deux de ce mois d'arreté dont il va faire lecture d'après celui pris dans la seance D'hier qui en avoit ordonné une nouvelle redaction

.....

Une deputation de la section de bonne nouvelle est admise elle fait part des mesures que cette section a cru devoir prendre pour s'assurer que les terroristes qui avoient été encarcerés par suite des journées de prairial et que de puis le comité de sureté generale avoient mis en liberté sans avoir été jugés ne puissent troubler la tranquillité publique, que ces mesures ont été de remettre en prison ces mêmes individus afin qu'ils subissent la peine due a leurs forfaits. L'orateur a ensuite fait L'arreté avoit eu son execution et que plusieurs etoient deja réintégrés dans les prisons.

.....

Un membre demande la parole il s'attache aprouver que la tranquillité sera troublée plutot par la subversion des principes et la violation de la liberté individuelle garantie par la constitution si une assemblée primaire dont tous les arrêtés ne sont que des voeux et ne deviennent Loix que lors qu'il ont l'assentiment general de toutes les assemblées de la republique composant par leur reunion le seul souverain que de lors quil sera permis a une assemblée d'incarcerer de sa propre volonté des citoyens il est a presumer que lintrigue pourroit circonvenir et aveugler une assemblée au moment ou elle seroit peu nombreuse et lui faire decerner un mandat contre des citoyens dont les lumieres seroient redoutables au crime il demande que l'assemblée prenne un arreté ou rappelant ses vrais principes elle engage les citoyens de la section de bonne nouvelle a rapporter leur arreté et a se borner a traduire devant les juges de paix ou autres officiers de police Les Individus prevenus de crime, lesquels officiers feront alors executer les loix.

Послѣ продолжительныхъ преній, вызванныхъ этимъ вопросомъ, со-

бране постановило пригласить общее собрание секции *Bonne Nouvelle* через особых комиссаров *à rapporter le dit arrêté, faire remettre en liberté les individus dont il est question et a se borner a les traduire soit devant le juge de paix de son arrondissement, soit devant tout autre autorité constituée. . . .*

Въ протоколѣ этого засѣданія записаны и отвѣты председателя на заявленія, дѣлавшіяся отъ имени другихъ секцій. Когда секція Монъ-Блана сдѣлала свое заявленіе *relatif aux mêmes objets qui ont amené les différentes députations qui se sont déjà présentées,*

Le président repond. quil nest pas étonnant devoir toutes les sections animées du meme esprit et sentendre si parfaitement dans les mesures quelles ont arrêtées separement, puisque l'amour — — (не разобрано) les dirige toutes dans leurs operations.

Наконецъ, въ этомъ же засѣданіи былъ принятъ длинный, занимающій 4 страницы *arrêté* секцій по поводу декретовъ конвента о принятіи націей конституціи и фрюктидорскихъ декретовъ. По поводу принятія конституціи собрание выразило радость, характеризуя конституцію, какъ такую, qui *garantie la liberté, l'égalité, la propriété, la sureté et qui assure la formation d'un Gouvernement qui fera cesser l'anarchie sous laquelle a gémi le Peuple français, et la tyrannie plus ou moins oppressive (suivant les Epoque) qui a résulté des la confusion des pouvoirs dans les mêmes mains.* Зато другой декретъ вызываетъ со стороны собранія цѣлый рядъ возраженій, какъ по существу, такъ и въ отношеніи ошибокъ при подсчетѣ голосовъ, обнаруженныхъ въ «*Journal des débats*». Въ виду послѣдняго обстоятельства собрание рѣшило просить конвентъ обнародовать точный отчетъ о выборахъ, а пока оно объявляло, qu'elle *regarde comme nulle et non avenue la proclamation qui a été faite par laquelle la Convention déclare avoir réuni la majorité des suffrage et qui est démenti par les calculs s'y dessus énoncés*¹⁾.

Этотъ свой *arrêté* секція постановила напечатать и послать председателю конвента, 47 секціямъ, департаментамъ и арміямъ.

Прибавимъ еще, что уже въ предыдущихъ протоколахъ записаны были жалобы на медленность выборовъ; въ этомъ засѣданіи, въ которомъ

1) Число вотивовавшихъ конституцію было объявлено 958.226, изъ коихъ 914.583 за и 41.892 противъ, но сумма послѣднихъ цифръ равна только 956.745, т. е. на 1481 меньше первой цифры. О декретахъ было подано 270.338 голосовъ, а изъ нихъ 167.758 за и 95.873 противъ, и опять полученная сумма (263.131) на 3.207 меньше первой цифры. Наконецъ, изъ 958.226 вотивовавшихъ высказалось о декретахъ только 270.338, т. е. 687.888 человекъ о декретахъ не высказалось: *le silence dans ce cas est refus et non une adhésion parce que l'acceptation des décrets . . . étant une rénonciation aux droits sacrés, elle ne peut être tacite est ne sauroit être proclamée que lors qu'elle est expresse et solennelle.*

было подано 364 бюллетеня, жалоба была повторена въ виду того, что въ собраніи 4 преріали успѣли выбрать только шестого выборщика.

Въ засѣданіи 5 вандемьера опять цѣлый рядъ деютацій все по тому же вопросу о декретахъ 5 и 13 фрюктидора.

Въ засѣданіи 6 вандемьера было постановлено заслушать un projet de déclaration à faire à la Convention et proposée hier au soir aux quarante sept autres sections de Paris par l'assemblée primaire de la section de Lepelletier et délibérer sur le dit projet de déclaration, но малочисленность собравшихся заставила отложить дѣло до другого засѣданія въ тотъ же день. Въ это второе засѣданіе являлись за отвѣтомъ изъ секціи Lepelletier, но имъ было обѣщано отвѣтить на другой день, а между тѣмъ пренія по вопросу объ адресѣ не привели ни къ какому заключенію. Выборы въ этомъ засѣданіи тоже не дали никакого результата.

Въ засѣданіи 7 вандемьера, между прочимъ, являлась деютація отъ St. Germain съ différents arrêtés, relatifs à l'acceptation de la Constitution, rejection des décrets des 5 et 13 fructidor, permanence des assemblées primaire de la commune de St. Germain, et leurs adhésion à tous les arrêtés par les assemblées primaires de Paris. Подобныя заключенія отъ первичныхъ собраній внѣ Парижа (напримѣръ, отъ canton de Chatillon въ томъ же засѣданіи).

Деютація отъ секціи Droits de l'homme communique un arrêté tendant à demander a la Convention Nationale, à la Commission des onze si une Constitution acceptée peut obliger une partie des Contractans sans obliger les autres. . . . Plusieurs membres ont parlé pour et contre. . . . et après une heure de discussion, l'assemblée. . . . considérant qu'elle a les mêmes doutes que les frères de la section des Droits de l'homme, arrête aussi que son adhésion sera portée à l'instant à la section des Droits de l'homme.

Въ этомъ собраніи былъ выбранъ седьмой выборщикъ, т. е. всего выбрана была только одна половина нужнаго числа.

Въ засѣданіи 8 вандемьера un membre fait lecture de différentes reflexions sur les inconvénients qui pourroient resulter d'une assemblée composée de deux tiers d'une ancienne assemblée et d'un tiers de citoyens nouvellement élus. Содержание его, однако, не приведено.

Une Deputation de l'assemblée primaire de la section de Lafidélité communique un arrêté par laquelle elle regarde comme tyrannique et attentatoire à la Souverainete du Peuple le decret rendu par la Convention contre les assemblées primaires dans la personne de ses Président et secrétaire¹⁾.

1) Декретъ 5 вандемьера возлагалъ отвѣтственность на предсѣдателя и секретарей секціонныхъ собраній, которыя стали бы голосовать или подписывать какія-либо постановленія, не касающіяся выборовъ или внутреннихъ распоряжковъ самихъ собраній.

Для характеристики того, какъ проходили засѣданія секцій, интересны слѣдующія отмѣтки:

La discussion s'ouvre sur cet arrêté.

Une Deputation de Le Pelletier est admise (слѣдуетъ изложение ея заявленія).

Le Président repond à la députation (слѣдуетъ изложение его отвѣта).

La discussion se continue sur l'arrêté de la section de Lafidélité.

Elle est interrompue par une Deputation de la section du Théâtre françois. Содержаніе заявленій послѣдней: 1) рѣчь къ молодежи, приглашающая ее держать себя спокойно, 2) un arrêté tendant à déclarer attentatoire à la souveraineté du Peuple le décret qui prononce des peines contre les président et secrétaire des assemblées primaires и 3) le resultat des verifications que l'assemblée primaire du Théâtre françois a fait faire auprès des comités de la Convention chargés du recensement des votes de la republique desquelles verification il resulte que quinze sections de Paris ont été comptés dans le nombre d'acceptans et refusans, et que les trente trois autres n'ont pas été comptées, parce que les procès verbaux ne constatoient pas le nombre des votans.

Потомъ еще была депутація отъ секціи Butte des Moulins съ проектомъ протеста противъ декрета о родственникахъ эмигрантовъ.

La Discussion sur le decret du cinq du présent mois de vendemiaire est reprise. L'assemblée après avoir entendu plusieurs membres arrête qu'elle continuera demain la discussion. Sur la proposition d'un membre, l'assemblée nomme le C^{en} Surget pour proclamer demain dans l'arrondissement le sujet en discussion et qui sera demain à l'ordre du jour, a l'effet d'inviter tous les Citoyens de se rendre à l'assemblée, arrête aussi que le C^{en} Surget sera accompagné d'un Detachement de la force armée de la section et de quatre tambours.

Une deputation de la section de Bondi est admise et communique un arrêté tendant à prendre des mesures contre la tyrannie, et relativement aussi au décret qui fixe au dix de ce mois la cloture des assemblées primaires.

Въ засѣданіи 9 вандемьера продолжали дѣлать свои заявленія другія секціи. Нѣкоторые изъ нихъ сообщили свои постановленія о продолженіи перманентности до окончательной инсталляціи будущаго законодательнаго корпуса, не взирая на декретъ перваго вандемьера. Также часты протесты противъ декрета объ отвѣтственности предсѣдателей и секретарей первичныхъ собраній.

Въ этомъ же собраніи былъ окончательно принятъ декларативный arrêté, о которомъ рѣчь шла раньше. Въ доказательство необходимости

покончить съ этимъ дѣломъ одинъ членъ распространяется о la nécessité d'adopter ce projet d'arrêt, s'appuyant sur l'obligation de se prononcer afin d'oter l'espoir de voir jamais renaître la tyrannie.

Текстъ arrêté занимаетъ четыре страницы. Это — цѣлый обвинительный актъ противъ Конвента, изъ котораго приведемъ только нѣкоторыя мѣста.

L'assemblée primaire de la section des Arcis. . . . considérant que quand on a abusé du pouvoir on tremble de le perdre, qu'alors on se permet jusqu'au crime pour le conserver, que malgré le calme dans lequel les citoyens de Paris ont délibéré, le gouvernement les a accusés d'être des factieux, des anarchistes, des rebelles de la république; que le gouvernement est parti mensongère accusation pour jeter la terreur dans l'assemblée, que c'est à cette terreur que sont dues les proclamations qui annoncent faussement que la Convention est en danger et les décrets qui caractérisent l'oppression du peuple, l'émission des plus odieuses propositions dans le sein de la convention, celle entr'autres de créer un tribunal de sang et de faire exécuter par son moyen au jardin égalité des fusillades, telle que celles de Collot et de Carrier, и т. д.

Вмѣстѣ съ тѣмъ секція подчеркивала, что и она сама, и весь Парижъ оставались, не смотря на все это, совершенно спокойными et ont résolu à de n'opposer à la tyrannie qu'une résistance passive inébranlable, à moins d'une agression active de la part du gouvernement; . . . si Paris a des reproches à se faire, c'est d'avoir souffert, après l'incarcération de ses plus courageux habitans, par un respect mal entendu pour la représentation nationale, tous les crimes commis par le gouvernement depuis 1792, d'avoir laissé égorger la vertu, décimé sa population couvrir son enceint d'échaffauds tandis que d'un autre côté paris a souffert tous les maux supporté deux mois de Disette de privation et de misère sans accuser son gouvernement et sans balancer à le défendre contre les attaques des terroristes en germinal et prairial d^{ers}. Секція заявляетъ, что и впредь она намѣрена оставаться спокойною, твердо, однако, отстаивая свои права и сохраняя за собою право de denoncer au prochain corps législatif les auteurs et fauteurs de cette oppression.

Въ засѣданіи 10 вандемьера продолжалось то же, т. е. протесты противъ нарушенія Конвентомъ законовъ, заявленія секцій о необходимости восстановленія законнаго порядка (demander l'abrogation de toutes les lois contraires à la constitution acceptée par les français), о защитѣ акта гарантіи и т. п. Все записано необычайно кратко, такъ что не всегда можно понять, о чемъ идетъ дѣло. Ни въ одномъ изъ прежнихъ протоколовъ не отмѣчено столь большого количества говорившихъ, какъ въ этомъ. Между

прочимъ, требовали скорѣйшаго собранія выборщиковъ Паржа, на которое возлагались какія-то надежды¹⁾, хотя, какъ возразилъ одинъ членъ, это собраніе по конституціи не могло заниматься чѣмъ-либо инымъ, кромѣ выборовъ депутатовъ. Между тѣмъ въ самомъ этомъ собраніи былъ выбранъ только девятый выборщикъ (150 голосами изъ 297, при абсолютномъ большинствѣ, значить, въ 149 голосовъ). Болѣе ясно по вопросу о возможной роли выборщиковъ говорится въ протоколѣ слѣдующаго дня.

Въ засѣданіи 11 вандемьера при чтеніи протокола предыдущаго засѣданія, одинъ членъ замѣтилъ, que le secrétaire avoit oublié une mesure prise par l'assemblée tendante à inviter le Chef de Brigade et les deux commandants de Bataillons à se trouver aujourd'hui à l'assemblée. Рѣшено занести это въ протоколь.

Le président fait donner une nouvelle Lecture... de l'arrêté de l'assemblée primaire de la section de le Pelletier.

Une deputation de la section de Lafidélité est admise et demande a connoitre l'arrêté pris par l'assemblée sur celui de l'assemblée primaire de la section de le Pelletier.

.....

Une discussion s'ouvre sur les deux arrêtés des sections de le Pelletier et du théâtre françois. Un membre represente²⁾ qu'il ne croit pas qu'il appartienne aux assemblées primaires de Paris le droit de convoquer ses Electeurs pour former une assemblée délibérantes et qui ne pourroit que rivaliser avec la Convention qui formera toujours la représentation nationale jusqu'à l'installation du prochain Corps législatif; que l'assemblée Electorale ne peut avoir de pouvoir plus étendu que les autres assemblées Electorales des Departements, qu'autrement il y auroit autant d'assemblées que de Departemens qui seroient chargées du Salut de la chose publique³⁾; Il propose en conséquence, un projet d'adresse à la Convention non pas au nom de l'assemblée primaire de la section des arcs, mais au nom de la masse des Citoyens de cette section à l'effet de prévenir la Convention des Evenemens qui existent à Dreux, Verneuil et Nonancourt⁴⁾, et d'avertir la Convention qu'elle est responsable du sang qui a deja coulé dans ces trois malheureuses communes

1) Секція Лепелетье предложила скорѣйшій созывъ парижскихъ выборщиковъ afin de pouvoir commencer leurs opérations afin d'organiser le plus promptement le corps législatif et mettre en activité la constitution.

2) Дальнѣйшее въ подлинникѣ подчеркнуто.

3) Здѣсь кончаются подчеркнутыя строки.

4) О нихъ было сообщено собранію еще 10 вандемьера, но протоколь не сообщаетъ подробностей. Изъ другихъ источниковъ мы знаемъ, что въ этихъ трехъ мѣстахъ, находящихся въ департаментахъ Eure и Eure-et-Loir, въ это время были большія волненія, усмирены военной силой. Потомъ, 13 вандемьера, изъ Dreux посылались комиссары къ парижскимъ секціямъ.

et de celui qui pourra couler encore dans les autres Parties de la Republique¹⁾. Et il demande que l'assemblée prenne aussi un arrêté tendant à éclairer les assemblées primaires des sections le Pelletier et du Theatre françois et celles qui ont adhérens aux dits arrêtés.

Une Deputation de l'assemblée primaire du Théâtre françois est admise et depose sur le Bureau une Liste de vingt trois sections qui ont adhéré aux arrêtés des sections de le Pelletier et du Théâtre françois.

Le Président repond que l'assemblée s'occupe des arrêtés et fera passer son voeu.

Un membre represente qu'il faut absolument le resumer; Enconséquence²⁾ il propose en principe de refuser son adhésion à l'arrêté de l'assemblée p^{re} de la section de le Peletier et d'arrêter qu'il sera fait une adresse à la Convention Nationale (съ указаннымъ содержаниемъ), ainsi³⁾ qu'un projet d'arrêter pour éclairer les assemblées primaires sur l'illégalité de la convocation des Electeurs.

Cette proposition appuyée a été mise aux voix et adoptée. Для составленія обоихъ документовъ была выбрана коммиссія. Послѣ перерыва ихъ проекты были прочитаны и подверглись обсужденію, но рѣшеніе отложено было до слѣдующаго дня.

Plusieurs Députations pendant le cours de cette Délibération se sont succedées On annonce une Deputation de la section du Theatre françois (sic) elle est admise dans le sein de l'assemblée elle y justifie de ses pouvoirs et fait part du But de sa mission = elle consiste a annoncer a L'assemblée des arcs que les différents electeurs de plusieurs sections qui se sont rendus dans la salle du Theatre françois y ont été reçus avec acclamation et que cette assemblée les a pris sous sa sauve garde.

Въ этомъ собраніи былъ выбранъ десятый выборщикъ (161 голосомъ изъ 276).

Въ засѣданіи 12 вандемьера прочитана собраніемъ une Loi en datte du 11 de ce mois relative aux armées primaires et à l'ouverture de l'assemblée Electorale du Departement de la Seine.

Un membre . . . observe que le gouvernement en armant les Terroristes qu'il a fait sortir des prisons où ils étoient si justement detenus a commis un attentat contre la sureté individuel, et il demande pour premiere mesure que l'assemblée par l'organe de son president demande au chef de Brigade present à l'assemblée, s'il exécutera les ordres de l'assemblée.

1) Дальнѣйшее опять подчеркнуто включительно до словъ «aux dits arrêtés».

2) Снова подчеркнуто до словъ «une adresse à la convention».

3) Подчеркнуто до словъ «convocation des Electeurs».

Le chef de Brigade se lève et dit que jamais l'assemblée n'aura à se plaindre de lui¹⁾. Le même membre continue ajoutant qu'il sait que plusieurs assemblées primaires s'occupent du salut public, que l'assemblée recevra des deputations qui l'éclaireront dans délibération à prendre dans une pareille circonstance.

Un membre observe qu'il a vu armé le n^e Jolly arrêté pour avoir fait sonner le tocsin en prairial dernier.²⁾

Un membre parlant dans le même esprit, demande que l'on donne des cartouches aux citoyens afin de les mettre en état de resister à l'aggression; il demande aussi que le comité civil qui a la Liste des desarmés la fasse connoître afin que l'on puisse surveiller la conduite des individus qui y sont portés. L'agent national présente à l'assemblée l'assurance que le Comité Civil (qui) est en permanence est entierement aux ordres l'assemblée; il demande aussy que L'assemblée soit permanente.³⁾

Un autre membre observe que la Convention se fait deffendre aujourd'hui pas ces terroristes contre lesquels elle a fait en prairial dernier un appel aux bons citoyens de Paris, qu'aujourd'hui beaucoup de Deputés injurient la Jeunesse qu'ils carressoient au paravant.

Un membre observe qu'il est dans l'intention de remettre la terreur à l'ordre du jour, et il demande que le chef de Brigade invite les Cap^{es}⁴⁾ à rester chez eux à l'effet d'être en état de recevoir les ordres et de les transmettre aux sergents Majors pour sur le champ commander le nombre de citoyens nécessaires.

Une Deputation de la section des Lombards est admise et demande à connoître les mesures que prend l'assemblée dans cette Circonstance. Le Président discute cet objet et invite la deputation à assister à la délibération.

L'assemblée après avoir entendu plusieurs de ses membres arrête que le chef de la Brigade invitera les Capitaines de rester en permanence chés eux à l'effet de recevoir ses ordres, de les faire passer aux adjudans, et par ceux ci aux Caporaux pour que ces derniers au premier cri dallarme mettent leurs escouades sous les armes. Et sur la proposition d'un membre, l'assemblée arrête, que tout le temps que durera le danger de la chose publique une reserve de cent hommes en armes se rendra dans le sein de l'assemblée pour être à ses ordres.

1) Фраза подчеркнута.

2) Приписано на поляхъ.

3) Qui, поставленное въ скобкахъ, было зачеркнуто, равно какъ двѣ строки, замѣненныя словами: «est entièrement — soit permanente» на отдѣльномъ листкѣ, прищипленномъ булавкой.

4) Capitaines.

Un membre apprend à l'assemblée qu'il vient d'être instruit que des representants du Peuple à la tête des terroristes se portent à la section Lepelletier, et il demande qu'à l'instant l'assemblée nomme quatre commissaires pour s'assurer du fait.

Это было принято, послѣ чего выслушаны были депутации отъ двухъ секцій: отъ Gravilliers съ деклараціей ея чувствъ по поводу совершающихся событій и отъ l'Homme Armé съ вопросомъ о мѣрахъ, принятыхъ секціей.

Въ этомъ собраніи было опущено въ урну 272 бюллетеня, но никто не былъ выбранъ.

Дальше въ регистрѣ оказываются очень хорошо зачеркнутыми двадцать строкъ¹⁾. Повидимому, вмѣсто нихъ вложена въ регистръ четвертушка, на поляхъ которой написано «séance du treize vendémiaire» безъ обычнаго длиннаго вступленія: въ такой-то день такого-то года Французской республики единой и нераздѣльной, въ такомъ-то часу, и т. д. Листокъ этотъ написанъ почеркомъ, непохожимъ на другіе почерки и трудно мѣстами читаемымъ. На этомъ листкѣ мы читаемъ:

Sur les — (не разобрано) un C^{en} se présente au Bureau et demande a entretenir l'assemblée sur les demarches qu'elle va prendre; on l'écoute avec cette tranquillité qui caractérise des homme libres; mais émettant son opinion plus que suspecte, en disant que l'assemblée est en rebellion ouverte contre la loy, il a été rapellé à l'ordre; mais il persiste à soutenir son opinion, en portant un pistolet sous le nez d'un grenadier qui comme citoyen le rapelloit à l'ordre; cet acte de lâcheté dans une assemblée délibérante souleva tous les C^{ens} d'indignation; et l'assemblée arrête que les armes seront à l'instant déposées sur le bureau et qu'il sera²⁾ sur le champ par un caporal et quatre fusiliers au comité civil, jusqu'à ce qu'il en ait été ordonné autrement; En conséquence le C^{en} sequin caporal de grenadier est chargé de l'ordre et l'a mis aussitôt a execution et en a rapporté un reçu du comité civil signé Gallien Com^{re} civil. Les C^{ens} alors avisent aux moyens de sauver la chose publique. Les bruits les plus allarmants se (далѣе уже въ самомъ регистрѣ) se repandent sur la conduite hostile des comités de gouvernement les citoyens malgré les dangers délibèrent avec ce calme qui convient aux hommes Libres mais ulcérés par six ans d'une perpetuelle anarchie alors un cri général se fait entendre: volons tous au secours de nos concitoyens, de nos freres de la section lepelletier, un mouvement spontané anime toute l'assemblée on — (не разобрано) le chef De Brigade et la générale est battue enmoins de vingt minutttes sept a huit cent citoyens se trouvent réunis et bientôt une falange

1) Объясненіе этого см. ниже (стр. 56).

2) Тутъ пропущено какое-то слово.

Républicaine va se Réunion aux autres phalanges de cette grande commune. dans cet interval plusieurs sections viennent nous soumettre leur inquietude sur les dangers qui menacent la chose publique, le président leur fait Réponse que c'est par les forces réunies, l'accord et L'union que ce danger Disparoitroit et il leur fait part des mesures prises dans le sein de cette assemblée. le Bataillon des arcs Revient en annonçant que nos frères d'armes de troupes de Ligne ont fraternisé avec toutes les phalanges parisiennement (!) qu'ils se sont retirés il fait un éloge Bien flatteur de la Conduite des chefs qui dirigeoient la force armée mais on apprend aussitot que les citoyens ont été improuvés dans leur Conduite par la Convention qu'ils ont été destitués et que la Convention se prepare a denouvelles hostilités, les citoyens se Retirent un instant, en perpetuant leur permanence, et vont prendre quelques Rafrachissemens et changer de vetement pour voler de nouveau et avec plus d'énergie à la deffense de leurs freres de la section lepelletier à 8 heures du matin l'assemblée reçoit une ordonnance de la section lepelletier pour l'inviter a envoyer des commissaires de correspondances et un fort detachement à 9 heures l'assemblée reçoit un autre ordonnance de la même section pour lui Reiterer la demande de deux Commissaires de Correspondances et a faire marcher son Bataillon attendre que les Buveurs de sang qui paroisoient vaincu se proposent de marcher à l'instant enfin une troisième ordonnance de la même section se présente pour inviter le Bataillon des arcs a se porter a l'instant dans son arrondissement pour les proteger contre les Efforts des Comités militaires de la Convention après cette lecture qui est fortement senti et appuyé.

Въ этотъ моментъ предсѣдатель отказывается отъ предсѣдательствованія вслѣдствіе усталости и вслѣдствіе необходимости быть въ другомъ мѣстѣ, на каковыя мотивы ссылается и другой членъ, которому было предложено его замѣнить, но наконецъ находятъ третье лицо, соглашающееся предсѣдательствовать въ собраніи.

Le président alors a Retabli les demandes de nos freres de la section lepelletier et d'une voix unanime tous les citoyens ont demandé le Depart de toute la force armée pour cette section. En consequence L'assemblée considerant que quand le peuple Souverain est debout, c'est pour terrasser ses laches oppresseurs arrête a L'unanimité qu'elle ne quittera les armes que Lorsque les terroristes et les assassins seront desarmés et Réincarcérés, qu'au surplus elle adhere à lamesure proposé par la section lepelletier de L'envoy de deux Commissaires pour Communiquer et entretenir une Correspondance active avec toutes les assemblées primaires, arrête en outre que le présent sera envoyé aux 47 autres sections avec invitation d'y adherer.

.....

La section du Luxembourg envoy un citoyen pour demander ce cequ'il y (a) de nouveau dans notre section, le président fait reponse que nous sommes sur une deffensive imposante et que nous saurons faire les droits du peuple ou mourir. elle demande aussy que nous lui laissions etablir un poste sur le pont au change pour proteger la communications de deux rives de la Seine. L'assemblée adhere à cette proposition.

La section de l'homme armée et de l'observatoire viennent offrir toutes leurs forces a la section des arcis, le président leur repond que le danger etant à la section lepelletier il les invite à vouloir bien y réunir leurs forces aux notres. La section de la Réunion fait part a l'assemblée de l'adhesion quelle vient de donner à notre arrêté. Le secrétaire donne lecture de la loi qui nomme le Représentant Barras général en chef de la force armée parisienne.

La section des droits de l'homme propose a l'assemblée l'adhesion a un de ses arrêtés le président Repond que cet arrêté sera soumis a la sagesse de l'assemblée. La section des amis de la patrie présente a l'assemblée un arrêté tendant a faire conduire à la section lepelletier toutes les munitions en vivres armes fourages etc. et demande l'adhesion de l'assemblée primaire des arcis. le président repond que cet arrêté sera présenté a l'adhesion de L'assemblée. La force armée arrive au sein de l'assemblée primaire, un membre demande que le chef de Brigade et L'adjudant s'expliquent catégoriquement et disent s'ils entendent servir et partager les dangers de leurs Concitoyens. Le C^{en} Gay Chef de Brigade Répond qu'il n'a jamais entendu se séparer ni faire cause distinct avec ses concitoyens, que son poste lui a été assigné a l'assemblée primaire qu'il n'en a pas Bougé, L'adjudant donne les mêmes Reponses, l'assemblée est satisfaite de cette explication, elle arrête qu'elle s'ajourne à 3 heures ½ precise enconséquence elle charge son bureau de faire battre le Rappel à cet heure

Эти точки стоятъ въ подлинникѣ. Подписи председателя и секретаря вымараны съ такимъ объясненіемъ подъ ними: d'après L'arrêté sidessous qui Declare nul ce procès verbal. le Sec^{re} a procedé a sa radiation; mais sur L'observation de plusieurs citoyens: cette radiation a été interrompue au moment où il y avoit déjà vingt Lignes defassés¹⁾.

Затѣмъ идутъ двѣ зачеркнутыя строчки: L'an quatrieme de la République française le treise vendémiaire quatre heures de Relevée l'assemblée primaires des arcis, — а на поляхъ зачеркнутая краснымъ карандашомъ отмѣтка: La Séance du 13 manque.

За этимъ слѣдуетъ протоколь 14 вандемьера, написанный почеркомъ, довольно часто встрѣчавшимся раньше. Въ началѣ засѣданія одинъ членъ

¹⁾ Это и были тѣ строки, о которыхъ сказано выше.

спросилъ, почему во вчерашнемъ засѣданіи были другіе, чѣмъ обыкновенно, предсѣдатель и секретарь. Предсѣдатель и секретарь объяснили, какъ было дѣло. Затѣмъ выяснилось, что подписи временныхъ ихъ замѣстителей были зачеркнуты ими самими. Это вызвало длинные и горячіе споры, кончившіеся непризнаніемъ со стороны собранія послѣдняго протокола на томъ основаніи, что почти всѣ граждане были въ строю (*sous les armes*), и что въ почномъ засѣданіи вообще было мало народа. Такое постановленіе было принято громаднымъ большинствомъ голосовъ. Слѣдуетъ отмѣтка о томъ, что секретарь началъ зачеркивать протоколъ, но былъ остановленъ на двадцатой строкѣ.

Въ собраніи 14 вандемьера происходило только избраніе одиннадцатаго выборщика, причемъ было подано 196 записокъ, изъ которыхъ избранный получилъ 135.

Протоколъ 15 вандемьера очень кратокъ. Одинъ изъ членовъ собранія, ссылаясь на наступленіе въ этотъ день конечнаго срока для выборовъ, предложилъ для остающихся выборовъ другой способъ избранія. Въ этотъ день было подано 260 записокъ, и относительнымъ большинствомъ были избраны двѣнадцатый и тринадцатый выборщики.

На этомъ и кончается уцѣлѣвшій регистръ секціи *des Arcis*. Для періода времени, къ которому относятся напечатанныя здѣсь выдержки изъ протоколовъ, важный матеріалъ имѣется въ указанномъ выше (стр. 8, прим. 5) изданіи Олара. См. въ немъ т. I, стр. 733 и слѣд. и т. II, стр. 220—310; на указанныхъ стр. рѣчь идетъ о времени отъ 20 Фрюктидора до 16 вандемьера. Для другихъ источниковъ для исторіи 13 вандемьера отсылаю къ стр. 1—6 книги Зиви, названной въ прим. 4 на стр. 8. Въ числѣ ихъ имѣется отдѣльная копія протокола первичнаго собранія секціи Французскаго Театра 11 вандемьера (*Arch. Nat. AF II, 52*).

II.

Изъ протоколовъ первичныхъ собраній секціи Арсенала.

Въ общемъ спискѣ секцій секція Арсенала занимала тридцать четвертое мѣсто. Она находилась на правомъ берегу Сены, къ востоку отъ секціи *des Arcis*, отъ которой отдѣлялась секціей *de l'Hôtel de Ville*, лежавшей отъ нея къ западу. Съ сѣвера ея сосѣдками были секціи Сицилійскаго Короля (въ 1792—1795 *des Droits-de-l'Homme*) и Королевской площади (въ 1792—1793 *des Fédérés*, а въ 1793—1795 *de l'Indivisibilité*), причемъ своимъ сѣверовосточнымъ угломъ она доходила до площади Бастиліи. Съ востока она примыкала къ самой революціонной секціи Парижа, носившей

название Quinze-Vingts. Южную границу составлялъ берегъ Сены, на которой, противъ территории секціи Арсенала, лежалъ необитаемый островъ, нынѣ присоединенный къ ея правому берегу¹⁾. Территорія секціи Арсенала



Секція Арсенала.

составляла южную часть такъ называемаго Marais, мѣстности, которая на сѣверѣ доходила до знаменитаго Тампля, гдѣ томился узникомъ, въ послѣдніе мѣсяцы своей жизни, Людовикъ XVI. Въ этой мѣстности было много знаменитыхъ отелей, между прочимъ, hôtel Soubise, гдѣ нынѣ помѣщается Національный Архивъ, и hôtel Carnavalet, превращенный теперь въ историческій музей города Парижа, преимущественно эпохи революціи. Въ I томѣ пзвѣстнаго «Tableau de Paris», Мерсье, анонимно изданнаго въ Амстердамѣ въ 1782 г., Marais дается характеристика, какъ вмѣстиплицу всякихъ старыхъ предрасудковъ²⁾. Во всей мѣстности почти не было ни

1) См. Mellié, стр. 35. Точная граница секціи: Сена, улица des Fossés-St.-Antoine, площадь Бастилии, ул. St.-Antoine и Nonaindières. Воспроизводимый на этой страницѣ кусочекъ плана Парижа съ секціей Арсенала взятъ изъ изданнаго въ 1788 г. Nouveau plan routier de la ville et fauxbourgs de Paris.

2) La règle non la misère, mais l'amas de tous les vieux préjugés: les demi-fortunes s'y réfugient (стр. 272). On y appelle les philosophes des gens à brûler (стр. 273).

промышленности, и торговли, и большинство жителей состояло изъ раитье, адвокатовъ, коммерсантовъ, ремесленниковъ. На планѣ Парижа, приложенномъ къ книгѣ Брэша, секція Арсенала показана въ 1792 г. въ числѣ консервативныхъ, а такихъ, кромѣ этой секціи, насчитывалось только шесть¹⁾. *Attêté* *Mai*conseil, требовавшій изложенія Людовика XVI, былъ ею отвергнутъ²⁾, и если она значится въ числѣ революціонныхъ секцій на планѣ Парижа въ книгѣ Саньяка³⁾, то потому, что ея делегаты явились въ Ратушу 10 августа, но это произошло такъ: въ залѣ собраній, когда выбирали делегатовъ, было всего шесть человекъ⁴⁾. Меньшинство въ эту эпоху, даже очень незначительное меньшинство задавало перѣдко тонъ, и потому нѣтъ ничего удивительнаго, если на территоріи этой секціи совершалось и поклоненіе Разуму⁵⁾.

Регистръ (F7* 2505) первичныхъ собраній секціи (ихъ нужно отличать отъ общихъ собраній), заключающій въ себѣ около 200 стр., — единственный въ своемъ родѣ: другихъ подобныхъ регистровъ вообще не сохранилось. Начать онъ былъ 1 іюня 1790 г., а послѣдняя запись въ немъ относится къ 11 сентября 1795 г. Событія, отражавшіяся на этомъ регистрѣ, стоятъ въ связи, между прочимъ, отчасти съ переходомъ Франціи къ республикѣ, отчасти съ введеніемъ въ ней конституціи III г. Вся вторая половина регистра является дополненіемъ къ тому, что мы уже имѣемъ въ протоколахъ секціи *des Arcis* относительно приѣма, какимъ встрѣтило населеніе Парижа декреты 5 и 13 фрюктидора.

*Procès-verbal dressé par M. Juane de St. Martin, administrateur, nommé par le Conseil de la Ville à l'Effet de procéder à l'ouverture de l'assemblée de la section de l'arsenal, tenue en l'Eglise de St. Louis de la culture, le 1 juillet 1790*⁶⁾.

Протоколъ открытія собраній секціи. Въ этомъ засѣданіи была произведена провѣрка правъ собравшихся, имена которыхъ были занесены въ два списка и которымъ были выданы именные билеты à l'effet d'être admis aux assemblées. Засѣданіе было возобновлено и вечеромъ для продолженія той же самой провѣрки. Былъ поднятъ вопросъ, о которомъ сказано въ протоколѣ слѣдующее: nous avons crûs devoir consulter le Conseil de ville sur la question de savoir si nous devons et pouvions donner des Billets d'entrée

1) См. VI таблицу, приложенную къ «Парижскимъ секціямъ».

2) См. тамъ-же, табл. II.

3) См. тамъ-же, табл. III.

4) Mortimer-Ternaux, II, 234 и 432—433.

5) См. табл. V въ «Парижскихъ секціяхъ».

6) На внутренней сторонѣ переплета сдѣлана надпись: Dans ce registre figuraient à tort des papiers de la section de l'Arseнал (procès verbaux, affiches etc.). Ils ont été mis dans le carton F7* 4776. 10 mai 1902.

aux Citoyens qui justifieroient exactement faire partie de la Garde Nationale parisienne afin qu'ils n'éprouvassent aucunes difficultés lorsqu'ils se présenteroient pour faire partie des assemblées Electorales, et nous avons eu la satisfaction d'apprendre que nous devons admettre ceux des Messieurs les Gardes Nationales qui ont achetés leurs habillement L'assemblée Nationale regardant cette dépense comme un impôt direct et suffisant pour donner la qualité de citoyen actif.

Собрание 2 июля не состоялось за неприбытіемъ достаточнаго количества гражданъ. Было принято только рѣшеніе просить короля объ отсрочкѣ до 25 июля слѣдующаго собранія, чтобы всѣ были оповѣщены. Изъ сдѣланныхъ 1 и 2 июля записей видно, что собранія созывались au son du tambour.

26 июля происходили выборы предсѣдателя и секретаря. Въ засѣданіи на вызовъ по именному списку гражданъ отозвалось 159 человекъ¹⁾. Выдача билетовъ продолжалась и въ этомъ собраніи, какъ и въ слѣдующихъ. Вездѣ въ протоколахъ настойчиво подчеркивается точное исполненіе предписанныхъ формальностей.

Въ засѣданіи 27 июля перекличка дала цифру 103 присутствующихъ. Предсѣдатель и секретарь присягнули de maintenir de tout leur pouvoir la constitution du Royaume, d'être fidèles à la nation, à la loi et au Roi, de choisir dans leur ame et conscience les citoyens les plus dignes de la Confiance publique et de remplir avec zèle et courage les fonctions civiles et politiques qui pourroient leur être confiés. Le même serment a été prêté ensuite entre les mains du président par tous les membres de l'assemblée sans exception.

Въ этомъ заключается существенное содержаніе акта, заголовокъ котораго приведенъ выше. За этимъ идутъ протоколы первичныхъ собраній. Уже въ первомъ собраніи (28 июля) une députation de la section de la Place Royale avoit apporté... un arrêté tendant à se réunir avec les autres sections pour former une adresse à l'assemblée nationale et la supplier d'excepter les habitants de la ville de Paris de la soumission de Decret du 12 juin qui oblige tous les citoyens de s'enroler dans la Garde Nationale depuis l'age de 18 ans jusqu'à l'age le plus avancé. Рѣшено было послать благодарность aux frères de la section de la Place Royale pour le patriotisme qui les anime sans cesse, mais qu'il n'y avoit lieu à délibérer.

Равнымъ образомъ, въ засѣданіи 29 июля была выслушана денутация отъ секціи des Arcis qui a présenté un arrêté qu'il seroit fait sur le champ une adresse à l'assemblée nationale pour la supplier de prendre des mesures les plus promptes et les plus efficaces afin d'empêcher les ministres de se soustraire à la responsabilité à laquelle ils sont personnellement assujettis.

1) Между тѣмъ активныхъ гражданъ въ этой секціи числилось 1400.

Были въ этомъ arrêté и другіе пункты изъ которыхъ заслуживаетъ вниманія une adresse à nos frères d'armes les gardes nationales des départements des frontières pour les inviter à mettre la plus grande activité et la surveillance la plus exacte pour tout ce qui peut se passer au dehors et les assurer qu'au premier signal de danger, leurs frères d'armes de Paris seront prêts à tout quitter pour voler à leur secours.

Слѣдовательно, сношенія между отдѣльными секціями установились съ самаго же начала. Подъ 31 іюля занисано la lecture d'une lettre de la section des Arcis qui invitoit des commissaires de celle de l'Arsenal à se rendre à l'archevêché pour procéder aux adresses projetées précédemment. И это предложеніе было принято. Значитъ, съ самаго же начала стали устраиваться общія совѣщанія комиссаровъ секцій. Тогда же было принято предложеніе секціи св. Женевьевы устроить общее совѣщаніе комиссаровъ по вопросу о назначеніи жалованія мэру.

Вообще всѣ засѣданія послѣднихъ чиселъ іюля и начала августа были заняты разными организаціонными вопросами и выборами (напр., des commissaires pour recevoir les déclarations des citoyens actifs qui ne se sont pas encore présentés), равно какъ вопросами, касавшимися общегородскихъ дѣлъ (напр., о размѣрѣ жалованія парижскому мэру и другимъ должностнымъ лицамъ). Особенно много времени потребовали городскіе выборы (мэра и другихъ муниципальных должностныхъ лицъ).

Мало-по-малу въ собранія секціи стали поступать частныя жалобы, которыя разсматривались въ этихъ собраніяхъ и заносились въ протоколъ. Чѣмъ далѣе идетъ чтеніе протоколовъ, тѣмъ болѣе встрѣчаешь указаній на то, что въ секціи обсуждались общіе вопросы. Напримѣръ, въ засѣданіи 3 сентября 1790 г. была предсѣдателемъ произнесена рѣчь, приведенная въ протоколѣ, по поводу проекта объ ассигнатахъ. Въ этой рѣчи есть и мотивировка, почему собраніе должно заниматься такими вопросами. Вотъ нѣкоторыя мѣста изъ этой рѣчи:

Messieurs,

J'ai eu l'honneur de vous inviter à vous réunir aujourd'hui en assemblée générale¹⁾ pour soumettre à la sagesse de vos lumières un objet de la plus grande importance qui interesse toutes les classes des citoyens.

Nous sommes françois; nous chérissons notre patrie; nous nous interessons vivement à son honneur et sa gloire et nous devons aussi par le développement de nos opinions aider les Representans de la nation à réaliser un projet qui doit calmer toutes les inquiétudes et à assurer à jamais

1) Фактически всякое различіе между assemblées primaires (для выборовъ) и générales (для обсужденія разныхъ вопросовъ) стертось. Ср. выше (стр. 1).

le bonheur d'un peuple libre qui se doit à lui même sa conquête et la liberté.

.....
Plusieurs d'entre vous, Messieurs, sont instruits de ce qui a été dit pour et contre ce projet; sans néant moins (sic) préjuger votre opinion je pense qu'il est nécessaire de vous faire la Lecture du discours prononcé par M. de Mirabeau L'ainé dans la séance du dit jour 27 août.

Si quelques honorables membres ont quelque chose à dire ou à lire pour ou contre l'opinion proposé dans ce discours, je les prierai d'en faire part à l'assemblée pendant la discussion pour servir à nous éclairer et sur le voeu que nous devons émettre.

Ausurplus, Messieurs, quelque soit votre voeu, l'Assemblée Nationale a décrété qu'elle vouloit s'étayer de l'assentiment général avant de prononcer sur un objet dont dépend le salut de l'état. C'est donc obéir à ses décrets et servir la chose publique que lui présenter votre avis.

Въ протоколѣ кратко отмѣчены разныя мнѣнія по вопросу, но ни къ какой резолюціи собраніе не пришло. Вопросъ, однако, не былъ оставленъ. Въ протоколѣ 27 сентября записано:

M. le Président a ensuite fait Lecture d'un arrêté pris par la section des Thermes de Julien le 8 septembre présent mois sur les assignats-monnaies, auxquels grand nombre d'autres sections avoient déjà adhéré. Il portoit en substance le desir de voir décréter (слѣдуетъ краткое изложеніе финансоваго проекта); et cette section regardoit le moyen comme le seul capable de ranimer le Commerce et de faire tomber l'agiotage odieux de l'argent, et comme ayant l'avantage extrêmement précieux d'enchaîner à la Révolution les ennemis même de cette Révolution et de les contenir par leur intérêt personnel dans l'ordre et la tranquillité.

На этотъ разъ собраніе секціи Арсенала очень значительнымъ большинствомъ постановило approuver dans son entier l'arrêté pris par la section des Thermes de Julien et appuyé par nombre d'autres sections.

Въ томъ же засѣданіи 27 сентября мы имѣемъ еще примѣръ обсужденія вопроса, возбужденнаго другою секціей. Именно, секція de la Croix Rouge постановила хлопотать о томъ, чтобы вновь создаваемыя мѣста отдавались гражданамъ qui s'étoient montrés pleins de zèle et de patriotisme dans la cause commune. Il a été unanimement applaudi et adhéré aux arrêtés pris par la section de la Croix Rouge et appuyés par beaucoup d'autres sections.

Еще въ этомъ засѣданіи былъ заслушанъ l'arrêté de la la section du Ponceau tendants de nommer des commissaires dans toutes les sections afin de faire une adresse à l'assemblée nationale on seroient develop-

pées les malversations, les dégradations et les menées des Ministres contre la révolution et qu'ils soient enfin renvoyés de leurs places. Обсужденію этотъ аррêté не былъ подвергнутъ въ виду того, что Национальному собранію лучше видно, какъ ведетъ себя министръ, et entendu encore que la section de l'Arsenal qui jusqu'à présent s'étoit montrée sage, prudente, réfléchie, quoique ferme pourroit être soupçonnée d'approuver les attroupemens faits il y a quelque tems tant aux thuileries, qu'au Palais Royal, contre laquelle (sic) l'assemblée nationale venoit d'ordonner des poursuites; qu'il étoit très dangereux de ranimer les intrigues et les menées des ennemis du repos public, qui cherchent par toutes especes de moyens à armer les citoyens contre les citoyens.

Засѣданія конца сентября и начала октября были заняты выборами (между прочимъ, выборщиковъ). Последнее было 14 октября, а слѣдующее за нимъ 28 числа того же мѣсяца, причемъ въ заголовкѣ его протокола стоятъ слова: «Suite des assemblées primaires pour l'organisation de la section». Слѣдующую категорію (съ 3 октября) представляютъ собою протоколы des assemblées primaires pour l'organisation de l'ordre judiciaire. Къ концу года собранія дѣлаются менѣ частыми, но съ 9 декабря 1790 г. до 30 мая не было ни одного. Затѣмъ идетъ рядъ протоколовъ о разныхъ выборахъ между 30 мая 1791 и 9 марта 1792 г., занимающіе листы 73—119 регистра. Среди этихъ выборовъ обращаютъ на себя вниманіе выборы выборщиковъ въ законодательное собраніе. Во всѣхъ этихъ протоколахъ нѣтъ ничего подобнаго прежнимъ, гдѣ говорилось о появленіи секціонныхъ депутацій.

Бурныя событія лѣта 1792 г. не оставили никакого слѣда на этомъ регистрѣ, который послѣ 9 марта прямо переходитъ къ 27 августа. Новый заголовокъ такой:

Assemblée primaire. Nominations des Electeurs qui devront proposer aux sections les députés à la Convention Nationale. Du lundy 27 août 1792. L'an 4^e de la Liberté et 1^{er} de l'Egalité.

Какъ мы увидимъ, записи дѣлались еще въ другомъ регистрѣ, что можно заключить изъ слѣдующихъ словъ:

La séance a été ouverte par la Lecture du procès verbal de samedi d^r, entendu qu'il y a pas eu d'assemblée hier, à cause de la cérémonie funèbre en L'honneur des Manes de nos frères qui ont périés dans la journée de 10.

Собраніе 27 августа 1792 г. должно было заняться вопросомъ о выборахъ въ Конвентъ. Après que l'assemblée a témoigné le desir de passer à la nomination des Electeurs, un membre demande que tous ceux qui seront nommés électeurs soient passés avant la nomination à Scrutin Epuratoire; cette demande mise aux voix est arrêtée à L'unanimité.

L'assemblée arrête pareillement que les Electeurs et les députés à la Convention Nationale seront passés avant la nomination au scrutin épuratoire des 48 sections.

Въ засѣданіи появляются депутаціи отъ другихъ секцій съ разными заявленіями. Изъ постановленій собранія заслуживаютъ вниманія слѣдующія:

L'assemblée arrête que les assemblées primaires ne cesseront pas . . . après la Nomination des Electeurs et quelles continueront à exercer leurs droits de souveraineté.

On demande la Liste des Signataires des petitions, mais comme personne ne peut la représenter, Il est arrêté qu'on se la procurera pour connaître quels sont les citoyens qui doivent être écartés des Nominations.

M. Samson se trouve inculpé; un membre observe qu'il a été un des commissaires pour porter à L'assemblée nationale le désaveu contre la déchéance du Roi . . . L'assemblée arrête qu'il ne pourra voter et qu'il ne pourra non plus lui être donné de voix, ni être scrutateur.

Въ этомъ засѣданіи большинствомъ 162 голосовъ изъ 229 былъ выбранъ первый выборщикъ и провозглашенъ таковымъ après avoir L'appuration du scrutin, attendu qu'il ne s'est présenté qui ait eu à réclamer sur sa nomination.

Въ засѣданіи 28 августа были опять заслушаны заявленія другихъ секцій, но протоколъ ничего не говоритъ о ихъ содержаніи; въ засѣданіи продолжались выборы.

Далѣе, запись на трехъ съ половиною страницахъ (листы 128 и 129) перечеркнута съ отмѣткою на поляхъ: Le Présent a été transcrit sur le registre d'assemblées générales¹⁾. Это протоколъ первичнаго собранія 29 августа, въ которомъ, между прочимъ, занесено:

Lecture ensuite d'un Arrêté du conseil général de la Commune de Paris relatif a la recherche a faire cette nuit et la sureté des traîtres, l'assemblée s'occupe des moyens d'exécution de cet arrêté; mais elle en attend le détail qui doit parvenir ce soir et nomme a la commune une Députation pour se les procurer plustot.

On fait ensuite lecture de la liste des noms des rues de la section et on demande que les commissaires qui vont être nommés pour faire la visite cette nuit soient pris dans d'autres rues que celles ou ils auront a opérer. Cette demande est adoptée.

1) Это и есть указаніе на существованіе другого, такъ сказать, параллельнаго регистра.

L'assemblée s'occupant ensuite de la nomination et répartition des commissaires pour la visite de cette nuit a arrêté (слѣдуютъ точныя указанія).

Mm. les commissaires envoyés a la commune reviennent et disent que les détails ne parviendront qu'à neuf heures n'étant pas encore assez discutés.

30 августа продолженіе выборовъ. Кое-что, касающееся ночныхъ обысковъ:

Un membre se plaint de ce que la visite des maisons de la rue de la mortellerie n'a eu lieu que dans deux maison seulement a demandé qu'elle soit continuée.

On demande que les commissaires pour l'expédition de cette nuit soient tenus de se rendre demain matin a l'assemblée générale pour rendre compte de leur mission et donner l'ecture (sic) de leurs procès verbaux. Plusieurs rapports annoncent que plusieurs de ces commissaires n'ont pas rempli scrupuleusement leur mission.

M. le président fait lecture d'un arrêté de ce jours du conseil général des commissaires des quarante huit sections qui charge les sections du jugement sur leurs responsabilité des citoyens arrêtés cette nuit.

Предписанъ второй обыскъ у гражданина Maillard и т. п.

Листы 132—134 и начало 135 опять оказываются перечеркнутыми съ отмѣткою, что протоколь 31 августа переписанъ въ регистрѣ общихъ собраній. Здѣсь помѣщены лишь краткія указанія на то, что комиссары давали отчеты о произведенныхъ обыскахъ, объ опечатаніи бумагъ и объ арестахъ. Были произведены и нѣкоторые допросы арестованныхъ, которыхъ собраніе частью отправляетъ обратно въ тюрьму, частью освобождаетъ. Есть и жалобы на неправильности при обыскахъ и арестахъ.

Въ засѣданіи **31 августа** снова происходили выборы. Была и депутация отъ секціи du L'ouvre (sic¹). Число поданныхъ голосовъ, какъ и прежде, около 250—300.

Въ собраніи **1 сентября**, между прочимъ, M. le Commandant de la Garde Nationale de la section a demandé 1°. l'autorisation de L'assemblée a l'effet de convoquer le Bataillon demain Dimanche a huit heures du matin, 2°. la permission d'ouvrir une conscription pour concourir a L'equipement des citoyens qui se présentent pour aller aux Frontieres et qui n'ont point d'uniforme ou d'armes.

1) Такое начертаніе встрѣчается не разъ, какъ и l'ecture (см. выше), l'ettre.
Зап. Ист.-Фил. Отд.

Интересна записъ заявленія нѣсколькихъ членовъ противъ намѣренія выпустить аб. Сикара¹⁾, паставника глухонѣмыхъ, арестованнаго въ качествѣ неприсяжнаго священника: son Elargissement seroit d'autant plus dangereux, qui possède L'art coupable de cacher son incivisme sous des dehors patriotes et de servir la cause des tirans Собрание постановило просить que la loi soit exécutée dans toute son étendue vis-à-vis du S^r Abbé Sicard съ замѣною его par le sçavant et modeste abbé Salvan second instituteurs des Sourds-muets.

Собрание разматривало и нѣкоторыя другія частныя дѣла. Выборы продолжались.

Начало протокола **2 сент.** (на листѣ 140) почему-то зачеркнуто, по можно прочесть о распоряженіи генеральнаго совѣта Коммуны на счетъ чрезвычайныхъ мѣръ предосторожности въ виду грозившихъ опасностей. Заслушаны были кое-какіе документы, касающіеся убитыхъ и пострадавшихъ 10 авг.

Въ собраніи **5 сент.** были выслушаны депутаціи разныхъ секцій, между прочимъ, des 15.20 (= Quinze vingts), но важнаго ничего нѣтъ. Самая любопытная подробность — предложеніе секціи Пантеона d'envoyer des comm^{tes} dans la Salle des Electeurs a L'Evêché pour avec des Comm^{tes} des autres sections former un club a L'effet de discuter sur les nominations dont on s'occupe dans ce moment.

Выборы были опять. Послѣ 5 сент. первая записъ отъ **22 октября**, гдѣ собраніе названо assemblée primaire, générale et permanente²⁾. Собрание было созвано для избранія мэра за отказомъ Петіона. Опять есть указанія на собранія, которыя были раньше, но протоколовъ которыхъ въ регистрѣ не находятся. Слѣдующія собранія также носятъ названіе «assemblées primaires générales permanentes». Въ нихъ происходили выборы мэра, и ихъ протоколы не заключаютъ въ себѣ ничего особеннаго, или же записи о предметахъ, могущихъ имѣть интересъ, такъ кратки, что изъ нихъ ничего нельзя извлечь. Напр., подъ **19 ноября**: le citoyen Contat fait rapport de sa mission comme l'un des commissaire nommé Samedi relativement a l'atelier d'habillement; въ чемъ, однако заключался отчетъ, не сказано, а обѣщанное ему на другой день разсмотрѣніе дѣла не состоялось. Или въ записѣ даніи **30 ноября**: Le citoyen L'âne a fait un rapport relatif au projet de taxer le pain. On l'a prié de remettre sous les yeux de l'assemblée lorsqu'elle sera plus nombreuse.

1) Пресминокъ знаменитаго аб. де-л'Эпе. Въ первый разъ онъ былъ арестованъ послѣ 10 авг. 1792 г. и какимъ-то чудомъ уцѣлѣлъ во время сентябрьскихъ убійствъ.

2) Между тѣмъ законъ различалъ первичныя и общія собранія.

Листъ 154 въ регистрѣ оставленъ бѣлымъ, и за нимъ слѣдуетъ 22 листа, нумерованныхъ уже прописью (premier feuillet, deux, trois и т. д.), съ протоколами отъ 20 до 25 фрюктидора III года ¹⁾.

Собраніе 20 фрюктидора было созвано pour délibérer sur l'ensemble de l'acte constitutionnel. Оно было цѣликомъ посвящено порядку веденія дѣла, причемъ обращаетъ на себя вниманіе фраза: aucune femme ne sera admise au local des séances de l'assemblée primaire. Вечернее засѣданіе въ тотъ же день было посвящено выборамъ бюро. Читался arrêté de la section des Thermes, по содержанію его не приведено, хотя по нему и было принято рѣшеніе.

L'assemblée adhérant a l'article (мѣсто для цифры не заполнено) de cette arrêté a proclamé l'acte de garantie suivant qui a été adopté à l'unanimité:

l'assemblée considérant que chaque citoyen doit jouir dans les assemblées primaires de la plus entière liberté dans l'émission de son voeu et dans la manifestation de ses opinions politiques,

qu'aucune autorité n'a le droit de demander compte à un citoyens de ses opinions émises pendant l'exercice de son droit de cité,

considérant en outre qu'inquiéter ou rechercher un citoyen pour ces mêmes opinions est une insulte aux droits du peuple et un attentat contre la souveraineté nationale,

Déclare à l'unanimité qu'elle met sous sauve garde tous les citoyens qui composent l'assemblée primaire, qu'elle garantit à tous et à chacun la liberté entière et absolue de ses opinions politiques,

que l'assemblée et chaque citoyen individuellement les uns par les autres s'engagent à se défendre mutuellement contre toute espece d'actes émanés de quelqu'autorité que ce soit, qui tendroit à comprimer la liberté de l'assemblée et inquiéter un citoyen pour la manifestation de son voeu où (sic) de ses opinions politiques,

que tous les citoyens de paris quoique divisés dans plusieurs assemblées étant les citoyens de la même commune, elle regarde chaque membre d'une assemblée particulière comme membre de la même famille et la violation qu'il pourroit éprouver comme un attentat aux droits de tous et s'engage à défendre ces mêmes droits dans quelqu' assemblée de Paris qu'ils ayoient été violés,

arrête que le présent sera imprimé, affiché et porté aux 47 autres assemblées primaires de cette commune avec invitation d' y adhérer.

Въ засѣданіи 21 фрюктидора он commence la lecture de l'acte constitutionnel la lecture est interrompue par une députation de le section lepelle-

1) Отсюда и начинаются протоколы, параллельные съ протоколами секціи des Arcis.

tier qui fait part d'un arrêté renfermant un acte de garantie relatif à la liberté des opinions dans les assemblées primaires ¹⁾, la lecture de cet acte est couverte des applaudissemens unanimes de l'assemblée et le président donne aux députés l'accolade fraternelle —

une députation de la section de la fidélité est introduite; elle fait part à l'assemblée d'un arrêté par lequel elle a rejeté à l'unanimité les décrets des 5 et 13 fructidor, cet arrêté est couvert d'applaudissemens—

une députation de la section de bonne nouvelle vient faire part d'un arrêté semblable elle est accueillie avec les mêmes applaudissemens.

Послѣ приѣма депутацій было окончено чтение конституціоннаго акта. Въ тотъ же день было еще вечернее собраніе.

La discussion s'ouvre sur l'acte constitutionnel —

des citoyens présentent plusieurs observations sur différens articles de l'acte constitutionnel et proposent divers amendemens —

un citoyen observe que ce mode de discussion est inadmissible, que si chaque assemblée propose séparément des amendemens à la constitution il en resulteroit un cahos (sic) inextricable et que c'étoit un moyen infailible de n'avoir jamais ni gouvernement, ni constitution, qu'une constitution formoit un tout indivisible et qu'il falloit la rejeter ou l'accepter en entier, il demande donc que l'on aille à l'acceptation de la constitution par oui où (sic) par non; cette proposition est appuyée une proposition incidente s'élève—

plusieurs membres témoignent quelques craintes d'accepter l'acte constitutionnel avant que préalablement l'assemblée ne se soit prononcée sur le projet du décret du 5 fructidor; . . . ils demandent en consequence que l'on aille préalablement aux voix sur le projet de loi de 5 fructidor; il s'élève à ce sujet une longue discussion; l'assemblée suffisamment éclairée arrête à une très grande majorité qu'elle discutera le projet de décret du 5 fructidor avant de passer à l'acte constitutionnel.

On fait lecture de ce projet de décret. la lecture faite, la discussion s'engage, plusieurs orateurs parlent avec force contre cette prétendue loi, ils demontrent qu'elle est insidieuse, attentoire aux droits du peuple et qu'elle tend a circonscrire la liberté dans le plus cher de ses droit; le droit d'elire ses représentans.

l'assemblée, pénétrée de l'évidence de ces principes manifeste de toute-part l'intention d'aller aux voix.

.....

1) Онъ хорошо извѣстенъ. См., напр., Buchez et Roux, XXXVII, 20—21, гдѣ актъ напечатанъ цѣликомъ. Подобныхъ актовъ гарантіи немало въ рукописномъ отдѣленіи Имп. Библ., арх. поув., 2687, листы 88 и слѣд.

et l'assemblée rend à l'unanimité l'arrêté suivant:

l'assemblée considerant que les propositions renfermées dans un projet de décret en date du 5 fructidor qualifié improprement du mot *loi* et mis ensuite de l'acte constitutionnel sont attentoires à la souveraineté du peuple et violatrices des principes sacrés sur lesquels repose la liberté publique,

qu'au moment où le peuple se ressaisit de sa souveraineté, trop longtemps usurpée pour son malheur, il doit repousser avec toute l'énergie que doivent lui inspirer et le besoin de reconquérir ses droits et le sentiment profond de ses longues infortunes toutes propositions qui tendent à compromettre de nouveau sa liberté et à lui redonner ses fers,

arrête qu'elle rejette à l'unanimité toutes les propositions renfermées dans un projet de décret en date du 5 fructidor, qualifié improprement du mot *loi* comme attentoires à la Souveraineté du peuple et violatrices des principes sacrés sur lesquels repose la liberté publique — — —

l'assemblée arrête que l'arrête qu'elle vient de prendre soit communiqué au camp sous Paris et aux 47 autres assemblées primaires.

Принимаются депутации отъ секцій: секція de Brutus и de la Butte des Moulins присоединяется къ акту гарантіи секцій Арсенала, а секція du Théâtre Français прислала un arrêté par lequel elle rejette le projet de loi du 5 fructidor.

Въ концѣ засѣданія начался l'appel nominal pour l'émission des voeux sur l'acte constitutionnel, причемъ предварительно было рѣшено, что chacun émettra son vœu selon sa volonté, soit à haute voix, soit au scrutin fermé.

Этотъ appel nominal продолжался въ утреннемъ засѣданіи 22 фрюктидора, въ которомъ собраніе получало и извѣстія изъ другихъ секцій.

La section lepelletier . . . a unanimement rejetté le projet de la loi du 5 fructidor et celui du 13 du même mois qui est interprétatif du premier.

.....
Plusieurs commissaires ayant été porter dans les autres sections pareil arrêté pris par l'assemblée rendent compte de leur mission et annoncent qu'ils ont trouvé partout unité de sentimens, de principes et ont été fort bien reçus. l'un d'eux prévient l'assemblée qu'ayant été envoyé aux sections du faubourg St. antoine, il a été fort accueilli aux sections de Montreuil et de Popincourt, qu'il y regne le meilleur esprit qu'il n'en est pas de même de la section des quinzevingts¹⁾ où l'on paroît adopter d'autres principes.

Слѣдуютъ новыя депутации отъ секцій des Amis de la Patrie (актъ гарантіи), du Mont Blanc (тоже и отверженіе декрета 5 фрюктидора), de

1) Какъ извѣстно, это была одна изъ самыхъ демократическихъ секцій.

l'Unité (актъ гарантіи), Poissonnière (отверженіе декретовъ), de la Réunion (актъ гарантіи), de la Fidélité (отверженіе декретовъ и актъ гарантіи), de la Cité et du Muséum (акты гарантіи), а кроме того,

une deputation assemblée primaire de la section de thuileries est introduite. elle expose que d'après la division que l'on s'est efforcé de susciter entre les troupes du camp sous paris et les citoyens des sections de la capitale, elle a cru devoir rediger un projet d'adresse à l'armée dans le quel sont développés les principes des citoyens de paris et on leur fait voir les pièges qui leurs sont tendus.

Въ вечернемъ засѣданіи того же 22 фрюктидора также депутаціи отъ еще большаго количества секцій заявляли о провозглашеніи ими акта гарантіи. Plusieurs d'entre elles annoncent que les assemblées primaires de leurs sections ont arrêté de rester en permanence jusqu'à l'installation du nouveau corps législatif.

Въ этомъ же собраніи былъ принятъ адресъ отъ секцій à leurs frères d'armes du Camp de Marly, въ которомъ говорится объ отверженіи декрета 5 фрюктидора и который рѣшено было отпечатать, разослать 47 секціямъ и расклеить.

On fait lecture . . . du decret de 21 fructidor heure de minuit; . . . un membre observe l'article 2 de ce décret présenté de la maniere la plus obscure et amphibologique ne peut avoir d'autre objet que d'intercepter toute communication entre les différentes sections du peuple¹⁾; . . . il demande que l'assemblée primaire fasse en réponse 2 de ces décret, une déclaration énergique des principes sur lesquels repose la liberté des assemblées primaire. Cette proposition est adoptée.

Въ засѣданіи 23 фрюктидора продолжался l'appel nominal и приемъ депутацій по поводу акта гарантіи и декретовъ 5 и 13 фрюктидора. Избраніе гражданъ, которые должны были доставить адресъ арміи, даетъ поводъ одному изъ членовъ замѣтить que le bruit s'est repandu que des Commissaires de la section lepelletier chargés . . . d'aller porter au Camp une pareille adresse ont été arrêtés. Онъ предлагаетъ навести справки и, если фактъ вѣренъ, объявить секціи Лепеллетье que conformément à l'acte de garantie . . . la section lePelletier peut toujours compter sur elle (секцію Арсенала) et qu'elle ne souffrira jamais qu'il soit porté atteinte à la liberté d'un de ses membres²⁾.

Въ вечернемъ засѣданіи того же дня опять были разныя депутаціи, въ заявленіяхъ которыхъ мало новаго. Отмѣчаемъ лишь то, чего раньше не было.

1) О протестѣ противъ этого декрета см. выше, стр. 36.

2) Слухъ оказался невѣрнымъ, какъ объ этомъ сказано въ протоколѣ засѣданія 23 же числа.

Une députation de la section du Pont Neuf . . . vient faire part . . . que l'assemblée de cette section qu'elle a accepté la constitution, qu'elle a rejetté etc. . . . ajoute encore que des commissaires envoyés par elle au Camp y ont été reçus avec les témoignages de la fraternité la plus sincère . . . L'assemblée primaire de la section des Thermes . . . déclare qu'elle a rejetté le decret du 21 fructidor, heure de minuit, comme attentoire à la Souveraineté du Peuple, parceque aucune autorité ne peut s'opposer à ce que les différentes portions du Peuple, forcées d'être séparés, ne se communiquent, de quelques manière que se soit, leurs pensées et leurs Lumieres¹⁾. . . La section des Droits de l'homme . . . annonce qu'elle a exclus de son sein tous ceux qui mis en arrestation par elle dans les premiers jours de Prairial n'avoient obtenu qu'une Liberté provisoire²⁾. Слѣдуетъ отмѣтить, что многочисленныя заявленія секцій въ этомъ собраніи изложены очень подробно. Есть одно заявленіе отъ общины виѣ Парижа. Всѣ онѣ вызвали новую декларацию секціи Арсенала съ изложеніемъ мотивовъ.

При подачѣ голосовъ о конституціонномъ актѣ въ этомъ засѣданіи былъ такой инцидентъ.

Le C^{en} le Comte étant appelé, il repond Non; Cependant comme il se faisoit beaucoup de bruit et que plusieurs personnes n'avoient pas entendus, on appelle la seconde fois le C^{en} Le Comte, alors il repond Oui. Un membre demande la parole; il expose à l'assemblée qu'elle ne peut accepter le vote de ce citoyen qui dans le même instant passe du rejet à l'acceptation, que ce ne peut etre l'effet que d'une ignorance profonde. En Consequence il demande que le vote de ce citoyen soit suspendu jusqu'à ce qu'il soit mieux instruit. L'assemblée adopte cette proposition.

Засѣданія 24 фрюктидора утромъ и вечеромъ. Продолжается голосованіе, и принимаются новыя депутаціи. Между прочимъ, la section du jardin des plantes . . . a rejetté de son sein hommes qui mis en arrestation par elle aux premiers jours de Prairial n'avoient obtenu qu'une liberté provisoire . . . Une députation de la section du faubourg Montmartre annonce qu'elle a exclus de son sein les terroristes. Была депутація и отъ Canton de Vincennes³⁾; адресъ отъ общаго собранія этого кантона à leurs braves frères d'armes du Camp sous Paris приведенъ въ протоколѣ 24 фрюктидора цѣлкомъ.

Une députation de la S^{on} de Brutus . . . annonce que le G^{al} Menou⁴⁾ a

1) Такихъ заявленій было сдѣлано нѣсколько въ этомъ засѣданіи.

2) Ср. подобный же фактъ въ секціи des Arcis (выше, стр. 29), а также см. ниже.

3) Послѣ 13 вандемьера венсенскій муниципалитетъ подвергся даже обвиненію въ сочувствіи парижскому возстанію, и мѣстному мэру пришлось оправдываться передъ Конвентомъ.

4) Баронъ Жанъ де Мену, бывшій въ 1789—1791 гг. членомъ учредительнаго собранія, съ 1792 г. commandant en second лагеря подъ Парижемъ, проявившій послѣ 9 термидора большую умѣренность при усмиреніи С. Антуанскаго предместья. Это тотъ Мену, который принялъ магометанство во время египетской экспедиціи ген. Бонапарта.

déclaré aux Commissaires qu'elle a envoyée près de lui, que l'armée avait bien accepté la constitution, mais que ne pouvant délibérer ils n'avoient point émis leur vœux sur les décrets des 5 et 13 fructidor.

.....
L'assemblée arrête que les différens arrêtés qu'elle a pris depuis l'ouverture des assemblées primaires, seront communiqués aux cantons ruraux et aux communes environantes.

Послѣдній написанный листъ регистра F^r* 2505 занятъ короткими протоколами утренняго и вечерняго засѣданія 25 фрюктидора. Въ нихъ заслуживаютъ быть отмѣченными слѣдующія мѣста:

Le président annonce que la veille, après que la séance a été levée, il s'est présenté une députation de l'assemblée primaire de la section des quinze vingts qui apportoit un arrêté de cette section par lequel elle rapportoit celui prie (sic) précédemment par elle qui déclaroit qu'elle ne recevoit aucune députation des autres sections, elle convient qu'elle a pris par erreur cet arrêté et annonce qu'elle recevra toujours avec grand plaisir les députations que lui enverront les sections ainsi que les arrêtés dont elles voudront bien lui faire part.

.....
On fait lecture du rapport fait à la convention N^o par lequel on lui annonce le passage du Rhein par nos Troupes la prise de la forteresse de Dusseldorf¹⁾. On donne connaissance de la Loi qui ordonne L'envoi de ce rapport aux Sections de Paris. L'assemblée y applaudit vivement. Un Membre se plaint à ce sujet de ce que Merlin de Douay (sic) a calomnié les sections de Paris en disant à la convention que pour jouer un tour aux sections de Paris il falloit leur envoyer ce rapport. Il demande qu'il soit pris un arrêté a cet egard. L'assemblée passe à l'ordre du jour.

Послѣдняя написанная страница обрывается на половинѣ фразы, а внизу другою рукою приписано:

Signé et paraphé par moi président du comité civile de la section de l'Arsenal au — (не разобрано) du procès verbal passé ce jourdhuy aux huit vendemiaire an quatre de la Republ. franç. une et indivisible. Рядомъ съ этою припискою печать секціи.

1) Взятіе Дюссельдорфа 20 фрюктидора III года было одною изъ блестящихъ побѣдъ французовъ въ этотъ періодъ.

III.

Изъ протоколовъ общихъ собраній секціи *La Fontaine de Grenelle*.

Секція подъ этимъ названіемъ, занимавшая въ общемъ списокѣ тридцать девятое мѣсто, находилась на лѣвомъ берегу Сены. Сѣверную ея границу составлялъ берегъ рѣки, южную — улица Гренель, за которою находилась секція *de la Croix-Rouge* (= *Bonnet-Rouge*); на востокъ отъ сосѣдней секціи («Четырехъ Націй» или, въ 1793—1795 гг., «Единства») ее отдѣляла *rue des Saints-Pères*, а на западѣ отъ секціи Инвалидовъ — *rue de Bourgogne*. Пограничныя улицы секціи существуютъ и въ настоящее время¹⁾.

Въ эпоху революціи, да и позднѣе это былъ аристократическій кварталъ по преимуществу²⁾: «*Le Provincial à Paris*» Ватена (*Watin*), изданный въ 1787 г., насчитывалъ здѣсь цѣлыя десятки барскихъ отелей, которые потомъ, съ началомъ революціи, стали быстро пустѣть, такъ что на мѣстѣ осталось болѣе демократическое населеніе, состоявшее изъ юристовъ (*hommes de loi*) и врачей, мелкихъ торговцевъ, ремесленниковъ и стропильныхъ рабочихъ.

Въ августѣ 1792 г. секція Гренель значится въ числѣ отвергшихъ агтѣтѣ *Mauconseil*³⁾, но ея делегаты тѣмъ не менѣе были при организаціи революціонной коммуны 10 августа⁴⁾; Брэншъ причисляетъ ее къ умѣренно-демократическимъ⁵⁾.

Регистръ общихъ собраній этой секціи (F^{7*} 2509) отъ 18 мая 1794 г. до 26 сент. 1795 г. заключаетъ въ себѣ 239 листовъ⁶⁾. Въ этомъ регистрѣ имѣются, такимъ образомъ, протоколы, касающіяся событіи 9 термидора и 1 преріаля, протеста противъ фрюктидорскихъ декретовъ и вандемьерскаго движенія.

Procès verbaux des séances des assemblées générales de la section de la Fontaine de Grenelle.

Протоколъ 10 термидора II г.

L'assemblée a été convoquée par les autorités constituées pour lui faire part des évènements qui s'étaient passés dans la nuit. . . . Le Rapporteur

1) E. Mellié, 36—37.

2) Парижскія секціи, табл. II.

3) Въ 1812—1859 гг. это былъ quartier du faubourg St. Germain.

4) Тамъ-же, табл. III.

5) Тамъ-же, табл. VI.

6) У E. Mellié невѣрно показано 127.

du comité révolutionnaire ayant la parole a fait part de L'invitation qui lui a été faite par l'agent national de la commune de Paris et reçu à 9 h^{res} du soir portant que le Conseil G^{al} invite le Commandant de la force armée et les autorités constituées de la section de venir dans son sein prêter le serment de sauver la patrie. Signé Payen¹⁾. Il dit que les comités réunis ont décidé de consert avec le command^t de ne point obéir à de pareils ordres; que de suite ils ont reçu une lettre de la Commune qui convoquait la permanence des sections pour correspondre demême avec elle; que dans ce moment les autorités constituées avaient cru qu'il etait de leur devoir et de leur prudence de ne point convoquer les citoyens en assemblée générale, mais bien de les inviter se réunir en armes au chef Lieu pour aller au secours de la Convention Nationale. Qu'aussitot les comités on reçu une lettre circulaire des comités de salut publique et de sureté générale, adressée aux comités révolutionnaires de 48 section portant qu'ils demeureront à leur poste conformem^t à la loi et rendront compte ce soir et demain d'heure en heure des evenemens qui pourront subvenir dans leur arrondissement. Que les autorités constituées avaient arrêté qu'il serait sur le champ ecrit aux deux comités pour leur porter le voeu bien constant des citoyens et des comités de la section de ne reconnaitre et de n'obéir qu'à la Convention Nationale. Qu'on leur a donné connaissance d'un décret de la Convention N^{ale} en datte de ce jour ainsi conçu, la Convention N^{ale} a mis hors de la loi hanriot, le maire de Paris, et tous les membre du conseil G^{al} de la Commune qui se sont déclarés en Rébeillon et ont reçu dans leur sein les membres décrétés d'arrestation dans les séances des jours; toutes les Relations des autorités constituées et de la force armée devront avoir lieu avec la Conv^{on} N^{ale} cequi a été executée. Les Comités ont repondu aux comités de salut publique et de sureté général après en avoir donné connoissance à leurs concitoyens de la force armée qui ont donné leur voeu le mieux prononcé pour etre porté à la Convention N^{ale} et qui aussitôt sont partis pour aller près de l'enceinte de ses séances pour lui faire rempart de leurs corps. Qu'ils ont ensuite reçu une autre loi conçues en ces termes et un autre arrêté des comités de S. P. et de S. G^{ale} portant que les comités révolutionnaires et tous les bons citoyens de la section exerceront une surveillance bien severe sur les maisons d'arrêt et sur les prisons et que les Comités comptent avec confiance sur l'amour de la Patrie qui les a toujours dirigé. L'assemblée a reçu ce Rapport a été reçu (sic) avec des applaudissements universel, elle a declaré qu'elle servirait les autorités constituées de tous ses efforts et elle a

1) Правильнѣе Рауан (du Moulin), который былъ agent national de la commune de Paris. За приверженность къ Робеспьеру онъ былъ казнень 10 термидора.

sanctionné unanimement la conduite qu'elles sont tenus dans les circonstances difficiles. — Le Cⁿ Chaire ayant dit qu'il avait coupé les cordes qui attachaient haubert et avait aidé de le soustraire au decret d'arrestation et ayant été denoncé pour ce fait L'assemblée l'à Renvoyé au Comité de S. G^{alé} — On a introduit une députation de la section de l'Indivisibilité qui annonce qu'elle a juré d'être fidèle à la Representation N^{alé} et de ne reconnaître d'autre autorité que la sienne. Le president lui donne L'accolade fraternelle et L'assemblée adhère unanimement à cet arrêté.

Un des officiers de la force armée rend compte de la bonne conduite tenue par le commandant de Bataillon lorsqu'il a reçu L'ordre de la Commune portant que les barrières seraient fermées et qu'il en soit retiré la force armée qu'il y avait envoyée, aussitot qu'il avait appris que la commune avait été mise hors de la loi. L'assemblée applaudit et approuve unanimement la conduite de son commandant de la force armée.

Un membre fait part de ce qui s'est passé à la Convention N^{alé} dans la séance du 9. — Une députation de la section des 15—20¹⁾ et (sic) admise et fait lecture d'un arrêté qu'elle a pris en assemblée G^{alé} pour la nom^{on} des Com^{res} à L'effet de porter au 47 autres sections son voeu de deffendre la Convention N^{alé} jusqu'à la d^{ro} Goute de son sang ainsi que l'Indivisibilité de la Rep. — Une autre deputation de la section de popincourt et introduite et fait part de son voeu qui est conforme à celui de la section des 15—20. — Sur la proposition d'un de ses membres L'assemblée nomme 32 comm^{res} pour se transporter dans les 47 autres sections pour leur communiquer La resolution inébranlable de l'assemblée G^{alé} de former un Rempart de son Corps à la Representation N^{alé} et d'employer sans cesse tous ses efforts pour ecraser la tyrannie et qu'elle persiste dans les sentiments qu'elle a toujours professé de reconnaître et de deffendre les principes sans jamais épouser les individus. Elle arrête en outre qu'elle approuve l'arrêté par lequel ses comités Révolutionnaire et civil ont déclaré qu'ils n'obéiraient qu'aux ordres emanés de la Convention N^{alé} ou des autorités reconnue par elle.

Въ тотъ же день послѣ перерыва было другое засѣданіе, въ которомъ, между прочимъ, лица, посланные утромъ въ другія секціи, rendent compte de leur mission et Rapportent qu'ils ont été très bien reçus et que toutes les sections y ont donné leur adhésion.

Въ этомъ засѣданіи было заслушано еще нѣсколько заявленій о вѣрности національному представительству, въ одномъ изъ которыхъ употреблено выраженіе: des menées perfides du traître Robespierre²⁾.

1) Quinze-Vingts.

2) Гренельская секція не была, такимъ образомъ, въ числѣ тѣхъ, представители которой являлись въ Коммуну присягать на вѣрность свободѣ. Ср. «Парижскія секціи», табл. V.

Въ регистрѣ F⁷* 2509 интересны и преріальскіе протоколы III года. Первый изъ нихъ помѣченъ 4 преріаля. Въ засѣданіи этого дня il a été fait lecture plusieurs fois de laditte Loy portant que les sections parviendront sur le champ au Désarmement des assassins, des Buveurs de Sang, des Voleurs et des agens de la tyrannie qui précéda le 9 Thermidor. Протоколъ наполненъ именами лицъ, которыхъ собраніе единогласно постановило арестовать, съ краткими указаніями на мотивы ареста, въ родѣ, наприм., такой квалификации: comme jacobin Sanguinaire, accusé d'avoir secondé de tous ses efforts la tyrannie de Robespierre et d'être jacobin depuis le 9 Thermidor et d'avoir dans un interrogatoire qu'il a fait subir au citoyen Marquais, donné à ce dernier le nom de contrerévolutionnaire, parce qu'il blamoit les assassinats commis à Versailles sur les personnes de Brissac¹⁾ et autres. Или еще одинъ былъ арестованъ pour avoir dit à un prêtre: . . . tout prêtre ou tout noble merite la mort; et pour avoir dit en assemblée générale que la journée du 31 mai et celle des 1^r et 2 juin étoient les plus belles de la Révolution.

Въ вечернемъ собраніи 4 преріаля былъ принятъ адресъ отъ секцій Конвенту, который приводимъ съ небольшими купюрами.

Depuis le neuf Thermidor la Convention Nationale a marché constamment au milieu des précipices; toujours environnée des factieux dont les principaux chefs étoient dans son sein; trop lente dans les mesures de sévérité qui devoient les atteindre, trop indulgente à l'égard de tant de scélérats, elle devoit s'attendre à voir sans cesse renaître cette hydre épouvantable sur les tête de laquelle la massue d'hercule qu'elle tient dans ses main n'a jamais assez frappé Legislators, nous venons déposer les armes avec lesquelles nous avons terrassé vos ennemis et les nôtres. Nous exécutons le Decret salutaire qui ordonne le désarmement ou l'arrestation de tous ceux qui ont participé aux horreurs commises avant le 9 thermidor. Mais ce ne sont encore là que des demi mesures. Quittez enfin cette lenteur barbares dont nous avons tous failli de devenir les victimes. frappez, frappez fort et surtout frappez promptement, le tems presse, et s'il est encore parmi vous des partisans de la d^{re} révolte, qu'ils soient écartés du sein de cette auguste assemblée, mis en arrestation avec leurs complices: c'est la seule épuration digne de vous et du Peuple français que vous représentez. (Далѣе предлагается рядъ мѣръ для обезвреженія террористовъ). Tels sont les voeux des habitans de la section de la fontaine de Grenelle, toujours soumis aux lois etc.

Тамъ же, стр. 65 и слѣд., напечатаны выдержки изъ регистра революціоннаго комитета секцій Пантеона о 9 термидора.

1) Brissac de Cosse, начальникъ конституціонной гвардіи Людовика XVI, былъ умерщвленъ 9 сент. 1792 г. въ Версалѣ съ 50 другими плѣнниками.

Послѣ принятія собраніемъ этого адреса опять дѣлались постановленія объ арестахъ отдѣльныхъ гражданъ съ мотивировками, изъ которыхъ отмѣтимъ въ видѣ образцовъ такія:

de Baudinet, comme dénoncé pour avoir dit qu'il falloit établir des guillotines permanentes, couper 10 mille têtes par mois et jouer à la boule avec, et qu'il falloit encore deux ou trois expedition comme celle du 2 septembre pour sauver la République.

de Tissot . . . comme prévenu d'avoir tenu le 1^r Prairial des propos tendant à l'aviissement de la representation nationale et à fomenter la Rébellion qui éclata Le même jour.

Кромѣ того, собраніе поручило навести справки въ регистрахъ гражданскаго комитета секціи de l'Unité, s'ils s'y trouve les noms (sic) de quelques individus de la section fontaine de Grénelle qui aient participé aux affreux massacre du 2 septembre.

Въ собраніи 6 преріаля продолжалось обсужденіе вопроса о томъ, какіе граждане секціи подлежатъ аресту. Въ числѣ ихъ былъ одинъ (Mutelé), которому, между прочимъ, было поставлено въ вину то, что онъ a pensé soulever tout le canton par ses rigueurs outrées pour l'abolition du Culte.

Въ засѣданіи 7 преріаля было заявлено, que des individus frappés d'arrestation ne se trouvoient pas chez eux, que d'autres avoient quitté la section, et qu'enfin quelques ont s'étoient retirés aux environs de Paris. Было рѣшено сообщить комитету общей безопасности адреса тѣхъ, мѣсто пребыванія которыхъ было извѣстно.

Въ протоколѣ 8 преріаля появляются въ нѣкоторомъ количествѣ и имена женщинъ, въ чемъ-либо обвинявшихся. On dénonce La Femme de ce citoyen (Le Riche), pour avoir le 1^r prairial témoigné la plus grande joie, au moment où les Rébelles avoient le dessus, et pour avoir dit que dutems de Robespierre on avoit du pain, mais que désormais on n'en manqueroit plus.

Доносами и постановленіями объ арестахъ или, по крайней мѣрѣ, о разоруженіи наполнены протоколы и засѣданій 9, 10 и 11 преріаля. Нужно замѣтить, что вообще по всему этому дѣлу довольно часты отмѣтки о сношеніяхъ между отдѣльными секціями касательно тѣхъ или другихъ обвиняемыхъ. Въ этихъ же засѣданіяхъ мы находимъ и свѣдѣнія объ «очисткѣ» секціонныхъ учрежденій, тѣмъ болѣе, что нѣкоторыя должностныя лица оказались въ числѣ арестованныхъ. Нерѣдки были случаи и отмѣны уже состоявшихся рѣшеній по просьбѣ какой-либо секціи или за поручительствомъ отдѣльныхъ гражданъ.

Протоколы слѣдующихъ засѣданій (20 и 30 преріаля) полны отголос-

камя того, что происходило въ собраніяхъ первой половины этого мѣсяца¹⁾. Въ протоколѣ 30 преріала мы читаемъ, что собраніе arrête . . . que tous le comité de Gouvernement et les autorités constitués soient invité à destituer tous les employés qui se trouvent en arrestation ou désarmés, même ceux qui ont été jacobins depuis le 9 thermidor.

Конецъ регистра занять протоколами собраній отъ конца Фрюктидора III г. до начала вандемьера IV г. Самое важное въ нихъ, это — то же, что и въ протоколахъ другихъ секцій за данное время.

Въ засѣданіи 21 фрюктидора un membre fait lecture d'un discours vivement applaudi et il termine par proposer un arrêté tendant 1° a rejeter le Décret du 5 fructidor relatif à la réélection des 2 tiers de la Convention Nationale. 2° à faire par les assemblées primaires de Paris une adresse à nos frères d'armes pour les Eclairer sur la mésintelligence qu'on cherche a Etablir entre les citoyens de Paris et ces braves deffenseurs de la Patrie. 3° à établir l'inviolabilité des Deliberations dans les assemblées primaires. 4° à l'Envoi dud. arrêté à toutes les sections de Paris. Ce projet d'arrêté reçoit les mêmes applaudissemens que le Discours dont il est la suite.

On demande l'impression du discours et l'adoption de l'arrêté. plusieurs membres parlent pour et contre cette proposition.

La discussion s'anime, se prolonge, elle est interrompue par l'arivée d'une députation de la section lePelletier (съ аналогичными предложеніями). . . . Ces Dispositions sont accuillis par des applaudissemens La discussion continue encore quelques instants et enfin l'assemblée ajourne toutes lepropositions à la lecture de la Constitution.

un setretaire fait cette lecture.

Elle est deux fois interrompue par des Députations des sections de la *fidélité* et de *bonne nouvelle*, qui communiquent à l'assemblée des arrêtés dans les mêmes principes que celle de le Pelletier

Чтеніе конституціоннаго акта и потомъ еще разъ было прервано появленіемъ депутаціи отъ секціи de la Butte des Moulins, заявившей о своемъ присоединеніи къ arrêté секціи le Pelletier.

La lecture de l'acte constitutionnel achevée, on Lit la loi sur les moyens de terminer la revolution.

.....
un membre demande l'adhésion à tous les arrêtés de sections communiqués à l'assemblée et à celui présenté dans la séance du matin et dont la discussion a été ajournée après la lecture de l'acte constitutionnel.

1) Протоколъ 20 преріала заключаетъ въ себѣ много поправокъ къ протоколамъ предыдущихъ засѣданій.

Дальше въ протоколѣ говорится объ обсужденіи вопроса, прерывавшемся приходомъ депутатіи отъ отдѣльныхъ секціи. Сообщается, между прочимъ, что l'arrêté de la section le Pelletier a été dénoncé à la Convention Nat^{le}. Plusieurs membres attestent ce fait. un membre réclame avec force contre les calomnies dont on ne cesse d'accabler les sections de Paris.

Une députation de la section le pelletier . . . le nouveau arrêté qui a pour but de reunir 48 commissaires des 48 sections de Paris pour la rédaction d'une adresse portant déclaration authentique des sentimens qui caractérisent les citoyens de cette grande Commune. nombreux applaudissemens à plusieurs reprises.

Предложеніе было принято, равно какъ принять и arrêté, оставшійся невписаннымъ въ регистръ; для него только было оставлены двѣ трети страницы. Собраніе постановило его напечатать въ количествѣ 1200 экземпляровъ.

Sur la proposition énergique d'un membre et par un mouvement spontané, L'assemblée toute entiere fait le serment de deffendre tout individu qui pourroit être attaqué, recherché et poursuivi relativement à ses opinions émises dans l'assemblée.

Въ протоколѣ **22 фрюктидора** также есть пробѣлъ для вписанія въ него arrêté по вопросу объ участіи секціи въ составленіи адреса Конвенту, по каково было содержаніе этого arrêté, изъ протокола не видно. Въ засѣданіи были заслушаны сообщенія ряда секціонныхъ депутатіи (le Contrat Social, le Pelletier, l'Arsenal, Poissonnière, Amis de la patrie, l'Observatoire, Mont Blanc, la Réunion, l'Homme Armé): tous leurs arrêtés ont pour but le maintien et la garantie des droits du Peuple et le rejet des Décrets du 5 et 13 fructidor courant. Applaudissemens.

Въ вечернемъ засѣданіи того же дня читался декретъ Конвента relatif à la réunion de Commissaires de differentes assemblées primaires . . . Différens orateurs sont entendu pour et contre: la discussion s'anime et se prolonge longtems. elle est interrompue par une députation de la section des thuilleries, qui communique à l'assemblée un projet d'adresse aux soldats citoyens. Cette adresse pleine d'énergie, exprime les véritables sentimens des habitans de Paris et tendante à detruire les calomnies dont la malveillance ne cesse de les accabler, est vivement et longtems applaudie. l'assemblée adhère unanimement aux principes qu'elle contient et à l'envoi aux Représentans du Peuple près le Camp sous Paris.

Затѣмъ послѣ преніи мотивированный переходъ къ очереднымъ дѣламъ sur ce qu'un arrêté pris le 21 ne peut devenir coupable par la promulgation faite le 22, d'un Décret posterieur à cet arrêté, que la seule exécution de cet arrêté seroit reprehensible si elle avoit Lieu après la promulgation d'un

Décret qui la deffend; mais que cette execution est naturellement suspendue par l'adhésion que l'assemblée générale a donné à l'adresse proposée par la section des thuilleries.

Въ концѣ засѣданія были приняты депутаціи отъ многихъ секціи (Cité, Gardes Françaises, Unité, Roule, Champs Elysées, Mail, Tuileries, Butte des Moulins, Indivisibilité) toutes . . . rejettant les Decrets des 5 et 13 fructidor

Въ протоколѣ 23 фрюктидора снова имѣется полстраницы бѣлой бумаги, гдѣ долженъ былъ быть вписанъ arrêté собранія по сдѣланному однимъ членомъ предложенію de rester permanente jusqu'à l'installation du nouveau corps législatif et l'organisation du gouvernement, какъ это раньше уже было принято многими секціями.

Plusieurs des Commissaires envoyés dans les sections de Paris avec les arrêtés des 21 et 22 fructidor rendent compte de leur mission, partout ils ont été bien accueillis, partout ils ont trouvé l'expression des sentimens qui animent et distinguent l'assemblée.

Приемъ депутацій отъ нѣсколькихъ секціи (Unité, Nord, Fidélité, Halle au Bled, Bondy). Послѣ перерыва, снова приходили разныя депутаціи (Invalides, Arcis, Ouest, Unité, Homme Armé, Thermes, Amis de la Patrie, Pont Neuf) съ разными заявленіями, по относительно всѣхъ въ протоколѣ прибавлено: toutes ces députations annoncent d'une manière également énergique les sentimens qui animent les citoyens de Paris contre les décrets de 5 et 13 fructidor.

Въ засѣданіи 24 фрюктидора уже происходило голосованіе конституціи (открытое или тайное, по желанію); было также принято нѣсколько депутацій или прочитано заявленій отъ секціи (Place Vendôme, Popincourt, Luxembourg, Montmartre, Théâtre Français, Plantes, Bonne Nouvelle, Arsenal, Tuileries), между прочимъ, по поводу декрета 21 числа.

Des Commissaires de retour de leur mission de la veille pour les section du fauxbourg antoine, annoncent que ces sections n'étoient point assemblées. Les comités civils de trois d'entre elles ont déclaré que tous les citoyens divisent les sentimens de leurs frères de la fontaine de Grenelle, mais il nest pas de même de celle des *quinze-vingts*, dont on assurent que les terroristes sont maîtres¹⁾.

Въ засѣданіи 25 фрюктидора также принимались депутаціи отъ разныхъ секціи (Butte des Moulins, Lombards, Observatoire, Fidélité, Finistère, Champs-Elysées, Poissonnière, Unité, Halle au Bled, Montreuil), причемъ депутація отъ секціи Fidélité provoque l'attention des assemblées sur les moyens de

1) Ср. выше, стр. 69.

connoître le voeu de la majorité des citoyens de la République sur l'acte constitutionnel. По этому вопросу было въ собраніи сужденіе (прерывавшееся пріемомъ депутаціи).

26 фрюктидора былъ подсчетъ поданныхъ въ предшествующіе дни голосовъ, и при этомъ было постановлено, не смотря на состоявшееся отверженіе декретовъ, принимать въ расчетъ и голоса, могущіе быть и за декреты, voulant ôter tout pretexte à la malveillance, empêcher toute réclamation particulière et donner au résultat de son scrutin la plus claire authenticité et la plus grande force.

Sur huit cent un Bulletins il y a eu 770. acceptations dont 61 avec les décrets des 5 et 13 fructidor; 29 refus et trois Bulletins que l'assemblée a déclarés nuls (одинъ, comme acceptant la constitution de 1788).

Ensuite les scrutateurs ayant additionné les listes des accepteurs à haute voix, le total a été de 1704 qui réunis à 770 Bulletins acceptants, forment au total de 1844 acceptations contre 29 refus¹⁾.

Въ вечернемъ засѣданіи того же дня дѣлали свои заявленія противъ фрюктидорскихъ декретовъ (и по другимъ вопросамъ) депутаціи отъ ряда секцій, изъ которыхъ, напримѣръ, одна (Amis de la Patrie) vient donner connoissance d'un serment qu'elle a fait de ne jamais souffrir un roi en france²⁾. Секція le Pelletier и Arsenal высказались за необходимость de s'assurer du résultat du vote national sur l'acte constitutionnel.

Засѣданія въ послѣднихъ числахъ фрюктидора были посвящены вопросу о способѣ избранія выборщиковъ, причемъ дѣлалось предложеніе объ исключеніи изъ списковъ террористовъ, accusés publiquement et non jugés. Являвшіяся въ эти засѣданія депутаціи отъ секцій, между прочимъ, сообщали о результатахъ голосованія конституціи (Arsenal: de 1368 votans 1301 ont accepté purement et simplement la constitution; Indivisibilité: l'acceptation a eu lieu à la majorité de 1432 votans avec rejet des décrets . . . sur 1582; Luxembourg: de 1820 votans 1805 ont accepté la constitution et regetté le décret du 5 fructidor). Особенно часты заявленія объ адресѣ отъ секцій арміи. Интересно, что комиссары, отправлявшіеся къ секціямъ предмѣстья St. Antoine, были хорошо ими приняты и, въ частности, даже секціей Quinze-Vingts.

Въ послѣдніе дни мѣсяца были начаты и выборы выборщиковъ.

Протоколы дополнительныхъ дней III года изложены довольно коротко, но и въ нихъ заслуживаютъ быть отмѣченными нѣкоторыя мѣста.

2 дополнительный день:

1) Не стоитъ ли цифра 1704, вмѣсто 1064?

2) Ср. выше, стр. 34, 35 и 37.

Зап. Ист.-Фил. Отд.

Entre autres deputations se présente celle de la section lepelletier portant une adresse énergique au peuple français et aux Armées sur l'illégalité des décrets du 5, 13 et 21 fructidor, apres de nombreux applaudissemens, L'assemblée, attendu l'urgence par elle acceptée par acclamation, declare à l'unanimité adhérer a cette adresse et aux principes qu'elle renferme.

3 дополнительный день:

s'est présentée aussi une deputation . . . de la section de le Pelletier qui est venue reclamér la garantie de tous les Citoyens contre les Diatribes de quelques députés de la Convention Nationale.

L'assemblée a arrêté a l'unanimité qu'elle renouvelloit ses sentimens d'union, de fermeté et que plus spécialement elle voleroit au secours des membres généreux qui avoient le courage de s'élever contre tous les abus d'autorité, a ce sujet un membre a fait lecture d'un discours dont on a vote L'impression l'envoi à toutes les sections aux departemens et aux armées.

Въ 4 дополнительный день были выбраны первые три выборщика; всѣхъ голосовъ было подано 489.

Въ 6 дополнительный день была между другими принята депутация отъ секціи Французскаго Театра portant un arrêté relatif aux auteurs et adhérens des massacres du mois de septembre de 1792 et a ceux qui ont commis des actes arbitraires pendant le Règne de la terreur. Было принято составленіе такого-же arrêté.

При обсужденіи редакціи послѣдняго въ засѣданіи 1 вандемьера предсѣдатель annonce que cet Arrêté est suivant lui la seule mesure a rendre. Un autre membre observe que non seulement il est question des attentat de 7^{bre} 1792, mais de tous ceux qui ont eú lieu depuis, tels que ceux du 31 mai 1793. du 12 germinal au 3^e de Prairial.

Въ засѣданіи 2 вандемьера были подсчитаны голоса, поданные за четырёхъ новыхъ выборщиковъ; всѣхъ бюллетеней оказалось 441. Изъ заявленій, сдѣланныхъ другими секціями, интересенъ arrêté секціи Pont-Neuf, который ordonne l'établissement d'un Piquet près de son assemblée pour parer à tous événemens.

Въ этомъ же засѣданіи заходила рѣчь о décret relatif aux parens des émigrés, относительно котораго былъ принять слѣдующій arrêté:

L'assemblée après avoir entendu les observations de plusieurs de ses membres sur les consequences funestes que pourroient tirer les enemis de la liberté du decret relatif aux Parens et alliés d'émigrés et autres citoyens exclus des places et emplois de la Republique.

Considérant qu'au moment ou l'acceptation de la constitution appelle tous les français a l'exercice de leurs Droits Politiques Le Decret en question

semble fraper D'interdiction une classe nombreuse de citoyens et limitér gener ou entraver les Electeurs dans les choix qu'ils auront a faire.

Considérant qu'il importe de s'éclairer mutuellement sur un objet aussi important.

Arrête qu'il sera nommé 47 commissaires a leffet de se transporter sur le champ dans les 47 autres assemblées Primaires pour les inviter a s'occuper de concert avec elle des hautes considerations de fait le decret du 5^e jour complémentaire et lui faire part du Resultat deses deliberations.

Въ засѣданіи 3 вандемьера были приняты депутаціи отъ секцій съ протестами по поводу объявленія Фруктидорскихъ декретовъ принятыми. Результатомъ былъ новыи аррêté.

L'assemblée considerant

que l'on ne peut priver une partie des citoyens du droit de concourir par leurs voeux a la formation du Pacte social,

que l'on a interdit L'exercice de ce droit a plus de deux milles communes qui n'ont point emis un voeu formel sur l'acceptation des decrets des 5 et 13 fructidor.

qu'on en a Egalement privé la majeure partie des habitans de Paris en écartant leur voeu par un vice de forme.

que le voeu de la majorité ne sera exprimé que lorsque toutes les assemblées se seront expliquées formellement sur l'acceptation des decrets.

qu'ainsi il est indispensable de faire prononcer les communes qui ont gardé le silence et prononcer légalement celle dont le voeu a été rejetté par l'inobservation de formes.

En consequence l'assemblée arrête quelle ne pourra reconnoitre la majorité d'acceptation que lors que toutes ses assemblées primaires de la Republique se seront definitivement expliquées sur l'acceptation ou le refus des decrets, que le voeu de chacune d'eux sera comptée et que le resultat aura été rendu public par la voye de l'impression.

Секція Французскаго Театра предлагаетъ устроить комиссію изъ представителей 48 секцій pour s'informer si le voeu des sections de Paris dans l'admission ou le rejét des decrets de 5 et 13 fructidor dernier se trouve compris dans le Depouillement du scrutin.

.....

L'assemblée arrête en outre qu'en cas d'allarmes cinquante membres pris dans son sein se réuniront au lieu ordinaire de ses séances, que là ils représenteront l'assemblée primaire permanente de la section et veilleront à tout ce qui pourra intéresser le bon ordre et la sureté de la section et que ces cinquante membres seront pris entre les plus méritans par leur âge et leur vertus et que ses arrêtés seront imprimés affichés et envoyés aux 47. autres sections.

Въ засѣданіи 4 вандемьера оиать были выслушаны депутаціи отъ секцій съ заявленіями о томъ, что онѣ не считаютъ Фрюктидорскіе декреты припятьими націей. Въ этомъ же засѣданіи un membre monte a la tribune et demande qu'il soit nommé des commissaires dans l'assemblée pour lui faire un rapport sur le décret d'hyer par lequel la Convention déclare responsable les citoyens de Paris de la sureté de la Representation nationale¹⁾.

.....

Sur la motion d'un membre l'assemblée invite les jeunes citoyens a se mefier des hommes qui cherchent a exciter des troubles dans Paris et a profiter de leur inexpérience et de leur courage, pour les engager inconsidderement a soutenir isolement leurs Droits hors de leur section, elle les invite a se rendre assiduelement aux assemblées.

.....

La section de bonne nouvelle vient faire part a L'assemblée d'un arrêté qu'elle a pris pour faire reincarcerer les terroristes aux quels ont a rendu la liberté sans s'etre justifiés judiciairement.

Это — послѣдняя запись въ регистрѣ, въ которомъ имѣется еще припиленный булавкою листокъ, заключающій въ себѣ удостовѣреніе, что такіе-то граждане отправляются въ такіа-то секціи pour soumettre à leurs discussions la question de savoir s'il ne seroit pas utile de convoquer pour demain matin les Electeurs nommés dans les diff^{tes} assemblées p^{tes} et de leur indiquer le Théâtre françois pour lieu de leur séance. На этомъ листкѣ есть визы секцій Théâtre Français и Unité (съ датировкою послѣдней 10-мъ вандемьера).

IV.

Изъ протоколовъ общихъ собраній секціи Инвалидовъ.

Секція Инвалидовъ (№ 38) лежала къ западу отъ секціи Fontaine-de-Grenelle и Croix-Rouge, отдѣляясь отъ первой rue de Bourgogne. Съ с.-з. границею секціи былъ берегъ Сены, съ ю.-з. — городская стѣна, нынѣ не существующая²⁾. Это была очень мало населенная часть города, царство

1) Въ эти дни Конвентъ вообще былъ очень озабоченъ волненіями, которыя происходили въ Парижѣ.

2) Границы секціи Инвалидовъ: Сена отъ заставы до моста Людовика XVI (потомъ «de la République»), часть улицы Вареннъ и улица Бургонь, бульваръ, застава и стѣна. E. Mellié, стр. 36.

огородниковъ и садовниковъ, «*sorte de banlieue à l'intérieur de la ville*»¹⁾, а кромѣ того это былъ кварталъ военныхъ, такъ какъ на территоріи секціи находились Домъ Инвалидовъ, давшій ей названіе, и Военная Школа. По настроенію въ 1792 г. Брэншъ причисляетъ ее къ умѣренно-консервативнымъ²⁾, хотя ея представители и были 10 августа въ Ратушѣ при организаціи революціонной Коммуны³⁾.

Въ регистрѣ общихъ собраній секціи Инвалидовъ (F^{7*} 2510) заполнены лишь первые 88 листовъ, причѣмъ на первомъ мы имѣемъ *Suite de la séance du 3 pluviöse, l'an deux de la République une et indivisible*, а на послѣднемъ коротенькій протоколъ засѣданія 10 брюмера IV г.

На оборотѣ листа 40 начинается протоколъ чрезвычайнаго собранія 10 термидора въ два часа пополудни. Въ самомъ началѣ были приняты депутаціи отъ секцій *Bonconseil* и *Guillaume Tell* съ заявленіями вѣрности Конвенту. Секція Инвалидовъ присоединяется къ этимъ заявленіямъ и посылаетъ въ Конвентъ адресъ:

Citoyens Représentans, Aux premiers mouvemens que la malveillance a excité à Paris, nos comités se sont mis en permanence et les citoyens sous les armes; tous ont tourné leurs regards vers la Convention nationale, pour attendre ses ordres: Ils ont été punctuellement suivis.

La section a dabord envoyé sa force armée terce (?) de la Convention; elle s'est réunie ensuite en assemblée générale pour renouveler le serment de defendre jusqu'à la mort la Représentation nationale et l'unité et l'indivisibilité de la République françoise.

Рядъ секцій (*Châlier, Panthéon, Poissonnière, Piques, Marat*) доводятъ до свѣдѣнія, что и онѣ за Конвентъ.

L'assemblée donne son approbation à la conduite que les comités ont tenue dans la circonstance présente et mention honorable et adhere aux voeux des sections qui se sont présentées au comité par leurs députés; savoir, celles de l'homme armé, des arcis, de bonne nouvelle, du Bonnet rouge, du faubourg Montmartre et de brutus, ainsi que la section revolutionnaire, celle du faubourg du nord et celle de la Cité: toutes ont été vivement applaudie.

A cinq heures du matin est arrivé un paquet du Departement contenant une lettre et les décrêts de la Convention du neuf thermidor. Lecture en a été faite et y a applaudi.

Un membre du comité a observé qu'il étoit parvenu au Comité des arrêtés de la Commune liberticide qu'il avoit meprisés parce qu'ils partoient

1) F. Braesch, *La Commune*, 16.

2) Парижскія секціи, табл. VI.

3) Тамъ же, табл. III.

d'une autorité mise hors de la loi. L'assemblée a arrêté, à l'unanimité, qu'il seroient brulés sans être lus, ce qui a été fait sur le champ.

Въ тотъ же день, въ другомъ собраніи (обыкновенномъ) было рѣшено всѣмъ идти въ Конвентъ, дабы благодарить его за спасеніе отечества, причемъ въ протоколѣ приведена и рѣчь, которая должна была быть произнесена отъ имени секціи Конвенту:

Citoyens Representans,

Nous touchions donc au moment d'une ruine certaine: la même nuit alloit devorer la liberté, la Convention, le peuple le plus horrible des complots, celui dans lequel venoit se confondre tous les autre complots marchoit à visage découvert: c'étoit au nom de la liberté, c'étoit au nom du Peuple que ses perfides magistrats en l'armant contre lui meme, alloient anéantir et la liberté et le Peuple.

.....
Hommes courageux! le peuple a fait sa revolution, il falloit que la Convention fit la sienne. C'est de l'avant derniere nuit que datera, dans l'histoire, de la Révolution l'épôque de la vraie liberté, pour vous et pour nous

Отголоски событій 9 термидора встрѣчаются и дальше съ нѣкоторыми указаніями на начавшуюся реакцію. Напр., передъ жерминальскими и преріальскими событіями, въ протоколѣ 30 вантоза III г. записаны заявленія депутаціи отъ секціи Thermes de Julien, гдѣ, между прочимъ, говорится: .

2° que 7 commissaires avoient été nommés . . . à l'effet de recevoir les déclarations des différens citoyens sur la conduite atroce de leur ancien Comité Révolutionnaire et sur les actes arbitraires vexatoires et tyranniques exercés par eux et leurs agents sur beaucoup de bons Patriotes de la section comme aussi de faire la recherche des auteurs fauteurs et complices du 2.3.7^{bre} 31 Mai et 3 juin.

Въ засѣданіи 10 жерминаля une Députation de la section de la butte des Moulins s'est présenté à L'assemblée générale pour lui faire part de divers arrêtés pris par leur section relativement à tous les terroristes et notamment contre les membres de leur ancien Comité Révolutionnaire, lesquels avoient perdu leur confiance¹⁾

Le président a répondu que la Justice étant à l'ordre du jour, les sections devoient se réunir pour faire respecter les loix et les propriétés et que l'assemblée prenoit en grande consideration l'arrêté tendant à exclure des places tous les perturbateurs du repos public.

1) О томъ, что въ это время и въ другихъ секціяхъ происходило движеніе противъ прежнихъ комитетовъ, см. выше (стр. 15).

Въ засѣданіи 30 жерминаля ораторъ секціи du Pont Neuf . . . fait part d'un arrêté pris contre Les membres de l'ancien comité revolutionnaire de cette section.

Событія 1 преріаля III г. послужили поводомъ для экстреннаго собранія 5 преріаля.

La seance a été ouverte par la lecture de la Loi du premier prairial portant que les sections s'assembleront led^t jour cinq, Prairial pour proceder au désarmement des assassins, des voleurs, des Buveurs de Sang et des agens de la Tirannie qui précéderent (sic) le neuf Thermidor d^{er} 1).

Предсѣдателю были доставлены анонимные проскрипціонные списки (listes de proscriptions), которые рѣшено было разорвать не читая.

L'assemblée a arrêté que tous ceux qui avoient participés a Lassassinat le 17 Juillet 1791. à la porte du Comité de la section seront désarmés²⁾. . .

arrete en outre que tous les terroriste qui par leurs propos incendi-aires ont propagée l'anarchie, tous ceux qui auroient pu participer aux massacres des deux et trois septembre 1792. faits aux prisons, ainsi que ceux sans exceptions qui avoient accompagnés les prisonniers d'orleans à Versailles et qui avoient la lacheté de les assassiner, ou de les laisser assas- siner³⁾, n'ayant fait aucune resistance pour s'y opposer seront compris dans le désarmement et mis en arrestation, s'il y a lieu

Рѣшено было навести справки о томъ, кто участвовалъ въ конвоѣ, сопровождавшемъ узниковъ, а пока въ собраніи начались денунціаціи объ отдѣльныхъ лицахъ и стали дѣлаться постановленія объ арестахъ. Чаще всего встрѣчается такая формула: такой то а été denoncé par plusieurs citoyens comme terroriste et buveur de sang. Тутъ же производились въ нѣкоторыхъ случаяхъ и допросы.

Въ концѣ протокола записано: L'assemblée a arrêté qu'il seroit adressé une petition à la Convention pour lui demander qu'il soit accordé a la section de tenir une ou plusieurs céance (sic), sil etoit necessaire, pour terminer le désarmement des buveurs de sang et des terroristes.

Разрѣшеніе на это было получено и протоколы 6 п 7 преріаля полны обвиненіями противъ разныхъ лицъ и постановленіями объ арестахъ. Присылались сообщенія и изъ другихъ секцій. 7 преріаля l'assemblée a arrêté que ses travaux (въ исполненіе декрета 1 преріаля) etoient terminé et qu'elle ne s'assembleroit plus pour ce sujet.

Впрочемъ, спорадически обвиненія дѣлались и позже.

1) Для дальнѣйшаго ср. выше (стр. 15—25 и 76—78).

2) Рѣчь идетъ объ извѣстной бойнѣ на Марсовомъ полѣ, которое находилось въ секціи Инвалидовъ.

3) Извѣстное избіеніе, которое было 9 сентября 1792 г. Ср. выше (стр. 76).

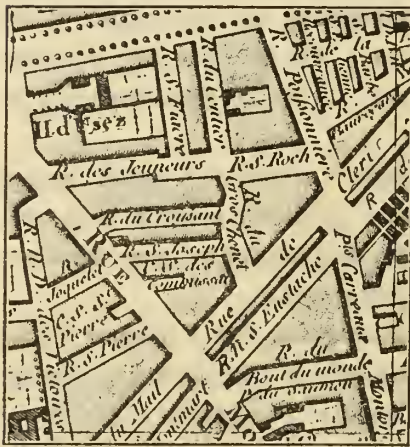
Фрюктидорскихъ протоколовъ III года въ регистрѣ только два: одинъ 10 фрюктидора, другой 26 фрюктидора — 9 вандемьера. Приводимъ изъ второго протокола лишь немногое:

Les citoyens se sont réunis au nombre de trois cent quarente neuf votans, a L'effet de procéder à la nominations des Electeurs que la section doit fournir. Après avoir reconnu par la Liste des cartes de Sureté livrées aux Citoyens, qu'il en existoit deux mille quatre cent quarente ayant droit a voter et que par conséquent l'assembler devoit nommer douze Electeurs . . . ont a réglé de quelle manière cette Élection se feroit.

Далѣе записано, что выборы проходили и въ послѣдующіе дни до 9 вандемьера, когда l'assemblée . . . a reconnu que tout étoit conforme à la Loy, se qu'elle a déclarée, ainsi que sa mission étoit remplie. Какихъ бы то ни было слѣдовъ обсужденія конституціи и декретовъ 5 и 13 фрюктидора въ регистрѣ нѣтъ.

V.

Изъ протоколовъ общихъ собраний секціи de Molière et la Fontaine.



Секція, стоявшая въ общемъ спискѣ подъ № 13, носила имя Мольера и Ла-Фонтена въ 1792—1793 гг., раньше же она называлась la Fontaine-Montmorency, а позднѣе (съ сент. 1793 г.) секціей Брута. Она была одной изъ центральныхъ (къ сѣв. отъ Сены), между улицами Montmartre (къ зап.) и Poissonnière (къ вост.) къ югу отъ «бульвара»¹⁾. Сосѣдними секціями были Faubourg-Montmartre (на сѣв.), Bibliothèque и Place Louis XIV (на зап.), Bonne-Nouvelle и Mauconseil (на вост.) и Postes (на югѣ).

Брешъ въ своемъ обзорѣ естественныхъ районовъ Парижа²⁾ включаетъ южную часть этой секціи, съ секціями des Postes и Halle-au-Blé, въ

1) Планъ секціи дается здѣсь по «Nouveau plan routier» 1788 г. Ея границы: бульваръ между улицами Montmartre и Poissonnière, эти послѣднія и улица du Petit-Carreau (на иныхъ планахъ Petits Carreaux), обѣ стороны passage du Saumon и улица Montmartre. E. Mellié, 28.

2) F. Braesch, La Commune, 20—21.

районъ, гдѣ тѣснился въ большомъ количествѣ пролетаріатъ на небольшомъ сравнительно пространствѣ между кварталами банковъ и золотыхъ дѣлъ мастеровъ на западѣ, богатыхъ барскихъ отелей на сѣверѣ и зажиточныхъ буржуа и коммерсантовъ къ югу и востоку. Настроение секціи въ августѣ 1792 г. онъ опредѣляетъ, какъ умѣренно-консервативное¹⁾, по подробностей о ея поведеніи, въ сущности, мы имѣемъ очень мало²⁾.

Печатаемые ниже документы представляютъ собою копіи протоколовъ общихъ собраній секціи 31 мая и 1 и 2 іюня 1793 г., сдѣланные гораздо позднѣе. Три протокола переписаны въ одну тетрадь съ чѣмъ-то въ родѣ предисловія, помѣченнымъ 30 вантаза III года, гдѣ говорится, что секція въ виду бывшихъ притѣсненій со стороны преступнаго меньшинства (*minorité factieuse et scélérate*) рѣшила доказать, что она никогда не была «*complice d'aucune faction*», съ каковою цѣлью и рѣшила сдѣлать извлечение изъ своихъ протоколовъ. Первоначально эти извлечения секція предполагала напечатать, но потомъ отказалась отъ этого намѣренія, сообразивъ, что это будетъ дорого стоить. Почему-то эта записъ попала въ полицейскій картонъ по дѣлу 9 термидора, хранящійся въ Національномъ Архивѣ подъ шифромъ F^{7*} 4432³⁾, среди другихъ бумагъ секціи Брута (въ пятой сорочкѣ, № 10732). Печатаемъ всѣ три протокола безъ сокращеній.

Что касается до событій конца мая и начала іюня, то, какъ извѣстно, ихъ коротко можно обозначить словами «гибель жиронды».

Extraits des Procès Verbaux des Délibérations de l'Assemblée générale de la Section de Molière et la fontaine (aujourd'hui Brutus) Seances des 31 May, 1^{er} et 2 Juin 1793 (vieux stile).

Extrait du Procès Verbal de la Séance du 31 may 1793 (vieux stile) huit heures du matin.

La Gravité des circonstances ayant nécessité une assemblée extraordinaire, le président la ouverte à huit heures précises du matin, au moment ou les citoyens ont été réunis en assès grand nombre pour être autorisés à délibérer.

Lecture a été faite d'un arrêté de l'assemblée générale permanente de la Section de la cité du 28 may 1793, relativement a différents objets sur lesquels l'assemblée a arrêté de passer à l'ordre du jour.

1) Парижскія секціи, табл. VI.

2) F. Graesch, 208.

3) См. выше, стр. 11.

Le secretaire a lu ensuite une lettre du Département de Paris du 29 may 1793, contenant invitation à la section de nommer des Commissaires pour se réunir à l'assemblée des autorités constitués secrete en la salle des Jacobins.

La discussion ayant été ouverte et fermée sur l'objet de cette lettre; deux citoyens scavoir lemercy et Roux ont été nommés pour porter à la dite assemblée l'arrêté dont voici la teneur.

L'assemblée générale après avoir entendu la lecture d'une lettre du Departement de Paris adressée à la section le 29. may 1793 portant invitation de nommer dans son sein deux Commissaires pour se reunir aujourd'hui dans la salle de la Société des amis de la liberté et de legalité seante aux ci devant Jacobins rue S^t. honoré, et de choisir de préférence parmi les membres du Comité de Surveillance, attendu qu'ils peuvent avoir plus de renseignements à donner, à l'effet de délibérer sur les mesures de salut public exigées par les circonstances actuelles.

«Il a été donné pouvoir aux Commissaires nommés de se transporter «sur le champ à la d^{te}. assemblée, de prendre communication des mesures «qui seront proposées, et de venir en rendre compte à l'assemblée, qui sur le «rapport qui lui sera fait par les Commissaires, s'est reservé de prendre en- «suite dans sa sagesse les mesures qu'elle croiroit nécessaires pour la sureté «publique.

«Il a été arrêté en oûtre que les d^{tes}. Commissaires, ne prendront aucune «part aux Délibérations de la d^{te}. assemblée, et rendront compte à l'assem- «blée de la Section de ce qui s'y sera passé.

Trois membres de la Comp^{gnie}. des canoniers de la section de bonne nouvelle sont venus comme citoyens informer l'assemblée que les barrières de la Ville étoient fermées.

«L'assemblée instruite que le tocsin avoit été sonné, et la generale «batüe cette nuit dans diverses sections de cette ville; considerant que la «tranquilité publique est troublée; que les malveillans employent tous les «moyens possibles pour tâcher de nous désunir, ignorant d'ailleurs ce qui a «pu déterminer ces sections à prendre des mesures, qui, dans des tems aussi «critiques que ceux ou nous nous trouvons, sont toujours faites pour allar- «mer les amis du bien public; considérant que dans de pareilles circonstances, «la seule mesure à prendre est de se réunir aux autorités constituées de leur «faire part de leurs allarmes et de leurs inquiétudes.

«L'assemblée a arrêté à l'unanimité, qu'il seroit nommé dans son sein «des commissaires pour se rendre auprès de la Convention nationale, du «Departement de Paris, et de la Commune de cette Ville, à l'effet de se con- «certier avec eux sur les moyens exigés par les circonstances actuelles pour

«conserver la tranquillité publique, faire respecter la représentation nationale, «et dejouer les projets des malveillans.

Le Commandant de la force armée de Moliere et la fontaine, a fait lecture d'une lettre à lui adressée le 31 may 1793 par le Commandant general provisoire de la force armée parisienne, contenant des ordres pour fermer les barrières de la ville et l'interdiction de toute sortie aux Citoyens, même avec des cartes civiques ou autres papiers quelconques.

L'original de cette lettre a été paraphé et signé à l'instant par les president et secretaire de l'assemblée, et il en a été annexé au Procès Verbal, une copie collationnée.

La distribution de Picques a été ajournée jusqu'après le Compte qui sera rendu à cet egard par le Comité Civil.

Les Commissaires nommés pour aller au Departement ont rendu compte de leur mission ils ont dit que n'ayant trouvé aucun membre du Directoire, ils avoient laissé au bureau l'arrêté dont ils étoient porteurs.

«Sur la proposition d'un Membre, l'assemblée a arrêté qu'en ajoutant «à son précédent arrêté, il seroit nommé à l'instant deux Commissaires qui «seroient adjoints aux deux autres, lesquels auroient les mêmes pouvoirs, «pour se transporter à la Salle des séances des Jacobins, à l'effet d'y parti- «ciper avec les autres autorités constituées, aux mesures à prendre pour le «salut public.

«Il a été aussi arrêté qui si les d^{ts} Commissaires reconnoissent que «l'assemblée ou ils vont se rendre n'étoit pas composée, conformément à «l'arrêté du Departement du 29 may 1793, alors ils se retireroient.

«Il a été en outre arrêté que les pouvoirs desd^{ts} commissaires ne dure- «roient que Vingtquatre heures.

«Et pour porter le d^t arrêté et le mettre à exécution conjointement «avec les cit^{ns} Lemery et Roux, l'assemblée a nommé pour ses nouveaux Commissaires les citoyens Sarette et de la Cour».

Il a été fait lecture d'une lettre du Citoyen Duvergier chef de legion du 31 may 1793 relative au rappel dans la section, et pour que tout citoyen se mit sous les armes, à l'effet de protéger les personnes et les propriétés, et veiller au salut public.

Les commissaires envoyés à la Commune sont venus rapporter à l'assemblée, que s'étant rendus au Conseil Général de la Commune pour lui demander des éclaircissements sur ce qui se passoit dans Paris; le Conseil avoit passé à l'ordre du jour, et les avoit renvoyés par devant le Comité révolutionnaire, ou s'étant présentés, ils n'avoient pu être introduits, leur pouvoir étant resté au Conseil général.

Le citoyen Menessier s'est présenté à l'assemblée pour y repondre a

l'interpellat^o qu'elle avoit arrêté le 25 may 1793 qui lui seroit faite par son président.

En conséquence cette interpellation a été faite au Citoyen Menessier par le President ainsi qu'il suit.

«Avés vous comparu aux séances tenües a la Mairie les 15 et 16 «may 1793. et autres subséquentes de vötre propre mouvement et quoique «n'étant revetu d'aucuns pouvoirs légitimes?»

A cette interpellation, le citoyen Menessier a déclaré sur son honneur et sa conscience que non, et qu'il n'a participé en aucune manière aux séances dont il s'agit. le citoyen Menessier a ajoûté qu'il n'avoit jamais remis à qui que ce soit des listes de personnes suspectes; de tout ce que dessus le President de l'assemblée a donné acte au citoyen Menessier.

Il a été passé à l'ordre du jour sur la proposition faite par un membre que le citoyen Menessier ne put conserver ensemble les deux places qu'il remplit actuellement de Commissaire du Comite de surveillance et de membre du Conseil general de la commune.

Les citoyens Artaud et Richome ont été nommés Commissaires pour se rendre à l'instant à la Convention nationale, a l'effet de s'informer de ce qui s'y passoit et venir en faire part à l'assemblée.

Une députation de la section de l'Arsenal a remis sur le bureau un arrêté du 31 may 1793 relatif au desarmement des personnes suspectes.

L'assemblée informée qu'un rassemblement de citoyens armés se portoit autour de la Convention, a arrêté à l'unanimité de députer au Conseil général de la Commune, trois Commissaires savoir les Citoyens Loiseau, Tabou-roux; et d'hollandre, à l'effet de s'informer si c'est en vertu de ses ordres, qu'une force armée vient de se porter à la Convention nationale; pourquoi dans ce cas la section n'avoit pas été instruite, et n'avoit reçu aucun ordre pour faire partie; prendre en conséquence connoissance des différens ordres qui avoient été donnés relativement au maintien de la sureté publique et l'inviolabilité de la Représentation nationale, recevoir les ordres à executer pour assurer la tranquilité generale, et venir alternativement en rendre compte à l'assemblée.

Sur la proposition d'un membre, l'assemblée a mis sous la sauvegarde la personne de chacun de ses commissaires et se levant de concert a confirmé sa determination à cet égard par un serment juré à l'unanimité,

Sur l'arrêté pris et envoyé à la section par la municipalité de Paris du 31 may 1793 relatif au serment à prêter par les Off^{rs} et fonctio^{res} publics, il a été passé à l'ordre du jour.

Il a été fait un rapport par le Citoyen Delon de ce qui s'étoit passé a la Convention.

Le Comité de Surveillance a été introduit en l'assemblée, et il y a donné lecture d'une lettre du comité Revolutionnaire établi près l'assemblée générale des Commissaires des quarante cinq sections séante à la Commune, la d^{te} lettre du 21 may 1793 l'an 2^{ème} de la Republique democratique dont suit la teneur.

Extrait du Registre des Delibérations du Comité Revolutionnaire.

«Il est enjoint à tous les Comités revolutionnaires des d^{tes} sections de «Paris, de prendre tout de suite les mesures les plus promptes et les plus «efficaces pour désarmer et mettre en état d'arrestation tous les hommes «suspects de leurs sections respectives fait et arrêté aud^t Comité, signé «Marquet secretaire.

La discussion ouverte sur cet objet, ayant été fermée, le Président a interpellé les membres de son Comité de declarer, s'ils connoissoient quelques personnes suspectes; tous ont repondu à l'unanimité qu'ils n'en connoissoient pas mais qu'ils invitoient tous les bons citoyens à leur faire connoître les contrerévolutionnaires, affin de mettre le Comité à même de faire son devoir.

Pareille interpellation a été faite à tous les membres de l'assemblée générale, ils ont également fait une réponse négative, après quoi il a été arrêté à l'unanimité de passer à l'ordre du jour sur l'arrêté cy dessus énoncé, et à l'instant toute l'assemblée a prêté le serment de prendre sous la sauvegarde et protection tous les concitoyens, et de deffendre les proprietés communes: l'assemblée a arrêté en oûtre, que pour donner à son comité de surveillance une nouvelle marque de sa confiance et de son estime, il seroit fait mention civique de sa comparution en l'assemblée, de ce qui s'y est passé, et qu'extrait lui en seroit délivré par son secretaire.

La Séance interrompue à trois heures du soir, a été reprise à quatre. l'assemblée informée alors qu'une force armée se portoit sur la Convention; après avoir entendu plusieurs opinions tendantes à se porter sans armes pour se placer entre la Convention et les malveillans qui chercheroient a y porter atteinte, l'assemblée a nommé deux citoyens halley et Eynard pour adjoints aux Commissaires déjà envoyés à la Convention pour s'informer de ce qui s'y passe, et chargés de se concerter avec ses différents comités sur les moyens relatifs à la sureté de la Representation nationale.

L'assemblée a ensuite entendu le rapport de ses Commissaires qu'elle avoit envoyés à la Commune sur quoi un membre a fait la motion d'envoyer deux Commissaires auprès du Citoyen nommé Commandant gen^l provisoire, pour s'informer de lui quelles mesures il a prises pour assurer la tranquillité publique. Cette motion a été ajournée jusqu'après le rapport qui seroit fait à l'assemblée par ses commissaires envoyés à la Convention; et à l'instant sont

entrés lesd^s Commissaires qui ont rapporté qu'une députation se disant composée de Commissaires des sections de Paris, s'étoit réunie à la Convention pour sauver la chose publique.

Lecture a été faite d'un projet d'arrêté à porter à la Commune de Paris la redaction en a été approuvée en ces termes.

«L'assemblée générale vivement touchée des troubles qui divisent en ce moment la ville de paris; toujours occupée du soin de veiller à la conservation (sic) de tous les les (sic) concitoyens et de leurs propriétés n'ayant jamais devant les yeux que la loy, et ayant juré de ne jamais s'en écarter; fidele à ses principes, et à ses sermens, a été très affectée de la réponse qui leur a été faite par ses premiers commissaires; que sur son premier arrêté, le Conseil général avoit passé à l'ordre du jour; voulant de nouveau témoigner à la Commune, combien elle desire être d'accord avec elle, et resserrer les liens de fraternité qui existent entre tous les citoyens; bien persuadée que c'est le seul moyen de rester invincible et de déjouer les projets de tous les ennemis du bien Public, a arrêté de nommer deux Commissaires pour se rendre tant auprès de la Commune de Paris qu'auprès des autres autorités constituées à l'effet de les assurer des sentiments d'amitié et de fraternité qu'ont tous les citoyens de la section de moliere et la fontaine, pour leurs autres concitoyens, en les assurant qu'en demandant des éclaircissements, sur ce qui s'étoit passé depuis cette nuit, ils n'ont d'autre but que de porter secours partout ou il seroit nécessaire. d'après ces considérations l'assemblée générale, à l'unanimité a nommé trois Commissaires pour se transporter de nouveau au conseil général de la Commune; à l'effet de s'informer comme le citoyen henriot auroit été nommé Commandant général provisoire de la force armée Parisienne, et par qui cette nomination auroit été faite, et si c'est lui qui a souscrit la lettre remise ce matin au Commandant en chef de la Séction; de demander en outre en vertu de quel ordre le tocsin a été sonné, la generale battüe et la fermeture des barrières ordonnée, et pourquoi le canon d'allarme a été tiré».

La motion faite d'augmenter le nombre des Commissaires à la Commune a été rejetée.

Les Cit^{ens} de la Cour et Sarette sont venus rendre compte de la mission dont ils avoient été chargés conjointement avec les citoyens Lemerie et le Roux près l'assemblée des autorités constituées à la salle des Jacobins.

Il resulte de leur rapport, qu'il a été arrêté par lad^{te} assemblée, de nommer un Comité composé de onze membres qui s'adjoindront à la Municipalité, et aux Comités revolutionnaires des sections, pour prendre des mesures relatives au salut public; présenter une adresse à la Convention nationale, et demander le decret d'accusation contre la Commission des Douze, et

les 22 Membres déjà denoués, et faire mettre en état d'arrestation les gens suspects.

Le citoyen Sarette l'un des membres du Comité de surveillance, a de plus informé l'assemblée qu'il avoit observé aux d^{tes} autorités constituées réunies en la salle des Jacobins, que sur la demande faite par la municipalité à la section, de faire arrêter les gens suspects, les citoyens avoient été invités à faire connoître ceux qui seroient soupçonnés de complots contre la patrie, mais que le Comité de surveillance n'avoit jusqu'à présent aucune denonciation ni renseignement qui le missent dans le cas de faire arrêter aucun citoyen.

«de notre cœur pour la République une et indivisible; nous haïssons également tout gouvernement arbitraire et despotique sous quelque forme qu'il puisse nous être présenté; mais aussi nous gémissons sur le deffaut d'unité d'opinions qui par les divisions intestines, recule toujours l'instant si désiré de nous rallier autour d'une constitution fixée par la volonté du souverain, de la voir consolidée par des loix sages, prises dans le serment que nous avons fait de maintenir la liberté et l'égalité, et de mourir s'il le faut pour en deffendre les principes.

«Notre vœu, Citoyens, est surement conforme au votre, unissons nous donc tous et de cœur et d'esprit pour en assurer l'effet, et faisons connoître à tous nos freres de la Republique les sentiments purs qui nous animent et qui doivent établir la confiance réciproque entre nous.

«fait au Comité de surveillance ce 31 may 1793; l'an 2^{ème} de la République françoise une et indivisible, et ont signé de la Cour, président, Sarette Petit, Bunel, Chenier, Raffeneau, Le Maître, Chery et Janin Secretaire».

L'assemblée generale sur la proposition d'un de ses membres qui a converti en motion l'exposé de son comité de surveillance et en ayant adopté à l'unanimité les sentiments qui sont les siens propres, en a arrêté l'impression, l'envoi à la Convention à toutes les autorités constituées et aux quarante sept autres sections.

Sur la connoissance donnée à l'assemblée d'un Comité Revolutionnaire formé par les autorités constituées, rassemblé en la salle des Jacobins et investi de pouvoirs illimités; pleine de confiance dans le civisme et la sagesse des membres de son comité de surveillance, a arrêté «qu'aucun mandat d'arrêt lancé contre un membre de la section ne pourroit être exécuté sans que préalablement il n'eût été visé du d^t Comité de surveillance et que les motifs lui en eussent été soumis; que dans le cas ou il seroit fait des infractions à cet arrêté, le Comité de surveillance seroit tenu de lui en rendre Compte dans les 24 heures, et que sur son rapport, la section toute entière reclameroit la liberté du citoyen illégalement arrêté en oûtre,

«que dans le cas ou il seroit lancé un mandat d'Arrêt contre un citoyen de «la section il ne pourroit être executé qu'en présence de deux membres du «d^t Comité.

«Arrêté en outre que le présent sera imprimé affiché proclamé et communiqué au Comité Revolutionnaire des autorités constituées, séant a la «salle des Jacobins».

Sur la proposition faite de nommer des suppléans aux commissaires du Comité de surveillance l'assemblée a passé à l'ordre du jour.

Le citoyen Commandant a informé l'assemblée que les Citoyens de la section de la batte (sic) des moulins venoient de fraterniser avec ceux du faux bourg S^t Antoine, et a proposé d'envoyer des Députés pour suivre l'exemple de la Section de la bute des Moulins; sur quoi l'assemblée considérant que son civisme et son amour pour l'égalité et la liberté ne peut être méconnu par ses freres du fauxbourg S^t Antoine, est passé à l'ordre du jour.

L'assemblée considérant que dans les circonstances actuelles l'exercice de la justice et de la police ne pouvoit être interrompu sans inconvénient pour la chose publique, a confirmé à l'unanimité dans tous leurs pouvoirs ses autorités constituées qu'elle avoit mandé dans son sein. Le secretaire a fait lecture de plusieurs arrêtés de la Commune, du 31 may 1793 relatifs a la cessation de sonner le toctin, aux mesures de sureté à prendre de concert par les president des assemblées générales de la section, les Comités de surveillance, et le Commandant général de la force armée, et à la prestation du serment, par les membres des Tribunaux les officiers et fonctionnaires publics.

Les six Commissaires savoir les citoyens *Chrislith Delou Bertrand Dunefour Rozeleur* et *fournier*, qui avoient été chargés de porter le matin à la Convention nationale l'arrêté pris par la section, ont annoncé qu'ils avoient été accueillis avec empressement, et que la convention avoit arrêté *qu'il seroit fait mention honorable en son procès verbal et au bulletin du zele des Citoyens de la Section.*

La séance a été suspendue à onze heures du soir, et reprise à minuit les citoyens Preval et Tournal ont été nommés, l'un President et l'autre secretaire pour tenir l'assemblée durant la nuit.

Dans cette séance il n'a été question d'aucun objet, il n'est point survenu de rapport intéressant.

Deux Décrets de la Convention nationale du 31 mai 1793 ont été apportés l'un portant que les sections de Paris ont bien merité de la Patrie, l'autre portant que des membres du conseil executif du Département de Paris et du conseil général de la Commune se réuniroient à l'instant près du lieu des Séances de l'assemblée.

La seance a été levée à six heures du matin.

pour extrait conforme Vigée President h. f. chery sec^{ro} Vauchelet vicepresident Berger vice secretaire.

*Extrait du Procès verbal de la séance du 1^{er} Juin 1793 (vieux Stile)
commencée à six heures du soir, et suspendue a 3 h^{es} du matin.*

La séance ajournée à 9 heures. Les Commissaires envoyés auprès du Conseil général de la Commune à l'effet de lui demander qu'est ce qui avoit ordonné 1° la fermeture des Barrières, 2° de battre la générale, 3° de tirer le canon d'allarme; rapportent qu'à toutes ces questions cydessus il leur avoit été fait réponse que c'étoit le peuple.

Le Citoyeu Commandant en chef de la force armée de la section a annoncé que par ses soins la Caisse de l'extraordinaire étoit en sureté.

L'assemblée a entendu le rapport de ses Commissaires envoyés à la convention nationale d'ou il resultoit qu'elle étoit fort agitée.

Les membres composant le Comité de surveillance de la section ayant demandé la parole leur secretaire a fait lecture de ce qui suit.

«Citoyens, c'est dans un moment tel que celui ou nous nous trouvons, «que les vrais amis de la liberté et de l'égalité doivent manifester hautement «leurs opinions.

«Nous venons, Citoyens, consigner dans votre sein notre profession de foi.

«nous vôtions du plus profond du matin, n'ayant aucun objet attendu la tranquillité apparente qui existoit, a été suspendue susqu'à six heures.

Le President informé vers les 5. heures, que la générale avoit été batue dans plusieurs sections, a fait inviter les citoyens à se rendre à l'assemblée à six heures; la séance ouverte, un membre ayant annoncé qu'une force armée considérable se portoit sur les avenues de la Convention, a proposé que l'assemblée nommat deux Commissaires pour aller veriffier les faits, avec pouvoir de se rendre au sein de l'assemblée nationale si la séance étoit ouverte, à l'effet de venir rendre compte de ce qui s'y passoit, et des ordres qu'ils pourroient y recevoir tant de la convention, que des autres autorités constituées l'assemblée a agréé cette proposition et nommé pour Commissaires les citoyens Poullétier et Baudouin.

Il a ensuite été donné communication d'un arrêté du Conseil général de la Commune, qui légalise celui de l'assemblée des autorités constituées réunies à la salle des Jacobins, portant création d'un comité révolutionnaire de 11 membres autorisés avec pouvoir illimités à prendre de Concert avec le Conseil général les mesures nécessaires au salut public, a les mettre ou faire mettre diréctement à exécution et adhesion d'avance à toutes ces mesures, lecture faite dud^t arrêté, un membre observant que ses dispositions

pourroient contrarier celles de la Section, on a demandé une nouvelle lecture laquelle étant faite, après avoir entendu plusieurs opinians, persistant dans la confiance dont le civisme des membres de son Comité de Surveillance et sure qu'il s'empressera dans toutes les circonstances à coopérer à l'exécution des mesures justes qui peuvent assurer l'ordre Public et voulant en même tems éviter tout arbitraire qui confondroit l'innocent avec le coupable, a arrêté qu'elle persiste dans son precedent arrêté, et que l'envoy en sera aux 47 autres Sections.

Informée ensuite qu'il avoit été lancé un mandat d'ammener contre un Citoyen de la Section, et que les scellés avoient été mis sur ses papiers, elle a arrêté que le Comité de surveillance feroit séance tenante un rapport de ce qu'il sait à cet egard le Comité a annoncé que sur l'ordre à lui remis la veille a sept heures et demie par deux Officiers de police, le Commissaire de Police s'est transporté chez un citoyen de la section et qu'en son absence il a mis le scellé sur sa porte. sur ces explications l'assemblée est passée à l'ordre du jour.

L'un des Commissaires envoyés à la Convention nationale, de retour de sa mission a annoncé que les avenues de la convention étoient occupées par une force immense, que la séance n'étoit pas encore ouverte, mais que le Comité de salut public l'avoit convoqué, et que la Commune devoit présenter une pétition.

L'un des Commissaires envoyés à la Commune a informé l'assemblée qu'une députation du conseil général accompagnée d'une force armée se rendoit à la Convention, à l'effet d'y présenter une pétition portant la demande de l'arrestation de la Commission des douze.

Le Commandant de la force armée a annoncé sur le rapport d'une patrouille, que la place de la Commune et les avenues de la Convention étoient remplies d'hommes armés.

Sur ce rapport un membre ayant observé qu'il importoit au salut de la chose publique, et à la tranquillité des citoyens de la section que l'assemblée restat en activité, après avoir entendu les diverses propositions qui lui ont été faites, elle a arrêté à l'unanimité qu'elle ne desempareroit pas que le Calme ne fut rétabli, que toutes ses autorités constituées, telles que ses comités de surveillance et civil son juge de paix, commissaire de Police Greffier, et secrétaire greffier seroient mandés dans son sein.

que tous les citoyens seroient tenus de se rendre, et rester à leur poste savoir les jeunes gens sous les armes, et les vieillards dans l'assemblée pour y délibérer; que prealablement chaque citoyen seroit tenu de se rendre au chef lieu de sa compagnie, pour y repondre à l'appel et qu'il sera tenu notte exacte des absens.

Que personne ne pourra quitter son poste; que le Commandant pour l'exécution de cet arrêté sera invité à faire battre un rappel stationné, et que les Capitaines se rendront à l'assemblée, pour y recevoir ses ordres.

Un membre ayant proposé d'ajouter à ces dispositions de députés vers le citoyen Commandant general henriot à l'effet de lui demander ses ordres l'assemblée est passée à l'ordre du jour.

L'assemblée a envoyé des Commissaires, tant à la Convention, qu'à la Commune, tenus de s'informer de tout ce qui s'y passe. Plusieurs Capitaines s'étant présentés en execution de son arrêté pour prendre ses ordres, sur l'observation d'un membre, l'assemblée pleine de confiance dans le zèle le Civisme et l'activité de son commandant de la force armée et voulant maintenir la hierarchie militaire, les a renvoyés aud^t. Commandant, et a rapporté son précédent arrêté, en ce qu'il avoit de contraire à cette disposition.

Un citoyen est venu annoncer que la section du Contrat social étoit cernée par un corps de Cavalerie; sur cet avis l'on a proposé d'inviter le commandant à faire placer des avant postes à toutes les extremités de la section, et d'envoyer dans toutes les sections voisines, des Commissaires chargés d'y faire part de ces dispositions, et d'y exprimer le desir constant de s'entendre et de fraterniser avec elles, et cette mesure a été adoptée.

L'un des Commissaires envoyés à la Commune, est venu annoncer qu'une section ayant été demander, la cause des rassemblements armés autour de la Convention, le président de la Commune et Chaumette avoient répondu que cette force avoit été envoyée sur l'avis qu'il y avoit un rassemblement aux Champs Elisées, et que plusieurs députés s'étoient retirés dans les maisons qui y sont situées que d'après le rapport fait par le maire au Conseil, la pétition arrêtée par le Comité revolutionnaire avoit été présentée, que des débats très vifs s'étoient élevés sur cet objet, que Marat qui l'accompagnoit, avoit fait un discours pour engager le Conseil à se tenir ferme, et à ne pas se départir de sa demande, en lui repondant du succès; que d'après ce rapport Le Conseil avoit envoyé à la Convention nationale des Commissaires chargés de lui rendre compte d'heure en heure du resultat des discussions, qu'il avoit également nommé des Commissaires chargés d'aller dans les séctions proclamer les motifs du rassemblement de la force armée.

L'assemblée a entendu ensuite le rapport d'un de ses commissaires envoyés à la Convention. il en resuloit qu'après avoir décrété que le Comité de salut public rendroit compte dans trois jours des moyens de deffense contre les ennemis de l'intérieur et de l'extérieur; des inculpations faites contre les membres dénoncés, et que les autorités constituées seroient tenues de remettre tous les renseignements qu'elles auroient, au Comité de Salut Public, l'assemblée avoit levé la séance.

Le Commandant a annoncé que suivant les desirs de la Section, il avoit distribué les forces de manière à ce que tous les coins des rues de la Section fussent gardés.

L'assemblée a nommé de nouveaux Commissaires pour s'informer de ce qui se passe à l'entour de la Convention.

L'un des Commissaires envoyés à la Commune, a informé l'assemblée que pendant le tems de sa présence au Conseil général les Commissaires envoyés à la Convention, en lui faisant part du decret rendu, avoient ajouté avoir été mal recus par une partie de l'assemblée; que s'étant retirés, Roberspierre avoit dit à l'un deux *Gatré*, qu'ils ne pouvoient pas faire arrêter les députés dénoncés, mais que le peuple étant levé, il falloit qu'il achevat son ouvrage; que ce rapport ayant donné lieu à diverses motions sur le requisitoire du President de la Commune, le Conseil les avoit toutes renvoyées au Comité revolutionnaire.

L'assemblée a entendu le rapport de ses Commissaires envoyées dans les sections voisines; recus (sic) partout avec accueil, ils ont trouvé le même desir d'union et de fraternité. à la section de bon conseil on leur a dit qu'on avoit abbatu le *bronze* et qu'on abbatroit abatroit (sic) *autre chose* s'il le falloit.

On a introduit dans le sein de l'assemblée un municipal en écharpe, accompagné du citoyen hassinfrats jeune. Le premier a annoncé que la Commune ayant présenté une petition à la Convention pour obtenir l'arrestation des membres suspects. elle déliberoit sur cet objet important. il a invité les citoyens a attendre avec constance et courage les resultats de cette importante journée.

Le Président lui a exprimé dans sa réponse que les Citoyens fidèles à leur serment étoient tous sous les armes; déterminés à mourir plutôt que de laisser porter atteinte à la Republique une et indivisible et à la representation nationale.

Le citoyen assinsfrats a pris la parole, et a dit «*le Conseil general de la Commune ne desemparera pas qu'il n'ait obtenu le decret d'accusation demandé à la Convention, il nous faut justice le peuple le veut, il l'aura.*

Le President lui a repondu «les Citoyens de la Section ne cesseront jamais de respecter les autorités constituées, et d'obeir aux ordres qu'ils en recevront. La députation reconduite l'assemblée a arrêté à l'unanimité que la réponse de son Président a exprimé ses vrais sentiments, qu'elle y applaudit; et qu'il en seroit fait mention civique au Procès verbal.

L'un des Commissaires envoyés à la Commune, a rendu compte de sa mission, suivant son rapport, l'insurrection se continue. son resultat peut sauver la liberté ou la perdre. le Conseil invite tous les citoyens à se tenir

debout, le Conseil ne s'occupe que des mesures relatives à la tranquillité publique, on ny délibere point sur les mesures insurrectionnelles. toutes les propositions y relatives, sont renvoyées au Comité revolutionnaire, et ce Comité agit.

Les Commissaires envoyés à la Convention, annoncent que la Séance est levée, que les troupes se retirent; que tout sur le chemin leur a paru tranquille.

On propose de suspendre la séance et l'assemblée passe à l'ordre du jour.

Un membre desirant des explications sur le rapport du d^r. Commissaire arrivé de la Commune, demande qu'il éclaire l'assemblée sur la nature des mesures d'insurrection dont s'occupe le Conseil de la Commune. Ce Commissaire rappelant la distinction qu'il a faite dans son rapport, entre les opérations du Conseil général, et celles du Comité révolutionnaire observe que ce Comité agissant en secret, les mesures qu'il adopte ne peuvent être connues que lors de leur exécution; sur ces explications l'assemblée passe à l'ordre du jour.

Un nouveau Commissaire arrivé de la ville, annonce que le Conseil général a levé sa séance, et s'est ajourné à neuf heures du matin.

Sur ce Rapport l'assemblée s'en remettant au Commandant pour tenir sur pied une force armée suffisante pour maintenir la tranquillité dans l'étendue de la section, suspend sa seance à trois heures du matin et l'ajourne à huit heures du matin

pour Extrait conforme signés Vigée President h. f. Chery
 secretaire Vauchelet Vice président Berger vice secrétaire.

Extrait du Procès Verbal de la Séance du 2 Juin 1793 (vieux stile).

L'assemblée ajournée a huit heures du matin n'a pu s'ouvrir qu'à midi.

La séance ouverte, les citoyens invités par un rappel s'étant rendus en nombre plus que suffisant pour déliberer, le President a proposé d'envoyer des Commissaires tant à la Convention qu'au Conseil général de la Commune. Cette mesure a été adoptée Les Citoyens Collet et Du Tert ont été envoyés à la Convention, et les Citoyens Rolland et Rocheux destours, à la Commune.

Un Citoyen ayant demandé quels étoient les motifs de l'appel de l'assemblée et de la force armée, sur l'observation que c'étoit en vertu d'un ordre parvenu au Comité de surveillance: les membres qui le composent ont été invités à se rendre dans le sein de l'assemblée pour en donner Communication aussitôt ils s'y sont présentés, etant fait lecture d'un ordre conçu en ces termes.

*Etat major central du 2. Juin 1793 de l'an 2^{ème} de la Republique
françoise.*

D'après les ordres du Comité revolutionnaire central crée par le peuple souverain, vous ferés arrêter et arrêterés tous les journalistes antipatriotiques, ainsi que les journaux imprimés qui se trouvent chez eux, que vous emporterés et confisquerés au profit de nos pauvres citoyens. on ne battera pas la generale, on ne sonnera pas le tocsin, on ne tirera pas le canon d'allarme.

Le Commandant General henriot

PS. toute la force armée de votre section sera en état de requisition a midi. Toujours la garde aux Barrières.

Après cette Communication l'assemblée est passée à l'ordre du soir.

L'un des Commissaires de la Section à la Commune, a annoncé que le Conseil avoit arrêté de faire une nouvelle députation à la Convention nationale, chargée de lui demander l'arrestation des membres qu'il lui avoit denoncé et de lui dire que si elle refusoit justice, le peuple se la feroit lui même, on avoit aussi fait part au Conseil des malheurs arrivés à Lyon sur lesquels le citoyen Artaud s'est empressé de Communiquer à la section, les détails qui venoient de lui parvenir.

Un membre a observé que les Citoyens composant la force armée ne pouvant quitter leur poste, restoient dans une ignorance de la situation des événemens qui pouvoit rallentir leur zele, et a demandé qu'on fit successivement passer dans toutes les compagnies, les nouvelles qui seroient apportées à l'assemblée par ses commissaires; cette proposition a été unanimement adoptée.

Les Délibérations ont été suspendues à deux heures jusqu'à quatre L'un des secrétaires restant au bureau.

Pendant cet intervalle les differents Commissaires envoyés a la Commune s'étant présentés pour rendre compte de leur mission, ont été remis à l'instant ou la séance seroit plus nombreuse, et les Citoyens, S^t Dizier et Chanut ont été envoyés à la Convention pour remplacer ceux qui le matin avoient eu la mission de s'y rendre.

Un citoyen étant venu sur les trois heures annoncer qu'ayant passé dans les Cours adjacentes à la Convention, il avoit vu une force armée qui l'entouroit, braquer ses canons et charger ses armes sur la demande des membres présens, la séance a été reprise et le Commandant invité à faire battre un rappel, pour ramener tous les Citoyens dans le sein de l'assemblée ou sous les armes.

On a introduit des municipaux l'un d'eux a dit que chargé par le Conseil de faire une proclamation dans l'étendue de la section, il venoit demander au Comité des ordres pour lui procurer un détachement et des

tambours pour l'accompagner. Le Président lui a répondu que l'assemblée avoit appelé dans son sein toutes ses autorités constituées et a prié le Commandant de donner les ordres convenables pour le mettre à portée de remplir sa mission il l'a ensuite, pour répondre au voeu de l'assemblée, invité à faire dans son sein la première proclamation lecture a été faite de cet arrêté du Conseil Revolutionnaire portant.

«La Commission inquisitoriale des 12 est renvoyée. l'armée revolutionnaire «des Sans culottes est établie. Le germe de la guerre civile est étouffé. Les «48 sections n'en font plus qu'une. un décret déclare que vous avés bien «merité de la patrie. Les hommes suspects sont desarmés. voila notre ouvrage «mais ce n'est rien encore. les traitres siègent au senat un Decret doit «aujourd'hui les en exclure; attendés le avec cette fermeté energique que «vous déployés depuis trois jours aujourd'hui votre Bonheur est assuré la «liberté triomphe, et la patrie est sauvée.

Un membre a demandé la parole; auparavant de la lui accorder le president a consulté l'assemblée pour savoir si elle entendoit discuter et délibérer en presence des Citoyens Municipaux et son avis ayant été contraire ils se sont retirés.

L'assemblée a ensuite nommé les citoyens Bougret et Mazaurie pour Commissaires à l'effet d'aller à la Commune pour l'informer incessamment de ce qui s'y passe.

L'un de ceux precedement envoyés, est venu rendre compte de sa mission; pendant le tems de sa présence au Conseil general, plusieurs mesures pour le desarmement des gens suspects avoient été renvoyés au Comité revolutionnaire, un citoyen nommé vincent, avoit denoncé le général Custines¹⁾ comme traître à la république et sur son offre d'en donner des preuves, il avoit été ajourné à 5. heures du soir lendemain; le Commandant henriot avoit annoncé que toutes les mesures étoient prises pour faire arrêter 40 traîtres dans la journée.

L'un des secrétaires a rendu compte aux citoyens armés en grand nombre, des nouvelles parvenues à l'assemblée depuis deux heures.

L'un des Commissaires à la Commune (le Citoyen Rolland) a rendu compte de sa mission pendant sa presence au Conseil general, il a été fait lecture d'une adhesion de la Commune d'auxerre aux mouvements revolutionnaires suivant le rapport d'un citoyen il y avoit une insurrection au Roule les Commissaires envoyés à la Convention ont annoncé qu'Isnard et Lanthenas²⁾ avoient donné leur demission, que d'autres étoient en arresta-

1) Известно, что Кюстинъ и былъ казненъ въ августѣ 1793 г.

2) Жирондистскіе депутаты. Первый изъ нихъ навлекъ на себя народное неудовольствие рѣзкою угрозою Парижу, если бы онъ осмѣлился возстать противъ народнаго предста-

tion que quelques uns ayant voulu sortir, la force armée les avoit forcé de rentrer; que dans deux heures le decret seroit rendu. les Communes rurales ont ensuite annoncé qu'elles étoient sous les armes et marcheroient au premier ordre. le Conseil a de plus arrêté qu'il ne seroit délivré de passeport jusqu'à nouvel ordre qu'aux personnes chargées des approvisionnements, et qu'aucun petitionnaire ne pourroit remplir de fonctions publiques.

L'assemblée satisfaite de ces détails et de la précision du rapport de son Commissaire a arrêté qu'il seroit annexé au Procès verbal.

Un autre Commissaire envoyé à la Commune en confirmant les détails donnés par son collègue, a ajouté que plusieurs mesures telles que la rénovation des Comités de surveillance, et le desarmement des pétitionnaires et gens suspects avoient été renvoyés au Comité révolutionnaire. qu'on avoit annoncé avoit intercepté une malle adressée à Barbaroux¹⁾.

On a ensuite fait lecture d'un arrêté de la Commune tendant à faire achat des pains nécessaires pour la nourriture des volontaires, et à faire conduire des voitures chargées de subsistances à la suite des bataillons. d'un autre arrêté du Comité révolutionnaire signé Marquet president, Tombe fils secretaire conçu en ces termes.

«Les sans culottes sacrifient tout pour la révolution ils quittent leur «travaux il faut les nourrir. Citoyens du Comité révolutionnaire faites une «liste à l'instant de ceux qui sont sous les armes, et qui peuvent avoir besoin «de secours. faites la avec cette sévère justice que nous vous connoissons. «envoyés nous la le plus promptement possible: nous vous ferons passer les «fonds nécessaires pour cet objet nous en avons entre les mains.

Un citoyen étant venu annoncer qu'on entendoit des coups de Canon; l'assemblée sur le champ et sans discussion a nommé 12 Commissaires chargés de se partager entre eux les différens quartiers et de rendre Compte de l'état réel de Paris, lesquel sont à l'instant partis.

L'un des Commissaires envoyés le matin à la Convention, annonce que la Commune avoit présenté une nouvelle petition pour l'arrestation des députés suspects; que la Convention nationale s'étant bornée à la renvoyer au comité de salut public, les Petitionnaires sont sortis avec menaces, ont été suivis par les hommes de Tribunes, annonçant qu'ils alloient revenir; qu'en effet étant sortis à cet instant, ils les avoient vu réunis à des bataillons armés revenir à pas de charge, qu'à cet instant les Canons avoient été braqués sur la convention et les fusils chargés.

вительства. Ему удалось избѣгнуть участи другихъ жирондистовъ и даже вернуться въ Конвентъ послѣ паденія Робеспьера. Другого отъ смерти спасло заступничество Марата, указавшаго на то, что Lanthenas былъ «рацире d'esprit».

1) Тоже видный жирондистъ; ему удалось сначала спастись бѣгствомъ, но потомъ онъ былъ арестованъ и казнень.

Il a été fait lecture des différentes Petitions présentées a la Convention par le Conseil général de celle de deux heures du Comité revolutionnaire conçue en ces termes.

Délegués du Peuple

«Depuis quatre jours les Citoyens de Paris n'ont point quitté les armes; «les mandataires auprès desquels ils n'ont cessé de reclamer les droits de «l'homme indignement violés, serient de leur Calme, et de leur persévérance, «le flambeau de la liberté pâlit, les Colonnes de légalité sont ebranlées; le «vice est triomphant, la vertu opprimée; les Contrevolutionnaires levent «leurs têtes audacieuses; qu'ils tremblent, la foudre gronde; et va les pulve- «riser.

«Délégués du peuple les plus cruels ennemis siègent parmi vous leurs «crimes vous sont assés connus, nous venons pour la d^{re} fois vous demander «justice des coupables; décrétés à l'instant qu'ils sont indignes de la confiance «de la nation. mettés les en état d'arrestation, nous en repondons à tous les «Départemens. le Peuple de Paris est las devoir ajourner son Bonheur; «il est encore entre vos mains, sauvés le, ou bien il déclare qu'il va se sauver «lui même. signé Marquet President, Marchand sec^{re}.

L'un des Commissaires envoyés à la Commune, a rapporté qu'un membre ayant proposé de désigner des ôtages pour les Députés qui seroient arrêtés, sur le requisitoire du president de la Commune, portant que tout Paris en repondoit, le Conseil avoit passé à l'ordre du jour; qu'on avoit annoncé le debris des presses de Gorsas¹⁾, il a ajoûté que le Citoyen Menessier²⁾, l'un des representants de la section à la ville, l'ayant inculpé lui commissaire, il avoit été obligé de se justifier, mais que le Conseil lui avoit rendu justice sur cette denonciation. l'assemblée est passée à l'ordre du jour.

Les citoyens envoyés dans les différens quartiers de Paris, ont annoncé avoir trouvé partout la plus parfaite tranquillité, et n'avoir vu de troupes qu'autour de la Convention et sur la place de la maison commune. les commissaires envoyés à la Convention ont annoncé que la Convention ayant renvoyé d'abord au Comité de salut public la petition du Comité revolutionnaire avoit été ensuite forcée de s'en occuper, que dans le Cours des discussions les plus orageuses plusieurs députés étoient venus annoncer n'avoir pu sortir même pour leurs besoins, que le Commandant général avoit été mandé, et n'avoit point paru, que les chefs des légions avoient repondu n'avoir aucun ordre qu'enfin un autre député etant rentré son col et ses habits

1) Gorsas былъ извѣстный публицистъ, дружественный жирондистамъ; его имя было включено въ проскрипціонный списокъ, составленный врагами этой партіи.

2) Онъ былъ administrateur de police, на котораго въ 1793 г. коммиссія 12 возложила обязанность собрать свѣдѣнія, касающіяся Эбера и нѣкоторыхъ другихъ лицъ.

déchirés, l'assemblée s'étoit levée en masse et étoit sortie. qu'à cet instant Marat avoit dit aux tribunes, restés, nous allons rentrer qu'eux étant sortis par le jardin avoient entendu battre le rappel et de grands cris; qu'ils avoient eu au surplus toutes les peines du monde à pouvoir s'échaper pour venir rendre compte, la consigne étant de ne laisser sortir personne.

Les Commissaires envoyés à la Commune, ont instruit l'assemblée que Varlet¹⁾ étoit venu annoncer au Conseil, que l'assemblée nationale étant sortie en masse, le Commandant henriot avoit demandé au President de lui livrer les membres suspects, que les députés alors s'étoient serrés, et que le president avoit répondu à henriot qu'il n'avoit pas le droit de faire une pareille demande et qu'il mourroit plutot que de livrer un de ses collegues. que le Commandant henriot n'ayant pas d'autres ordres, n'avoit pu prendre d'autres mesures, que la Convention avoit passé dans le jardin des Thuileries que le S^e (?) Varlet avoit proposé de prendre les mesures les plus exagerées, mais que le Conseil sur ce rapport, s'étoit borné à envoyer des Commissaires à la convention chargés de l'informer de ce qui s'y passoit.

Un autre Commissaire, envoyé a la Convention, a rapporté que la force armée qui occupoit les avenues de la Convention, luy ayant refusé de sortir de l'enceinte des Thuileries, elle avoit été forcée de rentrer dans la Salle des seances ou elle deliberoit.

Ce rapport a été suivi d'un autre Commissaire envoyé a la Commune qui n'a pu parler qu'au Citoyen Charlemagne qui lui a dit *tout va bien*.

On a fait lecture d'un arrêté du Conseil, portant l'exclusion des nobles, prêtres, petitionnaires, et Clubistes des feullants et de la S^{te} chapelle, de toutes fonctions publique, et du serment civique concu en ces termes.

«Tu jures d'être fidel à la Republique francoise, une et indivisible, de deffendre la liberté, l'égalité, de protéger les personnes et les propriétés ou de mourir à ton poste en les deffendant.

serment des fonctionnaires Publics.

«Tu jures en outre de remplir avec fidelité, zele, exactitude, toutes les «fonctions qui te seront confiées.

Un citoyen a demandé que conformement à l'arrêté pris le matin on fit passer dans les Compagnies le bulletin des nouvelles parvenues à l'assemblée, elle a nommé à cet effet les citoyens la bour, Sarette, et le vice secrétaire.

1) Въ событіяхъ 31 мая — 2 іюня дѣйствовали два Varlet: одинъ (Charles) былъ членомъ Конвента и протестовалъ противъ 31 мая, а другой (Jean) былъ членомъ якобинскаго и кордельерскаго клубовъ и самъ принималъ дѣятельное участіе въ движеніи 31 мая. Рѣчь идетъ, конечно, о второмъ.

Un citoyen a proposé pour ne pas fatiguer les citoyens, de ne garder sous les armes que cinq hommes par compagnie: l'assemblée a ajourné cette mesure jusqu'à l'instant où elle sauroit l'état de la Convention, et pour en être plus promptement instruite, elle a envoyé en information auprès de la Convention nationale, les Citoyens Bunel et Danger.

Les Citoyens envoyés dans les Compagnies ont rapporté qu'ils avoient vu dans tous les citoyens, les sentimens de zele et d'amour pour l'ordre et la liberté.

Plusieurs rapports conformes aux précédents ont été faits sur l'état de la Convention.

Le Citoyen Paris l'un des Commissaires envoyés à la Convention, a informé l'assemblée, que la Convention ayant repris sa Séance, a décrété que les 22 Deputés et les membres de la Commission des douze seroient mis en état d'arrestation, chez eux, sous la sauvegarde de la loi et de tous les citoyens de Paris.

Un detachment rentré, ayant assuré que tout étoit tranquile, que la force armée se retiroit, et les citoyens Bunel et danger ayant annoncé que la Convention avoit levé sa seance. l'assemblée après avoir admis au serment le Citoyen Guyot, s'est separée à onze heures du soir.

Pour extrait Conforme signé Vigée Président Vauchelet vice Président
h. f. Chery Secretaire Berger vice secretaire.

VI.

Два отрывка изъ секціонныхъ бумагъ, касающихся 9 термидора.

1. Въ четвертой сорочкѣ бумагъ, хранящихся въ полицейскомъ картонѣ F^{7*} 4432, есть слѣдующая «Copie des procès Verbaux de huit, neuf et dix termidor», относящихся къ секціи Монблана¹⁾.

Le 9 a minuit moins un cart le citoyen Langlois, Membre de la Commune, au Mepris des decret de la Convention Nationale que l'assemblée ne connoissoit que verbalement se presenta en assemblée auprès du citoyen tripier president en langageant a faire ses effort pour qu'il Excitte l'assemblée generale a se reunir a la Commune et a y Preter le Cerment de fidélité

1) Секція du Mont-Blanc (№ 7) первоначально называлась Grande-Batelière (временно также Mirabeau). Она лежала на сѣверѣ между улицами de Clichy и du Faubourg-Montmartre. Въ августѣ 1792 г. это была одна изъ умѣренно-демократическихъ секцій. Парижскія секціи, табл. VI.

a quoi lui le Citoyen Tripier a tourné le dos en lui disant quil parle a l'assemblée en le regardant avec indignation sur quoi Moy Bourgoy secretaire layant entendu et lui ayant representé que nous meconnoissions les ordres de la Commune a quoi Langlois a repondu quil alloit parvenir un second ordre que se serois force de faire proclamer sur le champ; lui ayant dit que si elle venoit je la dechirerois, il ne dit vous la dechirerés, vous la desirerés je lui dis non je ne la dechirerai pas, mais je l'inscrirois a mon procès verbal comme une chose proscrite il se permit de ne dire que la Commune netoit pas en — (не разобрано) Mais bien partie de la Convention qui etoit en contre revolution et quelle oprimoit les patriottes laquelle denonciation Moy Bourgoy ai signé et envoyé au Comité Revolutionnaire de ma Section sur le huit heure du Matin le dix Termidor.

Чей-то отчетъ о засѣданіи.

Il résulte des pièces de la S^{on} du Montblanc — que l'assemblée générale réunie en vertu des ordres de la commune, s'est prononcée pour la Convention des les premiers momens de sa Convocation — que l'anglois a fait tous efforts pour entrainer l'assemblée dans le parti de la Commune.

Тутъ же имѣется еще чей-то рапортъ о столкновении Langlois съ Turpie (Tripier?).

2. Въ бумагахъ секціи Монмартра¹⁾, значащихся подъ шифромъ F^{7*} 2482²⁾ имѣется такой протоколъ мѣстнаго революціоннаго комитета (тетр. VII, стр. 12 и слѣд.).

L'an 2^{me} de la république française une et indivisible le neuf thermidor a cinq heures nous étions à notre poste à six heures nombre de citoyens se sont rendu à la section sur le bruit que la patrie étoit en danger à huit heures et demie deux membre du comité civil sont venu en notre comité nous faire part de leur embaras et de l'ordre quil venoit de recevoir de l'adjudant générale d'Enriot qui demandoit que les canons et la force armé se transporte à la place de la maison commune en nous invitant de nous réunir à eux pour les aider de nos lumieres deux de nos membres se sont transportés au comité civile, et il a été décidé que ni les canons ni la force armée ne s'otiroient pas à neuf heures est arrivé un ordre de la commune signé payan qui demendoit les autorités constituées et le commandant de la force armée de la section à fin de venir prêter le serment de sauver la patrie ce à quoi il ne fut pas repondu ne connoissant que les ordres de la convention et de suite nous avant mandé le commandant de la force armée — —

1) Секція du Faubourg-Montmartre (№ 20) лежала къ вост. отъ секціи Монблана и къ сѣв. отъ секціи Брута (F.-Montmorency). Въ августѣ 1792 г. у Брѣша она отиѣчена, какъ умѣренно-демократическая, а 9 термидора она была одною изъ присягавшихъ въ Коммунѣ на вѣрность свободѣ. Парижскія секціи, табл. V и VI.

(не разобрано). qu'il vient nous faire part des ordres qu'il avoit reçu et de ceux qu'il viendroit à recevoir.

à dix heures est arrivé un ordre du comité de salut public qui nous ordonne de rester à notre poste à dix heures et demie l'ordre du comité du salut public et de sureté générale à été proclamé à fin que les citoyens se rendissent à l'assemblée générale rapport aux deugers dont la patrie étoit menacée, vert les onze heures l'on à aporté une lettre du comité de salut public et de sureté generale réunis qui nomme à la place d'administrateur de police le citoyen Camus¹⁾ notre collègue la séance à commencé et il à été délibéré à l'unanimité qu'il — — (не разобрано) et qu'il ne ce réuniroit qu'à la Convention nationale, et à l'instant tous les citoyens et les autorités ont prêtés le serment d'attachement à la Convention et de lui faire un rempard en leur corps — à minuit les canoniers et une pièce de canon, accompagné de la moitier de la force armée de la section sont partis pour se réunir sur la place de la convention d'après l'ordre des comités de salut public et de sureté générale.

à minuit et demie est arrivé le decret de la convention qui a mis hors laloy la municipalité il à été envoyé succesivement des buletins au comité de salut public et de la sureté générale sur les deux heures trois card environ s'est présenté en assemblée generale — (не разобрано) notre municipal à l'ynstant l'assemblée à nommé une députation, pour ce transporter avec lui aupres des comités de salut public et de sureté générale, de puis son retour il est en arrestation sur la responsabilité de la section tout la nuit il c'est fait des fréquentes partroille à cinq heures un des representant du peuples accompagné dun j'andarme²⁾ à chevale et nous à fait part que les conjurés Robespierre et Couthon étoient mort.

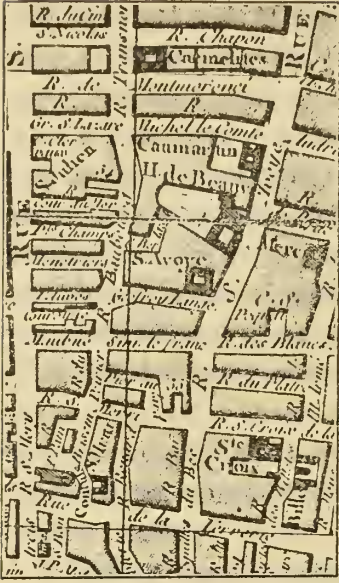
Въ слѣдующей записи отъ 14 терм. говорится о procès verbal des journée du neuf et dix thermidor, но, очевидно, былъ какой-то другой протоколъ, относительно котораго возникли сомнѣнія: «considérant qu'il existe un faux, ou bien erreur de la part des membres du comité civile ou de la rédaction du dit procès verbal du neuf et dix Thermidor qui dit entrautre au huitième article premiere feuille». Въ чемъ заключалось содержаніе этого пункта, изъ записи не видно, но можно заключить, что дѣло шло объ установленіи сношеній съ коммуной. Противъ этого и былъ заявленъ протестъ: ce fait est d'autant plus faux qu'aucun de nous membre du dit comité (civil) n'avons rien signé, sur aucun registre du comité civile et n'avons pris nulement part à cette arrette. Копія протеста была немедленно послана въ оба конвентскихъ комитета.

1) Camus былъ самъ членомъ Комитета общественнаго спасенія.

2) Или j'emdarne.

VII.

О протоколахъ «Народнаго общества» секціи Réunion.



Секція Réunion (№ 29) называлась такъ въ 1793—1795 г., первоначальнымъ же ея названіемъ было Beaubourg. Она принадлежала къ центральнымъ и была окружена секціями¹⁾ Gravilliers (съ сѣв.), l'Homme-armé и Droits-de-l'homme (съ вост.), Arcis (съ ю.) и Lombards (съ зап.). Брѣшь относитъ ее для лѣта 1792 г. къ умѣренно-косервативнымъ²⁾, но ея представители участвовали въ образованіи коммуны 10 августа 1792 г.³⁾, да и 9 термидора ея представители присягали въ Ратушѣ⁴⁾.

Отъ этой секціи имѣется въ Національномъ Архивѣ регистръ (F7* 2495) съ протоколами народныхъ собраній, которыя нужно отличать и отъ первичныхъ, и отъ общихъ собраній, такъ какъ онѣ были какъ-бы филиальными отдѣленіями якобинскаго клуба⁵⁾.

Регистръ протоколовъ «народнаго общества» секціи Réunion интересенъ уже по одному потому, что онъ является единственнымъ въ своемъ родѣ. Изъ этого регистра мы узнаемъ, что оно образовалось 28 іюля 1792 г., т. е. передъ самымъ крушеніемъ монархіи⁶⁾, но первый слѣдующій прото-

1) Границы секціи: улицы du cimetière Saint-Nicolas, Charon, Sainte-Avoüe, Bar-du-Bec, de la Verrerie, Saint-Martin. Rue Sainte Avoüe (или Avoüe), какъ она значится на всѣхъ планахъ Парижа, бывшихъ у меня въ рукахъ, названа въ книгѣ Меллье ошибочно rue Sainte-Avice. Самъ же Меллье указываетъ, что эта секція въ 1812—1859 гг. носила имя quartier Sainte-Avoüe. Переименованіе секціи въ Réunion изъ Beaubourg произошло около 1 сент. 1792. Планъ ея взять изъ «Nouveau plan routier».

2) Парижскія секціи, табл. VI.

3) Тамъ-же, табл. III.

4) Тамъ-же, табл. V.

5) Ихъ нужно отличать и отъ такъ называемыхъ «sociétés sectionnaires», начавшихъ возникать только въ сентябрѣ 1793 г., о чемъ см. E. Mellié, стр. 276 и слѣд. Ср. также мои «Парижскія секціи», стр. 54—56.

6) Регистръ и начинается съ «Procès verbal d'installation». Изъ позднѣйшихъ записей видно, что члены общества выбирались и присягали, но члены материнскаго общества (Société mère), т. е. якобинскаго клуба допускались въ составъ народнаго общества секціи безъ какихъ бы то ни было формальностей. Отмѣчу имѣющееся на стр. 21 регистра предложеніе de nommer de commissaires pour assister aux séances de la société-mère de jacobins.

коль помѣченъ только 29 сентября того же года. Первые записи необычайно кратки — двѣ-три строки на протоколь, причемъ трудно даже сказать, что же дѣлалось въ собраніяхъ. Только съ теченіемъ времени записи дѣлаются болѣе подробными. Часты слѣды сношеній съ la société mère des jacobins и подачи разныхъ адресовъ (между прочимъ, перѣдко concernant la bureaucratie), но, къ сожалѣнію, содержаніе ихъ въ протоколахъ не передается. Перѣдки требованія очистки общества отъ нежелательныхъ элементовъ (scrutins épuratoires) и случаи дѣйствительнаго исключенія членовъ.

Въ регистръ записывались протоколы за одинъ годъ и четыре мѣсяца (отъ 28 іюля 1792 г. по 12 Фримера II года, т. е. 2 декабря 1793 г.), но между отдѣльными записями часто бываютъ большіе перерывы и какъ-разъ въ очень интересные періоды (наприм., въ концѣ мая и началѣ іюня 1793 г.) Во всякомъ случаѣ протоколы даютъ понятіе о томъ, чѣмъ занималось это народное общество. Напримѣръ:

17 avril. Ensuite la discussion s'est ouverte sur les subsistance. Plusieurs membres on (sic) démontré les causes de cette disette factice. Le citoyen Petit a démontré que l'on presenta une petition à la Convention ce qui a ete (sic) adopté.

25 avril. Une discussion fort longue sur la petition de la commune et de la majorité des sections à la Convention.

Подъ **18 сентября** 1793 г. записано о преніяхъ sur la formation de la société soit en club proprement dit, soit en société populaire. Это было время, когда возникали такъ называемыя «sociétés sectionnaires», послѣ того, какъ декретъ 9 сентября сократилъ число собраній секціи лишь до двухъ въ недѣлю. Изъ протокола **20 сентября** мы узнаемъ, что въ секціи образовалось другое народное общество, и оба могли бы de devenir rivales l'une de l'autre ce qui feroit un mauvais effet.

Иногда въ собраніяхъ общества читались якобинскія газеты. **30 сентября** on donne lecture d'un journal patriotique intitulé L'antifédéraliste. **1 октября** un membre propose à la société d'adopter un journal patriotique pour qu'il en soit fait lecture tous les jours et donner aux citoyens des connoissances propres a entretenir le feu du patriotisme, dont ils sont animés. Образована была даже коммиссія для выбора такой газеты. **17 вандемьера:** on fait lecture d'un journal du soir rédigé par Estienne Feuillant. Un membre demande que l'on s'abonne à ce journal.

Народное собраніе Réunion занято было и вопросами полицейскаго характера. Напр., подъ **1 октября** записано:

Un membre propose de censurer en société populaire ceux qui font des demandes soit en passeport, soit en certificat de civisme, de residence ou de non émigration; il s'appuie sur le décret rendu il y a quelque temps et qui

invite les sociétés populaires à prendre des renseignements sur ceux qui forment de pareilles demandes. Собрание рѣшило выбрать для этого особыхъ комиссаровъ, которые должны были по дѣламъ такого рода сноситься съ comité de surveillance.

Общество не прочь было заниматься очень различными дѣлами. Напр., въ собраніи 17 вандемьера шла рѣчь объ учрежденіи bureau d'administration de la section en cette partie¹⁾ ainsi que les autres sections l'ont déjà fait.

VIII.

Населенность отдѣльныхъ секцій Парижа по архивнымъ даннымъ.

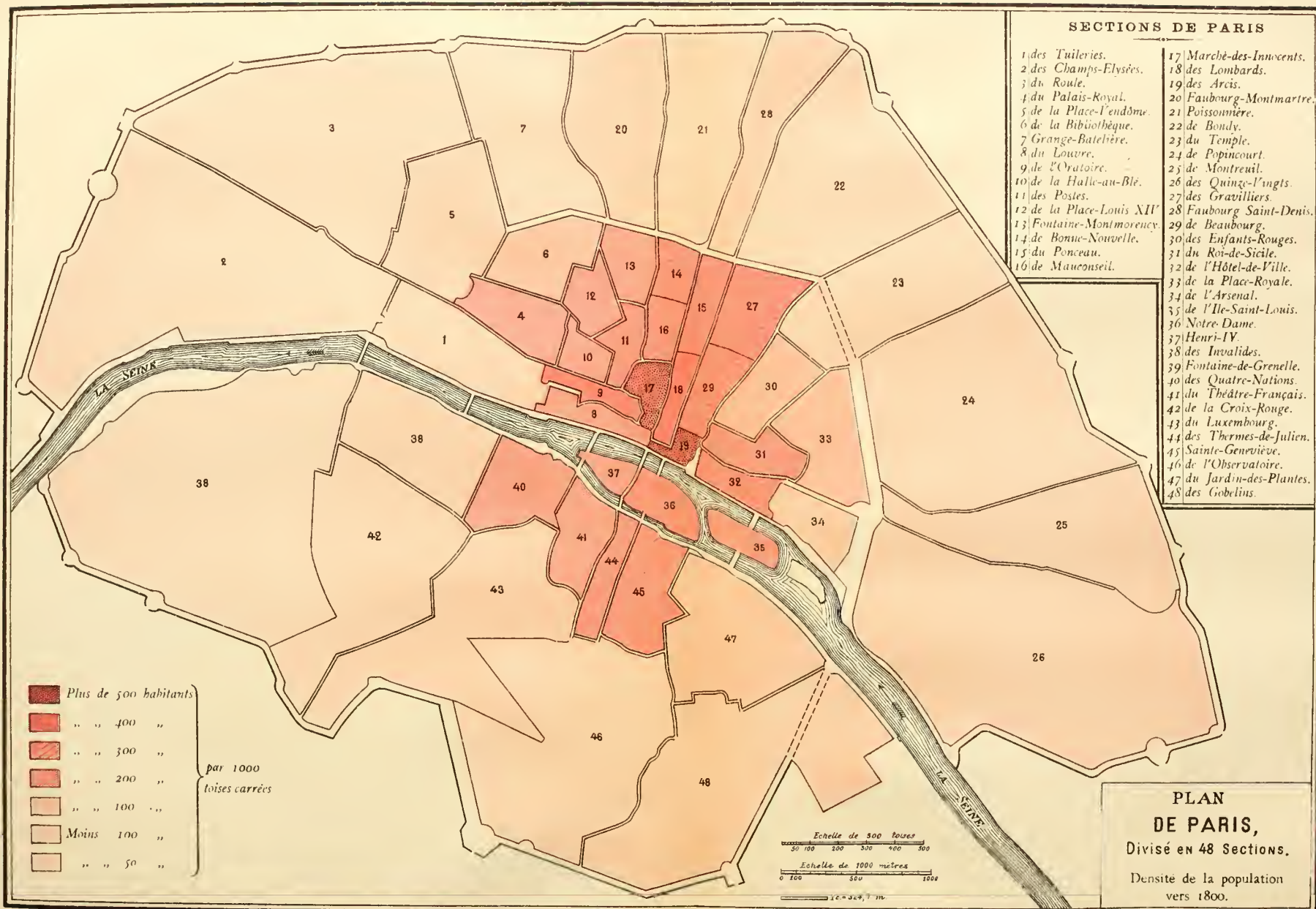
Прилагаемый схематическій планъ Парижа, раздѣленнаго на 48 секцій, взятъ изъ «Альманаха III года», но безъ обозначенія улицъ за исключеніемъ тѣхъ, которыя были пограничными между отдѣльными секціями. Безъ послѣдняго измѣненія данный планъ былъ воспроизведенъ въ приложеніи къ книгѣ Меллье, а съ обозначеніемъ лишь границъ между секціями—въ книгѣ Саньяка. Вдвое уменьшенный тотъ же планъ имѣется на всѣхъ шести таблицахъ, приложенныхъ къ моимъ «Парижскимъ секціямъ». Изъ этихъ таблицъ особенно отмѣчаемъ здѣсь первую, на которой обозначено, сколько приблизительно активныхъ гражданъ было въ 1790—1792 гг. въ каждой секціи²⁾. Изъ другихъ книгъ, въ которыхъ имѣется планъ Парижа, раздѣленнаго на секціи, мнѣ извѣстны лишь труды Зиви о тринадцатомъ вандемьера и Брѣша о коммунѣ 10 августа 1792 г. Кромѣ плана изъ «Альманаха III года», въ своей работѣ я пользовался еще изданнымъ въ 1788 г. «Nouveau plan routier de la ville et faubourgs de Paris», изъ котораго мною взяты маленькіе планы отдѣльныхъ секцій на стр. 58, 88 и 110³⁾. Наконецъ, въ моемъ распоряженіи былъ еще большой стѣнной планъ сорока восьми секцій Парижа⁴⁾, составлен-

1) Habillements des troupes.

2) См. объяснительный текстъ къ этой таблицѣ на стр. 90—91 «Парижскихъ секцій».

3) Я воспроизвелъ только такія части плана, которыя соответствуютъ небольшимъ секціямъ. Что касается до плана секцій des Arcis на стр. 12, то онъ взятъ изъ «Plan de Paris en 20 planches dessiné et gravé par les ordres de Michel-Etienne Turgot, prévôt des marchands» etc. (новое изд. Taride, безъ даты).

4) Онъ называется такъ: «Plan de la ville de Paris. Période révolutionnaire. (1790—1795)». На немъ территоріи отдѣльныхъ секцій обозначены разными красками, а въ окружающей его рамкѣ помѣщены эмблемы всѣхъ 48 секцій. Этотъ планъ, какъ и другой подобный («Plan de Paris en 1789», съ раздѣленіемъ города на 60 дистриктовъ), былъ изданъ ко времени празднованія сотой годовщины Французской революціи, почему ниже я буду его называть «юбилейнымъ».



ный на основаніи извѣстнаго стараго (1789—1791) плана Эдма Верника¹⁾.

Современный Парижъ, въ предѣлахъ фортификаціоннаго вала, занимаетъ около 7800 гектаровъ, тогда какъ Парижъ времени революціи внутри вѣнскихъ бульваровъ, по линіи которыхъ шла городская стѣна, занималъ только около 3438 гектаровъ. Изъ двадцати округовъ теперешняго Парижа въ составъ тогдашняго входили лишь двѣнадцать внутреннихъ, образовавшихся изъ соединенія въ каждомъ округѣ по четыре секціи. На зап. окраинѣ этой территоріи находилась, напр., теперешняя большая Триумфальная арка, восточная же граница доходила до кладбища Пэръ-Лашезъ; съ сѣвера на югъ территорія города простиралась отъ площади Клиши до кладбища Монпарнасъ.

Бросая бѣглый взглядъ на прилагаемый планъ Парижа, мы уже видимъ, что периферическія секціи, находившіяся въ такъ называемыхъ *faubourg*'ахъ (предмѣстьяхъ), имѣли гораздо большія территоріи, нежели внутреннія секціи, да и населены онѣ были значительно меньше, хотя и здѣсь пужно все-таки различать гораздо менѣе населенныя западныя секціи Елисейскихъ полей и Инвалидовъ съ нѣскольکو болѣе населенными кварталами, какъ *Quinze-Vingts* и Гобелены²⁾. При совершенно равномерномъ раздѣленіи территоріи Парижа на каждую секцію должно было бы приходиться по 71,625 гектаровъ, но на самомъ дѣлѣ, какъ это видно при первомъ же взглядѣ на планъ, однѣ секціонныя территоріи были гораздо больше, другія, наоборотъ, значительно меньше.

Задача, которую я себѣ поставилъ — опредѣлить степень населенности отдѣльныхъ секцій Парижа требовала знанія, во первыхъ, пространства, занимавшагося каждою секціей, во вторыхъ, числа ея жителей. По первому изъ этихъ вопросовъ я не нашелъ никакихъ сколько-нибудь точныхъ указаній, современныхъ самой революціи. Цифры поверхностей отдѣльныхъ секцій даются въ двухъ изданіяхъ середины XIX вѣка, въ которыхъ говорится о тогдашнихъ «кварталахъ» Парижа, образовавшихся изъ секцій эпохи

1) Для плановъ Парижа см. *Histoire générale de Paris. Atlas des anciens plans de Paris. Reproduction en fac-simile des originaux les plus rares et le plus intéressants pour l'histoire de la topographie parisienne.* 1880. Здѣсь сообщаются подробности объ изготовленіи плана Верника, оконченнаго въ 1789—91 гг., но изданнаго только въ IV году. Его размѣры были приблизительно въ 20 кв. метровъ, но при его воспроизведеніи въ указанномъ изданіи онъ былъ уменьшенъ на одну треть. Юбилейный планъ секцій, составленный по плану Верника, уменьшенъ еще болѣе. По плану Верника составленъ и планъ секцій de Postes, приложенный къ изданію ея протоколовъ, сдѣланному F. Braesch'емъ.

2) Периферическія секціи на правомъ берегу Сены: *Champs-Élysées, Roule, Grande-Batelière, Montmartre, Poissonnière, Lombards, Temple, Popincourt, Montreuil* и *Quinze-Vingts*, а на лѣвомъ берегу: *Invalides, Croix-Rouge, Luxembourg, Observatoire* и *Gobelins*. Ср. въ «сводной таблицѣ» (ниже, стр. 120—121) указанія на населенность секцій за №№ 2, 38, 26 и 48.

революціи¹⁾. Между цифрами, которыя имѣются въ этихъ изданіяхъ, иногда замѣчаются очень крупныя несовершенія²⁾, заставляющія сомнѣваться въ ихъ вѣрности³⁾, такъ что нѣтъ твердыхъ основаній предпочесть одніи цифры другимъ. Границы «кварталовъ» середины XIX в., — пужно также имѣть и это въ виду, — не совпадали уже въ нѣкоторыхъ случаяхъ съ границами секцій конца XVIII в., потому что за полвѣка были кое-гдѣ проведены новыя улицы, названія другихъ измѣнились и т. п., да и самыя границы могли передвигаться.

Поэтому, независимо отъ наведенія разныхъ справокъ⁴⁾, я рѣшилъ самъ произвести измѣреніе пространства отдѣльныхъ секцій по имѣющимся у меня планамъ Парижа. Прежде всего я попытался сдѣлать это по плану, взятому изъ «Альманаха III года» и воспроизводимому въ настоящемъ изданіи. Онъ былъ переведенъ на такъ называемую миллиметричную бумагу, и по числу квадратныхъ миллиметровъ, пришедшихся на каждую секцію въ планѣ, была высчитана поверхность каждой съ принятіемъ въ расчетъ, что 3 линейныхъ миллиметра плана соотвѣтствуютъ 50 туазамъ (около 2 метровъ) на самомъ дѣлѣ. Однако, это измѣреніе меня не удовлетворило, такъ какъ планъ оказался слишкомъ схематичнымъ и вдобавокъ черезчуръ мелкимъ, и это заставило меня обратиться къ «юбилейному» плану Парижа, раздѣленнаго на секціи⁵⁾. Въ немъ границы секцій проведены болѣе точно, а главное — онъ крупнѣе, ибо на немъ 50 линейныхъ туазамъ соотвѣтствуютъ не три миллиметра, а десять⁶⁾. Съ этого, большаго плана границы секцій были переведены на миллиметричную бумагу, и подсчетъ квадратныхъ сантиметровъ и миллиметровъ, содержащихся въ предѣлахъ каждой секціи на планѣ, далъ извѣстное число квадратныхъ туазовъ для каждой секціи, которое пришлось, однако, округлить въ виду невозможности такимъ способомъ получить совершенно точныя (до десятковъ и единицъ туазовъ) цифры. вмѣстѣ съ этимъ я не сталъ переводить туазы въ метры, ибо при такомъ

1) Girault de Saint-Fargeau. Les quarante huit quartiers de Paris. 1850. — Félix et Louis Lazare. Dictionnaire administratif et historique des rues et monuments de Paris. 1855.

2) См. ниже въ нашей «сводной таблицѣ» (стр. 120—121).

3) Въ первомъ изъ названныхъ изданій притомъ для 4 секцій цифры отсутствуютъ, а въ другомъ подчеркивается, что сдѣланныя авторами измѣренія не совпадаютъ съ данными «административной статистики».

4) Уже при окончательной обработкѣ этой темы оказалось для меня необходимымъ навести въ Парижѣ разныя справки, которыя и были мнѣ доставлены отсюда В. А. Бутенко, за что приношу ему сердечную благодарность.

5) См. выше, стр. 112.

6) Слѣдовательно, на одномъ планѣ 2500 кв. туазовъ соотвѣтствуютъ девяти кв. миллиметрамъ, а на другомъ — ста, т. е. увеличеніе получается большее, нежели въ 11 разъ. Въ томъ же болѣе крупномъ масштабѣ (5 туазовъ въ 1 миллиметрѣ) сдѣланъ и «Nouveau plan routier», о которомъ говорится выше, на стр. 112.

переводѣ пришлось бы допустить новыя неточности¹⁾. Для той цѣли, ради которой я предпринялъ свою измѣрительную работу, полученные результаты кажутся мнѣ вообще вполне достаточными²⁾.

Вопросъ о количествѣ жителей въ отдѣльныхъ секціяхъ Парижа въ эпоху революціи оказался тоже не совсѣмъ простымъ.

Общая цифра всего населенія Парижа въ эпоху революціи до сихъ поръ вопросъ спорный³⁾. Въ 1791 г. его опредѣляли по рождаемости и смертности круглымъ счетомъ въ 650 тысячъ (отъ 641.751 до 660.185), но этотъ расчетъ былъ подвергнутъ критикѣ извѣстнымъ статистикомъ Ж. Бертильономъ, который самъ, принимая приблизительно тѣ же цифры рождаемости и смертности, даетъ для населенія Парижа цифру 522.000⁴⁾, очень близко подходящую къ цифрѣ 1789 г., когда по случаю выборовъ въ генеральныя штаты былъ произведенъ подсчетъ населенія, давшій результатъ въ 524.186⁵⁾. Въ слѣдующіе годы дѣлались новыя попытки исчисления населенія Парижа, между прочимъ, опредѣленія по секціямъ числа «ртовъ», требовавшихъ прокормленія, и одинъ подсчетъ этого времени далъ цифру въ 640.504, въ другомъ же архивномъ документѣ мы находимъ даже указаніе на то, будто въ Парижѣ жило «800.000» или около того (ou environ) человекъ⁶⁾. Болѣе вѣроятною нужно считать цифру V года (1797), полученную переписью благотворительныхъ комитетовъ 48 секціи, именно 551.347, кромѣ, впрочемъ, войска и «des pondomiciliés». Эта цифра очень близка къ той, которая была получена переписью въ началѣ IX года (1800), первую вообще заслуживающею довѣрія, по мнѣнію специалистовъ.

Изъ всего этого видно, что разъ общая сумма не можетъ быть вполне точно установлена, то и отдѣльныя слагаемыя (цифры населенія отдѣльныхъ

1) Въ старомъ гуазѣ считалось 864 парижскихъ линій, каковыхъ на метръ приходится 443,296.

2) См. ниже въ «сводной таблицѣ».

3) См. объ этомъ въ новѣйшемъ трудѣ F. Braesch'a (La Commune du dix août 1792), начало главы I («Paris en 1792»).

4) *Annuaire statistique de la ville de Paris pour l'année 1903*, изд. 1905 г., стр. 142, прим. 1.

5) J. Bertillon. *Des recensements de la population... à Paris pendant le XIX siècle et les époques antérieures*. 1907. Впрочемъ, самъ Бертильонъ говоритъ, что цифра 524.186 «n'inspire qu'une confiance médiocre», стр. 13. У Бертильона интересны еще цифры браковъ, рожденій и смертности въ Парижѣ въ 1789 и слѣд. годахъ (стр. 12): «On remarquera le nombre énorme des mariages pendant la révolution à partir de 1791 jusqu'en 1794. Le nombre des naissances s'élève en 1793... Le nombre des décès... devient énorme en 1794, 1795, 1796, стр. 15. Последнее авторъ приписываетъ «à la stagnation des affaires et à l'affreuse misère qui en résultait».

6) *État des départements de la République Française avec leur population* (*Arch. Nat.* AFII 65, liasse 478, № 5).

секцій) должны быть принимаемы только условно, а эти слагаемыя, какъ-никакъ, имѣются въ документахъ Национальнаго Архива, съ которыми я имѣлъ возможность познакомиться.

Вопервыхъ, я имѣлъ въ рукахъ печатный томъ подъ заглавіемъ «Dénombrement et population des départements de Pyrenées (H-tes) et Seine-et-Marne» 1792 г., въ которомъ находятся свѣдѣнія и о д-тѣ Сены съ Парижемъ, раздѣленнымъ на секціи. Общій итогъ опредѣленъ въ 640.504 человека, по населеніе отдѣльныхъ секцій показано большею частью въ круглыхъ цифрахъ¹⁾. Цифры votants не даны, хотя для другихъ мѣстъ таковыя имѣются, напр., для двухъ дистриктовъ, составлявшихъ вмѣстѣ съ Парижемъ д-тъ Сены²⁾.

Другимъ матеріаломъ, бывшимъ у меня въ рукахъ, является содержимое картона F²⁰ 381. Закономъ 11 и 20 августа 1793 г. было предписано каждой общинѣ произвести перепись населенія. Секціи принялись за это дѣло очень лѣниво, такъ что въ термидорѣ II г. ихъ гражданскимъ комитетамъ было предписано поторопиться, и всѣмъ былъ разосланъ un modèle de tableau. Результатомъ былъ имѣющійся въ картонѣ «Tableau sommaire de la population des 48 sections de Paris d'après les relevés faits le 11 fructidor³⁾ sur les registres de délivrance des cartes de pain». Названія секцій приведены здѣсь въ обычномъ порядкѣ, указаны рядомъ changements successifs que les noms des sections ont éprouvés⁴⁾, а затѣмъ nombres d'individus de tout âge et tout sexe, причемъ они исчисляются «ртомъ» (bouches). Я выписалъ изъ этого документа всѣ цифры, но при свѣркѣ ихъ съ цифрами 1792 г. оказалось, что въ громадномъ большинствѣ случаевъ это были тѣ же цифры 1792 г. съ общимъ ихъ итогомъ въ 604.504, но только не на прежнихъ мѣстахъ. Иногда противъ названія секціи не стоитъ никакой цифры, и дѣлается отмѣтка: «la section a fourni son état de population».

Я не знаю, какъ объяснить себѣ, что въ двухъ спискахъ секцій, изъ которыхъ одинъ относится къ 1792 г., другой — къ 1795 г., большею частью даются однѣ и тѣ же цифры, но такъ, что иногда (въ одной трети случаевъ) онѣ для отдѣльныхъ секцій совпадаютъ, но больше оказываются

1) Исключенія представляютъ собою секціи подъ №№ 6, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 22, 24, 29, 30, 35, 37, 39, 40, 45, 46, 48, т. е. приблизительно лишь третья часть ихъ общаго числа.

2) Въ дистриктѣ Franciade (сѣв. часть д-та) жителей было 48.556, въ дистриктѣ Bourg Égalité (ю. ч. д-та) 49,462, т. е. вмѣстѣ 98.018 жит., изъ коихъ votants показало 26.289, следовательно, около 25%.

3) III года.

4) Есть нѣкоторые названія, миѣ въ другихъ документахъ не встрѣчавшіяся (напр., Arcis называется Incorruptibilité).

перепутанными¹⁾. Могу только предположить, что цифры 1792 г., доставленные самими секциями, были перепутаны при ихъ сводкѣ въ одно цѣлое, и что въ 1795 г. ббольшая часть секцій только повторила свои старыя цифры.

Упомянутые états разнаго достоинства находятся также въ картонѣ F²⁰ 381. Они составлены на разосланныхъ бланкахъ, гдѣ имѣются № секцій, ея названіе, графа для названій улицъ съ №№ домовъ по лѣвой и правой сторонамъ, а также для цифръ individus domiciliés, individus nondomiciliés и votants agés de 21 ans и т. п. Нѣкоторыя секціи очень подробно заполнили эти графы, другія были менѣе аккуратны, а иногда мы встрѣчаемъ списки, составленные и по собственной системѣ. Секція Брута даже приложила свой планъ и указала на 16 большихъ таблицахъ, сколько было жителей въ отдѣльныхъ домахъ. Совершенно также поступила и секція Poissonnière²⁾.

1) Слѣдующая наглядная таблица показывааетъ, въ чемъ дѣло. Если противъ цифры, обозначающей № секціи, не стоитъ никакихъ цифръ, это обозначаетъ, что въ обоихъ спискахъ числа совпадаютъ (или одной цифры нѣтъ), въ другихъ же случаяхъ показано, какое число на мѣстѣ какого стоитъ въ томъ и другомъ списокѣ: напр., для секціи 4 въ первомъ списокѣ дана цифра, которая во второмъ списокѣ показана для 5 секціи, а въ первомъ списокѣ для 5 секціи та, которая во второмъ списокѣ относится къ четвертой секціи. Такъ же перепутаны числа секцій 10 и 13 и т. п.

1			13	10	10	25	29	33	37		
2			14	9	26	26	14	34	38		
3			15	8		27	30	23	39		
4	5	5	16	17	17	28	33	21	40		
5	4	4	17	16	16	29	31	25	41		
6			18	19		30	(32)		42		
7			19	28	18	31	34	29	43		
8	20	15	20	22	8	32	24	30	44		
9		(14)	21	28		33	25	28	45		
10	13	13	22		20	34	26	31	46	47	47
11	12	12	23	27		35			47	46	46
12	11	11	24		32	36			48		

2) Изъ заявленій секцій приводимъ для образца слѣдующую (отъ 4 Фрюктидора III года). Le comité civil de la section de la place Vendôme aux membres composant le département de Paris. Nous avons vérifiés, Citoyens, d'après votre instruction le mouvement de la population éfective et celle active dans l'étendue de la Section de la place vendome; nous pouvons vous assurer que le nombre d'individus (hommes, femmes et enfans) portés sur les registres de distribution de pain et de viande s'élève à 14,153. La population active ayant droit de voter dans la prochaine assemblée monte d'après le registre de délivrance des cartes de sûreté à 3,938. Nous pensons

Въ томъ же картонѣ я нашелъ еще вѣдомости, относящіяся къ V и VII годамъ. Въ первой изъ нихъ мы имѣемъ цифры votants по 12 округамъ безъ подраздѣленія послѣднихъ на секціи, во второй же, представляющей собою списокъ голосовавшихъ въ VII году, Парижъ является раздѣленнымъ на округа (arrondissements) съ подраздѣленіемъ ихъ на «divisions», соответствующія старымъ секціямъ, причемъ для каждой не дано общей цифры votants, такъ какъ въ отдѣльныхъ секціяхъ голоса подавались въ трехъ-четырехъ и т. п. мѣстахъ, для которыхъ и приводятся цифры: напр., противъ названія секціи Tuileries стоятъ цифры — 866; 833; 860¹⁾. Мы пришлось поэтому заняться ихъ общимъ подсчетомъ²⁾.

que ces détails doivent suffire en ce moment pour le but que vous nous indiqués (sic) et que vous croirés inutile d'insister en ce moment sur la confection des états nominatifs dont vous nous avez fait passer les modèles; avec d'autant plus de raison que les ocupatiou multipliées du Comité et le défaut d'argent ue permettroit pas d'établir ces états d'une maniere sure dans le court delai que vous fixez.....

1) Вотъ эти цифры «votants» V и VII гг. по округамъ:

Arrond.	An V.	An VII.	Arrond.	An V.	Au VII.
I	8559	9490	VII	9560	10696
II	6668	7434	VIII	10566	8617
III	7893	8240	IX	8271	11124
IV	10743	7364	X	13928	11529
V	8883	9027	XI	7773	6157
VI	14422	14637	XII	15993	17040
				123199	96795

1)

Arr.	Sections.	Число votants по отдѣльнымъ участкамъ.	Arr.	Sections.	Число votants по отдѣльнымъ участкамъ.
I	Tuileries	866 833 860	VII	L'Homme armé	792 787 765
	Champ Elysées	760 614 627		Réunion	882 891 884 839
	Roule	819 829 817		Arcis	778 825 896
	Vendôme	878 790 738		Droits-de-l'homme	723 825 752
II	But. de Moul. . . .	890 892 897	VIII	Montreuil	695 520 699
	Lepelletier	870 900		Quinze-Vingts	797 893 878
	Mont-Blanc	761 833		Popincourt	492 626
	Montmartre	711 680		Indivisibilité	635 859 764 760
III	Brutus	862 895	IX	Arsenal	825 813 816 779
	Poissonnière	877 879		Fidélité	800 895 725 770
	Contrat-Social	853 863 803		Cité	813 815 826 817
	Mail	788 818 602		Fraternité	880 750
IV	Gardes-Fr. . . .	692 645 669	X	Unité	862 837 716 707 723
	Muséum	820 686 886		Grenelle	802 536 636 741
	Halles	890 760		Ouest	746 696 625 741
	H. au Bled	646 670		Iuvalides	557 839 765
V	Bon-Conseil	831 869 792	XI	Pont-Neuf	693
	Bonne-Nouv. . . .	601 707 617		Thermes	763 787
	Bondy	856 884 766		Théâtre-Fr. . . .	762 780 574
	Nord	710 730 664		Luxembourg	705 584 509
VI	Lombards	795 852 800 841	XII	Panthéon	740 710 690 780 790
	Amis de la P. . . .	884 818 842 894			650 650 705 660 780
	Gravilliers	888 883 892 889		Observatoire	860 804 690 660
		890 887		Jardin-des-Plantes	761 706 840 710 720 660
	Temple	858 825 899		Finistère	814 880 780

2) Итоги даны выше (примѣч. 1) и въ «сводной таблицѣ».

Послѣднимъ источникомъ этого картона былъ для меня *Dénombrement de la population des communes du département de la Seine, terminé au commencement de l'an IX, т. е. въ концѣ 1800 г.*

Всѣ цифровыя данныя и полученные результаты сведены мною дальше въ общую таблицу со слѣдующими графами.

Въ первой показано число активныхъ гражданъ въ 1790 г. въ круглыхъ цифрахъ, какія даютъ такіе авторы, какъ Мортимеръ-Терно и Мелле, впрочемъ, безъ обозначенія источниковъ, откуда ими онѣ взяты. Эти цифры интересно сравнить съ тѣми, которыя приведены въ графахъ 5 и 6.

Во второй графѣ приведены цифры населенія въ 1792 г. и рядомъ съ ними цифры III года, причемъ въ этой третьей графѣ звѣздочкою обозначены пробѣлы въ подлинномъ спискѣ, въ скобкахъ же стоятъ цифры, замѣствованныя изъ вѣдомостей (*états*), доставленныхъ самими секціями. Рядомъ съ этимъ, въ графахъ четвертой и пятой приведены для нѣкоторыхъ секцій изъ тѣхъ же вѣдомостей цифры *nondomiciliés* и *votants*.

Въ шестой графѣ даются суммы тѣхъ цифръ, которыя выше (стр. 118, прим. 3) были приведены для отдѣльныхъ избирательныхъ участковъ всѣхъ «*divisions*».

Въ седьмой графѣ поставлены цифры населенія въ началѣ 1800 г., считаемыя за наиболѣе достовѣрныя французскими статистиками. Ихъ приходится предпочесть часто перепутаннымъ цифрамъ 1792 и III гг.¹⁾ и потому при опредѣленіи густоты населенія отдѣльныхъ секцій я воспользовался именно ими.

Въ графахъ 8, 9 и 10 даны разныя цифры пространства отдѣльныхъ секцій. Сопоставляя ихъ, нужно имѣть въ виду, что квадратный туазь равенъ приблизительно 4 квадратнымъ метрамъ.

Цифры послѣдней графы показываютъ число жителей, приходящихся на каждую тысячу квадратныхъ туазовъ, что и положено въ основу раскраски приложеннаго къ настоящему изданію плана Парижа.

1) Цифра населенія 5 секцій въ IX году (11 т.), ближе къ цифрѣ III г. (14 т.), нежели къ цифрѣ 1792 г. (20 т.). Для 9 секцій въ IX г. показана также цифра (9764), почти совпадающая съ цифрою, показанною для III г. (9950), тогда какъ для 1792 г. дана гораздо меньшая цифра (6612). То же наблюдается и по отношенію къ 12 секціи, въ которой для 1792 г. дано 13 т., для III и IX гг. 9 и 8 т. съ сотнями, равно какъ и по отношенію къ секціи 13, гдѣ мы имѣемъ, съ одной стороны, 12 т., съ другой — 7. Особенно поражаетъ разниця въ 23 секціи, гдѣ для 1792 г. дается 25 т., а для III и IX гг. только 12 и 10 т. Цифра 25 т. была показана для секціи № 27 въ III г., и къ ней близко подходятъ 22 т., стоящая въ спискѣ IX г., тогда какъ по переписи 1792 г. въ данной секціи числилось только 11 т. Далѣе, въ 32 секціи противъ 11 т. въ 1792 г. мы имѣемъ по 8 т. съ сотнями въ III и IX гг. Подобныя совпаденія могли бы, однако, имѣть доказательную силу въ пользу цифръ III г., если бы не было также случаевъ обратныхъ, когда между цифрами 1792 и IX гг. наблюдается большая близость, какъ это, напр., можно видѣть при сравненіи между собою цифръ, относящихся къ секціямъ подъ №№ 8, 10, 11, 16 и 30.

Сводная таблица цифровыхъ данныхъ,
имѣющихся для парижскихъ секцій въ 1790—1800 гг.

N.º des sections	1790 Citoyens actifs	1792 Popula- tion	An III			An VII Vo- tants	An IX Popu- lation	Superficie			Habitants par 1000 toises carrées
			Popula- tion	Non domi- ciliés	Votants			Mètres carrés		Toises carrées	
								D'après Girault de St. Far- geau	D'après F. et L. Lazare		
1	1700	12,600	12600			2559	10,702	666.800	620.124	131.375	74
2	900	8,000	8000 (8160)			2001	6,844	2,629.800	2,743.427	573.500	11
3	1300	12,850	12850			2465	10,736	1,890.000	1,830.786	449.375	23
4	2400	14,000	20,100 (20379)			2679	16,098	280.000	265.436	64.500	251
5	1200	20,400	14,000 (14153)			2306	11,321	630.000	482.786	149.625	75
6	1500	12,987	12987			1770	9,928	330.000	307.562	68.500	147
7	900	11,570	11570			1594	9,997	930.000	958.095	243.350	39
8	2000	11,800	13615			2392	10,310	284.000	250.560	37.125	259
9	1900	6,612	* 9950	657	3869	2006	9,764	130.000	73.416	22.125	444
10	1900	7,011	12,172			1316	8,842	120.000	122.028	30.000	294
11	1800	9,869	13,000 (12688)		3224	2519	9,264	130.000	99.664	28.125	330
12	1400	13,000	* (9869)	475	3139	2208	8,807	780.000	153.343	33.325	266
13	1100	12,472	* (7011)	432	2670	1757	7,941	—	174.558	35.000	224
14	1600	9,950	12,550 (10718) (11225)		3212 4181	1924	10,446	150.000	122.994	29.000	360
15	2300	13,645	* (13511)	448	4356	3438	12,710	190.000	118.376	35.000	360
16	1700	11,000	11722			2492	10,891	150.000	122.771	27.875	388
17	1100	14,722	11,000 (7932)	73	2724	1650	8,861	80.000	79.296	15.500	555
18	2500	12,550	* (13747)	449	3490	3288	11,844	140.000	153.266	27.250	438
19	1800	12,000	12,550 (11216)	984		2406	8,741	90.000	88.337	15.200	580
20	700	13,800	11,800			1391	9,073	780.000	772.979	175.750	51

№№ des sections	1790 Citoyens actifs	1792 Popula- tion	Au III			Au VII Vo- tants	Au IX Popu- lation	Superficie			Habitants par 1000 toises carrées
			Popula- tion	Non domi- ciles	Votants			Mètres carrés		Toises carrées	
								D'après Girault de St. Far- geau	D'après F. et L. Lazare		
21	800	12,000	★ (6582)	109	2785	1756	8,695	800.000	841.862	200.000	43
22	1400	13,315	13800			2406	10,473	1.448.600	1.303.500	322.375	32
23	1700	25,000	12030 (11700)	399	2950	2583	10,052	1.021.600	896.782	210.500	48
24	1300	13,747	11230		2594	1118	8,192	1.890.000	1.913.980	449.500	17
25	1500	15,000	14500			1914	10,649	1.040.000	1.002.045	234.750	45
26	2000	12,550	21000			2567	15,478	2.760.000	2.767.706	626.875	27
27	3300	11,000	25000			5309	22,603	—	279.317	62.125	364
28	1300	13,840	12000			2104	9,679	650.000	596.788	139.375	62
29	2300	11,015	15000 (15398)	527	4378	3496	12,623	200.000	186.516	40.500	315
30	1800	8,974	11000			2344	8,089	250.000	266.089	61.875	132
31	1800	10,500	11015			2298	8,865	210.000	181.758	37.500	239
32	1700	11,230	★ (8974)	828	3347	3190	8,221	150.000	167.975	27.000	304
33	1900	14,500	13840 (13745)	144	3549	3018	11,886	420.000	442.301	95.625	123
34	1400	21,000	10500 (10548)	545	3142	3233	7,929	330.000	574.706	96.875	82
35	1100	5,257	★	9	1614	1630	4,703	110.000	168.130	23.000	204
36	1700	11,780	11780			3271	10,550	150.000	217.668	34.375	310
37	900	3,581	★	39	1264	693	5,051	—	127.147	17.850	297
38	1100	11,000	11000 (11031)		2440	2151	12,829	2.980.000	3.260.714	728.625	17
39	2000	10,878	★(10878) (5172)	223 166	4127 2796	2715	13,790	680.000	726.758	160.000	86
40	3900	21,516	21516			3845	18,206	380.000	364.174	86.875	204
41	2600	16,600	16600 (12554)	637	2418	2116	16,553	280.000	286.903	60.000	275
42	1600	17,600	17600 (7136)	300	1759	2808	18,348	1.260.000	1.169.522	268.875	67
43	2100	17,000	17000 (16957)	292	4651	1998	17,565	1.510.000	1.637.153	332.875	52
44	2000	14,490	14490			1550	12,054	211.000	183.008	36.750	325
45	2800	22,645	22645			7155	22,368	340.000	309.830	72.625	320
46	1700	19,907	16000 (16014)	217	4212	3014	12,613	1.030.000	1.387.410	391.000	32
47	2200	16,000	19907 (14636)			4397	11,992	780.000	991.828	197.750	60
48	1200	12,741	★(12741)	104	3783	2474	14,580	—	2.234.199	406.000	35
	80000	640,504				96795	547,756				

ЗАПИСКИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

VIII^e SÉRIE.

ПО ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНЮ. | CLASSE HISTORICO-PHILOLOGIQUE.

Томъ XI. № 3.

Volume XI. № 3.

ОТЧЕТЪ

0

ПЯТЬДЕСЯТЬ ВТОРОМЪ ПРИСУЖДЕНИИ

НАГРАДЪ ГРАФА УВАРОВА.

(Читанъ съ публичномъ засѣданіи Императорской Академіи Наукъ 25 сентября 1910 г.).



С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Июнь 1912 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.

ОГЛАВЛЕНИЕ.

	СТРАИ.
Отчетъ о пятьдесятъ второмъ присужденіи наградъ графа Уварова, читанный въ публичномъ засѣданіи Императорской Академіи Наукъ 25 сентября 1910 года Непремѣннымъ Секретаремъ, Академикомъ С. Ѳ. Ольденбургомъ.	1— 16
Отзывъ о сочиненіяхъ Н. И. Серебрянскаго: а) «Очерки изъ монастырской жизни въ Псковской землѣ, съ критико-библиографическимъ обзоромъ литературы и источниковъ по исторіи Псковскаго монастыря. Изданіе Императорскаго Общества исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ Университетѣ» (М. 1908 г. «Житіе преподобнаго Евфросина Псковскаго» (первоначальная редакція). Къ изданію приготовилъ Н. Серебрянскій. Памятники древней письменности и искусства. СЛХХІІІ. (С.-Пб. 1909 г. Со снимкомъ рукописи), — составленный Высокопреосвященнымъ Арсеніемъ, архіепископомъ Псковскимъ и Порховскимъ	17— 67
Отзывъ о сочиненіи П. В. Верховскаго: «Населенныя недвижимыя имѣнія Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей при ближайшихъ преемникахъ Петра Великаго. Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія (15 іюля 1726 г.—12 мая 1763 г.). Исслѣдованіе въ области исторіи русскаго церковнаго права», С.-Пб. 1909, — составленный профессоромъ, протоіереемъ М. И. Горчаковымъ	69— 95
Отзывъ о сочиненіи Б. В. Титлинова: «Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи», выпуски I—II, Вильна. 1908 и 1909 г., — составленный членомъ-корреспондентомъ Академіи Н. Н. Глубоковскимъ	97—128
Отзывъ о сочиненіи Н. Л. Юнакова: «Сѣверная война. Кампанія 1708—1709 гг. Военныя дѣйствія на лѣвомъ берегу Днѣпра» («Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества», томы II и IV) и «Документы Сѣверной войны. Полтавскій періодъ». Подъ общимъ руководствомъ А. К. Баіова, редактировалъ Н. Л. Юнаковъ («Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества», томы I и III),—составленный П. А. Епанчинымъ.	129—150
Отзывъ о сочиненіи Г. Г. Писаревскаго: «Изъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. (По неизданнымъ архивнымъ документамъ)», М. 1909 г., — составленный А. А. Кизеветтеромъ.	151—200



ОТЧЕТЪ

О

ПЯТЬДЕСЯТЬ ВТОРОМЪ ПРИСУЖДЕНИИ НАГРАДЪ ГРАФА УВАРОВА,

ЧИТАННЫЙ ВЪ ПУБЛИЧНОМЪ ЗАСѢДАНІИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ

25 СЕНТЯБРЯ 1910 ГОДА

НЕПРЕМѢННЫМЪ СЕКРЕТАРЕМЪ, АКАДЕМИКОМЪ С. Ѳ. ОЛЬДЕНБУРГОМЪ.

На III конкурсѣ по соисканію наградъ графа Уварова въ 1910 году представлено было къ установленному сроку 7 сочиненій 6-ю авторами.

Для рассмотрѣнія и оцѣнки этихъ сочиненій Конференція Академіи избрала особую Коммиссію подъ предсѣдательствомъ и. о. Непремѣннаго Секретаря академика князя Б. Б. Голицына, въ которую вошли академики А. А. Шахматовъ, Ф. Ѳ. Фортунатовъ, Н. П. Кондаковъ, А. С. Лаппо-Данилевскій, М. А. Дьяконовъ и В. М. Истринь.

Коммиссія, разсмотрѣвъ представленныя на конкурсѣ сочиненія и рецензіи на нихъ, написанныя по ея просьбѣ посторонними учеными, постановила большую награду графа Уварова въ 1500 рублей раздѣлить пополамъ и присудить ее въ равныхъ доляхъ сочиненіямъ Н. Серебрянскаго: 1) „Очерки по исторіи монастырской жизни въ Псковской землѣ; съ критико-библіографическимъ обзоромъ литературы и источниковъ по исторіи Псков-

скаго монашества. Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ“, Москва. 1908 и 2) „Житіе преподобнаго Евфросина Псковскаго (Первоначальная редакція)“. („Памятники древней письменности и искусства, CLXXII“), С.-Пб. 1909, — и П. В. Верховскаго: „Населенныя недвижимыя имѣнія Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей при ближайшихъ преемникахъ Петра Великаго. Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія. Изслѣдованіе въ области исторіи русскаго церковнаго права“, С.-Пб. 1909, а малыя награды, по 500 рублей каждая, — сочиненіямъ Б. В. Титлинова: „Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи“. Выпускъ первый (Время Коммисіи Духовныхъ Училищъ), Вильна. 1908. Выпускъ второй (Протасовская эпоха и реформы 60-хъ годовъ), Вильна. 1909, и Н. Л. Юнакова: „Сѣверная война. Кампанія 1708—1709 гг. Военныя дѣйствія на лѣвомъ берегу Днѣпра“ („Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества“, тт. II и IV), С.-Пб. 1909, и „Документы Сѣверной войны. Полтавскій періодъ. Подъ общимъ руководствомъ А. К. Баіова, редактировалъ Н. Л. Юнаковъ“ („Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества“, тт. I и III), С.-Пб. 1909. Кромѣ того, принимая во вниманіе научныя достоинства изслѣдованія Г. Г. Писаревскаго: „Изъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. (По неизданнымъ архивнымъ документамъ)“, Москва. 1909, но не располагая большимъ количествомъ наградъ, Коммиссія постановила присудить ему почетный отзывъ.

І. Н. Серебрянскій. а) „Очерки по исторіи монастырской жизни въ Псковской землѣ; съ критико-библіографическимъ обзоромъ литературы и источниковъ по исторіи Псковскаго монашества“. Изданіе Имп. Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, М. 1908; б) „Житіе преподобнаго Евфросина Псковскаго (первоначальная редакція)“. „Памятники древней письменности и искусства“. CLXXIII, С.-Пб. 1909.

Отзывъ объ этихъ трудахъ составленъ былъ, по просьбѣ

Коммисіи, Высокопреосвященнымъ Арсеніемъ, Архіепископомъ Псковскимъ и Порховскимъ.

Г. Серебрянскій въ своемъ изслѣдованіи старался, по его словамъ, „представить по возможности обстоятельное и отчетливое разъясненіе основныхъ вопросовъ во *внутренней* исторіи Псковскаго монашества и рассмотреть эти вопросы въ связи съ тѣми направленіями въ Русской монастырской жизни, которыя хронологически совпадаютъ съ описываемыми событіями изъ жизни Псковскаго монашества, и въ связи съ общими условіями Псковской церковной и общественной жизни“. Такимъ образомъ, авторъ хотѣлъ установить, „что новаго даетъ исторія Псковскаго монашества, въ какой степени она пополняетъ собою страницы исторіи Русскаго монашества вообще и, одновременно съ этимъ, объяснить причины особенностей въ мѣстной монастырской жизни“. Стараясь, такимъ образомъ, строго ограничить рамки своего изслѣдованія, авторъ, по мнѣнію почтеннаго рецензента, — высказалъ слишкомъ скромное мнѣніе о своей работѣ и о ея результатахъ, тогда какъ на самомъ дѣлѣ ее можно поставить въ число образцовыхъ во многихъ отношеніяхъ историческихъ трудовъ, касавшихся монастырей и монашества въ древней Руси. Образцомъ безукоризненности, въ смыслѣ полноты, тщательности, осторожности и точности работы можетъ служить, по словамъ Высокопреосвященнаго Арсенія, прежде всего обширное Введеніе, занимающее 207 страницъ, на которыхъ данъ критико-библіографическій обзоръ научной литературы и источниковъ по исторіи Псковскаго монашества, — печатныхъ и рукописныхъ. Нечего и говорить, насколько полно представленъ этотъ обзоръ: г. Серебрянскому литература предмета знакома очень хорошо, къ каждой мелочи онъ относится весьма добросовѣстно, въ трудахъ своихъ предшественниковъ отмѣчаетъ фактическія ошибки, недостатки общаго характера и, такимъ образомъ, исполняетъ почтенную задачу опредѣлить въ старыхъ, а иногда даже устарѣвшихъ трудахъ дѣйствительно полезное и не потерявшее цѣны. Обзоръ *письменныхъ* памятниковъ по исторіи Псковскаго монашества, по мнѣнію рецензента, стоитъ нѣсколько ниже обзора печатной литературы: авторъ обращаетъ

слишкомъ много вниманія на мелочи и „не даетъ тѣхъ характеристикъ памятниковъ, ихъ составителей и т. д., которыя охватывали бы всю сущность дѣла и замѣняли бы нѣсколькими строками цѣлыя страницы“, а иногда дѣлаетъ и ошибки по существу. Отмѣчая эти ошибки, Высокопреосвященный Арсеній въ то же время указываетъ и положительныя стороны произведенной авторомъ работы; такъ, напр., по его мнѣнію, конечные выводы изъ наблюденій надъ редакціями Житія преподобнаго Евфросина заслуживаютъ вниманія и останутся въ наукѣ.

За Введеніемъ слѣдуютъ собственно „Очерки“; ихъ всего пять: I. Начальная исторія монашества Псковскаго. Монастыри городскіе (стр. 208—239); II. Исторія монашества пустыннаго. Псковскіе пустынножители: преподобные Евфросинъ, Савва Крыпецкій и Никандръ. Монастыри, основанные иноками пустынножителями (стр. 240—331); III. Возобновленіе Кіевскаго вліянія на мѣстную монастырскую жизнь: исторія Псково-Печерскаго монастыря. Дальнѣйшая исторія монастырской жизни отъ присоединенія Пскова къ Москвѣ и до учрежденія въ немъ самостоятельной епархіи. Начальная исторія Святогорскаго Успенскаго монастыря (стр. 332—358); IV. Изъ исторіи монастырскаго богослуженія (стр. 359—388) и V. Хозяйственный бытъ Псковскихъ монастырей (стр. 389—465). Въ дополнительномъ, VI очеркѣ (стр. 466—500) даны „Общіе выводы изъ изслѣдованія и дополнительные замѣчанія“, а въ Приложеніяхъ (стр. 503—580) сообщены нѣкоторые памятники, — напр., Иноческій уставъ преп. Евфросина, Посланіе Снѣтогорскаго инока Корнилія, Проложная редакція житія преп. Саввы Крыпецкаго, Похвала преп. Евфросину и др. Разбирая каждый очеркъ въ отлѣльности и съ величайшею тщательностью, почтенный рецензентъ находитъ, что второй изъ нихъ занимаетъ видное мѣсто въ книгѣ г. Серебрянскаго; въ каждомъ очеркѣ онъ отмѣчаетъ тѣ мѣста, которыя даютъ поводъ къ недоумѣніямъ, указываетъ ошибки автора, его пропуски и особенно подчеркиваетъ его излишнюю осторожность, мелочность и недостаточную способность его обобщать факты, извлекая изъ нихъ характерныя особенности и пользуясь ими для

своихъ цѣлей; нѣкоторыхъ важныхъ вопросовъ, на которыхъ ему необходимо было остановиться въ своемъ изслѣдованіи (напр., стригольничество, ересь жидовствующихъ и др.), авторъ совѣтъ не коснулся. Съ другой стороны, рецензентъ съ удовольствіемъ отмѣчаетъ то, что г. Серебрянскій не преувеличиваетъ значенія того или иного фактора.

Что касается изданнаго г. Серебрянскимъ „Житія преподобнаго Евфросина Псковскаго“, то Архіепископъ Арсеній отзывается съ большою похвалою объ этой работѣ, которая „лишній разъ подтверждаетъ высокое его мнѣніе о Н. Серебрянскомъ, какъ издатель древнихъ текстовъ и добросовѣстномъ ихъ толкователь-историкѣ“. Текстъ „Житія“ изданъ по единственной рукописи XVI вѣка изъ собранія В. М. Ундольскаго № 306; г. Серебрянскій даетъ спеціальную монографію объ этомъ памятникѣ, въ которой сообщаетъ свои наблюденія надъ нимъ и даетъ заключенія. Дѣлая общій выводъ о трудахъ г. Серебрянскаго, Высокопреосвященный Арсеній находитъ, что онъ „взялъ на себя почтенную задачу собрать во-едино разбросанныя какъ въ общихъ, такъ и въ спеціальныхъ трудахъ свѣдѣнія о прошломъ Псковскаго монашества, привести все это въ систему, прибавить цѣнные свѣдѣнія изъ рукописей и представить исторію Псковскаго монашества въ видѣ ряда очерковъ“; они „представляютъ весьма цѣнную въ научномъ отношеніи работу, свидѣтельствующую о выдающемся трудолюбіи автора, богатѣйшихъ бібліографическихъ свѣдѣніяхъ, начитанности и умѣніи овладѣвать обширнымъ матеріаломъ,—работу, основанную на тщательномъ и детальномъ пересмотрѣ какъ существующей печатной литературы вопроса, такъ и нѣкоторыхъ рукописныхъ памятниковъ, прекрасно изданныхъ авторомъ, большею частью впервые, и имъ же хорошо объясненныхъ. И если бы ко всѣмъ указаннымъ достоинствамъ мы могли бы прибавить то, что авторъ никогда не забываетъ главной цѣли всякой исторической работы,— *изслѣдованія*, а не обращаетъ ее мѣстами въ простой бібліографическій обзоръ, безъ элементовъ критики, то имѣли бы право назвать „Очерки“ заслуживающими высшей похвалы. Поэтому считаемъ своимъ долгомъ признать „Очерки“

виолнѣ заслуживающими денежной награды въ *половинномъ* размѣрѣ“.

И. П. В. Верховской. „Населенныя недвижимыя имѣнія Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей при ближайшихъ преемникахъ Петра Великаго. Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія (15 іюля 1726 г.—12 мая 1763 г.). Изслѣдованіе въ области исторіи русскаго церковнаго права“, С.-Пб. 1906.

Рецензія на это сочиненіе была написана, по просьбѣ Комиссіи, членомъ-корреспондентомъ Академіи профессоромъ М. И. Горчаковымъ, нынѣ покойнымъ (умеръ 5 августа с. г.).

Сочиненіе г. Верховскаго состоитъ изъ предисловія, двухъ частей, заключенія и приложений. Содержаніе первой части составилъ „Очеркъ исторіи населенныхъ недвижимыхъ имѣній Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей въ періодъ времени между 1726 и 1763 гг.“; здѣсь авторъ излагаетъ свѣдѣнія о происхожденіи, устройствѣ, назначеніи, отправленіяхъ и отчасти отношеніяхъ тѣхъ 14-ти центральныхъ учрежденій (отъ Монастырскаго приказа до „Особливой Коллегіи Экономіи духовныхъ имѣній“, учрежденной 12 мая 1763 г.), которыя завѣдывали съ 1701 г. вотчинами названныхъ церковныхъ установленій и самими установленіями, о происходившихъ въ теченіе того же времени переменѣхъ въ политикѣ государственнаго правительства относительно принадлежности, завѣдыванія и пользованія доходностью вотчинъ, о смѣнахъ однихъ завѣдывавшихъ учрежденій другими и о значеніи переменъ для населенія вотчиннаго и состоявшаго въ церковныхъ установленіяхъ и для самыхъ установленій. Свѣдѣнія о всѣхъ этихъ учрежденіяхъ размѣщены авторомъ въ пяти главахъ, по царствованіямъ, начиная съ Петра Великаго. По мнѣнію М. И. Горчакова, авторъ долженъ былъ начать свое введеніе съ эпохи, предшествовавшей Петру Великому, и дать юридическій и экономическій очеркъ состоянія церковныхъ имѣній во второй половинѣ XVII в., такъ какъ безъ него невозможно ясное историческое изображеніе переменъ, происшедшихъ съ церковными вотчинами ни въ царствованіе Петра Великаго, ни въ цар-

ствование всѣхъ его преемниковъ. Заглавіе второй главы: „Реформа Св. Синода 15 іюля 1726 г.“, по словамъ рецензента, не соответствуетъ ея содержанию, ибо въ ней выясняется положеніе Коллегіи Экономіи исключительно, какъ правительственнаго учрежденія, проведенная же въ ней теорія о реформѣ Синода 1726 г. значенія не имѣетъ; автору необходимо было заняться выясненіемъ вопроса, какъ и откуда явилась мысль у правительства объ учрежденіи особаго государственнаго установленія подъ именемъ Коллегіи *Экономіи*, и какая идея соединялась съ названіемъ и учрежденіемъ ея; ознакомиться, хотя бы по печатнымъ источникамъ, съ проектами устройства Коллегій, составленными по желанію Петра I и представленными ему барономъ фонъ-Люберасомъ, Фикомъ и др. Не смотря на это, вторая глава сочиненія г. Верховскаго вводитъ много новаго матеріала, большею частію архивнаго, въ исторію Коллегіи Экономіи. Содержание третьей главы, признаваемой рецензентомъ очень удачно обработанной, составляютъ судьба, дѣятельность и положеніе Коллегіи Экономіи за время 1730—1744 гг., а четвертая глава заключаетъ въ себѣ обзоръ положенія населенныхъ церковныхъ имѣній въ годы 1744—1761, т. е., со времени замѣны для центрального завѣдыванія имѣніями Коллегіи Экономіи — Канцеляріею Синодальнаго Экономическаго Правленія. Пятая глава первой части, озаглавленная: „Положеніе церковныхъ населенныхъ имѣній предъ секуляризацией 1764 г.“, страдаетъ тѣмъ недостаткомъ, что содержитъ въ себѣ, по мнѣнію проф. М. И. Горчакова, положеніе не самыхъ имѣній, а *вопроса* о секуляризаціи ихъ въ царствованія Петра III и Екатерины II. Подводя итогъ сказанному о содержаніи I части сочиненія, рецензентъ находитъ, что въ ней по преимуществу и почти исключительно излагается очеркъ исторіи *центральныхъ учреждений*, завѣдывавшихъ вотчинами церковныхъ установленій въ XVIII вѣкѣ, съ 1701 по 1763 г., и что, поэтому, и самому сочиненію г. Верховскаго болѣе подходило второе названіе, данное имъ въ подзаголовкѣ, т. е., „Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія“.

Вторая часть книги г. Верховскаго имѣетъ заглавіе: „Со-

стояніе недвижимыхъ населенныхъ имѣній Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей и эксплуатація ихъ доходовъ“. Заглавіе это, по мнѣнію проф. Горчакова, не точно и не соотвѣтствуетъ содержанию части: въ ней содержится изложеніе *предметовъ вѣдомства* центральныхъ учрежденій, въ XVIII вѣкѣ завѣдывавшихъ имѣніями и доходами церковныхъ установленій и подлежавшихъ изслѣдованію автора въ первой части его сочиненія. Часть II состоитъ также изъ пяти главъ (6—10); въ шестой главѣ („Объемъ недвижимаго имущества Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей“) автору слѣдовало бы собрать болѣе полныя и опредѣленныя свѣдѣнія о количествѣ населенія, для чего онъ могъ бы воспользоваться уже обнародованными переписями; въ седьмой главѣ, трактующей объ экономическихъ (по мнѣнію рецензента слѣдовало бы сказать: административныхъ) мѣропріятіяхъ къ поднятію благосостоянія и доходности церковныхъ имѣній и о положеніи крестьянъ, авторъ изложилъ много новыхъ свѣдѣній, извлеченныхъ имъ изъ архивовъ; то-же можно сказать и о восьмой главѣ („Эксплоатація «заопредѣленныхъ» доходовъ, находившихся въ вѣдѣніи Коллегіи Экономіи и Синодальнаго Экономическаго Правленія“), хотя авторъ и не ознакомился съ содержаніемъ „Ружной книги“ 207 года, которую онъ считаетъ несохранившейся, тогда какъ извѣстно нѣсколько экземпляровъ „Ружной книги“ за различные годы; не мало фактовъ, впервые являющихся въ печати, и въ главахъ девятой („Эксплоатація вотчинныхъ доходовъ, оставленныхъ на содержаніе Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей“) и десятой, излагающей обзоръ „чрезвычайныхъ расходовъ“ изъ доходовъ съ вотчинъ церковныхъ установленій (постройка зданій, содержаніе и прирѣніе въ монастыряхъ отставныхъ военныхъ чиновъ, умалишенныхъ и т. д.). Въ „заключеніи“ даны авторомъ тезисы къ содержанію книги, а въ 16 „приложеніяхъ“ напечатаны документы, извлеченные авторомъ изъ архивовъ и представляющіе довольно важный историческій матеріалъ. Оцѣнивая сочиненіе г. Верховскаго въ его цѣломъ, М. И. Горчаковъ находитъ, что оно не свободно отъ нѣкоторыхъ недостатковъ и съ точки зрѣнія исто-

●

рической, и со стороны историко-юридической, и со стороны конструкции церковно-правовой, и что ему слѣдовало бы озаглавить свою книгу „Опытомъ изслѣдованія исторіи управленія вотчинами церковныхъ установленій въ XVIII вѣкѣ“. Однако, всѣ указанная рецензентомъ недостатки и со стороны построения, и со стороны содержанія не могутъ оказать вліянія на общій выводъ о сочиненіи г. Верховскаго: по количеству собранныхъ имъ матеріаловъ оно содержательно, обработано самостоятельно, основная мысль его поставлена вѣрно и изображена ясно, тема, избранная авторомъ, сама по себѣ заслуживаетъ вниманія, такъ какъ въ нашей церковно-исторической и историко-юридической литературѣ не доставало труда, въ которомъ были бы разсмотрѣны судьбы центральныхъ учрежденій, завѣдывавшихъ вотчинами церковныхъ установленій въ періодъ 1726—1763 гг. Поэтому М. И. Горчаковъ находитъ, что сочиненіе г. Верховскаго по справедливости заслуживаетъ половинной Уваровской награды.

III. Б. В. Титлиновъ. „Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи“. Выпускъ I. „Время Коммисіи Духовныхъ Училищъ“; Выпускъ II. „Протасовская эпоха и реформы 60-хъ годовъ“, Вильна. 1908—1909.

Отзывъ объ изслѣдованіи Б. В. Титлинова данъ былъ, по просьбѣ Коммисіи, членомъ-корреспондентомъ Академіи, профессоромъ Н. Н. Глубоковскимъ.

Почтенный рецензентъ отмѣчаетъ въ своемъ отзывѣ прежде всего ту особенность работы г. Титлинова, что она не предваряется обычнымъ и необходимымъ въ подобныхъ трудахъ предисловіемъ, въ которомъ были бы выяснены задачи изслѣдованія и матеріалы, послужившіе автору для его исполненія: авторъ начинаетъ свою работу *ex abrupto* и безъ всякихъ предвареній прямо ведетъ рѣчь о положеніи духовно-школьнаго дѣла предъ реформою 1808 г., потомъ описываетъ эту послѣднюю и говоритъ о духовныхъ школахъ за время Коммисіи Духовныхъ Училищъ по уставамъ 1814 г. (Выпускъ I), дальше переходитъ къ Протасовской эпохѣ и, наконецъ, трактуетъ о духовно-учебныхъ реформахъ 60-хъ го-

довъ XIX столѣтія (Выпускъ II). Упрекая автора въ недостаточномъ знакомствѣ съ печатною литературою по исторіи духовно-учебныхъ заведеній (особенно — по исторіи Семинарій и Духовныхъ Училищъ), рецензентъ отмѣчаетъ излишнее пристрастіе г. Титлинова къ даннымъ архивнымъ, при чемъ подчеркиваетъ его слишкомъ довѣрчивое отношеніе къ различнымъ сухимъ официальнымъ документамъ, какъ-то докладамъ ревизоровъ, отчетамъ и т. под., между тѣмъ, какъ онъ самъ отмѣчаетъ недостоверность этихъ матеріаловъ, — особенно за эпоху оберъ-прокурорства графа Пратасова, когда, по словамъ автора, „ревизіи носили формальный характеръ“, а „ревизорскіе отчеты превратились въ краткіе рапорты о благополучіи по всѣмъ частямъ“. Находя это мнѣніе г. Титлинова въ свою очередь слишкомъ пристрастнымъ, Н. Н. Глубоковскій высказываетъ сожалѣніе, что авторъ не пожелалъ сгладить своихъ выводовъ на основаніи изученія печатной литературы по исторіи различныхъ духовно-учебныхъ заведеній, — цѣнной именно въ смыслѣ непосредственныхъ, мѣстныхъ свидѣтельствъ, отраженія самаго быта, отзвуковъ дѣйствительной жизни духовной школы, — а также нѣкоторыхъ воспоминаній (напр. д-ра Е. В. Грязнова, проф. В. Θ. Пѣвницкаго), — и именно тѣхъ, въ которыхъ ярко, но безпристрастно обрисована бытовая сторона духовныхъ заведеній. Пользуясь лишь тѣми матеріалами, которые по своему содержанію подходили для проведенія основной тенденціи автора, г. Титлиновъ далъ трудъ съ одностороннимъ освѣщеніемъ, — трудъ, въ которомъ „слишкомъ выдвигаются тѣневые стороны, а нѣтъ строго объективной, исторически-пропорціональной оцѣнки въ связи со всѣми условіями и обстоятельствами“. Далѣе Н. Н. Глубоковскій упрекаетъ автора въ томъ, что онъ почти не коснулся генезиса реформаціонныхъ вѣяній Коммисіи Духовныхъ Училищъ; неправильно освѣщена дѣятельность по духовно-учебной реформѣ Евгенія Болховитина и не выяснена роль Анастасія Братановскаго. Насколько изложеніе дѣятельности Коммисіи пристрастно въ сторону восхваленія, настолько описаніе эпохи оберъ-прокурорства графа Пратасова пристрастно въ другую сторону и ри-

суется самыми мрачными чертами. Н. Н. Глубоковскій доказываетъ въ своей рецензiи, что миѣнiе г. Титлинова о графѣ Протасовѣ и его дѣятельности слишкомъ поверхностно, не подтверждается фактами и потому несправедливо, что авторъ „не давъ объективно-историческаго генезиса Протасовскихъ реформъ и сведя все больше къ личности синодальнаго оберъ-прокурора, въ подробностяхъ изложенiя относится къ нему пристрастно и иногда просто придирается къ мелочамъ“. Резюмируя всѣ свои замѣчанiя, г. Глубоковскій находитъ, что, несмотря на значительные недостатки труда г. Титлинова, онъ заслуживаетъ вниманiя какъ по самому предмету, избранному имъ для разработки, такъ по широтѣ научной постановки вопроса и пропорціональности его трактовки, такъ и по огромности цѣнныхъ архивныхъ матеріаловъ, на основанiи которыхъ онъ исполненъ, и что, поэтому, сочиненiе г. Титлинова заслуживаетъ поощренiя изъ премiй имени графа Уварова.

IV. Н. Л. Юнаковъ. „Сѣверная война. Кампанiя 1708—1709 гг. Военныя дѣйствiя на лѣвомъ берегу Днѣпра“, С.-Пб. 1909, и „Документы Сѣверной войны. Полтавскiй періодъ“, С.-Пб. 1909 („Труды Имп. Русскаго Военно-Историческаго Общества“, тт. I—IV).

Отзывъ о трудѣ Н. Л. Юнакова далъ, по просьбѣ Комиссiи, Н. А. Епанчинъ.

Работа г. Юнакова исполнена, по порученiю Имп. Русскаго Военно-Историческаго Общества, ко дню 200-лѣтняго юбилея Полтавскаго боя на основанiи обширныхъ матеріаловъ, собранныхъ Обществомъ въ различныхъ русскихъ архивахъ, а также въ Вѣнскомъ Военномъ Архивѣ. Благодаря этимъ матеріаламъ, г. Юнаковъ, съ одной стороны, выяснилъ въ своемъ изслѣдованiи нѣкоторые не разработанные еще до настоящаго времени отдѣльные эпизоды Сѣверной войны, а съ другой, — далъ много интересныхъ подробностей къ тому, что было до сихъ поръ извѣстно въ военно-исторической литературѣ объ отдѣльныхъ дѣйствiяхъ нашихъ войскъ въ различные моменты кампанiи, выяснилъ многiя подробности, касающiяся расположенiя русскихъ

войскъ и т. д. Большой интересъ г. Епанчинъ видитъ въ той главѣ изслѣдованія г. Юнакова, въ которой напечатанъ „Дневникъ военныхъ дѣйствій подъ Полтавой“: этотъ „Дневникъ“ далъ возможность изслѣдовать съ достаточной полнотой всю Полтавскую операцію и рисуеть въ совершенно новомъ освѣщеніи заключительный актъ этой операціи — Полтавское сраженіе. Отмѣчая прекрасное знакомство автора съ печатными и архивными источниками, рецензентъ съ большою похвалой отзывается о вступительномъ очеркѣ г. Юнакова, посвященномъ обзору содержанія и оцѣнкѣ изученныхъ имъ матеріаловъ; многіе изъ источниковъ разобраны имъ очень подробно, какъ, напр., дневникъ Крекшина. Вообще г. Юнаковъ „умѣло, искусно и талантливо воспользовался имѣвшимися въ его распоряженіи средствами и, несмотря на обиліе, спѣшность и срочность работы, далъ подробное, талантливо изложенное, поучительное и цѣнное въ научномъ отношеніи изслѣдованіе военныхъ дѣйствій въ періодъ времени съ іюля 1708 г. по іюль 1709 г., т. е., отъ расположенія шведовъ въ районѣ Могилевъ-Шкловъ до Полтавскаго боя включительно. Нѣкоторыя событія получили въ трудѣ г. Юнакова новое освѣщеніе, а о многихъ изъ нихъ приведены новыя данныя, дающія возможность сдѣлать новые выводы“. Разматривая подробно введеніе и отдѣльныя части изслѣдованія, отмѣчая нѣкоторые промахи и возражая противъ иныхъ выводовъ г. Юнакова, Н. А. Епанчинъ указываетъ на сравнительную бѣдность картографическихъ приложеній къ разсматриваемому труду, на несоотвѣтствующіе ихъ размѣры и на пропуски на картахъ многихъ пунктовъ, упоминаемыхъ въ текстѣ. Но въ общемъ рецензентъ приходитъ къ выводамъ, вполне благопріятнымъ для автора, и считаетъ безусловно справедливымъ признать его трудъ заслуживающимъ награжденія.

V. Г. Г. Писаревскій. „Изъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. (По неизданнымъ архивнымъ документамъ)“, М. 1909.

Отзывъ объ этомъ изслѣдованіи далъ, по просьбѣ Комиссіи, профессоръ А. А. Кизеветтеръ.

Отмѣчая прежде всего удачный выборъ темы для работы, г. Кизеветтеръ находитъ, что Г. Г. Писаревскій правильно понялъ сущность своей задачи, сосредоточивъ свои усилія на подборѣ и использованіи свѣжаго документальнаго матеріала, освѣщающаго исторію иностранной колонизаціи въ Россіи за вторую половину XVIII столѣтія; это дало ему возможность, не повторяя своихъ предшественниковъ, ввести въ научный оборотъ не мало новыхъ данныхъ и впервые довольно ярко обрисовать такія стороны въ ходѣ иностранной колонизаціи въ Россіи, которыя не были затронуты прежними изслѣдователями этого вопроса. Однако, авторъ, замѣчаетъ г. Кизеветтеръ, „вступивъ на совершенно правильный путь привлеченія къ своей работѣ новаго архивнаго матеріала, далеко не прошелъ этого пути до конца и, остановившись на серединѣ дороги, далъ намъ книгу, способную скорѣе возбудить, нежели удовлетворить научную любознательность въ области затронутой авторомъ сложной и важной темы“. Произошло это отъ того, что г. Писаревскій направлялъ свои поиски исключительно въ предѣлахъ дѣлопроизводства *центральныхъ* органовъ государственнаго управленія, такъ или иначе соприкасавшагося съ вопросами иностранной колонизаціи, и совершенно не коснулся архивовъ *мѣстныхъ* учреждений, — напр., Саратовской Опекунской Конторы, — а съ другой стороны не исчерпалъ вполнѣ матеріаловъ тѣхъ архивовъ, въ которыхъ онъ занимался. Основная тема изслѣдованія поставлена авторомъ недостаточно ясно и опредѣленно, и въ книгѣ нельзя найти разъясненія тѣхъ основаній, которыми руководствовался онъ, намѣчая рамки своей работы; дѣйствительно, въ исполненіи ея замѣчается у автора случайность: многихъ колоній онъ совсѣмъ не касается, и потому получается невыгодное для него заключеніе, что онъ „просто обусловилъ составъ изслѣдованія случайностью архивныхъ находокъ, говоря лишь о тѣхъ колоніяхъ, относительно которыхъ ему удалось добыть новые матеріалы“. Поэтому у г. Писаревскаго нѣтъ цѣльности изслѣдованія всего вопроса о колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. и нѣтъ общихъ выводовъ; къ тому же и центръ тяжести своей работы онъ по-

лагаеть въ изученіи *техники* переселенія, весьма мало или односторонне говоря о другихъ двухъ моментахъ процесса колонизаціи — о факторахъ, двигавшихъ волну колонизаціи и вызывавшихъ колонизаторскія усилія Правительства, и о тѣхъ экономическихъ и обще-культурныхъ послѣдствіяхъ, которыя получались для колонизируемой страны отъ появленія въ ней новыхъ поселенцевъ. Литература предмета не достаточно изучена г. Писаревскимъ; напр., онъ не воспользовался такимъ важнымъ матеріаломъ, какъ записки академиковъ Лепехина, Фалька, Гильденштедта, Гмелина, Георги, путешествовавшихъ при Екатеринѣ II съ научною цѣлью по различнымъ областямъ Россіи; не использованы имъ и статистическія таблицы, составленныя А. К. Шторхомъ и очень важныя для опредѣленія правильности колонизаціонной политики. Опущены авторомъ и такія существенныя *архивныя* данныя, которыя заключаются въ хранящихся въ Архивѣ Министерства Юстиціи статистическихъ вѣдомостяхъ 1766 г., или въ находящихся въ Рукописномъ Отдѣленіи Библіотеки Академіи Наукъ вѣдомостяхъ 1777 г. „О числѣ дворянъ, имѣющихъ свои деревни“... Лишь бѣгло и поверхностно коснулся г. Писаревскій вопросовъ о внутреннемъ состояніи колонизируемыхъ раіоновъ, о хозяйственномъ строѣ колоній и о вліяніи колонизаціи на экономическую жизнь заселявшихся областей.

Отмѣчая, такимъ образомъ, недостатки работы г. Писаревского и въ смыслѣ плана, и въ отношеніи его разработки, г. Кизеветтеръ находитъ, съ другой стороны, что авторъ достаточно подробно и живо изложилъ ходъ вызова въ Россію иностранныхъ колонистовъ въ связи съ положеніемъ вопроса объ эмиграціи въ западно-европейскихъ странахъ, собралъ не мало новаго архивнаго матеріала, освѣщающаго характерныя черты въ постановкѣ дѣла вызова иностранцевъ въ Россію при Екатеринѣ II, и въ общемъ удачно намѣтилъ послѣдовательные поворотные моменты въ развитіи этого дѣла; наконецъ, заслугою автора слѣдуетъ признать подробную характеристику, на основаніи архивнаго матеріала, института „вызывателей“ и такъ называемыхъ „вызывательскихъ колоній“. Всѣ эти положительныя качества труда г. Пи-

саревскаго даютъ ему, по мѣнѣю А. А. Кизеветтера, право на поощреніе со стороны Императорской Академіи Наукъ.

По присужденіи премій, Академія, во изъявленіе своей глубокой признательности рецензентамъ за понесенные ими труды, постановила благодарить ихъ и назначила установленныя для постороннихъ ученыхъ золотыя Уваровскія медали: Архіепископу Псковскому и Порховскому Арсенію, членамъ-корреспондентамъ Академіи: протоіерею, профессору Михаилу Ивановичу Горчакову (скончавшемуся 5-го августа с. г.) и Николаю Никаноровичу Глубоковскому; генералу Николаю Алексѣевичу Епанчину и профессору Александру Александровичу Кизеветтеру.



Г.

Отзывъ о сочиненіяхъ Н. И. СЕРЕБРЯНСКАГО:

а) „Очерки по исторіи монастырской жизни въ Псковской землѣ, съ критико-библіографическимъ обзоромъ литературы и источниковъ по исторіи Псковскаго монашества. Изданіе Императорскаго Общества исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ Университетѣ“ (М. 1908 г. Стр. IV — 580 — VI); б) „Житіе преподобнаго Евфросина Псковскаго“ (первоначальная редакція). Къ изданію приготовилъ Н. Серебрянскій. Памятники древней письменности и искусства. СЛХХІІІ. (С.-П.-Б. 1909 г. Стр. ХХІV — 88 — V. Со снимкомъ рукописи),

составленный Высокопреосвященнымъ Арсеніемъ, архіепископомъ Псковскимъ и Порховскимъ.

Тотъ высокій интересъ, съ которымъ неразрывно соединено представленіе о славныхъ, любопытныхъ страницахъ въ прошломъ «великаго господина Пскова», достаточно засвидѣтельствованъ наличностью историческихъ трудовъ, посвященныхъ Псковской области, городу Пскову, псковскому духовенству, церковной жизни, наконецъ, — специально быту псковскихъ монастырей.

Свою лепту въ этотъ почтенный научный трудъ положили и многіе изслѣдователи, именами которыхъ смѣло можетъ гордиться русская историческая наука, и многіе второстепенные писатели-историки, которые также имѣютъ право на то, чтобы и ихъ имена не забывались. Припомнимъ цѣнныя работы митрополита Евгенія Болховитинова, митр. Московскаго Макарія и епископа Амвросія Орнатскаго, архимандрита Аполлоса, іеромонаха Юсифа, проф. Н. И. Костомарова, проф. А. И. Никитскаго, графа М. В. Толстого, И. Д. Бѣляева, князя Голицына, А. Панова, Мпротворцева, И. И. Васплева, проф. Малинина, проф. Н. Суворова и многихъ другихъ. Что же касается интереса предмета, то мы лично имѣли

случай указывать на это въ засѣданіяхъ недавно учрежденнаго въ Псковѣ Церковно-Археологическаго Комитета, выпустившаго въ нынѣшнемъ году первый томъ своихъ «Трудовъ», гдѣ помѣщена наша рѣчь при открытіи Комитета и Музея и I рѣчь о значеніи мѣстной церковной исторіи.

Н. Серебрянскій въ предисловіи такъ опредѣляетъ задачу и рамки своего изслѣдованія. «Въ предлагаемыхъ «Очеркахъ», — говоритъ онъ, — читатель не найдетъ ни полной исторіи Псковскаго монастыря, ни справочныхъ историко-археологическихъ и статистическихъ указаній о всѣхъ существовавшихъ когда-либо въ Псковской области монастыряхъ, такъ какъ удовлетвореніе подобнымъ требованіямъ не входило въ задачу моего изслѣдованія». Это объясняется тѣмъ, что задачу свою авторъ понимаетъ иначе, именно — въ своей книгѣ онъ старался «представить по возможности обстоятельное и отчетливое разъясненіе основныхъ вопросовъ во внутренней исторіи Псковскаго монастыря и рассмотреть эти вопросы въ связи съ тѣми направленіями въ русской монастырской жизни, которыя хронологически совпадаютъ съ описываемыми событіями изъ жизни монастыря Псковскаго, и въ связи съ общими условіями Псковской церковной и общественной жизни». «Такимъ путемъ, — читаемъ дальше, — я хотѣлъ установить, что новаго даетъ исторія Псковскаго монастыря, въ какой степени она пополняетъ собою страницы исторіи русскаго монастыря вообще, и одновременно съ этимъ объяснить причины особенностей въ мѣстной монастырской жизни» (I стр.). Далѣе слѣдуетъ рѣчь объ отношеніи автора къ «сторопнымъ источникамъ» въ тѣхъ случаяхъ, когда мѣстные источники представляютъ дѣло полно и подробно, сѣтованія его на неполноту въ разрѣшеніи нѣкоторыхъ общихъ вопросовъ въ исторіи русской церкви древняго періода, на недостаточность подготовительныхъ работъ предшественниковъ нашего автора, на отсутствіе опредѣленныхъ хронологическихъ границъ, «въ предѣлахъ которыхъ излагается изучаемый предметъ», и т. д. Общее впечатлѣніе отъ предисловія таково, что Н. Серебрянскій слишкомъ скромнаго мнѣнія о результатахъ своей работы. При чтеніи же «Очерковъ» мы могли сдѣлать въ значительной степени другое наблюденіе и поставить ихъ въ число образцовыхъ, во многихъ отношеніяхъ, историческихъ работъ, касавшихся монастырей и монастыря въ древней Руси.

Образцомъ безукоризненности, въ смыслѣ полноты, тщательности, осторожности и точности работы, можетъ служить прежде всего обширное введеніе, занимающее 207 страницъ. Здѣсь ведется критико-библиографическій обзоръ научной литературы и источниковъ по исторіи Псковскаго монастыря. Все введеніе можетъ быть раздѣлено, такимъ образомъ, на двѣ части: 1) обзоръ научной литературы и 2) обзоръ источниковъ какъ рукописныхъ, такъ и печатныхъ.

На первой части можно не останавливаться подробно. Н. Серебрянскому хорошо знакома литература предмета; онъ отнесся весьма добросовѣстно къ каждой мелочи, дѣлая точныя ссылки; онъ самъ не рѣшился бы, кажется, пропустить хотя бы небольшую замѣтку въ мѣстной газетѣ въ родѣ «Губернскихъ Вѣдомостей», «Псковскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостей» и т. п. При всемъ томъ авторъ относится критически къ трудамъ своихъ предшественниковъ, находитъ у нихъ фактическія ошибки, недостатки общаго характера, иногда вступаетъ въ полемику съ тѣми изъ историковъ, которые, не имѣя возможности на мѣстѣ провѣрить результаты научныхъ работъ, ограничивались общими похвалами и тѣмъ самымъ вводили въ заблужденіе другихъ ученыхъ, по большей части провинціальныхъ, встрѣчавшихся съ крупными дефектами въ тѣхъ или иныхъ трудахъ. Но, подавленные авторитетными именами, они не рѣшались опровергать авторитеты. Такимъ образомъ, при подобномъ отношеніи, изъ книги въ книгу переносились уже готовые ошибки, и Н. Серебрянскій взялъ на себя почтенную задачу опредѣлить въ старыхъ, а иногда даже въ устарѣвшихъ трудахъ *дѣйствительно полезное и не потерявшее цѣны*¹⁾.

Тѣмъ не менѣе, основной характеръ введенія, все-таки, описательный, и иногда нельзя замѣтить элементовъ научнаго *ислѣдованія или разслѣдованія*. Критическія замѣчанія, дѣлаемые съ полнымъ знаніемъ дѣла, не могутъ придать описанію книгъ и статей упомянутыхъ элементовъ исслѣдованія, когда пытливый умъ, направленный въ сущность вопроса, подвергаетъ всѣмъ являющимся на лицо факты только съ цѣлью познать истину и дать одно новое, не повторяя и, тѣмъ болѣе, не пережевывая стараго. Не слѣдуетъ забывать еще, что каждый авторъ исправляетъ и дополняетъ своего предшественника, почему облегчаетъ работу дальнѣйшихъ труженниковъ въ области тѣхъ же изученій. Поэтому критико-библіографическая работа Н. Серебрянскаго въ значительнѣйшей степени была облегчена его немалочисленными предшественниками, въ свое время уже указавшими тѣ или иные недостатки болѣе раннихъ работъ по тому же вопросу.

«Сочиненіемъ графа Толстого,—говоритъ авторъ, характеризуя работы своихъ предшественниковъ съ точки зрѣнія опредѣленныхъ цѣлей «Очерковъ», — мы можемъ закончить обзоръ спеціальной литературы по исторіи Псковскаго монастыря. Изъ сказаннаго о ней ясно опредѣляется, на что должно быть направлено главное вниманіе нашей работы. Вишняя исторія, исторія монастырей псковскихъ, сравнительно уже разработана въ ученой литературѣ. Если и можно признать желательнымъ объединеніе свѣдѣній о псковскихъ монастыряхъ и провѣрку нѣкоторыхъ изъ этихъ свѣдѣній, то

1) Всѣ курсивы въ настоящемъ обзорѣ принадлежатъ рецензенту.

во всякомъ случаѣ для научныхъ цѣлей не эта часть работы представляется существенно необходимою. Гораздо важнѣе изслѣдованіе внутренняго быта мѣстныхъ монастырей — исторія монашества, которой мы не находимъ въ разсмотрѣнныхъ сочиненіяхъ или которая разработана въ нихъ слишкомъ недостаточно». Далѣе слѣдуютъ общія мысли, которыя съ равнымъ правомъ могли бы быть примѣнены къ любой исторической работѣ. По словамъ нашего автора, «для историка внутренняго быта монашества всѣ эти археологическія работы предшественниковъ имѣютъ немаловажную цѣнность. Онѣ даютъ ему возможность представить внѣшнюю обстановку, въ которой проходила жизнь иноческая, и одновременно съ этимъ на половину освобождаютъ его отъ черновой работы по хронологіи, топографіи, статистикѣ псковскихъ монастырей. Провѣрять сказанное по этимъ отдѣламъ, конечно, гораздо легче, чѣмъ самому собирать матеріалы. Однако, наличность исторической литературы, облегчая работу изслѣдователя, не дѣлаетъ послѣднюю очень легкою. Какъ бы ни была хорошо обрисована внѣшняя обстановка монастырской жизни, съ какою бы точностью ни былъ воспроизведенъ видъ монастырскихъ зданій, — все это мало даетъ матеріала для изображенія самаго быта монашества. Для послѣдняго нужны болѣе живые, болѣе обстоятельные источники — памятники письменные. Для историка-археолога письменный памятникъ — источникъ дополнительный, въ которомъ многое можно оставить безъ вниманія. Для историка бытовой жизни это источникъ исключительно важный, въ которомъ цѣнна каждая мелочь фактическаго свойства» (стр. 28—29).

Затѣмъ Н. Серебрянскій переходитъ къ обзору письменныхъ памятниковъ по исторіи Псковскаго монашества. Изъ общихъ источниковъ имѣются въ виду Псковскія лѣтописи и хорошо извѣстная уже въ наукѣ Псковская судная грамота; изъ специальныхъ — Повѣсть о Псково-Печерскомъ монастырѣ нѣсколькихъ редакцій, Повѣсть объ осадѣ Пскова Стефаномъ Баторіемъ, Повѣсть о явленіи Святогорскихъ иконъ и объ основаніи Святогорскаго монастыря, Житія псковскихъ подвижниковъ: преп. Евфросина, св. Саввы Крыпецкаго, преп. Никандра и др. На послѣднія обращено особое, въ данномъ случаѣ вполне заслуженное вниманіе нашего автора. Въ заключеніе разсматриваются иноческій и богослужебный уставы преп. Елеазара, Посланіе Святогорскаго шюка Корнелія и др. Сюда же слѣдуетъ отнести тѣ предварительныя историко-критическія замѣчанія, которыми сопровождается изданіе текстовъ въ приложеніи на страницахъ 503—507.

Сохраняя тѣ же положительныя достоинства, которыя мы имѣли случай отмѣтить выше, эта часть обзора должна быть поставлена нѣсколько ниже первой въ виду того, что разный предметъ обзора требуетъ и разныхъ пріемовъ. Авторъ говоритъ о памятникахъ письменности, иногда даже

о такихъ, которые хорошо изслѣдованы, давно изданы и пзвѣстны не однимъ только специалистамъ или мѣстнымъ ученымъ, и въ то же время слишкомъ много обращаетъ вниманіе на мелочи, которыя съ успѣхомъ могли быть обойдены молчаніемъ. Онъ не даетъ тѣхъ характеристикъ памятниковъ, ихъ составителей и т. д., которыя охватывали бы всю сущность дѣла и замѣняли бы нѣсколькими строками цѣлыя страницы. Встрѣчаются и недоразумѣнія. Говоря, напримѣръ, о началѣ псковскаго лѣтописанія, авторъ какъ будто смѣшиваетъ литературную работу съ поздними копіями первоначальныхъ списковъ. «Академикъ Соболевскій, — читаемъ, наприимѣръ, у него, — относитъ *списки ихъ* къ XVI в., замѣчая при этомъ, что они написаны, повидямому, во Псковѣ и несомнѣнно съ псковскихъ оригиналовъ». «Другими изслѣдователями *начало псковскаго лѣтописанія* относится къ XIV и даже къ XIII в.в.» (стр. 34). Каждому понятно, что рѣчь идетъ здѣсь о совершенно различныхъ предметахъ, почему слово «другими» затемняетъ весь смыслъ, вводя понятіе о какомъ то противоположеніи. Неосновательно мнѣніе о Псковской Судной Грамотѣ: «это — памятникъ не историческій, а правовой; въ немъ, поэтому (?), нѣтъ фактическихъ свѣдѣній о монашествѣ, а есть лишь (?) указанія на формально-юридическое его положеніе, на права и преимущества, которыя закономъ предоставлялись этому церковному институту» (стр. 37). Но развѣ «формально-юридическое положеніе» не стоитъ въ тѣсной связи съ «фактическими свѣдѣніями»? Развѣ первое не вытекаетъ изъ второго и наоборотъ? Развѣ всякій правовой памятникъ не вызванъ самой жизнью, не предназначается для той же жизни и т. д.?

На стр. 57—58 Н. Серебрянскій сопоставляетъ тексты Кіево-Печерскаго Патерика съ текстами Псковско-Печерской лѣтописи и находитъ, что «нѣкоторые рассказы Псково-Печерской лѣтописи такъ, впрочемъ, близки къ соответствующимъ имъ по содержанію рассказамъ Кіево-Печерскаго Патерика, что ихъ зависимость отъ послѣднихъ представляется почти несомнѣнною». А рассказы о видѣніяхъ, по мнѣнію Н. Серебрянскаго, «даже и *по изложенію* напоминаютъ собою рассказы Патерика». Но внимательно вчитываясь въ текстъ сопоставленныхъ отрывковъ, мы никакъ не могли замѣтить то, что такъ легко замѣтилъ авторъ, и отказываемся признать сходство. Вотъ эти отрывки (стр. 57—58):

«Нѣдны жь отъ нашихъ братій
многажды видяху свѣтъ въ пощи
стоящъ надъ монастыремъ Пречи-
стыя яже въ долу; и не отъ нашихъ
же точію видѣвше, но и отъ мѣр-
скихъ».

«... се явися игумену м-ря св. Ми-
хаила-Архангела, Софронію же име-
немъ: ѣдущу бо ему въ монастырь
свой пощю, сущи же темни сеи
нощп, и се видѣвъ великъ свѣтъ
токмо надъ монастыремъ блаженна

«Нѣкій оубо человекъ, Иванъ Долгий нарицаемъ, видѣ нѣкогда въ нощи свѣтъ стоящъ, яко облакъ надъ монастыремъ Пречистыя, егда строился новыи сей монастырь, и мнѣвъ, яко нѣчто отъ пещнаго огня горитъ въ монастырѣ, и на конѣ пригнавъ, хотя пособляти гасити, свѣтъ же абіе поднялся къ небеси и невидимъ бысть. Сія же намъ онъ исповѣда» (Рук. Тр. С. Л. № 679, л. 215).

«И на край горы бывши, идѣже пынѣ церкви Владычнина, и слышашомъ во время и часъ церковнаго пѣнія гласы неизреченно поющихъ и прекрасно, гласы убо слышашуся, поющихъ же не видѣхомъ. Мѣсто же то все около того святаго мѣста исполнено сущи благоуханія, яко отъ множества чиміяма благовошна. Отъ пастъ же мнитися, яко быти сіе нѣкое явленіе ангельское» (ib. л. 211).

То же самое мы вынуждены сказать о подмѣченномъ Н. Серебрянскимъ сходствѣ между выраженіями о жизни въ пещерахъ преп. Антонія и Іоны Псково-Печерскаго. О преп. Антоніи говорится, что, придя въ пещеру, онъ «возлюби мѣсто то и вселися ту въ немъ... копаше пещеру». Преп. Іона: «видѣвъ же и возлюби мѣсто то... пришетъ въ сіе св. мѣсто, пачать копати церковь за богомзданною пещерою къ западу» (Стр. 58). Ясно

Θεοδοσία... Спсе же и ниии мнози, видѣвши се, многажды исповѣдаху» (Яковлевъ, стр. XXV; Ср. Сборникъ XII в. Моск. Успен. Собора», стр. 60).

«Иногда пакы видѣ единъ отъ бояръ христороубца Изяслава: ѣздящу тому нѣколи въ нощи на поли, яко пятнадцать поприщъ отъ монастыря блаженнаго, и се видѣ церковь у облака сущу, и въ ужастн бивъ, погна съ отроки, хотя видѣти, — кая ти есть церкви; и се яко доиде монастыря блаженнаго Θεοδοσία, тогда же оному зрящю, и съступи церковь и ста на своемъ же мѣстѣ. Оному же тлькнувшу въ врата, вииде исповѣда блаженному бывшее» (Яковлевъ, стр. XXXVI—XXXVII. Ср. «Сборн. XII в.», стр. 71).

«И се слышаша гласъ поющихъ въ церкви. Сами же мнѣвши, яко братіамъ въ церкви повечерняя молитвы поющимъ, отъидоша и мало помедливши въ лѣсѣ, таже мнѣвши, яко уже кончану быти пѣнію, пакы приидоша къ церкви, и се слышаша тѣ-же гласъ и видѣша же и свѣтъ пречюдень въ церкви сущи, благоуханіе исходяще отъ церкви: ангели бо бѣша поюще въ ней». (Яковлевъ, стр. XXXV; Ср. «Сборникъ», стр. 70).

только одно: подвижники дѣлали пещеры въ тѣхъ мѣстахъ, которыя имъ почему-либо нравились. Это слишкомъ общее наблюдение. Развѣ возможно было бы представлять дѣло иначе. Гдѣ же «сходство»? Если идти въ томъ же направленіи дальше, то взаимное сходство,—на самомъ дѣлѣ, конечно, мнимое,—можно замѣтить во всѣхъ рѣшительно памятникахъ агіографіи и византійской, и южно-славянской, и русской и совершенно занутать рѣшеніе научныхъ вопросовъ....

Полное недоразумѣніе вызываетъ все, что Н. Серебрянскій говоритъ о списокѣ XVII вѣка Имп. Публичной Библіотеки «Повѣсти о пачалѣ Печерскаго монастыря, предлѣжащаго близъ Ливонскіе земли» (стр. 60—61). Называя все время спискомъ, авторъ только вскользь замѣчаетъ, что «по содержанію этотъ списокъ сходенъ съ начальною лѣтописью Корнилія, но есть въ немъ и нѣкоторыя особенности, не дающія, правда, возможности выдѣлать его въ особую редакцію, но все-таки пополняющія собою литературную исторію нашего памятника». При всей замѣтной любви Н. Серебрянскаго къ повторенію хорошо извѣстнаго и выясненію общихъ вопросовъ, во многихъ случаяхъ также не нуждающихся въ выясненіи, здѣсь онъ совершенно не затронулъ вопроса о томъ, чтò, въ концѣ концовъ, придется называть «редакціей» и что «спискомъ». Припомнимъ хотя бы то, что онъ въ началѣ своей работы говоритъ о задачахъ историка, историческихъ матеріалахъ и т. д., и что съ успѣхомъ можно было бы совсѣмъ опустить (стр. 3—4), какъ мы и поступаемъ, отсылая читателей къ книгѣ. А такой принципиальный вопросъ, какъ различіе между «редакціей» и «спискомъ», не затронутъ совсѣмъ, и читатель остается въ недоумѣніи. Разъ самъ Н. Серебрянскій говоритъ о «нѣкоторыхъ дополненіяхъ» къ повѣсти Корнилія, то долженъ былъ указать механической ли, или иной характеръ ихъ... Затѣмъ непонятно выраженіе его: «*слѣдуя* во всемъ повѣсти Корнилія» и т. д. Вѣдь можно «слѣдовать», буквально переписывая или же передѣлывая. Далѣе, повторяется у него терминъ «*составитель списка*». Разъ списокъ сдѣланъ механически, то о «составителѣ» не можетъ быть рѣчи: можно говорить о переписчикѣ, копистѣ и т. д. А всякое «составленіе» даетъ представленіе уже о «редакторствѣ». Еще туманнѣе оказываются слѣдующія слова автора: «Трудно опредѣлить время составленія этого списка. Несомнѣнно лишь, что онъ былъ написанъ послѣ смерти Корнилія, и очень возможно, что еще до составленія второй редакціи лѣтописи. При правильности послѣдняго предположенія, этотъ списокъ можно было бы назвать, по его составу, переходнымъ спискомъ отъ начальной редакціи лѣтописи къ подробной, подобно тому, какъ такимъ же переходнымъ спискомъ по отношенію къ позднѣйшимъ спискамъ подробной лѣтописи признанъ нами архивный списокъ № 470» (стр. 60—61). Вотъ и получается заколдованный кругъ; а избѣжать этого

можно и даже необходимо было бы, выяснивъ предварительно весь объемъ спорныхъ историко-литературныхъ терминовъ.

Не болѣе, какъ такое же недоразумѣіе, — сдѣланная имъ же оцѣнка списка «Повѣсти о явленіи чудотворныхъ иконъ пресвятыя Владычицы нашей Богородицы и Приснодѣвы Маріи во области града Пскова на Спичьихъ горѣ». «Онъ написанъ, — говоритъ Н. Серебрянскій, — скорописью XVII в., съ *обычными* для того времени погрѣшностями въ *орфографіи*» (стр. 66). Орфографія каждой эпохи, даже каждой мѣстности и правописной школы, имѣетъ свои *обычныя* правила и погрѣшности. Въ этомъ и состоитъ орфографія. Но противъ чего же погрѣшности? — Противъ правописанія иной эпохи? иной мѣстности? иной школы?... Слѣдовательно, это уже не погрѣшности, такъ какъ вся совокупность правилъ и погрѣшностей и составляетъ то, что мы разумемъ подъ «орфографіей» извѣстной эпохи, мѣстности и т. д., — терминомъ, конечно, условнымъ.

Приводя свѣдѣнія о количествѣ времени, которое было необходимо для переписыванія книгъ, Н. Серебрянскій беретъ только такіе факты, которые говорятъ въ пользу его мысли о тяжести и *продолжительности работы*. «Наконецъ, при опредѣленіи количества времени, которое посвящалось на написаніе житія, почти всегда памятника по объему обширнаго, не слѣдуетъ забывать и тѣхъ чисто-внѣшнихъ трудностей, которыя приходилось преодолевать писателю, не какъ автору сочиненія, а просто какъ переписчику. Процессъ переписки въ древней Руси представлялъ собою работу утомительную, на которую требовалось не мало времени и усидчиваго труда. По замѣчанію одного переписчика, за списываніемъ книги октоиха, въ 260 листовъ, въ два столбца на страницѣ, онъ провелъ цѣлыхъ полгода. Въ большинствѣ же случаевъ переписчики, не опредѣляя точно времени, потраченнаго на работу, ограничивались лишь общими замѣтками о своей радости по поводу ея окончанія. И эти образныя замѣчанія хорошо характеризуютъ трудность дѣла. Вотъ для примѣра два образца: «яко же отрѣшается воль отъ ярма, такъ писатель, книги кончавъ», или: «какъ радъ заецъ псъ тепята ся вывалилъ, такъ и язъ грѣшный радъ, сію книгу списавъ». (См. также и примѣчаніе стр. 121). Но въ любой книгѣ по палеографіи, хотя бы проф. Е. Карскаго и А. Соболевскаго, на которыхъ здѣсь авторъ почему то не ссылается, можно найти примѣры и сравнительной *быстроты работы*, что также не мѣшало бы привести для объективной оцѣнки поставленнаго имъ вопроса. Что же касается выраженной радости старинными писцами по случаю окончанія работы, то здѣсь играетъ главную роль риторика, красивыя сравненія, которыя такъ любяли древне-русскіе книжники и читатели, а не фактическія обстоятельства.

Въ двухъ примѣчаніяхъ, въ видѣ иллюстрація продолжительности переписыванія книгъ, Н. Серебрянскій привелъ рядъ примѣровъ, правда, не убѣдительныхъ и не новыхъ, но все-таки свидѣтельствующихъ о томъ, что къ своему положенію (опять таки не вопліѣ вѣрному) авторъ отнесся серьезно. Но на стр. 130 онъ затрогиваетъ болѣе важный вопросъ. «Склонность ко всему сверхъестественному и та легкость, съ которою древне-русскій писатель ставилъ свои измышленія подъ авторитетъ свято-отеческій, довольно обычныя явленія въ древне-русской письменности»... Вотъ гдѣ были бы любопытны и даже необходимы примѣры, по ихъ мы совершенно не находимъ. Не лишнимъ, по нашему мнѣнію, были бы иллюстрація и къ другой мысли автора: «подлогъ въ смыслѣ выдачи собственныхъ измышленій подъ пменемъ другого, болѣе авторитетнаго лица былъ, дѣйствительно, распространенъ въ древне-русской письменности» (стр. 143). Къ сожалѣнію, авторъ и здѣсь упустилъ удобный случай дать рядъ необыкновенно любопытныхъ примѣровъ и тѣмъ расширить рамки своихъ критическихъ наблюденій.

Не убѣдительно, почему фраза: «сіи убо быше три браты по плоти сщеници быша и единъ по единому кождо ихъ въ время свое в монастырѣ стго игумені быша», — служить для Н. Серебрянскаго основой хронологическихъ догадокъ. И онъ дѣлаетъ такой выводъ: «выразиться такъ о Памфилѣ можно было только послѣ его смерти» (стр. 131. Ср. стр. 300—301). Но, вѣдь, порядокъ братьевъ-игуменовъ такой: Игнатій, Харлампій и Памфилъ. Слѣдовательно, Памфилъ, какъ послѣдній по мѣсту въ этомъ списокѣ, могъ быть и живымъ, когда авторъ изучаемой редакціи Житія Евфросина упоминалъ о немъ, какъ о игуменѣ, а послѣднее могло продолжаться и послѣ этого упоминанія? Иное дѣло — два первые брата, хотя и они могли оставить игуменство по инымъ причинамъ и быть въ это время еще живыми.

Было бы не менѣе интересно видѣть фактическіе слѣды заимствованія «цвѣтовъ краснорѣчія» Василіемъ изъ произведеній Пахомія Логовета, Епифанія Премудраго и другихъ, о чемъ вскользь только замѣчаетъ Н. Серебрянскій, повидимому, на основаніи какихъ-то собственныхъ сравненій текстовъ («въ остальномъ, какъ можно видѣть изъ сопоставленій текстовъ похвалы Евфросину съ отрывками изъ другихъ подобныхъ же памятниковъ», и т. д.) Но больше мы ничего не знаемъ и должны вѣрить автору на слово (стр. 156). Самъ Н. Серебрянскій нашелъ необходимымъ сдѣлать такое сопоставленіе въ другомъ случаѣ. И результаты его сопоставленія краснорѣчиво свидѣлствуютъ о всей справедливости наблюденій. Мы разумѣемъ выписки изъ похвалы преп. Θεодосію Печерскому и преподобиому Никандрю на стр. 183—184.

Изъ житія Преп. Феодосія.

Вѣдая твое милосердіе, дерзнуохъ прострети языкъ на твое похваленіе, не яко по достоянію хвалю ти принося, но собѣ оуспѣха чая приобрѣсти отъ тебе, отче, и ослабы грѣхомъ и на прочее сблюденія и на подобна обученія, ибо прославиша тя бесплотныя силы, пріяша ты апостоли, присвоиша ты пророци, обьяша ты мученицы, радуютъ ти ся святїи, срѣтоша ты лица черноризецъ, възвеличи ты сама царица Мати Господня и превъзнесе и знаема показа отъ конецъ до конецъ земли. Азъ ли быхъ по достоинству похвалихъ тя, честный рабе Господень, скверна оуста имощъ и нечистъ языкъ и не имѣя что принести ти въ день преставленія твоего, сіе малое похваленіе принесохъ ти, аки малъ и смердящъ потокъ къ широтѣ морстей пропываяся, и еда море наполнить и тогда смрада избоудеть; тѣмъ, о святыи Феодосе, не прогнѣвайся, но умоли о рабѣ твоємъ, да не осудитъ въ день пришествія своего Господь нашъ І. Х., емоу же слава с бесконечнымъ Отцемъ и съ пресвятымъ Духомъ и нынѣ и присно в вѣки вѣкомъ. аминь.

Памятники русской литературы XII—XIII вв. Изд. В. Яковлевымъ. С.-Пб. 1872 г., стр. LXXI—LXXII.

Изъ житія Преп. Никандра.

Видяще же твое благосердіе, отче, дерзнуохъ прострети языкъ нашъ на твое похваленіе, не яко по достоянію хвалю ти приносяще, но собѣ успѣхъ чающе приобрести отъ тебѣ и ослабу грѣхомъ нашимъ и сблюденіе отъ прочихъ непотребныхъ обученій, ибо прославиша ты бесплотныя силы, пріяша ты апостолп, прославиша ты пророцы, обьяшата мученицы, срадуются святители, срѣтоша ты лица черноризецъ, възвеличи ты сама царица пречистая Мати Господня и зѣло превознесе и знаема показа во всей страпѣ сей. Мы же како ты возможемъ, вѣрный рабе Господень, по достоянію похвалити, скверна оуста имуща и нечистъ языкъ, но не имуща что принести тебѣ въ день преставленія твоего, сіе малое похваленіе приносимъ ти, аки малъ и смердящъ потокъ къ широтѣ морстей, тѣмъ же о честная главо, преподобне отче нашъ Никандре, не прогнѣвайся, но молп о насъ грѣшныхъ рабѣхъ твоихъ, да не осудитъ ны въ день пришествія своего Господь нашъ І. Х., ему же слава со безначальнымъ Отцемъ и съ единосущнымъ Духомъ нынѣ и приспо и во вѣки вѣкомъ. аминь.

Ркп. № 620 Спн. Б-ки, л. 139—140 об.

Къ этому прибавимъ, что лучше было бы сдѣлать выписки изъ текста житія преп. Феодосія по изданію его А. Шахматовымъ и П. Лавровымъ, а не по неполнѣ точному изданію В. Яковлева. Кромѣ того, вторья двѣ выписки, занимающія нижнюю часть стр. 184 и верхнюю часть

стр. 185, слѣдовало бы переставить, такъ какъ, при сравненіи, *источникъ* обьикновенно принято помѣщать *въ лѣвомъ столбцѣ*.

Таковы же и результаты сравненія обонхъ памятниконъ въ дальнѣйшей работѣ Н. Серебрянскаго, кончая стр. 188, гдѣ начинается обзоръ разныхъ редакцій житія преп. Никандра. То же самое, и опять ставя въ достоинство работы нашего автора, мы должны отмѣтить, говоря о сравненіи предисловія къ печатному житію Никандра Псковскаго съ предисловіемъ къ житію Саввы Сербскаго (стр. 190—191). Что же касается конечныхъ выводовъ изъ наблюдений надъ редакціями Житія Евфросина, то они заслуживаютъ вниманія и остаются въ наукѣ. Вотъ результаты этихъ выводовъ: «Сопоставляя между собою разсмотрѣнныя нами три редакціи житія преподобнаго Евфросина со стороны ихъ содержанія и изложенія, мы можемъ сдѣлать слѣдующіе общіе выводы. Во всѣхъ редакціяхъ главнымъ предметомъ содержанія служитъ сугубая аллилуія; по характеръ изложенія этого предмета не во всѣхъ редакціяхъ одинаковъ. Въ проложномъ житіи изложеніе носитъ чисто-повѣствовательный характеръ. Здѣсь въ краткихъ чертахъ, хотя и подробнѣе, чѣмъ другіе вопросы, описано отношеніе преподобнаго Евфросина къ вопросу о сугубой аллилуіи. Никакихъ отвлеченныхъ разсужденій о важности спорнаго предмета въ этомъ описаніи нѣтъ. Болѣе съ исторической стороны, чѣмъ съ полемико-догматической, разсматривается вопросъ о сугубой аллилуіи и во второй редакціи житія, пресвитеромъ Василіемъ. Въ обонхъ памятникахъ повѣсть о сугубой аллилуіи, занимая центральное мѣсто, не носитъ, однако, характера исключительно главнаго предмета». «Обѣ редакціи преслѣдуютъ прежде всего назидательно-біографическія цѣли,—читаемъ дальше у нашего автора, — и потому онѣ мало отличаются съ виѣшней стороны отъ другихъ древне-русскихъ житій. Сугубая аллилуія занимаетъ въ нихъ главное мѣсто только потому, что такое мѣсто она имѣла и въ самой жизни Евфросина. Но совершенно иное значеніе сугубая аллилуія имѣетъ въ первой редакціи житія. Здѣсь она является главнымъ предметомъ уже сама по себѣ, а не какъ лишь основной біографическій матеріалъ. Наоборотъ, біографія Евфросина въ трудѣ перваго писателя стоитъ въ зависимости отъ этой главной темы его разсказовъ и излагается лишь постольку и въ тѣхъ лишь чертахъ, поскольку она могла разъяснить собою главный предметъ работы писателя. Отсюда первая редакція не можетъ быть названа житіемъ въ обще-принятомъ смыслѣ, такъ какъ не только по своему предмету, но и по самой формѣ она не соответствуетъ типу древне-русскихъ житій. Правильнѣе назвать первую редакцію повѣстію о сугубой аллилуіи, какъ называетъ ее не одинъ разъ и самъ писатель» (157 стр.).

Далѣе: «По характеру изложенія главнаго предмета наиболѣе спокой-

нымъ догматическимъ тономъ отличается проложное житіе. Въ немъ споръ изъ-за аллилуіи переданъ, какъ несомнѣнный историческій фактъ, не требующій никакихъ комментаріевъ. Это и понятно. Проложное житіе было составлено послѣ Стоглаваго собора, когда вопросъ о сугубой аллилуіи былъ уже окончательно разрѣшенъ въ положительномъ смыслѣ. Къ тому же, въ виду церковнаго назначенія этого памятника, помѣщеніе въ немъ замѣчаній полемическаго свойства представлялось и не совсѣмъ удобнымъ. Проложное житіе имѣетъ своими слушателями сторонниковъ Евфросина, почитателей его святой жизни и его, очень цѣнимаго въ то время, подвига изъ-за сугубой аллилуіи» (158 стр.).

И еще: «Другія цѣли и другихъ читателей имѣли въ виду составители пространныхъ редакцій. Для пресвитера Василія нужно было представить на соборное разсмотрѣніе такой трудъ, въ которомъ отцы собора нашли бы данныя для рѣшенія двухъ вопросовъ: объ установленіи общаго на Руси праздника въ честь мѣстно почитавшагося до тѣхъ поръ святаго (1549 г.) и о введеніи единообразнаго порядка въ возгласеніи аллилуіи, такъ какъ не во всѣхъ церквахъ аллилуія возгласалась по примѣру и обычаю этого святаго (1551 г.). Какъ указано уже въ началѣ нашей статьи о житіи преподобнаго, дѣло нужно представлять такъ, что вопросъ о двоеніи аллилуіи практически былъ разрѣшенъ еще раньше, до Стоглаваго собора. Число «многихъ» приходскихъ и монастырскихъ церквей въ Псковѣ и въ Новгородѣ, въ которыхъ, по замѣчанію Стоглава, употреблялось троеніе, на самомъ дѣлѣ нужно считать не очень многимъ, по сравненію съ русскими храмами, гдѣ двоили аллилуію. Во всякомъ случаѣ въ пору составленія Василіемъ житія троегласники не представляли собою привилегированнаго класса по своему церковному или общественному положенію и слѣдовательно не могли имѣть вліянія на окончательное разрѣшеніе спорнаго вопроса. Историческіе памятники этого времени показываютъ, что по взгляду представителей высшихъ классовъ русскаго общества, свѣтскаго и духовнаго, нужно было двойть аллилуію. Такъ, напримѣръ, сугубую аллилуію пѣлъ на смертномъ одрѣ великій князь Василій III. Очевидно, онъ привыкъ слушать двоеніе и въ своей дворцовой церкви, и въ каедральномъ Успенскомъ соборѣ. Василію не было, такимъ образомъ, нужды входить въ полемику съ оставшимися въ то время сторонниками троенія. Отсюда мы и видимъ, что, повторивъ большую часть полемическихъ выраженій своего предшественника, онъ ничего не добавилъ къ нимъ лично отъ себя. Въ своемъ изложеніи Василій держится историко-повѣствовательнаго тона, доказательствомъ чему можетъ служить изложеніе статьи: «о хожденіи святаго къ царствующему граду», которая представляетъ собою перифразъ бесѣды объ этомъ самого Евфросина съ Филиппомъ и его спутникомъ. Сравнивая эти сходныя мѣста

житія, мы видимъ, что въ статьѣ «о хожденіи» дѣло представляется проще и можно даже сказать — не столь важнымъ, какъ въ изложеніи бесѣды, заимствованной Василіемъ у предшественника» (158 стр.).

Не менѣе цѣнны, конечно, и дальнѣйшіе результаты общихъ наблюденій Н. Серебрянскаго, но мы ихъ опускаемъ, такъ какъ убѣждены, что серьезныхъ возраженій они не вызовутъ.

Въ дальнѣйшемъ нашемъ разборѣ мы не разъ будемъ имѣть случаи указывать на недостаточное пониманіе нашимъ авторомъ тѣхъ формуль-стереотиповъ, которыхъ не могли избѣжать даже болѣе опытные писатели стараго времени и которые не разъ смущали видныхъ изслѣдователей нашей древней письменности. Одинъ изъ такихъ случаевъ встрѣчается на стр. 182, гдѣ Н. Серебрянскій разсуждаетъ о побужденіяхъ иноковъ Никандровой пустыни къ составленію Житія преподобнаго. Эти первые иноки въ пору написанія житія были уже древними старцами, и вполне естественно, что въ монастырѣ появилось желаніе написать по ихъ разсказамъ біографію святаго въ назиданіе позднѣйшимъ инокамъ. Но могло быть и особое побужденіе къ составленію житія. Какъ указано уже выше, чествованіе препод. Никандра и въ монастырѣ, и внѣ его началось задолго до общецерковной канонизаціи святаго, вѣроятно, — одновременно съ возникновеніемъ обители. Житіе могло быть, такимъ образомъ, написано для церковнаго чтенія на праздникѣ преподобному, для чего оно вполне подходило и по своему объему. Замѣтка составителя въ началѣ житія: «братіе и отцы еже о Христѣ! молю вы, *почитающіи жъ сего житіе* старца Никандра, не порцйте Господа ради тягости на душу мою...», кажется, говоритъ скорѣе за наличность первой причины, вызвавшей написаніе житія, хотя не исключаетъ и второй» (182 стр.). Подчеркнутыя самимъ Н. Серебрянскимъ слова, какъ не трудно убѣдиться каждому, кто имѣлъ дѣло съ подобнаго рода агіографическими произведеніями, представляютъ собою *самую обычную формулу обращенія къ читателямъ* и потому не имѣютъ ровно никакого фактическаго значенія.

Переходимъ теперь къ обзору каждаго изъ «Очерковъ» въ отдѣльности. Первый очеркъ посвященъ *начальной исторіи Исковскаго монастыря* (стр. 208—239), при чемъ авторъ имѣетъ въ виду монастыри городскіе, противопоставляя имъ организаціи монастыря пустыннаго, о которомъ рѣчь будетъ въ слѣдующемъ очеркѣ. Опредѣляя древне-русскій взглядъ на монастыри, Н. Серебрянскій слишкомъ обобщаетъ «*міровоззрѣніе русскаго человека*» или же, немного ниже, говоря: «по взгляду *древне-русскаго человека*» (стр. 208). Очевидно, онъ упускаетъ изъ виду, что тѣ литературныя произведенія, въ которыхъ говорится о монастырѣ, его идеалахъ и воплощеніи послѣднихъ въ дѣйствительности, уже

носятъ своего рода опредѣленный классовый характеръ, своимъ происхожденіемъ обязаны опредѣленной средѣ, во многихъ случаяхъ имѣютъ въ виду извѣстный уже кругъ читателей, носятъ явные слѣды классовой групповой тенденціи и т. д. Поэтому болѣе точно было бы избѣгать подобныхъ обобщеній и говорить о тѣхъ произведеніяхъ, которыя отражали задачи и интересы *духовной* среды, отчасти — имущаго боярскаго служилого класса, купечества, а не *всего* «древне-русскаго человека».

Ссылки на памятники на стр. 209 случайны: тутъ и отцы церкви, и мѣстные сѣверно-русскія житія, а дальнѣйшее наблюденіе автора, что, «воспитываясь на монастырской письменности, читая житія святыхъ, древнерусскій человекъ настолько увлекался идеальной стороною монастырской жизни, что по ея образцу старался расположить и свою домашнюю жизнь» (стр. 210), вмѣстѣ съ ссылкой на одинъ только «Домострой», лучше всего показываетъ, что опять имѣется въ виду опредѣленный классъ населенія, а не все древне-русское общество, какъ попятіе, въ данномъ случаѣ, не поддающееся обобщеніямъ.

На страницѣ 210-й, приводя примѣры изъ Кіево-Печерскаго Патерика, авторъ ссылается на «Памятники русской литературы XII и XIII в.», изданные В. Яковлевымъ. Болѣе уместна была бы здѣсь ссылка на специальное и недавно появившееся изслѣдованіе Д. И. Абрамовича.

Во фразѣ: «въ лѣтописяхъ *отсюда* мы не находимъ извѣстій о монастыряхъ при св. Владимірѣ» (стр. 212) подчеркнутое слово стоитъ въ соотвѣтствіи съ двумя предыдущими мыслями, а именно: а) «лѣтописцы полагали нѣкоторый промежутокъ между началомъ христіанства и появленіемъ первыхъ монастырей», б) «они смотрѣли на возникновеніе монастырей, какъ на результатъ болѣе сознательнаго усвоенія крещеными нравственнаго ученія христіанства». Если эти разсужденія правдоподобны сами по себѣ, то все-таки является вопросъ: какъ же должны были поступать лѣтописцы, если на самомъ дѣлѣ при св. Владимірѣ не было монастырей?

Вслѣдъ «за изслѣдователями», поименно не указанными, Н. Серебрянскій относитъ начало легендарныхъ сказаній о св. Ольгѣ къ концу XIV вѣка (стр. 214). Мы думаемъ, что для начала подобныхъ сказаній скорѣе подходятъ и болѣе раннія эпохи, а въ опредѣленной фиксировкѣ ихъ нѣтъ насущной надобности. Кромѣ того, приведенный разсказъ, типичный разсказъ изъ цикла такъ называемыхъ бродячихъ легендъ о многихъ святыхъ, разсказъ, которому авторъ вполне справедливо отказываетъ въ исторической достовѣрности, ни въ коемъ случаѣ не говоритъ о «высокомъ взглядѣ на значеніе монашества».

Далѣе излагается исторія возникновенія и устройства древнѣйшаго Спасо-Мирожскаго монастыря; отмѣчены отдѣльные моменты (вѣдь *всю*

исторію распространенія монастырей и монашества во Псковѣ прослѣдить невозможно за неимѣніемъ данныхъ о каждомъ событіи) въ дальнѣйшемъ существованіи монастырей; опредѣляются главнѣйшіе типы монастырей: княжескіе, «келліотскіе» при приходскихъ церквахъ, построенные частными лицами. Обращаетъ на себя вниманіе исторія возникновенія Свѣтогорскаго монастыря (стр. 224 — 226), а въ связи съ особенностями экономическаго быта послѣдняго разсматривается характеръ вкладничества. Интересенъ весь отдѣлъ: «Вопросъ о вліяніи на складъ свѣтогорскаго общинножитія общихъ началъ Псковской общественной и церковной жизни». Послѣдній отдѣлъ посвященъ обзору попытокъ высшей церковной власти, попытокъ, на дѣлѣ неудачныхъ, реформировать монастырскую жизнь.

Несмотря на всю осторожность автора и замѣтное желаніе говорить только на основаніи фактовъ, у него попадаются иногда слишкомъ общія фразы, очень мало или ровно ничего не говорящія. Напримѣръ, на стр. 218 читаемъ слѣдующее: «несомнѣнно (?), что жизнь монаховъ Мирожскаго монастыря, по крайней мѣрѣ въ первые вѣка его исторіи, представляетъ собою свѣтлую сторону, не уклоняясь отъ идеаловъ, начертанныхъ ей основателемъ обители. Уже самыя историческія условія, въ которыхъ находилась обитель, предупреждали желавшаго вступить въ число Мирожской братіи, что здѣсь онъ не найдетъ для себя покойной, беззаботной жизни. Частыя нападенія на обитель неприятелей не только мѣшали этому покою, но и должны были вызывать у иноковъ мысль о необходимости быть готовыми даже и къ мученической кончинѣ». Все это можно сказать о любомъ монастырѣ на любой русской окраинѣ, и специально «мирожскихъ» чертъ нѣтъ здѣсь ни одной. А въ видѣ подтвержденія подобнаго риторическаго украшенія приводится всего одинъ примѣръ — смерть игумена Василія съ нѣсколькими монахами въ 1299 году. Но, вѣдь, къ тому же году относится такая же мученическая кончина и Юасафа, игумена Свѣтогорскаго монастыря, и также съ братіей?

Припоминая, въ другомъ мѣстѣ, чудотворный отзывъ Псковскаго летописца объ участіи монашествующихъ на вѣчѣ, Н. Серебрянскій прибѣгаетъ опять къ излюбленному приему и беретъ подъ свою защиту, если не все время существованія монастырей, то по крайней мѣрѣ ранній періодъ. «Но очень возможно (?), что такая характеристика не совсѣмъ будетъ справедлива по отношенію къ раннѣйшей исторіи общинныхъ монастырей. Въ ихъ жизни несомнѣнно (?) была и свѣтлая сторона, иначе мы не можемъ объяснить того участія, съ которымъ относилось къ такимъ монастырямъ свѣтское общество» (стр. 223—224). Эта фраза — догадка слишкомъ общаго характера и теряетъ всю цѣнность еще потому, что подробному

перечню свѣтлыхъ сторонъ посвящены въ разсматриваемой книгѣ многія страницы.

Произвольное умозаключеніе, яко бы на основаніи подлиннаго текста, вводитъ автора въ заблужденіе и заставляетъ утверждать, будто «п въ XVI в. за Мирожскимъ монастыремъ сохранилось *названіе монастыря Нифонта*» (стр. 218). Какія же основанія для такого утвержденія? — Н. Серебрянскій ссылается на фразу изъ памятникка XVI вѣка, гдѣ строитель Мирожскаго монастыря, преп. Нифонтъ, жалуется Богоматери: «уныль есмь, Госпоже Пречистая Владычице: сего лѣта въ *монастыри моемъ* не бысть ни единая литургія». *Своимъ* называетъ монастырь *самъ же* Нифонтъ, какъ *основатель* его, и могъ подтвердить тѣ же слова въ любое время, во время такого же видѣнія, въ томъ числѣ и въ наше. Но изъ этого не слѣдуетъ еще, что и въ наше время за монастыремъ сохраняется то же названіе, связанное съ именемъ основателя.

Говоря о *окладчикахъ*, какъ о понятіи юридическомъ (стр. 229), слѣдовало бы указать и на позднее происхожденіе самаго термина, и на отсутствіе его въ письменныхъ памятникахъ до XIV вѣка, а, можетъ быть, и позднѣе. По крайней мѣрѣ, этого слова нѣтъ въ «Матеріалахъ для словаря древне-русскаго языка» И. Срезневскаго.

Другія указанія относительно отдѣльныхъ мѣстъ какъ во Введеніи, такъ и въ первомъ очеркѣ, сдѣланы нами въ концѣ нашего разбора, почему переходимъ къ обзору второго очерка.

Исторія пустыннаго монашества служитъ предметомъ *второго очерка*. И по размѣрамъ (стр. 240—331), и по интересу онъ занимаетъ видное мѣсто въ книгѣ Н. Серебрянскаго. И если въ первомъ очеркѣ и отчасти въ другихъ авторъ сплошь да рядомъ долженъ былъ констатировать отсутствіе тѣхъ или иныхъ свѣдѣній по извѣстному вопросу въ Псковскихъ памятникахъ, а потому прибѣгать къ аналогіямъ, предположеніямъ и т. п., то для второго очерка оказывается достаточно мѣстныхъ письменныхъ матеріаловъ. Это, чисто-виѣшнее отличіе разсматриваемаго очерка стоитъ въ самой тѣсной связи и съ внутренними достоинствами, пбо во второмъ очеркѣ многіе вопросы подвергнуты тщательному пересмотру. Пересмотръ этотъ поражаетъ иногда своею внимательностью и даетъ благопріятные результаты. Н. Серебрянскій вполне справедливо находитъ тѣсную внутреннюю взаимную связь въ дѣятельности выдающихся преподобныхъ пустынно-жителей — Евфросина, Саввы Крыпецкаго и Никандра, и этимъ удачно соединяетъ обзоръ ихъ дѣятельности въ одинъ цѣльный по своему характеру очеркъ. Центромъ первой половины очерка является отношеніе преп. Евфросина къ спорамъ изъ-за возглашенія аллелуи: сравнительная оцѣнка описей спора въ двухъ редакціяхъ Житія Евфросина; вопросъ о

времени споровъ и значеніи ихъ въ жизни Евфросина; обзоръ сочиненій преподобнаго, его иноческаго устава и духовнаго завѣщанія. Слѣдующіе изъ вопросовъ, связанныхъ тѣсно съ указанными, это—отношеніе устава Евфросина къ Кіево-Печерскому, а также къ византійскимъ уставамъ восточныхъ обителей; письменные источники, русскіе и иноземные, этого устава. Много любопытныхъ наблюденій разбросано въ слѣдующихъ отдѣлахъ, гдѣ рѣчь идетъ о степени самостоятельности составителя иноческаго устава, объ автобіографическомъ значеніи его, о степени распространенности этого памятника въ древне-русской письменности, наконецъ, о завѣщаніи Евфросина, объ отношеніи завѣщанія къ разсмотрѣнному уже съ разныхъ сторонъ иноческому уставу; о начальной исторіи Елеазаровской обители и бытѣ монаховъ той же обители послѣ кончины основателя. Меньшая по размѣрамъ часть (стр. 310 — 331) второго очерка посвящена жизнеописанію преп. Саввы Крыпецкаго, начальной и дальнѣйшей исторіи Крыпецкой обители, перемѣпамъ въ общежитіи пустынномъ. Далѣе идетъ жизнеописаніе Никандра, начальная исторія Никандровой обители. Послѣдній отдѣлъ — «Особенности псковскаго пустынножитія и степень распространенности во Псковѣ этой формы монашеской жизни».

Безъ комментаріевъ оставляетъ Н. Серебрянскій весьма важный въ церковной русской жизни вопросъ о привнесеніи въ богослужебный порядокъ «такихъ обычаевъ, которые прямо говорятъ о латинскомъ вліяніи на мѣстную религіозную жизнь, — напримѣръ, употребленіе латинскаго мѣра при совершеніи таинства миропомазанія или обливательное крещеніе младенцевъ» (стр. 243). Здѣсь имѣются въ виду извѣстныя посланія митрополитовъ Кипріяна и Фотія. Автору слѣдовало бы обратиться къ исторіи Болгарской церкви того же приблизительно періода, и онъ нашелъ бы не лишеныя интереса аналогіи. Прежде всего, онъ нашелъ бы историческія справки о нѣкоторыхъ подобныхъ обычаяхъ, въ родѣ однократнаго погруженія при крещеніи, практиковавшемся и въ древней русской церкви (Алмазовъ, «Исторія чинослѣдованій крещенія и миропомазанія», Казань. 1885, стр. 316 — 317), на западѣ (Игумень Амвросій, «Чинослѣдованіе таинства крещенія въ церкви католической» — «Духовный Вѣстникъ» 1867, мартъ). Что же касается другихъ обычаевъ, то нашъ авторъ не сдѣлалъ соответствующихъ справокъ въ классическомъ трудѣ проф. Н. Суворова: «Слѣды западно-католическаго права въ памятникахъ древняго русскаго права» (Ярославль. 1888), въ связи съ мнѣніями о томъ же проф. А. Павлова (въ высшей степени любопытная полемика двухъ выдающихся канонистовъ). Не лишено также интереса и то, что во второй половинѣ XIV вѣка болгарское духовенство обвиняли и въ нѣкоторыхъ отступленіяхъ по части пользованія мѣромъ (П. Сырку, «Къ исторіи

исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ». Томъ I, вып. I, С.-Пб. 1899, стр. 351—352).

Недоразумѣніемъ оканчиваются разсужденія автора по поводу хронологическихъ противорѣчій разныхъ источниковъ о времени посѣщенія Евфросипомъ Константинополя (стр. 245—246). Именно, имѣется свидѣтельство самого Евфросипа, посѣтившаго столицу византійской имперіи «во прство блгочтваго цря Кальянина и при осценной пастве патриарха Юсифа». Сначала Н. Серебрянскій останавливается на датѣ («не ранѣе 1425 года»); но, такъ какъ въ томъ же году, по свидѣтельству Житія преподобнаго, Евфросипъ уже жилъ въ пустышѣ надъ рѣкой Толвой, а до того времени немного провелъ въ Спѣтогорскомъ монастырѣ, — на 1425 годъ авторъ смотритъ уже иначе, считая его датой *возвращенія* преподобнаго на родину. Что же касается имени византійскаго императора, то, желая примирить разпорѣчивыя извѣстія, Н. Серебрянскій напоминаетъ, что «фактически управленіе имперіею перешло къ Іоанну еще въ сентябрѣ 1422 года, когда отецъ его, императоръ Мануиль, пораженный апоплексическимъ ударомъ, передалъ сыну всю власть». «Отсюда — читаемъ дальше, — и эти годы: 1422 — 24, Евфросипъ могъ отнести къ царствованію Іоанна, тѣмъ болѣе, что онъ и вообще мало, кажется, былъ освѣдомленъ о личности тогдашняго императора». Съ послѣднимъ легче всего согласиться. Но совершенно неизвѣстно уже, на какомъ основаніи имя византійскаго царя, правда искаженное, признается Н. Серебрянскимъ за русское. Евфросипъ, по его словамъ, «приписываетъ ему русское (?) названіе (sic) Кальянина, не употреблявшееся въ Византіи». Не нужно обладать особой освѣдомленностью въ области исторіи Византіи, чтобы въ спорномъ имени узнать вполне устойчивое и слишкомъ часто встрѣчающееся имя *Кало-Іоаннъ*, прозвище воинственнаго Іоанна II Комнена. Это—соединеніе собственнаго имени съ эпитетомъ, даннымъ, по свидѣтельству хронистовъ, за душевную красоту Комнена. А потому тотъ эпитетъ свободно могъ быть отнесенъ и къ другому императору съ тѣмъ именемъ Іоанна, какъ готовая уже похвала «прекраснодушію» повелителя семихолмнаго города. Не говоря уже о томъ, что написаніе *Кальянинъ* принадлежитъ рукописи, т. е. можетъ быть приписано единственно неграмотности одного изъ писцовъ, не болѣе, желанію его осмыслить не вполне понятное слово (ср. «Калинь-царь» въ былинахъ и т. н.), а не самому Евфросипу, какъ предполагаетъ авторъ (вѣдь, автора же Евфросипа не сохранилось?), — рѣшительно непонятно, почему онъ прибавляетъ, что это «русское (?) названіе (sic) не употреблялось въ Византіи». Вѣдь и *Іоаннъ* тоже не употреблялось въ Византіи; никто не станетъ сомнѣваться, что это—русская форма, а между тѣмъ византійскія и западныя лица съ именемъ Ioannus, Ιωάννης, Johann, Jean, Giovanni, Ianos и т. д. въ старинныхъ па-

мятниковъ русской письменности силовъ да рядомъ фигурируютъ въ формѣ *Ивана*. Наконецъ, мы указали бы на любопытную аналогію подобнаго же смѣшенія тѣхъ же византійскихъ императоровъ, при упоминаніи о томъ же патр. Іосифѣ, въ одномъ румынскомъ памятникѣ — «Сказаніе о Немецкой икоѣ Богоматери» (спеціальное изслѣдованіе объ этомъ памятникѣ принадлежитъ А. Яцимирскому и напечатано въ X кн. «Журнала Мин. Нар. Просв.» за 1903 годъ: «Молдавскіе отголоски московскихъ легендъ о Мономаховыхъ дарахъ»). Въ славянской хроникѣ «Сказаніе въ кратцѣ лѣтомъ сжщимъ Ѡ Адама до пыѣшнѣго вѣмене родомъ» читаемъ такое извѣстіе: «Катакѣ-зиль и Посигклитиль въ концѣ и Калоіоаниль, сынъ Андроника Палеолога, 7 лѣтъ. Манѣиль по семь, сынъ Калоіоанна Палеолога, 1е лѣтъ¹⁾».

Впрочемъ, болѣе вѣрныя справки о томъ же имени Н. Серебрянскій даетъ на стр. 251—252 и упоминаетъ о Калоіоаннѣ еще въ примѣчаніи на 87 страницѣ.

Н. Серебрянскій повторяетъ ошибку, которую въ свое время, около сорока лѣтъ тому назадъ, успѣли уже отмѣтить, какъ фактически не оправдываемую и логически не допустимую. Именно, онъ называетъ митрополита Кипріяна *сербомъ* (стр. 247). Въ изслѣдованіи А. Яцимирскаго о Григоріи Цамблакѣ собраны свѣдѣнія изъ разныхъ историческихъ и литературныхъ памятниковъ о томъ, что *сербскій* можетъ означать только «южно-славянскій» («Григорій Цамблакъ», С.-Пб. 1904, стр. 19—24). Тамъ же приводятся нѣкоторыя мнѣнія по этому вопросу и русскихъ ученыхъ. Если не ошибаемся, архим. Леонидъ первый объяснилъ причппы такого страннаго на первый взглядъ свидѣтельства старинныхъ русскихъ книжниковъ. «Кипріянь прибыль на Аѳонъ, — разсуждаетъ Леонидъ, — въ самое развитіе тамъ славяно-сербской письменности, ознакомлясь со всѣми произведеніями ея, снялъ вѣрныя списки съ переводовъ, сдѣланныхъ другими, трудился надъ этимъ дѣломъ и самъ. Когда же впоследствии былъ посвященъ въ митрополиты единоплеменнаго ему народа русскаго, то усвоилъ ему плоды своихъ знаній и трудовъ. Вотъ чѣмъ объясняется усвоеніе ему *сербскаго* пропсхожденія: на Аѳонѣ процвѣтала тогда преимущественно *славяно-сербская* письменность. Болгаринъ Кипріянь, живя въ сербской Аѳонской обители и занимаясь списываніемъ славяно-сербскихъ переводовъ, *осербился* и самъ по языку разговорному и книжному. Тѣмъ не менѣе, русскіе историки продолжали называть Кипріяна сербомъ, и почти черезъ двадцать лѣтъ архим. Амфилохію пришлось снова поднять этотъ вопросъ и доказывать, что митроп. Кипріянь «быль болгаринъ, а не сербъ, и писалъ, употребляя въ письмѣ

1) «Archiv für slavischen Philologie», Band XIII, S. 520.

правильно и неправильно юсы» (См. докладъ архим. Амфилохія на III Археолог. Съѣздѣ: «Что внесъ св. Кипріанъ митр. изъ своего родного нарѣчія и изъ переводовъ его времени въ наши богослужебныя книги» — *Труды*, т. II, стр. 250).

Интересно, между прочимъ, что архим. Леонидъ серьезно возмущался «упорствомъ» русскихъ изслѣдователей. «Послѣ такого ясаго, почти современнаго Кипріану свидѣтельства объ его болгарскомъ происхожденіи, не странно ли видѣть, — пронизируетъ онъ, — что одно изъ повѣйшихъ жизнеописаній сего святителя начинается такъ: «Блаженный Кипріанъ, родомъ сербъ изъ Тырнова», безъ всякихъ поясненій касательно такого сопоставленія, — и затѣмъ остроумно замѣчаетъ: «не то же ли это, что сказать о комъ-нибудь: «сербъ изъ Петербурга», или «болгаринъ изъ Москвы» или «русскій изъ Бѣлграда», безъ всякаго другого поясненія? Полагаемъ, что послѣ свидѣтельства Григорія, какъ современника и родственника блаженнаго Кипріана, вопросъ о болгарскомъ происхожденіи святителя можетъ считаться рѣшеннымъ» («Кипріанъ до восшествія на Мск. митрополию» стр. 14). Очевидно, Леонидъ разумѣетъ здѣсь или статью А. Горскаго въ «Прибавленіяхъ къ Твореніямъ свв. отцовъ» (1848, кн. VI), или же скорѣе «Обзоръ духовной литературы» («преосв. Филарета, гдѣ на стр. 103-й Цамблакъ дѣйствительно называется «сербомъ изъ тырновской патріархіи» (на стр. 86-й сербомъ называется и Кипріанъ). Но, видно, и этотъ вопросъ принадлежитъ къ числу тѣхъ многихъ необъяснимыхъ научныхъ ошибокъ, которыя держатся крѣпко и общають держаться еще долго. Многіе ученые называютъ Кипріана прямо сербомъ — Макарій, Буслаевъ, Тихонравовъ, Соловьевъ, Филаретъ, Ключевскій, Мансвѣтовъ; другіе — полу-болгариномъ, полу-сербомъ, напримѣръ, Соболевскій, Пыпинъ и др. Упомянемъ, наконецъ, что такой солидный ученый, какъ А. Левицкій, въ своей необыкновенно цѣнной статьѣ, написанной черезъ 40 лѣтъ послѣ Леонида, цитируя почти всѣ византійскіе и русскіе источники о Кипріанѣ, а въ томъ числѣ и статью арх. Леонида, все же говоритъ: «поэтому патріархъ послалъ монаха Кипріана, родомъ серба».

На стр. 274-й Н. Серебрянскій высказываетъ наблюденіе такого рода, что преп. Евфросинъ «дѣлаетъ буквальные выписки изъ своихъ источниковъ, но что онъ не ограничивается лишь перенискою, а слова авторитетныхъ лицъ подкрѣпляетъ ссылками на еще болѣе важныя авторитеты». Второе наблюденіе, какъ нельзя лучше, подтверждается тѣми двумя отрывками (Грамота архіеп. Діонисія Суздальскаго и Послание митр. Фотія, и двѣ главы Устава: а) «о ипапіи отъ игуменовъ руки» и б) «о ипапствѣ бесчинномъ»), которые приводятся на предыдущей страницѣ. Но болѣе внимательное сравненіе перваго отрывка показываетъ, что 1) преп. Евфросину

принадлежать еще распространенія какъ риторическаго, такъ и фактическаго характера; 2) кое что изъ фактическаго матеріала своихъ источниковъ Евфросинъ совсѣмъ опускалъ. Этого нашъ авторъ не сдѣлалъ. Подчеркиваемъ въ лѣвомъ столбцѣ одинаковыя съ правымъ столбцомъ фразы, а въ правомъ — опущенную въ лѣвомъ.

Глава устава: „о иманіи отъ игуменовъ
руки“:

А одѣяніе пли обоувъ потребное имати оу игумена пли оу иконома, пзвѣста моужа, правовѣрна и благочѣтѣва, кому повелитъ(ъ) игумень и братіа дрѣжати всю казну монастырьскую, оу того имати обычны сръмяжное, а не немѣскихъ(ъ) суконъ; а шубы бораньи носити бесъ(ъ) пуха, помпнающе еѵльское слово, еже рече: мягкая носяще въ домохъ(ъ) царскихъ(ъ) суть; по старческому же слову: смирити преже тѣло, помалу тѣлу смиря(я) ему смирятся с нимъ(ъ) п дша; а лишнихъ(ъ) одежь не дрѣжати. (л. 224 и об.).

Грамота архіеп. Діонисія Суздальскаго:

А одѣяніе потребное имати у игумена, обычныи, а не пѣмечьскихъ суконъ; а шубы бораньи носити безъ пуху, и обуевъ и до онуиць имати у игумена; а лишнихъ одѣжь не держати.

(Рус. ист. б-ка, т. VI, № 24, стр. 209).

Сопоставленіе другихъ схожихъ мѣстъ, въ томъ же Уставѣ и въ Лѣствицѣ Иоанна Спайскаго (стр. 277), слѣдуетъ признать болѣе удачнымъ; но, указывая на недословность подобныхъ выписокъ, Н. Серебрянскій не точно опредѣляетъ возможные пути: «это зависѣло отъ того, что онъ дѣлалъ выписки или на память, или не по первоисточнику, а изъ вторыхъ рукъ, изъ какого нибудь сборника». Во-первыхъ, *сборники* здѣсь не при чемъ, и Евфросинъ вполне свободно могъ воспользоваться *произведеніемъ* другого писателя-аскета какъ византійскаго, такъ и русскаго, уже съ *готовой* цитатой изъ Лѣствицы. На стр. 278-й повторяется та же неточность, и авторъ вновь говоритъ о «сборникахъ аскетической восточной литературы», при чемъ самъ же подчеркиваетъ «неопредѣленность указаній» Евфросина: «старчество», «старческое слово», «книги», «святыя книги». Какъ о *сборникѣ*, можно говорить, очевидно, только о первомъ изъ указанныхъ Евфросиномъ своихъ источниковъ. Во-вторыхъ, едва-ли удачнымъ придется признать ссылки на московское изданіе 1785 года «Лѣствицы, возводящей на небо», и болѣе правильнымъ было бы нашему автору обратиться или къ старымъ рукопи-

сямъ (XIV—XV вв.), или же, въ крайнемъ случаѣ, къ изданіямъ, по къ старопечатнымъ изданіямъ и церковно-славянскаго перевода, а не *русскаго* (какъ поступаетъ Н. Серебрянскій), хотя на стр. 279-й опъ высказываетъ совершенно правильный взглядъ на единственно приемлемый въ данныхъ случаяхъ научный методъ. Иное дѣло, — когда автору приходится имѣть дѣло съ вопросомъ не о буквальныхъ заимствованіяхъ, т. е. не о текстуальной близости, а лишь объ одинаковыхъ литературныхъ сюжетахъ, мотивахъ и т. д. Поэтому отрывки изъ Житія Саввы Освященнаго, изъ Житія Антонія Великаго, изъ «Собесѣдованій» Григорія Двоеслова (мы назвали бы ихъ скорѣе «Римскимъ Патерикомъ») и др. дѣйствительно возможно приводить по любому тексту, хотя указанія источниковъ были сдѣланы уже самимъ авторомъ Устава, и, слѣдя имъ, конечно, не представлялось особенно труднымъ для нашего автора подыскать болѣе или менѣе подходящіе тексты.

Въ концѣ наблюденій надъ Житіемъ преп. Евфросина въ историко-культурномъ отношеніи, Н. Серебрянскій допускаетъ ошибку слѣдующаго рода. Приведа нѣсколько случаевъ изъ посмертныхъ чудесъ Евфросина, онъ дѣлаетъ такое наблюденіе: эти случаи «свидѣтельствуютъ, что и въ XVI вѣкѣ внутренній строй жизни въ Елеазаровскомъ монастырѣ соотвѣтствовалъ тѣмъ началамъ, которыя проведены были въ уставѣ Евфросина» (стр. 308). Въ томъ, что въ предыдущей группѣ событій Н. Серебрянскій выбралъ изъ многочисленныхъ литературныхъ фактовъ только положительные, нѣтъ ничего удивительнаго, ибо нѣсколько ниже самъ онъ принимаетъ во вниманіе «и факты обратнаго свойства». Но, вѣдь, подобную же выборку изъ болѣе, конечно, многочисленныхъ *жизненныхъ* фактовъ сдѣлалъ, въ свою очередь, и Василій въ 50-хъ годахъ XVI вѣка, описывая посмертныя чудеса святого, при чемъ Василій относился къ положительнымъ и отрицательнымъ фактамъ не одинаково, прославляя первые и святого, осуждая вторые и тѣхъ, кто былъ орудіемъ дьявола. Иными словами, въ памятникѣ оффиціальной агіографіи нельзя было искать описанія фактовъ иного рода, почему все наблюденіе о соотвѣтствіи чему бы то ни было внутренняго строя жизни въ Елеазаровомъ монастырѣ теряетъ свою цѣнность. И немного дальше Н. Серебрянскій роняетъ фразу, дѣйствительно, обезцѣнивающую указанное наблюденіе, — фразу, гдѣ говорится о томъ, что «даже самъ Василій, *несомнѣнно, идеализировавшій* современные ему елеазаровскіе порядки», и т. д.

Вопросъ о сербскомъ происхожденіи преп. Саввы Крыпецкаго разработанъ Н. Серебрянскимъ съ меньшимъ вниманіемъ, чѣмъ этого заслуживаетъ такое важное въ культурномъ отношеніи свидѣтельство Житія преподобнаго, составленнаго Василіемъ. Соображенія автора о большей надежности проложнаго Житія, считающаго родной Саввы Литовскую Русь, страдаютъ шаткостью. «Прежде всего, — говоритъ онъ, — трудно предположить,

чтобы сербъ, постриженникъ Аѳонской горы, проникнутый высокимъ взглядомъ на обязанности иноческой жизни, оставивъ родню и мѣсто своего постриженія, пошелъ къ намъ на Русь, въ псковскіе предѣлы, искать здѣсь удобныхъ условій для выполненія иноческихъ обѣтовъ. Востокъ и особенно Аѳонская гора въ этомъ отношеніи скорѣе могли бы удовлетворить его желаніямъ. Затѣмъ, несомнѣнно понятно, какимъ образомъ сербъ, плохо, конечно (?), знавшій русскій языкъ, приобрѣлъ во Псковѣ славу такого учительнаго подвижника, какимъ представляетъ намъ Савву его біографъ» (стр. 310).

Святые, уроженцы чуждыхъ земель, иногда совершенно даже чуждыхъ, и затѣмъ подвизавшіеся въ далекихъ и такихъ же чуждыхъ странахъ — не рѣдкость, и примѣровъ можно привести сотни. Не можетъ это именно обстоятельство служить опроверженіемъ свидѣтельства Житія тѣмъ болѣе, что по языку, культурѣ, церковной жизни и другимъ чертамъ сербы никогда не были чужды русскимъ; наоборотъ, сознаніе нашего съ сербами единства (не говоря уже о простой близости) подчеркивалось какъ у насъ, такъ и у сербовъ съ давнихъ временъ. Болгаринъ Киприанъ, Григорій Цамблакъ, также болгаринъ, Пахомій Сербъ, митрополитъ Григорій Болгаринъ и другіе — всѣ они жили и трудились на Руси въ томъ же XV вѣкѣ, что и Савва Крыпецкій. Но совершенно уже не вѣрна слѣдующая догадка Н. Серебрянскаго: «Мысль о сербскомъ происхожденіи Саввы въ основѣ своей, по всей вѣроятности, имѣла тотъ фактъ, что на Аѳонѣ преподобный постригся въ сербскомъ монастырѣ святителя Саввы и принялъ имя этого сербскаго подвижника» (стр. 311; о томъ же авторъ говоритъ еще на стр. 164 — 169). Прежде всего, «монастыря святителя Саввы» на Аѳонѣ нѣтъ. Есть сербскій монастырь Хиландарь, правда, возобновленный Саввой, архіепископомъ сербскимъ, братомъ Стефана Первовѣчаннаго и сыномъ Стефана Немана, но именемъ святителя Саввы Хиландарь не называется. Главное же опроверженіе догадки состоитъ въ томъ, что, если признать подобнаго рода происхожденіе мнѣнія о національности монашествующихъ, то почему у насъ не было въ старыя времена десятковъ и сотенъ «*Теодоровъ-грековъ*» — изъ русскихъ, постриженниковъ обители Теодора Студита въ Царьградѣ?

Сербское происхожденіе Саввы Крыпецкаго можетъ быть важно въ томъ отношеніи, что въ этомъ можно видѣть хотя бы одинъ изъ фактовъ, подтверждающихъ недавнюю теорію А. А. Шахматова о южно-славянскомъ вліяніи на псковскую письменность XV вѣка. Не будемъ повторять всѣхъ талантливыхъ соображеній почтеннаго академика, высказанныхъ имъ въ обширномъ отзывѣ о диссертациі Н. М. Карпинскаго: «Языкъ Пскова и его области въ XV вѣкѣ» (С.-Пб. 1909). По мнѣнію А. А. Шахматова,

сербизмы шли изъ Охрида, изъ тѣхъ мѣстностей западной Македоніи, гдѣ сербскій элементъ въ XIV—XV вѣкахъ преобладалъ надъ болгарскимъ. Шли они чрезъ Молдавію, откуда въ 30-хъ годахъ послѣднихъ изъ указанныхъ вѣковъ была послана специальная миссія для полученія богослужебныхъ книгъ. А изъ Молдавіи, черезъ Буковину, Галицію и Западную Русь, эти сербизмы попали въ псковскую область. А на ряду съ книжными, съ «библіотечными» путями могли быть, конечно, и живые, напр., въ лицѣ образованныхъ сербовъ, которые являлись на Русь.

Третій очеркъ имѣетъ ближайшее отношеніе къ предыдущему. Содержаніе его таково: «Возобновленіе кievскаго вліянія на мѣстную монастырскую жизнь. Исторія Псково-Печерскаго монастыря. Дальнѣйшая исторія монастырской жизни отъ присоединенія Пскова къ Москвѣ и до учрежденія въ немъ самостоятельной епархіи. Начальная исторія Святогорскаго Успенскаго монастыря» (стр. 332—358).

Изъ отдѣльныхъ пунктовъ вызываютъ замѣчанія, главнымъ образомъ, слѣдующіе, на которыхъ мы остановимся.

Не выяснена связь между постановленіями Стоглаваго собора и «реформатской дѣятельностью Макарія въ Новгородѣ», съ одной стороны, и между поставленной во Псковѣ церкви во имя св. жень Мироносицъ въ 1564 году и установленіемъ общежитія, съ другой (стр. 353). Не говоря уже о томъ, что единственный фактъ, который приводитъ авторъ, дѣйствительно имѣетъ смыслъ только при слишкомъ осторожной формулировкѣ его вывода («дѣятельность... *не прошла безслѣдно* и для Пскова»), необходимо было бы привести всѣ извѣстные раньше факты подобнаго рода, показать особые поводы и побужденія, вызвавшіе ихъ. И только тогда, путемъ исключенія изъ общаго правила, было бы видно, что «при основаніи монастырей, повидимому, принимали во вниманіе личный взглядъ и требованія владыки, предпочитавшаго порядокъ общежитія».

Попытка Н. Серебрянскаго опредѣлить иную дату посѣщенія Иоанномъ Грознымъ обители Пречистыя Богородицы на Спичьей Горѣ, согласно дополнительной замѣткѣ въ I Псковской лѣтописи по Свѣгиревскому списку (стр. 356), правдоподобна съ точки зрѣнія фактической. Въ самомъ дѣлѣ: до явленія чудотворной иконы Спичья гора была пустыня; явленіе Одигитріи относится къ 1566 году (по лѣтописи) или къ 1569 году (по повѣсти). Проѣзжая мимо Ворошичь въ 1567 году, царь могъ пожелать поклониться новоявленной икопѣ и провести здѣсь ночь (первый ночлегъ, какъ извѣстно, былъ въ Новгородѣ, третій — въ Печорахъ). Повторяемъ, если судить съ точки зрѣнія послѣдовательности самихъ событій, поправка эта представляется въ значительной степени удачной. Но не такъ легко объяснить здѣсь, очевидно, опіску писца, о чемъ, впрочемъ, самъ Н. Серебрян-

скій не говоритъ опредѣленно, заставляя читателя только догадываться, и ограничивается фразой такого рода: «по если вмѣсто 7055 года читать 7075, то смыслъ этой замѣтки будетъ понятенъ» (стр. 356). Такимъ образомъ, онъ предполагаетъ смѣшеніе буквъ П съ О. Но не забудемъ, что начертанія этихъ буквъ настолько различныя, что настаивать на графической почвѣ для неточности дать намъ представлялось бы мало основательнымъ.

Такъ же мало вѣроятно, по скорѣе уже съ фактической, чѣмъ съ палеографической точки зрѣнія, разсужденіе Н. Серебрянскаго о 1563 — 1566 годахъ, какъ годѣ явленія иконы и возникновенія Святогорской обители (стр. 357). Здѣсь онъ говоритъ уже болѣе опредѣленно о возможности графической ошибки. Вотъ его слова: «не было ли въ данномъ случаѣ просто недоразумѣнія вслѣдствіе того, что въ старинномъ спискѣ повѣсти была не ясно обозначена послѣдняя цифра л, и старымъ редакторомъ, а также¹⁾ позднѣйшими переписчиками она была принята за а, въ результатѣ чего получился 7071 г. вмѣсто 7074 г.»? Это мѣсто необыкновенно характерно для представленія о методѣ автора, для склонности его примирять непримиримое, дѣлать всякаго рода оговорки, опровергать себя даже тогда, когда это не является необходимостью, и т. д. А именно, вслѣдъ за предположеніемъ о смѣшеніи буквъ-цифръ, слѣдуетъ оговорка, какъ будто въ конецъ уничтожающая все приведенное разсужденіе: «Но это, разумѣется, только догадка, которой и сами мы не придаемъ большого значенія».... Что же касается фактической стороны дѣла, то и здѣсь методъ Н. Серебрянскаго страдаетъ своей непоследовательностью. «Мы лично склонны отдать предпочтеніе указанію лѣтописца-современника этихъ событій, — говоритъ онъ, — но примирить отмѣченныя противорѣчія лѣтописи и повѣсти, разрѣшить эту хронологическую задачу, — не считаемъ возможнымъ». Развѣ не бросается въ глаза то обстоятельство, что теперь авторъ имѣетъ дѣло съ «указаніемъ лѣтописца-современника», а въ другомъ случаѣ, когда это «указаніе» не гармонировало бы съ другими данными или же просто казалось автору неправдоподобнымъ, — на сцену выступили бы уже всякаго рода графическія ошпбки, и нашъ авторъ имѣлъ бы дѣло уже не съ «лѣтописцемъ-современникомъ», а просто съ одной изъ копій, конечно, неисправныхъ, гдѣ однѣ буквы-цифры замѣнены другими, и т. п.?

Четвертый очеркъ носитъ заглавіе: «Изъ исторіи монастырскаго богослуженія» (стр. 359—388) и снабженъ небольшимъ введеніемъ общаго характера, гдѣ идетъ рѣчь о значеніи молитвенныхъ подвиговъ для монаха, очевидно, согласно формулировкѣ этихъ и подобныхъ мыслей въ извѣстныхъ «Правилахъ» св. Василія Великаго. Читатель вправѣ ожидать отъ настоящей

1) Мы предпочли бы сказать: «или однимъ изъ переписчиковъ копій».

главы, если не полной картины, то, по крайней мѣрѣ, отдѣльныхъ моментовъ, которые связывали бы въ нѣчто болѣе или менѣе цѣльное прошлое монастырскаго богослуженія въ Псковской землѣ. Но на дѣлѣ ожиданія эти не оправдываются. На первыхъ же порахъ мы встрѣчаемъ сѣтованія автора. Прежде всего, «нашъ очеркъ даже и съ этой стороны («приходится... ограничиваться изслѣдованіемъ лишь официальной монашеской молитвы церковной») будетъ неполнымъ, такъ какъ мы не располагали достаточнымъ матеріаломъ для изображенія виѣшней обстановки монастырскаго богослуженія, — ограничились изученіемъ его лишь по памятникамъ письменнымъ». Конечно, «Очерки» Н. Серебрянскаго не могутъ исчерпать все богатство археологическаго матеріала, относящагося къ той эпохѣ, которою авторъ ограничилъ кругъ своихъ изученій. Тѣмъ менѣе можно предъявлять къ «Очеркамъ» подобныя требованія, что мѣстное псковское научно-археологическое учрежденіе («Церковно-Историческій Комитетъ») основано очень недавно, и собранные въ Музей Комитета предметы пока малочисленны для того, чтобы по нимъ нарисовать болѣе или менѣе полную картину виѣшней обстановки монастырскаго богослуженія. Но весь Псковъ, этотъ городъ-музей, а также фрески Мирожскаго монастыря, богатые ризницы Псково-Печерскаго монастыря, древнія вещи Троицкаго собора и т. д. даютъ весьма разнообразный, еще не оцѣненный въ наукѣ археологическій матеріалъ. Вотъ, на основаніи этихъ соображеній, мы и вправѣ были ожидать, что въ четвертомъ именно отдѣлѣ книги Н. Серебрянскаго будетъ сказано хотя бы нѣсколько словъ о виѣшней сторонѣ стариннаго богослуженія въ псковскихъ монастыряхъ, или же, на худой конецъ, хотя бы на основаніи чужихъ, а не самостоятельныхъ, изслѣдованій, чему въ другихъ случаяхъ слѣдуетъ авторъ, представляя весьма обстоятельныя и, повторяемъ, цѣнныя компіляціи.

Но, кромѣ приведенной оговорки, на той же страницѣ находимъ мы и вторую. «Историческія извѣстія о состояніи монастырскаго богослуженія за весь ранній періодъ мѣстной монастырскаго жизни, до половины XV вѣка, настолько скудны числомъ и незначительны по своему содержанію, что, основываясь на нихъ, нельзя сдѣлать даже общихъ, болѣе или менѣе точныхъ указаній относительно этой стороны монастырскаго жизни». Мы думаемъ, что авторъ могъ привести хотя бы сухой перечень богослужебныхъ рукописей псковскаго происхожденія, въ томъ числѣ, разумѣется, и отрывковъ, и сдѣлать это въ формѣ такого же перечня въ трудѣ Н. Волкова: «Статистическія свѣдѣнія о сохранившихся древне-русскихъ книгахъ XI—XIV вѣковъ» (С.-Пб. 1897). Затѣмъ, для послѣдующаго періода слѣдовало бы обратиться, по крайней мѣрѣ, къ существующимъ описаніямъ разныхъ рукописныхъ собраній и оттуда извлечь краткія свѣдѣнія о богослужебныхъ рукописяхъ, или написанныхъ въ предѣлахъ Пскова, или же бывшихъ въ монастыряхъ,

пожертвованныхъ въ нихъ, вывезенныхъ въ сосѣднія области и т. д. Главное вниманіе здѣсь было бы обращено на записи, а не на лингвистическій матеріалъ. Только при такомъ пріемѣ получила бы болѣе или менѣе цѣльная картина, а для болѣе поздняго періода не представлялось бы надобности жаловаться на недостатокъ матеріала, какъ это показала работа Н. Карнискаго о языкѣ псковскихъ памятниковъ XV вѣка.

То, что представилъ Н. Серебрянскій на стр. 484-й, въ видѣ иллюстрація положенія, что «Псковскіе монастыри, какъ и монастыри древнихъ русскихъ областей, были представителями мѣстной образованности, просвѣщенія», — слѣдуетъ признать мало удовлетворительнымъ и, во всякомъ случаѣ, не исчерпывающимъ.

Авторъ справедливо не придаетъ значенія порядку, которому слѣдуютъ лѣтописцы, перечисляя участниковъ торжественныхъ церковныхъ процессій, и говорить, что порядокъ этотъ «не можетъ для насъ служить руководствомъ для болѣе точнаго опредѣленія положенія, какое занимали псковскіе иноки въ ряду другихъ духовныхъ лицъ изъ блага духовенства» (стр. 360). Къ этому мы прибавили бы или, правильнѣе, эти комментаріи къ тѣмъ же фактамъ, которые имѣетъ въ виду авторъ, замѣнили бы простымъ указаніемъ на выраженіе лѣтописей, какъ на своего рода стереотипъ, формулы, готовые клише. Поэтому то ровно никакого значенія не имѣетъ и тотъ фактъ, на который обращаетъ вниманіе Н. Серебрянскій ниже, именно, что «только въ одномъ случаѣ лѣтописецъ отмѣчаетъ первенствующее положеніе монашества», а изъ лѣтописной фразы (о благословеніи Довмонта) можно сдѣлать развѣ тотъ выводъ, что игумень — старше обыкновеннаго «іерейскаго чина». Но для того, чтобы получить подобный выводъ, никому, разумѣется, не нужный, едва-ли необходимы были и факты изъ памятниковъ письменности, и разсужденія.

Къ исторіи болгарской письменности заставляетъ насъ обратить взоръ упоминаніе о присылкѣ въ Псковъ «церковнаго правила праваго», «уставовъ божественныя службы Златоустовы и Великаго Василія, также самую службу Златоустову» и др. — митрополитомъ Кипріаномъ (стр. 363). Какъ мы упоминали раньше, академикъ А. А. Шахматовъ поставилъ на совершенно новую и безспорно научную точку зрѣнія вопросъ о южно-славянскомъ вліяніи на псковскую письменность. Указанный фактъ будетъ незамѣпимымъ новымъ подтвержденіемъ мнѣнія А. А. Шахматова, особенно, если мы припомнимъ, что родственникъ митрополита Кипріана, послѣдній патріархъ болгарскій тырновскій владыка-мученикъ Евѳимій, незадолго до этого исправилъ и ввелъ въ богослужебную практику (а кое-гдѣ и вновь перевелъ) церковныя книги въ Болгарію, а отсюда уже, чрезъ Валахію и Молдавію, черезъ Буковину и Галицію, эти списки съ болгаризмами стали пропикать въ западную

Русь и въ предѣлы Пскова. Но указанный Н. Серебрянскимъ фактъ свидѣтельствуемъ о возможности непосредственной присылки книги, съ южно-славянскими элементами въ языкѣ, переводѣ и графикѣ рукописей, — во Псковъ. Было бы весьма интересно разыскать слѣды присланныхъ митрополитомъ Кипріаномъ новоправленныхъ богослужебныхъ книгъ, присланныхъ, очевидно, въ одномъ (много — въ двухъ-трехъ) экземплярѣ и затѣмъ послужившихъ оригиналомъ для цѣлаго ряда списковъ. Въ томъ же смыслѣ надо понимать, вѣдь, и предложеніе псковичамъ преемника Кипріана, митропол. Фотія, въ 1431 году прислать къ нему въ Москву священника: «и азъ научю его о церковныхъ правилѣхъ, и о пѣніи церковномъ, по святымъ службамъ» (стр. 364). Ясно, что всѣ эти знанія священникъ, «человѣкъ искусенъ», долженъ былъ распространять среди духовенства псковской области, т. е. служить тѣмъ же, что и присланныя Кипріаномъ книги. Неужели не сохранились слѣды этихъ исправленныхъ книгъ? — Къ сожалѣнію, обращая иногда вниманіе на слишкомъ незначительныя мелочи и посвящая имъ цѣлыя страницы, Н. Серебрянскій не нашелъ необходимымъ заняться этими, серьезными для науки розысками.

Пристрастіе Н. Серебрянскаго къ такого рода мелочамъ, иногда безъ фактическихъ основаній, видно хотя бы изъ слѣдующаго факта на стр. 369-й. «Примѣру преподобнаго Евфросина слѣдовали и его ученики, — на примѣръ, Савва Крыпецкій», — говоритъ нашъ авторъ. — Правда, въ Житіи преподобнаго мы не имѣемъ точныхъ извѣстій о порядкахъ богослуженія въ его обители, но здѣсь есть замѣтка, свидѣтельствующая, что монастырское богослуженіе стояло на подобающей высотѣ. Характеризуя отношенія князя Ярослава къ Крыпецкому монастырю, писатель Житія говоритъ, что онъ «по вся недѣли пріѣзжаше изъ града въ монастырь ко всеобщему бдѣнію». Нужно думать, что къ этому еженедѣльному посѣщенію монастырской службы располагали князя не только личныя отношенія его къ подвижнику, но и самый порядокъ монастырской службы». Очевидно, автора болѣе интересуетъ самый процессъ работы, по внѣшнему виду своему напоминающей изслѣдованіе, чѣмъ результатъ. Почему приведенная только что замѣтка свидѣтельствуемъ о томъ, что «монастырское богослуженіе стояло на подобающей высотѣ», — совершенно неизвѣстно. Вѣдь, изъ того только, что князь Ярославъ пріѣзжалъ часто ко всеобщей въ монастырь, можно сдѣлать, по Н. Серебрянскому, любой выводъ въ области не только всякаго рода монашескихъ и церковныхъ достоинствъ Крыпецкой братіи и ихъ духовныхъ руководителей, но даже и въ области монастырскаго хозяйства, ибо князь, какъ пріѣзжій, нуждался въ пищѣ, помѣщеніи и т. д., а иначе онъ не пріѣзжалъ бы «по вся недѣли». Примѣръ, по нашему мнѣнію, весьма характерный, показывающій, до ка-

кихъ курьезовъ можетъ дойти схоластическое отношеніе къ рѣшенію научныхъ вопросовъ.

Наивность въ пониманіи подобнаго рода выраженій-стереотиповъ старинныхъ нашихъ книжниковъ лучше всего видна изъ слѣдующаго примѣра на стр. 373-й. «О многочисленномъ стеченіи народа ко дню храмоваго праздника имѣется замѣтка у втораго біографа Евфросина. Онъ говоритъ, что къ этому дню: «народу убо спешуся изъ града многу на святую память ихъ». Во-первыхъ, на каждый подобнаго рода праздникъ народъ собирается въ большомъ количествѣ, а это особенно замѣтно въ псковской епархіи и въ наше время. Поэтому отмѣченный фактъ самъ по себѣ мало характеренъ. Во-вторыхъ, Н. Серебрянскій сдѣлалъ бы много бѣльшую услугу наукѣ, если бы выбралъ изъ всѣхъ доступныхъ ему Житій русскихъ святыхъ подобныя стереотипныя формулы и остановился бы на тѣхъ Житіяхъ, гдѣ нѣтъ этого, обычнаго и въ Евангеліи: «народу убо спешуся многу»... Напередъ можно сказать, что такихъ памятниковъ почти не найдется.

Приблизительно то же самое слѣдуетъ сказать обо всемъ, что авторъ извлекаетъ изъ Синодиковъ, наиболѣе интересныхъ и жизненныхъ памятниковъ для представленія о бытѣ стариннаго псковскаго монашества. Н. Серебрянскій извлекаетъ изъ нихъ, правда съ важными фактическими свѣдѣніями, иногда самыя стереотипныя фразы, дѣлаетъ на основаніи ихъ поверхностныя общія заключенія, и спеціально къ Пскову все это уже не имѣетъ ровно никакого отношенія. Приведемъ нѣсколько подобныхъ выводовъ:

а) «Иногда жертвователи сами указывали обязанности, которыя должна была выполнять по отношенію къ нимъ монастырская братія» (стр. 377).

б) «Но въ большинствѣ случаевъ жертвователи не излагали подробно своихъ желаній, оставляли на волю настоятелей распорядиться по принятому тогда порядку» (стр. 378).

в) «Каждый жертвовалъ, сколько могъ и хотѣлъ, сообразно съ достатками и усердіемъ» (стр. 378).

г) «Но на ряду съ незначительными пожертвованіями были и крупныя» (стр. 378).

д) «И дѣйствительно, мы видимъ, что въ монастырскихъ синодикахъ одновременно съ записью ихъ именъ дѣлались замѣтки о количествѣ вклада и о вѣчномъ ихъ поминовеніи» (стр. 378).

е) «Несомнѣнно, что существовали синодики и въ первую пору монастырской жизни» (стр. 381).

ж) «По своему содержанію синодики сходны между собою. Первое мѣсто во всѣхъ синодикахъ занимаютъ имена царей и царицъ и псковскихъ князей и княгинь, затѣмъ патріарховъ и т. д.» (стр. 381).

з) «Въ записяхъ именъ въ синодикахъ указаны иногда занятія свѣтскихъ лицъ и монастырскія должности иноковъ» (стр. 381).

і) «Запись именъ велась повременно» (стр. 383).

Къ этому можно присоединить все, что говорится на стр. 379-й о лицахъ, которыхъ поминали «на ряду съ именами царской фамиліи» и т. д.

Выписокъ, полагаемъ, достаточно. Что изъ нихъ вытекаетъ?—Только то, что авторъ не умѣетъ извлекать что-нибудь характерное изъ всей массы самаго ординарнаго, разъ навсегда выработаннаго вѣками, установившагося и застывшаго въ своей формѣ; что въ этомъ отношеніи ни Псковъ не отличался въ чемъ-нибудь отъ остальныхъ областей древней Руси, ни всѣ русскія области — отъ всего славянства, ни все православное славянство отъ всего православнаго Востока и т. д., и т. д. Словомъ, не было бы удивительно, если бы примѣры изъ старой псковской практики какой-нибудь ученый привелъ въ видѣ аналогіи къ практикѣ абиссинской церкви или наоборотъ. Въ то же время такой рѣдкій и важный фактъ для исторіи русско-румынскихъ сношеній, какъ вкладъ бывшаго молдавскаго господаря Георгія Стефана Псково-Печерскому монастырю 1663 года (стр. 378), оставленъ Н. Серебрянскимъ безъ всякихъ комментаріевъ. И если бы онъ постоянно заботился о расширеніи рамокъ своего изслѣдованія, а въ данномъ случаѣ обратился бы къ очерку А. Яцимирскаго: «Домна-Стефанида, невѣста царя Алексѣя Михайловича» («Историческій Вѣстникъ» 1904 г., кн. IX), то нашелъ бы, что Георгія нельзя называть *Стефановичемъ*, ибо это—руссификація его второго имени, правда, старинная и попавшая въ готовомъ уже видѣ въ Синодикъ; что въ то время онъ былъ *ex-господарь*, что «государемъ» его также нельзя называть и т. д.

Далѣе, авторъ, повидимому, не различаетъ спеціально церковные уставы тѣхъ или иныхъ псковскихъ монастырей отъ общихъ, только въ спискахъ, принадлежащихъ тѣмъ или инымъ монастырямъ. Напримѣръ, на стр. 383-й онъ упоминаетъ объ уставахъ Елеазаровскаго монастыря, затѣмъ Снѣтогорскаго, а на стр. 384-й (что, впрочемъ, видно изъ описанія рукописей) дѣлаетъ оговорку: «Такъ какъ порядокъ богослуженія, изложенный въ елеазаровскомъ уставѣ, мало отлпчается отъ общаго порядка въ другихъ русскихъ церковныхъ уставахъ, то мы и не считаемъ нужнымъ излагать его подробно» и т. д. Слѣдовало бы сдѣлать подробное сравненіе съ наиболѣе типичными уставами, хотя бы старопечатными, а затѣмъ сдѣлать опредѣленный выводъ: въ чемъ именно отличія эти имѣются, чѣмъ объясняются и т. д., и еще меньше можно говорить о «составителѣ устава». Наконецъ, никакаго значенія не имѣетъ тотъ фактъ, что «указаніе на существованіе устава въ Никольскомъ Изборскомъ монастырѣ мы встрѣчаемъ въ актѣ Румянцовскаго Музея 1584 года. Въ описи имущества этого монастыря въ числѣ богослужебныхъ

книгъ замѣчается: «уставецъ въ поддестъ на бумаге» (стр. 384). Было бы болѣе интересно, если бы авторъ нашелъ такую опись монастырскихъ книгъ, гдѣ не нашлось бы ни одного экземпляра Устава. А то, что онъ имѣлся на лицо, — фактъ болѣе, чѣмъ обычный. Словомъ, не надо было посвящать обзору содержанія елсазаровскаго устава цѣлыхъ двухъ страницъ, чтобы въ концѣ концовъ сдѣлать наблюденіе отрицательнаго, въ данномъ случаѣ, характера. «Общій выводъ изъ изученія этого памятника можно сдѣлать слѣдующій: по своему содержанию, елсазаровскій уставъ сходенъ съ другими древне-русскими уставами, послужившими для него источникомъ, и въ своихъ правилахъ, за исключеніемъ одного случая, не даетъ намъ изображенія мѣстныхъ собственно порядковъ богослуженія — въ Елсазаровскомъ монастырѣ. Затѣмъ, представляя собою руководство, вполне припоровленное къ потребностямъ специально монастырскаго богослуженія, уставъ могъ отчасти служить руководствомъ и для монастырской жизни вообще. Онъ содержитъ въ себѣ рядъ правилъ и указаній о келейной молитвѣ монаха и о монастырской трапезѣ. Но въ какой степени онъ примѣнялся въ Елсазаровскомъ монастырѣ, свѣдѣній объ этомъ нѣтъ» (стр. 386). Такое наблюденіе могъ бы сдѣлать, и не видавъ самой рукописи, каждый изслѣдователь, знакомый вообще съ составомъ старыхъ, рукописныхъ или печатныхъ богослужебныхъ книгъ, переписанныхъ или бывшихъ въ употребленіи въ разныхъ мѣстностяхъ Руси.

Уже при первомъ знакомствѣ съ *пятымъ очеркомъ*, посвященнымъ «Хозяйственному быту псковскихъ монастырей» (стр. 389—465), видно, что Н. Серебрянскій поработалъ надъ нимъ основательно, стараясь извлечь изъ документовъ самыя разностороннія свѣдѣнія, сгруппировать ихъ въ наиболѣе строгой системѣ и сдѣлать послѣдныя выводы. О послѣднихъ можно сказать въ сущности очень немногое, и по прочтеніи чуть ли не каждаго отдѣла разбираемаго очерка напрашивается все тотъ же вопросъ: что же характернаго въ хозяйственномъ бытѣ старинныхъ монастырей падаетъ исключительно на долю Пскова? — Отвѣтъ можно было бы дать только при одномъ условіи: при широкомъ знакомствѣ съ аналогичными порядками всего русскаго сѣвера. Но Н. Серебрянскій, сильный въ анализѣ и въ высшей степени добросовѣстный въ изученіи псковскихъ документовъ, мало свѣдущъ въ области такихъ же формъ хозяйства остальныхъ мѣстностей древней Руси, а потому очень многое изъ того, что ему кажется специально псковскимъ, въ концѣ концовъ оказывается общимъ сѣверно-русскимъ. Впрочемъ, въ нѣсколькихъ мѣстахъ и самъ онъ принужденъ дѣлать подобныя оговорки. Тѣмъ не менѣе, отъ этого только увеличиваются размѣры его работы, а не уменьшаются, что, какъ казалось бы, всегда сопутствуетъ широтѣ и глубинѣ освѣдомленности каждаго автора.

Впрочемъ, здѣсь необходимо высказать нѣсколько общихъ мыслей, характеризующихъ общіе же приемы изслѣдованія Н. Серебрянскаго. Органическая боязнь широты постановки вопроса заставляетъ Н. Серебрянскаго дѣлать незаслуженный упрекъ проф. Малинину, автору образцоваго во многихъ отношеніяхъ *изслѣдованія*: «Старецъ Елеазарова монастыря Филооей и его посланія» (Н. 1901). Онъ отмѣчаетъ въ названномъ изслѣдованіи «слишкомъ замѣтную неравномѣрность между количествомъ страницъ, посвященныхъ непосредственно Филооею, и имѣющимъ *миш самое отдаленное* отношеніе къ его біографіи или литературной дѣятельности» (стр. 30). Между тѣмъ Н. Серебрянскому извѣстенъ отзывъ проф. С. И. Смирнова объ изслѣдованіи Малинина въ «Богослов. Вѣстн.» за 1902 годъ, гдѣ оно, благодаря именно широтѣ, названо «обстоятельнымъ трактатомъ по исторіи русской духовной литературы XV—XVI в. до Стоглаваго собора», гдѣ изслѣдователь освобождается отъ «упрека въ узости и односторонности, игнорированіи общаго историческаго фона, на которомъ отразилась писательская дѣятельность взятаго имъ лица, *чѣмъ обычно страдаютъ монографіи*». Очевидно, Н. Серебрянскій отдаетъ предпочтеніе отзывамъ проф. Голубева и акад. Соболевскаго. Кромѣ того, при чтеніи книги Н. Серебрянскаго все время не покидаетъ вопросъ: можно ли ограничиваться административными предѣлами опредѣленной губерніи, области, города и т. д., тогда какъ монастырь, расположенный за этими предѣлами, иногда всего въ нѣсколькихъ верстахъ, во всѣхъ отношеніяхъ подходитъ по своимъ культурнымъ, экономическимъ и инымъ условіямъ къ тѣмъ монастырямъ, которые, уже вполне законнымъ образомъ, входили или и теперь входятъ въ составъ губерній, епархій, области и т. д.? Вотъ еще причина, почему расширеніе рамокъ изслѣдованія является само по себѣ, въ силу фактическихъ причинъ.

Въ первомъ отдѣлѣ разсматриваемаго очерка, гдѣ рѣчь идетъ о первоначальной формѣ монастырской собственности, въ размѣрахъ и способахъ приобрѣтенія, мы ожидали бы или проведенія послѣдовательной параллели, или же указанія разницы, если только она существуетъ между собственностью монастырской и собственностью церковной вообще. Этого въ книгѣ нѣтъ. Этотъ экскурсъ явился бы весьма интереснымъ, тѣмъ болѣе, что, какъ намъ уже извѣстно, первоначальные монастыри были городскими или подгородными, пными словами, вмѣстѣ съ монашествующими они поставлены были приблизительно въ тѣ же условія, что и церкви съ ея церковными людьми.

Далѣе, въ томъ же отдѣлѣ мы читаемъ выписку изъ документа 1473 г., гдѣ говорится, что Иванъ Дементьевъ подарилъ Псково-Печерскому монастырю «на память себѣ и на монастырское огражденіе удѣлъ земли *на поприще*» (стр. 391). Вопросъ о размѣрахъ этого пожертвованія едва-ли на-

столько неинтересенъ, что авторъ совершенно обошелъ опредѣленіе величины участка земли и ни словомъ не комментировалъ его. Между тѣмъ, мы располагаемъ нѣсколькими старинными опредѣленіями термина «поприще», и всѣ эти данныя опредѣляютъ его только, какъ пугевую мѣру. Словомъ *поприще* переводится греческое *μίριον* или *στάδιον* или «тысяча шаговъ», что равняется приблизительно $\frac{2}{3}$ версты. Напр., въ Псковской I лѣтописи подъ 6851 годомъ читаемъ: «надгонище исковичи, за 2 поприще не доѣхавше Новаго городка Нѣмецкаго». Въ софійскомъ сборникѣ XVI—XVII вѣка, принадлежащемъ С.-Петербургской Духовной Академіи (см. «Свѣдѣнія и замѣтки» И. Срезневскаго, I, № 100—40), тотъ же терминъ опредѣляется уже, какъ большая мѣра: «поприще — саженей 700 и 50, есть же оубо едино поприще стоць и 7 и полъ» (къ этому приведена справка: «сія оубо мы отъ землемѣрецъ пріяхомъ»). Какъ же судить о размѣрахъ пожертвованнаго во второй половинѣ XV вѣка Псково-Печерскому монастырю земельного участка, — такъ и не разъяснено въ книгѣ Н. Серебрянскаго.

На стр. 395-й мы встрѣчаемся съ терминомъ *изорники*, упомянутымъ, между прочимъ, въ Псковской судной грамотѣ 1397—1467 гг. (мы беремъ обычную датировку, которой, повидимому, избѣгаетъ нашъ авторъ), а также въ Житіи Евфросина. Авторъ опредѣляетъ этотъ терминъ, какъ «общее названіе въ Псковѣ для монастырскихъ крестьянъ-испововцевъ» (немного ниже — болѣе обычнымъ: «испововники»). Мы ожидали бы указанія на то, что въ другихъ памятникахъ, кромѣ псковскаго происхожденія, терминъ этотъ не встрѣчается, и, такимъ образомъ, мы имѣемъ дѣло здѣсь, быть можетъ, съ виолнѣ псковской особенностью. Въ грамотѣ онъ встрѣчается три раза, и одинъ разъ — въ формѣ прилагательнаго: «дат живот изорнич». Вообще, автора можно упрекнуть въ отсутствіи у него филологическаго интереса даже въ такихъ случаяхъ, когда слова въ приводимыхъ имъ цитатахъ дѣйствительно непонятны. На стр. 396-й онъ приводитъ фразу: «бысть Пскову велика *истора*», безъ всякихъ объясненій. Обращаемся къ тексту Псковской I лѣтописи и тамъ находимъ эту фразу въ болѣе полномъ видѣ подъ 6979 годомъ: «И бысть Пскову *отъ него* велика истора какъ самому кормомъ и его конемъ». То же слово находимъ въ другой фразѣ въ той же лѣтописи подъ тѣмъ же годомъ, а также въ грамотѣ патріарха Константинопольскаго Нила во Псковъ же, около 1382 года, также два раза (списокъ — XVI вѣка). Словомъ, опять мы имѣемъ четыре упоминанія слова *истора*, и всѣ они идутъ изъ Псковскихъ памятниковъ, означая «убытокъ, расходъ, трата, издержка» и т. п. и имѣя, такимъ образомъ, болѣе частный отгѣнокъ, чѣмъ приводимая у Н. Серебрянскаго рядомъ же фраза общаго характера: «*притужно* было Пскову». Ср. другіе случаи изъ Псковской I лѣтописи подъ 6822, 6934 и 6988 годами: «п баше притужно людымъ велми»; «господа

Псковичи, помогайте памъ и гадайте о насъ: намъ нынѣ притужно велми»; «а Псковичемъ бѣше притужно въ то время».

Не находимъ никакихъ справокъ относительно извѣстія Житія, что преп. Никандръ питался злакомъ (быліемъ), который «отъ христіанъ нарицается *оужъ*» (стр. 319), и въ другомъ мѣстѣ: «быліемъ *оужемъ* питаяся» (стр. 323). Дѣйствительно, слово это можетъ представить затрудненія. По нашимъ справкамъ у Даля, есть только «*ужинь* — болотное и луговое растеніе, листъ канустный, а цвѣтъ бѣлый; ее жуютъ отъ цынки и зубной боли» (IV, 269). А въ старой письменности встрѣчается *узи* — «рпсъ», напр., «да съваратъ оузи, рекъше сорочиньское пшено, и да поставатъ и да полбютъ съврхоу по нѣм медьмъ и триспиди, и да ѣдатъ іе мнесп», въ Студійскомъ Уставѣ по рукописи позднѣе 1193 года Московской Синодальной Библіотеки (описание Горскаго и Невоструева, III, I, стр. 261). Еще нѣсколько подобныхъ справокъ, и, надо думать, мы значительно приблизились бы къ пониманію темнаго мѣста въ Житіи преп. Никандра.

Въ дальнѣйшемъ обзорѣ ставится въ высшей степени важный вопросъ, интересовавшій насъ лично, по отношенію къ монастырскимъ имуществамъ въ Румыніи, въ нашей докторской диссертациі. Это — вопросъ о секуляризаціи земельныхъ владѣній, принадлежавшихъ Псковскимъ монастырямъ, въ моментъ присоединенія Пскова къ Москвѣ, или же вскорѣ за этимъ событіемъ (стр. 400 и слѣд.). Какъ видно по первымъ же разсужденіямъ Н. Серебрянскаго, у него былъ предшественникъ по рѣшенію этого вопроса, именно проф. Никитскій («Очеркъ внутренней исторіи церкви въ Великомъ Новгородѣ» и «Исторія экономическаго быта Великаго Новгорода»). По мнѣнію послѣдняго, вслѣдъ за Новгородомъ секуляризація была и во Псковѣ. «Основаніями для такого утвержденія служатъ, во-первыхъ, аналогичное явленіе въ исторіи монашества новгородскаго, во-вторыхъ, наличность посланія противъ секуляризаціи, написаннаго елсазаровскимъ старцемъ Флореемъ къ вел. кн. Василію, — говоритъ Н. Серебрянскій на стр. 400-й. Но основанія эти нельзя признать достаточными». И затѣмъ слѣдуетъ очень убѣдительный, основательный, съ знаніемъ дѣла и критическимъ пониманіемъ его разборъ всего мнѣнія проф. Никитскаго, по отдѣльнымъ положеніямъ. Полемика ведется настолько глубокая, новторяемъ, что временами читатель какъ бы удивляется всей шаткости и неосновательности мнѣнія проф. Никитскаго, высказаннаго, правда, болѣе 30 лѣтъ тому назадъ. И только въ примѣчаніи на 403-й страницѣ читатель, также не безъ удивленія, узнаетъ, что «къ такимъ же выводамъ по вопросу о секуляризаціи приходитъ и проф. Суворовъ, съ нѣсколько запоздавшей ссылкой на «Журн. Мин. Нар. Пров.» за 1907 годъ. Такіе приемы еще болѣе отгѣняютъ представленіе объ «Очеркахъ» Н. Серебрянскаго, какъ о компиляціи, составленной прекрасно, до-

бросовѣстно, съ толкомъ, и только по своей вѣрности вполне подходящей къ типу настоящихъ изслѣдованій.

Однимъ изъ наиболѣе характерныхъ примѣровъ такой безрезультатности, въ смыслѣ конечныхъ выводовъ, которые такъ или иначе характеризовали бы Псковскую дѣйствительность, является наблюдение Н. Серебрянскаго надъ способами межеванія земельныхъ владѣній. «Нарушить между монастырскихъ владѣній было не трудно потому, что и самыя грани межевыя были недостаточно надежны. Такими гранями были камни, березы, ели, ямы съ камнями. Уничтожить такую грань ничего не стоило. И въ актахъ мы, дѣйствительно, встрѣчаемъ очень частыя указанія на нарушенія старыхъ межъ» (стр. 433). Надо быть очень наивнымъ, чтобы въ ученой книгѣ говорить о такихъ вещахъ, которыя извѣстны каждому, кто хоть разъ видѣлъ старинные русскіе документы. Или, напр., на стр. 434-й читаемъ: «Судъ начинается челобитною, въ которой вкратцѣ передается сущность иска. На основаніи этой челобитной обѣ стороны вызываются къ допросу: «въ очную ставку», подробнѣе излагаютъ свое дѣло и представляютъ судьямъ документы или, въ большинствѣ случаевъ, копіи съ нихъ: «списки съ данной», подтверждающіе ихъ право владѣнія. Эти списки сами по себѣ не могли имѣть большого значенія, такъ какъ въ большинствѣ случаевъ они имѣлись у обѣихъ спорившихъ сторонъ и получались ими одинаково отъ высшей власти», и т. д. и т. д. (стр. 434), вмѣстѣ съ наблюденіями надъ ролью писцовыхъ книгъ и такими фразами: «многъ разъ по справкѣ съ писцовой книгой и совсѣмъ не удавалось разрѣшить вопроса» (стр. 435); «въ случаѣ несогласія («) данной (») съ писцовыми книгами, первой не только не придавалось значенія, но она даже отмѣнялась на судѣ» (стр. 437).

Такимъ образомъ, если бы одновременно появились аналогичные по задачамъ труды обо всѣхъ старинныхъ областяхъ Руси, нынѣшнихъ епархійхъ, губерніяхъ и т. д., то читателю пришлось бы десятки разъ встрѣчать одни и тѣ же наблюденія, одиѣ и тѣ же фразы, и всякій разъ въ такомъ видѣ, будто авторы открываютъ Америку. И въ концѣ концовъ приходилось бы пожалѣть о затраченномъ и авторомъ, и наборщикомъ, и читателемъ времени. Поэтому особую цѣнность пріобрѣтаетъ въ нашихъ глазахъ такое мѣсто въ книгѣ Н. Серебрянскаго, заключающее при томъ небольшое (пятое) примѣчаніе на стр. 439-й, гдѣ онъ становится на должную точку зрѣнія вмѣсто повторенія того, что слишкомъ хорошо извѣстно. Здѣсь онъ только ссылается на статью проф. Сергѣевича и ограничивается очень цѣнной, повторяемъ, фразой: «*Въ мѣстныхъ актахъ нѣтъ лишь одного вида тягла: княжатаго дѣла*». Вотъ, если бы Н. Серебрянскій слѣдовалъ такому приему во всей книгѣ, посвященной *мѣстнымъ* вопросамъ, она прежде всего уменьшилась бы въ

объемѣ, по крайней мѣрѣ, разъ въ двадцать, и дѣйствительно посила бы характеръ изслѣдованія.

Мы имѣли случай много разъ наблюдать строгую логическую послѣдовательность въ выводахъ Н. Серебрянскаго. Но находятся и исключенія. Указывая на тяжесть государственныхъ податей и повншностей, которыя ложились на монастырскихъ крестьянъ и, естественно, неблагопріятно отражались на всемъ хозяйствѣ монастырей, онъ приводитъ любопытное свидѣтельское показаніе крестьянъ, «по крестному цѣлованію»: «запустѣли тѣ деревни отъ дорогіе описи и отъ хлѣбнаго недороду и отъ городовыхъ подѣлокъ, а иные деревни запустѣли отъ государевыхъ податей, отъ Божія повѣтрія и отъ пѣмецкихъ и литовскихъ людей войны». Отсюда слѣдуетъ только, что причинъ запустѣнія — много. И автору слѣдовало бы разобрать каждый пунктъ въ отдѣльности, постараться опредѣлить его размѣры и т. д. вмѣсто этого находимъ одно замѣчаніе, не лишенное даже курьеза: «Выходить, — говоритъ Н. Серебрянскій, — что государевы подати были тяжелѣе даже Божьяго повѣтрія» (стр. 438). Почему *тяжелѣе*? Неужели только потому, что во второмъ показаніи крестьянъ государевы подати помѣщены на первомъ мѣстѣ? Вотъ, если бы Н. Серебрянскій сопоставилъ рядъ подобныхъ жалобъ, или же просто перечень всякаго рода бѣдствій для хозяйства, затѣмъ — опредѣлил бы строгій порядокъ пунктовъ, какъ формулу-стереотипъ, наконецъ, нашелъ бы, что обычный порядокъ — тотъ или иной, а въ данномъ документѣ (1587 года) подати занимаютъ не свое мѣсто потому, что онѣ *фактически* были тяжелы, это — дѣло иного рода, и его замѣчаніе имѣло бы фактической смыслъ. Но въ данномъ случаѣ замѣчаніе его теряетъ всякое значеніе и пріобрѣтаетъ характеръ риторическаго приема.

Любопытное наблюденіе надъ актами XVII вѣка, именно, что «при продажѣ и покупкѣ на сумму, не превышающую ста рублей, монастыри пользовались льготами, не платили никакихъ пошлинъ» (стр. 454), вызываетъ вопросъ: простиралась ли эта льгота только на монастыри, или же ею пользовались и другія учрежденія или лица? Далѣе, касалась ли она всѣхъ монастырей, или только отдѣльныхъ, имѣвшихъ (или просто сохранившихъ до нашихъ дней) льготныя грамоты?

Одинъ изъ интереснѣйшихъ вопросовъ, которымъ Н. Серебрянскій завершаетъ пятый очеркъ, это — вопросъ о такъ называемыхъ *приписныхъ* монастыряхъ, какъ справедливо отмѣчено, о «мало разъясненномъ въ наукѣ типѣ русскихъ монастырей» (стр. 455). Для насъ лично онъ пріобрѣтаетъ тѣмъ больше значенія, что эта «приписка» какъ пельзя ближе подходитъ къ тому «преклоненію» молдавскихъ и валашскихъ монастырей, которое широкимъ потокомъ вливается въ хозяйственный бытъ румынскихъ монастырей при господаряхъ-фанаріотахъ, главнымъ образомъ, съ конца XVII вѣка,

когда, одинъ за другимъ, и большіе, и незначительные румынскіе монастыри «преклонялись» святымъ мѣстамъ Православнаго Востока, преимущественно, Афонскимъ обителямъ, Святому Гробу, Константинопольскимъ монастырямъ, отчасти Синайскимъ и т. д. Въ нашихъ работахъ по исторіи румынской церкви мы изслѣдовали этотъ вопросъ на основаніи обширной спеціальной литературы, при чемъ не разъ имѣли случай указывать на всю сложность всего вопроса и на разнообразіе отдѣльныхъ моментовъ въ эволюціи этого вопроса. Н. Серебрянскій пользуется указаніями въ «Исторіи русской церкви» (IV, VII, VIII томы) митр. Макарія и въ «Очеркахъ внутренней исторіи церкви въ Великомъ Новгородѣ» проф. Никитскаго, — указаніями, не вполне совпадающими (второй изъ нихъ «указываетъ *другую* причину происхожденія приписныхъ монастырей», стр. 457); но это не важно, потому что, въ отношеніи того же порядка къ Пскову, вопросъ остается открытымъ, и Н. Серебрянскій оставляетъ его неразрѣшеннымъ. «Были-ли въ Псковѣ такіе случаи добровольной приписки монастырей посредствомъ вкладовъ или приписки, основанной на общемъ тяготѣніи маленькихъ монастырей къ большимъ, мы не можемъ утвердительно сказать, по отсутствію указаній въ монастырскихъ актахъ. Въ нихъ мы имѣемъ только указанія на приписку монастырей высшею властію, чаще всего къ большимъ монастырямъ, но иногда и къ незначительнымъ, незадолго до этого лишь оправившимся отъ своего разоренія» (стр. 458).

Обычная причина приписки — разореніе монастырей непріятелями въ концѣ XVI или началѣ XVII вѣка: монастырь «выжженъ и вывоеванъ отъ литовскихъ людей, церкви разорены, ограды и кельи выжжены»; монастыри «издавна разорены отъ литовскаго пана и по ся мѣста стоятъ пусты, и церкви обвалились, и образы полиняли, а жильцовъ и келій въ тѣхъ монастыряхъ нѣтъ», и т. п. Н. Серебрянскій обнаружилъ въ обзорѣ прошлаго этихъ монастырей во Псковской землѣ значительную наблюдательность, и въ этомъ именно отдѣлѣ особую цѣнность пріобрѣтаетъ его любовь къ мелочамъ въ области анализа. Поэтому не можемъ не привести нѣкоторыхъ выводовъ автора, помѣщенныхъ въ концѣ отдѣла. «Но государственная польза приписки монастырей не исключала собою и выгоды монастырской — для обоихъ видовъ монастырей. При припискѣ главный монастырь въ нѣкоторыхъ случаяхъ значительно увеличивалъ размѣръ своихъ владѣній, а чрезъ это, разумѣется, и свою доходность. Исторія разоренныхъ монастырей показываетъ, что монастыри малоземельные не приписывались, а прямо прекращали свое существованіе. Приписывались монастыри лишь такіе, которые имѣли достаточно средствъ для своего возобновленія и отъ главнаго монастыря не требовали никакихъ расходовъ, кромѣ умѣлаго распорядительнаго хозяйства приписными владѣніями. Затѣмъ, самая приписка производилась не на опре-

дѣланный какой-либо срокъ, а въ постоянное пользованіе. Такъ, напр., въ грамотѣ отъ 1689 г. о приписномъ Алексѣевскомъ монастырѣ читаемъ: «и по сей нашей, великихъ государей, милости тѣмъ приписнымъ Алексѣевскимъ монастыремъ и вотчинами и оброчными угоды Печерскаго монастыря архимандриту Пансію з братьею, или кто впродъ по немъ въ томъ монастырѣ иные архимандриты и братья будутъ, — владѣть по сей нашихъ, великихъ государей, жалованной грамотѣ въ вотчину вѣчно и бесспоротно»; ниже: «владѣть вѣчно, неподвижно». Сама высшая власть смотритъ поэтому на приписку монастырей, какъ на особую милость государя къ главному монастырю, какъ видно изъ слѣдующихъ словъ приведенной сейчасъ грамоты: «и видя къ себѣ имъ (печерскимъ монахамъ) пашу, государеву, милость и призрѣніе, о насъ, великихъ государей, и за весь нашъ домъ и о наслѣдїи нашемъ государскомъ, и за всѣхъ православныхъ христіанъ соборне и келейне Господа Бога молитъ и къ тому монастырю тѣшаніе и радѣніе чинитъ и всякое церковное строеніе строить». Выгодна была приписка и для приписныхъ монастырей. Безъ нея земли пустѣли бы, пустыя кельи разваливались, и для монаховъ становилось бы меньше однимъ мѣстомъ, гдѣ можно было бы жить по-иночески, т. е. или въ молитвахъ и бдѣніи, или въ покоѣ тѣлесномъ, безъ излишнихъ трудовъ и заботъ, — смотря по тому, какъ кто понималъ смыслъ монашеской жизни. Находясь подъ покровительствомъ болѣе богатаго монастыря, монахи приписного монастыря, правда, становились подъ его непосредственную зависимость, но за то могли безбѣдно существовать, не ожидая отъ своего начальства подачи и милостыни, а просто лишь требуя исполненія имъ возложенныхъ на него высшею властью обязанностей и условій. По отзыву верхне-островскихъ монаховъ, печерскіе монахи не только заботились о монастырскомъ благоустройствѣ, но хорошо «назирали» и ихъ самихъ: «воскомъ, медомъ, солью (разумѣется и хлѣбомъ), деньгами и всѣмъ помогаютъ». Монастырь не могъ только разсчитывать пріобрѣсти снова самостоятельность, такъ какъ самая приписка означала собою передачу его въ главный монастырь навсегда; но это, въ сущности, и не очень было важно. При такихъ цѣнныхъ выводахъ особое значеніе пріобрѣтаетъ и статистика монастырей, имѣвшихъ при себѣ приписные, помѣщенная на стр. 464-й.

Послѣдній очеркъ — «Общіе выводы изъ изслѣдованія и дополнительныя замѣчанія» (стр. 466—500) — начинается характеристикой двухъ періодовъ, на которые раздѣляется псковская монастырская исторія: періодъ повгородско-псковскій, самостоятельный, до 1510 года, и московско-псковскій, съ вліяніемъ сначала высшей свѣтской власти — московскихъ государей, а позднѣе, съ конца XVI вѣка — псковскихъ епископовъ. Удачнымъ находимъ мы желаніе автора разсматривать XVI вѣкъ (точнѣе 1510—1589 годы), какъ переходное время псковской исторіи, когда церковно-монастырскій бытъ

постепенно приближался къ общему московскому типу. Къ сожалѣнію, это замѣчаніе высказано здѣсь какъ-то вскользь (стр. 468), а въ самой книгѣ, въ соответствующихъ главахъ, нѣтъ ничего, что дѣйствительно характеризовало бы переходное время.

Далѣе слѣдуютъ нѣкоторые дополнительные свѣдѣнія о существовавшей монастырѣй пригородныхъ, сельскихъ и пустынныхъ въ первый періодъ псковской монастырской исторіи; о раздѣленіи монастырѣй на большіе, средніе и малые (при приходскихъ церквахъ), о распорядкѣ внутренней монастырской жизни, должностныхъ лицахъ и власти каждаго изъ нихъ, а также объ избраніи ихъ и участіи, которое въ данномъ дѣлѣ принимали свѣтскія лица, монастырскіе старосты. Говоря о тѣхъ измѣненіяхъ, которыя послѣдовали за присоединеніемъ Пскова къ Москвѣ, Н. Серебрянскій нѣсколько разъ ссылается на «Записки о Московіи» Герберштейна. Последнюю изъ ссылокъ («по личнымъ наблюденіямъ Герберштейна, русскіе монастыри въ XVI вѣкѣ не только находились въ полномъ подчиненіи у великаго князя, но и должны были безпрекословно исполнять всякое распоряженіе княжескаго боярина», стр. 477) мы находимъ излишней не только потому, что это слишкомъ общее наблюденіе, касающееся при томъ монастырѣй всей Россіи, но еще потому, что вмѣсто словъ иностраннаго туриста слѣдовало бы привести аналогичные факты изъ грамотъ, какъ единственно надежнаго источника. Особенно это касается «всякаго распоряженія княжескаго боярина».

Говоря далѣе о томъ, что до XVII вѣка въ Псковскихъ монастыряхъ не упоминается ни одинъ архимандритъ, Н. Серебрянскій все же находитъ два посланія митр. Фотія и одно митр. Іоны (всѣ около середины XV вѣка), гдѣ въ начальныхъ строкахъ встрѣчается упоминаніе о санѣ архимандрита (стр. 479). Но объясненіе этого факта мало удовлетворительно: нужно было бы сказать объ этомъ, какъ о застывшей стереотипной формулѣ, которая повторялась иногда безъ реальнаго отношенія къ дѣйствительности, безъ реальнаго оправданія дѣйствительностью, а не объ «опискѣ». Въ народной поэзіи такія же формулы замѣчаются въ повтореніи такъ называемыхъ постоянныхъ эпитетовъ.

Говоря о темныхъ сторонахъ въ жизни псковскаго монашества, Н. Серебрянскій замѣтно сгущаетъ краски, и мы находимъ, что, безъ ущерба для истины, многое надлежало бы или нѣсколько смягчить, или же не столь прямолинейно обобщать. «Упадку нравственной жизни въ монастыряхъ, — говоритъ онъ, — много способствовалъ рано установившійся взглядъ на монастыри, какъ на исправительныя заведенія. Въ московской Руси было принято отправлять въ монастыри духовныхъ и свѣтскихъ лицъ, чѣмъ-либо провинившихся или предъ государемъ, или передъ церковью. Подъ надзоръ монастырскаго начальства высшею властью отдавались и такіе монахи, ко-

торые по правиламъ монастырскаго устава не должны были бы оставаться въ монастырѣ, какъ лица вредныя для другихъ монаховъ. Выше приведенъ уже случай, когда архіепископъ Θεодосій распорядился «безо всякаго прекословія» принять въ Псково-Печерскій монастырь изгнаннаго игуменомъ Корпиліемъ старца-вкладчика Савватія, держать его «въ крѣпости» и заботиться о его исправленіи, «чтобы онъ въ конецъ душою не погибъ». Такое же спсходительное отношеніе къ недостойнымъ монахамъ рекомендоваль игуменамъ и м. Фотій, въ своемъ посланіи въ Снѣтогорскій монастырь. Но на практикѣ это требованіе вело лишь къ ослабленію внутренней монастырской дисциплины; а невольные монахи, по свидѣтельству Юанна Грознаго, являлись прямыми виновниками нарушенія основныхъ монастырскихъ правилъ. Несмотря на это, высшая власть даже увеличила разрядъ этихъ невольныхъ монаховъ. Въ XV—XVI вв. была сдѣлана попытка помѣстить въ монастыри цѣлый ненужный классъ бѣлаго духовенства-вдовцовъ, желавшихъ сохранить за собою право священнослуженія. Относительно псковскаго духовенства такія распоряженія были сдѣланы м. Фотіемъ и Симономъ. Едва-ли этотъ разрядъ условныхъ иноковъ былъ большимъ пріобрѣтеніемъ для монастырей» (стр. 482.). «Нѣтъ свѣдѣній о томъ, — читаемъ нѣсколько ниже, — какъ относились къ своимъ обязанностямъ игумены-москвичи, способствовали ли они улучшенію порядковъ въ мѣстныхъ монастыряхъ или наоборотъ, не соблюдая строго мѣстныхъ обычаевъ, не вводили ничего лучшаго въ замѣнъ ихъ. Сохранилось лишь извѣстіе, что монахи-москвичи, подобно новгородскимъ архіепископамъ-москвичамъ, не обнаруживали иногда должнаго почтенія къ мѣстнымъ святынямъ и уваженія къ такимъ мѣстнымъ монастырскимъ обычаямъ, которые слѣдовало и поддерживать и уважать. Такъ, напр. въ описаніи 15 чуда второй редакторъ Евфросинова житія передаетъ намъ о москвичѣ-діаконѣ Павлѣ Косаркинѣ, который не только не хотѣлъ слѣдовать установившемуся въ монастырѣ обычаю — при началѣ дневныхъ трудовъ каждому ипоку молиться передъ гробомъ преп. Евфросипа, — но «высаяся умомъ своимъ», не хотѣлъ даже вѣрить въ святость подвижника, говорилъ: «не подобаетъ святымъ называти мужика, ни поклонятися ему» (стр. 483).

Послѣдній случай приводится очень часто историками, для различныхъ цѣлей и всегда почти въ видѣ иллюстраціи спеціально московскаго, высоко-мѣрнаго отношенія къ окраиннымъ святымъ. Мы склонны отрицать, или же, по крайней мѣрѣ, умалить спеціально *московскій* взглядъ діакона Косаркина. Онъ могъ такъ отозваться о псковскомъ подвижникѣ, не какъ москвичъ, а просто—зараженный извѣстнаго рода раціонализмомъ. Точно также вмѣсто мало подходящаго термина: «по своимъ политическимъ взглядамъ Филооей былъ петый *москвичъ*» (стр. 490), мы сказали бы даже не «сторонникъ мо-

сковской полѣтѣ», или «приверженець идеи собиранія Руси около Москвы», а предпочли бы болѣе широкое и въ данномъ случаѣ болѣе подходящее выраженіе: «Гилоеи ясно пошмалъ всезначеніе русской государственности». А послѣднее слово, какъ общее, само по себѣ уже заключаетъ болѣе частныя понятія.

Подробно останавливается Н. Серебрянскій на любопытномъ Посланіи свѣтогорскаго іпока Корнилія, очень недостаточно изученномъ до сихъ поръ памятникѣ (стр. 490 и слѣд.). Передача содержанія и разборъ Посланія вызываютъ нѣсколько замѣчаній. Выраженіе «къ сыну его» въ заглавіи памятника авторъ не признаетъ возможнымъ «понимать буквально, такъ какъ по своему содержанію посланіе не походитъ на письмо отца къ сыну» (стр. 491). Конечно, въ старинной письменности попадается не мало такихъ произведеній учительнаго характера, которыя, будучи облечены въ форму дѣйствительнаго поученія отъ отца къ сыну, на самомъ дѣлѣ являлись плодомъ простаго желанія писателя-наставника дать своимъ читателямъ рядъ полезныхъ, по его мнѣнію, совѣтовъ для жизни и для спасенія души. И въ такихъ посланіяхъ-поученіяхъ («паказаніяхъ») слова «сынъ мой» означаютъ не болѣе, какъ «сынъ мой *духовный*», «чадо *духовное*» и т. п. Но въ Посланіи Корнилія ничто не заставляетъ сомнѣваться, что онъ, авторъ Посланія, имѣетъ въ виду своего роднаго сына, попа Ивана, котораго въ другихъ мѣстахъ называютъ «пресвятѣйшій верхъ», «честная свѣтыня» и т. п., беря эти выраженія готовыми опять изъ тѣхъ же формулъ-стереотиповъ, освобождаясь отъ которыхъ не въ правѣ были даже болѣе талантливые писатели древне-русскіе, и которые такъ недостаточно понимаетъ Н. Серебрянскій во многихъ спорныхъ вопросахъ своихъ «Очерковъ», на что мы имѣли случай указывать уже не разъ. Почему эти выраженія «неумѣстны въ перепискѣ между собою близкихъ родственниковъ?» Вѣдь Корнилій относится съ уваженіемъ къ *сану* своего адресата, а не къ личности, подобно тому, какъ отецъ-дьячекъ въ письмѣ къ своему сыну архіерею всегда будетъ обращаться, какъ къ «преосвященному». То же самое и о другихъ мнимыхъ доказательствахъ того, что на памятникъ этотъ нельзя смотрѣть какъ на выраженіе «простаго заботливости отца о своемъ сынѣ» (стр. 491). Если же «оно имѣетъ болѣе широкое значеніе и характеризуетъ намъ автора нѣсколько съ иной стороны», то здѣсь играютъ роль не родственныя, какъ думаетъ Н. Серебрянскій, отношенія Корнилія къ попу Ивану, а самый вопросъ, никогда не утрачивавшій интереса, много разъ пріобрѣтавшій ягучесть и въ наши дни снова поднятый, главнымъ образомъ, среди видныхъ сербскихъ канонистовъ. Вопросъ этотъ—второбрачіе священниковъ. Кромѣ того, Посланіе обладаетъ выдающимся литературными достоинствами, написано сильно, стильно, красиво. Поэтому широкое изученіе его опиралось также и на внѣшнія отличія памятника.

И еще меньше убѣдительно мнѣніе Н. Серебрянскаго о личности автора Посланія. По его справкамъ, «во второй половинѣ XVI в. въ Слѣтогорскомъ монастырѣ было два настоятеля съ именемъ Корнилій: въ 1562 году — *игуменъ* Корнилій и въ 1592 г. — *чорной священникъ* Корпилей». Онъ упоминается въ кунцѣй грамотѣ на половину двора, продающую слѣтогорскими монахами игумену и братіи Сироткина монастыря. Такъ какъ авторъ Посланія не называетъ себя игуменомъ, а лишь смиреннымъ инокомъ, то, кажется, правильнѣе будетъ составленіе Посланія приписать этому «чорному священнику Корпилею». «Въ хронологическомъ спискѣ Слѣтогорскихъ настоятелей, представленномъ Строевымъ, — читаемъ въ разбираемой книгѣ, — находимъ перерывъ между 1587 — 8 гг. (время игуменства Геннадія) и 1598—1605 гг. (игуменства Игнатія). Къ этому промежутку и можно отнести время настоятельства Корнилія. Если эта догадка справедлива, то можно было бы точнѣе опредѣлить и время написанія разсматриваемаго памятника: посланіе было написано въ 90-хъ годахъ XVI ст.» (стр. 491—492). Совершенно неизвѣстно, почему «чорной священникъ», именовавшій себя въ опредѣленномъ лишь году, а въ слѣдующемъ уже могшій вполне свободно получить игуменство, могъ быть авторомъ Посланія, а другой Корнилій лишенъ Н. Серебрянскимъ этого права. Вѣдь и игуменъ Корнилій, въ документѣ 1568 года названный игуменомъ, могъ быть всего лишь за годъ простымъ «чорнымъ священникомъ» (т. е. іеромонахомъ)?

На стр. 493-й находимъ какъ будто противорѣчіе. Корнилій говоритъ о сгашныхъ наказаніяхъ, постигавшихъ цѣлыя царства за прелюбодѣяніе царей, и Н. Серебрянскій по этому поводу высказываетъ догадку: «въ этомъ случаѣ, быть можетъ, онъ имѣетъ въ виду *печальныя событія* царствованія Грознаго» и т. д. А выше приводитъ изъ самого Посланія фразу, совершенно уничтожающую смыслъ подобной догадки, именно: «токмо единого государя нашего царство *невредимо пребываетъ*». Разъ авторъ Посланія ставитъ въ связь нравственныя качества правителей съ благодеиствомъ государства, ни на какія «печальныя событія царствованія Грознаго» онъ не могъ намекать.

Въ концѣ разбора остановимся еще на нѣсколькихъ мѣстахъ, вызывающихъ тѣ или иные замѣчанія.

Упрекнуть автора можно еще въ томъ, что онъ ничего не даетъ о такихъ важныхъ и интересныхъ вопросахъ, какъ стригольничество, до сихъ поръ еще считающееся специально псковскимъ явленіемъ, и лишь упоминаетъ о немъ (стр. 234—361), въ то время, какъ многіе, зная книгу Н. Серебрянскаго по заглавію и по предмету изслѣдованія, естественно обратятся къ ней для знакомства съ названнымъ вопросомъ. То же самое можно и слѣдуетъ сказать относительно такихъ же скудныхъ свѣдѣній, проще—отно-

сительно упоминаній о жидовствующихъ (стр. 487). Въ связи съ этимъ мы поставили бы замѣтное стараніе автора избѣгать рѣшенія затруднительныхъ вопросовъ, напр.: «трудно опредѣлить характеръ пользованія святоотеческими твореніями и особенно — сочиненіями восточныхъ подвижниковъ» (стр. 276). «Насколько самостоятеленъ составитель устава?» — спрашиваетъ авторъ, и самъ же отвѣчаетъ: «на этотъ вопросъ трудно дать безошибочный отвѣтъ» (впрочемъ, дальнѣйшія разсужденія у него — вѣрныя). Далѣе, мы ожидали бы указаній на мистическій характеръ въ нѣсколькихъ отрывкахъ, напр., о тайнѣ аллилуйи, которой не понимали исковскіе священники (стр. 247, ср. стр. 250—257, 368), поставленія мистики въ связь съ болѣе общими явленіями той же эпохи и т. п. Понадаются такія фразы, которыя свидѣтельствуютъ не столько объ осторожности автора, сколько о томъ, что освободиться отъ риторики очень не легко въ работахъ, даже въ серьезныхъ работахъ историческаго характера. Напр., на стр. 499-й читаемъ: «въ этой характеристикѣ, *значительно*, разумѣется, *преувеличенной*, есть *вполнѣ правильныя черты*». Вѣдь, эти же самыя слова можно примѣнить къ любой характеристикѣ любого лица, любой эпохи, и т. д. Въ какомъ памятникѣ не найдемъ преувеличеній и въ то же время вполнѣ надежныхъ чертъ?

Поражаетъ въ нѣсколькихъ случаяхъ не вполнѣ нормальное отношеніе автора къ догадкамъ своихъ предшественниковъ. Напр., на стр. 177-й онъ говоритъ: «по крайней мѣрѣ, мнѣніе преосв. Филарета о томъ, что житіе написано въ 1665 году (,) и что составителемъ его былъ, вѣроятно, Я. М. Муравьевъ, является *догадкою* совершенно не обоснованною». Автору слѣдовало бы доказать эту мысль, а то иначе получится впечатлѣніе, что онъ не вполнѣ ясно понимаетъ смыслъ самаго термина «догадка»: такъ же голословно можно его же словами отозваться о многихъ изъ его же собственныхъ догадокъ. Или на стр. 288-й: «Голубинскій думаетъ, что такимъ самовидцемъ порядковъ афонской жизни былъ извѣстный уже читателю ктиторъ Аонасій. Но это, конечно, только *предположеніе*, котораго ничѣмъ нельзя доказать». Ясно, что доказанное предположеніе уже перестаетъ быть таковымъ, т. е. предположеніемъ. Не имѣютъ значенія примѣры для тѣхъ положеній, которыя авторъ желаетъ въ данномъ случаѣ подтвердить ими, или же значеніе ихъ почти ничтожно: мы имѣемъ въ виду свѣдѣнія объ отливкѣ колоколовъ, которой занимались въ одной духовной семьѣ (стр. 252—253). Единичные факты мало убѣждаютъ въ тѣхъ положеніяхъ, которыя авторъ предлагаетъ на стр. 291—312-й, отчасти на стр. 375-й. Нельзя обобщать единичный фактъ, и даже факты, и говорить, что «для насъ посланіе Памфила интересно постольку, поскольку оно служитъ *доказательствомъ внимательнаго отношенія исковскаго монашества* (всего?) къ релігіозно-нравственнымъ недостаткамъ въ жизни тогдашняго общества» (стр. 485).

Напрасно Н. Серебрянскій не провѣрилъ — по произведеніямъ дошедшихъ до насъ описаній Константинополя у русскихъ паломниковъ, а также въ сказаніи объ обновленіи Царьграда — замѣчаніе о коншицахъ, и этимъ не сдѣлалъ интересной работы, намѣченной Е. Е. Голубинскимъ (стр. 289, примѣчаніе). Если бы даже и въ одномъ изъ такихъ «Паломниковъ» и подобныхъ имъ памятниковъ не оказалось бы искомага, результаты такой провѣрки все равно были бы важны и увеличили бы научность всей работы.

Безъ всякой критики, въ данномъ мѣстѣ, оставлены разныя сообщенія двухъ редакцій Житія Никандра: 39 лѣтъ и 2 мѣсяца — и 32 года и столько же мѣсяцевъ (стр. 320). Крайняя зависимость Н. Серебрянскаго отъ авторитетовъ, какъ будто даже исключаящая всякую мысль о возможности свое сужденіе имѣть, видна изъ того, что говорится на стр. 102-й о личности автора Посланія объ аллилуйи. Н. Серебрянскій замѣтно часто жалуется на недостатокъ тѣхъ или иныхъ свѣдѣній (напр., стр. 215, 221, 223, 230 и др.). Напрасно, новидному, отказывается онъ опредѣлить эпоху извѣстной Псковской судной грамоты (стр. 37), такъ какъ приблизительныя даты (мы не имѣемъ, конечно, въ виду особой точности) все-таки приняты въ наукѣ, по крайней мѣрѣ — у тѣхъ авторитетовъ, которые въ другихъ случаяхъ такъ властвуютъ надъ нашимъ авторомъ. Мало удовлетворительно все, что говорится о сношеніи съ Доономъ и византийско-болгарской психи на стр. 288-й. Изъ мелочей отмѣтимъ еще нѣкоторыя. На стр. 327-й какъ будто непонятно слово въ фразѣ: «пришелъ на то же мѣсто и *класный* старецъ» и т. д. Непонятно, въ какой «рукописной библіотекѣ графа Толстого» (вм. Толстова?) помѣщена повѣсть осады Пскова (стр. 50, прим. 3-е)? Небольшое недоразумѣніе вызовутъ, вѣроятно, слова автора объ уставѣ («наказанія и преданія»), такъ какъ, въ желаніи примирить противорѣчія, онъ сводитъ ихъ къ простой замѣнѣ однихъ словъ другими (стр. 269).

Жаль, что на стр. 261-й Н. Серебрянскій совершенно не пытается отдать предпочтеніе взгляду или Е. Е. Голубинскаго, или митр. Макарія, говоря: «какое изъ этихъ мнѣній болѣе вѣроятно, трудно сказать, такъ какъ нѣтъ данныхъ провѣрить эти *предположенія* двухъ *одинаково авторитетныхъ* историковъ русской церкви». И эти слова прекрасно могутъ иллюстрировать наши наблюденія надъ представленіемъ Н. Серебрянскаго о научныхъ «предположеніяхъ», а также объ «авторитетахъ». Необходима была бы хотя бы оговорка, что письменныя условія освященнаго собора старцевъ Троицко-Сергіева монастыря 1584 года и слѣдующія правила (стр. 263 и др.) имѣютъ слишкомъ отдаленное отношеніе къ Пскову. Далѣе, какъ намъ кажется, болѣе правильнымъ было бы названіе монастыря *Елеазаровымъ*, а не *Елеазаровскимъ*, какъ и *Никандровой* (а не *Никандровской* пустыни).

На стр. 91-й, во 2-мъ примѣчаніи, Н. Серебрянскій ссылается, очевидно, на рефератъ, читанный на XII Археологическомъ Съѣздѣ, но не указываетъ ни автора, ни заглавія, и предоставляетъ читателямъ догадываться, о какихъ рефератахъ могла бы идти рѣчь въ статьѣ-обзорѣ Д. И. Абрамовича. На стр. 220-й ссылка 5-я поставлена не на томъ мѣстѣ; вмѣсто того, чтобы она сопровождала извѣстіе кievской лѣтописи объ обычаяхъ давалъ княгинямъ при постриженіи «надѣлокъ многъ», ссылку находимъ при предположеніи самого Н. Серебрянскаго, что «обычай этотъ соблюдался и въ Псковѣ», что можетъ повести къ недоразумѣніямъ. На стр. 260-й, во 2-мъ примѣчаніи, пропущены фамиліи издателей (Шахматовъ и Лавровъ: «издано подъ надблуденіемъ...»), годъ и мѣсто издавія (М. 1894), указаніе на I вынускъ и стр.: ꙗзъ в. 57.

Благопріятное впечатлѣніе производитъ то, что Н. Серебрянскій иногда не преувеличиваетъ значеніе того или иного фактора, что въ другихъ работахъ на спеціальныя мѣстныя темы явилось бы въ повышенномъ тонѣ. Такъ, онъ говоритъ, что «самыми историческими условіями ограничивался кругъ дѣятельности для мѣстнаго монашества. На его долю оставалось лишь нравственное вліяніе на мѣстную общественную жизнь. Но и въ этомъ отношеніи заслуги псковскаго монашества были очень не велики. Не занимая ни въ церковной, ни въ политической жизни высокаго положенія, признаннаго оффиціально, псковскіе иноки не имѣли постояннаго, прямого воздѣйствія, въ лицѣ оффиціальныхъ своихъ представителей, на теченіе мѣстной жизни. Все зависѣло отъ нравственныхъ качествъ отдѣльныхъ личностей, которыя, дѣйствительно, пріобрѣтали иногда вліяніе на мѣстное общество. Таковы были псковскіе подвижники: Корнилій, Савва Крыпецкій, отчасти Евфросинъ, а также иноки его монастыря — Филоеи и Памфилъ. Общество дорожило ихъ совѣтами, уважало за ихъ учительность, прислушивалось къ ихъ обличительному голосу. Но все это единичныя явленія. Вообще же мѣстное монашество въ общественной жизни занимало самое рядовое положеніе. По свидѣтельству мѣстнаго лѣтописца, въ своей общественной дѣятельности оно мало возвышалось надъ остальными классами общества. И изъ монастырей выходили иногда худые вѣчники, — въ родѣ упомянутаго у лѣтописца подъ 1471 г. игумена, — которые сами давали новодѣ къ незаконнымъ постановленіямъ вѣча, «облеская (препростую чадь) живыми словесы, а рѣка міру тако: нѣсть въ томъ вамъ никакаго грѣха, толко вы, огнемъ тую землю и воду отъ дому святыя троица, да мнѣ дайте въ монастырь, а то язъ вѣдаю» (стр. 498).

Или же одно изъ заключительныхъ наблюденій автора. «Въ монастыри поступали люди изъ мѣстнаго же общества, съ извѣстнымъ складомъ мысли и съ извѣстными привычками. Въ нихъ не могло происходить перерожденіе

тѣмъ болѣе, что монастырь, при отсутствіи устава, и не предъявлялъ новому покою какихъ-либо точныхъ правилъ для новой жизни. Все ограничивалось лишь переменною мірскаго имени и мірской одеждою на имя и одежду иноческія, а жизнь располагалась сообразно съ прежними мірскими привычками и взглядами. Примѣръ этого уже отмѣченъ нами въ исторіи Свѣтогорскаго монастыря. Въ результатѣ происходило, что сами иноки, усвоивъ неправильный взглядъ на значеніе монастыря, какъ особаго лишь вида экономической общины, нерѣдко являлись виновниками того, что монастырскому начальству приходилось передъ общественнымъ судомъ выступать защитниками такихъ дѣлъ, которыя должны бы были разбираться въ самомъ монастырѣ, по правиламъ Номоканона, а не въ мірскомъ судѣ, не по свѣтскимъ законамъ» (стр. 499).

Примѣромъ точности, доведенной даже до крайности, можетъ служить статистика выписокъ изъ Священнаго Писанія въ Уставѣ преп. Евфросина (стр. 275). Далѣе, изъ такихъ же удачныхъ мѣстъ можно указать еще слѣдующія. Вѣрно по методу и по результатамъ палеографическое соображеніе относительно ошибки въ датѣ (стр. 289, примѣчаніе 3). Удачныя и характерныя выписки дѣлаетъ онъ изъ первичной редакціи Житія Никандра на стр. 181-й, особенно изъ бесѣды преподобнаго съ Іосифомъ, которому Никандръ поручаетъ, въ видѣ послушанія, найти kota. Далѣе, — наблюденіе автора надъ той же редакціей: «свѣжесть воспоминаній о преподобномъ у этихъ окрестныхъ жителей свидѣтельствуешь, какъ интересовались послѣдніе жизнью этого необычнаго пустынножителя», и т. д. (стр. 182). Правильны его мысли о томъ, что, «по отношенію къ личности перваго писателя житія и по условіямъ того времени, его нужно нѣсколько смягчить, такъ какъ не слѣдуетъ забывать, что о литературныхъ пріемахъ древне-русскихъ писателей не совсѣмъ справедливо судить съ точки зрѣнія современной намъ исторической критики» (стр. 130). Намъ было бы желательна, если бы подобнаго взгляда придерживался въ той же степени и самъ авторъ разбираемыхъ «Очерковъ».

Отмѣтимъ также очень правильныя разсужденія, основанныя на удачномъ и вполне научнаго характера методѣ, касающіяся сравненія монастырскихъ Уставовъ Евфросина, Саввы Сербскаго, Аоанасія Аѳонскаго (стр. 275); разсужденія о перепискѣ книги и объ оригиналѣ списка (стр. 277), о приложимости «узкой ариометической мѣрки самостоятельности» къ памяткамъ древне-русской письменности (стр. 290). Очень любопытны и убѣдительны тѣ данныя, которыми Н. Серебрянскій находитъ возможность оправдывать псковское монашество стараго времени. «Но если монашество, за небольшимъ исключеніемъ, по своимъ взглядамъ и общественной дѣятельности не возвышалось надъ остальнымъ обществомъ, то и въ этомъ оно

было не много виновато. Виновать здѣсь былъ, прежде всего, весь строй общественной жизни, не отличавшійся правильностью своего развитія, устойчивостью, постоянствомъ взглядовъ и отношеній одного класса общества къ другому. Въ псковской исторіи мы встрѣчаемся почти одновременно и съ фактами, свидѣтельствующими о высокой степени развитія общественнаго самосознанія: самостоятельная судная грамота, проектъ церковнаго самоуправленія, — и съ фактами, показывающими совершенно противоположное: непониманіе большинствомъ общественныхъ интересовъ: «не вѣдуце глава, что языкъ глаголетъ», — неуваженіе правъ того сословія, за которымъ только что было признано право на самоуправленіе. Разумѣемъ въ послѣднемъ случаѣ попытку мѣстныхъ властей въ 1495 году силою привлечь духовенство къ участию въ расходахъ по военной повинности, когда, по замѣчанію лѣтописца, двухъ поповъ «хотѣли кнутомъ бити... и иныхъ всѣхъ поповъ и діаконовъ изсоромитиша». Въ частности, по отношенію къ монашеству непостоянство общественныхъ взглядовъ хорошо иллюстрируетъ біографъ Евфросина, когда рассказываетъ объ отношеніяхъ мѣстнаго общества къ этому замѣчательному подвижнику. «За вышемѣрное житіе его человѣческаго естества» и, въ частности: «правила ради церковнаго, его же добрыми чиномъ исправлялъ онъ въ монастырѣ своемъ по уставу скитскому», псковичи считали Евфросина за земного ангела. Но довольно было со стороны Іова сказать нѣсколько обличительныхъ словъ противъ подвижника, и прежнія отношенія измѣнились: «тыя же бо люди на пнѣ обычай преложиша правъ свой, не токмо бо любовію изсякнуша, но и вѣрою оскудѣша къ святому»; забыли «святосіянное житіе его», прекратили съ нимъ всякое общеніе, какъ съ еретикомъ, «ругахуся ему», не находили даже нужнымъ снимать шапокъ съ головы, проѣзжая мимо монастырскаго храма» (стр. 498—499).

По мѣрѣ приближенія къ концу изслѣдованія Н. Серебрянскаго, все чаще и чаще встрѣчаются указанія на то, что въ томъ или иномъ отношеніи псковская жизнь не представляла собою чего-нибудь оригинальнаго (напр., стр. 495, 500). Мы, какъ это не разъ уже отмѣчено было выше въ нашемъ разборѣ, придаемъ такимъ указаніямъ значеніе огромной научной важности.

Представленная вмѣстѣ съ «Очерками по исторіи монастырскаго житія въ Псковской землѣ» другая работа Н. Серебрянскаго, именно, приготовленное имъ къ изданію Житіе преподобнаго Евфросина Псковскаго (первоначальная редакція), составляетъ CLXXIII выпускъ «Памятниковъ древней письменности и искусства» (С.-Пб. 1909). Она лишній разъ подтверждаетъ высокое мнѣніе о Н. Серебрянскомъ, какъ издатель древнихъ текстовъ

и добросовѣстномъ ихъ толкователѣ-историкѣ. Если убѣжденіе во второмъ изъ достоинствъ никогда не покидало и рецензента при знакомствѣ съ «Очерками», то многіе отрывки текстовъ, напечатанные въ тѣхъ же «Очеркахъ», заставляли ожидать лучшаго. Именно, обращала на себя вниманіе неравномѣрная точность въ воспроизведеніи церковно-славянскихъ и вообще старинныхъ текстовъ. Въ приложеніи къ «Очеркамъ» они напечатаны съ должнымъ вниманіемъ, съ соблюденіемъ всѣхъ палеографическихъ требованій, а въ самомъ изслѣдованіи приводятся по разному. Особенно неудачны тѣ фразы, гдѣ падежные знаки отсутствуютъ, а раскрытіе титла не сдѣлано. Напр., на стр. 221-й: «безъ пороха обжтвѣ и вчлчтве едипосущнаго в трце» (на стр. 249-й тѣ же приблизительно слова набраны прекрасно); стр. 246: «во прство блгочтваго прѣа...»; «стыя трца» (125), «бжтвеннаго пррцѣхъ» (128), «дшою» (129). Иногда сохраняются строчныя буквы въ началѣ собственныхъ именъ (напр., стр. 272), иногда — замѣняются прописными. Иногда прибавляются недостающія въ рукописяхъ буквы, иногда нѣтъ, напр.: так(о), испытах(ъ), ес(ть), пред(ъ), от(ъ); по дальше: неа ж, в моцастырь (стр. 249), нач. (стр. 251). Слѣдовало бы соединять такія слова, какъ *неа ж* (стр. 249), *нихъ же* (493); *его же* (стр. 499), разъединять, какъ *изыныхъ* (стр. 477), ставить въ запятыхъ *деи* (стр. 221) и мн. др.

Совершенно иной аттестации, повторяемъ, заслуживаетъ отношеніе Н. Серебрянскаго къ текстамъ въ изданіи Житія. Текстъ первоначальной редакціи Житія Евфросіина изданъ по единственной рукописи XVI вѣка собранія В. М. Ундольскаго, № 306, и вполне справедливо удивленіе по поводу того, что такой интересный памятникъ не вызвалъ ни копій, хотя бы и малочисленныхъ, ни любопытства къ себѣ со стороны читателей. Составитель второй редакціи отчасти уже указалъ на причины такого явленія, а Н. Серебрянскій прибавилъ цѣнныя соображенія. «Всячески приписать попекійся, елико постигну, — говоритъ онъ, — еже о немъ (Евфросіинѣ) прежде насъ написана быша труды его и хоженіе и чудодѣйствіе нѣкимъ писателемъ, о имени его писаніе не изъяви, нѣкако и смутно, ово здѣ, ово нидѣ, и на многа части глаголана бяху чудодѣйствія святаго». Нѣсколько ниже онъ добавляетъ: «прочая же и достовѣрнѣйшая навывкъ отъ самого того писанія, иже прежде насъ написана быша отъ нѣкоего слагателя, о чемъ же прежде помянухомъ». Объ этомъ слагателѣ упоминаетъ Василій и при описаніи двухъ первыхъ чудесъ святого, а также и въ составленной имъ службѣ прен. Евфросіину. Со словъ второго редактора о первомъ писателѣ говорятъ въ своемъ постановленіи о сугубой алллуіи и отцы Стоглаваго собора. Изъ содержанія соборныхъ актовъ, а также и изъ того факта, что первоначальная редакція Житія не вошла въ энциклопедію древне-русской письменности В. Ч. М. митр. Макарія, съ вѣроятностью можно

заклучить, что ни отцамъ собора, ни, въ частности, его предсѣдателю, этотъ памятникъ не былъ извѣстенъ.

Не менѣе любопытно и то наблюденіе, что нѣкоторые древне-русскіе писатели, не разъ ссылавшіеся на Житіе Евфросіина, имѣли въ виду не первоначальную редакцію, а вторую — трудъ извѣстнаго Василія. Даже составитель Тулуновскихъ Четыхъ-Миней, не упускавшій случая собрать нѣсколько редакцій одного и того же литературнаго памятника, въ данномъ случаѣ принужденъ былъ отступить отъ обычной своей системы и ограничиться трудомъ Василія. То же самое и относительно Четыхъ-Миней Милютина. «Отсутствіе въ милютинскихъ минеяхъ полнаго текста житія преп. Евфросіина объясняется», по мнѣнію нашего автора, «быть можетъ, и тѣмъ, что для редактора, поставившаго себѣ цѣлью писать «съ разумныхъ списковъ, тщаясь обрѣсти правая», составлявшаго свой сборникъ между 1646—1654 г.г., было уже достаточно оснований заподозрить и вообще «правость» содержанія житія защитника сугубой аллилуйи и потому опустить его изъ собранія русскихъ житій» (стр. IV).

Далѣе Н. Серебрянскій приводитъ другія упоминанія о томъ же памятникѣ въ XVII и XVIII вв. у старообрядческихъ писателей, а также въ литературѣ противъ старообрядчества, и, по его мнѣнію, одному лишь Денисову («Поморскіе Отвѣты») могла быть извѣстна первоначальная редакція. Обзоръ этотъ производитъ впечатлѣніе полнаго и тщательно составленнаго. «Въ научной литературѣ,—закапчиваетъ Н. Серебрянскій этотъ обзоръ,—вполнѣ уже оцѣнено значеніе этого памятника. Драгоцѣнная находка Ундольскаго тотчасъ же остановила на себѣ вниманіе двухъ специалистовъ древне-русской агиографіи: проф. В. О. Ключевскаго и И. С. Некрасова. Такъ какъ, затѣмъ, новый памятникъ своими свѣдѣніями о псковскихъ спорахъ кореннымъ образомъ замѣнялъ постановку полемическаго вопроса о сугубой аллилуйи, то, естественно, на изученіи его должны были остановиться и изслѣдователи русскаго раскола старообрядчества. Ему посвятили обширныя статьи профессора И. О. Нильскій и Е. Е. Голубинскій. Интересъ къ новооткрытому памятнику не прекратился и до настоящаго времени. Изслѣдованію его литературной исторіи отведено значительное количество страницъ въ книгѣ проф. В. Н. Малинина «Старецъ Елеазарова монастыря Филооѣи и его посланія» (Кіевъ. 1901 г.). Въ последнее же время поставленъ вопросъ о литературномъ значеніи этого своеобразнаго памятника. Проф. Архангельскій въ своихъ «Замѣткахъ на программу по исторіи русской литературы и теоріи словесности» высказывается даже за необходимость внести первую редакцію Евфросіинова житія въ учебный курсъ исторіи древне-русской литературы, какъ памятникъ, необычайно ярко рисующій умственное настроеніе той эпохи, крайне

своеобразный складъ религіозныхъ понятій большинства тогдашнихъ книжниковъ, крайнюю бѣдность, ограниченность ихъ религіозной мысли и ея страшную хаотичность. На изслѣдованіи этой редакціи, главнымъ образомъ, со стороны ея историческаго значенія, подробно останавливаюсь и я въ цитированныхъ уже «Очеркахъ» по исторіи Псковскаго монастыря. Такъ какъ въ своей книгѣ я даю болѣе или менѣе подробный критическій обзоръ предшествующей научной литературы о первоначальной редакціи житія преп. Евфросина, то здѣсь ограничусь лишь общими замѣчаніями и въ такихъ же общихъ чертахъ изложу и выводы, къ которымъ пришелъ я при изученіи издаваемаго памятника».

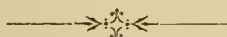
Поэтому не будемъ ни передавать содержанія дальнѣйшей части Введенія къ изданію текста Житія Евфросина Псковскаго, ни указывать на тѣ недостатки, которые, естественно, повторялись здѣсь и отчасти уже извѣстны намъ изъ разбора «Очерковъ», напр., о времени кончины игумена Памфила, одного изъ трехъ братьевъ-игуменовъ (стр. XVII). На стр. XVI начинаются выводы, къ которымъ пришелъ авторъ при изученіи издаваемаго памятника. И выводы не отличаются отъ тѣхъ, которые изложены въ упомянутой книгѣ того же автора. Обращаютъ на себя вниманіе догадки объ источникахъ для работы составителя первоначальной редакціи Житія, объ изложеніи споровъ изъ-за аллилуйи. Подчеркивая историческую цѣнность издаваемаго памятника, Н. Серебрянскій говоритъ: «Что же касается литературнаго его значенія, то послѣднее можетъ быть выяснено только послѣ того, какъ этотъ своеобразный памятникъ будетъ изученъ и съ филологической стороны. Такъ какъ послѣдняго мнѣ не пришлось сдѣлать, то я и воздержусь отъ оцѣнки литературнаго значенія издаваемаго памятника, а ограничусь лишь краткими палеографическими замѣтками о сохранившемся рукописномъ его спискѣ».

Послѣдній отдѣлъ — описаніе единственной рукописи, сохранившей текстъ Житія въ его первоначальной редакціи, описаніе очень тщательное, при чемъ опять приводятся совершенно не характерныя мелочи въ родѣ слѣдующихъ: «заглавіе написано киноварью, причѣмъ первая строка вязью. Киноварью же написано заглавіе описанія чудесъ и посланія» и т. д. (стр. XXI). Но очень неудачны филологическія наблюденія, въ томъ числѣ — статистика удареній, ничего на самомъ дѣлѣ не выясняющая. Н. Серебрянскій видитъ «описки» даже въ такихъ закономѣрныхъ явленіяхъ языка, какъ акапіе, ассимиляція согласныхъ, суженіе и т. д. Мы совѣтовали бы раньше, чѣмъ писать о языкѣ подобныхъ памятниковъ, просто познакомиться хотя бы съ «Лекціями» по исторіи русскаго языка академика А. И. Соболевскаго, такъ какъ даже на спеціалистовъ такія филологическія наблюденія сразу же производятъ

впечатлѣніе слишкомъ напынхъ, не говоря уже о невѣрности ихъ и полной антинаучности.

Общій недостатокъ научной работы Н. Серебрянскаго заключается еще въ томъ, что, оперируя надъ литературнымъ матеріаломъ, онъ далеко не всегда примѣняетъ къ нему единственно умѣстный и исключительно пригодный здѣсь историко-литературный методъ и предъявляетъ къ этому матеріалу иной разъ точно такія же требованія, которыя способны выдержать лишь строго историческіе, въ томъ числѣ, конечно, и юридическіе матеріалы. Отсюда вытекаетъ слабая возможность для автора использовать результаты своихъ наблюденій надъ литературными памятниками въ той же степени, какъ надъ памятниками историческими.

Молодой ученый Н. Серебрянскій взялъ на себя почтенную задачу собрать воедино разбросанныя какъ въ общихъ, такъ и въ специальныхъ трудахъ свѣдѣнія о прошломъ Псковскаго монашества, привести все это въ систему, прибавить цѣнные свѣдѣнія изъ рукописей и представить исторію Псковскаго монашества въ видѣ ряда очерковъ, составившихъ цѣлую книгу. Въ разборѣ своемъ мы указали тѣ недочеты, которые бросаются въ глаза при чтеніи работы Н. Серебрянскаго, но вмѣстѣ съ тѣмъ обращали вниманіе и на крупныя ихъ достоинства, дающія право признать данныя работы образцовымъ трудомъ по исторіи одной изъ древнѣйшихъ русскихъ церквей. «Очерки по исторіи монастырской жизни въ Псковской землѣ» Н. Серебрянскаго представляютъ весьма цѣнную въ научномъ отношеніи работу, свидѣтельствующую о выдающемся трудолюбіи автора, богатѣйшихъ библиографическихъ свѣдѣніяхъ, начитанности и умѣніи овладѣвать обширнымъ матеріаломъ, работу, основанную на тщательномъ и детальномъ пересмотрѣ какъ существующей печатной литературы вопроса, такъ и нѣкоторыхъ рукописныхъ памятниковъ, прекрасно изданныхъ авторомъ, большею частью впервые, и имъ же хорошо объясненныхъ. И если бы ко всѣмъ указаннымъ раньше достоинствамъ мы могли бы прибавить то, что авторъ никогда не забываетъ главной цѣли всякой исторической работы, — *ислѣдованія*, а не обращаетъ ее мѣстами въ простой библиографическій обзоръ, безъ элементовъ критики, то имѣлъ бы право назвать «Очерки» заслуживающими высшей похвалы. Поэтому считаемъ своимъ долгомъ признать «Очерки» вполне заслуживающими *денежной награды въ половинномъ размѣрѣ*.



II.

Отзыв о сочиненіи П. В. ВЕРХОВСКОГО:

„Населенныя недвижимыя имѣнія Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей при ближайшихъ преемникахъ Петра Великаго. Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія (15 іюля 1726 г.—12 мая 1763 г.). Изслѣдованіе въ области исторіи русскаго церковнаго права“, С.-Пб. 1909,

составленный профессоромъ, протоіереемъ М. И. Горчаковымъ ¹⁾).

Сочиненіе г. Верховскаго съ длиннымъ, сложнымъ и многословнымъ названіемъ состоитъ, кромѣ краткаго предисловія въ началѣ и заключенія въ концѣ, изъ двухъ частей. Въ предисловіи перечисляются архивныя и печатныя источники матеріаловъ, изъ которыхъ составился ученый трудъ автора, и указывается задача его «изслѣдованія». Каждая изъ двухъ частей сочиненія излагается въ пяти главахъ; главы раздѣляются на §§ съ подраздѣленіемъ на пункты А. В. С. и т. д. Послѣ заключенія въ концѣ книги, помѣщены на 185-ти страницахъ приложенія, извлеченныя изъ архивовъ. Таково внѣшнее построеніе книги г. Верховскаго.

Въ содержаніи *первой* части, подъ общимъ ея заглавіемъ: «Очеркъ исторіи населенныхъ недвижимыхъ имѣній Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей въ періодъ времени между 1726 и 1763-мъ гг.» излагаются авторомъ свѣдѣнія о происхожденіи, устройствѣ, назначеніи, отправленіяхъ и отчасти отношеніяхъ центральныхъ учрежденій ²⁾, завѣдывавшихъ

1) М. И. Горчаковъ скончался (5-го августа 1910) до напечатанія настоящаго отзыва.

2) Учрежденія эти были слѣдующія:

- 1) въ 1701—1720 гг. Монастырскій Приказъ въ вѣдѣніи графа Ив. А. Мусина Пушкина;
- 2) въ 1720—1721 гг. Камеръ-Коллегія и Штатъ-Контора;
- 3) въ 1721—1724 гг. Монастырскій Приказъ въ вѣдѣніи Св. Синода;
- 4) въ 1724—1726 гг. Камеръ-Контора Синодальнаго Правительства;
- 5) въ 1726—1736 гг. Коллегія Экономіи Синодальнаго Правленія;
- 6) въ 1736—1738 гг. Коллегія Экономіи подъ начальствомъ ген.-лейт. М. А. Волкова;

съ 1701 по 1763 годъ вотчинами означенныхъ церковныхъ установленій и самыми установленіями, о происходившихъ въ течение того же времени перемѣнахъ въ политикѣ государственнаго правительства относительно принадлежности, завѣдыванія и пользованія доходностію вотчинъ, о смѣнахъ однихъ завѣдывавшихъ учрежденій другими и о значеніи перемѣнъ для населенія вотчиннаго и состоявшаго въ церковныхъ установленіяхъ и для самыхъ установленій. Авторъ сочиненія размѣстилъ свѣдѣнія объ упомянутыхъ учрежденіяхъ въ *пяти* главахъ первой части своего «изслѣдованія», подъ различными заглавіями каждой главы, по царствованіямъ Петра Великаго и «ближайшихъ», по заглавію книги, его преемниковъ съ Екатерины I до Екатерины II включительно.

Въ *первой*, состоящей изъ 3 §§ главѣ (стр. 1—16) первой части сочиненія автора описывается, какъ значитъ въ ея заглавіи, «положеніе церковныхъ населенныхъ имѣній въ царствованіе Петра Великаго». Главу эту авторъ въ оглавленіи книги (стр. VII) называетъ «вводною». Но не такое содержаніе вводной главы должно быть въ сочиненіи г. Верховскаго. Для вѣрнаго и яснаго историческаго изложенія юридическаго и экономическаго состоянія населенныхъ церковныхъ имѣній на пространствѣ всего *XVIII вѣка*, начиная съ 1701 года, необходимо предварительное составленіе юридическаго и экономическаго очерка состоянія ихъ во второй половинѣ *XVII вѣка*. Такой очеркъ обязательно и долженъ бы быть содержаніемъ вводной главы въ сочиненіи г. Верховскаго. Отсутствіе такого очерка въ его сочиненіи — недостатокъ: безъ такого очерка невозможно ясное историческое изображеніе перемѣнъ, происшедшихъ съ церковными вотчинами, ни въ царствованіе Петра Великаго, ни въ царствованіе его преемниковъ, не только «ближайшихъ», но и отдаленныхъ ¹⁾. Во второй половинѣ XVII в. населеніе патріаршихъ, архіерейскихъ и монастырскихъ вотчинъ пользовалось значительнымъ экономическимъ благосостояніемъ сравнительно съ состояніемъ крестьянскаго населенія другихъ вотчинниковъ и помѣщиковъ.

7) въ 1738—1744 гг. Коллегія Экономіи въ вѣдѣніи Сената, а не Св. Синода;

8) въ 1739—1740 гг. Коллегія подъ властію Пл. Ив. Мусина-Пушкина, Президента Коммерцъ-Коллегіи и Канцеляріи Конфискаціи;

9) въ 1740—1744 гг. Коллегія снова подъ властію М. А. Волкова;

10) въ 1744—1761 гг. Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія;

11) 16 февр. 1762 г. Коллегія Экономіи по Именному указу Петра III;

12) 17 авг. 1762 г. возстановлена Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія;

13) 29 ноября 1762 г. учреждена Коммиссія о духовныхъ имѣніяхъ (для ихъ секуляризаціи) и

14) 12 мая 1763 г. учреждена Особливая Коллегія Экономіи духовныхъ имѣній.

1) Историко-юридическое изслѣдованіе состоянія вотчинъ церковныхъ установленій во второй половинѣ XVII в. для занимающихся исторіею русскаго права въ настоящее время

Благосостояніемъ своимъ населеніе церковныхъ вотчинъ обязано было имущественнымъ, вѣками сложившимся достаткамъ своихъ владѣтелей, попечительному и патриархальному участию ихъ къ быту и управленію — сельскому и вотчинному во владѣніяхъ, охранѣ этихъ владѣній отъ недостатковъ мѣстной и областной государственной администраціи и своеобразному положенію и особенностямъ въ отношеніяхъ юридическомъ, экономическомъ, финансовомъ и судебномъ. Во владѣніяхъ церковныхъ установленій XVII в. всегда имѣлись запасы земель, хлѣба, капитала и живого сельско-хозяйственного инвентаря. Авторъ, не говоря о благосостояніи вотчинъ въ XVII в., находитъ возможнымъ оправдать завладѣніе ими правительствомъ въ самомъ началѣ XVIII в. Доходы церковныхъ установленій вообще и, въ частности, съ ихъ вотчинъ предполагались, какъ правильно говоритъ авторъ, правительствомъ и сторонними наблюдателями громаднымъ и неистощимымъ источникомъ матеріальныхъ богатствъ. — Между тѣмъ, по изображенію г. Верховского въ § 1 первой главы сочиненія его, государственные финансы непрерывными войнами и широкими реформами Петра Великаго приведены были въ столь безнадежное разстройство, что г. Верховской, со словъ г. Милюкова, финансовое положеніе государства называетъ «отчаяннымъ». «При такомъ положеніи государственнаго хозяйства, правительство, по словамъ г. Верховского, *естественно* (!) стремилось воспользоваться доходами церковныхъ имѣній, которые предполагались громадными» (стр. 4—5). Съ этою цѣлью Петръ I въ 1701 г. возстановилъ, для завѣдыванія церковными имѣніями, въ значеніи государственнаго правительственнаго учрежденія, Монастырскій Приказъ, закрытый въ 1677 г. Это учрежденіе, въ теченіе 1701 — 1720 гг., безконтрольно завѣдывая вотчинами церковныхъ установленій во всѣхъ отношеніяхъ — административномъ, распорядительномъ, экономическомъ, вотчинно-хозяйственномъ, финансовомъ, судебномъ и пр., и полновластно извлекая изъ нихъ доходы на покрытіе государственныхъ нуждъ, — до крайности разстроило благосостояніе населенія вотчинъ и положеніе установленій, которымъ онѣ принадлежали. Это разстройство небезызвѣстно было и самому Государю. Но г. Верховской умалчалъ въ разсматриваемой главѣ о результатахъ завѣдыванія вотчинами Монастыр-

достижимо въ виду скопленія матеріаловъ для этого предмета въ печати, доступности архивовъ, въ которыхъ они хранятся, изслѣдованій по исторіи права XVII в. и, въ частности, по отношенію къ указываемому предмету, отпечатанія Н. К. Никольскимъ (въ т. I, вып. I, въ прил. на стр. I—XXXVI, изслѣдовавія: «Кирилло-Бѣлозерскій монастырь», С.-Пб. 1897 г.) такого документа, какъ «Перечневая роспись монастырскихъ дворовъ» изъ переписныхъ книгъ 1645—7 гг. и образцоваго его изслѣдованія о земельныхъ владѣніяхъ этого монастыря до второй четверти XVII в. (во второмъ выпускѣ). Неосвѣдомленность г. Верховского съ означенною «Росписью» есть недостатокъ его сочиненія.

скаго Приказа. И это умолчаніе его — пробѣлъ, отразившійся на его мнѣніи о причинѣ, заставившей, между прочимъ, Св. Синодъ просить Петра I о предоставленіи ему завѣдыванія вотчинами.

Въ 1721 году, между прочими учрежденными Коллегіями, Петромъ Великимъ основанъ былъ для управленія Церковію, вмѣсто патриаршей власти, «Духовный Коллегіумъ», который при открытіи 14 февраля этого года переименованъ былъ Св. Синодомъ. Въ первомъ же засѣданіи послѣ открытія Св. Синодъ обратился къ Государю съ докладомъ, спрашивая: «патріарши, архіерейскія и монастырскія вотчины, сборами и правленіемъ которыя вѣдомы были въ Монастырскомъ Приказѣ, въ одной Духовной Коллегіи вѣдать ли? — Того ради, что оныя *отъ гражданскихъ управителей пришли въ скудость и пустоту*; а Духовная Коллегія присягою обязалася какъ въ вѣрности, такъ и въ исканіи интереса Царскаго Величества, противъ прочихъ Коллегій не меньше; а въ Духовномъ Регламентѣ положено, что такое правленіе надлежать будетъ въ Духовной Коллегіи». Государь положилъ резолюцію: «Быть по сему».

Св. Синодъ принималъ на себя высшее завѣдываніе вотчинами *всѣхъ* церковныхъ установленій не въ цѣляхъ борьбы съ свѣтскою властію, какъ неправильно полагаетъ г. Верховской, — а надѣялся поправить и даже возстановить благосостояніе населенія вотчиннаго и въ установленіяхъ, которымъ вотчины принадлежали, — или, по крайней мѣрѣ, устранить «скудость и пустоту». Онъ, уравниный въ силѣ и значеніи съ Сенатомъ, считалъ для себя возможнымъ сосредоточить въ своей власти общее завѣдываніе *всѣми* вотчинами *всѣхъ* церковныхъ установленій, такъ какъ въ древней Россіи не было никогда *центрального церковнаго учрежденія*, которому бы принадлежала власть не только участвовать въ завѣдываніи имуществами *всѣхъ* церковныхъ установленій, но и сосредоточивать свѣдѣнія о нихъ, т. е. и о всѣхъ установленіяхъ (напр., монастыряхъ), и объ ихъ имуществвахъ. Объяснивъ по своему въ § 1 первой главы значеніе государственной политики Петра I для церковныхъ имѣній въ періодъ 1701 — 1720 гг., до передачи ихъ въ завѣдываніе Св. Синода, авторъ переходитъ къ изложенію ихъ дальнѣйшей судьбы во 2 § той же главы.

Содержаніемъ 2-го § первой главы сочиненія, по его заголовку, должны быть «Церковныя имѣнія въ первые годы Св. Синода» (стр. 6—13). Но, на самомъ дѣлѣ, авторъ въ этомъ § трактуетъ не о «церковныхъ имѣніяхъ», какъ объ опредѣленномъ юридическомъ или хозяйственномъ институтѣ, а о центральномъ для ихъ завѣдыванія въ зависимости отъ Св. Синода учрежденіи, — именно: о возстановленіи Св. Синодомъ Монастырскаго Приказа, закрытаго въ 1720 году, его назначеніи, организаціи, отчасти о предметахъ вѣдѣнія и о преобразованіи въ Камеръ Контору Синодальнаго Прави-

тельства. Изложеніе историческихъ фактовъ въ этомъ параграфѣ авторъ перемеживаетъ съ своими, текстами вводимыми здѣсь, бѣглыми замѣчаніями о томъ, что будто бы «съ государственной точки зрѣнія было *вполнѣ естественно*, что Правительство давно привыкло смотрѣть на церковныя имѣнія, какъ на почти полную государственную собственность и, нуждаясь въ деньгахъ, не разъ пользовалось ихъ доходами, ограничивая въ то же время въ пользованіи имъ самихъ владѣльцевъ» (стр. 8). Въ этомъ же § авторъ, вопреки заглавію, по которому рѣчь въ § должна идти *о времени Петра I*, большею частію говоритъ объ «измѣненіи положенія вещей» въ «новое», *послѣ Петра* царствованіе (стр. 9—13). Въ 3-мъ же § этой главы авторъ, вопреки заголовку главы, имъ данному, исключительно излагаетъ свои соображенія (стр. 13—16) о «мотивахъ реформы Св. Синода въ 1726 году». Такъ авторъ называетъ, безъ всякаго основанія, Высочайшій указъ Синоду 15 іюля 1726 г. изъ Верховнаго Тайнаго Совѣта, за подписью Императрицы Екатерины I. Этотъ указъ, изданный по смерти Петра, никоимъ образомъ не можетъ быть отнесенъ ко времени «положенія церковныхъ имѣній въ царствованіе Петра Великаго». Такимъ образомъ, первая глава разсматриваемаго сочиненія не чужда логическихъ и хронологическихъ дефектовъ и стройностию своего построения не отличается.

Во *второй* главѣ (стр. 17—64), которой авторомъ данъ заголовокъ— «Реформа Св. Синода 15 іюля 1726 г.»,—три §§. Въ первомъ § сообщаются свѣдѣнія о содержаніи Именного 15 іюля 1726 г. изъ Верховнаго Тайнаго Совѣта указа относительно составленія двухъ «апартаментовъ» Св. Синода, объ образованіи второго «апартамента» для центрального, отдѣльнаго отъ перваго завѣдыванія вотчинами и имуществами всѣхъ церковныхъ установленій, о назначеніи личнаго состава въ оба «апартамента»: въ первый— архіереевъ для завѣдыванія духовными дѣлами, во второй — свѣтскихъ лицъ; о распоряженіяхъ Св. Синода по исполненію указа, о недоумѣніяхъ, возбужденныхъ имъ въ Синодѣ, о различныхъ предположеніяхъ и разногласіяхъ въ средѣ членовъ Верховнаго Тайнаго Совѣта и Сената по предметамъ, отводимымъ въ вѣдѣніе второго апартамента, и по назначенію личнаго состава въ тотъ и другой апартаментъ, и о наименованіи второго апартамента Коллегіею Экономіи Синодальнаго Правительства. — Во 2-мъ § (стр. 31—47) подробно перечисляются предметы вѣдомства Коллегіи Экономіи и отношенія ея къ различнымъ учрежденіямъ Св. Синода, а именно: къ Синодальнымъ Камерь-Конторѣ, Дворцовому и Казенному Приказамъ и къ Московской Синодальной Типографіи; въ концѣ §, на 47-й стр., *кратко* показаны отношенія Коллегіи къ Верховному Тайному Совѣту, Сенату, Камерь-Коллегіи, Штатсъ-Конторѣ и Ревизіонъ-Коллегіи, — по ни слова не сказано объ отношеніяхъ ея къ Кабинету Императрицы Анны Іоанновны, Конференціи Императрицы

Елизаветы Петровны, — также къ областнымъ учрежденіямъ — губернскимъ и провинціальнымъ учрежденіямъ. — Въ 3-мъ § (стр. 48 — 64) второй главы описывается «первоначальная» неудачная дѣятельность Коллегіи по собиранію въ церковныхъ установленіяхъ вѣдомостей о состояніи вотчинъ и самыхъ установленій, безъ объясненія причинъ неудачи. Но съ особою подробностію сообщаются здѣсь многочисленныя и цѣнныя свѣдѣнія объ устройствѣ и личномъ составѣ Присутствія и Канцеляріи Коллегіи, о прокурорской части и дѣлопроизводствѣ въ нихъ за все время существованія ихъ до 1744 года. — Перечисленіе предметовъ, излагаемыхъ во второй главѣ сочиненія, ясно показываетъ, что содержаніе ея посвящено исключительно выясненію Коллегіи Экономіи, какъ правительственнаго учрежденія. Данный авторомъ главѣ заголовокъ «Реформа Св. Синода въ 1726 году», очевидно, не соотвѣтствуетъ ея содержанію. Между тѣмъ, г. Верховской, въ оправданіе своего заглавія, настойчиво проводитъ въ своихъ сужденіяхъ, помѣщенныхъ въ главѣ, ошибочное мнѣніе о произведенной будто бы въ 1726 г. Екатериною I и Верховнымъ Тайнымъ Совѣтомъ реформѣ Св. Синода и о борьбѣ его съ верховнымъ государственнымъ правительствомъ изъ-за обладанія вотчинами церковныхъ установленій. Никакой реформы въ строѣ, въ значеніи церковномъ, въ объемѣ власти и въ положеніи Св. Синода среди церковныхъ учрежденій не было произведено чрезъ пять лѣтъ по учрежденіи его Петромъ Великимъ. Супруга Петра I — Екатерина I и Верховный Тайный Совѣтъ, состоявшій изъ подвижниковъ Государя, не могли, по своимъ отношеніямъ къ памяти его, подвергать перемѣнамъ на другой годъ по его смерти такое учрежденіе, какъ Св. Синодъ. — Изданіе указа 15 іюля объясняется тѣмъ, что нѣсколькимъ чиновникамъ высокаго ранга изъ членовъ Верховнаго Тайнаго Совѣта и Сената показалось, что испрошеніе Св. Синодомъ отъ Государя высшаго завѣдыванія вотчинами всѣхъ церковныхъ установленій было проявленіемъ корыстолюбія и властолюбія іерарховъ, а не готовности ихъ послужить возстановленію благосостоянія и вотчинъ, и установленій, и благу государства, и что возвращеніе церковнымъ учрежденіямъ управленія и завѣдыванія вотчинами и имуществами ихъ имѣетъ сопровождаться лишеніемъ государства обильнаго или даже неперсякаемаго источника доходовъ для покрытія государственныхъ нуждъ при недостаткѣ пныхъ финансовыхъ ресурсовъ. Проникнутые такими воззрѣніями, нѣкоторые члены Верховнаго Тайнаго Совѣта проэкгировали «второй апартаментъ», равностепенный первому апартаменту, то есть, присутствію Св. Синода, по состояній измѣрянъ, и расположили Императрицу издать указъ 15 іюля 1726 г., «чтобы эмансипировать церковныя имѣнія отъ вліянія духовенства» (стр. 24). Но другіе члены того же Совѣта (стр. 24 и др.), при ближайшемъ и подробномъ обсужденіи проведенія въ исполненіе издавнаго указа, убѣдились, что государственнымъ

учрежденія не только не могутъ пропзвести безъ участія высшей церковной власти, напрымѣръ, сокращенія числа монастырей и перемѣнь относительно другихъ церковныхъ установленій, но даже собрать вѣдомостей о наличномъ состояннн церковныхъ учрежденнн и ихъ населенныхъ вотчинныхъ владѣннн. Въ сознаннн этой невозможности для трудности и заключается перѣшительность Правительства въ 1726—1730 гг. въ проведеннн недостаточного обдуманного и не разработанного проэкта секуляризаціи церковныхъ вотчинн. Посему придуманная авторомъ теорія о реформѣ Св. Синода въ 1726 г. и сужденія его о борьбѣ Синода съ правительствомъ стѣлю «обезвредить для себя Коллегію Экономіи» (стр. 36), по моему мнѣнню, цѣнности научной не имѣють. — Вмѣсто теоріи о реформѣ Синода въ 1726 году, автору разсматриваемаго сочиненія, специально посвященнаго Коллегіи Экономіи, слѣдовало бы заняться въ этой главѣ выясненіемъ того, какъ и откуда явилась мысль у Правительства объ учрежденнн особаго государственнаго установленія подъ именемъ Коллегіи *Экономіи*, и какая идея соединялась съ названіемъ и учрежденіемъ ея. Для выясненія этого предмета автору слѣдовало бы поближе познакомиться съ проэктми устройства Коллегіи, составленными по желанню Петра Великаго и представленными ему барономъ фонъ-Люберасомъ, Фпкомъ и др. Проэкты эти сохранились до нынѣ въ архивахъ. Если г. Верховской почему-либо не имѣль случая читать и изучать ихъ въ подлинникахъ, то онъ обязательно долженъ былъ выяснитъ ихъ значеніе, въ практическомъ примѣненнн ихъ въ законодательствѣ Петръ I, по печатнымъ сообщеніямъ объ ихъ содержаннн въ сочиненіяхъ: профессора Э. Г. Берендтса: «Баронъ А. Х. фонъ-Люберасъ и его записка о введеннн коллегій въ Россіи», С.-Пб. 1891, и «Опытъ системы Административнаго права», Т. I, Яросл., стр. 117—137; П. Н. Милюкова: «Государственное хозяйство Россіи въ первой четверти XVIII в.», С.-Пб. 1905, стр. 564—588, и профессора В. Н. Латкина въ его Учебникѣ исторіи русскаго права періода Имперіи (отдѣль о Коллегіяхъ). По проэктамъ составителей плановъ объ устройствѣ Коллегій предполагалось, между прочимъ, и учрежденіе *Экономической* Коллегіи, или Коллегіи *Экономіи*. Назначеніе ея должно было состоять въ попеченнн объ изысканнн источниковъ и объ улучшеннн народныхъ и государственныхъ богатствъ. Таково было теоретическое возрѣнн на ея значеніе въ государствѣ¹⁾. Русскіе государственные правители XVIII в., въ значительномъ числѣ, начиная съ Петра до Екатерины II включительно, признавали въ вотчинахъ и имуществвахъ церковныхъ установленнн неизсякаемый источникъ богатствъ для

1) Прилагаемъ проэктъ учрежденія Экономической Коллегіи, составленный барономъ фонъ-Люберасомъ.

государственныхъ пуждъ п пользовалсь имъ безъ всякой мѣры. Но исторія не оправдала ихъ воззрѣній. Благосостояніе церковныхъ установленій п ихъ имѣній непрерывно въ теченіе всего времени съ 1701 по 1763 годъ истощалось п разрушалось съ каждою переменною центральныхъ учрежденій завѣдыванія пмп.

За исключеніемъ указанныхъ нами недостатковъ (впрочемъ, извинительныхъ для автора), имено: ошибочной теоріи автора о «реформѣ Св. Синода 1726 г.» п отсутствія объясненія о происхожденіи имени п учрежденія Коллегіи Экономіи, вторая глава сочиненія представляетъ весьма обстоятельное п занимательное изложеніе многочисленныхъ историческихъ свѣдѣній о Коллегіи Экономіи, въ большей частп извлеченныхъ изъ архивовъ, впервые появляющихся въ печати п имѣющихъ научную цѣнность п новостъ въ историко-правовой литературѣ относительно одного изъ государственныхъ учреждений Россіи XVIII вѣка съ именемъ Коллегіи.

Содержаніе *третьей* главы разсматриваемаго сочиненія (стр. 65—92) составляютъ судьба, дѣятельность п положеніе Коллегіи за время 1730—1743 гг., въ царствованіе Императрицы Анны Иоанновны, въ правленіе Анны Леопольдовны п въ первые годы царствованія Елизаветы Петровны. Это время было весьма тяжелое въ экономическомъ п финансовомъ отношеніи для вотчиннаго населенія церковныхъ установленій п для лицъ, прикосновенныхъ къ ихъ управленію. Въ указанное время дѣйствовали такія финансовыя учрежденія, какъ Допмочная Канцелярія, учрежденная въ 1727 г. при Верховномъ Тайномъ Совѣтѣ съ президентомъ Ив. Плещеевымъ во главѣ, въ 1730 г. присоединенная къ Хозяйственному Департаменту Сената п слившаяся въ этомъ же году съ Канцелярією Конфискаціи; Допмочный Приказъ, учрежденный въ 1733 г. п соединенный въ 1735 г. съ Канцелярією Конфискаціи, п Генеральная Счетная Коммпссія съ 9-ю подчиненными. Это время было годами отыскиванія п неослабнаго собиранія недоимокъ съ населенія. Коллегія Экономіи, настойчиво побуждаемая, по требованіямъ упомянутыхъ финансовыхъ учрежденій, Кабинетомъ при Императрицѣ, Сенатомъ п Синодомъ, энергично взыскивала недоимки чрезъ губернаторовъ, воеводъ п штабныхъ офицеровъ съ нарочно посылаемыми въ населенныя имѣнія канцеляристами, канралами п солдатами не только съ вотчиннаго населенія, но съ приказныхъ, стряпчихъ п управителей вотчинъ архіерейскихъ домовъ п монастырей «безъ послабленія», съ держаніемъ ихъ подъ карауломъ, а то п съ сопровожденіемъ ихъ «скованными» по мѣстамъ производства взысканія. Для вѣдѣній о дѣятельности Коллегіи въ производствѣ сборовъ п для устраненія ея зависмости отъ Св. Синода, она въ 1738 г. была переведена изъ вѣдѣнія Синода въ вѣдѣніе Сената п отдана подъ начальство генерала Волкова, энергично руководившаго «первою ревизією» населенія Имперіи

въ 1720—24 гг. и устроившаго распредѣленіе полковъ по мѣстностямъ и губерніямъ, а потомъ, въ 1739 г., передана сыну графа Ивана Алексѣевича Мусина Пушкина, знаменитаго вѣдателя Петровскаго Монастырскаго Приказа,—графу Платону Ивановичу Мусину-Пушкину, обѣщавшему Правительству доставить съ вотчинъ церковныхъ установленій столь же обильные доходы, какіе доставлялъ и его отецъ. Но въ 1740-мъ году Коллегія возвращена была подъ власть генерала Волкова, который и завѣдывалъ ею до 1744 г. Въ 1740-мъ г. Св. Синоду удалось въ нѣкоторой степени выяснитъ Правительству преувелченіе объявленной ему занущенности недоимокъ на вотчинномъ населеніи церковныхъ установленій, снять съ себя обвиненіе въ недостаточномъ попеченіи и надзорѣ относительно исправности финансовыхъ отправленій съ вотчинъ и указать на необходимость облегчительныхъ способовъ управленія вотчинами черезъ передачу завѣдыванія имъ тѣмъ установленіямъ, которымъ онѣ, какъ имущественный институтъ, принадлежать, но подъ надзоромъ и руководствомъ властей духовныхъ — епархіальныхъ архіереевъ и Св. Синода. Вслѣдствіе доклада Св. Синода, Коллегія Экономіи пменнымъ указомъ 15 іюля 1744 г. Императрицы Елизаветы Петровны была уразднена, и вотчины возвращены въ непосредственное управленіе церковныхъ установленій съ предоставленіемъ Св. Синоду права организовать инстанціи управленія и суда по дѣламъ вотчинъ соотвѣтственно церковно-правовому строю и отношеніямъ церковныхъ установленій. Каждая вотчина должна подлежать вѣдѣнію своего владѣльца. Жалобы и недовольства лицъ вотчиннаго населенія на власть управителей монастыря или архіерейскаго дома поставлены въ подвѣдомственность мѣстнаго епархіальнаго архіерея, а высшая инстанція по симъ дѣламъ установлена въ Св. Синодѣ. Но Св. Синодъ въ качествѣ центральной власти управленія всѣми вотчинами церковныхъ установленій учредилъ вмѣсто Коллегіи Экономіи Канцелярію Синодальнаго Экономическаго Правленія.... Введенная организція не только не поправила положенія церковныхъ вотчинъ, но прибавила къ разстроеному ихъ состоянію новыя невыгоды.

Авторъ сочиненія въ 3-й его главѣ изложилъ историческіе факты, въ ней помѣщенные, съ такою полнотою, ясностію и хронологическою послѣдовательностію, съ какими еще не были изложены свѣдѣнія о Коллегіи Экономіи ни въ одномъ сочиненіи. Свѣдѣнія собраны не изъ печатныхъ только сборниковъ и сочиненій, но и изъ архивныхъ дѣлъ и протоколовъ. Но соображенія автора не безпристрастно направлены къ оправданію дѣятельности государственныхъ учрежденій вообще и въ частности Коллегіи Экономіи и къ возложенію отвѣтственности накопленія занущенныхъ недоимокъ на церковныхъ вотчинахъ на Св. Синодъ и на церковныхъ властей, будто бы бывшихъ недостаточно требовательными къ плательщикамъ. Кромѣ того,

авторъ во всей главѣ пгдѣ не говоритъ о томъ, какъ отражалось управленіе Коллегіи, при перемѣнахъ ея положенія, на состояніи архіерейскихъ домовъ и монастырей и вотчиннаго ихъ населенія. Отъ также не коснулся неустройства мѣстнаго, провинціального и областного строя государственнаго управленія того времени, особенно по сбору податей и по отправленію повинностей съ населенія. Между тѣмъ, было бы умѣстно и желательно въ сочиненіи изображеніе областного управленія по примѣру сочиненія М. М. Богословскаго: «Областная реформа Петра Великаго. Провинція 1719 — 1722 гг.», С.-Пб. 1902 г., напримѣръ, — на стр. 495—504 сл.

Въ *четвертой* главѣ сочиненія (стр. 94—117), подъ заголовкомъ: «Положеніе населенныхъ церковныхъ имѣній въ послѣдующіе годы царствованія Елизаветы Петровны (1744—1761 гг.)», то есть, современи замѣны для центральнаго завѣдыванія имѣніями Коллегіи Экономіи Канцелярією Синодальнаго Экономическаго Правленія, излагаются свѣдѣнія о личномъ составѣ Канцеляріи, о перемѣнахъ въ ней, объ устройствѣ и раздѣленіи въ ней по экспедиціямъ дѣлопроизводства съ показаніемъ числа секретарей, канцеляристовъ и пр., — объ отношеніяхъ Канцеляріи къ Св. Синоду, объ участіи Оберъ-Прокуроровъ Св. Синода въ дѣлахъ и занятіяхъ Канцеляріи, съ цѣлію побудить ее, черезъ Св. Синодъ, къ успѣшной дѣятельности, о конфликтахъ Оберъ-Прокуроровъ съ Св. Синодомъ по дѣламъ ея и о мѣропріятіяхъ «Учрежденной при дворѣ Ея Величества Конференціи» къ изготовленію Канцелярією матеріаловъ и вѣдомостей для составленія штатовъ монастырямъ и архіерейскимъ домамъ, для опредѣленія числа отставныхъ военныхъ чиновъ къ помѣщенію въ монастыряхъ и для соотвѣтственнаго доходамъ каждаго отдѣльнаго монастыря штатнаго распредѣленія монашествующихъ и военныхъ отставныхъ чиновъ. — Но въ этой главѣ автору слѣдовало бы изложить свѣдѣнія о перемѣнахъ въ строѣ вотчиннаго управленія, въ отношеніяхъ его къ органамъ провинціальныхъ и губернскихъ учреждений, въ положенія вотчиннаго населенія относительно отправленія оброковъ и издѣлій монастырямъ и архіерейскимъ домамъ и податей государственныхъ, и представить причины и обстоятельства возникшихъ въ указанное время движеній въ населенія вотчинныхъ нѣкоторыхъ монастырей (Спасо-Ярославскаго, Саввина-Сторожевскаго, Новоспаскаго Московскаго, Калязина и др.) по жалобамъ на обиды, притѣсненія, излишніе налоги и издѣлія, причявившіяся крестьянамъ со стороны управленія монастырскаго, — мѣропріятія духовныхъ и свѣтскихъ властей къ успокоенію населенія, — участіе въ движеніяхъ военныхъ лицъ, жившихъ въ монастыряхъ, и безуспѣшность мѣропріятій. Въ архивѣ Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія сохранились въ цѣлости дѣла

объ указанныхъ движеніяхъ. Изъ этихъ дѣлъ можно извлечь объясненія происхожденія и проявленія ихъ.

Пятая глава (стр. 118—115) имѣеть заглавіе: «Положеніе церковныхъ населенныхъ имѣній предъ секуляризацией 1764 г.», въ сочиненія же на самомъ дѣлѣ излагается положеніе не самыхъ имѣній, а вопроса о секуляризаціи ихъ въ царствованіе императора Петра III (§ 1, стр. 118—130) и въ царствованіе Императрицы Екатерины II (§ 2, стр. 131—140). Петромъ III произведена попытка секуляризаціи церковныхъ имѣній изданіемъ 16 февраля 1762 года Именного указа Сенату «о скорѣйшемъ приведеніи въ исполненіе» Высочайше утвержденного экстракта изъ протокола Конференціи при Высочайшемъ Дворѣ Императрицы Елизаветы Петровны 30 сентября 1757 г. «о новомъ устройствѣ управленія монастырскими и архіерейскими имѣніями». Имѣнія, по содержанію сего указа, передаются изъ вѣдѣнія церковныхъ установленій въ полное обладаніе государства. Указъ перепечатанъ въ сочиненіи г. Верховскаго изъ Полнаго Собранія Законовъ. Онъ дополненъ другимъ, весьма содержательнымъ указомъ — отъ 21 марта 1762 г., также извѣстнымъ изъ того же Собранія. Сенатомъ отъ 6 апрѣля того же года указаны возстановленной Коллегіи Экономіи, но еще не сформированной, исполнительныя мѣры къ проведенію въ дѣйствіе Именныхъ указовъ. Но пока эти мѣры готовились, 28 мая 1762 г. наступило царствованіе Екатерины II. По занятіи престола, она манифестомъ 12 августа того же года отменила «отнятіе изъ вѣдомства духовнаго чина деревень и прочихъ имѣній», какъ «учиненное безъ всякаго предыдущаго порядка и разсмотрѣнія», и повелѣла «Коллегію Экономіи отставить», — а вмѣсто ея возстановить (указъ 16 августа) «бывшую подъ вѣдѣніемъ Св. Синода Канцелярію Экономіи для сборовъ... и прочихъ въ оной бывшихъ дѣлъ». Но Именнымъ указомъ 29 ноября 1762 г. учреждена была Коммиссія о церковныхъ имѣніяхъ, которой поручено было совершить секуляризацію этихъ имѣній. Коммиссія произвела ее. Почти одновременно установлена «Особливая Коллегія Экономіи духовныхъ имѣній», какъ государственное учрежденіе. Бывшія «духовныя» вотчины и крестьяне монастырскіе, архіерейскіе и синодальные (прежде патриаршіе) стали называться экономическими. Названіе это сохранялось за ними до учрежденія Министерства Государственныхъ Имуществъ въ 1836 г. — Глава сочиненія составлена на основаніи Полнаго Собранія Законовъ, V тома Исторіи С. М. Соловьева и, въ нѣкоторыхъ подробностяхъ, протоколовъ и дѣлъ архивовъ Св. Синода и Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія. — Къ этой главѣ авторомъ присоединены (стр. 140 — 151), подъ заглавіемъ «Итоги», съ нѣкоторыми предварительными замѣчаніями, двѣ вѣдомости о недоимкахъ на церковныхъ вотчи-

пахъ, числившихся въ 1751 и въ 1763 гг., взятыя по содержанию своему ихъ архивовъ.

Изъ представленнаго нами обзорѣнія содержания *пяти* главъ, составляющихъ *первую* часть сочиненія г. Верховскаго, ясно открывается, что въ ней по преимуществу и почти исключительно излагается очеркъ исторіи центральныхъ учреждений, завѣдывавшихъ вотчинами церковныхъ установлений въ XVIII вѣкѣ, съ 1701 по 1763 г. Посему заглавіе книги: «Населенныя недвижимыя имѣнія Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей» не соотвѣтствуетъ ея содержанию. Ей скорѣе подходитъ *второе*, авторомъ данное названіе, — то есть: «Коллегія Экономіи и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія».

Вторая часть книги г. Верховскаго имѣетъ заглавіе: «Состояніе недвижимыхъ населенныхъ имѣній Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей и эксплуатація ихъ доходовъ». Заглавіе это неточно и несоотвѣтствуетъ содержанию части: въ ней содержится изложеніе предметовъ вѣдомства центральныхъ учреждений, въ XVIII в. завѣдывавшихъ имѣніями и доходами церковныхъ установлений и подлежавшихъ изслѣдованію автора въ первой части его сочиненія. Въ ней помѣщены главы отъ шестой до десятой включительно.

Въ *шестой* главѣ (стр. 115—166), подъ заглавіемъ: «Объемъ недвижимаго имущества Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей», авторомъ перечисляются отдѣльно: «синодальная область», «архіерейскіе дома», «монастыри», какъ имущества; но перечисленныя установленія — не имущества, а церковныя учрежденія. Затѣмъ, авторъ смѣшиваетъ въ главѣ синодальную область, какъ церковное учрежденіе, съ синодальными вотчинами, какъ съ имуществомъ. Въмѣсто даннаго авторомъ главѣ заголовка: «Объемъ недвижимаго имущества» и пр., слѣдовало озаглавить: «Предметы вѣдомства Коллегіи Экономіи и Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія» — синодальныя, архіерейскія и монастырскія вотчины. Для опредѣленія «объема» подобраны авторомъ нѣкоторыя статистическія свѣдѣнія, но не о пространствѣ земельныхъ и другихъ недвижимыхъ владѣній, а о количествѣ населенія въ вотчинахъ упомянутыхъ установлений въ великорусскихъ предѣлахъ государства, и при томъ не за одно и то же время. — При доступности въ настоящее время матеріаловъ для собиранія статистическихъ свѣдѣній о числѣ населенія въ церковныхъ вотчинахъ, авторъ, конечно — при желаніи и усердіи, могъ бы собрать болѣе полныя и опредѣленныя свѣдѣнія о количествѣ населенія, чѣмъ показанныя имъ въ разбѣраемой и въ первой главахъ. Исходною эрою въ опредѣленіи этого количества могла бы быть «Роспись изъ переписныхъ книгъ» 1645—46 гг. «перечневая», сколько было въ это время «числомъ крестьянъ» за патриархомъ, архіереями и монастырями, весьма

точно перечисляемыми съ показаніемъ «дворовъ» за ними (см. «Роспись» въ приложеніи къ книгѣ Н. К. Никольскаго: «Кирилло-Бѣлозерскій монастырь». Т. I, выш. 1, С.-Пб. 1897 г., стр. I—XXVI). Копечнымъ же предѣломъ въ данномъ случаѣ можно считать «Табель, сочиненную пзъ имѣющихся въ Св. Синодѣ вѣдомостей и представленную Оберъ-Прокуроромъ кн. Козловскимъ 1 января 1762 г. Императору Петру III» (отпечатанную въ книгѣ А. Завьялова: «Вопросъ о церковныхъ имѣніяхъ при Императрицѣ Екатеринѣ II», С.-Пб. 1900 г., прил., стр. 346—348). Въ архивахъ Св. Синода, Коллегіи Экономіи и Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія имѣются матеріалы о переписяхъ 1678, 1716 (ландратской), 1719—1728 гг. (первой ревизіи¹), 1742—1744 гг. (второй).

Седьмая, довольно обширная (стр. 162—195) глава, озаглавленная: «Экономическія мѣропріятія къ поднятію благосостоянія и доходности церковныхъ имѣній. Положеніе крестьянъ» излагаетъ мѣропріятія и предначертанія Коллегіи Экономіи и Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія къ улучшенію мѣстнаго управленія церковными вотчинами, состоявшія, главнымъ и даже исключительнымъ образомъ, въ составленіи, раздачѣ и разсылкѣ инструкцій мѣстнымъ управителямъ, въ смѣнѣ и замѣнѣ однихъ управителей другими, въ учрежденіи новыхъ должностей, въ мѣрахъ объ увеличеніи сборовъ и о взысканіи недопмковъ и въ предположеніяхъ о переоброцкѣ крестьянъ съ цѣлію соответствія платежныхъ ихъ силъ доходности владѣемыхъ ими земельныхъ участковъ и увеличенія въ пользу государства и церковныхъ установленій доходности имѣній. — Авторъ собралъ и изложилъ въ главѣ много новыхъ свѣдѣній, извлеченныхъ изъ архивовъ и впервые появившихся въ его сочиненіи въ печати. Но мы находимъ, вопреки мнѣніямъ автора, что названными учрежденіями предпринимались не «экономическія мѣропріятія», какъ онъ ихъ называетъ въ заглавіи главы, а исключительно административныя, и что всѣ онѣ вели не къ «поднятію», а къ упадку благосостоянія крестьянъ и церковныхъ установленій и къ уменьшенію доходности имѣній церковныхъ. Самъ авторъ, вопреки заголовку, данному имъ главѣ, на стр. 163-й отзывается о вліяніи «мѣропріятій» на вотчинную экономію слѣдующимъ образомъ: «мѣропріятія для улучшенія вотчинной экономіи принимались спорадически (?) то правительствомъ (государства), то духовными властями, при чемъ и то, и другія упрекали всякій разъ другъ друга въ томъ, что во время преимущественнаго господства въ вотчинахъ то самихъ духовныхъ властей, то правительственныхъ чиновниковъ вотчины будто бы разорялись и обращались въ

1) Вѣдомость о числѣ душъ въ церковныхъ вотчинахъ по первой ревизіи у автора отпечатана въ X приложеніи, на стр. 81—90.

скудость и пустоту. Эти взаимныя упреки были справедливы; ибо вотчинамъ и въ тѣхъ, и въ другихъ рукахъ было одинаково тяжело и плохо, и хозяйство въ нихъ велось всегда кое какъ; потому что интересовались (правители), главнымъ образомъ, доходами (т. е. сборами) съ (населенія) вотчинъ и рѣдко отдавали себѣ отчетъ въ томъ, что доходность стоитъ въ прямой зависимости отъ правильной эксплуатаціи экономическихъ силъ». «Излишніе сборы, обиды и разоренія» годъ отъ году становились замѣтнѣе и вызывали все усиливавшіяся волненія крестьянъ, которыя и явились, между прочимъ, одною изъ причинъ, подготовившихъ секуляризацию (стр. 193—194). Главная же причина секуляризаціи заключалась въ томъ, что «государственная власть, въ видахъ извлеченія изъ принадлежавшихъ церковнымъ учрежденіямъ вотчинъ возможно большихъ доходовъ, стремилась сосредоточить общее завѣдываніе ими въ особыхъ учрежденіяхъ, которыя, послѣдовательно возникая другъ за другомъ, начиная съ Монастырскаго Приказа, основаннаго при Алексѣѣ Михайловичѣ, и кончая учрежденіями изучаемой нами эпохи, болѣе или менѣе успѣшно служили государственнымъ цѣлямъ» (стр. 162).

Восьмая глава (стр. 196—262), подъ заглавіемъ: «Эксплуатація «заопредѣленныхъ» доходовъ, паходившихся въ вѣдѣніи Коллегіи Экономіи и Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія», раздѣляется на 4 §§. Въ § 1 предлагается «бюджетъ» этихъ учреждений, изложенный въ семи вѣдомостяхъ о денежныхъ и хлѣбныхъ доходахъ и расходахъ. Вѣдомости, по содержанію помѣщенныхъ въ нихъ статистическихъ цифръ, относятся къ различнымъ годамъ и къ различнымъ условіямъ положенія вотчинъ подъ управленіемъ означенныхъ учреждений. Большая часть вѣдомостей цѣлкомъ взята изъ архивовъ; нѣкоторыя же изъ нихъ составлены авторомъ сочиненія посредствомъ выборки помѣщенныхъ въ нихъ свѣдѣній изъ различныхъ архивныхъ документовъ.—Въ § 2 изложены весьма любопытныя, достаточно полныя и отчетливо составленныя историческіе очерки содержанія на счетъ доходовъ съ церковныхъ вотчинъ и отчасти установленныхъ такихъ учреждений, какъ: Московскій госпиталь, московскія богадѣльни, Московская Славяно-греко-латинская Академія, милостинныя дачи восточнымъ патріархамъ, учрежденіямъ и разнымъ іерархамъ, Дворъ Грузинскаго царя Вахтанга и грузинскія церковныя учрежденія. Въ § 3 перечислены неокладные расходы изъ суммъ Коллегіи и Канцеляріи на различныя государственныя нужды. Въ § 4 авторомъ книги собрано (стр. 255—262) нѣсколько историческихъ свѣдѣній о церковно-имущественномъ институтѣ, называемомъ «Руга». Въ его книгѣ нѣсколько разъ упоминается «Ружная книга 207 года» (т. е., 1699 г., стр. 215, 256). На стр. 256, въ прим. 3, онъ замѣчаетъ, что эта книга не сохранилась въ архивѣ. Но онъ долженъ

былъ знать изъ печатныхъ источниковъ, что сохранилось нѣсколько экземпляровъ «Ружной книги» за различные годы. Такъ, въ книгѣ «Галичская десятина съ пригороды» (Матеріалы для исторіи Костромской епархіи, вып. 1, отд. 1, Кострома. 1895 г.) значится на стр. 8-ой: «въ концѣ Галичской десятины помѣщены ружныя церкви по ружнымъ книгамъ 184, 185 и 207 гг. (т. е., 1676, 1677 и 1699 гг.); а въ примѣчаніи къ этимъ словамъ сказано: первая изъ нихъ хранится въ отдѣлѣ Приказа Монастырскаго подъ № 195, а другая — въ Дворцовомъ Приказѣ подъ № 96. Сверхъ того, г. Верховской долженъ былъ ознакомиться съ содержаниемъ «Ружной книги 207 года» по «Описанію документовъ и дѣлъ, хранящихся въ Архивѣ Св. Синода», т. XVI, стр. 57 и пр. и Т. XX, стр. 546 — 566. Наконецъ, въ виду указанія книги «Галичская десятина», авторъ долженъ былъ осмотрѣть и изучить самую книгу 207 г., хранящуюся за № 96 въ Архивѣ Синодальнаго Дворцоваго Приказа, находящемся въ Московскомъ Архивѣ Министерства Юстиціи, въ которомъ г. Верховской велъ свои занятія. Если бы авторъ изучилъ ее или даже отпечаталъ ее, исторія руги могла бы получиться въ законченномъ видѣ. Мы находимъ небезполезнымъ приложить къ настоящей рецензіи именной указъ Петра I о выдачѣ руги церковнымъ установленіямъ, изъ этой книги нами извлеченный.

Въ главѣ *девятой* (стр. 263—289), подъ заглавіемъ «Эксплоатація вотчинныхъ (?) доходовъ, оставленныхъ на содержаніе Св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей», — помѣщены свѣдѣнія объ источникахъ и количествѣ отпускавшихся средствъ на содержаніе членовъ и Канцеляріи Св. Синода и архіерейскихъ домовъ не только изъ доходовъ съ вотчинъ, но и съ епархій — за подписаніе разнаго вида грамотъ, за вѣчные памяти, изъ сборовъ съ церковей, даней, лазаретныхъ денегъ и т. п. Здѣсь же, въ особомъ §, напечатаны извлеченныя авторомъ изъ архивовъ вѣдомости и свѣдѣнія о денежныхъ и хлѣбныхъ доходахъ и расходахъ разныхъ монастырей въ разные годы.

Въ *десятой* главѣ (стр. 290—342) представлено авторомъ, по матеріаламъ, большею частію изъ архивовъ извлеченнымъ, довольно подробное обзорѣніе «чрезвычайныхъ расходовъ» изъ доходовъ съ вотчинъ церковныхъ установленій. Къ таковымъ авторомъ отнесены расходы: 1) на постройку новыхъ и ремонтъ наличныхъ монастырскихъ и архіерейскихъ храмовъ и зданій, равно учрежденій Синодальнаго вѣдомства; 2) на содержаніе и призрѣніе въ монастыряхъ отставныхъ различныхъ разрядовъ военныхъ чиновъ (стр. 307—331), умалашенныхъ — изумленныхъ и съумасбродныхъ, раскольниковъ, плѣнныхъ, спротивъ и незаконорожденныхъ или внѣбрачныхъ дѣтей и 3) на поддержку въ монастыряхъ конскихъ заводовъ. И въ этой

главѣ помѣщено нѣсколько вѣдомостей со статистическими свѣдѣніями и не мало фактовъ, впервые являющихся въ печати.

Исслѣдованіе автора оканчивается «Заключеніемъ». Оно — кратко (стр. 342—345). Въ немъ въ короткихъ, по отчетливо и ясно изложенныхъ положеніяхъ или тезисахъ представлено содержаніе книги. Положенія вѣрно извлечены изъ ея содержанія и соотвѣтствуютъ главнымъ мыслямъ, въ книгѣ проводимымъ, почему «заключеніе» можетъ облегчать читателя въ знакомствѣ съ содержаніемъ исслѣдованія и въ этомъ отношеніи оно умѣстно помѣщено.

Къ обозрѣваемому исслѣдованію присоединено 16 приложений (стр. 1—185) не одинаковаго размѣра и значенія. Въ числѣ ихъ находятся: одинъ проэктъ указа Св. Синода о раздѣленіи его въ 1726 г. на два «апартамента», не изданный и замѣненный другимъ, обнародованнымъ 15 іюля того же года; инструкция первоначальнымъ въ 1726 г. членамъ Коллегіи Экономіи и 14 статическихкихъ вѣдомостей, извлеченныхъ изъ архивовъ. Всѣ эти вѣдомости, по своему содержанію, относятся къ предметамъ исслѣдованія автора. Однѣ изъ нихъ служатъ къ подтвержденію, поясненію или дополненію помѣщенныхъ въ исслѣдованіи свѣдѣній; другія содержатъ матеріалъ для будущихъ исслѣдователей объ учрежденіяхъ, составляющихъ содержаніе книги г. Верховскаго. Въ нѣкоторыхъ изъ нихъ заключаются весьма богатые по содержанію статистическія свѣдѣнія, имѣющія значеніе въ исторіи учрежденій, къ которымъ онѣ относятся,—таковы, напримѣръ, вѣдомости: о положенномъ на отдѣльные архіерейскіе дома и монастыри количествѣ денегъ и хлѣба для ихъ содержанія и о подлежащемъ въ казну Коллегіи Экономіи взносѣ съ ихъ вотчинъ тѣхъ же податей (прил. V, стр. 22—29); объ имуществѣ, приходѣ и расходѣ денегъ и хлѣба въ церковныхъ установленіяхъ въ 1739—1741 гг. (прил. VI, стр. 32—42) и т. п. Во всякомъ случаѣ, отысканіе и отпечатаніе упомянутыхъ вѣдомостей слѣдуетъ отнести къ заслугамъ автора.

Послѣ изложеннаго нами обозрѣнія сочиненія, представленнаго авторомъ на соисканіе наградъ графа Уварова, мы, какъ рецензентъ его, по «Положенію объ Уваровскихъ наградахъ», обязаны указать недостатки и достоинства исслѣдованія г. Верховскаго. Оно, какъ и всякое научное исслѣдованіе о предметѣ, впервые по архивнымъ матеріаламъ излагаемое, не свободно отъ недостатковъ, но обладаетъ и достоинствами. На тѣ и другія указывалось нами при обозрѣніи отдѣльныхъ частей и главъ сочиненія. Переходимъ къ общей его оцѣнкѣ въ цѣломъ содержаніи.

П. В. Верховской называетъ свое сочиненіе на заглавномъ листѣ «Исслѣдованіемъ въ области русскаго церковнаго «права». Такое названіе сочиненія самимъ его авторомъ заставляеть рецензента смотрѣть на его из-

слѣдованіе, какъ на сочиненіе, во первыхъ, *историческое*, затѣмъ — *историко-юридическое* и наконецъ *церковно-правовое*.

Въ научномъ историческомъ изслѣдованіи объ устройствѣ, дѣятельности, отношеніяхъ, перемѣнахъ и смѣнѣ такихъ государственныхъ центральныхъ для опредѣленнаго вѣдомства учреждений, каковы были въ XVIII в. Коллегія Экономія и Канцелярія Синодальнаго Экономическаго Правленія, — онѣ должны быть поставлены въ связь съ общимъ строемъ государства и съ общою политикою высшаго правительства. Общая государственная политика и строй учреждений при верховной власти въ XVIII в. были не устойчивы. Предѣлы вѣдомства, значеніе и названіе высшихъ учреждений государства мѣнялись съ каждымъ царствованіемъ. Основанный Петромъ Великимъ Сенатъ уступаетъ со вступленіемъ на престолъ Екатерины I свое значеніе и высшую власть Верховному Тайному Совѣту, который при Аннѣ Ивановнѣ замѣняется Кабинетомъ; за Кабинетомъ слѣдуютъ по времени Конференція при Елизаветѣ Петровнѣ и Совѣтъ при Петрѣ III и Екатеринѣ II. Смѣны эти, безъ сомнѣнія, отражались перемѣнами и на учрежденіяхъ, завѣдывавшихъ особыми вѣдомствами, и въ частности на учрежденіяхъ, завѣдывавшихъ церковными вотчинами и установленіями для ихъ управленія. Въ историческомъ изслѣдованіи нашего автора не достааетъ особаго параграфа, въ которомъ бы была выяснена связь изслѣдуемыхъ имъ учреждений и вѣдомствъ съ общою колебательною политикою государственнаго правительства и неустойчивостію высшихъ учреждений при престолѣ въ XVIII вѣкѣ.

Въ сочиненіи г. Верховскаго не достаточно выражена и выдержана юридическая конструкція и постановка предметовъ, составляющихъ его содержаніе. По общему заглавію его и обѣихъ частей, главнымъ предметомъ его содержанія означаются «населенныя недвижимыя имѣнія св. Синода, архіерейскихъ домовъ и монастырей», или вотчины церковныхъ установленій. Эти имѣнія, съ одной стороны, — имущественный институтъ, съ другой, — какъ «населенныя», — организованныя соединенія людей въ формѣ сельскихъ и волостныхъ міровъ, обществъ «вотчиннаго» населенія. Авторъ разсматриваемаго сочиненія вовсе не входитъ въ изложеніе правового положенія населенныхъ имѣній ни въ томъ, ни въ другомъ ихъ значеніи. Во всемъ его изслѣдованіи вотчины церковныхъ установленій трактуются исключительно, какъ *объектъ финансоваго управленія для извлеченія изъ него доходовъ и пользы на нужды государства*.

Церковныя установленія — архіерейскіе дома и монастыри, которымъ принадлежали населенныя имѣнія, были многочисленны, имѣли значеніе субъектовъ права и вѣками сложились въ особый юридико-каноническій строй въ жизни народа. Управленіе государственныхъ учреждений вотчинами цер-

ковныхъ установленій сопровождалось значительными перемѣнами въ составѣ населенія самыхъ установленій и въ различныхъ отношеніяхъ ихъ къ церковнымъ и государственнымъ властямъ. Въ изслѣдованіи г. Верховскаго пѣтъ объ этомъ рѣчи.

Недостатокъ юридической конструкціи въ сочиненіи г. Верховскаго объясняется количествомъ и качествомъ матеріаловъ, надъ которыми онъ работалъ, и ходомъ (процессомъ) его занятій. Авторъ сочиненія первый съ научными цѣлями, занимался въ архивахъ Коллегіи Экономіи, Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія и другихъ учреждений, въ которыхъ хранятся матеріалы по управленію вотчинами церковныхъ установленій XVIII вѣка. Въ означенныхъ архивахъ сохраняется необозримое для одного лица множество дѣлъ, протоколовъ, книгъ и разнообразныхъ видовъ бумагъ и документовъ. Всѣ эти письменныя произведенія составлялись и вызывались въ порядкѣ и по нуждамъ *управленія* вотчинами означенныхъ установленій или въ центральныхъ учрежденіяхъ, завѣдывавшихъ вотчинами, или подчиненными имъ лицами и учрежденіями, или въ высшихъ надъ центральными административными мѣстами учрежденіяхъ. Въ упомянутыхъ письменныхъ произведеніяхъ содержатся, если не исключительно, то по преимуществу, историческія и статистическія свѣдѣнія и административныя распоряженія съ исполнительными рапортами и донесеніями; но учрежденія, завѣдывавшія вотчинами церковныхъ установленій въ періодѣ, за который изслѣдуются они г. Верховскимъ, не занимались разрѣшеніемъ строго юридическихъ вопросовъ по предметамъ ихъ управленія. Занимаясь указаннымъ содержаніемъ матеріаловъ *по управленію* центральныхъ учреждений, завѣдывавшихъ въ XVIII в. вотчинами церковныхъ установленій, г. Верховской изложилъ ихъ содержаніе въ своемъ сочиненіи, построенномъ соотвѣтственно ихъ существу. Содержаніе же это по существу относится къ области такъ называемаго административнаго права. Посему было бы правильнѣе и ближе къ содержанію книги г. Верховскаго дать ей названіе: «Опытъ изслѣдованія исторіи управленія вотчинами церковныхъ установленій въ XVIII в.». Указанный недостатокъ юридической конструкціи, однако, не ослабляетъ достоинствъ и научнаго значенія сочиненія г. Верховскаго.

Представленный нами выше обзоръ сочиненія его ясно показываетъ, что оно *по количеству матеріаловъ*, собранныхъ и изложенныхъ въ текстѣ и въ приложеніяхъ къ нему, весьма *содержательно*. Большая часть матеріаловъ *первые* извлечена авторомъ изъ архивовъ, пикѣмъ съ научною цѣлю, для печати — по крайней мѣрѣ, не обслѣдованныхъ и не разобранныхъ, предана печати, открыта для научной разработки лицамъ, интересующимся содержаніемъ ихъ, и использована авторомъ для изслѣдованія, изображенія и выясненія предметовъ, составляющихъ содержаніе его сочиненія. Мате-

ріалы въ весьма значительной части сведены авторомъ въ опредѣленную, лимъ *самостоятельно* придуманную конструкторію и изложены въ порядкѣ, оправдываемомъ то хронологіею, то логикою, то цѣлями историческаго и административно-правового изслѣдованія. *Основная мысль сочиненія* объ историческомъ движеніи положенія вотчинъ церковныхъ установленій въ періодъ 1701—1762 гг., выражающая колебанія между государственною и церковною властію изъ-за управленія и завѣдыванія означенными вотчинами и въ стремленіи государственной политики къ ихъ секуляризаціи, *поставлена остро и изображена ясно* въ фактическихъ данныхъ. *Въ церковно-исторической и историко-юридической нашей литературѣ не доставало такого сочиненія*, въ которомъ бы исторія центральныхъ учрежденій, завѣдывавшихъ вотчинами церковныхъ установленій въ періодъ 1726—1762 гг., и состоянія населенія этихъ вотчинъ въ различныхъ отношеніяхъ за тотъ же періодъ излагалась бы съ такою полнотою, съ какою она представлена въ изслѣдованіи г. Верховскаго. Нѣкоторыя части сочиненія — вполнѣ удовлетворительны, изложены съ исчерпывающею дѣло полнотою и отчетливостію; въ иныхъ частяхъ сдѣланы къ извѣстнымъ въ печати свѣдѣніямъ такія прибавки, которыя служатъ къ большому разъясненію предмета, составляющаго ихъ содержаніе. Въ сочиненіи представленъ *первый опытъ монографическаго* изложенія исторической судьбы почти за полстолѣтіе одного изъ характерныхъ центральныхъ учрежденій государственнаго строя Россіи XVIII столѣтія, называемыхъ коллегіями. Наступило время и признана необходимость научной разработки исторіи, отпавленій, значенія и отношеній коллегій XVIII вѣка, предшественницъ министерствъ XIX вѣка, вообще и каждой въ частности по многочисленнымъ, сохраняющимся въ архивахъ, матеріаламъ. Г. Верховской положилъ въ своемъ сочиненіи начало этой разработкѣ изслѣдованіемъ о Коллегіи Экономіи и замѣнившей ее Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія. Сочиненіе его, можетъ быть, послужитъ руководствомъ и, во всякомъ случаѣ, нѣкоторымъ примѣромъ и пособіемъ при разборѣ и собраніи матеріаловъ изслѣдователями въ архивахъ коллегій, равно въ мѣстныхъ провинціальныхъ архивахъ, для печатнаго выясненія исторической судьбы въ XVIII в. многихъ церковныхъ установленій (соборовъ, церквей, монастырей, архіерейскихъ домовъ), монастырскихъ и бывшихъ церковныхъ слободъ, селеній, деревень, какъ отдѣльныхъ, такъ и въ совокушности, состоявшихъ въ одной вотчинѣ или волости, въ одномъ уѣздѣ или въ одной изъ бывшихъ провинцій XVIII вѣка. Изслѣдованіе г. Верховскаго, полагаю, будетъ пополняться, выясняться и поправляться въ достоинствахъ, значеніи, подробностяхъ и, пожалуй, въ недостаткахъ матеріалами, которые будутъ извлекаться изъ архивовъ св. Синода, Коллегіи Экономіи, Канцеляріи Синодальнаго Экономическаго Правленія, епархіаль-

ныхъ, монастырскихъ губернскихъ и даже сохранившихся въ иныхъ мѣстахъ волостныхъ, оставшихся отъ бывшихъ волостныхъ правленій «экономическихъ крестьянъ».

Въ заключеніе, — подводя итогъ оцѣнки сочиненія г. Верховскаго къ цѣли, въ виду которой вызвана и составлена настоящая наша рецензія, я нахожу, что сочиненіе, по перечисленнымъ выше его достоинствамъ, удовлетворяетъ требованіямъ «Положенія объ Уваровскихъ наградахъ», и потому полагаю, что авторъ по справедливости заслуживаетъ *поощрительной половинной Уваровской награды*.

Приложеніе I.

Учрежденіе Экономической Коллегіи.

Божіе милостію Мы, Петръ Первый, Императоръ и самодержецъ всея Россіи
и пр., и пр., и пр.

Какъ Мы, для облегченія нашихъ подданныхъ и поправленія Нашего государства, Наше стараніе для учрежденія разныхъ Коллегій прилагали, то почти въ то же самое время оказалось, что всѣхъ мануфактуръ, фабрикъ, промысловъ и всѣхъ ремеслъ истинная питательница есть Экономія или домостроительство, способствующее дешевизнѣ съѣстныхъ припасовъ и недостаткамъ до оныхъ касающихся вещей.

Почему Мы, для лучшей пользы въ приращеніи нашихъ любезныхъ и вѣрноподанныхъ общаго благосостоянія, отеческаго попеченія, по усмотрѣннымъ къ тому въ нашихъ подданныхъ предметамъ, учредили особливую Коллегію, въ которой предсѣдательствовать президенту, вице-президенту, двумъ Экономіи судьямъ, 4 ассессорамъ, 1 секретарю, 1 фискалу, 4 копистамъ и оную по Нашему всемилостивѣйшему намѣренію утвердили.

А какъ президентъ, такъ и всѣ прочіе члены сея Коллегіи должны имѣть попеченіе и предметъ, нашимъ подданнымъ въ партикулярномъ домостроительствѣ обще помогать и чрезъ помоганіе частнымъ цѣлю публичку приумножать и поправлять, и по чему въ руководствѣ тѣхъ сообщенныхъ извѣстій пзъ Нашей учрежденной Главной Коммиссіи о разбирательствѣ повелѣно, чтобъ во всѣхъ мѣстахъ земледѣліе съ потребнымъ тщаніемъ отправлять, а неплодную землю пахать и стараться дѣлать годною; лѣса беречь какъ на строеніе, такъ на дрова и на другія потребности, а гдѣ уже есть вырубленныя, тамъ стараться опять разводить и во всемъ, для будущаго

недостатка онаго въ общепужномъ дѣлѣ, имѣть всевозможную предосторожность; скотоводство разводить умноженіемъ довольныхъ паствъ; рыбныя ловли сохранятьъ сбереженіемъ ихъ зародышковъ ко всегдашнему приращенію; и чтобъ дарованной отъ Всевышняго нашимъ землямъ и государству выгодной нищѣ съ лѣности или нерадѣнія безотвѣтно не пренебречь, по такимъ бы образомъ обо всемъ стараться и нектися, сколько по человѣческой осторожности учинить можно, чтобъ нашихъ вѣриподданныхъ въ настоящемъ и будущемъ временахъ нашимъ всемилостивѣйшимъ попеченіемъ удовлетворять. А дабы сія Коллегія, въ исполненіи нашего всемилостивѣйшаго соизволенія, тѣмъ больше въ семъ успѣть могла, того ради ей, по изданному генеральному экономическому Регламенту и по другимъ впредь издаваемымъ резолюціямъ и повелѣніямъ, со всякимъ бдѣніемъ и раченіемъ поступать по прилѣжной должности, также и стараться о исполненіи нашего соизволенія, и тѣмъ учиниться достойною за исполненіе нашея милости, а за не исполненіе гнѣва.

Генеральный Экономической Коллегіи Регламентъ.

Божію милостію Мы, и проч.

Чтобъ Наша учреждаемая, для попеченія общей земской экономіи, Коллегія имѣла случай удовлетворить Нашему всемилостивѣйшему намѣренію, то Мы оную слѣдующимъ генеральнымъ Регламентомъ, на сей случай состоящимъ въ потребнымъ пунктахъ, со всѣми другими, которые впредь, по состоянію дѣла, воспослѣдуютъ въ резолюціяхъ, на точномъ разсужденіи и разсмотрѣніи, милостиво повелѣтъ благоволили.

1. Коллегіи, сколь часто по дѣламъ нужда востребуетъ, имѣть совершенную власть въ дѣлахъ, ей порученныхъ, и отъ всякого, какого бы кто состоянія и чина ни былъ, требовать о сихъ извѣстія и по разсмотрѣніи именемъ нашимъ, однакожь съ упоминаніемъ изъ нашихъ регламентовъ и резолюцій принадлежащихъ къ тому пунктовъ, давать приказанія и во всемъ, что къ поснѣшествованію благосостоянія общей экономіи или къ отвращенію вреда нужно будетъ, судить; въ случаѣ же какого ослушнаго промедленія требовать отъ опредѣленнаго нами такой провинціи губернатора исполнительной помощи, и когда оное по корыстолюбивой проволочкѣ остановить, то просить въ Дирекціонной Коллегіи, а на послѣдокъ подавать Намъ челобитную, дабы Наше полезное учрежденіе въ совершенное дѣйство привести;

а такого умышленнаго преступника и вредительнаго члена въ общемъ государственномъ благосостояніи надлежаще наказать можно было.

2. По каждой провинціи о помѣществѣ, монастырѣ и деревнѣ каждаго города—сколько въ дѣйствительномъ употребленіи лѣтняго и зимняго посѣва, находящейся пахальной земли, по руководству сообщенныхъ объявленій, также по повѣйшему полученному о томъ извѣстію, дѣлать Коллегіи исправную записку находящагося количества, по земской обыкновенной мѣрѣ, означая при каждомъ мѣстѣ: сколько весною хлѣба обыкновенно ежегодно въ посѣвѣ; какой хлѣбъ также лучше въ урожаѣ; сколько, сверхъ посѣва, обыкновенно выходитъ, трудна ль или способна земля къ паханію; какія неудобства въ самой землѣ, и какое отъ грозы или отъ иныхъ тамъ обыкновенныхъ приключеній случается; нѣтъ ли потребной земли неспаханной и сколько ее; какая тому причина—не за скудостію ли жителей, или такой недостатокъ состоитъ въ числѣ людей или въ жителяхъ, свои дома имѣющихъ, либо за скудостію скота, или отъ недостатка въ ономъ луговъ и паствъ; о чемъ Коллегія по слѣдующему примѣчанію при скотской паствѣ имѣеть взять свои мѣры; нѣтъ ли другой пустой земли въ той сторонѣ, и какова та земля,—не можно ли, осушивъ оную, сдѣлать ее плодоносною или выгодною для скотской паствы; довольно ли для прокормленія жителей хлѣба и, ежели у нихъ въ томъ излишество, сколько его обыкновенно, и куда, и сколь дорого продаютъ; какъ они съ хлѣбомъ поступаютъ—перемелываютъ ли его въ муку, или дѣлаютъ изъ него крупу, и на что сіе у нихъ исходитъ; сѣютъ ли конопль, ленъ и много ли, и на что оныя употребляютъ.

3. Ежели находится лѣсъ или кустарники около какихъ мѣсть въ провинціи, то означать: чей онъ, примѣрную длину, ширину и окружность; какого роду деревьевъ въ немъ больше растеть; ежели дубъ, въ вышину ли, или въ толщину пущень; бываютъ ли жолудки, и какъ ихъ употребляютъ; есть ли тамъ лѣсъ, годный для строенія кораблей и на корабельныя снасти; есть ли ясень, годной на весла, или другое крѣпкогибкое дерево; есть ли береза, ольха, тополь, липа и другое дерево, какой величины и какъ растеть; есть ли ель, сосна и другія смолистыя деревья и на что оныя употребляются; есть ли лѣсныя плодоносныя деревья, а особливо яблонныя и грушевыя, сколь ихъ много и какъ жители употребляютъ; оный лѣсъ близко ли гдѣ рѣки, чтобъ дерево съ выгодою плавить можно; есть ли какая дичина и какого рода; какова земля и грунтъ въ лѣсу, болотиста ли; есть ли промежъ густой кустарникъ или пѣнья, или суха и выгодна къ порубкѣ, къ землешеству; или, если бы вычещена была, способна ли для сѣнокосу; какъ жители по сіе время онымъ лѣсомъ пользовались.

4. О паствахъ скота и скотоводствѣ, по нижеслѣдующимъ пунктамъ, съ хорошимъ различіемъ, при каждомъ мѣстѣ таковыя находящіяся означать Коллегія должна:

Сколько собственно чистыхъ луговъ и сѣнокосовъ, и какова на нихъ родится трава, крѣпка ли, жестка ли, или мягкая; для какого скота она лучше; довольно ли на кормъ ихъ; есть ли излишество, и гдѣ, и сколь дорого они оно продать могутъ; въ скотскомъ ли корму и для какого скота, какъ-то: для лошадей, рогатаго скота или овецъ оной лучше; сколь обширны таковыя паствы, сколько какого рода скота на оныхъ пасется и сколько пасти ихъ можетъ; каковы ихъ лошади, рогатой скотъ, овцы и свиньи; на овцахъ мягкая ли или жесткая шерсть, сколько разъ въ году ихъ стригутъ, на что они шерсть употребляютъ или куда, и сколь дорого ее продаютъ; сколько они обыкновенно держать выкормленнаго скота и на что они колотую употребляютъ—солить ли и сушить, для запасу или на продажу, куда и сколь дорого оно продаютъ; сколько сала, куда и сколь дорого его продаютъ; кожи со скота сами ли тамъ ежегодно и на что употребляютъ, или продаютъ ихъ, и сколько какой скотины, куда, на какія потребности и какъ дорого; на что у нихъ идутъ скотскіе рога и свиньи щетины; какого рода домашнихъ птицъ они держатъ, на что они ихъ употребляютъ, какъ они поступаютъ съ перьями, отдѣляютъ ли ихъ, или оптомъ на вѣсъ продаютъ и какъ дорого держать ли они пчелъ и въ какихъ ульяхъ, сколько они вообще меду и воску ежегодно соберутъ и сколько они за излишествомъ продадутъ онаго; какой приключается вредъ ихъ скоту и пчеловодству, какая тому причина, и можно ли оному пособить или оно уберечься.

5. При рыболовныхъ рѣкахъ и рыбныхъ ловляхъ находящіяся обстоятельства означать по нижеслѣдующимъ пунктамъ:

При каждомъ озерѣ или текущей рѣкѣ означать примѣрную широту и глубину оныхъ; не вредны ли они полямъ разлитіемъ своимъ или наносомъ льда и въ которое время; въ чемъ такой вредъ состоитъ; пользуются ли подданные по сей рѣкѣ или по сему озеру провозомъ и вывозомъ своихъ запасовъ, на какихъ судахъ, какой они величины и рода, къ какому мѣсту оной провозъ дѣлаютъ и какъ они поступаютъ на рѣкахъ—гдѣ есть гати и мость, или по льду.

О рыбной ловлѣ въ озерахъ и рѣкахъ обстоятельно означать: сколько находится родовъ рыбы и котораго рода больше; всякой ли по соизволенію на себя ловить, или нѣкоторые къ тому опредѣляются; всѣ ли вообще люди лѣтомъ и зимою имѣютъ сей промыселъ, или могутъ оной имѣть; а ежели нѣтъ, отъ чего они въ праздное время имѣютъ свое пропитаніе; платятъ ли за то, что имъ ловить вольно, или годовой оброкъ, или нѣкоторую часть съ запуска невода или съ числа пойманныхъ рыбъ, и кому; въ которое годовое

время больше ловится и какого сорта, и сколько они во всякой годъ примѣрно сего или другаго рода рыбѣ ловятъ; какой они снарядъ употребляютъ; не частыя ли сѣти, которыми вытаскиваютъ и самую мелкую рыбу, или внизу привязываютъ тяжелый отвѣсъ, что всѣ вдругъ вынимаютъ и тѣмъ ловлю портятъ, и сколько ежегодно стоитъ заготовленіе и содержаніе сихъ снарядовъ; какимъ образомъ, куда и по какой цѣнѣ такія рыбы продаются, и какъ они ихъ употребляютъ, сколько они отъ сего промысла въ годъ могутъ считать барыша; число рыбаковъ не превосходитъ ли ловли и не терпятъ ли отъ того нужды, и сколько ихъ съ прибылью ловить могутъ; сии рыбы или нѣкоторые роды оныхъ въ прокъ солить ли, вялить ли ихъ, или другимъ какимъ образомъ ихъ приготавливаютъ, куда ихъ отдаютъ или продаютъ, и все сіе въ какомъ количествѣ и по какой цѣнѣ; что таковой ловлѣ тягостно и помѣшательно и какимъ образомъ ее собственно для пользы подданнымъ поправить можно.

6. Буде въ какомъ мѣстѣ случится явной недостатокъ въ вещахъ, служащихъ къ сохраненію жизни, какъ то: въ соли, дровахъ или хлѣбѣ и пр.; то Коллегія обстоятельства такія и трудности должна записать для всеподданнѣйшаго Намъ о томъ донесенія, дабы Мы могли къ отвращенію оныхъ всевозможныя мѣры взять.

7. Буде гдѣ въ какомъ мѣстѣ есть хорошая глина, годная на кирпичи и черепицу, на горшки и на обмазку, щебень и пр., Коллегіи оное безъ упущенія записывать, дабы таковыя вещи въ нужное употребленіе производить и живущимъ тамъ или индѣ гдѣ находящимся безъ пропитанія жителямъ дать работу, способствующую имъ для прокормленія.

8. Итакъ въ каждомъ мѣстѣ записывать точно — сколько кромѣ дѣйствительныхъ хозяевъ вмѣстѣ живущихъ, женатыхъ, сколько холостыхъ мужчинъ и дѣвокъ, и при томъ съ различіемъ — сколько молодыхъ, взрослыхъ и старыхъ, чтобъ сдѣлать расположеніе въ переводъ таковыхъ на пустыя мѣста или для опредѣленія въ другія ремесла, дабы никто, по неимѣнію случая или по собственной лѣности, не претерпѣвалъ нужды.

9. Вообще должно Коллегіи повсюду объявленія послать, дабы въ надлежащее время землепашество и пропитаніе подданныхъ, по тщательному коллежскому наоминанію и въ вѣрномъ исполненіи нашихъ особливыхъ повелѣній, исправлялось и приумножалось.

10. Все, что предъявленнымъ образомъ въ каждомъ партикулярномъ мѣстѣ находится будетъ, Коллегіи должно сочинить списки съ надписями, какъ то: о пахотной и пустой землѣ, о хлѣбѣ, лѣсахъ и пр., и при всякой провинціи число оному назначить, а наослѣдокъ, сверхъ всѣхъ, по провинціямъ собранныя суммы ставить перечнемъ; такъ, чтобы провинціальный перечень указывалъ на партикулярныя мѣста, дабы намъ обо всемъ нашемъ государствѣ

имѣть хозяйское надлежющее свѣдѣніе о всѣхъ поляхъ, лѣсахъ, скотскихъ паствахъ, сѣнокосахъ, о скотѣ, дичинѣ, рыбѣ, о людяхъ и ихъ состояніяхъ.

11. Когда Коллегія такимъ образомъ по частнымъ и общимъ спискамъ препорученныхъ ей дѣлъ будетъ извѣстна обо всемъ, то тогда должна она со всякимъ раченіемъ стараться, чтобы хорошее оставалось въ хорошемъ состояніи, а упущенное и пренебреженное было бы поправлено, и не только бы о семъ имѣла сношеніе съ другими коллегіями, но также бы переписывалась и съ нашими генералами-губернаторами и земскими главами, дабы мы, смотря по обстоятельствамъ дѣлъ, могли ей давать частныя резолюціи и наставленія, касающіяся до селеній, лѣсовъ, скотоводства, рыбныхъ ловель и другихъ полезныхъ въ государствѣ заведеній.

12. Ежели найдутся какія затрудненія въ данныхъ отъ насъ Коллегіи пунктахъ, то о семъ, послѣ тщетнаго напоминовенія опровергающимъ опыте, должно тотчасъ, какого бы состоянія они ни были, нашей Дирекціонной Коллегіи дать знать и съ оною приступить къ врачевнымъ для сего средствамъ, а въ прочемъ въ разсужденіи согласія Коллегіи и губерній и другихъ присутственныхъ мѣстъ главныхъ и подчиненныхъ по дѣламъ сей Коллегіи имѣть она поступать въ силу данныхъ ей регламентовъ и повелѣній такимъ образомъ, чтобы ко всегдашнему Нашему благоволенію Намъ случай подавала, а не къ гнѣву.

Приложеніе II.

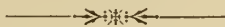
Указъ 1699 года о Ружной книгѣ.

207 г. мая въ 18 день великій государь царь и великій князь Петръ Алексѣевичъ, всеа великія и малыя и бѣлыя Росіи самодержецъ, слушавъ сей выписки (о Ружной книгѣ), указалъ по имянному своему великого государя указу, во всѣхъ городѣхъ и въ уѣздѣхъ архіереемъ и прочимъ съ ними домовыхъ ихъ чиновъ людемъ, и въ монастырехъ чернымъ властямъ зъ братією, и игуменьямъ съ сестрами, и въ соборы, и приходскихъ церквей и предѣловъ протопопомъ и попомъ съ причетники и инымъ ружникомъ, за которыми жилие вотчины или пустыя земли и рыбныя ловли и перевозки и мостовщины и мельницы и лавки и иные какіе прибылыя доходы или приходскіе дворы есть, и имъ своего великого государя жалованья, денежной и хлѣбной и всякой руги и праздничныхъ и молебныхъ и понахидныхъ и милостинныхъ денегъ не давать, а довольствоватца имъ, вмѣсто руги, вотчинами и вся-

кими вышеписанными доходы. А праздничные и молебные и понахидные и милостинные деньги указалъ великій государь давать на окупъ плѣннымъ людемъ, для того, что та дача ружникомъ была за ихъ довольствомъ. А за которыми архіереями и иными ружниками жилыхъ вотчинъ и иныхъ прибылыхъ всякихъ доходовъ нѣтъ, и имъ денежную и хлѣбную ругу давать сполна по прежнему, кромѣ праздничныхъ и молебныхъ и понахидныхъ и милостинныхъ денегъ и всякихъ приказныхъ дачъ; а приказнымъ никакимъ дачамъ, кромѣ окладныхъ, впредь не быть. А прежде ружной дачи у тѣхъ людей, которымъ та руга довелось давать, имать сказки за руками съ подкрѣпленіемъ: крестьянскіе и приходскіе дворы и земли и лавки и мельницы или иные какіе прибылые доходы за ними есть ли, для того, что въ сей вышеписке многихъ очистокъ о крестьянскихъ и о приходскихъ дворѣхъ и о всякихъ прибылыхъ доходѣхъ не написано и, буде за кѣмъ есть, и имъ ружного жалованья не давать же, а довольствоватца имъ тѣми прибылыми доходами, и того смотреть и беречь прилѣжно накрѣпко, чтобъ по сей вышеписке на одну дачю двойныхъ дачъ отнюдь никому не было и за очи и подставою и на умершихъ и на отставныхъ руги никто бѣ не пмалъ. А въ которыхъ городѣхъ живутъ архіерей, и вотчины за ними есть, а домовыхъ ихъ чиновъ людемъ и соборныхъ или домовыхъ ихъ церквей и предѣловъ протопопомъ и попомъ съ причетники, также и во всѣхъ городѣхъ вотчинныхъ монастырей къ церквамъ попомъ съ причетники указана руга, а прибылыхъ дачъ кромѣ руги за тѣми ружниками нѣтъ, и тѣмъ ружникомъ указалъ великій государь давать ругу архіереемъ, домовымъ своимъ чиновамъ и соборныхъ церквей, у которыхъ они архіерей сами служатъ, и въ предѣлы того собора протопопомъ и попомъ и всѣмъ церковникомъ изъ домовые своей казны, а въ монастырѣхъ изъ монастырскихъ доходовъ, по своему разсмотренію. А церковные потребности за свѣчп, за ладонъ, за вино церковное и на просвиры, и на кутьи, и на масло всѣхъ городовъ и уѣздовъ, которые въ сей вышеписке написаны, къ соборнымъ и къ инымъ ко всѣмъ церквамъ и къ предѣломъ и въ монастырп вотчинные и не вотчинные давать противъ прежнихъ дачъ, для того, что тѣ деньги ружникомъ къ ихъ довольству не надлежать; а опричь той именованной церковной дачи на иные церковные жѣ потребности ничего не давать. А за которые церковные потребности прежь сего давано по торговой цѣнѣ и тое торговую цѣну отставить, а давать имъ по вся годы равное число, чтобъ годовая денежная смѣта и счетъ былъ безо всякіе помѣхи; а богодѣленныхъ избъ нищимъ, буде за ними земель и иныхъ доходовъ нѣтъ, и имъ милостинные дачи давать сполна, по прежнему, всякому человѣку на лицо, и тѣхъ нищихъ у тѣхъ дачъ таможенныхъ и кабацкимъ головамъ по вся годы пересматривать, чтобъ въ нихъ здоровыхъ и молодыхъ, которымъ мочно работать, отнюдь

не было; а престарѣлымъ и увѣчнымъ велѣть въ тѣхъ богодѣльнахъ быть неисходнымъ и по миру не бродить, а просить имъ милостыня изъ богодѣленъ. А буде въ тѣхъ богодѣльнахъ явятся здоровые и молодые, которымъ мочно работать, и, тѣхъ собравъ, нѣтъ тѣхъ городовъ, за крѣпкимъ береженіемъ, присылать къ Москвѣ для отсылки на вѣчное житіе въ работу, въ Азовъ и въ иные завоеванные города; а о нищихъ же двухъ городовъ Романовыхъ да Скопина сиравитца, для чего нередъ иными городами учинено ихъ большъ. А справясь о всемъ подлинно, чтобъ впредь отнюдь ни въ чемъ спору не было, сдѣлать окладную Ружную книгу вновь и къ предыдущему 208-му году отослать, не замотчавъ, для дачь, въ Полату къ бурмистромъ; а сколько чего и съ кого порознь, по подлинной вышпавкѣ, всей руги сбавлено и въ даче будетъ, и о томъ учиня вышпску въ тетратехъ съ перечни, для подлинного вѣдома взнестъ къ нему, великому государю, а у той вышпавки дьякомъ и подьячпмъ быть тѣмже, которые сію вышпску дѣлали; а о иныхъ дачахъ учинить по помѣтамъ, какъ подъ статьями въ сей вышпске помѣчено. (*Вензелевая собственноручная подпись Пітръ*)).

«Учинить о всемъ по сему великого государя указу».



III.

Отзывъ о сочиненіи Б. В. ТИТЛИНОВА:

„Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи“, выпуски I—II, Вильна. 1908 и 1909 г.,

составленный членомъ-корреспондентомъ Академіи

Н. Н. Глубоковскимъ.

Разсматриваемое сочиненіе представляетъ въ соотвѣтствующей литературѣ уже ту особенность, что авторъ начинаеть свою работу ex abrupto и безъ всякихъ предвареній прямо ведетъ рѣчь о положеніи духовно-школьнаго дѣла предъ реформою 1808 г., потомъ описываетъ эту послѣднюю и говоритъ о духовныхъ школахъ за время Коммисіи Духовныхъ Училищъ по уставамъ 1814 г. (выпускъ I-й), дальше переходитъ къ Пратасовской эпохѣ и, наконецъ, трактуетъ о духовно-учебныхъ реформахъ 60-хъ годовъ XIX столѣтія (выпускъ II-й). Нѣтъ специальныхъ разъясненій ни о задачахъ изслѣдованія, ни о матеріалахъ для его выполненія. Казалось бы, что здѣсь не излишни были указанія и по первому пункту. Конечно, самый вопросъ по существу и по важности достаточно очевиденъ, а избранный terminus a quo не является удивительнымъ, когда мы знаемъ, что почти до этой именно хронологической грани доводится извѣстный трудъ проф. П. В. Знаменскаго («Духовныя школы въ Россіи до реформы 1808 года», Казань, 1881). Но наряду со всѣмъ этимъ не менѣе несомнѣнно, что взятый предметъ весьма многосложенъ, и—въ интересахъ дѣла—было бы полезно заранѣе формулировать, съ какихъ сторонъ и въ какихъ отношеніяхъ онъ будетъ изображаться и освѣщаться. Еще болѣе необходимо было все это касательно матеріаловъ. Перечень, классификація и оцѣнка ихъ были нужны не только по обязательнымъ требованіямъ законченной литературной техники, чтобы для всякаго сразу были ясны всѣ элементы построенія по количеству и по качеству. Въ нашемъ случаѣ эта обязательность вызывалась самою задачей при наличномъ ея положеніи въ современной литературѣ. Автору предлежало разсматривать педагогическія мѣропріятія, которыя должны были въ XIX вѣкѣ примѣняться и осуществляться въ духовной школѣ. По самому своему замыслу эти мѣры имѣли практическое предназначеніе, а потому и воплощались

въ школьной жизни. Тутъ послѣдняя является необходимымъ моментомъ для темы и требуетъ равнаго вниманія. Но разъ исключительною цѣлю педагогическихъ теорій, законопроектовъ и реформъ бываетъ практика, то ея плодотворность или безплодность оказывается и самымъ объективнымъ критеріемъ достоинства первыхъ. Факты педагогической дѣйствительности получаютъ принципиальный смыслъ историческаго суда извѣстныхъ педагогическихъ плановъ и тѣмъ самымъ объясняютъ намъ ихъ послѣдовательную смѣну. Здѣсь теорія и практика настолько тѣсно и неразрывно переплетаются между собою, что безъ второй первая не можетъ быть правильно понята и оцѣнена даже въ простомъ историческомъ движеніи, такъ какъ его стадіи существенно обуславливались реальнымъ опытомъ и живымъ голосомъ педагогической наличности.

Мы видимъ теперь, что для всесторонняго изображенія духовной школы XIX вѣка въ равной степени необходимы данныя и о законодательныхъ предначертаніяхъ, и о практическихъ примѣненіяхъ. Первые нынѣ доступны намъ въ достаточной степени, хотя, можетъ быть, и не для всѣхъ матеріаловъ еще исполнился завѣтъ проф. П. В. Знаменскаго (стр. 16), что они напередъ должны «надлежащимъ образомъ вылежаться»... Наоборотъ, касательно школьной практики въ духовно-учебныхъ заведеніяхъ наши источники не совсѣмъ удовлетворительны. Нельзя ни ожидать, ни требовать, чтобы историкъ духовной школы XIX вѣка самъ познакомился непосредственно съ состояніемъ и однимъ важнѣйшихъ учрежденій по подлиннымъ документамъ въ мѣстныхъ архивахъ; по необходимости приходится пользоваться пмѣюнчимися въ литературѣ пособіями, а ихъ пока нѣтъ въ желательномъ объемѣ. Даже исторія Академій не всегда рисуется намъ съ полнотою и отчетливостію въ существующихъ трудахъ. Что до Семинарій, то онѣ описаны далеко не всѣ, и лишь немногія такія сочпенія отличаются научною обстоятельностью; иногда нѣтъ въ печати и разрозненныхъ матеріаловъ. Еще болѣе густой мракъ окутываетъ духовныя училища, — и научные труды о нихъ не многочисленны. Въ виду сего, важнѣйшая сторона предмета оказывается сокрытою отъ изслѣдователя по недостаточности нособій, откуда можетъ вытекать, что взятая задача въ цѣломъ ея объемѣ теперь не выполнима въ совершенствѣ по фактическому положенію вещей. Представлялось бы какъ будто болѣе соотвѣтственнымъ сосредоточиться пока на частныхъ вопросахъ и заняться подготовительными работами, чтобы потомъ давать общія построенія.

Авторъ не захотѣлъ ждать этого момента, котораго мы, вѣроятно, не (скоро) дождемся, но онъ не желаетъ ограничиваться и узкими рамками референта духовно-школьныхъ мѣропріятій, а беретъ свой предметъ во всей его широтѣ. Тутъ для него было ясно отмѣченное нами соотношеніе теоріи и практики. Онъ самъ не разъ констатируетъ диссонансы и противорѣчія между уставами и дѣйствительностію (I, 203, з. 238; II, 364), равно под-

черкывая и то, какъ наличныя бытовыя условія многое объясняютъ и освѣщаютъ въ исторіи духовной школы (I, 260), при чемъ иногда слишкомъ рѣзко говоритъ о вліяніи общегосударственнаго полицейскаго режима (II, 182—183. 231), отражавшагося на всей русской жизни (II, 150). Естественно внушается этимъ, что Б. В. Титлиновъ употребитъ особыя усилія въ данномъ направленіи и привлечетъ достаточно обильный матеріалъ насчетъ фактическаго состоянія духовно-школьной жизни въ XIX вѣкѣ. И, повидному, все въ этомъ отношеніи сдѣлано и достигнуто. Множество всякаго рода таблицъ и детальность статистически-фактическихъ указаній производятъ впечатлѣніе самой основательной и широкой освѣдомленности о всѣхъ подробностяхъ «эмпирическаго» положенія духовныхъ школъ прошлаго столѣтія. Откуда же почерпается этотъ матеріалъ и какова его истинная цѣнность?

Авторъ извлекаетъ свои свѣдѣнія, главнымъ образомъ, изъ официальныхъ документовъ центрального духовнаго Архива при Св. Синодѣ. Среди нихъ для характеристики фактической жизни духовныхъ школъ онъ больше всего утилизируетъ доклады ревизій и соответствующіе отчеты. Эти матеріалы представляются ему столь прочными и богатыми, что Б. В. Титлиновъ считаетъ себя совершенно обезпеченнымъ и вдохновляется самыми смѣлыми надеждами на возможность точныхъ заключеній и широкихъ обобщеній. У него съ особою выразительностію подчеркивается, что въ изслѣдованіи фигурируютъ «голыя, официальные данныя» (I, 337) и «голыя цифры» (II, 74), «почерпнутыя почти исключительно изъ официальныхъ документовъ» (II, 207). Почтеніе къ послѣднимъ до такой степени велико, что оказывается имъ вѣра при явной внутренней несообразности¹⁾ и вопреки голосу ближайшихъ свидѣтелей извѣстнаго событія²⁾.

Официальные источники получаютъ непререкаемую и самодовлѣющую значимость, но обладаютъ ли они этими качествами по самой природѣ? Для отвѣта достаточно отмѣтить лишь нѣкоторыя свидѣтельства самой анализируемой книги, — и мы увидимъ, что здѣсь было бы гораздо умѣстнѣе критическое сомнѣніе. Для начального періода намъ сообщается, что до Комиссіи Духовныхъ Училищъ крайне рѣдко доходили свѣдѣнія даже о грубыхъ ненормаль-

1) Въ II, 208 безъ оговорокъ сообщается, будто «по словамъ ревизіи 71 года» въ холодное время волынскіе семинаристы занимались *въ 30%* морозы, хотя «помѣщеніе Волынской семинаріи по сравненію съ прежнимъ поправилось съ обновленіемъ зданія». Все это невѣроятно не только для Волыни, но даже и для Сибири...

2) Остановливаясь на официальныхъ данныхъ, Б. В. Титлиновъ не вѣритъ (II, 186, 1) заявленію проф. П. В. Знаменскаго о виновности А. П. Цапова по извѣстному дѣлу съ произнесеніемъ криминальной рѣчи, но — близкій по времени къ самымъ событіямъ — историкъ Казанской Духовной Академіи могъ лучше и точнѣе знать все дѣло по собственнымъ воспоминаніямъ и по мѣстнымъ источникамъ.

постояхъ въ духовно-школьной жизни (I, 108), а тогдашнія ревизіи не отличались высокими достоинствами (I, 112—114): «Ревизоры были людьми случайными, мимолетными... и, конечно, выносили скорѣе впечатлѣніе, чѣмъ основательное знакомство съ состояніемъ школы. Ревизоровъ боялись, даже трепетали предъ ними и старались заранѣе приготовиться и показать лицевую сторону учебнаго заведенія. Сами ревизоры, очень часто не чуждые начальственнаго самолюбія, обычно цѣпили людей и дѣло больше по внѣшности и личному вкусу... Изъ ревизорскіихъ отчетовъ получается иногда убѣжденіе, что авторы ихъ объ ученикахъ и преподавателяхъ судятъ не столько по ихъ дѣйствительному достоинству, сколько по нѣкоторымъ качествамъ ихъ характера. Самый ревизорскій отзывъ много зависитъ отъ личности ревизора... Особенно формальнымъ характеромъ отличались ревизіи, порученныя епархіальнымъ архіереямъ. За время Комиссій Духовныхъ Училищъ такихъ ревизій было не одинъ десятокъ, и изъ нихъ нѣтъ почти ни одной, гдѣ бы было замѣтно внимательное ревизованіе... Подобную же поверхностность проявляли многіе академическіе ревизоры по отношенію къ низшимъ училищамъ, какія они осматривали во время своихъ поѣздокъ по семинаріямъ. Иногда случались оригинальныя противорѣчія между ревизіями мѣстной и центральной. Бывали случаи, что архіерей прямо обвиняли ревизоровъ въ неправильныхъ донесеніяхъ... Объ академіяхъ такіе ревизоры [мѣстные преосвященные] давали всегда благопріятные отзывы, хотя состояніе академій въ то время, насколько мы знаемъ изъ другихъ источниковъ, далеко не было цвѣтущимъ». Трудно и ожидать здѣсь иного результата, когда намъ удостовѣряется «формальный характеръ наблюденія за школами со стороны высшихъ инстанцій» (I, 121), а низшія скрывали истину (I, 275), стремясь показать школу съ лицевой приглядностію (I, 288). Значитъ, всѣ такія официальные свидѣтельства по существу были лишь формальными и нуждаются въ строжайшей оцѣнкѣ по независимымъ источникамъ. Между тѣмъ, авторъ не только съ полнымъ довѣріемъ приводитъ данныя даже епархіальныхъ ревизій (I, 163. 177. 209 сл.), наиболѣе имъ опороченныхъ, но и отдаетъ преимущество ревизионнымъ отчетамъ при несогласіи ихъ съ другими свидѣтельствами. Такъ, относительно семинарскихъ успѣховъ получается несоотвѣтствіе ревизорскихъ сообщеній и систематическихъ данныхъ за 1816, 1818 и 1835 годы, но—по сужденію Б. В. Титлинова (I, 221) — «показанія перваго рода [съ болѣе высокимъ процентомъ неуспѣшности] ближе къ дѣйствительности опредѣляютъ успѣшность, такъ какъ они взяты изъ ревизорскихъ донесеній и относятся къ тѣмъ испытаніямъ, на которыхъ присутствовали ревизоры; втораго же рода данныя относятся въ большинствѣ къ испытаніямъ безъ ревизоровъ, когда успѣхи учениковъ оцѣнивались спускоидельно».

Въ этомъ случаѣ авторъ какъ будто впадаетъ въ другую крайность, а въ читателяхъ необходимо рождается рѣшительное подозрѣніе насчетъ достоинства матеріаловъ построенія исторіи духовной школы за XIX столѣтіе... Это впечатлѣніе оставляетъ и дальнѣйшій періодъ Пратасовскаго правленія, смѣнившаго Коммиссію Духовныхъ Училищъ. Тамъ Б. В. Титлиновъ видитъ лишь казенное (II, 128), оффиціальное (II, 230) и «бумажное благополучіе, которое скрывало за собою внутреннее разложеніе» (II, 150). Тогда «ревизорскіе отчеты неизмѣнно удостовѣряли общее благополучіе и объ измѣненіи status quo не помышляли» просто потому, что господствовало «намѣренное закрываніе глазъ на печальную дѣйствительность», гдѣ царилъ «великая разруха духовной школы» (II, 231). «Ревизіонные отзывы отражаютъ духъ времени, тогдашнюю мѣрку и формальный характеръ ревизій, а не дѣйствительное положеніе вещей» (II, 92), о которомъ «не даютъ прямого понятія» по своему «казенному формализму» (II, 93). Это вѣрно и для семинарій, и для училищъ (II, 139), гдѣ ревизоры одинаково «обращали вниманіе [лишь] на механичность ученія» (II, 143), при чемъ, «механическое ученіе казалось удовлетворительнымъ» (II, 146. 52, 1.2) и для катехизиса даже неизбѣжнымъ по его непонятности (I, 202. II, 140), хотя другіе свидѣтельствуютъ, что «долбня катехизиса Филарета была въ то время нѣсколько не больше, чѣмъ въ наши дни» (К. П. Дьяконовъ, Духовныя школы въ царствованіе Императора Николая I, Сергіевъ Посадъ. 1907, стр. 152). По словамъ Б. В. Титлинова, «обязанность надзора за семинаріями округа академическія правленія исполняли теперь еще хуже, чѣмъ во времена Коммиссіи». Если при послѣдней «ревизіи носили формальный характеръ», то «въ протасовскую эпоху формальность ревизій достигла своего крайняго предѣла», и «ревизорскіе отчеты превратились въ краткіе рапорты о благополучіи по всѣмъ частямъ», такъ что никакой «нѣтъ возможности установить истинное положеніе школьнаго дѣла по этимъ отчетамъ». «Наиболѣе формальнымъ характеромъ, какъ и раньше, отличались ревизіи, порученныя епархіальнымъ архіереямъ», а всѣ вообще «отчеты были безсодержательны и «въ педагогическомъ отношеніи—безрезультатны» (II, 158—160), ибо ревизіи только скользили по поверхности школьной жизни (II, 174). Даже ревизіи академическихъ правленій сдѣлались тогда слишкомъ поверхностными и формальными (II, 259). Въ свою очередь оберъ-прокурорскіе отчеты были недостоверны (II, 103) и представляли собою лишь простую рекламу (II, 150). Не возбуждаютъ въ авторѣ полного довѣрія и ревизіи князя С. Н. Урусова¹⁾, обозрѣвавшаго въ

1) О нѣкоторыхъ «своеобразныхъ приемахъ» кн. С. Н. Урусова при «осмотрѣ» Московской Духовной Академіи см. у † проф. П. С. Казанскаго въ «Богословскомъ Вѣстникѣ» 1910 г., № 2, стр. 282.

1860—61 г.г. духовно-учебныя заведенія 11 епархій (II, 174), и «болѣе серьезныя ревизіи Учебнаго Комитета, ликвидировавшія старыя порядки» (II, 175).

Мы видимъ, что Б. В. Титлиновъ заподозрилъ всѣ официальные свидѣтельства всѣхъ инстанцій, сверху до низу, и на всемъ протяженіи разсматриваемаго имъ періода. И если эти именно данныя являются главнѣйшими средствами научнаго построенія, то мы въ правѣ обратиться къ автору его собственныя слова, что здѣсь пужны факты жизни, а не формальныя аттестаціи (II, 176), столь систематически опорочиваемыя имъ самимъ. Конечно, тутъ несомнѣнно преувеличеніе. Хотя тогдашнія ревизіи бывали не рѣдко очень своеобразны ¹⁾, по краски сгущаются у Б. В. Титлинова до крайности ²⁾, какъ ясно и по несоотвѣтствію между уничижительною оцѣнкой официальныхъ документовъ и ихъ всецѣлымъ примѣненіемъ въ самой работѣ. По другимъ случаямъ мы самолично просмотрѣли немало разныхъ школьно-ревизионныхъ отчетовъ за 1820—50-е годы и никакъ не можемъ назвать ихъ плохими; напротивъ, они содержатъ иногда точныя данныя, сообщаютъ конкретныя наблюденія, указываютъ реальныя мѣры, даютъ живыя характеристики. При всемъ томъ безспорно, что по самому существу это есть матеріалъ нѣсколько односторонній, а свидѣтельскую цѣнность его Б. В. Титлиновъ понижаетъ до минимума. При такихъ условіяхъ тѣмъ настоятельнѣе являлась для него самая неотложная потребность въ новыхъ источникахъ ради контроля и восполненія официальныхъ свѣдѣній. За недоступностію мѣстныхъ архивовъ, эти *addenda et corrigenda* могли почерпаться лишь изъ печатныхъ пособій,—и мы должны освѣтить разсматриваемый трудъ съ этой стороны.

Нужда въ этихъ дополнительныхъ пособіяхъ была особенно великою для Б. В. Титлинова, и поэтому естественно ожидается у него обиліе по этой части. На дѣлѣ мы встрѣчаемъ совсѣмъ обратное. Авторъ, потонувшій съ головою въ архивныхъ матеріалахъ, какъ будто не любитъ печатной книги и старается избѣгать ее, допуская общія ³⁾ и не подкрѣпленныя цитатами ⁴⁾ ссылки. Онъ предпочитаетъ базироваться на архивныхъ документахъ,

1) Даже м. Филаретъ въ письмѣ отъ 21 апрѣля 1841 г. предлагалъ тогдашнему ректору Московской Духовной Академіи архим. Филарету (Гумилевскому) проситься на ревизіи ради отдыха: см. «Прибавленіе къ Твореніямъ св. Отцевъ», т. II, 1884 г., кн. 1, стр. 327.

2) Такъ, проф. прот. С. А. Соллертинскій называетъ повторявшіяся чрезъ два года академическія ревизіи «безпристрастными» (Опытъ исторической записки о состояніи С.-Петербургской Духовной Академіи по случаю столѣтняго ея юбилея, С.-Пб. 1910, стр. 27 и ср. 70, 82), свидѣтельствуя о независимости и ревизій семинарскихъ (стр. 59), а м. Филаретъ въ 1860 г. жаловался (см. въ «Чтеніяхъ въ Общ. люб. дух. просвѣщенія» 1877 г., XII, стр. 155), что Синодъ пересталъ поручать ему это дѣло по отношенію къ Московской Духовной Академіи...

3) См. I, 73, 2 (для Д. И. Ростиславова). II, 126, 4. 179, 1.

4) См. II, 202 (для м. Филарета). I, 200, 4. II, 55, 3, 97, 9.

когда они уже имѣются въ печати¹⁾, и совсѣмъ умалчиваетъ о новѣйшемъ изданіи сводныхъ уставовъ духовно-учебныхъ заведеній²⁾. Намъ представляются сжатые собственныя рефераты и указываются архивныя оправданія тамъ, гдѣ гораздо ближе были бы научно литературныя³⁾, которыхъ мы не видимъ предъ глазами, хотя они предполагаются текстомъ Б. В. Титлинова⁴⁾. Классическій трудъ П. В. Знаменскаго о духовныхъ школахъ едва упомянуть глухо и вообще не примѣняется къ дѣлу⁵⁾. Работа К. П. Дьяконова о Прагасовской эпохѣ, конечно, не обладаетъ и приблизительно равными достоинствами, ибо авторъ располагалъ ограниченными матеріалами и комментируетъ ихъ съ одностороннею тенденціозностію, иногда же говорить отъ своего имени съ чужого голоса⁶⁾. Но взятый г. Дьяконовымъ предметъ прямо входитъ въ объемъ темы Б. В. Титлинова, и онъ обязанъ былъ систематически раскрыть свое отношеніе къ труду предшественника, между тѣмъ называетъ послѣдняго лишь изрѣдка по инымъ поводамъ и въ другихъ отдѣлахъ, хотя не опускаетъ случаевъ отмѣтить свое несогласіе съ нимъ⁷⁾. Главнѣйшія сочиненія объ Академіяхъ привлекаются достаточно, и еще больше указывается таковыхъ о разныхъ Семинаріяхъ, но далеко не всѣ, которыя существуютъ⁸⁾. Насчетъ духовныхъ училищъ вся литература ограничивается единицами⁹⁾, а фактически она насчитываетъ, конечно, больше десятка. Въ этой области матеріалы фрагментарны, случайны и разбросаны

1) См. II, 351, 1 объ Учебномъ Комитетѣ, между тѣмъ имѣется «Положеніе объ Учебномъ Комитетѣ и штатъ онаго съ относящимися къ нимъ послѣдующими узаконеніями и разъясненіями», С.-Пб. 1907, 16 страницъ. Даже сужденіе м. Филарета цитируется по дѣлу синодальнаго архива и проводится съ неточностями (I, 140, 5), хотя оно давно напечатано въ «Собраніи мнѣній и отзывовъ», т. II (С.-Пб. 1885), стр. 141.

2) Сводъ уставовъ и проектовъ уставовъ Духовныхъ Семинарій 1808—1814, 1862, 1867, 1884 и 1896 г.г., С.-Пб. 1908.

3) Напр., для I, 12 см. у проф. П. В. Знаменскаго, Духовныя школы, стр. 741 сл., а для I, 115. 1, 117. 118—119 см. у † проф. И. А. Чистовича въ «Страникѣ» 1887 г., № 1, стр. 60—62. 66—72. 75.

4) См., напр., для I, 6. 7. 9 у проф. П. В. Знаменскаго, Духовныя школы, стр. 779. 752—3. 758.

5) См. I, 5, 1.

6) К. П. Дьяконовъ, Духовныя школы въ царствованіе Императора Николая I (Сергіевъ Посадъ. 1907); см., напр., стр. 39 сл. и 435, которыя взяты — безъ указавія источниковъ — у † проф. И. А. Чистовича, Руководящіе дѣятели духовнаго просвѣщенія... (С.-Пб. 1894), стр. 317—318, и въ рѣчи проф. П. В. Знаменскаго, Основныя начала духовно-училищной реформы въ царствованіе Императора Александра I (Казань. 1878), стр. 40—41.

7) I, 76, 2. 84, 1. 201, 3. 233, 1.

8) Сколько можно было подсчитать по разсыяннымъ въ книгѣ ссылкамъ — часто — съ общими и неясными обозначеніями заглавій, у Б. В. Титлинова цитируются труды о 14-ти Семинаріяхъ, а на дѣлѣ эта цифра едва достигаетъ лишь трети существующихъ въ литературѣ пособій этого рода.

9) Въ отдѣльности почему-то упоминается (II, 139, 1. 202, 1) только одна исторія Шуйскаго Училища.

по разнымъ захолустнымъ провинціальнымъ изданіямъ, но за-то они дороги намъ, какъ непосредственныя мѣстные свидѣтельства, какъ отраженіе самаго быта и какъ отзвуки дѣйствительной жизни духовной школы ¹⁾.

Нельзя не пожалѣть, что Б. В. Титлиновъ, всецѣло поглощенный архивными разысканіями, не приложилъ своего усердія къ этой литературной области и лишилъ себя удобства обрисовать съ конкретною выпуклостію бытовые стороны, а для этого имѣлось у него во всякомъ случаѣ не менѣе средствъ, чѣмъ у проф. П. В. Знаменскаго, который—наоборотъ—крайне внимателенъ по этой части, почему его трудъ носить особую прелесть картиннаго бытового изображенія. Побочныя пособія утилизируются, но опять не систематически и даже такъ, что оберъ-прокурорскій отчетъ берется изъ вторыхъ рукъ (I, 179,з). Вполнѣ справедливо, что здѣсь больше всего привлекается митр. Московскій Филаретъ (Дроздовъ), однако и отсюда взято не все и не вездѣ, хотя эта работа сильно облегчалась соответствующими указателями ²⁾.

По всему очевидна недостаточная внимательность къ литературнымъ пособіямъ у Б. В. Титлинова. Это тѣмъ прискорбнѣе, что заставляло его напрасно тратить на архивныя работы слишкомъ много времени, когда въ этомъ не было надобности при имѣющихся въ печати сообщеніяхъ, вполнѣ достовѣрныхъ и всѣмъ доступныхъ, о которыхъ читатели могутъ теперь даже и не догадаться, такъ какъ страшно отсылать къ архиву, если есть книга... Авторъ получилъ бы для себя больше свободы расширить свои разысканія въ самомъ Синодальномъ Архивѣ, не ограничиваясь подборомъ данныхъ для готовыхъ рубрикъ лишь изъ извѣстнаго круга дѣлъ—собственно духовно-учебныхъ (по Коммисіи Духовныхъ Училищъ и по Духовно-Учебному Управленію)—и стараясь извлечь полезныя данныя изъ всѣхъ документовъ. Архивныя свѣдѣнія получились бы обширнѣе и не были бы слабымъ повтореніемъ готоваго въ литературныхъ пособіяхъ, которыя—въ свою очередь—нашли бы болѣе обильное и достойное примѣненіе. Впрочемъ, всѣ эти пробѣлы отмѣчаются нами вовсе не ради интересовъ одной библиографической полноты, хотя и она въ ученыхъ сочиненіяхъ должна бы паблюдаться съ заботливою тщательностію: здѣсь все это требуется существомъ дѣла.

1) Конечно, эти частныя описанія тоже подлежатъ критикѣ — особенно, когда они оставляютъ свою узкую фактическую почву и переходятъ къ обобщеніямъ; дѣло здѣсь иногда бываетъ столь плохо, что касательно исторической записки о Московской Семинаріи м. Филаретъ будто бы сказалъ, что тутъ и «льстиво и лживо, и глупо и излишне»: см. у † проф. П. С. Казанскаго въ «Богословскомъ Вѣстникѣ» 1910 г., № 2, стр. 288.

2) При отдѣльныхъ томахъ «Собранія мнѣній и отзывовъ м. Филарета», изд. подъ редакцію † архіеп. Саввы, и еще особая громадная книга «Алфавитный указатель къ собранію мнѣній и отзывовъ м. Филарета... и къ перепискѣ его съ разными учрежденіями и лицами свѣтскими и духовными», С.-Иб. 1891.

Для цѣлостнаго изображенія его обязательно нуженъ непосредственный бытовой матеріалъ, а его или не даютъ, или не исчерпываютъ официальные документы, столь рѣшительно заподозрѣнные самимъ Б. В. Титлиновымъ. Естественно, что тутъ необходимо побочное восполненіе, безъ котораго многое ускользаетъ отъ взора наблюдателя. Такъ, меньше количествомъ и скуднѣе содержаніемъ ревизіонныя данныя о низшихъ духовныхъ школахъ¹⁾,—и онѣ обрисовываются у автора гораздо блѣднѣе, иногда же прямо остаются въ тѣни. И вообще официальный матеріалъ заключаетъ лишь слабое отраженіе дѣйствительности, почему послѣдняя раскрывается въ книгѣ Б. В. Титлинова не съ такою яркостію всѣхъ проявленій и особенностей многообразной школьной жизни, которая должна была воплощать уставныя нормы и даетъ намъ конкретную мѣру ихъ практической пригодности. Официальныя свѣдѣнія отличаются свойственною односторонностію, и вслѣдствіе этого неизбежно, что равныя качества бываютъ присущи и научнымъ построеніямъ на основаніи ихъ.

Дальнѣйшіе результаты не менѣе понятны. Односторонность въ смыслѣ неполноты суживаетъ фактическія опоры для объективной оцѣнки, которая тогда невольно сопровождается односторонностію сужденія. Въ нашемъ случаѣ наклонъ опредѣляется уже самою природою официальныхъ документовъ. Это—ревизорскіе отчеты, но они всегда и вездѣ отмѣчаютъ больше недостатки и погрѣшности, при чемъ самъ Б. В. Титлиновъ находитъ въ нихъ преувеличенія въ сторону суровости (I, 273, 1). Понятно, что уже простымъ подборомъ подобныхъ данныхъ незамѣтно порождается неблагопріятное впечатлѣніе, которое потомъ переходитъ въ мотивированное убѣжденіе. Это именно сказалось и на работѣ Б. В. Титлинова. На судьбы духовной школы въ XIX столѣтіи онъ всегда смотритъ не очень свѣтло, а въ одномъ случаѣ прямо повторяетъ и даже обобщаетъ (II, 182) такой отзывъ, что «прожить 12 лѣтъ въ бурсѣ значитъ потерять 12 лѣтъ жизни, значитъ выйти изъ школы почти вовсе неразвитымъ ни умственно, ни нравственно». Строгость сужденій автора усугубляется еще тѣмъ, что онъ не прочь примѣнить къ прошлому масштабъ современной педагогикѣ (I, 213. 237), который всюду у него скрывается въ основѣ оцѣнки событій. Послѣднія значительно отрѣзаются отъ исторической условности и видъ исторической перспективы становятся уродливыми, между тѣмъ въ своей сферѣ были вполне натуральны. Историческій отчетъ о фактическомъ положеніи вещей обращается въ историческое

1) I, 111 (см. ниже на стр. 23). 113 (см. выше на стр. 4). 273 («ревизоръ... ревизуетъ преимущественно семинаріи, а не низшія училища — разсадники семинарій»). II, 139 («ревизіи низшихъ училищъ отличались еще болѣе формальнымъ характеромъ, чѣмъ ревизіи академическія и семинарскія»).

обвиненіе, и подвергаются строгому бичеванію многія явленія, имѣвшія большія достоинства и достаточныя оправданія въ свое время по совокупности фактическихъ обстоятельствъ. Историческій трудъ жертвуетъ коренными своими свойствами и приобретаетъ характеръ прокурорски-отвлеченной обличительности. При такомъ настроеніи Б. В. Титлиновъ относится скептически къ хорошимъ воспоминаніямъ даже самихъ питомцевъ и ограничиваетъ ихъ силу (I, 292), отрицательнымъ же отзывамъ вѣрить слишкомъ охотно (II, 127) и отъ частныхъ неблагопріятныхъ свидѣтельствъ снѣшпть заключать, что «все это не анекдотическіе курьезы, а обычныя явленія» (II, 174). Въ литературѣ тоже подбирается аналогичный матеріалъ, и авторъ безъ всякихъ сомнѣній обильно пользуется памфлетами о духовной школѣ Д. И. Ростиславова, изъ котораго заимствуетъ совершенно фиктивные арифметическія выкладки (I, 257), какъ и отъ себя допускаетъ подобныя вычисленія (II, 197—198. 206), хотя такія математическія упражненія въ сложеніи и вычитаніи не имѣютъ реальной цѣнности и только напрасно затемняютъ дѣйствительность... Въ общемъ, взглядъ Б. В. Титлинова на духовныя школы XIX вѣка далеко не радостный,—и опъ, избѣгая черезчуръ большихъ крайностей, не идетъ противъ господствующихъ возрѣній въ нашей литературѣ, гдѣ съ недоброй руки Помяловскаго утвердился по сему предмету тонъ порицанія и даже глумливости... Однако, это предубѣжденіе содержитъ и фактическое преувеличеніе, и историческую неправду. Здѣсь наша славянская склонность къ самообличеніямъ нашла наиболѣе рѣзкое выраженіе по особымъ причинамъ. Мемуары больше всего пишутъ люди, выбившіеся изъ своей среды, и при томъ либо самодовольныя знаменитости, либо озлобленные неудачники. А именно изъ духовенства въ XIX вѣкѣ было труднѣе всего выбратся на большую дорогу,—и пройденный путь инстинктивно вспоминался съ горечью и разочарованіемъ. Но школы были на немъ важнѣйшими станціями, почему и сосредоточивали на себѣ по преимуществу всѣ подобныя чувства. И въ обояхъ отмѣченныхъ случаяхъ послѣднія складывались мрачно, ибо знаменитости слишкомъ склонны рисовать себя героями и усугублять препятствія, чтобы выше были ихъ исключительныя доблести, а неудачники всегда стараются свалить свои бѣды на постороннія условія среды и воспитанія. Тутъ духовная школа оказывалась во всѣхъ винахъ виноватой... Попятно, что всѣ такіе мемуары пужно принимать лишь *cum grano salis* и уравновѣшивать путемъ сопоставленій. Къ сожалѣнію, авторъ мало удѣлилъ вниманія этимъ матеріаламъ, при наличности которыхъ у него могли бы получиться совсѣмъ другіе штрихи. Назовемъ для иллюстраціи только два изданія, хотя второе выпущено уже позднѣе. Это прежде всего книга «Изъ школьныхъ воспоминаній бывшаго семинариста Вологодской Семинаріи» (Вологда. 1903) д-ра

Е. В. Грязнова. Онъ было старшимъ современникомъ Н. Г. Помяловскаго, поступивъ съ духовную школу въ 1841 г. и окончивъ ее въ 1854 г., а такими пограничными годами для второго были 1843-й и 1857-й. Тѣмъ интереснѣе сравнить показанія обоихъ, изъ которыхъ одинъ былъ питомцемъ столичныхъ духовно-учебныхъ заведеній, другой воспитывался въ довольно глухой провинціи. Повидимому, нужно бы ожидать, что свидѣтельства послѣдняго будутъ болѣе злобыщны и суровы, но на дѣлѣ оказывается совсѣмъ обратное. Много грустнаго и тяжелаго изображаетъ намъ Е. В. Грязновъ, испытавшій на себѣ всю тяжесть тогдашнихъ условій духовно-школьнаго быта съ его крайнею матеріальною нуждой, педагогическою примитивностію и жестокостію. При всемъ томъ воспоминанія его носятъ трогательный характеръ одухотворенной признательности къ воспитавшей школѣ, которую онъ рѣшительно беретъ подъ свою защиту противъ всякихъ нареканій, иногда прямо рисуя чисто идиллическую картину. Нельзя не цѣнить подобныхъ сообщеній человѣка, оглядывающагося назадъ умудреннымъ взоромъ чрезъ 50 лѣтъ, когда вся послѣдующая жизнь прошла на совершенно пномъ поприщѣ, далеко отъ «духовныхъ» сферъ и интересовъ¹⁾. А Е. В. Грязновъ описываетъ намъ духовную школу своего времени такими чертами, что позднѣйшая и даже нынѣшняя ипогда должна прямо завидовать ей. Получается впечатлѣніе, что первая владѣла драгоценнымъ даромъ семейственно-отеческой человѣчности, которая потомъ утратилась и замѣнилась мертвящимъ формализмомъ... По своему основному тону тогдашнее воспитаніе описывается у Е. В. Грязнова болѣе симпатичнымъ, но были свои преимущества и въ самомъ обученіи. Такъ, Б. В. Титлиновъ не разъ говоритъ (I, 177. 239) о недостаточности въ духовныхъ школахъ физическихъ приборовъ, удостовѣряя жалкое положеніе дѣла по преподаванію даннаго предмета. Е. В. Грязновъ и здѣсь утверждаетъ противное, свидѣтельствуя, что именитыя физическія опыты были поставлены въ Вологодской Семинаріи весьма хорошо и на публичныхъ семинарскихъ собраніяхъ служили пріаманкою для всего города²⁾... Едва ли будетъ справедливо полагать, что это былъ лишь исключительный примѣръ, не имѣвшій счастливыхъ повтореній внѣ захолустной Вологды. Другими поучительными «Воспоминаніями» мы обязаны духовно-академическому патріарху, профессору В. О. Пѣвницкому, бывшему сверстникомъ вышеназванныхъ лицъ по времени своего обу-

1) И другіе свидѣлствуютъ, что «воспоминанія (Е. В. Грязнова) прекрасно рисуютъ порядки духовныхъ школъ въ Вологдѣ и бытъ духовенства того времени, когда учился авторъ»: см. «Вологодскія Епархіальныя Вѣдомости» 1910 г., № I, стр. 5, 2.

2) И изъ другихъ источниковъ намъ извѣстно, что въ 1812 году для практическаго преподаванія физики и геометріи было куплено физическихъ инструментовъ въ Вологодскую Семинарію на 600 рублей, а это — очень большая сумма по тому времени.

чешія въ Муромскомъ училищѣ (1841—1846 г.г.) и во Владимірской Семинаріи (1846—1851 г.г.). Рано лишившись отца и матери, онъ по необходимости пилъ горькую чашу безроднаго сироты, который вездѣ воспитывался и жилъ изъ милости. Не смотря на это, В. О. Пѣвпичкій вынесъ больше свѣтлыхъ и умиротворяющихъ впечатлѣній о духовной школѣ, даетъ добрыя свидѣтельства о самой бурсѣ ¹⁾ и энергически защищаетъ старыя Семинаріи ²⁾, опровергая противоположные отзывы ³⁾, хотя бы они покоились на официальныхъ документахъ. По его словамъ ⁴⁾, «грубые проступки и рѣзкія нарушенія дисциплинарнаго порядка замѣчались, какъ рѣдкія исключительныя явленія. И объ нихъ, какъ о выдающихся изъ ряда обыкновенныхъ явленій, сохранились записи въ архивахъ семинарскаго Правленія. А что текло правильнымъ порядкомъ, все согласное съ установившимся ходомъ вещей, то не отмѣчалось, и о томъ не было нужды дѣлать особыя записи. Между тѣмъ явленія такого порядка составляли, можно сказать, всю полноту семинарскаго жизни, которая только изрѣдка возмущалась какими-либо тревоженіями. Не по этимъ рѣдкимъ тревоженіямъ нужно судить о томъ, какъ жили и вели себя семинаристы». Я думаю, что этотъ приговоръ имѣетъ равную силу не для одной Владимірской Семинаріи извѣстнаго періода, а вѣренъ въ принципіальномъ смыслѣ. Тогда не менѣе безспорнымъ будетъ и общій выводъ о разсматриваемой книгѣ, что односторонность матеріаловъ сопровождается у автора односторонностію освѣщенія фактическаго положенія духовной школы, гдѣ слишкомъ выдвигаются тѣньвыя стороны, а нѣтъ строго объективной, исторически-пропорціональной оцѣнки въ связи со всѣми условіями и обстоятельствами.

Эта особенность труда отражается на немъ и въ другихъ отношеніяхъ. Школьная дѣйствительность создается, измѣняется и движется соучастіемъ законодательной инициативы и жизненной практики. Въ силу этого историческій ходъ развитія духовной школы можетъ быть постигнутъ во всей глубинѣ лишь при равной освѣдомленности насчетъ обоихъ этихъ факторовъ. Но мы знаемъ, что этого равновѣсія не имѣется въ разбираемомъ сочиненіи, откуда неизбѣжно, что поступательное движеніе въ исторіи духовной школы XIX вѣка очерчивается у автора далеко не съ совершенною отчетливостію для всѣхъ послѣдовательныхъ стадій. Б. В. Титлиновъ отправляется отъ

1) См. «Руководство для сельскихъ пастырей» 1909 г., № 23, стр. 140—141 и отдѣльно «Мои воспоминанія»: годы дѣтства; училищная и семинарская жизнь (1832—1851 г.), Кіевъ. 1910, стр. 91.

2) См. *ibid.* 1909 г., № 25, стр. 187—188 и отдѣльно, стр. 102—103.

3) См. *ibid.* 1909 г., № 26, стр. 206—208, № 28—29, стр. 271—274 и отдѣльно, стр. 112—114. 134—137.

4) См. *ibid.* 1909 г., № 49, стр. 331 и отдѣльно, стр. 233.

времени «Коммиссін Духовныхъ Училищъ». Это для него не просто хронологическій terminus a quo, но своего рода идейный родоначальникъ для всего дальнѣйшаго духовно-школьного бытія. Принципы этого періода и способы ихъ осуществленія сочувственно одобряются, а—въ цѣломъ—эта эпоха почитается реальнымъ мѣриломъ педагогической цѣнности позднѣйшихъ явленій, при чемъ соотвѣтствіе ея завѣтамъ служитъ доброю аттестаціей и уклоненіе отъ нихъ знаменуетъ паденіе. Такое лестное мнѣніе о педагогическихъ достоинствахъ плановъ и мѣръ Коммиссін Духовныхъ Училищъ довольно общепринято¹⁾,—и мы лично вполне цѣнимъ идейную рациональность и органическую стройность тогдашней системы, теоретически обоснованной и фактически удобопригодной. Но это наше согласіе съ авторомъ въ принципиальномъ взглядѣ и вызываетъ у насъ самыя серьезныя недоумѣнія. Откуда и какъ возникло такое духовно-школьное благополучіе?—этотъ вопросъ долженъ былъ сосредоточить на себѣ самое пристальное вниманіе изслѣдователя, который видитъ здѣсь исходный пунктъ всего построенія, но въ книгѣ Б. В. Титлинова мы не находимъ довлѣющаго отвѣта. Предыдущее состояніе духовной школы описывается у него въ очень мрачныхъ тонахъ, ибо въ началѣ XIX вѣка «духовно-учебное дѣло... находилось все еще въ хаотическомъ состояніи» (I, 5); «ученіе шло плохо» (I, 13); «да и трудно было требовать отъ старыхъ духовныхъ школъ хорошаго ученія и благосостоянія» (I, 14), причемъ не «надо удивляться, что преподаватели были не высокаго уровня и ученіе шло мало успѣшно» (I, 16). Если все это вѣрно, то тѣмъ загадочнѣе кажется, какъ именно изъ этого духовно-педагогическаго мрака возсіялъ столь живоносный свѣтъ. Авторъ не рассматриваетъ и не раскрываетъ этого спеціально,—и отъ него мы слышимъ здѣсь не очень убѣдительныя и не достаточно уравнившанныя рѣчи о «волѣ Государя [Александра I], воспитаннаго въ духѣ лучшихъ идей екатеринскаго времени», когда сотрудники «идеально настроеннаго» монарха «спѣшили осуществить планы, родившіеся подъ вліяніемъ идейныхъ настроеній французскаго освободительнаго движенія» (I, 1)... Все это—всячески сомнительно и настолько отдаленно, что трудно отыскать связь между причиною и слѣдствіями. Если тутъ дѣло въ общихъ просвѣтительныхъ начинаніяхъ и духовно-учебныя преобразования были лишь частными ихъ отраженіями, то нужно сказать, что Б. В. Титлиновъ отмѣчаетъ (I, 2, 2) данное соотношеніе свѣтскихъ и духовныхъ педагогическихъ реформъ весьма кратко и бѣгло, хотя согласованіе и даже соподчиненіе вторыхъ первымъ со времени Екатерины II ста-

1) И проф. В. О. Пѣвницкій категорически удостовѣряетъ большую стройность обученія по уставамъ 1808—1814 г.: см. «Руководство для сельскихъ пастырей», 1909 г., № 35—36, стр. 408 и отдѣльно, стр. 137.

вплелъ прямо обязанностію для духовнаго правительства (ср. у С. В. Рождественскаго, Историческій обзоръ дѣятельности Министерства народнаго Просвѣщенія, С.-Пб. 1902, стр. 24—25; *его-же* Изъ исторіи учебныхъ реформъ Императрицы Екатерины II, С.-Пб. 1909, стр. 58. 79—80 и въ «Журналѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія» 1909 г., № 8, стр. 187. 208—209 отдѣла по народному образованію) и, конечно, наблюдались въ началѣ XIX вѣка. Если имѣло особую важность, что творцы духовно-учебныхъ уставовъ, вдохнувшіе въ духовную школу струю новой жизни, «отразили прогрессивныя вѣянія александровской эпохи» (I, 53), то и эта индивидуальная мотивировка не отличается прочностію, разъ о главнѣйшемъ лицѣ мы читаемъ потомъ ужасную характеристику, что «время соединеннаго управленія этими двумя вѣдомствами [народнаго просвѣщенія и духовно-учебнымъ] княземъ Голицынымъ было временемъ самаго мрачнаго обскурантизма, лицемѣрнаго святошества, нелѣпаго преслѣдованія свободы преподаванія» (I, 56)... Генезисъ реформаціонныхъ вѣяній Коммисіи Духовныхъ Училищъ остается совершенно не разъясненнымъ,—и авторъ не дѣлаетъ никакихъ попытокъ въ этомъ направленіи, а прямо переходитъ (I, 16 сл.) къ работамъ тогдашняго старорусскаго епископа Евгенія Болховитинова, потомъ митрополита Кіевскаго († 23 февраля 1837 г.). Б. В. Титлинову «кажется», что «идея духовно-учебной реформы впервые выражена была» именно этимъ іерархомъ (I, 16), но и послѣ Н. Н. Бантышъ-Каменскаго мы съ разныхъ сторонъ слышимъ, что еще раньше его, «въ 1801 году поручено было преосв. Анастасію Братановскому (котораго нарочно для этого вызывалъ въ С.-Петербургъ) составить проектъ новаго образованія духовныхъ училищъ»¹⁾. Правда, по мнѣнію другихъ, дѣло было совсѣмъ наоборотъ²⁾, но во всякомъ случаѣ для названнаго архипастыря не-

1) † Проф. П. А. Чистовичъ въ «Странникѣ» 1860 г., № 5, стр. 175; И. Покровскій—*ibid.*, 1860 г., № 10, стр. 254; проф. П. В. Знаменскій, Основныя начала духовно-училищной реформы въ царствованіе Императора Александра I, стр. 11.

2) См. у проф. О. В. Благовидова, Оберъ-прокуроры Святѣйшаго Синода въ XVIII и въ первой половинѣ XIX столѣтія, 2-е изд. (Казань 1900), стр. 365. Въ основѣ здѣсь лежатъ сообщенія г. П. (И.) М(ельникова), который (по запискамъ оберъ-прокурора А. А. Яковлева) излагаетъ дѣло въ слѣдующемъ видѣ (Изъ прошлаго въ «Русскомъ Вѣстникѣ», т. LXXIV за 1868 г., № 4, стр. 485—487): въ октябрѣ—воябрѣ 1803 года кн. А. Н. Голицынъ поручилъ Евгенію составить планъ къ усовершенствованію духовныхъ училищъ и касательно обезпеченія духовенства; мѣсяца черезъ 2 Евгеній былъ назначенъ епископомъ старорусскимъ [17 января 1804 г.] и уѣхалъ въ Новгородъ, но исполнилъ задачу и привезъ свой трудъ въ С.-Пб. въ 1805 г., хотя совсѣмъ обошелъ вопросъ о средствахъ для проектированныхъ реформъ; кн. А. Н. Голицынъ по Высочайшему повелѣнію передалъ Евгеніевскую работу преосв. Анастасію съ тѣмъ, чтобы тотъ разсмотрѣлъ ее, высказалъ свои замѣчанія и написалъ (исправленный) проектъ преобразованія духовныхъ училищъ; на это дѣло Анастасій потратилъ лѣто и осень 1805 г. и именно онъ указалъ источникъ нужныхъ средствъ въ доходахъ отъ продажи церковныхъ свѣчей.

сомнѣнно здѣсь какое-то активное участіе ¹⁾, а о немъ Б. В. Титлиновъ умалчиваетъ, хотя имѣлъ прямо подъ руками нѣкоторые матеріалы, чтобы внести въ этотъ вопросъ извѣстную ясность. Въ томъ же Синодальномъ Архивѣ, гдѣ занимался Б. В. Титлиновъ, хранится дѣло Св. Синода 1806 г. № 1066 о смерти 9 декабря 1806 г. въ Астраханн архіеп. Анастасія. Изъ него мы узнаемъ, что послѣднему, дѣйствительно, была пожалована Императоромъ Александромъ I осыпанная брилліантами панагія въ золотой оправѣ и на золотой цѣпочкѣ, при чемъ преосвященный завѣщалъ ее Астраханской архіереѣской ризницѣ «въ память Высочайшей милости» (л. л. 2 и 34). Это важно потому, что такое пожалованіе ставится въ связь съ работами Анастасія по духовно-учебной реформѣ. Далѣе въ этомъ «дѣлѣ» упоминается (л. л. 55. 56. 70) объ оставшихся послѣ почившаго іераха «проектахъ», а въ реестрѣ препровожденныхъ «бумагъ» перечисляются (л. 59): 1) кругъ духовныхъ училищъ; 2) порядокъ академическихъ учений съ распредѣленіемъ времени преподаванія оныхъ; 3) порядокъ семинарскихъ учений; 4) начертаніе лекцій, преподаваемыхъ въ Московскомъ Университетѣ; 5) порядокъ гимнастическихъ (? гимназическихъ) наукъ; 6) копеектъ или инструкція для внутренняго и внѣшняго устройства воспитывающихся въ духовныхъ училищахъ; 7) выписка изъ законовъ о учрежденіи Семинарій въ монастыряхъ; 8) о Московской Академіи. «Бумаги» эти сданы были въ Синодальный Архивъ, по пока не разысканы ²⁾, однако и теперь ясно, что преосвящ. Анастасій заинтересовался и работалъ по духовно-учебнымъ вопросамъ, будучи опытнымъ педагогомъ и духовно-школьнымъ администраторомъ ³⁾. Б. В. Титлиновъ обязанъ былъ разобрать все это досканально, а опъ, едва упомянувъ имя Анастасія ⁴⁾, предпочелъ поскорѣе перейти къ журналамъ Коммисіи Духовныхъ Училищъ, чтобы, читая ихъ по порядку, подставлять отсюда выборки въ свои

1) Ср. еще у † проф. И. А. Чистовича, *Исторія С.-Петербургской Духовной Академіи* (С.-Пб. 1857), стр. 125, 1; Пл. Ст. Горючко, *Анастасій Братановскій, архіепископъ Астраханскій и Кавказскій* (Астрахань. 1902), стр. 14—15 и въ «Астраханскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ» 1902 г., № 3, стр. 122—123.

2) Ср. и у Пл. Ст. Горючко, *Анастасій Братановскій*, стр. 71—73 и въ «Астраханскихъ Епарх. Вѣдомостяхъ» 1902 г., № 24, стр. 1095—1097, гдѣ пунктуально сообщаются приведенныя выше свѣдѣнія, почему за ними Б. В. Титлинову не надо было обращаться даже и къ Синодальному Архиву...

3) Это особенно раскрыто въ разныхъ трудахъ Пл. Ст. Горючко въ «Могилевскихъ Епарх. Вѣдомостяхъ» 1903, 1905 и 1906 г.г. и въ таковыхъ же «Астраханскихъ» 1902 г. (откуда отдѣльнымъ изданіемъ выпущена упомянутая въ прим. 1—2. брошюра).

4) I, 26, 1 по «Прав. Собесѣднику» 1878 г., № 1, стр. 11, но см. и въ отд. изд. у проф. П. В. Знаменскаго, *Чтенія изъ исторіи русской церкви за время царствованія Императора Александра I* (Казань. 1885), стр. 9, а также ср. у † архіеп. Филарета, *Исторія русской церкви* (С.-Пб. 1895), стр. 712, 111, и у проф. А. П. Доброклонскаго, *Руководство по исторіи русской церкви IV* (Москва. 1893), стр. 207—208.

трафаретныя рубрики. Думаемъ, что было бы полезно возвратиться вспять, когда открылись бы новыя просвѣты касательно генезиса духовно-учебныхъ реформъ начала XIX вѣка. Въ Синодальномъ Архивѣ есть отъ 1798 г. за № 27 очень важное дѣло, доселѣ не использованное наукой. Изъ него видно, что еще при митрополитѣ С.-Петербургскомъ Гавріилѣ Петровѣ († 26 января 1801 г.) собирались матеріалы для преобразованія духовныхъ школъ; полученныя свѣдѣнія доставлены были преосвящ. Тверскому Иринею Клементьевскому († 24 апрѣля 1818 г.), который 2 іюня 1798 г. представилъ Св. Синоду «разсужденіе о порядкѣ и предметѣ ученія для Семинарій и Академій» (л. л. 351—354), принятое и одобренное синодальнымъ опредѣленіемъ въ октябрѣ.

Въ итогѣ получается, что авторъ обошелъ вполне доступный ему матеріалъ и не возстановилъ предшествующаго Коммиссіи Духовныхъ Училищъ хода событій даже простымъ констатированіемъ всѣхъ моментовъ и ихъ фактической преемственностію. Это справедливо и касательно исторической оцѣнки трудовъ по разсматриваемому вопросу Евгенія Болховитинова. Подлинныхъ документовъ его Б. В. Титлиновъ не могъ видѣть по особымъ причинамъ (I, 16,3), для насъ весьма спорнымъ и малоуважительнымъ, и пользуется печатнымъ изложеніемъ † Н. И. Полетаева. Автору какъ будто не хотѣлось снестись съ другимъ лицомъ и немного подождать, но онъ мчится впередъ, не думая оглянуться кругомъ, чтобы поспать компенсирующихъ матеріаловъ. А они, опять же, были у него предъ глазами въ дѣлѣ Св. Синода 1804 г. № 840 (на 188 листахъ). Составъ его таковъ. Сообщается повелѣніе Государя относительно увеличенія средствъ на духовныя училища, но Синодъ предполагаетъ разсудить и объ учебно-воспитательной части и 12 декабря поручаетъ митр. Амвросію снестись съ преосвященными Кіевскимъ, Московскимъ и Казанскимъ «о сдѣланіи положенія для духовныхъ Академій», дабы потомъ все внести въ Синодъ со своимъ мнѣніемъ о способахъ «къ достиженію лучшаго успѣха въ воспитаніи и обученіи юношества, пріуготовляемаго въ духовныхъ училищахъ къ духовному званію и въ учительскія по Семинаріямъ должности». Во исполненіе сего митр. Амвросій въ февралѣ—мартѣ 1805 г. представилъ Синоду «историческую записку о духовныхъ училищахъ съ начертаніемъ къ новому положенію оныхъ», *каковая является точною копіей работы Евгенія Болховитинова*, просто лишь подписанной С.-Петербургскимъ іерархомъ; далѣе слѣдуютъ: положеніе для Кіевской Академіи отъ имени митр. Кіевского Серапіона; предварительное начертаніе о учрежденіи Московской Академіи и докладъ Московской Славяно-Греко-Латинской Академіи митр. Московскому Платону; положеніе для Казанской Академіи; выписки всевозможныхъ справокъ касательно духовныхъ школъ и, наконецъ, спеціальныя трактаты «о ду-

ховныхъ училищахъ». Тутъ мы имѣемъ важнѣйшіе документы, которые передаются у Н. И. Полетаева и упоминаются у Б. В. Титлинова, но послѣдній не заинтересовался добратъся до корней и ограничился вторичнымъ пересказомъ, которому не достаетъ совершенной отчетливости даже въ фактическихъ подробностяхъ. Эта неудержимая стремительность къ заранѣ намѣченной цѣли наиболѣе удобнымъ способомъ убѣждаетъ, что и ознакомленіе съ оригиналами едва ли вызвало бы у автора радикальную перемену курса съ широкой дороги референта на узкій путь углубленной этиологій явленій—при фактической обстоятельности во всѣхъ деталяхъ. Если Н. И. Полетаевъ усвоитъ (въ «Странинкѣ» 1889 г., III, стр. 64) «Евгеніевскому проекту историческую силу и могучее значеніе» въ реорганизаціи духовной школы, то и Б. В. Титлиновъ счлгаетъ Евгенія инициаторомъ этихъ великихъ реформаторскихъ плановъ, хотя таксруетъ его дѣйствительныя заслуги много ниже, энергически превознося Коммиссію Духовныхъ Училищъ. Однако и послѣ такого ограниченія возбуждаются естественныя недоумѣнія—при всей безспорности трудовъ Евгенія по подготовкѣ матеріаловъ и плановъ для духовно-учебныхъ преобразованій¹⁾. Б. В. Титлиновъ рисуетъ Евгенія вдохновителемъ новаго движенія, даващаго широкія «либеральныя» реформы, а послѣ оказывается (I, 59—60 и у ꙗ проф. И. А. Чистовича, Руководящіе дѣятеля духовнаго просвѣщенія, стр. 242), что этотъ архинастырь всѣми трактовался и былъ авторитетнымъ выразителемъ «реакціи»²⁾, котораго спеціально призывали очистить духовныя школы отъ заразы коммиссіонныхъ

1) Это въ свое время было Высочайше отмѣчено пожалованіемъ Евгенію 5 марта 1805 года ордена Анны 1-й ст. за «отличныя труды по ученой части духовнаго вѣдомства и по вѣрлемымъ ему дѣламъ» (Дѣло Канц. Св. Синода 1805 г. № 955). М. Амвросій, несомнѣнно, пользовался услугами Евгенія по духовно-учебной реформѣ и, отпуская своего викарія въ Новгородъ, исходатайствовалъ ему право прїѣзжать въ С.-Пѣ. по епархіальнымъ дѣламъ (см. журналы канцеляріи митрополитовъ С.-Петербургскихъ 1804 г. № 5 въ бібліотекѣ Александроневской Лавры), хотя тотъ и въ Новгородѣ собиралъ и доставлялъ разныя справки духовно-учебнаго характера (вапр., о богадѣльняхъ и училищахъ, учрежденныхъ въ Новгородѣ м. Іовомъ: см. *ibid.* дѣло 1804 г. № 38). Участіе Евгенія въ духовно-учебныхъ начинаніяхъ м. Амвросія ближе выясняется представленіемъ его къ вышеназванной наградѣ чрезъ кн. А. Н. Голицына (см. *ibid.* 1805 г. № 2): «Преосвященнаго Евгенія, вызваннаго мною сюда сколько для помощи въ сочиненіи новаго училищамъ духовнымъ плава, столько и для обозрѣнія существующаго вывѣ въ Александро-Невской Академіи порядка по частямъ правленской, учебной, нравственной и экомической [съ тѣмъ, чтобы сообразно сему производить и въ Новгородской Семинаріи] и исполнившаго все то въ полной мѣрѣ вынѣ отпуска къ своему мѣсту, долгомъ поставляю я изъяснить предъ Вашимъ Сивтельствомъ признательность мою къ его способностямъ и трудолюбію по возложеннымъ ва него должностямъ, паче же по части учебной».

2) На это можетъ частію указывать и то, что Высочайшее повелѣніе о вызовѣ м. Евгенія въ Синодъ 19 декабря 1824 г. объявлено послѣднему чрезъ Аракчеева (дѣло Канц. Св. Синода 1824 г. № 1. 255), а вызовъ Кіевскаго іерарха состоялся по «отношенію» къ Аракчееву м. Серафима (см. журналы канцеляріи митрополитовъ С.-Пѣ. 1825 г. № 7 въ бібліотекѣ Александроневской Лавры).

повишесть ¹⁾. Это противорѣчіе прямо изумительно, такъ что Б. В. Титлиповъ склоненъ паходить рѣшеніе даже и въ «старческомъ консерватизмѣ» (I, 59, з), заставившемъ м. Евгенія ополчиться на самаго себя... Все это и не естественно, и не научно. Гораздо справедливѣе, что въ самомъ началѣ этому іерарху приписано слишкомъ много. По всему вѣроятію, что онъ былъ лишь способнымъ и усерднымъ исполнителемъ чужихъ замысловъ, которому вышло на долю аргументировать и раскрыть ихъ съ научно основательностію. Будучи вообще «статистикомъ исторіи» ²⁾, Евгеній и теперь просто лишь «твердо стоялъ на исторической почвѣ» ³⁾. Это была роль ученаго справщика по возложенному порученію,—и понятно, что душа Евгенія не волибъ лежала къ тому дѣлу, гдѣ было много его труда, но не имѣлось самобытнаго его вдохновенія (ср. у † проф. И. А. Чистовича, Руководящіе дѣятели, стр. 249). Не удивительно, что, по одинаковымъ историческимъ опытамъ примѣненія, онъ послѣ находилъ равныя побужденія критиковать и осуждать прежніе планы, не чуждые собственнаго вліянія. Дальше слѣдуетъ, что такое научно-археологическое твореніе, конечно, не могло быть источникомъ создательныхъ реформъ Коммисіи Духовныхъ Училищъ, а оиать же сводилось къ скромной роли справочнаго пособія. Наоборотъ, гораздо вѣроятнѣе заявленіе другихъ лицъ, «что починъ преобразованія духовныхъ училищъ» принадлежалъ М. М. Сперанскому ⁴⁾, о которомъ волибъ несомнѣнно, что онъ былъ весьма занятъ учебными преобразованіями и энергически настаивалъ на нихъ ⁵⁾. Активно соучаствовалъ въ этомъ дѣлѣ и м. Амвросій, котораго Б. В. Титлиповъ хочетъ обратить въ послушное орудіе его викарія. Такъ, у него излишне выдвигается впередъ фигура одного Евгенія Болховитниова, а историческое значеніе послѣдняго въ духовно-учебныхъ обновленіяхъ начала XIX вѣка крайне преувеличивается. Въ результатѣ—самыя реформы эти, неправильно сведенныя къ одной личности, оказываются фактически не мотивированными и не выясненными по своему

1) См. нынѣ и у Л. Ст. Маѣевича въ «Трудахъ Кіевской Духовной Академіи» 1910 г., № 7—8, стр. 499 слл.

2) М. П. Погодинъ у Е. Фр. Шмурло, Митрополитъ Евгеній, какъ ученый, С.-Пб. 1868, стр. VII. Ср. отзывъ архіеп. Филарета, Обзоръ русской духовной литературы (С.-Пб. 1884), стр. 444.

3) См. А. Д. Ивановскій въ «Журналѣ Мин. Нар. Просвѣщенія» 1867 г., ч. СXXXVI, № 12, стр. 722.

4) См. П. М. въ «Русскомъ Вѣстникѣ» т. LXXIV за 1868 г., № 4, стр. 445, при чемъ прибавляется (стр. 493), что «планъ Евгенія былъ оставленъ и уставъ написанъ новый». Архіеп. Филаретъ, Исторія русской церкви, стр. 6713 примѣч.

5) Объ этомъ говорятъ и двѣ записки Сперанскаго въ изданныхъ С. В. Рождественскимъ «Матеріалахъ для исторіи учебныхъ реформъ въ Россіи въ XVIII—XIX вѣкахъ» (С.-Пб. 1910); одна изъ нихъ читана 11 декабря 1808 г., другая же могла быть и много раньше, а въ ней есть характерныя замѣчанія о духовныхъ школахъ (стр. 373).

происхожденію, а потому не защищены отъ перетолкованій и въ частностяхъ¹⁾. Подобное положеніе вынуждало принять всѣ мѣры къ освѣщенію историческаго генезиса,—и были для сего нѣкоторыя точки опоры. О матеріалахъ и процессѣ всей работы для Коммисіи Духовныхъ Училищъ всего натуральнѣе нескать точныхъ данныхъ въ протоколахъ создавшаго послѣднюю «Комитета о усовершеніи духовныхъ училищъ», въ которомъ прямо родилась эта Коммисія²⁾. Въ докладѣ Комитета, дѣйствовавшаго съ особенною энергіей³⁾, упоминается, что допущенныя имъ въ предложенномъ планѣ «перемѣны подробно означены въ журналахъ» (стр. 8 по изд. при описаніи дѣлъ Коммисіи Духовныхъ Училищъ), какъ это было и относительно устройства духовенства (стр. 10. 11). Есть не очень давніе слѣды извѣстности этихъ цѣльныхъ «журналовъ», потому что изъ нихъ приводилъ нѣкоторыя краткія выдержки † проф. И. А. Чистовичъ въ своей «Исторіи С.-Петербургской Духовной Академіи» (С.-Пб. 1857, стр. 167—168. 174. 175—176 прим.). Въ этихъ протоколахъ должны заключаться цѣльныя свѣдѣнія о разныхъ стадіяхъ и сторонахъ духовно-учебной реформы,—и прямою обязанностию Б. В. Титлинова было постараться разыскать столь важные документы, а онъ не говоритъ о нихъ ни слова и предпочитаетъ пересказывать давно извѣстные въ печати матеріалы... Въ итогѣ всего получаемъ, что исходная эпоха — Коммисіи Духовныхъ Училищъ—не очерчивается предъ нами съ совершенною рельефностію по своему историческому возникновенію, почему и работы ея освѣщаются не съ желательною отчетливостію даже въ нѣкоторыхъ важнѣйшихъ частяхъ. Такъ, напр., намъ не описаны специально

1) Напр., на I, 24, з. Б. В. Титлиновъ поправляетъ докладѣ Комитета, что 115 было не низшихъ (вѣрнѣе: «малыхъ») училищъ (какъ и проф. П. В. Знаменскій: Духовныя школы въ Россіи до реформы 1808 года, стр. 503; Чтенія изъ исторіи русской церкви за время царствованія Александра I, стр. 222), но подлинныя слова (въ изданіи при «Описи документовъ и дѣлъ, хранящихся въ Архивѣ Святѣйшаго Синода: Дѣла Коммисіи Духовныхъ Училищъ», С.-Пб. 1910, стр. 4) можно, пожалуй, отнести и къ предполагаемымъ, которыя лишь «надлежало содержать», а затѣмъ не ввелъ тутъ въ ошибку Евгеній Болховитиновъ? Б. В. Титлиновъ говоритъ, что «Комитетъ гражданской исторіи далъ равное право на существованіе съ исторіей церковной» (I, 31), между тѣмъ послѣдняя явно выдѣляется съ обращеніемъ въ ней особаго вниманія на греческую и російскую (loc. cit., стр. 31).

2) Въ этомъ отношеніи характерно, что сохранившійся въ рукописномъ сборникѣ Кіево-Софійской бібліотеки № 175 черновой проектъ «предположеній, на коихъ основано расписаніе штатовъ духовныхъ академій, семинарій и уѣздныхъ училищъ гдѣ русскихъ школъ» (л. л. 62—70), предваряется пометкой м. Евгенія: «сіе сочинено мною для Коммисіи духовныхъ училищъ 1805 года» (о чемъ знаемъ по доставленной намъ копіи В. Г. Соломина). Тутъ Коммисія Духовныхъ Училищъ мыслится фактически существующею уже въ 1805 году, т. е. раньше официального ея учрежденія.

3) Вотъ маленькій примѣръ: 2 декабря 1807 г. сообщено было о назначеніи предѣдателя Комитета м. Амвросія, а первое засѣданіе назначено у него въ покояхъ уже на 3 декабря въ 11 часовъ «по полуночи» (т. е. утра): см. и журналы канцеляріи митрополитовъ С.-Пб. 1807 г. № 15 въ бібліотекѣ Александроневской Лавры.

и не выяснены исторически для тогдашнихъ духовно-училищныхъ уставовъ всѣ послѣдовательныя модификаціи въ редакціяхъ и ихъ соотношенія, равно какъ фактическія условія составленія. Наоборотъ, авторъ подчеркиваетъ только неизмѣнность этихъ уставовъ (I, 45. 54. 158), хотя у него не могло быть недостатка въ матеріалахъ для всесторонняго раскрытія этихъ предметовъ¹⁾.

Но если Коммиссія Духовныхъ Училищъ остается въ изображеніи Б. В. Титлинова не вполне понятною по своей исторической природѣ, то необходимо оказывается загадочною и дальнѣйшая ея судьба. Достаточно отмѣтить, что она была упразднена (1 марта 1839 г.) съ замѣною «Духовно-учебнымъ Управленіемъ»,—и начался новый періодъ въ исторіи духовной школы. Это было время оберъ-прокурора (съ 25 іюня 1836 г.) графа Н. А. Протасова († 16 января 1855 г.). Въ противоположность предшествующему,—этотъ періодъ описывается у нашего автора самыми мрачными чертами²⁾. Тѣмъ необходимѣе было установить взаимную историческую связь обоихъ моментовъ, которые во многомъ рисуются діаметральными. На этотъ существенный запросъ мы тоже не находимъ удовлетворительнаго отвѣта въ обзорѣваемомъ трудѣ. Тутъ все концентрируется больше на побужденіяхъ обскурантнаго властолюбія графа Протасова, который «сдѣлалъ свою карьеру, главнымъ образомъ, благодаря родственнымъ связямъ и искусству отличнаго танцора и былъ призванъ къ оберъ-прокурорскому посту почти прямо отъ занятій гусарскаго полковника, по случайному недоразумѣнію» (II, 1—2). По мнѣнію Б. В. Титлинова, «истинные мотивы уничтоженія Коммиссіи, конечно, заключались въ неудобствѣ ея для оберъ-прокурора» (I, 88), который устранилъ этотъ институтъ «въ борьбѣ съ іерархіей за проведеніе своихъ взглядовъ» (II, 151). А въ основѣ послѣднихъ опять не было ничего принципиальнаго. Планы графа являлись «дѣломъ личной прихоти» (II, 7) деспота, который привыкъ рѣшать, «не задумываясь», и «съ военной безапелляціонностію» вводитъ легковѣсныя затѣи (II, 5). Малообразованный человекъ съ упрощеннымъ кругозоромъ полковника, державшагося чисто военной тактики «быстроты и натиска» (I, 73—74),—онъ способенъ былъ лишь

1) Замѣтимъ, что и въ журналахъ митрополитовъ С.-Пб. 1826 г., № 11 въ библиотекѣ Александроневской Лавры упоминаются четыре дѣла Коммиссіи Д. У. «объ изыятіяхъ и дополненіяхъ» къ проектамъ училищныхъ уставовъ.

2) Кстати сказать, самъ оберъ-прокуроръ, какъ и вся фамилія, писались собственно Протасовъ, а Б. В. Титлиновъ систематически пишетъ Протасовъ. И это вовсе не одна изъ опечатокъ, какими прямо кишитъ разсматриваемая книга, особенно въ первомъ выпускѣ, совсѣмъ не сброшюрованномъ и расплывающемся по листамъ. При такихъ условіяхъ чтеніе даннаго труда не только затруднительно, но иногда повергаетъ въ большое искушеніе самими невѣроятными неожиданностями, если, напр., среди усиленныхъ бичеваній гр. Н. А. Протасова мы вдругъ слышимъ о его «*гуланинтарныхъ* взглядахъ» (II, 14) .

на «весьма вредные для школы эксперименты» (II, 4), пбо его реформы «вышли не изъ сознанія дѣйствительныхъ школьныхъ недостатковъ, а изъ совершенно постороннихъ побужденій и пошли мимо почти всѣхъ назрѣвшихъ потребностей духовнаго образованія» (I, 383). Само собою понятно, что при графѣ Н. А. Пратасовѣ настало «самое неблагоприятное время для какой бы то ни было создательной работы въ духовной сферѣ» (II, 2). Это «періодъ весьма недоброй памяти съ господствомъ въ школьномъ дѣлѣ личныхъ взглядовъ и случайныхъ вліяній, лишенныхъ разумной системы и обоснованныхъ принциповъ» (II, 3). Вездѣ и всюду «безсистемность и безталанность» (II, 31), повлекшія «внутреннее разложеніе» (II, 150). «Кромѣ вреда и порчи не получилось ничего» (II, 139) отъ духовно-учебныхъ Пратасовскихъ начинаній.

Едва ли можно подобрать еще болѣе черныя краски въ обрисовкѣ личности гр. Н. А. Пратасова, который является какимъ-то злымъ гениемъ, водворившимъ и культпвпровавшимъ «безпредѣльность административнаго произвола въ духовно-учебныхъ заведеніяхъ» (II, 165). Въ этомъ случаѣ Б. В. Титлиновъ говоритъ въ унисонъ съ общепринятымъ тономъ, который онъ только доводитъ до самыхъ высокихъ нотъ даже по сравненію съ игнорируемымъ имъ ближайшимъ предшественникомъ по изученію Пратасовской духовно-учебной эпохи, К. П. Дьяконовымъ¹⁾. Но именно эта преувеличенная гармоничность и кажется подозрительною, пбо въ жпвой дѣйствительности всегда бываетъ достаточно всякой разногласпцы. Картина съ одиными тѣнями по самому существу своему не натуральна и не реальна. Она больше затемняетъ, чѣмъ освѣщаетъ подлинныя событія,—и потому ни личность, ни время графа Н. А. Пратасова доселѣ не нашли въ подобныхъ крайнихъ пзображеніяхъ своей истинной исторической правды²⁾. Это видно прежде всего на генезисѣ духовно-учебныхъ Пратасовскихъ реформъ. Б. В. Титлиновъ всецѣло выдвигаетъ личные мотивы властолюбія, легкомыслія и обскурантизма, но было бы излишне говорить, что это — не научный взглядъ, который даже отдаленно не удовлетворяетъ основнымъ требованіямъ историческаго прагматизма. Серьезнѣе замекн на связь съ общегосударственнымъ режимомъ Николаевскаго царствованія (II, 150. 182—183. 231), однако все это не развито въ разсматрпваемомъ трудѣ и только пере-

1) Между прочимъ, съ довѣріемъ сообщаются какія-то слухи о грубыхъ выраженіяхъ гр. Н. А. Пратасова по поводу назначенія его оберъ-прокуроромъ (I, 72—73), а о князѣ А. Н. Голицынѣ умалчивается, что при такихъ же обстоятельствахъ онъ прямо объявляетъ себя атеистомъ...

2) Однако даже Д. И. Ростиславовъ гораздо снисходительнѣе Б. В. Титлинова судить («Вѣстникъ Европы» за июнь, июль и августъ 1883 г.) о графѣ Н. А. Пратасовѣ, которому отдастъ должное и В. Е. Рудаковъ (въ Энциклопедическомъ Словарѣ Брокгауза и Ефрона, полут. 50, стр. 506).

поситъ вопросъ съ частнаго пункта въ болѣе широкую плоскость. Фактическія предваренія Пратасовской эпохи мы можемъ усматривать лишь въ «ретроградныхъ теченіяхъ» Коммисіи Духовныхъ Училищъ. Авторъ констатируетъ ихъ «съ двадцатыхъ годовъ» XIX столѣтія (I, 149), когда они тоже являются у него съ нѣкоторою неожиданностію. Фактически было нѣсколько иначе. Дѣло Фесслера (I, 155), возникшее при самомъ началѣ правленія Коммисіи Духовныхъ Училищъ (въ 1810 г.), наглядно свидѣтельствуешь, что такія теченія ископъ были ей присущи. Значитъ, въ ней было довольно «ретроградныхъ» элементовъ, а въ историческомъ опытѣ они могли естественнымъ порядкомъ получить преобладаніе уже по одному тому, что либеральныя ноты были взяты съ голоса «французскаго освободительнаго движенія» и оказались не приспособленными къ воздыханіямъ русской жизни. Въ силу этого Пратасовскія преобразованія пмѣли въ прошломъ историческую почву и фактическіе корни. Самъ Б. В. Титлиповъ констатируетъ, что «въ собственно церковно-іерархической средѣ реформа (1808—1814 г.г.) не встрѣтила всеобщаго сочувствія» (I, 53), и послѣ указываетъ (I, 273) рѣзкіе отзывы о ней (епископа пензенскаго Иринея). Если при этомъ подчеркивается «полное сочувствіе» ей «передовыхъ людей вѣка» (I, 53), то это далеко не вѣрно даже для нарочито названнаго Филарета (Дроздова), ибо онъ и въ началѣ и послѣ († проф. П. А. Чистовичъ, Руководящіе дѣятели, стр. 259—260) былъ противъ одного главнѣйшаго отлчія прежняго духовно-учебнаго устройства — въ независимости Академій отъ епархіальнаго архіерея (I, 40—41. 43,4). Эта особенность была исторически законна, такъ какъ требовался высшій контроль даже за опредѣленіями на священно-служительскія мѣста въ епархіяхъ (I, 256), по сему и создавались сразу обостренныя отношенія Коммисіи Духовныхъ Училищъ съ іерархією, а такое положеніе было неестественно и вредно для всѣхъ. Въ этомъ и проф. П. В. Знаменскій справедливо видитъ самую уязвимую сторону тогдашняго духовно-учебнаго управленія, прибавляя, что «слѣдовало стянуть организацію школьнаго ученія къ общему церковно-административному центру только съ общецерковной же ея стороны, не нарушая правъ епископскихъ» (Основныя начала духовно-училищной реформы въ царствованіе Императора Александра I, стр. 18—19). Но по идеѣ таковъ былъ смыслъ и Пратасовской реформы, почему м. Филаретъ писалъ (въ «Прибавленіяхъ къ твореніямъ св. отцевъ» ч. XXXII, 1883 г., кн. 4, стр. 686) Филарету (Гумилевскому) 20 апрѣля 1839 г. послѣ упраздненія Коммисіи Духовныхъ Училищъ: «Перемѣны, происшедшей въ высшемъ учебномъ управленіи не бойтесь! Сосредоточеніе дѣлъ въ Св. Синодѣ черта добрая и благотворная. И что кажется повѣрять, можетъ благоустроиться къ пользѣ, если будемъ вѣрны, усердны и достойны».

Значить, Коммиссія, имѣвшая не мало дефектовъ въ своемъ устройствѣ ¹⁾, сошла со сцены болѣе натурально, и Духовно-Учебное Управленіе не было такимъ преступнымъ узурпаторомъ, чтобы казнить его съ совершенною безопадностію (II, 154—155). Смѣна не являлась слишкомъ насильственною и принята была довольно спокойно. Только при этомъ возрѣніи становится вразумительною и своеобразною фраза Б. В. Титлинова, что касательно духовно-учебной реформы «церковные іерархи (?) пошли на уступки и взяли, наконецъ, дѣло въ свои руки» (II, 9), а вообще исполняли предначертанія графа Н. А. Пратасова безъ особыхъ протестовъ (II, 11. 16.). Этими рѣшительно подрываются обратныя заявленія, будто все тутъ творилось по единоличной прихотливой волѣ всеильнаго оберъ-прокурора (ср. и II, 21). Фактически было нѣсколько иначе, откуда мы должны заключать, что для Пратасовскихъ преобразованій былъ подготовленный матеріалъ въ опытахъ и запросахъ прошлаго. И если всмотрѣться въ предметъ внимательнѣе, то для главнѣйшихъ повшествъ мы увидимъ тамъ много аналогичнаго и пропедевтическаго. Такъ, графъ Н. А. Пратасовъ находилъ, что прежніе уставы неподвижны, стереотипны (II, 74) и поэтому нуждаются въ пересмотрѣ, но послѣдній давно считался желательнымъ (II, 68 сл. 83) и еще ранѣе далъ пзвѣстные проекты (II, 9), а проф. П. В. Знаменскій находить особенное достоинство школьнаго устройства 1808—1814 г.г. въ томъ, что оно отличалось приспособительностію и сразу предполагало свои модификаціи (Основныя начала дух.-учил. реформы въ царствованіе Императора Александра I, стр. 37). Посему принципиально и фактически мысль о духовно-учебной реформѣ являлась достаточно мотивированною. Въ такомъ случаѣ и содержаніе преобразованій предопредѣлялось самою жизнью и не могло быть произвольною фантазіей сподальнаго временщика. Объ административномъ принципѣ мы упоминали выше, а для частныхъ самъ авторъ отмѣчаетъ большіе недочеты (I, 105 сл.), однако, «вниманіе духовнаго правительства и церковныхъ дѣятелей въ тридцатилѣтній періодъ существованія Коммиссіи, имѣвшей въ числѣ своихъ членовъ выдающихся людей, ни разу не остановилось на недостаткахъ самаго школьнаго управленія» (I, 121). Послѣ этого, казалось бы, слѣдовало признать великою заслугой предпріятіе графа Н. А. Пратасова, но Б. В. Титлиновъ винить его даже за «возможность» злоупотребленій по новымъ уставамъ (I, 108,1), хотя въ другомъ мѣстѣ упрекаетъ, что тамъ сказано только «можетъ», которое еще не значитъ «обязано» (I, 109,1). О неудовлетворительности въ системѣ взаимнаго соподчиненія духовно-учебныхъ заведеній краснорѣчиво говорятъ авторскія флиппики противъ тогдаш-

1) Какъ будто уже М. М. Сперанскій сознавалъ и выражалъ это: см. у † проф. И. А. Чистовича, Руководящіе дѣятели духовнаго просвѣщенія въ Россіи, стр. 53.

ныхъ ревизій. Роль собственнаго внутренняго самоаблюденія начинала тягостить духовныя школы, если, напр., «семинарскія правленія смотрѣли, по видимому, на управленіе училищами съ чисто формальной точки зрѣнія и мало интересовались этимъ дѣломъ» (I, 111), гдѣ опять требовалось соответственная реорганизация. Насчетъ учебныхъ проектовъ Б. В. Титлиновъ укоряетъ графа Н. А. Пратасова, что онъ утилитарно сужилъ цѣли духовнаго образованія по сравненію съ Коммисіей, которая ставила для него служеніе церкви въ широкомъ смыслѣ—на разныхъ поприщахъ жизни (I, 52), между тѣмъ въ докладѣ «Комитета о усовершеніи духовныхъ училищъ» категорически говорится о воспитаніи въ нихъ «юношества, Церкви посвященнаго» (см. Дѣла Ком. Духовныхъ Училищъ, стр. 7), при чемъ все прочее было лишь вынужденнымъ исключеніемъ¹⁾. Здѣсь графъ Н. А. Пратасовъ, не нарушая традиціонныхъ нормъ, былъ въ правѣ настаивать при выработкѣ учебныхъ курсовъ, что «главная цѣль духовныхъ училищъ—приготовлять священнослужителей» (I, 77). Съ этой стороны учрежденіе причетническихъ классовъ принципиально едва ли заслуживало столь рѣзкихъ опечаваній (II, 42—43), коль скоро и теперь иногда вводится по фактическимъ потребностямъ, а прежде какъ будто была надобность въ особомъ подготовительномъ классѣ даже для кандидатовъ священства изъ окончившихъ Семинаріи (м. Фларетъ, Собраніе мнѣній и отзывовъ, т. дополн., С.-Пб. 1887, стр. 125—127). О созданіи учебныхъ плановъ Б. В. Титлиновъ судитъ со словъ активнаго участника архим. Никодима Казанцева († 11 іюня 1874 г. епископомъ Енисейскимъ на покой), на котораго онъ смотритъ не очень высоко, даже довольно уничижительно (II, 7), хотя другіе считаютъ его «однимъ изъ выдающихся іерарховъ Русской Церкви XIX вѣка»²⁾. Согласно ему авторъ рѣзко и порочительно выдвигаетъ, что въ основу реформы былъ положенъ утилитарный взглядъ (II, 4—5. 6), не обеспеченный принципиально (II, 19). Съ этимъ нельзя спорить, но не должно и преувеличивать, не соображаясь

1) Это подтверждаетъ и фраза М. М. Сперанскаго: «семинаріи были устроены на тотъ конецъ, чтобы доставить Россіи просвѣщеннѣйшее духовенство» (у С. В. Рождественскаго, Матеріалы, стр. 373), а взглядъ этого государственнаго человѣка важенъ потому, что именно онъ принималъ наибольшее идейное участіе въ изготовленіи новыхъ духовно-учебныхъ уставовъ (ср. † проф. И. А. Чистовичъ, Исторія С.-Пб. Дух. Академіи, стр. 172, 1; Письма м. Фларета къ Антонію, IV, стр. 157).

2) Такъ редакція «Богословскаго Вѣстника» 1910 г., № 1, стр. 59, 1 при изданіи «Жизни Архимандрита Никодима Казанцева», хотя эта автобіографія [вышедшая нынѣ и отдѣльною книжкой] не подтверждаетъ подобнаго отзыва. Кстати сказать, по самому мѣсту рожденія «въ селѣ Комлевѣ-Знаменскомъ, бывшемъ графини Пратасовой», Никодимъ имѣлъ отношеніе къ фамиліи Пратасовыхъ, будучи крестнымъ сыномъ тамошней помѣщицы Анны Александровны Меншиковой (урожденной Пратасовой), а потому не было ли тутъ болѣе конкретныхъ причинъ, что графъ Н. А. Пратасовъ именно его отличилъ и приблизилъ къ себѣ для дѣла духовно-учебной реформы?..

сть историческою оцѣнкой, которою требуется прицпное выясненіе, а не юридическое обвиненіе. Вѣдь о прежнемъ образованіи всѣ печаловались, что оно слишкомъ отвлечено и схоластично. Вопросъ о поворотѣ его въ иную сторону вспѣлъ въ воздухъ, такъ что по существу и тутъ графъ Н. А. Пратасовъ только пошелъ на встрѣчу времени, не отступая «отъ традицій» ¹⁾. Конечно, этотъ походъ вовсе не былъ спасительнымъ, но онъ исторически понятенъ и оправданъ. Пратасовскій утилитаризмъ имѣлъ свои границы и въ нихъ опирался на достаточныхъ предпосылкахъ. Б. В. Титлиновъ думается, что оберъ-прокуроръ хотѣлъ сдѣлать священниковъ мастерами на всѣ руки (II, 5), а фактически тотъ заявлялъ прямо противное (II, 7): «Въ вашихъ [прежнихъ] школахъ нѣтъ специальности. Вы хотите быть и почитаться универсальными учеными. Это ошибка». Воззрѣнія графа Н. А. Пратасова были болѣе конкретны,—и не всегда отъ него завспѣло, что водворялась довольно грубая утилитарность. Авторъ недоумѣваетъ, «откуда графъ пропикался подобными взглядами» (II, 5) о необходимости для сельскихъ пастырей агрономическн-врачебныхъ знаній, между тѣмъ несомнѣнно, что на это была собственная воля Государя, осуществлявшаяся черезъ посредство министра государственныхъ имуществъ (1839—1862 г.г.) графа П. Д. Киселева (ср. I, 82), который тѣснилъ даже вліятельнаго министра финансовъ (1823—1844 г.г.) графа Е. Ф. Канкрпина, а оберъ-прокуроръ былъ только исполнителемъ обязательныхъ предначертаній въ сферѣ своей компетенціи. Отсюда у него реализмъ въ устройствѣ духовныхъ училищъ. Если эта особенность излпшне осуждается подъ видомъ утилитаризма, то мы должны замѣтить, что и нынѣ слышится крикливый лозунгъ, яко бы духовную школу нужно обновить въ реалистическомъ духѣ, каковыя попытки, къ сожалѣнію, апробируются, примѣняются и даже грозятъ сдѣлаться бичемъ исконнаго духовно-школьного просвѣщенія... Кажется, и Б. В. Титлиновъ долженъ бы былъ смотрѣть снисходительнѣе на Пратасовскія начинанія, ибо самъ видимо тяготѣетъ къ реалистической системѣ (II, 4. 20. 47. 130). Однако, графъ Н. А. Пратасовъ понималъ дѣло иначе: медицина и агрономія были у него лишь прикладными знаніями духовнаго образованія, которому онъ хотѣлъ собственно сообщить болѣе конкретнаго и реального содержанія. Эта струя пропикаетъ всю учебную реформу и придаетъ ей внутренней вѣсь. Графъ Н. А. Пратасовъ, дѣйствительно, ограничилъ водворившійся схоластичизмъ теоретической отвлеченности и направилъ все обученіе въ сторону

1) Такъ, медицина издавна прививалась духовнымъ школамъ (см. журн. канцеляріи митрополитовъ С.-Петербургскихъ 1802 г. № 29 въ библіотекѣ Александровской Лавры), а Евгеній Болховитиновъ, уже будучи на каедрѣ въ Вологдѣ, сочинялъ «Пастырское увѣщаніе о привитіи оспы» (ibid. 1810 г. № 38).

предметнаго обогащенія библейскими и церковно-историческими и археологическими знаніями¹⁾, открывъ въ преподаваніи просторъ господству русскаго языка, когда послѣдній прежде его всячески угнетали (ср. и I, 65, 1). Съ этой стороны правила Коммиссіи 16 іюля 1838 г. вовсе не представляются столь скверными, какъ хочетъ ихъ освѣтить Б. В. Титлиновъ (I, 77 сл.). О другихъ частностяхъ Пратасовскихъ реформъ авторъ тоже высказывается слишкомъ рѣзко и не вполне справедливо. Училищныя нормы онъ считаетъ противными здравому смыслу (II, 75) и голосу опыта (II, 79), а самъ не объясняетъ, какъ онѣ могли появиться, почему и дѣйствіе ихъ представляетъ необычайнымъ по своимъ результатамъ. Мы читаемъ, что для удержанія нормальнаго количества «стали дорожить каждымъ ученикомъ» и практиковали крайнія попусценія (II, 62), хотя послѣ говорится (II, 69), что «нормальные штаты прямо сокращали количество учениковъ въ Семинаріяхъ. Косвенно они еще усиливали это сокращеніе и производили таковое же въ низшихъ училищахъ. Семинарскія начальства боялись переступить штатное число и предпочитали не достигать его, чѣмъ превышать. Училищныя начальства, зная семинарскія нормы, стремились въ свою очередь по возможности уменьшить выпускные классы». Духовно-учебному Управленію поставляется въ порицаніе, что оно «сразу же поспѣшило прибѣгнуть къ посторонней помощи» компетентныхъ людей (II, 11), между тѣмъ пужно сожалѣть, что и теперь это практикуется рѣдкислучайно. Сильно хулится странность, что приграфѣ Н. А. Прата совѣ по закону «канцеляристы [Управленія] рѣшали вопросы о назначеніи преподавателей и даже профессоровъ академій» (II, 153), фактически же «въ академіяхъ преподаватели выбирались большею частью отъ лица Правленія» (II, 169). Не одобряется тогдашняя администрація, какъ по преимуществу монашеская (II, 167), но м. Филаретъ еще болѣе требовалъ этого (II, 168), а Коммиссія Духовныхъ Училищъ считалась особенно плодотворнымъ питомникомъ учено-административнаго монашества по сравненію съ Духовно-учебнымъ Управленіемъ, которое за это сильно осуждалось²⁾. Бичуется преобладаніе въ послѣднемъ оберъ-прокурорской власти, по проектъ духовно-учебной организаціи «безъ участія оберъ-прокурора» м. Филаретъ считалъ «ямою, въ которую упали бы вырвышіе»³⁾. Б. В. Титлиновъ какъ будто

1) Ср. и у самого Б. В. Титлинова I, 80—81, но насчетъ введенія патристики въ Академіи см. у о. проф. С. А. Соллертинскаго, Опытъ исторической записки о состояніи С.-Петербургской Духовной Академіи, стр. 15, 69, 79.

2) См. м. Филарета, Письма къ Высочайшимъ Особамъ и разнымъ другимъ лицамъ, II (Тверь, 1888), стр. 125: письмо оберъ-прокурору Св. Синода А. П. Ахматову отъ 21 мая 1862 г.

3) Ibid. II, стр. 221: ему же отъ 22 января 1864 г. Въ виду сего преувеличенно извѣстіе † проф. П. С. Казанскаго (въ «Богословскомъ Вѣстникѣ» 1910 г., № 2, стр. 272—273), будто м. Филаретъ въ 1864 г. склонялся къ мысли «объ уничтоженіи почти совершенной зависимости семинарій отъ Духовно-учебнаго Управленія».

недоволеиъ (II, 173) даже тѣмъ, что при графѣ Н. А. Пратасовѣ строже соблюдились уставы, студенты стали исправнѣ посѣщать лекціи, болѣе заниматься и т. д... Такое настроеніе возможно лишь при необычномъ взглядѣ автора (II, 176, 4), что «студенческіе грѣхи—опущеніе лекцій, отлучки не въ положенное время и т. п.—собственно были грѣхами только съ точки зрѣнія строгаго устава»... Экономическое убожество духовной школы возлагается на отвѣтственность оберъ-прокурора (II, 214), хотя реально тутъ многое зависѣло отъ халатнаго перяшества ближайшихъ начальниковъ, которые разводили невѣроятную грязь и пачку и не дѣлали самыхъ простѣйшихъ ремонтвъ.

Эти детали показываютъ, что авторъ, не давъ объективно-историческаго генезиса Пратасовскихъ реформъ и сведя все больше къ личности синодальнаго оберъ-прокурора, въ подробностяхъ изложенія относится къ нему пристрастно и иногда просто придирается къ мелочамъ. Правда, Б. В. Титлиновъ ссылается на «частные факты и официальные данныя позднѣйшаго времени, насколько оно застало печальные плоды старыхъ школьныхъ порядковъ» (II, 94), и «руководится преимущественно» отчетами ревизій, начавшихся съ 1867 г. (II, 125), находя ихъ «болѣе серьезнымъ» (II, 125, 143). Но во всякомъ случаѣ по самому своему характеру это матеріалъ односторонній, отражающій собственно лишь тѣневныя стороны дѣйствительности, а теперь были еще особыя условія къ сгущенію красокъ. Съ половины 60-хъ годовъ XIX вѣка начинается «ликвидация стараго строя» (II, 146) съ «коренною его ломкой» (II, 181). Естественно, что эти «болѣе серьезные ревизіи учебнаго комитета, ликвидировавшія старые порядки» (II, 175), по усердствовали поднять весь накопившійся соръ и видѣли предъ собою только эту густую пыль, которою застилалась для нихъ подлинная картина школьной жизни. Не даромъ и самъ авторъ не довѣряетъ вполнѣ ревизіямъ и князя С. Н. Урусова, и комитетскимъ (II, 174—175), хотя излишне пользуется свидѣтельствами ихъ, рисуя памъ Пратасовскую эпоху въ крайне мрачныхъ тонахъ.

Такой результатъ совершенно понятенъ въ разсматриваемомъ трудѣ. Разъ происхожденіе Пратасовскихъ преобразованій не обосновано исторически, отсюда неизбѣжно, что оцѣнка ихъ не умѣряется историческою условностію и ведется съ субъективною рѣшительностію преувеличеннаго осужденія, которое напрасно подкрѣпляется и внѣшне-благовидною ссылкой на меньшій количественный ростъ духовно-учебнаго дѣла (II, 65), поскольку эта сторона уже была удовлетворена прежде и теперь достаточно припималась во вниманіе, а фактически нынѣ требовалось собственно упорядоченіе существовавшихъ школъ... Пратасовская реформа явилась по пуждамъ времени и отвѣчала на давніе, настойчивые запросы. Всѣ ея главнѣйшія

особенности были подготовлены раньше и вовсе не являлись неожиданными новшествами, а сами по себѣ во многомъ были хорошими и полезными. Очевидно, бѣда была не въ нихъ, и ее должно искать въ томъ, что эти добрыя качества не могли тогда получить истиннаго приобщенія и надлежащаго дѣйствія. Для ихъ плодотворнаго утвержденія и вліянія не оказывалось приспособленной почвы, почему на несродной имъ они имѣли уродливое развитіе и ненатуральное отраженіе. Исконою основой должны были служить соответственныя принципіальныя начала, изъ которыхъ естественно могли опредѣляться всѣ частности для достиженія общей высшей цѣли. Этого не было въ настоящемъ случаѣ, и все ограничивалось аккомодативными «улучшеніями» на старыхъ началахъ. Но послѣднія были проникнуты всегдѣ новымъ духомъ и не воспринимали органически чуждыхъ наслоеній, а послѣднія лишались реальной опоры для свойственнаго приложенія и фактически обращались въ тормозы работавшей доселѣ машины, подвергая порчѣ всѣ ея жизненные механизмы. Задуманныя «улучшенія» становились таранами и просто расшатывали господствовавшій строй. Понятно, что въ итогѣ оказалась только «великая разруха духовной школы». Это, конечно, несчастіе Пратасовскихъ преобразованій, но не забудемъ, что коренная причина зла какъ будто не разгадана до сихъ поръ. Она заключалась въ томъ, что хотѣли «улучшить» дѣло безъ принципіальной его реформы и... достигли лишь того, что все разстроили, — и исторія не сказала этимъ радѣтелямъ даже снисходительнаго «modo laudanda est voluntas bona»... Однако для историческаго безпристрастія вспомнимъ, что то же повторяется на нашихъ глазахъ и отъ аналогическихъ приѣмовъ даже до сего часа страдаетъ наша духовная школа, которую въ теченіе цѣлой четверти вѣка терзаютъ великими экспериментами безпринципныхъ опытовъ и для будущаго не предлагаютъ ничего лучшаго... Намъ нужно бы не столько осуждать «пратасовщину», сколько учтись у нея. Она ясно показала недостаточность и вредность частичныхъ безыдейныхъ реорганизаций и въ этомъ смыслѣ служила исторически условливающимъ переходомъ къ созидательнымъ духовно-учебнымъ начинаніямъ 1867—69 годовъ. Пратасовская эпоха была для духовной школы исторически предостерегающимъ звеномъ, вызвавшимъ плодотворный поворотъ, а о нашихъ дняхъ мы пока не можемъ повторить даже этого...

При объективно-исторической характеристикѣ Пратасовскаго періода явились бы болѣе понятными прагматически и дальнѣйшіе реформы 1860-хъ годовъ, на чемъ кончается трудъ Б. В. Титлинова. Здѣсь онъ ограничивается собственно ролью референта и иногда даетъ не больше Ф. Н. Бѣлявскаго, хотя и цитируетъ его книгу («О реформѣ духовной школы», ч. I—II, С.-Пб. 1907), вообще не удостоившую упоминанія, но дополняетъ критическомъ анализомъ излагаемаго. Это вполне объясняется и близостию

времени и наличностию документовъ. Для объективной научной разработки еще не наступилъ историческій моментъ необходимой давности, чтобы всесторонне изслѣдовать это «море великое», какимъ м. Филаретъ называлъ проектъ о переустройствѣ духовныхъ училищъ 1866 г. (Письма къ Высочайшимъ особамъ, II, 153). Это видно уже изъ того, что утилизируемые у автора документы не многочисленны и большею частию печатные. Впрочемъ, и послѣдніе не общедоступны, а потому можно бы пожелать отъ Б. В. Титлинова систематическаго изданія матеріаловъ для исторіи духовной школы XIX вѣка. Для насъ же и въ этомъ отдѣлѣ чувствуется, что историческій генезисъ возстановленъ не вполне отчетливо и точно, какъ этого и слѣдовало ожидать по недостаточности сего для раннѣйшихъ главнѣйшихъ стадій.

Въ предшествующемъ мы очертили важнѣйшія характеристическія особенности разсматриваемаго труда и тѣмъ показали не столько недостатки послѣдняго, сколько подлинныя размѣры его достоинствъ. Таковыя относительно, ибо авторъ располагалъ одностороннимъ матеріаломъ, почему не могъ дать исчерпывающей оцѣнки обсуждаемаго предмета и представить для духовной школы XIX вѣка картину генетическаго ея развитія съ неотразимымъ освѣщеніемъ всѣхъ исследовательныхъ моментовъ. Въ подборѣ данныхъ и въ обработкѣ усматриваются сдержанность и послѣдность: литературные источники всякаго рода привлекаются лишь случайно и недостаточно, а архивные берутся только изъ извѣстной категоріи, какая заранѣе предполагается и намѣчается темой, — и Б. В. Титлиновъ не выходитъ за эти предѣлы даже тамъ, гдѣ были къ сему прямыя нужды и непосредственныя удобства. Тутъ сочиненіе требуетъ серьезныхъ восполненій въ содержаніи и соответственныхъ исправленій въ идейныхъ построеніяхъ относительно исторической жизни духовной школы въ XIX вѣкѣ. Нѣтъ надобности останавливаться на частныхъ спорныхъ пунктахъ, которыхъ по необходимости должно быть много въ книгѣ столь широкаго и многообразнаго содержанія, но они являются или пререскаемыми деталями¹⁾, или просто суть случайные недосмотры и промахи²⁾, не измѣняющіе основныхъ качествъ

1) Такъ, авторъ судитъ слишкомъ рѣзко о «Начертаніи церковной исторіи» Пинюкентія (I, 167; II, 116) вопреки похвальнымъ отзывамъ † проф. Ал. П. Лебедева (въ «Богословскомъ Вѣстникѣ» 1907 г., № 5, стр. 122 сл., и отдѣльно: Три очерка по церковной исторіи у насъ, Сергіевъ Посадъ, 1907, стр. 41 сл.). Не всѣ согласны съ Б. В. Титлиновымъ и въ его противорѣчивой оцѣнкѣ пресов. Аванасія Дроздова (II, 2, 164), для чего см. и у о. проф. С. А. Соллертинскаго, Опытъ исторической записки о состояніи С.-Петербургской Духовной Академіи, стр. 74, 99.

2) Напр., Н. П. Гиляровъ-Платоновъ говоритъ не о Виоанской семинаріи (I, 233), а о Московской; проф. П. С. Казавскій называется (II, 171) *другомъ* пресвящ. костромскаго

ислѣдованія. А въ немъ вполне безспорны фактическія преимущества научной значимости.

Прежде всего, авторъ избралъ предметъ высокой исторической важности и тѣмъ обнаружилъ пылливость своего научно-исторического взгляда — съ широкими горизонтами и глубокими интересами, чуждыми археологической мертвечины и узкой мелочности. Онъ не разъ справедливо отмѣчаетъ великую государственно-культурную роль духовной школы (I, 378. II, 80. 287—288. 316), — и это въ особенности несомнѣнно для XIX вѣка. Въ такомъ случаѣ результаты его труда не замыкаются тѣсными границами спеціальной сферы, а затрогиваютъ все стороны культурной исторіи данной эпохи. Если сюда существенно входитъ духовная школа, то естественно, что работа о ней получаетъ общенаучное значеніе, хотя не свыше дѣйствительныхъ ея свойствъ. Въ этомъ случаѣ Б. В. Титлиновъ взялъ на себя задачу, которая уже давно считалась и была неотложною¹⁾.

Отсюда вытекаетъ дальше, что столь важный вопросъ имѣетъ у автора широкую научную постановку, при которой обеспечивается разностороннее его освѣщеніе въ исторической перспективѣ по связи со всеми другими факторами. Нужны были особыя усилія, чтобы въ этомъ сочетаніи выдѣлать одинъ предметъ и пропорціально очертить его объективные размѣры. И Б. В. Титлиновъ приложилъ въ этомъ направленіи достаточное усердіе, привлекиши огромную массу архивнаго рукописнаго матеріала, хотя и напрасно ограничилъ его размѣры. Какая необходима была здѣсь энергія, — это ясно уже потому, что одно перечневая «Опись дѣлъ Коммиссіи Духовныхъ Училищъ» (безъ указателей) занимаетъ 735 печатныхъ страницъ въ большую четвертку (С.-Пб. 1910), а при своей работѣ Б. В. Титлиновъ могъ пользоваться ею развѣ лишь въ корректурахъ по извѣстной любезности администраціи Архива Св. Синода. Это прямо бумажныя горы, требовавшія упорнаго напряженія, чтобы выжать и выбрать только сырой матеріалъ, который затѣмъ подлежалъ научной обработкѣ по частямъ и въ цѣлостной композиціи. Прибавимъ къ сему дѣла Духовно-Учебнаго Управленія и позднѣйшаго періода, а равно общесинодальныя и канцелярію оберъ-прокурора, — и у насъ получится, что авторъ имѣлъ предъ собою цѣлую пирамиду архивныхъ связокъ. Правда, трудъ облегчался тѣмъ, что все это находилось въ одномъ мѣстѣ, по этимъ

Платона (Фивейскаго), тогда какъ это были *родные братья*; упоминается о распространеніи въ духовныхъ школахъ картежной игры (I, 290), между тѣмъ она встрѣчалась рѣдко (I, 279), о чемъ свидѣтельствуетъ и проф. В. О. Пѣвницкій (въ «Руководствѣ для сельскихъ пастьрей» 1909 г., № 28—29, стр. 270 и отдѣльно, стр. 133).

1) Такъ, еще м. Филаретъ желалъ, чтобы кто-нибудь изъ профессоровъ Московской Академіи написалъ объ училищной жизни въ истинномъ ея видѣ (Письма къ Антонію, IV, 144—145).

только обезпечивалась систематическая планомерность работы, а послѣдняя продолжала оставаться интенсивною, чтобы преодолѣть косную массу архивныхъ запасовъ.

Прямимъ результатомъ сего является повизна свѣдѣній при ихъ разнообразіи. Тутъ была не малая опасность увлечься этимъ богатствомъ и захватить слишкомъ много матеріала сверхъ того, какой требуется для непосредственныхъ ближайшихъ цѣлей. Авторъ сохраняетъ достаточное самообладаніе среди своихъ архивныхъ воломовъ: онъ не теряется въ ихъ хаотической неупорядоченности и избираетъ по возможности лишь то, что прямо касается предмета. Въ силу этого по своему матеріалу книга производитъ впечатлѣніе цѣльности и не загромаждается побочными и отдаленными данными.

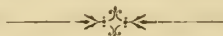
При всемъ томъ, полученный матеріалъ имѣлъ весьма пестрое разнообразіе, а вообще представлялъ амальгамическую слитность въ подлинныхъ архивныхъ дѣлахъ. Приходилось расчленять на слагаемые ингредиенты чуть не каждый элементъ и затѣмъ частныя свѣдѣнія разгруппировывать по взаимному родству. Далѣе начиналась трудная работа систематической классификаціи добытыхъ данныхъ, и въ этомъ пунктѣ Б. В. Титлиновъ обнаружилъ искусство въ комбинированіи деталей по широкому масштабу, хотя этому способствовалъ схематизмъ традиціонныхъ рубрикъ для обсуждаемаго предмета съ заранѣе намѣченною цѣлію и съ предусмотрѣнными напередъ путями и средствами къ ней. Во всякомъ же случаѣ изложеніе ведется послѣдовательно, упорядоченно и стройно.

Здѣсь авторъ существенно опредѣлялся самымъ матеріаломъ, и построенія Б. В. Титлинова съ этой стороны отличаются достаточною объективностію, а въ цѣломъ книга имѣетъ даже практическую поучительность въ вопросахъ о духовно-школьной реформѣ. Написанная живымъ и гладкимъ слономъ, хотя съ нѣсколькими фельетонною легкостію, — она, въ общемъ, сохраняетъ тонъ историческаго реферированія. Рѣже пробивается молодой задоръ горячей заинтересованности дѣломъ внѣ его исторической условности, — и авторъ «разражается» полемическими пассажами или обличительными сентенціями, не всегда уравновѣшенными, иногда же неумѣстными, несправедливыми и недозволятельными. Отсюда по временамъ обнаруживается напрасная рѣзкость сужденія и фразы безъ особой въ этомъ нужды (I, 1 п 53; I, 6 п II, 301; I, 79. 146. 180. 184; I, 257; II, 88; 287; 370; 414; 418), — и, напр., въ филиппикахъ противъ вредныхъ привилегій для монашества въ администраціи и верховенствѣ духовной школы (I, 120. 257. II, 158. 169 сл. 284,1. 314. 364. 368) лучше было бы не выходить за границы, тонко очерченныя проф. П. В. Знаменскимъ (Духовныя школы въ Россіи до реформы 1808 г., стр. 697 сл.; Основныя начала

духовно-училищной реформы, въ царствованіе Императора Александра I, стр. 24. 25).

Сводя все къ единству, я нахожу, что по исторической важности предмета и по научной его обработкѣ при помощи богатаго матеріала, добытаго съ большимъ трудомъ и цѣльнѣе независимо отъ этого, *сочиненіе* Б. В. Титлинова «Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи» (выпуски I—II, Вильна. 1908—1909) *заслуживаетъ поощренія изъ премій имени графа Уварова.*

С.-Пб. 1910, III, 25 (четвергъ),
Благовѣщеніе.



IV.

Отзывъ о сочиненіяхъ Н. Л. ЮНАНОВА:

„Сѣверная война. Кампанія 1708—1709 гг. Военныя дѣйствія на лѣвомъ берегу Днѣпра“ („Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества“, томы II и IV) и „Документы Сѣверной войны. Полтавскій періодъ“. Подъ общимъ руководствомъ А. К. Ваіова, редактировалъ Н. Л. Юнаковъ („Труды Императорскаго Русскаго Военно-Историческаго Общества“, томы I и III),

составленный Н. А. Епанчинымъ.

Недавно учрежденное Императорское Русское Военно-Историческое Общество ознаменовало начало своей научной дѣятельности изданіемъ четырехъ вышеуказанныхъ томовъ. Помимо большого значенія Сѣверной войны вообще, Общество имѣло въ виду дать возможно подробное описаніе Полтавской операціи ко дню 200-лѣтія Полтавскаго боя.

Возложивъ эту работу на своего дѣйствительнаго члена Н. Л. Юнакова, Общество предоставило въ его распоряженіе обширный матеріалъ, извлеченный членами Общества изъ различныхъ нашихъ архивовъ, а также изъ Военнаго Архива Вѣны.

Документы эти дали возможность выяснить съ достаточной полнотою не разработанный еще до сего времени маршъ-маневръ нашей арміи отъ Дороганичъ черезъ Рославль, Почепъ и Погарь къ рѣкѣ Деснѣ и прибавили много интересныхъ подробностей къ тому, что было до сихъ поръ извѣстно о дѣйствіяхъ нашихъ войскъ во время расположенія шведовъ на квартирахъ въ окрестностяхъ Могилева и Шклова, а также въ періодъ движенія шведской арміи къ Сожу и Городнѣ. Но документы эти не дали возможности въ одинаковой степени освѣтить всѣ событія войны, Такъ, напр., дѣйствія Петра противъ Левенгаупта освѣщаются ими еще недостаточно подробно, а по отно-

шенію къ боямъ при Лѣсной и при Добромъ они почти не даютъ ничего новаго. Затѣмъ новые документы способствуютъ выясненію многихъ подробностей, касающихся расположенія нашихъ войскъ для обороны рѣки Десны, отступленія ихъ къ Глухову, фланговаго марша нашей арміи отъ Глухова къ Лебедину, военныхъ дѣйствій въ періодъ зимовки въ Украинѣ, мѣропріятій Петра противъ запорожцевъ и приготовленій Царя къ морскому походу на Царьградъ. Наибольшій интересъ представляетъ глава XII третьяго тома — «Дневникъ военныхъ дѣйствій подъ Полтавой», который далъ возможность изслѣдовать съ достаточной полнотой всю Полтавскую операцію и рисуеть въ совершенно новомъ освѣщеніи заключительный актъ этой операціи — Полтавское сраженіе.

Параллельно съ новыми архивными документами, авторъ пользовался также тѣми изъ документовъ, которые были отпечатаны ральше въ разныхъ сборникахъ, а также специально-военными и обще-историческими изслѣдованіями кампаніи 1708—1709 гг.

О всѣхъ источникахъ, которыми пользовался авторъ, онъ даетъ очеркъ содержанія ихъ и оцѣнку; многіе изъ источниковъ разобраны подробно, какъ, напр., дневникъ Крекшина.

Такое отношеніе автора къ источникамъ имѣетъ большое значеніе для читателя, изучающаго изложенныя авторомъ событія, и для послѣдующихъ изслѣдователей.

Для изслѣдованія авторомъ былъ установленъ слѣдующій планъ: онъ рѣшилъ предпослать изслѣдованію событій похода 1708—1709 гг. краткое изложеніе слѣдующихъ вопросовъ:

- 1) хода военныхъ дѣйствій, начиная съ 1700 г.,
- 2) политической обстановки въ первые годы войны,
- 3) театра военныхъ дѣйствій и
- 4) устройства вооруженныхъ силъ воюющихъ сторонъ.

Изъ этихъ четырехъ предположеній не удалось осуществить четвертаго.

Дѣло въ томъ, что краткій очеркъ устройства вооруженныхъ силъ воюющихъ сторонъ передъ началомъ кампаніи 1708—1709 гг. разработанъ въ 1901 году А. З. Мышлаевскимъ и для измѣненія приводимыхъ въ этомъ трудѣ данныхъ у г. Юнакова не было никакихъ основаній; въ виду этого авторъ, не считая возможнымъ перепечатывать цѣлый отдѣлъ изъ чужого труда, ограничился приведеніемъ лишь самыхъ необходимыхъ справочныхъ свѣдѣній, относящихся къ организаціи и вооруженію русской и шведской армій въ іюль 1708 г.

Надо отдать справедливость автору, что онъ умѣло, искусно и талантливо воспользовался имѣвшимися въ его распоряженіи средствами и, пе-

смотря на обиліе, спѣшность и срочность работы, далъ подробное, талантливо изложенное, поучительное и цѣнное въ научномъ отношеніи изслѣдованіе военныхъ дѣйствій въ періодъ времени съ іюля 1708 г. по іюль 1709 г., т. е. отъ расположенія шведовъ въ районѣ Могилевъ—Шкловъ до Полтавскаго боя включительно.

Нѣкоторыя событія получили въ трудѣ г. Юнакова новое освѣщеніе, а о многихъ изъ нихъ приведены новыя данныя, дающія возможность сдѣлать новые выводы.

Въ изложеніи своего труда авторъ придержался такой системы, что послѣ фактическаго изслѣдованія извѣстнаго періода событій или одного крупнаго событія онъ дѣлаетъ тотчасъ же и оцѣнку этихъ событій въ особомъ заключеніи къ каждой главѣ. По окончаніи же всего труда дѣлается общее заключеніе за весь изложенный періодъ военныхъ дѣйствій.

Обратимся къ сильному обзору труда г. Юнакова.

Во введеніи ко второму тому авторъ излагаетъ политическую обстановку въ первыя восемь лѣтъ Сѣверной войны. Авторъ совершенно правильно полагаетъ, что политика передъ началомъ войны играетъ первенствующую роль; она можетъ подготовкой той или другой обстановки въ значительной степени облегчить или затруднить работу стратегіи.

Въ началѣ Сѣверной войны политическая обстановка для насъ представлялась благопріятной: миръ съ Турціей давалъ намъ возможность сосредоточить силы противъ шведовъ; очевидность близкаго возникновенія войны за Испанское наслѣдство устраняла возможность участія въ борьбѣ противъ насъ многихъ западно-европейскихъ державъ и, наконецъ, союзъ съ Даніей, Польшей и Саксоніей облегчалъ намъ борьбу со Швеціей.

Но въ теченіе первыхъ восьми лѣтъ войны политическая обстановка измѣнилась для насъ къ худшему и къ началу іюля 1708 г. она складывалась такъ: изъ девяти важнѣйшихъ европейскихъ Государствъ одно (Польша) — въ союзѣ съ Россіей; три (Данія, Саксонія и Пруссія) — въ дружественныхъ отношеніяхъ съ Россіей, но не смѣютъ вступить въ борьбу съ Карломъ XII; четыре (Франція, Англія, Голландія и Австрія) — почти всецѣло заняты испанскими дѣлами и не могутъ оказать поддержки ни Россіи, ни Швеціи; кромѣ того, первыя три, изъ боязни увелпченія могущества Россіи и подъ вліяніемъ успѣховъ шведской арміи, явно склоняются на сторону Швеціи; Австрія-же отказывается въ малѣйшемъ содѣйствіи Россіи изъ опасенія вызвать неудовольствіе Карла XII; наконецъ, одно государство, Турція, хотя и находилось въ мирныхъ отношеніяхъ съ Россіей, но миръ этотъ не обѣщаль быть прочнымъ. Такимъ образомъ, Россіи пришлось вести борьбу съ Швеціей одинъ — на одинъ и борьба съ такимъ противникомъ, конечно, представляла большія затрудненія.

Второй томъ труда Н. Л. Юнакова обнимаетъ военныя дѣйствія отъ оставовки шведовъ на линіи Могилевъ — Шкловъ до марша шведовъ къ рѣкѣ Деснѣ.

Главу VII авторъ посвящаетъ спеціально Мазепѣ и выясненію вопроса, какъ подготовлялся переходъ гетмана на сторону шведовъ до раскрытія его измѣны.

Въ особыхъ приложеніяхъ помѣщены: описаніе театра военныхъ дѣйствій и краткія свѣдѣнія объ организаціи и вооруженіи русской и шведской армій въ іюлѣ 1708 г.

Какъ извѣстно, планъ дѣйствій нашей арміи противъ шведовъ былъ выработанъ въ концѣ декабря 1706 года на совѣщаніяхъ въ главной квартирѣ Царя Петра въ мѣстечкѣ Жолквѣ. Сущность этого плана заключалась въ слѣдующемъ: 1) встрѣтить противника въ Польшѣ, но рѣшительный бой, если бы онъ понадобился, дать только въ предѣлахъ Россіи, такъ какъ, въ случаѣ неудачнаго исхода такого боя, наша армія въ Польшѣ могла бы подвергнуться большой опасности; 2) при наступленіи шведовъ — постепенно отходить къ границамъ Россіи, задерживая противника частыми боями и изнуряя его уничтоженіемъ мѣстныхъ средствъ и нападеніемъ небольшихъ партій на его фланги и тылъ; такой образъ дѣйствій соотвѣтствовалъ и характеру Карла XII, который всегда искалъ рѣшительнаго боя, почти совершенно не заботился объ устройствѣ правильного сообщенія его арміи съ базой и излишне рассчитывалъ на содѣйствіе мѣстныхъ средствъ.

Характерной чертой нашихъ дѣйствій было сочетаніе двухъ началъ — рѣшительности и осторожности; при благоприятныхъ обстоятельствахъ — переходъ въ наступленіе, но при условіи возможнаго обезпеченія успѣха, и, наконецъ, примѣненіе медленнаго, но за то вѣрнаго средства — «частительное» разрушеніе шведской арміи.

Эти начала красной нитью проходятъ черезъ дѣйствія нашей арміи какъ въ крупныхъ, такъ и въ мелкихъ предпріятіяхъ. Эти начала примѣнялись какъ самимъ Царемъ, такъ и его сотрудниками, хотя, конечно, не всегда съ должной систематичностью. Какъ извѣстно, сочетаніе двухъ противоположныхъ началъ — рѣшительности и осторожности — чрезвычайно трудно и рѣдко встрѣчается въ практикѣ военнаго дѣла; искусное примѣненіе этихъ началъ служитъ несомнѣннымъ доказательствомъ даровитости даннаго лица. Осторожность граничитъ съ перѣшительностью, а рѣшительность — съ азартомъ, упрямствомъ, съ стремленіемъ дѣйствовать, очертя голову, наперекоръ обстановкѣ. Н. Л. Юнаковъ искусно и вѣрно отмѣтилъ въ своемъ трудѣ наличіе у Петра этого необыкновеннаго дара — вести военныя дѣйствія сообразно обстановкѣ. Только въ одномъ мѣстѣ

авторъ дѣлаетъ какъ-бы упрекъ Петру за проявленную имъ осторожность, считая, что она несвойственна характеру Петра.

Конечно, основной чертой характера Петра является необыкновенная рѣшительность, энергія, пылкость и кичливость натуры; но тѣмъ болѣе замѣчательно, что, наряду съ этими качествами, у него проявляется и осторожность, которая, какъ говоритъ авторъ, «подчасъ граничитъ съ нерѣшительностью». Мы даже склонны думать, что этотъ упрекъ едва-ли не редакціоннаго характера, такъ какъ далѣе авторъ говоритъ, что эта осторожность, «при сложившейся тогда обстановкѣ, была, однако, вполне умѣстна: она вызывалась неясностью для насъ истинныхъ намѣреній Карла XII и оправдавшимся впоследствии опасеніемъ Царя за кратчайшіе пути къ Москвѣ черезъ Смоленскъ; основывалась она и на знаніи Государемъ характера его противника — порывистаго, неуравновѣшеннаго, способнаго къ быстрой перемѣнѣ своихъ рѣшеній». Такимъ образомъ, авторъ совершенно правильно считаетъ, что чрезвычайная осторожность Петра въ этихъ условіяхъ была вполне умѣстна. Мнѣніе это высказано авторомъ по поводу операцій, между Днѣпромъ и Сожемъ (томъ II, стр. 61).

Считаемъ нужнымъ остановиться на этомъ вопросѣ, такъ какъ именно благодаря стройному сочетанію въ характерѣ Петра этихъ двухъ противоположныхъ началъ (осторожности и рѣшительности), военныя дѣйствія противъ Карла XII окончились полнымъ успѣхомъ. При рѣзкомъ уклоненіи въ ту или другую сторону, военныя дѣйствія, безъ сомнѣнія, кончились бы для насъ плачевно.

Если прослѣдить весь ходъ Сѣверной войны, то станетъ яснымъ, какъ, благодаря искусному сочетанію этихъ двухъ началъ, мы постепенно обращаемъ успѣхъ на свою сторону и какъ, при благопріятныхъ обстоятельствахъ, мы отъ осторожныхъ дѣйствій переходимъ къ самымъ рѣшительнымъ.

Мы еще недавно были свидѣтелями такого образа дѣйствій, при которомъ въ основу была положена осторожность, стремленіе избѣжать всякаго риска, уклоненіе отъ рѣшительныхъ дѣйствій даже въ малыхъ размѣрахъ, — и мы знаемъ, къ чему такой образъ дѣйствій привелъ.

Если обратиться къ дѣятельности Петра, какъ полководца, то мы увидимъ, что послѣ Нарвскаго разгрома (19 ноября 1700 года) онъ въ теченіе четырехъ лѣтъ (1701—1704 гг.), путемъ осторожныхъ мѣръ и дѣйствій, постепенно приучаетъ свои войска къ рѣшительной борьбѣ со шведами. И когда русскія войска привыкли къ мысли о возможности побѣждать шведовъ и путемъ цѣлаго ряда мелкихъ успѣховъ убѣдились, что это возможно, тогда Петръ предпринимаетъ цѣлый рядъ рѣшительныхъ предпріятій: штурмъ Нотебурга, овладѣніе Ніеншанцемъ, закладка Петербурга и Крон-

штадта, бой на рѣкѣ Сестрѣ, взятіе Юрьева и, наконецъ, штурмъ Нарвы. Взятіе этой крѣпости имѣло огромное значеніе, ибо именно здѣсь наши войска понесли первое страшное пораженіе въ самомъ началѣ Сѣверной войны.

Чрезвычайно характерно примѣненіе осторожности и рѣшительности со стороны Петра въ операціи подѣ Лѣсной, гдѣ все время чрезвычайно искусно сочетаются эти два начала, и, наконецъ, съ особеннымъ блескомъ примѣняются эти начала въ Полтавской операціи. Во всѣхъ приготовленіяхъ проявляется вдумчивая осторожность, но постепенно, по мѣрѣ выясненія обстановки, Петръ переходитъ къ рѣшительнымъ дѣйствіямъ, завершающимся разгромомъ шведской арміи подѣ Полтавой и Переволочной. Замѣчательно при этомъ, что, дѣйствуя сообразно обстоятельствамъ, считая обстановку главной повелительницей на войнѣ, Петръ не ожидаетъ пассивно наступленія благопріятной обстановки, а принимаетъ мѣры и къ созданію выгодной обстановки для своей арміи. Такъ сдѣлалъ онъ подѣ Полтавой, вынудивъ шведовъ дѣлать не то, что имъ выгодно, а то, что выгодно русской арміи. Всѣми принятыми мѣрами (выборъ мѣстности, расположеніе укрѣпленій, распредѣленіе войскъ и управленіе ими), Петръ, какъ-бы предначерталъ ходъ предстоявшаго боя, и онъ дѣйствительно разыгрался, такъ какъ это было выгодно намъ; такое подчиненіе себѣ воли своего противника возможно только для рѣшительнаго и даровитаго человѣка. Съ другой стороны, внимательно слѣдя за обстановкой и стремясь къ достиженію намѣченной цѣли, Петръ не упускаетъ случая перейти отъ осторожныхъ дѣйствій въ самымъ рѣшительнымъ, какъ только обстоятельства этому благопріятствуютъ. Такъ, когда передъ боемъ при дер. Лѣсной Петръ узналъ, что у Левенгаупта было на четыре тысячи больше войска, чѣмъ у него, онъ рѣшилъ притянуть отряды Боура и фонъ-Вердена, но въ то же время принялъ рѣшеніе не давать Левенгаупту возможности безпрепятственно переправиться черезъ рѣку Сожъ, а потому рѣшилъ выжидать прибытія Боура только до 28 сентября; если же онъ къ этому сроку не прибудетъ, то атаковать шведовъ съ паличными силами. Разсчетъ въ этомъ случаѣ основывался на томъ, что Левенгауптъ былъ стѣсненъ огромнымъ транспортомъ, а во-вторыхъ, онъ былъ основанъ на убѣжденіи Петра, что «больше побѣждаетъ разумъ и искусство, нежели мпожество». Необходимо подчеркнуть, что въ составѣ отряда, назначеннаго дѣйствовать противъ Левенгаупта, были отборныя войска, въ томъ числѣ испытанныя гвардейскіе полки — Преображенскій и Семеновскій. Рѣшеніе Петра атаковать шведовъ до присоединенія отряда Боура въ высшей степени смѣло, но, въ то же время вполне сообразно обстановкѣ. Петръ учелъ важность элемента времени, получившаго въ данную минуту, вслѣдствіе приближенія Левенгаупта къ Сожѣ, преобладающее зна-

ченіе, и, принимая во вниманіе, что вся операція производилась нами при условіи относительной безопасности, рѣшилъ вступить въ бой съ превосходнымъ по силѣ противникомъ. Правда, это рѣшеніе было сопряжено съ рискомъ, но безъ риска военное искусство пизводится на степень ремесла и часто военные люди должны принимать, повидимому, безумныя рѣшенія, которыя, при извѣстной обстановкѣ, въ сущности, являются самыми благоразумными.

Внимательно слѣдя за обстановкой, Петръ искусно намѣчалъ время, когда являлась возможность перейти къ рѣшительнымъ дѣйствіямъ.

8 іюня 1709 г. Государь изъ-подъ Полтавы пишетъ князю Григорію Долгорукому: «объявляю вамъ, что мы здѣсь намѣрепы непріятеля всѣми силами атаковать съ Божьей помощью». Но, припявъ такое рѣшеніе, Царь чрезвычайно осторожно готовится къ приведенію его въ исполненіе и только весьма постепенно доводитъ дѣло до рѣшительнаго результата — разгрома шведской арміи. Характерный примѣръ удивительной выдержки Петра мы имѣемъ въ его отношеніи къ дѣйствіямъ Меншикова въ Полтавскомъ бою.

Во второмъ часу утра 27 іюня, еще въ темнотѣ, шведская армія двинулась по направленію къ передовой позиціи русскихъ, къ редутамъ. Выступление шведовъ изъ ихъ лагеря сейчасъ-же было обнаружено нашими разъѣздами и вскорѣ стало извѣстнымъ Меншикову, который двинулся на встрѣчу шведамъ со всей вѣрренной ему конницей, т. е. съ 23 полками и однимъ эскадрономъ.

Въ третьемъ часу утра у редутовъ кипѣлъ горячій бой. Нашей конницѣ удалось нѣсколько разъ опрокинуть шведскую конницу и тѣмъ задержать наступленіе шведовъ. Такъ дѣло тянулось около часа; за это время наши главные силы уже успѣли совершенно изготавиться къ бою, а потому нашей конницѣ, такъ удачно выполнившей роль авангарда, слѣдовало начать отходить къ главной позиціи. Но частные успѣхи, выпавшіе на долю Меншикова, видимо, вскружили ему голову и вывели его изъ состоянія равновѣсія.

Забывъ про сравнительно ограниченную задачу, ему данную, и упуская изъ виду общій планъ дѣйствій, Меншиковъ началъ лелѣять мысль о возможности самостоятельно сдержать напоръ всей шведской арміи и старался развивать въ своихъ дѣйствіяхъ все большее и большее упорство; однако, не такъ смотрѣлъ на дѣло Петръ Великій. Пока конница наша вела бой со шведами, успѣла выстроиться къ бою вся наша пѣхота съ артиллеріей и, такимъ образомъ, въ четвертомъ часу утра Государю стало ясно, что дальнѣйшій бой нашей конницы противъ превосходныхъ силъ шведовъ становится не только безцѣльнымъ, но и опаснымъ, такъ какъ грозитъ повести къ пораженію нашей арміи по частямъ.

Вслѣдствіе этого Царь приказалъ Меншикову отвести конницу назадъ и поставить ее на правомъ флангѣ укрѣпленнаго лагеря.

Приказаніе Петра настолько шло въ разрѣзъ съ предположеніями Меншикова, что послѣдній объяснялъ его недостаточной ориентировкой Царя въ положеніи дѣлъ, а потому рѣшилъ продолжать бой и просилъ Государя поддержать его хотя-бы нѣсколькими полками пѣхоты. Но Государь послалъ ему вторичное приказаніе объ отступленіи; Меншиковъ вновь рѣшилъ его не исполнить и послалъ Царю захваченные имъ 14 шведскихъ знаменъ и штандартовъ. Однако Петръ, несмотря на видимые успѣхи Меншикова, все же рѣшилъ дѣйствовать съ осторожностью, ибо считалъ, что еще не настало время для рѣшительнаго удара. Щадя самолюбіе Меншикова и не желая колебать его самостоятельности, Государь приказалъ ему съ частью силъ дѣйствовать противъ оторвавшихся отъ шведской арміи коллонъ Росса и Шлипенбаха, а главной части конницы подъ начальствомъ Боура отойти къ правому флангу лагеря, что и было исполнено.

Всѣ эти эпизоды глубоко поучительны. Невольно изумляешься дѣйствіямъ Петра: эта кипучая, страстная и властная натура дѣйствуетъ съ осторожностью не только противъ грозныхъ еще шведовъ, но и съ мягкой осторожностью обращается съ своимъ подчиненнымъ, несмотря на двукратное неисполненіе его приказанія. Нельзя не преклониться передъ рѣшительностью Меншикова, проявленной имъ и въ дѣйствіяхъ противъ шведовъ и въ отношеніи Царя. Это несомнѣнное доказательство наличія частнаго почина и способности дѣйствовать вполне самостоятельно. Правда, это было то время, когда царствовала не система «молчать, не разсуждать», а система разсужденія, когда повелѣно было «накрѣпко разсуждать, страшась за неразсужденіе жестокаго истязанія». Это было время, когда отъ военнаго человѣка требовался починъ, самостоятельность, когда начальникъ обязанъ былъ держаться Устава, сообразуясь съ обстановкой, а не держась его, «какъ слѣпой держится стѣны».

Примѣненіе принципа частнаго почина и самостоятельности начальниковъ—дѣло крайне трудное и для робкихъ, людей оно кажется крайне опаснымъ; оно таковымъ кажется и для людей, не понимающихъ военнаго дѣла. Эти люди склонны держать все въ своихъ рукахъ, отъ подчиненныхъ они требуютъ только слѣпнаго повинновенія, подъ дисциплиной понимаютъ только безпрекословное послушаніе; сами они, конечно, также не способны къ рѣшительнымъ, самостоятельнымъ дѣйствіямъ; они въ сущности не способны и къ осторожнымъ дѣйствіямъ, они могутъ дѣйствовать только пассивно, робко. Итакъ, отсутствіе частнаго почина ведетъ къ мертвящей пассивности, это «гробъ нованленный»; но,

примѣняя принципъ частнаго почина, мы рискуемъ внасть въ увлеченіе.

Что же лучше?

Ясно, что лучше: разъ идеала достигнуть нельзя, то лучше избрать то, что пашь можетъ приблизить къ этому идеалу, а не удалить отъ него, — и въ минуты страшныхъ сомнѣній, въ минуты, когда заколеблется душа военнаго человѣка, пусть онъ лучше увлечется въ сторону рѣшительности, а не въ сторону осторожности, ибо въ такомъ увлеченіи есть начало жизни, а не пачало смерти, а гдѣ пассивность — тамъ смерть. Вотъ почему мы не можемъ согласиться съ авторомъ, когда онъ говоритъ, что «дѣйствія Меншикова въ Полтавскомъ сраженіи, упорствовавшаго въ веденіи авангарднаго боя, представляютъ образецъ, поучительный въ отрицательномъ смыслѣ». Далѣе авторъ говоритъ, что «намъ непзвѣстны причины, побудившія свѣтлѣйшаго князя такъ пастойчиво стремиться къ перенесенію успѣха центра тяжести сраженія на линію редутовъ». Затѣмъ авторъ высказываетъ нѣсколько предположеній о причинѣ такихъ дѣйствій Меншикова, но, тѣмъ не менѣе, дѣлаетъ заключеніе, что, «такъ или пначе, но въ образѣ дѣйствій Меншикова во всякомъ случаѣ сказалось полное непониманіе¹⁾ имъ необходимости веденія боя въ духѣ требованія внутренней цѣльности, непониманіе важности осуществленія принципа «превосходства силъ».

Намъ кажется, что нѣтъ достаточныхъ оснований къ такому тяжкому обвиненію Меншикова, такъ какъ причины его рѣшенія неизвѣстны.

Меншиковъ дѣйствовалъ противъ шведовъ только весьма рѣшительно, что въ вину военному человѣку никакъ нельзя поставить. Онъ не перешелъ границъ рѣшительности, а то обстоятельство, что, несмотря на успѣхъ боя, онъ просилъ подкрѣпленій, указываетъ, что онъ видѣлъ необходимость дѣйствовать и осторожно, а не очертя голову. Слѣдовательно, весьма возможно, что онъ не нарушилъ-бы внутренней цѣльности боя, отступивъ въ-время, когда у него явилось-бы убѣжденіе, что дальше бой, отдѣльно отъ главныхъ силъ, вести нельзя. Однимъ словомъ, намъ кажется, что въ данномъ случаѣ и главнокомандующій — Петръ и подчиненный — Меншиковъ, — оба сдѣлали свое дѣло: главнокомандующій заботился о ходѣ боя на всемъ полѣ сраженія, а частный начальникъ на своемъ участкѣ. Въ этомъ заключается истинная самостоятельность начальниковъ.

Обращаетъ на себя особое вниманіе наличіе наступательнаго начала въ дѣйствіяхъ русскихъ начальниковъ того времени; не только геніальный Петръ и его даровитые ближайшіе сотрудники, но и многіе частные началь-

1) Курсивъ нашъ.

ники, съ бѣльшимъ или мѣньшимъ уснѣхомъ, примѣняютъ активный способъ дѣйствій, свидѣтельствующій о наличіи у этихъ лицъ истиннаго боевого духа. Стоитъ на этомъ остановиться, ибо съ теченіемъ времени это драгоцѣнное свойство въ нашихъ начальникахъ начинаетъ исчезать, постепенно уступая мѣсто пассивному началу; все рѣже и рѣже являются личности съ рѣшительнымъ характеромъ, способныя взять на себя отвѣтственность за свои рѣшенія и дѣйствія, способныя къ самостоятельнымъ рѣшеніямъ и дѣйствіямъ, способныя дѣйствовать, «не обращаясь непрестанно къ указаніямъ начальства»; все болѣе и болѣе входитъ въ обычай—«ожидать приказаній», вмѣсто принятія самостоятельныхъ рѣшеній, и все чаще и чаще слышишь, какъ оправданіе: «я не получилъ приказаній». Все чаще и чаще примѣняется давленіе сверху, стремленіе отнять у подчиненныхъ самостоятельность, что, наконецъ, обращается въ систему и, разумѣется, приводитъ къ ужасающимъ результатамъ. Но въ Петровское, Екатерининское, Суворовское время было иначе, и было много частныхъ начальниковъ, даже мелкихъ, которые не боялись проявить самостоятельность и за это не преслѣдовались, а награждались. Такъ, напр., при оборонѣ Быхова въ іюль 1708 г., несмотря на слабость гарнизона— всего около 1500 челов.—, на близость главныхъ силъ шведовъ, бывшихъ въ Могилевѣ, и, наконецъ, на то, что гарнизонъ долженъ былъ защищать Быховъ, какъ опорный пунктъ на нашемъ крайнемъ лѣвомъ флангѣ, наши войска подъ начальствомъ полковника Огарева и маіора Друцкаго смѣло выходили изъ Быхова и нападали на шведовъ, примѣняя, такимъ образомъ, не пассивную, а активную оборону этого опорнаго пункта.

Такихъ случаевъ за время Сѣверной войны было множество. Блестательное поведеніе князя Голицына подъ Орѣшкомъ, набѣги нашей конницы въ Эстляндіи и Лифляндіи, активная оборона Полтавы нашимъ гарнизономъ подъ начальствомъ полковника Келена и многіе другіе факты доказываютъ, что въ нашей арміи былъ живъ духъ частной инициативы, что тогда сверху не было: «молчать, не разсуждать», а снизу не было: «жду приказаній».

Обратимся теперь къ такимъ фактамъ, которые, какъ будто, указываютъ на недостатокъ рѣшительности въ дѣйствіяхъ Петра. Къ числу такихъ фактовъ относится: 1) бездѣйствіе нашихъ войскъ послѣ отступленія разстроенныхъ артиллерійскимъ огнемъ шведовъ къ Будищенскому лѣсу въ Полтавскомъ бою и 2) перерывъ въ преслѣдованіи шведовъ послѣ боя подъ Полтавой.

Авторъ совершенно осповательно объясняетъ кажущуюся нерѣшительность Петра въ первомъ случаѣ. «Нѣтъ сомнѣнія, говоритъ онъ, что послѣ отступленія шведовъ къ Будищенскому лѣсу для русскихъ представлялся

чрезвычайно удобный случай къ немедленному переходу въ общее наступленіе всѣми силами. Но для того, чтобы принять такое рѣшеніе Петру Великому необходимо было, конечно, быть твердо увѣреннымъ, какъ въ дѣйствительномъ разстройствѣ шведской арміи, такъ и въ способности къ умѣлому маневрированію на полѣ сраженія русскихъ войскъ. Послѣдующія дѣйствія Царя (осторожный, постепенный выводъ арміи изъ укрѣпленнаго лагеря и продолжительное выжиданіе дальнѣйшаго разъясненія обстановки) свидѣтельствуя, что финалъ перваго періода боя не далъ Государю достаточныхъ оснований для увѣренности въ разстройствѣ шведовъ. А такъ какъ, съ другой стороны, Петръ не имѣлъ также до тѣхъ поръ и случая убѣдиться въ способности къ умѣлому маневрированію при боевой обстановкѣ созданной имъ молодой арміи, то, принимая во вниманіе эти обстоятельства и имѣя въ виду, что въ Полтавскомъ сраженіи ставилась на карту судьба Россіи, приходится признать проявленныя Царемъ выдержку и осмотрительность вполне умѣстными». Такое же мнѣніе высказываетъ Д. Ф. Масловскій, и нельзя не согласиться съ основательностью такого мнѣнія. Это рѣшеніе Петра замѣчательно тѣмъ болѣе, если принять во вниманіе его необыкновенно кипучій характеръ. Что же касается до перерыва въ преслѣдованіи шведовъ послѣ боя подъ Полтавой, то это вопросъ гораздо болѣе сложный; перерывъ въ преслѣдованіи, допущенный Петромъ, объясняется и извиняется многими причинами.

Авторъ совершенно правильно говоритъ, что объясненіе этого факта надо искать не въ ошибочномъ руководствѣ боемъ, а скорѣе въ условіяхъ, присущихъ той эпохѣ, когда этотъ бой происходилъ. Прибавимъ отъ себя, что объясненіе этого факта надо искать и въ самыхъ условіяхъ, при которыхъ происходилъ бой.

Мы лично держимся того мнѣнія, что вопросъ о перерывѣ въ преслѣдованіи шведовъ вовсе не такъ важенъ, такъ какъ, въ сущности, этотъ перерывъ былъ весьма непродолжителенъ и не могъ оказать существеннаго вліянія на послѣдующія событія.

Шведы побѣжали къ Переволочнѣ; предвидя возможность отступленія ихъ въ этомъ направленіи, Петръ еще задолго до сраженія приказалъ detachmentу полковника Яковлева уничтожить всѣ средства для переправы черезъ Днѣпръ, бывшія у Переволочны; задолго до сраженія князь Дмитрій Голицынъ отвелъ къ Кіеву лодки и паромы, находившіяся въ сосѣднихъ съ Переволочною мѣстахъ. Эти мѣры, конечно, имѣли большое значеніе и въ нѣкоторой степени предрѣшали вопросъ о дальнѣйшемъ отступленіи шведовъ.

Безусловной ошибкой надо считать возвращеніе къ Полтавѣ тѣхъ частей конницы, которыя преслѣдовали шведовъ на полѣ сраженія; эти ча-

сти вернулись къ вечеру 27 іюня, и тогда же было начато преслѣдованіе гвардейскими полками, посаженными на коней, и десятию драгунскими полками, а на другой день и остальными войсками; преслѣдованіе привело ко взятію въ плѣнъ почти всей шведской арміи, за исключеніемъ Карла XII, нѣсколькихъ генераловъ, Мазены и около 2 тысячъ шведовъ и казаковъ, переплывшихъ Днѣпръ и направившихся въ Турецкіе предѣлы.

Одною изъ главныхъ причинъ, почему тотчасъ послѣ побѣды не началось рѣшительное преслѣдованіе, была усталость войскъ, находившихся въ бою въ теченіе не менѣе восьми часовъ (съ 2 часовъ ночи до 10 часовъ утра), по эта причина не относится къ конницѣ, преслѣдовавшей шведовъ на полѣ сраженія: если она могла вернуться подъ Полтаву, то она могла продолжать преслѣдованіе шведовъ.

Обращаетъ на себя вниманіе то обстоятельство, что Петръ не всегда стремился къ сосредоточенію возможно большаго числа силъ къ полю сраженія; такъ, притянувъ въ отрядъ гетмана Скоропадскаго, Петръ не присоединяетъ его къ арміи, а ставитъ его между Будищемъ и Рѣшетилкой.

Авторъ объясняетъ это рѣшеніе желаніемъ преградить вѣроятнѣйшіе пути отступленія шведовъ въ Польшу, на Переяславль и Кременчугъ; мы же думаемъ, что было-бы цѣлесообразнѣе привлечь отрядъ Скоропадскаго къ арміи, на самое поле сраженія.

Н. Л. Юнаковъ видитъ въ такомъ рѣшеніи Петра примѣненіе принципа эксплуатаціи побѣды, мы же думаемъ, что сначала было-бы лучше примѣнить принципъ сосредоточенія силъ. Готовясь къ такому рѣшительному бою, какъ Полтавскій, лучше было, не рассчитывая на побѣду, сдѣлать расчеты на худшее. Насколько отдѣленіе Скоропадскаго было невыгодно, видно изъ послѣдующихъ распоряженій Петра: отдѣленіе Скоропадскаго до боя вызвало необходимость отдѣленія другого отряда во время боя. А именно, когда шведы, пройдя линію нашихъ редутовъ и понавъ подъ фланговый орудійный огонь изъ главнаго лагеря, уклонились влѣво и построились впереди Будищенскаго лѣса, то у Петра явилось опасеніе, что Карлъ XII воспользуется отдѣльнымъ положеніемъ отряда Скоропадскаго и нанесетъ ему отдѣльное пораженіе. Для поддержки Скоропадскаго Государь приказалъ выдѣлить изъ праваго крыла шесть драгунскихъ полковъ подъ начальствомъ генералъ-маіора князя Волконскаго. Противъ такого ослабленія силъ на полѣ сраженія, когда, очевидно, уже близка была минута рѣшительнаго столкновенія съ главными силами шведовъ, возражали графъ Шереметевъ и князь Рѣпинъ—и были совершенно правы; но Петръ съ ними не согласился. Еще раньше Петромъ было выслано изъ главнаго лагеря три баталіона черезъ Яковцы къ Воздвиженскому монастырю, «дабы тотъ насъ въ рукахъ нашихъ былъ для всякаго случая». Обезпеченіе нашей арміи со сто-

роны Полтавы было совершенно необходимо, но для этого не слѣдовало выдѣлять три баталіона за четыре версты отъ лѣваго фланга арміи, такъ какъ это приводило къ разброскѣ силъ и могло повести къ отдѣльному пораженію этихъ трехъ баталіоновъ.

Не можемъ согласиться также и съ мнѣніемъ г. Юнакова, что Петръ оставилъ въ укрѣпленномъ лагерѣ 9 баталіоновъ для того, чтобы предумышленно скрыть отъ шведовъ значительное превосходство нашихъ силъ, такъ какъ, будто-бы, Карль, замѣтивъ это превосходство, могъ уклониться отъ боя. Мы полагаемъ, что Петръ руководствовался болѣе простыми соображеніями, а именно—онъ смотрѣлъ на эти 9 баталіоновъ, какъ на общій резервъ арміи. Онъ не вывелъ ихъ въ поле, а оставилъ въ укрѣпленіяхъ, рассчитывая на худшее, на возможность неудачи въ полѣ; тогда эти девять баталіоновъ, оставленныхъ въ укрѣпленіяхъ на тыловой позиціи, приняли бы на себя отступающую армію и помогли-бы ей снова устроиться для дальнѣйшаго сопротивленія шведамъ.

Какъ извѣстно, до сихъ поръ не удалось выяснить причинъ, по которымъ Карль XII двинулся отъ Черикова на Мстиславль, а затѣмъ внезапно повернулъ въ Украинну, не выждавъ присоединенія отряда Левенгаупта съ многочисленнымъ транспортомъ боевыхъ и продовольственныхъ припасовъ. Эти марши-маневры Карла XII вызвали не мало изслѣдованій и по нимъ имѣется довольно обширная литература.

Г. Юнаковъ посвящаетъ изученію и изслѣдованію этихъ событій двѣ главы: III и IV второго тома своего труда.

Авторъ высказываетъ предположеніе, что предпринятое Карломъ наступленіе къ Мстиславлю и Смоленску имѣло ближайшею цѣлью выжиданіе Левенгаупта въ районѣ, прилегавшемъ къ Днѣпру, благодаря чему необходимости въ форсировкѣ марша не было; наоборотъ, заботясь о сбереженіи силъ войскъ, слѣдовало двигаться возможно медленнѣе, избѣгая утомительныхъ переходовъ и мѣняя районы расположенія арміи только тогда, когда будутъ использованы всѣ найденныя въ этихъ районахъ продовольственныя средства.

Кромѣ этихъ основаній, движеніе на Мстиславль и Смоленскъ давало возможность перенести войну въ предѣлы Россіи, а угрозой Смоленску привлечь вниманіе и силы русскихъ къ сѣверу, чѣмъ облегчилось-бы совершеніе марша въ Украинну, если-бы, по ходу событій, пришлось предпринять это движеніе.

Намъ кажется, что движеніе на Мстиславль и Смоленскъ едва-ли не лучше всего объясняется желаніемъ выиграть время для соединенія съ

Левенгауптомъ и въ теченіе этого времени прокормить войска мѣстными средствами. И дѣйствительно, шведы двигались съ поразительной медленностью; выступивъ изъ Черикова 22 августа, они въ теченіе семи дней прошли около 35—40 верстъ, т. е. въ среднемъ дѣлали 5—6 верстъ въ день. Такая скорость не отвѣчаетъ идеѣ наступательнаго марша и совершенно не соотвѣтствуетъ стремительной натурѣ Карла; въ этой медленности движенія видна вынужденность. Если же мы обратимъ вниманіе на самый порядокъ марша, то станетъ совершенно яснымъ, что это былъ не наступательный маршъ - маневръ, а движеніе съ цѣлью прокормить войска на мѣстныхъ средства. Такъ какъ мѣстные запасы были невелики, то шведы совершали маршъ по-эшелонно и въ нѣсколькихъ колоннахъ; это приводило къ увеличенію фронта и глубины ихъ походнаго порядка и давало возможность фуражировочнымъ отрядамъ работать въ болѣе широкомъ районѣ, и такимъ образомъ облегчалось разрѣшеніе вопроса о снабженіи шведской арміи продовольствіемъ. Такого мнѣнія держится и одинъ изъ современныхъ намъ шведскихъ писателей, генераль Норденшванъ въ его статьѣ «Память Полтавы, отправныя точки и выводы», помѣщенной въ № 6 журнала «Illustrerad Militärrevy» за 1909 г. Что касается до вопроса о томъ, почему Карлъ XII, не выждавъ присоединенія Левенгаупта, пошелъ въ Украину, то это дѣло болѣе темное; до сихъ поръ совершенно невыяснено документально, почему Карлъ предпринялъ это движеніе. Авторъ относительно этого марша высказываетъ мнѣніе, что «планъ движенія въ Украину, принятый Карломъ XII въ половинѣ сентября 1708 г., не отвѣчалъ условіямъ ни силы, ни мѣста, ни времени и представлялъ изъ себя ни что иное, какъ въ высшей степени опасную авантюру».

Съ этимъ мнѣніемъ автора нельзя не согласиться, но вмѣстѣ съ этимъ является вопросъ: что-же другое, болѣе цѣлесообразное, могъ сдѣлать шведскій полководецъ?

Сознавая, что положеніе шведской арміи у д. Стариши стало невозможнымъ, Карлъ, вопреки своему обыкновенію, собралъ военный совѣтъ, на которомъ обсуждался вопросъ, что дѣлать дальше. Большинство высказалось въ пользу того, чтобы немедленно отступить къ Могилеву, выждать тамъ присоединенія Левенгаупта и только тогда направиться черезъ Сѣверскую область въ Украину. Но отходъ къ Днѣпру являлся, хотя и временнымъ, но все-же отступленіемъ, а объ этомъ Карлъ и слышать не хотѣлъ. Тогда, видя невозможность идти впередъ и оставаться на мѣстѣ, онъ рѣшилъ немедленно двинуться въ Украину и тамъ уже ожидать прибытія Левенгаупта. Такимъ образомъ началось движеніе шведской арміи на соединеніе съ Мазепой и на историческую сцену выступаетъ эта личность.

Въ теченіе двадцати лѣтъ умный, хитрый и разчетливый Мазепа сумѣлъ

оставаться вѣрнымъ слугою русскаго Царя и благополучно выходить изъ тѣхъ трудныхъ положеній, въ которыя ему приходилось не разъ попадать. Но 16 сентября 1707 г. гетманъ принялъ письмо, посланное ему Лещинскимъ, и съ этого времени вступилъ на скользкій путь, приведшій его къ измѣнѣ. Противиться искусу было дѣйствительно трудно: передъ глазами Мазены разыгрывалась страшная борьба: съ одной стороны былъ непобѣдимый шведскій король, съ другой—русскій Царь, который пастолько сознавалъ трудность борьбы, что уклонился отъ рѣшительнаго столкновенія съ противникомъ.

Мазена рѣшилъ выжидать, на чьей сторонѣ будетъ побѣда; онъ не хотѣлъ разрывать съ Царемъ, а между тѣмъ на всякій случай сноился съ Стапиславомъ Лещинскимъ.

Въ частности гетманъ больше всего желалъ оставаться въ бездѣйствіи до тѣхъ поръ, пока не кончится борьба между Россіей и Швеціей, чтобы потомъ дѣйствовать, смотря по результатамъ этой борьбы. Наступилъ августъ 1708 г.; Карль XII выступилъ изъ Могилева на югъ, направляясь, повидимому, въ Украину. «Вотъ дьяволъ его сюда несетъ, воскликнулъ, узнавъ объ этомъ, Мазена». «Да онъ всѣ мои соображенія испортитъ и великоросскія войска за собою внутрь Украины впровадитъ на конечное раззореніе и на гибель нашу». Хотя въ это время Мазена еще не имѣлъ непосредственныхъ сношеній съ Карломъ, но, тѣмъ не менѣе, можно допустить предположеніе, что послѣдній зналъ общій ходъ соображеній гетмана, и быть можетъ также и этимъ можно объяснить его внезапный поворотъ отъ Черикова на Мстиславль, вполне отвѣчавшій желанію гетмана.

Досада Мазены была совершенно понятна, такъ какъ поворотъ шведовъ въ Украину долженъ былъ повлечь за собою необходимость въ ближайшемъ будущемъ участіе казаковъ въ борьбѣ между Россіей и Швеціей, а это еще не отвѣчало намѣреніямъ гетмана.

Въ концѣ августа и въ началѣ сентября 1708 г. обстановка для Мазены начала складываться къ лучшему. Карль XII повернулъ къ Смоленску и, повидимому, можно было рассчитывать, что въ ближайшемъ будущемъ война не будетъ перенесена въ предѣлы Украины; можно было надѣяться, что время окончательнаго выбора между русскимъ Царемъ и Шведскимъ королемъ наступитъ еще не такъ скоро. Но съ той минуты, какъ Карль двинулся въ Украину, обстановка для Мазены начала быстро мѣняться къ худшему: шведы вступили въ Сѣверскую область; у Стародуба появилась конница Ифланда; Меншиковъ, послѣ побѣды русскихъ при Лѣсной, приближался къ Гомелю; въ русской арміи готовились къ пріѣзду Царя—все свидѣтельствовало о скоромъ наступленіи рѣшительной минуты. Оттянувъ еще время, Мазена, наконецъ, вынужденъ былъ открыть карты и 28 октя-

бря онъ явился Карлу. Какъ извѣстно, съ нимъ прибыло только около 2 тысячъ казаковъ и вообще помощь его шведамъ была ничтожна.

Авторъ весьма обстоятельно выясняетъ роль Мазены въ событіяхъ Сѣверной войны, посвящая этой интересной личности особую, седьмую, главу второго тома своего труда.

Планъ, принятый Петромъ Великимъ для борьбы со шведами, неизбежно долженъ былъ неблагоприятно отозваться на матеріальномъ положеніи мѣстныхъ жителей и требовалъ отъ нихъ значительныхъ жертвъ. «Частительное разрушеніе непріятеля», между прочимъ, требовало уничтоженія мѣстныхъ средствъ, какъ запасовъ всякаго рода, такъ и самихъ населенныхъ мѣсть; жители должны были при приближеніи непріятеля укрывать или уничтожать свои запасы и выселяться изъ деревень въ лѣса, а деревни жечь. Стремясь къ «оголоженію» непріятеля, Царь рассчитывалъ на содѣйствіе въ этомъ отношеніи со стороны мѣстныхъ жителей,—однако, онъ не вездѣ встрѣтилъ сочувствіе и готовность пожертвовать своимъ добромъ для блага отечества: такъ, въ Смоленскомъ уѣздѣ многіе изъ жителей упорно не желали покидать своихъ деревень, почему пришлось прибѣгнуть къ репрессіямъ: крестьянъ выселяли насильно; половина неукрытыхъ ими запасовъ отбиралась въ пользу войскъ, а уничтоженіе неизрасходанныхъ войсками припасовъ пришлось возложить на конницу, которая и выполняла эту задачу передъ самымъ приближеніемъ непріятеля. Замѣчательно, что въ Малороссіи народъ оказался болѣе послушнымъ волѣ Царя; такъ, во время стоянки шведской арміи зимою 1708—1709 г.г. въ Малороссіи, народъ не только бѣжалъ изъ деревень и уничтожалъ свои запасы, но крестьяне начали составлять шайки и папать на шведовъ, которые, такимъ образомъ, вынуждены были сражаться не только съ русскими войсками, но и съ мѣстнымъ населеніемъ.

Обращаетъ на себя вниманіе частое употребленіе Петромъ конной пѣхоты. Въ началѣ Сѣверной войны были случаи употребленія на полѣ сраженія конной пѣхоты, какъ, напр., дѣйствія Преображенскаго полка подъ Эрестферомъ.

Въ составъ «корволанта», т. е. отряда, назначеннаго дѣйствовать противъ Левенгаупта, было назначено 10 баталіоновъ (около 5000 чел.) конной пѣхоты; послѣ Полтавской побѣды для преслѣдованія шведовъ были, между прочимъ, назначены Преображенскій и Семеновскій полки—верхомъ.

Какъ извѣстно, до сихъ поръ въ военной литературѣ идетъ горячій споръ о назначеніи конницы, о томъ, можетъ ли она при современныхъ условіяхъ дѣйствовать въ конномъ строю на полѣ битвы, о желательности учрежденія конной пѣхоты, и всѣ эти вопросы остаются пока открытыми.

Мы не собираемся въ настоящую минуту обсуждать и рѣшать вопроса о конной пѣхотѣ, но не можемъ не указать на удачное примѣненіе ея Петромъ во время Сѣверной войны. И въ его время возникали споры по указаннымъ выше вопросамъ, но на практикѣ онъ разрѣшилъ ихъ со свойственной ему рѣшительностью. Были случаи, когда конная пѣхота была безусловно полезной, и Петръ, въ этихъ случаяхъ, пользовался ею и съ полнымъ успѣхомъ. И дѣйствительно, для того, чтобы разыскать и нагнать отрядъ Левенгаупта, нужна была быстрота, а для боя съ нимъ — упорство, ибо шведы отличались обоими этими качествами. Быстро двигаться и упорно сражаться могла только конная пѣхота, и Петръ вызываетъ ее къ жизни. Это еще одно изъ доказательствъ гениальности нашего Великаго Царя, доказательство отсутствія шаблона, мертвечины.

Изумительна кипучая дѣятельность Царя Петра.

Во время зимовки шведовъ въ Украинѣ въ зиму 1708 — 1709 г.г. Петръ отправился въ Воронежъ. Эта поѣздка Царя была крайне необходима, хотя и оставленіе арміи было крайне нежелательно.

Съ одной стороны Петръ прекрасно понималъ, что вмѣшательство Турціи въ войну можетъ свести на нѣтъ результаты всѣхъ его предшествовавшихъ дѣйствій въ кампаніи 1708—1709 г.г. и потому считалъ необходимымъ предотвратить возможность этого вмѣшательства во что-бы то ни стало; съ другой стороны, Государю было извѣстно, что для того, чтобы кака-бы то ни было работа шла безъ заминки, нужно его личное присутствіе, нуженъ его личный присмотръ. Подъ влияніемъ этихъ соображеній Петръ пріѣзжаетъ въ Воронежъ и принимаетъ самъ горячее участіе въ приготовленіяхъ къ морскому походу въ Царьградъ. Считая демонстрацію вполне подходящимъ средствомъ для того, чтобы подѣйствовать на впечатлительныхъ по характеру турокъ, Государь не останавливается, однако, на дешевой полумѣрѣ, а доводитъ свою демонстрацію до грандіозныхъ размѣровъ: указами отъ 17 и 18 февраля Царь повелѣлъ приготовить къ плаванію и вооружить къ началу лѣта 1709 г. 61 корабль, 200 галлерь, 200 калчбасовъ и 100 провіантскихъ судовъ.

Въ походѣ кромѣ моряковъ должны были участвовать 57 пѣхотныхъ полковъ, 20 тысячъ казаковъ и артиллерія. Войска, предназначенныя для десанта, предполагалось обезпечить продовольствіемъ на 6 мѣсяцевъ. Вотъ съ какими средствами предполагалось произвести «демонстрацію» противъ турокъ. Невольно сравниваешь эти рѣшительныя дѣйствія съ тѣмъ, что у насъ дѣлалось впоследствии, когда при рѣшеніи военныхъ вопросовъ прежде всего принималась во вниманіе экономія; когда дошли до такого абсурда, какъ убѣжденіе, «что чѣмъ дешевле воевать, тѣмъ болѣе

возвысится могущество Россіи» (мнѣніе Канкринна). Мы часто жалѣли деньги на подготовку къ войнѣ, на снабженіе арміи всѣмъ необходимымъ, на сборъ свѣдѣній о неприятелѣ, на вооруженіе крѣпостей и т. д. Изъ экономіи мы скудно обставляли войска въ мирное время, не давали достаточнаго содержанія, средствъ и пособій для обученія войскъ; на всѣ основательныя заявленія былъ одинъ отвѣтъ: денегъ нѣтъ. Денегъ отпускали такъ мало, что пичего существеннаго нельзя было сдѣлать, и все ограничилось полумѣрами.

По жестокому, но остроумному выраженію, «мы сѣяли горохъ и удивлялись, что не вырастаютъ ананасы». Такой порядокъ господствовалъ у насъ вплоть до Японской войны. Иначе смотрѣлъ на дѣло Великій Царь: разъ нужно, то должно быть сдѣлано.

Не одна Турція могла помочь шведамъ: у нихъ могъ оказаться еще союзникъ въ лицѣ запорожцевъ, и вниманіе Петра начало все больше и больше сосредоточиваться на нихъ, такъ какъ поведеніе ихъ грозило большими осложненіями.

Послѣ обнаруженія измѣны Мазепы, къ запорожцамъ была послана Царская грамота, въ которой они призывались оставаться вѣрными Государю и быть послушными новоизбранному гетману Скоропадскому; въ первое время въ Сѣчѣ взяла верхъ партія казаковъ, всегда стоявшая на сторонѣ спокойствія и покорности Царю. Сѣчевики даже послали письмо Мазепѣ, въ которомъ, именуя себя царскимъ войскомъ, извѣщали его, что будутъ дѣйствовать въ цѣляхъ освобожденія Украины отъ вторженія иноплеменниковъ. Но, не смотря на все это, неустойчивое Запорожье требовало со стороны Царя постояннаго вниманія, тѣмъ болѣе, что въ то время кошевымъ былъ Гордѣнко — непримирный врагъ московской власти. Опасенія Царя относительно возможности враждебныхъ дѣйствій со стороны запорожцевъ оправдались.

Къ началу марта 1709 г. Гордѣнкѣ удалось склонить общественное мнѣніе въ Запорожьѣ въ пользу Мазепы, и онъ, собравъ около тысячи единомышленниковъ и взявъ 9 пушекъ, двинулся къ Переволочнѣ, гдѣ къ нему присоединилось еще 500 запорожцевъ. Въ Переволочнѣ Гордѣнко получилъ письмо отъ Крымскаго хана, который совѣтовалъ запорожцамъ держаться Мазепы и обѣщавъ оказать имъ свою помощь. Мало по малу число сторонниковъ Гордѣнка увеличилось, — и въ низовьяхъ рѣкъ Ворсклы и Ореля хозяйничало уже почти 15-ти тысячное войско.

26 марта Гордѣнко явился къ Карлу XII и заключилъ съ нимъ и Мазепой договоръ о совмѣстныхъ дѣйствіяхъ. Затѣмъ, хотя Гордѣнко былъ смѣщенъ, но и новый кошевой передался Мазепѣ, и для поддержки запорожцевъ въ ихъ борьбѣ съ русскими войсками Карлъ выслалъ 4 ты-

сячи драгунъ съ 4 пушками подъ пачальствомъ г.-м. Круза. Такимъ образомъ опасность со стороны запорожцевъ все увеличивалась; тогда рѣшено было принять противъ нихъ энергическія мѣры и въ срединѣ мая мѣсяца 1709 г. произошла окончательная расправа съ запорожцами: 14 мая Сѣчь была взята штурмомъ, всѣ курени сожжены и «воровское гнѣздо» въ конецъ разорено. Такъ избавились мы и отъ этой опасности.

Къ концу своего труда г. Н. Юнаковъ даетъ общее заключеніе, въ которомъ излагается характеристика Карла XII и Петра Великаго, какъ полководцевъ; значеніе кампаній 1708—1709 г.г. съ точки зрѣнія стратегіи, тактики и исторіи военнаго искусства; выводы относительно состоянія военнаго искусства въ Россіи въ періодъ 1708—1709 г.г.; комплектованіе и устройство вооруженныхъ силъ; управленіе арміей; снабженіе продовольствіемъ; стратегическое искусство; тактическое искусство; полевое военно-инженерное дѣло.

Въ этой главѣ авторъ даетъ интересную характеристику обоимъ королевичамъ противникамъ.

Въ общемъ нельзя не согласиться съ выводами автора, что Карлъ XII былъ «полководецъ - партизанъ, въ полной мѣрѣ отвергавшій всякаго рода осторожность и основывавшій свои военныя предпріятія исключительно на рѣшительности, отважности и внезапности». Но въ дальнѣйшемъ развитіи характеристики Карла XII, намъ кажется, авторъ слишкомъ сгустил краски. По крайней мѣрѣ, мы не считаемъ возможнымъ присоединиться къ мнѣнію автора, что Карлъ XII обнаружилъ «невѣжество въ военномъ дѣлѣ», что предпріятія его были лишены «всякаго разсчета» и въ общемъ представляли изъ себя игру, въ которой все или почти все было поставлено на карту».

Что касается характеристики Петра Великаго, то мы вполне присоединяемся къ мнѣнію автора, которое сводится къ тому, что дѣйствія Петра въ періодъ кампаній 1708—1709 г.г. представляли изъ себя то гармоническое, строго согласованное съ обстановкой сочетаніе рѣшительности съ осторожностью, которыми отличались дѣйствія всѣхъ великихъ мастеровъ военнаго искусства.

Въ области стратегическаго искусства авторъ отмѣчаетъ со стороны русскихъ слѣдующее:

1) Планъ дѣйствій, проникнутый идеей подставленія противнику сильной стороны и уклоненія слабой, былъ вполне соображенъ со свойствами театра военныхъ дѣйствій (большая глубина, закрытая и пересѣченная мѣст-

ность), качествами русской арміи (недостаточное умѣнье маневрировать массами и искусство въ веденіи малой войны) и образомъ дѣйствій противника (отсутствіе заботы объ устройствы базы и сообщеній и привычка къ пользованію мѣстными средствами).

2) Активная оборона границъ государства, какъ развитіе идеи, положенной въ основу плана кампаніи.

3) Дѣйствія по внутреннимъ операціоннымъ линіямъ (операція Петра противъ Левенгаупта).

4) Параллельное преслѣдованіе противника (маршъ-маневръ русской арміи въ Украину).

5) Употребленіе массъ конницы на театрѣ войны (операція Петра противъ Левенгаупта, февральскій набѣгъ Шереметева въ тылъ шведской арміи).

6) Періодъ кампаніи съ 4-го по 26 іюня какъ характерный образецъ работы полководца, основывающаго всѣ свои комбинаціи на сочетаніи рѣшительности съ осторожностью.

7) Примѣненіе боя, какъ рѣшительнаго средства, и всесторонняя подготовка его въ самомъ широкомъ смыслѣ (Полтава).

Тактическое искусство русскихъ войскъ даетъ немало положительныхъ образцовъ. Изъ нихъ нельзя не отмѣтить построеніе нашихъ войскъ въ Полтавскомъ бою, въ которомъ были налицо и частный, и общій резервы, что весьма замѣчательно для того времени, когда процвѣтала линейный боевой порядокъ.

Авторъ приводитъ мѣткое сравненіе боевыхъ дѣйствій въ началѣ XVIII столѣтія въ Западной Европѣ и въ Россіи. Въ то время, какъ на западѣ преобладающее значеніе имѣло огнестрѣльное оружіе, у насъ примѣнялось сочетаніе огня и штыка. На западѣ пѣхота дѣйствовала обыкновенно пассивно, занимая позиціи, сильно прикрытыя съ фронта; у насъ пѣхота проявляетъ способность къ маневриванію на полѣ сраженія. Конница на западѣ хотя и дѣйствовала наступательно, но придерживалась прежней ложной системы — сдержанныхъ аллюровъ и пальбы съ коня; у насъ конница дѣйствуетъ какъ рѣшительными атаками, такъ и въ пѣшемъ строю. Артиллерія наша въ сравненіи съ западно-европейской отличалась подвижностью. Особенно высокій образецъ представляетъ Полтавское сраженіе въ военно-инженерномъ отношеніи. Въ то время на западѣ полевые укрѣпленія представляли обыкновенно длинныя, непрерывныя оборонительныя линіи, пассивнаго характера, одинаковой силы, върѣе одинаковой слабости, по всему протяженію. Въ это же время Петръ Великій даетъ замѣчательный образецъ укрѣпленной позиціи, припоровленной къ наступательнымъ дѣйствіямъ; составной

частью этой позиціи являются отдѣльныя укрѣпленія, примѣненные подъ Полтавой впервые.

Нужно много мѣста, чтобы перечислить всѣ мѣры, принятыя Петромъ Великимъ для подъема и развитія русскаго военнаго искусства; достаточно указать на цѣлесообразное и подчасъ оригинальное разрѣшеніе вопросовъ о комплектованіи арміи; о созданіи русскаго конницы по одному, драгунскому, типу; о введеніи полковой пѣшей и конной артиллеріи; о правильномъ продовольствованіи войскъ какъ изъ магазиновъ, неподвижныхъ и подвижныхъ, такъ и мѣстными средствами и т. д.

Скажемъ нѣсколько словъ о внѣшности изданія. Оно издано прекрасно въ типографскомъ отношеніи, если не считать, впрочемъ почти всегда неизбежныхъ, опечатокъ; но ихъ въ общемъ немного. Гораздо ощутительнѣе недостатокъ картографическихъ приложений; большинство приложений — схемы и даже планъ Полтавскаго боя — не отличается должной изящностью и соответствующими размѣрами. На нѣкоторыхъ схемахъ нѣтъ многихъ пунктовъ, упомянутыхъ въ текстѣ, такъ, напр., на схемѣ № 4 (къ тому второму) нѣтъ слѣдующихъ пунктовъ: Звѣровичи (стр. 53); Рясна (стр. 55); Догловичи (стр. 56); Ермаковка (стр. 56); Борисовичи (стр. 69); на схемѣ № 7 тоже не имѣется всѣхъ названій, напр., Григорково (стр. 88). Къ главѣ XIII четвертаго тома нѣтъ соответствующей схемы, а по приложеннымъ схемамъ (№№ 13, 14 и 15) нельзя слѣдить за описанными въ главѣ XIII дѣйствіями, напр., за предполагавшимся въ ночь на 14 іюня 1709 г. нападеніемъ на шведовъ.

Для изученія дѣйствій въ окрестностяхъ Полтавы имѣется только крошечная схема (№ 14 — «Окрестности Полтавы»), гдѣ многихъ пунктовъ нѣтъ.

Бѣдность картографическихъ приложений, къ сожалѣнію, почти обычное явленіе у насъ; отчасти это объясняется дороговизною такихъ приложений.

Въ заключеніе необходимо сказать, что трудъ г. Н. Юнакова изложенъ хорошимъ литературнымъ языкомъ и читается легко и съ большимъ интересомъ. Что касается I и III томовъ, именно документовъ Сѣверной войны за время іюль 1708—іюль 1709 г.г., то трудъ г. Н. Юнакова, по отношенію къ этимъ томамъ, заключался въ редактированіи и печатаніи этихъ томовъ подъ общимъ руководствомъ г. А. Баіова.

Заключительные выводы о трудѣ г. Н. Юнакова я могу высказать слѣдующіе:

- 1) Исполненіе работы въ существенной ея части — превосходное.
- 2) Своей работой г. Н. Юнаковъ существенно дополнилъ существовавшіе до сихъ поръ труды о Сѣверной войнѣ.

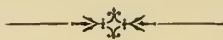
3) Нѣкоторымъ вопросамъ, благодаря тщательной работѣ автора, дано новое освѣщеніе.

4) Трудъ г. Н. Юнакова слѣдуетъ признать цѣннымъ вкладомъ въ нашу военно-историческую литературу, и

5) Считаю безусловно справедливымъ признать этотъ трудъ заслуживающимъ награды, соответствующей его выдающемуся значенію.

г. Кіевъ.

10 Апрѣля 1910 г.



V.

Отзывъ о сочиненіи Г. Г. ПИСАРЕВСКАГО:

„Изъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. (По неизданнымъ архивнымъ документамъ)“, М. 1909 г.,

составленный А. А. Кизеветтеромъ.

Приступая къ разсмотрѣнію книги г. Писаревскаго «Изъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в.», прежде всего надлежитъ отмѣтить высокую научную важность того вопроса, въ области котораго авторъ предпринялъ свои изслѣдованія. Изученіе иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст. несомнѣнно должно входить неотъемлемою составною частью и въ исторію народнаго хозяйства въ Россіи, и въ исторію экономической политики русскаго правительства за указанную эпоху. Между тѣмъ, если не считать нѣкоторыхъ позднѣйшихъ работъ, отчасти случайнаго и второстепеннаго значенія, отчасти носящихъ не столько научный, сколько полемико-публицистическій и притомъ явно тенденціозный характеръ¹⁾,—то придется сказать, что научное изслѣдованіе вопроса объ иностранной колонизаціи въ Россіи остановилось на книгѣ А. Клауса²⁾, изданной еще въ 1869 г., и съ тѣхъ поръ не двигалось въ теченіе сорока лѣтъ, вплоть до появленія книги г. Писаревскаго. — Въ качествѣ единственнаго, хотя и очень счастливаго исключенія слѣдуетъ отмѣтить только содержательную и серьезную работу Keussler'a: «Das Grundbesitzrecht in den deutschen Kolonien Südrusslands», напечатанную въ журналѣ «Russische Revue» въ 1883 г.³⁾

1) Таковы напр. статьи г. Велицына въ журналѣ «Русскій Вѣстникъ» за 1889—1890 г.г., изданныя и отдѣльно подъ заглавіемъ «Нѣмцы въ Россіи. Очерки историч. развитія и настоящаго положенія нѣмецк. колоній на югѣ и востокѣ Россіи». 1893 г.

2) «Наши колоніи. Опыты и матеріалы по исторіи и статистики иностранной колонизаціи въ Россіи».

3) Уже послѣ выхода книги г. Писаревскаго появилось изслѣдованіе Adolf Lale «Deutsche Bauernkolonien in Russland», Berlin. 1910. Авторъ цитируетъ нѣмецкую литературу по данному вопросу и подробно изслѣдуетъ составъ колонистовъ, отправлявшихся на Волгу. Онъ считаетъ преувеличеніемъ мнѣніе, что эти колонисты сплошь представляли собою сбродъ низшаго разбора.

При такомъ положеніи дѣла нельзя не признать за г. Писаревскимъ не малой заслуги въ томъ отношеніи, что онъ уже однимъ выборомъ темы для своего изслѣдованія вновь поставилъ на очередь одинъ изъ чрезвычайно важныхъ вопросовъ по исторіи Россіи, почему-то столь долгое время остававшійся какъ бы забытымъ и заброшеннымъ. — Заслуга г. Писаревскаго увеличивается еще и тѣмъ, что, поднявъ вновь этотъ полузабытый вопросъ нашей науки, онъ на примѣрѣ своей книги показалъ, въ какомъ направленіи необходимо и возможно вести его дальнѣйшее изслѣдованіе послѣ всего того, что было сдѣлано въ старыхъ трудахъ. Рядъ статей по исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст., помѣщенный въ различныхъ журналахъ первой половины XIX в., представлялъ собою разработку главнымъ образомъ печатнаго матеріала, преимущественно тѣхъ правительственныхъ распоряженій и указовъ, которые вошли въ «Полное собраніе законовъ». — Упомянутая выше книга Клауса была основана уже на архивномъ матеріалѣ, чѣмъ и объясняется значительность ея содержанія. Но и Клаусъ лишь едва тронулъ архивный матеріалъ, относящійся къ предмету его изслѣдованій, при чемъ, вѣдь поля его вниманія остались собранія документовъ, имѣющія наиболѣе существенное значеніе въ данномъ вопросѣ. — Г. Писаревскій совершенно правильно понялъ сущность своей задачи, сосредоточивъ свои усилія на подборѣ и использованіи свѣжаго документальнаго матеріала, освѣщающаго исторію иностранной колонизаціи въ Россіи за вторую половину XVIII ст. — Это дало ему возможность, не повторяя своихъ предшественниковъ, пустить въ научный оборотъ не мало новыхъ данныхъ и впервые довольно ярко обрисовать такія стороны въ ходѣ иностранной колонизаціи въ Россіи, которыя не были затронуты прежними изслѣдователями этого вопроса.

Отдавая г. Писаревскому полную справедливость въ только что указанномъ отношеніи, приходится однако замѣтить, что, вступивъ на совершенно правильный путь привлеченія къ своей работѣ новаго архивнаго матеріала, онъ далеко не прошелъ этого пути до конца и, остановившись на серединѣ дороги, далъ намъ книгу, способную скорѣе возбудить, нежели удовлетворить научную любознательность въ области затронутой авторомъ сложной и важной темы. Архивный матеріалъ, положенный авторомъ въ основу его работы, составилъ изъ слѣдующихъ элементовъ. Впервые привлечены къ разработкѣ данной темы документы, хранящіеся въ Государственномъ Архивѣ (дѣло о колонистахъ, переселенныхъ въ Екатеринославскую губ. изъ Корсика, Данцига и острова Даго — изъ «дѣлъ кн. Потемкина-Таврическаго») и документы, хранящіеся въ Московскомъ Главномъ Архивѣ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ (переписка съ паними дипломатическими представителями на западѣ относительно вызова иностранныхъ ко-

лонистовъ и тексты нѣкоторыхъ правительственныхъ актовъ); засимъ гораздо шире, нежели въ нѣкоторыхъ предшествующихъ трудахъ, использованы данныя Военно-Ученаго Архива Главнаго Штаба и Архива Министерства Земледѣлія и Государственныхъ Имуществъ (дѣла Канцеляріи опекуинства иностранныхъ), кое что взято изъ документовъ Московскаго Отдѣленія Архива Главнаго Штаба и наконецъ использовано *одно* дѣло изъ Московскаго Архива Министерства Юстиціи. — Какъ ни разнообразны всѣ эти архивные матеріалы, доставившіе автору не мало интересныхъ и важныхъ данныхъ для освѣщенія нѣкоторыхъ сторонъ его темы, все же приходится пожалѣть о томъ, что г. Писаревскій направлялъ свои поиски исключительно въ предѣлахъ дѣлопроизводства центральныхъ органовъ государственнаго управления, такъ или иначе соприкасавшихся въ изучаемое авторомъ время съ вопросами иностранной колонизаціи. — Для большаго углубленія изслѣдованія было-бы, думается мнѣ, чрезвычайно важно, кромѣ того, разыскать матеріалы, относящіеся къ дѣятельности мѣстныхъ учреждений, непосредственно завѣдывавшихъ иностранными поселеніями. — Въ особенности было бы важно найти и использовать дѣлопроизводство Саратовской Онекунской Конторы, которая дѣйствовала съ 1766 г. по 1782 г. въ городѣ Саратовѣ, и въ которой ближайшимъ образомъ сосредоточивалось управленіе приволжскими иностранными колоніями. Есть указанія на то, что при закрытіи упомянутой Конторы въ 1782 г. и при переходѣ приволжскихъ колонистовъ въ вѣдомство Саратовскаго директора домоводства, дѣла Конторы были сданы въ Саратовскую Казенную Палату¹⁾. На основаніи этого указанія не представлялось бы непсполнимымъ отысканіе документовъ, относящихся до дѣлопроизводства названной Конторы, а въ виду того обширнаго мѣста, которое г. Писаревскій удѣляетъ въ своемъ изслѣдованіи, именно приволжскимъ иностраннымъ колоніямъ, привлеченіе къ дѣлу указаннаго матеріала могло бы получить очень важное значеніе въ ходѣ разсматриваемой работы. Но и оставаясь въ предѣлахъ тѣхъ архивныхъ матеріаловъ, которые имѣлись въ распоряженіи г. Писаревскаго, приходится отмѣтить недостаточную полноту, недостаточную интенсивность въ использованіи архивныхъ документовъ. — Завѣдующій Архивомъ Главнаго Управленія Землеустройства и земледѣлія П. А. Шафрановъ въ своемъ разборѣ книги г. Писаревскаго²⁾ привелъ уже рядъ такихъ указаній, изъ которыхъ съ несомнѣнностью приходится заключить, что хранящіеся въ названномъ Архивѣ доку-

1) В. Благовѣщенскій: «Обзоръ правительственныхъ мѣръ относительно иностранныхъ поселеній въ Россіи». — «Журн. Мин. Вн. Дѣлъ» 1850 г., ч. 30.

2) «Чтенія въ обществѣ Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ», 1909 г., кн. IV.

менты канцеляріи Опекунства Иностранныхъ — источникъ первостепенной важности для вопроса объ иностранной колонизаціи времени Екатерины II — не былъ исчерпанъ г. Писаревскимъ въ той мѣрѣ, кака была возможна и необходима по свойству его темы. Въ дополненіе къ указаніямъ г. Шафранова я съ своей стороны долженъ отмѣтить, что и въ Московскомъ Архивѣ Министерства Юстиціи г. Писаревскій обошелъ своимъ вниманіемъ довольно важный матеріалъ, заключающій въ себѣ цѣнные данныя по вопросу о порядкѣ водворенія вызванныхъ съ запада колонистовъ на отведенныхъ для нихъ мѣстахъ въ окрестностяхъ Саратова по Волгѣ и о порядкѣ отвода самихъ этихъ земель подъ иностранныя колоніи. — Я разумѣю «дѣла Сената по Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ» за 1764—1766 гг., хранящіяся въ Архивѣ Мин. Юстиціи¹⁾ и представляющія собраніе доношеній Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ въ Сенатъ по различнымъ вопросамъ, относящимся до устройства приволжскихъ колоній. Въ книгѣ г. Писаревскаго имѣется ссылка лишь на одно дѣло изъ этой коллекціи²⁾, и мнѣ представляется непонятнымъ, почему онъ, имѣвъ въ своемъ распоряженіи указанный матеріалъ, пренебрегъ его изученіемъ и тѣмъ лишилъ себя возможности обогатить свою книгу цѣнными данными, относящимися до той стороны въ исторіи иностранной колонизаціи, которая осталась въ его изложеніи какъ разъ наимѣнѣе освѣщенной. Правда, многія доношенія Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ въ Сенатъ, вошедшія въ указанную коллекцію, напечатаны и въ Полномъ Собраніи Законовъ, но 1) г. Писаревскій не использовалъ и этого печатнаго матеріала, а 2) Полное Собраніе Законовъ, вообще, какъ извѣстно, полнотой не отличающееся, вобрало въ себя далеко не все содержаніе указанной коллекціи и при томъ не всегда наиболѣе существенное. — Въ послѣдующемъ изложеніи будетъ въ своемъ мѣстѣ указано, какого рода данныя изъ этой коллекціи были бы наиболѣе важны для цѣлей разбираемаго изслѣдованія.

Къ этимъ общимъ замѣчаніямъ о допущенныхъ г. Писаревскимъ пробѣлахъ при опредѣленіи круга архивныхъ матеріаловъ, необходимыхъ для его работы, приходится присоединить нѣкоторые замѣчанія и относительно недостаточно ясной и опредѣленной постановки основной темы изслѣдованія. — Ни заглавіе книги г. Писаревскаго, ни вступительныя замѣчанія, помѣщенныя въ предисловіи къ книгѣ, не разъясняютъ тѣхъ основаній, которыми руководствовался авторъ, намѣчая рамки своей работы. — А между тѣмъ, на взглядъ читателя эти рамки не могутъ не казаться произвольными. Изъ предисловія къ книгѣ можно усмотрѣть, что авторъ старался 1) выяс-

1) Арх. Мин. Юст. Дѣла Сената, кн. 51—3622.

2) Писаревскій, стр. 86, примѣч. 1.

нить общія и мѣстные условія, побуждавшія русское правительство вызывать иностранцевъ въ Россію (предисл., стр. VIII—IX) и 2) рассмотреть организацію вызова въ Россію *различныхъ* категорій колонистовъ въ царствованіе Имп. Екатерины II (*ibid.*, стр. X—XI). Эти указанія не вызвали бы недоумѣній, если бы въ книгѣ г. Писаревскаго излагалась исторія всѣхъ иностранныхъ колоній въ Екатеринбургской Россіи, распределенныхъ на различныя категоріи. На самомъ дѣлѣ г. Писаревскій включаетъ въ рамки своего изслѣдованія лишь *нѣкоторыя* колоніи и, обходя остальные почти совершеннымъ молчаніемъ, не приводитъ никакихъ объясненій такой неполноты своего изложенія. — Авторъ изслѣдуетъ разнообразныя колоніи, пасаждавшіяся въ Новороссійскомъ краѣ и вообще на югѣ Россіи, и, кромѣ того, посвящаетъ много мѣста колоніямъ приволжскимъ, за исключеніемъ, однако, такой важной колоніи, какъ Сарепта. — Почти полнымъ молчаніемъ обходится цѣлая группа такъ называемыхъ «сѣверныхъ колоній», образованныхъ въ Петербургской губерніи и заслуживающихъ вниманія по нѣкоторымъ особенностямъ своего устройства; также — колоніи, возникшія въ Лифляндіи, равно какъ и колонія Бѣловѣжская въ Черниговской губерніи, заселенная въ 1766 г. выходцами изъ Франкфурта на Майнѣ¹⁾. Въ виду этихъ опущеній можно предположить, что авторъ молчаливо поставилъ своей задачей не обозрѣніе всей иностранной колонизаціи при Екатеринѣ II, а лишь изученіе типичныхъ категорій возникшихъ тогда иностранныхъ колоній. Однако и на такомъ предположеніи не представляется возможнымъ остановиться, такъ какъ въ произведенномъ авторомъ отборѣ трудно уловить какіе-либо типичныя признаки. Если бы авторъ желалъ представить избранные образцы колоній различныхъ территориальныхъ раіоновъ, — онъ не долженъ былъ бы обойти «сѣверныя» колоніи; если бы онъ желалъ представить образцы различныхъ порядковъ возникновенія колоній, онъ не могъ бы замолчать Сарепту, которая относительно порядка своего возникновенія какъ разъ представляетъ разительную противоположность прочимъ приволжскимъ колоніямъ, какъ колонія, возникшая не путемъ «вызова» (все равно — агентами ли правительства, или частными предпринимателями), а путемъ непосредственныхъ переговоровъ самихъ колонистовъ съ русскимъ правительствомъ по инициативѣ главной дирекціи гернгутеровскаго братства. Нельзя допустить и того, что авторъ сознательно хотѣлъ ограничиться только колоніями, возникшими путемъ «вызова», ибо опущенныя имъ «сѣверныя» колоніи также

1) Благовѣщенскій, *loc. cit.*, стр. 25—27. П. С. З. № 12.665, 12827. О Сарептскихъ, Бѣловѣжскихъ, Петербургскихъ и Лифляндскихъ колоніяхъ авторъ даетъ всего нѣсколько строкъ на стр. 169. Нѣкоторыя колоніи совершенно не упомянуты — ср. «Чтенія въ Общ. Ист. и Древн. Росс.» 1909 г., кн. IV, стр. 42.

принадлежали къ «вызваннымъ». — За вычетомъ всѣхъ этихъ предположеній остается еще одно, наименѣе благоприятное для автора и сводящееся къ тому, что авторъ просто обусловилъ составъ изслѣдованія случайностью архивныхъ находокъ, говоря лишь о тѣхъ колоніяхъ, относительно которыхъ ему удалось добыть новые матеріалы. Если это такъ, то остается пожалѣть о томъ, что авторъ не предупредилъ объ этомъ читателя для устраненія возможныхъ недоумѣній. Впрочемъ, и въ такомъ случаѣ врядъ-ли можно было бы одобрить полное устраненіе цѣлаго ряда колоній изъ обзора иностранной колонизаціи, при томъ колоній, отличающихся важными особенностями по своей организаціи. Вѣдь задачей научнаго изслѣдованія должно служить не только накопленіе новыхъ фактовъ, но и выясненіе взаимозависимости явленій, относящихся къ изучаемому процессу, а при такомъ условіи необходимо помимо изложенія новыхъ архивныхъ находокъ вводить ихъ въ общій контекстъ всего извѣстнаго матеріала по изучаемому вопросу. Какъ бы то ни было, безъ сѣверныхъ колоній и Сарепты нельзя писать исторіи иностранной колонизаціи Екатерины II, не рискуя впасть въ существенную неполноту и односторонность въ своихъ общихъ выводахъ и заключеніяхъ. Оставивъ безъ вниманія сѣверныя колоніи, г. Писаревскій лишилъ себя возможности изучить одну очень характерную разновидность въ способахъ поселенія въ Россіи иностранцевъ, какъ это будетъ отмѣчено ниже; а вслѣдствіе умолчанія о Сарептѣ, онъ не отмѣтилъ того важнаго факта, что не во всѣхъ случаяхъ водворенія въ Россіи иностранныхъ колонистовъ въ XVIII вѣкѣ русское правительство само всячески зазывало въ предѣлы Россіи всевозможный сбродъ, но бывало и такъ, что русскому правительству приходилось лишь принимать предложенія, приходившія изъ-за границы и при томъ со стороны переселенцевъ весьма высокаго качества, руководимыхъ первоначально миссіонерскими цѣлями.

Итакъ, для насъ остается неяснымъ, чѣмъ обусловливалъ авторъ подборъ изучаемыхъ имъ фактовъ. Не вполне понятно и распределеніе вниманія автора между различными моментами изучаемаго имъ процесса. — Изученіе процесса иностранной колонизаціи въ Россіи естественно слагается изъ трехъ моментовъ: 1) изъ изученія факторовъ, двигавшихъ волну колонизаціи и вызывавшихъ колонизаторскія усилія правительства; 2) изъ изученія техники самаго переселенія; 3) изъ изученія тѣхъ экономическихъ и обще-культурныхъ послѣдствій, которыя получались для колонизируемой страны отъ появленія въ ней новыхъ поселенцевъ. Г. Писаревскій вводитъ въ свое изслѣдованіе всѣ эти три момента, но весьма неравномѣрно распредѣляетъ между ними свое вниманіе. Нельзя сказать, чтобы степень интереса, обнаруживаемаго авторомъ къ каждому изъ этихъ моментовъ, была прямо пропорціональна ихъ научному значенію. Центръ тяжести своей работы авторъ

несомнѣнно полагаетъ въ изученіи *техники* переселенія. — Въ эту именно сторону онъ направляетъ свои архивныя изысканія, этому вопросу отводитъ наибольшее мѣсто на страницахъ своей книги и дѣйствительно здѣсь ему удается при помощи свѣжаго архивнаго матеріала бросить новый свѣтъ на многія интересныя и характерныя детали предмета.

Вопросъ о факторахъ колонизаціоннаго процесса авторъ разсматриваетъ довольно подробно, но совершенно односторонне. Онъ исходитъ изъ предвзятаго положенія о томъ, что колонизаціонная политика европейскихъ правительствъ XVIII ст. диктовалась популяціонистскими теоріями экономистовъ того времени и почти не останавливается надъ вопросомъ, — объяснялось ли порожденіе и распространеніе самихъ этихъ популяціонистскихъ теорій какими либо общими условіями народнаго хозяйства той эпохи. Съ этой предвзятой точки зрѣнія авторъ подходитъ и къ объясненію колонизаціонной политики Екатерины II и въ сущности сводитъ свое разсужденіе о возникновеніи въ Россіи XVIII ст. иностранной колонизаціи къ указаніямъ на знакомство Екатерины II съ тогдашней западно-европейской популяціонистской теоріей и на сочувствіе ея этой теоріи. — Связь иностранной колонизаціи съ внутреннимъ состояніемъ самихъ колонизируемыхъ раіоновъ остается неосвѣщенной и, за исключеніемъ нѣкоторыхъ общихъ и бѣглыхъ фразъ въ предисловіи, авторъ даже и не ставитъ вопроса о такой связи.

Наконецъ, вопросъ о послѣдствіяхъ иностранной колонизаціи для колонизируемыхъ раіоновъ затрогивается въ разбираемой книгѣ въ еще болѣе бѣглыхъ чертахъ. Внимательно слѣдя за судьбой колонистовъ во время ихъ слѣдованія въ Россію, авторъ какъ будто сразу утрачиваетъ къ нимъ значительную долю интереса съ того момента, когда они вступаютъ въ предѣлы русской земли. Онъ не вычеркиваетъ прямо изъ программы своего изслѣдованія ни исторіи устройства колонистовъ на новыхъ мѣстахъ, ни исхода этихъ колонизаціонныхъ попытокъ. Онъ отводитъ и тому, и другому вопросу извѣстное мѣсто и въ текстѣ книги, и еще болѣе—въ приложеніяхъ. Но положеніе автора становится въ этихъ частяхъ весьма фрагментарнымъ, и онъ мало заботится о заполненіи зіяющихъ пробѣловъ. Нельзя сказать, чтобы единственной тому причиной былъ недостатокъ въ документальныхъ матеріалахъ. Можно привести указанія и на архивный, и даже на печатный матеріалъ, который весьма пригодился-бы въ этомъ случаѣ, если бы авторъ удѣлилъ ему должное вниманіе.

Послѣ этихъ общихъ замѣчаній перехожу къ болѣе подробному разсмотрѣнію книги г. Писаревскаго и для большаго удобства распредѣляю свое разсмотрѣніе по тремъ указаннымъ выше моментамъ колонизаціоннаго процесса.

Факторы иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII ст.

Для историка иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст. несомнѣнно являлось задачей первостепенной важности выяснитъ во всей полнотѣ условія, вызвавшія переселенія иностранцевъ въ Россію въ эту эпоху и побудившія русское правительство развить обширную дѣятельность по части привлеченія иностранныхъ переселенцевъ въ предѣлы русскаго государства. Судя по нѣкоторымъ замѣчаніямъ, которыя мы находимъ въ предисловіи къ книгѣ г. Писаревскаго, авторъ отдавалъ себѣ отчетъ въ томъ, что условія эти были сложны и многообразны. Отъ относить къ этимъ условіямъ прежде всего — общее увлеченіе западно-европейскихъ правительствъ той эпохи колопизаціонной политикой, увлеченіе, которое получало особенно ревностный характеръ какъ разъ въ наиболѣе близкихъ къ Россіи странахъ — Пруссіи, Австріи, Даніи — и естественно дѣйствовало и на русское правительство въ качествѣ заразительнаго примѣра. Онъ придаетъ далѣе большое значеніе въ этомъ вопросѣ господствовавшимъ въ наукѣ того времени теоріямъ народонаселенія, провозглашавшимъ умноженіе жителей въ странѣ краеугольнымъ камнемъ преусиженія государства, — теоріямъ, которыя непосредственно вліяли на политику европейскихъ правительствъ и въ томъ числѣ на политику Екатерины II, знакомой съ этими теоріями и сочувствовавшей имъ. Но затѣмъ кромѣ этихъ общеевропейскихъ условій г. Писаревскій указываетъ въ предисловіи къ своей книгѣ и на условія «мѣстныя», также «благопріятствовавшія» развитію иммиграціи въ предѣлы Россіи. «Огромныя степныя пространства на югѣ и востокѣ страны — говорятъ авторъ — не только не приносили государству никакой пользы, но и служили для него источникомъ постоянныхъ безпокойствъ. Нужно было путемъ колонизаціи пустить ихъ въ народно-хозяйственный оборотъ. Но рассчитывать на выполненіе этой задачи одними туземными силами представлялось дѣломъ невозможнымъ: крѣпостное право, развиваясь въ XVIII ст. и количественно, и качественно, лишаетъ крестьянское населеніе свободы передвиженія, задерживаетъ естественное, сообразное съ условіями почвы распределеніе его по территоріи»..., въ виду чего еще при Елисаветѣ Петровнѣ русское правительство приступаетъ къ попыткамъ иностранной колонизаціи пустыющихъ областей Россіи, а Екатерина II только продолжаетъ эти попытки, придавая имъ широкіе размѣры и болѣе планомѣрное осуществленіе¹⁾. Казалось-бы, въ этомъ разсужденіи совершенно правильно предустанавливается программа изслѣдованія, которую необходимо было выполнить во

1) Предисловіе, стр. VI—VIII.

вѣхъ частяхъ для того, чтобы вопросъ о причинахъ иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст. можно было счесть изученнымъ основательно и всесторонне. На нашъ взглядъ было бы даже вполнѣ правильно поставить при этомъ изученіе условій «мѣстныхъ» на первый планъ сравнительно съ условіями «общими», ибо въ противоположность утвержденіямъ г. Писаревскаго мы склонны думать, что внутреннее состояніе южныхъ и юго-восточныхъ областей европейской Россіи служило главнымъ и основнымъ стимуломъ колонизаціонной политики русскаго правительства XVIII ст., а примѣръ западно-европейскихъ государствъ и вліяніе популяціонистскихъ научныхъ теорій являлись лишь вторичными побудительными факторами: западно-европейская практика предоставляла готовые образцы для опредѣленныхъ правительственныхъ мѣропріятій, а западно-европейская теорія дала столь цѣнившуюся вообще Екатериной II возможность мотивировать свои начинанія эффектными и нарядными отвлеченными разсужденіями, — первоначальный же источникъ колонизаціонныхъ заботъ и усилій той поры коренился именно въ мѣстныхъ жизненныхъ потребностяхъ. И потому въ объясненіе причинъ иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст. представлялось совершенно необходимымъ ввести изученіе внутренняго состоянія тѣхъ раіоновъ, которые служили ареной для этой колонизаціи. Однако, г. Писаревскій не только не выдвинулъ такого изученія на первый планъ при изслѣдованіи причинъ занимающей его колонизаціи, но и вообще отстранилъ отъ себя выполненіе этой части имъ же самимъ правильно намѣченной программы и, ограничившись вышеприведенными строками въ предисловіи къ книгѣ, въ текстѣ самой книги уже совсѣмъ не вернулся къ характеристикѣ колонизируемыхъ раіоновъ, сосредоточивъ все свое вниманіе на популяціонистическихъ теоріяхъ и колонизаціонной политикѣ западноевропейскихъ правительствъ, какъ на главнѣйшемъ стимулѣ иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст.

Очерку этихъ популяціонистскихъ теорій посвященъ первый параграфъ первой главы разбираемой книги. Перечисливъ имена писателей XVII ст., усматривавшихъ въ заботахъ объ умноженіи населенія главнѣйшій залогъ преуспѣянія государства, г. Писаревскій приводитъ затѣмъ по книгѣ «Народонаселеніе и ученіе о народонаселеніи» — собраніе русскихъ переводовъ статей изъ «Handwörterbuch der Staatswissenschaften» — рядъ цитатъ изъ писателей XVIII ст. для подтвержденія той мысли, что эта популяціонистическая теорія въ теченіе XVIII ст. получила въ экономической литературѣ исключительное и безусловное господство. Выписывая изъ названной выше книги цитаты изъ сочиненій Зюсмилха, Юсти, Даріеса, Бильфельда, Пфейфера, Зонненфельса, нашъ авторъ приходитъ къ заключенію, что увлеченіе ученыхъ популяціонистическими воззрѣніями все разрасталось въ теченіе

XVIII ст., принимало фанатическій характеръ и освобождалось отъ всякихъ смягченій и ограниченій.

Широкое развитіе подобныхъ воззрѣній въ литературѣ XVIII в. общеизвѣстно и списокъ упомянутыхъ у нашего автора сторошишковъ этихъ воззрѣній въ XVIII в. могъ бы быть еще болѣе удлиненъ. И все же г. Писаревскій изображаетъ научно-литературную разработку этого вопроса въ XVIII ст. односторонне и потому не точно. На основаніи того же пособия, которымъ г. Писаревскій воспользовался для своихъ цитатъ, онъ могъ бы убѣдиться въ томъ, что чрезъ литературу названнаго вѣка одновременно проходила и другая струя, постепенно подготовлявшая знаменитое выступленіе Мальтуса. И потому гораздо правильнѣе было бы сказать, что экономическая литература XVIII ст. представляла картину не безраздѣльнаго господства какой-либо одной теоріи народонаселенія, а — перекрестной встрѣчи противоположныхъ теченій. И если изъ этихъ перекрещивавшихся теченій лишь одно получило тогда наибольшее вліяніе на правительственную практику многихъ европейскихъ государствъ, а въ томъ числѣ и Екатерининской Россіи, то становится очевиднымъ, что центръ тяжести всего дѣла лежалъ въ данномъ случаѣ не въ силѣ литературной аргументаціи, не въ научной теоріи, а въ текущихъ жизненныхъ потребностяхъ соотвѣтствующихъ странъ. Примѣнительно къ Россіи это замѣчаніе получаетъ особенное значеніе. Вѣдь передъ колонизаціонной политикой Екатерининскаго правительства въ сущности стояла задача не столько *умноженія* общаго количества населенія, сколько *первоначальнаго заселенія* совершенно безлюдныхъ и пустынныхъ пространствъ. Государственная необходимость и польза такого заселенія была самоочевидна совершенно независимо отъ того или иного отношенія къ политико-экономическимъ теоремамъ о значеніи *густоты* и *многочисленности* населенія для благосостоянія государства. — Вопросъ шелъ не о *степени* населенности, а о снабженіи пустующихъ степей хотя какимъ-либо осѣдлымъ и культурнымъ населеніемъ. И если Екатерина II въ своемъ «Наказѣ» и другихъ своихъ писаніяхъ и засвидѣтельствовала безспорно свое сочувствіе популяціонистскимъ воззрѣніямъ вѣка, то все же ключъ къ ея колонизаціонной политикѣ, точно также, какъ и къ колонизаціоннымъ попыткамъ предшествующихъ царствованій, — лежалъ не въ этихъ ея литературныхъ упражненіяхъ, а въ безостановочномъ ростѣ государственной территоріи тогдашней Россіи и въ оголенности окраинъ этой все растущей территоріи. Лучшимъ указаніемъ на то, что въ основѣ этой политики лежала не столько проблема *умноженія* населенія, сколько проблема *распредѣленія* населенія, по вѣтмъ частямъ государственной территоріи, — можетъ служить то обстоятельство, что русское правительство XVIII в. паряду съ вывозомъ пиостраицевъ на югъ Россіи было озабочено также и перемѣще-

нѣмъ русскихъ государственныхъ крестьянъ изъ центрального района на пустыющія окраины. Такъ, въ срединѣ 60-хъ годовъ XVIII ст., въ виду переселенія волжскихъ казаковъ изъ Астраханской губерніи на берега Терека, Сенатъ подымаетъ вопросъ о перемѣщеніи на оставляемыя казаками земли экономическихъ крестьянъ изъ малоземельныхъ вотчинъ. Къ переселенію было намѣчено до 2000 экономическихъ крестьянъ, съ освобожденіемъ ихъ на новыхъ мѣстахъ отъ уплаты податей на полтора года. Съ началомъ 80-хъ годовъ возобновляются съ новой силой эти переселенческіе опыты. Въ 1781 г. Коллегіи Экономіи было разрѣшено переселить въ губерніи Азовскую и Новороссійскую до 24.000 душъ экономическихъ крестьянъ. Директора Экономіи должны были собрать свѣдѣнія во всѣхъ губерніяхъ кромѣ Оренбургской, Тобольской и Иркутской о малоземельныхъ экономическихъ селеніяхъ и о желающихъ выселяться крестьянахъ, а Сенатъ, на основаніи данныхъ этого изслѣдованія, долженъ былъ опредѣлять количество переселенцевъ изъ каждой губерніи. Въ то же время и помещикамъ было разрѣшено переводить своихъ крестьянъ на розданныя имъ и впредь могущія быть розданными земли въ Азовской и Новороссійской губерніяхъ. Въ 1782 г. новымъ мѣстомъ для переселеній была назначена Кавказская, или позднѣйшая Ставропольская губернія, въ которой было разрѣшено раздавать подъ переселеніе земли по линіи Моздокской степи. Въ 1784 г., по случаю просьбы Орловскихъ однодворцевъ о разрѣшеніи имъ переселиться на Кавказскую линію, право на переселеніе было распространено на всѣхъ государственныхъ крестьянъ, съ назначеніемъ переселенцамъ по 20 р. на обзаведеніе дворами и со льготою отъ податей на полтора года. Въ теченіе 1784 года было переселено въ Кавказскую губернію изъ намѣстничествъ:

Тамбовскаго	790 душъ
Курскаго.	2.649 »
Пензенскаго.	564 »
Воронежскаго	362 »
Орловскаго	17 »
<hr/>	
всего.	4.382 »

Въ 1785 г. въ тѣ же мѣста переселено изъ Пензенскаго и нѣкоторыхъ другихъ намѣстничествъ 1.800 человекъ однодворцевъ и государственныхъ крестьянъ. Въ 80-хъ же годахъ начинается переселенческое движеніе въ Екатеринославское намѣстничество. Съ 1780 по 1787 г.г. въ названномъ намѣстничествѣ по распоряженіямъ Потемкина было роздано 1.355 дачъ и на нихъ устроено 758 селеній и поселено до 76.147 душъ обоюго пола. Послѣ поѣздки Екатерины II въ Новороссію вышелъ указъ съ разрѣшеніемъ мало-

земельнымъ крестьянамъ вѣдомства директоровъ домоводства переселяться въ Екатеринославское намѣстничество и Таврическую область. Уже въ 1787 г. на основаніи этого указа въ Екатеринославское намѣстничество было переселено 1.546 душъ государственныхъ крестьянъ. Съ тѣхъ поръ переселеніе государственныхъ крестьянъ въ названныя мѣста продолжалось постоянно. Въ 1788 г. лишь на время войны переселенія были пріостановлены изъ внутреннихъ губерній въ пограничныя, а дозволены только въ Саратовское намѣстничество, какъ въ такую область, которая причислялась къ внутреннимъ ¹⁾).

Эти мѣры не могли, однако, получить широкаго развитія въ виду того, что громадная масса крестьянства была привинчена къ центральнымъ областямъ государства крѣпостнымъ правомъ, а что касается крестьянъ государственныхъ, то правительство того времени, смотрѣло на нихъ, между прочимъ, какъ на запасный фондъ, изъ котораго можно было черпать матеріалъ для столь распространенныхъ тогда пожалованій душами въ знакъ монаршаго благоволенія и въ виду этого остерегалось въ широкихъ размѣрахъ обращать этотъ фондъ на колонизаторскія цѣли. Потому-то правительство XVIII в. и ухватилось съ такимъ жаромъ за вызовъ иностранныхъ колонистовъ, предпринимая этотъ вызовъ не столько ради общаго умноженія населенія въ государствѣ, сколько ради спеціальной цѣли занятія культурно-осѣдлыми насельниками окраинныхъ пустырей.

Именно такъ мотивировало свои мѣропріятія по вызову иностранныхъ колонистовъ и само Екатерининское правительство, каждый разъ, когда въ официальныхъ актахъ указывались причины, которыми вызывались правительственныя распоряженія въ этой области. Такъ, во вступленіи къ манифесту 22 іюля 1763 г. о вызовѣ въ Россію иностранныхъ колонистовъ ²⁾ говорится: «Мы, вѣдая пространство земель нашей имперіи, между прочаго усматриваемъ невыгоднѣйшихъ къ населенію и обитанію рода человеческого полезнѣйшихъ мѣсть, до сего еще праздно остающихся, не малое число, изъ которыхъ многія въ недрахъ своихъ скрываютъ неисчерпаемое богатство разныхъ металловъ, а какъ лѣсовъ, рѣкъ, озеръ и къ коммерціи подлежащихъ морей довольно, то и къ размноженію многихъ мануфактуръ, фабрикъ и прочихъ заводовъ способность великая». — Въ именномъ указѣ отъ 8 декабря 1765 г. ³⁾, въ которомъ излагаются правила обмежеванія земель подъ поселеніе иностранцевъ, изданіе этихъ правилъ мотивировано такъ: «имѣя намѣреніе въ обширной Нашей имперіи при недостаткѣ въ нѣ-

1) «Журн. Мин. Госуд. Имуществъ» 1854 г., ч. 52: «Обозрѣніе мѣръ по переселенію крестьянъ».

2) И. С. З. № 11.880.

3) И. С. З. № 12.519.

которыхъ мѣстахъ природныхъ поселятъ *пусто и безплодно лежащія земли и дикія поля* населять иностранными людьми... и т. д. Все это ссылки не на общую благодѣтельность для государства роста населенія, а на опредѣленную, конкретную нужду въ использовании для народнаго хозяйства даромъ пропадающихъ пустырей, нужду, которая глядѣла на руководителей правительственной политики того времени не столько со страницъ иностранныхъ трактатовъ, сколько съ унылаго простора безлюдныхъ степей ихъ родины. — Между тѣмъ для г. Писаревскаго представляется совершенно достаточнымъ встрѣтить въ докладныхъ запискахъ того времени по вопросу о вызовѣ колонистовъ ссылку на примѣръ «другихъ державъ», чтобы сразу утвердиться на той мысли, что вся колонизаціонная политика русскаго правительства въ XVIII ст. была продиктована исключительно увлеченіемъ популяціонистскими теоріями иностранныхъ ученыхъ¹⁾. Съ точки зрѣнія г. Писаревскаго наличность на окраинахъ тогдашней Россіи огромныхъ незаселенныхъ пространствъ явилась лишь условіемъ, *облегчившимъ* для русскаго правительства осуществленіе заимствованныхъ княжнмъ путемъ колонизаціонныхъ плановъ²⁾. Но такое построеніе ничѣмъ не доказано и, думается намъ, правильнѣе было бы перевернуть это построеніе и сказать, что только наличностью упомянутыхъ незаселенныхъ окраинъ обусловился и самый интересъ русскихъ государственныхъ людей того времени къ теоріи и практикѣ запада по вопросамъ колонизаціи.

Изученіе внутренняго состоянія колонизуемыхъ раіоновъ являлось, такимъ образомъ для г. Писаревскаго по самому свойству его темы одною изъ такихъ задачъ, которыя не могли быть обойдены безъ ущерба для цѣнности всего предпріяятаго имъ труда. Авторъ совершенно отстранился отъ выполненія этой задачи. Думается, что указанный пробѣлъ не можетъ быть оправданъ ни по существу, ни какими-либо внѣшними условіями, на примѣръ отсутствіемъ доступнаго для изученія матеріала. — Отыскать необходимый для такого очерка матеріалъ было бы вполнѣ возможно. Правда, въ царствованіе Екатерины II до тѣхъ областей, которыя по преимуществу служили тогда ареной иностранной колонизаціи, еще не дошло генеральное межеваніе и потому именно для этихъ областей мы не имѣемъ современныхъ Екатеринѣ такъ называемыхъ «экономическихъ примѣчаній», которыя составлялись по мѣрѣ хода генеральнаго межеванія и которыя заключаютъ въ себѣ для каждаго уѣзда полную картину распредѣленія земельныхъ дачъ разныхъ наименованій съ населяющими ихъ жителями. Такимъ образомъ, этотъ источникъ, который представлялъ бы исчерпывающія данныя для ука-

1) Писаревскій, стр. 37.

2) Писаревскій, стр. 30.

занной выше цѣли, къ сожалѣнію, отсутствуетъ. Однако, для той же цѣли могли бы до извѣстной степени послужить и «экономическія примѣчанія» позднѣйшаго происхожденія, составленныя для юго-восточныхъ и южныхъ губерній уже въ XIX ст. и хранящіяся вмѣстѣ съ «экономическими примѣчаніями» Екатерининскаго царствованія въ Москвѣ, въ Архивѣ Межевой Канцеляріи. Изучая эти позднѣйшія «экономическія примѣчанія», можно было бы при помощи нѣкоторыхъ дополнительныхъ изысканій до извѣстной степени возстановить картину заселенія юго-восточныхъ и южныхъ окраинъ и въ XVIII ст., устранивъ изъ этихъ примѣчаній позднѣйшія данныя. Конечно, эта реставраціонная работа потребовала бы весьма продолжительнаго, кропотливаго, тщательнаго труда и могла бы привести лишь къ приблизительнымъ результатамъ. Но, можетъ быть, спеціальному изслѣдователю исторіи колонизаціи названныхъ окраинъ слѣдовало бы отважиться на такой трудъ, который во всякомъ случаѣ получилъ бы немаловажное значеніе для изученія внутренней исторіи Россіи XVIII ст.

Однако, и не предъявляя нашему автору этого, можетъ быть, нѣсколько тяжелаго, требованія, мы имѣемъ полное основаніе упрекнуть его въ томъ, что онъ оставилъ безъ всякаго вниманія и не пользовалъ для своей книги рядъ другихъ данныхъ, могущихъ служить для той же цѣли, и при томъ вполне доступныхъ для пользованія. Даже въ печатныхъ матеріалахъ XVIII-го стол. г. Писаревскій могъ бы найти достаточное количество опредѣленныхъ указаній на внутреннее состояніе въ XVIII ст. тѣхъ областей, въ которыя была направлена иностранная колонизація. Не для того, чтобы исчерпать эти матеріалы, а лишь для того, чтобы не остаться вполне голословнымъ въ своихъ замѣчаніяхъ, я позволю себѣ для примѣра сгруппировать нѣкоторыя изъ этихъ данныхъ примѣнительно къ нижнему Поволжью и преимущественно къ Саратовскому краю, въ виду того, что и г. Писаревскій въ своей книгѣ удѣляетъ наибольшее вниманіе какъ разъ Саратовскимъ иностраннымъ колоніямъ.

Отъ середины и отъ второй половины XVIII ст. до насъ дошло немало разнообразныхъ описаній внутренняго состоянія различныхъ частей Россіи и въ частности—Саратовскаго и Астраханскаго Поволжья. Всѣ эти описанія согласно рисуютъ названный край полупустыннымъ и представляющимъ громадный просторъ для колонизаторской дѣятельности. Тѣ два вѣка, которые къ моменту воцаренія Екатерины II протекли со времени паденія Астраханскаго царства и включенія нижняго Поволжья въ предѣлы русской государственной территоріи,—не принесли съ собою прочнаго водворенія въ этомъ краѣ культурной осѣдлости. Въ «Обозрѣніи російскія имперіи въ нынѣшнемъ ея новоустроенномъ состояніи», составленномъ при Екатеринѣ II Плещеевымъ, относительно населенности Саратовскаго намѣстничества ска-

зано кратко, но выразительно: «населенная часть сего намѣстничества, лежащая на западной сторонѣ рѣки Волги, нагорною называющаяся, весьма плодородна, а восточная луговая сторона, которая пространствомъ своимъ вдвое больше нагорной, лежитъ *впусть*, окрѣчь нѣсколькихъ старообрядческихъ скитовъ и поселенныхъ иностранцовъ»¹⁾. — При сличеніи этого указанія съ другими данными приходится признать свидѣтельство Плещеева нѣсколько преувеличеннымъ, но во всякомъ случаѣ характерна и не лишена значенія самая эта склонность писателей того времени представлять себѣ Саратовскій край въ большей его части сплошнымъ пустыремъ. Отъ того же времени до насъ дошелъ рядъ болѣе конкретныхъ описаній нижняго Поволжья въ путевыхъ мемуарахъ нѣсколькихъ академиковъ, путешествовавшихъ при Екатеринѣ II съ научною цѣлью по различнымъ областямъ Россіи. Г. Писаревскій въ предисловіи къ своей книгѣ упоминаетъ о нѣкоторыхъ изъ этихъ мемуаровъ, но на самомъ текстѣ его сочиненія почти не отразилось его знакомство съ этими во многихъ отношеніяхъ драгоценными источниками. — Между тѣмъ, описанія академиковъ представляютъ особенный интересъ потому, что они составлены въ формѣ путевыхъ дневниковъ, въ которыхъ день за днемъ и шагъ за шагомъ отмѣчаются все ихъ наблюденія надъ мѣстностями, по которымъ они, проѣзжали и такимъ образомъ, мы получаемъ здѣсь не общіе схематическіе обзоры, а живую картину края во всей ея непосредственной конкретности. — Лепехинъ, Фалькъ, Гюльденштетъ, Гмелинъ, Георги во время своихъ странствованій по Россіи подъѣхали къ нижнему Поволжью съ различныхъ сторонъ: Лепехинъ и Фалькъ спустились внизъ по Волгѣ мимо Саратова и Царицына вплоть до Астрахани, Гюльденштетъ и Гмелинъ подъѣхали къ Царицыну изъ области Войска Донскаго по такъ называемой Царицынской линіи и потомъ отъ Царицына спустились внизъ по Волгѣ къ Астрахани, впрочемъ побывавъ и въ Саратовѣ, а Георги подъѣхалъ къ Царицыну съ востока на обратномъ пути изъ Сибири черезъ Уфу и Оренбургъ и потомъ, побывавъ въ Астрахани, поѣхалъ вверхъ по Волгѣ для возвращенія въ Петербургъ. — Изъ сопоставленія описаній всѣхъ этихъ путешественниковъ получается очень опредѣленная и отчетливая картина внутренняго состоянія южнаго Поволжья въ срединѣ XVIII ст. Названный край рисуется въ этихъ описаніяхъ сплошной полубезлюдной степью, среди которой рѣдкими оазисами выдѣляются только три болѣе или мѣнѣе оживленныхъ населенныхъ пункта: Саратовъ, Царицынъ, Астрахань. — Фалькъ замѣчаетъ о Саратовѣ, что этотъ городъ не великъ, но хорошо отстроенъ, съ 7 церквами и 2 монастырями. Фалькъ отмѣчаетъ, что оживленію Саратова особенно способствовало

1) Плещеевъ «Обозрѣніе... и прочъ» Изданіе третье, С.-Пб. 1790 г., стр. 139.

появленіе по близости этого города иностранныхъ колоній, ибо городъ переполненъ всевозможными ремесленниками изъ этихъ колоній¹⁾. — Лепехинъ и Георги называютъ Саратовъ лучшимъ городомъ Поволжья. По Лепехину городъ имѣеть весьма порядочное строеніе, хотя, кромѣ семи церквей и двухъ монастырей, всѣ зданія деревянныя. Но эти зданія расположены прямыми и хорошо устроенными улицами, придающими городу пріятный видъ. Въ экономическомъ отношеніи городъ обязанъ своимъ значеніемъ широко развитому рыболовству и нѣсколькимъ фабрикамъ, канатной, шляпной и шелковой²⁾. — Таковъ же отзывъ и Георги³⁾, который приписываетъ сравнительное благосостояніе Саратова тремъ условіямъ: рыбной торговлѣ, близости нѣмецкихъ колоній и складамъ Эльтонской соли, составляющей наряду съ рыбою важнѣйшую отрасль мѣстныхъ торговыхъ оборотовъ. Фалькъ приводитъ въ указаніи мѣстѣ своего сочиненія и цифровыя данныя о населеніи Саратова по третьей ревизіи. Согласно этимъ даннымъ тамъ числилось:

1136 — купцовъ,	1025 — пахотныхъ солдатъ,
1220 — цеховыхъ ремесленниковъ,	1403 — бобылей

и, кромѣ того, большое количество колонистовъ и гарнизонный баталіонъ. Болѣе точныя данныя о населенности Саратова въ 60-хъ годахъ XVIII ст. находимъ въ одномъ изъ рапортовъ президента Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ князя Гр. Гр. Орлова. Тамъ показано по городу Саратову⁴⁾:

Купечества	1075 чел.
цеховыхъ	1075 »
пахотныхъ солдатъ	927 »
бобылей	1242 »
живущихъ въ городѣ собственнхъ Е. И. В. крестьянъ . . .	657 »
дворовыхъ людей	363 »
казаковъ, пушкарей, разсылщиковъ	449 »
старыхъ служебъ отставныхъ казаковъ и разсылщиковъ .	255 »
дворовыхъ людей, переведенныхъ изъ Сибирскаго уѣзда . .	233 »
дворовыхъ же людей грузинцевъ	20 »
вѣдомства Саратовской Воеводской Канцеляріи села Золотаго дворцовыхъ крестьянъ	2147 »
<hr/>	
всего	8443 муж. п.

1) Falk, Beiträge zur topographischen Kenntniss des russischen Reichs, 1785 г., т. I, с. 109.

2) Лепехинъ, Дневныя записки путешествія, ч. I, 1771 г., с. 360—361.

3) Georgi, Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, 1775 г., с. 790.

4) Арх. Мин. Юст., Дѣла Сената по Опекун. Иностранныхъ, кн. 51/3622, л. 273.

Шторхъ¹⁾ также даетъ для населенія города Саратова во второй половинѣ XVIII ст. цифру около 8.000 чел. м. п. или 16.000 обоего пола. — Изъ сопоставленія всѣхъ этихъ отзывовъ по даннымъ вытекаетъ заключеніе, что Саратовъ въ серединѣ XVIII ст. являлся среди городовъ Поволжья очень хорошо населеннымъ городомъ. По степени населенности онъ превосходилъ и Казань, въ которой числилось въ то время 14.000 жпт. обоего пола, и Нижній-Новгородъ (10.000 жпт. об. п.), и Сямбирскъ (10.928 ж. об. п.)²⁾ и на много отставалъ только отъ Астрахани, которая, какъ сейчасъ увидимъ, находилась въ особыхъ условіяхъ. Однако, изъ тѣхъ же данныхъ видно, что населенность города Саратова въ значительной мѣрѣ обуславливалась какъ разъ неустроенностью окрестнаго края въ колонизаціонномъ отношеніи. Едва-ли не $\frac{3}{4}$ всего населенія города состояло изъ людей старыхъ службъ и всякаго рода крестьянъ, которые скучивались въ Саратовѣ отчасти потому, что вслѣдствіе различныхъ административныхъ неурядицъ никакъ не могли получить слѣдующихъ имъ земельныхъ дачъ въ Саратовскомъ округѣ, отчасти потому, что боялись селиться среди полубезлюднаго степного простора, опасаясь нападений калмыковъ.

Царицынъ сравнительно съ Саратовомъ представлялъ собою уже гораздо болѣе скромный городской пунктъ. Гюльдепштетъ насчитываетъ въ Царицынѣ 400 домовъ, всѣ — деревянные и маленькіе, только одинъ домъ каменный и двѣ каменные церкви. Городъ представлялъ картину полного нестройства: улицы, мощенныя и глинистыя, въ дождливую погоду дѣлались почти непроходимыми отъ грязи. Въ городѣ жило нѣкоторое количество купцовъ, остальная часть населенія составлялась преимущественно изъ военныхъ элементовъ: сотни Царицынскихъ казаковъ, гарнизоннаго баталіона и драгунскаго полка, да еще особой слободки кузнецовъ и солдатъ. Полковникъ драгунскаго полка былъ въ то же время и комендантомъ города, и начальникомъ такъ называемой Царицынской линіи военно-сторожевыхъ укрѣпленій³⁾. — На этой военно-сторожевой роли и основывалось значеніе тогдашняго Царицына. И недаромъ: по свидѣтельству того же Гюльдепштета, калмыки подкочевывали со своими кибитками къ самому городу. Фалькъ также характеризуетъ Царицынъ, какъ сильнѣйшую крѣпость на Волгѣ и какъ очень невзрачный, небольшой городокъ, утопающій въ непролазной грязи. Городъ наполненъ казаками и рыбаками⁴⁾. Однако, Лепехинъ,

1) Storch, Statistische Übersicht der Statthalterschaften der russischen Reichs, Riga 1795, стр. 78.

2) Ibid., стр. 66, 63, 70.

3) Galdenstädt, Reisen durch Russland und in Kaukasischen Gebürge, С.-Пб. 1787 г., ч. I, стр. 133.

4) Фалькъ, loc. cit., ч. I, стр. 119—120.

говоря о Царицынѣ, отмѣчаетъ зажиточность тамошняго купечества, главнѣйшій доходъ котораго состоитъ въ рыбныхъ промыслахъ, а также — успѣшность разведенія тамъ виноградныхъ садовъ¹⁾. Шторхъ для второй половины XVIII ст. опредѣляетъ поселеніе Царицына въ 1876 д. об. п.²⁾. Всѣ другіе города южнаго Поволжья, не считая Астрахани, являлись уже совершенно незначительными пунктами. Нѣсколько выдавалась среди нихъ по населенности развѣ только Камышинская слобода, возникшая у крѣпости св. Димитрія и въ 1780 г. возведенная въ рангъ уѣзднаго города. Но, конечно, совершенно исключительное положеніе во всемъ южномъ Поволжьѣ занимала Астрахань въ качествѣ громаднаго международнаго торжища. — Подробное и живое описаніе Астрахани того времени находимъ у Фалька и Гмелля. Фалькъ особенно подробно останавливается на разноплеменности Астраханскаго населенія, въ составъ котораго входили, кромѣ русскихъ, татары, армяне, грузины, персы, индійцы, бухарцы, представители различныхъ кавказскихъ племенъ и проч. Всѣ эти разноплеменные жители селились въ Астрахани своими особыми слободами по національностямъ, а въ перемежку между азіатами жило немалое количество нѣмцевъ, французовъ, англичанъ, занимавшихся различными промыслами. Торговопромышленная жизнь кипѣла въ Астрахани. У Фалька находимъ подробное описаніе многопоселенныхъ садовъ и оранжерей, принадлежащихъ индійцамъ и армянамъ, а частью и правительству; шелковыхъ, хлопчато-бумажныхъ и иныхъ фабрикъ, нефтяныхъ и сафьянныхъ заводовъ и, наконецъ, столь развитыхъ въ Астрахани уже въ то время рыбныхъ промысловъ. Значительнаго развитія достигала тогда и торговля Астрахани съ Персіей и Грузіей, Ширваномъ, Бухарой, Индіей, Кавказомъ. Фалькъ довольно подробно изображаетъ содержаніе всѣхъ этихъ торговыхъ сношеній. И, однако, уже изъ описанія того же Фалька явствуетъ, что все это торговопромышленное развитіе Астрахани шло воишь обособленно отъ жизни прилегающей къ Астрахани южно-приволжской окраины и очень мало отражалось на заселеніи послѣдней. — Астрахань была въ полномъ смыслѣ оазисомъ среди пустынной степи, международнымъ мѣновымъ дворомъ, въ дѣятельности котораго окрестное туземное населеніе участвовало очень слабо. Тотъ же Фалькъ отмѣчаетъ, что, не смотря на кипучую торговую жизнь Астрахани, русскихъ купцовъ въ этомъ городѣ было немного и среди нихъ очень мало богатыхъ³⁾. — По даннымъ Шторха⁴⁾ въ Астрахани общія совокупность всего населенія опредѣлялась въ 70.000 чел., но изъ нихъ только 18.000 приходилось на долю

1) Лепехинъ, ч. I, стр. 433.

2) Storch, loc. cit., стр. 78.

3) loc. cit., стр. 130 и слѣд.

4) loc. cit., стр. 98.

осѣдлаго мѣстнаго и не инородческаго населенія¹⁾, все остальное представляло собою подвижную, неустойчивую разноплеменную смѣсь.

Что же касается тѣхъ пространствъ, которыя были расположены между этими городскими пунктами, то путешествовавшіе здѣсь академики въ своихъ описаніяхъ единогласно подчеркиваютъ ихъ недостаточную населенность. Фалькъ, говоря о Саратовской провинціи, замѣчаетъ: «Въ общемъ она населена очень умѣренно» и далѣе: «на луговой сторонѣ Волги кромѣ Покровской слободы *до прихода иностранныхъ колонистовъ* не было никакихъ поселеній. Тамъ располагались только калмыцкія кочевья». Только на правой сторонѣ Волги за Саратовомъ находились довольно значительныя русскія села: Хмеленка, Спенки, Медовая, Ахматовка, Золотая, къ которымъ принадлежало до 5.639 д. крестьянъ. Лѣвая же сторона, т. е. луговая всецѣло обязана была своимъ заселеніемъ иностранной колонизаціи. Между Камышиномъ и Дубовкой Фалькъ отмѣчаетъ только нѣсколько маленкихъ казачьихъ станицъ: Антиповку, Коровайную, Балаклеевку и Полѣсскій форпостъ. Сама Дубовка — небольшой казачій городокъ, въ которомъ находится небольшой полкъ Волжскихъ казаковъ, переселенныхъ съ Дона и расположенныхъ въ самой Дубовкѣ тремя, а внѣ городка шестью станицами. Затѣмъ, не доѣзжая Царицына, на Ахтубѣ стояли четыре казенныхъ селенія, построенныя казною въ 1756 г. съ цѣлью разведенія шелковичныхъ деревьевъ (Верхній Ахтубинскъ, Нижній Ахтубинскъ, Безродное и Селитренный городокъ). Кромѣ этого, по свидѣтельству Фалька, по Ахтубѣ не было никакихъ селеній до Царицына²⁾. — Описаніе пространства между Царицыномъ и Астраханью наиболѣе подробно передано у Гюльденштета и Гмелина. Изъ этихъ описаній явствуетъ, что за исключеніемъ Сарепты, на цвѣтущее состояніе которой указываютъ всѣ академики, и государственной шелковой фабрики близъ самага Царицына здѣсь находились только казачьи станицы и по Волгѣ, ближе къ Астрахани, рыболовныя «ватаги». — Гмелинъ говоритъ прямо, что до основанія Сарепты все пространство отъ Царицына до Астрахани представляло собою пустую степь, открытую для вторженій калмыкъ и кубанскихъ татаръ. Уже послѣ основанія Сарепты Астраханскій губернаторъ Бекетовъ, котораго Гмелинъ очень хвалитъ за разумную предприимчивость, озабочился заселеніемъ Астраханскаго края, и его стараніями было образовано шесть станицъ: три между Чернымъ Яромъ и Енотаевскою крѣпостью и три между Енотаевскомъ и Астраханью. Однако, единственнымъ населеніемъ этихъ станицъ были казаки, набранные Бекетовымъ изъ Астраханскихъ, Волжскихъ и Ду-

1) Въ томъ числѣ русскихъ купцовъ 1309 ч. м. п., ремесленниковъ и разночинцовъ — 1.464 м. п.; затѣмъ много астраханскихъ казаковъ. Гмелинъ, т. I, стр. 222.

2) *loc. cit.*, стр. 109 и слѣд.

бовскихъ казаковъ по 50 семействъ на каждую станицу. Затѣмъ въ качествѣ населенныхъ пунктовъ Гмелинъ отмѣчаетъ здѣсь самую Енотаевскую крѣпость, построенную въ 1741 г., какъ оборонительный пунктъ противъ калмыкъ, в городокъ Красный Яръ въ 30 верстахъ отъ Астрахани, въ которомъ хотя и жило нѣкоторое количество кунцовъ, но главная часть населенія состояла опять таки изъ военнаго гарнизона и разнаго нерегулярнаго войска, всего около 830 д. м. п. — Въ общемъ это было бѣдное поселеніе, не имѣвшее промышленнаго значенія¹⁾. Совершенно такую же картину этого края даетъ и Гюльденштеттъ, также шагъ за шагомъ описавшій свой проѣздъ по этимъ мѣстамъ²⁾.

Такимъ образомъ, уже эти общія описанія даютъ довольно отчетливое представленіе о состояніи южнаго Поволжья, начиная отъ Саратова, и показываютъ, какъ много могла здѣсь дать иностранная колонизація въ смыслѣ оживленія втунѣ лежавшихъ степей этого края. Но кромѣ общихъ описаній и бѣглыхъ путевыхъ впечатлѣній ученыхъ, которые дѣлали свои замѣтки о населеніи и экономическомъ положеніи посѣщенныхъ ими мѣстностей лишь между прочимъ, имѣя на первомъ планѣ инныя задачи, — мы можемъ воспользоваться для нашей цѣли матеріалами еще и иного рода. Уже въ XVIII стол. были произведены нѣкоторыя статистическія работы относительно различныхъ сторонъ русской жизни и, между прочимъ, относительно степени населенности отдѣльныхъ губерній Россіи. Для времени Екатерины II результаты этихъ работъ были сведены въ систематическія таблицы, тщательно и искусно составленныя Шторхомъ. Изученіе этихъ таблицъ дало бы г. Писаревскому болѣе или менѣе твердое основаніе для сужденія о томъ, насколько заботы правительства о колонизаціи южныхъ и юго-восточныхъ окраинъ соотвѣтствовали реальнымъ мѣстнымъ потребностямъ. Среди таблицъ, составленныхъ Шторхомъ, есть одна, опредѣляющая количество жителей на квадратную милю по различнымъ губерніямъ. Согласно этой таблицѣ³⁾, во второй половинѣ XVIII ст. приходилось въ среднемъ на квадратную милю:

въ Московской губ.	2.403 чел.	въ Курской	1.396 чел.
» Калужской	1.952 »	» Кіевской	1.360 »
» Тульской	1.759 »	» Орловской	1.282 »
» Черниговской	1.605 »	» Харьковской	1.137 »
» Рязанской	1.417 »	» Ярославской	1.108 »

1) Гмелинъ, Путешествіе по Россіи, С.-Пб. 1806, ч. I, 1768—69 г.г., стр. 54—55, 57—58.

2) Гюльденштеттъ, ч. I, стр. 128 и слѣд.

3) Storch, Statistische Übersicht der Statthalterschaften des russischen Reichs, Riga. 1795 г., стр. 117.

въ Новгородъ-сѣверской	1.048 чел.	въ Вятской	368 чел.
» Владимірской	991 »	» Екатеринославской . .	302 »
» Изяславской	956 »	» Очаковской степи . . .	293 »
» Смоленской	885 »	» Выборгской	239 »
» Брацлавской	868 »	» Новгородской	224 »
» Нижегородской	849 »	» Таврической	146 »
» Пензенской	825 »	» Саратовской	145 »
» Тамбовской	823 »	» Пермской	134 »
» Тверской	796 »	» Кавказской	74 »
» Полоцкой	782 »	» Вологодской	66 »
» Могилевской	765 »	» Олонецкой	65 »
» Казанской	731 »	» Уфимской	63 »
» Петербургской	682 »	» Области Войска Дон-	
» Ревельской	658 »	скаго	55 »
» Воротынской	571 »	» Области Черномор-	
» Рижской	561 »	скихъ казаковъ	19 »
» Псковской	553 »	» Архангельской	14 »
» Симбирской	521 »	» Кольванской	13 »
» Мпннской	492 »	» Тобольской	7 »
» Костромской	451 »	» Иркутской	3 »

Приведенная таблица даетъ очень выразительную картину. Рѣзко выдѣляются по наибольшей плотности населенія два района: центральный—подмосковный (губ. Московская, Ярославская, Калужская, Тульская, Рязанская) и малороссійскій (губ. Киевская, Харьковская, Черниговская): и тамъ и здѣсь на кв. милю приходится больше тысячи человѣкъ. Сюда же относятся и губерніи Орловская и Курская, служащія соединительнымъ звеномъ между двумя этими районами. Затѣмъ, во все стороны отъ этихъ районовъ идетъ послѣдовательное порѣдѣніе населенія, при чемъ наибольшая степень этого порѣдѣнія приходится на долю южныхъ, юго-восточныхъ и сѣверныхъ окраинъ Европейской Россіи, если не считать Сибирскихъ губерній. На нижнемъ Поволжѣ какъ разъ Саратовскій край открывалъ собою пустынную полосу: въ то время, какъ въ Казанской и Симбирской губерніяхъ показано 731 и 521 чел. на квадрат. милю, въ Саратовской губерніи количество населенія на кв. м. сразу сокращалось до 145 чел., — также, какъ въ Крыму, и затѣмъ только крайній сѣверъ, Сибирь и область между Волгой и Дономъ превосходили пустышностью Саратовское Поволжье. — Какъ видно изъ Сенатскаго указа отъ 14 декабря 1762 г., правительство считало тогда въ предѣлахъ южнаго Поволжья до 70.000 десятинъ земли свободной и «способной къ поселенію» ¹⁾.

1) П. С. З. № 11.725.

Помимо такихъ суммарныхъ свѣдѣній о малозаселенности Саратовскаго края, можно было бы собрать рядъ документовъ отъ XVIII ст., рисующихъ довольно конкретно характеръ и составъ населенія этого края, иначе говоря, — ту среду, въ которую были направлены Саратовскіе иностранные колонисты. Въ этомъ отношеніи большую цѣнность представляетъ, на примѣръ, сохранившаяся въ дѣлахъ Екатерининскаго Сената вѣдомость, помѣченная 31 августа 1766 г.¹⁾ Здѣсь для каждой губерніи даны цифры населенія по всѣмъ общественнымъ разрядамъ. Въ 1766 г. Саратовскій край въ административномъ отношеніи входилъ въ составъ Астраханской губерніи, — и вотъ для всей названной губерніи упомянутая вѣдомость сообщаетъ слѣдующія данныя: въ Астраханской губерніи показано

Купечества	4.313	душъ
Цеховыхъ	1.653	»
Разночинцовъ, приписанныхъ къ посадамъ согласно п. 16 инструкціи о ревизіи 1743 г. ²⁾	2.055	»
Старыхъ службъ служилыхъ людей и пахотныхъ солдатъ	897	»
Иновѣрцевъ, некрещеныхъ, кромѣ приписанныхъ къ Адмиралтейству	285	»
Непоминащихъ родства	85	»
Дворцовыхъ крестьянъ	1.736	»
Крестьянъ собственныхъ Е. И. В-ва вотчинъ	654	»
За разными чинами, не имѣющими деревень, кому указами крѣпостныхъ людей имѣть не запре- щено	897	»
За фабрикантами и заводчиками въ деревняхъ ихъ людей и крестьянъ	140	»
<hr/>		
Всего		12.715 душъ.

Въ этой табличкѣ прежде всего бросается въ глаза высокій процентъ городского населенія въ Астраханской губерніи сравнительно съ сельскимъ. Совокупность городского населенія составляла 63,1%, — почти двѣ трети всего податного населенія края (купцы, цеховые и приписанные къ посадамъ разночинцы). Въ дѣйствительности этотъ процентъ былъ еще значительнѣе, ибо не малое количество дворцовыхъ крестьянъ, старыхъ службъ служилыхъ людей и крѣпостныхъ, состоявшихъ за разными чинами, не имѣвшими

1) Архивъ Мин. Юст. Дѣла Сената, кн. 105/3676 л. 772 и слѣд.

2) П. С. З. № 8836.

деревень,—проживало въ самомъ Саратовѣ и другихъ городахъ¹⁾. Но даже и ограничиваясь тѣми слоями населенія, принадлежность которыхъ къ городамъ очевидно явствуетъ изъ самой таблицы, мы получаемъ % городского населенія, рѣзко выдѣляющіи Астраханскую губернію изъ большинства губерній тогдашней Россіи. Пользуясь той же вѣдомостью, мы можемъ привести слѣдующій списокъ тогдашнихъ губерній расположенныхъ по восходящей степени высоты % городского населенія:

Нижегородская губ.....	1,5
Казанская.....	1,7
Воронежская.....	1,8
Московская.....	2,1
Оренбургская.....	2,1
Архангельская.....	2,8
Смоленская.....	3,4
Новгородская.....	3,6
Бѣлгородская.....	3,6
Спбпрская.....	6,6
Иркутская.....	18,6
Астраханская.....	63,1
Петербургская.....	63,9

Итакъ, Астраханская губернія въ интересующемъ насъ сейчасъ отношеніи приравнивалась къ Петербургской губерніи и на много превосходила всѣ прочія губерніи. До извѣстной степени въ этомъ случаѣ сказывалось торговое значеніе города Астрахани, но въ общемъ и цѣломъ отмѣчаемое явленіе характеризовало, конечно, не расцвѣтъ городской жизни Астраханскаго края, а крайнюю малочисленность его сельскаго населенія. Абсолютно количество населенія городовъ Саратовскаго и Астраханскаго края (8.021 д. по упомянутой вѣдомости) не могло идти ни въ какое сравненіе съ количествомъ городского населенія такихъ губерній, какъ Московская (41.452), Новгородская (30.359) или даже Казанская (22.360), но за то тамъ еще многочисленнѣе было населеніе сельское, въ массѣ котораго совершенно тонули горожане, тогда какъ въ нижнемъ Поволжьѣ высота процента городского населенія при малой абсолютной численности горожанъ какъ разъ и являлась краснорѣчивымъ показателемъ пустынности составившихъ этотъ край степныхъ пространствъ.—Второй отличительной чертой состава населенія этого края, которая обрисовывается данными упомянутой вѣдомости, является полное отсутствіе помѣщичьихъ крестьянъ въ

1) П. С. З. № 12519 п. п. 11, 12.

Астраханской губерніи. Мы видимъ здѣсь старыхъ службъ служилыхъ людей и пахотныхъ солдатъ, дворцовыхъ крестьянъ и крестьянъ собственныхъ Ея Имп. Велич. вотчинъ — все въ очень небольшомъ количествѣ, — и около полутора ста душъ крестьянъ и людей, числившихся за деревнями фабрикантовъ и заводчиковъ; помѣщичьихъ имѣній, съ крѣпостными крестьянами, данныя, относящаяся ко времени третьей ревизіи, въ этомъ краѣ совершенно не указываютъ. Появленіе и распространеніе въ Саратовскомъ краѣ помѣщичьяго землевладѣнія совершается на глазахъ исторіи въ промежуткѣ между третьей и четвертой ревизіями. Существуютъ данныя, бросающія свѣтъ на этотъ любопытный процессъ, и намъ думается, что удѣленіе этому процессу нѣкотораго вниманія было бы весьма уместно въ изслѣдованіи г. Писаревскаго, ибо такимъ путемъ онъ могъ бы дать себѣ и своимъ читателямъ отчетъ въ томъ, въ какихъ условіяхъ, въ какой жизненной обстановкѣ колонизируемаго района происходило водвореніе въ Саратовскомъ краѣ иностранныхъ колоній. — Третья ревизія не зарегистрировала въ этомъ краѣ никакихъ признаковъ помѣщичьяго землевладѣнія. Но спустя десятилѣтіе, официальные документы уже начинаютъ отмѣчать постепенное вѣдреніе въ эту поволжскую окраину крѣпостного хозяйства. — Къ 1777 г. по всей Россіи были составлены на основаніи указа, изданнаго еще въ 1764 г.¹⁾ «вѣдомости о числѣ дворянъ, имѣющихъ свои деревни».

Въ этихъ вѣдомостяхъ сообщены, между прочимъ, интересныя данныя и о помѣщичьемъ землевладѣніи Астраханскаго края, включая и Саратовскій округъ. Свѣдѣнія о помѣщикахъ даны здѣсь для округовъ Астраханскаго, Красноярскаго, Царицынскаго, Дмитріевскаго, Саратовскаго. По Астраханскому округу показано всего 10 помѣщиковъ, за которыми въ совокупности исчислено 659 душъ. Изъ 10 помѣщиковъ четыре живутъ въ городѣ Астрахани, принадлежа преимущественно къ мѣстному чиновничеству; это — полковникъ Николай Бекетовъ, Астраханскій домовладѣлецъ; директоръ Астраханскихъ казенныхъ садовъ князь Николай Долгоруковъ; надворный совѣтникъ Полѣновъ и директоръ Астраханской Портовой Таможни Илья Григорьевъ. Остальные — живутъ въ Петербургѣ и Москвѣ и никогда не бывають въ своихъ Астраханскихъ владѣніяхъ, приобрѣтенныхъ ими, очевидно, по ихъ прежней службѣ по Астрахани: такъ, здѣсь встрѣчаемъ генераль-поручика и сенатора Никиту Аванасьевича Бекетова, прежняго Астраханскаго губернатора; Петербургскаго губернскаго прокурора Григорія Баранова, про котораго прямо отмѣчено, что онъ ранѣе жилъ въ Астрахани до перевода на службу въ Петербургъ, и живущихъ въ Москвѣ: колл. асс. Ник. Срипицына, генераль-аншефа Грузинскаго царевича Георгія Вах-

1) П. С. З. № 12.061.

тангѣевича и вдову генераль-поручика Балка. Наконецъ, мѣсто жительства десятаго помѣщика, тит. сов. Николая Доанасьевича Бекетова не показано, но отмѣчено также, что онъ никогда не бываетъ въ Астраханской губерніи. Количество душъ, находящихся во владѣніи этихъ десяти помѣщиковъ, колеблется по отдѣльнымъ владѣльцамъ отъ 6 до 249, а пмению:

У Илья Григорьева.....	6 душъ
» Полѣпова.....	9 »
» Григ. Барапова.....	20 »
» Николая Бекетова, тит. сов.....	28 »
» князя Ник. Долгорукова.....	40 »
» вдовы Балка.....	40 »
» Скрипичына.....	63 »
» Грузинск. царевича.....	73 »
» Никол. Бекетова, полковн.....	131 »
» Никиты Бекетова.....	249 »
<hr/>	
Всего.....	659 душъ.

Крестьяне Грузинскаго царевича Георгія Вахтангѣевича состояли на оброкѣ, не имѣли земли и жили въ Астрахани своими дворами. Крестьяне остальныхъ владѣльцевъ были расселены въ уѣздѣ по семи селамъ и сельцамъ и по семи съ небольшимъ¹⁾ деревнямъ. Во всѣхъ этихъ селеніяхъ и деревняхъ крестьяне занимались рыболовнымъ промысломъ, слѣдовательно, всѣ поселки жались къ Волгѣ. Впрочемъ, нѣкоторые изъ этихъ поселковъ носили подумфигтивный характеръ. Такъ, относительно сельца Ильинскаго Илья Григорьева помѣчено: «въ ономъ жилѣ церкви не имѣется, а одно названіе и рыбныя по землѣ ловли»; рыбныя ловли тит. сов. Николая Бекетова, къ которымъ было приписано 28 душъ, были расположены «въ урочщцѣ отъ рѣки Новостанной вверхъ по Волгѣ до Ухвостья Волошки» и относительно этого урочища помѣчено: «строенія никакого на оной покушной землѣ не имѣется, а однѣ счисляются души, за которыя платятся бездомочно подушныя деньги, а рыбныя ловли отдаются изъ оброку». За княземъ Долгоруковымъ записаны сельцо Сергіевское съ приписными ко оному деревнямъ, но помѣчено: «а деревни не назначены, потому что никакого жпла не заведено». Въ дополненіе къ этимъ свѣдѣніямъ слѣдуетъ еще отмѣтить, что нѣкоторые изъ владѣльцевъ, проживавшихъ какъ въ столицахъ, такъ и на мѣстѣ, не занимались лично хозяйственной эксплуатаціей принадлежавшихъ имъ рыбныхъ ловлей, а сдавали ихъ на оброкъ мѣстнымъ купцамъ. Помѣтки объ этомъ сдѣланы относительно трехъ владѣльцевъ.

1) У нѣкоторыхъ владѣльцевъ количество деревень точно не указано.

Совершенно такой же характеръ носятъ свѣдѣнія о помѣщичьемъ землевладѣніи и по Красноярскому округу. Здѣсь указаны два помѣщика: 1) полковникъ Матвѣй Муравьевъ, имѣющій 37 душъ въ двухъ деревняхъ; самъ не жилъ въ Красномъ Ярѣ, а занималъ воеводскую должность въ городѣ Суздалѣ, да и крестьяне его не были переведены въ означенныя деревни, въ которыхъ и не находилось «никакого жила», а отдавалась отъ него та его земля Красноярскому кушцу. Другимъ помѣщикомъ показанъ губернской секретарь Ѳеодоръ Пушкинъ, владѣвшій сельцомъ Алюшинымъ и деревнею Раздорой. За нимъ значилось въ названныхъ пунктахъ до 1.000 десятинъ земли, но всего только одна душа, а рыбные промыслы на той пустынной землѣ сдавались имъ изъ оброка Астраханскому кушцу. Относительно крѣпости Енотаевской, Чернаго Яра и Кизляра въ «вѣдомостяхъ» помѣчено: «никаковыхъ помѣщиковъ, такой же сель и деревень не имѣется».

По Царицынскому округу показано шесть владѣльцевъ. Въ мѣсто пустыхъ владѣній, предоставляемыхъ на оброкъ рыбопромышленникамъ, мы встрѣчаемъ здѣсь уже заселенныя села, при томъ, очевидно, недавняго заселенія. Такъ, за извѣстнымъ уже намъ сенаторомъ Никитою Бекетовымъ, проживавшимъ въ Петербургѣ, показано «вновь поселенное покунное сельцо Отрада» съ 135 душами, переведеннымъ сюда «изъ другихъ городовъ». — Жена Царицынскаго коменданта полковника Цыплетева владѣла сельцомъ Никольскимъ съ 17 душами, не въ дальнемъ разстояніи отъ г. Царицына. Тамъ велось, очевидно, полевое хозяйство, ибо относительно этой помѣщицы помѣчено, что она изъ Царицына наѣзжаетъ въ то село «для осмотра скота и хлѣба». Деревня Винница съ 18 душами принадлежала женѣ отставного подполковника Анисѣ Макаровой, проживавшей въ г. Царицынѣ. Наконецъ, еще три имѣнія принадлежали двумъ полковникамъ Донскаго казачьяго войска и женѣ одного изъ нихъ; въ одномъ было 218 душъ, въ двухъ другихъ — по 10 душъ. Эти селенія были поставлены на казенной землѣ близъ двухъ станицъ, въ нихъ находился хорошій господскій домъ, и владѣльцы, жившіе въ станицахъ, часто прїѣзжали туда для смотрѣнія за «скотомъ». — Такого же типа два поселенія отмѣчены въ Дмитріевскомъ округѣ: 1) въ 133 души, — принадлежавшее старшинамъ войска Донскаго, и 2) въ 78 душъ, принадлежавшее старшинамъ Волжскаго войска, которые жили въ Дубовской станицѣ.

Наконецъ, въ Саратовскомъ округѣ показанъ 21 помѣщикъ, за которыми состояло всего 490 душъ, а именно:

за 1 помѣщикомъ.....	4 души
» 1 »	9 душъ
» 2 »	11 »

за 1 помѣщикомъ.....	12 душъ
» 3 »	14 »
» 1 »	15 »
» 2 »	17 »
» 1 »	19 »
» 1 »	20 »
» 1 »	29 »
» 1 »	31 »
» 2 »	33 »
» 1 »	34 »
» 1 »	43 »
» 1 »	51 »
» 1 »	59 »

Всѣ эти крестьяне размѣщены по селамъ, деревнямъ и хуторамъ, въ которыхъ ведется полевое хозяйство; владѣльцы всѣ живутъ въ городѣ Саратовѣ своимъ домами (чпповники и военные) и по временамъ прїѣзжаютъ въ деревни «для смотрѣнія хлѣбопашества»¹⁾.

Приведенныя данныя бросаютъ свѣтъ на ходъ возникновенія въ юж-помъ Поволжьѣ помѣщичьяго землевладѣнія. Въ Астраханскомъ краѣ этотъ процессъ сводился къ тому, что мѣстные чпповники осваивали въ свои руки значительныя пространства по Волгѣ, главнымъ образомъ, съ тѣмъ, чтобы сдѣлать ихъ изъ оброка мѣстнымъ купцамъ-рыбопромышленникамъ, при чемъ эти пространства почти не заселялись крестьянами и лежали впустѣ, и только берегъ рѣки оживлялся рыбными промыслами. — Въ Царицынскомъ и еще болѣе въ Саратовскомъ краѣ наблюдается иное; тамъ, съ распространениемъ помѣщичьяго землевладѣнія, окружающія городъ пространства начинаютъ покрываться деревнями и хуторами, и пустынный край поемногу просыпается для сельско-хозяйственной дѣятельности. Рассмотрѣнныя нами «вѣдомости» показываютъ, что къ срединѣ 70-хъ годовъ XVIII ст. этотъ процессъ находился еще въ зачаткѣ, и достигнутые имъ результаты были пока весьма невелики. Правда, «вѣдомости» очевидно зарегистрировали лишь тѣхъ владѣльцевъ, которые владѣли своимъ землями и душами на законномъ основаніи. Между тѣмъ, пмѣются документальныя указанія на то, что въ степномъ просторѣ Саратовскаго края стало появляться немало «самовольныхъ» владѣльцевъ изъ лицъ тѣхъ категорій, которымъ по закону не дозволялось пріобрѣтать населенныхъ пмѣній²⁾. Но если цифровыя данныя разо-

1) Библиот. Имп. Академіи Наукъ, Рукоп. Отд., № 159—132, VIII. 17.

2) П. С. З. № 12 360.

брашнихъ только что «вѣдомостей» и преуменьшаютъ нѣсколько истинные размѣры помѣщичьяго землевладѣнія въ Саратовскомъ краѣ къ 70-мъ годамъ XVIII ст., все же несомнѣнно, что размѣры эти во всякомъ случаѣ представлялись совершенно еще недостаточными для сколько-нибудь прочнаго заселенія интересующей насъ области. Какое обширное поле для колонизаторской дѣятельности оставалось еще въ тѣхъ мѣстахъ къ 70-мъ годамъ XVIII в.,— всего лучше можно видѣть изъ сопоставленія данныхъ «вѣдомостей» 1777 г. съ данными 4 ревизіи. Вѣдомости 1777 г. насчитали по Царяцину, Дмитріевску и Саратову всего 1108 душъ. По четвертой ревизіи, слѣдовательно, спустя десятилѣтіе, — въ повообразованной Саратовской губерніи считалась 156.671 душа владѣльческихъ крестьянъ¹⁾. Если даже принять во вниманіе, что вѣдомости 1777 г. нѣсколько преуменьшали дѣйствительное количество владѣльческихъ крестьянъ въ южномъ Поволжьи и что, съ другой стороны, извѣстная часть указаннаго прироста ко времени 4 ревизіи должна быть отнесена на счетъ присоединенія къ Саратовской губерніи новыхъ пространствъ, ранѣе принадлежавшихъ къ другимъ административнымъ округамъ²⁾, — то все же сопоставленіе приведенныхъ цифръ не можетъ не служить указаніемъ на усиленное заселеніе Саратовскаго края за время отъ середины 70-хъ г.г. до середины 80-хъ годовъ XVIII ст., объясняемое громадными размѣрами свободныхъ пространствъ, наполнявшихъ этотъ край въ эпоху особенныхъ заботъ правительства о водвореніи въ этотъ краѣ иностранныхъ колоній.

Приведенныя свѣдѣнія, думается мнѣ, въ достаточной мѣрѣ указываютъ на то, что предпринятое правительствомъ Екатерины II насажденіе иностранныхъ колоній въ Поволжскомъ краѣ не было какимъ-нибудь отрывочнымъ мѣропріятіемъ, вдохновленнымъ однимъ книжнымъ теоріямъ, но стояло въ тѣсной связи съ мѣстнымъ процессомъ постепеннаго хозяйственнаго оживленія ранѣе пустынной окраины. Только въ связи съ изученіемъ этого процесса можетъ быть строго-научно изслѣдована исторія и самой иностранной колонизаціи, и двигавшихъ ее факторовъ.

Устранившись отъ такого изученія, г. Писаревскій: 1) слишкомъ преувеличилъ значеніе популяціонистской теоріи въ ходѣ иностранной колонизаціи въ Россіи и 2) лишилъ себя возможности представить ходъ этой колонизаціи во всей ея конкретности.

Въ приведенномъ выше бѣгломъ экскурсѣ я имѣлъ въ виду лишь ука-

1) Storch, loc. cit., стр. 78.

2) Четвертая ревизія была закончена къ срединѣ 1783 г. Въ 1782 къ Саратовск. губ. причисленъ Новохоперскъ съ уѣздомъ отъ Тамбовскаго нам. и часть Борисоглѣбскаго у., а въ началѣ 1783 г. — части Гваздынской и Кирсановской округъ. — См. Денъ, Населеніе Россіи по 5 ревизіи, т. I, стр. 327.

затѣ на то, что при имѣющихся въ нашемъ распоряженіи данныхъ задача, мною выдвигаемая и вытекающая изъ существа избранной г. Писаревскимъ для себя темы, не является неосуществимой. Я могъ замѣтить лишь общіе контуры даннаго процесса и для примѣра избралъ Саратовское Поволжье. Специальный изслѣдователь исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи, разумѣется, долженъ былъ бы прослѣдить этотъ процессъ болѣе подробно и примѣнительно ко всѣмъ тѣмъ районамъ, которые служили ареною иностранной колонизаціи въ Россіи XVIII ст. Тогда и вопросъ о факторахъ этой колонизаціи неминуемо получилъ бы у него болѣе сложную, т. е. болѣе правильную постановку.

Ходъ и приемы иностранной колонизаціи.

Я перехожу теперь къ той части работы г. Писаревскаго, которая разработана имъ наиболѣе тщательно, къ которой онъ самъ отнесся, какъ къ основному средоточію своего труда. Описывая *ходъ* и *приемы* привлеченія въ Россію иностранныхъ колонистовъ въ царствованіе Екатерины II, г. Писаревскій использовалъ не мало новыхъ архивныхъ документовъ и извлекъ изъ этихъ документовъ рядъ яркихъ фактовъ, хорошо характеризующихъ техническую постановку колонизаціоннаго дѣла за изучаемое время. Въ этомъ именно отношеніи книга г. Писаревскаго представляетъ несомнѣнную цѣнность и вноситъ хорошій новый вкладъ въ специальную литературу вопроса. Сравнительно съ предшествующими трудами въ данной области г. Писаревскій дѣлаетъ значительный шагъ впередъ не только въ смыслѣ накопленія новаго фактическаго матеріала, но и въ томъ смыслѣ, что онъ первый устанавливаетъ отчетливо нѣсколько поворотныхъ моментовъ въ развитіи колонизаціонной политики русскаго правительства за время царствованія Екатерины II. И если и въ этомъ отношеніи автору можно предъявить нѣкоторыя возраженія и дополненія, то все же нельзя не признать, что въ общемъ ему удалось представить въ этой части своего труда немало новаго, важнаго и интереснаго.

Въ качествѣ вступленія въ разсказъ о ходѣ иностранной колонизаціи при Екатеринѣ II г. Писаревскій излагаетъ ранѣе не извѣстные документы изъ Архива Министерства Иностранныхъ Дѣлъ о постановкѣ вопроса о вызовѣ иностранныхъ колонистовъ изъ западной Европы еще въ царствованіе Елизаветы Петровны. Эти документы разсѣиваютъ высказанное прежними изслѣдователями убѣжденіе въ томъ, что мысль о вызовѣ колонистовъ изъ *Западной* Европы впервые возникла въ правительственныхъ сферахъ лишь при Екатеринѣ II. Г. Писаревскимъ доказано, что уже и при Елизаветѣ проекты подобнаго рода, составленные нѣкоторыми иностранцами, — де-Лафономъ,

Вейсбахомъ, де-Ла-Ривіеромъ, — постунали на обсужденіе высшихъ государственныхъ учреждений, при чемъ проектъ де-Ла-Фона встрѣтилъ большое сочувствіе со стороны Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ и даже легъ въ основаніе выработанныхъ названною Коллегією подробныхъ правилъ о порядкѣ вызова изъ Западной Европы колонистовъ и все дѣло остановилось только благодаря равнодушному отношенію къ нему Сената. Замѣчу при этомъ, что г. Писаревскому при изложеніи эпизода съ проектомъ де-Ла-Фона слѣдовало-бы подчеркнуть, что при этомъ намѣтились уже нѣкоторыя подробности дѣла, которыя получили примѣненіе при Екатеринѣ. Такъ, уже при обсужденіи проекта де-Ла-Фона Бестужевъ намѣчалъ южное Поволжье, какъ наиболѣе желательный районъ для устройства иностранныхъ колоній¹⁾, а съ другой стороны въ авторахъ возникавшихъ при Елизаветѣ проектовъ по части иностранной колонизаціи съ очевидностью намѣчался уже типъ тѣхъ самыхъ «вызывателей», которые затѣмъ сыграли такую важную роль въ ходѣ колонизаціоннаго дѣла при Екатеринѣ II. — Въ главахъ, посвященныхъ порядку вызова иностранныхъ колонистовъ въ царствованіе Екатерины II, г. Писаревскій, во-первыхъ, старается установить, чѣмъ отличались Екатерининскіе планы иностранной колонизаціи отъ плановъ Елизаветинскаго правительства, а затѣмъ, въ дальнѣйшемъ изложеніи, устанавливаетъ послѣдовательные періоды въ ходѣ колонизаціи въ теченіе самаго Екатерининскаго царствованія.

Въ согласіи съ г. Шафрановымъ, я не могу признать удачной выставленную г. Писаревскимъ сравнительную характеристику Елизаветинской и Екатерининской колонизаціонной политики. На основаніи нѣкоторыхъ отдѣльныхъ фразъ оффиціальныхъ документовъ г. Писаревскій заключаетъ, что Екатерина II въ качествѣ послѣдовательницы физиократическаго ученія рѣзко выдвинула на первый планъ въ дѣлѣ привлеченія въ Россію иностранцевъ заботу о поднятіи въ Россіи сельскаго хозяйства, придавая совершенно второстепенное значеніе привлеченію иностранцевъ къ заведенію новыхъ фабрикъ и заводовъ, и что именно въ этомъ заключалось существенное различіе колонизаціонной политики Екатерины II отъ колонизаціонныхъ проектовъ, составлявшихся при Елизаветѣ. Г. Шафрановъ въ названной выше рецензій привелъ уже цѣлый рядъ документальныхъ указаній, изъ которыхъ видно, что съ воцареніемъ Екатерины II поощрительныя мѣры правительства по отношенію къ иностранцамъ-фабрикантамъ не только не были ослаблены сравнительно съ предшествующимъ временемъ, но, наоборотъ, получили дальнѣйшее развитіе. Не повторяя указаній, приведенныхъ г. Шафрановымъ, замѣчу, что ихъ можно пополнить въ томъ же направленіи.

1) Г. Писаревскій, стр. 31.

Въ дѣлахъ Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ есть опредѣленные указы на то, что въ теченіе 60-хъ годовъ XVIII ст. немалое количество вызванныхъ изъ западной Европы иностранцевъ зачислилось въ Петербургскіе цехи и правительство озабочивалось вопросомъ о томъ, изъ какихъ суммъ выдавать этимъ цеховымъ особое содержаніе¹⁾.— При устроеніи самихъ Саратовскихъ колоній правительство вовсе не ограничивалось планами созданія земледѣльческихъ колоній, но не упустило изъ виду и пасажденія въ названномъ краѣ фабричной промышленности. Въ этомъ отношеніи можно привести факты, не совпадающіе съ довольно распространенной въ литературѣ схемой, которую раздѣляетъ и г. Писаревскій и которая сводится къ тому, что при устроеніи Саратовскихъ колоній правительство желало получить для нихъ исключительно земледѣльческое населеніе, при чемъ и весь неуспѣхъ этого предпріятія объясняется тѣмъ, что Западная Европа выслала туда не столько земледѣльцевъ, сколько ремесленниковъ, промышленниковъ, представителей различныхъ либеральныхъ профессій и, наконецъ, просто авантюристовъ безъ опредѣленныхъ занятій. На самомъ дѣлѣ правительство Екатерины II сознательно стремилось привлечь въ Саратовскій край паряду съ земледѣльцами также и ремесленниковъ и фабрикантовъ. Такъ, въ 1764 г. чрезъ Гамбургскаго посланника Пушкина были вызваны въ Саратовъ два француза—Вердье и Ру для разведенія шелковицы и для заведенія чулочной фабрики на французскій образецъ. Кромѣ обзаведенія и земли имъ рѣшено было выдать безпроцентную ссуду до 6.000 р. и обязать ихъ имѣть у себя російскихъ учениковъ изъ окрестныхъ гарнизонныхъ школъ.—По Высочайше утвержденному докладу Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ 17 ноября 1764 г. было рѣшено такія же условія заключать и съ другими иностранцами²⁾. При образованіи Сарепты Канцелярія Опекунства въ утвержденномъ Императрицею докладѣ предлагала приступить къ устроенію этой колоніи, опять таки «пріемля въ уваженіе будущую для государства отъ мануфактуръ и фабрикъ пользу», а затѣмъ и въ изложеніи самихъ кондицій указанный мотивъ повторялся нѣсколько разъ; такъ въ п. 5 кондицій было сказано, что колонистамъ дозволяется курить вино для собственнаго употребленія—«въ разсужденіи чаемой отъ селенія братьевъ Евангелическаго общества особливою пользы въ приращеніи мануфактуръ, фабрикъ и коммерціи». Эти кондиціи были утверждены Императрицей въ іюнѣ 1765 г.³⁾ Мы думаемъ, такимъ образомъ, что тезисъ г. Писаревскаго

1) Арх. Мин. Юст. Дѣла Сената по части Опекунства Иностр., кн. 51/3622, л. л. 127—130, 134, 138—139.

2) П. С. З. № 12.284.—О промышленной дѣятельности Вердье въ Саратовскомъ краѣ см. у Фалька, В. I, стр. 112.

3) Арх. Мин. Юст., назв. выше книга, л. л. 77—85; П. С. З. № 12.411.

не можетъ быть поддерживаемъ, хотя бы даже и съ ограничительными оговорками.

Ходъ иностранной колонизаціи при Екатеринѣ II г. Писаревскій раздѣляетъ на слѣдующіе періоды: I—въ теченіе 60-хъ годовъ XVIII ст. колонисты вызываються изъ *западной* Европы и преимущественно изъ Германіи, а мѣстомъ ихъ поселенія служитъ Саратовское Поволжье. По пріемамъ вызова этотъ періодъ въ свою очередь раздѣляется на два: а) до 1764 г. вызовъ производится черезъ правительственныхъ агентовъ при посредствѣ нашихъ оффиціальныхъ представителей за границей; б) съ 1764 г. вызовъ производится при помощи частныхъ «вызывателей», съ которыми казна заключаетъ спеціальныя и очень своеобразныя условія; II—въ теченіе 70-хъ и 80-хъ г.г. XVIII ст. русское правительство привлекаетъ колонистовъ уже изъ *Южной* Европы, изъ среды крымскихъ и турецкихъ христіанъ, итальянцевъ, корсиканцевъ. Отдѣльно стоятъ въ это время эпизоды по вызову колонистовъ изъ Данцига и острова Даго. Измѣняется и арена колонизаціи: вмѣсто Поволжья теперь усиленно колонизуется Новороссійскій край. Наконецъ, что касается пріемовъ привлеченія колонистовъ въ предѣлы Россіи, то въ этомъ отношеніи правительство уже не повторяетъ опытовъ съ системой «вызывательскихъ колоній» и возвращается къ системѣ колоній «казенныхъ».

Съ особенной подробностью г. Писаревскій останавливается на колонизаціи 60-хъ годовъ. Изложивъ манифестъ 22 іюля 1763 г. о правахъ и преимуществахъ, даруемыхъ иностраннымъ переселенцамъ¹⁾, авторъ переходитъ къ подробному разсмотрѣнію дѣйствій нашихъ дипломатическихъ заграничныхъ агентовъ по вызову иностранныхъ колонистовъ, пользуясь для этого документами Московскаго Архива Министерства Иностранныхъ Дѣлъ. Приводимые г. Писаревскимъ факты очень хорошо оттѣняютъ полную беспорядочность и случайность въ направленіи этого дѣла, благодаря чему первые транспорты, организованные нѣкоторыми нашими посланниками, не могли дать никакихъ утѣшительныхъ результатовъ: составъ на вербованныхъ въ нихъ колонистовъ оказывался вкуча не годнымъ, на пути этихъ транспортовъ въ Россію за ними не было организовано правильнаго надзора и сплошь да рядомъ отправленныя въ Россію партіи колонистовъ разсѣивались по дорогѣ, такъ и не достигнувъ границъ русскаго государства. Г. Писаревскій излагаетъ рядъ интересныхъ эпизодовъ, живо иллюстрирующихъ

1) Разсматривая приложенный къ манифесту 22 іюля реестръ свободныхъ и удобныхъ къ заселенію земель, г. Писаревскій напрасно упускаетъ изъ виду, что этотъ реестръ представляетъ собою лишь воспроизведеніе реестра, еще въ 1762 г. приложеннаго къ Сенатскому указу о вызовѣ въ Россію ушедшихъ за границу раскольниковъ. См. II. С. З. № 11.725.

это хаотическое положеніе колонизаціоннаго дѣла, пока оно находилось въ рукахъ дипломатическихъ агентовъ. Таковъ, на примѣръ, эпизодъ съ транспортомъ, организованнымъ нашимъ англійскимъ посланникомъ графомъ Александромъ Воронцовымъ и отправленнымъ въ Лябаву на корабль «Sally». Изложивъ эти эпизоды, авторъ разсматриваетъ затѣмъ пріемы, употреблявшіеся дипломатическими агентами при вызовѣ иностранцевъ въ составъ формируемыхъ переселенческихъ партій — печатаніе и распространеніе ими манифестовъ и всякаго рода плакатовъ и наемъ различныхъ вербовщиковъ. Г. Писаревскій вполне ясно показываетъ при этомъ, какъ несовершенство и недостаточность всѣхъ этихъ пріемовъ мало-по-малу выдвинули новую систему привлеченія въ Россію иностранныхъ колонистовъ, которая вскорѣ получила на извѣстное время рѣшительное преобладаніе въ колонизаціонной практикѣ русскаго правительства. То была система своеобразныхъ концессій, при которыхъ правительство сдавало образованіе иностранныхъ колоній въ той или иной мѣстности частнымъ предпринимателямъ, которые получили тогда техническое названіе «вызывателей», а колоніи, имъ устроенныя, въ отличіе отъ колоній «коронныхъ», стали называться «вызывательскими».

Было бы преувеличеніемъ утвержденіе, что г. Писаревскій первый открылъ и описал дѣятельность этихъ «вызывателей». Основные акты, касающіеся образованія вызывательскихъ колоній были напечатаны еще въ Полномъ Собраніи Законовъ¹⁾ и въ свое время были отмѣчаемы въ прежнихъ статьяхъ, посвященныхъ исторіи иностранной колонизаціи. Но г. Писаревскому несомнѣнно принадлежитъ та заслуга, что онъ впервые выяснилъ все важное значеніе, которое принадлежало «вызывателямъ» въ общей системѣ правительственныхъ мѣръ по части иностранной колонизаціи и разсмотрѣлъ этотъ институтъ подробно и обстоятельно, приведя въ извѣстность не мало новыхъ фактовъ, характеризующихъ и личность, и дѣятельность «вызывателей». — Попытки правительства вступить при организаціи иностранныхъ колоній на путь частныхъ концессій начались съ неудачи. Первые частные предприниматели, пожелавшіе заключить договоръ съ правительствомъ, — французъ Докуръ «съ товарищами» — въ концѣ концовъ не сошлись въ условіяхъ съ казной и переговоры съ нимъ пришлось прервать. Г. Писаревскій не совсѣмъ точно излагаетъ исторію этой неудачи. Согласно его изложенію, выходитъ такъ, что самъ Докуръ съ своими товарищами оказались «состоянія и поведенія невозможнаго», и «къ домостроительству и доброму хозяйству безнадежными», почему Императрица, вопреки Коллегіи Опекунства Иностранныхъ, которая была расположена сдать концессію названнымъ лицамъ, — потребовала или поручительства, или денеж-

1) П. С. З. №№ 12.109, 12.255, 12.263.

наго залога»¹⁾. На самомъ дѣлѣ вышеприведенная личная характеристика въ докладѣ Канцеляріи Опекунства относилась вовсе не къ Докуру и его товарищамъ, а къ иностранцамъ, которые въ прежнее время выѣзжали въ Россію помимо всякаго посредничества, и Коллегія, какъ разъ ради улучшенія качества иностранныхъ переселенцевъ, рекомендовала Императрицѣ воспользоваться услугами «вызывателей». Переговоры были прерваны лишь потому, что вызыватели, требуя впередъ денегъ на расходы, не представляли порукъ, а предлагали въ видѣ заложниковъ оставить въ Петербургѣ четырехъ человекъ изъ состава ихъ товарищества. Императрица же считала необходимымъ либо представленіе порукъ, либо представленіе такого залога, которымъ бы обезпечивалась возможность взысканія издержанныхъ суммъ²⁾. Такимъ образомъ, не личные недостатки, а имущественная малосостоятельность первыхъ кандидатовъ въ вызыватели помѣшала заключенію съ ними контракта.

Вскорѣ послѣ этой неудачи правительство, однако, заключило контракты съ нѣсколькими другими вызывательскими товариществами. Во главѣ одного изъ этихъ товариществъ стали Дебофъ и Прекуръ, во главѣ другого—Питетъ и Леруа и, наконецъ, особый контрактъ былъ заключенъ еще съ единоличнымъ предпринимателемъ барономъ Капо де-Борегаромъ.

Глава, посвященная очерку дѣятельности всѣхъ этихъ вызывателей, является наиболѣе интересной и законченной по отдѣлкѣ въ книгѣ г. Писаревскаго. Къ разсмотрѣнію той общей формы договоровъ съ вызывателями, которая напечатана въ Полномъ Собраніи Законовъ, г. Писаревскій присоединилъ еще добытые имъ изъ архивовъ частные контракты съ названными выше лицами. Въ нѣкоторыхъ изъ этихъ контрактовъ къ общей основѣ контракта присоединялись любопытные «сепаратные пункты, которые до появленія книги г. Писаревскаго не были извѣстны и которые существеннымъ образомъ дополняютъ «характеристику института «вызывателей». Среди условій, заключенныхъ съ вызывателями, наибольшій интересъ представляютъ: 1) тѣ, которыя относятся до опредѣленія отношеній колонистовъ къ вызывателямъ не только въ моментъ переселенія, но и послѣ, уже въ самихъ колоніяхъ, и 2) тѣ, которыми опредѣлялись поземельныя преимущества самихъ вызывателей. Колонисты въ вызывательскихъ колоніяхъ становились въ зависимость отношенія къ вызывателямъ, должны были платить послѣднимъ десятину произведеній почвы и уступать имъ монопольное право на покупку нѣкоторыхъ сельско-хозяйственныхъ продуктовъ; наконецъ, вызыватели получали и административно-полицейскую власть надъ

1) Писаревскій, стр. 89—90, примѣч. 2.

2) И. С. З. № 12.255.

устроеными ими колоніями. Съ другой стороны вызыватели получали немаловажныя преимущества отъ казны: за каждую сотню выведенныхъ въ Россію семействъ вызыватели получали землю въ размѣрѣ тройного колонійскаго надѣла, 4000 р. безпроцентной суммы на десять лѣтъ и 350 р. безвозвратнаго пособія на домостроительство. Совокупность этихъ условій создавала изъ вызывателей своеобразный разрядъ привилегированныхъ землевладѣльцевъ, которые, владѣя собственными жалованными участками, распространяли, кромѣ того, своеобразную вотчинную власть и на всѣ устроенныя ими колоніи. Г. Писаревскій совершенно правильно подчеркнул эту сторону вызывательскихъ контрактовъ, но, къ сожалѣнію, его не увлекла заманчивая научная задача всесторонняго изслѣдованія тѣхъ юридическихъ и экономическихъ отношеній, которыя установились на практикѣ въ результатѣ примѣненія указанныхъ постановленій. Онъ сообщилъ въ своей книгѣ лишь нѣкоторыя, отрывочныя свѣдѣнія по этому вопросу, между тѣмъ, какъ—думается намъ—именно здѣсь передъ изслѣдователемъ исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи намѣчалась одна изъ наиболѣе важныхъ научныхъ проблемъ, на развитіи которой стояло-бы сосредоточить наибольшія изслѣдовательскія успія.

За то г. Писаревскій подробно очерчиваетъ такъ сказать виѣшнюю исторію насажденія въ Россіи «вызывательскихъ» колоній. Онъ сообщаетъ любопытныя біографическія данныя о вызывателяхъ и ихъ ближайшихъ соотрудникахъ, и изъ этихъ данныхъ выясняется, въ какія болѣе, чѣмъ сомнительныя руки русское правительство отдавало колонизаціонное дѣло. Передъ нами развертывается міръ беззастѣнчивыхъ авантюристовъ, бывшихъ шпионовъ и даже бѣглыхъ каторжниковъ. На 70 страницахъ авторъ съ документами въ рукахъ подробно рисуетъ картину дѣятельности этихъ вызывателей, направленной прежде всего на то, чтобы какъ можно выгодиѣе для себя одновременно поэксплоатировать и русское правительство, и самихъ переселенцевъ. Государственныя дѣла колонизаціоннаго дѣла при этомъ, разумѣется, ставились ни во что. Вызыватели эксплуатировали русскую казну, позволяя себѣ широкія злоупотребленія по части безошляпнаго провоза товаровъ при переселенческихъ партіяхъ совѣмъ не на тѣхъ основаніяхъ, которыя были обусловлены контрактами. Они эксплуатировали и переселенцевъ, обманнымъ образомъ заставляя ихъ подписывать условія, опять таки не согласовавшіяся съ узаконенной формой контрактовъ и обрекавшія переселенцевъ на еще болѣе тяжкую зависимость отъ вызывателей, чѣмъ та, на которую соглашалось и само правительство. Живое изображеніе всѣхъ этихъ недобросовѣстныхъ приемовъ вызывателей дополняется въ разсуждаемой главѣ столь же живой картиной борьбы, которую вели съ этими вызывателями правительства тѣхъ странъ, гдѣ они оперировали.—Европей-

скія правительства вообще совершенно не были склонны допускать эмиграцію, а недобросовѣстный, часто прямо преступный образъ дѣйствій вызывателей только облегчалъ для правительствъ обоснованіе тѣхъ запретительныхъ мѣропріятій, которыя преграждали выводъ въ Россію иностранныхъ колонистовъ.

Въ ноябрѣ 1766 г. русское правительство совершенно прекратило вызовъ иностранцевъ въ Россію. Какъ справедливо указываетъ г. Писаревскій, причины этой мѣры были многообразны. Съ одной стороны, продолжатъ вызовъ становилось все труднѣе въ виду противодѣйствія эмиграціи со стороны иностранныхъ правительствъ, съ другой стороны вызыватели успѣли все же заманить въ Россію такъ много переселенцевъ, что Канцелярія Опекунства Иностранныхъ оказывалась не въ силахъ справиться съ такимъ наплывомъ и своевременно закончить все подготовительныя работы по водворенію колонистовъ на заселенныхъ мѣстахъ. Намъ думается, что г. Писаревскій, отмѣтивъ объ эти причины, склоненъ приписывать наибольшее значеніе первой изъ нихъ. Но крайней мѣрѣ противодѣйствія эмиграціи со стороны иностранныхъ правительствъ подробно описаны въ его книгѣ, тогда какъ судьбою колонистовъ, съ момента ихъ вступленія въ предѣлы Россіи и до момента окончательнаго водворенія на отведенныхъ имъ участкахъ, онъ интересуется очень мало, хотя, какъ это будетъ мною отмѣчено нѣсколько ниже, для характеристики этого момента имѣется матеріалъ, весьма опредѣленно указывающій на то, что русскія власти дѣйствовали очень вяло и нераспорядительно при подготовкѣ земельныхъ участковъ для ожидаемыхъ колонистовъ и эта то неподготовленность и послужила главнѣйшей причиною изданія указа 9-го ноября 1766 г. о прекращеніи вызова иностранцевъ.

Разсмотрѣвъ довольно подробно внѣшній ходъ колонизаціоннаго дѣла въ 60-хъ г.г. XVIII ст., г. Писаревскій посвящаетъ затѣмъ нѣсколько главъ изложенію нѣкоторыхъ эпизодовъ изъ исторіи колонизаціонной политики русскаго правительства въ 70-хъ и 80-хъ годахъ того-же столѣтія.— Сюда относятся очерки: вызова христіанъ изъ Крыма (1778 — 1779 г.г.), переселенія шведовъ съ острова Даго въ Новороссійскій край, вызова колонистовъ изъ южной Европы въ 80-хъ годахъ XVIII ст., вызова колонистовъ изъ Данцига и вызова меннонитовъ.— Въ изложеніе всѣхъ этихъ эпизодовъ введено немало новыхъ архивныхъ данныхъ, а нѣкоторыя изъ этихъ главъ и цѣлкомъ основаны на неизвѣстномъ ранѣе матеріалѣ. Въ этотъ второй періодъ правительство уже отказалось въ общемъ отъ «вызывательской» системы и производило вызовъ колонистовъ непосредственно черезъ специальныхъ казенныхъ агентовъ и вербовщиковъ. Излагаемые г. Писаревскимъ факты показываютъ, что опыты предшествующихъ неудачъ и-

чему не научилъ правительство и не предотвратилъ повторенія прежнихъ ошибокъ и, если переселеніе христіанъ изъ Крыма закончилось сравнительно благополучно, а переселеніе шведовъ съ острова Даго и вообще протекало при благоприятныхъ условіяхъ, то при вызовѣ колонистовъ изъ южной Европы разыгрались эпизоды, вполне соответствующіе худшимъ временамъ «вызывательской» дѣятельности 60-хъ г.г. Немалая неурядица, вредная для интересовъ дѣла, дала себя знать и при вызовѣ колонистовъ изъ Данцига при посредствѣ агента Траппе.

Въ общемъ, наиболѣе интереснымъ въ научномъ отношеніи результатомъ тѣхъ главъ книги г. Писаревскаго, которыя посвящены разсмотрѣнію хода и пріемовъ иностранной колонизаціи въ Россіи, является точное разграниченіе различныхъ типовъ иностранныхъ колоній съ раздѣленіемъ ихъ на колоніи «коронныя» и «вызывательскія». Къ сожалѣнію, г. Писаревскій совершенно упустилъ изъ виду еще *третій* типъ возникавшихъ въ то время въ Россіи иностранныхъ поселеній, отличавшійся существенными чертами и отъ коронныхъ, и отъ вызывательскихъ колоній. Я разумѣю колоніи, которыя основывались не «вызывателями», а «поселителями». Отсутствие указаній на эту своеобразную разновидность иностранныхъ колоній составляетъ немаловажный пробѣлъ въ классификаціи и характеристикѣ иностранныхъ колоній въ книгѣ г. Писаревскаго. Положеніе о «поселителяхъ» было обнаружено въ Высочайше утвержденномъ докладѣ президента Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ отъ 1 ноября 1765 г. Согласно этому положенію дворянамъ, купцамъ и свободнымъ иностранцамъ, живущимъ близъ Петербурга, дозволялось призывать пріѣзжихъ иностранцевъ на принадлежащія имъ земли и селить тамъ такихъ иностранцевъ по особо заключаемымъ съ ними контрактамъ на свои средства, не требуя ничего отъ казны. Канцелярія Опекунства должна была наблюдать, чтобы въ этихъ контрактахъ не было ничего противнаго государственному интересу и манифестамъ о поселеніи въ Россіи иностранцевъ. При этомъ иностранцы должны были быть обнадеженными въ томъ, что они навсегда останутся вольными. Кромѣ того Канцеляріи Опекунства предписывалось приготовить изъ находящихся въ ея вѣдомствѣ земель участки для безденежной раздачи охотникамъ на слѣдующихъ условіяхъ: владѣльцы, принявшіе такіе участки, должны селить на нихъ только иностранцевъ по добровольнымъ договорамъ и своимъ коштомъ. Наемные люди русскаго происхожденія могутъ состоять въ такихъ имѣніяхъ только «пристройкѣ», но не при сельскихъ работахъ въ виду того, что поселяемые на такихъ земляхъ иностранцы должны всегда быть «вольными» и потому ихъ не слѣдуетъ смѣшивать съ русскимъ крестьянскимъ населеніемъ. Эти имѣнія владѣльцы могли продавать и закладывать, но лишь съ тѣмъ условіемъ,

чтобы ихъ правопреемники давали обязательства соблюдать заключенные ихъ предшественниками контракты. Если владѣльцы откажутся соблюдать контракты, имѣнія съ поселянами отбираются въ казну, при чемъ владѣльцамъ выдается вознагражденіе за возведенныя на тѣхъ земляхъ строенія. Если по истеченіи срока контрактовъ колонисты не выплатятъ владѣльцамъ условленныхъ суммъ, то владѣльцы получаютъ удовлетвореніе изъ казны, а колонисты затѣмъ вѣдаются съ казной. Если же невыполненіе контракта будетъ вызвано дѣйствіями самихъ «поселителей», то поселители должны выплатить колонистамъ неустойку безъ всякаго пособія отъ казны, а земли отбираются въ казенное вѣдомство. Если владѣльцы такихъ участковъ въ теченіе десяти лѣтъ не поселятъ на нихъ иностранцевъ, участки отбираются въ казну, а съ владѣльцевъ взыскивается за владѣніе по 15 коп. за десятину доброй земли за каждый годъ владѣнія, а за сведенный лѣсъ — по 10 р. за десятицу строевого лѣса и по 3 р. за десятицу дровяного едновременно и, кромѣ того, по 15 коп. за десятицу со всего вообще участка. Такъ же предписывается поступать и съ незаселенной частью имѣнія, если поселители займутъ подъ колоніи лишь небольшую его часть. Если владѣлецъ участка въ теченіе первыхъ двухъ лѣтъ не построитъ ни одного двора и не поселитъ ни одной иностранной семьи, а между тѣмъ о той непоселенной землѣ станутъ просить другой желатель, уже приготовившій къ поселенію нѣсколько семействъ, въ такомъ случаѣ земля должна быть передана новому просителю, а съ перваго владѣльца взыскиваются владѣнными деньгами за все время владѣнія; но если въ то самое время первый владѣлецъ представитъ контрактъ съ нѣсколькими иностранными колонистами о ихъ поселеніи, то земля все же остается въ рукахъ перваго владѣльца. По прошествіи десяти лѣтъ со времени полученія участка, если участокъ весь уже будетъ распределенъ поселителемъ между колонистами, — поселитель долженъ взыскать съ колонистовъ въ три годовые срока по равнымъ частямъ сначала казенныя деньги, употребленныя на нихъ до прибытія ихъ въ Петербургъ и кормовыя, выданныя имъ до заключенія ими контракта съ поселителемъ. Кромѣ этихъ суммъ ни съ поселителя, ни съ колонистовъ за все остальные льготные годы не должно производиться никакихъ взысканій. — Въ случаѣ отказа поселителей или ихъ наследниковъ отъ принятыхъ ими участковъ или въ случаѣ смерти поселителей безъ преемниковъ, участки поступаютъ въ казну. При этомъ на казну переходятъ все тѣ выгоды, которыя по контрактамъ были установлены въ пользу поселителей. Но казна можетъ и отказаться отъ пользованія этими выгодами, и въ такомъ случаѣ поселяне повинны по прошествіи льготныхъ лѣтъ платить въ казну едипственно по 25 коп. за десятицу доброй земли ежегодно и сверхъ того съ поселянъ не должно быть взымаемо никакихъ платежей.

Поселители, поселяющіе иностранцевъ на собственныхъ, а не на казенныхъ земляхъ, должны немедленно по заключеніи контрактовъ съ колонистами внести въ казну всѣ деньги, издержанныя казною на вызовъ тѣхъ колонистовъ. По отношенію къ такимъ колоніямъ Канцелярія Опекунства не получаетъ никакой распорядительной власти и только слѣдитъ за тѣмъ, чтобы обѣ стороны—и колонисты и поселители—соблюдали условія контракта. Кромѣ обыкновенныхъ податей владѣльцы такихъ населенныхъ иностранцами участковъ не должны платить въ казну никакихъ особенныхъ взносовъ, «ибо польза отъ того поселенія должна состоять въ развитіи хлѣбопашества, а не въ умноженіи доходовъ». Въ некоторыхъ случаяхъ съ поселенныхъ иностранцевъ могутъ быть взимаемы особыя платежи въ помощь крѣпостнымъ крестьянамъ тѣхъ же владѣльцевъ, но лишь въ тѣхъ размѣрахъ, которые точно оговорены въ контрактахъ колонистовъ съ поселителями.—Иностранцы колонисты должны быть поселяемы отдѣльно отъ прочихъ крестьянъ, ихъ участки должны быть особо обмѣрены и означены межами и нанесены на планы, утверждаемые Канцелярією Опекунства Иностранныхъ¹⁾.

Изложенныя постановленія ясно опредѣляютъ отличіе «поселителей» отъ «вызывателей».—«Вызыватели» выводили колонистовъ на государственныя земли, предназначенныя для этой цѣли, и затѣмъ въ видѣ вознагражденія за вызывательскую дѣятельность, получали лично имъ жалуемыя имѣнія, особыя отъ занятыхъ колоніями участковъ. «Поселители» были двухъ родовъ. Одни селили колонистовъ на пзвѣстныхъ условіяхъ на собственныхъ земляхъ. Другіе получали участки отъ казны для заселенія именно этихъ пожалованныхъ имъ участковъ иностранными колоніями. Такимъ образомъ и по своимъ отношеніямъ къ казнѣ, и по своимъ отношеніямъ къ колонистамъ, и по своимъ отношеніямъ къ пожалованнымъ имъ землямъ «поселители» существенно отличались отъ «вызывателей» точно также, какъ и основанныя ими колоніи были поставлены въ пныя условія сравнительно съ колоніями «вызывательскими». И если г. Писаревскій самъ придалъ въ своемъ изслѣдованіи такую важность отличенію вызывательскихъ колоній отъ коронныхъ, то, думается намъ, умолчаніе въ его книгѣ о третьемъ типѣ колоній, на который только что было указано, составляетъ несомнѣнный пробѣлъ съ точки зрѣнія имъ же самимъ намѣченной программы изслѣдованія.

Устройство иностранныхъ колоній и значеніе иностранной колонизаціи для колонизируемыхъ районозъ.

Внимательно слѣдя за ходомъ и приемами «вызова» колонистовъ изъ чужихъ государствъ, г. Писаревскій гораздо менѣе интересуется судьбою ко-

1) П. С. З. № 12.503.

лонистовъ въ предѣлахъ самой Россіи. Говори о вызовѣ христіанъ изъ Крыма, шведовъ съ острова Даго, пѣмцевъ изъ Данцига и меннонитовъ, г. Писаревскій лишь очень бѣгло останавливается на исторіи этихъ колонистовъ на самыхъ мѣстахъ ихъ водворенія. — Бѣльшее вниманіе этой сторонѣ дѣла удѣлено нашимъ авторомъ по отношенію къ колонистамъ Саратовскаго Поволжья. Устройству Саратовскихъ колоній посвящена небольшая V-я глава разбираемой книги, и, кромѣ, того по этому же вопросу находимъ интересный матеріалъ въ нѣкоторыхъ приложеніяхъ къ изслѣдованію г. Писаревскаго. — Однако и въ этомъ случаѣ нельзя не упрекнуть автора въ отрывочности, эскизности сообщаемыхъ имъ свѣдѣній. — Пятая глава его книги, затрогивающая въ сущности важнѣйшую сторону всего изслѣдованія, производитъ впечатлѣніе попутно сообщенныхъ нѣкоторыхъ свѣдѣній, которыя, между прочимъ, встрѣтились автору при его архивныхъ работахъ.

Въ началѣ этой главы авторъ приводитъ точный списокъ всѣхъ Саратовскихъ колоній, какъ вызывательскихъ, такъ и коронныхъ съ обозначеніемъ ихъ топографіи. Этотъ списокъ, составленный по архивнымъ документамъ, — также, какъ и помѣщенная въ приложеніи № 38 вѣдомость 1769 г., извлеченная изъ Военно-Ученаго Архива Главнаго Штаба, о числѣ колонистовъ каждой колоніи, о количествѣ находящагося у нихъ скота и хлѣба и о состояніи возведенныхъ ими строеній, конечно, являются весьма цѣнными матеріалами для изученія внутренняго быта Саратовскихъ колоній. Однако, приведя эти матеріалы, авторъ не предпринялъ очерка внутренняго состоянія колоній и хода ихъ образованія на мѣстахъ. — Все дальнѣйшее содержаніе V главы свелось у него только къ разсмотрѣнію взаимныхъ неудовольствій и пререканій между вызывательскими колоніями и самими вызывателями. — По дѣлопроизводству Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ авторъ слѣдитъ за тѣмъ, какъ вызывательскіе колонисты тотчасъ по приѣздѣ въ Россію начали протестовать противъ своей подчиненности вызывателямъ, указывая при этомъ на то, что они подписывали контракты съ вызывателями частью по принужденію, частью вслѣдствіе непониманія дѣйствительнаго смысла ихъ содержанія. — Въ виду всѣхъ этихъ жалобъ на очередь сталъ вопросъ объ изданіи «устава» или «внутренней юрисдикціи» для вызывательскихъ колоній съ цѣлью водворенія тамъ правльпаго порядка. Прежде всего сами вызыватели поспѣшили составить такую «юрисдикцію» въ своихъ интересахъ и, несмотря на отклоненіе ея Канцеляріей Опекунства, вызыватели начали примѣнять ее въ своихъ колоніяхъ. Для борьбы съ этимъ самоволіемъ и былъ учрежденъ мѣстный органъ по управленію всѣми колонистами Саратовскаго края — Саратовская Комтора Канцеляріи Опекунства съ подчиненными ей окружными комиссарами. Эта кон-

тора выработала свой уставъ для управления колоніями, получившій затѣмъ утвержденіе Канцеляріи Опекунства.—Однако, вызыватели не желали подчиниться этому уставу, и г. Писаревскій приводитъ изъ архивныхъ дѣлъ рядъ случаевъ, характеризующихъ возникшія на этой почвѣ разнообразныя столкновения. Изложеніе всего этого эпизода изъ исторіи колоній обезцѣпывается, однако, тѣмъ обстоятельствомъ, что г. Писаревскій не привелъ въ извѣстность и не прѣдѣловалъ самаго текста «уставовъ» или «юрисдикцій», выработанныхъ какъ вызывателями, такъ и правительственнымъ учрежденіемъ. Слѣдя за спорами, возникшими на почвѣ примѣненія названныхъ уставовъ, читатель остается въ невѣдѣніи относительно самаго предмета этихъ споровъ.—Въ концѣ V главы г. Писаревскій сообщаетъ интересныя и важныя данныя по исторіи ликвидаціи вызывательскихъ правъ и преимуществъ, обусловленныхъ прежними ихъ контрактами, путемъ выкупа этихъ правъ казною. Г. Писаревскій приводитъ и ту сумму, въ которую обошелся казнѣ этотъ выкупъ.—Въ приложеніяхъ къ книгѣ напечатанъ рядъ документовъ, по которымъ авторъ излагаетъ въ текстѣ исторію борьбы колонистовъ съ вызывателями.

Изъ приведеннаго обзора содержанія V главы разбираемой книги видно, что г. Писаревскій коснулся лишь нѣкоторыхъ вопросовъ по исторіи управления колоніями и, не давъ законченнаго очерка административнаго устройства колоній, въ то же время совершенно обошелъ своимъ вниманіемъ ихъ экономическое устройство.—Ничего не узнаемъ мы изъ книги г. Писаревскаго и о порядкѣ водворенія колонистовъ на отведенныхъ имъ мѣстахъ, о ходѣ землеустроительныхъ работъ при формованіи нерасселенческихъ участковъ въ Саратовскомъ краѣ, о тѣхъ отношеніяхъ, въ какія стали колонисты къ остальному мѣстному населенію, о тѣхъ экономическихъ послѣдствіяхъ, которыя проистекли отъ образованія колоній для колонизируемаго округа. Все это вопросы, которые вытекаютъ изъ самаго существа темы нашего автора, которые не могутъ быть отдѣлены отъ исторіи иностранной колонизаціи.—Имѣется и матеріалъ для освѣщенія этихъ вопросовъ, хотя бы, напримѣръ, въ дѣлопроизводствѣ той же Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ, насколько я могу судить по той части этого матеріала, которая находится въ дѣлахъ Сената въ Архивѣ Министерства Юстиціи, столь незаслуженно обойденныхъ нашимъ авторомъ.—Въ заключеніе настоящаго обзора позволю себѣ привести указанія на то, въ какихъ направленіяхъ авторъ могъ бы использовать только что названные документы въ интересахъ болѣе многосторонняго освѣщенія своей темы.

Прежде всего въ этихъ документахъ имѣются довольно подробныя данныя о томъ, какъ перевозили колонистовъ по Россіи до мѣстъ ихъ окончательнаго водворенія. Доставляемые въ Россію вызывателями и короп-

ными агентами иностранцы прежде всего распредѣлялись по временнымъ квартирамъ въ Ораніенбаумѣ въ казенныхъ деревянныхъ покояхъ, ранѣе занимавшихся голландскими войсками. Для наблюденія за содержаніемъ иностранцевъ на этихъ квартирахъ Канцелярія Опекунства назначала особаго комиссара съ жалованьемъ въ 400 р. въ годъ и 200 р. на экипажъ при казенной квартирѣ¹⁾. — Потребныя для содержанія колонистовъ суммы были отправляемы изъ Петербурга въ Ораніенбаумъ на ямскихъ, а иногда и на наемныхъ подводяхъ, при чемъ за подводы приходилось платить очень дорого, такъ что порою перевозъ небольшой суммы стоилъ немалыхъ денегъ. Лишь впоследствии Канцелярія Опекунства догадалась, что отправка этихъ суммъ водою за все лѣто обойдется дешевле, нежели стоять ямскія подводы за одинъ мѣсяцъ и съ іюля 1766 г. сношенія между Канцелярією и Ораніенбаумскимъ комиссаромъ начали производиться на судахъ съ партикулярной верфи или изъ Адмиралтейства²⁾. Отправленіе колонистовъ въ Саратовское Поволжье представляло для Канцеляріи Опекунства сложную задачу. Въ май 1764 г. Канцелярія намѣтила для перевозки колонистовъ такой маршрутъ: отъ Невскаго монастыря ихъ отправляли партіями на судахъ до Новой Ладогги Невою рѣкою и Ладожскимъ каналомъ. Отъ Новой Ладогги ихъ перевозили сухимъ путемъ чрезъ Тихвинскій посадъ до рѣки Сомпы. Такъ какъ по этому тракту не имѣлось ямскихъ становъ, то подъ переселенческія партіи приходилось напимать уѣздныя подводы. Отъ Сомпы Чагодоцей, Мологой и Волгой ихъ переплавляли на судахъ до самаго Саратова. Въ іюнѣ 1764 г. по этому маршруту отправлены были двѣ партіи колонистовъ. Самымъ труднымъ этапомъ этого маршрута являлся сухопутный переѣздъ отъ Новой Ладогги до рѣки Сомпы. — Канцелярія Опекунства опасалась, что крестьянскихъ уѣздныхъ подводъ не достанетъ, а между тѣмъ еще въ 1724 г. запрещено было въ этихъ случаяхъ брать подводы также и отъ посадскаго купечества. Канцелярія Опекунства возбуждала ходатайство у Сената о разрѣшеніи на этотъ разъ отступить отъ закона 1724 г., по Сенатъ отказалъ³⁾. Очевидно, въ виду этихъ затрудненій въ слѣдующіе года маршрутъ былъ измѣненъ: колонистовъ везли на Вышній Волочекъ и Тверь. Здѣсь также часть пути приходилось дѣлать сухимъ трактомъ, но по такимъ мѣстамъ, гдѣ имѣлись ямскіе станы. — Кромѣ того, доставку колонистовъ на мѣсто ихъ водворенія начали сдавать частнымъ подрядчикамъ. — Отправка производилась въ срединѣ лѣта, а уже съ начала

1) И. С. З. 12.146.

2) Арх. Мин. Юст.—Дѣла Сената по части Опекунства Иностранныхъ, кн. 51/3.622, л.л. 640—641.

3) *ibid.* л.л. 120—121.

марта Канцелярія Опекунства печатала публикаціи о вызовѣ на торги желающихъ принять на себя перевозку иностранныхъ колонистовъ изъ Ораніенбаума въ Саратовъ. Самые торги происходили въ маѣ. — Въ 1766 г. подрядъ былъ данъ Петербургскому купцу Сорокоумову въ компаніи съ Тверскимъ купцомъ Вагинимъ, Романовскимъ купцомъ Юринымъ и экономическимъ крестьяниномъ Волковымъ. Они взяли съ казны за доставку каждаго челоуѣка до Саратова по 4 р. 80 к., а дѣтей моложе пяти лѣтъ, скарбъ и конвойныхъ обязались перевозить безвозмездно. Были и другія предложенія, но нѣсколько пониженной цѣнѣ, но съ обязательствомъ перевозить не болѣе 8.000 челоуѣкъ въ мѣсяцъ и при условіи болѣе поздней отправки, чтобы было время изготолвить суда. Это послѣднее условіе, повидимому, всего болѣе утрасало Канцелярію Опекунства, которая предпочитала заплатить нѣсколько дороже, лишь бы обезпечить отпавку колонистовъ въ надлежащій срокъ. Канцелярія ссылалась при этомъ на то, что содержаніе колонистовъ въ Ораніенбаумѣ обходится казнѣ очень дорого и потому скорѣйшая отправка ихъ сама по себѣ уже окунитъ нѣкоторую прибавку къ подрядной цѣнѣ. Ради тѣхъ же соображеній казна не останавливалась и передъ платежемъ двойныхъ прогоновъ ямщикамъ съ тѣмъ, чтобы можно было заранѣе отпавлять бѳльшее количество колонистовъ ¹⁾).

Другая категория документовъ разсматриваемаго собранія касается землеустроительныхъ работъ по приготолвенію участковъ для колонистовъ на мѣстахъ ихъ водворенія. Изученіе хода этихъ работъ въ связи съ исторіей колонизаціи было бы важно потому, что это изученіе можетъ пролить свѣтъ на вопросъ о томъ, какія измѣненія въ мѣстныя поземельныя отношенія вносило появленіе иностранныхъ колоній въ данномъ округѣ. Какъ видно изъ архивныхъ документовъ, отводъ земли подъ колоніи въ Саратовскомъ округѣ потребовалъ отъ правительства довольно сложныхъ и усиленныхъ мѣропріятій. Хотя колонизуемый округъ и отличался, какъ мы уже знаемъ, большимъ земельнымъ просторомъ, тѣмъ не менѣе, устройствомъ иностранныхъ колоній задѣлвались интересы многихъ мѣстныхъ землевладѣльцевъ въ силу того обстоятельства, что новыя колоніи рѣшено было заводить по близости отъ старыхъ селеній. Это рѣшеніе было подробно мотивировано въ докладѣ президента Канцеляріи Опекунства Гр. Орлова, утвержденномъ Императрицей 19 марта 1764 года. ²⁾ Здѣсь приводилось два соображенія въ пользу этой идеи, одно — экономическое, а другое политическое: близость колоній отъ старыхъ селеній — писалъ Орловъ — облегчить подвозъ къ вновь устралваемымъ колоніямъ матеріаловъ, свѣстныхъ прина-

1) *ibid.*, л.л. 605—606, 607; П. С. З. № 12672.

2) П. С. З. № 12095.

совъ, рабочихъ и дастъ скорѣйшій толчокъ развитію коммерціи; во-вторыхъ, «когда умножится число колонистовъ, то не будетъ ни малой опасности отъ какихъ-либо вредныхъ предпріятій, ибо ония со всѣхъ сторонъ почти будутъ заграждаемы старыми селеніями». Это рѣшеніе прижать новыя колоніи къ старымъ селеніямъ и осложнило дѣло образованія земельныхъ участковъ, отводимыхъ подъ колоніи, необходимостью разбирать разнообразныя поземельныя претензіи и споры, подымавшіеся въ связи съ отводомъ земель подъ колоніи. Осложненія еще болѣе увеличивались крайней малоосвѣдомленностью центральныхъ властей относительно мѣстныхъ поземельныхъ отношеній. Какъ плохо знало центральное правительство расположеніе свободныхъ и удобныхъ къ поселенію земель, — видно изъ слѣдующаго яркаго образчика. Въ 1765 г. правительство приняло предложеніе полковника Филипповича вывести въ Россію изъ разныхъ мѣстъ чужестранныхъ колонистовъ. Канцелярія Опекунства назначила подъ поселеніе этихъ колонистовъ мѣста въ Бѣлгородской губ., Валуйскомъ уѣздѣ по рѣчкамъ Журавкѣ, Деркулѣ и Осколу. Это рѣшеніе было уже утверждено и Государыней. Но мѣстное изслѣдованіе показало, что названныя урочища были заселены еще въ 30-хъ годахъ XVIII ст., живеть на нихъ около 9.000 душъ и свободныхъ мѣстъ для дальнѣйшихъ поселеній тамъ уже не имѣется. Состоявшееся рѣшеніе пришлось отмѣнить, а для поселенія упомянутыхъ колонистовъ нашлось, между тѣмъ, нѣсколько тысячъ свободныхъ десятинъ въ степи Богородицкой, въ Крапивенскомъ уѣздѣ ¹⁾.

Въ допошеніяхъ Канцеляріи Опекунства Сенату находимъ подробное описаніе мѣръ, принятыхъ Канцеляріею въ апрѣлѣ 1764 г. для обмежеванія и геодезическихъ съемокъ земель, предназначенныхъ для саратовскихъ колонистовъ ²⁾. Далѣе, въ тѣхъ же документахъ находимъ немало данныхъ о подробностяхъ землеотводныхъ работъ, соединенныхъ съ разборомъ разнаго рода запутанныхъ поземельныхъ отношеній. Прежде всего возникъ вопросъ о тѣхъ колонистахъ, которые пожелали остаться въ самомъ городѣ Саратовѣ и вступить тамъ въ купечество и цехи съ тѣмъ, чтобы наряду съ другими членами Саратовскаго посада пользоваться дворами, огородами, садами и землешествомъ.

Саратовская воеводская Канцелярія отнеслась къ этимъ намѣреніямъ совершенно отрицательно, хотя 4 п. манифеста о вызовѣ иностранцевъ и предусматривалъ возможность подобныхъ случаевъ. Началась длинная переписка между ассессоромъ Рейсомъ, назначеннымъ отъ Канцеляріи Опекунства для наблюденія за устройствомъ саратовскихъ колоній, и Саратовской

1) П. С. З. № 12443.

2) Арх. Мин. Юст., loc. cit., л. л. 27—35.

воеводской Канцеляріей. Воеводская Канцелярія утверждалась на томъ, что принадлежащая городу Саратову земля дѣла саратовскимъ жителямъ по пожалованной грамотѣ изъ Казанскаго Дворца въ 1701 г. съ тѣмъ, чтобы въ границахъ этой земли впредь никому никакихъ дачъ не производилось. Ассессоръ Рейсъ справедливо указывалъ на то, что земля пожалована всему городу, и слѣдовательно всякій, вступающій въ составъ городской общины, тѣмъ самымъ пріобрѣтаетъ право на получение свободныхъ участковъ изъ городскихъ земель, а запрещеніе, включенное въ грамоту 1701 г., очевидно относится до постороннихъ городу владѣльцевъ. Однако, мѣстные саратовскія власти ставили всякія препятствія къ выясненію вопроса, имѣются ли въ границахъ городской земли порожніе участки. Дѣло доходило до Сената, который и рѣшилъ вопросъ въ пользу колонистовъ ¹⁾.

Многіе города Нижняго Поволжья имѣли очень значительныя земельныя дачи, пожалованныя имъ въ давнее время. Благодаря этому при отводѣ земель подъ колоніи иностранцевъ приходилось не разъ вступать въ разборъ правъ городскихъ обществъ на подлежащія отводу угодья. Запутанные счета возникли при этомъ, наприм., съ городомъ Петровскомъ. Одно изъ доношеній Канцеляріи Опекунства въ Сенатъ содержитъ въ себѣ подробную исторію этихъ счетовъ ²⁾. Мы не будемъ пересказывать ее здѣсь. Скажемъ только, что именно это доношеніе, очевидно, послужило основаніемъ къ включенію 16-го пункта въ утвержденныя 8 декабря 1765 г. правила для обмежеванія земель подъ поселеніе иностранцевъ ³⁾.

Только что упомянутыя правила даютъ ясное понятіе о томъ, какъ разнообразны могли быть столкновенія колоній съ сосѣдними поземельными владѣльцами. Доношенія Канцеляріи Опекунства въ Сенатъ рисуютъ конкретные случаи такихъ столкновеній. Приведу примѣры. Въ Полномъ Собраніи Законовъ напечатанъ указъ Сената, коимъ постановлялось подтвердить астраханскимъ, воронежскимъ и казанскимъ мѣстнымъ властямъ воспрещеніе отводить кому-либо дѣкія земли изъ окружности, опредѣленной подъ поселеніе иностранцевъ, безъ вѣдома Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ ⁴⁾. Однако, въ Полномъ Собраніи Законовъ не приведенъ полностью докладъ президента Канцеляріи Опекунства, которымъ было вызвано изданіе упомянутаго указа. Между тѣмъ, въ этомъ докладѣ сообщаются любопытныя свѣдѣнія о той обстановкѣ, при которой производилось поземельное устройство иностранныхъ колоній. При отводѣ земель подъ колоніи по рѣшѣ

1) Арх. Мин. Юст., loc. cit., л.л. 99—102.

2) loc. cit., л.л. 446—450.

3) П. С. З. № 12519.

4) П. С. З. № 12387.

Хопру были предъявлены купчія и другія крѣпости на земли отъ такихъ лицъ, коимъ тѣ земли «ни мало не принадлежать», а были имъ отведены продавцами изъ свободныхъ государственныхъ земель вслѣдствіе того, что мѣстные присутственные мѣста утверждали такія сдѣлки безъ всякихъ справокъ. Иначе говоря, благодаря халатности или сознательному попустительству мѣстныхъ правительственныхъ учреждений нѣкоторые лица занимались распродажею въ свою пользу государственныхъ пустопорожнихъ земель, и, такимъ образомъ, при отводѣ земель подъ колоніи многіе участки государственной земли оказывались въ незаконномъ частномъ владѣніи. Получалось столкновение интересовъ казны и пріобрѣтателей незаконно проданныхъ участковъ. Канцелярія Опекунства полагала, что продавцовъ тѣхъ земель слѣдуетъ наказывать взысканіемъ съ нихъ вдвое взятой имъ за тѣ земли суммы, а пріобрѣтателямъ все таки учинить изъ тѣхъ земель бездепешно дачу въ размѣрѣ, равномъ тѣмъ участкамъ, которые назначены подъ иностранныхъ колонистовъ. Въ томъ же доношеніи приводится далѣе конкретный казусъ такого рода. Поручикъ Лука Вельяминовъ купилъ по лѣвой сторонѣ Хопра 150 четвертей отъ подъяческой вдовы г. Борисоглѣбска Паскиной и дѣтей ея и столько же четвертей отъ своего брата прапорщика—Григорія Вельяминова, въ свою очередь нѣкогда купившаго ту землю отъ Борисоглѣбскаго подъячаго Кильцова. При разборѣ этого дѣла въ связи съ отводомъ земель подъ иностранныя колоніи, жители города Борисоглѣбска предъявили копію съ грамоты, по коей на пространствѣ 15 верстъ отъ названнаго города по рѣкѣ Хопру и ея притокамъ воспрещалось кому бы то ни было селиться и принимать земельныя дачи, кромѣ приписанныхъ къ г. Борисоглѣбску однодворцевъ, — между тѣмъ какъ участки Вельяминова расположены всего въ 10 верстахъ отъ города. Подъячіе Паскины сказкою показали, что хотя они и продавали землю Вельяминову, но такъ какъ во время Булавинскаго бунта исчезли всѣ ихъ крѣпости на земли, то они и не знаютъ въ какихъ мѣстахъ урочищахъ находятся тѣ ихъ земли, и самую продажу Вельяминову они учинили, «не прописывая урочищъ», на томъ только основаніи, что слышали они отъ дѣда своего, что прадѣду ихъ подъячому Паскину пожалована была какая то земля. — Выходило такъ, что Вельяминовъ купилъ не опредѣленныя дачи, а только право на неизвѣстно гдѣ лежащую землю и затѣмъ самовольно пріурочилъ это право къ участкамъ, по закону не подлежащимъ отчужденію отъ приписанныхъ къ городу Борисоглѣбску однодворцевъ. И сами эти однодворцы возбудили жалобу на Вельяминова въ томъ, что онъ насильственно согналъ ихъ съ ихъ жилищъ и разорилъ до основанія, поселивъ на ихъ мѣстахъ самовольно деревню съ малороссіянами. Канцелярія Опекунства полагала воспретить Вельяминову владѣніе тѣми участками и снести его строенія, но его людямъ

и крестьянамъ отобрать по близости изъ свободныхъ государственныхъ земель участки «противъ иностранцевъ», взявъ съ нихъ за это въ казну по гривнѣ за десятину¹⁾. Это — случай изъ многихъ ему подобныхъ. Въ обширномъ сенатскомъ указѣ отъ 22 марта 1765 г.²⁾ приведенъ подробный сводъ различныхъ постановленій, которые были утверждены Сенатомъ для урегулированія мѣстныхъ поземельныхъ отношеній въ связи съ устройствомъ земельныхъ участковъ для иностранныхъ колонистовъ. Этотъ указъ также заслуживалъ бы вниманія историка иностранной колонизаціи въ Россіи при Екатеринѣ II. А въ дѣлахъ Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ онъ могъ бы найти указанія и на то, какъ выработывался этотъ указъ, какія различныя сужденія и мнѣнія высказывались въ высшихъ государственныхъ учрежденіяхъ при разсмотрѣніи вопросовъ, затронутыхъ указомъ. Такъ, напримѣръ, въ указѣ (п. 5) отмѣченъ также одинъ изъ эпизодовъ по части поземельныхъ споровъ, возникавшихъ при устройствѣ колоній. Этотъ эпизодъ и по размѣрамъ спорной земли, и по общественному положенію жалобницы, повидимому, обратилъ тогда на себя особенное вниманіе властей. При опредѣленіи земель, могущихъ быть обращеными подъ иностранныя колоніи въ Саратовскомъ краѣ, почти на половину всей округности, предназначеной для колонистовъ въ Астраханской и Воронежской губерніяхъ, предъявила претензію гофмейстера Нарышкина, да сыновья ся предъявили такую же претензію на земли по р. Медвѣдицѣ слишкомъ на 300 в., захватывая въ ту округу и городъ Петровскъ. — Хотя ни Нарышкина, ни сыновья ся не представили на тѣ земли подлинныхъ крѣпостей, однако Канцелярія Опекунства не рѣшилась оставить безъ вниманія эти протесты или постановить по нимъ самостоятельно какую-либо резолюцію и перенесла дѣло въ Сенатъ вмѣстѣ съ прочими спорными казусами. Въ дѣлахъ Сената по части Опекунства Иностранныхъ и можно найти данныя о ходѣ обсуждения этого дѣла, весьма важнаго въ исторіи заселенія Саратовскаго края иностранными колонистами³⁾.

Наконецъ, въ той же коллскціи документовъ имѣются матеріалы, рисующіе очень отчетливо исторію первоначальнаго хозяйственнаго обзаведенія участковъ, предназначенныхъ для иностранныхъ колонистовъ. Какъ видно изъ этихъ матеріаловъ, особенная забота и особенныя трудности испытывались при этомъ по части доставки лѣса для строенія колоній. Лѣсъ приходилось подрывать изъ Казанскаго, Урюмскаго, Вятскаго, Котельниковскаго, Яранскаго уѣздовъ. Доставка этого лѣса стоила дорого и производилась

1) Арх. Мин. Юст., loc. cit., л. л. 327—331.

2) П. Собр. Зак. № 12360.

3) Арх. Мин. Юст., loc. cit., л. л. 313—317: Особое мнѣніе сенатора князя Шаховскаго.

медленно. Въ 1764 и 1765 гг. мѣстные власти заготовили лѣсу для постройки однихъ только частныхъ домовъ, не считая общественныхъ зданій—церквей, школъ, магазиновъ.—на 2000 семействъ. Между тѣмъ въ Саратовѣ къ началу 1766 г. скопилось уже болѣе 8000 колонистовъ и мѣстные власти, согласно ихъ доношеніямъ, были охвачены «великой заботой», не зная откуда раздобыть требуемое число бревенъ (до 2 милліоновъ), а также плотниковъ, камешницковъ, печниковъ. Приходилось съ лихорадочною поспѣшностью принимать экстренныя мѣры. Подробное описаніе этихъ мѣръ, изобилующее любопытными указаніями на хозяйственное положеніе края, находимъ въ доношеніи Канцеляріи Опекунства въ Сенатъ отъ 31 іюля 1766 г.¹⁾ и особенно въ приложенномъ къ этому доношенію пространномъ «Описаніи, какія отъ Канцеляріи Опекунства Иностранныхъ учрежденія учинены и старанія прилагаемы были и по опытамъ что послѣдовало»²⁾. Если бы г. Писаревскій не обошелъ своимъ вниманіемъ этихъ документовъ, онъ получилъ бы возможность представить въ своей книгѣ живую картину какъ хозяйственного положенія колонизируемаго края, такъ и тѣхъ явленій хозяйственной жизни, которыя были вызваны тамъ устроеніемъ иностранныхъ колоній.

Наконецъ, и внутреннія хозяйственныя отношенія въ самихъ этихъ колоніяхъ въ концѣ XVIII ст. заслуживали-бы, казалось, вниманія историка иностранной колонизаціи.—Установленный для этихъ колоній закономъ строй поземельныхъ отношеній, какъ извѣстно, постепенно эволюціонировалъ. Законъ 19 марта 1764 г. устанавливалъ для колонистовъ отрубные и послѣдственные на основѣ мѣнората земельные участки. И, однако, въ началѣ XIX ст. въ Саратовскихъ колоніяхъ уже господствовало общинное землепользованіе. Исслѣдователи различно освѣщали это любопытное явленіе. Клаусъ приписывалъ введеніе здѣсь общинныхъ порядковъ позднѣйшимъ распоряженіямъ правительственной власти, которая на рубежѣ XVIII и XIX ст. увидѣла въ этомъ единственное средство положить конецъ хаотическому состоянію сложившихся здѣсь поземельныхъ отношеній. Кейслеръ въ своемъ интересномъ трудѣ³⁾ указывалъ, однако, на то, что къ установленію уравнительныхъ передѣловъ могли прійти мало-по-малу и сами колонисты подъ вліяніемъ мѣстныхъ хозяйственныхъ условий: разбойничьихъ набѣговъ кочевниковъ, паденія цѣнности земли, обѣднѣнія населенія.

Можно было-бы ожидать, что спеціальныи историкъ иностранной колонизаціи, вооруженный архивными матеріалами, поставитъ предъ собою этотъ вопросъ и постарается внести свой вкладъ въ его разработку. Изученіе фак-

1) *ibid.*, л.л. 642—645.

2) *ibid.*, л.л. 646 и слѣд.

3) Keussler. Das Grundbesitzrecht in den deutschen Kolonien Südrusslands—«Russische Revue» 1888, XI Heft.

тическихъ порядковъ землепользованія въ иностранныхъ колоніяхъ въ теченіе послѣднихъ десятилѣтій XVIII ст. могло бы создать твердую почву для выясненія даннаго вопроса, который только поставленъ, но далеко еще не разрѣшенъ въ предшествующихъ изслѣдованіяхъ. Здѣсь передъ г. Писаревскимъ могла бы стать дѣйствительно научная проблема, для разработки которой стоило бы затратить спеціальныя усилія на разысканіе документальнаго матеріала. Между тѣмъ, нашъ авторъ не коснулся этого вопроса ни однимъ словомъ. Вообще изъ книги г. Писаревского мы не получаемъ отчетливаго представленія о внутреннемъ бытѣ тѣхъ колоній, исторіей которыхъ онъ занимается. Можетъ быть слѣдовало бы — на примѣръ — провѣрять по документамъ повторяемые г. Писаревскимъ огульные отзывы тогдашнихъ оффиціальныхъ учрежденій о томъ, что составъ Саратовскихъ колонистовъ былъ сплошь самаго низкаго качества. Безспорно, опытъ устройства этихъ колоній оказался при Екатеринѣ II во многихъ отношеніяхъ неудачнымъ и немалая доля этой неудачи должна быть отнесена на счетъ неразборчиваго составленія переселенческихъ партій вызывателями и правительственными агентами. Но, какъ ни много было среди колонистовъ темныхъ и неработоспособныхъ личностей, все же слѣдуетъ замѣтить, что учрежденія, приставленные къ дѣлу завѣдованія колоніями, были заинтересованы въ томъ, чтобы всѣ послѣдствія своихъ часто неумѣлыхъ распоряженій ставить исключительно на счетъ лѣни и туеядства самихъ колонистовъ. Историкъ долженъ учитывать это обстоятельство въ своемъ изображеніи. По крайней мѣрѣ частные, неоффиціальные наблюдатели оставили намъ отъ того времени не столь одностороннія свидѣтельства объ этихъ колониетахъ.

Не буду говорить о Сарептѣ, которую всѣ очевидцы описывали тогда, какъ цвѣтущую колонію, — ибо г. Писаревскій вообще Сарепты не касается. Но и другія Саратовскія колоніи того времени рисуются въ отзывахъ очевидцевъ не одними только черными красками. Лепехинъ, на примѣръ, лично посѣтившій эти мѣста, пишетъ, что колоніи имѣютъ многія преимущества передъ русскими селеніями. Въ домахъ все опрятно и чисто. Колонисты — не худые пахарь, хорошо знакомы съ удобреніемъ земли и благодаря ихъ сельскохозяйственной technikѣ, не смотря на засуху, они въ годъ проѣзда Лепехина собрали болѣе богатую жатву, нежели другіе мѣстные жители ¹⁾. Фалькъ въ своемъ описаніи самъ указываетъ, что дѣла колоній въ общемъ идутъ не важно, и что среди колонистовъ не мало лѣнтыевъ и авантюристовъ. Но это не мѣшаетъ ему отмѣтить, что въ составѣ колонистовъ есть и хорошіе хозяева, почтенные и способные. Нѣкоторыя колоніи удачно занялись

1) Лепехинъ. Дневныя записки, ч. I, С.-Пб. 1771 г., стр. 381, 396.

табаководствомъ, винодѣліемъ и шелководствомъ и Фалькъ даетъ рядъ примѣровъ успѣшнаго хода этихъ промысловъ. Фалькъ высказываетъ заслуживающую вниманія мысль, что плохое состояніе хозяйства многихъ колонистовъ объяснялось не тупеядствомъ колонистовъ, а несоотвѣтствіемъ сельскохозяйственной дѣятельности ихъ постояннымъ профессіямъ. Цирюльщики, парикмахеры, художники, даже ученые, посаженные на землю, немѣло ведутъ хозяйство. И Фалькъ замѣчаетъ, что если бы всѣхъ такихъ членовъ колоній соединить въ городскомъ поселеніи, — то, быть можетъ, получился бы русскій Нюрнбергъ ²⁾).

Сопоставленіе всѣхъ такихъ отзыовъ показываетъ, что для выясненія истиннаго характера населенія тогдашнихъ колоній подлежало-бы предпринять изслѣдованіе соціального и профессиональнаго состава и экономического положенія этого населенія. Г. Писаревскій такого изслѣдованія не предпринялъ, и мы не можемъ не усмотрѣть въ этомъ также одного изъ существенныхъ пробѣловъ его сочиненія.

Сводя во-едино предшествующія замѣчанія, я прихожу къ слѣдующему общему заключенію о книгѣ г. Писаревскаго. Задумавъ изслѣдовать исторію иностранной колонизаціи въ Россіи при Екатеринѣ II по архивнымъ документамъ, авторъ далеко не исчерпалъ всѣхъ архивныхъ матеріаловъ, которые могли бы служить для цѣлей его работы. Лишь бѣгло и поверхностно коснулся онъ важныхъ вопросовъ о причинахъ и факторахъ иностранной колонизаціи въ Россіи того времени, о внутреннемъ состояніи колонизуемыхъ раіоновъ, о хозяйственномъ строѣ колоній и о вліяніи колонизаціи на экономическую жизнь колонизуемыхъ областей.

За то авторъ подробно и живо изложилъ ходъ вызова въ Россію иностранныхъ колонистовъ въ связи съ положеніемъ вопроса объ эмиграціи въ западноевропейскихъ странахъ. Въ этомъ отношеніи авторъ собралъ немало новаго архивнаго матеріала, освѣщающаго характерныя черты въ постановкѣ дѣла вызова иностранцевъ въ Россію при Екатеринѣ II и въ общемъ удачно намѣтилъ послѣдовательные поворотные моменты въ развитіи этого дѣла. Заслугой автора слѣдуетъ признать подробную характеристику, на основаніи архивнаго матеріала, института «вызывателей» и такъ называемыхъ «вызывательскихъ» колоній. На основаніи вышесказаннаго я полагаю, что трудъ г. Писаревскаго заслуживаетъ поощренія.

18 марта

1910 г.

1) Falk, Beiträge zur topographischen Kenntniss des russischen Reichs. 1785 г. В. I, стр. 109 и слѣд.



ЗАПИСКИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

VIII^e SÉRIE.

ПО ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНЮ. CLASSE HISTORICO-PHILOLOGIQUE.

Томъ XI. № 4.

Volume XI. № 4.

Oscar von Lemm.

KLEINE

KOPTISCHE STUDIEN.

LVI—LVIII.

(Mit drei Tafeln).

(Der Akademie vorgelegt den 24. Februar (9 März) 1910).



С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Gedruckt auf Verfügung der Kaiserlichen Akademie des Wissenschaften.
St. Petersburg, September, 1912. S. v. Oldenburg, Beständiger Sekretär.

Kleine koptische Studien.

LVI—LVIII.

Von **Oscar von Lemm.**

(Der Akademie vorgelegt den 24. Februar (9. März) 1910).

LVI. Zu einem Encomium auf den hl. Claudius 1—6.—LVII. Zu einem Encomium auf den hl. Athanasius 1—5.—LVIII. Ein Ostrakon der Kaiserlichen Eremitage.

LVI. Zu einem Encomium auf den h. Claudius 1—6.

1.

In dem Cod. Borgianus CXLVI finden sich zwei Fragmente, die schon vor längerer Zeit von Amélineau unter dem Titel «Martyre d'Apa Claudius d'Antioche» mit Übersetzung herausgegeben worden sind¹⁾. Die Publication ist aber leider sehr fehlerhaft. Ich gebe hier den Text nach Photographien, die ich der lebenswürdigen Vermittelung von P. Anton Staerk O. S. B. verdanke²⁾.

Fragment I.

(pagg. $\overline{\rho\iota\alpha}$ · $\overline{\rho\iota\beta}$).

Ⲙⲓⲁⲣⲉⲣⲁⲧⲉⲧ̅ ⲓⲙ ⲡⲙⲁ ⲉⲣⲉ ⲡⲉⲧⲭⲁⲟⲩ̅ ⲡⲣⲓⲧⲥⲩ. Ⲣⲧⲉⲣⲉⲩⲛⲁⲧ ⲉⲡⲡⲉⲧ- 1 $\overline{\rho\iota\alpha}^a$
ⲟⲩⲁⲁⲃ. ⲁⲩⲩⲟⲣⲧⲣ̅. ⲡⲉⲩⲙⲉⲉⲧⲉ ⲗⲉ ⲭⲉ ⲡⲧⲁ ⲡⲣⲣⲟ ⲧⲓⲛⲟⲟⲧⲥⲩ ⲉⲑⲁⲧⲉⲭⲉ
ⲙⲙⲟⲩ.

1) Études archéologiques, linguistiques et historiques dédiées à Mr. le Dr. Leemans. (Leide, 1885) pag. 89—94.

2) Ausserdem verdanke ich P. Staerk Photographien des Cod. Borgianus CXLV, s. weiter unten.

ероу (Cod. оу)	16 ероу ^{sic}
κτρη ελεεicon (Cod. ελεεicon)	18 κτρη ελεεicon
εοθρειτ (Cod. εθρειτ)	19 εθρειτ
нтшорн енеирни	20 нтшорн̄е неирни
αψυκκ	22 αψαψκκ
μμηταθθαηс	μμηταθθαηс
он	23 αν
ρολωс (Cod. ρολос)	24 ρολос
ω πετεμποτϑι	μποτϑι
verbessert nach Z. 25.	
(Cod. μποτϑι)	
μηβom μμοκ	25 μ̄μηβom μμοκ ^{sic}
(Cod. μηβomμμοκ)	
πετε μποτϑι	πετεμποτ[ϑι]
нтер	26 нтκ
εκρηне	εκκρηне
нфрнш ан	27 нфрнш ан
(Cod. нфрнш ан)	
петешакрине	петешα[ι]κρηне ^{sic}
(Cod. петешакрине)	
нтернашеζοριζει	28 нн[ек]на̄шеζοριζ[ε]
(Cod. нна̄шеζοριζ)	

Fragment I.

Er stand an dem Orte, an dem der Unreine sich befand. Als er den Heiligen sah, erschrak er, er glaubte nämlich (δέ), dass der König ihn geschickt hätte, um ihn abzulösen (διαδέχσθαι).

Es sprach der Heilige zu ihm: «Was machst du an diesem Orte? Hat dich der König an diesen Ort geschickt um Wein zu trinken oder nicht? Bist du an diesen Ort gekommen, um Pferde zu bändigen an dem Feste der Christen?»

Er befahl denen, die mit ihm giengen, ihn zu fesseln. Er schlug (ihn) auf seinen Kopf mit einer Geißel (μάστιγξ), die in seiner Hand war, indem er sprach: «Du kamst an diesen Ort, du liessest dich nieder, du assest, du trankst, bis das Volk (λαός) *sich fürchtete und sie hinaufstiegen auf das Dach der Kirche (τέπος), fortgiengen und flohen. Wahrlich, ich werde dich züchtigen (παιδεύειν).»

Er bedrohte (ἀπειλείν) ihn aber also: «Eile und steig auf das Dach und fang sie.» Er floh aber (δέ) vor dem Gerechten (δικαιος), welcher ihn jagte

im Zorn, bis er floh auf das Dach der Kirche (τόπος), während das ganze Volk (λαός) ihn sah. Απα Κλαυδιος packte ihn am Fuss und warf ihn hinab von der westlichen Mauer der Kirche (τόπος) und er starb eines schrecklichen Todes.

Die Soldaten aber (δέ), die ihm gefolgt waren, bestiegen ihre Pferde und flohen mit Schrecken. Απα Κλαυδιος aber (δέ) verschwand vor den Augen derer, die ihn sahen. Die ganze Menge aber (δέ) schrie mit lauter Stimme: «Wir danken (εὐχαριστεῖν) dir, du Herr und Gott, du Allmächtiger (παντοκράτωρ).» Und sie schrien: «Herr erbarme dich (κύριε ἐλέησον)!» Jenen Gottlosen (ἀσεβής) aber (δέ) nahmen sie und warfen ihn in eine Grube, nördlich von der Stadt (πόλις).

Als wir aber (δέ) den ersten Frieden (εἰρήνην) gesprochen hatten, siehe, da kam ein Mann gelaufen, der von einem Dämon (δαίμονιον) besessen war. Er stürzte sich in die Menge hinein, denn (γάρ) er war hartherzig (σκληρός) und verwegen (τολμηρός); er schrie mit grossem Übermuth (αὐθάδης) also: «Rühme dich nicht, ο (ὦ) Antiochener, denn du wirst mich aus meinem Hause nicht hinauswerfen können. Ich werde nicht um deinetwillen bedrängt. Überhaupt (ἔλωγ) bist du nicht enthauptet worden, — denn (γάρ) ich bin ein Geist (πνεῦμα). Du kannst nicht mit mir streiten, ο (ὦ) du, den man nicht enthauptet hat. Ich werde nicht um deinetwillen bedrängt, ο (ὦ) Κλαυδιος. Wer bist du, dass du mich richtest (κρίνειν), mich, der ich andere richte (κρίνειν)? Ich werde nicht um deinetwillen bedrängt. Ich habe schon erfahren wer du bist. Nicht sollst du mich verbannen (ἐξοριζειν) können.»

Sowohl aus diesem, wie auch aus dem zweiten Fragment³⁾ sieht man, dass wir es hier nicht mit einem Martyrium zu thun haben. Der hl. Claudius ist bereits todt, und nur von seinen Erscheinungen in verschiedenen Gestalten ist die Rede, unter welchen er mannigfache Wunder thut. Wir haben hier aber Bruchstücke aus einem Encomium auf den hl. Claudius. Dies alles wird auch durch die arabische Version dieser Rede bestätigt⁴⁾.

5. κϵϩ εϩτο εβωλ übersetzt Amélineau mit «dompter les chevaux», was wohl richtig sein dürfte. κϵϩ kann nur auf eine Grundform *κωϩ zurückgehn, doch passt die gewöhnliche Bedeutung des bekannten Verbums κωϩ «aemulari, invidere, zelari» nicht in den Zusammenhang; vielleicht ist unser *κωϩ von κωϩ streng zu unterscheiden.

Bei Peyron lesen wir folgendes:

κϵϩ T. rumpere Z. 652

— κϵϩ εβωλ M. amputare, obtruncare Pan. CLXXII.

— κωϩ κϵϩ T. οϩ Contritio cordis, Rom. XI, 8.

3) S. weiter unten.

4) Amélineau, Contes et romans de l'Égypte chrétienne II, 1—54.

Agapio Bsciai bemerkt dazu: «*κερ domare. De là κερε ρτο (pour κερ ρτο) domare vel edocere equos. Zoega, p. 652. Cod. Borg., 146.*»⁵⁾

κερ bei Peyron geht auf Zoëga 652 zurück. Wir lesen dort in der 77. Anmerkung, welche sich auf das Wort επρερεκεε im Triadon (521, 2) bezieht folgendes: «*κερεκεε ossa frangere, επρερεκεε pro μπρερεκεε, Exod. c. 12. v. 46. Forte a κερ, κερε M. κερε rumpere, derivandum κερε angulus, fragmentum.*»

Auf Grund von Exod. 12, 46, wo vom Zerschneiden der Knochen die Rede ist, glaubte Zoëga, dass auch an der Triadonstelle davon die Rede sein müsste. Boh. lautet es Exod. 12, 46: οσορ οσκαε ινετενκωψ εβολ. Dieser Vers ist sah. nicht erhalten, doch ist jenes Stück des Verses gleichlautend mit Exod. 12, 10, wo wir sah. lesen: ατω ινετινωσωψ ιποσκαε εβολ ιρηνοτ και οστουν ου συντριψετε απ' αυτου. Wir haben hier für «zerbrechen» sah. οσωψ und boh. κωψ. Da nun aber auch hier verboten wird einen Knochen des Opferlammes zu zerbrechen, so glaubte Zoëga επρερεκεε in μπρερεκεε verbessern zu müssen. Vgl. Ps. 33 (34), 21. πχοειε κερερεε επερεκεε τιροτ. ινε οσα οσωψ εβολ ιρηνοτ. φυλασσει κυριος παντα τα οστα αυτων, εν εξ αυτων ου συντριβησεται, dazu Num. 9, 11. Joh. 19, 37.

Indessen verhält sich die Sache ganz anders. Zoëga hat hier falsch gelesen. Es steht im Triadon nicht επρερεκεε, sondern ganz deutlich επρερεκεε. Die ganze Verszeile lautet:

ιλαοε ετε ινερεμε επρερεκεε ινερερεε ινε ινε ψα κερερα

«das Volk (λαοε), welches nicht kannte das Verbrennen der Knochen des Lammes von dem Kopfe bis zu den Füßen.»

Dass hier nicht anders übersetzt werden kann, zeigt die arabische Wiedergabe:

الشعب الذى لم يعلم حريق عظام الخروف من الراس الى الاربع

Wir haben hier also κερε von κερε «verbrennen», حرق. Zu vergleichen ist zu dieser Stelle Exod. 12, 10, wo von dem Verbrennen der von dem Opfermahl nachgebliebenen Stücke die Rede ist. Das κερ bei Peyron ist also zu streichen, und ebenfalls bei Bsciai, soweit dies auf Zoëga zurückgeht.

κερ εβολ boh. ist ebenfalls zu streichen, denn an der Stelle bei Pan. CLXXII aus dem Martyrium des Apa Til ist κερ εβολ auch ein Fehler, da nach der neuen vollständigen Edition dieses Martyriums dort zu lesen ist κερ εβολ⁶⁾.

5) Recueil de travaux VII (1886), pag. 30.

6) C. S. C. O. Scriptorum Copt. Ser. III. T. I, 108, 13. 14.

Schliesslich ist auch $\kappa\alpha\rho\ \eta\rho\eta\tau$ nach *Rom.* XI, 8 zu streichen, da dieses auf falscher Worttrennung beruht. Es ist natürlich $\bar{\mu}\kappa\alpha\rho\ \bar{\eta}\rho\eta\tau$. Der Text lautet: $\sigma\eta\eta\eta\epsilon\tau\mu\alpha\ \bar{\eta}\bar{\mu}\kappa\alpha\rho\ \bar{\eta}\rho\eta\tau\ \pi\eta\epsilon\upsilon\mu\alpha\ \kappa\alpha\tau\alpha\nu\acute{\upsilon}\xi\epsilon\omega\varsigma$.

Somit bleibt nur das $\kappa\epsilon\rho$ aus Cod. Borg. CXLVI nach und dieses ist eine constructe Form, da sie unmittelbar vor dem Nomen steht, und kann nur auf eine Grundform * $\kappa\omega\rho$ zurückgehn.

Dazu kommt aber noch ein $\kappa\epsilon\rho$ in der P. S. (156, 11): $\alpha\ \tau\epsilon\kappa\delta\iota\chi\ \kappa\epsilon\rho\ \tau\epsilon\rho\eta\eta\ \bar{\eta}\eta\epsilon\kappa\pi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$. «Deine Hand hat den Weg für deine Getreuen ($\pi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$) gebahnt»⁷⁾. Zu vergleichen ist dazu Hebr. 10, 20 (faiyüm) $\tau\epsilon\rho\eta\eta\ \eta\tau\alpha\psi\kappa\epsilon\rho\text{-}\kappa\omega\rho\varsigma\ \eta\eta\eta\ \eta\beta\epsilon\rho\rho\iota\ \epsilon\tau\alpha\eta\rho\ \rho\eta\tau\mu\ \eta\kappa\alpha\tau\alpha\tau\alpha\varsigma\mu\alpha$ (l. $\kappa\alpha\tau\alpha\pi\epsilon\tau\alpha\varsigma\mu\alpha$) $\epsilon\tau\epsilon\ \eta\epsilon\iota\ \eta\epsilon\ \tau\epsilon\psi\alpha\rho\zeta$. $\eta\eta\ \acute{\epsilon}\nu\epsilon\kappa\alpha\acute{\iota}\nu\epsilon\sigma\epsilon\upsilon\eta\ \eta\mu\acute{\iota}\nu\ \acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\nu\ \pi\rho\acute{\omicron}\sigma\phi\alpha\tau\omicron\nu\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \zeta\omega\sigma\alpha\eta\ \delta\iota\acute{\alpha}\ \tau\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\tau\alpha\pi\epsilon\tau\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\tau\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\tau\prime\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu\ \tau\eta\varsigma\ \sigma\alpha\rho\kappa\acute{\omicron}\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$.

In $\kappa\epsilon\rho\kappa\omega\rho$ haben wir die reduplicierte Form von * $\kappa\omega\rho$ mit der Bedeutung «ebnen, bahnen»; dieses * $\kappa\omega\rho$, $\kappa\epsilon\rho$ - dürfte aber identisch sein mit * $\kappa\omega\rho$, $\kappa\epsilon\rho$ - «zähmen».

10. 12. — $\epsilon\chi\ \bar{\eta}\chi\epsilon\eta\eta\epsilon\eta\omega\rho$ steht beide Mal für $\epsilon\chi\ \bar{\eta}\ \tau\chi\epsilon\eta\eta\epsilon\eta\omega\rho$, also für $\tau\chi$ einfaches χ ⁸⁾.

11. $\rho\rho\alpha\ \bar{\eta}\varsigma\alpha$ «treiben, antreiben», besonders mit Bezug auf das Vieh gesagt. Vgl. Cod. Parisin. 130⁵ f. 79 (Senute): $\eta\beta\alpha\alpha\mu\eta\epsilon\ \alpha\epsilon\ \bar{\eta}\varsigma\epsilon\rho\rho\alpha\ \eta\varsigma\omega\sigma\tau\ \epsilon\rho\eta\eta\mu\alpha\eta\chi\alpha\epsilon$ ⁹⁾ «die Widder aber ($\delta\acute{\epsilon}$) werden vertrieben in Wüsteneien». Neben der Construction mit $\bar{\eta}\varsigma\alpha$ findet sich auch die mit $\bar{\eta}$, $\bar{\mu}\mu\omicron$; vgl. Zoëga 241 $\eta\varsigma\epsilon\rho\rho\alpha\ \mu\mu\omicron\sigma\tau\ \epsilon\rho\eta\eta\mu\alpha\eta\chi\alpha\epsilon$ «sie zu vertreiben in Wüsteneien»; l. l. 475: $\rho\rho\alpha\ \mu\mu\omicron\sigma\tau\ \rho\rho\alpha\ \mu\mu\omicron\sigma\tau\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \eta\theta\epsilon\ \eta\rho\epsilon\eta\epsilon\varsigma\omega\sigma\tau$ «treibe sie aus, treibe sie aus wie Schafe.» — l. l. 626 $\alpha\tau\omega\ \epsilon\tau\rho\rho\alpha\ \mu\mu\omicron\sigma\tau\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \rho\eta\tau\eta\ \sigma\tau\mu\alpha\sigma\tau\iota\tau\zeta$. «und sie werden hinausgetrieben mit einer Geissel ($\mu\acute{\alpha}\sigma\tau\iota\gamma\acute{\zeta}$)».

21. $\alpha\psi\omicron\eta\bar{\psi}\psi\ \epsilon\rho\sigma\tau\eta\ \rho\mu\ \eta\mu\eta\eta\psi\epsilon$ «er stürzte sich in die Menge hinein.» zu $\sigma\eta\bar{\psi}\psi$ vgl. m. Miscellen LXXX.

In meinen Bemerkungen zu Winstedt's Bruchstücken einer dem Jakobus, dem Bruder des Herrn, zugeschriebenen Schrift, welche von Johannes dem Täufer handelt¹⁰⁾, habe ich bei Besprechung des Wortes $\eta\epsilon\rho\epsilon\iota\epsilon$ auf eine Parallelstellein einer Rede auf den hl. Claudius hingewiesen¹¹⁾. Jetzt kann ich aber auf eine Stelle unseres Fragments hinweisen, welche der betreffenden Stelle der Jakobusschrift noch näher kommt, so dass man den Eindruck gewinnt, der Verfasser unseres Encomiums habe die von Johan-

7) Carl Schmidt, Koptisch-agnostische Schriften I, pag. 101, 18. 19.

8) Vgl. Kopt. Misc. LXXXV, pag. 1101.

9) C. S. C. O. Scriptt. Coptt. Ser. II, T. IV, pag. 220, 5.

10) Journ. of theolog. studies VIII, 240—248.

11) Kopt. Misc. XXVIII.

nes dem Täufer handelnde Geschichte mutatis mutandis einfach auf den hl. Claudius übertragen.

Wie sich schon mehrfach nachweisen lässt, entlehnten die Kopten bei ihren Erzählungen biographischen oder martyrologischen Inhalts ihre Stoffe oder einzelne Züge derselben sowohl aus der Überlieferung heidnischer Vorzeit¹²⁾, als auch aus den Apostellegenden¹³⁾, wie auch aus älteren Märtyrerverlegenden¹⁴⁾. Ähnlich wird es sich auch hier verhalten.

Gehn wir nun zu den Texten selbst über.

Jakobusschrift.

(Cod. Copt. Parisin. 129¹⁸ f. 120.)

ατω πετι οτα εβολ ηρητοϋ
ετολμυρος ατω παθατис
εκλτροϋ ατω ηεραϋοϋ, ετα-
κανοϋ εϋροοϋ πε, αϋωϋ εβολ ρη
οτηοϋ ηεμη, εϋϋω μμοϋ. ϋε μ
παροοϋϋ αν πε ραροϋ ιωρα-
ηηϋ · ητη ηημ ϋε εκεϋρηνε μμοϋ ·
ανοϋ ϋαρ πε ϋαϋκρηνε ηρε-
κοοτε · ητηρηνϋ ραροϋ αν, ηταεϋ
ϋαρ εβολ ρη τη · αιοτω εϋϋω
μμοϋ. ϋε μπαροοϋϋ ραροϋ αν
πε πετε μη απε μμοϋ · ανοϋ
ϋαρ αντ οταρχηαττελοϋ, α-
βωκ επδικαστηρην ηηετοτααβ
τηροϋ, ατω μποτешκρηνε μμοϋ
ανοϋ ϋαρ ητηροϋ ραροϋ αν ω
πετε μη απε μμοϋ, ατω ηηαϋϋρ
λαατ ηαι αν ϋε ηηϋεϋ ραϋ ·

Rede auf Claudius.

(Cod. Borgian: CXLVI.)

ητηρενηϋ ϋε ητηϋορπε ηει-
ρηηη · εϋϋ οτρωμε αϋει εϋρητ
ερε εταδαμνηον ριωϋ · αϋον-
ϋϋ εροτη ρμ ημνηϋε. ηε οτε-
κλυροϋ ϋαρ πε ητολμυροϋ ·
αϋαϋηακ εβολ ρη οτηοϋ μμη-
ταθατис. ϋε ητηρητοϋϋοϋ
μμοϋ ω ηημαντηοϋα. ϋε
ηηηαϋηοϋϋε εβολ αν ρμ ηαι ·
ητηρηνϋ αν ραροϋ. ρολοϋ ρω
μποτϋ ηηεκαπε ανοϋ ϋαρ αντ
οτηηα · ηηη ομο μμοϋ εμϋε
ηημμοϋ · ω πετε ηποτϋηη ηηεϋα-
πε · ητηρηνϋ αν ραροϋ ω κλατ-
αλοϋ · ητη ηημ εκεϋρηνε μμοϋ ·
ανοϋ πετηϋαϋηηηε ηηεηκοοτε
ητηρηνϋ αν ραροϋ. αιοτω εϋεμε
ϋε ητη ηημ ηη[εϋ]ηαϋεϋορϋϋ[ε]
μμοϋ αν (*sic exit*).

Hier bricht das Fragment ab, doch erfahren wir das weitere aus der arabischen Version derselben Rede, wo es nach Amélineau's Übersetzung folgendermassen lautet:

12) Vgl. Die Geschichte von der Prinzessin Bentreš etc. (Bull. XXXII (1888), 473—476. = Mélanges asiat. IX, 599 ff.).

13) So geht z. B. das Martyrium des hl. Macarius von Antiochien direct auf das

Martyrium des hl. Victor zurück.

αὐτῷ δὲ ἐμνήσθη εἰς ἕ-
 ξιοτά κτερε. ἀτὼ μινσα καὶ
 ἀταυτῷ εἰραὶ ὄμ περτινὴε
 σνατ ὀτδε τπε μι πκαρ ῥωστε
 κρεωλι ῥη τεμντε ποε ετε-
 χολκ εβὼλ μμοσ ψα ὀτηὸς
 κνατ. ἀτὼ κτερηὸς αὐωυ εβὼλ
 ῥη ὀτμν κσῶν κε ἀεγεμε ετεκ-
 βὸμ ωιωρακννε πβακτιετνε ἀτὼ
 πεπροδ ρομοσ κπεχ̄ς· φωρη
 εροκ κπετακβακτιζε μμοϋ ὄμ
 κπορακνε, κε εκενα καὶ.
 φωρη εροκ κπετατσφ̄ὸς μμοϋ,
 κκατ κπεσεντ. ἀτὼ κτερηὸς αὐρε
 εἰραὶ εκμ περρο εκμ κκαρ, κε
 κνατ κκπεσ πε· ἀτὼ ται τε
 ττωρη κεζετακνε· κμνεωσ δε κμνατ κκκψιτε ἀτρωτμ εροϋ ῥη
 ὀττωωτ εβὼλ κε ἀμοτ εβὼλ κρητῷ· κερε κβακμονκον δε ρερμν-
 κετε κμκνκνε κκτερε κμκρττορὸς κω κμοὸς κκαϋ· ἀτὼ κερωυ
 εβὼλ, εϋκω κμοσ κε κμ βὸμ κμοκ εϋκπε ὄμ κκαγε· κμβὸμ
 κμοκ εϋκπε ρικκ κκωμε κβακκασσα· κμβὸμ κμοκ εβὼ ραρτκ
 κεκροοτ. ἀλλὰ μα καὶ κκπερκε, ταβωκ εματ. κκμ κετκακ
 κεκκνε κσωϋ, κκροτωρ ὄμ κκαγε. εἰς μακκ σαϋκε ταρ κρομπε
 φ̄οτηρ κρητῷ.

«Und es war einer unter ihnen, der war verwegen (*τολμηρός*) und dreist (*αὐθάδης*), hartherzig (*σκληρός*) und muthig (*θρασύς*) und ein böser Dekan (*δεκανός*). Er schrie mit lauter Stimme, indem er sprach: «Ich kümmer mich nicht um dich, Johannes. Wer bist du, dass du mich richtest, (*κρίνειν*) denn (*γάρ*) ich bin der, welcher andere richtet (*κρίνειν*). Ich werde nicht um deinethwillen bedrängt, denn (*γάρ*) ich bin vom Himmel gekommen. Ich sagte schon: Ich kümmer mich nicht um dich, der du ohne Kopf bist, denn (*γάρ*) ich bin ein Erzengel (*ἀρχάγγελος*). Ich gieng zu den Richtstätten (*δικαστήριον*) aller Heiligen und nicht konnte man mich richten (*κρίνειν*), denn (*γάρ*) ich leide nicht um deinethwillen, o (*ὦ*) du, der ohne Kopf ist. Und nicht wirst du mir etwas anthun können, denn wir vollenden vieles (?).»

Er fuhr aber (*δέ*) beständig fort zu lästern in dieser Weise. Und darnach wurde er aufgehängt an seinen zwei Fingern zwischen Himmel und Erde, so dass (*ὥστε*) er (beinahe) in der Mitte zerrissen wäre, wie er da ausgespannt war lange Zeit. Und sofort schrie er mit schwacher Stimme: «Ich habe deine Kraft erkannt, o (*ὦ*) Johannes, du Täufer (*βαπτιστής*) und du Vorläufer (*πρόδρομος*)

Et il continua tant à injurier le saint que celui-ci le fit pendre, torturer et crier d'une voix misérable: «Je reconnais à présent ta force ô Claude! Tu es bien l'émir du grand-roi. Prends pitié et compassion de moi, car je ne peux pas souffrir tes tourments. Je t'en conjure au nom de celui qui a été baptisé par Jean, fais-moi descendre et lâche-moi.» Aussitôt il tomba la face contre terre et s'écria: «Je sortirai selon ton ordre et je me retirerai en Perse.» C'est ainsi que fut guéri cet homme.

Christi! Ich habe deine Kraft erkannt, o (ὦ), der grösser ist, als alle Heiligen. Du bist der Feldhauptmann (στρατηλάτης) des grossen Königs Jesus. Erbarme dich meiner! Denn (γάρ) gross ist dein glühender Feuerofen und nicht kann ich deine Strafen (τιμωρία) ertragen. Erbarme dich meiner! Denn du bist der Gerechte (δικαιός) aller Gerechten (δικαιοί), du bist der Freund des wahren Bräutigams. Erbarme dich meiner! Denn du bist der Vorläufer (πρόδρομος) Christi. Ich beschwöre dich bei dem, welchen du getauft (βαπτίζειν) hast im Jordan, dass du dich meiner erbarmest. Ich beschwöre dich bei dem, welcher gekrenzt (σταυροῦν) worden ist: Nimm mich herunter! Und sofort fiel er auf sein Angesicht zur Erde; es war die sechste Stunde. Und dies war die erste Prüfung (ἐξέτασις). Darnach aber (δέ) in der neunten Stunde hörte man ihn in Kürze also: «Komm aus ihm heraus!» Der Dämon (δαμόνιον) aber (δέ) erklärte (ἐρμηνεύειν) der Menge was der Märtyrer (μάρτυρ) ihm sagte. Und er schrie, indem er sagte: «Nicht kann ich wohnen in der Wüste. Nicht kann ich wohnen an den Abhängen des Meeres (θάλασσα). Nicht kann ich bestehn vor deiner Stimme, aber (ἀλλά) gib mir Persien (Περσίς), dass ich dorthin gehe. Wer wird sein Haus verlassen und in der Wüste wohnen? Wohne ich doch (γάρ) seit siebenunddreissig Jahren in ihr.»

Dazu vergl. oben pag. 4 Z. 11 und folge v. o.

Zum ganzen Abschnitte vergl. die arabische Version bei Amélineau l. l. 48—52. Der koptische Text wird durch die arabische Version ergänzt. Der Mann, welcher vom hl. Claudius von der Terasse des Tempels gestürzt wird, ist ein von Kaiser Anastasius geschickter Beamter, der Steuern erheben soll. Der Ort, an dem er auftritt und wo er den hl. Claudius trifft, wird im Arabischen El-Quşieh (القضية) genannt; er lag in der Nähe der Stadt Siñt (Lykopolis).

2.

Fragment II.

(pagg. $\overline{\rho\zeta\alpha} - \overline{\rho\zeta\alpha}$)

$\overline{\iota\alpha}$ $\overline{\rho\mu\eta\tau\omega\eta}$.

1 $\overline{\rho\zeta\alpha}$ a

Πεχαδ παδ χε ανον ρηρμειομ ενουωυ εβων εανφνωσ.

Πεχαδ παδ χε ετετιψωη χε ετετη† εβολ.

Πεχαδ παδ χε ητενωη αν · οσαε ητεη† εβολ αν.

Πεχαδ παδ χε εψωηε τε[τη]ουωυ εβων εανφνωσ ατετηπα- 5
ραλασσε ητεριη εις ρηντε τετησαρηε εανφνωσ. πτωυ ταρ ησοουτ
ηε παδ · ρωλωσ ρω η τερηη αν τε ται εβων ελααδ μμα. ηεμα ταρ

οὐχαίε νε·ἀλλὰ ἀριθῖ πτωτῖ ρῖσοονε. ἰτατετῖσῖλα ρῖμ πετῖμε
b и*φοуши. ететῖшощ ехωтῖ инепрета.

10 Πεχαῶ же ммон пенхоеис. ἀλλὰ ἀιον ρῖшῖμμο. мпема
мпенсоτῖ тери ἰβωκ еапῖшωот. ἀρмоос мпема ἀποτωм ποτ-
οειв. και τар ἀιον ρειρῖμοε ишуре. петтенис.

Ἀφотωшῖ [наτ] ибῖ ἀпа κλατῖαιος. же ешхе иτωтῖ ρῖрῖм-
ре. каат тамотшῖт ишетῖскиште. ешопе ммон фнапарадиот
15 ммωтῖт мшуре мпенарχος. итоот де ашшо[р]тῖр:~

рзб^γa Ἀпа κλατῖαιος де афвошῖ евол *ρι πεχερτο афмотшῖт инеτ-
скети. аτω не҃о ибῖ инето ишуре. πεχαῶ наτ же мн мпхоос
ерωтῖт же итетῖ ρῖсоοне. ἀλλὰ мῖрῖр-ροте. ἀιον τар апῖ οτρωме
ммтстнрион. ететῖшант наг мпамерос. [а]пок ρω ифна[от]енег
20 тнῖтῖт евол аи. ἀλλὰ фнареп пейωб. айбен ρар илῖстис итетῖре
аτω етшант мпамерос наг мейотонрот евол.

Πεχαῶ же пенхоеис тenna ф мпенмерос пак енраше. ашпор-
шот евол ρаөн ммоу. ашпощ ехωот.

b Πακaios де ἀпа κλατῖαιος πεχαῶ же аисотῖт пейсфос прат
25 мн фралтсис мн пейотнрион. мн пейроите пролоострнкон. мн
фтрапеза прат же наптонос напа κλατῖαιος не. паг етрни епῖме
ефотнῖ рнтῖ. тепоτ де фнацитот итапоот ерог ρῖм памерос.
псееле де қтῖ итῖ ρωтнῖтῖт епетῖмерос. ашпощот де ехωот. а
ἀпа κλατῖαιος κω мпеймерос иса отса аτω петмерос ρи пвеса.

30 рзг^гa Πεχαῶ наτ ибῖ ἀпа κλατῖαιος *же еис ρннте ашпощот ρῖ
отдикаион. тωотн де поτ итахи-тнῖтῖт епанг. итаеире еρωтῖ
погаристон ите пота. пота бωк епечнῖ. аτω ершан ρтооте шопе
фнамооше иммнῖтῖ. шантетнотωтῖ мпейтош.

Πεχαῶ же пейомот шпн тωпоτ. аτталο инескети. аτмооше
35 ρион мпдикаи(ос) шантошῖω ептонос мпнаτ мпрн еунаρωтн.

Ἀшшаже иmmaῶ иса отса. же пенхоеис ксоотн мптошῖ
b тирῖ же итенотωш*ан етре ρωме наτ ерон. же инеббонен.

Πεχαῶ наτ же мῖрῖр-ροте. афхитот еротн ρа тествоа мпто-
пос. афῖмсоот не а пвање шопе.

40 Ἀпа κλατῖαιος де. ашшаже мн поикономос. же ари таβани
иכותн наг мпро мпейтопос итеникотн ша ρтооте.

Πεχαῶ ибῖ поикономос же ифнар паг аи. же ита ρῖрῖμῖсῖιλε
еи ептонос ρῖт пейроот ашῖт инескети мптонос ихиште. ша тепоτ
мпенре ероот ἀλλὰ икотн ρа тествоа.

45 рзг^гa Ἀтῖкотн ибῖ ирωме. *инетоδαаб де афронῖ ероот. ашῖт
инескети мптонос. афкаат ехῖм пеотсастнрион итетшῖт. пейро-

ζισμος ^{αιο} δε ετιωον ρη αφνωσ. και ετροεις ετιολις αφσποσ πσι
 ηδουζ . ετθε несекети мптонос пана κοσλοоос. ατσωπε ρωοσ
 ηρενωμε. ατηαρριστα μμοос. μηδουζ αφαρχει ηεζεδαζε
 μμοос. 50

Εις πρατιος ανα κλατχιος. αφχι μιμη ποστρατιлатис.
 αφει ριοη мпепραιδωριοη. ηδουζ δε ηтеречнаτ ероу αφρ-ροτε.
 αφτωοη ριοη μμοу αφτμα μμοу.

*ηтеречумоос δε αφнаτ еперωме етоεζεδαζε μμοос. αφ-
 шне χε ρηοσ ηε και.

Αφταμοу ησι ηδουζ. χε ηтаτсѣла ποτποнос. εтθε και †- 55
 ζεδαζε μμοос ατω мпоу† και ηнескиѣ.

Πεχε πпетогааб ανα κλατχιος. χε εις α отир ηροос χη-
 таτѣтоσ.

Πεχαу χε εις мит ηροос χηтаτѣтоσ.

Πεχε ηδивαιос χε ρη ηειροос ηтаѣоѣме αiei ειμοоше 60
 ерит ρм πтоос мпемит αιβине ηшомит ηρωме ере ρисекети ηрат
 ηтоотот αшине χε ηαгекек ||

5. — τε[тн̄]отωу Klein über der Zeile.

14. — ηε in ешопе » » » »

20. — In σεη sind bei σ Spuren einer Correctur.

Amélineau's Lesung.

Cod. Borgianus CXLVI.

εαητινωσ
 (Cod. εοη†νωσ)

2 εαη†νωσ

εшоп

5 ешопе

εтетηотωу

τε[тн̄]отωу (l. ете[тн̄]отωу)

ρολωс (Cod. ρωλωс)

7 ρωλωс

εтетηπωχ

9 ететηπωу

ηηηρεтра

ηηηρεтра

(Cod. ηηηηρεтра)

мпенсоотη

11 мпенсоот̄η

ρη ρεμ ρеншре

12 ρенρ̄με ρеншре

[ηεττεηис

[ηεττεηис

αφοτωш̄ ησι ανα

13 Αφοτωш̄ [ηασ]

[ησι ανα

ρη ρεμρε

ρηρ̄με

ηметисекети

14 ηηет̄искиѣ

(Cod. εκηѣ)

αшторτρ

15 αшто[ρ]τρ

εβολ ρα	16 εβολ ρι
нии	19 παι
αιθεν προϋ	20 αιθεν ραϋ
(Cod. αιθε προϋ)	
λιετις (Cod. λιετις)	λιετις
αϋσαντ αμπαμερος	21 εϋσαντ μπαμερος
нии	пαι
τεппа† (Cod. πεппа†)	22 τεппа†
πειστατρος (Cod. ε†ρος)	24 πεισ†ρος
Fehlt ganz bei	25 { $\overline{\mu\pi}$ πειρογτε
Amélineau	
ρη παμερος	ρμ παμερος
απα (Cod. απα)	28. 29 α απα
πεατσα	29 πεα οτσα
$\overline{\rho\iota\sigma}$	30 $\overline{\rho\zeta\epsilon}$
εις ριιπε	εις ριιπε
αιποψοϋ	αιποψοϋ
τωοτη δε πατ	31 τωοτη δε ποϋ (l. δε τενοϋ)
ποτα ποτσα	32 ποτα . ποτα
ρτοοϋ εϋωπε	ρτοοϋε εϋωπε
неммнѣ	33 $\overline{\mu\mu\mu\eta\tau\eta}$
οϋταλο	34 $\overline{\lambda\tau\tau\alpha\lambda\omicron}$
μπαλαιος	35 μπαλαι ^{sic}
(Cod. μπαλεος)	
επτοποε	επτοπος
επετοπος	43 επτοπος
инескѣтн	46 инескнѣтн ^{sic}
(Cod. инескнѣтѣ)	
непрагизмос	неπροζιμος
	(l. неπροζιμος)
fehlt bei A.	ετθε нескетн
κολλοσθος	48 κοτλοσθος ^{sic}
ατσωιϋ	ατσωιπε
εξεταζε (Cod. εξεααζε)	49 εξεααζε
πρατωριον	51 прагτωριон
(Cod. прагτωριон)	
εξεταζε (Cod. εξεααζε)	53 εξεααζε
ετθε παι	55 ετθε παι
εξεααζε (Cod. εξεααζε)	εξεααζε
инескѣтн (Cod. инескнѣтѣ)	инескнѣтѣ

ⲙⲏⲧ	59 ⲙⲏⲧ
ⲡⲬⲒⲠⲁⲓⲟⲥ	60 ⲡⲬⲒⲠⲁⲓⲟⲥ
ⲉⲣⲏⲧⲉ ⲙ(ⲏ)ⲧⲟⲟⲩ	61 ⲉⲣⲏⲧ ϩⲙ ⲏⲧⲟⲟⲩ
(Cod. ⲙⲧⲟⲟⲩ)	

Fragment II.

[Er sprach zu ihnen:] «Woher seid [ihr]?»

161^a

Sie sprachen zu ihm: «Wir sind Leute aus dem Faijûm und wollen nach Antinôu gehn.»

Er sprach zu ihnen: «Kauft ihr oder verkauft ihr?»

Sie sprachen zu ihm: «Wir kaufen nicht, noch (οὐδέ) verkaufen wir.»

Er sprach zu ihnen: «Wenn ihr nach Antinôu gehn wollt, so seid ihr vom Wege abgeirrt (παραλλάσσειν), (denn) siehe ihr befindet euch südlich von Antinôu, denn (γάρ) dies ist der Nomos von Sioût (Lykopolis).

Überhaupt (ὅλωσ) ist dies durchaus kein Weg um an irgendeinen Ort zu gelangen, denn (γάρ) diese Gegend ist eine Wüste, aber (ἀλλά) vielleicht seid ihr Räuber und habt in diesem Dorfe* während dieser Nacht geraubt (σουλᾶν) ¹⁾ und theilt unter euch die Beute (πραῖδα, *praeda*).»

Sie sprachen: «Nein, unser Herr, sondern (ἀλλά) wir sind fremd an diesem Orte und kennen nicht den Weg um nach Antinôu zu gelangen. Wir sassen an dieser Stelle und assen Brot, denn (καὶ γάρ) wir sind freie Männer, Söhne aus edlem Geschlechte (εὐγενής).»

Es antwortete ihnen Apa Klaudios: «Wenn ihr Freie seid, so lasst mich euer Gepäck (σκευή) untersuchen; wo nicht, so werde ich euch dem Sohne des Statthalters (ἑπαρχος) ausliefern (παραδιδόναι). Sie aber (δέ) erschrahen.

Apa Klaudios aber (δέ) schwang sich von *seinem Pferde und unter- ^{162^a} suchte ihr Gepäck (σκευή), und er war wie solche, die erstaunt sind. Er sprach zu ihnen: «Sagte ich euch nicht (μή): Ihr seid Räuber? Aber (ἀλλά) fürchtet euch nicht, denn (γάρ) ich bin ein geheimnissvoller ¹⁵⁾ (-μυστήριον) Mann. Wenn ihr mir mein Theil (μέρος) gebt, so werde ich euch nicht anzeigen, sondern (ἀλλά) die Sache geheim halten. Ich fieng viele Räuber (ληστῆς) wie ihr, und wenn sie mir mein Theil (μέρος) geben, zeige ich sie nicht an.»

Sie sprachen: «Unser Herr, wir werden dir dein Theil (μέρος) mit Freuden geben.» Sie breiteten es (das Gepäck) vor ihm aus und theilten (es) unter einander.

15) D. h. verschwiegener.

162^b *Der gerechte (δικαιος) Apa Klaudios aber (δέ) sprach: «Ich erkenne dieses silberne Kreuz (σταυρός) und diese Kette (ἄλυσις) und diesen Becher (ποτήριον) und diese seidenen (ἐλοσήρικον) Gewänder und diesen silbernen Tisch (τράπεζα), denn sie gehören der Kirche (τόπος) des Apa Klaudios, welche nahe von dem Dorfe ist, in welchem ich wohne. Jetzt aber (δέ) werde ich sie nehmen und sie als mein Theil (μέρος) ansehen, den Rest aber (δέ) nehmt euch selbst als euer Theil (μέρος).»

Sie theilten sie aber (δέ) unter sich. Apa Klaudios legte sein Theil (μέρος) auf die eine Seite und ihr Theil (μέρος) auf die andere Seite.

163^a Es sprach zu ihnen Apa Klaudios: «Siehe, wir haben sie gerecht (ὀρθοδικαίον = δικαίως) getheilt. Erhebt euch aber (δέ) jetzt, damit ich euch in mein Haus bringe und euch ein Mahl (ἄριστον) bereite und ein jeder in sein Haus zurückkehre. Und wenn es Morgen geworden ist, werde ich mit euch gehn, bis ihr diesen Nomos verlassen habt.»

Sie sprachen: «Sei überaus bedankt!» Sie luden ihr Gepäck (σκευή) auf und giengen vor dem Gerechten (δικαιος), bis sie zur Kirche (τόπος) gelangten um die Zeit, als die Sonne untergehn wollte.

Sie sprachen mit ihm abseits also: «Unser Herr, du kennst die ganze Bestimmung, dass wir nicht wollen, *dass uns Menschen sehen, damit man uns nicht greife.»

Er sprach zu ihnen: «Fürchtet euch nicht!» Er führte sie unter die Säulenhalle (στοά) der Kirche (τόπος) und liess sie sich niedersetzen; die Dunkelheit (aber) war eingetreten.

Apa Klaudios aber (δέ) sprach mit dem Verwalter (οικόνομος): «Thu die Liebe (ἀγάπη) und öffne uns die Thür dieser Kirche (τόπος), damit wir bis zum Morgen schlafen.»

Es sprach der Verwalter (οικόνομος): «Ich werde das nicht thun, denn Fremdlinge sind zu dieser Kirche (τόπος) in diesen Tagen gekommen und haben die Geräthe (σκευή) der Kirche (τόπος) gestohlen; bis jetzt haben wir sie nicht gefunden. Aber (ἀλλά) schläft unter der Säulenhalle (στοά)».

164^a *Es schiefen die Männer, der Heilige aber (δέ) verschwand vor ihnen. Er nahm die Geräthe (σκευή) der Kirche (τόπος) und legte sie auf den Altar (θυσιαστήριον) nieder bei Nacht. Die Polizeibeamten (πρόξιμος, proximus) aber (δέ), welche sich in Antinôu befanden, diese, welche die Stadt (πόλις) bewachen, griff der Dux (δούξ, dux) wegen der Geräthe (σκευή) der Kirche (τόπος) des Apa Kulothos¹⁶⁾. Sie selbst griffen die Männer und lieferten (παριστάναι) sie dem Dux (δούξ) aus; er begann (ἀρχεσθαι) sie zu verhören (ἐξετάζειν).

16) Fehler für Klaudios, wie das auch schon Amélineau bemerkt hat.

Siehe, da nahm der heilige (ἅγιος) Apa Klaudios die Gestalt eines Feldhauptmanns (στρατηλάτης) an und kam vor das Amtsgebäude des Statthalters (πραϊτώριον, *praetorium*). Der Dux (δούξ) aber (δέ), als er ihn sah, fürchtete sich, er erhob sich vor ihm und bezeugte ihm seine Ehrfurcht (τιμᾶν).

*Als er sich aber (δέ) gesetzt hatte, sah er die Männer, welche verhört ^b wurden (ἐξετάζειν) und fragte: «Wer sind diese?»

Der Dux (δούξ) meldete ihm: «Sie haben eine Kirche (τόπος) beraubt (σολᾶν), deshalb verhöre (ἐξετάζειν) ich sie, und nicht haben sie mir die Geräthe (σκεύη) herausgegeben.»

Es sprach der heilige Apa Klaudios: «Seit wie viel Tagen sind sie gestohlen worden?»

Er sprach: «Seit zehn Tagen sind sie gestohlen worden.»

Es sprach der Gerechte (δικαιος): «An diesem Tage, welcher vergangen ist, gieng ich wandernd nordwärts im Gebirge des Westens, da fand ich drei Männer, in deren Händen silberne Geräthe (σκεύη) waren.

Ich fragte: «Sind das?»

1. Vor ρ̄μητων dürfte zu ergänzen sein: [πεχαϛ κατ.χε ἡτωτῆ ἡτετῆ ρεν]

12. και ταρ ἀποκ ρενρ̄μρε ψυρε νεττενε «denn (γάρ) wir sind Freie, Söhne aus edlem Geschlechte (εὐγενής).» Amélineau liest hier: ρενρ̄μ ρενψυρε νεττενε «car nous sommes des hommes, fils de bonne famille.» Dass hier aber nur ρενρ̄μρε gelesen werden kann, geht aus dem weiteren hervor: εψχε ἡτωτῆ ρηνρ̄μρε (Am. ρη ρεμρε) «wenn ihr Freie seid», wo auch Amélineau übersetzt: «si vous êtes des hommes libres.» Ein absolut gebrauchtes ρ̄μ in der Bedeutung «homme» ist ganz unmöglich.

19. 20. [α]ποκ ρω η̄ηκα[οτ]ενεϛ τητῆ εβολ ἀη. Amélineau übersetzt hier: «je ne vous livrerai point.» Also ist hier

[οτ]ενεϛ = livrer.

Dazu sagt A. in der Fussnote: «Le mot οτενεϛ ne se rencontre pas.» Dies ist um so merkwürdiger, als es Z. 21 heisst μειστοηροσ εβολ, was A. übersetzt: «je ne les ai jamais dénoncés». οτενεϛ ist doch = οτενη̄ϛ von οτωη̄ϛ.

20. αισεν ραρ η̄ληστε «ich fieng viele Räuber (ληστής)». Amélineau liest und theilt hier ab: αισε η̄ραϛ, was er aber im Context zu αισεν η̄ραϛ η̄ληστε emendiert und übersetzt: «J'ai rencontré quantité des voleurs.» Das ist aber nicht möglich, denn es ist hier αισεν zu lesen, von σωπε «fangen, greifen.»

46 ff. περροζιςμος δε ετισσοη ρη̄ αντηωοτ' και ετροεις εηπολις αςβονοτ ησι πδουζ ετθε ηεσκερη μπτοπος ηανα κοτλοθοο .ατ-
 σωπε ρωοτ ηρενωμε. ατηαρριστα μμοοτ μπδουζ αςαρχει ηεζε-
 δαζε μμοοτ. «Die Polizeibeamten (πρόξιμος, *proximus*) aber (δέ), welche
 sich in Antinôu befanden, diese, welche die Stadt (πόλις) bewachen, griff
 der Dux (δούξ, *dux*) wegen der Geräte (σκεύη) der Kirche (τόπος) des Apa
 Kulothos. Sie selbst griffen die Männer und lieferten (παριστάνα) sie
 dem Dux (δούξ) aus. Er begann (ἀρχεσθαι) sie zu verhören (ἐξετάζειν).»

Amélineau liest gegen die Handschrift περραζιςμος und statt ατ-
 σωπε ρωοτ — ατσωπη ρωοτ, während die Worte ετθε ηεσκερη bei
 ihm ganz fehlen. Er übersetzt diese Stelle folgendermassen: «Il y avait à
 Antinoe une garde qui veillait sur la ville. Le commandant la mena vers
 l'église d'apa Colluthos, elle s'empara des hommes (qui dormaient), et le
 chef les fit comparaître devant le juge qui commença de les examiner.»

Zu πραζιςμος sagt Amélineau in einer Fussnote noch folgendes:
 «Le mot que je traduis par *garde* est πραζιςμος, mot évidemment grec mais
 que je n'ai rencontré nulle part. Ce sens de *garde* peut dériver du sens
affaires de la ville, les affaires qui est l'un des sens de πραζις; les gens du
 πραζιςμος seraient ceux qui s'occupent des affaires de la ville, d'où le sens
 de *garde, police*.»

Dazu seien mir folgende Bemerkungen gestattet.

Dem Zusammenhange nach könnte ja die Bedeutung *garde, police* von
 πραζιςμος richtig sein, aber zunächst liest die Handschrift nicht πραζιςμος,
 sondern ganz deutlich προζιςμος, so dass ein Zusammenhang mit πραζις
 ganz ausgeschlossen ist. Meiner Meinung nach liegt hier aber auch gar kein
 ursprünglich griechisches Wort vor, sondern ein lateinisches und zwar προ-
 ζιςμος (πρόξιμος, *proximus*) und in προζιςμος sehe ich nur einen Fehler des
 Schreibers. Vgl. dazu Miracula S. Theodori Stratelatis: Πενενσα και
 ατριοτῑ ηοτψατε εηηῑ ηοτηψ† ηαρχων̄ ητε† ηπολις̄ ε̄τεμματ̄
 ατω̄λῑ ηραηηψ† ηρηπαρχωντᾱ ηταψ̄ ατψηηῑ δε̄ ητοτοτ̄ ηηηπρο-
 ζιςμος̄ ητε† ηπολις̄ ᾱ ηηπροζιςμος̄ ψηηη̄ ητοτοτ̄ ηηηρεψρωις̄¹⁷⁾. «Post haec
 perforata est domus magni cuiusdam archontis civitatis huius et multae ex pos-
 sessionibus eius sublatae sunt. Inquisierunt autem a magistratibus civitatis;
 magistratus civitatis inquisivit a custodibus¹⁸⁾.» Gesios u. Isidoros: ρμοοο
 ηακ ραρτη ηεηηιςσοοτε, ψαητε οτεβοτ ηροοτ οτειηε, ατω̄ ηπερχοοο
 ηατ̄ δε̄ ανηη ρεηηατκλιροο, δε̄ ηηε ηεβραζιςμος̄ ψηηε ρη̄ ηεηηητ̄
 ησεβητκ, εκψαηοτωψ̄ εηωτ̄.¹⁹⁾ «Sitze bei deinen Herren, bis ein Monat an

17) C. S. Chr. O. Ser. III. T. I. (Textus) pag. 183, 16-20.

18) L. I. Ser. III. T. I. (Versio), pag. 113, 26-29.

19) Ä. Z. XXI (1883), 146.

Tagen verflissen ist, und sage ihnen, dass wir Schiffer (ναύκληρος) sind, damit nicht die Beamten (ἑραξιμος) in den Schiffen suchen und dich finden, wenn du fliehen willst.» Steindorff übersetzt ἑραξιμος zweifelnd mit «Zollbeamter» und setzt in Klammern daneben πράξιμος; es ist aber auch wohl kaum etwas anderes, als πράξιμος.

52. αϥϣμα μμοϥ «er bezeugte ihm seine Ehrfurcht.» — Amélineau übersetzt hier: «il lui céda sa place.» Daraus folgt nun aber, dass Λ. ϣμα zerlegt in ϣ «geben» und μα «Ort, Platz». Wenn ϣμα hier «den Platz geben oder die Stelle abtreten» bedeuten würde, dann dürfte darauf nicht η̄, μμοϥ, sondern η̄, καϥ, folgen, wie z. B. Ephes. 4, 27 μ̄νερϣ μα μ̄νηϊαβολος, μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβολῳ. Wir haben hier aber ϣμα = τιμᾶν²⁰).

3.

Das Britische Museum besitzt ein Pergamentblatt, dessen Inhalt Crum folgendermassen beschreibt: «An encomium. The writer was a bishop, possibly the patriarch, and lived when the Meletian heresy, which he had in vain attempted to extirpate, still flourished in Siût. The text appears to narrate here the conversion of a heathen and his maid-servant by the mediation of a martyr, presumably the patron of the τόπος in which the discourse was held and possibly Claudius; it proceeded then to relate further examples of the saint's benevolence. It seems that the τόπος in question was not in but to the north of Siût; but inaccuracy of orthography makes this doubtful. The feature of the Meletian heresy here cited is their division of the persons of the Trinity»²¹).

Crum's Vermuthung, dass wir hier ein Bruchstück aus einem Encomium auf den hl. Claudius haben, ist zweifellos richtig, und wird auch noch durch folgendes kleine Fragment der Bibliothèque Nationale (Cod. Copt. Parisin. 129¹⁶ f. 45) bestätigt.

20) Überhaupt scheinen die griechischen Verba contracta Amélineau Schwierigkeiten zu bereiten. So lesen wir in seiner Schenute-Ausgabe I, 222: ερητθερνα μμοη ρη ρωε ηημ «toi. . . qui nous gouvernes en toute chose.» Zu κτθερνα bemerkt noch A.: «C'est le mot latin *gubernare*, l'un des rares mots latins entrés dans le copte, sans doute par l'intermédiaire du grec.» Das koptische κτθερνα geht aber doch nie und nimmer auf das lateinische *gubernare* zurück, sondern vielmehr auf κυβερνᾶν, das wiederum nicht auf das lateinische *gubernare* zurückgehen kann, weil es schon in der klassischen Periode vorkommt. κεθερνα findet sich im Gesios und Isidoros-Roman, wo es von Steindorff richtig mit κυβερνᾶν zusammengestellt wird (Ä. Z. XXI (1883), pag. 148).

21) Crum, Catalogue № 358. (Or. 3581 B (63)).

Recto.

			<u>ρμε</u>
	χωρ̄μ̄ ἡ̄ωϋ	1	λιετιε' ατω
	ψαντεϋ̄η̄		αιριεε ἡ̄βορ̄σ̄ ερον
	τοτ̄ επεϋ̄η̄η̄.		ρ̄μ̄ μα η̄η̄ μ
	Λη̄ωκ̄ δε εροτη		πετεϋ̄βοη̄η̄
5	ρωε κε ετηα	5	μ̄η̄ η̄εη̄ρετα
	μοϋϋτ̄ μ̄η̄η̄.		μαλιετα κε η̄ρ̄
	Ηετοτααδ̄ δε ατ		ρο μ̄μαη̄-η̄οϋτε
	μοοϋε. ψαν		μοεε η̄οτοη̄
9	τοτ̄η̄ωκ̄ εροτη		η̄η̄μ̄ ετ̄ρ̄μ̄ η̄εη̄
	10	ψ̄μ̄ϋε η̄αι: —
		[Λτω αϋ]οϋερεαρ
		[η̄ε].

Verso.

	<u>ρμε</u>		
1	δε η̄β̄η̄ αη̄α η̄	1	μαϋ κε η̄ταη̄
	λατ̄α.ιοε' αϋ		ρε εη̄αι τωη̄.
	βωη̄ε μ̄η̄εη̄		η̄τοϋ δε μ̄η̄εϋ̄
	αωλον' η̄η̄οτ̄η̄		ψ̄σ̄μ̄β̄ομ̄ εοτ̄
5	ατω τ̄λη̄ϋη̄η̄α	5	ωϋβ̄ κε οτ̄η̄οβ̄
	αϋταλοοτ̄ εχ̄μ̄		η̄ροτε ασεη̄ ερη̄αι
	η̄ρωη̄ε. αϋ		εχ̄ωϋ. κε η̄ε
	χωρ̄μ̄ η̄εωϋ		η̄ε η̄ϋη̄η̄ε μ̄η̄ε
	ρη̄οη̄ μ̄μοοτ̄		η̄αρη̄χοε ρ̄μ̄ η̄η̄[ο]
10	ψαντοτ̄η̄η̄τ̄η̄	10	[η̄οε].
	εροτη εη̄η̄[οη̄οε]	
	μ̄η̄[ρη̄αη̄ιοε αη̄α]	
	[κλατ̄α.ιοε]	

Dieses Bruchstück gehört zum Codex Borgianus CXLVI und ist zwischen die Fragmente I und II zu setzen, da dieselben die Seiten $\overline{\rho\iota\alpha}$ - $\overline{\rho\iota\beta}$ und $\overline{\rho\zeta\alpha}$ - $\overline{\rho\zeta\beta}$ enthalten. Das Londoner Blatt gehört aber sicher zu einer anderen Handschrift, schon wegen der Seitenzahlen $\overline{\eta\zeta}$ · $\overline{\eta\eta}$ und weil

ein kleiner Abschnitt des Pariser Fragments sich auch im Londoner wiederfindet.

Auf Grund des Pariser und Londoner Fragments erhalten wir folgenden Text:

[αδ] || *αωρ̄μ̄ ἰσωϥ ψαντεϥῆτοϥ ενεϥηι · αῖβωκ δε εροτη ρωс 1 Par. $\overline{\rho\mu\epsilon^a}$
 χε εἰναμοϥϣт мни. нетотааб δε αῖμοоϣε. ψантоῖβωк εροτη

 *λιετιс · αῖω αἰριсe ἰבור̄ε̄ еρον ρ̄μ̄ ма нм мπεεϥубои $\overline{\mu\eta}$ нек- 5 Par. $\overline{\rho\mu\epsilon^b}$
 прета малиста χε ἰρ̄ро ммай-ноῖте мосте ποτον нм еῖρ̄μ̄ пей-
 ш̄μ̄ϣε και: ~ [λ]τω αἰοῖτερсаρ[не]

 *де ἰβ̄и апа κλαῖβ̄ιος · αἰβ̄ωне мπεῖβ̄ωлон ἰποῖβ̄ αῖω τλ̄тх̄ниа Par. $\overline{\rho\mu\epsilon^a}$
 αἰταλοоῖ εχ̄м прωме. αἰαωρ̄м̄ ἰсωϥ ρ̄иθ̄н̄ ммооῖ ψантоῖη̄т̄ϥ̄ 10
 εροτη ενт[онос] $\overline{\mu\eta}$ [ραβ̄ιος апа κλαῖβ̄ιος] *αἰεи εροτη ет̄м̄нте Brit. Mus.
 мптонос ере т̄лих̄неиа талн̄т̄ ероϥ м̄η̄ нетоῖωт̄. αἰαεратϥ ρ̄η̄ 358. $\overline{\kappa\zeta}$
 т̄м̄нте м̄п̄лаос ере ἰβ̄αλ̄ ποτον нм θ̄εωрей ммоϥ. ἰтеротнаῖ δε
 ет̄лих̄неиа аῖс̄оῖωнес χε тап̄тонос те. аῖψ̄аχ̄е *м̄η̄ прωме²²⁾ Par. $\overline{\rho\mu\epsilon^b}$
 χ̄η̄таκρε και²³⁾ τ̄ωη̄. ἰтоϥ δε м̄п̄εϥ̄б̄м̄б̄ом²⁴⁾ еоῖωϣ̄б̄ χε не аῖп̄ноб̄ 15
 ηροῖе ρ̄е еρ̄раи εχ̄ωϥ²⁵⁾ нере²⁶⁾ ψ̄ӣре м̄п̄ε̄ар̄χ̄ос̄ ρ̄μ̄ ἰтонос.
 аῖтамоϥ еп̄τωϣ̄ αἰε̄ε̄ε̄ε̄е̄ е̄εν̄т̄ϥ̄ και м̄п̄εϥ̄б̄м̄б̄ом̄ ноῖωϣ̄б̄ και.
 αἰε̄ε̄ε̄ε̄е̄ е̄кааϥ ἰса оῖса ψ̄ан̄те ἰϥ̄ρη̄т̄ с̄м̄η̄т̄ϥ̄. ἰтеротка т̄с̄η̄на-
 ζ̄ис̄ δε е̄β̄ол̄ аἰε̄η̄т̄ϥ̄ е̄т̄м̄нте м̄п̄μ̄ниϣ̄е̄ аῖᾱη̄ноῖт̄ϥ̄ χε оῖт̄ п̄ен̄таϥ-
 ψ̄ωп̄е̄ м̄моκ. ἰтоϥ δε αἰαω ерооῖ ηρ̄ωб̄ нм. а̄ п̄μ̄ниϣ̄е̄ ωϣ̄ е̄β̄ол̄ 20
 ρ̄η̄ оῖп̄ноб̄ ηρ̄рооῖ. χε κ̄ӣриε̄ е̄лен̄соη̄ · а̄ноκ δε а̄ιε̄ῑме̄ χ̄η̄та̄ п̄п̄е-
 тоῖтааб̄ сп̄оῖт̄т̄ас̄е̄ е̄тоῖт̄χ̄е̄ т̄ϥ̄ψ̄т̄х̄η̄. аἰп̄аракалеи ммои. а̄ιβ̄ап̄т̄ιζε̄
 ммоϥ а̄ιε̄т̄наῖе̄ ммоϥ ρ̄м̄ ἰтонос м̄п̄ε̄рооῖ е̄т̄м̄маῖ. аῖω аἰε̄р̄
 саϣ̄η̄ ηροоῖ ρ̄м̄ ἰтонос е̄т̄ка̄о̄η̄к̄еӣ ммоϥ. м̄п̄ис̄ωс̄ αἰβ̄ωк̄ е̄п̄ε̄η̄ӣ. 25
 аἰε̄ῑме̄ м̄п̄ε̄η̄η̄таϥ̄ т̄ӣреϥ̄ м̄η̄ т̄ϥ̄ρ̄м̄ρᾱл̄. аἰε̄ӣ εροτη е̄п̄ῑтонос̄ аῖω
 ἰβ̄ωлон̄ аἰοῖтоῖη̄т̄ϥ̄ е̄т̄β̄ιακ̄о̄η̄еӣа̄ ἰη̄ρη̄к̄е̄ м̄η̄ ἰᾱо̄ е̄β̄ол̄ м̄п̄тонос̄
 аῖω ἰϥ̄ϣ̄ооη̄ ρ̄м̄ ἰтонос̄ м̄η̄ т̄ϥ̄ρ̄м̄ρᾱл̄ е̄ϥ̄β̄ια*к̄о̄η̄еӣ ψ̄а̄ п̄ε̄рооῖ Brit. Mus.
 м̄п̄ϥ̄моῖ. а̄т̄ε̄η̄η̄аῖт̄ е̄о̄е̄ е̄т̄ε̄ре̄ ἰм̄ар̄т̄ӣрос̄ оῖεϣ̄ тоῖт̄φ̄ε̄δ̄ӣа̄ ποτον 358. $\overline{\mu\eta}$
 нм ρ̄о̄ӣне̄ ρ̄η̄ оῖт̄η̄ӣс̄т̄ε̄ ρ̄η̄κ̄о̄оῖте̄ ρ̄η̄ оῖт̄м̄η̄т̄η̄ е̄ϥ̄с̄ωк̄ ммооῖ е̄β̄ол̄ ρ̄η̄ 30
 ἰп̄о̄β̄е̄ е̄т̄ρ̄ор̄ϣ̄ εροτη е̄п̄ω̄η̄ρ̄ е̄ϥ̄с̄ооῖт̄η̄ χε п̄ε̄т̄а̄η̄β̄ιᾱβ̄ӣос̄ ἰβ̄ιᾱβ̄о̄л̄ос̄
 мооϣ̄е̄ е̄ϥ̄л̄о̄η̄м̄ ἰо̄е̄ ἰп̄ῑμοῖт̄ӣ е̄ϥ̄ϣ̄ӣне̄ ἰса̄ ω̄м̄η̄ ἰп̄ε̄т̄ψ̄η̄χ̄η̄. $\overline{\text{f}}\epsilon\text{r}\epsilon$

22) P^v b beginnt mit маϥ; folglich muss hier gestanden haben: [αῖψ̄аχ̄е̄ ἰμ̄]маϥ.
 23) P^v b 1—2. χε ἰт̄аκ̄ре̄ е̄п̄аӣ τ̄ωη̄.
 24) P^v b 3. 4. м̄п̄εϥ̄ш̄б̄ом̄.
 25) P^v b 5—7. χε оῖп̄ноб̄ ηρ̄оῖе̄ а̄ε̄ӣ е̄ρ̄раӣ εχ̄ωϥ̄.
 26) P^v b 7. 8. χε не̄ре̄.

εαρ μιμεεθε μιητασιωνε ρη ταρχη ηταιρμοος εχμ πεθρονος
 παρα παεμνησα. αισην ραδ ηρισε μι ητωδε ητα μελιτος τοδοτ.
 35 μιησηνορκο[τ] ρη φηολις εασηπερεχ ραδ εβολ ετησιτε μιησιρε
 μιηοττε εττω ηρηοτα κατα τετριάς εγφ-εβω ετμμελετα ρη πε-
 γραφι αλλα εχοος χε ηιωτ ησιρε ηηπα ετοδααδ εμιωρχ εμοοτ
 εβολ ηπετεριτ· φρερεσις δε εοοοτ αςφ-οτω ερραι ρη φηολις
 ειοοττ ηα ρραι εμοοτ ηροοτ. αλλα ηερμνηστος²⁷) ηωρχ ητετριάς
 40 αη ηε. ηετη οσηρεσθτερος δε μματ ρη δεηολις ερηη τεθρησκια
 εθοοτ ετμματ ρη οτρωη αψηωνη δε ηοτσοη ρη ηηα μιηδικαλιος
 αηα κλαδφος αψη ερηη εητοκος μι ηητ.

«[Sie] trieben ihn an, bis er sie zu seinem Hause brachte. Sie giengen
 aber (δέ) hinein, als ob (ώς + χε) sie das Haus durchsuchen wollten. Die
 Heiligen aber (δέ) giengen, bis sie eintraten

«Räuber (ληστης) und ich wurde müde dir nachzujagen, bevor ich dich fangen
 konnte mit deiner Beute (πραιδα, *praeda*). Besonders (μάλιστα) hasst der
 gottliebende König jedermann, der sich in diesem Dienste befindet.» Und er
 befahl

aber (δέ) Apa Klaudios, er nahm das goldne Götzenbild (ειδωλον) und den
 Leuchter (λυχνία) und lud sie dem Manne auf. Er trieb ihn vor sich hin, bis sie
 ihn in die Kirche (τόπος) des heiligen (ἁγιος) Apa Klaudios hineinbrachten.
 *Er gieng hinein bis zur Mitte der Kirche (τόπος), während der Leuchter
 (λυχνία) ihm aufgeladen war und das Götzenbild. Er stand inmitten des Vol-
 kes (λαός), während die Augen von jedermann ihn sahen (θεωρεῖν). Als sie
 aber (δέ) den Leuchter (λυχνία) sahen, erkannten sie ihn, denn er gehörte der
 Kirche (τόπος). Sie sprachen mit dem Manne²⁸) also: «Wo hast du dieses
 gefunden?» Er aber (δέ) konnte nicht antworten, denn eine grosse Furcht
 war über ihn gekommen, weil der Sohn des Statthalters (ἐπαρχος) sich in der
 Kirche (τόπος) befand. Man meldete ihm die Angelegenheit; er befahl (κελεύειν)
 ihn zu sich zu führen. Er konnte ihm nicht antworten. Er befahl (κελεύειν)
 ihn allein zu lassen, bis sein Herz sich gestärkt haben würde. Als sie aber
 (δέ) den Gottesdienst (συναξίς) beendet hatten, führte er ihn in die Mitte
 der Menge und sie fragten ihn: «Was ist mit dir geschehen?» Er aber (δέ)
 sagte ihnen alles. Die Menge schrie mit lauter Stimme: «Herr, erbarme dich
 (κύριε ἐλέησον)!» Ich aber (δέ) erfuhr, dass der Heilige sich eifrig bemühte
 (σπουδάζειν) seine Seele (ψυχή) zu retten. Er bat (παρακαλεῖν) mich, ich taufte
 (βαπτίζειν) ihn, ich liess ihn zu zum Dienste (συναγειν) in der Kirche (τόπος)

27) Zusammengezogen aus ηερε μιηστος.

28) P.^v b. «sie sprachen mit ihm.»

an jenem Tage. Und er verbrachte sieben Tage, während man ihn unterwies (κατηχεῖν). Darnach gieng er in sein Haus. Er brachte alles was ihm gehörte zusammen mit seiner Magd. Er gieng in diese Kirche (τόπος) hinein und zerschlug das Götzenbild (εἰδωλον) für die Unterstützung (διακονία) der Armen und den Aufwand der Kirche (τόπος) und er blieb in dem Topos (τόπος) mit seiner Magd, indem er diente (διακονεῖν) bis zum Tage seines Todes. Ihr habt gesehen, auf welche Art und Weise der Märtyrer (μάρτυρος) den Gewinn (ὠφέλεια) von jedermann wünscht, den einen durch Glauben (πίστις), anderen durch Barmherzigkeit, indem er sie aus den schweren Sünden herauszieht zum Leben, wissend, dass der Widersacher (ἀντίδικος), der Teufel (διάβολος), herumgeht, brüllend wie die Löwen und zu verschlingen sucht ihre Seelen (ψυχή)²⁹. Denn (γάρ) ich gedenke dessen, was geschah zu Anfang (ἀρχή), als ich mich gesetzt hatte auf den Thron (θρόνος) gegen (παρά) meine Würdigkeit. Ich erduldet viele Leiden mit den Pflanzen, die Melitios gepflanzt hatte. Ich konnte sie nicht ausreißen in der Stadt (πόλις), nachdem er viele von dem Glauben (πίστις) an den Sohn Gottes getrennt hatte. Sie sprachen Lästerungen gegen (κατά) die Dreieinigkeit (τριας) aus. Er lehrte, sich nicht zu üben (μελετᾶν) in den Schriften, sondern (ἀλλά) zu sagen: «Der Vater, der Sohn und der Heilige Geist (πνεῦμα) sind von einander getrennt.» Die böse Ketzerei (αἵρεσις) aber (δέ) blüht in der Stadt Siout bis zum heutigen Tage, aber (ἀλλά) die Gläubigen (πιστός) spalteten die Dreieinigkeit (τριας) nicht. Es war aber (δέ) ein Priester (πρεσβύτερος) in dieser Stadt (πόλις), welcher jener bösen Gottesverehrung (θρησκεία) im geheimen angehörte. Einmal aber (δέ) traf es sich an dem Feste des gerechten (δικαίος) Apa Klaudios, dass er nordwärts gieng zu der Kirche (τόπος) mit.».

Dieser Text gehört ohne Zweifel zu derselben Rede auf den hl. Claudius, von welcher wir in dem Cod. Borgianus XLVI Bruchstücke haben. Inhaltlich zeigt sich schon eine gewisse Verwandtschaft mit Fragment II des Borgianus. In beiden Texten ist von einer Beraubung der Kirche des hl. Claudius die Rede. Es braucht ja an beiden Stellen nicht eine und dieselbe Beraubung gemeint zu sein, sondern es ist da wohl von verschiedenen Beraubungen die Rede, wie dies aus dem Inhalte hervorzugehn scheint. Auch brauchen die Beraubungen nicht gerade in einer, sondern können in verschiedenen Kirchen des hl. Claudius ausgeführt worden sein. Vgl. dazu oben die Worte: «Ich fieng viele Räuber wie ihr» (pag. 10, 20.) Nach dem Borgianus werden verschiedene Kirchengeräthe geraubt: ein silbernes Kreuz, eine Kette,

29) Vgl. I Petr. 5,8.

ein Becher, seidene Gewänder und ein silberner Tisch³⁰⁾, nach dem Londoner Texte nur ein silberner Leuchter; ausserdem findet sich aber bei dem Räuber noch ein goldnes Götzenbild. Der Räuber muss also entweder ausser der Kirche des hl. Claudius noch ein heidnisches Heiligthum beraubt haben oder das goldne Götzenbild kann auch zum Schatze der Kirche gehört haben. Über das letzte Schicksal der Räuber erfahren wir im Cod. Borgianus leider nichts, da der Text zu früh abbricht, im Londoner Texte bekehrt sich der Räuber, liefert die gestohlenen Sachen aus, wird getauft, bringt seine ganze Habe der Kirche dar und bleibt im Dienste der Kirche bis an sein Lebensende.

Aber auch sonst zeigt sich eine gewisse Verwandtschaft zwischen beiden genannten Texten. In beiden begegnen wir dem Sohne des Statthalters (πυριε ἀνεπαρχος), desgleichen πρετα (πραΐδα, *praeda*). Im Borgianus lesen wir: αἰκοῦν̄ η̄ειϣ̄ο̄ς η̄ρατ̄ etc. ρε κηποκος κηπα κλατδιος ηε, wozu man vergl. Br. Mus. ἡτεροκηατ̄ δε ετλδχηια ατσοσωνε ρε ταυποκος ηε. Auch der Ausdruck κρηε ελεισον findet sich sowohl im Londoner Fragment als auch im Borgianus Fragment I³¹⁾. Da nun das Pariser Fragmet zweifellos zum Borgianus CXLVI gehört und zwischen die Fragmente I und II zu stehen kommt, ausserdem aber sein Inhalt sich zum Theil mit dem Londoner Fragmente deckt, so muss auch letzteres zwischen die beiden Fragmente zu setzen sein. Die bisher behandelten Stücke sind also folgendermassen zu ordnen:

Cod. Borgianus CXLVI. — Fragm. I. $\overline{\rho\iota\alpha} \cdot \overline{\rho\iota\delta}$

» Parisinus 129¹⁶ f. 45. $\overline{\rho\mu\epsilon} \cdot \overline{\rho\mu\epsilon}$

+ Brit. Mus. 358 (Or. 3581 B (63)). $\overline{\kappa\zeta} \cdot \overline{\kappa\eta}$

Cod. Borgianus CXLVI. — Fragm. II. $\overline{\rho\zeta\alpha} - \overline{\rho\zeta\alpha}$.

4.

Ausser den oben behandelten Fragmenten gehören sicher zu demselben Encomium auf den hl. Claudius noch vier Blätter des Cod. Borg. CXLV foll. 19—22, die sich decken zum Theil mit Cod. Cairens. 8089^{a-1} (11 Fragmente), zum Theil mit Cod. Parisin. 129¹⁶ f. 43 ($\overline{\rho\kappa\zeta} \cdot \overline{\rho\kappa\eta}$ ³²⁾.

Ich gebe hier zuerst den Text der einzelnen Fragmente und dann als Versuch einen auf Grund derselben hergestellten Text.

30) Die Kirche des hl. Claudius scheint also recht reich gewesen zu sein. Vgl. dazu das Inventar einer Kirche des h. Theodor, wo an silbernen Geräthen genannt werden: zwei silberne Becher (ποτηριμ̄ κηατ̄ ηρατ̄) und drei silberne Löffel (ϣομτε ηροχ̄λιαριμ̄ ηρατ̄). Crum, Cat. John Rylands Library № 238. — Unter dem silbernen Tisch (τραπέζη) ist natürlich der Altartisch zu verstehn. Vgl. Cabrol, Dict. d'archéol. chrét. I, 3171 f. s. v. Autel IV. — Butler, The ancient coptic churches of Egypt II, pag. 25 ff.

31) Ebenso im Arabischen. Amélineau, Contes II, pag. 51, 54.

32) Vgl. Amélineau, l. l. pag. 3, 14—19, 21, 22, 33—37.

Codex Borgianus CXLV. ff. 19—22.

Ετ̄βε π̄ноб ε	1	Εδ̄λετοκοφο	1	Cod. Borg. CXLV. f. 19 ^r .
τ̄λ̄ματ̄ : π̄λι ^ι		ρεῖ :: ᾱϣμοοπε		
ποτωϣ̄ μ̄		ρ̄μ̄ нма ет̄па		
π̄χοεῖс μαρεϣ		ρ̄ερατ̄η̄ π̄ρηтϣ		
ϣωπε . пе	5	Αϣεῖ ерраῖ π̄βῖ	5	
* Χαϣ̄ π̄βῖ апа		* Οτ̄ноб π̄επ̄с		
κλατ̄αῖοс хе		вопос : еϣφο		
пασон̄ μ̄ме		реῖ π̄от̄ноб н		
рῖт̄ : енеῖ		еοοτ̄ :: ᾱϣша		
п̄ατ̄ еροῖ нтеῖ	10	Хе н̄μ̄μαῖ : хе	10	
от̄ϣи π̄тас		κλατ̄αῖοс : ~		
от̄εп̄ε ρ̄ωс		ᾱνεοτ̄ωп̄т̄ : ~		
* Εῖα ρ̄ερατ̄ μ̄		Πεχαῖ ηαϣ хе		
μαῖ ρ̄ιχ̄η̄ ^{sic}		μ̄пе παχοεῖс :		
θαλαсса εῖ	15	Πεχαϣ хе αη ^{οη}	15	
п̄ατ̄ еρεп̄α		* пе ψατε пе		
ϣи н̄χοῖ ет̄		π̄εκοпос π̄		
ом̄ε ρ̄η̄ θαλαс		т̄πολῖс π̄ψοῖ : ~ ^{sic}		
са . ет̄от̄η̄ π̄		π̄таῖεῖ етаρ		
ρωме : εῖс	20	μεκ μ̄η̄ πεκ	20	
От̄ноб π̄χοῖ		μεрῖт̄ βῖη		
αϣεῖ еϣρ̄ρωт̄		τωρ : тахῖ		
* Ερε от̄η̄ноб мн̄ ^{sic}		т̄η̄т̄т̄η̄ ете		
н̄ще п̄ρωме		Χωρα ην̄ημε : ~		
таλн̄т̄ ероϣ : ~	25	αηοκ мен се	25	
		п̄ακωη̄с μ̄μοῖ : ~		

Cod. Borg.
CXLV. f. 19v.

ρῆ̄ οτπολῑс
 χε τρωοτ:~
 Πτοκ δε сена
 εζωρῑζε \bar{m} ^{sic}
 μοκ $\bar{п}$ сеμοτ
 οττ \bar{m} μοκ
 ρῆ̄ οτπολῑс
 χε сῖοοττ:~
 Βικτωρ δε
 ρωωτ πεκ
 сон сенаεζο^{sic}
 ρῑζε \bar{m} μοτ:~
 Ετεχωρα $\bar{п}$
 οτωτ : $\bar{п}$ се
 μοτотт \bar{m}
 оτ ρῆ̄ οτκασ
 трон : ρ \bar{m} п
 тош $\bar{п}$ ан
 τῖноот:=
 Λнок δε сена
 μοτотт \bar{m}
 μοῖ $\bar{п}$ οτεш
 $\bar{п}$ βανос^{sic}: πτοκ
 Ζωωκ $\bar{п}$ πετ
 βασανῑζε:~

\bar{m} μοκ : αλλα
 пенмерῖт $\bar{п}$
 сон βικτωρ
 сенаβανῑζε^{sic}
 \bar{m} μοτ τῖноот
 Псеτ̄ρῑсе πατ
 ρῆ̄ $\bar{п}$ Δικασ
 тӣριон : ρῆ̄
 ραρ $\bar{п}$ βανос^{sic}:~
 ετρωοτ : εῖс
 Нет̄ш̄вн̄р:~
 он αῖταρμοτ:~
 Пет̄ῑραν на
 шωπε ετο
 $\bar{п}$ сеοῖт : βῖн
 Τωρ мен· $\bar{п}$ на
 χωκ εβολ
 $\bar{п}$ сеμοотт̄
 ρ \bar{m} πтоот $\bar{п}$
 Єῖεβ̄т : $\bar{п}$ τω[\bar{p}]^{sic}
 ρωωκ [се]
 намоот[т]к
 ρῆ̄ πтоот \bar{m} πε^{sic}
 мῖт:~

Cod. Borg.
CXLV. f. 20r.

Πεκσωμα	1	Πτερευχε παλ	1
παρ̄ οσ̄νοσ̄		δε ασ̄ασ̄αζε̄	
ποσοεῑοῡ εϛ		μ̄μοι μ̄νεσ̄νατ̄	
ρηι. ρ̄μ̄ πκ		ρη̄ οτ̄ρασε̄:	
αρ̄: ρ̄μ̄ πμα ε	5	Πτετ̄νοτ̄ ᾱῑ	5
τοτ̄ναμοοτ̄τ̄		τωοτ̄ι ερ̄ρᾱῑ	
π̄ριτ̄ϛ: μ̄π̄		ρ̄μ̄ προρομα:—	
η̄σ̄ωε̄ ϛ̄ιη̄τ̄		Ε̄ῑε̄ πεντᾱῑνατ̄	
η̄σ̄ῑ οσ̄νοσ̄ η̄		εροοτ̄: ᾱῑχοοτ̄	
ϛ̄ωε̄: η̄τελ̄ῑ	10	ερον̄ ω̄ παχοεῑε̄	10
οε̄: η̄ϛ̄οτ̄ω̄η̄ρ̄		η̄σον̄: πεχε	
εβολ̄ μ̄π̄εκ		Ᾱνα β̄ικτωρ̄:—	
ραν̄: η̄ϛ̄κωτ̄		χε ᾱλ̄η̄οε̄ ^{sic} ᾱκ	
μ̄π̄εκμαρ̄τη		Ᾱπολατε̄ η̄οτ̄	
ρ̄ῑον̄: η̄τε ρ̄εν	15	νοσ̄ νετ̄λοτ̄ῑα	15
νοσ̄ η̄βομ̄ ϛ̄ω̄		Βαμο̄ῑ πεντᾱῑ	
πε εβολ̄ ρ̄μ̄		μ̄π̄ϛ̄α ρ̄ω.	
πεκσωμα:—		η̄θε̄ω̄ρε̄ῑ μ̄	
Βικτωρ̄ δε		π̄πετοτ̄ᾱᾱβ̄	
ρ̄ωωϛ̄ η̄σε	20	ετ̄μ̄ματ̄. χ̄ε	20
παϛ̄ϛ̄η̄ῑη̄πε		Οτ̄ρωμε̄ μ̄	
αη̄ η̄μ̄μαρ̄τη		προφ̄ιτ̄η̄ε̄ η̄ε̄:—	
ρ̄ῑον̄ ε̄τοτ̄η̄α		Ᾱτ̄τατο̄ δε ρ̄ῑ	
κотоτ̄ ρ̄μ̄ πεϛ̄		οτ̄σον̄:—	
ραν̄:—	25		

22. η̄ε̄ ist später nachgetragen.

Cod. Borg.
CXLV. f. 20^v.

ἄπεψαλμος	1	Εἶς παῖς ἄβολος	1
✚ χε ἀϊετφρανε		αϑτωμῆτ	
✚ мен пентаτ		Εροοτ εφο м	
✚ жоос. хе ма		песмот ῖοτ	
✚ рѣвоκ ца	5	рμῖσοотн	5
✚ пнї мпхоеїс		ῖте тπολїс: —	
Ἄτω ηετсмот		Πεχαϑ πατ: —	
εппосте ца π		хе πολλα н	
паτ ῖротре		μωн теспо	
Ἄτω аττωоѣ	10	Δїкон : ете	10
а теї евол ρῃ		Тῖῃнн еτων	
пма енеτῖ		ῖтеїре : пе	
ρηтῖ : аτмо		Хаτ хе ρῃ ποτ	
оше етрет		ωш мппосте	
ѡк етмо	15	тῖпактон	15
настїрїон		ῖсооттῖ: —	
Еϑρῃ птооτ		ῖтоϑ де аϑ	
ετϑῖпросфо		цахе нῃ	
ра прнтϑ ρῖ		маτ ρῖ οтκ ^ω	
отρωп : хе	20	рш : хе пахї	20
не тетшн		сооте: аї	
сар те ῖткῖ		Сωтῃ етνα	
рїакн : нте		тнѣωрос еϑ	
Ротмооше		катиѣωреї	
де ρῃ птооτ: —	25	ῃμωтῖ: —	25

8. π ist später nachgetragen.

22. 23. κῖрїакн; ῖ corrigiert aus ῖ.

Βαρτῆ πῆρο ^{εἰο}	1	ноуерсарне	1
ἡσαϣ : εϣω		ἡπῆρο : λοι	
ἡρενϣαξε		Πον μαρε не	
ἡσοδ ετβε		тῆκατисω	
тиотῆ : ἡ	5	рос χῆϣῆне	5
Сетооме ан		ἡнадрῆ πῆ ^{εἰο}	
енетῆтаῖο		ро : ρῆ πтρεϑ	
ἡπ тетῆмῆ		наϑ еρωтῆ	
ῆноσ · хе ете		Ететῆо ἡшо	
тῆϣῆмϣе ἡ	10	рῆ ρῆ теϑϑ	10
инотте ἡἡ		сῆа : ἡϣанаϑ	
εαλῆλαῖοσ : —		казе ἡмω	
Λοῖнон εῖс т		тῆ ан ἡбῆ	
полῆс тῆρε		πῆро еотω	
Λσοωϣῆт	15	ϣῆт ἡρα ρ ἡ	15
ἡἡноуте ἡ		сон : алла	
πῆро : аτω		отсон ἡарω	
те фрῆсῆа : мῆ		ϣе · мῆнсωс	
тῆапῆаτοῆ		ἡтетῆϣῆм	
а : мῆ та сῆа : —	20	ϣе он ἡпе	20
внме мῆ та		ῆс · мῆрῆ	
моῆἡн : —		ϣῆне ἡте	
наῆ тῆроϑ : —		тῆἡἡтῆноσ	
аτσωтῆ ἡса		мῆ петῆаῆῆ	
		ωма · —	25

Cod. Borg.
CXLV. f. 21r.

Cod. Borg.
CXLV. f. 21^v.

п̄надр̄м̄ п̄р̄ро	1	Єнеѳ̄т̄м̄еї̄ епек	1
м̄п̄ петра		са: м̄п̄ тек̄б̄ї̄н	
несит̄ м̄м̄ω		м̄ї̄ше ω пахо	
т̄п̄: п̄ток		еї̄с̄ κλατ̄ᾱї̄ος:—	
ᾱε ρωωκ ω	5	†χ̄ω̄ м̄μο̄с̄	5
пахоеї̄с̄ κλατ̄		пак̄ ω̄ п̄сен	
ᾱї̄ος: п̄т̄к̄ от̄		п̄аї̄ос̄: χ̄ε ер	
ево̄л̄ ρ̄п̄ ӣщ̄н		щ̄ан̄ п̄р̄ро̄ п̄ρ̄	
ре̄ п̄пер̄ро̄		ρ̄ωμ̄н̄ с̄ωт̄м̄	
от̄: ᾱτ̄ω̄ п̄κ̄τ̄	10	χ̄ε ᾱτ̄ρω̄β̄:—	10
р̄ї̄с̄ β̄ї̄κ̄τω̄ρ		щ̄ωп̄е̄ ӣтек̄	
он̄ п̄щ̄ире̄ не		м̄п̄т̄χο̄еї̄с̄:—	
мно̄с̄ п̄ст̄		ϥ̄нащ̄ωп̄е̄	
рат̄н̄лат̄н̄с̄		β̄п̄ от̄но̄с̄ п̄м̄	
м̄п̄р̄ро: н̄ї̄м	15	κ̄αρ̄ п̄ρ̄н̄т̄:—	15
Пето̄ п̄но̄с̄ ρ̄м̄		χ̄ε ϥ̄ме̄ м̄мо̄κ	
па̄ζ̄ї̄ω̄μα		τ̄ω̄но̄с̄: п̄	
п̄тет̄п̄ре:—		ρ̄н̄κ̄е̄ п̄т̄но̄	
н̄м̄ пето̄ п̄		λ̄ї̄с̄ ᾱтет̄п̄α	
щ̄п̄ире̄ ρ̄п̄	20	ᾱτ̄ п̄ρ̄м̄μᾱο	20
те̄ϥ̄σ̄п̄про		Πορ̄φ̄αν̄ο̄с̄ α	
ε̄λ̄θε̄ п̄тет̄п̄		тет̄п̄ϥ̄ї̄ пет̄	
ре: κ̄αї̄ τ̄αρ		ρ̄о̄ο̄т̄щ̄: ер	
ᾱ пер̄ро̄ω̄т̄		щ̄ан̄ от̄ρω̄β̄	
ет̄м̄по̄те:—	25	щ̄ωп̄е̄ м̄м̄ω	25
		т̄п̄	

ἡ̄ρηκε ἡ̄τ	1	ἡ̄χ̄ρῑστῑανος	1	Cod. Borg. CXIV. f. 22r.
η̄ολ̄ῑς ἡ̄αμο̄τ		ᾱτω ο̄τσοη		
ρα η̄ε̄ρηκο : η̄α		η̄ο̄τω̄τ η̄εη		
με ταρ ἡ̄η̄ε̄ῑ		τᾱϊ̄ο̄τω̄ψ̄ῡτ		
ε̄τ̄η̄ῶ̄τ̄λε̄τε ^{sia}	5	η̄η̄ε̄τ̄ᾱη̄ᾱτ	5	
ἡ̄ρω̄με ε̄η̄ε̄ρ		κᾱζε ἡ̄μο̄ῑ ἡ̄		
ε̄η̄η̄ε̄ο̄ο̄τ : —		κε̄σοη . : ᾱλλα		
Ᾱλλα ε̄ϊ̄ο̄τω̄ψ̄ῡ		†ε̄ϊ̄ρε ἡ̄πᾱψ̄η̄		
τω̄φ̄ε̄λ̄ιᾱ ἡ̄		ψ̄ε ἡ̄χ̄ϊ̄ο̄τε : —		
ο̄τοη η̄η̄μ . σω	10	†με ταρ ἡ̄μ̄ω	10	
τ̄η̄ ἡ̄σω̄ῑ χ̄ε		τ̄η̄ ρ̄η̄ πᾱρη̄τ : —		
ᾱη̄ε̄ ο̄η̄ο̄ς ἡ̄		ᾱτω ᾱϊ̄ρ̄λο̄ο̄λε		
ρο̄το ε̄ρω̄τ̄η̄		ἡ̄μ̄ω̄τ̄η̄ ρ̄η̄		
ἡ̄τω̄τ̄η̄ ἡ̄τε		κᾱβ̄ῑχ̄ ε̄τε̄τ̄η̄		
τ̄η̄ ρ̄ε̄ν̄ψ̄ῡρε	15	ο̄ η̄κο̄τ̄η̄ . χ̄ε	15	
ψ̄ῡη̄μ . ἡ̄τε̄τ̄η̄		ᾱνοκ η̄ε η̄ρ̄η̄		
σο̄ο̄τ̄η̄ ᾱη̄ χ̄ε		ρο̄αλ ἡ̄η̄ε̄τ̄η̄		
ο̄τ η̄ε̄†ο̄τ̄η̄ε		ε̄ϊ̄ο̄τε̄ . : η̄ε		
ἡ̄ρ̄ρο̄ : ἡ̄η̄ε̄τ̄η̄		Χ̄ᾱτ η̄ᾱτ χ̄ε ἡ̄		
σω̄τ̄η̄ ε̄η̄ε̄τ	20	τ̄η̄ ο̄τε̄β̄ο̄λ	20	
ε̄η̄ε̄ : χ̄ε η̄ψ̄α		τω̄η̄ : ε̄κ̄ε̄τ̄η̄		
χ̄ε ἡ̄ἡ̄ρ̄ρο̄ : —		ῶ̄τ̄λε̄τε η̄αη		
ο̄τ̄η̄ω̄ῶ̄τ̄ η̄ε		ἡ̄η̄ᾱϊ̄ : η̄ε̄χ̄ᾱτ		
κᾱι ταρ ᾱη̄οκ		χ̄ε ᾱη̄οκ η̄ε		
ρο̄ ᾱη̄ε̄ ο̄τ̄χ	25	ᾱϊ̄ο̄η̄η̄ς̄ιο̄ς : —	25	
ρ̄ῑε̄τ̄η̄ανος ἡ̄ψ̄ῡρε				

25. 26. χρῑστῑανος etc. ist sicher später nachgetragen.

1. ἡ̄ zu Anfang der Zeile später nachgetragen.

Cod. Borg.
CXLV. f. 22^v.

пента пррон	1	Πτεπποτ̄ ᾱϗ	1
сон м̄невет		п̄ωт̄ м̄не̄т̄	
ωт̄ ж̄оо̄т̄ ^{sic}		м̄то̄ е̄во̄л̄ ρ̄η̄	
м̄н̄ п̄ес̄ра̄ї̄ м̄		от̄щ̄ї̄не̄ · п̄	
п̄р̄ро̄ п̄н̄ра̄р	5	Θε̄ п̄от̄т̄ї̄к	5
мен̄іос̄ : д̄ї̄к		п̄н̄ω̄т̄ : —	
то̄ї̄ шар̄о̄ϗ̄ : -		Αϗ̄χ̄ї̄ м̄не̄ї̄не̄	
м̄н̄ п̄ес̄ра̄ї̄ п̄		п̄от̄п̄ос̄ п̄е̄	
Е̄ї̄р̄н̄ко̄н̄ : ж̄е̄		σ̄ω̄щ̄ е̄ϗ̄χ̄ο	
д̄н̄т̄ от̄р̄ω̄ме̄	10	се̄ е̄ма̄те̄ · е̄ре̄	10
Е̄ре̄ от̄е̄ї̄р̄н̄н̄н̄		п̄е̄ϗ̄β̄ᾱλ̄ м̄е̄ρ̄	
ρ̄η̄ п̄а̄р̄ї̄о̄о̄т̄е̄		ї̄сно̄ϗ̄ е̄ϗ̄ᾱщ̄	
п̄н̄ва̄ї̄ро̄с̄ п̄ї̄м̄ : —		κ̄ᾱκ̄ е̄во̄л̄ ρ̄η̄	
Ππετοτ̄ααβ̄		от̄п̄ос̄ п̄ρ̄ρο̄от̄ .	
д̄е̄ д̄на̄ κ̄ла̄т̄	15	Εϗ̄χ̄ω̄ м̄мос̄ : —	15
д̄ї̄ос̄ ᾱ п̄еп̄п̄ᾱ		ж̄е̄ ω̄ β̄ї̄ᾱ ᾱї̄	
м̄п̄но̄т̄те̄ · н̄ї̄м̄		θ̄ω̄щ̄ м̄н̄ κ̄	
Е̄ро̄ϗ̄ : п̄е̄ж̄ᾱϗ̄		λᾱτ̄ᾱῑος̄ : —	
п̄ана̄ β̄н̄κ̄τω̄ρ		п̄κ̄ε̄β̄ї̄κ̄τω̄ρ	
ж̄е̄ п̄ас̄он̄ м̄ме̄	20	ᾱϗ̄ϗ̄ρ̄ї̄се̄ п̄а̄ї̄ : —	20
р̄ї̄т̄ : ϗ̄ме̄е̄т̄е̄		ω̄ β̄ї̄ᾱ м̄п̄о̄о̄т̄ ^{sic}	
ж̄е̄ п̄а̄ї̄ п̄е̄ п̄ж̄ᾱ		ᾱτο̄ρ̄β̄η̄τ̄ ē̄	
ж̄е̄ п̄а̄п̄оста̄		ρ̄ο̄т̄п̄ п̄ε̄ᾱ са̄	
т̄н̄с̄ : е̄ре̄ п̄ж̄ο̄		п̄ї̄м̄ е̄ї̄щ̄ᾱп̄	
е̄ї̄с̄ е̄п̄ї̄т̄ї̄ма̄	25	β̄ω̄κ̄ е̄т̄п̄ер̄	25
п̄а̄ϗ̄ : —		ε̄ї̄с̄ : . . . —	

19. ωρ in βнκτωρ in Ligatur.

Codex Copt. Parisinus 129¹⁶ fol. 43.

(35 × 27 (m).)

PKZ

ϣα ρωωτ ἡθε	1	ⲉⲧⲟⲓ ⲛⲥⲟⲟⲧⲏⲓ: . . ~	1
ὠρεῖ μίμητοϣα		Ⲡⲧⲟϥ ρε αϥϣαϣε	
αβ̄ ἐτῆμαϣ · ϣε		ⲛⲓⲙⲁϣ ρἡ ⲟⲩⲛⲱ	
οϣρωμε μ̄προϣι		ⲣἡ ϣε ⲛⲁϣῖⲥⲟⲟⲧ̄ε.	
τιϣε ⲛε. αϣταⲟⲧⲟ	5	αἰϣωτᲙ εϣⲧⲁⲧⲟῖ	5
μ̄πεῖϣαλμοϣ. ϣε		ϣωροϣ εϣⲧⲁⲧⲟῖϣω	
αἰεϣφραⲛε μ̄ἡ		ⲣεῖ μ̄μωτἡ ραϣ	
ⲛεⲛⲧⲁϣϣⲟⲟϣ ϣε		τᲙ ⲛ̄ⲣⲣⲟ ⲛ̄ϣαϥ εϣ	
μαⲣεⲛβ̄ωⲛ ϣα		ϣω ⲛ̄ⲣἡϣαϣε ⲛ̄	
ⲛἡ μ̄ⲛϣⲟεῖϣ ·	10	β̄ολ · ⲛ̄ϣεⲧⲟⲟⲙε αἡ ε̄	10
αϣῶ ⲛεϣ̄ⲙⲟϣ εⲛ		ⲛετἡⲧⲁεῖⲟ . μ̄ἡ	
ⲛⲟϣⲧε ϣα ⲛ̄ⲛⲁϣ ἡ		ⲧετἡμἡⲧⲏⲟβ̄ . ϣε	
ⲣⲟϣⲣε: . . . ~		ε̄ⲧετἡϣᲙϣε μ̄ⲛ	
÷ Αϣⲧωⲟⲩⲛ αϣεῖ εβ̄ολ		ⲛⲟϣⲧε ⲛἡⲧαλῖⲗαῖ	
÷ ϣᲙ ⲛ̄μα ε̄ⲛεϣεⲛ	15	ⲟϣ. λⲟῖⲛⲟⲛ	15
ϣⲏⲧῗ. αϣⲙⲟⲟϣε		Ⲅῖε ⲧ̄ⲛⲟλῖε τἡⲣϣ̄	
ε̄ⲧⲣεϣβ̄ωⲛ εϣ		αϣⲟⲧωϣⲧ ἡἡ	
ⲛⲟϣῖ μ̄ⲙⲟⲛⲁϣⲧἡ		ⲛⲟϣⲧε μ̄ⲛ̄ⲣⲣⲟ · αϣῶ	
ⲣῖⲟⲛ εϣϣᲙ ⲛ̄ⲧⲟⲟϣ		ⲧεϣⲣⲏⲧῖα · μ̄ἡ	
εϣϣεῖ ⲛ̄ⲣⲟϣϣⲟⲣα	20	ⲧ̄ⲛⲁⲛⲛⲁⲗⲟⲛῖα	20
ⲛ̄ⲣⲏⲧῗ ϣε ⲛε ⲧεϣ		μ̄ἡ ⲧαϣῖα . μ̄ἡ ⲛⲏ	
ϣⲏ ⲧε ⲛ̄ⲧⲕⲁⲣῖα		ⲙε . μ̄ἡ ρⲁⲙⲟϣ ^{sic}	
ⲛⲏ ⲧε: . . . ~		ⲛ̄ⲁⲛⲏ: . ~	
Ⲡⲧεⲣⲟϣⲙⲟⲟϣε ρε		Ⲡⲁῖ ρε τἡⲣⲟϣ αϣ	
÷ ϣᲙ ⲛ̄ⲧⲟⲟϣ · εῖϣ ⲛ̄ⲗῖ	25	ϣωτᲙ ⲛ̄ϣα ⲛⲟϣεϣ	25
αβ̄ολοϣ αϣⲧωμἡⲧ		ϣαϣⲏε μ̄ⲛ̄ⲣⲣⲟ: ~	
ε̄ⲣⲟⲟϣ εϣⲟ μ̄ⲛεϣⲙⲟⲧ		λⲟῖⲛⲟⲛ ⲙⲁⲣε ⲛε	
ⲛⲟϣⲣᲙ ⲛ̄ϣⲟⲟⲩⲛ ἡ		ⲧἡⲛⲁⲧⲟῖⲧⲟⲣοϣ	
ⲧε ⲧⲛⲟλῖϣ: . . ~		ϣἡϣἡⲛε ⲛ̄ⲛⲁϣⲣᲙ	
Ⲡεϣαϥ ⲛⲁϣ ϣε ⲛⲟλ	30	ⲛ̄ⲣⲣⲟ . ϣᲙ ⲛ̄ⲧ	30
÷ λⲁ ε̄ⲙⲟⲛ ρεϣ		ⲣεϣⲛⲁϣ ε̄ⲣωτἡ ε	
ⲛⲟⲗῖⲛⲟⲛ . ε̄ⲧε		ⲧετἡⲟ ⲛϣⲟⲣἡ ρἡ	
ⲧἡβ̄ⲏⲛ ε̄ⲧωⲛ ἡ		ⲧεⲟϣεῖα: . . . ~	
ⲧεῖⲣε . ⲛεϣαϣ		Ⲡῗⲛⲁⲗⲁⲛⲁⲧⲛⲁⲣε	
ϣε ϣᲙ' ⲛⲟϣωϣ Კ	35	μ̄μωτἡ αἡ ⲛ̄βῖ	35
ⲛⲏⲟϣⲧε ⲧἡⲛⲁⲛ			

23. τε ist zu streichen.

<u>рви</u>			
п̄рро̄ е̄отωшт̄ н̄	1	не ρη̄ ο̄тно̄с̄ н̄м̄καρ̄	1
ρᾱρ̄ н̄соп̄: . . ~		π̄ρη̄т̄ . же̄ ρ̄ме̄ м̄μο̄ν	
Ᾱλλᾱ ο̄т̄соп̄ πο̄τω̄т̄		τω̄но̄с̄: . . ~	
✚ ρω̄ще . м̄н̄с̄ω̄с̄		Ἰ̄η̄σο̄с̄ н̄т̄πο̄λῑс̄ ᾱ̄	
κ̄т̄етӣт̄т̄ӣ̄ е̄не̄	5	тет̄η̄ᾱᾱт̄ π̄ρ̄μ̄μᾱο̄ .	5
т̄ӣщ̄м̄ще̄ оӣ: . . ~		Πο̄ρ̄φᾱно̄с̄ ᾱ̄тет̄η̄	
Π̄ῑρ̄Ϝ̄щ̄не̄ н̄те̄		ϟ̄ε̄ӣ м̄πε̄τρο̄ο̄т̄щ̄: ~	
✚ т̄ӣм̄н̄т̄но̄с̄ м̄н̄		Ε̄ρ̄ω̄ан̄ ο̄т̄ρω̄β̄ н̄те̄ӣ	
πε̄т̄η̄ᾱζ̄ӣω̄ма̄ н̄		μ̄ӣне̄ ψ̄ω̄не̄ м̄μω̄	
на̄ο̄ρη̄ не̄т̄са̄пе̄	10	т̄η̄ . Ἰ̄η̄σο̄с̄ н̄т̄	10
с̄ӣт̄ м̄μω̄т̄ӣ: . . ~		πο̄λῑс̄ на̄μο̄с̄ ρᾱ πε̄ρ̄	
Π̄то̄κ̄ Δ̄ε̄ ω̄ па̄χο̄		κο̄ . на̄ме̄ м̄πε̄ӣ	
✚ е̄ӣс̄ κ̄λᾱτ̄Δ̄ӣο̄с̄ н̄т̄η̄		С̄μ̄β̄ο̄т̄λε̄т̄ε̄ н̄ρω̄ме̄	
ο̄т̄ε̄βο̄λ̄ ρ̄η̄ н̄щ̄ӣре̄		ε̄не̄ρ̄ е̄п̄ле̄θο̄ο̄т̄	
п̄п̄ρ̄ω̄с̄: . . ~	15	ᾱλλᾱ ε̄ῑο̄τε̄щ̄ το̄φ̄т̄	15
Ᾱτ̄ω̄ κ̄ρ̄η̄с̄ β̄η̄κ̄ ^{sic}		Λ̄ӣᾱ πο̄το̄н̄ н̄ӣм̄: ~	
✚ т̄ω̄ρ̄ п̄щ̄ӣре̄ п̄ρ̄		С̄ω̄т̄μ̄ н̄с̄ω̄ӣ же̄ ᾱ̄но̄κ̄	
ρω̄ма̄но̄с̄ п̄но̄с̄ н̄с̄		ο̄т̄но̄с̄ ρ̄η̄ ο̄η̄λ̄ӣκ̄ӣᾱ	
т̄ра̄т̄ᾱλᾱт̄ӣс̄ м̄		μ̄πᾱρᾱρ̄ω̄т̄η̄ . н̄	
п̄р̄ро̄ . н̄ӣм̄ пе̄	20	τω̄т̄η̄ ρ̄η̄щ̄ӣре̄	20
То̄ н̄но̄с̄ ρ̄μ̄ па̄ζ̄ӣω̄		ψ̄ӣμ̄ н̄тет̄η̄с̄ο̄ο̄т̄η̄	
✚ ма̄ н̄тет̄η̄ρ̄е̄: ~		ᾱн̄ . же̄ ο̄т̄ πε̄ϟ̄ο̄т̄η̄е̄ [п̄ρ̄ро̄: ~]	
Н̄ӣм̄ п̄ε̄то̄ н̄щ̄п̄ӣ		Π̄п̄ε̄т̄η̄с̄ω̄т̄μ̄ е̄п̄ε̄т̄	
✚ ρ̄е̄ ρ̄η̄ τε̄ϟ̄β̄ӣп̄ро̄		с̄ӣρ̄ же̄ п̄щ̄а̄же̄ м̄п̄[ρ̄]	
ε̄λ̄θ̄е̄ н̄тет̄η̄ρ̄е̄: ~	25	ρο̄ ο̄т̄κ̄ω̄ρ̄т̄ пе̄	25
Κᾱῑ τ̄ᾱρ̄ п̄ρ̄ρ̄ω̄с̄ е̄т̄		Κᾱῑ τ̄ᾱρ̄ ᾱно̄κ̄ ρ̄ω̄ ᾱн̄т̄	
✚ е̄мп̄ο̄т̄е̄ ᾱт̄ε̄п̄		ο̄т̄χ̄ρ̄ӣс̄т̄ӣᾱно̄с̄	
ο̄т̄ме̄ӣ е̄т̄ε̄κ̄β̄ӣμ̄ӣ		п̄щ̄ӣре̄ н̄χ̄ρ̄ӣс̄т̄ӣᾱ	
ще̄ м̄н̄ не̄κ̄са̄ ω̄		но̄с̄ . ᾱτ̄ω̄ ο̄т̄соп̄	
па̄χο̄е̄ӣс̄ κ̄ла̄τ̄Δ̄ӣ	30	πο̄τω̄т̄ πε̄ν̄τᾱӣο̄т̄	30
ο̄с̄ . Ϝ̄χ̄ω̄ м̄		ω̄щ̄т̄ ρ̄ω̄ . ᾱτ̄ω̄ м̄	
Π̄ο̄с̄ на̄κ̄ ω̄ п̄с̄ε̄нна̄ӣ		πε̄ϟ̄ᾱνᾱτ̄κ̄ᾱζ̄ε̄ μ̄	
✚ ο̄с̄ же̄ е̄р̄ω̄ан̄ п̄ρ̄ро̄		μο̄ӣ н̄κ̄ε̄соп̄ . ᾱλλᾱ	
но̄ρ̄ω̄μ̄ӣ с̄ω̄т̄μ̄		ϟ̄ε̄ӣρ̄е̄ μ̄πᾱщ̄μ̄ще̄	
же̄ а̄ щ̄а̄же̄ н̄те̄ӣм̄	35	ρ̄η̄ ο̄т̄ρω̄п̄: . . ~	35
не̄ щ̄ω̄п̄е̄ н̄т̄ε̄κ̄		Π̄п̄ε̄το̄τ̄ᾱᾱβ̄ ᾱпа̄	
μ̄ӣт̄χ̄ο̄е̄ӣс̄ ϟ̄на̄щ̄ω̄		κ̄λᾱτ̄Δ̄ӣο̄с̄ а̄ п̄ε̄п̄	
		η̄ᾱ ε̄το̄τ̄ᾱᾱβ̄ η̄ӣμ̄	

Codex Cairensis 8089. ^{a—1³³}.

ροε

8089^a R.

1 πυαχε μῖρρο οὐκωρῆ νε
 και ταρ ανοκ ρω ανῆ οὐχριε
 φανος ἡϋνρε ἡχριεφανος
 ατω οὐσον ἡοτωτ πενται
 5 οτωϋτ μμοϋ ρω' ατω μπα
 πατκαζε μμοι ἡνεσον αλλα
 φειρε ἡναϋμϋε ἡχιουε
 .ιμε⁸¹⁰ ταρ ἡμωτη ρῆ παριπ
 . ρϋ. ατω ραδ ἡσον αργλοο.
 10 .ωτη ρη παβῖχ ετ.
 ε. πεχαδ παϋ.
 ωη εκεδη.
 ρε.
 πε δι.
 15 ο.

ροε

Cair. 8089^a V.

1 τῆποοτ επεμα ἡῖ νεσρα
 αἡτοτ μῖρρο ἡνεδαρμενιος
 αικτοι οη ψαροϋ ἡῖ νεσρα
 ἡῖρῖνικον. χε ανῆ οὐρωμε ἡ
 5 ρῖνικος ἡκαροσ ἡμ: πνε
 τοτααβ δε ανα κλαδδιος' α πε
 ἡῖα ἡῖποττε κῖμ εροϋ πεχαϋ
 ἡαπα βικτωρ' χε ἡσον ἡμε
 ριτ φμεεεε χε παῖ πε πχα.
 10 ατω ἡαποστατνε ερε πχ.
 πετιμα παϋ' ἡτε.
 ατοτωηρ εβο. . . ϋ.
 ψμε. ἡτ.
 . . . ἡοτρω.
 15 . . . ἡοβ ἡε.
 ε.

33) Die acht ersten Cairener Fragmente (a—h) sind verzeichnet bei Crum, Coptic Monuments, die übrigen drei, welche ich mit i—l bezeichne, müssen erst später hinzugekommen sein. Den ersten Einblick in alle diese Fragmente gewann ich durch Herrn Crum, der mir mit grösser Liebenswürdigkeit seine Copie zur Verfügung stellte. Später erhielt ich von sämtlichen Fragmenten sehr schöne Photographien, die ich Herrn Emil Brugsch-Pascha in Cairo verdanke.

Cair. 8089^b R.ρηα

1 εον· ατ̄ω̄ ηε . . εοτᾱ μ̄ποτων
 εροϋ̄ μ̄νενοβε· αῑτρε̄ ηατ̄
 λοε̄ Διωκεῑ ηεᾱ ηαποστολοε̄
 ηεκεοτᾱ οη̄ μ̄ποτων̄ εροϋ̄ μ̄
 5 ηενοβε· η̄τερε̄ ηαῑ Δε̄ τω̄
 με̄ ρ̄μ̄ ηηαϋ̄. ᾱιμικε^{sic} μ̄μοῑ η̄οτ̄
 ηοσῑ· ατ̄ω̄ η̄τερε̄ῑμ̄τον̄ μ̄μοῑ
 ηοτ̄ηοσῑ· εῑε̄ κλατ̄Διοε̄ αϋαϋ̄
 χεῑ ηοτ̄ω̄η̄ρ̄ εβολ̄ ρ̄η̄ ταη̄φο
 10 χιᾱ μ̄η̄ ηικτωρ̄ η̄ψηρε̄ η̄ορω̄
 μαηοε̄ ετ̄Διωκεῑ η̄σω̄. ηεῑ
 ρωμε̄ η̄τᾱῑτρε̄ η̄ρρο βοτ̄
 ηετ̄σωμα
 ατ̄μερ̄ †η̄
 15 μη̄ ³⁴⁾
 ηητε̄ ηη

Cair. 8089^b V.ρηβ

1 η̄νεηετροε̄ εηεκοηοε̄
 η̄ρακοτε̄ †η̄ηηη̄ η̄ημαϋ̄ εϋ†
 ρ̄ηε̄ ηαῑ ρ̄η̄ ρακοτε̄· ατ̄ω̄ οη̄ ηεῑ
 ηεοτᾱ χε̄ ψατε̄ ηεηεκοηοε̄
 5 μ̄ψοη̄· αϋϋλιβε̄ μ̄μοη̄· αϋϋη̄ η̄
 ηαρ̄ηε̄ η̄ηοοτ̄ ψαϋραη̄ εσοτᾱη̄·
 Σαϋωη̄κ̄ εβολ̄ μ̄μοη̄ ω̄ κλατ̄
 ηιοε̄·^{sic} †η̄ᾱτρε̄ ηεη̄χαχε̄ ρα
 ψε̄ μ̄μοη̄ η̄τᾱτρε̄ ρεη̄κοοτε̄
 10 οτ̄ω̄ ρ̄η̄ ηεη̄η̄ ετεοη̄η̄· η̄
 τᾱτρε̄ ηετ̄σαηεση̄η̄ μ̄μοη̄
 ερ κοτ̄ειᾱ †εο
 οτ̄ε̄ψ̄η̄οτ̄η̄
 μη̄η̄μαρ̄τ̄
 15 εκαατ̄ αη̄

34) Crum's Copie hat hier οτ̄μη̄η̄η̄α, während ich nach der Photographie nur μη̄ erken-
 nen kann; das auf μη̄ folgende Zeichen ist aber sicher kein τ̄.

(Recto und Verso vertauscht).

Cair. 8089^a
R (V).

.....
1 .ε̄ μ̄ν̄νο̄.....
λοπον̄ ειε.....
ω̄ψ̄τ̄ π̄π̄νο̄.....
τεφ̄ρῑτ̄ιᾱ.....
5 μ̄η̄ τᾱ. .ᾱ' ρ̄η̄.....
ᾱκ̄η̄^{sic}.....
π̄π̄νο̄σ̄.....
μᾱρε̄ πε̄τῑκᾱτε̄.....
η̄ε̄ π̄πᾱρο̄ρ̄μ̄ π̄ρ̄ρο̄' ρ̄.....
10 η̄ᾱτ̄ ε̄ρω̄τη̄ ε̄τε̄τ̄η̄ο̄.....
ρη̄ τε̄ο̄ῡτ̄ιᾱ· η̄ϋ̄η̄ᾱᾱ.
ζε̄ μ̄μ̄ω̄τ̄η̄ ᾱη̄ η̄β̄ῑ.....
ο̄τ̄ω̄ψ̄τ̄ η̄ρ̄ᾱρ̄ η̄σο̄π̄.....
ο̄τ̄η̄ ο̄τ̄σο̄π̄ η̄ο̄τ̄ω̄τ̄ η̄ᾱρ̄.....

Cair. 8089^a
V (R).

1 τ̄μο̄ο̄ῡσε̄
..... διᾱβο̄λο̄ς ᾱϥ
..... ϥο̄ μ̄πε̄σο̄μ̄ο̄τ̄
..... η̄τε̄ τ̄πο̄λῑε̄'
5 πο̄λ̄. .η̄μ̄ω̄η̄
..... β̄η̄κ̄ ε̄
..... τ̄ χ̄ε̄ ρ̄μ̄
..... η̄ο̄τ̄τε̄ τ̄η̄η̄ᾱ
..... σο̄ο̄τ̄τη̄· η̄πο̄ϥ̄ Δ̄ε̄
10 ε̄η̄μ̄μᾱτ̄ ρ̄η̄ ο̄τ̄κ̄ω̄
..... ω̄ μ̄μο̄ς' χ̄ε̄ η̄ᾱχ̄ῑσο̄
..... μ̄ ε̄τ̄κᾱτῑτο̄ρο̄ς
..... το̄ρε̄ῑ μ̄μ̄ω̄τη̄ η̄
..... ε̄ϥ̄χ̄ω̄ η̄

(Recto und Verso vertauscht).

Cair. 8089^a
R (V).

1 τ̄ω̄ρ̄..... ρ̄ᾱτ̄ε̄ί̄λε̄ η̄ᾱϥ̄
ε̄τ̄η̄τᾱ..... ῑς̄ η̄νε̄σο̄π̄
Ε̄ϥ̄χ̄ε̄..... ε̄κ̄λᾱτ̄Δ̄ῑο̄ς
ε̄τε̄β̄ο̄λ̄..... η̄ο̄ς η̄η̄ρ̄ρω̄ο̄τ̄
5 ᾱλλ̄ᾱ ᾱϥ̄..... μ̄ο̄σ̄ εῑε̄ ϥ̄η̄ᾱ
ϥ̄σο̄ ε̄ρο̄η̄ η̄ η̄ε̄χ̄ᾱς η̄ᾱϥ̄
χ̄ε̄ σᾱρω̄κ̄^{sic} ε̄β̄ο̄λ̄ μ̄μο̄ῑ μ̄πε̄ρο̄τ̄

ερλτπει εχι τεχολη μια . .
 εις ψυριε · ασω εσωρψυ ε
 10 ροψ χε εψ . . χι ποτκοτι ιτρο
 φη ιποψ δε μπσοτωμ οτδε
 . πψω · ιμαναριος δε ανα
 . λατδιος ατχιτψ ερνε ρη κη
 . . ψαντοτνωρ еракоте аτ
 15 ραг μπρρο μπκομεс
 κоте · аψρψпнре ите
 . аргс мп ετρη про
μπλετο ψ апа κλατδιος

Cair. 8089
V (R).

1 δε аψратб ρомс^{sic}
 прит мпψ еψαхе
 теψмаат δ аг ехωψ
 аспωρ пнес ас · χε
 5 οτ пентаψψ мов ποτο
 епн ιναβαλ · аτ ос δε ιβι
 ρμραλ еρωβ η . м ιтаδψω
 ιптос δε ασω еспа ρт е
 χм песоо есрме мпψεψбм
 10 бом еψахе ημмас етће тлδ
 ρ πη · ρρωμανос δε πεψειωт
 аψеи ρм ппаллафон аψнат е
 роот аψψне χε οτ петψо
 ÷ ол аτтамоψ епτωψ · п .
 15 χаψ χε βикτωρ етће οτ . . .
 пей ηνκλατδιος · ιποψ δε .
 πεψοτωψβ ηаψ пεжаψ η . . .
маат χε еψхе . . . ηβηκ

Cair. 8089^a
R.

[ρμε]

1 ηνα ро мп аrianос
 Τηναρ тепот еχп
 се м τωрга ηм . . .
 тмерψите .
 5 ιпро оклифанос
 ρм η οτμοτте ероψ
 χε η ροτη ере ппасχα
 аτω η . а мпенсωτηр по

ρ̄ϣ̄ εβολ ρ̄μ̄ ма нм̄ . а̄т̄т̄и
 10 н̄оо̄т̄ н̄н̄ес̄ра̄г̄ м̄н̄р̄ро̄ εβ̄ . λ̄
 ρ̄μ̄ ма нм̄ ш̄а̄р̄ра̄г̄ е̄н̄в̄ . .
 н̄н̄е̄б̄о̄о̄ӯе̄' ε̄ϣ̄ω̄ м̄
 м̄о̄с̄ н̄т̄е̄г̄ε̄' ж̄ε̄ н̄ε̄
 ε̄ра̄ф̄ӣ ρ̄о̄κ̄ρ̄о̄т̄ ρ̄η̄
 15 . . . ω̄ρ̄т̄ . н̄ρ̄μ̄
 . . . ε̄ε̄ϣ̄а̄

ρ̄μ̄ε̄

Cair. 8089°
V.

1 ва̄а̄т̄ εβολ ε̄т̄ . . . н̄
 т̄ε̄т̄η̄ϣ̄о̄б̄о̄т̄ н̄н̄ т̄ρ̄?
 на̄г̄ н̄ε̄ н̄ш̄ор̄п̄ н̄ та̄т̄
 то̄б̄о̄т̄ εβολ̄' м̄
 5 ρ̄ε̄н̄к̄ε̄с̄ра̄г̄ ε̄г̄ ε̄ с̄
 о̄го̄н̄ н̄м̄ ε̄т̄ м̄ш̄ε̄
 н̄т̄ε̄κ̄λ̄ӣс̄г̄а̄ . . ε̄ε̄ε̄ . . по̄т̄ ε̄
 ρ̄о̄т̄ӣ ε̄т̄ε̄φ̄т̄λλ̄а̄κ̄ӣ . н̄с̄ε̄ᾱ
 на̄г̄ва̄з̄ε̄ м̄мо̄о̄т̄ ε̄о̄т̄с̄г̄а̄з̄ε̄
 10 ᾱ ρ̄ε̄н̄μ̄н̄ш̄ε̄ н̄κ̄λ̄ӣρ̄ӣκ̄о̄с̄
 . . о̄λ̄ ρ̄μ̄ ма нм̄ мо̄т̄ ρ̄а̄
 т̄η̄ε̄т̄ε̄ ε̄т̄с̄о̄т̄т̄ω̄н̄ . ε̄
 . ῑс̄к̄о̄п̄о̄с̄' ρ̄г̄ пр̄ε̄с̄ε̄т̄ε̄
 . ο̄с̄' ρ̄г̄ Δ̄ῑᾱκ̄о̄н̄о̄с̄' ρ̄г̄ ᾱ
 15 на̄г̄н̄ω̄ε̄т̄н̄ε̄' ρ̄г̄ λ̄ . .
 . . . ρ̄г̄ πᾱρ̄ο̄

Cair. 8089' R.

1 п̄ε̄ϣ̄μ̄ва̄ρ̄ н̄ρ̄η̄
 ε̄ρ̄ра̄г̄ ε̄т̄п̄ε̄ . ε̄
 ж̄ε̄ ω̄ β̄ῑᾱ μ̄н̄о̄о̄
 н̄ε̄т̄о̄т̄ε̄ρ̄с̄а̄ρ̄η̄ε̄
 5 п̄ж̄ω̄ρ̄ε̄ по̄т̄η̄
 то̄с̄ по̄т̄χ̄ω̄ρᾱ
 ᾱϣ̄μ̄ва̄ρ̄ н̄ρ̄η̄т̄
 на̄β̄ӣн̄ӣӣ
 на̄θ̄ᾱη̄ η̄
 10 с̄ᾱρ̄ζ̄ ᾱν̄

Cair. 8089^f V. 1 ϣ ϑ
 κτωρ εβωλ
 ρεσβ̄τερος̄
 τ̄β̄επ̄ῑ ε̄ε̄ῑρ̄ε̄ μ̄
 5 μ̄μοϣ̄ η̄ᾱτ̄
 η̄ ᾱσ̄ῡᾱχ̄ε̄ μ̄η̄ η̄ε̄ς
 ω̄ μ̄μο̄ς̄ χ̄ε̄ ο̄τ̄η̄
 ο̄ρ̄τ̄ρ̄̄ ϣ̄ο̄ο̄η̄ ρ̄η̄ †
 β̄ε̄ κ̄λ̄ᾱτ̄ᾱιο̄ς̄
 10 ε̄ρ̄ε̄ π̄ρ̄ο̄ η̄ᾱ
 σ̄σ̄ω̄τ̄μ̄ Δ̄ε̄

Cair. 8089^e.
 R. (V)³⁵).

(Recto und Verso vertauscht).

1 η̄τ̄
 ρ̄ ᾱϣ̄ μ̄π̄ε̄θ̄ο̄ο̄τ̄ η̄ᾱ.
 ᾱη̄ε̄ η̄τ̄ᾱκ̄† η̄τ̄ε̄κ̄.
 . ϑ̄ο̄τ̄η̄ ε̄η̄ϣ̄̄μ̄ᾱϑ̄τ̄.
 5 ρ̄η̄ο̄β̄ε̄ η̄τ̄ᾱη̄ᾱ.
 ᾱη̄ τ̄ε̄κ̄μ̄ο̄.
 ϣ̄?

Cair. 8089^e.
 V. (R).

1 η̄.
 η̄ᾱη̄ε̄ η̄τ̄ᾱκ̄ρ̄ ο̄τ̄ μ̄
 ᾱρ̄η̄ᾱη̄ε̄ η̄τ̄ᾱκ̄μ̄ο̄.
 ο̄η̄ η̄ᾱϣ̄ η̄ρ̄ε̄. η̄.
 5 ο̄ς̄ χ̄ε̄ ρ̄η̄ ο̄τ̄μ̄ε̄
 † η̄ο̄τ̄β̄ᾱ.
 Δ̄ε̄ μ̄η̄ε̄.

Cair. 8089^b R.

1 ᾱ.
 η̄.
 ᾱϣ̄.
 σ̄ω̄μ̄ᾱ.
 5 ρ̄ο̄μ̄η̄ε̄.
 . τ̄ρ̄ο̄ς̄
 ϣ̄.
 ε̄ρ̄ϑ̄η̄ᾱϣ̄.

35) Das Fragment C. 8089^e fehlt in Crum's Copie.

ρουη εпа.....
 10 † τῦρος' α.....
 χιτῆ εтап.....
 η̄ρρο η̄βι αριανος α.....
 † βεῑ μ̄νεχρε̄^{sic} ιε̄.....
 τ̄μ δε η̄βῑ апа βικ.....
 15 ριανος ρ̄μ̄ η̄εϋτε.....
 χιᾱ εне α η̄εϋη̄.....
 η̄οηтῆ εтῆ. α.....
εποῦω ηα.....

 1βε
α
αε ε
βικ
 5καα

ηρεῖ
ωс² ηοῦ
ωϋ εῖη
 10μμοс
ηβῑ апа βικτωρ
εωηε̄ μ̄ηαικαιος
ριανος ρ̄μ̄ η̄εϋτε
αῑ те θε̄ η̄таϋϋω
 15ηтос δε апа
ηα βικτωρ

Cair. 8089^a V.

[се]

Cair. 8089ⁱ R.

1η. ηηη ηεηηα†οι.
 ..ηηετβηηαρηη̄ ητε.....
 .τω αϋηαρη̄тῆ ρα η.....
 εϋ†ηη̄ εροοῦ εϋαω.....
 5 †ηηηε ερον̄ ω̄ ηαα.....
 αιος..... εεεε ω.....
 εμα.....
 εε̄
 1μ̄ηαωωρε̄ ατω̄ εμ. τοῦ.
 ...αθηατος' η̄ρη̄βε̄ η̄та...
αεηαϋ ηηοβ̄ ηϋ..

Cair. 8089ⁱ V.

.....πιστῆλλον ἀκ
 5ἀρεὶ ἐκω^{sic} ἡψῆμο ἀκ
ἕολ ἡτ... νε ἡφι...
ἰ οὔρ.....χαρ.....
οὔεο

Cair. 8089^k R.

.....
 1λ μῆ η̄σῖχ
χε τῆμε ε.....
παμερίτ ἡσον.....
παριτ τῆρϣ.μ.....
 5 τῆρϣ ω η̄μερίτ.....
ατῶ η̄σολεῖλ η̄τ.....
ποῆνοϣ ῆνα.....

Cair. 8089^k V.

.....
 1οἰ ἀϣ.....
ω ῆμοσ χε
παμερίτ η̄σον
ἡταδ γαθῶνι
 5ψῆ η̄τασῶνε·
οὔτε οὔβηϣ ἡβῖ α
ψαητοῦλο εὔεω
η̄εῖρητ ρῆ ῆα
λ α...χαρ.....
 10

Cair. 8089^l R.

1επεϣτ.κο
ωπε' ατῶ
ε ερε ρενμα
η̄εωσ μῆ ρεν
 5ἡτεροῦεἰ
σπαῖ εαρῆῆνοσ
χω ῆμοσ

Cair. 8089^l V.

1 η̄εαβῆλ χε.....
μαῖααϣ αε.....
η̄βῖ τῶνε η̄.....
αεηερεπε εροϣ.....
 5 χε ω η̄εντα η̄².....
αριῆνε χ.....

Cod. Copt. Parisinus 129¹⁴ fol. 100³⁶).

ατω ἄσμαμαατ	1	многѣ тантѣ	1
нѣи неумоно		οχιᾶ φοτω.	
тение нуири		моу нан ерраῖ	
ἰс̄ пе̄х̄с̄ : пен		нѣе н̄от̄вр̄ῖ	
хоѣс̄ ми пе	5	нон ρм пѣвот	5
ина етоааб		пармоте	
ирѣтанго.		Ере пѣсет. . . .	
Пентааан н̄		че сот̄н̄. . . .	
мпша н̄ωδ̄ο		ḡтаеш. . .	
Еротн епѣсет	10	Н̄ѣе тар н̄. .	10
ктир̄ῖон ет̄ ^{οτ}		λεχнῖα. .	
ааб̄ мпоот̄ : н̄		пе ес̄р̄от̄. ен̄	
т̄н̄р̄ша . мп ^ε		· Зи тант̄ιοχιᾶ	
та пноуте †		м̄н̄ п̄висан	
Еоот̄ нау ρн̄	15	т̄ῖон тн̄р̄ḡ.	15
тमितе нм		Таῖ он те ѳе н	
мартирос п ^{sic}		тау οικονομῖ	
шот̄шот̄. ατ̄ ^ω		нѣи пноуте: -	
поне м̄ме		Ε̄ρ̄ετ̄наτ̄ епѣ	
ет̄таῖн̄т̄	20	от̄оен̄ н̄с̄ῖ ρ̄м̄	20
Пентап̄εῖре		н̄н̄име н̄ρ̄δ̄ο	
нан̄ εβол̄ ρн̄		· де теполиц̄ ет̄	
тноуте етна		κρ̄μ̄ρωμ · таῖ	
ноτс̄ : ατω н̄		Ет̄ш̄м̄ше̄ ноτ̄ ^{sic}	
т̄енос̄ ет̄ема	25	ωн̄ш̄ εϥχαρ̄μ: -	25
маат̄ · еа т̄		ш̄ан̄т̄εϥτ̄н̄ ^{οοτ}	
ноб̄: —		нан̄: -	

36) Während des Druckes erhielt ich Photographien dieses Blattes und eine Copie von Brit. Museum Or. 3581 B f. 44 (Crum, Cat. № 328), welch' letztere ich der Liebenswürdigkeit Sir Herbert Thompson's verdanke. Beide Texte gelangen hier zum Abdruck.

ноуа оуотис	1	о̄м ма н̄им · же	1
нцооло евол м̄		невклиця е	
ноѡнц̄ ет		тет̄пац̄р̄ц̄ω	
жао̄м етмаѡ		рот · цао̄раї е	
В̄н̄ н̄соте нтец̄ ^{sic}	5	пвао̄ н̄п̄ебоѡц̄: —	5
м̄ит̄матої		Некрафи етет̄ ^{sic}	
. т̄ит̄саѡ ет		нарокрот̄ · м̄н̄	
. . . ц̄м̄ше м̄		Иса наї а ренке	
. . . ē : р̄їт̄н̄		сраї ц̄ωпе: —	
. . . аполог̄я	10	жекас отон: —	10
. . . л̄ѡ н̄нао		н̄м етсроч̄т̄	
р̄н̄ ^{sic} · р̄ро ми а̄		Еп̄ц̄м̄ше н̄тек	
р̄янос: - т̄н̄		клиця · ет	
Нактоп тепо̄		еотпот еротн̄	
ехн̄ н̄р̄їсто	15	ц̄антеѡѡсї	15
р̄я м̄н̄ наѡ̄		азе · а ренмин̄	
н̄м̄мартѡрос:		ше н̄к̄лн̄р̄їк̄ос ·	
В̄н̄ т̄мерѡїте		мот̄ ра т̄л̄їст̄їс	
ѡе н̄ромпе н̄		етсѡт̄ωн̄ : ē	
ѡїоклнт̄янос	20	п̄їскопос : п	20
В̄м̄ п̄еѡт̄ етот̄		ресѡт̄тирос :	
мот̄те ероц̄ же		ѡїаконос : хн̄	
пар̄м̄рот̄н̄ ере		ра : р̄ї монохос ^{sic}	
ппасха аѡ		р̄ї мат̄ої : р̄ї па	
п̄ша м̄п̄сѡтир	25	ѡанос · р̄ї р̄їѡї	25
пор̄ц̄ евол		ωтис · р̄оїне	
		ет̄р̄їѡне ероот̄	

British Museum Or. 3581 B fol. 44.

(Crum, Cat. № 328).

		<u>рлс</u>
τοῦ ἡσὶ ἀριανος	1	Діос · ἡ ἡτανμο 1
шанте нпосте		отт̄ нащ̄ п̄ре : ~
ер-ḡнац̄ ἡḡс̄ωнт̄ ^{sic}		÷ Ана в̄ик̄τωρ де
ḡмоц̄ ρωωц̄. ~		неґр̄іме не ρ̄н̄. .
÷ Λω̄ та̄і те ое ἡ	5	хотц̄ п̄онт 5
таϕωк̄ е̄рат̄		÷ Λϕ̄там
ḡнрро ἡс̄і̄ ар̄і̄анос		п̄д̄н̄
ἡн̄гем̄ω̄н̄ · ац̄		ла
ρомолоґе̄і̄ ḡне		ē
ḡс̄ ρ̄і̄оп̄ ḡнр̄ро .	10	÷ Λ 10
ац̄с̄ωнт̄ ац̄но	
х̄ц̄ епештеко :	
ḡНтерес̄ωт̄м де	
ἡс̄і̄ ана в̄ик̄τω
хе ар̄і̄анос ол̄т	15
ēрот̄н̄ епеште	
но ρ̄н̄ тан̄д̄і̄от̄	
х̄і̄ā не ā не	
ḡн̄а ρох̄ρех̄ е
х̄ḡнеґс̄ωт̄м .	20
пост̄ω напа н	
. аτ̄д̄і̄ос . . . ~	
. . . ωт̄і̄θе
. д̄і̄ос
. і̄е . . .	25
.
.

рла

И̇такмоотот̄ м̄на	1	Ду̇ ле̇ пно̇ве̇ нта	1
сон̄ нащ̄ п̄ре̇ ω̄		п̄ла̇т̄а̇іос̄ на̇сон̄	
а̇рі̄анӣ: . . . ~		а̇а̇у̇ на̇к̄ · же̇ а̇к̄	
Це̇жа̇у̇ п̄б̄і̄ а̇рі̄а̇		мо̇от̄т̄у̇ р̄п̄ от̄	
. . с̄ · же̇ р̄п̄ от̄ме̇	5	х̄п̄б̄онс̄: . . . ~	5
. е̄іс̄ м̄пе̄і̄		Ѡ̇а̇мо̄і̄ т̄ен̄це̇ п̄	
. а̇нос̄ но̇т̄		та̇кта̇ас̄ м̄на̇	
. он̄: ~		сон̄. и̇та̇кта̇ас̄	
. ѳ̄		е̄па̇с̄ω̄ма̇ · м̄п̄	
.		на̇сп̄ла̇х̄но̄н̄: · ~	10
.		Ѡ̇а̇мо̄і̄ и̇та̇к̄л̄от̄	
.		х̄і̇зе̇ м̄мо̄і̄ п̄шо̇	
.		р̄п̄ ω̄ а̇рі̄анӣ: ~	
.		Ѡ̇а̇мо̄і̄ и̇та̇ п̄ес̄	
.		но̇у̇ м̄на̇сон̄	15
.		Ѱ̄ω̄н̄ е̄рот̄ӣ е̄та̇	
.		та̇про̄: . . . ~	
.		ѳ̄е̄ѳ̄ м̄па̇сно̇у̇	
.		а̇ро̄к̄ ω̄ и̇ла̇т̄	
.		і̄ос̄ па̇ме̄рі̇т̄: —	20
.		ѳ̄ но̇т̄к̄ω̄от̄	
.		а̇сп̄ла̇х̄ . . .	
.		р̄і̄а̇но̇ . . .	
.		е̄о̇	
.	
.	
.	

1 λανη⁴⁹⁾ ἡσεανατκαζε ἄμοοτ εοτειαζε·⁵⁰⁾ α ρενμνιше ἡκλнрикос
 [εβ]ολ ρ̄м ма нм⁵¹⁾ μοτ ρα τнисис етсотт̄ων · епископос · ρι пр-
 еб̄терос · ρι Δλακονос · ρι ανατιωετιе · ρι λ[αικος ·] ρι παρο[ε-
 нос ·]⁵²⁾ ρι χира · ρι моноχος · ρι ματοι · ρι πασανос · ρι ριΔιωτιе ·
 5 ρο̄ιηε ετ̄ρι-ωηε ероот̄

Borg. CXLV
f. 19^a

ετ̄βε ηпоб ет̄м̄маτ̄ . η̄лнн ποτω̄ψ ἄп̄χοεις μαρεϋψωпε: —

Πεχαϋ ἡ̄βι ἀνα κλατ̄Διος . χε πασον ἄμεριτ̄ . епенаτ̄ еροι
 ἡ̄те̄от̄ψи ἡ̄тасот̄еηне ρωс еιαρерат̄ ἄма̄ι^{51c} ριχ̄η̄ θαλαсса . еинат̄
 ε̄ренаψи ἡ̄χοи еτο̄м̄с ρ̄η̄ θαλαсса етот̄η̄ ἡ̄ρωме: еис от̄ηос ἡ̄χοи
 b 10 аϋеи еϋρ̄-ρωт̄ ере от̄ηос ἄμнп̄ше ἡ̄ρωме та̄лп̄т̄ ероϋ* ет̄лет̄ко-
 φοрей . аϋмооηе ρ̄м̄ п̄ма ет̄па̄рерат̄η̄ ἡ̄ρηт̄ϋ̄ . аϋеи еρ̄ра̄ι ἡ̄βι от̄ηос
 ἡ̄епископос еϋφοрей ἡ̄от̄ηос ἡ̄еоот̄: еϋψахе ἡ̄м̄ма̄ι . χе κλατ̄-
 Διος . а̄всот̄ωηт̄ . п̄еχай η̄аϋ χе ἄп̄е па̄χοεις . п̄еχаϋ χе
 а̄ноκ п̄е ψате п̄епископос ἡ̄т̄ηο̄л̄с ψοи .⁵³⁾ ἡ̄та̄еи ета̄ρ̄м̄еκ ἡ̄η̄ п̄ек-
 мерит̄ [ἡ̄сон]⁵⁴⁾ в̄икт̄ωρ та̄χ̄η̄ т̄η̄т̄η̄ етеχ̄ωρα ἡ̄вн̄ме . а̄ноκ мен
 Borg. CXLV сена̄κω ἡ̄с̄ω̄ι *ρ̄η̄ от̄ηο̄л̄с χе т̄κωот̄ . ἡ̄т̄ок Δе сена̄ε̄ζωριзе^{51c} ἄмоκ
 f. 19^a ἡ̄се̄мо̄т̄от̄т̄ ἄмоκ ρ̄η̄ от̄ηο̄л̄с χе с̄о̄от̄т̄ . в̄икт̄ωρ Δе ρωωϋ сена̄ε̄-
 ζор̄иζε ἄмоϋ етеχ̄ωρα ἡ̄от̄ωт̄ ἡ̄се̄мо̄т̄от̄т̄ ἄмоϋ ρ̄η̄ от̄κασт̄рон ρ̄м̄
 η̄т̄ωψ ἡ̄ант̄ηο̄от̄ . а̄ноκ Δе сена̄мо̄т̄от̄т̄ ἄмои ἡ̄от̄еш̄ ἡ̄βасанос⁵⁵⁾ .
 b 20 ἡ̄т̄ок ρωωκ ἡ̄п̄ε̄т̄βасанизе *ἄмоκ а̄л̄ла п̄ен̄мен̄рит̄ ἡ̄сон в̄икт̄ωρ
 сена̄βасанизе⁵⁵⁾ ἄмоϋ т̄ηο̄т̄ . ἡ̄се̄т̄-ρ̄исе η̄аϋ ρ̄η̄ ἡ̄Δ̄иваст̄η̄рион
 ρ̄η̄ ρа̄ρ̄ ἡ̄βасанос⁵⁶⁾ ет̄ρ̄оот̄ . — еис η̄ет̄η̄ψ̄в̄иρ он а̄т̄а̄ρ̄мо̄т̄ . п̄ет̄η̄ран
 η̄аψωпе еϋо ἡ̄с̄о̄еит̄ . в̄икт̄ωρ мен ḡη̄а̄χ̄ωк еβ̄о̄л̄ ἡ̄се̄мо̄от̄т̄ϋ̄ ρ̄м̄
 η̄т̄о̄от̄ ἡ̄е̄т̄ε̄т̄̄ . ἡ̄т̄ω[κ]^{51o} ρωωк [се]η̄а̄мо̄от̄[т̄η̄] ρ̄η̄^{51o} η̄т̄о̄от̄ ἄп̄ем̄η̄т̄ .
 Borg. CXLV 25 *п̄ек̄ωма η̄а̄ρ̄ от̄ηос ἡ̄от̄о̄еиψ еϋρη̄п̄ ρ̄м̄ п̄ка̄ρ̄ ρ̄м̄ η̄ма ет̄от̄η̄а-
 f. 20^a мо̄от̄т̄[ḡ]⁵⁷⁾ ἡ̄ρηт̄ϋ̄ . ἡ̄η̄̄с̄ω̄с ḡη̄η̄т̄ ἡ̄βι от̄ηос ἡ̄ψωс ἡ̄т̄ел̄л̄ос · ἡ̄ϋ̄от̄ωη̄ρ̄
 еβ̄о̄л̄ ἄп̄ек̄ран . ἡ̄ϋ̄κωт̄ ἄп̄ек̄м̄арт̄η̄рион . ἡ̄те̄ ρ̄ен̄но̄б ἡ̄̄б̄ом̄ ψωпе
 еβ̄о̄л̄ ρ̄м̄ п̄ек̄ωма . в̄икт̄ωρ Δе ρωωϋ ἡ̄сена̄ψ̄ж̄η̄п̄е а̄η̄ ἡ̄м̄м̄арт̄η̄-

49) ετεφθλλανη nur in C.

50) Für ἡσεανατκαζε bis οτειαζε hat P. nur ψαντοσοτειαζε.

51) [εβ]ολ ρ̄м̄ ма нм nur in C.

52) Mit παρο[ενοε] bricht C. ab, der Rest nur in P, das ρι vor χира, das in des Hs. nicht steht, habe ich nach Analogie der übrigen Wörter in den Text hineingesetzt. Auch vor Διακονοε fehlt ρι in P., von ρι ανατιωετιе bis ρι παρο[ενοε] fehlt ganz in P.

53) Hs. η̄ψοи.

54) Weder steht ἡ̄сон in der Hs., noch ist dort eine Lücke vorhanden; ἡ̄сон fehlt aber sicher nur durch ein Versehen des Abschreibers.

55) Hs. βανос.

56) ε̄а klein über der Zeile.

57) Hds. μοот̄т̄

ριον ετοϋνανοτοϋ ρ̄μ̄ πεφραν:—*ἵτερεϋχε παῖ δε αϋασπαζε 1 1b
 ἄμοι ἄπеснаτ ρ̄μ̄ οφραϋε. ἵτεϋноτ αἰτωоти εφραι ρ̄μ̄ ηρορομα.
 eis pentanaτ epooτ aixooτ epok ω παxoeie ἵсон:—

Πεχε αἰα βικτωρ же αλῆнос⁵⁸ ἀκαπολατε ἰοτηноб ἵετλοτια.

ρ̄αμοι πεнтаἰμ̄ψα ρ̄ω⁵⁸) ἵθεωρει ἄππетоτααβ̄ ет̄м̄маτ. же от- 5 Paris. 12916
 ρωме ἄπροφитис пе. аτтаτο⁵⁹) же ρἰ οτсон⁶⁰) *ἄπνεψαλμος·⁶¹) Borg. CXLV
 †же αἰετφране μἱ⁶²) πεнтаτxоос же μαρἱβωκ⁶³) ψα πηи ἄπxо- f. 20^a
 †eis· аτω πεсмот еннотте ψа пнаτ ἵроτре: ~

Ατω⁶⁴) αττωоти атеἰ εβολ ρ̄μ̄ ηма енеἱἵρηт̄ῑ·⁶⁵) ατμοоше
 етρεβ̄ωк еткоти ἄмонастирион⁶⁶) εφρ̄μ̄ πтооτ етῑ-просфора⁶⁷) 10
 ἵρηт̄ῑ же не тeт̄шн⁶⁸) те ἵтк̄эриани: ~

Ἰтероτ̄μοоше же ρ̄μ̄ πтооτ· **εἰс п̄α βολос αϋτωμ̄ηт epooτ Cair. 8089^o V.
 ефо ἄπесмот ἰоτ̄р̄μ̄ηсоооти ἵте πολис. पेхаϋ πατ· же полла (R.)
 ἄμων δεснодikon⁶⁹) ететἱβ̄ник еτων ἵтере. Borg. CXLV f. 20^b

πεχατ же ρ̄μ̄ ποτωш ἄπноτте т̄ηнаκ̄тон ἵсооτт̄и: ~ 15 Paris. 12916 f. 43^b

Ἰтоϋ δε αϋψαже ηἰματ ρ̄η̄ οτκωρ̄ψ̄ [εϋx]ω ἄμοc·⁷⁰)
 же паxисооше. αἰωτ̄м̄ еткатиτωρος⁷¹) αϋкатиτореἰ⁷²) ἄμωт̄и
 *ρ̄αρ̄т̄⁷³) ἵρ̄ρο ἵсаϋ εϋxω ἵρεпψαже⁷⁴) ἵβ̄ол ет̄βε т̄иτ̄т̄и.⁷⁵) ἵсе- Borg. CXLV
 тооме аη енетἱтаю⁷⁶) μἱ тетἱμ̄ηт̄ноб. же ететἱш̄μ̄ше* ἄπноτте f. 21^a
 ἵηβαλἱαιος. λοпнон eis πολис т̄иρ̄с асоτωш̄т̄ ἵηноτте ἄπ̄ρ̄ρο. 20 R.(V)
 аτω тeφp̄т̄cia.⁷⁷) μἱ т̄паппадоria.⁷⁸) μἱ т̄асia. μἱ⁷⁹) ηιμε.

58) P. ρωωт.

59) P. таото.

60) ρἰ οτсон fehlt in P.

61) B. ἄпνεψαλμος.

62) B. мен.

63) P. μαρεпβωк.

64) аτω fehlt in P.

65) P. енеϋρηт̄ῑ.

66) B. етмонастирион.

67) P. етῑеἱ-просфора

68) In B. folgt auf тeт̄шн noch τар.

69) B. ημων тeεподоikon, C. ημων.....

70) [εϋx]ω ἄμοc nur in C.

71) P. патоἱτωρος, C. патиτωρος.

72) P. патоἱτωρει.

73) B. ραρ̄т̄и.

74) P. ἵρηψαже.

75) ет̄βε т̄иτ̄т̄и fehlt in P.

76) P. тасю.

77) P. u. C. тeφp̄т̄cia.

78) B. пaппaтoria.

79) B. μἱ vor ηιμε fehlt.

- Borg. CXLV 1 $\bar{m}\bar{i}$ тaмoниaкн. ⁸⁰⁾ нaї дe тпpoт aтcωт̄м̄ н̄ca* пoтeρcaρнe ⁸¹⁾
 21^rb $\bar{m}\bar{i}\bar{p}\bar{p}\bar{o}$: ~ лoнoн мape нeт̄н̄кaтн̄cωpoc ⁸²⁾ xг-щнe н̄нaρp̄м̄ ⁸³⁾ п̄p̄p̄o.
 ρ̄м̄ птpeцнaт epωт̄н̄ eтeт̄н̄o н̄щop̄н̄ ρ̄н̄ тeθтcиa н̄ц̄нaнaтcкaзe ⁸⁴⁾
- Paris. 12916 $\bar{m}\bar{m}\bar{o}\bar{t}\bar{i}$ aн нoб̄ *п̄p̄p̄o eoтωщ̄т̄ н̄p̄aρ н̄coп. aллa oтcoп н̄oтωт̄ ⁸⁵⁾
 f. 43^va $\bar{p}\bar{n}\bar{i}$ 5 pωщe. ⁸⁶⁾ м̄н̄п̄cωc κтe-тн̄т̄т̄н̄ eпeт̄н̄щ̄м̄щe oн. ⁸⁷⁾ м̄п̄p̄†-щнe н̄тeт̄н̄-
 Borg. CXLV м̄н̄тнoб̄ м̄н̄ нeт̄н̄aз̄н̄oмa* н̄нa ρ̄м̄ п̄p̄p̄o м̄н̄ нeтcапeснт̄ м̄м̄ωт̄н̄:— ⁸⁸⁾
 f. 21^va н̄тoк дe ρωωк ⁸⁹⁾ ω пaχoεic κлaтaιoc н̄т̄к̄ oтeбoл ρ̄н̄ н̄щнpe
 н̄нeppωoт̄. ⁹⁰⁾ aтω п̄к̄p̄ic ⁹¹⁾ в̄н̄к̄тωp oн ⁹²⁾ н̄щнpe нe м̄пнoб̄ н̄cтpа-
 тн̄лaтнc м̄п̄p̄p̄o: ⁹³⁾ ннм пeтo н̄нoб̄ ρ̄м̄ пaз̄н̄oмa н̄тeт̄н̄p̄e. ннм пeтo
 10 н̄щннpe ρ̄н̄ тeц̄б̄н̄пpoc̄eλθe н̄тeт̄н̄p̄e. κaι тap нeppωoт̄ ⁹⁴⁾ eт̄м̄пoтe
 aт̄eлeθт̄мeи eпeкca м̄н̄ тeк̄б̄н̄м̄щe ⁹⁵⁾ ω пaχoεic κлaтaιoc]. †xω
 Borg. CXLV м̄мoс нaк̄ ω п̄тeннaιoc' xe epщaн п̄p̄p̄o н̄p̄p̄oмнн cωт̄м̄ xe aтpωb̄
 f. 21^vb щoпe ⁹⁶⁾ н̄тeк̄м̄н̄тxoεic. ц̄нaщoщ̄нe ρ̄н̄ oтнoб̄ н̄м̄кaρ н̄p̄нт' xe ц̄мe
 Paris. 12916 м̄мoк тωнoт: ~ н̄p̄нкe н̄тнoл̄ic aтeт̄н̄aaт̄ н̄p̄м̄мao' нopфaнoc
 f. 43^vb aтeт̄н̄ц̄и пeтpooт̄щ. ⁹⁷⁾ epщaн oтpωb̄ н̄тeӣмнe щoпe м̄м̄ωт̄н̄ *н̄p̄нкe
 Borg. CXLV 15 aтeт̄н̄ц̄и пeтpooт̄щ. ⁹⁷⁾ epщaн oтpωb̄ н̄тeӣмнe щoпe м̄м̄ωт̄н̄ *н̄p̄нкe
 f. 22^ra н̄тнoл̄ic нaмoт̄ ρa нpкo. нaмe тap ⁹⁸⁾ м̄пeгcт̄н̄b̄oт̄лeтe ⁹⁹⁾ н̄p̄oмe
 eпeρ eппeθooт̄' aллa eioтeщ̄ ¹⁰⁰⁾ тωфeл̄иa ¹⁰¹⁾ н̄oтoн ннм. cωт̄м̄ н̄cωи
 xe aн̄c̄ ¹⁰²⁾ oтнoб̄ н̄p̄oтo epωт̄н̄ ¹⁰³⁾ н̄тωт̄н̄ н̄тeт̄н̄ ρeнцннpe-щнм̄. ¹⁰⁴⁾
 н̄тeт̄н̄cooт̄н aн' xe oт нe † oт̄b̄e п̄p̄p̄o. ¹⁰⁵⁾ м̄пeт̄н̄cωт̄м̄ eпeтcнp̄' xe

80) В. тaмoниaн, P. xaмoтн̄иaнн, C. aнн.

81) C. н̄п̄oт̄[eρcaρнe].

82) P. κaтoιcωpoc C. [κaт]eтoρoc.

83) В. н̄нaρp̄н̄ В.

84) P. н̄ц̄нaнaнaтcкaзe.

85) В. н̄oтωт̄ fehlt.

86) В. пaρωщe.

87) В. м̄н̄п̄cωc н̄тeт̄н̄щ̄м̄щe oн м̄пeч̄c.

88) Auf аз̄н̄oмa folgt in P. нur: н̄нaρp̄н̄ нeтcапeснт̄ м̄м̄ωт̄н̄.

89) ρωωк̄ fehlt in P.

90) P. н̄п̄p̄p̄oт̄.

91) P. κ̄p̄ic ohne п.

92) P. oн̄ fehlt.

93) Statt н̄щнpe нe bis м̄п̄p̄p̄o hat P. щннpe н̄p̄p̄oмaнoс пнoс нeтpат̄лaтнc м̄п̄p̄p̄o.

94) P. н̄p̄p̄oт̄.

95) P. eп̄oт̄m̄eи eтeк̄б̄н̄м̄щe м̄н̄ нeкca.

96) Für aтpωb̄ щoпe liest P. a^{sic} щaxe н̄тeӣмнe щoпe.

97) P. aтeт̄н̄ц̄и м̄пeтpooт̄щ.

98) тap̄ fehlt in P.

99) P. c̄м̄b̄oт̄лeтe.

100) В. eioтeщ̄.

101) P. тoф̄т̄л̄a.

102) P. aн̄oя.

103) Für н̄p̄oтo epωт̄н̄ liest P. ρ̄н̄ oн̄л̄н̄иa м̄пaρapωт̄н̄.

104) Für н̄тeт̄н̄ ρeнцннpeщнм̄ liest P. ρ̄н̄щннpeщнм̄.

105) п̄p̄p̄o ist in P. weggebrochen.

**ⲡⲥⲁⲅⲉ ⲙⲓⲣⲣⲟ ⲟⲩⲕⲟⲩⲧ̄ ⲛⲉ · ⲛⲁⲓ ⲉⲁⲣ ⲁⲛⲟⲕ ϩⲱ ⲁⲛⲉ̄ ⲟⲩⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ*¹⁰⁶⁾ 1 C. 8089* *ⲡⲟⲉⲓ*.
*ⲡⲥⲱⲛⲣⲉ** *ⲡⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ* ·¹⁰⁶⁾ *ⲁⲩⲱ ⲟⲩⲥⲟⲛ ⲡⲟⲩⲱⲧ ⲛⲉⲧⲁⲓⲟⲩⲱⲩⲧ̄ ϩⲱ*.¹⁰⁷⁾ Borg. CXLV
*ⲁⲩⲱ*¹⁰⁸⁾ *ⲙⲓⲛⲉϩⲁⲛⲁⲧⲕⲁⲩⲉ ⲙⲙⲟⲓ ⲡⲓⲕⲉⲟⲛ. ⲁⲗⲗⲁ ⲫⲉⲓⲣⲉ ⲙⲓⲛⲁⲩⲙⲓⲛⲉ ⲡⲭⲓ-*
ⲟⲩⲉ.¹⁰⁹⁾ *ⲫⲙⲉ*¹¹⁰⁾ *ⲉⲁⲣ ⲙⲙⲱⲧⲓ ϩⲙ ⲛⲁⲣⲓⲧ [ⲧⲓ]ⲣϩ*.¹¹¹⁾ *ⲁⲩⲱ ϩⲁϩ ⲡⲥⲟⲛ*¹¹²⁾
ⲁⲓⲣⲗⲟⲟⲗⲉ ⲙⲙⲱⲧⲓ ϩⲓ ⲛⲁⲑⲓⲭ ⲉⲧⲉⲧⲓⲟ ⲡⲓⲕⲟⲩⲧ̄.¹¹³⁾ *ⲭⲉ ⲁⲛⲟⲕ ⲛⲉ ⲣⲟⲙⲩⲣⲁⲗ* 5
ⲡⲓⲛⲉⲧⲓⲛⲉⲓⲟⲩⲉ.

*ⲡⲉⲭⲁϩ ⲛⲁϩ ⲭⲉ ⲡⲧⲓ ⲟⲩⲉⲃⲟⲗ ⲧⲱⲛ ⲉⲕⲉⲧⲙⲃⲟⲩⲗⲉⲧⲉ*¹¹⁴⁾ *ⲛⲁⲓ ⲡⲓⲛⲁⲓ*.¹¹⁵⁾

ⲡⲉⲭⲁϩ ⲭⲉ ⲁⲛⲟⲕ ⲛⲉ ⲗⲓⲟⲛⲓⲥⲓⲟⲥ **ⲛⲉⲧⲁ ⲡⲣⲣⲟ ⲛⲥⲟⲛ ⲙⲓⲛⲉⲕⲉⲓⲱⲧ* Borg. CXLV
**ⲭⲟⲟⲩⲧ*¹¹⁶⁾ *ⲉⲛⲉⲓⲙⲁ ⲙⲓ ⲛⲉⲥⲣⲁⲓ ⲁⲓⲡⲧⲟⲩ*¹¹⁷⁾ *ⲙⲓⲣⲣⲟ ⲡⲓⲣⲁⲣⲙⲉⲛⲓⲟⲥ · ⲁⲓⲕⲧⲟⲓ*
ⲩⲁⲣⲟϩ ⲙⲓ ⲛⲉⲥⲣⲁⲓ ⲡⲉⲓⲣⲓⲛⲓⲕⲟⲛ ·¹¹⁸⁾ *ⲭⲉ ⲁⲛⲉ̄ ⲟⲩⲣⲱⲙⲉ ⲉⲣⲉ ⲟⲩⲉⲓⲣⲓⲛⲓ ϩⲓ* 10
ⲛⲁⲣⲓⲟⲩⲉ ⲡⲓⲕⲁⲓⲣⲟⲥ ⲛⲓⲙ.¹¹⁹⁾ C. 8089* *ⲡⲟⲉⲓ*^v

*ⲡⲛⲉⲧⲟⲩⲁⲁⲃ ⲭⲉ*¹²⁰⁾ *ⲁⲛⲁ ⲕⲗⲁⲩⲗⲓⲟⲥ ⲁ ⲛⲉⲡⲓⲛⲁ ⲙⲓⲛⲟⲩⲧⲉ*¹²¹⁾ *ⲛⲓⲙ*¹²²⁾
ⲉⲣⲟϩ · ⲛⲉⲭⲁϩ ⲡⲓⲛⲁ ⲃⲓⲕⲧⲱⲣ · ⲭⲉ ⲛⲁⲥⲟⲛ ⲙⲙⲉⲣⲓⲧ · ⲫⲙⲉⲉⲧⲉ ⲭⲉ ⲛⲁⲓ ⲛⲉ
*ⲡⲭⲁⲭⲉ ⲡⲁⲛⲟⲥⲧⲁⲧⲓⲥ ⲉⲣⲉ ⲡⲭⲟⲉⲓⲥ ⲉⲛⲧⲓⲙⲁ*¹²³⁾ *ⲛⲁϩ: ~*

**ⲡⲧⲉⲧⲓⲛⲟⲩ ⲁϩⲣⲱⲧ ⲙⲓⲛⲉⲧⲙⲧⲟ ⲉⲃⲟⲗ ϩⲓ ⲟⲩⲩⲱⲛⲉ*. *ⲡⲟⲉ ⲡⲟⲩⲧⲓⲕ ⲡⲓⲕⲟⲩⲧ̄* · 15 Borg. CXLV
ⲁϩⲭⲓ ⲙⲓⲛⲉⲛⲉ ⲡⲟⲩⲛⲟⲥ ⲡⲉⲃⲱⲩ ⲉϩⲭⲟⲥⲉ ⲉⲙⲁⲧⲉ · ⲉⲣⲉ ⲛⲉϩⲃⲁⲗ ⲙⲉⲣ ⲡⲓⲛⲟϩ
ⲉϩⲁⲩⲱⲛⲁⲕ ⲉⲃⲟⲗ ϩⲓ ⲟⲩⲛⲟⲥ ⲡⲣⲟⲟⲩ ⲉϩⲭⲱ ⲙⲙⲟⲥ · ⲭⲉ ⲱ ⲡⲓⲁ ⲁⲓⲣⲱⲩⲱ ⲙⲓ
ⲕⲗⲁⲩⲗⲓⲟⲥ · ⲡⲛⲉⲃⲓⲕⲧⲱⲣ ⲁϩⲫⲓⲥⲉ ⲛⲁⲓ. ⲱ ⲡⲓⲁ ⲙⲓⲛⲟⲩ ⲁⲧⲟⲣⲃⲉⲧ ⲉⲣⲟⲩⲓ
*ⲡⲉⲁ ⲥⲁ ⲛⲓⲙ ⲉϩⲱⲛⲃⲱⲕ ⲉⲧⲣⲉⲣⲉⲓⲥ.*¹²⁴⁾ C. 8089* *ⲡⲟⲉⲓ*^b

106) P. *ⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ* C. *ⲭⲣⲓⲥⲫⲁⲛⲟⲥ*.

107) *ϩⲱ* fehlt in B. In C. steht vor *ϩⲱ* noch *ⲙⲙⲟϩ*.

108) *ⲁⲩⲱ* nur in P.

109) P. *ϩⲓ ⲟⲩⲣⲱⲛ*. C. *ⲡⲭⲓⲟⲩⲉ*.

110) C. [ⲧ]ⲙⲉ; der ganze Abschnitt von *ⲫⲙⲉ ⲉⲁⲣ* bis *ⲡⲓⲕⲁⲓⲣⲟⲥ ⲛⲓⲙ* fehlt in P.

111) [ⲧⲓ]ⲣϩ nur in C.

112) *ϩⲁϩ ⲡⲥⲟⲛ* nur in C.

113) C. *ⲉⲧ[ⲉⲧⲓⲟ ⲡⲥⲱⲛⲣⲉ]*. Von *ⲭⲉ ⲁⲛⲟⲕ* bis *ⲡⲓⲛⲉⲧⲓⲛⲉⲓⲟⲩⲉ* kann in C. nicht gestanden haben.

114) C. *ⲉⲧⲓ[ⲃⲟⲩⲗⲉⲧⲉ]*.

115) C. Für *ⲛⲁⲓ ⲡⲓⲛⲁⲓ* muss in C. [ⲛⲁⲓ ⲡⲧⲉⲓ]ⲣⲉ gestanden haben.

116) C. *ⲧⲓⲛⲟⲩⲧ*.

117) *ⲁⲓⲡⲧⲟⲩ* nur in C.

118) C. *ⲡⲓⲣⲓⲛⲓⲕⲟⲛ*.

119) Für *ⲉⲣⲉ ⲟⲩⲉⲓⲣⲓⲛⲓ* bis *ⲡⲓⲕⲁⲓⲣⲟⲥ ⲛⲓⲙ* hat C. *ⲡⲓⲣⲓⲛⲓⲕⲟⲥ ⲡⲓⲕⲁⲓⲣⲟⲥ ⲛⲓⲙ*.

120) *ⲭⲉ* fehlt in P., steht aber auch in C.

121) Ebenso C., P. *ⲉⲧⲟⲩⲁⲁⲃ*.

122) Mit *ⲛⲓⲙ* bricht P. ab.

123) C. [ⲉ]ⲡⲉⲧⲓⲛⲙⲁ.

124) Mit *ⲉⲧⲣⲉⲣⲉⲓⲥ* bricht B. ab. — Von dem Abschnitte *ⲡⲧⲉⲧⲓⲛⲟⲩ* etc. ist in C. erhalten nur: *ⲡⲧⲉ. ⲁⲧⲟⲩⲱⲛⲉ̄ ⲉⲃ. ϩ. ⲩⲙⲉ. ⲡⲧ. ⲡⲟⲩⲕ.*
. ⲟⲩ ⲡⲉ. ⲉ, was etwa folgendermassen zu ergänzen sein dürfte: *ⲡⲧⲉ[ⲧⲓⲛⲟⲩ*
ⲁϩⲩⲱⲛⲉ̄ ⲉϩⲟ ⲛ]ⲁⲧⲟⲩⲱⲛⲉ̄ ⲉⲃ[ⲟⲗ ⲁ]ϩ[ⲡⲱⲧ ϩⲓ ⲟⲩⲛⲟⲥ ⲛ]ⲩⲙⲉ. ⲡⲧ[ⲉⲧⲓⲛⲟⲩ ⲁϩⲩⲱⲛⲉ̄ ⲡⲟⲩ]
ⲡⲟⲩⲕ[ⲱⲩⲧ. ⲁϩⲭⲓ ⲙⲓⲛⲉⲥⲙⲟⲧ ⲡⲟⲩ]ⲛⲟⲥ ⲡⲉ[ⲥⲱⲩⲱ ⲉϩⲭⲟⲥⲉ ⲉⲙⲁⲧⲉ].

**παι* *δε* *ρωω* *εφρ*¹²⁵ *πχ*]οι [αφωωψ¹²⁵ *εφ*]χω *μμο*· *χε* [ω 1 Cair. 8089^a V.
βικτωρ *πτο*]κ *πμεριτ* *πσον* [· *μπερω* *πωκ*] *πταδιαοτη* [ατω
μπερο]β¹²⁵ *ετασωνε* [· *αφω* *δε* *εφμ*]ο¹²⁵ *οτε* *οτην* *πσι* α[*πα βικτωρ*]
*ψαντο*λο *ετσω*[*τμ* *ε*] *πετερη* *ρη* *θα*[*λασσα*· *πεφρ*μ¹²⁵ *ρα*]λ *δε* [ε
α]ραρ[*παζε* 5

[*πτο*] **δε* *αφρ*-*ατ*[ομ· *αφω* *ωνε* *ε*]φ¹²⁵ *ομ* *πρη*т *μн*ε[*εψ*μ-
βом] *εψα*χε· *τεφ*μαατ *χ*]ε *αβω*ωτ *εφр*]αι *εχω*φ· *ακνω*ρ *πнес*-
[*ρο*ι¹²⁵· *πех*]α¹²⁵· *χε* *ο*т *πεντα*ψ[*ω* *не* *μ*] *μωκ* *πω*ρο¹²⁵ *ππα*β¹²⁵αλ·
*α*τ[*там*]ο¹²⁵ *δε* *π*σι [*πεφ*]μ¹²⁵ *ρα*λ *ερω*β *π*[*г*] *μ* *πτα*ω¹²⁵ *ωνε*· *π*το¹²⁵ *δε* 10
αβω *ε*ε¹²⁵α¹²⁵ρ¹²⁵т *ε*χ¹²⁵μ *πес*ρο *ε*ε¹²⁵ρ¹²⁵μ¹²⁵ *μ*π¹²⁵ε¹²⁵ψ¹²⁵μ¹²⁵β¹²⁵ο¹²⁵μ *εψα*χε *π*μ¹²⁵α¹²⁵с *ε*т¹²⁵ε
*т*λ¹²⁵η¹²⁵η.

*ρω*μα¹²⁵ο¹²⁵ *δε* *πε*φ¹²⁵ε¹²⁵ω¹²⁵т *α*φ¹²⁵ε¹²⁵ *ρμ* *ππα*λλα¹²⁵φ¹²⁵ο¹²⁵η *α*φ¹²⁵η¹²⁵α¹²⁵т *ε*ρο¹²⁵ο¹²⁵т *α*φ-
*ω*η¹²⁵ε· *χε* *ο*т *π*ετ¹²⁵ω¹²⁵ο¹²⁵η¹²⁵· *α*τ¹²⁵α¹²⁵μ¹²⁵ο¹²⁵φ *ε*η¹²⁵τ¹²⁵ω¹²⁵ψ· *π*[*ε*]χ¹²⁵α¹²⁵φ· *χε* *β*ικ¹²⁵τ¹²⁵ω¹²⁵
*ε*т¹²⁵ε *ο*т [κ¹²⁵λ¹²⁵т] *π*ε¹²⁵ *π*κ¹²⁵λα¹²⁵τ¹²⁵α¹²⁵ιο¹²⁵с· 15

*π*το¹²⁵φ *δε* [*μ*] *πε*φ¹²⁵ο¹²⁵τ¹²⁵ω¹²⁵ψ¹²⁵ *πα*φ· *π*ε¹²⁵χ¹²⁵α¹²⁵φ *π*[*τεφ*] *μα*α¹²⁵т· *χε* *ε*ψ¹²⁵χ¹²⁵ε
[*τε*μ]ε *π*β¹²⁵η¹²⁵κ¹²⁵**τωρ* [*ε*ρε¹²⁵π¹²⁵] *ρα*β¹²⁵β¹²⁵η¹²⁵ *πα*φ *ε*т¹²⁵μ¹²⁵т¹²⁵ [т¹²⁵ε *π*ρα¹²⁵η *χε* *т*с *π*κ¹²⁵ε¹²⁵ο¹²⁵η¹²⁵·
*ε*ψ¹²⁵χ¹²⁵ε [*μ*π¹²⁵φ¹²⁵-*с*ο] *ε*κ¹²⁵λα¹²⁵τ¹²⁵α¹²⁵ιο¹²⁵с *ε*τε¹²⁵β¹²⁵ο¹²⁵λ [ρ¹²⁵μ *π*τε] *η*ο¹²⁵с *π*π¹²⁵ρ¹²⁵ω¹²⁵ο¹²⁵т *α*λλα
*α*φ[*т*ρε¹²⁵φ] *μ*ο¹²⁵т *ε*ε¹²⁵ *φ*η¹²⁵α¹²⁵φ-*с*ο *ε*ρο¹²⁵η [ο]η· 16
Cair. 8089^d
V. (R.)

*π*ε¹²⁵χ¹²⁵α¹²⁵с *πα*φ *χε* *с*α¹²⁵ρ¹²⁵ω¹²⁵η¹²⁵ ¹²⁵ε¹²⁵β¹²⁵ο¹²⁵λ *μ*μ¹²⁵ο¹²⁵ι *μ*π¹²⁵ε¹²⁵ρο¹²⁵ο¹²⁵т¹²⁵ε¹²⁵ρ-*λ*т¹²⁵η¹²⁵ε¹²⁵ *ε*χ¹²⁵η¹²⁵ *т*χ¹²⁵ο¹²⁵η¹²⁵ 20
*μ*π¹²⁵α[*χο*]ε¹²⁵и¹²⁵с *π*ψ¹²⁵η¹²⁵ρε· *α*β¹²⁵ω *ε*с¹²⁵β¹²⁵ω¹²⁵ρ¹²⁵ψ¹²⁵ *ε*ρο¹²⁵φ *χε* *ε*φ[*πα*]χ¹²⁵η¹²⁵ *π*ο¹²⁵т¹²⁵κ¹²⁵ο¹²⁵т¹²⁵
*π*т¹²⁵ρο¹²⁵φ¹²⁵η¹²⁵· *π*το¹²⁵φ *δε* *μ*π¹²⁵ε¹²⁵ο¹²⁵τ¹²⁵ω¹²⁵μ *ο*т¹²⁵α¹²⁵ε [*μ*] *π*φ¹²⁵ω¹²⁵·

*π*μα¹²⁵κα¹²⁵ρ¹²⁵ιο¹²⁵с *δε* *α*π¹²⁵α [κ] *λα*τ¹²⁵α¹²⁵ιο¹²⁵с *α*т¹²⁵χ¹²⁵η¹²⁵т¹²⁵φ¹²⁵ *ε*ρ¹²⁵η¹²⁵с *ρη* *κ*η[*με*] *ψ*η¹²⁵-
*т*ο¹²⁵т¹²⁵η¹²⁵ω¹²⁵ρ *ε*ρα¹²⁵κ¹²⁵ο¹²⁵т¹²⁵ε *α*т[*π* *π*ε¹²⁵с] *ρα*η¹²⁵ *μ*π¹²⁵ρ¹²⁵ο *μ*π¹²⁵κ¹²⁵ο¹²⁵μ¹²⁵ε¹²⁵с [π¹²⁵ρα] *κ*ο¹²⁵т¹²⁵ε· *α*φ¹²⁵ρ-
*ω*η¹²⁵ρε *π*т¹²⁵ε[*χ*] *α*ρ¹²⁵η¹²⁵с *μ*π[*η*ο] *т*т¹²⁵ε *ε*т¹²⁵ρ¹²⁵μ *π*ρο *μ*π¹²⁵ε¹²⁵т¹²⁵ο[*та*α]β¹²⁵ *α*π¹²⁵α *κ*λα¹²⁵τ- 25
*α*ιο¹²⁵с·

... *χ* *π* : *α*φ Cair. 8089^b R.
..... *с*ω¹²⁵μ¹²⁵α [ο¹²⁵т] *ρ*ο¹²⁵μ¹²⁵π¹²⁵ε· [α *ρ*ε¹²⁵η¹²⁵μ¹²⁵η¹²⁵ψ¹²⁵
*α*т¹²⁵ρ]-*μ*α¹²⁵ρ[*т*] *т*ρ¹²⁵ο¹²⁵с [π¹²⁵т¹²⁵α¹²⁵φ¹²⁵μ¹²⁵ο¹²⁵ο¹²⁵т]**т*ο¹²⁵т *π*β¹²⁵η¹²⁵ *α*ρ¹²⁵η¹²⁵α¹²⁵ο¹²⁵с *ψ*η¹²⁵η¹²⁵т¹²⁵ε *π*η¹²⁵ο¹²⁵т¹²⁵ε
*ε*ρ-*ρ*η¹²⁵α¹²⁵φ [ε¹²⁵ο¹²⁵π¹²⁵φ *ε*] *ρ*ο¹²⁵т¹²⁵η *ε*π¹²⁵α[*ρ*η¹²⁵ο¹²⁵μ¹²⁵ο¹²⁵с *π*η¹²⁵ε¹²⁵φ¹²⁵μ¹²⁵α¹²⁵ρ¹²⁵т¹²⁵ρ¹²⁵ο¹²⁵с.¹²⁶] *α*τω *т*αι *т*ε
*ο*ε¹²⁷) [π¹²⁵т¹²⁵α¹²⁵т] *χ*η¹²⁵т¹²⁵φ *ε*т¹²⁵η[*φ*ο¹²⁵χ¹²⁵η¹²⁵α· *α*φ]β¹²⁵ω¹²⁵η¹²⁵ ¹²⁸) *ε*ρα¹²⁵т¹²⁵φ¹²⁵ ¹²⁹) *μ*π¹²⁵ρ¹²⁵ο *π*β¹²⁵η¹²⁵ 17
Brit. Mus. Or.
3581 B
f. 44^ra *ρ*λ¹²⁵ε.

125) Hs. ο¹²⁵μ¹²⁵ε¹²⁵ ¹²⁵ο¹²⁵·
126) Für S. [ε¹²⁵ο¹²⁵φ *ε*] *ρ*ο¹²⁵т¹²⁵η *ε*π¹²⁵α[*ρ*η¹²⁵ο¹²⁵μ¹²⁵ο¹²⁵с *π*η¹²⁵ε¹²⁵φ¹²⁵μ¹²⁵α¹²⁵ρ¹²⁵т¹²⁵ρ¹²⁵ο¹²⁵с. hat B. M. einfach *π*φ¹²⁵ε¹²⁵ο¹²⁵η¹²⁵т¹²⁵ ¹²⁵ο¹²⁵μ¹²⁵ο¹²⁵φ *ρ*ω¹²⁵ω¹²⁵φ.
127) *α*τω *т*αι *т*ε *ο*ε nur in B. M. erhalten.
128) [π¹²⁵т¹²⁵α¹²⁵т] *χ*η¹²⁵т¹²⁵φ *ε*т¹²⁵η[*φ*ο¹²⁵χ¹²⁵η¹²⁵α· *α*φ]β¹²⁵ω¹²⁵η¹²⁵ nur in C., in B. M. folgt auf *т*αι *т*ε *ο*ε ein-
fach π¹²⁵т¹²⁵α¹²⁵φ¹²⁵β¹²⁵ω¹²⁵η¹²⁵ etc.
129) *ε*ρα¹²⁵т¹²⁵φ *μ* nur in B. M. erhalten.

1 ἀριανός ἠρνεμῶν¹³⁰⁾ ἀφρομολογεί¹³¹⁾ μ̄νεχ̄ς¹³²⁾ ρίθι μ̄ιρ̄ρο·
 ἀφῶνιτ̄ ἀφιοχ̄ ἐπευτεκο¹³³⁾ ἡ̄τερεφωτ̄μ̄ δε ἡ̄σι ἀνα βικτω[ρ]
 δε ἀριανός οἷτ̄ εροσθι ἐπευτεκο ρ̄η̄ τανφοχια¹³⁴⁾ ἐνε¹³⁵⁾ ᾱ περ̄η̄να
 ροχρεχ̄ ε[ροφ]¹³⁶⁾ ετ̄θε χ̄μπεφωτ̄μ̄ ἐποτω̄ πανα κλατ̄αιος¹³⁷⁾ —
 5 [αφ̄ι]ωτ̄ ἡ̄θε αἴος ἴε¹³⁸⁾

Brit. Mus. Or.
 3581 B.
 f. 44^r b.

[ἡ̄ταν̄ρ̄ οσ̄ μ̄πασοι κλατ̄]*αἴος· ἡ̄ταν̄κμοσ̄τ̄η̄ παψ̄ ἡ̄ρε: — ἀνα
 βικτωρ̄ δε περ̄η̄με πε ρ̄η̄ [οσ̄]χοσ̄η̄ ἡ̄ρη̄τ̄ 'αφ̄ταμ[ε τω̄νε μ̄]η̄δι-
 κ[αἴος¹³⁹⁾ κ]λα[τ̄αιος χ̄]ε. [αἴρε ε]α[ριανός ρ̄μ̄ πευτεκο].

Cair. 8089^b V.

10 ἡ̄ε ᾱ χ̄ε ε
 [ἀνα] βικ[τωρ]. κλα
 ἡ̄ρ̄ εσ̄ ὡς ἡ̄οσ̄
 ὡφ̄ εθ̄η̄ μ̄μος . . [αφ̄χοσ̄] ἡ̄σι
 ἀνα βικτωρ̄ [ψα τ]ω̄νε μ̄πακ̄αιος [χ̄ε αἴρε εα]ριανός ρ̄μ̄

Cair. 8089ⁱ R.

15 πευτε[κο τ]αἰ τε θε ἡ̄ταφ̄ω[πε ἡ̄τος δε ἀνα [ρα-
 καλει ἡ̄]πα βικτωρ̄ *[ετρεφ̄χ̄ιτ̄ε] ἐψ̄υτ[ε]κο [ροταν̄ ερ̄ψ̄αν̄ ροσ̄ρε
 ψ̄]ω̄νε· ᾱτω [αφ̄β̄ωκ̄ ἡ̄μ̄μα]ς· ερε ρ̄εη̄μα[τρ̄ω̄να οσ̄η̄ρ̄] ἡ̄ω̄ς μ̄η̄
 ρ̄εη̄[ρ̄μ̄ραλ̄ μ̄η̄ ἡ̄σ̄ρα]ι· ἡ̄τεροσ̄ει [δε ἐπευτεκο ᾱ]σιατ̄ εαριανός
 [αφ̄σορ̄τ̄ρ̄ εματε εσ̄]χ̄ω̄ μ̄μος *[χ̄ε ἡ̄τοκ̄
 Cair. 8089^k
 V (R).
 Brit. Mus. Or. 3581 B
 f. 44^v a ρ̄λᾱ.
 20 [ω̄ αρ̄]ιαν̄ε· ἡ̄ταν̄ρ̄ οσ̄ μ̄[πασοι] ω̄ αρ̄ιαν̄ε. *ἡ̄ταν̄ μοσ̄οσ̄τ̄ μ̄πασοι
 παψ̄ ἡ̄ρε¹⁴⁰⁾ ω̄ αρ̄ιαν̄ι: ~¹⁴¹⁾ πεχ̄αφ̄ ἡ̄σι αρ̄ια[η̄ο]ς·¹⁴²⁾ χ̄ε ρ̄η̄ οσ̄.με

130) ἠρνεμῶν nur in B. M.

131) ἀφρομολογεί, C. nur α εει erhalten.

132) B. M. μ̄νεχ̄ς, C. μ̄νεχ̄ρ̄ε ἴε.

133) ρίθι bis ἐπευτεκο nur B. M.

134) Von ἡ̄τερεφωτ̄μ̄ bis ρ̄η̄ τανφοχια nach B. M., in C. nur sehr lückenhaft τμ̄ δε ἡ̄σι ἀνα βικ ριανός ρ̄μ̄ πευτε χ̄ια. Ich habe hier die Lesung von C. τανφοχια in den Text gesetzt, B. M. liest ταναἴοσ̄χ̄ια.

135) B. M. η̄ε

136) ροχρεχ̄ ε . . . in B. M. erhalten, in C. ἡ̄ρη̄τ̄η̄

137) ετ̄θε bis κλατ̄αιος hergestellt grösstentheils nach B. M.: χ̄μπεφωτ̄μ̄.ποτω̄ πανα.ατ̄αιος. C. ετ̄θε.χ̄ ἐποτω̄ η̄α, womit C. 8089^b R. abbricht.

138) Mit ωτ̄ ἡ̄θε ἴε bricht B. M. f. 44^r a ab.

139) Nach Thompson ist hinter τ̄αμ̄ noch der Rest eines Zeichens erhalten, das ο oder ε sein könnte, doch spreche es eher für ο; trotzdem glaube ich, dass hier τ̄αμ̄[ε] zu ergänzen ist, da das Verbum τ̄αμο̄ gewöhnlich in der verkürzten Form τ̄αμε̄ gebräuchlich ist. Den Satz habe ich dem Sinne nach ergänzt. In C. scheint dafür etwas anderes gestanden zu haben, so weit man nach den Überresten urtheilen kann.

140) C. ἡ̄ταν̄μο οη̄ παψ̄ ἡ̄ρε

141) ω̄ αρ̄ιαν̄ι^{sic} nur B. M.

142) C. η̄ ε

[ταχο]εic¹⁴³) $\bar{\mu}\bar{\nu}\epsilon\bar{\iota}\bar{\tau}$ $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\alpha}$ [c]ανος $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}$ [ωτ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$]ου: ~¹⁴⁴) [$\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\sigma}\bar{\nu}$] 1
 δε $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ [$\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\omega}\bar{\nu}$ εωτ $\bar{\mu}$ $\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\alpha}$ $\bar{\tau}\bar{\kappa}\bar{\epsilon}\bar{\lambda}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\iota}\bar{\varsigma}$ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\rho}\bar{\rho}$]

 * $\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\alpha}\bar{\beta}\bar{\eta}\bar{\lambda}$ $\bar{\chi}\bar{\epsilon}$ [$\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\sigma}\bar{\nu}$] $\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\nu}$ · $\bar{\alpha}\bar{\epsilon}$ [εωτ $\bar{\mu}$ $\bar{\chi}\bar{\epsilon}$ $\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\iota}$] $\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\iota}$ $\bar{\tau}\bar{\omega}\bar{\nu}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ Cair. 8089¹ V
 [$\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\alpha}$ $\bar{\kappa}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\sigma}$] $\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\theta}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ [$\bar{\alpha}\bar{\omega}\bar{\nu}$ εβολ.] $\bar{\chi}\bar{\epsilon}$ ω $\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ $\bar{\nu}^?$ 5
 [ω] $\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ $\bar{\chi}$

 * $\bar{\nu}\bar{\tau}$ [$\bar{\sigma}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\nu}$] $\bar{\rho}$ $\bar{\alpha}\bar{\nu}$ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\alpha}$ [$\bar{\kappa}$ ω $\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\iota}$] $\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\kappa}\bar{\tau}$ Cair. 8089⁴
 $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\kappa}$ [$\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ ε] $\bar{\rho}\bar{\theta}\bar{\sigma}\bar{\eta}$ $\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\tau}$.¹⁴⁶) * $\bar{\alpha}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\beta}\bar{\epsilon}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ $\bar{\kappa}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\sigma}$ $\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ R (V).
 $\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\kappa}$.¹⁴⁷) $\bar{\chi}\bar{\epsilon}$ $\bar{\alpha}\bar{\kappa}\bar{\mu}\bar{\sigma}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\tau}$ ¹⁴⁸) $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\chi}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\theta}\bar{\iota}\bar{\varsigma}$: — $\bar{\beta}\bar{\alpha}\bar{\mu}\bar{\nu}$ $\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\kappa}$ Brit. Mus. Or.
 $\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\epsilon}$ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ · $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\epsilon}$ $\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\omega}\bar{\mu}\bar{\alpha}$ · $\bar{\mu}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\chi}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\iota}$: ~ $\bar{\beta}\bar{\alpha}\bar{\mu}\bar{\nu}$ 3581 B
 $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\kappa}\bar{\lambda}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\chi}\bar{\iota}\bar{\varsigma}\bar{\epsilon}$ $\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\rho}\bar{\nu}$ ω $\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\nu}$: ~ $\bar{\beta}\bar{\alpha}\bar{\mu}\bar{\nu}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ $\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ f. 44^v b.
 $\bar{\beta}\bar{\omega}\bar{\kappa}$ $\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\theta}\bar{\sigma}\bar{\eta}$ $\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\rho}$: ~ [ε] $\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\tau}$ $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}$ [$\bar{\rho}$] $\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\nu}$ ω $\bar{\kappa}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\sigma}$
 $\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\tau}$: — [$\bar{\lambda}\bar{\kappa}$] $\bar{\tau}$ $\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\kappa}\bar{\omega}\bar{\tau}$ [$\bar{\epsilon}\bar{\nu}$] $\bar{\alpha}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\chi}$ [$\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\iota}$ ω $\bar{\alpha}$] $\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ εο
 15

(Encomium auf den hl. Claudius).

[Gepriesen sei der Herr, der Vater, der Allmächtige] und gepriesen sei sein eingeborener (μονογενής) Sohn Jesus Christus, unser Herr, und der heilige, lebenschaffende Geist (πνεῦμα), der uns würdig gemacht hat, uns heute zu versammeln in seinem heiligen Bethause (εὐκτήριον) zu feiern den, welchen Gott verherrlicht hat unter den Märtyrern (μάρτυρος), den Ruhm und den kostbaren Edelstein, der uns aufgekeimt ist aus der schönen Wurzel und dem gesegneten Geschlechte (γένος), den uns die grosse Stadt (πόλις) Antiochia hat hervorspriessen lassen wie eine Lilie (κρίνον) im Monat Par-mute, deren Duft schön und köstlich ist. Denn (γάρ) wie diese Leuchte (λυχνία) entstanden ist und geleuchtet hat in Antiochien und ganz Byzanz, so hat Gott es auch gefügt (οἰκονομεῖν), dass sein Licht schauen die Aegypter, besonders aber (δέ) diese finstere Stadt (πόλις), welche diente einem unreinen Wolf, bis er uns sandte einen Schützen (τοξότης) der jenen unreinen Wolf austrieb mit den Pfeilen seines Kriegerstandes, und wir den Dienst Christi

p. 45.
Amé l. 1. 1.
p. 2.

143) εic nur B. M.

144) B. M. $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\iota}\bar{\tau}$ ανος $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}$ οη C. $\bar{\tau}$ $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\alpha}$

145) C. δε $\bar{\mu}\bar{\nu}\bar{\epsilon}$ B. M. nur $\bar{\tau}$ erhalten, womit. B. M. f. 44^v a abbricht.

146) Von $\bar{\nu}\bar{\epsilon}\bar{\alpha}\bar{\beta}\bar{\eta}\bar{\lambda}$ bis $\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\tau}$ nur in C. erhalten.

147) In C. nur $\bar{\nu}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\beta}\bar{\epsilon}$ $\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ $\bar{\nu}\bar{\alpha}$ [$\bar{\sigma}\bar{\nu}$] erhalten, nicht $\bar{\rho}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\beta}\bar{\epsilon}$ etc., wie ich gelesen hatte, bevor ich B. M. einsehen konnte.

148) C. $\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\mu}\bar{\sigma}$; folglich muss hier [$\bar{\nu}$] $\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\mu}\bar{\sigma}$ [$\bar{\sigma}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\nu}$] gestanden haben; mit einem fraglichen $\bar{\nu}$ bricht C. ab. Von $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\chi}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\theta}\bar{\iota}\bar{\varsigma}$ an nur in B. M. erhalten.

Amél. 1. 1. kernen lernten durch seine (Claudius') liebliche Rechtfertigung (ἀπολογία)*
p. 3. vor dem Könige und Arianos.

Wir wollen jetzt uns wenden zu den Geschichten (ιστορία) und den Kämpfen¹⁴⁹ (ἀγών) der Märtyrer (μάρτυρος).

Im neunten Jahre des Diokletianos, im Monat, welcher genannt wird Paremhotep, da Ostern (πάσχα) und das Fest unseres Erlösers¹⁵⁰ (σωτήρ) an allen Orten gefeiert wurde, schickte man allerorten bis zum Lande der Nubier den Erlass des Königs, der in dieser Weise sprach: «Die Kirchen (ἐκκλησία) zerstöret, die Schriften (γραφή) verbrennet mit Feuer¹⁵¹, die Knechte [aber (δέ)] der Christen (χριστιανός) lasset lebend los und befreiet sie von ihren Fesseln».

Dies ist der erste [Erlass], welcher bekannt gemacht wurde¹⁵²; nach diesem kam ein anderer heraus¹⁵³, damit man jedermann, welcher beharrt
p. 46. im Dienste der Kirche (ἐκκλησία), ins Gefängniss¹⁵⁴ (φυλακή) einsperre und ihn zwingt (ἀναγκάζειν) zu opfern¹⁵⁵ (θυσιάζειν). Und Scharen von Geistlichen (κληρικός) aus allen Orten¹⁵⁶ starben für ihren rechten Glauben (πίστις): Bischöfe (ἐπίσκοπος) und Priester (πρεσβύτερος) und Diakonen (διάκονος) und Vorleser (ἀναγνώστης) und Laien (λαϊκός) und Jungfrauen¹⁵⁷ (παρθένος) und Wittwen (χήρα) und Mönche (μοναχός) und Soldaten und Bürger (πάγανος, paganus) und Privatleute (ιδιωτής). Einige wurden gesteinigt.

Amél. 1. 1. von jenem Grossen; doch (πλήν) der Wille des Herrn geschehe!
p. 14.

Es sprach Apa Klaudios: Mein geliebter Bruder! Ich sah diese Nacht, welche vergangen ist, als stünde ich am Meere (θάλασσα) und sähe viele mit Menschen besetzte Schiffe ins Meer (θάλασσα) sinken. Siehe, da kam ein grosses Schiff gesegelt, besetzt mit einer grossen Menschenschar, angethan mit weissen Kleidern (λευκοφορεῖν). Es landete an der Stelle, wo wir standen. Es stieg heraus ein grosser Bischof (ἐπίσκοπος), tragend (φορεῖν) grossen Glanz. Er sprach mit mir also: «Klaudios, erkennst du mich?» Ich sprach zu ihm: «Nein, mein Herr». Er sprach zu mir: «Ich bin Psate, der Bischof (ἐπίσκοπος) der Stadt (πόλις) Psoi. Ich bin gekommen um dich zu rufen mit

149) C. «zu den Leiden und den Geschichten (ιστορία) der Märtyrer (μάρτυρος)».

150) P. «des Erlösers».

151) «mit Feuer» nur in C.

152) Von «die Knechte» bis bekannt gemacht wurde» nur in C.

153) C. «kam heraus». P. «enstand».

154) «ins Gefängniss» nur in C.

155) Für «und sie zwingt zu opfern» hat P. einfach «bis sie opfern (θυσιάζειν)».

156) «aus allen Orten» nur in C.

157) Mit «Jungfrauen» παρθε[νος] bricht B ab, der Rest nur in P.

deinem geliebten (Bruder) Viktór und euch in das Land (χώρα) Aegypten zu bringen. Mich (+ μέν) wird man zurücklassen in einer Stadt (πόλις), nämlich Tkôn, dich aber (δέ) wird man verbannen (ἐξορίζειν) und dich tödten in einer Stadt (πόλις), nämlich Siout, Viktór aber (δέ) dagegen wird man verbannen (ἐξορίζειν) in dasselbe Land (χώρα) und ihn tödten in einem Castrum (κάστρον, *castrum*) im Nomos Antinoon. Mich aber (δέ) wird man tödten ohne Martern (βάσανος), auch dich wird man nicht martern (βασανίζειν), aber unsern geliebten Bruder Viktór wird man gehörig martern (βασανίζειν) und ihn Leiden verursachen an den Richtstätten (δικαστήριον) durch viele böse Martern (βάσανος). Siehe, auch eure Freunde habe ich gerufen. Euer Name wird berühmt werden. Viktór (+ μέν) wird vollenden und wird getötet werden im östlichen Gebirge, dich dagegen wird man tödten im westlichen Gebirge. Dein Leib (σῶμα) wird lange Zeit in der Erde verborgen sein an dem Orte, an welchem du getötet werden wirst. Darnach kommt ein grosser vollkommener (τέλειος) Hirt und offenbart deinen Namen und baut dein Martyrium (μαρτύριον), und grosse Kräfte entstehn durch deinen Leib (σῶμα); was aber (δέ) dagegen Viktór betrifft, so wird man nicht zählen können die Martyrien (μαρτύριον), die man auf seinen Namen bauen wird». Als er aber (δέ) dieses gesprochen hatte, nahm er Abschied (ἀσπάζεσθαι) von uns beiden mit Freuden. Sofort erwachte ich aus meinem Traume (ὄραμα). Siehe, was ich gesehen habe, habe ich dir gesagt, o (ὦ) mein Herr Bruder».

Am él. 1. 1.
p. 15.

p. 47.

Es sprach Apa Viktór also: «Wahrlich (ἀληθῶς) du hast genossen (ἀπολαύειν) einen grossen Segen (εὐλογία). O dass doch auch ich würdig geworden wäre zu schauen (θεωρεῖν) jenen Heiligen, denn er ist ein prophetischer (προφήτης) Mann».

Sie sprachen aber (δέ) zusammen ¹⁵⁸ diesen ¹⁵⁹ Psalm (ψαλμός): «Ich freute mich (εὐφράνεσθαι) mit denen, welche sprachen: Lasst uns gehn zum Hause des Herrn!»

Am él. 1. 1.
p. 16.
Ps. 121
(122), 1.

Und sie priesen Gott bis zur Abendstunde.

Und ¹⁶⁰ sie erhoben sich und giengen aus dem Orte hinaus, an welchem sie sich befanden ¹⁶¹. Sie wanderten, um in ein kleines Kloster ¹⁶² (μοναστήριον) auf dem Gebirge zu gehn und das Opfer (προσφορά) darzubringen im geheimen, denn es war die Nacht auf Sonntag (κυριακή).

Als sie aber (δέ) auf dem Gebirge giengen, siehe, da begegnete ihnen der Teufel (διάβολος) in der Gestalt eines Bekannten aus der Stadt (πόλις).

158) «zusammen» fehlt in P.

159) B. «den».

160) «und» fehlt in P.

161) P. «er sich befand».

162) B. ein Kloster.

Er sprach zu ihnen: «Viele (Jahre) seien euch¹⁶³ (beschieden), ihr Herren (θεσποτικός = δεσπότης)! Wohin geht ihr in dieser Weise?»

Sie sprachen: «Nach dem Willen Gottes werden wir auf dem richtigen Wege zurückkehren».

Er aber redete mit ihnen auf ränkevolle Weise, indem er sprach¹⁶⁴: «Meine Herren! Ich habe einen Ankläger (κατήγορος) euch gestern beim Könige anklagen hören, indem er über euch¹⁶⁵ lügnerische Worte sprach, welche eurer Ehre und eurer Grösse nicht zukommen, (nämlich), dass ihr dienet dem Gotte der Galiläer. Alsdann (λοιπόν) siehe, die ganze Stadt (πόλις) hat zu den Göttern des Königs gebetet, und Phrygien, und Kappadokien, und p. 48. Asien, und Aegypten¹⁶⁶ und Amoniaké¹⁶⁷ (ἡ Ἀμμονιακή = Libya). Aber (δέ) alle diese haben gehorcht dem Befehle¹⁶⁸ des Königs. Also (λοιπόν) möge Amél. l. l. euer Ankläger (κατήγορος) zu Schanden werden vor dem Könige. Wenn er p. 17. euch als erste bei dem Opfer (θύσια) sieht, nöthigt (ἀναγκάζειν) der König euch nicht viele Mal anzubeten, sondern (ἀλλά) ein einziges¹⁶⁹ Mal genügt¹⁷⁰; darnach kehrt wieder zu eurem Dienste zurück¹⁷¹). Lasst nicht zu Schanden werden eure Grösse und eure Stellung (ἄξιωμα) beim Könige und bei denen, die euch untergeben sind¹⁷²). Du selbst aber (δέ) ¹⁷³, o (ὦ) mein Herr Klaudios, du bist von den Kindern der Könige und der Herr (κύριος) Viktôr ist ferner¹⁷⁴ der Sohn des grossen Heerführers (στρατηλάτης) des Königs¹⁷⁵). Wer ist gross in der Stellung (ἄξιωμα) wie ihr? Wer ist so wunderbar in seinem öffentlichen Auftreten (-προελθεῖν) wie ihr? Denn auch (καὶ γάρ) die fernen Könige verlangten (ἐπιθυμεῖν) nach deiner Schönheit und deinem Kampfe¹⁷⁶, o (ὦ) mein Herr Klaudios. Ich sage dir, o (ὦ) du Tapferer (γενναῖος), wenn der König von Rom (Ῥώμη) hört, dass deiner Herrschaft etwas¹⁷⁷ zugestossen ist¹⁷⁸), so wird er in grosses Herzeleid gerathen, denn er liebt dich gar sehr. Die Armen habt ihr reich gemacht, für die Waisen habt ihr Sorge getragen.

163) B. und C. «uns» (ἡμῶν).

164) «indem er sprach» nur in C.

165) «über euch» nur B.

166) B. «Aegypten» ohne «und».

167) B. Amonike, P. Amuniakê, C. akê.

168) C. «den Befehlen».

169) B. «einziges» fehlt.

170) B. «wird genügen».

171) B. «darnach dienet wieder Christo».

172) P. einfach «bei denen, die euch untergeben sind» ohne «Könige».

173) P. «selbst» fehlt.

174) P. «ferner» fehlt.

175) P. «der Sohn des Romanos, des grossen Heerführers (στρατηλάτης) des Königs».

176) P. «nach deinem Kampfe und deiner Schönheit».

177) wörtlich: «eine Sache (ὄνεια)».

178) P. «eine solche Sache (ὡσαύτε) zugestossen ist».

Wenn so etwas euch zustossen sollte, werden die Armen der Stadt (πόλις) Hungers sterben. Denn (γάρ) bei meiner Treue, ich habe nie einem Menschen Böses gerathen (συμβουλεύειν), sondern (ἀλλά) ich wünsche den Nutzen (ὠφέλεια) von jedermann. Gehorchet mir, denn ich bin viel älter, als ihr¹⁷⁹), die ihr Kinder seid und nicht wisst, was es ist, worüber ich mit dem Könige streite. Habt ihr nicht gehört was geschrieben steht: «Das Wort des Königs p. 49. ist ein Feuer?» Aber (καὶ γάρ) auch ich bin ein Christ (χριστιανός), der Sohn eines Christen (χριστιανός). Und ein einziges Mal habe ich angebetet¹⁸⁰), und er hat mich nicht gezwungen (ἀναγκάζειν) ein zweites Mal, aber (ἀλλά) ich verrichtete meinen Dienst im geheimen. Ich liebe ja (γάρ) euch¹⁸¹) von ganzem¹⁸²) Herzen und viele Mal¹⁸³) habe ich euch auf meinen Händen gewiegt, als ihr klein¹⁸⁴) wart, denn ich bin der Knecht eurer Eltern¹⁸⁵).

Sie sprachen zu ihm: «Woher bist du, dass du uns solches¹⁸⁶) räthst (συμβουλεύειν)?»

Er sprach: «Ich bin Dionysios, welchen der König, der Bruder deines Vaters, geschickt hat mit den Schreiben; ich brachte sie¹⁸⁷) dem Könige der Armenier (Ἀρμένιος). Ich bin zu ihm (dem Könige) mit den Friedensbriefen (εἰρηνικός) zurückgekehrt, denn ich bin ein Mensch, auf dessen Wegen der Friede (εἰρήνη) zu jeder Zeit (καίρος) ist¹⁸⁸).

Den heiligen Apa Klaudios aber¹⁸⁹) (δέ) bewegte der Geist (πνεῦμα) Gottes¹⁹⁰). Er sprach zu Apa Viktôr: «Mein geliebter Bruder! Ich meine, dass dieser der abtrünnige (ἀποστάτης) Feind ist, den der Herr schilt (ἐπιτιμᾶν)».

Sofort entfloh er vor ihnen beschämt, wie ein Feuerfunke und nahm die Gestalt eines grossen, sehr hohen Nubiers an¹⁹¹), dessen Augen mit Blut unterlaufen waren und welcher schrie mit lauter Stimme, indem er sprach: «O (ὦ) Gewalt (βία)! Ich werde bedrängt durch Klaudios, auch Viktôr quält

179) P. «denn ich bin dem Alter (ἡλικία) nach euch voraus».

180) C. Vor «angebetet» steht noch «ihn» (ἄνωγ).

181) Der ganze Abschnitt von «Ich liebe ja euch» bis «zu jeder Zeit» fehlt in P.

182) «ganzem» nur in C.

183) «viele Mal» nur in C.

184) C. «Kinder».

185) «denn ich bin der Knecht eurer Eltern» kann in C. nicht gestanden haben.

186) C. «uns in dieser Weise».

187) «ich brachte sie» nur in C.

188) Für «denn ich bin ein Mensch» bis «zu jeder Zeit ist» hat C. einfach «denn ich bin ein friedliebender Mensch».

189) «aber» fehlt in P., steht aber auch in C.

190) C. ebenso, P. «der heilige Geist» ohne «Gottes». — Mit «bewegte» bricht P. ab.

191) Von diesem Abschnitte dürfte in C. nach den Ergänzungen etwa folgendes gestanden haben: «Sofort wurde er unsichtbar und floh beschämt; sofort wurde er wie eine Feuerflamme und nahm die Gestalt eines grossen, sehr hohen Nubiers an».

nich. O (ὦ) Gewalt (βία)! Heute werde ich von allen Seiten bedrängt. Wenn ich nach Persien (Περσίς) gehe»¹⁹²⁾.

p. 50. . . . mal. Und auch diesem anderen wurde diese Sünde nicht angerechnet. Ich liess Paulus die Apostel (ἀπόστολος) verfolgen (διώκειν). Auch diesem anderen wurde diese Sünde nicht angerechnet. Als diese aber (δέ) in der Erde bestattet waren, dachte ich ein wenig nach; und als ich mich etwas ausgeruht hatte, siehe, da begann (ἄρχεσθαι) Klaudios in Antiochien aufzutreten mit Viktôr, dem Sohne des Romanos, indem sie mich verfolgten (διώκειν). Ich veranlasste den König diese Männer zu tödten. ihre Leiber (σῶμα). sie füllten die ganze Stadt (πόλις) und siehe

 und auch Petrus, der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) von Alexandrien stritt mit mir, indem er mir Leiden zufügte in Alexandrien. Und ferner auch dieser andere, nämlich Psate, der Bischof (ἐπίσκοπος) von Psoi bedrängte (θλίβειν) mich; er nahm von mir meine Tempel bis Souan.

Entferne dich von mir, o (ὦ) Klaudios! Ich werde deine Feinde sich über dich freuen und andere in deinen schönen Häusern wohnen lassen. Ich werde die dir untergeben sind [geniessen lassen] deine Habe (οὐσία). Ich weiss, dass du dich deines Märtyrerthums (-μάρτυρος) rühmen willst. sie nicht zu lassen.

Wer wird die Nackten der Stadt (πόλις) kleiden?» Und er warf sich zu seinen Füßen nieder und küsste sie, indem er sprach: «Ich grüsse dich, o (ὦ) mein Herr Klaudios. Gedenke meiner, o (ὦ) [du wahrhaftiger und gesegneter Mann]! In] seiner Herzenstrauer [erhob er seine Hände] gen Himmel, indem er sprach: «O (ὦ) Gewalt (βία) am heutigen Tage! Wer befiehlt zu tödten den Starken einer Stadt (πόλις) oder (ἤ) den Gewaltigen (δυνατός) eines Landes (χώρα). David trauerte um Abenner und Jonathan, du o (ὦ) Fleischfresser hast befohlen zu verbannen (ἐξορίζειν) den Starken und zu tödten den Gewaltigen (δυνατός). Die Leuchte Antiochiens hast du ausgelöscht. Den grossen Baum hast du gefällt. Die hohe Säule (στύλος) hast du [zerschlagen]. Du kamst als Fremder und hast ausgerissen die Wurzel des Glaubens (πίστις)».

Dann (τότε) enthauptete ihn ein Eunuch des Königs, welcher da stand. Es befahl [Apa] Viktôr seinen Knechten den Leib des Presbyters (πρεσβύτερος) loszulösen. Sie thaten eilig was ihnen befohlen war.

¹⁹²⁾ Hier (mit «Persien») bricht B. ab. Vergl. jedoch Amélineau, Contes II, pag. 19 ff. Misc. XXVIII, 64 f.

Ferner redete ein Weib mit ihren Nachbarn, indem sie sprach: «Es ist eine grosse Erregung in der Stadt (πόλις) Antiochia, weil der König den Klaudios, den grossen Herrn, verbannen (ἐξορίζειν) will».

Dieses hörte ein blindes Weib,

. [Als aber (δέ) der heilige (ἅγιος) Apa Viktôr geküsst hatte seinen Hals und seine] Augen und seine Hände, weinte er und sprach: «Ich grüsse dich o (ὦ) Klaudios], mein geliebter Bruder, [ich liebe dich von] ganzem Herzen und [von] ganzem [Gemüthe], o (ὦ) geliebter [Bruder] und du Trost meiner [Seele ψυχῆ], du Wonne meines [Herzens].

[während dieser aber (δέ+ρωωϛ) auf] dem Schiffe war [antwortete er], indem p. 51.
er sprach: [«O (ὦ) Viktôr], du mein geliebter Bruder. [Vernachlässige nicht] mein Testament (διαθήκη) [und vergiss nicht] meine Schwester. [Es fuhr fort] ihn zu rufen Apa [Viktôr], bis sie einander nicht mehr hörten auf dem Meere. Seine Knechte aber (δέ) fassten (ἀρπάζειν) ihn.

[er] aber (δέ) wurde schwach. Er wurde traurig und [konnte] nicht sprechen. Seine Mutter aber (δέ) sah auf ihn, zerriss ihre Kleider und sprach: «Was ist mit dir geschehen, du Licht meiner Augen»? Seine Knechte aber (δέ) erzählten ihr alles, was geschehen war, sie aber (δέ) blieb auf dem Angesicht liegen und weinte. Er konnte nicht mit ihr sprechen wegen der Trauer (λύπη).

Romanos aber (δέ), sein Vater kam aus dem Palast (παλάτιον, palatium) und sah sie und fragte: «Was giebt's?» Man erzählte ihm die Angelegenheit. Er sprach: «Viktôr, weshalb bist du um Klaudios traurig (λύπεσθαι)?» Er aber antwortete ihm nicht. Er (Romanos) sprach zu seiner (Viktôrs) Mutter: «Wenn du Viktôr lieb hast, so gieb ihm den Rath (παραγγέλλειν) nicht wieder auszusprechen den Namen, nämlich: Jesus. Wenn er nicht geschont hat Klaudios', obgleich er vom Geschlecht (γένος) der Könige war, sondern (ἀλλά) ihn hat tödten lassen, sollte er da unser schonen?»

Sie sprach: «Entferne dich von mir! Häufe nicht noch Schmerz (λύπη) auf die Galle (χολή) meines Herrn Sohnes».

Sie bat ihn beständig, dass er ein wenig Speise (τροφή) zu sich nähme; er aber (δέ) ass nicht und trank nicht (οὐδέ).

Den glückseligen (μακάριος) Apa Klaudios aber (δέ) führten sie nach dem Süden nach Aegypten, bis sie Alexandrien erreichten und die Schreiben des Königs dem Komes (κόμης) von Alexandrien brachten. Er verwunderte sich über die Gnade (χάρις) Gottes im Angesichte des heiligen Apa Klaudios.

.....
 Leib (σῶμα)..... ein Jahr. Viele wurden Märtyrer (μάρτυρος),
 die getödtet hatte Arianos, bis es Gott gefiel, ihm zur Zahl (ἀριθμός) seiner
 Märtyrer (μάρτυρος) zu zählen. Und so wurde er nach Antiochia gebracht.

p. 52. Es gieng zum Könige Arianos der Gouverneur (ἡγεμῶν), er bekamte
 (ὁμολογεῖν) Christum vor dem Könige. Er (der König) ward zornig und warf
 ihn ins Gefängniss. Als aber (δέ) Apa Viktôr hörte, dass Arianos einge-
 sperrt sei im Gefängniss in Antiochien, bedrückte ihn sein Geist (πνεῦμα),
 weil er keine Nachricht über Apa Klaudios gehört hatte. Er lief wie....

..... [was hast du meinem Bruder Klau]dios [gethan] oder (ῆ) wie
 hast du ihn getödtet?»

Apa Viktôr aber (δέ) weinte herzlich und erzählte der Schwester des
 gerechten (δίκαιος) Klaudios also: «Ich fand Arianos im Gefängniss»....

.....

Apa Viktôr.....

[Es schickte] Apa Viktôr [zur] Schwester des Gerechten (δίκαιος) also:
 «Ich fand Arianos im Gefängniss..... so ist es ihm ergangen.... Sie
 aber (δέ) bat (παρακαλεῖν) Apa Viktôr, dass er sie führe ins Gefängniss,
 wenn (ἔταν) es Abend geworden wäre. Und er gieng mit ihr, während Ma-
 tronen (ματρῶνα) ihr folgten und Knechte und ihr Gatte. Als sie [aber (δέ)
 zum Gefängniss] gekommen waren, erblickte sie Arianos [und erschrak
 sehr] und sprach: «Du.....
 o (ὦ) Arianos? Was hast du meinem Bruder gethan, o (ὦ) Arianos? Auf
 welche Weise hast du meinen Bruder getödtet, o (ὦ) Arianos?»

p. 53. Es sprach Arianos: «In Wahrheit, meine Herrin, ich habe nicht eine
 einzige Marter (βασανος) deinem Bruder zugefügt. Er aber (δέ) [selbst wollte]
 nicht [dem Befehle (κελεύσις) des Königs gehorchen].....

er selbst allein». Es hörte aber (δέ) dieses die Schwester des Apa Klaudios,
 sie seufzte und schrie: «O (ὦ) welcher.....
 [o (ὦ)] Arianos.....

..... Welches ist das Böse, das er dir gethan hat o (ὦ) Arianos,

dass du dein Schwert in seinen Leib stiesst? Welches ist die Sünde, die Klandios, mein Bruder, an dir begangen hat?»? Denn du hast ihn mit Unrecht getödtet.

O dass du doch das Schwert, welches du in meinen Bruder gestossen hast, in meinen Leib (σῶμα) gestossen hättest und meine Eingeweide (σπλάγχχνον)!

O dass du doch mich zuerst durchbohrt (λογγίζειν) hättest, o (ὦ) Arianos!

O dass doch das Blut meines Bruders in meinen Mund gekommen wäre!

Man soll mein Blut für dich vergiessen, o Klaudios, mein geliebter. Du hast ein Feuer in meine Eingeweide (σπάγχχνον) gesetzt, o (ὦ) Arianos

Anmerkungen.

pag. 45, 8. [ἑκακτίον] (Βυζάντιον) kenne ich nur noch aus Kaiser Zeno (Proc. Soc. Bibl. Arch. Vol. X (1887/88), pag. 195. Z. 12 v. u.).

pag. 45, 10—12. — τειπολις ετιρμρωμ. ταϊ ετιμμυε ποτωπυ^{sic} εφχαρμ «diese finstere Stadt, welche einem unsauberen Wolfe dient». Es ist hier Siüt (σιουστ) = Λυκόπολις gemeint, in welcher ein Wolf verehrt wurde. Vergl. Cod. Borg. CLXXII (Z. 370): ανι ερνε ετηετρα ησιουστ «wir kamen in den Süden zum Felsen (πέτρα) von Sioout». Etwas weiter sagen dann die Einwohner der Stadt von sich aus: αναν ταρ αναν οτρεθνοс ποτωт ενשמυε ποθενριον εντραп ηε ποτωпυ. «denn (γάρ) wir sind ein einziges Volk (ἕθνος) und dienen einem Thiere (θηρίον), dessen Name «der Wolf» ist».

pag. 45, 18—20. — αττιηοοτ ηνεсραι μηρρο ε[βολ] ρμ μα ηημ ψαδραι εν[καρ] ηνεσοуе·εφχω μμοс ηπειρε·хе ηεκκλнсια ψр-ψωροτ· ηεтраφн роκροτ ρη отпωρτ. «Man schickte allerorten bis zum Lande der Nubier den Erlass des Königs, der in dieser Weise sprach: «Die Kirchen zerstöret, die Schriften verbrennet mit Feuer» etc]. Dazu vgl. Cod. Parisin. 129¹⁴ f. 97a 38 — b 9. (= Eusebius, H. E. ¹⁹³). Παϊ δε αυτοθнос εχων ηοтноб ηδ'ωτμοс пара ηεтра теρε^{sic} тиροτ.: ~ αφшоршр ηηекκλнс[а аτω] ηχωωме ετοααδ αφρωкρ μμοоτ. αφρωтē ηηепрофитнс. μη ηεπρεсвттерос μη ηδ'αконос етнаре εтоотγ. μη ηетнаδрераτот ероу. «Dieser aber (δέ) (Diokletian) erregte über uns eine Verfolgung (διωγμός), grösser als (παρά) alle vor ihm. Er zer-

193) Crum, Eusebius and Coptic Church Histories. (Proc. Soc. Bibl. Arch. XXIV (1902), pag. 78.

störte die Kirchen (ἐκκλησία) und die heiligen Bücher verbrannte er; er tödtete die Propheten (προφήτης) und die Diakonen (διάκονος), die in seine Hand fielen und die sich ihm widersetzten».

pag. 45, 19. — *νεσραι, τὰ γράμματα* «die Schreiben»] steht hier in dem Sinne von «Erlass, Befehl, Gezet», *πρόσταγμα, διάταγμα*. Vergl. *τοτε νεπροσταγμα ατητῆ εργατῆ εναριανος προηεμωη*¹⁹⁴⁾ «da brachte man den Befehl (*πρόσταγμα*) zu Arianos, dem Gouverneur (*ήγεμών*)». *Διοκλιτιῆνος δε αητωσε εβολ ποσραι ῥῖρῃ προ ἄλληλατιον. καὶ δε νετρη ἐπιδάτασμα*¹⁹⁵⁾ «Diokletianos aber (*δέ*) machte ein Schreiben bekannt an der Thüre des Palastes (*παλάτιον, palatium*). Dieses aber (*δέ*) war geschrieben in dem Erlasse (*διάταγμα*)»; *νεσραι* in demselben Sinne noch 45, 22 (*bis*).

pag. 45, 21. 22. — *ἡωορῃ ἡ[σραι ἡ]ταττοσοσ εβολ* «der erste Erlass, welcher bekannt gemacht wurde»] *τωσ, τωσε* bedeutet «befestigen, anheften», während *τωσε εβολ* — «durch öffentlichen Anschlag bekannt machen, erlassen, *promulgare*», wie in dem Beispiel aus Mart. S. Victoris. Vgl. Esth. 3, 14. *ἡητιτραφον δε ἡνεπιστολη ἡνετωσε ἄμοσο εβολ νε κατα χωρα χωρα. τὰ δε ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν ἐξετίθετο κατὰ χώραν.* — 4, 3. *ατω ρῃ νεχωρα τηροσ ἐπαττες νεσραι εβολ ἡρητοσ. καὶ ἐν πάσῃ χώρᾳ οὐ ἐξετίθετο τὰ γράμματα.* — 4, 8. *ατω ἡητιτραφον ἄνεσραι ἐπαττοσῆ εβολ ρῃ σοσσοσ. καὶ τὸ ἀντίγραφον* [S. add. *γράμμα τὸ τοῦ δόγματος*] *τὸ ἐν Σούσοις ἐκτεθέν.*

pag. 46, 14. — *ψατε νεπισκοπος ἡτολιε ψοι.* «Psate, der Bischof der Stadt Psoï».] Die gewöhnliche Form des Namens, welcher hier *ψατε* lautet, ist *ψοτε*. Diese letztere ist sahidisch, während *ψατε* faijūmisch ist; auf letztere geht auch arab. *أبصادي Absadi*¹⁹⁶⁾ zurück¹⁹⁷⁾. Der h. Psote war Bischof von Psoï = *Πτολεμαίς*, dem heutigen Menschieh oder Menschâh, *المشاه*¹⁹⁸⁾. Er erlitt den Märtyrertod unter Diokletian am 27. Kihak¹⁹⁹⁾, und wird häufig zusammen mit Kallinikos, einem Bischof aus Oberägypten, genannt. An Texten, die von diesem Heiligen handeln, sind von Winstedt folgende herausgegeben worden:

1) Clar. Press. 55. *ῥλα. ῥλε* 1 Bl.

2) Brit. Mus. Or. 3581 B (52) = Crum 347 *ῥκθ. ῥλ* 1 Bl.

194) Mart. des Psote (Br. Mus. Cat. 347) in Proc. Soc. Bibl. Arch. XXXII (1910) pag. 198.

195) Mart. S. Victoris 3 (῏῏) a, 6--12.

196) Bei Wüstenfeld im Synaxar lautet der Name Abassadius, äthiop. *አቡሳዲ* :

197) *ψοτε* = *νεοτε* bedeutet «der Pfeil».

198) Amelineau, Géographie pag. 381 f.

199) Wüstenfeld, Synaxar pag. 201. — Basset, Synaxaire. (Patrol. Orient. III, 530

[454] ff.).

- 3) Paris Copte 129¹⁰ ff. 23, 4, 6, 7. $\overline{\text{m}}$. . . $\overline{\text{m}}\overline{\text{z}}$ — $\overline{\text{z}}$ 4 Blätter.
 4) Cod. Borg. CXL (jetzt Vat). $\overline{\text{p}}\overline{\text{m}}\overline{\text{c}}$. $\overline{\text{p}}\overline{\text{m}}\overline{\text{z}}$ 1 Bl.
 5) Paris Copte 129¹⁰ f. 26. $\overline{\text{m}}\overline{\text{z}}$ (?) 1 Bl.²⁰⁰⁾.

Ausser diesen Bruchstücken, welche von Psote handeln, giebt es noch eine Handschrift, in welcher sich unter anderem auch eine Rede Psote's findet. Über diese Handschrift, die sich im Besitze des Antiquitätenhändlers Ali (شيخ علي) in Gizeh befindet, theilte mir mein lieber Freund W. Goleniščev in einem Briefe aus Kairo vom $\frac{21. \text{Januar}}{3. \text{Februar}}$ 1910 folgendes mit.

Die Handschrift besteht aus 40 Blättern, von denen das erste und das letzte unbeschrieben und auch nicht gezählt sind. Die übrigen 38 beschriebenen Blätter tragen die Seitenzahlen $\overline{\text{z}}$ — $\overline{\text{ot}}$, wobei aus Versehen die Seiten $\overline{\text{λβ}}$. $\overline{\text{λτ}}$ zweimal hinter einander vorkommen. Unten auf der zweiten Seite des ersten unnummerierten Blattes findet sich die Notiz, dass den Namen dessen, der die Handschrift geschrieben hat, Gott kennt. «Amen». Das letzte, unnummerierte Blatt ist mit der Rückseite an den Deckel angeklebt. Die Handschrift ist jedenfalls complet. Sie ist in zwei Columnen geschrieben. Die Schrift ist ohne Ausnahme schwarz. An zwei oder drei Stellen finden sich am Rande schwarze Ornamente, darunter auch Thierbilder. Nach den kurzen Excerpten zu urtheilen, die Goleniščev die grosse Liebenswürdigkeit hatte, für mich anzufertigen und für die ich ihm meinen herzlichsten Dank ausspreche, scheint die Handschrift zwei Werke zu enthalten²⁰¹⁾.

Ich lasse hier Goleniščev's Excerpte folgen.

Die Handschrift beginnt mit folgenden Worten:

1	οτϭαθτϭσιϭ η	πβελεταριος μ
	τε π̄πλετοδαβ	π̄ρο μη ματοϊ
	η̄ωτ ἀπα ψοτε	15
	πκοσ̄ κ̄επισκοπος	ρετναϭχε̄ μμοϭ
5	η̄τπολιϭ κ̄εοϊ.	εαϭρ̄ τετ̄ση̄ τι
	η̄ταϭτατοϭ ϭ̄ε̄ η̄	ρ̄ε̄ εϭρομελῑ ε
	ϭωρ̄π̄ η̄τκ̄τ̄ρι	πλαοϭ. ϭ̄η̄ ο̄τει
	κ̄η̄. η̄τ̄ερε̄ ᾱριανοϭ	20
	π̄ρη̄γεμωη̄ η̄θ̄τ	ϭ̄ση̄νε̄ ερω̄τη̄ι
10	βᾱε̄ιϭ τ̄η̄νοο̄τ̄ η̄	ω̄ η̄ᾱση̄νε̄ μ
	εωϭ̄ ε̄β̄ι η̄τεϭᾱπε	μερῑτ̄ etc.
	ε̄αϭπαρακᾱλῑ μ̄	

200) Proc. Soc. Bibl. Arch. XXXII (1910), pag. 195—202; 246—252; 283—286. (= Coptic Saints and Sinners II).

201) Für die Hds. verlangte Ali 200 £.

«Eine Unterweisung (καθήγησις)²⁰² unseres heiligen Vaters, des grossen Bischofs (ἐπίσκοπος) der Stadt (πόλις) Psoi. Er sprach sie aber (δέ) am Sonntag (κυριακή) Morgen, als Arianos, der Gouverneur (ἡγεμών) der Thebaïs nach ihm geschickt hatte, um ihn zu enthaupten, nachdem er den Boten (βερητάριος, veredarius) des Königs und die Soldaten gebeten (παρακαλεῖν) hatte, ihn zurückzuhalten (κατέχειν), nachdem er die ganze Nacht mit dem Volke (λαός) geredet (ἐμιλεῖν) haben würde. Im Frieden (εἰρήνη) Gottes. Amen (ἀμήν).

Ich grüsse euch, o (ὦ) meine lieben Kinder» etc.²⁰³.

Auf S. 13 steht folgendes, womit die Rede abschliesst:

1 ἡ̄τερ̄ψ̄χε̄ και	οc̄ η̄ψο̄μτ̄ η̄σοη̄
2 ε̄ καῑ ἡ̄σ̄ῑ π̄μακα	ε̄π̄ραν̄ ἡ̄π̄ιω̄τ̄
3 ρ̄ιος̄ ἀπᾱ ψ̄οτε̄ .	μη̄ η̄ψ̄η̄ρε̄ ἡ̄ ^{sic}
4 η̄ε̄πισκοπο̄ε̄ ἀψ̄	η̄ε̄π̄η̄ ε̄το̄σᾱᾱβ̄
5 ε̄φρᾱσιζε̄ μη̄λᾱ	

«Als aber (δέ) der glückselige (μακάριος) Psote, der Bischof (ἐπίσκοπος) dieses gesprochen hatte, bekreuzigte (σφραγίζειν) er das Volk (λαός) dreimal im Namen des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes (πνεῦμα).

Die zweite Rede beginnt auf pag. 11 mit folgenden Worten:

ο̄σ̄διαλο̄σος̄ η̄τε̄ π̄ρω̄με̄ ε̄τ̄φο̄ρῑ ἡ̄πε̄χ̄ς̄ ρ̄η̄ ο̄σ̄με̄ . πᾱτριαρ̄-
χ̄η̄c̄ ε̄το̄σᾱᾱβ̄ ἀ̄τω̄ πᾱρ̄χη̄η̄ε̄πισκοπο̄s̄ η̄αν̄φο̄χ̄ιᾱ η̄ρᾱτιος̄ c̄ε̄τη̄ρος̄ .

«Ein Dialog (διάλογος) des in Wahrheit Christus tragenden (φορεῖν), des heiligen Patriarchen (πατριάρχης) und Erzbischofs (ἀρχιεπίσκοπος) von Antiochien, des heiligen Severos».

pag. 46, 19. — ἀνοκ̄ 2ε̄ c̄ε̄νᾱμο̄το̄το̄τ̄ ἡ̄μο̄ῑ ἡ̄ο̄τε̄ψ̄ ἡ̄β̄ασᾱν̄ος̄ .
«Mich aber (δέ) wird man tödten ohne Martern (βάσανος)».

Dazu stimmt nicht das Synaxar, nach welchem Arianus, der Statthalter von Ansina (Antinoë) ihn foltern liess, zuerst mit eisernen Armen; dann wurde er in einen glühenden Ofen geworfen, darauf in ein siedendes Bad gesteckt und erst ganz zuletzt wurde ihm der Kopf abgeschlagen.

pag. 46, 26--28. — ἡ̄η̄ψ̄ω̄c̄ ἡ̄η̄η̄τ̄ ἡ̄σ̄ῑ ο̄σ̄η̄ο̄s̄ ἡ̄ψ̄ω̄c̄ ἡ̄τε̄λιος̄ .
ἡ̄ψ̄ο̄τω̄η̄ϛ̄ ε̄βο̄λ̄ ἡ̄π̄ε̄ραν̄ . ἡ̄ψ̄ρω̄τ̄ ἡ̄π̄ε̄κ̄μᾱρ̄τ̄το̄ριον̄ . «Danach kommt

202) Beruht, wie auch sonst häufig, auf einer Verwechslung mit καθήγησις, ebenso wie καδηγεις (καθηγεῖσθαι) häufig für κατηχει (κατηχεῖσθαι) steht. Vgl. z. B. T. u. U. N. F. XI. 1 b. (Leipoldt). Hier mögen ἐξήγησις und ἐξηγεῖσθαι eingewirkt haben.

203) Vergl. dazu das Synaxar: «Abassadius bat den Abgesandten um einen Aufschub von einer Nacht, um noch einmal die Messe zu lesen und der Gemeinde das Abendmahl zu reichen. Er ermahnte sie, dass sie fest blieben in ihrem Glauben, nahm von ihnen Abschied und verliess sie, nachdem er seine Seele in die Hand des Herrn befohlen hatte».

ein grosser, vollkommener Hirt und offenbart deinen Namen und baut dein Martyrium» — Diese Worte beziehen sich auf Severus von Antiochien²⁰⁴).

pag. 47, 7. 8. — Ps. 121 (122), 1. Statt $\mu\bar{\iota}$ steht L. $\epsilon\chi\bar{\iota}$; $\mu\alpha\rho\bar{\iota}\bar{\eta}\bar{\omega}\kappa$ L. $\tau\bar{\iota}\bar{\eta}\bar{\alpha}\bar{\beta}\bar{\omega}\kappa$; $\mu\alpha$ $\mu\bar{\iota}$ L. $\epsilon\mu\bar{\iota}$.

pag. 47, 13. 14. — $\mu\omicron\lambda\lambda\alpha$ $\tau\omicron\mu\omega\eta$ $\Delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\iota\kappa\omicron\eta$ ($\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\acute{\upsilon}\mu\omega\bar{\nu}$ $\delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\iota\kappa\omega\bar{\nu}$). «Viele Jahre seien euch beschieden, ihr Herren!»] — $\mu\omicron\lambda\lambda\alpha$ steht hier für $\mu\omicron\lambda\lambda\alpha$ $\epsilon\tau\eta$ = $\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$, sc. $\acute{\epsilon}\eta\sigma\alpha\bar{\nu}$. — $\Delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\iota\kappa\omicron\eta$ = $\Delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\iota\kappa\omega\eta$ ($\delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\iota\kappa\omega\bar{\nu}$) dürfte hier aus Versehen für $\Delta\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\omega\eta$ ($\delta\epsilon\sigma\pi\acute{\omicron}\tau\omega\bar{\nu}$) stehn. Die Worte $\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$ oder $\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$, auch $\kappa\alpha\lambda\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$, stehn entweder vor oder nach dem im Genetiv stehenden Worte, auf das sie sich beziehen. Vgl. Const. Porphyrog. De caeremoniis 12: $\kappa\alpha\lambda\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$ $\tau\omega\bar{\nu}$ $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\bar{\nu}$, 372: $\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$ $\tau\omega\bar{\nu}$ $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\bar{\nu}$, 1. 1. $\tau\omega\bar{\nu}$ $\mu\omicron\rho\phi\upsilon\rho\omicron\gamma\epsilon\eta\eta\tau\omega\bar{\nu}$ $\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$. — Zu $\mu\omicron\lambda\lambda\alpha$ $\tau\alpha$ $\epsilon\tau\eta$ im Koptischen vergl. Mart. S. Theodori Orientalis: $\mu\omicron\lambda\lambda\alpha$ $\tau\alpha$ $\epsilon\tau\eta$ $\alpha\tau\upsilon\sigma\tau\epsilon\tau\omicron\varsigma$ $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\upsilon\tau\epsilon$ ²⁰⁵ ($\mu\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$ $\text{A}\acute{\upsilon}\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\omicron\varsigma$ $\text{B}\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\upsilon\varsigma$). «Multos annos Augusto regi»²⁰⁶. — $\alpha\tau\upsilon\sigma\tau\epsilon\tau\omicron\varsigma$ $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\upsilon\tau\epsilon$ steht hier aber für $\alpha\tau\upsilon\sigma\tau\epsilon\tau\omicron\varsigma$ $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\omega\varsigma$ ($\text{A}\acute{\upsilon}\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\omicron\upsilon$ $\text{B}\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\varsigma$). Die griech. Wörter werden ins Koptische, selbst wenn sie in einem obliquen Casus stehn, in der Nominativform aufgenommen. Vergl. z. B. $\overline{\sigma\epsilon}$ $\overline{\theta\epsilon\omicron\varsigma}$ d. i. $\sigma\iota\omicron\varsigma$ $\theta\epsilon\omicron\varsigma$ für $\sigma\iota\epsilon$ $\theta\epsilon\omicron\varsigma$ ($\upsilon\iota\acute{\epsilon}$ $\delta\epsilon\omicron\upsilon$). Misc. LXXIII, pag. 172.

Vgl. dazu die rein koptischen Ausdrücke. Brit. Mus. Or. 6076. Pap. $\kappa\epsilon\mu\eta\psi\epsilon$ $\bar{\eta}\rho\omicron\mu\pi\epsilon$ $\rho\alpha$ $\tau\epsilon\rho\omicron\mu\pi\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\beta}\bar{\rho}\rho\epsilon$ «viele andere Jahre zu jedem neuen Jahre», worauf noch folgt: $\epsilon\rho\epsilon$ $\mu\chi\omicron\epsilon\iota\varsigma$ $\mu\epsilon\chi\bar{\chi}\bar{\epsilon}$ $\mu\alpha\chi\alpha\rho\iota\zeta\epsilon$ $\mu\eta\tau\eta$ $\bar{\eta}\sigma\eta\mu\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\rho\epsilon$ ²⁰⁷ «der Herr Christus schenke ($\chi\alpha\rho\iota\zeta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$) euch ein langes Leben». — Or. 6121. Pap. $\rho\epsilon\eta\kappa\epsilon\mu\eta\psi\epsilon$ $\bar{\eta}\rho\omicron\mu\pi\epsilon$ $\omicron\eta$ ²⁰⁸ «viele andere Jahre wieder».

pag. 49, 16. — $\mu\epsilon\sigma\tau\alpha\iota$ $\bar{\eta}\epsilon\iota\rho\eta\mu\iota\kappa\omicron\eta$ «Friedensbriefe»] Vgl. Cod. Borg. CLX (Z. 267) = $\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\tau\alpha$ $\epsilon\iota\rho\eta\eta\mu\iota\acute{\alpha}$.

pag. 49, 18. — ω $\beta\iota\alpha$, ebenso 50, 21. Sonst kenne ich es noch Rossi II. 3, 28 c. (vgl. Kl. St. k. XIV, 0173 (355). Hyvernat, A. d. M. I, pag. 35. Brit. Mus. Or. 3581 A (45) (Crum № 217) dürfte $\omicron\eta$ $\beta\iota\alpha$ fälschlich für ω $\beta\iota\alpha$ stehn. Wir haben hier einen Ausruf des Entsetzens, der Entrüstung. Im Griech. scheint es vorläufig nicht besonders häufig zu belegen zu sein. Ussener, Legenden der hl. Pelagia 11, 8. 13²⁰⁹). $\beta\iota\alpha$ findet sich auch im nach-

204) Vgl. Amélineau, Contes II, 44: «Sevère fit bâtir une belle église en l'honneur du saint» und weiter unten.

205) C. S. Chr. O. Ser. 3. I, pag. 38, 11.

206) L. 1. Ser. 3. I (Versio), pag. 32, 21.

207) Crum, Cat. pag. 464 b. № 1105.

208) L. 1. pag. 488 b. № 1152.

209) Den Nachweis dieser Stellen verdanke ich Herrn Prof. E. von Dobschütz.

biblischen Hebräisch in verschiedenen Schreibungen: בִּיָּה, בִּיָּא, בִּיאָה, בִּיאָ 210) und lebt noch fort im jüdisch-deutschen «Gewalt! (גַּוְלוּת)» und im polnischen «gwałt» 211).

pag. 50, 3. — ἤτερε καὶ δε τῶμας ρῆμα παρὰ. αἰμίρε²¹⁰ ἄμοι ἡοτ-ροσι «Als diese aber in der Erde bestattet waren, dachte ich ein wenig nach]. Das Verbum *mirē* ist neu. Es gehört zu den Verben III-ae *j*, doch mit ägypt. *mkj* «schützen» 212) dürfte es kaum zusammenhängen, da diese Bedeutung hier nicht passt. Vielmehr glaube ich, dass es mit *μορμῆ*: *μορμεκ* «überlegen, bedenken, erwägen; nachdenken, meditieren; in sich gehn» wurzelhaft verwandt ist. Ebenso wie neben

mirē *μερῆ-* *μαρῆ-* — «graben»

eine jüngere Form

μωκ *μῆ-* *μωκῆ* *μῆκ* 213)

mit gleicher Bedeutung vorkommt, so dürfte *mirē* mit seinen Ableitungen nur eine ältere Form von

μορμῆ : — : *μερμοσκῆ* :
μορμεκ *μερμεκ* *μερμοσκῆ*

sein. *μορμεκ* wird gewöhnlich mit *ἄμοι* + Reflexivsuffix gebraucht Act. 10, 19. ερε πετρος δε μορμεκ ἄμοι εθε προρομα. — τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὄραματος 214).

Weit häufiger ist der Status pronominalis *μερμοσκῆ* mit Reflexivsuffix. Sap. 8, 17. αἰμεκμοσκῆ ρῆμα παρητ. φροντίσας ἐν καρδίᾳ μου. Sir. 39, 32. αἰμεκμοσκῆ. διενοήθην. Luc. 15, 17. αμμεκμοσκῆ : ετα περρητ δε ι εροϋ. εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν.

Ich glaube nun, dass *αἰμίρε ἄμοι* gleichkommt einem *αἰμορμεκ ἄμοι* oder *αἰμεκμοσκῆ*.

pag. 50, 22–23. — [δασεια] αμῆμα ρῆμα ἡρητ [εχ]ῆ ἀθηνηη[ρ μῆ ιω]ηαθαι. «David wurde betrübt um Abener's und Jonathan's willen.»— Bei Amélineau II, pag. 33 lesen wir dafür: «David s'attrista pour

210) H. Krauss, Griech. u. lat. Lehnwörter im Talmud, Midrasch u. Targum II, pag. 148, 602.

211) Leo Winer, Das jüdische Element im Polnischen. (Archiv. f. slav. Philol. XX. 1898 pag. 623).

212) Sethe, Verbum I § 480.

213) Steindorff² § 208.

214) Andere seltenere Constructionen sind: 1) mit ε. Matth 9, 4. εσθε οτ τετεκμορ-μεκ εραηπερωσθ σεη πετηρητ. 1, 20. καὶ δε εταμμορμεκ ερωσθ. 2) mit ρῆ. Sir. 14, 21. εμμορμεκ ρῆ ηεσηηη. ἐν τοῖς ἀποκρύφοις αὐτῆς νοηθήσεται. 3) mit nachfolgendem δε. Hebr. 11, 19. αμμορμεκ δε. λογισάμενος ὅτι.

avoir condamné Iphtarak et Jonathan». Der erste dieser beiden Namen beruht sicher auf falscher Lesung und Punktierung. In der Handschrift steht vermuthlich افتراق für ابناران, wobei man an eine Ausgleichung mit يونانان denken könnte. Statt افتراق muss es aber ابنار lauten, wie der Name in der arabischen Bibel steht. Im Äthiopischen steht hier አቤረር : ወሰኛል : ወዋሩ : ታረፈ ::²¹⁵⁾.

pag. 50, 26. — ἀκεῖ ἐκω^{sio} ἡψῦμο ἀκ[πωρῆ ε]ῖδολ ἡτ[νοῦ]κε ἡψῦ[ετις]. «du kamst als Fremder und rissst aus die Wurzel des Glaubens (πίστις)». Das Arabische hat hier: «Tu es venu ici en étranger et tu oses chasser les habitans de la ville»; trotzdem scheint hier nicht ἀκ[νοῦξε ε]-ῖδολ ἡτ[μῆτρω]με ἡψῦ[ολις] gestanden zu haben, da das κε ganz sicher und zwischen ἡψ und κε höchstens für drei Buchstaben Platz ist.

pag. 52, 6. 7. — ἀπα βικτωρ δε περριμε πε ρῆ [οῦ]χοῦϣ ἡρητ «Ara Viktôr aber weinte mit Gluth, Inbrunst des Herzens d. h. bitterlich». Den Ausdruck ρῆ οῦχοῦϣ ἡρητ kenne ich noch aus Cod. Borg. CCXXVI (Jesaias Anachoreta) Z. 552. ετωῆρ ἡρηνοῦτε ρῆ οῦχοῦϣ ἡρητ. «zu bitten Gott inbrünstig».

pag. 52, 10—53, 14. Vergl. dazu die Lieder bei Junker, Kopt. Poësie II, 206—209, und Kopt. Misc. XCVI, pag. 342—346.

pag. 52, 17. — ερε ρεμα[τρωνα οτηρ] ἡσως ἡ ρε[ρῶ]ραλ ἡ ἡσρα]. «indem [Matronen] ihr nachfolgten mit [Knechten und ihrem Gatten]». Der arab. Text liest hier: «il (Victor) la conduisit à la prison, elle, ses servantes et son mari». Zu μα[τρωνα] vergl. Cod. Borg. CLXVII (Z. 285): τεψυερε δε ασωοτη ἡ ἡματρωνα αςῶκ επετκοιτων. «Seine Tochter aber (δέ) erhob sich mit den Matronen und gieng in ihr Schlafgemach (χοιτών)». — Mart. S. Theod. Anat. ασερ-κελετη ἡ ησιουτρ ἡεμ ηικοσῆοτκλαριος ἔτε καὶ ἡε ημαθρωνα εθροτενϣ ἡε εἡπαλατιον²¹⁶⁾. «Statim praecepit eunuchis et cubiculariis, hoc est matronis, ut illum ad se in palatium adducerent²¹⁷⁾».

5.

Wenn wir den arabischen Text dieses Encomiums mit den erhaltenen koptischen Bruchstücken vergleichen, so kann es wohl keinem Zweifel unterliegen, dass derselbe auf einer koptischen Vorlage beruht. Fast wörtlich decken sich die meisten Abschnitte des arabischen Textes mit dem koptischen. Da aber ersterer vollständig erhalten ist, so lassen sich auf Grund

215) C. S. Chr. O. 211, 18.

216) C. S. Chr. O. Textus. Ser. III, T. I. 37, 25—27.

217) C. S. Chr. O. Versio. Ser. III, T. I, pag. 32, 12. 13.

desselben die koptischen Bruchstücke in eine bestimmte Ordnung bringen; ausserdem trägt er wesentlich dazu bei, dass wir dem Verständniss des an vielen Stellen recht lückenhaften koptischen Textes näher kommen können.

Das Encomium erzählt zunächst die Geschichte der Leiden und des Martyriums des hl. Claudius, woran sich allerlei Wundergeschichten knüpfen, in welchen der Heilige in verschiedenen Gestalten erscheint. Der koptische Text enthält auch mehrere solcher Wundergeschichten, die im arabischen nicht vorhanden sind, wie letzterer überhaupt an einzelnen Stellen gekürzt zu sein scheint.

Die koptischen Bruchstücke lassen sich nun folgendermassen ordnen:

I. Cod. Parisin. 129¹⁴ fol. 100.—Cod. Borg. CXLV ff. 19—22.—Cairens. 8089^{a-g} + 8089^(h-1) + Parisin. 129¹⁶ fol. 43 + Brit. Mus. Or. 3581 B f. 44.

II. Cod. Borgian. CXLVI. $\overline{\rho\iota\alpha} \cdot \overline{\rho\iota\beta}$.

» Parisin. 129¹⁶ fol. 45. $\overline{\rho\mu\epsilon} \cdot \overline{\rho\mu\epsilon}$ + Brit. Mus. Or. 3581 (63) $\overline{\kappa\zeta} \cdot \overline{\kappa\eta}$

Cod. Borgian. CXLVI. $\overline{\rho\zeta\alpha} - \overline{\rho\zeta\alpha}$

Diese Fragmente vertheilen sich auf folgende fünf Handschriften:

A. Cod. Borg. CXLV. 4 Blätter.

Cod. Parisin. 129¹⁴ fol. 100, im Ganzen 5 Blätter.

B. Cod. Cairens. 8089^{a-g} + 8089^(h-1) 11 Blätter

C. Cod. Parisin. 129¹⁶ fol. 43.—Brit. Mus. Or. 3581 B fol. 44. $\overline{\rho\lambda\sigma} \cdot \overline{\rho\lambda\alpha}$ 2 Blätter.

D. Cod. Borgian. CXLVI. $\overline{\rho\iota\alpha} \cdot \overline{\rho\iota\beta}$, $\overline{\rho\zeta\alpha} - \overline{\rho\zeta\alpha}$ 3 Blätter, Cod. Parisin. 129¹⁶ fol. 45. $\overline{\rho\mu\epsilon} \cdot \overline{\rho\mu\epsilon}$ 1 Blatt.

E. Brit. Mus. Or. 3581 B (63) $\overline{\kappa\zeta} \cdot \overline{\kappa\eta}$ (Crum 358) 1 Blatt.

Wichtig ist, dass sich im arabischen Encomium die Überschrift erhalten hat, in welcher der Verfasser genannt wird. Er hiess Constantinus und war Bischof von Siût (Lykopolis). Dazu stimmt auch das äthiopische Martyrium des hl. Claudius, welches als Verfasser nennt: $\Phi\rho\iota\iota\iota\iota : \overline{\rho\iota\alpha} \cdot \overline{\rho\iota\beta} : \Phi\eta\eta\eta\eta\eta\eta : \overline{\rho\mu\epsilon} \cdot \overline{\rho\mu\epsilon} : \overline{\kappa\zeta} \cdot \overline{\kappa\eta} : \text{HU}\overline{\eta\zeta} : \overline{\rho\zeta\alpha} - \overline{\rho\zeta\alpha} : \text{::}^{218}$ «sanctus spiritalis Constantinus, episcopus urbis Asiut»²¹⁹). Auch im Synaxar zum 20. Kihak, dem Gedächtnisstage des hl. Märtyrers Elias, wird er genannt. Es heisst dort von der Stadt Qûssijeh (قوصية), im Gebiet von Siût: «A une époque, le pays fut ruiné; c'était au temps de notre père Anba Constantin, évêque de la ville de Siout. Il y transporta son corps (Elias) qui y resta plusieurs

218) C. S. Chr. O. Scriptorum Aethiopicorum. Ser. II. T. XXVIII, pag. 195.

219) L. I. Versio. Ser. II. T. XXVIII, pag. 175.

jours. Lorsque El-Qoussieh fut rebatie et que les gens y revinrent ce saint apparut à un marchand» etc.

Die Stadt El-Qoussieh wird auch in der arabischen Version unseres Encomiums genannt; dort spielte sich die Geschichte ab, bei welcher der grausame Emir von dem hl. Claudius von der Terasse der Kirche gestürzt wurde²²⁰).

Von Bischöfen der Stadt Siût sind nur wenige bekannt. Le Quien²²¹) kennt ihrer nur sieben, unter denen unser Constantinus fehlt.

Wann lebte nun aber Constantinus von Siût?

Wie ich glaube, wird sich die Zeit seines Lebens wenigstens annähernd bestimmen lassen.

In der Beschreibung der arabischen Handschrift der Bibliothèque Nationale Ms. arabe 4895 f. 51—f. 115 heisst es: «Histoire d'Anba Constantin, évêque de Siout, fêté comme les précédents le 9 Amchir; il raconte l'histoire du saint patriarche Jean, son maître, devenu ermite, avec 50 anecdotes sur sa vie»²²²).

Wir sehen hier, dass Constantinus ein Schüler des Patriarchen Johannes war. Es gab zwei alexandrinische Patriarchen dieses Namens. Dass hier aber nur Johannes II gemeint sein könne, scheint aus Anba Severus Ibn el-Muqaffa' hervorzugehn. Wir lesen dort folgendes: «So when Abba John (I), the patriarch, went to his rest, there was appointed instead of him a man who was a hermit (حبیبس), called John. And God shewed forth in his days a wonderful thing, and raised up royalty and priesthood together for the Church, in the persons of the prince Anastasius, the pious believer, and the patriarch Severus, the excellent, clothed with light, occupant of the seat of Antioch, who became a horn of salvation to the orthodox Church, and who sat upon the throne of the great Ignatius»²²³).

Dazu vergl. das arabische Encomium: «Un jour, le roi Anastase envoya l'ordre en Égypte d'exiger de ses habitants une somme d'argent très forte Pendant le gouvernement du pasteur honnête de la cloche de l'orthodoxie, du grand Sévère, Dieu, qu'il soit exalté, voulut découvrir le corps du saint Claude. Sévère fit bâtir une belle église en l'honneur du saint»²²⁴).

Dazu ist noch zu vergleichen eine Notiz bei Crum, die auf eine arabische Handschrift des Britischen Museums (Or. 5648, 39 b) zurückgeht²²⁵).

220) Vgl. oben pag. 3 f.

221) Oriens Christianus II, pag. 597—600.

222) Rev. de l'Orient chrétien. 2. Sér. IV (XIV) 1909, pag. 343.

223) Patol. Orient. I, 449 (185). (Évetts).

224) Amélineau l. I. II, 48 et 44.

225) Crum, Catalogue Copt. mss. pag. 363 n.

Dort sagt Constantin, dass er von Damianus (569—605) die Weihe empfangen habe. Dies dürfte aber auf einer Verwechslung mit Johannes II beruhen, da er schwerlich ein Schüler des Johannes II (503—515) gewesen und doch erst von Damianus (569—605) geweiht worden sein kann, da die Jahre dieser zwei Patriarchen doch zu weit auseinanderliegen. Er kann aber immerhin noch einige Jahre unter Damianus gelebt haben, da wir bei Severus von Aschmunein folgendes lesen: «And there were in his days certain bishops whom he admired; and among them was John of Burlus, and John his disciple, and Constantine the bishop, and Cleistus, and many others»²²⁶).

Constantin von Siût war also ein Zeitgenosse des Patriarchen Johannes II von Alexandrien (503—515), des Kaisers Anastasius I (491—518) und des Patriarchen Severus von Antiochien (512—518).

Ich glaube, dass wir Constantins Lebenszeit in das letzte Viertel des fünften und die drei ersten Viertel des sechsten Jahrhunderts setzen können.

Über Constantins von Siût litterarische Thätigkeit erfahren wir einiges aus arabischen Handschriften.

Bibl. Nationale 4776 f. 101. Homélie de Constantin, évêque de Siout, sur le martyr du saint Claude, fils du roi Ptolémée²²⁷).

L. l. 4793 f. 18. Panégyrique de Claudius, l'émir, martyr, par Constantin, évêque de Siout. Antérieur au XVIII-e siècle²²⁸). — Dieses Werk dürfte wohl dasjenige sein, welches Amélineau übersetzt hat.

L. l. 4893 f. 1. Panégyrique de Jean الهرقلى, par Constantin évêque de Siout²²⁹).

Dieser Johannes ist der Märtyrer Johannes von Heraclea, welcher sein Martyrium am 3. Payni, resp. 3 Senê erlitten haben soll. Vergl. das äthiop. Synaxar.

Ich lasse hier noch einige Bemerkungen zum arabischen, resp. französischen Texte bei Amélineau (ll.) II und zum äthiopischen bei Pereira folgen.

II. 4, 3—15. — «La paix avait été continuelle pour nous depuis le règne du roi Carès, qui succéda au roi Decios. Après Carès, le roi Carnios monta sur le trône. Le règne de ces deux rois fut de trois ans. Le second de ces trois rois avait une soeur nommée la dame Euphémie qui eut pour fils Ptolémée; ce fut un impur. Ptolémée fut élu roi d'Antioche et eut pour

226) Patrol. Or. I, 477 [213]. (Evetts).

227) Revue de l'Or. Chr. 2. Série IV (XIV), pag. 182.

228) L. l. pag. 187.

229) L. l. pag. 342.

filis le cher seigneur Claude. Un mois après le roi Ptolémée mourut. Omarianos lui succéda. Celui-ci fut victime d'une ruse de guerre. C'est à lui que Dioclétien succéda».

Vgl. dazu zunächst Cod. Copt. Parisin. 129¹⁴ f. 97^r a 28—37. $\alpha\upsilon\lambda\iota\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ ^{sio} $\Delta\epsilon$ $\alpha\upsilon\mu\omicron\varsigma$ $\epsilon\upsilon\theta$ $\eta\rho\omicron$ $\epsilon\theta\rho\omega\mu\eta$ \cdot $\alpha\tau\bar{\omega}$ $\alpha\upsilon\bar{\rho}$ - $\bar{\rho}\rho\omicron$ $\epsilon\pi\epsilon\sigma\mu\alpha$ $\eta\bar{\sigma}\acute{\iota}$ $\kappa\alpha\rho\omicron\varsigma$. $\mu\eta$ $\kappa\alpha\rho\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma$. $\mu\eta$ $\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ ^{sio}: ~ $\text{H}\alpha\acute{\iota}$ $\Delta\epsilon$ $\alpha\tau\bar{\rho}$ $\psi\omicron\mu\mu\epsilon$ $\eta\rho\omicron\mu\pi\epsilon$ $\alpha\tau\mu\omicron\varsigma$ \cdot $\alpha\upsilon\chi\acute{\iota}$ $\eta\tau\epsilon\tau\mu\acute{\iota}\tau\epsilon\rho\omicron$ $\eta\bar{\sigma}\acute{\iota}$ $\Delta\iota\omicron\kappa\lambda\iota\tau\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$: ~ «Aulorianos aber (δέ) starb als König von Rom und an seinerstatt ward König Karos, und Karinos und Umerianos. Diese aber (δέ) lebten drei Jahre und ihr Königreich übernahm Diokletianos.»²³⁰)

$\alpha\upsilon\lambda\iota\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ steht hier natürlich für $\alpha\tau\eta\rho\acute{\iota}\lambda\iota\alpha\nu\omicron\varsigma$. $\kappa\alpha\rho\omicron\varsigma$ ist Carès (Carus) und in Karnios der arabischen Version steckt $\kappa\alpha\rho\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma$ (Carinus). Omarianos des arabischen Textes, steht aber nicht, wie Amélineau meint, für Aurelianos, sondern, wie solches aus vielen Märtyreracten hervorgeht, für Numerianos. Die Lesung Omarianos oder Omarianos für Numerianos erklärt sich daraus, dass in der koptischen Vorlage ohne Zweifel * $\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ gestanden hat. Im Parisin. 129¹⁴ hatten wir oben $\mu\eta$ $\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ = $\mu\eta$ $\eta\omicron\tau\mu\epsilon\rho\alpha\nu\omicron\varsigma$. Man sieht also, dass zuerst die beiden η zusammengefallen und dann aus $\mu\eta$ $\eta\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ ein $\mu\eta\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ wurde; später betrachtete man das η als ausschliesslich zu $\mu\eta$ gehörig, wodurch $\omicron\tau\mu\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\varsigma$ entstand. Wir haben hier also einen ganz analogen Fall, wie in $\alpha\beta\omicron\tau\chi\omicron\sigma\alpha\omicron\nu\omicron\sigma\omicron\rho$ für und neben $\kappa\alpha\beta\omicron\tau\chi\omicron\sigma\alpha\omicron\nu\omicron\sigma\omicron\rho$ ²³¹)

Nach dem arabischen Texte regierten Cares und Carnios drei Jahre, wogegen der Parisin. 129¹⁴ dieselbe Zeit auf die drei Könige Karos, Karinos und Numerianos bezieht. Der hier stark verderbte äthiopische Text lässt auf Decius ($\text{P}\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\theta}\bar{\eta}$:) den Qeros ($\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:) folgen: «Qeros ($\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:), qui sedit post Decium; et post eum sederunt Aerianus ($\text{A}\bar{\zeta}\bar{\rho}\bar{\eta}$:) et Phares ($\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:) et Qeros ($\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:); et hi regnaverunt per annos tres et mortui sunt.» Hier sind die Namen in noch grösserer Unordnung und Entstellung, als beim Araber. Der erste Qeros dürfte doch nur eine Dublette des zweiten Qeros sein und sicher nicht am Platze stehn. Auf Decius folgt — wie wir oben bei Eusebius sahen — $\alpha\tau\eta\rho\acute{\iota}\lambda\iota\alpha\nu\omicron\varsigma$; daher möchte ich «post eum» auf Decius beziehen und in Aerianus ein entstelltes Aurelianos (* $\text{A}\bar{\theta}\bar{\rho}\bar{\zeta}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\eta}$:) vermuthen. Phares ($\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:) wäre dann ein durch falsche arabische Punktation entstelltes (فارس für فارس) $\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$: Kares (Karos) und Qeros — Karinos (قربنوس — * $\text{P}\bar{\zeta}\bar{\eta}$:).

230) Crum, Proc. Sol. Bibl. Arch. hat gezeigt, dass wir in Parisin. 129¹⁴ foll. Bruchstücke aus Eusebius' H. E. haben.

231) Vgl. Kl. k. St. XXI.

Weiter steht hier: $\Theta\text{U}\Lambda\text{O}\text{'}\text{T} : \Lambda\text{Z}\text{C}\text{'}\text{Z} : \text{'Z}\text{U}\text{O}\text{'}\text{T} : \text{'K}\text{Z}\text{T} : \text{'K}\text{'}\text{U}\text{K}\text{'}\text{T} : \text{O}\text{H}\text{Z} : \text{K}\text{Z}\text{P} : \text{'}$: «Et fuit reginae Farson soror dominae²³²; et nomen eius Euphemia». Der Text ist hier stark entstellt, wie das Pereira selbst bemerkt. Doch vergl. man dazu bei Amélineau: «Le second de ces trois rois (Cares) avait une soeur nommée la dame Euphémie». Auf Grund dieser Stelle können wir wohl verbessern: $\Theta\text{U}\Lambda\text{O}\text{'}\text{T} : \Lambda\text{Z}\text{C}\text{'}\text{U} : \text{'Z}\text{U}\text{H} : \text{'K}\text{Z}\text{T} : \text{'}$ etc. «Et fuit regi Fares (= Cares) soror» etc. Von dieser sagt dann noch der Text: «quae habebat filios tres; et hi fuerunt: Ptolomaeus et Aromianus». Letzteres steht aber für *Amarianus = Numerianus und geht auf $\sigma\tau\mu\alpha\rho\iota\alpha\nu\omicron\varsigma$ zurück, das wir bereits kennen. Im äthiop. Synaxar 11. Sanê steht $\text{'Z}\text{C}\text{P}\text{'}\text{H}$: *Nomáryános*. Es ist hier abweichend von den anderen Quellen von drei Söhnen der Euphemia die Rede, wobei aber nur zwei genannt werden, wogegen der dritte Name fehlt; ich erkläre mir das so, dass der Schreiber sein Versehen nicht bemerkte und so auch vergass entsprechend den zwei Namen «drei» in «zwei» zu verbessern.

II. 8, 4—7. — «Dix jours après un combat terrible eut lieu contre les Arméniens et leurs alliés qui adoraient les uns et les autres une idole appelée *Bag*». Das äthiopische Martyrium bietet dafür: $\text{O}\text{'}\text{O}\text{Z} : \text{P}\text{O}\text{A}\text{'}\text{O} : \text{K}\text{C}\text{Z}\text{P} : \text{K}\text{O} : \text{O}\text{'}\text{K}\text{'}\text{T} : \text{O}\text{P}\text{O}\text{A} : \text{K}\text{O}\text{'}\text{A} : \text{H}\text{H}\text{O} : \text{O}\text{Z} : \text{O}\text{'}\text{Z}\text{O} : \text{'}$ ²³³) «Et diebus illis Armenii colebant simulacrum, cui nomen erat 'of 'enqe, *id est* avis accipiter»²³³). — Wie aus dem Aethiopischen hervorgeht, haben wir es hier mit einem Raubvogel zu thun und ein solcher dürfte auch in *Bag* stecken. Dieses Bag, arabisch wohl kaum anders, als * باج geschrieben, ist sicher die Transcription des koptischen BHC : BHX , $\text{B}\text{E}\text{X}\text{I}$, daneben $\text{B}\text{A}\text{IT}$, $\beta\alpha\tau\eta\theta$ ²³⁴) (Horpollo I, 7), ägypt. *bik*, *büwk*. Auf die boh. Form BHX , $\text{B}\text{E}\text{X}\text{I}$ gehn auch die arabischen Formen باز und بازی zurück. (boh. $\text{x} = \text{z}$, vgl. $\text{x}\omega\text{IT}$, تیت *زیت*). Unter *bik*, BHC : BHX etc. wurde bis vor kurzem ganz allgemein «der Sperber» verstanden, bis Victor Loret den Beweis lieferte, dass unter diesem Namen «der Falke» zu verstehen sei²³⁵). Ich möchte nun das * باج *bag* für ein Versehen statt باز halten. Nun wird aber auch in den Akten des Philippus *sah*. BHC , *faijám*. BHC mit «Falke» zu übersetzen sein. Interessant ist hier der Umstand, dass die Armenier denselben Vogel verehrten, wie die Einwohner der Stadt Hierapolis in Phrygien²³⁶).

232) C. S. Chr. O. Aethiop. Textus Ser. II. T. XXVIII. 198, 32—199, 1.

233) L. I. Aethiop. Versio Ser. II T. XXVIII. 178, 20—22.

234) Spiegelberg, $\beta\alpha\tau\eta\theta$ (Rec. de travaux XXII, pag. 167).

235) Victor Loret, Horus-le-faucon. (Bull. de l'Inst. franç. d'archéol. orientale. T. III (1903), pagg. 1 ff. — Vgl. jedoch pers. باز (Horn, Grundr. d. neupers. Etym. p. 37).

236) Vergl. Meine «Apokryph. Apostelakten (I) (Mél. asiat. X, pag. 124 f. u. 143 f.).

237, 21. 22., daneben aber auch $\text{ⲕ}^{\prime}\text{ⲗ}\text{Ⲙ}^{\prime}\text{ⲗ}^{\prime}$: *Anṣenâ*²³⁷). Die erste dieser Formen geht auf kopt. $\text{ⲁ}\text{ⲛ}\text{ⲧ}\text{ⲙ}\text{ⲟ}\text{ⲟ}\text{ⲩ}$, die andere auf arab. انصنا ²³⁸) zurück²³⁹).

2) ist aus koptischen Quellen bekannt (s. o. pag. 62 ff.), dass Psote Bischof von Psoi (Ψoi , $\text{ⲛ}\text{ⲉ}\text{ⲟ}\text{ⲓ}$) war und

3) steht bei Amélineau II, 14. 21 ausdrücklich: «Ibsada, l'évêque de Psoi»; folglich muss im Arabischen ابصاي oder ابصاي stehn²⁴⁰). Für ابصاي oder ابصاي findet sich auch fehlerhaft ابسو ²⁴¹). Letzterem entspricht aber im Synaxar zum 17. Nahase (Messori): $\text{ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}$: *Abse*²⁴²). Vergl. dazu die Lesung der ersten Stelle: $\text{ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}^{\prime}\text{ⲗ}\text{Ⲧ}$:: Für $\text{ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}$: ist vielleicht $\text{*ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}^{\prime}\text{ⲗ}$: zu lesen. Dieses letztere möchte ich oben an Stelle von $\text{ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}^{\prime}\text{ⲗ}\text{Ⲧ}$: lesen.

Wir hätten also:

$$\begin{aligned} \text{ⲁ}\text{ⲛ}\text{ⲧ}\text{ⲙ}\text{ⲟ}\text{ⲟ}\text{ⲩ} &= \text{انصنا} = \text{ⲕ}^{\prime}\text{ⲗ}\text{Ⲙ}^{\prime}\text{ⲗ}^{\prime} : \text{Andênâw} \text{ⲕ}^{\prime}\text{ⲗ}\text{Ⲙ}^{\prime}\text{ⲗ}^{\prime} : \text{Anṣenâ} \\ \Psi\text{oi} &= \text{ابصاي, ابصاي} = \text{*ⲕ}^{\prime}\text{Ⲓ}\text{ⲛ}^{\prime}\text{ⲗ} : \text{Absai.} \end{aligned}$$

Die koptische und abessinische Kirche feiern den Gedächtnisstag des hl. Claudius am 11. Payni, resp. am 11. Sanê. Da der arabische Text dieses Monats noch nicht erschienen ist, so möchte ich hier wenigstens nach dem äthiopischen Texte die wichtigsten Eigennamen zusammenstellen mit den entsprechenden koptischen Formen.

$\text{Ⲓ}\text{ⲁ}\text{Ⲑ}^{\prime}\text{ⲗ}^{\prime}\text{ⲛ}$: <i>Galâwdyos</i>	κλαυδῖος
$\text{ⲗ}^{\circ}\text{Ⲓ}\text{Ⲙ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Nomâryânos</i>	νομηριανος
$\text{ⲕ}^{\circ}\text{Ⲓ}\text{Ⲙ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Abtelmâwos</i> }	ιτολομεος
$\text{ⲕ}^{\circ}\text{Ⲓ}\text{Ⲙ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Abtelyânos</i> }	
$\text{ⲕ}^{\circ}\text{Ⲓ}\text{Ⲙ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Abtelwos</i> }	
$\text{Ⲓ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Diyoqeltyânos</i>	διοκελτιανος
$\text{ⲗ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}$: <i>Figtôr</i>	βικτωρ
$\text{ⲗ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Hermanos</i>	ερωμανος
$\text{ⲛ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Sadrîkos</i> }	σωτηριχος
$\text{ⲛ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Sidrâkos</i> }	
$\text{ⲕ}^{\circ}\text{Ⲓ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲗ}^{\circ}\text{ⲛ}$: <i>Aryânos</i>	αριανος

237) Zotenberg, Catalogue pag. 153 (4. Maskaram).

238) Amélineau, Géographie pag. 48 ff.

239) In den beiden Formen *Andênâw* und *Anṣenâ* haben wir ein Kriterium für die Entscheidung, ob ein Text, in welchem eines dieser Worte vorkommt, unmittelbar aus dem Koptischen oder aus dem Arabischen übersetzt ist.

240) Amélineau, l. l. pag. 381 ff.

241) Amélineau, l. l.

242) Zotenberg, l. l. pag. 194.

Ⲛⲟⲙ : <i>Rôm</i>	ϩⲣⲟⲙⲏ
ϫⲟⲩ : <i>Quez</i>	Susiana, Chusistan
ⲁⲚⲁⲛ : <i>Armân</i>	ⲉⲣⲁⲣⲙⲏⲁ ⲁⲛⲧⲓⲟⲭⲓⲁ ⲁⲛⲧⲓⲛⲟⲟⲧ
ⲁⲚⲁⲛⲓⲛⲉⲣⲓⲛⲉⲥ : <i>Armanya</i>	
ⲁⲛⲟⲕⲓⲛⲓⲛⲉⲥ : <i>Anṣokiya</i>	
ⲁⲛⲉⲛⲁⲩⲟⲩ : <i>Andênâw</i>	ⲁⲛⲧⲓⲛⲟⲟⲧ
ⲁⲛⲓⲩⲧⲩⲩⲟⲩ : <i>Asyut</i>	ⲉⲓⲟⲟⲧⲧ

Hier möchte ich zum Schluss noch einige Worte zu ϫⲟⲩ : «Susiana, Chusistan» bemerken.

ϫⲟⲩ : ist ein Ländername oder Völkernamen; in letzter Bedeutung gewöhnlich mit ⲓⲛⲟⲩⲁ : verbunden, also ⲓⲛⲟⲩⲁ : ϫⲟⲩ : «Cossaei». Nun ist dabei zu beachten, dass der Name ϫⲟⲩ : , soweit ich mich erinnern kann, im Koptischen nicht vorkommt. An allen Stellen, wo ϫⲟⲩ : , resp. ⲓⲛⲟⲩⲁ : ϫⲟⲩ : steht, entspricht ihm kopt. ⲛⲉⲣⲉⲓⲛⲉⲥ, ⲧ resp. ⲛⲉⲣⲉⲟⲥ, ⲛⲉⲣⲉⲛⲉⲥ. Doch wechselt ϫⲟⲩ : auch mit ⲒⲚⲓⲛⲉⲥ : (فارس) ab.

Vgl. ⲛⲓⲕⲟⲙⲓⲛⲉⲥ ⲛⲓⲩⲛⲓⲣⲓ ⲁⲛⲓⲩⲛⲉⲣⲉⲓⲛⲉⲥ²⁴³). «Nikomedes, der Sohn des Königs der Perser».

Ⲓⲛⲓⲕⲟⲙⲓⲛⲉⲥ : Ⲙⲁⲣ : Ⲓⲛⲟⲩⲁ : ϫⲟⲩ :²⁴⁴)
Nicomedes, filius regis Cossaeorum²⁴⁵).

Ⲓⲛⲓⲕⲟⲙⲓⲛⲉⲥ : Ⲙⲁⲣ : Ⲓⲛⲟⲩⲁ : ⲒⲚⲓⲛⲉⲥ :²⁴⁶)
Nicomedes, filius regis Persarum²⁴⁷).

6.

Hymnen auf den hl. Claudius.

I.

Cod. Copt. Petropolitan. Tischendorfianus № 8.

ⲉⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉ ⲱⲧⲓⲥ ⲁⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉ ⲁⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉ ⲁⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉ ⲁⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉ f. 53^r

ⲓ ⲁⲣⲉⲟⲓ ⲉⲣⲟⲓ ⲱ ⲛⲧⲥ ⲛⲉⲛⲓⲟⲧⲧ
ⲉⲃⲟⲗ ⲛⲉⲛⲓⲛⲓⲣⲁⲥⲙⲟⲥ
ⲟⲩⲧⲉⲛ ⲛⲓⲛⲓⲣⲉⲥⲉⲧⲁ ⲛⲓⲧⲙⲁⲥⲛⲟⲧⲧ
ⲛⲉⲙ ⲛⲓⲁⲧⲓⲟⲥ ⲛⲓⲣⲓ ⲁⲛⲓⲃⲁⲗⲓⲙⲓⲉⲓ.

243) Winstedt, Saint Theodore pag. 48,4. 51,14 & passim. — Hyvernat, Actes des martyrs I, pag. 192.

244) C. S. Chr. O. Aethiop. Ser. II. T. 28, pag. 16,18.

245) L. I. Versio, pag. 14,29.

246) L. I. Textus, pag. 84,16.

247) L. I. Versio, pag. 75,23.

- 2 Βοη οὐρανῶν καὶ οὐρανόθεν
 ἐρ-ἰρένι καὶ ὡ πτεννεοσ
 πματοῖ ἀμμανοσιλ
 πατιοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- 3 Γε ταρ ἰθοσ παθλοφοροσ
 ἀφθεν ἰραππυ† ἰβασανοσ
 οτοσ ἀφ†-πππ ἰπἰλιπομοσ
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- f. 53^r nc 4 Δατια ἀμω^{sic} τενμν† ἰφοοτ
 ἰτεκχῶ ἰπἰταῖο ἰπἰλῖ
 ἰτε πχ̄σ ποροσ^{sic} ἰτε πωοτ
 πατῖοσ ἀ(κλατταιοσ)·
- 5 Ἐλινοσ ἰμασ ὁ θε̄σ^{sic}
 ὡ σῶρ ἰμων εθεε φἰαρ
 καὶ ππωωχ ἰτεννεοσ
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- 6 Ζεοσ πππ† ἰπἰφπρι
^{sic}
 φηέταφίρι ἰπἰλιλῖ
 σεπ τιχομ ἰπἰχ̄σ ππχωρι
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- 7 Πππ ππππωνι ματαλσο²⁴⁸⁾
 σεπ φππ ἰτε ππ†
 καὶ πππππππππ ἀφπππππππ
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- f. 54^r
- 8 Θελιλ ραππ ὡ πππποσ
 οτοσ ετωσ ἐβὸλ ριποσ
 χε χερε καὶ ὡ ππῖ
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·
- 9 Ἰπ̄σ πχ̄σ σεπ τενμν† ἰφοοτ
 καὶ ἰχωροσ ἰπἰππτελοσ
 εθεε ππωωχ ἰρεφσπο
 πατῖοσ (κίρι ἀκλατταιοσ)·

248) Fehler für ἀγαλλισοτ

- 10 Καλωσ ἀκί ψαρον ἀφροσ²⁴⁹⁾
 πεισο† εἶσ̄ ἡανοστολος
 σοβε πιψ† ἡταίο
 πιάτ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 11 Λαοσ ἡιχρησιτιάνοσ
 ετερ-ψαι πακ ὡ π̄λ̄ι
 σεη ρανροσ π̄ nem *ρανροσμνοσ f. 54' π̄ε
 πιατ̄(ιοσ κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 12 Ποι παη π̄οσ ἡτεκρηρ̄ιη
 ψα ἡχωκ ἐβολ ἡιχρηρονοσ
 οτορ ματαλσωσ ἡιηνψωη
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 13 Ημετματοι ἡτε πιφιοσ̄ι
 σεταίο ἀπιτεπ̄ινοσ
 π̄ιματοι εἶσ̄ πιχωρι
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 14 Ζα ἡψωί ἡθοκ ὡ π̄λ̄ι
 πιμενριτ ἡτε π̄χ̄ε
 nem ἡχωροσ ἡνεγατ̄τελοσ f. 55'
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 15 Οσηψ† ταρ πε πενταίο
 σεη ομη† ἡπ̄λ̄ι
 nem ἡσ̄ηη ἡπ̄ιεσ̄ *τιροσ
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 16 Πεννηβ̄ χωρ ἐβολ ἡπ̄ιχαχι
 ἡτε †εγκλ̄ησια ἡπ̄χ̄ε
 οτορ σεμ̄σομ nem ποτ̄σοβ̄η
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 17 Ρωιε ἐρον ὡ πεννηβ̄ π̄χ̄ε
 ἐβολ σεη πιχροσ nem πιπ̄ρασμοσ
 ριτεη πιπ̄ρεσβ̄τ̄α ἡ†π̄αρ̄(θ̄ενοσ)
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄
- 18 Σμοσ πιμωσ ἀφ̄ιερο
 ἀπιτοσ ἐἡψωι nem πικαρνοσ
 ριτεη †ρο nem πιτ̄ω(β̄ρ)
 πιατ̄ιος (κiri ἀκλατ̄αιος)·λ̄

249) Statt ἀκi ist wohl ατi zu lesen.

- 11 Λαλι ω $\overline{\text{πλ}^{\bar{\iota}}}$
 οτορ $\overline{\text{ππ}^{\bar{\alpha}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\iota}}}$ ωκ $\overline{\text{μ}^{\bar{\nu}}}$ εφ $\overline{\text{ο}^{\bar{\sigma}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ (κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 12 Παρενω $\overline{\text{φ}^{\text{sic}}}$ $\overline{\text{μ}^{\bar{\nu}}}$ φοοτ
 ω̄ $\overline{\text{π}^{\bar{\iota}}}$ ορ $\overline{\text{θ}^{\bar{\sigma}}}$ α $\overline{\text{ο}^{\bar{\zeta}}}$ ος
 f. 57^r $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$
 ρι* $\overline{\text{π}^{\bar{\alpha}}}$ α $\overline{\text{ι}^{\bar{\tau}}}$ τε $\overline{\text{π}^{\bar{\alpha}}}$ ι $\overline{\text{ο}^{\bar{\iota}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ(οτα $\overline{\text{β}^{\bar{\iota}}}$ κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 13 Πιταγμα $\overline{\text{ι}^{\bar{\tau}}}$ τε $\overline{\text{π}^{\bar{\nu}}}$ φ $\overline{\text{ν}^{\bar{\iota}}}$ ο $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$
 σε $\overline{\text{τ}^{\bar{\alpha}}}$ ι $\overline{\text{ο}^{\bar{\iota}}}$ $\overline{\text{μ}^{\bar{\nu}}}$ νε $\overline{\text{π}^{\bar{\tau}}}$ τε $\overline{\text{π}^{\bar{\iota}}}$ νε $\overline{\text{ο}^{\bar{\sigma}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\iota}}}$ σι $\overline{\text{ο}^{\bar{\tau}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\tau}}}$ τε ρα $\overline{\text{π}^{\bar{\alpha}}}$ το $\overline{\text{ο}^{\bar{\sigma}}}$ τι
 ($\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θοτα $\overline{\text{β}^{\bar{\iota}}}$ κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 14 Ξα $\overline{\text{π}^{\bar{\nu}}}$ ω $\overline{\text{ι}^{\bar{\tau}}}$ $\overline{\text{ε}^{\bar{\mu}}}$ α $\overline{\text{ψ}^{\bar{\omega}}}$
 ε $\overline{\text{ρ}^{\bar{\sigma}}}$ οτε $\overline{\text{π}^{\bar{\lambda}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ μ $\overline{\text{π}^{\bar{\alpha}}}$ τι $\overline{\text{ο}^{\bar{\sigma}}}$ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ηρο $\overline{\text{τ}^{\text{sic}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ (κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 15 Ο $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ π $\overline{\text{ψ}^{\bar{\tau}}}$ $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ ε $\overline{\text{π}^{\bar{\iota}}}$ τα $\overline{\text{ι}^{\bar{\circ}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\alpha}}}$ ω $\overline{\text{ρ}^{\bar{\iota}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\tau}}}$ τε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ νε $\overline{\text{ο}^{\bar{\sigma}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ μα $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ ρε $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ θ $\overline{\text{ρ}^{\bar{\��}}}$
 ($\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θοτα $\overline{\text{β}^{\bar{\iota}}}$ κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 16 Περ $\overline{\text{α}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ α $\overline{\text{ρ}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ σο $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ ια
 ω̄ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ α $\overline{\text{θ}^{\bar{\��}}}$ λο $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{ρ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$
 ε $\overline{\text{θ}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{κ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{λ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ια
 ($\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θοτα $\overline{\text{β}^{\bar{\iota}}}$ κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 17 Ρα $\overline{\text{υ}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ω}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$
 σε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ ρα $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ χ $\overline{\text{ε}^{\bar{\��}}}$
 σε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ψα $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ(οτα $\overline{\text{β}^{\bar{\iota}}}$ κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\iota}}}$ ιος)·λ·
- 18 $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$ ω $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{ε}^{\bar{\��}}}$ ρο $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ω̄ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ χ $\overline{\text{ε}^{\bar{\��}}}$
 f. 58^r $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ α $\overline{\text{ρ}^{\bar{\��}}}$ με $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ σε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ρα $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$ μο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$
 ε $\overline{\text{θ}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ α $\overline{\text{θ}^{\bar{\��}}}$ λο $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{ρ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ (κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ιος)·λ·
- 19 Τερ $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{μ}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ε}^{\bar{\��}}}$ ρα $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$
 σε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ ρ $\overline{\text{ω}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ π $\overline{\text{ι}^{\bar{\��}}}$ ε $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$
 χ $\overline{\text{ω}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ α $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ ο $\overline{\text{σ}^{\bar{\��}}}$ σε $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$ $\overline{\text{φ}^{\bar{\��}}}$ ρα $\overline{\text{π}^{\bar{\��}}}$
 $\overline{\text{π}^{\bar{\epsilon}}}$ θ $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ (κλατ $\overline{\text{τ}^{\bar{\��}}}$ ιος)·λ·

20 Ὑε̄ ο̄ε̄ η̄ιλοτοε
 ερεϑ ἐπικλιροε
 ριτεη̄ η̄εκ.ϣ̄ῑ
 η̄εϑ̄ (κλατταιοε) .ϣ̄

21 Φηιη̄ η̄εκβιοτοε^{sic}
 πορεμ̄ ἰη̄εκλαοε
 ε̄βολ̄ ε̄ην η̄ιτατραη̄νοε
 (η̄εθοταε̄ κλατταιοε) .ϣ̄

22 Χερε η̄ι.ϣ̄ῑ
 χερε η̄ιγεη̄νεοε
 χερε η̄ιαθλοφοροε
 η̄εϑ̄ (κλατταιοε) .ϣ̄

23 Φτχη̄ μα.ἰ̄τοη̄ η̄ωτοε
 ε̄ην η̄ηαρατταιοε
 ε̄θε η̄ῑσ̄ρο
 η̄εϑ̄ (κλατταιοε) .ϣ̄

f. 58^v η̄ῑ

24 Η̄ η̄εη̄η̄η̄ ᾱρι η̄εμετι
 ἰη̄εκβωκ η̄ηκοα.ἰ̄μοε
 ε̄θε τεκματ̄ η̄εμ η̄ιχωρι
 η̄εϑ̄ (κλατταιοε) .ϣ̄

III.

Cod. Copt. Musei Asiatici, Sectio III № 5 f. ϣ̄.μ̄ζ^v f.

Brit. Mus. Or. 5284 f. ε̄οβ̄^v (Crum (№ 865).

الكويدوس

1 Φαφρητων²⁵² η̄αττελοε
 φαφπαροεη̄ια ἰμην
 φαη̄χι.λομ̄ ἰμαρταριη̄ε
 φατ̄βρη̄η̄ η̄ηοε̄β̄ η̄εααα²⁵³ .ϣ̄

2 Η̄ηεθηαηαα^{sic} ε̄αν η̄ι.ϣ̄ῑ^{sic}
 η̄ηλοα ἰη̄ρο η̄ητωη̄η̄η̄
 αααω ἰη̄εαη̄η̄ η̄εμ η̄εαρη̄παρχοη̄η̄
 οτοα ααμεη̄η̄ η̄ημετοαρωτοε ἰη̄εη̄ε²⁵⁴ .ϣ̄

252) B. M. 5284. ριρων

253) η̄εααα ε̄βολ̄

254) Der 2. Vers steht nur in Brit. Mus. Or. 5284. Eine Abschrift dieses Hymnus verdanke ich Herrn S. Gaselee in Cambridge.

- 3(2) Πισοσμεριτυ κλατταιοσ
 φηετασγαι μπεσφ̄
 ασοσασγ ισα κχ̄ε
 ριτεκ πεσκαρϕ̄ ε̄σοσπ̄ ε̄ροσγ ·λ̄
- 4(3) Ασολσ ε̄σοσπ̄ ε̄αιπ̄τωσ
 ε̄ρατγ ῑᾱριᾱνοσ
 ασερ-λοσχιζιμ̄ μ̄μοσγ
 ε̄βολ̄ σεν̄ π̄μᾱ ε̄τεμμασ̄ ·λ̄
- 5(4) Ασσων̄ μ̄πεσάσων̄
 ῑσοσγ̄ᾱ μ̄π̄ᾱβοσ̄ πᾱων̄ι
 ασερ-φορπ̄ι μ̄π̄ῑχ̄λομ̄²⁵⁵) ῑᾱολωμ̄
 ῑτε̄ ϕ̄μετ̄ᾱῑ ·λ̄
- 6(5) Τ̄ω̄(ε̄ρ̄ μ̄π̄ο̄σ̄ ε̄ρ̄π̄ῑ ε̄σ̄ων̄)
 πᾱολοφοροσ̄ μ̄π̄ῑ
 π̄άσ̄ιοσ̄ κ̄σ̄ρῑ κλατταιοσ̄
 (ῑτεσγχᾱ κεν̄νοβ̄ῑ κ̄αν̄ ε̄βολ̄)²⁵⁶) ·λ̄

IV.

Cod. Copt. Mus. Asiat. Sectio III, № 5 f. ρπ̄ f.

In einem Hymnus auf verschiedene Märtyrer mit der Überschrift:

جميع الشهداء بركاتهم علينا امين

findet sich folgender Vers:

- 8 Πισοσμεριτυ κλατταιοσ
 οσοσ πιψ̄φ̄ηρ̄ ῑά̄πᾱ ε̄ικτωρ̄
 ε̄τασερ-λοσσιζιμ̄ μ̄μοσγ
 σεν̄ ϕ̄ιολ̄ῑσ̄ αῑφ̄ιωσ̄ ·λ̄

I.

Lied (ψαλλιζ) (des Metrums) «Dornbusch» (βάτος) auf den Märtyrer Aklaudios; wird gelesen am elften Bañne. Sein heiliger Segen sei über uns (arabisch).

- 1 Bewahre mich, o (ω̄) Christus, unser Gott,
 vor den Versuchungen (πειρασμός)
 durch die Fürbitten (πρεσβεία) der Gottesgebärerin
 und des heiligen (ἅγιος) Kiri (κύριος) Aklaudios.

255) C. M. ἁπεσ̄, womit der Hymnus abbricht.

256) B. M. κλομ

- 2 Freude und Jubel
gebühren (-πρέπειν) dir, o (ὦ) du tapferer (γενναῖος)
Krieger Immanuel's (Ἰμμανουήλ),
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 3 Denn (καὶ γάρ) er, der Preisträger (ἀθλοφόρος)
erlitt grosse Martern (βάσανος)
und machte zu Schanden die Gottlosen (ἄνομος)
der heilige (ἅγ.) Kiri Klaudios.
- 4 David, komm in unsere Mitte heute
Und verkünde die Ehre des Märtyrers (μάρτυρ)
Christi, des Königs der Herrlichkeit,
des heiligen (ἅγ.) Aklaudios.
- 5 Erbarme dich (ἐλέησον) unser (ἡμᾶς), o (ὦ) Gott (θεός),
o (ὦ) unser (ἡμῶν) Heiland (σωτήρ) um der Jungfrau (παρθένος)
und des tapfern (γενναῖος) Helden willen,
des heiligen (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 6 Zahlreich sind die grossen Wunder,
welche that dieser Märtyrer (μάρτυρ)
in der Kraft Christi, des Starken,
der heilige (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 7 Sieh, die Kranken heilte er
in der Wahrheit des Kreuzes (σταυρός)
und die Bedrückten erlöste er,
der heilige (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 8 Jubelt, freuet euch, o (ὦ) ihr Gläubigen (πιστός)!
Und sie rufen ausdrücklich (ῥητῶς):
Sei gegrüsst (χαῖρε), o (ὦ) du Märtyrer (μάρτυρ),
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios!
- 9 Jesus Christus ist in unserer Mitte heute
mit dem Chore (χορός) der Engel (ἄγγελος)
um des sieghaften Helden willen,
des heiligen (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 10 In schöner Weise (καλῶς) kommen zu uns heute
unsere heiligen Väter, die Apostel (ἀπόστολος)
wegen der grossen Ehre
des heiligen (ἅγιος) Kiri Aklaudios.

- 11 Die Christenvölker (χριστιανός, λαός)
feiern dir ein Fest, o (ὦ) du Märtyrer (μάρτυρ)
mit Gesängen (ὠδή) und Liedern (ὑμνος),
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios!
- 12 Gieb uns, Herr, deinen Frieden (εἰρήνη)
bis zum Ende der Zeiten (χρόνος)
und heile unsere Krankheiten,
du heiliger (ἅγιος) Kiri Aklaudios!
- 13 Die Heerscharen der Himmel
ehren den tapfern (γενναῖος)
den heiligen Krieger, den Starken,
den heiligen (ἅγιος) Kiri Aklaudios.
- 14 Du stehst hoch, o (ὦ) du Märtyrer (μάρτυρ),
du Geliebter Christi,
mit dem Chore (χορός) seiner Engel (ἄγγελος),
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios!
- 15 Denn (γάρ) gross ist deine Ehre
in der Mitte der Märtyrer (μάρτυρ)
und aller übrigen Heiligen,
du heiliger (ἅγιος) Kiri Aklaudios!
- 16 Unser Herr, zerstreue die Feinde
der Kirche (ἐκκλησία) Christi
und vernichte sie und ihre Rathschläge,
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios!
- 17 Behüte uns, o (ὦ) unser Herr Christus
vor den Anschlägen und den Versuchungen (πειρασμός)
durch die Fürbitten (πρεσβεία) der Jungfrau (παρθένας)
und des heiligen (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 18 Segne die Wasser des Stromes,
bringe sie in die Höhe sammt den Früchten (καρπός)
durch die Bitten und Gebete
des heiligen (ἅγ.) Kiri Aklaudios.
- 19 Wir bitten dich, gedenke unser,
o (ὦ), unser Erlöser (σωτήρ) Jesus, du Guter (ἀγαθός)!
Und vergieb uns unsere Übertretungen (ἀνομία),
du heiliger (ἅγ.) Kiri Aklaudios!

- 20 Sohn (υἱός) Gottes (θεός), nimm deinen Zorn
von uns, o (ὦ) Jesu Christe
wegen der gesegneten Bitten
des heiligen (ἁγ.) Kiri Aklaudios.
- 21 Du Herrgott, unser Helfer (βοηθός),
erhöhe das Horn der Christen (χριστιανός)
durch die Fürbitten (πρεσβεία) der Jungfrau (παρθένας)
und des heiligen (ἁγ.) Kiri Klaudios.
- 22 Sei gegrüsst (χαῖρε), o (ὦ) du Märtyrer (μάρτυρ.)
unseres Herrn Jesu Christi!
Sei gegrüsst, du tapferer (γενναῖος) Held,
du heiliger (ἁγ.) Kyri Aklaudios!
- 23 Gieb allen Seelen (ψυχῇ) Ruhe
im Schosse unserer gerechten (δίκαιος) Väter
Abraham, Isaak, Jakob,
du heiliger (ἁγ.) Kiri Aklaudios.
- 24 O (ὦ) unser Herr Jesus Christus,
gedenke deines Knechts Nikodemos,
um deiner Mutter und deines Märtyrers (μάρτυρ) willen,
des heiligen (ἁγ.) Kiri Aklaudios.
- 25 Wenn wir singen (-ψάλλειν) etc.

II.

Lied (ψαλλία) auf den Märtyrer Aklaudios; wird gelesen am elften
Baune (*arabisch*).

- 1 Kommt alle heute
o (ὦ) ihr Rechtgläubigen (ὀρθόδοξος),
dass wir verkünden die Ehre
des heiligen Klaudios.
- 2 Alle Städte und Dörfer
freuen sich in Christo
und ehren zu jeder Zeit
den heiligen Klaudios.
- 3 Die Geschlechter (γένος) der Gläubigen (πιστός)
singen (-ψάλλειν) schön (καλῶς)
an dem Feste des tapfern (γενναῖος),
des heiligen Klaudios.

- 4 David, der Liedersänger (ὕμνωδός),
brachte die Ehre in schöner Weise (καλῶς),
des Preisträgers (ἀθλοφόρος),
des heiligen Klaudios.
- 5 Immanuel (Ἰμμανουήλ) unser Gott
der Wahrhaftige (ἀληθινός)
krönte den gottliebenden,
den heiligen Klaudios.
- 6 Zahlreich sind seine Zeichen,
die er that in Christo,
in grosser Tapferkeit,
der heilige Klaudios.
- 7 Mit Wohlgefallen (ἡδέως) wahrlich (ἀληθῶς)
bist du erhöht im Himmel (οὐρανός),
mehr als die Heiligen (ἅγιος),
du heiliger (ἅγ.) Klaudios.
- 8 Versammelt euch, o (ὦ) meine Geliebten,
dass wir preisen Christum
an dem Feste des Gottliebenden,
des heiligen Klaudios.
- 9 Jesus Christus, unser Gott,
erwählte unsern Märtyrer (μάρτυρ),
den tapfern (γενναῖος) Starken,
den heiligen Akludios.
- 10 In schöner Weise (καλῶς) kommst du, in schöner Weise (καλῶς)
hente o (ὦ) du Tapferer (γενναῖος),
du Krieger Christi,
du heiliger Klaudios!
- 11 Rede (λαλεῖν), o (ὦ) du Märtyrer (μάρτυρ)
und du Jungfräulicher (παρθένος),
du Knecht seines Herrn,
du heiliger Klaudios!
- 12 Lasst uns uns heute versammeln
o (ὦ) ihr Rechtgläubigen (ὀρθόδοξος),
damit (ἵνα) wir ehren
den heiligen Klaudios.

- 13 Die Heere (τάγμα) der Himmel
ehreu unsern Tapfern (γενναῖος),
den Morgenstern,
den heiligen Klaudios.
- 14 Du bist sehr hoch,
mehr als alle Märtyrer (μάρτυρ)
und alle Heiligen (ἅγ.),
du heiliger Klaudios!
- 15 Gross ist die Ehre,
du tapferer (γενναῖος) Starker,
du sieghafter Krieger,
du heiliger Klaudios!
- 16 Dein Name ist von Weisheit (σοφία) erfüllt,
o (ὦ) du Preistäger (ἀθλοφόρος),
wegen deines Bekenntnisses (ὁμολογία),
du heiliger Klaudios!
- 17 Freuet euch, o (ὦ) ihr Gläubigen (πιστός),
im Namen Jesu Christi
an dem Feste des Märtyrers (μάρτυρ),
des heiligen Klaudios.
- 18 Höre uns, o (ὦ) Christus,
errette uns vor den Versuchungen (πειρασμός),
wegen des Preisträgers (ἀθλοφόρος),
des heiligen Klaudios.
- 19 Die Erklärung (ἐρμηνεία) deines Namens
ist im Munde der Gläubigen (πιστός).
Vergieb uns, du Herr, im Namen
des heiligen Klaudios.
- 20 Sohn (υἱός) Gottes (θεός), du Wort (λόγος),
bewahre den Klerus (κλήρος)
durch deinen Märtyrer (μάρτυρ)
den heiligen Klaudios.
- 21 Du Herr, dein Helfer (βοηθός)
errettet dein Volk (λαός)
vor dem Tyrannen (τύραννος),
der heilige Klaudios.

- 22 Sei gegrüsst (χαῖρε), du Märtyrer (μάρτυρ),
 sei gegrüsst (χαῖρε), du Tapferer (γενναῖος),
 sei gegrüsst (χαῖρε), du Preisträger (ἀθλοφόρος),
 du heiliger Klaudios!
- 23 Allen Seelen gieb Ruhe
 im Paradiese (παράδεισος)
 wegen des Sieges
 des heiligen Klaudios.
- 24 O (ὦ) unser Herr, gedenke
 deines Knechts Nikodemos
 um deiner Mutter und des Starken willen,
 des heiligen Klaudios.

III.

A k l a u d i o s (*arabisch.*)

- 1 Du mit dem Engelsgesicht (ἄγγελος),
 du mit der wahren Jungfräulichkeit (παρθενία),
 du Träger des Perlenkranzes (-μαργαρίτης),
 du Besitzer des Diadems aus geschlagenem Golde!
- 2 Der Gute unter den Märtyrern (μάρτυρ)
 der Liebliche mit dem strahlenden Angesichte
 verliess sein Haus und seine Habe (ὑπάρχοντα)
 und liebte die Reiche der Ewigkeit.
- 3 (2) Der liebenswerthe Klaudios,
 welcher trug sein Kreuz (σταυρός),
 folgte Christo nach
 durch seinen Glauben an Ihn.
- 4 (3) Er wurde nach Antinôu gebracht
 zu Arianos;
 er durchbohrte (-λογγίζειν) ihn
 an jenem Orte.
- 5 (4) Er vollendete seinen Kampf (ἀγών)
 am elften Tage des Monats Paôni,
 er trug (-φορεῖν) den unverwelklichen Kranz
 des Märtyrerthums (-μάρτυρ).

6(5) Bitte den Herrn für uns,
 du preistragender (ἀθλοφόρος) Märtyrer (μάρτυρ)
 du heiliger (ἅγιος) Kyri Klaudios,
 dass Er uns unsere Sünden vergebe.

IV.

Der liebenswerthe Klaudios
 und Freund des Apa Viktôr
 wurde durchbohrt (-λογγίζειν)
 in der Stadt (πόλις) Antinôu²⁵⁷).

LVII. Zu einem Encomium auf den hl. Athanasius 1—5.

1.

In meinen «Koptischen Fragmenten zur Patriarchengeschichte Alexandriens»²⁵⁸ habe ich seinerzeit Bruchstücke aus einem Encomium auf Athanasius den Grossen veröffentlicht. Damals standen mir folgende Quellen zu Gebote:

1) Fragmente von 8 Blättern eines Petersburger Codex (= Pt.), Kaiserl. Öffentliche Bibliothek, Codex Tischendorfianus IV²⁵⁹).

2) Elf Fragmente des Turiner Museums (= T.), herausgegeben von Rossi²⁶⁰ unter dem Titel: «Frammenti della Vita di S. Atanasio».

3) Ein Blatt der Borgianischen Sammlung (№ CLXII) (= B.), herausgegeben bei Zoëga pag. 271 f.

Unter den später von Rossi²⁶¹) herausgegebenen kleinen Fragmenten konnte ich noch mehrere als zu unserem Encomium gehörig erkennen und sie in einem Nachtrage zu meiner Arbeit²⁶²) verwerten.

Im Jahre 1896 fand ich in Turin noch einige winzige Fragmente desselben Encomiums, über deren eines ich eine kurze Notiz gegeben habe²⁶³).

Seitdem hat sich das Material für unser Encomium wieder um einige werthvolle Stücke vermehrt, die für die Herstellung des Textes von grösster Bedeutung sind.

Mir sind folgende neue Bruchstücke unseres Encomiums bekannt geworden:

257) Vergl. oben III, Vers 3 u. 4.

258) Mémoires VII^{me} Sér. T. XXXVI. № 11.

259) Vgl. m. «Bruchstücke der sahid. Bibelübersetzung», pag. XII ff.

260) I papiri copti I, 5, pagg. 20—25.

261) L. l. II, 4, pag. 89 f.

262) Bull. T. IV (1896), pagg. 237—243.

263) Aegyptiaca. Festschrift für Georg Ebers. (Leipzig, 1897), pag. 38.

- 1) Paris. Bibl. Nat. Copte 129¹⁴ foll. 111 u. 112, pagg. $\overline{\text{κζ}}$ — $\overline{\text{λ}}$. (=Pr.)
- 2) London. Brit. Mus. 324. (Or. 3581 B⁽²⁵⁾). (=B. M.)
- 3) Oxford. Clarendon Press 58 = Petrop. 8 Verso b. ²⁶⁴).
- 4) Leiden. Ms. Insinger № 52²⁶⁵). Dieses Bruchstück gehört ohne Zweifel zu Cod. Tischendorf. IV. (=Ld.)

Da es mir in nächster Zeit wohl kaum möglich sein wird alle diese Fragmente mit den bereits früher bekannt gewordenen in einer Publication zu verarbeiten, so möchte ich schon jetzt, wenigstens auf einige interessante Punkte aufmerksam machen, ganz speciell auf das Leidener Fragment, Cod. Parisin. 129¹⁴ foll. 111 u. 112 und auf zwei von Rossi übersehene und bisher unveröffentlichte Fragmente des Turiner Museums.

Schliesslich drucke ich noch Paris. 129¹⁴ fol. ab, das von Athanasius handelt und aller Wahrscheinlichkeit nach auch zu unserem Encomium gehört.

Zunächst wenden wir uns aber zu der Frage nach dem Verfasser unseres Encomiums.

In Cod. Tischendorffianus IV (P.) Fragm. 3^v b 18—21 und damit fast wörtlich übereinstimmend im Cod. Borgian. CLXII finden sich die Worte: $\text{κατά θεοῦ πατρὸς ἐκφορεῖ ἡμικοῦτε}$ (Borg. ἐκφορεῖ ἡνεχῆς) $\text{θεοφιλος ἁοος πατ.}$ «wie (κατά-) es mir mein Gott (B. Christus) tragender (φορεῖν) Vater Theophilus gesagt hat.»

Auf Grund dieser Worte hatte ich schon seinerzeit die Vermuthung ausgesprochen, dass der Verfasser unseres Encomiums ein Zeitgenosse des Patriarchen Theophilus von Alexandrien (385—412) sein müsse²⁶⁶. Dies unterliegt wohl jetzt keinem Zweifel.

An einer anderen Stelle²⁶⁷) beruft sich der Verfasser nochmals auf seinen Vater, ohne jedoch den Namen Theophilus zu nennen: $\text{αὐτὰτε κερωῆ ερον ἔτο ἡψυπρε ἡσί [η]δειωτ πατ ετε[τ]ἡσοοτη ἡμοσ. χε στυιστος πε.}$ «Es erzählte uns noch etwas Wunderbares mein Vater, welchen ihr kennt als einen zuverlässigen (πιστός).»

Doch nun entsteht die Frage: Wer konnte in dieser Weise von Theophilus sprechen und ihn seinen Vater nennen? Ich meine, dass wir wohl kaum an jemand anderes denken können, als an den Patriarchen Cyrillus von Alexandrien (412—444). Dieser war bekanntlich ein Neffe des Theophilus, wurde von ihm erzogen und schliesslich sein Nachfolger auf dem Patriarchenstuhle von Alexandrien.

264) Crum, Catalogue pag. 145b Anm.

265) Pleyte et Boeser, Manuscripts pagg. 275—280.

266) Mém. l. l. pag. 2.

267) Pleyte-Boeser, l. l. pag. 277 col. 2, 24—29.

Ferner vergleiche man zu den oben angeführten Stellen noch folgende aus einer dem Cyrill von Alexandrien zugeschriebenen Rede²⁶⁸).

L. I. pag. 165. $\sigma\lambda\omicron\tau\omicron\varsigma$ $\epsilon\alpha\gamma\tau\alpha\sigma\tau\omicron\gamma$ $\acute{\eta}\chi\epsilon$ $\mu\alpha\tau\iota\omicron\varsigma$ $\kappa\tau\upsilon\tau\iota\lambda\lambda\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\rho\chi\iota\epsilon\mu\iota\kappa\omicron\tau\omicron\varsigma$ $\acute{\eta}\tau\epsilon$ $\rho\alpha\kappa\omicron\uparrow$ $\epsilon\omicron\beta\epsilon$ $\tau\chi\iota\mu\epsilon\rho$ - $\mu\eta\tau\eta\phi\eta\mu$ $\acute{\eta}\tau\epsilon$ $\uparrow\psi\omicron\chi\eta$ $\mu\epsilon\mu$ $\mu\eta\kappa\alpha\tau$ $\epsilon\rho\epsilon$ $\mu\iota\rho\omega\mu\iota$ $\acute{\eta}\tau\alpha\lambda\epsilon\mu\omega\rho\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\uparrow$ $\acute{\eta}\tau\epsilon\gamma\psi\omicron\chi\eta$ $\epsilon\rho\rho\eta\mu$ $\epsilon\mu\epsilon\mu$ - $\chi\iota\chi$ $\overline{\mu\phi\uparrow}$ $\epsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma$. «Eine Rede (λόγος), welche hielt der heilige (ἅγιος) Kyrillos, der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) von Alexandrien (ρακοῦ) über die Vermählung (- $\nu\mu\zeta\epsilon\upsilon\iota\nu$) der Seele ($\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$) und die Stunde, in welcher der unglückliche ($\tau\alpha\lambda\alpha\acute{\iota}\pi\omega\rho\omicron\varsigma$) Mensch seine Seele ($\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$) übergeben wird in die Hände des lebendigen Gottes».

Etwas weiter heisst es in derselben Handschrift: $\alpha\gamma\epsilon\alpha\chi\iota$ $\Delta\epsilon$ $\omicron\mu\iota$ $\epsilon\omicron\beta\epsilon$ $\alpha\beta\beta\alpha$ $\theta\epsilon\omicron\phi\tau\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma$. «er sprach aber (δέ) ferner von Abba Theophilos».

L. I. pag. 188. $\alpha\sigma\psi\omega\mu\iota$ $\Delta\epsilon$ $\xi\epsilon\mu$ $\mu\epsilon\rho\omicron\sigma\tau$ $\acute{\eta}\tau\epsilon$ $\mu\alpha\iota\omega\tau$ $\theta\epsilon\omicron\phi\tau\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\rho\chi\iota\epsilon\mu\iota\kappa\omicron\tau\omicron\varsigma$ $\phi\alpha\iota$ $\epsilon\tau\alpha\iota\rho\epsilon\mu\epsilon\iota$ $\rho\iota\chi\epsilon\mu$ $\mu\epsilon\gamma\theta\omicron\rho\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\rho\alpha$ $\mu\alpha\epsilon\mu\psi\upsilon\alpha$ etc. «Es geschah aber (δέ) in den Tagen meines Vaters Theophilos, des Erzbischofs (ἀρχιεπίσκοπος), auf dessen Thron (θρόνος) ich mich gesetzt habe über (παρά) meine Würdigkeit».

L. I. pag. 190. — $\alpha\sigma\psi\omega\mu\iota$ $\Delta\epsilon$ $\xi\epsilon\mu$ $\mu\chi\iota\mu\omicron\rho\epsilon$ $\mu\alpha\iota\omega\tau$ $\epsilon\theta\omicron\sigma\tau\alpha\beta$ $\alpha\beta\beta\alpha$ $\theta\epsilon\omicron\phi\tau\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ $\mu\eta\mu$ $\epsilon\gamma\chi\omega$ $\acute{\eta}\mu\alpha\iota$ $\mu\eta\mu$ $\alpha\gamma\mu\alpha\psi\theta\alpha\mu$ $\acute{\eta}\mu\epsilon\gamma\beta\alpha\lambda$ $\alpha\gamma\uparrow$ $\acute{\mu}\mu\eta\mu\eta\delta$ $\xi\epsilon\mu$ $\theta\mu\eta\uparrow$ $\acute{\mu}\mu\epsilon\gamma\mu\lambda\iota\rho\omicron\varsigma$. $\alpha\mu\omicron\kappa$ $\Delta\epsilon$ $\mu\epsilon\lambda\alpha\chi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ $\kappa\tau\upsilon\tau\iota\lambda\lambda\omicron\varsigma$ $\mu\epsilon\gamma\psi\eta\mu\iota$ $\alpha\tau\alpha\mu\omicron\mu\eta\mu$ $\acute{\mu}\mu\omicron\iota$ $\alpha\tau\tau\epsilon\mu\epsilon\sigma\iota$ $\rho\iota\chi\epsilon\mu$ $\mu\theta\omicron\rho\omicron\varsigma$ $\acute{\mu}\mu\alpha\iota\omega\tau$ $\acute{\mu}\mu\alpha\tau\omicron\tau\tau\omicron\kappa\omicron\upsilon\varsigma$. «Es geschah aber (δέ), nachdem mein heiliger Vater Abba Theophilos so (wörtl. dieses) zu mir zu sprechen aufgehört hatte, dass er seine Augen schloss und den Geist ($\mu\eta\upsilon\sigma\mu\alpha$) inmitten seines Klerus ($\kappa\lambda\eta\tau\iota\kappa\omicron\varsigma$) aufgab; mich aber (δέ) den geringsten ($\epsilon\lambda\acute{\alpha}\chi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$) Kyrillos, seinen Sohn, nahmen sie und setzten mich auf den Thron (θρόνος) meines Vaters, bevor sie ihn bestattet hatten».

L. I. pag. 190. — $\uparrow\mu\alpha\chi\omega$ $\epsilon\rho\omega\tau\epsilon\mu$ ω $\mu\iota\lambda\alpha\omicron\varsigma$ $\acute{\mu}\mu\alpha\iota\chi\overline{\rho\epsilon}$ $\mu\eta\sigma\iota\tau\omicron\iota\sigma\tau\omicron\rho\iota\alpha$ $\acute{\eta}\psi\phi\eta\mu\iota$ $\epsilon\alpha\gamma\chi\omicron\varsigma$ $\epsilon\rho\omicron\iota$ $\acute{\eta}\chi\epsilon$ $\mu\alpha\iota\omega\tau$ $\epsilon\theta\omicron\sigma\tau\alpha\beta$ $\alpha\beta\beta\alpha$ $\theta\epsilon\omicron\phi\tau\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ $\mu\alpha\rho\chi\iota\epsilon\mu\iota\kappa\omicron\tau\omicron\varsigma$ $\acute{\eta}\tau\epsilon$ $\rho\alpha\kappa\omicron\uparrow$. «Ich werde euch, o (ὦ) du Christus liebendes Volk ($\lambda\alpha\acute{\omicron}\varsigma$), eine wunderbare Geschichte ($\iota\sigma\tau\omicron\rho\iota\alpha$) erzählen, welche mir erzählte mein heiliger Vater, Abba Theophilos, der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) von Alexandrien (ρακοῦ)».

Auch die in dieser Rede wiederholt gebrauchte Bezeichnung des Theophilus als Vater spricht dafür, dass der Verfasser unseres Encomiums kein anderer, als Cyrillus von Alexandrien ist.

268) Cod. Copt. Vatican. LXVI, foll. 211—233, herausg. von Amélineau in den «Mém. Miss. au Caire IV, pagg. 165—193. — Bruchstücke desselben Textes finden sich im Cod. Tischendorf. Lipsiensis XXVII Bl. 12, XXIV Bl. I 16 und XXV, Bl. 25. cf. Kl. k. St. LI, pag. 9 f.

Gehen wir nun zur Betrachtung der Leidener Handschrift über.

Von ihren Herausgebern ist dieselbe mit der Überschrift: «St. Athanasius» versehen worden. Sie besteht aus zwei unmittelbar aufeinander folgenden Blättern, die die Seitenzahlen $\overline{\rho\epsilon}$ — $\overline{\rho\eta}$ tragen. Ausser einigen unbedeutenden Lücken fehlt vom ersten Blatte die rechte untere Ecke.

Ich lasse hier zunächst einige Ergänzungen und Emendationen folgen.

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ a 5: $\overline{\rho\epsilon\eta}$ $\overline{\kappa\alpha\mu\pi\eta\tau\epsilon}$ lies $\overline{\rho\epsilon}$ $\overline{\eta\kappa\alpha\mu\pi\eta\tau\epsilon}$

a 7—11: ————— $\overline{\alpha\mu\sigma\kappa}$

- $\overline{\alpha\eta}$ $\overline{\omega\pi\upsilon}$ $\overline{\omega\epsilon}$ $\overline{\epsilon}$
- $\overline{\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta}$ $\overline{\eta\epsilon\tau}$
- $\overline{\eta\alpha\phi\lambda\omicron\sigma\omicron\varsigma}$ $\overline{\rho\alpha}$
- $\overline{\rho\omicron\kappa}$. —————

Hier theile ich ab:

- $\overline{\alpha\mu\sigma\kappa}$
- $\overline{\alpha\eta}$ $\overline{\omega}$ $\overline{\pi\psi\omega\epsilon}$ $\overline{\epsilon}$
- $\overline{\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta}$ $\overline{\eta\epsilon\tau}$
- $\overline{\eta\alpha\phi\lambda\omicron\sigma\omicron\varsigma}$ $\overline{\rho\alpha}$
- $\overline{\rho\omicron\kappa}$. —————

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ a 25 26, b 1—5.

- $\overline{\epsilon\epsilon\epsilon}$ $\overline{\eta\eta\omicron\tau\epsilon}$
- $\overline{\eta\epsilon\chi\epsilon}$ $\overline{\eta\alpha\rho\alpha\epsilon\epsilon\epsilon}$
- b → $\overline{\epsilon}$. $\overline{\iota}$ $\overline{\rho\eta}$ $\overline{\tau\eta\iota\epsilon\tau\iota\varsigma}$
- $\overline{\omicron\rho\theta\omicron\omicron\omicron\varsigma}$.
- $\overline{\dots\alpha}$ $\overline{\epsilon\iota\omicron\tau\epsilon}$. $\overline{\phi\tau\alpha}$
- $\overline{\dots\alpha\epsilon}$ $\overline{\eta\tau\epsilon\tau\eta\omicron\alpha}$
- 5 → $\overline{\epsilon\iota\omicron\epsilon\tau\eta\eta}$. —————

Hier ergänze ich folgendermassen:

- $\overline{\epsilon\epsilon\epsilon}$ $\overline{\eta\eta\omicron\tau\epsilon}$
- $\overline{\eta\epsilon\chi\epsilon}$ $\overline{\eta\alpha\rho\alpha\epsilon\epsilon\epsilon}$
- b → $\overline{\epsilon[\rho\omicron]\iota}$ $\overline{\rho\eta}$ $\overline{\tau\eta\iota\epsilon\tau\iota\varsigma}$ $[\overline{\eta}]$
- $\overline{\omicron\rho\theta\omicron\omicron\omicron\varsigma}$.
- $[\overline{\eta\eta}]$ $\overline{\alpha\epsilon\iota\omicron\tau\epsilon}$. $\overline{\phi\tau\alpha}$
- $[\overline{\rho\eta\omicron}]$ $\overline{\alpha\epsilon}$ $\overline{\eta\tau\epsilon\tau\eta\omicron\alpha}$
- 5 → $\overline{\epsilon\iota\omicron\epsilon\tau\eta\eta}$. —————

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ b 6 $\overline{\eta\psi\omicron\tau}$ $\overline{\tau\eta\mu}$ $\overline{\tau\alpha\tau\epsilon}$ l. $\overline{\eta\psi\omicron\tau}$ $\overline{\tau\eta\mu\tau\alpha\tau\epsilon}$

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ b 21. 22. ⚡ . $\overline{\lambda\alpha\alpha\tau}$ $\overline{\chi\epsilon}$ $\overline{\mu\eta\epsilon}$
 ⚡ $\overline{\eta}$ $\overline{\mu\eta\alpha}$ ^{sic}

Statt $\overline{\mu\eta\alpha}$ ist nach Boeser's freundlicher Mittheilung sicher $\overline{\mu\eta\mu\alpha}$ zu lesen; vor $\overline{\lambda\alpha\alpha\tau}$ ergänze ich [$\overline{\rho\eta}$].

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ a 2. $\overline{\rho\eta}$ $\overline{\lambda\alpha\alpha\tau}$ $\overline{\eta\epsilon}$

Nach Boeser's Mittheilung ist im Original noch deutlich zu erkennen: — $\overline{\eta\epsilon\eta}$. . . $\overline{\eta\alpha}$, so dass wir hier wohl mit Sicherheit $\overline{\eta\epsilon\eta[\alpha\rho\chi]\eta\alpha}$ ergänzen können.

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ a 14: $\overline{\epsilon\chi\eta}$ l. $\overline{\alpha\chi\eta}$

a 20—24. $\overline{\tau\epsilon\epsilon\eta\sigma\tau\omicron\lambda\eta}$
 $\overline{\alpha\epsilon}$ $\overline{\eta\tau\epsilon\rho\sigma\tau\chi\eta}$
 $\overline{\tau\epsilon}$ $\overline{\mu}$
 $\overline{\chi\eta}$ $\overline{\eta\alpha}$

Hier ergänze ich:

$\overline{\tau\epsilon\epsilon\eta\sigma\tau\omicron\lambda\eta}$
 $\overline{\alpha\epsilon}$ $\overline{\eta\tau\epsilon\rho\sigma\tau\chi\eta}$
 $\overline{\tau\epsilon}$ $\overline{\mu}$ [$\overline{\eta\alpha\rho}$]
 $\overline{\chi\eta}$ [$\overline{\epsilon\eta\sigma\kappa\omicron\mu\omicron\sigma\alpha\theta\alpha}$] $\overline{\eta\alpha}$
 [$\overline{\sigma\iota\omicron\sigma}$ ]

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ a 28 b 1. 2.

. $\overline{\omicron}$
 b 1 $\overline{\lambda\eta}$ $\overline{\epsilon\eta\alpha\eta\mu\omicron\sigma}$ $\overline{\tau\eta}$
 $\overline{\rho\chi}$ $\overline{\eta\eta\overline{\mu}\rho\alpha\kappa\omicron\tau\epsilon}$,

was ich ergänze zu:

[$\overline{\alpha\tau\omega\psi}$ $\overline{\eta\tau\epsilon\eta\sigma\tau}$] $\overline{\omicron}$
 b 1 $\overline{\lambda\eta}$ $\overline{\epsilon\eta\alpha\eta\mu\omicron\sigma}$ $\overline{\tau\eta}$
 $\overline{\rho\chi}$ $\overline{\eta\eta\overline{\mu}\rho\alpha\kappa\omicron\tau\epsilon}$

pag. $\overline{\rho\epsilon}$ b 18 $\overline{\omicron}$ $\overline{\eta\theta\epsilon\eta}$ $\overline{\tau\eta\epsilon}$ l. $\overline{\omicron}$ $\overline{\eta\theta\epsilon}$ $\overline{\eta\tau\eta\epsilon}$

» $\overline{\rho\zeta}$ a 14 $\overline{\eta\theta\sigma\theta\eta\eta}$ l. $\overline{\eta\theta\sigma\theta\eta\eta}$

» $\overline{\rho\zeta}$ a 25 $\overline{\rho\eta\eta\mu\alpha}$ $\overline{\mu\eta\epsilon}$ ($\overline{\eta}$) $\overline{\rho}$ $\overline{\tau}$

Zu dieser Stelle theilte mir Boeser auf meine Bitte freundlichst mit, dass das ergänzte η nicht von ihm herrühre und dass an der Stelle, wo in der Edition ein ρ steht, in der Handschrift nur ein bogenartiger Rest eines Buchstabens zu erkennen sei, $\mu\eta\epsilon$ sei aber sicher. Wir können daher jetzt vielleicht ergänzen:

$\overline{\rho\eta\eta\mu\alpha}$ $\overline{\mu\eta\epsilon}$ [$\overline{\mu\rho\eta}$] $\overline{\tau}$
 $\overline{\eta\tau\eta\theta\lambda\iota\varsigma}$,

wozu vergl. Z. 548. οὐχὶν μνημοῦτ μιμοναστηριον ποτηροτ. «eine Grube etwas nördlich vom Kloster».

pag. ρ̄ζ b 13—24.

—	αϛ† ηεϛ	(κo)εμοc
	οτοῖ ἐναρχιενε ^{sic}	20 ατωϣ εβ(ολ).
15	ποc ἀνα ἀθανασί	ηενηετοτ(ααβ)
	οc εττ(ηκ)̄ρητ	ηεῖωτ ἀνα ἀθα
	χε οτησ.	ηασίoc βονθεῖ ε̄
	τοτχο.	ροη χε ἡηενμοτ

Z. 14. 15 ist ἐναρχιενενοc schon bei Pleyte u. Boeser in ἐναρχιενεκοηοc emendiert.

Ferner ist vor allen Dingen Z. 19 die Ergänzung (κo)εμοc ganz unmöglich, da sie in den Zusammenhang nicht passt. Ich ergänze den Passus, wie folgt:

—	αϛ† ηεϛ	[κλσ]εμοc. [ατ̄ω]
	οτοῖ ἐναρχιενε	20 ατωϣ εβ[ολ. χε ω]
15	κοηοc ἀνα ἀθανασί	ηενηετοτ[ααβ]
	οc εττ[ηκ]̄ρητ	ηεῖωτ ἀνα ἀθα
	χε οτη σ[ομ ᾠμοϥ ε]	ηασίoc βονθεῖ ε̄
	τοτχο[οτ επ̄ηκατα]	ροη χε ἡηενμοτ

Zur Ergänzung Z. 18. 19. vergl. πεντακνηοτρη ἡνωρε αϛτοτχοϥ ενμοοτ ᾠηκατακλσμοc²⁶⁹). «Welcher den Noah errettet hat und bewahrt hat vor dem Wasser der Fluth (κατακλυσμός)».

pag. ρ̄η a 17—19:

. . . . εϥ† ητεϥ
 η εχη. . .
 μμα. . .

Zu dieser Stelle theilt mir Boeser mit, dass Z. 18 statt η zu lesen sei η, vor welchem zu Anfang der Zeile nur für drei Buchstaben Platz sei.

Zu Z. 19 vergl. Col. b 5—7: εχη ἡ τωϣε ᾠματα.

Ich ergänze jetzt:

[αλλα] εϥ† ητεϥ
 [ηηε]η εχη
 [τωϣε] μμα[τε.]

269) Mém. Miss. au Caire IV, 677. Vgl. Winstedt, St. Theodore 181, 15. 16. Misc. CIX, 10.

Ich lasse hier den hergestellten Text mit Übersetzung und Anmerkungen folgen.

✠ [ε]ποστραπῖον. κηϊ-ροοτηϋ ρα ρενεκιλνσι[α] ετρεϋϋωμε ἦθε ἦνα- 1 p̄e a
 ✠ μιητε ετκοσμεῖ ρῆ τῆβο ἦμ. ἀνοκ ἀπ ὠ πϋωσ ετοτααῆ πετ-
 ✠ να†-λοσος ραρον. ἀλλὰ ιπτοκ ετνα†-λοσος ραροῖ. οτκ οτκ τα-
 ✠ νακκνι τε ετρε περρωοτ ρηποτασσε ἦἠοτκνῆ. πϋωκ δε ἦναῖ
 ✠ τιροτ εραῖ εβολ ρῆ τοῖκοτμενι τῆρε ετρεϋϋληλ ρα ταμῆτερο 5
 ✠ ρη νεκιλνσια τιροτ χ[ε] ερε ἦποττε πεχ̄ς παραρεϋ* ε[ρο]ῖ ρῆ p̄e b
 ✠ τῆστῆς [ἦ]οροοζοζος [ἦ]λαῖοτε. †τα[μο] δε ἦτετῆρακιοστκνι.
 ✠ χε α πϋωτ-τῆτατε πεϋραν λοτκνιοσ πκαππαζοζ μῆ πετῆμμαϋ
 ✠ ναῖ ιπατκιοχοτ εβολ ρῆ τετῆπολῆς ραθν ἦἠροοτ κατα θε ιπατῆρ-
 ✠ μῆτρε πακ εατει ἀτκῆμε ετετῆμῆτῆμῆποττε ραρτκνι. ἀνοκ δε 10
 ✠ ἠπεκωτῆμ εροοτ ρωλοσ. [ρῆ] λαατ δε ἠνε [παῖ ρ̄]-μῆϋα.

✠ λαατ ἦχρηστανοσ ρῆ λαατ ἦεπ[αρχ]ῆα. ἠντε ἦβοτ[λετ]τιρῖον p̄e a
 ✠ ταρ λαατ ἦεζοτκῆα μῆ λαατ ἦρωῆ νεκιλνσιαετῆκον. ἀλλὰ παῖ-
 ✠ καῖον πε ετρε τταζῆς τταζῆς δῆοῖκεῖ ἦνεσρῆντε. πχοεῖς δε πεχ̄ς 15
 ✠ εϋε† πακ εμοοπε ἠπεκορε ἀχῆ ἠτορτῆρ ρῆ ταραχκνι εκϋλκνι εκωκ
 ✠ πενεωτ ἦρακῆωτατοσ. οτχαῖ ρῆμ πχοεῖς: ~

Τεῖεπστολκνι δε ἦτεροτχῆτῆς ἠ[παρ]χκνι[επισκοποσ ἀθα]να-
 [κῆιοσ] 20

[ατῶ ατωϋ ἦτεπῆστ]ολκνι επζκνμοσ τῆρϋ ἦἠρῆμρακοτε ρῆ τῆντε p̄e b
 ἦτεκιλνσια. ἦποοτ δε ατ†-εοοτ ἠἠποττε χε αϋχαρῆζε πατ
 ἦοτῆρρο ἠμῆποττε ρῆ περοοτ ετῆματ. α τεκιλνσια χῆ ἦτεσκα-
 ταστακῆς ἦνεσον εμῆ λαατ ἦταραχκνι †οτῆνε ἦτοτεῖ κ ατῶρῆ
 ἠμμοποχοσ ατω περε πκαρ ο ἦθε ἦτπε: ~ 25

ἦνετοτααῆ δε ἀθανασῆιοσ ἦϋτατο εροοτ ἠμῆνε ἦνετκωφε-
 λεῖ ἦνετϋτκνι. αϋτατε κερῶῆ ερον ετο ἦϋπῆρε ἦσῆ [ἦ]λαῖωτ παῖ
 ετε[τ]ἦσοοτκνι ἠμμοϋ. χε οτκῆστοσ πε. *αϋῆρ-ἠἠτρε παῖ ἠπε†νατατ- p̄z a
 οϋ τενοτ. χε ερϋαν ἦνετοτααῆ ετῆματ ϋῖ ἦνεϋσῆχ εραῖ ρῆχῆ
 τεκροσφορα ϋαρε πεχῆροτῆνκνι εῖ ἦσερωῆς εβολ εκωσ ετορῆοτε 30
 ἦνετῆρ εροτκνι ρῆ νεθερῆτ. ατω ϋαρε πμα τῆρϋ μοτρ ἦτοεῖκν
 ρωστε ἦτε ρενεῆρῆβε εῖ εβολ ρῆ τῆε. ατῶ νε ϋανῆωλ εβολ ρα
 οοτε ~

Τῆἠαστῆμανε κντῆ ἦνεδῆοῖκνμα παῖ ετκωφελεῖ ἦνετκωσῆμ
 εροϋ. ατχοοσ ετῆε ρενμα κνε[μοῖ]τ ἦτπολῆς. χε ρῆμ πκαῖροσ ἠνε- 35
 χεμῶνοσ²⁷⁰⁾ α ἦποττε † ποτκνιοσ ἦροτῆμπε. τετῆσοοτκνι χε πετῆ p̄z b

270) Bei Pleyte-Boeser χῆωνοσ, was unmöglich ist.

καιος), dass jeder einzelne Stand (τάξις) seine Angelegenheiten verwalte (δικαιεῖν). Der Herr aber (δέ), der Christus, lasse dich weiden deine Heerde ohne Erregung und Störung (ταραχή), indem du betest für uns, du unser heiligster (ἀγιότατος) Vater. Lebe wohl im Herrn!»

Als dieser Brief (ἐπιστολή) aber (δέ) zum Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) Apa Athanasios gebracht worden war

Und man las den Brief (ἐπιστολή) dem ganzen Volke (δῆμος) der Alexandriner vor, in der Mitte der Kirche (ἐκκλησία). Sie aber (δέ) priesen Gott, dass er ihnen einen gottliebenden König geschenkt (χαρίζεσθαι) hatte in jenen Tagen. Die Kirche (ἐκκλησία) erhielt ihre Ruhe (κατάστασις) wieder, nicht ein Tumult (ταραχή) beunruhigte sie. Das Gebirge wurde von Mönchen (μόναχος) bewohnt und die Erde ward wie der Himmel.

Der heilige Athanasios aber (δέ) verkündete ihnen täglich was ihren Seelen (ψυχή) nützen (ὠφελεῖν) könnte. Es erzählte uns eine andere wunderbare Geschichte mein Vater, dieser, den ihr als einen zuverlässigen (πιστός) kennt. Er bezeugte mir was ich jetzt erzählen will, nämlich: Wenn jener Heilige seine Hände über dem Opfer (προσφορά) hielt, kamen die Cherubim (Χερουβίν) und bedeckten es, indem sie mit ihren Flügeln aneinanderschlügen. Und der ganze Ort wurde von Licht erfüllt, als ob (ὥστε) Blitze niederfuhren vom Himmel, und wir wurden schwach aus Furcht.

Wir wollen euch hinweisen (σημαίνειν) auf eine andere Fügung (δικήμα), welche nützen (ὠφελεῖν) wird denen, die sie hören werden. Man erzählt von den Orten, nördlich von der Stadt (πόλις), folgendes. In der Winterzeit (καιρός, χειμῶν, χειμῶνος) gab Gott einen grossen Regen. Ihr wisst, dass ihre Häuser nicht fest waren, weil sie nicht gebaut waren; sie wohnten (ἀλλά) aber in Zelten (καλύβη). Und als der Regen ihre Häuser traf, fiengen sie an (ἄρχεσθαι) zu fallen auf sie und ihre Kinder. Einige aber (δέ) unter ihnen kamen im Glauben (πίστις) und näherten sich Apa Athanasios in der Zuversicht, dass er sie retten könne vor dieser Überschwemmung (κατακλυσμός). Und sie schrien also: «O (ὦ), unser heiliger Vater Apa Athanasios, hilf (βοηθεῖν) uns, damit wir nicht sterben mit unseren Kindern.»

Der heilige Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) aber (δέ) sprach zu ihnen: «Geht, und der Herr wird das Unglück (πληγή) von euch nehmen.» Sie aber (δέ) giengen von ihm, gestärkt durch seine Gebete. Und als sie in ihre Häuser kamen, sahen sie ein grosses Wunder, werth, dass man seiner gedenke. Sie sprachen: «Durch die Bitten des Apa Athanasios hatte der Regen aufgehört auf die Häuser der Menschen zu fliessen, er gab vielmehr (ἀλλά) seine Quelle(?) (πηγή?) nur auf das Feld».

Vgl. Jud. 6, 36—38. Der selige (μακάριος) Apa Athanasios wurde ähnlich dem Gideon. Gideon bat (αἰτεῖν) Gott, und das Wasser kam nur auf die Wolle, und kam an keine (andere) Stelle. Apa Athanasios dagegen liess durch seine Gebete (προσευχῇ) den Regen aufhören über den Häusern, und er kam nur auf das Feld. Auf diese Weise liess er die Drohung (ἀπειλή) Gottes sich mildern durch seine Gebete.

Lasst uns ferner euch hinweisen (σημαίνειν) auf etwas anderes, das uns zeigt, dass Athanasios ähnlich wurde den Aposteln (ἀπόστολος) in seinen Werken.

Es geschah aber (δέ) einmal, dass, als er über den Marktplatz (ἀγορά) gieng (παράγειν), er zwei blinden Kindern begegnete und als man ihnen mittheilte, dass er der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) Apa Athanasios sei.»

Das Leidener Fragment beginnt in der Mitte eines Briefes, welcher von pag. $\overline{\rho\epsilon}a$ 1 — $\overline{\rho\epsilon}a$ geht. Aus dem Inhalte sieht man zunächst, dass dieser Brief von einem Kaiser an Athanasios gerichtet ist. Aus dem ganzen Charakter des Schreibens, wie auch besonders aus den bei folgenden Worten: geht aber hervor, dass dieser Kaiser so wohl Athanasios, wie auch der Kirche wohlwollend gesinnt war $\overline{\eta}\tau\overline{o}\overline{o}\overline{s}$ $\chi\epsilon$ $\alpha\tau\overline{\tau}$ - $\epsilon\overline{o}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\mu}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\tau}\overline{\epsilon}$ $\chi\epsilon$ $\alpha\chi\overline{\chi}\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{\iota}\overline{\zeta}\overline{\epsilon}\overline{\sigma}\overline{\theta}\overline{\alpha}\overline{\iota}$ $\overline{\eta}\alpha\tau$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\rho}\overline{\rho}\overline{o}$ $\overline{\mu}\overline{\mu}\overline{\alpha}\overline{\iota}\overline{\nu}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\tau}\overline{\epsilon}$ $\overline{\rho}\overline{\eta}$ $\overline{\eta}\overline{\epsilon}\overline{\rho}\overline{o}\overline{o}\overline{s}$ $\epsilon\overline{\tau}\overline{\mu}\overline{\mu}\overline{\alpha}\overline{\tau}$. α $\tau\overline{\epsilon}\overline{\kappa}\overline{\kappa}\overline{\lambda}\overline{\eta}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{\alpha}$ $\chi\iota$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\epsilon}\overline{\sigma}\overline{\kappa}\overline{\alpha}\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\sigma}\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{s}$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\epsilon}\overline{\sigma}\overline{\epsilon}\overline{\phi}$. «Sie (die Alexandriner) aber (δέ) priesen Gott, dass er ihnen geschenkt (χαρίζεσθαι) hatte einen gottliebenden König in jenen Tagen und die Kirche (ἐκκλησία) ihre Ruhe (κατάστασις) wieder erhielt». Hier kann aber kaum ein anderer Kaiser gemeint sein, als Jovian (363—364), der bekanntlich dem Athanasios sehr wohlgesinnt war und ihn aus der Verbannung, in welche Julian der Abtrünnige ihn geschickt hatte, wieder nach Alexandrien zurückrief.

Zu diesem Briefe vergl. auch den Brief bei Zoëga 264 (Cod. Borg. CLX): [$\alpha\chi\overline{\tau}$] $\epsilon\overline{\rho}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\eta}\overline{\alpha}$ $\overline{\omega}\overline{\rho}\overline{o}\overline{n}$ $\epsilon\overline{\tau}\overline{\epsilon}\overline{\kappa}\overline{\kappa}\overline{\lambda}\overline{\eta}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{\alpha}$. $\alpha\overline{\omega}$ $\alpha\chi\overline{\chi}\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\overline{\psi}\overline{\alpha}$ $\alpha\overline{\theta}\overline{\alpha}\overline{\nu}\overline{\alpha}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\eta}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\epsilon}\overline{\pi}\overline{\iota}\overline{\sigma}\overline{\tau}\overline{o}\overline{\lambda}\overline{\eta}$ $\epsilon\overline{\sigma}\overline{\mu}\overline{\epsilon}\overline{\rho}$ $\overline{\eta}\overline{\mu}\overline{\tau}\overline{o}\overline{n}$ $\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{\eta}\overline{\tau}$ $\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\overline{\rho}\overline{\alpha}\overline{\psi}\overline{\epsilon}$ $\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\overline{\psi}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\psi}\overline{o}\overline{\tau}$ $\overline{\eta}\overline{\eta}\overline{\chi}\overline{\rho}\overline{\iota}\overline{\sigma}\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\nu}\overline{o}\overline{s}$ ²⁷¹), $\epsilon\overline{\chi}\overline{\chi}\overline{\omega}$ $\overline{\mu}\overline{\mu}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\rho}\overline{\epsilon}$. $\chi\epsilon$ $\epsilon\overline{\nu}\overline{\alpha}\overline{\tau}\overline{\mu}\overline{o}\overline{n}$ $\overline{\eta}\overline{\alpha}\overline{\kappa}$ $\overline{\eta}\overline{\beta}\overline{\iota}$ $\tau\overline{\alpha}\overline{\mu}\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\rho}\overline{\rho}$, $\alpha\overline{\theta}\overline{\alpha}\overline{\nu}\overline{\alpha}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\eta}\overline{\mu}\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{\tau}\overline{\tau}\overline{\rho}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\mu}\overline{\eta}\overline{\epsilon}\overline{\chi}\overline{\epsilon}$ $\alpha\overline{\omega}$ $\overline{\rho}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{\iota}\overline{\kappa}$ $\epsilon\overline{\tau}\overline{o}$ $\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{o}\overline{\tau}$. $\tau\overline{\omega}\overline{\kappa}$ $\overline{\beta}\overline{\epsilon}$ $\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{\eta}\overline{\tau}$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\mu}\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{\tau}\overline{\epsilon}$ $\overline{\mu}\overline{\eta}\overline{\beta}\overline{\epsilon}\overline{\rho}\overline{\omega}\overline{\chi}$ $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\mu}\overline{\epsilon}\overline{\tau}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{\iota}\overline{\kappa}$, $\overline{\eta}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\psi}\overline{\eta}\overline{\nu}$ $\overline{\eta}\overline{\sigma}\overline{\alpha}$ $\overline{\rho}\overline{o}\overline{\rho}\overline{\epsilon}$ $\overline{\eta}\overline{\lambda}\overline{o}\overline{\upsilon}\overline{\tau}\overline{\iota}\overline{\kappa}\overline{o}\overline{n}$ ²⁷²) $\overline{\eta}\overline{\eta}\overline{\epsilon}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\omega}\overline{\eta}\overline{\chi}$ $\overline{\mu}\overline{\rho}\overline{o}\overline{\nu}\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{o}\overline{s}$, $\epsilon\overline{\tau}\overline{\epsilon}\overline{\rho}\overline{\epsilon}$ $\tau\overline{\epsilon}\overline{\tau}\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{o}$ $\overline{\mu}\overline{\epsilon}\overline{\rho}$ $\overline{\mu}\overline{\mu}\overline{\alpha}\overline{\tau}\overline{o}\overline{\tau}$ $\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\epsilon\overline{\alpha}\overline{\rho}\overline{o}\overline{s}$ $\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\epsilon\overline{\psi}\overline{\psi}\overline{\epsilon}$ $\overline{\rho}\overline{\iota}$ $\overline{\kappa}\overline{\rho}\overline{o}\overline{\chi}$ $\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{\epsilon}\overline{\chi}\overline{\rho}\overline{\epsilon}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\psi}\overline{\tau}\overline{\chi}\overline{\eta}$. $\tau\overline{\epsilon}\overline{\pi}\overline{\iota}\overline{\sigma}\overline{\tau}\overline{o}\overline{\lambda}\overline{\eta}$ $\overline{\beta}\overline{\epsilon}$ $\alpha\overline{\tau}\overline{o}\overline{\psi}\overline{\psi}\overline{\epsilon}$ $\overline{\rho}\overline{\eta}$ $\tau\overline{\epsilon}\overline{\kappa}\overline{\kappa}\overline{\lambda}\overline{\eta}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{\alpha}$ $\overline{\eta}\overline{\rho}\overline{\alpha}\overline{\kappa}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\epsilon}$, $\alpha\overline{\omega}$ $\alpha\overline{\tau}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{o}\overline{o}\overline{\tau}\overline{\epsilon}$ $\epsilon\overline{\beta}\overline{o}\overline{\lambda}$ $\overline{\rho}\overline{\eta}$ $\overline{\eta}\overline{\mu}\overline{\epsilon}$ $\tau\overline{\iota}\overline{\rho}\overline{\chi}$ $\epsilon\overline{\tau}\overline{\alpha}\overline{\chi}\overline{\rho}\overline{o}$ $\overline{\eta}\overline{\eta}\overline{\epsilon}\overline{\kappa}\overline{\kappa}\overline{\lambda}\overline{\eta}\overline{\sigma}\overline{\iota}\overline{\alpha}$. (Jovianus) «gab der Kirche (ἐκκλησία) viele Geschenke (δωρον). Und er schrieb einen Brief (ἐπιστολή) an Athanasios, erfüllt von

271) Z. $\chi\overline{\rho}\overline{\iota}\overline{\sigma}\overline{\tau}\overline{\eta}\overline{\nu}\overline{o}\overline{s}$.272) Z. $\lambda\overline{\iota}\overline{\upsilon}\overline{\tau}\overline{\iota}\overline{\kappa}\overline{o}\overline{n}$

Herzensruhe und Freude und Ruhm der Christen (χριστιανός), indem er also sprach: «Meine Herrschaft wird dir Ruhe geben, Athanasios, du Zeuge (μάρτυρ) Christi und gläubiger Priester. Habe Muth und nimm den Stab des Priesterthums und verjage von der vernunftbegabten (λογικός) Heerde diese bösen (πονηρός) Wölfe, deren Rachen voll ist von Gift und Fluch und Bitterkeit und seelen(ψυχή)tödtender List.» Den Brief (ἐπιστόλή) lasen sie nun in der Kirche (ἐκκλησία) von Alexandrien, und schickten ihn in ganz Aegypten zur Stärkung der Kirchen (ἐκκλησία).»

Fast wörtlich damit stimmt Anba Severus von Oschmunein: «And he wrote to Athanasius, patriarch of Alexandria, a letter in which he said: «O true father and trusty shepherd, Athanasius, martyr of Christ, who is God, my empire hopes much of you; therefore be of good courage, and take the priestly staff and drive out with the ravening wolves from among the reasonable flock, namely those whose mouths are full of cursing and the bitterness of the poisons of asps, for they are the slayers of souls.» This letter was read in the church of Alexandria, and Athanasius the patriarch sent it to the provinces of Egypt, where it was read in their churches, to comfort and strengthen the faithful»²⁷³). Vergl. dazu auch den griechischen Brief des Jovian²⁷⁴) und den aethiopischen bei Johannes von Nikiu²⁷⁵). — Zu ἡτοσεῖν ἀσώρσ ἄμμοηοχος vergl. Zoëga 264 Z. 1 v. u. ἡτα ἡτοσσ ὄρσ ἄἡ ἡεα ἀσμοσῃ ἄμμοηαστηριον «die Berge und die Thäler wurden bewohnt und füllten sich mit Klöstern (μοναστήριον).

2.

Das Pariser Bruchstück 129⁴⁴ ff. 111. 112 besteht aus zwei Blättern mit den Seitenzahlen 𐤒𐤆—𐤒. Es enthält einen grossen Abschnitt aus der Geschichte von Athanasius' Aufenthalt in Seleukia in Isaurien und im besondern die Schilderung des Festes im Tempel des Apollo Sarpedonios²⁷⁶) und seines Einsturzes. Der Text hat besonders dadurch grossen Werth, dass wir auf Grund desselben viele von den früher bekannten Fragmenten verbinden und die Lücke in einem grossen Abschnitte ausfüllen können. Aber nicht immer enthält dieses Bruchstück gute Lesungen und in vielen Fällen ist Pt. oder T. der Vorzug zu geben. Ich gebe aber den Text nicht nur nach dem Umfange der beiden Pariser Blätter, sondern einen nach Möglichkeit hergestellten Text des ganzen über Isaurien handelnden Abschnittes.

273) Patol. orient. I, 421 (157). (Evetts).

274) Migne, P. Gr. XXVI, 814 A. B.

275) Chronique de Jean, évêque de Nikiou. Texte éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg, pag. 442. (Notices et extraits des manuscrits XXVI, 1).

276) Mém. de l'Acad. I. I. pagg. 40—45.

Cod. Copt. Parisinus 129¹⁴ ff. 111. 112.

		<u>113</u>				
Cod. Parisin. 129 ¹⁴ f. 111 ^r	ϣ̄ⲏ ⲧⲓⲧⲣⲏ ⲙ̄ⲙⲟⲩ ⲛⲱⲛⲟ ϣ̄ ⲉⲧⲏⲛⲟ ⲉ̄ ⲃⲟⲗ ϣ̄ⲏ ⲧⲉϥⲧⲁⲛⲣⲟ ⲉⲧⲟⲩⲁⲁⲃ̄ . ⲙⲛⲉⲣ ⲧⲣⲉ ⲗⲁⲁⲩ̄ ⲣ̄-ⲁⲛⲓⲥ ⲧⲟⲥ . ⲱ̄ ⲛⲉⲥⲏⲛⲟ ⲉⲧⲉϥⲛⲓⲣⲉ ⲛ̄ⲧⲁⲥ ϥⲱⲛⲉ ⲉⲃⲟⲗ ϣ̄ⲓ̄ ⲧ̄ⲏ ⲛⲁⲛⲟⲥⲧⲟⲗⲓ̄ ⲛⲟⲥ . ⲛⲉⲧ̄ⲏ̄	1	ⲟⲩⲛⲉⲛⲉⲣⲧⲓ̄ⲁ ⲛ̄ ⲁⲗⲓ̄ⲙⲱⲛⲏⲟⲛ ϣ̄ⲙ̄ ⲛⲙⲁ ⲉⲧ̄ⲙ̄ⲙⲁⲧⲉ ⲙⲉⲧⲛⲁ ⲗⲁⲁⲩ̄ ⲛ̄ⲣⲱ ⲙⲉ ⲉⲃⲱⲛ ⲉⲣⲟⲧⲏ ⲉⲣⲟϥ ⲉⲓ̄ⲙⲓⲧⲉ ^{sio} ⲛⲟⲩ ⲏⲏⲃ̄ ⲉⲧⲥⲟⲟⲧⲏ ⲏⲛⲉϥⲉⲛⲉⲣⲧⲓ̄ⲁ ⲙ̄ⲏ̄ ⲟⲩⲛⲱⲥⲧⲟⲛⲁⲣ ⲟⲩⲛⲟⲥ ⲛ̄ⲉⲣⲟⲓⲙⲉ ⲙⲙⲁⲟⲥ . ⲁⲧⲱ ⲏⲉ ⲙ̄ⲏ̄ ⲣⲱⲙⲉ ⲛⲁⲩⲱ ⲧ̄ⲓ̄-ⲏⲛⲉ ⲉ̄ⲙ̄ⲛⲉⲟⲟ ⲟⲩ ⲉⲧⲟⲩⲉⲓ̄ⲣⲉ ⲙ̄ ⲙⲟⲟⲩ ϣ̄ⲏ ⲧⲉϥⲱ ⲣⲁ ⲉⲧ̄ⲙ̄ⲙⲁⲩ̄ ϣ̄ⲙ̄ ⲛⲉⲓ̄ ⲉⲣⲏⲉ ⲏ̄ⲧⲉⲓ̄ⲙⲓⲛⲉ Ⲙⲧⲓ̄ ⲟⲧⲏ ⲉⲧⲛⲟⲩ ⲏ̄ⲧⲉⲕⲏⲗⲏⲥⲓ̄ⲁ ⲧⲙⲉⲣⲥⲁⲩⲱϥⲉ ⲙ̄ ⲛⲉ ⲉⲧⲣⲓ̄ⲧ̄ⲙ̄ ⲏⲏⲁⲟ ⲁϥϥⲱⲛⲉ ⲏⲃⲓ ⲟⲩ ϥⲱ ϣ̄ⲏ ⲧⲉϥⲱⲣⲁ ⲉⲧ̄ⲙ̄ⲙⲁⲩ̄ ⲉⲧⲉⲓ̄ⲣⲉ ⲙⲙⲟϥ ϣ̄ⲙ̄ ⲛⲉⲣ ⲏⲉ ⲙ̄ⲏⲁⲛⲟⲗⲗⲟⲛ ⲛⲉⲧ̄ⲟⲩⲏ̄ ⲧⲏⲉⲧⲣⲁ	1	5	5
	Ⲑⲧⲉⲣⲏⲉ ⲁⲉ ϣ̄ⲏ ⲧⲉ ϥⲱⲣⲁ ⲏⲟⲩⲥⲁⲩ̄ ⲣⲓ̄ⲁ ⲉϥϥⲉⲧⲱⲩⲱⲧ ϣ̄ⲏ ⲧⲏⲉⲧⲣⲁ ⲉⲣⲉ ⲛⲁⲃⲁⲗⲙⲁ ⲙⲏⲁ ⲛⲟⲗⲗⲟⲛ ⲛⲣⲟⲧⲏ ⲏⲣⲏⲧϥ̄ . ⲁⲧⲱ ⲛ̄ ⲣⲱⲙⲉ ⲏ̄ⲧⲁⲩⲥⲟⲩ ⲏ ⲛⲉϥ̄ϥ̄ ⲁⲧⲏⲓ̄ⲥ ⲧⲉⲧⲉ̄ ⲉⲣⲟϥ . ⲏⲉ ϥⲱ ⲣⲉ ⲏⲣⲉⲗⲗⲏⲏ ⲏⲉⲃ̄ ⲏⲟⲩⲃⲟⲩⲧ̄ ⲧⲉ ⲙ̄ⲏ̄ ⲃⲟⲙ ⲙⲙⲟⲩⲧⲏ ⲉ̄ ⲣⲟⲗⲗ̄ ⲙ̄ⲙⲟⲛ ⲏ̄ⲧ̄ⲏ̄ ⲏⲁ ⲛⲉⲛⲏⲟⲩⲧⲉ ⲏ̄ⲥⲱⲛ . ⲛⲉⲧ̄ⲏ̄	10	10	10		
	15	15	15	15		
	20	20	20	20		
	25	25	25	25		

κν

εχeton τεχω	1	нептаѳеї ераг	1 Cod. Parisin.
ρα тиrε̄ аѳωοѳг		сωт̄м де неωγ	129 ¹⁴ f. 11 ^v
ερραї ерoγ.		αѳβωκ ερραї ете	
✧ Παρχїенїско		ѳεωρїα ηλοїμοc	
нос де ана аѳа	5	Нтере птнмоc де ^{sic}	5
насїoс ηοїερο		тиrγ̄ сωѳг̄ ē	
фантнc наме.		рї̄ про мперне	
аѳω мωνεrε ^{sic} η̄		α ποrηηβ̄ βωκ	
β̄рре аѳαοοc η		εροrηи же еrηα	
мїcтoс χε̄ м̄	10	сoβ̄те η̄теѳѳ	10
перrре лааѳ̄ м̄		сїа η̄βoте аѳχї̄	
мωт̄η βωκ е		oтa епран м̄пе	
рpaї епeїшa еβoλ		χ̄c. аѳω η̄те	
же петнаβωκ		poтcω еβoλ ρ̄м̄	
εрpaї η̄п̄наκтoγ	15	η̄нр̄η етcooγ.	15
ан епeчншa		η̄тeспoηтн.	
енер. нептаѳ		аѳχї̄oтa епран	
сωт̄м̄ де η̄сωγ		м̄пeχ̄c η̄бї м̄па	
пѳе м̄мωrεнc		paнoмoс ет̄м̄	
м̄пeοrοeїш̄ аѳ	20	мaѳ̄ м̄пeмтo ē	20
чї̄ η̄нeт̄β̄ηo		βoλ̄ м̄пaтaλмa	
oтe εροrηи епeт		м̄пaпoλλωи ет	
ηї̄ же η̄пe пe		тaрe. аѳω етї̄	
χaλλaсa eї̄ eχω ^{sic}		epε ηeт̄χї̄oтa	
oт̄ аѳω̄ м̄пoт	25	ρ̄η̄ тeт̄тaпpo	25
βωκ етeѳeω		ρ̄η̄ oт̄cш̄нe де	
рїa етcooγ			

Cod. Parisin. 12914 f. 112'	<p>а перне $\overline{m\bar{n}}$ прѡме тирот е$\overline{t\bar{i}r\bar{o}n\bar{t}\bar{c}}$ а тиетра мооше ебол ас$\overline{r\bar{o}w\bar{b}\bar{c}}$ мпер пе. $\overline{m\bar{n}}$ прѡме тирот е$\overline{t\bar{i}r\bar{o}n\bar{t}\bar{c}}$ а$\overline{t\bar{w}}$ мпе рѡме еи ме епро мперне щараї епоот \bar{n} роот. пента\overline{t} щ$\overline{w\bar{x}\bar{n}}$ де мпбол мпро $\overline{m\bar{p}e\bar{r}\bar{n}e\bar{m}}$ пот$\bar{h}\bar{w}\bar{n}$ еротн. а$\overline{t\bar{p}\bar{o}t}$ $\overline{r\bar{h}}$ отсе пн а$\bar{t}\bar{h}\bar{w}\bar{n}$ еротн еселе$\bar{t}\bar{k}\bar{i}\bar{a}$ $\bar{n}\bar{t}e$ $\bar{o}\bar{t}\bar{s}\bar{a}\bar{t}\bar{r}\bar{i}\bar{a}$. а$\overline{t\bar{w}\bar{w}}$ ебол же отн$\bar{o}\bar{b}$ пе пештор $\bar{t}\bar{r}$ $\bar{n}\bar{t}\bar{a}\bar{c}\bar{w}\bar{o}\bar{p}e$ $\bar{n}\bar{t}e\bar{x}\bar{w}\bar{r}\bar{a}$ $\bar{n}\bar{o}\bar{n}$ са$\bar{t}\bar{r}\bar{i}\bar{a}$. от монон же а$\bar{c}\bar{t}\bar{a}\bar{n}\bar{o}$ $\bar{n}\bar{b}\bar{i}$ па$\bar{b}\bar{a}\bar{l}\bar{m}\bar{a}$ $\overline{m\bar{p}\bar{a}\bar{n}\bar{o}\bar{l}}$ л$\bar{w}\bar{n}$ мперне. $\overline{m\bar{n}}$ п$\bar{m}\bar{n}\bar{i}\bar{w}\bar{w}\bar{e}$ ти р\bar{c} е$\bar{t}\bar{s}\bar{o}\bar{o}\bar{t}\bar{c}$ е$\bar{r}\bar{o}\bar{c}$</p>	<p>1 5 10 15 20 25</p>	<p>мне ота ммоот от жаї. и$\bar{t}\bar{e}\bar{r}\bar{o}\bar{t}\bar{o}\bar{t}\bar{w}$ $\bar{t}\bar{m}$ де н$\bar{b}\bar{i}$ п$\bar{m}\bar{n}\bar{i}\bar{w}\bar{w}\bar{e}$ п$\bar{m}\bar{n}\bar{i}\bar{c}\bar{t}\bar{o}\bar{c}$ е$\bar{t}\bar{r}$ р$\bar{w}\bar{b}$ е$\bar{t}\bar{e}\bar{v}\bar{k}\bar{l}\bar{i}\bar{c}\bar{i}\bar{a}$ наї е$\bar{t}\bar{e}$ $\overline{m\bar{p}\bar{o}\bar{t}\bar{h}\bar{w}\bar{n}}$ епша. а$\overline{t\bar{c}\bar{y}\bar{i}-\bar{r}\bar{o}\bar{a}\bar{t}}$ ебол $\overline{r\bar{h}}$ отн$\bar{o}\bar{b}$ н с$\bar{m}\bar{i}$ же $\overline{m\bar{n}}$ н$\bar{o}\bar{t}$ те $\overline{r\bar{h}}$ т$\bar{p}\bar{e}$ от$\bar{d}\bar{e}$ $\overline{r\bar{i}\bar{x}\bar{m}}$ п$\bar{n}\bar{a}\bar{c}$ п$\bar{s}\bar{a}$ п$\bar{n}\bar{o}\bar{t}\bar{t}\bar{e}$ $\bar{n}\bar{i}\bar{n}\bar{e}\bar{x}\bar{r}\bar{i}\bar{c}$ т$\bar{i}\bar{a}\bar{n}\bar{o}\bar{c}$. а $\overline{p\bar{e}\bar{x}\bar{c}}$ $\bar{x}\bar{r}\bar{o}$. а $\bar{p}\bar{a}\bar{i}\bar{a}\bar{b}\bar{o}\bar{l}\bar{o}\bar{c}$ $\bar{x}\bar{i}-\bar{w}\bar{i}\bar{n}\bar{e}$. а н$\bar{n}\bar{o}\bar{t}$ те $\bar{n}\bar{i}\bar{n}\bar{r}\bar{e}\bar{l}\bar{l}\bar{i}\bar{n}$ р\bar{e} епесит а$\bar{t}\bar{r}-\bar{l}\bar{a}$ $\bar{n}\bar{m}$ $\bar{l}\bar{a}\bar{n}\bar{m}$. а $\overline{p\bar{e}\bar{x}\bar{c}}$ р$\bar{w}\bar{o}\bar{c}$ $\overline{m\bar{n}}$ п$\bar{e}\bar{c}$ с$\bar{f}\bar{o}\bar{c}$ $\bar{x}\bar{i}$ $\overline{m\bar{p}\bar{e}\bar{n}\bar{i}}$ $\bar{n}\bar{i}\bar{k}\bar{i}\bar{o}\bar{n}$ $\overline{m\bar{p}\bar{e}\bar{x}\bar{r}\bar{o}}$. ебол же а$\bar{t}\bar{n}\bar{a}\bar{t}$ еп$\bar{e}\bar{t}\bar{x}\bar{a}\bar{x}\bar{e}$ е$\bar{a}\bar{t}$ мо\bar{t} $\overline{m\bar{p}\bar{o}\bar{t}\bar{o}\bar{n}}$ п$\bar{e}\bar{t}$ п$\bar{e}\bar{s}\bar{w}\bar{m}\bar{a}$ е$\bar{t}\bar{r}\bar{e}\bar{t}$ то$\bar{m}\bar{s}\bar{o}\bar{t}$. а$\overline{t\bar{w}}$</p>	<p>1 5 10 15 20 25</p>
--------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------

λ

птепнот а рен	1	отωψ̄б̄ итї̄ аѳана	1 Cod. Parisin. 129 ¹⁴ f. 112 ^r
мнпше прѡме		сїос џе нащире	
б̄ωк̄ е̄ораї̄ ентоот̄.		мнечшїне ан п̄	
ēнаѳ̄ енентаѳ̄		са оустѳ̄ли . от̄	
щ̄ωне . аѳ̄ω не	5	џе ӣтп̄отеш̄	5
м̄н̄ лааѳ̄ ӣса нет̄		еоот̄ ан епап̄еї̄	
ра рї̄ щ̄ω . ω от̄		космос не еѳ̄	
ир̄ не прѣве ӣтаѳ̄		патако . алла	
щ̄ωне ип̄реλ		исп̄от̄џаѳ̄е е .	
λнн̄ м̄пнаѳ̄ ет̄м̄	10	серт̄-тн̄т̄т̄н̄	10
маѳ̄ . от̄ир̄ р̄ω		ерот̄н̄ ӣѳ̄т̄сїа	
ωѳ̄ не праще и		мперїеї̄б̄ ӣтаѳ̄	
мн̄стос̄ . аѳ̄		конт̄ѳ̄ ѳ̄арон̄	
†п̄ет̄от̄от̄ еп̄н̄ї̄		неχ̄с̄ . аѳ̄ω аѳ̄	
ет̄ере аѳ̄анасї̄	15	прот̄реп̄е	15
ос̄ ӣр̄нт̄ѳ̄ аѳ̄н̄		ммоот̄ ет̄	
т̄ѳ̄ еѳ̄ол̄ ѳ̄н̄ таѳ̄о		р̄ет̄џн̄н̄ тек̄	
ра ит̄иол̄їс̄ еѳ̄		к̄лнсїа̄ еѳ̄ол̄ ѳ̄н̄	
ωщ̄ еѳ̄ол̄ тирот̄		от̄б̄еп̄н̄ ÷	
џе п̄пет̄от̄аа̄б̄	20	†на̄та̄м̄ωт̄н̄	20
аѳ̄анасїос̄ т̄н̄		џе он̄ екещ̄н̄н̄	
патаѳ̄о на̄к̄ ē		ре̄ еѳ̄еот̄ мн̄п̄от̄	
ра̄т̄с̄ ӣот̄с̄т̄ѳ̄		те̄ м̄н̄ п̄еѳ̄п̄е	
лӣ џе ит̄к̄ от̄р̄		тот̄аа̄б̄ . неѳ̄	
р̄ō̄ еѳ̄ол̄ р̄ї̄т̄н̄ п̄нот̄	25	нот̄р̄ωме̄ р̄н̄	25
те̄ . тот̄е̄ аѳ̄		т̄п̄ол̄їс̄ с̄е̄л̄еѳ̄	
		вїа̄ еп̄еѳ̄ран̄ пе̄	

Pt. 5^{ra} 1 **Αθανασιος** **δε** **π**τερειβων **ε**ραι **ε**τεχωρα **π**οικατρια. **μ**νε
 νεφενδλμος **μ**ωνε **ε**ψωρεит. **α**λλα **ρ**енатхи-и-не **μ**μοот **не** **не**соот
πтацсоотрот **ε**ротн **ε**тшаире **μ**не²⁷⁷⁾ **π**ωос **π**нен²⁷⁷⁾ [**ψ**тχοοτε]
 ***π**τερειβ^ωκ [**ε**ροτ^н]и **ε**σε[**λ**ετ^н]ια²⁷⁸⁾ **α**φре [**ε**ρο]от **ε**ατ^ни [**π**]и^бр^о
 5 **π**[**т**]и^εт^ис **π**[**о**т]и^от^и. **μ**²⁷⁹⁾.....

Pt. 5^{rb} ***г**.....и.....по.....
 еота.....**ε**тн[**с**тос **не**] **не**се[**в**нс].

Ατω **π**τε[**ρ**ε^со^т]ω^иπ^т **ρ**и^т[**μ**] **п**еп^нα **ε**тот[**α**α^β] **ж**е **π**то^υ [**п**е]
 10 **п**ар^хи^еп[**и**с^ко]пос. **α**φ^та[**ш**е^о]ε^иш **ρ**η **т**[**п**о^ли^с] **т**и^рс. **ж**е **α**[**μ**н^и]т^и.
 T. 3^{vb} **π**тет[**и**с^ωт^μ.] **ж**е **α** **π**[**и**]от^{те}²⁸⁰⁾ ***т**η^иоот **ш**арон **μ**п^мер^μи^тшом^{те}
 T. 5^a **π**²⁸¹⁾ [**α**посто^лос.] ***Α**τω **α**т^ни^с]те^{те} **ε**п^нот^{те} **ρ**η **т**ε^χω^{ра} **ε**т^μμα^т
ατω **π**тере **п**со^еи^т **в**ω^κ **ε**β^ол **ρ**η **т**ε^χω^{ра} **ε**т^μμα^т **α**т^сω^от^р **ε**ротн
ти^рот **α**т^е **ε**п^ни **ε**тере **α**θανасιος **π**р^ит^тч. **π**тере^иα^т **де** **ε**ро^от
 15 **α**φ^ρα^ше **ε**ма^{те}.²⁸²⁾ **π**θ^ε **π**от[**ε**]п^ит^ро^пос. **ε**φ[**и**]α^т **ε**тот^сια **μ**п^εφ^χο^еи^с
εс^т[**о**т^ω]. **α**τω **π**τε[**ρ**ε^υ]†-т^ωш **н**α^т **ε**т[**р**]ε^тк^εт **т**ε^κκ^ли[**с**]ια. **π**то^υ **де**
 Pr. κ^з a [**и**]ε^υρ^ομ^ελ^εи **ε**ρο[**о**]т **μ**μ^нне. ***ρ**η²⁸³⁾ **т**η^тε^и **μ**мо^т **и**ω^иρ **ε**т^рα^{те}²⁸⁴⁾
εβ^ол **ρ**η **т**ε^υт^ап^ро **ε**тот^αα^β [**μ**]и **т**ε^тр^аφ^и [**ε**тот^αα^β]в.²⁸⁵⁾ **μ**п^εр^тр^е
λα^αт **ρ**-а^пи^стос. **ω** **н**ес^ни^т **ε**теш^пире **π**т^ас^шω^пе **ε**β^ол **ρ**η^ти **п**α^п-
 20 **с**тo^ли^кос.

Нε^тη **ο**τερ^пе **де** **ρ**η **т**ε^χω^{ра} **π**ο^ικα^τρια **ε**ψ^εт^шω^т²⁸⁶⁾ **ρ**η
тп^εт^ра **ε**ре **п**α^κα^λμα²⁸⁷⁾ **μ**п^αпo^лλ^ωи **π**ρ^οтн²⁸⁸⁾ **π**р^ит^тч. **α**τω **π**ρ^ωμ^ε
πт^αт^сο^тη **п**ε^χс **α**т^ни^ст^εт^ε **ε**ρο^υ.²⁸⁹⁾

Не **ш**аре **π**ρ^εα^λλ^ηи **н**ε^бнo^бο^т²⁹⁰⁾ **ж**е **μ**п **б**ο^μ **μ**μ^ωт^и **ε**ρ-ρ^αλ
 25 **μ**μ^οн. **π**т^ηκ^α²⁹¹⁾ **п**ε^пнo^тт^ε **π**с^ωи. **ε**β^ол **ж**е **ο**т^η **б**ο^μ **μ**μ^οч **μ**п^αρ^α
пк^εс^εε^пе.²⁹²⁾

277) Zu **αθανασιος** bis **πεν**, womit Pt. 5^{ra} abbricht vergl. T. 3^{rb}, wo jedoch nur einige Wörter und Buchstaben erhalten sind, die sich alle auch in Pt. finden.

278) **εετ... ια**, von mir emendiert und ergänzt zu **εελ[ετ]ια**.

279) Mit **μ** bricht T. 3^{va} ab.

280) Mit **π[и]отте** bricht Pt. 5^{rb} ab.

281) Mit **шомте π** bricht T. 3^{vb} ab.

282) Mit **αφραше εμα[τε]** bricht T. 5^{ra} ab.

283) Mit **ρη** setzt Parisin. 1291⁴ f. 111 ein. — Pt. **ρηтн**, bis ... [**и**с]ε^ит^ит^и lückenhaft auch in Pt., vergl. auch Patr.-Gesch. pag. 46.

284) Par. **εтнн**

285) [**μ**]и **тετ^рα^φи** [**ε**тот^αα^β]в nur in Pt.

286) Mit ... **εα... εφ** setzt Pt. 5^{rb} wieder ein.

287) Pt. **пακαλμα**.

288) **πρoтн** nur in Pr.

289) Pt. 5^{vb}. **πт^αт^сο^тηт^εт^ε εп^εχ^с αт^сο^тω^ит^ч** :—

290) Pr. **нεσнoт^сο^т**

291) Pt. **πт^ηκ^α**.

292) **εβoл жε** bis **пк^εс^εεп^ε** nur in Pt.

Ενεδῑ²⁹³) *ρενεπερτιᾱ ἡδαίμωνιον²⁹⁴) ρ̄μ̄ περνε²⁹⁵) ετ̄μματ̄. 1 Pr. π̄7 b
 εμετκᾱ λαατ̄ ἡρωμε²⁹⁶) εβωκ̄ εροτῑ εροϋ̄ ειμιτε[1]²⁹⁷) νεκοτινιβ̄
 ετεοοτῑ ἡπερματιᾱ²⁹⁸) μ̄π̄ ρενψερτοπαροενοσ²⁹⁹) ἡςριμε̄ μ̄ματ̄οσ.
 ατω̄ νε μ̄π̄³⁰⁰) ρωμε̄ ναϋϣι-ἡπε̄ ε̄μ̄νεοοοτ̄³⁰¹) ετοσ̄ε̄ιρε̄ μ̄μοοτ̄ ρ̄η̄
 τεχωρᾱ ετ̄μματ̄ ρ̄μ̄ πε̄ε̄ρνε̄ ἡτε̄ιμ̄νε. ³⁰²) 5

Ετῑ ο̄τῑ ετ̄κωτ̄ ἡν̄ριερον̄ ναλιθ̄ιον. ε̄ιϣᾱχε̄ ετεκκλισιᾱ
 ἡνεχ̄ς. ³⁰³) τμερσαϋϋε̄ ἡπε̄ ετοριχ̄μ̄ πκαρ. αϋϣω̄νε̄ ἡ̄σῑ ο̄ϣᾱ ρ̄η̄
 τεχωρᾱ ετ̄μματ̄ ε̄ε̄ιρε̄ μ̄μοϋ̄ ρ̄μ̄ περνε̄ ἡν̄απολλων³⁰⁴) ετο̄ρη̄³⁰⁵)
 τιετρα. *ε̄χ̄ε̄τοῑ χ̄ε̄³⁰⁶) τεχωρᾱ τ̄ιρ̄ς ετ̄μματ̄³⁰⁷) ατ̄εωοτ̄ρ̄ ερρᾱι Pr. π̄π a
 εροϋ̄. 10

Παρχιεπισκοποσ̄ δε̄ ἀπα³⁰⁸) αθανασιοσ³⁰⁹) πριεροφαντις³¹⁰)
 ναμε. ατω̄ μω̄νετ̄ς^{sic} ἡβ̄ρρε̄ αϋχοοσ̄ ἡμ̄πιστοσ̄ χ̄ε̄ ἡπερτρε̄ λαατ̄

293) Pt. πετ̄η̄.

294) Pt. δαίμωνιον.

295) Pr. ρ̄μ̄ πκα

296) Mit. ρ[ωμε] bricht P. 5^v b ab, mit [ρω]με setzt T. 5^v ein.

297) Pr. ε̄ιμιτε.

298) Pr. ενεπερτιᾱ

299) T. ψ̄ρταο[παρ]οενοε.

300) Mit μ̄π̄ setzt Pt. 6^a ein.

301) Pt. ἡνεπεοοοτ̄. T. ἡμ̄ πεοοοτ̄.

302) Für ρ̄η̄ τεχωρᾱ bis ἡτε̄ιμ̄νε in Pr. hat Pt. nur ρ̄μ̄ περνε̄ ετ̄μματ̄, T. mus jedoch genau ebenso wie Pr. gelesen haben, da dort erhalten ist: ρ̄η̄ τεχωρᾱ ετ̄μματ̄ ρ̄μ̄ womit T. abbricht.

303) Pr. kurz: ε̄τῑ ο̄τῑ ετ̄κωτ̄ ἡτεκκλισιᾱ.

304) Von [ναπολλ]ων bis παρχιεπισκοποσ̄ auch T. 8^a.

305) Par. πετ̄ρη̄.

306) χ̄ε̄ nur in Pt.

307) ετ̄μματ̄ nur in Pt.

308) ἀπα nur in Pr.

309) T. hat αθανασιοε̄ πριερο, mit παρχιεπισκοποε̄ δε̄ bricht Pt. 6^a ab.

310) Von πριεροφαντις̄ bis λο̄ιμοε̄ ist in Pt. 6^r b 3—24 und T. 8^r b nur äusserst lückenhaft erhalten. Zur besseren Orientierung gebe ich hier auch die beiden Bruchstücke mit meinen Ergänzungen.

Pt. 6 ^r b 3—24	νε̄ πᾱλεμ[πε̄ ει]	T. 8 ^r b
3 β[ολ̄ χ̄ε̄ πετ̄]	15 ε̄χ̄ωοτ̄. α[ϋσ̄ω]	ο[ϋοειϣ̄ πτατ̄χ̄ῑ η]
η[αβωκ̄ ερρᾱι η̄γιακ̄]	μ̄ποτῑ[ωτ̄ ερρ̄]	νετ̄[τ̄β̄ηοοτε̄]
5 τοϋ̄ [αη̄ επεϋ̄]	αῑ ε̄τε̄θε̄[ωριᾱ]	ε̄ροσ̄[η̄ επετ̄]
η̄ῑ η̄ϣ[ᾱ επεϋ̄:~]	ετ̄μματ̄.	η̄ῑ χ̄ε̄ [η̄νε̄ πε]
Πεντατ̄[εωτ̄μ]	Πε̄τε̄ μ̄π[ο̄νεω]	κᾱλᾱζᾱ [εῑ ε]
με̄η̄ η[εωϋ̄]	20 τ̄μ̄ δε̄ η[εωϋ̄]	χ̄ωοτ̄. [ατ̄σ̄ω]
η̄οε̄ μ̄μ[ωτε̄νε]	ε̄ᾱρε̄το̄ ε[βο̄λ]	μ̄ποτ̄.
10 μ̄πῑοτ̄[οειϣ̄]	μ̄η̄ϣᾱ[χ̄ε̄ μ̄ι]	
η̄τατ̄χ̄[ῑ η̄νετ̄]	χ̄οειε̄.	
τ̄β̄ηοοτε̄ [ε̄ροσ̄η̄]	η̄ε̄ρε̄.	
ε̄πε̄τ̄η̄ [χ̄ε̄ η̄]		

1 $\bar{m}\bar{m}\omega\tau\bar{\iota}$ $\bar{h}\omega\kappa$ $\epsilon\rho\rho\alpha\iota$ $\epsilon\pi\epsilon\upsilon\sigma\alpha$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\chi\epsilon$ $\pi\epsilon\tau\eta\alpha\bar{\delta}\omega\kappa$ $\epsilon\rho\rho\alpha\iota$ $\bar{\pi}\eta\kappa\alpha\kappa\tau\omicron\upsilon$ $\alpha\eta$
 $\epsilon\pi\epsilon\upsilon\sigma\eta$ $\upsilon\sigma\alpha$ $\epsilon\pi\epsilon\rho$. ³¹¹⁾

Πενταδωτμ̄ μεν ³¹²⁾ $\bar{\eta}\bar{\sigma}\omega\zeta$ $\bar{\eta}\theta\epsilon$ $\bar{m}\bar{m}\omega\tau\sigma\iota\varsigma$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\sigma\tau\omicron\iota\epsilon\upsilon$ ³¹³⁾ $\alpha\tau\zeta\iota$ ³¹⁴⁾
 $\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon\tau\tau\bar{\nu}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau\epsilon$ $\epsilon\rho\sigma\tau\eta$ $\epsilon\pi\epsilon\tau\eta\eta$ $\chi\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$ $\bar{\eta}\alpha\lambda\epsilon\mu[\eta\epsilon]$ ³¹⁵⁾ $\epsilon\iota$ $\epsilon\chi\omega\sigma\tau$. $\alpha\tau\bar{\sigma}\omega$
 Pr. κπ b 5 $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau\bar{\delta}\omega\kappa$ ³¹⁶⁾ $\epsilon\tau\epsilon\theta\epsilon\omega\rho\iota\alpha$ $\epsilon\tau\epsilon\sigma\omicron\upsilon$ ³¹⁷⁾ * $\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon\tau\epsilon$ $\bar{m}\bar{\eta}[\omicron\tau\sigma\omega]\tau\bar{m}$ $\Delta\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\sigma}\omega\zeta$ ³¹⁸⁾
 $\epsilon\alpha\tau\sigma\tau\omicron$ $\epsilon[\beta\omicron\lambda]$ $\bar{m}\bar{\eta}\upsilon\sigma\alpha[\chi\epsilon$ $\bar{m}\bar{\eta}]$ $\chi\omicron\epsilon\iota\varsigma$ $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\epsilon$ ³¹⁹⁾
 $\alpha\tau\bar{\delta}\omega\kappa$ $\epsilon\rho\rho\alpha\iota$ $\epsilon\tau\epsilon\theta\epsilon\omega\rho\iota\alpha$ $\bar{\eta}\bar{\lambda}\omicron\iota\mu\omicron\varsigma$ ³²⁰⁾.

Πτερε ³²¹⁾ $\bar{\eta}\tau\eta\mu\omicron\varsigma$ $\Delta\epsilon$ $\tau\eta\rho\zeta$ $\sigma\omega\sigma\tau\eta$ $\epsilon\rho\bar{m}$ ³²²⁾ $\bar{\eta}\rho\omicron$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$ α $\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau\eta\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\delta}$
 $\bar{h}\omega\kappa$ $\epsilon\rho\sigma\tau\eta$ $\chi\epsilon$ $\epsilon\tau\eta\alpha\sigma\omicron\upsilon\eta\tau\epsilon$ $\bar{\eta}\tau\epsilon\theta\sigma\iota\alpha$ $\bar{\eta}\bar{h}\omicron\tau\epsilon$ ³²³⁾ $\alpha\tau\chi\iota$ - $\sigma\tau\alpha$ $\epsilon\eta\rho\alpha\eta$
 10 $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\chi\epsilon$ ³²⁴⁾.

Parisinus.

Petropolit. 6° a + Taurinens. 8° b.

$\alpha\tau\omega$ $\bar{\eta}\bar{\tau}\epsilon\rho\omicron\tau\sigma\omega$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\bar{\rho}\bar{m}$
 $\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\epsilon\tau\epsilon\sigma\omicron\upsilon$ · $\bar{\eta}\bar{\tau}\epsilon\sigma\pi\omicron\tau\eta$ · $\alpha\tau\chi\iota$ -
 $\sigma\tau\alpha$ $\epsilon\eta\rho\alpha\eta$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\chi\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\sigma}\iota$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\rho\alpha$ -
 $\bar{\eta}\bar{\sigma}\mu\omicron\varsigma$ $\epsilon\tau\bar{m}\bar{m}\alpha\tau$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\mu\tau\omicron$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ \bar{m} -
 15 $\bar{\rho}\alpha\tau\alpha\lambda\mu\alpha$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\bar{\rho}\bar{\lambda}\lambda\omega\eta$ $\epsilon\tau\tau\alpha\rho\epsilon$ ·
 $\alpha\tau\omega$ $\epsilon\tau\iota$ $\epsilon\rho\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\tau\chi\iota$ - $\sigma\tau\alpha$ $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\tau\epsilon\theta$ -
 Pr. κδ a $\tau\alpha\rho\bar{\rho}$ $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\omicron\tau\sigma\bar{\iota}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\Delta\epsilon$ * α $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$
 $\bar{m}\bar{\eta}$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\omega\mu\epsilon$ $\tau\eta\rho\sigma\tau$ $\epsilon\tau\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}$ α
 $\tau\eta\tau\epsilon\tau\alpha$ $\mu\omicron\omicron\upsilon\eta\epsilon$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\alpha\sigma\rho\omega\bar{h}\epsilon$ \bar{m} -
 20 $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$. $\bar{m}\bar{\eta}$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\omega\mu\epsilon$ $\tau\eta\rho\sigma\tau$ $\epsilon\tau\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}$
 $\alpha\tau\omega$ $\bar{m}\bar{\eta}\epsilon$ $\bar{\rho}\omega\mu\epsilon$ $\epsilon\iota\mu\epsilon$ $\epsilon\eta\rho\omicron$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$ -
 $\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\rho\alpha\iota$ $\epsilon\eta\sigma\omicron\sigma$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\omicron\sigma\sigma$.

$\alpha\tau\omega$ $\bar{\eta}\bar{\tau}\epsilon\rho\omicron\tau[\sigma\omega]$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\bar{\rho}\bar{m}$
 $[\bar{\eta}\bar{\eta}]\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\bar{\eta}\bar{\tau}\epsilon\varsigma[\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\eta}]$ $\Delta\eta$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha[\bar{\rho}\alpha\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\sigma}]$ -
 $\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\eta}$. $\epsilon\alpha\tau[\chi\iota$ - $\omicron]$ $\sigma\tau\alpha$ $\epsilon\pi\epsilon\chi\epsilon$ $\bar{\eta}[\bar{\sigma}\iota$
 $\bar{m}]$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\rho\alpha\bar{\eta}\bar{\sigma}\mu\omicron\varsigma$ $[\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\bar{\eta}]$ $\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$ $\epsilon\tau\bar{m}$ -
 $[\bar{m}\alpha]$ τ . $\epsilon\tau\iota$ $\omicron\tau\eta$ $[\epsilon\tau]\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{m}[\tau]$ $\bar{\rho}$ 15
 $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha[\bar{\eta}]$ $\bar{\alpha}\bar{\lambda}\bar{\lambda}\bar{\mu}\alpha$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha[\bar{\eta}\bar{\sigma}]$ $\bar{\lambda}\bar{\lambda}\bar{\omega}\bar{\eta}$
 $\epsilon\tau\tau\alpha[\rho\epsilon$.] $\alpha\tau\omega$ $\epsilon\rho\epsilon$ $\bar{\eta}[\epsilon\tau\chi\iota]$ - $\sigma\tau\alpha$
 $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\bar{\rho}\omega\sigma$ $[\alpha\tau]\chi\iota$ $\bar{\eta}\bar{\tau}\alpha\bar{\lambda}\bar{\eta}\bar{\eta}$ $[\epsilon\tau]\omicron\tau$ -
 $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\upsilon}\bar{\sigma}\alpha$ $[\bar{m}\bar{m}]$ $\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$. $\bar{\rho}\bar{\eta}$ $\omicron\tau[\bar{\sigma}\epsilon\bar{\eta}]$ $\bar{\eta}$ $\Delta\epsilon$
 α $\tau\eta\tau\epsilon\tau[\bar{\rho}\alpha$ $\mu\omicron\omicron]$ $\upsilon\eta\epsilon$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $[\alpha\sigma\rho\omega]\bar{h}\epsilon$ 20
 $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ ³²⁵⁾ $[\bar{m}\bar{\eta}$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\omega\mu\epsilon$ $\tau\eta\rho\sigma\tau$ $\epsilon\tau\bar{\eta}$ -
 $\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}]$.

$\bar{\eta}\bar{\epsilon}\tau\alpha\delta\omega\tau\bar{m}$ $\Delta\epsilon$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\beta}\omicron\lambda$ ³²⁶⁾ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$ ³²⁷⁾ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau\bar{\delta}\omega\kappa$ ³²⁸⁾

311) Pt. $\bar{\eta}\bar{\upsilon}\bar{\sigma}\alpha$ $\epsilon\pi\epsilon\rho$.
 312) μεν Pr. $\Delta\epsilon$.
 313) Pt. $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau[\omicron\epsilon\iota\upsilon]$.
 314) Pt. $\bar{\eta}\bar{\tau}\alpha\tau\chi[\iota]$.
 315) Pr. $\chi\alpha\lambda\lambda\alpha\sigma\alpha$, T. $\bar{\nu}\alpha\lambda\alpha\zeta\alpha$ ($\chi\acute{\alpha}\lambda\alpha\zeta\alpha$). Pt. $\alpha\lambda\epsilon\mu[\eta\epsilon]$
 316) $\bar{\eta}[\omega\tau$ $\epsilon\rho]$ $\bar{\rho}\alpha\iota$.
 317) Pt. $\epsilon\tau\bar{m}\bar{m}\alpha\tau$.
 318) Pr. $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\tau\alpha\delta\omega\tau\bar{m}$ $\Delta\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\sigma}\omega\zeta$.
 319) $\epsilon\alpha\tau\sigma\tau\omicron$ bis . . . $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\epsilon$ nur in Pt.
 320) $\alpha\tau\bar{\delta}\omega\kappa$ bis $\bar{\lambda}\omicron\iota\mu\omicron\varsigma$ nur in Pr.
 321) Vergl. zum Folgenden T. 8° a.
 322) Pr. $\epsilon\rho\bar{m}$.
 323) Für $\bar{\eta}\bar{h}\omicron\tau\epsilon$ hat T. $[\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}\alpha\rho\alpha]\bar{\eta}\bar{\sigma}\mu\omicron\varsigma$ $[\epsilon\tau]\bar{m}\bar{m}\alpha\tau$.
 324) $\alpha\tau\chi\iota$ - $\sigma\tau\alpha$ bis $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\chi\epsilon$ nur in Pr.
 325) T. $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\rho\bar{\eta}\bar{\eta}\epsilon$.
 326) $\bar{\eta}\bar{\epsilon}\tau\alpha\delta\omega\tau\bar{m}$ $\Delta\epsilon$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\beta}\omicron\lambda$ nur in Pr. erhalten; zum Weiteren vergl. Pt. 6° b und
 T. 7r.
 327) Pt. $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}[\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\epsilon}]$, T. $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\rho}[\omicron$ $\bar{m}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\epsilon}]$ erhalten.
 328) T. $[\bar{m}]$ $\bar{\eta}\bar{\sigma}\tau\bar{\delta}\omega\tau$.

1 $\eta\alpha\sigma\iota\omicron\varsigma$ $\eta\rho\iota\tau\bar{\eta}\varsigma$ $\alpha\delta\eta\tau\bar{\eta}\varsigma$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\overline{\rho\eta}$ ³⁵³⁾ $\tau\alpha\tau\omicron\rho\alpha$ ³⁵⁴⁾ $\eta\tau\eta\omicron\lambda\iota\epsilon$ $\epsilon\tau\omega\upsilon$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$
 τηροσ·**χε** $\eta\eta\epsilon\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta$ $\alpha\theta\alpha\eta\alpha\sigma\iota\omicron\varsigma$ $\tau\eta\eta\alpha\tau\alpha\rho\omicron$ $\eta\alpha\kappa$ $\epsilon\rho\alpha\tau\epsilon$ $\eta\omicron\tau\epsilon\tau\bar{\lambda}\eta$.³⁵⁵⁾

Pt. $\bar{\lambda}$ b **χε** $\eta\tau\bar{\eta}$ $\omicron\tau\bar{\rho}\rho\omicron$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\rho\eta\tau\bar{\eta}$ $\eta\eta\omicron\tau\tau\epsilon$ ·**τοτε** $\lambda\gamma\omicron\tau\omega\upsilon\beta$ $\eta\beta\iota$ $\alpha\theta\alpha\eta\alpha\sigma\iota\omicron\varsigma$ ·**χε**
 $\eta\alpha\psi\eta\eta\epsilon$ $\eta\eta\epsilon\psi\eta\eta\epsilon$ $\alpha\eta$ $\eta\epsilon\alpha$ $\omicron\tau\epsilon\tau\bar{\lambda}\eta$.³⁵⁶⁾ **οτδε** $\eta\tau\eta\omicron\tau\epsilon\psi$ $\epsilon\omicron\omicron\tau$ $\alpha\eta$
 5 $\epsilon\eta\alpha\eta\epsilon\iota\kappa\omicron\sigma\mu\omicron\varsigma$ $\eta\epsilon$ $\epsilon\eta\eta\alpha\tau\alpha\kappa\omicron$ · **αλλα** $\eta\eta\eta\omicron\tau\alpha\alpha\zeta\epsilon$ ³⁵⁷⁾ $\epsilon\epsilon\tau\omicron\rho$ - $\tau\eta\tau\bar{\eta}$
 $\epsilon\rho\omicron\tau\eta$ $\eta\omicron\tau\epsilon\iota\alpha$ $\mu\eta\epsilon\rho\iota\epsilon\iota\beta$ $\eta\tau\alpha\tau\kappa\omicron\eta\kappa\epsilon\varsigma$ $\rho\alpha\rho\omicron\eta$ $\eta\epsilon\chi\epsilon$ ³⁵⁸⁾ $\alpha\tau\omega$ $\alpha\psi\eta\rho\omicron\tau\bar{\rho}\eta\eta\epsilon$
 $\mu\mu\omicron\omicron\tau$ $\epsilon\tau\bar{\rho}\epsilon\chi\eta\kappa$ ³⁵⁹⁾ $\tau\epsilon\kappa\eta\lambda\eta\sigma\iota\alpha$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\overline{\rho\eta}$ $\omicron\tau\beta\epsilon\eta\eta$ †

$\Upsilon\eta\alpha\tau\alpha\mu\omega\tau\bar{\eta}$ **δε** $\omicron\eta$ $\epsilon\kappa\epsilon\psi\eta\eta\eta\epsilon$ $\epsilon\tau\epsilon\omicron\omicron\tau$ $\mu\eta\eta\omicron\tau\tau\epsilon$ $\mu\eta$ $\eta\epsilon\eta\eta\epsilon\tau$ -
 $\omicron\tau\alpha\alpha\beta$.³⁵⁹⁾

Pt. 7^a 10 $\eta\epsilon\tau\bar{\eta}$ $\omicron\tau\bar{\rho}\omega\mu\epsilon$ $\overline{\rho\eta}$ $\tau\eta\omicron\lambda\iota\epsilon$ $\epsilon\epsilon\lambda\epsilon\tau\eta\iota\alpha$ $\epsilon\eta\epsilon\psi\bar{\rho}\alpha\eta$ $\eta\epsilon$ ³⁶⁰⁾ * $\epsilon\tau\bar{\rho}\rho$ [$\eta\epsilon$
 ϵ] $\tau\epsilon\tau\epsilon$ [$\eta\eta\epsilon$ η] ϵ $\eta\bar{\rho}\bar{\mu}$ [$\mu\alpha\omicron$ $\epsilon\beta$] $\omicron\lambda$

353) Mit $\overline{\rho\eta}$ bricht T. ab.

354) Mit $\rho\alpha$ setzt Pt. 7^b wieder ein:

μ

$\rho\alpha$ μ

Pt 7^b bictet mit meinen Ergänzungen folgenden Text:

1 μ [$\mu\omicron\upsilon$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\overline{\rho\eta}$ $\tau\alpha\tau\omicron$]	10 $\eta\eta\omicron\tau$ [$\tau\epsilon$ $\tau\omicron\tau\epsilon$]
$\rho\alpha$ η [$\tau\eta\omicron\lambda\iota\epsilon$ $\epsilon\tau$]	$\lambda\gamma\omicron\tau\omega$ [$\upsilon\beta$ η]
$\omega\upsilon$ [$\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\tau\eta\rho\omicron\sigma$ χε	$\sigma\iota$ $\alpha\theta$ [$\alpha\eta\alpha\sigma\iota\omicron\varsigma$]
$\eta\eta\epsilon$ [$\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta$ α]	χε $\eta\eta\epsilon\psi\eta\eta\epsilon$
5 $\alpha\theta\alpha\eta\alpha$ [$\epsilon\iota\omicron\varsigma$ $\tau\bar{\eta}$]	$\alpha\eta$ η [$\epsilon\alpha$ $\omicron\tau\epsilon\tau\bar{\lambda}$]
$\eta\alpha\tau\alpha$ [$\rho\omicron$ $\eta\alpha\kappa$ $\eta\omicron\tau\epsilon$]	15 $\lambda\eta$ η [$\omega\eta\epsilon$]
$\tau\bar{\sigma}\lambda\lambda$ [η ϵ]	οτδε $\eta\tau\eta\omicron\tau$
$\rho\alpha\tau\epsilon$ χε [$\eta\tau\bar{\eta}$]	$\epsilon\psi$ [$\epsilon\omicron\omicron\tau$ $\alpha\eta$]
$\omicron\tau\bar{\rho}\rho\omicron$ ϵ [$\epsilon\beta\omicron\lambda$ $\rho\eta\tau\bar{\eta}$]	[$\epsilon\eta\alpha\eta\epsilon\iota\kappa\omicron\epsilon$]
	[$\mu\omicron\epsilon$ $\eta\epsilon$.]

In Pt. wird für $\alpha\delta\eta\tau\bar{\eta}\varsigma$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$ gestanden haben: [$\alpha\delta\epsilon\eta\epsilon$ μ [$\mu\omicron\upsilon$ $\epsilon\beta\omicron\lambda$].

355) Pt. $\epsilon\tau\bar{\sigma}\lambda\lambda$ [η].

356) Pt. [$\epsilon\tau\bar{\sigma}\lambda$] $\lambda\eta$ η [$\omega\eta\epsilon$].

357) T. XIX^r 9. $\epsilon\eta\epsilon\eta\omicron\tau\alpha\alpha\zeta\epsilon$.

358) Für $\eta\omicron\tau\epsilon\iota\alpha$ $\mu\eta\epsilon\rho\iota\epsilon\iota\beta$ $\eta\tau\alpha\tau\kappa\omicron\eta\kappa\epsilon\varsigma$ $\rho\alpha\rho\omicron\eta$ $\eta\epsilon\chi\epsilon$ liest T. XIX^r 11 $\epsilon\tau\psi\alpha\iota$, womit T. abbricht; dies ist nach Pt. 5^a zu ergänzen $\epsilon\tau\psi\alpha\iota$ [$\rho\epsilon$ $\mu\eta\epsilon\chi\epsilon$ $\eta\psi\omega\epsilon$ $\eta\eta\epsilon\psi\bar{\sigma}\chi\eta$]. Vergl. oben pag. 104.

359) Zum Anfang des letzten Abschnittes von Pr. ist zu vergleichen Pt. 7^a 1—10, was jetzt folgendermassen ergänzt werden kann:

[1 [$\overline{\rho\eta}$ $\omicron\tau\beta\epsilon$] $\eta\eta$	[$\psi\omicron\tau$ $\mu\eta\eta\omicron\epsilon$] $\mu\omicron\epsilon$
[Υ $\eta\alpha\tau\alpha\mu\omega\tau\bar{\eta}$] δε	[α] $\lambda\lambda\alpha$ $\tau\bar{\eta}$]
[$\omicron\eta$ ϵ] $\eta\epsilon\psi$	[$\tau\alpha\psi$] $\epsilon\omicron\epsilon\iota\psi$
[$\eta\eta\eta\epsilon$ $\eta\tau$] $\alpha\epsilon\psi\omega$	[$\mu\mu\omicron\epsilon$] $\eta\eta\tau\bar{\eta}$
5 [$\eta\epsilon$ $\alpha\eta$ $\epsilon\eta$] $\psi\omicron\tau$	10 [$\epsilon\tau\epsilon\omicron\omicron$] τ $\mu\eta\eta\omicron\tau\tau\epsilon$:~

Also fehlt in Pr.: $\eta\tau\alpha\epsilon\psi\omega\eta\epsilon$ $\alpha\eta$ bis $\eta\eta\tau\bar{\eta}$.

360) Mit $\epsilon\eta\epsilon\psi\bar{\rho}\alpha\eta$ $\eta\epsilon$ bricht Pr. ganz ab. $\eta\epsilon\tau\bar{\eta}$ bis $\epsilon\eta\epsilon\psi\bar{\rho}\alpha\eta$ $\eta\epsilon$ auch in Pt. 7^a 11—15.

* ке с[и]р евол . [аѡ и]шуре-коѣ³⁶¹) ρωωϥ ετ̄μμαϥ 1 Pt. 7^b
 πωτ ере от̄коѣ ꙗме талнѡ ероϥ·хе неѡр̄-ρωѡ тироϥ не³⁶²) пер̄м-
 мао .³⁶³) м̄н неѡнке .³⁶⁴) некоѣ .³⁶⁵) м̄н неѡс³⁶⁶): ~ Єт̄і ере ишурекоѣ
 мооше м̄н пенка ꙗме · аѡкерастис еи евол ρ̄н̄ неѡне ꙗтаѡкааѡ
 енсоѡте ꙗтеκκλнса асмер-ρωс ρ̄н̄ тоѡерите³⁶⁷) м̄ншуре-шнм аѡре 5
 аѡмоѡ ꙗтеѡноѡ: ~ *неѡρ̄м̄ραλ³⁶⁸) Δε аѡ†-тоотѡ ꙗнеѡроѣте T. XIX^b 6—11
 аѡнароѡ аѡталоϥ еѡѡѡ аѡ[тамо епентаѡшѡне ꙗнеѡеѣѡте · теѡ-
 мааѡ Δ]*е [аѡρ]е епесн[т е]ѡм̄ пкаѡ·ас[ω]ш евол ρ̄н̄ от̄ноѡ ꙗсми Pt. 8^a b.
 ꙗρ[о]те · ишуре Δе коѣ ꙗ не сѡѡ емаѡе ρ̄м̄ неѡне · аѡѡ не от̄-
 моноѡенне наѡ не · неѡеѣѡт Δе неѡаѡ нас · хе м̄перр̄-роѡе тасѡне · 10
 от̄Δе м̄перр̄ме .³⁶⁹) от̄ꙗтан м̄маѡ м̄нноѡте ·³⁷⁰) ет̄реѡѡноѡеи
 ероп³⁷¹) ρ̄м̄ пентаѡѡ ρон .³⁷²) асѡт̄м̄ [т]ар ет̄ѡе³⁷³) не̄х̄с ꙗтан
 иѡтеѡе ероϥ·хе аѡтоѡнес от̄минше ет̄н̄маѡ аѡкоѡ[от̄ епѡꙗρ]
 15
 иρ̄м̄[ραλ м̄]не̄х̄с х̄г-еѡ[от̄]
 тко [мареѡеѣ] ꙗѡи не̄х̄с [неѡеѣре] он̄ м̄маем̄ . . . ꙗѡеѣре он̄ ꙗнеѡ-
 шу[нре ꙗ]ѡи не̄х̄с пе[н]но[ѡ]те · ꙗ[ѡѡ]ноѡеи епаѡш[н]ре · евол хе
 от̄м[о]ноѡенне и[ан] не · анон [м̄н] теѡмааѡ м̄ꙗтан м̄[маѡ] ꙗса
 ѡл̄лаѡϥ . [аѡѡ] аѡноѡѡ[е м̄н]шуре-коѣ [ѡа] неѡѡерн[те] . 20
 Тест̄ниѡѡа [Δе] ꙗнеѡѡ[нѡ] . . . етаг

 * е ѡѡω м̄ Pt. 8^a
 мон м̄ : ~ 25

361) Von कोѣ ist in T. nurна erhalten und zwar in folgender Disposition:

.на
к]от̄і;

mit на weiss ich nichts anzufangen.

- 362) не fehlt in T.
- 363) T. ꙗр̄μμαѡ.
- 364) T. ꙗѡнке.
- 365) T. ꙗкоѡи.
- 366) T. ꙗноѡ.

367) Von от̄ерите bis ꙗтеѡноѡ auch in T. XIX^b; für ρ̄н̄ тоѡерите kann in T. nur ρ̄н̄ теѡѡерите gestanden haben, da dort auf от̄ер[н̄те] unmittelbar folgt: ишуре Δе коѣ аѡре аѡмоѡ ꙗтеѡноѡ.

368) неѡρ̄м̄ραλ Δе bis аѡ || [тамо] ist nur in T. XIX^b erhalten; тамо bis теѡмааѡ Δе ist von mir ergänzt.

369) Für неѡеѣѡт Δе неѡаѡ bis м̄перр̄ме hat T. 6^r 11—15: аѡѡѡшѡ ꙗ[ꙗ]ѡи неѡеѣѡт хе м̄ꙗр̄р̄ме тасѡне.

- 370) T. м̄нноѡте м̄маѡ.
- 371) T. еѡ' нап ꙗѡноѡѡс.
- 372) ρ̄м̄ пентаѡѡ ρон fehlt in T.
- 373) Für ет̄ѡе liest T. ет̄ѡн̄, folglich hat dort ет̄ѡн̄[н̄т̄ѡ] gestanden. Mit ет̄ѡн̄ bricht T. ab.

1 [Λ]τοϑ[ω|ι]ϣ[ε] εϑ·χω | \bar{m} ·μοϑ· χ ε ω νεν|ει]ωτ. ³⁷⁴) αϑμοϑ [π̄]θε
πρωμε [ι]μ. ατω $\bar{m}\bar{i}$ λααϑ $\bar{m}\bar{i}$ πιοι [π̄]ωπ̄ϑ |π̄]ρητϑ̄.

[Πε| χ αϑ παϑ π̄σι αθανασιοϑ· χ ε νε χ ς πατρετε|τ̄ι]ε̄ιμε τε
ποϑ·[χ]ε ϑ̄οπ̄ϑ π̄θε π̄[ρ]ωμε ιμ. [α]ϑαμαϑτε χ ε π̄τεϑβ̄ι χ νε χ αϑ
5 [π̄]αϑ· χ ε παϣι[ρε] τωοτι π̄τ̄[ε]ωκ ια νεκ[ει]ωτ. ατω αϑ ³⁷⁵)

T. XVIII^a [τω]*οτι ³⁷⁶) αϑ[μοϑ] ερε οτο[ι π̄ιμ] θεωρε̄ι \bar{m} μοϑ.

Τοτε ιμινιϣε τ̄ιρϑ̄ π̄ῑρι[ς]ατροϑ π̄τεροτ̄ιαϑ επενταϑιμ̄οι
Pl. 8^v b αϑι-ϑραϑ ³⁷⁷) εβολ*ϑ̄η ³⁷⁸) νεταϑ[νε]. χ ε πᾱε̄ιατ̄ι [α]νο]ι· χ ε α
νε χ [ς] τ̄ιπ̄οοϑ ια[ρο]ι \bar{m} νειοϑ π̄ωτιρ π̄τε̄ιμ̄νε.

10 Ατω π̄ρωμε π̄οιϑατ̄ρια. ατ̄ςμ̄νε π̄οτ̄ιω χ νε $\bar{m}\bar{i}$ νετεριϑ
ατ̄ρ οτ̄ρομοια π̄οτ̄ωτ· χ ε νετε̄ιπ̄ιαϣ̄μ̄ιϣε αη \bar{m} νε χ ς ϑ̄ιαρ̄-ιμ̄μ̄ο
ετε χ ωρα: ~ ³⁷⁹)

Παρχιεπισκοποϑ χ ε αθανασιοϑ νε χ αϑ παϑ· χ ε \bar{m} ιπομοϑ αη
νε π̄νε χ ριϑτιανοϑ· ετρε εταϑε ιωπε ³⁸⁰)

15

T. XVIII^a b. * ϑ \bar{m} αϑι[ϑραϑ ε̄β]ολ̄ τι[ροϑ εϑ]· χ ω \bar{m} [μοϑ·] χ ε νεν-
[ειω]τ ϑωβ̄ [ιμ] ετ̄η̄ια[νε]λετε \bar{m} μο[οϑ] η̄αι τ̄η̄ιαααϑ. [ατω
αϑϑω \bar{m} μαϑ π̄]οτεβ̄αο[μ]αϑ. ατω νεϑβαϑητε \bar{m} μοοϑ ια π̄ χ ωκ
20 π̄οτ̄ρεβ̄αομαϑ· ατω π̄τερε νεαβ̄ηατοι ιωπε α παρχιεπισκοποϑ
[ε̄α]ιτιζε \bar{m} [μοο]ϑ \bar{m} νε ³⁸¹) || [ϑοοϑ ετ̄ \bar{m} μαϑ·]

Als aber (δέ) Athanasios nach dem Lande (χώρα) Isauria hinaufzog, war seine Mühe (σκυλεύς) nicht vergeblich, sondern (ἀλλά) unzählig waren die Schafe, die er versammelte in die Hürde Christi, des Hirten unserer Seelen (ψυχή). Als er nach Seleukia kam, fand er, dass sie die Samenkörner des Glaubens (πίστις) ein wenig aufgenommen hatten
er war gläubig (πιστός) und fromm (εὐσεβής). Und als er durch den Heiligen Geist (πνεῦμα) erkannt hatte, dass er (Athanasius) der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) sei, verkündete er in der ganzen Stadt (πόλις) also: «Kommt und höret, dass Gott zu uns den dreizehnten Apostel (ἀπόστολος) gesandt hat». Und sie glaubten (πιστεύειν) an Gott in jenem Lande (χώρα). Und als die

374) Von νενειωτ bis π̄ρωμε [ι]μ̄ auch in T.
375) Mit ατω αϑ bricht Pt. ab.
376) Von [τω]οτι bis νεταϑ[νε] χ ε nur in T. XVIII^a
377) ϑραϑ = ϑροοϑ.
378) Mit ϑ̄η πᾱε̄ιατ̄ι setzt P. 8^v b ein.
379) Von χ ωρα bis αη̄νε auch sehr lückenhaft in T. XVIII^b.
380) Mit ιωπε bricht Pt. 8^v b ab.
381) Mit \bar{m} νε bricht T. ab.

Kunde durch jenes Land (χώρα) gieng, versammelten sich alle und kamen zu dem Hause, in welchem Athanasios sich befand. Als er sie aber (δέ) sah, freute er sich sehr wie ein Verwalter (ἐπίτροπος), welcher das Vermögen (οὐσία) seines Herrn wachsen sieht. Und als er ihnen den Befehl gegeben hatte, die Kirche (ἐκκλησία) zu bauen, unterhielt (ὁμιλεῖν) er sie täglich aus* der Quelle (πηγή) des Lebenswassers, das aus seinem heiligen Munde floss³⁸²) und aus der Heiligen Schrift (γραφή)³⁸³.

Lasst niemanden ungläubig (ἄπιστος) sein, o (ὦ) ihr Brüder, an dem Wunder, das geschehen ist durch den Apostolischen (ἀποστολικός).

Es war aber (δέ) ein Tempel im Lande (χώρα) Isauria, in den Felsen (πέτρα) gehauen, mit einem Standbilde (ἄγαλμα) des Apollo darin.

Und die Leute, welche Christus erkannten glaubten (πιστεύειν) an Ihn³⁸⁴. Die Heiden (Ἑλληγν) verspotteten sie also: «Nicht könnt ihr uns verführen, dass wir unseren Gott verlassen, denn er ist mächtiger, als (-παρά) alle übrigen»³⁸⁵).

Es waren dämonische (δαίμονιος) Mächte (ἐνέργεια) in jenem Tempel³⁸⁶) und man liess keinen Menschen in ihn hineingehn, ausser (εἰμήτι) die Priester, die ihre Zauberei (μαγία) kannten, und falsche Jungfrauen (ψευδοπαρθένος), Zauberinnen (-μάγος). Und kein Mensch wird die Greuel zählen können, welche in jenem Lande (χώρα) in einem solchen Tempel³⁸⁷) verübt wurden.

Während sie also (ἔτι οὖν) noch das wahrhaftige (ἀληθινός) Heiligthum (ιερόν) bauten, ich meine die Kirche (ἐκκλησία) Christi³⁸⁸), den siebenten Himmel, welcher auf Erden ist, war ein Fest in jenem Lande (χώρα), welches sie im Felsen(πέτρα)tempel des Apollo feierten. Beinahe (σχεδόν) jenes³⁸⁹) ganze Land (χώρα) versammelte sich dazu.

Der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος)³⁹⁰) aber (δέ) Αρα³⁹¹) Athanasios, der Oberpriester (ιεροφάντης) in Wahrheit und der neue Moses, sprach zu den Gläubigen (πιστός) also: «Lasst niemanden von euch zu jenem Feste hinaufzieln, denn wer hinaufzieln wird, wird nie mehr in sein Haus zurückkehren».

Diejenigen, welche ihm nun (μὲν)³⁹²) gehorchten, wie dem Moses zu

382) Pr. «kam».

383) «und der H. Schrift» nur in Pt.

384) Pr. «welche an Christus glaubten, erkannten Ihn».

385) «denn» bis «alle übrigen» nur in Pt.

386) Pr. «an jenem Orte».

387) Wörtlich «in jenem Lande in diesem Tempel solcher Art», wofür Pt. hat «in jenem Tempel».

388) Für «während sie noch» bis «die Kirche Christi» hat Pr. kurz «während sie die Kirche Christi bauten».

389) «jenes» nur in Pt.

390) «Αρα» nur Pr.

391) Mit «Erzbischof» bricht Pt. 6^a ab.

392) Pr. «aber» (δέ).

Vgl. Exod. 9, 13-34, bes. 19, 20
 jener Zeit, brachten ihr Vieh in ihre Häuser, damit nicht der Hagel ³⁹³) auf sie komme. Sie blieben und giengen nicht ³⁹⁴) zu dem ³⁹⁵) schändlichen Schauspiel (θεωρία). Diejenigen aber (δέ), welche ihm nicht gehorchten ³⁹⁶), indem sie das Wort des Herrn verwarfen. ³⁹⁷), giengen hinauf zu dem verderbenbringenden (λοιμός) Schauspiel (θεωρία) ³⁹⁸).

Als aber (δέ) das ganze Volk (δῆμος) sich an der Thür des Tempels versammelt hatte, giengen die Priester hinein, um das schändliche (ἄσπε) Opfer ³⁹⁹) (θύσια) vorzubereiten und sie lästerten den Namen Christi.

*Parisinus.**Petropolitanus + Taurinensis.*

Und als sie von dem unreinen Opfer(σπονδή)weine tranken, lästerten jene Gottlosen (παράνομος) den Namen Christi vor dem Standbilde (ἄγαλμα) des Apollo, in trunkenem Zustande. Und während (ἔτι) sie aber (δέ) mit ihrem Munde lästerten ⁴⁰⁰), löste sich plötzlich der Felsen (πέτρα) und bedeckte den Tempel und alle Menschen, die in ihm waren. Und kein Mensch hat den Eingang zum Tempel gekannt bis auf den heutigen Tag.

Und als sie von dem Opferweine (-σπονδή) tranken, indem die Gottlosen (παράνομος) jenes Volkes (δῆμος) Christum lästerten, während (ἔτι) sie vor dem Standbilde (ἄγαλμα) des Apollo tranken dalagen und mit ihrem Munde lästerten, empfingen sie die Strafe (δική), derer sie würdig waren. Und (δέ) schnell löste sich der Felsen (πέτρα) und bedeckte den Tempel ⁴⁰¹) und alle Menschen, die in ihm waren.

Diejenigen aber (δέ), welche zurückgeblieben waren draussen ⁴⁰²) vor der Thür des Tempels, giengen nicht hinein. Sie flohen in Eile und giengen ⁴⁰³) nach Seleukia von Isauria. Sie schrien: «Gross ist der Schrecken, welcher geschah ⁴⁰⁴) heute ⁴⁰⁵) in dem Lande (χώρα) Isauria. Nicht nur, dass das

393) Pt. ἀλεμ[πε], Pr. χαλλασα u. T. καλασα (χάλασα).

394) Pt. «giengen nicht hinauf».

395) Pt. «zu jenem».

396) Pr. «welche aber (δέ) giengen, um ihm nicht zu gehorchen».

397) «indem sie» bis «verwarfen» nur in Pt.

398) «giengen hinauf» bis «Schauspiel» nur in Pr.

399) «jenes verwerfliche (παράνομος) Opfer».

400) Hier steht f. 112^ra 1. 2. noch α περνε μῆ πρῶμε τυροῦ ἐπιῆντῆ «der Tempel mit allen Menschen darin». Ich habe diese Worte in die Übersetzung nicht aufgenommen, da sie nur aus Versehen dort stehn und nur eine Wiederholung von Z. 4-6 sind, wo wir lesen: α περνε μῆ πρῶμε τυροῦ ἐπιῆντῆ; nur steht an erster Stelle α statt μ.

401) T. «die Thüre des Tempels».

402) «Welche» bis «draussen» nur in Pr. erhalten.

403) Pt. «Sie flohen in Eile», T. einfach «sie flohen».

404) Pt. ebenso, T. «ein grosser Schrecken war geschehen».

405) «heute» nur Pt.

Standbild (ἄγαλμα) des Apollo im Tempel zu Grunde gieng⁴⁰⁶), sondern (ἀλλά) dass auch von der ganzen Menge derer, die sich im Tempel versammelt hatten, sich keiner rettete.

Als aber (δέ) die Menge der Gläubigen (πιστός), die an der Kirche (ἐκκλησία)⁴⁰⁷ arbeiteten, (d. h.) jene, welche nicht auf das Fest gegangen waren, (dieses) hörte, riefen sie mit lauter Stimme: «Es ist kein Gott, weder im Himmel, noch (οὐδέ) auf Erden⁴⁰⁸), ausser dem Gott der Christen. Christus hat gesiegt, der Teufel (διάβολος) ist zu Schanden geworden! Die Götter der Heiden (Ἑλλην) sind herabgestürzt und in Stücke zerschlagen. Christus und sein Kreuz (σταυρός) haben den Siegespreis (ἐπινίκιον) für den Sieg davongetragen»⁴⁰⁹), denn sie sahen, dass ihre Feinde gestorben waren. Sie konnten auch ihre Leiber (σῶμα) nicht finden, um sie zu bestatten. Und sogleich giengen Mengen⁴¹⁰) von Menschen an jenem Orte⁴¹¹) hinauf auf den Berg zu sehen was geschehen war. Und⁴¹²) nichts war da ausser Felsen (πέτρα) und Sand.

O (ὦ) wie gross war die Trauer, welche über die Heiden (Ἑλλην) gekommen war zu jener Stunde! O (ὦ)⁴¹³) wie gross war dagegen die Freude der Gläubigen! Sie näherten sich dem Hause, in welchem Athanasios sich befand. Sie führten ihn hinaus auf⁴¹⁴) den Marktplatz (ἀγορά) der Stadt (πόλις) und schrien alle: «Du heiliger Athanasios! Wir wollen dir ein Denkmal (στήλη) aufstellen, denn du bist ein König durch Gott». Da (τότε) antwortete Athanasios: «Meine Kinder, wir suchen nicht ein Denkmal (στήλη)⁴¹⁵), noch (οὐδέ) wünschen wir den Ruhm dieser Welt (κόσμος), die zu Grunde geht, sondern (ἀλλά) wir sind eifrig bemüht (σπουδάζειν), euch zu versammeln zum Opfer (θυσία) des Lammes, welches für uns geschlachtet worden ist, Christus». Und er ermahnte (προτρέπειν) sie die Kirche (ἐκκλησία) in Eile zu vollenden.

Ich werde euch aber (δέ) ferner ein anderes Wunder erzählen zum Preise Gottes⁴¹⁶) und seines Heiligen⁴¹⁷).

406) Für «das Standbild des Apollo im Tempel» hat Pt. 6^vb einfach «der Tempel des Apollo». Auf «nicht nur» folgt in T. 7^r «das Standbild (ἄγαλμα) des Apollo, sondern (ἀλλά) auch die ganze Menge», womit hier T. abbricht.

407) Mit «Kirche» bricht hier Pt. ab.

408) Mit «(auf) Erden» setzt Pt. 7^a wieder ein.

409) Pt. «haben den Sieg (νίκη) davongetragen».

410) Pt. «eine Menge».

411) «an jenem Orte» nur Pt.

412) Mit «und» bricht Pt. 7^a ab.

413) «O» nur in T.

414) Mit «(εἰς) τὴν ἄγαν» bricht T. ab.

415) Pt. 7^b ist nach «Denkmal (στήλη)» noch ἡ erhalten; folglich muss hier noch ein Zusatz, etwa ἡ[ὠκε] oder ἡ[ῤατ] «von Stein» oder «von Silber» gestanden haben.

416) In Pt. hat nach «ein anderes Wunder» noch gestanden: «das geschehen war nicht zum Ruhme der Welt (κόσμος), sondern (ἀλλά) wir verkünden es euch zum Preise Gottes».

417) «und seines Heiligen» nur in Pr.

Es war ein Mann in der Stadt (πόλις) Seleukia, mit Namen⁴¹⁸⁾ Eutrope (Eutropios) von edler Geburt (εὐγενής) und reich (?).
 ausgebreitet. Und auch jenes kleine Kind lief mit etwas Lehm beladen, denn es arbeiteten alle: die Reichen und die Armen, die Kleinen und die Grossen. Während (ἔτι) das kleine Kind mit etwas Lehm gieng, kam eine Natter (κεράστῃς) aus den Steinen hervor, welche für den Bau der Kirche (ἐκκλησία) bestimmt waren, und biss das kleine Kind ins Bein. Es fiel hin und starb zur Stunde⁴¹⁹⁾. Seine Knechte aber (δὲ) legten Hand an ihre Kleider, zerrissen sie und legten es (das Kind) darauf. Sie [erzählten was geschehen war seinen Eltern. Seine Mutter] aber (δὲ) fiel zur Erde nieder und schrie mit lauter und schrecklicher Stimme. Das kleine Kind aber (δὲ) war sehr schön von Angesicht und war ihr einziges Kind (μονογενής). Sein Vater aber (δὲ) sprach zu ihr: «Fürchte dich nicht, meine Schwester, und weine nicht (οὐδέ) ⁴²⁰⁾. Wir haben Gott, dass er uns helfe (βοηθεῖν) ⁴²¹⁾ in dem was er uns auferlegt hat. Denn (γάρ) ich habe von Christus ⁴²²⁾, an den wir glauben (πιστεύειν), gehört, dass er eine Menge (derer), die mit ihm waren, auferweckt und sie [ins Leben] zurückgebracht hat. . . .

 «der Knecht Christi. verherrlicht
 [möge] Christus [kommen] und wiederum Zeichen thun, und möge Christus, unser Gott, wiederum seine Wunder thun und meinem Kinde helfen (βοηθεῖν), denn es ist unser einziges Kind (μονογενής). Wir und seine Mutter, wir haben niemanden ausser ihm». Und es lag das kleine Kind zu seinen Füßen.

Die Gewohnheit (συνήθεια) aber (δὲ) der Einwohner

Sie antworteten und sprachen: «O (ὦ), unser Vater: «Es starb wie alle Menschen und es ist kein Lebenshauch (πνοή-) in ihm».

Athanasios sprach zu ihnen: «Christus wird euch jetzt wissen lassen, dass es lebt wie alle Menschen. Er ergriff seine (des Kindes) Hand und sprach zu ihm: «Mein Kind, steh auf und geh zu deinem Vater». Und es stand auf⁴²³⁾ und setzte sich, während jedermann es sah (θεωρεῖν).

418) Mit «mit Namen» schliesst Pr.

419) T. «[und biss in] sein Bein. Das kleine Kind aber (δὲ) fiel hin und starb zur Stunde».

420) Für «sein Vater» bis «weine nicht». hat T. «Sein Vater aber (δὲ) antwortete also: «Weine nicht, meine Schwester».

421) Für «dass er uns helfe» hat T. «der uns ein Helfer (βοηθός) ist».

422) T. «über ihm».

423) Von «er stand auf» bis «in ihrer Sprache» nur in T. XVIII^ra.

Da (τότε), als die ganze Menge der Isaurier sah was geschehen war, riefen sie aus in ihrer Sprache, also: «Selig sind wir, denn Christus hat zu uns einen solchen Erlöser (σωτήρ) gesandt».

Und die Einwohner von Isauria hielten miteinander Rath und einigten sich (ῥ-οσρομονια (ὁμόνοια) ἡσρωτ=ὁμονοεῖν) dahin: «Wer nicht Christus dient, sei ein Fremder in unserem Lande (χώρα)».

Der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) Athanasios aber (δέ) sprach zu ihnen: «Es ist nicht das Gesetz (νόμος) der Christen, dass ein Aufruhr (στάσις) entstehe

.....

sie schrien alle und sprachen: «Unser Vater, alles was du uns befehlen (κελεύειν) wirst, werden wir thun». [und er blieb dort] eine Woche (ἑβδομάς) und er unterwies (καθηγεῖσθαι)⁴²⁴ sie bis ans Ende einer Woche (ἑβδομάς). Und als es Sabbath (σάββατον) geworden war, taufte (βαπτίζειν) sie der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) an [jenem Tage].

Vergl. zu diesem Abschnitte m. Patriarchengesch. pag. 20—27; 40—44; Nachtrag (Bull. 1896. Févr. IV. № 2, pag. 237—243).

pag. 105,3 — ψευτοπαρθενος (ψευδοπάρθενος) «falsche, vorgebliche Jungfrauen». Rossi las an entsprechender Stelle in T.

†σΔο
 θενος ἡ
 ᾠματος.

und ich hatte in †σΔο †σΔο[ηη] (ἡδονή) vermuthet, doch wie ich mich habe überzeugen können, steht in der Hs. deutlich ψσΔο = ψευσΔο Zu ψσΔο für ψευσΔο vergl. ησ ερησ für ησ-ερησ im «Traktat über Alchimie» IX, 21/22⁴²⁵).

Zu dem auf ψευτοπαρθενος folgenden ἡσρωμε ᾠματος vergl. ματος ἡσρωμε⁴²⁶).

Das Vorkommen von ψευτοπαρθενος im Koptischen ist aber insofern interessant, als es selbst im Griechischen nur höchst selten zu belegen ist. Vergl. z. B. Herod. IV, 180.

In der koptischen Litteratur bin ich den «falschen Jungfrauen» noch einmal begegnet und zwar bei Schenute, wo aber der zur Hälfte koptische

424) Wie so häufig verwechselt mit καθηγεῖν.

425) Ä. Z. XXIII (1885) pag. 109.

426) Pleyte & Boeser, Mss. coptes pag. 446.

Ausdruck $\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ ⁴²⁷) steht; das griech. $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron$ — ist also durch $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ wiedergegeben ⁴²⁸).

pag. 106, 21. 22. a. — $\alpha\tau\omega$ $\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\rho\omega\mu\epsilon$ $\epsilon\iota\mu\epsilon$ $\epsilon\pi\rho\omicron$ $\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\epsilon}$ $\psi\alpha\delta\rho\alpha\iota$
 $\epsilon\pi\omicron\sigma\tau$ $\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\sigma}\tau$. — Vgl. Deut. 34, 6. $\alpha\tau\omega$ $\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\eta}$ $\lambda\alpha\alpha\tau$ $\varsigma\omicron\omicron\sigma\tau\eta$ $\bar{\eta}\bar{\tau}\epsilon\gamma\mu\alpha\iota\varsigma\epsilon$
 $\psi\alpha\delta\rho\alpha\iota$ $\epsilon\pi\omicron\sigma\tau$: $\omicron\sigma\tau\omicron\varsigma$ $\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\eta}$ $\rho\lambda\iota$ $\epsilon\bar{\mu}\iota$ $\epsilon\bar{\tau}\epsilon\gamma\mu\omega\varsigma$ $\psi\alpha$ $\epsilon\bar{\delta}\omicron\sigma\tau\eta$ $\epsilon\bar{\eta}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\sigma}\tau$.
 $\kappa\alpha\iota$ $\omicron\upsilon\chi$ $\epsilon\bar{\iota}\delta\epsilon\bar{\nu}$ $\omicron\upsilon\delta\epsilon\bar{\iota}\varsigma$ $\tau\eta\bar{\nu}$ $\tau\alpha\phi\eta\bar{\nu}$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ $\epsilon\bar{\omega}\varsigma$ $\tau\eta\varsigma$ $\eta\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\alpha\varsigma$ $\tau\alpha\upsilon\tau\eta\varsigma$.

3.

Turiner Fragment (T^a)(Unveröffentlicht) ⁴²⁹).

Dieses Fragment gehört vermuthlich vor T 1, das jetzt durch Brit. Mus. Or. 3581 B (35) (Crum, Cat. № 324) + T. 10 ergänzt wird.

		Recto.
[α παρχιεπισκο]	1
πος χρισ[οτο]	
κει μμ[οϋ]	
ἡ ανατ[ηως]	
της · ατ[ω]	5
αγααϋ πα[ϋ]	
ἡνοταρι[ος]	
Εϋϋραϊ ἡ	
κεϋλοτος ε	
ρε πεϋνοστ[ς]	10
τορϋ εϋτῆ		ε.....
[ε]ητ · ατεις		ς.....
[η]τηνημα	
[κε ηητη]	

427) Amélineau, Oeuvres de Schenoudi II, 105. (Cod. Borg. CII). Cf. Zoëga 498.

428) Die griechischen, mit $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron$ - zusammengesetzten Wörter, werden bei ihrem Übergange ins Koptische auf verschiedene Weise behandelt:

1) werden sie unverändert herübergenommen, wie z. B. $\psi\epsilon\tau\alpha\omicron\eta\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$ (s. o.) $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron$ - $\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{\phi}\eta\bar{\tau}\eta\varsigma$ — $\psi\epsilon\tau\alpha\omicron\eta\bar{\rho}\bar{\phi}\eta\bar{\tau}\eta\varsigma$ (boh.) Matth. 7, 15.

2) wird $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron$ - durch $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ wiedergegeben, während das Grundwort unverändert bleibt z. B. $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{\phi}\eta\bar{\tau}\eta\varsigma$. $\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{\phi}\eta\bar{\tau}\eta\varsigma$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ Matth. 7, 15 und oben $\bar{\eta}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ oder

3) werden beide Theile übersetzt, wie z. B. $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\bar{\alpha}\bar{\delta}\bar{\epsilon}\bar{\lambda}\bar{\phi}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$. $\epsilon\omicron\eta$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ 2 Cor. 11, 26. Gal. 2, 4. — $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\delta}\bar{\alpha}\bar{\varsigma}\bar{\kappa}\bar{\alpha}\bar{\lambda}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}$ 2 Pet. 2, 1. $\epsilon\alpha\delta$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$: $\rho\epsilon\gamma\bar{\chi}\bar{\epsilon}\bar{\beta}\bar{\omega}$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$. — $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\tau}\bar{\upsilon}\bar{\varsigma}$. $\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\rho}\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$: $\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\theta}\bar{\rho}\epsilon$ $\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\alpha}$ 1 Cor. 15, 15.

429) Von mir copiert nach dem Originale im Jahre 1896.

Verso.

.....	
.....	[Λτ]ω ним пен	1
.....	[т]αϣταλβον	
.....	[ἡ]τοϣ δε пе	
.....	[ϫ]αϣ ϫε пи	
.....	μοτῆ ἥνοτα	5
.....	ριος ἥταϣ[ει]	
.....	επμα ἥα	
.....	πα αλεξαν	
.....	δρος ἥπειρο	
.....	οτ ϫε αθαν[α]	10
.....ϣ	σιος · ἥτοϣ	
.....ατω	пентаϣε. . . . (?)	
.....οβε	<u>μοουε αη(?)</u>	

Fragment T. 10.

Recto a.		Verso b.	
.....		
[ατεῖ ἥσι]	1	
пен[τατ]		[Λτω он] ψα[ρε]	1
ψωне [τη]		[ἡλα]ος σποτ	
ροτ ератῆ		[Δ]αξε ἥψο	
ἥαθανас[ιος]	5	ρῆ εἶωκ	
етекκλн		етекκлн	5
σα етре[ϣ]		[σα] етῆе	
ταλβοοτ ·		περλοб ἥ	
Λτετῆεμε		οτδονн ἥ	
ϫε ἥπιψω	10	теϣβῆνωψ	
ϣτ ῆη тар		<u>ἥπῆνικон</u>	10
χн ἥπεε		κατα θε [εϣ]	
κωμιон ἥ		снρ ϫε ἥ[λα]	
<u>τεριχοос</u>		<u>οс паετφ[ρα]</u>	

Brit. Museum Or. 3581 B (35). (Crum, Cat. № 324). (Nach Photographien).

Recto.

		Ⲛⲟ
.....		[Фран]е етшахе 1
.....		[и]Διαῖος .
.....		τινῆστια δε οи
.....		ⲙⲏ ⲛⲟⲩⲩⲏ ⲛ̄
..... ατω 1		роеге него нац 5
..... εολ̄ ⲛ̄		ⲛ̄ροοϩϩϩ · ϩⲏ
... в ⲙ̄лесмот		спотдн нм̄ .
[ⲛ̄]οϩβροομπε .		ⲙ̄ⲏⲏσα πϫωϩ
пентачернт 5		εβολ̄ ⲛ̄ϫρομπε
гар ⲛ̄ϫηαϫι		εϫο ⲛ̄αηαϫη[ωс] 10
бол ан же пе		тис. а пентац
ⲛ̄ⲏⲁ ηϫε ε̄ⲓⲙⲁ		сωτῆ̄ ⲛ̄στεφα
ετϫοϩαϩϫ̄.		нос аϫααϫ ⲛ̄ар
ατω οи не шаре 10		χηΔιαнос . ^{sic}
ηλαοс спотда		ετρεϫωπε . [ⲙ̄] 15
зе ер̄шор̄ⲛ̄ е		ⲙ̄нтре ⲛ̄неϫ[бом]
тевкднса̄		αϫсωτῆ̄ ⲛ̄αϩ[α]
εтв̄е перлоб̄ ⲛ̄		насгос εтρεϫα[αϫ]
ϩ[ϫ]Δοиη ⲛ̄теϫ 15		ⲛ̄Διακοнос
[βηωϩ ⲙ̄ⲏⲏ]		ϩⲏ пер[οοϩ ετ̄ⲙ̄] 20
[кон ката ϩε]		[ματ.....
[εтснϫ · хе ⲛ̄]	
<u>[λαοс ηαετ]</u> 19	

Verso.

[ⲟ]			
ⲟⲧ ⲛⲓⲉ	1	
ⲉⲓⲱⲁⲭⲉ ⲉⲁⲣⲓⲁ[ⲛⲟⲥ]		
ⲛⲁⲥⲉⲃⲛⲉ ⲉϥⲥ ⲟⲩⲃⲉ		
ⲛⲙⲟⲛⲟⲩⲉⲛⲓⲉ ⲉϥ		
ⲉⲓⲣⲉ ⲙ̄ⲙⲟϥ ⲛ̄ⲉⲱ	5	
ⲛ̄ⲧ. ⲛⲣⲁⲥⲓⲟⲥ		ⲁ.....	1
[ⲁ]ⲉ ⲁ̄ⲗⲉⲗⲁⲛⲁⲣⲟⲥ ⲉ̄		ⲛ̄ⲱ[ⲛⲣⲉ ⲙ̄ⲛ ⲁⲓⲁ]	
ⲛⲉ ⲟⲩⲁⲥⲧⲓⲟⲥ ⲛⲉ ⲛ̄		ⲃⲟⲗⲟⲥ ⲛⲉ.....	
ⲟⲩⲛⲟⲩⲓ. ⲉⲛⲣⲉ		ⲉⲑⲟⲟⲩ · ⲉⲓⲱ[ⲁⲭⲉ]	
ⲁⲑⲁⲛⲁⲥⲓⲟⲥ ⲱⲛⲟ ^{sic}	10	ⲛ̄ⲣⲁⲓⲣⲉⲧⲓⲛⲟⲥ ·	5
[ⲛ]ⲁϥ ⲛ̄ⲧⲁⲛⲣⲟ ·		ⲁⲥⲱⲱⲛⲉ ⲁⲉ ⲛ̄ⲧⲉ	
[ⲁⲧⲱ] ⲛ̄ⲧⲟϥ ⲛⲉⲧ		ⲣⲉ ⲛⲁⲣⲭⲛⲉⲛⲓⲉ	
[ⲧⲁ]ⲧⲟ ⲛ̄ⲛⲁⲛⲧⲓⲟⲣⲛⲓ		ⲛⲟⲛⲟⲥ. ⲉⲓⲱⲁⲭⲉ	
[ⲥ]ⲓⲥ ⲟⲩⲃⲉ ⲛⲉⲧⲟⲩ		ⲉ̄ⲛⲛⲉⲧⲟⲩⲁⲁⲃ̄ ⲁ̄ⲛⲁ	
ⲧⲁⲧⲟ ⲙ̄ⲙⲟⲟⲩ ·	15	ⲁ̄ⲗⲉⲗⲁⲛⲁⲣⲟⲥ	10
ⲛⲁⲧⲁ ⲛⲉⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁ̄		ⲃ̄ⲱⲛ ⲛ̄ⲟⲩⲥⲟⲛ̄ ⲱⲁ	
[ⲛ]ⲟⲥ. ⲉ̄ⲣⲉ ⲛⲉⲥⲭⲛ		ⲛⲱⲥⲧⲁⲛⲧⲓⲛⲟⲩ	
[ⲙⲁ] ⲛ̄ⲁ̄ⲛⲁⲥⲓⲟⲥ		ⲛⲟⲗⲓⲥ ⲉ̄ⲣⲁⲧϥ̄ ⲙ̄	
[ⲧⲓ]ⲛⲟⲛ ⲧⲟ ⲗⲓⲱⲱϥ		ⲛ̄ⲣⲣⲟ ⲛ̄ⲉⲧⲥⲉⲃⲛⲉ	
. . ⲉ ⲙⲛⲁⲧϥⲃ̄ⲛ̄	20	ⲛⲱⲥⲧⲁⲛⲧⲓⲛⲟⲥ	15
[ⲑⲉ] ⲙ̄ⲛⲁⲣⲛⲓⲥⲓⲁⲗⲉ		ⲗ̄ⲙ̄ ⲛ̄ⲧⲣⲉ ⲁⲣⲓⲟⲥ	
[ⲙ̄]ⲙⲟϥ ⲧⲱⲛⲟⲩ		ⲛⲁⲛⲣⲟⲥⲓⲟⲥ ⲥ̄ⲙ̄[ⲙⲉ ⲉ]	
[ⲗ]ⲱⲥ ⲉϥϥ̄ⲛ̄ ⲟⲩⲟⲣ		ⲣⲟϥ.	
[ⲧⲁ]ⲛⲟⲛ [ⲉ]ϥⲃⲟⲭⲃ̄			

Fragment T. 1.

Recto a.		Verso b.
[не є]̄ $\overline{\text{X}}$ и [оуца же]	1 1
[̄ $\overline{\text{H}}$ ака]юс ·	
[тнн]ст[га де он]		...̄ $\overline{\text{H}}$ у.....
[м̄ $\overline{\text{H}}$]̄ $\overline{\text{H}}$ оу[шн]		...пр....
̄ $\overline{\text{H}}$ роис [не]	5аѡ.... 5
то' нау [̄ $\overline{\text{H}}$ епоѡ]		...агаѡ
аи · еит[а]		[л]ос пет ρ̄ $\overline{\text{H}}$
м̄ $\overline{\text{H}}$ са п[аѡк]		[ѡ]агаса е[̄ $\overline{\text{I}}$]
̄ $\overline{\text{H}}$ со'̄ $\overline{\text{H}}$ р[омпе]		[ш]а же ена
еѡ'̄ $\overline{\text{H}}$ ан[а]	10	[р]анос 10
ѡиѡсти[с]		[лс]шѡпе де
а пентау[сѡ]		̄ $\overline{\text{H}}$ оѡсон̄ $\overline{\text{H}}$ те
̄ $\overline{\text{H}}$ ӣ $\overline{\text{H}}$ сте[фа]		ре ппатриар
нос нархи[аг]		хне апа але
аконос е	15	загаѡрос 15
треушѡпе		ѡк еѡс
наӯ $\overline{\text{M}}$ ̄ $\overline{\text{H}}$ тре		тантноѡ
сѡт̄ $\overline{\text{H}}$ ̄ $\overline{\text{H}}$ а		полге ѡа
ѡанасюс е		̄ $\overline{\text{H}}$ рро'̄ $\overline{\text{H}}$ етсе
треѡаӯ $\overline{\text{H}}$	20	ѡне ѡстан 20
аконос ·		тнос̄ $\overline{\text{M}}$ ̄ $\overline{\text{H}}$ тре
ѡнатамѡ		арюс пасевне
<u>̄$\overline{\text{H}}$и де же ρ̄$\overline{\text{H}}$</u>		<u>с̄$\overline{\text{M}}$ме ероу</u>

Wir können jetzt diesen Abschnitt annähernd folgendermassen herstellen:

[α παρχιεμερο]μος χιρ[οτο]νει \bar{m} m[οϣ] $\bar{\eta}$ ανατ[ιως]τις·	1	T ^a Recto a
ατ[ω] αχααϣ πα[ϣ] $\bar{\eta}$ νοταρι[ος]. εφεραϊ $\bar{\eta}$ νεϣλοτος ερε νεϣποτ[ε]		
τορ $\bar{\rho}$ εϣτ \bar{b} [b]η $\bar{\rho}$ · αδειε [η τι]σιμα $\bar{\eta}$ ε $\bar{\eta}$ ιτη $\bar{\eta}$ 		T ^a Recto b
.	5	
ε σ		T ^a Verso a
.		
. ϣ ατ $\bar{\omega}$ οβε	10	T ^a Verso b
[ατ]ω $\bar{\eta}$ ιμ $\bar{\eta}$ εν[τ]αϣταλδον [η]τοϣ δε $\bar{\eta}$ ε[χ]αϣ. χε $\bar{\eta}$ ιμοτ $\bar{\eta}$ $\bar{\eta}$ ινο-		
ταριος $\bar{\eta}$ ταϣ[ει] επμα $\bar{\eta}$ απα αλεξανδρος $\bar{\eta}$ ηειροοτ χε αθαν[α]σιος·		
$\bar{\eta}$ τοϣ $\bar{\eta}$ ενταϣ μοοϣε αν ?		T. 10 Recto a
.		
[αδει $\bar{\eta}$ σι] $\bar{\eta}$ εν[τατ]ιϣω $\bar{\eta}$ ε [τη]ροτ ερατ $\bar{\eta}$ $\bar{\eta}$ αθανασ[ιος] ετεκκλ $\bar{\eta}$ σια	15	
ετρε[ϣ]ταλδοοτ. ατετ $\bar{\eta}$ ειμε χε \bar{m} ηϣωϣτ ρ $\bar{\eta}$ ταρχη \bar{m} ηετρωμιον		
$\bar{\eta}$ τερ $\bar{\eta}$ χοος		
.		
*ατ $\bar{\omega}$ βολ $\bar{\eta}$ κ \bar{m} ηεσμοτ [η]οτδροο $\bar{\eta}$ ε · πενταϣεριτ ταρ	20	B. M. Or. 3581 B (35) $\bar{\xi}$ σ a.
$\bar{\eta}$ ϣηαχι-βολ αν χε $\bar{\eta}$ εν $\bar{\eta}$ α $\bar{\eta}$ ιϣε ε $\bar{\eta}$ μα ετ $\bar{\eta}$ οταϣ $\bar{\eta}$ · *ατ $\bar{\omega}$ οη $\bar{\eta}$ αρε		
$\bar{\eta}$ λαος· εποταδε ε $\bar{\rho}$ -ϣορ $\bar{\eta}$ ⁴³⁰⁾ ετεκκλ $\bar{\eta}$ σια ετ $\bar{\eta}$ ε περλοσ $\bar{\eta}$ οτ-		
λο $\bar{\eta}$ ι ⁴³¹⁾ $\bar{\eta}$ τεϣβ $\bar{\eta}$ ωϣ ⁴³²⁾ \bar{m} η $\bar{\eta}$ ικον κατα θε [εϣ]σιρ · χε $\bar{\eta}$ [λα]ος		
$\bar{\eta}$ αετ*φ[ραν]ε ⁴³³⁾ ετ $\bar{\eta}$ αχε ⁴³⁴⁾ [η]α $\bar{\eta}$ ια $\bar{\eta}$ ος. τ $\bar{\eta}$ νετια δε οη \bar{m} η $\bar{\eta}$ οτ $\bar{\eta}$ η		B. M. Or. 3581 B (35) $\bar{\xi}$ σ b. — T. 1 ^a a.
$\bar{\eta}$ ροε $\bar{\eta}$ ε $\bar{\eta}$ ετο ⁴³⁵⁾ $\bar{\eta}$ αϣ $\bar{\eta}$ ροοτ $\bar{\eta}$ ϣ. ρ $\bar{\eta}$ εποτα αν $\bar{\eta}$ ιμ. ⁴³⁶⁾ ειτα ⁴³⁷⁾ \bar{m} η $\bar{\eta}$ εα		
$\bar{\eta}$ χωκ εβολ ⁴³⁸⁾ $\bar{\eta}$ φρο $\bar{\eta}$ ε ⁴³⁹⁾ εϣο $\bar{\eta}$ ανατη[ως]τις. α πενταϣεωτ $\bar{\eta}$	25	
$\bar{\eta}$ ετεφανοσ αχααϣ ⁴⁴⁰⁾ $\bar{\eta}$ αρχη $\bar{\eta}$ ακο $\bar{\eta}$ οσ ⁴⁴¹⁾ ετρεϣω $\bar{\eta}$ ε $\bar{\eta}$ αϣ \bar{m} η $\bar{\eta}$ τρε		
$\bar{\eta}$ νεϣ[σ \bar{o} μ] ⁴⁴²⁾ αϣεωτ $\bar{\eta}$ ⁴⁴³⁾ $\bar{\eta}$ αθανασιος ετρεϣααϣ $\bar{\eta}$ α $\bar{\eta}$ ακο $\bar{\eta}$ οσ ρ $\bar{\eta}$		

430) Für ε $\bar{\rho}$ -ϣορ $\bar{\eta}$ liest T. $\bar{\eta}$ ϣορ $\bar{\eta}$ εβ \bar{o} κ.
 431) T. οτλο $\bar{\eta}$ ι B. M. ο . λο $\bar{\eta}$ ι.
 432) Mit $\bar{\eta}$ τεϣ bricht B. M. ab; von σ $\bar{\eta}$ ωϣ bis ετ ergänzt nach T.
 433) Von ετφρα $\bar{\eta}$ ε ist in T. erhalten ετφ. und in B. M. nur ε. An T. 10^b schliesst sich unmittelbar an T. 1^a, was mit [ηε] von ετφρα $\bar{\eta}$ ε beginnt.
 434) Für ετ $\bar{\eta}$ αχε hat T. [ε]α $\bar{\eta}$ [οτ $\bar{\eta}$ αχε] bei Rossi steht χητ.
 435) T. $\bar{\eta}$ ετο.
 436) Für $\bar{\eta}$ ροοτ $\bar{\eta}$ ϣ ρ $\bar{\eta}$ εποτα αν $\bar{\eta}$ ιμ hat T. einfach: [$\bar{\eta}$ εποτ]α $\bar{\eta}$.
 437) ειτα nur in T.
 438) T. $\bar{\eta}$ [χωκ].
 439) T. $\bar{\eta}$ εο' $\bar{\eta}$ ρ[ο $\bar{\eta}$ ε].
 440) αχααϣ nur in BM.
 441) BM. αρχη $\bar{\eta}$ ακο $\bar{\eta}$ οσ^{sic} T. αρχη[α]ακο $\bar{\eta}$ οσ.
 442) $\bar{\eta}$ νεϣ[σ \bar{o} μ] nur BM.
 443) T. εωτ $\bar{\eta}$ ohne αϣ.

1 νεο[ροοϑ ετ̄μματ̄]⁴⁴¹)

 †ηαταμωτ̄η δε χε ρι⁴⁴⁵)
 [νει]-

B. M. Or.
 3581 B (35)
 [σ] a.

5 *ωτ̄ η̄νε εῑψαχε εαρια[νος]^{sic} ηασεβ̄νε εϑ† οτ̄βε ημοιογενηε
 εϑερε μ̄μοϑ η̄σωητ̄ . πρατ̄ιος [α]ε αλεξανδρος ενε οτακτιος ηε
 η̄οτ̄κοτ̄ι . ενερε αθανασιος ϑουη [η]αϑ η̄ταηρο . [ατω] η̄τοϑ ηετ[τα]το
 η̄ηαντιρρη[ε]ις οτ̄βε ηετοτ̄τατο μ̄μοοϑ κατα ηεχριςτια[η]ος . ερε
 ηεσχη[μα] η̄ηανατιωσ[τι]κοη το ριωϑ εμ̄ηατ̄σ̄η [θε] μ̄ηαρ̄η-
 10 σιαζε [μ̄]μοϑ τωποτ̄ [ρ]ωε εϑ̄ρη̄ οτορ[τα]κοη [ε]ϑ̄σοχ̄⁴⁴⁶)

B. M. Or.
 3581 B (35)
 [σ] b.

. *α
 η̄ψ[ηρε μ̄π̄α]ιδ̄ολος ηε εθοοϑ .⁴⁴⁷ εῑψαχε η̄ρᾱῑρετικος .⁴⁴⁸)
 Δσϑωπε δε⁴⁴⁹) η̄τ̄ερε ηαρχ̄ηεπισκοπος .⁴⁵⁰) εῑψαχε εηπετ̄-
 οτααβ̄⁴⁵¹) αηα αλεξανδρος β̄ωκ η̄οτ̄εοη⁴⁵²) ε⁴⁵³) κωσταντικοηπολιε
 15 ερατ̄η μ̄⁴⁵⁴) η̄ρ̄ρο η̄ετ̄σεβ̄νε κωσταντινος ρ̄μ̄ η̄τ̄ε αριος ηαηροσιος⁴⁵⁵)
 ε̄μ̄με εροϑ .⁴⁵⁶)

Der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) weilte (χειροτονεῖν) ihn zum Anagnosten (ἀναγνώστης) und machte ihn sich zum Sekretär (νοτάριος), welcher dessen (Alexanders) Reden (λόγος) niederschrieb, während sein Verstand (νοῦς) scharf und lauter war. Wohlان, lasst uns euch hinweisen (σημαίνειν) [auf]

 und

Und wer hat dich geheilt? Er aber (δὲ) sprach: «Unser Löwe, der Sekretär (νοτάριος), welcher gekommen ist an Stelle von Alexandros in diesen Tagen, nämlich Athanasios. Er ist's, welcher

444) ρ̄η̄ νεο[ροοϑ ετ̄μματ̄] nur in BM.
 445) †ηαταμωτ̄η bis ρι nur in T.
 446) Von ωτ̄ bis [ε]ϑ̄σοχ̄ nur in BM. erhalten.
 447) T. ᾱιαβο[λ]οε ηετ̄ρη̄ [ο]αλασσα. Vor ᾱιαβο[λ]οε, wofür Rossi las: ᾱια-
 νο[η]οε, ist noch erhalten: η̄ψ η̄ρ ατ̄
 448) T. εηαριανοε.
 449) Auf Δσϑωπε δε folgt in T. noch η̄οτ̄εοη, welches in B. M. erst hinter β̄ωκ steht.
 450) T. ηατριαρχ̄ηε.
 451) εῑψαχε εηπετοτααβ̄ nur B. M.
 452) S. Anm. 449.
 453) T. ψα.
 454) Für ερατ̄η μ̄ in T. ψα.
 455) T. ηασεβ̄νε.
 456) Mit ε̄μ̄με εροϑ bricht sowohl B. M., wie auch T. ab.

Es kamen alle, welche krank geworden waren, zu Athanasios, zur Kirche (ἐκκλησία), damit er sie heile. Ihr wisst, dass ich mich am Anfang (ἀρχή) des Encomiums (ἐγκώμιον) nicht geirrt habe, als ich sprach

in der Gestalt einer Taube. Denn (γάρ), welcher verheissen hat, wird nicht Luc. 3, 22. lügen, denn der Wind (πνεῦμα) weht, wo er will. Und ferner bemühte sich Joh. 3, 8. (σπουδάζειν) das Volk (λαός) zur Kirche (ἐκκλησία) zu eilen wegen der Lieblichkeit des Vergnügens (ἡδονή) seiner geistlichen (πνευματικός) Vorlesung, wie geschrieben steht: «Das Volk (λαός) wird sich freuen (εὐφραίνεσθαι) an Prov. 29, 2. einem gerechten (δίκαιος) Worte».

Das Fasten (νηστεία) aber (δέ) und auch die Nachtwachen waren für ihn eine Sorge, (der er) in allem Eifer (σπουδή) (oblag)⁴⁵⁷. Ferner⁴⁵⁸ (εἶτα) nach Verlauf von fünf Jahren⁴⁵⁹, während er Anagnost (ἀναγνώστης) war, erwählte der, welcher den Stephanos erwählt und ihn zum Archidiakon (ἀρχιδιάκονος) gemacht⁴⁶⁰ hatte, damit er Zeuge seiner Kräfte sei, den Athanasios zum Diakon (διάκονος) in jenen Tagen⁴⁶¹.

Ich werde aber (δέ) euch mittheilen, dass.
[der Va]ter, der (?), ich meine Aria[nos]^{sic} (= Arios), den gottlosen (ἀσεβής), welcher streitet wider den Eingeborenen (μονογενής), indem er ihn zum Geschöpf macht.

Der heilige (ἅγιος) Alexandros war aber (δέ) ein wenig wohlbeleibt (ἀστεῖος) (und) Athanasios war für ihn der Mund. Und er war es, welcher die Gegenreden (ἀντιρρήσεις) aussprach gegen diejenigen, welche sie sprachen gegen (κατά) die Christen (χριστιανός), während das Gewand (σχήμα) des Anagnosten (ἀναγνωστικός) ihm angelegt war, als er noch nicht die Möglichkeit gefunden hatte wie sich's gehört freimüthig zu reden (παρρησιάζεσθαι), als (ὥς) ein schwaches Werkzeug (ἔργαλον).

sie sind die Kinder des Teufels (διάβολος) die bösen⁴⁶², ich meine die Häretiker (αἵρετικός)⁴⁶³.

Es geschah aber (δέ), als der Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος)^{463a}, ich meine der

457) Für: «in allem Eifer» hat T. nur «in Eifer».

458) «Ferner (εἶτα)» zu in T.

459) T. «sechs (ϞϞϞ) Jahren».

460) «gemacht hatte» nur in BM.

461) «in jenen Tagen» nur BM.

462) Bei Rossi steht . . . T. διακο[n]ος νετοῦ [ο]δαλασσα «... Diakon welche im Meere (θάλασσα) sind. Statt διακο[n]ος ist natürlich διακο[λ]ος zu lesen und zu ergänzen.

463) T. Für «Häretiker» liest T. «Arianer».

463^a) T. «Patriarch».

heilige Alexandros, einmal nach Konstantinopel reiste zu dem frommen (εὐσεβής) Könige Konstantinos, während Arios, der ruchlose (ἀνόσιος) ihn anklagte. . . .

Vergl. zu diesem Abschnitte m. Patriarchengesch. pagg. 11 f. 27 f. 29—31, 44 f.

pag. 122, 6. — **α**CTIOC (ἀσπεῖος). — Crum übersetzt es an dieser Stelle mit «beleibt», was wohl richtig sein dürfte, doch bemerkt er dazu, dass schon die Alten über die Deutung von ἀσπεῖος nicht einig waren⁴⁶⁴). Dieser Umstand macht sich auch in den verschiedenen Bibelübersetzungen an der Stelle Jud. 3, 17: καὶ Ἐγλώμ ἀνὴρ ἀσπεῖος σφόδρα geltend.

Während der Kopte ἀσπεῖος unübersetzt lässt, steht dafür kirchenslav. **ДОБРОТЪЛЕСЕНЪ**, russ. «тучный», wohlbeleibt, also mit **𐩦𐩣𐩪** übereinstimmend, welchem äthiop. **ፌጠ.ፌ** : «tenuis, exilis, gracilis», armen. **յյւ** «verzärtelt, faul, schwerfällig»⁴⁶⁵) und syrisch **ܘܒܘܦܘܪܘܫܐ** purus, mundus⁴⁶⁶) entspricht.

αCTEOC, **α**CTIOC kenne ich im Koptischen noch an folgenden Stellen. Exod. 2, 2 (*boh.*) **α**CTIOC, mit der Bedeutung «fein, zart». Es ist dort von Moses gesagt, dass er ein feines, zartes Kind war, wozu man noch vergl. Act. 7, 20. Hebr. 11, 23. — Act. 7, 20 stellt aber sah. direct **ε**NECΩC, «schön» und Dan. *Theod. Sus.* 7 **ε**NECΩC **ε**ΜΑΤΕ : **ε**ΝΑΠΕC **ε**ΜΑΠΩ für *γυναικα ἀσπεῖαν*. — Num. 22, 22 lesen wir, wo vom Wege die Rede ist, **COPTΩH ΔH**, als Wiedergabe von οὐ ἀσπεῖος.

Schliesslich finde ich **α**CTIOC noch bei Epiphanius, de gemmis (onyx). Zoëga 611 (Cod. Borg. CCLV) in **κεεῖθ ἡρωμε ἡαCTIOC**, entsprechend einem ὁ ὄνυξ τῶν ἀσπεῖων⁴⁶⁷) und «ungues urbanorum virorum»⁴⁶⁸).

4.

Turiner Fragment. (T^b),

(Unveröffentlicht⁴⁶⁹).

Von diesem Fragmente habe ich bereits an einer anderen Stelle ganz kurz gehandelt⁴⁷⁰). Das Recto gehört zu Fragment Pt. 2^rb, womit es sich verbinden lässt, während das Verso zu Pt. 2^va b gehört.

464) Z. D. M. G. LXV (1911), pag. 856 u. die Anm.

465) Nach gütiger Mittheilung des Herrn Akademikers Marr.

466) P. Smith, Thesaurus syriacus s. v.

467) Epiphani Opera ed. Dindorf. Vol. IV pag. 231,6.

468) I. I. pag. 194,1.

469) Von mir copiert nach dem Originale im Jahre 1896.

470) Aegyptiaca. Festschrift für Georg Ebers pag. 38.

Cod. Petropolitanus (Pt. 2).

Recto a

.....		✠μω[τῆ · χε α τ]	
и[αῖ δε αϋσω]	1	✠πολις ρα[κοτε]	
ορθ [ἡοῦμινυε]		✠κλιροτ [ποτ]	
нари[анос патак]		✠шире-шим [ете]	
тос ер[οφ · αῤε]		✠εμπεϋ[μινυα]	15
ραι πο[ῥαναφο]	5	✠ρω ἡτη[αθεερα μ]	
ρα ἔταν[τιοχια]		✠πρесеῶтерос	
ератῤ [ἡεῤστο]		✠αλλα.....	
χιος не[нис]		✠не.....	
копос.....?		✠ <u>наσμ.....</u>	20
✠Тῆта[мо м]	10		

Verso a

.....	
.....е	1
.....	
....ето]ῥααῶ	
.....нш	
.....наг ти	5
[роτ δε] итерот	
[ωш и] несраг и	
[ἡρμαρ]οτε ми	
[анмо]с · аῤεω	
[тῆ ρ]ἡ οῤψῤфос	10
[ποτ]ωт аῤῶик	
[ερр]ωми · аῤω	
[пке]κῤριλλос	
[и]οῖλн̄м аῤ	
[χι]тῤ ӣмаῤ	15
[паῖ] οῤρωме ρω	
[ωϋ] не мпна	
[то]форос: ~	
[Λῥω и]терот	
[χι-шо]χ не м̄и	20
[петер]иῤ · аῤε	
[ραῖ ет]πολις ρα	
[κοτε]	

Verso b

.....	
✠Πχ[οεις ῖс неχс]	1
✠χω м[мос ρἡ]	
✠теϋта[про · χε]	
✠тобе и[им ете м]	
✠не паεῖω[т ет]	5
✠ρἡ немп[иῤε]	
✠тобῤ ῥнаповῤ: ~	
✠Οῤшрῖμисе	
✠ρωωϋ не εῖι	
✠αῶ · аῤω м̄пе	10
✠пхоεις οῤашϋ	
✠εтреϋр-р̄ро е̄χ̄м̄	
✠неϋлаос · алла	
✠петсш ρἡ	
✠ἡшире тиροτ	15
✠нессаῖ · пе	
✠ΔαῤεγΔ и[αῤ]рἡ	
✠ἡρωме тиροτ	
✠а пноῤте ме	
✠ριтῤ аϋ[† неϋ]	20
✠лаос ерраг ето	
[отῤ]	

schraben einen Bericht (ἀναφορά) an Eustochios, den Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) von Antiochia⁴⁸⁴) und Ju[lios] (?)⁴⁸⁵).....
 also: «Wir theilen euch mit, dass die Stadt (πόλις) Alexandria (ρα|κοτε) einen Jüngling erwählt (κληροῦν) hat, welcher nicht würdig war des priesterlichen (πρεσβύτερος) Sitzes (κάθεδρα), sondern (ἀλλά)

 heilig alle diese aber (δέ), als sie dem Volke (λαός) den Brief der Alexandriner lasen, wählten einstimmig (-ψῆφος) und giengen nach Rom. Und auch den Kyrillos von Jerusalem nahmen sie mit sich; dieser war aber ein vom Geiste (Gottes) erfüllter (πνευματώφωρος) Mann. Und als sie sich miteinander berathen hatten, schrieben sie nach der Stadt (πόλις) Alexandria in dieser Weise: «Diese vier Bischofsitze (κάθεδρα) der Apostel (ἀπόστολος) bei Gott dem Vater, welcher sie gegründet hat, schreiben nach der Metropole (μητρόπολις) [Alexandria also]: «Der Herr [Jesus Christus] hat mit seinem Munde gesagt: «Jede Pflanze, welche mein himmlischer Vater nicht gepflanzt hat, wird ausgerissen werden». Ein erstgeborener war auch Eliab, und nicht wollte der Herr, dass er herrsche über sein Volk (λαός), sondern (ἀλλά) den, welcher bei den Menschen der verachtetste war unter allen Kindern Isai's, den David, liebte Gott und gab sein Volk (λαός) in seine Hand».

Matth. 15, 13.
 cf. I Reg.
 16, 6—13.

Vergl. m. Patriarchengesch. pag. 15 f. 32 f.

Dieser Abschnitt ist von besonderem Interesse, weil hier von Lucius, einem der Gegner des Athanasius⁴⁸⁶), die Rede ist, und zwar dürfte diese Stelle in unserem Encomium die erste sein, welche den Lucius erwähnt. Wir kennen ihn bereits aus folgenden Stellen:

1) Pt. 3^r b 14—19. (s. Patriarch. p. 16):

[ϣημε] σε ἡσα παῖ ϣ[ε λοσκ]ιος. ἡτεῖπειμε ϣε οσε[βολ] ϣῆ
 αϣ ἡ[εμοτ] πε. «Suchet also diesen, nämlich Lukios, und erfahret, von welcher Art er ist».

2) Pt. 4^r a 13—18. (= Borg. CLXII. Zoëga 271 f. Patriarch. p. 18).

Η[μ] πε λοσκιος μαροσποϣ εβολ ϣῆ τεκκλεια⁴⁸⁷) μαροσπωτ
 ἡσα πεϣαϣε⁴⁸⁸) εβολ ϣῆ τεπολις · και ταρ οϣϣῆμο ερος πε:—⁴⁸⁹)

484) Für T^b «an E., den Erzbischof von Antiochia» hat Pt. «nach Antiochia an E., den Bischof».

485) «und Ju....» nur T^b.

486) Vgl. A. v. Gutschmid, Verzeichniss des Patriarchen von Alexandrien (= Gutschmid, Kleine Schriften II, pag. 438 f.).

487) μαροσποϣ εβολ ϣῆ τεκκλεια nur in B.

488) B. ἡϣαϣε ἄπισοτε.

489) Für και ταρ οϣϣῆμο ερος πε liest B. οϣϣῆμο ταρ ερον πε.

«Wer ist Lukios? Möge man ihm aus der Kirche (ἐκκλησία) stossen! ⁴⁹⁰ Möge man diesen Feind ⁴⁹¹ aus dieser Stadt (πόλις) vertreiben! Denn (καὶ γάρ) er ist ihr ⁴⁹² ein Fremder.

3) Pt. 4^r b 1—26. (= B. CLXII. Z. 272. Patriarch. p. 18).

[αϣϣⲓⲛⲉ ⲛⲉⲁ ⲗⲟⲩⲕⲓⲟⲥ ⲙⲓⲛ ⲛⲉⲧⲓⲙⲁ]ⲙ[αϣ αϣⲛⲟϣⲟⲩ ⲉⲃⲟⲗ] ϣ[ⲛ̅ⲧⲉⲕⲗⲓⲛⲉⲓⲁ αϣⲟⲩⲛ̅ⲟⲩⲁ ⲓⲁⲕⲟⲛⲟⲥ ⲁⲉ ⁴⁹³ ⲙⲫ[ⲓⲗⲁⲣϣⲟⲥ] ⁴⁹⁴ ϣⲉ α[ϣⲉⲛⲓⲟⲥ] ⲉϣⲉⲩⲛⲓⲛⲉⲓ] ⲛ̅ⲙⲙ[αϣ αϣⲁⲁϣ] ⲛ̅ϣⲙⲙ[ⲟ ⲉⲧⲉⲕ]ⲗⲓⲛⲉⲓⲁ. ⁴⁹⁵ ⲙⲓⲛ ⲛⲉⲕⲉⲣⲁⲓⲣⲉⲧⲓⲟⲥ ⲧⲓⲣⲟⲩ. ⁴⁹⁶ ⲛⲁⲓ ⲙⲉⲛ αϣⲟⲩⲱⲛⲉ ⲙⲙⲟⲟⲩ ⲉⲃⲟⲗ ϣⲛ̅ⲧⲓⲟⲗⲓⲥ. ⁴⁹⁷ αⲟⲁⲛⲁⲥⲓⲟⲥ ⲁⲉ αϣⲟⲩⲙⲟⲟⲥ ⲉϣⲙ̅ⲛ̅ ⲛⲉⲑⲣⲟⲛⲟⲥ ⲛ̅ⲧⲉⲛⲓⲕⲟⲛⲛⲉ. ⁴⁹⁸ ⲉⲣⲉ ⲛⲓⲗⲁⲟⲥ ⲧⲓⲣⲟⲩ ⲉⲱ ⲉⲃⲟⲗ ϣⲛ̅ⲧⲓⲣⲉⲛ ⲙⲙⲟⲟⲩ ⲛⲱⲛⲟⲩ [ⲛ̅ⲛ̅]ⲉ[ϣⲉⲃ]ⲟⲟⲩⲉ[: ~] ⁴⁹⁹

«Sie suchten den Lukios und welche mit ihm waren und trieben sie aus der Kirche (ἐκκλησία) hinaus. Sie fanden aber (δέ) einen herrschsüchtigen (φίλαρχος, -ἀρχή) Diakon (διάκονος), nämlich Arsenios, welcher jenen beistimmte (συναινεῖν) und schlossen ihm aus der Kirche ⁵⁰⁰ (ἐκκλησία) aus und auch alle Häretiker ⁵⁰¹ (αἱρετικός). Diese wurden nun aus der Stadt (πόλις) hinaus verfolgt (διώκειν ⁵⁰²). Athanasios aber (δέ) sass auf dem Throne (θρόνος) des Bisthums (ἐπίσκοπή), während das ganze Volk (λαός) trank von der Quelle (πηγή) des Lebenswassers seiner Lehren».

4) Lugd. Insinger 52 Უ̅ⲉ b (s. o. 95, 7—11) ⲫⲧⲁ[ⲙⲟ] ⲁⲉ ⲛ̅ⲧⲉⲧⲓⲣⲁⲧⲓⲟⲥⲧⲛⲓⲛ ϣⲉ α ⲛⲱⲟⲩ-ⲧⲙⲁⲧⲉ ⲛⲉϣⲣⲁⲛ ⲗⲟⲩⲕⲓⲟⲥ ⲛⲁⲛⲛⲁⲃⲁⲟⲩⲥ ⲙⲓⲛ ⲛⲉⲧⲓⲙⲁⲁϣ ⲛⲁⲓ ⲛ̅ⲧⲁⲩⲛⲟϣⲟⲩ ⲉⲃⲟⲗ ϣⲛ̅ⲧⲉⲧⲓⲟⲗⲓⲥ ϣⲁⲑⲛ ⲛⲓⲛ̅ⲣⲟⲟⲩ ⲛⲁⲧⲁ ⲑⲉ ⲛ̅ⲧⲁⲩⲣ̅-ⲙⲓⲛⲧⲣⲉ ⲛⲁⲛ ⲉⲁⲧⲉⲓ αϣⲉⲙⲙⲉ ⲉⲧⲉⲧⲓⲙⲓⲧⲙⲁⲓⲛⲟⲩⲧⲉ ϣⲁⲣⲧⲓⲛⲉ. αⲛⲟⲩ ⲁⲉ ⲙⲛⲉⲕⲱⲧⲙ̅ ⲉⲣⲟⲟⲩ ϣⲱⲗⲟⲥ. [ϣⲛ̅] ⲗⲁⲁⲩ ρⲉ ⲙⲛⲉ [ⲛⲁⲓ ⲣ̅]-ⲙⲛⲱⲁ «Ich theile aber (δέ) Eurer Heiligkeit (ἀγιοσύνη) mit, dass Lukios der Kappadokier (Καππαδόξ), der nicht werth ist, dass sein Name genannt werde, und seine Anhänger, welche aus eurer Stadt (πόλις) hinausgetrieben wurden vor diesen Tagen, wie es uns bezeugt worden ist, kamen und Eure Gottesliebe bei uns anklagten. Wir aber (δέ), wir

490) «Möge» bis «aus der Kirche stossen» nur in B.

491) B. «den Feind Gottes».

492) B. «uns».

493) Von αϣϣⲓⲛⲉ bis ⲁⲉ ergänzt nach B. αϣⲟⲩⲛ̅ⲟⲩⲁ ⲓⲁⲕⲟⲛⲟⲥ ⲁⲉ nur in B. und hat in Pt. überhaupt nicht gestanden.

494) B. ⲙⲙⲁⲓⲁⲣϣⲛⲉ.

495) B. ⲉⲛⲉⲣⲗⲓⲣⲟⲥ.

496) Für ⲙⲓⲛ ⲛⲉⲕⲉⲣⲁⲓⲣⲉⲧⲓⲟⲥ ⲧⲓⲣⲟⲩ liest B. αϣⲉⲱⲛ ⲙⲓⲛ ⲛ̅ⲣⲁⲓⲣⲉⲧⲓⲟⲥ.

497) B. auf ⲧⲓⲟⲗⲓⲥ folgt noch αϣⲉⲱⲛ.

498) B. ⲛ̅ⲧⲉⲛⲓⲕⲟⲛⲛⲉ.

499) B. ⲉⲃⲟⲟⲩ.

500) B. «aus dem Klerus (κλήρος)».

501) Für «und auch alle Häretiker» liest B. «er floh mit den Häretikern».

502) B. hat noch den Zusatz «sie flohen».

hörten sie überhaupt (ἔλωσ) nicht, denn jener war durch nichts würdig geworden».

pag. 127, 2. 3. ἀφωσθη ἰσθμινυε ἡαρι[ανος] ἡατακτος. «(Lu-
kios) versammelte eine zügellose (ἄτακτος) Menge Arianer».] Vgl. Cod. Borg.
CLXII. Z. 272. (m. Patriarch. 19.) ἡαριανος δε ἀφωσθη ἰσθμινυε
ἡατακ || [τος]. «Die Arianer aber (δέ) versammelten eine zügellose (ἄτα-
κτος) Menge».

pag. 127, 4. εἰστοχιος παρχιεπισκοπος παντιοχια. «Eusto-
chios, den Erzbischof von Antiochia».] Der Name Eustochios dürfte
hier wohl auf einer Verwechslung mit Eustathios beruhen, denn einen
Patriarchen von Antiochia, Namens Eustochios hat es um diese Zeit nicht
gegeben, wohl aber einen Eustathios (325—331)⁵⁰³).

pag. 127, 6. 7. — οὐσνρε-σννμ [ετ]ε μπερ[ἄμψα] ρω ἡτρ[αθεδρα
ἄ]πρεσθτεροс «ein Jüngling, welcher nicht würdig ist des priesterlichen
Sitzes».] Vergl. Pt. 2^r a 7—11: μῆ λαδτ εἰμψα μπεραζιωμα ἡσα
αθανασιος «Niemand ist dieses Amtes (ἀξίωμα) würdig ausser Athanasios,
dem Diakonos».

pag. 127, 12. 13. — ἡτεροτ[ωψ ἡ]πесραг ἡ[ἡρἄραг]οτε ἄπ[ακ-
μο]с. «als sie das Schreiben der Alexandriner dem Volke (δῆμος) vorgelesen
hatten».] Vergl. oben pag. 95, Z. 21: [ατῶ ατωψ ἡτεπῆст[ολη επακμοс
тирῆ ἡἡрἄраготе ρῆ τμιτε ἡτεκκλнсіа. «Und sie lasen den Brief
(ἐπιστολή) dem ganzen Volke (δῆμος) der Alexandriner vor in der Mitte der
Kirche».

Während des Druckes fand ich unter meinen Papieren noch folgendes
unveröffentlichte Turiner Fragment, das sicher zu unserem Encomium gehört.

Recto (?) a		Verso (?) b	
.....		
.... τεγ . . .	1	.. λп	1
απει ψα [τεκ]		ритне . таї	
μῆτειωτ		те ое ете	
ετρεкта		ре теχαгис	
ροп . ἡτε	5	ἄπποσте	5
ρεφωτἄ		† ἡтоотῆ	
δε ἡпаї ἡ		ἡαθανаси	
σι прωме α	ос пецἄ	
ετφορεї ε	ψα τар	

503) In der Eustathius - Hubertus - Legende wechseln in ähnlicher Weise die Formen
Eustathius und Eustachius mit einander ab.

R (?)—..... «wir sind gekommen zu Deiner Vaterschaft, damit du uns aufrichtigtest».

Als aber (δὲ) der vom [Geiste Gottes] erfüllte (φορεῖν) das hörte.....

V. (?) auf diese Weise half die Gnade (γάρις) Gottes dem Athanasios, dem (γάρ) er war würdig.....

Auf Tafel I findet der Leser das Facsimile eines ausgebreiteten Doppelblattes des Cod. Copt. Petropolitanus Tischendorfianus IV (Pt. fol. 6^v. fol. 3^r), daneben eine genaue typographische Wiedergabe der Doppelseite. Bei einem Vergleiche beider unter einander muss es auffallen, dass manches Zeichen, das auf der Tafel nicht zu sehen ist, sich in der typographischen Wiedergabe findet. Dieses ist so zu erklären: 1) An manchen Stellen bildet das Blatt Falten, in denen auf den ersten Blick nichts zu erkennen und daher auch auf dem Facsimile nichts zu sehen ist. Erst wenn man die Falten vorsichtig auseinanderzieht, wird das in ihnen stehende sichtbar. 2) An den Rändern oder Bruchstellen ist in der typographischen Wiedergabe noch manches Zeichen zu sehen, das aber im Facsimile fehlt. In solchen Fällen waren diese Buchstaben im Jahre 1882, als ich die Handschriften zuerst copierte, noch erhalten, sind aber im Laufe der Jahre abgebröckelt. Überhaupt ist der Zustand der Tischendorf'schen Fragmente ein derartiger, dass sie wohl allmählich in Staub zerfallen werden. Wir haben hier leider keinen Ibscher, welcher die Fragmente hätte präparieren können, bevor es zu spät war. Die Hauptsachen hoffe ich immerhin für die Wissenschaft gerettet zu haben.

Parisinus 129¹⁴ f. 113.

(34 × 27 Cm.)

3

ποικοτῖ μαρε νε 1
 τμματ εῖμε ρῖ
 τῖ οτ[η]α[ρα]τιτ
 μα χε ψυε εοτ
 ωηρ εβολ мпе 5
 οοτ мпeχс ехп
 ροпф. οτρω
 ме δε етшанка
 леї ммоу етаріс
 топ ἡсека ραρ 10
 ηβηοτωм ρα
 ρωу шачуспор
 дазе °οτωм εβολ^{sic}
 ἡρηтоτ тирот.
 еφοτωш еετ 15
 φране ἡтеуψτ
 χη ρῖ τετфпе
 тирот χе οτ
 ет тῖне мпоτα^{sic}
 ποτα ммоот÷ 20
 Ποσο μαλλον πα
 ριστον мпeχс
 Одет тмῖне тмῖ
 не ηνεушпнре
 етψеῖре ммоот 25
 εβολ ρῖтоοτοτ
 ηνεуηетоτααβ
 αλλα ηεηашка

ατ епаροτ: — м[η] 1
 Ησα тре [ηшоε]χ
 οτη мпeχс еи е
 ροτη еρακοτε
 аψω ηф ἡром 5
 пе ηса ηεηерητ
 мпе тараχη τω
 οτη ехп тек
 κηсїа εβολ χе
 аτωστοс прро^{sic} 10
 ἡρωμη тῖηο
 οτ еψβη-арῖке
 епeусоη ηωс
 таηтїос χе аη
 шeу ηεηκηсїа. 15
 ηтоηκοτмeηη тη
 ρс ρῖтῖ тлоῖβε
 ἡηарїанос аτω
 ἡтeῖре мпе ηωс
 таηтїос прро 20
 тарасе ηтек
 κηсїа ρῖ ηερο
 οτ етммаτ÷
 ↗ Ηβαρβαρος χе ἡ
 таηшрῖшaχe 25
 ероот аτχι ποτ
 шох ηе ποτωт

рп viell. qn

ми петерит [ατ]	1	‡βωωи мере λαατ	1
εραї ποτεиїс		‡.н. .в. . . ероот	
толн ерат̄ч̄ м̄		‡εβολ̄ χε м̄не ρот̄м̄	
παρχ̄ῑεν̄ско		‡πε ει εχ̄м̄ п̄ва ρ	
нос апа аθана	5	‡ετ. . . χ. . . нсω	5
сїос · таї ете		‡ше · еρшан т̄пе	
ре ραρ нρλλο и		‡Δε † н̄п̄есеїω	
те н̄ме [χοο]τ̄		‡те ατω ите	
м̄мос паї Δε		‡прот̄м̄пе моо	
не петсиρ ерос̄	10	‡ше ρм̄ ма н̄им	10
Πρεθ̄нос т̄иρ̄ч̄		‡ρη нсωше ти	
‡εт̄шооп̄ ρ̄н̄		‡рот̄ н̄се† н̄неβ̄	
‡οτρ̄β̄ατος̄ т̄ни		‡ρα н̄те н̄οτοεї̄	
‡сос̄ εт̄εραї̄ м̄		‡н̄ χοοτ̄ м̄н̄н̄	
‡περεγ̄†·сβω	15	‡сωс̄ н̄сеεї̄ е	15
‡εт̄наποτ̄ч̄ преγ̄		‡п̄ти н̄ορсот̄	
‡ρ·οτοεї̄н̄ м̄икос̄		‡н̄сеοβ̄ш̄οτ̄ е	
‡мос̄ т̄иρ̄ч̄ χαї̄		‡роот̄ н̄сеρε е	
‡рете · ραон̄		‡ρραг̄ εχ̄м̄ п̄καρ̄	
‡мен̄ н̄ρωβ̄ н̄їм̄	20	‡н̄те н̄ραλαατε	20
‡т̄н̄прос̄κ̄т̄неї̄		‡οτομοτ̄ · ми	
‡μ̄νατ̄τελос̄ м̄		‡н̄сенаβ̄н̄-αρ̄їне	
‡п̄ноτ̄те ет̄ша		‡ан̄ еп̄εнтаγ̄†	
‡χε̄ н̄ρηт̄к̄ нет̄		‡п̄εβ̄ροοσ̄ ет̄сω	
‡ρκαεїт̄ ρ̄м̄ пре	25	‡ше ατω н̄ρро	25
		‡н̄ ^α ш̄αατοτ̄ ^{sic} м̄пе	
		‡φορος̄ χε м̄ποτ̄	
		‡οїκονομεї̄ м̄	

. . . ein wenig. Möge jener erkennen an einem Beispiele (παράδειγμα), dass es sich geziemt zu offenbaren den Ruhm Christi, ohne ihn zu verbergen. Wenn aber (δέ) ein Mann zu einem Mahl (ἄριστον) geladen (καλεῖν) wird und viele Speisen ihm vorgesetzt werden, so bemüht er sich (σπουδάζειν), von ihnen allen zu essen, indem er wünscht seine Seele (ψυχή) durch jeden Geschmack derselben zu erfreuen (εὐφραίνειν), denn verschieden ist der Geschmack einer jeden (Speise) von ihnen. Um wie viel mehr (ποσῶ μᾶλλον) beim Mahle (ἄριστον) Christi. Sehr mannigfaltig sind die Wunder, die Er thut durch seine Heiligen, jedoch (ἀλλά) wer wird sie ⁵⁰⁴) unberücksichtigt lassen können?

Nachdem also (οὖν) der Held Christi nach Alexandrien (παροῦτε) gekommen war, blieb er (dort) fünf Jahre nach einander. Kein Aufruhr (ταραχή) erhob sich über die Kirche (ἐκκλησία), weil Augustos (d. i. Constantin II), der König von Rom geschrieben ⁵⁰⁵) hatte, indem er seinen Bruder Konstantios anklagte, also: «Du hast die Kirchen (ἐκκλησία) der ganzen Welt (οἰκουμένη) verwüstet durch die Anklage der Arianer». Und auf diese Weise beunruhigte (ταράσσειν) der König Konstantios die Kirchen (ἐκκλησία) nicht in jenen Tagen.

Die Barbaren (βάρβαρος) aber (δέ), von denen wir zuerst gesprochen haben, fassten mit einander den einigen Entschluss, einen Brief (ἐπιστολή) an den Erzbischof (ἀρχιεπίσκοπος) Apa Athanasios zu schreiben, diesen, welchen viele Greise von Ägypten sandten. Dieses aber (δέ) stand in ihm geschrieben:

«Das ganze Volk (ἔθνος), welches auf Urbatos, der Insel, sich befindet, schreibt diesem guten Lehrmeister, dem Erleuchter der ganzen Welt (κόσμος). Seid gegrüsst (χαίρετε)! Vor allen Dingen verehren (προσκύβειν) wir den Engel (ἄγγελος) Gottes, welcher in dir spricht. Die während der Hungersnoth hungern haben kein Brot, weil kein Regen auf die Erde gekommen ist, die Felder. Wenn aber (δέ) der Himmel seinen Thau (plur.) giebt und der Regen überall hinkommt auf alle Felder, geben sie Saat und die Landleute säen diese; danach gelangen sie bis zu ihrer Erntezeit ⁵⁰⁶). Und sie vergessen sie und sie (die Samenkörner) fallen auf die Erde und die Vögel fressen sie. Werden sie denn nicht anklagen den, der gegeben hat die Saat dem Felde und wird nicht der König von ihnen die Steuer (φόρος) fordern? Denn nicht haben sie verwaltet (οἰκονομεῖν).

504) Gemeint sind wohl die Speisen — die Wunder beim Mahle Christi.

505) Wörtlich: «geschickt».

506) Wörtlich: «der Zeit sie zu ernten».

pag. 133 a 13. — $\sigma\upsilon\rho\beta\alpha\tau\omicron\varsigma$ Urbatos, Urvados. — Diese Insel, die, wie es scheint, noch immer nicht mit Sicherheit zu identificieren ist, ist bereits aus einem anderen Texte bekannt. Vergl. Rossi, I papiri copti del Museo Egizio di Torino I. 2, 10 l. 23.

Rossi I. 2, pag. 75. Anm. 9 bemerkt dazu: « $\sigma\upsilon\rho\beta\alpha\tau\omicron\varsigma$ si potrebbe considerare come tradnzione di *Urbate*, oggi Gradiska, che nell' *Itinerario di Antonino* è posta sulla via tra Sirmio e Salone, se l'autore copto non l'avesse designata col epiteto $\mu\iota\kappa\omicron\varsigma$ (isola o penisola). Due antiche città in Egitto, che nella forma dei loro nomi si accostano a questo sono Arbat e Pharbait o Pharbaetus, entrambe nel Delta, e poste dallo Champollion (*L'Égypte sous les Pharaons*) la prima sul ramo canopico del Nilo e la seconda sul ramo pelusiaco».

Meines Erachtens ist an eine Identification von $\sigma\upsilon\rho\beta\alpha\tau\omicron\varsigma$ mit einer der genannten Ortschaften nicht zu denken.

Nach dem Turiner Texte bei Rossi war $\sigma\upsilon\rho\beta\alpha\tau\omicron\varsigma$ eine felsige Insel ($\mu\iota\kappa\omicron\varsigma$, $\nu\eta\sigma\omicron\varsigma$), auf welche Athanasius mit einigen anderen Bischöfen verbannt worden sein soll. — $\alpha\lambda\omicron\kappa\ \bar{\mu}\bar{\mu}\ \mu\iota\kappa\epsilon\sigma\epsilon\mu\epsilon\ \bar{\mu}\epsilon\mu\iota\kappa\omicron\mu\omicron\varsigma\ \bar{\mu}\tau\alpha\upsilon\tau\iota\sigma\tau\omicron\varsigma\ \bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\iota}\ \epsilon\tau\epsilon\zeta\omega\rho\iota\sigma\tau\epsilon\iota\alpha\ \epsilon\sigma\upsilon\rho\beta\alpha\tau\omicron\varsigma\ \tau\iota\mu\iota\kappa\omicron\varsigma$. «Ich und die übrigen Bischöfe ($\epsilon\pi\iota\sigma\chi\omicron\mu\omicron\varsigma$), die mit mir in die Verbannung ($\epsilon\zeta\omicron\rho\iota\sigma\tau\iota\alpha$) gebracht wurden nach der Insel ($\nu\eta\sigma\omicron\varsigma$) Urbatos»⁵⁰⁷).

Bruchstücke eines zweiten Exemplars dieses Turiner Textes enthält der Parisin. copt. 78 fol. 10—13⁵⁰⁸).

Hier sind mehrere Abschnitte erhalten, die im Turiner Texte fehlen⁵⁰⁹);

507) Vgl. Kl. kopt. St. LIII, pag. 49 (515). — Alexanderroman pag. 52 f.

508) Die richtige Reihenfolge ist: 13, 10, 11, 12.

509) fol. 13^a a 1 — b 19 fehlt bei Rossi und kommt unmittelbar vor Rossi I. 2, 14 $\bar{\iota}\bar{\sigma}$. VII zu stehn.

fol. 13^a b 20 — fol. 11^a b 26 ($\bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}$) entspricht Rossi I. 2, 14. $\bar{\iota}\bar{\sigma}$. VII — pag. 18, Z. 9. ($\bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}$).

fol. 11^a b 26 ($\bar{\mu}\bar{\sigma}\bar{\iota}$) bis fol. 12^a ult. fehlt bei Rossi.

Der Pariser Text deckt sich jedoch nicht Wort für Wort mit dem Turiner, so dass uns hier zwei verschiedene Recensionen vorliegen. Zum Vergleiche gebe ich nachstehend folgende kurze Probe.

Rossi I. 2, 172. 17.

$\mu\alpha\bar{\iota}\ \sigma\epsilon\ \bar{\mu}\tau\epsilon\rho\omicron\tau\chi\epsilon\bar{\iota}\ \bar{\mu}\alpha\rho\iota\omicron\varsigma\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\mu}\ \mu\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}$
 $\alpha\tau\chi\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\eta}\ \bar{\rho}\bar{\eta}\ \tau\bar{\mu}\bar{\eta}\tau\epsilon\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{o}\bar{\nu}\ \epsilon\tau\bar{\mu}\bar{\eta}\tau\epsilon$
 $\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\epsilon}\bar{\eta}\bar{\mu}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\omicron}\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}\ \epsilon\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta\ \alpha\tau\chi\alpha\chi\epsilon$
 $\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\eta}\ \epsilon\tau\beta\epsilon\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\omega}\bar{\nu}\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \epsilon\tau\omicron\tau\alpha\alpha\beta$
 $\bar{\mu}\bar{\tau}\omicron\bar{\tau}\ \bar{\mu}\bar{\mu}\ \bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\eta}\ \bar{\mu}\bar{\tau}\omicron\bar{\sigma}\ \alpha\epsilon\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\chi}\bar{\epsilon}\bar{\chi}$
 $\bar{\epsilon}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\omega}\bar{\omega}\bar{\varsigma}\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\tau}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\eta}\ \epsilon\tau\chi\bar{\lambda}\bar{\eta}$
 $\bar{\rho}\bar{\eta}\ \tau\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\psi}\bar{\tau}\bar{\chi}\bar{\eta}\ \tau\bar{\alpha}\bar{\iota}\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\ \omicron\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\chi}\bar{\epsilon}\ \tau\bar{\alpha}\bar{\kappa}\bar{o}$
 $\epsilon\beta\omicron\lambda\ \bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\kappa}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\rho}$
 $\bar{\alpha}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\eta}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}\ \bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\iota}\ \bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\chi}\bar{\epsilon}$

Parisin. 78 fol. 11^a a 7—b 24.

$\mu\alpha\bar{\iota}\ \sigma\epsilon\ \tau\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\sigma}\ \alpha\epsilon\bar{\tau}\bar{\iota}\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\mu}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}$
 $\alpha\tau\chi\bar{\iota}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}\ \epsilon\bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\eta}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{o}\bar{\nu}\ \bar{\rho}\bar{\eta}\ \tau\bar{\mu}\bar{\eta}\tau\epsilon$
 $\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\epsilon}\bar{\eta}\bar{\mu}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\omicron}\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\varsigma}\ \epsilon\tau\omicron\tau\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\beta}\ \sim\ \alpha\tau\chi\alpha\chi\epsilon$
 $\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\eta}\ \epsilon\tau\beta\epsilon\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\omega}\bar{\nu}\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \epsilon\tau\omicron\tau\bar{\alpha}\bar{\alpha}\bar{\beta}$
 $\bar{\mu}\bar{\tau}\omicron\bar{\tau}\ \bar{\mu}\bar{\mu}\ \bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\eta}\ \sim\ \alpha\tau\bar{\omega}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\omega}\bar{\omega}\bar{\varsigma}$
 $\bar{\epsilon}\bar{\alpha}\bar{\rho}\bar{\omega}\bar{\omega}\bar{\varsigma}\ \epsilon\beta\omicron\lambda\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\tau}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\eta}\ \epsilon\tau\bar{\rho}\bar{\eta}$
 $\tau\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\psi}\bar{\tau}\bar{\chi}\bar{\eta}\ \tau\bar{\alpha}\bar{\iota}\ \bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\alpha}\ \omicron\bar{\tau}\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\chi}\bar{\epsilon}\ \tau\bar{\alpha}\bar{\kappa}\bar{o}$
 $\epsilon\tau\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \sim\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \alpha\epsilon\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\nu}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\kappa}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\tau}\bar{\omicron}\bar{\rho}$
 $\bar{\mu}\ [\bar{\mu}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\tau}\bar{\eta}] \bar{\mu}\bar{\epsilon}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\eta}[\bar{\tau}\bar{\omega}] \bar{\rho}\bar{\eta}\ \bar{\mu}\bar{\rho}\bar{\rho}\bar{o}\ \epsilon\beta\omicron\lambda$

in einem derselben findet sich wiederum unsere Insel erwähnt, wenn auch in der etwas abweichenden Form ορβάτος.

Der betreffende Abschnitt lautet daselbst:

Cod. Copt. Parisin. 78 fol. 13^r a b 22. ἐπισητε ρ̄μ̄ πετροιτ
 τир̄. ἡτ̄ῑαφορμη : ~ ατω ετ̄ε νεψ̄νιρε μ̄πεχ̄ς. ἡτατ̄ιατ̄ εροοτ̄
 ρ̄μ̄ πευτεκο ~ μ̄η̄σα ψομ̄ιτ̄ δε ἡροοτ̄. χ̄ῑιτα πεῖρωβ̄ ψωπε.
 ενψοοη ρ̄η̄ ορβάτος^{sio} τ̄η̄ῑσος. ενενετ̄φρανε πε. ατω̄ ἡτελιλ ρ̄μ̄
 ηροοτ̄ μ̄η̄χοεῖς. μ̄η̄σα καί [δε αψωπε μ̄μον] ἡ[θε μ̄]πρεφ̄οτωτ̄
 μ̄φαραω̄ μ̄πειοτ̄δεῖψ̄ : ~ ατ̄τ̄η̄ῑοοτ̄ ἡ̄σων ρ̄η̄ οτ̄σενι ρ̄η̄ οτ̄η̄οσ
 ἡ̄εδοτ̄. μ̄η̄ οτ̄η̄οσ ἡ̄τ̄μ̄η̄. ατ̄χαριζε̄ ναν̄ ἡ̄τ̄μ̄η̄πρεφ̄οτωτ̄ : ~ ανα-
 μαρτε μ̄η̄ποτ̄η̄ριον ετ̄μερ̄ ε̄βολ̄ ρ̄μ̄ πεσποφ̄ μ̄πεχ̄ς ἡ̄ψ̄νιρε μ̄η̄σητε.
 ανοτωτ̄ ε̄ρωμε̄ η̄μ̄ ετ̄η̄ῑσετε̄ ετετ̄ριας ἡ̄ρομοοτ̄σιον. η̄ατ̄ωρ̄χ̄
 η̄ατ̄ω̄νε̄ πειωτ̄ μ̄η̄ ψ̄νιρε μ̄η̄ πεη̄ᾱ ε̄τοτ̄αᾱβ̄.

«[Sie glaubten (πιστεύειν)] an Gott von ganzem Herzen auf unsere Veranlassung (ἀφορμή) hin und wegen der Wunder, die sie im Gefängnisse sahen. Nach drei Tagen aber (δὲ), seit dieses geschehen war, während wir uns auf der Insel (νησος) Orbatos befanden, freuten wir uns (εὐφραίνεσθαι) und jubelten in der Herrlichkeit des Herrn. Danach aber (δὲ) wards mit uns wie mit dem Mundschenken Pharaos zu seiner Zeit. Er schickte nach uns in Eile mit grossem Glanze und grossem Aufwande und verlieh (χαρίζεσθαι) uns die Würde des Mundschenken. Wir ergriffen den Becher (ποτήριον), gefüllt mit dem Blute Christi, des Solnes Gottes. Wir schenkten jedermann ein, welcher glaubt (πιστεύειν) an die wesensgleiche (ὁμοούσιος) Dreieinigkeit (τριας), die unveränderliche, den Vater, und den Sohn und den Heiligen Geist (πνεῦμα)».

Vgl. Gen.
40, 11. 21.

Was nun die Insel οτρβάτος, ορβάτος betrifft, so möchte ich hier die Frage aufwerfen, ob nicht unter diesem Namen, welcher doch Urvatos, resp. Urvados, zu lesen ist, nicht Arados (Ἄραδος, *Aradus* 7178) gemeint sein könnte, jenes kleine Felseneiland, dessen Bewohner als Schiffer berühmt waren. Vergl. Ezech. 27, 8. ατω ηοταρχων ηετοτηρ̄ ηε ρ̄η̄ σιδων̄ · ατω ἡαραδιος αψωπε ηε ἡρεφ̄ωκ̄ ἡηοσοσο̄ρ̄. καῑ οἱ ἄρχοντες σου οἱ κατοικοῦντες Σιδῶνα καῑ Ἄραδιοι ἐγένοντο κωπηλάται σου.

ατ̄η̄τ̄ε̄ ε̄βολ̄ ρ̄η̄ τ̄η̄ῑε̄ ἡ̄η̄αᾱχε̄ [μ̄πε]-
 οη̄ρι[ο]ἡ̄ ᾱριος̄ η̄ερεφ̄χ̄ιοτᾱ ε̄πεχ̄ς̄
 ατ̄ρομολοσεῑ ἡ̄[τ̄η̄]ε̄τῑε̄ ἡ̄η̄εφ̄ε̄ιοτε̄. ᾱχ̄η̄
 καί̄ δε̄ τ̄η̄ροτ̄ ἡ̄ροτ̄η̄ μ̄η̄ερε̄μ̄ε̄ ἡ̄ροοτ̄
 ἡ̄τατ̄η̄οριζε̄ μ̄μοοτ̄ ἡ̄σῑ ἡ̄ρ̄ρο̄ μ̄η̄ε̄ ᾱριος̄
 οτ̄ωψ̄ ε̄μεταη̄οεῑ ε̄βολ̄ ρ̄η̄ τεφ̄αρ̄η̄η̄εῑε̄
 ε̄τ̄μερ̄ ἡ̄οτᾱ ἡ̄τοφ̄ μ̄η̄ η̄εφ̄εφ̄ε̄χ̄ῑμοχ̄η̄ε̄
 ε̄ροοτ̄.

ρη̄ τ̄η̄αη̄ρο̄ μ̄η̄εοη̄ριον̄ ε̄ροοτ̄ ε̄τ̄μ̄ματ̄
 ᾱριος̄ η̄εφ̄ε̄χ̄ε̄-οτ̄ᾱ ε̄πεχ̄ς̄. ατ̄ ρομολο-
 σεῑ ἡ̄τ̄η̄ε̄ τ̄ε̄ ἡ̄η̄εφ̄ε̄ιδ̄τε̄ : ~ ε̄χ̄η̄ καί̄ δε̄
 τ̄η̄ροτ̄ μ̄η̄ροτ̄η̄ ἡ̄ρω̄μ̄ε̄ ἡ̄ροοτ̄ ἡ̄τατ̄η̄ομ̄οτ̄
 ἡ̄σῑ ἡ̄ρ̄ρο̄. μ̄η̄ε̄ ᾱριος̄ οτ̄ωψ̄ ε̄μεταη̄οῖ
 ρ̄η̄ τεφ̄αρ̄η̄η̄εῑε̄ ε̄τ̄[μερ̄] ἡ̄χ̄ε̄ οτ̄ᾱ. ἡ̄τοφ̄
 μ̄η̄ η̄εφ̄εφ̄ε̄χ̄ῑμοχ̄η̄ε̄ ε̄ροοτ̄ ~

Freilich lautet an dieser Stelle der Name der Insel etwas abweichend von $\sigma\rho\beta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$, $\sigma\rho\beta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$, nämlich $\alpha\rho\alpha\tau\omicron\varsigma = *αρραδος$, ebenso Rossi II. 4, 61. — vgl. Kl. k. St. XLIII, 0142 (324); doch wäre es immerhin nicht unmöglich, dass zwei verschiedene Formen bestanden haben, die eine, $\alpha\rho\alpha\tau\omicron\varsigma$, welche auf griech. Ἄραδος zurückgeht, und die andere $\sigma\rho\beta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$, welche dem hebräischen רְרִי־ס näher steht. Zu Arados vgl. Pauly-Wissowa II, 371 f. s. v. Arados. — Pietschmann. Gesch. der Phönicier, pag. 36 ff.

LVIII. Ein Ostrakon der Kaiserlichen Eremitage.

In der ägyptischen Sammlung der Kaiserlichen Eremitage findet sich unter der № Vitrine II 1133 ein von Tischendorf stammendes Ostrakon, das von Goleniščev in seinem «Inventaire de la Collection égyptienne» pag. 189 f. folgendermassen beschrieben ist: «Ostrakon couvert d'inscriptions coptes sur le recto et le verso. Les inscriptions sont assez curieuses. Mr. Révillout, qui les a étudiées, les décrit de la manière suivante: «Ces inscriptions contiennent ce qu'en langage liturgique on appelle *la préface* d'une $\alpha\nu\alpha\phi\omicron\rho\rho\acute{\alpha}$ se rapprochant de celle de St. Grégoire, mais qui est loin d'être tout à fait semblable. C'est peut-être le rêve thébaïque dont Grégoire nous a fait connaître quelques fragments p. 304 et suiv. du livre intitulé *Evangelium Johannis* (ed. Revillout). Voici le sens du fragment: «(Il est juste et convenable de te rendre gloire), ô seigneur Dieu à jamais! ô toi (qui a créé) toutes (les choses) qui sont la terre (ô toi) qui es sur la terre et qui es aussi dans le ciel (toi qui as créé). dans le ciel des éblouissants et beaux, toi qui a purifié l'humanité (et sauvé) ton image par ton fils bienaimé et saint la première de tes créatures qui est aussi consubstantiel à toi et qui nous a fait héritiers (de son royaume) par son sang béni! — toi, qui es sans tache, incorruptible, inaccessible, introuvable (sic), Dieu, nous te rendons grâce par ton fils unique qui est venu au monde (revers) («C'est toi autour duquel se trouvent les chérubins et les séraphins) ayant chacun 6 ailes dont deux pour voiler leurs faces tandis qu'ils adorent l'image de, deux pour voiler leurs pieds (devant) le créateur et deux pour voler en s'écriant l'un à l'autre avec des lèvres une langue qui ne cesse pas et une bouche qui ne Saint, saint, saint celui qui est et qui sera nous donc tes malheureux serviteurs (nous sommes) devant toi aujourd'hui. Rends nous dignes de te louer avec ceux-là.».

Hier muss zunächst bemerkt werden, dass in Revillout's Beschreibung ein arges Missverständniss vorliegt. Nachdem Revillout bemerkt hat,

dass wir in dem Ostrakon das hätten, was man in der liturgischen Sprache als die Einleitung zu einer ἀναφορά zu bezeichnen pflegt, sagt er ferner, dass es derjenigen des h. Gregorius (St. Grégoire) sehr nahe komme und weiter, dass der Text zum rêve thébaïque gehöre, «dont Grégoire nous a fait connaître quelques fragments p. 304 suiv. du livre intitulé Evangelium Johannis (ed. Revillout)».

Das hier erwähnte Bruchstück einer koptischen Liturgie ist aber nicht von einem gewissen Grégoire bekannt gemacht worden, sondern von Giorgi, gewöhnlich falsch Georgi genannt auf Grund der latinisierten Form des Namens: Georgius.

Das unter dem Titel «Evangelium Johannis» angeführte Werk führt aber in Wirklichkeit den Titel: «Fragmentum Evangelii S. Johannis Graeco-Coptico-Latinum saeculi IV» etc. und daselbst finden sich, wie richtig angegeben, einige Bruchstücke einer Liturgie auf pag. 304 ff. Es ist aber nicht von Revillout herausgegeben, sondern eben von dem oben genannten Giorgi (Rom, 1789).

Unter den von Crum edierten Ostraka⁵¹⁰⁾ findet sich nun ein zweites Exemplar unseres Textes, das sich mit letzterem zum Theil wörtlich deckt. Obgleich beide Ostraka nicht vollständig erhalten sind, so ergänzen sie sich gegenseitig, so dass der Text fast ganz herzustellen ist⁵¹¹⁾.

Ein winziges Bruchstück eines dritten Exemplars haben wir zweifellos in dem von Crum als «The opening of a prayer» bezeichneten kleinen Ostrakon:

τε παντωκρατωρ η
 πετερε της μπραδ
 μπραδ πενταχρ
 ττωρμ ποτον η
 επε μη τεφριη
 ηετσοοη η
 επεφ⁵¹²⁾

Ich gebe hier den Text des Petersburger Ostrakons mit meinen Ergänzungen nach Photographien, die mir von Herrn E. Pridik, älterem Conservator an der Kaiserl. Eremitage, mit grösster Liebenswürdigkeit zur Verfügung gestellt wurden. Dem Texte lasse ich die Übersetzung und Anmerkungen folgen.

510) Coptic Ostraca № 4 (pag. 2) (Egypt Exploration Fund № 19, citiert E. 19).

511) Crum's Übersetzung ist wiederabgedruckt bei Cabrol, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie (I, col. 1905) s. v. Anaphore.

512) Crum, l. l. № 7 (pag. 2/3). (Egypt. Expl. Fund № 270, citiert E. 270).

Ostrakon der Kaiserl. Eremitage II 1133.

Recto.

- 1 [αλιως οταζιον ατω οταζικαιον νε εσμοτ ерок]
 [ερτμνεεε ерок ефеооτ наκ] пхоеис и[ноуте]
 [ммаααα· ппапτοκратωρ· π]ψαεнер пент[ααα]
 [ме тие м̄и наα ααρε]ψωπε тироτ· [петере]
 5 [тпе м̄и и]ваα [м̄и петραпес]ит м̄иναα οτωψт [наα]
 [не]тψооп ρ̄и тие еψωооп он ρ̄ιχ̄м наαα пен[таα]
 [нос]меи ӣтне ρ̄и ρенφωστпρ еρροτοеи ατω п[αα ρ̄и]
 [ρени]рпρε енесωоτ· петτωρ̄м нотоп н̄м еротп [етеα]
 [м̄итер]о· αχ̄и φθонει· пентаαα· ет̄м̄итρωме тирс [наα]
 10 [печение] м̄и теур̄икωи· ρ̄ит̄м̄ пецмерит ӣψпρε етоα[αβ]
 п̄ψор̄п̄ м̄мисе ӣс̄ωп̄т̄ н̄м петшооп ӣρ[ит̄α ατω]
 [и]ρомооτсiос ӣм̄маα пентаααи ӣκλнро[но]
 [мос ρ̄]ӣт̄м̄ пецсноα етоααβ патχ̄βиη : п[ατταα]
 [оα пат]тако патβ̄прат̄α патретρωτ̄α· пноτ[те]
 15 [м̄ме] т̄неτχαριстеи наκ пхоеис пноуте [хе]
 [актрен]с̄оτωп̄т̄ ρ̄ит̄м̄ пекмоноотенис ӣψ[п̄ре]
 [ӣс̄ п̄εχ̄с̄ на̄и] ептаαει епкосмос ернаα [εсωте м̄и]
 [тир̄α· етадератот ерок] ӣс̄и наггелос м̄и ӣ[αρχαγγελος]
 [неоронос м̄м̄ит̄х̄оеис наρ]χ̄и м̄и ӣεζот[сiα]
 20 еτ̄]феооτ· ӣ[тоκ петот]
 [αдератот ерок ӣс̄и пе]κζωон си[ατ еτταιн̄т̄]
 [п̄εχ̄ерот̄β̄иη етоψ м̄βαλ м̄и ӣс̄εραφ̄иη ере]

Verso.

- 1 [со]от̄ ӣт̄ӣρ̄ м̄пота' ατ[ω кесоот̄ ӣт̄ӣρ̄ м̄пота' ατω]
 ρен ρ̄ӣснаτ̄ ӣт̄ӣρ̄ еτ̄ρ[ω]β̄с̄ м̄и[ε]τ̄ρ[о еτ̄ρ̄ρо]
 [т]е еб̄ωψт̄ еротп ρ̄ӣ θ̄ικωи м̄и[ε]ιαтнаτ̄ е[роα]
 [ατω] ρен ρ̄ӣснаτ̄ еτ̄ρωβ̄с̄ ӣнеотовернте ет̄β̄е [т̄ροте м̄]
 5 [п̄и]от̄те п̄ᾱниμот̄ρ̄εос еτ̄ρ̄ηλ еβολ ρ̄ӣ снаτ̄ еτ̄χ̄иψ[наκ]
 [ебол оα] ӣнаαρ̄п̄ оα· ρ̄ӣ ρенспотот̄ ӣαтκω иρ[ωот̄]
 [м̄и оτ̄]λαс̄ εμεαω' м̄и оτ̄тапро' емесωω[т̄м̄· х̄е]
 [αотаαβ̄] αотаαβ̄ αотаαβ̄ ӣс̄и петшооп ατω [петенеαψо]
 [оп ατω петна]ψωπε· аноп ᾱе некρ̄μ̄ραλ̄ ӣρεαρ[ноβ̄е еи]
 10 [αдерат̄ӣ м̄]пек̄μ̄то' ебол м̄пoot' аан' ӣм̄иψ[α еχ̄и]
 [м̄пе]κсмот̄ м̄и на̄и т̄п̄рот̄ етсмот̄ ер[ок].

Ostrakon der Kaiserl. Eremitage II 1133.

Wahrlich (ἀληθῶς) es ist billig (ἄξιον) und recht (δίκαιον) Dich zu loben, (2) Dich zu preisen (ὑμνεῖν), Dich zu rühmen, Herr, alleiniger (3) Gott, du Allmächtiger (παντοκράτωρ), du Ewiger. Der geschaffen hat (4) den Himmel und die Erde; Er hat sie alle werden lassen. Den (5) der Himmel und die Erde und was unter der Erde ist anbeten (6). Der im Himmel ist, ist auch auf Erden. Der (7) geschmückt (κοσμεῖν) hat den Himmel mit leuchtenden Lichtern (φωστήρ) und die Erde mit (8) schönen Blumen. Der berufen hat jedermann zu Seinem (9) Reiche ohne Neid (φθονεῖν = φθόνος). Der geschmückt (†-εα) hat die ganze Menschheit nach (10) Seinem Gleichniss und Seinem Ebenbilde (εἰκῶν) durch Seinen geliebten heiligen Sohn, (11) den Erstgeborenen aller Geschöpfe. Der in Ihm ist, (12) der Wesengleiche (ὁμοούσιος) mit Ihm. Der uns gemacht hat zu Erben (κληρονόμος) (13) durch Sein heiliges Blut. Der Makellose, der Unaussprechliche, der (14) Unvergängliche, der Unbegreifliche, der Unerforschliche, der wahrhaftige Gott. (15) Wir danken (εὐχαριστεῖν) Dir, Herrgott, denn (16) Du hast uns Dich erkennen lassen durch Deinen eingeborenen (μονογενῆς) Sohn (17) Jesus Christus, welcher in die Welt (κόσμος) kam nach Seinem Willen, zu erlösen (18) den Menschen. Es stehn bei Dir die Engel (ἄγγελος) und die Erzengel (ἀρχάγγελος), (19) die Throne (θρόνος) und die Herrschaften, die Mächte (ἀρχή) und die Gewalten (ἐξουσία) (20) sie rühmen (dich). Du bist es, (21) vor dem stehn Deine zwei geehrten Thiere (ζῷον), (22) die Cherubim (Χερουβίμ), überdeckt mit Augen und die Seraphim (Σεραφίμ), (*Verso* 1) sechs Flügel hat einer und sechs Flügel der andere. Und (2) mit zweien bedecken sie ihr Angesicht, indem sie sich fürchten (3) das Ebenbild (εἰκῶν) dieses Unsichtbaren zu schauen. (4) Und mit zweien bedecken sie ihre Füße aus Furcht vor (5) Gott, dem Schöpfer (δημιουργός), indem sie fliegen mit zweien und ausrufen (6) beieinander mit Lippen, die nicht schweigen (7) und mit einer Zunge, die nicht ruht und einem Munde, der sich nicht schliesst: «Heilig, heilig, heilig ist der da kommt, der da war (9) und der da sein wird». Wir aber (δέ), Deine sündigen Knechte, (10) stehn vor Dir heute. Mache uns würdig zu empfangen (11) Deinen Segen mit allen denen, die Dich preisen.

Anmerkungen.

1. 2. — ἀληθῶς bis ἵνακ ist ergänzt nach dem Kopt. Papyrus Nr. 70 der Sammlung Erzherzog Rainer: ἀλ[ηθῶς η]ε οὐαζιον αὐω οὐαζιον [ε]εμοτ εροκ ερταμνε[τε ε]ροκ ε†-εοοτ ἵνακ εμη·εμοτ]

ἡτοσῆ⁵¹³). Dazu vergl. noch Anaphora S. Gregorii: γεμημα δεη οσ-
μεομη οσορ οσδαικοη πε ερωε εροκ εςμοσ εροκ εμηεμηι λιμοκ
εστωπτ λιμοκ εφωσσ ηακ⁵¹⁴). Ἀληθῶς γε ἄξιον ἐστὶν καὶ δίκαιόν σε αἰνεῖν
σε δοξάζειν⁵¹⁵). Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστὶν σὲ τὸν ἀγένητον πατέρα τοῦ μονογενοῦς
ἰησοῦ χριστοῦ αἰνεῖν ὑμνεῖν δοξολογεῖν⁵¹⁶).

In E. 19 (Crum 4) steht ⲛⲏⲏ ηαη, was Crum übersetzt «to us». Hier muss der Text überhaupt anders gelautet haben, als in P. oder es liegt hier ein Schreibfehler vor und statt ηαη wäre vielleicht ηακ zu lesen.

2. 3. — ηχοεε bis [ηαντοκρατωρ] ergänzt nach Erz. Rainer Nr. 70 und Anaph. Greg. τὸν μόνον θεόν, τὸν φιλόανθρωπον. In E. 19 (Crum 4) ist hier nach ηαη nur ηχοεε erhalten, in E. 270 (Crum 7) steht ⲛⲏⲏⲧⲉ ηαντωκρατωρ η ⲛⲏⲏ , was wohl zu [ηηοσ]τε etc. zu ergänzen ist; η ⲛⲏⲏ dürfte der Rest von ηενταγμαε sein. Unser Text zum Theil danach ergänzt.

3. 4. — ηεντ[αγμαε] bis [αγτρε]σψωπε τιροσ. Revillout übersetzt: «ô toi (qui a créé) toutes (les choses) qui sont». In E. 19 (Cr. 4) ist erhalten: $\text{ⲛⲏⲏⲉⲛⲉⲧ. .ⲥⲉ ? ⲩⲧⲣⲉⲧⲱⲛⲉ ⲧⲏⲛⲏⲏ | ⲛⲏⲏⲟⲩⲱⲛⲧ ⲛⲁⲩ}$. Crum übersetzt: «those who that He may make them all worship Him». Danach lässt sich in P. zu [αγτρε]σψωπε ergänzen. ⲛⲏⲏⲉⲛⲉⲧ. .ⲥⲉ halte ich für den Rest von ηεντ[εῖ]σε[ηασ εροσσ λι] und ergänze darauf fussend noch vorher [ηεοσσηασ εροσσ μη] «welcher geschaffen hat das Sichtbare und das Unsichtbare». Dieses kann aber in P. nicht gestanden haben, weil dort dafür zu wenig Raum ist; daher ergänze ich dort: [ηηε μη ηκαρ] «den Himmel und die Erde». Crum verbindet [αγτρεσψωπε ηη[ροσ]] mit dem in der nächsten Zeile stehenden [οσ]ωπτ ηαϩ, ich möchte es dagegen auf das vorhergehende beziehen; οσωπτ ηαϩ gehört zum folgenden, wie wir das gleich in P. sehen werden.

4. 5. — [ηετρε ηηε μη ηκαρ] bis οσωπτ ηαϩ «den der Himmel und die Erde und was unter der Erde ist anbetet». Vergl. zunächst Phil. 2, 10. χερασ ρμη ηραη ηηε ερε ηατ ηημ κωλχ ηετρη μηητε ατω ηετρημη ηκαρ μη ηετρηηεσντ μηκαρ. — Αποκ. 5, 13. ατω εωνη ηημ ετρη ηηε· ατω ρημη ηκαρ· ατω ρηηεσντ μηκαρ. — E. 270 (Cr. 7) liest hier:

$\text{ⲛⲏⲏⲉⲛⲉⲧⲉ ⲧⲏⲉ ⲛⲏⲏⲁⲩ}$

ⲛⲏⲏⲁⲩ

513) Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer I (1887), pag. 71.

514) Tuki, Missale pag. ϩϩη.

515) Mitthlgn. Erz. Rainer I. 1.

516) Wobbermin, Altchristl. liturg. Stücke aus der Kirche Aegyptens. (Leipz. 1899) pag. 4. (Texte u. Unterss. N. F. II 3b).

werden. Ich ergänze 8. 9 εροσ[и ετεψμῆτερ]ο und zwar auf Grund von 1 Thess. 2, 12: καὶ ὑπαγερωμᾱτ[иτ]η εροση ετ|εψ]μῆτερο μῆ η|εψ]-εροσ. καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἐξουτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν. — Für μῆ ηεψεροσ ist in P. kein Raum.

9. 10. — πενταψ†-σα ετμῆτρομε тирс | [κατα ηεψεμε] μῆ τεψρῖκωκ. «der geschmückt hat die ganze Menschheit nach Seinem Gleichniss und Seinem Ebenbilde». Vergl. Gen. 1, 26. κατα τηρῖκωκ μῆ ηεψεμε. Revillout übersetzt: «toi qui a purifié l'humanité (et sauvé) ton image». — E. 19 (Cr. 4) hat hier: ~~///~~ πενταψ†са ет ? ρωμε тирос ~~///~~ ката~~///~~. Crum: «who spared . . . all men after [Thine image]». E. 270 (Cr. 7) hat hier, wie wir bereits sahen, : ~~///~~ εμε μη τεψρῖκ~~///~~, wonach P. mit Sicherheit zu ergänzen ist. Crum übersetzt †са mit «spare», folglich hat er an †εο gedacht, ich dagegen glaube, dass †-са «schmücken, Schönheit verleihen» bedeutet. Vergl. Zoëga 571. (Cod. CCXXXV. Jesaias Anachoreta): εκυανταμιο ηακ ηοσψωωμε μπερ†са ετεψροεμνεε. οσηαοοε γαρ τε μῆ οσημῆτψοσψο. Migne, P. Gr. XL, 1109. «Silibrum tibi ipse compegeris, in eo ne labores exornando; est enim vitium puerile»⁵¹⁹). тирос in E. 19 ist nach P. in тирс zu verbessern und ет ρωμε zu ет[μῆт]ρωμε zu ergänzen. «[Thine image]» ist hier nicht möglich wegen P. und E. 270.

10. 11. — ριτῆ ηεψμεριτ ἡψηρε ετοσα[αβ] ψυορῆ μῆμῖε ηεωιτ η.μ. Vergl. zunächst Col. 1, 15: ψυρῆ μῆμῖε εκεωιτ η.μ. In E. 19 (Crum 4) ist hier erhalten: ἰε ηεχ̄ε ηηχοεε [η]ψορη μῆμῖε ηεωιτ. — ἰε ηεχ̄ε ηηχοεε scheint in P. überhaupt nicht gestanden zu haben.

11. 12. — ηεψ[ροοη] ἡρ[ηт̄] ατω η]ρομοοσσεοε ηῆμαψ. Vgl. Joh. 17, 21. und Rossi I. 1, 62: οτρομοοσσειοη ηε μῆ ηεψεῖωτ. «der wesensgleich ist mit Seinem Vater». In E. 270 (Cr. 7) ist erhalten nur: ~~///~~ ηεψροοη ηρῖ~~///~~.

12. 13. — πενταψααν ἡκῆηρο[ηομοε] ριτῆ ηεψροψ ετοσααβ. — E. 19 (Cr. 4) hat hier: ~~///~~ πενταψααν ηηλοηροηομοε^{sic} ηηαι ε.η~~///~~ Crum übersetzt: «who didst make us heirs of these [good things by His precious blood]». Was in ηηαι ε.η steckt, weiss ich nicht, in P. scheint

519) Vergl. Преподобный Авва Исаия. — Краткое свѣдѣніе о преподобномъ отцѣ нашемъ Исаіи, аввѣ Нитрійскомъ и его писаніяхъ. (Взято изъ 1-го тома «Добротолубія»). — Иждивеніемъ Русскаго на Аѳонѣ Пантелеймонова монастыря. Москва. Типо-Литографія И. Ефимова. — Obiger Satz lautet daselbst in der Übersetzung auf Grund einer unveröffentlichten griechischen Athoshandschrift folgendermassen: «Если приобрѣтешь себѣ книгу, не украшай уборки (или отдѣлки) ея, ибо это—страсть». — Vergl. auch Fried. Ad. Ebert Zur Handschriftenkunde I (Lpz. 1825) pag. 71 Dort wo von dem grossen Luxus in Büchereinbänden in älterer Zeit die Rede ist, ist jener Spruch ebenfalls angeführt. Den Hinweis auf dieses Werk verdanke ich Prof. Ad Erman.

keine nähere Bestimmung zu κληρονομος gestanden zu haben, obgleich Revillout, wenn auch ergänzend, übersetzt: «héritiers (de son royaume)». In E. 270 (Cr. 7) ist erhalten nur: ⲛⲉϥⲉϥ , was der Rest von ⲛⲉϥⲉϥⲛⲉϥ sein dürfte.

13. 14. — ⲛⲁⲧⲧⲁⲧⲟϥ ergänzt nach Erzähl. Rainer Nr. 70.

14—17. — ⲛⲏⲓⲟⲩⲧⲉ ⲙⲙⲉ . $\text{ⲛⲏⲧⲭⲁⲣⲓⲥⲧⲉⲓ ⲛⲁⲣ ⲛⲭⲟⲉⲓⲥ ⲛⲏⲟⲩⲧⲉ}$ [ⲭⲉ ⲁⲩⲧⲣⲉⲛ] $\text{ⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ρⲓⲧⲙ ⲛⲉⲕⲙⲟⲛⲟⲩⲉⲛⲏⲥ ⲛⲱⲛⲛⲣⲉ ⲓⲥ ⲛⲉⲭⲥ}$. Revillout: «Dieu, nous te rendons grâce par ton fils unique». Hier hat Rev. ⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ganz unberücksichtigt gelassen. In E. 19 (Cr. 4) ist folgendes erhalten: $\text{ⲛⲓⲓⲓ | ⲛⲏⲁⲛⲧⲟⲕⲣⲁⲧⲱⲣ ⲭⲉ ⲁⲩⲧⲣⲉⲛⲏ ⲟⲩⲱ}$, was Crum übersetzt: «God almighty, for that Thou didst make us to pass into being by Thine only begotten Son». ⲛⲓⲓⲓ ist der Rest von ⲛⲏⲟⲩⲧⲉ . — ⲛⲏⲁⲛⲧⲟⲕⲣⲁⲧⲱⲣ kann aber in P. überhaupt nicht gestanden haben. Was aber Crum's Übersetzung: «didst make us to pass us into being» mit Berufung auf die Phrase $\text{ⲛⲁⲣⲁⲓⲁⲓⲁⲓⲉⲓⲛ ⲉⲓⲥ ⲧⲟ ⲉⲓⲛⲁⲓ}$ betrifft, so halte ich sie für unmöglich. Crum hat ⲥⲏ als «to pass» aufgefasst, wie aber P. zeigt ist ⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ «dich erkennen» gemeint. ⲥⲏ halte ich für verschrieben oder verlesen für ⲥⲏ , so dass zu lesen und zu ergänzen wäre: ⲁⲩⲧⲣⲉⲛⲏⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ; ⲥⲏⲟⲩⲱⲛⲧⲉ steht aber für ⲥⲉⲟⲩⲱⲛⲧⲉ , wozu man jetzt vergl. Brit. Mus. Ms. Or. 5001 (Crum, Cat. № 171⁵²⁰). Zur ganzen Stelle vergl. noch Joh. 14, 7. $\text{ⲉϥⲭⲉ ⲁⲧⲉⲧⲏⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ⲧⲉⲧⲏⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ⲛⲁⲕⲉⲉⲓⲱⲧ ⲁⲩⲱ ⲭⲏⲧⲉⲟⲩ ⲧⲉⲧⲏⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲉ ⲙⲙⲟϥ}$.

17. 18. — ⲛⲁⲓ $\text{ⲉⲛⲧⲁϥⲉⲓ ⲉⲛⲛⲟⲥⲙⲟⲥ ⲉⲣⲏⲁϥ}$ [ⲉϥⲱⲧⲉ | ⲙⲏⲧⲏⲣϥ] — Revillout: «qui est venu au monde.». ⲉⲣⲏⲁϥ ist hier nicht übersetzt. — E. 19 (Cr. 4) liest hier: $\text{ⲛⲁⲓ ⲉⲛⲧⲁϥⲉⲓ ⲉⲛⲕⲁⲣ ⲉϥⲱⲧ ⲙⲏ}$, wonach P. ergänzt ist. Crum übersetzt: «of His own will», obgleich kein ⲉⲣⲏⲁϥ dasteht und ergänzt in der Übersetzung: «race of mankind», ich möchte hier aber wegen des ⲙⲏ lieber ⲙⲏⲧⲏⲣϥ oder ⲙⲏⲣⲱⲙⲉ ergänzen. Vergl. E. R. 70, 24: $\text{ⲛⲣⲉϥϥⲱⲧⲉ ⲙⲏⲧⲏⲣϥ, τὸν λυτρῶτην τῶν ἀπάντων}$. — Anaph. S. Greg. $\text{ⲛⲓⲣⲉϥϥⲱⲧ ⲏⲧⲉ ⲟⲩⲟⲛ ⲛⲏⲃⲉⲛ}$ ⁵²¹).

19. 20. — $\text{ⲛⲉⲟⲣⲟⲛⲟⲥ ⲙⲏ ⲙⲏⲓⲧⲭⲟⲉⲓⲥ ⲛⲁⲣ}$ ⲭⲏ ⲙⲏ ⲏⲉϥⲟⲩⲧⲉⲓⲁ . — E. 19 (Cr. 4): $\text{ⲛⲉⲟⲣⲟⲛⲟⲥ ⲙⲏⲓⲧⲭⲟⲉⲓⲥ ⲛⲁⲣⲭⲏ ⲙⲏ}$; danach P. zum Theil ergänzt.

20. — ⲉⲣ ⲧⲉⲟⲩⲟⲩ . Von Revillout nicht übersetzt und wohl auch nicht gelesen.

20. 21. — $\text{ⲏⲧⲟⲕ ⲛⲉⲧⲟⲩⲁⲣⲉⲣⲁⲧⲟⲩ ⲉⲣⲟⲛ ⲏⲟⲓ ⲛⲉⲓⲕⲱⲛ ⲥⲏⲁⲩ ⲉⲧⲧⲁⲓⲏⲧ}$. Vergl. Anaphora S. Cyrilli: $\text{ⲏⲟⲟⲕ ⲧⲁⲣ ⲛⲉ ⲉⲧⲟⲩⲟⲩⲉⲣⲁⲧⲟⲩ ⲛⲁⲣⲟⲩⲁⲛ ⲏⲭⲉ ⲛⲉⲕⲱⲩⲟⲛ ⲥⲏⲁⲩ ⲉⲧⲧⲁⲓⲏⲧ ⲉⲙⲁϥⲱ}$ ⁵²²). Liturgia Alexan-

520) Budge, Coptic homilies pag. (fol. 148 ter). — Kopt. Misc. LXXXV, pag. 1101.

521) Tuki, Missale, pag. ϩϩϩ.

522) Tuki, Missale pag. ττ.

drina (Cod. Rossanensis und Rotulus Vaticanus): σοι παραστήκουσι τὰ δύο τιμιώτατά σου ζῶα.⁵²³) — σοι παραστήκουσι τὰ δύο τιμιώτατα σεραφείμ.⁵²⁴) E. 19 (Cr. 4) liest hier: **ⲛⲧⲟⲩ ⲛⲉⲧⲟⲩⲁⲃⲉⲣⲁⲧⲟⲩ ⲉⲣⲟⲩ ⲛⲧⲟⲩ**, wonach P. ergänzt. — Diese Stelle ist von Revillout wohl auch nicht gelesen.

22. — [ⲛⲉⲭⲉⲣⲟⲩⲃⲓⲙ ⲉⲧⲙⲉⲗ ⲙⲃⲁⲗ ⲙⲏ̅̅̅ ⲛⲉⲣⲁⲫⲓⲙ ⲉⲣⲉ] ergänzt nach Anaphora S. Cyrilli: **ⲛⲁⲛⲓⲥⲟⲟⲩ ⲏⲧⲉⲛⲟⲩ ⲟⲩⲟⲩ ⲉⲧⲟⲩⲱ ⲙⲃⲁⲗ ⲏⲉⲣⲁⲫⲓⲙ ⲟⲩⲟⲩ ⲏⲭⲉⲣⲟⲩⲃⲓⲙ**⁵²⁵). — Liturg. Alexandr. τὰ πολυόμματα χειρουβίμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ.⁵²⁶) Vergl. noch Jes. 6, 2. und Apok. 6, 6. 8.

Verso 1. [ⲉⲟ]ⲟⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅ ⲙⲏⲟⲩⲁ ⲁⲩⲱ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅ ⲙⲏⲟⲩⲁ]. — E. 19 (Cr. 4) liest hier: **ⲉⲣⲉ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅ ⲙⲏⲟⲩⲁ ⲁⲩⲱ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅**; danach P. ergänzt, wozu vergl. Anaph. S. Gregorii: **ⲉⲣⲉ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲉⲛⲟⲩ ⲙⲏⲟⲩⲁⲓ ⲟⲩⲟⲩ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲉⲛⲟⲩ ⲙⲏⲟⲩⲁⲓ**.⁵²⁷) καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ.⁵²⁸) — Apok. 4, 8: **ⲛⲉⲟⲩⲱⲧⲉ ⲛⲟⲩⲁ ⲛⲟⲩⲁ ⲙⲙⲟⲟⲩ ⲉⲟⲟⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅. ἔν καθ' ἔν αὐτῶν ἔχων ἄνὰ πτέρυγας ἕξ.**

2. — **ⲗⲉⲛ ρⲏⲥⲏⲁⲩ ⲏⲧⲏ̅̅̅ ⲉⲣⲟⲩⲱⲃⲉ ⲙⲏ̅̅̅ⲉⲩⲟ.** — Vergl. Anaph. Gregor. **ⲗⲉⲛ ⲥⲏⲁⲩ ⲙⲉⲛ ἡⲧⲉ ⲛⲧⲉⲛⲟⲩ ⲉⲣⲟⲩⲱⲃⲉ ἡⲛⲟⲩⲟ**⁵²⁹). Ebenso Anaph. S. Cyrilli⁵³⁰). — Lit. Alex. (Cod. Ross.-Rot. Vat.): ἃ δυσι μὲν πτέρυξι τὰ πρόσωπα καλύπτοντα (Rot. Vat. κατακαλύπτοντα)⁵³¹).

2. 3. — [ⲉⲧⲣ̅̅̅-ⲣⲟⲧ]ⲉ ⲉⲩⲱⲩⲧ̅̅̅ ⲉⲣⲟⲩⲱ ρⲏ̅̅̅ ⲟⲓⲕⲟⲛ ⲙⲏ̅̅̅ⲓⲁⲧⲏⲁⲩ ⲉⲣ[ⲟⲩ]. Revillout: «tandis qu'ils adorent l'image de.». In E. 19 (Cr. 4) ist erhalten: **ⲉⲣⲣⲟⲧⲉ ⲉⲩⲱⲩⲧ̅̅̅ ⲉⲣⲟⲩⲱ ρⲏ̅̅̅ ⲟⲓⲕⲟⲩⲏ**, danach P. zu ergänzen. Vgl. Anaph. S. Cyrilli: **ⲉⲟⲩⲉ ⲧⲉⲕⲙⲉⲛⲟⲩⲧ̅̅̅ ⲛⲁⲧⲱⲉⲣⲟⲩⲉⲟⲩⲛ ⲙⲙⲟⲥ**.⁵³²) «wegen Deiner Göttlichkeit, die nicht geschaut werden kann».

4. [ⲁⲩⲱ] **ⲗⲉⲛ ρⲏⲥⲏⲁⲩ ⲉⲣⲟⲩⲱⲃⲉ ⲏⲏⲉⲧⲟⲩⲉⲣⲏⲧⲉ.** — In E. 19 (Cr. 4) erhalten nur: **ⲏⲉⲧⲟⲩⲣⲏⲧⲉ** — An. Greg. et Cyr. **ⲗⲉⲛ ⲥⲏⲁⲩ ⲗⲉ ⲉⲣⲟⲩⲱⲃⲉ ἡⲛⲟⲩⲟⲩⲁⲗⲁⲩⲧⲁ**⁵³³). Lit. Alex. καὶ δυσι τοὺς πόδας⁵³⁴).

4. 5. — **ⲉⲧⲏ̅̅̅ [ⲧⲣⲟⲧⲉ ⲙⲏⲏ̅̅̅]ⲟⲧⲉ ⲏⲗⲏⲙⲓⲟⲩⲣⲧⲟⲥ.** Revillout: (devant le créateur). — E. 19 (Cr. 4) **ⲉⲧⲏ̅̅̅ ⲟⲟⲧ[ⲉ]** Danach P. ergänzt.

523) Swainson, The Greek Liturgies (Lond. 1884), pag. 48.

524) Wobbermin l. l. pag. 5, Z. 7 f.

525) Tuki l. l. pag. τϭ.

526) Swainson l. l. pag. 48.

527) Tuki l. l. pag. ⲉⲃ. Vergl. Cod. Borg. C. und Hyvernat, Fragmente der altkoptischen Liturgie. Fragm. B. in «Römische Quartalschrift» I (1887), pag. 337.

528) Swainson, l. l. pag. 48.

529) Tuki l. l. pag. ⲉⲃ.

530) Tuki l. l. pag. τϭ.

531) Swainson l. l. pag. 48.

532) Tuki l. l. pag. τϭ.

533) Tuki l. l. ⲉⲃ und τϭⲁ.

534) Swainson l. l. pag. 48.

5. — εϑουιλ εβολ ρῆ ενατ. — Vergl. Anaph. Greg. und Cyr.: εϑουιλ δε σεη ηνεενατ⁵³⁵). Lit. Alex. και δυσιν ιπτάμενα⁵³⁶).

5. 6. — εϑχιϣ[κακ εβολ οτα] ἡναρρῆ οτα ρῆ ρεεεποτοϑ ἡατρω ηρ[ωοτ μη οτ]λαε ἔμεεϣω' μη οτταηρο' εμεεϣω[τῆ]. Revillout: «eu s'écriant l'un à l'autre avec des lèvres. une langue qui ne cesse pas et une bouche qui ne». — In E. 19 (Cr. 4) ist erhalten:

⦿⦿⦿ ϑχιϣκακ εβολ οταε ⦿⦿⦿

⦿⦿⦿ λ μη οτλαε

Danaeh zum Theil P. ergänzt. — Vgl. Lit. S. Marci: ἀκαταπαύστω στόματι και ἀσιγήτοις χείλεσι και ἀσιωπήτῳ καρδίᾳ⁵³⁷). Weitere Parallelen bei Crum.

8. 9. — [ϣοτααβ] (*ter*) ηστῖ πετϣοοη bis πετηαϣωηε. Revillout übersetzt hier: «Saint, saint, saint celui qui est et qui sera. In E. 19 (Cr. 4) ist hier nur ⦿⦿⦿ ηεϣϣ ⦿⦿⦿ erhalten. Vergl. Apoc. 4, 8. ϣοτααβ. ϣοτααβ. ῥοτααβ. ἡστῖ ηϣοεῖε ηηοϣτε ηηαντοκρατωρ · πετϣοοη · ατω πετε ηεϣϣοοη ατω ηετηητ.

9. 10. — αηοη δε ηεηοῤῥαλ ἡρεϣρ[ηοβε εηαρερατῆ ῆ]ηεκῆτο' εβολ ῆηοοτ. Revillout: «nous donc tes malheureux serviteurs (nous sommes) devant toi aujourd'hui».

10. 11. — ααη ηῆηϣ[α εχι ῆηεκ[εμοτ μη ηαῖ τιροτ ετεμοτ ερ[οη.]. Revillout: «Rends nous dignes de te louer avec ceux-là.». Da τιροτ ετεμοτ ερ[οη] hier nicht übersetzt ist, so hat Revillout diese Worte vermuthlich nicht gelesen.

535) Tuki l. l. εβ η. τῖα.

536) Swainson l. l. pag. 48.

537) Brightman l. l. pag. 25.

Fehlen ca. 7 Zeilen.

.....
 мп[ро м̄л̄рп̄е·м̄] 1
 пот̄п̄от ер̄от[н̄]
 а̄т̄п̄от р̄н̄ о̄т̄
 б̄еп̄н̄ ер̄о[т̄]н̄ е
 с̄ел̄ет̄н̄[а] ӣте 5
 е̄т̄са̄т̄р̄ӣа · а̄т̄
 ω̄ш̄ е̄б̄ол̄ · х̄е
 о̄т̄н̄об̄ п̄е п̄еш̄
 тор̄т̄р̄ ӣта̄ч̄ 10
 ш̄ω̄л̄е м̄п̄о̄т̄
 р̄н̄ те̄х̄ω̄ра
 н̄е̄т̄са̄т̄р̄ӣа · о̄т̄
 м̄он̄он̄ х̄е а̄ч̄
 та̄во н̄с̄т̄ п̄р̄
 п̄е м̄п̄а̄л̄ол̄л̄о̄·
 а̄л̄ла̄ п̄к̄ем̄н̄и
 ш̄е т̄н̄р̄ч̄ ӣта̄т̄
 с̄ω̄о̄т̄р̄ е̄н̄р̄п̄е
 м̄п̄е о̄т̄а̄ о̄т̄х̄а̄ӣ
 е̄б̄ол̄ ӣн̄т̄о̄т̄· 20
 ӣт̄ер̄о̄т̄с̄ω̄т̄м̄
 х̄е н̄с̄т̄ п̄м̄н̄
 н̄ше н̄ш̄ем̄
 п̄т̄с̄т̄ос̄ е̄т̄р̄
 р̄ω̄б̄ е̄т̄ек̄ 25

Fehlen ca. 11 Zeilen.

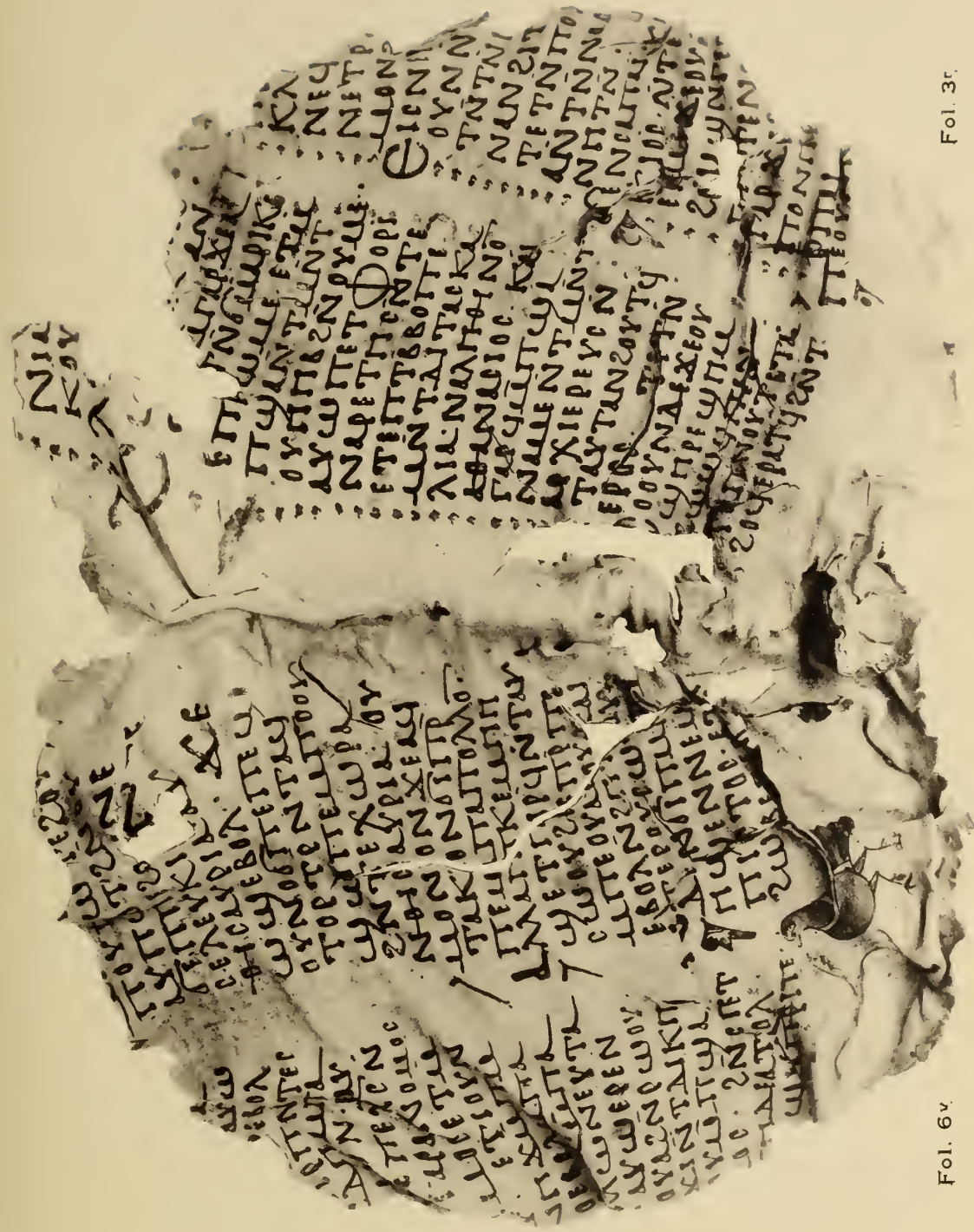
.....
 1 [еп̄ран̄ м̄п̄е̄х̄с̄·] а̄т̄ω
 [ӣт̄ер̄о̄т̄с̄ω] е̄б̄ол̄
 [р̄м̄ п̄н̄]р̄п̄ ӣт̄ес̄
 [п̄он̄]а̄н̄ м̄п̄а
 5 [ран̄о]м̄он̄·а̄т̄
 [х̄г̄-о̄т̄а] е̄п̄е̄х̄с̄ ӣ
 [б̄т̄ м̄]п̄ара̄н̄ом̄ос̄
 [м̄л̄а̄н̄]м̄ос̄ е̄т̄м̄
 [ма̄т̄]· е̄т̄ӣ о̄т̄н̄
 10 [е̄т̄]н̄н̄х̄ м̄л̄м̄
 [т̄]о̄ е̄б̄ол̄ м̄п̄а
 [т̄]а̄л̄ма̄ м̄п̄а
 [п̄о]л̄л̄ω̄н̄ е̄т̄та̄
 [р̄е]· а̄т̄ω е̄рен̄
 15 [е̄т̄х̄г̄-]о̄т̄а̄ р̄н̄ р̄ω̄о̄т̄
 [а̄т̄]х̄г̄ ӣт̄а̄ӣн̄
 [е̄т̄]о̄т̄·м̄п̄ш̄а
 [м̄м̄]ос̄·р̄н̄ о̄т̄
 [б̄еп̄]н̄ х̄е а̄ т̄п̄ет̄
 20 [ра̄ м̄о̄о]ш̄е е̄б̄ол̄
 [а̄с̄р̄ω]б̄с̄ м̄п̄р̄п̄е·

fol. 6 Verso

Fehlen ca. 8 Zeilen.

.....
 1 х̄ ма̄.....
 х̄ н̄о̄т̄г̄.....
 х̄ л̄.....[а̄н̄]
 Со[т̄]м̄ г̄ар̄ х̄е а̄ 1
 5 х̄ т̄[е]т̄н̄б̄-а̄р̄ӣке
 х̄ е̄п̄р̄ω̄м̄е· е̄т̄м̄
 х̄ ӣш̄а ӣт̄м̄п̄т̄
 х̄ о̄т̄н̄ӣв̄ р̄н̄ о̄т̄м̄е·
 х̄ а̄т̄ω п̄ет̄р̄ф̄ор̄г̄
 10 х̄ н̄ар̄ет̄н̄ с̄п̄т̄е
 х̄ е̄т̄е п̄т̄б̄ω п̄е
 х̄ м̄п̄ т̄а̄л̄т̄а̄с̄ка̄
 х̄ л̄ӣа · н̄а̄л̄н̄о̄н̄о̄
 х̄ а̄а̄н̄а̄с̄т̄ос̄ · н̄а̄ӣ
 15 х̄ г̄ар̄ с̄м̄п̄ш̄а
 х̄ н̄а̄м̄е ӣт̄м̄п̄т̄
 х̄ а̄р̄х̄ӣер̄ет̄с̄ ӣ
 [х̄]т̄а̄т̄а̄н̄р̄о̄т̄ч̄
 [х̄]ер̄ос̄· т̄ет̄п̄
 20 Со̄о̄т̄н̄ х̄е х̄е о̄т̄
 [х̄]ш̄н̄ре-ш̄н̄ӣм̄
 [х̄]р̄ω̄ω̄ч̄ п̄еп̄
 [х̄]т̄а̄ п̄н̄о̄т̄те̄ т̄а̄
 [х̄]р̄о̄ч̄ е̄ра̄т̄г̄ р̄н̄ т̄
 х̄ н̄о̄т̄г̄.....
 х̄ г̄ар̄ х̄е.....
 х̄ п̄ол̄н̄р̄[ос̄].....
 х̄ р̄ н̄а̄л̄..... 20
 х̄ П̄е̄ о̄т̄н̄ н̄.....

fol. 3 Recto

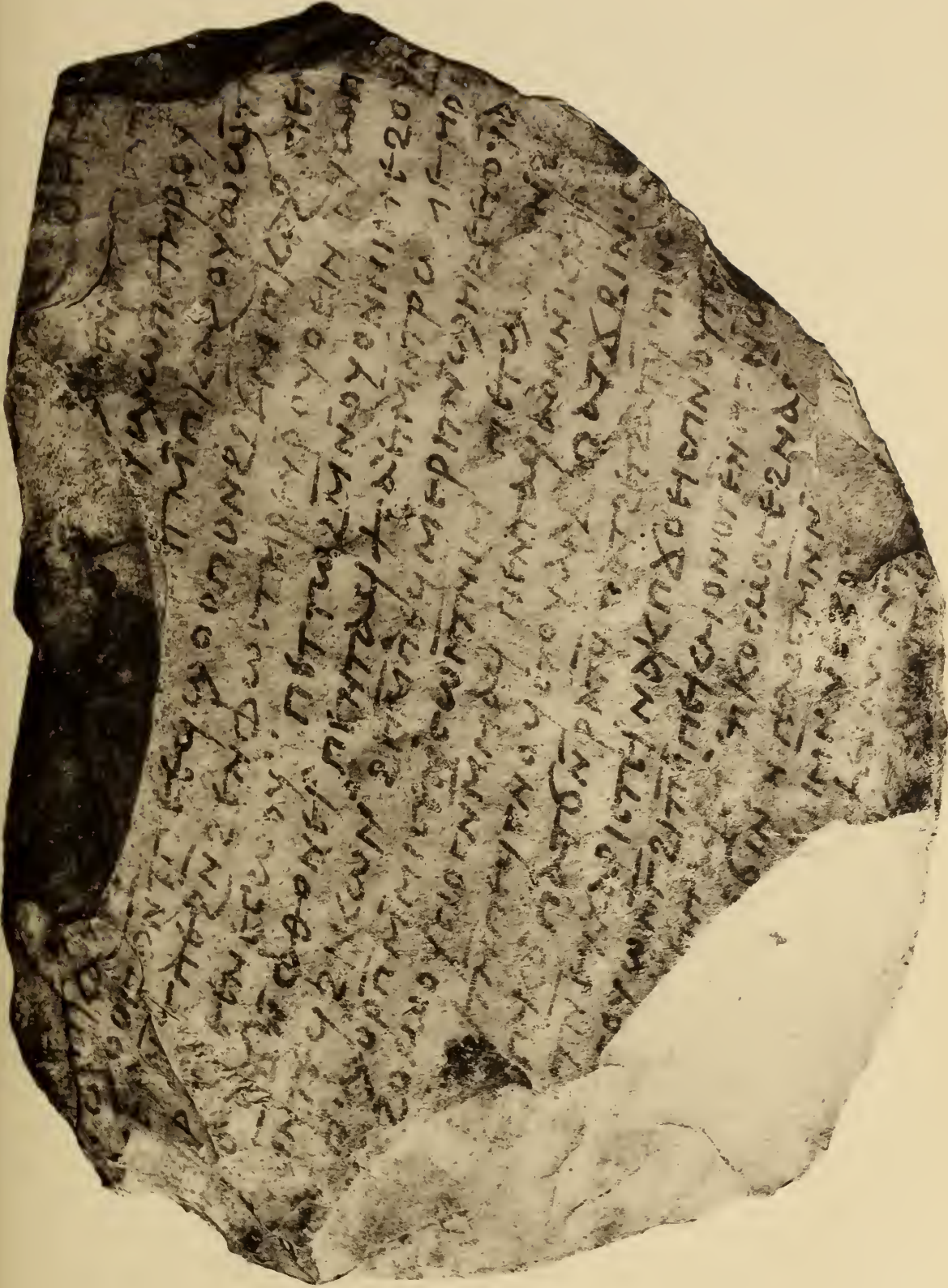


Fol. 6v.

Fol. 3r.

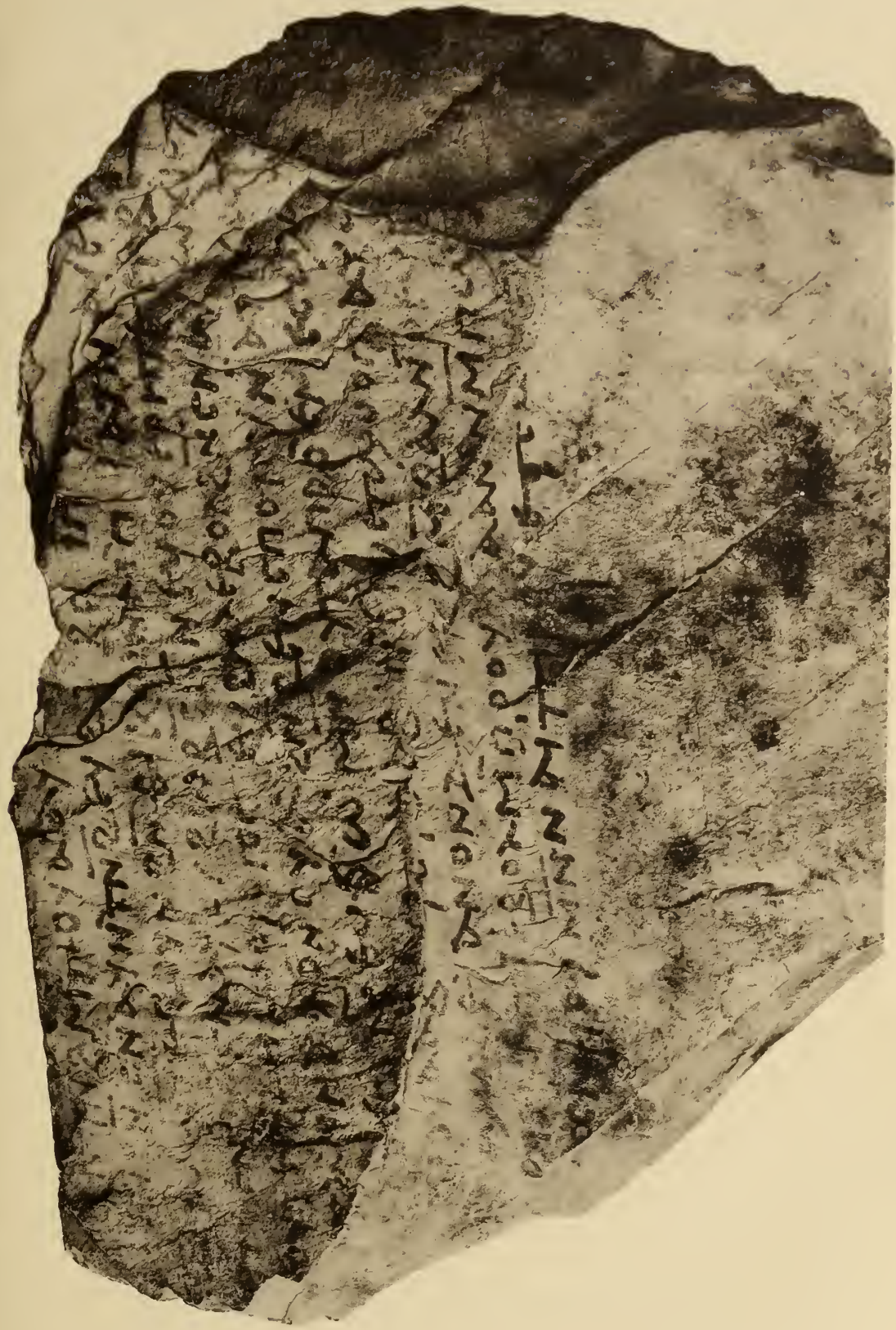
Cod. Copt. Tischendorfianus IV.

Reproduced from the original in the possession of the
 Universitäts- und Landesbibliothek Bonn
 Original in the possession of the
 Universitäts- und Landesbibliothek Bonn



Ostrakon der Kaiserl. Eremitage II 1133r

*Fragment 2. Kopten. C. Berthelms. Hieroglyph. Hierarchia von N. 72.
 Original in Bonn.*



Ostrakon der Kaiserl. Eremitage II 1133 v

*Ermitage, B. Kairo, C. H. 1133, Koptische Inschr. Nr. 1133
Dresden, H. K. 1133*

ЗАПИСКИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

VIII^e SÉRIE.

ПО ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМУ ОТДѢЛЕНЮ. | CLASSE HISTORICO-PHILOLOGIQUE.

Томъ XI. № 5 и послѣдній. | Volume XI. № 5 et dernier.

ОТЧЕТЪ

0

ПЯТЬДЕСЯТЬ ТРЕТЬЕМЪ ПРИСУЖДЕНИИ

НАГРАДЪ ГРАФА УВАРОВА.

(Читанъ въ публичномъ засѣданіи Императорской Академіи Наукъ 25 сентября 1911 г.).



С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1912. ST.-PÉTERSBOURG.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, ноябрь 1912 г.

Испремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

	Стр.
Отчетъ о пятидесяти третьемъ присужденіи Императорскою Академіею Наукъ наградъ графа Уварова, читанный въ публичномъ засѣданіи Академіи Наукъ 25 сентября 1911 года Непремѣннымъ Секретаремъ, академикомъ С. Ѳ. Ольденбургомъ	1—9
I. Г. Шавельскій: «Послѣднее воссоединеніе съ православною церковію униатовъ Бѣлорусской епархіи (1833—1839 гг.)», С.-Пб. 1910 г. Отзывъ Г. Я. Кириановича	11—22
II. Н. К. Никольскій: «Кирилло-Бѣлозерскій монастырь и его устройство до второй четверти XVII вѣка (1397—1625)», 2 вып., С.-Пб. 1897—1910 г. Отзывъ проф. М. М. Богословскаго	23—53
III. Н. Н. Нордманъ: «Статистика въ Русской исторіи. Опытъ статистической обработки писцовыхъ Новгородскихъ оброчныхъ книгъ ок. 1498 г.» (рукопись). Отзывъ проф. А. А. Кауфмана	55—177
IV. В. А. Кордтъ: «Матеріалы по Исторіи Русской Картографіи. Вып. II. Карты всей Россіи и Западныхъ ея областей до конца XVII вѣка. Изданіе Коммисіи для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ», Кіевъ, 1910 г. Отзывъ проф. С. М. Середонина	179—190

ОТЧЕТЪ

О

ПЯТЬДЕСЯТЬ ТРЕТЬЕМЪ ПРИСУЖДЕНИИ НАГРАДЪ ГРАФА УВАРОВА,

ЧИТАННЫЙ ВЪ ПУБЛИЧНОМЪ ЗАСЪДАНІИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ

25 СЕНТЯБРЯ 1911 ГОДА

НЕПРЕМЪННЫМЪ СЕКРЕТАРЕМЪ, АКАДЕМИКОМЪ С. Ѳ. ОЛЬДЕНБУРГОМЪ.

На III конкурсѣ по соисканію наградъ графа С. С. Уварова въ 1911 году представлено было въ Императорскую Академію Наукъ, къ установленному сроку, 8 сочиненій 8 авторами; для разсмотрѣнія и оцѣнки этихъ сочиненій Конференція Академіи избрала особую, подъ предсѣдательствомъ Непремѣннаго Секретаря, Комиссію, въ которую вошли академики: князь Б. Б. Голицынъ, А. А. Шахматовъ, Н. П. Кондаковъ, А. С. Лаппо-Данилевскій, М. А. Дьяконовъ и В. М. Истринъ.

Разсмотрѣвъ представленныя на конкурсѣ сочиненія и рецензіи на нихъ, написанныя членами Комиссіи и посторонними учеными, Комиссія постановила присудить: 1) малыя Уваровскія награды, по 500 рублей каждая, сочиненіямъ: о. Г. Шавельскаго — „Послѣднее воссоединеніе съ православною церковью униатовъ Вѣлорусской епархіи (1833—1839 гг.)“, С.-Пб. 1910, и Н. Никольскаго: „Кирилло-Вѣлосерскій монастырь и его устройство до второй четверти XVII вѣка (1397—1625)“, т. I, вып. 2, С.-Пб. 1910; 2) почетные отзывы — сочиненіямъ: Н. Н. Нордмана — „Статистика въ Русской исторіи. Опытъ статистической обработки писцовыхъ Новгородскихъ оброчныхъ книгъ ок. 1498 года“ (рукопись) и В. А. Кордта: „Матеріалы по исторіи Русской картографіи. Вып. II. Карты всей Россіи и Западныхъ ея областей до конца XVII вѣка“, Кіевъ. 1910.

І. О. Г. Шавельскій. „Послѣднее воссоединеніе съ православною церковью униатовъ Бѣлорусской епархіи (1833—1839 гг.)“, С.-Пб. 1910.

Отзывъ объ этомъ сочиненіи составленъ былъ, по просьбѣ Комиссіи, преподавателемъ Литовской Семинаріи Г. Я. Кипріяновичемъ.

Общій ходъ воссоединенія униатовъ съ православною церковью и личность главнаго виновника воссоединенія — митрополита Іосифа — изучены нашими историками уже подробно и представлены ими въ довольно яркомъ свѣтѣ; нельзя того же сказать о ближайшихъ сотрудникахъ митрополита, поставленныхъ въ непосредственное соприкосновеніе съ бывшими униатскими паствами и вынесшихъ на своихъ плечахъ всю тяжесть борьбы съ противниками воссоединенія униі, — каковъ былъ, напримѣръ, архіепископъ Полоцкій Василій Лужинскій („Записки“ коего вышли въ 1884—1885 гг.). Съ другой стороны, изслѣдователи дѣяній и жизни митрополита Іосифа, стоявшаго во главѣ Литовской епархіи, подробно излагаая судьбу послѣдней, мало, — можно сказать, только стороною, — касаются жизни второй униатской епархіи — Бѣлорусской, между тѣмъ, какъ она заслуживаетъ во многихъ отношеніяхъ вниманія. Здѣсь воссоединеніе происходило особенно бурно, здѣсь въ 1833—1839 гг. велась неустанная борьба и бушевали страсти. Прот. Шавельскій и поставилъ себѣ задачей восполнить пробѣлъ въ литературѣ, посвященной событіямъ 1839 года. Онъ представляетъ подробную картину послѣдняго воссоединенія Бѣлорусскихъ униатовъ, какъ оно подготовлялось въ теченіе шести лѣтъ (1833—1839) и, наконецъ, завершилось въ 1839 г. Вышеизложенная задача о. Шавельскаго по справедливости вполнѣ отвѣчаетъ научнымъ запросамъ нашего времени. Для своего сочиненія авторъ умѣло и съ полнымъ знаніемъ дѣла воспользовался многочисленными какъ рукописными, такъ и печатными источниками, изучивъ соотвѣтствующій богатый матеріалъ въ Архивахъ Св. Синода и его Канцеляріи и Витебскаго Губернскаго Правленія.

Подробно слѣдя за изложеніемъ автора и разсматривая все

XIX главъ его сочиненія, Г. Я. Кипріяновичъ отмѣчаетъ его достоинства — полноту, яркость, живость и правдивость изображенія какъ самаго событія, такъ и всѣхъ участвовавшихъ въ немъ лицъ, критическое отношеніе къ источникамъ, богатство фактическаго матеріала, тщательно и добросовѣстно разработаннаго; нѣкоторые, указываемые рецензентомъ пробѣлы совершенно, по его мнѣнію, ничтожны въ сравненіи съ положительными достоинствами труда, который займетъ одно изъ видныхъ мѣстъ въ современной церковно-исторической литературѣ и заслуживаетъ награжденія преміей имени графа Уварова.

П. Н. Никольскій. „Кирилло-Бѣлозерскій монастырь и его устройство до второй четверти XVII вѣка (1397—1625)“, т. I, вып. 2, С.-Пб. 1910.

Отзывъ объ этомъ сочиненіи сообщенъ былъ Коммиссіи, по ея просьбѣ, профессоромъ Имп. Московскаго Университета М. М. Богословскимъ.

Хотя къ требованіямъ правилъ о преміяхъ графа Уварова подходитъ только 2-й выпускъ названнаго сочиненія, тѣмъ не менѣе, г. Богословскій подвергаетъ подробному разсмотрѣнію и 1-й выпускъ (изд. 1897 г.), или первую главу труда г. Никольскаго, посвященную вопросу объ основаніи монастыря и исторіи монастырскихъ строеній. Выпускъ 2-й, составляющій 2-ю главу задуманнаго авторомъ обширнаго изслѣдованія, посвященъ разсмотрѣнію средствъ содержанія Кирилло-Бѣлозерскаго монастыря и дѣлится на двѣ части: о доходахъ и о расходахъ его. По мнѣнію рецензента, планъ, по которому построена эта глава, отличается крайней искусственностью: все время авторъ какъ бы изучаетъ бюджетъ монастыря, и на каждомъ шагѣ встрѣчается у него бюджетная терминологія, — какъ будто предметомъ его изслѣдованія служатъ росписи доходовъ и расходовъ; на самомъ же дѣлѣ за весь, болѣе, чѣмъ двухсотлѣтній періодъ, въ предѣлахъ котораго авторъ изучаетъ исторію монастыря, такая роспись была составлена только однажды — въ 1610 г., правительственными переписчиками, описавшими имущество монастыря и вычислившими его доходы и средства, необходимыя на его содержаніе;

обыкновенно же въ монастырѣ велись записи поступававшимъ доходамъ и производившимся расходамъ, но предварительныхъ росписей съ какими-либо смѣтными предположеніями не составлялось. Современную намъ финансово-правовую схему и терминологию авторъ приложилъ къ явленіямъ совѣмъ иного порядка и поэтому построеніе главы вышло натянутое какъ при изложеніи расходовъ, такъ и при изложеніи доходовъ монастыря. Какъ одинъ изъ примѣровъ такой натянутости, рецензентъ указываетъ подведеніе подъ искусственную схему бюджетныхъ рубрикъ, баланса доходовъ и расходовъ, актива и пассива — изученіе предметовъ, имѣющихъ совершенно самостоятельный интересъ и ни въ какой общей схемѣ не нуждающихся, какъ, напр., землевладѣніе монастыря, его начало и ростъ, хозяйственная эксплуатація земель и угодій, коммерческія предпріятія и кредитныя операціи, вклады и пожертвованія монастырю. Впрочемъ, неудачная классификація касается, по словамъ рецензента, лишь поверхности изложенія и немного вліяетъ на его суть, сохраняя за отдѣлами главы значеніе въ высшей степени цѣнныхъ этюдовъ, основанныхъ на изученіи обширнѣйшаго, по большей части свѣжаго, неизданнаго матеріала, извлеченнаго изъ бумагъ Кириллова монастыря; матеріаль этотъ даетъ поводъ къ любопытнымъ выводамъ, напр., въ вопросѣ о пріобрѣтеніи земель монастыремъ; процессъ роста владѣній его можно прослѣдить по особой работѣ автора, помѣщенной въ 1-мъ приложеніи ко 2-й главѣ (стр. I—XCIII), гдѣ въ хронологическомъ порядкѣ, по годамъ и даже мѣсяцамъ, сдѣланъ перечень пріобрѣтеній недвижимости, составленный на основаніи обильнаго запаса документовъ, находившихся въ распоряженіи автора и извлеченныхъ имъ изъ печатныхъ изданій и большого количества архивовъ и библіотекъ. Вообще работа г. Никольскаго сообщаетъ весьма цѣнныя данныя для исторіи землевладѣнія и сельскаго хозяйства не только Кириллова монастыря, но и Московской Руси XVI и XVII вв. Обстоятельно рассмотрѣнъ вопросъ и о пожертвованіяхъ монастырю движимостей — денегъ и разнаго рода вещей. Особенно цѣнною частью работы г. Никольскаго проф. Богословскій считаетъ тѣ многочисленныя приложенія,

которыя занимаютъ значительную часть книги и заключаютъ въ себѣ обильный и въ высшей степени цѣнный матеріалъ не только для исторіи Кириллова монастыря или вообще русскаго монастыря, но и для историка русскаго землевладѣнія и экономическаго быта, почему для всякаго ученаго, занимающагося этими вопросами, трудъ г. Никольскаго будетъ необходимой книгой.

III. Н. Н. Нордманъ. „Статистика въ Русской исторіи. Опытъ статистической обработки писцовыхъ Новгородскихъ оброчныхъ книгъ ок. 1498 года“ (рукопись).

Отзывъ объ этомъ сочиненіи составленъ былъ для Комиссіи, по ея просьбѣ, проф. А. А. Кауфманомъ.

Заглавіе сочиненія г. Нордмана, по словамъ рецензента, съ одной стороны, замѣтно уже, съ другой — значительно шире, нежели его дѣйствительное содержаніе. Оно *уже*, потому что историческій матеріалъ обрабатывается авторомъ не только при помощи статистическихъ приемовъ: одна изъ частей его работы — третья — имѣетъ географическій, точнѣе — картографическій характеръ, представляя собою попытку возстановленія карты извѣстнаго района въ концѣ XV вѣка; въ другой части — четвертой — матеріалъ обрабатывается приемомъ, который едва ли можно подвести подъ понятіе статистики и который правильнѣе всего будетъ обозначить названіемъ описательно-монографическаго. Заглавіе работы г. Нордмана значительно *шире*, нежели ея содержаніе, потому что первое заставляетъ предполагать либо разработку, вообще, принципиальнаго вопроса о взаимоотношеніи между статистикою и исторіей, либо, по крайней мѣрѣ, широко поставленный опытъ примѣненія статистическаго метода къ обработкѣ историческаго матеріала и къ разрѣшенію историческихъ проблемъ. Между тѣмъ, въ дѣйствительности, авторъ примѣняетъ статистическій методъ къ разработкѣ одного лишь частнаго вопроса, да и то — далеко не въ полномъ его объемѣ, и даже этотъ частично-поставленный частный вопросъ разсматриваетъ лишь въ примѣненіи къ одному только историческому моменту, а не въ той исторической послѣдовательности, въ какой позволяли бы сдѣлать это имѣющіеся, даже одни уже только изданные источ-

ники. Работу г. Нордмана было бы, поэтому, правильнѣе озаглавить приблизительно такъ: „Заселеніе и землевладѣніе Шелонской пятины въ концѣ XV вѣка по даннымъ переписной книги 1498 года“. Разсмотрѣвъ сперва 3-ю часть работы г. Нордмана („Географическое положеніе селеній и погостовъ-округовъ Шелонской пятины по писцовымъ оброчнымъ книгамъ 1498 г.“), а затѣмъ — 4-ю („Географическое распространеніе различныхъ видовъ землевладѣнія въ 16-ти погостахъ Шелонской пятины до и послѣ конфискаціи Новгородскихъ земель Московскимъ (великимъ) княземъ“), А. А. Кауфманъ дѣлаетъ замѣчанія по поводу нѣкоторыхъ утвержденій автора и переходитъ къ той части сочиненія г. Нордмана, которая носитъ собственно статистическій характеръ. Сюда относятся двѣ первыя части труда его: 1-я, озаглавленная: „недостаточность существующихъ методовъ въ изслѣдованіяхъ древне-русскаго хозяйственнаго быта“, и 2-я, подъ заглавіемъ „Опытъ статистическаго описанія по писцовымъ оброчнымъ Новгородскимъ книгамъ 1498 года“. Первая носитъ общій, критико-методологическій характеръ, имѣя своимъ главнымъ содержаніемъ изложеніе тѣхъ требованій статистической методологіи, которымъ должно удовлетворить основанное на писцовыхъ книгахъ и аналогичныхъ имъ документахъ историческое изслѣдованіе, вторая же представляетъ собою какъ бы образецъ конкретнаго историко-статистическаго изслѣдованія, выполненнаго съ соблюденіемъ развитыхъ въ первой части методологическихъ требованій. А. А. Кауфманъ, подробно разсмотрѣвъ приемы г. Нордмана и общіе принципы его работы, не можетъ согласиться съ ними, а изучивъ экономико-статистическій матеріалъ, который можно извлечь изъ писцовыхъ оброчныхъ книгъ 1498 г., находить, что трудъ г. Нордмана — не болѣе, какъ опытъ статистической обработки одного рода историческихъ источниковъ, относящихся, при томъ, къ одной опредѣленной мѣстности и къ одному историческому моменту. „Методологическіе уроки, которые г. Нордманъ считаетъ возможнымъ преподать историкамъ, сводятся“, по словамъ рецензента, къ двумъ пунктамъ: примѣненію описательно-монографическаго метода, какъ противовѣса „чрез-

мѣрному увлеченію средними величинами“ и въ особенности — къ математическому обоснованію выводовъ, построенныхъ на неисчерпывающемъ матеріалѣ, — въ частности къ примѣненію формулы модуля, какъ мѣрила возможности распространенія такого рода выводовъ за предѣлы поля наблюденія. Но сколько-нибудь широкое примѣненіе монографическаго метода только обременило бы науку огромными массами полусырого матеріала, крайне трудно поддающагося обобщеніямъ, — все же положительное, что онъ можетъ дать, можетъ быть достигнуто при помощи элементарныхъ статистическихъ пріемовъ и картографическаго метода. Что касается до примѣненія математическихъ критеріевъ, то самая постановка даннаго вопроса составляетъ *несомнѣнную* заслугу автора, однако, г. Кауфманъ, „не рѣшился бы послѣдовать за нимъ и рекомендовать предлагаемые имъ математическіе пріемы критики къ непремѣнному руководству. Не говоря уже о неразработанности вообще данной отрасли математической статистики, — въ сферѣ историческихъ изслѣдованій, въ частности — при работѣ надъ неисчерпывающимъ матеріаломъ — она встрѣчается съ такими трудностями, которыя дѣлають примѣненіе ея совершенно бесплоднымъ. За невозможностью постулировать равенство условій, историкъ никогда не сможетъ опираться на предполагающія такое равенство математическія формулы. Вполнѣ цѣлесообразная и даже необходимая работа надъ неисчерпывающимъ матеріаломъ, иначе сказать — выборочное изслѣдованіе въ данной области требуетъ иного обоснованія и иной статистико-технической постановки, приспособленной къ особенностямъ матеріала и характеризуемыхъ имъ явленій. Остается, значить, *спеціальное мѣстное изслѣдованіе* условій заселенія и землевладѣнія одной опредѣленной мѣстности въ одну опредѣленную эпоху, основанное на статистической обработкѣ данныхъ одного опредѣленнаго источника. Въ такой ограниченной постановкѣ работа г. Нордмана представляетъ несомнѣнный интересъ, что не мѣшаетъ ей, и въ такого рода рамкахъ, вызывать нѣкоторыя сомнѣнія и возраженія... Г. Нордманъ погрѣшилъ, затѣмъ, противъ одного изъ существенныхъ методологиче-

скихъ требованій,—именно, не установилъ дѣйствительнаго смысла многихъ изъ тѣхъ величинъ, надъ которыми онъ производитъ статистическія манипуляціи, . . . въ пѣкоторыхъ же случаяхъ онъ прибѣгъ къ такимъ приѣмамъ, которыхъ нельзя не признать ошибочными или, по крайней мѣрѣ, произвольными“. Заключая свою обширную рецензію, г. Кауфманъ, приходитъ къ заключенію, что работа г. Нордмана имѣетъ и положительное значеніе, какъ одна, повидимому, изъ первыхъ попытокъ систематическаго примѣненія численно-статистическаго метода къ обработкѣ историческаго матеріала, а потому вполне заслуживаетъ почетнаго отзыва.

IV. В. А. Кордтъ. „Матеріалы по исторіи Русской картографіи. Вып. II. Карты всей Россіи и Западныхъ ея областей до конца XVII в.“, Кіевъ. 1910.

Отзывъ о трудѣ г. Кордта составленъ былъ, по просьбѣ Коммиссіи, проф. С. М. Середонинымъ.

Во второй выпускъ изданія вошло 45 картъ, интересныхъ не только для картографа, но и для историка; въ основу изданія легли карты князя Радзивилла и Левассера-Боплана и первая русская карта, вычерченная въ Россіи на западный образецъ. Снимки г. Кордта не лишены явныхъ ошибокъ въ написаніи именъ, но особенно неудачно вышла передача на снимкахъ границъ: онѣ всюду обозначены пунктиромъ; не мало оригиналовъ раскрашены въ разные цвѣта, — слѣдовательно, границы тѣхъ или другихъ дѣленій не оставляютъ сомнѣній; въ копіяхъ же г. Кордта границы, обозначенныя пунктиромъ, иногда теряются или въ рѣкѣ, или въ горахъ, или безъ видимой причины; одинаковость границъ и повѣтовъ, и княжествъ, и воеводствъ, и даже государствъ представляетъ также особенныя неудобства. Рецензентъ ожидалъ бы отъ г. Кордта больше личнаго труда, который избавилъ бы обращающагося къ его „Матеріаламъ“ отъ многихъ недоумѣній и затрудненій. Объяснительный текстъ издателя — того же характера, что и въ предыдущихъ выпускахъ, и занимаетъ 31 страницу in-folio; сила изданія не въ немъ, а въ самихъ картахъ. Содержаніе выпуска — пестрое; издателю и собирателю картъ рѣшительно не удастся никакая систематизація, не исключая самой простой,

хронологической. Кромѣ общаго всему изданію заглавія, „Матеріалы по исторіи Русской картографіи“ носятъ еще болѣе неправильный подзаголовокъ: „Карты всей Россіи и Западныхъ ея областей до конца XVII вѣка“, тогда какъ картъ „всей Россіи“ изъ 45 №№ только 2, а 22 №№ — карты Литвы и Польши, не считая въ томъ числѣ 8 картъ Украины и нѣсколькихъ картъ теченія Днѣпра отъ Кіева до устья его, т. е., областей, принадлежавшихъ тогда Польшѣ; да и самая картографія въ то время разрабатывалась мѣстными уроженцами — поляками и литовцами. Проф. Середонинъ находитъ, что, для единства плана изданія, слѣдовало карты „всей Россіи“ и карту Южной Россіи, начерченную въ Москвѣ, отнести въ предыдущіе выпуски, а изъ перваго выпуска взять въ настоящей нѣсколько картъ Польши и Юго-Западной Россіи и посвятить его весь картографіи Польши и Литвы. Подробно останавливаясь, затѣмъ, на объяснительномъ текстѣ г. Кордта и дѣлая на него свои замѣчанія и возраженія, г. Середонинъ приходитъ къ тому же выводу, къ которому онъ пришелъ по поводу перваго выпуска „Матеріаловъ“, т. е., что это — капитальное изданіе, дѣлающее большую честь какъ неумимому собирателю, такъ и напечатавшей его Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ, и что оно заслуживаетъ полнаго вниманія Имп. Академіи Наукъ.

По присужденіи наградъ, Коммиссія, во изъявленіе признательности за содѣйствіе, оказанное Академіи при оцѣнкѣ представленныхъ на конкурсъ сочиненій, постановила благодарить рецензентовъ отъ имени Академіи и назначить золотыя рецензентскія медали проф. Г. Я. Кипріановичу, М. М. Богословскому, А. А. Кауфману, С. М. Середонину и С. И. Смирнову.

І.

Отзывъ о сочиненіи протоіерея Георгія ШАВЕЛЬСКАГО:

„Послѣднее воссоединеніе съ православною церковію униатовъ Вѣлорусской епархіи (1833—1839 г.г.)“, С.-Пб. 1910 г.,

составленный Г. Я. Кипріяновичемъ.

Еще въ 1862 г. графъ Д. Н. Блудовъ, бывшій Президентъ Академіи Наукъ, имѣлъ намѣреніе написать историческую записку о воссоединеніи униатовъ съ православною церковью въ 1839 году. «Великое событіе воссоединенія униі, писалъ Блудовъ, возбуждаетъ въ умахъ нѣкоторыхъ сомнѣніе, превратныя мысли, а перѣдко и неблагонамѣренныя сужденія». На представленномъ Императору Александру II планѣ этой записки Александръ II написалъ: «... трудъ этотъ можетъ быть весьма полезенъ, особенно въ настоящее время». Преждевременная смерть помѣшала Блудову осуществить его намѣреніе.

Послѣ этого появился въ печати цѣлый рядъ историческихъ матеріаловъ, относящихся къ эпохѣ воссоединенія. Здѣсь довольно указать на монументальное изданіе Академіей Наукъ въ 1883 г. «Записокъ Іосифа, митрополита Литовскаго», въ трехъ томахъ, и на вышедшія въ свѣтъ вслѣдъ за ними въ 1884—5 г. «Записки Василя Лужинскаго, архіепископа Полоцкаго». Появилось въ печати и нѣсколько опытовъ научной разработки какъ общаго плана воссоединенія униі въ 1839 г., такъ и нѣкоторыхъ частныхъ вопросовъ, касающихся той же эпохи.

Но если общій ходъ воссоединительнаго дѣла и личность главнаго виновника воссоединенія — митрополита Іосифа изучены уже подробно и представлены въ довольно яркомъ свѣтѣ, то нельзя сказать этого о ближайшихъ его сотрудицахъ, поставленныхъ въ непосредственное соприкосновеніе съ бывшими униатскими частями и вынесшихъ на своихъ плечахъ всю тяжесть борьбы съ противниками воссоединенія униі. Таковъ былъ, напримѣръ, Василій Лужинскій, архіепископъ Полоцкій.

Съ другой стороны, изслѣдователи дѣяній и жизни митрополита Іосифа, стоявшаго во главѣ Литовской епархіи, подробно излагая судьбу послѣдней, мало, — можно сказать, только стороною, — касаются жизни второй униатской епархіи — Бѣлорусской.

Между тѣмъ, исторія воссоединенія Бѣлорусскихъ униатовъ во многихъ отношеніяхъ заслуживаетъ вниманія. Въ Бѣлоруссіи, по словамъ автора разсматриваемой нами книги, прот. Шавельскаго, воссоединеніе происходило особенно бурно: тутъ въ 1833—1839 г. велась неустанная борьба не только между воссоединителями и открытыми врагами воссоединенія — р.-католическими помѣщиками и р.-католическимъ духовенствомъ, но и между воссоединителями и подлежащими воссоединенію униатскими священниками, которыхъ равнодушіе къ подготовлявшемуся дѣлу, а перѣдко и враждебность къ православной церкви, всегда тормозили успѣхъ великаго начинанія; тутъ же, наконецъ, до 1837 г. по недоразумѣнію, по очень настойчиво и рѣзко, велась борьба между своими же: между православными и униатскими воссоединителями.

Протоіерей Шавельскій поставилъ себѣ задачею восполнить пробѣлъ въ посвященной событію 1839 г. литературѣ. Авторъ представляетъ подробно картину послѣдняго воссоединенія Бѣлорусскихъ униатовъ, какъ оно подготовлялось въ теченіе шести лѣтъ (1833—1839) и, наконецъ, завершилось въ 1839 году. Вышеозначенная задача нашего автора по справедливости вполнѣ отвѣчаетъ научнымъ запросамъ настоящаго времени.

Авторъ умѣло и съ полнымъ знаніемъ дѣла воспользовался для своего сочиненія многочисленными какъ рукописными, такъ и печатными источниками. Въ Архивѣ Святѣйшаго Синода прот. Шавельскій пользовался преимущественно слѣдующими тремя отдѣлами: а) Архивъ западно-русскихъ митрополитовъ, б) Греко-униатскія дѣла и в) Дѣла Канцеляріи оберъ-прокурора Св. Синода. Въ Архивѣ Канцеляріи Св. Синода (Литейный 34) авторъ пользовался секретными дѣлами и среди нихъ — 22 дѣлами о присоединеніи униатовъ къ православію. Здѣсь выдающійся научный интересъ представляютъ широко использованныя авторомъ дѣла объ учрежденіи и дѣятельности Секретнаго Комитета по униатскимъ дѣламъ, а также рапорты состоявшаго за оберъ-прокурорскимъ столомъ камергера Скрипицына, наблюдавшаго, по порученію оберъ-прокурора Св. Синода графа Протасова, за ходомъ воссоединенія въ Бѣлоруссіи въ 1838—39 г. Въ этомъ же Архивѣ авторъ нашелъ 31 письмо бывшихъ въ 30-хъ годахъ прошлаго вѣка Полоцкихъ православныхъ епископовъ Смарагда и Исидора къ оберъ-прокурорамъ Св. Синода. Замѣчательныя письма эти помѣщены, почти цѣликомъ, въ приложеніи къ разсматриваемой нами книгѣ о Шавельскаго.

Кромѣ Петербургскихъ, авторъ пользовался въ обширныхъ размѣрахъ и мѣстными Архивами. Въ Архивѣ Витебскаго Губернскаго Правленія авторъ нашелъ весьма важныя для исторіи возсоединенія Бѣлорусскихъ униатовъ «Дѣла Витебскихъ, Могилевскихъ и Смоленскихъ генераль-губернаторовъ». Бѣлорусскіе генераль-губернаторы князь Хованскій (1822—1837) и Дьяковъ (1837—1846) очень близко стояли къ дѣламъ, касающимся возсоединенія, являясь часто посредниками то между православными и униатскими духовными властями, то между православнымъ и униатскимъ начальствомъ и другими лицами, какъ то: помѣщиками, р.-католическимъ духовенствомъ и проч. Генераль-губернаторская власть также принимала дѣятельное участіе въ такъ называемомъ почастномъ возсоединеніи Бѣлорусскихъ униатовъ. Изъ вышеуказаннаго Архива Витебскаго Губернскаго Правленія нашему автору, мѣстному уроженцу, посчастливилось извлечь много новыхъ научныхъ данныхъ, даже въ большемъ числѣ сравнительно съ матеріалами, доставленными ему мѣстными Архивами духовныхъ учреждений.

Изъ печатныхъ источниковъ наиболѣе важное научно-историческое значеніе имѣли для нашего автора «Записки Василя Лужинскаго, архієпископа Полоцкаго». Въ критическомъ отношеніи къ этому труду прот. Шавельскій какъ нельзя болѣе обнаружилъ выдающіяся достоинства своего научнаго аппарата и своего безпристрастія. Въ «Запискахъ» архієп. Василя о. Шавельскій видѣлъ наиболѣе цѣнный матеріалъ для своего труда и тѣмъ не менѣе онъ не счелъ нужнымъ повѣрить на слово знаменитому автору «Записокъ». Сличая ихъ показанія съ архивными и другими данными, о. Шавельскій нашелъ въ нихъ цѣлый рядъ несообразностей и погрѣшностей хронологическихъ, географическихъ, статистическихъ и нашелъ въ нихъ также много пропусковъ, невѣрныхъ характеристикъ, что, впрочемъ, вполне естественно, такъ какъ архієп. Василій писалъ свои «Записки» 40 лѣтъ спустя послѣ возсоединенія, при чемъ многое записывалъ по памяти.

Все содержаніе изслѣдованія заключается въ XIX главахъ. Въ изложеніи сочиненія авторъ слѣдовалъ по большей части хронологическому методу. Хронологическая нить событій по мѣстамъ обрывается и уступаетъ мѣсто предметному распорядку. Такъ, въ VII гл. говорится о положеніи Бѣлорусской греко-униатской семинаріи, въ X-ой о способахъ введенія въ греко-униатскихъ церквахъ Бѣлорусской епархіи богослужебныхъ книгъ московской печати, въ XI гл.—объ устройствѣ униатскихъ церквей по обряду православныхъ.

Нельзя не замѣтить здѣсь, что хронологическій методъ оказался не вполне соответствующимъ предмету изслѣдованія и дѣленіе на XIX главъ

явилось нѣсколько искусственнымъ. Такъ, напримѣръ, въ гл.: V—VII и XII—XIV излагаются событія хотя и различнаго характера, но относящіяся почти къ одному и тому же времени.

Первыя двѣ главы составляютъ какъ бы введеніе въ область дальнѣйшаго изслѣдованія. Въ первой главѣ говорится объ учрежденіи въ 1828 г. Бѣлорусской епархіи и ея границахъ; о латино-польской пропагандѣ въ Бѣлорусскомъ краѣ и ея результатахъ; о положеніи церковно-богослужебнаго дѣла, о настроеніи духовенства и народа Бѣлорусской епархіи передъ началомъ воссоединенія ея съ православною церковью. Въ первой главѣ авторъ, на основаніи документальныхъ данныхъ, мастерски сгруппировалъ двухвѣковые успѣхи латинства по отношенію къ униіи наканунѣ ея ликвидаціи въ Бѣлорусскомъ краѣ. До начала 30-хъ годовъ XIX в., послѣ недавняго изгнанія іезуитовъ изъ Россіи и закрытія іезуитской Академіи въ Полоцкѣ, въ Бѣлоруссіи гнѣздились въ разныхъ мѣстахъ латинскіе монахи: доминикане, францискане, миссіонеры, беркардины, кармелиты, трипитары, піары, не говоря уже о злѣйшихъ врагахъ православія — о католическихъ базилианахъ. Подъ вліяніемъ ксендзовъ и монаховъ, вспомоществуемыхъ польскими помѣщиками, въ униатскую церковно-богослужебную практику передъ началомъ воссоединенія вкралось множество разныхъ латинскихъ нововведеній. Подъ прикрытіемъ принципа единовѣрія униатскіе и р.-католическіе ксендзы сплошь и рядомъ отправляли сообща разныя богослуженія и церемоніи, замѣняли другъ друга въ исполненіи церковныхъ требъ.

Ополяченное и окатоличенное униатское духовенство въ богослуженіи, въ проповѣдяхъ, въ дѣлопроизводствѣ и частныхъ сношеніяхъ стало употреблять польскій языкъ.

Простой же народъ за два столѣтія существованія униіи не успѣлъ окончательно ни окатоличиться, ни ополячиться, ни даже сильно привязаться къ униіи, потому что все вниманіе латино-польской пропаганды было устремлено на средній классъ и прежде всего на низшее униатское духовенство. Во многихъ мѣстахъ крестьяне-униаты и по одеждѣ и по языку были вполне русскими, звали себя русскими, а католиковъ поляками.

Во второй главѣ обращаетъ на себя вниманіе обстоятельно составленная прот. Шавельскимъ біографія Василія Лужинскаго, заканчивающаяся въ изслѣдованіи автора 1839 годомъ. Если о главномъ виновникѣ воссоединенія — митрополитѣ Литовскомъ Іосифѣ образовалась уже, можно сказать, цѣлая литература, то о его ближайшемъ сотрудникѣ арх. Василіи до послѣдняго времени не появлялось ни одного цѣльнаго самостоятельнаго труда. Грандіозная личность митрополита Іосифа какъ бы заслоняла собою оставшагося въ тѣни, главнѣйшаго дѣятеля воссоединенія въ восточной

Бѣлоруссін арх. Василія. Во второй главѣ авторъ не ограничился подробнымъ изложеніемъ жизни и дѣяній, совершенныхъ этимъ почтеннымъ историческимъ дѣятелемъ, онъ постарался проникнуть, такъ сказать, во внутренній образъ этого замѣчательнаго человѣка. Въ своемъ психологическомъ анализѣ нашъ біографъ изобразилъ ту среду, въ которой родился и выросъ арх. Василій, указалъ вліяніе воспитанія и образованія и другихъ факторовъ на складъ его характера и на его политическія и религіозныя убѣжденія. Авторъ не пожалѣлъ красокъ для изображенія той жизненной драмы, которую пережилъ этотъ передовой дѣятель воссоединенія при отказѣ отъ своихъ прежнихъ религіозныхъ вѣрованій и убѣжденій и при насажденіи новыхъ вѣрованій и обрядовъ среди ввѣренной ему Бѣлорусской паствы. Последняго Бѣлорусскаго воссоединенія нельзя и представить, не представивши одновременно съ этимъ преосв. Василія Лужинскаго, какъ центральную фигуру событія, но отчасти нельзя и понять это событіе, не понявши личности Лужинскаго: неровный, нервный ходъ событій 1833—39 г. въ немалой степени зависѣлъ отъ порывистой, нервной природы руководителя Бѣлорусской епархіи. Преосв. Лужинскій, по словамъ автора, горячо любилъ свою родину — Россію, своего государя и русскій народъ, всегда былъ вѣрнымъ слугою престола и отечества, дѣятельнымъ блюстителемъ государственныхъ интересовъ.

Разсказъ о событіи воссоединенія начинается въ изслѣдованіи о Шавельскаго съ III-й главы. Фактическій ходъ воссоединенія въ Бѣлорусской епархіи представляется далеко не въ такомъ видѣ, въ какомъ мы замѣчаемъ его въ Литовской епархіи. Въ послѣдней, по плану Іосифа Сѣмашки, господствовала система постепеннаго приготовленія къ обращенію въ православіе всей массы униатскаго народа посредствомъ перевоспитанія униатскаго духовенства и преобразованія церковно-богослужебной стороны.

Въ Бѣлорусской же епархіи преосв. Василій, строго державшійся этой системы, поддерживаемой и графомъ Блудовымъ, волей неволей долженъ былъ выдержать продолжительную и упорную борьбу съ представителемъ другой системы нечастнаго воссоединенія отдѣльныхъ униатскихъ приходовъ или части извѣстнаго прихода. Представителемъ этой системы явился преосв. Смарагда, назначенный Св. Синодомъ въ 1833 г. для управленія вновь открытою Полоцкою православною епархіей. Какъ спеціальній бытописатель Бѣлорусской епархіи, о. Шавельскій до мельчайшихъ подробностей изучилъ, большею частью по архивнымъ даннымъ, всѣ перипетіи этой борьбы двухъ представителей униатской и православной паствы — преосв. Василія и преосв. Смарагда, человѣка большого ума, сильнаго характера и горячаго темперамента. Въ своемъ сочиненіи авторъ вкисрвые далъ яркую характеристику кинучей четырехлѣтней воссоединительной дѣятельности

преосв. Смарагда въ Полоцкой епархіи и указалъ свѣтлыя и темныя ея стороны. Уніатскіе архіепастыри трудились надъ однимъ и тѣмъ же дѣломъ, имѣли въ виду одну и ту же цѣль «возсоединенія» и потому должны были сообща, вмѣстѣ съ представителемъ православія, путемъ обмѣна мыслей и взаимной поддержки, двигать впередъ это великое дѣло, de facto же они вмѣстѣ съ своими сторонниками дѣйствовали не какъ союзники, а какъ враги, ведущіе неустанную борьбу. Здѣсь цѣлые годы православные и уніаты напрасно истощали въ борьбѣ свои силы, которыя должны были обратить совоюкою для противодѣйствія своимъ врагамъ, пишетъ митроп. Іосифъ въ своихъ Запискахъ (т. II, стр. 8). Тѣмъ не менѣе мы не можемъ согласиться съ почтеннымъ авторомъ, будто бы 4-хъ лѣтнее пребываніе преосв. Смарагда въ Полоцкѣ принесло «болше вреда», чѣмъ пользы. Духовное правительство лучше оцѣнило дѣятельность преосв. Смарагда, наградивъ его при перемѣщеніи изъ Полоцка въ Могилевъ саномъ архіепископа.

Совершенно противоположной системы держался, по словамъ автора, преемникъ Смарагда по Полоцкой кафедрѣ (съ 1837 г.) преосв. Исидоръ Никольскій. Въ лицѣ преосв. Исидора Полоцкая епархіа приобрѣла энергичнаго, спокойнаго руководителя, а дѣятеля возсоединенія уніатовъ — мирнаго и мудраго союзника, помогшаго имъ привести Бѣлорусскихъ уніатовъ на лоно православной церкви. Слѣдуя мудрому совѣту стремиться туда, ubi veritas albescit, и, вѣря принципу, что erroribus discimus, авторъ не скрывалъ ни недостатковъ, ни промаховъ и ошибокъ дѣятелей православной стороны, но равнымъ образомъ онъ считалъ своимъ долгомъ быть справедливымъ и къ сторонникамъ, и къ защитникамъ уніи.

Обширный матеріалъ, найденный авторомъ въ мѣстномъ Архивѣ Витебскихъ генераль-губернаторовъ, а также въ Архивахъ Синодальныхъ и Канцеляріи оберъ-прокурора Св. Синода, далъ возможность о. Шавельскому представить въ болѣе ясномъ свѣтѣ отношенія высшей государственной власти и мѣстныхъ генераль-губернаторовъ и губернаторовъ къ дѣлу возсоединенія въ Бѣлорусской епархіи вообще и въ частности къ мѣстнымъ представителямъ уніатской и православной церкви — преосв. Василю, преосв. Смарагду и преосв. Исидору. На основаніи архивныхъ документовъ автору удалось обстоятельно доказать отрицательное вліяніе польскихъ помѣщиковъ-католиковъ на ходъ возсоединенія и на дѣла православія въ восточной Бѣлоруссіи. Возврату въ православіе подлежалъ почти исключительно простой народъ, находившійся въ полной матеріальной крѣпостной зависимости отъ помѣщиковъ, на которыхъ могла имѣть непосредственное воздѣйствіе власть генераль-губернатора. Три побужденія заставляли помѣщиковъ-католиковъ отстаивать унію. Первое—религіозное: уніа считалась переходною ступенію къ латинству; второе—политическое: уніа вела

къ оноличенію русскихъ людей; третье—матеріальное: въ униі таился секретъ безграничнаго вліянія ихъ на невѣжественныхъ крестьянъ и полного господства надъ ними. Небезызвѣстному противнику воссоединенія, Полоцкому уѣздному предводителю дворянства Людвигу Бѣликовичу о. Шавельскій посвятилъ цѣлыя страницы. Много потребовалось энергіи со стороны свѣтскаго начальства для того, чтобы обуздать этого отчаяннаго агитатора, повсюду старавнагося возбуждать крестьянъ противъ православныхъ и униатскихъ властей, писавшаго ябедническіе доносы противъ гражданскаго и духовнаго начальства, распространявшаго разныя клеветы на воссоединителей и въ заграничной печати. Нашему автору удалось прослѣдить, какъ подъ твердымъ настойчивымъ вліяніемъ мѣстныхъ гражданскихъ властей помѣщики должны были, наконецъ, смириться и окончательно стушеваться въ своихъ проискахъ противъ дѣятелей воссоединенія. По счастью для дѣла православія, въ описываемый періодъ времени во главѣ высшаго мѣстнаго правительства стояли такіе энергическіе дѣятели, какъ Бѣлорусскіе генераль-губернаторы князь Хованскій и Дьяковъ. Въ числѣ мѣстныхъ губернаторовъ особенною ревностью отличались Шредеръ и Львовъ, положеніе коихъ было тѣмъ затруднительнѣе, что почти весь персоналъ низшихъ ихъ подчиненныхъ состоялъ нерѣдко изъ ярыхъ фанатиковъ-католиковъ, начиная отъ представителей судебной власти и кончая мѣстной полиціей.

Въ нѣсколькихъ главахъ нашъ авторъ параллельно изображаетъ, съ возможными подробностями, теченіе какъ православной, такъ и униатской церковной жизни въ восточной Бѣлоруссіи, проведеніе въ жизнь системы какъ общаго, такъ и частнаго воссоединенія, встрѣчающіяся на этомъ пути затрудненія и препятствія со стороны помѣщиковъ, ксендзовъ и сторонниковъ униі изъ униатскаго духовенства. Нѣкоторыя же главы посвящены авторомъ исключительно изображенію церковной униатской жизни и представителю воссоединенія въ Бѣлоруссіи преосв. Василию. Здѣсь авторъ, какъ мы сказали выше, не только описываетъ подробно всѣ обстоятельства его жизни и борьбы какъ съ чужими, такъ и съ своими въ теченіе семилѣтняго періода, но касается и дѣятельности ближайшихъ окружавшихъ его лицъ. Къ сожалѣнію, ближайшіе его сотрудники не отличались ни дарованіями, ни горячею приверженностью и исполнительностью въ системѣ дѣйствованія, указанной высшимъ правительствомъ и съ жаромъ, неустанно проводимой ихъ начальникомъ, преосв. Василиемъ. Тѣмъ выше является въ изображеніи автора подвигъ этого беззавѣтно преданнаго дѣлу православія святителя. Запасшись новыми документами и изучивъ основательно печатную литературу вопроса, о. Шавельскій подробно знакомитъ насъ съ продолжительными и многочисленными поѣздками по Бѣлорусской епархіи, ко-

тории преосв. Василій часто предпринималъ съ цѣлью «апостольства», какъ онъ самъ выражается. Являясь въ самые отдаленные уголки Бѣлоруссіи, преосв. Василій однихъ убѣждалъ въ истинѣ православія и склонялъ къ выдачѣ росписокъ въ готовности впослѣдствіи присоединиться къ православію; другихъ, упорствующихъ или отпадшихъ было отъ православія, убѣждалъ возвратиться къ послушанію православнои церкви, всѣхъ побуждалъ къ скорѣйшему преобразованію храмовъ и богослуженія по православному обряду, перадивыхъ и ослушниковъ изъ духовенства вызывалъ въ Полоцкъ для наставленія, не упускалъ изъ виду и церковно-политическаго настроенія подчиненнаго ему духовенства и паствы. Слѣдя шагъ за шагомъ за церковно-административною дѣятельностью преосв. Василія, нашъ авторъ подробно останавливается на отношеніяхъ его къ мѣстной униатской консисторіи и семинаріи, къ монастырямъ и къ благочиннымъ, которые по плану общаго воссоединенія должны были играть выдающуюся роль. Описавъ внутреннія затрудненія, происшедшія отъ несоблюденія въ восточной Бѣлоруссіи одной общей системы воссоединенія, изобразивъ появившіяся въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ волненія народа, не желавшаго преждевременно принять насильно навязываемое ему православіе, авторъ справедливо усматриваетъ въ этихъ затрудненіяхъ со стороны дѣятелей почастнаго воссоединенія одну изъ причинъ медленнаго сравнительно съ Литовскою епархіей движенія воссоединительнаго дѣла въ Бѣлорусской епархіи.

Изобразивъ преосв. Василія, какъ горячаго сторонника системы постепеннаго воссоединенія, нашъ авторъ обстоятельно живописуетъ отношенія его къ главному виновнику воссоединенія митрополиту Іосифу Сѣмашкѣ, который и вызвалъ Лужинскаго, по его собственнымъ словамъ, на это «апостольское дѣло», который неизмѣнно во все послѣдующее время руководилъ его совѣтами и паставленіями, поддерживалъ утѣшеніями, защищалъ передъ обвинителями, четыре раза посѣтилъ управляемую имъ Бѣлорусскую епархію. Характерно отношеніе преосв. Василія къ своему непосредственному начальнику архіепископу Полоцкому митрополиту Іосафату Булгаку, который, по словамъ митропол. Іосифа, былъ «ревностный католикъ и поддержка униі». Преосв. Василій старался держать архіепископа Булгака въ полномъ невѣдѣніи относительно истиннаго характера и цѣли своихъ церковно-административныхъ дѣйствій, а также относительно дѣйствительнаго хода событій въ униатской церкви.

Подробно и безпристрастно описанъ авторомъ знаменитый протестъ 111 греко-униатскихъ священниковъ Бѣлорусской епархіи противъ воссоединенія, выразившійся въ петиціи на Высочайшее имя о сохраненіи униі. Во главѣ протестующихъ стояли двое умныхъ, фанатически настроенныхъ священниковъ — Игнатовичъ и Томковидъ. Возмущеніе такой значительной

части униатскаго духовенства Бѣлорусской епархіи произвело въ Петербургѣ немалую тревогу, оно же ускорило окончательное рѣшеніе униатскаго вопроса въ началѣ 1839 г. Быстротою суда и строгостію наказанія протестовавшихъ священниковъ возмущеніе было скоро подавлено. 12 священниковъ были переведены на должности пономарей въ Литовскую епархію, 8 отправлены въ греко-униатскіе монастыри и только 5 главныхъ руководителей были сосланы во внутреннія губерніи.

Подробно останавливаясь на торжествахъ 1839 г. по случаю совершившагося воссоединенія, пашъ авторъ обращаетъ вниманіе на энергичное содѣйствіе гражданскихъ властей іерархическимъ властямъ, — содѣйствіе, перѣдко превышавшее должную мѣру. Изъ Петербурга былъ посланъ въ Бѣлоруссію камергеръ Скрипичинъ, который обязанъ былъ наблюдать здѣсь за направлениемъ униатскаго духовенства и прихожанъ, заботиться о соглашеніи дѣйствій гражданскихъ и духовныхъ начальствъ, слѣдить за дѣйствіями помѣщиковъ, духовенства и полицейскихъ чиновниковъ и при помощи гражданскихъ властей предупреждать противодѣйствіе дѣлу воссоединенія. Генералъ-губернаторамъ даны были особыя, чрезвычайныя полномочія. Имъ дано было право удалять отъ исполненія должностей и ссылатъ во внутреннія губерніи предводителей дворянства, исправниковъ и даже предавать суду военному возмущившихся. Въ опасныхъ мѣстахъ разставлены были войска.

Въ церковно-историческомъ отношеніи имѣютъ важную цѣну и приложенія къ сочиненію о Шавельскаго. Здѣсь помѣщены 24 письма еписк. Полоцкаго Смарагда къ оберъ-прокурору Св. Синода С. Д. Нечаеву о частныхъ присоединеніяхъ униатовъ; семь писемъ преосв. Исидора, еп. Полоцкаго, къ оберъ-прокурору Св. Синода гр. Н. А. Протасову касательно воссоединенія униатовъ; списокъ православныхъ церквей, вошедшихъ въ составъ новоучрежденной Полоцкой епархіи, перечень благочинныхъ Бѣлорусской греко-униатской епархіи въ 1839 году; исновѣданіе вѣры греко-униатской церкви, скрѣпленное подписью 52 униатскихъ священниковъ, принадлежащихъ къ составу 111 униатскихъ священниковъ, подававшихъ, какъ мы сказали выше, на Высочайшее имя петицію объ оставленіи Бѣлорусскихъ униатовъ въ униі. Напечатанный о. Шавельскимъ послѣдній документъ знакомитъ насъ съ вѣроисповѣданіемъ греко-униатовъ въ послѣдніе годы униі.

Во введеніи къ своему труду авторъ слѣдующимъ образомъ формулируетъ побужденія, вызвавшія его на составленіе диссертациі: чувства областного патріотизма автора-бѣлорусса, апологетическія тенденціи и задачи историческаго воспроизведенія малопзученнаго факта воссоединенія восточныхъ Бѣлоруссовъ въ 1839 г. (стр. VIII). Откровенное заявленіе

автора, какъ апологета и патріота, о своемъ субъективизмѣ подало поводъ одному рецензенту (проф. Н. К. Никольскому) поставить вопросъ: можетъ ли отвѣчать подобное изслѣдованіе требованіямъ чистой науки относительно точной и безпартійной передачи того, что происходило въ описываемое время. Съ другой стороны, близость нашего времени къ описываемому событію 1839 г. и къ недавно скончавшимся дѣятелямъ и участникамъ воссоединенія, по словамъ того же рецензента, не даетъ возможности признать, что разсказъ о событіяхъ и участникахъ воссоединенія можетъ оставаться въ сферѣ совершенно безпристрастнаго наблюденія изслѣдователя. Для объективной и всесторонней оцѣнки событія воссоединенія не имѣется-де вполне твердой почвы. Все это неизбѣжно можетъ вызвать вопросъ, надолго ли выводы автора составятъ послѣднее слово науки, на сколько долговѣчнымъ останется дѣлаемое авторомъ освѣщеніе, и — не лучше ли было бы автору ограничить свою задачу подробнымъ лѣтописнымъ изложеніемъ событія съ устраненіемъ преждевременнаго прагматизма, какъ предполагающаго безусловную объективность.

Намъ кажется, что выраженное почтеннымъ рецензентомъ пожеланіе автору ограничить свою задачу подробнымъ «лѣтописнымъ» изложеніемъ событія выполнено о. протоіереемъ блистательно. Задача автора, какъ показываетъ заглавіе книги, довольно скромная. Онъ поставилъ себѣ цѣлью представить дѣйствительную, возможно полную, рельефную картину послѣдняго воссоединенія уніатовъ восточной Бѣлоруссіи, какъ оно подготовлялось въ теченіе шестилѣтняго періода времени, начиная съ 1833 года, и, наконецъ, завершилось въ 1839 году. Авторъ не имѣлъ въ виду писать цѣльную, связную, послѣдовательную исторію воссоединенія. Передъ нашими глазами является лишь историческое описаніе этого событія, но описаніе, отличающееся полнотою, яркостью, живостію и правдивостію изображенія какъ самаго событія, такъ и всѣхъ участвовавшихъ въ немъ лицъ. Подъ перомъ изслѣдователя мы впервые знакомимся всесторонне съ величественнымъ образомъ беззавѣтно преданнаго дѣлу воссоединенія преосв. Василія Лужинскаго, начиная съ тридцатыхъ годовъ и кончая сороковыми годами прошлаго столѣтія. Подавляющая масса матеріала заботливо и умѣло извлечена авторомъ изъ множества архивныхъ и печатныхъ источниковъ и изложена довольно стройно опытною его рукою. До настоящаго времени въ печати еще не являлось сочиненія, столь богатаго фактическими данными и ихъ детальною разработкою на избранную авторомъ тему, подробно и обстоятельно раскрытую имъ въ предѣлахъ, указаннаго въ заглавіи книги періода времени (1833—1839 г.).

При всемъ томъ авторъ не ограничивался ролью простаго передатчика событій и безстрастнаго лѣтописца. Напротивъ, всякое печатное из-

вѣстїе и архивныя данныя онъ старается подвергнуть строгому анализу и освѣтить излагаемыя имъ событія при свѣтѣ исторической критики. Болѣе, чѣмъ на 70 лѣтъ отдаленная отъ насъ, эпоха воссоединенія, несомнѣнно уже стала достояніемъ серьезной исторіи и, какъ не лишенная исторической перспективы, можетъ быть, по нашему мнѣнію, предметомъ всесторонняго, спокойнаго и безпристрастнаго изслѣдованія—качества, которыя мы несомнѣнно усматриваемъ въ разбираемомъ нами трудѣ. Всестороннее изслѣдованіе уніатскаго вопроса имѣетъ также практической и глубокой современной интересъ, какъ мы уже указывали въ самомъ началѣ нашей рецензіи. Совершенный дѣятелемъ воссоединенія въ 1839 году подвигомъ, какъ извѣстно, подвергался не разъ серьезному и опасному испытанію и беспощадному порицанію со стороны враговъ православія и русской народности. Съ другой стороны, мы замѣчаемъ, что въ настоящее время дѣлаются представителями р.-католической церкви усиленныя попытки къ возвращенію въ унію не только православныхъ русскихъ людей, но даже московскихъ старообрядцевъ. Въ Москвѣ насчитывается уже четыре принявшихъ унію священниковъ; постепенно увеличивается тамъ и уніатская паства.

Требовать отъ автора разбираемой нами книги, какъ требуетъ тотъ же рецензентъ, изложенія не только внѣшней, но и внутренней исторіи уніатской Бѣлорусской епархіи вмѣстѣ съ изображеніемъ религіозно-ропсповѣднаго смысла воссоединенія и церковно-воспитательныхъ средствъ, при помощи которыхъ внѣшній актъ долженъ былъ сопровождаться внутреннимъ переломомъ въ убѣжденіяхъ бывшихъ уніатовъ, а также — съ углубленіемъ во внутренней процессъ той перемѣны, какая въ 1839 году произошла среди воссоединенныхъ, — значило бы предъявлять къ нашему автору чрезмѣрно преувеличенныя требованія.

Нѣкоторые пробѣлы, указанные нами выше въ сочиненіи о Шавельскаго, совершенно ничтожны въ сравненіи съ положительными достоинствами этого труда. Если цѣнность историческаго сочиненія, по взгляду современной исторической методологіи, познается по количеству извлеченнаго изъ архивовъ и переработаннаго историкомъ матеріала, то передъ нами является трудъ, большая часть котораго основана на архивныхъ данныхъ, впервые увидѣвшихъ свѣтъ подъ перомъ нашего автора. Достаточно бросить бѣглый взглядъ на массу подлинныхъ выписокъ изъ архивныхъ дѣлъ въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ этой книги. Языкъ сочиненія прекрасный. Несмотря на многочисленныя выписки изъ рукописныхъ данныхъ, оно читается съ неослабнымъ интересомъ, благодаря живости и картинности изображенія событій и мѣткости нѣкоторыхъ характеристикъ.

По богатству фактическаго матеріала, тщательно и добросовѣстно разработанаго и критически провѣреннаго, разсматриваемый нами трудъ о Шавельскаго займетъ одно изъ видныхъ мѣстъ въ современной церковно-исторической литературѣ, — тѣмъ болѣе, что въ послѣднее время въ разработкѣ нашей западно-русской исторической науки ощущается значительной застой, тогда какъ польская культура дѣлаетъ здѣсь, въ Западномъ краѣ, все большіе и большіе успѣхи.

Въ виду вышеуказанныхъ научныхъ достоинствъ, сочиненіе о Шавельскаго заслуживаетъ, по моему мнѣнію, преміи графа Уварова.

II.

Отзывъ о сочиненіи Н. К. НИКОЛЬСКАГО:

„Кирилло-Бѣлозерскій монастырь и его устройство до второй четверти XVII вѣка
(1397—1625)“, 2 вып., С.-Пб. 1897—1910,

составленный профессоромъ М. М. Богословскимъ.

I.

Вопросъ объ устройствѣ сѣверно-русскихъ общежительныхъ монастырей до-петровской эпохи мало до сихъ поръ разъясненъ; такимъ состояніемъ вопроса въ исторической литературѣ объясняетъ авторъ появленіе своего труда. Содѣйствовать разъясненію этого вопроса онъ намѣренъ изученіемъ развитія одного изъ крупнѣйшихъ монастырей, который былъ третьимъ выдающимся средоточіемъ въ поступательномъ движеніи русскихъ монастырей отъ Чернаго моря къ Бѣлому послѣ Кіево-Печерскаго и Троицкой лавры, имѣлъ руководящее значеніе при организациі сѣвернаго монастырскаго быта и послужилъ началомъ и образцомъ для цѣлаго ряда меньшихъ обителей. Въ сѣверо-западной части Поморья Кирилловъ монастырь былъ, дѣйствительно, главенствующимъ. По образному выраженію автора онъ былъ по отношенію къ другимъ сѣверо-западнымъ монастырямъ какъ бы городомъ по отношенію къ пригородамъ; послѣдніе подчинялись ему не только въ силу финансовой и юридической зависимости, но и какъ законодателю въ области духовно-культурной. Интересъ къ исторіи Кириллова монастыря въ духовно-культурномъ его значеніи усиливается еще тѣмъ, что какъ разъ въ средѣ кирилловскаго монашества въ XV вѣкѣ возбужденъ былъ теоретическій вопросъ о возможности и цѣлесообразности монашескихъ общежитій. Ближайшей задачей своей книги г. Никольскій и поставилъ разсмотрѣть, «какимъ образомъ изъ небольшой землянки преп. Кирилла выросла и обстроилась одна изъ обширнѣйшихъ обителей Заволжскаго края, какъ расширился ея владѣнія и улучшалось хозяйство,

какое при этомъ она имѣла управленіе, какіе учреждены были въ ней порядки монашеской жизни, какъ отпращивалось въ ней богослуженіе и въ чемъ выражались умственные и духовные интересы братства».

Такой методъ рѣшенія общаго вопроса посредствомъ всесторонняго выясненія одного частнаго явленія, которое было, однако, главнымъ и руководящимъ, нельзя не признать волюгь правильнымъ. Разъ удастся представить характеръ Кириллова монастыря, тѣмъ самымъ будетъ уясненъ характеръ тѣхъ многочисленныхъ второстепенныхъ монашескихъ общинъ, которыя находились отъ него въ зависимости и подъ его вліяніемъ. Изучивши основное явленіе, легко будетъ понять и его производныя. Рѣшеніе вопроса объ устройствѣ Кириллова монастыря рѣшить или, по крайней мѣрѣ, пролить яркій свѣтъ и на тотъ общій вопросъ «объ устройствѣ сѣверно-русскихъ общежительныхъ монастырей до-петровскаго времени», съ жалобы на неразъясненность котораго авторъ начинаетъ свою книгу (стр. I—III).

Такова цѣль изслѣдованія. Въ качествѣ средствъ для ея достиженія авторъ привлекъ къ дѣлу богатѣйшій запасъ рукописнаго матеріала, главнымъ фондомъ котораго послужилъ архивъ Кириллова монастыря, частію сохранившійся въ самомъ монастырѣ, частію попавшій въ бібліотеки: Петербургской Духовной Академіи, Императорскую Публичную, Общества Любителей Древней Письменности, въ Московскій Архивъ Министерства Юстиціи (грамоты Коллегіи Экономіи). Матеріалъ подъ руками автора былъ по размѣрамъ громаднѣй. О его качествѣ и значеніи мы скажемъ ниже.

Хронологическими предѣлами своей работы авторъ поставилъ моментъ возникновенія монастыря съ одной стороны и конецъ первой четверти XVII вѣка съ другой. Последнюю, нѣсколько искусственно поставленную грань авторъ объясняетъ тѣмъ соображеніемъ, что послѣдовательный ростъ въ организациі монастыря, начавшійся въ концѣ XIV в., въ первой четверти XVII столѣтія закончился. Думается, однако, что въ томъ или иномъ направленіи развитіе монастыря не прекратилось на 1625 году и потому все же слѣдуетъ пожалѣть о такой искусственности хронологическаго предѣла. На выборъ его оказало, повидимому, преобладающее вліяніе наблюденіе надъ внѣшнимъ видомъ монастыря, надъ его главными зданіями. Къ этому моменту закончились дѣйствительно всѣ главныя монастырскія постройки; но вѣдь прекращеніе строительной дѣятельности монастыря не знаменовало же собою прекращенія всей монастырской жизни въ томъ всестороннемъ ея проявленіи, въ которомъ будетъ изучать ее авторъ по намѣченной имъ программѣ.

Посмотримъ теперь, какъ авторъ, пользуясь находящимся въ его распоряженіи матеріаломъ, разрѣшаетъ поставленную задачу, и для этого

произведемъ обзоръ содержанія его работы, попутно отмѣчая тѣ положенія автора, которыя по нашему мнѣнiю, должны быть приняты, и тѣ, съ которыми мы не можемъ согласиться. Прежде всего — нѣсколько словъ о внѣшнемъ видѣ или, лучше сказать, объ объемѣ вышедшей уже въ свѣтъ части работы. Вышло пока всего только двѣ главы — первая и вторая; по каждая изъ нихъ занимаетъ собою по цѣлому выпуску, и эти выпуски по размѣрамъ составляютъ два обширные тома. Въ самомъ дѣлѣ, выпускъ I, содержащій первую главу, включаетъ въ себѣ 412 страницъ, изъ которыхъ 296 страницъ текста и 112 страницъ приложений; выпускъ II, содержащій вторую главу, — еще обширнѣе: въ немъ 588 страницъ, въ томъ числѣ 267 страницъ текста и болѣе 300 страницъ приложений. Не удивительно, что при такихъ колоссальныхъ объемахъ главы выходятъ на большихъ хронологическихъ разстоянiяхъ: первая появилась въ 1897 г., вторая — только черезъ 13 лѣтъ — въ 1910 г. Во второй главѣ находимъ уже ссылки на имѣющія появиться въ дальнѣйшемъ главы III (стр. XX, примѣч. 2) и IV (стр. XXII, примѣч. 1). При такихъ размѣрахъ работы, если каждая глава будетъ равняться цѣлому тому, сочиненiе грозитъ обратиться въ цѣлую библиотечку. Но появленiе такой библиотечки слѣдуетъ только привѣтствовать.

Первая глава распадается на два неравномѣрные подотдѣла; изъ нихъ первый посвященъ вопросу объ основанiи монастыря (1 — 18); второй, гораздо болѣе обширный, — исторiи монастырскихъ строенiй (18 — 296). Происхожденiе монастырей на сѣверѣ авторъ совершенно правильно связываетъ съ процессомъ колонизацiи сѣвернаго края, припосившей волны русскаго племени въ занятые искони финнами сѣверныя страны. Возникновенiе монастырей было именно однимъ изъ явленiй этого процесса переселенiя русскаго племени на сѣверъ, при чемъ основанiе монастыря въ той или другой мѣстности въ однихъ случаяхъ опережало притокъ въ эту мѣстность колонистовъ и служило его предвѣстникомъ, въ другихъ — слѣдовало за появленiемъ колонистовъ и было его результатомъ. Въ процессѣ колонизацiи авторъ различаетъ двѣ струи: западную (новгородскую) и южную (ростовско-московскую). Начало новгородской онъ относитъ, согласно съ свидѣтельствомъ лѣтописи, еще къ первой половинѣ XI вѣка; ея географическимъ предѣламъ онъ даетъ такое опредѣленiе: «на сѣверо-западѣ она шла по системѣ Онежскаго озера; на востокъ и сѣверо-востокъ отъ Новгорода она простиралась по Шекснѣ къ Бѣлому озеру и сѣвернѣе его по системѣ Кубенскаго озера по рѣкамъ: Вологдѣ, Сухонѣ, Сѣверной Двинѣ, по побережью Бѣлаго моря, гранича съ мѣстонахожденiемъ Югорскаго народа» (3). Новгородскiе монастыри, создававшiеся процессомъ новгородской колонизацiи, отличались мелкими размѣрами и непрочною своего суще-

ствовашія. Это были монастырьки съ 2, 3, 5, 6 иноками, не развивавшіеся въ крупныя общины. Причины образованія такого характера новгородскихъ монастырей авторъ видитъ, во-первыхъ, вообще въ отношеніи Новгорода къ своимъ сѣвернымъ колоніямъ и, во-вторыхъ, въ частности къ своимъ монастырямъ. Только часть сѣверныхъ новгородскихъ владѣній — Обонежье — тѣсно была связана съ территоріей новгородскаго государства, войдя въ составъ Новгородскаго уѣзда; остальные земли сѣвера находились лишь подъ протекторатомъ республики, и Новгородъ смотрѣлъ на эти земли, какъ на источникъ промышленной эксплуатаціи. Новгородъ, какъ государство, не поддерживалъ своихъ монастырей, скупо давалъ имъ льготы и земли, непрочъ былъ лишать монастыри ихъ доходовъ и земель (5). Вотъ почему эти новгородскіе монастырьки и не выросли въ крупныя обители. По виду они подходили къ обыкновеннымъ погостамъ съ церковью, нѣсколькими дворами причта и келліями призрѣваемыхъ при церкви нищихъ. Новгородскіе монастырьки повторяли собою погосты (7). Въ нихъ установился порядокъ особенножительный: каждый членъ такой незначительной монастырской общины самъ долженъ былъ добывать себѣ пропитаніе.

Наоборотъ, южная вѣтвь колонизаціи создавала крупныя общежительныя монастыри, отличавшіеся прочностью. Эта прочность объясняется, во-первыхъ, государственною поддержкою со стороны князей: московскихъ, вологодскихъ и бѣлозерскихъ, а затѣмъ устойчивостью и живучестью самой внутренней монастырской организаціи. Типъ такого монастыря складывался и развивался соотвѣтственно складу и развитію того общества, которымъ онъ создавался. Фазы его развитія отражали въ себѣ фазы развитія общества. На югѣ среди опасностей, постоянно грозившихъ южной Руси отъ кочевниковъ, монастырь сталъ окружаться стѣнами, принимать видъ крѣпости. Съ этимъ характеромъ крѣпостнаго сооруженія онъ переходитъ и на сѣверо-востокъ. Но параллельно тому, какъ общество на сѣверо-востокѣ усваиваетъ формы земледѣльческаго быта, и монастырь, сохраняя значеніе крѣпости, становится тамъ хозяиномъ-вотчинникомъ, крупнымъ землевладѣльцемъ. И въ самомъ устройствѣ управленія такой крупной монашеской общины авторъ видитъ большое сходство съ княжескимъ управленіемъ. Монастырскія стѣны соотвѣтствуютъ кремлю княжеской столицы. Съ княжескими приказами авторъ сопоставляетъ монастырскіе двѣрцы — вѣдомства съ ихъ отчетностью и кругомъ дѣлъ; съ боярской думой — совѣтъ соборныхъ старцевъ въ монастырѣ; съ земскимъ соборомъ — «черный» соборъ монастыря. Монастырскихъ приказчиковъ и посельскихъ, управлявшихъ отдѣльными монастырскими селами, онъ сравниваетъ съ княжескими посельскими и городскими приказчиками, которые

управляли дворцовыми селами (?). Правильнѣе, на нашъ взглядъ, было бы взять здѣсь для сравненія книжескихъ намѣстниковъ и волостелей.

Таковы два типа общинныхъ монастырей на сѣверѣ до XV вѣка, сложившіеся подъ воздѣйствіемъ двухъ теченій колонизаціи: съ одной стороны мелкія и непрочныя новгородскія монашескія общины съ особожитіемъ; съ другой — московскія крупныя обители съ общежительнымъ уставомъ. Къ послѣднему типу принадлежитъ интересующій автора Кирилловъ-Бѣлозерскій монастырь, исторіи возникновенія котораго онъ и посвящаетъ дальнѣшій (11—18) страницы перваго подотдѣла I-ой главы.

Вѣрно характеризуя въ разсмотрѣнномъ нами подотдѣлѣ I-ой главы отношеніе новгородской республѣки къ поморскимъ землямъ, находившимся подъ ея протекторатомъ, авторъ выводитъ изъ этого отношенія слѣдствія, которыя не представляются намъ доказанными. Новгородъ смотрѣлъ на свои поморскія владѣнія, какъ на источникъ промышленной эксплуатаціи. Вѣче, какъ правительство народное, было слишкомъ чуткимъ къ денежной выгодѣ и не любило выдавать льготныхъ грамотъ своимъ выходцамъ колонизаторамъ. «Служилыхъ земель», пишетъ г. Никольскій, «на новгородскомъ сѣверѣ было немного, даже въ болѣе позднее время» (4). Намъ кажется, что авторъ напрасно ставитъ въ связь отсутствіе служилого землевладѣнія на сѣверѣ съ той жаждой денежныхъ выгодъ, которую Новгородъ проявлялъ къ своимъ колоніямъ. Служилое землевладѣніе на сѣверѣ какъ въ новгородское время, такъ затѣмъ и въ московское не развилось потому, что Поморье было краемъ, слишкомъ далекимъ отъ тѣхъ границъ, которымъ грозили непріятельскіе удары и по близости къ которымъ пасаждалось служилое землевладѣніе. Если бы заведены были служилыя помѣстья, напр., по Двинѣ, то во сколько времени отрядъ двинскихъ помѣщиковъ поспѣвалъ бы въ Новгородъ или позже въ XVI в. на Оку для обороны государства? Точно также напрасно, по нашему мнѣнію, отрицаетъ авторъ вообще существованіе на поморскомъ сѣверѣ частнаго вотчиннаго землевладѣнія, опять видя здѣсь дѣйствіе той же причины, той же жажды выгоды. «Поэтому то», пишетъ авторъ, «на новгородскомъ сѣверѣ большинство земель были черпыми, т. е. тяглыми и общинными (съ которыхъ платежи закрѣплялись взаимною порукою всѣхъ отдѣльныхъ членовъ общины) и остались такими до поздняго времени московскаго владычества» (4)... «не привилось на новгородскомъ сѣверѣ крупное вотчинное землевладѣніе» (6). Между тѣмъ, можно привести для новгородскаго времени немало, на нашъ взглядъ, признаковъ крупнаго частнаго землевладѣнія на сѣверѣ, возникавшаго путемъ захвата земель, никому не принадлежавшихъ или находившихся ранѣе во владѣніи туземцевъ-финновъ. Эти признаки можно наблюдать по всему пространству Поморья. Такъ по двин-

скому устью и по всему западному побережью Бѣлаго моря находились въ повгородское время обширныя владѣнія фамилія Борецкихъ, перешедшія потомъ къ Соловецкому монастырю и среди владѣній послѣдняго называвшіяся «старыми Мароинскими боярщинами Исаковы». Къ этимъ землямъ Борецкихъ относились Лявла и Малокурье въ устьѣ Двины, земли по рѣкѣ Кудямѣ, Ненокса, Сумскій посадъ, Вирма, устье р. Выга, Кемь¹⁾. Въ Заонежскихъ погостахъ въ концѣ XIV вѣка находились крупныя владѣнія нѣкоего повгородскаго боярина Григорія Семеновича, который размежевывалъ ихъ съ крестьянами сосѣднихъ четырехъ погостовъ. По Двинѣ и Вагѣ нѣкоторыя черныя волости еще и въ XVII вѣкѣ продолжали носить названіе *боярщинъ* — знакъ, что нѣкогда онѣ принадлежали повгородскимъ боярамъ. Въ Важскомъ краю были крупныя владѣнія повгородскихъ бояръ Своеземцевыхъ. Въ одномъ перечнѣ судебныхъ процессовъ 1471 г., возникшихъ рапѣ этого года изъ-за земель на Вагѣ, упоминаются въ качествѣ сторонъ, которыя вели поземельныя тяжбы, фамилія Селезневыхъ, Ананьиныхъ, Тучиныхъ — все лучшія новгородскія фамиліи. Въ этомъ спискѣ упоминаются уже и Строгановы, крупные землевладѣльцы Сольвычегодскаго и Пермскаго краевъ. Въ Кеврольскомъ уѣздѣ извѣстны вотчины Селезневыхъ, въ Мезенскомъ — Окладниковыхъ²⁾. Что землевладѣніе на сѣверѣ въ повгородское время было не только чернымъ, но и боярскимъ, показываютъ приведенные примѣры; что оно было не только общиннымъ, но и частнымъ, показываютъ, напр., двинскія грамоты, изданныя А. А. Шахматовымъ, представляющія собою акты распоряженія не общинъ, а отдѣльныхъ лицъ принадлежащими имъ землями.

Второй подотдѣлъ разсматриваемой главы посвященъ монастырскимъ строеніямъ и именно: во-первыхъ, исторіи монастырскихъ зданій (18—44); во-вторыхъ, описанію построекъ монастыря по двумъ сохранившимся описаніямъ, относящимся къ двумъ моментамъ первой четверти XVII в.: къ 1601 и 1621 гг. (64—296). Монастырь возникаетъ изъ одинокой землянки преп. Кирилла; но уже при жизни преподобнаго, по мѣрѣ распространенія славы его подвижничества и по мѣрѣ увеличенія числа братіи, привлекаемой этою славой, монастырь начинаетъ обстраиваться. Строится небольшая деревянная церковь во имя Успенія Богоматери — храмъ одноименный съ главнымъ храмомъ московскаго Симонова монастыря, по отношенію къ которому Кириллова обитель можетъ разсматриваться, какъ колонія къ метрополіи, — братскія келліи, необходимыя службы: трапеза, поварня, хлѣбопекарня и т. п. Строительная дѣятельность начинается развертываться съ

1) Неволинъ, О пятинахъ и погостахъ, прилож., стр. 168—169.

2) См. нашу книгу «Земское самоуправленіе на русскомъ сѣверѣ», I, 7—8.

особенной широтой при третьемъ игуменѣ по преп. Кириллѣ — Трифонѣ (30-е и 40-е годы XV в.), при которомъ монастырь приобретаетъ видимость крупной обители. Во второй половинѣ XV вѣка, благодаря появленію среди кирилловской братіи сторонниковъ ученія «шестиякателей», державшихся того взгляда, что «созданія келейная и прочая селенія жилищъ — вся немногочисленны и неукрашены подобаетъ стяжати», строительство приостанавливается. Но затѣмъ со второго десятилѣтія XVI вѣка, вмѣстѣ съ торжествомъ общежительнаго направленія, оно возобновляется съ новою силой. Развивается начатое еще при игуменѣ Трифонѣ каменное строительство, проводящее ростовско-суздальскіе архитектурные мотивы. Расцвѣтъ каменной архитектуры въ монастырѣ совпадаетъ съ княженіемъ Василія III и съ царствованіемъ Ивана Грознаго. Василій III пріѣзжалъ въ монастырь молиться о дарованіи ему сына и въ благодарность за рожденіе сына Ивана соорудилъ въ монастырѣ двѣ каменные церкви: одну во имя св. Іоанна Предтечи (ангелъ Грознаго), другую во имя архистратига Гаврііла. Церкви эти были окончены уже послѣ смерти Василія. Иванъ Грозный питалъ, какъ извѣстно, къ Кириллову монастырю особое расположеніе, считая свое появленіе на свѣтъ дѣйствіемъ молитвъ св. Кирилла, и высказывалъ желаніе принять со временемъ постриженіе въ его обители. Въ предвидѣніи этого шага царь строилъ въ монастырѣ для себя и для дѣтей особыя келліи. Ко времени Грознаго относится постройка церквей во имя св. Владиміра Кіевскаго (надъ могилой князя Владиміра Ивановича Воротынскаго) и св. Іоанна Лѣтвичника. Вскорѣ послѣ его смерти начата была постройка той церкви надъ гробомъ преп. Кирилла, отсутствіемъ которой царь такъ саркастически колотъ глаза кирилловской братіи въ извѣстномъ своемъ посланіи, когда онъ писалъ, что Воротынскій у нихъ лежитъ въ церкви, а чудотворецъ «за церковью». Эта церковь во имя преп. Кирилла освящена была уже въ 1587 г. Къ царствованію Федора Ивановича или даже Бориса Годунова авторъ относитъ появленіе послѣдней по времени церкви — во имя Пресображенія Господня, которою заканчивается сооруженіе церквей въ монастырѣ до второй четверти XVII вѣка. Прослѣдивъ процессъ возникновенія церквей (24—36), авторъ изслѣдуетъ также шагъ за шагомъ сооруженіе келлій¹⁾ и служебныхъ зданій (36—

1) «Обыкновенная стоимость кельи», пишетъ авторъ (37), «была въ 10 руб., но очень нерѣдко на келью давали 5 руб., иногда 20 и тому подобно». Это замѣчаніе о *стоимости* кельи можетъ подать поводъ къ недоразумѣнію. Рѣчь идетъ, очевидно, не о *стоимости* сооружения кельи, а о тѣхъ вкладахъ, которые давались «за келью» при вступленіи въ монастырь и которые могли совершенно не совпадать со стоимостью кельи. Въ самомъ дѣлѣ, 10 и 5 руб. XVI вѣка на наши теперешнія деньги составляютъ огромныя суммы около 1000 и 500 руб. Самъ же авторъ приводитъ немало давнихъ, показывающихъ дѣйствительную стоимость келлій. Напр., стр. 38, примѣч. 5: работы по постройкѣ келлій обходились въ

44) и выясняетъ мѣстоположеніе и ростъ монастырскихъ кладбищъ (44—50). Возстановивъ исторію монастырскихъ построекъ, авторъ заканчиваетъ эту историческую часть подотдѣла интереснымъ экскурсомъ объ осадѣ монастыря литовскими и казачьими отрядами въ 1612—1616 гг., причинившей монастырю немалое разореніе.

Слѣдующая часть подотдѣла (64—272) содержитъ описаніе монастырскихъ строеній, приуроченное къ тому моменту, когда строительная дѣятельность въ монастырѣ достигла высшей точки своего развитія—къ первой четверти XVII в. Сдѣлавъ нѣсколько замѣчаній объ уцѣлѣвшей деревянной постройкѣ, служившей келліей или часовней самому преп. Кириллу, и приведя по сохранившимся расходнымъ книгамъ и по писцовому матеріалу свѣдѣнія вообще о деревянной архитектурѣ въ монастырѣ, которую онъ признаетъ не пошедшей далѣе первыхъ ступеней развитія; собравъ также извѣстія о зодчихъ, созидавшихъ каменные зданія, и объ организаціи каменныхъ работъ при постройкѣ каменныхъ зданій монастыря также по расходнымъ книгамъ, авторъ переходитъ затѣмъ (74) къ детальнѣйшему анализу двухъ описей монастыря, произведенныхъ по распоряженію правительства въ 1601 и 1621 годахъ. Этотъ анализъ надолго останавливаетъ на себѣ его вниманіе.

Мы не послѣдуемъ за авторомъ въ этой его обширной работѣ. Замѣтимъ только, что она производится съ скрупулезною точностью. Данныя, извлекаемые изъ положенныхъ въ основу ея описей 1601 и 1621 гг., сопоставляются съ разнаго рода другими источниками и проверяются ими. Для каждаго описываемаго зданія приводятся его размѣры въ сажняхъ, аршинахъ и вершкахъ. Для каждаго изъ описываемыхъ храмовъ приводятся его теперешній планъ и разрѣзъ, которые сопоставляются съ данными о прежнемъ планѣ и сопровождаются изслѣдованіемъ о постепенныхъ измѣненіяхъ въ постройкѣ. Возстанавливается современный описямъ внѣшній видъ храма, его покрытіе, освященіе, его первоначальный архитектурный стиль. Путемъ сравненія кирилловскихъ построекъ съ постройками московскими, ростовскими и новгородско-псковскими выясняются особенности кирилловской архитектуры и ея зависимость отъ постороннихъ вліяній. Столь же тщательно и со столь же миниатюрными подробностями описывается внутреннее убранство каждаго храма и его придѣловъ, иконостасы, стѣнная живопись, иконы на столбахъ и стѣнахъ, иконостасы алтаря, убран-

20 алт., т. е. въ 60 коп., въ 4 алт. 1 д.=12¹/₂ коп., 40 алт.; стр. 316 примѣч. 2: Одна изъ *шуменскихъ* келлій была срублена въ августѣ 1581 г. плотникомъ Нечаемъ съ товарищами—за работу имъ было выдано 32 алт.=96 коп. За 3 руб. 21 алт. 2 д. въ 1582 г. можно было купить «десятину лѣсу да 4 избы, да 2 клѣти». См. вып. II, 33, прим. 1. О томъ, что именно *оклады* бывали размѣрами въ 10 р., 5 р., 3 р., см. II, стр. OLVIX.

ство престола, священная утварь и пр. Передъ описаніемъ иконнаго убранства главнаго Успенскаго собора мы находимъ особый экскурсъ, посвященный специально кирилловскому иконописанію (95—104). Подробно перечисляются въ каждомъ храмѣ всѣ иконы, упоминаемыя описями, и этимъ перечнемъ заняты цѣлыя страницы I-го выпуска. Такъ, напр., перечисленіе иконъ Успенскаго собора занимаетъ собою цѣлыхъ 27 страницъ (110—137). Вслѣдъ за церковными зданіями, по тѣмъ же основнымъ документамъ—описямъ 1601 и 1621 гг., дается исполненное тѣми же методами описаніе келлій, служебныхъ и хозяйственныхъ построекъ внутри монастыря, стѣпъ и башенъ, его окружающихъ, далѣе—построекъ примыкающаго къ главному монастырю небольшого такъ называемаго Ивановскаго монастыря и, наконецъ, хозяйственныхъ построекъ, находящихся за монастырской оградой. Возстанавливается такимъ образомъ полный планъ монастыря; для наглядности приложены къ книгѣ планы монастыря: 1720 года (видъ), 1809 г. и планъ Мартынова, относящійся къ 40—60 гг. XIX вѣка. Для того, чтобы выяснитъ мѣстоположеніе нѣкоторыхъ построекъ, автору приходилось иногда дѣлать тонкія и сложныя соображенія, примѣрами которыхъ могутъ служить: опредѣленіе мѣста гостинаго двора за монастырской оградой (265, примѣч. 1) и конюшеннаго двора (267, примѣч. 1).

Изъ этого обширнаго, временами математически точнаго и до мелочей подробнаго описанія монастырскихъ строеній передъ читателемъ при небольшомъ усиленіи воображенія возстаетъ величественная картина одной изъ самыхъ крупнѣйшихъ древне-русскихъ обителей. По пространству, входящему въ ограду монастыря—12.400 кв. саж.,—ему принадлежитъ первое мѣсто. Длина его стѣнъ равняется 585 саж., между тѣмъ, какъ Троице-Сергіева лавра имѣла въ 1642 г. въ окружности по длинѣ стѣны не болѣе 551½ саж., а монастыри Соловецкій и Кіево-Печерскій уступали Троицкой лаврѣ. Къ 1 января 1622 г. въ монастырѣ насчитывалось братіи болѣе 186 человекъ. И по внѣшнему виду Кирилловъ монастырь, расположенный на берегахъ нѣсколькихъ озеръ, обнесенный массивными стѣнами и башнями, долженъ былъ уже въ первой четверти XVII вѣка производить внушительное впечатлѣніе. Въ центрѣ его высится главный храмъ Успенія Богоматери, построенный въ 1497 г. Уже въ этомъ году храмъ этотъ имѣлъ отъ земли до церковной главы 12 сажени, а на вершинѣ крытой желѣзомъ главы, на далекое разстояніе видимый вокругъ монастыря, блистала позолотою крестъ. Къ главному храму какъ бы прижимаются малыя церкви св. Владиміра и св. Кирилла; здѣсь же неподалеку расположены церкви архангела Гавріила съ колокольнею и Введенія Богородицы съ трапезою, составляя съ главнымъ храмомъ подобіе единой каменной группы, которая должна была служить не только видимымъ и физическимъ,

но и духовнымъ центромъ монастырской жизни. Въ монастырѣ въ первой четверти XVII в. было и еще нѣсколько церквей: св. Іоанна Лѣствичника надъ главными святыми воротами, св. Преображенія надъ воротами въ стѣнѣ, выходящей на Сиверское озеро и, кромѣ того, двѣ церкви въ маломъ, такъ называемомъ Ивановскомъ монастырѣ. — Въ восточной части монастыря расположены были деревянныя братскія келліи, число которыхъ въ 1601 г. доходило до 47. Игуменскія келліи стояли направо отъ святыхъ воротъ, если идти отъ этихъ воротъ ко храму Успенія. У самыхъ святыхъ воротъ находились двѣ «гостинныя» келліи, предназначенныя для помѣщенія богомольцевъ. Среди братскихъ келлій близъ церкви архангела Гавріила были построены двѣ больничныхъ келліи. Въ западной части монастыря были сосредоточены хозяйственныя постройки, каменные и деревянные. Ихъ опись даетъ представленіе о хозяйственномъ бытѣ этой крупной монашеской общины. Часть такихъ служебныхъ помѣщеній расположена была въ зданіяхъ, связанныхъ съ церквами. Такъ, къ церкви Введенія примыкала обширная трапезная палата, куда собиралась братія монастыря для принятія пищи; эта трапезная была соединена съ нѣсколькими находившимися подъ нею въ нижнемъ этажѣ обслуживавшими ее помѣщеніями, каковы были: хлѣбня, гдѣ пекли для братія хлѣбъ въ двухъ большихъ печахъ, кладовая для храненія хлѣба, погреба и чуланы, палата, гдѣ хранились запасы соли и масла. Близъ этихъ службъ стояли два амбара, гдѣ хранилась ржаная мука, и тутъ-же была особая палатка, въ которой согрѣвали воду для хлѣба. Тутъ-же хранилась разная необходимая для изготавленія хлѣба утварь: заслоны, лохани, котлы, поскребни, «чѣмъ квашню скребуть», косарь, «чѣмъ лучину щепаютъ», сковороды, кумганцы и т. д. (191—194). Подъ церковью Преображенія, что на заднихъ воротахъ, помѣщалась хлѣбня, гдѣ приготавлялось печеніе изъ пшеничной муки: калачи, пироги, оладьи, просвиры; въ пристройкахъ, примыкавшихъ къ этой хлѣбнѣ, жили «хлѣбные старцы» и хранились необходимые припасы, посуда и принадлежности. Съ церковью св. Іоанна Лѣствичника были связаны примыкавшія къ святымъ воротамъ такъ называемыя «казенныя палаты», служившія кладовыми, а также помѣщеніемъ для библіотеки и арсенала. Въ монастырѣ хранился большой запасъ оружія, въ особенности послѣ литовской осады. Такъ, въ 1621 г. въ особой «оружейной палаткѣ» было 8 латъ, 72 панцыря и кольчугъ, 66 шоломовъ и шанокъ, 14 самопаловъ корельскихъ, 18 самопаловъ «шкотскихъ», 6 самопаловъ колесныхъ и 118 самопаловъ московскаго дѣла, 18 пудовъ свинцу, 16 бочекъ пороху, 1015 ядеръ пушечныхъ, 21 пудъ свинцовыхъ пуль и проч. — Но кромѣ этихъ примыкавшихъ къ церквамъ строеній въ монастырѣ находились особыя зданія, предназначенныя для разныхъ службъ; таковы были: каменные

келліи позади трапезы, гдѣ жили два подкеларника и чашникъ и гдѣ хранилась кухонная посуда: сковороды, тарелки березовыя, блюда деревянныя, «кленики, чѣмъ рыбу рѣжутъ», «меленка перечная» и т. п.; каменный погребъ и надъ нимъ палатка сытная, гдѣ ставили квасъ медвяный; каменная «воскобойня», гдѣ изготовлялись свѣчи; надъ этими помѣщеніями во второмъ этажѣ «сушило», гдѣ хранились зерно и крупа ячнная, гречневая, просо, горохъ, сѣмя конопляное. Тутъ же палатка, гдѣ лежало столовое бѣлье и хранилась посуда: чаши «трапезныя мѣдныя большія», чаши братскія мѣдныя, чаши деревянныя большія, «ковши тверскіе, что кладутъ по большимъ чашамъ», «ковши, чѣмъ квасъ разливаютъ» и т. д. Далѣе «палатка ѣстовная, изъ которой отдавали про братью и про гостей ѣству» и гдѣ хранились «судки столовые, солонки, разсолыпики оловянные, котлы мѣдныя, котлики меньшіе мѣдныя, сковородки мѣдныя, противни большіе мѣдныя съ помочми» (ремнями) и т. д.; каменная поварня, гдѣ готовили кушанья и гдѣ было 6 очаговъ котельныхъ, да ошестокъ, на чемъ ѣсть варятъ про братію. Поварня служила средоточіемъ цѣлаго ряда службъ, съ нею связанныхъ, гдѣ жили работавшіе въ ней поваренные старцы, служебники и дѣтеныши и хранилась необходимая посуда. Рядомъ съ поварней стояла квасоварня, гдѣ помѣщался котель вмѣстимостью въ 300 ведеръ и три чана, въ которыхъ затирался солодъ и въ которые сливалось сусло. Съ квасоварней были связаны: амбаръ съ 5 чанами и 6 корытами, гдѣ студили сусло; ледникъ, гдѣ хранился квасъ житный; палатка съ сушиломъ. Въ особой палаткѣ хранились медъ и патока. Въ сѣверо-западной части монастыря стояла палатка, гдѣ чистили рыбу, и амбаръ, гдѣ изготовлялись бочки. Позади игуменскихъ келлій было 5 ледниковъ, гдѣ хранился также квасъ и бочки съ рыбой: судачиной, лещевиной, щучиной; здѣсь же хранилась семга, осетры длинныя волжскіе и шехонскіе, якра черная. Въ одномъ изъ погребовъ держали сметану, молоко, масло коровье и яйца. Надъ погребами сдѣланы были деревянныя «сушила», гдѣ находились запасы вяленой и сушеной рыбы: пласти лещевые, язевые, щучьи и стерляжки, семга, вислое осетры, мелкіе пирожные снятки, пучки вязиги и пр.

За оградой монастыря раскиданъ былъ также цѣлый рядъ служебныхъ построекъ. У самыхъ святыхъ воротъ находился «дворъ гостинъ» съ избамъ, амбарами, клѣтями, повалушею и конюшнею для торговцевъ, пріѣзжавшихъ на ярмарки, которыя происходили возлѣ Кириллова монастыря три раза въ году: «на Успеневѣ да на Введеневѣ день Святые Богородицы и на чудотворцеву Кириллову память» — 9 іюня (II, 229). За этимъ дворомъ на рѣчкѣ Свѣгѣ были двѣ водяныя мельницы съ 4-мя житными амбарами и съ кельей мельничнаго старца. За рѣчкою была еще расположена: «санный дворъ» съ амбарами, въ которыхъ хранились «сапи и те-

лѣги, п оси, и дуги, и оглобли, п всякой санный и телѣжный запасъ», и конюшенный дворъ съ обширнымъ денникомъ (16 × 4 саж.), гдѣ кормили лошадей овсомъ, съ 4-мя огромными конюшнями, гдѣ помѣщались «конюхи и дѣтеныши, которые стряпають у лошадей», съ житницами и амбарами, гдѣ хранилась всякаго рода сбура. За оградой находились также амбаръ съ матеріалами «каменнаго дѣла» и съ избамп монастырскихъ каменщиковъ и плотниковъ; «дворъ служеиъ» (34 × 16 саж.) со многими помѣщеніямп для монастырскихъ слугъ, кожевни, солодежня, гдѣ растили и сушили солодъ; 10 житницъ съ хлѣбомъ, свозимымъ изъ монастырскихъ деревень; обширный дворъ, гдѣ работали разнаго рода монастырскіе ремесленники: «иконники, токарники, оконшники, портные мастера, сапожники, кожевники и всякіе мастерове люди» и гдѣ въ амбарахъ и кладовыхъ хранились матеріалы, необходимые для ихъ работы.

Таковы приблизительно внѣшній видъ и обстановка монастыря по описямъ 1601 и 1621 гг. съ его церквами, хозяйственными службами и гостинымп дворами, библіотекой и арсеналомъ, стѣнами и башнями. Эта картина наглядно изображаетъ многообразное значеніе древне-русскаго монастыря, какъ мѣста ииоческой молитвы, цѣли благочестиваго паломничества, крупной хозяйственной общины, первоклассной военной крѣпости, центра просвѣщенія и торговаго пункта.

II.

Обзоръ II-й главы изслѣдованія, занимающей собою второй выпускъ I-го тома, мы должны начать съ упрека въ крайней искусственности того плана, по которому она построена. Глава эта носитъ названіе: «О средствахъ содержанія: доходахъ и расходахъ» и дѣлится на двѣ части: А) о доходахъ монастыря, В) о расходахъ. Авторъ все время въ этой главѣ какъ бы изучаетъ бюджетъ монастыря; недаромъ мы на каждомъ шагѣ встречаемъ у него бюджетную терминологию. Такъ на стр. 84 онъ говоритъ о «смѣтныхъ предначертаніяхъ» и «дѣйствительныхъ поступленіяхъ», о «смѣтныхъ предположеніяхъ» (90); о покрытіи недостатка по смѣтѣ разными поступленіями, о выполненіи смѣты (91); о «сверхсмѣтныхъ поступленіяхъ», наблюдавшихся при доставкѣ сыровъ, вносимыхъ монастырю крестьянами въ качествѣ оброка; о пашнѣ, какъ «источникѣ поступленій» (103); о «бюджетной системѣ», которая примѣнялась братіей въ отношеніи къ источникамъ дохода (246), и т. п. Какъ будто предметомъ изслѣдованія служатъ для автора росписи доходовъ и расходовъ. На самомъ же дѣлѣ за весь болѣе, чѣмъ двухсотлѣтній періодъ, въ предѣлахъ котораго авторъ

изучаетъ исторію монастыря, такая роспись была составлена только однажды въ 1601 г. правительственными переписчиками, описавшими имущество монастыря и вычислившими его доходы и средства, необходимыя на его содержаніе. Обыкновенно же въ монастырѣ велись записи поступившимъ доходамъ и производившимся расходамъ; но предварительныхъ росписей съ какими-либо смѣтными предположеніями не составлялось. Современную намъ финансово-правовую схему и терминологию авторъ приложилъ къ явленіямъ совѣтъ иного порядка и поэтому построение главы вышло натянутымъ. Въ рубрику доходовъ пришлось включить предметы, мало имѣющіе между собою общаго и совершенно не подходящіе подъ понятіе доходовъ. Съ земель монастыря, находившихся въ арендномъ держаніи у крестьянъ, шелъ денежный и хлѣбный оброкъ; авторъ и разбираетъ его, какъ доходъ; но въ этомъ же отдѣлѣ о доходахъ ему пришлось говорить не только о монастырской запашкѣ, но и о монастырскихъ огородахъ, пожняхъ, лѣсахъ, которые удовлетворяли натурою хозяйственныя потребности монастыря въ хлѣбѣ, овощахъ, сѣнѣ и лѣсномъ матеріалѣ. Если бы даже и существовали монастырскіе бюджеты, то продукты, собираемые съ этихъ угодій натурою, едва ли включались въ нихъ; для этого слѣдовало бы предпринимать сложную операцію перевода ихъ на денежную стоимость и т. д. Въ отдѣлѣ доходовъ попалъ у автора даже и параграфъ о «городскихъ дворахъ», принадлежавшихъ монастырю, о которыхъ самъ авторъ говоритъ, что они доходовъ монастырю не давали, а служили для складовъ монастырскихъ товаровъ и для помѣщенія пріѣзжавшихъ въ городъ по дѣламъ монастырскихъ агентовъ (127 — 128). Такому насильственному подчиненію совершенно искусственной схемѣ подверглись интереснѣйшіе параграфы о монастырскомъ землевладѣніи и хозяйствѣ, которые авторъ непремѣнно хочетъ втиснуть въ отдѣлѣ доходовъ и изложеніе которыхъ онъ старается вести подъ бюджетнымъ угломъ зрѣнія, интересуясь почему то не землевладѣніемъ и хозяйствомъ самимъ по себѣ, а только «поступленіями», смѣтными предположеніями и т. д. Этимъ, однако, натяжки и получающіяся, какъ ихъ слѣдствіе, несообразности не ограничиваются. Разъ вся глава подраздѣлена на двѣ рубрики доходовъ и расходовъ, пришлось автору въ отдѣлѣ монастырскихъ доходовъ включить «доходъ», получавшійся съ крестьянъ прикащиками монастырскихъ вотчинъ, управлявшихъ имп¹⁾, и конечно вовсе не поступавшій въ казначейство монастыря.

1) Отметимъ здѣсь кстати путаницу, въ которую впадаетъ авторъ опять таки благодаря своей финансово-правовой эрудиціи. «Прикащики», пишетъ онъ, «получали съ крестьянъ: 1) «въѣзжаго» съ выти по 2 деньги; 2) «осеняго» съ выти по 5 денегъ; 3) «присудныхъ пошлинъ» съ суда по 2 деньги. Такимъ образомъ, по уставной грамотѣ отъ 31 марта 1593 г. постоянный (?) окладъ прикащика былъ равенъ 7 деньгамъ съ выти». Авторъ въ

Вслѣдъ за параграфами, говорящими о землевладѣніи монастыря и эксплуатациіи имъ своихъ владѣній, авторъ въ отдѣлѣ доходовъ относить совѣмъ не связанныя съ ними или только очень искусственно связанные параграфы о пожертвованіяхъ движимостью (за требоисправленія), именно о вкладахъ единовременныхъ и ружныхъ пожертвованіяхъ. Здѣсь также ему приходится разсматривать, какъ «доходы», такіе вклады, какъ вклады церковной утварью, образами, одеждой и разнаго рода вещами. Все это очень не вяжется съ бюджетной рубрикаціей. Но особенной искусственностью отличается второй отдѣлъ разсматриваемой главы: б) о расходахъ. Какъ и предполагается по дѣйствующему у насъ теперь бюджетному праву, расходы монастыря въ XVI и XVII вв. авторъ подраздѣляетъ на 1) обыкновенные и 2) чрезвычайные (сверхсметные). Что же относить авторъ къ расходамъ послѣдняго рода? Оказывается, убытки, причиненные монастырю во время литовскаго разоренія въ первой четверти XVII в., которые онъ очень обстоятельно подъ рубрикой чрезвычайныхъ расходовъ исчисляетъ, приходя въ концѣ концовъ къ такому общему заключенію: «слѣдовательно, поскольку сметные расходы служили къ благосостоянію монастыря, постольку чрезвычайные становились причиною его оскуднѣнія!» (267).

Такъ подъ искусственную схему бюджетныхъ рубрикъ, баланса доходовъ и расходовъ, актива и пассива подводится изученіе предметовъ, имѣющихъ совершенно самостоятельный интересъ и ни въ какой общей схемѣ не нуждающихся. Землевладѣніе монастыря, его начало и ростъ, хозяйственная эксплуатациа земель и угодій, коммерческія предпріятія и кредитныя операціи монастыря, вклады и пожертвованія монастырю — всѣ эти явленія можно было изучать, не уродуя ихъ подгибаниемъ подъ искусственную классификацію.

Надо впрочемъ сказать, что неудачная классификаціа не погубила дѣла безнадежно, такъ какъ она касается лишь поверхности изложенія и немного вліяетъ на его суть. Отдѣлы главѣ, посвященные монастырскому землевладѣнію, эксплуатациа земель, торговлѣ, кредитнымъ операціямъ монастыря и вкладамъ движимости въ монастырь, не теряютъ своего значенія въ высшей степени цѣнныхъ этюдовъ, основанныхъ на изученіи обширнѣйшаго, по большей части свѣжаго, неизданнаго матеріала, извлеченнаго изъ

этомъ разсужденіи упускаетъ изъ виду, что «въѣзжее», платившееся прикащикамъ вотчинъ, не было ежегоднымъ поборомъ, а уплачивалось каждому прикащику только однажды, именно при въѣздѣ его въ вотчину, т. е. при вступленіи въ должность. Это было «въѣзжее», подобное тому «въѣзжему корму», который давался княжескимъ намѣстникамъ и волостелямъ также однажды, при въѣздѣ ихъ въ управляемый округъ. Слѣдовательно, нельзя было складывать этого *единовременнаго* взноса съ *ежегоднымъ* платежомъ осеняго и выводить отсюда какой то постоянный окладъ. Недаромъ, впрочемъ, и самъ авторъ сопровождаетъ свой эпитетъ «постоянный» знакомъ (?). Стр. 66.

бумагъ Кирилова монастыря. Въ отдѣлѣ о землевладѣніи авторъ устанавливаетъ способы пріобрѣтенія земель монастыремъ, какими были: пожалованіе князьями, дареніе частными лицами, покупка, мѣна, залогъ, и, наконецъ, указываетъ три случая завмки монастыремъ никѣмъ не занятыхъ земель, когда захваченныя земли съ «посажеными монастыремъ на лѣсу деревнями» стали собственностью монастыря въ силу давности владѣнія (8). Наблюдая всѣ эти способы пріобрѣтенія, авторъ приходитъ къ любопытному выводу, что безвозмездные способы пріобрѣтенія преобладали надъ возмездными. Монастырь самъ покупалъ преимущественно мелкія владѣнія, тогда какъ крупныя вотчины поступали въ его собственность путемъ пожалованія и даренія (6—7). Два капитальные вопроса въ исторіи монастырскаго землевладѣнія въ XV и XVI вв., именно: вопросъ о вліяніи на ростъ этого землевладѣнія, во-первыхъ, взглядовъ извѣстной школы «нестяжателей», а во-вторыхъ запретительнаго законодательства XVI вѣка, остаávajúть на себѣ особое вниманіе автора, и онъ освѣщаетъ ихъ наблюденіями надъ Кирилловскимъ землевладѣніемъ. Онъ опровергаетъ принятое нѣкоторыми учеными воззрѣніе о нестяжательности самого преподобнаго Кирилла, основанное на свидѣтельствахъ автора его житія Пахомія Логовета и князя Вассіана Патрикѣева. Факты показываютъ, что преп. Кирилла нельзя относить къ типу нестяжателей. «Сохранилось», пишетъ авторъ, «свыше 40 поземельныхъ крѣностей (въ подлинникахъ или въ копіяхъ) преп. Кирилла, въ томъ числѣ 24 купчихъ, которыя показываютъ, что онъ ни въ принципѣ, ни на дѣлѣ не отрицалъ монастырскаго права на вотчины. Изъ актовъ нельзя даже усмотрѣть нерасположенія его къ землямъ населеннымъ. Онъ принялъ село отъ князя Андрея Дмитріевича, самъ ставилъ деревни, покупалъ селенія и на покупку ихъ истратилъ 33 руб. 205 бѣлокъ, сумму для того времени значительную» (11—12). Того же направленія держались и ближайшіе преемники преп. Кирилла игумены Христофоръ и Трифонъ. Но во второй половинѣ XV в. и въ первомъ десятилѣтіи XVI вліяніе нестяжателей въ монастырѣ, изъ котораго вышелъ и глава этой школы — Нилъ Сорскій, становится замѣтнымъ. Пріобрѣтеніе земель пріостанавливается; братія предпочитаетъ систему ружнаго содержанія. Но затѣмъ, послѣ того, какъ на соборѣ 1503 г. идеи нестяжателей встрѣтили сопротивленіе, съ 1519 г. замѣчается опять поворотъ къ прежнему направленію; деньги, накопленныя за 30 лѣтъ нестяжательства, братія начинаетъ тратить на пріобрѣтеніе земель. Строгіе порядки Кирilloвой обители прославляютъ обитель и привлекаютъ въ нее обильныя пожертвованія. Процессъ роста монастырскихъ земельных владѣній возобновляется съ новой силой (12—14).

Этого процесса не въ силахъ были остановить запретительные указы

правительства. Авторъ устанавливаетъ любопытное наблюдение, которое наводитъ на мысль о связи между этими указами и ростомъ Кирилловскаго землевладѣнія. Оказывается, что каждое изъ запретительныхъ постановлений издавалось какъ разъ вслѣдъ за особенно сильнымъ увеличеніемъ покупокъ и вкладовъ въ Кирилловѣ монастырѣ. Въ самомъ дѣлѣ, указу 1551 г. предшествовала энергичная дѣятельность игумена Аѳанасія, котораго Курбскій называлъ «сребролюбивымъ» и при которомъ монастырь сдѣлалъ пріобрѣтенія владѣній по 19 крѣпостямъ. Указу 1572 г. предшествовала такая же дѣятельность игумена Кирилла II, который сдѣлалъ 55 новыхъ пріобрѣтеній; а передъ указомъ 1580 г. игуменъ Козьма за 7 лѣтъ совершилъ около 63 поземельныхъ крѣпостей. «Такимъ образомъ», заключаетъ авторъ, «ограничительныя постановленія, безъ сомнѣнія, могли стоять въ связи и съ исторіей Кирилловской вотчины, но сами указы не прекращали территориальнаго роста ея» (14—15), хотя и тормазилъ этотъ ростъ (XXXVI). Въ самомъ дѣлѣ указъ 11 мая 1551 г. не ограничивалъ возможности пріобрѣтенія земель монастырями: онъ подчинялъ только поземельныя сдѣлки монастырей формальному контролю, запрещая епископскимъ каедрамъ и монастырямъ покунуть, а служилымъ и *всякимъ людемъ* (авторъ почему то думаетъ, что указъ 1551 г. касается только служилыхъ вотчинъ) продавать церковнымъ учрежденіямъ вотчины *безъ доклада*. Съ доклада же, т. е. съ утвержденіемъ въ Помѣстной избѣ, такія сдѣлки допускались и впредь. Поэтому послѣ указа преемники игумена Аѳанасія — игумены Симеонъ, Матѳей, Варлаамъ и Вассіанъ за 14 лѣтъ заключили до 19 крѣпостей преимущественно на вотчины въ Бѣлозерскомъ и Романовскомъ уѣздахъ, истративъ на покупку свыше 2250 руб. московскихъ (21). Замѣтимъ, что эти уѣзды были именно мѣстностями служилаго землевладѣнія. Указъ 9 октября 1572 г., запрещавшій давать вотчины «въ большіе монастыри, гдѣ вотчинъ много», оказался болѣе дѣйствительнымъ. Но и онъ не останавливалъ процесса роста Кирилловскаго землевладѣнія, а только измѣнялъ его географическій районъ. Запрещеніе 1572 г., какъ толкуетъ его авторъ, касалось не всякихъ земель, а только «служилыхъ» вотчинъ, и совершенно не относилось, напр., къ чернымъ землямъ Поморскаго сѣвера. Поэтому монастырь, райономъ пріобрѣтеній котораго была до того времени преимущественно территория прежнихъ Бѣлозерскаго и Вологодскаго княжествъ по оз. Бѣлому и Кубенскому, по рр. Шекснѣ и Порозобицѣ съ ихъ служилымъ землевладѣніемъ, устремляетъ свою пріобрѣтательскую энергію въ Поморье, съ его рыбными и соляными промыслами, съ его черными землями,—и въ руки монастыря начинаютъ быстро переходить многочисленные мелкіе земельные участки, дворы и промысловыя угодья поморскихъ черносошныхъ крестьянъ.

Интересуясь особенно распространениемъ владѣній Кириллова монастыря въ Поморскомъ краѣ, мы взяли на себя трудъ сдѣлать подсчетъ пріобрѣтеніямъ тамъ монастыря по тому списку монастырскихъ земельныхъ пріобрѣтеній, который составляетъ обширное приложеніе, сдѣланное авторомъ ко II-й главѣ. Уже въ 1569 г. монастырь выхлопоталъ двѣ жалованныя грамоты, отъ 12 іюня и 26 августа, которыми утверждались совершенныя до этого времени монастыремъ купчія въ Турчасовѣ и Золотицѣ на Бѣломъ морѣ. Затѣмъ идетъ длинный списокъ актовъ, устанавливающихъ разнаго рода пріобрѣтенія монастыря. Всего ихъ можно насчитать, опуская пріобрѣтенія на Чарондѣ, 159; въ этомъ числѣ значатся 3 пожалованія, 1 закладная, 10 мѣновныхъ, 27 вкладовъ и 118 купчихъ крѣпостей (74%). Отсюда можно видѣть, что главнымъ способомъ пріобрѣтенія монастыремъ недвижимостей въ Поморьѣ была покупка ихъ, хотя не слѣдуетъ при этомъ упускать изъ вида, что подъ многими купчими, какъ и подъ данными, утверждавшими вклады, скрывалась сдѣлка залога: купчая или данная писалась на просроченный залогъ. Всего, начиная съ іюня 1568 г. по 1623 г. судя по цѣнамъ, обозначеннымъ въ купчихъ, монастыремъ на покупку владѣній въ Поморьѣ было затрачено около 3000 р. (2906 р. 92 к.). Наиболѣе крупной была сдѣлка 19 іюня 1568 г., по которой монастырь купилъ за 800 р. у Василья Никитина варничныя мѣста въ Золотицѣ по р. Пушлахтѣ (XLIX). Наиболѣе миниатюрной была сдѣлка 16 іюля 1571 г., по которой тамъ же, въ Золотицѣ, монастырь купилъ у нѣкоего Селвана Алексѣева «поддворную землю съ огородцемъ капустнымъ и съ хоромишками» всего за 15 алтынъ, т. е. за 45 копѣекъ (LIII, примѣч.). Но вообще значительно преобладали мелкія сдѣлки, покупка небольшихъ участковъ. Купчихъ болѣе, чѣмъ въ 100 рублей можно насчитать всего только 4 (800 р.; 205 р.; 200 р.; 114 р.), отъ 100 до 51 р. всего 6; отъ 50 до 26 р. вкл. — 9; отъ 25 до 16—19, остальные на болѣе мелкія суммы. Монастырь пріобрѣталъ здѣсь доли въ соляныхъ варницахъ, участки въ рыбныхъ ловляхъ, дворы съ огородами, амбары для склада продуктовъ, пожни, рѣже пашенныя угодыя, деревни и доли деревень, полянки.

По списку пріобрѣтеній можно прослѣдить, на какія именно территоріи Поморскаго края послѣдовательно устремляетъ монастырь свою пріобрѣтательскую энергію, куда онъ протягиваетъ постепенно свою захватывающую руку. Прежде всего въ концѣ 1560-хъ и въ первой половинѣ 1570-хъ годовъ воздѣйствію этой энергіи подвергся Каргопольскій уѣздъ. Монастырь пріобрѣтаетъ владѣнія и въ самомъ Каргополѣ, и въ Турчасовѣ, и по р. Онегѣ, но въ особенности много владѣній онъ пріобрѣтаетъ въ мѣстности, входившей также въ составъ Каргопольскаго уѣзда, распо-

ложенной по берегу Онежской губы и известной подъ именемъ Золотицы (къ ней относится 31 сдѣлка). Въ 1571 г. монастырь купилъ за 100 р. дворъ и рыболовные угодья въ заморской волости Двинскаго уѣзда Умбѣ. Во 2-ой половинѣ 70-хъ годовъ на Умбу направляется особенное вниманіе братія, и эта волость дѣлается главнымъ мѣстомъ монастырскихъ операций. Монастырь скупаеть здѣсь или принимаетъ въ качествѣ вкладовъ мелкіе участки, измѣряемые дробями податной единицы, принятой на Кольскомъ полуостровѣ — лука, приобрѣтаетъ доли въ угодьяхъ, рыбныхъ ловляхъ въ рѣкѣ Умбѣ, въ «заборахъ», морскихъ тоняхъ и т. д., вдвигаясь этими долями «промежъ волощаны умбляны», т. е. становясь участникомъ въ тогдашнихъ складничествахъ, товарищескихъ и совладѣльческихъ союзахъ и членомъ чернаго волостного общества. (LXIII и сл.). Относящихся къ Умбѣ можно насчитать 19 сдѣлокъ: 18 купель и 1 вкладъ. 26 августа 1578 г. монастырь получаетъ правительственное подтвержденіе на приобрѣтеніе владѣній въ Умбѣ и пожалованіе новыми. По наказу Ивана IV «Захарья Дмитріевъ сынъ Сушковъ отписалъ въ Поморѣ въ Умской волости въ Кирилловъ монастырь игумену Козьмѣ 22 лука, oprичъ того, что ихъ государь пожаловалъ пятью луки и что они сами прикупили пять же луковъ, и велѣлъ государь учинити имъ всего 32 лука съ дворы и со всѣми угодья и со крестьяны» (LXVIII). Съ началомъ 1580-хъ годовъ центромъ приобрѣтеній дѣлается посадъ Ненокса Двинскаго уѣзда, известный своими соляными промыслами. Первая покупка здѣсь была совершена еще 20 августа 1578 г., когда монастырь приобрѣлъ за 100 рублей дворъ въ Непоксѣ на посадѣ со всѣми хоромами, $\frac{3}{12}$ «сугреба разсолу», четверть варницы въ Григорьевской варницѣ и др. Въ 1579 г. было куплено еще за 80 рублей въ той же Григорьевской варницѣ «два сугреба двѣнадцатыхъ и по тѣмъ двумъ сугребамъ участки въ разсолѣ въ варницѣ и въ прѣнѣ, и въ дугахъ, и въ кострицахъ» и пр. (LXX); а затѣмъ съ 1581 г. идетъ непрерывный рядъ приобрѣтеній въ Неноксѣ. Всего съ 1581 по 1621 г. можно насчитать 62 сдѣлки: 52 покупки, 1 вкладъ и 9 мѣнъ, по которымъ монастырь приобрѣталъ участки въ варницахъ, дворы, дворы съ огородами, амбары, пожни и т. д. Многочисленные сдѣлки монастыря нашли здѣсь такъ же, какъ и сдѣлки его въ Умбѣ подтвержденіе въ жалованной грамотѣ отъ сентября 1615 г., по которой монастырю «былъ отказанъ въ вотчину Ненокоцкій посадъ съ оброчными слободками и съ деревнями, и съ соляными промыслами «oprичъ Соловецкаго монастыря промысловъ и oprичъ Ненокоцкіе тамги и кабаковъ» (LXXXVIII. А. И. III № 61). Однако, по видимому, это пожалованіе не осуществилось на практикѣ. По крайней мѣрѣ, по писцовымъ книгамъ 1620-хъ гг. посадъ Ненокса значитъ не монастырскимъ, а чернымъ, государственнымъ, и послѣ 1615 г. продолжаются

въ Неноксѣ сдѣлки монастыря на земли, пожни, доли варницы, заключаемыя съ владѣльцами ихъ ненокшанами. Очевидно, такія сдѣлки не могли бы имѣть мѣста, если бы вся Ненокса дѣйствительно оказалась вотчиной монастыря. — Еще въ 1579 г. монастырь купилъ въ Двинскомъ уѣздѣ возлѣ Холмогоръ у Ильи Бурова пол-деревни Загорской въ Загорскомъ стану за 40 руб. съ полтиною и двѣ деревни въ Куростровскомъ стану одну за 20, другую за 15 руб., которыя, однако, фактически почему то не перешли въ руки монастыря (LXXI). Къ началу XVII в. относятся пріобрѣтенія монастыря въ самихъ Холмогорахъ, гдѣ въ 1603 г. монастырь купилъ 4 дворовыхъ мѣста, заплативъ за одно изъ нихъ 1 р. 75 к., за два по 1 р. 50 к. и за одно 1 р. 30 к. Еще одно дворыще тамъ же за 1 р. 30 к. монастырь купилъ въ 1605 г., — тѣмъ и ограничились его покупки въ Холмогорахъ. Точно также невелики были владѣнія монастыря въ Устюгѣ Великомъ: они заключались въ 1 дворѣ съ хоромами, купленнымъ за 6 рублей въ 1607 г., и въ одномъ дворовомъ мѣстѣ, отведенномъ воеводой подъ монастырскіе амбары по челобитью монастыря въ 1615 г. Такимъ образомъ, наиболѣе многочисленныя владѣнія монастыря, состоявшія изъ мелкихъ участковъ, были сосредоточены въ Западномъ Поморьѣ въ Каргопольскомъ уѣздѣ и въ Турчасовскомъ стану, въ Золотицѣ, въ Умбѣ и Неноксѣ.

Процессъ роста владѣній Кириллова монастыря можно слѣдить по особой работѣ автора, помѣщенной въ первомъ приложеніи ко II главѣ (стр. I—XCIII). Здѣсь въ хронологическомъ порядкѣ, по годамъ и даже по мѣсяцамъ, сдѣланъ перечень пріобрѣтеній недвижимости, составленный на основаніи обильнаго занаса документовъ, находившихся въ распоряженіи автора: именно кирилловскихъ рукописей, хранящихся въ Академической Библіотекѣ Петербургской Духовной Академіи и въ Императорской Публичной Библіотекѣ, грамотъ Коллегіи экономіи въ Моск. Арх. Мин. Юстиціи, актовъ Софійской библіотеки, рукописей Археографической Комиссіи и собранія, принадлежащаго автору. Каждое пріобрѣтеніе подтверждается ссылками на соотвѣтствующіе документы. Это приложеніе мы считаемъ для исторіи монастырскаго землевладѣнія прямо драгоценнымъ.

Отъ вопроса о распространеніи владѣній монастыря, авторъ переходитъ къ вопросу объ ихъ эксплуатаціи (стр. 22—139). Начиная этотъ отдѣлъ, онъ устанавливаетъ «три главныхъ способа разработки земель». Таковы были: монастырская пашня, оброкъ и промыслы. Способы эти онъ связываетъ съ «тройственной разносоставностью» владѣній монастыря, которыя распадаются, по его мнѣнію, также на три категоріи: земледѣльческія, вотчинныя и промысловыя (стр. 22). Соотвѣтственно такому подраздѣленію расчленяется въ дальнѣйшемъ изученіе эксплуатаціи монасты-

ремь его земель. Замѣтимъ, что это подраздѣленіе монастырскихъ земель на земледѣльческія, вотчинныя и промысловыя страдаетъ неясностью, благодаря допускаемому авторомъ смѣшенію признаковъ юридическихъ и хозяйственныхъ. Вотчинныя земли — признакъ юридическій, указывающій *право* монастыря на землю, тогда какъ термины: земледѣльческій и промысловый — признаки хозяйственные, указывающіе форму хозяйственной эксплуатаціи. Развѣ не рѣжетъ уха опредѣленіе автора: «земледѣльческія» земли монастыря? Точно также развѣ можно подразумѣвать подъ *оброкомъ* «способъ разработки земли»? Оброкъ — не способъ разработки, а одно изъ условій той формы эксплуатаціи монастырскихъ земель, которая состояла въ раздачѣ ихъ мелкими участками въ аренду крестьянамъ. Такимъ образомъ, правильнѣе было бы принять такое подраздѣленіе монастырскихъ владѣній по способу ихъ эксплуатаціи: 1) владѣнія, отдаваемые въ пользованіе крестьянамъ, 2) владѣнія, паходящіяся въ собственномъ пользованіи монастыря: а) монастырская запашка, б) промысловыя угодья.

Наиболѣе вниманія авторъ удѣляетъ первой формѣ эксплуатаціи, крестьянской арендѣ. «Доходность», — говоритъ онъ, употребляя свой любимый финансовый терминъ — «монастырскихъ вотчинъ (находящихся въ крестьянской арендѣ) зависѣла прежде всего отъ количества тяглицевъ пли платежныхъ сплъ — и потому первый вопросъ, который онъ рѣшаетъ въ этомъ отдѣлѣ, — это вопросъ о населенности кирилловскихъ вотчинъ. Параллельно съ заботамъ о приобрѣтеніи самыхъ земель идутъ въ монастырь и заботы объ ихъ заселеніи. Колонизаціонная дѣятельность монастыря началась еще съ трудовъ самого его основателя, преп. Кирилла, который «прилагалъ попеченіе къ устройству деревень вокругъ новой обители». Эта дѣятельность встрѣчала сочувствіе и поощреніе со стороны князей Московскаго дома, видѣвшихъ въ ней одинъ изъ оплотовъ противъ Новгородскаго могущества. Любопытны цифровыя данныя о населенности монастырскихъ владѣній, собранныя авторомъ за разные моменты времени. Къ 1482 г. за монастыремъ значилось 3 села и 129 деревень, изъ которыхъ 92 были поставлены самимъ монастыремъ. За первую половину XVI в. притокъ населенія продолжается. Къ 1560 г. онъ достигаетъ своего maximum'a: въ монастырскихъ вотчинахъ насчитывается уже 23 села, 3 приселка и 892 деревни. Опись 1601 г. насчитала въ вотчинахъ монастыря 51 село, 1 слободку, 880 деревень. Но, если принять во вниманіе, что территорія владѣній монастыря за вторую половину XVI вѣка значительно расширилась, что это было время наибольшаго ея роста, то, сопоставляя цифры 1560-хъ и 1601-го годовъ, приходится сдѣлать выводъ, что густота населенія сильно уменьшилась, что оно порѣдѣло. Хозяйственныя силы его сократились съ 1463 вытей до 1096 вытей. Вторая половина XVI в. отлпчается вообще

отливомъ населенія изъ центра къ южнымъ и юго-восточнымъ окраинамъ— фактъ, хорошо установленный нашей литературой, въ составѣ которой автору, повидимому, остается невѣстной книга г. Рожкова «Сельское хозяйство Московской Руси въ XVI вѣкѣ», иначе онъ указалъ бы и ее въ своихъ обстоятельныхъ ссылкахъ (стр. 28). Напрасно, кажется намъ, авторъ бѣгство крестьянъ изъ центра во второй половинѣ XVI в. считаетъ результатомъ *тягостнаго* царствованія Грознаго. Бѣгство было дѣйствительно результатомъ этого царствованія, но именно не той его стороны, которую можно называть тягостной. Завоеваніе Казани и Астрахани, составляющее славіую страницу этого царствованія, обезопасило юго-восточную границу государства и сдѣлало возможнымъ заселеніе юго-восточнаго чериозема, на который и устремился великорусскій крестьянинъ, спасаясь отъ все болѣе затягивавшейся въ центрѣ крѣпостной неволи, имѣвшей однако едва ли характеръ «прикрѣпленія къ землѣ», въ которое вѣрнѣе авторъ (29). Значительно порѣдѣло населеніе кирилловскихъ земель во время Смуты. Дозорная книга 1615 г., насчитавъ въ вотчинахъ монастыря, расположенныхъ въ Бѣлозерскомъ уѣздѣ, 24 села, 282 деревни, 486 дв. крестьянскихъ и 18 дв. бобыльскихъ населенныхъ, отмѣтила 1 село, 128 деревень, 629 дворовъ крестьянскихъ, 32 мѣста дворовыхъ, 18 дворовъ бобыльскихъ—опустѣвшихъ. Но затѣмъ, въ теченіе царствованія Михаила идетъ замѣтный приростъ населенія; въ отдѣльныхъ мѣстностяхъ по наблюденіямъ автора оно удваивается и утраивается. По писцовымъ книгамъ 1626—27 гг. за Кирилловымъ монастыремъ въ предѣлахъ Бѣлозерскаго уѣзда считается уже 14 погостовъ, 21 село, 3 сельца, 1 слобода, 389 деревень съ 812 крестьянскими дворами и съ 842 тяглецами въ нихъ (32 прим. 3). Нѣсколько страницъ (33—36) авторъ посвящаетъ общимъ соображеніямъ, связаннымъ съ затронутымъ вопросомъ. Здѣсь находимъ характеристику крестьянскаго двора, починка, деревни, села и указаніе причинъ малодворнаго состава селеній на кирилловскихъ земляхъ, которая, по мнѣнію автора, заключалась въ томъ, что «интересы кирилловскаго земельного хозяйства, основаннаго на пашенномъ отношеніи крестьянъ къ землѣ, необходимо требовали децентрализаціи ихъ въ цѣляхъ распашки наибольшей площади». Едва ли, однако, причиной малыхъ размѣровъ деревень на кирилловскихъ земляхъ было сознательное стремленіе монастыря увеличивать площадь распаханной земли. Мелкіе размѣры селеній—явленіе, свойственное всей Московской Руси, а не однимъ только кирилловскимъ вотчинамъ. Объясненіе его надо видѣть въ крайне экстенсивной формѣ хозяйства съ его переложной системой. Замѣтимъ еще, что въ этомъ отдѣлѣ авторъ даетъ неправильное толкованіе термину «погость». «Когда», пишетъ онъ, «въ поселеніи устраивалась церковь съ дворами причта и кельями для нищихъ»,

то оно превращалось въ погостъ (35). Но въ Замосковномъ центрѣ, какъ и на поморскомъ сѣверѣ, «погосты», и очень часто, бывали и поодаль отъ поселеній, располагались одиноко отъ нихъ.

Вопросъ о населеніи кырилловскихъ земель авторъ все время разсматриваетъ съ своей излюбленной точки зрѣнія доходности и поступлений, хотя этотъ вопросъ и самъ по себѣ имѣетъ большой интересъ. Слѣдующая тема, къ которой переходитъ затѣмъ авторъ,—это именно вопросъ о доходахъ съ крестьянъ, снимающихъ участки въ монастырскихъ вотчинахъ (37). Здѣсь прежде всего авторъ останавливается на единицѣ, служившей для вычисления и распределенія этихъ доходовъ съ крестьянъ — *выти*. Ей посвященъ особый этюдъ (37—46). Коснувшись ея и давая ей колеблющіяся и не особенно ясныя опредѣленія, напр., стр. 37: тягло «связывалось съ продуктивностью занятаго участка, промысла или хозяйства въ ея взаимоотношеніи къ силамъ жильца или жильцовъ, соединялось съ *вытью*, которая была, хотя и не повсемѣстно, *единицею измѣренія* при раскладкѣ податей и повинностей» и на стр. 45: «по своей финансово-экономической сущности *выть*, являясь прежде всего единицею измѣренія или нормою для назначенія податного оклада и уже затѣмъ раскладочною единицею, въ дѣйствительности не могла не измѣняться сообразно съ силами домохозяйствъ»,— авторъ въ концѣ концовъ приходитъ къ вѣрному пониманію ея значенія, какъ такой единицы, установленіе которой «было возможно только при знакомствѣ съ доходностью или производительностью каждаго частнаго поземельнаго хозяйства, его субъекта и объекта». Вытное письмо «не могло имѣть, по своей первичной идеѣ, устойчивыхъ рамокъ въ опредѣленіи количества входящихъ въ *выть* пашенныхъ четвертей земли. Въ вытной раскладкѣ, такимъ образомъ, правительству стояло въ нѣкоторой зависимости отъ показаній владѣльца или собственника земли. Сама *выть*, очевидно, первоначально появилась въ хозяйствахъ вотчинниковыхъ или монастырскихъ, или дворцовыхъ и обозначала единицу тягла не къ государству, а къ частному владѣльцу вотчины. Государство же воспользовалось *вытями* для своей податной раскладки» (254).

Позволимъ себѣ привести нашъ взглядъ на значеніе *выти*, тѣмъ болѣе что факты, встрѣченныя нами на страницахъ разбираемаго сочиненія, даютъ новое подкрѣпленіе этому взгляду. Подъ *вытью* слѣдуетъ разумѣть податную единицу, выражающую тяглоспособность крестьянскихъ земледѣльческихъ хозяйствъ. Эта тяглоспособность зависѣла отъ двухъ элементовъ, которыми она и опредѣлялась, именно, во-первыхъ, отъ *рабочихъ силъ* крестьянской семьи и, во-вторыхъ, отъ ея *хозяйственныхъ средствъ* — инвентаря. Такимъ образомъ, *выть* служила показателемъ нѣ котораго опредѣленнаго количества крестьянскаго *труда* и крестьянскаго *капитала*. Каждое крестьянское хо-

зайство въ зависимости отъ входившихъ въ его составъ рабочихъ силъ и инвентаря обозначалось въ вытяхъ, по большей части долями выти¹⁾. Уловить, какое именно количество труда и какое количество капитала въ крестьянскомъ хозяйствѣ требовалось для того, чтобы обозначить его *вытью* или ея дробью — нѣтъ возможности, тѣмъ болѣе, что тотъ и другой элементъ: рабочія силы и инвентарь могли входить въ составъ хозяйства въ разнообразныхъ сочетаніяхъ: бѣдность инвентаря могла возмѣщаться богатствомъ рабочихъ силъ и, наоборотъ, недостатокъ рабочихъ силъ семьи могъ находить компенсацію въ наемномъ трудѣ при обиліи инвентаря. Землевладѣлецъ XVI—XVII вв. или писецъ, вѣроятно, на глазомѣръ безъ особаго труда опредѣлялъ состояніе того или другого крестьянскаго хозяйства, чтобы безъ ошибки выразить его въ вытяхъ. — Выражая тягоспособность хозяйствъ, выть служила одновременно для двухъ цѣлей: во-первыхъ, она была счетной единицей для обложенія крестьянскихъ хозяйствъ какъ поборами въ пользу землевладѣльца²⁾, такъ и государственными сборами. Выть, дѣйствительно, имѣла частнохозяйственное происхожденіе, служа единицей для сборовъ въ пользу землевладѣльца, напоминая собою болѣе позднее *тягло*, — податную мѣру частновладѣльческаго характера, устанавливавшуюся помещиками по своимъ имѣніямъ въ XVIII и XIX вв. Но затѣмъ государство приняло ее также для своихъ фискальныхъ цѣлей. Выть не была раскладочной, репартиціонной единицей. По ней не раскладывался налогъ въ установленномъ заранѣе и независимо отъ нея окладѣ. Она была именно *счетной* единицей. На нее налагалась извѣстная мѣра повинности, по соображенію конечно съ ея хозяйственной силой — и затѣмъ по числу вытей вычислялась общая сумма повинностей въ имѣніи. Когда устанавливался въ имѣніи какой-либо оброкъ, денежный или натуральный, сначала устанавливалось его количество на выть и затѣмъ вычислялась общая его сумма, а не наоборотъ, не предустановленная сумма располагалась на выти. Когда, напр., во всѣхъ вотчинахъ Кириллова монастыря брали на Пасху съ выти по десяти яицъ, а на Петровъ день по сыру и по 10 яицъ (63), это не значитъ, чтобы предварительно устанавливалась цифра яицъ и сыровъ, распредѣлявшаяся затѣмъ по вытямъ, а наоборотъ норма въ

1) См., напр., рукоп. Кирилл. Библиотеки С.-Пб. Дух. Ак. № 69/1308, л. 21 и сл. «Дрв. Добрынино 2 выти. Тиша на выти безъ трети... Якуня на трети выти... Василей на выти безъ трети... Нечай ва трети выти... «Дрв. Микіево выть. Иванъ Усь на трети выти... Нечай на трети выти... Сивко на трети выти»... и т. д.

2) Ibid. л. 153 и сл. Книги вытныя оброчныя хлѣбныя около Кириллова монастыря всѣхъ сель и деревень разныхъ житниковъ... «Дрв. Долгое 4 выти. Кузма съ выти ржи пол-3 чети, пшениц пол-ос, овса 5 чети. Хабаръ да Некрасъ съ выти ржи пол-3 чети, пшениц ос, овса 5 чети. Рыжко да Малышка съ выти ржи пол-3 чети, пшениц ос, овса 5 чети. Федоръ съ дѣтьми съ выти ржи пол-3 чети, пшениц ос, овса 5 чети. И всего оброку изъ Долгова ржи 10 чети, овса 20 чети, пшениц 2 чети».

десятокъ яицъ на выть опредѣлялась сообразно съ хозяйственной возможностью выти, и затѣмъ уже, помноживъ этотъ десятокъ на общее число вытей, считавшихся въ монастырскихъ вотчинахъ, вычисляли сумму дохода монастыря.

Во-вторыхъ, выть служила также *единицей надѣленія* крестьянъ землею и угодьями. Въ частновладѣльческихъ имѣніяхъ это надѣленіе производилось ихъ владѣльцами — отсюда и различіе въ размѣрахъ этого надѣленія по отдѣльнымъ мѣстностямъ и даже вотчинамъ. Въ черныхъ, казенныхъ земляхъ надѣленіе производилось государствомъ, которое стремилось внести въ такое надѣленіе единство и устанавливало нормальные размѣры вытнхъ надѣловъ. За нормальный размѣръ надѣла земли на выть и приняты были правительствомъ цифры 12, 14 и 16 четвертей пахотной земли, смотря по ея качеству: доброй, средней или худой. Выработанъ былъ также и нормальный размѣръ надѣла сѣнокосомъ — 40 копенъ на выть. Въ другомъ мѣстѣ мы подробнѣе останавливались на этомъ вопросѣ и приводили примѣры надѣленія изъ писцовыхъ книгъ XVII в. Тамъ мы видѣли, что если какого-либо угодья не доставало противъ опредѣленнаго на выть размѣра, оно замѣнялось другимъ угодьемъ; напр., если не хватало луговой земли, вмѣсто нея давалось больше пашни. Наоборотъ, если какого-либо угодья оказывалось излишнее количество протявъ полагавшагося по числу вытей, угодье отдавалось крестьянамъ въ пользованіе за особую оброчную плату¹⁾. Итакъ, выражавшая тягоспособность крестьянскаго хозяйства — выть была счетною единицей, по которой производилось обложеніе крестьянъ повинностями и единицей надѣленія крестьянскихъ хозяйствъ землею. И въ первомъ, и въ послѣднемъ случаѣ она нѣсколько напоминаетъ тѣ позднѣйшія «тягла» въ помѣщичьихъ имѣніяхъ XVIII и XIX вв., которыя также служили единицами и обложенія повинностями въ пользу помѣщика, и надѣленія землею изъ свободныхъ земельныхъ запасовъ имѣнія. Размѣры повинностей, приходившихся въ кирилловскихъ владѣніяхъ на выть по разнымъ мѣстамъ въ XVI в., были различны; различны были также и земельные надѣлы. Это разнообразіе ясно иллюстрировано авторомъ на стр. 54—56 (повинности) и 40—41 (земельные надѣлы), и это различіе вѣроятно было унаслѣдовано монастыремъ отъ прежнихъ вотчинниковъ, отъ которыхъ земли поступили въ монастырь. Такъ, напр., въ селѣ Пантелеймоновскомъ съ выти взымалось по 2 алт., а въ селѣ Вашкии по 8 алт.; разнообразилась вытныя повинности даже по отдѣльнымъ деревнямъ. Такое же разнообразіе и въ размѣрахъ земельныхъ

1) См. М. М. Богословскій, Земское самоуправленіе на Русскомъ сѣверѣ въ XVII в., ч. I, стр. 130, 131.

участковъ: стр. 40—41. Въ одной деревнѣ на 1 выть приходилось 10 чет. пашни, въ другой 15, въ третьей — 5 и т. д., хотя въ этомъ случаѣ раз-пообразіе можетъ въ значительной степени объясняться тѣмъ, что факти-чески участки, принадлежавшія деревнямъ, могли и не соответствовать надѣльнымъ пормамъ, превышая ихъ или не достигая до нихъ. Когда выть принята была, какъ податная единица, государствомъ, въ черныхъ земляхъ и обложеніе, и надѣленіе землею стали болѣе однообразными.

Совершенно напрасно, на нашъ взглядъ, авторъ приводитъ таблицу, гдѣ сопоставляетъ число деревень съ числомъ вытей (стр. 41—43). Деревня — единица очень неопредѣленная; въ ней могло быть и много, и мало вытей. Имѣло бы болѣе значенія сопоставить число дворо-хозяйствъ съ числомъ вытей, такъ какъ выть и составлялась по большей части изъ нѣсколькихъ дворо-хозяйствъ; тогда было бы можно судить, какою долею выти наиболѣе часто выражалось отдѣльное дворо-хозяйство. Напрасно также на стр. 42-й авторъ проводитъ слишкомъ рѣзкое различіе между сохою, какъ «государственной окладною единицей, которая опредѣлялась писцами и до поваго письма оставалась неизмѣнной», и вытью, какъ единицею обложенія въ земляхъ частновладѣльческихъ повинностями въ пользу землевладѣльца. И соха (малая сошка на сѣверѣ), и выть одинаково стали государственными единицами, по которымъ населеніе облагалось государ-ственными податями. Можно замѣтить, что та и другая единица употре-блялись параллельно, служа въ одно и то же время для обложенія разными податями. Такъ, напр., въ Сольвычегодскомъ у. въ 1625 г. оброкъ за на-мѣстничъ кормъ платился съ выти, а дань и пищальные деньги съ сошекъ; точно то же видимъ въ Устюжскомъ у. ¹⁾.

Выть, дѣйствительно, была окладною единицей частновладѣльческаго происхожденія; но въ XVI и XVII в. она уже дѣйствуетъ и какъ государ-ственная единица. Упрекнемъ еще автора въ заключеніе этого отдѣла за смѣшеніе понятій, не особенно простительное для того, кто занимается во-просами обложенія. На стр. 39, прим. 2, авторъ пишетъ: «Служа единицею измѣренія при раскладкѣ податей, выть сообразовалась не исключительно съ пашнею, но съ цѣлыми дворо-хозяйствами». Это все вѣрно; но съ дальнѣйшимъ никакъ нельзя согласиться. «Пашня», пишетъ авторъ, «не со-ставляла необходимаго условія для вытнаго тягла. Выти бывали, напр., въ сугребахъ варницы», и въ доказательство приводится документъ: «Се язъ Яковъ Васильевъ сынъ Кологривова Ненокшанинъ продалъ есми Кяри-лова монастыря слугѣ Торопу Стефанову сыну Колкоцкого въ Неноксѣ на

1) См. Арх. Мин. Юст., писц. кн. 446, 506, 507. См. также М. Богословскій, Зем-ское самоуправленіе на Русскомъ сѣверѣ въ XVII в., часть II, гл. VI.

великихъ мѣстѣхъ *шестую выть* двѣнадцатаго сугреба въ Григорьевской варшицѣ» и т. д. Это — недоразумѣніе. Г. Никольскій забылъ, что слово «выть» въ XVI в. обозначало не только извѣстную податную единицу, но употреблялось также просто въ смыслѣ доли, части. Шестая выть сугреба въ этомъ случаѣ только $\frac{1}{6}$ сугреба и ничего больше.

Покончивъ съ единицами обложенія, авторъ переходитъ къ вопросамъ о ссудахъ, выдававшихся монастыремъ своимъ крестьянамъ (47—50), и объ оброкахъ и повинностяхъ, платившихся послѣдними монастырю (51—62). Въ основу этихъ изслѣдованій положенъ любопытнѣйшій документъ изъ числа кирилловскихъ рукописей, хранящихся въ библиотекѣ Петербургской Духовной Академіи: «вытныя книги» или «сѣмянникъ и оброчникъ» (Кирилл. Библ., № 69—1308). По содержанію это — во-первыхъ, перечень монастырскихъ селъ и деревень со счетами ихъ вытей, въ который внесены указанія на количество сѣмянъ, выданпыхъ монастыремъ крестьянамъ; во-вторыхъ — свѣдѣнія о количествахъ повинностей, падавшихъ на выти отдѣльныхъ вотчинъ. По соображеніямъ автора, составленіе его можно относить къ 1559—68 гг. (46). Въ этомъ документѣ указаны только хлѣбныя ссуды; указаній на денежныя авторъ тамъ не нашелъ; это не мѣшаетъ ему, однако, почему то называть и хлѣбныя ссуды «серебромъ», что едва ли правильно. Почему то авторъ не считаетъ эти ссуды процентными: «ссуда поземельныхъ сѣмянъ не вводила крестьянъ въ условія процентныхъ долговыхъ обязательствъ» (48). Однако, въ «посопный хлѣбъ», которымъ платили оброкъ крестьяне, получившіе сѣменную ссуду, не скрывались ли проценты за эту ссуду? Крестьяне, не получавшіе ссуды, платившіе, слѣдовательно, только за пользованіе землею, платили оброкъ денежный и въ придачу къ нему лишь небольшой хлѣбный оброкъ. Но «посопный хлѣбъ» съ крестьянъ, взявшихъ сѣменную ссуду, былъ по свидѣтельству автора весьма крупнымъ ежегоднымъ сборомъ, который по отношенію къ ссудѣ измѣнялся отъ $\frac{1}{5}$ (20%) до $\frac{2}{3}$ ($66\frac{2}{3}\%$) ея. Въ этомъ сборѣ, можетъ быть, и крылись проценты за ссуду. Авторъ приводитъ почерпнутые изъ упомянутаго «сѣменника» свѣдѣнія о размѣрахъ отдѣльныхъ ссудъ (49), а затѣмъ даетъ общій ихъ итогъ. Въ тѣ годы, когда составлялся сѣменникъ, въ ссудахъ за монастырскими крестьянами состояло 5,623 четв. ржи, 233 четв. пшеницы, $425\frac{1}{4}$ четв. ячменя и $12,365\frac{3}{4}$ четв. овса, всего 18,647 четвертей разнаго хлѣба (50). Изъ общаго числа $1,463\frac{1}{2}$ монастырскихъ вытей ссуда хлѣбомъ была отпущена $1,070\frac{2}{3}$ вытямъ, т. е. почти двумъ третямъ (51), и слѣдовательно $\frac{2}{3}$ монастырскихъ крестьянъ платили монастырю оброкъ «посопнымъ хлѣбомъ». Крестьяне остальныхъ вытей платили денежный оброкъ. Авторъ устанавливаетъ географическое вліяніе, которымъ обуславливались эти различія. Въ долговыхъ обязатель-

ствахъ находились и посопный хлѣбъ платили крестьяне старинныхъ, такъ сказать, центральныхъ вотчинъ монастыря, расположенныхъ въ Бѣлозерскомъ, Вологодскомъ и Романовскомъ уѣздахъ, заселенныхъ при участіи монастыря, который и выдавалъ ссуды на первоначальное обзаведеніе. Денежный оброкъ платился съ отдаленныхъ отъ монастыря мѣстностей, не связанныхъ съ нимъ хорошими путями сообщенія, откуда доставлять деньги было удобнѣе, чѣмъ перевозить хлѣбъ (52). На стр. 54—56 приводятся въ видѣ примѣровъ крайне разнообразныя цифры оброковъ. Всего оказывалось въ 1560-хъ годахъ монастырь взымалъ со своихъ крестьянъ въ видѣ оброка 10.449 слишкомъ четвертей хлѣба и 157 р. 25 алт. 2½ д. — деньгами. Размѣры оброка крайне разнообразились въ разныхъ вотчинахъ; въ значительной мѣрѣ это разнообразіе обуславливалось двумя обстоятельствами: во-первыхъ, тѣмъ или другимъ количествомъ барщины, которая отбывалась въ сочетаніи съ оброками; ясно, что чѣмъ больше была барщина, тѣмъ меньше оброкъ и, наоборотъ, пониженіе барщины вызывало повышеніе оброка (57—58). Другимъ обстоятельствомъ, опредѣлявшимъ это разнообразіе, было отношеніе монастырскихъ деревень къ государственному тяглу. Крестьянамъ, обѣленнымъ отъ государственныхъ платежей, назначалось больше повинностей, чѣмъ тяглымъ (58). Къ концу XVI в. относится попытка монастыря внести нѣкоторое, хотя и частичное, однообразіе въ платежи крестьянъ. 31 марта 1593 г. по приговору монастырскаго собора была издана уставная грамота, опредѣлявшая однообразно для всѣхъ монастырскихъ имѣній размѣры *пошлинъ*, шедшихъ въ пользу монастыря: праздничныхъ, судебныхъ, свадебныхъ и др. и затѣмъ поборовъ въ пользу монастырскихъ агентовъ, управлявшихъ монастырскими вотчинами (62—69).

Къ самому началу XVII в.—къ 1601 г. относится другая подобная же попытка, но предпринятая на этотъ разъ уже не самимъ монастыремъ, а правительствомъ царя Бориса. Въ 1601 г. командированными отъ правительства писцами была произведена подробная опись монастыря: его строеній, движимости, вотчинъ и составлена смѣта доходовъ и расходовъ монастыря. Эта опись сохранилась среди рукописей Кирилловской библиотеки (№ 70—1309). Каковы были ея цѣли? Писцамъ прежде всего была поручена *регистрація* монастырскаго имущества и доходовъ: «сколько къ монастырю вотчинныхъ сель и деревень, и пустошей, и слободъ, и что въ которомъ селѣ число вытей въ живущемъ, и сколько гдѣ на монастырь пашни пашутъ и сѣнъ косятъ, и что съ котораго села какихъ доходовъ денежныхъ и хлѣбныхъ, и столовыхъ въ годъ емлютъ, и что къ монастырю жъ рыбныхъ ловель и перевѣсей, и мельницъ, и варницъ, и амбаровъ, и всякихъ угодій — то все вѣлно написать подьянно». Но

одной регистраціей дѣло не ограничивалось; писцамъ была поручена цѣлая реформа монастырскаго хозяйства, реформа крестьянскихъ повинностей въ пользу монастыря. Преобразование заключалось *въ замѣну хлѣбнаго оброка опредѣленно установленной барщиной*. Переписчики должны были надѣлать крестьянъ монастырскою пашней по 2 десятины на выть, выбравъ эти десятины по близости къ каждой деревнѣ. Распашка барщиной этихъ двухъ десятинъ на выть и замѣняла собою прежній хлѣбный оброкъ. «А въ которыхъ селахъ пашни монастырскія есть, и въ тѣхъ селахъ велѣно учинити крестьяномъ пашни пахати на монастырь по двѣ десятины на выть». Хлѣбный оброкъ оставленъ только за тѣми деревнями, гдѣ не окажется монастырской пашни, которую можно бы было отвести для обработки ея барщиной. «А будетъ въ которомъ селѣ вытей много, а монастырскіе пашни мало, и что за пашнею вытей останется, и на тѣ выти велѣно положить посопной хлѣбъ» (69). Прежній денежный оброкъ переписчики оставляли неизмѣннымъ. Итакъ, въ предпринятой правительствомъ въ 1601 г. реформѣ обширнаго кирилловскаго хозяйства можно видѣть двѣ главныя цѣли: во-первыхъ, *замѣнить хлѣбный оброкъ барщиннымъ трудомъ* — мѣра, которая объясняется наступленіемъ неурожайныхъ годовъ и сильнѣйшимъ поднятіемъ цѣнъ на хлѣбъ. Какъ справедливо разсуждаетъ авторъ, «стоимость крестьянскаго оброка въ голодные годы должна была превосходить въ нѣсколько разъ его нормальную цѣнность». Цѣна ржи въ 1601—603 гг. поднималась въ 80 и даже въ 120 разъ выше обыкновенной (75). Замѣна такого оброка барщиннымъ трудомъ давала повинности бѣольшую устойчивость и была несомнѣнно значительнымъ облегченіемъ для крестьянъ. Исполняя данное имъ порученіе, писцы оставили взносъ «посопнаго» хлѣба за 344 вытями, очевидно, тамъ, гдѣ почему-либо неудобно было отвести этимъ вытямъ монастырскую пашню для обработки барщиной; остальнымъ 752 вытямъ взаменъ сложенаго съ нихъ хлѣбнаго оброка такая пашня была отведена въ количествѣ $1413\frac{1}{2}$ десятинъ (75).

Второю цѣлью правительственной мѣры 1601 г. была попытка регулировать повинности кирилловскихъ крестьянъ къ своему землевладѣльцу, установить своего рода инвентарь. Повинности, занесенныя въ правительственный актъ, въ перепись, составленную дьяками, едва ли могли уже измѣняться въ будущемъ безъ правительственнаго же разрѣшенія. Въ этомъ послѣднемъ смыслѣ опись 1601 г. сама собою напрашивается на сопоставленіе съ свидѣтельствомъ *Шила* о томъ, что Борисъ Годуновъ «пожаловалъ крестьянъ, которыхъ дворяне привыкли считать своими крѣпостными, и каждому дворянину — землевладѣльцу далъ положеніе, сколько обязаны ежегодно платить ему и работать на него его подданные».

Это сопоставленіе и дѣлаеть авторъ (70). Можетъ быть, кирилловская реформа представляеть собою только частичное примѣненіе общей широкой мѣры, задуманной царемъ Борисомъ?

Изъ приведеннаго обзора тѣхъ отдѣловъ II-ой главы, которые касаются роста монастырскаго землевладѣнія и крестьянской аренды, можно получить представленіе о томъ, какія цѣнныя данныя заключаетъ въ себѣ разбрасная книга для исторіи землевладѣнія и сельскаго хозяйства въ Московской Руси XVI и XVII вв. Мы не будемъ съ тою же подробностью останавливаться на дальнѣйшихъ параграфахъ: о монастырской пашнѣ (97—106), куда примыкають и напечатанныя въ приложеніяхъ, извлеченныя изъ архива Кириллова монастыря «книги посѣвныя» въ количествѣ 18 за первую четверть XVII в. и «книги умолотному хлѣбу» съ монастырской пашни въ количествѣ двухъ за то же время; о пожняхъ (107—108), огородахъ (108—109), лѣсахъ (109—110), рыбныхъ ловляхъ (110—121), соляныхъ промыслахъ (121—126), добыча съ которыхъ въ первой четверти вѣка простиралась до 40,000 пудовъ; о мельницахъ (126—127) и городскихъ дворахъ (127—132). Во всѣхъ этихъ параграфахъ историкъ монастырскаго хозяйства, какъ и вообще историкъ хозяйства Московской Руси XVI и XVII вв., найдетъ обильный запасъ какъ фактическаго матеріала, такъ и указаній на источники, откуда такіе факты можно будетъ извлечь. Такія же достоинства мы должны признать и за параграфами, посвященными монастырской торговлѣ (228—239) и кредитнымъ операціямъ (240—245).

Значительная часть разбираемой II-ой главы отведена изслѣдованію вопроса о пожертвованіяхъ въ монастырь движимостью: деньгами и разнаго рода вещами. Въ основу этого изслѣдованія положена вѣрная мысль о значеніи притока денежныхъ ресурсовъ въ казначейство монастыря для его хозяйства. Монастырь потому и могъ совершать такія многочисленныя и крупныя земельныя пріобрѣтенія, что онъ никогда не нуждался въ деньгахъ, что въ его кассѣ всегда имѣлись денежные ресурсы, пользуясь которыми онъ могъ начинать разнаго рода хозяйственныя предпріятія. Вѣрно отмѣчаетъ авторъ преимущество монастыря въ этомъ отношеніи передъ свѣтскими землевладѣльцами, которые свободныхъ денегъ не имѣли и, нуждаясь въ нихъ для хозяйственныхъ улучшеній и предпріятій, должны были, — когда, добавимъ, не получали ихъ отъ казны въ видѣ жалованья за службу — занимать ихъ за проценты; обыкновенные же проценты были такъ высоки (не менѣе 20%), что ни въ какомъ случаѣ не могли быть покрыты доходами отъ хозяйства, никогда не достигавшими такой высоты (139). Вклады движимостью авторъ подраздѣляетъ на два вида: единовременные и ежегодные (ругу). Въ свою очередь единовременные вклады

дѣлились на нѣсколько видовъ, именно: а) дѣлаемые при постриженіи б) за поминовеніе заздравное и заупокойное. Послѣдніе вклады имѣли двойкій характеръ; поминовеніе могло быть богослужебное, состоявшее во включеніи имени поминаемаго въ повседневный или вѣчный синодикъ, или *кормовое*, состоявшее въ учрежденіи для братіи въ опредѣленные дни особыхъ торжественныхъ транезъ или кормовъ. Подробно изслѣдуетъ авторъ личный составъ вкладчиковъ, разбивая ихъ на слѣдующія группы: государи и лица царскаго рода, удѣльные князья, высшее духовенство, боярскія фамиліи, а самые вклады подраздѣляетъ на двѣ категоріи: а) больше 50 рублей и б) менѣе 50 рублей. Въ заключеніе этого отдѣла та и другая категоріи вкладовъ сведены еще въ особыя таблицы, въ которыхъ вклады расположены уже въ хронологическомъ порядкѣ (188—211). Глава оканчивается, какъ уже намъ приходилось говорить, изслѣдованіемъ о расходахъ монастыря, напрасно подраздѣляемыхъ на обыкновенные и чрезвычайные. Въ изслѣдованіи обыкновенныхъ расходовъ главное мѣсто отведено анализу росписи расходовъ монастыря, составленной описывавшими его въ 1601 г. царскими дьячками. Дополненіемъ къ этой части служатъ нѣсколько приходныхъ и расходныхъ книгъ монастыря, извлеченныхъ изъ архива монастыря и напечатанныхъ въ приложеніяхъ. Въ этихъ документахъ читатель найдетъ множество фактовъ, характеризующихъ не только монастырскіе финансы и хозяйство, но и вообще бытовую обстановку монастыря.

Предложенный обзоръ, кажется, даетъ возможность сдѣлать представленіе, по крайней мѣрѣ въ общихъ чертахъ, о содержаніи разбираемаго сочиненія. Въ двухъ главахъ, изъ которыхъ оно пока состоитъ, оно даетъ исторію возникновенія монастыря, затѣмъ—въ хронологическихъ предѣлахъ съ основанія монастыря до конца первой четверти XVII вѣка—исторію монастырскихъ зданій, историческій очеркъ роста монастырскаго землевладѣнія и множество фактовъ по исторіи монастырскаго сельскаго хозяйства и промысловъ, денежныхъ операцій и торговли. Въ первой главѣ дается картина внѣшняго вида самаго монастыря; во второй онъ характеризуется, какъ крупный вотчинникъ и хозяинъ. Изслѣдованіе ведется въ обѣихъ главахъ съ величайшею подробностью и точностью. Послѣднюю авторъ доводитъ, по нашему мнѣнію, до излишней степени. Если еще въ первой главѣ могутъ имѣть значеніе точные размѣры каждаго зданія, то во второй намъ положительно представляются излишними эти постоянныя вычисленія разнаго рода среднихъ цифръ и процентныхъ отношеній, вычисляемыхъ въ сотыхъ, тысячныхъ, десятитысячныхъ и даже стотысячныхъ доляхъ! Какое, напр., значеніе могутъ имѣть такія выкладки въ изслѣдованіи о вкладахъ (213): «Общее число мелкихъ вкладчиковъ приблизительно съ 7047 по 7133 г. состояло изъ 1408 жертвователей, и на годъ въ среднемъ вы-

водѣ приходилось по 16,454 взноса. Числовое же отношеніе общей суммы мелкихъ вкладовъ къ числу вкладчиковъ равнялось 10,33 руб. на человѣка? Ср. также стр. 167, 169, 170, а также, напр. (12), процентное отношеніе разныхъ крѣпостныхъ актовъ на земельныя пріобрѣтенія монастыря: «при св. Кириллѣ въ числѣ поземельныхъ крѣпостей было купчихъ 58,536%, а пожалованій и дареній 41,463%; при игуменѣ Христофорѣ купчихъ 53,84615%, а пожалованій и дареній 46,15338% и т. д. (ср. 14, 68, 84—85, 103, 135, 136). Достаточно было бы и десятыхъ долей. Вычисленіе же стотысячныхъ исторію болѣе точной наукой не дѣласть, а у историка Кириллова монастыря несомнѣнно отнимаетъ не мало времени и замедляетъ движеніе его высокоинтереснаго труда. Другой нашъ упрекъ относится къ плану II главы, неудачному, искусственному и натянутому. Благодаря этому плану явилось не совсѣмъ правильное освѣщеніе хозяйства монастыря, но имъ, однако, не убавлена цѣнность приводимыхъ во II главѣ фактовъ.

Особенно же цѣнною частью работы мы считаемъ тѣ многочисленныя приложенія, которыя занимаютъ собою болѣе большую часть страницъ сочиненія, обращая его двѣ главы въ два обширные тома. Въ этихъ обильныхъ документахъ, впервые появляющихся на свѣтъ, найдетъ для себя много матеріаловъ не только историкъ Кириллова монастыря или вообще русскаго монастыря, но также историкъ русскаго землевладѣнія и экономическаго быта. Для всякаго ученаго, занимающагося этими вопросами, трудъ г. Никольскаго будетъ необходимой книгой.

Указанныя цѣнныя качества этого труда заставляютъ насъ признать его вполне заслуживающимъ поощренія Уваровской преміей.

III.

Отзывъ о сочиненіи Н. Н. НОРДМАНА:

„Статистика въ Русской исторіи. Опытъ статистической обработки писцовыхъ Новгородскихъ оброчныхъ книгъ ок. 1498 года“ (рукопись),

составленный профессоромъ А. А. Кауфманомъ.

I.

Заглавіе переданнаго на мое разсмотрѣніе сочиненія Н. Н. Нордмана, съ одной стороны, замѣтно уже, съ другой — значительно шире, нежели его дѣйствительное содержаніе. Оно *уже*, потому что историческій матеріалъ обрабатывается авторомъ не только при помощи статистическихъ приемовъ: одна изъ частей его работы, третья, имѣетъ географическій, точнѣе — картографическій характеръ, представляя собою попытку возстановленія карты извѣстнаго района въ концѣ XV вѣка; въ другой части, четвертой, матеріалъ обрабатывается приемомъ, который едва-ли можно подвести подъ понятіе статистики, и который едва-ли не правильно будетъ обозначить названіемъ описательно-монографическаго. Заглавіе работы г. Нордмана значптельно *шире*, нежели ея содержаніе, потому что первое заставляетъ предполагать либо разработку, вообще, принципиальнаго вопроса о взаимоотношеніи между статистикою и исторіей, либо, по крайней мѣрѣ, широко-поставленный опытъ примѣненія статистическаго метода къ обработкѣ историческаго матеріала и къ разрѣшенію историческихъ проблемъ. Между тѣмъ, въ дѣйствительности, авторъ примѣняетъ статистическій методъ къ разработкѣ одного лишь частнаго вопроса, да и то — далеко не въ полномъ его объемѣ, и даже этотъ частично-поставленный частный вопросъ разсматриваетъ лишь въ примѣненіи къ одному только историческому моменту, а не въ той исторической послѣдовательности, въ какой позволяла-бы сдѣлать это имѣющіеся, даже одни уже только изданные, источники. Работу г. Нордмана было бы, поэтому, правильнѣе оза-

главить приблизительно такъ: «Заселеніе и землевладѣніе Шелонской пятины въ концѣ XV вѣка по даннымъ переписной книги 1498 года». Это, конечно, нисколько не умаляетъ интереса, представляемаго какъ темою работы г. Нордмана, такъ и методами ея разработки.

Обращаясь за отзывомъ къ специалисту-статистику, Академія Наукъ, очевидно, имѣла въ виду получить оцѣнку сочиненія г. Нордмана, по преимуществу, съ точки зрѣнія статистико-методологической. Этой точки зрѣнія я и буду держаться въ настоящемъ отзывѣ. Я сосредоточу главное вниманіе на первыхъ двухъ частяхъ названной работы, посвящихъ всецѣло историко-статистическій характеръ, и лишь сравнительно кратко остановлюсь на третьей, историко-картографической части, и на четвертой, посвящей, какъ я сказалъ, описательно-монографической характеръ, при чемъ и къ оцѣнкѣ этихъ двухъ частей буду прилагать, по преимуществу, статистико-методологическіе критеріи. Начну именно съ этихъ, — съ точки зрѣнія поставленной мною такимъ образомъ задачи второстепенныхъ, — частей работы г. Нордмана.

Третья часть озаглавлена такъ: «Географическое положеніе селеній и погостовъ-округовъ Шелонской пятины по писцовымъ оброчнымъ книгамъ 1498 года». Какъ подчеркиваетъ авторъ, выполненная имъ здѣсь работа — прямое продолженіе работы, выполненной болѣе полувѣка тому назадъ К. А. Невוליнымъ въ его извѣстномъ сочиненіи «О погостахъ и пятинахъ Новгородскихъ въ XVI вѣкѣ». На основаніи матеріала, содержащагося въ писцовыхъ книгахъ и другихъ источникахъ, Неволинъ далъ карту, изображающую «положеніе Новгородскихъ пятинъ въ XVI вѣкѣ съ означеніемъ границъ», а также «главныхъ селеній и мѣстностей, отъ которыхъ получали свое наименованіе Новгородскіе погосты»; этимъ онъ ограничился, потому что «для полнаго, по крайней мѣрѣ сколько-нибудь удовлетворительнаго означенія границъ округа *каждаго* погоста онъ не имѣлъ источниковъ»¹⁾. Г. Нордманъ продолжаетъ и углубляетъ работу Неволина. Опираясь, главнымъ образомъ, на данныя подробной писцовой книги 1498 года, онъ наноситъ на карту Шелонской пятины, кромѣ центральныхъ пунктовъ *каждаго* погоста, также и цѣлый рядъ другихъ селеній и — по крайней мѣрѣ для тѣхъ 17 погостовъ, относящихся къ которымъ листы писцовой книги сохранились полностью, — выясняетъ приблизительныя границы погостовъ. Служа, такимъ образомъ, прямымъ продолженіемъ и дополненіемъ къ сочиненію Неволина, работа г. Нордмана построена, въ общемъ, по тому-же плану: «средоточіемъ ея также является карта, а остальное должно служить лишь поясненіемъ». Главнымъ основаніемъ для

1) Неволинъ, назв. соч. (Записки И. Р. Г. О., т. VIII), стр. 5—6.

возстановленія карты Шелонской пятины, какъ она описана въ книгѣ 1498 года, служить г. Нордману 3-верстная карта Генеральнаго Штаба, проверенная по «спискамъ населенныхъ мѣстъ» соответственныхъ губерній. На этой картѣ авторъ отыскалъ все, какія только можно было найти, сохранившіяся до настоящаго времени селенія, значащіяся въ писцовой книгѣ, а вмѣстѣ съ тѣмъ указалъ приблизительное мѣстонахожденіе тѣхъ изъ селеній 1498 года, которыхъ ему не удалось найти на картѣ, причемъ въ этой, такъ сказать гипотетической части своей работы онъ исходилъ изъ того, основаннаго на расположеніи записей въ писцовой книгѣ, весьма правдоподобнаго предположенія, что «писцы при описаніи селеній одного владѣльца (или — дополнимъ — одной оброчной «вотчины». А. К.) помѣщали рядомъ тѣ селенія, которыя лежали непосредственно другъ около друга», а слѣдовательно, — «что не найденныя на картѣ селенія лежали между тѣми изъ найденныхъ, между которыми они помѣщены въ писцовыхъ книгахъ» (85—86). По правильному — можно далѣе думать — замѣчанію нашего автора, достовѣрность сдѣланныхъ на основаніи этого предположенія гипотетическихъ опредѣленій мѣстонахожденія не найденныхъ на картѣ Генеральнаго Штаба селеній существенно различна въ зависимости, такъ сказать, отъ типа заселенія погостовъ и отдѣльныхъ дачъ пли вотчинъ: она достаточно высока для всѣхъ тѣхъ мѣстностей, гдѣ описанныя въ писцовой книгѣ и найденныя на картѣ селенія располагаются въ одномъ опредѣленномъ направленіи — линиями или цѣпями; она значительно ниже для тѣхъ изъ мѣстностей съ расположеніемъ селеній группами или кучками, въ которыхъ селенія описаны въ порядкѣ смежности, и еще гораздо ниже для тѣхъ, въ описаніи которыхъ не замѣчается подобнаго порядка (130—131) ¹⁾. Затѣмъ, опредѣливъ *мѣстонахожденіе селеній* каждаго погоста, г. Нордманъ, также приблизительно, намѣчаетъ *границы погостовъ*, — намѣчаетъ, конечно, съ тѣмъ большею долею вѣроятности, чѣмъ большее число селеній, занесенныхъ въ писцовыя книги, было найдено на картѣ, и чѣмъ меньшее количество *не найденныхъ селеній* приходится на окраины погоста»; въ общемъ и цѣломъ, границы погостовъ нанесены сравнительно точно по тѣмъ-же, выше упомянутымъ 17 погостамъ, для которыхъ писцовыя записи сохранились полностью; по ряду другихъ погостовъ, граничащихъ съ этими 17-ю, данныя писцовыхъ книгъ 1498 года, даже дополненыя данными, извлеченными изъ позднѣйшихъ описей, дали возможность опредѣлить мѣстонахожденіе лишь незначительнаго числа селеній, а слѣдовательно и мѣстонахожденіе этихъ (числомъ 20) погостовъ

1) Работа эта какъ по цѣли, такъ, повидимому, и по методу, аналогична выполненной И. Н. Миклашевскимъ для южной окраины и для XVII вѣка (Миклашевскій, «Къ исторіи хозяйств. быта Московск. государства», ч. I, М. 1894, стр. 107.

по тѣмъ или другимъ рѣкамъ могло быть установлено лишь предположительно (88).

Не будучи компетентнымъ въ вопросахъ исторической картографіи, я не буду входить въ детальную оцѣнку пріемовъ, при помощи которыхъ г. Нордманъ возстановлялъ карту Шелонской пятины. Въ общемъ и цѣломъ они кажутся мнѣ правильными. Не могу, однако, не высказать одного сомнѣнія: г. Нордманъ принялъ за доказанное, что *тождество названій*, встрѣчающихся въ писцовыхъ кнѣгахъ, съ названіями селеній, значащихся на современной намъ картѣ, равнозначуще съ *тождествомъ мѣстоположенія*; что, другими словами, селеніе, занесенное въ писцовую опись, находилось въ томъ самомъ пунктѣ, что и нынѣ существующее, соименное ему селеніе. Между тѣмъ, это предположеніе едва-ли безспорно. Какъ извѣстно, съ теченіемъ времени происходили не только миграціи населенія, въ смыслѣ перемѣщенія его изъ старыхъ во вновь заселяемыя области Московскаго государства, но и перемѣны въ размѣщеніи населенія *внутри* cadaго даннаго района. Къ вопросу объ этихъ измѣненіяхъ намъ сейчасъ придется возвратиться. Здѣсь мнѣ достаточно отмѣтить, что измѣненія выражались не только въ совершенномъ исчезновеніи цѣлыхъ селеній, связанномъ съ переходомъ ихъ жителей въ другія, ранѣе существовавшія селенія, но также и въ перемѣщеніи селеній на новыя мѣста, съ сохраненіемъ за ними прежнихъ названій; въ мѣстностяхъ, гдѣ, и въ эпохи, когда происходилъ переходъ отъ подсѣчной и переложной системъ къ навозному трехполью, такого рода случаи могли быть и нерѣдки¹⁾. А гдѣ такіе случаи не были рѣдкостью, тамъ гипотеза тождества названій съ тождествомъ положенія селеній едва-ли можетъ быть положена въ основу историко-картографической работы: современное положеніе селеній можетъ оказаться далеко не совпадающимъ съ мѣстоположеніемъ соименныхъ селеній въ эпоху составленія писцовыхъ книгъ. Въ какой мѣрѣ перемѣщеніе селеній, съ сохраненіемъ старыхъ наименованій, имѣло мѣсто въ районѣ изслѣдованія г. Нордмана, — на этотъ вопросъ я не берусь отвѣтить даже предположительно. Думаю, однако, что нашъ авторъ, затратившій массу тщательнаго и кропотливаго труда на свои историко-топографическія изысканія, не долженъ былъ оставлять безъ вниманія указаннаго обстоятельства. Въ положительномъ или отрицательномъ смыслѣ, — но такъ или иначе онъ *долженъ* былъ разрѣшить вопросъ о томъ, насколько тождество названій, въ самомъ дѣлѣ, гарантируетъ тождество мѣстоположенія.

1) Случай этого рода отмѣченъ уже для первой половины XVI вѣка, по даннымъ книги 1539 г., въ работѣ В. Ф. Загорскаго «Исторія землевладѣнія Шелонской пятины въ концѣ XV—XVI вв.» («Журналъ М.—ва Юстиціи» 1909, № 8 и 9; въ дальнѣйшемъ эта работа будетъ цитироваться такъ: Загорскій VIII или IX), стр. 304.

Что касается затѣмъ до выводовъ изъ данной, историко-картографической части работы г. Нордмана, то эти выводы ограничиваются констатированіемъ «немногихъ единообразій, которыя удалось подмѣтить въ разсмотрѣнныхъ погостахъ» (88). Выводы эти, дѣйствительно, весьма элементарны и притомъ касаются исключительно размѣщенія и разграниченія *погостовъ*, а не расположенія *селеній*. Они сводятся къ слѣдующимъ пунктамъ: 1. «Селенія входятъ въ погостъ непремѣнно цѣликомъ, — ни въ одномъ случаѣ мы не имѣемъ селенія, принадлежащаго двумъ погостамъ», — что впрочемъ и совершенно естественно, въ виду преобладанія очень мелкихъ селеній. 2. «Погостъ составляетъ одно неразрывное цѣлое... — черезполосицы въ этомъ отношеніи ни разу не встрѣтилось». Затѣмъ, 3. «если селенія лежатъ группами, и между ними находятся пустыя пространства, то эти пространства служатъ всегда границами между погостами»; и наконецъ 4. «Селенія, принадлежащія одному и тому-же погосту, лежатъ въ бассейнахъ рѣкъ одного и того-же склона» (143). Такимъ образомъ, изслѣдованія г. Нордмана, несомнѣнно, подтверждаютъ многократно-констатированный и изслѣдователями современности, и историками¹⁾ фактъ тяготѣнія административно-бытовыхъ группъ селеній къ рѣчнымъ бассейнамъ, — подтверждаютъ его, однако, лишь въ самой общей формѣ и съ существенными ограничительными оговорками. Разсмотрѣнный нашимъ авторомъ матеріалъ «не даетъ точнаго отвѣта на вопросъ, чѣмъ руководились при раздѣленіи пятинъ на погосты (можетъ быть правильнѣе было бы сказать — при формированіи погостовъ изъ тѣхъ или иныхъ группъ селеній! А. К.)», и г. Нордманъ рѣшается только формулировать то общее «впечатлѣніе, что опредѣленной тенденціи приурочивать погостъ къ бассейну той или другой рѣки не наблюдается; скорѣе — думаетъ г. Нордманъ — можно предположить, что тутъ большее значеніе имѣло удобство путей сообщенія. Однако, тамъ, гдѣ селенія располагались болѣе или менѣе сплоченною группой по теченію рѣки, — тамъ ихъ причисляли къ одному погосту»; а такъ какъ «такіе случаи были часты (разселеніе — поясняетъ нашъ авторъ — шло по рѣкамъ), то и погосты часто возможно приурочить къ бассейну рѣки» (145).

Повторяю: «немногія единообразія», подмѣченныя г. Нордманомъ, касаются исключительно *группировки селеній въ погосты* и принциповъ разграниченія этихъ послѣднихъ. Вопросу о принципахъ, лежавшихъ въ основѣ *размѣщенія селеній*, нашъ авторъ спеціальнаго вниманія не удѣляетъ. Лишь попутно, перечисляя различные типы группировки селеній въ погосты, онъ упоминаетъ о единственномъ, въ предѣлахъ изученнаго имъ района случаѣ,

1) См., напр., Ю. Готье, «Замосковный край въ XVII вѣкѣ. Опытъ изслѣдованія по исторіи экон. быта Моск. Руси», М. 1906, стр. 191.

когда большинство селеній (вѣрнѣе, можетъ быть, было-бы сказать — *остъ* селенія! А. К.) погоста расположены совсѣмъ не по рѣкамъ» (144). Совершенно не использованнымъ, въ смыслѣ выводовъ или хотя-бы только объясненій, нашъ авторъ оставляетъ тотъ ясно видный изъ приложенной къ гл. 3-ей его труда «таблицы количества деревень въ писцовыхъ книгахъ 1498 г. и количества селеній въ настоящее время» фактъ, что теперешнее, во много разъ болѣе многочисленное населеніе сосредоточено въ значительно меньшемъ числѣ селеній, нежели какое существовало въ концѣ XV вѣка: въ то время въ 15 погостахъ Шелонской пятины было насчитано 1086 селеній, на современныхъ картахъ ихъ только 511, — число селеній сократилось, значитъ, болѣе нежели вдвое. Между тѣмъ, сокращеніе числа селеній — фактъ чрезвычайно интересный, стоящій, какъ можно съ извѣстною увѣренностью утверждать, въ непосредственной связи съ процессомъ перехода отъ способствовавшаго разсѣянью населенія подсѣчнаго къ допускающему умѣренную его концентрацію трехпольному хозяйству. И что особенно любопытно — процессъ сокращенія числа селеній и связанной съ этимъ концентраціи населенія можетъ быть констатированъ даже уже для той эпохи, которая непосредственно предшествовала времени составленія обработанныхъ нашимъ авторомъ писцовыхъ книгъ; для этого стѣить только сопоставить, — что, къ сожалѣнію, г. Нордманомъ не сдѣлано, — содержащіяся въ книгѣ 1498 года данныя о «старомъ» и о «новомъ» письмѣ; данныя, какъ мы увидимъ ниже, свидѣтельствующія о рѣзкомъ уменьшеніи числа селеній при почти неизмѣнномъ числѣ дворовъ и значительно возросшемъ числѣ «людей» въ этихъ дворахъ. И этому не приходится удивляться: къ концу XV вѣка процессъ вытѣсненія подсѣчнаго и переложнаго хозяйства трехпольнымъ, — какъ мы, опять-таки, увидимъ ниже, — сдѣлалъ уже значительные успѣхи, и въ соотвѣтствіи съ этимъ значительные успѣхи должна была сдѣлать и концентрація населенія¹⁾.

Независимо отъ *числа* селеній, представлялось-бы крайне интереснымъ прослѣдить и измѣненія въ ихъ *мѣстоположеніи*, характеризуя послѣднее хотя-бы по легко уловимому признаку — нахожденія при тѣхъ или другихъ водныхъ источникахъ или же совершенно въ сторонѣ отъ открытыхъ водъ, — признаку, стоящему, особенно въ условіяхъ нашего сѣвера, въ тѣсной связи съ условіями рельефа и почвы. Разсмотрѣніе приложенной къ труду г. Нордмана карты, на которой нанесены какъ опредѣленные имъ, съ тою или другою степенью точности, селенія, занесенныя въ писцовыя

1) Возможно, что происходившая въ указанномъ направленіи эволюція шла не правильно, а скачками; по крайней мѣрѣ г. Загорскій констатируетъ, на основаніи писц. книги 1539 г., фактъ «роста новыхъ деревень» (Загорскій, VIII, 303). Не совсѣмъ ясно только, не идетъ ли здѣсь рѣчь о ростѣ новыхъ за счетъ старыхъ деревень (тоже, 304).

книги, такъ и нынѣ существующія селенія, возникшія — по крайней мѣрѣ предположительно — позже времени составленія писцовыхъ книгъ, оставляетъ впечатлѣніе, что современныя, вдвое болѣе малочисленныя селенія значительно болѣе сконцентрированы къ теченіямъ рѣкъ, нежели найденныя г. Нордманомъ селенія 1498 года, очень значительная часть которыхъ лежала на волокахъ, совершенно въ сторонѣ отъ рѣкъ. Впечатлѣніе это, весьма правдоподобное въ силу послѣдовавшихъ за четыре столѣтія измѣненій въ характерѣ земледѣлія, могло-бы однако ѱріобрѣсти характеръ достовѣрныхъ заключеній въ томъ лишь случаѣ, если-бы г. Нордманъ подвергъ данныя о мѣстоположеніи селеній статистической обработкѣ, — именно, если-бы онъ распредѣлялъ селенія, какъ нынѣ существующія, такъ и тѣ изъ существовавшихъ въ 1498 году, мѣстоположеніе которыхъ ему такъ или иначе удалось опредѣлить, на категоріи по ихъ положенію, — напрямѣръ, при болѣе и при менѣе значительныхъ рѣкахъ, при озерахъ и вовсе въ сторонѣ отъ открытыхъ водныхъ источниковъ, — и подсчиталъ число селеній каждой изъ этихъ категорій, параллельно, для 1498 года и для настоящаго времени. Къ сожалѣнію, г. Нордманъ оставилъ совершенно безъ вниманія этотъ, довольно обычный пріемъ статистической обработки топографическаго матеріала. Какъ будетъ видно изъ дальнѣйшаго, я сдѣлалъ попытку соотвѣтственнымъ образомъ разгруппировать и подсчитать данныя о мѣстоположеніи селеній въ 16 погостахъ. Конечно, я могъ сдѣлать это съ несравненно меньшею степенью точности, нежели могъ-бы спеціально занимавшійся топографіею края авторъ рецензируемаго сочиненія. И тѣмъ не менѣе, сопоставленіе полученныхъ мною цифръ съ нѣкоторыми другими изъ цифровыхъ рядовъ, характеризующихъ условія землевладѣнія даннаго района, обнаружило извѣстныя зависимости, позволяющія думать, что затрата труда на болѣе тщательную статистическую обработку данныхъ о мѣстоположеніи селеній едва-ли осталась-бы безрезультатною, — въ особенности если-бы она распространилась и на нѣсколько промежуточныхъ моментовъ четырехсотлѣтняго періода, отдѣляющаго насъ отъ эпохи составленія обработанныхъ г. Нордманомъ писцовыхъ книгъ.

II.

Четвертая часть сочиненія г. Нордмана носитъ заглавіе: «Географическое распространеніе различныхъ видовъ землевладѣнія въ 16-ти погостахъ Шелонской пятинны до и послѣ конфискаціи Новгородскихъ земель московскимъ (великимъ) княземъ». Цѣль этой части работы, какъ ее формулируетъ авторъ, — «опредѣлить, по возможности, положеніе cadastra отдѣльнаго владѣнія и при этомъ выяснитъ и тѣ перемѣны въ нихъ (вла-

дѣнійхъ), которыя явились послѣдствіемъ конфискаціи Новгородскихъ земель Московскимъ княземъ. Такое детальное географическое описаніе cadaго владѣнія является — по мнѣнію автора — совершенно необходимымъ дополненіемъ къ суммарной статистической сводкѣ данныхъ о землевладѣніи и должно предостеречь отъ чрезмѣрнаго увлеченія средними величинами. Оно должно подчеркнуть, что среднія представляютъ собой лишь общія тенденціи среди безконечнаго разнообразія дѣйствительности, которая можетъ быть вполне схвачена лишь при непосредственномъ, детальномъ ея изученіи». Съ этой точки зрѣнія разсматриваемая 4-ая часть работы г. Нордмана имѣетъ, по его мнѣнію, «и методологическое значеніе» (148). Самое построеніе этой четвертой части характеризуется г. Нордманомъ въ такихъ словахъ: «средоточіемъ описанія» являются «соотвѣтствующія карты отдѣльныхъ погостовъ, а текстъ» служить «лишь необходимымъ ихъ разъясненіемъ», при чемъ, однако, въ этомъ текстѣ указываются «и тѣ немногія индивидуальныя особенности cadaго отдѣльнаго владѣнія, которыя отмѣчены писцовыми книгами, и которыя необходимо исчезли при статистической ихъ обработкѣ» (149). Такимъ образомъ, по cadaму погосту дается, прежде всего, карта, на которой изображены, условными знаками, районы расположенія земель разныхъ категорій владѣнія — оброчныхъ, помѣстныхъ и т. п., а также районы «вончаго владѣнія», а римскими цифрами обозначено мѣстонахожденіе наиболѣе крупныхъ, особо упоминаемыхъ въ текстѣ владѣній. Самому тексту предпосылается, для cadaго погоста, небольшая табличка, въ которой показано, по cadaму роду владѣнія особо, число деревень, число отдѣльныхъ участковъ, изъ которыхъ слагаются владѣнія, число дворовъ, «крестьянъ» или «людей» и коробей посѣва. Въ текстѣ дается общее описаніе топографическаго распредѣленія земель разныхъ родовъ владѣнія по территоріи погоста, и наряду съ этимъ — индивидуальная характеристика отдѣльныхъ болѣе крупныхъ помѣстныхъ, монастырскихъ и т. п. владѣній. По большинству погостовъ даются затѣмъ свѣдѣнія о томъ, какаго рода владѣльцамъ принадлежали земли разныхъ категорій владѣнія до ихъ конфискаціи, въ описаніе же нѣкоторыхъ погостовъ вплетены и обобщающіе выводы относительно послѣдствій конфискаціи и вліянія ея на складъ землевладѣнія и хозяйства въ данной мѣстности.

Собственно говоря, подобнаго рода монографическія описанія не вызвали-бы существенныхъ возраженій, если-бы на нихъ смотрѣть, какъ на простыя пояснительныя приложенія къ статистической обработкѣ матеріала писцовыхъ книгъ, подобныя тѣмъ «примѣчаніямъ къ поселеннымъ таблицамъ», которыя довольно часто даются въ земскихъ и т. п. статистическихъ изданіяхъ, — хотя и въ этомъ случаѣ оставался-бы открытымъ вопросъ,

въ какой мѣрѣ оправдывается требуемая составленіемъ такого рода иллюстрирующихъ приложений весьма значительная затрата труда. Но указаніе автора на особое «методологическое значеніе» данной части его работы заставляетъ и рецензента подробнѣе остановиться на ней именно съ методологической точки зрѣнія.

Г. Нордманъ думаетъ, что «детальное географическое описаніе» необходимо, чтобы «предостеречь отъ чрезмѣрнаго увлеченія средними величинами», — чтобы подчеркнуть, что «среднія представляютъ собою лишь общія тенденціи среди безконечнаго разнообразія дѣйствительности». Противъ поставленныхъ въ кавычки положеній, само собою разумѣется, не приходится возражать; можно только усумниться въ томъ, чтобы провозглашеніе ихъ представляло собою какую-либо заслугу нашего автора: положенія эти — не болѣе, какъ трюизмы, конечно, извѣстные всякому, кто принимается за статистическую обработку матеріала писцовыхъ книгъ, и кто — надо думать — предварительно познакомился хотя-бы съ самымъ элементарнымъ учебникомъ статистики. Что касается до способа, при помощи котораго г. Нордманъ думаетъ «вполнѣ охватить безконечное разнообразіе дѣйствительности», то способъ этотъ едва-ли цѣлесообразенъ. Прежде всего, нашъ авторъ ставитъ научному изслѣдованію едва-ли разрешимую задачу — уловлять все «безконечное разнообразіе дѣйствительности». Задача науки — наоборотъ — свести это безконечное разнообразіе, — безконечное и потому самому не поддающееся обобщенію, къ конечному числу существенно-отличающихся одинъ отъ другого типовъ. Но оставимъ даже въ сторонѣ это чисто принципиальное сомнѣніе и посмотримъ, къ какимъ результатамъ привело-бы болѣе или менѣе широкое примѣненіе предлагаемаго нашимъ авторомъ приема трактованія матеріала, — приема, который г. Нордманъ предлагаетъ вѣдь историкамъ не только «къ свѣдѣнію», но и «къ руководству». У самого г. Нордмана разсматриваемымъ описательнымъ приемомъ трактованъ матеріалъ всего по 16 погостамъ. И тѣмъ не менѣе данныя, обработанныя у него описательно-моногографическимъ приемомъ, весьма трудно обозрѣть и охватить надлежащими обобщеніями, — чтобы прійти къ извѣстнымъ общимъ выводамъ, нашъ авторъ самъ, въ концѣ 4-ой части, вынужденъ свести описательно-обработанный матеріалъ въ цифровую, табличную форму. Допустимъ, что историки пошли-бы по его стопамъ и дали-бы подобнаго же рода пересказъ содержанія писцовыхъ книгъ по сотнямъ и тысячамъ погостовъ, становъ, волостей и т. п. Получилась бы необозримая груда сырого матеріала, разобратъ въ которой было-бы едва-ли легче, нежели въ подлинныхъ записяхъ писцовыхъ книгъ, и которую, чтобы получить какіе-нибудь выводы, пришлось бы подвергать новой, табличной или иной переработкѣ.

Колоссальная, въ сложности, работа оказалась бы потраченной, въ сущности, безъ положительнаго результата, — она не подвинула-бы ни на шагъ дѣла научнаго изслѣдованія. А между тѣмъ статистика знаетъ другіе, несравненно болѣе цѣлесообразные способы уловленія дѣйствительности, конечно не въ ея «безконечномъ разнообразіи», но во всей той сложности типовъ, какая можетъ имѣть значеніе съ точки зрѣнія научнаго обобщенія. Статистическая обработка — вѣдь *оттуда* не синонимъ «увлеченія средними величинами». Наряду съ вычисленіемъ среднихъ она примѣняетъ многократно употребляемый и въ работѣ г. Нордмана приемъ группировки отдѣльныхъ случаевъ по тѣмъ или другимъ качественнымъ или по величинѣ тѣхъ или другихъ количественно-выраженныхъ признаковъ — наряду со среднимъ размѣромъ владѣнія она даетъ группировку владѣній по ихъ величинѣ, наряду со среднимъ числомъ дворовъ въ деревнѣ группировку деревень по числу дворовъ, наряду со среднимъ составомъ или среднюю лошадность двора — группировку дворовъ по числу душъ или числу рабочихъ лошадей. А разъ дается такая группировка, то этимъ вполне отчетливо подчеркивается тотъ характеръ средней, на которомъ настаиваетъ нашъ авторъ, и устраняется всякая возможность того «увлеченія средними», котораго опъ, безъ достаточнаго основанія, опасается. Если-же къ этому приему обработки статистическаго матеріала прибавить не примѣняемый, къ сожалѣнію, нашимъ авторомъ приемъ нанесенія статистическихъ величинъ на географическую сѣтку, или, говоря короче — построенія картограммъ, и сверхъ того еще — широко, напротивъ, примѣняемый г. Нордманомъ приемъ чисто-картографическаго изображенія матеріала, то потребность въ положенномъ въ основу 4-ой части его работы описательно-монографическомъ приѣмѣ изложенія сведется если не къ нулю, то во всякомъ случаѣ къ минимуму. Въ самомъ дѣлѣ, что даетъ, въ смыслѣ обобщеній, 4-ая часть сочиненія г. Нордмана? Различіе между западными погостами изученной имъ области, съ преобладаніемъ помѣстныхъ земель, и погостами южными и юго-восточными, съ преобладаніемъ земель оброчныхъ (164, 169 и др.); но эта разница съ совершенною ясностью можетъ быть усмотрѣна изъ небольшой таблички, дающей распределеніе погостовъ по проценту земель разныхъ категорій владѣнія, и изъ иллюстрирующей ее небольшой картограммы, вродѣ той, которая помѣщена ниже подъ № 3. Различіе между погостами, гдѣ земли того или другого рода владѣнія располагаются крупными сплошными отрубамъ, и такими, гдѣ онѣ разбросаны мелкими черезполосными участками; но это различіе, въ свою очередь, съ достаточною степенью отчетливости выясняется помощью небольшой таблички, вродѣ помѣщенныхъ въ приложеніи подъ №№ VIII и IX—таблички, дающей средній размѣръ владѣнія и число отру-

бовъ, въ которыхъ располагаются земли каждаго рода владѣнія, въ особенностяхъ же при нанесеніи данныхъ такой таблички на картограмму. Различія этого рода выяснились бы съ достаочною степенью наглядности, если бы соответственныя данныя были нанесены, просто, на ту-же самую общую карту данной области, которая приложена къ 3-ей главѣ разсматриваемаго сочиненія. Наконецъ, весьма любопытны — насколько я могу судить — выводы, помѣщенные въ концѣ 4-ой части и касающіеся вопроса о результатахъ произведенной Московскимъ великимъ княземъ конфискаціи земель Новгородскихъ владѣльцевъ и монастырей; но эти выводы всецѣло опираются на данныя помѣщенной на стр. 182 небольшой таблички и могутъ быть получены совершенно вѣ въ зависимости отъ заполняющаго всю остальную часть главы описательнаго матеріала. На долю текстоваго приложенія къ статистической обработкѣ матеріала писцовыхъ книгъ остается такимъ образомъ весьма немного — пожалуй, характеристика болѣе крупныхъ владѣній, вродѣ помѣстій Оедора Квашнина или дачъ Антоновскаго монастыря, или другихъ, въ какомъ-либо отношеніи характерныхъ земельно-хозяйственныхъ единицъ; можетъ быть—еще тѣ или другія детали, дѣйствительно не укладывающіяся въ табличныя рамки. Для иллюстраціи можно было-бы, пожалуй, привести и детальную текстовую характеристику двухъ-трехъ типичныхъ погостовъ, какъ она сдѣлана г. Нордманомъ — все остальное могло бы отпасть безъ ущерба для дѣла и безъ всякаго уменьшенія доказательной силы тѣхъ выводовъ, къ которымъ приходитъ нашъ авторъ въ послѣдней, 4-ой части своей работы; мало того — съ немалымъ выигрышемъ для дѣла, потому что замѣна пространнаго текста немногими табличками и картами значительно повысила-бы обзорность матеріала, а слѣдовательно — и очевидность опирающихся на него выводовъ.

Какъ я сказалъ, дѣлаемые нашимъ авторомъ изъ 4-ой части его труда общіе выводы представляютъ интересъ главнымъ образомъ въ той части, которая касается послѣдствій конфискаціи Новгородскихъ земель. Приведемъ здѣсь эти выводы, въ связи съ тѣми касающимися того-же вопроса заключеніями, къ которымъ приходитъ авторъ во второй, чисто статистической части своего труда, съ тѣмъ, чтобы при разсмотрѣніи этой, второй части уже не возвращаться къ данному вопросу. Выводы эти являются, прежде всего, отвѣтомъ на вопросъ: «чѣмъ руководствовался Московскій князь, когда всю массу конфискованныхъ земель ему пришлось раздѣлить на земли оброчныя, оставленныя имъ за собой, и помѣстныя — отданныя «за помѣсчики» (181). На первый взглядъ здѣсь играло роль географическое положеніе земель, но, по мнѣнію нашего автора, именно *только* на первый взглядъ: по болѣе детальномъ разсмотрѣніи вопроса

«вырисовывается иная и болѣе тѣсная связь, въ которой географическій элементъ имѣетъ лишь второстепенное значеніе: связь оброчнаго Московскаго землевладѣнія съ Новгородскимъ монастырскимъ», а Московскаго помѣстнаго съ Новгородскимъ вотчиннымъ. И г. Нордманъ неопровержимо — думается мнѣ — доказываетъ наличность такой связи двумя большими табличками, помѣщенными на стр. 183 его труда и дающими: одна — для помѣстныхъ земель, другая — для земель оброчныхъ общее, по каждому погосту, количество, выраженное въ числѣ дворовъ, «людей» и коробей посѣва, и параллельно съ этимъ — количество земель данной Московской категоріи, въ Новгородскія времена состоявшихъ въ монастырскомъ владѣніи. Оказывается, что среди помѣстныхъ владѣній бывшія монастырскія земли въ одномъ лишь погостѣ составляютъ 33%, въ пяти другихъ 19, 13, 10, 6 и 2%, въ шести же погостахъ помѣстная владѣнія составились цѣликомъ изъ бывшихъ вотчинныхъ земель. По отношенію къ оброчнымъ землямъ выясняется обратное: если оставить въ сторонѣ Хмерской и Боротепскій погосты, насчитывающіе каждый не болѣе десятка или двухъ оброчныхъ дворовъ, то окажется, что въ одномъ только Турскомъ погостѣ оброчныя дачи на 73% составились изъ бывшихъ вотчинныхъ, и всего на 27% — изъ монастырскихъ земель; въ трехъ другихъ погостахъ бывшія монастырскія земли даютъ уже 53, 75 и 64% оброчныхъ владѣній, въ остальныхъ пяти погостахъ — отъ 80 до 100%. Въ общихъ для всей изслѣдованной г. Нордманомъ области итогахъ на долю бывшихъ монастырскихъ земель приходится въ оброчныхъ дачахъ 84%, въ помѣстныхъ — всего 6%, бывшихъ же вотчинныхъ земель оказывается, соотвѣтственно, 16 и 94%. Выводъ отсюда, повторяю, неоспоримъ: это — тенденція «раздавать въ помѣстье земли свѣтскихъ владѣльцевъ»; къ этому принципу присоединяются еще два другихъ, имѣющихъ уже значеніе правилъ землеустройтельной техники: «2) раздавать вотчины внутри погоста цѣликомъ, и 3) оставлять церковь и причтъ на погостѣ-селеніи за великимъ княземъ» (185). Это — повторяю — чисто техничeskія правила; принципиальное значеніе имѣетъ только первая изъ указываемыхъ г. Нордманомъ трехъ тенденцій, которую нашъ авторъ мотивируетъ слѣдующими соображеніями: «когда изъ всей массы конфискованныхъ земель Московскому князю приходилось часть раздавать въ помѣстье, то раздавались земли не монастырей, а свѣтскихъ вотчинниковъ. Въ этомъ нѣтъ ничего удивительнаго: по своему хозяйственному укладу вотчинныя земли несомнѣнно были близки къ помѣстнымъ, — монастырскія къ оброчнымъ; помѣстнику сразу необходимъ былъ домъ для жилья, помѣщеніе для холоповъ и пр., и конечно это легче было найти въ свѣтскихъ вотчинахъ, чѣмъ въ монастырскихъ» (183).

Объясненіе это кажется мнѣ не особенно убѣдительнымъ. Г. Нордманъ, въ сущности, даже не попытался доказать налицности существовавшихъ различій въ «хозяйственномъ укладѣ» бывшихъ вотчинныхъ и бывшихъ монастырскихъ земель, и вся совокупность данныхъ, содержащихся въ писцовыхъ книгахъ, позволяетъ скорѣе предполагать, что такихъ различій, въ дѣйствительности, и не было: и тутъ, и тамъ господствующимъ типомъ являлась все та-же оброчная эксплуатація, — вся разница была лишь въ томъ, въ чью пользу поступали крестьянскіе оброки; экономическая запашка имѣлась далеко не во всѣхъ вотчинахъ, а лишь въ немногихъ, и при томъ настолько ничтожная, что она очень мало отражалась на общемъ складѣ вотчиннаго, а впоследствии помѣстнаго хозяйства. Единственное различіе, конкретно отмѣчаемое нашимъ авторомъ, — налицность на вотчинныхъ земляхъ готовыхъ усадебныхъ построекъ — тоже не могло имѣть рѣшающаго значенія. Во 1-хъ, готовые постройки имѣлись налицо отнюдь не во всѣхъ владѣльческихъ дачахъ, а во 2-хъ, потребность въ нихъ испытывали отнюдь не всѣ новые владѣльцы-помѣщики: большинство ихъ въ своихъ усадьбахъ вовсе не жило, и большинство-же имѣло, въ лучшемъ случаѣ, какого-нибудь одного или двухъ холоповъ, для помѣщенія которыхъ едва-ли могла быть надобность въ какихъ-нибудь особенныхъ постройкахъ. Мнѣ кажется, что объясненія разсматриваемой, несомнѣнно-существовавшей, тенденціи правильнѣе искать именно въ тѣхъ условіяхъ, которыя г. Нордманъ обнимаетъ подъ названіемъ «географическихъ» и которыя представляютъ собою, конкретно, сложную совокупность такихъ обстоятельствъ, какъ густота населенія, качество земель, характеръ земледѣльческаго хозяйства, условія сбыта и т. д. Тѣ сопоставленія, которыя будутъ сдѣланы въ дальнѣйшемъ изложеніи, до извѣстной, по крайней мѣрѣ, степени, подтверждаютъ справедливость сказаннаго предположенія, конечная сущность котораго можетъ быть сведена къ слѣдующей формулѣ: помѣстья отводились изъ бывшихъ вотчинъ прежде всего и главнымъ образомъ потому, что новые помѣщики основывали свой выборъ земель на тѣхъ-же самыхъ соображеніяхъ и расчетахъ, которые нѣкогда легли въ основу размѣщенія вотчинъ. Какъ когда-то Новгородскіе вотчинники, такъ въ концѣ XV вѣка Московскіе помѣщики выхватывали тѣ куски земли, эксплуатація которыхъ сулила имъ наибольшія выгоды; менѣе привлекательныя земельныя площади въ Новгородскую эпоху попадали въ руки монастырей, въ Московскую оставались «за государемъ».

Какимъ же образомъ, спрашивается далѣе, отразилась конфискація на складѣ и въ частности — на степени концентраціи землевладѣнія данной области? Отвѣтъ на этотъ вопросъ можетъ быть выведенъ уже изъ апріорныхъ соображеній: вѣдь «при конфискаціи земель и передачѣ ихъ въ по-

мѣстьє эти земли никогда недробились, а передавались цѣликомъ», при чемъ «часть мелкихъ вотчинъ были соединены (sic) въ одно большое помѣстьє. Если прибавить сюда, что переходъ нѣкоторыхъ Новгородскихъ вотчинъ въ разрядъ земель оброчныхъ соединялъ ихъ всѣ въ одно владѣніє Московскаго князя, то концентрація земель послѣ завоеванія «должна была проявиться съ полною рельефностью» (153). И этотъ апріорный выводъ находитъ себѣ достаточное подтвержденіе въ приводимыхъ и анализируемыхъ г. Нордманомъ во 2-ой части его труда цифровыхъ данныхъ относительно размѣровъ старыхъ, Новгородскихъ, и новыхъ, Московскихъ владѣній: въ то время какъ средній размѣръ одного владѣнія у старыхъ Новгородскихъ вотчинниковъ выражался въ 12 дворахъ, 19 «людахъ» и 59 коробьяхъ посѣва, средняя величина помѣстнаго владѣнія по писцовой книгѣ 1498 года выражалась въ 20 дворахъ, 30 «людахъ» и 102 коробьяхъ посѣва, — земли единоличнаго владѣнія, значить, сконцентрировались болѣе, нежели въ полтора раза. Средній размѣръ монастырскаго владѣнія, выразившійся до конфискаціи 14 дворами, 22 «людьми» и 64 коробьями, для уцѣлѣвшихъ отъ конфискаціи монастырскихъ владѣній, поднимается до 18 дворовъ, 26 «людей» и 93 коробей посѣва (77). А болѣе детальный анализъ данныхъ писцовыхъ книгъ, въ частности — изученіе группировки старыхъ вотчинныхъ и новыхъ помѣстныхъ владѣній по ихъ величинѣ, приводитъ г. Нордмана къ тому, также едва-ли вызывающему возраженія, выводу, что такое повышеніе среднихъ размѣровъ владѣнія было результатомъ увеличенія относительнаго количества крупныхъ владѣній и относительнаго-же уменьшенія числа мелкихъ, при постоянствѣ относительнаго количества владѣній средняго размѣра (81).

III.

Перехожу теперь къ той части сочиненія г. Нордмана, которая носитъ, собственно, статистическій характеръ. Сюда относятся двѣ первыя «части» названнаго труда: 1-ая, озаглавленная: «Недостаточность существующихъ методовъ въ изслѣдованіяхъ древне-русскаго хозяйственнаго быта», и 2-ая, подъ заглавіемъ: «Опытъ статистическаго описанія по писцовымъ оброчнымъ Новгородскимъ книгамъ 1498 года». Первая, какъ ясно изъ самого заглавія, носитъ общій, критико-методологическій характеръ, имѣя своимъ главнымъ содержаніемъ изложеніе тѣхъ требованій статистической методологіи, которымъ должно удовлетворять основанное на писцовыхъ книгахъ и аналогичныхъ имъ документахъ историческое изслѣдованіе, вторая же представляетъ собою какъ-бы образецъ конкретнаго историко-статистическаго изслѣдованія, выполненнаго съ соблюденіемъ развитыхъ

въ первой части методологическихъ требованій. Остановимся сначала, конечно, на первой части.

Методологическія требованія г. Нордмана могутъ быть сведены къ двумъ основнымъ пунктамъ, которые, въ формулировкѣ самого нашего автора, будутъ гласить такъ:

1. Чтобы устранить противорѣчія въ выводахъ, къ которымъ приходятъ изслѣдователи, нерѣдко, на основаніи одного и того-же историческаго матеріала, — противорѣчія, источникомъ которыхъ является, главнымъ образомъ, обычно-практикуемый историками приѣмъ «построенія гипотезъ на основаніи отдѣльныхъ случаевъ» (2), вообще обоснованіе выводовъ на лишенномъ опредѣленности, въ смыслѣ количества использованныхъ фактовъ, матеріалѣ, «необходимо указывать непремѣнно каждый разъ точно количество фактовъ, на которые опираешься, — количество случаевъ за и противъ, т. е., если можно такъ выразиться, «относительный вѣсъ вывода». При современномъ положеніи исторической методологіи даже привлеченіе новаго матеріала «не приближаетъ, а скорѣе удаляетъ отъ цѣли», лишь осложняя и запутывая существующія противорѣчія. «Между тѣмъ, если дать около каждаго вывода его вѣроятность и общее количество наблюденій, положеніе сразу измѣнится: такой выводъ можетъ быть опровергнутъ лишь выводомъ, имѣющимъ за себя большую вѣроятность, опирающимся на большее количество фактовъ» (6).

2. Самый способъ описанія фактовъ, общепринятый у историковъ, — способъ, сущность котораго сводится, такъ сказать, къ глазомѣрной оцѣнкѣ и словесному выраженію ея результатовъ (много — немного, велики — невелики, часто — рѣдко и т. п.), «ведетъ къ недоразумѣніямъ: «сказать «деревни были невелики, въ большинствѣ случаевъ на деревню приходилось 3, 2, 1½ двора, одинъ дворъ также составлялъ деревню» (Сергѣевичъ); или сказать: средняя величина деревни изъ а случаевъ = б дворовъ, при наибольшей такой-то и наименьшей такой, при столькихъ-то % деревень такого-то и такого размѣра, — совсѣмъ не одно и то-же: въ первомъ случаѣ мы имѣемъ утвержденіе неопредѣленное, и разные читатели могутъ понять, а разные изслѣдователи подразумѣвать подъ нимъ разное» (7). Уничтожить существующіе недостатки изложенія историческихъ фактовъ и обоснованія выводовъ «возможно лишь путемъ массоваго изслѣдованія данныхъ, обработки ихъ статистическимъ методомъ»; этотъ послѣдній «даетъ возможность выразить въ цифрахъ, а слѣдовательно *точно описать* изслѣдуемые факты, путемъ среднихъ величинъ *найти въ нихъ единообразія* (курсивъ автора), а для данныхъ, которыя это допускаютъ, по закону большихъ чиселъ вычислить поправки, съ которыми эти отношенія могутъ быть распространены на области, находящіяся подъ дѣйствіемъ тѣхъ-же постоянныхъ причинъ,

или опредѣлить, когда этого сдѣлать нельзя за недостаткомъ общаго количества данныхъ» (15—16).

Многое, въ приведенныхъ положеніяхъ, совершенно безспорно. Я не претендую на достаточно исчерпывающее знакомство съ историческою литературой, чтобы высказаться по вопросу о томъ, справедливы-ли, въ такой общей формѣ, тѣ упреки, которые дѣлаетъ нашъ авторъ изслѣдователямъ-историкамъ¹⁾. Я совершенно не раздѣляю, далѣе, тѣхъ крайне оптимистическихъ надеждъ, которыя г. Нордманъ возлагаетъ на статистическіе приемы описанія и обоснованія выводовъ: вѣдь и въ тѣхъ областяхъ нашего знанія, гдѣ широко примѣняется статистическій методъ, среди изслѣдователей существуетъ не меньше разногласій, нежели въ области историческихъ изслѣдованій, и одни и тѣ-же, статистически выраженные и обоснованные факты сплошь и рядомъ служатъ основаніемъ для совершенно различныхъ, а то и прямо противоположныхъ выводовъ. Но конечно, и указаніе «вѣса» выводовъ, иначе сказать — того числа фактовъ, на которые они опираются, и количественный способъ описанія фактовъ, — это такія требованія, противъ которыхъ возражать статистику не приходится, — это азбучныя истины, носящія, въ значительной степени, характеръ трюизмовъ.

Не въ этихъ трюизмахъ, однако, главная суть методологическихъ соображеній г. Нордмана. Ихъ центръ тяжести — въ опредѣленіи «вѣроятности выводовъ», въ вычисленіи тѣхъ поправокъ, съ которыми могутъ — или не могутъ — быть распространяемы полученные на основаніи частичнаго матеріала выводы. На относящихся сюда соображеніяхъ нашего автора мы, поэтому, должны остановиться подробнѣе.

Основная сущность вопроса — въ «примѣненіи формулъ статистики (правильнѣе было-бы выразиться — математики! А. К.), дающихъ возможность вычислить разницу между отношеніями наблюденными и отношеніями истинными, или, какъ выражаются статистики, между наблюденною и истинною вѣроятностью явленій». Въ области историко-статистическихъ изслѣдованій потребность въ такомъ вычисленіи возникаетъ въ двухъ группахъ случаевъ: «во 1-хъ, когда приходится распространять полученное количественное отношеніе за предѣлы наблюденія, и во 2-хъ, когда отъ разности въ отношеніяхъ приходится заключать къ разницѣ въ комплексѣ постоянныхъ причинъ, обуславливающихъ эти отношенія». Первый случай — справедливо замѣчаетъ г. Нордманъ, «имѣетъ для насъ особенное значеніе, потому что матеріаль по исторіи русскаго хозяйственнаго быта пи-

1) Во всякомъ случаѣ они не справедливы по отношенію къ непосредственному предшественнику г. Нордмана по изученію Шелонской пятины, г. Загорскому, работа котораго (см. примѣч. на стр. 58), повидимому, осталась г. Нордману совершенно неизвѣстной.

когда или почти никогда не является исчерпывающимъ, и врядъ ли можно найти сочиненіе, гдѣ-бы такого распространенія не встрѣчалось» (8).

Я считаю излишнимъ входить здѣсь въ подробное разсмотрѣніе тѣхъ формулъ, при помощи которыхъ опредѣляется отношеніе наблюдаемой вѣроятности (совпадающей съ частотью) къ истинной вѣроятности явленій, а вмѣстѣ съ тѣмъ—и степень допустимости распространенія полученныхъ изъ имѣющагося фактическаго матеріала выводовъ за предѣлы поля наблюденія. Это — общеизвестная формула модуля, которая, при неизвестной априорной вѣроятности, имѣетъ видъ

$$\sqrt{\frac{2m(M-m)}{M^3}}$$

— гдѣ M есть общее число имѣющихся наблюденій, m число случаевъ, гдѣ встрѣтилось данное явленіе, $M-m$ число противоположныхъ случаевъ, т. е. такихъ, гдѣ оно не встрѣтилось. За предѣлъ такого рода колебаній, которыя не противорѣчатъ основной законосообразности даннаго явленія, а могутъ быть сведены къ дѣйствию взаимно-уравновѣшивающихся, въ массѣ, случайныхъ причинъ γ . Нордманъ принимаетъ утроенный модуль (10), который онъ, впрочемъ, въ прикладной, второй части своего изслѣдованія замѣняетъ иногда — безъ особой мотивировки — удвоеннымъ модулемъ (75). Если дѣйствительныя колебанія величины даннаго явленія, вычисленныя по наличному статистическому матеріалу, не выходятъ изъ предѣловъ утроеннаго (или удвоеннаго) модуля, — значитъ наблюдаемая вѣроятность достаточно близка къ истинной, и значитъ полученныя изъ наличнаго статистическаго матеріала отношенія могутъ быть распространены за предѣлы поля наблюденія, — въ частности полученные для нѣкотораго ограниченнаго района выводы будутъ, при прочихъ равныхъ условіяхъ, вѣрны и для смежныхъ областей. Если отклоненія больше — такое распространеніе не можетъ быть допущено; полученныя отношенія «точны для разсматриваемой области, но никакъ не для смежныхъ, даже и въ томъ случаѣ, если извѣстно, что онѣ находятся подъ вліяніемъ совершенно тѣхъ-же постоянныхъ причинъ» (10). Въ этомъ — теоретическое обоснованіе заключеній, основанныхъ на лишенномъ исчерпывающаго характера статистическомъ матеріалѣ. «Конечно — говоритъ нашъ авторъ — полное исчерпывающее количество данныхъ для статистической обработки весьма желательно. Но если ихъ нѣтъ, то это еще не значитъ, что такое изслѣдованіе совсѣмъ невозможно. Если данныя удовлетворяютъ вышеизложеннымъ условіямъ (отклоненія даютъ кривую Гаусса и т. д.) и достаточно многочисленны для уничтоженія случайныхъ физическихъ возможныхъ колебаній, то хотя-бы они имѣлись и не для всего

района, ихъ можно распространить на области, находящіяся подъ дѣйствіемъ тѣхъ-же постоянныхъ причинъ»; иначе сказать, «при благоприятныхъ отклоненіяхъ возможны заключенія далеко не по исчерпывающему матеріалу» (13—14). Если отклоненія неблагоприятны, т. е. если они выходятъ изъ предѣловъ удвоеннаго или утроеннаго модуля, такіа заключенія невозможны.

Описанный пріемъ г. Нордманъ въ широкихъ размѣрахъ примѣняетъ во второй, прикладной части своей работы, которая является, въ значительной мѣрѣ, иллюстраціей, парадигмой къ изложеннымъ въ первой части методологическимъ требованіямъ, — причемъ сопоставленіе дѣйствительныхъ колебаній съ вычисленными по формулѣ трехъ (или двухъ) модулей приводятъ иногда къ положительному, чаще къ отрицательному результату. Такъ, для отношеній, показывающихъ распредѣленіе деревень въ 17 погостахъ по числу дворовъ въ нихъ, дѣйствительныя отклоненія выходятъ за предѣлы вычисленныхъ по формулѣ модуля, — слѣдовательно, «для распространенія этихъ отношеній за предѣлы 17 погостовъ прочихъ основаній разсмотрѣнныя данныя не даютъ» (21—22). Равнымъ образомъ, не допускаютъ обобщенія и выводы, касающіеся распредѣленія помѣстій по ихъ величинѣ, — и здѣсь статистическій матеріалъ по 17 погостамъ обнаруживаетъ выходящія изъ нормальныхъ предѣловъ колебанія, а потому «и здѣсь приходится ограничиться простымъ указаніемъ, что въ разсматриваемой области преобладаютъ (59%) помѣстья больше 12 дворовъ, 20 людей и 70 коробей ржи, для погостовъ смежныхъ эти отношенія могутъ колебаться почти на 40%» (53—54). Напротивъ, изученіе колебаній цифръ, характеризующихъ концентрацію конфискованныхъ вотчинныхъ земель при раздачѣ ихъ въ помѣстья, «даетъ основаніе предполагать, что та концентрація, которая была песомѣнно въ 16 разсмотрѣнныхъ нами погостахъ..., распространялась и за предѣлы нашей области — если только не окажется, что тамъ существовали условія отличныя отъ наблюдавшихся въ нашей области» (79—81), — и т. д. Такой пріемъ выясненія возможности распространенія выводовъ за предѣлы наблюденія не представляетъ собою, такъ сказать, статистической роскоши. Распространеніе выводовъ за предѣлы матеріала безъ предварительнаго исчисленія «физически» возможныхъ колебаній, по убѣжденію г. Нордмана, «совершенно недопустимо». И хотя возможность исчисленія физически невѣроятныхъ случайныхъ колебаній по математическимъ формуламъ, какъ признаетъ нашъ авторъ, имѣется налицо далеко не всегда, — но «болѣе рѣдкая возможность такого исчисленія не даетъ еще права приступать къ изслѣдованію безъ основательнаго знакомства со способами, рекомендуемыми теорією статистики» (15—16).

Такое категорическое заключеніе едва-ли можетъ быть, однако, признано достаточно обоснованнымъ.

Какъ ясно изъ вышеизложеннаго, основной вопросъ, интересующій нашего автора, это — вопросъ о законности заключеній, основанныхъ на неисчерпывающемъ матеріалѣ; иначе сказать — вопросъ о правѣ изслѣдователя распространять полученныя изъ наличнаго статистическаго матеріала отношенія за предѣлы поля наблюденія, — каковое право нашъ авторъ категорически отрицаетъ, если изслѣдователь не обосновываетъ своего обобщающаго и распространяющаго вывода на формулахъ математической статистики. Очевидно, что мы имѣемъ здѣсь дѣло съ частнымъ случаемъ болѣе общаго вопроса о теоретико-математическомъ обоснованіи такъ называемаго *выборочнаго метода* статистическаго изслѣдованія; въ частности, имѣемъ дѣло не съ тою, методологически наиболѣе совершенною разновидностью, гдѣ подвергаемые статистическому учету случаи отбираются изслѣдователемъ согласно напередъ выработанному и строго-проводимому плану, а съ тою, можно сказать, зародышевою формой, гдѣ контингентъ подвергаемыхъ исчисленію случаевъ опредѣляется, просто, пробѣлами матеріала — наличностью данныхъ объ однихъ и отсутствіемъ данныхъ о другихъ случаяхъ; другими словами, гдѣ изслѣдователь подвергаетъ учету не ту совокупность отобранныхъ по опредѣленному принципу случаевъ, какую онъ, изслѣдователь, находитъ цѣлесообразнымъ подвергнуть исчисленію, а ту, какая, такъ сказать, попадаетъ ему подъ руку, въ зависимости отъ степени полноты наличнаго фактическаго матеріала, или отъ имѣющейся возможности учесть одни и невозможности учесть другіе случаи. Между тѣмъ, достаточно прочесть рѣчь о «выборочномъ изслѣдованіи», читанную проф. А. А. Чупровымъ на XII Съѣздѣ естествениспытателей и врачей, въ январѣ 1910 года, чтобы убѣдиться въ томъ, что математическіе приемы обоснованія выборочнаго изслѣдованія не вышли, пока, изъ пеленокъ, — что они находятся еще въ фазисѣ нащупыванія, предварительной разработки, и далеко еще не созрѣли для того всеобщаго, обязательнаго для всѣхъ, примѣненія, какого требуетъ нашъ авторъ. Самъ одинъ изъ авторитетнѣйшихъ спеціалистовъ въ области математическаго обоснованія статистическаго метода вообще и выборочнаго изслѣдованія въ частности, проф. Чупровъ признаетъ предложенный англичаниномъ Bowley и имѣющій въ своей основѣ Гауссову кривую методъ обоснованія выборочнаго изслѣдованія, — тотъ самый, который рекомендуетъ г. Нордманъ къ непремѣнному и обязательному примѣненію, — «еще слишкомъ юнымъ», и констатируетъ, что «практика еще не выработала удобныхъ рецептовъ, которымъ могли-бы довѣряться лица, не владѣющія математическими основами теоріи», въ виду чего самъ Боули «прямо предостерегаетъ лицъ, не

располагающихъ математическою подготовкой, отъ пользованія методомъ»¹⁾. Едва-ли г. Нордманъ рѣшится запретить заниматься историко-экономическими изслѣдованіями всѣмъ, кромѣ лицъ, обладающихъ спеціальною математическою подготовкой. Но если-бы даже онъ рѣшился пойти такъ далеко, — то ему пришлось-бы встрѣтиться съ дальнѣйшими затрудненіями, вытекающими уже не только изъ формальной неразработанности метода Боули, но и изъ малой, пока, его приспособленности къ той конкретной обстановкѣ, съ какою приходится считаться изслѣдователямъ соціальной жизни, и въ числѣ ихъ, конечно, и историкамъ. Методъ Боули, въ современномъ его видѣ, совершенно не считается, именно, со *степенью однородности* изучаемой массы. Приемы Боули, можетъ быть, превосходны въ такихъ областяхъ, гдѣ, до извѣстной степени, гарантирована достаточная однородность. Въ области соціальныхъ явленій мы имѣемъ, напротивъ, дѣло съ крайнею пестротою, разнородностью отдѣльныхъ экземпляровъ или случаевъ cadaго даннаго массоваго явленія, — при такихъ условіяхъ надлежало-бы пользоваться не приемомъ Боули въ его современномъ видѣ, а такими способами работы, которые «стремятся предварительно разбить изучаемую массу на болѣе однородныя части и лишь въ предѣлахъ такихъ частей ставятъ изслѣдованіе на почву выборочнаго метода». Въ настоящее время, какъ замѣчаетъ А. А. Чупровъ, «этотъ вариантъ метода недостаточно еще разработанъ теоретически, и условія, при которыхъ онъ представляется цѣлесообразнымъ, не вполне выяснены»²⁾. Но данный «вариантъ» можно разсматривать, какъ *вариантъ*, какъ частный случай, развѣ только съ точки зрѣнія совершенно абстрактной статистико-математической теоріи. По отношенію къ *соціальной* статистикѣ, въ частности къ статистической обработкѣ историческаго матеріала, это будетъ не «вариантъ», а *общее правило*, изъ котораго едва-ли найдется много исключеній. А потому методъ обоснованія выборочнаго изслѣдованія, не считающійся *именно съ этимъ*, единственно-типичнымъ для данной сферы явленія «вариантомъ», едва-ли можетъ быть сколько-нибудь цѣлесообразно примѣняемъ въ области соціально-историческихъ изслѣдованій.

Было-бы ошибочно думать, что г. Нордманъ не знаетъ о тѣхъ особыхъ трудностяхъ, съ которыми связано примѣненіе математическихъ критеріевъ въ интересующей его области. Онъ опредѣленно подчеркиваетъ, что «возможность пользоваться формулами обусловливается наличіемъ многихъ условій», въ силу чего этотъ способъ оцѣнки выводовъ не можетъ имѣть такого широкаго практическаго примѣненія, какъ простое «статисти-

1) Цитирую по отдѣльному оттиску, стр 11.

2) Тоже, стр. 12.

ческое описаніе», требующее лишь наличности массоваго матеріала (7). Опъ подчеркиваетъ, что выводы изъ данныхъ, касающихся извѣстной части какого-либо района, даже при наличности благоприятныхъ, съ точки зрѣнія математической критики, условій (достаточности числа наблюдений и соответствія отклоненій Гауссовой кривой) можно распространять лишь «на области, находящіяся подъ дѣйствіемъ тѣхъ-же постоянныхъ причинъ» (14), а затѣмъ въ рядѣ частныхъ случаевъ обставляетъ свои заключенія, касающіяся обобщенія наблюденныхъ отношеній на смежныя мѣстности, предположеніемъ тождества условій: говоритъ о распространеніи наблюденныхъ отношеній «на погосты, находящіяся подъ дѣйствіемъ тѣхъ-же постоянныхъ причинъ» (22), о возможности обобщенія выводовъ на смежныя погосты, «если только не окажется, что тамъ существовали условія, отличныя отъ наблюдавшихся въ нашей области» (81). Но г. Нордманъ, очевидно, недооцѣниваетъ значенія отмѣчаемыхъ имъ затрудненій и дѣлаемыхъ имъ оговорокъ, которыя совершенно аннулируютъ возможные результаты примѣненія математическихъ приѣмовъ оцѣнки статистическихъ выводовъ въ занимающей нашего автора области.

Остановимся, прежде всего, на одномъ изъ относящихся къ данному вопросу замѣчаній нашего автора, имѣющемъ несомнѣнно второстепенное значеніе и брошенномъ авторомъ какъ-бы мимоходомъ, — замѣчаніи, въ которое вкралось нѣкоторое, надо, впрочемъ, думать, скорѣе словесное, недоразумѣніе. Распространеніе наблюденныхъ отношеній за предѣлы наблюдаемаго — говоритъ г. Нордманъ, слѣдуетъ дѣлать съ большою осторожностью, «такъ какъ нѣтъ никакой гарантіи что наше единообразіе не является отчасти результатомъ дѣйствія случайныхъ причинъ» (9). Если г. Нордманъ имѣетъ здѣсь въ виду «случайныя причины» въ томъ смыслѣ этихъ словъ, какъ они употребляются въ теоріи вѣроятностей, а вмѣстѣ съ тѣмъ и въ теоретической статистикѣ, то недоразумѣніе несомнѣнно налицо: вѣдь «случайныя причины» являются источникомъ *отклоненій* единичныхъ случаевъ, — отклоненій, уравнивающихъ въ большой массѣ, единообразіе же цифръ есть результатъ вліянія не случайныхъ, а напротивъ — *постоянныхъ* причинъ, которыя выступаютъ впередъ при массовомъ наблюденіи. Весьма вѣроятно, однако, что нашъ авторъ имѣлъ въ виду «случайныя» причины въ болѣе обыденномъ, грубо-житейскомъ смыслѣ, — въ смыслѣ, именно, приводящихъ со стороны, чисто внѣшнихъ обстоятельствъ, препятствующихъ уловленію статистической законсообразности. Въ такомъ случаѣ, конечно, ему слѣдовало пояснить, что именно онъ разумѣлъ, въ данномъ случаѣ, подъ случайными причинами. Между тѣмъ, одна «случайная причина» въ этомъ, только что указанномъ смыслѣ слова, — причина, кроющаяся въ самой обстановкѣ песочоваго счета, дѣйствительно могла являться

источникомъ такихъ однообразій цифръ, которыя имѣютъ мало отношенія къ статистической законѣрности и потому, дѣйствительно, не могутъ служить источникомъ статистическаго обобщенія. Обстоятельство это, на которомъ мнѣ удобнѣе будетъ подробнѣе остановиться нѣсколько поздиѣе, по которое уже не разъ отмѣчалось въ исторической литературѣ, — это условный характеръ нѣкоторыхъ изъ данныхъ писцовыхъ книгъ, и въ частности — данныхъ о количествѣ высѣваемого хлѣба. Данные эти въ значительномъ числѣ случаевъ, несомнѣнно, подгонялись къ нѣкоторымъ опредѣленнымъ величинамъ, — въ обработанныхъ нашимъ авторомъ Новгородскихъ писцовыхъ книгахъ къ четыремъ коробьямъ, — цифрѣ, стоящей, явно, въ нѣкоторой связи съ общеимъ счетомъ. Но если такое искусственное подгоняніе цифръ подъ нѣкоторый однообразный уровень дѣйствительно практиковалось въ сколько-нибудь широкихъ размѣрахъ, то это обстоятельство требуетъ не столько осторожности въ распространеніи полученныхъ изъ наличнаго статистическаго матеріала отношеній за предѣлы наблюденія, сколько крайней осторожности въ примѣненіи рекомендуемыхъ г. Нордманомъ математическихъ критеріевъ: можетъ-ли, въ самомъ дѣлѣ, уловляемое при помощи математическихъ формулъ однообразіе цифръ служить показателемъ того или другаго отношенія наблюдаемой вѣроятности къ истинной, если это однообразіе имѣетъ однимъ изъ существенныхъ своихъ источниковъ одинъ изъ серьезнѣйшихъ, со статистико-технической точки зрѣнія, дефектовъ писцоваго счета?...

Гораздо болѣе серьезное значеніе имѣетъ другое обстоятельство, которое также безызвѣстно нашему автору, но оставляется имъ, въ сущности, безъ всякаго вниманія. Это именно возможность «преднамеренныхъ ошибокъ, которыя особенно важны, потому что, уклоняясь всегда въ одну сторону, онѣ не парализуются увеличеніемъ количества данныхъ» (15). Послѣ той подробной критики приемовъ писцоваго счета, какая дана въ работахъ А. С. Лаппо-Данилевскаго, И. Н. Миклашевскаго, М. А. Дьяконова, Ю. В. Готье и др., мнѣ нѣтъ надобности подробнѣе останавливаться здѣсь на источникахъ ошибокъ этого рода. Отмѣчу только, что ошибки эти могли быть не только преднамеренныя, вытекавшія изъ произвола и злоупотребленій писцовъ, но и непреднамеренныя, вытекавшія просто изъ несовершенства техники исчисленія, — въ частности изъ преобладанія «сказки» и справокъ по приправочнымъ книгамъ и инымъ «старымъ» записямъ надъ статистическимъ опросомъ въ современномъ смыслѣ этого слова, а тѣмъ болѣе — надъ измѣреніемъ и провѣркою въ натурѣ. Мнѣ кажется, однако, что г. Нордманъ неправильно оцѣниваетъ значеніе ошибокъ этого типа. Онъ напрасно думаетъ, затѣмъ, что такія ошибки «уклонялись всегда въ одну сторону», — въ дѣйствительности результатомъ

ихъ могло явиться уклоненіе въ самыя разнообразныя стороны. Возьмемъ такой общезвѣстный источникъ погрѣшностей, какъ округленіе чиселъ, которое — какъ намъ придется отмѣчать въ дальнѣйшемъ — весьма широко практиковалось при регистраціи покосовъ: достаточно извѣстно, что округленіе въ болѣе или менѣе одинаковой степени можетъ вести, въ отдѣльныхъ случаяхъ, и къ преувеличенію, и къ преуменьшенію цифръ: округленная цифра, напр., 25 дес. или коненъ будетъ преувеличенною для деревни, гдѣ истинное количество покоса 24, и преуменьшенною — гдѣ оно равняется 26 десятинамъ или копнамъ. Но если даже остановиться на тѣхъ собственно преднамѣренныхъ погрѣшностяхъ, которыя имѣетъ въ виду нашъ авторъ, въ частности на неправильныхъ записяхъ, источникомъ которыхъ являлись злоупотребленія писцовъ: все-таки, здѣсь не можетъ быть и рѣчи о такой односторонности ошибокъ, какую имѣетъ въ виду нашъ авторъ. Въ самомъ дѣлѣ: останемся, пока, даже въ предѣлахъ района дѣятельности *одного* писца — пятины, даже погоста. Не трудно видѣть, что произволь и злоупотребленія могли породить ошибки въ самыхъ разнообразныхъ направленіяхъ: запись, относящаяся къ одному владѣльцу, монастырю, оброчной общинѣ могли искажаться въ выгодную для нихъ сторону — это могло имѣть мѣсто и «по дружбѣ», и въ силу вліятельнаго положенія заинтересованныхъ лицъ, и просто подъ вліяніемъ подкупа; записи, относящаяся къ другимъ, могли искажаться подъ вліяніемъ противоположныхъ мотивовъ — вражды, необходимости покрыть тотъ ущербъ, который вытекалъ для казны изъ потакательства писца другимъ плательщикамъ, наконецъ, — просто въ качествѣ пріема вымогательства, — и значить въ противоположномъ направленіи. Независимо отъ личныхъ соображеній писца, здѣсь могла играть извѣстную роль степень умѣнья и способности заинтересованныхъ лицъ — владѣльцевъ, представителей оброчныхъ общинъ и т. п. — постоять за свои интересы. Еще менѣе можетъ быть рѣчь объ односторонности намѣренныхъ и пенамѣренныхъ ошибокъ, если брать районы дѣятельности *разныхъ* писцовъ: одинъ писецъ, можетъ быть, всецѣло довѣрялся «сказкамъ» и старымъ документамъ, другой шире пользовался такими пріемами, какъ «розыскъ», даже, можетъ быть, какъ осмотръ и измѣреніе въ натурѣ; одинъ писецъ могъ въ большей, другой въ меньшей мѣрѣ руководствоваться пристрастіемъ или корыстными мотивами, проявлять большую или меньшую степень самовластія и безцеремонности. Въ зависимости отъ этого намѣренныя и пенамѣренныя погрѣшности могли проявляться на результатахъ «письма» съ весьма различною степенью интенсивности, а можетъ быть даже и въ различныхъ направленіяхъ: у писца-взяточника, напримѣръ, въ общемъ направленіи преуменьшенія, у писца-карьериста — въ направленіи преувеличенія противъ дѣйствитель-

пости. А между тѣмъ это обстоятельство имѣетъ чрезвычайно важное значеніе, являясь однимъ изъ основныхъ аргументовъ противъ возможности рѣшенія вопроса о распространеніи выведенныхъ по наличному матеріалу отношеній за предѣлы наблюденія на основаніи абстрактно-математическихъ критеріевъ. Въ самомъ дѣлѣ: допустимъ, что дѣйствительныя колебанія статистически-учтенныхъ отношеній выходятъ изъ теоретически допустимыхъ предѣловъ, — это отнюдь не доказываетъ невозможности распространенія полученныхъ отношеній за предѣлы наблюденія, потому что рѣзкія колебанія цифръ, можетъ быть, вытекаютъ исключительно или преимущественно изъ различій въ степени правильности учета, который могъ дать въ одной мѣстности преувеличенные, въ другой — приблизительно вѣрные, въ третьей — преуменьшенные результаты. Пусть, напротивъ, дѣйствительныя колебанія не выходятъ изъ вычисленныхъ по математическому критерию предѣловъ, — и здѣсь, хотя и съ меньшею долей вѣроятности, можно допустить, что близость цифръ, въ той или другой степени, происходитъ изъ уравновѣшивающаго вліянія намѣренныхъ и пенамѣренныхъ ошибокъ: болѣе высокія реальныя величины могли при регистраціи претерпѣть нѣкоторое преуменьшеніе, а болѣе низкія, напротивъ, нѣкоторое преувеличеніе, откуда, въ общей суммѣ, получилось-бы такое единообразіе цифръ, которое носило-бы чисто фиктивный характеръ. И легко можно представить себѣ такую конкретную обстановку, въ которой это послѣднее предположеніе получило-бы жизненное значеніе: владѣнія съ болѣе низкими реальными коэффициентами, въ частности въ сферѣ хозяйственныхъ признаковъ, — это владѣнія болѣе бѣдныхъ владѣльцевъ или оброчныхъ общинъ, имѣнія съ болѣе высокими коэффициентами — это владѣнія болѣе богатыхъ; первые, очевидно, имѣли менѣе возможности «задобрить» писцовъ, нежели вторые, а потому по отношенію къ этимъ послѣднимъ намѣренно-преуменьшенныя записи представляются болѣе вѣроятными, нежели по отношенію къ первымъ.

Нельзя не замѣтить, пока лишь болѣе или менѣе мимоходомъ, что г. Нордманъ, хотя и отмѣчаетъ возможность «преднамѣренныхъ» ошибокъ и, конечно, превосходно знаетъ о возможности ошибокъ непреднамѣренныхъ, но въ своемъ «Опытѣ статистическаго описанія» мало считается съ вытекающими отсюда послѣдствіями. Иллюстрирую сказанное, на первый разъ, только однимъ примѣромъ. На стр. 73 г. Нордманъ утверждаетъ, что «къ Московскому князю перешли земли съ большею запашкою, чѣмъ средняя». Это утвержденіе основывается на томъ лишь обстоятельстве, что у монастырей было конфисковано 70% дворовъ и «людей» и 73% пашни, у Новгородскаго владыки 71% дворовъ, 75% «людей» и 78% пашни, — что, слѣдовательно, въ среднемъ на дворъ и на «человѣка» въ конфиско-

важныхъ дачахъ приходилось нѣсколько больше пашни, нежели въ уцѣлѣвшихъ отъ конфискаціи. Между тѣмъ, такая ничтожная разница могла простекать, всецѣло, изъ памѣренныхъ или непамѣренныхъ ошибокъ писцоваго исчисленія, а потому едва-ли могла служить основаніемъ для какихъ-бы то ни было заключеній, касающихся существа изучаемаго явленія.

Самое существенное, однако, — это все-таки, конечно, то, что о распространеніи выводовъ за предѣлы наблюденія, въ частности — о распространеніи выводовъ, полученныхъ изъ данныхъ по 17 погостамъ, на остальные части Шелонской пятины, хотя-бы даже непосредственно смежныя съ обслѣдованными г. Нордманомъ погостами, можетъ быть, вообще, рѣчь лишь тогда, когда «известно, что они находятся подъ вліяніемъ совершенно тѣхъ-же постоянныхъ причинъ», — лишь въ томъ случаѣ, «если не окажется, что тамъ существовали условія, отличныя отъ наблюдавшихся въ нашей области» (20, 81 и др.). Но какъ разъ въ этомъ-то и весь вопросъ. Очевидно, что прійти къ опредѣленнымъ и для всѣхъ убѣдительнымъ заключеніямъ относительно наличности въ не вошедшихъ въ поле наблюденія мѣстностяхъ тѣхъ-же, даже «совершенно тѣхъ-же» постоянныхъ причинъ можно было-бы лишь послѣ тщательнаго изученія условій заселенія и хозяйства въ этихъ мѣстностяхъ, — изученія, которое, согласно справедливому методологическому требованію нашего автора, надлежало-бы вести при помощи статистическихъ приемовъ наблюденія и анализа. Если-бы такое изученіе оказалось, по состоянію источниковъ, возможнымъ, — эти мѣстности, тѣмъ самымъ, были-бы введены въ поле наблюденія, и слѣдовательно отпала-бы необходимость въ распространеніи на нихъ сдѣланныхъ по даннымъ для смежнаго района выводовъ, — въ особенности-же она отпала-бы по отношенію къ такимъ элементарнымъ признакамъ, какъ число деревень, дворовъ, «людей», какъ размѣры запашекъ, которые были-бы, конечно, въ первую-же голову изучены и въ этихъ новыхъ районахъ. Пока такое изученіе не имѣло мѣста, вопросъ о наличности «совершенно тождественныхъ» или наоборотъ — болѣе или менѣе, а можетъ быть и совсѣмъ отличныхъ условій остается открытымъ. А пока онъ остается открытымъ, никакіе математическіе приемы и критеріи не могутъ дать права на распространеніе выводовъ за предѣлы наблюденія.

Если, при существующемъ положеніи нашихъ свѣдѣній объ условіяхъ заселенія и землевладѣнія на Новгородскомъ сѣверо-западѣ въ интересующую г. Нордмана эпоху, не можетъ быть рѣчи объ установленіи того «совершеннаго» тождества постоянныхъ причинъ, иначе сказать — основныхъ условій заселенія, землевладѣнія и хозяйства, при которомъ формулы математической статистики только и могли-бы притязать на реальное зна-

ченіе, то въ распоряженіи нашемъ имѣется матеріалъ для приблизительнаго, такъ сказать глазомѣрнаго, но въ то-же самое время достаточно убѣдительнаго разрѣшенія вопроса о паличности или, наоборотъ, отсутствія подобнаго рода сходства общихъ условій. Матеріалъ этотъ г. Нордманъ оставилъ безъ вниманія. Это, прежде всего, данныя, содержащіяся въ сокращенной «книгѣ около 1498 года», которыя обнимаютъ почти всѣ (счетомъ 65) погосты Шелонской пятины. Г. Нордманъ игнорировалъ эту книгу въ виду, съ одной стороны, того соображенія, что сокращенная книга даетъ размѣры владѣній только въ обжахъ (точнѣе — въ сохахъ), — величинѣ, до сихъ остающейся спорною въ исторической литературѣ, — что она даетъ, значитъ, «лишь относительную величину владѣнія для отдѣльныхъ группъ, но не даетъ величинъ абсолютныхъ»; съ другой-же стороны и главнымъ образомъ — въ виду совершеннаго отсутствія въ ней данныхъ относительно количества и пространственной группировки населенія, равно какъ и относительно пространственнаго распредѣленія тѣхъ или другихъ родовъ владѣній. При такихъ условіяхъ — полагаетъ нашъ авторъ — «картина, нарисованная по этимъ даннымъ, необходимо являлась-бы отвлеченною схемой, лишенною той конкретности, которая совершенно необходима при описаніи хозяйственнаго быта эпохи, столь отъ насъ отдаленной и столь мало похожей на современность, какъ конецъ XV вѣка» (18—19). Соображенія эти почти не вызываютъ возраженій, поскольку рѣчь идетъ, дѣйствительно, о начертаніи полной «картины» заселенія и землевладѣнія. Но они утрачиваютъ значеніе, если дѣло идетъ лишь о выясненіи сходства или различія въ общихъ условіяхъ тѣхъ погостовъ, которыми нашъ авторъ не занимался, и тѣхъ, которые вошли въ рамки его изслѣдованія. При *такой* постановкѣ вопроса опредѣленные выводы могутъ оказаться возможными на основаніи даже и такого матеріала, который — какъ въ интересующемъ насъ случаѣ — даетъ понятіе хотя-бы о немногихъ признакахъ изучаемаго явленія. Если эти признаки для неподвергнутыхъ подробному изученію мѣстностей будутъ приблизительно совпадать съ аналогичными признаками, какъ они установлены для подробноизученныхъ погостовъ, то это создастъ нѣкоторую презумпцію въ пользу сходства также и остальныхъ признаковъ. Если нѣтъ — несходства немногихъ основныхъ признаковъ достаточно, чтобы прійти къ категорически-отрицательному заключенію относительно «совершеннаго» тождества постоянныхъ причинъ. Чтò касается признаковъ, какіе даетъ сокращенная книга, то г. Нордманъ останавливается изъ нихъ только на одномъ — на относительномъ размѣрѣ владѣній. Мнѣ думается, прежде всего, что способъ выраженія этого признака въ относительныхъ величинахъ ни мало не понижаетъ значенія приводимыхъ въ сокращенной книгѣ данныхъ о рас-

предѣленіи землевладѣнія: приводятся ли эти данныя въ такой, не вполнѣ опредѣленной величинѣ, какъ соха или обжа, или въ такой, тоже весьма далекой отъ опредѣленности, какъ коробыя посѣва, — сопоставленіе среднихъ величинъ и данныхъ о группировкѣ владѣній по ихъ величинѣ приводятъ къ одинаково любопытнымъ и поучительнымъ результатамъ. А затѣмъ, какъ бы ни разурьшался *принципальный* вопросъ о сохѣ и обжѣ, — для даннаго района переводъ сохъ и обержъ въ коробыя могъ быть сдѣланъ съ достаточною степенью приближенія: соха въ данной мѣстности и въ данное время — это, совершенно безспорно, 3 обжи, размѣры же обжи, какъ мы увидимъ ниже, весьма близки, въ среднемъ, къ 4 коробыямъ посѣва, — и слѣдовательно, помножая число сохъ на 12, мы можемъ получить достаточно близкія къ дѣйствительности цифры коробей. Затѣмъ, и независимо отъ данныхъ о распредѣленіи землевладѣнія, сокращенная книга даетъ интересный матеріалъ и еще по одному, весьма существенному вопросу: наравнѣ съ полною книгой, она даетъ именно возможность съ достаточною долей правдоподобія возстановить картину территориальнаго распредѣленія системъ полеводства и сѣвооборотовъ у одной категоріи населенія, — именно у оброчныхъ крестьянъ. Ниже мнѣ придется подробнѣе остановиться на данномъ вопросѣ. Въ настоящую минуту мнѣ достаточно отмѣтить, что матеріаломъ для этого могутъ служить данныя о хлѣбныхъ платежахъ оброчныхъ крестьянъ, — а затѣмъ уже само собою ясно, что характеръ земледѣлія представляетъ собою одну изъ существеннѣйшихъ постоянныхъ, для каждаго даннаго времени и каждой мѣстности, причинъ, и что сопоставленіе относящихся сюда данныхъ можетъ, въ свою очередь, служить весьма существеннымъ критеріемъ для сужденія о томъ, можно-ли говорить, вообще, о тождествѣ «постоянныхъ причинъ», или нельзя¹⁾.

Г. Нордманъ отнялъ у себя и еще одинъ способъ судить о возможности распространенія его выводовъ за предѣлы поля наблюденія: не говоря уже о сокращенной книгѣ, онъ пользовалъ далеко не весь матеріалъ, имѣющійся въ полной книгѣ (точнѣе — въ двухъ полныхъ книгахъ), — не весь даже матеріалъ по тѣмъ погостамъ, для которыхъ писцовыя записи сохранились въ полномъ видѣ. Такихъ погостовъ, по подсчету нашего автора, имѣется 21, — между тѣмъ г. Нордманъ разработалъ писцовыя записи всего по 17 погостамъ, оставивъ въ сторонѣ остальные четыре: Ясенскій, Болчпнскій, Щепецкій и Воскресен-

1) Данныя «сокращенной книги», въ частности данныя о распредѣленіи землевладѣнія, въ значительной степени использованы въ работѣ г. Загорскаго, который — можетъ быть даже слишкомъ рѣшительно — признаетъ возможнымъ исходить изъ числа обержъ и для опредѣленія абсолютной площади пашни, руководясь среднею нормою 4 коробыя на обжу; широко имъ использованы и данныя о платежахъ крестьянъ (см. Загорскій, VIII, особенно стр. 269—275, а также 265, и IX цѣликомъ).

скій. По объясненію нашего автора, онъ «ограничился 17 погостами потому, что они лежатъ въ непосредственной близости другъ около друга, представляютъ одну общую группу, что позволяетъ предполагать однообразіе нѣкоторыхъ условій ихъ существованія», тогда какъ остальные четыре погоста «лежатъ настолько удаленно, что могутъ существенно отличаться отъ нами разсматриваемыхъ» (20). Прежде всего сказанное фактически не точно. Какъ ясно видно при бѣгломъ взглядѣ на карту, 17 погостовъ г. Нордмана лежатъ *не въ одной, а въ двухъ* группахъ, изъ которыхъ въ одну, восточную, входятъ погосты Буряжскій, Коростенскій, Паозерье и Заверьяжье, въ другую, западную, — всѣ остальные. Въ 4-ой части своей работы самъ г. Нордманъ констатируетъ наличность существенныхъ различій между западною и восточною группами, и эти различія окажутся еще гораздо болѣе рѣзкими, когда мы сдѣлаемъ, въ дальнѣйшемъ, нѣкоторыя числовые и картографическія сопоставленія. Погосты, оставленные г. Нордманомъ совершенно въ сторонѣ, хотя не прилегаютъ непосредственно къ изслѣдованной г. Нордманомъ области, но лежатъ достаточно близко отъ ея крайнихъ погостовъ — не дальше, нежели погосты восточной группы лежатъ отъ крайнихъ погостовъ западнаго района, упомянутаго района. Но это послѣднее обстоятельство и не столь существенно, — гораздо существеннѣе другое. Едва-ли можно чѣмъ-либо обосновать то выставленное г. Нордманомъ требованіе, чтобы охватываемыя однимъ изслѣдованіемъ территоріальныя единицы непременно составляли одну сплошную группу. И это требованіе приходится признать окончательно несостоятельнымъ, разъ идетъ вопросъ о распространеніи выводовъ за предѣлы, въ частности за территоріальныя предѣлы, изслѣдованія, — иначе сказать, разъ работа построена по *выборочному* типу. Практика выборочнаго изслѣдованія не только *не* стремится къ тому, чтобы сводить объекты частичнаго учета въ одинъ или въ немного сплошныхъ районовъ или группъ, — напротивъ, она стремится къ тому, чтобы разбросать подлежащіе статистическому исчисленію случаи или экземпляры, возможно равномѣриѣ, по всей той территоріи, которую имѣется въ виду подвергнуть изученію по выборочному методу. А съ этой точки зрѣнія оставленные г. Нордманомъ въ сторонѣ погосты, можно сказать, сами собой напрашиваются на включеніе въ сферу выборочнаго изслѣдованія. Два изъ нихъ, Болчинскій и Ясенскій, лежатъ въ юго-западномъ углу пятипы, третій, Воскресенскій, въ юго-восточномъ, четвертый, Щенецкій, въ сѣверо-западномъ. Разработка данныхъ по этимъ погостамъ бросила-бы свѣтъ на условія чуть не всѣхъ тѣхъ окраинныхъ частей Шелонской пятипы, которыя не вошли въ сплошной массивъ г. Нордмана, и во всякомъ случаѣ дала бы, вмѣстѣ съ данными сокращенной книги, весьма цѣнный матеріалъ для сужденія о томъ, въ какой

мѣрѣ можно говорить о томъ однообразіи «постоянныхъ причинъ», которое является необходимою предпосылкою примѣненія математическихъ критеріевъ.

Само собою разумѣется, что рецензентъ не имѣетъ возможности дополнить цѣликомъ все тѣ части работы, отсутствіе или незаконченность которыхъ онъ ставитъ въ упрекъ автору рецензируемаго сочиненія. Въ частности, я лишена возможности разработать данныя подробной книги по отброшеннымъ г. Нордманомъ четыремъ погостамъ. Въ далѣйшемъ изложеніи я дѣлаю лишь попытку использовать часть данныхъ, содержащихся въ сокращенной книгѣ, — и результатами этой работы мы можемъ воспользоваться для сужденія о степени однообразія «постоянныхъ причинъ» внутри изученнаго г. Нордманомъ района и за его предѣлами. Результатъ получается *безусловно отрицательный*.

Вотъ данныя о долѣ общей площади погостовъ (выраженной въ сохахъ), которая приходится на долю помѣстнаго владѣнія, и параллельно данныя о средней величинѣ одного такого владѣнія и объ относительномъ числѣ мелкихъ владѣній — все это для нѣсколькихъ группъ смежныхъ между собою погостовъ, которыя обозначены поставленными слѣва скобками, и въ каждой изъ которыхъ есть какъ погосты, входящіе въ районъ изслѣдованія г. Нордмана (названія ихъ напечатаны курсивомъ), такъ и по одному или по два ближайшихъ къ нимъ погоста изъ числа *не* изученныхъ нашимъ авторомъ.

	Процентъ общаго числа сохъ подъ помѣстн. владѣн.	Средняя вели- чина помѣстн. владѣнія, сохъ.	Процентъ вла- дѣній не больше 5 сохъ.
{ <i>Буряжскій</i>	95	9,1	17
{ <i>Дреотскій</i>	10	5,5	50
{ <i>Околорусье</i>	25	3,2	89
{ <i>Щирскій</i>	56	5,5	57
{ <i>Лосницкій</i>	90	8,5	27
{ <i>Быстрѣвскій</i>	90	8,1	22
{ <i>Опокскій</i>	43	5,0	72
{ <i>Порховск. околор.</i>	51	4,2	69
{ <i>Фроловскій</i>	27	3,9	80
{ <i>Передольскій</i>	52	5,3	66

Только по одной изъ взятыхъ болѣе или менѣе паудачу четырехъ группъ погостовъ (третьей) относительное значеніе и самый типъ помѣстнаго владѣнія оказываются очень близкими. Въ остальныхъ трехъ группахъ смежные съ изученными г. Нордманомъ погосты рѣзко отличаются

отъ нихъ какъ по долѣ общей площади, занятой помѣстными владѣніями, такъ и по обимъ признакамъ, характеризующимъ преобладающій типъ этого рода владѣній. Въ одной группѣ (погосты Буражскій и др.) изученный г. Нордманомъ погостъ характеризуется безусловнымъ преобладаніемъ помѣстій и ихъ крупнымъ размѣромъ, — въ двухъ смежныхъ помѣстное владѣніе представлено очень слабо и характеризуется въ одномъ средними, въ другомъ — очень мелкими размѣрами. Въ другой группѣ изслѣдованный г. Нордманомъ Щирскій погостъ характеризуется среднею распространенностью помѣстнаго владѣнія и средними его размѣрами, два съ нимъ смежныхъ — подавляющимъ его преобладаніемъ и крупными размѣрами. Въ третьей группѣ Фроловскій погостъ лишь въ четвертой части площади занять помѣстными владѣніями, и эти послѣднія характеризуются мелкими размѣрами, въ смежномъ съ нимъ Передольскомъ погостѣ на долю помѣстныхъ владѣній приходится половина сохъ, и преобладаніе принадлежитъ имѣніямъ средняго размѣра.

Не менѣе рѣзкія различія обнаружатся между смежными погостами, если мы обратимся къ даннымъ о характерѣ земледѣлія. Вотъ нѣсколько взятыхъ, также болѣе или менѣе наудачу группъ смежныхъ погостовъ, частью вошедшихъ, частью не вошедшихъ въ изслѣдованную нашимъ авторомъ область:

Системы полеводства (I—
чистое трехполье, II—смѣ-
шанная система, III—за-
лежное хозяйство).

{	<i>Опокскій</i>	III
	<i>Бѣльскій</i>	III
	<i>Порховск. околгородье</i>	II, I
{	<i>Турскій</i>	III
	<i>Петровскій</i>	I
	<i>Передольскій</i>	I, II
{	<i>Щирскій</i>	I
	<i>Быстрѣвскій</i>	II

Опять-таки, и здѣсь мы видимъ самыя разнообразныя комбинаціи. Въ первой группѣ два погоста одинаково характеризуются чистымъ типомъ переложнаго хозяйства, въ третьемъ встрѣчается частью чистое трехполье, частью смѣшанная система, представляющая комбинацію трехполья съ переложнымъ хозяйствомъ. Во второй группѣ къ изслѣдованному г. Нордманомъ погосту съ чисто переложнымъ хозяйствомъ прилегаютъ: одинъ — съ чистымъ трехпольемъ, другой — съ преобладаніемъ чистаго-же трехполья, къ которому присоединяется смѣшанная система. Въ третьей одинъ

изъ двухъ погостовъ характеризуется чистымъ трехпольемъ, другой — смѣшанною, трехпольно-переложной системой. По тому и по другому признаку, — и по характеру землевладѣнія, и по системѣ земледѣлія — въ нѣкоторыхъ случаяхъ наблюдается, такимъ образомъ, достаточное сходство между смежными погостами; въ рядѣ случаевъ, напротивъ, смежные съ областью г. Нордмана погосты болѣе или менѣе рѣзко отличаются отъ погостовъ, вошедшихъ въ эту область.

Чтобы убѣдиться въ томъ, что сходство «постоянныхъ причинъ» въ смежныхъ погостахъ отнюдь не составляетъ общаго правила, намъ, однако, не было даже необходимости выходить за предѣлы области 17 погостовъ и привлекать къ сравненію погосты, не изученные г. Нордманомъ. Достаточно сравнить между собою характерные числовые и иные признаки, хотя-бы для непосредственно смежныхъ погостовъ, въ самой области изслѣдованій г. Нордмана. Если просмотрѣть приложенныя къ настоящему отзыву таблички №№ I—IV и картограммы №№ 1—4, то не трудно замѣтить, что во многихъ случаяхъ между смежными погостами наблюдается извѣстное сходство. Но въ длинномъ рядѣ другихъ случаевъ смежные погосты рѣзко отличаются другъ отъ друга то по одному, то по другому, то по цѣлому ряду характерныхъ признаковъ. Такъ, средняя величина деревни въ оброчныхъ дачахъ Турскаго погоста 2, смежнаго съ нимъ Которскаго 3 двора; въ помѣстныхъ дачахъ Которскаго погоста 2,6, Дубровскаго всего 1,5 дворовъ; въ Логовешскомъ погостѣ 2,6, рядомъ, въ Щирскомъ, 1,9 дворовъ. Процентъ однопорныхъ селеній въ Паозерскомъ погостѣ 57, въ сосѣднемъ съ нимъ Заверяжьѣ 27%; въ Илеменскомъ погостѣ 39%, въ смежномъ Боротенскомъ всего только 5%. Селенія, лежащія въ сторонѣ отъ рѣкъ и вообще открытыхъ водныхъ источниковъ, въ Турскомъ погостѣ составляютъ 23, въ сосѣднемъ Фроловскомъ цѣлыхъ 58%; въ Паозерьѣ 29, въ смежномъ Заверяжьѣ 80%; въ Илеменскомъ погостѣ 43, рядомъ, въ Боротенскомъ, всѣ 100%. На долю оброчныхъ деревень въ Илеменскомъ погостѣ приходится 80, въ сосѣднемъ Боротенскомъ всего 9%; во Фроловскомъ погостѣ оброчныхъ деревень 72, въ Которскомъ всего 18%; въ Заверяжьѣ оброчныя деревни составляютъ 46%, въ смежномъ Паозерьѣ ихъ вовсе нѣтъ. Среднее число коробей посѣва во Фроловскомъ погостѣ 6,0, въ Турскомъ 4,6; Логовешскій погостъ даетъ 6,4, сосѣдній съ нимъ Щирскій всего 4,1 коробьи; въ частности, у оброчныхъ крестьянъ тѣхъ-же двухъ смежныхъ погостовъ соответственныя среднія — 5,2 и 2,6 коробей. Въ Боротенскомъ погостѣ оброчныя деревни даютъ въ среднемъ на дворъ 4,6 коробей посѣва противъ 5,2 въ помѣстныхъ, въ смежномъ съ нимъ Фроловскомъ запашки у оброчныхъ, напротивъ, больше: въ среднемъ на дворъ 6,2 коробьи противъ 5,5 коробей въ помѣстныхъ

деревняхъ. Во Фроловскомъ погостѣ всецѣло господствуетъ залежное хозяйство, въ сосѣдномъ Которскомъ — либо чистое трехполье, либо смѣшанная система; въ Павскомъ погостѣ исключительно трехпольное, въ смежномъ съ нимъ Опокомъ исключительно-же переложное хозяйство.

Можетъ-ли, при такихъ условіяхъ, быть рѣчь о тождествѣ, а тѣмъ болѣе — о «совершенномъ» тождествѣ «постоянныхъ причинъ», опредѣляющихъ складъ заселенія, землевладѣнія и хозяйства въ сосѣднихъ между собою погостахъ? *Въ отдѣльныхъ случаяхъ, конечно, да, но въ видѣ сколько-нибудь общаго правила, разумѣется, нѣтъ.* И это совершенно естественно. Вѣдь «постояныя причины» — это безконечно разнообразныя комбинаціи весьма пестрыхъ, въ особенности на сѣверѣ, условій почвы и рельефа, расположенія рѣкъ, какъ колонизаціонныхъ артерій, торговыхъ и иныхъ путей, въ свою очередь имѣющихъ для населенія значительную притягательную силу и вмѣстѣ съ тѣмъ вліяющихъ на характеръ земледѣльческаго хозяйства; затѣмъ — такихъ условій, какъ ходъ монастырской колонизаціи, какъ неуловимыя для насъ историко-политическія случайности, заставлявшія сначала повгородскихъ вотчинниковъ, а затѣмъ — московскихъ помѣщиковъ стремиться въ однѣ мѣстности и избѣгать другихъ; какъ столь же трудно уловимыя случайности московской конфискаціи, подъ которую попали одни и отъ которой уцѣлѣли другія владѣнія, и т. д. Очевидно, что и равнодѣйствующая, которую давали въ каждомъ отдѣльномъ случаѣ эти безконечно пестрыя и трудно уловимыя комбинаціи, — комбинаціи, имѣющія при томъ безконечно мало общаго со «случаемъ», какъ онъ понимается въ теоріи вѣроятностей, не могла оказаться тождественною или даже хотя-бы только близкою для отдѣльныхъ, даже и для смежныхъ мѣстностей разсматриваемаго района. Но разъ и апріорныя соображенія, и фактическія данныя заставляютъ рѣшительно отбросить мысль о тождествѣ «постоянныхъ причинъ», — разъ такое тождество перестаетъ быть правдоподобною *презумпціею*, а становится *проблемой*, которая должна быть разрѣшаема для каждаго отдѣльнаго случая особо, по соображенію со всею сложною совокупностью естественныхъ, экономическихъ, историко-политическихъ и т. п. условій, — то этимъ самымъ отнимается всякая почва изъ-подъ тѣхъ математическихъ критеріевъ, которыми желаетъ руководствоваться пашъ авторъ. *Что бы ни говорили намъ математическіе критеріи, — возможность или невозможность распространенія наблюдаемыхъ отношеній за предѣлы поля наблюденія всецѣло зависитъ отъ того, имѣется-ли налицо тождество или хотя-бы только сходство «постоянныхъ причинъ». А между тѣмъ налицость этого тождества либо сходства именно и требуется доказать.*

Въ виду всей совокупности изложенныхъ соображеній, я считаю вы-

ставленное г. Нордманомъ категорическое требованіе, чтобы историко-статистическія изслѣдованія, поскольку таковыя имѣють дѣло съ неисчерпывающимъ матеріаломъ, опирались на математическіе критеріи, рѣшительно не обоснованнымъ. Само собою разумѣется, что *отрицать необходимость примѣненія такихъ критеріевъ отнюдь не значитъ отрицать возможность и целесообразность работы надъ неисчерпывающимъ матеріаломъ, иначе сказать — работы выборочнымъ методомъ*, который, напротивъ, *долженъ* найтись себѣ, въ данной области, особенно широкое примѣненіе. Вопросъ—въ пріемахъ обоснованія и техники примѣненія этого метода, которые соответствовали-бы характеру матеріала и задачамъ историческаго изслѣдованія. Но этотъ вопросъ выходитъ изъ рамокъ настоящаго отзыва.

IV.

Переходимъ къ послѣдней, второй по порядку, части сочиненія г. Нордмана—къ «опыту статистическаго описанія по писцовымъ книгамъ 1498 года». Съ сожалѣніемъ приходится отмѣтить, что авторъ, затративъ, очевидно, огромное количество кропотливаго труда на мало плодотворную работу вычисленія математическихъ критеріевъ, въ прикладной части своего сочиненія сдѣлалъ далеко не все, что можно было сдѣлать, на основаніи имѣвшихся въ его распоряженіи источниковъ, для выясненія условій заселенія, землевладѣнія и хозяйства хотя-бы только въ облюбованной имъ области 17 погостовъ и хотя-бы только въ избранный имъ для изслѣдованія моментъ— послѣдніе годы XV столѣтія. «Избранный методъ— говорить г. Нордманъ въ концѣ 1-ой, методологической части своего труда, требуетъ какъ для описанія, такъ и для полученія выводовъ огромной предварительной счетной работы». Поэтому «трудъ одного человѣка можетъ дать лишь самое скудное количество выводовъ. Въмѣсто полныхъ картинъ древняго быта, стройныхъ системъ развитія учреждений, гипотезъ, объясняющихъ внутреннюю связь явленій,— не безъ нѣкотораго отгѣнка пропіи говоритъ онъ далѣе,— мы можемъ дать лишь нѣсколько количественныхъ отношеній; и лишь въ немногихъ случаяхъ эти отношенія могутъ быть распространяемы за предѣлы поля наблюденія,— т. е. на области, хотя и находящіяся подъ вліяніемъ тѣхъ-же постоянныхъ причинъ, но относительно которыхъ не сохранилось количественныхъ данныхъ». Весьма возможно и даже вѣроятно, что вычисленіе математическихъ критеріевъ требовало, дѣйствительно, огромной счетной работы, которая, какъ я старался доказать, рѣшительно не окушается полученными результатами. Оставаясь въ границахъ, указуемыхъ элементарною статистическою методоло-

гією, можно было, однако, съ отноудь не превышающею силъ одного человѣка затратою вычислительнаго труда достигнуть *несравненно* болѣе богатыхъ результатовъ и дать значительно болѣе всестороннюю характеристику тѣхъ явленій, которыя нашъ авторъ избралъ предметомъ своего изученія; мало того: оставаясь въ этихъ предѣлахъ, можно было и слѣдовало избѣгнуть многихъ, болѣе или менѣе существенныхъ пробѣловъ и методологическихъ погрѣшностей, отнимающихъ даже у того, что сдѣлано нашимъ авторомъ, не малую долю цѣнности и значенія.

Тѣ «нѣсколько количественныхъ отношеній», которыя даетъ г. Нордманъ во 2-ой части своего сочиненія, обнимають слѣдующіе признаки: число селеній или деревень; число дворовъ и составъ этихъ послѣднихъ въ смыслѣ родственныхъ или иныхъ отношеній между входящими въ составъ двора «людьми»; число «людей» и, наконецъ, количество посѣвовъ, выраженное въ коробьяхъ. Для всѣхъ этихъ признаковъ даются среднія величины, а также группировки, — въ частности группировки деревень по числу дворовъ, числу «людей» и величинѣ посѣвовъ. Въ первой изъ двухъ главъ 2-ой части этотъ матеріалъ сгруппированъ по родамъ владѣнія, въ общихъ для всего района итогахъ и отдѣльно для каждаго погоста. Однако, вычисленія среднихъ и процентныхъ отношеній сдѣланы только для итоговъ по всѣмъ 17 погостамъ; только для этихъ-же итоговъ вычислены и математическіе критеріи, долженствующіе выяснитъ возможность распространенія полученныхъ выводовъ за предѣлы поля наблюденія. Данныя, касающіяся отдѣльныхъ погостовъ, приводятся нашимъ авторомъ лишь «въ видѣ сырого матеріала» (41); въ частности, въ виду малаго числа случаевъ, наблюденныхъ въ отдѣльныхъ погостахъ, г. Нордманъ считаетъ излишнимъ вычислять для соотвѣтственныхъ величинъ возможные, съ точки зрѣнія формулы трехъ модулей, случайныя колебанія, какъ, равнымъ образомъ, онъ не дѣлаетъ для отдѣльныхъ погостовъ и перевода абсолютныхъ величинъ въ среднія и въ процентныя отношенія. Въ 1-ой главѣ разсматриваемой второй части данныя, касающіяся перечисленныхъ признаковъ, сгруппированы по пяти родамъ владѣнія: земли оброчныя, «за помѣсчики» (орографія, которую нашъ авторъ почему-то выдерживаетъ съ необычайною послѣдовательностью), своеземцевы, монастырскія и владычнп, — и затѣмъ особо для дачъ «простыхъ», т. е. единственнаго, и «вопчихъ», т. е. общаго владѣнія, и цѣлью статистической ихъ разработки является, болѣе или менѣе исключительно, выясненіе характера разселенія жителей 17 погостовъ и на первомъ мѣстѣ, конечно, крестьянъ. Во 2-ой главѣ той-же второй части изучаются отдѣльно земли каждаго рода владѣнія, съ группировкой владѣній по размѣрамъ, причемъ приводятся не только массовыя данныя, но также и индивидуальныя матеріалъ, касающійся отдѣльныхъ

владѣній и дачъ; основною задачею этой главы является выясненіе вопроса о происхожденіи разныхъ видовъ Московскаго землевладѣнія изъ различныхъ-же видовъ землевладѣнія Новгородскаго, въ неразрывной связи съ вопросомъ о вліяніи произведенной великимъ княземъ Московскимъ конфискаціи земель Новгородскихъ вотчинниковъ и монастырей.

Первое, что необходимо отмѣтить по поводу этой части сочиненія г. Нордмана, — это игнорированіе одного изъ основныхъ правилъ элементарной статистической методологіи, сущность котораго сводится къ выясненію *существа* и *дѣйствительнаго смысла тѣхъ величинъ* и *тѣхъ ихъ признаковъ*, которые подлежатъ статистическому учету¹⁾. Подвергнувъ г. Нордманомъ статистической обработкѣ величины берутся такъ, какъ онѣ даны писцовыми книгами, причемъ авторъ не дѣлаетъ ни малѣйшихъ попытокъ къ болѣе точному выясненію дѣйствительнаго смысла тѣхъ терминовъ, которыми писецъ обозначалъ эти величины; этотъ смыслъ въ рядѣ случаевъ остается невыясненнымъ для читателя и — повидимому — но всегда ясенъ и для самого автора, который почти не останавливается даже и на такихъ вопросахъ, которые уже давно поставлены въ исторической литературѣ. Это приходится сказать по поводу понятій «людей», «коробей посѣва», до извѣстной степени даже «деревень», — и какъ разъ въ послѣднемъ случаѣ едва-ли чѣмъ-либо инымъ, какъ неясностью понятія, можно объяснить примѣненный авторомъ, по отношенію къ одному изъ признаковъ, рѣшительно нецѣлесообразный приемъ вычисленія среднихъ величинъ.

Прежде всего, что такое «люди»? Въ работахъ Ключевскаго, Миклашевскаго, Рожкова, Готье, Дьяконова и др. достаточно выяснена неустойчивость и неопредѣленность этого понятія, причемъ существующіе взгляды варьируютъ отъ взгляда В. О. Ключевскаго, полагавшаго, что «люди во дворѣ» — это только *домохозяева*, до мнѣнія, высказаннаго Ю. В. Готье, что подъ «людьми» въ позднѣйшую эпоху разумѣлся весь мужской составъ двора, по серединѣ же стоитъ мнѣніе Н. А. Рожкова, что подъ «людьми», по крайней мѣрѣ въ XVI вѣкѣ, надлежитъ разумѣть мужское рабочее населеніе дворовъ²⁾. Ни одно изъ этихъ мнѣній не получило, повидимому, всеобщаго признанія, и тѣмъ болѣе — ни одно изъ нихъ не можетъ быть признано правильнымъ для *всего* того періода, для котораго имѣются писцовыя записи. Едва-ли подлежитъ сомнѣнію только одно: что

1) Въ этомъ отношеніи трудъ г. Нордмана представляетъ шагъ назадъ по сравненію съ работой г. Загорскаго, у котораго можно найти весьма цѣнные соображенія относительно значенія терминовъ «люди», «дворы» и «деревни» (Загорскій, VIII, стр. 299—301).

2) Миклашевскій, назв. соч., 90; Готье, назв. соч., 137—138; Дьяконовъ, назв. соч., 52—55, 73—74.

подъ «людьми» при различныхъ исчисленіяхъ *разумѣлись не одинаковыя вещи*, и что понятіе «людей» съ теченіемъ времени испытывало какія-то перемѣны, сущность которыхъ, сколько мнѣ извѣстно, до настоящаго времени не установлена, по которой, повидимому, все болѣе отдаляли счетъ «людей» отъ простаго перечня домохозяевъ и все болѣе приближали его къ счету работниковъ-мужчинъ, а позднѣе, можетъ быть, и всего мужского населенія. И каковы-бы ни были эти перемѣны, — онѣ во всякомъ случаѣ если не совершенно устраняютъ, то значительно умаляютъ сравнимость цифръ разныхъ писцовыхъ исчисленій, — въ частности, исчисленій, производившихся въ разныя эпохи. Какъ мы увидимъ ниже изъ сопоставленія данныхъ «старого» и «новаго» письма, какъ онѣ занесены въ книгу 1498 года, основанія учета «людей» претерпѣвали измѣненія, и притомъ въ томъ самомъ направленіи, какое намѣчено въ предыдущихъ строкахъ, уже въ концѣ XV столѣтія. И нашему автору слѣдовало если не *разрѣшить* — что, можетъ быть, было-бы невозможно, то во всякомъ случаѣ *поставить* вопросъ: *что такое* были тѣ «люди», данныя относительно которыхъ онъ подвергалъ столь тщательной численной обработкѣ; въ частности, было-ли это измѣнявшееся во времени понятіе достаточно устойчивымъ хотя-бы для того момента, къ которому относятся разработанныя имъ писцовыя книги, — имѣло-ли число «людей» въ разныхъ погостахъ одинъ и тотъ-же смыслъ и, слѣдовательно, являются-ли соотвѣтственныя цифры достаточно удобосравнимыми. Сопоставленіе, по отдѣльнымъ погостамъ, данныхъ о числѣ дворовъ съ данными о числѣ «людей», могло-бы дать хотя-бы приблизительно точный отвѣтъ на этотъ существенный вопросъ.

Еще менѣе выяснено у г. Нордмана понятіе «коробы посѣва», и прежде всего — вопросъ о степени реальности или, наоборотъ, условности этого понятія. Какъ извѣстно, вопросъ этотъ былъ опредѣленно поставленъ покойнымъ И. Н. Миклашевскимъ ¹⁾ и разрѣшенъ имъ въ смыслѣ *отрицанія* реальности занесенныхъ въ писцовыя книги данныхъ о количествѣ запашки. Я не имѣю надобности входить здѣсь въ подробное разсмотрѣніе соображеній названнаго автора; достаточно напомнить его заключительный выводъ: необходимость «относиться къ цифрамъ, стоящимъ подъ рубрикой «пашня паханая» писцовыхъ книгъ, съ большою осторожностью», — «разъяснить истинный смыслъ ихъ въ каждомъ данномъ случаѣ», *имѣя въ виду, въ особенности, отношеніе этихъ цифръ къ сошному письму* ²⁾. Г. Нордманъ ³⁾ даже не задается вопросомъ о степени реальности использованныхъ имъ цифръ количества посѣва, — хотя, казалось-бы, ему не могло не бро-

1) Назв. соч., 39, 43, 47.

2) 47.

3) Какъ, впрочемъ, и г. Загорскій.

ситься въ глаза неестественно-частое повтореніе цифры «четыре» при кратныхъ отъ нея. И дѣйствительно, если обратиться къ приложенной къ настоящему отзыву таблицѣ № V, гдѣ дана для семи погостовъ группировка однодворныхъ деревень по числу коробей посѣва, а многодворныхъ — по среднему количеству коробей, вычисленному на одинъ дворъ, то въ общихъ по семи погостамъ итогахъ, охватывающихъ всего 451 деревню, мы находимъ такое число деревень съ посѣвомъ *ровно* въ 4 коробьи и деревень въ ближайшихъ къ этой цифрѣ группахъ — съ посѣвомъ 2,1—3,9 и 4,1—6 коробей:

	Въ однодворныхъ деревняхъ.	Въ многодворныхъ деревняхъ.	Всего.
съ посѣвомъ отъ 2,1 до 3,9 кор.	17	59	76
» » <i>ровно</i> 4 кор.	63	51	114
» » отъ 4,1 до 6 кор.	51	87	138

— при средней на дворъ посѣвной площади 4,9 кор.

Такимъ образомъ, на долю деревень съ посѣвною площадью *ровно* 4 коробьи на дворъ приходится *больше четверти* всѣхъ деревень семи погостовъ. Такая частая повторяемость одной и той-же цифры, — цифры, притомъ, довольно далеко уклоняющейся отъ средней для данныхъ семи погостовъ величины посѣва, рѣшительно не соответствуетъ тому закону распределенія отдѣльныхъ, уклоняющихся отъ средней случаевъ, который находитъ себѣ выраженіе въ известной Гауссовой кривой, — и какъ легко убѣдиться, перебравъ индивидуальныя записи любого подворнаго изслѣдованія крестьянскаго хозяйства, еще болѣе противорѣчить тому распределенію цифръ, какое наблюдается, въ дѣйствительности, при подворномъ перечеѣ такихъ величинъ, какъ посѣвъ. Ненормальная частота повторенія цифры «четыре» не можетъ быть сведена и къ вліянію простого округленія, — послѣднее и вообще не могло имѣть мѣста, въ сколько-нибудь широкихъ размѣрахъ, по отношенію къ такимъ незначительнымъ величинамъ, какъ посѣвы сѣверныхъ крестьянъ; а если-бы оно и имѣло мѣсто, то послѣдствіемъ его явилось-бы тяготѣніе никакъ не къ «четыремъ», а скорѣе къ «пяти»; и это тѣмъ болѣе, что 5 — ближайшее и даже весьма близкое къ средней величинѣ посѣва цѣлое число. Значить, есть какая-то особая, вѣднѣнная причина, которая обуславливаетъ тяготѣніе къ 4-мъ. И причину эту не трудно найти, — для этого достаточно обратиться къ послѣднимъ столбцамъ той-же таблицы, гдѣ приводятся данныя объ отношеніи посѣвовъ къ обожному счету: въ итогѣ по 7-ми погостамъ, въ 215 изъ общаго числа 451 селенія на обжу приходилось *ровно* по 4 коробьи, и среднее для всѣхъ селеній число коробей, приходившееся на обжу, именно 4,04,

чрезвычайно близко къ четыремъ. Очевидно, та ви́шняя причина, которую обусловливалось ненормальное частое повтореніе, при учетѣ посьвовъ, цифры «четыре», заключается въ томъ, что «сказки» искусственно подіюнились къ нормальной величинѣ обжи, какъ единицы обложения. По чьей инициативѣ и въ какомъ направленіи подгонялись, — на этотъ вопросъ мыслимъ двойкій отвѣтъ: либо онѣ подгонялись къ 4-мъ подъ давленіемъ пшца, чтобы получить возможно больше полныхъ едилицъ обложения, — и въ такомъ случаѣ приуроченіе данныхъ о посьвахъ къ нормальной величинѣ обжи должно было вести къ преувеличенію цифръ; либо это дѣлалось по инициативѣ населенія, которое утаивало излишекъ сверхъ 4-хъ коробей, чтобы сбросить съ себя избыточное сверхъ одной обжи обложение. Преобладалъ-ли тотъ или другой мотивъ, или-же для разсматриваемаго факта надо искать какого-нибудь другого объясненія, — на этотъ вопросъ я не берусь дать опредѣленнаго отвѣта. Позволительно, однако, высказать предположеніе, что ненормальное частое повтореніе цифры «четыре» получалось за счетъ, скорѣе, меньшихъ, чѣмъ за счетъ бѣльшихъ дѣйствительныхъ величинъ посьва; въ пользу этого предположенія говоритъ значительное превышеніе числа деревень съ 4,1—6 коробьями на дворъ надъ числомъ селеній съ 2,1—3,9 коробьями: при нормальномъ распредѣленіи случаевъ слѣдовало-бы ожидать приблизительно равнаго числа случаевъ въ обѣихъ ближайшихъ къ наибѣлье часто встрѣчающейся величинѣ группамъ; разъ группа деревень съ меньшимъ посьвомъ (76) чуть не вдвое меньше группы съ бѣльшимъ посьвомъ (138), — это даетъ основаніе предполагать, что именно первая изъ этихъ двухъ группъ преуменьшена противъ дѣйствительности, и, значитъ, средняя величина посьва нѣсколько преувеличена противъ дѣйствительности. Это обстоятельство необходимо имѣть въ виду при оцѣнкѣ и использованіи, для какихъ-либо выводовъ, абсолютныхъ величинъ посьва, въ особенности же при сравненіи ихъ съ данными для такихъ эпохъ, когда съ указаннымъ источникомъ погрѣшностей, можетъ быть, уже не приходилось считаться. Но сопоставленію между собою цифръ даннаго исчисленія, — все равно, будемъ-ли мы дѣлать такіа сопоставленія для разныхъ мѣстностей, для разрядовъ владѣнія, или для группъ, объединенныхъ какимъ-либо инымъ признакомъ, — отмѣченное обстоятельство, въ общемъ, не препятствуетъ, потому что искусственно созданное тяготѣніе къ четыремъ наблюдается, хотя и не въ совсѣмъ одинаковой мѣрѣ, по всѣмъ погостамъ и для всѣхъ разрядовъ владѣнія.

Затѣмъ, другой, еще бѣлье существенный вопросъ: чтѣ такое изображаютъ собою занесенныя въ пшцовыя книги, въ частности въ пшцовыя книги 1498 года, цифры посьвовъ? полное-ли количество посьва, или количество высѣянной ржи въ одномъ изъ полей трехпольнаго сѣвооборота?

Иначе сказать — слѣдуетъ-ли брать, при переводѣ счета по коробьямъ на земельную мѣру, цифры коробей, какъ онѣ даны писцами, или-же слѣдуетъ утранвать ихъ? Для нашего автора здѣсь, повидимому, нѣтъ вопроса, — для него совершенно ясно, что писцовыя книги дають лишь посѣвъ ржи въ озимомъ полѣ и слѣдовательно при опредѣленіи площади пашни числа коробей подлежатъ помноженію на три. Это для него настолько ясно, что онъ и касается-то данной стороны вопроса только вскользь и мимоходомъ. Въ одномъ мѣстѣ (29) онъ безъ всякихъ комментаріевъ упоминаетъ о томъ, что «по даннымъ проф. Сергѣевича 4 коробья соотвѣтствуютъ 3 дес. *въ одномъ полѣ*» (курсивъ мой. А. К.); въ другомъ, рассматривая вопросъ о величинѣ болѣе крупныхъ помѣстныхъ владѣній, г. Нордманъ уже прямо отъ себя говорить, что «вѣдь коробья здѣсь соотвѣтствуетъ почти тремъ десятинамъ пашенной земли во всѣхъ трехъ поляхъ» (53). И это утроеніе, очевидно, подразумѣвается вездѣ, гдѣ нашъ авторъ приводитъ данныя о коробьяхъ посѣва¹⁾.

Я не буду долго останавливаться на нѣкоторой несогласованности во взглядѣ самого г. Нордмана на значеніе коробьи, какую легко усмотрѣть изъ сопоставленія обоихъ цитированныхъ мѣстъ, какъ кажется, единственныхъ, гдѣ нашъ авторъ касается вопроса о значеніи коробьи, какъ земельной мѣры: вѣдь если принять расчетъ покойнаго В. И. Сергѣевича, то коробья соотвѣтствуетъ въ трехъ поляхъ не «почти тремъ», а съ небольшимъ двумъ ($2\frac{1}{4}$) десятинамъ. И этой несогласованности не приходится удивляться: г. Нордманъ просто совершенно не задумался надъ вопросомъ, чтò такое «коробья посѣва». А между тѣмъ, вопросъ этотъ имѣетъ свою исторію. Общеупотребительный въ писцовыхъ книгахъ способъ обозначенія количества посѣвовъ: столько-то въ полѣ, «а въ дву по тому-жъ». Значить ли это, что въ каждомъ случаѣ, гдѣ количество посѣвовъ выражено такого рода формулой, мы, въ самомъ дѣлѣ, имѣемъ дѣло съ трехпольною системой, въ частности — съ тремя, равнаго размѣра, полевыми смѣнами, и что, значить, полное количество пашни, дѣйствительно, равняется утроенной величинѣ той площади, какая необходима для высѣва показаннаго въ книгѣ количества ржи? Мотивированный отвѣтъ на этотъ вопросъ и, конечно, отвѣтъ отрицательный, мы находимъ, опять-таки, въ уже цитированной работѣ И. Н. Миклашевскаго. «Нельзя сомнѣваться — говоритъ онъ — что въ выраженіи «а въ дву по тому-жъ» мы имѣемъ дѣло не съ трехпольною системой земледѣльческаго хозяйства, а со способомъ измѣренія земли, весьма вѣроятно, возникшимъ, однако, на почвѣ

1) Такъ-же аксіоматично разрѣшаетъ данный вопросъ, впрочемъ, и г. Загорскій (VIII, стр. 265, 268). И у него не приводится никакихъ данныхъ, которые могли-бы заставить меня отказаться отъ высказанныхъ въ текстѣ соображеній.

трехпольнаго хозяйства. Не говоря уже о томъ, что трехпольная система по существу дѣла не можетъ заключать въ себѣ въ каждомъ полѣ перелогъ, дикое поле и пр., — въ писцовыхъ наказахъ предписывается мѣрить во всѣхъ трехъ поляхъ сѣнные покосы¹⁾. Аналогичное указаніе мы находимъ и въ одномъ изъ новѣйшихъ трудовъ, посвященныхъ разработкѣ матеріала писцовыхъ книгъ, — именно въ книгѣ Ю. В. Готье²⁾. «Обычай — говорить этотъ авторъ — считать пахатныя угодья всегда въ трехъ поляхъ примѣнялся — надо думать — какъ наиболѣе привычный способъ счета, особенно въ первой четверти XV вѣка (даже тогда еще! А. К.), когда правильный трехпольный сѣвооборотъ если гдѣ и наблюдался въ Замосковѣ, то только въ видѣ исключенія».

Думается мнѣ, что въ приведенныхъ цитатахъ еще недостаточно подчеркнута совершенная условность, нереальность счета «въ полѣ, а въ дву по тому-жъ». Если даже въ извѣстной мѣстности окончательно утвердилось правильное трехполье, — все-таки это еще не обосновываетъ права получать общую площадь пашни путемъ простого утроенія площади озимаго поля, потому что «три поля» — это еще далеко не обязательно три *равныхъ* поля: полевья смѣны, особенно у крестьянскихъ общинъ, сплошь и рядомъ бываютъ весьма различной величины. Далѣе. Трехполье, даже и теперь, далеко не вездѣ окончательно вытѣснило болѣе первобытные способы хозяйства. Даже въ такихъ мѣстностяхъ, какъ Нижегородская губернія, не говоря уже о сѣверномъ полѣсьѣ или о лѣсныхъ районахъ Сибири, трехпольное хозяйство на околдворныхъ пашняхъ уживается съ залежнымъ или подсѣчнымъ на запольныхъ, — эти послѣднія, очевидно, уже рѣшительно не укладываются въ формулу «а въ дву потому-жъ». Нечего и говорить о тѣхъ весьма обычныхъ случаяхъ, гдѣ та-же формула распространяется писцами на перелогъ, на пашню, поросшую лѣсомъ, на «пашенный лѣсъ», а тѣмъ болѣе, конечно, на покосы. Даже если перелогъ является *элементомъ системы* полеводства, утроеніе его площади не имѣетъ смысла, потому что перелогъ въ дикомъ залежномъ хозяйствѣ нашихъ крестьянъ не укладывается ни въ какія общія числовыя формулы; нечего уже говорить о случаяхъ другого рода — гдѣ перелогъ и пашня, заросшая лѣсомъ, являются *не* элементами системы, а просто слѣдствіемъ запустѣнія извѣстной мѣстности и связаннаго съ нимъ забрасыванія полей: о намѣренно равномерномъ распредѣленіи забрасываемыхъ и запускаемыхъ подъ лѣсъ полей тогда, уже очевидно, не можетъ быть и рѣчи.

Такимъ образомъ, даже и тогда, когда писцовыя книги содержатъ

1) Миклашевскій, назв. соч., 36.

2) Стр. 141.

сакраментальную оговорку «въ полѣ, а въ дву по тому-жъ», — эта оговорка еще не обоспываетъ права изслѣдователя-статистика получать общую площадь пахатной земли путемъ простаго утроенія показанныхъ въ книгахъ цифръ озимаго посѣва. «Въ полѣ, а въ дву по тому-жъ», — это, дѣйствительно, «наиболѣе привычный способъ счета», дѣйствительно «способъ измѣренія земли», — но *оъ чемъ сущность* этого способа, — это, повидимому, до сихъ поръ открытый вопросъ. Тѣмъ менѣе основанія принимать утроеніе площади подь показаннымъ въ писцовой книгѣ посѣвомъ за нѣкоторую аксіому для Новгородской области въ концѣ XV вѣка, потому что въ этихъ книгахъ формула «въ полѣ, а въ дву по тому-жъ» *совершенно не встрѣчается, подразумѣвать-же* эту формулу нѣтъ уже окончательно никакого повода. Правильное трехполье, хотя въ то время и существовало въ Новгородской области, но рядомъ съ нимъ существовали и чисто-переложная система, и смѣшанное хозяйство съ тою или иною комбинаціею трехпольныхъ и переложныхъ элементовъ, — а изъ приводимыхъ въ дальнѣйшемъ изложеніи данныхъ мы безъ труда убѣдимся въ томъ, что площадь подь озимую рожью не только *не* вездѣ равнялась площади подь прочими хлѣбами, но напротивъ — въ видѣ правила была значительно *меньше* площади подь яровыми и въ частности подь овсомъ; нечего уже говорить о третьемъ, паровомъ полѣ, которое при чисто переложномъ хозяйствѣ могло и вовсе отсутствовать, при смѣшанномъ-же составляло гораздо менѣе трети всей пахатной земли. Въ несостоятельности, для данной мѣстности и данной эпохи, приема утроенія площади, соотвѣтствующей показанному въ писцовой книгѣ количеству посѣва, нетрудно убѣдиться и путемъ разсмотрѣнія тѣхъ результатовъ, къ которымъ привело-бы примѣненіе этого приема, — результатовъ, которые, очевидно, только потому не поразили нашего автора своею несообразностью, что онъ, во 1-хъ, вездѣ только *подразумѣвалъ* утроеніе, но нигдѣ (за исключеніемъ одного приведеннаго выше случая) не дѣлалъ соотвѣтственныхъ перечисленій, и во 2-хъ, — что онъ не вычислялъ среднихъ *на дворѣ* размѣровъ посѣва. Въ самомъ дѣлѣ: изъ данныхъ, приводимыхъ г. Нордманомъ (30) для всей изслѣдованной имъ области, получается средній посѣвъ 5,1 коробей на дворѣ. Если принять предположеніе, высказываемое г. Нордманомъ на стр. 53, что «коробья почти соотвѣтствуетъ тремъ десятинамъ пашенной земли, — получается совершенно неправдоподобная цифра — «почти» 15 десятинъ въ трехъ поляхъ, а въ двухъ засѣянныхъ поляхъ «почти» 10 дес. подь посѣвами. Если даже принять приводимый г. Нордманомъ на стр. 29, безъ всякихъ возраженій, расчетъ В. И. Сергѣевича, согласно которому коробка соотвѣтствуетъ, въ трехъ поляхъ, всего только $2\frac{1}{4}$ дес., — все-таки получается, въ среднемъ на крестьянскій дворъ, неправдоподобная

цифра — $11\frac{1}{4}$ дес. всей пашни, въ томъ числѣ въ двухъ поляхъ $7\frac{1}{2}$ десятинъ посѣва. Чтобы судить о степени неправдоподобія такихъ цифръ, достаточно припомнить, что въ наиболѣе многоземельныхъ, черноземныхъ районахъ Сибири, гдѣ продолжаетъ еще господствовать залежное хозяйство, гдѣ земля обрабатывается двухъ- и трехконными орудіями, а главное, гдѣ широко практикуемая продажа хлѣба составляетъ главный источникъ денежнаго дохода крестьянъ, средняя на дворъ посѣвная площадь нигдѣ не достигаетъ 10 десятинъ, и лишь въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ и у нѣкоторыхъ разрядовъ населенія она достигаетъ или немного превышаетъ 7—8 десятинъ. Мыслима-ли, въ такомъ случаѣ, такая огромная крестьянская запашка въ условіяхъ нашего сѣвера, да еще въ концѣ XV столѣтія, когда хозяйство было частью трехпольное съ навознымъ удобреніемъ, частью даже подсѣчное, безусловно не допускающее значительнаго расширенія запашекъ; когда земля обрабатывалась одноконною сохою; когда ограниченное, въ большинствѣ случаевъ, количество покосовъ исключало возможность предполагать у крестьянъ значительное количество рабочаго скота; и, главное, когда земледѣліе преслѣдовало болѣе или менѣе исключительно потребительныя цѣли, и развѣ только овесъ, въ ближайшихъ къ Новгороду и новгородскимъ торговымъ путямъ мѣстностяхъ, былъ, въ болѣе или менѣе значительной части, рыночнымъ продуктомъ? И несообразность эта совершенно исчезаетъ, если остановиться на наиболѣе простомъ рѣшеніи вопроса и не подставлять утраивающей формулы тамъ, гдѣ она не дается въ источникахъ: пять коробей, или отъ четырехъ до пяти десятинъ посѣва, — это количество, совершенно соответствующее тогдашнимъ условіямъ нашего сѣвера и притомъ весьма близкое къ среднему для настоящаго времени размѣру посѣвовъ въ губерніяхъ даннаго района.

Наконецъ третье замѣчаніе, которое я имѣю сдѣлать по поводу приѣмовъ обработки г. Нордманомъ данныхъ о величинѣ посѣвовъ, стоитъ въ связи съ отмѣченнымъ выше — можетъ быть чисто словеснымъ — недоразумѣніемъ, въ которое впадаетъ нашъ авторъ по поводу понятія «деревни» и смысла деревенскаго общежитія. На той-же, только что цитированной 29-й страницѣ сочиненія г. Нордмана говорится о «количествѣ коробей ржи, *вытѣаемыхъ каждой деревней*» (курсивъ мой. А. К.). Трудно, казалось-бы, допустить, чтобы это выраженіе соответствовало мысли г. Нордмана, а не было простымъ недоразумѣніемъ или обмолвкой. Г. Нордманъ, конечно, не можетъ не знать, что «деревня», какъ таковая, была *семидебною группой*, была въ той или другой мѣрѣ субъектомъ землепользованія и, можетъ быть, землевладѣнія; что въ деревнѣ могла наблюдаться, какъ наблюдается въ настоящее время, общность и нѣкоторыхъ хозяйственныхъ функцій — общій выпасъ, общія полевая смѣны при трехпольномъ хозяй-

ствѣ и т. п. Но деревня, какъ таковая, и въ частности деревня многодворная, *не была* такою *хозяйственною единицею*, которая что-бы то ни было «высѣвала». Повторяю: «коробьи, высѣваемые деревней», — это, казалось-бы, не болѣе, нежели простая обмолвка, вмѣсто правильного способа выраженія — «высѣваемая *отъ каждой деревни*». А между тѣмъ, при вычисленіи среднихъ г. Нордманъ поступаетъ такъ, какъ будто-бы деревня была дѣйствительною, пашущею и сѣющею, хозяйственною единицею: онъ вычисляетъ именно среднія количества посѣва не на дворъ, не на «человѣка», даетъ распределеніе деревень не по количеству посѣва на дворъ, а приурочиваетъ всѣ свои расчеты къ «деревнѣ»: вычисляетъ среднее *на 1 деревню* количество коробей посѣва (30 и мног. др.), распределяетъ *деревни* на группы «съ коробьями 1—20, 29—40, болѣе 40» (31 и мног. друг.). Позволяю себѣ утверждать, что такой способъ вычисленія представляетъ собою простое арифметическое упражненіе, лишенное всякаго внутренняго смысла, — онъ не даетъ понятія ни о степени развитія земледѣлія въ деревнѣ, ни о размѣрѣ дѣйствительнаго земледѣльческаго хозяйства. Пусть средній размѣръ посѣва на деревню, положимъ, 50 коробей; если въ деревнѣ 5 дворовъ — это весьма крупная, въ условіяхъ данной области почти не встрѣчающаяся запашка; если дворовъ 25 — это запашка чрезвычайно незначительная, далеко меньше обычнаго для данной мѣстности уровня. Значитъ, размѣры земледѣльческаго хозяйства въ данной деревнѣ или группѣ деревень среднею цифрою 50 коробей совершенно не характеризуются. Но то-же самое и съ размѣрами деревень. Останемся при той-же, взятой наудачу, цифрѣ 50 коробей. Пусть данная деревня, или средняя для нѣсколькихъ деревень, даетъ указанное количество коробей: если средній посѣвъ двора 10 коробей, — это соотвѣтствуетъ деревнѣ или среднему размѣру деревни въ 5 дворовъ; если средній посѣвъ двора 2 десятины, 50 коробей равносильны 25 дворамъ. Расчетъ посѣва на «деревню» — повторяю — ничего рѣшительно не характеризуетъ, вообще рѣшительно ничего не даетъ и долженъ быть замѣненъ расчетомъ либо на дѣйствительную производственную единицу — дворъ, либо на единицу трудовую — работника, либо, наконецъ, на единицу потребляющую — на душу, безъ различія пола и возраста или съ приведеніемъ къ теоретическому «ѣдоку» ¹⁾.

1) Разсмотрѣнной ошибки мы не встрѣчаемъ у предшественника г. Нордман а, г. Загорскаго, который, совершенно правильно, вычисляетъ среднюю запашку по расчету *на дворъ* и, нѣсколько менѣе правильно, на «человѣка» (Загорскій, VIII, стр. 321).

V.

Выводы, какіе даетъ г. Нордманъ въ этой второй части своего труда, и въ особенности въ 1-ой ея главѣ, немногочисленны и, въ сущности, малозначительны, — ради нихъ, пожалуй, не стоило приводить въ дѣйствіе сложнаго статистическаго аппарата. Выводы эти касаются, прежде всего, численнаго состава двора, — наиболѣе населенными въ районѣ 17 погостовъ являются дворы владыки; затѣмъ идутъ монастырскіе, своеземчeskіе же, «за помѣщичьи» и оброчные отличаются отъ нихъ значительно меньшею среднею численностью, — разница, объясняемая, главнымъ образомъ, колебаніями въ числѣ дворовъ съ однимъ или двумя «людьми», при весьма ограниченной колеблемости относительнаго числа болѣе многочисленныхъ дворовъ (21). Приблизительно въ томъ-же направленіи обозначается разница и въ средней величинѣ деревни: деревни оброчныя были очень близки къ общему среднему типу — 2,5 дворовъ на деревню; своеземчeskія и помѣщичьи были нѣсколько меньше, монастырскія нѣсколько больше; владычныя и здѣсь выдѣляются рѣзко, превышая среднюю деревню почти въ три раза (30). Въ частности, деревни «вопчія», т. е. общаго владѣнія, были больше по размѣрамъ, чѣмъ простыя, — что, впрочемъ, представлялось а priori вѣроятнымъ, потому что среди «вопчихъ» деревень, очевидно, долженъ былъ отсутствовать столь распространенный, вообще, въ данномъ краѣ типъ однодворной деревни. Но и независимо отъ этого, анализъ данныхъ о размѣрахъ простыхъ и «вопчихъ» деревень показываетъ, что въ этихъ послѣднихъ было меньше и двухдворныхъ, и значительно больше деревень наиболѣе крупнаго размѣра — свыше 7 дворовъ (34—35). Во всѣхъ этихъ случаяхъ г. Нордманъ, слѣдуя своимъ методологическимъ правиламъ, опредѣляетъ отношеніе наблюденной вѣроятности къ дѣйствительной и на этомъ основаніи такъ или иначе рѣшаетъ вопросъ о законности или незаконности распространенія выводовъ на смежныя погосты, въ одномъ же случаѣ (28—29) иллюстрируетъ высказанное въ первой, методологической части сочиненія положеніе относительно необходимости замѣнить описательный способъ характеризованія явленій способомъ количественнымъ не лишеннымъ интереса комментаріями къ извѣстному указанію покойнаго В. И. Сергѣевича, что «въ большинствѣ случаевъ» встрѣчаются семейства, во главѣ которыхъ стоятъ отецъ, «иногда» это двѣ, много три семьи родныхъ братьевъ, «иногда» семьи отца и его сыновей; при помощи анализа среднихъ цифръ и ихъ колебаній онъ доказываетъ, впрочемъ и не требующую особаго доказательства, истину, что подобнаго рода способы характеристики лишены ясности и опредѣленности.

Выводы, дѣлаемые нашимъ авторомъ во 2-ой главѣ 2-ой части его сочиненія, значительно болѣе содержательны. Они касаются, какъ мы видѣли, по преимуществу вопроса о вліяніи конфискаціи земель Новгородскихъ вотчинниковъ. Съ главнѣйшими изъ относящихся сюда выводовъ, въ которыхъ заключается едва-ли не главный интересъ всего сочиненія, мы уже знакомы. Въ дополненіе къ нимъ отмѣтимъ здѣсь еще нѣсколько выводовъ второстепеннаго значенія. Они касаются, по преимуществу, происхожденія и характера владѣній своеземцевъ. Это, по убѣжденію нашего автора, мелкіе, бывшіе Новгородскіе вотчинники, уцѣлѣвшіе — очевидно, именно въ силу своей мелкости — отъ конфискаціи; доказывается это предположеніе, съ одной стороны, совпаденіемъ фамилій, а частью именъ и отчествъ нѣкоторыхъ своеземцевъ съ именами бывшихъ вотчинниковъ (43), съ другою — отсутствіемъ въ писцовыхъ книгахъ указаній на прежняго владѣльца, у котораго своеземческія земли были-бы конфискованы, — указаній, всегда даваемыхъ для земель помѣстныхъ и оброчныхъ (67). Чтò касается затѣмъ до характера своеземческихъ владѣній, то это были владѣнія, въ общемъ, крайне мелкія — въ среднемъ всего около 2,3 крестьянскихъ дворовъ на одно владѣніе или на одну долю въ общихъ дачахъ (60); очевидно, что и хозяйство въ такихъ владѣніяхъ велось весьма мелкое. Въ 11 случаяхъ въ своеземческихъ дачахъ крестьянъ вовсе не значится, а средній размѣръ своеземческаго посѣва не превышаетъ 5,8 коробей, — хозяйство, не отличающееся отъ крестьянскаго (65). Затѣмъ, отмѣчаются нѣкоторыя особенности оброчныхъ деревень: совершенное отсутствіе несвободнаго населенія при довольно значительномъ, напротивъ, числѣ населенія нетяглаго, въ частности церковныхъ людей, — вещи, которыхъ, конечно пельзя было не ожидать и по само собою очевиднымъ апріорнымъ соображеніямъ; затѣмъ въ оброчныхъ же деревняхъ оказывается относительно наибольшее число такихъ людей, какъ захребетники, дворники, половники и сусѣды; число людей первыхъ трехъ категорій, впрочемъ, не превышаетъ 11, число же сусѣдей, повидимому, равняется просто нулю (52). Относительно помѣстныхъ владѣній отмѣчается, что величина ихъ была въ высшей степени разнообразна, начиная отъ дачъ, мало отличающихся отъ крестьянскаго участка, и кончая крупными владѣніями, предѣльную величину которыхъ, впрочемъ, нашъ авторъ, исходя изъ ничѣмъ не мотивированнаго приема утроенія площади, соответствующей показанному въ источникѣ числу коробей посѣва, очевидно, крайне преувеличиваетъ (53). Даже: изъ числа 71 помѣстья только въ 50 оказываются «большіе дворы» — помѣщичьи усадьбы, въ которыхъ живетъ всего 46 изъ общаго числа 71 владѣльца. Несвободныхъ людей въ помѣстьяхъ немного — всего 109 «человѣкъ» въ 102 дворахъ, причемъ лишь въ 16 помѣстьяхъ писцовыя книги показы-

вають трехъ или болѣе холоповъ; въ 26 случаяхъ ихъ всего по 1—2 чело-
вѣка, а почти въ половинѣ всѣхъ помѣстій ихъ вовсе нѣтъ (58). Всѣ эти
цифры — между прочимъ — заслуживаютъ особаго вниманія потому, что
ими рѣшительно опровергается изложенная выше гипотеза г. Нордмана
относительно мотивовъ, руководившихъ Московскимъ великимъ княземъ,
когда онъ отводилъ въ помѣстья бывшія Новгородскія вотчины: очевидно,
дѣло было тутъ отнюдь не въ необходимости помѣщеній для владѣльцевъ
и для ихъ несвободныхъ людей!...

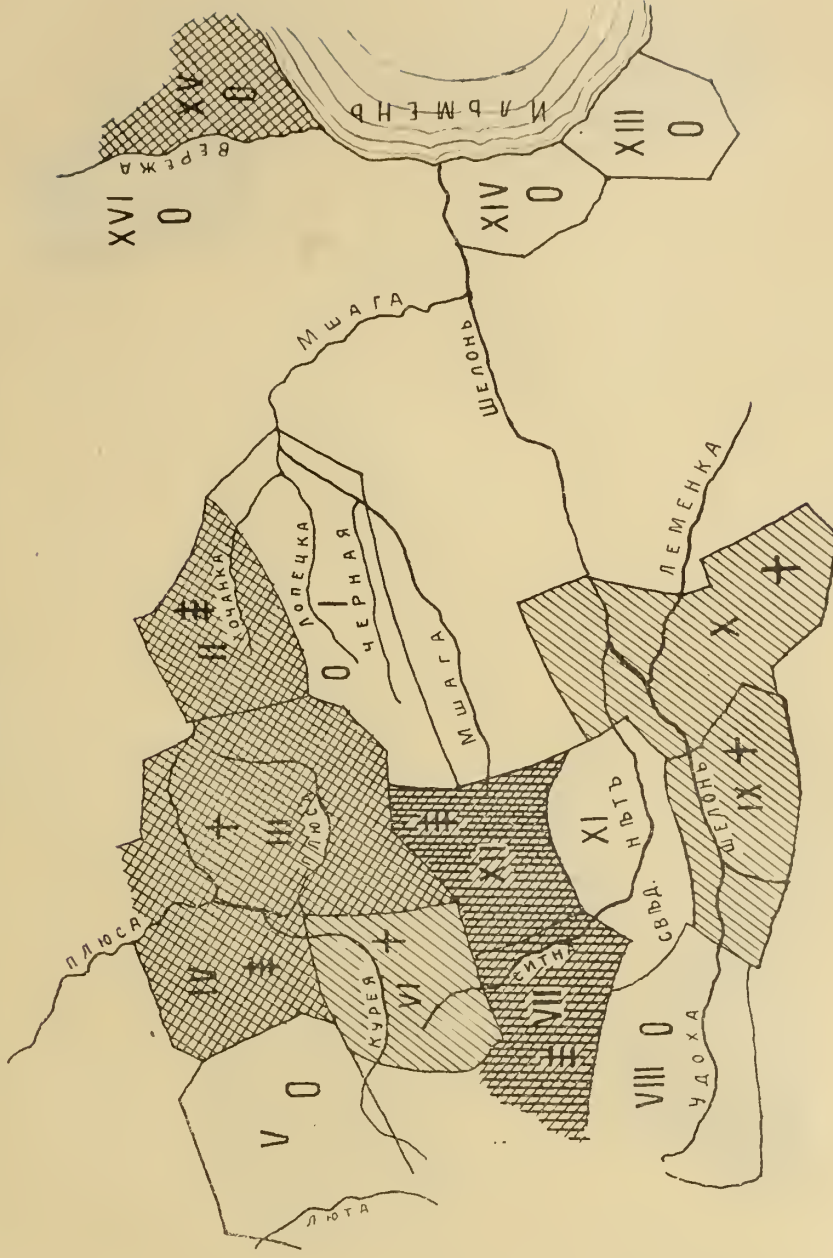
Таковы важнѣйшіе выводы 2-ой главы «опыта статистическаго опи-
санія». Остается еще отмѣтить, что и здѣсь нашъ авторъ пользуется мате-
матическими критеріями для рѣшенія вопроса о законности распростра-
ненія выводовъ — и въ частности выводовъ, касающихся результатовъ кон-
фискаціи, — за предѣлы области 17 погостовъ. Миѣ думается, что въ дан-
номъ случаѣ примѣненіе этого рода приемовъ окончательно неумѣстно.
Конфискація и раздача конфискованныхъ земель въ помѣстье — это такого
рода мѣропріятія, въ основѣ которыхъ лежали, въ каждомъ отдѣльномъ
случаѣ, опредѣленные политическіе или государственно-хозяйственные мо-
тивы, которые могли совершенно различнымъ образомъ складываться для
смежныхъ погостовъ и даже для частей одного и того-же погоста и кото-
рые совершенно не укладываются въ рамки тѣхъ математическихъ фор-
мулъ, которыя имѣютъ своею основною предпосылкою *тождество* постоян-
ныхъ причинъ и случайный — въ смыслѣ теоріи вѣроятностей — характеръ
отклоненій.

Приведенный обзоръ выводовъ второй части работы г. Нордмана, ду-
мается миѣ, вполне подтверждаетъ сказанное выше относительно скудости
и малозначительности этихъ выводовъ. Если оставить въ сторонѣ вопросъ о
конфискаціи, въ которомъ, какъ я уже упоминалъ, сосредоточивается наи-
болшій интересъ всей работы г. Нордмана, то остается, въ самомъ дѣлѣ,
лишь «нѣсколько отношеній», касающихся, притомъ, отнюдь не наиболѣе
важныхъ чертъ землевладѣнія и хозяйства въ изученной нашимъ авторомъ
области. Между тѣмъ, какъ-бы ни относился статистикъ къ «стройнымъ
системамъ», «гипотезамъ», «полнымъ картинамъ древняго быта» и т. п., —
все-таки предѣлы его компетенціи, какъ статистика, едва-ли ограничи-
ваются вычисленіемъ «нѣсколькихъ» или хотя-бы даже многихъ «отно-
шеній». *Правомъ* и — я позволю себѣ сказать — *научною обязанностью* ста-
тистика остается еще и *выясненіе причинныхъ* (или, можетъ быть, точнѣе
будетъ выразиться, *функциональныхъ*) *связей и зависимостей*, поскольку
таковыя могутъ быть выведены изъ сопоставленія полученныхъ статисти-
ческихъ отношеній, — сопоставленія, выражающагося въ формѣ либо срав-
нительнаго анализа статистическихъ рядовъ, относящихся къ различнымъ

признакамъ изучаемаго явленія, либо анализа единичныхъ рядовъ, въ зависимости отъ факторовъ, могущихъ вліять на величину отдѣльныхъ членовъ ряда. У г. Нордмана мы совершенно не находимъ попытокъ къ подобнаго рода обработкѣ матеріала. Если — опять таки — оставить въ сторонѣ вопросъ о конфискаціи, онъ только *констатируетъ* нѣкоторые факты, могущіе быть выраженными въ статистическихъ отношеніяхъ, но не пытается выяснитъ взаимную связь и обусловленность этихъ фактовъ. Между тѣмъ, нѣкоторыя сопоставленія напращиваются сами собой, и если нашъ авторъ оставилъ ихъ безъ вниманія, то это въ значительной мѣрѣ объясняется тѣми узкими рамками, въ которыя онъ счелъ нужнымъ поставить обработку выбраннаго имъ изъ писцовыхъ книгъ статистическаго матеріала. Г. Нордманъ, именно, группируетъ матеріалъ и опредѣляетъ отношенія лишь по *типамъ владѣнія* и принципиально отказывается отъ аналогичной разработки данныхъ по территориальнымъ единицамъ — по отдѣльнымъ *погостамъ*. Какъ было отмѣчено выше, нашъ авторъ приводитъ данные по погостамъ исключительно въ качествѣ «сырого матеріала», — въ видѣ абсолютныхъ величинъ, безъ перевода въ относительныя числа. Этимъ г. Нордманъ добровольно выбиваетъ у себя изъ рукъ одно изъ могущественнѣйшихъ орудій, какими располагаетъ статистическій анализъ, — онъ лишаетъ себя возможности изученія и сопоставленія рядовъ, сгруппированныхъ по *географическому* или *территориальному* принципу, вообще — лишаетъ себя возможности пользованія *статистико-географическимъ* методомъ изслѣдованія. А между тѣмъ, тѣ теоретическія основанія, въ силу которыхъ онъ оставляетъ данные объ отдѣльныхъ погостахъ внѣ сферы своего статистическаго анализа, едва-ли убѣдительны. Эти соображенія сводятся исключительно къ малому числу случаевъ, наблюденныхъ въ каждомъ отдѣльномъ погостѣ. Между тѣмъ, требованіе «большого числа» случаевъ въ статистикѣ отнюдь не имѣетъ безусловнаго значенія. Малыхъ чиселъ случаевъ, конечно, нельзя брать, если мы желаемъ установить *общіе законы* явленій, выяснитъ лежація въ основѣ ихъ *постоянныя причины*, — для рѣшенія *такого* рода вопросовъ большое число наблюденій, конечно, необходимо. Можетъ быть, безъ достаточно большого числа наблюденій нельзя обойтись и тогда, когда работа ставится на почву математически-обоснованнаго выборочнаго изслѣдованія. Но когда мы изучаемъ жизнь въ ея конкретныхъ проявленіяхъ, мы не должны и не можемъ довольствоваться находженіемъ однихъ только общихъ законовъ и выясненіемъ однихъ только лежащихъ въ основѣ ихъ постоянныхъ причинъ. Намъ интересуютъ и тѣ *варианты* и *отступленія* отъ массоваго типа, которые могутъ быть обнаружены въ отдѣльныхъ группахъ случаевъ, и тѣ частично-дѣйствующія причины, вліяніемъ которыхъ обуславливаются эти

отклоненія. А съ *этой* точки зрѣнія могутъ представлять интересъ не только большія массы, но и болѣе или менѣе мелкія группы, какими являются хотя-бы, на примѣръ, Новгородскіе погосты. Мало того: разложеніе болѣе значительныхъ массъ на небольшія составныя части представляетъ интересъ даже и съ точки зрѣнія математически-обоснованной теоріи статистики. Извѣстно положеніе послѣдней: число подвергнутыхъ наблюденію случаевъ данной массы можетъ почитаться достаточнымъ, если среднія или относительныя величины, выведенныя для *всей массы* случаевъ, достаточно близко воспроизводятся въ среднихъ и относительныхъ величинахъ, выведенныхъ для *отдѣльныхъ*, болѣе или менѣе значительныхъ *частей* этой массы. Или, подходя къ вопросу съ нѣсколько оной стороны: среднія и отношенія, выведенныя для значительной массы случаевъ — въ данномъ примѣрѣ для 17 погостовъ — лишь въ томъ случаѣ могутъ быть признаны за показатель тѣхъ или другихъ постоянныхъ причинъ, они лишь въ томъ случаѣ выражаютъ обуславливаемый дѣйствіемъ этихъ причинъ общій типъ явленія, если тѣ-же среднія величины, съ достаточною степенью близости, воспроизводятся въ отдѣльныхъ болѣе или менѣе крупныхъ частяхъ этой массы. Если этого нѣтъ, то среднія и относительныя величины имѣютъ лишь ариѳметическое значеніе, — опѣ являются лишь численнымъ выводомъ, покрывающимъ одною общею формулою совершенно, можетъ быть, различныя типы даннаго явленія, обуславливаемые совершенно различными совокупностями постоянно дѣйствующихъ причинъ. Возьмемъ конкретный примѣръ. Въ среднемъ для семи, болѣе или менѣе наудачу взятыхъ мною погостовъ области изслѣдованій г. Нордмана на обжу приходится 4,1 коробы посѣва; для отдѣльныхъ погостовъ соответственная величина колеблется въ такихъ узкихъ предѣлахъ, какъ 3,6 и 4,4 коробы, для пяти изъ нихъ въ еще гораздо болѣе тѣсныхъ предѣлахъ — 3,9 и 4,2 коробы. Очевидно, были какія-то (какія — для насъ въ данную минуту безразлично) постоянныя причины, съ приблизительно одинаковою силою дѣйствовавшія во всѣхъ погостахъ и вездѣ подгонявшія обжу къ четыремъ коробьямъ посѣва. И напротивъ. Въ среднемъ по тѣмъ-же семи погостамъ на крестьянскій дворъ приходилось по 31 копенъ покосовъ; для отдѣльныхъ погостовъ среднее число копенъ колеблется между 20 и 58, — максимумъ превышаетъ минимумъ почти въ три раза. Очевидно, что въ данномъ случаѣ не можетъ быть рѣчи о какой-либо постоянной причинѣ, нашедшей себѣ выраженіе въ цифрѣ 31, на примѣръ, о какой-нибудь 30-копенной нормѣ сѣно-коснаго надѣла; 31 копенъ — не болѣе, какъ простая ариѳметическая средняя, количество же покосовъ въ отдѣльныхъ погостахъ опредѣлялось, въ каждомъ, тою или иною совокупностью мѣстныхъ условій. А между тѣмъ, не говоря даже о статистико-географическомъ методѣ, — лишь террито-

Схематическая карта 16 погостовъ Шелонской пятины.
(къ стр. 108).



Погосты:

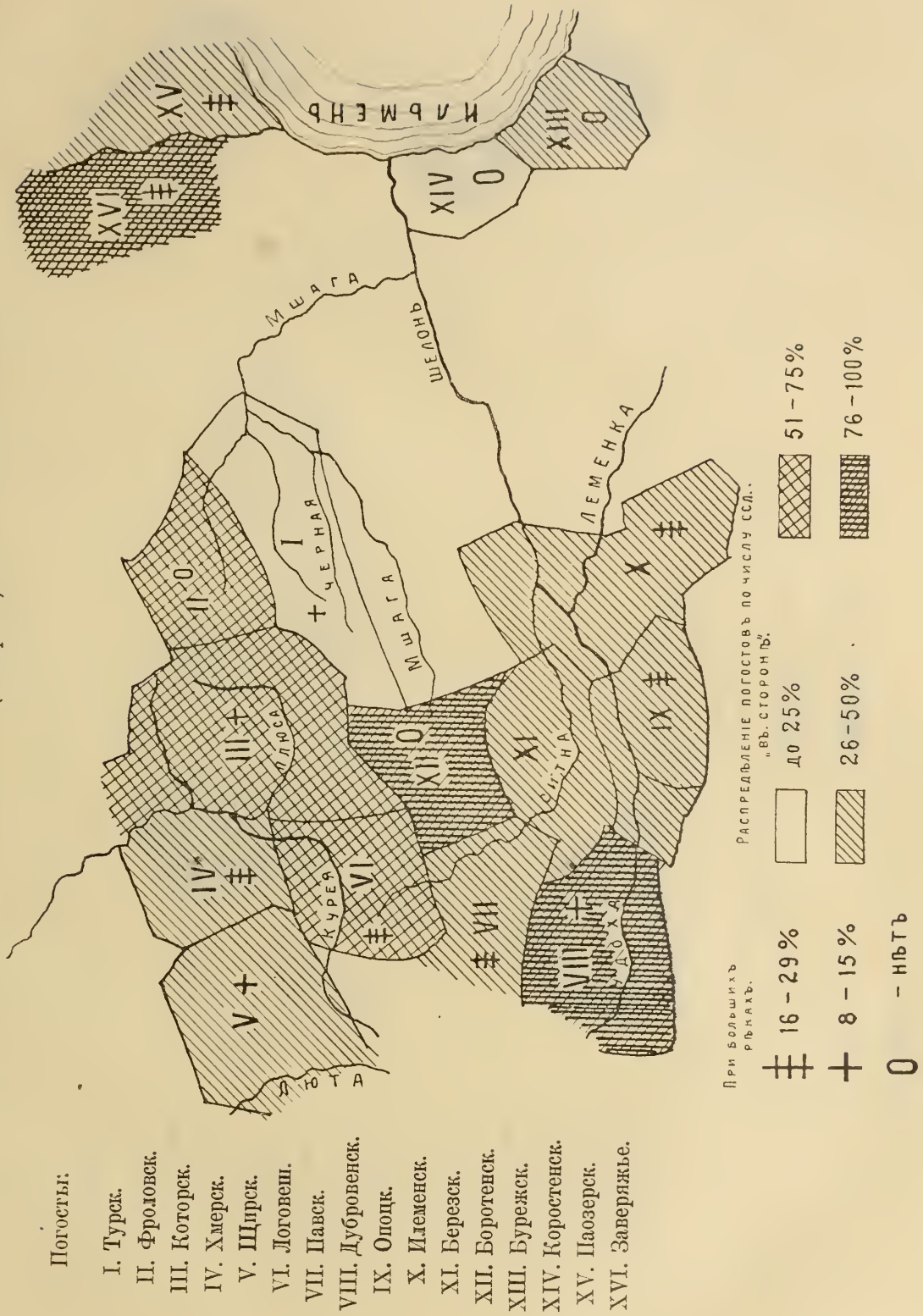
- I. Турек.
- II. Фроловск.
- III. Которск.
- IV. Хмерск.
- V. Щирск.
- VI. Логовеш.
- VII. Павск.
- VIII. Дубровенск.
- IX. Олоцк.
- X. Илеленск.
- XI. Березк.
- XII. Боротенск.
- XIII. Бурелск.
- XIV. Коростенск.
- XV. Паозерск.
- XVI. Заверьяжье.

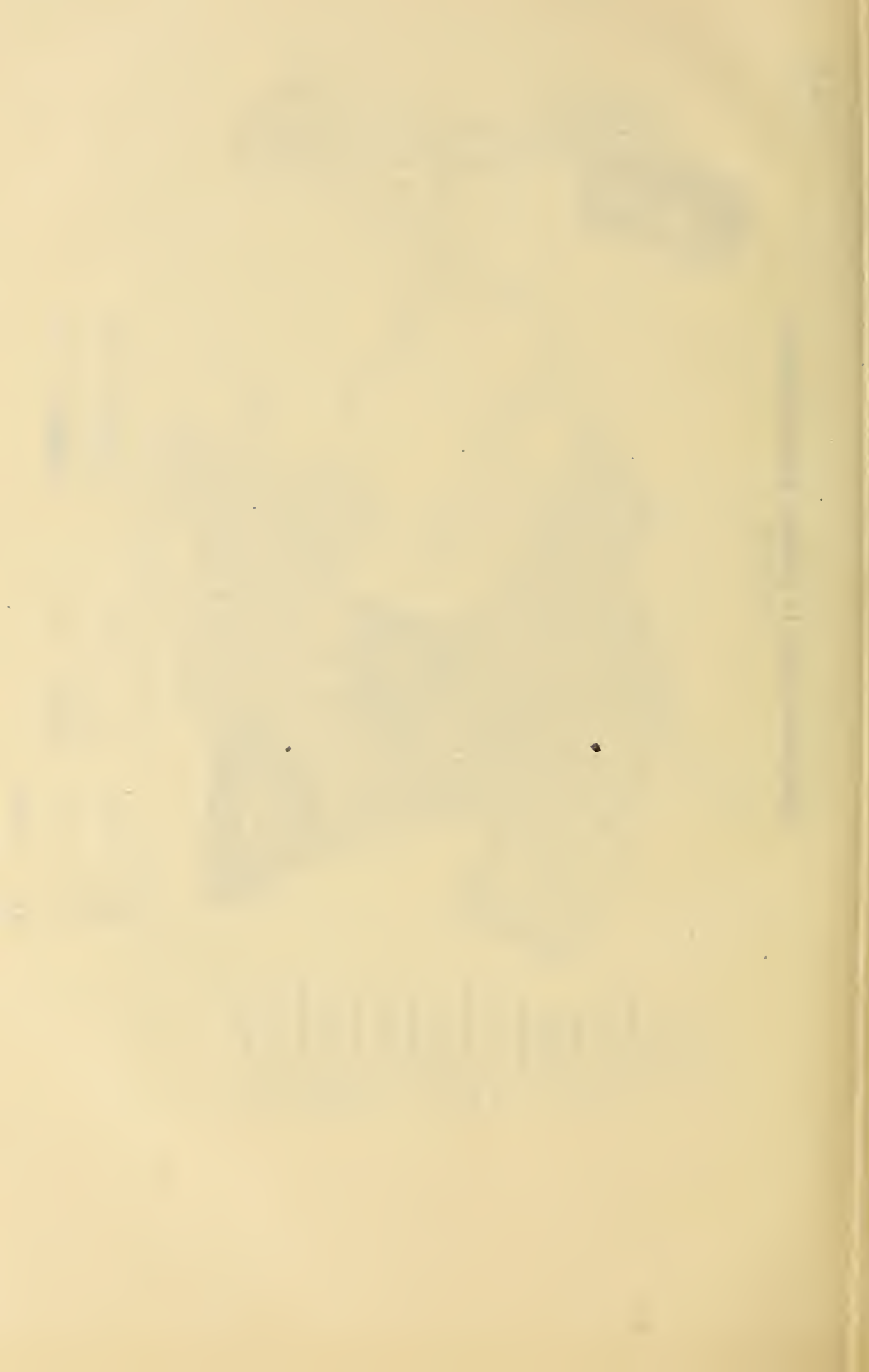
0	1,7 - 2,1	2,7 - 3,1
+	2,2 - 2,6	3,2 - 3,5
≡		

% СЕЛЕНІЙ съ 3 дв. и болше.
 0 13 - 28
 + 29 - 44
 ≡ 45 - 59

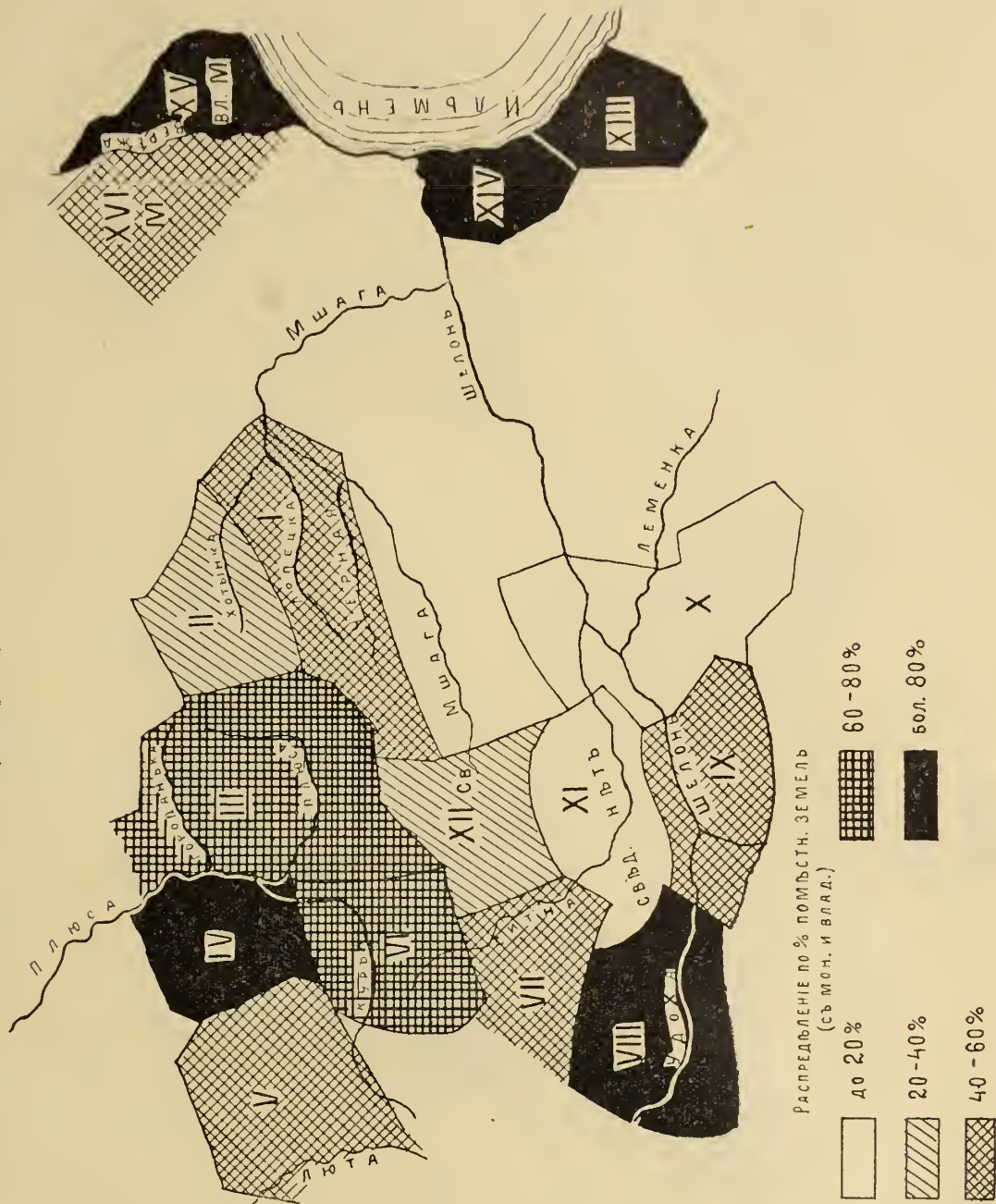
РАСПРЕДЕЛЕНІЕ СЕЛЕНІЙ ПО СРЕДН. ЧИСЛУ ДВОРОВЪ

Схематическая карта 16 погостов Шелонской пятины.
(Из стр. 103).

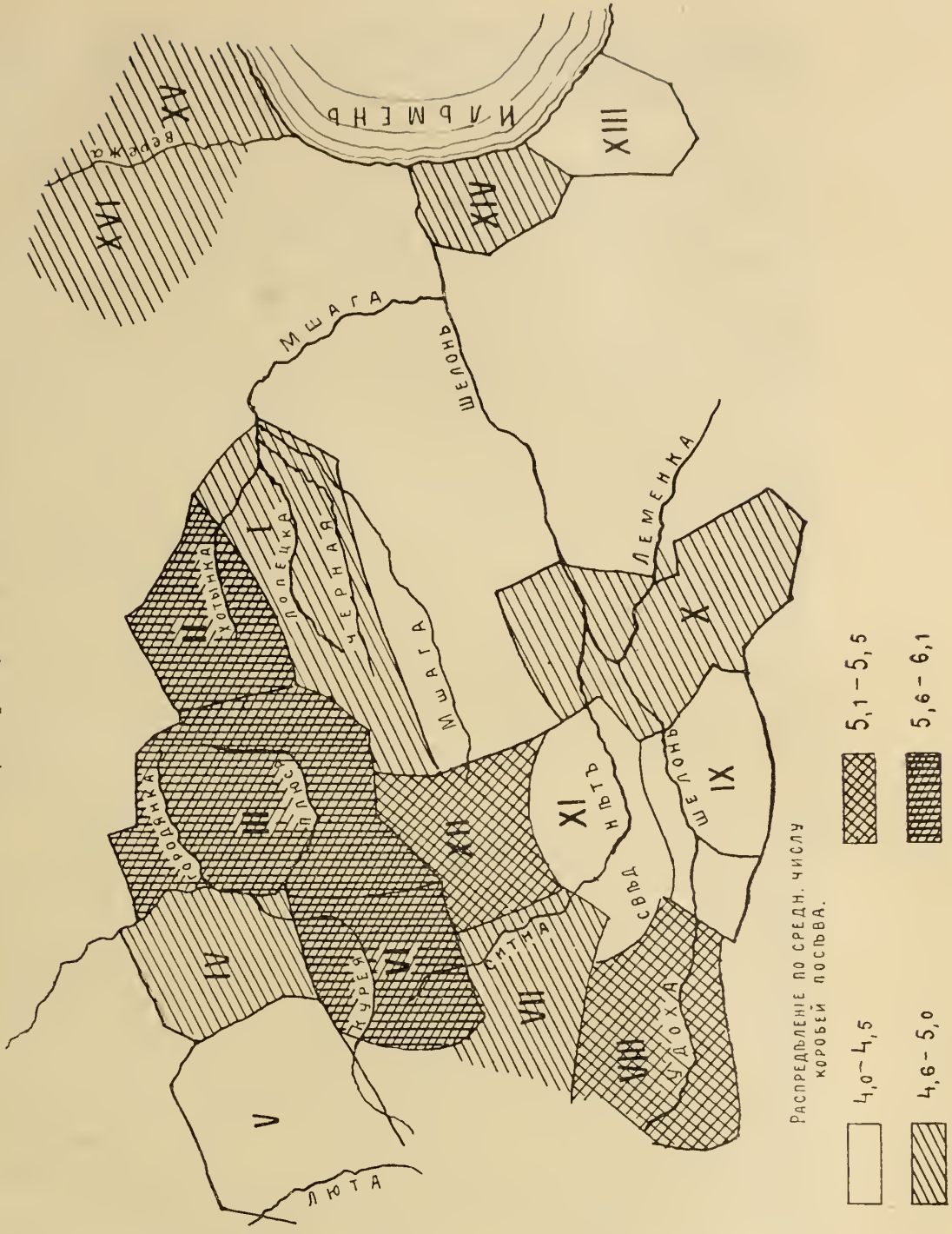




Схематическая карта 16 погостовъ Шелонской пятины.
(къ стр. 103).



Схематическая карта 16 погостов Шелонской пятины.
(Къ стр. 103).



- Погосты:
- I. Турек.
 - II. Фроловск.
 - III. Которск.
 - IV. Хмерск.
 - V. Щдрск.
 - VI. Логовеш.
 - VII. Павск.
 - VIII. Дубровенск.
 - IX. Олоцк.
 - X. Илеменск.
 - XI. Березск.
 - XII. Боротенск.
 - XIII. Бурежск.
 - XIV. Коростенск.
 - XV. Паозерск.
 - XVI. Заверьяжъ.

риальная разработка данныхъ по возможно мелкимъ территориальнымъ единицамъ можетъ дать ясное понятіе о степени обеспеченности населенія съ-покосными угодьями и о наблюдаемыхъ въ этомъ отношеніи мѣстныхъ различійхъ.

Посмотримъ теперь, въ какихъ направленіяхъ можетъ быть еще использованъ матеріаль Новгородскихъ писцовыхъ книгъ XV вѣка¹⁾, — при чемъ заранѣе оговоримся: далеко не вездѣ тѣ сопоставленія и т. п., которыя будутъ сдѣланы въ дальнѣйшемъ, приведутъ къ осязательнымъ результатамъ, — далеко не вездѣ, въ частности, они приведутъ къ раскрытію правильностей и причиннозависимостей. Этимъ, однако, не слѣдуетъ смущаться: статистикъ отнюдь не всегда работаетъ навѣрняка; онъ *ищетъ*, и поиски его иногда увѣнчиваются положительнымъ результатомъ, иногда и нѣтъ. А затѣмъ, вѣдь и *отрицательный* результатъ — это *тоже результатъ*, перѣдко окунаящій затраченный на обработку данныхъ трудъ. На тернистомъ пути изученія причинной обусловленности явленій важно указать не только тѣ направленія, куда *слѣдуетъ*, но и тѣ, куда *не слѣдуетъ* идти. Весьма важно подмѣтить и доказать наличность причинной зависимости между извѣстными серіями явленій; но очень важно можетъ быть установить и *отсутствіе* подобнаго рода зависимости, или хотя бы только недостаточность данныхъ для вполне определеннаго сужденія о наличности причинной связи. Это особенно существенно тогда, когда либо апріорныя соображенія, либо житейское, вообще не-статистическое наблюденіе даютъ поводъ предполагать ея существованіе.

Остановимся, прежде всего, исключительно на тѣхъ данныхъ, которыя уже пвлечены г. Нордманомъ изъ писцовыхъ книгъ, но которыя, какъ мы видѣли, въ значительной части остались въ видѣ сырого матеріала и не использованы нашимъ авторомъ даже въ смыслѣ простого установленія статистическихъ отношеній. Въ приложенныхъ къ настоящему отзыву табличкахъ №№ I—IV даны, для отдѣльныхъ погостовъ, распредѣленіе крестьянскихъ дворовъ по родамъ владѣнія, по величинѣ селеній, выраженной въ числѣ дворовъ, и по средней на дворъ величинѣ посѣвовъ; сверхъ того, въ табличкѣ I-ой приведены, для отдѣльныхъ же погостовъ, данныя о мѣстоположеніи селеній по отношенію къ воднымъ источникамъ, подсчитанныя мною, конечно, неполно и приблизительно, на основаніи приложенной къ гл. 3-ей сочиненія г. Нордмана карты. Наиболѣе характерныя данныя каждой изъ четырехъ табличекъ нанесены на помѣщенныя вслѣдъ за спмъ картограммы №№ 1—4. Разсмотримъ сначала въ отдѣльности каждую изъ

1) Многое въ этомъ направленіи сдѣлано въ многократно цитированной работѣ г. Загорскаго. Думаю, однако, что изложенное на послѣдующихъ страницахъ не будетъ повтореніемъ того, что дается въ этой работѣ.

табличекъ съ относящеюся къ ней картографмою. Такое разсмотрѣніе позволитъ намъ подмѣтить слѣдующее:

1. Данныя о мѣстоположеніи селеній не обнаруживаютъ особенно рѣзко бросающейся въ глаза географической правильности. Тѣмъ не менѣе, можно замѣтить, что въ восточномъ, при-Ильменскомъ районѣ сравнительно невелико число какъ такихъ селеній, которыя лежали-бы при болѣе значительныхъ рѣкахъ, такъ и лежащихъ вовсе въ сторонѣ отъ всякихъ открытыхъ водъ. Невелико, — въ противность тому, чего можно было бы ожидать, — и число селеній при-озернаго мѣстоположенія, и такимъ образомъ безусловное преобладаніе принадлежитъ селеніямъ, расположеннымъ при мелкихъ рѣчкахъ. Въ западномъ районѣ сравнительно много селеній при большихъ рѣкахъ имѣется въ южныхъ погостахъ; количество селеній при малыхъ рѣчкахъ вездѣ сравнительно невелико, число селеній вовсе въ сторонѣ отъ водныхъ источниковъ во всѣхъ погостахъ очень значительно, особенно же велико оно въ центрѣ, на водораздѣлѣ нѣсколькихъ рѣчныхъ системъ, и на юго-востокѣ. Въ общемъ и цѣломъ поражаетъ, особенно по сравненію съ современными условіямъ расселенія на нашемъ сѣверѣ, сильное преобладаніе селеній, лежащихъ въ сторонѣ отъ открытыхъ водъ. Только въ двухъ погостахъ такихъ селеній менѣе четверти, въ семъ погостахъ отъ четверти до половины, въ пяти — сколько можно судить по картѣ — 58, 62, 80, 83 и 100%. *Полное* освѣщеніе этотъ фактъ получилъ-бы лишь при сопоставленіи приведенныхъ данныхъ съ данными о современномъ расположеніи селеній данной области, — но едва-ли можно сомнѣваться въ томъ, что выражающаяся въ приведенныхъ цифрахъ тенденція населенія углубляться въ «волока» стоитъ въ связи съ болѣе или менѣе широкимъ, въ тѣ времена, распространеніемъ подсѣчнаго хозяйства. Строгаго параллелизма между этимъ послѣднимъ и разсѣяніемъ селеній по водораздѣламъ, однако, подмѣтить нельзя — по крайней мѣрѣ мнѣ не удалось: чтобы констатировать наличность такого параллелизма или отсутствіе его, я разбилъ тѣ 12 изъ общаго числа 17 погостовъ, для которыхъ оказались соотвѣтственные данныя, на три группы: погостовъ съ чисто трехпольнымъ, съ переходнымъ или смѣшаннымъ и съ чисто залежнымъ или подсѣчнымъ хозяйствомъ, и затѣмъ для каждой изъ этихъ трехъ группъ особо вычислилъ процентъ селеній, расположенныхъ вдали отъ открытыхъ водъ. Получились, соотвѣтственно, такія цифры: 52—53—39%, — значить, въ районѣ чисто подсѣчнаго и переложнаго хозяйства оказался не только не большій, — какъ можно было ожидать, — но значительно меньшій процентъ селеній на «волокахъ». Чѣмъ это объяснить — трудно сказать: можетъ быть, неполнотою данныхъ о характерѣ земледѣлія, можетъ быть, мало-численностью, вообще, вошедшихъ въ подсчетъ случаевъ, можетъ быть, и

тѣмъ, что совершавшійся въ то время переходъ отъ первобытныхъ системъ къ трехполью еще не имѣлъ времени отразиться на размѣщеніи населенія по территоріи страны.

2. Въ отношеніи распредѣленія крестьянскихъ дворовъ по родамъ владѣнія, прежде всего, весьма рѣзко выдѣляется, по рѣшительному преобладанію разнаго рода владѣльческихъ земель и малому числу или совершенному отсутствію земель оброчныхъ, восточный районъ или, точнѣе, — три его погоста, непосредственно прилегающихъ къ озеру Ильмену; это и понятно, потому что близость этого района къ Ильмену и къ самому Новгороду дѣлала его особенно соблазнительнымъ и для свѣтскихъ владѣльцевъ — повгородскихъ вотчинниковъ и московскихъ помѣщиковъ, и для монастырей съ владыкою. Въ западномъ районѣ распредѣленіе землевладѣнія значительно нестрѣе, причѣмъ, однако, можно подмѣтить замѣтно болѣе сильную концентрацію владѣльческихъ земель въ западныхъ погостахъ этого района, въ особенности въ юго-западномъ и сѣверо-западномъ углу, тогда какъ оброчныя земли преобладаютъ въ юго-восточномъ углу, въ центрѣ и отчасти въ сѣверо-восточныхъ погостахъ восточнаго района. Что касается до монастырскихъ земель, то ихъ въ восточномъ районѣ вообще немного и притомъ всѣ, какія есть, сосредоточиваются въ южныхъ погостахъ, — въ сѣверныхъ погостахъ ихъ совершенно нѣтъ. Чѣмъ объясняется такое неравномѣрное территоріальное распространеніе помѣстныхъ и монастырскихъ земель въ западномъ районѣ, — на этотъ вопросъ мы пока не можемъ дать никакого отвѣта; нѣкоторые намеки на рѣшеніе получатся изъ дальнѣйшихъ сопоставленій. Въ географическомъ распредѣленіи своеземческихъ владѣній, которое тоже весьма неравномѣрно, не замѣчается никакой географической правильности.

3. Въ отношеніи величинъ селеній восточный районъ, опять-таки, рѣзко отличается отъ западнаго, — отличается какъ по среднему числу дворовъ въ селеніи, такъ и по относительному количеству селеній сравнительно крупнаго размѣра — съ тремя дворами и выше: такихъ селеній въ восточномъ районѣ, если не считать Паозерскаго погоста, совершенно нѣтъ, — деревни, значить, исключительно однодворныя и двухдворныя; что касается до средней величины деревни, то по этому признаку три изъ четырехъ погостовъ этого района принадлежатъ къ низшей группѣ, со среднимъ числомъ дворовъ не свыше 2,1, и только одинъ, Паозерскій, гдѣ сосредоточиваются владычныя деревни, къ одной изъ высшихъ группъ. Въ западномъ районѣ рѣзко бросаются въ глаза, съ одной стороны, сплошная полоса изъ трехъ южныхъ погостовъ, съ низкими средними цифрами числа дворовъ въ селеніи и съ минимальнымъ относительнымъ количествомъ болѣе крупныхъ деревень; съ другой — тоже сплошная группа изъ пяти сред-

нихъ и сѣверныхъ погостовъ, со среднею величиной селенія не менѣе 2,7 дворовъ и съ болѣе значительнымъ процентомъ болѣе крупныхъ селеній, съ тремя и болѣе дворами. Чѣмъ объясняется такая разница между различными частями области 17-ти погостовъ, — на этотъ вопросъ разсмотрѣныя нами до сихъ поръ данныя также не даютъ еще отвѣта.

4. Аналогичныя различія между отдѣльными частями области 17 погостовъ можно подмѣтить и въ отношеніи размѣра посѣвовъ: и здѣсь, опять-таки, рѣзко выдѣляется восточный, при-Ильменскій районъ, всѣ четыре погоста котораго принадлежатъ къ двумъ послѣднимъ группамъ, съ наименьшими средними на дворъ размѣрами посѣвовъ. Въ восточномъ районѣ и по данному признаку выдѣляется, съ одной стороны, сплошная полоса южныхъ погостовъ, которые всѣ, въ числѣ пяти, принадлежатъ къ группамъ съ минимальными или средними размѣрами посѣвовъ; съ другой — опять-таки сплошная область, но уже не изъ пяти, а изъ четырехъ сѣверныхъ и среднихъ погостовъ, съ максимальными, для всей области 17 погостовъ, средними цифрами посѣвовъ. Крайній сѣверо-востокъ и крайній сѣверно-западъ бросаются въ глаза, одинаково, и малымъ среднимъ размѣромъ деревень, и минимальными размѣрами запашекъ.

Если теперь подвести итогъ всѣмъ приведеннымъ въ пп. 1—4 частнымъ выводамъ, какіе возможно сдѣлать изъ сопоставленія данныхъ, относящихся къ отдѣльнымъ погостамъ изслѣдованной г. Нордманомъ области, то, прежде всего, мы найдемъ въ этихъ выводахъ полное подтвержденіе справедливости одного изъ сдѣланныхъ выше, по поводу методологическихъ приемовъ нашего автора, замѣчаній: мы можемъ именно окончательно убѣдиться въ томъ, что для предотвращенія «увлеченія средними величинами» не было никакой надобности въ тѣхъ пространныхъ описаніяхъ, которыми заполнена 4-ая часть сочиненія г. Нордмана: немногихъ небольшихъ табличекъ и нѣсколькихъ дающихъ болѣе наглядныя впечатлѣнія картограммъ достаточно, чтобы съ совершенною ясностью и наглядностью выдвинуть существенныя различія въ условіяхъ заселенія, землевладѣнія и хозяйства различныхъ частей области 17 погостовъ, въ частности — чтобы уловить особенности восточнаго, при-Ильменскаго района, какъ мѣстности съ дробнымъ расселеніемъ земледѣльческаго населенія, съ рѣзкимъ преобладаніемъ владѣльческихъ земель разныхъ наименованій, и съ минимальными размѣрами запашекъ; южной полосы западнаго района, какъ мѣстности, характеризуемой, въ общемъ, сходными признаками, и сплошной полосы центральныхъ и сѣверныхъ погостовъ, характеризуемой сравнительно крупными селеніями и значительными запашками, одновременно съ преобладаніемъ помѣстныхъ владѣній.

Попробуемъ теперь уловить, нѣтъ-ли какой-либо связи и въ част-

ности — причиною связи между разсмотрѣнными на предыдущихъ страницахъ признаками. Искать подобной связи насъ, естественно, должно побуждать констатированное только-что совпаденіе нѣсколькихъ признаковъ не только въ единичныхъ погостахъ, но и въ цѣлыхъ, болѣе или менѣе обширныхъ районахъ или вообще сплошныхъ группахъ погостовъ.

Разсмотримъ, сначала, параллельно всѣ четыре картограммы, которыя мы разсматривали до сихъ поръ каждую въ отдѣльности. Какъ и можно было ожидать въ виду сказаннаго выше, подъ п. 1-мъ, о распредѣленіи погостовъ по мѣстоположенію селеній, различные тона, изображающіе степени распространенности селеній, лежащихъ въ сторонѣ отъ открытыхъ водъ, не представляютъ никакого соответствія съ тонами на остальныхъ трехъ картограммахъ, — мы не можемъ подмѣтить ни параллелизма, ни антагонизма между этимъ признакомъ и тѣми, которые изображены на остальныхъ трехъ картограммахъ. Иное получается, если сравнить эти послѣднія между собою. При этомъ рѣзко выдѣляется, прежде всего, восточный, при-Ильменскій районъ, съ очень свѣтлою закраской картограммъ величины селеній и размѣра посѣвовъ и съ очень темною, наоборотъ, закраской на картограммѣ владѣльческихъ земель. Въ западномъ районѣ сходство въ распредѣленіи тоновъ идетъ дальше и распространяется, въ общихъ чертахъ, на всѣ три сравниваемые картограммы: на всѣхъ трехъ наиболѣе темные тона покрываютъ центральные и, такъ сказать, сѣверно-центральные погосты, представляющіе собою, такимъ образомъ, полосу съ болѣе крупными селеніями и болѣе значительными запашками, а вмѣстѣ съ тѣмъ — и съ рѣзко выраженнымъ преобладаніемъ помѣстныхъ владѣній; болѣе свѣтлыми тонами характеризуется, на всѣхъ трехъ картограммахъ, южная окраина, и въ особенности юго-восточные погосты, въ которыхъ, при маломъ размѣрѣ селеній и минимальныхъ запашкахъ, помѣстные владѣнія имѣютъ подчиненное значеніе; напротивъ, юго-западный уголъ представляетъ больше сходства съ при-Ильменскими погостами: преобладаніе помѣстныхъ владѣній при маломъ размѣрѣ селеній и ограниченныхъ запашкахъ. Такимъ образомъ, на большей части погостовъ изученной г. Нордманомъ области можно уловить опредѣленный параллелизмъ между величиной селеній и размѣрами запашекъ: первыя тѣмъ, сравнительно, крупнѣе, чѣмъ значительнѣе вторыя. Населеніе, другими словами, сильнѣе концентрируется въ мѣстностяхъ, гдѣ встрѣчаетъ большій просторъ для расширенія запашекъ. Аналогичная закономерность наблюдается и по отношенію къ помѣстному владѣнію, — впрочемъ, только по отношенію къ западному району, да и то — въ гораздо болѣе слабой степени: помѣстное владѣніе тяготеетъ къ тѣмъ мѣстностямъ, гдѣ оно находитъ болѣе сгущенное населеніе и болѣе развитое земледѣліе, — что, конечно, и естественно, по-

тому что населеніе и его запашки являются главнѣйшими источниками помѣстнаго дохода. Въ при-Ильменскихъ волостяхъ помѣстное и духовное владѣніе преобладаетъ при маломъ размѣрѣ селеній и небольшихъ запашкахъ; этому также не приходится удивляться, потому что близость къ Новгороду и Ильменю создавала для владѣльцевъ неизвѣстныя въ болѣе отдаленныхъ погостахъ источники дохода. Чѣмъ объяснить преобладаніе помѣстныхъ владѣній въ двухъ юго-западныхъ погостахъ — Опочкомъ и Дубровенскомъ, при малыхъ размѣрахъ селеній и небольшихъ запашкахъ, — на этотъ вопросъ я затрудняюсь отвѣтить даже предположительно. Развѣ, можетъ быть, извѣстную роль играла здѣсь близость городовъ Порхова и Пскова?...

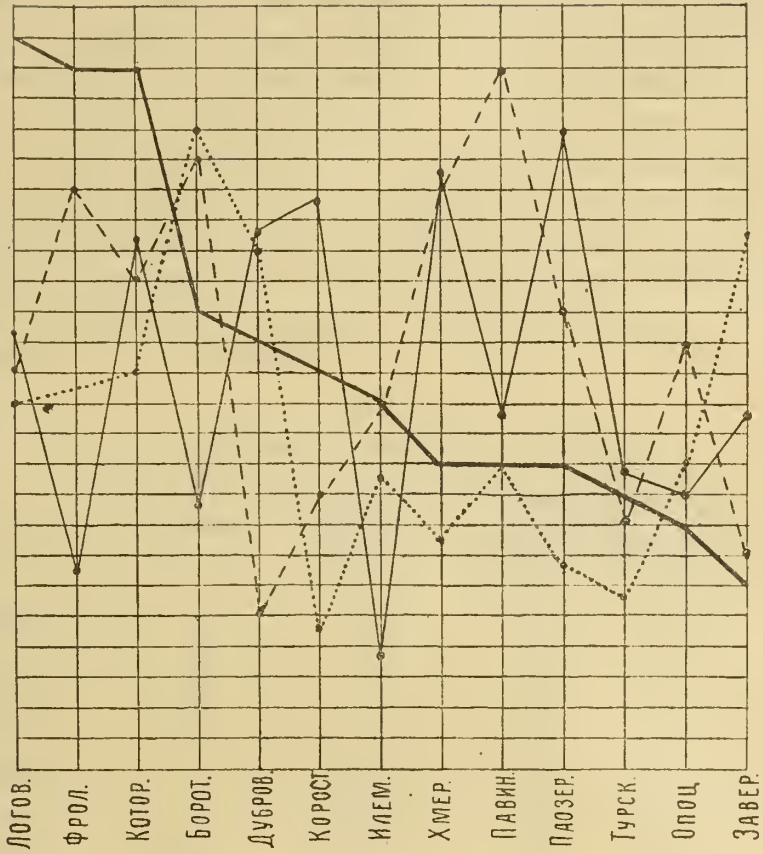
Какъ-бы то ни было, значительно повышая наглядность, по сравненію съ табличною формой изображенія среднихъ и относительныхъ величинъ, картограммы даютъ лишь общія, такъ сказать, зрительныя впечатлѣнія, которыя желательно провѣрить и уточнить при помощи другихъ, примѣняемыхъ въ статистикѣ, болѣе наглядныхъ и болѣе точныхъ приемовъ. Одинъ изъ нихъ — нанесеніе подлежащихъ сопоставленію численныхъ признаковъ на одну общую діаграмму. Такая діаграмма дается вслѣдъ за симъ, причемъ погосты расположены на абсциссѣ въ убывающемъ порядкѣ по величинѣ признака, которому сдѣланныя до сихъ поръ сопоставленія позволяютъ придавать рѣшающее значеніе: средняго на дворъ числа коробей посѣва. Соотвѣтственной кривой, такимъ образомъ, искусственно придавъ правильно-убывающій характеръ. Остальныя величины нанесены на діаграмму, разумѣется, въ томъ-же порядкѣ погостовъ. Кривыя ихъ получаются настолько изломанныя, что на первый взглядъ въ нихъ невозможно уловить никакой зависимости отъ колебаній основной кривой — средняго размѣра посѣвовъ. Но при болѣе внимательномъ разсмотрѣніи можно подмѣтить нѣкоторый параллелизмъ, который съ наибольшою ясностью проявляется въ кривой мѣстоположенія селеній: повышенной части кривой посѣвовъ несомнѣнно соотвѣтствуютъ, въ общемъ, болѣе повышенныя, пониженной части первой — болѣе пониженныя части второй, — и такимъ образомъ данный приемъ анализа, какъ будто-бы, позволяетъ и для признака мѣстоположенія селеній уловить нѣкоторую зависимость отъ основного момента: волоковыя селенія замѣтно выдѣляются большимъ размѣромъ запашекъ, и значить на волокахъ населеніе находитъ для послѣднихъ болѣе просторъ, чѣмъ на побережьяхъ рѣкъ. Аналогичный параллелизмъ съ кривою посѣвовъ проявляютъ въ общемъ, какъ и слѣдовало ожидать послѣ сказаннаго выше, и остальныя двѣ кривыя — величины селеній и распространенности помѣстнаго владѣнія: повышенной части кривой посѣвовъ соотвѣтствуютъ по преимуществу повышенныя, пониженной части — пониженныя точки обѣихъ этихъ кривыхъ. Сильные-же изломы обѣихъ разматриваемыхъ

Діаграмма основныхъ данныхъ по 17 погостамъ.

(Къ стр. 108).

Шкалы:

4,0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100
 1,5 2,0 2,5 3,0 3,5 4,0 4,5 5,0 5,5 6,0 6,5 7,0 7,5 8,0 8,5 9,0 9,5 10,0
 — Посѣва къ средн. кор.
 — Ср. число дворовъ.
 % дв. въ сторонѣ.
 — % помѣстн. земля.



кривыхъ свидѣтельствуютъ о томъ, что опредѣляющее вліяніе размѣра запашекъ сказывается, именно, только *въ общихъ чертахъ*, въ отдѣльныхъ же случаяхъ оно можетъ превѣшиваться вліяніемъ какихъ-либо иныхъ обстоятельствъ.

Перейдемъ теперь отъ графическихкихъ къ численнымъ приѣмамъ анализа, причемъ сопоставимъ данныя о размѣрахъ запашекъ сначала съ данными о величинѣ селеній, а затѣмъ — съ данными о распредѣленіи разныхъ родовъ владѣнія.

Въ нижеслѣдующей небольшой табличкѣ погосты, числомъ 15, по которымъ имѣются достаточно полныя свѣдѣнія, расположены въ нисходящемъ порядкѣ по средней величинѣ запашекъ; въ первомъ столбцѣ, въ видѣ послѣдовательнаго ряда римскихъ цифръ, отъ I до XV, показаны номера мѣстъ, занимаемыхъ каждымъ погостомъ въ такомъ послѣдовательномъ порядкѣ. Во второмъ столбцѣ показаны, для каждаго изъ названныхъ въ боковомъ заголовкѣ погостовъ, мѣста, занимаемая ими при размѣщеніи, въ убывающемъ же порядкѣ, по средней величинѣ селенія, въ третьемъ — мѣста, занимаемая ими, опять таки въ убывающемъ порядкѣ, по относительному числу мельчайшихъ, однодворныхъ селеній, въ четвертомъ — по относительному-же числу сравнительно болѣе крупныхъ селеній, въ три двора и выше.

Мѣсто, занимаемое погостомъ:

Погосты.	По среднему посѣву.	По средней величинѣ селенія.	По среднему проценту селеній	
			Однодворныхъ.	Въ 3 двора и больше.
Луговешскій	I	IX	XIV	V
Которскій	II	V	V	VII
Фроловскій	III	IV	XI	I
Боротенскій	IV	II	XV	II
Дубровенскій	V	XV	II	XIV
Коростенскій	VI	XI	I	XV
Илеменскій	VII	VIII	VI	VIII
Хмерскій	VIII	III	VIII	IV
Павскій	IX	I	XIII	III
Паозерье	X	VI	III	XI
Турскій	XI	XII	IX	IX
Опоцкій	XII	VII	X	VI
Заверяжье	XIII	XIV	XII	X
Щирскій	XIV	X	VII	XII
Буряжскій	XV	XIII	IV	XIII

При довольно сильной пестротѣ размѣщенія погостовъ въ послѣднихъ трехъ столбцахъ, можно все-таки подмѣтить, что болѣе высокямъ мѣстамъ погостовъ по размѣрамъ запашекъ соотвѣтствуютъ, въ большинствѣ случаевъ, болѣе высокія мѣста по среднему размѣру селенія и по проценту болѣе крупныхъ селеній, и конечно болѣе низкія — по числу селеній однодворныхъ. Впечатлѣніе это, однако, лишено надлежащей очевидности. Для окончательнаго выясненія вопроса распредѣлимъ всѣ 15 погостовъ на три группы, по пяти погостовъ въ каждой, съ болѣе значительными, со средними и съ наименьшими запашками, и посмотримъ, сколько на каждую изъ этихъ трехъ группъ приходится погостовъ, очутившихся въ высшей, средней и низшей группахъ при размѣщеніи по средней величинѣ селенія и по проценту болѣе крупныхъ селеній, и обратно — въ низшей, средней и высшей по проценту однодворныхъ селеній. Получается такая табличка:

Группы по посѣ- вамъ.	Мѣста при группировкѣ по среднему числу дво- ровъ.			Мѣста при группировкѣ по проценту.					
	Выш.	Средн.	Низш.	Однодворныхъ селеній			Селеній въ 3 дв. и больше.		
				Низш.	Средн.	Выш.	Выш.	Средн.	Низш.
Высшая	3	1	1	3	0	2	3	1	1
Средняя	2	2	1	1	2	2	2	2	1
Низшая	—	2	3	1	3	1	1	2	2

Хотя и не въ очень ясно выраженномъ видѣ, но соотвѣтствіе несомнѣнно есть, въ особенности если остановиться на самомъ существенномъ признакѣ, характеризующемъ сгущенность населенія въ селеніяхъ, — на *среднемъ* ихъ размѣрѣ: въ высшей по посѣвамъ группѣ большинство селеній принадлежитъ къ высшей же группѣ по величинѣ селеній, въ низшей по величинѣ посѣвовъ преобладаютъ погосты, принадлежащіе къ низшей же группѣ по величинѣ селеній, погостовъ же съ болѣе значительною величиной селеній въ этой группѣ даже вовсе нѣтъ. Подсчитаемъ, наконецъ, отдѣльно данныя о числѣ селеній, дворовъ и коробей посѣва для каждой изъ тѣхъ-же трехъ группъ погостовъ, расположенныхъ въ порядкѣ величины запашекъ. Получается такая табличка:

Г р у п п ы .	Селеній.	Дворовъ.	Коробей.
Высшая	418	1016	5887
Средняя	288	783	3754
Низшая	288	626	2712

Откуда получаютъ такія среднія величины:

Г р у п п ы .	Коробей на дворъ.	Дворовъ на селеніе.
Высшая	5,8	2,4
Средняя	4,8	2,7
Низшая	4,3	2,2

Соотвѣтствіе есть, хотя, конечно, далеко не полное, чему, впрочемъ, не приходится и удивляться въ виду результатовъ, полученныхъ при примѣненіи другихъ пріемовъ анализа: погосты съ *малыми записками* являются вмѣстѣ съ тѣмъ и погостами съ *мелкими селеніями*; въ погостахъ съ *записками средними и большими*, если ихъ брать вмѣстѣ, *селенія крутше*, но колебанія размѣровъ записекъ тамъ, гдѣ оны возвышаются надъ минимумомъ, уже не отражаются на величинѣ селеній.

Сопоставимъ теперь данныя о размѣрахъ записекъ съ данными о родахъ владѣнія. Нижеслѣдующіе два ряда римскихъ цифръ изображаютъ: первый, послѣдовательный, отъ I до XV, — размѣщеніе, въ убывающемъ порядкѣ, 15-ти погостовъ, расположенныхъ по среднему размѣру посѣвовъ (см. стр. 109¹⁾); второй, неправильный, — мѣста, занимаемая тѣми-же погостами, соотвѣтственно, при размѣщеніи ихъ по проценту деревень, падающему на долю оброчныхъ владѣній:

I — II — III — IV — V — IV — VII — VIII — IX
VIII — IX — II — XI — X — XIII — I — XII — IV
X — XI — XII — XIII — XIV — XV
XIV — VI — III — V — VII — XV

Соотвѣтствіе между двумя рядами порядковыхъ нумеровъ, какъ видно, гораздо болѣе явное, нежели какое мы могли наблюдать при предыдущихъ сопоставленіяхъ: почти всѣ погосты высшей группы по величинѣ посѣвовъ стоятъ во второй, низшей половинѣ ряда по проценту оброчныхъ владѣній, почти всѣ погосты низшей по первому признаку группы стоятъ по второму признаку въ высшей половинѣ. Результатъ этотъ проявится съ полною наглядностью, если свести данныя этихъ двухъ рядовъ въ слѣдующую табличку:

Группы по размѣру посѣвовъ.	Число погостовъ, стоящихъ по проценту оброчныхъ деревень	
	въ высшей	въ низшей
	половинѣ ряда.	
Высшая	1	4
Средняя	2	3
Низшая	4	1

И не менѣе наглядный результатъ мы получимъ, вычисливъ отдѣльно процентъ оброчныхъ владѣній въ погостахъ каждой изъ трехъ посѣвныхъ группъ. Общее число деревень и, въ томъ числѣ, количество деревень оброчныхъ, по каждой такой группѣ особо изобразится въ слѣдующей табличкѣ:

1) (55).

Посѣвныя группы.	Всѣхъ дере- вень.	Изъ нихъ оброчныхъ
Вышняя	358	78
Средняя	253	96
Низшая	250	83

Откуда получается, для каждой изъ трехъ группъ, такой процентъ оброчныхъ деревень:

Въ высшей группѣ	22	} 35,6
» средней »	38	
» низшей »	33	

Ясно: въ погостахъ съ наибольшими запашками процентъ оброчныхъ деревень болѣе, чѣмъ въ полтора раза меньше, нежели въ остальныхъ погостахъ, гдѣ земледѣліе достигаетъ меньшаго развитія; въ первой группѣ погостовъ владѣльцами всякихъ наименованій разобрано почти четыре пятыхъ, въ остальныхъ погостахъ — менѣе двухъ третей всѣхъ деревень. Дальше этого не идетъ, однако, соотвѣтствіе и между данными двумя признаками, — сравненіе средней и низшей группъ погостовъ уже не обнаруживаетъ подобнаго-же взаимоотношенія между размѣрами запашекъ и, такъ сказать, натяскомъ помѣстнаго и аналогичныхъ ему видовъ владѣнія.

VI.

На предыдущихъ страницахъ мы имѣли дѣло исключительно съ тою частью данныхъ, содержащихся въ подробной книгѣ 1498 года, которая обработана г. Нордманомъ, и совершенно не обращались къ первоисточнику. Мнѣ хотѣлось показать, что даже тотъ, далеко неполный цифровой матеріалъ, который извлеченъ г. Нордманомъ и облеченъ имъ въ таблицную форму, могъ быть использованъ полнѣе, нежели сдѣлано авторомъ. Но г. Нордманъ не извлекъ даже изъ подробной книги *всего* того матеріала, какой допускалъ-бы статистическую обработку. Писцовая книга 1498 года — если ее сравнивать съ писцовыми-же книгами по другимъ мѣстностямъ и другимъ эпохамъ, отнюдь не принадлежитъ къ числу наиболѣе богатыхъ содержаніемъ; ее скорѣе всего можно отнести къ числу книгъ съ умѣренно-обильнымъ матеріаломъ статистическаго характера. Въ ней нѣтъ, въ частности, такихъ весьма важныхъ для характеристики землевладѣнія и сельскаго хозяйства данныхъ, какъ количество перелога и пашни, поросшей лѣсомъ; нѣтъ расцѣнки пашни на «добрую», «среднюю» и «худую», да и вообще никакихъ данныхъ для качественной ея характеристики;

нѣтъ данныхъ о лѣсѣ—ни «пашенномъ», ни «поверстномъ»; нѣтъ качественной характеристики сѣнокосовъ и т. д. И все-таки подробная книга 1498 года содержитъ значительно большіи запасъ поддающагося статистической обработкѣ матеріала, нежели какой использовать авторомъ рецензируемаго сочиненія. На нижеслѣдующихъ страницахъ сдѣлана попытка использовать еще нѣкоторую часть этого матеріала, опирающаяся на выбранныя изъ подробной книги 1498 года цифровыя данныя, которыя сведены въ приложенной къ настоящему отзыву таблицѣ № V. Я не имѣлъ возможности выполнить такого рода работы для *всѣхъ* погостовъ изучавшейся г. Нордманомъ области, а ограничился семью, которые я выбралъ съ такимъ расчетомъ, чтобы имѣть, такъ сказать, представителей по возможности всѣхъ районовъ и полосъ области 17-ти погостовъ; погосты Паозерье и Заверьяе являются представителями восточнаго, при-Ильменскаго района; Фроловскій — сѣверо-восточнаго угла, Хмерской и Логовешскій — сѣверо-западнаго, Боротенскій — центральной части, Опоцкій — южной полосы западнаго района области 17 погостовъ. Чтò касается до содержанія дополнительно выбраннаго мною матеріала, то я оставилъ совершенно въ сторонѣ богатѣйшія данныя о платежахъ и повинностяхъ разныхъ категорій крестьянъ¹⁾: изученіе этого матеріала съ финансово-податной точки зрѣнія потребовало бы слишкомъ большой и непосильной для рецензента работы и при томъ выходило-бы изъ предѣловъ моей личной компетентности; что касается данныхъ о натуральныхъ, въ частности хлѣбныхъ окладахъ, какъ источника для выясненія характера земледѣльческаго хозяйства, то этого вопроса я считаю болѣе удобнымъ коснуться въ дальнѣйшей части настоящаго отзыва, посвященной сокращенной книгѣ «около 1498 года». Единственный, трактованный мною по даннымъ подробной книги вопросъ, имѣющій отношеніе къ податному обложенію, — это вопросъ о величинѣ обжи и объ отношенія ея къ количеству посѣвовъ. Такимъ образомъ, таблица № V содержитъ слѣдующія данныя, подсчитанныя по погостамъ и въ общихъ итогахъ для всѣхъ семи погостовъ, отдѣльно для каждаго рода владѣнія:

Прежде всего — данныя о числѣ селеній, дворовъ, «людей» и коробей посѣва, представляющія собою, собственно говоря, лишь повтореніе данныхъ, приведенныхъ къ работѣ г. Нордмана. Впрочемъ, — съ однимъ существеннымъ отличіемъ, касающимся собственно счета селеній: въ то время, какъ г. Нордманъ считалъ каждую деревню общаго владѣнія за одну деревню, я счелъ болѣе цѣлесообразнымъ ближе слѣдовать примѣру составителя писцовой книги и считать каждое селеніе за столько селитебныхъ

1) Какъ разъ эта сторона дѣла съ особенною подробностью изучена г. Загорскимъ (см. особенно Загорскій, XI).

группъ, сколько въ немъ имѣлось частей разныхъ родовъ владѣнія; такимъ образомъ, деревни общаго владѣнія государя (оброчная) и монастыря фигурируетъ во всѣхъ моихъ подсчетахъ и вычисленияхъ какъ двѣ, деревни общаго владѣнія государя, двухъ помѣщиковъ и своеземца — какъ четыре деревни. Не касаясь вопроса о теоретической правильности такого приѣма трактованія матеріала, сошлюсь только на одинъ практической или статистико-технической мотивъ: по причинамъ, которыя уяснятся изъ дальнѣйшаго, для меня было крайне важно достигнуть возможно большаго дробленія матеріала по селитебнымъ единицамъ, въ частности — получить возможно большее количество *одноворныхъ* деревень. Затѣмъ, таблица № V даетъ свѣдѣнія о средней величинѣ запасекъ, выраженной въ коробьяхъ, и о группировкѣ крестьянскаго населенія по величинѣ запасекъ. Выше изложены мотивы, въ силу которыхъ я считаю примѣнявшійся г. Нордманомъ приѣмъ вычисленія среднихъ на деревню и группировки деревень по числу высѣваемыхъ «деревнею» коробей совершенно нецѣлесообразнымъ, и подчеркнуто, что въ основу вычисленія среднихъ величинъ и группировокъ должна быть положена та или другая изъ величинъ, имѣющихъ реальное отношеніе къ запаскѣ и посѣву, — дворъ или хозяйство, работникъ, душа обоюго пола и всякаго возраста. Писцовая книга даетъ намъ величины двоякаго рода: дворъ — и «человѣка» или «крестьянина». Высокій интересъ разсчета площади посѣва на основную хозяйственную единицу — дворъ — само собою очевиденъ¹⁾. Но наряду съ такимъ разсчетомъ не малый интересъ представлялъ-бы и разсчетъ на «человѣка», въ особенности въ виду того, что дворъ можетъ быть весьма различнымъ по своему составу, и средняя на дворъ занашка, значительная при маломъ составѣ дворовъ, можетъ оказаться небольшою, если составъ двора великъ; напротивъ, «человѣкъ» — это, казалось бы, «недѣлимое»; это есть или по крайней мѣрѣ могла-бы быть настоящая, всегда себѣ равная *единица*. Къ сожалѣнію, мы не знаемъ, что именно разумѣлъ писцовый счетъ, хотя-бы даже только въ данной области и въ данную эпоху, подъ «людьми» или «крестьянами». Во всякомъ случаѣ *не* домохозяевъ: даже принимая въ разсчетъ возможные, конечно, случаи совладѣнія, все-таки никоимъ образомъ нельзя допустить, чтобы въ среднемъ на дворъ приходилось 1,54 домохозяина, — а 1,54, — это среднее число «людей», вычисленное г. Нордманомъ для области 17 погостовъ. Сопоставленіе этой цифры съ современными данными о составѣ крестьянскихъ дворовъ дѣлаетъ гораздо болѣе правдоподобнымъ другое предположеніе: что «люди» писцоваго счета въ данной мѣстности и

1) По справедливому замѣчанію г. Загорскаго, дворъ — наиболѣе «точная и опредѣленная для писца единица» (Загорскій, VIII, стр. 300).

въ данную эпоху, — это *работники* мужескаго пола. Въ самомъ дѣлѣ: по даннымъ, относящимся къ 90-мъ годамъ прошлаго столѣтія¹⁾, среднее число работниковъ на дворъ для Новгородской губерніи 1,57, для Псковской 1,61, для Петербургской 1,34, въ итогѣ же для трехъ губерній, между которыми раздробилась территорія бывшей Шелонской пятины, 1,52, — цифра, почти совпадающая со среднимъ числомъ «людей» по 17 погостамъ²⁾. Однако, выводъ, приравнивающій «людей» писцовой книги къ взрослымъ работникамъ, остается, все-таки, лишь предположительнымъ, — онъ получилъ-бы полную доказательную силу лишь въ томъ случаѣ, если-бы было установлено, что типъ семьи въ концѣ XV вѣка и теперь одинъ и тотъ-же; стоитъ только допустить, что тогдашній дворъ ближе подходилъ къ типу «большой» или сложной семьи, чѣмъ въ настоящее время, и этотъ выводъ падаетъ: въ такомъ случаѣ 1,54 означало бы не число взрослыхъ работниковъ, а что-то другое — какой-нибудь тѣснѣе очерченный кругъ старшихъ членовъ крестьянскаго двора. Такимъ образомъ, содержаніе понятія «людей» или «крестьянъ» остается не достаточно яснымъ и определеннымъ. А разъ это такъ, то соответственныхъ величинъ нельзя (или, во всякомъ случаѣ, весьма рискованно) полагать въ основу вычисленія относительныхъ величинъ. Вотъ почему въ таблицѣ № V приводятся только среднія на «человѣка» площади запашекъ и сѣнокоса, и даже эти величины остаются почти безъ использованія въ текстѣ. Въ основу группировки населенія по величинѣ запашекъ положены исключительно расчеты на дворъ или домохозяйство.

Въ остальномъ вычисленіе среднихъ не встрѣчало принципиальныхъ затрудненій. Серьезныя трудности представляло, напротивъ, изученіе *подворной группировки* населенія по величинѣ посѣвовъ. Въдѣ писцовыя книги, въ частности книга 1498 года, даютъ свѣдѣнія о количествѣ посѣвовъ не по дворамъ, а только *по селеніямъ*, — по какимъ же даннымъ, спрашивается, можно было выяснитъ *подворную* группировку? Затрудненіе это, однако, оказалось возможнымъ, въ значительной мѣрѣ, обойти. Поскольку рѣчь идетъ объ однодворныхъ селеніяхъ, *селеніе* совпадаетъ съ *дворомъ*, группировка селеній по величинѣ посѣвовъ совпадаетъ съ группировкою дворовъ; между тѣмъ, на долю однодворныхъ приходится очень значительная часть селеній Шелонской пятины; въ частности, по семи погостамъ, вошедшимъ въ таблицу № V, изъ общаго числа 451 деревни на долю

1) См. «Сводъ статистическихъ матеріаловъ, касающихся экономическаго положенія селеній населенія Европейскою Россіи», изданіе Канцеляріи Комитета Министровъ. (С.-Пб. 1894).

2) Г. Загорскій также признаетъ наиболѣе правдоподобнымъ, что «люди — это взрослое трудоспособное населеніе», определяемое, можетъ быть, по внѣшнему признаку женитьбы (Загорскій, VIII, стр. 299).

одноподворныхъ селеній (или частей селеній общаго владѣнія) приходится 193 — почти 43%, или болѣе двухъ пятыхъ, общаго числа¹⁾. Для многодворныхъ селеній, взаимѣнъ оказавшейся неосуществимою группировки дворовъ по величинѣ посѣва, дана группировка селеній по величинѣ *средняго на дворъ* числа высѣянныхъ коробей. Въ одномъ отношеніи такого рода группировка вполне способна замѣнить группировку дворовъ по абсолютному количеству запашки, — именно, поскольку рѣчь идетъ о выясненіи типа земледѣльческаго хозяйства въ разныхъ мѣстностяхъ и у разныхъ разрядовъ населенія. Она вполне замѣняетъ подворную группировку и тогда, когда идетъ вопросъ о выясненіи степени реальности или, наоборотъ, — фиктивности показанныхъ въ писцовой книгѣ количествъ высѣянныхъ коробей. Но она является лишь нѣкоторымъ суррогатомъ подворной группировки, когда рѣчь заходитъ, такъ сказать, о социальномъ расчлененіи населенія, о степени его дифференцированности. Гдѣ-нибудь на югѣ, вообще въ областяхъ господства болѣе крупныхъ селеній, группировка селеній по среднему размѣру посѣва, собственно въ этомъ направленіи, вовсе не могла-бы быть использована — для селенія, скажемъ, въ 30 дворовъ средняя въ 6 коробей или четвертей могла-бы получиться и въ томъ случаѣ, если бы всѣ безъ исключенія дворы даннаго селенія засѣвали не менѣе 5 и не болѣе 7 коробей, — значитъ, при почти идеальной равномерности распределенія благосостоянія; и въ томъ, если бы въ селеніи имѣлось, напримѣръ, пять дворовъ съ посѣвомъ отъ 20 до 30 коробей каждый и 25 — съ посѣвомъ въ 1, 2, 3 и не свыше, положимъ, 5 коробей, т. е. при крайне рѣзко выраженной дифференціаціи. Не то въ Новгородской области. Здѣсь преобладали мелкія и очень мелкія селенія; если даже исключить одноподворныя деревни, а принять въ расчетъ только деревни съ двумя и болѣшимъ числомъ дворовъ, — все-таки средняя величина такой «многодворной» деревни не превыситъ 3,3 дворовъ. А при такомъ маломъ размѣрѣ селеній среднія на дворъ количества посѣва, вычисленныя для отдѣльныхъ селеній, будутъ довольно близко соответствовать подворному распределенію запашекъ: въ частности, очень крупные посѣвы — гдѣ они есть — никоимъ образомъ не растворятся, какъ могло бы случиться при большихъ размѣрахъ селеній, въ средней, выведенной для трехъ или четырехъ дворовъ; скорѣе могутъ раствориться на ней очень малые посѣвы единичныхъ дворовъ. Вотъ почему въ таблицѣ № V какъ для пашни, такъ и для покоса даются *два* отдѣльныхъ группировки: группировка одноподворныхъ селеній по *абсолютному количеству* пашни или покоса и группировка мно-

1) Значеніе данныхъ объ одноподворныхъ селеніяхъ отмѣчено въ работѣ г. Загорскаго, который для двухъ погостовъ даетъ и группировку ихъ по величинѣ посѣва (Загорскій, VIII, стр. 322—323).

годворныхъ по *среднему* на дворъ, въ каждомъ селеніи, количеству того и другого. Въ остальномъ сдѣланная мною дополнительная выборка матеріала изъ подробной книги не требуетъ подробной мотивировки. Сѣнокосныя угодья имѣютъ такое огромное значеніе для всякаго сельско-хозяйственнаго предиріятія, особливо-же для крестьянскаго хозяйства и тѣмъ болѣе — при господствѣ первобытныхъ системъ земледѣлія и отсутствіи искусственнаго производства кормовыхъ средствъ, — что можно только удивляться, какимъ образомъ г. Нордманъ могъ оставить данныя о сѣнокосахъ совершенно вѣдъ предѣловъ своего изслѣдованія. Разработка данныхъ о сѣнокосныхъ угодьяхъ, и притомъ разработка территориально-расчлененная, представляетъ тѣмъ болѣе интересъ, что позволяетъ выяснить, во 1-хъ, вопросъ о томъ, происходило-ли въ Новгородской области такое падѣленіе покосами по опредѣленнымъ нормамъ — козна покоса на четверть пашни или какимъ-нибудь инымъ, на какое имѣются указанія у гг. Рожкова и Готье¹⁾, и провѣрить, во 2-хъ, указанія П. А. Соколовскаго на обязательную наличность въ составѣ cadaго обожнаго участка не только опредѣленнаго количества пашни, но и «соразмѣрнаго количества луговъ, достаточнаго для прокормленія одной лошади и потребнаго количества головъ другого скота», а также на «значительное количество сѣна, скашиваемое каждымъ дворомъ»²⁾. Понятенъ и интересъ, связанный со статистическою разработкою данныхъ объ обжахъ, въ связи съ количествомъ пашни въ обложенныхъ па то или иное число обожъ селеніяхъ. Такая разработка можетъ, въ значительной мѣрѣ, содѣйствовать выясненію принциповъ обожнаго счета, — хотя, конечно, цѣнность получающихся этимъ путемъ выводовъ и сопоставленій значительно умаляется благодаря отсутствію въ книгахъ 1498 года какой-либо бонитировки пашень. Связывать разработку данныхъ о числѣ обожъ съ данными о степени обезпеченности населенія сѣнокосными угодьями я не видѣлъ цѣли, — несостоятельность приведеннаго только что утвержденія Соколовскаго по данному вопросу станетъ очевидно безъ всякихъ специальныхъ сопоставленій, разъ только будутъ разработаны данныя о количествѣ сѣнокосныхъ угодій.

Обращаясь затѣмъ къ разсмотрѣнію тѣхъ выводовъ, какіе могутъ быть получены на основаніи дополнительно извлеченнаго мною изъ подробной книги матеріала, напомнимъ прежде всего о тѣхъ, какіе уже были сдѣланы въ предыдущемъ изложеніи по вопросу о значеніи внесенныхъ въ писцовыя книги данныхъ о числѣ коробей посѣва, — въ частности, о степени ихъ реальности или, напротивъ, условности. Мы установили именно

1) Готье, назв. соч., стр. 451.

2) Соколовскій, назв. соч., стр. 18, 22.

такое тяготѣніе какъ абсолютныхъ чиселъ по однодворнымъ селеніямъ, такъ, хотя и въ меньшей степени, среднихъ цифръ по селеніямъ многодворнымъ, къ цифрѣ «четыре», служившей въ данной мѣстности обычною порною обжаго счета, какое могло имѣть мѣсто лишь при наличности стремленія подгонять размѣръ крестьянской запашки къ обычной величинѣ обжи. А дальнѣйшій анализъ цифръ количества посѣва привелъ насъ къ тому, конечно, уже предположительному, заключенію, что искусственное увеличеніе числа «четырекоробейныхъ» записей имѣло мѣсто преимущественно за счетъ *болѣе мелкихъ* дѣйствительныхъ величинъ, и что слѣдовательно этотъ источникъ невѣрности писцовыхъ записей долженъ былъ имѣть своимъ послѣдствіемъ нѣкоторое *преувеличеніе* содержащихся въ книгахъ данныхъ о размѣрахъ пашни. Чтобы покончить съ вопросами этого рода, остановимся тутъ-же еще на характерѣ данныхъ о количествѣ сѣнокоса. Данные эти какъ въ абсолютныхъ числахъ по селеніямъ-однодворкамъ, такъ и въ тѣхъ поселенныхъ итогахъ, которые даются писцовой книгой для селеній многодворныхъ, приводятся, кажется безъ малѣйшихъ исключеній, въ видѣ округленныхъ цифръ, оканчивающихся нулемъ или пятью. Но, повидимому, въ такого рода округленіи нѣтъ основанія усматривать проявленія какой-либо тенденціи писца или кого-либо иного; это, вѣроятно, то самое, вытекающее изъ общихъ свойствъ человѣческой памяти, округленіе цифръ, съ какимъ приходится считаться и при современныхъ статистическихъ изслѣдованіяхъ, в которое, въ сколько-нибудь значительныхъ массахъ, не можетъ — само по себѣ — имѣть замѣтнаго вліянія на результаты статистическаго учета. Я подчеркиваю слова «само по себѣ», потому что сказаннымъ нисколько не умаляется большая вѣроятность обычнаго «статистическаго вранья», которое особенно обычно, какъ показываетъ современная статистическая практика, именно при учетѣ такихъ естественныхъ угодій, къ числу какихъ принадлежатъ сѣнокосы, и которое, конечно, представлялось особенно естественнымъ при специфически-фискальномъ характерѣ писцоваго счета.

Переходимъ теперь къ выводамъ, касающимся уже *существа* выясняющихся изъ дополнительно обработанныхъ писцовыхъ записей земельно-хозяйственныхъ отношеній.

Прежде всего, данные о *размѣрахъ посѣвовъ*. Въ общемъ выводѣ для семи погостовъ, по всѣмъ разрядамъ владѣній, получается 4,9 коробей посѣва на дворъ или 3,0 коробей на «человѣка», т. е. предположительно — на взрослого работника. Если исходить изъ цитируемаго г. Нордманомъ расчета проф. Сергѣевича, — конечно, рѣшительно отбрасывая принципъ утросенія, — то такое количество посѣва будетъ соответствовать, приблизительно, 3,7 дес. посѣва, — цифра, близкая къ современнымъ размѣрамъ

посѣвовъ въ той, такъ называемой Приозерной, области, къ которой принадлежала Шелонская пятнина. По валовымъ подсчетамъ, относящимся къ 90-мъ гг. прошлаго столѣтія, въ среднемъ на мужскую душу засѣвается: въ Новгородской губерніи 1,1, въ Псковской 1,6, въ Петербургской 1,3 дес., въ итогѣ для всѣхъ трехъ губерній, между которыми разбилися мѣстности, входившія въ составъ Шелонской пятнины, — 1,3 дес., что соотвѣтствуетъ, приблизительно: для отдѣльныхъ, только что названныхъ губерній, 3,3, 4,8 и 3,9 дес., для всего района 3,9 десятинамъ на дворъ¹⁾. Если-же имѣть въ виду вѣроятное, въ силу только-что вкратцѣ резюмированныхъ соображеній, преувелченіе содержащихся въ писцовой книгѣ данныхъ о посѣвахъ и притомъ принять во вниманіе, что къ составу нынѣшней Псковской губерніи, съ ея сравнительно значительными посѣвами, относился лишь небольшой юго-западный уголъ Шелонской пятнины, то сдѣлается весьма вѣроятнымъ, что размѣры посѣвовъ въ концѣ XV вѣка были еще меньше нынѣшнихъ. Объясненіе для такого слабого развитія земледѣлія было съ достаточною степенью опредѣленности формулировано, болѣе 30 лѣтъ тому назадъ, П. А. Соколовскимъ²⁾: «Земледѣліе — говоритъ онъ — имѣло своею цѣлью исключительно удовлетвореніе непосредственныхъ потребностей производителей», — а при такихъ условіяхъ «не могли возникнуть большія хозяйства: продукты ихъ не нашли-бы сбыта, потому что каждый потреблялъ свое». Или, говоря короче: населеніе не имѣло повода развивать запашекъ, потому что не нашло-бы сбыта для избыточнаго продукта. Нѣкоторою неожиданностью, съ этой точки зрѣнія, является меньшій, по сравненію съ другими частями области 17 погостовъ, размѣръ посѣвовъ въ восточныхъ погостахъ, для которыхъ такой большой городской центръ, какъ Новгородъ, открывалъ, какъ разъ, достаточно широкій сбытъ. Объясненія для этого факта я указать не берусь³⁾.

Если теперь отъ итоговыхъ цифръ обратиться къ даннымъ, характеризующимъ отдѣльные виды владѣнія, то замѣтно выдѣлятся лишь монастырскія деревни, гдѣ среднее количество носѣвовъ поднимается до 5,5 коробей на дворъ, — что, очевидно, стоитъ въ той или другой связи съ сильнымъ рабочимъ составомъ дворовъ въ селеніяхъ этой категоріи: въ среднемъ на дворъ въ монастырскихъ селеніяхъ приходилось почти по три «человѣка», тогда какъ въ общихъ для всѣхъ разрядовъ населенія итогахъ соотвѣтственная средняя не превышала 1,5 или 1,6. У всѣхъ остальныхъ разрядовъ крестьянъ размѣры посѣвовъ почти одинаковы — поразрядныя

1) См. уже цитированный «Сводъ статистическихъ матеріаловъ».

2) Назв. соч., стр. 20—21.

3) Если не считать ссылки на тотъ и нынѣ наблюдаемый фактъ, что населеніе ближайшихъ окрестностей большихъ городовъ, очень часто, не стремится развивать земледѣлія, предпочитая ему связанное съ пригороднымъ мѣстоположеніемъ заработки.

среднія колеблется въ такихъ узкихъ предѣлахъ, какъ 4,8 и 5,1 коробей. Напротивъ, порайонныя различія, какъ мы, впрочемъ, уже видѣли въ предыдущемъ изложеніи, довольно значительны — даже оставаясь въ границахъ семи погостовъ, мы встрѣчаемся съ такими широкими предѣлами колебаній, какъ 3,6 (Заверяжье) и 5,9 (Фроловскій) коробей на дворъ. Если затѣмъ присмотрѣться къ среднимъ цифрамъ, характеризующимъ, для отдѣльныхъ погостовъ, размѣры посѣвовъ у крестьянъ различныхъ разрядовъ, то владычныя деревни окажутся почти ничѣмъ не отличающимися отъ помѣстныхъ деревень того-же Паозерскаго погоста, и такимъ образомъ сравнительно малый размѣръ посѣвовъ у крестьянъ первой изъ этихъ категорій придется отнести не на счетъ ихъ юридическаго положенія, а просто на счетъ географическихъ условій. Монастырскія деревни, въ видѣ правила, и внутри отдѣльныхъ погостовъ выдѣляются большими размѣрами посѣвовъ; исключеніемъ является только Заверяжскій погостъ, гдѣ посѣвы въ монастырскихъ деревняхъ даже меньше — правда, очень не много, чѣмъ у крестьянъ другихъ разрядовъ. Если же сопоставить данныя о размѣрахъ посѣвовъ у двухъ важнѣйшихъ категорій крестьянъ — у оброчныхъ и помѣстныхъ, то здѣсь мы встрѣтимся съ весьма различными соотношеніями: въ Заверяжскомъ погостѣ разницы почти не замѣчается; во Фроловскомъ и Опоцкомъ оброчные (6,2 и 4,6 кор.) засѣваютъ значительно больше помѣщичьихъ (5,5 и 3,2 кор.); напротивъ въ Боротенскомъ, Логовешскомъ, Хмерскомъ посѣвы замѣтно больше у помѣщичьихъ (5,2, 5,9, 4,8), нежели у оброчныхъ (4,6, 5,1, 3,9 кор.) крестьянъ. Ясно, что родъ владѣнія не имѣлъ сколько-нибудь рѣшающаго вліянія на величину посѣвовъ.

Гораздо большій интересъ представляютъ обработанныя для семи погостовъ данныя о группировкѣ населенія по величинѣ посѣвовъ. Вотъ, прежде всего, группировка по величинѣ посѣвовъ, вычисленная въ общихъ поразрядныхъ итогахъ, и притомъ безъ различія однодворныхъ и многодворныхъ селеній, — въ основѣ группировки лежатъ, значить, какъ абсолютныя числа коробей, для однодворныхъ селеній, такъ и среднія на дворъ цифры, вычисленные для селеній многодворныхъ.

Разряды владѣнія.	На каждые 100 дворовъ приходится дворовъ съ посѣвомъ въ коробьяхъ.						
	До 2-хъ.	2,1—3,9.	4.	4,1—6.	6—8.	8—10.	Бол. 10.
Оброчные.	3	18	29	30	14	2,4	2,4
Помѣстные.	5	17	23	30	16	5	2
Монастырскіе	6,5	22	15	28	17	11	—
Владычныя	18	—	18	64	—	—	—
Своеземцы	19	8	42	27	4	—	—
Всѣ разряды	6	17	25	31	15	5	2

Въ табличкѣ этой бросается въ глаза, прежде всего, рѣшительное преобладаніе двухъ *среднихъ* группъ, обнимающихъ, въ сложности, посѣвы отъ 4 до 6 десятинъ: взятыя вмѣстѣ, эти группы составляютъ 56% общаго числа дворовъ, — цифру, которую, впрочемъ, надо признать нѣсколько преувеличенною въ силу констатированнаго нами искусственнаго приурочиванія записей о количествѣ посѣва къ цифрѣ «четыре», — приурочиванія, происходившаго, надо думать, главнымъ образомъ за счетъ группы дворовъ съ *меньшими* посѣвами. Во всякомъ случаѣ, однако, не можетъ подлежать сомнѣнію, что группа селеній съ посѣвомъ отъ 4 до 6 коробей рѣшительно преобладаетъ надъ каждою изъ остальныхъ посѣвныхъ группъ: непосредственно вслѣдъ за нею идутъ двѣ прилегающія, сверху и снизу, группы: засѣвающихся отъ 2 до 4 коробей неуступно, составляющая, по писцовымъ записямъ, 17%, въ дѣйствительности же, очевидно, болѣе многочисленная, и сѣющихъ отъ 6 до 8 коробей, которыхъ насчитывается 15%. Крайнія группы, напротивъ, очень невелики: засѣвающихся менѣе 2 коробей 6%, съ посѣвомъ отъ 8 до 10 коробей — 5, свыше 10 коробей, или приблизительно $7\frac{1}{2}$ десятинъ, — всего уже только два процента. Между отдѣльными разрядами наблюдаются довольно существенныя различія. Сравнительно мало различается группировка оброчныхъ и помѣстныхъ деревень — населеніе послѣднихъ, однако, нѣсколько сильнѣе дифференцировано: замѣтно больше дворовъ съ болѣе значительными, нѣсколько больше и дворовъ съ совсѣмъ малыми посѣвами, а напротивъ, группа дворовъ съ посѣвомъ ровно въ 4 коробки въ помѣстныхъ деревняхъ замѣтно меньше, чѣмъ въ оброчныхъ. Еще замѣтнѣе дифференціація въ монастырскихъ деревняхъ: здѣсь дворы съ посѣвомъ свыше 8 дес. составляютъ 11% противъ 7% у помѣстныхъ и 5% у оброчныхъ крестьянъ, что, впрочемъ, и естественно, разъ монастырскія деревни даютъ значптельно бѣльшую среднюю цифру посѣвовъ; но въ то же время замѣтно многочисленнѣе и двѣ низшія группы, дающія, въ сложности, 28%, противъ 22 у помѣстныхъ и 21% у оброчныхъ крестьянъ; впрочемъ, въ этомъ случаѣ разница, можетъ быть, только кажущаяся: возможно, что монастырскія власти, просто, успѣшнѣе противодѣйствовали стремленію писцовъ подгонять записи къ цифрѣ «четыре», а слѣдовательно — и преуменьшенію численности дворовъ съ посѣвомъ отъ 2,1 до 3,9 коробей. Группировка владычныхъ селеній очень своеобразна, но въ то-же время менѣе интересна въ виду малочисленности этого разряда населенія: почти двѣ трети принадлежатъ здѣсь къ группѣ съ посѣвомъ отъ 4,1 до 6 десятинъ, остальные же дѣлятся поровну между засѣвающимися 4 (или фактически — въ извѣстной части менѣе 4-хъ) и сѣющими менѣе 2 десятинъ, — дворовъ же, которые засѣвали бы болѣе 6 коробей, во владычныхъ деревняхъ совершенно нѣтъ.

Наконецъ, наименѣе благопріятное распредѣленіе наблюдается въ своезем-
ческихъ деревняхъ: болѣе двухъ пятыхъ общаго числа дворовъ (считая въ
томъ числѣ и своеземческіе, и крестьянскіе) принадлежать къ группѣ съ
записаннымъ посѣвомъ въ 4 дес., фактически, значить, въ значительной
долѣ съ меньшимъ посѣвомъ; 27% — къ двумъ высшимъ группамъ, въ
томъ числѣ 19%, почти одна пятая, съ посѣвомъ менѣе 2 десятинъ; болѣе
4 коробей засѣваетъ менѣе трети — 31%, въ томъ числѣ всего 4% — отъ
6 до 8 десятинъ.

Возвратимся теперь къ общимъ итогамъ и къ обнаруживающемуся
въ нихъ рѣшительному преобладанію среднихъ посѣвныхъ группъ при
одинаково слабомъ развитіи какъ многопосѣвныхъ, такъ и группъ съ очень
малыми посѣвами. Малочисленность дворовъ съ болѣе значительными и
полное отсутствіе дворовъ съ большими посѣвами находятъ себѣ не воз-
буждающее сомнѣній объясненіе въ чисто натуральномъ характерѣ то-
гдашняго крестьянскаго хозяйства, уничтожавшемъ — какъ было отмѣ-
чено еще Соколовскимъ — всякіе стимулы къ расширенію заашекъ.
Труднѣе уяснить себѣ причины малочисленности низшихъ посѣвныхъ
группъ. По отношенію къ группѣ сѣющихъ отъ 2,1 до 3,9 коробей
остается, правда, открытымъ вопросъ, была-ли эта группа, дѣйствительно,
столь малочисленна, какъ показываютъ цифры, или же она значительно
преуменьшена подъ вліяніемъ все того-же искусственнаго подгонянія по-
казаній къ четыремъ. Но на группѣ засѣвавшихъ до двухъ десятинъ эта
причина погрѣшностей едва-ли могла отразиться: крайне трудно допу-
стить, чтобы посѣвы въ одну или двѣ коробы округлялись до 4-хъ. Эта
группа и дѣйствительно была, значить, очень невелика. Почему — на этотъ
вопросъ я затрудняюсь дать отвѣтъ. Можно было бы допустить, что дворы
съ мимимальными посѣвами вовсе не считались за «крестьянъ», а причис-
лялись къ бобылямъ, непашеннымъ крестьянамъ и т. и. Но съ одной сто-
роны, этому предположенію противорѣчитъ констатируемая писцовыми
книгами наличность нѣкотораго, хотя и небольшого количества дворовъ
непашенныхъ «крестьянъ» именно съ такими, ничтожными посѣвами; съ дру-
гой — писцовая книга даетъ вѣдь свѣдѣнія и о непашенныхъ людяхъ (и во-
обще — объ пныхъ, кромѣ крестьянъ, категоріяхъ сельскаго населенія), и
численность населенія, принадлежащаго къ этимъ категоріямъ (по под-
счету г. Нордмана), тоже крайне незначительна¹⁾. Приходится, повиди-
мому, просто констатировать фактъ крайней малочисленности дворовъ съ

1) Подсчетъ данныхъ о непашенныхъ крестьянахъ сдѣланъ, по ряду погостовъ,
г. Загорскимъ, который, между прочимъ, приводитъ интересныя соображенія относительно
двухъ категорій непашенныхъ дворовъ: промысловыхъ, съ одной, упалыхъ, съ другой сто-
роны (Загорскій, VII, 312). Въ значительномъ большинствѣ погостовъ число непашен-

совѣмъ ничтожными записками, и воздержатся отъ какого-либо объясненія этого факта.

Разсмотримъ теперь итоговія же, для всѣхъ семи погостовъ, данныя, но подсчитанныя и перечисленныя въ проценты отдѣльно для однодворныхъ и для многодворныхъ селеній. Соответственныя процентныя отношенія изображены въ двухъ нижеслѣдующихъ табличкахъ:

А. Однодворныя селенія.

Разряды владѣнія.	% дворовъ съ посѣвомъ въ коробьяхъ.						
	До 2-хъ.	2,1—3,9.	4.	4,1—6.	6—8.	8—10.	Бол. 10.
Оброчные.	2	15	37	27	16	2	—
Помѣстные.	9	7	30	29	27	5	5
Монастырскіе	18	12	18	18	12	2	—
Владычныя	50	—	50	—	—	—	—
Своеземцы.	25	5	45	25	—	—	—
Всѣ разряды . .	10	9	33	26	14	5	3

Б. Многодворныя селенія.

Разряды владѣнія.	% дворовъ съ посѣвомъ въ коробьяхъ.						
	До 2-хъ.	2,1—3,9.	4.	4,1—6.	6—8.	8—10.	Бол. 10.
Оброчные.	4	19	25	32	13	3	4
Помѣстные	3	25	9	31	16	6	—
Монастырскіе	—	28	13	34	21	3	—
Владычныя	—	—	—	100	—	—	—
Своеземцы.	—	33	17	33	17	—	—
Всѣ разряды . .	3	23	20	34	16	4	1

Мы можемъ констатировать существенную разницу между однодворными и многодворными селеніями. Прежде всего, въ нихъ съ весьма различною силою проявилось тяготѣніе записей о посѣвахъ къ цифрѣ «четыре», — въ группѣ однодворковъ селенія съ посѣвомъ ровно въ 4 десятины составляютъ треть, въ группѣ многодворныхъ селеній всего только одну пятую часть общаго числа селеній, — значитъ, данныя о посѣвахъ въ многодворныхъ селеніяхъ въ меньшей степени страдаютъ условностью и ближе передаютъ реальную дѣйствительность. Это, между прочимъ,

нихъ ничтожно: въ шести — отъ 0,4 до 2%, въ восьми — отъ 2 до 5; въ трехъ только погостахъ — 8, 10 и 11%; рѣзко выдѣляются два при-Ильменскихъ погоста, гдѣ число непашенныхъ поднимается до 18 и 24% — очевидно рыболовы. (Тоже, стр. 307—310).

нѣсколько умаляетъ значеніе той разницы, которая наблюдается между однодворными и многодворными селеніями въ отношеніи численности малосѣющихъ дворовъ — въ частности дворовъ съ посѣвомъ 2,1—3,9 коробей: въ многодворной группѣ процентъ селеній этой категоріи значительно больше, въ однодворныхъ меньше; по можетъ быть, что эта разница если не цѣлкомъ, то въ значительной степени должна быть отпесена насчетъ того обстоятельства, что въ многодворныхъ селеніяхъ значительно меньшая часть дворовъ искусственно перемѣщена изъ этой группы въ излюбленную писцами группу съ посѣвомъ въ четыре десятины. Болѣе или менѣе фиктивный характеръ имѣетъ, по всей вѣроятности, и рѣзкая разница въ процентѣ сѣющихъ менѣе двухъ десятинъ — въ однодворныхъ селеніяхъ 10, въ многодворныхъ — всего 3%. Дѣло здѣсь, по всей вѣроятности, въ томъ, что въ тѣхъ среднихъ цифрахъ, которыя вычислены нами для многодворныхъ селеній, дворы съ минимальною запашкой маскируются входящими въ составъ тѣхъ-же селеній дворами со среднею или болѣе значительною запашкой. Дворъ съ одною коробею посѣва въ однодворномъ селеніи непременно попадетъ въ учетъ по самой низшей группѣ; если такой-же дворъ имѣется, положимъ, въ трехдворномъ селеніи, гдѣ остальные два двора засѣваютъ, скажемъ, 3 и 5 коробей, средняя получится уже 3 коробьи, и данное селеніе попадетъ не въ послѣднюю, а въ предпослѣднюю группу. Дальнѣйшія различія имѣютъ, однако, слѣдуетъ думать, вполне реальный характеръ: это именно гораздо болѣе, среди многодворныхъ селеній, процентъ засѣвающихъ отъ 4 до 6 коробей: на долю посѣвовъ этого, средняго размѣра здѣсь приходится 34%, — треть, въ однодворныхъ всего 26% — четверть общаго числа селеній, тогда какъ на долю посѣвовъ въ 4 десятины и ниже приходится: въ многодворныхъ селеніяхъ 46, въ однодворкахъ 52%. И значеніе этого различія особенно подчеркивается тѣмъ обстоятельствомъ, что оно можетъ быть прослѣжено не только въ общихъ для всѣхъ разрядовъ итогахъ, но также и въ большинствѣ поразрядныхъ группировокъ — въ частности въ группировкахъ по обоимъ наиболѣе многочисленнымъ разрядамъ — оброчныхъ и помѣстныхъ селеній: въ однодворкахъ на долю сѣющихъ отъ 4,1 до 6 дес. приходится 27 и 29%, въ многодворныхъ селеніяхъ 32 и 31%, на долю же посѣвовъ менѣе 4,1 коробей приходится въ однодворныхъ селеніяхъ 54 и 46%, въ многодворныхъ 48 и 37%. Пока мы ограничимся однимъ констатированіемъ такого рода разницы между однодворными и многодворными селеніями, сущность которой сводится, значить, къ тому, что въ однодворныхъ селеніяхъ посѣвы, въ общемъ, замѣтно меньше, нежели въ многодворныхъ. Попытку объясненія этого факта мы сдѣлаемъ ниже, когда разсмотримъ данныя относительно количества покосовъ.

Что касается до группировки по величинѣ посѣвовъ въ отдѣльныхъ погостахъ и у отдѣльныхъ группъ населенія, то детальное разсмотрѣніе относящихся сюда данныхъ таблицы № V завело-бы насъ слишкомъ далеко и было-бы едва-ли благодарною работой. Намъ достаточно констатировать различіе, въ данномъ отношеніи, существенныхъ мѣстныхъ различій. Въ однихъ погостахъ посѣвовъ свыше шести коробей вовсе (Заверижъе) или почти вовсе (Опоцкій) нѣтъ, въ другихъ на долю такихъ, болѣе значительныхъ посѣвовъ приходится болѣе или менѣ замѣтная часть селеній — напр., во Фроловскомъ 18 изъ общаго числа 63 селеній, въ Логовешскомъ же селенія съ посѣвомъ свыше 6 десятинъ составляютъ даже большинство — 42 изъ общаго числа 71 селенія, при чемъ въ 20 селенійхъ посѣвы составляютъ даже свыше 8 коробей на дворъ.

Переходимъ теперь къ даннымъ о сѣнокосныхъ угодьяхъ. Въ среднемъ на дворъ, по дополнительно обработаннымъ мною семи погостамъ, писцовая книга даетъ по 31 копенѣ покоса, въ среднемъ на «человѣка» 19 копенъ. Можно-ли переводить копны въ пуды по обыкновенно принимаемой въ литературѣ нормѣ копна = 10 пудовъ, — на этотъ вопросъ нашъ источникъ не даетъ отвѣта. А такъ какъ въ настоящее время у крестьянъ нашего сѣвернаго полѣсья общепринятыми являются значительно болѣе низкія нормы — именно отъ 5 до 7 пудовъ, то я предпочитаю воздержаться отъ перечисленія копенъ въ пуды и разсматривать данныя о сѣнокосахъ въ томъ самомъ видѣ, какъ они даются писцовой книгой.

Итакъ, среднее для 7 погостовъ количество покосовъ, даваемое писцовой книгой, не превышаетъ 31 копны на дворъ. Но средняя эта, какъ мимоходомъ уже отмѣчалось въ предыдущемъ изложеніи, отнюдь не представляетъ собою того, что въ теоріи статистики иногда называютъ «типическою» среднею, — не представляетъ собою какой-либо, вытекающей изъ существа дѣла или извнѣ наложенной нормы, отъ которой въ отдѣльныхъ случаяхъ наблюдались-бы лишь случайныя отклоненія. Это — не болѣе, какъ простая «арифметическая» средняя, получающаяся въ результатѣ подсчета рѣзко колеблющихся величинъ. Въ отличіе отъ пашень, обеспеченность населенія покосами характеризуется крайнею неравномѣрностью, рѣшительно исключаяющею всякую мысль о планомѣрномъ надѣленіи покосами или о какой-либо пропорціональности сѣнокоснаго обезпеченія съ обезнымъ счетомъ¹⁾. Уже въ среднихъ по погостамъ выводахъ (гдѣ колебанія въ значительной мѣрѣ сглажены), обеспеченность крестьянъ покосами колеблется въ такихъ широкихъ предѣлахъ, какъ 20 и 58 копенъ, — макси-

1) Эту неравномѣрность отмѣчаетъ и г. Загорскій, показывая ее и на среднихъ по погостамъ и на поселенныхъ цифрахъ; «условія мѣстности — справедливо говорить онъ — играютъ здѣсь большую роль, чѣмъ въ распредѣленіи пашни» (Загорскій, VIII, стр. 323—324).

мальная величина почти втрое превышает минимальную. Нечего уже говорить о степени обезнеченности сѣнокосами отдѣльныхъ селеній. Наряду съ семью десятками селеній, гдѣ обезнеченность покосами не превышаетъ десяти копенъ на дворъ, мы имѣемъ 27 селеній, для которыхъ писцовая книга даетъ отъ 75 до 100 копенъ, имѣемъ и селенія — правда, всего 6 на всѣ семь погостовъ, гдѣ количество покосовъ превышаетъ 100, 150 и даже 200 копенъ на дворъ. Наиболѣе многочисленная группа селеній — это группа изъ 178 селеній, имѣющихъ на дворъ отъ 10 до 25 копенъ; за нею непосредственно слѣдуютъ деревни, имѣющія отъ 25 до 50 копенъ и представленныя 160 селеніями; слѣдующія двѣ группы — отъ 50 до 75 и отъ 75 до 100 копенъ — представлены, каждая, 18-ю селеніями. При этомъ самая степень неравномѣрности распредѣленія селеній по обезнеченности покосами въ разныхъ погостахъ весьма различна. Такъ, въ наиболѣе богатомъ покосами изъ всѣхъ семи погостовъ, Заверяжбѣ, нѣтъ ни одной деревни, которая имѣла-бы болѣе 100 копенъ покоса, — но за то изъ общаго числа 18 деревень всего 4 — около одной пятой — имѣютъ не свыше 25 копенъ. Иной типъ распредѣленія сѣнокосныхъ угодій представляетъ смежный съ нимъ погостъ, Паозерье: здѣсь, при замѣтно меньшемъ среднемъ размѣрѣ обезнеченія покосами (48 копенъ), имѣется 8 селеній, имѣющихъ свыше 100 копенъ, но за то 19 селеній, — свыше четверти общаго числа, — имѣютъ не болѣе 25 копенъ, семь изъ нихъ — не свыше 10 копенъ на дворъ. Въ бѣдныхъ покосами погостахъ, каковы Боротенскій, Опоцкій, Логовешскій, высшія по обезнеченности покосами группы, естественно, отсутствуютъ, но за то очень сильно представлены низшія. Такъ, изъ 111 селеній Опоцкаго погоста 50 — немногимъ менѣе половины, имѣютъ не болѣе 25, изъ нихъ 16 — даже не болѣе десяти копенъ, — и только 15 селеній имѣютъ свыше 50 копенъ на дворъ. Изъ 71 селенія Логовешскаго погоста, наиболѣе бѣднаго покосами, только два принадлежатъ къ группѣ съ 50—75 копнами сѣнокоса, 20 имѣютъ отъ 25 до 50 копенъ, въ остальныхъ же 52 селеніяхъ количество покосовъ не превышаетъ 25, въ 20 селеніяхъ — почти въ цѣлой трети, оно падаетъ до 10 копенъ и ниже. Очевидно, что при такихъ условіяхъ не можетъ быть рѣчи не только о какой-либо равномѣрности, а тѣмъ болѣе — о соответствіи обезнеченія покосами какимъ-либо предустановленнымъ нормамъ, но едва-ли можно говорить — какъ дѣлаетъ Соколовскій — о скашпваемомъ каждымъ дворомъ «значительномъ количествѣ сѣна». Если даже не спустаться до наиболѣе бѣдныхъ сѣнокосами группъ, а взять цифру 25 копенъ, отдѣляющую другъ отъ друга двѣ наиболѣе многочисленныя группы селеній, или даже просто среднюю для всѣхъ семи погостовъ — 31 копцу, и если даже допустить наиболѣе благопріятное предположеніе, что коппа

въ то время равнялась десяти пудамъ, — все-таки, при малой питательности лѣсного сѣна, при конечно господствовавшихъ экстенсивныхъ способахъ кормленія скота, это количество могло быть достаточнымъ для прокормленія — по самому экономному разсчету корма — $2\frac{1}{2}$, много трехъ головъ крупнаго скота, — въ низшихъ же грунпахъ сѣна едва-ли хватало для прокормленія одной только лошади, тѣмъ болѣе съ коровой.

Въ обезпеченіи покосами крестьянъ различныхъ разрядовъ, въ общихъ для семи погостовъ итогахъ, особой неравномѣрности не замѣчается: замѣтно выдѣляются только, въ одну сторону, монастырскія деревни, имѣющія въ среднемъ 45 копень, въ другую — своеземческія, имѣющія всего 22 копны на дворъ. Остальные три разряда даютъ близкія другъ къ другу среднія — 32 копны у оброчныхъ, 28 у помѣщичьихъ, 35 въ немногочисленномъ разрядѣ владычныхъ деревень. По отдѣльнымъ погостамъ различія значительно рѣзче, причемъ сравнительная обезпеченность крестьянъ разныхъ наименованій сѣнокосами имѣеть, при подсчетѣ по отдѣльнымъ погостамъ, мало общаго съ соответственными отношеніями въ общихъ по семи погостамъ итогахъ. Такъ, владычные крестьяне въ Пазерскомъ погостѣ имѣютъ въ среднемъ по 35 копень, помѣстные почти вдвое больше — 69 копень на дворъ. Помѣстные крестьяне въ однихъ погостахъ лучше обезпечены покосами, въ другихъ, напротивъ, хуже, нежели оброчные; такъ, въ Заверяжѣ оброчные имѣютъ въ среднемъ 70 копень противъ 53 у помѣстныхъ, въ Опоцкомъ 33 противъ 26, въ Хмерскомъ 40 противъ 25; напротивъ, въ Логовешскомъ оброчные имѣютъ въ среднемъ всего 15 копень, противъ $22\frac{1}{2}$ копень у помѣстныхъ. Даже своеземческія деревни, — и тѣ не вездѣ стоятъ, по обезпеченности покосами, на послѣднемъ мѣстѣ, какъ въ итогахъ по семи погостамъ: въ томъ-же Логовешскомъ погостѣ онѣ имѣютъ въ среднемъ 23 копны — значительно больше, чѣмъ оброчные, и немного больше даже, чѣмъ помѣстные крестьяне; въ Заверяжѣ они значительно уступаютъ, правда, тѣмъ и другимъ, но имѣютъ больше (40 коп.), чѣмъ монастырскіе (37 коп. на дворъ); эти послѣдніе стоятъ въ данномъ погостѣ на послѣднемъ мѣстѣ, тогда какъ въ общемъ они лучше всѣхъ другихъ обезпечены покосами. А пзъ такихъ рѣзкихъ и совершенно безпорядочныхъ мѣстныхъ колебаній сравнительной обезпеченности сѣнокосами крестьянъ различныхъ наименованій съ полнымъ правомъ можно заключить, что выражающіяся какъ въ среднихъ по всѣмъ семи погостамъ, такъ и въ отдѣльныхъ подсчетахъ по отдѣльнымъ погостамъ поразрядныя различія имѣютъ случайный характеръ и опредѣляются не принадлежностью крестьянъ къ тому или другому разряду, а чисто мѣстными различіями въ степени изобилія или недостатка въ сѣнокосныхъ угодьяхъ; что, значить, принадлежность крестьянъ къ тому

или другому разряду въ занимающемъ насъ въ данное время вопросѣ не является опредѣляющимъ факторомъ.

Чтобы покончить съ сѣнокосными угодьями, намъ остается теперь остановиться еще на наблюдаемомъ и здѣсь различіи между однодворными и многодворными селеніями. Группировка селеній той и другой категоріи по степени обезпеченности сѣнокосными угодьями, выраженная въ процентахъ, изображена въ нижеслѣдующей табличкѣ:

	Процентъ селеній, имѣющихъ по расчету на дворъ копенъ сѣнокоса:					
	до 10.	10—25.	25—50.	50—75.	75—100.	Болѣе 100.
А. Въ однодворныхъ селеніяхъ.						
Оброчные	15	37	33	6	13	—
Помѣстные	14	22	44	5	9	1
Монастырскіе	24	12	24	6	18	18
Владычныя	75	—	25	—	—	—
Своеземцы	15	35	50	—	—	—
Всѣ разряды.	16	26	40	5	10	2

Б. Въ многодворныхъ селеніяхъ.						
Оброчные	19	39	26	9	5	—
Помѣстные	14	58	23	3	1,5	0,7
Монастырскіе	13	31	34	14	7	3
Владычныя	—	50	12	37	—	—
Своеземцы	—	50	50	—	—	—
Всѣ разряды.	15	49	28	7	3	0,8

Разница, какъ видимъ, рѣзкая: въ однодворныхъ селеніяхъ на группу имѣющихъ 10—25 копенъ приходится всего около четверти — 20%, на слѣдующую, имѣющихъ отъ 25 до 50 копенъ, — ровно двѣ пятыхъ, 40% всѣхъ селеній. Въ многодворныхъ селеніяхъ — наоборотъ: на долю плохо-обезпеченной покосами группы, имѣющей 10—25 копенъ на дворъ, приходится почти половина, 49%, на долю селеній съ 25—50 копенъ — немногимъ болѣе четверти, 28%. Разница между многодворными и однодворными селеніями по степени обезпеченности покосами діаметрально противоположна той, какую мы констатировали, когда разсматривали данныя о степени обезпеченности пашней. Эта послѣдняя въ многодворныхъ селеніяхъ оказалась замѣтно *выше*, нежели въ однодворкахъ; обезпеченность многодворныхъ селеній покосами, напротивъ, значительно *ниже*, чѣмъ въ

однودворкахъ. И эта разница, какъ мнѣ кажется, находитъ себѣ правдоподобное объясненіе въ условіяхъ, которыми опредѣляется размѣщеніе земледѣльческаго населенія и ростъ крестьянскихъ поселеній. Разселеніе крестьянъ — поскольку на него не вліяютъ мотивы посторонняго сельскому хозяйству характера — опредѣляется прежде всего удобствами отдѣльных частей заселяемой территоріи съ точки зрѣнія *земледѣлія* въ тѣснѣйшемъ смыслѣ этого слова: характеромъ почвы, рельефомъ, легкостью разработки и т. п.; обиліе или недостатокъ сѣнокосовъ имѣеть при этомъ лишь второстепенное значеніе. Чтò такое, теперь, однودворное селеніе? Это либо недавно образовавшійся выселокъ, починокъ, обитателя котораго еще не успѣли «распахаться», либо заселокъ, попавшій въ мало благопріятныя для хлѣбонашества условія и потому не разрастающійся. Въ томъ и другомъ случаѣ размѣры запасекъ будутъ, очевидно, сравнительно невелики. Многодворное селеніе, какъ правило, существуетъ болѣе или менѣе давно, и при томъ въ такихъ условіяхъ, которыя благопріятствовали или во всякомъ случаѣ не препятствовали его росту, — значить въ условіяхъ, благопріятныхъ для хлѣбонашества; но наличность такихъ условій выразится прежде всего именно въ ростѣ запашки. Ясно, такимъ образомъ, что многодворныя селенія, при прочихъ равныхъ условіяхъ, имѣютъ болѣе шансовъ на расширеніе запашекъ, нежели однودворки. Чтò касается до степени обезпеченности покосами, то она стоитъ къ составу селеній не столько въ отношеніяхъ причины къ слѣдствію, сколько въ отношеніяхъ слѣдствія къ причинѣ. Очевидно, что однودворокъ будетъ пользоваться, при прочихъ равныхъ условіяхъ, болѣе просторомъ въ пользованіи естественными угольями, въ частности покосами, нежели многодворное селеніе; тотъ запасъ покосовъ, который въ первомъ случаѣ будетъ цѣликомъ использованъ однимъ дворомъ, въ двухъ или трехдворномъ поселкѣ раздробится между двумя или тремя дворами. И отсюда получается такая краткая формула: многодворные поселки *возникаютъ* въ условіяхъ, болѣе благопріятствующихъ *расширенію запашекъ*, а потому они *богаче пашнею*; но концентрація въ нихъ населенія равносильна *сокращенію простора* въ пользованіи *покосами*, а потому ведетъ къ *пониженію средней обезпеченности* этого рода угольями.

Третья, не лишняя интереса категорія данныхъ, содержащихся въ таблицѣ № V, касается вопроса объ обезномъ счетѣ и объ отношеніи его къ количеству пашни¹⁾. Какъ намъ уже приходилось упомянуть, среднее число

1) Нижеизложенное приблизительно совпадаетъ, въ смыслѣ выводовъ, съ заключеніями г. Загорскаго (VIII, стр. 265—266, IX, стр. 324), — конечно, если не считать совершенно ошибочнаго — по моему убѣжденію — предположенія, что обжѣ соответствовало вычисленное по писцовой книгѣ число коробей («въ одномъ полѣ»). Едва-ли только можно сказать, что

коробей посѣва, какое приходится на одну обжу, чрезвычайно близко къ четыремъ, — слѣдовательно *обжа*, какъ единица обложенія, *тѣсколько меньше двора*, какъ хозяйственной единицы: средній посѣвъ на дворъ, какъ мы знаемъ, опредѣляется для данныхъ 7 погостовъ въ 4,9 коробки. Тяжесть обожнаго обложенія не представляетъ, какъ мы тоже видѣли, сколько-нибудь рѣзкихъ территориальныхъ колебаній — послѣднія не выходятъ изъ такихъ тѣсныхъ предѣловъ, какъ 3,6 и 4,4 коробки, а въ пяти изъ семи погостовъ заключаются еще въ гораздо болѣе тѣсныхъ границахъ — 3,9 и 4,2 коробки на обжу. Чѣмъ обуславливаются эти, хотя и незначительныя колебанія, — на этотъ вопросъ нашъ источникъ не даетъ никакого отвѣта. Погрѣшности въ учетѣ пашни здѣсь очевидно *не* могли вліять, потому что писцы, конечно, исходили именно изъ тѣхъ цифръ, какія ими записывались въ книги. Была-ли здѣсь какая-либо связь съ различіями въ добротѣ пашни, — объ этомъ мы ничего не можемъ сказать, ибо нашъ источникъ совершенно не даетъ бонитировки пашень; можетъ быть, соотвѣтственная зависимость могла бы выясниться изъ сопоставленія данныхъ о величинѣ обжи съ классификаціей земель по даннымъ современной оцѣночной статистики... А вполне правдоподобное, разсуждая априорно, предположеніе¹⁾, что писцы, при наложеніи обожныхъ окладовъ, руководствовались не однимъ только счетомъ пашни, но и степенью обезпеченности сѣнокосами, данными нашей таблицы рѣшительно опровергается: тяжелѣе всѣхъ обожненные погосты — Логовешскій и Опоцкій (3,9 и 3,6 кор. на обжу), оказываются *хуже* другихъ обезпечены въ сѣнокосномъ отношеніи (20 и 29 копенъ на дворъ), а исключительно высокая обезпеченность покосами погостовъ Заверяжскаго и Паозерья не имѣла послѣдствіемъ усиленія обложенія, которое остается весьма близкимъ къ средней нормѣ (4,0 и 4,1 коробки на обжу). Чтò касается до принадлежности селеній къ тѣмъ или другимъ разрядамъ, то это обстоятельство — пока рѣчь идетъ о среднихъ цифрахъ — совершенно не отражается на тягости обложенія: для четырехъ изъ общаго числа пяти разрядовъ въ среднемъ на обжу приходится *ровно* по 4 коробки, у пятаго — оброчныхъ крестьянъ — средній размѣръ обжи на 0,1 выше — 4,1 коробки.

на обжу приходилось отъ 4 до 5 коробей «въ громадномъ большинствѣ случаевъ». По крайней мѣрѣ въ обработанныхъ мною семи погостахъ на долю селеній съ величиною обжи ниже 4 и выше 5 коробей приходится 104 изъ общаго числа 451, — т. е. 23⁰/₁₀₀, или немногимъ менѣе четверти.

1) У г. Загорскаго мы встрѣчаемся по данному вопросу, съ нѣкоторою неясностью: въ одномъ мѣстѣ (VIII, стр. 266) онъ опредѣленно говоритъ, что отклоненія отъ 4-хъ коробейной нормы «объясняются плюсомъ или минусомъ въ сѣнокосахъ и угодыяхъ»; въ другомъ (IX, стр. 325) онъ говоритъ, что «какъ будто то или иное количество сѣнокоса играетъ роль при положеніи въ обжѣ», — но что «чаще сѣнокосъ никакой роли въ обожномъ разсчетѣ не играетъ».

Не лишена интереса группировка селеній по величинѣ обжи. Въ общемъ выводѣ для всѣхъ семи погостовъ и для всѣхъ разрядовъ населенія почти половина селеній — 215 изъ 451 — была обложена по точному расчету 4 коробья на обжу. Характерно затѣмъ, что ближайшія къ этой нормѣ группы, именно 3,6—3,9 и 4,1—4,5 коробей на обжу, даютъ сравнительно очень небольшое число селеній — одна 32, другая 43 деревни; гораздо многочисленнѣе селенія, гдѣ величина обжи *сильнѣе* уклоняется отъ нормы: въ группѣ съ 4,6—5 коробьями на обжу 84 селенія, въ группѣ менѣе чѣмъ съ 3,5 коробьями значительно меньше, но все-таки еще 47 селеній. И пясцы, и населеніе, надо думать, не интересовались повышеніями или пониженіями величины обжи на какія-нибудь ничтожныя дробныя части коробы: если пясецъ усиливалъ обложеніе, онъ старался выгадать по крайней мѣрѣ полкоробы на обжу, если населеніе добивалось облегченія, набавка выражалась по крайней мѣрѣ полукоробью, а то и цѣлою коробью на обжу. Между отдѣльными разрядами селеній здѣсь замѣчаются нѣкоторыя различія. Группировка селеній у двухъ наиболѣе многочисленныхъ категорій крестьянъ — оброчныхъ и помѣстныхъ — очень близка между собой и со среднею для всего вообще населенія: половина съ обжою ровно въ четыре коробы, одна шестая или седьмая съ болѣе тяжелымъ, треть или нѣсколько больше — съ болѣе или менѣе облегченнымъ (крайній предѣлъ — 6 коробей на обжу) обложеніемъ. У своземцевъ селенія съ нормальнымъ обожнымъ счетомъ въ 4 коробы составляютъ болѣе двухъ третей — 69%, селенія же съ усиленнымъ обложеніемъ составляютъ болѣе шестой процентъ (19%), нежели селенія съ облегченнымъ обложеніемъ (всего 12%); не оттого-ли это, что за своземцевъ, этихъ «маленькихъ людей», некому было вступиться?... Діаметрально прогивоположную картину представляетъ обложеніе немногочисленныхъ владычныхъ селеній: здѣсь группа съ нормальнымъ размѣромъ обжи весьма незначительна (всего 9%), — преобладаніе принадлежитъ деревнямъ съ усиленнымъ (27%) или значительно облегченнымъ обложеніемъ — свыше пяти коробей на обжу (36%). Обложеніе монастырскихъ деревень, уступая своземческому, значительно тяжелѣе, однако, чѣмъ у помѣстныхъ и оброчныхъ: дворовъ съ облегченнымъ обложеніемъ немногимъ больше четверти — всего 28%; селеній съ нормальною величиною обжи треть, и треть приходится на селенія съ усиленнымъ обложеніемъ. Повидямому, и здѣсь проявляется неоднократно отмѣчавшаяся въ исторической литературѣ тенденція къ усиленному обложенію владѣній духовенства, которая для деревень владыки парализовалась личнымъ вліяніемъ этого послѣдняго. Мѣстныя различія въ степени интенсивности обожнаго обложенія тоже весьма значительны. Селенія съ существенно облегченнымъ обложеніемъ (болѣе 4½ коробей на обжу) соста-

вляють въ Фроловскомъ и Хмерскомъ погостахъ около трети, въ Опоцкомъ четверть, въ Боротенскомъ и Логовешскомъ около одной седьмой общаго числа селеній, въ Заверьяжѣ облегченнаго обложенія вовсе не встрѣчается. Селенія съ усиленнымъ обложеніемъ составляютъ въ томъ-же Заверьяжѣ болѣе двухъ пятыхъ, въ Паозерѣ около четверти, въ рядѣ другихъ погостовъ отъ одной пятой до одной седьмой, въ Фроловскомъ всего около одной десятой части общаго числа селеній. Для объясненія наблюдаемыхъ въ данномъ отношеніи мѣстныхъ различій нашъ матеріалъ не даетъ никакихъ указаній.

Сказаннымъ исчерпываются выводы, какіе мнѣ кажется возможнымъ сдѣлать изъ таблицы № V. Матеріалъ подробной книги 1498 года представляется однако возможнымъ использовать еще въ одномъ направленіи, — сопоставленія имѣющихся въ книгѣ сравнительныхъ данныхъ о результатахъ «старого» и «новаго» письма. Въ предѣлахъ, въ какихъ это позволялъ наличный матеріалъ¹⁾, такое сопоставленіе сдѣлано, для тѣхъ же семи погостовъ, въ таблицѣ № VI²⁾.

Въ нижеслѣдующихъ строкахъ будутъ представлены главнѣйшіе выводы, какіе могутъ, повидимому, быть получены изъ этой таблички; предварительно, однако, я долженъ остановиться на вопросѣ о томъ, чтò такое «старое письмо», — къ какому собственно моменту относятся значащіяся подъ этою рубрикою данныя. Въ самой книгѣ 1498 года на это, кажется, нѣтъ никакихъ указаній; вопросъ о времени «старого письма» не выясненъ, повидимому, и учеными изслѣдователями. Съ извѣстною степенью увѣренности можно однако утверждать, что «старое письмо» уже не новгородскаго, а московскаго происхожденія, слѣдовательно относится ко времени не ранѣе 1470 года, — какъ можно предполагать, къ одному изъ ближайшихъ къ этой эпохѣ годовъ. Въ пользу такого предположенія говорить, прежде всего, совершенное тождество схемы «старого письма» со схемою «новаго», уже несомнѣнно московскаго; а затѣмъ, въ особенности, то соображеніе, что въ приводимыхъ въ книгѣ справкахъ по «старому письму» вездѣ имѣются въ виду тѣ самыя, московскіе, владѣльцы, съ какими имѣетъ дѣло и «новое письмо» и которые, очевидно, явились на сцену уже послѣ присоединенія.

Если теперь сопоставить приводимыя въ книгахъ 1498 года (между

1) Для многихъ изъ болѣе мелкихъ дачъ справокъ о «старомъ письмѣ» не приводится.

2) Аналогичныя сопоставленія сдѣланы г. Загорскимъ для двухъ признаковъ — дворовъ и «людей». Данныя о числѣ деревень этотъ авторъ оставилъ въ сторонѣ, въ виду затрудненій въ сравнительномъ учетѣ, особенно «общихъ» деревень (Загорскій VII, стр. 296, 301). Вполнѣ признавая важность этихъ затрудненій и могущихъ проистечь отсюда погрѣшностей, я думаю, однако, что онѣ не могутъ существенно исказить изложенныхъ въ текстѣ выводовъ.

прочимъ — не только въ использованной г. Нордманомъ полной книгѣ, но и въ оставленной имъ въ сторонѣ сокращенной) данныя «старого письма» съ данными «поваго» и начать съ итоговъ, относящихся къ отдѣльнымъ погостамъ, то такое сопоставленіе обнаружитъ наличность существенныхъ мѣстныхъ различій не только въ статикѣ, но и въ динамикѣ заселенія и хозяйства. Въ числѣ взятыхъ на выборъ семи погостовъ мы встрѣчаемъ, наирямѣрь, Боротенскій погостъ, гдѣ какъ въ числѣ селеній (41 и 37), такъ и въ числѣ дворовъ (74 и 76) не обнаруживается почти никакихъ измѣненій, — на числѣ «людей» я пока не останавливаюсь, такъ какъ этого вопроса удобнѣе будетъ коснуться тогда, когда я перейду къ итогамъ для всѣхъ семи погостовъ. Встрѣчаемъ затѣмъ такіе погосты, какъ Паозорье и смежное съ нимъ маленькое Заверьяжье, гдѣ число селеній (51 и 50, 9 и 8) осталось тоже почти безъ всякихъ перемѣнъ, число же дворовъ увеличилось: въ Заверьяжѣ не на много (18 и 22), въ Паозерьѣ почти вполтора раза (123 и 179). Встрѣчаемъ такой погостъ, какъ Хмерскій, гдѣ число селеній (84 и 53) уменьшилось болѣе нежели на треть, число же дворовъ (135 и 144), хотя и не на много, возрасло. Наконецъ, въ большинствѣ взятыхъ на выборъ семи погостовъ, при приблизительно неизмѣнномъ числѣ дворовъ (155 и 156, 132 и 134, 201 и 209), число селеній, опять-таки, сократилось: въ Логовешскомъ погостѣ (69 и 58) приблизительно на одну шестую, въ Фроловскомъ и Опоцкомъ (65 и 48, 113 и 83) приблизительно на четверть. Нашъ источникъ не содержитъ никакихъ указаній на причины, обусловившія такого рода мѣстныя различія. Но для насъ они имѣютъ, во всякомъ случаѣ, то существенное значеніе, что всецѣло подтверждаютъ высказанное мною выше убѣжденіе въ невозможности постулировать то тождество «постоянныхъ причинъ», при наличности котораго только и можно было-бы думать о распространеніи вычисленныхъ изъ наблюденія отпошеній за предѣлы поля наблюденія.

Обратимся теперь къ общимъ для всѣхъ семи погостовъ итогамъ, — они относятся къ 340 селеніямъ «поваго письма», — значить, приблизительно, къ одной седьмой части всшедшихъ въ обработку г. Нордмана селеній. По «старому письму» въ тѣхъ дачахъ семи погостовъ, для которыхъ книга 1498 г. приводитъ соответственныя справки, деревень насчитывалось значительно больше — цѣлыхъ 439; за время между двумя описями число деревень уменьшилось, значить, на 99 или почти на четверть. Такое сокращеніе легко могло-бы навести на мысль, что сказанное время — значить, приблизительно, послѣдняя четверть XV столѣтія, относится уже къ періоду заустѣнія края. Однако, такое предположеніе не подтверждается остальными данными «старого» параллельно съ «новымъ письмомъ», которыя, напротивъ, подтверждаютъ мнѣніе Соколовскаго, что обѣдненіе

населенія и связанное съ нимъ запустѣніе края начались въ значительно позднѣйшую эпоху — приблизительно съ середины XVI столѣтія¹⁾. Число дворовъ въ тѣхъ-же дачахъ не только не сократилось — какъ должно было-бы имѣть мѣсто при общемъ запустѣніи, но возрасло, хотя и не на очень много: съ 846 до 937, или приблизительно на 11%, и такимъ образомъ сокращеніе числа селеній свидѣтельствуетъ о *перераспределеніи населенія по территории края*, — о той, сопровождавшей переходъ отъ первобытныхъ формъ къ трехпольному хозяйству, концентраціи населенія въ населенныхъ пунктахъ, о которой мнѣ приходилось уже говорить въ предшествующемъ изложеніи, — въ соотвѣтствіи съ чѣмъ и средній размѣръ деревни возросъ весьма замѣтно: съ 1,9 до 2,7 дворовъ, или на 42%. Еще гораздо рѣзче обозначается, при сопоставленіи «старого» и «новаго письма», ростъ числа «людей» или «крестьянъ»: съ 940 до 1359, — на 419 человекъ, или почти на 45%. Однако, такой рѣзкій ростъ числа «людей», при сравнительно слабомъ ростѣ числа дворовъ, заставляетъ думать, что въ данномъ случаѣ мы имѣемъ дѣло не столько съ дѣйствительнымъ приростомъ населенія, сколько съ послѣдствіями уже тогда начавшейся эволюціи понятія «людей» или «крестьянъ». Если, въ самомъ дѣлѣ, вычислять среднее число «людей» въ дворѣ, то изъ «старого письма» получится средняя цифра 1,1, изъ «новаго» — 1,45 «человѣка». Допустимъ, что при «новомъ письмѣ» эти «люди» были взрослые работники; допустить, что «старое письмо» дало среднюю 1,1 тоже для взрослыхъ работниковъ, можно было-бы лишь въ томъ предположеніи, что за время, отдѣляющее «старое» отъ «новаго письма», произошла рѣзкая концентрація населенія не только въ деревняхъ, но и въ семьяхъ, — иначе сказать, произошло рѣзкое увеличеніе средняго, въ частности рабочаго, состава семьи. Но такое увеличеніе обозначало-бы такого рода измѣненіе всего строя мѣстной крестьянской семьи, какое, во 1-хъ, и вообще не могло-бы имѣть мѣста за протекшіи между двумя исчисленіями, не болѣе нежели 25-лѣтній, періодъ, и которое, во 2-хъ, противорѣчило-бы основной тенденціи въ эволюціи семьи, заключающагося никакъ не въ укрупненіи, а скорѣе въ измельчаніи. Наиболѣе правдоподобное, мнѣ кажется, предположеніе, — что въ концѣ XV вѣка уже эволюировало самое понятіе «людей», которое въ моментъ старого письма было еще весьма близко къ понятію «домохозяевъ», къ моменту же «новаго письма» значительно приблизилось къ понятію «взростаго рабочаго мужескаго пола»²⁾. Единственный возможный выводъ по существу могъ-бы

1) Назв. соч., стр. 38, 40, 50. Характеристика этого «запустѣнія, по даннымъ писц. книгъ 1571 и 1576 г., дается въ 3-ей части работы г. Загорскаго (Журн. М-ва Юст., 1909, № 10).

2) Разницу въ основаніяхъ учета «людей» отмѣчаетъ и г. Загорскій (VIII,

быть развѣ только тотъ, что рѣзкое возрастаніе числа «людей», во всякомъ случаѣ, исключаетъ мысль объ убыли населенія и о запустѣніи края. Чтò касается до четвертаго изъ тѣхъ элементовъ, которые могутъ быть сопоставляемы по даннымъ «стараго» и «новаго» письма, именно до числа обожъ, то здѣсь мы не усматриваемъ сколько-нибудь замѣтныхъ перемѣнъ: — оно хотя и возрастаетъ, — но всего только на 4 съ небольшимъ процента, — съ 1071 до 1117. Единственный выводъ, который можно было бы отсюда сдѣлать и который стоитъ въ довольно тѣсной внутренней связи съ предыдущими, былъ-бы тотъ, что въ данной области и въ данное время не могло быть рѣчи о такомъ обѣдненіи населенія, которое требовало-бы сокращенія числа окладныхъ единицъ; но не было и такого роста его благосостоянія, который открывалъ-бы возможность сколько-нибудь существеннаго его увеличенія.

Не лишены затѣмъ интереса сравнительныя данныя, относящіяся къ отдѣльнымъ категоріямъ населенія, — по крайней мѣрѣ къ тѣмъ изъ нихъ, которыя представлены болѣе или менѣе значительнымъ числомъ деревень. Для разряда оброчныхъ мы имѣемъ дѣло не только съ *концентраціею* селеній, выражающеюся въ сокращеніи ихъ числа приблизительно на четверть, — но и съ *убылью*, хотя и совершенно ничтожною (306 и 297), числа *дворовъ*, которая, въ виду только-что приведенныхъ соображеній относительно значенія числа «людей» по «старому» и «новому» письму, не можетъ компенсироваться замѣтнымъ (болѣе чѣмъ на 40%) ростомъ числа этихъ послѣднихъ; убываетъ, хотя и не на много, и число «обожъ» (379 и 360), и такимъ образомъ оброчное населеніе взятыхъ семи погостовъ не только не растетъ, но, хотя и слабо, убываетъ — убываетъ и какъ число дворовъ, и какъ податная сила. Въ помѣстныхъ дачахъ число селеній убываетъ почти также рѣзко (219 и 160), какъ и оброчныхъ, и такимъ образомъ концентрація населенія въ деревняхъ есть явленіе, не зависящее или весьма мало зависящее отъ какихъ-либо особенностей въ положеніи помѣстныхъ и оброчныхъ крестьянъ. Но число дворовъ не только не убываетъ, но наоборотъ — довольно замѣтно растетъ — съ 394 до 438, или болѣе чѣмъ на 11%. Повидимому, мы и здѣсь имѣемъ дѣло съ многократно констатированнымъ изслѣдователями явленіемъ — съ переманиваніемъ помѣщиками крестьянъ съ земель великаго князя. А сравнительныя данныя о числѣ обожъ даютъ указаніе на одинъ изъ способовъ, при помощи которыхъ осуществлялось такое переманиваніе: число обожъ въ помѣстныхъ дачахъ хотя и возрасло, но въ гораздо меньшей степени, чѣмъ число дворовъ — всего

стр. 295—296); онъ не останавливается однако на вопросѣ о характерѣ или общемъ направленіи этой разницы, а довольствуется совершенно вѣрнымъ, впрочемъ, общимъ заключеніемъ: «населеніе въ общемъ растетъ, но въ той-ли мѣрѣ?»

съ небольшимъ на 2%; помѣщики, очевидно, умѣли оберечь свои дачи отъ увеличенія обложенія, хотя-бы таковое естественно вытекало изъ роста населенія, а съ нимъ, вѣроятно, и запашекъ. Въ монастырскихъ дачахъ и въ немногочисленныхъ владычныхъ наблюдается нѣсколько иное: приростъ числа дворовъ (90 и 129, 46 и 64) обозначается гораздо рѣзче — число дворовъ въ монастырскихъ деревняхъ возрасло болѣе чѣмъ на 40%. Духовные владѣльцы, значитъ, перезывали къ себѣ крестьянъ еще успѣвшиѣ, нежели свѣтскіе; по средства, которыми они дѣйствовали, были, очевидно, другія, а никакъ не облегченіе государственнаго обложенія: во владычныхъ дачахъ, очевидно благодаря личному вліянію владыки, обожное обложеніе увеличивается, правда, въ замѣтно меньшей степени, нежели населеніе (первое на 24, второе почти на 40%), но въ монастырскихъ деревняхъ увеличеніе числа платежныхъ единицъ (на 34%) почти не отстаётъ отъ увеличенія населенія. Число своеземцевъ, относительно которыхъ имѣются сравнительныя данныя, слишкомъ мало, чтобы дѣлать какія бы то ни было сопоставленія.

VII.

Перехожу теперь къ «сокращенной книгѣ», которая, какъ я выше уже пытался доказать, оставлена г. Нордманомъ внѣ рамокъ его работы безъ достаточнаго къ тому основанія¹⁾.

Книга эта крайне бѣдна содержаніемъ. Тѣмъ не менѣе, она содержитъ, прежде всего, такой цѣнный матеріалъ, какъ данныя о числѣ сохъ по каждому отдѣльному владѣнію и по каждой отдѣльной дачѣ, — матеріалъ, на основаніи котораго можно составить себѣ, для всѣхъ 65 погостовъ Шелонской пятины, ясное представленіе какъ о распредѣленіи общей площади каждаго погоста по родамъ владѣній, такъ и о распредѣленіи владѣній и дачъ каждой категоріи по ихъ величинѣ; мало того — сопоставленіе имѣющихся и здѣсь данныхъ о «старомъ» и «новомъ писемѣ» могло-бы дать возможность установить, опять-таки для всей пятины, характеръ происшедшей въ то время мобилизаціи земельного владѣнія, — въ частности, провѣрить то сдѣланное нами выше, на немногихъ примѣрахъ, наблюденіе, что помѣстное и духовное владѣнія, хотя и не сильно, но все-же вытѣсняли владѣніе государя. Съ другой стороны, сокращенная книга содержитъ данныя о денежныхъ и натуральныхъ платежахъ одной изъ группъ сельскаго населенія — оброчныхъ крестьянъ, которыя могли-бы быть подвергнуты разработкѣ съ финансово-податной точки зрѣнія, въ нѣкоторой же своей

1) Какъ уже упоминалось, въ работѣ г. Загорскаго эта книга использована довольно широко.

части, именно, поскольку рѣчь идетъ о натуральныхъ, въ частности хлѣбныхъ окладахъ, представляютъ собою весьма цѣнный, до сихъ поръ почти не использованный, матеріалъ для характеристики сельскаго хозяйства края.

Остановимся сначала на данныхъ, характеризующихъ распредѣленіе и размѣры землевладѣнія. Будучи, и въ данномъ случаѣ, лишенъ возможности выполнить сплошную обработку матеріала, я выбралъ изъ сокращенной книги данныя для нѣкоторой, впрочемъ довольно значительной, части, именно для двадцати девяти погостовъ, и притомъ исключительно по «новому письму» 1598 года. Самый отборъ погостовъ производился съ такимъ расчетомъ, чтобы захватить, прежде всего, сплошную полосу или ленту, которая пересѣкала бы всю пятину, начиная съ крайняго сѣверо-запада (пог. Прибужскій и Щепецкій) до крайняго юго-востока (Рамышевскій и Около-русье), а затѣмъ — дать по нѣсколько погостовъ изъ остающихся въ сторонѣ отъ этой полосы сѣверо-восточнаго и юго-западнаго угловъ пятины. Для этихъ 29 погостовъ даются въ приложеніи таблицы №№ VII—XI, въ которыхъ подсчитано, прежде всего, распредѣленіе общаго числа сохъ въ каждомъ погостѣ по четыремъ родамъ владѣнія, а затѣмъ: распредѣленіе оброчныхъ дачъ по числу сохъ въ нихъ и средняя величина оброчной дачи, — величины, хотя, какъ справедливо полагаетъ г. Нордманъ, и лишеныя значенія съ точки зрѣнія характеристики *землевладѣнія*, но способныя пролить нѣкоторый свѣтъ на условія размѣщенія населенія, въ частности оброчныхъ крестьянъ, по территоріи края; число и размѣры помѣстныхъ владѣній и число въ нихъ отдѣльныхъ дачъ или «боярщинъ», а затѣмъ — группировка владѣній и дачъ по числу отрубовъ въ каждомъ изъ нихъ и по выраженной въ числѣ сохъ величинѣ ихъ сельско-хозяйственной площади; аналогичныя по существу данныя относительно немногочисленныхъ, уцѣлѣвшихъ отъ конфискаціи, монастырскихъ владѣній, и наконецъ данныя о величинѣ владѣній своеземцевъ, выраженныя въ общемъ числѣ владѣній и сохъ и въ видѣ группировки отдѣльныхъ владѣній по ихъ величинѣ. Во всѣхъ этихъ таблицахъ погосты размѣщены въ порядкѣ, соответствующемъ вышеизложенному принципу ихъ отбора — сначала, въ направленіи отъ СЗ къ ЮВ, погосты пересѣкающей пятину сплошной полосы, потомъ погосты СВ, потомъ — ЮЗ, угла пятины. Общихъ итоговъ, въ виду случайно-выборочнаго характера обработаннаго матеріала, я не подводилъ; слѣдовательно, въ дальнѣйшемъ изложеніи не будутъ разсматриваться и тѣ среднія для всѣхъ 29 погостовъ отношенія, которыя могли-бы быть получены изъ такого рода итоговъ, а будутъ даны лишь нѣкоторыя территориальныя сопоставленія, иначе сказать — отмѣчены нѣкоторыя мѣстныя разлічія въ распредѣленіи и складѣ разныхъ категорій владѣнія.

И въ томъ, и въ другомъ отношеніи нашъ, хотя и частично обрабо-

тапшій матеріалъ позволяетъ констатировать существованіе крайняго разнообразія мѣстныхъ условій, совершенно исключаютцаго, онять-таки, возможность думать о томъ однообразіи «постоянныхъ причинъ», какое является необходимою предпосылкою цѣлесообразности примѣненія математическихъ критеріевъ возможности распространенія выводовъ за предѣлы поля наблюденія. Если, прежде всего, остановиться на данныхъ, характеризующихъ общее распредѣленіе территоріи по родамъ владѣнія, то въ цѣломъ рядѣ погостовъ мы совершенно не найдемъ оброчныхъ земель. Есть погосты, вся заселенная территорія которыхъ цѣликомъ расхватаана свѣтскими владѣльцами — помѣщиками: таковы Дегожекій, Вышгородъ. Есть такіе, гдѣ къ преобладающей массѣ помѣстныхъ земель подмѣшивается ничтожная доля своеземческихъ (Буряжскій). Есть и такіе, гдѣ до четырехъ пятыхъ всей обложенной территоріи состоитъ за духовными владѣльцами (Пазеревскій). Есть напротивъ и такой погостъ—впрочемъ только одинъ, Михайловскій, бывшаго владѣнія Юрьевскаго монастыря, гдѣ владѣльческихъ земель совершенно нѣтъ, а вся площадь осталась за государемъ и состоитъ въ оброчномъ пользованіи крестьянъ. Въ значительномъ большинствѣ погостовъ мы не встрѣчаемъ однако *такого* исключительнаго господства какаго-либо одного рода владѣнія, а находимъ, напротивъ, ту или иную комбинацію государевыхъ оброчныхъ и помѣстныхъ земель, къ которымъ почти вездѣ присоединяется болѣе или менѣе незначительный процентъ владѣній своеземцевъ, а въ рядѣ погостовъ — нѣкоторый, по большей части еще менѣе значительный, процентъ земель духовныхъ владѣльцевъ, въ частности монастырей. Комбинаціи эти, можно сказать, безконечно разнообразны. Мы находимъ такіе погосты, гдѣ оброчныя земли составляютъ всего какихъ-нибудь 10—15% территоріи (Лосицкій, Быстрѣвскій, Ясенскій, Жедрицкій), а на долю помѣстныхъ приходится почти девять десятыхъ — 88—89% всей площади (первые три изъ только-что названныхъ погостовъ); находимъ такіе, гдѣ оброчныя земли занимаютъ четвертую или третью часть заселенной и обложенной территоріи (Щенецкій, Щирскій, Логовешскій, Славятинскій, Ефремовскій); въ довольно значительномъ числѣ погостовъ оброчныя земли занимаютъ половину площади или немногимъ меньше — таковы Опоцкій, Рамышевскій, Дремянцкій, Передольскій, Порховское околородье; наконецъ, въ нѣсколькихъ погостахъ доля, занимаемая государевыми оброчными землями поднимается до двухъ третей (Прибужскій, Илеменскій, Должипскій, Фроловскій), и даже почти до девяти десятыхъ (Дретонскій) всей заселенной и обложенной территоріи. Въ соотвѣтствіе съ этимъ доля территоріи, занятая помѣстными владѣніями, падаетъ до трехъ четвертей (Жедрицкій), двухъ третей (Щенецкій, Логовешскій, Ефремовскій, Пажеревицкій), половины (Боротенскій, Павскій,

Опоцкій, Славятинскій, Рамышевскій, Дремяцкій, Передольскій, Порховское околородье) — на долю этой послѣдней группы приходится такимъ образомъ самое большее число, около трети всѣхъ попавшихъ въ мою выборку погостовъ. Погосты съ еще меньшею долею помѣстнаго владѣнія немногочисленны: въ нѣсколькихъ погостахъ помѣстья занимаютъ треть (Прибужскій, Ретенскій, Должинскій) или четверть (Околорусье, Фроловскій), и въ трехъ только погостахъ изъ всѣхъ 29-ти доля помѣстныхъ владѣній падаетъ ниже четверти: въ Паозерьѣ съ 19,5% и въ Дретонскомъ и Илеменскомъ съ 10 процентами помѣстныхъ владѣній. Что касается до духовныхъ владѣльцевъ, то совершенно особое мѣсто занимаетъ (ближайшій къ Новгороду!) Паозерскій погостъ, гдѣ владѣніями этой категоріи занято почти четыре пятыхъ всей заселенной и обложенной территоріи. Затѣмъ, рѣзко выдѣляются изъ общей массы погосты Околорусье съ 38 и Боротенскій съ 30% монастырскихъ земель; далѣе слѣдуютъ погосты съ уже очень небольшимъ процентомъ земель этой категоріи — Ретенскій съ 10, Рамышевскій съ 7,6, Жедрицкій съ 6,7, Порховское околородье съ 5,3%; еще въ шести погостахъ доля монастырскихъ земель не поднимается выше 3,4%, падая для трехъ изъ нихъ ниже одного процента. Наконецъ, своеземческія владѣнія распределяются между погостами сравнительно равномерно. Совершенно нѣтъ ихъ только въ шести погостахъ — Щепецкомъ, Лосицкомъ и др., — но за то только въ пяти погостахъ доля общей площади, занятая своеземческими владѣніями, превышаетъ 10%: это именно Павскій, Илеменскій и Славятинскій съ 16%, Щирскій съ 14,5% и Околорусье съ 10,7%; затѣмъ, въ четырехъ погостахъ процентъ своеземческихъ владѣній, не достигая десяти, не падаетъ однако ниже 5%; наконецъ, въ половинѣ всѣхъ тѣхъ погостовъ, гдѣ имѣются своеземческія дачки, процентъ ихъ не достигаетъ пяти, падая въ нѣкоторыхъ до трехъ, двухъ, а въ нѣсколькихъ погостахъ (Быстрѣвскій, Порховское околородье, Ясенскій) — даже ниже одного процента общаго количества заселенныхъ и обложенныхъ земель.

Съ не меньшимъ разнообразіемъ мы встрѣтимся, когда обратимся къ даннымъ о числѣ и величинѣ *владѣній* и *дачъ* разныхъ разрядовъ владѣнія. Если остановиться, прежде всего, на *оброчныхъ* дачахъ — о *владѣніяхъ* здѣсь, очевидно, говорить не приходится, потому что всѣ оброчныя земли входили въ составъ единаго государева владѣнія, то мы встрѣтимъ, на одномъ концѣ лѣстницы, два погоста — Щепецкій и Михайловскій, гдѣ оброчныя земли располагаются, въ каждомъ, въ одной сплошной дачѣ, величиною: въ первомъ 54, во второмъ — 21 соха; формально, такъ сказать, къ той-же категоріи слѣдовало бы отнести и Быстрѣвскій погостъ, гдѣ тоже имѣется всего одна оброчная дача, — но дача эта величиною всего

въ $7\frac{1}{2}$ сохъ и потому едва-ли можетъ быть поставлена на одну доску съ обширными оброчными дачами двухъ ранѣе названныхъ погостовъ. Встрѣчаемъ на другомъ концѣ лѣстницы и такіе погосты, гдѣ государевы оброчныя земли раздроблены между двумя или даже двумя съ половиною десятками дачъ: это именно Околорусье, гдѣ оброчное владѣніе слагается изъ 25 мелкихъ дачекъ, изъ которыхъ самая большая не достигаетъ десяти сохъ, а значительное большинство (22 дачи) не выходитъ изъ предѣла двухъ сохъ каждая; во всѣхъ 25 дачахъ вмѣстѣ всего 30 сохъ обложенной земли, такъ что средній размѣръ дачи не превышаетъ такой ничтожной величины, какъ 1,2 сохи, что приблизительно соотвѣтствуетъ тремъ крестьянскимъ дворамъ средняго для данной мѣстности размѣра. Второй погостъ съ очень раздробленными оброчными землями — это Дремяцкій, съ двадцатью дачами, средній размѣръ которыхъ поднимается однако уже до 4,2 сохъ; при значительномъ преобладаніи мелкихъ и мельчайшихъ дачъ — 18 дачъ не свыше 10 сохъ, въ томъ числѣ десять не свыше двухъ, здѣсь имѣется и двѣ болѣе значительныхъ оброчныхъ дачи: одна принадлежащая къ группѣ 10—20, другая — къ группѣ 20—40 сохъ. Остальные погосты какъ по числу и величинѣ отдѣльныхъ оброчныхъ дачъ, такъ, очевидно, и по среднему ихъ размѣру, стоятъ на разнообразнѣйшихъ промежуточныхъ ступеняхъ той-же лѣстницы. Въ двухъ только погостахъ — Илеменскомъ и Передольскомъ, число дачъ достигаетъ десяти или 12-ти; въ пяти погостахъ оброчныя земли группируются въ 6 — 9 дачъ, наиболѣе же многочисленную группу составляютъ 15 погостовъ, въ каждомъ изъ которыхъ число оброчныхъ дачъ не превышаетъ пяти, причемъ въ шести погостахъ оброчныя земли сгруппированы въ двѣ или три дачи, въ трехъ, какъ мы видѣли выше, — въ одну дачу. Такъ какъ общее количество обложенныхъ земель въ оброчныхъ дачахъ колеблется по отдѣльнымъ погостамъ между 12 (Жедрицкій, Ясенскій, Рамышевскій), десятью (Лосицкій) и даже семью (Быстрѣвскій, Боротенскій) сохами съ одной и 73 (Прибужскій), 84 (Дремяцкій), 92 (Илеменскій) и 97 (Дретонскій) сохами съ другой стороны, то очевидно, что и средній размѣръ одной оброчной дачи долженъ колебаться въ чрезвычайно широкихъ предѣлахъ. Въ то время какъ въ Прибужскомъ погостѣ средняя величина одной оброчной дачи достигаетъ сравнительно огромной цифры 37 сохъ — не говоря о Щепецкомъ, единственная дача котораго, какъ мы видѣли, обнимаетъ даже 54 сохи, въ двѣнадцати погостахъ она падаетъ ниже пяти сохъ, въ восьми изъ нихъ колеблется между 1,2 и 3 сохами. Изъ погостовъ, гдѣ имѣются оброчныя земли, болѣе крупнымъ размѣромъ отдѣльныхъ дачъ характеризуются: Дретонскій, со среднимъ размѣромъ дачи 32 сохъ, Михайловскій, какъ мы видѣли, съ 21 сохами, Пажеревицкій, со среднимъ

размѣромъ оброчной дачи 13 сохъ и Опоцкѣй — съ небольшимъ 10 сохъ; въ остальныхъ пяти погостахъ средней размѣръ оброчной дачи превышаетъ 5, но не достигаетъ десяти сохъ.

Не меньшее разнообразіе представляютъ могущіе быть извлечеными изъ не подробной книги числовыя данныя, характеризующія складъ помѣстнаго землевладѣнія Шелонской пятины. Это разнообразіе, хотя и въ сравнительно сглаженномъ видѣ, проявляется уже въ среднихъ величинахъ помѣстнаго владѣнія. Въ то время какъ въ Вышгородѣ средняя величина помѣстья достигаетъ 21 сохи, уже въ слѣдующемъ по порядку, Щепецкомъ погостѣ она не превышаетъ 14, въ сосѣднемъ съ нимъ Прибужскомъ 10 сохъ. За ними слѣдуютъ семь погостовъ, почти всѣ расположенные либо въ сѣверо-западной, либо въ юго-западной части пятины, со среднимъ размѣромъ помѣстной дачи, колеблющимся между семью и 9,8 сохами; въ семи погостахъ средняя величина помѣстнаго владѣнія колеблется между 5 и 7 сохами, въ остальныхъ десяти она падетъ ниже пяти сохъ, колеблясь въ семи изъ нихъ между 1,1 (Илеменскій) и 2,5 десятинами. Такимъ образомъ, наиболѣе многочисленная группа погостовъ характеризуется мелкимъ и даже очень мелкимъ господствующимъ типомъ помѣстнаго владѣнія; почти въ половинѣ всѣхъ погостовъ средняя величина помѣстья колеблется между пятью и десятью сохами, и только въ трехъ она поднимается выше этой послѣдней величины. Конечно, въ среднихъ цифрахъ крупныя владѣнія затушевываются болѣе мелкими. Но даже если обратиться къ даннымъ о группировкѣ владѣній по ихъ величинѣ, то окажется, что дѣйствительно крупныя помѣстья, болѣе 20 сохъ въ каждомъ, имѣются всего въ семи изъ попавшихъ въ мою выборку погостовъ, именно въ Щепецкомъ, Лосицкомъ, Логовешскомъ, Славятинскомъ, Ясенскомъ, Пажеревицкомъ и Вышгородѣ, которые, опять-таки, всѣ принадлежатъ либо къ сѣверо-западной, либо къ юго-западной части пятины, — весьма вѣроятно, что число большихъ владѣній нѣсколько возрасло-бы, если бы мы имѣли возможность принять въ расчетъ тѣ владѣнія, въ составъ которыхъ входятъ дачи, лежащія въ нѣсколькихъ погостахъ. Владѣнія слѣдующей по размѣру группы — отъ 10 до 20 сохъ, есть въ значительномъ большинствѣ погостовъ, — всего, въ попавшихъ въ выборку 29 погостахъ, ихъ насчитывается 32; совершенно нѣтъ владѣній этой группы, вообще владѣній, превышающихъ 10 сохъ, въ девяти погостахъ, по большей части принадлежащихъ къ средней и восточной части пятины; за то въ шести погостахъ такихъ владѣній имѣется по два, въ одномъ, Дремяцкомъ, три, въ двухъ, Щепецкомъ и Павскомъ, по четыре. Однако, погостовъ съ одними только крупными помѣстьями совершенно нѣтъ: только въ трехъ погостахъ (Вышгородѣ, Прибужскомъ и Щепецкомъ) нѣтъ помѣстій меньше пяти, еще въ четырехъ

минимальный размѣръ помѣстья не опускается ниже трехъ сохъ; во всѣхъ остальныхъ погостахъ имѣются помѣстья, не достигающія указанной только-что предѣльной величины, въ томъ числѣ въ двѣнадцать погостахъ имѣются мельчайшія помѣстья, размѣромъ не свыше одной сохи, рѣшительное же преобладаніе во взятыхъ на выборъ 29 погостахъ принадлежитъ, какъ ясно при самомъ бѣгломъ взглядѣ на таблицу № VII, помѣстьямъ величиною отъ 5 до 10 сохъ, — что конечно стоитъ въ полномъ соотвѣтствіи съ получившимися выводами относительно средней величины помѣстій. Комбинаціи крупныхъ, среднихъ и мелкихъ владѣній представляютъ однако значительное разнообразіе. Съ одной стороны, находимъ такіе погосты, которые характеризуются рѣшительнымъ преобладаніемъ крупныхъ владѣній, среди которыхъ какъ бы случайно оказались одно-два мелкихъ или даже мельчайшихъ; таковъ, напр., Павскій, съ четырьмя помѣстьями группы 10—20 сохъ и всего однимъ только группы 3—5 сохъ. Встрѣчаемъ такіе, гдѣ крупныя владѣнія комбинируются со средними, при незначительной, опять-таки, подмѣси мелкихъ и мельчайшихъ; таковы, напр., Буряжскій погостъ съ двумя владѣніями группы 10—20 сохъ, тремя 5—10 сохъ и однимъ маленькимъ помѣстьемъ группы 1—3 сохъ; или Дремянскій, съ тремя большими помѣстьями группы 10—20 сохъ, шестью помѣстьями 5—10 сохъ, къ которымъ присоединяются одно группы въ 1—3 сохи и три меньше одной сохи, и т. д. Есть и такіе, гдѣ число мелкихъ владѣльцевъ превышаетъ число крупныхъ, что не мѣшать, конечно, послѣднимъ владѣть большею частью помѣстной территоріи; таковы, напр., Порховское околородье, съ шестью владѣніями меньше 3 сохъ, тремя группы 3—5, двумя средними группы 5—10 и всего однимъ болѣе крупнымъ, группы 10—20 сохъ; или Паозерье, съ тремя владѣніями не свыше одной сохи, двумя отъ одной до 5 сохъ и однимъ сравнительно крупнымъ, группы 5—10 сохъ; или Славятинскій, съ пятью владѣніями не свыше трехъ сохъ, однимъ группы 3—5 и однимъ крупнымъ, принадлежащимъ къ группѣ 10—20 сохъ. Имѣются, наконецъ, и такіе погосты, гдѣ преобладаніе принадлежитъ погостамъ средняго размѣра, именно группѣ 5—10 дес., при небольшомъ количествѣ какъ мелкихъ, такъ и крупныхъ владѣній; таковъ, напр., Быстрѣвскій, гдѣ къ названной средней группѣ принадлежитъ пять владѣній, къ слѣдующей вышей два и всего два-же — къ двумъ слѣдующимъ низшимъ; или Лосицкій, гдѣ имѣется пять помѣстій средней группы, три принадлежащихъ къ двумъ высшимъ и три-же — къ двумъ низшимъ группамъ. Разнообразіе комбинацій, словомъ, безкопечно, и въ немъ рѣшительно нельзя подмѣтить какой-либо господствующей аграрно-политической тенденціи.

Не малый интересъ представляютъ затѣмъ и данныя о составѣ по-

мѣстій въ смыслѣ числа дачъ или «боярщинъ», составляющихъ одно помѣстье. Въ видахъ сбереженія мѣста я не буду, однако, подробно останавливаться на этомъ, во всякомъ случаѣ второстепенномъ вопросѣ. Въ этомъ состоитъ тѣмъ менѣе надобности, что господствующая тенденція здѣсь, напротивъ, совершенно ясна. Это пменно рѣшительное преобладаніе помѣстій, состоящихъ, каждое, изъ *одной* только дачи или «боярщины». Въ двѣнадцати погостахъ — немогимъ менѣе половины, мы вовсе не находимъ помѣстій, въ которыхъ было-бы больше одной дачи, такъ что здѣсь *владѣніе* и *дача* совершенно совпадаютъ; въ числѣ ихъ мы встрѣчаемъ какъ погосты съ преобладаніемъ крупныхъ помѣстій, вродѣ Ясенскаго, со среднимъ размѣромъ помѣстья въ 9,5 сохъ, или Прибужскаго, со среднимъ размѣромъ помѣстья почти 10 сохъ, — и со среднею величиною помѣстій, вродѣ Павскаго или Опоцкаго, гдѣ средній размѣръ владѣнія, а вмѣстѣ съ тѣмъ и дачи, равняется пяти или пяти съ небольшимъ сохамъ; и районы мелкаго владѣнія, вродѣ Паозерья, со среднимъ размѣромъ помѣстья всего 2,3 сохи, или Ретенскаго, со среднею величиною помѣстья 2,7 сохи. Въ цѣломъ рядѣ погостовъ, затѣмъ, къ болѣе или менѣе значительному числу однодачныхъ владѣній подмѣшано какое-нибудь одно или два помѣстья изъ двухъ дачъ или «боярщинъ», — таковы, напр., Лосицкій съ десятью однодачными и однимъ двудачнымъ помѣстьемъ, Пажеревпцкій съ четырнадцатью и однимъ, Логовешскій съ пятью и однимъ помѣстьями того и другого типа. И лишь въ сравнительно рѣдкихъ, почти единичныхъ, случаяхъ къ дву- и многодачнымъ помѣстьямъ переходятъ болѣе замѣтная, а тѣмъ болѣе — преобладающая роль; таковы, напримѣръ, Дремяцкій погостъ съ семью однодачными и шестью дву- и многодачными, всего же съ 13 помѣстьями въ 26 дачахъ; Вышгородъ съ однимъ однодачнымъ и однимъ въ четырехъ дачахъ, а всего съ двумя владѣніями въ пяти дачахъ. Общее же число владѣній изъ двухъ, а тѣмъ болѣе изъ большаго числа дачъ остается очень незначительнымъ: всего, въ 29 погостахъ, насчитывается 22 владѣнія, состоящія изъ двухъ дачъ каждое, 13 трехъ и четырехдачныхъ и всего два состоящихъ болѣе чѣмъ изъ четырехъ дачъ. Небезынтересно, что двудачныя помѣстья сравнительно часты въ сѣверо-западныхъ погостахъ — одномъ изъ районовъ наиболѣе крупнаго помѣстнаго владѣнія, помѣстья изъ трехъ или четырехъ дачъ — въ среднихъ и частью восточныхъ погостахъ. Совершенно естественно, при такихъ условіяхъ, что средняя величина *дачи* въ значительномъ большинствѣ погостовъ либо совершенно совпадаетъ со среднею величиною *владѣнія*, либо очень близка къ ней, и лишь въ очень немногихъ погостахъ наблюдается рѣзкое расхожденіе цифръ; такъ, въ Ефремовскомъ погостѣ средняя величина владѣнія 4,2, дачи — 2,8 сохъ; въ Буряжскомъ средній размѣръ владѣнія 9,1, дачи 4,5 сохъ; въ Вышгородѣ среднее число сохъ во вла-

дѣнія 21, въ дачѣ 8,4. Отъ какихъ условій зависитъ бѣольшая компактность владѣній въ однихъ и бѣольшая разбросанность ихъ въ другихъ погостахъ, — на этотъ вопросъ нашъ матеріалъ не даетъ отвѣта въ сколько-нибудь общей формѣ. Нѣкоторыя, относящіяся сюда указанія, однако, можно извлечь изъ нижеслѣдующихъ сопоставленій.

Цѣль этихъ сопоставленій — выяснить, есть ли, или нѣтъ, связь между степенью распространенности помѣстнаго владѣнія въ различныхъ частяхъ интересующаго насъ края, находящей себѣ выраженіе въ процентѣ заселенныхъ и обложенныхъ земель, занятомъ помѣстными владѣніями, — и характеромъ помѣстнаго владѣнія, поскольку таковой выясняется изъ данныхъ о размѣрахъ владѣній и дачъ. Если, просто, просмотрѣть, параллельно, соответственныя таблицы, №№ VII и IX, то сличеніе ихъ не дастъ никакого опредѣленнаго отвѣта на этотъ вопросъ, — мы встрѣтимся съ самыми разнообразными комбинаціями величинъ, характеризующихъ степень распространенности, и числовыхъ показателей, характеризующихъ преобладающій типъ помѣстнаго владѣнія. Такой-же неудовлетворительный результатъ дастъ намъ изученіе помѣщенной нѣсколько ниже картограммы № 5: различныя тона штриховки, характеризующей распространенность помѣстнаго владѣнія, и здѣсь весьма причудливо комбинируются съ тонами другой штриховки, обозначающей средній размѣръ владѣнія этой категоріи. Впрочемъ, кое-что эта картограмма все-таки можетъ дать для освѣщенія интересующаго насъ вопроса: средняя — по географической параллели — полоса Шелонской пятины характеризуется одновременно блѣдными тонами обѣихъ штриховокъ, — иначе сказать, и слабою распространенностью, и малыми размѣрами помѣстгій. Однако, такое чисто значительное впечатлѣніе едва-ли достаточно отчетливо и убѣдительно. Для полученія болѣе опредѣленнаго отвѣта на поставленный вопросъ, мы, поэтому, прибѣгнемъ къ приему разбивки подвергнутыхъ учету случаевъ изучаемаго явленія по одному изъ подлежащихъ сопоставленію признаковъ, съ послѣдующимъ затѣмъ подсчетомъ другого или другихъ отдѣльно въ каждой изъ полученныхъ указаннымъ способомъ группъ.

Г р у п п ы.	Владѣ- ній.	Дачь.	Сохъ.	Въ среднемъ.		Среднее число дачъ на 1 вла- дѣніе.
				На вла- дѣніе.	На дачу.	
I (100—88% помѣстн. влад.).	44	58	399	9,1	6,9	1,3
II (74—56% » »).	56	70	425	7,6	6,1	1,25
III (52—48% » »).	51	65	261	5,1	4,0	1,27
VI (45—27% » »).	25	30	126	5,0	4,2	1,2
V (27—10% » »).	22	37	69	3,1	1,9	1,7

Выясняется, значить, опредѣленная зависимость между степенью рас-

пространности и типомъ помѣстнаго владѣнія, — зависимость, весьма рѣзко проявляющаяся при сравненіи двухъ высшихъ по первому изъ этихъ признаковъ съ двумя средними группами и этихъ послѣднихъ — съ низшею, но почти совершенно исчезающая при сопоставленіи между собою двухъ среднихъ группъ — III и IV: чѣмъ большая часть заселенной и обложенной площади погоста занята помѣстными владѣніями, тѣмъ эти послѣднія крупнѣе, и наоборотъ. И само собою напрашивается и объясненіе: процентъ площади подъ помѣстными владѣніями — прямой показатель степени привлекательности отдѣльныхъ мѣстностей для лицъ, желавшихъ получить помѣстья; но чѣмъ привлекательнѣе была извѣстная мѣстность, тѣмъ сильнѣе добывались здѣсь помѣстій тѣ болѣе крупные и вліятельные люди, которые имѣли право на помѣстья болѣе крупнаго размѣра, — па долю менѣе вліятельныхъ людей, имѣвшихъ возможность притязать лишь на менѣе значительныя помѣстья, оставались менѣе привлекательные для частнаго владѣнія погосты, — тѣ самыя, въ которыхъ именно поэтому нерозданною осталась болѣе значительная часть земель. А послѣдній столбецъ получившейся таблички даетъ намъ, хотя и частичный, отвѣтъ на поставленный нѣсколько выше вопросъ о причинахъ, обусловливавшихъ большую или меньшую компактность или, наоборотъ, раздробленность помѣстныхъ владѣній. Въ высшихъ четырехъ группахъ, въ данномъ отношеніи, нельзя, правда, усмотрѣть никакой зависимости — среднее число дачъ на одно владѣніе во всѣхъ четырехъ группахъ почти одинаково, колеблясь въ такихъ узкихъ предѣлахъ, какъ 1,2 и 1,3. Но въ послѣдней группѣ соответственная величина значительно больше — 1,7; значитъ, служилые люди, имѣвшие право на помѣстья наименьшаго размѣра, не только вынуждены были брать помѣстья въ наименѣе привлекательныхъ погостахъ, — но даже и въ такихъ погостахъ для нихъ, нерѣдко, оказывалось возможнымъ выкроить помѣстья надлежащаго размѣра лишь путемъ соединенія двухъ или нѣсколькихъ совсѣмъ мелкихъ дачъ или клочковъ земли.

На монастырскихъ владѣніяхъ, въ виду ихъ второстепеннаго значенія, мы не будемъ подробно останавливаться. Достаточно бѣлаго взгляда на таблицу № X, чтобы видѣть, что монастырскія владѣнія представляли собой аггломератъ чрезвычайно разнообразныхъ по величинѣ и значенію земельно-хозяйственныхъ единицъ. На одномъ концѣ лѣстницы мы встрѣчаемъ огромныя владѣнія въ $24\frac{1}{2}$ (владычн. дача въ Паозерьѣ), 32 (монастырская дача въ томъ-же погостѣ) и даже 40 сохъ (въ Околорусьѣ), на другомъ стоятъ микроскопическія владѣнія въ половину и треть сохи, соответствующія, приблизительно, землепользованію одного средняго крестьянскаго двора; посредняѣ стоитъ рядъ монастырскихъ и частью церковныхъ владѣній хотя и не столь микроскопическаго, но все-же очень ма-

лаго размѣра, въ общемъ же итогѣ по всей Шелонской пятинѣ имѣется 10 монастырскихъ владѣній не свыше одной сохи каждое, четыре—въ группѣ 1—3 сохи, столько же въ группѣ 3—5 сохъ, одно—съ неполными 10-ю сохами, а затѣмъ—три упомянутыя выше обширныхъ или даже огромныхъ владѣнія.

Нѣтъ надобности подробно останавливаться и на данныхъ о величинѣ своеземческихъ владѣній, главнымъ образомъ потому, что данныя, извлеченныя нами изъ сокращенной книги, лишь очень немного добавляють или вѣрнѣе — ничего не добавляють къ уже сложившимся, сколько мнѣ извѣстно, представленіямъ относительно характера своеземческаго владѣнія и хозяйства. Огромное большинство своеземческихъ владѣній—это владѣнія мелкія и мельчайшія; только въ десяти случаяхъ, разсыпанныхъ по семи погостамъ, размѣры владѣній этой категоріи превышають двѣ сохи заселенной и обложенной земли; владѣній отъ одной до двухъ сохъ тоже немного — всего 23, и такія владѣнія имѣются въ двѣнадцати погостахъ; владѣній отъ $\frac{2}{3}$ до одной сохи даже еще меньше — всего 19, вся же остальная масса своеземческихъ владѣній приходится на долю мельчайшихъ группъ—въ двѣ трети сохи и меньше, что соотвѣтствуетъ, въ максимумѣ, двумъ обжамъ, въ минимумѣ, — даже полуобжѣ, и слѣдовательно не выходитъ изъ обычныхъ рамокъ тогдашняго крестьянскаго хозяйства. Не удивительно, что только въ трехъ погостахъ средній размѣръ своеземческаго владѣнія превышаетъ одну соху — Логовешскомъ, гдѣ имѣется всего три владѣнія этой категоріи, со среднимъ размѣромъ 2,6 сохъ, Опоцкомъ и Славятинскомъ, въ среднемъ съ 1,2 и 1,1 сохою на одно своеземческое владѣніе; въ шести погостахъ средняя величина такого владѣнія ровно одна соха, а въ пяти она опускается до 0,6, 0,5 и 0,4 сохи.

До сихъ поръ я разсматривалъ данныя, касающіяся распредѣленія землевладѣнія и характера различныхъ его видовъ, главнымъ образомъ, подъ угломъ зрѣнія *крайняго разнообразія, нестроты* наблюдаемыхъ въ этой сферѣ отношеній. Собственно территоріальныхъ или мѣстныхъ различій я касался лишь мимоходомъ, нигдѣ не останавливаясь на нихъ подробнѣе. И поскольку я о нихъ упоминалъ, читателю вѣроятно уже бросилось въ глаза исключительное положеніе, занимаемое — насколько можно судить по выборочному матеріалу—сѣверо-западными и юго-западными погостами, съ одной стороны, какъ областью, по преимуществу, помѣстнаго и притомъ крупнаго, а съ другой — среднею полосою Шелонской пятины, какъ областью, характеризуемой преобладаніемъ оброчнаго и мелко-помѣстнаго владѣнія. Теперь намъ необходимо остановиться на этого рода различіяхъ съ нѣскольکو большею степенью подробности. Изученіе таблицъ, хотя-бы и самое внимательное, даетъ въ этомъ направленіи лишь очень немного, — и это совершенно понятно въ виду достаточіо общезвѣстныхъ свойствъ та-

Карта погостов Шелонской пятины.

(По Неволину).



Условные знаки:

Снизу	Сверху.
% земель въ помѣстномъ владѣнн.	Средній размѣръ помѣстнаго владѣнн
0	до 4 сохъ
до 30 %	4-7 "
30-50 %	7-10 "
50-70 %	бол. 10 "
бол. 70 %	

--- Границы геогр. районовъ
 - - - - - Границы района, описаннаго въ подробной книгѣ.

блжнаго способа изображенія статистическихъ величинъ, очень мало приспособленнаго къ выясненію группировки явленій и признаковъ по географической смежности. Обратимся, поэтому, къ другому приему, всецѣло приспособленному къ разрѣшенію именно этого рода вопросовъ — именно къ картографическому. На нижеслѣдующей картограммѣ, въ видѣ разбитыхъ пополамъ прямоугольниковъ, нанесены главные коэффициенты, способные характеризовать значеніе и характеръ одного изъ основныхъ четырехъ разрядовъ, именно помѣстнаго владѣнія. Въ нижней половинѣ каждаго прямоугольника, различной густоты штриховкой, изображена группировка погостовъ по *проценту* общей площади заселенныхъ и обложенныхъ земель, занятому помѣстными владѣніями, въ нижней, тонами штриховки въ другомъ направленіи, — группировка погостовъ по *среднему размеру* одного такого владѣнія. Разсматривая эту картограмму, мы можемъ выдѣлить прежде всего крайній юго-западный уголь Шелонской пятины, какъ сплошной — насколько, опять-таки, можно судить по выборочному матеріалу — районъ преобладанія помѣстныхъ и притомъ крупно-помѣстныхъ владѣній; районъ этотъ цѣликомъ лежитъ внѣ изученной г. Нордманомъ области 17 погостовъ. Большимъ процентомъ помѣстныхъ земель, при не крупномъ, однако, размѣрѣ владѣній, характеризуется нѣсколько южныхъ погостовъ только что названной области, какъ изъ числа входящихъ въ западный районъ, такъ и изъ принадлежащихъ къ восточному, при-Ильменскому району. Наконецъ, приблизительно въ томъ-же направленіи выдѣляется большая, но не сплошная группа сѣверо-западныхъ погостовъ, частью не входящихъ въ изученную г. Нордманомъ область; изъ нихъ только для одного Прибужскаго нанесены темные тона обѣихъ штриховокъ — только этотъ погостъ является, значить, мѣстностью съ сильно-преобладающимъ крупно-помѣстнымъ владѣніемъ; по всѣмъ остальнымъ получились либо густая штриховка внизу при рѣдкой сверху (Фроловскій), либо, чаще, наоборотъ — темная сверху при свѣтлой внизу (Щепецкій, Лосицкій, Логовешскій, Быстрѣвскій, Боротенскій), — въ первомъ случаѣ мы имѣемъ значить дѣло съ преобладаніемъ помѣстнаго владѣнія, при не крупномъ размѣрѣ отдѣльныхъ помѣстій, во второмъ, наоборотъ, съ крупными помѣстьями, занимающими, однако, лишь меньшую часть заселенныхъ и обложенныхъ земель соотвѣтственныхъ погостовъ. Затѣмъ, поперекъ всего погоста, въ направленіи приблизительно отъ ЗСЗ къ ВЮВ, проходитъ широкая, повидимому сплошная полоса, гдѣ помѣстное, и притомъ по преимуществу мелко-помѣстное, владѣніе имѣетъ подчиненное значеніе, а преобладаніе принадлежитъ оброчному владѣнію, — и приблизительно такимъ-же преобладающимъ характеромъ землевладѣнія отличается, повидимому, и сѣверо-восточный уголь пятины.

Въ данную минуту мы должны ограничиться подобнаго рода констатированіемъ наблюдаемыхъ, въ разсматриваемомъ отношеніи, территориальныхъ различій — ни картограмма № 5, ни лежація въ основѣ ея таблицы не дають никакихъ указаній относительно могущихъ лежать въ основѣ ихъ причинъ. Въ дальнѣйшемъ намъ удастся, можетъ быть, установить и нѣкоторыя статистически-уловимыя причинныя зависимости.

VIII.

Обратимся теперь къ другой категоріи данныхъ, которыя можно извлечь изъ сокращенной книги, — именно къ даннымъ о натуральныхъ, въ частности хлѣбныхъ окладахъ оброчныхъ крестьянъ, которые мы однако, какъ выше уже было замѣчено, будемъ разсматривать не съ финансово-податной, а исключительно съ сельско-хозяйственной точки зрѣнія, — какъ матеріалъ для характеристики мѣстныхъ системъ полеводства и сѣвооборотовъ. Я опредѣленно подчеркиваю: системъ *полеводства*, а отнюдь не системъ *хозяйства*. Разрѣшеніе этого послѣдняго вопроса, какъ его ставить, напр., Н. А. Рожковъ, кажется мнѣ, при данномъ характерѣ источниковъ, совершенно невысказаннымъ. *Система хозяйства* — т. е. взаимоотношеніе между всѣми разнообразными элементами сельско-хозяйственнаго производства, начиная отъ хлѣбопашества и кончая техничекою переработкою продукта — настолько сложное и притомъ не установившееся даже въ агрономической теоріи понятіе, что рѣшеніе вопроса о системѣ хозяйства остается далеко не легкимъ даже и для настоящаго момента, когда, казалось-бы, мы могли-бы опираться на полный и доступный систематической, даже нерѣдко бухгалтерской, разработкѣ фактической матеріалъ. И задача становится совершенно неразрѣшимую, когда мы обращаемся къ XV или XVI вѣку и желаемъ опредѣлить систему хозяйства по такимъ даннымъ, какъ отношеніе пахатной и сѣнокосной площади, какъ случайныя данныя о количествѣ скота въ отдѣльныхъ владѣльческихъ хозяйствахъ, а тѣмъ болѣе — какъ показанія иностранцевъ вродѣ того, что такая-то мѣстность «богата скотомъ», что изъ нея вывозится такой или иной продуктъ и т. п. Самое большее, о чемъ можно говорить при такомъ характерѣ указаній источниковъ, — это большее, въ однихъ случаяхъ, или меньшее, въ другихъ, значеніе скотоводства, льководства и т. п. въ известной мѣстности, — но отъ этого до «системы хозяйства» безконечно далеко.

Не легкою, для этихъ отдаленныхъ отъ насъ временъ, представляется и такая сравнительно простая задача, какъ выясненіе *системы полеводства*

и *свооборота*, — т. е. распределенія собственно пахатной площади между различными видами культуръ и послѣдовательности въ ихъ чередованіи. Чтобы убѣдиться въ этомъ, достаточно припомнить встрѣчающіяся въ исторической литературѣ характеристики системъ полеводства въ различныхъ мѣстностяхъ Московскаго государства въ XV или XVI столѣтіяхъ, въ большей — какъ кажется — части случаевъ весьма сбивчивыя и противорѣчивыя. На вопросъ о характерѣ земледѣльческаго хозяйства въ интересующей насъ Новгородской области неоднократно останавливается, напр., Соколовскій, и нельзя не сказать, что относящіяся къ данному вопросу страницы принадлежатъ къ самымъ неудачнымъ. На стр. 21 Соколовскій утверждаетъ, что способъ обработки земли въ концѣ XV вѣка «былъ одинаковъ во всей мѣстности, — при обилии лѣсовъ, покрывавшихъ большую часть территоріи, выжиганіе ихъ было необходимою, и вслѣдствіе этого лѣднное и подсѣчное хозяйство было распространено повсюду». На слѣдующей страницѣ, 21, оказывается однако, что «ближайшія и наиболѣе выгодно расположенныя земли обрабатывались по 3-хъ полевой системѣ (съ паромъ)»; что при этомъ «въ отношеніи свооборота не было никакого различія сравнительно съ настоящимъ временемъ — сѣяли рожь, овесъ, ярицу (?) и ячмень; пшеница высѣвалась въ ничтожномъ количествѣ и составляла предметъ потребленія крестьянъ только въ исключительныхъ случаяхъ». Въ дальнѣйшемъ Соколовскій отваживается и на болѣе опредѣленныя указанія, — «судя по существующему нынѣ (значитъ, уже при чистомъ трехпольѣ! А. К.) отношенію», онъ считаетъ возможнымъ «думать, что и тогда посѣвы ярового были равны ржанымъ»; въ частности, онъ убѣжденъ въ этомъ относительно посѣвовъ овса, которые — «даже если о нихъ не говорится въ источникѣ, разумѣются сами собой»; и даже нормальную площадь крестьянской пашни того времени онъ считаетъ возможнымъ опредѣлять, исходя изъ презумпціи трехпольнаго хозяйства, «съ посѣвомъ яровыхъ равнымъ посѣву озимой ржи» (29). И такого рода шаткость и неопредѣленность не можетъ удивлять, въ виду свойствъ того фактического матеріала, на основаніи котораго приходится строить заключенія, или точнѣе предположенія, относительно господствовавшей въ той или другой мѣстности, въ извѣстную эпоху, системы полеводства. Одинъ изъ обычныхъ — какъ кажется — критеріевъ для сужденія о нѣкогда бывшей системѣ полеводства — это соотношеніе количества пашни паханой и площади заросшей лѣсомъ, главнымъ же образомъ — оставленной въ перелогъ. Но прежде всего старѣйшія писцовыя книги по Новгородской области вовсе не содержатъ данныхъ о нерелогѣ и пашнѣ, поросшей лѣсомъ. Съ другой стороны, даже и для тѣхъ временъ и мѣстностей, гдѣ такого рода данныя источниками даются, они представляютъ собой весьма шаткое

основаніе для сужденія о системѣ полеводства. Какъ выяснено Рожковымъ, Ключевскимъ, Готье, Дьякоповымъ и др., перелогъ и заросшая пашня могутъ быть и *элементами системы полеводства*, залежной или подсѣчной, и просто *показателемъ* того *упадка* и запустѣнія, съ которымъ такъ много приходится считаться историкамъ Московскаго государства; *когда и гдѣ* перелогъ и заросшая пашня имѣютъ то, когда и гдѣ другое значеніе, — это вопросъ, на который иногда бываетъ очень нелегко дать опредѣленный отвѣтъ, — иногда рѣшеніе вопроса становится возможнымъ лишь тогда, когда мы изъ какого-либо источника знаемъ, съ одной стороны, каковы были основы господствовавшей въ той или другой мѣстности системы полеводства¹⁾, — находилась ли, съ другой стороны, эта мѣстность въ состояніи роста или запустѣнія. Наконецъ еще: даже при сравнительно благопріятномъ положеніи нашихъ свѣдѣній о хозяйствѣ въ извѣстной мѣстности, большее или меньшее количество перелога все-таки можетъ послужить основаніемъ лишь для неопредѣленныхъ заключеній; если перелогу мало или вовсе нѣтъ, — это означаетъ лишь исчезновеніе переложнаго или подсѣчнаго хозяйства, но отнюдь не даетъ еще указаній на существованіе въ данной мѣстности *именно, трехполья*, а не какой-нибудь другой, опредѣленной системы: въ данномъ случаѣ позволительно сослаться на современныя наблюденія, изъ которыхъ явствуетъ, что исчезновеніе залежной или переложной системъ отнюдь не всегда равносильно торжеству трехполья: на смѣну имъ приходитъ, гдѣ, въ самомъ дѣлѣ, правильное или неправильное трехполье, гдѣ двухполье, гдѣ та или иная смѣшанная система, гдѣ наконецъ беспорядочное пестрополье, въ которомъ уже нѣтъ элементовъ переложнаго хозяйства, но еще нѣтъ и элементовъ какого-бы то ни было правильнаго, въ частности трехпольнаго хозяйства. Мало значенія имѣетъ — но уже по другимъ причинамъ, и другой источникъ, на который иногда ссылаются при характеристикѣ московскаго земледѣлія — показанія иностранцевъ, какія, напр., приводятся у Н. А. Рожкова²⁾; такія показанія иногда даютъ, правда, «полный перечень», производившихся въ извѣстную эпоху хлѣбовъ, «полное понятіе о всѣхъ продуктахъ полевой культуры» даннаго времени, — но они не даютъ ни количественнаго ихъ соотношенія, ни, тѣмъ болѣе, мѣста, занимаемаго каждымъ изъ нихъ въ сѣвооборотѣ. Болѣе точныя указанія даютъ, иногда, имѣющіяся въ источникахъ указанія относительно характера посѣвовъ на государевой десятинной пашнѣ, — но эти указанія, съ одной стороны, имѣютъ слишкомъ отрывочный характеръ, съ другой — они, можетъ быть, и не типичны для хозяйства, какъ оно велось на земляхъ,

1) Готье, назв., соч., стр. 151.

2) Напр., стр. 118.

обрабатывавшихся за счетъ самаго населенія, почему, напр., Ю. В. Готье, поступаетъ совершенно правильно, когда приводитъ такого рода данныя лишь въ видѣ примѣра, не дѣлая изъ нихъ какихъ-либо обобщеній. Есть однако и еще одинъ, количественно несравненно болѣе изобильный, но до сихъ поръ весьма мало использованный источникъ, — данныя о натуральныхъ окладахъ крестьянъ. Изъ этого источника черпалъ еще Соколовскій, въ болѣе недавнее время данными о натуральныхъ окладахъ пользовались, напр., гг. Готье и Рожковъ. Используются они однако лишь частично, для выясненія тѣхъ или другихъ отдѣльныхъ вопросовъ, и при томъ, по большей части, безъ какой-либо количественной обработки. Такъ, покойный Соколовскій, говоря о пчотожномъ, вообще, размѣрѣ посѣвовъ пшеницы, при этомъ отмѣчаетъ, что «чаще всего упоминается пшеница въ писцовой книгѣ Вотской пятины въ числѣ продуктовъ, которыми уплачивалась подать»; въ другомъ мѣстѣ онъ доказываетъ обширность посѣвовъ овса тѣмъ соображеніемъ, что «онъ постоянно упоминается въ числѣ продуктовъ, которыми платились налоги»¹⁾. Г. Рожковъ, ссылается на натуральные платежи монастырскихъ крестьянъ въ доказательство, съ одной стороны, совершенной незначительности посѣвовъ той-же пшеницы, а съ другой — значительнаго развитія, въ нѣкоторыхъ районахъ, культуры льна²⁾. Г. Готье приводитъ нѣсколько цифръ, показывающихъ распределеніе по хлѣбамъ посопнаго оброка дворцовыхъ крестьянъ³⁾ и т. д.

Между тѣмъ, стоятъ съ нѣкоторымъ вниманіемъ присмотрѣться къ даннымъ о хлѣбныхъ окладахъ, какъ они даются новгородскими писцовыми книгами, чтобы убѣдиться въ томъ, что эти данныя могутъ послужить основаніемъ для гораздо болѣе опредѣленныхъ заключеній относительно господствовавшихъ въ данной области сѣвооборотовъ и даже системъ полеводства. Въ самомъ дѣлѣ. Раскрываемъ наудачу сокращенную книгу «около 1498 года», дающую свѣдѣнія о натуральныхъ платежахъ оброчныхъ крестьянъ, и находимъ въ ней такія записи: по Логовешскому погосту ржи 96 коробей, овса тоже 96, — больше ничего; по одной изъ дачъ Щирскаго погоста ржи 36, овса тоже 36; по одной изъ двухъ дачъ Порховскаго околгородья ржи 16, овса столько-же; по одной изъ трехъ дачъ Павинскаго погоста ржи 47, овса тоже 47, по другой тѣхъ-же хлѣбовъ 34 и 34, по третьей 23 и 23, — и опять-таки больше ничего. Въ этихъ и въ цѣломъ рядѣ другихъ случаевъ въ оброкъ положены только рожь и овесъ, и притомъ въ строго равныхъ количествахъ. Или вотъ нѣсколько примѣровъ другого рода: по одной изъ дачъ Передольскаго погоста вносится ржи 56 коробей,

1) Соколовскій, назв. соч., 22, 29.

2) Рожковъ, стр. 119—122,

3) Готье, 457.

овса 84, ячменя 21, пшеницы семь — число коробей овса точно равно суммѣ остальныхъ трехъ хлѣбовъ. Тоже самое въ рядѣ другихъ дачъ — въ одной крупной дачѣ пог. Медвѣдь вносится овса 426 кор., прочихъ хлѣбовъ: ржи $320\frac{1}{2}$, ячменя $53\frac{1}{4}$, пшеницы $53\frac{1}{4}$ коробьи — въ итогѣ тѣ-же 426; въ одной изъ дачъ Щирскаго погоста овса 38 кор., ржи и ячменя, поровну, тоже 38; въ Спѣжипскомъ погостѣ овса 300 кор., столько-же остальныхъ хлѣбовъ, въ томъ числѣ 240 кор. ржи и по 30 ржи и ячменя. Еще разъ — во всѣхъ этихъ и въ рядѣ другихъ случаевъ количество овса строго равно суммѣ количествъ всѣхъ остальныхъ хлѣбовъ, въ томъ числѣ и ржи. А вотъ примѣры совсѣмъ другого рода: въ трехъ дачахъ погоста Околорусье вносятся ржи $94\frac{1}{2}$, 65 и 43 ($\frac{1}{2}$?) коробьи, овса 189, 130 и 87, — въ каждомъ случаѣ овса ровно вдвое больше; тоже самое въ двухъ изъ многочисленныхъ дачъ Ефремовскаго погоста — ржи 3 и 9, овса 6 и 18 кор.; въ другихъ случаяхъ количество вносимаго овса превышаетъ количество ржи въ полтора или въ три раза, — все-таки, значить, составляетъ то или другое кратное отъ количества ржи; такъ, въ одной небольшой дачѣ Доворецкаго погоста вносится ржи 14, овса 21 кор. — полуторная пропорція; въ двухъ дачахъ Фроловскаго погоста вносится ржи 16 и 30, овса 48 и 90 кор. — пропорція тройная¹⁾.

Не будемъ пока умножать примѣровъ — уже и приведенныхъ достаточно, чтобы убѣдиться въ томъ, что данныя числовыя соотношенія не могли быть случайностью. Окончательное объясненіе проявляющимся въ этихъ соотношеніяхъ правильностямъ дадутъ, конечно, специалисты-историки. Однако, и я считаю для себя позволительнымъ высказать по этому поводу нѣкоторыя, кажущіяся мнѣ достаточно обоснованными, предположенія. Въ основѣ ихъ лежитъ прежде всего то, чисто апіорное, соображеніе, что положенные въ опредѣленныхъ числахъ коробей хлѣбные оклады представляютъ собою, для нѣкотораго числа дачъ, *фиксированную долю урожая*, какая по множеству другихъ дачъ показана въ нефиксированномъ видѣ; но если это такъ, то пропорція хлѣбовъ въ натуральныхъ окладахъ должна быть та-же, что и въ томъ валовомъ среднемъ урожаѣ, долю котораго изображаютъ эти платежи. И другое соображеніе, практическое: очевидно, государь и помѣщики не могли брать пшеницы тамъ, гдѣ она не сѣялась, или требовать много овса тамъ, гдѣ овса сѣялось мало; значить, есть окладъ — есть и посѣвъ даннаго хлѣба; большой окладъ — значить и большой посѣвъ; а съ другой стороны, едва-ли былъ какой либо поводъ

1) Нѣкоторыя изъ этихъ правильныхъ соотношеній подмѣчены г. Загорскимъ, который однако ограничился констатированіемъ «безконечнаго разнообразія» хлѣбныхъ оброковъ, но не сдѣлать попытки объяснить подмѣченныя правильности (Загорскій, IX, стр. 297—298, 308)

освободить отъ взноса доли тѣхъ хлѣбовъ, которые сѣялись, или довольствоваться непропорціонально малымъ взносомъ, гдѣ они сѣялись помногу. А отсюда, мнѣ кажется, неизбежный выводъ; *пропорція хлѣбовъ съ натуральныхъ окладахъ должна* — конечно, въ схематизированномъ видѣ — *воспроизводить ихъ пропорцію въ посьвахъ*. А между тѣмъ эта послѣдняя пропорція — одинъ изъ основныхъ признаковъ, характеризующихъ земледѣліе въ извѣстной мѣстности; въ очень многихъ случаяхъ она даетъ совершенно ясное представленіе о сѣвооборотѣ, а вмѣстѣ съ тѣмъ, какъ правило, и о самой системѣ полеводства.

Сказанныя соображенія заставили меня сдѣлать изъ сокращенной книги полную выборку данныхъ о хлѣбныхъ окладахъ; недостатокъ времени не позволилъ мнѣ въ томъ-же направленіи использовать полную книгу, въ которой, кромѣ тождественныхъ данныхъ о натуральныхъ окладахъ оброчныхъ крестьянъ, имѣются аналогичныя данныя объ оброкахъ крестьянъ владѣльческихъ и монастырскихъ, — *эти* данныя выбраны мною лишь по четыремъ при-Ильменскимъ погостамъ, для которыхъ сокращенная книга вовсе не даетъ соответственнаго матеріала. Поскольку такой матеріалъ въ сокращенной книгѣ былъ, онъ выбранъ цѣликомъ, для всѣхъ погостовъ. Тѣмъ не менѣе, его приходится признать весьма отрывочнымъ, даже если имѣть въ виду хлѣбные оклады однихъ только оброчныхъ крестьянъ: во многихъ случаяхъ показана только *доля* урожая, подлежащая внесенію въ оброкъ; въ другихъ хлѣбный платежъ уже переведенъ *на деньги*, — какъ тѣ, такъ и другіе случаи, очевидно, съ занимающей пасъ точки зрѣнія лишены всякаго значенія. Въ результатѣ, въ сдѣланной мною выборкѣ данныхъ о хлѣбныхъ окладахъ нѣсколько погостовъ вовсе не представлено, нѣкоторые другіе представлены лишь по отношенію къ небольшой части, даже одного только оброчнаго, паселенія.

Обратимся теперь къ разсмотрѣнію данныхъ таблицы № XII и дополняющей ее, по отношенію къ при-Ильменскимъ погостамъ области г. Нордмана, таблички № XII-а. Общее впечатлѣніе отъ тѣхъ данныхъ, которыя сведены въ названныхъ таблицахъ, сводится къ крайнему разнообразію хлѣбныхъ окладовъ, въ смыслѣ комбинацій разнаго рода хлѣбовъ, — а слѣдовательно и къ крайнему разнообразію въ составѣ носѣвовъ. Впечатлѣніе это идетъ рѣшительно въ разрѣзъ съ утвержденіемъ, покойнаго Соколовскаго, будто способъ обработки земли былъ «одинаковъ во всей мѣстности», и едва ли можетъ быть согласовано и съ другимъ его утвержденіемъ — что въ отношенія сѣвооборотовъ «не было никакого различія сравнительно съ настоящимъ временемъ»¹⁾; въ противо-

1) Соколовскій, стр. 21—22.

положенность времени, когда писалъ Соколовскій, и когда сѣвообороты у крестьянъ данной мѣстности болѣе или менѣе цѣликомъ укладывались въ рамки трехпольной системы, для той эпохи можетъ быть установлено существованіе разнообразнѣйшихъ сѣвооборотовъ, свойственныхъ какъ трехполью, такъ и болѣе первобытнымъ системамъ, а также разнообразнымъ комбинаціямъ трехпольнаго хозяйства съ переложнымъ. Затѣмъ, уже при бѣгломъ просмотрѣ данныхъ о натуральныхъ платежахъ бросаются въ глаза слѣдующіе факты:

1. Ярицы, упоминаемой Соколовскимъ, въ числѣ высѣваемыхъ въ Новгородской области хлѣбовъ, въ составѣ хлѣбныхъ окладовъ совершенно не встрѣчается, — болѣе нежели вѣроятно, что она въ данной мѣстности и не сѣялась.

2. Пшеница высѣвалась хотя и далеко не повсемѣстно и нигдѣ не занимала первенствующей роли, — однако высѣвалась отнюдь не въ такихъ «ничтожныхъ количествахъ» и не «въ исключительныхъ случаяхъ», какъ полагалъ тотъ-же авторъ. По цѣлому ряду погостовъ пшеница является нормальной составною частью хлѣбныхъ окладовъ, причемъ, въ значительномъ большинствѣ случаевъ, взносъ пшеницею лишь вполовину меньше взноса ячменемъ, въ нѣкоторыхъ же погостахъ или отдѣльныхъ дачахъ пшеница фигурируетъ даже и въ равномъ съ ячменемъ количествѣ. Самое распредѣленіе посѣвовъ пшеницы по территоріи погоста позволяетъ думать, что Шелонская пятина *не* была крайнимъ сѣвернымъ предѣломъ распространенія этого хлѣба: съ пшеницею мы встрѣчаемся еще и въ рядѣ сѣверныхъ погостовъ — напр., въ Прибужскомъ, Шепецкомъ и т. п., — погосты же, гдѣ пшеница — судя по хлѣбнымъ окладамъ — не сѣялась или гдѣ посѣвы ея были окончательно ничтожны, встрѣчаются какъ на крайнемъ сѣверѣ, такъ и въ средней и даже въ южной (Жедрицкій, Ясенскій) части пятинны. Наиболѣе правдоподобнымъ представляется, конечно, то предположеніе, что наличность или отсутствіе пшеницы зависѣло по преимуществу отъ почвенныхъ условій, — но провѣрить это предположеніе я лишенъ возможности.

3. Противъ ожиданія, ленъ въ натуральныхъ окладахъ оброчныхъ крестьянъ не встрѣчается. Изъ промышленныхъ растений фигурируетъ только хмель, — да и то лишь въ немногихъ погостахъ, причемъ иногда хмель входитъ, иногда не входитъ въ одну изъ тѣхъ правильныхъ комбинацій хлѣбовъ, о которыхъ выше упоминалось; значить, — иногда какъ-то участвуетъ въ полевомъ сѣвооборотѣ, иногда разводится виѣ послѣдняго, вѣроятно на особыхъ хмельникахъ.

4. Основными элементами сѣвооборота являются, очевидно, рожь и овесъ, — послѣдній въ гораздо большей степени, чѣмъ первая: за однимъ-

двумя исключеніями (одна дача Лосяцкаго пог., Жедрицкій, Бѣльскій погосты) овесъ фигурируетъ въ хлѣбныхъ окладахъ, какъ минимумъ, въ одинаковомъ съ рожью количествѣ, — во многихъ же случаяхъ доля овса въ полтора, два и въ три раза больше, чѣмъ ржи. Весьма вѣроятно, что такое важное значеніе овса въ данной мѣстности и въ данную эпоху, до извѣстной степени, объясняется причинами агрономическаго характера — широкою еще распространенностью залежнаго и подебчнаго хозяйства, создающихъ, въ условіяхъ нашего сѣвера, особенно широкой просторъ именно для посѣвовъ овса. Но едва-ли меньшее значеніе имѣли и соображенія чисто экономическія — именно, близость такого крупнаго торговаго центра, какъ Новгородъ, способствовавшая развитію конныхъ промысловъ и въ частности тяжелаго извоза, а слѣдовательно, открывавшая для овса широкой сбытъ. Слѣдующее за названными двумя хлѣбами мѣсто принадлежало ячменю, который, иногда, фигурируетъ въ одинаковыхъ съ рожью количествахъ, чаще — въ значительно меньшихъ, и ни въ одномъ случаѣ не занимаетъ перваго по количеству мѣста, — доказательство того, что земледѣліе въ тогдашней Шелонской пятинѣ отнюдь не носило характера типичнаго сѣвернаго земледѣлія, въ которомъ, какъ извѣстно, ячменю принадлежитъ первенствующая роль.

Затѣмъ, разнообразныя количественныя комбинаціи перечисленныхъ хлѣбовъ, какія могутъ быть усмотрѣны изъ сдѣланной мною сводки, позволяютъ, съ большею или меньшею опредѣленностью, установить слѣдующіе типы сѣвооборотовъ и соотвѣствующихъ имъ системъ полеводства.

I. *Чистое трехполье*, въ двухъ основныхъ и одной второстепенной разновидностяхъ, а именно:

а) Количество вносимой въ оброкъ ржи равно количеству овса, другихъ хлѣбовъ нѣтъ — наиболее *типичное крестьянское трехполье* съ сѣвооборотомъ рожь — овесъ — паръ.

б) Количество овса въ хлѣбномъ окладѣ равно суммѣ количествъ ржи вмѣстѣ съ болѣе цѣнными яровыми — пшеницей и ячменемъ, иногда и съ хмелемъ, — *трехполье* съ болѣе цѣнными, а вмѣстѣ съ тѣмъ и притязательными яровыми въ озимомъ полѣ.

в) Гораздо болѣе рѣдкая разновидность, когда количество ржи въ хлѣбномъ окладѣ равно суммѣ количествъ овса и другихъ, болѣе цѣнныхъ яровыхъ, — *трехполье* съ озимымъ полемъ, занятымъ одною рожью, и *яро-озимъ*, разбитымъ между *различными яровыми*, съ преобладаніемъ, впрочемъ, все того-же овса.

II. *Смѣшанное хозяйство*, характеризуемое въ нашемъ матеріалѣ тѣмъ, что извѣстная часть хлѣбнаго платежа укладывается въ трехпольную формулу, другая остается внѣ этой формулы. Съ извѣстною степенью

достоверности можно думать, что такому составу хлѣбнаго оклада соответствовала комбинація *трехпольнаго* хозяйства съ одною изъ первобытныхъ формъ — *залежною или подсѣчною*. Въ какія реальныя формы облекалась эта комбинація, объ этомъ, очевидно, можно только догадываться¹⁾. Мнѣ представляется правдоподобнымъ, что въ такого рода случаяхъ на поддворныхъ поляхъ велось правильное трехполье, отдаленныя же пашни, или земли, по особо благоприятнымъ условіямъ не нуждающіяся въ удобреніи, эксплуатировались по залежному или подсѣчному способу. Наиболее обычная разновидность такого смѣшаннаго хозяйства, — это:

а) Случай, когда количество ржи строго равно количеству овса, а сверхъ того въ составъ хлѣбнаго оклада входятъ извѣстныя, значительно меньшія, количества другихъ яровыхъ — ячменя, иногда пшеницы; на поддворныхъ пашняхъ, значить, практиковался *типичнѣйшій* крестьянскій *трехпольный* сѣвооборотъ съ одною рожью и овсомъ, для посѣвовъ же болѣе притязательныхъ яровыхъ пользовались свѣжестью лежавшихъ внѣ трехпольнаго оборота цѣлинныхъ земель и подсѣкъ. Менѣе распространенная разновидность, повидимому однако того-же типа, или можетъ быть нѣкоторая переходная форма уже къ третьему типу, — это:

б) Случай, когда количество овса замѣтно превышаетъ количество ржи, а сверхъ того въ составъ хлѣбнаго оклада входятъ и другіе яровые. Достаточно правдоподобная реконструкція этого типа — трехполье на поддворныхъ пашняхъ, слагающееся изъ посѣвовъ ржи и овса, и затѣмъ часть овса и остальные яровые — на болѣе отдаленныхъ пашняхъ, въ подсѣчномъ или залежномъ оборотѣ.

III. *Переложное хозяйство*, для ближайшей характеристики котораго, какъ *залежнаго или подсѣчнаго*, нашъ матеріалъ не даетъ опредѣленныхъ указаній. Едва ли не болѣе правдоподобна, однако, по сопоставленію съ современными формамп и сѣвооборотами переложнаго хозяйства, особенно сибирскими, *залежная* форма. Разновидности ея:

а) Въ хлѣбный окладъ входятъ только рожь и овесъ — послѣдній въ количествѣ, въ полтора, два и три раза превышающемъ количество ржи; правдоподобный сѣвооборотъ — рожь по цѣлинѣ, затѣмъ столько разъ подрядъ овесъ, сколько возможно до замѣтнаго истощенія почвы.

б) Въ хлѣбномъ окладѣ, сверхъ такихъ-же, какъ и въ предыдущемъ случаѣ, количествъ ржи и овса, болѣе или менѣе незначительныя добавки другихъ яровыхъ; для такого рода случаевъ допустимо двойное предполо-

1) На болѣе конкретныя заключенія, можетъ быть, навело бы здѣсь, какъ и въ рядѣ другихъ пунктовъ, сопоставленіе данныхъ писцовыхъ книгъ съ данными современной сельско-хозяйственной статистики, изображающими комбинаціи хлѣбовъ при различныхъ типахъ и комбинаціяхъ залежнаго и трехпольнаго хозяйства.

женіе: либо за рожью по цѣлині сначала слѣдовали болѣе цѣнные яровые, а затѣмъ уже овесъ, либо пшеница сѣялась по цѣлині, альтернативно съ рожью, а затѣмъ уже — овесъ.

и в) Третій, несравненно болѣе рѣдкій типъ, — когда количество ржи превышаетъ количество всѣхъ яровыхъ, взятыхъ вмѣстѣ; правдоподобный сѣвооборотъ — по цѣлині не одинъ, а два или болѣе посѣва ржи, и затѣмъ уже яровые; если допустить существованіе весьма распространенныхъ теперь въ Сибири комбинацій залежнаго хозяйства съ паромъ («залежно-паровое» хозяйство), то правдоподобнымъ будетъ такой сѣвооборотъ: рожь — яровое — паръ — рожь — яровое — паръ — рожь — паръ — рожь и т. д.

Таковы, мнѣ кажется, главнѣйшіе типы системъ полеводства и сѣвооборотовъ, какіе можно намѣтить на основаніи данныхъ о хлѣбныхъ окладахъ оброчныхъ крестьянъ. Можно было-бы подвергнуть эти данныя болѣе детальному разсмотрѣнію и намѣтить болѣе тонкіе отгѣнки сѣвооборотовъ, выражающіеся въ неодинаковой пропорціи отдѣльныхъ яровыхъ, — но это завело бы насъ слишкомъ далеко и притомъ не дало-бы матеріала для существенно-интересныхъ сопоставленій.

Обратимся теперь къ вопросу о территоріальномъ распространеніи намѣченныхъ чистыхъ и смѣшанныхъ системъ полеводства и сѣвооборотовъ. Просматривая наши таблицы, мы замѣчаемъ прежде всего, что въ однихъ погостахъ пропорція хлѣбовъ по всѣмъ отдѣльнымъ дачамъ совершенно, или по крайней мѣрѣ въ существенныхъ чертахъ, одинакова, а по другимъ для разныхъ дачъ даются разныя пропорціи. Верхъ разнообразія представляетъ Дремянцкій погостъ, гдѣ встрѣчаются комбинаціи хлѣбовъ, соответствующія *всѣмъ тремъ* намѣченнымъ нами типамъ, и притомъ первый, трехпольный типъ — въ обѣихъ главныхъ его разновидностяхъ. Въ довольно многихъ погостахъ встрѣчаются затѣмъ комбинаціи, соответствующія какимъ-либо *двумъ* изъ основныхъ типовъ: въ Должинскомъ и Которскомъ — трехпольному и смѣшанному, въ Доворецкомъ трехпольному и переложному, въ Илеменскомъ переложному и смѣшанному. Въ рядѣ случаевъ, напротивъ, для всѣхъ дачъ одного погоста даются одинаковыя комбинаціи хлѣбовъ, или въ крайнемъ случаѣ — комбинаціи, соответствующія разновидностямъ одного и того-же основного типа. Такъ, въ погостахъ Ефремовскомъ, Фроловскомъ, Лубинскомъ, Павинскомъ, Околорусьѣ всецѣло господствуетъ переложный типъ, — въ послѣдне-названномъ погостѣ исключительно въ разновидности *a*, въ Ефремовскомъ въ разновидностяхъ *a* и *b*, въ Павинскомъ, Скнятынскомъ, Петровскомъ, Щирскомъ — чистое трехполье, въ первыхъ двухъ одной разновидности *a*, въ остальныхъ двухъ разновидностей *a* и *b*; въ Прибужскомъ погостѣ встрѣчаемъ одинъ только типъ — смѣшаннаго хозяйства, и притомъ въ одной разновидности *a*. Значить,

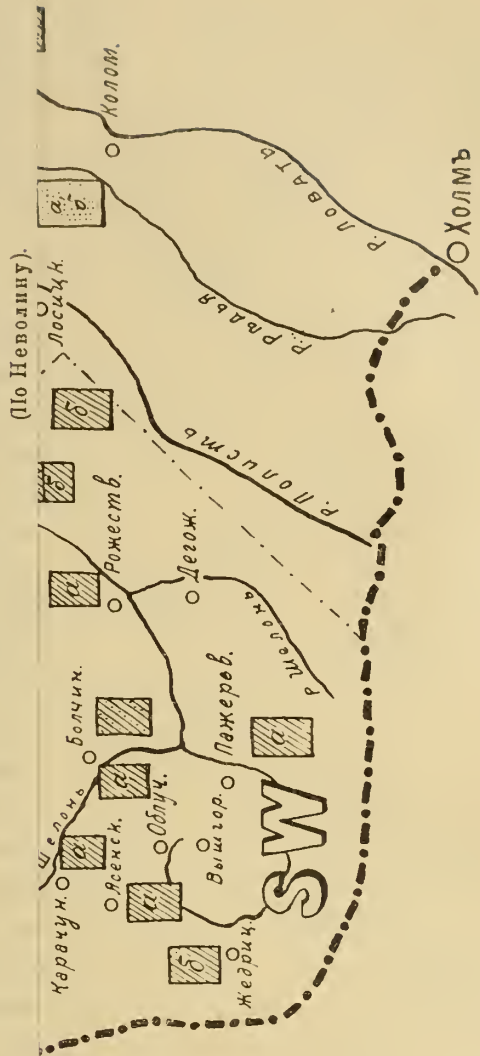
съ большою долею увѣренности можно предполагать, что въ однихъ погостахъ либо еще крѣпко держались первобытныя переложныя формы, либо окончательно установилось правильное трехполье, въ другихъ въ эпоху составленія писцовой книги какъ разъ происходилъ процессъ смѣлы полеводственныхъ типовъ.

Географическое распространеніе послѣднихъ по территоріи пятипы нагляднѣе можетъ быть усмотрѣно изъ картограммы № 6. Первое, что бросается въ глаза — это отсутствіе замѣтнаго соотвѣтствія господствующихъ или преобладающихъ земледѣльческихъ формъ съ болѣе сѣвернымъ или южнымъ мѣстоположеніемъ погостовъ: на крайнемъ сѣверѣ, въ Сумерскомъ погостѣ, мы встрѣчаемъ еще чистое трехполье типа *a*, почти на самой южной окраинѣ выдѣляется цѣлая серія погостовъ — Опоцкій, Илеменскій, Ефремовскій, гдѣ еще господствуютъ болѣе первобытныя формы; фактъ, въ которомъ можно видѣть лишнее подтвержденіе справедливости того высказаннаго выше предположенія, что Шелонская пятина того времени лежала отнюдь не на границѣ правильного земледѣлія, — эта граница уже въ то время проходила, очевидно, значительно сѣвернѣе.

Наша картограмма позволяетъ затѣмъ установить нѣсколько районовъ съ очевиднымъ преобладаніемъ, въ однихъ, какого-либо одного изъ памѣченныхъ нами основныхъ типовъ, и съ болѣе смѣшаннымъ характеромъ хозяйства въ другихъ. Чистое трехполье сосредоточивается въ трехъ болѣе или менѣе сплошныхъ районахъ: на крайнемъ юго-западѣ, уже внѣ границъ области 17 погостовъ г. Нордмана; на сѣверо-западѣ, составляя крайній сѣверо-западный уголъ названной области, и въ центральной части, въ области нижняго теченія Шелони, — причемъ, съ точки зрѣнія вопроса о послѣдовательной смѣнѣ формъ хозяйства, очень важно, что къ каждому изъ этихъ трехъ районовъ непосредственно примыкаютъ погосты со смѣшаннымъ, трехпольно-переложнымъ хозяйствомъ типа II: къ первому — съ СВ, ко второму — съ СЗ, къ третьему съ ЮВ; сплошную область господства именно этого, смѣшаннаго типа мы находимъ на крайнемъ сѣверо-западѣ пятипы, къ СЗ отъ области 17 погостовъ; очень распространѣнъ тотъ-же типъ и на крайнемъ юго-западѣ, — мѣстности, характеризующейся, вмѣстѣ съ тѣмъ, и вообще наибольшею пестротою типовъ земледѣльческаго хозяйства. Районы съ преобладаніемъ переложныхъ формъ мы находимъ, во-первыхъ, въ центральной части погоста, въ области средняго теченія Шелони, и во-вторыхъ — на крайнемъ сѣверѣ и сѣверо-востокѣ, въ бассейнѣ Луги, — въ той и другой мѣстности въ непосредственной смежности и отчасти въ перемѣшку съ погостами и дачами со смѣшаннымъ, залежно-трехпольнымъ хозяйствомъ. И такое территориальное расположеніе мѣстностей съ трехпольно-переложнымъ хозяй-



Карта погостовъ Шелонской пятины.



Объясненіе знаковъ:



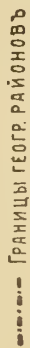
Трехпольн. система.



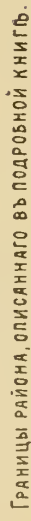
Тоже съ остатками залежной.



Залежная



Границы геогр. районовъ



Границы района, описаннаго въ подробной книгѣ.




1. Буквы — разновидности сѣвообороговъ (см. въ текстѣ).
2. Площадь прямоугольниковъ не пропорціональна общей площади посябовъ. Въ погостахъ со смѣшанными системами разбивка прямоугольниковъ на части приблизительно пропорціональна измѣющимся цифрамъ.



Карта погостовъ Шелонской пятины.

(По Неполину).



Объясненіе знаковъ:

-  Трехпольн система.
-  Тоже съ остатками залежной.
-  Залежная

-  Границы геогр. районовъ
-  Границы района, описаннаго въ подробной книгѣ

1. Буквы — разности сѣвооборотовъ (см. въ текстѣ).
2. Площади прямоугольниковъ не пропорціональна общей площади поговствъ. Въ поговстахъ со смѣшанными системами разбивка прямоугольниковъ на части приблизительно пропорціональна измѣющимся цифрамъ.

ствомъ, по преимуществу по окраинамъ чисто трехпольныхъ либо чисто переложныхъ районовъ, является едва-ли не наиболее существеннымъ выводомъ, къ какому приводитъ изученіе нашей картограммы: *смысла типовъ земледѣлія въ пространствѣ, очевидно, соответствуетъ смыслъ ихъ во времени*: чисто переложное хозяйство непосредственно переходитъ въ смѣшанное, и уже изъ этого смѣшаннаго выкристаллизовывается чисто-трехпольное хозяйство.

Сопоставимъ теперь нашу картограмму типовъ земледѣльческаго хозяйства съ предыдущею, изображающей степень распространенности и преобладающіе размѣры помѣстнаго хозяйства. Извѣстная аналогія бросается въ глаза: окраскѣ трехполя на картограммѣ системъ полеводства, въ видѣ правила, на картограммѣ помѣстнаго владѣнія соответствуютъ болѣе густые тона либо одной, либо другой штриховки, либо обѣихъ вмѣстѣ; окраска переложнаго хозяйства на картограммѣ типовъ земледѣльческаго хозяйства идетъ, въ видѣ правила, параллельно болѣе или менѣе блѣднымъ тонамъ обѣихъ штриховокъ на картограммѣ землевладѣнія. Иначе сказать: *районы господства чистаго трехполя* являются вмѣстѣ съ тѣмъ *районами преобладанія помѣстнаго владѣнія*, и притомъ *въ его болѣе крупныхъ формахъ*, или по крайней мѣрѣ — преобладанія крупныхъ помѣстій, хотя бы, при подчиненномъ, въ общемъ, значеніи помѣстнаго владѣнія; *районы господства переложнаго хозяйства* — это вмѣстѣ съ тѣмъ, районы съ подчиненнымъ значеніемъ помѣстнаго владѣнія и съ преобладаніемъ болѣе мелкихъ его типовъ. Для смѣшаннаго хозяйства типа II подобнаго параллелизма не замѣчается; на сѣверо-западѣ оно идетъ параллельно съ преобладаніемъ крупно-помѣстнаго владѣнія, на юго-востокѣ, скорѣе, съ преобладаніемъ оброчнаго и мелко-помѣстнаго владѣнія.

Конечно, и въ данномъ случаѣ сличеніе картограммъ даетъ лишь извѣстныя общія впечатлѣнія; впечатлѣнія эти, вдобавокъ, лишены и достаточной опредѣленности — отмѣченный выше параллелизмъ типовъ земледѣлія со складомъ землевладѣнія наблюдается *лишь въ большинствѣ случаевъ*, въ рядѣ же погостовъ его совершенно уловить нельзя. Поэтому, чтобы окончательно разрѣшить для себя вопросъ о существованіи или отсутствіи параллелизма между двумя интересующими насъ явленіями, прибѣгнемъ къ уже не разъ примѣнявшемуся нами пріему разложенія ряда цифръ, изображающихъ одно изъ сопоставленныхъ двухъ явленій, на группы, образованныя по главнѣйшимъ типамъ другого явленія; или конкретнѣе — разобьемъ данныя о размѣрахъ землевладѣнія въ 29 взятыхъ нами на выборъ погостахъ на группы по преобладающему типу земледѣльческаго хозяйства. Получаемъ слѣдующую табличку:

Системы полеводства.	‰ сохъ въ помѣстномъ владѣніи.	Среднее число сохъ на одно		Въ среднемъ дачѣ на 1 владѣніе.	Число погостовъ съ ‰ помѣстныхъ владѣній.				
		владѣніе	дачу.		0.	До 30.	30—50.	50—70.	Бол. 70
Трехпольная	70,4	7,4	6,8	1,1	—	—	2	4	3
Трехпольная и смѣш.	44,7	5,3	4,0	1,3	—	1	—	1	—
Смѣшанная	59,8	7,3	5,4	1,3	1	—	1	4	2
Трехпольн. } Смѣшанная } и переложп.	28,3	5,2	2,7	1,9	—	2	1	—	—
Переложная.	58,8	5,2	3,8	1,4	—	1	1	1	1

Если взять, сначала, только тѣ группы, гдѣ преобладаетъ какой либо одинъ типъ, то сопоставленіе соответственныхъ цифръ обнаружить достаточно ясную законосообразность; чистое трехполье сопровождается замѣтно бѣльшимъ процентомъ помѣстныхъ владѣній, нежели смѣшанное и чисто-переложное хозяйство; средній размѣръ владѣнія въ двухъ послѣднихъ группахъ почти одинаковъ — разница, при малой степени точности дапныхъ, слишкомъ незначительна, чтобы дать право на заключенія по существу. Тоже и по отношенію къ степени скученности или разбросанности владѣній по отдѣльнымъ дачамъ: какъ переложная группа, такъ и группа со смѣшаннымъ хозяйствомъ характеризуются большею раздробленностью помѣстій — среднее число дачъ на помѣстье 1,3 и 1,4; трехпольная — большею ихъ компактностью, — среднее число дачъ на помѣстье всего 1,1; для всѣхъ же трехъ группъ среднія числа дачъ составляютъ послѣдовательно растущій рядъ — 1,1, 1,3, 1,4; разница между членами ряда хотя и очень невелика, но все-же даетъ право заключать о растущей, по мѣрѣ перехода къ переложному хозяйству, раздробленности помѣстій, потому что неточность *въ счетъ дачъ* едва-ли могла имѣть мѣсто. По третьему признаку, напротивъ, группа смѣшаннаго хозяйства, очевидно, ближе къ трехпольной, нежели къ переложной: въ первыхъ двухъ рѣзко преобладаютъ крупныя помѣстья, въ третьей такого преобладанія — по крайней мѣрѣ для выбранныхъ 29 погостовъ — не замѣчается, хотя конечно большинство помѣстныхъ земель принадлежитъ крупнымъ владѣльцамъ. Естественно, что и по средней величинѣ помѣстья смѣшанная группа почти не уступаетъ трехпольной, значительно превывая переложную группу. Въ общемъ же результатъ сопоставленія цифръ, относящихся къ районамъ сплошнаго хозяйства одного изъ нашихъ трехъ типовъ, даетъ право на определенное заключеніе, что трехпольное хозяйство имѣетъ своими спутниками болѣе ясно выраженное преобладаніе помѣстнаго владѣнія, болѣе крупныя размѣры и бѣльшую компактность помѣстныхъ владѣній. Въ виду переходнаго характера земледѣльческаго хозяйства въ мѣстностяхъ группы II, не приходится

уделяться и тому, что эта группа, стоя въ общемъ на серединѣ, по однимъ признакамъ приближается къ трехпольной, по другимъ — къ чисто переложной группѣ. Группы съ различными комбинаціями нашихъ трехъ основныхъ типовъ, очевидно, несравненно менѣе привлекали частныхъ владѣльцевъ, нежели группы съ преобладаніемъ чистыхъ типовъ, — вѣроятно потому, что переживаемый населеніемъ такихъ мѣстностей земледѣльческій кризисъ, какъ всегда бываетъ, временно понизилъ его платежеспособность; но величинѣ владѣній разсматриваемыя группы почти тождественны съ чисто-переложною и почти не отличаются другъ отъ друга, — болѣе крупныя владѣльцы одинаково избѣгаютъ, значить, какъ чисто-переложнаго хозяйства, такъ и переходныхъ комбинацій; въ отношеніи же компактности владѣній различныя комбинаціи нашихъ трехъ основныхъ типовъ различаются очень рѣзко: присутствіе, хотя-бы въ комбинаціи съ другими типами, чисто-переложнаго хозяйства сопровождается гораздо большею раздробленностью помѣстныхъ владѣній; среднее число дачъ на одно владѣніе достигаетъ при такого рода комбинаціи исключительно высокой цифры 1,9.

Попробуемъ теперь сдѣлать еще одно сопоставленіе, — именно разбить на такія-же точно группы данныя о величинѣ государевыхъ оброчныхъ дачъ. Получаемъ такую табличку:

Системы полеводства.	Среднее число сохъ на 1 оброчную дачу.	Оброчныхъ дачъ, имѣющихъ сохъ.					
		До 2-хъ.	2—5.	5—10.	10—20.	20—40.	Бол. 40.
I	4,4	18	13	6	1	—	1
I и II	4,2	7	6	3	2	—	—
II	6,1	29	4	2	2	2	2
I и III }	8,3	14	7	7	2	1	2
II и III }							
III	7,3	4	3	4	3	1	—

Совершенно очевидно: въ мѣстностяхъ, гдѣ всецѣло господствуетъ трехпольное хозяйство, или гдѣ оно встрѣчается въ комбинаціи со смѣшаннымъ типа II, размѣры оброчныхъ дачъ несравненно мельче, нежели въ погостахъ, гдѣ всецѣло господствуетъ или хотя бы только встрѣчается чисто-переложное хозяйство; мѣстности со смѣшаннымъ хозяйствомъ типа II занимаютъ въ данномъ отношеніи ровно среднѣ. Сказанное съ полною очевидностью явствуетъ изъ сопоставленія среднихъ величинъ, равно какъ и изъ группировки оброчныхъ дачъ по ихъ величинѣ: даже не вычисляя процентовъ, можно ясно видѣть, что въ переложныхъ мѣстностяхъ крупныя оброчныя дачи встрѣчаются, относительно и даже абсолютно, гораздо чаще, нежели въ трехпольныхъ районахъ. А сопоставляя выводы изъ дан-

ной таблички съ выводами изъ предыдущей, мы приходимъ къ такому, на первый взглядъ нѣсколько парадоксальному, общему заключенію: переходъ отъ первобытныхъ формъ хозяйства къ чистому трехполью, сопровождаясь не только усиленіемъ, вообще, помѣстнаго элемента, но и укрупненіемъ помѣстій и большею ихъ компактностью, въ то-же время идетъ рядомъ съ раздробленіемъ и измельчаніемъ дачъ государева оброчнаго владѣнія. Но парадоксъ — именно только кажущійся. Трехпольные районы — это районы, какъ правило, гуще населенные, съ болѣе высокою доходностью разрабатываемыхъ земель; поэтому они обладаютъ и вообще большею притягательною силою для лицъ, имѣющихъ право или фактическую возможность пріобрѣтать вотчины или помѣстья, и въ частности — для тѣхъ наиболѣе сильныхъ и вліятельныхъ элементовъ, изъ которыхъ вербуются *крупные* вотчинники и помѣщики; выхватывая лучшіе куски, эти болѣе вліятельные элементы легче добываются и отвода ихъ въ болѣе компактномъ видѣ, нежели мелкіе владѣльцы, на долю которыхъ остаются преимущественно мѣстности съ переложнымъ и смѣшаннымъ хозяйствомъ. Но чѣмъ сильнѣе, въ данной мѣстности укореняется помѣстное владѣніе, тѣмъ сильнѣе раздробляются тѣ государевы земли, изъ которыхъ выкраиваются эти владѣнія — помѣстья какъ-бы вклиниваются среди нихъ и разбиваютъ нѣкогда обширныя оброчныя дачи на болѣе мелкіе участки и клочки.

Теперь, подробно познакомившись съ тѣмъ экономико-статистическимъ матеріаломъ, какой можно извлечь изъ подробной книги 1498 года и сокращенной книги «около 1498 года», мы можемъ вернуться назадъ и подвести итоги нашей оцѣнкѣ работы П. Н. Нордмана. Мнѣ кажется въ достаточной степени установленнымъ, что содержаніе этого сочиненія не оправдываетъ заглавія — «статистика въ русской исторіи». Это — не болѣе какъ опытъ статистической обработки одного рода историческихъ источниковъ, относящихся притомъ къ одной опредѣленной мѣстности и къ одному историческому моменту. Едва-ли обоснованъ и взглядъ нашего автора на свою работу, какъ на начало разработки «правильной схемы для разработки данныхъ писцовыхъ книгъ», по которой уже *единообразно* будетъ обработанъ, по возможности, весь сырой матеріалъ (186; курс. автора). Собственно говоря, методологическіе уроки, которые г. Нордманъ считаетъ возможнымъ преподать историкамъ, сводятся къ двумъ пунктамъ: примѣненію описательно-монографическаго метода, какъ противовѣса «чрезмѣрному увлеченію средними величинами» (148), и въ особенности — къ математическому обоснованію выводовъ, построенныхъ на неясчерпывающемъ матеріалѣ, — въ частности къ примѣненію формулы модуля, какъ мѣрила

возможности распространения такого рода выводовъ за предѣлы поля наблюдений. Но сколько-нибудь широкое примѣненіе монографическаго метода только обременяло бы науку огромными массами полусырого матеріала, крайне трудно поддающагося обобщеніямъ, — все же положительное, что онъ можетъ дать, можетъ быть достигнуто при помощи элементарныхъ статистическихъ пріемовъ и картографическаго метода. Что касается до примѣненія математическихъ критеріевъ, то самая постановка даннаго вопроса составляетъ несомнѣнную заслугу нашего автора, — но я не рѣшился бы послѣдовать за нимъ и рекомендовать предлагаемыхъ имъ математическихъ пріемовъ критики къ непремѣнному руководству. Не говоря уже о неразработанности вообще, данной отрасли математической статистики, — въ сферѣ историческихъ изслѣдованій, въ частности при работѣ надъ неисчерпывающимъ матеріаломъ, она встрѣчается съ такими трудностями, которыя дѣлаютъ примѣненіе ея совершенно безплоднымъ. За невозможностью постулировать равенство условій, историкъ никогда не сможетъ опираться на предполагающія такое равенство математическія формулы. Вопліѣ цѣлесообразная и даже необходимая, работа надъ неисчерпывающимъ матеріаломъ, иначе сказать — выборочное изслѣдованіе въ данной области, требуетъ *иного* обоснованія и *иной* статистико-технической постановки, приспособленной къ особенностямъ матеріала и характеризующихъ имъ явленій.

Остается, значить, *спеціальное мѣстное изслѣдованіе* условій заселенія и землевладѣнія одной определенной мѣстности въ одну определенную эпоху, основанное на статистической обработкѣ данныхъ одного определенного источника. Въ такой ограниченной постановкѣ работа г. Нордмана представляетъ несомнѣнный интересъ, — что не мѣшаетъ ей, и въ такого рода рамкахъ, вызывать сомнѣнія и возраженія. Авторъ, прежде всего, безъ достаточнаго къ тому основанія, сузилъ рамки использованнаго имъ матеріала: онъ вовсе не использовалъ сплошнаго матеріала «сокращенной книги»; въ полной книгѣ использовалъ лишь данныя по 17 погостамъ, отбросивъ въ сторону даже четыре погоста изъ тѣхъ, для которыхъ писцовыя записи сохранились въ полномъ видѣ. Наконецъ, даже и по этимъ 17 погостамъ онъ использовалъ не весь матеріалъ, какой давала подробная книга, оставивъ безъ вниманія такія важныя данныя, какъ количество покосовъ. Г. Нордманъ погрѣшилъ, затѣмъ, противъ одного изъ существенныхъ методологическихъ требованій, — именно, не установилъ дѣйствительнаго смысла многихъ изъ тѣхъ величинъ, надъ которыми онъ производитъ статистическія манипуляціи — напр. «людей», «коробей посѣва» и т. д., — въ нѣкоторыхъ же случаяхъ онъ прибѣгъ къ такимъ пріемамъ, которыхъ нельзя не признать ошибочными или по крайней мѣрѣ произволь-

ными — напр., разсчитать количества посѣвовъ «на деревню», утроеніе даваемого книгою количества посѣвовъ въ не доказанномъ предположеніи, что записи писцовой книги имѣютъ въ виду одно только озимое поле въ правильномъ трехпольѣ.

Тѣмъ не менѣе, я не могу не признать за сочиненіемъ г. Нордмана положительнаго значенія, какъ одной — повидимому — изъ первыхъ попытокъ систематическаго примѣненія численно-статистическаго метода къ обработкѣ историческаго матеріала. Я считаю весьма цѣбною его попытку возстановленія карты Шелонской пятины въ концѣ XV вѣка. Я не могу не признать интересными и содержательными его выводовъ, касающихся условій и послѣдствій конфискаціи земель повгородскихъ владѣльцевъ. И въ конечномъ результатѣ полагаю, что сочиненіе г. Нордмана заслуживало-бы награжденія почетнымъ отзывомъ.

№ I (къ стр. 75).

Расположеніе селеній ¹⁾ въ 17 погостахъ
(приблизительно, по картѣ г. Нордмана).

ПОГОСТЫ.	Число селеній.				% селеній.			
	I призначи- тельныхъ рѣкахъ.	II при мел- кихъ рѣч- кахъ.	III при озе- рахъ.	IV на «воло- кахъ».	Т и п ы.			
					I	II	III	IV
Турскій	4	16	—	6	13	61	—	23
Фроловскій	—	6	3	12	—	29	14	58
Которскій	7	10	6	38	11	16	10	62
Хмерскій	5	9	—	7	24	43	—	33
Щирскій	3	12	4	10	10	41	14	34
Логовешскій	5	6	—	13	21	25	—	54
Павскій	3	3	—	5	27	27	—	45
Дубровенскій	5	7	—	47	8	12	—	80
Опоцкій	12	11	—	19	29	26	—	45
Илеменскій	10	15	—	19	23	34	—	43
Боротенскій	—	—	—	21	—	—	—	100
Бурляжскій	—	9	3	7	—	47	16	37
Коростенскій	—	11	3	3	—	65	17	17
Паозерье	5	—	7	5	29	—	42	29
Заверьяже	1	—	—	5	17	—	—	83

№ II (къ стр. 75).

Величина селеній ²⁾ въ 17 погостахъ.

ПОГОСТЫ.	Всего деревень.	Изъ нихъ.			Всего дворовъ.	Въ среднемъ на деревню дво- ровъ.	% деревень.		
		Съ 1 двор.	Съ 3 и бо- лѣе двор.	Изъ нихъ съ 7 и бо- лѣе двор.			Съ 1 двор.	Съ 2 и бо- лѣе двор.	Съ 7 и бо- лѣе двор.
Турскій	60	18	16	—	120	2,0	30	27	—
Фроловскій	43	12	23	2	135	3,1	28	54	5
Которскій	172	68	58	10	461	2,7	39	34	6
Хмерскій	58	19	27	4	178	3,1	33	46	7
Щирскій	73	25	14	—	152	2,1	34	19	—
Логовешскій	66	13	25	4	157	2,4	20	38	5
Павскій	37	9	17	2	131	3,5	24	46	6
Дубровенскій	116	68	18	—	195	1,7	59	16	—
Опоцкій	83	25	30	4	213	2,6	30	36	5
Илеменскій	115	45	36	4	272	2,4	39	31	3
Боротенскій	21	1	11	—	68	3,2	5	52	—
Бурляжскій	57	28	10	2	112	2,0	49	18	4
Коростенскій	15	11	2	1	32	2,1	73	13	7
Паозерье	63	36	16	1	170	2,7	57	25	2
Заверьяже	15	4	4	—	29	1,9	27	27	—

1) Найденныхъ на картѣ.

2) Включая «вопчія» деревни.

ПОСѢВЫ, СѢНОКОСЫ И ОБСѢННЫЙ СЧЕТЪ

Погосты.	Разряды.	Всего.				Однодворныхъ деревень.								Многодворныхъ деревень.												
		Деревень.	Дворовъ.	«Людей».	Коробей посѣва.	Общее число.	Изъ нихъ съ посѣвомъ коробей.							Общее число.	Со среднимъ на дворъ посѣвомъ, коробей.											
							До 2-хъ.	2—3,9.	Ровно 4.	4,1—6.	6—8.	8—10.	Бол. 10.		До 2-хъ.	2—3,9.	Ровно 4.	4,1—6.	6—8.	8—10.	Бол. 10.					
Заверьяжъ.	Оброчные . . .	8	13	23	48	4	1	—	3	—	—	—	—	—	4	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	
	Помѣстные . . .	2	5	6	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	
	Монастырскіе . . .	7	15	19	53	1	—	—	—	1	—	—	—	—	6	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	1	1	1	4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	18	34	39	124	6	1	—	4	1	—	—	—	—	12	1	4	5	2	—	—	—	—	—	—	
Наозерье и Заверьяжъ.	Помѣстные . . .	26	37	51	180	18	2	1	4	7	3	1	—	8	—	2	3	3	—	—	—	—	—	—	—	
	Монастырскіе . . .	26	64	132	373	10	1	4	—	1	—	4	—	16	—	4	1	7	3	—	—	—	—	—	—	
	Владычные . . .	11	59	96	290	4	2	—	2	—	—	—	—	7	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	2	4	8	14	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	65	164	287	857	33	5	5	6	9	3	5	—	32	—	7	4	17	3	1	—	—	—	—	—	
Опоцкій.	Оброчные . . .	51	117	167	480	22	—	5	5	8	3	—	—	29	1	7	10	9	2	—	—	—	—	—	—	
	Помѣстные . . .	54	107	146	347	27	2	4	9	10	2	—	—	27	4	10	6	4	3	—	—	—	—	—	—	
	Монастырскіе . . .	3	5	12	25	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	3	3	4	13	3	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	111	232	329	865	53	2	10	15	20	5	—	—	58	5	17	17	14	5	—	—	—	—	—	—	
Боротенскій.	Оброчные . . .	10	18	24	83	6	—	—	3	2	1	—	—	4	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	
	Помѣстные . . .	18	35	56	183	6	—	1	4	1	—	—	—	12	—	—	5	5	1	1	—	—	—	—	—	
	Монастырскіе . . .	9	20	30	119	4	2	1	—	—	1	—	—	5	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	4	5	8	18	3	—	—	2	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	41	78	118	403	19	2	2	9	4	2	—	—	22	—	2	6	8	5	1	—	—	—	—	—	
Моговешскій.	Оброчные . . .	18	51	90	259	4	—	1	1	1	1	—	—	14	—	4	3	3	3	1	—	—	—	—	—	
	Помѣстные . . .	43	101	172	599	14	1	—	2	2	6	1	2	29	—	3	5	8	7	6	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	10	14	23	89	7	—	—	1	1	4	1	—	3	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	71	166	285	947	25	1	1	4	4	11	2	2	46	—	7	9	12	11	7	—	—	—	—	—	
	Хмерскій.	Оброчные . . .	5	9	9	35	2	—	—	1	1	—	—	—	3	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Помѣстные . . .		79	178	247	862	29	1	1	8	10	5	3	1	50	—	12	9	18	11	—	—	—	—	—	—	
Всѣ разряды.		84	187	256	897	31	1	1	9	11	5	3	1	53	—	13	11	18	11	—	—	—	—	—	—	
Фроловскій.		Оброчные . . .	35	92	145	572	12	—	1	5	2	3	1	—	23	1	2	2	10	4	1	3	—	—	—	—
		Помѣстные . . .	21	46	57	251	10	3	—	4	—	1	—	2	11	—	2	2	5	1	1	—	—	—	—	—
	Монастырскіе . . .	1	1	1	7	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	6	7	10	32	5	—	—	4	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
	Всѣ разряды.	63	146	213	862	28	3	1	13	3	5	1	2	35	1	4	4	16	5	2	3	—	—	—	—	
Итого по 7-ми погостамъ.	Оброчные . . .	125	300	458	1477	48	1	7	18	13	8	1	—	77	3	15	19	25	10	2	—	—	—	—	—	
	Помѣстные . . .	243	509	736	2441	104	9	7	31	30	17	5	5	139	4	35	26	43	23	8	—	—	—	—	—	
	Монастырскіе . . .	46	105	302	577	17	3	2	3	2	4	—	—	29	—	8	4	10	6	1	—	—	—	—	—	
	Владычные . . .	11	59	96	290	4	2	—	2	—	—	—	—	7	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	
	Своеземскіе . . .	26	34	54	170	20	5	1	9	5	—	1	5	6	—	1	2	2	1	—	—	—	—	—	—	
Всѣ разряды.	451	1007	1646	4955	193	20	17	63	51	27	11	5	258	7	59	51	87	40	11	3	—	—	—	—		

1) «Вопчя» деревни не вошли въ таблицу.

2) Табл. III и IV см. стр. 114.

въ 7 погостахъ Шелонской пятинны¹).

Среднее число коробей.		Покозеть копень.	Одюдвортныхъ селеній, имѣющихъ покоса копень.						Многюдворт. селеній, имѣющихъ въ среднѣ на дворъ копень.						Въ среднѣ копень.		Селеній, гдѣ на обжу приходится коробей посева.						Разряды.	Погосты.						
На дворъ.	На сче-ловѣкар.		До 10.	11—25.	26—50.	51—75.	76—100.	101—150.	151—200.	Бод. 200.	До 10.	11—25.	26—50.	51—75.	76—100.	101—150.	151—200.	Бод. 200.	На дворъ.	На сче-ловѣкар.	Обежъ.	До 5,5.			3,5—3,9.	Ровно 4.	4,1—4,5.	4,5—5.	Бод. 5.	Въ среднемъ на обжу коробей.
3,7	2,1	690	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	53	23	121 ¹ / ₂	1	—	7	—	—	—	—	3,9	Обр. Пом. Св. } Заверязье.	
3,8	3,2	350	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70	62	4 ⁵ / ₂	—	—	—	—	—	—	—	4,2		
3,5	2,8	550	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	29	13 ¹ / ₂	1	6	—	—	—	—	—	3,9		
4	4	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40	40	1	—	—	1	—	—	—	—	4		
3,6	3,2	1990	—	—	4	—	2	—	—	2	2	4	3	1	—	—	—	58	51	31,5	2	6	9	1	—	—	—	4,0	Всѣ	
4,8	3,5	2550	—	—	8	3	3	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	69	50	40 ¹ / ₂	4	—	11	1	5	4	—	5,1	Пом. Мон. Св. } Паозерье.	
5,8	2,6	3150	2	—	2	1	2	1	—	2	2	5	5	2	1	—	—	49	24	94 ¹ / ₂	8	—	8	3	4	1	—	4,0		
4,0	3,0	2075	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	22	73	1	2	1	1	4	—	4,0			
3,5	1,8	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	12 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂	—	—	2	—	—	—	4,0			
5,2	3,0	7875	5	—	12	4	5	3	1	2	2	12	11	5	1	1	—	48	28	211 ¹ / ₂	13	2	22	5	13	5	—	4,1	Всѣ	
4,1	2,9	3910	2	6	10	2	2	—	—	—	—	3	10	12	3	1	—	33	24	126 ¹ / ₂	6	3	28	1	8	5	—	3,8	Обр. Пом. Мон. Св. } Олодкій.	
3,2	2,4	2750	4	2	17	1	4	—	—	—	—	4	15	7	—	—	—	26	19	107	8	2	30	2	10	1	—	3,2		
8,3	5	128	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	26	6	—	—	2	—	—	—	—	4,2		
4,3	3,3	47	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	12	3	—	—	2	—	—	—	—	4,3		
3,7	2,6	6835	9	8	28	3	6	—	—	—	—	7	26	19	3	3	—	29	21	242 ¹ / ₂	14	5	62	3	19	7	—	3,6	Всѣ	
4,6	3,5	665	—	4	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	37	28	20	1	—	6	1	2	—	—	4,1	Обр. Пом. Мон. Св. } Борогенскій.	
5,2	3,3	835	1	3	2	—	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—	—	24	15	43	1	2	11	1	2	1	—	4,3		
5,9	3,9	865	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	—	—	43	20	29	—	—	1	5	2	—	—	4,1		
3,0	2,2	105	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	21	13	4 ¹ / ₂	—	—	1	—	—	—	—	4,0		
5,2	3,4	2470	2	11	5	—	1	—	—	—	—	1	14	3	4	—	—	32	21	96 ¹ / ₂	2	4	24	4	5	2	—	4,2	Всѣ	
5,1	2,9	760	—	3	1	—	—	—	—	—	—	5	8	1	—	—	—	15	8,5	63 ¹ / ₂	4	2	6	2	3	1	—	4,1	Обр. Пом. Св. } Луговецскій.	
5,9	3,5	2270	4	3	6	1	—	—	—	—	—	8	15	5	1	—	—	22	13	150	2	2	24	8	7	—	—	4,0		
6,4	3,9	305	—	3	4	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—	—	—	23	14	23 ¹ / ₂	2	2	6	—	—	—	—	3,8		
5,7	3,3	3335	4	9	11	1	—	—	—	—	—	16	23	9	1	—	—	20	12	237	8	6	36	10	10	1	—	3,9		Всѣ
3,9	3,9	180	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	40	40	8 ¹ / ₂	—	—	4	—	—	—	—	—	—	Обр. Пом. } Хмерскій.
4,8	3,5	4385	1	12	14	—	2	—	—	—	—	7	33	9	—	1	—	25	18	207	5	7	31	10	22	4	—	4,1		
4,8	3,5	4565	2	13	14	—	2	—	—	—	—	8	34	10	—	1	—	25	18	215 ¹ / ₂	5	7	35	10	23	4	—	4,2	Всѣ	
6,2	4,0	3360	4	4	1	1	2	—	—	—	—	4	9	6	1	2	—	37	23	127	2	2	12	7	10	2	—	4,4	Обр. Пом. Мон. Св. } Фродовскій.	
5,5	4,4	1420	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	1	—	—	31	25	56	1	1	10	3	3	3	—	—		4,5
7	7	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	50	1 ¹ / ₂	—	—	—	—	—	—	—	—		4,7
4,6	3,2	135	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	19	13	7 ¹ / ₂	—	—	5	—	—	—	—	—		4,3
5,9	4,0	4965	9	10	4	1	3	—	1	—	—	4	15	11	2	2	—	34	24	192	3	3	27	10	14	6	—	4,4	Всѣ	
4,9	3,2	9565	7	18	16	3	6	—	—	—	—	14	30	20	7	4	—	32	21	358	14	7	63	11	24	8	—	4,1	Обр. Пом. Мон. Св. } 7 погостовъ.	
4,8	3,3	14460	14	24	47	5	10	—	1	—	—	19	81	32	4	2	—	28	20	608	21	14	118	26	49	13	—	4,0		
5,5	1,9	4743	4	2	4	1	3	1	—	—	—	3	9	10	4	2	—	144	16	144	9	6	15	5	6	2	—	4,0		
4,9	3,0	2075	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4	1	3	—	—	35	22	73	1	2	1	1	4	—	—	4,0		
5,0	3,1	732	3	7	10	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	22	14	43	2	3	18	—	1	2	—	4,0		
4,9	3,0	31575	31	51	78	9	19	1	1	2	39	127	72	18	8	1	—	31	19	1226	47	32	215	43	84	25	—	4,04	Всѣ	

№ III (къ стр. 75).

Распределеіе селеній ¹⁾ 17 погостовъ по родамъ владѣнія.

ПОГОСТЫ.	Всего селеній.	Въ томъ числѣ.					Или въ %.				
		Оброч-ныхъ.	Помѣст-ныхъ.	Монастыр-скихъ.	Владыч-ныхъ.	Своезем-ческихъ.	Оброч-ныхъ.	Помѣст-ныхъ.	Монастыр-скихъ.	Владыч-ныхъ.	Своезем-ческихъ.
Турскій	47	18	19	1	—	9	38	40	2	—	19
Фроловскій	32	23	9	—	—	—	72	28	—	—	—
Которскій	154	27	123	—	—	4	18	80	—	—	2
Хмерскій	53	53	48	—	—	9	91	—	—	—	—
Щирскій	73	21	44	—	—	8	29	60	—	—	11
Логовешскій	53	13	35	—	—	5	25	66	—	—	9
Павскій	26	12	13	1	—	—	46	50	4	—	—
Дубровенскій	98	13	77	5	—	3	13	78	5	—	3
Опоцкій	64	38	25	1	—	—	59	39	2	—	—
Илеменскій	99	79	9	4	—	7	80	9	4	—	7
Боротенскій	21	2	6	2	—	11	9	29	9	—	52
Буряжскій	53	—	50	—	—	3	—	94	—	—	6
Коростенскій	15	—	13	—	—	2	—	87	—	—	13
Паозерье	50	—	19	23	8	—	—	38	46	16	—
Заверьяжье	13	6	2	5	—	—	46	15	39	—	—

№ IV (къ стр. 75).

Среднее на дворъ количество посѣвовъ ²⁾ въ 17 погостахъ ³⁾.

ПОГОСТЫ.	Въ среднемъ на дворъ коробей.					
	У оброч-ныхъ.	У помѣст-ныхъ.	У мона-стыр-скихъ.	У владыч-ныхъ.	У своезем-ческихъ.	У всѣхъ ⁴⁾ разрядовъ.
Турскій	6,1	2,8	4,5	—	4,2	4,6
Фроловскій	7,2	4,9	—	—	—	6,0
Которскій	5,7	5,9	—	—	3,3	6,0
Хмерскій	4,4	4,6	—	—	—	4,7
Щирскій	2,6	5,8	—	—	5,9	4,1
Логовешскій	5,2	6,4	—	—	7,1	6,1
Павскій	5,9	4,5	2,7	—	—	4,7
Дубровенскій	5,9	5,0	3,4	—	4,2	5,1
Опоцкій	4,2	4,8	5	—	—	4,5
Илеменскій	5,3	3,5	3,5	—	2,1	4,9
Боротенскій	4,7	5,9	7,0	—	—	5,2
Буряжскій	—	3,8	—	—	3,7	4,0
Коростенскій	—	4,6	—	—	5,0	5,2
Паозерье	—	4,7	5,2	4,0	—	4,7
Заверьяжье	4,2	3,8	4,9	—	—	4,5
Всего	5,1	4,9	4,9	4,0	4,9	5,1

1) Безъ «вопчихъ» деревень.

2) Абсол. цифры см. у г. Нордмана.

3) и 4) Общая средняя выведена включая «вопчія» деревни.

№ VI.

„Старое“ и „новое письмо“ въ 7 погостахъ.

ПОГОСТЫ.	Разряды.	Деревень.		Дворовъ.		«Людей».		Объект.		По «новому письму» болѣ (+) или менѣе (-).			
		«Стар.»	«Нов.»	«Стар.»	«Нов.»	«Стар.»	«Нов.»	«Стар.»	«Нов.»	Деревень.	Дворовъ.	«Людей».	Объект.
Заверьяжъ.	Оброчные . . .	2	3	5	6	5	11	5	6	+ 1	+ 1	+ 6	+ 1
	Монастырскіе .	7	5	13	16	13	21	13	13 ^{1/2}	- 2	+ 3	+ 8	+ 1 ^{1/2}
	Всѣ . . .	9	8	18	22	18	32	18	19 ^{1/2}	- 1	+ 4	+ 14	+ 1 ^{1/2}
Паозерье и Заверьяжъ.	Помѣстные . . .	16	16	23	33	29	45	23	42	0	+10	+ 16	+19
	Монастырскіе .	27	24	54	82	58	156	68	100	- 3	+29	+ 98	+32
	Владычныя . . .	8	10	46	64	94	113	59	73	+ 2	+18	+ 19	+14
	Всѣ . . .	51	50	123	179	181	314	150	215	- 1	+56	+133	+65
Опоцкій.	Оброчные . . .	76	53	130	119	129	167	142	133	-23	-11	+ 39	- 9
	Помѣстные . . .	34	28	66	85	73	105	75	68	- 6	+19	+ 32	- 7
	Монастырскіе .	3	2	5	5	5	12	5	6	- 1	0	+ 7	+ 1
	Всѣ . . .	113	83	201	209	207	284	222	207	-30	+ 8	+ 77	-15
Боротенскій.	Оброчные . . .	12	11	21	19	24	26	23	21	- 1	- 2	+ 2	- 2
	Помѣстные . . .	20	17	35	37	36	56	47	43	- 3	+ 2	+ 20	- 4
	Монастырскіе .	9	9	18	20	21	30	29	29	0	+ 2	+ 9	0
	Всѣ . . .	41	37	74	76	81	112	99	93	- 4	+ 2	+ 31	- 6
Логовешскій.	Оброчные . . .	23	17	45	47	47	72	65	60	- 6	+ 2	+ 25	- 5
	Помѣстные . . .	40	37	100	100	104	131	147	144	- 3	0	+ 27	- 3
	Своземческіе .	6	4	10	9	11	16	16	25	- 2	- 1	+ 5	- 1
	Всѣ . . .	69	58	155	156	162	219	228	219	-11	+ 1	+ 57	- 9
Хмерскій.	Оброчные . . .	7	6	12	11	12	11	13	10	- 1	- 1	- 1	- 3
	Помѣстные . . .	84	53	135	144	144	191	167	170	-31	+ 9	+ 47	+ 3
	Всѣ . . .	91	59	147	155	156	202	180	180	-32	+ 8	+ 46	0
Фроловскій.	Оброчные . . .	49	36	93	95	94	149	131	129	-13	+ 2	+ 55	- 2
	Помѣстные . . .	16	12	39	39	41	48	43	47	- 4	0	+ 7	+ 4
	Всѣ . . .	65	48	132	134	135	197	174	176	-17	+ 2	+ 62	+ 2
Итого по 7 погостамъ.	Оброчные . . .	169	126	306	297	311	435	379	360	-43	- 9	+124	-19
	Помѣстные . . .	210	160	394	438	427	576	502	514	-50	+44	+149	+12
	Монастырскіе .	46	40	90	129	97	219	115	154	- 6	+39	+122	+39
	Владычныя . . .	8	10	46	64	94	113	59	73	+ 2	+18	+ 19	+14
	Своземческіе .	6	4	10	9	11	16	16	16	- 2	- 1	+ 5	0
	Всего . . .	439	340	846	937	940	1359	1071	1117	-99	+91	+419	+46

Распределеіе землевладѣнія въ 29 погостахъ.

Районы.	ПОГОСТЫ.	Всего въ погостѣ сохъ.				Или въ % къ общему числу.			
		Оброч- ныхъ.	Помѣст- ныхъ.	Монастыр- скихъ.	Своезем- ческихъ.	Оброч- ныхъ.	Помѣст- ныхъ.	Монастыр- скихъ.	Своезем- ческихъ.
С.-З.	Прибужскій	73 $\frac{1}{2}$	39 $\frac{5}{6}$	—	4	62,4	34,2	—	3,4
	Щелецкій	54	98 $\frac{1}{2}$	—	—	35,5	64,5	—	—
	Лосицкій	10 $\frac{2}{3}$	93 $\frac{5}{6}$	—	—	10,5	89,5	—	—
	Быстрѣвскій	7 $\frac{1}{2}$	73	—	$\frac{1}{2}$	9,5	89,9	—	0,6
	Щирскій	19 $\frac{5}{6}$	38 $\frac{1}{3}$	—	9 $\frac{5}{6}$	29,1	56,4	—	14,5
	Логовешскій	21 $\frac{1}{6}$	53 $\frac{1}{2}$	—	7 $\frac{5}{6}$	25,6	64,9	—	9,5
Ср.	Боротенскій	6 $\frac{2}{3}$	14 $\frac{2}{3}$	9 $\frac{2}{3}$	1 $\frac{1}{2}$	20,5	45,4	29,8	4,6
	Павскій	19 $\frac{1}{6}$	26 $\frac{5}{6}$	$\frac{2}{3}$	9	34,2	47,9	1,2	16,1
	Опоцкій	43	35	2	2 $\frac{1}{3}$	52,5	42,7	2,4	2,8
	Илеменскій	92	14 $\frac{5}{6}$	4 $\frac{5}{6}$	22 $\frac{1}{6}$	65,7	10,4	3,4	16,3
	Ретенскій	12	10 $\frac{5}{6}$	2 $\frac{2}{3}$	1 $\frac{5}{6}$	43,9	36,1	9,8	6,7
Ю.-З.	Михайловскій	21 $\frac{1}{6}$	—	—	—	100	—	—	—
	Должинскій	35 $\frac{1}{2}$	15 $\frac{1}{3}$	—	$\frac{5}{6}$	68,7	29,6	—	1,6
Ю.-В.	Славятинскій	18 $\frac{1}{6}$	29 $\frac{1}{6}$	—	9 $\frac{1}{6}$	33,9	51,6	—	16,2
	Дретонскій	97 $\frac{1}{3}$	11	—	2	88,5	10,0	—	1,8
	Ефремовскій	24 $\frac{1}{6}$	50 $\frac{1}{6}$	—	6 $\frac{1}{2}$	30,0	61,9	—	8,0
	Рамышевскій	12 $\frac{1}{2}$	14	2 $\frac{1}{6}$	—	43,5	48,8	7,6	—
	Околорусье	30 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{1}{3}$	45	12 $\frac{1}{2}$	26,1	25,1	38,5	10,7
С.-В.	Буряжскій	—	54 $\frac{1}{2}$	—	3	—	94,8	—	5,2
	Паозерье	—	14 $\frac{1}{3}$	57 $\frac{2}{3}$ ¹⁾	1 $\frac{1}{6}$	—	19,5	79,0 ¹⁾	1,6
С.	Фроловскій	43	17 $\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	66,2	27,2	0,8	5,4
	Дремянцкій	83 $\frac{5}{6}$	88 $\frac{5}{6}$	$\frac{1}{3}$	6 $\frac{5}{6}$	46,6	49,3	0,2	3,8
	Передольскій	40	48	$\frac{5}{6}$	3 $\frac{1}{3}$	43,5	52,2	0,9	3,4
Ю.-З.	Порхов. околотор.	45 $\frac{1}{2}$	54 $\frac{2}{3}$	5 $\frac{2}{3}$	$\frac{1}{6}$	42,9	51,6	5,3	0,2
	Ясенскій	12	85 $\frac{5}{6}$	—	$\frac{1}{2}$	12,2	87,6	—	0,5
	Вышгородъ	—	42 $\frac{1}{6}$	—	—	—	100	—	—
	Жедрицкій	12	59	5 $\frac{1}{3}$	3 $\frac{5}{6}$	15,0	73,7	6,7	4,8
	Пажеревицкій	54 $\frac{5}{6}$	126 $\frac{1}{2}$	—	22 $\frac{2}{3}$	29,8	68,9	—	1,5
	Дегожскій	—	49 $\frac{2}{3}$	—	—	—	100	—	—

1) Съ владычными.

№ VIII.

Оброчныя дачи въ 29 погостахъ.

Районы.	ПОГОСТЫ.	Всего.		Дачь, имѣющихъ сохъ.						Въ среднемъ на дачу сохъ.	%о дачъ, имѣющихъ сохъ.					
		Дачь.	Сохъ.	До 2-хъ	2—5.	5—10.	10—20.	20—40.	Бол. 40.		До 2-хъ.	2—5.	5—10.	10—20.	20—40.	Бол. 40.
С.-З.	Прибужскій	2	73 ¹ / ₂	—	—	—	1	—	1	36 ³ / ₄	—	—	—	50	—	50
	Щепецкій	1	54	—	—	—	—	—	1	54	—	—	—	—	—	100
	Лосицкій	3	10 ² / ₃	1	1	1	—	—	—	3,6	33	33	33	—	—	—
	Быстрѣвскій	1	7 ¹ / ₂	—	—	1	—	—	—	7 ¹ / ₂	—	—	100	—	—	—
	Щирскій	7	19 ⁵ / ₆	4	1	2	—	—	—	2,8	57	14	29	—	—	—
	Логовешскій	4	21 ¹ / ₆	3	—	—	1	—	—	5,3	75	—	—	25	—	—
Ср.	Боротенскій	3	6 ² / ₃	1	2	—	—	—	—	2,2	33	67	—	—	—	—
	Павскій	4	19 ¹ / ₆	1	1	2	—	—	—	4,8	25	25	50	—	—	—
	Опоцкій	4	43	1	—	1	1	1	—	10,7	25	—	25	25	—	—
	Илеменскій	10	92	3	4	1	1	—	1	9,2	30	40	10	10	—	10
	Ретенскій	4	12	2	2	—	—	—	—	3,0	50	50	—	—	—	—
Ю.-З.	Михайловскій	1	21 ¹ / ₆	—	—	—	—	1	—	21 ¹ / ₆	—	—	—	—	100	—
	Должинскій	6	35 ¹ / ₂	2	1	2	1	—	—	6,0	33	17	33	17	—	—
Ю.-В.	Славятинскій	3	18 ¹ / ₆	2	—	—	1	—	—	3,1	67	—	—	33	—	—
	Дретонскій	3	97 ¹ / ₃	1	—	1	—	—	1	32,4	33	—	33	—	—	33
	Ефремовскій	6	24 ¹ / ₆	2	3	—	1	—	—	4,0	33	50	—	17	—	—
	Рамышевскій	7	12 ¹ / ₂	5	2	—	—	—	—	1,8	71	29	—	—	—	—
	Околорусье	25	30 ¹ / ₂	22	2	1	—	—	—	1,2	88	8	4	—	—	—
С.-В.	Буряжскій	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Паозерье	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
С.	Фроловскій	5	43	1	—	3	1	—	—	8,6	20	—	60	20	—	—
	Дремацкій	20	83 ⁵ / ₆	10	3	5	1	1	—	4,2	50	15	25	5	5	—
	Передольскій	12	40	5	5	1	1	—	—	3,3	42	42	8	8	—	—
Ю.-З.	Порхов. околотор.	8	45 ¹ / ₂	5	2	—	—	1	—	5,7	62	25	—	—	12	—
	Ясенскій	3	12 ⁵ / ₆	—	2	1	—	—	—	4 ¹ / ₃	—	67	33	—	—	—
	Вышгородъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Жедрицкій	4	12	1	3	—	—	—	—	3	25	75	—	—	—	—
	Пажеревцкій	4	54 ⁵ / ₆	—	2	1	—	—	1	13 ¹ / ₄	—	50	25	—	—	25
	Дегожскій	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Помѣстныя владѣнія и

Районы.	ПОГОСТЫ.	Общес число.		С о х ъ.			Число владѣній.				Тоже въ %.			
		Владѣній.	Дачь.	Всего.	Въ среднемъ.		Въ 1 дачѣ.	Въ 2 дач.	Въ 3—4 дач.	Бол. 4 дачъ.	Въ 1 дачѣ.	Въ 2 дач.	Въ 3—4 дач.	Бол. 4 дачъ.
					На вла- дѣннѣ.	На дачу.								
С.-З.	Прибужскій	4	4	39 ⁵ / ₆	10	10	4	—	—	—	100	—	—	—
	Щенецкій	7	10	98 ¹ / ₂	14,1	9,8	4	3	—	—	58	42	—	—
	Лосицкій	11	12	93 ⁵ / ₆	8,5	7,8	10	1	—	—	91	9	—	—
	Быстрѣвскій	9	12	73	8,1	6,1	6	3	—	—	67	33	—	—
	Щирскій	7	10	38 ¹ / ₃	5,5	3,8	4	3	—	—	58	42	—	—
	Логовешскій	6	7	53 ¹ / ₂	8,9	7,6	5	1	—	—	83	17	—	—
Ср.	Боротенскій	2	2	14 ² / ₃	7,3	7,3	2	—	—	—	100	—	—	—
	Павскій	5	5	26 ⁵ / ₆	5,2	5,2	5	—	—	—	100	—	—	—
	Опоцкій	7	7	35	5,0	5,0	7	—	—	—	100	—	—	—
	Илеменскій	5	14	14 ⁵ / ₆	2,8	1,1	3	—	1	1	60	—	20	20
	Ретенскій	4	4	10 ⁵ / ₆	2,8	2,8	4	—	—	—	100	—	—	—
Ю.-З.	Михайловскій	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Должинскій	3	6	15 ¹ / ₃	5,1	2,5	2	—	1	—	67	—	33	—
Ю.-В.	Славятинскій	7	7	29 ¹ / ₆	4,1	4,1	7	—	—	—	100	—	—	—
	Дретонскій	2	2	11	5,5	5,5	2	—	—	—	100	—	—	—
	Ефремовскій	12	18	50 ¹ / ₆	4,2	2,8	8	2	2	—	67	17	17	—
	Рамышевскій	4	4	14	3,5	3,5	4	—	—	—	100	—	—	—
	Околорусье	9	15	29 ¹ / ₃	3,2	1,9	5	2	2	—	55	22	22	—
С.-В.	Буряжскій	6	12	54 ¹ / ₂	9,1	4,5	3	1	2	—	50	17	33	—
	Паозерье	6	6	13 ⁵ / ₆	2,3	2,3	6	—	—	—	100	—	—	—
С.	Фроловскій	5	7	17 ² / ₃	3,9	2,5	4	—	1	—	80	—	20	—
	Дремяцкій	13	26	88 ⁵ / ₆	6,8	3,4	7	3	2	1	54	23	15	8
	Передольскій	9	10	48	5,3	4,8	8	1	—	—	88	11	—	—
Ю.-З.	Порховск. околотор.	13	13	54 ² / ₃	4,2	4,2	13	—	—	—	100	—	—	—
	Ясенскій	9	9	85 ⁵ / ₆	9,5	9,5	9	—	—	—	100	—	—	—
	Вышгородъ	2	5	42 ¹ / ₆	21,1	8,4	1	—	1	—	50	—	50	—
	Жедрицкій	9	9	59	6,6	6,6	9	—	—	—	100	—	—	—
	Пажеревицкій	15	16	126 ¹ / ₂	8,4	7,9	14	1	—	—	93	7	—	—
	Дегожскій	7	8	49 ² / ₃	7,1	6,2	6	1	—	—	86	14	—	—

№ IX.

ДАЧИ ВЪ 29 ПОГОСТАХЪ.

Число владѣній величиною.						Тоже въ 0/0.					Число дачъ вели- чиною.						Тоже въ 0/0.					ПОГОСТЫ.		
До 1.	1-3.	3-5.	5-10.	10-20.	Богѣ 20.	До 1.	1-3.	3-5.	5-10.	10-20.	Богѣ 20.	До 1.	1-3.	3-5.	5-10.	10-20.	Богѣ 20.	До 1.	1-3.	3-5.	5-10.		10-20.	Богѣ 20.
С о х ъ.						С о х ъ.																		
—	—	—	2	2	—	—	—	—	50	50	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	50	50	—	Прибужскій.
—	—	—	2	4	1	—	—	—	29	58	14	—	—	1	5	3	1	—	—	10	50	30	10	Щепецкій.
—	1	2	5	2	1	—	9	18	45	18	9	—	2	2	6	2	—	—	17	17	50	17	—	Лосицкій.
—	1	1	5	2	—	—	11	11	56	32	—	1	1	4	4	2	—	8	8	33	33	17	—	Быстрѣвскій.
—	3	1	2	1	—	—	43	14	29	14	—	1	5	2	1	1	—	10	50	20	10	10	—	Щирскій.
—	3	—	1	1	1	—	50	—	17	17	17	—	4	—	2	—	1	—	57	—	29	—	14	Логовешскій.
—	—	1	1	—	—	—	—	50	50	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	50	50	—	—	Боротенскій.
—	—	1	—	4	—	—	20	—	80	—	—	—	1	—	4	—	—	—	20	—	80	—	—	Павскій.
2	1	2	1	1	—	29	14	29	14	14	—	2	1	2	1	1	—	29	14	29	14	14	—	Опоцкій.
1	2	1	1	—	—	20	40	20	20	—	—	8	4	—	—	—	—	67	33	—	—	—	—	Илеменскій.
2	1	—	1	—	—	50	25	—	25	—	—	2	1	—	1	—	—	50	25	—	25	—	—	Регенскій.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Михайловскій.
—	2	—	1	—	—	—	67	—	30	—	—	1	4	1	—	—	—	17	67	17	—	—	—	Должинскій.
2	3	1	1	1	—	29	43	14	—	14	—	2	3	1	—	1	—	29	43	14	—	14	—	Славятинскій.
—	—	1	—	—	—	—	—	50	50	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	50	50	—	—	Дрегонскій.
1	4	2	4	1	—	8	33	17	33	8	—	3	9	4	2	—	—	17	50	22	11	—	—	Ефремовскій.
1	1	1	1	—	—	25	25	25	25	—	—	1	1	1	1	—	—	25	25	25	25	—	—	Рамышевскій.
1	3	4	1	—	—	11	33	44	11	—	—	4	9	2	—	—	—	27	60	13	—	—	—	Околорусье.
—	1	—	3	2	—	—	17	—	50	33	—	2	4	1	5	—	—	17	33	8	42	—	—	Буряжскій.
3	1	1	1	—	—	50	17	17	17	—	—	3	1	1	1	—	—	50	17	17	17	—	—	Паозерье.
2	1	1	1	—	—	40	20	20	20	—	—	3	2	1	1	—	—	43	29	14	14	—	—	Фроловскій.
3	1	—	6	3	—	23	8	—	46	23	—	7	9	5	4	1	—	27	35	19	15	4	—	Дремязкій.
—	3	3	2	1	—	—	33	33	22	11	—	—	4	4	1	1	—	—	40	40	10	10	—	Передольскій.
4	2	3	2	1	—	31	15	23	15	8	—	4	2	3	2	1	—	31	15	23	15	13	—	Порх. околотор.
—	—	1	3	2	1	—	—	11	55	22	11	—	—	1	5	2	1	—	—	11	55	22	11	Яенскій.
—	—	—	1	—	1	—	—	—	50	—	50	—	—	2	2	1	—	—	—	40	40	20	—	Вышгородъ.
1	1	2	4	1	—	11	11	22	44	11	—	1	1	2	4	1	—	11	11	22	44	11	—	Жедрицкій.
—	2	2	8	2	1	—	13	13	53	13	7	—	2	2	9	2	1	—	12	12	56	12	6	Пажеревцкій.
—	1	1	4	1	—	—	14	14	57	14	—	—	2	1	4	1	—	—	25	12	50	12	—	Догожскій.

№ X.

Землевладѣніе своеземцевъ въ 29 погостахъ.

Районы.	ПОГОСТЫ.	Число своеземцевъ.	У нихъ сохъ.	Въ среднемъ на одного.	Число своеземцевъ, имѣющихъ сохъ.					Тоже въ 0/0-хъ.					
					До 1/3.	1/3—2/3.	2/3—1.	1—2.	Больше 2.	До 1/3.	1/3—2/3.	2/3—1.	1—2.	Больше 2.	
С.-З.	Прибужскій	2	4	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	100	—
	Быстрѣвскій	1	1 1/2	1 1/2	—	1	—	—	—	100	—	—	—	—	—
	Щирскій	12	9 5/6	0,8	2	6	1	3	—	17	50	8	25	—	—
	Логовешскій	3	7 5/6	2,6	—	1	—	1	1	—	33	—	33	33	—
Ср.	Боротенскій	3	1 1/2	0,5	2	—	1	—	—	67	—	33	—	—	—
	Павскій	9	9	1,0	1	2	2	4	—	11	22	22	44	—	—
	Опоцкій	2	2 1/3	1,2	—	—	1	—	1	—	—	50	—	50	—
	Илемскій	22	22 1/6	1,0	6	10	2	1	3	27	45	9	5	14	—
Регенскій	2	1 5/6	0,9	—	—	2	—	—	—	—	100	—	—	—	
Ю.-З.	Должинскій	2	5/6	0,4	1	1	—	—	—	50	50	—	—	—	—
	Славянскій	8	9 1/6	1,1	3	1	1	1	2	37	12	12	12	25	—
	Дретонскій	2	2	1,0	—	1	—	1	—	—	50	—	50	—	—
	Ефремовскій	5	6 1/2	1,3	2	—	—	2	1	40	—	—	40	20	—
Околорусье		12	12 1/2	1,0	2	2	4	4	—	17	17	33	33	—	—
С.-В.	Буряжскій	3	3	1,0	—	—	2	1	—	—	—	67	33	—	—
	Паозерье	2	1 1/6	0,6	—	2	—	—	—	—	100	—	—	—	—
С.	Фроловскій	6	3 1/2	0,6	3	1	2	—	—	50	17	33	—	—	—
	Дремицкій	7	6 5/6	1,0	1	3	—	2	1	14	43	—	29	14	—
	Передольскій	4	3 1/3	0,8	2	1	—	1	—	50	25	—	25	—	—
Ю.-З.	Порховъ, Ясенскій, Жедрицкій	3	4 1/2	1,5	1	1	—	—	1	33	33	—	—	33	—
	Пажеревицкій	4	2 2/3	0,7	—	3	1	—	—	—	75	25	—	—	—

№ XI.

Монастырскія владѣнія по 29 погостамъ.

ПОГОСТЫ.	Владѣній.	Дачь.	Въ нихъ сохъ.	Число владѣній, имѣющихъ сохъ.						
				До 1.	1—3.	3—5.	5—10.	10—20.	Бол. 20.	
Боротенскій	1	1	9 2/3	—	—	—	1	—	—	—
Павскій	1	1	2 2/3	1	—	—	—	—	—	—
Опоцкій	1	1	2	—	1	—	—	—	—	—
Илемскій	2	2	4 5/6	1	—	1	—	—	—	—
Регенскій	1	1	2 2/3	—	1	—	—	—	—	—
Околорусье	3 1)	5	45	1	—	1	—	—	—	1
Рамышевскій	2	2	2 1/6	1	1	—	—	—	—	—
Паозерье	2 2)	6	56 2/3	—	—	—	—	—	—	2
Фроловскій	1	1	1 1/2	1	—	—	—	—	—	—
Дремицкій	1	1	1 1/3	1	—	—	—	—	—	—
Передольскій	2	2	5 5/6	2	—	—	—	—	—	—
Порхов. околор.	3	3	5 2/3	1	1	1	—	—	—	—
Жедрицкій	2	2	5 1/3	1	—	1	—	—	—	—

1) Изъ нихъ 2 влад. съ 5 1/6 сох. церковн.

2) » » 1 » » 24 1/6 » владычн.

№ XVII.

Хлѣбныя оклады оброчныхъ крестьянъ Шелонской пятины.

РАЙОНЫ, ПОГОСТЫ И ДАЧИ.	Сохт.	Окладъ, коробей.					Вѣроят- ная сис- тема полевод- ства 1).
		Ржи.	Овса.	Ячменя.	Пше- ницы.	Хмеля.	
<i>Крайній С.</i>							
Сумерскій	19	112	112	—	—	—	Ia
<i>С.-З. (басс. Плюсы).</i>							
Щепецкій	54	324	324	81	20	—	II
Бѣльскій	57 ¹ / ₆	300	200	—	—	—	IIIa
Прибужскій а	60	360	360	180	22 ¹ / ₂	22 ¹ / ₂	II
б	13 ¹ / ₂	81	81	20 ¹ / ₄	10 ¹ / ₈	10 ¹ / ₈	II
Ляцкій	4 ¹ / ₃	28	28	14	7	—	II
Лосницкій а	3 ⁵ / ₆	11 ¹ / ₂	23	11 ¹ / ₂	—	—	Iб
б	6	36	18	18	13 ¹ / ₂	—	Iв
Хмерскій	—	—	—	—	—	—	—
Щирскій а	6 ¹ / ₃	19	38	19	—	—	Iб
б	6	36	36	—	—	—	Ia
Быстрѣвскій	7 ¹ / ₂	28 ¹ / ₄	49 ¹ / ₂	22 ¹ / ₂	11	—	II
Логовешскій	16	96	96	—	—	—	Ia
Которскій а	7 ² / ₃	52	78	19 ¹ / ₂	6 ¹ / ₂	—	Iб
б	13 ¹ / ₃	80	80	20	10	—	II
в	9	54	81	13 ¹ / ₂	13 ¹ / ₂	—	Iб
Дремацкій а	8 ¹ / ₂	51	51	—	—	—	Ia
б	14	84	26	21	10 ¹ / ₂	—	IIIв
в	24 ¹ / ₃	109 ¹ / ₂	146	26 ¹ / ₂	—	—	Iб (?)
г	7	42	52 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂	—	—	Iб
д	5	30	37 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	—	—	Iб
е	5 ⁵ / ₆	39 ¹ / ₂	39 ¹ / ₂	—	—	—	Ia
ж	9 ¹ / ₅	55	55	13 ³ / ₄	—	—	II
<i>С. (басс. Луи).</i>							
Петровскій а	25 ¹ / ₃	152 ¹ / ₂	190	76	38	—	Iб (?)
б	3 ¹ / ₃	20	20	—	—	—	Ia
в	3 ¹ / ₂	20	20	—	—	—	Ia
Передольскій а	10 ¹ / ₃	62	62	15 ¹ / ₂	7 ³ / ₄	—	II
б	3 ² / ₃	22	33	5 ¹ / ₂	—	—	Iб (?)
в	9 ¹ / ₃	56	84	21	7	—	Iб
Фроловскій а	18 ¹ / ₂	54	162	—	—	—	IIIa
б	8 ¹ / ₃	25	50	6 ¹ / ₄	6 ¹ / ₄	—	IIIб
в	5 ¹ / ₃	16	48	—	—	—	IIIa
г	9 ⁵ / ₆	30	90	—	—	—	IIIa
Турскій	7 ² / ₃	23	62	—	—	—	IIIa
Косицкій	—	—	—	—	—	—	—
Медвѣдь а	74 ¹ / ₂	320 ¹ / ₂	426	53 ¹ / ₄	53 ¹ / ₄	—	Iб
б	4 ² / ₃	28	42	—	—	—	IIIa
в	2	12	18	—	—	—	IIIa
<i>С.-В. (при-Ильмен.).</i>							
Сутокскій	—	—	—	—	—	—	—
Заверяжье	—	—	—	—	—	—	—
Паозерье	—	—	—	—	—	—	—

1) I — трехполье, II — смѣшанная, III — переложная. Объясн. буквъ см. въ текстѣ.

РАЙОНЫ, ПОГОСТЫ И ДАЧИ.	Сохъ.	Окладъ, коробей.					Вѣроят- ная сис- тема полевод- ства.
		Ржи.	Овса.	Ячменя.	Пше- ницы.	Хмели.	
Голинскій	—	—	—	—	—	—	—
Коростенскій	—	—	—	—	—	—	—
Буражскій	—	—	—	—	—	—	—
Струпинскій	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ю.-В. (басс. Ловати).</i>							
Русскій уѣздъ а	31 ¹ / ₂	94 ¹ / ₂	189	—	—	—	IIIa
б	21 ² / ₃	65	130	—	—	—	IIIa
в	14 ¹ / ₃	43	87	—	—	—	IIIa
Петровскій	—	—	—	—	—	—	—
Дретонскій а	86 ⁵ / ₆	524	655	65 ¹ / ₂	65 ¹ / ₂	32 ³ / ₄	Iб
б	9 ¹ / ₂	42 ³ / ₄	57	7 ¹ / ₈	—	—	IIIa (?)
Славятинскій	14 ¹ / ₆	37 ¹ / ₂	37 ¹ / ₂	4 ³ / ₈	4 ³ / ₈	—	II
Рамышевскій	4	24	24	—	—	—	Ia
Черенчицкій	20 ¹ / ₆	135	135	33 ³ / ₄	167 ⁷ / ₈	—	II
Ефремовскій а	4	12	24	3	—	—	IIIб
б	13	39	78	9 ³ / ₄	—	—	IIIб
в	2 ⁵ / ₆	8 ¹ / ₂	17	2	—	—	IIIб
г	1	3	6	—	—	—	IIIa
д	3 ¹ / ₆	9 ¹ / ₂	19	—	—	—	IIIa
е	2 ¹ / ₃	7	14	—	—	—	IIIa
Околорусье	7 ¹ / ₃	44	44	5 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂	—	II
Лосицкій, Коломенскій	—	—	—	—	—	—	—
<i>Средн. (низ. Шелони и Миши).</i>							
Любынскій	32	190	237 ¹ / ₂	23 ¹ / ₂	117 ⁷ / ₈	117 ⁷ / ₈	Iб
Свинорѣцкій	6 ² / ₃	40	40	—	—	—	Ia
Доворецкій а	18 ¹ / ₃	108	135	13 ¹ / ₂	6 ³ / ₄	6 ³ / ₄	Iб
б	30 ¹ / ₆	185	231 ¹ / ₄	23 ¹ / ₄	11 ¹ / ₂	11 ¹ / ₂	Iб
в	2 ¹ / ₃	14	21	—	—	—	IIIa
Скнятинскій а	5 ³ / ₆	35	35	—	—	—	Ia
б	1 ¹ / ₃	8	8	—	—	—	Ia
Лубинскій а	7 ¹ / ₆	21 ¹ / ₂	43	—	—	—	IIIa
б	6 ¹ / ₃	19	38	—	—	—	IIIa
Музецкій а	2 ⁵ / ₆	17	17	—	—	—	Ia
б	5	28	28	—	—	—	Ia
Ретенскій	—	—	—	—	—	—	—
Племенскій а	4 ¹ / ₂	20 ¹ / ₄	27	7 ¹ / ₄	3 ³ / ₈	—	IIб
б	51 ¹ / ₃	131	308	77	38 ¹ / ₂	—	III
в	18 ⁵ / ₆	85	113	28 ¹ / ₄	14 ¹ / ₄	—	IIб
г	6 ¹ / ₆	30 ³ / ₄	41	10	5 ¹ / ₈	—	IIб
д	3 ¹ / ₃	15	20	5	2 ¹ / ₂	—	IIб
е	3 ¹ / ₂	16 ¹ / ₄	21	5	2 ¹ / ₂	—	IIб
ж	3 ² / ₃	16 ¹ / ₂	22	5 ¹ / ₂	2 ³ / ₄	—	IIб
Опоцкій	20 ¹ / ₂	100	200	20	10	—	IIIб
Боротенскій	2 ² / ₃	16	16	—	—	—	Ia
Березскій	—	—	—	—	—	—	—
Павинскій а	7 ⁵ / ₆	47	47	—	—	—	Ia
б	5 ² / ₃	34	34	—	—	—	Ia
в	3 ⁵ / ₆	23	23	—	—	—	Ia
Дубровскій	—	—	—	—	—	—	—
Ручейскій	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ю.-З. (верх. теч. Шелони).</i>							
Должинскій а	15	91	106	11 ³ / ₈	11 ³ / ₈	—	Iб (?)
б	10	60	60	7 ¹ / ₂	3 ³ / ₄	—	II
в	5 ¹ / ₃	32	32	4	4	—	II

РАЙОНЫ, ПОГОСТЫ И ДАЧИ.	Сохъ.	Окладъ, коробей.					Вѣроят- ная си- стема полевод- ства.
		Ржи.	Овса.	Ячменя.	Пше- ницы.	Хмеля.	
Спѣжинскій	40	240	300	30	30	15	Iб
Михайловскій (Юр. м.)	21 ¹ / ₆	90	120	30	7 ¹ / ₂	—	IIб
Бѣльскій (тоже)	57 ¹ / ₆	200	300	—	—	—	IIIа
Дегожскій	—	—	—	—	—	—	—
Рождественскій	30 ² / ₃	92	92	—	—	—	Iа
Болнинскій	27 ¹ / ₃	164	164	41	20 ¹ / ₂	20 ¹ / ₂	II
Пажеревицкій	42	201 ¹ / ₂	190	—	—	—	Iа (?)
Вышгородъ	—	—	—	—	—	—	—
Облучскій	6	54	54	—	—	—	Iа
Карачунскій	142 ² / ₃	88	88	—	—	—	Iа
Михайловскій	—	—	—	—	—	—	—
Порхов. околотор. а	32 ¹ / ₂	195	195	—	24 ³ / ₈	—	II
б	2 ² / ₃	16	16	—	—	—	Iа
Ясенскій	4 ⁵ / ₆	36 ¹ / ₄	36 ¹ / ₄	—	—	—	Iа
Жедрицкій	4 ¹ / ₆	25	18 ³ / ₄	—	6 ¹ / ₄	—	Iв

№ XII а).

Хлѣбные оклады владѣльческихъ крестьянъ Ильменскаго (С.-В.)
района.

ПОГОСТЫ И ДАЧИ.	Сохъ.	Окладъ, коробей.						Вѣроят- ная си- стема полевод- ства.
		Ржи.	Овса.	Ячменя.	Пше- ницы.	Хмеля.	Рѣпы.	
Паозерье а (владычн.)	24 ¹ / ₃	165 ¹ / ₂	11	69 ¹ / ₂	10	—	24	IIIв
б (мон.)	15 ¹ / ₂	62	31 ³ / ₄	11 ¹ / ₂	6 ¹ / ₄	—	—	IIIв
Коростыньскій (мон.)	5 ⁵ / ₆	10	10	—	—	—	—	Iа
Буряжскій (владычн.)	6 ¹ / ₃	45	47	8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₄	—	—	II

IV.

Отзывъ о сочиненіи В. А. КОРДТА:

„Матеріалы по Исторіи Русской Картографіи. Вып. II. Карты всей Россіи и Западныхъ ея областей до конца XVII вѣка. Изданіе Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волинскомъ генераль - губернаторѣ“,
Кіевъ, 1910 г.,

составленный профессоромъ С. М. Середонинымъ.

Благодаря настойчивости, знаніямъ и энергіи В. А. Кордта, начатое имъ дѣло неизмѣнно подвигается впередъ, пріобрѣтая съ каждымъ новымъ выпускомъ большее значеніе. Въ настоящемъ II выпускѣ первой серіи помѣщены 45 №№ снимковъ со старинныхъ картъ; стало быть, мы обладаемъ уже 103 (32 + 42 + 26) снимками. Число это, большое само по себѣ, становится еще значительнѣе по сравненію съ тѣмъ, что сдѣлано было въ этомъ отношеніи другими въ Россіи. По количеству картъ «Матеріалы по исторіи русской картографіи» уже и теперь превосходятъ лучшіе западные образцы. Относительно качества исполненія, фототипіи и фотолитографіи г. Кордта, будучи вполне точными, уступаютъ въ изяществѣ и рельефности раскрашеннымъ экземплярамъ.

Настоящій выпускъ особенно богатъ картами, интересными не только для картографа, но и для историка. Не возвращаясь къ темѣ, нѣсколько мною затронутой въ рецензійи на предшествовавшій выпускъ «Матеріаловъ», отмѣчу, что основу настоящаго изданія составляютъ подробныя карты кн. Николая Христофора Радивиля и Левассера-Боплана и первая русская карта, вычерченная въ Россіи на западный образецъ—сліяніе московскихъ чертежей съ западными картами. Карты же Радивиля и Боплана рѣшительно выдаются своимъ содержаніемъ; карты эти безусловно имѣютъ значеніе историческихъ источниковъ: карта кн. Н. Х. Радивиля воскрешаетъ почти въ картинѣ старую Литву скоро послѣ того, какъ она соеди-

нилась съ Польшей; знаменитѣйшія карты Бошлана даютъ подробное и отчетливое представленіе объ Украинѣ въ интереснѣйшую эпоху ея исторіи.

Снимки г. Кордта не лишены явныхъ ошибокъ (см. ниже) въ написаніи именъ; не нуждаются ли и избранныя имъ способы воспроизведенія картъ въ нѣкоторомъ улучшеніи? Особенное мое вниманіе привлекло обозначеніе границъ всюду въ настоящемъ выпускѣ пунктиромъ: немало оригиналовъ раскрашены въ разные цвѣта, слѣдовательно, границы тѣхъ или другихъ дѣленій тамъ не оставляютъ сомнѣнія; въ копіяхъ же г. Кордта границы, обозначенныя пунктиромъ, иногда теряются или въ рѣкѣ, или въ горахъ, или — даже безъ видимой причины; не говорю уже о неудобствѣ одинаково обозначать границы и повѣтовъ, и княжествъ, и воеводствъ, и даже государствъ. Важнѣйшія карты настоящаго выпуска — карты Бошлана — даютъ новый богатый матеріалъ по вопросу о разграниченіи польскихъ и московскихъ владѣній на лѣвомъ берегу Днѣпра; тѣмъ досадише, что на картахъ г. Кордта эти границы не вездѣ обозначены. Иногда же линіи пунктировъ (см. VIII карту) образуютъ столь странныя фигуры, что недоумѣваешь, что же собственно онѣ изображаютъ? Не можемъ не пожалѣть, что г. Кордтъ не внесъ нѣсколько больше своего личнаго труда въ воспроизведеніе, ибо одной фотографіи какъ будто недостаточно.

Объяснительный текстъ почтеннаго автора — того же характера, что и въ предыдущихъ выпускахъ, — 31 страница in folio; сила изданія не въ немъ, а въ самихъ прекрасныхъ картахъ.

Содержаніе настоящаго выпуска пестрое. Кажется, почтенному издателю и собирателю рѣшительно не удается никакая систематизація, не исключая самой простой, хронологической. Кромѣ общаго всему изданію заглавія: «Матеріалы по исторіи русской картографіи», этотъ выпускъ имѣетъ еще болѣе неправильный подзаголовокъ: «Карты всей Россіи и западныхъ ея областей до конца XVII вѣка». Картъ «всей Россіи» изъ 45 №№ всего двѣ, изъ остальныхъ 22 №№ — карты Литвы и Польши, не считая въ этомъ числѣ 8 картъ Украины и нѣсколькихъ картъ теченія Днѣпра отъ Кіева до устья, т. е. областей, принадлежавшихъ тогда Польшѣ. Не будучи вовсе полонофиломъ, не могу не замѣтить, что неправильно и несправедливо разумѣть Польшу и Литву XV—XVII в.в. западными областями Россіи; здѣсь безусловно смѣшеніе понятій! По отношенію къ Польшѣ и Литвѣ это тѣмъ несправедливѣе, что картографія не только обѣихъ этихъ странъ, но и общая, обязана за указанное время своими успѣхами въ значительной степени мѣстнымъ уроженцамъ, какъ это явствуетъ прежде всего изъ данныхъ, собранныхъ г. Кордтомъ: Б. Валовскій, Гродецкій, Маковскій, Струбичъ, Ант. Видъ, Пограбій, кн. Н. Хр. Радзивиль — вотъ рядъ поль-

ско-литовскихъ картографовъ, труды которыхъ теперь передъ нами въ настоящемъ выпускѣ; и это нисколько не удивительно для страны, которая уже въ XV в. имѣла Коперника. Отсюда само собою вытекаетъ, что картографіи Польши и Литвы и слѣдовало посвятить настоящей выпускъ; для этого нужно было только три-четыре карты всей Россіи и карту Южной Россіи, начерченную въ Москвѣ, отнести въ предыдущіе выпуски, а изъ перваго выпуска взять въ настоящей также три-четыре карты Польши и Юго-Западной Россіи. Почтенный В. А. Кордтъ стремится, судя по заглавіямъ, къ географическому принципу дѣленія: карты всей Россіи, сѣверныхъ ея областей, Сибири, западныхъ областей; но вопреки этому разбилъ даже карты однихъ и тѣхъ же авторовъ. Въ настоящемъ выпускѣ 18 №№ картъ Боплана; 10 страницъ, изъ 31 объяснительнаго текста, посвящено Боплану; тѣмъ не менѣе въ первомъ выпускѣ («Карты всей Россіи») есть одна карта Украинны Боплана, а въ текстѣ ему отведено всего нѣсколько строчекъ, не дающихъ никакого представленія о томъ мѣстѣ, которое этотъ знаменитый картографъ занимаетъ въ трудѣ г. Кордта. Николай Кузанскій, Гастальди, Пограбіи (съ ихъ картами Польши или ея частей) также разбиты между отдѣльными выпусками, при чемъ (да проститъ намъ г. Кордтъ мелкое замѣчаніе) не выдержано даже написаніе ихъ именъ: Гастальдо перваго выпуска обращается въ Гастальди во второмъ, Пограбіи—въ Пограбіуса. Въ прежнихъ выпускахъ г. Кордтъ и въ размѣщеніи картъ по №№-амъ и въ объяснительномъ текстѣ держался хронологическаго порядка; въ данномъ выпускѣ, гдѣ такой порядокъ необходимѣе, это правило нарушено. Текстъ касается картъ въ такомъ порядкѣ: сначала объясняется карта 1595 г., дальше идутъ—1589 г., 1613 г., 1507 г., 1540 г., 1558 г. и т. д.; самыя же карты расположены такъ: №№ 1—9 карты 1648—1651 гг., №№ 10 и 11—1595 г., № 12—1589 г. и т. д. Такое ничѣмъ не оправдываемое размѣщеніе матеріала лишаетъ изложеніе выпуклости, цѣльности, которыя даются содержаніемъ картъ, затрудняетъ повѣрку и поневолѣ заставляетъ почтеннаго автора повторяться: объяснительные тексты автора не очень велики (20—30 стр. in folio), но и тутъ есть примѣры значительныхъ буквальныхъ повтореній и текста и замѣчаній; ср. стр. 2-ю II-го вып. и стр. 8-ю I-го вып.—о картахъ Меркатора 1554 и 1574 гг.; повтореній не буквальныхъ, конечно, больше.

Древнѣйшая изъ помѣщенныхъ въ этомъ выпускѣ картъ—это переработка 1507 г. карты Николая Кузанскаго; на этой картѣ *первыя* Польша изображена нѣсколько подробно, и къ переработкѣ этой карты приложилъ руку Б. Ваповскій, едва ли не старѣйшій польскій картографъ. Казалось бы по всѣмъ этимъ соображеніямъ, съ этой карты и слѣдовало начать объясненія свои и ознакомленіе читателей съ картами Польши, но г. Кордтъ

говорить о ней на стр. 11—12, сама карта подъ № 19. Эта карта помещена не на мѣстѣ, ею слѣдовало бы начать изданіе. Конечно, это—мелочь, если принять во вниманіе, что объяснительный текстъ къ ней служить прежде всего яркимъ доказательствомъ глубоко правдиваго и открытаго отношенія автора къ любимой имъ наукѣ. Еще въ первомъ выпускѣ «Матеріаловъ» В. А. Кордтъ помѣстилъ снимокъ, какъ онъ тогда выразился, съ точной копіи первой печатной карты Германія и Средней Европы Николая Кузанскаго (1491 г.); снимокъ этотъ сдѣланъ былъ г. Кордтомъ съ изданія «Птолемея» 1513 г. Перечисляя послѣднія копіи карты Николая Кузанскаго, нашъ авторъ указалъ также и на итальянское изданіе «Птолемея» 1507, на картѣ котораго обозначено сравнительно много городовъ теперешней Россіи: Москва, Смоленскъ, Вильна, Гродно, Кіевъ, Каневъ, Браславъ, Вишневецъ; особаго значенія этому обстоятельству г. Кордтъ не придавалъ, да и на другія русскія имена на картѣ не обратилъ вниманія. Къ сожалѣнію, отмѣченное мною и раньше цѣкоторое пренебреженіе къ топографическому и хорографическому матеріалу лишило г. Кордта славы значительнаго открытія, къ которому онъ былъ близокъ. Въ западно-европейской литературѣ карта Николая Кузанскаго стала предметомъ весьма тщательнаго изученія, и по вопросамъ объ ея происхожденіи и копіяхъ возникла довольно обширная литература (стр. 7 и сл.), пока не было отмѣчено (Биркенмайеромъ) то особое вниманіе, которое эта древнѣйшая карта Средней Европы оказываетъ Польшѣ; при этомъ выяснилось, что нѣкій Бер. Ваповскій, уроженецъ Радохоницъ, владѣлецъ имѣнія Ваповцы (окрестности г. Перемышля, область р. Сана), пріятель Коперника, принялъ весьма дѣятельное участіе въ передѣлкѣ карты Николая Кузанскаго къ подготавливавшемуся тогда изданію «Птолемея» въ 1507 г.; онъ то, конечно, и нанесъ на карту и родныя «Ваповцы», и «Радохоницу», и города русскіе и польскіе. Надо отдать полную справедливость скромности и безкорыстію В. А. Кордта, такъ открыто и прямо исправившаго свое изложеніе о картѣ Николая Кузанскаго, данное въ первомъ выпускѣ; не совѣмъ понимаю только, зачѣмъ г. Кордтъ далъ снимковъ съ карты 1507 г., когда этотъ снимокъ въ части, касающейся Россіи и Польши, ничѣмъ не отличается (кромѣ шрифта надписей) отъ приложеннаго раньше снимка съ карты 1513 г.

Правильность послѣдующаго изложенія и развитіе темы значительно выиграли бы, если бы этотъ важный фактъ поставленъ былъ въ началѣ изложенія. вмѣстѣ съ тѣмъ, на примѣрѣ этомъ видно, насколько важно для группировокъ картъ по типамъ изученіе ихъ содержанія.

Недоумѣнія у меня вызвала карта Литвы Меркатора 1595 г. № 10, отчасти и текстъ къ ней. Послѣ отмѣченной выше тавтологіи, г. Кордтъ

продолжасть: «Меркаторъ, безъ сомнѣнія, пользовался какимъ-то пособіемъ и, надо полагать, черпалъ свои свѣдѣнія изъ недошедшихъ до насъ картографическихъ трудовъ Б. Ваповскаго, единственнаго польскаго картографа того времени»; основаніе этого предположенія—написаніе названій съ соблюденіемъ польской орфографіи. Нѣсколько ниже (стр. 12), говоря о картѣ Польши 1540 г. Себ. Мюнстера (карта № 20), В. А. Кордтъ на основаніи сходства чертежа и мѣстныхъ названій приходитъ къ заключенію, что оба—Меркаторъ и Мюнстеръ—пользовались самостоятельно однимъ и тѣмъ же пособіемъ, которымъ и были недошедшія до насъ карты Ваповскаго. Подъ № 22 помѣщена карта Польши Я. Гастальди¹⁾, о которой пояснено, что она—второе изданіе карты этого автора (первое вышло въ 1562 г.), вычерченной несомнѣнно по картѣ Меркатора, при чемъ Гастальди измѣнилъ верхнее теченіе Днѣпра; слѣдовательно, отношеніе между тремя помянутыми картами (№№ 10, 20 и 22) слѣдующее: въ основѣ первыхъ двухъ лежатъ неизвѣстныя карты Ваповскаго, при помощи ихъ возникли карты Меркатора и Мюнстера, а съ карты перваго счерчена карта Гастальди 1568 г.

Сходство чертежа на этихъ трехъ картахъ безусловно; особенно близки чертежи Меркатора и Мюнстера; характерны: а) теченія Днѣстра и Южнаго Буга, которые текутъ почти прямо съ запада на востокъ, такъ что Галичь, напр., оказывается южнѣе сѣвернаго берега Чернаго моря; это, конечно, Птоломеевская традиція; б) не менѣе характерно обозначеніе большихъ озеръ-болотъ, изъ которыхъ берутъ начало многія рѣки разныхъ системъ; такъ, нарисовано Амадокское озеро, изъ котораго берутъ начало и притоки Днѣстра, и Южный Бугъ, и притоки Припяти; Сарматское болото, озеро Хронъ; в) на всѣхъ трехъ картахъ очень худо вычерчены Нѣманъ, Зап. Бугъ и Наревъ; относительно Нѣмана-Мемеля полная путаница. Родство этихъ картъ несомнѣнно, но въ правильности вывода, только что приведеннаго, можно иржеде всего усомниться вслѣдствіе нѣсколько страннаго приѣма В. А. Кордта. Онъ далъ вовсе неподходящую копію съ карты Меркатора; не могу не посѣтовать на то, что во всѣхъ трехъ выпускахъ онъ такъ много говоритъ о важности карты Г. Меркатора 1554 г. и о ея второмъ изданіи 1572, и ни въ одномъ изъ трехъ вышедшихъ выпусковъ не даетъ сколько-нибудь порядочной копій съ этихъ картъ: во второй серіи онъ заставляетъ читателя догадываться о достоинствахъ знаменитой карты по копіи Гастальди, въ настоящемъ выпускѣ—онъ даетъ копію изъ атласа 1609 г., но этотъ снимокъ менѣе всего годится для

1) Въ текстѣ карта эта названа картою 1568 г., а въ оглавленіи—1567 г., на снимкѣ: MDCLVII/, т. е. послѣдняя черта «/», явно прибавлена впослѣдствіи; невольный вопросъ г. Кордту: какого же года разбираемая карта?

цѣлей В. А. Кордта. По картѣ Мюнстера, дѣйствительно, находимъ рядъ названій польскихъ: Bialograd (Бѣлгородъ), Szycmirz (Житомиръ), Pokiuzo (Покутье), р. Verps (Вепрь); на картѣ Меркатора находимъ не только польскія, но и *итальянскія* имена, напр. у Мюнстера «Amadoca palus»—у Меркатора «Amadoco lago», у Мюнстера «Sarmatica palus»—у Меркатора безсмысленное «Salmatia lago»; на картѣ Гастальди находимъ тотъ же приблизительно чертежъ и тѣ же названія: «Amadoco lago», «Chrono lago», «Salmatia lago». Кто же измѣнилъ латинскія названія на итальянскія—голландецъ ли Меркаторъ или итальянецъ Гастальди? У читателей сложится убѣжденіе едва ли не противное тому, къ какому ведетъ его уважаемый авторъ. На фотографическомъ снимкѣ г. Михова (почему-то не упомянутомъ г. Кордтомъ) видимъ въ соответствующихъ мѣстахъ Amadoca palus, Cronus lacus. Полагаю, что причина неудачи г. Кордта не въ одномъ только выборѣ карты Меркатора, но и въ предвзятости его сужденій о Гастальди. Если на разбираемой картѣ Меркатора есть слѣды заимствованій съ итальянской карты, то есть на ней и другія особенности: нельзя не обратить вниманія на р. Друть, правый притокъ Днѣпра; названа она «Odruczka», такъ же названъ и г. Дрютескъ; рѣка эта находится далеко не на всѣхъ картахъ того времени, а на разбираемой картѣ вычерчены и названы *пять* ея притоковъ, такъ же подробно вычерченъ бассейнъ другого притока Днѣпра, Березины; границы Московскаго и Литовскаго государствъ показаны на основаніи трактата 1581 г., — однимъ словомъ мы имѣемъ копию довольно далекую отъ карты 1554 и ея второго изданія 1572; названіе Случа, лѣваго притока Припяти, Luosko — также на итальянскій ладъ; небезынтересно, что какъ на этой картѣ Меркатора, такъ и на другихъ ей родственныхъ, эта рѣка въ нижнемъ теченіи называется «Туръ» (Tur), — имя, имѣющее связь съ именемъ города Турова, расположеннаго недалеко отъ устья Случа.

Представляется мнѣ, что значеніе Меркатора въ исторіи картографіи Польши и Россіи преувеличено г. Кордтомъ: карты его не производятъ выгоднаго впечатлѣнія по сравненію даже съ произведеніями столь малоизвѣстныхъ польскихъ картографовъ того времени, какъ Гродецкій, Пограбій, Струбичъ. Никакихъ озеръ Амадоки, Сарматскаго, Хрона — на послѣднихъ картахъ нѣтъ; полагаю далѣе, что для второй половины XVI в., къ которой относятся лучшія карты Меркатора и непозволительно было рисовать озера, благодаря которымъ получался сплошной водный путь изъ З. Буга и Нѣмана въ Припять и Днѣстръ. Не могу не обратить вниманія еще и на слова г. Кордта: названія написаны съ соблюденіемъ правилъ польской орфографіи; мнѣ кажется, слѣдуетъ быть осторожнѣе, и, напр. такія имена, какъ Duna (Двина), Pripecius (Припять), Wlodimir (Вла-

димиръ), едва ли могутъ быть признаны «польскими» на ряду съ Dzwina, Pruzpiez, Wlodimirz и др.

Интересъ даннаго выпуска не въ этихъ картахъ; иное дѣло — карты Радивиля и Бонлана. Нельзя достаточно благодарить В. А. Кордта за карту Литвы кн. Ник. Хр. Радивиля (№№ 13—18). Эта подробная карта на нѣсколькихъ листахъ исцещрена названіями, обозначены границы, пункты административные, каедры списконовъ православныхъ и католическихъ; короче, при изученіи исторіи Литвы и Литовской Руси это—великолѣпное пособіе; она настолько интересна, что вовсе не хочется спорить по поводу ея съ уважаемымъ издателемъ. Трудно установить, кто, собственно, вычертилъ эту карту, посвящую имя «карты кн. Радивиля» (г. Кордтъ называетъ вездѣ ее картой кн. Радзивила; остаемся каждый при своемъ правописаніи). Вѣроятно, чертилъ ее Маковскій. Нельзя также установить точно время, когда она была составлена: издапа она въ 1613 г., вычерчена еще при жизни кн. Ник. Радивиля, умершаго въ 1611 г.; изъ надписей, находящихся на картѣ, послѣднія по времени относятся къ эпохѣ короля Стефана Баторія (ум. 1586 г.); надписи внимательны, конечно, къ дому Радивиловъ. Заключаю, что карта составлена вскорѣ послѣ смерти этого короля: надписи любятъ изображать битвы; въ 1601—1602 гг. Радивиль и Хоткевичъ удачно дѣйствовали противъ Шведовъ около Риги, но соответствующей картины и надписи нѣтъ.

Составители и издатели карты, большіе литовскіе патріоты, панесли на карту и прежнія (до уніи) и послѣдующія границы Литвы, благодаря чему на картѣ оказались и Вольты, и Подоля, и Кіевщина; интересно нанесенное пунктиромъ административное дѣленіе Литовскаго княжества,— жаль только, что слабый, мѣстами пропадающій пунктиръ недостаточно рельефенъ. Всѣмъ занимающимся русской исторіей извѣстенъ долгій споръ, какое названіе вѣриѣ для части Забужной Руси (Холмской)— «Подляшье» или «Подлѣсье». Въ послѣднее время въ русской литературѣ установилось написаніе «Подляшье» (см. Любавскій, «Областное дѣленіе»); тѣмъ не менѣе очень любопытно и важно на литовской картѣ увидѣть обведенныя границами области: «Podlachia», обнимающую повѣты Дрогичинскій, Мельникскій и Бѣльскій; къ югу отъ нея Брестскій повѣтъ, т. е. Берестейскую землю, и къ востоку область «Podlesia» sive «Polesia» (прежде земля Пинская) съ такимъ поясненіемъ: «incolae Polesio appellant; est pars Lithuaniae, Volyniae contigna regio, nemorosa et palustris, unde et nominatio sortita est». Послѣ этого свидѣтельства литовской карты вышеупомянутый споръ едва ли возможенъ въ будущемъ. Вся обширная долина р. Припяти, гдѣ были огромныя владѣнія Радивиловъ въ Несвижѣ и на Олыкѣ, великолѣпно вычерчена. Также съ огромнымъ интересомъ смотрится западная

граница Червоной Руси (*Russiae Rubrae*), иначе, русско-польскій рубежъ: на картѣ она обозначена отъ р. Сана за Переворескомъ (*Przeworsk*), откуда идетъ на Венрь, конечно, оставляя Люблинъ Польшѣ, пересѣкаетъ Венрь (правый притокъ Вислы) и идетъ къ верховьямъ р. Крсы, лѣваго притока Зап. Буга, гдѣ упирается въ границу Подляшья. Интересны княжества, указанные на картѣ, напр., на Вольши: Збаражъ, Вишневецъ, Заславъ, Корець, Ковель; о нѣкоторыхъ сказано: «olim ducatus». Восточная граница Литвы съ Москвою приведена на основаніи договора 1581 г., съ помѣтами: о Полоцкѣ, взятомъ Москвою при Сягизмундѣ-Августѣ и возвращенномъ королемъ Стефаномъ; о степи на лѣвомъ берегу Днѣпра, къ югу отъ Сулы, характерная запись, которую интересно сопоставить съ чертежомъ Боплана, — *camporum hinc latitudo maxima, quarum partem nostri, partem Moschovitae, partem Tartari potiuntur*. Около Витебска, который названъ «*tutissimum totius Lithuaniae propugnaculum aduersus incursus Moschorum*», нарисована сцена битвы русскихъ и литовцевъ; у насъ нарисованъ «гуляй-городъ», къ сожалѣнію, очень мелко, такъ что подробности замѣтны лишь въ лупу.

При чтеніи карты возникли у меня нѣкоторыя сомнѣнія. Надпись о Слуцкомъ княжествѣ гласитъ: «*Numerus 5 Ducatus Slucensis terminos denotat, qui tamen ducatus ad Palatinatum Novogradense pertinet*», а между тѣмъ цифра «5» я *не* нашелъ на снимкѣ, какъ не увидѣлъ и другихъ цифръ, которыя несомнѣнно были, означая отдѣльныя части Литвы «*Oudnorf*» вмѣсто «*Czudnow*», бессмысленное «*Ciarajostrov*» вмѣсто «*Czarniostrov*» (Бопланъ); «*Kobynol.*» вмѣсто «*Kobrinol.*».

Столь же цѣннымъ вкладомъ въ науку является спеціальная карта Украины Левассера де Боплана. Важность сочиненія Боплана для исторіи Малороссіи общепризнана; давно оцѣнена и его «генеральная» (общая) карта Украины. Спеціальная же карта Украины (№№ 1—8) имѣетъ уже довольно долгую исторію; сначала ее смѣшивали съ генеральной, потомъ появились о ней кое-какія сообщенія. Такъ Аделунгъ («Древн. иностр. карты Россіи», Ж. М. Н. Пр. 1840 г., ч. 26) далъ нѣкоторыя свѣдѣнія о ней; но, вѣроятно, Аделунгъ ея не видалъ; даже К. Н. Бестужевъ-Рюминъ (Рус. Ист. т. I, 192) полагалъ, что спеціальная карта Боплана еще не издана. Очень много для ознакомленія нашей науки съ Бопланомъ сдѣлалъ г. Ляскоронскій. Почтенный изслѣдователь не сразу попалъ на вѣрный слѣдъ, ибо большая карта Украины въ настоящее время весьма рѣдка (г. Кордту извѣстны лишь три ея экземпляра). При XII кн. Чтен. Общ. Нестора Лѣтописца В. Г. Ляскоронскій издалъ копія и Боплановыхъ картъ; въ это изданіе вошли: 1) генеральная карта Украины и 2) спеціальная карта изъ атласа Питта на трехъ листахъ — а) Покутье, б) Подоль-

ское воеводство и в) Волынское, Брацлавское и Кіевское воеводства. Чрезъ три года (въ 1901 г.) В. Г. Ляскоронскій выпустилъ новое изданіе: «Гильомъ Левассеръ де Бопланъ и его истор.-географ. труды относительно Украины», въ которомъ далъ новыи переводъ Бопланова описанія Украины и пять его картъ: 1) генеральная карта, 2) Покутье, 3) Подольское воеводство, 4) Брацлавское и 5) Кіевское. Но и на этотъ разъ г. Ляскоронскій остался вѣренъ прежнему взгляду, суть котораго въ слѣдующихъ словахъ: «ученные изслѣдователи, тщательно сличавшіе это Весберъ-Питтовское изданіе съ оригиналами Боплановыхъ картъ, согласны, что оно только и отличается отъ своего оригинала тѣмъ, что здѣсь, вмѣсто помѣщенія юга сверху карты, а сѣвера — внизу, какъ въ оригиналѣ, представлена обыкновенная ориентировка, и дано оглавленіе на двухъ языкахъ». Въ этомъ изданіи снимки сдѣланы съ атласовъ Питта и Шенка, слѣдовательно, карты Ляскоронскаго — копій съ копій, а оригиналовъ Боплановскихъ картъ, гравированныхъ знаменитымъ рѣзчикомъ В. Гондіусомъ, г. Ляскоронскій не видалъ. Питто-Шенковское изданіе г. Ляскоронскимъ подробно описано, сами карты комментированы, и, что придаетъ особую цѣнность послѣднему изданію г. Ляскоронскаго, *legenda* разобраны, переведены на русскій языкъ, собраны вмѣстѣ. В. Г. Ляскоронскій, какъ русскій историкъ по специальности, названіямъ населенныхъ пунктовъ придавалъ особое значеніе.

Главная заслуга, и очень большая, г. Кордта, что *онъ даетъ снимки съ оригинальныхъ картъ Боплана*, съ экземпляра, хранящагося въ Дрезденѣ. Безусловно, наука русской исторіи не могла успокоиться до тѣхъ поръ, пока не былъ отысканъ подлинникъ, т. е. изданіе самого Боплана. Теперь, благодаря В. А. Кордту, мы имѣемъ снимокъ съ него и можемъ отвѣтить на вопросъ, въ какой мѣрѣ снимки съ подлинника превосходятъ прежніе снимки съ копій.

Я остановился нѣсколько долго на работахъ г. Ляскоронскаго, потому что мнѣ показалось отношеніе къ нему со стороны В. А. Кордта не совсѣмъ правильнымъ. Г. Кордтъ поставилъ все дѣло о Бопланѣ такъ, что оно проведено имъ безъ упоминанія о трудахъ Ляскоронскаго; ни его біографіей, ни его постановкой изданія В. А. Кордтъ не воспользовался, между тѣмъ, какъ Боплану имъ посвящено сравнительно очень много страницъ, именно 10 изъ 31, и лишь въ самомъ концѣ упомянуто и объ изданіи г. Ляскоронскаго, и тутъ же большое примѣчаніе съ указаніемъ ряда промаховъ, допущенныхъ г. Ляскоронскимъ. Въ результатѣ получилось то, что отнынѣ русскіе ученые и всѣ занимающіеся исторіей Малороссіи должны будутъ обращаться къ обоимъ изданіямъ картъ Боплана. В. А. Кордтъ не только не собралъ и не перевелъ хоро-топогра-

фическаго матеріала спеціальной карты, не только не дополнилъ списковъ Ляскоронскаго (можетъ быть, всего легче было бы перепечатать ихъ съ разрѣшенія В. Г. Ляскоронскаго), но по отношенію къ этому матеріалу кинулъ въ текстѣ фразу, которую я не понимаю: «что же касается содержанія ея (спеціальной карты), то она, въ сущности, даетъ для представленной на ней области *тотъ же самый топографическій матеріалъ, какъ и генеральная карта*, но только въ большемъ масштабѣ, при чемъ она съ вѣншей стороны выполнена весьма тщательно и аккуратно» (22). Бѣлаго знакомства съ топографическимъ матеріаломъ спеціальной карты достаточно, чтобы признать приведенныя слова (курсивъ мой) недоразумѣніемъ.

Теперь поставимъ вопросъ такъ: на чьемъ снимкѣ спеціальной карты Украины больше названій — Кордта или Ляскоронскаго? У перваго эта карта — на восьми листахъ, у втораго — лишь на четырехъ; пространство они охватываютъ почти одинаковое — Украину; восьмой листъ (Кордтъ) содержитъ въ себѣ западную Волынь и Русскую (Холмскую) землю; этой послѣдней земли у Ляскоронскаго нѣтъ, очевидно по той причинѣ, что и въ упомянутыхъ атласахъ XVII ст. листа съ Холмской Русью не было. По этому поводу не могу не обратить вниманія на то, во-первыхъ, что Русская земля и не входила въ понятіе «Украины», а во-вторыхъ, что самый восьмой листъ возбуждаетъ во мнѣ нѣкоторое недоумѣніе въ томъ смыслѣ, насколько онъ представляетъ изъ себя произведеніе законченное? По Русской землѣ проведены пунктиромъ линіи, по которымъ нарисованы и обозначены города и населенные пункты; пространства между линіями оставлены пустыми, чего въ дѣйствительности не было; нѣкоторыя рѣки (около Люблина, Замостья, Тиковца) — безъ начала и конца! По этому случаю имѣю право высказать сожалѣніе, что г. Кордтъ не описываетъ экземпляровъ, съ которыхъ даетъ снимки: въ какой они сохранности, какъ раскрашены, и т. п.? Конечно, должно благодарить г. Кордта за включеніе и незаконченнаго (если вѣрна наша догадка) листа Боплана, но отсутствіе описанія оставляетъ сомнѣніе и въ томъ, не полифе ли два остальныхъ экземпляра карты — Лондонскій и Краковскій — того, которымъ пользовался г. Кордтъ?

Въ предѣлахъ Украины я не обнаружилъ новаго топографическаго матеріала противъ Ляскоронскаго; различіе въ написаніи имѣетъ, къ сожалѣнію, есть. Карты г. Кордта изданы въ значительно большемъ масштабѣ и поэтому нагляднѣе; мы имѣемъ болѣе полное представленіе о прекрасномъ трудѣ Боплана. Позволю себѣ высказать пожеланіе, чтобы г. Кордтъ издалъ когда-нибудь эту карту въ краскахъ подлинника; я уже отмѣчалъ, что границы теряются и недостаточно рельефны; у г. Ляскоронскаго границы сдѣланы значительно лучше, густо.

И Радивилъ и Боуланъ дали прекрасныя карты Днѣпра отъ Кіева до устья его [Радивилъ — № 17, Боуланъ — №№ 38—40 и № 32 (пороги Днѣпра)]; карты Днѣпра Боулана въ изданіи г. Кордта настолько подробны и хорошо передапы, что почти замѣняютъ плаваніе по этой рѣкѣ: острова, островки, пороги, устья рѣчекъ, перелазы, броды, населенные пункты по берегамъ — все нанесено.

Карты Южной Россіи заключаются №-омъ 41 — картою Менгдена и Брюса 1699 г. Это — въ высшей степени любопытная карта и по происхожденію своему и по содержанію. Карта эта составлена въ то время, когда русскіе чертежи стали превращаться въ европейскія карты. Лица, участвовавшія въ работѣ надъ названною картою, знали географическую науку и въ то же время по положенію своему стояли очень близко къ московскимъ приказамъ, особенно къ Разряду, въ которомъ хранились чертежи: Брюсъ и Менгденъ составили карту той части Россіи, которой въ XVII в. неоднократно составлялись частные чертежи, ибо при основаніи поваго города, а ихъ такъ много построено въ теченіе XVII в. на югѣ, составлялся чертежъ прилегающей мѣстности; сверхъ того, Азовскіе походы вызвали также составленіе картъ р. Дона. Возвращаясь къ темамъ, намѣченнымъ въ предыдущей рецензіи о слѣдахъ Книги Большому Чертежу, не могу не замѣтить, что на разбираемой картѣ а ргіогі есть полное основаніе искать эти слѣды; разборъ самой карты почти убѣждаетъ меня въ этомъ. Доказательства моей мысли слѣдующія:

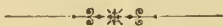
- 1) Названо очень много мелкихъ рѣчекъ, упомянутыхъ въ Книгѣ Б. Ч.
- 2) Расположеніе городовъ такое, какъ оно указано въ Книгѣ.

Вотъ два-три примѣра: «Серпуховъ стоять на рѣкѣ на Нарѣ, а отъ Оки рѣки на версту» — совершенно такъ и нарисованъ этотъ городъ: на р. Нарѣ, въ небольшомъ разстояніи отъ Оки. «А пѣзъ подъ Тулы р. Упа потекла подъ Крапивну, да подъ Одоевъ, а пала выше Лихвина въ Оку» — совершенно такъ и вычерчена Упа, и указаны по ней только упомянутые города. «Плава пала въ Упу подъ городомъ, выше Крапивны, а Солова пала выше Плавы верстъ съ 10» — чертежъ тождественъ тексту. Тутъ же упомянуты такія рѣчки, какъ Любовша, Зуша, Трудь, Кщенова, Тимъ. Считаю своимъ долгомъ отмѣтить, что не всѣ рѣчки Кн. Б. Чертежа вычерчены на этой картѣ; такъ въ описаніи верхняго Дона я не нашелъ рѣчекъ Табалы, Поники, не нашелъ многочисленныхъ т. наз. «колодцевъ»; полагаю, что вычертить всѣ рѣчки Б. Чертежа и невозможно на картѣ обыкновеннаго масштаба. Сверхъ того, карта имѣетъ и другіе источники; поименованы, напр., всѣ казачьи городки, чего нѣтъ въ Книгѣ Б. Чертежа; но мы ихъ видѣли на картахъ Массы и Г. Герритса, которыя были, конечно, извѣстны Брюсу; да и въ Разрядѣ имѣлись росписи казачьихъ городковъ.

На близость къ Разряду указываетъ еще одно чрезвычайно интересное обозначеніе.

Очень хорошо извѣстно происхожденіе Петровскихъ губерній; давно уже намѣчены въ нашей литературѣ военно-финансовыя округа, предшественники первыхъ губерній. Первые сложившіеся полки-округа были: Новгородскій, Сѣвскій и Бѣлгородскій, — на картѣ южной Россіи видимъ обведенныя чертою территоріи «*Exercitus Seviensis*» и «*Palatinatus Belgradiensis*»; такъ же обведены «*Territorium Cosacorum Donneasium*». Все это не новости: извѣстны и города, входившіе въ составъ полковъ, но не приходилось видѣть этого на картѣ; и въ данномъ случаѣ также, какъ относительно Радивиловой «*Podlachia*», пріятно подтвердить выводы ученыхъ (главнымъ образомъ П. Н. Милюкова, см. «Государственное Хоз.», 309 и сл.) картою XVII в.

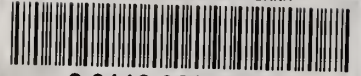
Таково богатое содержаніе картъ новаго выпуска г. Кордта. Продолжаю думать, что это — капитальное изданіе, дѣлающее большую честь какъ неутомимому собирателю, такъ и Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ. Самое посвященіе этого труда гр. Прасковіи Сергѣевнѣ Уваровой ко дню ея полувѣкового юбилея является компетентной оцѣнкой труда В. А. Кордта. Надѣюсь, что немногочисленныя мои замѣчанія, относящіяся къ тексту, не умалятъ въ глазахъ Императорской Академіи Наукъ рѣдкаго достоинства изданныхъ картъ, найти которыя, тѣмъ болѣе снать съ нихъ копія съ которыхъ было такъ трудно.







UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA



3 0112 060767933